CORPUS
JURIS CIVILIS ROMANI,

IN QUO

INSTITUTIONES, DIGESTA AD CODICEM FLORENTINUM EMENDATA,
CODEX ITEM ET NOVELLÆ,

NEC NON

JUSTINIANI EDICTA, LEONIS ET ALIORUM IMPERATORUM NOVELLÆ,
CANONES APOSTOLORUM, FEUDORUM LIBRI, LEGES XII. TABB.
ET ALIA AD JURISPRUDENTIAM ANTE-JUSTINIANEAM PERTINENTIA SCRIPTA,
CUM OPTIMIS QUIBUSQUE EDITIONIBUS COLLATA, EXHIBENTUR.

CUM NOTIS INTEGRIS

DIONYSII GOTHOFREDI,

QUIBUS ACCESSERUNT

FRANCISCI MODII

ET ALIÆ ALIORUM JCTORUM CELEBERRIMORUM,
QUAS INSERUIT EDITIONI SUÆ

SIMON VAN LEEUWEN.

ADDITI QUOQUE LOCIS CONVENIENTIBUS

INDICES TITULORUM AC LEGUM EMENDATISSIMI.

PRÆMISSA EST

HISTORIA ET CHRONOLOGIA JURIS CIVILIS ROMANI,
QUÆ SINGULARI METHODO LEGUM LATARUM TEMPUS DESIGNAT.

EDITIO NOVA,

Omni, qua licuit cura, atque labore indefesso a quamplurimis, in notis præcipue, mendis falsisque allegationibus repurgata et correcta.

TOMUS QUINTUS.

NEAPOLI,
APUD JANUARIUM MIRELLI BIBLIOPOLAM.

MDCCCXXX.

AUTHENTICÆ,
SEU
NOVELLÆ
CONSTITUTIONES
DN. JUSTINIANI
SACRATISS. PRINCIPIS

ACCEDUNT

EDICTA XIII. JUSTINIANI,

LEONIS, ET ALIORUM IMPP. NOVELLÆ,

NEC NON

CANONES SS. APOSTOLORUM,

CUM NOTIS

DIONYSII GOTHOFREDI JCti

ET

ANTONII CONTII

IN LIBRUM NOVELLARUM

PRÆFATIONE.

INDEX
CONSTITUTIONUM NOVELLARUM
DOMINI JUSTINIANI
SACRATISSIMI PRINCIPIS,
NEC NON

Quarundam JUSTINI et TIBERII Principum, quæ eidem volumini insertæ fuerunt, eo ordine, quo apud veterem interpretem Latinum collocatæ sunt, collatis ad marginem tribus aliis Novellarum voluminibus, SCRIMGERI, (quem ut plurimum secuti sumus) HALOANDRI, et JULIANI Antecessoris.

COLLATIO I.

1 DE heredibus et Falcidia, si heres solvere legata noluerit.	*Extat apud Scrimg. Hal. et Iul.*
2 De non eligendo secundo nubentes mulieres, et alienatione, et lucro antenuptialis donationis, et de successionibus earum et filiis suis.	*Extat apud Scrimg. Hal. et Iul.*
3 Ut determinatus sit numerus clericorum sanctiss. majoris Ecclesiæ etc.	*Scrimg. Hal. Iul.*
4 De fidejussoribus, et mandatoribus, sponsoribus et solutionibus.	*Scrimg. Hal. Iul.*
5 De monachis.	*Scrimg. Hal. Iul.*
6 Quomodo oporteat episcopos, et reliquos clericos ad ordinationem adduci etc.	*Scrimg. Hal. Iul.*

COLLATIO II.

7 De non alienandis aut permutandis ecclesiasticis rebus immobilibus aut in specialem hypothecam dandis etc.	*Scrimg. Hal. Iul.*
8 Ut judices sine quoquo suffragio fiant. Jusjurandum, quod præstatur ab his, qui administratione accipiunt.	*Scrimg. Hal. Iul.*
9 Ut etiam ecclesia Romana centum annorum gaudeat præscriptione.	*Scrimg. Hal. Iul.*
10 De referendariis palatii.	*Scrimg. Hal. Iul.*
11 De privilegiis archiepiscopi primæ Justinianæ etc.	Extat apud illos. *August.* putat Latinam primitus fuisse. Idem et me adnotasse memini, qua in sententia etiam nunc sum. Fallitur tamen, cum ait, nos carere ejus epitome *Juliani*, cum extet in manusc. *Jul.* et Lugd. impresso.
12 De incestis et nefariis nuptiis.	*Scrimg. Hal. Iul.*
13 De prætoribus populi.	Extat apud illos, et epit. *Juliani* in edit. Lugdunensi multo amplior ea, quam edidit *Ant. Aug.*

COLLATIO III.

14 De lenonibus.	*Scrimg. Hal. Iul.*
15 De defensoribus civitatum.	*Scrimg. Hal. Iul.*
16 De mensura ordinandorum clericorum.	Extat apud illos, nam apud *Julianum* in editione Lugd. est constit. 12. miror *August.* dicere, eam desiderari in lib. *Juliani.*
17 De mandatis principum.	Extat apud illos. Principium est Latinum, imo et Cujac. ait, utraque lingua fuisse scriptam hanc totam Novellam, ut et *Ant. August.* qui tamen ait nos carere Latina.
18 De triente et semisse, et succsionibus filiorum, et nepotum naturalium: et collationibus, vel etc.	*Scrimg. Hal. Iul.*
19 De filiis ante dotalia instrumenta natis.	*Scrimg. Hal.* deest apud *Iul.*
20. De administrantibus officia in sacris appellationibus.	*Scrimg. Hal. Iul.*
21 De Armeniis.	Extat apud illos tres, et apud *Jul.* quidem constit. 29. §. 102. Itaque miror cur dicat. *Ant. August.* non extare.

COLLATIO IV.

22 De nuptiis.	*Scrimg. Hal. et Iul.*
23 De appellationibus, et intra quæ tempora debeat appellari.	Extat apud illos tres, sed duntaxat epitomata, cum sit Latina.
24 De præside Pisidiæ. 25 De prætore Lycaoniæ. 26 De prætore Tyraciæ. 27 De comite Isauriæ.	In lib. manuscr. vet. interpretis nihil præter tit. et prima earum verba hic reperi. Extant Græce apud *Scrim.* et *Hal.* sed et apud *Julian.* in edit. Lugd. const. 17. 18. 19. et 20. itaque satis mirari nequeo, cur id neget *Ant. Aug.*
28 De moderatore Helenoponti.	*Scrimg. Hal. Iul.*

29 De prætore Paphlagoniæ.	Extat apud illos tres. Eam habuit *Alb. Rozates* ut patet in verbo, Aquilegia, cujus hic fieri mentionem ait.
30 De proconsule Cappadociæ.	*Scrimg. Hal.* et *Iul.*
31 De descriptione quatuor præsidum Armeniæ.	*Scrimg. Hal. Iul.*
32 Ne quis mutuum dans agricolæ, terram ejus teneat etc.	Hæ tres extant apud illos, nisi quod ap. *Scr.* sola 32. extat, quam autem ob causam, promittitur illic ex comment. *Henr. Steph.* doceri, necdum tamen, quod solam, illi commentarii nati sunt.
33 De his qui mutuum dant agricolis.	
34 Ne quis quod agricolæ mutuam pecuniam dedit etc.	
35 De adjutoribus Quæstoris.	Deest integra in Græcis editionibus. Ejus epitomen Græce et Latine *Hal.* edidit, ut et *Jul.* Latine. Deest etiam in manuscr. vet. interprete, et vulgat. authenticis.
36 De successoribus eorum, qui in Africa degunt.	Deest apud vet. Interpretem et *Scrim.* et *Julianum.*
37 De ecclesiis constitutis in Africa.	Extat apud solum *Hal.* et in lib. 1. βασιλ. tit. 1. c. 45. *Ant. Aug.* ait se vidisse epitomen pleniorem in epitome constitutionum Ecclesiasticarum.
38 De decurionibus et filiis eorum.	Extat apud illos tres. Hanc habuerunt *Azo*, *Accurs.* et *Alberic.* ut ex eorum scriptis apparet.
39 De restitutionibus, et ea quæ parit undecimo mense post viri mortem.	*Scrimg. Hal. Iul.*
40 Ut ecclesia sanctæ Resurrectionis alienare possit ædificia secundum ipsam sita civitatem.	Nondum invenire potui in antiq. manuscr. Latinis, tametsi *Alb.* eam habuerit, ut alias not. in edit. Paris. Deest etiam tam Græce quam Latine apud *Hal.* sed non deest apud *Iul.* ubi est constit. XI. §. 47. qua in re fallitur *Ant. Aug.* ut supra alias sæpe.
41 De quæstoribus, id est, præfectis insularum.	Deest apud *Scrimg.* et *Hal.* extat apud *Iul.*
42 De depositione Anthimi et Severi, Petri etc.	*Scrimg. Hal. Iul.*
43 De officinis sive tabernis Constantinopolitanæ urbis, et ut mille tantum et centum officinæ etc.	*Scrimg. Hal. Iul.* §. 49. licet *Ant. Aug.* neget.
44 De tabellionibus, et ut protocolla dimittant in chartis.	*Scrimg. Hal. Iul.*
45 Ne Judæi, Samaritani, et hæretici per causam religionis et cultus sui curiali fortuna liberentur.	*Scrimg. Hal. Iul.*

COLLATIO V.

46 De ecclesiasticarum rerum immobilium alienatione et solutione.	Extat tantum apud *Scrimg.* et *Iul.* non autem apud *Haloand.*
47 Ut præponatur nomen Imperatoris documentis, et ut Latinis literis apertius tempora inscribantur.	*Scrimg. Hal. Iul.*
48 De jurejurando a moriente præstito propter mensuram suæ substantiæ.	*Scrimg. Hal. Iul.*
49 De his qui ingrediuntur ad appellationem, et quando per scripturam manus propriæ ect.	*Scrimg. Hal. Iul.*
50 Constitutio ad Bonum quæstorem exercitus ordinat appellationes a quinque provinciis, Caria, et Cypro, et Cycladibus etc.	*Scrimg. Hal.*
51 Scenicas non solum si fidejussores præstent, sed etiam si jusjurandum dent etc.	*Scrimg. Hal. Iul.*
52 Ut non fiant pignorationes pro aliis personis, et ut sicut principum donationes etc.	*Scrimg. Hal. Iul.*
53 De exhibendis et introducendis reis, et ut hi qui conveniuntur post vicesimum diem etc.	*Scrimg. Hal. Iul.*
54 Constitutionem quæ ex adscriptitio et libera natos, liberos esse vult, non iis qui ante etc.	*Extat apud Scrimg. tantum et Iul.*
55 Ut de cætero commutationes ecclesiasticarum rerum non ficte fiant etc.	*Solus Scrimg. habet Græce, et Julian. Latinam epitomen.*
56 Ut, ea quæ vocantur insinuativa super clericis, in majore quidem ecclesia dentur etc.	*Extat apud Scrimg. tantum Græce, et Latina epit. apud Iul.*
57 Ut clerici, qui recedunt, aliis pro eis subrogatis, præbeant subrogatis emolumenta etc.	*Scrimg. Hal. et Jul.*
58 Ut in privatis domibus sacra mysteria non fiant.	Extat Græce tantum apud *Scr.* et epitome apud *Jul.* Latina.
59 De debita impensa in exequiis defunctorum.	Extat apud illos tres. Hanc habuit *Alber. Rozates* in verbo, Exequias.
60 Ut defuncti seu funera eorum non injurientur a creditoribus, et ut consiliarii etc.	*Scrimg. Hal. Iul.*
61 Ut immobilia antenuptialis donationis neque hypothecæ dentur, neque omnino alienentur etc.	*Scrimg. Hal. Iul.*
62 De ordine Senatorum, seu consultationibus.	Deest apud *Scrimg.* et *Hal.* præter brevissima epitomen. Extat epitome apud *Jul.*
63 De novi operis nunciatione maritime aspectus.	*Scrimg. Hal. Iul.*
64 De hortulanis Constantinopolitanæ civitatis.	*Scrimg. Hal. Iul.*
65 Ut terrulæ, vel domus, vel vineæ sanctiss. ecclesiæ Mysiæ in redemptionem captivorum etc.	Deest Græce apud *Scrimg.* Brevis epit. Græca et Latina est apud *Hal.* apud *Iul.* autem extat ejus epit. §. 203. seu constit. 59. quam edidit *Anton. Aug.* extat etiam et alia epitome ad calcem lib. *Iul.* pag. 183.

66 Ut factæ novæ constitutiones post insinuationem earum post duos menses valeant. Parcit autem etc.	*Scrimg. Hal. Iul.*
67 Ut nullus fabricet oratorii domos præter voluntatem episcopi, et ut deputet prius etc.	*Scrimg. Hal. Iul.*
68 Ut constitutio sacratiss. Imperatoris, de successionibus nuptialium lucrorum, quæ apædiæ etc.	Extat tantum Græce apud *Scrimg.* et epitomata Latine apud *Iul.*
69 Ut omnes obediant judicibus provinciarum, et in criminalibus, et in pecuniariis etc.	*Scrimg. Hal. Iul.*
70 Ut ordinariæ præfecturæ Urbanæ et Prætorianæ duæ et præfecturæ quæ in cingulo etc.	*Scrimg. Hal. Iul.*
71 Ut ab illustribus et qui super eam dignitatem sunt, omnimodo super pecuniariis etc.	*Scrimg. Hal. Iul.*
COLLATIO VI.	
72 Ut hi qui obligatas se habere perhibent res minorum, aut obligati sunt eis etc.	*Scrimg. Hal. Iul.*
73 De instrumentorum cautela et fide, et primum de deposito et mutuo etc.	*Scrimg. Hal. Iul.*
74 Quibus modis naturales filii efficiantur legitimi et sui, supra illos modos etc.	Extat apud *Scrimg.* Græce, non apud *Hal.* Epitome Latina extat apud *Julianum.*
75 De appellationibus Siciliæ.	Nusquam Græce extat. Epitome brevissima extat apud *Scrimg.* Latior Latina apud *Jul.*
76 Hæc constitutio interpretatur priorem constitutionem: De his qui ingrediuntur monasterium etc.	Extat tantum Græce apud *Scrimgerum* et epitomata Latine apud *Julianum* §. 246.
77 Ut non luxurientur homines contra naturam, nec jurent per capillos Dei etc.	*Scrimg. Hal. Iul.*
78 Ut liberti de cætero aureo non indigeant annulo, et ut pristinis restituantur natalibus etc.	*Scrimg. Hal. Iul.*
79 Apud quos oporteat causam dicere monachos et ascetrias.	Græce tantum extat apud *Scrimg.* et Latina epitome apud *Jul.*
80 De quæstore.	*Scrimg. Hal. Iul.*
81 Constitutio quæ dignitatibus et episcopatu filium liberat patria potestate.	*Scrimg. Hal. Iul.*
(De emancipatione)	
82 De judicibus, et ut nullatenus cum jurejurando eligatur aliquis judex, quod permanet ei etc.	*Scrimg. Hal. Iul.*
83 Ut clerici apud proprios episcopos primum conveniantur, et post hoc apud civiles judices.	Græce tantum extat apud *Scringerum*, non apud *Hal.* et epitome Latina apud *Julianum.*

84 De consanguineis et uterinis fratribus.	Græce extat duntaxat apud *Scrimg.* et Latina epitome apud *Julianum.*
85 De armis.	*Scrimg. Hal. Iul.*
86 Ut differentes judices audire interpellantium allegationes, cogantur ab episcopis hoc agere, et ut quando in suspicionem etc.	*Scrimg. Hal. Iul.*
87 De mortis causa donatione curialium.	*Scrimg. Hal. Iul.*
88 De deposito et denunciationibus inquilinorum, et de suspendenda administratione panum.	*Scrimg. Hal. Iul.*
COLLATIO VII.	
89 Quibus modis naturales efficiantur sui, et de eorum ex testamento sive ab intestato successione.	*Scrimg. Hal. Iul.*
90 De testibus.	*Scrimg. Hal. Iul.*
91 Ut exactione instante dotis primæ et secundæ, viro ad secunda vota migranti præponatur uxor prima etc.	*Scrimg. Hal. Iul.*
92 De immensis donationibus in filios factis.	*Scrimg. Hal. Iul.*
93 De appellationibus, ut si mota apud appellationis judicem etc.	*Scrimg. Hal. Iul.*
94 Ut sine prohibitione matres debitrices, et creditrices tutelam gerant minorum etc.	*Scrimg. Hal. Iul.*
95 De administratoribus.	*Scrimg. Hal. Iul.*
96 De executoribus, et de his qui conveniuntur et reconveniuntur.	*Scrimg. Hal. Iul.*
97 De æqualitate dotis, et propter nuptias donationis, et augmenta dotis etc.	*Scrimg. Hal. Iul.*
98 Neque virum quod ex dote est, neque mulierem ex sponsalitia largitate lucrum proprium habere etc.	Græce extat apud *Scrimg.* non etiam apud *Holoand.* et Latina apud *Julianum.*
99 De reis promittendi.	*Scrimg. Hal. Iul.*
COLLATIO VIII.	
100 De tempore non solutæ pecuniæ super dote.	*Scrimg. Hal. Iul.*
101 De donationibus a curialibus factis, sive ab intestato, vel testamento, eorum successoribus.	*Scrimg. Hal. Iul.*
102 De moderatore Arabiæ.	Extat apud illos tres, quamvis *August.* neget extare apud *Julianum*, ubi tamen posita est §. 356.
103 De proconsule Palæstinæ.	Extat apud illos tres, quamvis *August.* neget extare apud *Jul.* Ubi posita est §. 357.

104 De prætore Siciliæ.	Deest apud *Scrimg.* Brevis epit. apud *Hal.* amplior apud *Jul.* §. 358. quamvis id neget *Ant. Aug.*
105 De Consulibus.	*Scrimg. Hal. Iul.*
106 De usuris nauticis.	*Scrimg. Hal. Iul.*
107 De testamentis imperfectis a parentibus in filios factis, et de divisione rerum etc.	*Scrimg. Hal. Iul.*
108 De restitutionibus.	*Scrimg. Hal. Iul.*
109 De privilegiis dotis hæreticis mulieribus non præstandis.	*Scrimg. Hal. Iul.*
110 De nauticis usuris.	*Scrimg. Hal. Iul.*
111 Hæc constitutio innovat constitutionem, quæ præscriptionem centum annorum locis venerabilibus dederat.	Extat integra Græca editio *Iustin.* 5. apud *Scrimg.* epitomata vero Græca hoc loco tam apud *Scrimg.* quam *Hal.* et epitome Latina apud *Julian.* §. 44. et §. 366.
112 De litigiosis, et de decima parte litis ab actore cautela præstanda.	*Scrimg. Hal. Iul.*
113 In medio litis non fieri sacras formas aut sacras jussiones, sed secundum antiquas leges generales lites decidi.	*Scrimg. Hal. Iul.*
114 Ut divinæ jussiones subscriptionem habeant gloriosissimi quæstoris.	Extat brevis epit. Græca apud *Scrimg.* et *Hal.* deest apud *Julian.*
115 Ut cum de appellatione cognoscitur, secundum illas leges debeat judicari, quæ tempore latæ sententiæ et suggestionis obtinebant etc.	*Scrimg. Hal. Iul.*
116 Ut neque miles neque fœderatus observetur domui privatæ, aut possessioni alicujus.	Extat apud *Scrimger.* et *Hal.* non etiam apud *Julianum.*
117 Ut liceat matri et aviæ, et aliis parentibus post legitimam partem liberis derelictam etc.	

COLLATIO IX.

118 De heredibus ab intestato venientibus, et de adgnatorum jure sublato.	*Scrimg. Hal. Iul.*
119 Ut sponsalitia largitas specialis sit contractus, et de diversis capitulis.	*Scrimg. Hal. Iul.*
120 De alienatione et emphyteusi, et locatione, hypothecis, et aliis diversis contractibus, etc.	*Scrimg. Hal. Iul.*
121 Ut particulares usurarum solutiones in duplum computentur.	Extat apud illos tres. Nam epitomen *Juliani* habet editio *Augustini*, quam in meis libris invenire non potui.
122 Edictum pientissimi domini nostri Justiniani, de formula Artificum.	Deest apud *Scrimg.* hic, sed ponitur integra inter edicta. Apud Haloandrum autem hic brevis Græca Latinaque epitome est. Deest apud *Julianum.*
123 De sanctiss. episcopis, et Deo amabilibus et reverentissimis clericis et monachis.	*Scrimg. Hal. Iul.*
124 Ut litigantes jurent in exordio litis, quia neque promiserunt dare judicibus, neque dabunt: et de sportulis etc.	*Scrimg. Hal. Iul.*
125 Ut judices non expectent sacras jussiones, sed quæ videntur eis, decernant.	*Scrimg. Hal. Iul.*
126 Exemplum sacræ formæ de appellationibus.	*Scrimg. Hal. Iul.*
127 Ut fratrum filii succedant paternæ hereditati ad imitationem fratrum etiam ascendentibus extantibus, et ut mulieres etc.	Extat tantum Græce apud *Scrimg.* et epitome Latina apud *Julian.*
128 De collatoribus et aliis capitulis.	*Scrimg. Hal. Iul.*
129 De Samaritis.	*Scrimg. Hal. Iul.*
130 Quomodo oporteat milites transitum in civitatibus facere, et de introitu.	*Scrimg. Hal. Iul.*
131 De ecclesiasticis titulis et privilegiis, aliisque capitulis.	*Scrimg. Hal. Iul.*
132 De interdictis collegiis hæreticorum.	Extat apud *Scrimg.* et *Hal.* deest apud *Julian.*
133 Quomodo oporteat monachos vivere.	Extat Græce apud *Scrimg.* et *Hal.* deest apud *Jul.*
134 Ut nulli judicum liceat habere loci servatorem, nisi certis ex causis divina concesserit jussio.	*Scrimg. Hal. Iul.*
135 Ne quis cogatur bonis cedere.	Extat apud *Scrimg.* et *Hal.* deest apud *Iul.* et vet. interpretem.
136 De Argentariorum contractibus.	Extat apud *Scrim.* inter edicta et in epitome *Juliani.* deest apud veter. interpretem.
137 De ordinatione episcoporum et clericorum.	Deest in epitome *Juliani*, et vet. interprete. Apud *Hal.* est inserta Nov. 123. quomodo et in Basilicis.
138 Interpretatio, Quomodo, quæ duplum excedunt usuræ, non præbeantur.	Deest apud *Scrimg.* et *Hal.* brevissimam tantum habet epitomen.
139 Indulgentia illicite contractarum nuptiarum.	Extat apud *Scrimg.* et *Hal.* deest apud *Julian.*
140 Ut consensu matrimonium solvi possit.	Deest apud *Haload.* et vet. interpretem.
141 Edictum de his, qui luxuriantur contra naturam.	Extat Græce apud *Scrimg.* et *Hal.* deest apud *Jul.*
142 De his qui eunuchos faciunt.	*Scrimg. Hal. deest apud Jul.*
143 De muliere raptum passa.	Epitomen *Hal.* edidit, extat et in fine epitomes *Juliani*, quam habeo manuscriptam.
144 De Samaritanis.	Extat Græce apud *Hal.* deest apud *Jul.*
145 Ut de cætero nullam licentiam habeat dux aut Biocolyta Lydiæ, et Lycaoniæ in Phrygiam utramque et Pisidiam advenire.	*Scrimg. Hal. deest apud Jul.*

Ergo centum sexaginta octo Justiniani Novellas, nec plures nec pauciores numerari, consentiunt omnes. Sed Matthæus Monachus in præfatione collectionis constitutionum ecclesiasticarum Græcarum diserte scriptis, Justinianum centum, et septuaginta constitutiones condidisse: unde constat, duas adhuc desiderari, ut omittam, plerasque superius relatas non esse ipsius Justiniani. Item Julianus in epitome ait, ultimam Novellam sic cœpisse QUAM *jam videor conscripsisse etc.*

INDEX NOVELLARUM CONSTITUTIONUM,

Secundum Litterarum ordinem, prout vulgo allegantur ex editione vetere.

Primus numerus collationem, alter titulum, postremus constitutionem demonstrat.

INDEX EDICTORUM

JUSTINIANI IMPERATORIS.

INDEX NOVELLARUM CONSTITUTIONUM

JUSTINI IMPERATORIS.

INDEX CONSTITUTIONUM

TIBERII IMPERATORIS.

INDEX

Aliquot Constitutionum Justiniani, Justini, et Tiberii, ex libro Juliani antecessoris.

NOVELLARUM JUSTINIANI CONSTITUTIONUM EPITOME,

DIONYSIO GOTHOFREDO JC. Auctore.

De fide.

UT sacras scripturas Latine vel Græce vel alia lingua secundum traditam legem Hebræis allegare liceat *Novell.* 146. De quatuor sanctis conciliis 131. *cap.* 1. Ne oratio divinæ oblationis et baptismatis in secreto, sed palam ut a populo exaudiri possit, recitetur 137. *cap.* 6. De sacra communione 7. *cap.* 11. ad moniales deportanda 123. *c.* 36. De sacris mysteriis in privata domo non peragendis 58. et 131. *c.* 8. De litaniis 123. *c.* 32. De memoria et novendiali sacro defunctis præstito 33. *c.* 3. §. 1.

De sacrosanctis ecclesiis, et de rebus et privilegiis earum.

De divinis domibus, Tiberii constitutio. De templorum ædificatione eorumque dedicatione 5. c. 1. 131. c. 7. Ut qui ecclesiam ædificant, prius definiant, quæ ad ejus curam, constitutionem, et conservationem pertineant 7. *c.* 2. Intra quod tempus heredes gravati ædificare sacras domos debeant. 131. c. 10. Ut auctori divinæ domus jus patronatus competat 123. c. 18. De monasteriis non alienandis. 7. *c.* 11. De cruce figenda in templorum auguratione et ferenda in litaniis 5. *c.* 1. 131. *c.* 7. De altari 7. *c.* 1. De vasis sacris non alienandis 7. *c.* 8. et 120. *c.* 10. Ne vir aliquo prætextu ingrediatur monasterium mulierum 133. *c.* 3. §. 1. De reditibus ecclesiæ a patrono præstandis 67. *c.* 2. De reditibus per Oeconomos et Patriarchas in pios actus erogandis 2. *c.* 3. De rebus ecclesiæ immobilibus, vel quasi non alienandis 7. *in pr.* et *c.* 1. 6. nisi cum decreto 7. *c.* 9. et 67. *c.* 4. Permissum est ecclesiæ sanctæ Resurrectionis Hierosolymitanæ alienare prædia secundum ipsam civitatem sita *Nov.* 40. Idem et aliis ecclesiis postea permissum *Nov.* 120. *c.* 9. Permissum ecclesiæ Mysiæ fundos relictos in redemptionem captivorum et alimenta pauperum certa lege alienare 65. Possunt etiam alienari res, quæ ad Imperatorem ab Ecclesia pervenerunt 119. *c.* 10. De pœna rem Ecclesiasticam alienantis citra solemnitatem 7. *c.* 5. et 10. *Nov.* 120. *c.* 11. De permutatione immobilium ecclesiæ prohibita *Nov.* 7. *in pr.* et *c.* 1. et 6. nisi fiat cum alia ecclesia 54. *c.* 2. aut imperatore 55.

c. 1. De locatione rerum ecclesiasticarum in 30. annos permissa 120. c. 3. De Emphyteusi earundem rerum temporali et perpetua 7. c. 3. et 7. *Nov.* c. 2. et 119. c. 10. et 120. c. 1. 5. De precariis et usus constitutione 7. c. 4. 120. c. 2. De pignore 7. *in pr.* et c. 1. et 6. 120. c. 4. 5. 6. De in solutum datione *Nov.* 46. Si sterilis ager ad ecclesiam pervenerit 7. c. 12. De legatis ecclesiæ ad pias causas. *Vide titulum de legatis.* De privilegiis et præscriptione adversus ecclesias et venerabilia loca 131. c. 6. Adversus ecclesiam Romanam 9. 111. Africanæ ecclesiæ 37. Justinianæ primæ 11. et 131. c. 3. mille et centum officinarum Constantinopolit. 43. possessionum ecclesiasticarum 131. c. 5.

De episcopis et clericis.

De Papa senioris Romæ et ordine sedendi 131. c. 3. Archiepiscopis 129. c. 9. 10. Justinianæ primæ 11. et 131. c. 3. Constantinopoleos et ut secundum habeat locum a Papa Romano 131. c. 2. et ut per eum ad Imperatorem reliqui episcopi introducantur 123. c. 9. Patriarchis 123. c. 9. 10. Metropolitanis 123. c. 9. 10. Episcopo Carthaginensi 131. c. 4. Episcopis, qui, qua ætate, num cœlibes, et quibus moribus et a quibus eligendi et ordinandi 6. c. 1. 23. c. 1. 137. *in pr.* et c. 1. 2. Ut examine præeunte eligantur 137. Quantum præstare debeant cathedratici nomine 123. c. 3. Ut in suis ecclesiis resideant 67. c. 3. Ultra annum extra suam ecclesiam ne degant 6. c. 2. Ne ad Comitatum principis sine systaticis literis veniant 6. c. 3. 123. c. 9. Testimonii dicendi causa ne evocentur 123. c. 7. Ne propter quaslibet causas ad forum judiciale trahantur 123. c. 8. Ne legationis tempore conveniantur 123. c. 6. Tutores et curatores esse prohibentur 123. c. 5. Quemadmodum et apud quos accusandi 123. c. 2. De episcopis regradatis 42. Ut liberati patria potestate 81. Et a servili et adscriptitia conditione 123. c. 4. De heredibus episcoporum 123. c. 3. Cimeliarchis ecclesiæ 40. Abbate, qui et quomodo eligendus 5. c. 9. et 7. c. 9. et 123. c. 34. et 133. c. 2. Abbatissa 133. c. 3. et 5. et *ult.* Exarchis monasteriorum 123. c. 4. Clericis qui 123. c. 9. Quales eligendi 6. c. 4. et 123. c. 12. An etiam servi 123. c. 17. An etiam adscriptitii 123. c. 15. Gratuito ordinandi 12. c. 16. Quantum solvant cathedratici nomine 66. De eorum ætate 123. c. 13. uxore 123. c. 14. superinductis 123. c. 29. numero, multitudine et mensura 3. c. 1. 6. c. 8. et *Nov.* 16. foro 123. c. 21. Quasi castrensi peculio, et ut res suas in sua potestate habeant. 123. c. 19. Ut muneribus personalibus hac negotiis secularibus abstineant 123. c. 6. Ne de minore Ecclesia ad majorem per patrocinium transeant 2. c. 2. Eorundem desertorum 67. in aliam formam transeuntium 6. c. 7. Et falsum testimonium dicentium pœna 123. c. 20. Præsbyteris et eorum ætate 123. c. 5. Diaconis, et eorum ætate 123. c. 5. et 10. Subdiaconis et eorum ætate 123. c. 13. Tutela et cura illis interdicta 123. c. 5. et 10. Cantoribus et eorum gradu 5. c. 8. Lectoribus et eorum gradu 5. c. 8. ætate 123. c. 13. aleæ ludo et spectaculis eis interdictis 123. c. 10. Oeconomis 7. c. 10. et 12. *Nov.* 123. c. 22. Xenodochis 7. c. 12. *Nov.* 123. c. 23. Nosocomis 7. c. 12. et 123. c. 23. Ptochotrophis 7. c. 12. et 123. c. 23. Orphanotrophis 7. c. 12. Et ut ad instar tutorum inventarium faciant 131. c. 15. Gerontocomis 7. c. 12. Præsulibus collegiorum 7. c. 10. Prioribus 133. c. 2. Monachis non statim vestiendis et per triennium interdum probandis, eorum tonsura, schemate et veste 5. c. 1. *Nov.* 123. c. 35. Laicis interdicta 123. c. 44. Eorum cellulis et lauris 133. c. 1. Ne sine voluntate Abbatis monasterio discedant, 133. c. 1. Ne occasione mortui, sororis aut agnatæ fœmineum monasterium ingrediantur 133. c. 3. Ne uxorem aut concubinas habeant 5. c. 8. Ut vel sacris scripturis 133. c. 2. 6. Aut operibus manuariis vacent *d.* c. 6. Ut communiter vivant, dormiant 5. c. 3. et habitent 123. c. 36. et 133. Ut per procuratorem se defendant 121. c. 27. Quas sportulas debeant 123. c. 28. Monachismo se et sua Deo dedicant 76. et 123. c. 38. Dissolvunt sponsalia 123. c. 39. Matrimonium 123. c. 40. Amittunt facultatem testandi 5. c. 41. Tutelæ et curæ administrandæ 123. c. 5. At non capiendi relicta sibi sub conditione liberorum 123. c. 37. Exheredari quoque non possunt, ut ingrati 123. c. 4. Monachi desertoris pœna 5. c. 4. et 6. *Nov.* 123. c. 42. Anachoretis 5. c. 3. Monasteriis, 123. c. 27. Asceteriis 123. c. 27. Canonicis 65. c. 5. Sanctimonialibus et earum raptu 123. c. 21. Diaconissis, et ut cum viris non habitent 123. c. 13. et *Nov.* 6. c. 6. Quatuorviris et quinqueviris senioribus reliquorum monachorum quasi didascalis 133. c. 2. Apocrisariis 123. c. 25. 36. Seu Responsariis, et ut senes, ac si fieri possit, ut Eunuchi rerum monachalium utilitatibus occupentur 123. c. 5. et *Nov.* 79. c. 1. Ostiario et janitore monasterii 133. c. 1. Ostiaria monialium 133. c. 5. Archiphereccitis Hebræorum 146. c. 1.

De Episcopali Audientia, et diversis capitulis, quæ ad curam pertinent Episcopalem.

De synodis annuis 123. c. 10. Ne quis ante causæ exitum excommunicetur 123. c. 11. De depositione Episcoporum in hæresim prolapsorum, seu de Episcopis regradatis 42. Ut Episcopi ad principem referant, si quid magistratus deliquerit. Ut præsidibus, si in litibus judicandis suspecti illi sint, adjungantur 86. Ut patronis Ecclesiarum non idoneos clericos nominantibus invigilent, 123. c. 18. De alea, ludo tabularum et spectaculis interdictis 123. c. 10.

De hæreticis.

De his qui negant resurrectionem, Judicium, et Angelos esse creaturas Dei 146. c. 2. Hæretici legatorum incapaces: iisdem interdicta templorum ædificatio 132. c. 13. Interdicta collegia 132. Hæreticorum liberi ut succedant 115. c. 3. et 118. c. *ult.* De privilegiis dotis mulieribus hæreticis non præstandis 109. Ut in orthodoxos uno tantum casu testes esse possint 45. De regradatis Episcopis 42.

De Judæis, Samaritanis et Samaritis.

De Hebræis, eorum Synagogis, et quomodo sacras scripturas possint legere 146. Judæi, Samaritani occasione religionis non liberantur Curiali fortuna: et ut in orthodoxos uno tantum casu testes esse possint 45. Samaritæ testamenta facere non possint 144. et 129.

De his qui ad Ecclesias confugiunt et ibi exclamant.

Ne quis, cum sacra ministeria fiunt, Ecclesiam ingressus injuriam ministerio Ecclesiæ inferat: neve ministeria aut litanias conturbet, aut celebrare prohibeat 123. c. 31. Ut termini sanctorum homicidis et similibus non prosint 17. c. 7.

De legibus.

Ut gratiæ Deo ob leges utiliter latas agantur 8. c. 11. Ut Africa legibus Romanis utatur 36. Leges plerumque trahi etiam ad præterita c. 3. et *Nov.* 19. *Nov.* 129. c. 4. at non ordinarie 22. c. 1. *Nov.* 54. 68. 76. c. 12. §. 1. Ut ex legibus, quæ obtinebant tempore sententiæ prioris appellationis, sententia pronuncietur 115. c. 1.

De mandatis principum.

De mandatis principum 17. Ut divinæ jussiones de operibus publicis apud præfectos prætorio insinuentur 152. Ut divinæ jussiones subscriptionem habeant. Quæstoris 114. Ne ex divinis jussionibus a principe impetratis, sed ex legibus antiquis lites dirimantur 115.

De statu personarum.

De impuberibus, et ut jus deliberandi transmittant ad heredes 158. De testibus 9. Tutoribus 72. 94. 118. c. 5. 123. c. 5. et 155. Undecimo mense natus post mortem patris num legitimus 39. c. 2. De infantibus expositis 153. Ex adscriptitio et libera natus liber est 54. c. 1. De argentariorum contractibus. Edict. 7. 9. Monetariis et ponderatoribus apud Ægyptios, Edict. 11. Agricolis et mutuo eis præstando 32. 33. 34. Rusticis qui in alienis prædiis nuptias contrahunt 157. et prole inter eos partienda 156. Colonis et capite censitis alienis a nullo recipiendis 18. c. 14. Hortulanis Constantinopoleos 64. Lenonibus 14. Scenicis, et ne teneantur ex suo juramento in eadem semper turpitudine vivere 51. Afris 36. Osdroenis contrahentibus illicitas nuptias 154. Armeniorum successione, Edicto 3. Alexandrinis et Ægyptiacis, Edict. 13.

De officio diversorum judicum eorumque judicialibus.

Adjutore quæstoris 35. primicerii Tribunorum notariorum 8. c. 15. §. 1. passim. Administratoribus 95. Adsessoribus 62. c. 2. Aphoplistis 8. c. 13. Arbitris et ne per jusjurandum assumantur, sed solo compromisso 82. c. 11. viocolytis 8. c. 13. Lydiæ et Lycaoniæ 145. Chartulariis sacri cubiculi 8. c. 15. §. 1. et passim. Cohorte præfectorum 8. c. 15. §. 1. cum seq. Comite Galatiæ primæ 8. c. 3. et c. 15. §. 4. Isauriæ 27. et 31. c. 3. adde 20. c. 4. Orientis 8. c. 4. et c. 15. §. 1. et *Nov.* 20. c. 5. Phrygiæ Pacatianæ 8. c. 2. et 15. §. 3. *Nov.* 31. c. 3. Decurionibus et filiis eorum 38. ac donationibus mortis causa 87. in jus vocatione 151. quinam liberentur curia 70. Defensoribus civitatum 2.

c. 15. *in pr.* et §. 49. et *Nov.* 15. Duce Lydiæ et Lycaoniæ 145. Executoribus 96. Judice Palæstinæ primæ 8. *c.* 15. §. 6. primæ Syriæ 20. *c.* 5. Communia de judicibus, ut qui sine suffragio aut suffragii datione creentur. *Nov.* 8. ut in locum remoti alius subrogetur 8. *c.* 2. Apud quem et quomodo jusjurandum præstent 8. *c.* 7. et *c.* 14. et *c.* 15. ut successor decessoris mandata exequatur 134. *c.* 6. ut appellationi deferant 82. *c.* 12. expensarum rationem habeant *c.* 10. ad principem de re dubia referre possint. *c. ult.* De diversis principum ad judices rescriptis 82. c. 13. ne mittant vicarios 8. *c.* 4. latrunculatores, viocolytas et aphoplistas 8. *c.* 13. *Nov.* 134. *c.* 1. Ut duos in exordio et fine litis aureos accipiant pedanei judices 82. *c.* 9. Officio præfectorum prætorio 8. *c.* 15. §. 1. et passim. Præfecti urbi et provinciarum 70. prætorio Illyrici 11. Præside Ægypti primæ 8. *c.* 15. §. 35. secundæ 8. *c.* 15. §. 36. Æmi montis 8. *c.* 15. §. 30. Antiochiæ 8. *c.* 15. Arabiæ 8. *c.* 15. §. 39. Armeniæ primæ 8. *c.* 15. §. 43. secundæ 8. *c.* 15. §. 22. magnæ 8. *c.* 15. §. 23. quatuor Armeniarum 31. Augustanicæ primæ 8. *c.* 15. §. 33. secundæ 8. *c.* 15. §. 37. Bithyniæ 8. *c.* 15. Cappadociæ primæ 8. *c.* 15. §. 24. et *Nov.* 30. *c.* 2. secundæ 8. *c.* 15. §. 37. Cariæ 8. *c.* 15. §. 31. Ciliciæ primæ 8. *c.* 15. §. 12. secundæ 8. *c.* 15. §. 42. Cypri 8. *c.* 15 §. 23. Euphratensis 8. *c.* 15. §. 40. Europæ 8. *c.* 15. §. 27. Galatiæ primæ 8. *c.* 3. et 15. §. 4. secundæ 8. *c.* 15. §. 44. Hellenoponti 8. *c.* 15. §. 26. Hellesponti 8. *c.* 15. §. 6. Edict. 12. Honoriadis 8. *c.* 15. §. 45. Insularum 8. *c.* 15. §. 46. et *Nov.* 41. Lybiæ superioris 8. *c.* 15. §. 34. Lycaoniæ 8. *c.* 15. §. 20. Lyciæ 8. *c.* 15. §. 32. Lydiæ 8. *c.* 15. §. 17. Mesopotamiæ 8. *c.* 15. §. 41. Mysiæ secundæ 8. *c.* 15. §. 47. Novæ Justinianæ 8. *c.* 15. §. 21. Osdroenæ 8. *c.* 15. §. 11. Palæstinæ primæ 8. *c.* 15. §. 6. secundæ 8. *c.* 15. §. 7. et *Nov.* 103. *c.* 21. tertiæ 8. *c.* 15. §. 38. Phœniciæ maritimæ 8. *c.* 15. §. 8. Phryg. 8. *c.* 15. §. 18. Rhodopeæ 8. *c.* 15. §. 29. Scythiæ 8. *c.* 15. §. 48. Syriæ secundæ 8. *c.* 15. §. 19. Theodoriadis 8. *c.* 15. §. 10. Thraciæ 8. *c.* 15. §. 28. Communia de præsidibus provinciarum 8. 17. 95. 128. 149. 161. de honore, de acclamationibus illis præstandis 8. *c.* 6. et ut soli indigenæ præsides creentur 149. Ingressis provinciam quid potissimum spectandum 17. *c.* 16. Iidem jurent initio adeptæ dignitatis, et quomodo 8. *c.* 7. gratis creati gratuitas præstent manus 17. *c.* 1. officiales cohibeant 17. *c.* 5. §. 1. et *c.* 10. et seditiones 17. *c.* 2. oblatas sibi de religione quæstiones contemnant 17. *c.* 11. et 103. *c.* 1. Edict. 2. Justin. viliores causas sine scripto decidant et de modo sportulis adhibendo 17. *c.* 3. Tributorum exactioni diligenter incumbant 8. *c.* 8. et 17. *c.* 5. §. 3. ut cogant exactores tributorum exprimere quantitatem rerum præceptarum *c.* 8. ne permittant quemquam etiam extraneum 8. *c.* 12. uti privilegio fori in criminibus *Nov.* 17. *c.* 5. aut quid exigi formarum aut portuum causa *c.* 4. Profectionibus et angariis subditos ne vexent *c.* 9. Terminosve sanctorum prodesse homicidis patiantur *c.* 7. Ne criminosis dent λόγου ἀσυλίας *c.* 6. Edict. 2. Terribiles sint erga delinquentes, *Nov.* 17. *c.* 5. §. 3. Injusta patrocinia prohibeant *c.* 13. et colonos et capite censitos a quoquam recipi *c.* 14. Titulos alienis prædiis affigi *c.* 15. Paganos armis uti *c.* 27. Judices dari et loci servatoribus. *c.* 10. Consiliarios adsumant optimos *c.* 5. §. 2. Ut si suspecti sint in aliqua lite, episcopus eis adjungatur 86. Quinquaginta dies agant in provincia postquam illis successum est 8. *c.* 9. *Nov.* 95. Prætore Isauriæ 20. *c.* 4. *Nov.* 28. Lycaoniæ Justiniani 25. 31. *c.* 3. Paphlagoniæ 29. Pisidiæ 24. *c.* 1. *Nov.* 31. *c.* 3. *Nov.* 24. Siciliæ 104. Thraciæ 26. Primiceriis clarissimorum Tribunorum notariorum 8. *c.* 15. §. 1. et passim. Proconsule Asiæ 8. *c.* 15. §. 2. Cappadociæ 30. *Nov.* 8. *c.* 15. §. 24. et *Nov.* 20. *c.* 2. Palæstinæ 103. Quæstore destinato ad compescendos vagabundos 80. Insularum et exercitus 41. 50. Palatii, hodie Cancellarius, et ejus adjutoribus 35. Referendariorum palatii 10. 113. 124. Senatoribus et eorum ordine 62. Vicariis Asianæ 8. *c.* 2. *Nov.* 20. *c.* 6. Ponti 8. *c.* 6. et *Nov.* 20. *c.* 6. Pontici tractus Edic. 8. Longi muri seu Thraciarum 8. *c.* 15. §. 5. Vicarii ne mittantur a judicibus 8. *c.* 4.

De in jus vocando.

De reis criminum per edicta evocandis 134. *c.* 5. Ne dicendi testimonii causa episcopus cogatur in judicium venire 123. *c.* 7. De literis compulsoriis 17. *c.* 14. Ne decurio aut cohortalis in jus vocetur aut judicio sistatur sine jussione principis Præfectis post manifestanda 151. De reis ex longinquo territorio evocatis et ut post x. dierum comparitionis, actoris præsentiam non cogantur expectare, utque præterea in litem jurare possint 53. *c.* 1. ut qui ex longinquo et propria jurisdictione reum evocant, caveant de expensis 53. *c.* 2. De actore evocato 69. *c.* 4. ut qui juravit judicio sisti, nec comparet, manu in eum injecta ut perjurus prehendi possit 54. *c.* 4.

De transactionibus.

Ad transigendum neminem a judice compelli posse 115. *c.* 4.

De advocatis.

Injusta patrocinia prohibeantur 17. *c.* 3.

Ex quibus causis infamia etc.

Bonorum cessio an infamet v. Titul. *infr.* qui bonis cedere.

De procuratoribus.

Ut illustres in causa injuriarum, sive civili, sive criminali per procuratorem agere possint 71. *c.* 1. Ut monachi per procuratorem agere possint 123. *c.* 27.

De his qui potentiorum nomine titulos prædiis affigunt.

Ne quis titulos prædiis alienis affigat 17. *c.* 15. 164. *c.* 1. Ne milites se immisceant privatorum possessionibus defendendis 116.

Si minor, ut ab hereditate se abstineat.

De restitutionibus minorum adversus actionem hereditatis 119. *c.* 6.

De receptis arbitris.

Ut arbitri per compromissum, non per jusjurandum adsumantur 82. *c.* 11.

De jurejurando propter calumniam dando.

Huc refer *Novell.* 49. *c.* 3. et 114. *c.* 1.

De judiciis.

De reis præsentibus 69. *c.* 2. absentibus 69. *c.* 3. De lite prosequenda 112. *c.* 2. Ut litigatores initio litis jurent, se nihil judicibus promisisse, aut dedisse judicii accipiendi causa 124. *c.* 1. Viginti dierum induciæ reo post libelli dationem dantur ad refutandum judicem 53. *c.* 3. Præside suspecto quid remedii sit litigatoribus 86. *c.* 1. 2. 3. 4. *et seqq.* Huc etiam refer *Novell.* 15. 60. *c.* 2. 82. *c.* 10. 86. *c.* 2. 116.

De litis contestatione.

De lite contestanda intra duos menses 96. *c.* 1. *adde et Nov.* 53. *c.* 3.

De dilationibus.

Dilationes dantur probationum et instrumentorum proferendorum causa 115. *c.* 2. De decem dierum dilatione v. 53. *c.* 1. De dilatione Episcopis tribuenda tempore legationis 123. *c.* 6.

De sportulis.

Ut sportularum modus servetur 17. *c.* 3. et 53. *c.* 3. §. 2. 82. *c.* 7. De illicitis sportulis prohibendis 124. *c.* 3. De sportulis monachorum et clericorum 123. *c.* 27. 28.

De pedaneis judicibus.

Ut in exordio et in fine litis pedanei judices duos aureos possint accipere. vide *Nov.* 82. *præsertim.* *c.* 9.

De jurisdictione et foro competente.

Actor reum plerumque ex suo foro evocat 53. *c.* 1. et 2. et contra 69. *c.* 4. ubi quisque deliquit ibi conveniri potest 69. *c.* 1 ubi actor agit, ibi mutua ab eodem petitio fieri potest 96. *c.* 2. ubi episcopi conveniuntur in causa civili 123. *c.* 22. criminal. 123. *c.* 24. ubi clerici conveniendi 83. 123. *c.* 21. ubi Oeconomi 123. *c.* 22. ubi Monachi et Ascetriæ 76. ubi Apocrisarii 123. *c.* 25.

De inofficioso.

Ut dodrantem curialibus liberis 18. c. 2. non curialibus trientem, si tres sint ac pauciores: semissem, et proprietatem et usumfructum, si plures sint, parentes relinquant æqualiter inter eosdem partiendum 18. c. 2. De causis exheredationum justis et injustis v. 115. c. 3. Olim legitima liberis relinqui quoquo titulo potuit *Nov.* 18. c. 1. Hodie titulo institutionis relinquenda *Nov.* 115. c. 3.

De inofficiosis donationibus.

Ut ex donatione immensa in unum liberorum collata, reliqui liberi Falcidiam detrahant 92. c. 1.

De religiosis et funeribus.

Ut defuncti seu funera eorum non injurientur a creditoribus 60. et ne eorum heredes conveniantur ante IX. diem 115. c. 5. De debita impensa in exequiis defunctorum, seu de sumptibus funerum et quantum deleatur ascetriis, seu canonicis funus deducentibus, et quantum præstare eos oporteat, qui volunt deferri in uno majorum lectorum, in vasorum custodiario positorum, et in deaurato posito in sanctissima majore Ecclesia 59.

De jurejurando.

De jurejurando calumniæ 49. c. 3. 124. c. 1. scenicarum mulierum 51. Ne quis juret per capillos Dei 77. ut jurata bonorum descriptio facta a parente inter liberos valeat 48. Ne arbitri ex jurejurando assumantur 82. c. 11. De juramento eorum, qui administrationem suscipiunt 8. *tit.* 3. De juratoriis cautionibus 53. c. 4.

Si certum petatur.

De argentariorum contractibus 136. Ne quis mutuum dans agricolæ, terrras ejus teneat 32. 33. 34. Ut qui credidit militiæ quærendæ causa, debitore defuncto, scholæ placito et emolumento fruatur 53. c. 5. Ut res debitoris in subsidium creditori addici possit 4. c. 3.

De obligationibus.

Ne alius pro alio conveniatur, et de pignorationibus 52.

Ne filius pro patre.

Ne filius pro patre conveniatur 134. c. 7.

De constituta pecunia.

De variis formulis constituendæ pecuniæ. vide *Nov.* 115. c. 6.

De probationibus.

Rationes patris juratæ valent inter liberos 48.

De testibus.

Ut testes nonnisi illæsæ existimationis accipiantur *Nov.* 90. c. 1. ut instrumentis debitæ pecuniæ testes rogati, non fortuiti adhibeantur c. 2. ut testimonia in scriptis redigantur 3. ut cognitis testimoniis quartæ productioni testium locus non sit 4. ut testes, si lis sit civilis, in provincia examinentur, si criminalis, apud judices repræsententur 5. ut testimonium ejus, qui servus dicitur, recipiatur 6. ut testes propter inimicitiam a dicendo testimonio repellantur 7. ut mediatores testium, non nisi de partium consensu testimonium ferant 8. ut testium productio non fiat nisi præsente adversario 9.

De fide instrumentorum.

De instrumentorum cautela et fide 73. ut ipsi Tabelliones quantumvis ægroti 44. c. 1. §. 3. contractui intersint ab initio ad finem usque, neque prius complementum adponant, quam perfecte noverint negotium, de quo agitur 44. c. 1. Ut eisdem liceat per substitutum et adjutorem suum, in sola tamen statione, contractus formare *d. c.* 1. §. 4. et subscribere 73. c. 7. §. 1. Ut in protocollo describantur, idque cum die et Consule *Nov.* 44. c. 4. Ut præponatur nomen Imperatoris in documentis 47. et ut tempora, quæ Latinis literis designantur, apertius scribantur, quam notis et siglis 47. c. 2. signum crucis instrumentis pro fide et subscriptione olim adponi solitum *Nov.* 73. c. 8. *Nov.* 90. *Nov. Leon.* 72. *l. ult.* §. 2. *C. de jur. delib.* Instrumentum non dicitur completum, antequam ei sit subscriptum a testibus c. 5. Quemadmodum mortuo tabellione instrumenti, ac literarum ejus fiat comparatio 73. c. 7. ut notæ, si quæ fuerint in instrumento, diligentissime comparentur inter se apud judices 73. c. 6. ut ex solis documentis publice celebratis et publica arca depromptis fiat comparatio: exceptis privatis, quibus adversarius pro se utitur 49. c. 2. ut hominibus peritis et juratis committatur literarum comparatio *d. c.* 2. §. 2. Ut si literarum fides a voce testium discrepet, testes præferantur 73. c. 3. ut non aliter credatur instrumento faciente mentionem, quam si idipsum proferatur 119. c. 3. Insinuatum instrumentum magnæ est auctoritatis 73. c. 7. §. 3. Nudi chirographi fides exigui momenti 73. c. 4. Imperiti literarum quemadmodum caute contrahant 73. c. 8. quemadmodum in agris contrahantur *cap. ult.* De privatis instrumentis munitis trium testium præsentia et subscriptione 73. c. 12.

Ad Senatusconsultum Vellejanum.

Rem propter nuptias sibi donatam uxor obligare, pignorare, alienare non potest 61. Uxor pro viro obligari nullo modo potest 134. c. 8.

De non numerata pecunia.

De pœna negantis numerationem pecuniæ 18. c. 8. De dote cauta, nec numerata, vide Inf. de jure dotium.

De usuris.

Quas usuras ab agricolis stipulari liceat 32. 33. 34. De nautico fœnore 106. 110. De usuris supra duplum non computandis 138. Ut particulares usurarum solutiones in duplum computentur 121. Lex de usuris supra duplum non computandis ad civitates non pertinet 160.

Depositi.

Ne quis depositario interdicat depositi restitutionem 88. Quemadmodum tutores possint deponi 73. c. 1.

Sine censu vel reliquis fundum comparari non posse.

Ut emptor fundi tributarii tributi nomine teneatur 17. c. 8. §. 1.

De vectigalibus et tributis.

De indulgentia reliquorum publicorum *Nov.* 147. 148. De relevatione tributorum publicorum 163. De prædiorum sterilium ad fertilia impositione 166. De hominibus, qui in eadem domo subjecta prædia possident 168.

Locati.

De his, qui denunciant, ne civiles annonæ, vel pensiones solvantur 88. c. 2. Ut hortulani eadem qualitate hortum reddant, qua acceperunt, et de meliorationibus ab iisdem factis 64. Ut artifices locent operas secundum veterem morem 122.

De donationibus ante nuptias.

Dotis et donationis propter nuptias æqualia pacta, et æquales quantitates esse debent 97. c. 1. Donatio propter nuptias specialis est contractus, et ex parte uxoris non requirit insinuationem 119. c. 1. ex parte mariti requirit: fitque ut non insinuata donatio propter nuptias ei non pariat æquale lucrum ex dote in casum mortis vel injusti repudii 127. c. 2. Ut immobilia propter nuptias donationis, neque hypothecæ dentur, neque omnino alienari possint a viro, etiam consentiente muliere, nisi post primam obligationem mulier finito biennio iterum obligationi consenserit 61. Ut si donatio propter nuptias consistat in immobilibus, mulier ita uti frui possit: si in mobilibus, vel pecunia; ut mulier eas exigere possit, si extent: data cautione de illis restituendis: sin minus, ut etiam a liberis usuras trientes possit accipere 2. c. 4. et *Nov.* 22. c. 40. Olim mulier abstinens secundis nuptiis lucra nuptialia poterat inter vivos et testamento alienare 22. c. 20. §. 1. non abstinens nudum usum antenuptialis donationis consequebatur, proprie-

tas ita liberorum erat, ut ne quidem in unum liberorum eam conferre posset 2. c. 1. et 4. *Nov.* 98. c. 1. in extraneum conferre poterat, sed in casum omnium liberorum præmortuorum 2. c. 2. hodie constitutum est, ut mulier secundis nuptiis abstinens præter usum anteuuptialis donationis tantum habeat proprietatis, quantum unus filiorum 127. c. 3.

De nuptiis.

Ut viles personæ etiam illustribus possint nubere 131. c. 6. De rusticis, qui in alienis prædiis nuptias contrahunt 157. et de prole inter eos partienda 156. ut nuptiæ illustrium virorum fiant cum dotalibus instrumentis 117. c. 4. de ea quæ raptori nubit 150. De redintegrando matrimonio *Nov.* 117. c. 11. Quod tempus expectare maritum in expeditione degentem debeat mulier *Nov.* 22. c. 14. *Nov.* 117. c. 11.

De incestis et nefariis nuptiis. Nov. 12.

Ut incestuosi nuptias contrahentis, neque liberos ex legitimo matrimonio habentis bona ærario assigneutur 12. c. 1. habentis vero liberos, quarta pars in fiscum redigatur 12. c. 3. §. 1. Ut incestuosi nobiliores deporteutur, viles verberentur 12. c. 1. Ut liberi ligitimi patris incestuosi, ipso patris incestu sui juris fiant 12. c. 2. Ut nati ex incestu priventur rebus paternis 12. et 74. c. 6. Ut a parentibus non possint legitimari, dicto c. 6. Ut ex eorundem substantia nihil consequantur 89. c. 5. De illicitarum nuptiarum indulgentia 139. 154.

De secundis nuptiis.

De favore viduitati attributo 22. c. 20. et 127. c. 3. De secundis nuptiis intra annum luctus contractis, et earum pœna 22. c. 22. et 40. Et de muliere, quæ parit undecimo mense post mariti mortem 39. c. 2. De secundis nuptiis post annum luctus contractis, et earum pœna prima 22. c. 23. 24. 25. 26. secunda c. 27. 28. 29. 30. 31. tertia c. 32. 33. quarta c. 34. quinta c. 35. sexta c. 36. septima c. 37. octava c. 38. nona c. 39. decima c. 40. undecima c. 41. duodecima c. 42. decimatertia c. 43. 44. decimquarta c. 45. et *Nov.* 2. c. 4. decimaquinta *Nov.* 22. c. 49. §. 2.

De jure dotium.

Dotis et donationis eadem pacta, eadem quantitas esse debet 97. c. 1. in fraudem creditorum dos augeri non potest 97. c. 2. Dotis privilegio mulier præfertur antiquioribus creditoribus, vel ei cujus pecunia res mobilis vel immobilis comparata vel refecta, at non ei cujus pecunia militia comparata est, quantumvis posteriori 97. c. 4. Ut dotis proprietas servetur filiis 98. c. 1. et 2. c. 4. Ne parens dotem filiæ secundas nuptias contrahentis minuat 97. c. 5. De dote scripta et non numerata 5. præstita et ut quæ nullam dotem dedit, anteuuptialem donationem dotis causa factam accipiat: et ut, quæ minus dedit, quam est professa, tantum recipiat, quantum re ipsa numeravit 2. c. 5. De dote cauta non numerata et intra quod tempus dotis non numeratæ exceptio possit objici. De dote marito oblata nec accepta et ut si per maritum steterit, quominus dos illi ab uxore solveretur, teneatur de dote uxori restituenda 91. c. 2. De dotis collatione, et ut filia se immiscens patris hereditati fratribus dotem conferat, aut tanto minus accipiat de bonis paternis 97. c. 6. et quid si dotem inope facto marito consequi non possit, et ita fratribus non conferre *d.* c. 6. Ut dos prioris uxoris præferatur secundæ, sive ipsa sive liberis ejus agentibus 91. c. 1.

De divortiis.

De causis justi divortii marito 117. c. 8. et uxori permissis 117. c. 9. Ut dissolvi possit matrimonium mutuo consensu 140. ex causa probabili 117. c. 10. quæ sint causæ probabiles c. 11. quæ non sint c. 14. sine causa non est dissolvendum 127. c. 4. Divortium fit ex occasione 22. c. 4. Ob monachismum c. 5. impotentiam c. 6. captivitatem c. 7. desertionem c. 14. et 117. c. 11. servitutem directam *Nov.* 22. c. 9. et 10. (ancilla non est, quæ a domino dolose pro libera elocata est c. 11. aut exposita c. 12.) statum adscriptitium c. 17. certa delicta c. 15. 16. mortem c. 20. non fit ob damnationem in metallum *Nov.* 22. c. 8. deportationem c. 13. non acceptam ab uxore dotem c. 18. De pœnis injusti divortii 22. c. 16. et 19. *Nov.* 131. c. 13.

Divortio facto apud quem liberi morari debeant.

Soluto per repudium matrimonio, quomodo et apud quem liberi alantur 117. c. 7.

De alendis liberis a parentibus.

Ut qui usum donationis propter nuptias lucratur, divortio facto liberos alat 98. c. 2. Ut si pater causam divortio dederit, liberi apud matrem alantur: si mater, apud patrem: nisi pater sit pauper, mater locuples, et ut inopes parentes a liberis locupletibus alantur *Nov.* 117. c. 7. Ut liberi legitimi patrem quamvis incestuosum alant 12. c. 3. §. 1.

De concubinis.

Ne cui plures concubinas habere liceat, aut uxori concubinam superinducere 18. c. 5. *Nov.* 89. c. 12. §. 5. Ut concubinatu in matrimonium converso liberi fiant legitimi 12. c. 4. Quomodo concubinæ servilis conditionis constitutæ legitimæ uxores fiant 18. c. 11. Ut si filius concubinæ patris se immiscuerit, exheredari possit 115. c. 3. §. 5. Quemadmodum concubinæ ab intestato vel ex testamento concubinario succedant, v. infra *tit.* de naturalibus liberis.

De naturalibus liberis et quibus modis efficiantur sui.

Ut naturales liberi legitimari possint oblatione curiæ 89. c. 2. 3. 4. 5. 6. 7. vel nuptiis cum eorum matre contractis c. 8. per principis descriptum c. 9. patris testamento a principe confirmato c. 10. non tamen per adoptionem c. 11. §. 2. Ut per matrimonium legitimati, sive soli sint sive cum aliis legitimis concurrant 12. c. 4. sive post contractum matrimonium nulli procreentur, aut procreati moriantur, patri succedant *Nov.* 19. Ut nominatus ab aliquo in instrumento publico vel testamento filius legitimus, jus legitimi consequatur 17. c. 2. Ut habenti liberos legitimos, concubinæ, ejusque liberis unciam testamento relinquere liceat 18. c. 5. *Nov.* 89. c. 12. §. 2. non habenti liberos legitimos aut ascendentes, etiam assem. *Nov.* 89. c. 12. §. 3. non ut olim semissem 18. c. 5. habenti ascendentes, reliquam partem legitimæ ascendentibus debitæ *d.* §. 3. Ut ab intestato defuncto liberis aut conjuge extantibus liberi naturales sola alimenta 89. c. 12. §. 6. non extantibus, duas uncias consequantur 18. c. 5. 89. c. 12. §. 4. Ut a naturalibus liberis parentes vicissitudinem accipiant 89. c. 13. Ut patri naturalibus liberis tutorem relinquere liceat *Nov.* 89. c. 14. Ut mater etiam naturalium liberorum tutelam possit gerere *d.* c. 14. ut quæ dicta sunt de naturalibus liberis ad eos, qui ex damnato coitu nati sunt, non pertineant. c. 15.

De tutelis.

Ut qui (matres excipe *Nov.* 94. c. 1.) obligatum habent minorem, aut res ejus omnino a tutela ejusque curatione, quantumvis legibus vocentur, arceantur 72. c. 1. Ut tutori qui factus est pupilli debitor aut creditor, curator adjungatur c. 2. ut a tutela vel cura nullus debiti prætextu excusetur, nisi hoc probaverit c. 3. Ut si tutor vel curator se debitorem tacuerit, non possit redhibitionibus aut aliis debiti exceptionibus uti: et ut si se creditorem ab initio tacuerit, omni actione adversus minorem decidat c. 4. Ut curatores nullo modo cessiones suscipiant adversus minores c. 5. Quemadmodum tutores et curatores pupilli vel minorum pecuniam administrare debeant c. 6. 7. 8. Ut orphanotrophi sint tutoribus similes et ad instar tutorem inventarium conficiant 131. c. *ult.* Ut mulieribus interdictum sit tutelæ officium, nisi matres sint aut aviæ. 22. 40. et 118. c. 5. et 115. etiam naturales 89. 14. et ut eo casu apud acta secundis nuptiis et auxilio Vellejani renuncient 118. c. 5. et 155. abrogata *Nov.* 94. c. 2. Ut volente ad nuptias venire muliere tutelam liberorum gerente, ordinetur minoribus tutor, et rationes suscipiantur, et quod mater debet occasione gubernationis, hoc reddatur 22. c. 40. Ut mater tutelaribus rationibus obnoxia sit: et ut si secundo nubat, possit alium pro se designare tutorem, suo tamen suarumque rerum periculo 105. Ut soli testamentarii tutores matrem a liberorum tutela excludant 118. c. 4. 5. Ut patri liceat tutorem dare naturalibus liberis 89. c. 14.

De furtis.

Ut qui occulte et sine armis furantur, mortis pœna, aut alicujus membri abscissione non puniantur 134. c. 13.

De jure aureorum annulorum.

De jure annulorum aureorum omnibus libertis liberaliter concesso 78. *c.* 1.

De obsequiis patrono præstandis.

De reverentia et obsequio patronis a liberto præstandis 78. *c.* 2.

Unde vir et uxor.

Olim ita constitutum, ut si maritus uxorem inopem sine causa repudiasset, aut justa de causa mulier ab eo fuisset separata, aut morte solutum matronium fuisset: quarta pars substantiæ mariti mulieri exsolveretur: ea tamen lege ut nunquam centum amplius libris auri mulier acciperet 22. *c.* 28. 53. *c.* 6. 74. *c.* 5. 117. *c.* 5. Hodie alterutro casu si defuncto tres paucioresve fuerint liberi sive ex ea sive ex alio matrimonio, uxor quartam bonorum mariti accipit: si plures, virilem proprietate quidem tenus; si talis uxor filios ex defuncto non habuerit: usu tenus tantum, si habuerit 118. *c.* 5. Ut si minus supradicta parte mulieri a viro legatum fuerit, ad supradictam quantitatem fiat repletio 74. *c.* 5.

De collationibus.

Ut sive parens intestatus moriatur, sive testatus, liberi conferant dotem et donationes propter nuptias, nisi parens expressim designaverit ipse se nolle fieri collationem 18. *c.* 6. Ut collationis ea natura sit acceptum a parente conferri, aut tanto minus accipi, et quemadmodum filiæ quæ propter inopiam mariti dotem ab eo recipere non potuerunt, collationi sint obnoxiæ 97. *c.* 6.

Qui testamenta facere possunt.

Ut Samaritæ testamentum facere non possint 144 abrogata *Nov.* 129. ut de his quæ post episcopatum adquisierint Episcopi, testari non possint 131. *c.* 13. Ut monachi post ingressum monasterii testari non possint: ante ingressum legitimam liberis relinquere cogantur 5. *c.* 5. 76. *c.* 1. 123. *c.* 38.

De testamentis et quemadmodum testamenta ordinentur.

Ut testator non cogatur ut olim 66. *c.* 1. §. 4. 107. *c.* 1. propria manu nomina heredum scribere, sed ut etiam per alterum possit scribere 119. *c.* 8. ut testator legitimas solemnitates in testamento observet *d. c.* 9. Ut ignorantia novarum constitutionum non supina excuset omissionem solemnitatis nova constitutione introductæ in testamentis 66. *c.* 1. §. 4. Ut pater literas sciens, inter liberos testaturus subscriptione tempus declaret: deinde filiorum nomina: adhæc uncias, in quibus scripsit suos heredes, non signis numerorum significet, sed per totas literas declaret 107. *c.* 1. Ut testamentum imperfectum, quod inter liberos valere potest, alio testamento quam perfecto revocari non possit 107. *c.* 2. Ut divisio bonorum inter liberos facta a parente sola patris, vel liberorum subscriptione valeat 107. *c.* 3. Ut descriptioni bonorum a testatore jurejurando interposito factæ heredes omnem fidem adhibeant *Nov.* 4. *c.* 1.

De liberis præteritis, vel exheredatis.

Ut ascendentes liberis legitimam aut ejus supplementum nominatim relinquere in suo testamento cogantur, et ut certis tantum de causis liberi a parentibus et e contra exheredari possint 115. *c.* 34. Ut injusta exheredatio liberorum testamento adscripta vitiet solas institutiones: non legata, non fideicommissa, non libertates *d. c.* 3. *in fin.* Ne liceat parentibus exheredare filios, qui ingrediuntur monasteria, velut ingratos 123. *c.* 41.

De jure deliberandi.

Ut deliberandi jus etiam impuberes transmittant 158.

De legatis.

Ut legatum Deo relictum illi Ecclesiæ debeatur, ubi testator domicilium habuit 131. *c.* 1. Ut legata pro redemptione captivorum relicta præstantur ab episcopis 131. *c.* 11. Ut legatariis relicta æquabiliter ab herede præstentur 1. *c.* 3. Ut legata intra annum modis omnibus præstentur 1. *c.* 4. Quemadmodum heres moram committens in legatis præstandis puniatur 1. *c.* 1. Ut matri etiam si ad secundas venerit nuptias, legari possit 22. *c.* 46. §. 1. Ut uti legaverit quisque de sua re, ita jus sit: nullo valente citra defuncti voluntatem, nec si sacram impetret formam, aliquid disponere in rebus alienis 22. *c.* 2. Quemadmodum naturalibus liberis quis legare possit, supra dictum est *tit. de naturalibus liberis.* Ut si maritus prohibeat uxorem ad aliud venire matrimonium, vel e contra, legatarius alterutrius habeat electionem aut ad nuptias venire et renunciare legato, aut legatum percipere, et abstinere nuptiis 22. *c.* 44. Ubi alia quædam ad hunc locum pertinentia, vide. Ut testator possit heredes damnare, ne res legata de familia unquam exeat 159. Ut testator remittere possit heredibus mutuam satisdationem *d. Nov.* 159.

De conditionibus.

Ut conditio legati, institutionis, donationis, facta hoc modo, si sine liberis decesserit, vel si nuptias non contraxerit, sacerdotio vel clericatu impleatur, aut potius remittatur hujusmodi conditio 123. *c.* 37. De conditione indictæ viduitatis 22. *c.* 43. 44. De conditione, ne legatum de familia unquam exeat vide *Nov.* 159.

Ad Senatusconsultum Trebellianum.

Ut institutis et substitutis legata non præstantibus, in jus eorum fideicommissarius universalis succedat 1. *c.* 1. §. *etenim legatariis.* ut is qui restituere jussus est quod ex hereditate superfuerit, possit legitimam liberis reservare, et si ea non sufficiat ad dotis, sive donationis propter nuptias constitutionem honeste secundum personæ qualitatem, et merita ex hereditate aliquid amplius delibare 39. Ut rogatus restituere quod ex hereditate defuncti ei superfuerit, possit diminuere ad novem usque uncias triuncio conservato fideicommissario generali, et certis casibus, puta, redemptionis captivorum causa, ex illo triuncio 108. Ut si inter filios facta sit precaria substitutio, ea non porrigatur ultra filiorum gradum 159.

Ad legem Falcidiam.

Ut heres non implens voluntatem defuncti 1. *c.* 2. vel inventarium non faciens *c.* 2. §. 1. §. 2. vel prohibitus Falcidia uti a testatore *d.* §. 2. *vers. si vero expressim*, vel solida legata quibusdam scienter solvens in aliorum legatariorum præjudicium, Falcidia non utatur 1. *c.* 3. Cessat quoque Falcidia in ea re quæ ita relicta est, ne alienaretur 119. *c.* 11. Ut eadem cesset in iis, quæ ad pias causas sint relicta 131. *c.* 12.

De hereditatibus ab intestato 118.

Quemadmodum liberi parentibus succedant 118. *c.* 1. Quemadmodum parentes liberis succedant 118. *c.* 2. Quemadmodum fratres, fratrum filii, cognati cognatis succedant *Nov.* 84. et 118. *c.* 3. De agnatorum jure in hereditate sublato 118. *c.* 4. Ut fratrum filii succedant patruo, etiam ascendentibus primi gradus et patruis extantibus *Novell.* 127. Ut illegitimi ac serotini partus non succedant 39. *c.* 2. Quemadmodum naturales liberi succedant, dictum est supra *tit. de Naturalibus liberis.* Ut incestuosi non succedant 86. *c.* 15. Quemadmodum hæretici liberi succedant *v.* 115. *c.* 3. et 18. *c. ult.* De justis exheredationum causis *v. Nov.* 115. *c.* 4. de legitima viro inopi ab uxore relinquenda et e contra, dictum est supra *tit. unde vir et uxor.*

De bonis materni generis.

Ut lucra nuptialia parens alienare non possit, neve emptor ea possit præscribere nisi tricennio 22. *c.* 24.

De bonis quæ liberis in potestate patris constitutis ex matrimonio vel alias acquiruntur.

Ut filiofamilias relictum, ne ad ejus patrem perveniret, patri non quæratur 117. *c.* 1. Ut quoties pater consortium proprietatis cum filiofamilias habet, toties usumfructum in filii portione non habet 118. *c.* 2. Ut parens injuste nuptias dissolvens detrudatur in monasterium, utque triens bonorum ejus monasterio addicatur, reliqui duo trientes ejus liberis, et ut usufructu privetur *Novell.* 134. *c.* 11.

De manumissionibus.

Ut minor in testamento servos manumittere possit 119. *c.* 2.

Ut si miles reliquerit legatum servo vel ancillæ suæ, ipsa donatione legati libertatem donasse videatur 78. c. 4. Ut si dominus ancillam duxerit, liberam fecisse intelligatur d. c. 4. Ut si dominus ancillam suam elocaverit tanquam liberam aut servo suo, tamquam libero passus fuerit ingenuam matrimonio jungi, servi aut ancillæ dominium amittat, iique in libertatem rapiantur 22. c. 11. Ut, si servus sciente domino meritus est militiam, aut quamlibet dignitatem adeptus, in libertatem rapiatur 81. *in fin. princ.* Ut Episcopatus a servili et adscriptitia fortuna hominem liberet 123. c. 4. Ut a domino expositus liber censeatur. *Nov.* 153. c. 1.

De acquirenda possessione.

Ut ex sententia judicis non recte apprehendatur possessio nisi vacua 167.

De præscriptionibus.

De præscriptione rerum a Vandalis ereptarum 36. De præscriptione centum annorum Romanæ Ecclesiæ, id est, occidentalibus Ecclesiis adtributa 9. et postea in 40. annorum præscriptionem mutata. De præscriptione biennii, non objicienda interim, dum de transactione litis agitur cum adversario 93. c. 1. Ut qui rem alienam a malæ fidei possessore bona fide accepit, eam adversus verum rei dominum præsentem decennio, absentem vicennio possit præscribere 119. c. 7. Ut quoties de decennii præscriptione agitur, si dominus quibusdam annis præsens, quibusdam absens fuerit, tot ei anni supra decennium adjiciantur, quot in ipso decennio absens fuerit 119. c. 8. Ut si mora imperatoris sententia ferri non possit, judicii præscriptio non objiciatur 23. c. 2.

De sententiis.

De retractatione sententiarum præfecti prætorio 119. c. 5. Ut post annum et tria edicta in actorem contumacem sententia feratur 112. c. 3. Ut in medio litis aut pendente lite non jussione principis aut ambitiosis rescriptis judicetur sed secundum generales leges *Novell.* 82. c. 1. et 2. Ut breviores et viliores 111. causæ sine scripto decidantur 17. c. 3. et *Nov.* 83. Ut coram eodem judice reconventio fieri possit 96. c. 2. 123. c. 23. De pœna judicis qui male judicavit, vel ejus qui judicem vel adversarium corrumpere curavit 124. c. 2. Ut judices nulla relatione utantur ad principem 123. c. 1. et ita abrogatur *Nov.* 82. c. 14. 113. c. 1, *vers. si vero.*

De appellationibus. Nov. 23.

Ut a sententia principis non appelletur, nec ab ea fiat retractatio apud alium quam ipsum Imperatorem 113. c. 1. Ut ne cui judici appellationes recipere liceat 82. c. 12. et 13. Ut a sententia judicis intra decem dies appelletur, sive propria causa sit, sive aliena 23. c. 1. Ut tempus exercendæ finiendæque cœptæ appellationis annuum sit, nisi impedimentum aliquod subsit: tunc enim biennale *Nov.* 49. Ut si de causa appellationis compromittitur, tempora appellationum non currant 93. c. 1. Ut si stet per principem, quo minus judicetur, tempora appellationum non currant 23. c. 2. Ut si per judicem appellationis stet, quominus sententia dicatur, tempora appellationis fatalia non currant 119. c. 4. Ut a spectabilibus ad illustres appelletur 23. c. 3. De appellationibus in Ægypto, Asia et Ponto 23. c. 3. De appellationibus quinque provinciarum 41. Siciliæ 75. De appellationibus ad principem 20. 23. c. 2. *Nov.* 127. Ut appellari per alium possit 23. c. 11. Ut judex rationem expensarum examinet 82. c. 10.

Qui bonis cedere.

Ne quis cogatur bonis cedere 135.

De bonis auctoritate judicis possidendis.

Ut præsens in possessionem bonorum contumacis mittatur pro quantitate debiti: et ut contumaci revertenti possessio restituatur, redditis primo impensis litis 53. c. 4. *in fin.*

De pignoribus et hypothecis.

Ut pignus a debitore vendi possit, salvo creditorum jure 112. c. 1. *vers. ad hoc.* Ut prius conveniatur debitor principalis, quam fidejussor, et possessor rerum a debitore acceptarum 4. c. 3. Ut debitore pecuniam numeratam non habente, addicantur creditori res ejus 4. c. 3. Ut creditor, cujus pecunia, navis, domus, aut ager emitur, anterioribus (mulierem excipe de dote agentem) etiam creditoribus præferatur in hujusmodi navi, domo et agro 97. c. 3. Ut mulieri de dote agenti præferatur is, qui pecuniam credidit, ut militia emeretur, quatumvis post dotem jam constitutam, pecuniam crediderit, *Nov.* 53. c. 5. §. 1. *Nov.* 97. c. 4. Ut dos prioris uxoris præferatur doti secundæ, sive ipsa, sive liberis ejus agentibus, nisi res secundæ uxoris adhuc extent 91. c. 1. Ut si possessor conventus rei vindicatione negaverit, rem esse actoris, postea convictus ad legem pignoris vel ἐμφυτεύσεως, vel superficiei causam vel quam aliam defensionem confugiat, non audiatur, sed transferatur possessio in actorem, deinde agatur hypothecaria aut vectigali aut superficiali actione 18. c. 10. Ut ex scriptura depositi vel mutui, tribus testibus munita, jus pignoris aut hypothecæ et prælationis peti possit 83. c. 12.

De litigiosis.

Ut res litigiosæ dividi possint inter heredes 112. c. 2. Ut re litigiosa legata, fideicommissa, testamentove relicta, non ipsa, non ejus æstimatio, sed solus litis eventus debeatur d. c. 1. §. 1. si vero heres: ut quæ de litigiosis dicta sunt, ad res hypothecæ datas non pertineant d. c. 1. *vers. ab hac.*

De duobus reis promittendi.

Ut duobus simul obligatis, si non fuerit adjectum, ut in solidum tenerentur, tacite intelligantur teneri ex æquo 99. c 1. Ut qui in solidum cum alio obligatus est, reo idoneo præsente in solidum conveniri non possit d. c. 1. *vers. si vero.*

De fidejussoribus.

Ut præsens principalis prius conveniatur quam fidejussor 4; c. 1. Ut mulier pro marito nullo modo fidejubere possit 134. c. 4.

De solutionibus.

Ut debitore pecuniam numeratam non habente addicantur creditori solutionis causa res ejus 4. *cap.* 3.

De patria potestate.

Ut patriciatus dignitas, *Nov.* 81. *in principio.* Dignitas consulatus, præfecturæ prætorio *Nov.* 81. c. 1. Ut omnis dignitas, omne cingulum a curia liberare valens d. c. 1. §. 1. Ut Episcopatus liberos patria potestate solvat, *Nov.* 81. c. 3. Ut liberati patria potestate legitimorum jura intacta habeant *Novell.* 81. c. 2.

De infantibus expositis.

Ut qui filium exposuit, jus patriæ potestatis amittat 153. c. 1. Ut qui expositum nutrivit, cum in servitutem non asserat d. c. 1.

De donationibus.

Ut qui rem donavit, eam tradere cogatur 162. c. 1. Ut si non insinuatæ donationes excesserint mensuram indigentem insinuatione, ad id usque duntaxat valeant, quo non insinuatæ donationes valent 162. 2. c. 1. §. 2. Ut si donator rem a se donatam alienaverit, vel pignoraverit, donationem revocasse non intelligatur d. c. §. 1. Ut parens uni liberorum ita donet, ut reliquos liberos legitima non defraudet: et ut eo casu liberi legatarii patris non cogantur hereditatem adire, cogantur tamen supplere reliquis fratribus legitimam: et ut ingrati liberi non revocent donationes factas a parente 92. Ut mulier res quas filiis donaverit, quasi ab ingratis, post secundas nuptias revocare non possit 22. c. 25. Ut donationes Imperatori a privato homine factæ non egeant insinuatione, et e contra 52. c. 2. Ut mortis causa donationes legatis comparentur, et ne insinuatione indigeant 87. *in princ.* De donationibus curialium et ut decurio donare non possit etiam mortis causa 87. c. 1. De donationibus a curialibus factis 101.

De publicis judiciis, accusationibus et exhibendis reis, et eorum custodia.

Ut rei criminum edictis legitimis evocentur 134. c. 5. Ne mulieres in carceribus includantur pro privato aut fiscali debito: et ut pro crimine in monasterio aut asceterio contineantur, neve monastriæ, aut ascetriæ ulla actione de propriis monasteriis aut asceteriis trahantur 134. c. 9.

De adulteriis.

Quemadmodum maritus uxorem adulterii accusare debeat 117. *c.* 8. §. *si de adulterio.* De pœna adulteri et mulieris adulteræ 134. *c.* 10. Ut adulter præsumatur, qui ter aut solenniter monitus non desinit cum uxore alterius colloqui, et ut repertus a marito cum uxore loqui, possit ubivis interfici, at non in templo 117. *c.* 15. Ne quis luxurietur contra naturam 77. 141. De muliere raptum passa 143.

De sepulchro violato.

Ut non liceat creditori heredes defuncti pro debito molestare ante novem dies 115. *c.* 6. De pœna creditoris cadaver mortui inferri prohibentis 60. *c.* 1.

De pœnis.

De pœnarum omnium moderatione 134. *c.* 13.

De tributis.

De exactionibus sive delegationibus tributorum 128.

De fabricensibus et armis.

De armis 85.

De mendicantibus validis.

De ignavis et mendicantibus validis coercendi vide *Novell.* 80. *c.* 5.

De re militari.

De militum transitu et introitu 130. Milites ne privatorum possessionibus defendendis incumbant 116.

ANTONII CONTII, JC.

et in Biturigum Metropoli Doctoris Ordinarii

PRÆFATIO

IN LIBRUM NOVELLARUM.

INterdixerat Justinianus ullam legem imperialem extra Corpus Codicis legi, l. 1. C. de emendatione Codicis; *sed non sine ulla exceptione: adjecit enim, nisi postea varia rerum natura aliquid novum creasset, quod imperiali constitutione indigeret: quod si evenisset, novam legum congregationem pollicitus est, quæ Novellarum nomine Constitutionum significaretur. Porro idipsum accidit: et vix novus Codex promulgatus erat, cum interpellatus Imperator constitutionem de heredibus et Falcidia edidit; vix altero mense post editum Codicem, ut qui editus sit* 16. Kal Dec. *ipso Imperatore IV. Consule: novella autem constitutio de heredibus data est* Kalend. Jan. *Belisario viro clarissimo Consule. Scripsit subinde et sequentibus mensibus atque annis alias novellas ad extremum Imperii sui annum, quæ omnes in unam congregationem relatæ, novellæ appellatæ sunt constitutiones. Sane Gregorius Pontifex Romanus (qui vix triginta annis post Justinianum scripsit) constitutiones novellarum vocat* 11. q. 1. c. 37. *Cæterum paucæ illarum constitutionum Latino sermone primum sunt editæ, quæ etiam hodie ab aliis ex Græco in Latinum factis, styli integritate discerni possunt: Cæteræ omnes Græca primum lingua compositæ, quod et Græcis jam hominibus et proceribus uteretur Justinianus, linguæ Latinæ ut plurimum ignaris, et firmum atque stabile Imperium in Grecia obtineret, in Latio vero jam illo tempore anceps atque dubium. Ad Latinorum tamen hominum usum, et ex Græca in latinam linguam translatæ eæ constitutiones fuerunt, eodem vel certe non longo post tempore.: Illa est injucunda et salebrosa, atque ut ita dicam barbara hæc tralatio quæ hodie habetur. Verum id non omnino veteris interpretis culpa accidisse arbitror, tametsi illum, ab omni culpa vindicare meum non sit. Paruit enim legi Justinianeæ, quæ ita demum in aliam linguam leges transformari permisit, si modo sub eodem ordine eademque verborum consequentia, id est, eo genere, quod Græci* κατὰ πόδας *dicunt, transferrentur* l. tanta C. de vet. jur. enucl. *Metuebat enim, ne si vulgaris illa transferendi libertas passim permitteretur, novæ ex verbis legis suborirentur calumniæ, et occasiones illis legibus, ut variis et ambiguis, non parendi. Itaque et veteres illi septuaginta Bibliorum interpretes et qui novum Domini et Salvatoris nostri Testamentum transtulerunt, et veteres Aristotelis interpretes, eandem convertendi religionem et formidinem præ oculis habuerunt. Verba enim potius quam phrases converterunt. Scribit Dionysius Exiguus (qui utique temporibus floruit Anastasii Imperatoris) in præfatione Conciliorum Græcorum a se tralatorum, tantam fuisse priscæ tralationis confusionem, ut regulas ecclesiasticas de integro transferre coactus sit. Nihil igitur causæ est, cur hoc solo argumento, non esse hanc veterem tralationem novellarum dicamus, quod confusa et spinosa sit. Quid si certis indiciis demonstro, esse veterem et a temporibus fere Justiniani huc usque transmissam? Gregorius primus, qui fuit illis fere temporibus, ejus tralationis verbis utitur, eaque prolixe recitat apud Gratian.* 11. q. 1. c. 35. *Item in decretalibus* tit. de testib. c. 2. *ubi* c. ult. Nov. 90. de testib. *recitat. In Concilio quoque Parisiensi (quod constat esse antiquissimum et tempore S. Ludovici factum) recitatur ex eo tralatione integer locus ex* Novella *scil.* 123. *ubi etiam* Constit. 123. *appellatur. Locus extat apud Ivonem Episcopum Carnotensem* pannomias suæ parte quinta. *Jam vero leges Caroli M. filiorumque ejus et nepotum, hac tralatione plenæ sunt. Sanctus denique Isidorus (qui fuit iisdem fere temporibus, quibus Gregorius primus) in libro canonum ecclesiasticorum integram Novell.* 42. de depositione Anthimi., *etc. ex eadem veteri tralatione sumpsit: quam ex eodem Isidoro post vulgatas novem collationes idcirco adscripsi. Prætermitto innumera veterum Pontificum scripta: Mitto Ivonis, Burchardi, Gratiani, Job. Salesberiensis scripta, et rhapsodias, quæ multas paginas hujus tralationis continent. Unus post illos inventus est Irnerius, qui non solum tralationis, sed etiam totius sententiæ et libri fidem elevaret, et a quodam Monacho librum tam verbosum et acephalum scriptum assereret: quem optimis rationibus ab Azone confutatum legimus. Iisdem*

autem temporibus, quibus illa tralatio facta est, prodiit et harum constitutionum epitome, a Juliano quodam viro eloquentissimo, antecessore Constantinopolitanæ civitatis: sic enim appellatur in veteri quadam ejus epitome manuscripta, quam mihi communicavit aliquando doctiss. antecessor Jac. Cuj. Quæ quidem epitome longe purioribus verbis et elegantioribus conscripta est quam vetus illa tralatio. Utraque tamen tralatio diligenter a veteribus juris interpretibus. Jo. Pilio, Rogerio, Azone, Accursio, lectitata et comparata cum invicem, tum etiam cum cæteris juris libris. Ut autem in his duabus citandis atque allegandis vitaretur confusio, proliviorem illam tralationem vocaverunt Authenticum, quasi dicerent verum et nullo modo detruncatum Justinianearum novellarum exemplum: breviorem enim hanc Juliani epitomen simplici nomine nuncupaverunt novellas, utraque etiam tralatio constitutiones singulas habuit propriis capitibus distinctas, ita ut breve singulorum capitum argumentum literis miniatis descriptum esset: quod nos in hac editione perpetuo observari curavimus et quæ ex manuscriptis libris interdum restituere non potuimus, proprio ingenio confingere conati sumus. Constat enim id a Justiniano factum et observatum fuisse, cum et ipse numerum capitum sæpe exprimat. Cur autem multæ deperierint, in causa hæc sunt. Erant inter has leges permultæ constitutiones ἰδικαὶ et locales, quarum nullus fere usus esse visus est illis præsertim Longobardis plus æquo Musas et humaniores literas abhorrentibus, nilque quod non πρὸς ἄλφυτα conduceret, magnifacientibus: cujusmodi erant, de privil. archiep. Justin. primæ. Ut Ecclesia sanctæ resurrectionis; etc. de Armeniis, de præside Pisidiæ, Lycaoniæ, Thraciæ, Isauriæ. Et hujusmodi prope innumeræ, quæ quia ab interpretibus in schola non legebantur, desierunt paulatim describi, ut aliquæ omnino perierint: A diligentioribus tamen librariis ad calcem libri describebantur, quemadmodum ex meis aliquot exemplaribus deprehendi, a quibusdam etiam ad antiquitatis memoriam asservabantur. Nam Jac. de Bellovisu, qui commentarios ad novellas scripsit, testatur, se eas omnes extravagantes novellas (sic enim appellat) ad finem lecturæ suæ adscribi jussisse sæpeque idcirco perquisivi lecturam istiusmodi manuscriptam, ut verumne sit, quod scripsit, experirer. Nam impressis ejus commentariis desunt. Porro sciendum est, nullis titulis, nullaque arte, sed prout quæque constitutio facta est, ita omnes temere et fortuito in hanc congregationem congestas esse, sola temporum (ut mihi quidem videtur) ratione habita. Vulgata autem in novem collationes divisio, a nobis retenta est, quia sicut nova est, et non multum ante Gratiani tempora excogitata, ita ad memoriam et allegandi promptitudinem apprime utilis. Quas autem ille Jacobus extravagantes appellabat, omnes partim ex Haloandro, partim etiam ex Scrimgero, partim ex Juliano manuscripto, partim ex meis manuscriptis in Decimam * collationem coacervavi, illasque tantum transtuli, quæ nec ab Hal. nec ab ullo, quod scirem, aut quem haberem, Interprete tralatæ fuerant. Quod ad editionum varietatem attinet; illud diligens librorum inspector facile animadvertet, ex Græco exemplari longe fideliori et integriori vulgarem hanc tralationem prodiisse, quam aut Holoandrinam (quæ a quodam privato homine propria autoritate contaminata est) aut Scrimgerianam, quæ suas lacunas habet et nullam Latinarum continet. Sane ut Haloandrinam editionem elegantiorem esse non inficior; ita et hanc plerumque fideliorem in plerisque locis adnotavi, nam dum vitat barbariem, incidit plerumque in pravam affectationem. In Novella 96. cap. 11. ad criminalem accusationem refert, quod ad civiles causas pertinet, dum vitat vulgarem tralationem, ἐν αἰτίαις ἐποιήσατο, in conventione fecit. Cætera illius tralationis vitia invidiose nolo contra viri benemeriti existimationem congerere, malimque ob summos ejus, pro communi Studiorum utilitate, labores et conatus gratias agere. Melius tamen (ut opinor) publicis studiis esset consultum, quando propter glossarum usum, quæ prima capitum seu paragraphorum verba semper usurpant, vulgata editione carere non possumus, si in illius tralationis vitiis perpurgandis, quamvis permulta sint, elaborasset.

* Decima Contii collatio continet Nov. 11. 13. 21. 24. et multas alias, quæ hic suis quæque locis insertæ sunt.

IN NOMINE DOMINI DEI NOSTRI JESU CHRISTI.

INCIPIT

LIBER (1) CONSTITUTIONUM NOVELLARUM (2)

D. JUSTINIANI

SACRATISSIMI PRINCIPIS, PERPETUI AUGUSTI.

COLLATIO PRIMA (3).

TIT. (4) I.

DE (5) HEREDIBUS (6) ET FALCIDIA (7).

NOVELLA (8) CONSTIT. PRIMA.

Imperator Justinianus Augustus, Joanni gloriosissimo sacrorum per Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsule et patricio.

PRÆFATIO.

OCcupatis nobis circa totius Reipublicæ curas, et parvum (9) nihil eligentibus cogitare, sed quatenus Persæ quidem conquiescant, Vandali (10) vero cum Mauris obediant, et Carchedonii (11) antiquam recipientes habeant libertatem, Tzani (12) autem nunc primum sub Romanorum facti republica, inter subjectos habeantur: (quod nondum hactenus, nisi sub imperio nostro dedit Romanis Deus) incurrunt etiam propriæ sollicitudines a nostris subjectis semper nuntiatæ, quarum quidem singulis damus competentem formam. Quæcunque vero frequenti quidem potiuntur (13) per partes auxilio, possibilia tamen sunt scripta lege, ut communem omnibus præstent (in quibus opus habent) utilitatem: hæc oportere putavimus et lege sancire, et tradere subjectis per se juvantia, et non semper jussione Imperatorum egentia.

§. 1. Semper igitur nobis importuni sunt, alii quidem nos pro legatis (14) relictis, non tamen præbitis, adeuntes: alii vero pro libertatibus; alii ob aliud quiddam: quod transmittentes quidem hereditates, dari quibusdam aut fieri constituerunt: indevote (15) autem et res adeunt, et eas percipiunt: et quod est jussum, non faciunt: cum itaque etiam a veteribus legislatoribus dictum sit, competentes (16) deficientium dispositiones, quæcumque non repugnant legibus, omnibus modis impleri. † Sed quoniam ita positas leges jam plerumque neglectas invenimus: reparare eas judicavimus oportere: et tam viventibns præbere ex eis cautelam, quam morientibus hinc exhibere honorem.

§. 2. Primum itaque illud est cogitandum, quia testantibus aliis (17) quidem necessitatem imponit lex distribuere quandam partem personis quibusdam tanquam hoc secundam ipsam (18) naturam eis debeatur, quale est filiis et nepotibus, et patribus (19), atque matribus, interdum vero etiam fratribus, et si quam (20) hujusmodi

(1) Hæ Justiniani Novellæ constitutiones Græco sermone sunt editæ: earumque præcipuæ editiones duæ. Una Haloandri: Scrimgeri altera. Quæ nunc sequitur Latina interpretatio, veteris est ac incerti autoris. Cujacius tamen 8. *obs. ult.* hominem Græcum fuisse existimat, et quidem eruditum. Molinæus *quæst.* 1. *de usuris*, *n.* 67. Latinismi imperitum appellat. Equidem animadverti unam etiam et eandem constitutionem multoties sibi dissimilem: ut jam veteris editionis varios interpretes fuisse putem. Extant præter veterem interpretationem aliæ non ita pridem editæ. Prior est Haloandri, altera Henrici Agylæi, cui tamen satis fuit lacunas Haloandriæ editionis ex Scrimgeriana supplere.

(2) *Novellæ* νεαραὶ διατάξεις. Non ita dicuntur, quod nova et alia a veteribus jura contineant, ut Cedrenus putat: sed quod μετὰ τὸν κώδικα, id est, quod novissime promulgatæ sunt, post Codicem Justiniani repetitæ prælectionis. Eadem appellatio tributa constitutionibus, quæ post primas editæ fuerunt. *l.* 34. *C. de inofficios. testam.* quales etiam dicuntur, quæ multis post seculis a variis Imperatoribus latæ sunt. Et extant generis hujus Novellæ Leonis, et aliorum: quarum fit apud Harmenopulum passim mentio, sed et *in fine Synopseos Basilicon*, dicuntur etiam *Authentica:* cujus vocis rationem vide apud Alciatum 2. *parerg.* 46.

(3) Hic liber Novellarum in 9. collationes distributus fuit, non a Græcis, sed a Latinis interpretibus. Collationum enim Græci Codices nullam mentionem faciunt.

(4) Extat in Reginæ Bibliotheca novus et brevis in has Novellas titulorum Index, quem Latinum vide apud Cujacium *tom.* 4. *fol.* 332. *et seq.*

(5) Vide Julianum Patricium *const.* 1. *Epitom.*

(6) Qui non obtemperant voluntati defuncti scilicet eorumque pœnis. Pertinet etiam hæc Novella ad legatarios, fideicommissorios, mortis causa donatarios, quibus adimplere voluntatem defuncti cessantibus omne testamenti commodum aufertur.

(7) Heredibus extraneis, scriptis, vel nuncupatis tributa et confirmata, dummodo inventarium faciant: quod olim non exigebatur.

(8) Adde Julianum Patricium constitutione 1. *Epitomes.*

(9) Μικρὸν οὐδὲν, id est, neque de re parva cogitationem instituentibus. *Haloand.*

(10) Dixi ad *l.* 1. *et* 2. *C. de off. præf. præt. Afric.*

(11) Carthaginenses.

(12) Τζάνοι, de quibus Novella 28. Procopius et Agathias horum meminit. Iidem Ζάννοι qui olim μάκρωνες, si credimus Stephano: sed tamen Macrones, qui et μαχέλονες Arriano: Macricæ Apollonio 1. *Argonaut.* diversi a Ζάννοις Xenopon. Arrian. Porro Tzani fuerunt gentes Ponticæ.

(13) Κατὰ μέρος, Græci dicunt, hoc identidem et subinde.

(14) Πρεσβεῖα non modo sunt ea quæ legatis, hoc est, iis qui legatione funguntur, dantur, sed et quæ testamento relinquuntur. Cedrenus *in Theodosio juniore*, ἐπετάξατο λαμβάνειν πρεσβεῖον.

(15) Ἀγνωμόνως: sunt autem ἀγνώμονες contumaces et indevoti.

(16) Testamenta quæ legibus non repugnant, servanda. *Novell.* 22. *c.* 2. *Novell.* 48. *c.* 1. *l. ult. in fin. C. de fideicomm.*

(17) Testatorum, alii lege coguntur certam hereditatis portionem quibusdam proximis personis relinquere, alii non coguntur.

(18) Legitima descendentium et ascendentium, et quorundam collateralium secundum naturam debetur, *ut hic.* ex natura §. 2. *Infr. hic.* necessitate legis *Supr. eod.* debito naturali *l.* 36. §. 2. *C. de inoff. testam.* naturali quadam lege et tacita: de qua re vid. quæ dixi ad *l.* 7. *ff. de bonis damnator.*

(19) *l.* 15. *ff. de inoffic. testam. l.* 7. *in fin. ff. de vulgari et pupill.*

(20) Ut patronum, Julianus *hic.*

personam, aut in iis qui ex nobis sunt aut ex quibus nos sumus, enumeraverunt leges. Aliis autem nulla consistit necessitas partem dare quamlibet propriæ substantiæ: sed sua potestas eis largitur, ad quoscunque testator voluerit, proferenda.

CAP. I.

Si heres legata solvere noluerit.

His igitur (1) a nobis præordinatis, sancimus eos qui ab aliquibus scripti sunt heredes, aut meruerunt fideicommissa, per universitatem forsan, aut per speciem, aut legatum, necessitatem habere, quæcunque testator et honorans eos, disposuerit, omni modo ea complere (2), si quod præcipitur, legitimum sit (3), aut si non illud aliqua lex prohibeat (4), vel si non fiat ab eo qui honoratus est, tamen ratum (5) esse expresse jam demonstrat.

§. 1. Si quis autem non implens quod dispositum est, sed (6) dum competat ei qui honoratus est, quod relictum est, etiam ex decreto judicis admonitus, annum (7) totum protraxerit, non agens hoc quod præceptum est, si quidem aliquis illorum fuerit, qui necessario ex lege præcipiunt (8), in plus autem, quam quod lex ei dare vult, scriptus est heres: tantum accipiat solum, quantum lex ei dare secundum quartam ab intestato partem concedit: aliud (9) vero totum auferri. Et si quidem etiam alii quidam scripti sunt heredes, accrescere (10) illis secundum (11) partem institutionis quæ unicuique distributa est. Si vero nullus alter sit heres: aut sint quidem scripti quidam, non autem adeant hereditatem: tunc quod aufertur, adjiciatur aliis rebus: et licentia præbeatur et legatariis, et fideicommissariis, et servis libertate honoratis, adire, et hæc acquirere: ita ut omnibus modis quod præceptum est, [per testantem] impleatur: cautione (12) videlicet prius ab eis facta, secundum quod personarum vel rerum receperit modus: *quia* (13) *res accipientes, agent in eis quæ recte voluerunt testatores.* † Si vero nullus horum, de quibus testamento memoria facta est, voluerit adire: (hoc est (14), coheres, aut legatarius, aut fideicommissarius, aut servus libertate honoratus:) tunc ad alios, quos lex ab intestato vocat, post eum quidem qui scriptus est, et legitima per hanc legem parte exclusus, deferri res: et similiter præbentes cautionem, *quia complent quæ testamento continentur.* † Inordinatum vero nihil neque confusum, nec in his fieri volumus: sed primus secundum (15) ordinem vocatus, post eum qui jam exclusus est a lege nostra, ita vocetur prior: deinde qui post illum est: ita de cætero, donec ultimus relictus locum faciat etiam alicui exterius venientium, et adire, et quæ relicta sunt implere: post (16) quos etiam fiscum si voluerit, ponimus: Etenim in legatariis et fideicommissariis hunc esse volumus ordinem, ut detur licentia aditionis priori per (17) universitatem fideicommissario: aut, multis existentibus, majorem partem habenti: quoniam et in similitudinem (18) heredis consistit, et maxime apud nos, qui Trebelliano soli dogmati dedimus in talibus fideicommissis locum, Pegasiani circuitiones (19) odio habentes, et expellentes. Si vero aut non fuerit quispiam per universitatem honoratos: aut fuerit sed noluerit agere quod jussum est: ad eos qui majoribus propriis legatis aut fideicommissis honorati sunt: hujusmodi venire fiduciam: sic quoque servis dari tempus qui libertate honorati sunt, et adire, et liberis cautum esse, et res percipere, et complere quæ jussa sunt, cum prædicta dudum cautione. Si vero nullus fuerit legatariorum vel fideicommissariorum per universitatem aut per speciem majori parte aut in legato, aut in fideicommisso honoratus, sed omnes æqualem habuerint fortunam: tunc præponi quidem etiam sic per universitatem fideicommissarios, propter dictam jam dudum rationem, aut eum qui ex eis voluerit implere quod præceptum est: reliquos autem legatarios vel fideicommissarios, quicunque nihil alterutros in hoc, quod relictum est, antecedunt, etiam omnes, si voluerint, vocari, aut qui ex eis voluerint. Si vero nullus legatarius aut fideicommissarius elegerit hoc agere, damus servis licentiam libertate honoratis, secundum ordinem (20) denominationis (21), per quam eos dominus denominaverit, secundum hoc habere in alterutros præpositionem.

§. 2. Et hæc quidem omnia sancimus, ubi necessa-

(1) Vid. in hanc Novell. Gudelin. *de Jure Noviss. lib.* 2. c. 17. et Rittershus. *part.* 6. *c.* 8. Ans.

(2) Voluntas defuncti ab herede implenda: facit *l.* 27. *in fin. ff. de condit. et demonstr.*

(3) Vid. *l.* 27. *ff. de condit. instit.* Goth. De pœna eorum qui non adimplent ultimam voluntatem defuncti, vid. Rittershus. *part.* 6. *c.* 6. Ans.

(4) Conditioni prohibitæ, heres impune non paret. Hoc tamen verbum in neutra editione legitur. Quod cum ita sit, verisimilius est hic de legis repræsentatione agi eo sensu, in his quæ lex nominatim repræsentat, cessationem, aut contumaciam heredi nihil nocere, ut in libertatibus, quæ repræsentantur SC. Rubriano *l. ult. C. si mancipium ita fuerit alienatum.* Irn. Cujac. *hic.*

(5) Quod jus remittit, id etiam heres omittit impune, puta conditionem jurisjurandi. *l.* 8. *ff. de condit. institut.* viduitatis, lege Julia. *l.* 63. *l.* 74. *ff. de condit. et demonstr.* divortii, *l.* 5. *Cod. de instit. et substit.* quidvis denique in fraudem legis *l.* 27. *in fin. ad l. Falcid.*

(6) Sed dum quod jussus est facere recusat, *ἀλλ' ἁρμόσαντα τῷ τετιμημένῳ τοῦ καταλειφθέντος*, *Haload.* ἀλλὰ ἁρμόσαντος etc. Scrimg. sed dum legatario morem facit, Julian.

(7) Qui numerandus est ab admonitione et conventione judicis, non ab aditione, post condemnationem, mense quarto, c. 4. *Infr. h. t.*

(8) Puta filius, parens, mater, frater.

(9) Pœna heredis proximi cessantis voluntatem defuncti adimplere.

(10) Quod heredi contumaci decrescit, reliquis non contumacibus adcrescit.

(11) Jus adcrescendi fit secundum partes institutionis.

(12) Pro parte hereditaria. *l. un.* §. 7. §. 10. *C. de caduc. tollen.* de qua vid. *l.* 19. *ff. de legat.* 3. In persona fisci cesssat hæc satisdatio, *l.* 1. §. 18. *ff. ut legat.*

(13) Cautionis formulam observa.

(14) Hoc est substitutus, coheres.

(15) Gradus succedentium ex testamento. *l.* 24. §. 17. *ff. de fideicomm. libert.*

(16) *l. un.* §. 14. *C. de caduc. toll.*

(17) Fideicommissarii et legatarii universales præferuntur singularibus.

(18) Fideicommissarius et legatarius qui majorem partem habent, similes sunt heredi. *l.* 5. *in fin. ff. quod cum eo*, *l.* 4. *in fin ff. de bon. libert.* Hinc colligunt, filium, cui universale fideicommissum relictum sit, non posse dicere testamentum nullum. qua de re dicemus *alibi* plenius.

(19) Adde §. 7. *Inst. de fideicomm. libert.*

(20) Ordo scripturæ servandus. *d.* §. 17. Quid si ordo non appareat? An sorte res dirimetur? An vero meritorum cujusque ratio habebitur? An potius incertitudinis aut æqualitatis ratione omnes simul admittentur? Quod postremum et mihi post Bart. et Angel. videtur.

(21) Ab ordine igitur denominationis ascendemus ad conjecturam amoris, ut qui priore loco nominatus fuerit, præsumatur magis a testatore dilectus fuisse.

ria (1) quædam subjaceat datio in aliquo, cui ex natura debetur quædam successio a testatore et moriente. Si vero nulla subest hujusmodi persona in institutionibus, sed spontanea largitas dispositionis a testatore fiat: deinde scriptus heres non compleat quod præcipitur, intra prædictum a nobis dudum tempus: illum quidem privari omnibus (2) relictis, nihil penitus neque per Falcidiæ occasionem, neque per aliam causam percipere valentem: similiter autem talia obtinere: et si quidem sint coheredes hos vocari volumus: alioqui ad fideicommissarios, et legatarios, et servos, et omnes ab intestato, secundum prius a nobis traditum ordinem, res venire, ubique onere cohærente, quatenus oporteat compleri ea, quæ testator secundum legem (sicut prius diximus) imperavit.

§. 3. Si vero institutio etiam substitutionem (3) habuerit: certum est, quia prius ad substitutum volentem venient omnes res secundum legem complentem quæ relicta sunt: et sic illo nolente, tunc ad coheredes, et legatarios, et servos, et qui ab intestato, et qui extra sunt, et fiscum, secundum a nobis datam observationem, ea quæ auferuntur, venient: complentes ubique deficientium legitimas dispositiones: propterea namque etiam ad tantas respeximus successiones, ut (4) non remaneat sine aditione ipsius morientis hereditas.

§. 4. Exheredatos autem liberos (si juste (5) a patre exclusi sint, et nihil ex patris habeant voluntate) non vocamus, neque respicimus, licet decies millies velint. Una est enim legis intentio (6): *ut quæ disposita sunt a morientibus, impleantur*: eum enim qui ab ipso testatore propria substantia pulsus est, quomodo erit justum vocare ad res, quarum eum ille per exheredationem factam in eum, expressim fieri participem noluit (7)? Si vero ablatam partem a non complente morientis voluntatem, prius (8) deduximus ad substitutos, deinde ad coheredes, et post illos ad legatarios, et fideicommissarios, nec non ad servos, et ita ad eos qui ab intestato vocantur, et ad extraneos (9) atque ad fiscum venimus: non absurde hoc factum est nec inaniter, nec quasi aliquem lateat quod decet, sed ex providentia, et secundum legem. ut finitis primum omnibus secundum testamenta personis, deinde abrenuntiantibus, ita ad eam quæ est ab intestato vocationem et alios veniremus. ✝ In omnibus autem casibus, in quibus scriptis non complentibus, vocamus aut ex testamento personas, aut ab intestato, et cæteros extraneos, et fiscum: damus omnibus talibus personis fieri heredes, et aditionis, aut *pro herede gestionis* habere *jus* (10) (hæc enim legis verba sunt) et tanquam heredes omnia gerere et conventos et convenientes. Hæc quidem etiam antiquissimæ leges ex propria auctoritate præstabant: et heredes faciebant eos, qui neque scripti heredes, neque ab intestato ad hereditatem vocabantur. His omnibus obtinentibus, licet non ab herede, sed a legatario aut fideicommissario, aut mortis (11) causa percipiente, dari aliquid aut fieri testator voluerit: eodem ordine in occasione ablatarum rerum servando, et inchoante (12) quidem a substitutis legatariis: terminante vero in fisco. ✝ Et nullus hanc legem duram habeat, tanquam relictis privatus, sed considerans, quia *omnibus hominibus terminus vitæ est mors* (13): et non solum ab aliis ipse se (14) percipere contempletur, sed cogitet (15), quia et ipse aliis moriens imperabit: et si non hujus legis mereatur auxilium, nihil horum quæ omni studio disposuerat, ad effectum perducet. Non enim iis qui sub nobis, neque qui nunc solum sunt hominibus, sed omni etiam post hoc currenti tempore legem ponimus.

C A P. II.

De lege Falcidia et inventario.

HInc (16) nobis ingressa est cura, et quædam consideratio Falcidiæ legis, quæ (17) etiam invitis testatoribus (si extendantur (18) res per legata) præbet etiam relinquere heredes, quatenus eis impleat quartam substantiæ. Et hinc enim repugnare quidam videntur voluntati deficientis, et incumbere legi talia permittenti. Sancimus igitur, quoniam tuenda nobis ubique est deficientium voluntas, heredes, si voluerint hac utilitate potiri, puram servare legis potestatem: et non per ea quæ forte subripiunt (19) aut malignantur, introducere pertentent Falcidiam, cum utique si nihil malignati essent, non forte competeret.

§. 1. Fiat igitur *Inventarium* ab herede (20), metuente (21) ne forte non habeat post debita et legata Falci-

(1) Quotiens moriens certis personis quid ex suis bonis relinquere cogitur, quod accidit parentibus, liberis, fratribus (persona turpi instituta) et libertis.

(2) Pœna extranei heredis contumacis.

(3) Substitutus præfertur coheredi defuncti.

(4) Danda est opera ne quis sine successore moriatur, §. 1. *in fin. inst. de bon. poss.* Interest enim defunctorum habere successores, *l. 6. ff. de interrog.*

(5) Juste exheredatis liberis extraneus etiam præfertur, et merito. Nam si vis tueri voluntatem, exheredati non sunt admittendi contra defuncti voluntatem. Hinc sequitur, exheredatos non censeri numero legitimorum aut extraneorum: Legitimorum, quia exheredatione amiserunt suorum nomen, *l. 20. §. 1. ff. de B. P. contra tab. l. 1. §. 10. ff. de suis et legit.* Extraneorum, quia extranei non veniunt contra voluntatem defuncti, et constitutionis beneficio, et ita, pejor est exheredatorum quam extraneorum conditio.

(6) Σκοπὸς, scopus seu finis.

(7) Quod adeo verum est, ut legatarius unius nummi, herede instituto non implente voluntatem defuncti, præferatur reliquis agnatis defuncti, §. *si plures* 6. *Instit. de heredib. instit.*

(8) Quod aufertur heredi proximo non instituto, non defertur statim ad fiscum. Defertur primo ad contumacis substitutos. §. 3. *Supr. hic.* iis deficientibus, ad contumacis heredes, tum ad fideicommissarios. Ab his ad legatarios, deinde ad manumissos testamento, tandem ad heredes ab intestato, post hæc, ad extraneos libertatis conservandæ causa. *l. ult. C. de testam. manum.* Postremo ad fiscum.

(9) *l. ult. in fin. C. de testam. manum.*

(10) Jus heredum in quibus consistat.

(11) Hæc constitutio pertinet etiam ad mortis causa donationes, in quibus potest quoque substitui. *l.* 10. *ff. de mort. caus.*

(12) Primus et extremus successor heredis contumacis, ejus substitutus vel fiscus.

(13) Mors omnibus vitæ terminus. *l. ult. C. d. episc. et cler.* omnia solvit. *Nov.* 22. *c.* 20.

(14) Id est, sibi præcipi et imperari.

(15) Adde *l. 1. C. de his, quæ sub modo.*

(16) *Auth. sed cum testator. C. ad l. Falc.* hinc scripta est.

(17) Falcidia quid quodve jus ejus sit, observa.

(18) Forte extenuantur hereditates per legata.

(19) Heres ex rebus hereditariis aliquid subripiens, eo minus Falcidia utitur, *l. 6. ff. de his, quib. ut indign.*

(20) Inventarium facere quæ personæ teneantur, vid. Rebuff. *tract. de sent. promiss. art. 3. gl. 3.* Goth. Adde Bugnon. *lib. 1. sat.* 115. Rittershus. *part. 6. c. 5. auth. Sed cum testat. Cod. ad leg. Falcid. junct. duab. seqq.* Ans.

(21) Heres non conficiens inventarium, Falcidiam amittit. *l. 22. §. 3. C. de jure delib.*

diam, secundum modum et tempora (1) per quæ dudum sanximus, quando homines excepimus ex damno rerum suarum, in aditionibus statuentes onera usque ad substantiæ relictæ mensuram: illo adjecto solo, ut oporteat hujusmodi heredem, qui non creditores solum, sed etiam legatarios et fideicommissarios veretur, et metuit non damnificari solum, sed etiam non lucrari, convocare (2) omnes legatarios et fideicommissarios (3) quanticunque in eadem civitate sunt constituti, aut quosdam pro eis agentes, si forte personarum natura, aut dignitas, aut qualitas, aut ætas, ant quælibet necessitas facultatem eis non dat ad inventarii præsentiam. ✝ Si vero absunt (4) aliqui, interesse testes in ipsa civitate fide dignos, et possidentes (5) substantiam (6), et optimæ opinionis existentes, non minus tres (tabulariis enim solis, quantum ad hoc competit non credimus (7)) coram quibus convenit fieri inventarium (8), ita ut supervenientibus legatariis, et querentibus forsan subreptum aliquid rerum, aut non manifestatum: licentia sit non solum per servorum examinationem causam quærere: (nam etiam hoc præbuimus per prolatam dudum a nobis in servilibus (9) examinationibus observationem) sed etiam per jusjurandum (10) heredis, et jusjurandum testium dicentium, *se* (11) *et affuisse iis quæ gesta sunt et vidisse* (12) *quæ tunc agebantur, et in nullo conscios esse factæ ab herede malignitatis*, sicque in iis quæ relicta sunt a testatoribus, invenire veritatem: nisi forte præsentes legatarii omnes aut quidam contestatione sibi præmissa noluerint venire: nec adesse inventario. Tunc enim licentia erit heredi, etiam non advenientibus legatariis, contentum esse testium præsentia, et facere descriptionem: reposito (13) etiam sic legatariis, et jurejurando heredis, et servorum examinatione, et his omnibus observatis habere ex Falcidia præsidium. Sic enim non videbimur, neque legem ita hactenus approbatam minuere, neque injustitiam facere morienti. Si enim omnino quidem sibi vult aliquos fieri heredes, et habere quandam consolationem ex sua successione, et arbitratur sufficientem se habere substantiam, non tamen hoc causæ veritas ostendit: certum est, quia non hæc contrarietas erit scientiæ morientis, sed ignorantiæ puritas illius.

§. 2. Si vero non (14) fecerit inventarium secundum hanc figuram, sicut prædiximus, non retinebit Falcidiam: sed complebit legatarios, et fideicommissarios: licet puræ (15) substantiæ morientis transcendat mensuram legatorum datio. Et hoc dicimus, non nostram minuentes legem quam posuimus; ut nihil de proprio damnificentur heredes creditoribus, sed dabit eis pœnam exactio suæ malignitatis, cur transcenderit leges, ex quibus caute omnia agens nihil poterat damnificari, sed ex diverso etiam quæ sunt ex Falcidia lege, lucrari. Hæc autem dicimus: ubi errans testator de sua substantia hoc egit: aut forte cum debuisset etiam ampliorem quantitatem heredi relinquere, pro minore disposuit: etenim etiam hoc errantis sententiæ est, et non puræ, et integræ designationis. ✝ Si vero expressim designaverit (16), *non* (17) *velle heredem retinere Falcidiam*: necessarium est testatoris valere sententiam: et aut volentem enm parere testatori, forsan etiam quædam juste et pie relinquenti: lucrum non in percipiendo, sed (18) solummodo pie agendo habentem: et non videri sine lucro hujusmodi esse hereditatem; aut si parere noluerit, eum quidem rece-

(1) Tres menses, vid. *l. ult. C. de jure delib.*

(2) Solennitates observandæ in inventario conficiendo, *l. 7. C. de bon. prosc.*

(3) Creditores multo magis, quod eorum maxime intersit. *Nov. 119. c. ad hæc.* 6.

(4) *Abesse* hic est extra civitatem esse, ut *infr. proxime* traditur.

(5) His enim magis creditur. *l. 3. ff. de testib.*

(6) Testes substantiam possidentes, idonei atque locupletes, quod religione et motu judicis æstimatur: *Motu* dixi. vix est enim ut Judex semper descendat ad hanc cognitionem, ut facultates testium pares sint rei atque negotio, cui testimonium ferunt: quod tamen Accursius hic velle videtur. Magis est itaque testes idoneos fieri judicis arbitrio. *l. 1. in fin. ff. de jure delib.*

(7) Licet in orborum inventario conficiendo sufficiant. *l. 32. C. de episc. Nov. in fi. Infr. h. t.*

(8) Placet quod ab Accursio hic additur, Inventarium posse fieri etiam non uno contextu, tametsi testamentum uno contextu fiat *l. ult. §. fin. aut. C. de jure delib.* et tamen eundem tabellionem ad finem usque adhibendum. Accursius *hic.* nisi forte aliquod impedimentum superveniat: *ut notatur in c. quoniam. extr. de probat.*

(9) De quæstione servorum adversus dominos inventarii perscrutandi causa, vid. *l. ult. §. 10. Cod. de jure deliber. Novell. 48. l. ult. C. de quæst.*

(10) Formulam jurisjurandi observa.

(11) Hanc particulam Scrimgerus in sua editione non habet. adde etiam de monitorio quod competit læso, de quo vid. Rebuff. *in tract. de inventario, gl. un. num. 9.*

(12) Cæcus an testis esse possit, vid. Oldendorpium *c. de testib. num.* 15. Testimonium de auditu num admittitur? Sic sane. *§. 1. in fin. Inst. de milit. testam. l. 8. ff. de off. præsid. l. 28. in fin. ff. de probat. l. 24. in fin. ff. de testam. milit. l. 79. §. 1. ff. de leg. 3. l. 2. §. 8. ff. de aquæ et aquæ pluv.* adde notata ad *l. 8. ff. de probat.* ubi testimonium de auditione admitti diximus.

(13) Αποκειμένου, id est, seposito, remoto, *l. 15. §. 33. ff. de damn. infect.*

(14) Heres, non confecto inventario tenetur ultra vires hereditarias. *Goth.* An amittat Trebellianicam vid. Ant. Merend. *controv. lib. 4. cap.* 13. Ans.

(15) Pura substantia est, quæ ære alieno soluta est, *l. ult. Cod. de repud. vel abstin. Novell.* 22. quæ ære alieno soluto superest: vel alias soluta tributis, *l. 20. C. de agric. et cens. lib. 11. tit. 47.*

(16) In testamento scil. Quid? non poterat olim heres obligari vivo testatore, ne Falcidia uteretur? non poterat, *l. 15. §. 1. ff. ad l. Falc.* An et post ejus mortem? hodie potest. *l. ult. C. ad l. Falc. l. 46. ff. ad l. Falc. l. 46. ff. de pactis.* Vid. Ant. Merend. *controv. lib. 4. cap.* 14. 15. Ans.

(17) Testator prohibere potest heredem extraneum uti Falcidia. Invito testatore legi Falcidiæ locus non est: quod olim esse non poterat. *l. 55. ff. de leg.* 1. hoc est, olim Falcidia detrahi poterat contra voluntatem testatoris, nisi de libertate agebatur, *l. 33. fi. ad leg. Falc. l. 6. ff. de fideicomm. libert.* nisi Principes id permisissent, *l. 30. in fin. ff. ad SC. Treb.* nisi non heredes, sed legatarii ac fideicommissarii uti Falcidia prohibeantur: solebant enim hujusmodi personæ arceri Falcidia. *l. 32. in fin. l. 47. in fin. ff. ad l. Falcid.* vid. Cujac. *hic.* An quartæ deductio prohiberi possit a testatore, vid. apud Hotomanum *consil.* 1.

(18) Ratio, propter quam cuique conceditur vetare Falcidiam. Hodie sane Falcidia prohiberi expresse potest ab eo, qui veram sui patrimonii æstimationem cognitam habet. *Authent. sed cum testator. C. ad l. Falc.* Idque testantur communiter Doctores, ut refert Bolognetus *Rubr. ad Falc. num.* 48. Ratio autem hæc est: Olim herede repudiante, testamenta infirmabantur: Hodie, si heres repudiat, propter Falcidiæ prohibitionem testamentum non vitiatur, cum hereditas deferatur reliquis in testamento scriptis, sive legatarii sint, sive fideicommissarii, et illorum aditione testamentum confirmatur. Quid? num tacite prohiberi Falcidia potest? Sic sane: puta his verbis *legata integra solvi ac præstari volo. Gloss. in l. decem 6. in fin. ff. de fideic. libert. sine deminutione legata præstari volo.* vel ita, *Executores mei capiant vel distribuant usque ad integram solutionem legatorum*: vel *legata pleno jure restitui volo.* Quod ultimum tamen multi non admittunt. vid. Manticam 9. *de conject. ult. volunt.* Grass. *lib. sent. §. Falc. quæst.* 10. 11.

dere (1) ab hujusmodi institutione, locum vero fieri (sicut dudum prædiximus) substitutis, et coheredibus, et fideicommissariis, et legatariis, et servis, et iis qui ab intestato sunt, et aliis secundum prius a nobis inventam in talibus viam.

CAP. III.

De legatorum exæquatione.

NOn autem dabimus licentiam heredi mensuram substantiæ subtiliter agnoscenti, solvere quidem mox ab initio quibusdam integra (2) legata, et ad plenum sententiam testatoris servare, (quod etiam præcedentium nos dicunt constitutiones (3)) ab aliquibus autem retinere velle: neque ex parte quidem complere testatoris sententiam, ex parte vero eam minuere: sed omnino non errantem circa substantiæ quantitatem, sed agnoscentem, et mox sequentem sententiam testatoris, per omnia eam sequi, et non ad pejora pœnitere: neque enim hoc erit pure sequentis [heredis]. Sed neque concedimus eis ab initio scientibus quidem, et incaute solventibus, postea lites percipientibus inferre, et recipere velle ab eis quodcumque contigerit exsolvisse eos. Oportet enim ante actionem cogitare, et agere, et non cogitantem recte, deinde transferri ad indevotionem: nisi forte justa quædam causa hoc introduxerit, inopinabili quodam [ære alieno] apparente, quod minuat substantiam, et locum receptioni faciat.

CAP. IV.

Ut legata intra annum [modis omnibus] præstentur.

ILlud quoque prospeximus, ne tempus fiat longum in talibus quæstionibus. Nullam enim talium quæstionum aut litium transcendere anni tempus sancimus: necessitatem imponentes omnino intra annum post aditionem et legata solvi, et quæ a testatore sunt relicta, compleri, secundum sui naturam, et omnia agi quæcunque prius ediximus. Initium autem anno damus, sicut prius jam diximus, admonitionem (4) ex judiciali decreto. Anno enim per culpam heredis transacto, tunc ille quidem cadat relictis, alii vero ad hæc venient quos prius vocavimus.

§. 1. Pupillis (5) autem et minoribus ætate, nihil nostra præjudicat lex. Est enim eis si quidem etiam secundum dictas a nobis causas lædantur, duplex quoddam subsidium: et per restitutiones, et per viam contra negligentes tutores vel curatores. Non autem excipimus a lege neque patronatus successiones, et ibi enim legitima eis servata parte, quam nos definivimus, quicquid ultra hanc eis relictum fuerit, et aliquid a libertis petiti fuerint, illi complere deinde noluerint: hunc ordinem tenere sancimus, quem inchoantes sacram nostram hanc constitutionem diximus, ita ut legalis quidem pars maneat apud eos pura talibus, reliqua vero veniat secundum viam a nobis nunc apertam in talibus maxime, quoniam in ipsa de jure patronatus posita a nobis constitutione, ad similitudinem pene ingenuorum, etiam libertinitates ordinavimus.

§. 2. Quia vero duplex est (6) testamentorum modus, aut in scriptam delatus dispositionem, aut in non scriptam voluntatem: hæc omnia obtinere similiter, et secundum æquam observationem, et in non scriptis testamentis, et in omni ultima voluntate sancimus, et in omni persona, sive privata (7), sive militari (8), sive sacerdotali, sive Imperiali (9), sive alterius cujuslibet. Communem namque omnibus hominibus hanc legem ponimus.

EPILOGUS.

Hæc nos, ut communiter omnibus prosint hominibus, scripsimus: quatenus et viventes relictis potiantur, et deficientes cum securitate moriantur: scientes quia lex eis etiam sepultis administrabit, et quæcunque illi disposuerint, ad effectum ipsa perducet.

§. 1. Quamobrem (quoniam communis hæc utilitas omnibus est hominibus) fient quidem a tua eminentia hinc præcepta cunctis declarantia legis virtutem: dirigantur autem et per provincias in omnibus gentibus quæ dudum fuerunt, et nunc a Deo per nos sunt adjectæ principatui Romanorum. Metropolitani (10) vero judices hæc sumentes (sicut dudum sancitum a nobis est) unicuique dirigant civitati: nullusque manebit non audiens legem, *quæ neque in paupertate vivere, neque mori in anxietate permittit* (11). Datum Kalend. Januar. *Constantinop.* FLAVIO BELISARIO V. C. Cons. Indictione decimatertia 535.

TIT. II.

DE NON (12) ELIGENDO SECUNDO NUBENTES MULIERES: ET ALIENATIONE ET LUCRO ANTENUPTIALIS DONATIONIS: ET DE SUCCESSIONIBUS EARUM FILIIS SUIS.

NOVELLA CONSTIT. II.

Imperator Justinianus August. Hermogeni gloriosiss. magistro sacrorum officiorum, exconsule et patritio.

PRÆFATIO.

ET ante (13) nos legislatoribus Romanis continuam legislationis occasionem emergentium causarum dabat

(1) Αναχωρῆσαι, quod non significat repudiare, sed abire ab hereditate.

(2) Qui sciens vires patrimonii solida quibusdam legata cœpit solvere, et reliquis integra debet solvere: quasi prima solutione amplecti videatur in omnibus judicium defuncti: quod derogat *leg.* 6. §. *ult. Cod. ad l. Falcid.* Itaque minuitur valde potestas legis Falcidiæ respectu extraneorum, *hac l.* eripitur enim heredi non implenti voluntatem defuncti, inventarium non facienti, ut et ei, qui jussus est ea non uti: eive qui cœpit quibusdam integra legata solvere.

(3) *l.* 6. *Cod. ad leg. Falcid.*

(4) Non ab aditione hereditatis, non a condemnatione, sed a conventione judicis: quod nomen *ὑπομνήσεως* indicat.

(5) Ανήβοις.

(6) Testamentum, scriptum est, aut nuncupativum.

(7) *Ἰδιωτικὸν πρόσωπον* opponunt Græci, *ut et hic*, στρατιωτικῷ, ἱερατικῷ, βασιλικῷ qua de re dixi in *Nomenclatore meo Harmenopuli.*

(8) Hoc vult; Teneri militem obsequi defuncti voluntati. Cujacius putat, omissione inventarii eum non obligari ad solvendum æs alienum. *l. ult. in fin. ff. de jur. delib.* nec ad solida legata: quin militi parcendum, si legis Falcidiæ ignorantia, quibusdam solida legata solverit.

(9) Βασιλικοῦ, βασιλικὸς Cæsarianus; officialis Cæsaris, qui ab Hieronymo *Palatinus.*

(10) *Μητροπόλεων ἄρχοντες*, præsides provinciarum qui in metropoli provinciæ habitabant. *Urbs* enim pro metropoli accipitur, *l.* 1. *ff. ex quib. caus. major. l.* 3. §. 9. *ff. de damno.*

(11) Vid. Corras. *lib.* 7. *Miscell. c.* 23. Ans.

(12) Sensus est, Matres secundo nubentes, hodie non posse eligere unum ex liberis, eique uni largiri commoda donationis a marito acceptæ propter nuptias; sed ea omnia servanda liberis communibus esse. Olim matri, secundo nubenti, permissum id erat, *l.* 3. 5. *in fin. princ. C. de secund. nupt.* adde Julianum Patricium *constit.* 2.

(13) Vid. Rittershus. *in exposit. Novell. part.*4.*cap.*3.4.5.6. Ans

varietas, et nos omnem partem legislationis ornantes reipublicæ: cunctam pene correctionem, aliquando quidem pro egentium interpellationibus, aliquando vero in judicialibus quæstionibus celebravimus: et multas leges hinc subjectis nostris conscripsimus: quale est quod etiam nunc emergens ad hanc nos vocavit legem.

§. 1. *Gregoria* enim supplicavit, dicens, habuisse se dudum virum et duos fecisse filios, masculum et fœminam, et extulisse (1) quidem maritum: plurimum vero a filio experta favorem, existimavit oportere, ne relinqueret eum sine remuneratione, nec extra competentem honorem dimitteret. Igitur *antenuptialem* donationem, licet non veniens ad secunda vota, tamen restituit et dedit filio, qui tamen non vivens ei permansit, sed abiit ex hominibus, antequam ad secundas venire vellet nuptias mater: et lex tam antiqua quam nostra vocabit ambas (2), et filiam et matrem ad minoris successionem. Et si quidem in prioribus mater nuptiis permansisset, nulla quæstio fuerat: sed illa quidem ad virum descendit secundum, usumfructum, qui fuerat, omnem habens antenuptialis donationis; (sic enim eam etiam omnem donavit, *ut* (3) *usus quidem apud eam remaneret, proprietas autem fieret apud filium*) omnem vero proprietatem filia percipere minabatur, non (4) secundum quantum heres erat fratris, sed secundum (5) quantum pater dederat matri, dicens nullam fiduciam habere matrem ad secunda vota migrantem, proprietatem habere donationis quacumque ratione: verum mater nequaquam hoc *antenuptialem* esse donationem omnino affirmabat, sed *permixtam jam rebus filii*, et tanquam hereditatis, non adhuc tanquam donationis existentis, competere ei sex unciarum et proprietatem et usum habere.

† Et non solum hoc dubitabatur, sed etiam de ipsa hereditate fratris contra eam filia reluctabatur, matre quidem petente ejus hereditatem pro media parte, secundum quam eam nos ad hereditatem filii vocavimus, una existente sorore, moriente (vero) filio, cum ea vocata: filia vero obtinere hereditatem fratris valde fortiter ex prioribus sanctionibus insistente, et dicente, *quia mater si quidem ad secundas nuptias non venisset, recte vindicaret hereditatem filii: venientem vero ad virum alterum, omnino privari iis, quæ ex paterna substantia filius acquisivit: quia si post secundas nuptias filius mortuus esset, undecumque acquisita esset ei substantia, ipsa esset domina: hæc constitutionibus ambabus volentibus, quæ talia decernunt* (6). Mater quidem *valde crudeliter habere constitutiones illas, et indignas clementia nostrorum temporum affirmabat*: verumtamen usa est a nobis posita constitutione, dicens *hanc non subdi constitutionibus prioribus, atque matres quidem nondum ad virum secundum venientes* (7), *cum filiis vocari*: quæ *vero secundis copulantur nuptiis, nequaquam: hic autem etiam aliquid adesse peregrinum: se enim in filium largitatem conferentem occasione electionis, rursus de donatione potius recepisse videri, quam sic simpliciter lucrum irrationabile habere*. Hæc nos diu perscrutantes, et omnem talium electionum et hereditatum contemplationem considerantes, oportere credidimus communem super his scribere legem, secundum quam et præsens quæstio suscepit terminum.

CAP. I.

De electione sublata.

PRospeximus itaque non *confusum* hoc electionibus indiscretumque relinquere, sed hujusmodi dare ordinem causa: Matre (8) semel ad secundas nuptias veniente; lucrum mox omnium filiorum proprietatem (9) antenuptialis fieri donationis: *et nullam esse licentiam matri, alios quidem filiorum eligere, alios autem exhonorare*: quoniam omnibus simul secundis nuptiis fecit injuriam, quapropter et in præsenti proprietas antenuptialis donationis tota ad filiam veniet: usu apud matrem, donec vivet, servando, et secundum nostram constitutionem, (si quidem mater præmoriatur) filiæ tota antenuptialis donatio competit: si vero filia, manet quidem apud matrem lucrum ex pacto non existentium filiorum, reliquum vero erit filiæ, et moriens hoc transmittit ad suos heredes, qui ex lege vocantur.

CAP. II.

De alienatione dotis, aut propter nuptias donationis extraneo facta.

HOc (10) autem quod fit quidem semper, expressim vero nondum lege determinatum est, hoc ad melius incrementum, et interpositionem damus huic legi: nam si non filio forte, sed alicui extraneo mater adhuc secundas (11) non experta nuptias, partem quandam antenuptialis donationis, aut aliquam rem ex ea, vel totam donet, aut per alium forte alienet modum, deinde ad maritum veniat secundum: palam est, quia supervenientibus (12) secundis nuptiis alienatio evacuatur, nec hoc omnibus modis, sed in suspenso et alienatio et evacuatio manet: nam si manserint superstites filii, evacuabitur omnino quod factum est, lege proprietatem antenuptialis donationis ad filios deducente, et non respiciente mulierem, si quid egerit in læsionem filiorum. Si vero præmoriantur (13) omnes matris filii, erit contractus firmus, non in totum, sed secundum pactum non existentium filiorum: quod nos introduximus primi, et statuimus nuper de hoc scribentes legem. Et secundum quandam quidem partem erit contractus firmus, secundum quandam vero infirmus apparebit: hoc est, secundum hoc quidem, quod permanet apud matrem, occasione pacti fidem

(1) Αποβαλεῖν, Martialis, 4. Omnes quas habuit, Lycoris amicas extulit: *et* 5. ego conjugem extuli, *et* 3. Extulit, inquis, uxorem.

(2) Mater non transiens ad secunda vota, filio minori succedit ab intestato cum ejus fratribus aut sororibus.

(3) Donare possumus proprietatem bonorum retento usufructu, *ut hic*, *et l. quisquis.* 28. *Cod. de donat.* Vid. Rolandum a Valle 5. *cons.* 265. *num.* 5. *et* 6. Clarum *lib.* 4. *sentent.* §. *donatio. quæst.* 19. *in fin.*

(4) Id est, non ex semisse.

(5) Id est, integram.

(6) Adversus crudelitatem legum principis auxilium implorare licet.

(7) Id est, quæ nondum ad virum secundum venerunt.

(8) Nota regulam. *Goth.* Vid. Fachin. *lib.* 3. *controv. cap.* 64. et not. ad *l. feminæ. l. hac edictali.* §. 1. *et l.* 11. *Cod. de secund. nupt.* Ans.

(9) *C.* 4. *Infr. h. t.*

(10) Hinc sumpta est pars authenticæ, *Sed et si quis. C. de secund. nupt.*

(11) *Nov.* 22. *c.* 23. §. 1.

(12) *Nov.* 22. *c.* 26.

(13) *Nov.* 22. *c.* 22.

liorum non existentium, valebit: secundum hoc vero quod transmittitur ad filii successores, infirmus erit: ut si mater sola filio succedens inveniatur, omnis contractus rursus firmus erit.

§. 1. Quia vero *contra* (1) *bimubos pœnæ communes et viri sunt et mulieris:* ille quidem in dote ad secundas veniens nuptias periculum sustinebit: hæc autem in antenuptiali seu propter nuptias donatione. Et hæc lex in utraque sit posita persona, hæc et de electione et de alienatione et de lucro sanciens.

C A P. III.

De successione si filius intestatus mortuus fuerit, vel qualiter secundo nubentes ad filiorum hereditatem vocentur.

CUm (2) igitur reliquum sit cogitare de hereditatibus filiorum, pro quo etiam præsens est dubitatio: oportere credimus generali lege et præsentem quæstionem dirimere et determinare, et in futuro movendis omnibus dare decisionem. Et sancimus alias res post antenuptialem donationem ad filios venientes, si quidem filius masculus, aut fœmina forte testetur, secundum legem venire ad scriptos heredes: hic matre non prohibita scribi a filio herede: sed etiam contra testamentum ei datis allegationibus, si forte filius eam prætermiserit, aut irrationabiliter exheredatam fecerit. Si vero intestatus (3) decesserit, reservans illius partem, si quidem habuerit filios proprios, ad filios venire, sin autem non habuerit quidem filios proprios, sit fratrum vocatio et matris una cum fratribus (secundum quod a nobis sancitum est) ad hereditatem venientis, et eam firme habentis, sive ad secundas vellet venire nuptias, sive non. Nec enim majores pœnas adversus mulieres, quæ ad secundas veniunt nuptias, facimus, neque ex hoc eas ad necessitatem deducimus amaram, et nostrorum temporum indignam, ut metu castarum nuptiarum (licet (4) secundæ sunt) ab his quidem abstineant, et descendant ad quasdam interdictas permixtiones, et forsan etiam ad servorum corruptiones: et, quoniam non licet legaliter caste vivere, contra leges luxurientur. Nequaquam igitur valere volumus, neque in quinto libro Codicis cognominis nostræ pietatis positam constitutionem (5), decernentem de hereditatibus filiorum, quos matres ad secundas nuptias venientes viderunt præobeuntes, neque in sexto libro ejusdem conscriptionis sub Titulo (6) Tertulliani, quæ de mulieribus disputat, secundis quidem nuptiis junctis, ante secundam tamen copulationem filios amittentibus: sed vocetur ad filii hereditatem modis omnibus mater cum (7) fratribus, et hanc habeat firme, nihil ex secundis lædenda nuptiis, quod et in subjecta quæstione, quæ legem hanc movit, obtineat, et mater una cum filia succedat hereditati: aut etiam succedens hanc irrefragabiliter habeat, nihil ex spe secundarum lædenda nuptiarum, sed domina ejusdem hereditatis cum filia absolute consistens. Optimum itaque est, atque laudabile, et dignum oratione, ut mulieres, ita se honeste tractent, quatenus quæ semel ad virum venerunt, servent inviolatum morientium torum: *et hujusmodi mulierem et miramur pariter, et laudamus, et non* (8) *procul a virginitate ponimus.* † Sin autem non valuerit (cum forsitan et juvenis (9) hoc non patiatur) *nec possit contra* (10) *fervorem* (11) *naturæ resistere*, non est torquenda propter hoc, nec interdicendæ sunt ei communes leges: sed ad viri alterius veniat nuptias honeste, et omni luxuria abstineat: et fruatur successione filiorum. Sic enim eos adhuc amplius diliget, et non quasi quosdam odibiles respiciet, pœnis subdita sic amaris. Sicut enim patres, si ad secundas veniant nuptias, non (12) fraudamus filiorum suorum successione, nec quælibet est lex aliquid tale dicens: sic neque matres privabimus filiorum successione, si matres ad virum veniant secundum, licet ante nuptias secundas aut post secundas filii moriantur. Alioqui ex absurditate legis, licet præmoriantur filii omnes, non relinquentes filios aut nepotes, nihilominus supplicium manet, et non succedet eis mater, nec si sine filiis moriantur: sed inhumane ab eorum expellitur successione, frustra quidem pariens, frustra simul et nutriens propter legales nuptias subjecta pœnis, et succedent quidem illis aliqui ex longa cognatione: mater autem irrationabiliter expelletur. Quapropter, et ipsa succedat filiis: et sit hæc lex clemens, et mitis, matres filiis concilians. † Colligentes igitur hujus legis partes, sancimus, quoniam matrem (secundum quod jam dudum diximus) assimilamus (13) patri in antenuptiali donatione: et ipsam sustinere quidem pœnas, sicut sustinet pater in dote: in hereditatem autem filiorum sine tergiversatione veniant, et pater, et mater secundum subjectas utrique casui quæstiones. Proinde quod patres habent sive ad secundas venientes nuptias sive non, hoc etiam matres habeant, voceturque mater ad filii hereditatem, sive jam ad secundas venit nuptias, sive postea veniat.

§. 1. Antenuptiali vero donatione, ad secundum veniens consortium, neque secundum quantum heres existet filii, fruatur: sed hoc filiorum sit solum lucrum, eis a lege datum, et non videatur esse pars hereditatis filii: sed adhuc antenuptialis donationis non abjiciens naturam. Quæ competit tenere etiam circa eas, quæ nunc jam sunt viduatæ mulieres et propriis successerunt filiis: et quæ nondum ad secundas veniunt nuptias, licet postea veniant. Quod igitur hic habetur, sic omni tempore sanciatur.

(1) *Nov.* 22. *c.* 5. *l.* 5. *C. de secund. nupt.*

(2) Hinc sumpta est Authentica *Ex testamento. C. de secund. nupt.* Goth. Vid. *l. fœminæ. Cod. de secund. nupt. Novell.* 22. *cap.* 46. Bellon. *Consil.* 59. et Bart. ad *l.* 5. *Cod. ad Senat. Tertyllianum*, ubi dicit hoc caput 3. corrigere *d. l.* 5. sed dictum caput 3. rursum corrigi per Novell. 22. cap. 46. et sic rursus manere *d. l.* 5. puta quando mater succedit ab intestato, quando vero filio prioris matrimonii succedit ex testamento, tunc *d. l.* 5. esse et manere correctam per hoc caput 3. *Ans.*

(3) *Nov.* 22. *c.* 46.

(4) *d. cap.* 46.

(5) *l.* 3. §. 1. *C. de secund. nupt.*

(6) *l.* 5. *C. ad SC. Tertyll.*

(7) Mater cum fratribus defuncti, defuncto succedit ab intestato.

(8) Primæ nuptiæ, non procul a virginitate. Antiquum illud fuit, Primas honorari, quas ideo Nazianzenus vocavit *συνοικίσιον νόμον*, ut et secundas, *συγχώρησιν*, tertias, *παρανομίαν*: quartas, *χειρώδην βίον*.

(9) Juvenes ad nuptias proniores. adde 1. *ad Tim.* 5.

(10) Naturæ reluctari difficile.

(11) Nuptias appetimus fervore naturæ.

(12) Parentes ob nuptias secundo contractas non privantur filiorum successione. *ut hic*: quemadmodum et parentes usumfructum in adventitiis liberorum consequuntur, licet ad secundas venerint nuptias. *l. ult. C. de bon. matern. Novell.* 22. *cap.* 34.

(13) Quod jus patri competit in liberorum successione, idem matribus competit.

*

CAP. IV.

De administratione donationis propter nuptias si mulier ad secundas nuptias transierit.

ALiud (1) vero quiddam occasione secundo nubentium mulierum et antenuptialis donationis, adjicere prioribus, bene se habere credimus. *Priscis namque constitutionibus præbentibus electionem mulieri, quæ ad secunda vota descendit, si vellet accipere ante nuptias donationem, secundum quod ei permittunt pacta et exponere filiis cautionem* (2), *quia moriens hæc restitueret : sive cum non valet dare cautionem, aut nollet forte, manerent quidem res apud filios antenuptialis donationis, solverent autem ei etiam* tertiam (3) partem *centesimæ usuræ:* Nos ex quæstionum emergentium varietate moti, quoniam invenimus minores in hoc periculum patientes, antenuptiali donatione in pecuniis (4) existente : et alios aurum quidem non habentes, coactos autem omnia paterna vendere, quatenus exolveretur antenuptialis donationis debitum, ad eos utique secundum legem antenuptiali donatione veniente : propterea judicavimus oportere hunc dari ordinem causæ ; Ut si (5) quis contulerit res secundum antenuptialem donationem, si quidem omnes immobiles sint, maneat (6) harum usus apud matrem : et ipsa eum colligat, et non respuat: neque exigat filius pro harum æstimatione usuras : sed et diligentiam earum habeat, sicut lex jubet, usu quidem existentibus dominis, et custodiat eas secundum leges antiquas filiis superstitibus (7) : aut si omnes moriantur, secundum nostram legem, in casum quidem non existentium filiorum matri: reliquum vero filiorum heredibus conservandum. ✝ Si autem omnis forte consistat in pecuniis, aut aliis mobilibus rebus antenuptialis donatio : tertiam usurarum partem percipientem matrem cum (8) cautione jam definita, non exigere a filiis aurum : nisi forte idonea sit viri substantia, et habeat aurum et argentum et vestem, et quicquid conscriptum fuerit matri. tunc enim electionem matri dabimus, sive voluerit res percipere, et præbere cautionem : sive justam quam diximus usuram accipere, et secundum priores leges, et secundum nostram. ✝ Si vero permixtæ sint res, et donatio ante nuptias aliquid quidem in pecuniis, aliud vero in immobilibus habeat rebus : immobilia quidem modis omnibus manere apud matrem, ut alimentum habeat inde : porro de mobilibus hæc valere quæ sancivimus prius, si essent in rebus mobilibus omnia antenuptialis donationis consistentia.

CAP. V.

De dote scripta et non numerata vel præstita.

ILlud (9) quoque dudum acerbe quidem sancitum, raro autem in judicio examinatum, existimamus oportere clara lege complecti, et tradere usui, et deducere ad judicia, pro communi positum adjutorio. Si enim conjungantur aliqui alterutris cum dotis et antenuptialis donationis documentis : deinde vir quidem antenuptialem præbeat donationem, mulier autem scribat dotem, aut ipsa præbente eam, aut dante patre, aut quolibet extraneo : postea appareat matrimonii tempore dos non data marito, sed sustineat onera matrimonii, et matrimonium morte viri solvatur : non est justum omnino mulierem dotem (10) non dantem marito, *antenuptialem* accipere donationem. Sin autem etiam non totam dedit dotem : et ipsa pro tanto exigat donationem, et in quantum dederit dotem, æqualitatis (11) enim et justitiæ sumus amatores, quam in omnibus aliis et in consortiis volumus obtinere. Quapropter *quæ mulier nil omnino dat, nil omnino percipiat, quæ vero minus quam professa est dedit, tantum* (12) *recipiat solum quantum obtulit*, sitque etiam hoc optimum in præsenti lege incrementum, plurima decernente, quæ semper in dubitatione sunt, vix autem modo ad legislationem deductam.

✝ Hanc autem valere volumus legem et in casu dante ei principium, et in pendentibus (13) litibus et in omnibus de cætero provenientibus.

EPILOGUS.

✝ Quæ igitur placuerunt nobis, tua sublimitas operi effectuique contradere festinet, et manifesta universis per programmata propria faciat, quatenus in omnibus civitatibus, quas nostra ditio continet, hæc valeant, et certa omnibus fiant, secundum quod a nobis dispositum est (14).

TIT. III.

UT (15) DETERMINATUS SIT NUMERUS CLERICORUM SANCTISSIMÆ MAJORIS (16) ECCLESIÆ (17), ET CÆTERARUM ECCLESIARUM CONSTANTINOPOLITANARUM.

NOVELLA CONSTIT. III.

Imper. Justin. Aug. Epiphanio Sanctiss. et Beatiss. Archiepiscopo regiæ civitatis, et universali Patriarchæ.

PRÆFATIO.

DUdum quidem communi et generali (18) lege ad tuam beatitudinem et ad reliquos sanctissimos Patriarchas scripta, de ordinatione venerabilium Episcoporum, et reverendiss. clericorum, nec non mulierum diaconissarum, et *ut non amplius sint ab antiqua mensura qui ordinantur*, disposuimus : quod nobis videbatur bene se et com-

(1) Hinc sumpta est Authentica, *Sed si aurum. Cod. de secund. nupt.*
(2) Vid. *vers. si autem. infr.*
(3) Id est, usuram trientem.
(4) Κτήμασι Scrimger. χρήμασι Cujac.
(5) Nota regulam.
(6) *Novell.* 3. *et Cod. h. t.*
(7) *Cap.* 1. *supr. h. t.*
(8) *Vers: priscis. Supr. h. t. l.* 6. §. 1. *C. de secund. nupt.*
(9) Hinc sumpta est Authentica, *Sed quæ nihil. C. de pact. convent.* Goth. Vid. Gudelin. *de Jure novissimo lib.* 1. *cap.* 8. *num.* 2. Ans.
(10) Quæ dotem non dedit marito, antenuptialem donationem non accipit. Quid si per maritum stetit, quo minus dos ei daretur? mora mariti ejus, uxori non nocebit. *Novell.* 9.
(11) Æqualitas servanda.
(12) Quantum mulier dedit dotis nomine, tantum ea ex donatione propter nuptias recipit.
(13) Leges interdum extenduntur ad pendentes etiam lites : alias earum generalis est conditio, ut ad futuros tantum casus pertineant, *l.* 7. *Cod. de legibus.*
(14) Dat. XVII. Kal. April. Just. IV. et Decio Coss. arg. *Nov.* 22. *cap.* 46. id est, anno 534.
(15) Vid. Julianum Patricium *constit.* 5.
(16) Major ecclesia Constantinopolitana, S. Sophia (de qua dicam commodiore tempore) ut et Romana, Lateranensis Ecclesia.
(17) Constantinopolitanæ scil.
(18) Ἰδικῷ Hal. ἡγεμονικῷ *Scrimgerus.*

petenter habere, et regularum sacrarum digne: præsentem vero legem specialem ad tuam beatitudinem scribimus, de numero reverendiss. clericorum, qui in hac urbe sunt, disponentes. Quia enim *pene nihil immensum* (1) *bonum est*, competens est neque ordinationes quæ super reverendiss. clericis fiunt, aut super reverendiss. diaconissis, fieri tantas, ut illorum expensis sanctissima ecclesia incidat in causam mutuorum maximorum, et paulatim ad novissimam inopiam deponatur. Novimus enim propter hujusmodi occasionem, hujus regiæ civitatis sanctissimam majorem ecclesiam, *nostri imperii matrem* (2) debitis inquietari majoribus, et non aliter valentem facere singulas erogationes reverendiss. clericis, antequam aurum non parvum sumat mutuum, faciens tam hypothecas quam pignorum dationes in optimis suis prædiis rusticis et suburbanis. Propter hoc igitur perspeximus nosmetipsos deponere ad hujusmodi causæ inquisitionem et agnoscere quemadmodum prius se habuerit, quidque longitudo temporis adinvenerit. ✝ Investigantes igitur illud undique invenimus *quoniam singuli horum qui sanctiss. ecclesias ædificaverunt in hac felicissima civitate, non pro ædificio solummodo cogitaverunt, sed etiam ut expensas sufficientes darent a se factis venerabilibus domibus: et determinarent quantos quidem competens esset presbyteros per unamquamque ecclesiam, quantosque diaconos masculos* (3) *atque fœminas, et quantos subdiaconos, et rursus cantores atque lectores et ostiarios constitui: et super hæc etiam oratorii expensas definierunt: et reditus proprios dederunt sufficientes iis quæ a se constituta sunt*: si quis autem adjecerit multitudinem, nequaquam amplius penitus extendi valentes. ✝ Et quidem permanserunt usque ad multum tempus talia conservata: et donec hoc fuit, duraverunt sanctiss. ecclesiarum domibus quæ sufficerent. Cum vero Deo amabiles episcopi ad aliquorum preces semper respicientes protracti sunt ad ordinationum multitudinem, aucta quidem est expensarum quantitas ad immensitatem multam: creditores autem undique et usuræ, et novissime neque creditores inveniuntur propter incredulitatem jam causæ: sed alienationes cum necessitate, et contra leges, et causæ indecentes, et neque propria dignitate temperatæ, ut ex hac nimietate, neque prædia neque suburbana sufficerent hypothecis et pignoribus, neque creditores propter hoc invenirentur, sed ad inopiam descenderent novissimam, et nec ipsis ministris emolumentum dare sufficerent: sed ad viam omnium infelicissimam causa descenderet, quatenus rerum omnium creditoribus cederet: quod etiam dicere piget nos: et quemadmodum non fiat, providemus. Nam si non aliquis ferret libenter eum qui ultra (4) substantiam suam expendit, quomodo non et de his nobis est cogitandum? Non enim oportet ad mensuram (5) expensarum quærere etiam possessiones, (hoc enim simul ad avaritiam, impietatemque perducit) sed ex iis quæ sunt, expensas metiri. Quapropter competenter etiam de his sancimus, et immensitatem excludimus, certæ medicinæ causam tradentes.

CAP. I.

Ut numerus clericorum qui nunc est, maneat, et de futuro numero clericorum Constantinopolitanæ majoris ecclesiæ.

SAncimus igitur eos quidem qui hactenus sunt in eadem sanctiss. majore ecclesia et reliquas omnes venerabiles domos, et reverendiss. clericos, et mulieres diaconissas et ostiarios manere in quo sunt schemate. (non enim quod est, minuimus (6), sed de futuro providentes hæc sancimus) reliquo vero tempore nulla fiat ordinatio, donec ad antiquum numerum institutum ab iis qui sanctiss. ecclesias ædificaverunt, reverendiss. clericorum quantitas redigatur. ✝ Sed quoniam pridem etiam reverendiss. clericorum sanctisssimæ majoris ecclesiæ regiæ nostræ civitatis determinatus est numerus, et valde brevis erat: utpote una existente sanctiss. (7) ecclesia: postea vero et venerabilis domus sanctæ gloriosæque virginis et Dei genitricis Mariæ juxta sanctissimæ majoris ecclesiæ viciniatem posita, ædificata est a piæ memoriæ Verina (8), et veneranda domus sancti martyris Theodori a Speratio (9) gloriosæ memoriæ dedicata est. Erat autem etiam venerabilis domus sanctæ Helenæ (10), quæ sanctiss. majori ecclesiæ copulata est: propterea (11) redigere numerum ad antiquam figuram impossibile est. Non enim sufficient tantis ecclesiis pauci consistentes: quoniam quidem non proprios clericos, neque una quidem harum trium habeat basilicarum, sed communes sunt, et sanctissimæ majoris ecclesiæ, et earum: et omnes circumeuntes secundum quendam ordinem et circum, ministeria in eis celebrant: deinde etiam plurima multitudine, et ex antiquis hæreticis (12) ad sanctiss. majorem ecclesiam deducta, gratia quidem magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi, laboribus autem et immutationibus nostris oporteat plures quam a principio ad præsens officii ministerium definiri.

§. 1. Quapropter sancimus *non* (13) *ultra sexaginta quidem presbyteros in sanctissima majori ecclesia esse, diaconos autem masculos centum* (14), *et quadraginta fœminas: subdiaconos vero nonaginta, lectores autem centum, et decem, cantores vigintiquinque: ita ut sit omnis numerus reverendiss. clericorum sanctissimæ majoris ecclesiæ in quadrigentis vigintiquinque: et insuper centum* (15) *existentibus iis, qui vocantur ostiarii*. In sanctissima siquidem majori ecclesia hujus felicissimæ nostræ civitatis, et per tres venerabiles domos unitas, ei tanta clericorum sit multitudo: nullo (16) quidem horum qui nunc sunt, excludendo: licet multo plurium sit numerus ab iis qui a nobis nunc determinati sunt: nullo autem de cætero adjiciendo in unoquoque ordine in iis qui nunc sunt, donec ad hunc numerum mensura redigatur.

(1) Οὐδὲν ἐν ἀμετρίᾳ καλόν.
(2) Major Ecclesia Constantinopolitana mater Imperii a Justiniano hic vocatur.
(3) Diaconorum alii masculi: alii fœminæ.
(4) Ultra substantiam expensæ non sunt faciendæ.
(5) Non ad mensuram expensarum possessiones quærendæ: sed ex iis s possessionibus expensas metiri oportet.
(6) Princeps Ecclesiæ bona minuere non debet.
(7) Ecclesiam S. Sophiæ intelligit.
(8) Uxore magni Leonis.
(9) Σφορακίς, *Scrimger*. Speragii. Is fuit consul sub Valentiniano, Martiano.
(10) Εἰρήνη, *Scrimger*. recte. huic enim ædem sacraverat Constantinus teste Socrate.
(11) Quotiens connectuntur inter se plures Ecclesiæ, numerus servientium exigendus: et per consequentias expensarum.
(12) Id est, ex bonis hæreticorum.
(13) Nota numerum presbyterorum, subdiaconorum, lectorum, ostiariorum, cantorum majoris Ecclesiæ Constantinopolitanæ. adde *l.* 4. *C. de sacr. Eccles.*
(14) Septem tamen diaconos tantum, quantumvis magna sit civitas, creari jubet Neocœsariensis Synodus *c. ult.*
(15) Ostiarii centum in Ecclesia majore Constantinopolitana tribus aliis Ecclesiis ei unitis.
(16) Retinetur facilius extans numerus clericorum, quam futuri admittuntur.

CAP. II.

Ne liceat clericis de minore ecclesia in majorem per patrocinium transire, et de clericorum multitudine non facienda.

Illud quoque adjiciendum est, ut quod hactenus indecenter fiebat, nequaquam in repub. geratur, id est, multos reverendiss. clericorum, dedignari quidem in iis quibus ordinati sunt, sanctiss. ecclesiis, aut hic, aut in provinciis, deservire (1): ad sanctiss. vero majorem ecclesiam, et venerabilem clerum ejus per patrocinium quodlibet accedere, quod de cætero omimodo fieri prohibemus: nam si super venerabilibus monasteriis prohibemus *ex alio monasterio* (2) *ad aliud transmigrare*: multo magis neque reverendiss. clericis hoc permittemus: lucri et negotiationis habere demonstrationem hujusmodi horum desiderium judicantes. Si vero, et aliquando talem quandam migrationem tua beatitudo, aut per tempora imperium fieri perspexerit: non aliter hoc agi, antequam ad prædictum a nobis numerum causa redigatur, ut migratio in officium deficientis fiat: et non supra numerum aliquid omnino excedatur: hoc enim nulla machinatione, neque ex aliquo modo fieri sinimus. Et hæc quidem de sanctissima majori ecclesia.

§. 1. In aliis autem omnibus ecclesiis, quarum expensas sanctiss. major ecclesia facit, sancimus nunc quidem existentes manere, similiter eos etiam sub schemate (3). de cætero vero nullum ordinari, antequam ad *statutum uniuscujusque ecclesiæ* (ut vocant) *quod antiquitus* (4) *ordinatum est ab ædificatoribus ecclesiarum*, presbyterorum, diaconorum masculorum atque fœminarum, et subdiaconorum atque lectorum, nec non cantorum, et ostiariorum numerus redigatur, et nullus in medio penitus adjiciatur. Nosque ipsi cavebimus tale aliquid agere: et ordinandos mittere: nullusque nostrorum judicum tale aliquid agat, nostram formidans legem: et licentia sit beatiss. archiepiscopo et patriarchæ hujus regiæ civitatis ordinationi contradicere, licet jussio de (5) palatio veniat: nam qui et præcipit, et cui præcipitur, sub ecclesiastica erunt mulcta, si tale aliquid egerint.

† Sed neque in aliis ecclesiis, quæcumque emolumentum, et expensas non habent a sanctiss. majore ecclesia, competens est, multitudinem intromittere ordinandorum in ipsis, neque transcendere de cætero constitutam a principio etiam super illis mensuram: ne forsan etiam qui in eas creantur, in multitudinem incidentes immensam, et accedentes sibimet a pie agentibus reditus dividentes, et exinde usque ad mensuram eorum non sufficere videntes, in maximam angustiam incidant. † Si vero ultra mensuram definitam in sanctiss. majore ecclesia sive aliis ecclesiis ordinet, qui per tempora fuerit sanctiss. majoris ecclesiæ sanctiss. episcopus, et venerabilis ejusdem ecclesiæ œconomi erogationem ex ecclesiasticis præbuerint reditibus: ipsi quoque de sua et propria facultate præbeant expensam, et qui hæc expendere eos permiserit beatiss. patriarcha. Sciant enim, quia si quid tale egerint, licentiam damus sanctiss. patriarchis, qui post tale aliquid agentes fuerint, et posterioribus œconomis, et omnibus reliquis reverendiss. clericis talia perscrutari, et facta prohibere, et indicare imperio: ut illud cognoscens, præcipiat ex substantia hæc agentium œconomorum, aut etiam permittentis archiepiscopi hoc sarciri sanctiss. ecclesiæ. Quapropter ne rursus forte fiat aliqua rei confusio atque tumultus, causa ad mensuram a principio constitutam redacta, tunc ordinare liceat in tantum ut non transcendatur definita mensura, neque numerus transeatur, aut fiat quædam circa hoc calliditas. Non enim illud patimur omnino fieri, ut dicatur quia licentia erit ordinare quidem, non tamen emolumenta præbere: hoc enim est rursus confusionem efficientium, et immensa adjectione secunda collegia consistentium: deinde etiam plurimas habebit ea res circumventiones, ut alias sibimet vias avaritiæ inveniant pro alimentorum expensis. Ex hoc igitur agi penitus, etiam sub mulcta, quæ vocatur ecclesiastica, prohibemus: maximam utilitatem hanc esse putantes, ut sanctissima major ecclesia neque debitis subjiciatur, neque angustietur, neque perpetuo deficiat, sed semper (6) abundet.

CAP. III.

De reliquis ecclesiarum reditibus in pios actus, et personas vere egentes per patriarchas, et œconomos erogandis.

Sicut autem de his expensam determinavimus, ita congruet pro tempore sanctiss. patriarcham et reveredniss. œconomos considerare, ut aliæ expensæ quæ fiunt ex ecclesiasticis reditibus, citra (7) pios erogantur actus, et Deo placentes, et illis hæc ministrentur, qui pro veritate egent, et non habent aliunde alimentorum occasionem. Hoc enim dominum Deum placat: *et non patrociniis et studiis hominum ecclesiasticas expensas hominibus locupletibus* (8) *distribuant*, ita *ut inde inopes necessaria non mereantur*: Sciant autem Deo amabiles œconomi, et qui nunc, et per tempora futuri sunt: quia si quid præter hæc egerint, et divinis suppliciis subjacebunt, et ex sua substantia indemnitatem sanctissimæ procurabunt ecclesiæ.

Epilogus.

§. 1. Beatitudinem igitur tuam quæ ab initio, *et ex infantili pene ætate* in sacro omni ordine, et schemate sanctissimam ordinavit ecclesiam, quæ et ex sacro utique genere descendit, hæc custodire continue sancimus: scientem quia non minor nobis cura est horum, quæ sanctiss. ecclesiis prosunt, quam ipsius animæ. Dat. 17. Kal April. Domino Belisario V. C. Cons.

(1) *Novell.* 5. c. 7.
(2) Ex uno monasterio in aliud, non est permissa migratio.
(3) Id est, modo, χῆμα, est etiam habitus Clericorum. Salvianus appellat habitum sancti nominis.
(4) Adde *Nov.* 6. c. 8.
(5) Παρὰ τῆς αὐλῆς.
(6) Ecclesiam præstat reditibus abundare, quam egere.
(7) Ecclesiæ facultates in pios actus erogandæ.
(8) Bona ecclesiæ pauperibus, non locupletibus distribuenda.

TIT. IV.

DE (1) FIDEJUSSORIBUS (2) ET MANDATORIBUS (3), SPONSORIBUS (4), ET SOLUTIONIBUS.

NOVELLA CONSTIT. IV.

Imp. Justin. August. Joanni gloriosiss. præfect. sacrorum præt.

PRÆFATIO.

Legem antiquam positam quidem olim, usu vero nescimus quemadmodum non approbatam, per causas autem semper exquisitas atque necessarias apparentem, rursus revocare, et ad rempub. reducere, bene se habere putavimus, non simpliciter eam, sicut jacebat, ponentes: (erat enim quædam (5) ejus pars omnino non discreta) sed cum competenti et placito distribuentes augmento.

CAP. I.

Ut creditores primo loco conveniant principalem (6).

Si (7) quis igitur crediderit, et fidejussorem aut mandatorem aut sponsorem (8) acceperit: is non (9) primum adversus mandatorem, aut fidejussorem aut sponsorem accedat, neque negligens, debitoris intercessoribus (10) molestus sit: sed veniat primum (11) ad eum qui aurum accepit debitumque contraxit: et si quidem inde receperit, ab aliis abstineat; quid enim ei in extraneis erit, a debitore completo? Si vero non valuerit a debitore recipere aut in partem, aut in totum: secundum quod ab eo non potuerit recipere, secundum hoc ad fidejussorem, aut sponsorem, aut mandatorem veniat, et ab illo quod reliquum est, sumat: et si quidem præsentes (12) ei consistant ambo, et principalis et intercessor, et [fidejussor] aut mandator aut sponsor: hoc omni servetur modo. † Si vero intercessor, aut mandator, aut qui sponsioni se subjecerit, adsit: principalem vero abesse contigerit, acerbum est, creditorem mittere alio, cum possit mox intercessorem, aut mandatorem, aut sponsorem exigere. † Sed et hoc quidem curandum est a nobis possibili modo: non enim erat quoddam hic antiquæ legi datum pro sanatione remedium: quamvis Papinianus maximus (13) fuerit, qui hoc primitus introduxit. Probet igitur intercessorem, aut sponsorem, aut mandatorem: et causæ præsidens judex det tempus (14) intercessori (idem est dicere, sponsori et mandatori) volenti principalem deducere: quatenus ille prius sustineat conventionem: et sic ipse in ultimum subsidium (15) servetur: sitque solatio intercessori, [aut sponsori et mandatori] in hoc quoque judex: fidejussoribus enim et talibus prodesse sancitum est, ut illo deducto, interim conventione liberentur, qui pro eo in molestia fuerunt. Si vero tempus in hoc indultum excesserit, (convenit namque etiam tempus definire judicantem) tunc fidejussor, aut mandator, aut sponsor exequatur litem, et debitum exigatur contra eum pro quo fidejussit, aut pro quo mandatum scripsit, aut sponsionem suscepit: a creditoribus actionibus sibi cessis (16).

CAP. II.

Alterum thema prioris capitis. Ut res apud alium constitutæ non possint vindicari, priusquam personalis actio exerceatur.

Sed (17) neque ad res debitorum, quæ ab aliis detinentur, veniat prius, antequam (18) transeat viam super personalibus contra mandatores, et fidejussores, et sponsores: sicque ad res veniens principalis (19) debitoris, sive ab alio detineantur, et detinentes (20) eas conveniens, si neque inde habuerit satisfactionem: tunc veniat adversus res fidejussorum, et mandatorum, et sponsorum: idem (21) enim est dicere: vel si quosdam habuerint ho-

(1) Adde et de tertiis detentoribus rerum. *Goth.* Ad hanc Novell. vid. Gœdd. *de contrah. stipulat. cap.* 9. *n.* 95. 96. 130. 132. et quoad inscriptionem partitionem, et intellectum Rittershus. *in exposit. Novell. part.* 2. *c.* 2. *n.* 5. 6. *et reliq.* Ans.

(2) Dixi ad *lib.* 46. *ff.* 1. adde *Jul. Patritium constit.* 3.

(3) Μανδατώρες. 26. *Eclog.* 1. περὶ μανδατώρων, de quibus agitur, *l.* 52. *in fin. ff. et. l.* 23. *l.* 28. *C. de fidejussor.*

(4) Ἀντιφωνηταὶ qui pro aliis constituunt 26. *Eclog.* 2. περὶ ἀντιφωνητῶν.

(5) Quæ scilicet electio erat penes creditorem utrum reum, an vero fidejussores conveniret, *l.* 3. *C. de fidejuss.*

(6) Hinc sumpta est Auth. *præsente. Cod. de fidejussor.* ad verbum extat apud Harmenop. 3. c. 6.

(7) Et *l.* 55. *in fin. ff. l.*3. *l.*23. *l.*28. *C. de fidejuss. l.*1.*C. de fidejuss. fisci.*

(8) Constitutæ pecuniæ reum, ἀντιφωνήσαντα.

(9) Vid. *l.* 91. §. 4. *ff. de verb. obl.*

(10) Deinde fidejussorem, postremo possessorem rerum debitarum: et ita beneficium epistolæ D. Hadriani ad fidejussorem pertinens, pertinet ad correos debendi. *Novell.* 99. *c.* 1.

(11) Fidejussor vel possessor rei obligatæ creditori, conveniri ab eo non potest, nisi discusso principali. Hic ordo servandus est in conveniendo fidejussore, *ut hic. Auth. hoc si debit. C. de pign. et Auth. præsente. C. de fidejuss.* Fallit, nisi fidejussor jurejurando interposito promisit pecuniam solutam iri creditori, *cap. ex rescripto, extr. de jurejur.* Si debitor pendente judicio cum creditore rem obligatam alienat: potest enim hoc casu creditor emptorem convenire etiam non discusso principali, *l. distractis. et Auth. hæc ita. C. de pign.* Fallit etiam, si debitor principalis absit, ut et si debitor constituit, se precarii nomine creditoris sui possidere, et condictione ex illa lege agitur, *l. ult. C. de adqu. poss.* Fallit etiam, si certum sit, reum principalem solvendo non esse. *Gl. l. filiusfam.* 14. *ff. si certum. l. decem.* 116. *ff. de verb. obl.* si fidejussor vel possessor conventus discussionis exceptionem non opponit. *Gloss.* Bart. Raph. *in. l. si mancipium* 34. *ff. de evict.* si creditor agit adversus commodatarium vel depositarium rei sibi obligatæ, vel si bona debitoris extra territorium vel in castro aliquo sita sint, ut facile creditor in ea experiri non possit: si debitor ita rixosus sit, ut cum facile convenire creditor non possit: si debitor ab uno creditore sit jam discussus: si ex forma statuti solennitate omissa procedi potest. vid. Socin. *regul. Excussio* 134. His adde, quæ scripsi ad *Authent. præsente, C. de fidejussoribus.*

(12) Reo principali et fidejussore præsentibus, ille primo loco conveniendus est: post eum, fidejussor.

(13) Papiniani laus.

(14) Fidejussori datur dilatio ad deducendos reos principaliter obligatos absentes.

(15) Fidejussor obligatur subsidiarie.

(16) Cedere suas actiones creditor debet fidejussori solventi, adversus reum principalem.

(17) Hinc sumpta est Auth. *Sed hodie, C. de obligat. et act.* et Auth. *Hoc si debitor. C. de pign.* Hoc autem constituitur, ut fidejussores, mandatores et sponsores priore loco conveniantur, quam pignorum possessores.

(18) Debitores fidejussorum conveniri debent, discusso ipso fidejussore. De beneficio discussionis vid. Ferrariens. *in libello action. hypothec.* 44. *in verb. Except. excussionis* 8.

(19) Πρωτότυπον hunc vocant Græci hac Novella et Harmenop. 3. *tit.* 6.

(20) Vid. *l.* 41. *ff. de fidejussoribus.*

(21) Vid. ad locum hunc Cujac. 8. *obs.* 19.

mines ipsis sibimet obligatos, et qui hypothecariis actionibus sibi teneri possint. † Contra principales tamen et existentes apud eos res (sive personalibus, sive hypothecariis mox, sive ambabus, uti voluerit,) omnem ei damus licentiam, quæ dudum a nobis data est, et viam et ordinem in aliis personis casibusque sancimus. † Et non solum hoc in creditoribus dicimus: sed etiam si quis emerit aliquid ab aliquo, deinde acceperit eum, quem vocant confirmatorem (1), et moveatur in aliquo venditionis conventio contra venditorem facta: non adversus confirmatorem mox emptor accedat, neque tenentem aliquid rerum venditoris, sed adversus venditorem (2) prius, et sic ad confirmatorem (3), et tertio loco contra detentorem. † Eadem etiam hic existente divisione super præsentibus et absentibus, quam dudum in fidejussoribus et mandatoribus et sponsoribus (4) ac creditoribus causa debitorum sancivimus.

† Similiter obtinente etiam in aliis contractibus, in quibus fidejussores aliqui, aut mandatores, aut sponsores accipiuntur: et in ipsis principalibus ex utroque latere, et in heredibus eorum, et successoribus, antiqua (5) si quidem lex hæc valeat rursus, et cum hujusmodi justitia atque divisione nostros subjectos foveat.

CAP. III.

De solutionibus. Ut debitore aurum aut pecuniam numeratam non habente, addicantur creditori res ejus.

QUod autem de cætero humanis auxiliatur curis: licet quibusdam creditoribus non forte sit gratum, a nobis tamen propter clementiam sancitur. Si (6) quis enim mutuaverit aurum, debitoris substantiæ credens: at ille (7) ad restitutionem auri non sit idoneus (8), substantiam autem immobilem habeat, verum creditor ardeat, aurum omnimodo quærens: illi vero non sit facile, neque ulla mobilis substantia: damus enim creditori licentiam volenti immobiles (9) res accipere pro auro, sed si nec quispiam emptor immobilium ejus rerum adsit, creditore frequenter etiam divulgante quoniam subjacent debitoris res, et ob hoc terrente adire volentes emptionem, tunc in hac quidem felicissima civitate gloriosissimæ nostræ reipubl. judices secundum unicuique concessam a lege et a nobis jurisdictionem: in provinciis autem gentium præsides præparent subtili æstimatione facta rerum debitoris, dari secundum quantitatem debiti possessionem immobilem creditoribus, cum tali cautela, cum qua debitor dare possit. Rerum vero datio sit hujusmodi: quæcunque quidem meliora sunt, dentur creditori: quæ vero deteriora, apud debitorem, post debiti solutionem manere sinantur: etenim non erit justum dantem quidem aurum, recipere autem aurum non valentem, sed coactum (10) suscipere possessionem immobilem, non saltem meliora rerum debitoris percipere: et per hoc habere consolationem, quia si aurum non recipit, aut alia rerum, quæ portari possunt, tamen licet ei possessionem non inutilem habere: sed hoc quidem fit clementia quadam legis. Agnoscant autem creditores, quia etsi hanc non scripsissemus legem, necessitatis ratio ad hoc causam perduceret. Si enim non sit idoneus pecuniarum debitor, nec ullus emptor sit: nihil aliud facturus erat quam propriis bonis cedere (11), et rursus res ad creditorem merito venirent, aurum percipere non valentem: quamobrem quod cum injuria (12) et affectu acerbo perduceret creditorem et debitorem: hoc nos clementer simul et legaliter decidentes, et infelicibus debitoribus auxiliamur et acerbis creditoribus non apparebimus duri, causam eis deputantes ad quam si permanerent inobedientes, tamen modis omnibus advenirent. Si itaque creditor paratus est præparare quendam emptorem: necessitatem habere debitorem hoc agere, præbentem hujusmodi cautionem arbitrio judicantis, qualem omnimodo est dare possibile: undique enim ita creditoribus providendum est, ut non debitores graventur.

§. 1. Et absolute creditorem (13) ponimus, antiquas sequentes leges, omnem qui actionem habere contra aliquem potest, licet non sit mutuum gestum, sed alter quidem contractus consistat: argentariorum (14) quippe sponsionibus propter utilitatem contrahentium in ordine moderno durantibus (15).

Epilogus.

† Quæ igitur a nobis pro cautela subjectorum sancita sunt, cognoscens tua eminentia, solemnibus programmatibus et hic et in omni ditione fieri manifesta procuret: ut etiam inter gentes agnoscant sebjecti, quanta fuerit nobis pro illorum utilitate providentia. Dat. ante diem 17. Kal. April. Indict. XIII. Consulatu Flavii Belisarii V. Claris. 535.

TIT. V.

DE MONACHIS (16).

Novella Constit. V.

Imp. Justin. August. Epiphanio sanctissimo et beatissimo hujus regiæ urbis felicissimæ Archiepiscopo, [et universali patriarchæ].

PRÆFATIO.

COnversationis monachalis vita (17) sic est honesta, sic commendare novit Deo ad hoc venientem hominem, ut omnem quidem humanam ejus maculam detergat, purum autem declaret, ac rationabili naturæ decentem, et plurima secundum mentem operantem, et hu-

(1) Βεβαιωτὴν, id est, auctorem secundum, *l.* 4. *ff. de evict.*
(2) In personalibus actionibus venditor primo: deinde confirmator: postremo detentor conveniendus est.
(3) Confirmator βιβαιώτης is spondet evictionis nomine pro venditore: Confirmator venditionis dicitur a Juliano, ut et a Cicerone confirmator pecuniæ.
(4) Responsoribus. Responsorem ἀντιφωνητὴν Græci vocant et constitutum, ἀντιφώνησιν, ἐπιφώνησιν.
(5) Forsitan 12. tabularum: de quo vid. Cujac. *hic.*
(6) Ad verbum extat apud Harmenop. 3. *tit.* 5. §. 97.
(7) Hinc sumpta est Auth. *Hoc nisi*, *C. de solutionib.*
(8) Πρόχειρος, hoc est, paratus, Harmenop. *d. loco.*
(9) Τὰ κίνητα, res mobiles.
(10) Vid. *l.* 24. *C. de solut.* An aliud pro alio solvi possit, dixi ad *l.* 3. *ff. de reb. cred.*
(11) De beneficio cessionis, vid. quæ notavi ad *l. ult. C. de bon. ced.* adde Hotom. 25. *Illustr.*
(12) Vid. Novellam 135. *cap.* 1.
(13) Creditor quis dicatur, vid. *l.* 10. *ff. de verb. sign.*
(14) Vid. *Nov.* 136.
(15) Nisi juri suo excussionis, argentariorum causa renunciaverint qui apud eum fidejusserunt vel constituerunt.
(16) Adde *Novell.* 123.
(17) Laus vitæ monasticæ.

manis cogitationibus celsiorem (1). † Si quis igitur futurus est monachus perfectus, indiget (2) et divinorum eloquiorum eruditione et conversationis integritate, ut tanta dignus factus sit mutatione. † Credimus igitur et nos explanare quod agendum est ab eis, et decertatores eos veros ad sacram viam constituere: et ita nobis intentio præsentis est legis, ut post illa quæ de sanctissimis episcopis sancivimus, et quæ de reverendissimis clericis disposuimus: neque quod monachicum, extra quod competit, relinquamus.

CAP. I.

De monasteriis (3) *et eorum ædificatione.*

Illud igitur ante alia dicendum est, ut omni tempore et in omni terra, si quis ædificare venerabile monasterium voluerit, non prius licentiam esse hoc agendi, quam (4) Deo amabilem locorum episcopum advocet: at ille manus extendat ad cœlum, et per orationem locum consecret Deo, figens in eo salutis nostræ signum (5): (dicimus autem adorandam et honorandam vere crucem) sicque inchoet ædificium: bonum utique quoddam hoc et decens fundamentum ponens. Hoc itaque principium piæ venerabilium monasteriorum fabricæ fiat.

CAP. II.

De monachismum (6) *profitentibus non statim vestiendis.*

Hinc (7) autem nobis etiam de singulis monachis cogitandum est, quo conveniat fieri modo, et utrum liberos solum, an etiam forte servos: eo quod omnes similiter divina susceperit gratia, prædicans palam, quia quantum ad Dei cultum, non (8) est masculus neque fœmina, neque liber neque servus: omnes enim in Christo unam mercedem percipere. Sancimus ergo, sacras sequentes regulas, eos qui singularem conversationem profitentur, non prompte mox a reverendissimis præsulibus venerabilium monasteriorum habitum percipere monachalem: sed per triennium (9) totum (sive liberi forte sint, sive servi) tolerare, nondum monachicum habitum promerentes: sed tonsura (10), et veste eorum qui laici vocantur, uti, et manere divina addiscentes eloquia: et reverendissimos eorum abbates requirere (11) eos sive liberi sint, sive servi, et unde eis desiderium vitæ singularis (12) accesserit: et discentes ab eis, quia nulla (13) maligna occasio ad hoc eos adduxit, habere eos inter eos, qui adhuc docentur, atque monentur: et experimento percipere eorum tolerantiam et honestatem, non enim facilis est vitæ mutatio (14), sed cum animæ fit labore.

§. 1. Et dum triennio toto ita permanserint, optimos semetipsos et tolerabiles aliis monachis et præsuli demonstrantes, hos monachicam promereri vestem atque tonsuram: et sive liberi sint, sine calumnia permanere: sive servi (15), penitus non inquietari, migrantes ad communem omnium (dicimus autem cœlestem) dominum: et arripiantur in libertatem. Nam si multis casibus etiam ex lege hoc fit, et talis quædam libertas datur, quomodo non prævalebit divina gratia talibus eos absolvere vinculis? Si vero intra triennium venerit quispiam, et aliquem horum, qui conversationem professi sunt, trahere tanquam servum voluerit: hoc quod nobis nuper ex Lycia nunciavit Zosimus Deo amabilis, vir famosissimus in conversatione, et prope vicesimum (16) et centesimum ætatis agens annum, pollens autem et animi virtutibus, et corporis operationibus: tanta quædam in eo gratia Dei floret. Si quis igitur (sicut prædiximus) intra triennium veniat aliquem in servitutem trahens volentium, et perdurantium ut fierent monachi, et dicat quoniam abripuit (17) quasdam res, et propterea recurrit ad monasterium: sancimus eum non prompte agere, sed primo probare pro veritate, quia servus est, et pro furto forsan, aut vita maligna, aut vitiis pessimis fugerit quidem propter suum vitium, ad monasterium autem venerit: et si quidem verax ostendatur, et apparuerit propter hujusmodi causam, monachicam simulans conversationem, aut propter turpitudinem vitæ forte diffugiens, et non pro veritate sanctimoniæ (18) habitum concupiscens, hunc reddi domino, cum quibus forsan abripuit, si tamen hæ res etiam in monasterio fuerint: eum vero qui dominus approbatur, dare ei jusjurandum (19), *quia nihil mali ei faciet, et suscipere, atque eum reducere* (20) *domum.*

§. 2. Si vero is quidem, qui dicit se esse dominum, nihil tale probaverit, et appareat is qui in talibus accusatur, ex ipsa conversatione honestus ac mitis, et for-

(1) Dicam ad *c.* 3. *Infr. h. t.*

(2) Monachus peritus sacrarum scripturarum esse debet. *Nov.* 6. *c.* 4.

(3) Vide *Novell.* 131. *c.* 7.

(4) Monasterium ignorante episcopo non est ædificandum. adde *Nov.* 131. *c.* 7.

(5) Crucem appellat salutis nostræ signum, de qua dixi ad titulum, *Nemini licere signum salvator.* alibi quoque plenius dicemus.

(6) *Nov.* 123. *c.* 35.

(7) Hinc sumpta est Authentica, *Verum* 38. *C. de episc. et cler.* Goth. Vid. Gudelin. *de Jure Novissimo lib.* 1. *c.* 4. *num.* 2. *et can. si quis.* 3. *caus.* 17. *quæst.* 2. Ans.

(8) *Epist. ad Galat.* 3. *vers.* 28.

(9) *Novell.* 123. *c.* 35.

(10) Habitus monachalis est tonsura, et vestis diversa a laico. At tonduntur laici per pectinem: monachi strictim.

(11) Cur? desperatio interdum facit monachum.

(12) Τοῦ μονήρους βίου, vitæ solitariæ.

(13) Et merito, ne alioquin monasteria fiant foveæ latronum, §. 1. *vers. si quis infr. h. t.*

(14) Monachismo capitis deminutionem contingere hinc colligunt; quod Cujacio displicet: nec enim omnis vitæ mutatio, minutio est capitis.

(15) Monachismi professione, servi fiunt liberi.

(16) Vitam et ætatem Zosimi hujus observa. Vita hominum quousque excurrere possit ex placitis quibusdam philosophorum, vide Plinium 7. *cap.* 49. Trebellius Pollio *in D. Claudio* refert doctissimos mathematicorum adnotasse 120. annos homini ad vivendum datos, neque amplius cuiquam concessum, addit tamen sed falso Mosem solum Dei amicum, ut Judæorum libri loquuntur, 125. annos vixisse: cum 120. tantum annos Mosem vixisse constet, *Deut. ult. vers.* 7. Plinius *dicto loco*: plures enumerat longioris vitæ fuisse. Utique, vitam hominis 70. aut 80. annorum esse, David monet, *Psal.* 90. *vers.* 10. de senectute memorabili, et iis qui diu vixerunt, vid. 8. Valer. 13. Cœlium Rhodiginum 11. *Antiquarum lectionum*, 37. adde *de Macrobiis ex Solino c.* 21. *et* 43. Goth. Adde Cœlium Rhodigin. *antiq. lect. lib.* 20. *c.* 134. Tholosan. *de Republ. lib.* 13. *cap.* 25. *n.* 5. Joann. Noerenberg. *Histor. natural. lib.* 8. *et* 9. Ans.

(17) *supr. eod. in princ.*

(18) Antiquum est pallio sanctitatem mentiri. Salvianus 4. *ad Eccles.* licet de conversorum venerabili choro videaris, licet religionem vestibus simules, licet fidem cingulo adferas, licet sanctitatem pallio mentiaris, non credis. Notum est illud, Habitus non facit monachum, et Plutarchus οὔτε γὰρ φιλοσόφους πωγωνοτροφίαι καὶ τριβωνοφορίαι ποιοῦσι, οὔτε ἰσιακοὺς λινοστολίαι, vide Cœlium Rhodiginum 5. *c.* 12.

(19) Διδόναι τὴν καλουμένην πίστιν. *Scrimg.* Gal. *donner la foy et sauf conduit.*

(20) Confer epistolam ad Philemonem. vid. *Nov.* 123. *c.* 35.

san testimonium habet aliorum, quod etiam apud dominum consistens disciplinatus fuerit, et honestatis amator: et si nondum forte completum est triennii tempus, attamen etiam sic maneat in venerabili monasterio, trahentium asperitate liberatus. Triennii vero semel expleto (1) tempore, judicatus quia monastica dignus est honestate, maneat in monasterio. Nequaquam enim damus licentiam ulli penitus perscrutari quæ ejus sunt: sed sive liber, sive servus sit, manere cum in conversatione volumus: nam etsi vitium in priori ab eo forte gestum est vita, (humana enim natura quodammodo labitur (2) ad delicta) attamen sufficiat ad mediocrem purgationem peccatorum, et ad virtutis augmentum triennalis temporis testimonium: ea vero quæ rapta sunt, etiamsi apud quoscunque inveniantur, modis omnibus reddantur (3) prisco domino.

§. 3. *Si* vero servitii necessitatem effugiens, tentaverit monasterium quidem derelinquere, aliam autem vitæ sectari figuram: licentiam damus domino et trahere (4) eum, et probanti fortunam, inter servos habere: non enim injuriam patietur tantum ad verum servitium tractus, quantum ipse injuriatus est Dei culturam refugiens: et hæc quidem de fortuna horum qui inter monachos profiteri volunt, sancimus.

CAP. III.

Ut monachi communiter (5) *habitent et dormiant.*

Cogitandum vero est quomodo ipsos habitantes et degentes monasticæ philosophiæ (6) certatores (7) dignos esse ostendamus. Volumus enim nullum monasterium sub (8) ditione nostra constitutum, sive plurimorum hominum est, sive paucorum: monachos, qui ibi sunt, divisos ab alterutris esse, et propriis (9) habitationibus uti: sed communiter (10) quidem eos comedere sancimus: dormire vero omnes in communi (11): unoquoque quidem in propria quadam stratura (12) jacente, in domo vero una collocatos: aut si forte non sufficit ad multitudinem monachorum domus una, in duas forsan aut plures, non tamen seorsum et apud semetipsos, sed in communi, testes alterutris sint honestatis et castitatis: et neque ipsum somnum desidiosum habeant: sed meditantem bonum (13) ornatum, propter increpationem respicientium: nisi tamen quidam eorum in contemplatione et perfectione degentes (14), vitam remotam habeant in hospitio: (quos vocare *anachoretas* (15), id est discedentes, et *hesychastas* (16), id est quiescentes, consueverunt, tanquam a communione ad meliora exceptos) alioqui alios quibuscunque inter multitudinem conversatio est, in iis quæ vocantur cœnobia, id est communi vita, esse volumus: sic enim zelus eis ad virtutem crescit, et maxime juvenibus, si cum senioribus constituantur: fiet enim seniorum (17) conversatio, juventutis educatio perfecta: et sic sint in cœnobiis suo proprio abbati obedientes, et traditam sibi conversationem inculpabiliter observantes.

CAP. IV.

De monacho qui monasterium dimiserit (18).

Si quis autem forte semel dedicatus, schemateque potius, deinde a monasterio discedere (19) voluerit, et privatam fortassis eligere vitam, ipse quidem sciat quam pro hoc dabit Deo satisfactionem: res autem quascunque habuerit dum in monasterium intrabat, eas dominii esse monasterii, et nihil penitus ejiciat.

CAP. V.

De viro vel muliere qui quæve solitariam vitam appetit (20).

Illud quoque decernimus: qui in monasterium introire voluerit, antequam monasterium ingrediatur, licentiam habere suis uti (21) quo voluerit modo. Ingredientem (22) namque simul sequuntur omnino res: licet non expressim, qui introduxerit eas, dixerit: et non erit dominus earum ulterius ullo modo. Si vero filios habuerit, si quidem contigerit jam eum res aliquas donasse eis, aut per antenuptialem donationem, aut per dotis occasionem contulisse, et faciunt hæc quartam ab intestato, ejus substantiæ: nullum in reliquis rebus habeant participium filii: sin autem nihil eis donaverit, aut minus quarta: postquam abrenuntians conversatus fuerit inter monachos (23), nihilominus quarta debeatur filiis, aut supplementum, si contigit eos jam aliquid accepisse, aut etiam quatenus totum eis detur. Si autem uxorem habens, deinde eam relinquens, in monasterium ingrediatur: et dos (24) mulieri servetur, et ex morte pactum, (quod in alia nostra sancivimus constitutione) omnibus, quæ super monachis de his dicta sunt, et in mulieribus in monasterium ingredientibus, valituris.

CAP. VI.

De monacho monasterium dimittente.

Si vero relinquens monasterium, ad quandam veniat militiam, aut ad aliam vitæ figuram: substantia ejus

(1) Leo id abrogat *Novell.* 10.

(2) Hinc illud Poetæ, ut, vitiis sine nemo Nascitur: et, Acclivis falsis animus meliora recusat: et alibi, de puero, Cereus in vitium flecti.

(3) Rerum furtivarum possessio, raptori deneganda.

(4) Servus desertor monasterii, recidit in priorem servitutem.

(5) *Novell.* 123. *cap.* 36.

(6) Φιλοσοφία μοναχική.

(7) Αγωνιστάς.

(8) Edicta Imperatorum non obtinent extra territorium. *l.* 1. *Cod. de summa Trinit.*

(9) Monachorum una domus, una cœnatio, unum cubiculum.

(10) Id est, eodem cœnaculo, *Novell.* 135.

(11) Id est, eodem cubiculo.

(12) Id est, lecto.

(13) Ακοσμίαν.

(14) Legendum ita est: degentes vitam ἰδιάζον ἔχοιεν οἰκημάτιον, peculiarem habeant domunculam. *Goth.* Adde *Nov.* 133. *c.* 2. *et Nov.* 123. *c.* 36. *in pr.* Ans.

(15) Heremitæ diversi a Monachis.

(16) A quibus ἡσυχαστήρια, diversa a monasteriis. Hujusmodi philosophos Aristoteles ait, aut bestias esse aut deos, 1. *Politic.* vid. Cujac, *hic.*

(17) Seniorum conversatio juventuti prodest.

(18) Adde *Nov.* 123. *c.* 40.

(19) Pœnam monachi desertoris observa.

(20) Vid. *Nov.* 123. *c.* 42.

(21) Testari ante monachismum, quis de suis bonis potest.

(22) Hinc sumpta est Authentica, *Ingressi*, *C. de SS. eccles.* et Authentica, *Nunc autem*, *C. de episcop.* adde *Nov.* 123. *c.* 38.

(23) De quo vid. *l.* 30. *C. de inoff. test.*

(24) *l.* 56. *C. de episcop.* vid. *Nov. Leonis* 5.

etiam sic in monasterio (secundum quod a nobis prius (1) dictum est) remanente, ipse (2) inter officiales clarissimi provinciæ judicis statuetur : et hunc habebit mutationis fructum, ut qui sacrum ministerium despexerit, tribunalis terreni observet (3) servitium.

C A P. VII.

De monacho qui de uno ad aliud monasterium transit.

SI vero relinquens monasterium, in quo conversationem habuerit, ad aliud transeat monasterium : etiam sic quidem ejus substantia maneat, et vindicetur a priori monasterio, ubi abrenuntians hanc reliquit. Competens autem est reverendissimos Abbates non suscipere eum qui hoc egit. Erronea namque talis est vita monachica, nullatenus tolerantiæ proxima, neque constantis, et persistentis animæ, sed indicium habentis circumlatæ, et aliunde alia requirentis. Ea propter etiam hoc prohibeant Deo amabiles episcopi, et archimandritæ (4) nuncupati, monachicam honestatem secundum regulas sacras conservantes.

C A P. VIII.

Ne monachi uxorem ducant aut concubinam.

SI quis autem monachicam profitentium conversationem meruit clerici ordinationem, maneat etiam sic puram servans conversationem : quod si facti clerici abutantur fiducia, et ad nuptias venire præsumant : quippe in tali gradu constitutus inter clericos, qui ei uxorem (5) ducere permittat : (dicimus autem gradum (6) cantorum, aut lectorum, aliis enim omnibus nuptias secundum sacras regulas penitus interdicimus, aut concubinas (7) habere, aut luxuriis tradere vitam) excludatur modis omnibus a clero, tanquam priorem conversationem, et solitariam confundens vitam : et privatus sit de cætero : ad militiam quidem, aut ad aliud officium venire non præsumens, nisi voluerit dudum a nobis interminatis subjacere pœnis : ipse autem apud semetipsum degens, et agnoscens qualem pro hoc daturus sit magno (8) Deo satisfactionem.

C A P. IX.

De electione et creatione Abbatis, et ut constitutio sit communis tam monachis quam sanctimonialibus.

ORdinationem vero Abbatum (si quando contigerit egere monasterium abbate) non per (9) ordinem reverendissimorum fieri monachorum, nec omnino eum qui post primum est, mox abbatem fieri : nec qui post illum secundus est, neque tertium, aut reliquos : (hoc quod etiam alia lex nostra dicit) sed Deo amabilem locorum episcopum (10) percurrere quidem consequenter per omnes (non enim exhonorandum est omnino tempus, et ex eo ordo) *et eum qui apparuerit prius optimus* (11) *inter monachos constitutus et dignus præsulatu eorum, hunc eligere.* eo quod humana natura talis est, quod neque omnes per ordinem inter summos, neque rursus omnes inter novissimos constituti quidem sint : sed procedat quidem secundum gradum præcedentis inspectio : qui vero prior mox inter numeratos optimus apparuerit, is abbas sit, et ordinem simul (12) et virtutem suffragantem habens. Oportet enim eos qui discernunt quod melius est a priore, aliud quidem ad regendum dimittere, aliud vero inclinari jubere, et paulatim per eruditionem hoc etiam ad melius accedere.

§. 1. Quæcunque tamen a nobis, in omnibus quæ prius et quæ nunc prolata sunt, sacris nostris constitutionibus sunt sancita de clericis, aut monachis, aut monasteriis, hæc communia ponimus et in masculis et in fœminis, et monasteriis et asceteriis, non discernentes quantum ad istos masculum aut fœminam : eo quod sicut prædiximus, unum omnia in Christo consistant.

E P I L O G U S.

✝ Hæc igitur omnia sanctissimi Patriarchæ sub se constitutis Deo amabilibus Metropolitis manifesta faciant : at illi subjectis sibi Deo amabilibus Episcopis declarent : et illi monasteriis Dei sub sua ordinatione constitutis cognita faciant : quatenus per omnia Domini cultura maneat undique incorrupta. Imminebunt enim maximæ pœnæ ista transgredientibus : dicimus autem de (13) cœlo : quas necesse est rectorum dogmatum contemptoribus imminere. Et nostræ si quidem reipublicæ judices, si hæc eis nuncientur, omnibus studeant modis, ea quæ sacris (14) regulis continentur, quas nostra sequitur lex, ad effectum perduci procurare. Nam nec illos deserit pœna hæc negligentes. Quapropter sequentem hæc tuam sanctitatem decet omnibus sub se positis sanctissimis metropolitanis hæc facere manifesta. Dat. 14. Kal. April. *Constantinop.* BELISARIO viro clarissimo CONS. 535. (15).

T I T. VI.

QUOMODO OPORTEAT EPISCOPOS (16) ET RELIQUOS CLERICOS AD ORDINATIONEM ADDUCI, ET DE EXPENSIS ECCLESIARUM.

NOVELLA CONSTIT. VI.

Imp. Justin. August. Epiphanio Archiepiscopo et Patriarchæ Constantinopolitano.

P R Æ F A T I O.

MAxima quidem in hominibus sunt dona Dei a superna collata clementia, *sacerdotium* (17), *et imperium:* et illud quidem divinis ministrans, hoc autem humanis

(1) *c. 4. supr. h. t.*

(2) *l. 53. §. 1. Cod. de episcopis et clericis.* adde *Novellam 57. infr. h. t.*

(3) Hodie revocatur ad monachismum, *Novell. Leonis* 8.

(4) Archimandritæ qui, dixi ad *l. 7. §. 2. C. de summa Trinitate* Epiphanius *in Panario* interpretatur monasteriorum patres. vid. Ferrandum 2. *Explicationum* 36.

(5) Monachis non licet uxores ducere. Quid si clerici facti sint? hoc enim quondam eis licuit, quibusdam præsertim locis, licet constitutionibus et canonibus solis lectoribus et cantoribus ea facultas postea permissa, uxores ducere non possunt.

(6) *Nov. 22. c. 42.*

(7) *Nov. 123. c. 29.*

(8) Pœna igitur civili non adficitur monachus, qui uxorem duxerit.

(9) Ad abbatias non semper promovendi seniores ex monachis. vide *Novell. 123. c. 34.*

(10) Abbates eligantur ab episcopo.

(11) Non qui senior, sed qui melior, eligendus.

(12) Is, in quem ætas et virtus simul concurrunt, cæteris præfertur.

(13) Legibus familiare est, pœnas cœlestes religiosis personis proponere. Perjurii pœna ita divina dicitur. Cicero *de legibus*, et perjurium satis habere Deum vindicem, *l. 2. C. de reb. cred.*

(14) Constitutiones de rebus sacris intelligit.

(15) Σχὼν verti debuit, qui habuit.

(16) Καὶ πρεσβυτέρους, καὶ διακόνους· ἄρρενας καὶ θηλείας· καὶ ποῖα ἐπιτίμια τῶν παραβαινόντων τὸν τύπον τῆς διατάξεως.

(17) Sacerdotium et imperium, maxima dona Dei.

*

præsidens ac diligentiam exhibens : ex (1) uno eodemque principio utraque procedentia, humanam exornant vitam. Ideoque nihil sic erit studiosum imperatoribus, sicut sacerdotum honestas : cum utique et pro illis ipsi semper Deo supplicent (2). Nam si hoc quidem inculpabile sit undique, et apud Deum fiducia plenum : imperium autem recte et competenter exornet traditam rempublicam, erit consonantia quædam bona, omne quicquid utile est humano conferens generi. Nos igitur maximam habemus solicitudinem circa vera Dei dogmata, et circa sacerdotum honestatem, quam illis obtinentibus credimus, quia per eam maxima nobis bona dabuntur a Deo, et ea quæ sunt, firma habebimus, et quæ nondum hactenus venerunt, acquiremus. † *Bene autem universa geruntur et competenter, si rei principium* (3) *fiat decens et amabile Deo.* Hoc autem futurum esse credimus, si sacrarum regularum observatio custodiatur, quam justi et laudandi et adorandi inspectores (4) et ministri Dei verbi tradiderunt apostoli, et sancti patres custodierunt et explanaverunt.

CAP. I.

De episcopi ordinandi moribus, vita, honestate, et fortuna.

SAncimus igitur sacras per omnia sequentes regulas, dum quispiam sequenti omni tempore ad ordinationem episcopatus adducitur, considerari prius ejus vitam (5) secundum sanctum Apostolum, si honesta (6) et inculpabilis, et undique irreprehensibilis sit, et in bonis testimonium (7) habeat, et sacerdotem decens.

§. 1. Et neque ex officiali aut ex curiali (8) veniat fortuna : nisi tamen ex novella ætate (secundum quod jam dispositum (9) est) in monasterio constitutus fortuna liberetur : quartam tamen prius substantiæ reddens curiæ.

§. 2. Neque enim idiota (10), neque ex iis qui vocantur laici (11) existens, ita mox ad episcopatum ascendat : nec imaginariam suscipiat ordinationem : tanquam modo (12) quidem idiota, mox autem clericus, deinde parvum aliquod tempus præteriens, episcopus appareat.

§. 3. Et neque uxori [alii] copulatus : sed aut in virginitate degens a principio, aut uxorem quidem habens, ex virginitate autem ad eum venientem, et non viduam neque sejunctam a viro, neque concubinam.

§. 4. Neque (13) filios aut nepotes habens neque cognitos legi, neque illi odibiles : alioqui qui præter hoc aliquid agit : et ipse cadet sacerdotio : et qui eum ordinat, foris episcopatum sectabitur, hanc legem offendens.

§. 5. Sed neque (14) pecuniis oportere emere sacerdotium ei permittimus : solum vero eum respicere Domini Dei culturam volumus : et non plurimis humanis cogitationibus distrahi.

§. 6. Sed neque ineruditus existens sacrorum dogmatum, ad episcopatum accedat.

§. 7. Prius autem aut monachicam (15) vitam professus, aut in clero constitutus non minus mensibus sex, uxori tamen non cohærens, aut filios aut nepotes habens. Hoc enim omnimodo super Hoc amabilibus episcopis quærimus : sicut etiam prius duabus nostris constitutionibus hoc sancitum est : per quas dudum cohærentes uxoribus, non perscrutamur, omne præteritum relinquentes, de cætero autem nulli permittentes a positione legis uxorem habenti, talem imponi ordinationem : quam legem etiam nunc renovamus : ne forte, si præter hoc aliquid fiat : et ipse cadat sacerdotio, et ordinantem similiter excludi procuret. Igitur ordinandus episcopus, aut ex monachis (16) aut ex clericis (17) sit, etiam in hujusmodi vita testimonii boni, vita bonus et honestus, et gloria fruens bona, et hoc fundamentum pontificatus deponens suæ animæ.

§. 8. Sed etiam sic eum constitutum, et ad episcopatum præparatum, competens est venerabiles et undique probatas legere (18) regulas ante ordinationem, quas (19) recta et inviolata nostra suscipit fides, et catholica Dei apostolicaque disposuit et tradidit ecclesia : et dum ex frequenti earum lectione transierit qui ad ordinationem deducitur, tunc is qui ordinationem impositurus est, interroget (20) eum si sufficiens est custodire et agere quæ sacræ regulæ sancierunt. Et si quidem ille declaraverit et dixerit præcepta sacrarum regularum non se valere servare : nullo modo ei ordinationem imponi : si vero susceperit, et dixerit, quia quantum homini est possibile, complebit hæc quæ his continentur, tunc monere eum, et dicere, quia nisi hæc observaverit, et a Deo alienus erit, et cadet a jam dato honore : et neque civiles leges delictum inultum relinquent : eo quod a præcedentibus nos imperatoribus, et a nobis ipsis recte dictum est, oportere sacras (21) regulas pro legibus valere : et si etiam sic permanserit causam amplectens : tunc super his professionibus unumquemque sacram suscipere episcopatus ordinationem.

§. 9. Et hanc non (22) pecuniis emere, neque per (23) rerum aliquarum donationem suscipere, sed puram percipere, et sine mercede, et tanquam a Deo datam. Nam si etiam alia omnia habeat utilia (24) quæ prius a nobis

(1) Fiscum Ecclesiæ comparari ex hoc loco quidam colligunt.

(2) Munus sacerdotum.

(3) Principio finis respondet. Quale principium, talis finis. Malo inchoata principio, non præsumuntur bonum exitum sortiri. *l.* 11. *C. qui dare tutores.* De qua præsumptione, vide Alciat. 2. *præsumpt.* 32.

(4) Αὐτόπται καὶ ὑπηρέται. *Lucas* 1. 2.

(5) In vitam et mores eligendi episcopi inquirere primum oportet. *Nov.* 123. *cap.* 1.

(6) 1. *Tim.* 3. *vers.* 2. *l.* 42. *C. de episc. et cler. l.* 34. *C. d. episc. aud.*

(7) *d. l.* 42. 1. *Tim.* 3. *vers.* 7.

(8) *Dist.* 51. 53.

(9) *l.* 53. *C. de episcopis.*

(10) Ἐξ ἰδιωτικοῦ, *Scring.* adde 1. *Cor.* 14. *vers.* 16.

(11) Plebeji, mundani, *distinct.* 61. seculares. *l.* 56. *Cod. de episc. Nov.* 137. *cap.* 6. 1. *ad Corinth.* 14. *vers.* 16. ἰδιῶται 2. *Eclog.* 3. *cap.* 171. *et* 6. *Harmen.* 2. §. 34. sic privati opponuntur magistratibus *ut. l.* 176. *ff. de reg. jur.*

(12) Vide quæ dicam ad *Nov.* 137. *cap.* 1. adde quæ dixi ad *l.* 1. §. 2. *ff. de injuriis. l.* 53. *C. de episc.*

(13) *l.* 42. §. 1. *C. de episcop.* 1. *ad Tim.* 3. *vers.* 4. *ad Tit.* 1. *vers.* 6. vide *Nov. Leonis* 2.

(14) Simonia prohibita *Novell.* 123. *cap.* 2. *l.* 29. *C. de episc. et Caus.* 1. *quæst.* 1. *l.* 11. *ff. de pollicit.*

(15) Qui uxorem habet, vetatur fieri et esse episcopus, *ut hic* : facit 1. *Tim.* 3. *vers.* 2. *et* 12. *cap.* 4. *vers.* 2. *ad Tit.* 1. *vers.* 6. *can.* 51. *Apostol.*

(16) Episcopi ex monachis ut sæpius electi.

(17) Episcopus aut ex monachorum aut clericorum grege eligitur.

(18) Legere episcopus antiquas ordinationes, et canones ecclesiasticos debet.

(19) *l.* 6. *C. de sacros. eccles.*

(20) Episcopus eligendus interrogatur, si se sentiat idoneum et capacem ad canones Ecclesiæ servandos

(21) Sacri canones pro legibus valent.

(22) §. 5. *supr. hic.*

(23) Nihil interest sacerdotium ematur, aut emptionis vice detur aliquid.

(24) Pœna ambitus ecclesiastici.

dicta sunt, pecuniis autem vel rebus videatur episcopatum etiam emisse, sciat (1) se et ab episcopatu casurum, et hoc munus retributurum ordinanti: ut et ille episcopatum amittat, et a clero cadat: et utrique causa talem præstet retributionem, ut et hic quidem non adipiscatur quæ sperabat, ille autem etiam quæ habebat, amittat: verumtamen pecuniis ac rebus datis occasione ordinationis, sanctissimæ assignandis (2) ecclesiæ, sive episcopus sit accipiens, et propterea a sacerdotio cadens, sive etiam quilibet alius in clero constitutorum; nam et illi æquam imponimus pœnam: ut ab ordine quem inter sacerdotes habuerit, cadat, et reddat aurum, aut res quæ ordinationis occasione datæ sunt, injuriam passæ quantum ad ipsum ecclesiæ. Si quis autem extraneorum sit, et non in clero constitutus, qui aurum aut rem aliquam propter patrocinium ordinationis accepit: et maxime si administrationem aliquam gerat, habebit quidem ipse a Deo pœnam, et succedent ei de cœlo supplicia, verumtamen etiam illud quod datum est totum ablatum ab eo, sanctissimæ ecclesiæ omnibus reddatur modis in duplum. Insuper etiam si quam administrationem habet, ea cadat, et perpetuo exilio (3) condemnetur. Illud quoque sciat aperte qui pecuniis aut rebus aliis emerit præsulatum: quia si prius diaconus aut presbyter sit, deinde per suffragium ad sacerdotium veniat: non solum cadat episcopatu, sed nec prior ei relinquetur ordo, presbyterii forsitan, aut diaconatus. Amittit etenim etiam illud, utpote decentia indigne concupiscens: et omni sacerdotali excludetur ordine. Oportet autem in ipso ordinationis tempore eum qui imponit eam illi, coram (4) omni fideli populo sanctissimæ ecclesiæ hæc omnia prædicere, ut agnoscens eum omnia quæ prius dicta sunt a nobis habere, ad sacram eum deducat ordinationem, ut etiam ille coram omnibus hæc audiens, non solum habeat Dei timorem, sed etiam coram omnibus denuntiationem, et professionem erubescat.

§. 10. Si quis autem talis quidem esse putetur, et ad episcopatus ordinationem transeat, contradicat autem aliquis atque dicat (5) *conscium se esse alicujus illicitorum ejus:* non prius mereatur episcopatus ordinationem quam examinatio querimoniarum fiat, et appareat undique innoxius. Quod si etiam post hujusmodi contradictionem, non passus is qui ordinationem facit, legitimam examinationem imponi causæ, currat ad ordinationem: sciat, quod ab eo fit, pro nihilo esse; sed et is qui contra legem facit, cadat (6) sacerdotio: et qui sine probatione imponit ordinationem, et ipse quidem similiter cadet sede sacerdotali, reus autem erit Deo, qui præcipue omnium quærit suorum sacerdotum puritatem. Si tamen is qui ordinationi contradicit, aut examinatione facta probetur calumniator (7), aut in ipso principio, neque in examinatione persistere confidat; segreget istum in perpetuum (8) a sacra communione is qui ordinationem facere vult: ut non ipsa falsitas (9) impunita sit. *Sicut enim bonam gloriam in eo qui ordinandus est, quærimus: ita etiam calumniam* (10) *in eo qui frustra accusavit, punimus.* Si vero nemo accusaverit omnino, aut in totum denuncians examinationem non faciat, aut facta examinatione demonstrare (sicut prædiximus) non valuerit accusationem veram: tunc oportet eum, qui per tot vias inculpabilis apparuerit, accedere ad venturam ordinationem. Qui enim ita ordinatur, ex hoc multa et meliora cognoscit præceptorum, et non incurrit ad vitam impunitam hujusmodi eruditus animo, verbo, et opere corporis, et sapientia.

CAP. II.

Ne episcopus ultra annum extra ecclesiam suam degat.

ET illud etiam definimus, *Ut nemo Deo amabilium episcoporum, foris* (11) *a sua ecclesia plus quam per totum annum deesse audeat: nisi* (12) *hoc per imperialem fiat jussionem:* (tunc enim solum erit inculpabile,) sacratissimis patriarchis uniuscujusque (13) diœceseos (14) compellentibus Deo amabiles episcopos suis inhærere sanctissimis ecclesiis: et non longo itinere separari, neque in peregrinis demorari velle, neque sanctissimas ecclesias negligere, neque annum excedere, quem et ipsum propter misericordiam constituimus. Si vero ultra annum erraverit et dereliquerit, et non ad episcopatum remeaverit proprium, neque imperialis aliqua eum (sicut prædiximus) detineat jussio: tunc si quidem sit metropolita (15), circa ecclesiasticam dispositionem segregatum, regionis illius patriarcha revocet quidem cum legitimis inclamationibus, servans ubique sacrarum regularum observationem. Si vero maneat per omnia inobediens, expellatur a sacro episcoporum choro: et alium introducat hujusmodi reverentia et verecundia et honestate dignum. Si vero non metropolita, sed aliorum episcoporum aliquis sit, qui erraverit: hæc omnia a (16) metropolita fiant. Nemo enim eorum talem suscipiat occasionem, si dixerint propterea proprias derelinquere ecclesias, propterea quod litium causas, aut aliarum rerum propriarum, aut ad sacras ecclesias respicientium circumlustrant, et hic constituti adhærent, aut in aliis veniunt locis. Hoc enim non habet decentem rationem, ut cum multitudine, quam necesse est episcopum habere, ministeria lustrent peregre, et expendant, et neque ullum sanctissimis ecclesiis lucrum, neque ullum præbere juvamen, neque secundum quod decet sacerdotem proprium habere habitum. præsertim cum liceat, si quædam sint lites forte sanctissimis ecclesiis, propter quas has occasiones asserunt: hoc per (17) eos qui sub ipso sunt religiosos cle-

(1) Multæ episcoporum ad Ecclesiam deferuntur.
(2) Injusti episcopi a pœnis corporalibus non sunt immunes.
(3) Ordinatio episcopi fit coram omni populo.
(4) Eligendus episcopus, accusari potest, et in ejus mores inquiritur. Alexander Severus, apud Lampridium dicebat, Grave esse, cum id Christiani et Judæi facerent in prædicandis sacerdotibus qui ordinandi sunt, non id fieri in provinciarum præsidibus, quibus et fortuna hominum et capita committerentur.
(5) Pendente accusatione, nemo episcopus eligi potest. *Nov.* 23. c. 2.
(6) Pœna injuste ordinantis episcopum.
(7) Pœna calumniantis episcopum.
(8) In perpetuum a sacra communione olim quidam privati.
(9) Falsum committit qui injuste accusat.
(10) Calumniator punitur.
(11) Episcopus a sua Ecclesia abesse plus anno non potest. *Nov.* 67. *c.* 3. *Nov.* 121. *c.* 9. *l.* 43. *C. de episc.*
(12) Princeps dispensare potest episcopum, ne in Ecclesia resideat: et sic Episcopus regis sui jussu negotia reipublicæ tractare potest. Balsa. *Chalcedon. synop. cap.* 4.
(13) Patriarchæ singulis diœcesibus olim fuerunt.
(14) Diœcesis, regio. *infr. eod.*
(15) Metropolitani subsunt Patriarchæ.
(16) Metropolitano subsunt episcopi.
(17) Litis ecclesiasticæ obtentu, episcopus suam ecclesiam relinquere non debet, sed causam suam movet vel per clericos, vel apocrisiarios, vel œconomos.

ricos, aut apocrisiarios aut œconomos movere, et petitiones ad imperium dirigere: impetrare autem sperata. Propterea sancimus, si quando propter ecclesiasticam occasionem inciderit necessitas, hanc aut per eos qui res agunt sacrarum ecclesiarum, (quos apocrisiarios (1) vocant) aut per aliquos clericos huc destinatos, aut œconomos suos, notam imperio facere, aut nostris administratoribus, ut impetrent quod competens est: et non hoc Deo amabilibus episcopis erroris et absentiæ, et sanctissimis ecclesiis læsionis occasionem fieri, tam in provincia ecclesiasticis rebus per absentiam eorum neglectis, quam etiam hic expensis multis ab ipsis factis, nec non peregre habitatione non habili constituta, et undique causa nullum juvamen, magis autem læsionem, ecclesiis sanctissimis inferente.

CAP. III.

Ne episcopi ad comitatum Principis accedant absque systaticis literis.

NOn (2) autem aliter aliquem Deo amabilium episcoporum præsumere dirigere se ad hanc felicissimam civitatem, prius quam (si quidem episcopus sit) literas (3) acceperit proprii Metropolitæ ad imperium (4): et quæ secundum divinas regulas *probabilia* (5) vocantur testimonium perhibentia necessitatis ejus præsentiæ. Si vero Metropolita (6) sit qui proficisci vult: literas sumat ejusdem diœceseos Patriarchæ, ejus præsentiam necessariam esse dicentes: et sic oportere imperatorem jubere hunc præsentari, et non temere et sine conscientia Metropolitarum aut Patriarcharum proficisci, pro eo quod hoc divinis interdictum est regulis (7): ut huc advenientes non præsumant per semetipsos *se prius pronunciare ad imperium*: sed primitus aut ad Deo amabilem patriarcham proficisci, aut ad uniuscujusque diœceseos ex qua sunt, Apocrisiarios: et cum ipsis conferant causas propter quas venerunt, et ingredi ad imperium ejus, et deinceps imperiali perfrui aspectu. mox quam imperanti astiterint, liceat quidem petentibus episcopis, aut per eos qui vocantur Referendarii (8) sanctissimæ majoris ecclesiæ, aut per religiosos Apocrisiarios cujusque diœceseos sanctissimorum Patriarcharum, suggerere se imperio, et promereri responsum celeriter, ita ut si aut justa ab imperio petierint, hæc accipiant: aut si non justa quærunt, velociter revertantur unde profecti sunt.

SECUNDA PARS LEGIS.

CAP. IV.

De clericis, quales eligendi sint.

HÆc autem de Deo amabilibus episcopis secundum divinas constituentes regulas, et religiosos clericos cum multa fieri inquisitione secundum divinas regulas, et boni testimonii viros ordinari sancimus, literas omnino scientes, et eruditos constitutos. † Litteras (9) enim ignorantes, omnino nolumus, neque unum ordinem suscipere, clericorum videlicet, presbyterorum, et diaconorum tam sacras orationes docentium (10), quam ecclesiarum et (11) canonum legentium (12) libros: ordinationem sine querela et inculpabilem et sine aliqua contradictione et datione pecuniarum aut rerum suscipientes. Neque autem eos volumus omnino officiales (13) aut curiales constitutos suscipere ordinationem, nisi secundum leges, quas super his posuimus pridem, quas et hic nunc confirmamus: ipsos autem ordinatos sacra præcepta in conspectu totius populi suscipere, propter has ipsas causas, propter quas hoc ipsum agi etiam super Deo amabilibus episcopis sancivimus (14).

CAP. V.

NEque autem secundas (15) habentem aut eum qui habuerit nuptias, ordinari in diaconum aut presbyterum, neque si mulieri conjungatur sejunctæ, et proprium virum derelinquenti: sed neque si concubinam habeat, sed et (16) ipsam uxorem, si cum castitate et ex virginitate sit. Nihil enim sic in sacris ordinationibus diligimus, quam cum castitate (17) viventes, aut cum uxoribus non cohabitantes, aut unius uxoris virum, qui vel fuerit, vel (18) sit, et ipsam castitatem eligentem, primum principium et fundamentum manifestum secundum divinas regulas et residuæ virtutis constitutam. Si autem aliquis presbyter aut diaconus aut subdiaconus postea ducat uxorem aut concubinam, aut palam, aut occulte, sacro statim cadat (19) ordine, et deinceps idiota sit.

(1) Αποκρισιάριος, id est, Adresponsus. *Nov.* 24. *cap.* 4. *Nov.* 25. *cap.* 1. *in fin.* *Nov.* 123. *c.* 25.

(2) *Nov.* 123. *c.* 9.

(3) Testimoniales.

(4) Id est, ad comitatum principis.

(5) Συςατικὰ καλοῦντα. *Scrimg.* Dividuntur epistolæ canonicæ in συςατικὰς et εἰρηνικάς. Systaticis epistolis, separati a communione, ignoti, suspecti, rei postulati, absoluti declarantur. Eædem *formulæ* dicuntur *Chartag. Synod. c.* 23. ut formulares aut potius formulas epistolæ. Suetonius *in Domitiano c.* 13. Pari arrogantia cum procuratorum suorum nomine formalem dictaret epistolam sic cœpit: Dominus et Deus noster sic fieri jubet. Idem Sueton. *ib. cap.* 20. Epistolas, orationes, et edicta alieno formabat ingenio. unde constat formales epistolas fuisse de re majori et de consilii sententia scribi solitas: et in eo differre a privatis. Possis et συςατικὰς commendatitias appellare. Hæ autem ὡς εἰρήνην βραβεῦσαι, quasi pacis arbitræ, dant commeatus et proficiscendi licentiam episcopis in comitatum principis vel clericis in aliam civitatem euntibus. vid. *Chalced. cap.* 2. *Antioch. c.* 7. *et Synod. in Trullo. c.* 17. vid. Cujac. *hic.* adde Gerardum Rodolphum de literis Canonicis formatis, pacificis, commendatitiis et dimissoriis.

(6) Episcoporum gradus observa. Episcopi metropolitani, patriarchæ, sive Archiepiscopi. Episcopi licentiam ad commeatum imperatoris proficiscendi petunt a Metropolitano: Metropolitani a Patriarcha.

(7) Legendum est, *et huc.* ut sit sensus: Cum huc pervenerint, ne causam suam primum per se ipsi in regiam deferant, sed prius Patriarcham aut suæ regionis Apocrisiarios conveniant, et de rebus, ob quas venerint, cum illis communicent.

(8) Referendarii ecclesiarum majorem destinati erant ad majoris ecclesiæ negotia principi referenda. De referendariis principum dicam ad *Nov.* 10.

(9) *Nov.* 5. *Nov.* 123. *c.* 12. Ignari revocantur ab ordine clericali.

(10) Sacerdotes, diaconos, cantores innuit et Psaltas.

(11) Intelligit, ut opinor, libros, qui *apocryphi* dicuntur. utrosque in ecclesia lectos fuisse hinc apparet.

(12) Lectoris munus observa.

(13) *C.* 1. §. 1. *supr. h. t.*

(14) *C.* 1. §. *ult. supr. h. t.*

(15) Hinc sumpta est Authentica, *Episcopi. C. de episcop. et cler.* Goth. adde *Nov.* 22. *c.* 42. Ans.

(16) *Nov.* 323. *c.* 12.

(17) Id est, sed saltem.

(18) Maritus diaconus et presbyter esse potest. 2. *ad Tim.* 3. *vers.* 11. 12.

(19) Presbyteri et diaconi, et subdiaconi uxorem ducere non possunt. Si duxerint, non est irritum matrimonium: privantur tamen ordine Ecclesiastico.

Quod si et lector secundam ducat uxorem propter quædam, et hoc forsan irrecusabili necessitate, nullatenus (1) ad altiorem accedat gradum, neque perfruatur gradu majori in Sacerdotio, maneat autem in eodem gradu perpetuo: sed non ad tertias veniat nuptias, satis est enim si ad secundas. Si vero aliquid tale egerit, et ad secundas veniens nuptias, ad majorem gradum venire festinaverit: exinde idiota erit et laicus, omnino sacro ministerio cadens. Pudice etenim nobis per omnia pertinet vivere. Si enim tales constituti ii qui in clero adducuntur ordinentur: facilis eis ad episcopatum ascensus (2) erit: et ex multis bonis viris facilius invenientur, qui adducantur ad primum gradum sacerdotii digni.

C A P. VI.

De diaconissis minoribus quinquaginta annis non ordinandis.

QUanta igitur super venerabiles clericos a nobis dicta sunt, hæc etiam super Deo amabilibus diaconissis agi volumus, ut neque ipsæ citra observantiam fiant, sed primum quidem eis ætatem neque novellam esse neque crescentem, neque ex hac ad delinquendum salientem: sed super mediam constitutas ætatem, et circa quinquaginta (3) annos secundum divinas (4) regulas agentes: sicque sacram promereri ordinationem: et aut virgines constitutas, aut unius viri quæ fuerant uxores: non enim permittimus neque secundas contrahentibus nuptias, neque vitam non habentibus, ut dicimus, irreprehensibilem, sed nec suspectam omnino, ad sacrum venire ministerium (5), et adorandis ministrare baptismatibus (6), et aliis adesse secretis, quæ in venerabilibus ministeriis per eas rite aguntur. Si vero quædam necessitas (7) fiat, et minorem hac ætate quam diximus ordinari diaconissam contigerit: liceat eam in aliquo venerabilium asceteriorum (8) ordinari, et in illo habitare. Nequaquam viris admixta constituta sit: neque suo arbitrio habitans: sed vitæ separatæ, et mediocris, et a conveniente multitudine bonum testimonium habens. Volumus autem et ipsas quæ ad ordinationem perducuntur diaconissas, sive ex viduitate, sive ex virginitate, non cum aliquo cohærentes aut cognatorum, aut eorum quos appellant dilectos (9): (talibus enim nominibus utentes, maligna suspicione suam replent vitam) sed aut solæ habitent, aut cum parentibus solis et filiis aut vere fratribus: aut iis cohærere, de quibus si quis suspicari aliquid præsumpserit malignum, ipse insipiens simul et impius forsan putabitur. Et si dicatur tale aliquid de aliqua earum quæ in diaconissarum ordinationem ingredi vult, quod alicui cohæserit sub imagine quidem bonæ appellationis, maligna vero suspicione: non oportet hujusmodi mulierem perduci omnino ad ordinationem diaconiæ. Nam si ordinetur, et tale aliquid egerit, et cohæserit alicui cum prædicto nomine aut schemate, cadet quidem a diaconia: et ipsa et ille subjecti erunt huic legi et reliquis quæ corruptores puniunt. Oportet enim omnes quæ ordinantur venerabiles diaconissas, tempore ordinationis et moneri, et sacrorum audire mandatorum præcepta coram reliquis quæ dudum sunt venerabiles diaconissæ: ut et ipsæ Dei timorem habeant, et adhærentem sacris mandatis fiduciam: timere autem et confundi sacro cadere ordine: scituras, quod si præsumpserint aut erubescentes ordinationem, aut derelinquentes sacrum ministerium ad nuptias venerint, aut aliam omnino elegerint vitam: ipsæ quidem obligatæ efficientur morti (10): et substantia earum applicabitur sanctissimis ecclesiis aut monasteriis in quibus sunt. Qui vero eas aut uxores accipere aut corrumpere præsumpserint, obnoxii quidem et ipsi gladio (11) erunt: substantia autem eorum applicabitur fisco. Si enim (12) in antiquis legibus, virginibus (13) illis, quæ in eorum errorem vocabantur, mortis (14) incumbebat damnum corruptis: quomodo non magis nos in iis quæ a Deo glorificantur, definimus, pudicitiam (quæ quam maxime mulieres exornat) conservari volentes, quam diligentissime a venerabilibus diaconissis, ut quod decet naturæ, custodiant, et quod debetur sacerdotio, conservent?

C A P. VII.

De clericis in aliam vitæ formam transeuntibus.

SEmel autem secundum hoc factos diaconos (15) aut presbyteros, nullo modo derelinquere sacerdotium. quod non solum in presbytero et diacono sancimus, sed etiam si subdiaconus aut forte lector fiat aliquis, hunc relinquere pristinum schema, et ad alteram migrare vitam: scientem, quia si tale aliquid egerit, (secundum quod a nobis jam sancitum est) aut in curiam cum substantia, aut sub inopia degens, ad officialem deponetur fortunam.

TERTIA PARS LEGIS.

C A P. VIII.

De expensis ecclesiarum, et clericorum multitudine non facienda.

SEd neque effusas (16) competit fieri de cætero reverendissimorum clericorum ordinationes, quod enim hactenus gestum est, licet corrigi oporteret, attamen propter tempus sinimus: de cætero autem non propter hoc fieri, neque ad damnum sanctissimarum ecclesiarum venire sancimus. Quæcunque igitur oportebat de tali modo in sanctissima majore ecclesia hujus nostræ regiæ civitatis, et sub ea constitutis sanctissimis ecclesiis, et aliis, quæ hic

(1) Pœna lectoris binubi.
(2) Ex clericatu ascenditur ad episcopatum. facit 2. *ad Timoth. eod.*
(3) Dixi ad *l.* 9. *C. de episc.*
(4) Vid. 1. *ad Timoth.* 5. *vers.* 9. hodie 40. ex Novella 123. *c.* 13.
(5) Diaconissæ, sacro mysterio deputatæ.
(6) Diaconissæ ministrant beptismatibus, et aliis quibusdam secretis.
(7) *l.* 11. §. 2. *ff. de muneribus.*
(8) Asceteria, diversa sunt a monasteriis.
(9) *Τῶν ἀγαπητῶν*, dixi ad *l.* 19. *Cod. de sacros. eccles.*
(10) Diaconissas capitale est nubere.
(11) Pœna diaconissam ducentis.
(12) Argumentum a minore ad majus observa.
(13) Vestales intelligit, id est, Vestæ virgines, vel Junonis Achaicæ, Dianæ Scythicæ, Apollinis Pythii, Apidis seu bovis Ægyptii: de quibus vide Tertullianum in libro de Monogamia, ubi plus satis Montanisat: erit exemplo sequens sententia: Unum matrimonium novimus, sicut unum Deum.
(14) Vivæ defodiebantur. Cur? vide Plutarchum Romanis c. 96.
(15) Diaconi, presbyteri, subdiaconi, lectores, in laicos transformari impune non possunt. *Novell.* 5. *c.* 6.
(16) *Novell.* 16.

sunt, fieri, hac speciali lege complexi sumus. In omnibus autem quæ foris sunt locis, sancimus, si quis cum constituerit ab initio et ædificaverit ecclesiam, definivit ordinationum mensuram, tanquam secundum eam expensas constituens: non prius ordinari quemquam in eadem ecclesia, nisi ad numerum a principio definitum ejus mensura redigatur (1). Si vero hoc non fecerit, ipsa vero civitatis ecclesia ministrat emolumenta et sibi et aliis ecclesiis: tunc non promptum sit augere illic clericos, neque (2) propter aliquas forte compassiones aut beneficia ex hoc eam sumptibus (3) prægravare (non sunt enim hæc pia neque sacerdotibus digna) sed ex quibus Dominus dederit Deus, ex iis quæ possibilia sunt administrare, aut antiquam (4) conservare consuetudinem, nihil penitus innovantem. Unde competit Deo amabiles patriarchas et metropolitas hujus habere providentiam: et eos quidem, qui hactenus sunt, sinere in schemate in quo sunt clericos: metiri vero uniuscujusque ecclesiæ virtutem: et ita ipsos quoque sanctissimos patriarchas sub se constitutas ecclesias ordinare, et metropolitas hoc ipsum a sanctissimis patriarchis commonitos facere, illos autem alios omnes sub se positos episcopos ad mensuram hanc deducere: et studere non (5) ultra expensas facere clericorum ordinationes, scimus enim quantæ sanctissimæ ecclesiæ propter hanc ordinationem, et alterius expensæ effusionem, inopes factæ sunt. Et quia aliquas earum, vix quidem, tamen liberavimus: quædam vero adhuc oneratæ jacent, ex tali relevari angustia non valentes: ideo hoc provideant sanctissimi patriarchæ, et metropolitæ et reliqui Deo amabiles episcopi, ut et nos, quæ ab eis aguntur discentes, approbemus eos qui nostram legem in literis positam, apud semetipsos ostenderunt operibus adimpleri.

Epilogus.

† Quæ igitur a nobis sancita sunt, et sacrum ordinem statumque custodiunt secundum sacrarum regularum observationem et virtutem, de cætero conservent perpetuo integra et sanctissimi patriarchæ uniuscujusque diœcesis, et Deo amabiles Metropolitæ, et reliqui reverendissimi Episcopi atque clerici, ubique Dei culturam et sacram disciplinam custodientes inviolatam, pœna imminente hæc prævaricanti, quo penitus alienus sit a Deo, et imposito sibi sacerdotii ordine: nam velut indignus hoc excluditur. Licentiam vero universis (6) damus, cujuscunque sint officii vel conversationis, respicientibus aliquid horum prævaricari, nuntiare nobis, *et ad imperium quod semper est*: ut nos, qui hæc secundum sacrarum regularum explanationem apostolicamque traditionem constituimus, decentem etiam indignationem prævaricantibus inferamus, etiam his videlicet quæ sancita a nobis sunt, de hereditatibus Deo amabilium episcoporum custodiendis.

§. 1. Sanctissimi siquidem patriarchæ uniuscujusque diœcesis hæc proponant in ecclesiis sub se constitutis; et manifesta faciant Deo amabilibus metropolitis, quæ a nobis constituta sunt. Illi quoque rursus etiam proponant ipsi ea in metropolitana sanctissima ecclesia, et constitutis sub se episcopis (7) hæc manifesta faciant: illorum vero singuli in propria ecclesia hæc proponant: ut nullus nostræ reipublicæ ignoret, quæ a nobis ad honorem et ad augmentum Magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi disposita sunt. Insuper sequens hæc tua sanctitas omnibus qui sub ea sunt metropolitis sanctissimis hæc faciat manifesta universo tempore contrahenda.

§. 2. Scripta exemplaria (8) sanctissimo Archiepiscopo Alexandriæ, Æphremio sanctissimo Archiepiscopo Theopolitano (9): scripta exemplaria Petro sanctissimo episcopo Hierosolymorum: scripta exemplaria Joanni viro gloriosissimo præfecto sacrorum prætoriorum secundo exconsuli, et patricio: [Dominico gloriosissimo præfecto prætoriorum Illyrici.] *Cui etiam hoc adjectum est:*

Et tua quoque celsitudo hæc sciens, una cum semper suscepturis sedem tuam, hæc servare festinet, et si denunciatum fuerit aliquod tale delictum, prohibeat, et maxime quæcunque in ordinationibus curialium vel officialium interdicta sunt. Nuntiet autem etiam nobis, ut decens super eis imponatur correctio. Utatur quoque præceptis ad clarissimos provinciarum judices: ut et ipsi quæ fiunt inspicientes, non permittant aliquid extra hoc quod a nobis constitutum est fieri. imminebit enim eis pœna quinque librarum auri, si quidem et ipsi prævaricari videntes non denuntiaverint aut sedi tuæ, aut imperio: ut undique decens ornatus ordinationis gradui conservetur. Scripta cum adjectione, Dominico PP. Illyrici.

(1) Adde *Nov.* 3.

(2) Altera unum delegere non debemus, ut alterum vestiamus. adde *cap. cum causam extr. de præbendis*, *l. ult.* §. 1. *versic. exceptis.* ubi Bartol. *C. qui potiores.*

(3) Adde *l.* 38. *ff. de rei vind.*

(4) Impensæ non sunt improbabiles, quæ fiunt ex consuetudine.

(5) Vide *d. Nov.* 3. Ex hoc loco videtur constare, Justiniani tempore singulis clericis non fuisse adsignata stata latifundia, vel certos annuos reditus, sed suas mercedes suosve reditus de manu episcopi, vel similis personæ accepisse.

(6) Delicta clericorum popularia.

(7) Cura episcoporum ad metropolitanos spectat.

(8) Moris erat hujusmodi exempla ad alios episcopos transmitti. *l.* 6. *in fin. C. de summa trinitate.*

(9) Theopolitanus Archiepiscopus, id est, Antiochenus; Theopolis, olim Antiochia. *Novell.* 42. *cap.* 1. dixi ad *l.* 6. *in fin. Cod. de summa trinitate.*

COLLATIO SECUNDA.

TIT. I.

DE NON ALIENANDIS (1), AUT PERMUTANDIS

REBUS (2) ECCLESIASTICIS IMMOBILIBUS, AUT IN SPECIALEM HYPOTHECAM DANDIS CREDITORIBUS, SED SUFFICERE GENERALES HYPOTHECAS.

NOVELLA CONSTIT. VII.

Imperator Justinianus August. Epiphanio sanctiss. et beatiss. Archiepiscopo felicis hujus civitatis, et œcumenico Patriarchæ, [*et Patriarchæ Constantinopolitano*].

PRÆFATIO.

Unam intentionem hanc semper proponimus, omne quicquid prius imperfectum, aut confusum (3) videbatur, hoc et expurgare, et perfectum ex imperfecto declarare: quod etiam in omni legislatione facientes, credimus oportere, et in alienationibus quæ fiunt super sacris rebus, una complecti lege, quæ priores omnes et renovet (4) et emendet: et quod deest, adjiciat: et quod superfluum est, abscindat. A Leone siquidem bonæ memoriæ (qui post Constantinum piæ memoriæ, Christianæ fidei inter imperatores principatum auxit, et constituit sacrarum ecclesiarum honorem et disciplinam) scripta lex (5) est de alienationibus ecclesiasticis, conclusa in sola hujus felicissimæ civitatis sanctissima majore Ecclesia. Et laudamus plurima hujus legis, cum omni vehementia et Dei cultura posita: sed eo quod non generaliter posita sit in omnibus, egere etiam eam quadam correctione credimus. Ab Anastasio quoque piæ memoriæ scripta quædam de talibus lex (6) est, nec similis priori, et omnino minus habens. Effusa namque et per loca foris posita, nihilominus mansit imperfecta, eo quod ad solum sacerdotium et diœcesim respiciat constitutam sub beatissimo patriarcha hujus regiæ et felicissimæ civitatis: alias autem non perscrutata sedes: cum utique dignam correctione esse eam arbitrabatur: propter quam occasionem alia quidem corrigebat, alia vero incomposita relinquebat. Quamobrem eam quoque vacare de cætero sancimus, utpote imperfectam, et loco circumclusam, et non generalem inter leges existentem, neque aliquid studiosum (7) introducentem.

† Hæc ergo nos omnia emendantes, unam existimamus oportere legislationem imponere omnibus sanctissimarum ecclesiarum, et xenodochiorum (8), et nosocomiorum (9), et monasteriorum, et brephotrophiorum (10), et gerontocomiorum (11), et totius sacrati collegii rebus, et hanc legem Leonis piæ memoriæ constitutioni adjicere: prius breviter ejus legislationem exponentes: sicque omne quod reliquum est intexentes. Vult (12) enim illa neque Deo amabilem *archiepiscopum et patriarcham* hujus felicissimæ civitatis, seu sanctissimæ majoris ecclesiæ, neque œconomum vendere, aut donare, aut aliter alienare rem immobilem, domum forsan, aut agrum, aut colonum, aut mancipia rustica, aut civiles annonas (nam et hæc inter (13) immobilia sunt numeranda) quæ competunt Constantinopolitanæ sanctissimæ majori ecclesiæ: sed neque pro ulla (14) compensatione aut alia qualibet circumventione tale aliquid agi: et interminatur (15) emptori quidem rei restitutionem, ut reddat per tempora œconomo rerum sanctissimæ ecclesiæ rem quam ipse perceperit, cum omni medii temporis fructu, et aliis lucris: casu imminente pretiorum ei qui tale aliquid accipere aut comparare præsumpserit: cum etiam hoc quidem quod contra leges actum est, ita ponat ac si neque a principio gestum sit. *Oeconomum* (16) vero hæc prævaricantem, dare quidem de suo sanctissimæ ecclesiæ jubet omne quicquid ex ea causa lucratus est, aut sanctissimam ecclesiam damnificavit. Super hoc autem etiam excludit eum officio œconomi: et dat actionem sanctissimæ ecclesiæ, non contra solos Deo amabiles œconomos, sed etiam contra successores eorum: sive ipsi hoc alienaverint, sive pro tempore Deo amabilem episcopum, aut aliquem aliorum clericorum videntes alienantem, taciturnitate degeneri, et sine libertate passi sunt: et multo potius si consentientes, et videntes tale aliquid permiserunt, et non causam prohibuerunt. Ad hoc autem, et *tabellionem* (17) qui talia confecit instrumenta, perpetuo tradet exilio: nullam ei clementiam neque reversionem participans: ipsos quoque maximos (18) judices, qui ad hæc accedunt, et ministrant talibus causis, aut confici apud semetipsos monumenta pro confirmatione talium donationum aut aliorum actuum patiuntur: et cingulo, et dignitate et substantia interminatur excludere. Hoc igitur increpans vehementer, permittit (19) rei ecclesiasticæ usum, aut qui vocatur ususfructus, sub certo quodam tempore, aut etiam usque ad vitam percipientis dare sanctissimam majorem ecclesiam, sub hac tamen definitione, *ut is qui accepit munificentiam, ejusdem quantitatis recompenset rem sanctissimæ majori ecclesiæ sub proprietatis ratione, ex qua posset*

(1) Vid. Julian. Patricium *const.* 7. De forma observanda in alienandis rebus ecclesiasticis, vid. *procœmium const. gloss.* 5. *num.* 5. *et seq.* Goth. Adde *Novell.* 120. et de precarii variis generibus. *lib.* 4. *obs.* 7. Ans. Adde eundem Cujacium *tom.* 3. *comment. in tit.* 13. 111. *decret.* ubi hunc titulum explicat. *S. L.*

(2) Fructuosis præsertim: ἀυτεργιῶν enim prædiorum alienatio prohibita *Nov.* 2. *c.* 11. ἀυτεργιῶν nomine, intellige prædia quæ sua sponte fructus ferunt, ut sunt prata, salicta, et his similia: et breviter, πάντα εὔπροσ δα.

(3) Munus optimum legistatorum.

(4) Novellarum enim constitutionum hic effectus est.

(5) Legem Leonis de alienationibus ab Ecclesia Constantinopolitana majore factis observa. *l.* 14. *Cod. de sacr. eccles.*

(6) *l.* 17. *C. de sacros. eccles.*

(7) Utile.

(8) Xenodochium locus est in quo peregrini suscipiuntur. Jul. *hic.*

(9) Nosocomium locus est in quo homines ægroti curantur. Jul. *hic.*

(10) Brephotrophium locus, in quo infantes aluntur. Jul. *ibid.*

(11) Gerontocomium locus, in quo pauperes, et propter senectutem solam infirmi homines curantur. Jul. *ibid.*

(12) *Epitome l.* 14. *C. de sacros. eccles.*

(13) Civiles annonæ inter immobilia numerantur.

(14) Ἐπ' ἀντιδώσῳ, id est, remunerandi gratia, ut *Nov.* 120. *c.* 1. *l.* 14. *vers. scientes*, *C. de sacr. eccles.* Hujusmodi ἀντίδωρα generaliter inhibentur, licet naturaliter debeantur, et mercedes sint potius, quam liberalitates *l.* 25. §. 11. *ff. de hered. pet.* beneficii referendi gratia. *l.* 14. §. 1. *C. de sacr. eccles.*

(15) *d. l.* 14. §. 1.

(16) *d. l.* 14. §. 2.

(17) *d. l.* 14. §. 3.

(18) *d. l.* 14. §. 4.

(19) *d. l.* 14. §. 5. *seu ult.*

eundem reditum sanctissima ecclesia habere , quantum ille ex usu accepit , post percipientis *utique mortem* , *aut definitum tempus* , *usu videlicet* , *et usufructu dato ecclesiasticæ rei ad sanctissimam majorem ecclesiam redeunte* , *et usu donatæ rei cum proprietate sanctissimæ ecclesiæ faciendo* : talem namque contractum sine periculo esse ponit lex. Si vero minus fuerit quam quod datur a sanctissima ecclesia , illud quod compensatur ei , cujus mox quidem percipiet proprietatem , sperat autem et usum accipere , infirmum contractum , et pro non facto ponit : datque licentiam vindicationis , utpote circumventione contra jus sanctissimæ ecclesiæ facta.

§. 1. Lex itaque talia sub brevitate decernit , et mulctam imponit , et usque ad res sanctissimæ ecclesiæ stat solummodo : et omnem quidem perimit circumventionem quam prædiximus : non tamen retinere calliditatem postea insurgentium valuit. Quidam enim dudum hoc quod vocatur colonarium jus [*colonarium* (1) *jus est* , *veluti si domum valentem centum solidos et præstantem pensionem decem solidorum* , *accipiat quis ab ecclesia et det pro ea solidos centum* , *seu amplius* , *aut certe minus : et quasi jam de proprio adgravet* (2) *se dare singulis annis quasi pensionis nomine solidos tres. Iste autem appellatur paræcus* (3) , *sed ipsam domum sub tam parva pensione in perpetuum* , *et ipse et heredes ejus possidebant*] adinvenientes , neque nostris legibus neque alii cuiquam omnium notum , circumventionem non parvam meditati sunt contra legem , perpetuas pene cogitantes alienationes : quod nos de cætero agi prohibemus , et pro eo ipso conscripsimus legem. Dudum autem , et ad emphyteusim respexerunt , et imminuerunt plurimam quantitatem veri reditus illis qui emphyteusim accipiunt , præstantes hi qui rebus pridem sanctissimæ majoris ecclesiæ præsidebant. Ideoque nos in quadam constitutionum nostrarum definivimus quidem usque ad personas tres (4) emphyteusim fieri , accipientis , et duorum successorum aliorum , hoc etiam super rebus sanctissimæ majoris ecclesiæ fieri permittimus , non autem ultra sextam partem relevari emphyteusim percipientibus propter fortuitos casus sancientes.

† Quia vero didicimus sic effuse et impie ab aliquibus fieri documenta , ut neque sexta relinquatur sanctissimæ ecclesiæ pars , reliquis omnibus emphyteusim accipientibus donatis : Anastasius autem piæ memoriæ gesta monumentorum constituens fieri super alienationibus , sicut etiam hujus rei fieret tempus , et emphyteusim statuens sine gestis quidem usque ad solam vitam accipientis emphyteusim : cum gestis autem , in perpetuum eam extendens , neque perfectam fecit , neque utilem legem , et undique imperfectam , usque ad solam diœcesim patriarchicæ sedis hujus felicissimæ civitatis (sicut prædiximus) legislationem statuens.

CAP. I.

De rebus ad venerabilia loca pertinentibus non alienandis.

Nos igitur (jam enim ad legem veniendum est) sancimus neque sanctissimam hujus felicissimæ civitatis majorem ecclesiam , neque (5) sub ea constitutas ecclesias , quarum ipsa prærogationem suscepit (sicut eam Anastasius piæ memoriæ interpretatus est) neque alias omnes ecclesias in hac felicissima existentes civitate , aut circa ejus confinia , neque sub patriarchica sede hujus felicissimæ civitatis constitutas , quarum metropolitas ipse ordinat , neque alium ullum undique patriarcham : neque episcopum (dicimus autem et eos qui in Oriente , et qui in Illyrico , insuper et in Ægypto , et in Lycaonia , atque in Lycia , et eos qui in Aphricana provincia sunt , et complexive dicendo per omnes quæcunquæ nostræ sunt terræ , necnon in Occidente sunt Deo amabiles episcopos ab ipsa seniori (6) Roma usque ad Oceanum consistentium sanctissimarum orthodoxarum ecclesiarum) neque aliquem xenodochum , aut ptochotrophum , aut nosocomum , aut orphanotrophum , aut brephotrophum , aut gerontocomum , aut monasterii virorum , vel mulierum abbatem vel abbatissam : aut quemlibet omnino præsidentem venerabilibus collegiis , licentiam habere alienare (7) rem immobilem , aut in domibus , aut in agris , aut in hortis , aut omnino in hujusmodi , neque rusticum mancipium , neque civilem annonam : nec per specialis pignoris occasionem tradere creditoribus. Alienationis autem nomen generalius ideo posuimus , ut prohibeamus et venditionem (8) , et donationem , et commutationem , et in perpetuum (9) extensam emphyteusim , quæ non procul ab alienatione consistit. Sed omnes ubique sacerdotes ab hujusmodi alienatione prohibemus , subditos pœnis quibus Leonis piæ memoriæ usa est constitutio (10). Illam namque per omnia valere , et ratam esse sancimus : propterea hanc proposuimus , et protulimus , et non paterna (11) voce legem conscripsimus , sed hac communi et Græca , ut omnibus sit nota , propter facilem interpretationem. Quod itaque jam præteriit (12) , relinquimus : nam (13) tanta documenta tempore longo facta nunc commovere , multæ erit tergiversationis. Quapropter quæ usque huc hactenus extant , proprium habeant schema : de cætero autem omnem alienationem interdicimus , prædictas ei pœnas imponentes.

---

(1) Colonarium jus seu παροικικόν quid sit observa , de quo dixi ad *l.* 24. §. 1. *C. de sacros. Eccles.*

(2) Libellarius contractus fit certo pretio numerato , et eo amplius certa pensione in annos singulos , propter rem immobilem ab alio acceptam , *ut hic.* Aliis , Libellario est quoties Emphyteuta vel vasallus rem emphyteuticam vel feudalem alteri in emphyteusim vel feudum concedit , arg. 2. *F.* 9. §. *donare.* §. 1. *tit. de prohibita feudi alienat. per Fridericum et* §. 1. *aut si libellario. tit. quibus modis feudum amitt.* Jas. *Auth. ingressi. C. de sacr. eccles.* et hoc olim licuisse , quoties æquali personæ et sub eadem lege seu conditione dabatur. §. 2. *similiter tit. de lege Corradi* 2. *F.* 34. Hodie licere non videtur , quod omne alienationis genus vasallo sit interdictum. Contrarium tamen tenet Alvarotus in *c. Imperialem.* §. *illud quoque. tit. de prohibita feudi alienat. per Fridericum.* Hoc autem contractu libellariæ notandum est transferri utile dominium retento directo et comparari superficiario , precario et emphyteutico , ut notat Everardus Topicis *in loco a feudo ad Emphyteusim* 29. *v.* 55. *et* 57. de libellariæ et emphyteuseos differentiis dixi ad *l.* 24. §. 1. *C. de sacros. eccles. et in rubrica Cod. de jure emphyteutico.*

(3) Vid. Alciat. 1. *prætermissorum.*

(4) Adde *l.* 24. *in fin. C. de sacr. eccles.*

(5) Hæc Novella eo amplior est lege Anastasii. *l.* 14. *C. de sacr. Eccles.*

(6) Senior Roma , quæ in Italia est : Nova , quæ in Thracia est : quæque olim Byzantium , postea Constantinopolis dicta.

(7) Res ecclesiasticæ immobiles et quasi immobiles alienari non possunt.

(8) Alienationis verbo , venditio , donatio , perpetua emphyteusis intelligitur. *l. ult. C. de reb. alien.*

(9) Res Ecclesiasticæ in perpetuam emphyteusim dari non possunt. *ut hic.*

(10) *l.* 14. *C. de sacros. eccl.*

(11) Id est , Romana. vid. *Nov.* 69.

(12) Vid. *l.* 7. *C. de legib.*

(13) Cur leges ad præteritum tempus non extendantur.

CAP. II.

De principe qui rem immobilem venerabili loco dederit.

UT autem lex ad humanæ naturæ varietatem, et quod semper venit, moderata, per omnia immota permaneat (quid enim erit stabile (1) inter homines, et ita immobile, ut nullam patiatur mutationem: cum omnis noster status sub perpetuo motu consistat?) necessarium existimavimus quasdam exceptiones dare legi cum multis vigiliis, et subtilitate adinventas: ut eas habens in auxilio, lex nequaquam moveatur.

§. 1. Sinimus (2) igitur imperio, si qua communis commoditas est, et ad utilitatem reipublicæ respiciens, et possessionem exigens talis alicujus immobilis rei, qualem proposuimus: hoc ei a sanctissimis ecclesiis, et reliquis venerabilibus domibus, et collegiis percipere licere, undique sacris domibus, indemnitate servata, et recompensanda re eis ab eo, qui percepit æqua aut etiam majore (3) quam data est. Quid enim (4) caussetur Imperator ne meliora det? cui plurima dedit Deus habere, et multorum dominum esse, et facile dare, et maxime in sanctissimis ecclesiis, in quibus optima mensura est donatarum eis rerum immensitas. Unde si quid tale fiat, et pragmatica præcesserit forma præcipiens imperio dare aliquid talium rerum, et recompensaverit mox rem meliorem, et uberiorem et utiliorem (5): sit ea permutatio firma: et ii qui præsident domibus, quarum est quod alienatur, et qui talibus administrant literis, sine querela undique sint, nullam metuentes pœnarum, quæ a Leone piæ memoriæ interminantur, et a nobis firmatæ sunt: utique cum nec (6) multum differant ab alterutro sacerdotium et imperium, et res sacræ a communibus et publicis: quando omnis sanctissimis ecclesiis abundantia et status ex imperialibus munificentiis perpetuo præbeatur. Alterutris itaque compensantes quæ decet, non ab aliquibus jure culpabuntur. Aliam vero omnem sive ad imperium ipsum, sive ad aliam quamcunque personam factam sive venditionem, sive donationem, sive permutationem, sive emphyteusim perpetuam (7) omnino perimimus: sed neque donationem cujusdam pignoris in re immobili factam occasione mutuorum fieri sinimus. Et hæc valere volumus in omni ecclesia, omnique monasterio, et nosocomio, et xenodochio, et brephotrophio, et asceterio, et gerontocomio, et omni absolute collegio quod actio pia constituit, nullo penitus horum aliquid accipere ab eis valente. Unde neque constitutione Anastasii divæ memoriæ ulterius opus erit, neque secundum illam facienda decreta memoratæ observationis: ipsa enim rei principia perimentes, et prohibentes quod fit, nequaquam perscrutatione deinceps indigebimus.

CAP. III.

Quomodo emphyteusis ecclesiasticarum rerum contrahi permittitur.

EMphyteusim autem sive in sanctissima majore ecclesia, sive in omnibus reliquis adorandis domibus fieri sinimus, et in accipientis persona, et in duobus (8) ejusdem personæ heredibus deinceps, filiis tantum solis masculis, aut fœminis, aut nepotibus utriusque naturæ, aut uxore, aut viro, si hoc (9) videlicet de uxore aut viro expressim nominetur, alioqui non transire ad aliquem alterum (10) heredem: sed usque ad solam (11) vitam percipientium standum, nisi filios aut nepotes habuerint. Aliter autem penitus emphyteusim agi ecclesiasticæ cujusdam aut ptochii rei immobilis, aut mancipii rustici, et civilis annonæ, nullo permittimus modo: neque quod fit, habere aliquod penitus robur sinimus.

§. 1. Quia (12) vero Leonis quidem piæ memoriæ constitutio sub nulla penitus diminutione (13), dari rem ecclesiasticam sancivit: nos autem in alia constitutione a nobis scripta sextam excipi solum super emphyteusim sancivimus (14): hujusmodi quendam diminutionis rei damus ordinem, ut quæratur cum omni veritate et subtilitate pensio eorum quæ dantur, tanta quanta ab initio fuit, quando ad sanctissimam venit ecclesiam: et detur emphyteusis talibus personis, quales dudum diximus. tunc enim sextam (15) ei partem cum scrupolositate imputandam concedimus. Si vero minui contigerit, per quandam cladem pensionem, aut in toto: tunc constantem pensionem accipiat, qui emphyteusim subire vult: aut nec accipiat penitus, cum liceat conducere potius (16), quam tales diminutiones in emphyteusim celebrare. Si vero alicujus ecclesiastici prædii suburbani (17) emphyteusis detur: qualia plurima maxime in hac novimus fe-

(1) Inter homines nihil stabile aut immutabile.

(2) Hinc sumpta est Auth. *Sed et permutare*, *C. de sacros. eccles.* adde *Novell.* 120. *c.* 1.

(3) Minore nunquam, ne Ecclesia in damno versetur.

(4) Constantini, ut vulgo vocant, donationem validam esse: hinc colligunt: nulloque prætextu læsionis ab ejus successoribus posse revocari.

(5) Non deteriorem. Alioquin ecclesia potest restitui adversus hujusmodi permutationem, *ut hic.*

(6) Non multum differunt ab invicem sacerdotium et imperium: ut res sacræ a publicis.

(7) Quid in non perpetua? *d. cap. et C.* 3. *Infr. h. t.*

(8) Emphyteusis non est perpetua, quæ ad duos tantum heredes suosque accipientis descendit. *Nov.* 120. *c.* 1.

(9) Neque vir in emphyteusim ecclesiasticam uxori datam succedit, neque uxor in mariti, nisi hoc expresse convenerit.

(10) Emphyteusis ecclesiastica ad heredes extraneos non descendit. Rolandus tamen a Valle 1. *cons.* 96. *n.* 20. et Clarus 4. *sent.* 28. *versic. et certe ego non video*, *versic. etsi dicas maxime*, *vers. quidquid tamen disputando* (adde quæ scripsi ad *l.* 3. *C. de jure emphyt.*) ex communi opinione refert ad extraneos deferri, si per Prælatum et Capitulum solenniter facta sit. *c. nulli x. de rebus episcopi alienand. c.* 1. *h. tit. in* 6. maxime, si in concessione hujusmodi emphyteuseos hæc verba, Quibuscunque heredibus, vel his similia inserta fuerint. Novum enim non esse, ut in emphyteusi admittantur pacta extranea et diversa a natura ipsius, *n.* 45. 46.

(11) Emphyteusis ecclesiastica, vita accipientis finitur: nisi filios aut nepotes reliquerit. Imo in perpetuum dari potest, *Novell.* 120. *c.* 1. Solve: reliquis ecclesiis id licet, præterquam Constantinopolitanæ majori, et ita in dubio non præsumitur emphyteusis ecclesiastica in perpetuum data. vid. Alciat. 2. *præsumpt. ultim.*

(12) Hinc sumpta est *Auth. Perpetuæ*, *C. de sacrosanct. Eccles.*

(13) Κȣφισμὸν appellat Harmenop. 3. *tit. l.* 4. §. 7.

(14) *l.* 14. *C. de sacros. eccles.*

(15) Prædio ecclesiastico aliquantisper diminuto in reditu, poterit prædium sexta minus parte dari in emphyteusim: si enormis diminutio reditus, locabitur.

(16) Præstat, prædia ecclesiastica clade diminuta locare, quam prætextu emphyteuseos, reditus eorum minuere plus sexta parte.

(17) Proastii, Jul.

licissima consistere civitate, multo quidem digna (1) pretio, parvas vero reddentia pensiones, aut nihil pensionum omnino: non ex reditibus metiri emphyteusim, sed æstimari suburbanum subtiliter, et reputari ex pretio collecto reditus possibiles in viginti annis computari: et in reditibus ex hoc computatis agi emphyteusim, non perpetuo, sed in eum qui percipit, et duas ex eis successiones, et viro et uxori, sicut prædiximus faciendam.

§. 2. Scire (2) autem emphyteutas convenit, quia si biennio (3) continuo non exsolverint emphyteuticum canonem, (hoc enim tempus pro triennio (4) aliorum hominum sufficere ad (5) casum ecclesiasticarum aut ptochicarum emphyteusium, pro non soluto canone ponimus) fient omnino extranei emphyteumatis, et volentibus præpositis sacrarum domuum licebit prædia aut domos defendere (6) nullam (7) metuentibus meliorationum redditionem. Sed si quidem deterius fecerit prædium aut suburbanum aut domum qui emphyteusim percepit: cogi (8) eum de suo diligentiam ac restitutionem prisci status facere, et obligatum esse ad hoc ipsum et heredes (9) ejus et successores, ejusque res, insuper et debitos omnes reditus sine dilatione exigi. Quod autem dictum est a nobis ut nullius immobilis rei ecclesiasticæ aut ptochicæ alienatio sit permissa: ad nullam nostræ reipubl. personam sancimus valere, non solum super constantibus domibus et suburbanis, et hortis, et agris, sed etiam super ruinis sive ex igne, sive ex terræ motu, sive ex qualibet alia causa ruina sit, sed etiam in iis quæ omnino destructa sunt, et in pavimento jacent, sive etiam in puris ruinis nullum ædificium habentibus neque materiam jacentem. Non enim in illis alienationem fieri permittimus, nisi in sola emphyteusi temporali, secundum quod dudum a nobis dictum est, et in tribus (10) personis talibus quales prædiximus. Ut neque ulla circumscriptio in rem ecclesiasticam in talibus fiat: duobus pro tempore primatibus (11) mechanicis, aut architectis, sive in hac regia et maxima civitate una cum Deo amabilibus œconomis et quinque reverendissimis presbyteris, et duobus diaconis, præsente quoque Deo amabili episcopo: sive etiam in provincia duobus insignibus (12) mechanicis (13) aut architectis, aut etiam uno (14), (si unum solum civitas habeat) intervenientibus in illis locis, sacrosanctis evangeliis positis definiatur ab architectis, quantum competat pro hoc solvi sanctissimæ ecclesiæ secundum modum emphyteusis: et in his emphyteuticam conscriptionem in eo celebrari secundum figuram prius dictam. Illum vero et ædificare, et uti materiebus, si materias habeat, et transmittere emphyteusim usque ad duas successiones: (sicut dictum est) et sic reverti post trium personarum mortem ad sanctissimam ecclesiam, aut venerabilem domum, ex qua facta est emphyteusis, et etiam valere talem contractum, utpote præsenti non repugnantem legi.

§. 3. Neque illud quod hactenus contra tales contractus agebatur, valere permittendum est de adjectione (15), ut si vel duorum heredum compleatur tempus, licentia sit eis qui post illum sunt, in emphyteusim dare id unde agitur, et semper eos præponi aliis. In hoc enim nihil aliud est, quam per revolutionem et machinationem perpetuas eis emphyteuseis, magis autem privationes ecclesiasticarum agi rerum. Sed et si quid factum est tale: nullam necessitatem esse reverendissimis œconomis heredibus cessantibus (16), cæteris tradere.

CAP. IV.

Quomodo ususfructus rerum ad sancta loca pertinentium constituatur.

Si quis autem voluerit accipere secundum (17) rationem *Usus* (18), *aut qui vocatur* (19) *Ususfructus*, rem ecclesiasticam aut sanctissimæ majoris ecclesiæ, aut alterius cujuslibet, quæ in omni nostra ditione sunt positæ, aut ptochiorum, omnino percipiat hoc et secundum prædictam observationem, et secundum formam constitutionis (20) Leonis piæ memoriæ, ut iste locuples existens et substantiæ immobilis dominus aliam (21) mox rem secundum proprietatis jus compenset sanctissimæ ecclesiæ, aut venerabili domui, ex qua percepit tantos et tales frequentes reditus, quantos aut quales habet. quod datur ita, ut post ejus obitum ecclesiastica aut ptochica res revertatur ad venerabilem domum cum usu qui datus est,

(1) Prædii urbani, voluptuarii præsertim (qualia sunt prætoria, sive ἐπαύλια ϗ προάςεια; *l.* 19. *l.* 198. *ff. de verb. sing.*) magnum potest esse pretium, vilis reditus. Hujusmodi prædium dari in emphyteusim potest. Quæ tunc ratio inibitur? num reditus, an potius pretii? pretii ejusque justæ æstimationis. Qua lege? Vicesima pars pretii canonis nomine constituetur, ut si suburbanum fuerit, *C. canon constituatur*, *V. quæ ratio est usuræ quincuncis.* In prædiis rusticis non eadem ratio. Nam respublicæ imponunt agris vectigal, seu mercedem ad rationem usuræ semissis. *l.* 10. *ff. de pollicitationibus.* vid. Cujac. *hic.*

(2) III. *Eclog.* 1. *ex lib.* 26. *t.* 2. *c.* 4. *et* 5.

(3) Emphyteuticarius Ecclesiæ ob cessationem biennii expelli potest. *Goth. Novell.* 120. *c.* 8. *l.* 2. *Cod. de jure emphyt.* Ans.

(4) *l.* 2. *C. de jur. emph.*

(5) Id est, ut cadant, ut minuantur.

(6) Ἀντιλαμβάνεσθαι. Scrimg. 3. *Ecl.* 1. *ex lib.* 20. *tit.* 2. *c.* 5. *occupare.*

(7) Emphyteuticarius, morator biennii, meliorationes non recuperat. Idem est in causa privatorum ob moram trienni. *d. l.* 2.

(8) Emphyteuticarius res deterioratas cogitur restituere.

(9) Actione emphyteuseos heredes tenentur.

(10) Id est, usque ad nepotes.

(11) Primates mechanicorum, vel architectorum observa.

(12) Nobilibus. Julian.

(13) Peritis in arte creditur. *Nov.* 64. *c.* 1. *l.* 6. *C. de re milit.* *l.* 1. *ff. de ventre inspic.*

(14) Unius testimonio fidem adhiberi observa, *ut hic.* verum hoc fit, quod artis suæ sit peritus, nec plures alii reperiantur: et postremo quia non nisi juratus admittitur.

(15) Emphyteuticarius non potest pacisci cum œconomo et episcopo: Ut, tribus personis defunctis, sequentibus liceat successoribus emphyteuseos titulo res Ecclesiasticas ab ecclesia capere, et aliis personis anteponi. Julian.

(16) *Novell.* 120. *c.* 2.

(17) Κατὰ λόγον χρήσεως ἤτοι τοῦ καλουμένου οὐσουφρούκτου.

(18) Usus vel ususfructus temporalis cessio. *l.* 14. *§. C. de sacr. Eccles. Novell.* 120. *c.* 2. precaria. Ea permittitur in rebus ecclesiasticis: fiebat autem ei ejusve liberis, qui rem suam Ecclesiæ donasset, remunerandæ scil. donationis causa, *can. precariæ. caus.* 10. *quæst.* 2. *et Rhemensis Synod.* *c.* 36. *et* 37. *et Turon.* *c.* 51. Id nonnunquam agitur, ut is, cui ceditur ususfructus, certam pensionem sive censum quotannis præstet, *ut leg. Alemanorum tit.* 1. et ut renovetur singulis lustris, *c.* 1. *x. de precar.* Quid differat a *libellaria* et emphyteusi, vid. Cujac. 1. *feud.* 5. *fol.* 486. *et.* 2. *feud.* 9. *in fin.* et Everardum *Topicis loco a feudo ad Emphyteusim* 29. *n.* 56. Puta tamen, hic agi de usu et antichresi rei immobilis temporali, hinc inde dato et accepto aliquo, inter Ecclesiam et privatum aliquem divitem: de quo dixi ad §. 5. idque textus hic etiam innuit, ibi: *aliam mox rem.*

(19) Pracaria quemadmodum constituatur in rebus ecclesiasticis.

(20) Ea est *l.* 14. §. 5. *C. de sacr. Eccles*

(21) Agitur hic de mutua datione ususfructus.

non transcendente tempus vitæ percipientis. Accipiat autem similiter etiam rei in compensationem datæ et usum: quatenus sit post percipientis obitum, aut tempus in quo donatio usus convenit, non transcendens videlicet percipientis vitam: utrumque ex toto, et secundum proprietatem, et secundum usum apud sanctissimam Ecclesiam remansurum.

CAP. V.

Quibus pœnis subjaceant qui alienationes prædictarum rerum fecerint.

QUia vero Leonis piæ memoriæ constitutio pœnas pene (1) solummodo in venditione decrevit, nos autem interdicimus non (2) venditiones solum, sed etiam donationes et permutationes et perpetuas emphyteuses, et pignorum dationes in rebus immobilibus: videmus autem quosdam sic amatores periculi constitutos, ut præsumant ad ea quæ interdicta sunt, accedere, et circumventionem facere legibus ex voluntate et præsumptione, quam habent, et quæ omnibus modis interdicta sunt, et forsitan deducunt homines ad mortem, qui hoc agunt: propterea necessarium existimavimus in unoquoque contractu etiam certam statuere pœnam: his quippe pœnis quæ positæ sunt adversus œconomos ex constitutione prædicta piæ memoriæ Leonis, similiter et nunc imminentibus œconomo, aut xenodocho, aut nosocomo, aut brephotropho, aut abbati aut abbatissæ monasterii aut asceterii, secundum quod prius dispositum est. † Si quis igitur *emere* præsumpserit rem ecclesiasticam, aut ptochicam: cadat (3) quidem mox pretio: exigatur autem res quam accepit cum omni medii temporis incremento: et contra sanctissimam quidem ecclesiam, aut venerabilem domum, nullam omnino habeat actionem: contra venerabiles vero œconomos, aut qui omnino vendiderunt, in propriis eorum substantiis ex contractu habeat actionem: ut metu suæ substantiæ, etsi non propter Dei timorem, tamen segniores circa venditionem fiant.

§. 1. Si quis autem *per Donationem* (4) accipere præsumpserit rem ecclesiasticam aut ptochicam: et ipso quod datum est, omnino cadat: et aliud tantumdem ex sua substantia repenset sanctissimæ ecclesiæ aut venerabili domui ex qua hoc suscepit, ut quam nisus est agere contra eam novitatem, hanc sibimet in propriis exhibens, suam sentiat malignitatem.

§. 2. Si autem *Permutatio* (5) in quibusdam personis fiat præter (6) solum imperium, sicut prædiximus: et qui permutationem accepit, subjaceat pœnæ, et datam sibi rem amittat, et recurrat rursus hæc ad venerabilem domum unde progressa est, et quod pro compensatione dedit, maneat apud venerabilem domum, et qui accesserit ad causam legi contrariam, cadat utroque juste: et secundum hoc pœnæ subdatur, secundum quod et propriis cadet, et quod speravit, non acquisivit, etiam hic actione ei servata in propriam substantiam eorum, qui contractum cum eo celebraverunt.

CAP. VI.

Ut liceat res ecclesiæ generali hypothecæ subjicere, non autem speciali.

SI autem creditor *in pignore* (7) *corporali* elegerit accipere rem immobilem ecclesiasticam aut ptochicam, in domibus forsan, aut suburbanis, aut agris, aut hortis, aut civilibus panibus, aut rusticis mancipiis, et dederit aurum, ab hoc cadat (8) creditor, et habeat lucrum quæ mutuum accepit sanctissima ecclesia, aut venerabilis domus, quod mutuatum est aurum: etiam hic contra celebrantem mutuum œconomum, aut xenodochum, aut brephotrophum, aut præsulem monasterii aut asceterii, aut aliorum venerabilium collegiorum, creditori actione manente: his omnibus etiam in abbatissis muliebrium asceteriorum aut monasteriorum valentibus.

§. 1. Si enim omnino sanctissimis ecclesiis, aut aliis venerabilibus domibus crediti opus fiat, aut in solam necessariam videlicet et inevitabilem occasionem, et prælerquam non poterit quod imminet, adimpleri: aut in aliam causam utilissimam sanctissimæ ecclesiæ consistentem: licebit præpositis earum usque ad generalem (9) hypothecam stare, et nullum speciale pignus creditoribus præbere.

CAP. VII.

Quibus pœnis subjaceant qui perpetuam emphyteusim contraxerint.

SI vero et perpetuam quisquam emphyteusim (10) accipere præsumpserit, quod non (11) licet, aut temporalem quidem, non tamen secundum hujus nostræ legis observationem: etiam sic cadat quidem ab emphyteusi, et quod datum est; maneat apud venerabilem domum. Det autem continuo, et post casum emphyteumatis, quantum futurus erat solvere, si secundum legem subiisset emphyteusim: nihil apud eum remanente ex rebus (12) pauperum, quæ frustra per emphyteusim datæ sunt.

§. 1. Hæc igitur omnia custodiantur prædictis subjecta pœnis: neque tabellionibus (13) præsumentibus instrumentis talibus ministrare, sed metuentibus usque ad exilium, et ut nunquam revertantur, nec si sacra hoc præbeat forma: neque judicibus vel dictare talia instrumenta præsumentibus, vel facta suscipere, et gestis monumentorum ea firmare; ne etiam ipsi et cinguli, et dignita-

(1) Id est, in solis venditionibus.

(2) Alienationes rerum Ecclesiasticarum interdictæ, nimirum venditiones, donationes, permutationes, perpetuæ emphyteuses, pignorum dationes in rebus immobilibus.

(3) Pœna *ementis* rem ecclesiasticam immobilem, vetitam alienari.

(4) Pœna *dono accipientis* rem immobilem ecclesiasticam.

(5) Pœna privati, ex causa *permutationis* rem ecclesiasticam accipientis.

(6) Licet enim Imperatori rem immobilem cum ecclesia permutare.

(7) Σωματικὸν ἐνέχυρον, pignus corporale, speciale, opinor: quia corpus aliquod in specie exprimitur, quod sit obligatum.

(8) Pœna accipientis *pignori* speciali rem ecclesiasticam.

(9) Prædia, vasa, vestes Ecclesiæ, specialiter pignori non possunt obligari, *Supr. h. t.* generaliter possunt, *ut hic.* Cur ita? Facilius generalis conceditur hypotheca quam specialis. *l.* 1. *ff. de pign.* Ratio: specialis obstringit magis. Nunquam ergo res prædictæ pignorari poterunt? Imo poterunt: certis enim casibus possunt etiam vendi: puta, redimendorum captivorum causa: qua de re dixi ad *l.* 21. *in fin. C. de sacr. Eccl.*

(10) Pœna non legitime, vel non solenniter rem ecclesiasticam in emphyteusim accipientis.

(11) Hodie licet aliis ecclesiis quam Constantinopolitanæ majori. *Novell.* 120. *c.* 6.

(12) Bona ecclesiæ, res pauperum.

(13) Pœna tabellionis conficientis vetitum instrumentum in rebus Ecclesiasticis. *l.* 14. §. 3. *C. de sacr. Eccles.*

tis, et substantiæ casum secundum Leonis constitutionem (1) sustineant.

CAP. VIII.

De alienandis sacris vasis.

IIsdem pœnis servandis etiam adversus eos qui sacrata vasa contra nostram legem aut pignori dant, aut vendunt, aut conflant propter alienationem: nam et illos æqua aut majori pœna dignos esse sancimus, quanto etiam circa sacras res, et Deo dicatas præsumpserunt impie agere: nisi (2) tamen aliquid tale fiat, quod diximus circa redemptionem captivorum, ubi animæ hominum liberantur a mortibus, et vinculis, inanimatorum (3) venditione vasorum. † Simili quippe observatione, et super alienatione civilium panum (4) custodienda, sicut sæpe diximus: eo quod tales panes non solum in hac felicissima civitate, sed etiam in magna Alexandria, et in Theopoli (5) esse didicimus · forsitan autem tale quid, et in aliis provinciis quibusdam est. Si enim etiam alibi hujusmodi quædam sit possessio, et in illa lex servetur, et suam observationem extendat.

CAP. IX.

De eo qui per pragmaticam rem ecclesiæ comparaverit.

QUia vero verisimile est quempiam etiam in circumventionem hujus legis tentare pragmaticas (6) nostras formas accipere, tale aliquid ei agere permittentes: et hoc prohibemus in omni persona majore vel minore, sive in cingulo constituta, sive horum qui circa nos sunt, sive aliorum quispiam inter populos habitantium: et sancimus nulli penitus licentiam esse, talem quempiam pragmaticum proferre typum, neque ex hoc accipere aliquod de sanctissimis ecclesiis compendium, aut monasteriis, aut ptochiis, aut aliis venerabilibus collegiis, immobilium rerum, sed et gloriosissimo quæstori (7) pœnam imminere centum librarum auri, si quid tale dictaverit: simul et suscipientibus insinuationem (8) talis cujuspiam sacræ formæ gloriosissimis judicibus, aut aliis quibusdam eandem imminere pœnam: et tabelliones succumbere Leonis piæ memoriæ constitutioni, si egerint tale aliquod instrumentum: et Deo amabiles episcopos, aut venerabiles œconomos sine periculo refutare hujusmodi sacras pragmaticas formas, magis autem cum periculo suscipere et agnoscere: quia circa ipsum sacerdotium (9) periculum sustinebunt, si negligentes has leges, quæ ita fiunt, pragmaticas sequantur formas.

§. 1. Oportet enim ea quæ communiter et generaliter in omnium utilitatem sanciuntur, potius (10) valere, quam ea quæ circa aliquos studentur agi ad corruptionem communium legum. His solis videlicet conducendis, et emphyteusi dandis rebus, quascumque putant tali aliquo egere.

CAP. X.

De administratore qui rem ecclesiæ alienavit.

SI tamen voluerint quædam sub propria gubernatione habere Deo amabiles œconomi, aut aliorum præsules collegiorum: nulli eorum qui in potentatu sunt, neque secundum sacram pragmaticam formam licentiam esse, cogere eos, aut per conductionem, aut per emphyteusim hæc tradere ei qui hoc agit: et sacrilegii (11) subjacere pœnæ, et omnibus mulctis quæ hac nostra lege sacra continentur, et suppliciis.

CAP. XI.

De monasteriis non alienandis.

QUia vero cognovimus aliquod pessimum delictum factum et apud Alexandrinos, et apud Ægyptios, jam autem et in aliis quibusdam imperii locis quosdam præsumere ipsa venerabilia monasteria (12) vendere, aut permutare, aut donare, (in quibus et (13) altare collocatum est, et (14) sacrum (15) exhibitum ministerium, quale moris est in sanctissimis ecclesiis celebrari, sacris quippe lectis (16) scripturis, et sacrosancta et ineffabili communione tradita, et monastica illic facta habitatione) ita ut hæc mutarentur ex sacro et Deo amabili schemate ad privatam mansionem et statum: hæc omnino de cætero fieri prohibemus, nulli hominum permittentes hoc delinquere, sed etiam factum infirmum omnibus declaramus modis, et pretiorum casum imponimus accipientibus: venditorem quoque damnificamus, et rei casu, et pretii amissione, sanctissimæ ecclesiæ ejus loci, et venerabilibus monasteriis hoc tribuentes: quatenus ipsi provideant, ut quod male alienatum est, rursus ad monasticam revocent figuram: neque hypotheca super his valente, sed etiam ipsa infirmanda, et rursus sacro monasterio assignanda.

CAP. XII.

Si sterilis ager ad ecclesiam pervenerit.

SIcut autem damnosas alienationes prohibemus, sic et damnosas possessiones interdicimus. Multæ enim apud

(1) Id est, *d. l.* 14.
(2) *l.* 21. *in fin. C. de sacr. Eccles.*
(3) Animæ ut redimantur, æquum est inanimata vendi.
(4) Πολιτικῶν σιτήσεων. *Civiles panes. l.* 2. *Cod. de annonis civilibus.*
(5) Id est, Antiochiæ.
(6) Ne quidem ex pragmatica forma Principis, res ecclesiasticæ possunt alienari.
(7) Quæstor, sive cancellarius multari potest, ob rescriptum legibus vetitum obsignatum, *ut hic.*
(8) Judex aut Senatus insinuationem permittens rescripti legibus vetiti, multari potest.
(9) Pœna Ecclesiastica, sacerdotio privari.
(10) Publica privatis præferenda.
(11) Rescriptum in perniciem Ecclesiæ qui impetrat, sacrilegii tenetur.
(12) *Nov.* 120. *c.* 7. §. 1.
(13) Εν οἷς μοναστήριόν τε καθιδρύθη, in quibus monasterium extructum est, Scrimg. et male: meminit enim Julianus vetus interpres altaris.
(14) Jul. Antecessor Missam interpretatur hoc loco et *Novell.* 50. Et eo verbo sæpe usi sunt veteres: ut hic recte notat Cujacius.
(15) Sacram ministerium. ἱερὰ γ ἔγονε λειτουργία. Scrimg. et sacra Missa facta. Julian. Hinc colligunt, non in omnibus monasteriis liturgiam celebratam. Porro Missæ vocabulo idem Julian. utitur *Novell.* 58. Eodem utitur Ambrosius, ut alii quidam, qui tamen omnes dicunt Missas agere vel facere, non canere. Cornel. *in epist.* adde Cujac. *hic.* De liturgia dixi ad *l.* 5. §. 6. *ff. de jur. immun.*
(16) In liturgia, sive Missa, legebantur sacræ Scripturæ et sacrosancta et ineffabilis communio tradebatur, *ut hic.* Goth. De lectione Sacr. Script. vid. *Novell.* 144. *c.* 2. *Novell.* 146. *Item Novell.* 133. *c.* 2. *Novell.* 141. *c.* 1. Ans.

nos motæ sunt quæstiones, ubi quidam minus (1) idonea prædia donaverunt sanctissimis ecclesiis, aut venerabilibus domibus, aut etiam vendiderunt tanquam idonea; cum utique sterilia principio essent, et ex hoc venerabilibus domibus nocuerunt. interdicimus igitur rectoribus venerabilium domorum tale aliquid agere: aut certe cognoscere, quia si non cum omni subtilitate fecerint contractus, sed fœnea (2) quædam possessio aut damnosa detur ecclesiis, aut monasteriis, aut xenodochiis, aut nosocomiis, aut aliis venerabilibus collegiis: contractus quidem pro non facto erit, et recipiet omnino qui dat, quod per circumventionem, et fallaciam datum est. Oeconomus autem qui tale aliquid egerit, aut Abbas, aut Xenodochus, aut Nosocomus, aut Ptochotrophus, aut Orphanotrophus, aut Gerontocomus, de suo, ei qui dedit, salvabit ex hoc damnum. Si vero sic causa figuretur, ut etiam aliquod aurum pro hoc detur: et hoc lucrabitur quidem venerabilis domus quæ fœneum (3) aliquod acceperit: qui vero aurum dedit, habebit contra eum qui contractum celebravit, ex hoc actionem, sicut prædiximus.

Epilogus.

Hæc omnino a nobis super ecclesiasticarum, aut omnino ptochicarum (4) rerum alienatione posita sit Lex: Leonis quidem piæ memoriæ sequens constitutionem, et non aliud quidem curans, aliud autem incuratum relinquens: sed in omni terra quam Romanorum continet lex, et catholicæ ecclesiæ sanctio, hæc extendatur, et determinet quæ sua sunt, et valeat perpetua et custodita, et a sanctissimis Patriarchis uniuscujusque diœcesis, et a Deo amabilibus Metropolitis, et ab aliis Episcopis, et Clericis, et Oeconomis, et Abbatibus, et Xenodochis, et Nosocomis, et Brephotrophis, et Gerontocomis, et Orphanotrophis, et omnibus similiter rectoribus aliquorum sanctorum collegiorum: omnibus imponens proprium robur: et licentiam præbens volenti *denuntiare* quæ delinquuntur. *Laudabilis enim hujusmodi est, et calumniatoris* (5) *effugiet nomen, qui causam contra leges factam redarguit, auctor, pietatis et utilitatis sacris domibus factus.* † Servabunt autem eam nihilominus et nostræ reipublicæ judices majores et minores, civiles et militares: et præcipue per omnes diœceses constituti gloriosissimi Præfecti sacrorum prætoriorum: et medias (6) habentes administrationes, quos *spectabiles* vocant: dicimus autem Augustales, et proconsulares, et spectabiles comites, et alios Orientis, et qui post illos sunt magistratus, hoc est provinciarum consulares sive præsides constituti, atque defensores civitatum: et similiter omne civile et militare et publicum auxilium, hanc nostram legem, tanquam in communi utilitate, et pro totius terræ pietate positam servet: et prævaricatores subdat pœnis quas primitus diximus. † Si quid autem de conductionibus ecclesiasticarum rerum aut in aliis capitulis sancivimus, aut a prioribus nostris sancitum est: maneat hoc in propria firmitate: neque ex præsenti sacra nostra constitutione novandum. alia enim omnia manere in propriis terminis sinimus: nisi tamen aliquid de iis habeat quæ hic constituimus: cum sufficiat pro omnibus hæc lex super id quod a Leone piæ memoriæ factum est, omnem adversus ptochicas res auferre alienationis occasionem. † Tua igitur beatitudo, et qui post illam in pontificialibus sedibus fuerint, quæ a nobis disposita sunt, operi effectuique tradere festinet. Divinitas te servet per multos annos, sancte ac religiosissime pater. Dat. 16. Kal. Maji, *Constantinop.* Belisario V. C. Cons.

TIT. II.

UT (7) JUDICES (8) SINE QUOQUO SUFFRAGIO (9) FIANT.

Novella Constit. VIII.

Imp. Justin. August. Joanni præfect. præt. iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

Omnes nobis dies ac noctes contingit cum omni lucubratione et cogitatione degere semper volentibus ut aliquid utile, et placens Deo a nobis collatoribus præbeatur, et non in vano vigilias ducimus: sed in ejusmodi eas expendimus consilia, pernoctantes, et noctibus sub æqualitate dierum utentes: ut nostri subjecti sub omni quiete consistant, solicitudine liberati: nobis in nosmetipsos pro omnibus cogitationem suscipientibus; per omnem namque curiositatem et inquisitionem subtilem discurrimus, illa agere quærentes: quæ utilitatem nostris subjectis introducendo, omni eos onere liberent, et omni damno extrinsecus illato citra publicum censum, et justam legitimamque collationem. Invenimus enim plurimam ingressam causis injustitiam: et hanc non olim, sed ex quibusdam temporibus violenter accessisse, et omnes nostros subjectos ad inopiam compulisse, ut ad novissimam ipsi penuriam devenire fluctuarentur, et neque consueta et legitima tributa, et pro veritate pias functiones secundum publicum censum possint sine maxima necessitate persolvere. Quomodo enim valerent collatores, cum ex aliquo tempore imperatores semper aliquid lucrari ex proventu judicum cogitarent, et merito hos sequerentur etiam gloriosissimi præfecti, ex hac injustitia, damnis extrinsecus illatis, solennibus piis collationibus sufficere?

(1) Απορα χωρία.

(2) Απορός τις πτῆσις, fœneum aliquod. *Infr. h. t.* sic Imperatores in *l.* 3. *C. Th. de indulgent. debit. lib.* 11. *tit.* 28. fœneos defectosque fundos appellant nullius pretii vel reditus. vid. Cujac. . *observ.* 40.

(3) De fœnea possessione dixi superius.

(4) Ptochicæ res, quæ ad pauperes pertinent.

(5) Calumniari non videntur, qui legibus vetita redarguunt. . 5. *C. de injur. l.* 18. *l.* 33. *ff. de injur.*

(6) Spectabilium medius ordo. Spectabilis dignitas, media est inter senatorias. Supra spectabiles sunt illustres: infra clarissimi. Quartus senatorem gradus non est. Extra senatum equestris, perfectissimus et egregius. Cujac. *ad l.* 1. *C. de dign.*

(7) Adde *Nov.* 161.

(8) Idem in episcopis et sacerdotibus.

(9) Χωρίς τῆς οἰχσῶν δόσεως, Scrimg. sine pecunia. Julian. Suffragium, pecunia est, quæ suffragatoribus aulicis datur, promittiturve honoris adipiscendi causa. Ex qua causa erat actio, Si certum petatur, de suffragio. vide *l. unic. C. de suffragio.* Quæ eo nomine a principe accipiebantur suffragia, δεσποτικὰ vocantur. *Infr.* utrumque Justinianus tollit hac Novella. adde *d. Nov.* 161. *c.* 2. secutus legem *ult. C. ad l. Jul. repetund.* quæ vetat suffragii nomine quid dari suffragatori, vel rationibus publicis inferri, adde *Nov. Th.* 161. Goth. Ad hanc Novell. vid. Rittershus. et *part.* 12. *c.* 4. *part.* 2. *c.* 2. *num.* 12. *et* 13. Kinschot. *Resp.* 38. *n.* 3. Ans. Adde, quæ de eo, quod suffragii nomine datum, aut promissum, notavimus *Censur. Forens. lib.* 4. *c.* 14. *num.* 12. *et seq.* S. L.

§. 1. Cogitatio igitur nobis facta est, quod agentes omnia quæcunque in nostris provinciis sunt: uno actu communi ad meliora migraremus. Hoc enim omnino eventurum credimus, si præsides gentium quicunque civiles administrationes provinciarum habent, *puris* (1) procuremus uti *manibus*, et ab omni abstinere acceptione, pro illis solis contentos eis, quæ a fisco dantur. Quod non aliter fiet, nisi et ipsi cingula sine mercede percipiant, nihil omnino dantes nec occasione suffragiorum, neque iis qui cingula habent, nec alii omnium ulli. Consideravimus enim, quia licet quæstus immodicus imminuitur imperio, attamen nostri subjecti incrementum maximum percipient, si indemnes a judicibus conserventur: et imperium *et fiscus abundabit utens subjectis locupletibus* (2): et uno hoc introducto ordine, plurima rerum et innumera erit ubertas. An certe non omnibus manifestum est, quoniam qui (3) aurum dat, et ita administrationem emit: non dat hoc solum quantum occasione adinventum est suffragiorum, sed et aliud extrinsecus addit amplius occasione commodi administrationem aut dantibus aut spondentibus? et sic *uno* (4) *principio illicito dato plurimas necesse est manus circumire eum qui donationem facit*: et hoc non de suo forte præbere, sed mutuatum, et ut mutuare possit, damnificatum, et computare apud se, quia convenit eum tantum ex provincia percipere, quantum liberet ei quidem debitas sortes et usuras, et damna pro ipso mutuo: computabit autem et in medio expensas largiores, jam et judici et qui circa ipsum sunt, convenientes: et quendam etiam sibimet recondet quæstum in tempore sequenti, in quo forte non administrabit. Quapropter ejus quod ab eo datum est, triplum, magis autem, si oportet verius dici, decuplum erit, quod a subjectis nostris exigitur: et ex hoc etiam fiscus imminuitur: nam ea quæ oportebat in fiscum (5) inferri, eo quod administrationem habet puris utentem manibus: hoc ad propriam utilitatem redigens qui administrationem habet, et inopem faciens nobis collatorem, inopiam ipsius quæ per ipsum agitur, nobis reputat et quanta impie talia fiunt, ad horum furtorum merito relata occasionem? Administrationes namque habentes provinciales, ad hanc acceptionem respicientes, multos quidem reorum dimittunt, vendentes (6) eis delictum: plurimos autem innoxiorum condemnant, ut noxiis præstent, et hoc non solum in pecuniariis causis agitur, sed et in criminalibus (7), ubi de anima (8) est periculum: fugæque fiunt ex provinciis, et confluunt huc omnes ingemiscentes sacerdotes, et curiales, et officiales et possessores, et populi, et agricolæ, judicum furta merito et injustitias accusantes: et hæc non fiunt sola, sed etiam civitatum seditiones, et publicæ turbæ plerumque pecuniæ causa fiunt atque sedantur: et omnino una quædam est hæc omnium occasio malorum: et accipere (9) suffragium a judicibus, totius nequitiæ est principium, et terminus. est quoque hoc sacrorum eloquiorum mirabile et verum, quod avaritia (10) omnium sit mater malorum: maxime quando non privatorum, sed judicum inhæret animabus. Quis enim sine periculo non furetur? quis non latrocinabitur sine reatu ad administrationem respiciens? Illum namque videns (11) omnia auro vendentem, et præsumens, quia quicquid egerit illicitum, hoc pecunias dando redimet: hinc homicidium, et adulterium, et invasiones, et vulnera, et raptus virginum, et commerciorum confusio, et contemptus legum et judicum, omnibus hæc venalia proposita esse putantibus, tanquam aliquod vilium mancipiorum. Sed neque sufficimus considerare et exponere quanta ex furto provincialium judicum fiunt pessima: nullo (12) eos præsumente cum fiducia redarguere: cum illi repente se emisse cingula pronuncient.

CAP. I.

De magistratibus sine suffragii datione creandis.

HÆc omnia apud nos cogitantes, et hic quoque participem (13) consilii sumentes eam, quæ a Deo data est nobis reverendissimam conjugem, et tuæ celsitudini causam communicantes, et quædam etiam a tuo sumentes consilio, ad hanc sacram venimus legem per quam sancimus, neque (14) proconsulariam ullam, neque hactenus vocatam vicariam, neque comitem Orientis, neque aliam quamlibet administrationem, neque proconsularem, neque præsidalem, (quas consularitias et correctivas vocant) quarum expressim meminit subjecta huic sacræ legi nostræ descriptio, quasque solas sub hac lege ducimus dare aliquod suffragium, neque pro administratione quamlibet donationem, neque judici ulli, neque horum qui circa administrationem sunt alicui, neque alteri per occasionem patrocinii: sed gratis quidem sumere administrationes: pauca vero præbere occasione eorum, quæ pro cingulis dantur codicillis et chartis (15), nam subjecimus etiam descriptionem (16) huic sacræ nostræ legi, declarantem quid competat unamquamque administrationem nostram præbere in sacro nostro laterculo, aut in foro tuæ celsitudinis occasione codicillorum, aut præceptorum: unde et illud abbreviatum est, ne præstet illi maximum damnum.

CAP. II.

De Vicario Asianæ et præside Phrygiæ (17) in comitis Phrygiæ Pacatianæ nomen translatis.

ILlud tamen decernimus, oportere *Vicarium* (18) *Asianæ*, qui est quoque judex Pacatianæ Phrygiæ, non

(1) Manus pura esse oportet judicibus, vide Harm. *initio operis.*

(2) Interest reipublicæ, locupletes habere subditos.

(3) Hinc illud Alexandri Severi apud Lampridium: Necesse est, ut qui emit, vendat. Ego non patiar mercatores potestatum: quos si patiar, damnare non possim. Erubesco enim, punire illum hominem, qui emit et vendit. Seneca 1. *de benef. in fin.* Provincias spoliari, non mirum, quando, quæ emeris, vendere jus gentium est: vice versa æquum est, ut qui non emit, non vendat.

(4) Dato vel concesso uno absurdo vel incommodo, plura sequuntur.

(5) Judicum voracitas fiscum minuit.

(6) Adde *l. 4. ff. ad l. Corn. de sicariis.*

(7) Criminale judicium est ubi de anima periculum est.

(8) Hoc est, de vita.

(9) Principium nequitiæ judicialis est, suffragium ab eis accipere.

(10) Avaritia malorum mater, præsertim in judice, *Luc.* 12. *vers.* 15. *et seq.* 1. *Corinth.* 6. *vers.* 10.

(11) Spes impunitatis homines ad delicta committenda reddit audaciores.

(12) Provinciales non sine metu suos præsides audent accusare.

(13) Imperator consilium sumit ab uxore. Augustas: id est, Imperatrices sic a principe in consilium adsumi, jus receptitium est et antiquum. Sic Octavius Augustus Liviæ uxoris consilium saluberrimum admittit apud Senecam 1. *de Clementia* 9.

(14) Omnes magistratus sine pecunia creandi. Jul.

(15) Chartiaticon est, quod pro chartis datur.

(16) Notitia quid, vide *infr. h. t.*

(17) *Novell.* 145.

(18) Quatuor olim fuerunt vicarii in oriente Asianæ diœceseos, ut hic, Ponticæ, Thraciæ, Macedoniæ. *l. ult. C. de divers. off. et appell. judic.* Erat et præses Phrygiæ Pacatianæ. Ex vicario Asianæ et Præside Phrygiæ Pacatianæ, fit hic comes Phrygiæ Pacatianæ, qui in ea tantum provincia jurisdictionem habet, non in universum tractum Asianum.

ulterius quidem ita nuncupari, sed de cætero *comitem Phrygiæ Pacatianæ* nominari: et percipere de fisco quæ etiam nunc occasione annonarum et capitum pro utraque administratione percipiebat, nihil horum imminuto: non autem duobus officiis uti: sed permixtum et judicis et vicarii unum esse, comitianum existens et nominatum: periculo functionum publicarum et ei et omnibus similiter imminente: utpote uno officio constituto, non dividendo penitus, sed per unam continuationem militantibus universis: quod accipiet quidem propter duplex periculum, annonas, et capita: quæ utraque pridem percipiebat officium: non tamen in altera quadam administratione pridem quidem vicarium, nunc autem spectabilem comitem in Pacatiana Phrygia, non habentem penitus ullum participium in aliis Asianæ provinciæ diœcesibus (1): sed habentem quidem spectabilis comitis Pacatianæ Phrygiæ cognominationem, contentum vero in sola Pacatiana, sicut prædiximus, Phrygia.

CAP. III.

De vicario Ponticæ *sublato* (2) *et in comitis Galatiæ primæ nomen translato* (3).

HOc autem ipsum et in alterutro pridem *vicario* definivimus: dicimus autem eum qui est in Pontica (4) diœcesi, ut non duo consistant de cætero: sed unus *Comes* quidem *Galatiæ* (5) *primæ* nominandus, et habiturus etiam super milites potestatem, sicut habet *et nunc*: et utriusque cinguli percepturus annonas, non tamen foris primam Galatiam: nullam etenim ei aliam penitus damus habere potestatem in *ulla Pontica* regione, sed in sola *Galatia prima*, officio quidem miscendo, et secundum unam (sicut dictum est) intelligendo et numerando conjunctionem, comitiano existente et nominando: nulloque penitus eorum ad alios habente aliquam differentiam: sed unum esse officium sub uno judice unius provinciæ præsule: omni simili officio una cum suo judice circa fiscalia periculum sustinente.

CAP. IV.

Ut nulli judicum liceat mittere vicarios.

NUlli (6) quoque judici (7) penitus concedimus neque civili neque militari mittere per civitates provinciæ quibus præsidet, eos, qui vocantur *loci servatores*, scientibus (8), quia si quid tale fecerint, ipsi cadent administratione, præsumentes alios in officium elevare (9).

CAP. V.

Ut Comitis orientis et præsidis Antiochiæ officium misceatur.

HOc autem ipsum (10) dicimus et in clarissimo comite Orientis (11), et clarissimo judice: et illic enim unam administrationem utramque facimus, habentem quidem et spectabilis comitis Orientis nomen: officio vero uno præsidente comitiano existente et nominando: et primæ solius *Syriæ*, *et Syristensis* (12) *præsidente*, et utriusque administrationis annonas habente, æqualem namque vicariis illum ponimus, ut et ipse cum subjecto sibi officio periculum habeat, et pro fiscalium exactione, et pro civili et publica disciplina.

CAP. VI.

Ut omnes privati præsidibus subjaceant, et executores quoque urbis Constantinopolitanæ.

VOlumus autem omnibus judicibus (13) nostrarum provinciarum omnes subdi: privatos (14) quidem, secundum quod cinguli proprium præmium est, in omnibus causis (15), et universis pecuniariis et criminalibus occasionibus. Qui vero in militiis constituti sunt [et propriis judicibus deputati] etiam istos nihilominus occasione fiscalium et criminalium subdi omnibus eis modis. Sed etiam eos qui hinc (16) descendunt, et ex quolibet foro, qui quascunque exequuntur sententias, licet provinciarum judicibus non sinere amplius aliquid quam sacra nostra constitutione dispositum est, percipere (17) sportularum: scientibus quia si hoc neglexerint, omne damnum ex hoc nostris collatoribus illatum, ipsi persolvent. † Damus autem licentiam eis et referre de eo non solum ad judices, a quibus sunt missi, sed etiam ad nosmetipsos: ut nos hanc agnoscentes causam competenter exequamur. † Si autem ipsi aliquos invenerint propter dignitatis et cinguli (18) supercilium nostris collatoribus violentias irrogantes, licentiam eis damus etiam examinare violentias, et reos inventos privare (19) cingulo: et nostrum ordinem in provinciis adimplere: hoc quod

(1) Diœceses provinciæ.
(2) Postea hic vicarius restitutus Edicto 8.
(3) Cum antea fuisset *vicarius Ponticæ* et consularis Galatiæ primæ, pro utroque unus constituitur, Comes Galatiæ primæ, qui in ea tantum, non in cæteris provinciis Pontici tractus jurisdictionem exerceat, sed Edicto 8. restituitur *vicarius Ponticæ*.
(4) Galatia a Gallis dicta. Stephanus *lib. de urbibus*, γαλάτα. eadem et Gallogræcia. vid. *Justinum*. 25.
(5) Hic derogatur titulo de officio ejus, qui vicem alicujus judicis obtinet.
(6) Præsidi provinciæ. Idem dicendum de defensore civitatis, cui non licet vicarium copulare.
(7) Τοποτηρητάς seu vicarios. Julian. *Nov*. 17. 128. c. 20. 134. c. 2. *ubi vide*. Hi in singulis municipiis absentium vicem sustinent. Delegati plerumque sequuntur præsides, ut legati proconsules. Vicarii munus erat exequi sententias præsidum. *l.* 2. *C. de off. ejus qui vicem alicuj.* excepto jure gladii, *Nov*. 128. *cap*. 20.
(8) Cur ita? quia in singulis civitatibus defensores civitatum præsidum vice funguntur.
(9) Quod scilicet diximus de vicario Africæ, et præside Phrigiæ *cap*. 2. de vicario Ponticæ *c*. 3. *supr*.

(10) Pro Comite Orientis et consulari sive præside Syriæ, *l.* 1. *C. de off. comit. Orient.* constituitur hic Comes, qui in Syria prima tantum administrationem habet. De minuto jure Comitis Orientis vid. Cuj. 8. *obs*. 21.
(11) Καὶ τῶν κυριευτικῶν. Scrimg. καὶ τῶν Κυρρεστικῶν ἡγουμένου. Haloandri Græca editio: et Cyrenensis. Hal. *Latina editio*. Quiristica, *Julian*. Cyrrhestica Cujac. 8. *obs*. 21. Cic. 5. *ad Attic*. 18. Hostis in Cyrrhestica, quæ syriæ pars proxima est.
(12) Præsidibus.
(13) Ιδιωτας, plebejos paganos, ut sit sensus, Præsides jurisdictionem habere in paganos omnibus in causis: in milites, in causis tributorum tantum et similibus causis etc.
(14) Κατὰ τὸ τῆς ἀρχῆς ἴδιον. Scrimg. proat jurisdictionis proprium est. *Hal.*
(15) Militaribus, vid. *tit. C. de off. militarium judicum.*
(16) Id est, ex urbe Constantinopoli in provinciis magisterianos et præfectianos intelligit.
(17) Adde *Novell*. 17. *c*. 3. *Nov*. 86. 124.
(18) Id est, administrationis.
(19) Privare cingulo, est privare dignitate et administratione. Cingulum enim pro administratione sumitur, *l.* 2. *C. ut dignit. ordo.* et *infr.* cingula discernere *c*. 7.

etiam veteribus dictum est legibus. Sicut enim eos omni injusto lucro prohibemus : ita etiam pure cingulis utentes, omni honore et reverentia et honestate frui sancimus.

CAP. VII.

De jurejurando a præsidibus præstando, quod pecuniam nec nomine quidem suffragii dederint.

SIc igitur a nobis cingulis (1) discretis, convenit eum qui sic acceperit administrationem, cum Dei memoria coram (2) nobis, aut si non vacat, coram tua celsitudine, et qui tuam rexerint sedem, et qui semper fuerit gloriosissimo comite sacrarum nostrarum largitionum, et gloriosissimo quæstore sacri nostri palatii, et gloriosissimo comite ubique sacrarum nostrarum privatarum rerum, præsente quoque et per tempora magnificentissimo chartulario (3) sacrorum nostrorum cubiculorum, qui codicillis his apud nos ministrat, jusjurandum dare, *nihil penitus nec quodlibet se præbere, neque occasione suffragii* (4), *neque patrocinii, et neque promittere, et neque de provincia profiteri dirigere, neque gloriosissimis præfectis, neque aliis cingula habentibus, neque iis qui circa eos constituti sunt, nec alteri cuilibet per occasionem patrocinii : sed sicut sine suffragio* (5) *accepit administrationem, a publico percepturus annonas* : (has enim solas accipere eum sinimus) *sic eam puris custodire manibus Deo et nobis pro ea redditurus rationem.* ✝ Sciat enim tua celsitudo, et qui post te easdem conscenderint sedes : quia sive ipsi præsumpserint accipere quicquam ab iis, qui ad prædictas administrationes accedunt, sive proceres ipsi, sive etiam officium tuum, ultra ea quæ occasione consuetudinum (6) a nobis eis definita sunt : quæ scilicet sufficere sola putantes, dari decrevimus : non (7) in parvis pœnam fieri : sed maximi quidem judices accipere aliquid præsumentes ab iis, qui ad administrationes accedunt, aut etiam permittentes suum officium (8) tale aliquid agere, et nunciatum non emendantes : non solum quadruplum reddent totius quantum perceperunt, sed etiam magnam indignationem sustinebunt, et cinguli periculum formidabunt : et qui circa eos sunt, et obediens eis officium, si amplius aliquid quam a nobis concessum est, tentaverint accipere, ipsi quoque subjicientur damnis quadruplæ redditionis, et cadent etiam substantia et (9) cingulo : insuper et suppliciis subjacebunt quæ congruunt delictis eorum.

CAP. VIII.

Ut præsides (10) tributorum exactioni diligenter incumbant.

EOs autem qui ita sine mercede sumunt administrationes, præ omnibus studium habere decet fiscalia (11) vigilanter inspicere, et indevotos quidem et egentes necessitate, cum omni exigere fortitudine, in nullo flexos, neque pro hoc ipso lucrum aliquod omnino considerantes : devotis autem paterne se exhibere : deinde nostros subjectos reservare undique sine violentia, nihil ab ullo eorum percipientes : sed æqui sint in judiciis ; æqui vero in publicis disciplinis : exequentes quoque delicta, innoxios quidem undique custodientes eos, qui puri sunt : reis autem pœnam imponentes secundum (12) legem : et ita præsidentes collatoribus, tanquam (13) patres filiis : diligentes quidem eos qui sunt innocentes : qui vero rei monstrantur, castigantes ac punientes : omnemque justitiam in publicis et privatis documentis eis servantes : et non ipsi soli hoc agentes, sed etiam semper consiliarium (14) talem sumentes, et qui circa eos sunt omnes, ut non videantur illi quidem veluti innoxii esse, per alios autem delinquant atque furentur : hoc quod magis turpe est, ut et participes (15) injustitiarum sumant. Ideoque licebit tuæ celsitudini honestiorum quosdam ad administrationes dirigere, et scientium tributa fiscalia : curialium quippe et aliarum personarum experimentum sui dantium bonum, et ad magistratus opportunorum. Quis enim non diligat eum, et honestate compleri magna putet, si nostro decreto judicioque tui culminis ad cingulum veniat, testimonium quidem habens, quia sit optimus, gratis vero eum suscipiens : non vacans omnino per provincias ulli pravitati, nec quemadmodum quod (16) dedit congreget, nec unde colligat aurum, sed ut hoc solum habeat studium, Deo nobisque semetipsum commendare, et gloria frui optima, et recompensationem sperare præcipuam.

§. 1. Si quis autem præter hoc aliquid egerit, et donec in administratione est judex, furti reus appareat, et probetur aut aurum dans ut (17) accipiat administrationem, aut accipiens ex administratione, (utrumque (18) enim similiter noxium est) sciat quia et confiscationem et exilium sustinebit, et in corpus verbera atque supplicium. Ipsum quoque qui acceperit ab eo (sicut prædiximus) malis subjiciemus maximis puras (19) enim exigimus esse provincialibus judicibus manus : ut collatores custodiamus. Et istæ quidem tam ex legibus quam ex administrationibus imminebunt pœnæ iis qui in prædictis administrationibus sunt, si tale aliquid egerint. Damus autem provincialibus licentiam, si quid apud provinciam injustum, qui administrationem habet, egerit : vel si damnis aliquibus aut calumniis subdat nostros collatores : ut Deo amabiles episcopi et provinciæ primates, preces ad nos dirigant, exponentes cingulum habentis delicta. nos enim hæc agnoscentes dirigemus in provinciam hoc examinaturum (20), quatenus ipse ubi injustitiam fecit, illic (21) quoque pœnas subeat (22) delictorum : ut neque alter quispiam tale aliquid agere præsumat, ad exemplum (23) respiciens.

(1) Cingula Græci vertunt, ἀρχὰς : magistratus a Juliano dicuntur.

(2) Jurare apud quem magistratum gesturi soleant.

(3) Chartularium sacrorum cubiculorum observa. duplex cubiculum fuit Augusti et Augustæ.

(4) Juramenti a magistratum inituris præstandi formulam observa. adde *Nov.* 9. 161. *c.* 1. *l. ult. C. ad l. Jul. repetund.* Goth. Vid. Cicer. *Ep.* 1. et Cassiod. *l.* 11. *var. c.* 8. C. Tacit. *Ann. l.* 4. Quibus adde, quæ de nostris et aliorum moribus notavimus, *Cens. Forens. l.* 4. *cap.* 14. *num.* 13. *et seqq.* S. L.

(5) *Cap.* 1. *supr. h. t.*

(6) Id est præter consuetudines a principe definitas. Consuetudo, *l'ordinaire.*

(7) Id est, pœna non levis infligitur.

(8) Id est, suos officiales, *officiers.*

(9) Καὶ οὐσίας, καὶ ζώνης.

(10) *Novell.* 161. c. 2. Edictum 4. c. 2. §. 2.

(11) Δημόσια. Scrimg. exactiones tributorum. Julian.

(12) Pœnæ ex legibus statuendæ.

(13) Judicis munus, præsidere, et se gerere ad instar patris erga filios. *cap.* 10. *infr.*

(14) Παρεδρεύοντα, Scrimg. adsessorem, Julian.

(15) Particeps delicti puniendus.

(16) Dixi in principio *Supr. h. t.*

(17) *In pr. et c.* 1. *Supr. h. t.*

(18) *l. ult. Cod. ad l. Jul. repetund.* Sic episcopus qui suffragium dedit et qui accipit, puniuntur pari pœna, *l.* 31. *C. de episcop.*

(19) Καθαρὰς, non corruptas. Cruenta mente, pura manu, Apuleius 4. *Florid.*

(20) Ἐξετάζοντα, *enquesteur.*

(21) *Nov.* 69. c. 1. vid. *l.* 28. §. 15. *ff. de pœnis.*

(22) Etiam durante magistratu. vid. Socinum *reg.* 249.

(23) Exemplo peccari solet.

CAP. IX.

Ut præsides quinquaginta (1) *dies faciant in provincia sua, postquam eis successum est.*

NEcessitatem (2) habente eo qui administrationem rexit, secundum priores constitutiones, dum deposuerit fasces, dies quinquaginta (3) in provincia commorari, publice se monstrantem, et ab omnibus suscipientem conventiones. si tamen ante completos quinquaginta dies, fugiens capiatur velut aliquod inhonestissimorum mancipiorum: damus licentiam collatoribus detinere eum in provincia: et omne quod dederunt ei occasione furti, hoc exigere, præsente tamen Deo amabili episcopo, et causam ex non scripto examinante, donec reddat omne quicquid furatus ostenditur. sed etiam ipsos provincinciales, si senserint administratorum furtum, licentiam habere, magis autem necessitatem, hæc referre nobis: ut cognoscentes quia omnino auro vendidit justitiam, prædictis eum subjiciamus pœnis. super quod etiam cœlestibus suppliciis reus erit, transcendens jusjurandum in quo acceperit administrationem. Si autem voluerit ex quacunque causa non completis quinquaginta diebus ex provincia fugere: tunc comprehensus ubicumque degere videtur, revocabitur quidem in provinciam in qua administrabat: omne vero quod inventus fuerit accepisse, restituat in quadruplum.

CAP. X.

Ut omnes provinciales præsidibus suis debitum honorem et solitas acclamationes deferant.

ILlud videlicet observandum, nullam esse nostris subjectis licentiam in (4) alio quodam præter furtum hoc circa judices agere. Non enim si videatur vehementissimus indevotis propter fiscalium exactionem, aut propter delictorum executionem, dabimus subjectis agere aliquid adversus eum. Ex diverso autem etiam pœnis eos omnium amarissimis subjugamus, si eos qui puris usi sunt manibus, et fiscalium exactionem cum omni detulerint subtilitate, postea deponentes administrationem injuriari præsumpserint, et non cum omni favore post legitimum tempus provincias relinquentes deduxerint. Opertet enim eos qui post hanc legem nostram faciendi sunt clarissimos subjectarum provinciarum judices, considerare quanta quidem perfruentur gloria tales apparentes: quantis autem sint incursuri difficultatibus, legem hanc solvere quantum ad se præsumentes. Erit enim absurdum, si eos quidem qui in vilibus capiuntur furtis, ipsi torquebunt, et non primitus quiescant donec reddant furta: ipsi autem innoxii manserint in maximis constituti furtis, et neque apud subjectos erubescentes exemplum, cum liceat eis honestis et liberis et undique laudandis ostendi, et a nobis habere testimonium et spem.

§. 1. Non sinimus autem nec spectabilibus judicibus, nec alteri alicui quamlibet eis oppressionem aut injustitiam inferre, aut civilibus omnino causis communicare: ut et nos eis honestatem servemus, et illi puritatem nobis devotionemque restituant. Sciant enim omnes subjecti, quia propter eorum utilitatem, et undique eorum indemnitatem, et ut per omnem agantur quietem, et non cogantur provincias (5) relinquere, et in peregrinis affligi, propterea præsentem legem scripsimus, Deo eam voventes, et præsentibus (6) venerabilibus maximæ (7) ejus communionis festivitatis diebus, ut (8) omnibus liceat patres suscipere magis judices, quam fures et solicitatores, et eorum substantiis insidiantes.

§. 2. Oportet quoque (9) vos nostros subjectos scientes quantam vestri posuimus providentiam, cum omni devotione publica, sine imminutione tributa persolvere: et neque administratorum egere necessitate, sed ita devotos vosmetipsos præbere, ut nobismetipsis ostendatur operibus, quia et ipsi pro hujusmodi clementia propriam nobis devotionem restituetis et merito habebitis omnem a judicibus occasione devotionis favorem et providentiam: Illud scientes, quia judicibus imminet undique fiscalium periculum, et manifestum est, quia proprio suo periculo administrationes assumunt, et vos hæc agnoscentes, et omnimodo evitate indevotionem (10), et nolite vestras voluntates ita præbere inobedientes, quatenus eorum præsidum egeatis vehementia, quam necessarium est eos assumere propter inevitabilem (11) fiscalium exactionem: scientibus vobis nostris subjectis, quia militares (12) expensæ, et hostium incursiones multa egent diligentia, et non possunt citra (13) pecunias hæc agi, causa videlicet nullam recipiente dilationem, neque nobis concedentibus despici Romanorum terram diminutam, qui et Libyam omnem reparavimus (14), et Vandalos (15) in servitutem redegimus, et plurima adhuc, et majora horum speramus a Deo percipere et agere, pro quibus competens est fiscalia tributa sine (16) imminutione et devote et secundum definita exigi tempora. Quapropter si vos quidem devote occurratis judicibus, illi vero facilem et (17) præparatam fiscalium illationem in vos exhibuerint: et judicum laudabimus studium et vestram approbabimus voluntatem, et undique una quædam erit optima consonaque præsidentium, et quibus præsident, congruentia magna.

CAP. XI.

Ut omnes Deo gratias agant hujus legis latæ gratia.

ITaque Deo et salvatori nostro Jesu Christo omnes similiter offerant hymnos pro hac lege, quæ eis dabit et patrias habitare caute, et proprias facultates habere

(1) Vid. *Nov.* 161. *cap.* 1.

(2) Hinc sumpta est Authentica, Si vero. *Cod. ut omnes judices.*

(3) *Novell.* 95. 128. 161. *l.* 1. *C. ut omnes judic. tam civil. quam crim.* l. 3. *C. de adsessorib. l.* 3. *C. de silentiariis. l. ult. C. de dignit.* hoc spatio temporis tutores se excusare debent, *l.* 13. *ff. de excusat. tut. l.* 6. *C. h. t.*

(4) Sensus est: Licentia illa, de qua dictum *cap.* 9. *Supr.* provincialibus data est, si de furto arguere præsidem voluerint, in aliis causis ante dicta observatio cessat. Jul.

(5) Facit *l.* 6. §. 5. *ff. de offic. præsid.*

(6) Id est, instantibus.

(7) *Τῆς μεγάλης αὐτοῦ καὶ κοινοτάτης ἑορτῆς ἡμέραις.* Scrimg.

(8) Id est, id studemus hac lege perficere, ut judices provincialibus sint parentum loco *c.* 8. *Supr. h. t.*

(9) Id est, oportet vicissim vos (qui nobis estis subjecti) scientes etc.

(10) *Ἀγνωμοσύνην.*

(11) *Ἀπαιρέτητον*, id est, inexcusabilem.

(12) Militares expensæ moram dilationemve non admittunt. *ut hic.*

(13) Pecunia nervus belli. *Leo Novell.* 52. *in princ.*

(14) Recuperavimus. vid. *l.* 1. 2. *C. de off. præf. præt. Afr.*

(15) Qui Libyam et Carthaginem occupabant.

(16) *Ἀνελλιπῶς.*

(17) Ex *προχείρου*, *preste, et en main.*

firmissime, et judicum frui justitia. Nam et nos propterea eam posuimus: ut et justitiam, quæ in lege (1) est, valeamus domino Deo vovere, et nosmetipsos et nostrum commendare imperium, et non videamur despicere homines oppressos, quos nobis tradidit Deus: ut eis per omnia parcamus, ejus sequentes benignitatem. Ideoque quantum ad nos consecretur (2) hæc lex Deo: eo quod nihil in mentem nostram veniens boni pro tuitione subjectorum relinquimus. Volentes enim inhonesta hæc et servilia (3) furta perimere, et nostros subjectos in quiete a provincialibus judicibus conservare: propterea festinavimus gratis (4) administrationes eis dare: ut nec ipsis liceat delinquere, et abripere subjectis, quorum causa omnem perferimus laborem, dedignantes (5) imitari eos, qui ante (6) nos imperaverunt, qui pecuniis (7) ordinabant administrationes: sibimetipsis auferentes licentiam administratoribus nocentibus increpandi juste, et ipsi ea quæ percipiebant, celando, justi putati et proprios collatores propter hoc abripere a malis judicibus non valentes: unde nec ipsis judicibus increpare poterant agere caste, occasione prædictæ causæ. Nos autem sufficientem imperio quæstum esse putamus, ut collatores sola fiscalia conferant tributa, et nihil aliud extrinsecus quæratur, quod subjectis omnem commoveat vitam.

CAP. XII.

In quibus causis a præside detenti, fori præscriptionem non habeant.

QUod autem primitus a nobis dictum est adhuc majori opere, et subtiliori complecti existimavimus legislatione, quatenus nostra intentio omnibus fiat aperta. Sancimus enim clarissimos subjectarum provinciarum administratores citra omne factos pecuniarum suffragium (8), et ab his dati jurejurandi (9) memores, habere, et hanc a nobis licentiam, ut nulla sit ulli apud eos penitus fori (10) præscriptio, neque in iis quæ committuntur ab aliquibus violentiis, neque in criminibus, et quæ hinc oriuntur læsionibus, neque in seditionibus publicis, neque in publicorum tributorum exactionibus: sed omnes similiter subjacere horum jurisdictioni, non expectantium neque præcepta suscipere a judicibus, quibus subjecti sunt, neque nuntiare ad eos, sed contentos esse hac nostra lege, per quam omnem eis potestatem præbemus: nemine licentiam habente penitus in prædictis causis neque privilegio uti quolibet, neque ex hoc sibimet imperare, ut delinquat innoxie. Non enim qui omni abstinent acceptione (11) judices, aliud quiddam Dei, et legis nostroque præponent timori: sed ad illum respicientes servabunt subjectis justitiam, omnia secundum nostras judicantes, et agentes leges.

§. 1. Quia enim milites, et hujusmodi in provinciis constitutos eis subjicimus: neque in hoc egebunt præcepto cujuspiam proprio, aut a nobis, aut a nostris Judicibus, sed præsenti lege utentur, et hanc eis ostendent, ut auxilientur (12) eis utentibus judiciali fiducia, scientibus quia nisi hæc egerint, et emolumentorum et militiæ sustinebunt casum, et in corpus periculum patientur: ut nobis nullo alio penitus opus sit judice, et aut latronum insecutores (13), aut appellatos violentiarum (14) inhibitores, magis autem fures aut violentos mittere occasione quidem quasi rationabili utentes, ipsos autem omnium pessima facientes. Cum enim judices provinciarum uniuscujusque maximorum judicum compleant officium, et pro omni alio cingulo provinciis sufficiant, et ad ea quæ ex nostris legibus super eis decreta sunt: qui præsumat, aut fori præscriptione, aut hujusmodi aliquo apud eos uti?

CAP. XIII.

De latrunculatoribus (15) et viocolytis, et aphoplistis.

INterdicimus autem et gloriosissimo magistro militum Orientis, et omnibus nostris judicibus, aut latronum insectatores (16) aut violentiarum (17) inhibitores, aut armatos (18), aut aliquos tales destinare in provincias. Sciant enim qui ad hoc instituti post hanc nostram legem præsumpserint, quoniam capti ab his nostris judicibus provinciarum, et in vincula redigentur, et ad nos causa nuntiata, a nobis summum periculum sustinebunt. et qui hujusmodi eis præcepta tradiderint, triginta librarum auri sustinebunt pœnam: et majorem insuper ac vehementiorem nostram indignationem experientur. Oportet igitur Judices provinciarum tanquam promeritos a nobis potestatem, sic causis uti, ut juste et legitime sint omnibus metuendi: scientes, quia si data a nobis administratione, male et indigne abutantur a nobis concessa sibi licentia, subjacebunt suppliciis, quæ primitus diximus: et donec administrationes habent, hæc perferentes, et dum eas deposuerint, majori adhuc experientur periculo. Non enim eis damus licentiam antequam legitimum quinquaginta (19) dierum compleatur tempus, a provinciis, in quibus administraverint, discedere, aut per occasionem revocatoriæ (20), aut per occasionem fugæ, aut per aliam quamlibet causam: scientibus (sicut prædiximus) sive ad hanc veniant felicissimam civitatem, sive in quamcunve regionem, ad provinciam denuo revocati, cui præfuerunt, pœnas sustinebunt omnes, quas prius diximus.

(1) Divina scil.
(2) Imperator hanc constitutionem, Deo consecrat *ut hic*: et vovet, *c.* 10. §. 1. *supr.*
(3) Judicis peculatus, furtum servile.
(4) Ut cum lucrum gratis accipiant, dent etiam et conferant suas operas gratis.
(5) Pulchrum imperatori, non imitari scelera antecessorum.
(6) Ante Justiniani tempora, dignitates erant mercales.
(7) An æquum sit et utile, dignitates pecuniis comparari, dixi *in princ. supr. h. t.*
(8) *c.* 1. *supr. h. t.*
(9) *c.* 7. *supr. h. t.*
(10) Nemo in criminali causa, neque in tributorum exactione, neque in populari seditione, præsidi provinciæ objicit fori præscriptionem. Julianus *hic.* adde *l.* 3. *in fin. ff. de off. præsid.*
(14) Pecuniæ scil.
(12) *Un juge peut demander main forte au premier venu, l. qui restituere.* 68. *ff. de rei vind.*
(13) Vide *c.* 13.
(14) Vide *d. c.* 13. *Infr. h. t.*
(10) Vide Rittershus. *in exposit. Novell. part.* 13. *cap.* 5. Am.
(16) Ληςοδιώκτας, ut *Novell.* 128. *c.* 21. 134. *c.* 1. latrunculatores. Julian.
(17) Βιοκωλύτας. Ii sunt, qui vim, impressionem, et deprædationem arcent. Fuit olim specialis βιοκωλύτης in Phrygia utraque, Pisidia, Lycaonia, et Lydia.
(18) Αφοπλιςάς. *Novell.* 128. *c.* 21. id est eos, qui privatis hominibus arma habere non concedunt, ne rapinas, aut cædes faciant. *Julian.* vid. *Novell. de armis*, *et Edictum de Vicario Ponticæ.* Illud adjiciendum, vetari, ne præsides occasione ἀφοπλισμȣ̃ provinciales opprimant, *l. ult. C. de metallar.*
(19) Vide *c.* 9. *supr. h. t.*
(20) Concessæ scil. a principe.

CAP. XIV.

Quomodo aut apud quem jurare debent Magistratus, et de exigenda ab his cautione.

JUsjurandum vero dabunt hoc quidem quod superius diximus (1). Si vero aliquibus in provinciis existentibus mittantur singuli codicilli, et coram Deo amabili Episcopo Metropolitano, et qui in eis primates sunt, jusjurandum subibunt, et ita singuli suscipient actiones, tua quippe celsitudine providente, sive in hac maxima civitate perceperit aliquis administrationem, sive in provincia: ei codicilli ejus transmittantur a tua celsitudine: ut ipse qui accepit, cautionem faciat fisco, *De tributorum inculpabili exactione*, sicut ipse pure probaveris. † Posita sit autem lex hæc a nobis, in omnibus administrationibus a nobis nominandis, et ex præsenti tempore sine suffragio percipiendis: nam quæ præcesserunt pridem, positis subjaceant legibus. nulla pœna horum quæ in hac nostra lege determinata sunt, imminente hactenus (2) administrationes habentibus: nisi tamen et ipsi post insinuationem hujus legis furati capiantur.

EPILOGUS.

† Hæc igitur tua celsitudo universa cognoscens, in omnibus gentibus sub se constitutis fieri manifesta procuret, solenniter præceptis utens apud omnes provinciarum præsides: ut ipsi cognoscentes nostrum circa subjectos studium, et quantam habemus, circa ordinationem judicum voluntatem, considerent quanta eis bona participantur (3), neque imperii famulitio (4) pro eorum felicitate parcentes. Dat. BELISARIO præfecto, 16. Kal. Maji, 535.

Edictum (5) scriptum in omni terra Deo amabilibus archiepiscopis et sanctissimis patriarchis.

TRaditæ nobis a Deo reipublicæ curam habentes, et in omni justitia vivere nostros subjectos studentes, subjectam legem conscripsimus: quam et tuæ sanctitati, et per eam omnibus qui tuæ provinciæ sunt, facere manifestam, bene habere putavimus. Tuæ igitur sit reverentiæ et cæterorum hæc custodire: et si quid transcendatur a judicibus, ad nos (6) referre: ut nihil contemnatur horum, quæ sancte et juste a nobis sancita sunt. Sic enim nos quidem nostrorum subjectorum miserati, quoniam supra fiscalium functionum exactionem, etiam maximas sustinent ex furto judicum violentias, propter factas provinciarum venditiones, hæc auferre per subjectam studuimus legem. Vos autem si negligentes non referatis, a nobis quidem consecratam Domino Deo: rationem reddetis apud eum pro aliorum injustitia, si quod non agnoscentibus nobis damnum apud vos hominibus inferatur: sed oportet præsentes vos provinciis, et pro eis ac reliquis detestantes, manifestos nobis facere et rectos judices, et transcendentes hanc legem nostram, quatenus utrosque cognoscentes hos quidem puniamus, illis autem repensemus. Cumque lex publice proposita fuerit, et omnibus manifesta: tunc intus (7) recondatur in sanctissima ecclesia cum sacris vasis, utpote, et ipsa dedicata Deo, et ad salutem ab eo factorum hominum scripta.

† Facietis autem melius et illic habitantibus universis hominibus utilius, si eam insculpentes aut tabulis (8) aut lapidibus in porticibus sanctissimæ ecclesiæ describatis, plenam præbentes omnibus horum quæ sancita sunt lectionem atque possessionem.

CAP. I.

De defensoribus civitatum.

SI vero pro judicum puritate hanc habuimus providentiam: palam est quia multo magis defensoribus non permisimus nec quicquam accipere, nec dare. Dabunt enim concessis sibi præceptis in foro gloriosissimorum præfectorum (si quidem majores (9) sint civitates) sol. IV. (10) si vero minores sint, sol. III. et ultra hæc, nihil. Accipient autem nihil ab ullo, si aliquis ex fisco solennis eis quæstus erit. aut si nihil ex fisco percipiunt: nihil ultra quam sacra nostra statutum est constitutione, percipiant: alioqui si quid accipere capiantur, aut ipsi aut qui vocantur eorum chartularii, aut alter quispiam qui circa eos sunt: illi quadruplum restituent quod acceperunt, et hac solicitudine repellentur: insuper exilio perpetuo mulctabuntur: et in corpore castigati, reddent provinciam viris bonis pro malis defendendam. Eritis autem et in hoc custodes vos et inhibentes quæ contra hæc fiunt, et insinuantes: ut neque lateat aliquid horum quæ delinquuntur, neque latendo sit impunitum: sed omnis æquitas atque justitia nostris subjectis floreat. Si vero etiam hactenus judices non post insinuationem hujus legis omni abstineant furto: sciant et ipsi hujus legis pœnæ se esse subjectos.

Scriptum est exemplar Edicti Constantinopolitanis habens ita.

QUantam subjectorum posuimus providentiam, ostendit a nobis nuper posita lex, quam ad gloriosissimos nostros præfectos scripsimus. Sed competens est et vos ipsos scire nostram providentiam quam circa omnes homines habemus, et propterea legem ipsam et in edicti proposuimus figuram, ut et vos domino Deo ac Salvatori nostro Jesu Christo, juste referatis hymnos (11), et nostro imperio, quia omnem pro vestra utilitate perferimus laborem.

(1) *C. 7. supr. h. t.*
(2) Leges non trahuntur ad præterita, *l. 7. C. de legib.*
(3) Id est, quanta eis bona contulerimus.
(4) Antea ita legebatur: imperii medelæ, οὐδὲ τῆς βασιλικῆν θεραπείας διὰ τὴν αὐτοῦ εὐδαιμονίαν φεισάμενος. Scrimg. id est, cum neque regio famulitio (ob eorum utilitatem) pepercerimus. Imperii porro famulitium hic appellat Præsides provinciarum, qui velut imperii regnique famuli: qui Imperatori in id famulantur ac ministrant, ut provinciæ tutæ sint et quietæ.
(5) Vide Edictum 1. Justiniani.
(6) Episcopi munus, referre ad principem, si quid magistratus delinquit.
(7) Leges recondi interdum solitæ in cimeliis Ecclesiæ. *Nota*: adde *l. 4. in fin. ff. familiæ.*
(8) Leges interdum insculptæ tabulis et lapidibus in porticibus Ecclesiæ, *ut hic*: facit *l. 2. §. 4. ff. de origin. jur.* Interdum etiam lectæ in Ecclesiis. *l. 20. in fin. C. Theod. de Episcop.*
(9) De majoribus et minoribus civitatibus alias dixi.
(10) Julianus legisse videtur 60. et ibidem in ora legit, 50. vel 16.
(11) *C. 11. supr. h. t.*

Notitia (1) *eorum quæ ab unaquaque subditarum administrationum debent præberi circa consuetudinem quantitatis, ab iis qui administrationes habent: nullo præsumente extra ea, quæ subscripta sunt, nequaquam requirere amplius aliquid.*

§. 1. A spectabili comite (2) Orientis [sic:] in (3) sacro cubiculo, sol. LXIII. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, cum quatuor scriniariis sacri laterculi sol. num. L. ejus adjutori, sol. III. officio gloriosissimorum præfectorum prætoriorum pro jussione, sol. LXXX.

§. 2. A proconsule Asiæ ita: in sacro nostro cubiculo, sol. num. XIII. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum cum quatuor scriniis sacri laterculi, sol. n. XL. ejus adjutori, sol. n. III. officio gloriosissimorum præfectorum prætoriorum pro jussione, sol. n. LXXX.

§. 3. A spectabili comite (4) Phrygiæ Pacatianæ ita: Chartulariis tribus sacri nostri cubiculi, sol. n. IX. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. n. XXIV. ejus adjutori, sol. n. III. officio gloriosissimorum præfectorum prætoriorum, pro jussione, sol. n. L.

§. 4. A spectabili comite (5) Galatiæ primæ ita: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. n. IX. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. n. XXIII. ejus adjutori, sol. n. III. officio gloriosissimorum præfectorum prætoriorum, pro jussione, sol. n. L.

§. 5. A vicario Longimuri (6) ita: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. n. IX. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. XXIV. ejus adjutori, sol. III. officio gloriosissimorum præfectorum prætoriorum, pro jussione, sol. n. XL.

Et quæcunque administrationes consulariæ sunt. [IX.]

§. 6. A judice (7) Palæstinæ (8) primæ ita: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. IX. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. XXIV. ejus adjutori, sol. III. officio gloriosissimorum præfectorum prætoriorum, pro jussione, solid. n. XL.

§. 7. A præside Palæstinæ secundæ sic (9): Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. IX. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. XXIV. ejus adjutori, sol. III. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. XL.

§. 8. A Præside Phœniciæ maritimæ sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. IX. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. XXIV. ejus adjutori, sol. III. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, fol. XL.

§. 9. A præside Syriæ secundæ sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. IX. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. XXIV. ejus adjutori, sol. III. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. XL.

§. 10. A præside Theodoriadis sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. IX. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. XXIV. ejus adjutori, sol. III. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, fol. XL.

§. 11. A præside Osdroenæ sic (10): Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. IX. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. XXIV. ejus adjutori, sol. III. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. XL.

§. 12. A præside Ciliciæ (11) primæ sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. IX. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. XXIV. ejus adjutori, sol. III. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. XL.

§. 13. A præside Cypri (12) sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. IX. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. XXIV. ejus adjutori, sol. III. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. XL.

§. 14. A præside Pamphyliæ (13) sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. IX. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. XXIV. ejus adjutori, sol. III. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. XL.

§. 15. A præside Bithyniæ (14) sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. IX. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. XXIV. ejus adjutori, sol. III. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. XL.

§. 16. A præside Hellesponti sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. IX. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. XXIV. ejus adjutori, sol. III. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. XL.

§. 17. A Præside Lydiæ (15) sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. IX. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. XXIV. ejus adjutori, sol. III. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. XL.

§. 18. A præside Phrygiæ salutaris (16) sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. IX. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol XXIV. ejus adjutori, sol. III. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. XL.

§. 19. A præside Pisidiæ (17) sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. IX. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. XXIV. ejus adjutori, sol. III. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. XL.

§. 20. A præside (18) Lycaoniæ sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. IX. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. XXIV. ejus adjutori, sol. III. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. XL.

§. 21. A Præside Novæ Justinianæ sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. IX. primicerio cla-

(1) Adde et alia *l.* 1. 2. *C. de off. præf. præt.* vide et aliam in *l.* 12. §. 1. *C. de prox. sacr. scrin.*
(2) *Supr. cap.* 5.
(3) Εν τῷ θείῳ ἡμῶν κȣβȣκλείῳ.
(4) *Cap.* 2. *Supr. h. t.*
(5) *Cap.* 3. *supr. h. t.*
(6) Τȣ̃ Μακρȣ̃ τείχȣς, seu Thraciarum. vide *Nov.* 26.
(7) Απὸ τȣ̃ ἄρχοντος, a Præside; ita legitur apud Scrimger.
(8) *Nov.* 103. *c.* 3. *in fin. Infr.*
(9) Adde de præside Palæstinæ tertiæ §. 38. *Infr. h. t.*
(10) Eadem Osrhoena dicitur.
(11) Hodie Turcomannia et Pinichia.
(12) De secunda vide §. 42. *Infr. h. t.*
(13) Hodie Serilia, *Giravæ Alphons. Adriano*, Zina *Thevelo*, Caramania *Bellonio*, qua ad mare, Scandelorum: qua ad Septentrionem Caramaniam, nuncupari scribit Marius Niger, de Pamphylia dixi alias.
(14) Hodie *Bursia*, ut Gyrava refert. *Becsangiat*, ut Castaldus
(15) Ea in scripturis Lud.
(16) Σχλȣταρίȣς. Phrygiam, hodie appellari *Sarne* tradit Castaldus
(17) *Nov.* 24. *infr. h. t.*
(18) Prætore *Nov.* 25. *infr. h. t.*

issimorum tribunorum notariorum, sol. xxiv. ejus adjutori, sol. iii. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. xl.

§. 22. A præside Armeniæ secundæ (1) sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. ix. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. xxiv. ejus adjutori, sol. iii. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. xl.

§. 23. A præside Armeniæ magnæ sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. ix. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. xxiv. ejus adjutori, sol. iii. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. xl.

§. 24. A præside Cappadociæ (2) primæ sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. ix. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. xxiv. ejus adjutori, sol. iii. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. xl.

§. 25. A præside Cappadociæ secundæ sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. ix. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. xxiv. ejus adjutori, sol. iii. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. xl.

§. 26. A præside (3) Hellenoponti sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. ix. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. xxiv. ejus adjutori, sol. iii. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. xl.

§. 27. A præside Europæ sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. ix. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. xxiv. ejus adjutori, sol. iii. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. xl.

§. 28. A præside (4) Thraciæ sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. ix. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. xxiv. ejus adjutori, sol. iii. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. xl.

§. 29. A præside Rhodopeæ sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. ix. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. xxiv. ejus adjutori, sol. iii. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. xl.

§. 30. A præside Æmimontis (5) sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. ix. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. xxiv. ejus adjutori, sol. iii. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. xl.

§. 31. A Præside Cariæ sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. ix. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. xxiv. ejus adjutori, sol. iii. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. xl.

§. 32. A præside Lyciæ (6) sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. ix. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. xxiv. ejus adjutori, sol. iii. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. xl.

§. 33. A præside Augustanicæ primæ (7) sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. ix. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. xxiv. ejus adjutori, sol. iii. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. xl.

Et quæcumque præsidiales, aut correctoriæ administrationes sunt.

§. 34. A præside Libyæ superioris sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. ix. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. xv. ejus adjutori, sol. iii. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. xxxvi.

§. 35. A præside (8) Ægypti primæ sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. ix. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. xv. ejus adjutori, sol. iii. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. xxxvi.

§. 36. A præside Ægypti secundæ sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. ix. pricerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. xv. ejus adjutori, sol. iii. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. xxxvi.

§. 37. A præside Augustanicæ secundæ sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. ix. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. xv. ejus adjutori, sol. iii. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. xxxvi.

§. 38. A præside Palæstinæ tertiæ (9) sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. ix. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. xv. ejus adjutori, sol. iii. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. xxxvi.

§. 39. A præside Arabiæ sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. ix. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. xv. ejus adjutori, sol. iii. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. xxxvi.

§. 40. A præside Euphratensis sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. ix. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. xv. ejus adjutori, sol. iii. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. xxxvi.

§. 41. A præside Mesopotamiæ sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. ix. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. xv. ejus adjutori, sol. iii. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. xxxvi.

§. 42. A præside Ciliciæ secundæ (10) sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. ix. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. xv. ejus adjutori, sol. iii. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. xxxvi.

§. 43. A præside (11) Armeniæ primæ (12) sic: Spe-

(1) De prima vid. §. 43. *infr. hic.*

(2) Hodie Almasia *Castal.* Genech. Theveto, Toccatu Alalu-en Pineto.

(3) Moderatore. *Nov.* 28. quæ est περὶ τοῦ μοδεράτωρος ἑλλησπόντου. et 6. *Eclog.* 11. περὶ τοῦ μοδεράτωρος τουτέστιν ἁρμοστοῦ ἑλλησπόντου.

(4) Prætore. *Nov.* 26. *infr.*

(5) De Agerochio præside Æmimontis Thraciæ, adde inscriptionem *Nov.* 32.

(6) Lycia hodie Briegnja, Gyravæ: Bene-saacan Theveto: Aldinelli, Castaldo.

(7) De secunda vide §. 37. *infr.*

(8) Plures alibi dignitates Ægypti recenset, Prætores, comites, exconsules, moderatores, *Nov.* 23. *cap.* 3.

(9) De prima et secunda vid. §. 6. 7. *supr.*

(10) De prima vide §. 12. *supr.*

(11) Vel proconsule, *Nov.* 20. *c.* 3.

(12) De secunda et magna vide §. 22. *et* 23. *supr. hic.*

ctabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. IX. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. XV. ejus adjutori, sol. III. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. XXXVI.

§. 44. A præside Galatiæ secundæ (1) sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. IX. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. XV. ejus adjutori, sol. III. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. XXXVI.

§. 45. A præside Honoriadis sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. IX. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. XV. ejus adjutori, sol. III. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. XXXVI.

§. 46. A præside Insularum (2) sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. IX. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. XV. ejus adjutori, sol. III. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. XXXVI.

§. 47. A præside Mysiæ secundæ (3) sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. IX. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. XV. ejus adjutori, sol. III. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. XXXVI.

§. 48. A præside Scythiæ sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, sol. IX. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum, sol. XV. ejus adjutori, sol. III. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussione, sol. XXXVI.

§. 49. (4) Pro uniuscujusque civitatis defensore, si quidem sit metropolis, [pro metropoli] apud officium gloriosissimorum præfectorum prætoriorum dandi sunt solidi num. IV. si vero alterius civitatis, solidi III. et ultra hæc nihil. Nec enim defensores vel dare judicibus, nec alteri cuiquam, nec accipere volumus; nisi quædam sint [cum ab his volo: præsideant] consuetudinis: scientibus eis, quia si nuntietur nostræ potestati de aliquo eorum quia prævaricatur quæ a nobis sancita sunt: et quod receperint, quadruplum reddent: et officio soluto, exilium habitabunt continuum: cum etiam provinciarum judices si hoc neglexerint, et defensores sinant rapere: non modicam et ipsi sustinebunt pœnam. Dat. 17. Kal. Maji, *Constantinop.* BELISARIO V. C. Cons. 535.

SCriptum est exemplar hujus Dominico gloriosissimo præfecto apud Illyricum prætoriorum. Sed ita quidem adjectionibus jusjurandum subeant, secundum proprium de hoc facto indiculum (5) sacramentum, cujus exemplar etiam directum est tuæ celsitudini. Qui vero administrationem suscipiunt a tua celsitudine, directos hinc eis a nobis codicillos suscipiant, præsente Deo amabili civitatis in qua degunt, episcopo, et aliis qui in civitate sunt, in judicio tuæ celsitudinis congregatis, et officio omni tuo: coram quibus etiam codicillos accipiant, et jurent prædictum jusjurandum, et maxime hoc præcipimus coram curialibus agi, quos competens est magna frui et a tua celsitudine, et qui idem ferent cingulum. † Optima autem erit providentia et studium, ut nihil ab eis tu lucreris omnino, neque permittas eos ab ullo lædi: eos enim qui hanc nituntur iniquitatem, quatenus et felicissimo nostro utantur exercitu, et reliquas curiales adimpleant functiones: quia non oportet talia attentari solatia, ut possit referri ad tantam tarditatem? nihil enim nobis tam commendat tuam celsitudinem, quomodo circa curiales uniuscujusque civitatis providentia, quam præberi volumus istis et a tua celsitudine, et a cinguli semper successoribus. Quapropter dum codicillos dederis (6) administrationes accipientibus a te, aut præsente, hoc eis tuam denuntiare volumus sedem, ut curialibus omnem ferant favorem, nihil penitus ab eis accipientes. Prohibeatur autem et ab aliis eis afferri damna: et agnoscant per te, quia si præter hoc aliquid egerint, pœnis subjacebunt gravissimis. † Sicut enim curialibus parcere te volumus, ita et defensorum (7) castigare et retinere avaritiam sancimus, et ab eis præsumere accipere a nostris subjectis, nisi secundum quod eis administrat respublica: aut si (8) non est aliquod eis publicum solatium, quantum inculpabilis antiquitas definivit: ut a spontaneis ipsis magis quam ab invitis accipiant, et hoc parum, et quantum eis ad mediocrem sufficit vitæ gubernationem. Sciant enim, quia (9) si citra hæc aliquid acceperint: non solum quadrupli subjacebunt pœnæ, sed etiam exilium habitabunt continuum: prius eis plagis corporeis infligendis.

TIT. III.

JUSJURANDUM (10) QUOD PRÆSTATUR AB IIS QUI ADMINISTRATIONES ACCIPIUNT.

JUro ego per Deum omnipotentem, et filium ejus unigenitum, dominum nostrum Jesum Christum, et Spiritum sanctum, et per sanctam gloriosam Dei genitricem, et semper virginem Mariam, et per quator Evangelia quæ in manibus meis teneo, et per (11) sanctos Archangelos Michaelem, et Gabrielem, puram conscientiam germanumque servitium me servaturum sacratissimis nostris dominis Justiniano, et Theodoræ conjugi ejus, occasione traditæ mihi ab eorum pietate administrationis: et omnem laborem ac sudorem cum favore, sine dolo, et sine arte quacumque suscipio in commissa mihi ab eis administratione de eorum imperio atque republica: et communicator (12) sum sanctissimæ Dei Catholicæ et Apostolicæ ecclesiæ: et nullo modo vel tempore adversabor ei: nec alium quemcumque permitto, quantum possibilitatem habeo. Juro quoque idem jusjurandum, quod nulli penitus neque (13) dedi neque dabo occasione dati mihi cinguli, neque occasione patrocinii, neque promisi, neque professus sum de provincia mittere, neque mittam, neque occasione dominici suffragii, neque famosissimis præfectis administrationem habentibus, neque iis qui cir-

(1) De prima vide §. 4. *supr. hic.*
(2) *Novell.* 41.
(3) Vide *Nov.* 11. *infr.*
(4) Omissa est hic Macedonia secunda, et aliæ, de quibus *Nov.* 11. *infr.*
(5) Infra positum. *Hal.*
(6) Præfecti prætorio codicillis dignitatem dabant præsidibus provinciæ, et sic a præfectis ipsis Prætorio, codicillos suos accipiebant provinciarum præsides.
(7) Defensorum avaritia coercenda, de defensoribus v. *Nov.* 15.
(8) Salaria interdum nulla ex publico defensores habuerunt.
(9) Pœna defensorum aliquid præter leges accipientium.
(10) Formulam jurisjurandi observa.
(11) Jurare per sanctos Archangelos soliti magistratus, Justiniani tempore.
(12) Huc refer formulam jurisjurandi a Concellario Galliæ præstandi, ex Lucio 3. *Placit.* 7. *num.* 1.
(13) *l.* 15. 20. *C. de episcop. aud. l. ult. C. de postulando l.* 9. *C. de divers. off.*

ea eos sunt, neque alii hominum ulli: sed sicut sine suffragio percepi cingulum, sic etiam pure me exhibebo circa subjectos piissimorum nostrorum dominorum: contentus iis quæ statutæ sunt mihi de fisco annonis.

† Et primum omne habebo studium, ut fiscalia (1) vigilanter inspiciam: et indevotos quidem, et indigentes necessitate, cum omni exigam vehementia, nequaquam subinclinatus, neque ob hoc lucrum ipsum omnino considerans, aut per gratiam vel odium exigens aliquem citra quam competit, aut concedam alicui: devotos autem paterne tractabo, et subjectos piissimorum nostrorum dominorum illæsos undique, quantum possibilitatem habeo, custodiam. † Et æquus in causis utrique parti, et in publicis disciplinis ero: nullique parti citra quam justum est, præstabo: sed exequer universa delicta, et omnem æquitatem servabo secundum (2) quod mihi visum fuerit justum: et eos quidem qui innoxii sunt, undique innoxios illæsosque conservabo: noxiis autem imponam supplicium secundum legem, et omnem justitiam (sicut jam dictum est) in publicis et privatis contractibus eis servabo: et si comperero fiscum injustitiam pati, non ego solum hoc ago, sed etiam semper mihi assidentem (3) talem studebo assumere, et circa me omnes: ut non ego purus quidem sim, qui vero circa me sunt, furentur et delinquant. Si quis autem inveniatur circa me talis: et quod fit ab eo, me sanare et eum expellere. † Si vero non hæc omnia ita servavero: recipiam hic et in futuro seculo in terribili judicio magni Domini Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi: et habeam (4) partem cum Juda (5), et lepra Giezi (6), et tremore Cain (7): insuper et pœnis quæ lege eorum pietatis continentur, ero subjectus. Scriptum est exemplar hujus Dominico gloriosissimo per Illyricum prætoriorum præfecto.

TIT. IV.

UT ETIAM ECCLESIA ROMANA (8) CENTUM (9) ANNORUM GAUDEAT PRÆSCRIPTIONE.

Novella Constit. IX.

1. *Imp. Justin. A. Joanni viro beatiss. ac sanctiss. Archiepisc. et Patriarchæ veteris Romæ.*

PRÆFATIO.

UT legum originem anterior (10) Roma sortita est, ita summi (11) pontificatus apicem apud eam esse nemo est qui dubitet. Unde et nos necessarium duximus *patriam* (12) *legum*, *fontem sacerdotii*, speciali nostri numinis lege illustrare, ut ex hac in universas ecclesias catholicas, quæ usque ad Oceanum fretum positæ sunt, saluberrimæ legis vigor extendatur: et sit totius Occidentis, nec non et Orientis, ubi possessiones sitæ inveniuntur ad ecclesias nostras sive nunc pertinentes, seu postea eis adquirendæ, lex propria ad honorem Dei consecrata. Cum enim antiqua jura xxx. annorum metis temporales exceptiones concludebant, et si hypotheca fuerat, paulo longiora eis spatia condonabant: nos sacrosanctas ecclesias hujusmodi quidem curriculis temporum nullatenus excludi concedimus, maxime in his rebus, in quibus vel læsionem sustinuerint, vel quicquam debeatur: sed centum tantummodo annorum lapsu temporalem exceptionem eis opponi sancimus: ut maneant per totum prædictum tempus integra jura ecclesiastica, et non possit eis alia (13) præter centum annorum obviare exceptio: cum hoc tempus vitæ (14) longævi hominis plerumque finis esse dignoscatur. † Habeat itaque sanctitas tua hanc legem catholicis totius Occidentis ecclesiis profuturam, et in Orientales partes propagandam, in quibus aliquid sacrosanctæ possident ecclesiæ: ut sit Deo omnipotenti dignum donarium, divinarum rerum tuitio: nec iniquis hominibus impium (15) remaneat præsidium, et tutus peccandi locus etiam scientibus relinquatur: sed ille servetur innocens, qui re vera innoxius sit: nec improba temporis allegatione sese tueatur: tempus pro puritate prætendens. Quod igitur nostra æternitas ad omnipotentis Dei honorem, venerandæ sedi summi apostoli Petri dedicavit: hoc habeant omnes terræ: omnes insulæ totius Occidentis, quæ usque ad ipsos Oceani recessus extenduntur, nostri imperii providentiam per hoc in æternum. Reminiscentes, hujus legis prærogativam (sicut supra dictum est) non solum in Occidentalibus partibus Romanæ ecclesiæ condonamus, sed etiam in Orientalibus patribus, in (16) quibus ecclesiasticæ urbis Romæ possessiones sunt, vel postea fuerint, scilicet omnibus judicibus majoribus et minoribus, qui Christiani et orthodoxi sunt, vel postea fuerint: hanc nostram constitutionem servantibus: nihilominus hujusmodi legis temeratoribus, post cœlestes pœnas etiam legitimum semper vigorem pertimescentibus, et pœnam L. libr. auri formidantibus: hac lege non solum in postea emergentibus causis suum tenorem exercente, sed etiam in iis quæ jam sunt deductæ in judicium.

Epilogus.

† Sanctitas itaque tua præsentem nostræ mansuetudinis legem piissimam, sive sacrosanctam oblationem, quam Deo dedicamus, accipiens, intra sacratissima vasa reponat: et a nobis servandam, et omnes ecclesiasticas possessiones servaturam. Dat. *Constantinop.* 6. Kal. Maji, Belis. V. C. Consule.

(1) *supr. c.* 8. *tit.* 2.

(2) Judicandum esse ex conscientia, non ex actis et probatis, hinc colligunt: adde *l. illicitas.* 6. §. *veritas.* 1. *ff. de officio præsidis.*

(3) *d. cap.* 8.

(4) Formulam diræ imprecationis observa: Pars mihi sit cum Juda, cum lepra Giezi, cum tremore Cain.

(5) *Matth.* 27. *Actor.* 1.

(6) 4. *Reg.* 5.

(7) *Genes.* 4.

(8) Hæc constitutio pertinet ad occidentales Ecclesias: idem antea tributum fuerat ecclesiis orientalibus, *l.* 23. *C. de sacros. eccles.*

(9) Hæc constitutio abrogata est. *Julian.* per Novellam 111. introducta 40. annorum præscriptione. qua de re vid. Cujac. 5. *obs.* 5. *et c.* 31. *et* 34. *de temporib.* Goth. An hæc Nov. corrigatur per *Nov.* 131. *c.* 6. Affirm. Cujac. diss. Covarr. 2. *part. relect.* §. 3. Ans.

(10) Roma anterior, hoc est vetus, Italiæ Roma est, nova vero Roma, est Constantinopolis.

(11) Summi pontificatus apex datus Romano.

(12) Roma legum patria, fons sacerdotii: adde *l.* 7. *C. de feriis.*

(13) Hoc dixi abrogari per Novell. 111. introducta præscriptione 40. annorum, *Nov.* 131. *c.* 6.

(14) *l.* 23. *C. de sacrosanct. eccles.*

(15) Usucapio rerum ecclesiæ, impium iniquis hominibus præsidium.

(16) Alias possessiones Romanæ sitæ in Oriente, jure Orientali fuissent præscriptæ.

TIT. V.

DE REFERENDARIIS (1) PALATII.

NOVELLA CONSTIT. X.

Imp. Justin Aug. Hermogeni gloriosiss. sacrorum officiorum magistro, exconsuli, et patricio.

PRÆFATIO.

Cum aliis omnibus quæ in ordinem perduximus competentem, neque ea quæ de spectabilibus nostris *Referendariis* sunt, foras relinquere existimavimus a nostra providentia: et tanto magis, quanto nobis utiliores constituti sunt, primum quidem eos non in multitudine constitutos, nos, ut adjuvaremus multos per eos singulorum facile petitiones discentes, plures esse quam dudum fecimus.

§. 1. Sed apparuerunt quidam nostram largitatem in immensum vocantes, et multos quidem nobis introducentes supplicantes: multis autem petitionibus usi, ita semper adjectiones in immensum incompetens, causam sic perduxerunt honestam: nil enim petentibus factum est finitum, donec in quatuor et decem eorum numerus exiret. Propterea igitur utpote causa jure a nobis honorata, deinde in multitudinem effusa, ne propria imminuatur honestate, prævidimus certa eorum numerum (2) comprehendere mensura: non ut quæ sunt auferamus (3) eis concessa, (nec enim hoc imperialis est majestatis proprium) sed ut omnium placentium nobis et honeste ministrantium: foras aliquos ex his constituamus a nostro ministerio, nullo omnino concedimus modo: sed manere quidem eos sancimus secundum figuram qua sunt: neminem tamen omnino adjici, donec in octo viros perveniat numerus: *ut hi perpetuo sint octo constituti:* numero quidem hoc per nullum modum aut tempus aucto, festinantibus autem ipsis perpetuo invicem transcendere circa nos et imperium cura et devotione; nemine licentiam habente, neque petere aliquid deinceps tale, sed sciente quod neque impetrabit petita: pro eadem autem petitione non solum obligatus erit pœnæ auri librarum decem, sed etiam propria spoliabitur militia. Volumus enim eos in mensura quidem usque ad dictum numerum contineri: justitia vero et aliis virtutibus augeri, et ad manus apparere. *Multitudo* (4) *enim numerosa nihil habet honestum: quoniam in paucis ex multis quæ secundum virtutem est, vita salvatur.* Maneant igitur, secundum quod prædiximus, nunc in eadem figura.

EPILOGUS.

† Hæc autem tua eminentia cognoscens custodiat, ut nullo tempore transgrediatur aliquid eorum quæ a nobis sancita sunt: sed eos qui præter hoc aliquid agunt, interminatam exigi pœnam, tanquam ea petentes, quæ nec petere licet, neque dare possibile est (5), sitque et hæc lex nostra multitudinem quidem expellens: introducens vero virtutem, quæ non (6) in multis apparet: et præcipue in viris procedentibus ex patribus (7) quidem bonis, suam autem vitam constituentibus tam in petitionibus indigentium, quam ad nostrum in eos auxilium.

† Quæ igitur placuerunt nobis, et per hanc sacram legem manifestata sunt, tua eminentia operi effectuique tradere festinet. Dat. Id. Maji, *Constantinop.* BELISARIO V. C. CONS. *

Deest hic Novell. XI. ut et in omnibus Græcis editionibus, titulus ejus tantum superest in hanc sententiam:

UT QUÆ CIRCA VIMINACIUM (8) SUNT ECCLESIÆ (9) SUB PROPRIO ARCHIEPISCOPO SINT, NON AUTEM AMPLIUS SINT SUB ARCHIEPISCOPO THESSALONICÆ.

At illam integram reperi in veteri quodam libro manuscripto, ubi inscribitur:

TIT. VI.

DE PRIVILEGIIS ARCHIEPISCOPI JUSTINIANÆ (10) PRIMÆ (11), ET SEDE (12) PP. ILLYRICO IN PANNONIAM SECUNDAM, ID EST, JUSTINIANAM PRIMAM TRANSFERENDA.

NOVELLA CONSTIT. XI.

Imp. Justin. A. Catelliano viro beatissimo, Archiopiscopo primæ Justinianæ.

PRÆFATIO.

Multis et variis modis nostram patriam augere cupientes, in qua primo Deus præstitit nobis ad hunc mundum quem ipse condidit, venire, et circa sacerdotalem censuram eam volumus maximis incrementis ampliare, ut primæ Justinianæ patriæ nostræ pro tempore sacrosanctus antistes, non solum metropolitanus, sed etiam archiepiscopus fiat: et cæteræ provinciæ sub ejus sint autoritate, id est tam ipsa mediterranea Dacia, quam Dacia Ripensis: nec non Mysia secunda (13), Dardania, et Prævalitana (14) provincia, et secunda Macedonia: et pars secundæ etiam Pannoniæ, quæ in Bacensi est civitate. Cum enim in antiquis temporibus Firmi (15) præfectura

(1) De numero referendariorum vide Julianum *Constit.* 16. Referendarii porro palatii recitant principi supplicum desideria et mandata principis judicibus insinuant. *Nov.* 113. 124. *c.* 4. *l.* 2. *C. de off. ejus qui vicem.* Procop. *de bello Persico* 4. Ammon. 41. Gallis videntur ii esse, qui appellantur *Maistres des Requestes, de l' hostel.* De referendariis majoris ecclesiæ dictum est *Nov.* 6.

(2) Referendarii ad veterem numerum rediguntur, ut clerici, *Nov.* 3.

(3) Concessa auferre, *non* est proprium Imperatoris, *Nov.* 81. *c.* 2. *in fin.*

(4) Multitudo numerosa nihil habet honesti. *ut hic.* Interdum etiam multitudo nocet. sic multitudo medicorum interdum ægrotos perdit. Dion *in Hadriano*: multitudo seu turba librorum discentem onerat, non instruit. Seneca 1. *de tranquillitate* 9. in conviviis plerumque turba est turbulenta. Varro *Satyra Menipp.* apud Gellium 13. c. 1. sic multitudo effrenata testium non admittenda, *l.* 1. *in fin. ff. de testib.*

(5) Quod petere non licet, dari non potest, et e contra.

(6) Rari quippe boni etc. Pauci dignoscere possunt vera bona.

(7) Fortes creantur fortibus.

(8) Vid. Julian. *Const.* 9.

(9) Quasque subjecit ei imperator.

(10) Achrido, vel ut ait Agathias, Vedecina civitas Illyrici Justiniani natalis fuit. vide Gregor. *lib.* 2.

(11) Quæ et nova. *Nov.* 8. *c.* 15. §. 21. Aliæ sunt Justinianæ in Africa Carthaginensium, *Novell.* 131. quæ a Justiniano vindicata et restituta imper. Romano. Alia fuit Justiniana secunda in Cypro insula, patria Theodoræ uxoris: *Niceph.* Alia Justiniana nova in *Novell.* 8. et alia *Novell.* 28. *Gregor.* 4. *epist.* 59. facit mentionem Joannis episcopi Justinianæ primæ.

(12) Sedes PP. Illyrici Justinianea 1.

(13) *Nov.* 8. *c.* 15. §. 47.

(14) *Nov.* 131. *c.* 3.

(15) Firmium olim sedes Præfecti Illyrici et Archiepiscopi Illyrici. Forte legendum, *Sirmii*: unde Pannonia Sirmiensis, quondam Gothorum sedes. Cassiod. 3. *variar.*

fuerit constituta, ibique omne fuerit Illyrici fastigium tam in civilibus quam in episcopalibus causis, postea autem *Attilanis* (1) *temporibus* ejusdem locis devastatis Apennius præfectus prætorio de Firmitana civitate in Thessalonicam profugus venerat, tunc ipsam præfecturam et sacerdotalis (2) honor secutus est: *et Thessalonicensis episcopus, non sua auctoritate, sed* (3) *sub umbra præfecturæ meruit aliquam prærogativam.* † Cum igitur in præsenti, Deo auctore, ita nostra Respublica aucta est, utraque ripa Danubii jam nostris civitatibus frequentetur, et tam Viminacium quam Recidua et Literata quæ trans Danubium sunt nostræ iterum ditioni subjectæ sint, necessarium duximus ipsam gloriosissimam præfecturam quæ in Pannonia erat, in (4) nostra felicissima patria collocare, cum nihil quidem magni distat a (5) Dacia Mediterranea, secunda (6) Pannonia. † Et quia homines semper bellicis sudoribus inhærentes non erat utile Reipublicæ ad primam Macedoniam, post tot spatia, tantasque etiam difficultates venire, ideo necessarium nobis visum est ipsam præfecturam ad superiores partes trahere, ut juxta eam provinciæ constitutæ, facilius sentiant illius medicinam. Et ideo tua beatitudo et omnes præfatæ primæ Justinianæ sacrosancti antistites, Archiepiscopi (7) habeant prærogativam (8), et omnem licentiam, suam auctoritatem eis (9) impertiri, et eos ordinare, et in omnibus suprascriptis provinciis primam habere dignitatem, summum sacerdotium, summum fastigium, a tua sede creentur, et solum archiepiscopum habeant, nulla communione ad eum Thessalonicensi episcopo servanda: sed tu ipse et omnes primæ Justinianæ antistites, sive ejus judices et disceptatores, quicquid oriatur inter eos discrimen, ipsi hoc dirimant, et finem eis imponant, et eos ordinent, et nec ad alium quendam eatur, sed suum agnoscant Archiepiscopum omnes prædictæ provinciæ, et ejus sentiant creationem, et vel per se, vel per suam auctoritatem, vel clericos mittendos habeat omnem potestatem, omnemque sacerdotalem censuram, et creationis licentiam. Sed et in Aquis, quæ est provinciæ Daciæ Ripensis, ordinari volumus a tua sanctitate episcopum, ut non in posterum sub Meridiano Thraciæ oppido episcopo sit constituta, sed Meridianus quidem maneat in Meridiano, nulla communione cum Aquis servanda. Aquensis autem episcopus habeat præfatam civitatem, et omnia ejus castella et territoria et ecclesias, ut possit Bonosiacorum (10) scelus ex ea civitate et terra repellere, et in orthodoxam fidem transformare. † Ut igitur sciat beatitudo tua nostri numinis dispositionem, ideo præsentem legem ad tuam venerabilem sedem transmisimus, ut in perpetuum tale beneficium habeat patriæ nostræ ecclesia in Dei omnipotentis gloriam et nostri numinis sempiternam recordationem. † Quando autem tuæ recordationis sedis gubernatorem ab hac luce decedere contigerit, pro tempore Archiepiscopum ejus (11) a venerabili suo concilio Metropolitanorum ordinari sancimus, quemadmodum decet Archiepiscopum omnibus honoratum ecclesiis provehi, nulla penitus Thessalonicensi episcopo, nec ad hoc communione servanda.

Epilogus.

† Beatitudo igitur tua, quæ nostra sanxit æternitas, modis omnibus ad effectum perducere non differat. Dat. xx. Belis. V. C. Consule.

TIT. VII.

DE INCESTIS (12) ET (13) NEFARIIS NUPTIIS.

Novella Constit. XII.

Imp. Just. August. Floro gloriosissimo comiti ubicunque positæ divinæ rei privatæ.

PRÆFATIO.

PRo incestis dudum nuptiis scriptas ab imperatoribus leges non perfecte habere judicamus: quæ eos quidem, qui incestis copulantur nuptiis, impunitos (14) sinunt, ex iis autem procedentem sobolem, utique inculpabilem (15) existentem, privant rebus patris, ut necessitas sit eos quidem qui peccant sine reatu esse: eos autem qui innoxii sunt, tanquam peccantes puniri.

CAP. I.

De incestis et nefariis nuptiis.

SAncimus igitur de cætero, si quis illicitas, et contrarias (16) naturæ (quas lex incestas, et nefandas, et damnatas vocat) contraxerit nuptias, si quidem (17) non habuerit filios ex prioribus legitimis et inculpabilibus sibi

(1) Id est, Attilæ. Attila rex Hunnorum, ad hunc Attilam Cassiodorus a Valentiniano missus est legatus cum Carpilione filio Ælii, vidit intrepidus, cujus timebat imperium: facies illas terribiles et minaces fretus auctoritate despexit, nec dubitavit ejus altercationibus obviare, qui furore nescio quo raptus mundi dominatum videbatur expetere. Invenit regem superbum et reliquit placatum. vide Cass. 1. *variar.* 4.

(2) Episcopalis.

(3) Hic locus valde notandus est. Indicat enim quemadmodum episcopi paulatim alii aliis imperaverint. Nam colore sedis præfecturæ prætorianæ, episcopi earumdem urbium cæteris antistare voluerunt, *ut hic.* eo nomine magnæ sunt ortæ controversiæ inter Ravennatem et Romanum episcopum.

(4) Hic locus ostendit, Justiniani patriam non fuisse Dalmatiam vel Thraciam, sed Pannoniam: quæ hodie appellatur Bulgaria.

(5) Daciæ verbum comprehendit hodie Transilvaniam, Valachiam, Moldaviam.

(6) Id est, inferior hodie Hungaria: superior Austria, Carinthia, Carniola.

(7) Qui et patriarchæ.

(8) *Novell.* 131. *cap.* 3.

(9) Episcopis.

(10) Videtur innuere Bonosianos, quorum meminit Greg. *in Epist. ad Quintum de consecratione dist.* 4. *cap.* 1. *Si vero*: adde Innocentium *epist.* 20. 21. Isidorum, adde eundem Gregor. 9. *regist.* Indictione *l.* 4. *epist.* 61.

(11) Archiepiscopus Illyrici ordinabatur a Metropolitanis Illyrici.

(12) Περὶ ἀθεμιτογαμιῶν Scrimg. 5. *C.* 5. *Nov.* 139. 154. Περὶ αἱμομικτῶν, id est, de his; qui se suo sanguini miscent. Harmenop. 6. *tit.* 4. vide Julian. *const.* 32. Clarum 1. *sentent.* §. *Incestus* 9. Goth. Vid. Rittershus. *part.* 4. *cap.* 2. Ans.

(13) Ἴνκεστος γάμος, ὁ ἐξ αἵματος τὴν σύστασιν ἔχων, δαμνάτος ὁ κεκωλυμένος, νεφάριος δὲ ὁ παράνομος. Prioris generis exemplum fuerit, si quis fratris filiam, vel amitam, vel similes personas duxerit. Secundi tutoris cum pupilla matrimonium: Tertii, cum rapta. 4. Harm. 6. *in fin.*

(14) Ante Justinianum nuptias contrahentes incestuosas, impuniti videntur, cum tamen eorum liberi eis non successerint: legimus tamen incestuosos deportatos, *l.* 5. *ff. de quæstionibus.*

(15) Incestuosi filius, sine sua culpa sic nascitur.

(16) Incestæ, nefandæ nuptiæ damnatæ, contrariæ naturæ, *ut hic.* moribus, *l.* 8. *l.* 39. *ff. de ritu nupt.* jure gentium, *l.* 68. *d. tit.* contra leges, *Infr. hic.*

(17) Pœna incestuosas nuptias contrahentis, adde *l.* 6. *Cod. hic.*

contractis nuptiis, mox ei suarum rerum casum imminere: simul autem, et eorum quæ nomine dotis data sunt ei, in nullo potiri: sed omnia ærario adsignari: eo quod dum licuerit nuptias facere legitimas, contra (1) leges amaverit: et confuderit (2) quidem sobolem, nocuerit autem et generi: egerit vero quæ impia sunt et scelesta, et talia concupierit, qualia plurima etiam irrationabilia (3) amovent animalia, sitque ei pœna non confiscatio solum, sed etiam cinguli privatio, et exilium (4): et si vilis (5) fuerit, etiam corporis verberatio, quatenus discat caste (6) vivere, et intra naturam se continere, non autem delectari, et amare (7) ultra terminum traditum nobis a natura, [etiam his legibus repugnare]. Muliere quoque, si legem sciens (8), hanc quidem neglexerit, incestis autem semetipsam tradiderit nuptiis, sub eadem constituenda pœna.

CAP. II.

Ut liberi legitimi incestuosorum supplicio patris, sui juris fiant, et res patris accipiant.

SI vero contigerit ex prioribus nuptiis inculpabilibus filios esse ei, aut nepotes forte, aut ulterius, paternam mox illi accipiant successionem, suæ (9) quidem potestatis patris supplicio facti, pascentes (10) autem eum, et alia necessaria præbentes. *Nam licet* (11) *legum contemptor et impius sit, tamen pater est.*

CAP. III.

Intra quod tempus huic constitutioni locus sit, et quid (12) *incestuosi filii juris habeant in bonis patris.*

ET hoc quidem sequens tempus habeat post præsentem nostram constitutionem currens: nullo contristando si caste vixerit: licebit enim nihil peccantes sub hac lege non subdi. Quod vero jam transactum est, nec omnino relinquimus innoxium: nec omnibus modis sub acerbam indignationem submittimus: sed si quæ incestæ factæ sunt nuptiæ, si quidem contigerit eas quolibet modo dissolvi (13), sine reatu sint. † Si vero hæc nostra lex invenerit aliquem post tales nuptias, licentiam ille habeat, ex quo omnibus insinuata est, intra duos annos sic sibi copulatam dimittere conjugem, non reversuram ulterius ad eum: neque separatam quidem figulariter (14), pro veritate vero conjunctam, forsan enim sic prioribus satisfaciat, sola quarta ejus substantiæ parte ad fiscum deferenda, et ad filios omni alia substantia: quam eis tanquam innoxiis concedimus: ut si quidem soli, et non cum aliis, et ipsis legitimis sint, ex aliis nuptiis inculpabilibus existentibus: non priventur paterna successione: nisi juste eos odio habens pater, propter aliam quandam legitimam offensionem a sua excludat successione.

§. 1. Si vero etiam nuptiæ sint aliæ prius factæ, et non offendentes legem, et filii inde oriantur: tres quidem partes hereditatis undique inculpabilibus, et innoxiis relinqui filiis, nisi (15) aliquid offendant aliud, quod eos indignos patris secundum legem successione demonstret: quartam vero filiis injuriam quidem passis, innoxiis tamen relinquere liceat, et ipsis inculpabilibus per omnia alia circa patrem visis, scilicet et percepta ex paterna substantia quarta parte, quam fisco dari præcipimus. † Damus autem eis non ex testamento solo, sed etiam ab intestato genitorum secundum prius a nobis dictum modum fieri heredes: hoc eodem valente, si etiam postquam prius dimiserit conjugem inceste sibi commissam vel copulatam, alteram duxerit secundum legem uxorem, filiis ei et ex priore existentibus et postea ex legitima procreatis. sic enim prius tempus clementiæ vincimus, dote quippe præcedenti mulieri danda. † Si autem uxorem non dimiserit intra duos annos, ex quo lex fuerit publice insinuata, et ipse cadat sua substantia, et mulier dote, et supradicta fiat pœna: tales quoque filii nihil ex paterna substantia habebunt, neque ex materna dote. † Sed si qui fuerint ex prioribus nuptiis innoxii filii ei procreati: illi res accipiant (post quartam quippe partem quæ ad fiscum defertur) suæ potestatis effecti, et patrem (16) alentes, et aliam ei præbentes sufficientem sanationem, sicut prædiximus: dote etiam hic incestæ conjugis sub fisco facienda. † Si vero filii non sint ex prioribus inculpabilibus nuptiis hoc agenti procreati: tunc totius ejus substantiæ dominus erit fiscus: hæc enim etiam in postea nubentibus inceste, sancimus, sub æqualitate per omnia ponentes eum, qui non dimittit intra prædictum a nobis tempus incestam conjugem, cum eo, qui post hanc nostram legem incestas et odibiles quasdam nuptias elegerit.

CAP. IV.

De naturalibus liberis ante (17) *dotalia instrumenta natis.*

DUbitatum (18) itaque etiam in quibusdam gentibus aliquid de legitimis filiis ex nostra constitutione factis, existimavimus recte se habere nos tanquam legis patres et adjicere ei, et solvere dubitationem. Etenim cum tali intellectu ab initio legem posuimus: nam et si legitimorum quisquam sit pater et abeunte (19) ejus uxore ex hominibus, aut etiam legitime transigente, habuerit quandam consuetudinem ad aliam mulierem, quam licebat etiam legitime ducere uxorem, et fuerint ei filii, aut

(1) Incestuosus contra leges amat.
(2) *Nov.* 154.
(3) Irrationabilia quædam animalia ab incestu abhorrent. vid. Aristotelem 8. *de historia animalium*.
(4) Id est, deportatio in insulam.
(5) Durius punitur vilis, quam nobilis.
(6) Caste vivendum.
(7) Ultra terminos datos a natura, non est amandum.
(8) Alind si ignarus, *l.* 57. *ff. de ritu nupt.* Ulp. 7. §. 3. ἀκούσιον ἐν μεταμελείᾳ ἐστίν Arist. 3. *Ethicor.*
(9). Patriæ potestatis solvendæ novum modum observa.
(10) Parentes inopes a liberis alendi. *c.* 3. §. 1. *in fin. Infr. hic.*
(11) Pater quantumvis impius et contemptor legum; fovendus tamen a liberis. An in omni crimine id locum habet? majestatis crimen excipe, et similia. An bannitum parentem filius impune tecto potest excipere? licere non puto, mitius tamen punitur. *l.* 2. *ff. de receptator.* quin si levis exilii causa fuerit, excusandus omnino, videlicet filius, alioquin patria parentibus potior. vide quæ dixi ad *l.* 19. §. 7. *ff. de captivis.* id etiam contra leges fieret. Parens legum contemptor hic quidem dicitur, et tamen ei nominatim lex indulget alimenta a liberis præstanda.
(12) Adde *Infr. Novell.* 89. *in fin.*
(13) Incestæ nuptiæ statim dissolvendæ. *l.* 4. *in fin. C. hic.*
(14) Τῷ σχήματι, id est, specie tenus.
(15) Pœna incestuosi contumacis.
(16) *C.* 2. *supr. hic.*
(17) *Nov.* 19. *et* 89. *cap.* 8.
(18) Id est, mota quæstio est.
(19) Hinc sumpta est Authentica, Quod jus. *Cod. de natura lib. liberis.*

ante dotalia documenta, si tamen ea fecit, aut etiam postea vel etiam soli maneant ante dotalia filii, secundis autem non procreatis, aut etiam postquam nati sunt, morientibus: existimaverunt quidam non posse secundos esse legitimos: quoniam præexistant ex priori conjuge alii legitimi et proprii filii, quod nullam rectam et consequentem habet consonantiam. Si enim hujusmodi filios non legitimos et proprios demonstravimus, dotalium (1) documentorum contenti confectione: legitimi vero etiam primi constituti sunt, in omnibus; legitimus etiam pater moritur, et iis qui ex prima fuerunt, et qui de secunda, licet ante dotalia documenta procreati sunt, et nullus post eos post documentum dotis natus est, aut etiam natus et mortuus: et licentiam lex ei præstat, quo vult testari modo, in suam sobolem, ut tamen non offendat in aliquo leges, quæ mensura certa successionis omnes filios vocant. Venient igitur etiam ab intestato et ex testamento (sicut et pater et lex permittit) proprii existentes atque legitimi: alterutrisque succedent. Quid enim aliud decernimus, cum sufficiat legitima et suorum appellatio sub potestate eos ostendere, et dare etiam contra testamentum, quæ leges præbent, et omnia habere quæcunque hujusmodi appellationem decent?

Epilogus.

† Tua igitur eminentia, quæ placuerunt nobis, et per hanc legem declarata sunt, agnoscens, operi effectuique tradere festinet, præcepto utens apud gentium præsides, ut et qui foris sunt homines, agnoscant, quia sobolis innoxiæ et puræ curam habuerimus, et alienigenas atque nostris odibiles (2) legibus aversamur copulationes. Dat. 6. Id. Octob. *Constantinop.* Belisario V. C. C. indictione 14. 535.

TIT. VIII.

DE PRÆTORIBUS POPULI (3).

Novella Constit. XIII.

Idem A. Constantinopolitanis.

PRÆFATIO.

Clarissimorum *vigiliæ judicum* nomen honestum et antiquis Romanis cognitum, nescimus, quemadmodum in aliam translatum est appellationem et ordinem. Patriæ enim nostræ vox *Præfectos* eos *Vigilum* appellavit, vigilantibus et nihil imperscrutatum relinquentibus hominibus, hoc cinguli præponens. Vox enim Græcorum nescimus, unde *præfectos* eos appellavit *noctium*, tanquam necessarium esset, Sole quidem (verisimiliter) decumbente exurgere cingulum, quiescere autem debilitato. Quid enim erat, propter quod *noctium* addidit nomen? Si enim quodammodo hac sola dignitate, quæ in noctibus sunt non recte gesta curam habente et circumlustrante civitatem, hanc habuit appellationem, sed hoc ipsum et civitatis cingulum videmus agentem, quatenus nihil interesset quod prohiberet super appellatione ista, etiam dignitatem illam hoc nomine vocitari. Si enim dividi dignitates possunt, et gloriosum quidem præfectum felicissimæ hujus civitatis esse diurnum judicem, alios autem noctis, vehementer competentium aberraverint, rectitudinem nominum nescimus quemadmodum corrumpentes. Hanc igitur appellationem istam nebulosam existentem et obscuram et *noctis* (4) prænomen, fortassis refugiunt omnes, et pœnam esse hanc administrationem existimant, et neque imperialium dignam codicillorum esse putant.

CAP. I.

Nos igitur rem quomodo oportet aspicientes, æstimavimus oportere dignitatem hanc a principio incipientem ab appellatione, in totum erigere et ornare et *Nycteparchum* nullatenus de cætero vocari. Curam enim habebunt eorum quæ in diem et in noctem, præter quod competens est aguntur.

§. 1. Igitur quoniam antiquis Romanis vehementer *Prætoris* placuit nomen, propterea existimavimus eos *Prætores plebeios* oportere nominare, qui ad custodiam et disciplinam constituti sunt, et plebeiam possunt compescere seditionem, et sicut cæteri prætores sunt in curia Senatus, libertatum et tutorum et talium præsides: ita sint et isti prætores super (5) populorum rectitudine, et nostra quidem voce *plebis Prætores* appellentur, Græca vero ista et communi [lingua] *Prætores populorum* (6). *Prætoris* enim qualiter est honestum nomen, qualiter non (7) longe constitutum a consulatu, qualiter (8) vicinum legi affictum, manifestant leges, consulatui conjungentes prætores, secundum eis cum (9) lege dantes ordinem. Et quemadmodum antiquitus consules fuerunt, qui magnæ (10) præerant curiæ, principes autem plebis qui plebem gubernabant, ita et nunc sunt prætores quidem Senatus, qui ea quæ pridem a nobis dicta sunt, agunt: *principes* (11) vero *populorum* hi, qui quietem eorum defendunt, et quod eis expedit, provident.

§. 2. Revera enim dignitatem hanc olim honestam constitutam et in seniore Roma in usu frequentatam splendide, in temporibus non solum quæ Imperatores habuerunt, sed et adhuc longius, et magna civitas hanc su-

(1) Concubinatu in matrimonium converso, liberi sui et legitimi fiebant. *l.* 5. *Cod. de naturalib. liber.* Dotalia instrumenta postea requisita sunt. *ut hic. et Novell.* 18. Dos, est concubinatus abolitio, et nuptiarum argumentum. Sufficit etiam quodcunque aliud argumentum nuptiarum, dummodo scriptum. *Nov.* 117. *cap.* 2.

(2) Incestuosæ nuptiæ legibus odibiles.

(3) Addunt Græci, ἤτοι νυκτεπάρχων. de officio prætoris populi, Julianus *const.* 23. præfecti vigilum, de quo vid. 1. *ff.* 15. adde Cuj. 8. *obs. ult.* ὁ πραίτωρ τοῦ δήμου καὶ νυκτέπαρχος λέγεται. 6. *Harm. tit. de dignitatibus.* §. 3. ubi refert ad incendia arcenda primum institutum: et de incendiariis, effractoribus, furibus et receptatoribus cognoscere. adde autorem *Eclog.* 6. *tit.* 5. περὶ νυκτεπάρχου ἤτοι πραίτωρος τοῦ δήμου. Hic Glossis νυκτοφύλαξ, noctianus, noctu custos, vigilis. et νύκτος στρατηγός.

(4) Magistratibus idoneæ appellationes tribuendæ.

(5) Objecta præfecti vigilum.

(6) Δήμων.

(7) Prætorium nomen, non longe a consulatu. Prætores consulum collegæ, non quod pari imperio (consulum enim imperium majus est, *l.* 4. *ff. de recept.*) sed quod iisdem auspiciis crearentur, rogarentur. Cic. *ad Atticum*, et 13. Gell. 14. quod iidem quasi collegæ, auspicia turbarent, aut retinerent, quod se invicem collegas appellarent. Plinius *in Panegyrico.* ubi Trajanus appellat Prætores collegas. adde *Novell.* 24. *cap.* 1. Liv. 7. *in pr.* Prætorem appellat collegam consulibus.

(8) Id est, quomodo proximum secundum leges obtineat.

(9) Μετὰ τὸν νόμον. Jus civile subsequitur jus prætorium. *l.* 14. *in fin. ff. de testib.* Prætor enim lex loquens: lex vero mutus Prætor.

(10) Plinius in *Panegyrico*: Parum est, ut consul in Curiam venias, nisi et convoces: ut intersis Senatui, nisi et præsideas; ut censentes audias, nisi et perroges.

(11) Id est, prætores populi.

scipiens dignitatem, non despectam habuit. Neque enim veteribus temporibus didicimus aliquas magnas dignitates administratas, quæ circa imperium sunt, et post hæc non dignari de hac re sollicitudinem fieri, paulatim [vero] ita res abjecta visa est et nullius rei digna, ut neque ex codicillis nostris [fieret,] jaceret autem sub gloriosissimis præfectis felicissimæ hujus civitatis, et multa ex ordine eorum ista susciperet dignitas et administraret eam pessime. Etenim si quis inspiciat antiquitatis ejus cingulum, vehementer eam qualis pridem erat, et de his, quæ nunc sunt, docebitur, cognoscet enim eam et *forum* (1) *proprium et officium commentariensis habentem, et alia omnia quæ pene civitatis cingulo a legibus deputata sunt.*

CAP. II.

Quia igitur nos omnia perscrutantes, quæ facta sunt pridem, festinamus in meliorem ordinem et antiquam honestatem et hujus rei reducere ornamentum, ut non furta ab iis fiant frequentia, et societates cum furibus, et judicia negligi et sperni, et nullius dignæ procedant rationis, propterea existimavimus, quæ circa ea sunt, definire. Scimus enim, quoniam si propter pecuniarias lites, in quibus non magnum est periculum, nisi in pecuniis solis, attamen dignitates eas judicant magnæ, et multotiens etiam conjudices (2) dantur, et innumerabiles nobis solicitudines sunt, ut non causæ sine judicio procedant: quomodo (3) non competens est de judicibus, quibus super (4) animabus judicantium est periculum, omnem ponere providentiam, qualiter alicujus digni efficiantur rationis, ne quando animam perdant hominis nati quidem semel, recipere (5) autem eam dum perdiderit, non valentis?

CAP. III.

Primum quidem [igitur] sancimus neminem omnino in prædicta dignitate adesse, priusquam a nobis codicillos administrationis accipiat, et nulla ratione præsumere citra (6) Imperiales codicillos ad curam istam accedere, sed expectare imperium, et exinde conscriptum judicium. Nos enim nulli prædictam dignitatem trademus, nisi magnificis, illustribus aut spectabilibus comitibus consistorianis, aut clarissimis Tribunis prætorianis et notariis, qui hanc suscipiant dignitatem, aut aliis administrationes agentibus, et apparentibus (7) nobis aptis, et nostro dignis testimonio, quatenus eos prædictam habentes honestatem et honorem defendere (8), præsertim pro (9) justitia, propter quod pro (10) animabus est intensio, et multis homicidii consueverunt litibus habitare, et de adulteriis, et invasionibus, et rapinis, et si quid tale est.

§. 1. Oportet (11) ergo talibus criminibus præsidentem, virum esse undique honestum, et irreprehensibilem, et hujusmodi auditorii dignum, et omnis abstinentem furti seu munerum acceptionis, et puras habere manus. Habere autem, et consiliarium probatum unum, etenim neque citra usum consolationis eos relinquemus, sed unicuique eorum tot solidos occasione annonarum annis singulis dabimus, quatenus hi sufficientes his, nulli adquiescant furto aut venalitati (12).

§. 2. Sed neque per dationem fieri omnino, quemadmodum in quibusdam fiebat temporibus, neque προΐσθαι (13) aurum ulli. In (14) æquali enim crimine efficitur, et qui dat alicui occasione dignitatis, quod si factum fuerit, adquiescens, ut secundum dandum ab eo jusjurandum manifestatur.

CAP. IV.

Didicimus autem eis ad obsequium esse officia maligna: dicimus autem latronum cognitores (15) et veneficiarios (16) et cingulorum (17) incisores et aliam multitudinem, quorum unumquemque competens est, castigare magis, quam taliter vivere. Neque enim latronum cognitor talis est, quomodo, in bonum quid agere, sed in hoc tantummodo cognoscunt fures, ut lucrum sibi et judicibus suis venentur, quæ omnia competens est eos, qui nunc a nobis in præturam populi transeunt, odisse et aversari, et mundis uti manibus, et resecare omnia quæ præcepta sunt, sive de furto, sive de aliis delictis, et civitatem (18) nobis emundare ab his, quæ furta operantur, bestiis, et viri industriis uti ad hæc ministris, et proprio officio offerri competenter, quatenus timor eos habeat sui judicis, et omnia agant cum vehementia et bona voluntate, et (19) digne judicio de se, neque multi aliqui fures erunt, et furta celeriter inveniantur, et peccantes imminuentur, timentes dignitatem (20), quoniam nemo comparet pecuniis. Sed et crimina vel si vehementissima sint, cognoscent, et populares sedabunt turbas, ita gloriosæ hujus et regiæ Judici civitatis, sed nobis obsequentes, et omni digni eo honore, tanquam judices minores a judice majore evacuent ejus solicitudines,

(1) Præfectus vigilum Constantinopoli forum habuit, officiales, et commentarienses.

(2) Συνδικασταί.

(3) Major cura esse debet in judiciis criminalibus, quam civilibus et pecuniariis.

(4) Judicis publici objecta.

(5) Vita semel amissa restitui non potest.

(6) Prætores plebis citra codicillos imperiales non creantur.

(7) In iis, qui nobis videntur apti, sensus est omnino permutatus. sic itaque restitue: Nemini prætorum administrationem trademus, nisi qui eam suscipiunt, de numero sint magnificorum, illustrium et spectabilium comitum, aut sublimissimi tribunalis clarissimorum tribunorum prætoriorum et notariorum. aut qui alioquin officiorum in provinciis administrationem habeant, et idonei nostroque testimonio digni visi sint: quo magis prædicta gravitate et honore insigniti, jus diligenter reddant, præsertim cum de vita certandum est. Consueverunt enim, ut plurimum de perpetratis cædibus, de adulteriis, de aggressione, rapinis, et id genus aliis judicare. *Haloand.*

(8) Id est, defendant.

(9) Id est, in causis criminalibus.

(10) Causæ capitales non sunt committendæ, nisi idoneis judicibus.

(11) Mores dignos prætore plebis observa.

(12) Καπηλείας. Ea est depeculatio.

(13) Profundere. Vetat Imperator, ne, ut olim, largitiones fiant, aurumve ulli erogetur.

(14) Id est, Pari crimine tenetur, qui dat et qui accipit.

(15) Delatores. Ii sunt exploratores, qui magistratibus indicant fures: ab his delatoria curiositas, *l.* 6. *in fin. ff. de jur. et facti.*

(16) Βενεφικιαλίους.

(17) Βαλαντιοτόμους, Zonæ sectores, *coupeurs de bourse*: quales impendio multi hodie Curiam et Basilicam Parisiensem infestant, et ea quidem audacia, ut præfectum quendam sibi eligant et habeant.

(18) Sic restitue, et urbem veluti bestiis furta exercentibus perpurgent.

(19) Id est, nam si digne se gerere voluerint, neque multi aliqui fures etc.

(20) Id est, dignitatem timentes, quam nemo possit pecuniis corrumpere.

nihil eligentes agere, quod non est bonorum virorum et imperialis testimonii dignum.

§. 1. Si vero aliquando contigerit (hoc quod non optamus) fieri aliquod in hac civitate incendium (1), oportet, eos præsentes esse et ministrare: et maximum hoc opus habere: ne fures et subtrahentes infelicissimorum res, eripere et salvare quantum possunt res ab ignis violentia. Etenim si circa hanc dignitatem facti fuerint industrii, major eos sedes excipiet et honestior dignitas, et cognoscent quantum est, quod cum honestate vivitur, quam hanc contemnere, uti autem multis manibus, et per eas impie agere: et postea agere propter quod nihil horum quæ ita congregantur, consuevit manere, sed male colligere et statim deperdere. ut igitur nostros subjectos invitare quidem per hanc æstimavimus oportere occasionem, et solatium eis dare tantum, et homines honoratos ad medium adducere, ut eorum virtutem sentiant subjecti. Habebunt autem spectabiles populorum prætores et consiliarium nostro super eo judicio, sicut diximus, dignum.

CAP. V.

Assistent autem eis et viceni milites et triceni matricarii (2) (quos nunc constituimus) dispositionibus obsequentes eorum, et sicubi ΔΕΟΙ (3) eos, qui indecenter agunt detinentes et competenti ordini tradentes [disciplinam]. Oportet autem eos manifeste scire, quod si mundos semetipsos constituerint, et Dei auxilium habebunt, et nostra placatione non fraudabuntur, et longior eis dignitas erit. Quis enim bene et recte agentem amovere (4) velit?

CAP. VI.

Sed si transmittatur eis aliquis a judicio viri clarissimi præfecti hujus felicissimæ civitatis, quatenus suppliciis subjiciatur, scrupulose inquirant dignitatem, et doceantur in quibus occidunt hominem, aut auferunt membrum, aut tale aliquid, sciscitantes, et ab ipso glorioso præfecto, si et hoc prævideri, ut cum subtilitate proferant sententiam aut animæ aut membri alicujus auferendi a destinato.

§. 1. Quemadmodum enim spectabiles prætores populorum talibus honoravimus donationibus, dignos eos facientes et codicillis (5) a nostra procedentibus manu et annonis et appellatione tanta et aliis quæ dicta sunt, ita eos exigimus reddere nobis suam puritatem et in omnibus vigilantiam, et cuncta agere æquali et justa conscientia et pura manu: Si enim aliquid apparuerint delinquentes, aut furantes, aut furibus adquiescentes, aut non omnibus resecantes modis, et dignos quidem morte suppliciis subdentes, mediocria vero agentes, expellentes a magna hac civitate ubi nos præceperimus: sciant quod ipsi pro his reddent rationem non Deo solum, sed et nobis, et rei fient, et omni damno quod subjectis contigerit, et nostræ indignationi, et velociter cum infamia a dignitate repelli nostra: propterea enim et laborem sustinemus et expensis magnis adquiescimus, ut non alicui nostrorum subjectorum inferatur aliqua calumnia, aut pecuniarum aut animæ perditio, et quæ talia constituta sunt, sed omnia cum examinatione fiant competenti.

EPILOGUS.

✝ Hanc igitur omnes nostram voluntatem per hanc præceptionem divinam et legem cognoscentes, et quia quod expedit vobis nullatenus derelinquimus, pro nostro orate imperio, sic vos tuente, sic vos proprios existimante, in his quæ in unoquoque contigerint, ita paternam in omnibus vobis custodiente providentiam. *Proponatur* Constantinopolitanis civibus nostris. Dat. 10. Kal. Octobr. *Constantinop.* D. N. BELISARIO V. C. CONS. 535.

(1) Prætores plebis incendiis arcendis deputati.

(2) Matricarii siphonibus, hamis, dolabris incendium extinguebant, quasi materiarii, unde ξυλεργοί a materia, aut potius materiatura, (hoc enim verbo utitur Vitruvius 4. *cap.* 2.) dicti materiarii. Nam materia, sive materiatura, sive materiaria, sive materiatio, Festo id dicitur, unde fieri potest ædificium, proinde ξυλεργοὶ, sive materiarii fuerint, qui apud Gallos appellantur *Charpentiers et Chapuis.* Interim agnosco hic et apud Julianum matricarios legi, non materiarios, ut a Cedreno.

(3) Id est, et sic ubi opus fuerit.

(4) Strenui judices non sunt ab officio removendi.

(5) *Cap.* 3. *supr. hic.*

COLLATIO TERTIA.

TIT. I.

DE LENONIBUS (1).

Novella Constit. XIV.

Imp. Justinianus August. Constantinopolitanis.

PRÆFATIO.

Et antiquis (2) legibus, et dudum imperantibus satis odibile (3) visum est esse lenonum nomen et causam, in tantum, ut etiam plurimæ contra (4) talia delinquentes scriberentur leges. Non autem et dudum posita contra eos, qui sic impie agunt, supplicia auximus: et si quid relictum est a nostris prædecessoribus, etiam hoc per alias correximus leges: et nuper interpellatione nobis facta rerum impiarum pro talibus negotiis in hac maxima civitate commissis, causam non despeximus. Agnovimus enim quosdam vivere quidem illicite: ex causis autem crudelibus et odiosis occasionem sibimet nefandorum invenire lucrorum, et circumire provincias et loca plurima, et juvenculas miserandas decipere, promittentes (5) calceamenta et vestimenta quædam: et his venari eas, et deducere ad hanc felicissimam civitatem, et habere constitutas in suis habitationibus: et cibum eis miserandum dare, et vestem, et deinceps tradere ad luxuriam eas volentibus: et omnem quæstum miserabilem ex corpore earum accedentem ipsos accipere, et celebrare conscriptiones (6), quia usque ad tempus quod eis placuerit, observabunt impiam et scelestam hanc functionem implentes. Quasdam vero earum etiam fidejussores expetere: et in tantum procedere illicitam actionem: ut in omni pene hac regia civitate, et in transmarinis ejus locis, et (quod deterius est (7)) juxta sanctissima loca et venerabiles domos sint tales habitationes: et causæ sic impiæ et iniquæ sub nostris temporibus præsumantur: ita ut etiam quosdam miserantes earum et abducere a tali operatione crebro volentes et ad legitimum deducere matrimonium non sinerent. Aliquos autem sic scelestos existere, *ut puellas* (8) *nec decimum agentes annum ad periculosam deponerent corruptionem:* et quosdam aurum dantes non parvum, vix inde redemisse miseras, et nuptiis copulasse castis. Esse etiam decies mille modos, quos nullus prævaleret sermo comprehendere: cum ad infinitam crudelitatem deductum sit tale malum: ita ut primum quidem in ultimis partibus civitatis esset, nunc autem et ipsa, et quæ circa eam sunt, omnia plena talium sint malorum. Hoc igitur dudum quidem aliquis nobis secrete (9) denuntiavit: deinde etiam nuper magnificentissimi prætores a nobis talia inquirere (10) præcepti, hæc eadem ad nos retulerunt: moxque audivimus et judicavimus oportere Deo hujusmodi commendare causam, et velociter liberare tali scelere civitatem.

§. 1. Sancimus igitur omnes quidem, secundum quod possunt, castitatem (11) agere (12): *quæ etiam sola Deo cum fiducia potis est hominum animas præsentare.* quia vero plurima sunt humana: cum arte et dolo et necessitate quaslibet talium ad luxuriam deduci omnibus prohibemus modis, et nulli fiduciam esse pascere (13) meretricem, et in domo habere mulieres, aut publice prostituere ad luxuriam, et pro alio quodam negotio talia mercari: neque conscriptiones (14) super hoc percipere, neque fidejussores exigere: nec tale aliquid agere, quod cogat miseras et invitas (15) suam castitatem confundere: neque sperare quia licebit de cætero eis vestium (16) donatione aut ornamentorum forsan aut alimenti decipere, ut etiam invitæ sustineant. Non enim permittimus quicquam fieri tale: sed etiam nunc omnia talia breviter competenti cura disponimus, statuentes etiam reddi (17) eis omnem quam contigerit cautionem occasione sceleris hujus exponi: et neque permittimus scelestos lenones si quid dederunt eis, hoc ab eis auferre: sed etiam ipsos lenones jubemus extra hanc fieri felicissimam civitatem, tanquam pestiferos (18), et communes castitatis vastatores factos, et liberas ancillasque requirentes et deducentes ad hujusmodi necessitatem, et decipientes, et habentes educatas ad universam confusionem. Præconizamus (19) itaque quia si quis de cætero præsumpserit invitam puellam assumere, et habere ad necessitatem (20) nutritam, et fornicationis sibi deferentem quæstum: hunc necesse esse a spectabilibus prætoribus populi hujus felicissimæ civitatis comprehensum, omnia novissima (21) sustinere supplicia. Si enim pecuniariorum eos furtorum et latrociniorum emendatores elegimus: quomodo non multo magis castitatis furtum, et latrocinium eos coercere permittimus? Si quis

(1) Tollendis scilicet. Julian. *constit.* 3:. huc refer 60. *Eclog.* 38. περὶ πορνοβοσκῶν. vid. Petr. Gregor. 36. *syntag.* 11. Goth. Adde Rittershus. *in exposit. Nov. part.* 12. *num.* 7. Ans.

(2) *l.* 2. §. 2. *ff. ad l. Jul. de adult.*

(3) Vid. §. 1. *Infr. hic.* vid. *l.* 7. *in fin. C. de postliminio reversis.*

(4) Sunt enim infames. *l.* 4. §. 2. *ff. de his qui not. l.* 43. §. 7. *ff. de ritu nupt.* Constantinus eisdem liquenti plumbo meatus oris et faucium, ut nefariorum hortatoribus, claudi jussit. *l.* 1. *C. Th. de raptu virg.* De pœna parentis aut domini, lenonis, filiæ vel ancillæ, vid. *l.* 12. *C. de episcopali audientia*, *l.* 6. *C. de spectaculis.* Maritus leno uxoris ut puniatur, vid. *l.* 2. §. 3. *ff. ad l. Jul. de adult.* utut res sit: Morte hac constitutione puniri jubentur lenones. vid. §. 1. *Infr. hic.*

(5) Lenonum insidiæ.

(6) Instrumenta contra bonos mores apud lenonem interposita nullius sunt momenti.

(7) Lenocinii gravitas crescit ex vicinia venerabilium domuum.

(8) Lenonum scelus augetur, quo junior est quæ decipitur.

(9) Interest principis, secretos habere scelerum nuntiatores.

(10) Principes prætoribus usi in inquirendis sceleribus.

(11) Castitas non tantum animorum, sed et corporum, laudabilis.

(12) Castitatis laus.

(13) Lenones hinc πορνοβοσκοί dicti.

(14) Id est, instrumenta, obligationes.

(15) Præsumuntur facile invitæ peccare, cum ita a lenonibus detinentur, alias ne invita quidem Lucretia, opinione Hieronymi, stuprum passa est.

(16) Vestes, ornamenta, cupediæ, meretricum decipulæ.

(17) Cautio contra bonos mores actori inutilis.

(18) Lenonem esse, scelus grave est.

(19) Id est, jubemus.

(20) Peccandi sc.

(21) Τὰς πασῶν ἐσχάτας ὑπομένειν ποινάς. Scrimg. 1. ultima supplicia. Sic *Infr. Nov.* 60. *cap.* 2. novissima sententia dicitur, et quæ definitiva, et apud Varr. *lib.* 5. nova verba: et apud Virgil. 4. *Æneid.* novissima verba, id est, ultima. Julian. ultimum supplicium estne mortis naturalis? *l.* 21. *ff. de pœnis:* minime: nam *Infr.* dicuntur lenones puniri εἰς τὸ σῶμα, et in exilium mitti

autem patiatur in (1) sua domo quendam lenonem et hujusmodi præpositum operationis habere, et hæc denunciata cognoscens, non etiam domo sua expulerit: sciat se et decem librarum auri sustinere pœnam, et circa ipsam periclitaturum habitationem. Si quis autem conscriptionem de cætero in talibus præsumpserit, aut fidejussorem acceperit: sciat nullam quidem se utilitatem hujusmodi fidejussionis aut conscriptionis habere. Etenim fidejussor quidem obligatus non erit, conscriptio vero omnino invalida manebit, et ipse (sicut prædiximus) in corpore supplicium sustinebit: et a magna hac longissime civitate expelletur (2). Mulieres itaque caste quidem vivere volumus et oramus (3): non autem invitas ad luxuriosam vitam deduci; nec impie agere cogi, omnino enim lenocinium et fieri prohibemus, et factum (4) punimus, præcipue quidem in hac felicissima civitate, et in ejus circuitu: nihilominus autem et in locis foris positis omnibus, et quæ ab initio nostræ sunt reipublicæ: et quæ nunc a domino Deo donata sunt nobis: et maxime in illis: eo quod Dei dona, quæ circa nostram fecit rempublicam, volumus conservari pura ab omni tali necessitate, et domini Dei circa nos munera esse permanere digna. Credimus enim in domino Deo etiam ex hoc nostro circa castitatem studio magnum fieri nostræ reipublicæ incrementum: Deo nobis omnia prospera per talia opera conferente.

Epilogus.

† Quatenus ergo vos primi nostri cives casta hac nostra fruamini dispositione: propterea hac sacra prædicatione utimur, ut sciatis nostrum circa vos studium, circa castitatem atque pietatem labores nostros, per quos in omnibus bonis custodiri nostram rempublicam speramus.

Scriptum exemplar gloriosissimo magistro mutatis ad hunc modum verbis.

UT ergo omnibus hæc manifesta fiant in nostra habitantibus republica, tua sublimitas hanc nostram suscipiens sacram legem, in omni ditione præceptis propriis eam universis insinuet; ut non solum in hac felicissima civitate, sed (5) etiam in provinciarum custodiatur locis: domino omnium Deo pro alio quodam odore suavitatis oblata. [Data Constantinopolitanis civibus nostris.] Dat. Kal. Decembr. *Constantinop.* Belisario V. C. Cons. 535.

TIT. II.

DE (6) DEFENSORIBUS CIVITATUM (7).

Novella Constit. XV.

Imperator Justinianus Aug. Jaonni gloriosiss. præfecto prætoriorum, iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

NIsi velociter revocemus curam defensorum per competens officium: nec *ipsam* ulterius antiquorum (8) nominum *habebimus* veritatem: aliis si quidem alia data sunt ab antiquitate nomina significativa a parte rerum: hoc autem defensorum nomen pure demonstrat antiquitatem, aliquos præposuisse rebus, quatenus ex omni eas injustitia vindicarent, liberas. Si quidem et propter *hoc paterna* voce defensores eos vocamus, quatenus eripiant a malis injustitiam patientes. Nunc autem hoc defensorum nomen valde conculcatum est in multis nostræ reipublicæ partibus: et ita contemptum, ut in injuria quidem potius quam in qualibet jaceat honestate: siquidem fiunt viri quidem obscuri (9), decreta (10) vero super eis (11) *misericordia* magis quam electione conficiuntur. quibus enim non est victus et vita sufficiens, isti defensorum *emendicantes* (12) ordinationem, ad hanc accedunt curam: et pro alio quodam lusu, judicum (13) subjacent voluntatibus. Denique (14) removent eos (15) quando voluerint, aut nihil aut parvissimum delinquentes: et alios in illorum provehunt officium, quasi loci servatores eos (16) defensorum facientes: et hoc in anno frequenter in pluribus hominibus agentes, ut et officiales, et civitatum judices, et harum habitatores, in novissimo (17) contemptu defensores habeant. Quæ vero aguntur ab eis, ad in-

(1) Lenoni domum suam locantis, aut in ea patientis lenocinium committi, pœnam observa. Huc referendum est, quod legimus, puniri eum, qui domum suam ad stuprum faciendum cum muliere vel masculo præbuit. *l.* 8. 9. *ff. ad l. Jul. de adulteriis.* vel ad parasynaxes et conventicula, tam diurna, quam nocturna. *l.* 8. §. 3. *C. de hæreticis. Novell.* 132. Quid quod aleæ et aleatorum susceptorem verberare impune licuit, eique damnum dare, et res auferre? vid. *l.* 1. *ff. de aleatoribus.* Huc refer titulum *de receptatoribus.* Adde *Nov.* 43. *c. ult.* §. 2. *Nov.* 58. hinc etiam colligi potest, Meretricem domus conductricem vel ante tempus finitum locationis migrare cogi posse. Nam si lenonem quis sciens non impune suis in ædibus habitare patitur, *ut hic.* nec meretricem in eis habitare merito pati debebit, vid. Papon. 22. *Arrest.* 9. *Arrest.* 14. Peccat enim gravius, aut certe non minus hic quam leno. *l.* 43. §. 6. *ff. de ritu nupt.* Quod si uterque potest ante tempus locationis expelli, multo minus ad conductionem admittendus est. Turpius enim ejicitur, quam non admittitur hospes. vid. Papon. *d. l. Arrest.* 15. Hæc cum ita sint, quæ mens illis fuit, vel est, qui vectigal a lenonibus exegerunt, et eo fiscum locupletem reddiderunt? quod sanctissime sustulit lex *ult. C. de spectaculis.*

(2) Lenones morte naturali non fuisse effectos, hic locus ostendit. Aliud enim est puniri in corpore, et mox civitate expelli: aliud ipsa re separationem corporis ab anima perferre vel pati.

(3) Id est, imperamus. Principis enim preces erga subditos jussa sunt atque imperia.

(4) Et ita lex in lenones lata, perfecta est, non tantum enim vetat lenones esse, sed etiam punit. vid. quæ notavi ad *l.* 5. *C. de legibus.*

(5) Quod si princeps incuria quadam legem in urbe tulerit generaliter, nulla subditorum omnium mentione facta? Num hujusmodi lex ad extraurbanos seu provinciales extendetur? Hinc prope negaveris. Provincialium enim hic meminit, quos necesse non erat nominatim edere, si lex in urbe perlata, tacite ad provinciales extenderetur. Verisimilius est tamen, legem generaliter in urbe latam ad provinciales quoque porrigi.

(6) Vide quædam ad hanc Novellam apud Socinum, *regula* 333. et 335.

(7) Περὶ τῶν ἐκδίκων. vid. 1. *C.* 55. seu plebis. *l.* 1. *C. de off. jurid. Alex. l.* 4. 5. *C. de defensor. civit.* His similes tribuni plebis urbis Romanæ. Porro hæc constitutio apud Julianum est 30.

(8) Vana sunt nomina dignitatum sine effectu.

(9) Magistratus vilescunt, quoties obscuris hominibus conferuntur, et ita paribus omnibus nobiliores genere aut virtute præferendi sunt aliis, quantumvis ditioribus.

(10) Sensus est electionem commiseratione dignam esse, quoties viles neglectis probioribus eliguntur.

(11) Eligendis scilicet.

(12) Id est, ambientes.

(13) Αρχόντων, præsidum.

(14) Præsides scil.

(15) Utpote viles.

(16) Et quasi vicarios defensorum.

(17) Id est, extremo.

star non actorum (1) sunt, si enim imperaverint provinciarum judices, nequaquam præsumunt quædam gesta monumentorum conficere apud semetipsos per omnia servientes eis defensores, [et] illorum nutibus intendentes solis. Si vero quædam conficiantur, primum quidem etiam hæc venundant: deinde cum nullum habeant archivum (2), in quo gesta apud se reponant, deperit quod conficitur, et nequaquam invenies apud eos plurium temporum poni monumentum ullum penitus: sed ad heredes eorum, aut alias successiones his monumentis egentes, gesta quærunt: et horum quæ quidem inveniuntur, nulla fide sunt digna: alia vero etiam pereunt, et in tantum cadunt, ut in similitudine non actorum sint. Nos igitur quoniam de judicibus (3) bene disposuimus (4), et majores potestates eorum in gentibus fecimus, et procul ab eis est inspectio civitatum: propterea credimus oportere etiam de defensoribus constituere. sit enim sic congruentia utilis, si judicum sumant officium, civitatum defensores: et provinciæ præses videbitur quidem judex judicum potius esse, et ex hoc honestior præcedentium apparere: quanto (5) enim quilibet præest melioribus (6), tanto major ipse et honestior est.

CAP. I.

Ut nulli incolarum liceat defensoris officium respuere.

INterim illud sciendum est prius, ut nulli hominum sit licentia defensoris ordinationem declinare (7), sed invicem universi nobiliores (8) civitatum habitatores hoc ministerium eis adimpleant: hoc enim, et in prioribus (9) temporibus valuisse, et in republica gestum didicimus. Nulli, nec si honoratus sit *magnificentissimorum Illustrium* dignitate, hoc declinare concedimus, nec si militiam habeat honestam: neque si proferat privilegium suum ex divinis formis, vel si pragmatici (10) sint collati: sed secundum circulum (11) habitatoribus civitatis, quorum aliqua ratio (12) est hoc implentibus, et dum circulus expletur, rursus revertentibus ad sollicitudinem, et civitati prædictam curam ministrantibus: ut in unaquaque civitate defensor judex (13) potius quam defensor esse videatur: decreto (14) quidem cum jurejurando factus omnium possessorum in illa civitate consistentium, sed non (15) in hac urbe degentium.

§. 1. Jusjurandum vero præbens, *quod omnia secundum* (16) *legem ac jus agat, et omnium communiter*, confirmandus autem sicut nunc ex præcepto gloriosissimorum nostrorum præfectorum: in biennio (17) vero administrans solo, et removendus a cura: non habente licentiam clarissimo provinciæ judice (18) removendi eum: sed si quid videatur agere non recte, nunciare (19) ad gloriosissimos præfectos, ut (20) inde ei fiat curæ privatio, unde etiam datur.

CAP. II.

NUlla existente licentia Administratori (21), aut ipsis Defensoribus, Vices agentes Defensorum (22) facere, sed etiam hoc omnibus eis interdicimus modis. Sed neque proprias vices (23) agentes per civitatis clarissimos judices destinare, nisi ipsos defensores, quos judicum (24) officium complere in civitatibus volumus: ipsos quoque in omnibus diligentiam adhibere civitatibus in quibus sunt.

CAP. III.

Ut omnia monumenta (25) *apud defensores insinuentur.*

ET agi apud defensores, testamentorum (26) insinuationes, donationum, et quicquid aliud est monumentorum proprium: non valente clarissimo provinciæ judice prohibere quod agendum est, aut præcipere, quia non velit aliquid agi, aut actum non edi: non enim hujusmodi alicujus ei omnino potestatem damus, absurdissimum existimantes, necessariis rebus cedere homines propter judicum forte irrationabiles motus atque præceptiones, sed etiam agere quæcunque voluerit et edere: et licet quod agitur, tangat provinciæ præsidem, aut quemlibet potentium, neque hoc prohibere. Oportet etenim sic agere eos qui in administrationibus sunt, aut in qualibet potestate, non ut prohibeant quædam fieri contra se (27) gesta, sed ita inculpabilem suum præbeant modum, ut nulli detur tempus querimoniarum adversus eos: et sive affuerit civitatibus judex (28), sive non, nequaquam prohibeatur quispiam agere apud defensores quædam monumenta in quibuscumque voluerit, præter

(1) Id est, gestorum.
(2) Olim nullum erat archivum defensorum.
(3) Περὶ ἀρχόντων, id est, de præsidibus.
(4) *Nov.* 8. *Supr. hic.*
(5) Nota sententiam. Sic Arist. 1. *Politic.* 5. *vel.* 8. καὶ ἀεὶ βελτίων ἡ ἀρχὴ, ἡ τῶν βελτιόνων ἀρχομένων οἷον ἀνθρώπου ἢ θηρίου, τὸ γὰρ ἀποτελούμενον ὑπὸ τῶν βελτιόνων βέλτιον ἔργον, id est, semper id melius imperium est, quod obtinetur in res imperio subjectas præstantiores ac meliores; verbi gratia, melius est imperium in hominem, quam in feram. Nam quo unumquodque opus ex melioribus absolvitur, eo est melius. Hæc magnus ille Philosophus, ex cujus sententia discimus: Hominis in hominem imperium non modo naturale, sed et omnium perfectissimum et maximum esse.
(6) Κρειττόνων, præstantioribus.
(7) Defensoris munus nemo potest declinare.
(8) Nobiliores ad defensoris officium promovendi.
(9) Prisca tempora imitanda.
(10) Libelli scilicet, id est, pragmaticæ formæ.
(11) Κατὰ κύκλον, per ordinem, Jul. id est, suo ordine per vices, Hal. ἀμοιβαδὴν, *chacun à son tour*. nimirum ne quis iterum defensor esse cogatur, donec alii defensores non fuerint. Magistratus qui hoc modo creabantur, περιοδικὰ πολιτεύματα. Demosthenes vocat, quos Circulares possis appellare: ut ne quis cum Accursio putet, paternos magistratus in circulum coactos: vel cum Tiraquello 1. *de jure primogenituræ* 19. hic de illo circulo agi, cujus meminit Cajus 1. *Instit.* 2. et quem Ausonius orbem teretem appellat, cujus Felinus *in cap. cum delicta. x. de rescript.* et Cardinalis Alexand. meminit *in c. Nicæna. de appellationibus.* quod in hujusmodi circulo plurium nomina sic in orbem scriberentur, ut dignosci non posset, quis prior aut posterior fuisset nominatus, adde Ferrandum 2. *Explicationum.*
(12) Λόγος, id est, æstimatio, honor, opinio, reputatio.
(13) Ἄρχοντα, id est, præsidem.
(14) Ψήφῳ, suffragio, electione.
(15) Extraneis, jus suffragii non competit.
(16) *Pr. Inst. de off. jud.*
(17) Olim erat annuus magistratus.
(18) Præside.
(19) Nota gradus, Defensor civitatis, Præses provinciæ, Præfectus prætorio.
(20) Præfectus prætorio defensorem confirmat, creat, et deponit.
(21) Τῷ τὴν ἀρχὴν ἔχοντι, id est, præsidi. Julian.
(22) Sensus est, Defensor vicarium sibi non potest substituere.
(23) Præses, vices suas agentis vicarii, mittendi jus non habet.
(24) Ἀρχόντων præsidum, Julian.
(25) Testamenta et donationes et alia monumenta publica, Julian. *Patricius cap.* 110.
(26) Nota, quæ agerentur apud defensorem civitatis.
(27) Vel, adversus homines ejus.
(28) Præses.

illa sola quæ jurisdictione (1) egent, et ex ipsa judicum (2) auctoritate pendent.

§. 1. Deinde *et his qui publicas actiones* (3) *habent, civitatum defensores omnibus auxiliari modis, et si opus fuerit occasione contemptus contumaciæ tributariorum, monumenta conficere: et hæc fieri velociter jubemus, et interesse*, ut inordinate agentes videant, et his ipsis testimonium perhibere, vel publicum removere tumultum (4), et absolute judicum (5) obtinere ordinem et maxime quando absunt: et officiales provinciæ quicunque in civitate sunt illa in qua defensor est, obedire illi, et adjuvare, ut absentibus præsidibus gentium, nihil videatur deesse civitatibus sub illorum præsentia. † Ex provinciali autem officio habere et *Exceptorem* (6) eis administrantem, et duos officiales, qui ea quæ ab eis decernuntur, adimpleant.

§. 2. *Et judicare in causis omnibus pecuniariis usque ad aureos trecentos* (7): non valentibus nostris subjectis trahere sibimet obligatos ad clarissimos provinciarum judices, si usque ad prædictam trecentorum solidorum quantitatem lis consistat.

C A P. IV.

SEd neque pro hoc ipso actores amplius (8) æstimare litem, ut conterant reos, et non civitatis Defensori, sed provinciæ deferant judici. Sed si quid tale egerint, et sententia manifestet minorem esse litem trecentorum aureorum, et studio auctam, ut apud provincialem judicem, et non civitatis defensorem examinaretur: solum actorem omni litis subdi dispendio.

C A P. V.

ET a *Defensoribus appellationes ad* (9) *ipsos fieri Judices.* Si vero egerint aliquid injuriosum circa defensores officiales: tunc provinciarum præsides ulcisci et castigare officiales [possunt]. † Licentiam enim damus Defensoribus si hoc neglexerint præsides gentium, sedis tuæ eminentiæ hue nunciare, ut inde detur auxilium eis, et vindicta competens: et re vera Defensores eos esse contra delinquentes, habentes judiciariæ (10) claritatis et honestatis imitationem.

§. 1. Et si cadere (11) contigerit civitatis Defensorem: mox ad (12) alium deferri decretum, qui ex circulo (13) vocatur, cum dudum dicto jurejurando, et suscipere quidem mox curam; decretum vero nunciari et confirmari a tuo (14) culmine: et nequaquam defensoribus vices agentes (sicut prædiximus) dari: ne rursus priori confusioni demus quasi rationabilem occasionem.

§. 2. Præcepta vero faciat tua eminentia per unamquamque provinciam, ut in civitatibus habitatio (15) quædam publica distribuatur, in qua conveniens est Defensores monumenta (16) recondere, eligendo quendam in provincia qui horum habeat custodiam: quatenus incorrupta maneant hæc, et velociter inveniantur a requirentibus: et sit apud eos *archivum* (17), et quod hactenus prætermissum est in civitatibus emendetur.

C A P. VI.

QUia vero etiam Defensores civitatum extra (18) omne commodum fiunt: et pro decretis eorum, si quidem civitates majores (19) sunt, quatuor solummodo dabuntur aurei foro tuæ sublimitatis: si vero minores, tres: sicut jam dudum nostris constitutum est legibus: si vero quædam salaria (20) habent publice, etiam hæc secundum consuetudinem percipient.

§. 1. Audient quoque leviora crimina, et castigationi competenti contradent: et eos qui in majoribus (21) criminibus capiuntur, detrudent (22) in carcerem, et mittent (23) ad provinciæ Præsidem, sic enim fruetur civitas unaquæque cura judiciali: et omnis gens sub majori constituta judice majorem sentiet providentiam: et rescindentur plurimæ judicum (24) curæ, cum civitatum Defensores in semetipsis eas imponunt, et levigant (25) præsidum quas pro (26) omnibus hominibus habent solicitudines, ipsi particulariter removentes ea quæ vim patientibus inferuntur, aut dubitationes solventes, et honestos (sicut sæpe dictum est) eos qui in administrationibus sunt, demonstrantes.

† Si vero etiam detineantur ab aliquibus publicæ functiones (27): gentium Præsides Defensoribus imperabunt contra detentores exactiones: ut et secundum hoc eos adjuvent. † Si qua vero Defensoris præter hæc fiat ordinatio, aut tenuerit aliquis Defensoris officium in semetipsum veniens, sive dignitatis, sive militiæ, sive privilegii, sive alterius pœnæ, etiam sic post ejus exactionem ad (28) opera civitatis proficientem cogatur defensoris implere solicitudinem. Convenit enim unumquemque nobilium (29) semper functionem agere civitatum quas inhabitat, et hanc eis inferre habitationis repensationem.

(1) Quidam hinc colligunt, Defensores non habere jurisdictionem: quod Cujacio displicet. Idem tamen negat, eos emancipare aut manumittere quenquam posse, *arg. l. pen. et ult. Cod. de emancip. lib. l. ult. C. de vind. libert.*

(2) Præsidum.

(3) Defensor acta facit adversus tributa differentes, ad similitudinem præsidis, Julian.

(4) Acta adversus tumultuosos conficiuntur a defensore.

(5) Præsidum.

(6) Ταχυγράφον.

(7) Olim habuerunt ad 50. usque. *l. 1. C. h. t.*

(8) Plus petitione actoris, non potest evitari ordinaria vel defensoris jurisdictio, et alioqui Julianus *cap.* 12. refert hunc locum ad plus petitiones.

(9) A defensoribus ad præsides appellatur.

(10) Αρχικῆς σεμνότητος μίμημα, præsidialis gravitatis imitationem atque figuram. Hal.

(11) Διαπεσεῖν, intercidere, mori.

(12) Id est, mox alius defuncti loco subrogatus.

(13) *Cap. 1. Supr.*

(14) Id est, præfecti prætorio. *d. c. 1. Supr.*

(15) Οἴκημα τὶ δημόσιον, scrinium publicum, ubi monumenta publica deponere possit. Julian.

(16) Ὑπομνήματα.

(17) Αρχεῖον, idem quod scrinium.

(18) Αμισθοι sine datione pecuniæ, Jul. gratis. *Nov.* 8. c. 1.

(19) De majoribus et minoribus civitatibus alias dixi.

(20) Σιτήσεις, publicas annonas. Jul.

(21) Vid. *l. 7. C. h. t.*

(22) Et ita habent jus prehendendi, quod eis negabatur, *l.* 2. *C. Th. de exhib. reis.*

(23) Julianus jus eis tribuit castigationis.

(24) Præsidum.

(25) Relevent. Hal.

(26) Λαῶν μερίμνας. Scrimg. Hal. populorum curas, quo ex loco Bartolus perperam colligit, popularem hic constitui, qui non sit nobilis.

(27) *C. 3. §. 1. Supr. h. t.*

(28 Multa reis indici potest a judicibus ad opera publica civitatum profutura.

(29) *Cap. 1. Supr. h. t.* σεμνοτέρων. Scrimg. quos hic vetus interpres vertit nobiles, possis commodius graviores et digniores viros appellare.

Epilogus.

† Quæ igitur placuerunt nobis, et per hanc sacram insinuata sunt legem, tua sublimitas in provinciis quibus præest, facere manifesta per programmata propria studeat: quatenus cognoscant omnes, quia et *maximorum et mediocrium et parvulorum nobis cura est*, et *nihil est tale quod a nostra solicitudine removeamus*. Partem vero faciat tua eminentia suorum præceptorum: ut ex hoc jam gentium præsides præparent secundum unamquamque civitatem eos qui bonæ opinionis sunt nominari Defensores secundum (1) circulum (sicut jam dictum) et decreta fieri communia cum jurejurando in eis habito, et describere prædictum circulum: et ita per biennium subintrare curam eos qui subsequuntur: et si ceciderit (2) quispiam ex eis, alium introduci: semper quidem decreto cum jurejurando (3) faciendo: ipsoque dum futurus fuerit curam suscipere, definitum jusjurandum subeunte, et electione (4) ejus facienda a Deo amabili episcopo, et venerabili clero, et aliis in civitate bonæ opinioni studentibus: quod etiam nunc mox fieri convenit, omnibus (sicut dictum est) secundum hanc nostram generalem procedentibus legem. † Nunc autem Defensores existentes, siquidem placiti videantur, etiam ipsos inscribi circulo, et biennio complere curam, et siquidem jam biennium in ea cura habent, removeri Defensoris solicitudine: nisi (5) tamen voluerint communi decreto teneri eos biennio in eodem officio. Si vero nondum biennium impleverint, digni vero videantur communicare circulo, impleant reliquum tempus, ultra quod nullus civitatem defendat: sed usque ad hoc solum stet tempus: nisi cuncta civitas reluctante nullo elegerit eum: et hoc facto, alio biennio suscipiat solicitudinem, et modis omnibus deponatur: et tunc rursus fiat, quando ipse cum circulus ad hunc adduxerit ordinem: ne frequentia et continuatione curæ, et per quandam machinationem illud semper renovando fiat aliquibus infinita (6) prædicta gubernatio. † His omnibus valituris in omne tempus: quoniam cum toto hoc studio et vigilantia et Domini Dei intuitu adinvenimus, et nostris subjectis contulimus. Dat. 16. (7) Kalend. August. *Constantinop.* Belisario Viro Clarissimo Consule (8).

TIT. III.
DE MENSURA (9) ORDINANDORUM CLERICORUM.

Novella Constit. XVI.

Idem Imp. Anthemio sanctiss. et beatiss. archiepiscopo Constantinopolitano, et universali patriarchæ.

PRÆFATIO.

Legem nuper (10) scripsimus *de mensura ordinationum*, et ut non *competeret effusas eas esse, neque in sanctissima majore* (11) *ecclesia hujus felicissimæ civitatis* (12) *neque in aliis*: quam etiam firmam esse, et valere secundum omnem suam volumus virtutem. † Quia vero intentio nobis est abbreviare quidem ordinationes, huic autem sanctissimæ majori ecclesiæ excellentem expensam ad mediocrem quandam atque portabilem (13) reducere quantitatem, quatenus multitudo ei expensarum minuatur: propter hoc omnem circumeuntes viam, ad præsentem venimus legem: nihil quidem aliud existentem a priore, sed ex ejus procedentem voluntate (14), adhuc autem amplius sanctissimæ majori ecclesiæ prodesse valentem.

CAP. I.

Sancimus enim, si in quibusdam sanctissimarum ecclesiarum (quarum ipsa sanctissima major ecclesia gubernationem et expensas suscepit) contigerit aut presbyterum, aut diaconum, aut lectorem, aut cantorem mori, non alium mox extrinsecus introduci, sed considerare quanta tunc est mensura ibidem ministrantium reverendissimorum clericorum. Et si quidem nondum clericorum minuta mensura est, sed adhuc abundant quantum ad id quod superius definivimus et ut vocant (15) *statutum*, nullam fieri pro eo ordinationem, donec numerus in (16) [remedio] ipso restituatur. † Si vero sic diminuta multitudo est, ut necessitas sit, ne desit statutus numerus, alium pro moriente introduci clericum: considerare beatitudinem tuam, si (17) quis est in aliis ecclesiis citra sanctissimam majorem ecclesiam, ex abundanti ejusdem (18) ordinis clericus: et exinde restituere alium, et non novam facere ordinationem. Sic enim dum ex eo quod plus est, semper hoc quod defuit, impletur: bona et Deo amabilis imponitur causæ mensura: et sic sanctissima mater ecclesia paulatim (19) debitis (20) liberabitur. Alioquin si quod fuerit quidem compleatur introductionibus extraneis: quod vero plus est, non minuatur: plurimum (21) et indefinitum transiet tempus, donec omne quod plus est, minuatur.

Epilogus.

† Tua igitur beatitudo, ea quæ propter sanctissimarum ecclesiarum utilitatem recte nobis placuerunt, operi effectuique contradere festinet. Etenim si quid fiat præter hæc, scire necesse est eum, qui contra hanc nostram legem suscipere ordinationem præsumpserit, nihil hinc utilitatis habiturum, neque (22) reputabitur a reverendissimis œconomis in hac parte facta sanctissimæ majori ecclesiæ expensa: sed ipsi ex hoc cognoscent damnum a semetipsis hunc suæ negligentiæ recipientes fructum. Datum Idib. August. *Constantinopol.* post consulatum Belisarii, V. C. (23).

(1) *Cap.* 1. *Supr. h. t.*
(2) *Cap.* 5. §. 1. *Supr. h. t.*
(3) *d. c.* 1. §. 1. *d. c.* 5. §. 1. *Supr. h. t.*
(4) Defensor eligitur a clero, et honestioribus civitatis, *ut hic.* confirmatur a Præfecto prætorio. *c.* 1. *in fin. Supr. h. t.*
(5) Munus defensoris prorogari potest.
(6) Perpetui magistratus non fuerant apud Romanos.
(7) Ib. Idib. Augusti, quidam ita legunt.
(8) Id est, anno 535.
(9) *Novell.* 3. *c.* 1. *Novell.* 6. *c.* 8.
(10) *Novell.* 3. *c.* 1. *Novell.* 6. *c.* 8. Novella 3. et sexta cavetur, ut numerus clericorum certus sit in majore Ecclesia urbis Constantinopolitanæ. Hæc autem constitutio jubet, ut ex aliis Ecclesiis superflui clerici, id est, hi, qui supra statutum numerum sunt, in locum mortuorum clericorum majoris Ecclesiæ transferantur.
(11) Sanctæ Sophiæ scil.
(12) Constantinopolis.
(13) Φορητὸν, id est, tolerabilem.
(14) Voluntas legis spectanda.
(15) Κατὰ κεκλεισμένον στατῦτον.
(16) Εἰς ἑαυτὸν ἀποκαταστασίη, id est, sibi ipse restituatur.
(17) Id est, an.
(18) Qui deesse, vel diminutus esse dicitur.
(19) Emissis ex suo corpore supernumerariis.
(20) Sumptibus.
(21) Infinitas semper eadem pene manserit.
(22) Expensæ illegitimæ administratori non reputantur.
(23) Id est, anno 536.

TIT. IV. (1).

DE MANDATIS PRINCIPUM (2).

Novella Constit. XVII.

Imperator Justinianus August. Triboniano Quæstori sacri nostri Palatii et Exconsuli.

PRÆFATIO LATINA (3).

EX libris (4) antiquis, qui jura Romani nominis continebant, non ignorat tua sublimitas, quanta *de mandatis principum* legumlatores in suo quisque volumine conscripserunt. Quia igitur nobis reparantibus omnem vetustatem jam deperditam ac diminutam, placuit etiam omnibus judicibus nostris, qui minores vel medias administrationes gerunt sive inter Correctores, sive inter Consulares, sive inter Spectabiles ordinentur, non solum codicillos præstare, sed etiam *Mandata* dare, quibus inspectis omnia gubernare laudabiliter possint: ideo librum *Mandatorum* composuimus, qui subter per utramque linguam annexus est: ut detur administratoribus nostris secundum locorum qualitatem, in quibus Romana vel Græca lingua frequentatur, scire eorum sanctionem: ut nihil ex his audeant præterire, sed saluberrimas dispositiones nostras observantes, in perpetuum nostras provincias, nostroque imperio subjectos gubernare festinent. † Illustris igitur auctoritas tua, ad quam Quæstoria pertinet censura, eadem mandata et in libris legum transcribi, et in sacro laterculo deponi præcipiat: quatenus ex his una cum codicillis suscipiendis, administratores, quemadmodum possint reipublicæ subvenire, non ignorent. Dat. 16. Kal. Maji, post consulatum Belisarii, V. C. Cons. (5).

In Nomine Domini Jesu Christi Dei nostri, Imperator Cæsar Flavius Justinianus, Alamanicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, gloriosus, victor, triumphator, semper adorandus, Augustus.

JAm quidem in generali nostræ pietatis lege (6) omnia declarata sunt, in quibus conveniens est administrationes accipientes, eas gubernare, memorantes jusjurandum quod super his præstatur. Necessarium tamen existimavimus etiam nunc percipienti tibi administrationem, designare quod a progenitoribus reipublicæ nostræ adinventum est: qui ad administrationes directis certa præcepta dabant, *Madata principum* ea vocantes, secundum quæ oporteret eos gubernare administrationes.

CAP. I.

Ut gratis creati magistratus, gratuitas quoque manus servent, erga Deum, Imperatorem, et legem.

OPortet igitur te pure sumentem administrationem, et sine (7) omni suffragio, præ omnibus aliis mundas servare Deo nobisque et legi manus, et nullum contingere lucrum, neque majus, neque minus: neque captiosum quiddam contra subjectos facere, negotiatione: sed contentum esse solis a fisco tibi ministratis, et tam per te quam per eos qui circa te sunt purum eis undique servare jus. † Et festinare primum quidem *fiscalia tributa* (8) *exigi vigilanter*, nihil diminuens circa publicam curam requirere, ne forte fiscus inde minuatur, et salvare ei undique quæ propria sunt. Sicut enim privatos injustitiam passos adjuvamus: sic et publicum (9) illæsum manere volumus. Collatores namque omni alia calumnia liberi conservati, facile et in promptu solvent tributa: et qui in furta prius dantes, manebant debentes adhuc fiscalia, ex nunc ipsis fiscalibus exsolventes, liberabunt facile se tributis.

CAP. II.

Ut caveant Magistratus, ne quæ seditiones excitentur, et quieti publicæ omnium ordinum invigilent.

DEinde conveniens est te providere, ut nulli populi civitatum alterutris seditiones (10) faciant, sed omnem pacem esse Dei civitatibus, dum æquitas etiam hinc nostris subjectis servatur, et neque lucri neque passionis alicujus causa, ad aliquam partium declinatur.

CAP. III.

Ut breviores et viliores causæ sine (11) scripto decidantur: et sportularum modus servetur.

SIt (12) tibi quoque *tertium* studium, *lites cum omni* (13) *æquitate audire*, et omnes quidem breviores, et quæcunque maxime (14) vilium (15) sunt, ex non (16) scripto

(1) Additur in editione Hal. ἐν ὀνόματι τοῦ δεσπότου Ἰησοῦ Χριστοῦ etc. ut in *l.* 1. *C. de off. præf. præt. Afric.*

(2) Principis. Scrimg. principib. et præsidibus. Index Regiæ biblioth. παραγγέλματα τῶν ἀρχόντων, *editio Haloandri.* præcepta præsidum, alias de officio rectoris provinciæ, *const.* 21.

(3) Deest in Græcis editionibus.

(4) Horum mandatorum fit mentio in *lege* 6. *in fin. ff. de off. proconsul. l.* 8. *in fin. ff. de off. præsid. l.* 4. *Cod. de incest. et inut. nupt.* adde *l.* 1. *C. de mandatis princip. l.* 2. *C. de off. ejus qui vice.* Præscribunt autem hæc mandata Præsidibus modum administrandi. Cæterum hæc Novella est 21. apud Julianum ita conscripta: *De officio rectoris provinciæ.* ad quem modum conceptus est titulus Codicis: cui respondet Pandectarum titulus *de off. Præsid.*

(5) Id est, an. 536.

(6) *Nov.* 8. *c.* 9. Goth. Vid. ad hanc Nov. Rittershus. *part.* 2. c. 1. *n.* 17. 18. *et Novell.* 95. 128. 130. 133. Eundem Rittershus. *part.* 12. *c.* 13. *et part.* 15. *cap. unic.* Ans.

(7) *Novell.* 8. *cap.* 1.

(8) *Nov.* 8. *cap.* 8.

(9) Objecta juris publici et privati.

(10) Δήμους, id est, circenses factiones: de quibus scripsi ad *l.* 1. §. 12. *ff. de off. præf. urb. l.* 28. §. 3. *ff. de pœn.* adde Cuj. 8. *obs.* 29. *l.* 3. *in fin. l.* 15. *ff. de offic. Præsid.*

(11) *Nov.* 83.

(12) *Nov.* 67. *c.* 1.

(13) Hinc sumpta est pars authenticæ, *Nisi breves. C. de sent. ex periculo.*

(14) Breviores lites non sunt, neque hic dicuntur, quæ vilium tantum sunt personarum, sed quæ vilem summam continent, in queis de rebus minimis agitur, sive de iis inter nobiles, sive inter pauperes agatur. Id genus litis sine scripto decidi jubet Imperator, maxime si inter viles personas agatur.

(15) Εὐτελεστέρων, qua voce Ferrandus 20. *Explicationum* 39. non modo pauperes interpretari seu appellari posse existimat, sed et homines simplices et minime versutos, qui in causis et litibus non sunt exercitati. Reperio sane apud Græcos εὐτελεῖς, viles esse homines, ut apud Harmenop. 1. tit. 6. §. 35. sed et apud eundem 5. *tit.* 8. §. 107. εὐτελὴς est, non abjectus aut vilis homo (ut interpres vertit) sed cohortalis *ut et* 45. *Ecl.* 1. *c.* 52. *juncta. l.* 3. *Cod. de hered. decur.* ut hic forte locus de cohortalibus quoque possit intelligi, quanquam videatur, æquius ad viles et miseræ conditionis homines referri.

(16) Adde *l.* 5. *ff. de accusat.*

decidere, et judicare, et liberare omnes alterna (1) contentione, et non permittere in aliquo ultra quam continetur sacra nostra constitutione, occasione causalium expensarum damnificari, si tamen sufficientes in datione consistant: alioqui etiam gratis lites audire, et non permittere ex negligentia de provincia alicujus præsidis quemquam ad hanc currere felicissimam civitatem, et nobis molestum esse. Scito namque, quia si quis veniat, et aditionem nobis faciat, et a nobis interrogatus si prius te adiit, deinde te dicat adiisse, et quod justum est, non impetrasse, et hoc verum inveniamus, in te indignationem convertemus. † Si vero cum (2) te non adierit, venire ad hanc regiam præsumpserit civitatem, et remittemus eum cum omni correctione, et responsum non dabimus.

CAP. IV.

Ne præsides permittant Executores aut Magisterianos aliquid formarum et portuum causa exigere.

DEinde competens est te etiam hinc venientes sive ex Magisteriano (3), sive ex quolibet foro, non permittere lædere, nec superexigere subjectos nostros. Sed si quis adierit tale aliquid questus; hoc et exequi, et indemnitatem ei procurare, et neque permittere aliqui proferenti præcepta cujuscunque fori, hæc videlicet quæ solenniter diriguntur, *formarum* (4) *etiam aquæ causa*, *et portuum*, *et itinerum sternendorum*, *et imaginum*, *et murorum*, *et domuum destructionis* (5) *tanquam in publico factarum*, *et aliarum talium* damnificare nostros subjectos. Non enim volumus, nec per talem causam ullum eis inferri damnum. Ipse vero omnium horum providebis sine damno omni gestum. † Si quis autem cui tale aliquid jussum est, veniat: omnino non respicias eum, nisi sacram nostram pragmaticam ostendat formam pro hoc scriptam: tunc tu suscipiens quidem talem formam, non autem aliquid agens ex ea, antequam ad nos nuntians secundam præceptionem nostram suscipias.

§. 1. Sed etiam pro ubertate necessariorum, et operum (6) civitatum diligentiam habebis: procurans ex civilibus pecuniis patres (7) quæ valde necessariæ sunt operum facere, et pontium, similiter et viarum, et portuum, et in quibus omnino sunt locis provinciæ cui præsides: portuumque, et murorum curam habebis: et quidquid omnino est publico, et civitatibus utile, et cogitabis, et facies, et nunciabis.

§. 2. Habebis autem obedientes tibi, et qui in provincia sunt milites, in quibus eorum opus habueris ad ministerium justum. Quod si delinquentes inveneris: sub omni castigatione decenti insuper ex (8) emolumentis eorum satisfieri læsis procurabis.

CAP. V.

De criminibus.

NOn permittas privilegiis (9) aliquibus uti nocentes (10): sed illud solum eis in auxilium observabis, ut undique puri horum quæ eis inferuntur, et innoxii videantur. Homicidia (11) autem, et adulteria, virginumque direptiones, et invasiones, et oppressiones, ita cum vehementia corrige, puniens delinquentes secundum nostras leges, ut paulatim supplicium alios omnes faciat salvos.

§. 1. Præcipue vero Officiales (12) tuos retinebis, non permittens eis subjectos nostros deprædari (13): neque ut illi officiales videantur quidem subjecti tibi, pro veritate autem tuæ præsint voluntati.

§. 2. Festinabis etiam *Consiliarium* (14), et quicunque fuerit circa te, assumere virum optimum, et purum undique, et contentum iis quæ a fisco dantur, et si quid præter spem accesserit, et non inveneris eum custodientem tibi fidem justam: illum quidem expelles: alio vero uteris Consiliario, legem et justitiam cum puris servante manibus.

§. 3. Talem vero præbebis temetipsum omnibus et publice, et privatim, ut (15) terribilis quidem sis delinquentibus, et indevotis citra fiscalia (16): mansuetissimus autem et mitis omnibus placidis et devotis, et paternam eis exhibens providentiam.

CAP. VI.

De fide publica aut securitate non passim danda.

SEd neque quæ dicuntur *Verba* (17), id est jusjurandum, prompte dare festines, in amplius tempus: sed et cum examinatione in tempore mediocri (18) et non trascendente *triginta dierum inducias*, ne ex hoc infinitæ sint hominibus ad invicem contentiones. Si vero etiam aliquem sub nuncupato *Verbo* feceris: deinde aliquis adierit (19) adversus eum: deduces quidem eum, custodiens datum ei *Verbum*: et examinabis negotium, *Verbo* ubique servato; et si etiam contra eum sententia necessaria sit, condemnabis eum et duorum propones electionem, utrum velit dato *Verbo* absolute abrenunciare, et agere quæ judicata sunt, an non. Certe (20) si hoc non: sacris cum terminis restituens et ibi excutionem inferes temperate, et cum debita venerabilibus locis reverentia.

(1) Responsionum, contradictionum, gravaminum, salvationum, et similium multitudine, summatim itaque hujusmodi lites proponendæ. *Novell.* 83. *Infr.*

(2) *l.* 21. *ff. de appellat.*

(3) Agente in rebus.

(4) Ὀλκῶν, aquæductuum *l.* 26. §. 3. *C. de episc. aud.*

(5) Vid. *l.* 7. *ff. de off. præsid.* veluti si judex mandat tuam domum quasi in publico loco extructam demoliri.

(6) *l.* 7. §. 1. *ff. de off. procons. l. un. C. de rat. oper.*

(7) Patres civitatum: qui et curatores operum, *l.* 2. *C. de his qui sponte mun.*

(8) Salaria et honoraria officialium, pignori capi possunt ob delictum, *ut hic.* adde *c.* 10. *in fin. Infr. h. t.*

(9) *Nov.* 8. *c.* 12. *l.* 3. *in fin. ff. de offic. præsid.*

(10) Confugientes ad ecclesiam præsumi innocentes hinc Alciatus colligit 3. *præsumpt.* 33.

(11) *l.* 13. *ff. de off. præsid.*

(12) *l.* 6. §. 3. 4. 5. 6. *ff. de off. præsid.*

(13) *C.* 10. *vers. sed neque. Infr. h. t.*

(14) Πάρεδρον, adsessorem. facit *l.* 2. *et totus titulus Cod. de adsessoribus. et ff. de off. adsess.*

(15) Facit *l.* 19. *ff. de off. præsid.*

(16) *Cap.* 8. *Infr. h. t. Nov.* 8. *c.* 8.

(17) Ut et *Infr.* κεκλεισμένον λόγον: *et Novell.* 128. *c.* 13. *et edict.* 2. *et* 13. *c.* 10. 11. Intelligit autem λόγους ἀσυλίας ϗ συγχωρήσεως ϗ πίστεως. *Novell.* 5. *c.* 2. fidem publicam. *Sauf-conduit* ἀσυλία. *Franchise.* vide *edictum Justiniani* 2. *infr.*

(18) Tempus modicum triginta dies. *l.* 1. §. 2. *ff. de itinere actuque*: vid. Cujac. *c.* 10. *x. de præscript.*

(19) Id est, cum in jus vocaverit.

(20) Id est, aut certe si hoc non fecerit vel elegerit.

CAP. VII.

Ut termini (1) *sanctorum homicidis etc. non prosint.*

NEque autem homicidis, neque adulteris, neque virginum (2) raptoribus delinquentibus terminorum custodies *cautelam* (3), sed etiam inde (4) extrahes, et supplicium eis inferes. Non enim talia delinquentibus parcere competit, sed hoc patientibus: ut non talia a præsumptoribus patiantur. Deinde templorum cautela non (5) nocentibus, sed læsis, datur a lege: et non erit possibile utrumque tueri cautela sacrorum locorum, et lædentem, et læsum.

§. 1. Publicorum vero tributorum exactiones etiam (6) intra templa decenter fieri procurabis: quoniam *fiscalium ratio et militibus, et privatis ipsisque templis, et cunctæ reipublicæ utilis et necessaria est.* Auxiliabuntur autem tibi ad hoc etiam Deo amabiles ecclesiarum Defensores et Oeconomi: nullum horum, qui fiscalia tributa exigunt, abripientes exactioni, sed neque permittentes violentum aut seditiosum aliquid pati exactionem inferentes: scientes quia si quid tale gesserint, de suo (7) satisfacere fisco cogentur.

CAP. VIII.

Ut cogant exactores tributorum in apochis suis exprimere quantitatem zygocephalorum.

COges autem publicos *Exactores* in suis *de susceptis* (8) manifesta facere omnia in quibus ea dederunt, nempe quantitatem *zygocephalorum* (9), aut *jugorum*, aut jugalium, aut quolibet modo per regiones nuncupantur: et pro quibus hæc et quælibet prædiis exiguntur: et datorum quantitatem, sive in speciebus, sive in auro. Et interminaberis eis, et magnum damnum, *et manus* (10) *amputationem*, si hoc quod præcipitur quidem semper, usque nunc autem non custoditum est, non deinceps omnibus servent modis. ✝ Si vero (ut assolet) declinationem inveniant aliquam, dicentes non posse jugorum poni quantitatem: maxime quidem eos malignari putamus: sed tamen nihil hinc lædatur fiscus nec collatores: fiscus etenim sine præjudicio omnia sua percipiat, et solenniter celebrata suscepta percipiant ii qui hæc exolverint, nihil exigendi amplius. Causa vero in nullo lædatur, et secundum consuetudinem quidem tributa solvantur ab eis, et inferantur fisco. ✝ Nuntietur autem ad gloriosissimos nostros præfectos de istis primitus cogendis censualibus nuncupatas *expositiones* (11) subtiliter dare, ut ex hoc fiat causæ dijudicatio: et sic interim secundum consuetudinem quidem datis fiscalibus inculpabiliter inferendis, quicquid in iis quæ dubitantur, gloriosissimi nostri præfecti judicaverint, in iis quæ controversa sunt, hæc valere: necessitatem habentibus exactoribus, post cognitam veritatem super his quæstionibus, et in illis de cætero quantitatem zygocephalorum, et aliorum omnium describere, secundum quod a nobis jam ordinatum est.

§. 1. Non (12) permittas autem curialibus, aut *Censualibus* (13), dum vendita sunt prædia eorum, aut in alias personas mutatur possessio, tergiversationibus uti quibusdam, et non transferri a venditoribus ad emptores prædia: sed coges eos omnino facere mutationes sine damno. Si vero dixerint minus ideneos esse emptores, et propterea non fieri migrationem: hoc ipsum examinabis sine quolibet damno: et si quidem idonei fuerint emptores coges fiscalium præsules omnibus modis et sine quolibet damno celebrare transpositionem. Si vero pro veritate eos inveneris non satis idoneos, coges venditores hoc ipsum profiteri ad gesta, quia periculo eorum transpositio fit fiscalium tributorum in eos qui ab ipsis emunt: hoc quod etiam in Oriente novimus in multis fieri gentibus. Sic enim neque fiscus nocebitur (14), et fiscalia tributa a possessoribus inferentur, ut non alii quidem sint possessores, alii vero collatores. Oportet enim maxime contra possessores fieri collationes: sed non contra non detinentes neque possidentes terras.

CAP. IX.

De profectionibus præsidum, ne provinciales angariis etc. vexent etc.

ILlud tamen te volumus nosse: quia si quando præceperimus ad alias forte proficisci te provincias, competens est contentum te iis quæ de fisco largiuntur, non gratis expendere: neque nostros subjectos atterere, sed ex quibus in provincia consistens expendebas, ex his ipsis et ad alias proficiscentem regiones facere expensas: neque angariis (15) collatores affligentem, neque te, neque obediens tibi officium: sed propriis quidem subjugalibus (16) propriaque expensa agere iter, hoc ipso custodiendo, vel si non ultra terminos properes provinciæ:

(1) Vid. quæ scripsi ad *l.* 3. *C. de his qui ad ecclesias.* adde 5. *Eclog.* 5. *ex lib.* 6. *tit.* 3. §. 4.

(2) *C.* 5. *Supr. h. t.* Imo raptoribus *caus.* 36. *q.* 1. *cap. de raptoribus.*

(3) Fidem publicam et securitatis promissionem.

(4) Asylis qui possint extrahi et quibus non proficiat jus asyli. adde *l.* 1. *l.* 6. §. 5. *C. de his qui ad eccles. Novell.* 37. *circa fin. et* 117. *c. ult.* Mosis legibus id etiam constitutum fuit, ut dixi ad *d. l.* 5. vid. Petr. Greg. 33. *syntagmat.* 21. *et cap.* 22. Hujus autem loci hæc sententia est: Templa innocentibus et injuriam metuentibus, non autem inferentibus vel nocentibus prodesse.

(5) *l.* 2. §. 2. *ff. ad SC. Velleian.*

(6) *l.* 6. §. 4. *C. de his qui ad eccles.* et e contra iniquis exactoribus non prodest jus asyli. *Nov.* 128. *c.* 13. *Edict.* 10. *c.* 1.

(7) Receptator debitoris fiscalis, œconomo, suo nomine tenetur.

(8) Ἀποχαῖς, *Novell.* 128. *c.* 3.

(9) Ζυγοκέφαλον est jugatio et capitatio, vide *l.* 2. *C. ut nemo. lic.*

(10) Falsi perscriptoribus eadem pœna constituta. *Nov.* 42. *c.* 1. *Feud.* 2. *tit.* 55. §. *Callidis, versic. de scriba. de prohib. feud. alien. per Fridericum.* Apud Ægyptios *Diodor.* 2. *cap.* 3. Græcos 6. Harm. 14. falsæ monetæ reis manus amputabantur. Eadem pœna probata fuit a Lothario Longobardorum rege *lib.* 1. *legum Longobard. tit. de eo qui fals. monet. l.* 1. id ipsum confirmatur lege Caroli magni in capitularibus ejus, *Titulo de falsa moneta.* et legibus Wisigothorum *l.* 2. *C. Wisigothorum lib.* 8. *tit.* 5. Apud Græcos plagiariis manus amputatur. 6. Harm. 2. *l.* ἐκτιθέναι. Inde ἐκθέσεις. *Infr. h. t.*

(11) Τὰς καλουμένας ἐκθέσεις, id est, exemplaria publici census, Jul. ἐκ τοῦ ἐκτιθέναι. *Supr. h. t.* adde Lampridium in vita Severi, et quæ scripsi ad *l.* 3. *in fin. ff. ad l. Cornel. de sicar.* sensus est: Censuales (qui libros censuales conficiunt vel custodiunt) cogi hoc casu censuales libros petentibus exhibere, adde *l.* 2. *Cod. de edendo.*

(12) Hinc sumpta est Auth. *Sed et periculum. C. sine censu.*

(13) Censuales Græci τῶν δημοσίων ἀπογραφῶν φύλακας nuncupant.

(14) Βλαβήσεται.

(15) Angariæ quid, alibi dixi. adde *Novell.* 128. *cap.* 22. 134. *cap.* 1.

(16) Ὑποζυγίοις, jumentis. *Hal.*

sed propter quandam occasionem necessariam circumeas civitates.

CAP. X.

EOs autem qui vocantur loci servatores (1), dare judices in civitatibus provinciæ cui præsident, (licet spectabiles viri, vel clarissimi, vel præsides sint) omnibus interdicimus modis. Sed neque si milites aliqui sequantur te, neque illos gratis (2) permittas expendere, sed ex propriis emolumentis. Si vero hoc non egerint, sed ex tributis expenderint, et angarias acceperint: omne quicquid damnificabuntur subjecti, hoc ex (3) eorum emolumentis exigens proprio periculo læsis servabis.

CAP. XI.

Ut præses oblatas sibi de religione jussiones contemnat.

NEque occasione (4) *Religionum Hæresumque* quæstionis (5) permittas alicui provinciam commovere, aut aliter quandam præceptionem injungi provinciæ cui præsides: ipse vero providebis cum competenti utilitate fiscalibus, et quæ alia sunt perscrutari: et non permittere aliquid contra nostras fieri præceptiones occasione religionum. ✝ Si vero canonicum (6) sit quod quæritur, una cum Metropolita provinciæ hoc disponere, et decernere, sive episcopi dubitent (7), sive alii quidam, et causæ dare (8) Deo amabilem, et decibilem (9) terminum, qui et decenter orthodoxam custodiat fidem, et indemnitatem procuret fiscalibus, et nostros subjectos servet inviolatos.

CAP. XII.

De capitali crimine damnatis, ut bona eorum non publicentur, sed propinquis relinquantur.

OPortet (10) autem te, et in hoc omnem ponere providentiam, cum aliquis dignus apparuerit pœna illum quidem punire, res autem ejus non contingere, *sed* sinere *eas* (11) *generi et legi* (12), et *secundum illam ordini.* Non (13) enim res sunt, quæ delinquunt, sed qui res possident, at illi reciprocant ordinem: eos quidem qui digni sunt pœna, dimittunt, illorum autem auferunt res, alios pro illis punientes, quos lex forte ad illorum vocavit successionem.

CAP. XIII.

De injustis patrociniis prohibendis.

PAtrocinia (14) quoque injusta, quæ cognoscimus in nostris provinciis fieri, omnibus corrige modis, non sinens ulli aliorum vitas in (15) se suscipere, non ampliare sibi prædia nullo modo ei competentia, non in aliorum læsionem promittere patrocinium (16), non quemadmodum fraudant fiscum, suam virtutem objicere. Neque sit tibi cura cujuslibet sint hæc agentes dominii: sufficit enim per omnia tibi ad perfectam fortitudinem et lex, et imperii favor.

CAP. XIV.

De alienis colonis, et capite censitis, ut nemo eos suscipere audeat.

SEd etiam suscipientes (17) alienos agricolas (18) sic odio habebis, sic compelles cito reddere quod suscipiunt male, ut si plurimum manserint inobedientes, omne quicquid in onus provinciæ est, illorum possessionibus hoc impones. Si vero in aliis provinciis agricolæ dicantur esse constituti, literis (19) uteris publicis ad provinciarum præsides, ut in eas fugientes (20) agricolas confitentes aut convictos tradant possessionibus, et revocentur ad provinciam cui præsides, et inobedientes vehementer corripies minus idoneorum adjectione. Competens enim est, talia studentem, hinc onus, et rerum diminutionem in sua facultate cognoscere: ut minoratus cognoscat, quantum est lædere, et delinquere in alios. Sed hoc ipsum age sive prædia possidentes in provincia sint, sive aliquorum aliis competentium gubernatores sint. Oportet etenim et possessores illa solum habere quæ eis dat lex, et gubernatores alienarum illis præesse solummodo, quæ per conductionem aut alium legitimum eis sunt tradita modum: extraneis (21) autem abstinere: et non providere quidem aliis, lædere vero alios et sibimet lucrum impium ex hoc acquirere.

(1) Τεποτηρητάς.
(2) Cum detrimento, scilicet subditorum, *cap.* 5. *Supr. hic.*
(3) *Cap.* 4. *in fin. Supr. hic.*
(4) Adde *l.* 3. *Cod. de summ. trinit.*
(5) Hæreticorum quæsitores vetat ut et Edicto 2. *Infr. et Nov.* 103. *c.* 2.
(6) Id est, si ad canones pertineat Ecclesiasticos.
(7) Id est, disceptationem moverint.
(8) Id est, dabis Deo gratum et convenientem finem.
(9) Convenientem.
(10) 6. *Eclog.* 3. *cap.* 21. *l.* 4. §. 5. *ff. de offic. procons. l.* 7. *C. de postulando.* Goth. Conciliationem hujus cap. cum *Novell.* 134. *cap. ult. et auth. bona damnatorum. Cod. de bon. proscript.* Item *auth. incestus. Cod. de incest. nupt.* vid. apud Rittershus. *part.* 4. *cap.* 2. *num.* 35. Ans.
(11) *Novell.* 134. *c. ult.* olim dimidia bonorum damnati pertinebat ad fiscum, *l.* 7. *ff. de bon. damnat. l.* 10. *Cod. de bonis proscript.* Ea ita quoque hodie in Gallia publicatio seu confiscatio locum non habet in provinciis utentibus jure scripto, nisi certis casibus. Hodie igitur jus integrum in bonis damnati, servatur liberis damnati. Boni principes olim etiam assem concesserant, ut de Antonino Pio proditum est: modo semissem, ut de M. Antonino: Hadrianus tantum decimas Triumviri Reipubl. constituendæ decimas maribus, vicesimas fœminis. Jure autem veteri, Falcidia, liberti vero, jure constitutionum conceduntur. *l.* 4. *ff. de jur. patron. l.* 3. *ff. de interdictis.* Perduellionis ex causa nihil liberis masculis relinquitur: sed filiabus tantum, quadrans eorum, quæ successione matris acceperunt, *l. quisquis.* 5. *Cod. ad leg. Juliam Majestatis*: vide Cujac. 6. *observ.* 23.
(12) Καί τῷ νόμῳ καὶ τῇ κατὰ ἐκεῖνον φέρεσθαι τάξει.
(13) Res non delinquunt, sed personæ.
(14) Facit *l.* 9. §. 4. Goth. Vid. Rittershus. *part.* 9. *cap.* 8.
(15) Huc refer titulus *C. de his, qui potentiorum nomine: ut nemo privatus; ut nemini liceat sine jud.*
(16) *tit. Cod. ne liceat potentioribus patrocinium.*
(17) Bona aliena, alienosve agricolas defendendos suscipere mercede certa, vetitum Novella Tiberii de divinis domibus. *cap.* 4 γεωργοὺς ἀλλοτρίους ἐνεογκαλαβεῖν καὶ προστασίαν αὐτοῖς ἀπονέμειν *et Novell.* 17. τοὺς ἑτέρων βίους ἐνεργολαβεῖν, id est, aliorum vitas ac bona patrocinio suo defendere. vide Cujac. 8. *observ.* 31.
(18) Γεωργοὺς, colonos, sive capite censitos, adscriptitios, Julian. *hic. num.* 82.
(19) Γράμμασι δημοσίοις. Scrimg. adde *Novell.* 134. *cap.* sunt literæ requisitoriæ, de quibus dixi ad *l.* 15. §. 1. *ff. de jud. l.* 7. *ff. de custod. reor.* adde *Novell.* 90. *cap.* 5. *et* 134. *cap.*
(20) *l.* 12. *Cod. de agric. et censitis.*
(21) Hinc illud sapientis, alieno abstineto,

CAP. XV.

De titulis (1) *affixis alienis prædiis.*

TItulos (2) autem imponere prædiis alienis, aut ergasteriis (3) in civitatibus constitutis, et superscribere sua vocabula (4) ita præsumentibus periculosum esse scias, ut agnoscant, quia hæc agentes ipsi suam substantiam (5) applicabunt fisco. Si enim causam soli imperio et fisco datam tentaverit aliquis arripere, in suis cognoscat experimentum: et suis rebus titulis impositis publicis, fiat aliis exemplum abstinentiæ: qui si iisdem implicentur malis, similibus subdentur pœnis. Hæc igitur omnia observa, sciens nostram circa te voluntatem atque sententiam, qualis quidem erit delinquente te, qualis autem probato, et nostra sequente præcepta, ac leges.

CAP. XVI.

Quid primum facere debeant præsides cum provinciam ingrediuntur.

MOx autem ut ingredieris provinciam, convocatis omnibus in metropoli (6) constitutis (dicimus autem Deo amabili Episcopo, et venerabili clero, et Nobilibus civitatis) insinuabis hæc nostra sacra præcepta sub gestorum insinuatione: et propones exemplar eorum publice, non solum in metropoli, sed etiam in aliis provinciæ civitatibus, transmittens ea per officiales tuos sine damno: ut omnes cognoscant in quibus suscepisti cingulum, et videant, si hoc conservas, et nostro dignum temetipsum ostendis judicio.

CAP. XVII.

De armis.

HÆc enim conservata apud te faciunt præsentem tibi cingulum diuturniorem, et gloriosiorem, si quidem super alia, neque armis (7) uti non militantem permittes aliquem. Hæc te et Deo, et legibus et nobis carissimum constituunt. † Sed et illud providebis, ut, si quis eorum qui populum in turbas solicitant, tentarit aliquando ab hac magna civitate fugere aut solus, aut cum aliis, et venerit in provinciam cui præes: quatenus investigare de hoc, et examinare cum omni subtilitate et cautela [cures] et ubi constiterit, nunciare hoc, si forte dignæ inquisitione sint personæ, et adduci ad hanc felicissimam civitatem, et pœnas sustentare, quas lex de talibus constituit. Dat. 16. Kal. Maji, *Constantinop.* BELISARIO V. C. 535.

TIT. V.

DE (8) TRIENTE (9) ET SEMISSE (10), ET SUCCESSIONIBUS FILIORUM (11) ET NEPOTUM NATURALIUM (12): ET COLLATIONIBUS (13), VEL DISTRIBUTIONIBUS (14), NECNON ET LITERARUM (15) AUT NUMERATIONUM, ATQUE RERUM EX QUIBUS DETINENT, INFICIATIONIBUS (16).

NOVELLA CONSTIT. XVIII.

Imperat. Just. August. Joanni gloriosissimo præfecto sacrorum per Orientem prætoriorum, iterum exconsuli et patricio (17).

PRÆFATIO.

JAm quidem magnæ huic, et ut ita quis dicat, Bene a Deo constitutæ reipublicæ (dicimus Romanorum) plurima de testamentis disposita sunt, et pleni legum codices de talibus consistunt: et non solum sapientes antiqui hæc scripserunt, aut piorum potestas imperatorum: sed etiam a nobis jam non aliquo priorum principum minus legislationes prolatæ sunt: Deum vero semper considerantes, et quatenus ei placiti (18) videamur, et aliquid bonorum dignum in nobis agamus: nitimur aliquid adinvenire semper, et naturæ consequens, et quod possit priora corrigere. † Frequenter igitur et alia vice mirati (19) sumus, quomodo legitimis et benevolis filiis, quibus agunt (20) gratias parentes, quibusque quod relinquitur, jam etiam debitum (21) vocant: solum triuncium (22) definierunt ex necessitate relinqui: reliquum vero jacet in voluntate parentum: et capiunt quidem cognati omnia, et extranei, vel cum libertate servi: filii vero licet multi consistant, etiamsi nihil offenderint parentes, confunduntur: et triuncium dividunt solum, vel si decem forte aut amplius fuerint: et pauperes erunt filii patris, donec vixerit, idonei.

(1) *Novell.* 164. *cap.* 1.

(2) Σανίδας Græci, *ut hic*, δείγματα Characteres dixit. Novell. Tiberii *de divinis domib. cap.* 1. *l.* 1. 2. *Cod. ut nemo privatus titulos etc.* adde *Novell.* 164. *cap.* 1. vid. quæ notavi *d. l.* 22. §. 2. *ff. quod vi.*

(3) Officinis. *Hal.*

(4) Προσηγορίας nomen suum *Jul.* nomina *Hal.*

(5) Π.ρ.εσίκυ: id est, bonorum publicatione puniuntur inviti.

(6) Adde *l.* 4. §. 5. *ff. de off. proconsulis.* Metropolis, provinciæ caput, *l.* 7. *ff. de off. procons.*

(7) Arma domi tenere, vel gerere, nemo privatus audet, hoc enim solis militibus concessum. adde 2. *Feudorum* 27. §. 5.

(8) Titulus aliter conceptus est a Græcis, hac sententia, ut si plures filii non sint, quam quatuor, legitima portio censeatur triens: si ultra quatuor, semis: et ut naturales liberi, nulla existente prole legitima; una cum matre ab intestato sextantem accipiant, et ut collatio tam ex testamento, quam ab intestato competat: nisi expressis verbis testator id prohibeat. Et de divisione bonorum in liberos facta a parentibus et de eo, qui proprium chirographum inficiatur, et de aliis capitulis. Index Regiæ bibliothecæ apud Cujacium est, de hereditaria portione, et de collatione dotis, et de divisionibus bonorum et de inficiatoribus, et de his qui alienas res temere deprehendunt, et de his, qui ex ancilla nascuntur.

(9) *Cap.* 1. 3. 4.

(10) Et de dodrante certis casibus. *cap.* 2.

(11) Legitima liberorum hic extensa, num quoque extendenda ad parentes legitimos? extendenda. vide interpretes, *Nov.* 115. *cap.* 3.

(12) Vid. *Cap.* 5. *Infr.*

(13) Vid. *Cap.* 6. *Infr.*

(14) Vid. *Cap.* 7. *Infr.*

(15) Vid. *Cap.* 8. 9. 10.

(16) Adde et quomodo ancillæ fieri possint legitimæ uxores, *cap. ultim.*

(17) Salomoni. scil. P. P. Africæ, ut indicat *Nov.* 66.

(18) Αρεστοί.

(19) Legitimam filiorum statuto contra rationem juris Romani minui, jure naturali æquum et honestum non esse, hinc constat. de hac quæstione vide Grassum *lib. sent.* §. *legitima quæst.* 42. et Mynsingerum 5. *observ.* 40.

(20) Οἷς ἔχουσιν χάριν.

(21) De legitima liberis debita, dixi ad *tit. C. de inoffic.*

(22) Ex duodecim unciis seu asse.

CAP. I.

De legitima portione liberis relinquenda, id est, triente, si intra quaternarium numerum consistant: aut semisse, si quaternarium numerum excedant.

HÆc (1) nos moverunt corrigere legem, et non eam despicere semper erubescentes: talique modo determinare causam, ut si quidem unius (2) est filii pater aut mater: aut duorum vel trium, vel quatuor: non triuncium eis relinqui solum, sed etiam tertiam propriæ substantiæ partem: hoc est, uncias quatuor: et hanc esse definitam mensuram usque ad prædictum numerum. Si vero ultra quatuor habuerint filios, mediam eis totius substantiæ relinqui partem, ut sexuncium sit omnino quod debetur, singulis ex æquo (3) quadriuncium vel sexuncium dividendo: et hoc non sub injusta circumstantia rerum (forsan enim ob hoc etiam alii injustitiam patiuntur, et aliis quidem meliora, aliis vero deteriora percipientibus) sed quod contigerit unumquemque per omnia æquum esse in qualitate et quantitate, sive quis illud institutionis modo, sive (4) per legati, idem est dicere, et si per fideicommissi relinquat occasionem: licebit enim ei reliquum octuncium forte aut sexuncium habere: et largiri sicut voluerit filiis ipsis, aut cuilibet extraneorum: et natura (5) primo curata competenter, sic ad extraneas largitates accedere: hoc observando in omnibus personis, in quibus ab initio antiquæ quartæ ratio de inofficioso lege decreta est.

CAP. II.

Ut legitima portio filiorum curialium sit dodrans.

EXcipiatur (6) autem a nobis de curialibus nuper posita lex, quæ filiis curialibus aut filiabus curialibus nubentibus noninncium omnino dari vult, reliquo triuncio a parentibus secundum potestatem dispensando: omnibus aliis de inofficioso positis legibus, et præcipue nostris, in sua virtute servandis, et de ingratis (7) filiis, et de naturalibus (8) præter solam quantitatem, quam ad præsens auximus secundum omnes prædictas definitiones.

CAP. III.

Si liberis suis pater nudam proprietatem, et uxori usumfructum omnem reliquerit.

PRohibemus autem et illud grave existens, et habens quidem aliquam legalem occasionem, in duram tamen incidens crudelitatem et amaritudinem. Novimus enim aliqua testamenta secundum quæ morientes, non paterne nec ut viros oportebat, sed nimis molliter atque remisse fecerunt institutiones uxoribus, siquidem illis omnem reliquerunt suarum rerum usumfructum, filiis autem proprietatem nudam. Quamobrem arbitror studium esse hujusmodi testamentis, uxores etiam proprietatem acquirere, filiis forte fame peremptis. Unde enim, et in medio gubernentur, et quotidianum habeant cibum, nihil eis derelicto, uxoris ira, forsan et irrationabili, intercedente, quæ eis etiam quotidianam gubernationem abripiat? Non licebit igitur de cætero ulli omnino filios habenti, tale aliquid agere *sed modis omnibus eis hujus legitimæ partis quam nunc deputavimus, et usumfructum* (9) *insuper et proprietatem relinquat*, si vult filiorum non repente fame morientium, sed vivere valentium vocari pater. Et hæc omnia dicimus non in patre solo, sed et in matre, et avo, et proavo, et adjunctis unicuique fœminarum personis, id est, avia et proavia, sive paternæ, sive maternæ sint.

(1) Hinc sumpta est *Authentica*, *Novissima lege. Cod. de inoff. testam.* Goth. De legitima ejusque quantitate cæterisque juribus, vid. Rittershus. *in exposit. Novell. part.* 6. *cap.* 4. Ans.

(2) Si unus, duo, tres, quatuorve liberi, quatuor: si plures, sex unciæ liberis, vel testamento relinquendæ a parentibus, nisi liberi masculi sint curiales: fœminæ, curialibus nuptæ, tunc enim liberis debetur nonuncium. *infr. hic*, *Nov.* 22. *c.* 48. *Novell.* 39. *cap.* 1.

(3) Jure Romano liberi succedunt in legitimam æquis partibus, ut hinc constet, apud Romanos nullam fuisse primogenituræ prærogativam in jure succedendi: vid. *l.* 11. *C. familiæ erciscundæ.*

(4) Hodie legitima liberis, *ut hic.* et ascendentibus, vide Wurmser. *in pract.* 29. *observ.* 9. relinquenda est institutionis jure *Novell.* 115. *cap.* 3. (id enim honorabilius est, quam jure legati vel fideicommissi) etiamsi legitima filiorum aucta sit per statutum aliquod. Grassus *ex communi opinione contra* Bald. *lib. sent. in §. testamentis. quæst.* 35. *num.* 7. *et quæst.* 40. nec sufficit relinqui per fideicommissum universale, *d. quæst.* 35. *num.* 13. Fallit tamen superior regula: si pater liberis legitimam titulo legati reliquit, et adjecit clausulam, ut testamentum valeret meliore modo quo potest. Idem *ibid. num.* 8. id est, si parens codicillos facere voluit, non testari: fallit, si pater in testamento divisit bona sua inter liberos, nec de alia heredis institutione appareat. *Ibid. num.* 8. id est, fallit hæc regula, si pater testetur inter liberos. Fallit etiam, si legitima liberis relicta sit jure substitutionis: quamvis eo casu liberi primi gradus possint nullum dicere testamentum, et nihilominus capere ex substitutione. *Ibid. num.* 10. 11. Fallit rursus, si certa pars eis sit relicta legitimæ aut Falcidiæ loco, aut pro sua parte, aut pro dote: nec adjectum sit, quo titulo. Nam in dubio præsumitur, relictum titulo institutionis, *ibid. num.* 15. 16. 18. Idem dicendum, si peculia sint eis relicta, *num.* 17. aut quædam summa, eo adjecto, ut testamenti interpretatio ad virum bonum aut prudentem referatur. *num.* 19. Quid si titulo institutionis minor quam legitima portio sit derelicta? agent liberi ad supplementum. *ibid. num. ult.* Hæc si defuerint, possunt liberi testamentum nullum dicere, et bonorum possessionem contra tabulas petere, perinde ac si omnino essent præteriti, Wurmser. *dicto loco.*

(5) Naturales liberi hic opponuntur extraneis. *Goth.* Vid. hic Cujac. et quæ notavi *censur. forens. lib.* 3. *cap.* 4. *num.* 12. S. L.

(6) Vid. *Novell.* 38.

(7) De quibus vid. *Novell.* 115. *cap.* 3.

(8) De quibus *cap.* 5. *Infr. hic.*

(9) Legitimam liberorum parens usufructu onerare non potest. Nemo extantibus liberis hodie (olim diversum fuit, *l.* 37. *ff. de usufructu legat. l.* 18. *C. de excusat. tut.*) uxorem omnium bonorum usufructuariam potest instituere. Quid si fuerit instituta? liberi legitimam ex ejus usufructu deducent, *ut hic.* Cur? pura debet esse legitima etiam ab usufructu, cum legitima pleno jure, et proprietate, et usufructu, debeatur. Aliud dicendum, si adjectum fuerit, ut frueretur mater una cum filiis. ut Cic. *in orat. pro Cæcinna. et l.* 18. *ff. de usufr. adcresc.* Non idem est in persona extraneorum heredum, quorum Falcidia gravari potest, *l.* 5. *l.* 20. *l.* 49. *ff. de usufruct. et quemadmodum.* Ex superioribus constat, legitimam (dic aliud in eo, quod intra legitimam, Grass. *l.* 5. *sent. §. legitima. q.* 38. *n.* 23. Dic etiam idem in dote non excedente summam legitimam, sive ea sit numerata, sive relicta testamento, Grass. *ibi q.* 41.) liberorum, parentum fratrum, Grass. *ex communi opinione ibid. q.* 39. in usufructu gravari non posse. Eadem gravari non potest mora, *l.* 30. *Cod de inoff. testam.* dilatione, *l.* 32. *d. tit.* tempore, *l.* 36. *d. tit* conditione, *d. l.* 32. (nisi bona mente conditio apponatur, *l.* 26 *C. de inoff. testam.* vid. Grass. *lib. sent. §. legitima q.* 38. *num* 15. 16. 17. 18.) quantumvis casuali, mixta, potestativa, au voluntaria, Grass. *ibid. num.* 10. *ad* 13. Non potest etiam legitima gravari fideicommisso vel substitutione, *d. l.* 32. *et l.* 12. *ib* (nisi id sit fideicommissum relictum a pupillo) ut ex commun opinione refert Grass. *lib. sent. §. legitima. q.* 38. *num.* 6. ut it substitutio pupillaris non censeatur oneris loco. *ibid. num.* 7. se nec vulgaris. ut idem communem sententiam secutus retulit. *ib num.* 9. quod tamen probandum non videtur. Assentior itaq magis Butrigario, Socino, Gomezio, communem quoque opini

CAP. IV.

Quemadmodum liberi ab intestato per fœmininum sexum descendentes, succedere debeant.

NEque (1) illo de cætero servando in nepotibus, et pronepotibus non suis, et sub potestate constitutis, minus tertia (2) parte eos habere, quam eorum parentibus viventibus oportebat relinquere testatores. Non enim excipimus ulterius nepotes, qui ex filio paternis avis accrescunt, ut illi quidem integram accipiant partem, quantam eorum acciperet pater vivens: nepotes autem ab avo per mediam filiam venientes, aut avia paterna vel materna minus tertia accipiant: sed unum ordinem in omnibus ponimus nepotibus, et pronepotibus, non ferentes fœminam (3) a masculo in talibus minui. Neque (4) enim masculus ipse in se neque fœmina solum ad nativitatis propagationem sufficiens est: sed sicut utrumque eorum coaptavit Deus ad generationis opus, ita etiam nos eandem utrisque servamus æqualitatem.

§. 1. Sed nec usque in hoc statuimus legem. Hæc enim dicimus, et in illis filiis qui ex nuptiis sunt legitimi, licet non sint secutæ nuptias dotes, sed affectus indubitatus, et manifestus inter conjuges existens filios præstet esse legitimos. Dotem etenim celebrant (5) nuptiæ (6): nuptias autem dotes non faciunt, sed conjunctorum affectus. † Hoc idem obtineat, et in iis qui ex posteriori (7) affectu cum dotibus secundum nostras constitutiones, legitimi fiunt: et hæc sit sanctio legitimæ soboli.

CAP. V.

De concubinis et naturalibus liberis, quomodo hi ab intestato succedant.

COnsideremus autem aliquid ad solam naturam clemens. Multi namque molesti sunt nobis semper, precesque crebræ, et flentes filii. *Et semper equidem clemens aliquid definimus*: sed quia non hoc cum lege agimus, erubescimus (8): ideoque causæ etiam legem adjicientes, ipsi quidem populos (9) removebimus: dabimus autem omnibus habere ex lege remedium. † Quia enim *testari naturalium filiorum patribus etiam ipsis dedimus, legitima quidem existente prole, usque* (10) *ad unam solam unciam quam habebunt una cum matre*: (hoc quod etiam prius fuit) *filiis autem non existentibus legitimis, usque* (11) *ad medietatem totius substantiæ*: hoc dicunt a nobis positæ leges, non in testamentis solum patribus concedentes hoc agere, sed etiam aliis munificentiis, quas et superstites donant, præsens autem lex de iis quæ ab intestato sunt, loquitur, et novi aliquid introducit. † Nunc enim si *quis moriens legitima sibi penitus sobole non existente* (filiorum dicimus aut nepotum, aut cæteræ successionis) *neque* (12) *uxore legitima, proinde moriatur, non disposita substantia, et venit cognatio forsan, aut certe manumissor bonorum possessionem movens, et insurgens, aut etiam nostrum ærarium*: (nec enim illi quantum ad hoc parcimus) *sit autem ei domi donec vivit, libera mulier in habitu concubinæ cum eo degens, et filii ex ea* (talibus enim solis hæc sancimus, ubi omnino indubitatæ sunt sive concubinæ in domo habitæ, sive naturalium ibidem proles) *et nutrimentum damus eis, et intestato* (13) *parentibus morientibus duas* (14) *habere uncias paternæ substantiæ, cum matre partiendas, quanticumque fuerint filii, ita ut proportione unius filii, et mater accipiat.* Et hæc dicimus si uni concubinæ cohabitaverit, et filios ex ea habuerit, aut præcedente concubinæ morte forsan aut divisione, filii domi sint: tunc enim damus eis ab intestato duarum unciarum successionem. † *Si autem confusa concupiscentia ita fiat, ut alias superinducat priori concubinas, et multitudinem habeat concubinarum fornicantium* (sic enim dicere melius est) *et ex eis filios faciens moriatur, multas simul relinquens concubinas, odibilis* (15) *quidem nobis est iste, qui talis est: procul autem omnibus modis ab hac lege expellatur.* Sicut enim quis legitimæ uxori conjunctus alias (16) superinducere, non poterit matrimonio consistente, et ex eis legitime (17) filios procreare; sic neque post cognitam (quemadmodum diximus) concubinam et ex illa filios dabimus, si aliud opus libidinis egerit, etiam hoc ad successionem ejus introduci, si mortuus fuerit intestatus. Nam si hoc non constituimus, indiscretæ erunt mulieres, quam magis, aut quam minus amaverint: indiscreti etiam filii: et nos non præbemus luxuriantibus, sed caste viventibus legem.

† Non autem distinguimus (18) de filiis sive masculi sive fœminæ sint. Sicut enim natura nihil circa hoc artе ratiocinatur: ita nec nos alteram in masculis et alteram in fœminis secundum hoc ponimus legem.

† Valebit itaque hæc lex nobis in futuris, et maxime omnium hæc: quoniam earum quæ dudum non recte te-

nem sibi adserentibus, legitimam substitutione gravari non posse, quantumvis piam ad causam relicto. *Idem n.* 20. quantumvis gravamini vel oneri filius consenserit, *num.* 11. *l. ult. C. ad l. Falc.* . 20. *ff. de donat.* adde Cujac. *hic fol.* 366. quantumvis legitima statuto aucta sit. Grass. *ib. num.* 430. Non potest etiam parens filio legitimam compensandi debiti loco relinquere. Grass. *ib. n.* 22. it hæc itaque collectio, si parens legitimam liberorum minuere non potest, multo minus eam tollere potest.

(1) Hinc sumpta est *Authent. Quæ tertiæ, C. de collationibus.*

(2) Ut olim, et ita abrogatur *l. 9. Cod. de suis : l. 4. Cod. Theod. de legitimis heredibus.* §. 15. *Instit. de hæredit. quæ ab intestat. l. 19. C. de collationibus.*

(3) *l. 19. C. de collationibus, l. 9. C. de suis et legit. lib.* . 15. *Inst. de hered. ab intestat.*

(4) Hac ratione possumus consuetudines et statuta refellere, quibus fœminæ a feudis, ducatibus et regnis arcentur.

(5) Id est, faciunt ut dos debeatur.

(6) Non dos, sed affectus nuptias facit. vid. quæ notavi ad 10 *ff. de regul. jur.*

(7). *Novell.* 89. *cap. ult.* §. *ult. Instit. de nupt.*

(8) Erubescimus sine lege loqui: *ut hic. et l. 19. Cod. de collationib.* Marsil. *cons.* 53. *num.* 33. Rolandus 1. *cons.* 45. *num.* 38. qua sententia dici non potest, quantum extenuentur eorum sententiæ, qui unis tantum nituntur interpretibus. Communi opinioni in re dubia vix ausim quidquam derogare, præsertim si legis scriptæ duritiem corrigat, aut ejus defectum suppleat. Glossæ alioqui nihil alleganti non credendum. Bald. *in l. respublica* 4. *Cod.quib. ex caus. majores.*

(9) Id est, interpellantium turbas.

(10) Concubinæ suæ, ejusque liberis, quatenus quisque donare testamento possit.

(11) Hodie assem. *Novell.* 89. *cap.* 12. §. 1. 2. 3.

(12) *d. cap.* 12. §. 4.

(13) Concubinæ et earum liberi ab intestato uti succedant.

(14) Qui moritur siue justis liberis ac uxore (aliud est, si plures reliquerit, et ex eis liberos) concubinæ suisque liberis ex ea susceptis duas uncias ab intestato defert.

(15) Unicam tantum concubinam Romanis habere licuit. adde *et infr. hic.*

(16) Vid. quæ dixi ad *l. 7. in fin. Cod. de Judæis.*

(17) Maritus, constante matrimonio, si quos ex alia muliere liberos suscepit, legitimos non habet.

(18) Quod ad jus succedendi attinet, nulla differentia inter masculos et fœminas.

nebant plurima et emendavit, et explanavit: et quod præteriit (1), non potest ab ea quæ nondum erat, regulæ subjici. Hæc a nobis de prædictis successionibus sunt sancita.

CAP. VI.

De collationibus (2) dotis, vel donationis propter nuptias.

ILlud (3) quoque bene se habere credimus hac lege complecti: prioribus enim legibus volentibus, *in collationibus si quidem sine testamento morerentur parentes, collationes secundum earum virtutem fieri: si vero testati nihil (4) dicentes de eis, locum non fieri collationibus, sed res habere per dotem forte aut alio (5) modo datas: et quæ sunt relicta defendere:* Nos sancimus, *non esse omnino talem opinionem: sed sive quispiam intestatus moriatur (6), sive testatus*, quoniam incertum est ne forsan oblitus datorum, aut præ tumultu mortis angustiatus, hujus non est memoratus, (*omnino (7) esse collationes, et exinde æqualitatem, secundum quod olim dispositum est, nisi expressim (8) designaverit ipse se velle non fieri collationem, sed habere eum qui cogitur ex lege conferre, et quod jam datum est, et ex jure testamenti*: omnibus quæ prius de collationibus a nobis sancita sunt in sua virtute manentibus.

CAP. VII.

Si res suas pater inter liberos distribuere voluerit.

ET quod sæpe nobis judicantibus placuit, necessarium credimus nunc partem fieri præsentis legis. Frequenter enim quidam plurimorum filiorum constituti patres, deinde putantes mox substantiam dividere, ut a fraterno certamine eos præservent: ad majores (9) adhuc et sæviores eos contentiones adducunt. Cum enim oporteret, si hoc vellent, aut aperte omnia dividere in testamentis suis, aut si non hoc vellent, partes (10) facere, et eas subscribere, et sic indubitatam dare filiis divisionem: at illi non hoc faciunt, sed partem quidem aliquam per se ipsi scribunt, et neque hanc continue, sed forte interscriptam alterius cujuspiam literis, et in descriptione abjecta, et nulla custodia digna positam: residua vero pars nequaquam illorum est manus, sed subscriptoris cujuspiam forte corrupti, aut cujuscunque: et hinc illis litium occasiones decies millies, utrum hæc voluntate gesta sint patris: an alicujus artificis operarii certaminis et contentionis, et ad favorem partis alicujus scribentis. † Hæc nos molestare de cætero nostros subjectos nolentes sancimus: *Si (11) quis voluerit (12) suas res filiis aut dividere aut omnes, aut etiam aliquas forte relinquere præcipuas: has maxime quidem, si possibile est, dicat in testamento, et indubitatam det filiis hinc utilitatem. Si autem hoc non agat, propter aliquas necessitates, quæ plurimæ circumassistunt hominibus, licet tamen descriptiones facere rerum quas partiri voluerit: et subscribere (13) omnibus aut ipsum aut filios universos subscribere præparare, inter quos res dividet, et ex hoc causæ dare indubitatam fidem et quod secundum hanc fit speciem, ratum sit atque firmum, aliaque cautela non indigens. Si vero aliquid hoc non egerit, sed dispersam (14) (sic ut plerumque) sine testimonio subscriptionem, fecerit: sciat nihil (15) hinc filiis sese præbiturum utilitatis: sed quasi nihil sit factum, divident substantiam filii, incertas et plerumque sine testimonio conscriptiones non sequentes: neque judicibus causæ* (quos judices familiæ erciscundæ leges appellant) *has sequi cogentis.* Oportet enim providere subtiliter cautelæ filiorum, et non aliud quidem minuere, aliud sub errore relinquere, quod difficilium insuper et insolubilium, crebro etiam crimina ferentium causarum occasionem præstat. De successionibus itaque et collationibus et aliis quæ prædicta sunt, usque in hoc sancitum sit.

CAP. VIII.

Si quis prolatam manum suam negaverit (16).

STudium vero malevolentiæ quod fit ab aliquibus, necessariam nobis fecit *plebis* denuo *legislationem* approbare: quam per quendam suorum protulit tribunorum (17), et quæ *Aquiliæ* nuncupationem ab illo suscepit: secundum quam *pro abnegatione duplicibus (18) subdebat exactionibus malevolentes, et abnegare tentantes*, ubi etiam aliæ quædam actiones ad eundem cooptatæ sunt ordinem, sed paulatim mutata clementia, ablata est, quæ consuevit iniquorum enutrire malevolentiam. Quamobrem etiam nobis necessarium visum est indecentes et turpes (19) abnegationes prædictæ pœnæ subjicere: *Si (20) enim protulerit aliquis scripturam, alter autem eam negaverit, cum hæc literas ejus habeat, ita ut necessitatem (21) patiatur actor causas pati circa probationem ejus, aut literas quidem suscipiat (22)*, dicat autem, *Non solutum debitum sibi, et probaverit hoc legitimis modis actor: condemna-*

(1) Vid. *l.* 7. *C. de legib.*
(2) *Novell.* 97. *cap.* 6.
(3) Hinc sumpta est *Auth. Ex testamento*, *Cod. de collationib.*
(4) Collatio olim non fiebat ex testamento, nisi parens jussisset collationem fieri: hodie fit, nisi collationem vetuerit.
(5) Vid. Accursium *l.* 20. *C. de collat.* Cujacium 3. *observ.* 30. Fachinæum *Controvers.* 80. *et* 81.
(6) Olim emancipati scripti heredes accepta a parentibus inter vivos non conferebant: et ita abrogatur *lex* 1. *C. de collat. et lex* 1. §. 6. *ff. de collat.*
(7) Liberi parentibus successuri, coguntur dotem donationesve propter nuptias a parentibus acceptas conferre. vid. *tit. C. de collat.*
(8) Olim tacita, nec palam divulgata parentis voluntas, hoc casu sufficiebat: et ita abrogatur *l.* 35. *ff. familiæ erc isc. l.* 14. *ff. de dote prælcg.*
(9) Dum vitant stulti vitia, in contraria currunt.
(10) *In codicillis verbi gratia.*
(11) Nota regulam et cautionem scitu parentibus utilem divisuris hereditatem suam inter liberos. Cujus hic sensus est: Parens distributurus hereditatem suam inter liberos, divisionem confirmare debet, vel sua, vel suorum liberorum subscriptione.
(12) Potest enim parens dividere inter liberos hereditatem, *l.* 8. *C. de inoff. testam. l.* 10. *l.* 16. *l. ult. C. famil. erc isc. l.* 21. §. 1. *Cod. de testam. l.* 20. §. 3. *l.* 39. §. 1. *ff. familiæ.*
(13) *Nov.* 107. *c.* 3.
(14) Διεσκεδασμένην.
(15) Ex non solenni divisionis instrumento agi non potest ad divisionem.
(16) Seu de inficiatorum et abjuratorum pœna. *Goth.* Vid. Cujac. *hic.* et Rittershus. *part.* 6. *cap.* 2. *et part.* 9. *cap.* 25. Ans
(17) Plebis. Est lex Aquilia plebiscitum. *l.* 1. *in fin. ff. ad l. Aquil.* §. 15. *Inst. de l. Aquil.*
(18) *l.* 2. §. 1. *l.* 23. §. 10. *ff. et l.* 4. *C. de leg. Aquil* §. 1. *vers. at adversus inficiantes*: *tit. Instit. de pœna temere litig*
(19) Turpe est manum, id est, scripturam denegare.
(20) Hinc sumpta est Authentica, *contra qui propriam C. de non numerata pecunia.*
(21) Onus enim probandi incumbit ei, qui ait, non qui negat *l.* 2. *ff. de probat.*
(22) Suas esse agnoscat.

tionem (1) *adversus eum duplicem in utroque casu fieri sancimus :* non quia amarioribus legibus delectamur, sed quia lites eorum minores efficimus : quatenus timore (2) pœnæ citius dicant quod confiteri competit. In talibus itaque omnibus modis condemnationem hoc fieri volumus modo : et si præter hæc egerit judicem scire, quia transcendens legem ipse tenebitur his pœnis. † Hæc autem dicimus nisi probationibus actor abrenuncians, sacramento rei usque nunc abnegationem factam solvi voluerit. Si enim tale aliquid egerit : si quidem mox ab initio post abnegationem intulerit jusjurandum, et ille continuo (3) confessus fuerit quod in negationem deductum erit : sine periculo erit quantum ad duplum. † Si vero longiori facta lite, tunc actor inferat sacramentum, at ille etiam sic quod *infertur*, profiteatur, de dupli quidem eum eximimus pœna : omnes vero expensas (4) quæ usque tunc factæ sunt propter probationes, actori jurejurando ejus definitas, exolvere eum qui ab initio quidem negavit, postea vero confessus est, jubemus. † Si quis autem adnumerationem in se factam pecuniarum negans, postea utatur solutionibus (5) a se factis : tali homini nullam utilitatem horum quæ vere soluta sunt, esse sancimus, sed totum eum debitum exigi præcipimus, et hanc solam sustinere negationis pœnam : hoc quod etiam quidem ante nos imperator constituit : nullo judicantium neque in hoc flectendo, sed integritatem legis custodiente.

† Si autem etiam reus proferat literas actoris, deinde ille eas neget, at ille probet eas, non solum illud reputetur de quo negatio fuit, sed etiam tantum aliud adjiciatur. Hic quoque de jurisjurandi datione similiter etiam in actore introducatur ratio.

CAP. IX.

De tutore, vel curatore inficiatore.

SI vero lis agatur per curatores (6) nimirum (7) pertinens ad personas quæ curatoribus indigent, hujusmodi negationis pœnam (quando (8) in ipsorum curatorum fuerit literis) non adversus eos (9) quorum sunt curatores, sed adversus eos (10) ferri, qui turpem et indecentem hanc negationem fecerint. Si vero aliud (11) condemnationis augmentum aut in duplum, aut in triplum, aut in quadruplum ab antiquis legibus, aut principum introductum est constitutionibus : maneat quidem illud secundum propriam formam, sicut nos illud in nostris Institutis et Digestis et Constitutionum libro sancimus : hoc autem nunc augmentum priorum sit.

CAP. X.

De improbis possessorum exceptionibus (12).

ILlud (13) quoque in judiciis arbitramur oportere melius quam omnes ante nos determinare, et constituere. Si quis enim conventus fuerit res habere alterius : ille vero dicat *res non esse illius de quo dicit actor*, et cogatur qui actionem infert, aut documentis, aut testibus, aut aliis uti laboribus, ut ostendat *res illius esse :* postea vero is qui semper abnegaverat *illius hoc non fuisse*, uti voluerit illius jure, et dicere quia ex hypotheca aut aliis causis in illam personam relatis propinquior est, quam ille qui causam movet : aliæ quidem sententiæ vacent, quæ prioribus nostris placuerunt : mediocris autem quædam, et clemens, et ipsi causæ conveniens pœna abnegantibus inferatur : pro abnegatione namque circa hoc, et actoris laboribus dum adhuc causa dicitur, ad (14) actorem transferatur (15) rerum, de quibus est quæstio facta, possessio : licentiam habente eo qui hanc reddet, si qua jura habeat ex illa persona, de qua prius negationem passus est, competentia sibi hæc proponere, et legum justitiam promereri, pœna in sola translatione possessionis constituta. † Hæc a nobis pro successionibus, et collationibus, et distributionibus, et litigantium cautela, et ut multitudo litium minuatur, et inventa sunt, et sancita : et de cætero tenebunt : quatenus et successiones agnoscant, et collationes non ignorent : sed circa distributiones non resultent : et neque petulantes suarum literarum abnegationibus insiliant malignari volentes, neque annumerationes abnegent, neque postea forsan solutionibus utantur, neque res ex quibus detinet, abnegent personis, sed mediocres, et mites ex causis ostensi, mediocri etiam potiantur judicio.

CAP. XI.

Quomodo concubinæ servilis conditionis constitutæ legitimæ uxores fiant.

QUod autem ab aliquibus maligne dubitatur, in quibusdam nostris constitutionibus, et in judiciis quidem plurimis motum est : cum sit justum ulterius non quæri, præsenti conjungimus legi. Constituentibus enim nobis, ut si quis respexerit aliquam mulierem clemens, et hanc sortiatur absque dotalibus documentis, deinde faciat filios : postea vero maritalem ad eam receperit affe-

(1) Abjuratores scripturæ propriæ dupli pœnam sustinent, quod congruit cum *l.* 1. *C. Theod. de usur. rei judic.*

(2) Metu pœnæ deterrentur multi a delicto : Oderunt peccare mali formidine pœnæ, Horat. 1. *Epist.* 16.

(3) Pœnitenti parcitur, ut hic et in aliis causis. *l.* 4. §. 6. *C. de hæret. l.* 11. *ff. de in jus voc. l.* 11. *in fin. ff. de interrogat. l.* 28. *Cod. de appellat.* vid. *tamen l.* 65. *in fin. ff. de furtis* : adde *l. ultim. Cod. de plus petit.*

(4) *d. l.* 15. *Cod. de judiciis.*

(5) Id est, exceptione solutæ pecuniæ. Sensus est, Inficiatorem pluribus defensionibus uti non posse contra regulam juris, nec potest igitur aptari species ulla commodior legi 43. *ff. de regul. jur.*

(6) *Διὰ κηδεμόνων*, per tutores vel procuratores, *Julian.*

(7) Οἷα καθεστῶτα etc. id est, utpote ad eas personas pertinens, quæ curatoribus indigent.

(8) *Οταν ἐπ' οἰκείοις αὐτῶν τῶν κηδεμόνων γένοιντο γράμμασι*, cum de propriis curatores literis instituti fuerint. Hal. Agylæus.

(9) Eos, qui sunt in potestate curatorum.

(10) Id est, curatores.

(11) Hæc constitutio nullam facit innovationem in legibus, quæ duplum vel quadruplum in quibusdam casibus exigi præcipiunt. *Jul.*

(12) Adversus dominos vindicantes res suas.

(13) Hinc sumpta est Authentica, *Item possessor. Cod. qui potior.*

(14) Sensus est : si possessor conventus rei vindicatione negavit *rem esse actoris*, postea convictus allegat, *pignoris*, *vel emphyteuseos vel superficiei causam*, *vel quam aliam defensionem*, non auditur, estque transferenda possessio in actorem, deinde agendum hypothecaria aut vectigali, aut superficiaria actione. Et sic pœnæ causa transfertur possessio, ut in specie *l. ult. Cod. de rei vindicat. l.* 1. *Cod. uti possidetis* : et in specie *l.* 5. §. 1. *ff. ut legat. nom. l.* 6. *in fin. ff. de Carbon. edict. l.* 11. *in fin. C. de collationib.*

(15) Pœna inficiantis scripturam est hæc, ne pluribus defensionibus utatur, *c.* 8. *in fin. supr. hic.* est et tertia dupli. *d. c.* 8. *in princ.* fuit et quarta apud veteres, de duplis fructibus ex 12. tabulis : quam tacite Justinianus tollit, dum superiorem pœnam actionis in rem existimat sufficere. vid. Cujac. *hic.*

ctum, et scripserit hujusmodi instrumenta, et fecerit filios: non solum eos qui post hoc nati fuerint filii, sed etiam priores esse legitimos, et proter circumvenientium, et maligne interpretantium calliditatem: etiam jam aliam scribentibus constitutionem: quia hæc volumus tenere, licet secundi non sint nati post dotem filii, aut existentes moriantur: adinvenerunt quidam etiam aliam dubitationem, non recipientes hæc tenere in iis qui libertabus copulantur: cum utique recte conjicientibus nostram intentionem etiam hoc fuerit jam sancitum. Si enim ad libertam non omnino nuptiæ prohibentur: certum fuit quia etiam in illis hæc tenere volumus. Sed quoniam utique hoc dubitatum est: sancimus, *Si quis uxorem non habens legitimam, aut filios legitimos, ad ancillam propriam habuerit quandam meliorem sententiam, et filios protulerit ex ea in servitute constituta: postea vero libertate honoraverit, et ancillam et natos, et jus* (1) *eis aureorum petierit annulorum, et regenerationis* (2), *et inter ingenuos* (3) *secundum justos reduxerit modos, et nuptias consummaverit, postea vero nuptialia conscripserit documenta, et aut fuerint filii postea, aut non fuerint*, (ut utriusque nostræ constitutionis amplectamur casus) *sit et uxor legitima, et filii sub potestate ipsius, et sui, et ab intestato heredes genitori:* (dicimus autem eos qui ante nuptias nati sunt) *his viis per quas ad ingenuitatem, secundum quod prædictum est, venerunt, et celebratione postea dotalium, jus legitimorum eis præbentibus.*

EPILOGUS.

† Tua igitur excellentia, quæ bene nobis et sancte visa sunt, et pro nostrorum quiete adinventa, omnibus gentibus, quibus præes, per præcepta propria faciat manifesta: ut agnoscant quia nulla maxima cura per quam semper aliquid adjicit Deus nostris sceptris, extra nos consistit pro eorum solicitudine et providentia. Dat. Kal. Maji, *Constantinop.* post consulatum BELISARII V. C. CONS. 537.

TIT. VI.

DE FILIIS (4) ANTE DOTALIA INSTRUMENTA NATIS.

NOVELLA CONSTIT. XIX.

Imp. Justin. August. Joanni gloriosissimo sacrorum per Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

PErvenit ad nos dubitationem vanam quibusdam incidisse, si (5) quod sancitum est a nobis de filiis procreatis ante dotalium celebrationem, postea dotalibus factis, non (6) etiam in præteritum feratur in iis quæ non decreto aut transactione sunt terminatæ quæstionibus. Nobis utique cum particulariter poneremus leges, expressim in prima (7) constitutione quæ hoc sancivit memorantibus, ut sive supersint eis patres, sive defuncti sint, nondum tamen hujusmodi quæstiones aut sententiis aut transactionibus susceperunt terminum: omnino ita judicari sicut nostra dicit lex, quam complentes, etiam secundam (8) posuimus legem, eadem valere sancientes etiamsi non post dotes procreentur filii, aut procreati moriantur, nihilominus et ante dotes natos legitimos esse, et in hanc quoque secundam nostram constitutionem similiter adjecimus, oportere ejus legislationem et ad seniora (9) referri tempora, exceptis (10) illis causis, quas aut judicialis sententia, aut transactio terminavit. † Sed quoniam quidam post has nostras claras leges audaci mente nostram præsumpserunt male interpretari legislationem et sensum: tertiam (11) coacti sumus exponere constitutionem, per quam jussimus, *si quis legitimam uxorem habens, et legitimos ex ea filios: deinde ea moriente, aut matrimonio repudio soluto, habuerit filios ex aliqua, ad quam nuptiæ non interdicuntur: postquam vero hi nati sunt, dotalia confecerit in eam documenta: legitimos etiam ita ei natos filios existere.* Sed quia in ipsa nostra constitutione non adjecimus aperte valere hujusmodi legislationem, etiam in illis quorum patres adhuc supersunt, aut defuncti quidem sunt, contentio autem neque judiciali sententia, neque amicabili interventione decisa est: hinc quidam arbitrati sunt nos nullatenus velle ea quæ in memoratis continentur legislationibus de filiis qui ante (12) celebrationem dotium nati sunt, valere etiam in illis qui ante hujusmodi legislationem nati sunt, et maxime eo, quod hujus pars in prima et secunda constitutione posita, ablata sit a nobis in Codicis compositione. Quod absurde arbitrati sunt. Justissime namque et primæ et secundæ hoc subtraximus constitutioni, et tertiæ non adjecimus. in particularibus namque positis legislationibus necessarium erat forte hanc accipere in præterito legislationis relationem: in omni vero coacervatione legum Codicis cognominis nostri recte abscindere talia proposuimus: quatenus non multitudo superflua in Codice scriberetur.

† Tertia vero constitutione non adjecimus aliquid de temporibus, cum omnibus manifestum sit, oportere ea quæ adjecta sunt, per interpretationem in illis valere, in quibus interpretatis legibus sit locus.

CAP. I.

Ut caput ultimum Novell. XII. ad præterita pertineat nondum judicata aut transacta.

QUia vero omnino emerserunt quidam et de sic manifestis se dubitare contendentes, vel errantes, hanc adjecimus legem, sancientes *in prædictis tribus con-*

(1) Hodie non est necesse jus aureorum annulorum petere, cum manumissio matris sola et contractus dotis cum ea habitus, filios naturales ingenuos et suos faciat.

(2) Παλιγγενεσίας, id est, natalium restitutionis. *Novell.* 78. *cap.* 1. Manumissio, libertinum: natalium restitutio, ingenuum: jus aureorum annulorum, honorem et jura ingenuitatis tribuit.

(3) Recte hic exigitur ingenuitas, in hujusmodi uxore et liberis. Nam soli ingenui, jura suorum heredum agnatorum, et cognatorum habent. Libertini vero cognationem non habent. vid. Cuj. *ad Nov.* 14.

(4) *Nov.* 12. *c.* 4.

(5) Id est: an quod sancitum est.

(6) Id est: pertineant etiam retro ad eas quæstiones, quæ nondum decreto judicis vel transactione sunt decisæ.

(7) *l.* 10. *C. de natural. lib. lata anno* 529.

(8) *l.* 11. *C. de natural. lib. lata anno* 530.

(9) Vid. *l.* 7. *C. de legibus.*

(10) Utraque constitutio contra sui naturam refertur ad negotia præterita, *d. l.* 7. Non referuntur tamen constitutiones ad ea, quæ sententia judicum vel transactione jam sunt decisa.

(11) *Nov.* 12. *in fin. lata anno* 535.

(12) Liberis ante dotalia instrumenta nascendis beneficium a Principe datum, ad eos, qui jam nati sunt ante dotalia instrumenta ex æquo et bono porrigitur.

titutionibus factam a nobis legislationem valere, in quibus etiam expressim primæ positæ a nobis legi adscripsimus: hoc est, sive superesse contigerit talium filiorum patres, sive mori: nondum vero hujusmodi negotio aut decreto (1) aut transactione finis acceptus est: secundum hæc tales causæ ad leges a nobis positas deducantur: exceptis illis negotiis, quæ contigit ante leges a nobis positas aut decreto judicum aut transactione determinari.

EPILOGUS.

† Quæ igitur nobis placuerunt, et præsente sacra declarata sunt lege, tua sublimitas manifesta omnibus facere studeat. Dat. 15. Kal. Aug. *Constantinop.* post consulatum BELISARII V. C.

TIT. VII.

DE ADMINISTRANTIBUS (2) OFFICIA IN SACRIS (3) APPELLATIONIBUS.

NOVELLA CONSTIT. XX.

Imper. Justin. August. Joanni gloriosiss. sacrorum prætoriorum præfecto, iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

JAm (4) quidem sacram fecimus legem (5) *de appellationibus* eloquentem *quem oportet servari modum super eis, et unde ad quos fieri appellationes quasque deceat*: quam tam ad tuam celsitudinem, quam ad gloriosissimum misimus quæstorem. Quia vero plurima facta est dubitatio de administrantibus eis officiis: cum ii qui ex sacro quidem epistolarum scrinio sunt spectabilium judicum, vindicarent sibi appellationis ministerium: qui vero ex sede tuæ sunt celsitudinis, maxime dicerent se lædi, si mutato schemate, nequaquam soli appellationibus ministrarent iis quæ a clarissimis provinciarum judicibus veniunt, ad solum tuum judicium, sicut prius erat dum in divino quidem ipse audires consistorio, ministraret vero officium (6) tuum: sed propter spectabilium schema in ordine sacri auditorii negotio moto, et pariter audiente tua celsitudine cum gloriosissimo nostro quæstore, utriusque partis totum sibimet applicarent: congregatis apud tuam celsitudinem et gloriosissimum nostrum quæstorem sæpius et iis qui ex sacris scriniis appellationibus ministrant, et qui ex tuæ sedis celsitudine et officio: novissime ad quandam formam causa perducta est, quam ex non scripto ad nos deduxistis. Causa vero nobis non incongrua visa placuit: et interim, quoniam Paphlagonia et Honoria divisæ prius in judices duos, in unum eundemque reductæ sunt *Prætoris* nomen suscipientem: hoc indubitate placuit schema tuo competere cingulo. Hoc idem et in duobus aliquando positis, hoc est, Hellesponto, et Ponto Polemoniaco: nam et illic duobus constitutis prius judicibus, nunc autem uno *Moderatore* facto, et decorato etiam ipso *Spectabilium* dignitate, rursus hoc proveniebat: et ad tuum solummodo judicium ferri appellationum lites oportebat, secundum terminum tamen constitutionis de appellationibus.

CAP. I.

Ut sola cohors P. P. ministret in ejus appellationibus.

COmplacuit igitur simul iis quidem officiis utriusque administrationis, simul autem vobis ambobus insuper et nobis recte se habere visum est, solum officium tuæ celsitudinis talibus ministrare appellationibus, sicut et prius fuit, et in schemate *sacri auditorii* dicantur, et adsit gloriosissimus noster *Quæstor*, et particeps sit gestorum.

CAP. II.

SEd etiam quoniam *primæ* (7) *Cappadociæ præses* prius ad tuum cingulum respiciebat solum, et tibi appellationes ferebantur: nunc autem in spectabilis *Proconsulis* figuram mutatus est, nihilominus competens est et illam administrationem appellationem suscipientem et mittentem, hic litem secundum nostram sacram constitutionem in ordine sacri nostri auditorii eam examinari: præsente quoque gloriosissimo nostro *Quæstore*, et pariter audiente negotium, solo officio ministrante tuo: quoniam et prius hoc solitum erat: nam etsi spectabilis *Comes* (8) *domuum* permixtus est, tamen neque pridem multæ quædam movebantur causæ apud eum: neque ex judicio ejus ferebatur aliqua pene appellatio hic. Nunc autem quæ circa ærarii dispensationem sunt, et aliis hæc quibusdam tradidimus: et non oportet ob hoc minui sedem tuam: sed similiter tuum ministrare officium solum hic delatis negotiis.

CAP. III.

HOc ipsum etiam *in Armeniæ* (9) *Proconsule* (10): quoniam prius administrationem eam ordinariam (11) facientes, et nunc nihil ei addentes, in *Proconsulis* figuram mutavimus. Etenim inde venientibus litibus tuæ celsitudinis ministravit officium, lite quidem in ordine sacri auditorii (sicut prædiximus) movenda apud eos: apud autem ambos vos examinanda: nihilominus autem officio tuo ministrante causæ, sicut prius fuit, dum solum administrationis ordinariæ haberet schema, majore ordine non suscepto.

(1) Vis sententiæ et transactionis hæc est, ut finita rescripto non possint tolli.

(2) De his qui in causis appellationum apparitorum officio funguntur. *Index apud* Cujacium: De provocatione Prætoris Paphlagoniæ ad Honoriados porrecta, et aliis provocationibus in diversis temporibus porrectis. Julianus *const.* 25.

(3) Eν τοῖς ἄκροις Scrimger. ἐν τοῖς σάκροις, Cujac. Sacra judicia appellationum sunt, quæ in consistorio ab ipso principe per consultationem disceptantur, adhibitis prioribus palatii, et senatoribus, *Novell.* 62. *l.* 2. *C. de legib.*

(4) Id est, antea.

(5) Ultimam, *tit. Cod. de tempor. appellat.* quæ lata est anno 529. Cujacius intelligit *Nov.* 33. *Infr.* quæ hanc tempore præcedit, quod ut constet, vix scio: Hæc enim lata est Belisario V. Consule anno 535. Illa, post Belisarium V. Consulem anno 536.

(6) Officium præfecti prætorio, præfectiani quæstoris, memorialis.

(7) De appellationibus primæ Cappadociæ. adde de prima Cappadocia, *Novell.* 8. *c.* 15. §. 24.

(8) Κόμης τῶν οἰκείων Scrimger. τῶν οἴκων Cujac. *hic et* 8. *obs.* 40.

(9) De appellationibus Armeniæ.

(10) *Alias* præside. *Nov.* 8. *cap.* 15. §. 43.

(11) Ορδιναρίαν ἔμβαθμον, Scrimg. Ordinaria, id est, minima, seu dignitas clarissimatus; media enim spectabilitas, major illustratus. *Nov.* 7. 25. 102. adde *Nov.* 31. *cap.* 1. §. 3.

CAP. IV.

QUoniam vero Lycaoniam (1) et Pisidiam et Isauriam sub (2) judicibus primitus constitutas, et appellationes destinantes ad sedem tuam, nunc decorari *Prætorum* (3) cingulo contingit: licet videatur quodammodo permixtum quoddam ei etiam militare officium: quoniam prius et *Dux* in utraque harum provinciarum fuit: necessario nobis se habere placuit propter hanc novitatem, soli sedi tuæ et gloriosissimo *Quæstori* tradere appellationum examinationem: cedere quoque clementius tuo officio, ut iis quæ super hoc aguntur, ministrent, unde sive aliquid factum est tale prius, sive etiam postea fiat: eundem ordinem causæ imponi sancimus.

CAP. V.

QUia vero duæ (4) fuerunt ministrationes (5) pure et *Comitis Orientis*, et *Judicis primæ Syriæ*: et civiles quidem hujus administrationis appellationes ad tuum referebantur sedem, officio administrante solummodo tuo: comitis autem Orientis, utpote spectabilis, in sacrarum auditionum figura, ad sedem tuam et gloriosissimi quæstoris veniebat, solis qui ex sacris sunt scriniis ministrantibus.

CAP. VI.

SEd hoc in hac parte nobis bene se habere visum est, in hac videlicet administratione commune dare ministerium, et iis qui ex sacrarum epistolarum scrinio sunt, et qui ex officio tuæ celsitudinis: quod enim prius duorum vicariorum fuit Pontica (6) et Asia, et omnino innovatum est, et in unius administrationem solius provinciæ mutatum (dicimus autem aliud Galatiæ, aliud autem Phrygiæ Pacatianæ) veniat quidem tam ad tuam celsitudinem, quam ad gloriosissimum quæstorem: solum autem modo ministerium suscipiat officium sedis tuæ.

CAP. VII.

ILlud tamen sancimus, ut ex administrationibus nunc a nobis adinventis, et mutantibus antiquum schema, sive hoc ipsum secundum naturam propriæ judicetur administrationis, sive etiam ex delegatione nostra, idem servetur schema: et ibi solum administrare officium tuæ celsitudinis sancimus.

CAP. VIII.

SImiliter sive ex delegatione, sive ex cinguli natura appellatio veniat, officium tuæ celsitudinis ministrare appellationibus sancimus: sive etiam ex delegatione nostra, similiter officii erit tui.

CAP. IX.

IN quibus (7) autem commune diximus et tuorum officiorum et sacri scrinii ministerium, similiter commune servamus, sive ex delegatione, sive (secundum quod dispositum est) in judicio fiat examinatio. † Super illis tamen litibus quas non spectabiles judices judicant, *sed advocati* solum, referatur negotium tam ad sedem tuam, quam ad gloriosissimum Quæstorem devotissimis *libellensibus* (8) ministrantibus eis: quoniam dum nihil omnino super istis innovatum sit, antiquam servamus figuram, sicut etiam in aliis omnibus non innovatis antiqua ministeria manere in semetipsis disposuimus, nulla novitate facienda: accedens namque novatio, aliter quodammodo oportere fieri etiam ministrantium ostendit figuram.

EPILOGUS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, et per hanc sacram declarata sunt legem: tua celsitudo omnibus faciat manifesta edictis destinatis a se: ut omnes cognoscant quæ nobis sunt placita. Dat. 15. Kal. April. CP. P. C. BELISARII V. C. 535.

TIT. VIII.

DE ARMENIIS (9).

NOVELLA CONSTIT. XXI.

Imper. Justinian. August. Acacio Proconsuli Armeniæ.

PRÆFATIO.

ARmeniorum regionem bene legibus gubernari volentes, et nihil ab alia nostra differre republica, et administrationibus eam Romanis ornavimus, prioribus eam liberantes nominibus et figuris (10) uti Romanorum assuevimus, sanctionesque non alias esse apud eos quam quas Romani nominant, disposuimus, et existimavimus oportere expressa lege illud quoque corrigere, quod male apud eos delinquebatur, et non secundum barbaricam gentem *virorum quidem esse successiones tam parentum quam fratrum et alterius generis*, *mulierum* (11) *vero nequaquam* (12) *neque* (13) *sine dote eas ad viros venire, nec emi* (14) *a maritis futuris*, quod barbarice hactenus apud eos servabatur, non ipsis solummodo hæc ferocius sentientibus, sed etiam aliis gentibus ita exhonorantibus na-

(1) De appellationibus a prætore Lycaoniæ, Pisidiæ et Isauriæ, Jul. *hic*.
(2) Ὑπὸ ἄρχουσι, sub Præsidibus.
(3) Imo Lycaonia et Pisidia præsidem habet. *Novell.* 8. *c.* 15. §. 19. *et* 20. Isauria comitem. *Nov.* 27.
(4) Ut in Comite Orientis utrumque officium obsequatur. id est, præfecti prætorii et scrinii epistolarum. Jul. *const.* 25.
(5) Administrationes.
(6) Ut in Pontica et Asiana, quæ translata est in Galatiam et Phrygiam et Pacatianam officium tantum præfecti obsequatur. *Julian.*
(7) Ut in quibus causis antiquo jure libellenses obsequuntur, in his nulla fiat innovatio: et nihilominus hujusmodi ministerium iidem soli impleant. *Jul.*
(8) De libellensibus adde *l. ult. C. ubi senat. l.* 32. *C. de appellationibus.* et Julianum *constit.* 25.

(9) Adduntur in Scrimgeriana editione hæc, et ut ipsi per omnia Romanas sequantur leges. adde Edictum Justiniani 3. *Infr.* Porro, quod multitudinis numero hic Armenias adjicit, ad omnes referendus est hic locus. Est enim alia magna, alia prima: alia secunda, *Nov:* 8. *cap.* 15. §. 23. 43. 22.
(10) Σχήμασι, id est, Romanorum habitu. Locus hic sane notandus est, et quem in commentariis nostris plenius exponemus.
(11) *l.* 14. *C. de legitimis hered. Nov.* 118. *c.* 4.
(12) Ab Armeniis fœminæ olim exclusæ successionibus ab intestato parentum, liberorum, fratrum, cognatorum. Eadem lex observata a Saliis, Anglis, Thuringis.
(13) Indotatæ et sine dote mulieres Armenicæ, ad viros suos migrabant.
(14) Fœminæ emebantur a maritis apud Armenios. Mos idem Germanorum fuit, teste Tacito.

turam, et fœmineum injuriantibus genus, tanquam non a Deo sit factum nec serviat nativitati, sed tanquam vile et exhonorandum, et extra omnem competentem honorem.

CAP. I.

SAncimus itaque per hanc sacram legem, et apud Armenios hæc ipsa tenere, quæ et apud nos occasione successionis fœminarum, et nullam esse differentiam masculi et fœminæ: sed sicut et in nostris legibus dispositum est, secundum quam figuram heredes existant parentum, hoc est, patris et matris, et avi et aviæ, et adhuc longius, vel eos qui post ipsos sunt, hoc est, filii et filiæ, et quemadmodum ipsi hereditatem transmittant, ita apud Armenios esse, et nihil Armeniorum leges a Romanorum differre. Si enim nostræ reipublicæ sunt, serviuntque (1) nobis cum aliis gentibus et omnibus nostris fruuntur, nequaquam solæ apud eos fœminæ nostra æquitate repellentur, sed omnibus sub æquitate nostræ erunt leges, quascunque et ex veteribus collegimus et in nostris posuimus Institutis atque Digestis, et quæcunque ex imperiali legislatione tam priorum Imperatorum, quam nostra conscriptæ sunt.

CAP. II.

HÆc igitur omnia valere per omne tempus sancimus incipientia a principiis præsentis quartæ decimæ (2) *Indictionis* et hujus secundum quam hanc scripsimus legem. Nam et antiquiora perscrutari, et ad superiora tempora ascendere, confusionis magis quam legislationis est, sed ex temporibus (sicut prædiximus) præsentis quartæ decimæ Indictionis tantum et in subsequenti universo tempore successiones maneant similes: ex omni causa quæ in successionibus relata est, similiter in mulieribus, similiter in viris de cætero servandis. † Quod autem prius factum est, omne manere in priori figura sinimus, sive in *progenitorialibus* (3), sive in aliis factum est, nihil omnino communicantibus fœmineis personis super jam divisis *progenitorialibus* (4) prædiis aut factis successionibus usque ad tertiam decimam indictionem et hanc, sed ex memorato tempore, hoc est, quarta decima indictione, valere quæ a nobis sunt legislata, sancimus.

Epilogus.

† Quæ igitur placuerunt nobis, et per hanc sacram declarata sunt legem, tua magnificentia, et qui post eam administrationem susceperint, in perpetuum custodire festinent. Dat. 15. Kalend. April. post Belisarii V. C. Consulatum (5).

(1) Subditi a magistratibus victoribus leges accipiunt.

(2) Id est, anno Christi 540. Hic annus fuit Justiniani octavus. Idem et antea constituerat Edicto 3.

(3) Ἐπὶ γενεαρχικῶν. Genearchica, sunt prædia quæ Princeps olim gentis vel generis alicujus familiæ suæ adscripserat.

(4) ἐπὶ γενεαρχικῶν χωρίων Scrimg. ut et edicto in c. 1. Genearchica prædia a majoribus accepta.

(5) Id est, anno 536.

COLLATIO QUARTA.

TIT. I.

DE NUPTIIS (1).

Novella Constit. XXII.

Idem Imperator Joanni gloriosiss. sacrorum per Orientem prætoriorum præfect. iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

PLurimæ quidem jam variæque positæ sunt leges a nobis unicuique parti prius a nobis sancitorum quidem aut dispositorum, visorum autem nobis habere non recte, ad meliora dantes viam et exponentes subjectis quo competat degere modo : hoc autem quod nunc a nobis fit, lex quædam est communis (2) omnibus et propria, rebus competentem ordinem ponens. *Si enim matrimonium sic est honestum* (3), *ut humano generi videatur immortalitatem* (4) *artificiose introducere*, *et ex filiorum procreatione renovata genera manent* : *jugiter Dei clementia*, *quantum est possibile*, *nostræ immortalitatem donante naturæ*, *recte nobis studium est de nuptiis. Alia namque omnia quæ sancita sunt a nobis*, *non omnibus competunt*, *nec hominibus*, *nec rebus*, *nec temporibus* : *studium vero* (5) *nuptiarum totius est* (ut ita dicatur) *humanæ sobolis : ex* (6) *quo etiam renovatur solo : et ampliori quam alia sollicitudine dignum est.* † Antiquitas (7) equidem non satis aliquid de prioribus aut secundis perscrutabatur nuptiis : *sed licebat et patribus et matribus et ad plures venire nuptias*, *et lucro nullo privari* : et causa erat in simplicitate confusa. † Majoris (8) autem Theodosii temporibus amplior sollicitudo facta est circa hujus rei tractatum, donec circumiens per cæteros imperatores, in *Leonem* (9) piæ memoriæ pervenit, virum fortiter atque viriliter etiam de istis plerunque sancientem. Nos (10) autem in constitutionum compositione multa (11) quidem et alia de istis decrevimus : existimavimus autem oportere nunc consiliis perfectioribus causam considerantes etiam quædam corrigere, non aliorum solummodo, sed etiam quæ a nobis ipsis sancita sunt. *Non enim erubescimus* (12) *si quid melius etiam horum*, *quæ ipsi prius diximus*, *adinveniamus*, *hoc sancire*, *et competentem prioribus imponere correctionem*, *nec ab aliis expectare corrigi legem.*

CAP. I. (13).

Ut hæc constitutio in futurum valeat, non in præteritum.

DUo (14) igitur hæc præmittantur huic legi. † Et primum illud ; Ut omnia quidem quæcunque in prioribus sancita sunt, sive a nobis, sive a prioribus nostris, hæc valeant singula secundum propria tempora non habentia ullam ex præsenti lege novitatem : sed et in suis casibus valitura atque tractanda : et suos eventus ex iis quæ jam positæ sunt legibus expectantia, et nihil communicantia præsenti legi. Præsentem vero legem ex nunc valere volumus in omnibus futuris casibus, et in omnibus postea nuptiis, sive prioribus, sive (15) deinceps, et in posteris aut futuris sive nuptialibus lucris, sive successionibus quæ ex filiis sunt : etenim quod quidem omne jam præcessit (16) conscriptis relinquimus legibus : quod vero futurum est, per præsentem munimus legem. Unde sive secundæ provenerint nuptiæ, sive parentibus successiones ex prioris matrimonii filiis, sive lucra ex dotibus, aut antenuptialibus donationibus, aut ex alia causa : sive existentibus ex secundo matrimonio filiis, sive etiam non : in prioribus temporibus hæc serventur secundum sua singula tempora : et fruantur tam viri quam mulieres prioris legislatione, sive ad alias venerint nuptias, sive etiam usque ad priores steterint : sive successerint filiis, sive aliquid omnium egerint priores sequentes leges. Illis enim credentes, et ita contrahentes *nullus culpabit quare non futurum* (17) *sciverunt : et hoc quod videbatur* (18) *quidem et tractabatur omnibus modis crediderunt* : *quod vero nondum factum erat*, *non formidaverunt.* Unde illa quidem omnia maneant suum servantia ordinem : deinceps vero tempus in posterioribus pariendis casibus omnia in una hac lege posita atque collecta respiciat quæcunque de futuris (sicut dictum est) nuptiis competunt valere. Unum itaque hoc præmittatur legi.

CAP. II.

Ut pœnam hac lege secundis nuptiis constitutam, conjuges testamento sibi remittere possint.

SEcundum vero illud : Ut omnia quæcunque ex hodierna die testator disposuerit de talibus sive vir sive

(1) Περί τῶν δευτερογαμούντων. Scrimger. de secundis nuptiis. Jul. *Constit.* 36. de solutione secundarum nuptiarum, et de secundis nuptiis, *Index Regiæ bibliothecæ apud Cujac.* Goth. Ad hanc Nov. vid. Gudelin. *de Jure Novissimo*, *lib.* 1. *cap.* 11. 12. Rittershus. *in Exposit. Nov. part.* 4. *cap.* 3. 8. Ans.

(2) Vid. *l.* 3. *Cod. de legibus.*

(3) Facit Paul. *ad Hebr. c.* 13. *vers.* 4.

(4) *Nov. Leonis* 26. *l.* 220. *in fine. ff. de verb. sign.*

(5) Laus matrimonii.

(6) Hoc dicit : Humanum genus Nuptiarum solo interventu reparari : ac propterea hanc de Nuptiis constitutionem majore sollicitudine suscipiendam esse. Nuptiis immortalitatem quandam generis humani Numa introduxit, *Theoph. Inst. de jure natur.*

(7) Jus vetus ad secundas nuptias pertinens.

(8) *l.* 1. 2. 3. *C. de secund. nupt.*

(9) *l.* 6. *C. de secund. nupt.*

(10) Jus novum ad secundas nuptias pertinens.

(11) *l.* 8. 9. 10. 11. *C. de secund. nupt.*

(12) Pudor non est discere, quod ignores, adde *l.* 20. *ff. de fideicomm. lib.* nec pudeat, quæ nescieris, te velle doceri, scire aliquid laus est, pudor est nil discere velle, *Cato.* Errorem suum corrigere potest Judex, Ecclesia, testis, Imperator. *Gloss. in cap. qualiter.* 17. *in verbo corrigere*, *extra. de accusat.*

(13) Hæc lex in futurum fertur, non in præteritum.

(14) Hinc sumpta videtur authentica, *ad eos*, *Cod. de secund. nupt.*

(15) Id est, secundis.

(16) Differt in eo lex a judice : hic enim de præteritis : illa de futuris statuit. *l.* 7. *C. de legibus.*

(17) Futuri ignorantia excusabilis.

(18) Communis error jus facit. *l. pen. in fin. ff. de offic. præt.* Imo non facit, *l. quod non ratione*, *ff. de legibus* : *l. Labeo. ff. de supellectile.*

mulier consistat, hæc valeant. *Disponat* (1) *itaque unusquisque super suis*, ut dignum est: *et sit lex*, *ejus voluntas*: sicut et antiquissima nobis lex et prima pene reip. Romanorum disponens ait, (dicimus autem duodecim tabularum) secundum antiquam et patriam (2) linguam ita dicens, *Uti* (3) *legassit quisque de sua re*, *ita jus esto*, nullo valente citra illius voluntatem, nec si sacram impetret formam, nec si quidpiam aliud omnium, aliquid aliter disponere in rebus alienis.

§. 1. Si vero nihil testator dixerit aut disposuerit, quod non jam positis et valentibus præoccupatum sit legibus, nec aliquid contra universales leges ordinaverit: tunc hæc nobis lex posita sit, omnia quantum est homini possibile comprehendens, et transiens in brevi, et ea quæ in prioribus erant corrigens nuptiis, et quæ in secundis, et ea quæ in successionibus et in solutionibus (4) nuptiarum, sive ex morte, sive ex separatione: et ea quæ ante luctuosum tempus sunt, et post illud, et unam quandam continuationem faciens totius hujus conscriptionis atque legislationis: olim quidem inchoatam (5), ex quinque vero præcipue et quinquaginta et centum annis frequentius motam, et particulariter correctam simul, et paulatim colligatam ad semetipsam et cohærentem, et confusam in plurimis, et quadam semper egentem correctione, duramque et consonam sibi omnino declarans.

C A P. III.

Efficiens Nuptiarum, *et quæ res constituat nuptias*, *quæ dissolvat.*

NUptias itaque affectus alternus (6) facit, dotalium non egens augmento (7): cum enim semel convenerint sub puro nuptiali affectu, sive etiam oblatione dotis, et propter nuptias donationis: oportet causam omnino sequi etiam solutionem aut innoxiam (8), aut cum pœna: *quoniam eorum quæ in hominibus subsequuntur*, *quicquid ligatur*, *solubile est.* Ut autem etiam super indotatis matrimoniis distractione facta, pœna merito subsequatur: hoc nos adinvenimus primi.

C A P. IV.

Contraria Nuptiarum, *et de divortiis* bona gratia *factis*, *et aliis modis.*

DIstrahuntur itaque in vita contrahentium matrimonia: alia quidem, consentiente utraque parte: pro quibus nihil hic dicendum est pactis causam sicut utrique placuerit (9), gubernantibus: Alia vero per occasionem rationabilem, quæ etiam *bona* (10) *gratia* vocatur: alia (11) vero citra omnem causam: alia quoque cum causa rationabili.

C A P. V.

De monachismo.

SEcundum occasionem itaque inculpabilem, quando conversationem (12) altera eligit pars, ad meliorem (13) migrans vitam, et sub castitate conversationem concupiscens: tunc enim lex alia nostra dicit *licentiam esse viro et mulieri ad meliora migranti*, *transigere matrimonium*, *et abscedere*, *quodam brevi* (14) *dimisso*, *ei qui relinquitur*, *solatio. Quodcunque enim pacti fuerint contrahentes ex morte fieri lucrum*, *hoc habere oportet eum qui dimittitur ab altero*, *sive vir*, *sive mulier sit*: eo quod et iste, quantum ad matrimonium, videtur mori, aliud pro alio vitæ eligens iter.

C A P. VI.

De Impotentia.

PEr occasionem quoque necessariam et non irrationabilem distrahitur matrimonium, *quando aliquis impotens fuerit coire mulieri*, *et agere* (15) *quæ a natura viris data sunt*: *si biennium* (16) *quidem secundum de hoc a nobis pridem scriptam legem transcurrat ex nuptiarum tempore*: *ille vero quia pro veritate est vir*, *non ostendat*: licebit enim mulieri aut ejus patribus, disjungere matrimonium, et mittere repudium, vel si noluerit hoc maritus: et hic siquidem (17) dos (si quæ omnino data sit) sequetur mulierem: et reddet hanc vir, si contigit eam accipi: propter nuptias autem, seu ante nuptias donatio manet apud virum, nihil de suo damnificandum. Hanc itaque legem corrigimus brevi quadam adjectione: non enim biennium numerari solum ex ipso tempore copulationis, *sed triennium* (18) volumus: edocti namque sumus ex iis, quæ ante hæc provenerunt, quosdam amplius quam biennium temporis non valentes, postea potentes ostensos ministrare filiorum procreationi.

(1) Hæc lex non tollit conjugibus jus libere legandi.

(2) Id est, Romanam, *ut Nov.* 30. *cap.* 5.

(3) *tit. Inst. de leg. Falc. l.* 1. *ff. ad l. Falc. l.* 120. *l.* 130. *ff. de verb. sign.* adde *Novell.* 1. *in fin. l.* 1. *in princ. C. de sacrosanct. eccles. LL.* 12. *tab. tit.* 19.

(4) Nuptiis.

(5) Intelligit legem 3. *C. de secund. nupt.*

(6) Mutuus.

(7) Excipe *Nov.* 117. *cap.* 4.

(8) Id est, necesse est, ut nuptiarum solutio sine pœna fiat, aut cum pœna aliqua.

(9) *l.* 9. *C. de repud.* Hodie mutuo consensu nuptias dissolvi vetitum, nisi castitatis vovendæ causæ, *Novell.* 117. *cap.* 10. *Novell.* 134. *cap.* 11.

(10) Bona gratia dissolvitur matrimonium, *Nov.* 98. *cap.* 2. *l.* 62. *ff. de don. int. vir. l.* 14. §. 4. *ff. qui et a quib. manumiss. l.* 1. *in fin. C. de rei uxor. act.* id est, dulciter, sine querela, sine libello repudii, μετ' εὐφημίας. Plutarch. amica separatione. Tertull. *lib. de monogamia.* quæ constitutio sublata per *Nov.* 117. *cap.* 10. iterum reducta est per *Novell.* 140.

(11) Matrimonia mutuo consensu, vel justa occasione κατὰ πρόφασιν ἐκ ἄλογον: *ut hic*, ἄμεμπτου *cap.* 5. *infr.* ἀναγκαίαν καὶ ἐκ ἄλογον *cap.* 6. id est, prætextu rationabili, irreprehensibili, necessario, neque ratione carente, vel citra causam, vel cum causa dissolvuntur.

(12) Monachismi professio justa divortii causa Justiniano visa est: Sic olim Ethnici sua interdum matrimonia propter sacerdotium commode retinere non poterant, *l.* 60. *in fin. ff. de donat. int. vir.* adde *Nov.* 117. *cap.* 12. *Nov.* 123. *cap.* 39. *l.* 56. *C. de episc.* Cereris sacerdotes, viventibus etiam viris et consentientibus amica separatione viduantur. Tert. *de monogamia.*

(13) Id est, pinguiorem.

(14) Id est libello.

(15) Πράττειν τὰ παρὰ τῆς φύσεως ἀνδράσι διδομένα. Goth. facit *cap.* 2. 3. 5. 6. *extr. de frigid. et malefic. can. si per sortiarias. caus.* 33. *q.* 1. Ans.

(16) Hodie triennium, *ut infr. hic.*

(17) Pœna suam ob impotentiam sive oscitationem divortium patientis hæc est, dotis redditio: at non donationis propter nuptias amissio. Hanc enim retinet.

(18) Triennii oscitatio in viro justa divortii causa est. Adde *l.* 61. *ff. de donat. int. vir. Nov.* 117. *c.* 12. *l.* 10. *C. de repud.* per contrarium, in muliere causa divortii justa fuerit, si sic arcta fuerit, ut cognosci non possit. vid. *l.* 14. §. 7. *ff. de ædilitio edict.* Goth. Olim biennium, *l.* 10. *Cod. de repud.* Jure Canonico statim dissolvitur, si constet de frigiditate sive impotentia, si casus sit dubius, expectatur triennium, *cap. laudabilem.* 5. *extr. de frigid. et malef. et ibi* Cujac. Ans.

*

CAP. VII.

De Captivitate.

SEd etiam *Captivitatis* casus talis est, quale est *bona gratia* distrahere matrimonium: sive (1) enim contingat tale infortunium viro, muliere in repub. manente, sive rursus mulier quidem in captivitatem ducatur, maneat autem vir in republica: scrupulosa quidem et subtilis ratio transigit nuptias: (servitute (2) namque semel superveniente alteri personæ fortunæ inæqualitas æqualitatem ex nuptiis manere non sinit) attamen humanius talia contemplantes, donec quidem est manifestum superesse aut virum, aut uxorem, manere insoluta matrimonia finimus: et non venient ad secundas nuptias neque mulieres, neque viri, nisi voluerint videri ausu temerario hoc egisse, et pœnis succumbere: illum quidem ante nuptias donationis dicimus exactioni, illam vero dotis.

† Si vero incertum sit, utrum superest, an non quæ ad hostes persona devenit: tunc *quinquennium* (3) expectandum (4) est sive a viro, sive a muliere: post quod, sive manifestum (5) de morte fiat, sive incertum maneat, nubere licebit sine periculo: hoc enim et in nuncupatis *bona gratia* transactionibus, a præcedentibus connumeratum est: nos quoque in hoc consentimus, ut hic neque repudio fiat opus, ita personis distantibus ab alterutris, et nullus ex hoc lucrabitur, neque vir dotem, neque mulier antenuptialem donationem, sed unusquisque in suis manebit.

CAP. VIII.

De servitute pœnæ.

QUod (6) autem prius ex legum severitate introductum est, nos clementi cessione (7) resolvimus. Si enim ex decreto judiciali in *metallum* (8) aliquis aut vir aut mulier dari jussus esset, (quale nunc est in Proconneso (9) et in appellata Gypso (10)) servitus quidem erat et ab antiquis (11) legislatoribus sancita, et ex supplicio illata: separabatur vero matrimonium, supplicio possidente damnatum, sibique servientem. Nos (12) autem hoc remittimus: *et nullum ab initio bene natorum ex supplicio permittimus fieri servum.* Neque enim mutamus nos formam liberam in servilem statum: qui etiam dudum servientium manumissores esse festinavimus. Maneat igitur matrimonium hoc nihil ex tali decreto læsum, utpote inter personas liberas consistens.

CAP. IX.

Servilis conditionis detectio.

SI vero decretum (13) judiciale libertum aut libertam aut horum filios in servitutem redigat (14): constat quidem ab initio matrimonium, postea vero apparens (15) servitus separat (16) eos ab invicem, tanquam morte secuta: quoniam præcedentes nos dicunt *supervenientem servitutem non procul a morte differre.* † Idcirco hoc quidem quod proprium est, unusquisque recipiat: placitum vero solum quod ex morte est, liberis (17) acquiratur: reliqua vero veniant ad eum qui redigitur (18) in servitutem.

CAP. X.

De iis qui ancillam duxerunt putantes esse liberam.

SI (19) vero ab initio putaverit aliquis liberæ jungi personæ, illa vero famula postea declaretur existens: non dicimus solvi matrimonium, sed ab ipso initio (20) neque matrimonium fieri, secundum prius a nobis dictam causam, propter inæqualitatem fortunæ: unde neque lucrum ex matrimonio contemplandum esse, neque aliquid tale esse, sed puram rerum competentium per congruas actiones redditionem. † Hæc autem decernimus: et tale non esse dicimus matrimonium, si causam animus incertus disponat solam, neque consensu domini, neque malignitate ejus aliqua, neque negligentia convicta.

CAP. XI.

NAm (21) si (22) tradiderit tanquam liberam suam ancillam dominus: ille autem liber existens, et credens tradenti hanc accipit, forsan etiam dotalibus celebratis documentis, aut neque celebratis quidem, ejus autem voluntate causam gubernante: non erit justum, tale non constare matrimonium: sed tacitam libertatem sequi sive virum, sive mulierem. Et cum tale aliquid a domino fit: sancimus, et rapi talem virum aut fœminam ad ingenuitatem et causam tanquam super liberis, et ingenuis judicari. † Si vero ipse quidem non celebravit nuptias, alterius personæ dominus, sciat autem quod agitur, et ex studio taceat, ut postea causam sarciat alteri

(1) Novella Leonis 33.

(2) Jure veteri matrimonium captivitate dissolvebatur, *l.* 45. *in fin. ff. de ritu nupt. l.* 1. *ff. de divort. l.* 10. 56. *ff. soluto: l.* 12. §. 4. *ff. de captivis.*

(3) Quinquennii captivitas et de vita captivi summa incertitudo, divortii causæ, *Novell.* 117. *cap.* 12.

(4) Leo vetat ullo modo contrahi nuptias, nisi plane certum nuntium mortis mariti mulier acceperit. *Novell.* 33.

(5) *l.* 6. *ff. de divort.*

(6) Hinc sumpta est Auth. *sed hodie*, *Cod. de donat. int. vir.*

(7) Συγχωρήσει, id est, indulgentia, concessione.

(8) Damnatio in metallum non est justa divortii causa. De metallicis dixi ad *l.* 8. §. 4. *ff. de pœnis.*

(9) Proconnesus una est ex insulis Sporadibus in Propontide. Adde *Novell.* 22. *l.* 24. *l. ult. C. de pœnis.*

(10) Gypsus, insula Ægypti, quæ γηψὴς Stephano metallorum ferax. *Nov.* 142. *cap.* 1.

(11) Et ita abrogatur *l.* 17. *ff. de pœn. Theoph.* §. 3. *Instit. quib. mod. ju. patr. potest. solvitur.*

(12) Sententia judicis.

(13) In metallum damnatio, neque servum pœnæ facit eum, qui in metallum damnatur: neque matrimonium solvit. *Goth.* Vid. Goedd. *de contrah. stip. cap.* 7. *num.* 13. 14. 15. et Gudelin. *de jure noviss. lib.* 1. *cap.* 8. *num.* 4. Ans.

(14) Ut puta, quia servitus alterius detecta.

(15) Emergens.

(16) *l.* 3. *C. de incest. et inut. nupt.*

(17) Ελευθέροις.

(18) Πρὸς τὸν καταδουλώσαντα, id est, ad illum, qui in servitutem retraxit.

(19) Hinc sumpta est pars Authenticæ, *Ad hoc. C. de Latina libert.*

(20) Non est matrimonium liberi hominis cum ancilla. Serviles nuptiæ non sunt nuptiæ, vid. tamen quæ scripsi ad *l.* 3. *C. de incestis.*

(21) *Auth. Ad hoc. C. de Lat. libert. tollend.*

(22) Ancilla non est, quæ a domino clam dolo malo clocata est.

conjunctorum : ulciscimur hujusmodi, si aperta probetur nequitia : et privamus dominum ita maligne cogitantem : sitque rursus hoc etiam matrimonium, tanquam si consensisset dominus ad initio : et ille quidem cadat dominio, ad ingenuitatem vero servilis persona rapiatur : hoc ipso eveniente effectu, sive consensit, sive malignatus est dominus. Palam itaque est, quia etiam filii ex talibus nuptiis, liberi et ingenui secundum hanc nostram erunt legem.

CAP. XII.

De servo et ancilla ægrotante.

ET multo potius hæc valeant, si contigit dudum servum aut ancillam seu *languentes* (1) *dereliquisse* (2), seu etiam contempsisse eos, aut etiam amisisse super dominio adversus eos voluntatem. Illi namque utpote jam constituti liberi, et secundum pro derelicto titulum sui, et non aliorum existentes, non in posterum inquietabuntur ab iis qui possidere eos olim odio habuerunt.

CAP. XIII.

DEportatio (3) tamen in quam migravit, et antiqua *ignis et aquæ interdictio*, quam aqua et igni interdictionem vocant nostræ leges, non (4) solvit matrimonia : hæc enim et sacratissimo pridem placuit Constantino (5) clemens quædam causa, et a nobis quidem probata est, presenti vero non copulata legi : unde neque effectus causæ dicendi sunt, cum in suo maneat ordine.

CAP. XIV.

Quintus modus disjungendi matrimonii bona gratia, et de desertione.

NOvimus autem, et hujus nostræ felicis. civitatis conditorem (divinæ memoriæ dicimus Constantinum) scripsisse legem (6), secundum quam *si quis in expeditione fuerit, et tacuerit ad uxorem per quadriennium, et nullum ei fiat ab illo signum ejus circa eam affectus, tunc licentia sit mulieri ad secundas nuptias veniendi, offerenti prius libellum militiæ principi, et hoc ipsum testificanti : et si hoc fiat, inculpabiliter mulier ad virum alterum transiet, et non damnificabitur quidem dote : non tamen antenuptialem donationem lucrabitur.* Hoc itaque sacratiss. Constantinus. Vehementer autem nobis immature habere illa constitutio videtur (7) : *actibus enim bellicis occupato marito, uxoris privationem inferre non minor est pœna, quam ab hostibus capi.* Ideoque non prius ad virum veniat secundum hujusmodi mulier, quam legislator iste proposuit, quam etiam decennii transeat tempus, et hæc importuna quidem sit viro mittens literas, aut per aliquos verbis utens ad eum : ille (8) vero aut aperte renuat nuptias ejus, aut absolute conticeat : tunc quoque libellum (9) offerat, aut gloriosiss. magistro militum, aut spectabili duci, aut clariss. tribuno, sub quibus ipse miles est : tunc enim licentiam (10) damus, et preces porrigere imperatori, et inde hoc promereri. Sciat autem, quia si citra hoc aliquid egerit : tanquam temerarie nubens legitimis pœnis subjacebit.

§. 1. Mitiores (11) itaque nuptiarum solutiones, tanquam generali quadam ratione sub *bona gratia* factis disjunctionibus, sciendum est tales esse quodammodo.

CAP. XV.

Causæ repudiorum.

CÆteræ vero causam quærunt inspicere, aut a viro aut ab uxore factam, ut damnificent temerarium in casu eorum quæ ab eo data sunt : dotis dicimus, aut propter nuptias donationis. † Sed harum causarum antiquiores quidem faciebant plurimos diversosque tractatus : *Theodosius* autem *junior* alias quidem causas deinde sumens, alias autem et ipse adinveniens, de repudiis scripsit constitutionem : a nobis autem, et aliæ quidem adinventæ sunt causæ, quas recte habere perspeximus ad culpam referri ejus qui succubuerit.

§. 1. Si igitur secundum Theodosii piæ memoriæ constitutionem valuerit mulier (12) ostendere maritum aut adulterio deliquentem, aut reum homicidii, aut veneficiis, aut seditionibus occupatum, aut (quod pessimum omnium peccatorum est) communicantem delicto (dicimus autem machinatum aliquid contra ipsum imperium) aut condemnatum falsitatis, aut sepulchra effodientem, aut ex aliqua sacrarum domuum aliquid rapuisse, aut latrocinii (13) sectantem vitam, aut latrocinantes suscipientem, aut unum eorum qui appellantur abigei (quibus est cura alienis insidiari animalibus aut jumentis, et ea transponere alibi) aut probet plagiarium esse (14), aut ita luxuriose viventem, ut inspiciente uxore cum aliis corrumpatur, quod maxime mulieres nuptas, utpote circa cubile stimulatas, exasperat, et præcipue castas, aut si insidias se passam a viro probet circa ipsam salutem, aut venenis, aut gladio, aut per alium aliquem talem modum, (multæ namque hominibus ad malitiam viæ sunt) aut etiam si flagellis (15) super ea utatur. † Si igitur mulier tale aliquid ostendere potuerit, licentiam ei dat lex repudio uti, et nuptiis abstinere, dotemque percipere, et antenuptialem donationem totam, non solum si omnes simul probaverit causas, sed etiam si secundum se unam.

§. 2. Et rursus licentiam dat viro (16) mulierem abjicere, si adulteram inveniat, aut veneficam, aut delinquentem homicidium, aut plagiariam aut sepulchrorum violatricem, aut sacrilegam existentem, aut faventem la-

(1) Vid. *l. un.* §. 3. *Cod. de Latina libert. toll.*
(2) Ancilla non est, quæ a domino exposita est.
(3) Deportatio in locum aquæ et ignis interdictionis successit.
(4) Olim dissolvebat, *l.* 56. *ff. solut.* Deportatio non solvit matrimonium. Deportatis hodie comparantur damnati ad triremes, et hinc colligas, non dissolvi matrimonium ob pœnam triremium.
(5) Vid. *l.* 1. *C. de repud. l.* 5. *ff. de bonis damn. l.* 14. *qui et a quib. manumiss.*
(6) *l.* 7. *Cod. de repud.* quam hic in parte Justinianus corrigit.
(7) De desertore.
(8) *l.* 7. *Cod. de repud.*
(9) Desertionis causa nuptiæ permissæ, non tamen permittuntur ipso jure : sed si a principe fuerint impetratæ. adde *Novell.* 117. *cap.* 11. An permittuntur desertori, ut deserto permittuntur ? Negaveris. vid. 1. *Corinth.* 7. Quin deserto : nisi causa bene cognita, non permittendæ, *ut hic.*
(10) Nuptiarum solutiones aliæ mitius fiunt, aliæ violentius.
(11) Divortiorum hodie pauciores sunt causæ. *Novell.* 117. *cap.* 8. *et* 9.
(12) Repudiari ob quæ delicta vir ab uxore possit, observa. vid. *Nov.* 117. *cap.* 9.
(13) Vid. *Nov. Leonis* 111. *in fin.*
(14) *l.* 39. §. 4. *ff. ad l. Jul. de adulteriis.*
(15) *l.* 8. §. 2. *in fin. C. de repud.* Hodie propter verbera non fit repudium. *Nov.* 117.
(16) Causas, propter quas maritus uxorem possit repudiare, observa.

tronibus, aut viro nesciente vel etiam prohibente gaudentem conviviis (1) aliorum nihil sibi competentium: vel etiam invito viro citra rationabilem causam foris pernoctantem, aut extra ejus voluntatem Circensibus congaudentem, et spectaculis inhærentem, aut theatris advenientem, (dicimus autem ubi scæna, et talia sunt, aut etiam ubi bestiis adversus homines pugna est) aut insidias sibi facientem ex venenis, aut gladio, aut alio factas modo, ex quibus circa vitam periculum est, aut etiam consciam tyrannidem meditantibus, aut falsitatis ream constitutam, aut audaces ejus manus inferentem sibi, scilicet tali aliquo facto dat lex hæc viro abjicere mulierem, si vel unam harum, et solam probaverit causam: et lucrari quidem dotem, antenuptialem vero habere donationem.

§. 3. Si (2) vero altera harum personarum irrationabiliter repudium miserit, et hoc ipsum solvendi matrimonium sine ratione: subdita erit dudum a nobis dictis pœnis. Insuper etiam uxor rea omnino ex memoratis causis pro irrationabilis repudii missione facta, et in quinquennium totum ad secundum venire prohibetur matrimonium, et ante quinquennium nuptias non esse sine reatu, neque legitimas vocari: sed omnis volens adeat, et accuset factum, tanquam contra legem præsumptum.

CAP. XVI.

Si vero etiam rationabiliter mulier repudium miserit, et in certaminibus vicerit, aut vir irrationabiliter eam abjiciens subjacuerit pœnis: lucretur quidem lucra primitus dicta: erubescat (3) autem ante annum completum ad secunda vota venire. Quod non observandum nobis est in viro irrationabiliter obtinente talia lucra: cum et non obtinenti etiam repente nuptias facere licet: quoniam nulla circa sobolis confusionem (4) rationabilis est suspicio: quod in mulieribus ante (5) anni completionem recte prohibetur: et tanta (6) est prohibitio ex hoc, quia licet bona gratia dissolvi matrimonium contingat, tamen etiam ex Anastasii piæ memoriæ constitutione, in annum prohibitio secundarum nuptiarum mulieribus instituta est.

§. 1. Has itaque causas nobis Theodosius explanavit: nos autem ex veteribus sumentes, et alias adjecimus tres. Si enim mulier tanta teneatur nequitia, ut etiam ex studio abortum (7) faciat, virumque contristet, et privet spe filiorum: vel tanta libido est, ut etiam cum viris voluptatis occasione lavetur (8): aut etiam dum adhuc constat matrimonium cum viro, ad (9) alios de nuptiis suis loquatur (10): licentia datur a nobis, viris mittere eis repudia, et lucrari dotes, et antenuptiales habere donationes: utpote etiam his causis rationabiliter solvere valentibus matrimonium: et sub eundem deferentibus ordinem, sub quem et pœnas Theodosii divinæ memoriæ definivit constitutio.

CAP. XVII.

De adscriptitio, qui liberam mulierem habere non potest.

Adscriptitio (11) autem alieno nubere liberam non licet, neque ignorante, neque sciente, neque consentiente possessore: sed licet aliquid tale ab adscriptitio geratur, licebit domino et ipsi per se et per provinciæ judicem castigare plagis (12) mediocribus hoc agentem adscriptitium, et abstrahere ab ea quæ frustra ei conjuncta est: unde neque nuptiæ sunt quod factum est, nec oblatio dotis, nec antenuptialis donationis: sed pura facti mali correctio.

§. 1. Sic itaque matrimonia dissolvuntur viventibus adhuc iis qui ea contraxerunt: et pecuniariæ pœnæ circa dotem et sponsalitiam consistunt donationem.

CAP. XVIII.

De nuptiis sine dotalibus instrumentis contractis.

Sed a nobis aliquid etiam aliud adinventum est, ut etiam indotata matrimonia irrationabilibus factis divisionibus castigationi tradantur competenti. † Si quis enim duxerit uxorem, aut etiam mulier ad virum veniat, nuptiali quidem assumpta voluntate atque sententia (13), non tamen secuta dote, aut sponsalitia largitate, (ubi quoque præsumptive fieri solutiones contingebat, nullo ex hoc contra temerarium sequente periculo) constitutionem scripsimus dicentem: Si quis sub potestate constitutam mulierem voluntate parentum, aut etiam suæ potestatis forte ducat uxorem, neque dote oblata, neque instrumentis dotalibus factis: nuptiæ quidem sunt, licet (14) dotalia instrumenta non sint conscripta: ut non ob hoc vir (quod in multis novimus factum) expellat domo uxorem sine ulla prius dictarum rationabilium causarum, quasque et Theodosius, quasque et nos enumeravimus. Si quid autem tale fiat, et aut sine causa eam abjiciat domo, aut etiam ipse rationabilem causam præstet, ut mulier separetur ab ejus matrimonio: quartam (15) partem propriæ substantiæ cogatur exsolvere ei: et usque ad quadrigentas quidem auri libras substantiam habens, centum libris damnificabitur, hoc est quarta substantiæ par-

(1) Vid. *Novell.* 117. *in fin. cap.* 8. *et Novell. Leonis* 31. *in fin.*

(2) Vid. 4. Harmen. 7. §. 3.

(3) Quibus causis matrimonium dissolvitur, mulier nubere potest, si velit, annum tamen expectare debet, propter sanguinis confusionem: Julianus *cap.* 140.

(4) *Cap.* 18. *in fin. Infr. l.* 11. §. 1. *ff. de his qui notant.* Cessante causa prohibitionis, cessat prohibitio.

(5) Vid. *l.* 15. *C. ex quib. caus. infam.*

(6) Vid. Cujac. 6. *observ.* 32. *ubi de luctu mulierum, et festinatis nuptiis tractat.*

(7) Vid. *Nov. Leon.* 31.

(8) *Nov.* 117. *c.* 8. *in fin. l.* 11. §. 2. *C. de repud.* Si est signum adulteræ lavari cum viris, erit et convivere cum adolescentibus, deinde etiam familiariter alicujus amicitia uti. Quint. 5. *Inst.* 10.

(9) Vid. *Nov. Leonis* 30.

(10) Erant aliæ quoque apud veteres causæ, veluti si mulier sterilis esset. *l.* 60. *in fin. ff. de donat. int. vir.* si temetum bibisset: usus enim vini Romanis fœminis ignotus fuit. 2. Valer. 2. *cap. de usu vini.* Plin. 14. *c.* 13. et Tertull. *cap.* 6. *apologetici*, refert Egnatium Mecennium, cum uxorem interfecisset, quod e dolio vinum bibisset, cædis absolutum a Romulo, et ex Fabii Pictoris Annalibus, matronam, quod loculos, in quibus erant claves vinariæ cellæ, resignavisset, a suis mori inedia coactam: Cato quoque refert, ideo propinquos fœminis osculum dedisse, ut scirent, an temetum olerent. Plin. *ibid.* nec minus a judicibus multatas, si vinum bibissent, quam si probrum et adulterium admisissent 10. *Gell.* 23. dote etiam ob id multatæ sunt. Plin. *d. loco.* adde *Halicarnasseum* 2.

(11) Ob conditionem adscriptitiam, matrimonium solvitur. *l.* 24. *C. de agricol.*

(12) Modica castigatione dixit Julian. *cap.* 141.

(13) Ob non acceptam uxoris dotem, maritus divertere ab uxore non potest, *l.* 11. §. 1. *C. de repud.*

(14) Dotalia instrumenta verius probant matrimonium, quam faciunt. *l. ult. C. ad Senatuscons. Vellejanum.*

(15) Vid. *l.* 11. §. 1. *C. de repudiis*: *Novell.* 53. *cap.* 6 *Novell.* 117. *c.* 5. *Novell.* 74. *c.* 5.

te: minorem autem hac, in quantum quartæ facit quantitas. Si vero etiam majorem prædictæ quadringentarum auri librarum quantitatis substantiam habeat: non amplius centum (1) auri damnificetur libris: ad maximam (2) namque plerumque respicientes dotem, legem hanc scripsimus: substantiam illam merito secundum nostras leges existimantes esse, quæ pura debitis videatur. † Ratio quoque ex ipsis causis e (3) contrario procedat. Et si mulier per culpam propriam separetur a viro indotata existens, aut etiam mittat ei sine aliqua causa rationabili repudium: iisdem in omnibus subjaceat pœnis: et si quidem per culpam ejus matrimonium solvatur, quinquennium observandum est mulieri, et secundis non copulabitur nuptiis: si vero per causam vel culpam mariti, aut etiam bona gratia distrahatur: merito, et hic annum custodiat, propter seminis confusionem (4): ut per omnia nobis lex perfecta sit.

CAP. XIX.

De repudiis quæ a filiis familias mittuntur.

Est quoque quoddam, et aliud a nobis piissimum simul et gratum adinventum (5), ubi etiam repudiis (6) missis nuptiæ consistunt adhuc. Eorum namque qui sub potestate sunt calliditates circa parentes habitas prohibemus: quoniam quosdam invenimus ex studio repudia scribere festinantes, et mittere suis uxoribus, aut etiam ex diverso (7), et nulla retionabili penitus existente causa, solvere matrimonia, ut eorum parentes subjaceant exactioni dotis (8), aut sponsalitiæ largitatis (9), quasi soluto matrimonio: et ipsi quidem forsan latenter miscentur alterutris: discedunt autem parentes damnificati, et hanc suæ ad filios humanitatis habentes recompensationem. Ideoque legem scripsimus, volentem: Neque sub potestate constitutos, neque emancipatos filios, neque emancipatos filios, neque masculos, neque fœminas posse distrahere matrimonia in suorum læsionem patrum aut matrum, qui dotes (10) aut antenuptiales donationes (11) obtulerunt, aut susceperunt soli, aut etiam cum (12) filiis: sed sicut in contractu nuptiarum expectamus patrum (13) consensum, ita neque transigere matrimonia sinimus in (14) parentum læsionem, citra illorum voluntatem: sed si mittatur repudium, competere contra eos exactionem pœnarum non sinimus, sive ipsi dederunt hoc, vel susceperunt soli, sive etiam cum aliis susceperunt. Non enim habet rationem, parentem quidem citra (15) voluntatem filii non posse transigere matrimonium: filiis autem permittere forsan, et in minori ætate constitutis, neque quod utile sit scientibus, citra patrum voluntatem solvere matrimonium, et ex hoc parentes lædere. † Hoc autem bene quidem inchoans philosophissimus (16) sancivit Marcus (17): Diocletianus (18) autem hunc secutus est: nos autem similiter approbavimus: sitque terminus nobis hic disjunctionum, quæ superstitibus contrahentibus fiunt.

CAP. XX.

Deinceps (19) autem matrimoniorum terminum: *quæ omnia similiter solvit, expectat mors* (20). Unde sive morte viri solvatur matrimonium, sive fine mulieris, lucrum (21) sit viro quidem in dote secundum quod nuptialium instrumentorum continetur pacto: mulieri vero ex nuptiali donatione, sicut et ibi convenerit a principio contrahentibus: non prohibendis quidem inæqualibus secundum quantitatem oblationibus: prohibendis autem inæqualibus pactis, hoc quod fortissimus quidem Leo (22) in suis conscripsit legibus, nos autem hoc sumentes, adhuc clarius ordinavimus. Si enim alter quidem amplius, alter vero minus in lucro paciscatur: incertum erit quale oportet esse, quod teneat, utrum quod plus, an quod minus, dubitatione ex utroque similiter insurgente: Unde nobis placuit immoderationes aversantibus ad minus pertrahere quod in pacto plus est, et non alii quidem licere

(1) Vid. *d. l.* 11. *et d. Nov.* 117. *cap.* 5.

(2) Dos maxima, seu quæ dotis maximæ quantitas fuerit apud veteres, vid. *in l.* 6. *in fin. ff. de usuris.*

(3) Argumentum a contrario observa, de quo vide Oldendorp. *in Topic. in loco a contrariis.*

(4) *C.* 16. *supr. hic.*

(5) 4. *Harmen.* 4. §. 24.

(6) Libellis repudii.

(7) Id est, mitti repudium viro ab uxore.

(8) Hoc dictum est propter parentes uxoris.

(9) Hoc dictum est propter parentes mariti.

(10) Filiabus.

(11) Filiis.

(12) Ipsis consentientibus.

(13) Parentum consensus in liberorum nuptiis requiritur, dixi *ad l.* 25. *ff. de ritu nupt.*

(14) Parentum consensus in repudiis liberorum requiritur.

(15) Invitum filium matrimonio pater conjungere non potest. vid. *l.* 12. *C. de nupt.*

(16) Sapientissimus.

(17) *l.* 5. *C. de repud.*

(18) *d. l.* 5. ubi Marci recitatur sententia.

(19) Hinc sumpta est Authentica, *Nunc autem, Cod. de secund. nuptiis.*

(20) Mors omnia solvit. *ut hic*: solvit matrimonium, *l.* 1. *ff. de divort. et repud.* patriam potestatem, *pr. Inst. quib. mod. jus patr. potestat. l.* 15. *ff. quando dies*: mandatum, *l.* 26. *ff. mandati* tutelam, vid. §. 3. *Inst. quib. mod. tut.* voluntatem, *l.* 8. §. 6. *ff. de oper. novi. l.* 12. *l.* 13. *ff. soluto: l.* 16. 17. *ff. de judic.* usumfructum, *l.* 3. *in fin. ff. quib. mod. ususfr.* habitationem, *l.* 11. *C. de ususfr.* usum, §. 3. *Inst. de ususfr. Inst. de usu. in pr. l.* 21. *ff. de usu et habit.* personalia omnia: omnem metum exheredationis, ita ut mortuus frustra exheredetur, *l.* 29. §. 10. *ff. de liber. et posth.* præcipue propter delictum defuncti patris, *l.* 33. §. 2. *C. de inoff. testam.* Tollit etiam mors societatem, *l.* 4. *in fin. l.* 35. *l.* 70. *ff. pro socio*, pœnam ex delicto (nam mortuo pœna pecuniaria non potest infligi, *l.* 1. *ff. de privat. delict.* nisi judicium pœnale sit inceptum. vid. *l.* 164. *ff. de reg. jur.*) accusationem (nisi certis criminibus, vel nisi accusatione pendente mortuus sit reus, *l.* 20. *ff. de accus.* ut hac via reus alicujus delicti, ordinarie post mortem accusari non possit) condemnandi metum, *d. l.* 20. *et l.* 6. *ff. de publ. jud.* (nisi agatur de lite pecuniaria *tit. C. si reus vel accus.*) Mors etiam adimit heredibus jus eligendi, *l. ult. Cod. de contrah. empt.* arbitrii ferendi, *l.* 40. *ff. de recept. qui arbitr.* rescindendi id quod legitime factum fuit a defuncto. vid. *l.* 10. *C. de solutionib.* revocandæ donationis, et movendæ quæstionis ingrati, *l. ult. C. de revocand. donat.* fideicommissi petendi, vel ex ejus persona qui vivo nec ignorante testatore mortuus est, vel ab ejus heredibus, qui ante hereditatem aditam decessit, de quo tamen vide, quæ dixi ad *l.* 14. *Cod. de fideicom.* sciendi, ideoque successores justam, excusabilem et immunem a pœna, habent causam ignorantiæ, *l.* 42. *ff. de regulis juris.* At non extinguit jus locationis. *l.* 30. *C. de locato*: debiti exigendi. *l.* 1. *C. si certum*: jus agendi in heredem fidejussoris, *l.* 4. *l.* 5. *ff. qui satisdar.* de quo plenius dixi ad legem 26. *in fin. Cod. de fidejussorib.* Vide alia huc spectantia, apud Sebastianum Medicem in tractatu, *Mors omnia solvit.*

(21) Pactum de lucrandâ dote vel donatione propter nuptias fieri potest.

(22) Cujus fit mentio *in l.* 10. *Cod. de pact. convent.*

tertiam (1), alii autem forsan quartam lucri pacisci: sed si quid tale fiat, quarta in utroque percipienda, et deinceps similiter in partibus: non (2) tamen in constituta ex utroque quantitate.

§. 1. Soluto (3) igitur *matrimonio* secundum prædictas omnes (4) disjunctiones, *felix* (5) *quidem et beatum* (6) *est utrique contrahentium perdurare in priori conjugio, et non procreatam sobolem sequentibus matrimoniis forsitan contristare.* Et si (7) hoc egerint, et in prioribus steterint nuptiis: habebunt quidem propria (8), hoc est dotem quidem mulier: sponsalitiam (9) vero largitatem vir: nihil perscrutantibus nobis hoc quod super secundis est nuptiis. Percipient (10) autem lucra: vir quidem ex dote: mulier autem ex antenuptiali donatione, et erunt hæc eis propria (11), nihil pene ab alia eorum differentia possessione: unde donec vixerint, omnem (12) licentiam habebunt alienationis super his, sicut in aliis quæ de suo ab initio habuerunt. Si vero etiam moriantur: liceat eis et legatis, et fideicommissis res has in alios migrare: talem quippe alienationem permisimus nos constitutionem pro his conscribentes.

§. 2. Si vero filios ex aliqua parte scripserint heredes, extraneos autem ex alia: maneant (13) autem tales res, aut etiam quædam earum non alienatæ: non (14) ob hoc alienatæ hæ videbuntur: quoniam aliquis etiam alter scriptus est heres: sed maneant etiam hæc filiis. Non (15) enim si scripserit omnes filios heredes ex inæqualibus partibus, has secundum hereditarias accipient portiones, sed ex æquo divident secundum numerum suum: sicut etiam si nullum eorum scripserit heredem, sed extraneos omnes, eis per alios modos satisfactione habita, percipient eas, cum (16) utique non sint heredes parentum. Placuit enim nobis per præsumptionem (17), quia pater dum non vivens alienaverit, aut expressim obligaverit aliquid harum rerum, aut moriens non expressim in alium eas transposuerit, voluerit magis servare filiis, tanquam ex causa illorum sibimet acquisitas, et non ad extraneos deducere: et dabuntur hæc filiis honore præcipuo ex nostra lege, licet (18) non fiant heredes aut patris, aut matris, aut utriusque: vel si quidam eorum fiant heredes, alii vero repudient: hoc enim nobis rectius quam prioribus placuit habere. Unde si præmium est ex lege descendens in eos: nulla adjectione neque turbetur, neque minuatur, nisi forte causam (19) ipsi dent filii suæ diminutionis.

CAP. XXI.

De ingratis liberis (20).

SI quis enim ex eis ingratus videtur, præmium hoc aliis (21) damus nihil tale agentibus: ut et alios cor-

(1) Maritus, quartam dotis: uxor tertiam donationis partem lucri causa stipulari non potest. Pactum enim hujusmodi est inæquale. Quid si conventum ita fuerit? actus ad æqualitatem minimi lucri, quod pactum erit, redigetur: vel, ut Julianus ait, major pars diminuto superfluo, ad minoris partis quantitatem concurret.

(2) Sensus est, Major quantitas donationis propter nuptias esse potest, quam dotis: et e contra.

(3) Hinc sumpta est Authentica, *Hæ res*: Authentica, *Nunc autem. Cod. de secund. nupt.*

(4) Divortii formas.

(5) Viduitatis seu non repetiti conjugii commendatio.

(6) Si commoda et incommoda hujusce vitæ spectes.

(7) Nota privilegia univiratus, seu unici conjugii, vel unarum nuptiarum.

(8) Dos, proprium mulieris patrimonium.

(9) Donationem propter nuptias.

(10) Non ipso jure, vel solo prætextu mortis: sed ex pacto.

(11) Ut eis fruantur pleno jure, et habeant potestatem alienandi, quo voluerint modo, vel inter vivos, vel ultima voluntate. *Julian.* quod intellige, si moriantur nullis relictis liberis.

(12) Existimo, id hodie abrogatum, et solum usum parentibus permitti in hujuscemodi lucris. *Nov.* 98. *c.* 1. aut saltem usum, et virilem in proprietate: *Nov.* 127. *c.* 3.

(13) Id est, et hujusmodi dos, vel donatio propter nuptias non sit alienata, vel a viro, vel ab uxore.

(14) Sensus est, Si ad maritum ex pacto dos uxoris, ea mortua, pleno jure pervenerit, nec eam vivus alienaverit, liberis relinquere eam tenetur, nec ejus partem extraneis potest relinquere. Dic idem in propter nuptias donatione.

(15) Sensus est: Dos (idem de donatione propter nuptias) pacto quæsita a marito, nec ab eo alienata inter vivos, extantibus liberis, testamento in extraneum conferri non potest. At forte quosdam potest ex suis eligere, quibus eam conferat? non potest. Quid si contulerit re ipsa, aut inæqualiter ad eam liberos vocaverit? æquis partibus ad eam liberi vocabuntur. At forte bonis in aliis, inæqualibus partibus, scripti fuerunt heredes, ut pro rata portione non id eis adcrescat? Dos hujusmodi liberis non adcrescit pro rata virilium portionum, quæ inæquales esse poterant, sed viriliter: *ibi*, *sed ex æquo divident.* At si forte tantum locum habet adversus extraneos, quoties liberi sui non fiunt heredes patris. *ibi*, *cum utique non sint heredes parentum. infr.*

(16) Hæc verba sic interpretanda videntur: Dotem uxoris, marito quæsitam, nec ab eo inter vivos alienatam, ipso jure (utcumque parens testamento in eo scripserit extraneos heredes) ad liberos reverti: non eo tantum casu, quo patris hereditate abstinuerint, sed quo patris heredes fuerint. Ut sit sensus, sive fiant heredes patris, sive non fiant, honore præcipuo eam partem vindicant, *ibi*, *dabuntur hæc filiis honore præcipuo*, et merito, cum in ejuscemodi dote matris potius, quam heredes patris videantur; sic enim interpretor hæc verba, *utique non sunt heredes parentum*, quæ melius in editione Græca leguntur hoc modo, καίτοι μὴ κληρονομοῦντες τοῦ γονέως, id est, etiamsi non sint heredes parentis, et melius καίτοι. Est enim dubitandi particula, non adfirmativa, ut, *cum*. Recte quoque in singulari, γονέως, non γονέων. et *infr.* quoque interpres melius vertit, *licet non fiant heredes*, ut innuat, liberos in ejusmodi dote non tam heredes patris, quam matris videri. Quæres, unde præsumantur liberi heredes esse matris in ea portione? Respondeo, præsumi dotem ejusmodi liberorum causa patri quæsitam esse, *ibi*, *tanquam ex causa*, id est, eo fine patri datam fuisse, ut ad liberos post mortem eam transferret: præsumptio ea est legis, id est, juris. *ibi*, *placuit*, *per præsumptionem*, cui stari oportet. Atqui vivus eam potuit alienare? non potuit tamen testari, cum lex testandi facultatem ademerit, *ibi*, *dabuntur hæc filiis honore præcipuo ex nostra lege*, et *ibi*, *nulla adjectione neque turbetur*, *neque diminuatur*. Atqui pater de ea testatus est? non potuit testari contra leges, *l.* 55. *ff. de legat.* 1. At est iniquum, unum et eundem heredem esse, et aliam partem præcipuam habere? in privilegiis non attenditur communis juris ratio, *l.* 14. 15. 16. *ff. de legib.* Hoc jus privilegiatum est, *ibi*, *honore præcipuo. infr. hic.* ibi, *præmium est ex lege descendens.*

(17) Κατὰ πρόληψιν, Ex præsumptione voluntatis lucra nuptialia pertinent ad liberos, etiamsi patri heredes non extiterint: multa enim fiunt κατὰ πρόληψιν, nam et argentarii de usuris pacti, de bessibus pacti videntur, *l.* 26. *Cod. de usuris.* adde quæ dixi ad *l. penult. Cod. de fidejussorib. et l.* 7. *C. de jure fisci.* Quæ Alciatus in hunc locum præsumit, aliena sunt a mente legis. Nec enim vel tacite vel expresse potest parens in testamento lucra nuptiália alienare. 1. *præsumpt.* 5.

(18) Quod alicui defertur, *licet is non fiat heres*, non negatur ei dari, si heres extiterit. Cum dicimus, majus obstaculum non nocere, tacite fatemur, minus non nocere. Qui hereditate patris et matris abstinet, tacite videtur omnes ejus portiones abjicere. Qui non abstinet, non videtur eas partes abjicere, quas lex ex speciali beneficio defert, sed eas magis amplecti præsumitur.

(19) Id est, forte sint ingrati.

(20) Additur apud Julianum, *c.* 145. vel contra.

(21) Pars ingrati non ingrato adcrescit.

ripiamus parentes (1) honorare, et ad fratrum exemplum (2) respicere: Unde si tantum infortunium filiorum sit sobolis, ut omnes ingrati sint: ad heredes venient hæc defuncti, tanquam illius substantiæ constituta, non valentibus filiis ex parente a se exhonorato (3) præmium habere: quod nos eis propter hanc causam non damus.

§. 1. Si vero filiorum alii quidem inter vivos sint, alii vero defuncti quidem sint, filios autem relinquant: defuncti portionem illius damus (4) filiis, si heredes sint patris: alioqui ad (5) fratres deducimus. Et ideo legem nostram perficientes, volumus hæc valere non super dote solum, neque super sponsalitia largitate: sed etiam super indotatis matrimoniis: ex constitutione nostra introductis lucris: nam et illud (6), nisi ad secundas veniant nuptias parentes, sed servent (7), erit filiorum quo dudum diximus modo. Primæ siquidem nuptiæ, et hinc lucra et observationes, usque ad hoc dispositæ sint.

CAP. XXII.

De secundis nuptiis (8).

SI qui vero prioribus non contenti nuptiis, etiam ad secundas venerint: necesse est legi hos se supponere, aut sine filiis existentes ex prioribus, ex secundis autem filios habentes: aut etiam ex diverso sine filiis quidem ex secundis, parentes autem ex primis: aut sine filiis ex ambobus: aut parentes ex utroque. † Si igitur sine filiis manserint ex prioribus, aut etiam ex ambabus nuptiis, nulla perscrutatio circa nuptias secundas est: sed viri quidem ibunt omnino omni observatione liberi: mulieribus autem solummodo imminebit metus, ut non ante (9) annale tempus ad secundum veniant matrimonium: aut sciant, quia si quid tale gesserint, et immaturas (10) contraxerint nuptias, subibunt pœnas: alias quidem si sine filiis ex prioribus sint matrimoniis: majores autem si etiam filii sint. Si enim non est soboles, infamia (11) mox sequetur: et erit omnino mulier propter nuptiarum festinationem infamis, et neque (12) percipiet aliquid horum quæ a priore relicta (13) sunt ei consortio: neque (14) fruetur sponsalitia (15) largitate: neque (16) marito secundarum nuptiarum ultra tertiam suæ substantiæ offeret partem: sed neque (17) extrinsecus sentiet largitatem: neque (18) percipiet penitus ab ullo extraneorum, non hereditatem, non fideicommissum, non legatum, non mortis causa donationem: sed hæc veniant aut maneant apud heredes defuncti (19), aut coheredes ejus, si poterat heres esse, utpote ea nullam utilitatem habente. Sed si scripti et alii sint heredes, sive etiam ab intestato (20) vocentur: ad illos venient quæ tali mulieri derelicta sunt: non enim fiscus hæc vindicabit: (ne aliquo modo videamur talia corripientes fisci providere utilitati) sed illa quidem quæ extrinsecus (21) ei derelicta sunt, ad alios venient. Quæ vero a priore marito sunt ab ea sublata, venient ad decem personas relinquentis cognationis quæ edicto continentur: hoc est ascendentes, et descendentes, et ex latere usque ad secundum gradum: gradibus in suo servandis ordine. Quibus non existentibus, ad ærarium (22) venient.

§. 1. Sed neque (23) longius hereditas ab intestato propriorum ejus veniet cognatorum, sed usque ad tertium (24) gradum inspiciendum undique stabit solum successio ejus: longius autem existentes, alios habebunt heredes: et quæ præ aliis ei pœnis infertur, dicimus autem infamiam, si quidem sine filiis ex prioribus fuerit nuptiis, solvitur Imperatoris literis jubentibus. † Si vero ei filii fuerint cujuscunque sexus, licebit (25) quidem ei Imperatori pro infamia supplicare: non tamen utilitatem aliquam rescriptorum habere. Si tamen voluerit ex imperio habere utilitatem, et aliis (26) liberari pœnis: ex priore matrimonio filiis mediam suæ substantiæ donet portionem pure, et sine omni conditione, et neque usum retineat: sed omnis substantiæ quam habuerit quando ad secundas veniebat nuptias, mediam, (sicut diximus) cedens partem prius procreatis filiis. Et divident hæc filii omnes ex æquo: et filios quidem habentes, ad suos transmittent filios: (oportet enim aliquid etiam veteribus (27) adjici legibus) si vero non habuerint defuncti filios: defunctorum portiones accipient, omnino proportione eorum fratres: si vero omnes defuncti sint: habeat consolationem suæ infelicitatis mater, ut ea rursus recipiat: et hoc dicimus, si intestati moriantur filii: non enim in iis quæ semel facta sunt, prohibemus eos testamenta conscribere, aut superstites quo volunt, hoc modo disponere. † Igitur imminentes pœnæ ante luctus nubentibus tempus, tales quodammodo sunt: et tres (28) pro his constitutiones prius

(1) Τὰς γονεῖς τιμᾶν, venerari, *l.* 1. §. 2. *ff. de obseq.* revereri, *l.* 5. *Cod. de patr. pot.* iis parere, *l.* 2. *ff. de justitia.* honestam et sanctam personam eorum habere, *l.* 9. *ff. de obsequ.* os alere, *l.* 5. *ff. de agnosc. lib.* eorum necessitatibus succurrere, *l.* 1. *Cod. de alend. lib.* His contrarium est, parentes contumeliis adficere, impias manus eis inferre, *l.* 1. §. 2. *ff. de obseq.* maleficos appellare, *d. l.* 1. §. 3.

(2) Exemplis non judicatur, *l.* 13. *Cod. de sent. et interloc.* t exemplo vivitur, et plerumque male, quod tamen non excusatur, nisi omnium pene idem sit exemplum, tacente ac non contradicente magistratu.

(3) Immeritis præmium non defertur.

(4) Filii heredes patrem repræsentant: non heredes non repræsentant.

(5) Quodfratrum filii repudiant, defuncti fratribus adcrescit.

(6) Nempe lucra dotalia et sponsalitia.

(7) Id est, non alienent.

(8) Scilicet intra annum luctus contractis, et earum pœnis, apud Jul. *c.* 146. ita concipitur hic tit. de muliere, quæ post mortem mariti nubit.

(9) Mulier intra annum luctus jure nubere non potest.

(10) Nuptiæ intra annum luctus a muliere contractæ velut immaturæ pœnis subjiciuntur.

(11) Quæ intra annum luctus nubit mulier, est infamis, *ut* hic: nisi rescripto principis infamia aboleatur. Jul. *hic et l.* 1. 2. *Cod. de sec. nupt.* et est ea pœna nubentis intra annum luctus.

(12) Secunda pœna nubentis intra annum luctus.

(13) Id est, per legatum aut institutionem. vid. *infr. hic*, ibi, *venient ad decem Personas.*

(14) Tertia pœna.

(15) Donatione propter nuptias. Julian.

(16) Quarta pœna.

(17) Id est, ab extraneo, ita ut cum alio non habeat testamenti factionem. Julian. Quinta pœna.

(18) Quintæ pœnæ explicatio.

(19) Id est, testatoris.

(20) Hujusmodi muliere sola existente herede scripta scilicet.

(21) Id est, ab extraneo.

(22) Fiscum.

(23) Sexta pœna.

(24) Quæ intra annum luctus nubit, succedit ab intestato ad tertium gradum usque.

(25) Princeps infamiam potest remittere.

(26) Nota, quemadmodum quinque posteriores et superius enumeratæ pœnæ possint evitari a nubente intra annum luctus.

(27) *l.* 1. 2. *C. de secund. nupt.*

(28) *l.* 15. *C. ex quibus caus. infam. l.* 1. *C. de secund. nupt. l.* 4. *C. ad SC. Tert.* adde et quartam. *l.* 2. *Cod. de secund. nupt.*

scriptas, una quadam hac interpositione, hæc nobis lex competenti protulit adjectione.

CAP. XXIII.

Si mulier ad secundas nuptias post annum luctus transierit, et de lucro dotis et ante nuptias donationis.

SI (1) vero expectet quidem tempus mulier et propterea effugiat prædictas pœnas: ad secundum (2) vero veniat matrimonium, priores negligens nuptias: si quidem non habeat filios (dicatur etiam denuo) sine periculo est totum ex hoc. † Si vero sit soboles, et filios ex hoc exhonoratos (3) viderit lex: tunc (4) omni largitate a viro ad eam veniente, eam secundum proprietatis privat partem, solum ei derelinquens usumfructum. † Et hæc sancita sunt etiam super antenuptiali donatione, et super omni largitate: sive cum viveret, a viro ad eam veniente, aut etiam ex testamento, aut mortis causa donatione: sive institutionis sit pars, sive legatum, sive fideicommissum. † Et generaliter dicendum est, quod omnis (5) eam deserit proprietatis modus (6), in iis quæ a priori viro in eam venerunt: et filii ea percipient, et proprietatis erunt domini, secundum tempus mox quo mater conjuncta est alii viro. † Et hæc communis (7) mulieris, et viri mulcta sit posita: nam si et ille filios habens, secundam eis superinduxerit uxorem: non ex dote fruetur lucris secundum proprietatis rationem: nam largitatem aliam a muliere percipiens, hanc habebit firmam: præterquam quod licet uti et frui, donec advixerit solum: et ii quoque filii licet sub potestate constituti sint, sed tamen domini secundum proprietatem talium erunt venientium mox in eos simul cum secundæ uxoris conjunctione. † Et non discernimus de dote et ante nuptias donatione, utrum (8) ipsi hanc dederint pro se contrahentes, an aliqui alii pro eis hoc egerint, sive ex genere, sive etiam extrinsecus, licet videatur quodammodo comprehensa, et antenuptialis donatio in dote.

CAP. XXIV.

SEd quod sancitum est super lucris hinc venientibus ad nubentes, etiam sic ratum sit: et ita certa talium lex eis erit cavens, Ut neque alienationem ullam permittat parentibus in talibus, neque hypothecam (9): sed vel si quid egerint parentes, mox (10) eorum obligat eis substantiam: non ut prohibeat eos aliquid agere in iis quæ voluerint, *erubescit* (11) *enim lex castigatores filios genitoribus statuere.* Illos quidem erubescit: interminatur autem accipientibus, tanquam nihil eis quod accipiunt, prosit: et sciant ex hac nostra lege (12), quia vel si quam a talibus parentibus comparationem fecerint, vel si acceperint donationem, vel si quid omnium egerint: tale erit, quale nec (13) gestum, nec scriptum, quod factum est. † Vindicabunt enim ea omnino filii heredesque eorum et successores, ab heredibus illorum et successoribus non aliter excludendi, nisi tricennale (14) transeat tempus, et detentatio (15) dominos accipientes constituat: incipiente filiis tempore currere ex quo suæ potestatis apparuerint existentes, aut facti, nisi tamen aliqua inpubes ætas adjuvet adhuc.

CAP. XXV.

VEnient (16) autem talia lucra ad filios omnes ex prioribus nuptiis. Non (17) enim permittimus parentibus, non recte introductam electionem in eos, neque alii quidem filiorum dare, alium vero exhonorare: omnes enim secundis similiter exhonarati sunt nuptiis. Sed quemadmodum omnium filiorum similiter heredes existunt parentes, et non alii quidem succedunt, alii vero non: cur non similiter et ipsi omnibus ex æquo (18) quantum ad hoc conferant, sed alios quidem eligant, alios vero despiciant? Ideoque secundum portionem unusquisque hoc lucretur: et si habeat filios (19), ad eos hæc transmittat: illi vero hæc inter alterutros (20) partiantur: ipsi quidem secundum mensuram quanti consistant, non tamen patris transcendentes portionem.

CAP. XXVI.

De lucro dotis et ante nuptias donationis ex pacto non existentium liberorum, vide supra Novell. 2. c. 2.

QUoniam (21) autem infirmas declaravimus alienationes a parentibus super talibus (22) factas: subtiliorem imponere convenit causæ ordinem. Si enim omnes supersint filii ex prioribus nati nuptiis, et præmoriatur eis parens: infirma omnino manebit alienatio, secundum quod prius a nobis dictum est. † Si vero moriantur omnes, et rursus ad orbitatem causa veniat: tunc (23) ex effectu ratum erit quod alienatum est. Quis enim hoc etiam infringat filiis (quibus videlicet solis hoc servavimus) non existentibus. † Sed hic quidam nobis pridem ingressus est sensus subtilis et solicitus, et medium utrorumque casuum pertractans. Quia enim omnibus quidem existentibus filiis, et præmoriente genitore, nulla relinquebatur pars eis ex lucratis rebus: omnibus autem morientibus totum in eos revertebatur: cogitavimus medium quendam causæ ordinem invenire: unde si pluribus existentibus filiis moriatur unus: si (24) quidem habet filios, ad illos ferri heredi-

(1) Hinc sumpta est authentica, *In donatione*, et authentica, *Hæ res*, *C. de secund. nupt.* et authentica, *Nisi*, *C. de bon. mat.*

(2) Nota de pœnis secundarum nuptiarum, quæ post annum luctus fuerunt contractæ.

(3) Matris secundis nuptiis dicuntur hic liberi exhonorari.

(4) *Novell.* 2. *cap.* 2.

(5) Secundarum nuptiarum prima pœna.

(6) Titulus πρόπ⊙~.

(7) Prima pœna secundarum nuptiarum cum mulieri, tum viro communis est, de qua vid. c. 27. *infr. hic.*

(8) *l.* 5. *C. de secund. nupt.*

(9) Quæ alienationi viam parat.

(10) *l. ult. Cod. qui potiores.*

(11) Parentes a liberis non sunt castigandi.

(12) *l.* 4. *Cod. de bon. quæ lib.*

(13) In fraudem legum, aut contra leges facta alienatio non subsistit.

(14) 30. annorum, *d. l.* 4.

(15) Id est, præscriptio.

(16) Hinc sumpta est Authentica, *Lucrum*, *C. de sec. nupt.*

(17) *Novell.* 2. *cap.* 1. et ita abrogatur *l.* 3. *l.* 5. *C. de secund. nupt. l.* 8. §. 7. *Cod. de repudiis.*

(18) In capita. *Julianus.*

(19) Id est, si nepotes sint defuncto.

(20) In capita, suo respectu: in stirpes, respectu patrui vel avunculi. Julian. *hic. cap.* 149. adde *l.* 7. *Cod. de secund. nupt.*

(21) Hinc sumpta est pars Authenticæ, *Sed et si quis.* et Authentica, *Hæ res*, *C. de secund. nupt.* adde *Novell.* 2. *cap.* 2.

(22) Bonis sc.

(23) Convalescit interdum, quod interdum poterat non subsistere, vid. tamen *l.* 29. *et l.* 210. *ff. de reg. jur.*

(24) *l.* 7. *in fin. l.* 8. *Cod. de secund. nupt. l.* 3. *C. de bon. quæ lib.*

tatem : hoc quod sæpe diximus. Si vero non habeat filios, non omnino ad fratres totum venire : sed quantum ex pacto non existentium filiorum acquirebatur generanti, hoc eum lucrari : reliquum vero concedere in filii venire successores, sive fratres sint, sive extranei forte, (quod maxime (1) in matre contingit) sive disponant suas substantias, sive etiam intestati moriantur. Et hoc nos scripsimus in nostra lege, cogitantes illud, et invenientes primi, et clementer sancientes. Quapropter etiam si hæc alienaverit parens, antequam ad secundas veniat nuptias, deinde moriatur unus filiorum : in tantum valet solummodo quod alienatum est, quantum ad alienantem ex pacto non existentium filiorum pervenit : alioquin secundum alias partes quæcunque ad filii heredes veniunt, omnino infirma erunt : unde alienatione facta manet causa in suspenso, sequentibus committenda fortunis : et aut perfecte ab initio infirmanda alienatione, aut perfecte valente ; aut particulatim quidem infirmanda alienatione, particulatim vero constante.

§. 1. Et super iis quoque lucris quæcunque ad secunda venientibus vota parentibus percipiunt, non perscrutamur, utrum heredes existant aut præmorientis, aut secundi morientis, nec si alii quidem heredes existant, alii vero non: sed, sicut superius diximus, præmium eis damus hoc, sive heredes fiant, sive etiam non : et hoc ex æquo percipiant ipsi quidem superstites ; cum eis autem, et defuncti filii genitoris accipientes partem. † Ubique tamen ingratitudine (2) (sicut prædiximus) impedimenta ad tale lucrum faciente hujusmodi filio. Contra ingratos enim positas non transcendimus leges : taliter et parentes honorantes, et filios ad pietatem deducentes. Sicut enim electionem prohibemus et denuo omnibus similiter damus talia præmia : sic ea quæ de ingratitudine sunt non interimimus. † Palam vero est (3), quia ingratum intelligi eum oportet, qui circa ambos parentes, aut omnino circa posterius morientem factus aperte monstratur.

CAP. XXVII.

De non alienanda (4) nisi portione unius (5).

Optime (6) vero nobis Leo (7) divæ memoriæ videtur cogitasse de oblationibus, quas in secunda faciunt matrimonia, qui ea contrahunt. Ait enim quia si (8) ex priori matrimonio filios habeant parentes, deinde ad secundum, aut deinceps veniant matrimonium : non possunt neque in novercam patres, neque in vitricum matres, secundum vitæ tempus quamlibet facere largitatem, aut in morte relinquere, nisi tantum quantum unus filius aut filia, solus existens ex generante habeat. Si vero multi filii sunt, et unusquisque æqualem habet portionem : non amplius quam ad singulos venit, aut vitricus, aut noverca percipiat. † Si vero inæqualia quæ relinquuntur fuerint : tantum necesse est solum ad novercam aut vitricum venire ex quacunque largitate parentis, in quantum qui minus habet filius, ex illius substantia percepit, aut ex novissima voluntate dimissum, aut in vita datum : quippe dudum quarta, nunc autem tertia (9) aut media secundum nostram legem portione omnino filio relinquenda, aut danda, nisi (10) rursus ingratitudinis ratio contradicat. † Hoc idem observando et in avo, et in avia, et in proavo, et proavia, et nepotibus masculis aut fœminis, et pronepotibus similiter : sive sub potestate forsan, sive emancipati consistant, ex paterna vel materna linea descendentes. † Et hoc decernens recte intulit : quia quod plus (11) est in eo quod relictum aut datum est omnino aut novercæ aut vitrico, ac si neque scriptum, neque relictum, aut datum, vel donatum, competit filiis : et inter eos solos ex æquo dividitur, ut oportet. Namque ex secundis nuptiis filios participari etiam horum, scriptum quidem in quadam constitutione est : non tamen etiam nunc nobis placet : sed ex priori matrimonio filiis, propter quos et observatum est, detur solis : nulla machinatione neque per supposita (12) personas, neque per aliquam aliam causam interponi valente. Hoc autem quod plus est, divident adinvicem grati filii parentibus : non ingrati circa hos approbati, per ingratitudinem hujusmodi obnoxii constituti qualem leges quærunt : tales namque etiam hac utilitate privamus, ne (13) forte propter spem hujus possessionis contra parentes accedant, et protervi sint, et naturæ (14) injurientur leges. Palam quoque est, quoniam et hic, si quis horum moriatur, ad quos, quod plus est, deducebatur, filiis existentibus, defuncti filii hoc accipient secundum propriam quidem multitudinem, ad defuncti vero partem.

CAP. XXVIII.

Quia vero hactenus legibus (15) indiscretum est, quando conveniat quod plus est inspicere, utrum secundum oblationis tempus, an secundum matrimonii solutionem, optimum nobis visum est esse, mortis binubi (16) parentis observari tempus. Scribunt itaque homines et horum quæ habent amplius, scribunt autem et minus, evenientes autem fortunæ contrarios eventus sæpius operantur. Unde ut non circa hoc erremus, tempus illud considerandum est, secundum quod binubus moritur, et portio inde sumenda : et secundum eam id quod plus est contemplantes auferre quod transcendit oportet, et filiis applicare : in omnibus talibus non ab initio donatione, aut

(1) Vid. Cujacium in hunc locum satis obscurum, *hic fol.* 280. *Cod.* et Julianum *hic c.* 149.
(2) Liberi ingrati lucris nuptialibus privari possunt. *c.* 20. *in n. cap.* 21. *supr. hic.*
(3) Ingratus erga parentes quis censeatur.
(4) *Sub.* in maritum vel uxorem.
(5) *Sub.* liberorum : ut hac proportione servata, maritus secundæ uxori, et e contra uxor viro plus donet, quam singuli liberi mortuo donatore a patre habituri sint.
(6) Hinc sumpta est Authentica, *Ad eos. Cod. de secund. nupt.*
(7) *l. hac edictali. C. de secund. nupt.*
(8) Secundum genus coercendarum nuptiarum observa. Dictum et de primo *cap.* 23. 24. 25. 26. *supr. hic.*
(9) Vid. *supr. Nov. de triente et semisse.*
(10) Ingrato potest relinqui minus legitima, nec habiturus est nomine superflui petitionem ex lege 30. *C. de inoff. testam.* Datur ingrato jus retinendi, quod judicio patris habuit : aliarum partium ab intestato non habet.
(11) Parens filio prioris matrimonii non minorem quantitatem potest relinquere, quam conjugi secundæ dederit : nisi filius fit ingratus : et ita duplex beneficium filio prioris matrimonii competit, ut ne minus legitima, et ut ne minus, quam novercæ vel vitrico datur, habeat ; utrumque adimitur exheredato.
(12) Interpositis personis in fraudem legum uti non licet. Fit male, quod in fraudem legum fit per interpositam personam *l.* 5. *ff. de don. inter vir. l.* 26. *in fin. C. de usur. l.* 5. §. 3. *ff. de aut. tut.*
(13) Propter eandem rationem colligitur, parentes non cogi liberos ingratos dotare. vid. l. 19. *ff. de rit. nupt.*
(14) Leges, naturæ repugnantes, non sunt leges.
(15) *l.* 4. *Cod. de secund. nupt.*
(16) Δευτερογαμήσαντος.

scriptura respicienda, sed qui vocatur eventus considerandus est.

CAP. XXIX.

Ut primi matrimonii filii cum aliis filiis capiant lucra.

NEc (1) illud quoque nobis relinquendum est, quod recte habendum Theodosius piæ memoriæ junior constituit, dicens: quia si (2) mulier filiis procreatis ad secundas veniat nuptias, et exinde ei nascantur alii filii: deinde etiam secundus vir moriatur: ejus quidem proprias res ex ambobus matrimoniis percipient filii intestata matre moriente, ex æqua et simili divisione: antenuptialem vero donationem utraque soboles proprii accipiet patris: et ex solido quidem prioris matrimonii filii illius lucrabuntur donationem: ex solido quoque ex secundis nati seminibus, ab illo facta fruentur magnificentia, licet non ad tertium illa mulier matrimonium venerit. Quid enim hoc prioribus prosit? quid autem invideant priores filii secundis, si non et illis tertiis injuriam passi sunt nuptiis? Et absolute unaquæque soboles proprii (3) parentis accipiat sponsalitiam largitatem: et omnino prioribus filiis propter secundas nuptias accipientibus et secundi liberi modis omnibus eam habeant: quamvis quæ secundas contraxit nuptias, ad tertia minime migraverit vota. † Ex rerum vero consequentia hoc ipsum et in patribus sit secundas nuptias facientibus: et servetur quidem ex priori matrimonio filiis propter secunda vota lucrata dos: secundis quoque licet non ad tertia pater pervenerit vota.

§. 1. Reliqua vero quæcunque in talibus lucratus est pater aut mater ex secundis nuptiis, aut per legatum forsitan, sive fideicommissum, non tamen ad tertias venerunt nuptias: hæc commixta eorum substantiæ, et a tertiis non mutilata matrimoniis, maneant apud eos immota: et ad eorum, velut propria, successiones perveniant, aut etiam a superstitibus quo volunt disponantur modo.

CAP. XXX.

Ut quoquo modo per divortium solutum sit matrimonium lucra omnia primi matrimonii serventur filiis illius matrimonii.

QUia vero lucra ubique secundum rationis frequentiam in disjunctiones ex morte sancimus: brevi quodam sermone et aliud adjicimus, quia quæcunque lucrati fuerint parentes repudio soluto matrimonio, sive bona gratia misso, sive etiam aliter, sive per dotis, sive per sponsalitiæ largitatis occasionem: hæc ad instar ex morte lucrorum omnia serventur filiis: hoc idem custodiendo etiam super indotatis uxoribus, ubi a nobis posita constitutio procacitatem punit. † Et non discernimus ex cujus culpa matrimonium repudio sit solutum. † Quocunque enim modo se habeat causa, servatur etiam quod lucratum est ex illis nuptiis, filiis qui ex his processerunt, sive prima soluta sint matrimonia repudio, sive etiam secunda, licet tertiæ non secutæ sint nuptiæ.

CAP. XXXI.

Ut liceat augere vel deminuere dotem vel donationem propter nuptias primi matrimonii; secundi vero, si non supersint liberi ex primo.

DE augmentis autem aut deminutionibus dotium aut antenuptialium donationum dictum est quidem aliquibus prioribus (4) legibus: a nobis autem perfectius perscrutatum est: *qui etiam consistentibus matrimoniis propter nuptias donationes non augeri solum, sed etiam a principio dari præcipimus. Et sicut augeri* (5) *permisimus, ita quoque minui contrahentibus volentibus concessimus.* † Sed hoc quod de deminutione dictum est, si secundæ fiant nuptiæ non permittemus, ut non aliquo modo Leonis piæ memoriæ offendamus constitutionem (6), cum filii ex prioribus fuerint nuptiis. Si enim immensam obtulerit dotem, aut antenuptialem donationem parens, aut aliquid largiatur aliud: deinde sentiens quo ferat lex, abbreviet quod factum est, et deminuat dotem aut antenuptialem donationem, nequaquam lucrum erit filiis quod datum est, sed licebit lucrari aut vitricum aut novercam filiis secundum hoc læsis.

CAP. XXXII.

De usufructu uxori a marito relicto, vel donatione ante contractum matrimonium.

SI (7) vero solum usumfructum rerum aut vir uxori aut conjunx marito per novissimam (8) dederit voluntatem: ante nos quidem dicebat lex (9), si ad secundas veniret nuptias aut pater, aut mater, statim relicto usu cadere sicut prius cadebat proprietate, et repente illum filiis restitui: si vero impuberes forsan filii fuissent, etiam cum medii temporis fructibus: hoc enim videbatur legi. Nobis autem non satis hoc placuit: sed volumus, vel si ususfructus detur per largitatem (10), aut mortis causa donationem factam inter vivos, in quibus licet etiam donari, si relinquatur, et accipiens ad secundas vaniat nuptias, manere (11) sic quoque usum, donec supersit qui hunc habet usumfructum: nisi (12) expressim ille qui donationem (sicut dictum est) fecit, aut hunc reliquit, sive masculus, sive fœmina, dixerit velle, ad secundas veniente nuptias eo qui usumfructum accepit, solvi eum, et ad suam reverti proprietatem. Sed hæc quidem de iis, quæ per largitatem dantur, diximus.

(1) Hinc sumpta est Authentica, *Ad eos*, *C. de secund. nupt.*

(2) *l.* 4. *in fin. C. de secund. nupt.* adde *l.* 4. *ff. ad SC. Tert.*

(3) Lucra priorum nuptiarum, primi liberi: secundarum, secundi capiunt jure præcipuo. In cæteris bonis parentis, æqualiter succedunt, adde *l.* 9. *Cod. de secund. nupt.*

(4) *l. pen. C. de don. ante nupt.* quæ est Justini eadem Justiniano tribuitur, *l. ult.* §. *ult. C. d. tit.* sed tamen imperanti cum patre: quo vivo et nobilissimus Cæsar et imperator appellatus est.

(5) Dos et donatio propter nuptias ut augeri, ita minui constante primo matrimonio potest. In secundo, liberis existentibus ex priori, vetatur deminutio dotis, ne fraus fiat legi 6. *C. de secund. nupt.*

(6) *d. l.* 6.

(7) Hinc sumpta est Authentica, *Hoc locum. Cod. si secundo nups.*

(8) Id est, ultimam.

(9) Atque ita abrogatur lex 1. *Cod. si secund. nups. mul.*

(10) Ususfructus donatur testamento, inter vivos mortis caus[a] *l.* 3. *ff. de usufr. et quemadmodum.*

(11) Tertium genus pœnæ secundo nubentibus constitutæ p[er] *d. l.* 1. hic abrogatur.

(12) Potest ita legari aut donari ususfructus uxori, *si secundo nuptias non contraxerit.* si huic conditioni uxor non paruerit legatum amittit.

CAP. XXXIII.

Si Ususfructus dotis nomine vel propter nuptias donationis constituatur.

SI autem (1) in dotem aut in sponsalitiam largitatem rerum ususfructus detur, nihil penitus innovamus: sed dudum sancita teneant, et maneant apud accipientes donec vivunt, licet (2) decies millies contrarium aliquid velint morientes. Quod enim ex lege datum est lucrum, privatus auferre (3) modis omnibus non valebit.

CAP. XXXIV.

De rebus maternis vel nuptialibus lucris, ut in his pater non amittat usumfructum.

QUoniam (4) omnino ad (5) memoriam de usufructu legum venimus: illud quoque misceri (6) legi bonum est, quod tribus (7) pridem dictum est constitutionibus, quod omnium pater horum quæ ad filios veniunt (8), sive ex materna linea sive ex nuptiali filiorum causa, sive aliunde, usumfructum habeat (9), licet ad secundas veniat nuptias. Usum namque eorum donec vivunt, manere sine casu etiam ante nos omnes volunt leges et in maternis, et in aliis omnibus: et nos similiter dicimus. † Castrensium vero et quasi Castrensium jam peculiorum excipiatur ratio.

CAP. XXXV.

Si mulier res quas filiis donaverit, quasi ab ingratis post secundas nuptias revocare voluerit.

MAter (10) tamen donans aliquid filio de suo, si ad secundas venerit nuptias, non poterit (11) per occasionem ingratitudinis revocare quod datum est. Non enim ex pura videtur voluntate ingratitudinem introducere, sed secundas nuptias considerans, ad hanc venisse cogitationem putabitur: nisi (12) tamen aperte filius aut circa vitam ipsam insidians matri, aut manus inferens impias, aut circa substantiæ totius ablationem agens adversus eam aliquid declaretur.

CAP. XXXVI.

Ut secundo marito copulata mulier, prioris viri dignitatibus vel privilegiis non utatur.

NOn tamen permittimus mulieribus ad secundas venientibus nuptias, adhuc velle priorum (13) maritorum dignitatibus aut privilegiis uti: sed ad quale post prius venerint matrimonium, illius aplectantur fortunam: quæ enim priorum oblita est, non rursus ex prioribus adjuvabitur.

CAP. XXXVII.

De libertinis mulieribus, quæ patronis suis conjunctæ sunt.

JUcundum quoque illud, et non extra pietatem a divæ memoriæ Alexandro (14) super alios plurimos antiquorum legislatorum determinatum est; Ut si quis manumiserit ancillam, deinde eam ducat uxorem, at illa (ut videtur) elata (15) et epulata solverit circa manumissorem matrimonium: non sinit lex ad secundas nuptias venire invito priore marito, sed deinceps nuptias, fornicationem judicat et corruptionem, sed non (16) nuptias nec matrimonium, ex quo injuriæ non decentes ei, qui libertatem imposuit, fiunt.

CAP. XXXVIII.

EJusdem quoque principis (17) illud invenientes, dignum putavimus partem nostræ facere sanctionis, quoniam omnium mater fide (18) dignior ad filiorum educationem videbatur, dat ei etiam hoc hæc lex, nisi (19) ad secundas accesserit nuptias.

CAP. XXXIX.

Si adhuc constante matrimonio dotem maritus uxori suæ persolverit.

DOtes autem quas acceperint contrahentes, non dabunt (20) facile (21) mulieribus constantibus (22) adhuc matrimoniis, nisi tantum ex causis quas lex enumeravit (23): alioqui si quid tale gesserint: instar (24)

(1) Hinc et ex fine capituli 32. *Supr.* colligere possumus, dotem ac sponsalitiam largitatem, id est, donationem propter nuptias, (interpres enim alterum pro altero semper hic usurpat) inter titulos lucrativos non censeri.

(2) Dotis aut donationis propter nuptias ususfructus semel donatus, donatario invito, non potest revocari.

(3) Vid. *c.* 18. *de reg. in* 6.

(4) Quartum genus pœnæ secundas nuptias contrahentibus olim per *l.* 1. *C. si secund. nups.* constitutæ, abrogatur.

(5) In mentionem.

(6) Addi.

(7) Vid. *c.* 22. *in fin. Supr. hic.*

(8) Id est, adventitionem, ut sit sensus: Pater, contrahendo secundas nuptias non amittit usumfructum bonorum adventitiorum adquisitorum a filiofamilias, nisi sint Castrensia, vel quasi: et ita adquiruntur patri adventitia, ususfructus jure, nec amittit usumfructum inducendo novercam filio. *l.* 4. *C. de bon. matern.*

(9) Nec amittat.

(10) Hinc sumpta est Authentica, *Quod mater*, *Cod. de revoc. donat.* An idem in patre? non est. vid. Cujac. *hic fol.* 382.

(11) Quintum genus pœnæ secundo nubentibus constitutæ.

(12) Tres casus hic excipiuntur a regula, *l.* 7. *C. de revoc. donat.*

(13) Sextum genus pœnæ secundis nuptiis indictæ. *l.* 10. *C. de nupt.* vid. quæ notavi ad *l.* 22. §. 1. *ff. ad municip. l. ult. ff. de senatorib. l.* 9. *C. de incolis. l.* 13. *C. de dignitatib.*

(14) *l.* 1. *C. de incest. l.* 11. *ff. de divort.*

(15) Υπερμαζῶσα τε καὶ τρυφῶσα, ut sit sensus, Libertam renunciantem matrimonio patroni, alteri, invito patrono, non posse impune nubere.

(16) Septimum genus pœnæ binubis constitutæ.

(17) Id est, Alexandri, cujus facta est mentio *c.* 37. *supr. hic.* intelligit autem *l.* 1. *C. ubi pup.*

(18) Liberi non possunt fidelius, quam apud matrem educari. adde *Livium* 39.

(19) Octavum genus pœnæ nuptiis secundis impositæ.

(20) Non cogentur.

(21) Nam repræsentatio dotis, donationis est species.

(22) Vid. *l.* 1. *Cod. si dos constante matrim.*

(33) *l.* 73. *in fin. l. ult. ff. de jur. dot. l.* 20. *ff. soluto. l.* 29. *C. de jure dot.*

(24) Dotis repræsentatio est instar donationis prohibitæ, *d. l.* 1.

donationis, quod agitur, hoc ipso esse videtur. Et si moriatur mulier, recipient dotes qui dederunt eas immature mulieribus mariti, ab heredibus mulierum cum (1) medii temporis fructibus, ipsi et heredes eorum, et habebunt in lucrum secundum pactum. Et si (2) ad secundas venerint nuptias viri, servabunt (3) sine alienatione hæc filiis: hoc videlicet quod generaliter constitutum est. Si vero non contigerit accipere contrahentes dotes, adhuc constante matrimonio: etiam post mortem uxorum secundum legem ab illarum percipient heredibus, sicut scriptura vult dotis.

CAP. XL.

Si mulier filiorum suorum tutelam administraverit, et ad secundas migraverit nuptias.

SI (4) autem tutelam gerat mulier filiorum, palam est, quia impuberum existentium, jurans *non* (5) *ad secundas venire se nuptias*, deinde contemnens et prius connubium et jusjurandum ad maritum veniat secundum, non prius tutorem petens, et rationem reddens, et exolvens omne quicquid hinc debet: non solum quæ ejus sunt, in hypothecam (6) habere lex permittit filiis: sed etiam mariti (7) substantiam trahit cum hypothecis: ipsi quoque interdicit filii successionem impuberis morientis, licet ex substitutione pater eam venire ad filii dixerit successionem. Sed hoc quidem priores (8) nostri. Nos autem miramur quod mulierem sic impiam constitutam, ut etiam hoc ipso jusjurandum negligeret, et sic ad immaturas (9) nuptias deveniret, tribus (10) maximis neglectis, Deo, et defuncti memoria, et charitate filiorum: ita parvis subdiderunt pœnis: et illam quidem quæ ante luctuosum nubit tempus (11), et nec omnino mater filiorum consistit, puniunt amare: et licet filios non habeat propter solam honestatem hoc agunt: mulierem vero sic effusam concupiscentiis, vel non ipsis subdiderunt pœnis quas sustinent quæ ante (12) lugubre tempus ad secunda vota declinaverunt. Ideoque sancimus *Eas quæ sic pejerare de cætero præsument mulieres: super dudum præcedentes pœnas* (13) *et has sustinere omnes*, *quas* (14) *primitus diximus super his mulieribus quæ ante lugubre tempus nubunt: et infamiam et omnia alia his inferentes*: et solutionem pœnarum eis dantes, eandem quam etiam illis, ut supplicent imperatori, et mediam portionem dent filiis suarum rerum, neque usufructu apud eas manente: et simpliciter æqualem eam ponimus propter nuptiarum immaturitatem, ei quæ ante lugubre tempus nupserit. Si vero etiam naturalium tutelam gerat filiorum, (nam hoc quoque præbuimus (15) ei) tamen ad virum veniens, et non hæc agens quæ prius dicta sunt, iisdem subjaceat pœnis. Providentia (16) vero sit per provincias quidem gentium præsidibus, hic autem gloriosissimo præfecto felicissimæ hujus urbis una cum prætore, cui hujus urbis cura est, ut volente (17) ad nuptias venire tutelam gerente muliere, et ordinetur minoribus tutor, et rationes suscipiantur: et quod mater debet, occasione gubernationis, hoc reddatur.

CAP. XLI.

Si sub conditione pater vel mater legatum liberis suis reliquerit, confirmat legem Zenonianam Const.

PLacet quoque nobis Zenonis piæ memoriæ constitutio (18), volens, patrem si jubeatur proprio filio legatum sub conditione aut die dare, non aliter exigi pro donatione legatorum cautionem (19) hanc, videlicet quæ legatorum (20) servandorum causa vocatur, nisi (21) secundas pater contraxerit nuptias: sit enim et hæc secundo nubentibus pœna.

CAP. XLII.

De clericis qui nuptias contrahere non possunt. Supra Novell. 6.

SEd et (22) si quis inter reverendissimos constitutus clericos (ultra (23) lectorem aut cantorem dicimus) omnino contraxerit nuptias: hunc ex nostra constitutione cadere (24) sacerdotio constituimus atque volumus. Si vero lector existens, et nuptias faciens, deinde propter aliquam inevitabilem necessitatem (25) ad secundas (26) ve-

(1) *d. l. 1.*
(2) Sensus est: Dotis sine causa repræsentatæ uxori, fructus, augere lucra dotalia eaque omnia liberis ex eo matrimonio conservari a parente, si ita est, secundi matrimonii liberis hujusmodi fructus donari non potest.
(3) Novum genus pœnæ binubis constitutæ.
(4) Hinc sumpta est Authentica, *Eisdem. Cod. de secund. nupt.*
(5) Dixi *ad l. 2. Cod. quando mul. tut. off.* quod hodie non exigitur, sed testatio sufficit apud acta, *Nov. 94. c. 2.*
(6) Tutelam speciem intercessionis esse, hinc colligas.
(7) Id est, vitrici. *l. 6. in fin. C. in quib. causis pign. tacit.*
(8) Theodosius et Valentinianus in *l. 6. C. ad SC. Tertyll. l. 10. C. de legitim. hered.*
(9) Ἄωρον γάμον. dixi ad *l. 1. C. de secund. nupt.*
(10) Quæ contra juramentum ad secundas nuptias venit, Deum, mariti memoriam, et charitatem filiorum hic negligere dicitur.
(11) Id est, ante annum luctus.
(12) Πρό τοῦ πένθιμου.
(13) Decimum genus pœnæ iterantibus nuptias observa.
(14) Quæ neglecto jurejurando, nubit secundo, ea patitur pœnas earum mulierum, quæ nubunt ante annum luctus: de quibus pœnis dixi ad *c. 22. Supr. hic.*
(15) Mulier naturalium liberorum tutrix esse potest.
(16) Vid. *tit. C. de tutorib. vel curatorib. illustrium.*
(17) Cautionem matribus secundo nubere volentibus utilem observa. *Novell. 94. c. 1*
(18) *l. 6. C. ad SC. Treb.*
(19) Ἀσφάλειαν. Id est, Cautionem nudam sine fidejussione, Cujac. *hic.*
(20) Cuinam Præstatur hæc cautio? filio emancipato, *l. 7. in fin. ff. ut legator.* non filiofamilias, *l. 50. ff. ad SC. Treb.*
(21) Undecimum genus pœnæ secundis nuptiis constitutæ.
(22) Hinc sumpta est Authentica, *Multo magis, C. de Episc. et cler.*
(23) Mariti lectorum et cantorum officio in ecclesia fungi possunt: iidem in ipso jam officio constituti, possunt impune nuptias contrahere, *can. 25. apost. et c. 6. Synodi in Trullo*: nisi secundas contrahant, aut viduam ducant vel similem, *Novell. 123. cap. 14. in fin.* puta concubinam, *Novell. 6. c. 1. §. 3.*
(24) Sacerdos contrahens nuptias non punitur pœna corporali, sed sacerdotio tantum cadit: et ita potior habetur ratio matrimonii conservandi, quam sacerdotii gerendi, *Novell. 123. c. 14. in fin ibi, si vero post ordinationem etc.* quod vix hodie servatur. Diceres id abrogatum *l. 19. Cod. de Episcop. et Cleric.* hæc nisi Novella posterior esset. possis quoque dicere Græcos in ea re fuisse varios, *c. 44. §. 1. infr. hic.*
(25) Puta, quia nec ipse continere; nec affectus hujusmodi vinci potest: ideoque lex ei indulget: *ut hic, et Novell. 123. c. 14.* licet cum carnis sordes Leo pudice parum vocet, *Novell. 3. in fin.*
(26) Duodecimum genus pœnæ secundis nuptiis constitutæ.

niat nuptias, nequaquam (1) ad majoris sacerdotii ascendet culmen: sed illic manebit (2) apud mulierem, affectum illius præponens meliori provectui. Si vero cum sit laicus, ad ordinationem subdiaconi, aut diaconi, aut presbyteri venire voluerit, deinde appareat mulierem habens, non ex (3) virginitate sibi copulatam, sed aut disjunctam a marito, aut aliter non ab initio mox sibi legitime conjunctam: aut etiam ipse ad secundas venerit nuptias: non impetrabit sacerdotium: sed et licet latenter ad hoc venerit, omnino eo cadet.

C A P. XLIII.

Si maritus (4) ita reliquerit uxori, si ad secundas nuptias non transeat et ad legem Juliam Miscellam.

QUæ (5) vero nunc sequitur causa, est antiqua, et multas quidem suscipiens correctiones non ab aliis solum, sed etiam a nobis, non tamen ad summam sui veniens rectitudinem: quam nunc spectantes, præsentia sancimus. Lex enim quæ vocatur *Julia* (6) *Miscella*, lex antica, lex vetusta, filiorum procreationis præponens studium, permittebat (7) mulieribus, licet vir prohiberet, et aliquid ob hoc relinqueret, quatenus (8) non ad secundas veniret nuptias, tamen et ad virum venire et jurare, *quia* (9) *filiorum causa hoc ageret*, et quod relictum erat, acciperet; et hanc quidem in (10) annum dabat mulieribus licentiam. Eo autem transeunte (11) si vellet accipere relictum, non aliter licebat mulieri hoc accipere, antequam cautionem exponeret, *quod ad secundas non veniret nuptias*, sed hanc quoque adjectionem ipse (12) Julius Miscellus haud invenit, sed Quintus Mutius Scævola hoc præsanciverat (13), super omnibus quippe pendentibus in causarum prohibitionibus hujusmodi adinveniens cautionem (14). Nos igitur videntes plurimas mulieres desiderio nuptiarum non propter filiorum procreationem, sed propter necessitatem et jurantes et nubentes, et transcendentes morientium voluntates, existimavimus prius interim sacratiorem mederi partem, et perjurium (15) eis cohibere, nec sinere talia subire juramenta, in quibus omnino perjurium promptum est. Nam nec illud inerat legi, ut oporteret sine filiis existentes mulieres hoc jurare sacramentum; sed etiam filios habentibus hoc adjacebat jusjurandum, quod Deum simul, et defuncti animam contristaret: cum utique perjurium quidem esset in promptu: filiorum vero procreatio in fortunæ (16) muneribus jaceret. Quia igitur hac nostra sanci-

(1) Secundas nuptias qui contraxit, non potest promoveri ad majus sacerdotium. Secundæ nuptiæ officiunt majori sacerdotio adipiscendo.

(2) Sacerdos potest contrahere matrimonium: contractum non dissolvit, sed tamen sacerdotio cadit.

(3) Secundas nuptias qui contraxit, ad sacerdotium promoveri non potest. Quin promotus sacerdotio ipso cadit: porro, binubus hic non censetur, qui puellam devirginavit. Vid. *Nov.* 123. *c.* 14.

(4) Et e contra, si uxor marito legaverit sub ea conditione, si secundas nuptias non contraxerit.

(5) Hinc sumpta est Authentica, *Cui relictum*, *C. de indict. viduit.*

(6) O γάρ καλέμενος Julios Miscellas παλαιός νόμος. Hæc lex num eadem cum lege, quæ Julia et Papia? Robertus 1. *anim.* 2. *et* 3. negat. Mercator 1. *Notar.* 2. ait. Movetur epigraphe legis 62. quæ est Clementis ad legem Juliam et Papiam, juncto paragrapho ultimo ejusdem legis *ff. de cond. et dem.* Ex indice autorum juris, pandectis præfixo, constare, Clementem scripsisse ad leges: legum nomine ibi intelligi Juliam et Papiam, quæ novæ leges dicuntur, *in l. ult. ff. de reg. Caton.* idem ait Cujac. 14. *obs.* 14. (quod Hotomano displicet 2. *obs.* 3.) ut et leges *in l. ult. ff. de statulib.*

(7) Lex Julia Miscella conditionem viduitatis uxoribus remittit, si tamen intra annum contrahant et jurent, se liberorum causa nuptias contrahere, post annum ergo non poterant? non poterant ex lege Julia Miscella: interea tamen legatum petebant ex alia cautione inventa a Q. Mutio. *Infr. hic. l.* 2. *C. de indict. viduit.*

(8) Fuerunt hujusmodi conditiones usitatæ, Uxori, Si a liberis ne nupserit. *l.* 62. §. 2. *in fin. ff. de cond. et dem.* mulieri, Si nupserit, quoad vidua erit: uxori, si a liberis impuber. ne nupserit. *d.* §. 2. *l.* 96. *ff. de cond. et dem.* uxori cum nupserit. *l. ult. ff. de statutib.* Mæviæ vel mulieri si non nupserit. *l.* 22. *l.* 72. §. 5. *ff. de cond. et dem.* mulieri, si non nupserit. *l.* 65. §. 1. *ff. ad SC. Treb.* si mulier non nupserit. *l.* 72. §. 2. *l.* 74. *ff. de cond. et dem.* si arbitratu Titii Seja nupserit. *d. l.* 72. §. 4. si filia non nupserit, patri ejus lego: si pater uxorem non duxerit, ejus filiæfamilias lego. *l.* 79. *in fin. ff. de cond. et dem.* uxori si non nupserit. *l.* 14. *ff. de leg.* 3. si uxor post mortem nuptui sese collocaverit. *l.* 1. 2. 3. *C. de indict. viduit. et l. Jul. Misc.* Si vidua erit, Quoties vidua erit, Cum vidua erit, Si amiserit uxorem, Quando ad cælibatum pervenerit. *l. ult. d. tit. Cod.* Ad quas personas pertinuerit lex Julia Misc. dicam ad *d. l. ult.*

(9) De eo dixi ad *l.* 220. §. 3. *ff. de verb. sign.*

(10) Hinc Cujacius colligit, tempore legis Juliæ Miscellæ, luctui nondum annum fuisse præfinitum: quod Roberto displicet. 1. *animadv.* 2. Movetur, quod Plutarchus in *Numa* referat, Numam (Ovidius 1. *Fastorum* hanc constitutionem tribuit Romulo) lutus diem decem mensibus terminasse. Item quod Halicarnassæus *lib.* 5. luctum annuum ad veteres Romanos retulerit: quod Valerium Publicolam et Brutum mulieres ita luxerint. Liv. *lib.* 2. Mercator 1. *Nota* 2. *in fin.* negat, huc superiora pertinere. cum illis locis agatur de 10. mensibus, non de anno. Annum luctui præfinitum primo a Gratiano, Valentiniano et Theodosio, *l.* 2. *C. de secund. nupt.*

(11) Anno scil. id est, post annum.

(12) Αὐτός ὁ Ιέλιος Μισκέλλας. *Hal. editio.* Julios miscellas. *Scrimg. editio.* Alii legunt Μηκέλλας. Cur ita dicta est? Robertus 1. *animad.* 2. dictam ab ejus auctore, Julio Miscello, putat, quod Mercatori 1. *Nota.* 2. displicet. Negat enim hic, dici Julium Miscellum, sed Miscellam, initio hujus capitis ita legi, Ιέλιος Μισκέλλας παλαιός νόμος. a Justiniano Miscellam dici νόμον non νομοθέτην. Fore, si id Roberto concedatur, ut hæc lex duplex nomen sortiatur, Julii et Miscelli scil. Julius Miscella duorum auctorum nomen non esse: unum Julii, alterum Miscellæ: cum nulla fuerit Romæ gens aut familia Miscella. Ait ergo Miscellam dici a varietate plurium rerum ac personarum utriusque sexus, quod etiam Cujacius hic confirmat; eadem ratione, qua a Siculo Flacco, æs Miscellum, quod lex est, vel forma ænea multorum agrorum, multarumque personarum modum comprehendens. et ab Agellio Miscella doctrina confusanea, ut et lex satura ὁ νόμος πολλά περιέχων.

(13) Προνομοθετήσας *Scrimg. editio* προσνομοθετήσας. *Haloand. editio.* Idem Haloander vertit *apposuit.* Ex Haloandri lectione Balduinus colligit, Scævolam legi Miscellæ cautionem adjecisse: et ita posteriorem aut coætaneum legi Jul. colligit: eadem opera, legem Miscellam antiquiorem lege Julia et Papia, cum utraque (ut ipse ait) longe post Scævolam lata sit. Nam si post Scævolam fuit lex Julia et Papia: ante Scævolam Miscella, utique et ante legem Juliam et Papiam lex Miscella fuerit. Robertus 1. *animad.* 2. *Scrimg. edit. præfert.* Putat itaque Scævolam tempore præcessisse legem Juliam Miscellam, quod ejus cautionem (quæ Mutiana) Miscellæ applicatam hic legamus. adde leges Jul. et Papiam præcessisse hanc legem Jul. Miscellam. Superius dixi, videri Cujacio *hic.* et Mercatori 1. *Not.* 3. Miscellam et leges Jul. et Pap. easdem esse, ut in eo a Balduino dissentiant, existimante, Miscellam antiquiorem legibus Julia et Papia: . et a Roberto existimante leges Jul. et Pap. præcessisse hanc legem Miscellam.

(14) Cautio Mutiana, de qua vide *l.* 7. *l.* 73. *l.* 77. §. 1. *l.* 79. §. 2. *ff. de cond. et dem.* pertinebat ad legata conditionalia, quæ morte legatariorum finiuntur, *l.* 73. *ff. de cond. et dem.* ad conditiones in non faciendo conceptas, *l.* 7. *d. tit.* quibus vetatur aliquid fieri. *l.* 3. *in fin. ff. de leg.* 2.

(15) Perjuria cohibenda.

(16) Imo Dei. Hinc illud: Conjugium petimus partumque uxoris: at illi (deos intelligit) norunt, qui pueri, qualisque futura sit uxor.

mus lege jusjurandum eis auferentes, et talem permittentes relictorum perceptionem, consideravimus (quoniam alterum quoque a nobis prætermissum est) oportere et defuncti animæ mederi. Quapropter præsentem ponimus legem: non enim volumus deficientium nihil illicitum (1) habentes voluntates frustrari. Si enim (2) diceremus oportere mulierem omnino viro præcipiente non nubere, hoc custodire: pro amaritudine habuisset hoc merito lex; nunc autem cum secundo præsto sit lex, sc. ut si voluerit nubere, accipiat quod relictum est: novissimi sceleris est despicere voluntatem defuncti ita fluctuantem, ut ei detur licentia nubendi, et accipiendi quod relictum est, et per omnia contristandi priorem maritum.

CAP. XLIV.

Unde sancimus: Si quis prohibuerit uxorem ad aliud venire matrimonium, sive etiam uxor (3) maritum: (idem namque est utrinque) et pro hoc aliquid reliquerit: unam (4) ex duabus conditionem habere contrahentium alterum: aut ad nuptias venire, et *abrenuntiare præceptioni* (5), aut si hoc noluerit, sed honorat defunctum, omnino abstinere de cætero nuptiis.

§. 1. Sed ut non causa suspensa sit, et post tempora forsitan longa revertatur rursus exactio: propterea bene nobis visum est, hujus rei determinare causam, et usque ad annum (6) quidem non esse penitus petitionem relicti: nisi tamen modus sacerdotii adveniens alteri personarum statim præbeat exceptionem: utpote nequaquam nuptiarum existente spe (7).

§. 2. Si vero transire contigerit annale tempus: damus quidem personæ huic accipere quod relictum est: non absolute tamen, nec simpliciter: sed si quidem immobilis fuerit res, non aliter hanc accipere, nisi juratoriam cautionem exposuerit, et supposuerit suas res (hoc quod tacite ex hac lege damus) *ut si ad secundas venerit nuptias, reddat quod datum est, tale quale percepit restituens, et quos accepit in medio fructus* (8).

§. 3. Si vero mobilis fuerit res: si quidem idoneam habeat substantiam persona volens accipere, dari quod relictum est sub eadem cautione et iisdem hypothecis. Sed si quidem aliquid aliud mobilium fuerit: tale restitui, quale recepit, aut diminutionis medeatur partem.

§. 4. Si vero pecuniæ (9) fuerint etiam cum usuris (10), quas inde percipere valuerit: jurejurando restituentis hoc judicando. Si vero non mutuaverit quidem, sed usus est: tertiæ (11) centesimæ reddat usuras.

§. 5. Si vero non (12) valde locuples fuerit: etiam fidejussorem hunc exigi. Si autem non valuerit fidejussorem dare, tunc sub juratoria (13) cautione, et hypotheca (secundum quod dictum est) suarum rerum accipiat quidem quod relictum est.

§. 6. Mox autem, ut ad secundas nuptias venerit, hoc ab eo qui dedit, vindicetur, apud (14) quamcunque apparuerit personam, tanquam si ab initio neque datum fuisse videretur, quod in omni restitutionis casu, sive mobile sive immobile sit quod futurum est reddi, valere sancimus.

§. 7. Si vero aurum (15) fuerit quod relinquitur: minus idonee vero se habeat ad fidejussionem: et nec ipse dignus sit cui hoc credatur: manere quidem apud illum a quo relictum est: tertiam (16) vero centesimæ ejus usuram præstari: quam usque tunc solvat, donec aut secundas ille contrahat nuptias (quando et restitutio præstitarum usurarum suscipiet facultatem) aut fiat manifestum nullatenus posse istum ad nuptias pervenire, sive secundum modum sacerdotii (tunc enim ei dabit quod relictum est) sive (17) morte: accipient enim hoc omnino ejus heredes, nihil neque de datis usuris reddentes.

§. 8. Hanc ipsam autem introducimus observantiam et eundem intellectum, etiamsi (18) non conjuges alterutris sub tali reliquerint conditione: sed aliquis alius extraneus sive viro sive mulieri sub tali conditione dari quid voluerit, scilicet fortuitorum (19) casuum: secundum suam naturam, lege super his tam in præstandis quam in restituendis conservata. Hæc igitur ex jam nuper factis a nobis occasione Juliæ Miscellæ constitutionibus retribuimus: alia vero sint firma secundum terminos et casus secundum quod hæc exposuimus.

§. 9. Præfatæ autem a nobis observationes dentur, (si institutionis sit pars (20) aut legatum) heredibus aut substitutis, aut illis a quibus hæc relicta sunt: si quidem mortis causa donatio: omnino heredibus. Si vero ex asse secundum talem conditionem conscribatur quis heres;

(1) Licitæ voluntates morientium servandæ: illicitæ non servandæ. de quo dixi ad *l. 27. ff. de conditionib. instit.*

(2) Ut infertur injuria mulieri, si cogitur non nubere mariti mandato, ita marito injuria infertur, si eo invito uxori matrimonium permittitur.

(3) Hoc enim locum etiam habet in prohibitione masculis facta. *l. 3. C. de indicta viduitate.*

(4) Decimumtertium genus pœnæ secundas nuptias contrahentibus constitutæ, quæ tamen primis nuptiis communis esse potest, ut dicetur alibi. Hoc autem jus novum viduitatis indictæ in legatis receptum, abrogat pene titulum Codicis *de indicta viduit.* et omnes leges, quarum superius mentio facta est: quibus remittebatur legatariis conditio viduitatis a defuncto et testatore eis indicta.

(5) Et legato.

(6) Legatum relictum, sub hac conditione, *Uxor si non nupserit*, vel *si nuptias non contraxerit*, ante annum peti non potest: nisi legatarius sacerdos fiat. tunc enim nulla spes est in eo nuptiarum, Jul.

(7) Sacerdoti nulla spes nuptiarum.

(8) Qui Mutianæ cautioni non satisfacit: et rem et fructus reddit. *l. 76. §. 7. ff. de leg. 3. l. 73. 79. §. 2. ff. de cond. et dem.* et usuras, si quas percepit. *vers. si vero. Infr. hic.*

(9) Mobilium rerum duo genera hic constitui colligas. Unum eorum, quæ ita restituuntur, ut sunt accepta. *vers. sed si quidem. Supr. hic.* aliud ut aliter. *ut hic.*

(10) Usuræ ob usum debitæ.

(11) Id est, trientes usuras, ut *l. 6. §. 1. C. de secund. nupt.*

(12) Non valde locuples; etiam fidejussorem dare tenetur: sin minus, jurat.

(13) Juratoria cautio, et hypotheca rerum propriarum fidejussionis subsidia.

(14) *l. 9. in fin. ff. de rei vindicat.* adde *l. 8. in fin. C. depositi.*

(15) Χρυσίου, pecunia numerata, *Julian.*

(16) Id est, trientem.

(17) Sacerdotium et mors, nuptiis hic obsistere dicuntur.

(18) Id est, etiamsi extranei. Sensus est, extraneum, id est, alium a marito, extraneæ personæ posse legatum relinquere, sub conditione non contrahendarum nuptiarum, *Jul.* Robertus tamen 1. *animad.* 2. putat, viduitatem a nullo alio indici potuisse, quam a marito, et legem Juliam Miscellam alio non pertinuisse, quam ad indictam ab altero conjugum viduitatem. Movetur *lege* 2. 3. *C. de indicta viduitate*, quæ mentionem tantum facit conditionis adscriptæ conjugum testamento, quo nomine reprehenditur ab Antonio Mercatore, 1. *Not.* 2. et textus hic quoque evidenter aliud sentit, ut et Julianus vetus interpres.

(19) Id est, sub conditione casuali.

(20) Si quis certa parte institutus fuerit sub conditione non faciendi, cavere debebit coheredibus vel substitutis, nemine ex his apparente cavebitur heredibus ab intestato, *Julianus Patricius* adde *l. 18. ff. de cond. et dem.*

substitutis si fuerint, aut omnino iis qui ab intestato vocantur ad hereditatem, hujusmodi observationes præstentur, ut undique lex habeat propriam perfectionem: nisi (1) forte testator et hoc præcipiat, dicens licentiam habere eum cui dereliquit, sive per institutionem particularem, sive ex asse, aut per legatum vel fideicommissum, sive per mortis causa donationem, et accipere quod relictum est, et nullam cautelam dare: tunc enim sequenda est defuncti voluntas. studii enim nostri est, defunctorum conservare (2) secundum legem voluntates.

C A P. XLV.

De administratione donationis propter nuptias. Idem dictum fuit supra Novell. 2. cap. 4.

Et (3) quia parum antea de cautela rerum edicimus, et Leonis novimus divæ memoriæ constitutionem (4) de secundis nuptiis, si ad eas veniens mulier non valeat dare fidejussionis cautelam, quia filiis restituat res, tertiam partem centesimæ accipere: nos causam adhuc melius ab ea constituimus, illius super hoc statutis conpetentem adjicientes subdivisionem.

§. 1. Et sancimus (hoc quod pridem (5) a nobis in quadam dictum est constitutione) ut si quis (6) offerat (7) res propter antenuptialem donationem: siquidem omnes immobiles constitutæ sunt, maneat earum usus apud matrem ad secundas venientem nuptias: et eadem hæc eligat, et non recuset, neque (8) exigat a filiis pro æstimatione earum usuras: sed diligentiam earum habeat secundum quod lex dat usus dominis constitutis: conservet autem hæc secundum leges filiis superstitibus: aut si omnes moriantur, secundum nostram legem casu filiorum non existentium, matri reliquo remanentibus filiorum heredibus conservando.

§. 2. Si vero universa constituta est forte in pecuniis (9), aut aliis mobilibus rebus antenuptialis donatio: tertiam partem usurarum accipiente matre, cum prius sancita cautela non exigi a filiis aurum, nisi forte sine invidia sit viri facultas, et habeat aurum et argentum, et vestes, et quicquid conscriptum est matri: damus etenim tunc electionem matri, si velit res accipere, et dare fidejussoriam cautionem, sive prædictas accipere usuras: dicimus autem ex tertia parte centesimæ tam secundum anteriores leges, quam etiam secundum nostras.

§. 3. Si vero permixtæ sint res, et donatio tam in pecuniis quam in immobilibus rebus sit, immobiles quidem omnino manere apud matrem: propter quod alimenta habeat exinde: in rebus vero mobilibus illa tenere, quæ pridem sancivimus, si contigerit in mobilibus rebus omnia antenuptialis donationis esse constituta: providente muliere quod non negligat immobilia, neque imminuta hæc faciat, sed qualia accepit, restituat.

C A P. XLVI.

De successione (10) matrum in bonis filiorum pro qua parte fiat, et quomodo.

Hinc (11) nos alia evocat ratio quæ de filiorum successione est: quam accipient quæ ad secundas veniunt nuptias. Jampridem enim de his scripta est lex a nobis ad Hermogenem (12) gloriosæ memoriæ magistrum sacrorum nostrorum factum officiorum rescripta, Belisarii gloriosi præcedens (13) consulatum, septimo decimo Kal. Aprilis, per quam sancivimus matres ad filii non relinquentis liberos, cum ejus qui mortuus est fratribus, sine cautione vocari successionem: et ejus cum usu etiam proprietatem habere firmam: sive priusquam heres relinquatur, sive postea ad secundas venerit nuptias: auferentes leges quæ de his contrarium quid præcipiebant. † Hanc autem nostram sanctionem firmam etiam modo manere super solas personas parentum, quæ dudum ad secundum venerint matrimonium, sancimus: et quasdam propriorum accipientes filiorum, firme ei servantes, et secundum deinceps tempus: sive ante nuptias, sive post nuptias hereditatem in eas filii descendisse contigerit. † De his autem quæ post hæc ad secundum veniunt virum, ita nobis præsens lex disponatur, et sanciatur. Ergo necesse est filio moriente, sive masculo, sive fœmina, sive testatus moriatur, sive etiam sine hoc: interim ea, quæ ex testamento sunt dicentes, ita ad ordinem qui ab intestato est, veniamus.

§. 1. Si igitur legitime filius testatus (14) fuerit, et relinquat matri substantiam, sive partem ejus aliquam: hanc illa accipiat per scripturam (quia ubique custodire morientium (15) volumus voluntates) et habeat quod dimissum est, aut datum, et secundum proprietatem, et secundum usum. Sicut enim licebat relinquere alicui extraneorum, et nihil heredi secundæ mulieris nocebant nuptiæ: ita et matri relinquens, sive institutionem (16), sive legatum, recte derelinquat et dominium, et usum, sive (17) ex rebus quæ extrinsecus advenerunt, fuerit facultas, sive ex paternis: nihil ex hoc fratribus contradicere valentibus.

§. 2. Si autem intestatus (18) filius moriatur jam ad secundas veniente matre nuptias, aut postea veniente: vocetur (19) quidem et ipsa cum filii aut filiæ fratri-

(1) Testator cautionis necessitatem legatario remittere potest. At non potest usufructuario, *l.* 1. *C. de usufr.* Potest, sed non de utendo fruendo boni viri arbitratu. Cujacius aliter distinguit, ut enim negat omnem cautionem fructuariis remitti posse: ita fatetur Mutianam posse remitti.

(2) Voluntas defuncti servanda.

(3) Hinc sumpta est Authentica, *Sed si aurum, C. de sec. nupt.*

(4) *l.* 6. §. 1. *C. de sec. nupt.*

(5) *Novell.* 2. intelligit *cap.* 4.

(6) Maritus scilicet.

(7) Ἐπιδοίη, id est, dederit.

(8) 14. genus pœnæ secundas nuptias contrahentibus constitutæ.

(9) Pecunia mobilium appellatione continetur, *hic et l.* 79. §. 1. *ff. de legat.* 3. De quo non est dubitandum, quando mobilia simpliciter, et per se, non autem tanquam accessoria certæ rei relicta sunt. de quo late Philipp. Corn. *vol.* 2. *consil.* 48. Menoch. *de præsumpt. lib.* 4. *præsumpt.* 127. Mantic. *de conject. ultimar. volunt. lib.* 9. *tit.* 3. Ans.

(10) Et quemadmodum mater secundas nuptias contrahens succedat liberis ex testamento, vel ab intestato, vid. Jul. *c.* 166.

(11) Hinc sumpta est pars authenticæ, *Ex testamento, C. de secund. nupt.*

(12) *Novell.* 2. *Supr. hic.*

(13) Id est, anno 534.

(14) Testato filio matres ut succedant secundo nubentes.

(15) Morientium voluntates servandæ.

(16) Id est, institutionis jure.

(17) Sensus est, Matri secundas nuptias contrahenti filius quantum voluerit testamento conferre potest, nulla habita ratione bonorum, cum ea sint a patre, non ab aliis personis accepta.

(18) Intestato filio ut succedant matres secundo nubentes, adde *Novell.* 48. *c.* 2.

(19) Filio mater succedit ab intestato, cum ejus fratribus in capita.

bus (1) secundum nostram constitutionem ab intestato ad ejus successionem. Sed quanta (2) quidem ex paterna substantia ad filium pervenerunt, eorum solummodo (3) habeat usum ad secundas omnino, sive prius, sive postea veniens nuptias: in residuis vero omnibus rebus, quæ aliunde erant filio præter paternam successionem, veniat secundum vocationem nostram, quam statim dicemus, quadam correctione et ea indigere. Et hæc dicimus in rebus quæ extra (4) nuptialem donationem sunt. Quæ enim in illis sancita sunt a nobis, et a Leonis divæ memoriæ constitutione (5), integra conservamus: in quibus solum mater habeat usumfructum.

§. 3. Sed in aliis rebus hæc sancimus, et deinceps ipsi tradimus quæcunque post nuptialem donationem sunt a patre venientia filio, aut ex aliis causis, tam ex testamento, quam ab intestato successionibus: ratione contra (6) ingratos filios undique et super istis rebus, servata, quando manifestæ (7) causæ ingratitudinis demonstrantur: aliorum omnium, quæ de successionibus dicta sunt parentum in filiis, aut filiorum in parentibus, intactis manentibus.

§. 4. Ingratitudinem autem hic consideramus, non solum ad matrem secundum pridem a nobis dictum: sed etiam adversus (8) eundem ipsum fratrem defunctum.

CAP. XLVII.

Et quoniam scimus multas fratribus (9) ad invicem factas contentiones: illum solum, tanquam (10) ingratum circa fratrem effectum, participari hoc lucrum non concedimus qui (11) mortem voluit fratri, aut criminalem inducere contra eum inscriptionem (12), aut substantiæ ei properavit inferre jacturam: ejus enim portio tam ad reliquos fratres, quam ad matrem veniat. Et hæc lex supra filiorum successionibus, quibus cum matre succedunt filii, maneat, illam quæ a nobis facta est subdivisionem introducens iis, quæ futuro tempore matrimonio secundo sunt socianda viris. Quæ enim jam ad secundum matrimonium pervenerunt, [et beneficio memoratæ nostræ legis potitæ sunt] his liceat successionem, sive per testamentum, sive ab intestato habere firme, et secundum dominium, et secundum usumfructum, et alienare et testari, et transmittere secundum quem voluerint modum, nihilque sit eis impedimento quolibet tempore ex præsenti constituta lege.

§. 1. Illud autem firmum ex primo matrimonio filiis maneat, quod super his per prædictam a nobis constitutum est sanctionem. † Quod (13) si antenuptialem donationem, quam mater moriente marito lucrabatur, contigerit ad morientem filium pervenire, et propterea partem ei illius fieri hereditatis: matrem neque secundum quod succedit filio, dominium eorum, scilicet antenuptialis donationis rerum perfrui: solum autem habere horum, quamdiu superest, usum et usumfructum.

† Maneat igitur et hoc his, qui ex prioribus nuptiis sunt, filiis condonatum: nisi forte ante prædictam constitutionem judicialis sententia et transactio inter partes facta de his aliquid statuerit.

§. 2. Et (14) quoniam mater excludebatur (15) quidem a filio masculo, hoc faciente senatusconsulto quod Tertullianum vocant: filiabus autem commiscebatur: nos non quærentes filiorum jus, sed exinde ei legitima jura dantes, vocamus quidem eam (16) etiam cum masculis fratribus morientis in tantum in quantum (17) numerus filiorum fuerit: quatenus et ea partem habeat tantam quantam unusquisque fratrum. Si vero permixti masculi et fœminæ fuerint: hoc ipsum disponentes. Si vero pater et filiæ solæ consistant, ibi senatusconsultum mediam quidem partem dabat matri: residuam vero mediam sororibus quantæcunque extitissent. Quod quoniam non primitus correximus, modo adducimus ad competentem correctionem, et in isto casu vocantes eam pro (18) rata filiarum: quatenus quantum unaquæque filiarum habet, tantum solummodo et ea accipiat: et in omni casu hic relato, in virilem portionem (hoc quod legis est) etiam mater veniat: sive consistant soli masculi, sive solæ fœminæ, sive etiam permixta utraque soboles.

CAP. XLVIII.

Ut parentes studeant æqualitatem inter liberos primi et secundi matrimonii servare.

Illud quoque super hoc adjicere legi justum existimavimus. Si enim moriatur vir aut mulier filios habentes et ex prioribus et ex secundis nuptiis, quas post hanc nostram contraxerint legem: (in his enim præsentia disponimus) quæ quidem super lucris ex nuptiis servari oportet, hoc sanximus: insuper et decrevimus portiones, quas necesse est parentes legitimis et non ingratis relinquere filiis, ipsos tamen genitores non erit justum ad secundam omnino declinare prolem, et quod ex lege est, tantummodo relinquentes prioribus alia omnia ad secundos deducere, sed aliquid et prioribus adjicere. Nam si

(1) Idque in capita.

(2) Mater filio succedens in ejus profectitiis, hujusmodi profectitiorum nudum habet usumfructum, in adventitiis proprietatem, quam ideo potest quoquomodo alienare. Julianus hunc locum ita interpretari videtur *c.* 167.

(3) 15. pœna secundis nuptiis constituta; cujus hic sensus est: Mater innuba succedens filio ab intestato, cum aliis defuncti fratribus, bonorum ejus paternorum solum habet usumfructum: adventitiorum vero in sua rata pro virili etiam proprietatem. Num jus idem in donatione propter nuptias? dicetur *Infr.*

(4) In rebus acceptis donatione propter nuptias, uxor solum habet usumfructum. *Infr. hic.*

(5) *l.* 6. *C. de sec. nupt.*

(6) Ingratitudinis causæ quæ sint in liberis. De causis ingratitudinis, vide *cap.* 28. *et* 35. *Supr. hic. Nov.* 115. *c.* 3.

(7) Ingratitudinis manifestas causas esse oportet in liberis, ut possint exheredari.

(8) Ingratitudo fratri potest objici: et ob ingratitudinem frater fratrem exheredare potest: adeo ut interpretes existiment, eo casu fratri exheredato nullam competere querelam inofficiosi, etiam turpibus personis institutis.

(9) Fratres fratribus ut succedant.

(10) Ingrati loco habetur, qui mortem fratri procuravit, qui se adversus eum criminaliter inscripsit, qui omnium bonorum litem ei dictavit.

(11) Ingratitudinis signa observa.

(12) Adde *l.* 14. *ff. de bon. libert.* olim id minime nocebat. *l.* 6. *ff. unde cognati.*

(13) *Novell.* 2. *c.* 3.

(14) Hinc sumpta est Authentica, *Et cum. C. ad SC. Tertyll.*

(15) §. 3. *vers. frater. Inst. et l.* 5. *C. ad SC. Tertyll.*

(16) *C.* 46. §. 2. *Supr. l.* 7. *C. ad SC. Tertyll.*

(17) Id est, in capita.

(18) Et ita abrogatur *d. l.* 7. Fratri ab intestato succedunt fratres ac sorores cum defuncti matre viriliter, id est, æquis portionibus. Et sic mater hodie non excluditur a masculis fratribus defuncti, ut olim *supr. hic.* nec concurrit cum sororibus defuncti in meram dimidiam (ut scilicet habeat tantum sola, quantum reliquæ omnes defuncti sorores,) ut olim, *supr. hic.* sed in virilem.

aliquem ex secundis habeant nuptiis, aut etiam ex primis forsan, ita festivum, ita dilectum, ut velint præponere eum aliis in possessione, damus licentiam hoc agendi: non tamen omnino priores quidem filios minuere, secundos autem augere: sed neque vehementer magnificare augmentum, nec omnino oblivisci priorum matrimoniorum, neque infirmare ea quæ a præcedentibus nos de talibus dicta sunt: sed providere quidem et secundis, providere autem et primis: cogitantes (1), quoniam ambo filii sunt: et ita facientes successionum in testamentis divisionem. Si enim intestatis eis mortuis lex omnes ex æquo (2) vocat: competens est eos imitantes legem, non vehementer magnis eos abbreviare (3) minutionibus, erubescentes legem, sic enim erunt boni patres, et nostra digni legislatione: et justi quidem erunt solam legem custodientes. Si quid autem etiam supra legem reliquerint: erunt justi simul et humani patres: et non hæc dicimus inter gratos et ingratos filios, (de ingratis enim jam sæpius dictum est) sed de iis qui magis aut minus diliguntur: cum utique multa differentia sit ingratitudinis, et gratiarum actionis, et dissimilis honoris. Hanc itaque partem de æquitate filiorum ex priore et secundo matrimonio venientium, adhortantes (4) potius (5) quam sancientes dicimus: alioqui semel augentes (6) ab intestato partem omnino filiis relinquendam: et usque (7) ad (8) quatuor quidem filios, quatuor uncias omnino definientes, si autem ultra quatuor sint, usque ad mediam substantiæ partem: idoneum jam dedimus filiis solatium, non ex parva mensura antiquam eorum angustiam resolventes.

§. 1. Sit igitur præsens lex futuro tempori sanciens, sicut sæpius dicentes prævenimus, et nihil priorum tangens, sed collecta undique et complexa sub una continuatione: et omnia pene de secundis pronuntians nuptiis: et priora quidem prioribus in sua virtute servans, quæ vero ab ea disposita sunt, futuris secundis explanans nuptiis, et novam quandam undique ac subtilissimam introducens quærentibus utilitatem: omnibus quæ super talibus positæ sunt constitutionibus, in futuris post hanc nostram legem nuptiis, et quæ ex his evenerint, vacantibus: hac videlicet una constitutione futuro tempori, secundum quod a nobis definitum est, in iis qui continentur in ea casibus, pro cunctis sufficiente.

Epilogus.

† Hæc igitur tua celsitudo omnibus gentibus quæ sub tuo sunt cingulo (9), solemni modo manifesta fieri præcipiat: ut omnes agnoscentes quia majorem laborem sustinentes quam oportet imperialibus incurrere cogitationibus, tamen nihil prius illorum duximus salute, ne undique emendicent quod justum est, sed omnes videntes in unum collectam de hac legislatione partem, sciant quia et priorem iis quæ jam posita sunt, servavimus legem: et futuro tempori competentem posuimus congruentiam. Datum 15. Kal. August. Constantinop. post (10) Belisarii V. C. Cons. Scriptum exemplum (11) Patricio gloriosissimo præfecto hujus almæ urbis. Scriptum exemplum Basilidæ gloriosiss. magistro sacrorum officiorum expræfecto, exconsule, et patricio. Scriptum exemplum Triboniano gloriosissimo quæstori iterum et exconsule. Scriptum exemplum Germano gloriosissimo magistro equitum sacri Præsentis, exconsule et patricio. Scriptum exemplum Tzigæ gloriosissimo magistro peditum sacri Præsentis, exconsule et patricio. Scriptum exemplum Floro gloriosiss. comiti sacrarum rerum privatarum et exconsule. † Tua igitur excellentia cognoscens ea quæ nobis placuerunt, in judicio tuo insinuet tam advocatis, quam aliis quibus præes, secundum hanc nostram constitutionem sufficientibus his, quæ hac de re a nobis scripta sunt ad Joannem gloriosiss. sacrorum per Orientem prætoriorum præfectum, iterum exconsulem et patricium. Dat. 15. Kal. April. *Constantinop.* post (12) Belis. V. C. Cons. *.

TIT. II.

DE APPELLATIONIBUS (13) ET INTRA (14) QUÆ TEMPORA DEBEAT APPELLARI.

Hanc legem non habent Scrimgeriana et Haloandrina editiones, sed ejus tantum argumentum et summam: quod argumento est hanc vulgarem translationem ex meliore et integriore archetypo desumptam, quam ullam aliam editionem, sed et omnes Novellæ Latinæ desunt in illis novis editionibus.

Novella Constit. XXIII.

Imp. Justin. August. Triboniano gloriosiss. quæstori iterum et exconsuli.

PRÆFATIO.

Anteriorum legum acerbitati plurima remedia imponentes, et maxime hæc circa appellationes facientes in præsenti ad hujusmodi beneficium pervenire duximus esse necessarium. Antiquitati (15) etenim cautum erat, *ut si quis per se litem exercuerit, et fuerit condemnatus: intra duos (16) dies tantummodo licentiam appellationis haberet, si autem per procuratorem causa ventilata sit, et in triduum (17) proximum eam extendi.* Ex rerum au-

(1) Æqualitas parentibus servanda in instituendis liberis: adeo nihi adversus æquum et bonum facere videntur parentes, integram ereditatem masculis addicentes, et filias modico contentas esse jubentes: adversus *l. pactum.* 3. *Cod. de collat.* Goth. Vid. Pecc. *de Testam. conjug. cap.* 18. *num.* 10. Ans.

(2) Liberi, matri ex æquo succedunt ab intestato.

(3) Id est, depauperare.

(4) Parentes studere debent filios suos, tam ex secundo matrimonio natos, quam ex primo procreatos, æquis portionibus heredes scribere. Hæc tamen adhortatio necessitatem parentibus non imponit.

(5) Legis virtus in hortando nulla pene est. vide quæ scripsi ad *l.* 7. *ff. de legib.*

(6) Legitima pars ab intestato, omnino filiis relinquenda.

(7) *Novell.* 18. *c.* 1.

(8) Legitima quantitas quæ hodie sit.

(9) Sub tua jurisdictione.

(10) Id est, anno 536.

(11) Τὸ ἰσότυπον.

(12) Id est, 536.

(13) Dixi ad *L.* 49. *D.* Huic Novellæ respondet constitutio 24. apud Julianum. *Goth.* Adde *Novell.* 24. 25. 26. 41. 49. 50. 62. 75. 82. 93. 115. 119. 126. Vid. etiam Rittershus. *in exposit. Nov. part.* 10. *cap.* 1. Ans.

(14) Dixi ad *L.* 49. *D.* 4.

(15) Id est, antiquis legibus. *l.* 1. §. 5. 7. *l.* 2. *ff. quando appell. l.* 6. §. 5. *C. de appell.*

(16) *d.* §. 5. 7. *d. l.* 2. *d.* §. 5.

(17) *d. l.* 1. §. 5. *l.* 5. *l.* 20. *ff. de appell.*

tem experientia invenimus hoc satis esse damnosum : plures enim homines ignaros legum subtilitatis, et putantes in triduum esse provocationes porrigendas, in promptum periculum incidisse, et biduo transacto causas perdidisse. Unde necessarium duximus hujusmodi rei competenter mederi.

CAP. I.

ET (1) sancimus omnes appellationes, sive (2) per se, sive per procuratores, seu per defensores, vel curatores, vel tutores ventilentur, posse intra (3) decem dierum spatium a recitatione sententiæ (4) numerandum, judicibus ab iis quorum interest offerri : sive magni, sive minores sint, (excepta videlicet sublimissima prætoriana præfectura (5)) ut liceat homini intra id spatium plenissime deliberare, sive appellandum ei sit, sive quiescendum : ne timore instante opus appellatorium frequentetur, sed sit omnibus inspectionis copia, quæ indiscussos hominum calores potest refrænare.

CAP. II.

De consultationibus (6).

AD hæc sancimus, si quando lis speratur in nostrum (7) inferri consistorium : si forte contigerit imperatoriam majestatem occupatam publicis causis ex mundanis provisionibus, non posse convocare patres (8) quatenus causa agitetur non (9) ex hoc litem periclitari. Quod enim vitium est litigantium : si culmen imperatorium occupetur? vel (10) quis tantæ est auctoritatis, ut nolentem principem possit ad convocandos patres cæterosque proceres coarctare? Sed si quid tale evenerit, causa intacta permaneat donec imperator sua sponte motus et convocari proceres (11) jusserit, et litem inferri patiatur, et omnia secundum morem procedere.

CAP. III.

De appellationibus in Ægypto, Asia, Ponto etc.

ILlud etiam in tertio capitulo disponendum est, quod antiquitas bene statuit, novitas autem neglexit. Cum enim veneranda vetustatis auctoritas ita (12) magistratus digesserit, ut alii majores, alii medii, alii minores sint, et appellationes a minoribus judicibus non solum ad maximos judices remitterentur, sed ad spectabilium judicum tribunal, quatenus et ipsi sacro auditorio adhibito litem exercerent : novitas autem hoc deliquerit : evenit ut super minimis causis maximi nostri judices inquietentur : et homines propter minimas causas magnis fatigentur dispendiis, ut forsitan totius litis æstimatio ad sumptus judiciales non sufficeret. Ideoque sancimus, si quando ex Ægyptiaco (13) tractu, vel adjuncta ei utraque Lybia provocatio speratur, usque ad decem (14) librarum auri quantitatem : non in hanc regiam urbem eam venire, sed ad præfectum Augustalem, qui audiat, et causam dirimat vice sacri cognitoris (15) nulla ei [penitus] post definitivam sententiam appellatione porrigenda.

§. 1. Similique modo quoties iu Asiana (16) diœcesi vel Pontica tale aliquid emerserit, usque ad prædictam quantitatem decem librarum auri appellationes ad viros spectabiles, comites (17) forte, vel proconsules, vel prætores, vel moderatores, quibus specialiter easdem lites peragendas deputavimus, remittantur : quatenus et hi ad similitudinem præfecti Augustalis vice sacri cognitoris intercedant, et causas sine spe quidem appellationis, Dei tamen et legum timore proferant decidendas. † Orientalem (18) autem tractum causas appellatione suspensas, et usque ad decem librarum auri quantitatem limitatas ad virum spectabilem (19) comitem Orientis mittere : simili modo audientiam et finem eis impositurum.

CAP. IV.

Ut a spectabilibus ad illustres appelletur.

ILlo videlicet observando, ut (20) viri spectabiles (21) duces (22), vel alii spectabiles judices, non ad alios eadem spectabilitate decoratos judices suas transmittant appellationes in litibus (23), quantæcunque sint quantitatis, (cum non oporteat ad compares (24) judices appellationes (25) referri, sed a minore judicio in majus (26) tribunal ascendere) sed ad illustrissimam præfecturam, illorum appellationes, cujuscunque sint quantitatis, (ut dictum est) dirigantur, qui una cum viro excelso pro tempore quæstore eas dirimat : utroque officio subministrante, id est, tam ex sacris scriniis more solito, quam

(1) Hinc sumpta est authentica, *Hodie*, *C. de app.*

(2) Appellare quis potest, per se, vel per procuratorem, vel defensorem, vel curatorem, vel tutorem.

(3) A sententia judicis appellandum intra decem dies, sive propria sit, sive aliena causa, *cap. cum dilectus*, *in fin. x. de electionibus. cap. 36. x. de testib. cap. 15. x. de sententia et re judicata.* alias transit sententia in rem judicatam, et pro veritate habetur, ut dixi ad *tit. ff. quando appellandum.*

(4) Definitivæ, Julian. *c.* 43.

(5) A qua non appellatur.

(6) *Novell.* 20. *Supr. hic.* Julianus 90. *c.* 93.

(7) Quid si ad alios judices causa introducta non fuerit (ex mora judicis) intra annum definita? dabitur temporis restitutio. vid. *leg. ult. §. 4. Cod. de tempor. appell. l. 2. in fin. ff. si quis cautionibus.*

(8) Id est, senatum. *Jul.*

(9) Si mora imperatoris sententia ferri non potest, judicii præscriptio non objicietur : Mora et cunctatio principis litigatoribus non nocet. Hinc autem sumpta est Auth. *sed et lis. Cod. de temporib. et reparat. appell.*

(10) Princeps cogi non potest, ut intra certum tempus sententiam ferat.

(11) Senatores, Julian. *d. loco.*

(12) Magistratuum alii majores, alii medii, alii minores.

(13) De provocationibus in Ægyptiaca regione porrectis. Jul. *c.* 91.

(14) Ne dicas 500, aureorum quantitatem, ut Julianus ait *const.* 24. *c.* 91. sed 720. v. Cuj. *hic.*

(15) Ita ut hodie Princeps vel Imperator in hisce summis non appelletur.

(16) De provocationibus in Asiana vel Pontica regione porrectis. Julian. *c.* 92.

(17) Hic omittuntur Præsides *Novell.* 8. *c.* 15. §. 35. 36.

(18) De provocationibus in orientali regione porrectis. Jul. *c.* 93.

(19) Vel ita, de appellationibus contra sententias spectabilium porrectis. Jul. *c.* 95.

(20) A spectabilibus ad illustrissimum P. Præt. appellatur.

(21) In his causis, in quibus ipsi principaliter judicant. *Jul.*

(22) Proconsules. *Julian.*

(23) Appellari non solet a pari ad parem,

(24) Par in parem non habet imperium. *l. 3. in fin. l. 4. ff. de recept. qui arbitr.*

(25) De appellationibus contra spectabiles judices introducendis et exercendis. Jul. *c.* 95. *c.* 101.

(26) A minore ad majus tribunal appellatur, vide *l. 1. l. 2. l. 3. ff. quis et a quo appelletur.*

præfecto prætorio. Ita (1) tamen hæc sancimus, ut nec a ducibus vel aliis spectabilibus judicibus, quibus forte, etsi privati (2) sint, imperialis majestas causas injunxerit, appellatio ad memoratos spectabiles judices currat: ne (3) causa non gradatim procedere, sed perperam videatur. Sed a præsidibus quidem provinciarum, et judicibus a nobis datis, si non sint spectabiles judices, intra memoratam quantitatem referetur. Si autem vel illustres (4) sint dati a nobis judices, quibus apices dignitatum super spectabilitatem sunt, vel duces, qui omnimodo spectabilitate sunt decorati: vel ii qui a principe delegati sunt, spectabilem habeant dignitatem: eorum appellationes sub quacunque quantitate in hanc regiam urbem ad competentes antiquo more judices referantur. † Omnibus aliis quæ de appellationibus statuta sunt vel ab antiqua prosapia, vel ab auctoritate anteriorum constitutionum, vel a nostra humanitate, intactis illibatisque custodiendis. Dat. Kal. Jul. *Constantinop.* post Belis. V. C. Cons. *

DE APPELLATIONIBUS, AD QUEMNAM REMITTANTUR, SI RES OB QUAM APPELLATIO INSTITUITUR, NON SUPRA AURI LIBRAS (5) DECEM VALEAT.

Epitome superioris Constitutionis.

NOn principalis litigator duntaxat, verumetiam procurator ejus, defensor quoque et curator et tutor intra decem dies a lata sententia provocare potest. † A prætoriorum præfectis provocare non (6) licet.

CAP. I.

SI dum principi (7) appellationis causam audire non vacat, legitimum tempus decurrat, nullum hinc liti præjudicium gignitur. Quando ad principem ejusque consilium provocatur, si lis ipsa decem libras auri non exsuperet, illam in Ægyptiaco tractu, et adjuncta ei utraque Libya præfectus Augustalis audiet, et cognoscet: in Orientali autem tractu comes Orientis: in Pontico vero, et Asiatico, spectabiles comites, proconsules, prætores, et denique moderatores, si quidem hoc specialiter ipsis injunctum fuerit. Qui omnes sacrum habebunt auditorium, neque quisquam eorum sententiam de appellationis causa latam poterit detrectare.

CAP. II.

QUando a spectabilibus præsidibus provocabitur, sive res litigiosa plus decem libris auri, sive minus valeat, prætoriorum præfectus una cum quæstore, ipsis utraque cohorte ministrante, de illa cognoscito.

TIT. III.

DE PRÆSIDE (8) PISIDIÆ.

Novella Constit. XXIV.

Imp. Justin. August. Joanni gloriosiss. sacrorum per Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

NUnquam sane credidimus, veteres Romanos ex (9) parvis adeoque minutissimis principiis tam amplam constituere rempublicam, et totum exinde terrarum orbem (pene dixerimus) sibi adjungere, et premere ac tueri imperio potuisse, nisi majoribus in provincias magistratibus missis, plus ea re dignitatis sibi comparassent, simulque illis armorum (10) juxta ac legum potestatem fecissent, neque non ad (11) utrumque accommodatos et idoneos habuissent, quos quidem prætores vocabant, appellatione illis ex eo indita, quod (12) cæteris omnibus præirent (13) et præponerentur, permissa scilicet eis tam rei bellicæ administratione, quam legum præscriptione. Unde et ea loca in quibus publice magistratus vel jus reddere, vel habitare solebant, *Prætoria* (14) appellare et ut pleræque in rempublicam leges ex viva prætorum voce inferrentur, constituerunt. Et multi (15) prætores partim Siciliam, partim Sardiniam insulam, partim Hispaniam, partim terra marique alii aliud vel imperio adjecerunt, vel rexerunt.

CAP. I.

HÆc nos in animo reputantes, et vetustatem (16) denuo majore cum flore et venustate quasi postliminio reducentes in rempublicam, Romano præterea nomini dignitatem addentes, et videntes quod duplici in asperiores provincias magistratu ad hunc usque diem destinato, neuter ad plenum sua sorte contentus fuerit, sed ex ea causa per quasdam nostras provincias, in quibus tam civilis quam militaris magistratus existit, semper inter se rixentur (17), semper pugnent, non quo subditis boni aliquid faciant, sed quo eos magis atterant: e re fore putavimus, si (18) utrumque magistratum tam civilem

(1) Aut potius non spectabiles, Jul. *hic*, hoc sensu: si non spectabiles sint hi, contra quos appellatio porrecta, et a divina jussione vel ab aliis magistratibus judices constituti, tunc proconsules appellationem audiant.

(2) Id est, non illustres, *l.* 32. *Cod. de appellat.*

(3) Gradatim causa procedere debet, et sic omissis mediis judicibus ad summos non est appellandum.

(4) Si illustres sint ii, a quibus appellatur, provocatio fieri debet in Constantinopolitana civitate. *Julianus.*

(5) Auri libra 72. aureos constituit. *l.* 5. *C. de susceptoribus*, lib. 10. Decem libræ auri efficiunt 720. aureos.

(6) Supplicare tamen licet, *l. un. C. de sent. præf. præt.*

(7) An idem in judice? dixi *supr. const. cap.* 2.

(8) Περὶ τοῦ ἄρχοντος ἤγουν τοῦ Πραίτωρος Πισιδίας. Scrimg. περὶ τοῦ Πραίτωρος Πισιδίας 6. *Ecl.* 7. et apud Julianum *const.* 17. *de off. præt. Just. Pisidiæ*, ita quoque appellatur *Nov.* 25. cap. 1. *Nov.* 31. c. 3.

(9) Vide Livium 1. Ammianum 14. Florum initio, ubi de ætatibus populi Romani.

(10) Armorum et legum potestas olim prætoribus provincialibus commissa, facit *l.* 7. 8. *ff. de off. procons. l.* 10. 11. *ff. de off. præsid.* Major itaque erat prætoris provincialis autoritas, quam urbani, *arg. d. l.* 10.

(11) Id est, tempus belli et pacis.

(12) Prætor unde dicatur.

(13) Prætores quasi præpositores 9. Isid. 3. quasi præceptores civitatis et principes. Idem 9. *Etym.* 4. male a præeundo dicti Tullio teste: hinc Lucilius Prætorum est præire.

(14) Dixi ad *l.* 14. *C. de offic. rector. provinc.*

(15) *l.* 2. §. 32. *ff. de orig. jur.*

(16) Vetustas postliminio reducenda.

(17) Civiles judices a militaribus sæpe dissentiunt. Præstat itaque præsidem provinciæ munus utrumque sustinere. Unitas enim rixæ seu dissensionis est impatiens.

(18) Ut utrique Pisidiæ magistratus, id est, civilis et militaris, in unum misceantur. Jul. *cap.* 66.

quam militarem in unam (1) formam contrahamus, imponamusque denuo ei qui hanc potestatem habebit, appellationem (2) Prætoris: ut idem et militaribus copiis, quæ per provinciam sunt secundum cognomentum antiquitus illis impositum præeat, et præficiatur legibus: si quidem et hoc initio Prætorum erat proprium: et cum utriusque officii annonas (3) habeat, una tantum cohorte utatur ex centum (4) cohortalibus, (tot enim ei sufficient) quæ Prætoriana cohors appelletur, et per (5) probatorias convenienter hinc procedentes constituatur. Ita enim dignitate (6) plenus erit, ita latrocinia exercentibus terribilis, ita injustis inevitabilis: si majore cum potestate omnia conficiat: et cum lex jampridem a nobis posita jubeat omnes omnino judices puris uti manibus, ei obtemperet, et præstito juramento, secundum hanc res gubernet, tam (7) armis utens quam civilia secundum nostras leges ordinans. Unde tametsi ex gloriosiss. Consulib. (8) aliquis ad hanc administrationem accedat, nihilominus in hoc imitatio quædam priorum eluceat, qua videlicet provincias sortientes Coss. consularesque viri, et non multo (9) illis inferiores Prætores, paulatim Romanorum nomen ita auxerunt, et tam amplum effecerunt, quantum nulli (10) unquam alii reipublicæ seu imperio concessit Deus. Id quod *in Pisidarum regione initium primum sumere volumus: propterea quod* veteres annalium (11) scriptores prodidisse invenimus, olim (12) Pisidarum gentem universæ illius terræ summum tenuisse imperium, et jam nunc majore et vehementiore hanc provinciam magistratu indigere, (nam et maximi (13) in ea pagi sunt, et multi homines, et qui sæpenumero ob (14) ipsa publica tributa seditiones movent) et prædatricibus illis et sanguinariis regionibus, quæ supra voracitatem et quandam insatietatem lupini (15) capitis collocatæ sunt, et Lycocranitarum (16) habitaculum vocantur, hunc magistratum præficiendum credimus, qui jam inde ordine legitimo in eam progrediatur. Ac si hic magistratus sub specie quadam incursionis misceatur, componantur etiam in unum tam militaria, quam præsidalia insignia, et omnes eam militares copiæ sequantur, quæ in provincia sunt. Ad hæc tota civilis cohors venerando jam vocabulo appelletur, et prætoris cognomento honoretur, quis ipsum non abhorreat? quis non revereatur, simul in (17) unum leges et arma coire spectans, et indidem conditione præposita, ut aut legibus obtemperet, si bono esse animo, et servari velit, aut, ut vel primo statim intuitu pereat, armis in proximo leges corroborantibus.

CAP. II.

Oportet igitur, ut qui hunc magistratum suscipit (semper autem gratis (18) eum, et absque ulla datione pecuniæ ipsi conferimus, ut et ipse per omnia sordibus abstineat, et his solis, quæ ex publico solvuntur, contentus sit, id quod etiam prima (19) nostra lex dicit) juste et pure et cum quadam (20) asperitate humaniter se erga subditos gerat, quemadmodum in priore lege disposuimus, homicidia, adulteria (21), raptus virginum, omne denique maleficium provincia expellat, et qui ea deliquerint, secundum (22) nostras leges puniat, neminem præterea maleficorum revereatur, etsi de potentioribus sit, neque his se submittat, qui nullam de se utilitatem, at bene nefarias de se occasiones præbere possunt: sed per omnia jus ipsum tueatur, et ad nostras leges respiciat, et secundum eas judicet, et ut subditi nostri secundum illas vitam suaque studia instituant, efficiat, insuper ad Deum quoque, et nostri timorem respiciat, neque præterea quicquam omnino in animo cogitet. Item ut neque crebro (23) ex provincia huc commeet, neque immodicis literis nos interpellet, sed in omnibus prior ipse audientiam accommodet, eaque disceptet, et memor, quantam illi dignitatis magnitudinem dederimus, ita se hac in re gerat, ut pro gesto magistratu causam dicere necesse non habeat, sciens, quod si quis eo adito jus suum non consequatur, compellaturque hæc ad nos referre, pro eo deinceps certamen illi nobiscum futurum est. Quemadmodum enim jurisdictionis augmento ipsum honoravimus, ita rursus si præter intentionem et opinionem nostram tradita eum administratione abuti deprehenderimus, competenti ipsum animadversione persequemur, tam Deo in hoc subservientes, quam opem ferentes legibus, sive furta (24) eum fecisse, sive gratia forte aut inimicitiis superatum, sive leges nostras transgressum esse deprehenderimus: dum enim subditos iterum exigere, et his malis, quæ usque adhuc extiterunt, mederi volumus: et magnas opes despeximus, et ad hanc dispositionem oculos convertere properavimus.

CAP. III.

Porro non tantum ad hæc eum prospicere oportet, quæ ante a nobis dicta sunt, sed etiam curare ut affluens rerum copia (25) sit in urbibus, ne quid cives deficiat. Inspiciat etiam in civitatibus opera (26), neque in

(1) Id est, si utrumque magistratum uniamus et misceamus.
(2) Ut qui ita præsit Pisidiæ, prætor Justinianeus vocetur. *Julian.*
(3) Duabus dignitatibus in unum conjunctis, duplices annonæ quoque conjunguntur.
(4) Cohors prætoriana, 100. cohortalibus constans.
(5) Ut singuli apparitores Pisidiæ per probatorias fiant.
(6) Vid. c. 4. *Infr.*
(7) Vid. *proœm. Inst.*
(8) Consuli turpe non fuit prætoris provinciæ munus postea sustinere.
(9) Prætores suo tempore, non multo inferiores consule, vid. *quæ not. ad Novell.* 13. c. 1. eorum potestas admodum postea degeneravit, Boethius 3. *de consol.* Prætura olim potestas magna, nunc inane nomen et Senatorii census gravis sarcina.
(10) Romano Imperio nullum conferendum.
(11) Annales probare et ex annalibus probationem sumi, hinc colligas, adde *Nov.* 25. *et l.* 1. *ff. de off. quæstoris. l.* 10. *ff. de probat.*
(12) Pisidarum imperium quale olim fuerit, observa.
(13) Provinciæ celebrantur urbium amplitudine.
(14) Seditiones ob tributa.
(15) Λύκου κεφαλῆς. intelligit, ut opinor, Lyci fluminis capita, cujus fit mentio apud Solinum: agitur enim hic de Pisidia. constabit id etiam magis collatione Ptolomæi. Turpiter itaque vetus hic interpres hallucinatus est, qui pro Lyci fluminis capite, *lupinum caput* transtulit, et ex Lyco fluvio, lupinum quiddam confecit.
(16) Λυκοκρανιτῶν, Hal. λυκοκρανίας. Scrimg.
(17) Concursus legum et armorum.
(18) Venales dignitates esse, non convenit. Vid. *Supr. Nov.* 8
(19) *Nov.* 8. *c.* 7. *Cov.* 17.
(20) *Nov.* 17. *c.* 5. §. 3.
(21) *l.* 3. 6. 13. *ff. de off. præsid.*
(22) *tit. Inst. de off. jud.*
(23) *l.* 15. *ff. de off. præsid.* adde *l.* 166. *ff. de verb. sign et* 3. *Gell.* 2.
(24) Avaritia, gratia, inimicitiæ, judicum pestes.
(25) Adde *l.* 1. §. 11. *ff. de off. præf. urb.*
(26) *Nov.* 17. *c.* 4. *in pr. et* §. 1. *l.* 7. §. 1. *ff. de off. procon.*

hoc seipsos a se vinci patiatur : sed et aquarum ductus, et pontes, et muros, et itinera publica refici studeat, neque committat, ut exactores (1) qui illuc commeant, in aliquo subditos nostros prægravent : neque jussiones alias, quæ improbato more fieri solitæ, ex thronis excellentiæ tuæ de refectione murorum, de sternendis itineribus publicis, deque aliis, plus mille causis procedunt, suscipiat. Omnium enim horum causa, et si aliud præterea ejus generis, nemini permittit, ut subditos nostros injuriis afficiat, neque prodibit de thronis tuis sententia, quæ tale quid dicat, (jam enim hoc prohibuimus) sed solus ipse omnium curam geret. Si vero ex sacræ nostræ legis sententia pragmaticam aliquam formam (2) dirigamus, quam forte ad tuam emittamus præfecturam, examinabit ille prius, quæ inibi a nobis jubentur. nemini autem alii omnino copia fiet deprædandi subditos, quo magis aliquando provincias iterum refertas hominibus, iterum suis civibus efflorescentes, neque undique huc confluentem videamus hominum multitudinem, qui propter improbitatem præsidum in suam patriam reverti non audeant. Ideoque sancimus ne amplius excellentia tua Pisidicæ gentis magistratus pro divisis habeat, sed ut unum sit in ea spectabilis Prætoris officium, quod idem et militare et civile existat : quod similiter et publicarum civiliumque rerum curam gerat, et militibus præeat, ut mutuo (3) auxilio et jurisdictio ex armis vires colligat, et cohors armata condecoretur lege. Neque enim deinceps aliqua per urbes orietur seditio, si talem de cætero virum præfecerimus, qui utroque nobis officio dignus putabitur.

CAP. IV.

Quæcunque igitur fiscus erogaturus est, ea secundum subjectam huic sacræ nostræ legi descriptionem spectabili prætori, circaque ipsum versari solitis præstari jubemus. Unde et sacræ nostræ appellationis notam præponi volumus, et qui Pisidiæ præses erit, is prætor (4) Justinianeus esto. Obtemperet autem illi Prætoriana cohors, ex probatoriis (5) (ut diximus) constituenda, quæ similiter tam civilibus quam militaribus hominibus juxta et rebus occupata sit. ✝ Ad hæc publicorum quoque tributorum exactio hunc præsidem cohortemque ejus respiciet, et omnia magistratus habebit insignia (6), quæ etiam modo habet, sellam (7) scilicet curulem ex argento, *securim quoque*, et fasces : habebit etiam inter milites Adresponsum (8), adeoque et eo ipso principatum illi inter milites, qui illic locorum sunt, tribuimus, ut ipsos et pulchre regat, et cogat in ordinem, instruatque ut non solum latrocinantes persequantur, sed etiam subditos inter se mansuetos et modestos reddant. Neque item committat, ut seditiones moveantur in urbibus aut comites quidquam ad fiscum spectans divellant, sed supra (9) omnes potestatem habeat, nemine prorsus excepto. ✝ Collocatus autem hic magistratus sit in mediis (10) et in numerum spectabilium descriptus. Unde quæcunque in vicariis olim, hodie in comitibus Justinianeis Pacatianæ (11) Phrygiæ et Galatiæ primæ (12), item spectabili comite Orientis (13), et spectabilibus proconsulibus sunt, ea et in hoc existant : sitque et ipse spectabilis magistratus, et (14) appellationes quæ apud ipsum interponuntur, mittantur huc, et examinentur : sicut in cæteris spectabilibus fieri solet magistratibus, introducanturque (15) in judicium gloriosissim. præfectorum, in cognitionem causæ, adhibito etiam gloriosissimo quæstore sacri nostri palatii : propterea quod tametsi (16) is magistratus nonnihil in se habet militare, tamen quia prorsus in civilem et legitimam mutatus est formam, ideo necessario eumdem tenere ordinem debet, qui pro consuetudine jam olim obtinente in spectabilibus magistratibus observatus est.

CAP. V.

Quoniam vero nuper sacra constitutione conscripta promulgavimus, ut causæ appellationum, *quæ quidem quingentorum aureorum* (17) *summam non excedant*, a spectabilibus præsidibus huc devolutæ, in habitu et ordine sacri auditorii examinentur, sancimus (18), ut si qua ejusmodi causa emergat, scilicet in Pisidia duntaxat, ex delegatione sive nostra, sive alicujus gloriosissimorum nostrorum procerum, nisi qui datus est judex spectabilis sit, ut non ad spectabilem Justinianeum comitem Pacatianæ Phrygiæ (id quod prius lege (19) determinavimus) proficiscatur, sed ad ipsum deferatur in sua provincia interposita appellatio, et ipse de ea cognoscat in habitu sacri auditorii (cohonestamus (20) etenim magistratum hoc etiam) et perfectam illi formam imponat, non remittendam ad hanc almam urbem, ne forte parvis (21) de causis magnas bonorum suorum perturbationes et damna litigatores sustineant.

CAP. VI.

Ut autem qui vel hoc prætoris, vel alia nobis inventa et invenienda officia suscipiunt, cognoscant, quo tandem modo provincias eos gubernare conveniat, visum nobis est, non tantum signa (22) eis præbere administrationis in codicillis (ut vocant) sed etiam, modum præscribere, secundum quem provinciam administrent,

(1) *Nov.* 17. *c.* 8.
(2) *Nov.* 17. *c.* 4.
(3) Alterius sic altera poscit opem res et conjurat amice, adde *qui restituere.* 58. *ff. de rei vind.*
(4) Ideo apud Julianum *const.* 17. conceptus est hic titulus, *de officio prætoris Justinianei Pisidiæ.*
(5) Ex scrinio libell. *Novell.* 25. *c.* 1.
(6) Insignia præsidum sella curulis ex argento, securis et fasces, vid. *Novell.* 30. *c.* 6. *et l.* 14. *l.* 16. *ff. de officio proconsulis.*
(7) Δίφρον ἐξ ἀργύρου. Carrucam argenteam vocat Julianus *hic.*
(8) Καὶ εἰς ἀπόκρισιν. Hal. ad responsum propter milites, *Julian.* Adresponsus ἀποκρισιάριος, responsa dans vice magistri militum. *Novell.* 25. *c.* 1. *in fin. Nov.* 123. *c.* 25.
(9) Vid. *l.* 4. *ff. de offic. præsidis.*
(10) Spectabilis dignitas media inter illustrem et clarissimam.
(11) *Novell.* 8. *c.* 2.
(12) *d. Nov. cap.* 3.
(13) *d. Nov. c.* 5.
(14) Si provocatio porrecta fuerit contra sententiam Prætoris Pisidiæ, vel alterius, qui in Pisidia judicavit, Jul. *const.* 17. *c.* 67.
(15) Ut appelletur a sententia Prætoris Pisidiæ ad P. Præt. et Quæstorem simul.
(16) Prætor Pisidiæ nonnihil habet militare, et tamen prorsus in civilem et legitimam mutatus est formam. Ea ratione fit, ut ab eo appelletur ad P. Præt. et ad Quæstorem simul.
(17) *Trecentos*, legit Julianus *hic.*
(18) Ut si in Pisidia ex Imperatoris jussione datus erit judex, non appelletur ad Comitem Pacatianæ, sed ad Prætorem Pisidiæ : scil. si causa provocationis ultra 300. sit aureos.
(19) *Novell.* 8. *c.* 2.
(20) Ut Prætor Pisidiæ sacrum etiam auditorium habeat.
(21) Parvas causas Julianus interpretari videtur 300. aureorum.
(22) Τὰ σύμβολα τῆς ἀρχῆς, insignia magistratus.

(quæ quidem, qui nos antecesserunt legislatores, consulta (1) quædam præsidialia appellabant) ut ad hæc intentis oculis propriam dirigant administrationem, perque hanc omni ex parte subditis nostris prosint. Unde et id genus sacra mandata jussimus in sacro laterculo reponi, ut una cum codicillis præberentur, præsidibus tum jusjurandum, quod in sacra nostra constitutione (2) descripsimus, præstantibus, tum omnia alia, ut nos ordinavimus, administrantibus. Subjicietur autem a nobis huic sacræ legi quædam etiam descriptio, quæ exprimat quid ipsum cum deligitur, præbere conveniat occasione codicillorum officii, *sive in sacro laterculo, sive in foro gloriosissimorum præfectorum*, quid rursum illi, item adsessori, et circa ipsum versari solitis porrigatur ex publico: ut omnibus nota facta providentia, quam circa officia gerimus, ille incontaminatum nobis et undique spectatum suum exhibeat ministerium.

§. 1. Hanc sane legem tum sacrarum nostrarum constitutionum lectio monstrabit, (jussimus enim et hanc inter eas describere) tum ipse ad effectum deduces, ut perpetuo in ipsis factis reluceat conspiciaturque.

Oportet (3) prætori Pisidiæ annonarum, et capitum, ac reliqui solatii titulo præberi solidos CCC. ejus adsessori, solidos LXXII. ejus cohorti, aureos LII. Rursum pro codicillis administrationis oportet ipsum præbere sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, solidos IX. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum et laterculensibus, solidos XLV. ejus adjutori, solidos III. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussionibus et omni alia causa, solidos LX.

TIT. IV.

DE PRÆTORE (4) LYCAONIÆ.

NOVELLA CONSTIT. XXV.

Imp. Justinianus Aug. Joanni gloriosiss. per Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

CUm ad prima illa principia, ex quibus Lycaonum gentem, antiquarum rerum scriptores (5) et enarratores constitisse tradiderunt, respicimus, et quod maximam cum Romanis affinitatem habeat, quodque ex eadem ferme occasione in unum coacta sit, majore, quam hactenus magistratu eam exornare, justum putavimus. Siquidem usu venit, ut olim Lycaon, qui (6) Arcadiæ in Hellade rex fuit, et Romanum solum incoleret, et assumptis quondam Oenotriis Romano Imperio daret veluti principium (dicimus autem vetera illa, quæ longo ante tempore Æneæ et Romuli ætates præcesserunt) et deducta in hasce partes colonia, Pisidiæ bonam partem adimeret, eique deinde suum nomen inderet, et regionem ex se Lycaoniam appellaret. Inde adeo justum fuerit et ipsam magistratu adornare, cui veteris apud Romanos instituti signa et notæ inscribantur, et illos, qui hoc ipsam tempore regunt (de præside civilis jurisdictionis loquimur, et eo cui armorum cura commissa est) in unum contrahere, et prætoris (7) appellatione decorare. Est enim hoc nomen quasi jure patrio Romani Imperii proprium, et ante (8) ipsos etiam Coss. in ampla Romanorum republica usui habitum. Nam veteres Romani suos imperatores prætores appellabant, simulque illis præbebant, ut militaribus præirent copiis, et descriptis ab illis parebant legibus, et prorsus erat hic magistratus ex ambobus contemperatus, præ se ferens et ostentans tam in instruenda acie robur, quam in ferendis legibus rectum et decentem ordinem.

CAP. I.

QUoniam igitur propositum nobis est etiam hic utramque administrationem in (9) unam contrahere, propterea (10) optimo illi jure prætoris (11) appellationem imponimus, ut una cum prætoris appellatione audientium animis insonet ipsius quoque magistratus substantia ac natura, et quod non simplex sit, nec ad unam aliquam rem tantummodo (nempe vel arma, vel leges) respiciat, sed simul utrumque ad se munus ex æquo attrahat, quodque per copias militum vehemens et robustus, per legem lenis et mansuetus sit: et per hanc causam maleficis quidem vehementiorem, probioribus vero civiliorem se et moderatiorem exhibeat. Neque hoc sine causa agimus, aut solam appellationem attendimus, sed ex usu ac necessitate magistratus quoque metimur. Nam fortes ea regio viros habet, neque in ullo differt (12) ab Isauria in medio, ut quæ mediterranea, aprica, equorum altrix existens, tum multos viros, tum multos equos enutriat: magnus quoque in ea numerus est magnorum pagorum, et virorum ad equitandum, ad sagittandum, ad animos sine negotio et celeriter excitandos, ad arma prompte tractanda, denique tam ad militare imperium forte aversandum, quia illorum status privatam ipsis fortunam et solis civilibus magistratibus subditam adscribit, quam ad hoc rursus, *civile scilicet*, contemnendum, quia soli obtemperare legi, quæ non item strenuitatem quandam adjunctam habeat, audacioribus formidabile est, idoneorum. Hæc nos permoverunt ut hunc quoque magistratum, quemadmodum apud Pisidas (13) fecimus, coadunatum redderemus, et nostro apposito nomine Prætoris ei appellationem inderemus. Voluimus etenim et hunc prætorem (14) Justinianeum Lycaoniæ appellari, quomodo sane et Pisidiæ, et aliorum. Deinde utramque (15) etiam cohortem in unam contrahimus, *et cui civilis, et cui militaris magistratus præfuit*, ac *Prætorianam illam appellamus*, constituendam (16), ex probatoriis more solito, ex sacro libellorum scrinio, ex quo olim et ducia-

(1) Mandata præsidis. *Scrimg.*
(2) *Nov.* 8.
(3) Notitia præsidis Pisidiæ.
(4) 6. *Ecl. de offic. prætor. Lycaoniæ.* Jul. *const.* 18. Præses dicitur 8. *c.* 15. §. 20.
(5) Annales probant. *Novell.* 24. *c.* 1.
(6) Vid. Pausaniam 8. *Arcad.*
(7) Qui præses olim Lycaoniæ, hodie prætor.
(8) Vid. Festum in prætoria porta.
(9) Idem ergo hic constituitur in Lycaonia, quod constitutum fuit in Pisidia. *Nov.* 24. *cap.* 1.
(10) Prætores igitur ii videntur fuisse, qui civilem simul et militarem potestatem habuerunt.
(11) Ut qui antea præses, Lycaoniæ prætor nominetur.
(12) Ammianus 14. Relicta ora maritima, in Lycaoniam adnexam Isauriæ se contulerunt. Porro Lycaonia magna ex parte campestris, idem *ibid.*
(13) *Novell.* 24. *Supr.*
(14) Nota de prætore Justinianeo Lycaoniæ.
(15) Ut prætor Lycaoniæ habeat civilia et militaria insignia.
(16) Ut Prætoris Lycaoniæ apparitio fiat per probatorios.

ni eas ferebant, procedentibus, mensuramque illius ad (1) centum usque virorum numerum extendimus, et utriusque magistratus annonas (2), illi adsignamus, sed et adsessori et reliquis. Quæ quidem ex subjectis sacræ huic nostræ constitutioni descriptionibus clara faciemus. Habeat item Adresponsum (3), *sive apocrisiarios*, ut inter milites omnia recte gerantur atque ordine: adeoque et aliis cum militibus qui per dictam provinciam stationes agunt, imperitare sancimus.

C A P. II.

MIttemus sane, qui id officii suscepturus est, unum aliquem de probatis, et de numero nostrorum procerum, unde (4) et olim prætores procedebant, suisque laboribus adornabant rempubl. nunc residentes in solo Italico, nunc proficiscentes ad loca forensia. Ac talis quidem semper sui ipsius memor, et unde illi hæc administratio accesserit, venerandum se præbeat subditis, horrendum latrocinantibus et maleficis, omnia majore cum fiducia peragens. Neque dubium (5) quin puris utetur manibus, quandoquidem et officium gratis suscipit: et alioqui lex nostra nuper a nobis lata, omnibus omnino magistratibus in ipsa descriptis, præcipit ut manus contineant (qua de causa et juramentum (6) præstant) et secundum leges nostras dijudicent, omnemque æquitatem et justitiam subditis impertiant. Eo pacto cum reipub. suæ statum veteres Romani exornarent, omnibus aliis rebus publ. potiti sunt. Quis enim hunc magistratum non revereatur simul et horreat, videns duplici eum forma excubias agere, tum ut quæ lex jubet, facile ordinet, tum vero, si quid de lege violetur, ut hoc armis corrigat?

§. 1. Quibus autem de rebus Prætorem (7) Pisidiæ in lege quæ de ipso conscripta est, appellavimus, de iisdem pulchrum putavimus et hunc appellare. Oportet enim ut cum undique gratuitum hoc officium suscipiat, ab omnibus et ipse sordibus alienissimus sit, his solis contentus, quæ fiscus præstat, prout jam ante de præsidalibus officiis lata lex disserit, ut item in rebus gerendis syncerum et justum se præbeat, ac quo modo administrationis ratio permista est, ita et ipse harmoniam animi sui nunc acutioribus et intentis, nunc lenioribus et remissis sonis contemperet.

§. 2. Odio quoque habeat et puniat omne adulterium (8), ad hæc homicidium, sed multo (9) his vehementius raptus virginum. Cæteros etiam maleficos, si quidem incurabili morbo laborant, citra exceptionem puniat: si vero mediocriter, ad meliorem frugem transponat. † Insuper neminem improbe agentium revereatur, etsi (10) dives, etsi majore aliqua dignitate præditus sit. propterea enim de numero præstantiorum electum ipsum mittimus, ut pro sua potentia necesse non habeat cuiquam alii attendere, quam nobis et legibus, secundum (11) quas et ipse judicet, et subditos vitam instituere procuret.

C A P. III.

SEd neque socordiæ se dedat, neque alicui injuriam faciat, ne ejus provinciæ homines cui præest, propter injurias illic acceptas, regionem (12) suam relinquant et continue nobis hic facessant negotia.

† Quin ipse prius audientiam his quæ ad eum referuntur, præbeat, eaque disceptet: et usque memor honoris quem illi detulimus, ita administrationis laboribus se exerceat, ut laudem inde, et a rationibus gesti magistratus reddendis dicendaque causa immunitatem consequatur. Illud certo sciens, quod si quis nos adeat referens domesticam sibi rem incommodis affectam esse, siquidem expertus apud eum; jus suum obtinuisset, hunc ipsum sine aliquo dato responso remittemus: si vero cum prius ad ipsum retulisset, deinde non obtento jure suo, ad nos decurrat, tunc non illi nos in posterum, sed ei qui magistratu fungitur, judicium constituemus, et quemadmodum ampliorem ei honorem reddidimus, ita et si socordiæ eum se dare, et his quæ in ipsum contulimus, negligentius uti deprehenderimus, opem feremus legibus, et convenienti eum animadversione (13) persequemur: et quemadmodum ille neque verba nostra, neque leges, neque formam et gradum magistratus veretur, ita neque nos ipsum verebimur, sed perinde ei obviabimus, ut et ipse rerum administratione utetur: et sive sordidis eum manibus uti, sive ad effectum aliquem respicere, sive leges nostras transgredi deprehenderimus, nos vigore legis ad facti sui rationem reddendam, eum sistemus: neque enim ut subditos servaremus, pecuniis aut quapiam aliarum rerum quæ nobis suppeterent, pepercimus.

C A P. IV.

OPortet præterea ipsum providere, ut omnia recte atque ordine fiant in civitatibus, et primum quidem ut civitates sub ipso collocatæ, seditionibus (14) careant, ex omni parte æquitatem conservans, et summo studio prospiciens ne nimium subditis indulgeat, et frena relaxet.

§. 1. Deinde neque *opera* (15) in civitatibus negligat, ne per hanc causam diminuantur, vel aquarum ductus, vel ipsorum pontium (16) transitus, vel murorum munitio, vel cura itinerum, sed omnia reficiat, aut saltem ad nos referat, ut partim ex civilibus ea reditibus, partim nostra liberalitate queant reficere.

§. 2. Neque item committat ut exactoribus (17) qui a nostris hinc proceribus commeant, sit in aliquo damnum subditis nostris inferendi licentia, aut ut hi subditos nostros gravent qui consuetas illas jussiones adferunt, quæ olim ad subversionem eorum qui mediocriter vitam insti-

(1) Ut prætor Lycaoniæ ad centum usque apparitores habeat.

(2) Ut Prætor Lycaoniæ habeat non solum civilis, sed et militaris magistratus annonas.

(3) Ητοι ἀποκρισιαρίυς Scrimg. lege ἀποκρισιάριον. de apocrisiariis ad *Novell.* 24. *cap.* 4. Julianus hic, habeant autem et Adresponsum, adde *Nov.* 123. *c.* 25.

(4) Prætores provinciarum olim ex numero procerum electi.

(5) Præsumitur gratis judicaturus, qui gratuito administrationem suscepit.

(6) *Novell.* 8. *c.* 7.

(7) Ita appellatur *Novell.* 31. *c.* 3. alibi Præses, *Novell.* 24. *Supr. hic.*

(8) *l.* 13. *ff. de offic. præsid.*

(9) Raptus virginis grave crimen, quin videtur id scelus homicidio gravius esse. *ut hic.*

(10) *Nov.* 24. *cap.* 2.

(11) Judicandum est ex legibus. *Inst. de offic. jud.*

(12) *Novell.* 24. *c.* 3.

(13) *d. Novell. c.* 1. *in fin.*

(14) *l.* 13. *ff. de offic. præsid.*

(15) *Novell.* 24. *c.* 3. *l.* 7. §. 1. *ff. de offic. procons.*

(16) *Novell.* 17. *c.* 4.

(17) *d. cap.* 4.

fuerant, de thronis tuis procedebant, nunc injungentes murorum reparationes, nunc curam itinerum, nunc imaginum, pontium, portuum, aquæductuum publicorum renovationes, locorum denique publicorum ablationes, et ædium quasi in solo non justo ædificatarum demolitiones, et id genus alia magis ad nectendas calumnias expedita: sed ipsemet hæc ad animi sui curam revocabit, omnia peracturus absque dispendio. Si vero nobis visum fuerit eam rem inspectione indigere, sacra pragmatica forma utemur, *quam sane et ad tuum magistratum, si videbitur, mittemus*, qua secundum ipsum alteri quoque hanc inquisitionem injungamus. Ita aliquando respirabunt subditi, ita denuo efflorescent civitates, ita qui eas incolunt, magnum incrementum capient, neque de patriis sedibus diffugient (1) rerum suarum incolatum propter præsidum improbitatem quasi terriculamentum aliquod metuentes.

CAP. V.

SCire igitur oportet excellentiam tuam, quod unus et simplex hic magistratus, non duplex futurus sit, ut omnia quæ fiscus utrique prius officio præbebat, ea secundum descriptionem sacræ huic nostræ legi subjectam, tam ipsi det, quam circa ipsum versari solitis, et cohorti ejus: quemadmodum et hactenus præbita sunt.

§. 1. Et publicorum tributorum exactio ipsi simul et obtemperantibus ei prætorianis cohortalibus incumbet: habebitque utriusque officii insignia, tametsi plurima militaria sunt: tamen et in vehiculo (2) sedebit argenteo, et præcedet ipsum securis, (nam et hoc consularis imperii signum (3) est) similiter et fasces (4) ipsi cum solennitate præibunt: observabitque cum universus exercitus, qui per eam provinciam stationes habet, cui curæ erit, ut et latrocinia resecet, et injuria affectis opituletur, et subditos nostros mansuetos inter se et modestos reddat.

§. 2. Sed neque comitibus (5) permittet, ut ad publica tributa annuant, animumve adjiciant. Sed et inter spectabiles ipse collocabitur, tametsi qui eam administrationem susceperit, majoris forte sit dignitatis, si quidem dignatio eorum, qui provincias regunt, talis futura est, qualem nos ad quamque administrationem idoneam fore judicaverimus. Ipsum vero, propter imperium quod gerit, conveniens est inter (6) spectabiles numerari, inter quos et proconsules et comites Orientis, Galatiæ, et Phrygiæ sunt.

§. 3. Unde et ipse causis quæ in ejus moventur provincia, tam pecuniariis, quam civilibus et liberalibus, audientiam præbebit, uti id genus magistratibus licet. † Appellationes (7) quoque contra ejus sententias interpositas examinabunt hic ex more qui jam pridem in spectabilibus magistratibus obtinuit, tam gloriosissimorum sacrorum nostrorum prætoriorum præfecti, quam gloriosissimus quæstor, (prout jam inde ab initio traditum est) eo (8) quod alter jam magistratus civilior factus sit admistis legibus, quas (9) etiam in ipsa arma imperium habere voluimus.

CAP. VI.

SEcundum legem vero nuper a nobis positam, si quæ causa inter provinciam suam mota quingentorum (10) aureorum quantitatem non excedat, quæ per provocationem deinde a suo transferatur judice, de hac non Pacatianæ Phrygiæ comes (ut prius (11) diximus) sed ipse cognoscet, etsi ex delegatione, sive (12) nostra, sive alicujus gloriosissimorum nostrorum procerum causa alicui commissa sit, modo propter rationes quas nuper in constitutione de appellationibus lata præscripsimus, spectabilis non sit: et causæ finem imponet, non (ut olim) post etiam huc mittendæ, ne ob parvas occasiones magnorum ea res dispendiorum subditis nostris ansam præbeat. Hæc autem et nos illi manifesta faciemus. Siquidem studio habet potentia nostra, non tantum ut administrationis (13) signa eis ex codicillis (quos vocant) præbeamus, qualia spectabilibus magistratibus attribui solent, sed etiam ex mandatis (14) principalibus, quæ veteres olim principes et legislatores responsa præsidibus edita vocabant: quæ cum nos descripsissemus, jussimus in sacro nostro reponi laterculo, ut inde semper una cum codicillis præbeantur magistratibus: ac hi quidem ipsum conferant officium, illa vero dirigant administrandi officii rationem. Cæterum ex descriptione quæ sacræ huic nostræ legi subjicitur, clarum erit tum quid ipsum, cum deligitur, occasione codicillorum officii præstare conveniat, tum etiam quid ipsi simul et adsessori, ac cohorti ejus e publico erogabitur. Sed et si quos vicinarum ei provinciarum præsides circa tributariam rationem negligentes inveneris, non alium emittes, sed ipsos spectabiles præsides fatigabis, ut vicinarum provinciarum præsidibus si socordiæ se dedant, immineant, et procurent, quo magis ea omnibus in publicum modis inferant.

Epilogus.

† Præsentem itaque legem nos quidem sacrarum nostrarum constitutionum volumini jussimus inseri: ipse vero ea suscepta, omnia ex illius præscripto agas, immortalem perpetuo beneficii nostri memoriam præ se ferentis.

Oportet (15) Lycaoniæ prætori in hunc modum præberi. Ipsi quidem annonarum capituum et reliqui solatii nomine, solidos CCC. ejus adsessori, solidos LXXII. ejus cohorti, aureos LII. Rursum oportet eum præbere spectabilibus chartulariis sacri cubiculi per causam codicillorum, solidos IX. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum et laterculensibus (16), solidos XXIV. ejus adjutori, solidos III. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussionibus et omni alia causa, solidos LX.

(1) *cap. 3. supr. hic, Novell. 24. c. 1.*

(2) Απήνης ἀργυρᾶς καθεδεῖται. Scrimg. carrucam argentariam habeat. Jul. *cap.* 68.

(3) Securis, et fesces insignia proconsulis.

(4) Sive virgæ. *Jul.*

(5) *Novell.* 17. *c.* 4.

(6) Ut prætor Lycaoniæ sit inter spectabiles magistratus.

(7) Si provocatio porrecta fuerit contra sententiam prætoris Lycaoniæ, vel alterius qui in Lycaonia judicavit. Jul. *cap.* 69.

(8) Id est, eo ipso, quod Prætor Lycaoniæ civilis factus sit magistratus: similis ratio adfertur *Novell.* 24. *cap.* 4.

(9) Leges imperium in ipsa arma habere jubet Imperator: adde *l. digna vox. 4. Cod. de legibus.*

(10) *Ut Nov.* 24. *c.* 5.

(11) *Novell.* 8. *c.* 2.

(12) Delegare qui olim potuerint.

(13) Τὰ σύμβολα τῶν ἀρχόντων.

(14) Vid. *Nov.* 17.

(15) Notitia prætoris Lycaoniæ.

(16) Qui laterculo inserviunt: de laterculo alias dixi.

TIT. V.

DE (1) PRÆTORE (2) THRACIÆ.

Novella Constit. XXVI.

Imp. Justin. August. Joanni gloriosiss. sacrorum per Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

Illud in confesso est, quod si quis Thracum regionem nominet, statim una cum dicto virilitas quædam animum, et militarium copiarum, bellorum (3) ac pugnæ cogitatio subeat. Sunt enim ista ingenita et quasi patrio quodam jure huic regioni attributa. Itaque et prius a nobis suscepta est cogitatio redigendi in meliorem statum ea quæ illa loca concernunt, et hoc tempore de his, quæ longo jam agitavimus consilio, præsentem legem tulimus. Duos (4) sane vicarios nomine ad Longum murum (5) sedere omnes scimus, quorum alter militares cohortes regit, (est enim magna vis militum eo in loco) alter præfectus est negotiis civilibus. At cum ambo vices (6) illic impleant, hic (7) quidem gloriosissimorum præfectorum (8), ille vero magnanimorum magistrorum militiæ, nunquam tamen inter se consentiunt: sed tametsi suas unicuique fiscus annonas separatim suppeditat, et alia præbet solatia, nihilominus unum hoc sibi negotii perpetuo et indesinenter sumunt, ut contentiones inter se immortales exerceant.

CAP. I.

Recte igitur atque ordine visum nobis est hic quoque facere, quod apud alias (9) gentes, quanquam non ita efferas, non ita militaris custodiæ indigentes fecimus: et ut non hic quidem civilibus negotiis præsit, ille vero inter milites et solos imperitet, utrumque (10) officium in unum contrahere et præficere ei loco gravem aliquem et reverentia dignum magistratum, qui ex æquo tam civilia illic negotia curet, quam de venusto et decenti ordine militum sollicitus sit. Nam qui provinciam moderatur, is in aliis versatur locis, vix illis sufficiens.

§. 1. Si vero horum locorum custodia, omniumque rerum per ea loca administratio, et in bonum ordinem collocatio, tum etiam militia bono aliquo viro indiget, et qui idonee tam milites possit excolere, quam imperitare ex lege: quod tandem illi nomen ex vetustate accommodatum imponemus? aut quam appellationem amplexi, hunc gerenti magistratum aptabimus? an vero re ipsa manifestum non est, quod quemadmodum Pisidiæ rector, et summus Lycaoniæ magistratus a nobis nominatus institutusque est, ita et hic prætor (11) nominabitur assumpto pietatis nostræ cognomine? Nam si prætor Romanorum Imperatoris simul (12) et legislatoris locum in sua republica tenuit: in confesso est, quod nihil perinde hujus magistratus appellationem deceat, quam nomen prætoris. Siquidem et militum copias reget, et paganos subditos non paucos habebit, quibus ex nostris legibus jus reddet. Denique tam civiles res, quam militares in iis locis bono aliquo viro indigent. Nam et anterioribus temporibus semper quidam militares viri in summis constituti dignitatibus, tam militaribus illic copiis præibant, quam cæteris auxilio erant, quamvis non milites, sed pagani existerent. Barbarorum enim excursiones non mediocri opus habent præsidio. Quæ vero illos concernunt, ea committi debent uni alicui, qui secundum leges ipsis præire possit, cum multum intersit inter rectum et perversum ordinem: et omnibus perspicuum sit, quod militaris (13) quidem res sola et per se consistat, ultra quam decet, efferatur audacia: civilis vero, nisi (14) admistum habeat robur militum, infra mediocritatem auctoritate careat: utrumque vero si in idem cum altero concurrat omnium perfectissimum et absolutissimum sit, quodque tam ad gerendum bellum, quam ad tuendam pacem sufficiat.

CAP. II.

Ideoque hujus etiam provinciæ officia copulantor, et Prætor hic Justinianeus Thraciæ nuncupator. Signa vero magistratus a nobis erunt tam codicilli hinc procedentes in forma cæterorum spectabilium magistratuum, quam monita quædam Imperialia, rationem explicantia, quæ provinciæ administrationem perficiat, quæ majores nostri (15) Mandata (16) Principis nuncuparunt, cum quibus in provincias proficiscentes, qui eas sortiti erant, inde quid facto opus esset, accipiebant. Atque ea res semper et pulchre excellens habita est, magnumque nominis splendorem prætoribus addidit apud plurimas reipublicæ nostræ gentes, et maxime Occidentales, a quibus progressi Romani totum (pene dixerimus) Septentrionem, et Meridiem, et multo maximam Orientis partem suo adjecerunt imperio. Quæ igitur in dicta a nobis lege de provincialibus (17) officiis scripta sunt, quæ item de Prætore Pisidiæ (18) et Lycaoniæ (19) disseruimus, ut et

(1) Præsidis meminit *Novell.* 8. *c.* 15. §. 28.

(2) 6. *Ecl.* 9. de officio prætoris Justinianei Thraciæ, et de provocationibus in Thracia porrectis. Jul. *const.* 19.

(3) Ovidius, *Armiferam Thracem qui negat, alter erit.* Statius, *Mavortia Thrace.*

(4) Vicarii duo olim in Longo muro sedebant, quorum unus militaris, alter civilis magistratus, vid. *Novell.* 8. *cap.* 1. ubi notitia dignitatum continetur §. 5.

(5) Longus murus, munimentum præsidiumque Thraciarum.

(6) Hoc est, sint et appellentur Vicarii.

(7) Vicarii igitur ex hoc loco videntur dicti, quod vices Præfectorum et magistrorum militum implerent.

(8) Præfectis prætorio curæ fuisse negotia civilia, hic locus argumento est.

(9) Pisidas *Nov.* 24. Lycaonas *Novell.* 25.

(10) Ut qui Thraciæ præest Prætor, duorum vicariorum, qui in Longo muro sedebant, solus habeat magistratus. Sane mihi suspicio est, Justinianum rebus dictantibus deprehendisse, sectiones illas magistratuum in civiles et militares magistratus, a Constantino Magno introductas, ipsis provinciis noxias esse, atque eo nomine rebus ita postulantibus, utrosque magistratus (qui antea disjuncti ac divisi a Constantino) in unam potestatem conjunxisse. Vide Zosimum de partitione illa Constantiniana *lib.* 2. adde *Nov.* 28. *in pr. Infr.* ubi manifeste Justinianus reprehendit has magistratuum dissectiones.

(11) Nota de prætore Thraciæ.

(12) Prætoris Romani autoritas. adde *l.* 2. §. 32. *ff. de origine juris.*

(13) Fortitudo sine sapientia res barbara.

(14) Vana est sine viribus ira. adde *l.* 2. §. 13. *ff. de origine juris.*

(15) Mandata provinciarum rectoribus dabantur ab ipso Imperatore, ne provinciæ bene regendæ atque administrandæ, ipsi rectores, inscitiam prætexerent.

(16) De quibus vid. *Nov.* 17.

(17) *Novell.* 8.

(18) *Novell.* 24.

(19) *Novell.* 25.

ipsi gratis hic designentur, et gratis se vicissim subditorum nostrorum commodis exponant: omnibus manifesta sunt. In universam enim jam imperii nostri ditionem lex prodiit, et apud omnes vulgatissima facta est. Descriptum sane et jusjurandum (1) est, quo magistratus nostros conveniat, cum officia suscipiunt, animam suam devovere Deo, et tueri subditos nostros in æquitate et justitia, ab omnibus sordibus, inimicitiis, et gratia remotissimos.

§. 1. Cæterum cohortales ei non ultra centum (2) apparebunt, habebitque tam civilis quam militaris officii insignia. Insuper aderit illi etiam Adresponsum (3) propter copias quæ illic resident, in quas plenum habebit imperium, et quidvis cum illis ad utilitatem reipubl. et attentandi et perficiendi licentiam.

§. 2. Publicorum præterea per illa loca tributorum exactio, tum ipsum, tum cohortem ejus respiciet: et tota cohors Prætoriana appellabitur, hinc edendis et ex sacro epistolarum scrinio prodeuntibus, probatoriis constituenda, unde tales olim probatoria Vicariana quoque cohors ferebat.

CAP. III.

Curæ autem habebit, primum quidem, ut a (4) donis et muneribus puras conservet manus: deinde ut omnem æqualitatem subditis nostris tam publice quam privatim exhibeat, *et litigantibus, et inter se contrahentibus, quo omnem ab ipsis controversiam depellat.* † Item ut milites quidem bellicis exercitationibus meliores et alacriores efficiat, paganos vero per legem componat, ut justi, et ab omni improbitate et malitia immunes reddantur. quo magis hi quidem ad justitiam, illi vero ad virtutem et fortitudinem progressus faciant: et si belli causa aliqua fiat excursio, facillime hanc expediat, utraque cohorte præsente, illa quidem alteri subministrante in iis quæ civiles cohortales decet, copiis vero militaribus citra tergiversationem hostiles insultus propulsantibus.

§. 1. Oportet insuper, ut etiam in causis, sive hæ pecunias, sive crimina, sive aliud quiddam concernant, audientiam (5) præbeat, et recte secundum leges nostras, et absque omni affectu judicet, ne aliqui inde excurrentes, nostram inquietent potentiam. Neque enim volumus ut collatores nostri relicta provincia sua a provinciæ præsidibus despecti, huc adcurrant. Nam si posthac nobis ab his qui ex eo loco commeant, negotium fiet, omnino percontabimur adeuntes, si ea renunciaverint imperium in provincia gerenti: ac si edocti fuerimus, quod ista non denunciaverint: cum summa eos increpatione remittemus in provinciam: si vero illi denunciaverint quidem, at provinciæ imperium gerens, aut per socordiam omisit, aut turpi aliqua de causa legum rationem non habuit, tunc omnem animi nostri motum in ipsum convertemus. Quemadmodum enim majores in illum erogationes fecimus, (nimirum utriusque officii) tantæque hominum multitudini eum præfecimus: ita si compertum habuerimus, quod indigne in hoc versetur officio, neque remisse agemus, neque mediocres pœnas irrogabimus: imo *quanto ipsum altius in sublime evehimus, si probe se gerat, tanto rursum gravioribus eum percellemus pœnis si quid contra leges deliquerit.*

† Ad hæc nemini (6) omnino oportet eum succumbere (7), neque si insigni aliqua dignitate sit præditus, neque si opibus abundet: propterea enim gravioribus viris et auctoritate plenis ejusmodi tradimus officia: ne quid necesse habeant remittere his, qui opibus suis freti, aliis velint inferre injuriam.

CAP. IV.

Curabit quoque omnia illic *opera* (8) *publica*, neque patietur, ut vel portus, vel muri, vel pontes, vel itinera, vel denique alia vitium contrahant: sed ipse, quæcunque ex civilibus reditibus possunt refici, ea procuret: si quid vero ex his majore (9) cura indiget, id per suggestionem ad nos referat, et rationes conficiantur, prout jam a nobis lege sancitum est. † Neque enim volumus, ut qui solitas hasce negotiationes, item aquarum pervestigationes, et hortorum, murorum, imaginum, aliorumque id genus reparationes (quæ quidem omnia olim abrogari placuit) exercent, hi a præfectura quam moderaris mittantur in provinciam: sed ipse pervestiget ea quæ fieri debeant, et secundum constitutionem nostram rationes illos faciat edere.

§. 1. Quod si nobis placuerit alium ad hoc dirigere: per pragmaticas formas id efficiemus, quæ (si ita visum sit) ad tuam deferantur præfecturam. Nam ut subditos nostros eripiamus et liberemus dispendiis, propterea et magnam pecuniæ vim (ut ex parte vel ipse nosti) despicimus, et ita amplis annonis tam præsides, quam cohortes et circa illos versari solitos consolati sumus, ne per egestatem forte, aut ejusmodi aliquid, parum decentibus factis occupentur, sed insigni dignitate præditi, et de amplo (10) senatorum ordine sint, et ita cum Dei et nostri memoria versentur in provincia. Quæ si nullo unquam pacto memoria neque huic exciderint, per omnia se ipso pulchrior futurus est.

§. 2. Ac si (11) veteres Romani consularibus (12) tantum et prætoriis viris provinciarum administrationes demandarunt, neque nos alienum a bonis moribus faciemus, si talibus eas tradamus, qui exactorum hinc in provincias tendentium, et præter rationem collatores nostros damnis involvere tentantium violentias reprimentes, hujusmodi necessitatem queant resolvere. Damus etenim ei et curiosius ista indagandi, et prohibendi, et ad nos per suggestionem nuntiandi facultatem, et ut partim ipse per se ea corrigat, partim celerius ad nostram referat notitiam: ut si qua in re imbecilliores sunt, ibi vires crescant, et suppleantur scientiæ, et jussionis nostræ accessione.

CAP. V.

HÆc etiam in sacris ipsos admonebimus Mandatis, quæ una cum signis magistralibus trademus, ut memores juramentorum quæ præstant, et monitorum quæ illis dabimus, prout nos nostrumque de illis meretur judicium, et propriam exornent vitam, et traditum gubernent officium *secundum nostras leges. Quibus ipsis conditionibus* (13) *magistratum tradimus*, dantes illis (ut di-

(1) *Novell.* 17.
(2) *Ut Novell.* 24. *cap.* 1. *Nov.* 25. *c.* 1. *in fin.*
(3) Quid esset adresponsus, dixi ad *Novell.* 24.
(4) Adde *l.* 6. §. 3. *ff. de offic. procons.*
(5) Facit *l.* 19. §. 1. *ff. de offic. præsid.*
(6) *Nov.* 25. *cap.* 2.
(7) Id est, connivere: aut tales ejusmodi metuere.
(8) *d. Nov. cap.* 4. §. 1. Opera publica, portus, muri, pontes, itinera, et his similia. adde *l.* 7. *C. de sacros. Eccles.*
(9) Ut non possit sumptu publico refici.
(10) Rector Thraciæ honore senatorio insignitus.
(11) Provinciarum administratio olim a Romanis consularibus tantum et prætoriis viris demandata.
(12) *Vid. tit. de offic. procons. et præsid.*
(13) Ea et quidem tacita conditione magistratui quis præficitur: ut secundum leges judicet.

ctum est) omnem potestatem ut tam in pecuniariis, quam criminalibus, et omnibus denique causis judicent, et appellatio apud ipsos interposita ad gloriosissimos nostros præfectos et gloriosissimum decurrat quæstorem, qui causæ communem præbeant audientiam secundum formam earum causarum, quæ in sacrum introducuntur palatium. Si quam (1) vero causam minorem quingentis aureis per ea loca provocatione suspendi contigerit, et si ex delegatione vel nostra vel judiciaria sit, neque is cui ea causa delegata est, spectabilis judex sit, ut ex illis locis appellatio ad ipsum procedat, eamque audiat in forma sacri palatii. Ornamus enim officium ejus hoc etiam modo, et æqualem (2) constituimus spectabili comiti Orientis, et proconsulibus et comitibus Phrygiæ et Galatiæ: ut et *ipsum spectabile* (3) *sit*, *quemadmodum harum regionum officia sunt*, *atque in hac forma persistat*: *ut interim tamen hæc nostra lex clarissimi provinciæ præsidis officium non minuat*, *sed illo in aliis provinciæ locis conficiente*, quæ quidem propria legum sunt: hoc scilicet demandatam sibi a nobis solicitudinem in illis partibus in quibus consistit, implente.

§. 1. Subjicietur item a nobis huic legi descriptio (4), quæ commemoret et quid ipsum erogare pro codicillis magistratus, et quid ipsum circaque ipsum versari solitos rursus auferre ex publico conveniat titulo annonarum, quas etiam solas ipsos omni alio extra hanc causam lucro abstinentes accipere permittimus. *Propterea enim per majores erogationes ampliores eos efficimus*, *ut et ipsi subditos nostros undique conservantes*, *et juramentorum quæ præstare solent*, *memores*, *ipsis hanc nobis factis remunerationem reddant.*

† Atque hanc sane præsentem legem habebit quidem legum volumen, sed thronus tuus susceptam eam et memoriæ mandatam perpetuo conservet in opere. † Oportet autem prætori Thraciæ annonarum, capituum, et reliqui solatii nomine præberi, solidos CCC. ejus adsessori, solidos LXXII. ejus cohorti, aureos LII. Occasione vero codicillorum præbere oportet eum sic: spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, solidos IX. primicero clarissimorum tribunorum notariorum et laterculensibus, solidos XXIV. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussionibus et omni alia causa, solidos XL. (5).

TIT. VI.
DE (6) COMITE (7) ISAURIÆ (8).
Novella Constit. XXVII.

Imp. Justin. August. Joanni gloriosiss. sacrorum per Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

Quod quibusdam ante nos imperatoribus, ut in Isaurorum regione facerent, per imaginem et figuram in mentem venit, id nos re ipsa jam per ipsam operum efficaciam tam in Galatia (9) prima, quam Pacatiana (10) Phrygia confecimus, *Vicarii officio* (ut prius appellabatur) cum civili adunato, et una utrinque cohorte constituta, et ipsis (ut oportuit) exornatis, neque non utrique pro vetere appellatione *Comitis* nomine imposito: ut ille quidem *comes Galatiæ primæ* nuncupetur; is vero nominetur *comes Pacatianæ Phrygiæ*, utrumque horum ipsorum nostro comitante cognomine.

CAP. I.

Idemque hoc et in Isaurorum provincia præcipimus. Neque enim volumus, ut qui de cætero in hoc consistit officio, duplicibus utatur codicillis, et *sumat quidem civilis officii appellationem*, *sumat vero etiam militaris potestatis signa* (11), et duplex nomen circumferat, cum res plane sit eadem: sed jam inde ut unitum officium habeat, statuimus, quod ipsum et armis provideat, et publica in se recipiat, omnia sub se continens, et una cohorte utens, quæ *Comitiana* (12) appelletur: et suæ militiæ probatorias ferat ex sacro libellorum scrinio. † Obveniat autem omnino et is magistratus gratis, neque quidquam exhibebit numerabitve pecuniæ. Et ut ipse quoque puris utatur manibus, quemadmodum reliqui, ad ipsum nuper a nobis editam legem transmisimus. † Sed præter codicillos, qui et ipsum inter spectabiles adscripserunt, dabimus ei sacra etiam præcepta, quæ Mandata (13) principis *a veteribus nuncupantur*, *et a nobis rursus in rempubl. sunt illata*, ex quibus intelliget quæ singulatim ad ejus pertineant sollicitudinem, tam in publicis omnibus, quam privatis contractibus, quidquid præterea venustum et decorum est, ne quid fiscus sentiat dispendii, et simpliciter quæcunque ipsum facere convenit, ex iis illi manifesta fient.

CAP. II.

Hoc unum sciat, quod et ipse inter *Spectabiles* magistratus collocatus est, et appellationes apud illum interpositas gloriosissimorum sacrorum nostrorum prætoriorum Præfecti, tum etiam gloriosissimus Quæstor noster, audient, quemadmodum et Augustalis, et Proconsulis, et trium Prætorum nuper a nobis in Pisidia (14), Lycaonia (15), Thracia (16), institutorum, *et Comitis Orientis* (17), et insuper Comitis Pacatianæ (18) Phrygiæ et Galatiæ (19) primæ. † Quod si qua in Isauria causa minor quingentis aureis sit, et postea per provocationem suspendatur, huic et ipse audientiam accommodabit, *in forma sacrorum auditoriorum.* Nam et hoc illi concedimus, dignitatis illi pleniorem magistratum in hac etiam parte efficientes.

Epilogus.

† Tua igitur excellentia ad prædictorum magistratuum imitationem, ea quoque quæ hunc concernunt, consti-

(1) Ut a non spectabilibus Thraciæ judicibus appelletur ad Prætorem ipsum Thraciæ.
(2) Prætor Thraciæ æqualis Comiti orientis et proconsulibus.
(3) Prætor Thraciæ, spectabilis.
(4) Id est, notitia.
(5) Dat. 15. Kal. Junii Belis. V. C. *Julian.*
(6) Præsidem vocat *Nov.* 20. c. 4.
(7) 6. *Eclog.* 10. De officio prætoris Isauriæ, et de appellationibus in eadem provincia porrectis, vid. Jul. *constit.* 20.
(8) De Isauria vid. Ammianum 14. et de Isauriæ criminibus.
(9) *Nov.* 8. c. 3. *Nov.* 24. *cap.* 4.
(10) *d. Nov. cap.* 2. *et d. cap.* 4.
(11) Insignia, *Jul.*
(12) Cohors comitiana, *ut hic*: apparitio comitiana.
(13) *Novell.* 17.
(14) *Novell.* 24.
(15) *Novell.* 25.
(16) *Novell.* 26.
(17) *Novell.* 8. *c.* 5.
(18) *Novell.* 8. *c.* 2.
(19) *Novell.* 8. *c.* 3.

tuat. ┼ Subjiciemus enim et descriptionem huic nostræ legi, declarantes quid ipsum cohortemque ejus, et ejus adsessorem ex publico ferre, quid item nomine codicillorum magistratus dare conveniat. ┼ Ac noverint qui hosce a nobis nuper ad novam pulchritudinem redactos magistratus suscipiunt, quod et pecunias, quæ continue pro officiis offerebantur, omnino recusare, et quæ non provenerant, de nostro tam ipsis quam ipsorum adsessoribus dare, et cohortibus largiri, quæ ab aliis ablata erant, et ipsis præsidibus majora adsignare solatia sustinuimus, in hoc tantum, ut undique subditos nostros immunes a dispendiis conservemus. ┼ Quod si quos vicinarum illi provinciarum præsides negligentius agere circa tributa publica deprehendas: non alium emittes, sed ipsos spectabiles magistratus fatigabis, ut vicinarum provinciarum præsidibus si socordiæ se tradant, immineant: et efficiant, ut omnibus hæc modis inferant, quo magistratus multo pulchrior sit et præstantior, quam dudum.

Oportet Isauriæ comiti pro annonis præstari solidos CC. ejus adsessori, sol. LXXII. cohorti ejus, aureos LII. Oportet item ipsum præbere occasione codicillorum sic: Spectabilibus tribus chartulariis sacri cubiculi, solidos IX. primicerio clarissimorum tribunorum notariorum et laterculensibus, sol. XXIV. cohorti gloriosissimorum præfectorum pro jussionibus, et omni causa, solidos XL. (1).

TIT. VII.

DE (2) MODERATORE (3) HELENOPONTI.

NOVELLA CONSTIT. XXVIII.

Imp. Justin. August. Joanni præfecto prætorio.

PRÆFATIO.

QUod pulchre et longo ante tempore concinnatum adunatumque et in sua jam firmitate compositum extitit: id sane novare aut dividere absque rationabili causa, confirmati validique imperii non est. Neque enim in verborum (4) multitudine, sed in vero et justo rerum effectu robur imperii collocandum est. Et tamen circa duos (5) illos (ut vocant) Pontos, nempe *Helenopontum* (6) et *Pontum Polemoniacum*, tale quiddam factum esse didicimus. Cum enim sub unum antea præsidem ordinata esset provincia, duo constituti sunt, neque (7) publica id necessitate exigente: neque alio aliquo rationabili prætextu subsistente, quem expedite aliquis et facile inveniat. Adeoque amplum ejus facti testimonium res ipsa præbet, cum in hodiernum usque diem uno tantum publicorum tributorum et dispositionum tractatore utraque utatur provincia. Ac si quis urbes quæ per utramque sunt, enumeret, vix unius provinciæ justa et sufficiens mensura resultet, si modo *Helenopontum* quidem octo (8) urbes implent, hoc est Amasia, Ibora, Euchaita, insuper et Zela, et Andrapa, et quæ ad climacas, hoc est gradus, sitæ sunt, Sinopa, et Amisus, antiquæ urbes, sed et Leontopolis, quæ et ipsa jam inter urbes numeratur: aliæ vero quinque Polemoniacum (9) Pontum continent: Neocæsarea, et Commana, Trapezus, et Cerasus, et Polemonium: Pityus enim er Sebastopolis inter castra potius quam urbes numerandæ sunt: ut intra hosce terminos uterque Pontus consistat. ┼ Post quos tam nostra constituta est *Lazica*, in qua urbs Petræon est, quæ nostro beneficio et esse et nominari urbs cœpit, quam quæ nostræ pietatis nomine utitur, et *Justinianea* appellatur. Archæopolis quoque et Rhodopolis, maxima et antiqua castra: in quibus plane etiam ea castra sunt, quæ nos a Persis recepimus. Scandis et Sarapanis et Murisius ac Lusiris, et si quid aliud præterea a nobis in Lazis elaboratum est. ┼ Hanc deinde *Tzanorum* (10) regio excipit, sub nostro nunc primum imperio Romanorum ditioni adjuncta: quæ et ipsa urbes partim nuper factas suscepit, partim mox futuras suscipiet.

┼ Post istam aliæ item gentes consistunt, Suani, et Scymni, et Apsilæ, et Abasgi, et aliæ, quæ omnes (permittente Deo) vel nostræ, vel sociæ sunt.

CAP. I.

SEd ad ista quidem nos de his locis instituta oratio detulit, nunc autem denuo ad Pontos et illorum unitionem revertamur. Ambos (11) enim illos Pontos, tredecim comprehensos urbibus, iterum nunc in unam provinciam contrahimus, assignamusque ipsis tam veterem unitionem, quam modernam appellationem. Namque ab omnibus *Helenopontus* nuncupator: quod illi nomen (12) a pientissimo principe Constantino impositum est, occasione honestissimæ suæ matris, Helenæ scilicet pientissimæ mulieris, quæ nobis etiam sacrum Christianorum signum (13) invenit. Vetus enim illud nomen *Polemonis*, quo plerique in Ponto tyranni usi fuerunt, dehinc quiescito: primum, quia (14) tyranni extitit: secundo, quia urbem de suo nomine appellatam habet, scilicet Polemonium: tum etiam, quia pulchrius (15) fuerit, regiones Christianorum et regum nominibus designare, quam his quæ polemi, hoc est belli, et tumultus præ se notionem ferunt.

CAP. II.

OMnes autem illæ tredecim urbes unius sunto provinciæ, ut tamen neque (16) alterutri in iis metropoli

(1) Dat. 15. Kal. Jun. Belis. V. Cos. Julian.

(2) Præsidem vocat *Nov.* 8. *c.* 15. §. 26.

(3) Περὶ τοῦ μοδεράτωρος τουτέστιν ἁρμοστοῦ Ἑλενοποντου. 6. *Eclog.* 11. *de offic. moderatoris utriusque Ponti*, id est, *Helenoponti*, Jul. *const.* 27.

(4) Imperii robur non consistit ἐν ὀνομάτων πλήθει ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ πραγμάτων, id est, non consistit in verbis, sed in agendo.

(5) Duæ provinciæ Helenopontus et Pontus Polemoniacus hac constitutione uniuntur.

(6) Pontus duplex, Helenopontus et Pontus Polemoniacus.

(7) Reprehendit partitionem illam Constantinianam, cujus meminit *Zosimus lib.* 2.

(8) Octo urbes in Helenoponto.

(9) Pontus Polemoniacus quinque urbes habuit. vid. *l. ult. C. de offic. magistri mil.*

(10) De quibus dixi ad *Novell.* 1. *supr. hic.*

(11) Ut duorum Pontorum unus sit præses, moderatoris appellatione decorandus.

(12) Helenopontus unde dicitur.

(13) Id est, lignum crucis Domini, tribuitur enim Helenæ inventio crucis Domini. vid. Ruff. 1. *cap.* 7. 8.

(14) Tyranni nomen fugiendum.

(15) Pulchra nomina rebus et personis imponenda.

(16) In una provincia plerumque duæ metropoles: *ut hic*: sic provincia Syriæ Phœnices, quamvis una sit, duas tamen metropoles habet *l. un. Cod. de metropoli Beryto.* et provincia Paphlagoniæ, *Novell.* 28. *c.* 1. *in fin.*

(Amasiæ (1) scilicet et Neocæsareæ (2)) metropolis (3) nomen detrahatur : et Dei amantes earum episcopi, metropolitani (4) quidem in (5) hac urbe : qui vero sub metropolitanis collocati sunt, ab his qui metropoles sub cura sua habent (ut hactenus in more fuit) ordinentur, nihil enim circa sacerdotium illarum innovamus, cum multas ejusmodi institutiones inter Dei amantissimos episcopos *in una etiam provincia* existere, tam vetustum seculum quam quod per nos modo exornatur, noverit. Et cum imperio quidem inducitor illis unus utriusque provinciæ præses, cognomento *Moderator* (6), quem quis vulgari lingua usus *Harmosten* appellet, quandoquidem et moderatoris nomen vetustum est, Romanaque amplitudine dignum : et ipse *Harmostes* (7) quidam olim magistratus erat, qui e Lacedæmone hinc inde per omnem ejus ditionem dirigebatur.

CAP. III.

Unde qui id officium suscipit, *Moderator Justinianeus Helenoponti* nominator : obtemperantoque illi per eam provinciam stationem agentes militares copiæ. † Habeto etiam Adresponsum (8). cujuscunque (9) conditionis homines, omnes se illi submittunto sine ulla prærogativa privilegii. † Audientiam quoque præbeto in causis tam pecuniariis quam criminalibus, et aliis minimis quidem, sine scripto et gratis : majoribus vero, licet scriptis intervenientibus, eo tamen sumptu quem sacra nostra præscribit constitutio. Item qui hunc magistratum suscipit, is utriusque officii annonas ferto, surgentes usque in septingentos vigintiquinque aureos, unaque utitor cohorte, et publicorum tributorum decursio et periculum idem et commune esto tam contra eum qui officium obtinet, quam contra cohortem, quandoquidem et ipsa in unam coibit formam, et inter se conglutinabitur, quemadmodum is ordinaverit qui supra provinciam positus est. † Sed et magistratus Adsessor septuaginta duos ex publico aureos (10) capiet : et cohors ex ambabus prioribus una facta, quadringentos quadraginta septem aureos feret, et tremissem.

CAP. IV.

Insuper (11) qui hoc fungitur officio, neque Vicarios (12) in locum suum per urbes dimittet : (observabitur enim et id quemadmodum in sacris nostris continetur mandatis) sed ipse oberrando urbes lustrabit, nulla omnino lege aut sacra forte pragmatica forma prohibendus, tametsi præcedens tempus tale quid jusserit. † Stativaque (13) aget (14) ubicunque illi visum fuerit, vel in una metropoleon, vel in aliis urbibus, si modo ad ejus sustentationem urbs per omnia sufficit. † Sordium ipse et lucri abstinens, omniaque citra incolarum dispendium gerens. Nam neque ipse, neque cohortalis, neque miles ipsum comitatus a collatoribus aliquid capiet, aut gratis sumptum faciet, aut etiam collatores nostros vel ipse atteret, aut comitantes ipsum milites hoc ipsum agere permittet, hoc etenim et ipsum pars est nostrorum mandatorum. † ipse certe sacramenti (15) memor quod præstitit, et quod *gratis officium suscipit*, quodque tam magnum annonarum incrementum meruit, nunquam quidquam ausit accipere, nisi magna id cum pœna velit restituere : neque ut cohors per ejusmodi occasionem tale quid vel exigat, vel oblatum accipiat permittens. Et nisi procuraverit, ut milites ipsum annonis suis contenti sequantur, neque ipse justam indignationem effugiet, irrogatumque ab ipsis damnum compelletur ex eorum annonis exigere, et hoc collatoribus sarcire.

§. 1. Propterea certe majores hosce magistratus auctoritatisque pleniores tam (16) multitudine apparitorum (centum enim illum cohortales habere volumus) quam dignitatis magnitudine (17) (siquidem spectabilem illi magistratum efficimus) esse volumus, ut necessitatis tempore amplioribus utamur magistratibus, et qui nostris subservire possint jussionibus. Quid enim facerent hi qui vetere forma præfuerunt provinciis, qui cum paucos circa se haberent, paucissimis ipsi imperitabant, modicaque admodum ferentes e publico, plurima dantes, rapere cogebantur, et unum hoc habere studio, ut sequentibus et undique ipsis imminentibus creditoribus occasione pro officio datorum nonnihil gratiæ referrent et beneficii ? Quibus rebus nostros consueverunt auctionari subditos, impios juxta et periculi plenos sibi reditus conquirentes.

§. 2. Harum nos rerum indignitas permovit, ut non solum exinde provenientibus lucris (18) renunciaremus, sed et de nostro magnos insuper sustineremus sumptus : et si quibus species aliqua magistratus interveniente pretio a decessoribus nostris tradita esset, adhibita id medicina curaremus, atque hoc genere tributi collatores nostros redderemus liberos, et officia suscipientibus de nostro solatium introduceremus, quo magis hos quoque libertatis participes efficeremus. Siquidem in parato nobis est, Deo, (ut apparet) talia largiente, ut non solum Afros, et quæ ibidem gentes sunt libertate donemus, sed

(1) Amasia metropolis Helenoponti. de qua vide Eusebium 2. de vita Constantini.
(2) Neocæsarea, metropolis Ponti Polemoniaci.
(3) Metropoles constituere Princeps potest. dixi *Nov.* 11. *et unic. C. de metropoli Beryto.*
(4) Episcopi metropolitani, episcopi metropoleon.
(5) Ut Amasiæ et Neocæsareæ civitatum Episcopi, in Constantinopolitana civitate consecrentur.
(6) Moderator Helenoponti.
(7) Harmostes quis : hujus etiam meminit Pausanias 2. *Bœotic.* Appianus.
(8) Vid. *Nov.* 24. *c.* 4. *Nov.* 25. *c.* 1. *in fin. Nov.* 26. *c.* 2. §. 1.
(9) *l.* 3. *in fin. ff. de off. præsid.*
(10) Solidos, Jul.
(11) Jul. *c.* 105.
(12) Τοποτηρητάς. *Scrimg.*
(13) Stativa ὑποδοχὴν appellant Græci. *Scrimg.* domicilium, *sa demeure et sa residence.*
(14) Id est, morabitur.
(15) De quo vide *Nov.* 8.
(16) Magistratus eo honoratior, quo titulum habet digniorem, et majorem cohortalium numerum.
(17) Moderatoris honorem habentes inter spectabiles sunt judices. Jul. *c.* 150.
(18) Turpia lucra bonus princeps non admittit. Caligula ex captura prostitutarum redigebat, quantum quæque uno concubitu meruisset, Sueton. *in Calig.* 40. contra quam Alexander Severus, qui lenonem vectigal meretricum et exoletorum in sacrum ærarium inferri vetuit, quanquam sumptibus publicis ad instaurationem theatri, circi, amphitheatri et ærarii id deputasse dicitur, Lampridius *in Alexandro Severo.* Vespasianus ex lotio. Sueton. *in Vespas.* 23. alius ex umbra, *Plin.* 2. Michael Paphlago pro aere ὑπὲρ ἀερικοῦ, id est, spiritu aerio ac cœlo vectigal exegit, *Cedren.* hinc apud Harmen. *lib.* 1. *tit.* 4. *c.* 47. περὶ ζημιῶν ἀερικῶν (quanquam ibi legitur ζητουμένων) et Pescenninus *Niger apud Spartianum.* vos terras vestras levari censitione vultis, ego vero aerem vestrum censere vellem. Procopius tamen ἀερικῶν interpretatur φορὰν ὥσπερ ἐξ ἀέρος φερομένην, id est, novam exactionem et de cœlo excogitatam. vide Cujac. 10. *obs.* 7.

etiam ut eos, de quibus in meditullio quodammodo nostræ reipublicæ singulis ferme annis nova auctio instituebatur, neque tamen dabatur sub eodem manere *cauponatore*, *sed per modica intervalla nunc hujus*, *nunc illius potestati subdebantur*, hujusmodi dispendio et turpitudine liberemus. Hanc nos gratiam Deo referendam putavimus, qui Imperii nobis coronam imposuit, qui communi omnium calculo per patrem nostrum purpuram nobis donavit, qui denique tot tantasque in nos liberalitates explicuit, quantas nulli majorum nostrorum unquam dedit.

CAP. V.

OPortet igitur, ut qui ad hoc officii accedit, sciens prudensque quam multis hominibus, quam multis præsideat urbibus, quam venerandus item futurus sit, mutata dignitatis forma ex Consulari et Correctoria in majorem magistratum et spectabilem, per omnia subditis parcat, et indemnes ipsos tueatur, puris etiam ubique utatur manibus, et publicum augeat, ad ejusque commoda omnem referat providentiam: privatim quoque sordibus (1) et muneribus abstineat: et civitatibus publice simul et privatim sua jura decernat, oberrando eas perlustret, et medeatur, nihil lucri causa faciat: neque parvum neque magnum, sed bonum et memorabile nomen appetat, et diligenter, sancteque per omnia datum jusjurandum observet, in omnibus denique gratiosum se nobis exhibeat.

§. 1. *Cavebit vero etiam*, *ut quod præcipue in Ponto committi solet*, *ejus rei cuipiam facultatem det*, *ut nempe titulos* (2) *imponat prædiis*, vel alienis ædibus, siquidem hoc (3) solummodo fisci proprium est, et regiarum domuum tam nostrarum quam pientissimæ Augustæ. Si vero sub alterius appellatione tabulas sive titulos impositos deprehendat, tam ipsas protinus detrahet (4), quam eum qui illas affixerit, pervestigabit. At siquidem is qui se rei dominum esse dicit, hoc fuerit, extemplo illius (5) rebus publicos imponet titulos, prius his titulis, quos ipse apposuit, ad (6) caput ejus impactis confractisque. Si vero alienarum rerum procurator fuerit, tam titulos (ut diximus) ad (7) ejus caput confringet: quam modicis (8) etiam tormentis eum subjiciet, quo magis hæc perdiscens *is cujus causa id factum fuerit*, *cognoscat*, quod neque ipse per se, neque per certos satellites, aut per eos qui in hoc assumuntur, ut explendæ ejus avaritiæ satagant, subditos injuriis afficere liceat.

CAP. VI.

COnsimiliter oportet, ut ipse spectabilis Moderator latrocinia exercentes, et habendi studio alios defraudantes, mulieres denique, bona, jumenta, et ejus generis alia rapientes, reprimat, quo incontaminatum jus conservet, et nos recte hoc videamur cepisse consilii: neque quibusdam per provinciam grassantibus, ipsis vero ejus facti vindictam non repetentibus, pœnitentia nos incessat, quod latrunculatores et violentiarum repressores cessare fecerimus (9): propterea enim illi etiam milites submisimus, ut illorum manu instructus, difficilius queat ab insultantibus expugnari.

CAP. VII.

HÆc nos illi strictim et sub compendio commendata esse volumus. Nam quæ per partes gerenda sunt, ea manifeste perspiciet tam ex lege, quam (10) cum magistratus ordinaremus, in commune omnibus descripsimus: quam ex mandatis principalibus, quibus illi datis explanabimus quomodo magistratum disponet tractabitque. Atque hæc agens, non solum nobis ingratus non erit, sed etiam Deo simul ac nobis animam suam devovebit, et pro magistratu denique bene gesto bonam remunerationis spem concipiet. † Subjicietur autem et quædam recensio (11) huic sacræ nostræ legi, per quam clarum fiet, quid ipsum, et adsessorem, cohortemque ejus ex publico percipere, quid item ipsum pro codicillis magistratus præbere conveniat: ut edoctus quanta in ipsum conferatur liberalitas, et ad quantam moderationem impensa pro codicillis ab ipso facienda redacta sit, rebus ut æquum est et recte utatur, majorum insuper gentium et plurium hominum imperium sperans, si his quæ in manibus habebit, convenienter utetur.

CAP. VIII.

POrro damus huic quoque, ut appellationes (12) in spectabilium magistratuum forma ab ipso huc transmissæ, tam apud gloriosissimos præfectos, quam gloriosissimum nostrum quæstorem vice sacræ consultationis disceptentur. At si quæ causæ minores quingentis aureis apud aliquos in sua provincia motæ, (tametsi ex delegatione forte) non tamen apud spectabilem actæ per provocationem suspendantur, tunc et in hoc gravior venerabiliorque factus, augmenti a nobis in ipsum collati meminerit, et ita in rebus gerendis versetur, ut omnibus subditis et nobis ipsis et ante nos Deo simul ac legi irreprehensibilem se præbeat.

Epilogus.

† Hæc igitur omnia pernoscens excellentia tua, tam magnas illi annonas addat, et ita ample eum dignitatis effectum sciat, ut floris et dignitatis jam nunc a nobis illi traditæ cupiditate multis hunc consequi merit affectabile sit (13).

(1) *l.* 6. §. 3. *ff. de off. procons.*
(2) *Nov.* 17. c. 15.
(3) Titulos imponere rusticis prædiis vel ædibus alienis, fisci vel Cæsaris tantum proprium est. Jul. *cap.* 106.
(4) Dixi ad *l.* 1. *Cod. ut nemo privat. l.* 1. *C. ut nem. liceat sine judicis autor.* adde *Novell.* 29. *e.* 4.
(5) *d. c.* 15.
(6) *Εἰς κεφαλὴν αὐτῷ περιῤῥήξας.*
(7) *Κατεάξει κατὰ τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς.*
(8) Πικραῖς, id est, acerbissimis. Jul.
(9) *Nov.* 8. *c.* 13.
(10) *Novell.* 8.
(11) Κατάλογος, descriptio, quæ et alibi *ἀπογραφή*, ac notit sed et λόγος dicitur.
(12) De provocationibus moderatori Helenoponti porrigendis, eadem illi moderatores teneant jura, quæ alii spectabiles, de q bus superioribus Nov. dictum.
(13) Dat. 25. Kal. August. Constant. Belis. V. C. *Jul.* id anno 535.

TIT. VIII.

DE PRÆTORE (1) PAPHLAGONIÆ.

Novella Constit. XXIX.

Imp. Justin. Aug. Joanni præfecto prætorio.

PRÆFATIO.

Paphlagonum gens et antiqua, neque ignobilis olim extitit, in tantum quidem, ut et magnas colonias deduxerit; et sedes in Venetiis (2) Italorum fixerit, in quibus et Aquileia omnium sub occidentem urbium maxima (3), et quæ multoties cum ipsis etiam regiis certamen susceperit, condita fuit.

CAP. I.

Hanc sane Paphlagonum gentem Honorii pientissimi principis temporibus diminutionem passam, et aliquot amissis urbibus nulla utili de causa veteris illius contentionis et rigoris remissionem amplexam, nos denuo ad pristinam formam reducendam esse, ipsam quoque Paphlagoniam ad instar unius civitatis redigendam, et quæ in duobus jam Pontis (4) fecimus, eadem putavimus et in ipsa constituenda: ut qui harum gentium adunatum imperium, et unum ex duobus prioribus, (nempe Paphlagoniæ et Honoriadis) factum tenet, is prætor nuncupetur (quod nomen et ipsum Romanum est, et provinciarum rectoribus accommodatum) et una utatur cohorte ex duabus prioribus conglutinata, quam et centum virorum numerus supplebit. Imminebit autem omnino hic quoque tributis (5) publicis exigendis, tam quæ Paphlagones, quam quæ Honoriadis olim incolæ pendebant. Præterea omnibus ex æquo urbibus provideat, quas utraque prius habuit provincia, hoc est in Honoriade quidem, Prusiadi, Cratiæ, Hadrianopoli, Tio, Claudiopoli, et Heracleæ. Tametsi enim ex ipsis quædam ut Prusias (6), Heraclea, et ipsa provinciæ metropolis et caput, Claudiopolis (7) scilicet ex Bithynia prius illi assumptæ sunt, tamen ex quo semel eo transmigrarunt, magnæ curiositatis (8) esse putavimus, denuo ipsas ad Bithynos reducere, et formam perturbare veterem. Unde hæ selectæ urbes, et in Honoriade prius existentes, erunt jam nunc et ipsæ pars Paphlagoniæ. Inter ipsos vero Paphlagonas jurisdictionem habebit in alias sex urbes, quæ jam inde ab initio ad eam provinciam pertinent, nempe Germanicopolim, Gangram (9), Pompejopolim (10), Dadybros, tumulos Amastridis (11), et insuper Jonopolim. Et duodecim omnino totius provinciæ urbes erunt quantum ad præsens institutum. Cæterum circa sacerdotia nihil innovamus, sed Metropolitani qui olim sacerdotia hic suscipiebant, tam in eodem manebunt ordine, ipsorum ordinatione quoad locum non mutanda, sed ab hujus almæ urbis beatissimis Patriarchis ordinandi, quam quos sub se positos hactenus ordinarunt, eos et nunc ordinantes, non de illis inter se dissideant, non confundantur. Et una de cætero fiet provincia, plures (12) habens Metropoles, id quod et in aliis quibusdam nostris exstitit provinciis.

CAP. II.

Enimvero qui totius provinciæ imperium tenet (appelletur autem tota provincia, quemadmodum et ante, Paphlagonia) etiam oberrando urbes lustrabit, nulla id factum prohibente sacra forma olim forte ad talium prohibitionem composita, sed neque *Vicarios* in locum suum hinc inde per urbes dimittens. Omnino enim hoc ipsum prohibemus, si quidem turpe est, ut quamdiu (13) ipse in provincia jus reddit, interim alteri quoque vices suas contra legem committat. Sed ipse omnia dispensabit, et publica tributa summa cum animi promptitudine profligabit, neque plus neque minus exigens. Justitiæ præterea consentaneam æquabilitatem retinens, simul providentiam adhibebit, ut si quid damni fiscus acceperit, id corrigat: simul urbes illæsas tam publice quam privatim conservet. † Annonam quoque, quam uterque prius magistratus habebat surgentem in septingentos vigintiquinque aureos capiet: tum adsessorem habebit, qui septuaginta duos ferat aureos: et cohortem unam ex ambabus compositam, procedentem usque ad centum virorum numerum, et quadringentos quadraginta septem aureos et tremissem percipientem e publico. Cumque gratis (14) officium suscipiat, gratis item hoc ipsum obeat. Nos enim in hac quoque parte subditos nostros redimemus, et his qui ex consuetudine per (15) occasionem suffragii (ut vocant) *aliquid percipiunt*, dabimus ipsi, hoc nimirum illis per thronum tuum erogantes ex publicis ejus provinciæ tributis: neque patiemur, ut sub specie et velamento auctionis subditi nostri in servitutem adigantur. Neque enim nos, qui decessorum nostrorum collatores a Barbaris ereptos, ad veterem libertatem reduximus (16), committemus, ut qui nobis ipsis semper addicti fuerunt, aliis serviant: quin potius Deo, qui multis per nos gentibus libertatem elargitus est, subditorum nostrorum usque

(1) Ητοι ϛρατηγῦ 6. *Eclog.* 11. de provocatione Prætoris Paphlagoniæ vel Honoriados porrecta, et de aliis provocationibus in diversis provinciis porrectis. Jul. *const.* 25. *et const.* 28. *de off. præt. Paphlagoniæ.*

(2) Solinus, Paphlagonia insignis loco Heneto, a quo (ut Cornelius Nepos perhibet) Paphlagones in Italiam transvecti, mox Veneti sunt nominati. Solinus 6. 46. Plin. 6. *cap.* 2. Quo loco, inquit, Henetos adjecit Cornelius Nepos, a quibus in Italia ortos cognomines eorum Venetos credi postulat. Henetorum etiam meminit Liv. 1. *decad.* 1. *in princip.* Strabo 5.

(3) Ausonius tamen *in claris urbib.* Aquileiam nonam facit. *Non erat iste locus: merito tamen aucta recenti, Nona inter claras Aquileia celebris urbes Itala ad Illyricos objecta colonia montes, Mœnibus et portis celeberrima.*

(4) *Nov.* 28.

(5) *Nov.* 8. *c.* 8.

(6) Prusias metropolis olim Bithyniæ, condita a rege Prusia, eo scil. qui Annibalem recepit: vide Strabon. 12.

(7) Claudiopolis, metropolis Paphlagoniæ olim Cythinis. Dion. *in Adrian.*

(8) Id est, non utile esse duximus.

(9) 6. Plin. 2. Inde concilium Gangrense, tempore Sylvestri Papæ. 1. *tom.* 1. *cons. dist.* 15. *c. Annotatio.* unde dicta, vide Strabon. *lib.* 12.

(10) Quæ antea Eupatoria dicebatur, condita a Mithridate. Solin. 47. *et* 2. Plin. 2.

(11) Olim Sesamum oppidum, 6. Plin. 2.

(12) Dixi ad *Nov.* 28. *c.* 8.

(13) Præfectis, vicario non est opus.

(14) *Nov.* 8. *c.* 1. *Nov.* 17. *c.* 1.

(15) Προφάσει τῦ καλυμένυ σουφφραγίυ. vid. *l. unicam Cod. de suffragio.*

(16) *Nov.* 28. *c.* 6.

novis auctionibus oppressorum libertatem (quoad ejus fieri potest) quasi donarium aliquod offeremus : neque oblædentes eos qui jam accipiunt (introducemus enim solitam illis ad hoc securitatem) neque item permittentes, ut datæ pro officio pecuniæ nomine magistratus, quasi mancipium aliquod subditos nostros vendentibus coemant, et revendant injuriam inferentibus. Esto igitur inter Pontici tractus provincias et hæc una, duplex (1) antea (haud scimus qua de causa) facta, appellabuntque (ut diximus) eum qui provinciæ præerit, Prætorem Paphlagoniæ Justinianeum, licebit autem Græca ipsum lingua etiam Strategum (2) appellare.

CAP. III.

PRæterea semper illi in memoriam rediges jusjurandum, cujus interventu officium suscipiet, *ut puras manus neque turpi lucro sordidas habeat, ut fisci commoda justis et undique inculpatis accessionibus augeat, ut subditis nostris æquitatem et justitiam impertiat, tam in causis publicis, quam privatis*, sive contrahant, sive judicio inter se contendant. Urbes autem absque læsione subditorum lustrabit, et ut neque ipse, neque Adsessor, neque quod ipsum sequitur famulitium, sive ex militibus, sive ex cohortalibus, sive ex servis, aliquid lucretur, aut gratis sumptus faciat. Oportet enim ut tam ipsi ex iis annonis quæ porriguntur ipsi e publico, sumptus faciant cum conveniente mediocritate agentes vitam, quam milites, qui ipsos comitantur, cognoscant, quod si non suis contenti annonis iter faciant, sed collatores nostros ausi fuerint tentare injuriis, aut damnis involvere, aut gratis sumptus facere, collatoribus indemnitas futura est ex ipsorum annonis, per eum qui magistratu defungitur, ut ipse tam eas repetat, quam etiam ex illis suo periculo collatoribus indemnitatem asserat.

CAP. IV.

ATque hæc sane lex nobis de Paphlagonibus posita esto, honoratiorem illis magistratum efficiens, ut qui inter *spectabiles* (3) numeretur, præbens ipsi auctoritatem tam in provinciales milites, (quatenus tamen juste eis præcipiat) quam etiam contra alios, nullis ejus provinciæ hominibus privilegio uti queuntibus, sive majores, sive minores, sive etiam procurationi rerum ad potentes homines pertinentium præfecti sint. Certe quod facile per ea loca admittitur, hujus rei excellenter curam geret, ne committat, ut aliquorum prædiis *Tituli* apponantur, ullum aliud nomen habentes inscriptum, quam vel fisci vel regiarum domuum. Sed si quid tale factum deprehendat, eos quidem titulos e vestigio detrahet (4) : fisci vero nomine prorsus alios titulos prædiis ejus qui talia delinquit (si præsens hæc faciat) imponet, prius detractis titulis ad illius caput confractis. Si vero absens sit, prædiorum curatore comprehenso tam corpus ejus tormentis subjiciet quam titulos detrahet : et in capite (5) eos curatoris prædiorum comminuet : sciens quod si quid ejusmodi negligat, nos vero didicerimus simul aliorum, ab aliquibus impositos prædiis titulos hærere quam fisci regiarumque domuum tam nostrarum quam pientissimæ Augustæ, simul præsidem re ipsa comperta istos per negligentiam omisisse, is qui hunc magistratum obtinet, bonorum suorum publicationem sustinebit, ut qui cum facile pro magnitudine imperii præsens ista prohibere potuisset, debita ea opera neglexerit.

CAP. V.

AD hæc diligenter ibi ipsum locorum prospicere volumus, ut omnes qui *latrocinia* (6) *exercent*, qui alienas substantias aut etiam uxores rapiunt, qui alia denique patrant crimina, persequatur, comprehendat, et competentibus suppliciis subdat, et omnem prorsus injustitiam reprimat : neque committat, ut in aliquo probiores et mansuetiores injuriis afficiant, ne aliis denuo talium persecutoribus opus habeamus, cogamurque rursus violentiarum repressores, latrunculatores (7) et alia id genus tolerare nomina simul et negotia quæ nos adversati ipsum ad hunc ordinem produximus, et ita amplum dignitatisque plenum magistratum effecimus, ut tam appellationes apud ipsum cum judicat, interpositas ad excellentiam tuam, quique eundem unquam magistratum suscepturi sunt, et celeberrimum quæstorum sacri nostri palatii, qui in forma consultationis audientiam iis accommodabunt, quam minores causas quingentis solidis, in provincia ejus apud aliquos non spectabiles motas, et si ex delegatione sint, cum per provocationem suspenduntur, ad se deducat in habitu, et ordine sacri auditorii, et ut ipse inter a nobis inventos, et in ampliorem formam redactos magistratus ubique connumeretur. Siquidem et ipsi majores erunt, et in majore quam priores reputatione habebuntur, et facilius nobis vel in majoribus negotiis suum exhibebunt ministerium. Nihil enim in parvo (8) magnum existere, tum a nostris dictum est majoribus, tum nos etiam ex ipsis judicavimus probavimusque factis. Subjicietur autem et huic legi descriptio (9) quæ significet, quid e publico tam is qui provinciam regit, quam adsessor et cohors ejus accipiet, quo item dato magistratus codicillos percipiat.

§. 1. Ipsa sane ratio qua magistratum geret, cum hoc loco sub compendio explicata est, tum in lege quæ de omnibus magistratibus, in commune descripta est, simul et ex imperatoriis nostris mandatis, quæ ei dabimus cum administrationis codicillos conferemus, et jusjurandum secundum legem nostram in hoc conscriptam exigemus, manifestabitur.

EPILOGUS.

† Hæc igitur omnia perdiscens excellentia tua, et tam magnas illi annonas subministret, et ita ipsum sciat amplæ dignitatis effectum, ut floris et dignitatis hoc a nobis tempore in illum collatæ cupiditate merito multis ipsum consequi sit affectabile.

(1) Prætor Paphlagoniæ duplicem habet potestatem, Paphlagoniæ scilicet et Helenoponti.
(2) Strategum Paphlagoniæ observa.
(3) Prætor Paphlagoniæ spectabilis.
(4) *Nov.* 28. c. 5. §. 1.
(5) Pœnæ genus observa : titulum injuste adfixum alicui prædio, in caput curatoris ipsius prædii infligi et comminui. adde *Novell.* 28. *cap.* 5. *Supr.*
(6) *d. Novell. c.* 6.
(7) *Novell.* 8. *c.* 13.
(8) Μηδὲν ἐν μικρῷ ἐκκεῖσθαι μέγα.
(9) Ἀπογραφή, notitia.

TIT. IX.

DE PROCONSULE (1) CAPPADOCIÆ (2).

Novella Constit. XXX.

Imp. Justin. Augustus Joanni gloriosiss. sacrorum per Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

QUam amplum nomen (3) Cappadocum gens habeat, et quanta Romanis negotia exhibuerit, priusquam in illorum ditionem redigeretur, non ignorant veteris eruditionis studiosi. Certe olim totius ferme Ponti imperium tenuit, et nominatissimi viri, inque magna apud Romanos reputatione habiti inde *orti valde floruerunt.* Terram præterea habet diffusam admodum, et mirabiliter præstantem, et quæ ita majestati imperatoriæ placuerit, ut etiam possessionibus quas illic habet, peculiarem magistratum præfecerit, non minorem civili, *sed potius majorem.* Siquidem et populosissima est, et urbem maximam præbet ejusdem cognominis cum charissimo nobis Cæsare (4), qui summo orbis terrarum arbitrio, quod nos obtinemus, bonum dedit principium: qua etiam de causa apud omnes terræ populos nominatissimum Cæsaris nomen est, et nos præter omnes alias imperatoriæ majestatis notas eo gloriamur.

CAP. I.

HAnc sane regionem parvo tradere magistratui contra omne nobis decorum et dignitatem fore visum est, cum alias tum vero maxime, quia semper ipsam adversus magistratum nostris domibus præfectum seditiones movere cernimus, et quia factionibus (5) inter se divisa est civitas, quarum alteram *Tamiacam* (6), quasi fiscalem et ærariam: alteram *Eleuthericam*, hoc est liberam appellant: et cum existat ambitu murorum una, duplex est sententiis. Unde et seditionum et dissentionum occasiones, et si quid omnino mali fatigat homines, id (uti nos arbitramur) ex hac provenit causa: qua sublata, robur simul et concordiam negotio addemus, qua (7) nihil unquam inter homines præclarius existit, et præstantius.

§. 1. Ac cum aliis magistratibus, quos nuper inter Pisidas (8), Lycaonas (9), Thracas (10), instituimus, administrationis forma et acervus ex duarum rerum congressu constitit: tum vero majore hunc forma adornare cupientes, tertiam etiam potestatem illi adjicimus. Nam is quem huic præficiemus officio non solum præsidebit legibus, et universæ cohorti civili: sed etiam præsidebit militibus tam qui in prædicta regione, quam qui in aliis Pontici tractus provinciis, in quibus Tamiaca (11) existunt prædia, stationes habent, perinde quasi per ea loca super milites cum imperio positus sit. Permittimus etiam illis in homines (12) Tamiacos imperium (13): et omnes quicunque ad Comitianam (14) prius cohortem pertinebant, sive *Summarii* (15) sive id genus alii fuerunt, hisce obtemperabunt: et triplici (16) forma conflatum habebit magistratum: siquidem et civilis magistratus erit et militaris, neque non Tamiacis quoque rebus præsidebit: utraque illi cohorte, tam Comitiana, quæ et sua conficiet, neque cum civili cohorte habebit commercium, quam clarissimi provinciæ præsidis apparente. Universam vero proconsularem fieri appellarique volumus: utraque cohorte, tam quæ Comitiana prius, quam quæ civilis vocabatur, tametsi unam appellationem (nempe proconsularem) obtinet, separatim tamen sua obeunte munera: ut civilis quidem curet tributaria et civilia, quæ initio semper ad ipsam pertinuisse scimus. Quæ vero Comitiana prius cohors erat, imperialium rerum administrationi insistat, et exactionem conficiat, ea scilicet forma quam modo explanabimus.

CAP. II.

CUratorum (17) etenim et tractatorum (18) ne nomen quidem omnino superesse volumus, respicientes ad vetera exempla, et nimiam læsionem quam miseris illi collatoribus induxerunt, sed per singulas domos, et totius Comitianæ cohortis, tredecimque (19) primatium, quos primos (20) et secundos magistros vocant, periculo, alios tredecim, qui statim post illos separati sint, nominari volumus, singulos (ut dictum est) ex singulis ædibus: et post priores tredecim exactioni incumbere, et servare fisco quæ sua sunt: prospicere item collatorum indolentiæ, et ne quid ab aliquo ipsorum damni susti-

(1) Præsidem vocat *Nov.* 8. *c.* 15. §. 24. *et* 25. *Nov.* 20. *c.* 2. ubi fit mentio præsidis Cappadociæ primæ et secundæ. Vespasianus Consularem Cappadociæ rectorem imposuit pro equite, et legiones addidit propter assiduos Barbarorum incursus. Sueton. *Vespasiano c.*8.

(2) Περὶ τȣ̃ ἀνθυπάτȣ Καππαδοκίας. Scrimg. *et* 6. *Eclog.* 15. De officio proconsulis Cappadociæ, vide Jul. *cap.* 85.

(3) *Novell.* 20. Cappadoces suo tempore imperium aliquod habuerunt, Medis postea ac Persis paruerunt. *Herodot. Xenoph.* victi a Philippo. *Justin. Oros.* De regibus Cappadociæ, vid. Diodor. 31. adde Strab. 12. ubi refert, quam late Cappadoces imperarint.

(4) Cæsaream intelligit, quæ olim Mazacha (a Mesek filio Japheti, ut quidam volunt) mater urbium Cappadociæ, teste Solino. *c.* 47. Cæsaream, de qua nunc agimus, nobilitavit suo Episcopatu Basilius cognomento magnus sub Valente.

(5) Factiones in Cappadocia erant duæ, Tamiaca et Eleutherica.

(6) Tamiaca prædia, possessiones patrimonii principis, vid. *tit. C. de præd. Tamiac.*

(7) Concordia civium, nihil inter homines præstantius.

(8) *Novell.* 24.

(9) *Novell.* 25.

(10) *Nov.* 26.

(11) Facit *l.* 6. *C. de oper. publ.*

(12) Tamiaci homines, qui tractant patrimonium principis.

(13) Proconsul Cappadociæ in homines Tamiacos habuit imperium.

(14) Id est, comitis domorum, cui suberant Tamiaci, vid. *l. ult. Cod. ubi causæ fiscales.*

(15) Σȣμμάριοι, *c.* 7. §. 1. *Infr. hic.* ita dicuntur ab æstimationibus et summis rerum faciendis, quarum existimantur periti. adde *Novell.* 64. Cic. 12. *ad Attic.*

(16) Procons. Cappadociæ civilem, militarem et in Tamiacos potestatem habuit.

(17) Epitropi et tracteutæ non sint. Julian.

(18) Τρακτευτῶν, Tracteutæ *Nov.* 128. *cap.* 24. *in fin.* Jul. Dicuntur etiam tractores, *l. ult. C. de executorib. lib.* 12. et παρακομιςαὶ Glossariis, curam eos egisse τῆς εἰς πράξεως τῶν δημοσίων φόρων liquet. Tractores ergo sunt, qui tractant et administrant prædia fiscalia, Brissonius. Sed tamen Cujacius *ad l.* 3. *C. de canon. largitional. tit.* tractatores et chartularios pro iisdem dici notat. Quid tractatoriæ, vid. *Cod. de tractatoriis et stativis, l.* 12. *tit.* 52.

(19) Tredecim magistri.

(20) Primi et secundi magistri.

neant : scientes quod damnum ex causa collatoribus irrogatum , multo magis ipsorum facultates respiciet , cum totius publicæ exactionis periculum ad ipsos devolvatur. Sed neque eos qui primi et secundi prius magistri vocitabantur, neque tredecim illos qui post ipsos modo separati sunt , quos profligationem (1) tributorum facere sanximus , quidquam omnino spectabili pro tempore Proconsuli præbere vel nominationis titulo , vel quacunque alia de causa : si quinquageni solidi aurei ab unoquoque horum tredecim exactorum primoribus tredecim magistris præbeantur.

CAP. III.

PORRO neque ipsos exactores (2) amplius aliquid a rusticis aut denique iis qui ab iis exactionem tolerant, accipere , quam quæ *formis* (3) *Nicetæ* magnificæ memoriæ continentur , et exactoribus deputata sunt , nequeuntibus ipsis nomina fingere et damna pro hisce nominibus inducere per causam *Aspacticon* (4) , seu tractatoriarum , vel quocunque alio prætextu , sive ad aliquam consuetudinem , sive ad quamcunque vexationem porrigatur : cum enim ab omnibus illis collatores nostros liberos conservari volumus , tum improbo etiam et pernicioso tributo eos liberamus , quod pendebant tractatoribus , per quod fiebat ut circa publicum , et suas descriptiones idonei non essent. quin et si forma aliqua sit pragmatica , quæ velit tractatoribus aliquid præberi , aut longa consuetudo : etiam hanc tollimus. sublato enim ipso nomine tractatorum merito quidquid ad eam causam pervenit una sustulimus , specialem hanc collatoribus nostris largitatem impartientes. Quod si quis exactorum præter ea quæ forma beatissimi Nicetæ definita sunt , quæ sola ipsos ferre concedimus , aliud quiddam ausus fuerit accipere : sciat tam militia se , quam dignitate et sua substantia casurum.

CAP. IV.

QUoniam vero fieri potest, ut inter tredecim exactores (siquidem ut gradatim (5) ad hunc perveniant ordinem , sancimus ,) unus aliquis ad expediendam exactionem idoneus non sit : concedimus , ut sic quoque reditus quidem ex eo gradu salvus illi permaneat. Cæterum sancimus , ut tredecim illi primores magistri , et insuper qui post ipsos sunt proximi proprio bonorum suorum periculo alterum quempiam illi *Adjutorem* adnominent , qui convenienter pro illo exactionem expediat : ut neque per illius imbecillitatem injuria afficiatur fiscus , neque ille temporis et gradus sui solatio defraudetur , promotione videlicet adjutoris ejus , qui ad hoc munus idoneus non est , facienda , periculo (ut dictum est) tredecim primorum magistrorum , et aliorum qui post illos sunt proximi. Ac magnas merito nobis gratias publicorum tributorum exactores (6) habere oportebit , qui ingentibus illis damnis quibus antea tam magistris quam spectabili pro tempore comiti , ejusque cohorti obnoxii erant , eos liberaverimus , propterea autem hisce omnibus eos liberavimus , ut neque ipsi collatores nostros injuriis opprimant , neque (7) prætextus excogitent introitus illos aut aliter nominantes , quibus rusticorum facultates enervent : sed his solis contenti quæ secundum formam Nicetæ claræ memoriæ curatoribus præbebantur , omnibus aliis abstineant.

CAP. V.

IPsi vero spectabili proconsuli omnium ex æquo rerum cura imminebit , sive civile aliquod sit , sive ad militarem magistratum , sive ad potestatem Tamiacam respiciat , neque quidquam omnium negliget. Ac quoniam majorem huic loco , quam cæteris magistratum attribuere volumus , et veteribus Romanis in more fuit , ut vel designatis consulibus, vel his qui illorum loco proficiscerentur , quos proconsules vocitabant , provincias sortirentur : propterea et Cappadocum magistratum proconsulatum esse volumus , quo in Africa (8) prius Romani imperium suum exornarunt. Et in tantum illum nos magistratum auximus , ut eum qui hunc suscipit , gloriosissimis sacrorum nostrorum prætoriorum præfectis connumeremus. Appellatorque patria (9) lingua is qui huic præsidet , *Proconsul Justinianeus Cappadociæ* , ut et appellationem magistratui propriam habeat , et simul ex re ipsa archegetes (10) , quasi primarius magistratus nominetur : susceperit enim is qui hunc magistratum obtinet facile talem formam , quando et potestatem per se magnam , et per causam Tamiacæ possessionis etiam ad alia loca , protensam habeat. In summa tot rebus hominibusque præsidens dignitate et auctoritate affluet , adjunctisque militaribus copiis omnia disponet minore negotio. Civiles igitur res conficiet more solito : militaribus vero et ipsis commode præibit , nempe et illis se ipsi submittentibus.

§. 1. Sed cum primis animum advertito ad rerum Tamiacarum administrationem , quæ in tam gravem et omnium cauponationibus expositam inopiam delapsæ sunt , ut in nullo fere amplius pretio existant. Tot tantaque enim edocti sumus per provinciam delinqui quæ vix amplissimo cuique adhibita medicina curare facile est. Nam qui potentium possessiones procurant (sed pudet nos jam propemodum dicere) quanta cum insolentia passim oberrant , ut stipatores (11) illis inserviant , ut non ferenda hominum multitudo ipsos sequatur , ut impudenter omnes latrocinentur : miramurque sedulo , quomodo eo loci subditi , tot perferendis injuriis suffecerint. Inde adeo quotidie Cappadocum injuriis oppressorum multitudo occupatos nos et rempub. tractantes adit , ex quibus multi sacerdotes , plerumque mulieres , qui omnes lamentantur , queruntur que res suas sibi ablatas esse , quando nemo in

(1) Ἄνυσιν.

(2) Canonicarii hi mittebantur a præposito, Julian. *hic in fin. et n.* 86. *in fin.*

(3) Τοῖς τύποις. Formæ sunt velut Edicta vel leges præfectorum prætorio.

(4) Ἀσπαστικῶν τὸ ἕνεκεν ἢ πρακτευτικῶν· ἀσπαστικά , salutatoria.

(5) Gradatim honores deferendi *ut hic. l. ut gradatim.* 11. *ff. de munerib.* appellationes quoque gradatim faciendæ; hoc est, ab imis per medios ad eos , qui summi sunt, judices. *Nov.* 23. *c.* 4. *in fin.* Gradatim ita præstatur , quod familiæ relictum est , *l. suggestioni.* 5. *C. de verb. sign.*

(6) Δημοσίων πράκτορας.

(7) Μηδὲ τὰς προφάσεις ἐκείνας ἃς εἰς ἐπήρειαν ἐπινοοῦντες , Introitus τε καὶ ἕτερα ὀνομάζοντες , neque occasiones illas in damnum excogitantes introitus , aut simili alio nomine appellent.

(8) Id est , Carthagine , quæ , ut Sextus Ruffus scribit , prima fuit proconsularis provincia , et simpliciter *proconsularis provincia* cum dicitur , hæc dicitur , et *proconsul* quoque per eminentiam , Africæ proconsul. Vid. Cujac. *hic.*

(9) Id est , Latina. *Nov.* 22. *c.* 2.

(10) Hæc verba , quæ sequuntur, sunt interpretis , ἀρχηγέτης princeps , ἀρχηγετεύω , ἀρχηγετέω , ἀρχηγετόω.

(11) Δορυφόροι.

proximo sit, qui hujusmodi prohibere valeat. Tamiaca (1) certe possessio jam (2) pene in formam privatæ redacta est, tota convulsa, direptaque una cum suis equitiis (3), nemine omnino reclamante, ore scilicet ipsis auro obstructo.

CAP. VI.

HIs igitur de rebus unum aliquem ex perspectissimis nobis regioni huic præficere decrevimus, qui triplici (4) huic ordini præsit, solus omne in se imperium et potestatem circumferens, civilis officii utens insignibus, habens in usu vehiculum (5) ex argento, securim, fasces, et quæcunque olim proconsularis imperii fuerunt insignia: præcipiet autem et militibus et curam geret Tamiacorum redituum, ut sine ullo detrimento et cessatione omnibus ad hoc ordinatis magistratibus obveniant, multoque magis ad nostrum palatium, quemadmodum etiamnum occasione eorum quæ vel nobis, vel sacratissimæ et pientissimæ Augustæ conjugi nostræ inferuntur, tam in auro quam veste ingrediantur: nihil enim illinc volumus decedere.

§. 1. Non tamen ut ea forma præbeantur, qua hactenus, ex rapinis scilicet, et ex titulo læsionis dationisque collatorum, (hæc enim omnia tum odio prosequimur, tum e nostra ejicimus republica) sed ex justis legitimisque causis, quas subjici sacræ huic nostræ legi jussimus, ut eas ferens is qui pro tempore hunc gerit magistratum sacratissimæ Augustæ conjugi nostræ *quinquaginta* auri libras, prout dictum est, inferat. Magistratum etenim gratis nos creamus: et ordinationes ejus absque omnibus procedere largitionibus sancimus: neque quisquam erit, qui pro hac quidquam capiet.

§. 2. Sed et annonas quidem ad viginti usque auri libras damus, prout subjicitur: adsessori vero ejus præbemus ad duas auri libras: capiet item utraque cohors id quod usque adhuc e publico suppeditabatur, nullo prorsus modo deminutum: nulla enim re hunc magistratum minuimus: et maxime (6) gloriosissimi præpositi sacri nostri cubiculi (7): si quidem et hunc et suppositam ipsi devotiss. Palatinorum scholam in Cappadocia simili cum potestate, ordine et figura manere sancimus: non tamen quicquam exinde ferentem vel consuetudinum vel annonarum titulo, vel in auro, vel in veste, vel in aliis speciebus, neque a *spectabili* pro tempore proconsule, neque ab ejus cohorte: nam aliter puritas conservari nequeat, sub unum enim magistratum, quidquid in ea regione geritur, contrahimus, ne convulsione ipsa claudicet.

CAP. VII.

SAne Tamiacæ possessionis curam (8) et rationem magnam habebit is ipse, qui ad hoc a nobis officium proficiscitur: et circumspiciet, si quid e Tamiaco solo detractum, et frustra ab aliis detentatum sit, sive (9) in pascuis, sive in arvis, sive in locis vitibus consitis, sive in prædiis, sive domibus, et vetus solum rebus suis vindicabit, nulla longi (10) temporis præscriptione illi opponenda, neque (11) enim fisco licet tale quid opponere, neque lucrum captans, ut maxime patrimonium suum exinde collocupletet: nam depauperatio (12) potius est, quam locupletatio, si quis sordidis utendo manibus arbitretur ex eo lucrum se facere, quod multifariam cum impietate et summo probro restituet (13).

§. 1. Sed et ipsam urbem ab omni prorsus perturbatione quietam conservabit, neque committet, ut seditio (14) aliqua ordinem et administrationem reipubl. corrumpat. Publica quoque tributa (15) vigilanter et cum justitia exiget, nihil in illis curæ prætermittens, neque concedens, ut aut fiscus, aut privati in aliquo circa res suas damnum sentiant: ut qui ex æquo in omnes imperium obtineat, sive milites sive scriniarii sint, tam gloriosissimorum præfectorum, quam magnanimorum magistrorum militiæ, sive in civili cohorte numerentur, sive cingulum Tamiacum gestent, sive in majoribus sive minoribus dignitatibus consistant, sive inter sacerdotes cooptati sint. Unus enim hic magistratus omnibus præficietur: et tam suæ ipsius existimationis, quam nostrarum legum, et ante omnia Dei memor, ut publica quidem tributa per proconsularem cohortem sine detrimento et cessatione importentur, curabit: reditus vero Tamiacos per subditas prius illi throno personas inferet, intendens etiam ad ea quæ pro consuetudine præcipiuntur a gloriosissimo præposito sacri nostri cubiculi, nequeuntibus ipsis canonicariis (16), qui pro tempore a gloriosissimo præposito emittuntur, vel saltem obolo tenus aliquid accipere, vel consuetudinum nomine, vel quacunque alia de causa, vel (17) ab ipso pro tempore summario (18), iisve qui publicas exactiones conficiunt, vel a spectabili proconsule, vel ejus cohorte, vel his qui *Katascenastæ* (19), quasi instructores, vocantur, vel præpositis, vel quacunque alia persona ad sacrum nostrum pertinente patrimonium. At vero exercitu utrique harum solicitudinum opem feret, sedabitque potentium satellites, neque committet ut loca depopulentur, et latrociniis infesta reddant: neque ipse ea percurret, quemadmodum prius facere solebant comites. Neque item in locum suum di-

(1) Id est, res patrimoniales principis.

(2) Tamiacæ possessiones a forma rerum privatarum differebant.

(3) Equitia, ἵππων ἀγέλαι, equorum armenta et greges. Cappadocia altrix equorum et proventui equino accommodatissima. Solinus *cap.* 47. *Jam pascua fumant Cappadocum, volucrumque parens Argeus equorum.* Claudianus 2. *in Rufinum.* Argeum autem montem præruptum Cappadociæ intelligit, de quo Solinus *d. loco.*

(4) Sustinet enim munus duorum olim præsidum Cappadociæ, et comitis domorum in eadem Cappadocia.

(5) Ὀχημά τ' ἐξ ἀργύρου, carrucam argenteam, Jul. *hic. n.* 35. §. 2. adde *Nov.* 24. *c.* 4.

(6) Cubiculariis regum vel principum hæc notanda sunt, nam si quæ privilegia minui oportebit, cubiculariorum principis privilegia postremo loco minuentur.

(7) Τῶν θείων ἡμῶν κοιτώνων. hoc ideo dicitur, quia deputati erant Tamiaci reditus cubiculo et cellario sacro, id quod proprie ταμεῖον est.

(8) Vid. Julian. *hic*, *n.* 86.

(9) Nota in quibus consistebant prædia Tamiaca.

(10) Temporis prolixitas publico non nocet. Jul. *hic.*

(11) *l.* 6. *C. de oper. publ.*

(12) Ἐλάττωσις.

(13) Non ita turpe est non locupletari, quam male accepta restituere.

(14) Seditiones a præsidibus provinciarum compescendæ, *l.* 13. *ff. de off. præsid.*

(15) Ut tributa juste exigantur, ad notionem præsidum pertinet.

(16) Id est, actoribus.

(17) Παρὰ τοῦ κατὰ καιρὸν σουμμαρίου.

(18) De summariis dixi *c.* 1. *supr. hic.*

(19) Κατασκευαστῶν.

mittet vicarios (1), sed locorum defensoribus et cohortalibus suis ad id ministerium obeundum utetur.

§. 2. Sicubi (2) vero et militibus opus erit, ex iis locis milites, ubi necessitas postulat, opitulari jubebit, atque hi propriis ista sumptibus expedient, neque subditos damnis involvent, aut gratis ulla ex parte sumptus facient, sed tam ipse his abstinebit, sumptum de suo faciens, ubicunque tandem erit, quamvis ad aliam ipsum proficisci regionem jubeamus, quam etiam adsessor ejus, et reliquum famulitium, sive ex proconsularibus sive ex militibus, quamvis servile etiam aut subjugale (3) aliquod omnes hosce sequatur, necessitatem habentibus (ut prædiximus) militibus et quicunque alii ibi locorum habitant, scholares forte aut domestici, ut illius jussionibus obtemperent, singuli et substantiæ suæ periculum reveriti: damus enim ei potestatem, ut hæc illis adimat (4) nisi ejus jussis pareant, propterea quod eum qui hunc magistratum obtinet, velimus formidabilem subditis, et venerandum existere. Etenim sive (5) miles, sive proconsularis, sive scholaris, sive domesticus per causam illius jussionum damni aliquid collatori nostro irrogaverit, conveniens est, ut ipse hoc ex istius annonis proprio periculo recepto, injuria affecto medeatur. Postremo neque ulli eorum qui ex hac urbe (6) eo commeant, collatores nostros injuria tentari permittet.

§. 3. Sed et cursum (7) publicorum equorum illæsum conservabit. *Nihil enim ab ipsius jurisdictione excipimus.* Et si quis ex quocunque judicio ad eam regionem commeantium injurius erit, et ultra deputatum et constitutum exegerit, hunc persequetur.

CAP. VIII.

Curam autem geret etiam civitatis, et eorum (8) quæ ad frumentationem (9) publicam pertinent, et sitonica appellantur, operumque (10) ejus, et procurabit, ut secundum legem nostram ratiocinia (11) conscribantur, et tam Tamiaca quam civilia insumantur. Et si (12) quem eorum qui solitas illas jussiones insinuare consueverunt, nempe quod aquarum aliquis ductus impediat, et quod quæ muros concernunt diffundantur, aut quia pontes aliqui sint per provinciam, aliave itinera, aut alia denique ejuscemodi existat occasio, prout improbe olim fuit in usu habitum, penitus ipsum provincia expellet, nec permittet ei ut vel jussionem ejusmodi insinuet, vel per hanc causam quidquam omnino lucri capiat. Nam si nobis visum fuerit ejusmodi inspectionem operum celebrari, sacra pragmatica forma usi ad eum qui hunc geret magistratum, communicato præterea de his cum throno tuo consilio, rem ipsam nos disponemus, ne cui facile ad ejus generis pecuniarum exactiones pateat aditus et accessus. Omnia quoque quæ audierit *improba*, prohibebit is qui hoc magistratu defungitur. Quod si vehementiore aliquo et asperiore opus erit, certiorem ea de re faciet tam excellentiam tuam, quam gloriosissimum præpositum, et alios celeberrimos magistratus, quibus ad talem rem conficiendam aliquid adest facultatis: nos denique ipsos, et nos illi, quid facto opus sit, explanabimus.

§. 1. Titulos (13) vero prædiis apponere per provinciam cui præsidet, continentes certorum hominum appellationem, excepto nomine majestatis Imperatoriæ aut Tamii, hoc est ærarii, in tantum prohibebit, ut patrimonium eorum, qui tale quid perpetrare moliantur, in publicum redigat, et (14) manus (15) abscindat eos imponentibus, si præsentes forte id ausi fuerint: si vero procuratores absentium, ingentibus illos tormentis subdet. Titulos certe quicunque tandem affigere ausi fuerint, sive præsentes, sive absentium procuratores, detractos protinus ad (16) capita eorum qui affixerunt, infringet: sciens fore, ut si id factum cognitum neglexerit, ipse bonorum suorum publicationem sentiat.

CAP. IX.

Juri dicundo cum summa animi intentione et cura incumbet, neque (ut hactenus) rusticanos (17) homines sinet injuriis opprimi. Neque amplius negotia nobis hic facessent Cappadoces, magno cum clamore supplicantes et lamentantes, sed ipse judicem se illis et disceptatorem præbebit. Nam si quem huc advenientem viderimus, qui non prius apud ipsum calamitates suas lamentando explicuerit, hunc nos denuo cum increpatione mittemus in provinciam, propterea quod relicto (18) magistratu provinciæ, continuo ad nos decurrit. Si vero cum eos qui injuriam intulerunt, convenirent, ipse comessationibus deditus et luxuria perditus, illorum se orationibus non accommodaverit, sed supplices plorare permiserit, hique ad nos cogantur decurrere, et maxime (19) si mulieres sint, nosque edocti fuerimus, quod hi quidem adierint, ille vero injuriam ultus non est, protinus negotium ut suspectum (20) habebimus, quasi propter lucrum, vel per gratiam, vel aliquorum obsequium factum, et nos ipsos illi prorsus opponemus, et cum triplicem magistratus functionem gerat, tripliciter quoque (21) illi resistetur, tam ipso jure, quam nobis, et legibus eum oppugnantibus.

§. 1. Quæ ipsum reveritum, memoria item repetentem præcepta nostra, quæ illi una cum codicillis magistratus dabimus, (appellabant autem ea majores Mandata (22) Principis) convenit omnia secundum legem no-

(1) Julianus *c.* 87.
(2) Julianus *ibid.*
(3) Subjugalium nomine jumenta intelliguntur.
(4) Præsides justa de causa apparitores suo officio possunt privare.
(5) Pœna scholaris et domestici proconsuli non obtemperantis.
(6) Constantinopoli, *Julianus.*
(7) Cursus publici cura ad præsides etiam pertinebat. addit et hoc Julianus de hoc proconsule Cappadociæ, veredorum dispositiones sub juris ejus districtione esse.
(8) Julianus, *ibid.*
(9) *d. l.* 1. §. 11. *ff. de offic. præf. urb.*
(10) *Nov.* 24. *c.* 3. *Nov.* 25. *c.* 4. §. 1. *l.* 7. §. 1. *ff. de offic. procons.*
(11) Ratiocinia, λογισμοί.
(12) Julianus *c.* 88.
(13) *Novell.* 28. *cap.* 5. §. 1. adde *tit. Cod. de his qui potent. nom. tit. etc. et, ut nemo privatus tit. etc. ut nemini liceat sine judicis autoritate*, Jul. *cap.* 49.
(14) Pœna privatos titulos rebus alienis adponentis.
(15) De manus abscissione alias dixi, vid. *Nov.* 17. *c.* 8. De pedis amputatione dixi *l.* 3. *C. de servis fugitivis.*
(16) *Nov.* 28. *c.* 5. *et* 29. *c.* 4.
(17) Rusticorum vita patrocinio præsidum indiget. adde *Authenticam*, *Agricultores. Cod. quæ res pignori.*
(18) Ordinario relicto, ad extraordinarium judicem ire non oportet.
(19) Mulierum causæ favorabiles.
(20) Si quis injuriam patitur a suo præside, præses præsumitur corruptus.
(21) Triplicem dignitatem obtinens, peccando triplices adversarios sortitur: jus, principem, et leges.
(22) De quibus vide *Nov.* 17.

stram agere utentem in cognoscendo æquitate (1), in rebus gerendis puritate, ubique colentem justitiam (2), qua nihil inter homines unquam extitit robustius aut pulchrius, quodve Deum et imperatorem placare conciliareque magis possit. Talis enim ipse cum sit, ita nostro quoque testimonio comprobatus: volumus ut solus omnia in provincia conficiat, neque causis audientiam alio quopiam præbente, neque nobis facile vel in eam venturis sententiam, ut alicui alii hasce delegemus, vel occasione cohibendarum violentiarum, seu quacunque alia de causa emissuris aliquos: ultra hoc, quod tametsi tale quiddam vel sacris nostris formis, vel ex magistratuum jussionibus hactenus factum est, omnibus id vacaturum sit modis, ipso totius provinciæ administrationem suscipiente, neque ulli omnino, ut accessum eo habeat, permittente.

CAP. X.

PORRO (3) autem hunc quoque magistratum, prout (4) proconsulum proprium est, inter (5) spectabiles ponimus, appellationesque (6) ab ipso transmissas, tuam excellentiam volumus una cum gloriosissimo quæstore sacri nostri palatii in forma et habitu consultationum disceptare. Si qua (7) vero alia in Cappadocia causa minor aureis quingentis per provocationem suspendatur, sive nostro sive alicujus magistratus jussu datus judex fuerit, qui tamen non sit spectabilis: huic spectabilis ipse proconsul in forma sacri consistorii et vice sacri auditorii accommodabit audientiam: siquidem et hoc illi jus addimus, decoramusque illi magistratum tam amplo privilegio, quantum nullus in hunc diem in Cappadocia obtinere visus est. Esto igitur justus et elato animo, et tam nos (8) quam legem præ oculis habeto: cognoscitoque, quod si strenue ista exequetur, longiore (9) tempore in hoc officio permanebit, et major ipsum alius forte magistratus excipiet. Cæterum si nostris jussionibus neglectis potentiores aliquos, non legem aut nos colat et vereretur: tum primo quoque tempore iis, quæ in ipsum collata fuerunt, excidet (10), tum de cætero inter condemnatos habebitur, indignus nostro visus judicio.

CAP. XI.

ADulteria (11) vero et raptus virginum, et immoderatas illicitasque (12), et augendæ rei suæ causa comparatas circumscriptiones, neque non homicidia, et si quid ejusmodi delictorum est, ita acerbe punito, ut (13) paucorum hominum supplicio omnes reliquos continue castiges, estoque secundum legem exquisitus delinquentium castigator, neque enim inhumanitas hoc, sed potius summa quædam humanitas est, cum multi paucorum animadversione salvantur. Quod si quem hoc nomine in crimen vocatum sustineat, qui vel cinguli, vel dignitatis, vel sacerdotii, vel ejusmodi alio prætextu speret ex illius se manibus ereptum iri: certo sciat, quod nostro judicio indignus videbitur. Nemo enim quacunque potentia sua fretus, quodcunque alienum prætendens patrocinium (14) in talibus delictis severitatem legis effugiet. Quin potius si quis talibus se patrociniis ausus fuerit immittere, similem cum delinquente pœnam, et ipse sustinebit: idem cum sit, ipsum aliquem delinquere, et eum qui talia peccavit et deliquit, velle de manu legis eripere (15).

§. 1. Subjicietur autem legi et descriptio (16), quæ significet, quid ipsum, eosve qui circa ipsum sunt, e publico capere: quid item vel occasione codicillorum dare, vel sacratissimæ Augustæ conjugis nostræ piæ domui inferre conveniat: trifariam videlicet inferendis iis *quinquaginta libris auri*, prout jam inde ab initio et in hunc usque diem obtinuit.

§. 2. Et subditis nostris (id quod sæpe diximus) pure utetur. quæ res summo a nobis studio habita effecit, ut magnas etiam opes despexerimus, quamquam in tot sumptibus et magnis bellis, per quæ Deus nobis dedit, ut non solum pacem ad finem deduxerimus, et Vandalos, Alanos (17), Mauritanos subegerimus, et totam Africam (18), insuper et Siciliam recuperaverimus: sed et bonam spem habeamus, quod Deus nobis annuet, ut et cæteras gentes (19) quas socordia sua Romani amiserunt, cum ad utriusque Oceani terminos tenerent, iterum ditioni nostræ adjungamus, quas nos divino freti auxilio, ad meliorem statum redigere properamus: neque quidquam detrectamus eorum quæ vel ad extremam pertingunt difficultatem: vigiliis simul, et inediis, cæterisque laboribus, jugiter pro subditis nostris, ultra quam humanæ naturæ modus patitur, utentes. Perleget etiam mandata nostra, quæ illi dabimus una cum codicillis magistratus, quemadmodum ante diximus. Et si quidem omnia secundum illa peregerit: et admirabilis futurus est, et undique dignum se nostro exhibebit imperio.

EPILOGUS.

† Hæc igitur omnia quæ per hanc exprimuntur legem cognoscens excellentia tua, et prædictas annonas hujus officii throno præbeto: et ita ipsum scito amplum effectum, ut collati modo in ipsum floris et dignitatis cupiditate, multi merito hunc consequi affectent (20).

(1) Æquitas et puritas judicem decet.
(2) De laude justitiæ dicam ad *Nov.* 69.
(3) Julianus *d. c.* 89.
(4) Proconsules omnes, spectabiles.
(5) Proconsul Cappadociæ spectabilis.
(6) Appellatur a proconsule Cappadociæ ad præfectum prætorio & quæstorem.
(7) Julianus *c.* 90.
(8) Objecta magistratuum præcipua.
(9) Spes optimi magistratus.
(10) Pœnæ judicis injusti.
(11) *l. ult. ff. de off. præsid.* Jul. *d. c.* 90.
(12) *l.* 6. *ff. de off. præsid.*
(13) Finis pœnarum.
(14) *d. l.* 6. §. 2. adde *tit. C. ne liceat potentiorib. patrocin.*
(15) Facit titulus *ff. ne quis eum, qui in jus vocabitur: Edictum Justiniani* 13. *c.* 10. *in fin.*
(16) Ἀπογραφή, notitia.
(17) Alanicus inde Justinianus.
(18) Africanum inde Justinianus se appellat in multis edictorum inscriptionibus.
(19) Inter quas erant Galliæ.
(20) Datum Cos. Belis. *Jul. hic.* id est, anno 535.

TIT. X.

DE DESCRIPTIONE (1) QUATUOR (2) PRÆSIDUM ARMENIÆ.

NOVELLA CONSTIT. XXXI.

Imper. Justin. August. Joanni glorissisimorum sacrorum per Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

PErperam effuseque (3) posita, si ad competentem perveniant ordinem, et belle disponantur: aliæ propemodum res apparent, speciosæ pro turpibus, ornatæ pro incultis, articulatæ distinctæque pro incompositis prius et confusis. Quod cum et in Armenia admissum deprehenderimus, putavimus et ipsam ad congruentiam quandam et unam harmoniam collocari debere: quo magis ex bene constituta ejus moderatione et competens illi robur addamus, et decentem imponamus ordinem.

CAP. I.

UNde quatuor (4) Armenias fecimus: Unam (5) quidem interiorem, cujus metropolis (6) piæ appellationis nostræ cognomine exornata est, prius Bazanis seu Leontopolis dicta, quam etiam proconsulatu honoravimus, cui magnificentissimus Vir Acatius præfuit, magistratu inter spectabiles relato, omnibusque illi traditis, quæ proconsulatum habere convenit. Nam et stola ipsum adornavimus *proconsulari, quæque ad istas res pertinent, ea ut habeat, constituimus*, et urbes (7) illi adsignavimus, Theodosiopolim, quam etiam prius habuit: Satalam, et Nicopolim. Colonia quoque ex prima (ut ante vocabatur) Armenia assumpta: item Trapezunte, et Cerasunte (8) ex Polemoniaco prius dicto Ponto: his partim a clarissimo provinciæ præside: partim a spectabili moderatore separatis: in septem omnino urbes, et quæcunque circa ipsas in proximo sunt loca, tota provincia redacta.

§. 1. Secundum (9) vero ordinem tenere jussimus eam Armeniam quæ ante prima dicebatur, in qua cæteras præcedit (10) Sebastea urbs, attributa illi, et Sebastopoli, quam prius quoque habuit, et insuper Commana (11) ex Polemoniaco prius Ponto dicto: et Zela ex Helenoponto: neque non Brisa: ut ea provincia quinque (12) contineatur urbibus, officio (13) quod Correctorium est, in pristina forma relicto, neque præside ejus majore aliquo nomine condecorato, sed ipso in eodem quod prius habuit, derelicto.

§. 2. Ad hæc tertiam (14) Armeniam instituimus, eam quæ prius secunda dicebatur, in qua principatum tenet Melitena (15) urbs antiqua, urbs insignis, in pulchro solo, clementique cœlo posita, neque multum distans a fluentis Euphratis fluvii. Hanc nos in præsentia et augendam, et ad formam spectabilium (16) traducendam putavimus. Præsidem quoque hujus comitem (17) Justinianeum nominandum, dandosque ipsi pro annonis solidos 700. ejus adsessori solidos 72. et cohorti ejus solidos 360. et ut omnia habeat quæ ejusmodi thronorum propria sunt. Et qui prius cohortales nominabantur, tum omnia faciant quæ etiam prius, et maxime circa publicam exactionem occupentur: tum ad Comitianorum appellationem transeant, perinde omnibus eis conservatis ac si cohortales existerent. Urbes (18) vero ei partim Arcam et Arabissum, partim Ariaratheam, et alteram Comanam (quam etiam Chrusam (19) appellant) et Cucusum subdidimus, quas et prius habebat et sex omnimodo consistens urbibus.

§. 3. Constituimus autem et quartam (20) Armeniam, quæ prius non in forma provinciæ continebatur, sed e gentibus erat et ex multis barbaricis colligebatur nominibus, Trophaena (21), Anzethena (22), Ophena (23), Asteanea (24), Balabithenaque dicta (25), et Satrapis subdita. Id vero nomen (26) magistratus neque Romanum, neque majorum nostrorum, sed ex altero imperio introductum fuit: exornavimus igitur et illam civili magistratu et forma, tam civili ibi magistratu instituto, quam Martyropolitanorum (27) illi urbe, et Citharizа (28) castro addito. Consistatque ipsa in forma ordinariorum magistratuum Consularis a nobis facta: ut cum quatuor sint Armeniæ, duo quidem magistratus existant spectabiles, nempe alter proconsul, alter comes: et pri-

(1) Περὶ τῆς διατυπώσεως τῶν τεσσάρων ἀρχόντων Ἀρμενίας. Scrimg. et 6. *Ecl.* 14. de Præsidibus Armeniæ, *Index Reginæ apud Cujac.* Quatuor Armeniæ qualibus sint decoratæ judicibus, Julian. *constit.* 39.

(2) Quatuor præsides Armeniæ hic constituuntur. Primæ dat proconsulem; secundæ Correctorem: tertiæ Comitem (de quo vide Julianum constit. 9.) quartæ Consularem. *Goth.* Ad hanc Novell. vid. Cujac. *lib.* 15. *c.* 29. Ans.

(3) Confusionis vituperium.

(4) Ex duabus Majore et Minore, *tit. C. de off. mag. mil.* 6. Plin. 8. 9.

(5) Prima Armenia.

(6) Armeniæ primæ et interioris metropolis olim Bazanis ac Leontopolis, hodie Justinianea.

(7) Urbes Armeniæ primæ interioris.

(8) Ammianus 22. et Cerasus, unde advexit hujusmodi poma Lucullus.

(9) Secunda Armenia.

(10) Sebastea, metropolis Armeniæ secundæ, dicitur et σεβάστη et σεβαστία Stephano *libro de urbibus.*

(11) Commana duplex: una, in Polemoniaco: alia, quæ et Chrusa dicitur. *Infr. hic.*

(12) Urbes secundæ Armeniæ.

(13) Καὶ τὴν ἀρχὴν, ἡγεμονικὴν ἔσαν καταλιπόντες. Scrimger.

Sensus est, Moderatorem Armeniæ secundæ, correctorem, ut olim, appellari.

(14) Tertia Armenia.

(15) Melitena, metropolis tertiæ Armeniæ.

(16) Comes tertiæ Armeniæ, inter spectabiles viros hic refertur.

(17) Comes Justinianeus Armeniæ tertiæ.

(18) Urbes tertiæ Armeniæ.

(19) Id est, auream.

(20) Quarta Armenia.

(21) Eustathius *in Dionys.* hanc divisionem Armeniarum Justino tribuit. vid. Cujac. 15. *obs.* 29.

(22) Anzilena, *l. ult. Cod. de off. magist. milit.*

(23) Sophena, *dict. l. ult.*

(24) Astyanea, *dict. l. ult.*

(25) Belabitena, *dict. l. ult.*

(26) Satrapiæ scil. Vox *Satrapa*, neque Romana, neque Græca, sed Persica. *Hesychius.* Hinc Herodot. 5. refert, Darium divisisse regnum suum in 20. Satrapias et *lib.* 1. ἀρχὴν Babyloniσατραπηίην vocari tradit, et Suidas *libro* 11. scribit, Satrapam Armeniæ quotannis 20000. pullorum misisse ad regem Persarum. Hac voce Terentius usus est *Heautontim. act.* 3. *scen.* 1. *Satrapes si fiet, sufferre amator nunquam ejus sumtus queat.*

(27) De qua vide *d. l. ult.*

(28) Τὸ Κιθαρίζον, *Scrim.* locus qui Kitharizon appellatur, Ju

mæ quidem Armeniæ proconsul, tertiæ comes præeat: secundæ vero et quartæ ordinarii (1). Et quia summo a nobis studio cautum est, ut appellationes intra quingentorum solidorum quantitatem non ad hanc almam deferantur urbem, sed ad proximos spectabiles magistratus: propterea disponimus, ut appellationes quæ quidem ex secunda Armenia procedunt, hoc est, in qua Sebastea urbs est, hæ ad Armeniæ primæ præsidem, hoc est, proconsulem, deferantur: quæ vero ex quarta moventur Armenia, hæ intra dictam quantitatem ad tertiæ Armeniæ *comitem*: *qui nempe Melitenæ residet*, deveniant.

C A P. II.

HIs ita a nobis ordinatis, insuper illud etiam determinare justum putamus, ut *Primæ Armeniæ* talis vir præficiatur, qui pro amplitudine sua, et spectatissimo jam erga nos ministerio, magistratus hujus tam juramento, quam excellenti majestate dignus sit. At cum Thomam magnificentissimum virum aliquot jam in Armeniorum regione officiis defunctum, et alioqui frugi hominem esse, et nobis *absque* (2) *fuco* semper inserviisse, et modo quoque inservire deprehenderimus, promovemus ipsum ad hujus officii administrationem, ut non solum prædicta a nobis forma ad tempus huic provinciæ præsideat, sed etiam aliis provideat, quæcunque ei vel per sacra commonitoria commisimus, sive in provincia quam ei tradidimus, sive in aliis: quod inquam fecimus, sacris ad ipsum compositis commonitoriis de *multis* et diversis actibus quos ipsum et in aliis regionibus ad effectum deducere æquum est.

§. 1. Quæ vero ad sacerdotia (3) spectant, ea (ut sæpe diximus) volumus in pristina manere forma, negotio ipso neque circa jus metropoliticum, neque circa ordinationes vel mutationem vel novationem suscipiente: sed prius ordinatis nunc quoque ex ordinatione auctoritatem obtinentibus, et prioribus item metropolitanis in suo permanentibus ordine: ut quantum ad ipsa nihil penitus innovetur.

C A P. III.

ILlud sane in confesso est, ex quo *tertiæ Armeniæ* Comitem non tantum civilem, sed etiam militarem magistratum fecimus: necesse habere etiam milites qui in ea stationes agunt, ut huic suppositi sint: licentia illi præbita, ut (quemadmodum militaribus permittitur magistratibus) et nomine quemque suo evocet, et inquirat, et de ipsorum annonis dispiciat, et supplicio eos persequatur, si quando injuste egerint: neque committat ut milites in subditos nostros injurii sint. Quod si quid flagitiosius perpetrent, ad instar criminalium causarum audientiam præbeat, tametsi milites existant, omnia denique agat, quæcunque militaribus attributa sunt magistratibus. Et quemadmodum comiti Isauriæ (4) et Pacatianæ Phrygiæ (5), et insuper Lycaoniæ (6), Pisidiæ (7), ac Thraciæ (8), prætoribus militares etiam copias subdidimus: ut æque et ipse non solum ad res civiles cohortem, sed etiam in copias militum potestatem habeat et imperium, et cum summa auctoritate et amplitudine tam militibus quam paganis facienda præcipiat, omnia agens quasi uno aliquo officio existente. Inque unam hanc rem providentiam conferat, ne quid per provinciam admittatur flagitii, sed et ut admissum competenter coerceat. Neque hanc illi potestatem in ulla omnino persona, quæ in provincia sit, detrahimus, sive paganica sive militaris, sive tamiaca sit: sub æquabili enim et perpetua pace nostros tueri subditos volumus, non pro diversitate personarum inducentes legum contemptum.

E P I L O G U S.

Quæ igitur nobis placuerunt, ea secundum descriptionem quatuor Armeniarum, et maxime tertiæ, cujus occasione præsentem sacram legem tulimus, jam inde in omne reliquum tempus excellentia tua custodire studeto: omnibus quæ singulis annis dari jussimus, per particulares descriptiones thronorum tuorum conficiendis (9).

T I T. XI.

NE (10) QUIS (11) MUTUUM DANS AGRICOLÆ, TERRAM EJUS TENEAT, ITEM QUAM MAGNAS USURAS CREDITORES AB AGRICOLIS DEBEANT PERCIPERE.

Novella Constit. XXXII.

Imperator Justinianus Augustus Agerochio (12) *clarissimo præsidi Æmi* (13) *montis Thraciæ.*

P R Æ F A T I O.

REm duram, et quæ omnem longe impietatem et avaritiam superat, communi lege quasi medicina quadam curare nobis visum est, quæ non in præsenti tantum necessitate, sed per omne deinceps ævum suo in repub. munere defungi queat: comperimus enim nonnullos in provincia, cui præsides, non dubitasse captato ad hoc de industria sterilitatis frumentariæ tempore, sub modica admodum mensura frugum mutui cum aliquibus contractum celebrare, et ex eo universam illorum terram ad se recipere: ut plerique ea occasione rusticorum diffugerint, plerique etiam fame (14) perierint, et tetra

(1) Ορδινκρίυς καθεςάναι, sensus est, Primæ Armeniæ Proconsulem, tertiæ Comitem spectabiles esse: secundæ correctorem, quartæ consularem ordinarios esse, id est, clarissimos esse. Tres sunt gradus ordinis senatorii, clarissimi, spectabiles, illustres. Ordinaria dignitas est minor scil. clarissimatus, dixi ad *Nov.* 20. *c.* 2. Sic ordinarius miles Festo est manipularis, is enim est infimus militiæ gradus, *l.* 1. *C. ad l. Jul. repet.* Vopiscus *in Bonoso.* Militavit primum inter ordinarios equites.

(2) Γνησίως.

(3) Innovationi provinciarum persæpe non adstringuntur Ecclesiæ. Hinc quoque deprehendimus hodie, non eandem metropolim esse episcopis et provinciarum præsidibus: et Ecclesiam aliam divisionem provinciarum observare: aliam rempub.

(4) *Novell.* 27.

(5) *Novell.* 8. *cap.* 2.

(6) *Novell.* 25.

(7) *Novell.* 24.

(8) *Novell.* 26.

(9) Dat. 15. Kal. April. Cons. Belis. *Julian.* i. e. anno 536.

(10) Pertinet hæc constitutio ad agricolas Thraciæ, sequens 33. ad Illyrici. *Goth.* Ad hanc et seqq. duas vide Rittershus. *part.* 3. *cap.* 10. Caspar. Roderic. *de reditibus* 1. *quæst.* 13. *num.* 49. putat hos non fuisse in usu, vel quod non diu usitatæ fuerint, post obitum Justiniani afflicto undique Imperio. *Ans.*

(11) De his qui pecuniam credunt agricolis. *Index Reginæ apud Cujac.* Porro integra hæc constitutio refertur apud Julianum *in fine.*

(12) Agerochii vox tria significat, ἔνδοξον, ἀρτοξήτην τε, τὸν ὑβριςὴν, σὺν τέτοις *Tzetzes.* adde *Hesych.* in Αγέρωχοι.

(13) Αἱμιμόντε. Scrimg.

(14) Mortis gravissimum genus, fame perire. Ammian. 17. Tiberius Druso adeo subduxit alimenta, ut tomentum ex culcitra tentaverit mandere. Suet. *in Tiber.* 55. De fame ejusque supplicio vide Petr. Gregor. 3. *syntagm.* 23.

quædam lues ac contagio exorta sit, in nullo pene barbarica incursione inferior.

CAP. I.

SAncimus (1) igitur, ut quicunque agricolis quantamcunque mensuram quorumcunque aridorum fructuum crediderint, si ab his receperint, citra ullam exceptionem hæc illis restituant, nemine prorsus audente per causam prædictorum mutuorum, sive scriptura interveniente, sive sine scripto celebrata sint, terram (2) penes se detinere, octavam (3) duntaxat modii partem in singulos modios (4) per integrum annum usurarum nomine ferentes, si fruges mutuo datæ erunt: si vero pecunia numerata, in singulos (5) solidos singulas annuas (6) siliquas. Cæterum de reliquo contenti creditores octava modii parte in singulos modios per annum, aut quantumcunque maneat, pro portione crediti, aut siliqua: omnino restituant, sive terram, sive aliud quiddam, boves forte aut oves, aut mancipia, pignori ceperint. Atque hæc lex omnibus humanitatis et pietatis de se specimen præbeat, et tam egenorum necessitati medeatur, quam creditoribus nonnihil afferat solatii.

EPILOGUS.

† Quæ itaque nobis placuerunt, ea claritas tua effectui finique tradere studeto, scituro creditore, quod si hæc contra facere aliquid ausit, exactione cadet; et qui mutuum accepit, quive injuriam pertulit, ex eo solatium habebit, quod tum ipse a facessendo negotio liberatus sit, tum creditorem in rebus suis jacturam pati videat. Dat. 15. Kal. Jul. *Constantinop.* BELIS. V. C. CONS. *

TIT. XII.

DE HIS QUI MUTUUM DANT AGRICOLIS (7).

NOVELLA CONSTIT. XXXIII.

Imp. Justinianus Augustus Dominico Præfecto prætorio per Illyricum.

PRopter avaritiam creditorum qui angustia temporum abutentes, terrulas infelicium agrestium sibi adquirunt, pro pauco frumento omnem illorum substantiam retinentes, legem posuimus, quam primo quidem in Thraciam, et in omnes ejus provincias, in præsenti autem et in Illyricanas provincias direximus. Cujus exemplum subdi etiam præsenti legi præcepimus, ut non solummodo privati homines putent legem contra se esse propositam, sed etiam milites altiore nitentes fastigio, legem contra se esse prolatam existiment. Ut ergo et tua magnitudo sciat, quod communis hæc lex posita est, et provincialibus et militibus, et omni cingulo, nulla excusatione cuiquam competente, ideo ad tuam sublimitatem præsentem legem destinavimus, scituris militibus, qui præsenti legi non esse obediendum existimant, quod cingulo denudati inter privatos habebuntur, pœnis quas in anteriori lege posuimus, prius nihilominus subjugandi.

TIT. XIII.

NE (8) QUIS QUOD AGRICOLÆ MUTUAM PECUNIAM DEDIT, ILLIUS TERRAM DETINEAT, ET QUEM USURARUM MODUM CREDITORES ACCIPERE DEBENT AB AGRICOLIS.

NOVELLA CONSTIT. XXXIV.

Idem August. Agerochio clariss. præsidi Æmi montis in Thracia.

PRÆFATIO.

REm duram atque inhumanam, et quæ ultra omnem impietatem et avaritiam sit, perspeximus lege saluberrima sanare, et communem omnibus deponere medicinam, non tantum in præsentis necessitatis tempore, sed etiam in omni ævo futuro. Venit enim ad nostras aures, quosdam in (9) ea ipsa provincia quam tu administras, avare temporum necessitate captata, fœneratorios fecisse contractus, et paucam mensuram dantes, terrulas eorum abstraxisse, et ex hac causa quosdam colonorum fugæ latebras petiisse, alios fame esse necatos, et tristissimam pestem homines invasisse, incursione barbarica non minorem.

CAP. I.

SAncimus itaque omnes hujusmodi creditores, quantumcunque vel tritici vel hordei, vel in alia specie quæ in fructibus aridis (10) est, dederint: hoc reddito, in præsenti cum parte modii octava per singulos modios

(1) Duo hic constituuntur favore argentariorum: unum de antichresi, de qua vide Cujac. 3. *obs.* 35. alterum de usuris.

(2) Nemo ea lege ab agricolis fundum pignori potest capere, ut fructus omnes percipiat usurarum vice, quoad sors oblata vel soluta sit: atque ita ut fructus non imputentur in sortem.

(3) Id est, sextarios duos. Modius enim 16. sextarios continet: et ita licet octavam sortis a rusticis stipulari rerum aridarum et liquidarum nomine, trientes usuras, seu 24. sortis partem. Ea disparitate permotus Molinæus putat hic legendum, non ὀγδόην μοῖραν sed εἰκοστὴν καὶ τετάρτην μοῖραν, eo sensu, Non licere exigi ab agricolis ultra tertiam partem octavæ, sive ultra vicesimam quartam partem sortis annuatim, *quæst.* 1. *de usur. num.* 66. 67. 68. quod Contio 2. *lect.* 2. et Cujacio displicet, 3. *observ.* 35. Causam differentiæ reddit, quod pecuniam sit eadem semper potestas: cæterarum vero rerum pretia incerta et mutabilia, ideoque accessiones frumenti crediti nonnunquam excedere legitimæ usuræ rationem, nonnunquam, excedi. Quin, legem 1. *C. Theod. de usur.* pro pecunia centesimas usuras videri permittere: pro cæteris rebus in duos modios modium tertium, quæ usura quatuor centesimas efficit.

(4) Hæc est usura centesima, ut vult Cujacius, utque etiam constat ex *Novell.* 136. vide *l.* 26. *C. de usur.*

(5) Ea est usura triens, ut constat ex Leone *Nov.* 83. et Amiano *l.* 2. *C. Theod. de usur.* Ut enim centesima est, cum in singulos aureos stipulamur tres siliquas, id est, octavam partem solidi, ita centesima, cum in centenos stipulamur duodenos et semissem.

(6) Ενιαύσιον κεράτιον ἕν. *Scrimg.* annuam siliquam unam.

(7) Illyricanis scil. adde *Nov.* 32. *supr. et Novell.* 34. *infr. hic.*

(8) Hæc constitutio exemplum est Latinum *Novell.* 32. *supr. hic.* Goth. De Usuris Rusticanis et ad hanc *Novell.* vide Hottoman. *lib.* 2. *obs. cap.* 9. Ans.

(9) In Mysia secunda, et in provincia, quam tu administras etc. Cujac. hic ita legendum esse monet.

(10) Aridi fructus, quibus opponuntur liquidi, dixi ad *l. ult. ff. de jur. fisc. l. ult. Cod. de servit. et aqua. l.* 12. *l.* 23. *C. de usur.* Græci fructus aridos ξηροὺς καρποὺς, inde ξηροφαγίαι Tertull. adversus Psychicos: Arguunt nos quod xerophagias observemus, siccantes cibum ab omni carne et omni jurulentia et viridioribus quibusque pomis, ne quid vinositatis vel edamus vel potemus, lavari quoque abstinentiam congruentem arido victui.

in unoquoque anno præstanda terrulas colonis restituere : nemine penitus eorum audente terrulas detinere sub occasione fœneraticiæ cautionis, sive in scriptis, sive sine scriptis credita sint contracta. Sin autem pecunias dedit, nihil amplius quam siliquam unam pro singulo solido annuam præstare. Et hanc saluberrimam legem in omnes extendimus, in præsenti quidem tempore initium accipientem, in omne autem ævum modis omnibus observandam, ut si quando fuerit vel triticum, vel hordeum fœneratum, vel alii aridi fructus, creditores tam quod dederunt accipientes, quam pro usuris octavam modii partem annuam pro singulis modiis, vel siliquam pro singulo solido, secundum hunc modum in quantum fœnus permanserit, percipientes, sive terrulas sive aliud in pignus acceperunt, boves forte, vel pecora, vel mancipia : hæc modis omnibus reddant, et hæc lex communis omnibus sit, humanitate et pietate gaudens, neque non omnibus egenis consulens, et creditoribus mediocre solatium afferens.

EPILOGUS.

✝ Hæc igitur, quæ a nobis statuta sunt, claritas tua in omni provincia, quæ tuo moderamine gubernatur, observare festinet. Scituris omnibus creditoribus, quod si aliquid præter hoc commiserint : exactione cadent : et cui fœnus ablatum est, hoc habebit solatium, ut ipse quidem securus degat, avarum autem creditorem videat in suis pecuniis patientem jacturam.

TIT. XIV.

DE (1) ADJUTORIBUS (2) QUÆSTORIS (3).

NOVELLA CONSTIT. XXXV.

Hæc prorsus deest in Græc. justam autem epitomen inveni in Novellis Juliani, quam hic adscripsi.

VIginti sex (4) adjutoribus Quæstoris, quos boethos dicunt Quæstoris, liceat in suo loco alios substituere, idoneos tamen, et quos pro tempore Quæstor elegerit, propositis sacris evangeliis. Hi (5) autem qui fiunt in locum eorum qui suo loco ceciderunt, centum solidis præstitis (6) fiant. Istorum autem trium graduum viri, id est, scrinii memoriæ, et duorum qui proximi futuri sunt, quamvis non ex viginti sex adjutoribus, tamen licentiam habeant surrogare in locum suum. Habeant igitur jus vendendi (7) militiam suam, et non ultra (8) centum solidos, dummodo et is qui subrogatur, electione Quæstoris fiat. Prærogativas autem constitutio dat Theodosio, et Epicteto, et Quirillo, et Sabbatio, et Perigeno. Illo videlicet observando, ut si quis ex viginti sex adjutoribus defunctus fuerit, ab herede ejus centum solidi dentur, et electione Quæstoris militent. Sin autem liberi sint defuncti, idem juris habeant, quamvis heredes parenti suo non exstiterint (9). Dat. C. BELIS.

TIT. XV.

DE SUCCESSORIBUS EORUM QUI IN AFRICA DEGUNT.

NOVELLA CONSTIT. XXXVI.

OMne infinitum, etc. Ut Afri ea quæ Vandalorum temporibus vel ipsis, vel propriis parentibus, vel avis utriusque sexus, vel ex transverso cognatis usque ad (10) tertium gradum erepta sunt : intra quinque annorum spatium vindicent, nisi (11) legitimis excludantur præscriptionibus. 2. Ut ad comprobandum genus ambæ (12) partes probationes proferant. 3. Ut omnes Afri (13) Romanis legibus subditi sint.

TIT. XVI.

DE ECCLESIIS CONSTITUTIS IN AFRICA.

NOVELLA CONSTIT. XXXVII.

VEnerabilem ecclesiam etc. Ab Arianis ablata capiunto, sibique habento ecclesiæ Africæ : ut tamen publicas pro illis pensiones (14) conferant, ab iisdem acceptis immobilibus a nemine lædendis. Hæreticus non (15) baptizato, ad (16) rempubl. non accedito, catechumenum (17) non circumcidito (18). Nulla omnino hæresis domum (19) aut locum orationis habeto. Carthaginiensis (20) Ecclesia privilegia obtineto, quæ in universum de omnibus (21) dicta sunt Ecclesiis in Codice. Qui ad Carthaginiensem Ecclesiam confugerit, is impunitatem habeto, nisi (22) homicidium, aut raptum virginis, aut

(1) Exstat hæc constitutio plenior apud Julianum.
(2) Vide constitutionem Juliani 26.
(3) Quæstor hodie Cancellarius.
(4) *l.* 13. *l. ult. Cod. de prox. sacr. scrin.* Ex scrinio sc. memoriæ 12. ex scrinio epistolarum 7. ex scrinio libellorum 7.
(5) Id est, successores.
(6) Pro introitu sc. vid. *l. ult. C. de pignorib.*
(7) Militiæ transferuntur in heredes sub certa pretii definitione, *d. l. ult.*
(8) Pretium militiæ centum aurei.
(9) Quid si heredes non sint idonei militiæ? subrogandi sunt alii in locum defuncti, et superior summa heredibus defuncti præstanda, *l.* 30. *C. de inoff. test. l.* 7. *l.* 11. *C. de prox. sacr. scrin.* quæ præstatio dicitur scholæ placitum, *l. ult. Cod. de pignorib.* et casus militiæ, *Nov.* 53. *cap.* 5. *et* 97. *cap.* 4.
(10) Erepta a Vandalis (dic idem in aliis hostibus) veterum possessorum heredes usque ad tertium gradum vindicare poterunt : intra quinquennium tamen ab hac constitutione : non tamen adversus eos, qui bona jam 30. annis præscripserunt. Hac æquitate possumus hodie uti, recuperatis urbibus aut provinciis ex hostium manu. *Goth.* Vide *l.* 1. *C. de offic. præf. præt. Afric.* et Ritterhus. *part.* 14. *cap.* 3. Ans.
(11) Hoc fuit etiam constitutum pulsis Italia Gothis. vid. *pragmaticam sanctionem Justiniani c.* 5. *et* 2. *et* 6. *Infr.*
(12) *l.* 1. *ff. de prob.*
(13) Idem adversus Gothos statutum, *d. pragmatica c.* 11.
(14) Ecclesiæ non fuerunt immunes a publicis collationibus. vid. *l.* 7. *l.* 11. *C. de sacr. Eccl.*
(15) *l.* 14. *C. de hæret*
(16) Vide *l.* 15. *C. de episc. aud. l. ult. C. de postulando : l.* 9. *C. de divers. off.*
(17) Catechumenus leviter initiatus Christo. κατηχούμενοι, νεοκατηχοι Clemens γαλακτοφάγους, Paulus νηπίους πίστεως vocat. adde 1. *Cor.* 3. vid. *Nov. Leon.* 55.
(18) Vide quæ dixi ad *l.* 11. *ff. ad l. Corn. de sicar.*
(19) *l.* 3. *C. de hæret.*
(20) Vide *Nov.* 131. *cap.* 4.
(21) *l.* 12. *C. de sacros. eccles.* Thessalonicensi, *l.* 8. Constantinopolitana, *l.* 17. *l.* 24. *Cod. de sacrosanct. eccles.* Romana, *l.* 8. *C. de summa trinitate.* An etiam ratione patriarchæ? vide *Nov.* 131. *c.* 4. *Infr.*
(22) Vide quæ notavi ad *l.* 5. §. 4. *C. de his qui ad Eccles.* hinc constat, non servari jus asyli homicidis, raptoribus, et similibus personis.

vim in Christianum admiserit. Ecclesiis Africæ ab aliquo pro sua ipsius salute oblata, a nemine prorsus auferuntur. Hoc ipse generaliter de omnibus Ecclesiis accipito.

TIT. XVII.

DE DECURIONIBUS (1) ET FILIIS EORUM.

Novella Constit. XXXVIII.

Imperator Justin. August. Joanni P. P. per Orientem.

PRÆFATIO.

Qui rempublicam olim nobis disposuerunt, existimaverunt oportere secundum regiæ (2) urbis instar adunare in unaquaque civitate nobiles viros, et unicuique (3) Senatus dare curiam, per quam debuissent agi, quæ (4) publica sunt, atque omnia fieri secundum ordinem. Sic itaque res floruit, sic fuit clara, ut magnæ et populosæ domus curialium essent, multitudine quidem existente curialium, quod autem functionum videbatur esse onus, nulli omnino intolerabile existebat. Nam quod in multitudinem dividitur, onus insensibile propemodum facit eis, qui hoc sustinent. Quando autem per (5) partes quidem cœperunt se eximere albo Curiæ, et occasiones invenire per quas liberi (6) his efficerentur, sic paulatim diminutæ sunt curiæ innumeris excogitatis occasionibus, per quæ potuissent specialia quidem bene habere, communia autem et publica diminui. Propterea ad paucos viros redactæ functiones, et illis facultates commoverunt, et civitates ita diminutæ sunt, ut sub istos perditos conductores, quos *Vindices* (7) vocant, redacta curia, contigerit respublica, plena quidem defectibus, plena vero omni injustitia fieret.

§. 1. Hæc nos sæpe perscrutantes æstimavimus oportere medelam rei adhibere, et quantum (8) nos in hoc laboramus, tantum omnem adinvenerunt curiales artem adversus ea quæ recte justeque sancita sunt, et contra fiscum. Dum enim vidissent compelli se omnimodo curiæ servare (9) quartam partem, et hoc vix per nostras leges impositum, cœperunt discerpere proprias facultates, quatenus minus idonei deficerent, et non quartam portionem, sed omnem continuo paupertatem (10) suam curiæ derelinquerent. Denique quoniam ipsis corporibus fraudare curiam voluerunt, rem omnium impiam adinvenerunt, a (11) nuptiis legitimis abstinentes, ut eligerent magis sine filiis, quam sub lege deficere, aut generi suo vel curiæ inutiles (12) apparere. Et rursus egerunt dudum poni legem, quæ præter decretum jubebat eis donare (13) propria, cum quandam venditionem cum decreto fieri ad eam lex volebat, sed hæc ipsa erat mirabilis (14) quæ solam venditionem subjiciebat adjectioni decreti et aliis exinde necessitatibus, alia vero omnia derelinquebat eis agere, secundum quem voluissent modum: hac transtulerunt curialium facultates ad alias et alias personas nihil exinde habente curia. Denique si quis dinumerat nostræ reipubl. curias, attenuatas inveniet virorum, neque alias quidem, neque rerum copias habentes, aut paucorum forsan hominum, rerum autem nihil penitus.

§. 2. Igitur olim per partes nos protulimus sanctiones (15), volentes et venditiones et donationes simplices (16) et omnem actum alienationem habentem immobilium curialium rerum, subjacere decreto, cum observatione facta quæ in illa lege posita est. Deinde post hæc quia sub falsas (17) causas faciebant donationes, et hoc omnino abrogavimus, donationem simplicem (18) facere curialem in quacunque persona, excepimus autem competenter ante nuptias donationes, eo quod neque (19) donationes omnino sunt, sed contractus species in eis inserta est, et filiorum procreandorum copiam introducunt, quod nobis et maxime in curialibus studii est, post hæc conspicientes de hoc ipso multas circumscriptiones fieri, legem conscripsimus, omnino debere curiam sive cum corpore, sive sine ipso, omnino tres (20) uncias habere, et non minus licere cuidam relinquere curiæ, neque circumscribere, neque diminuere eas sub ullo modo, sive (21) filius sit, qui in curia est, sive ipsa suscepit tres uncias curia.

§. 3. Et non usque ad hoc stetimus, sed et fœminas in propria institutione dare quandam partem sanximus, quatenus per nullam occasionem diminueretur curiæ (sicut prædiximus) quarta pars totius substantiæ curialis. Sed et multas istas et diffusas munificentias abrogavimus non concedentes liberari aliter curia, nisi per (22) maximarum dignitatum acceptionem, patriciatus, aut consulatus, aut præfecturæ, sive civilis, sive militaris: præfecturas autem esse et eas quæ principatum agunt exercitus, lex novit (23) itaque si quis præfecturæ dignitatem administraverit, in ipso actu constitutus, et sive administrans eam, sive principatum agens exercitus, curiali

(1) Dixi ad *L.* 50. *D.* 2. De decurionibus et eorum filiis, Jul. *hic const.* 35. περὶ βουλευτῶν ὥστε ἐννεαούγκιον καταλιμπάνειν τοῖς ἑαυτῶν βουλευταῖς παισί. id est, de decurionibus, ut filiis suis decurionibus dodrantem (id est, 9. uncias) relinquant.

(2) In urbibus regiis Senatores sunt.

(3) Decuriones, Senatores minorum civitatum.

(4) Nota quæ olim gererentur per decuriones.

(5) Id est, temporis progressu.

(6) Id est, immunes, certæ namque dignitates excusant a decurionatu: qua de re vide *l. ult. Cod. de decur. Nov.* 20. 81.

(7) *Nov.* 128. c. 5.

(8) Calumniantium hæ sunt iniquitates, quarum meminit Justinianus *proœmio Institutionum.*

(9) Decuriones olim cogebantur ab intestato curiæ relinquere quartam partem bonorum, quod ut eluderent vivi, bona pene omnia dilapidabant: e contrario ut specie tenus legi satisfacere viderentur, quicquid ex suis bonis supererat, Curiæ relinquebant.

(10) Paupertatem suam relinquere, id est, bona exiqua: vide *l.* 78. §. 12. *ff. ad SC. Treb.*

(11) Cœlibes non sic admittebantur ad decurionatum ut conjuges.

(12) Legendum videtur, *Utiles.*

(13) Sensus est: Olim decuriones poterant donare sua prædia sine decreto: non etiam vendere, *l.* 3. *C. de præd. decur.*

(14) Permittit enim donationem, vetat venditionem, sed tamen id admissum fuit, quia faciliores sumus ad vendendum, quam donandum.

(15) *l.* 4. *Cod. de præd. decur.* intelligit, quæ tamen illo titulo deest.

(16) Id est, mera Donatio propter nuptias et dos, non sunt donationes simplices: permittuntur enim constante matrimonio, *l. ult. C. de sec. nupt.* Simplici donationi non inest contractus: propter nuptias inest.

(17) In fraudem legum scil.

(18) Decurio immobilia donare non potest, nisi propter nuptias vel dotis causa.

(19) Donatio, propter nuptias, est contractus.

(20) Decurio tres uncias olim cogebatur curiæ relinquere.

(21) Et ita abrogatur *l.* 2. *Cod. quando et quib. quarta pars.*

(22) Dignitates quædam liberant a Curia, *ut hic.* adde *l. ult. Cod. de decur.*

(23) Ὁ νόμος ἐπίσταται, id est, scit: *ut in l.* 98. *in fin. ff. de solutionibus.*

iste liberatur a conditione secundum nostram legem aliis omnibus exceptionibus abrogatis. Nam quæ propter solum honorem (1) dantur tales dignitates, (præfectorias dicimus, idem autem est dicere et magistro militatus) non eximere curiæ albo eos qui hæc meruerunt, sancimus. Hæc itaque in anterioribus a nobis sancita sunt, cum aliis multis quæ licebit ex ipsis olim positis legibus advertere, absolvimus autem et quosdam a curiæ conditione diversas his pragmaticas concedentes leges, quas omnes firmas esse volumus, et præsentem sanctionem ab undecima indictione nuper delapsa inchoare, ex qua nobis in consilio venit hæc lex.

§. 4. Quoniam autem vidimus quosdam sic adversos esse contra proprias patrias, ut eligant potius aliis suas relinquere substantias, et vix quartam partem curiæ: et hoc per nostram legem existimavimus oportere, ubi filii desunt, hanc partem augere.

C A P. I.

SI (2) igitur post hanc nostram legem defunctus fuerit curialis filios non habens neque masculos neque fœminas, iste propriam substantiam curiæ derelinquat, quartam vero quibus voluerit, erit namque ei pro (3) filio forsan uno vel pro plurimis tota curia, id est et totius civitatis plenitudo in filiorum modo existens, et fama bona perpetua, et immortalis memoria, et fructus tantus quantus nequaquam a filiis esset. Quod si quis legitimos filios non habuerit, naturales (4) autem ei fuerint, liceat cum onere curiæ scribere sibi hos heredes, et scriptura pro omni datione sit, et non indigeat antiquarum legum aut aliis adjectionibus, neque dum adhuc superstes est datione, sed mox scripti, si quidem liberi fuerint, curiales et heredes efficiantur, et habeant ipsi novem uncias substantiæ, secundum quod pater eis diviserit. quod si omnia eis relinquere voluerit, adhuc melius faciet, verumtamen usque ad novem uncias modis omnibus eis relinquat, cognoscens quia vel si reliquerit minus, a lege eis omnino usque ad novem uncias supplenda (5) erit substantia: illi vero si quidem desideraverint, [substantiam accipere] et curiales efficiantur: quod si quidam voluerint, quidam autem recusaverint, ad eos qui elegerint, recusantium veniant (6) partes. quod si omnes recusaverint, tunc tanquam si nullus filius sit, taliter ad curiam veniant omnes novem unciæ.

C A P. II.

QUod si ille quidem tacuerit (7), filiorum autem legitimorum ei procreatio non fuerit: tunc quarta pars (8) ad heredes, qui (9) sine scriptura sunt, veniant: naturales autem filii, si voluerint se offerre curiæ, recipiantur, secundum quod voluerint, sive omnes sive quidam ex eis, modis omnibus novem unciis substantiæ ad eum qui curiæ se dedit, devolutis. Quod si ex ancilla (10) ei progeniti fuerint, deinde ipse eos manumiserit, aut dum superest (11), aut in testamento, et obtulerit eos, et isti suscipiantur et sint curiales, secundum quod testator voluerit, aut secundum quod desiderium eorum fecerit, dantium se curiæ, accepturi, secundum quod dictum est, novem uncias. Ubique enim volumus sive testatus fuerit, sive intestatus decesserit, eos qui ad curiam venerunt, novem (12) uncias accipere, quod si manumiserit quidem tantummodo, non tamen obtulerit, illi autem etiam taliter voluerunt, aut unus aut quidam ex eis ad curiam venire, et tunc novem unciæ ei vel eis, qui in curia sunt, secundum virilem partem dentur. Quod si nullus naturalium voluerit, aut datus non fuerit, tunc (13) novem uncias curia percipiat.

C A P. III.

QUod si legitimorum filiorum fuerit pater, tunc res decernenda est, utrum tantummodo masculi aut tantummodo fœminæ, aut certe permixti sexus sint, quatenus lex undique perfectionem habeat et curiæ utilitatem. Si (14) ergo masculi ei tantummodo fuerint filii, vel forsan nepotes masculi ex prædefuncto filio, novem (15) uncias in omnes filios sicut (16) voluerit dividat, sic tamen ut in nullo diminuatur lex quæ de inofficiosis legitur testamentis, nisi (17) forte ingratitudinis modus hoc fecerit: neque enim quæ in his positæ sunt leges omnino destruimus, illo omnimodo custodito, ut novem unciæ inter non ingratos filios dividantur, et secundum hoc unusquisque subeat curiæ paternæ functionem, secundum quod eis pater diviserit substantiam, tribus unciis tantummodo paternæ derelictis voluntati, ubi eas pervenire voluerit sive ad filios sive ad alium.

C A P. IV.

QUod si omnes fœminæ nuptæ fuerint, siquidem ejusdem civitatis (18) curialibus nuptæ fuerint, licentia erit patri, si quidem nuptæ fuerint (sicut dictum est) curialibus, dividere inter eas omnem substantiam, aut certe novem uncias secundum quod voluerit, respiciens et hic legem quæ de successionibus sine scriptura disposuit. Quod si quædam ex eis nuptæ sunt curialibus, quædam (19)

(1) Honorariæ dignitates (quasi fictæ) non liberant a Curia.

(2) Curialis moriens sine liberis legitimis, novem uncias curiæ cogitur relinquere: tres vero reliquas uncias, cui voluerit donare potest.

(3) Curiali sine liberis mortuo, Curia filii loco est.

(4) Puta ex concubinatu. Jul. *hic.* Decurio liberis naturalibus non extantibus legitimis) dodrantem potest relinquere, qui alias parente non decurione non perciperent, nisi sextantem. *Novell.* 18.

(5) Naturali filio datur actio ad supplementum legitimæ.

(6) Quod decrescit heredibus non adeuntibus, in dubio coheredibus adeuntibus adcrescit.

(7) Id est, testamentum non fecerit. Jul. *cap.* 131. si intestatus decesserit.

(8) Id est, tres unciæ.

(9) Id est, heredes ab intestato.

(10) Naturalis filius ex ancilla procreatus testamento potest legitimari, et heres institui, et ita videtur abrogata lex 29. *C. de decur.*

(11) Id est, dum vivit.

(12) Legitima curialium liberorum, novem unciæ.

(13) Naturalibus filiis decurionum non adeuntibus patris hereditatem, hereditas ad Curiam devolvitur.

(14) Julianus *cap.* 132.

(15) Olim quartam. *l.* 3. *C. quando et quibus quarta pars.*

(16) Decurio minus liberam testandi potestatem habet, quam cæteri: idque non favore solo liberorum, sed liberorum Curiæ obnoxiorum; cogitur enim eis relinquere novem uncias. In tribus reliquis potestatem testandi habet ac donandi.

(17) Possunt enim ingrati liberi exheredari.

(18) De filiabus decurionum. Jul. *cap.* 133.

(19) Non omnes filiæ decurionum nuptæ decurionibus fruuntur privilegio; sed quæ nuptæ sunt decurionibus suæ patriæ.

vero non his, talibus (1) quidem novem unciæ omnimodo relinquantur a patre curialium, uxoribus (2) divisæ et hic (3) secundum quod pater voluerit: residuum (4) autem his quæ non curialibus propriæ patriæ nuptæ sunt, vel certe aliis, proculdubio legitima (5) portione et eis omnino reservatis. Quod si (6) necdum nuptæ sint, tunc sub tali definitione (7) scribendum est, de his aut quandam aut quasdam ex eis in novem uncias esse heredes, quatenus omnimodo nubant ejusdem civitatis curialibus. Quod si hoc noluerint, aut ipse quidem scripserit, illæ vero non pertulerint, novem unciæ quidem ad curiam civitatis veniant, tres autem unciæ tantummodo inter omnes secundum quod lex vult, dividentur in modum deductis in rationem etiam dotibus earum.

CAP. (8) V.

Quod si masculi (9) et fœminæ fuerint, masculi quidem omnimodo substantiæ mediam habeant portionem: fœminæ vero residuam mediam, non integram quidem: dabunt namque ipsæ quartam partem curialibus fratribus, si tamen non fuerint curialium uxores omnes aut quædam ex eis: quod si ad tales pervenerint nuptias, et curialibus propriæ patriæ fuerint sociatæ: tunc liberabuntur a quarta parte, curiæ danda, utpote quæ videantur et ipsæ per viros suos, donec supersunt, esse participes functionum. Hæc nos sancire oportere existimavimus, non quo auferamus hominibus propriarum rerum dispensationem: sed ut civitatum non integre desolatæ curiæ remanerent, neque adinventionibus quibusdam forsan et impiis diminuerentur curiæ. Denique cognovimus quosdam interdictas lege contrahere nuptias, ut ex hoc non legitimi sed naturales filii procreentur, et ipsis revera utpote extraneis, relinquere, et sic defraudare curiam debita facultate.

CAP. (10) VI.

Sed et illud etiam ex ipso reperimus experimento, quod adversus curiam sint multi quasi dicentes (11), aut (12) sacri ærarii (13) aut vicaneæ (14), aut purpurariæ (15), aut alterius cujuscunque conditionis esse alterum parentum curialis: et tentant adjudicare seipsos vel sacri ærarii, vel vicaneæ, vel purpurariæ, aut aliis quibuscunque conditionibus et curiam evitare. Sancimus itaque nullam esse talem artem (16) adversus publicum. Sed omnino sive ex (17) sacri ærarii matre, sive ex purpuraria, sive ex vicanea nati fuerint filii curiali, curialem conditionem obtinere volumus. Curiales enim pauciores sunt ubique locorum nostræ reipublicæ: sacri vero (18) ærarii et vicanei et purpurarii in multitudinem effusi, constituti sunt: et congruens est magis amplificare curias civitatum in paucis corporibus angustatas, quam multitudinem multitudini adjicere. Quod si quidam nomine propriæ matris tanquam sacri ærarii vel purpurariæ aut vicaneæ conditionis sit, se subtrahere a curiæ conditione tentaverunt; vel tentaverint, a nuper præterita *Decima indictione* et ipsa et ea quæ secundum hunc acta sunt modum, sive a nostra aula, sive aliunde, vacua et invalida sint, et hos tales curiales de cætero esse sancimus: nam si quid actum est ante decimam indictionem, hoc firmum et in sua fortitudine permanere volumus.

Exceptio.

† Excipimus (19) autem ab hac nostra divina constitutione Theodosium et ejus fratres, et filios Joannis qui cognomen habuit Xescon (20): qui in (21) sacri ærarii conditione permanserunt, licet de curialibus essent patribus ante decimam indictionem, et omne quidquid actum est in eorum liberatione destruimus. Nihil enim eorum quæ licuerunt frui volumus, sed curiales esse et quæ curialium sunt agere, et ad functiones curiales respicere, nihil sicut prælocuti sumus eis prodesse possibile, sed et si quid elicitum est eis sive ex nostro palatio sive aliunde.

Epilogus.

† Quæ igitur visa sunt nobis et ad utilitatem civitatum et curiarum complacuerunt, et quæ per hanc indicantur legem, tua excellentia et custodire et operi tradere festinet: imminente pœna xx. *Librarum auri* adversus eum,

(1) Filiæ decurionum nuptæ Curiali, fruuntur eodem privilegio, quo liberi masculi decurionum. utrorumque legitima est novem unciarum.

(2) Id est, iis, quæ maritos habent.

(3) Διαιρέμενον κἂν ταῦτα καθάπερ ἂν ὁ πατὴρ βουληθείη. Sensus est: Novem uncias filiabus omnibus uxoribus decurionum parentem cogi relinquere; sed tamen eum posse, inter easdem novem illas uncias ex animi sui sententia dividere, id est plus uni, alteri minus conferre.

(4) Id est, tres unciæ.

(5) Perplexa est meo judicio hæc successio: nam cum restent hic tres tantum unciæ substantiæ paternæ, quomodo Novella de triente et semisse pertinebit ad filias decurionum non nuptas curialibus suæ patriæ *Novell.* 18. Quin si ita sit, adhuc restat hoc perplexum, an parens ex tribus illis unciis aliquid delibare possit legati, fideicommissi, vel institutionis nomine, quod si non licet, jam adimetur decurioni integra testandi facultas.

(6) Propter nuptias nondum contractas, jus filiarum decurionis manet suspensum.

(7) Conditione.

(8) De liberis utriusque sexus decurionum.

(9) Inter fratres curiales, et sorores curialibus suæ patriæ nuptas, novem unciæ pro dimidia parte dividuntur. Inter eosdem fratres et sorores nuptas non curialibus non pro dimidia, sed inæquali portione: fratribus 9. scil. unciis, sororibus, 3. relictis unciis.

(10) Ut ex curiali patre et murilegula vel comitica matre curialis filius nascatur. Jul. *cap.* 155.

(11) Η ταμειακῆς.

(12) Tamiacæ vel murilegulæ vel comiticæ conditionis meminit Julianus *d. c.* 13. quod idem atque hic plane. Nam qui hic sacri ærarii dicuntur, Tamiaci Græco exemplari dicuntur; qui vicaneæ comiticæ: qui purpurariæ conditionis, κογχυλευτικοί, qui c[...] murileguli.

(13) Sensus est, Ex curiali, et tamiaca, vel murilegula, v[...] vicanea natos, patrem sequi: et ita abrogatur *l.* 29. *C. de decu*rionib. *l.* 12. *C. de murileg.*

(14) Η κωμητικῆς etc. *Scrimg.* aut comiticæ, *Jul.* id est, d[...]cente quod Tamiacæ, comiticæ aut murilegulæ conditionis fuer[...] alteruter parentum. κωμητικοί, hic non sunt comitiani, id est officiales comitum privatorum, vel largitionum, vel domorum ut vult. Hal. sed κωμῖται, *infr. eod.* vicani. ut *Nov.* 52. *c.* et capitationi subjecti.

(15) Sed murilegulæ κογχυλευτικῆς.

(16) Τέχνην. Ars nulla adversus publicum.

(17) Ἐκ ταμειακῆς μητρὸς. *Scrimg.*

(18) Ταμειακοί.

(19) Solent imperatores nonnunquam excipere quasdam perso[nas] a lege generali, *ut hic*: *et l.* 42. §. 3. *C. de episc.*

(20) Ξίσκων. *Scrimg.* Xisco *Julian.*

(21) Εἰς ταμειακή[...].

qui hanc legem nostram prævaricari præsumpserit. Datum 15. Kal. Mart. *Constantinop.* Indictione undecima post consulatum Basilii (1) anno (2) septimo.

TIT. XVIII.

DE RESTITUTIONIBUS (3), ET EA QUÆ PARIT UNDECIMO (4) MENSE POST MORTEM VIRI.

Novella Constit. XXXIX.

Imper. Justin. Augustus Joanni gloriosiss. sacrorum per Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

Decursio et varietas humanæ naturæ paulatim egens curatione, non aliter ad bene se habendum revocatur: (licet prima ejus gubernentur principia) nisi etiam quod particulariter ei resistit, corrigatur, sicque constituatur sub tranquillitate et quiete ut legi conveniens est: quale scilicet quiddam etiam nunc emergens, ad legis nos opus adduxit. Scimus enim quod etiam dudum de restitutionibus dubitabatur (5): et si contigisset quasdam (6) hypothecas obligari ejus qui restitutione gravabatur, plurimæ contentionis erat negotium, sive (7) oporteret etiam res quæ restitui jussæ fuerant, periculum pati, sive solas ejus, qui gravabatur restitutione: et multa quædam erat etiam circa ipsam verborum differentiam quæstio: utrum (8) defunctus præcepisset res quæ manerent post mortem ejus qui gravabatur restitutione, oportere restitui: an absolute restitui quod relictum erat, post detentionem legitimæ partis juberet: et introducebantur etiam fideicommissi persecutiones, et ex inopia in (9) rem missiones, et plurimi alii, et varii (10), et insolubiles pene prædictæ in rem missionis circuli. Sed tanquam (11), nos dudum hoc sanantes, legem (12) scripsimus modis omnibus prohibentes restitutione gravatas res aut alienari aut obligari, sed cum propria ambulare fortuna (13): et apud quemcunque fuerint, non manere firme, sed reverti ad illum cui dari jussæ fuerunt. Et facta lex jam quodammodo longæva est, et in judicio approbata frequentatur, sed futurum erat quod prædiximus: ut (quod ferre omnia consuevit) tempus (14) ostenderet indigere quadam exceptione necessaria legem. Adierunt enim nos viri et mulieres ex his (15) læsi. Moriente namque viro, uxor quidem et dotem exigebat, et donationis ante nuptias factæ partem, seu propter nuptias, quam viri mors ei dabat: defuncti vero frater aliunde vindicabat res, et patris proferebat voluntatem, et trahebat mulieris res, dicens fratrem quidem suum eas expendisse: se vero apud mulierem videre paternas res, quas pater non existentibus filiis restitui præceperat ei: et recipere ex omnibus eas instabat, neque cessabat donec satisfactio legi nostræ per omnia proveniret. Sed ingemiscebat juste mulier, et dicebat injustum esse quasi per deceptionem dominum quidem fieri dotis totius: et si præmori mulierem contigisset, lucrum habere secundum pactum: quia vero vir mortuus est se ignorante restitutionem amissionis periculum sustinere. Sed huic quidem data est negotio forma (16) quam bene se habere putavimus. Rursus autem alter supplex apparuit, dicens uxoris patrem substantiam ejus substituisse aliis suis filiis: parvamque partem solam apud eam jussisse manere: et magnum sibimet imminere periculum, si suæ quidem substantiæ periculum pateretur et circa dotis restitutionem, et circa totum ex dotalibus instrumentis super antenuptiali (17) donatione pactum, sibi vero nihil liceret promereri horum propter sublationem et restitutionem. Hæc nos merito commoverunt, et in melius arbitrati sumus nostram (18) corrigere legem, quam subjectos despicere periculum sustinentes, maxime in nuptiis: quarum nihil est hominibus utilius (19), tanquam solis facere homines valentibus.

CAP. I.

Si quis unum ex liberis suis heredem instituerit, vel extraneam personam (20).

Quamobrem (21) præsentem ponimus legem, omnia quidem alia prioris a nobis positæ constitutionis rata manere volentes: hoc vero innovantes solummodo: ut si quis de cætero restitutionem fecerit suarum rerum: primum quidem servet filio legitimam (22) partem, non quartam, (hoc enim emendavimus, inopiam ejus plurimam reprehendentes) sed tertiam (23) modis omnibus,

(1) Belisarii. *Scrimg. Julian.*
(2) Id est, anno 546. hæ duæ voces non leguntur apud Jul.
(3) De quarum rerum restitutione hic agitur? Ne dicas τῶν ροικιμάιων καὶ προγχμικίων, dotalium sc. et ad donationes ante nuptias pertinentium (ut extat in Scrimgeri editione) sed hereditatis: seu de precaria restitutione, *Nov.* 108. *infr. de rest.* Ideoque magis probanda inscriptio Juliani de fideicommissariis hereditatibus. *const.* 101. vel Indicis Reginæ ita concepti, De fideicommissaria hereditate: qua parte quæritur, An is qui hereditatem restituere jussus est, possit ex ea diminuere aliquid et alienare vel obligare. Extat apud eundem Julianum *const.* 37. his verbis, Si quis unum de liberis vel extraneum heredem scripserit, et rogaverit eum tempore, quo moreretur, hereditatem aliis restituere. *Goth.* Facti speciem, quæ tribuit occasionem huic Novellæ, vid. apud Rittershus. *part.* 6. *cap.* 10. *num.* 2. Ans.
(4) Et ita ex stupro. Multis enim non videtur justus partus, si post finem mensis undecimi edatur.
(5) Id est, maxime si.
(6) Id est, quædam bona obligata reperiri ejus etc.
(7) Sensus est, Quærebatur, An jussus restituere hereditatem teneretur eam, quam a defuncto accepisset, an vero suam et propriam restituere?
(8) Sensus est, Magnam esse differentiam, an quis jubeat hereditatem restituere; τὸ καταλειφθὲν, id est, omne quod accepit a defuncto, deducta quarta; An vero jubeat restiture quod ex hereditate defuncti ei superfuerit.
(9) Vide *l. ult. C. communio de legatis.*
(10) §. 7. *Instit. de fideic. heredit.*
(11) Id est, quia.
(12) *l. ult. C. comm. de legat.*
(13) Τύχης, *Scrimg.* causa. *Hal.*
(14) Tempus exceptionem parit.
(15) Leges nonnunquam lædunt, si nimis severiter et stricte eas interpretati fuerimus.
(16) Quæ? heredibus permitti, dotis causa, ex iis bonis, quæ alteri jussi fuerint restituere, quædam alienare: ut ita ex generali fideicommisso deducatur, quantum doti sufficiat. *l.* 22. §. 4. *ff. ad SC. Trebellian.* et donationis propter nuptias. *infr. eod.* sunt enim causæ favorabiles.
(17) *supr. dixi.*
(18) *l. ult. Cod. commun. de legatis.*
(19) Nuptiis nihil utilius, vide *Novell. Leonis* 26.
(20) Et rogaverit eum, quo tempore moreretur, hereditatem aliis restituere.
(21) Hinc sumpta est authentica, *res quæ. Cod. comm. de legat.*
(22) Gravatus restitutione hereditatis, potest ex ea legitimam filiis servare.
(23) Trientem vel semissem, *supr. Nov.* 18. *cap.* 1.

aut mediam secundum filiorum numerum, deinde (1) ex reliqua substantiæ parte, si non suffecerit legitima pars ad dotis (2) aut antenuptialis (3) donationis oblationem: honeste (4) et secundum personarum qualitatem et merita excipere (5) etiam hoc ad restitutionem, secundum quod adjectum legitimæ parti, dotem aut antenuptialem facit donationem. Sancimus enim secundum hunc modum excipi modis omnibus ad restitutionem nuptialia documenta, et super his factas alienationes, aut hypothecas: et vel si gravata sit persona aut viri, aut mulieris restitutione tali, liceat ei etiam nuncupatam antenuptialem seu propter nuptias donationem offerre, nihil quantum in illis rebus restitutione valente: et si mulier restitutione gravetur, non impedimentum ad dotis oblationem fieri, *ea enim quæ communiter* (6) *omnibus prosunt, iis quæ specialiter quibusdam utilia sunt, præponimus.* sitque hoc nuptialibus donationibus et harum actionibus privilegium. Si (7) enim et ante nos ex generalibus (8) hypothecis plurima per præsumptionem exceperunt, (cum utique non ita nobis necessaria consistant) quomodo non nos ex majore et meliore sententia nuptialium lucrorum exceptionem faciemus?

§. 1. Hæc (9) igitur omnia futuro conferimus tempori, et faciendis restitutionibus post hanc legem: non enim illam concedimus fieri læsionem, ut si qua mulier parvam habens dotem, deinde legem cognoscens nostram, aut si quis vir mediocrem fecerit antenuptialem donationem, ad circumventionem (10) legis velit augmentum aut dotis, aut antenuptialis donationis facere: et hoc trahere ad insidias restitutionum: hanc enim perimimus circumventionem, nullam utilitatem habere concedentes facientibus augmentum, quantum ad restitutionis læsionem, puram futuro tempori nostram servantes legem. Unum si quidem hoc capitulum est præsentis legis.

CAP. II.

De muliere quæ peperit undecimo mense (11).

SEcundum vero illud de mulieribus, quæ post priores nuptias ad secundum venerunt matrimonium antequam annus expleretur, quem lugubrem (12) leges appellant, quas puniebant constitutiones tres (13) ante nos imperantium (14): et nos nuper (15) de his scribentes legem, cum quibusdam correctionibus, etiam super his sancita in brevi quadam parte nostræ legislationis tetigimus: sed impudentissimum quoddam nunc accessit, quod in nostris provenire temporibus nolebamus. Quamobrem nobis recte placuit emendatione dignum existimare. Mulier enim ad virum veniens (16), hunc extulit (17), ut appareat (18) etiam superstite eo non caste vivere cogitans (19): nondum enim completo anno, undecimo mense perfecto (20) peperit, ut non esset possibile dicere, quia de defuncto fuisset partus: neque (21) enim in tantum tempus conceptionis extensum est. Et quoniam etiam hæc una (22) est pœnarum earum, quæ acerbas (23) nuptias faciunt, ut uxor mox cadat antenuptiali donatione a viro data, et repente eam amittat, et neque usum habeat: recte filii sic mirabili matris partu injuriati, antenuptialem patris poscebant accipere donationem, et non lucrari valere mulierem per virum, quem sic velociter (24) dehonestavit. At illa (sed quomodo dicamus verba illius, erubescimus) non dignam se dicebat esse, ut caderet: quia (25) legem nosceret de legitimis loquentem nuptiis: sibi vero non fuisse nuptias nisi primas: porro (26) partum hunc esse opus naturalis concupiscentiæ. Sed quia hæc etiam decies millies aliis subjacere castigationibus committendo stuprum indubitatum est, et pœnis illis eam non privabimus, interim tamen (parcimus enim defuncti filiis) inferimus ei antenuptialis donationis amissionem, et in hoc casu, quam constituit lex super eis, quæ ad legitimas accedunt nuptias intra lugubre tempus. Si (27) enim illas lex inultas non relinquit licet legitimas nuptias celebrantes, eo quod forte suspicio fuerit, ne qua præextiterit suspicionis malignæ causa ad secundum maritum, eo quod velociter ad nuptias festinavit: quomodo non hic, ubi causa non per suspicionem est solam, sed hoc ipso increpatio manifesta et indubitata præbita est delicto, omnium impiissimus iste partus (28), innoxiam eam relinquemus?

§. 1. Unde sancimus, si quid tale contigerit, et ante

(1) Id est, post legitimam: et ita legitima præfertur doti et donationi propter nuptias: nam legitima hic ante deducitur, postea dos aut donatio propter nuptias.

(2) Et suæ et liberorum.

(3) Sibi suisque liberis masculis constituendæ.

(4) Ευσχημόνως, ne si minimum heredi diminuere liceat dotis vel donationis propter nuptias causa, dedecus sustineat: si immodicum, grave sit fideicommissario.

(5) De hac utili quæstione dicam plenius ad *Novell.* 108.

(6) Communiter quæ prosunt, privata utilitate sunt potiora.

(7) Argumentum ab hypotheca non favorabili ad favorabilem observa.

(8) Ex generali hypotheca quædam excipiuntur tacito intellectu, *l.* 6. *ff. de pign.*

(9) Hæc constitutio non habet locum in præteritis substitutionibus seu restitutionibus.

(10) Sensus est nullum augmentum dotibus aut donationibus propter nuptias fieri posse ad insidias substitutionis vel restitutionis. Jul. *d. loco.*

(11) *Sub.* post solutum matrimonium morte vel alio modo: unde hinc colligas, partum undecimi mensis, defuncto illegitimum esse, hoc est, ei non succedere, sed præsumi alterius esse, quam defuncti, vel ejus, a quo divertit mulier.

(12) Πένθιμον.

(13) *l.* 15. *Cod. ex quib. caus. infam. l.* 1. *Cod. de secund. nupt. l.* 4. *Cod. ad SC. Tertyll.*

(14) Gordiani, *d. l.* 15. Gratiani, Valent. et Theodos. *d. l.* 1. *d. l.* 4.

(15) Ενχγχον, intelligit autem *Novell.* 22.

(16) Id est, postquam nupsisset.

(17) Id est, maritum amisit.

(18) Præsumi de præsenti ad præteritum hinc colligunt, Alc. 2. *præsumpt.* 26.

(19) Id est cogitasse.

(20) Dicam *infr. eod.* §. 1.

(21) Vid. 3. Gell. 16.

(22) Sunt enim plures. *d. Nov.* 22.

(23) Pœna præmaturarum nuptiarum.

(24) Αώρως, id est, intempestivas, ante luctus tempora.

(25) Mulier ita excipiebat, negabatque pœnas intempestivis secundis nuptiis constitutas pertinere ad eas mulieres, quæ citra nuptias cum aliquo statim a morte mariti consuessent.

(26) Præsumitur ex serotino nimium partu vidua scortata, vid. Alciat. 3. *præsumpt.* 2.

(27) Si non licet intra annum luctus mulieri nubere, multo minus ei licet intra idem tempus scortari.

(28) Ex stupro natus. Jul. *cap.* 170.

luctus tempus pepererit mulier circa (1) terminum anni, ut indubitatum sit, sobolem non ex priori consistere matrimonio, modis omnibus eam privari antenuptiali donatione, et secundum proprietatem, et secundum usum: subdendam quoque aliis omnibus pœnis, ac si secundas eam contigisset ante luctus tempus legitimas celebrasse nuptias. Non enim aliquid amplius habebit castitate luxuria: sed subjiciatur quidem et ipsa pœnis, periculumque sustineat etiam circa spem scripturæ propter stuprum: ut neque nuptias intempestivas desideret, neque legitimas nuptias majore malo circumveniat.

EPILOGUS.

✝ Quæ igitur placuerunt nobis, et per hanc sacram declarata sunt legem, tua celsitudo cognoscens, solenniter per programmata propria, manifesta faciat universis. *Lex scripta est Joanni gloriosissimo sacrorum per Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsuli et patricio.* Dat. Kalend. Jan. *Constantinop.* præf. BELIS. V. C.

TIT. XIX.
UT ECCLESIA SANCTÆ RESURRECTIONIS (2) ALIENARE POSSIT ÆDIFICIA SECUNDUM IPSAM SITA CIVITATEM.

NOVELLA CONSTIT. XL.
Antonio Contio iterum ad verbum interpretante.
Idem Imp. Petro sanctissimo et beatissimo Archiepiscopo Hierosolymorum.

PRÆFATIO.

JAm quidem ea quæ de prohibitione ecclesiasticarum alienationum (erant,) lege communi (3) promulgata sunt a nobis, quam sane et obtinere et ratam in omnibus esse volumus. Quando autem conducentis omnibus ecclesiis (boni) providentiam agere convenit, præcipue autem (4) *Sanctæ resurrectionis, et loci in quo mundi creator dignitatus est in humana constitui generatione*, propter hoc existimavimus præsentem scribere legem, non ad subversionem eorum, quæ jam a nobis constituta sunt, sed ad aliquam convenientem et necessariam rebus utilitatem. Omnibus enim est hominibus manifestum hoc, Sanctissimam Resurrectionem, eos qui ex omni orbe eo confluunt (quorum multitudinem infinitam est dicere) et suscipere, et alere, et facere sumptus immensos et insperatos, his qui illic coacervati sunt sufficientes, secundum miraculorum operationem magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi (qui multitudinem ineffabilem ex paucis enutriit panibus) in dies suscipientem. Itaque ipsi et reditus esse oportet plurimos, et occasiones pias, secundum quas futura sit possibilis constitui, ut multitudini auxilietur tantæ.

§. 1. Novimus igitur, quatenus secundum præsens Eusebius Deo amantissimus presbyter et Cimeliarches (5) ejus quæ secundum regiam hanc urbem et sanctissimæ ecclesiæ, profectus in præfatam Hierosolymorum civitatem, et honestos suos et Deo amabiles, et jam nunc indicans mores (per quos multis et maximis et justis augmentis, sanctæ ecclesiæ auxit reditum) potuit trecentis octoginta libris auri comparare reditum triginta (paulo plus (6) minus) auri librarum, quasdam quidem pecunias colligens pie, quasdam vero ut mutuas sumerent,

(1) Multi medici et Philosophi illustres putant, postquam mulieris uterus semel conceperit, gigni hominem mense septimo, *l.* 12. *ff. de statu hom.* rariter tamen, nunquam autem ante 7. vitalem esse. 7. Plin. 5. *et* 3. Gell. 11. (Sed tamen Renatus Choppinus disertissimus et doctissimus in summa Parisiensi Curia patronus, *in suo de privilegiis rusticorum libello* 3. *cap.* 8. refert, Senatusconsulto Parisiensi patrem heredem pronunciatum filii 5. mense exsecto ventre matris editi ac spirasse visi: qua de re dixi plenius ad *l.* 3. *Cod. de posthum.*) nunquam octavo nasci (quod tamen falsum est teste Verrone 14. *Rer. divin.* Hippocrate in *lib.* περὶ τροφῆς Aristotele 7. *de histor. animal.* 4.) Cæcilius, insolenter mulier 10. mense paritne? Potest 9. etiam 7. atque 8. Et Gellius 3. *Noct.* 16. refert Romæ quæsitum, An 8. mense infans ex utero vivus editus, jus trium liberorum supplevisset: cum abortio quibusdam non partus videretur mensis 8. intempestivitas. Plin. 7. *cap.* 5. refert translatitium, id est, vulgare in Ægypto fuisse, octavo gigni: et in Italia tales partus esse vitales contra priscorum opiniones, et adfert exempla: Tertull. *libr. de anima*, ogdoas non creat, sæpe nono, sæpenumero 10. mense. Plaut. *in Cistellaria*, tum illa quam compresserat, 10. post mense exacto hic peperit filium. Plotius γυνὴ κύνει δεκάμηνον. Paul. 4. *sent.* 5. §. 5. Ratio Pythagorei numeri hoc videtur admittere, ut aut 7. pleno aut 10. mense maturior videatur. Tertull. *d. loco*, id honori decalogi tribuit, ut tanto numero nascamur, quanto renascimur. Quid undecimo? Decemviri 10. mense gigni hominem putarunt, non 11. Gell. *dict. l.* Post 10. menses mortis natus non admittitur *l.* 29. *ff. de lib. et posthum. l.* 3. §. 11. *ff. de suis.* sed tamen D. Hadrianus, cum fœmina bonis atque honestis moribus 11. mense post mortem peperisset, causa cognita, requisitis veterum Philosophorum et Medicorum sententiis, decrevit 11. quoque mense partum edi posse. Varro in *Satyra quæ inscribitur. Testamentum.* Si quis 11. mense κατ' Ἀριστοτέλην natus, esto heres. Quod Cujac. *hic*, et apud Paulum 4. *sent.* 5. §. 5. *et cap.* 19. *de præscript.* intelligit de mense undecimo incepto non perfecto, vel ut Phavorinus apud Gell. *d. l.* loquitur, affecto non confecto, et ita natum sub finem 11. justum non esse: sub initium esse. Quid, annuus ergo partus non admittetur? Gellius *d. l.* ex Homero probat annuum partum reperiri, citatque Homeri versus χαῖρε νῦν φιλότητι περιπλομένου δ' ἐνιαυτοῦ τέξεις ἀγλαὰ τέκνα. Quid 13. mense? Gellius scribit Plinium 7. *epist.* 5. ex Massurio referre L. Papyrium prætorem secundo herede lege agente, bonorum possessionem contra eum dedisse, quum mater partum se 13. mensibus tulisse diceret: quoniam nullum certum tempus pariendi statutum ei videretur. Audio apud Parisienses arbitrio doctissimorum advocatorum et inter eos Chappearum, domini admissam fuisse viduam, quæ 14. mense peperisset. His autem circumstantiis omnes movebantur, quod vidua apud heredes defuncti mariti diligentius semper spectata vixisset: quod eorum uxoribus assidua comes semper fuisset, nec ab earum latere quodammodo discessisset: quod heredes ipsius defuncti nihil ejus honori, vel pudicitiæ detraherent: quin potius de solemni continuoque propter mortem mariti luctu testarentur. His ita positis summi juris antistites ac prudentes. communis vulgarisque partus rationem tanti faciendam esse non putarunt, quin matrona moribus honestissimis prædita (cui nihil quidquam objiceretur aliud, quam quod citra vulgarem mulierum morem pareret) audiretur. Hæc tamen in exemplum facile trahi non oportet: ne per contrarium, contractis a nuptiis, trimestris partus maritis obtrudatur. *Goth.* Quo tempore partus nascatur legitimus, vide Cujac. hic: Gamm. *decis.* 325. Vivii *decis.* 461. Joachim. Beust. *de matrimon. part.* 2. *cap.* 36. Alciat. *paradox. lib.* 3. *cap.* 7. Didac. *de Narbona tract. annal. sub. ann.* 1. *quæst.* 6. *num.* 66. *et seqq.* Ans. Adde Menoch. *de arbitr. judic. lib.* 2. *cap.* 89. *num.* 49. Georg. Tholosan. *Syntagm. jur. lib.* 9. *cap.* 26. *num.* 22. Mynsinger. *centur.* 6. *observ.* 40. Carpzov. *defin. forens. part.* 4. *constit.* 28. *defin.* 13. 15. Joann. Sande, *decis. Frisicar. lib.* 4. *tit.* 8. *defin.* 10. S. L.

(2) Ecclesia hæc sanctæ resurrectionis fuit in urbe Hierosolyma. *Novell.* 120. *cap.* 9. vid. Julianum *constit.* 11. apud quem ita concipitur hujus Novellæ titulus: De rebus immobilibus alienandis, quæ ad Ecclesiam Hierosolymitanam pertinent.

(3) *Novell.* 7.

(4) Hæc verba recitat Albericus Rosatensis in verbo Ecclesiæ sanctæ resurrectionis.

(5) Κειμηλιάρχον suum ecclesiæ etiam habuerunt. *l.* 20. §. 1. *C. de agr. et censit.* adde *l. ult. Cod. de bonis autor. judic. possid.*

(6) Hæc emptio redituum ad jus Galliæ proxime accedit, in qua 360. libris 30. librarum reditus emi potest. Parum autem distant 380. libræ, quarum fit hic mentio, a 360. et hic quoque dicitur μικρῷ πλεῖον ἢ ἔλαττον, ut hæc ratio usuræ sit unius pro duodecim. Privatis alias id non licet.

exhortans Deo amabilissimos œconomos præfatæ Sanctæ Resurrectionis. Docuit autem et nos, quia et creditores sua accipere quærunt, et quia aliud excogitavit inopinabile lucrum: multis namque confluentibus et accedentibus ad prædictam Hierosolymorum civitatem, desiderio depositorum et dicatorum Deo locorum, concupiscunt comparare habitationes ecclesiasticas auro multo, quatenus utique liceat ipsis, ea quæ secundum dictum locum est habitatione perfrui: non posse autem hæc facere antistites Sanctæ Resurrectionis metu legis a nobis de ecclesiasticis alienationibus positæ, quamvis tanta existente utilitate hujus inventi, ut in annos quinquaginta velint quidam tabernacula seu cœnacula istiusmodi comparare. Et inde multo et majore quam dici possit commodo futuro, si quidem possessio sanctissimæ ecclesiæ accedat reditus triginta auri librarum (hæc constituente admiratione) vix in tredecim annis, cum ædificiorum venditio in ipsis quinquaginta annis fiat, et præsertim cum substantia ipsius Resurrectionis in domibus sit constituta, quæ fortuitis omnibus subjacent casibus, repente una pereuntes cum ipsis, nec vestigium vel tantulum servare facile valentes, si quidem ex aliquo (absit autem et hoc ut dicamus) casu cadant, aut alias consumantur.

CAP. I.

HÆc nos venire ad præsentem legem fecerunt, quam dedicamus Deo et omnium ecclesiarum sanctiss. Resurrectioni (1), per quam sancimus omnia quidem alia, et in Sanctissima Resurrectione obtinere occasione prædiorum ecclesiasticorum, (neque enim ipsi omnino permisimus venditionem nullam facere prædiorum) super sane ædificiis laxamus aliquid de rigore legis. Si enim super utilitate sanctissimarum ecclesiarum hanc scripsimus, videmus autem tantam in re utilitatem existentem, quomodo non utique per præsentem legem hoc ipsis permittemus, omnem dantes et vendentibus licentiam et ementibus securitatem: et maxime postquam præsumimus, tempore ipso citius reducturo iterum ædificia ad ipsam; utpote ipsorum emptoribus (qui scilicet propter studium circa Deum emerint ista) ita et postquam obierint, ipsi ea relicturis. Liceat igitur ipsi sanctissimæ ecclesiæ facere ædificiorum venditionem (2), nihil verenti legem, in genere de his positam, propterea quod lege recentiore subdivisionem accepit, neque aliqua pœnæ inde contra quamlibet personam omnino conveniente.

§. 1. In sequens vero tempus hoc ipsum facere liceat, sicubi aliqua tanta emerserit utilitas, ut multocuplum bonum pro minimo Sanctissimæ accedat per alienationem Resurrectioni. Omnem habentibus facultatem eorum emptoribus, nunc et in futurum omne tempus, et nullam ablationem verentibus, non ipsis, non heredibus ipsorum, non successoribus, neque nunc, neque in aliud tempus, propterea quod per præsentem legem ipsos confidentes posse ad emptionem accedere, non sunt jussi aliquam pro hoc sustinere turbam, aut accusationem, aut damnum, aut ablationem. Decreto (3) proculdubio faciendo apud tuam beatitudinem præsentibus qui ex clero venerabili, et demonstrata causa secundum quam alienatio ædificiorum fit, quia majorum causa bonorum eorum venditioni studetur, exiguis quidem rebus venditis existentibus, pluribus autem et in melioribus iis quæ inde adquiruntur. Scilicet secundum præsentem mercedem congregatum ex pensionibus habitantium, venditione in quinquaginta annis facta, et pretio in solutionem debitorum solvendo, quæ creditores dederunt pro præfati reditus adquisitione. Si enim omnium dominus simul et creator Deus dignatus est tantum ipsi dare privilegium (4) præter alias civitates, ut ex ipsa resurgeret secundum carnem, manifestum, quia et nos imitantes dominum Deum, et magnas ejus miraculorum operationes, quantum homini possibile est, privilegium aliquod dedimus ipsi præter cæteras ecclesias, ut ipsa fruatur hac nostra lege, quam velut aliquas primitias ipsi adducimus, ejus commodum per omnia eligentes et venerantes.

Epilogus.

✝ Quæ igitur a nobis constituta sunt per hanc propriam legem, et ipsam legum inscribendam voluminibus, tua beatitudo cognoscens, manifestam ipsam omnibus ibi constitutis constituat: indicet autem nostram voluntatem, quam pro sanctissima et merito ab omni hominum genere adoranda resurrectione nostrum habet imperium, et domino dedicat Deo, tantis nos et tot bonis, præter alios omnes qui ante nos imperarunt, in re qualibet dignato et dignanti. Specialiter lex scripta Petro sanctissimo et beatissimo archiepiscopo, et patriarchæ Hierosolymitanæ civitatis. Dat. 15. Kal. Jun. CP. post Belis. V. C. Cons. (5).

TIT. XX.

DE QUÆSTORIBUS, ID (6) EST, PRÆFECTIS INSULARUM.

Novella Constit. XLI.

HÆc constitutio quendam virum magnificum Bonum (7) nomine, Quæstorem exercitui fecit. Nam et more (8) antiquo duplex erat quæstorum magistratus: et unus quidem circa latus Principis erat, alter autem quæstor exercitui præerat. Disposuit autem præsens constitutio etiam annonas quæstoris et consiliarii ejus: adparitionem quoque ei dedit ad imitationem quandam præf. præt. id est, Scriniarios, et ab Actis, et Præcones et commentarienses, et Lampadarios (9), et omnem deinceps ordinem. Sed et annonas militum tam comitatensium quam limitatensium disposuit, quomodo distribui debeant.

(1) Quæ sita est Hierosolymis, adde *Nov.* 120. *c.* 9.

(2) Lex de venditionibus immobilium Ecclesiæ Hierosolymitanæ.

(3) Permissa est ecclesiæ Hierosolymitanæ domorum venditio cum decreto.

(4) Privilegium Hierosolymitanæ ecclesiæ, collatum ab ipsomet Christo.

(5) 536.

(6) Hæc constitutio sumpta est ex Juliano *const.* 38. In Indice Reginæ *apud Cujac.* ita conceptus est hic tit. De appellationibus quinque provinciarum: quinque, inquam, puta Scythiæ, Mysiæ, Cariæ, Cycladum (quarum caput Rhodus,) Cypri. adde *Nov.* 50. *Infr. eod.* quæ apud Scrimger. quoque extat. *Goth.* Per hanc Novell. derogatur pro parte *Novell.* 50. quæ tempore prior est. vid. Cujac. *hic.* Ans.

(7) Scripta est hæc constitutio ad Bonum, quæstorem exercitus, quem Procop. 1. *de bello Persico* definit χορηγὸν τῆς τοῦ στρατοπέδου δαπάνης. *Nov.* 50. quæ tempore prior est, cuique hæc derogat. Alius fuit quæstor palatii, de quo dictum est supra.

(8) Quæstores duo antiquis: unus circa latus principis: alter in exercitu.

(9) Lampadariorum fit mentio in *l. ult. C. de divers. off. lib.* 12. sed alio forte sensu fit mentio in *Edicto Justiniani* 8. *in fin.*

Subjecit autem ei et quinque provincias (1), id est, Scythiam, et Mysiam, et Cariam, et omnes Cycladas (2) insulas, et Cyprum totam. Causarum quoque auditorium habere ei concessit, ut non objiciatur ei fori præscriptio. Subjunxit autem et notitiam impensarum. Et est promulgata hæc constitutio Kal. Jun. Indictione 12. post consulatum Belis. V. C.

TIT. XXI.

DE DEPOSITIONE (3) ANTHIMI (4) ET SEVERI (5) ET PETRI (6) ET ZOARÆ (7) ET RELIQUORUM.

NOVELLA CONSTIT. XLII.

Versa quidem est ab Haloandro: sed veterem ejus translationem ex tomo Concilii quinti Constantinopolitani restituimus, et mendis quibus scatebat etiam in novissima editione Coloniensi anno 1567. *perpurgavimus.*

In nomine Domini Jesu Christi Dei nostri.

Imp. Cæsar, Flavius, Justin. Alemanicus, Gotthicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, gloriosus, victoriosus, triumphalis, semper Augustus, Menæ sanctiss. et beatiss. archiepiscopo et Universali patriarchæ.

PRÆFATIO.

REm non insolitam imperio et nos facientes ad præsentem venimus legem. Quoties enim sacerdotum sententia quosdam indignos sacerdotio de sacris sedibus deposuit, (quemadmodum Nestorium (8), Eutychen (9), Arium (10), Macedonium (11) et Eunomium, ac quosdam alios ad iniquitatem non minores illis) toties imperium ejusdem sententiæ et ordinationis cum sacerdotum auctoritate fuit. Sicque divina et humana pariter concurrentia, unam consonantiam rectis sententiis facere. Quemadmodum et nuper factum esse circa *Anthimum* (12) scimus, qui quidem dejectus est de sede hujus regiæ urbis a sanctæ et gloriosæ memoriæ *Agapeto* (13) sanctiss. ecclesiæ antiquæ Romæ Pontifice, eo quod nullo modo sibiipsi convenienti (contra omnes sacros canones) se intruserat sedi, sed et communi sententia ipsius sanctæ memoriæ viri primum, atque etiam sacræ synodi hic celebratæ condemnatus et depositus fuit, eo quod a rectis dogmatibus recessit, et quæ prius multotiens diligere videbatur, hæc demum diversis lustrationibus aufugit, simulans sequi sanctas quatuor synodos (trecentorum videlicet decem et octo patrum in Nicæa, et centum quinquaginta in hac felici civitate, et in Epheso primo congregatorum ducentorum, et sexcentorum triginta venerabilium patrum in Chalcedona.) At quidem nec dogmata sequi, nec nostram clementiam et condescensum, quem propter ipsius salutem habebamus, suscipere voluit, neque ipse abdicare auctores impiorum dogmatum, qui prius a sanctis synodis expulsi fuerant, sed putavit oportere secundum ipsum et in æquali ducere et condemnatos et condemnatores. Nam semel alienis a sanctissima ecclesia intellectibus mancipatus, et a rectis dogmatibus alienatus, merito ad ipsorum rectitudinem reverti non valuit, etiam ad hæc invitatus a nobis et directus, qui omni studio usi sumus ad ipsius salutem.

CAP. I.

PRopter hæc igitur omnia sententiam depositionis in ipsum a sancta synodo factam occasione non liciti neque a sanctis canonibus approbati raptus sacrarum sedium hujus regiæ urbis, et aversionis a rectis et veris dogmatibus Cyriam (14) propriam nostram facit imperium, et contra istum præsentem scribit legem. Interdicimus autem et ei commorari in hac felici civitate et ejus districtu, ac in quacunque alia insigni civitate, sancientes in quiete esse, et eos diligere, quibus se ipsum digne supposuit, et non aliquibus communicare, neque eos imbuere in perditionem interdictorum dogmatum.

§. 1. Nec utique extra imperialem confirmationem relinquimus sententiam juste contra Severum (15) latam, ac ex omnibus (ut ita dicamus) pontificalibus et patriarchalibus (una cum monachicis consensibus) provenientem sedibus, et anathematismum ipsi inferentem, qui prius contra sacras sanctiones, accipiendo sedem sanctissimæ ecclesiæ Theopolitanorum (16), sic universa conturbavit, sicque accumulatas turbationes fecit, quod commune quoddam ac abominabile bellum sanctissimis ecclesiis adinvicem immitteret. Et hoc a sceptris quæ ante nos fuerunt contra ipsum scriptum erat variis dogmatum, et a rectitudine alienatis intellectibus ac blasphemiis usum fuisse, ac universa conturbasse, et illum quemcunque errorem abominabilem hæresiarcharum et iniquorum dogmatum recipere, Nestorii dicimus et Eutychis, et cum uterque horum præceptorum contrarii quodammodo adinvicem esse videantur, ad unum vero impietatis finem inferant, etiam illorum divulgatos sermones, eum in unum formavisse: duobus enim existentibus dogmatibus adinvicem repugnantibus, quorum utrumque similiter ad animæ perditionem adducit, Nestorii videlicet et Eutychis (quemadmodum dicendo narravimus) quæ ex Arianorum et Apollinarii contagione consistunt, ipse paradoxum quid perpessus in utrumque similiter incidit, et ibi quidem hoc, ibi quidem illud mittendo seipsum et sermones suos visus est constituisse commune receptaculum tantorum delictorum.

§. 2. Sit itaque et ipse sub prædicto anathematismo, quem universus patriarchalis, pontificalis, ac monachi-

(1) Quibus singuli erant præsides attributi.

(2) Quarum caput Rhodus. De præside Cycladum est lex 6. *C. de naviculariis*, et *Novell.* 163. 41. 50.

(3) Περὶ τῆς καθαιρέσεως Ἀνθίμου etc. De episcopis regradatis *Index Reginæ apud* Cujac. Interim nota, duo esse pœnarum ecclesiasticarum genera, καθαίρεσιν episcoporum: ἀφορισμὸν plebeiorum et monachorum.

(4) *In pr. infr.* adde Euagr. 4. *c.* 11. *et* 35.

(5) *Cap.* 1. §. 1. *infr.*

(6) *Cap.* 2. *infr.*

(7) *Cap.* 3. *infr.*

(8) Nestorius duas personas in Christo constituebat.

(9) Eutyches unam tantum naturam in Christo adserebat.

(10) Arius tres naturas in Trinitate adstruebat.

(11) Macedonius Spiritum sanctum Deum esse negabat.

(12) Anthimus Constantinopolit. episc. deponitur.

(13) In jure inter pontifices numerantur Agapetus, *hic*: Petrus et Damasus *l.* 1. *Cod. de summa trinitate.* Item Papa Joann. II. *l.* 8. *Cod. eod.* inscript. Papa Viglius *Novell.* 131. *cap.* 3. Ans.

(14) Id est propriam vel ratam. *Cyria* propria hic ita dicitur, ut apud Paulum, Abba pater.

(15) Severus deponitur.

(16) De Theopoli seu Antiochia dixi ad *l.* 6. *in fin. C. de summ. trinit.*

cus nostræ (ut ita dicamus) politiæ cœtus juste in ipsum induxit, de Theopolitana (1) quidem ecclesia ejectus, idcirco quod thronus de illa ipsum removit, eo quod ipsius principatum recte non acceperat, sed adhuc vivente eo et in sanctissimis ecclesiis commorante, qui ante ipsum sacerdotium habebat, et propter eum, qui post ipsum fuit, de sacerdotio exciderat. Nec vero usque adhuc stetit, sed etiam sub communi orthodoxæ ac catholicæ ecclesiæ anathematismo factus multis libris blasphemiisque et abominationibus nobis politiam implevit, quare universis interdicimus, aliquid de libris ipsius possideri. Et sicut non licet Nestorii libros scribere (2) vel possidere, (quia prædecessoribus nostris imperatoribus in suis constitutionibus visum est statuere similia his, quæ dicta et scripta sunt a Porphyrio (3) in Christianos) sic nec dicta et scripta Severi maneant penes aliquem Christianum, sed sint profana et aliena ab ecclesia catholica, igneque comburantur a possidentibus, nisi qui ista habent, velint periculum pati. A nemine ergo scribantur neque ad pulchritudinem, neque ad velocitatem (4) scribentium, sciendo quia amputatio manus his qui scripta ejus scripserint, pœna erit. Neque enim volumus in futuro tempore ex illis blasphemiam protrahi.

§. 3. Similiter autem et huic interdicimus omnino regiam civitatem ingredi, aut districtum ejus, nec aliquam aliam de insignibus, sed in aliqua solitudine, et in silentio sedere, et non corrumpere cæteros, neque in blasphemiam ipsos adducere, et non semper aliquid novi invenire contra vera dogmata, per quod rursus nobis conturbare sanctissimas ecclesias festinet.

CAP. II.

SEd nec Petrum (5) Episcopum Apameæ, et simul depositum, et simul ab ipsis a quibus Severus, sub prædicto anathemate factum, imperium admittit, sed sint propria contra ipsum sententiata. Et qui sub communi anathematismo ordinatus est, sub ipso esto: et sententia sanctissimorum pontificum, quæ ipsum prævenit, firma permaneto. Neque vero permittimus illi hanc regiam urbem habitare, aut ipsius districtum, vel aliquam de insignibus, sed quorum secutus est errorem, horum imitetur diætam, quam longissime abscedens, et occultans seipsum. Nam talibus occultari quam videri, utilius est: ignoti etenim existentes, se ipsos lædunt solos, publicantes vero sua dogmata, multis et simplicioribus occasionem perditionis præbent, quod nullo modo fieri in Christiano ovili Dei et orthodoxo populo justum est, neque ab imperio permissum est.

CAP. III.

QUoniam vero et Zoaram (6) digne penitus judicarunt sub anathematismo esse reverendissimi et qui justa judicant episcopi, (cum parva quædam talium malorum interpositio sit) et in quibus dehonestatus est, omnia videlicet comprehendendo ex memoria quadam abundanti, sit et Zoaræ interpositio [quædam parva] hujus malæ partis, (Anthimi dicimus et Severi ac Petri) ordineturque et ipse inter anathematizatos, sacra sententia ipsum deferente, quam propriam et ipsam in se ipsa existentem, adhuc magis cyrioteran (7) imperium facit, et hunc de hac regia urbe et ejus districtu abjicit, et habitationem in aliis civitatibus ipsi omnino interdicit. Itaque cum illis solis habitet et consulat, qui a nobis ante memorati sunt, qui similia quidem blasphemant, [similia patiuntur] et similiter in exilio ponuntur. Si quid vero aliud in sententia sanctissimorum episcoporum continetur, quæ prædictos deponit et anathematizat, hoc firmius ponimus et diutius, ac imperialibus nostris legibus ipsum corroboramus, ac si ab imperio ipso provenisset. Si vero aliquis ipsorum deprehendatur de cætero facere aliquid præter constituta, sciat incidisse in legibus imperialibus, quæ minores pœnas declinantes, ad majores immittunt indignationes.

§. 1. Interdicimus autem et omnibus conantibus catholicam Dei ecclesiam divellere, (sive secundum Nestorii (8) hæretici doctrinam, sive secundum insensatam Eutychis (9) traditionem, sive secundum blasphemiam Severi (10), qui et similia illis intellexit, aut eorum qui illos sequuntur) seditionem immittere sanctissimis ecclesiis, et loqui aliquid de fide: sed sancimus quemlibet talium silentium ducere, et non convocare aliquos ad se, neque accedentes recipere aut *parabaptizare* audere, aut *sacram communionem* sordidare, et ipsam aliquibus tradere, aut interdictas doctrinas exponere, sive in hac nostra regia, sive in alia: sed omne supportare periculum, si quid tale faciet.

§. 2. Interdicimus etiam omnibus istos suscipere. Abjici ergo ipsos sancimus de civitatibus ab ipsis concitatis, scientes pœnas jam contentas in nostris divinis constitutionibus, quæ et domos (11) ipsas in quibus tale quid fit, et campos ex quibus nutrimenta præbentur, sanctissimis ecclesiis assignant, et a possidentibus auferunt, quia detrimenti causa fit simplicioribus, sub sanctissimis vero et orthodoxis ecclesiis hæc juste ducunt esse.

§. 3. Hæc pro communi pace sanctissimarum ecclesiarum statuimus, hæc sententiavimus, sequentes sanctorum patrum dogmata, ut omne sacerdotium imperturbatum de cætero nobis permaneat. Quo in pace servato, reliqua nobis exuberabit politia, desuper pacem habens, quam omnibus magnus Deus et Salvator noster Jesus Christus Trinitatis unus, unigenitus Dei filius prædicat ac donat his, qui syncere ipsum et vere glorificare ac adorare digni habiti sint.

EPILOGUS.

✝ Custodiat itaque beatitudo tua, quæ recte adnotata sunt, et mittat ipsa per suas Deo dilectas literas omnibus sanctissimis metropolitis sub ipsa existentibus, quorum cuilibet cura erit ipsa manifesta facere sanctissimis ecclesiis sub ipsis ordinatis, ut neminem ex omnibus lateant quæ sacerdotio visa sunt, et ab imperio confirmata. Di-

(1) Severus episcopus Theopolitanæ deponitur.
(2) *l.* 6. §. 1. *C. de hæret.* adde *Nov.* 17. c. 8.
(3) Porphyrius adversus Christianos scripsit. *d. l.* 6. *l.* 3. §. 1. *C. de summ. trinit.* Porphyrii vitam vid. apud Eunapium *in vitis Philosophorum et Sophistarum*, et Suidam *in voce Porphyrius.*
(4) *Suidas in Origene.*
(5) Petrus Episcopus Apameæ deponitur.
(6) Zoaras deponitur. Syrus erat, parabaptismata faciens. *act.* 1. *Syn.* 5. *Constantinop.* Reconventiculans, ebaptizans, parabaptizans, *d. act.* 1. hoc est, referatur in eum numerum.
(7) Id est, propriam magis.
(8) De quo *l.* 3. §. 2. 3. *passim C. de summ. trinit.*
(9) *l.* 6. *C. de summ. trinit.*
(10) *C.* 2. *supr. eod.*
(11) De ea re alibi dixi *Novell.* 14. *Novell.* 58.

vina (1) subscriptio. Divinitas te servet per multos annos sancte ac religiose pater. Dat. 8. (2) Id. Aug. *Constantinop.* post consulatum Belis. V. C. (3).

TIT. XXII.

DE OFFICINIS SIVE TABERNIS CONSTANTINOPOLITANÆ URBIS: ET UT MILLE (4) TANTUM ET CENTUM (5) OFFICINÆ (6) SACROSANCTÆ MAJORIS ECCLESIÆ EXCUSENTUR: OMNES RELIQUÆ, AD QUEMCUMQUE DOMINUM PERTINEANT, CONSUETA OBEANT MUNIA.

Novella Constit. XLIII.

In nomine Domini Jesu Christi Dei nostri.

Imp. Cæsar, Flavius, Just. Alamanicus, Gotthicus, Francicus, Germanicus, Lazicus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, pius, felix, gloriosus, victor, triumphator, nunquam non colendus, Augustus, Longino præfecto urbis.

PRÆFATIO.

Quoniam potentiæ nostræ subditi nostri sive vivant, sive moriantur, curæ sunt: ne vel graves ipsis sepulturæ, vel defuncti cognatis damnosæ existant, propterea et hæc, quæ eorum sepulturam concernunt, quo convenit modo, disposuimus. Et quia tam divæ memoriæ Constantinus (7) amplæ hujus (8) nostræ urbis conditor, quam etiam pientissimus princeps Anastasius, lecticariorum (9) seu decanorum (10) (ut vocant) numerum ad certam mensuram redegerunt, mille et centum tantummodo decanis, totidemque officinis definitis, ut nullo hæ unquam tempore augmentum reciperent: propterea sane cupientes, ut numerus eorum, quos ex unoquoque collegio convenit esse lecticarios, divæ memoriæ Anastasii formulæ subjaceat, firma ea et fixa manere voluimus. Cæterum quia adeuntes nos almæ hujus et regiæ nostræ urbis collegiati, quorum excellenter et præ cæteris curam gerimus, potentiam nostram edocuerunt, magnam et intolerandam se necessitatem sustinere. Sacrosanctam etenim majorem ecclesiam centum (11) et mille officinas in fructu habere ab omni vectigali (12) liberas (13), quas oppido quam libenter illi concedant, eo quod ad (14) peragendas in commune omnium hominum exequias proficiant: sed cætera se onera ferre non posse. Nam cum plurimæ in alma hac urbe diversarum mercium et negotiationum officinæ tabernæque existant; non hasce solas (nempe centum et mille) officinas prædictis publicis muniis obeundis exemptas esse, sed etiam multas sacrosanctas ecclesias, multa sacra hospitalia, monasteria, et alias sacras ædes, quarum pleræque prius hæreticis mancipatæ (15), deinde ad orthodoxam fidem reversæ sunt, multas quoque regias domus, et insuper magistratuum, ac senatorum, et illustrium, et cubiculariorum a præstatione vectigalium eximi, harumque dominos peculiarem sibi exinde reditum comparare, et oblædere rempublicam, exemptionum multitudine rem ipsam angustis admodum terminis concludente, ut paucissimi existant, qui publica agnoscant et sustineant munia, et priores contributiones aliquoties in triplo et quadruplo, hoc tempore etiam decuplo majores factæ sint: quamquam divus princeps Anastasius in statuta ab ipso formula nulli omnino alii immunitatem concedat præter centum et mille officinas, quæ per (16) causam exequiarum sacrosanctæ majori ecclesiæ attributæ sunt: Ea propter et nos putavimus, tum proceribus nostris et insuper beatissimo hujus almæ urbis archiepiscopo id negotii dandum, ut certo loco convenirent, et rem ipsam examinarent, atque placita ad nos sua referrent, tum ad excellentiam tuam præsenti utendum lege, confirmantes ea quæ Anastasio pientissimo in hoc principi placuerunt.

CAP. I.

Et sancimus, ut (17) centum quidem illæ et mille officinæ, sacrosanctæ majori ecclesiæ occasione decanorum, sive lecticariorum, et ad (18) peragendas defunctorum exequias deputatæ, omnibus modis integro numero et omni præstatione liberæ conserventur: præter ipsam nulla alia queunte decanum exigere, sive ex hereticis recepta, sive quacunque sacrosancta ecclesia. Sed quod nuper constituimus, valeat, et octingentæ quidem officinæ corpora (19) præstent, trecentæ autem in exactione pecuniarum consistant (20), nam quod exinde corraditur, ad quid proficere conveniat, sacra jam nostra pragmatica forma disposuit. Semperque quod intercidit, restauretur: at qua ratione fieri debeat restauratio, satis per Anastasii piæ memoriæ jussiones expressum est. Hæ igitur ut immunes et ab omni vectigali maneant exemptæ, sancimus: neque his ipsis officinis, neque vectigalia imperantibus collegiis, quæ istas præbent, quidquam damni sustinentibus, aut ullos titulos agnoscentibus.

§. 1. Cæteræ vero omnes hujus almæ urbis quatuordecim (21) regionum officinæ, sive sacrosanctæ alicujus sint ecclesiæ, sive hospitalium, sive monasteriorum, sive orphanotrophiorum, sive ptochiorum, sive alterius cujuscunque dominii, sive regiarum domuum, sive aliquorum magistratuum, ampla, media, minutave officia admini-

(1) Id est, imperatoris.
(2) 17. Kal. August. *Scrimg.*
(3) Anno 536.
(4) Vide Julianum *const.* 13.
(5) Major ecclesia Constantinopolitana: quo nomine 1102. officinas in præcipuis foris urbis obtinuerant, quarum aliæ Vespillones, aliæ fossarios, aliæ pecunias ecclesiæ præstabant.
(6) Ergasteria vocat Julianus, *cap.* 53. ut et Græci ad hanc Novellam et inf. *Novell.* 59. *et* Leo *Novell.* 12.
(7) *Novell.* 59. *Nov. Leonis* 12.
(8) Constantinopolitanæ scilicet.
(9) Lecticarii, decani, et Vespillones, *Novell.* 59. *Græci hic* λεκτικαρίων ἤτοι δεκανῶν.
(10) *l.* 4. *C. de sacros. eccles.*
(11) *Nov.* 59. *c.* 2.
(12) Seu muneribus et intributionibus.
(13) Et hoc jure possidetur etiam hodie a sacerdotibus Mahumetanis.
(14) Nota, quos in usus ecclesiasticæ officinæ inserviant. adde *c.* 1. *Infr. eod.*
(15) Officinæ ecclesiasticæ ad hereticos pertinentes, orthodoxorum factæ.
(16) Nam ex earum reditu sumptus funerum fiebant. *Leon. Nov.* 12.
(17) *Nov.* 59. *c.* 1.
(18) *In princ. supr. eodem.*
(19) Id est, Vespillones ac fossarios.
(20) Id est, reditum pecuniarum præstent.
(21) Regiones totidem erant Romæ, nempe quatordecim, quarum binis singulæ cohortes attributæ, *l.* 3. *ff. de off. præfect. vigil.* potest etiam non incommode eas ad regiones referri lex 1. §. 3. *ff. de offic. præfect. urb.* eo sensu, Licere nimirum præfectis interdicere non tantum urbe integra, sed et ejus aliqua regione, *faire defense de demeurer en tel et tel quartier.*

strantium, sive gloriosissimorum senatorum, sive magnificentissimorum illustrium, sive spectabilium cubiculariorum, sive aliquorum militiis adscriptorum: hæ inquam omnes publica ipsis imposita præstent vectigalia, et omnia alia tum faciant, tum impleant, quemadmodum quemque in suo collegio facere æquum est, *semperque per collegii præfectos in publicum persolvant:* nemine queunte ea de causa inniti privilegiis aut ejusmodi alia uti excusatione. Neque enim sustinemus aliorum onus ad alios deferri, aut tam immitem proponere formulam (1), ut quotidie vectigalia augeantur, et (quemadmodum edocti sumus) quadruplo, aut quintuplo, adeoque etiam decuplo majora irrogentur, cum nihil tam magno studio tamque serio affectemus, quam ne (2) novo quisquam vectigali oneretur. Novum (3) autem fuerit non tantum quod nunc primum impositum est, sed etiam quod primum modum excedit. Sed eadem conditione ac fortuna omnes sunto, et sacra hæc nostra pragmatica forma (quam legem etiam appellare licuerit) contra omnes communis esto, ut omnibus largiatur, quo molestia vacent. Neque enim facile eam quis ægre tu'erit, si neminem alium præterea exemptum intueatur: nisi quod in centum et mille officinis exequiarum defunctorum ratio habeatur, quæ maxime communis est omnibus et ex æquo universis parata (4) hominibus.

§. 2. Si quis vero conetur excusatione aliqua uti, et seipsum a præstanda alleviare contributione, et aut non committere, quo magis ab inquilinis suis exigatur, aut præstare etiam patrocinium, sive militare, sive civile, sive ecclesiasticum, sive quodcunque tandem: in universum officinæ (5) dominio excidito, estoque ipsis publica, toti addicta collegio. Eo enim pacto et cautiores erunt, et vetita non attentabunt. Porro si minutatim (6) et pariter in omnes vectigalia distribuantur: non solum paululum erit quod præstitum fuerit, sed etiam tanto moderatius, levius, tolerabilius, faciliusve quod confertur, existet, quanto a pluribus colligitur. An vero non multo absurdissimum (7) fuerit, homines propriis laborantes manibus, et uxores ac liberos alentes, et reliqua denique vitæ necessaria inde acquirere satagentes, etiamnum majoribus onerare vectigalibus, et quanto plures inter alleviatas referuntur, tanto etiam majores exinde læsiones oboriri? idque onus infinitum sit, neque possit ullum habere terminum.

§. 3. Hæc nos omnia prohibentes, sacram hanc pragmaticam formam proponimus, amissionis pœnam similiter omnibus ordine subditis interminantes, si ex quoquo collegio imperitantes solita illa, et ab initio statuta vectigalia percipere prohibuerint, aut vectigalia conentur in (8) pensiones privatas convertere: sed quisque pro se quidem pensionum illatione perfruitor, officinas autem seu tabernas solito receptoque more contributiones agnoscere concedito. Quemadmodum enim quisque pro se rebus suis prospicit, ita et nos necesse est ei quod amplæ et regiæ huic urbi expedit et confert, nutanti quodammodo et jam lapsuro, manus porrigere, neque enim aliter, quæ publice expediunt, progressus habitura sint, *quam si tali onere, qui id hactenus ferre coacti sunt, liberentur.*

EPILOGUS.

† Quæ igitur nobis placuerunt, et sacra hac exprimuntur lege, ea excellentia tua, imo non ipse tantum custodies, sed et quicunque post te idem officium suscepturi sunt, et obtemperans tibi cohors, jam inde in omne reliquum tempus custodiet (9).

TIT. XXIII.

DE TABELLIONIBUS (10) ET UT PROTOCOLLA (11) DIMITTANT IN CHARTIS (12).

NOVELLA CONSTIT. XLIV.

Imperator Justinianus Augustus Joanni præfecto prætorio, iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

Litem paulo ante audivimus præsenti legi præbentem occasionem. Ex persona quidem mulieris cujusdam ferebatur documentum (13), literas quidem ejus non habens (14), (erat enim harum ignara) completum autem a tabellione (15) et tabulario, subscriptionem ejus (16) habens, et testium ostendens præsentiam: deinde dum quædam dubitatio super eo fieret, muliere dicente, non esse a se delegata (17) quæ charta loquebatur: qui litem audiebat, quærebat (18) a tabellione cognoscere negotii veritatem: denique tabellionem deduxit (19): at ille literas recognoscere dixit completionis (20) tabellionis, non

(1) Immitis formula, per quam vectigalia augentur.

(2) Vid. *tit. C. vectigal. nova institui non posse.*

(3) Novum vectigal est, nunc primum inventum, vel excedens modum prioris.

(4) Εφηπλωμένῳ: parata.

(5) Ergasteria. *Jul.*

(6) Vectigalium distribuendorum rationem optimam nota.

(7) Proletarii immunes a vectigalibus.

(8) Εἰς ξεγονόμια τρέπειν. Scrimg.

(9) Dat. 16. Kal. Jun. Cons. post Belis. V. Cons. anno 1. *Scrimg.* Dat. 6. Kal. Jun. etc. *Jul.*

(10) Περὶ συμβολαιογράφων καὶ συμβολαίων, 22. *Ecl.* 2. De tabellionibus et eorum fide Jul. *const.* 40. Porro tabelliones sunt publici contractuum transactores, *l.* 14. §. 3. *C. de sacr. eccles. l.* 17. *Cod. de fid. instrum. l.* 2. *Cod. de Eunuch. l.* 1. *Cod. ut nemo ad suum pat.* et testamentorum perscriptores. *l.* 24. *C. de testam.* Eorum instrumenta ἀγοραῖα. *Novell.* 73. adde *l.* 21. *Cod. ad l. Cornel. de fals. l.* 15. *Cod. de decurionib.* iidem tabularii ἀγοραῖοι νομικοί.

(11) Πρωτόκολλα. Protocollum. non est major et regia charta velut quidam opinantur: nec est scheda negligentius scripta: Non est etiam exemplar formularum, quo tabelliones uti solent: sed brevis adnotatio, quæ declarabat, quo Comite largitionum, (sub cujus cura erant chartariæ) quo tempore et a quo præparatæ fuissent chartæ. Ex eo arguebantur sæpe falsitates, qua et ratione *Cujac.* refert Lutetiæ accidisse, ut Senatus suspectum chirographum arguerit, ex die in eo adscripto, quo nondum ejus notæ (Galli *la marque*) charta ulla erat in rerum natura. Et hac ratione vetat Justinianus ex chartis abscindi protocolla. Item instrumenta in aliis chartis scribi, quam in his, quæ protocolla habeant. Jul. *num.* 175. *et cap.* 2. *Infr. eod.*

(12) In instrumentis. *Index Reginæ apud* Cujac.

(13) Συμβόλαιον.

(14) Non perscriptum ejus manu.

(15) Alius est συμβολαιογράφος a Ταβουλαρίῳ. Instrumentum enim hic profertur completum a tabellione, subscriptum a muliere tabularii manu: *ut Novell.* 73.

(16) Αὐτῆς, id est, mulieris.

(17) Επιταχθέντα, id est, demandata.

(18) Hinc colligunt notarios non sponte, sed ad id rogatos debere instrumentum conficere. arg. *l.* 25. *ff. de procurat. cap.* 12. *vers. Te igitur. extr. de privileg.* Ans.

(19) Ηγαγεν, id est, in judicium deduxit.

(20) Πληρώσεως τοῦ συμβολαίου, id est, perfecti instrumenti.

tamen nosse aliquid horum quæ secuta sunt (1), nec enim sibi ab initio penitus delegata, sed commisisse cuidam suorum hoc facere: neque postea venisse ad completionem, sed rursus alii hoc commisisse, et is quidem qui affuit completioni, venit, nihil nec ipse dicens se nosse: etenim neque scriptor fuit documenti, sed solum docuit, quia præsente se hoc dimissum sit, nec cui ab initio delegatum est, iuventus est: unde nisi per testes judex valuisset agnoscere causam pure, periculum patiebatur, undique cadente negotii notitia. Et illud quidem competentem meruit examinationem atque decretum.

CAP. I.

Nos autem credimus oportere universis auxiliari, et communem in omnibus facere legem: quatenus præpositis operi tabellionum, ipsis per se omnibus modis injungatur (2) documentum, ut dum dimittitur (3) intersit: et non aliter imponatur chartæ completio, nisi hæc gerantur: ut habeant unde sciant negotium, et interrogati a judicibus, possint quæ subsecuta sunt cognoscere, et respondere, maxime quando literas sunt ignorantes (4) qui hæc injungunt (5): quibus facilis est et inconvincibilis denegatio horum quæ pro veritate secuta sunt.

§. 1. Ut ergo omnia hæc prohibeamus, propterea præsentem conscripsimus legem: et hæc custodiri modis omnibus volumus a tabellionibus, sive in ipsa felicissima civitate, sive in provinciis sint: scientibus, quia si præter hæc aliquid egerint, cadent (6) omnino iis quæ vocantur stationibus (7): et qui (8) ab eis dirigitur ad injungendum (9) documentum, et inficiest, ipse dominus super stationis auctoritate erit (10), et mutabitur causa: et ille quidem de cætero hoc obtinebit officium in statione, quale qui in ea primatum tenebat: ille vero cadet ea: aut unus erit ministrantium illi: quoniam ille quidem dedignatus est hoc agere, quod erat concessum ei: ille vero secundum illius voluntatem hoc egerit, propterea nos hanc intulimus eis pœnam, ut optimi fiant circa documenta, et justi, et cautiores, et non propter suam requiem et delicias corrumpant alienas vitas.

§. 2. Si vero indignus sit forte potestatem in stationibus suscipere, is (11) cui documentum extra ea quæ a nobis disposita sunt per præsentem legem, injungitur, tabellio quidem cadat omnibus modis hac causa: alter (12) vero pro eo constituatur: nihil omnino damnificando ex hoc stationis (13) domino quicunque fuerit extraneorum, et non ipse tabellio, neque cadente lucris exinde venientibus: sed illo solo qui talia perpetravit, et dedignatus est suum complere opus, primatu cadente: omnibus quidem aliis super stationis jure integris dominis ejus ab ipsis tabellionibus qui talia peccaverunt, servandis.

§. 3. Et non fingant tabelliones occasiones, per ægritudinem forte discedentes, aut occupationes hujusmodi: licebit enim eis, si quid tale fuerit, evocare (14) eos qui contrahunt, et per se causam complere: proinde hæc quæ contingunt raro (15), non impedimentum facient universis, eo quod nihil inter homines sic est indubitatum (16), ut non possit (licet aliquid sit valde justissimum) tamen suscipere quandam solicitam dubitationem, sed nec quæstus eorum minores fieri per hoc, propter contrahentium frequentiam occasionem habentes: cum melius sit pauca (17) agere caute, quam multis interesse periculose.

§. 4. Ut tamen non vehementer eis dura lex esse videatur, nos conjicientes (18) humanam naturam, mediocres (19) etiam eis leges nostras ponimus, propter tales enim eorum forte dubitationes damus eis licentiam singulis unum (20) ad hoc constituere (gestis (21) apud clarissimum (22) magistrum census (23) felicissimæ civitatis (24) solemniter celebratis) et licentiam (25) ei dare, ut delegentur ei ab iis qui veniunt ad ejus stationem et documenta, et dimissis (26) eis interesse: et nulli omnino alteri in statione existenti, licentiam esse, ut aut de-

(1) Id est, tabellio fatebatur, se nosse instrumentum completum esse, se tamen ignorare, quid inter contrahentes postremo convenisset, allegabat: nec enim se integrum instrumenti initium conscripsisse, sed ejus compositionem demandasse suorum alicui, id est, discipulo vel ministro: vel se alteri ejusdem instrumenti completionem commisisse, *l. 17. Cod. de fid. instrum.*

(2) Sensus est: Cuilibet contractui tabellionem ipsum per se præesse et interesse debere. Interesse inquam, ab initio ad finem usque, nec ante complementum instrumento adponere, quam norit τὴν ὑπόθεσιν, id est, negotium, de quo agitur.

(3) Tabelliones ipsi per se convenire debent instrumenta composituri: neque aliter instrumentum absolvere, nisi causas cognoscant, ut interrogati a judice, id, de quo agitur, tuto ac certe referre possint.

(4) Id est, tunc maxime, cum contrahentes literas ignorant, γραμμάτων ἀνεπιστήμονες. dicuntur Græcis, literarum legendarum et scribendarum ignari, *qui ne scavent ni lire, ni escrire.*

(5) Instrumenti ad substantiam pertinere hinc colligunt, ut tabellarius de eo conficiendo sit rogatus: alias non præsumi rogatum. Idque putat Rolandus a Valle motus communi interpretum opinione 1. *cons.* 38. *n.* 4. *et* 1. *cons.* 44. *n.* 25. 32. 33. 34.

(6) Pœna tabellionis in hanc legem committentis.

(7) Id est munere. Hic enim *statio* pro munere accipi videtur, quod majus est, quam officium.

(8) Is est, qui vocatur a Juliano *cap.* 174. discipulus tabellionis.

(9) Ἐφ' ᾧ τε ἐπιταχῆναι τὸ συμβόλαιον, ad perficiendum instrumentum.

(10) Pœna tabellionis, qui per discipulum aut exceptorem sive notarium, non per se instrumenta format, stationis amissio, cætera hic vide.

(11) Tabellio.

(12) Discipulus nimirum tabellionis.

(13) Interdum alius est stationis dominus, alius tabellio.

(14) Tabellio, licet ægrotus sit, per substitutum instrumentum formare non potest: sed ad se contracturos evocare debet, et ab eis causam integram audire. Possis etiam colligere, non ideo instrumentum reprobari, quod confectum fuerit a tabellione ægroto.

(15) Vid. *l.* 3. 4. 5. 6. *ff. de legib.*

(16) Nihil ita certum est, ut non possit controverti, deque eo quodammodo dubitari.

(17) Utilius est pauca tuto agere, quam multa cum periculo.

(18) Id est, oculis conjectis intuentes humanam naturam.

(19) Id est æquabiles, συμμέτρους.

(20) Licet tabellioni adjutorem et substitutum habere, per eum contractus formare absolvereque partibus: in statione tamen.

(21) Tabellio, substitutum quidem habere potest, sed unum tantum eumque probatum in urbe a magistro census: ut hinc constet, liberam substituti probandi facultatem tabellionibus fuisse, liberam inquam, hoc est sine confirmatione magistri census: ut in provinciis, apud defensores civitatis.

(22) Tabelliones igitur fuere in dispositione et cura magistri census in ipsis urbibus regiis: ut in provinciis sub cura defensoris civitatis.

(23) Posterior ætas hunc magistrum γενικὸν appellavit, auctore Leone 44. et Suida: ut et locum ipsum, in quo acta et insinuationes fiebant, quod et Cedreno in Nicephoro Phoca ταξεώδιον. vid. Cujac. *hic.*

(24) In provinciis vero apud defensorem civitatum.

(25) Sensus est: Substitutum tabellionis, mandato contrahentium instrumentum posse complere in sua statione, posse etiam ejusdem instrumenti complemento interesse.

(26) Ἀπολυομένοις παραγίνεσθαι, id est, qui absolvendis interessent.

legetur ei initium, aut cum dimittuntur, intersit: nisi tabellioni qui auctoritatem habet, aut qui (1) ab eo ad hoc statutus est. Si vero præter hoc fiat, et alter delegetur: tunc subjacet pœnæ tabellio, qui auctoritatem habet a nobis dudum definitam: ipsis tamen documentis propter utilitatem contrahentium non infirmandis. Novimus enim quia legis metu de cætero et ipsi custodient quæ a nobis decreta sunt, et documenta sub cautela facient.

CAP. II.

Ut tabelliones in protocollo describant, idque cum die et consule.

ILlud quoque præsenti adjicimus legi, ut tabelliones non in alia charta pura (2) scribant documenta, nisi in illa quæ in initio (quod vocatur protocollum (3)) per tempora gloriosissimi comitis sacrarum nostrarum largitionum habeat appellationem (4), et tempus quo charta facta est, et quæcunque in talibus scribuntur: et ut protocollum non (5) incidant, sed insertum relinquant: novimus enim multas falsitates ex talibus chartis ostensas et prius, et nunc: ideoque licet aliqua sit charta (nam et hoc sancimus) habens protocollum non ita conscriptum, sed aliam quandam scripturam gerens, neque illam suscipiant, tanquam adulteram, et ad talia non opportunam, sed in sola tali charta, qualem dudum diximus, documenta scribant. Hæc itaque quæ de qualitate talium chartarum a nobis decreta sunt, et de incisione eorum quæ vocantur protocolla, valere in hac felicissima solum (6) civitate volumus, ubi plurima quidem contrahentium multitudo, multa quoque chartarum abundantia est, et licet legali modo interesse negotiis, et non dare occasionem quibusdam falsitatem committere, cui se obnoxios existere demonstrabunt, qui præter hæc aliquid agere præsumserint.

EPILOGUS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, et per hanc sanctam declarata sunt legem, tua celsitudo operi effectuique tradere festinet. Dat. 19. (7) Kal. Septembr. *Constantinop.* post BELIS. V. C. CONS. anno 2. (8).

TIT. XXIV.

UT (9) NON LIBERENTUR CURIALI (10) FORTUNA JUDÆI, NEC SAMARITANI, AUT HÆRETICI, OCCASIONE EORUM RELIGIONIS, SED CURIALIBUS QUIDEM FUNCTIONIBUS SUBJACEANT, PRIVILEGIIS VERO CURIALIUM NON FRUANTUR: POSSE VERO EOS CONTRA ORTHODOXOS QUOD SUBJACEANT CURIALI FORTUNÆ, TESTIMONIUM PERHIBERE, UT QUI ET PRO ORTHODOXA POLITIA RECTE TESTIMONIUM PERHIBEANT.

NOVELLA CONSTIT. XLV.

Idem Imp. Joanni P. P. iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

VErbum quoddam nobis tua retulit eminentia, quosdam inter curiales esse Judæos forte, aut Samaritas, aut Montanistas, aut aliter respuendos homines, quibus nondum hactenus recta et immaculata fides illuxit: sed et in tenebris sedent animis vera non sentientes sacramenta: et quoniam hæreticos (11) odio habemus, putant per illam occasionem liberi curialium esse functionum, et quæ competunt his, declinare. Nos igitur mirati sumus, si sapientia et acumen tuum tales eorum pertulit rationes, et non repente talia dicentes dilacerasti. Si enim homines quidam sunt, qui quidem putant propter novissimam absurditatem illa promereri se præmia, quæ solis maximis dignitatibus reservavimus, quis non eorum habeat exosam inverecundiam et stultitiam? Quapropter curiam exerceant (12) hujusmodi homines, et nimis ingemiscentes, et curialibus functionibus, sicut etiam officialibus, ut dudum sancitum est: et nulla (13) religio ab ejusmodi eos excipiat fortuna, (horum enim nihil neque antiquorum qualibet legum, neque Novellarum dictum est) indigni tamen curiali sint honore, et quoniam leges plurima curialibus præbent privilegia, et ut non cædantur (14), neque ad (15) aliam ducantur provinciam, et alia plurima, horum nullo (16) fruantur: sed si quid scriptum est de curialibus, quod non confert privilegium, hoc etiam in his valeat, et compleant corporalia et pecuniaria munera, et nulla ab his eripiat eos lex: honore vero fruantur nullo, sed sint in turpitudine (17) fortunæ, in qua et animam volunt esse. Sic igitur eis de hoc dispositum sit.

CAP. I.

ILlud quoque nunciasti dignum (18) quæstione tua natum. Quia enim hæreticos (19) testimonium (20) perhi-

(1) De eo jam dictum est.

(2) Solent tabelliones contractus primo referre in schedam, deinde in mundum redigere: in mundum, id est in chartam puram, χάρτην καθαρόν. Hieronymus *adversus Rufinum*. Schedulis nondum ad purum digestis.

(3) Protocollum quid esset, dixi in epigraphe hujus tituli.

(4) Protocollis continetur nomen Comitis largitionum, et tempus quo charta facta est. Jul. *hic num.* 175.

(5) Cur id jubeatur, dixi in epigraphe *supr. eod.*

(6) Non idem est in primo capite hujus Novellæ.

(7) 16. *Scrimg. Julian.*

(8) Id est, anno 537.

(9) De Judæis et Samaritanis et hæreticis curialibus Julian. *const.* 41. De decurionibus hæreticis qui adversus orthodoxos testimonium exhibere possunt. *Index Reginæ apud Cujac.*

(10) Βουλευτικῆς τύχης. Scrimg.

(11) Hæretici odio habendi.

(12) *l.* 1. *C. de hæreticis. l.* 12. *l.* 49. *C. de decur.* facit *lex* 5. *l.* 10. *C. de Judæis.*

(13) *d l.* 49. *l.* 3. *in fin. ff. de dec.*

(14) Τύπτεσθαι, id est, ne ictus fustium eis inferatur. *Hal.* tormentis subjiciantur. Jul. *hic*. Cruciatus et tormenta appellat *l.* 33. *Cod. de decur.* corporales injurias, *l.* 55. *l.* 58. *C. de decur.* additur a Scringero et Haloandro περὶ τε τὸ μὴ παρίστασθαι, id est, ne sistatur judicio injuriose.

(15) *l.* 25. *C. de dec.*

(16) Et ita hæretici coguntur onera civitatum sustinere, etsi privilegia non sentiant orthodoxis eodem munere fungentibus attributa.

(17) Hinc colligunt nonnulli, Hæreticos infames esse, tamen non omnes intestabiles, *ut Infr. eod.* Infamis quidem eorum religio, non ideo tamen eorum testimonium passim respuitur, *infr. eod.*

(18) Id est, dignum tibi visum fuisse, quod a nobis quæreres.

(19) De testimoniis hæreticorum. Jul. *cap.* 177.

(20) *l.* 21. *C. de hæret.*

bere prohibuimus, quando orthodoxi inter alterutros litigant, dantes eis per nostram constitutionem (1), siquidem inter alterutros misceantur illi et litigent, et uterque (2) hæreticus sit, actor et reus, posse testimonium perhibere, dignis adinvicem existentibus, et litigantibus, et testimonium perhibentibus: si vero rursus hæreticus sit et orthodoxus, contra hæreticos quidem etiam valde dari testimonium orthodoxo, adversus orthodoxum autem nequaquam: orthodoxis quoque existentibus litigatoribus nullum esse penitus accessum illis ad testimonium perhibendum. Docuisti igitur nos quod quidam orthodoxi constituti refugiunt curialis esse fortunæ; et necessitatem subire perhibendi testimonii eos qui illi genere juncti sunt, vel qui alias aliquo modo eorum sciunt fortunam. Et quoniam lex eorum suspendit super (3) orthodoxis testimonia, propterea judices piguisse hoc admittere, cumque in vanum metuant invicem, qui hujusmodi dubitant recipere testimonium, primum quidem pro (4) orthodoxis fiunt, (hoc autem leges agere hæreticos non prohibent) deinde si existentes curiales postea contra fortunam reluctantes trahit quispiam ad curiam, et hæreticos ad testimonium vocat, quomodo non hoc pro nostra agit republica? ut si quidem respublica litigans orthodoxa, et maxime ex quo nos Deus dedit imperare: qui autem super hoc testantur, pro orthodoxis perhibeant testimonium. Conversatio enim nostra recta est, et plena orthodoxa fide, omni alia hæresi merito constituta sub odio.

EPILOGUS.

† Et hoc igitur tua eminentia custodiat, nostram cognoscens mentem, et quod reipublicæ expedit commemorans, et sciens per omnia, quia illa nobis agere et sancire lege studii est, quæcunque nostræ prosunt reipublicæ. Dat. 15. Kal. Septemb. *Constantinop.* post Consulatum BELIS. V. C. (5).

(1) *d. l.* 21.

(2) Actore et reo hæreticis litigantibus, hæreticus testis esse potest, *ut hic*. Orthodoxo, et hæretico litigante, hæreticus in hæreticum testis esse potest, at non in orthodoxum: pro eodem potest. *infr. ibi*, *si vero rursus*. Inter solos orthodoxos nullo modo testari potest, *infr. ibi*, *orthodoxus quoque*. nisi orthodoxus refugiat manus curiæ. Potest enim eo speciali casu hæreticus audiri, deponens orthodoxum curialem, aut patre curiali genitum. Jul. *hic n.* 177.

(3). Ἐπ' ὀρθοδόξοις, id est, adversus orthodoxos.

(4) Testis, pro privatis orthodoxis qui esse potest, multo magis pro universitate orthodoxorum testimonium ferre poterit.

(5) Id est, anno 536.

COLLATIO QUINTA.

TIT. I.

DE ECCLESIASTICARUM RERUM IMMOBILIUM (1) ALIENATIONE ET (2) SOLUTIONE (3).

Novella Constit. XLVI.

Imp. Justin. August. Joanni gloriosiss. sacrorum per Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

ET circa leges studium, et alia omnia a nobis ideo quotidie cum labore aguntur, ut utilitatem nostris subjectis inveniamus: quod effusum quidem immensumque est, removentes, quod autem et optimum et meritum, subrogantes. Sæpe quoque ex studio propter priorem immensitatem etiam ultra mensuram legem constrinximus: ut quod primitus effluebat retinentes, ita æqualitatem de cætero introduceremus. Nuper (4) igitur scripsimus legem de sanctissimis ecclesiis omnibus, et monasteriis, et reliquis venerabilibus domibus; nullum (5) esse eis rerum immobilium alienationis licentiam permittentem. Videbamus (6) enim causam effusam, et paulatim ad alios ecclesiasticas migrantes possessiones, neque pretiis solutis dignis, neque opere inevitabili imminente alienatis: sed etiam contra positas jam leges, decies millies circumventiones factas. Quocirca primam perimentes viam, omnibus similiter inaccessibilem contra earum facimus circumventiones. Sed hinc pleræque quidem sanctissimarum ecclesiarum aliarumque venerabilium domuum utilitatem habuerunt possessiones, nullo has minuere præsumente. Occurrit tamen etiam aliquid difficile (7), debita enim aut longo tempore constituta, aut etiam postea ex quadam necessitate, et maxime per fiscales occasiones eis accidentia, ad alienationis necessitatem sacras perduxerunt domos. Mobili enim non extante substantia sufficienti, periclitabantur in novissimam venire necessitatem harum præsules, neque vendere potentes, neque unde debita solverent habentes. Sed pro talibus quidem debitis posse pro (8) solutione creditoribus dari possessiones ecclesiasticas: tamen cum competenti subtilitate et observatione facienda solutione, jam sæpe permisimus: sicut neque palam hoc nostra prius permisimus lege. Si vero non privatus aliquis est creditor, sed imminet fiscus, et exigit debita, est autem inopia pecuniarum, accipere vero immobilem possessionem impossibile est: fiscum hic relaxare aliquid subtilitati legis competere judicavimus. Et si qua necessitas hujusmodi fiat, etiam alienationem sinere perspeximus.

CAP. I.

SAncimus igitur, si sanctarum aliqua ecclesiarum aut reliquarum colendarum domuum fiscales debeat functiones, et unde faciat harum redditionem, non habeat: convenire omnes in unum et qui ex clero sunt, et Deo amabilem episcopum ejus civitatis (9), insuper et metropoleos, et sacris (10) propositis eloquiis causam examinari: et si non apparuerit ullus (11) quæstus citra alienationem immobilis rei valens solvere fiscale debitum, tunc licentiam eis esse sententia tali procedente, et decreto (12) celebrato apud provinciæ judicem, etiam possessiones immobiles contingere, et eas alienare ad solutionem debiti: ementibus (13) quidem, in fiscum solventibus, et desuscepta (14) inde percipientibus et subeuntibus (15) fiscale debitum, et cautelam inde habentibus, et nihil metuentibus primitus positam legem: constitutis etiam fiscalibus desusceptis insinuatis (16) inter monumenta gestorum, deponentibus iis qui fecerunt ea, ut et apud sanctissimas ecclesias salventur data desuscepta, eo quod fiscalia soluta sint tributa, et omnia secundum nostram legem gesta sint: non potentibus aliquibus fingere fiscale debitum, et ita ad alienationes immobilium rerum accedere. Ideo enim et decreti factionem permisimus (17), ut et fiscale debitum testimonio pandatur, et ex quantis descendit temporibus, et quoniam non pecuniis solutum est, sed in necessitatem alienationis venit, ut veritas undique protestata sit: omnibus coram sacris Evangeliis agendis: scientibus et episcopis, et clericis, et aliis omnibus, quia Deus respiciet quæ geruntur ab eis: et si quid egerint per dolum, aut lucrum, aut machinationem: hoc in suis recipient animabus viventes ac morientes.

CAP. II.

SI vero privatus aliquis creditor fuerit, possit secundum pro soluto (18) schema accipere immobiles possessiones, hic quoque decreto faciendo: pro mensura vero eorum debitorum assignandis eis possessionibus. Si vero fiscale debitum fuerit, potentibus eis ad alienationem immobilium accedere secundum priorem observationem: ut nihil desit neque subtilitatis neque communis utilitatis.

(1) Rerum scil. vel annonarum civilium, vel rusticorum mancipiorum, Jul. *const.* 7. adde *Nov.* 7. *supr. et eundem*, Jul. *const.* 7.
(2) Et aliis contractibus. Jul. *constit.* 7.
(3) Additur in editione Scrimg. διχα τῶν ἐν Κωνςαντινυ πόλει, id est, exceptis Constantinopolitanis.
(4) Intelligit *Novell.* 7.
(5) Epitome *Novell.* 7.
(6) Causa prohibitionis, *Nov.* 7.
(7) Exinde scilicet.
(8) Sensus est, Prædia ecclesiastica (si pecuniæ et mobilia desunt) privato creditori in solutum dari: vendi item posse cum præsidis decreto, ita ut pretium solvat emptor et tributa, quæ debet ecclesia, nec enim fiscus prædia in solutum accipit.
(9) De cujus debito ecclesiastico agitur.
(10) Καὶ τῶν θείων προκειμένων λογίων.
(11) Id est, ulla ratio.
(12) Bona ecclesiastica vendi utiliter non possunt sine decreto judicis, *ut hic*, quod tamen immutatum est *Nov.* 120.
(13) Emptoribus pretium fisco solventibus.
(14) Αποδέξεις, id est, apochæ.
(15) Id est, ita ut teneatur fisco ad id exsolvendum, quod ecclesia fisco debuit.
(16) Insinuati instrumenti exemplum petitur ex actis publicis, *l.* 4. *Cod. de fid. instr. l.* 2. *Cod. de discussorib.*
(17) Hodie non requiritur decretum: satis enim est acta confici gratuito apud Patriarchas, metropolitanos episcopos, secundum suam jurisdictionem, *Nov.* 120.
(18) Pro soluto σχῆμα, est titulus pro soluto, eo sensu: Privatum creditorem posse titulo pro soluto immobiles ecclesiæ possessiones accipere.

CAP. III.

HIs autem universis sanctissimam majorem (1) ecclesiam felicissimæ hujus urbis, et ejus confinia, et orationum domos, quarum ipsa curam suscepit, omnibus excipimus modis, quæ jam de hoc sancita sunt a nobis, in sua virtute durantibus. Si autem et aliqua monasteria sub eadem sanctissima majore ecclesia sint: nec ea sub præsentem facimus legem, forinsecis (2) in provinciis eam constituentes solum, in quibus multa quidem est inopia pecuniarum, per quam sanctissimæ ecclesiæ solvere per pecunias debita non valuerunt.

EPILOGUS.

✝ Tua igitur celsitudo, quæ placuerunt nobis, cognoscens secundum hæc procedere super sacris rebus alienationes custodiat. Datum 14. (3) Kal. Sept. *Constantinop.* post Consul. BELIS. V. C. Anno (4) secundo.

TIT. II.

UT (5) PRÆPONATUR (6) NOMEN (7) IMPERATORIS (8) DOCUMENTIS (9), ET UT (10) LATINIS LITERIS APERTIUS TEMPORA INSCRIBANTUR.

NOVELLA CONSTIT. XLVII.

Imp. Justinianus Augustus Joanni præfecto prætorio, iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

ILlud omnium honestius esse putandum documentum, et gesta, et quod omnino pro temporis memoria hominibus adinventum est, quod ipsa quoque commemoratione ornatur imperii. Consules (11) etenim et indictiones, et quodcunque indicium temporum omnino est apud nos, sunt quidem forsan et hæc significativa horum quæ volunt: non tamen nos aliquod horum perimimus, sed majorem adjectionem eis imponimus: ut ex majoribus et perfectioribus eis temporum designetur cursus. Si quis enim respexerit (12) ad vetustissima hominum, et antiqua reipublicæ: *Æneas* (13) nobis Trojanus rex, reipublicæ princeps: et nos quidem *Æneadæ* ab illo vocamur, sive quis etiam ad secunda (14) principia respexerit, ex quo pure Romanorum nomen apud homines coruscavit, reges eam constituerunt Romulus et Numa: ille (15) quidem civitatem ædificans, hic (16) autem eam legibus ordinans et exornans: sive etiam tertia (17) principia sumat quilibet imperii: Cæsarem maximum, et Augustum Pium: et ita rempublicam nobis inveniet hanc quæ nunc est valentem: sitque immortalis ab illis procedens (18). Erit ergo absurdum in documentis (19) et in iis quæ in judiciis aguntur, et absolute in omnibus, in quibus memoria quædam fit temporum, non imperium his præponi.

CAP. I.

UNde sancimus eos quicunque gestis (20) ministrant, sive in judiciis, sive ubicunque (21) conficiuntur acta, et tabelliones qui omnino qualibet forma documenta conscribunt in hac magna civitate, sive in aliis gentibus omnibus quibus nos præsidere dedit Deus, hoc modo incipere (22) in documentis: *Imperii* (23) *illius sacratissimi Aug. Imperatoris anno tanto*: et post illa inferre consulis appellationem, qui in illo anno est: et tertio loco indictionem (24), mensem (25), et diem: sic enim per omnia tempus servabitur et pro imperii memoria, atque consulatus ordine, et reliqua observatione interposita documentis, inadulterata hæc valde constituentur.

§. 1. Si qua vero apud Orientis habitatores aut alios homines observatio custodiatur in civitatum temporibus,

(1) Sanctæ Sophiæ.
(2) Exteris, ταῖς ἔξω χώραις.
(3) 15. *Scrimg.*
(4) Hæ duæ voces non extant apud Scrimgerum, lata igitur fuit hæc constitutio anno 536. vel 537.
(5) De præfatione instrumentorum. Jul. 8. *cap.* 178.
(6) De præfatione instrumentorum. Jul. *const.* 42.
(7) Huc refer *cap.* 1. *Infr.*
(8) Hinc colligitur, Nomen Christi necessario quoque præponendum esse instrumentis.
(9) Omnibus sive in judicio, apud judicem, sive apud magistrum census, sive apud defensores, sive in urbe, sive in provinciis, Jul. 20. *cap.* 178
(10) Huc refer *c.* 2. *infr.*
(11) Ideo constitutum fuit: quod tempus instrumentorum initiis multifariam designaretur, puta Consulibus, indictionibus, mense et die adjectis. Quibusdam in civitatibus conditæ civitatis annos præscribi mos erat. Ægyptii annos numerabant ex suo Augustali, vide quæ dixi ad *tit. C. de off. præfect. Augustalis.* Aliæ civitates per suos consules, per lustra seu Olympiadas, vel quinque annos, tempora numerabant, ut Burdegalensis civitas et similia municipia. Quin et Romæ post vastationes Gothorum imperio Byzantium translato (ut Roma municipium potius, quam sedes imperii videretur) per Olympiadas ratio annorum cœpit computari, ut patet ex decreto Tert. Romæ urbis patricii, cujus ultima clausula ita legitur, 2. Kalend. Jul. anno imperii Justiniani V. LVI. Olimp. vide Scalig. 2. Auson. 23. *in fine.*
(12) Historiæ Romanæ brevis et succincta partitio.
(13) Vide Liv. 1.
(14) Consules intelligit: tria enim fuerunt præcipua tempora apud Romanos, Regum, Consulum, Imperatorum.
(15) Vide Plutarch. *in Romulo.*
(16) Vide Plutarch. *in Numa.*
(17) Id est, Cæsarum: quorum principium *lex* 2. §. 11. *ff. de orig. jur.* refert vere ad necessitatem, id est, ad vim populo factam. Ammianus, paulo civilius, ad liberum populi arbitrium. Ideo, inquit, urbs venerabilis post superbas efferatarum gentium cervices oppressas, latasque leges fundamenta libertatis et retinacula sempiterna, velut frugi parens, prudens et dives Cæsaribus tanquam liberis suis regendi patrimonii sui jura permisit.
(18) Hoc innuit, sub Regibus, Romanos suos annos numerasse per reges, sub consulibus per consules.
(19) Id est, in instrumentis. *Goth.* Nomen Principis regnantis in instrumentis adhiberi solet. Vid. Gloss. *in l.* 3. *Cod. de Tabell. l. penult.* §. 1. *ff. de pignorib. l.* 3. *Cod. de divers. rescriptis et ibid. DD.* plures solemnitates vide apud Wesenbec. *parat. de fide instrument. num.* 5. Ans.
(20) Actis publicis.
(21) Apud magistrum census, apud defensores sive apud tabelliones.
(22) Instrumentis actisque omnibus nomen imperatoris præponendum.
(23) Βασιλείας τοῦ θειοτάτου, καὶ αὐτοκράτορος ἔτους τοσοῦδε. *Scrim.* Imperante illo divo Augusto, imperii anno illo, Jul. *c.* 178.
(24) Indictio spatium 15. annorum. Is numerandi mos cœpit, non tempore Theodosii magni, ut putat Cedrenus, sed Constantini, ut ex fastis Onuphrius prodidit; in quibus sub Constantini 11. consulatu et Licinii 11. ita est, Ινδικτιόνων Κωνσταντινιανῶν ἐντεῦθεν ἀρχή. Incipiunt autem Indictiones mense Septembri, *l. ult. in fin. de annon. l.* 1. *C. de militari veste. Nov.* 128. Interim notandum hæc esse paria quinto, indictione quinta, fusione quinta. *l.* 6. *C. Theod. de indulg. tribut.* vid. Cujac. *Cod. de indictionib.*
(25) Vide quæ scripsi ad *l.* 3. *ff. de accusat.*

neque huic invidemus, sed præscribatur quidem imperium: sequatur vero (sicut dictum est) consul et indictio, atque mensis, et dies secundum quam geruntur et conscribuntur quæ aguntur: et tunc inseratur etiam civitatis (1) omnibus modis annus. Nos enim auferimus quidem priorum nihil, imperiali vero additamento causam augemus. Et inchoetur mox auctore Deo a præcedente prima indictione, ita quodammodo eis scribentibus: *Imperii Justiniani sacratissimi Augusti et Imperatoris anno* XI. *post Consulatum Flavii Belisarii clarissimi viri anno* 2. *die autem tot*, *et tot*, *Kal.* sicque in omnibus nominentur imperii anni, et nostri, in quantum eos Deus elongaverit, et de cætero imperatorum. Palam namque est, quia nunc quidem annum XI. nostri scribunt imperii: inchoante vero Aprili mense, et prima (2) die, in qua nos Deus Romanorum superposuit rebus, XII. annum scribent: et ita de cetero donec nostrum Deus imperium extenderit: ut nobis etiam hæc causa super leges, et harum celebrationem continue maneat immortalis (3), dum memoria imperii omnibus simul interfuerit causis atque temporibus.

CAP. II.

Ut tempora quæ Latinis literis designantur apertius scribantur.

ILlud quoque adjicimus, quoniam hi qui tempus in judiciis (4) designant, cum incertis illis, et antiquis (5) literis hæc declarant, observetur in omni judicio, ut post illas literas antiquitatis alias subdant, id est, has communes (6) et omnibus notas, et quæ legi ab omnibus facile possunt, et significare gestorum tempus, ut non fatigentur requirentes id tempus: deinde errantes expectent, donec hominem quemcunque comperiant literas illas pro veritate lecturum, sed si quidem reliqua etiam post præscriptionem incertarum literarum, si Græcæ sint vocis, Græcis literis, subdi tempus: si vero Latinus quidem totius chartæ consistat ordo, Latinis quidem subscribatur tempus, interpositis istis incertis elementis: clariorem tamen ordinem habentibus literis, quas liceat omnibus legere omnino syllabarum Latinarum non ignaris.

EPILOGUS.

Tua igitur eminentia, quæ placuerunt nobis, et per hanc sacram declarata sunt legem, et in hac maxima civitate, et in provinciis universis quibus præes, manifesta constituat: ut nullus præsumat aliter numerare tempus, aut aliud agere, sed ita sicut dudum decrevimus. Datum Kal. Sept. *Constantinop.* imperante Justiniano perpetuo Augusto, anno XI. post consulatum BELIS. V. C. anno II. (7).

TIT. III.

DE (8) JUREJURANDO (9) A MORIENTE PRÆSTITO, PROPTER (10) MENSURAM (11) SUÆ SUBSTANTIÆ.

NOVELLA CONSTIT. XLVIII.

Imp. Justin. August. Joanni præfecto prætorio, iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

SEmper hanc unam habemus intentionem, dispositiones morientium esse firmas: nisi resultent (12) legi, et aperte contrariæ sint iis, quæ illi placent. Scimus igitur (13) motum et annunciatum nobis, quia cum testaretur quidam, cum jurejurando suam substantiam omnem dixit (14), et quia hanc solam reliquit suis heredibus, aliqui vero eorum heredum ad hoc (15) resultant, non juste facientes: quia (16) substantiæ quidem illius heredes fiunt, et in hoc acquiescunt iis quæ ab eo disposita sunt: quæ vero dixit cum jurejurando, nequaquam hæc rata manere, neque custodire ea secundum competentem modum volunt: cum utique nostris videtur legibus unam (17) quodammodo esse personam heredis, et ejus qui in eum transmittit hereditatem: ideoque nullus eidem sibimet edicit reluctari, et quod dixit atque juravit ratum esse, hoc nolle valere, sed contra proprios reluctari sermones.

CAP. I.

SAncimus (18) igitur, si quis descriptionem (19) faciens, sive propria manu sive per (20) alterius quidem scripturam, a se autem subscriptam, aut in suis testamentis substantiæ suæ mensuram faciat manifestam, heredibus forte aliis quidem præsentibus, aliis vero absentibus, aut etiam omnibus præsentibus: non licere heredibus contra hoc resultare, neque dicere quia aliquis heredum celaverit res extra ea quæ dicta sunt a defuncto.

(1) Quædam enim civitates, ut antea ostendi, conditæ suæ civitatis annos numerabant, a prima institutione municipii. vide Scalig. 2. Auson. 23.

(2) Prima die Aprilis Justinianus Imperator inauguratus est.

(3) Tempore, quo primis auspiciis in mundanum fulgorem victura, dum erunt homines, Roma. Ammianus 14.

(4) In monumentis publicis dixit Jul. *cap.* 179. hoc sensu: ut ne qui scribunt tempora in monumentis publicis, utantur illis literis veteribus et obscuris, sed per Græcas literas tempora scribant, si monumenta Græce composita sint: sin Latine, Latinis literis, et quidem claris, ut possint a quocunque Latino literato cognosci.

(5) Antiquas vocat literas puta C. aversum, hoc modo Ɔ, ad instar apostrophi, et I. et V: hoc modo IV. pro quatuor: et π inter se δ complectens pro 50.

(6) Justinianus jubet numerorum et temporum notationes esse ὁλογραμμάτως, ὁλογραμμάτων διότι χωρὶς χαρακτήρων ἅλαις ταῖς συλλαβαῖς γέγραπται. Eodem modo rejectis siglis vel biglis Justinianus voluit Pandectas esse ὁλογραμμάτως, et ultimas voluntates inter liberos. *Nov.* 107. Goth. Vide Cujac. 12. *observ.* 40. Ans.

(7) Id est, anno 537.

(8) Vide quæ notavi ad *l.* 6. *C. de testam.*

(9) De eo, qui moriens juravit, quantum haberet in bonis. Index Reginæ apud Cujacium. adde *l.* 1. *C. arbitr. tut.*

(10) Id est, de modo, de mensura ἕνεκεν τοῦ μέτρου.

(11) Si quis modum substantiæ suæ in scriptis declaraverit. Jul. *const.* 43.

(12) Εἰ μὴ μάχονται νόμῳ. Goth. Vide Rittershus. *part.* 6. *c.* 7. Ans.

(13) Ἴσμεν τοίνυν καὶ ἐν τοῖς πράγμασι κινηθέν. id est, scimus de facto agitatum.

(14) Declaravit, edixit.

(15) Πρὸς ταῦτα ἀνανεύουσιν, id est, hanc abnuunt.

(16) Absurdum est credere injurato et jurato non credi.

(17) Persona quodammodo una est heredis ac defuncti, *l.* 2. §. 2. *ff. de prætor. stipul.* ut et patris et filii. *l. ult. Cod. de liberis præterit.*

(18) Hinc sumpta est Authentica, *Quod obtinet. Cod. de probat.*

(19) Sine testamento scilicet. Jul. *hic.* id et adversativa arguit, *Infr. cod.* ibi, aut in suis testamentis. sine testamento, non interpretor codicillos, seu quamcunque scripturam defuncti, testibus munitam, et ad id institutam, ut de modo seu quantitate bonorum defuncti testaretur.

(20) Per alium descriptio bonorum facta requirit domini subscriptionem.

Sed si quidem jusjurandum moriens præbuerit, et juraverit (1) secundum (2) sua testamenta, quia nihil est aliud ei præter hæc: hoc amplecti heredes, sive filii, sive etiam extranei sint, et neque tergiversari, neque calumniari suos coheredes, neque ob hoc servos quærere ad tormenta deducere, et alia similia discutere et perscrutari, quæ solius sunt contentionis, alterius autem penitus nullius, utpote dum substantia videatur esse tanta, quantam testator jurans, hanc solam apud heredes inveniri voluit.

§. 1. Sed hæc quidem inter heredes qui curiosi videntur in defuncti esse substantia, valere volumus: non tamen hoc ratum esse et inter (3) creditores: eo quod nostris declaratum est legibus, quæcunque quilibet pro (4) se dixerit, aut scripserit, hæc nihil ei prodesse, neque creditoribus præjudicare: sed illis licentia sit omnia perscrutari quo volunt modo: heredes autem contentos (5) esse iis quæ a testatore dicta sunt. Sitque (6) pœna negotii inter heredes, ut qui adversatur iis quæ relicta sunt, eis non possit omnino frui: necessitate imminente aut obedire omnibus, aut universa contemnere, et non hæc quidem eligere, his vero resultare, sed defuncti voluntatem ab ejus successoribus ita servari, ut in nullo ei contradici præsumatur. His valentibus in reliquo tempore universo, et in omni negotio nondum moto in judicio, neque (7) judiciali sententia aut interventione amicabili transacto.

EPILOGUS.

† Tua igitur eminentia, quæ placuerunt nobis et per hanc sacram declarata sunt legem, cognoscens, solenniter per programmata propria manifesta faciat universis. Dat. 10. Kal. Septemb. *Constantinop.* post consulatum BELIS. V. C. anno secundo (8).

TIT. IV.

DE (9) HIS QUI INGREDIUNTUR AD APPELLATIONEM: ET QUANDO PER SCRIPTURAM (10) MANUS PROPRIÆ (11) FIAT COLLATIO LITTERARUM: ET DE JUREJURANDO DILATIONIS (12): ET UT CONJUNGANTUR JUREJURANDO (13) CALUMNIÆ (14).

NOVELLA CONSTIT. XLIX.

Imp. Justin. Aug. Joanni præfecto prætorio, iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

Volubile (15) hoc et humanum, et quod manere idem nunquam valet, sed fit quidem semper, manet autem nunquam: et legislationibus introducit aliquem tumultum, et iis quæ videntur se habere recte et firme posita judicantur. Sed et ea quæ subtili observatione cauta sunt, plerumque turbavit emergentium varietas causarum. Scimus enim, quia dudum correximus (16) quod male et dolose circa appellationes agebatur: quia hoc solo ut cognitionem introducerent in judicium appellantes contenti, et personam facientes firmam, aut per (17) unam partem, aut etiam per cognitionem (hoc enim indifferens est) relinquebant causam: et victori omnino erat inexplicabilis victoria, non valenti neque iis quæ erant judicata, frui propter appellationem, neque appellationem examinari posse propter absentiam appellantis.

§. 1. Hæc nos dudum sancientes correximus (18), annum (19) quidem deputantes appellationem offerenti, sive ipsi secundum se ingredienti, sive communiter: quatenus intra hanc litem exequatur, et mereatur quæ justa sunt, et non relinquat ea sine provisione: deinde propter clementiam, si per occasionem judicis appellatio prolongetur, aut per aliam quamlibet causam inevitabilem, etiam alium adjicientes annum: post quem nisi litem compleverint, ratam manere victoris sententiam sancimus. Hæc itaque placuerunt nobis, et communi lege conscripta sunt: et obtinere legem hanc volumus, et observationem illius.

§. 2. Sed plurimi interpellaverunt nos, dicentes se quidem denunciasse appellantibus, et voluisse litem examinari: non tamen ab ipsis judicibus impetrare valuisse, propter quasdam forsan inevitabiles occupationes. Alii vero etiam ventorum (20) immensitatem accusaverunt: et quia navigare non licuisset de provincia, contrariis flantibus ventis: per terram vero venire non valentes propter inopiam, aut certe quia in insula commanentes, aliter nisi per mare venire non poterant: et propterea non va-

(1) Alias si non juraverit, veritati non officiet patrimonii descriptio *l.* 10. *Cod. commun. utriusque judicii. l.* 1. *C. arbitr. tut. l.* 81. §. 4. *ff. de legat.* 1. *l.* 77. §. 32. *ff. de leg.* 2. *l.* 15. *in fin. ff. ad l. Falc.* nam plerumque testator æstimat, sua bona non exquisite, sed ἐν πλάτει. At vero qui jusjurandum adjicit, magis deliberate res suas æstimare intelligitur, et ita velle, ut æstimationi stetur. Jusjurandum, enixæ voluntatis preces. *d. l.* 77. §. 23. adde *l.* 3. *ff. de jure fisci.*

(2) Id est, in suo testamento.

(3) Bonorum descriptio vel taxatio a defuncto facta, licet jurata heredibus noceat, non tamen nocet creditoribus. Licet itaque creditoribus omnia perscrutari, et veritatem exquirere et suo commodo uti. Jul. *c.* 180.

(4) Nemo propria confessione, *l.* 11. §. 1. *ff. de interrogat.* vel subnotatione alium sibi obligat, *l.* 6. 7. *C. de probat.* Quid si contra se scripserit? dixi ad *d. l.* 6. *et l.* 7.

(5) Heredibus necesse est sequi ea, quæ testator dixerit, scripserit, subscripserit, vel quocunque modo declaraverit. Jul. *ibid.*

(6) Pœna heredis vocem testatoris reprobandis hæc est, ut hereditatem amittat.

(7) Julianus hic notat, hanc constitutionem non solum in futuris, sed etiam in causis adhuc pendentibus tenere.

(8) Id est, anno 537.

(9) Περὶ τῶν εἰσιόντων τὴν ἔκκλητον ῥέων. *Scrimg.* id est, de reis, qui ingrediuntur ad appellandum. De temporibus appellationum. Jul. *const.* 44. de appellationibus. *Index Reginæ apud. Cujac.* vide *cap.* 1. *Infr. eod.*

(10) Περὶ ἰδιοχείρων προκομιζομένων ὑπὸ τοῦ ἐναγομένου. *Scrimg.* id est, de privatis scripturis prolatis ab eo, quo cum agitur. De comparatione literarum, sive ex prolatione instrumenti, sive ex chirographo. Jul. *hic. n.* 182. De privatis scripturis. *Index Reginæ apud Cujac.* vide *c.* 2. *Infr. eod.*

(11) Privatæ.

(12) Index Reginæ apud Cujac. περὶ τοῦ ὅρκου τῆς ὑποθέσεως.

(13) *Scrimg.* Index Reginæ de jurejurando propter calumniam dando, vel proter dilationes petendas aut probationes exigendas. Jul. *const.* 44. *n.* 183. vid. *cap.* 3. *Infr. eod.*

(14) Additur in Scrimgeri editione et in Indice Reginæ, et ut semel tantum pro omni probatione juretur.

(15) Τὸ ῥευστόν id est, fluxus.

(16) *l. ult.* §. 4. *C. de temp. appell.*

(17) Ἡ κατὰ μίαν μοῖραν. *Nov.* 53. *cap.* 4. *l. ult. ff. ad SC. Treb.*

(18) *d.* §. 4.

(19) Appellationis causa intra annum finienda.

(20) Venti contrarii navigationi moram excusant. adde *l.* 2. §. 3. *ff. si quis cautionibus.*

luerunt examinare usque ad finem negotium, neque secundo anno: et quidam tempestatum acerbitatem, alii languorem inevitabilem, quæ omnia ex ipsis agnoscimus rebus nobis insinuatis. Unde nos hæc juste moverunt, et legem transcendere nolentes, et iis qui per talem quandam fortunæ circumventionem læduntur, dare præsidium possibile cupientes.

CAP. I.

Ut imminente biennii fine appellationis causa pertractetur.

QUid ergo agere oportebat, nisi ad legem aliam respicere, quæ digne causam juvaret? Observatio si quidem reliqua prædictæ legis nostræ (sicuti prædiximus) per omnia custodiatur. Si vero pro veritate inevitabile quiddam evenerit: et qui appellationis litem exequitur (1), non observet: et licet (2) ingressum et fatalem fecerit, non occurrat: et periclitetur (3) biennii compendio tempus: tunc confirmari (4) victoris sententiam, (quod etiam prior nostra dicit lex) sed cum quadam subdivisione, quam in præsenti adjicimus. Quia enim victores juvimus immensitatem temporis fingentes iis qui appellationem quidem et per (5) fatalem ingrediuntur, non tamen ulterius examinationem subire volunt, aut etiam in mediis certaminibus relinquunt eam, propterea parvo quodam victores minuentes, consideravimus bene forte quod decet. Volumus etenim eum qui vicit causam, si voluerit pro (6) veritate firmari sententiam: non ex circumventione, nec tempore quodam, sed ex ipsa rerum veritate (etiam deserente eo qui appellationem obtulit) ingredi: et hoc ipsum accusare (7) et quærere desertorem: et (8) sive invenire eum valuerit, sive ille non appareat, suas allegationes deducere ad medium: quippe biennio instante: ad finem tamen, ita ut unus forte supersit negotio mensis: et siquidem apparuerit superior, firmam esse sententiam: si vero inferior circa (9) certamina, etiam eo qui appellationem obtulit, et fatale ingressus est, non observante causam, suscipiat (10) ex jure decretum. Illo tantummodo adjecto, ut sive obtineat causam is qui etiam prius vicit, sive circa eam minor inveniatur, expensas ei modis omnibus post appellationis ingressum factas desertor præstet. Sive namque obtinet causam occasione expensarum: secundum hoc ipsum quod etiam vincit, recte justum est etiam expensas accipere: sive minor inveniatur, eo quod omnino ille deseruit: et contingit eum etiam deserentem vincere: expensas quidem præstet: sententia vero fruatur, gratias agens Deo, et præsenti legi ita justitiam sibi servanti, et tantummodo in expensas damnificanti: quibus non lex, sed ipse absens se damnificavit. Si (11) vero neuter occurrit, neque victor, neque victus, qui etiam secundum fatalem ingressus, postea deseruit, sententia victoris maneat firma: omnibus reliquis super appellationibus scriptis legibus, existentibus et in spatiis temporum, et in aliis, hanc enim legem specialiter super iis qui post ingressum fatalis factum deserunt, ponimus: nihil aliarum legum aut temporum appellativorum neque perimentes, neque permutantes: firmas igitur eas etiam per hanc ponentes legem.

§. 1. Illud quoque determinare optimum est: siquidem victores contingit jam sententiam promereri, firmas declarantem eorum victorias: his eos frui: nihil enim eorum quæ jam determinata sunt, commovemus. Si vero hactenus pendent, biennio instante, et nondum transacto, et nondum decreto firmatæ: etiam istæ eandem mereantur examinationem: et ita potiantur victores sententiis, si eas recte habere monstraverint.

CAP. II.

Ut (12) ex solis documentis publice celebratis comparationes fiant, exceptis privatis, quibus adversarius pro se utitur.

ILlud (13) etiam judicavimus huic oportere adjici legi: Quia enim dudum (14) scripsimus legem volentem ex propriæ (15) manus scriptura nullam fieri comparationem (16), sed ex solis documentis publice celebratis: videmus autem causarum experimentum egere competenti correctione in lege: et hoc ex ipso litigantium invenimus experimento: emendare eam secundum hoc volumus schema. Crebro namque proferens quidam cujusdam (17)

(1) Id est, et si condemnatus priori judicio non comparuerit, *Goth.* De temporibus appellat. et ad hanc Novell. vide Rittershus. *in exposit. Nov. part.* 10. *cap.* 3. Ans.

(2) Καὶ τοι τὴν εἴσοδον κατὰ κυρίαν ποιησάμενος οὐκ ἀπαντήσει, id est, et neque ingressus fuerit, seu comparuerit ad diem præfixum. Nam quas Græci κυρίας ἡμέρας dixere, 12. tabulæ appellant statos dies, stata tempora, Galli *jours prefixs*, *jours d'assignation.* Num bene hic fatales dies? Bodinus 3. *Reip.* 6. non putat. errori causam dedisse censet, quod qui ex Græco Latinas fecerunt has constitutiones, videantur legisse κηρίας ἡμέρας pro κυρίας. vide *l.* 12 §. 7. *Cod. de ædificiis privatis.* κὴρ enim fatum significare, ἐκ τοῦ κηρῶ τὸ στερίσκω. κηρίαν vero fatalem diem. Demosthenes contra Midiam, ἐπειδὴ ἧκεν ἡ κηρία τοῦ νόμου et contra Stephanum κηρίαν ἐγγράψαι. et ad Nicostratum, ἡμέρα διαμεμετρημένη. Alii appellant ἡμέραν ἐν προθεσμίον καὶ ὡρισμένην, statuta tempora, *l.* 3. *Cod. de temp. appell.* Hinc Synesius epistola ad Theophilum vocat ultimum vitæ diem κηρίαν. Plura vide apud Bodinum *dicto loco.* qua in re videtur parum dissentire a Cujacio. adde, quæ de fato causarum scripsi ad *l.* 14. *C. de advocat. divers. jud.*

(3) Id est, et periculum sit, ne biennii tempus effluat.

(4) Tacite.

(5) Κατὰ κυρίαν, *au jour prefix, au propre jour qui a esté prefix.*

(6) Ταῖς ἀληθείαις, id est, si re vera.

(7) Nota, quid victori agendum sit apud *Ephetem* seu judicem appellationis, victo per biennium non prosequente causam appellationis.

(8) Qui per biennium cessat in causa appellationis, litem deseruisse dicitur.

(9) Id est, in lite.

(10) Id est, condemnabitur, et ita præsens absenti potest condemnari: quoties scilicet jure destituitur, sed tamen cessator et absens semper condemnabitur in expensas, sive vincatur, sive vincat.

(11) Tacite confirmatur sententia victoris post biennium.

(12) De comparatione literarum sive ex publico instrumento: sive ex chirographo. Jul. *c.* 282.

(13) Hinc sumpta est Authentica, *Ad hæc*, *C. de fide instrumentorum.*

(14) Hoc est, quarto Codicis, Julian. *cap.* 182. Est autem *lex pen. Cod. de fid. instrum.*

(15) Id est, privatæ.

(16) Nisi trium testium subscriptiones habeant, et ipsi testes profiteantur, se subscripsisse: aut si propriam inficiantur manum, ex collatione literarum ab ipsis descriptarum convincantur. vide l. 16. *Cod. de fide instrument.* Goth. De comparatione literarum vide Rittershus. *part.* 9. *cap.* 25. Ans.

(17) Privati. Hoc tandem constituitur, non modo comparationem literarum fieri ex instrumento publico per tabellionem facto, sed ex chartula sine tabellione composita. Julian. *hic*, *num.* 182. dicendam apertius: Petis a me centum ex chirographo nomine meo a Titio conscripto: nego justam esse petitionem, eoque fine profero chartam contrariam, quam profiteor ejusdem Titii manu perscriptam, qua fateris, vel nullam a te numerationem factam fuisse, vel dicis causa chirographum (quod penes te habes) conscriptum fuisse. Quid juris? actor suum ac meum chirographum recte postulabit comparari cum aliis Titii scripturis, licet privati sit hominis scriptura, neque trium testium subscriptione munita. Quid si talis scriptura ejusdem Titii manu reperiatur conscripta? Actori probationes ad alias decurrendum erit.

manus documentum ; et ex ea faciens aut conventionem, aut suarum allegationum probationem : cum ejusdem manus adversa pars protulisset literas, et legitimam probationem exinde vellet fieri, ex quibus ipse adversarius illud obtulerat : ille utebatur lege (1), quia oportet ex publice confectis documentis fieri comparationem, et non ex aliis quæ a quoquam scribuntur.

§. 1. Sancimus, si quando aliquid tale contigerit, et quispiam voluerit secundum eas quæ ab adversario prolatæ sunt literas, fieri examinationem, non accusetur hoc tamquam non recte factum. Cui enim ipse credidit, et quod protulit is contra quem et ex quo suas affirmat allegationes, hoc (2) non accuset : neque prohibeat comparationem literarum ad eum fieri : licet contingat esse documentum manu cujuscunque (3) conscriptum. Neque enim ipse sibi resistit, et quæ affirmavit, hæc accusabit.

§. 2. Si vero etiam ex publicis archivis proferatur charta, velut (4) de suscepto descriptio, mensæ gloriosissimorum præfectorum (5) : (novimus enim etiam aliquid tale quæsitum) et quod ex publicis archivis profertur, et publicum habet testimonium, etiam susceptibile hoc esse ad collationes manuum ponimus (6). Ubique enim falsitatis peccatum odio habentes, et (7) jusjurandum (8) præbere discutientes, et eximentes literas sancimus, et ex publicis solummodo documentis comparationem fieri permisimus (9). Quapropter valeat per omnia lex illa præsenti subdivisione delata (10) ei, jurejurando tamen comparantium (11) modis omnibus prohibendo (12).

C A P. III.

De (13) juramento præsentis hypothesis cum juramento calumniæ jungendo (14).

QUia (15) igitur nos pro reverentia litigantium volumus mox in principio (16) litis jurare litigantes : actores quidem, *quia (17) non calumniantes inferant lites* : fugientes (18) vero, *quia credunt satisfactionem competenter se facere, et non causa contentionis* : et hanc communem posuimus legem contra omnem personam, modis omnibus hoc nulli concedentes. Illud quoque adjicimus, ut si quis probationem petierit, quanquam suorum sermonum aut literarum : juret prius, *quia (19) non dilationis causa hoc agit.* multi namque sola injuriæ causa, et maxime super nobilibus mulieribus, sive literarum probatio objiciatur, sive alia quælibet causa, ad jusjurandum hoc concurrunt : ut in uno negotio frequenter jusjurandum præbeatur.

§. 1. Sancimus igitur, hanc perimentes injuriam, et nolentes crebro (20) in eodem negotio jusjurandum præberi : ut utraque (21) pars, dum una quidem *de calumnia sacramentum* præbuerit, alia vero *quia justam putans reluctationem esse litis*, adjiciat, quia *in tota lite sicubi quæsierit probationes adversarium suum, non per occasionem dilationis hoc faciat, sed pro veritate : necessariam sibi a suo adversario exhibendam putans probationem :* et si hoc juraverit sacramentum, nequaquam (22) penitus (licet crebro requirendæ sint probationes) ab alterutra parte expeti sacramentum : sed dari probationes, et non crebro cogi quenquam sacramenta subire, generaliter semel hujusmodi sacramento prohibito (23).

E p i l o g u s.

✝ Quæ igitur visa sunt nobis, et per hanc sacram declarata sunt legem, tua celsitudo omnibus faciat manifesta, edictis a se directis, ut omnes agnoscant, quæ nobis sunt placita. Dat. 15. Kal. Septembr. CP. post Cons. Belis. V. C.

T I T. V.

CONSTITUTIO AD BONUM (24) QUÆSTOREM EXERCITUS ORDINAT APPELLATIONES A QUINQUE PROVINCIIS, CARIA, ET CYPRO, ET CYCLADIBUS INSULIS, ET MYSIA, ET SCYTHIA, APUD QUEM OPORTET EAS EXAMINARI.

(1) *d. l.* 20.
(2) Semel probatum improbari non debet.
(3) Privati.
(4) Οἷον ἀπόδειξις, puta apocha.
(5) Prætorio sc.
(6) Comparationes literarum non fiunt, nisi juramento præstito, ab his, quibus comparatio mandatur. adde *l.* 10. *in fin. Cod. de fide instrum.*
(7) Sensus est : Apochas ex publica arca depromptas valere ad comparationem, licet non habeant subscriptionem trium testium, nec sint a tabellione confectæ, quia publicum testimonium habent.
(8) Sensus est : Hominibus peritis et juratis committi onus comparandarum literarum, et earum recitationi stari, *l. penult. Cod. de fide instrum.* Literarum comparatores vocat Julianus *d. num.* 182. *in fin.* ubi male legitur *comparationes.* ἀντεξετάζοντας τὰ γράμματα Græci appellant. Scrim. *hic.*
(9) Non hoc vult, hodie ex solis publicis instrumentis fieri comparationem, esset enim sibi contraria hæc constitutio. Sed quod antea constituit *d. l. penult.* comparatores literarum publicarum juratos admitti : hos etiam jurare cogi, sicubi facienda erit comparatio instrumenti vel chirographi, non publici vel subscriptione trium testium muniti.
(10) Adhibita.
(11) Id est, ab his, qui literas et scripturas aliquas inter se comparant.
(12) Præstando, atque ita comparatori literarum non creditur, nisi prius juratus fuerit.
(13) Vid. *Nov. Leon.* 99. *et* 107.
(14) De jerejurando propter calumniam dando, vel propter dilationes petendas aut probationes exigendas. Jul. c. 183.
(15) Hinc sumpta est Anthentica, *Hoc sacramentum*, Authentica, *In isto, Cod. de jurejur. propter calum.*
(16) *l.* 2. *Cod. de jerejur. propter calumn.*
(17) *Nov.* 75. *l.* 8. §. 5. *ff. qui satisd. l.* 9. §. 3. *ff. de edendo. l.* 44. §. 4. *ff. familiæ. l.* 15. *ff. ad exhib. l.* 34. §. 4. *l.* 37. *ff. de jurejur. l.* 11. §. 2. *ff. rerum amot. l.* 13. §. 3. *ff. de damno. l.* 1. *Cod. de jurejur. propter calumn. l.* 9. *Cod. de reb. credit. l. ult. C. de fidej. l. penult. C. quemadmod. testam. aper. l. ult. C. de quæst.* Formulas jurisjurandi de calumnia, tum actori, tum reo usitatas mox infra a nobis positas vide.
(18) Jurare de calumnia quam ob causam rei coguntur.
(19) Jurare debet, qui probationes ab adversario exigit, se citra dilationis causam eas exigere.
(20) Jurare in uno negotio pluries nemo cogitur.
(21) Jurisjurandi de calumnia sive ab actore, sive a reo præstandi, videtur hæc formula fuisse. Et quidem actoris hæc. Hanc litem, quam movi, calumniandi animo non movi, sed existimo, me bonam habere causam, nec dilationis, nec calumniæ causa, nec vexandi adversarii causa probationes in tota hac causa ab adversario meo ullas exigam. Reus vero jurasse sic videtur : Ego putans meam bonam instantiam causæ, ad contradicendum pervenio, nec dilationis, nec calumniæ causa, nec vexandi adversarii gratia probationes in tota hac causa ab adversario meo ullas exigam.
(22) Jusjurandum unum sufficit.
(23) Ορκου διδομένου, præstito, vel præstando, vide Julian. *constit.* 84. *in fin.* omnes (inquit) comparatores literarum prius sacramentum præstent, et tunc deinde faciant comparationem.
(24) De Bono quæstore exercitus, vide quæ dixi ad *Novell.* 41.

Novella Constit. L.

Idem Imperator Bono gloriosissimo quæstori Justiniano exercitus.

PRÆFATIO.

SCimus antea divinam facientes constitutionem (1) secundum quam tuæ gloriæ tradidimus quinque has provincias, Cariam et Cyprum, et in circuitu positas insulas, et ad hæc Mysiam, sed et Scythiam, ad hoc ut functiones suscipiant sub tua gloria: addentes et evocatas factas lites per dictas provincias, non amplius ad gloriosissimos nostros præfectos, sed ad tuam remitti magnificentiam. Quoniam igitur multi adierunt nos ex Caria, et Rhodo, et Cypro, moleste ferentes et dicentes cogi sæpe et hyemis (2) tempore fieri secundum Scytharum et Mysorum [terram] ubi degis, et illic appellationes, forte neque (3) super magnis pecuniis exercere et periclitari, et maria peragrantes longa, et appellentes in regiones a Barbaris infestatas: propter hoc perspeximus hanc legem scribere ad tuam gloriam, ut venientes quidem ex Scythia et Mysia lites, tanquam ex propinquis existentes, tua gloria per se audiat: alias vero, id est ex Caria, et prædictis insulis, et Cypro, si quidem ab initio apud gloriosissimos nostros præfectos motæ sunt, ex divina jussione nostra traditæ præfecturæ magistratui, siquidem adveneris in hanc regiam urbem, et ipsas sub te moveri et examinari una cum gloriosissimo Quæstore sacri nostri palatii in sacro auditorio (quemadmodum et super appellationibus, posita introducit lex).

§. 1. Si vero ipse in Scythia et Mysia commoreris, apud eum qui locum implet tuum in hac felici urbe, introduci appellationes, omnino siquidem factum ipsum una cum gloriosissimo nostro Quæstore, hypothesin (4) audire secundum harum examinationum schema, et minime homines dictas sustinere dyscolias (5), sed sub ipsis in communi, secundum a nobis prius dictum, judicari, propterea quod præbuerunt nobis causam, ut ita ordinaremus legem, ut cum majore et grandiore diligentia et auctoritate causæ exerceantur.

§. 2. Si autem ipse des judicem in prædictis superius provinciis, is qui officium sustinet tuum in hac felici civitate, audiet, prout et a gloriosissimo præfecto constitutum est. Si enim inchoari apud tuam gloriam contingat litem, hic, ut probabile est, inventam, postea vero in medio propter militares impensas emigrare, ipsam absque mora impleri apud tuum habentem officium, sicut ipsam et ipse audisses. Si vero ab initio non a gloriosissimis præfectis appellatio ex quibusdam provinciis remittatur, sed in aliud judicium, antiquitatem omnino non innovamus.

EPILOGUS.

┼ Quæ igitur placuerunt, et per hanc sacram manifestata sunt legem, tua gloria operi et fini tradere, et custodire in perpetuum, festinet. Datum 15. Kal. Septemb. CP. DN. Justin. PP. A. Anno xi. (6) post Belis. V. C. Cons. Indict. 1.

TIT. VI.

SCENICAS (7) NON SOLUM SI FIDEJUSSORES (8) PRÆSTENT, SED ETIAM SI JUSJURANDUM (9) DENT, SINE PERICULO DISCEDERE.

Novella Constit. LI.

Imperator Justinianus Augustus Joanni præfecto prætorio, iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

NOvimus (10) pridem facientes legem (11) interdicentem *nulli licentiam esse in scenas detentas* (12) *mulieres fidejussores* (13) *exigere, quia observabunt* (14) *et impiam complebunt operationem*, pœnitentiæ tempus non habentes, et pœnas interminantem novissimas (15) his qui tales fidejussores exigunt: insuper et ipsos fidejussores sine obligatione reddere, et nullam inferri eis necessitatem personarum harum præsentationis. Sed in præsenti comperimus crudelem quandam et importabilem calumniam contra studendam a nobis fieri castitatem. Quia enim eos fidejussores accipere prohibuimus, invenisse illos aliam viam ad impietatem deducentem majorem: jusjurandum (16) enim eas exigere, *quia nunquam ab impia illa et turpi operatione cessabunt*: mulieres autem existentes miseras, et sic male seductas, pie agere se putare, si impie egerint: et ut custodiant jusjurandum, propterea suam prostituere castitatem: cum oporteret agnoscere, quia hujusmodi (17) transgressiones magis placent Deo, quam jurisjurandi observationes. Non enim si quis ab aliquo jusjurandum acceperit: *quia* (18) *occidet forsitan, aut adulterabitur aut aliquid aget tale illicitum*: oporteret servari jusjurandum: utpote cum sit ita turpe et illicitum, et ad perditionem ducens. Ideoque liceat mulieri, licet hujusmodi jusjurandum juraverit, recedere a jurisjurandi hujus amaritudine, et caste vivere sine periculo

(1) *d. Novell.* 41. cui hæc derogat quod ad appellationes.
(2) Navigatio hyeme periculosa est.
(3) Id est, in causis vilibus et non ita magni momenti.
(4) Negotium et causam, litem.
(5) Molestias.
(6) Id est, anno 553.
(7) Ut scenicæ mulieres non coarctentur in eadem turpitudine manere, Jul. *const.* 45. de mulieribus scenicis, *Index Reginæ apud Cujac.* de scenicis, vid *l.* 4. *Cod. de episc. aud.*
(8) *Novell.* 14.
(9) Εξωμοσίαν Græci appellant juratoriam cautionem, quæ et διωμοσία et ἀσφάλεια *Nov.* 22. *cap.* 44. §. 2. et ἐνώμοτος ὁμολογία. *Nov.* 112. *c.* 2. Hujusmodi juramentum subsidium est eorum, qui fidejussorem dare non possunt, *Nov.* 134. *c.* 9. vetat autem utrumque hic fieri Justinianus, fidejussorem dari et jurari. Goth. Vid. Rittershûs. *part.* 12. *c.* 8. Ans.
(10) Hinc sumpta est Authentica, *Quod eis. C. de nupt.*
(11) *l.* 29. *C. de nuptiis.*
(12) Τὰς εἰς σκήνην κατιούσας γυναῖκας, hoc est, in scenam descendentes, scenicam vitam professas.
(13) Cur ita? Contra jus obligantur scortaturæ mulieres, ergo et ejus nequitiæ fidejussores, vid. *l.* 16. *ff. de fidejussorib.*
(14) Ὥστε προσεδρεύουσι, hoc est, quod ibi assidebunt ac vivent.
(15) Id est, extremas.
(16) Turpis rei juramentum non obligat, *l.* 7. §. 16. *ff. de pact. l.* 112. §. 4. *ff. de legat.* 1. *l.* 5. *C. de legib.*
(17) Fidem in malis promissis non servare, Deo magis gratum est, quam servare.
(18) Jurata promissio de interficiendo, de adulterio committendo et similibus non obligat.

perjurii (1) : magis autem Deo amabiliter pœna perjurii (si qua omnino est pœna) contra eum qui jusjurandum exigit convertenda.

C A P. I.

UNde etiam nos repente inferimus decem librarum auri pœnam (2) , exigentes eum qui præsumpserit omnino tale jusjurandum accipere : et hanc scilicet quantitatem ipsi infelici dari mulieri sancimus ad reliquam bonæ figuræ vitam , exigendam per administrationem provincialem , et dandam ei : sciente judice , quia si neglexerit , tenebitur ab ea deponens administrationem , heredesque ejus et successores et ejus substantia , eo quod actionem piam agere neglexerit.

§. 1. Si autem ipse provinciæ præses jusjurandum exegerit , ipse etiam memoratam decem librarum auri pœnam exigatur : siquidem militaris judex sit in illa provincia , per illum danda , sicut dictum est mulieri. Si vero non habeat militarem judicem , metropoleos (3) illius provinciæ episcopus hoc provideat , causam etiam ad nos , si probaverit , referens : et insuper ex (4) vicinis majoribus cingulis : et undique hoc agentem , sive judex , sive privatus sit , memorata castigari pœna , et dari hanc ei , quæ quantum ad illum neque caste vivere valeat ulterius : ut non videatur quasi pejerasse.

E p i l o g u s.

✝ Quæ igitur placuerunt nobis , et per præsentem sacram declarata sunt legem : tua celsitudo præceptionibus propriis omnibus faciat manifesta : ut cognoscant nostri imperii circa castitatem studium. Dat. Kal. Septemb. Imp. DN. Justin. PP. Anno xi. post Belis. V. C. Cons. Anno 2. (5).

T I T. VII.

UT NON FIANT PIGNORATIONES (6) PRO ALIIS PERSONIS : ET UT SICUT PRINCIPUM (7) DONATIONES NON EGENT GESTIS MONUMENTORUM , SIC NEC A PRIVATIS IMPERATORIBUS FACTÆ DONATIONES INDIGEANT.

Novella Constit. LII.

Imper. Justin. August. Joanni gloriosiss. sacrorum per Orientem prætoriorum præfecto , iterum exconsuli et patricio.

P R Æ F A T I O.

INhonestas (8) pignorationes , et odibiles (9) super his exactiones plurimæ quidem et aliæ leges odio habent : præcipue autem a nobis positæ : sed nescimus quemadmodum causa licet tantis castigata legislationibus , adhuc præsumitur , et in republica est , et majorem sui præbet virtutem , quam legum necessitas.

C A P. I.

De pignoratione.

PRopterea (10) sancimus nullam omnino pignorationem in nostra republica prævalere , neque in mercatis (11) (hoc quod maxime ibi præsumptum invenimus) neque in agris , neque in civitatibus , neque in vicis , neque in civibus , neque in vicaneis (12) , neque in agricolis , neque alio omnino quocunque modo vel tempore : sed præsumentem alium pro alio secundum pignorationis formam ,

(1) Non committit perjurium , qui ab infami juramento recedit. *θεοὶ γάρ ἐπὶ καλαῖς ἢ δικαίαις παραλαμβάνεσθαι φιλοῦσι ὁμολογίαις οὐκ αἰσχραῖς ἢ ἀδίκοις Halic. II.* Suet. *in Tiberio.* Equiti Romano jurisjurandi gratiam fecit , uxorem in stupro generi deprehensam dimittere, quam se nunquam rapudiaturum ante juraverat.

(2) Pœna exigentis jusjurandum contra bonos mores.

(3) Juramenta illicita episcopis curæ esse debent , ne scil. quemquam constringant aut obligent.

(4) O *ἐκ γειτόνων μείζων ἄρχων*, hoc est, qui in vicinis provinciis major sit militaris judex. hoc sensu , Si præses infame juramentum exegerit a scenica muliere , vel meretrice , eam nimirum in meretricia vita futuram , decem auri libris multabitur : et earum exactio fiet officio militaris judicis. Quod si in ea provincia nullus erit militaris judex , metropolitanus civitatis Episcopus pœnam exiget , eique vicinæ provinciæ præses favere debebit , forsitan imperio majore decoratus , quam ille præses , qui tale flagitium admisit. Idque facile discimus ita esse ex Juliani epitome c. 184. qua ignorata , vetus interpres vertit obscure , ex vicinis majoribus cingulis pro vicino præside , et Ferrandus 2. *Explicationum* 40. perperam etiam id tantum refert ad judicem militarem viciniæ. Haloander vertit , vicinos magistratus.

(5) Id est , anno 554.

(6) Titulus ita conceptus est apud Græcos , *περὶ τοῦ μήτε προσώπου , μήτε πράγματος , μήτε χρυσίου γίνεσθαι ἐνεχυριασμόν , ἀλλὰ τὸ τετραπλάσιον ἀναδίδοσθαι τῷ ἐνεχυριασθέντι. ἢ περὶ τοῦ ἑτέρου ἀνθ᾽ ἑτέρου ἢ πλήξαντος , ἢ ἄλλως ἐπηρεάσαντος , μήτε πλήττεσθαι μήτε ἄλλως ἐπηρεάσασθαι. Scrimg.* id est , ne personæ , vel rei , vel pecuniæ pro alio fiant pignorationes : sed pignoratione oblæso quadruplum restituatur. Item , ne pro eo qui percussit , vel qui damnum irrogavit , alius percutiatur , aut qualitercunque damnum sentiat , ut cives vel vicani pro aliis civibus suis vel vicanis non teneantur , Julian. *const.* 46. ut ne quis pro alio pignoratus satisfacere cogatur , *Index Reginæ apud Cujac.* Huc pertinet *Novell.* 134. *cap.* 7. etc. *Eclog. περὶ ἐνεχυριαζόντων.* De pignoratoribus *lib.* 25. *tit.* 3. *cap.* 5. *l.* 4. *Cod. de execut. l.* 1. *Cod. ut nullus ex vican. pro alienis vicaneorum debitis teneatur* : Cassiod. 4. *variar. lect.* 3. *Cod. Longob. de deb.* et constitut. Neapolit. 8. *tit. de cultu pacis : et tit. de Represaliis puniendis.* His adde , quæ de ea re notavi ad *l.* 3. *Cod. de obligat.* Pignoratio autem est jus alium pro alio detinendi , Græcis *ἐνεχυριασμός. Scrimger. hic.* clarigationem etiam alii vocant , et represalias , *c. un. de injuriis in* 6. Galli *droit de marque* : de quo vide Guidonem Papæ *quæst.* 33. Paponem 3. *Notar.* 8. *cap. des lettres de marque : et* 5. *Arrest.* 3. *cap. du droit de marque* : quod in limitibus potissimum exerceatur , et eo utantur ad injurias regnicolis a civibus in alienis regnis illatas vindicandas , erat autem apud Græcos *ἀνδρολήψιον.* Licebat enim civitati interfecti hominis tres capere ex ea civitate , in quam interfector confugisset , si tamen is non reddebatur , vide Demosthenem *contra Aristocratem* , Julium Pollucem 8. *cap.* 1. De represaliis, plura vid. apud Petrum Gregorium 58. *Syntag.* 8. Gailius in tractatu de pignorationibus , *cap.* 1. *num.* 5. 6. 7. scribit : Represalias dari ob justitiam denegatam : pignorationes vero imperiales ob turbatam jurisdictionem vel possessionem : Arrestum quoque aliud esse , cum ex obligatione aliqua antecedente officio magistratus , et petente actore interdicitur reo , ne loco excedat. Reliqua de pignoratione et Represaliis vide apud eundem , et apud Bart. in tract. de Represaliis. Illud notandum constitutione Gregoriana clericos liberatos ab hoc jure , *d. c. un. de injur. in* 6. et a Frederico studiosos , *Auth. habita. C. ne filius pro patre.* de represaliis , adde Bartolum Authentica , *Sed omnino. Cod. ne uxor pro marito.*

(7) In principibus factæ , *Index Reginæ* , in imperatorem faciendæ, Julian. *const.* 46. *n.* 186.

(8) Et contra jus. vid. tamen 23. *quæst.* 2. *cap. docuimus.*

(9) *l.* 1. *C. ut null. ex vic. pro alien.*

(10) Hinc sumpta est Authentica , *Sed omnino. Cod. ne uxor pro marit.* Goth. Vid. Rittershus. *in exposit. Novell. part.* 3. *cap.* 7. Ans.

(11) *Πανηγύρεσι* , *Scrimg.* Julianus *cap.* 185. ita si nundinarum gratia degentes in eo vico inveneris.

(12) *d. l.* 1.

aurum aut aliquid aliud exigere, hoc reddere in quadruplum violentiam passo: et cadere etiam ab actione quam habuit adversus eum, pro quo exactionem fecit. Non (1) enim habet rationem, alium quidem esse debitorem, alium vero exigi: sed nec alteri molestum esse pro altero quodam tanquam invasionem aut injuriam committentem: et alium quasi vicaneum existentem cædi, aut injuriam sustinere, et aliquid pati, quod omnino non competit, pro alio: et absque legitima occasione quamlibet perferre calumniam: et supplicia (2) sustinere in corpore præsidentibus gentium; scientibus quia si non hæc egerint, sed in provinciis quibus præsunt, pignorationes præsumi patiantur: nihil erit tale quod a nostris eos eripiat manibus.

CAP. II.

Ut donationes imperatori a privato homine factæ, non egeant insinuatione.

ILlud (3) quoque perspeximus huic adjicere legi: *Ut sicut (4) ab imperio in alios factæ donationes non egent gestis monumentorum, sed ex hoc ipso habent virtutem, ita neque a privatis, imperatoribus factæ* (nisi tantummodo pro veritate fiant in publico a tabellionibus completæ, subscriptionem habentes et ejus qui fecit, et testium (5), et aliam donationum observationem) *non egebunt gestis monumentorum, cujuscunque quantitatis sint.* Non enim consequens (6) est, ut nec his fruatur imperium a privatis, quæ ab eo præbentur illis. Hæc autem inæqualitas facta est ex novitate, quam Zenonis piæ memoriæ introduxit constitutio (7), *ut imperiales donationes non egeant monumentis.* Quia igitur imperfectius causa prius apparuit: propterea nos perfectionem imponentes ei, ex utroque tenere hoc volumus, et in his donationibus quæ ab imperatoribus in privatos fiunt, et quæ a privatis in imperatorem: ut ex æqualitate justitia causæ adjiciatur.

EPILOGUS.

† Tua igitur excellentia, quæ per hanc divinam nostram constitutionem sancita sunt, præceptis propriis sollenniter manifesta facere studeat universis. Dat. 10. Kal. Septemb. Imp. DN. JUSTIN. PP. A. Anno XI. post Cons. BELIS. V. C. Anno secundo (8).

TIT. VIII.

DE (9) EXHIBENDIS ET INTRODUCENDIS (10) REIS: ET (11) UT HI QUI CONVENIUNTUR, POST VICESIMUM DIEM PRÆSENTENTUR JUDICIBUS: ET DE HIS QUI JURATORIAM (12) CAUTIONEM EXPONUNT ET ANTE LITIS CONTESTATIONEM ABSENTES FIUNT: ET DE HYPOTHECIS (13) QUÆ APPELLANTUR EX CASU: ET QUÆ PERSONÆ ET QUANDO HOC JUS HABENT: ET DE INDOTATIS (14) UXORIBUS, UT HABEANT QUARTAM PARTEM IN SUBSTANTIA VIRI, ET IPSE VIR IN SUBSTANTIA UXORIS, QUANDO INOPS EST (15) CUI (16) RELINQUITUR.

NOVELLA CONSTIT. LIII.

Imp. Justin. Aug. Joanni gloriosiss. prætoriorum per Orientem præfecto, iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

PLurimi adeuntes nostram docent potestatem, quia exhibentur ab aliquibus, aut etiam in alias pertrahuntur provincias ex sacra nostra jussione aut decretis judicialibus: et ad miseriam quidem per hoc aguntur: coacti vero jussionibus aut decretis exhibentur. Proinde qui eos exhibent, etiam cautiones exigentes, *quia intra certum tempus venient ad determinatum judicium ii qui ab eis conventi sunt:* ipsi remaneant in provincia, affligi in peregrinatione sumptibus exhibitum, aut præsentatum relinquentes.

CAP. I.

De reis ab alio loco in alium retrahendis (17).

HOc (18) igitur miserantes, sancimus si quid fiat tale, et tempus impleatur, quod in cautione exhibitionis aut præsentationis ipse actor constituit, deinde ille qui-

(1) *l. 1. C. quando fisc. vel privatus.* Goth. *l. unic. C. Ut nullus ex Vican. pro alien. Novell. cap.* 7. Heig. *part.* 1. *quæst.* 12. Ans.

(2) Hoc non vult, pignorantem alium pro alio corporali supplicio afficiendum, sed ipsum pignoratum injuria adfici.

(3) Hinc sumpta est Authentica, *Item et a privatis. Cod. de donationibus.*

(4) Privatis facta donatio a Principe excedens summam 500. aureorum, *l.* 19. *Cod. de sacros. eccles. l. ult. in fin. Cod. de quadr. præscript. l.* 34. *vers. exceptis. Cod. de don.* non indiget insinuatione: ut nec facta principi a privatis, *ut hic.*

(5) Qui non requirebantur lege Zenonis, *l.* 31. *Cod. de donat.*

(6) Argumentum ab æquitate sumptum observa.

(7) *d. l.* 31.

(8) Id est, anno 534.

(9) Hac sententia titulus hic apud Scrimgerum inscriptus est: ut qui provincialem hominem extra territorium suum in jus producit, cautionem præbeat; quod nisi litem obtineat, præstiturus sit, quantum judex eum, qui calumniose exhibitus est: capere statuerit. Est et ita conceptus apud Julianum *const.* 47. De reis ab alio loco in alium retrahendis ex divino nutu vel jussu maximæ potestatis. huc pertinet *c.* 1. *c.* 2. *Infr. h. t.* Est et ita in indice Reginæ. De exhibendis reis. *Goth.* Ad materiam hujus Novell. spectat *Nov.* 69. 79. 89. 121. *cap.* 8. Ans.

(10) Seu evocandis eo longinquo territorio. unde hic titulus apud Julianum ita concipitur c. 187. De reis ab alio loco in alium retrahendis ex divino nutu, vel jussione maximæ potestatis.

(11) Ut exhibitiones fiant post 20. dies. *Index Reginæ.* Est et ita apud Julianum *d. loco n.* 189. de admonitione reorum et in jus vocando. Hæc vero sententia legitur in editione Scrimg. ut qui libellum suscepit ad deliberandum, an judicio disceptare velit, aut apud datum judicem litigare, viginti dierum spatium habeat, huc refer *cap.* 3. *Infr. h. t.*

(12) De juratoriis cautionibus. Jul. *d. loco num.* 190. De his qui juratoriam cautionem præstant. *Index Reginæ.* Quod qui post juratoriam cautionem in judicio non comparet, omnes litis impensas actori persolvat et deinceps causam dicat datis fidejussoribus. *Scrimgerianæ editionis interpretatio*: huc pertinet *c.* 4. *Infr. h. t.*

(13) De casu militiæ. *Index Reg.* huc pertinet *c.* 5. *Infr. h. t.*

(14) De inope muliere, quæ sine dote nupta est, quæ quartam partem defuncti mariti capere debet. Jul. *d. loco, n.* 192. De his, qui sine dote aut donatione propter nuptias præmortuo conjuge locuplete, inopi relinquuntur, ut ii scil. quartam partem præmortui conjugis consequantur, sive sint liberi, sive non sint. *interpret. Scrimgerianæ editionis*: huc pertinet caput sextum *Infr. h. t.*

(15) Persona scil.

(16) Id est, quæ superstes manet.

(17) *Sub.* sine jussu principis. Quid si retracti vel protracti fuerint ex longinquo? post decimum diem actorem operiri, seu expectare non coguntur: quin jurare in litem eis permittitur de expensis in via et peregrinatione factis.

(18) Hinc sumpta est Authentica, *Quod fieri. C. de dilationibus.*

dem observet in judicio, actor autem desit, et non intra decem (1) dies, postquam reus venerit in provinciam, actor occurrerit: reum quidem ingredientem apud judicem, et hoc docentem, repente dimitti, jurejurando autem ejus judicetur de omnibus expensis, quas pertulit circa viam et circa peregrinam habitationem, et his judices addicant actorem convenientem frustra. Et quoniam (2) mos est non aliter fieri exhibitiones aut præsentationes, nisi actores fidejussores ad certam quantitatem dederint, quia exequentur causam, et suscipient sententiam, hanc quidem quantitatem omnino eos exigi, et dari frustra calumniam passo. Si vero per jusjurandum etiam plus aliquid declaraverit, (certa tamen quantitate definita a judice quam leges taxationem (3) vocant) etiam hoc superexigi, ut cognoscant non illudere vitas alienas, sed in provincia eligere judices, et ibi contra suos adversarios litigare.

CAP. II.

De cautione præstanda ab his qui de proprio territorio sibi obnoxios abstrahunt.

QUia (4) vero ab actoribus fidejussiones plerumque novimus hic datas tanquam (5) in exhibendis personis: si vero in aliam deducantur provinciam, forte declinare hanc observationem: sancimus hic judicem aut gloriosissimum quæstorem nostrum sacris nostris ministrantem literis, si quid tale agere (6) jubeatur: non (7) aliter ad aliam exhibere provinciam reum, antequam fidejussorem præbeat actor in quod futurus est reum deducere, quia dabit secundum locorum spatium aurum quantumcunque decretum fuerit fugienti (8), si non exequatur, aut exequens non vincat causam: et ibi omnia agi quæcunque in exhibitione decrevimus, definitum vero aurum, a fidejussoribus exigendum, et dandum ei, qui deductus est: præbendo quoque ab illo etiam jurejurando usque ad taxationem: ut si juraverit se etiam amplius expendisse, et hoc recipiat: ut undique videantur perfectæ nostræ legislationes.

CAP. III.

Ut (9) reo in jus vocato post libelli dationem viginti dierum induciæ dentur.

ILlud quoque antiquitas quidem benefaciens disposuit, nunc autem studio machinantur nostrarum legum clementiam (10) occasionem facientes suarum calumniarum. vetustate namque volente conventionis factæ libellum (11) suscipientem, diebus æque decem deliberationem habere, quo possit discutere causam, et forte etiam recognoscere et liberari: post decem autem dierum (12) inducias tunc et subscribere misso libello, et judiciales implere cautiones. Quidam vero respicientes ad nostras leges (13) quæ post (14) litis contestationem neque refutare (15) judicem, neque alium petere judicem permittunt, causam arte machinantur, et maxime executoribus talia dolose adinvenientibus, et mox ut oblata fuerit quælibet admonitio, forte neque libello dato neque judiciali ulla cautione, deducunt hominem invitum ad judicem datum: et nihil scientem compellunt facere litis contestationem, ut semel sub litis contestatione constitutus obligetur, et nullam habeat licentiam neque refutare judicem, neque alium judicem petere, cum forte suspectus judex sit: et sic agunt quæ volunt: et sub suis artibus hominem statuentes, quo volunt modo de eo agunt.

§. 1. Sancimus igitur dum admonitio oblata fuerit alicui, modis omnibus offerri libellum: et non secundum antiquitatem decem solummodo dierum habere eum qui admonetur, inducias: sed duplices, hoc est viginti (16), ut sive repudiare voluerit, sive etiam cum eo alium judicem petere, licentiam habeat hoc facere, aut forte cognoscere debitum et liberare se ab adversarii sui contentione amicabiliter, et non per calumniam aut circumventionem sub judice constitui forsan suspecto et forsan ingrato, plerunque autem aliquid etiam proprium contra eum dispensante: et eo qui litem sustinet, nullum habente tempus ad agnoscendum ea in quibus conventus occurrit.

§. 2. Suscepto vero libello, sola personali (17) fidejussione ab eo data, et sportulis (18) secundum sacram nostram (19) præbitis constitutionem subscribere libello (20), qui appellatur (21) responsionis: et declarare etiam tempus quo ei libellus datus est, ne etiam ob hoc ars quædam fiat: cumque futura est celebrari contestatio litis, apud judicem interrogari fugientem, si viginti dies transierint deliberationis: et illum quidem dicere veritatem: ostendit quoque illud etiam ex die et subscriptione (22) libelli, et si dixerit transiisse viginti dierum nu-

(1) Vid. *hic.* Cujac. *et c.* 7. *de præscriptionibus.*
(2) Jul. *c.* 187. *in fin.*
(3) Reus vocatus in judicium, non comparente actore, viatica jurejurando æstimat, quæ tamen judex taxabit moderatione adhibita.
(4) Jul. *c.* 188.
(5) Id est, in casu, *c.* 1. *Supr. h. t.*
(6) Id est, evocari reum ex sua jurisdictione ad forum actoris, huc pertinet *l.* 58. *ff. de jud. c. nostrum* 56. *x. de appellationib.* de evocationibus vide quædam apud Paponem 1. *arrest.* 5. *n.* 24. 4. *arrest.* 6. *n.* 27. Rebuffum *tom.* 1. *tract. de evocationib.*
(7) *d. Nov.* 112. *c.* 2. id in aliis casibus fieri non solet, et merito: utitur enim quadam via extraordinaria, id est, rescripto principis, vel auctoritate præfecti prætorio ad reum extra suum territorium protrahendum.
(8) Id est, reo
(9) De admonitione reorum seu in jus vocando, Jul. *c.* 189.
(10) Clementia nimia calumniam parit, calumniæque occasio est.
(11) Βιβλίον αἰτιάσεως, *adjournement*, libellus citationis.
(12) Vid. *cap.* 4. *caus.* 3. *quæst.* 3. *Nov.* 56. *c.* 2. *Nov.* 82. *c.* 10. Jure canonico tempus arbitrio judicis relinquitur. *cap. dilectus. x. De procurator. c. quoniam frequenter. §. si vero. extr. ut lite non contestata.* Gail. *lib.* 1. *observ.* 53. *num.* 20. Ans.
(13) *l.* 14. *in fin. C. de judic. l.* 4. *C. de jurisd. l.* 13. *C. de exceptionib. l.* 52. *ff. de judic.*
(14) Post litis contestationem judex refutari non potest.
(15) De refutatione judicis alias dixi, vid. *l.* 4. *C. de in jus vocando: l.* 12. *in pr. C. de jud.* adde Cujac. 9. *obs.* 23.
(16) Viginti dierum induciæ dantur reo, ad refutandum judicem. *Nov.* 96. *c.* 2. §. 1. vid. Cujac. *c.* 9. *de præsc.*
(17) Προσωπικῆς ἐγγύης, judicio sisti cautionem intelligit, quæ sic dicitur ad differentiam judicatum solvi, quæ de re est, non de persona.
(18) Quas tamen, si absolvetur, repetiturus est. *l. ult. C. de fructib. et lib. expens. l. ult. C. de administr. tutor. l. ult. C. de pr. agent. in reb.* §. 24. *Inst. de act.* An solus reus dat sportulas per conventionem? Placentinus putat. Cui objicitur *Nov.* 86. *c. ult. lex ult. C. de fructib. et lit. expens. lex ult. C. de agentib. in reb.* quod tamen Cujacio non placet.
(19) *Nov.* 17. *c.* 3. *Nov.* 123. *c.* 27. *et* 28. *Nov.* 82. *c.* 10.
(20) Contradictionis sc. *Jul.*
(21) Τῷ κεκλημένῳ ἀντιβιβλῳ βιβλίον αἰτιάσεως. *Supr. h. t.* est libellus conventionis, qui reo ab actore dari solet. *adjournement.* subscriptio κατὰ βιβλίον. *Infr. h. t.* non fit ab actore, sed a reo. vid. Jul. *hic*, *n.* 189. qui ex adverso libello et epistographo fatetur, libelli exemplum se accepisse. ἀντιβιβλίον vero dare, est dare libellum responsionis: Galli, *respondre*, *fournir de responses*, male igitur Haloand. hic ἀντιβιβλίον, exemplum libelli.
(22) Ὑπογραφῆς τῆς κατὰ βιβλίον. Scrimger.

merum, tunc (1) fieri litis contestationem. In medio (2) autem ei licentiam esse repudiare judicem, et alium petere: aut etiam cum eo judicem percipere, aut certe absolvi amicabiliter: nihil in medio neque damnificando, neque ab executoribus conturbando: sed et judiciariam cautionem exponentem, sicut qui de his judicat, perspexerit: et viginti dierum habentem deliberationem. Si vero hæc non serventur: licet videatur quædam fieri contestatio litis, pro nihilo eam esse, sed licentiam esse, et post hujusmodi contestationem litis intra definitos viginti dies sic omnia agere, tanquam si neque ab initio facta sit quædam contestatio litis.

CAP. IV.

De juratoriis cautionibus.

SI (3) vero semel repudians judicem, alium acceperit: non sinimus (4) ei eum qui petitus est, rursus repudiare. Sicut enim ejus curam habemus, si etiam per dilationem (5) agi aliquid adversus actorem, modis omnibus aversamur: si vero etiam quidam jurant quia observabunt: et antequam contestatio litis fiat: ab hac maxima dispareant civitate, licentiam esse etiam non facta litis contestatione adire actorem statutum judicem, et hoc denunciare. Illum vero (siquidem administrator (6) sit) jubere omnimodo exhiberi reum tanquam perjurum (7) et pene sui accusatorem per fugam (8) factum. Si vero non administrat (9), sed datus sit a quodam judice sive ex sacra forma aut jussione, aut etiam ab aliquo administratore: ad illum renuntiare, a quo datus est, ut deducatur ab illo: ne causa maneat actori undique desolata, judice agere aliquid non valente, eo quod nondum apud eum facta sit litis contestatio: illo contemnente legem et juramentum suum manifestatione sua, et actorem extra omne legitimum adjutorium relinquere.

§. 1. Igitur ne latente eo, et tardata exhibitione, causa maneat suspensa: examinet (10) ut potuerit judex in quam terram abiisse dicitur: et det inducias certas, ut nisi intra eas occurrerit, (liberam (11) tamen hujus rei fiduciam habens, si non forte studio actoris impediatur, aut venire prohibeatur) tunc secundum unam (12) partem examinet negotium, et in possessionem mittat actorem rerum ejus secundum (13) mensuram declarati debiti: ipsumque in possessionem missum, habere etiam rem debiti servandi (14) causa: et tunc si ille occurrerit (15), omne ei prius salvet (16) damnum: et tunc recipiens res, et fidejussorem præstans, prosequatur causam.

CAP. V.

De hypothecis militiarum (17) ex casu, quæ personæ et quando hoc jus habeant.

OPtimum (18) quoque est etiam hoc propter dubitationum quæstionem lege communi determinare. Primum namque fuerunt dubitationes plurimæ, utrum oporteat (19) militias sub hypothecæ (20) deduci vinculis, an etiam his liberas esse: sed hoc quidem jam definitum est lege (21): et certæ consistunt militiæ quæcunque vendi aut obligari possunt. Nos autem ex majoribus causam considerantes, scimus, quia ex antiquis temporibus non erat in militiis hypotheca, sed quædam nomina omnino antiqua et deficientia in talibus efferebantur. Paulatim vero imperatores interpellantium (22) creditorum miserati: hæc præbebant, cum utique omnis militia publica existeret, nullum quæstum omnino alium quam ex imperiali munificentia habens.

§. 1. Propterea igitur sancimus ea quæ appellantur ex (23) casu, non omnibus prompte subjacere: nisi tamen creditor fuerit, qui *ad hoc ipsum* mutuavit, *ut militia illi emeretur:* alioqui aliis creditoribus non prompte damus hoc, sed si quidem filii fuerint aut uxor defuncti, istos omnibus præponimus (24) modis, ut adeant nos: et secundum jussionem nostram hoc habeant, non (25) tanquam paternam hereditatem, si in aliis inops sit, sed tanquam imperialem munificentiam: ut et substantiam relinquentibus, et non habentibus, merito solatium præ-

(1) His addi cupio, quæ de litis contestatione scripsi ad *tit. Cod. de litis contest.*

(2) Id est, ante viginti dies elapsos.

(3) Hinc sumpta est Authentica, *Et qui jurat. C. de bon. aut. jud.*

(4) Judex petitus repudiari non potest.

(5) Dilationibus nimiis rei conventi actor non est opprimendus.

(6) Id est, inter majores magistratus.

(7) Qui juravit judicio sisti, nec comparet, ut perjurus, manu injecta, si postea reperitur, prehendi potest.

(8) Fugitivus præsumitur jure destitui. Adversus fugitivum præsumitur, adde *l.* 15. *C. de probat.* Fuga suspectum reddit eum, qui fugit. Fugitivus damnato comparatur. *tit. C. de fugit.*

(9) Id est, non sit magistratus.

(10) Inquisitio laris domiciliique rei latitantis, judicis officio facienda præsentis in actoris gratiam.

(11) Potest enim reus metu potentiæ adversarii non comparere, *l.* 1. §. 3. *ff. de eo per quem.*

(12) Κατά μίαν μοῖραν. *Scrimg.* id est, μονομερῶς.

(13) Olim in universa bona mittebantur. *l.* 1. *ff. quib. ex caus. in possess.* Goth. *l.* 6. §. *sed si. Cod. de his qui ad Eccles.*

(14) *l. pen. Cod. de pign.* id est, pignoris causa, ut creditor præsens in tantum modum jus habeat pignoris, quatenus est debitæ quantitatis modus, et hic quidem fructus est contumaciæ, de quo adde *l.* 73. *ff. et l.* 11. *C. de jud. l.* 2. *in fin. Cod. ubi in rem. l.* 8. *C. quomodo et quando judex.*

(15) Integris omnibus bonis nondum venditis.

(16) Servet, restituat. *l.* 15. *C. de jud.*

(17) Τὰς ἐκ τοῦ καλουμένου κάσου στρατείας vocant Græci, 25. *Eclog.* 6. et Julianus hoc loco titulum facit, De casu militiæ c. 191.

(18) Hinc sumpta est Authentica, *Quod obtinet. Cod. de pignorib.*

(19) Id est, liceat.

(20) *l. ult. C. de pignorib. l.* 5. *C. qui milit.*

(21) *d. l. ult.* adde *Nov.* 35. *in fin. Supr. Nov.* 97. *c.* 4.

(22) Militiarum hypothecæ indultæ creditoribus.

(23) Qui Titio pecuniam credidit, ut militaret, Titio defuncto, scholæ placito fruetur, Jul. *const.* 47. *num.* 191. id est, ea commoda feret, easque annonas vindicabit, jure hypothecæ, quas defunctas a fisco percipiebat, si modo militia, de qua agitur, vendi potuit. *l.* 52. §. 2. *ff. de act. empt.* nam quæ vendi non possunt militiæ, pignorantur inutiliter, nec transferuntur in alium. *l. ult. C. de pign. l.* 3. §. 7. *ff. de munerib.* Militiæ adjutorum quæstoris. *Nov.* 35. silentiariorum, *l.* 30. §. *ult. C. de inoff. test. l. ult. C. de silentiar.* Jul. *hic*, *domesticorum*, *arg. l.* 6. §. 3. *C. de advoc. divers. judic.* vendi potest: ergo et pignorari, *l.* 9. §. 1. *ff. de pign. l.* 1. *C. si aliena res pignor.* Certaminum commoda non possunt pignorari, *l.* 5. *C. quæ res pign. oblig.* possunt tamen ex causa judicati capi, *l.* 4. *C. de re jud.* ut et stipendia armatorum militum. *l.* 4. *C. de execut. rei jud.* et eodem modo commoda ecclesiastica. vid. *hic Cujac.*

(24) Liberi et uxor percipiunt annonam seu scholæ placitum militiæ defuncti, et creditori præferuntur: quia et si non sint heredes defuncti, scholæ placitum ad eos lege defertur, Jul. *hic*, *l.* 11. *in fin. Cod. de proxim. sacr. scrin.* Quod si creditor eum in finem pecuniam credidit, ut militia emeretur, eamque specialiter pro debito pignoravit creditori, erit eo casu potior muliere liberisque defuncti, *Supr. h. t.* adde Anton. Mercatorem 3. *Not.* 14.

(25) Id est, etsi patri heredes non extiterint.

beamus. Si vero nullus eis neque filius neque uxor fuerit, neque creditor qui ad ipsam militiam mutuavit: tunc et aliis creditoribus præbemus hoc, ne videamur inhumanum aliquid facere, et non propter piam et Deo placentem actionem ponere legem. De militia quippe spectabilium Silentiariorum (1) proprie datis et largitis eis privilegiis in sua virtute manentibus.

CAP. VI.

De muliere inope indotata (2).

QUoniam (3) vero ad clementiam omnis a nobis aptata est lex, videmus autem quosdam cohærentes mulieribus indotatis, deinde morientes et filios quidem ex lege vocatos ad paternam hereditatem, mulieres autem licet decies millies in statu legitimæ conjugis manserint, attamen eo quod non sit facta neque dos neque antenuptialis donatio, nihil habere valentes, sed in novissima viventes inopia (4): propterea sancimus providentiam fieri etiam harum et in successione morientis, et hujusmodi uxorem cum filiis vocari. et sicut scripsimus legem (5) volentem, si sine dote existentem uxorem vir dimiserit, quartam (6) partem ejus substantiæ accipere eam: sic etiam hic, quoniam contingit (7) forte paucos aut plures esse filios, quartam partem ejus substantiæ habere mulierem, sive plures, sive minus filii fuerint. Si tamen legatum aliquod reliquerit ei vir minus quarta parte, compleri (8) hoc: ut sicut læsas eas juvamus, si forte dimissæ fuerint a viris indotatæ consistentes: ita vel si perduraverint semper cum eis, eadem fruantur providentia, scilicet omnibus secundum instar illius nostræ constitutionis quæ quartam decernit eis, etiam hic servandis similiter quidem in viris (9), similiter autem in mulieribus, communem namque etiam hanc super eis ponimus legem, sicut et præcedentem.

§. 1. Si vero quasdam res proprias mulier in domo viri aut alibi repositas habuit, harum actionem (10) et retentionem habeat omnibus modis imminutam: subjacere hujusmodi rebus viri creditoribus nullo modo valentibus: nisi forte secundum quod in illius jure ex hac lege heres extiterit.

§. 2. Hæc itaque dicimus, si conjunctorum alter dotem aut antenuptialem donationem non faciens, inops aut vir aut mulier inveniatur, et moriens quidem aut vir aut mulier locuples sit, ille vero vel illa superstes pauper existat. Nam si aliunde (11) forsan habeat: non offerentem dotem, aut non dantem propter nuptias donationem, non erit justum gravare filios per successionem: quoniam lex alia est nostra dicens dotem non (12) offerentem, non posse res viri acquirere per antenuptialem donationem, quod etiam volumus hic obtinere: nisi tamen ipse vir aut legatum ei, aut aliquam partem institutionis reliquerit, fieri namque hoc nullo invidemus modo: ut omnibus modis concordantiæ legum serventur, et inopia conjugis per divitias salvetur alterius.

EPILOGUS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, tua celsitudo in omnibus valere, effectuique contradere festinet, per præcepta a se conficienda universa faciens manifesta, quatenus ipsi secundum hæc vivant etiam, et conversentur. Dat. 10. Kalend. Octobr. Imper. Dom. Justin. PP. A. Anno XI. post Cons. BELIS. V. C. Anno secundo (13).

TIT. IX.

CONSTITUTIONEM (14) QUÆ EX ADSCRIPTITIO (15) ET LIBERA NATOS, LIBEROS ESSE VULT, NON IIS QUI ANTE CONSTITUTIONEM NATI SUNT, SED QUI POST CONSTITUTIONEM, PRODESSE: ET UT NE (16) VENERABILES DOMUS COMMUTATIONES FACIANT ADINVICEM IMMOBILIUM RERUM ECCLESIASTICARUM, DECRETO PRIUS INTERPOSITO, EXCEPTA HAC MAJORI ECCLESIA.

NOVELLA CONSTIT. LIV.

Imp. Justinian. August. Joanni præfecto prætorio, iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

IN quadam (17) nostrarum constitutionum nihil obscuritatis habente, motæ sunt quæstiones ab aliquibus ex studio et ad suam intentionem obscuritatem ei introducentibus. Cum (18) enim *libertatis amatores simus*: nuper posuimus legem (19), *ut non secundum antiquitatem* (20),

(1) Hujusmodi enim militia pignorari potest et vendi.

(2) Et quæ quartam partem bonorum defuncti mariti capere debet, Jul. c. 192. vel ita, quæ partem percipit in bonis mariti defuncti: seu de legitima, quæ uxori inopi debetur ac præstatur in bonis mariti mortui.

(3) Hinc sumpta est Authentica: *Præterea. C. unde vir et uxor.*

(4) Alias non, *l. un. C. unde vir et uxor. l. 3. C. quor. bon.* §. 2. *Infr. h. t.* Jul. *hic.*

(5) *l. 11. C. de repud. Nov.* 22. c. 18.

(6) Si tres liberi defuncto fuerint, et uxor ejus inops, uxor quadrantem accipiet: si plures, virilem usufructu tenus. *Nov.* 117. c. 5. quin, proprietatis jure, ex Nov. Leon. 106.

(7) *Novell. 74. cap. 5. in fin.*

(8) Mulier inops potest agere ad supplementum quartæ sibi debitæ in bonis mariti locupletis.

(9) Quartam viro competentem in bonis uxoris locupletis defunctæ observa.

(10) Mulier res suas mortuo marito retinere potest ac vindicare: et ita mariti creditores excludere, nisi marito successerint.

(11) Dives uxor quartam non habet in bonis mariti.

(12) Indotatæ uxori maritus donare propter nuptias non potest: ultima tamen voluntate aliquid ei relinquere potest.

(13) Id est, anno 537.

(14) Id est, legem ultimam *C. de agric. et censitis.*

(15) Ut constitutio, quæ de adscriptitiis agit, locum habeat, ex quo publicata est. *Interpret. Scrimg. edition.* De his, qui ex libera matre et adscriptitio patre nati sunt. Jul. *const.* 48. De colonis natis ex liberis personis, *Index Reginæ apud* Cujac. huc pertinet. c. 1. *Infr. h. t.*

(16) Ut cuicunque orationis domui, et alii loco sacro cum simili domo aut loco interposito decreto immobilium possessionum commutationes facere liceat, *Interpret. Scr. edit.* si venerabilis locus cum alio venerabili loco permutationem facere maluerit. Jul. *hic. const.* 48. Ut loca sacra prædia invicem commutare possint. *Index Reginæ apud* Cujac. Huc pertinet c. 2. *Infr. h. t.*

(17) Undecimo libro Codicis. Jul. c. 193. *l. ult. C. de agricol. et censitis.*

(18) Hinc sumpta est Authentica, *Antiqua, C. de infantibus expos.*

(19) *d. l. ult.*

(20) Olim qui nascebatur ex adscriptitio et libera, erat adscriptitius: hodie ingenuus, *ut hic, et d. l. ult.* Qui sic nascitur in Africa, liber quidem est et res proprias habet: in ordine tamen colonorum est, nec potest prædium dimittere, in quo natus est, et alienum excolere. vid. *const. quandam Just. apud* Cujac. 4. *obs.* 28. *eaque extat in Nov.* 162. c. 2.

si ex adscriptitio et libera persona processerit soboles, omnino eam sequi adscriptitiam fortunam secundum servilis fortunæ observationem: sic etiam super adscriptitiis putari: et secundum ventris statum, ejus etiam qui nascitur considerari fortunam. Ex libera (1) namque matre procedere servilem partum, nostra benefaciens noluit lex: quoniam diximus in lege, si quidem conjuncti sunt mulieribus, sive etiam conjuncti fuerunt, et filii procreantur: ita legem, in iis qui procreantur valere. Quidam autem sic fatue aut callide interpretari ausi sunt legem, ut etiam si ante (2) constitutionem nati sunt aliqui, vel si valde sint senes, putent eos liberari tanquam modo natos, et non longe præcedentes legem: cum utique nos hunc habuerimus intellectum, ut si cohærent jam quidem uxoribus, et post legem filii procreati essent, aut non cohærent quidem, postea vero nuptiæ fierent, post legem nati haberent ex lege datam libertatem.

CAP. I.

Ut natus ex adscriptitio et libera sit liber.

NE igitur liceat artibus uti et malignari: possessionum nocere dominis talibus interpretationibus, propterea sancimus, omnes qui nati sunt a tempore legis (3); hos solutos esse adscriptitia fortuna, si ex liberis nascantur matribus, omne præteritum antiquæ servando legi.

CAP. II.

Ut venerabilium locorum œconomi res ecclesiæ permutare invicem possint, excepta ecclesia Constantinopolitana.

QUia (4) igitur nuper (5) scripsimus legem, medentes iis quæ de ecclesiasticis alienationibus fiunt, et volentes, si quidem publicum debitum sit, posse eas alienare cum omni subtilitate secundum legis observationem. Si vero privatum debitum est, pro (6) soluto dare rem immobilem, et in nullo videri offendere positam legem, quæ omnem alienationem prohibet: etiam illud adjicimus, et per quandam inevitabilem occasionem et utilem danti et accipienti venerandæ domui: hoc est, aut ecclesiæ ad ecclesiam, aut ptochotrophii ad ptochotrophium, aut xenodochii ad xenodochium, aut simpliciter venerabili domui ad aliam reverendam domum: hoc est, aut ecclesiam ad ptochotrophium, aut monasterium ad venerandam domum, aut xenodochium, aut nosocomium, aut illis ad ecclesiam, aut alterutrum, aut unum horum quæ prius a nobis sunt dinumerata, aut alteri cuilibet venerabili domui, licentiam damus præsulibus horum monasteriorum per hanc legem commutationem (7) facere, et hoc valere: et non (8) solum imperium (sicut prior dabat lex) licentiam habere commutare, sed etiam venerabiles domos, quæ (9) regi omnium Deo dedicatæ sunt: sic tamen ut etiam decretum (10) interponatur cum omni subtilitate et jurejurando: et apud locorum metropolitam hoc considerari: et si revera probatum fuerit cum jurejurando, quia utile est utrique parti hoc agi, ratum esse et valere, et non egere neque speciali jussione, neque pragmatico divino typo: habentibus quippe iis qui ad talia conveniunt, magni Dei judicium, si quidem prævaricati fuerint horum quæ competunt, aut quoddam colludium fiat, aut aliquid propter utilitatem utriusque geratur partis. Nam etiam maledicta his omnium terribilia imminebunt, et quæ inferunt eloquia divina peccantibus, et quæ nunc eis disposita sunt, si quid autem prætermittatur, et postea demonstretur maligne factum: pro non facto erit.

§. I. Excipimus (11) etiam hac lege sanctissimam majorem (12) ecclesiam: sicut etiam priori: illam namque in priori prohibitione alienationum stare volumus, quoniam et hoc ipsis gubernatoribus ejus sanctissimis viris videtur.

EPILOGUS.

† Tua igitur eminentia, quæ nobis bene et sancte visa sunt, et per hanc sanctam declarata sunt legem, in omnibus gentibus quibus præes, per præcepta propria solemniter faciat manifesta. Dat. 15. Kal. Sept. CP. Imper. Dom. Justin. Anno XI. (13) post BELIS. V. C. CONS. Anno 2.

TIT. X.

UT DE CÆTERO (14) COMMUTATIONES (15) ECCLESIASTICARUM RERUM NON FICTE FIANT AD PIISSIMUM IMPERATOREM, ET HOC MODO AD ALIAS PERSONAS TRANSEANT RES: SED HÆC TANTUMMODO FIANT AD IMPERIALEM DOMUM: ET UT LICEAT PERPETUAS EMPHYTEUSES (16) AGI AB ORATORIIS IN ORATORIA, DECRETO VIDELICET INTERPOSITO: EXCEPTA HAC MAJORE ECCLESIA: NEC TAMEN IN PRIVATAM PERSONAM TRANSEAT EMPHYTEUSIS.

NOVELLA CONSTIT. LV.

Imp. Justin. August. Mennæ archiepiscopo Constantinopolitano.

PRÆFATIO.

LEgem scripsimus dudum, ecclesiasticas quidem alienationes (17) prohibentem, solam autem commutationem permittentem sanctissimis ecclesiis, necnon sanctissimæ majori ecclesiæ hujus felicissimæ civitatis, dum

(1) Ex libera matre qui nascitur, ingenuus est.
(2) Lex non porrigitur ad præteritos casus, nisi nominatim dictum fuerit, vide *l.* 7. *C. de legibus.*
(3) Id est, *d. l. ult.*
(4) Hinc sumpta est Authentica, *Item. C. de sacr. eccl.*
(5) *Nov.* 46. adde *Nov.* 7.
(6) *d. Nov.* 46. *c.* 2.
(7) Permutationes bonorum ecclesiasticorum ut fieri possint.
(8) Non soli imperatori permutare cum ecclesia licet res immobiles, sed et ipsis ecclesiis.
(9) Argumentum observa: Res principis immobiles cum ecclesia possunt permutari, ergo et ipsius Ecclesiæ: quia Ecclesiæ omnes summi principis, nempe Dei sunt.
(10) Dixi ad *Novell.* 46.
(11) *Nov.* 46. *c.* 3.
(12) Sanctæ Sophiæ.
(13) Id est, 537.
(14) Ut in posterum.
(15) De permutatione rerum ecclesiasticarum, *interpretatio Scrimg. editionis.* Ut cum solo principe sacrorum bonorum permutatio fiat. *Index Reginæ.*
(16) De emphyteusi rerum ecclesiasticarum. *Scrimg.* Ut liceat venerabilibus locis perpetuos contractus emphyteuseos inter se facere. Jul. *const.* 19. Ut loca sacra invicem perpetuam emphyteusim contrahere possint, *Index Reginæ.*
(17) *Novell.* 7.

imperium accipere aliquid ab aliqua venerabilium domuum voluerit, postea siquidem aliam scripsimus legem (1), qua excepimus sanctissimam majorem ecclesiam, permittentes, quasdam alienationes quas illa lex dicit. Quia vero cognovimus eo quod aliqui prioris constitutionis capitulum, quod de permutatione competentium rerum sanctissimis domibus ad imperium scripsimus, ad artem legi contrariam converterunt: postulaveruntque nos quidem a sanctissima ecclesia accipere, his autem hæc dare, hinc aggressi sunt multi quidem similibus petitionibus nitentes sacram circumvenire constitutionem. Quæcunque ergo gesta sunt a nobis usque ad præsentem diem, hæc sub schemate quod nunc est, valere volumus, nullo permutando horum quæ jam a nobis cum sanctissima ecclesia in talibus contractibus gesta sunt, aut cum iis qui hæc a nobis perceperunt.

CAP. I.

De cætero autem sancimus, nulli penitus ullam esse licentiam aliquid tale agere: sed illas solas valere permutationes, quæ ad imperialem domum in hoc factæ sunt, ut perpetuo apud imperium maneant, et non (2) transferantur ad privatum: neque illarum jus per medium imperium ad eos proficiscatur. Sed si quid tale fiat, licentiam damus reverendissimis œconomis res apprehendere hujusmodi, et trahere eas rursus ad sanctissimam ecclesiam, tanquam si nec ab initio contigisset permutationes harum ad imperium factas: sed servari hoc schema in perpetuum ex præsenti die inchoatum, omnibus, quæ dudum (sicut prædiximus) post priorem legem secundum modum prædictum gesta sunt, ratis manentibus: eo quod illa quidem quæ sic facta sunt, a viris gesta sunt. Nunc autem quidam volunt, illorum exemplo utentes, et nobis esse molesti, et sanctissimam majorem ecclesiam hujus felicissimæ civitatis circumvenire: quod per omne tempus nullo modo fieri volumus. Sed et si fiat quolibet schemate, hoc etiam infirmum esse, et a sanctissima majore ecclesia in perpetuum vindicari: nulla ei temporis præscriptione in hoc objicienda.

CAP. II.

Ut ecclesiis inter se liceat perpetuos contractus emphyteuticos facere.

Illud quoque sancimus, ut aliis omnibus de jure emphyteuseos sancitis, et in sanctissima majore ecclesia, et in aliis omnibus venerabilibus domibus proprium robur habentibus, licentia sit sanctissimis ecclesiis et venerabilibus domibus ad invicem (3) et emphyteusim perpetuam agere: decreto quippe hic faciendo: excepta quidem hac sanctissima majore ecclesia in hac celebrata emphyteusi: ut non ad privatam personam extendi omnino possit.

EPILOGUS.

† Tua igitur beatitudo, quæ jussa sunt a nobis, custodiat: et iis, qui sub ea metropolitanas sedes habent, faciat manifesta, ut et ipsi quæ nobis placuerunt cognoscentes, nihil horum prævaricari præsumant: erit enim universis a Deo judicium et exinde pœna, si quid præter hæc aut ipsi egerint, aut agi permiserint. Dat. 3. Non. Novembr. CP. Imperat. DN. Justin. PP. Anno XI. post Belis. V. C. Cons. Anno 5. Indictione prima (4).

TIT. XI.

UT EA QUÆ VOCANTUR INSINUATIVA (5) SUPER CLERICIS, IN MAJORE ECCLESIA QUIDEM DENTUR: IN ALIIS AUTEM ECCLESIIS PENITUS NON DENTUR.

NOVELLA CONSTIT. LVI (6).

Imperator Justinianus Augustus, Mennæ archiepiscopo civitatis regiæ Constantinopolitanæ.

PRÆFATIO.

Plurimas aditiones suscipientes, hanc legem dirigere ad tuam beatitudinem justum existimavimus. Qui enim ordinantur a tua reverentia clerici in sanctissimis ecclesiis (absque tamen sanctissima majori ecclesia) omnium patiuntur crudelissima, non suscipientibus eos illic ecclesiis, antequam (7) quantum voluerint accipiant aurum: et novimus hoc ex frequentibus aditionibus de hoc factis nobis.

CAP. I.

Sancimus igitur, beatitudinem tuam hoc validissime custodire, ut si quidem consuetudo est dare eos, qui ordinantur in sanctissima majore ecclesia, hoc eos præbere: nihil enim de iis quæ dantur in sanctissima majore ecclesia novamus. Præterea vero in aliis omnibus nulli in eis clericorum licentiam esse penitus pro iis quæ vocantur insinuativa (8), aliquid ferre. Sed et si quis tale aliquid egerit, illum quidem privari (9) sacerdotio: in illius autem officium introire qui missus est: et hanc eum avaritiæ ferre mercedem: custodire vero hoc etiam Deo amantissimos defensores sanctissimæ majoris ecclesiæ, pœnam formidantes decem librarum auri, si quid horum neglexerint: sed gratis omnia procedere. Deinde (10) etenim defunctiones et ministeria non per venditionem (11), nec per mercationem fieri aliquam volumus, sed pure et citra redemptionem, sic enim rei digni fient nulla venditione ac mercatione facienda.

(1) *Nov.* 46. *c.* 3. *Nov.* 54. *c.* 2. *in fin.*

(2) Res ecclesiasticæ delatæ ad imperatorem causa permutationis, privatorum fieri non debent. Sed hoc abrogatum, *Novell.* 119. c. 10.

(3) Ecclesiæ ad ecclesiam permissa permutatio.

(4) Id est, anno 554.

(5) Εμφανιστικά. *Scr.* De emphanisticis, quæ a clericis exiguntur, Jul. *const.* 50. in sola ecclesia Constantinopolitana præbeantur insinuationes. *Index Reginæ.* Insinuativa sunt, quæ novi clerici dant veteribus pro suo introitu, *pour leur entrée et bien venue.* Quæ dant Episcopi Enthronistica, *Nov.* 123. c. 3. cathedratica Juliano et Alexandro, *c. Ecclesiis* 9. *de censibus*: adde *Novell.* 123. *cap.* 16. *ubi dicam de Annatis.* Canonica. *infr. Nov. Isaac. Comn.*

(6) Fit hujus Novellæ mentio in quodam scholio 3. *Eclog.* 1. *cap.* 42.

(7) Corruptis moribus clerici, gratis non promovebantur Justiniani seculo.

(8) Hinc illud, Gratis accepistis, gratis date.

(9) Si hæc constitutio usitata esset, pauci hodie sacerdotes essent.

(10) Τὰς γὰρ τοῦ δεσπότου Θεοῦ λειτουργίας τε καὶ ὑπηρεσίας οὐ κατὰ πρᾶσιν etc. id est, nam domini Dei ministeria et functiones non per venditionem etc.

(11) Simonia est, spiritualia eisve adnexa emere: a Simone Mago sic dicta, qui primus sceleris hujus detestandi auctor fuit, vid. *l.* 31. *Cod. de Episc. cap.* 1. et passim *extr. de Simonia.*

EPILOGUS.

✝ Tua igitur beatitudo, et qui postea in pontificalibus accesserint sedibus: quæ a nobis ordinata sunt, et per hanc declarata sunt legem, operi effectuique tradere festinet. Dat. 3. Kal. Novemb. CP. Imp. DN. JUSTIN. Aug. Anno XI. post BELIS. V. C. CONS. Anno 2. (1).

TIT. XII.

UT CLERICI QUI RECEDUNT (2), ALIIS PRO EIS SUBROGATIS, PRÆBEANT SUBROGATIS (3) EMOLUMENTA: RECEDENTES AUTEM REMEARE VOLENTES NON SUSCIPI: ET UT SI (4) QUIS ÆDIFICANS ECCLESIAM, AUT ALITER IN EADEM SERVIENTIBUS MINISTRANS EMOLUMENTA, VOLUERIT ALIQUOS CLERICOS INSTITUERE: NON FORTUITE EOS, SED PROBATIONE SANCTISSIMI PATRIARCHÆ SUSCIPIAT.

NOVELLA CONSTIT. LVII.

Imper. Justin. Aug. Mennæ sanctissimo hujus regiæ urbis archiepiscopo et universi ejus tractus Patriarchæ.

PRÆFATIO.

PLurimi sæpe clerici quibusdam orationis observientes domibus, aut etiam forte ab aliquibus prius instituti, ministrantur eis ab aliquibus solemnes expensæ: deinde separant semetipsos a divinis omnino sacramentis propter quas ipsi noverunt causas, aut pro qualibet occasione recedunt omnino a sanctissima, in qua constituti sunt, ecclesia.

CAP. I.

De clericis subrogandis in locum desertorum clericorum.

SAncimus igitur, non (5) ex hoc fieri prohibitionem sacro ministerio, sed alios subrogari (6) a Deo amantissimis episcopis, sub quibus ipsæ constitutæ sunt ecclesiæ, et eos hæc accipere. Non enim volumus aliquibus dari lucra (7) quæ jam eis per ipsos aut propter ipsos expendebantur sanctissimis ecclesiis: quoniam nolumus per quamlibet occasionem lucrum aliquos facere ex aliorum (8) fraudatione: sed quæ ab initio ministrabantur semper dari, et non sacrum ex hoc ministerium corrumpi, non existente licentia, postquam statuti fuerint aliqui pro prioribus clericis aut a sanctissimo patriarcha aut a provincialibus episcopis, rursus recedentes denuo remeare velle, et expellere subrogatos: et cogi duplicia (9) ministrare eos qui faciunt talem expensam: dare etiam subrogatis, et denuo remeare volentibus: sed illos quidem revertentes non suscipi. Qui vero post decessum priorum statuti sunt, eis dari emolumenta, nullo vero hinc ministrantibus accessu talia lucrari nitentibus: ex sua substantia omnino præbentibus his qui ab eis statuti sunt emolumenta, et omnes expensas: heredibus eorum et successoribus scientibus, quia si etiam post hæc fraudaverint, certa possessio deputabitur ex eorum substantia sacris nostris privatis, ut hinc ministratio eis fiat.

CAP. II.

Ut fundatoribus ecclesiarum facere in eis clericos non liceat, sed tantum præsentare.

ILlud quoque ad honorem, et cultum sedis tuæ decernimus, si quis ædificans ecclesiam, aut etiam aliter expendens in ea ministrantibus alimenta, voluerit aliquos clericos statuere: non (10) esse ei fiduciam ullam quos vult per potestatem deducere tuæ reverentiæ ad ordinandos eos, sed examinari a tua sanctitate, sententiaque tua, et qui pontificalem sedem rexerit, semper hos suscipere ordinationem, qui tuæ beatitudini et qui postea opportuni videbuntur existere, et Dei ministerio digni: ut (11) non profanentur sancta Dei, (hoc videlicet quod sacris sancitur (12) eloquiis) sed intacta hæc et ineffabilia tremendaque constituta, sancte et Deo amabiliter et venerande tractari.

EPILOGUS.

✝ Quæ igitur placuerunt nobis, et per hanc sacram declarata sunt legem, beatitudinem tuam servare perpetuo sancimus: cognoscentes, quia non minus nobis curæ est sanctarum ecclesiarum conservare utilitatem, quam ipsius animæ. Dat. 3. Non. Novemb. *Constantinop.* Imp. DN. JUSTIN. PP. August. Anno XII. post BELIS. V. C. CONS. Anno tertio (13).

TIT. XIII.

UT IN PRIVATIS DOMIBUS SACRA (14) MYSTERIA (15) NON FIANT (16).

NOVELLA CONSTIT. LVIII.

Imperator Justinianus Augustus Mennæ archiepiscopo regiæ civitatis Constantinopolitanæ.

PRÆFATIO.

ET priscis sancitum est legibus, nulli penitus esse licentiam, domi quæ sacratissima (17) sunt agere: sed

(1) Id est, anno 554.

(2) De clericis, qui a suis destiterunt ecclesiis, *interpret. Scrimgerianæ editionis.* Si ecclesiam suam clerici dereliquerint, Jul. *const.* 51. ubi hujusmodi desertores vocat destitores.

(3) De subrogatis clericis. *Index Reginæ.* huc pertinet *cap.* 1.

(4) De his, qui ædificant *εὐκτηρίους οἴκους*, id est, orationum domus. *Scrimger.* De eo qui ecclesias ædificat, vel annonas clericis donat, Jul. *d. l. c.* 19. ut qui ædificant ædem sacram, ordinent in ea clericos Patriarchæ autoritate, *Index Reginæ*, huc pertinet *c.* 2.

(5) *Nov. Leon.* 8.

(6) Clericus desertor non privatur clericatu, sed ejus loco alius subrogatur.

(7) Diaria, salaria, *Jul.* sportulas, Cypr. 1. *epist.* erogationes annonarum, *Novell.* 6. cibaria, *l.* 99. *ff. de legat.* 3. *σιτήσεις, χορηγίαν, infr. h. t.*

(8) Alterius fraudatio, nemini adjumento esse debet.

(9) Id est, conduplicatas impensas sustinere.

(10) Qui ecclesiam ædificant, aut de suo clericis præbent annonas, jus habent instituendi et substituendi clericos, quos voluerint (id vulgo appellatur *jus patronatus*) dummodo prius eos obtulerint et commendaverint episcopo, cui dignos admittere, indignos respuere licet, *Nov.* 123. c. 18. de hoc jure latissime scripsit Rochus a Curte, *Tractatu de jure patronatus.*

(11) *Ὥστε μὴ βεβηλοῦσθαι τὰ ἅγια τοῦ Θεοῦ*, Scrimg.

(12) *Ezechiel*, 20. *τὸ ἅγιον οὐ βεβηλάσετε.*

(13) Id est, anno 555. quæ subscriptiones Cujacio non probantur, ut pleræque aliæ harum *Novellarum* 4. *observ.* 28.

(14) Et illicita, *l.* 15. *Cod. de episc. l.* 3. *c.* 8. *Cod. de hæreticis.*

(15) Græci appellant, *ἱερὰν μυσταγωγίαν* *Scrimg.* *μυσταγωγίαν. infr. h. t.* ut ne domui fiat communio sacra. *Index Reginæ.* Græci quoque vocant *τὰ ἱερώτατα*, *infr. h. t.* sacram Missam. Jul. *hic in fin. c.* 199. *ἱερᾶς μυσταγωγίας καὶ λατρείας. Nov. Leon.* 4. adde et *σωτήριον βάπτισμα* *Leon. Nov.* 15. *Syn. in Trullo c.* 31. *et* 59.

(16) Etiamsi in domo sua oratorium habuerit, vide Jul. *const.* 52.

(17) Τὰ ἱερώτατα.

publice sincere procedere in credulitatem, et Dei culturam, secundum sanctionem de his sacratis actibus traditam. Et nos etiam hanc in præsenti ponimus legem, quam cum omni cautela teneri volumus. Omnibus enim interdicimus magnæ hujus civitatis habitatoribus, magis autem etiam totius nostræ ditionis in domibus suis habere quasdam quasi orationum domos: et in his sacra celebrare mysteria (1): et hinc fieri quædam Catholicæ, et Apostolicæ traditioni extranea. Sed si quidem domos ita simpliciter aliqui habere putant oportere in sacris suis, orationis (2) videlicet solius gratia, et nullo celebrando penitus horum quæ sacri sunt mysterii, hoc eis permittimus. Invidia enim nulla est, si volunt circa hæc habere habitacula quædam, et in eis tanquam in sacris orare, aliis autem omnibus abstinere: nisi tamen in eis voluerint aliquos invitare clericos, hic quidem sanctissimæ majoris ecclesiæ, et sub ea sanctissimarum domuum, voluntate ac probatione sanctissimi archiepiscopi ad hoc deputatos: in provincia vero Deo amabilium episcoporum: nulla novitate sedi ejus beatitudinis ex præsenti nostra lege facienda circa existentia ei quolibet modo in ordinationibus aut gubernationibus hic aut in provinciis jura: sed omnibus etiam competentibus ei quolibet modo et tempore, ratis nunc et in omne reliquum tempus servandis: sancimus tuam hæc conservare gloriam, et manifesta omnibus per literas proprias constituere, quatenus per omnia valeat lex. Hæc enim et gloriosissimo præfecto felicis hujus urbis, et sanctissimo archiepiscopo, et universali Patriarchæ præcipimus, ut ex civili et sacerdotali virtute hæc perpetue custodiantur. Sciant enim et ipsi domuum domini: quia si non hæc custodierint, ipsi quidem sub imperiali fient motu: domus (3) autem in quibus aliquid tale agitur, et publicæ fient, et sub sacratissimum nostrum ærarium deducentur. Si autem et aliquos contingat tale aliquid in suis habere domibus: sciant quod nisi intra tres menses, ex quo hæc lex insinuata fuerit, hæc correxerint, et ad figuram a nobis ordinatam deduxerint, sub prædicta pœna fient. Hæc autem agi cum veritate, non per aliquam calumniam volumus: *Veracium* (4) *enim solummodo sumus amatores*. Hæc sancimus tuam custodire celsitudinem, et nihil tale fieri concedere. Scito enim quia si didicerimus, quod tibi tale aliquid denunciatum, deinde non prohibuisti aut tu, aut successores tui cinguli futuri: ipse quidem quinquaginta librarum auri expones pœnam, et qui successores cinguli tui fuerint: parens autem tibi officium, idem sustinebit damnum, quia rem nobis studiosam, et sanctissimæ ecclesiæ custodientem unitatem, et prohibentem quæ a nobis aperte interdicta sunt agi latenter, passum est despicere commissum: et circa ipsum cingulum periclitabitur: insuper, et ipsam domum in qua aliquid tale agitur, fieri publicam et sub sacratissimum venire ærarium.

EPILOGUS.

✝ Scriptum autem est a nobis et sanctissimo Patriarchæ felicis hujus urbis, ut et ipse hujus ponat rei providentiam. Volumus enim sacerdotaliter et judicialiter hæc servata durare in reliquum tempus immutilata. Dat. 3. Non. Novembr. CP. Imp. Dom. JUSTIN. PP. A. Anno XI. post BELIS. V. C. CONS. (5).

TIT. XIV.

DE DEBITA IMPENSA (6) IN EXEQUIIS DEFUNCTORUM.

NOVELLA CONSTIT. LIX.

Idem Imperator Justinianus Augustus Joanni præfecto prætorio, iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

Singula bonorum operum a nobis Dei auxilio oportet accipere principium, aut si qua, ea quæ aliis facta sunt bona, secuta est corruptio, hanc emendari a nobis et in antiquum reduci ordinem. Ut nos aut factione rei aut correctione ad bonos actus studeamus habere semper participium. Quale videlicet aliquid et super exequiis defunctorum factum non recte perspeximus emendare, et donare omnibus, ne duplicem sustineant difficultatem simul quidem ut quæ sua sunt amittant, simul autem ut pro se damnificentur. Sed quod *Constantinus* (7) piæ memoriæ recte cogitans disposuit, et post hæc *Anastasius* piæ memoriæ firmavit, adjiciens etiam reditus causæ, hoc nos ipsi cum periculum patiatur cadere, reparare et dare cum omni cautela et terminis competentibus cogimur, illud facientes manere immortale. Constantino (8) enim piæ memoriæ nongentis (9) octoginta (10) ergasteriis, ex diversis corporibus felicissimæ hujus urbis, sine tributis dante sanctissimæ majori ecclesiæ; Anastasio (11) vero piæ memoriæ non solum ergasteriis illis quinquaginta et centum adjiciente, sed et reditum (12) certum largiente per duas pragmaticas formas, quatenus quod et ipso reditu colligitur aurum, proficiat ad ea quæ dantur a Deo amabilibus œconomis his qui ad hoc laborant: plurimi plerumque adierunt nos, dicentes non similiter causam procedere, neque sine mercede fieri defunctorum exequias, sed exigi amare, et inveniri plurima foris nomina et corpora quæ etiam invitos exigunt lugentes, et cogunt dare non habentes, hæc omnia justum judicavimus competenti correctione digna facere.

CAP. I.

Primum itaque ea quæ per ergasteria plurimam susceperunt læsionem et deminutionem, ad plenum restituimus sanctissimæ majori ecclesiæ sacram propter hoc scribentes formam ad urbis præfecturam, quatenus ipsa cum obediente sibi officio traderet mille (13) centum ergasteria omnibus modis Deo amantissimis ecclesiæ defensoribus et œconomis sanctissimæ dictæ ecclesiæ: octingen-

(1) Μυσταγωγίαι.
(2) Christiani propriis in ædibus oratoria habere possunt, et in iis orare.
(3) Vid. *Nov.* 14. §. 1. *Nov.* 43. *c. ult.* §. 2. adde *Novell.* 131. *cap.* 8.
(4) Martial. 8. Epigram. 76. *Dic verum mihi Marce, dic, amabo, Nil est quod magis audiam libenter.*
(5) Id est, anno 552.
(6) De impensis in funera mortuorum faciendis, Jul. *const.* 53. De sumptibus funerum. 3. *C.* 44. *Index Reginæ apud Cujac.* adde *Novell.* 43.
(7) *Leon. Nov.* 12.
(8) *l.* 4. *C. de sacros. eccles. Nov.* 43. *Nov. Leon.* 12.
(9) *d. l.* 4. *et d. Nov.* 43.
(10) *Forte* quinquaginta, *ut l.* 4. *Cod. de sacr. eccles.*
(11) *d. Novell.* 43.
(12) *l.* 18. *C. de sacros. eccles.*
(13) *d. Nov.* 43.

tis quidem in corporibus ergasteriorum præbendis Deo amantissimis defensoribus, trecentis autem (1) Dei cultoribus œconomis, ut Deo amabiles œconomi habeant quadraginta (2) ergasteria, et reditum ab Anastasio divæ memoriæ donatum, nequaquam quærentes tanquam minus sit, sed supplementum ex trecentorum ergasteriorum datione habentes, facere menstruorum expensas, et decanis, et aliis ordinibus, Deo vero amabiles defensores habentes octingenta ergasteria et appellatos lecticarios præbere et aliud ministerium facere quod defunctorum exequiæ volunt, quatenus per hoc damna auferantur lugentium.

CAP. II.

Oportet ergo supradicta mille centum ergasteria custodiri et Deo amabilibus œconomis et defensoribus semper sine tributis et sine diminutione, et supplenda a gloriosissimo præfecto felicis hujus urbis, si quis fiat casus quolibet modo aut mutatio horum faciei aut mercationis, ut Deo amabiles quidem œconomi (3) habentes prædiorum administrationem quæ sepulchris deputata sunt, habentes etiam sine tributis trecenta ergasteria, defensores autem octingenta, circa exequias defunctorum faciant gubernationem, ea quidem quæ ex prædiorum reditu accedunt a Deo amabilibus œconomis dari sepulturis, sicut descendentes diximus, adjecto etiam ex trecentis ergasteriis cremento, quod etiam ipsum in ipso opere percipere petierunt. Quia igitur mille centum ergasteriorum in hac existentium felici urbe plurima ceciderunt, præcipimus secundum præsens tempus repleantur, et horum mille centum ergasteriorum numerum imminutum conservatum et sine tributo, divisum secundum dictum a nobis modum servari et Deo amabilibus œconomis et Dei cultoribus defensoribus: ut tamen non minus sint Decani seu laboratores (4) octingentis deputati Deo amabilibus defensoribus, pro vero trecentis datis Deo amabilibus œconomis, licentiam his esse iisdem Deo amabilibus viris si voluerint, in corporibus accipere trecenta ergasteria, aut omnia aut quædam ex his, aut percipere occasione appellatorum excusatorum, pecunias pro cunctis aut pro aliquibus ergasteriis, ipsasque pecunias, quas hactenus non habebant, (sicut et ipsi nostram docuerunt potestatem) expendere circa defunctorum exequias, ut ex his pecuniis et ex reditibus prædiorum distributio fiat et decanis (5) et ascetriis (6) et canonicis, [et acolythis (7)] sicut descendentes ordinavimus. Iisdem enim Deo amabilibus œconomis docentibus quia jam impossibile est ex prædiis de cætero eundem reditum servari, recte nos trecentorum ergasteriorum crementum distribuimus huic parti, quatenus, quod inculpabiliter hactenus datum est laborantibus, circa funerum exequias, et deinceps detur, hoc est per singulum mensem quadringentos solidos dividendos Decanis et acolythis et ascetriis, et canonicis (8), secundum eam, quæ hactenus apud eos tenuit consuetudo: hoc est decanis quidem per singulos menses centum octoginta duos solidos, ascetriis autem nonaginta [unum] solidos, et acolythis nonaginta unum solidos, et canonicis triginta et quinque solidos, congregandos quidem ab eisdem Deo amabilibus œconomis, solvendos autem in eis, qui consueverunt accipere, per sex menses.

CAP. III.

Oportet autem competentem quidem auri partem reverendissimis ascetriis (9) dari, per Deo amabiles œconomos secundum (10) dictas inducias, Eugenio Deo amabili diacono et xenodocho Sampsonis (11) sanctæ memoriæ Xenonis, et ejus qui per nos constitutus est, et his qui erunt post eum Deo amantissimi xenodochi memoratorum xenodochiorum, eo quod ascetriæ ad hoc ministrantes opus sub xenodochis per tempus memoratorum venerabilium xenodochorum constitutæ sint, quod autem contingit Acolythos et reverendissimas canonicas similiter dari ab eisdem Deo amabilibus œconomis, et qui nunc præsunt eis, et quibus per tempus præsulatus earum committitur, ut per eos distributio fiat prædeclaratis, et sub eis constitutis ascetriis et canonicis, necnon et acolythis: Si vero retro (12) fecerint circa talem solutionem Deo amabiles œconomi: et hoc palam fiat intra sex menses, in secundo semestre veniente, si nullam fecerint solutionem, tunc omne quod post primum semestre debetur, exigi semper a Deo amabilibus œconomis, cum usura tertiæ (13) partis legitimæ centesimæ post semestre tempus, providentiam hujus ponente per tempus sanctissimo archiepiscopo et patriarcha felicis hujus urbis sanctissimæ majoris ecclesiæ.

CAP. IV.

Si autem et alter annus transeat, et neque sic aliquid exsolvant Deo amabiles œconomi reverendissimis mulieribus aut memoratis decanis, licentiam esse per tempus sanctissimo patriarchæ, non solum exigere Deo amabiles œconomos debitum cum dicta usura, sed etiam dare eos cogere quæcunque decreta sunt, (et si voluerit sanctissimus Patriarcha) expellere eos a gubernatione prædiorum, et exigere horum faciem puram ab eis qualis est. Horum omnium solicitudinem ponente pro tempore beatissimo archiepiscopo et universali patriarcha, sub quo sunt et Deo amabiles œconomi et omnis clerus, et universus sanctissimæ majoris ecclesiæ status.

(1) Oeconomi a defensoribus distinguuntur.

(2) Τριακόσια, id est, 300.

(3) Ooeconomi ad sumptus sepulturæ habebant prædiorum sepulturæ destinatorum administrationem cum 300. ergasteriis: Defensores vero 800. ergasteriorum administrationem.

(4) Κοπιατάς. Decanorum hoc munus erat, cadavera mortuorum obvolvere, efferre, sepelire. Epiphanius eos numerat inter vetera Ecclesiæ ministeria.

(5) Decani. *l.* 4. *C. de sacr. eccles. l.* 1. *Cod. de collegiat.* lecticarii seu copiatæ, vespillones, νεκροφόροι, Bergenæ, adde *Novell.* 43. *supr. h. t.*

(6) Ascetriæ et Canonicæ sunt monachæ 2. *Nicæna* 20. Basilius episcop. πρὸς Θεόδωραν κανονικὴν περὶ βίου κανονικοῦ. Macarius Homilia 27. distant ab invicem sicut Asceteria a monasteriis. Sanctimoniales dicuntur a Juliano hic, earum fuit officium, psallere. Sane Julian. hoc loco Asceterium unum, ex octo sanctimonialibus psallentibus et tribus acolythis constituit: quod Anastasius singulis cadaveribus sive lectis attribuit.

(7) Acolythi, quasi asseclæ; eorum officium erat prælucere et funalia deferre. *Goth.* Vid. *cap. cleros. in fin.* 21. *dist.* Duaren. *de sacros. lib.* 1. *cap.* 14. Ans.

(8) Hinc constat, funerum elationes sumptibus ecclesiæ, non defunctorum fieri solitas non a clericis, sed ab ascetriis mulieribus, acolythis et decanis. Ascetriæ psallebant quasi præficæ olim. Acolythi deferebant funalia: Decani feretrum sive lectum, unde et lecticarii et copiatæ, vespillones olim. Cujac. *lib. de divers. temporib. cap.* 8.

(9) Ασκητρίαις.

(10) Κατὰ τὴν εἰρημένην προθεσμίαν, id est, dicto termino.

(11) De Xenodochio Sampsonis alibi dixi.

(12) Κατόπιν, id est, coram.

(13) Ex mora sex mensium œconomis infliguntur usuræ trientes.

§. 1. His ita factis nullum penitus ab invito percipere pro mortuo corpore tutato (1) quicquam. ut autem decreta sint omnia, sancimus singulo lecto gratis dato unum asceterium (2) dari, asceteriarum aut canonicarum non minus octo mulierum præcedentium lectum et psallentium et tribus acolythis, qui nihil penitus accipient. Si tamen quis voluerit competentium defuncto et exequias facientium ipse sponte, cogente nullo et aliud asceterium unum (3) aut duo aut etiam amplius assumere: hoc sit quidem ejus munificentiæ, tamen nec hoc indefinitum relinquimus, et hic eandem mensuram esse volumus harum quæ per munificentiam assumuntur asceteriarum seu canonicarum, et acolythorum, quam superius definivimus, non minus octo asceterias seu canonicas esse, quæ ex unoquoque asceterio assumuntur, et tres acolythos per singulum asceterium.

CAP. V.

DAre autem asceteriis seu canonicis his, quæ circa id gratis ministrare sumuntur, si quidem intra novos (4) muros felicis hujus urbis sint exequiæ, usque ad ternos (5) solidos, nihil ex hoc acolythis penitus recipientibus, neque dividentibus hæc cum reverendissimis asceteriis aut canonicis. Acolythis autem qui præter tres gratis ministrantes sumuntur, siquidem alii tres sint, fieri contentos siliquis tribus: si vero sex, siliquis sex: et deinceps secundum hunc modum etiam de his gubernari. Certum vero est, quia si et spatium plus consistat, et qui (6) lecto ministrant decani plures sint, asceteria plura propter hujus oneris partem, etiam aliquid et ipsis dabitur secundum similitudinem ad asceteria disciplinæ laborantium, ut differentia laboris videantur aliquod et ipsæ habere hinc solatium. Videtur autem intra novos muros et transitus (7) Justinianarum (8) seu Sycorum, quoniam non longe constitutæ (neque) egeret ampliori tempore vel labore ad veniendum ibi. Si vero foris novos muros felicis hujus urbis exequiæ fiant, aut etiam in alios (9) transitus citra quam dictum est, tunc asceterias quidem seu canonicas dimidiam partem solidi accipere, neque hic communicantibus penitus ullo modo eis acolythis. Ipsis autem acolythis in singulo asceterio quatuor accipientibus siliquas, et ultra hæc nihil, secundum memoratam divisionem, asceterio sequente gratis datum lectum cum tribus acolythis, et ipso omnino veniente, per octo asceterias aut canonicas, et tres (sicut dictum est) acolythos, et nihil penitus accipientibus, neque per circorum (10) dationem exigentibus, et aliam mensuram adinvenientibus sub alio velamine.

CAP. VI.

HÆc itaque omnia definivimus super his, qui non per munificentiam quærunt duos majores lectos in venerabili vasorum (11) custodiario positos. Dicimus autem Studii gloriosæ memoriæ, et Stephani magnificæ memoriæ. Si quis enim illos voluerit accipere, utpote (12) et pluribus hominibus egentes, et custodia potiori et omnimoda curiositate egentes, hoc non conjungimus his quæ prius diximus, sed tanquam magnificam exhibens voluntatem, quantumcunque pro labore decanis aut reverendissimis asceteriis vel canonicis dare placuerit, tantum et præbeat, non tamen valentibus transcendere decem solidorum quantitatem in duobus lectis Studii et Stephani, in (13) deaurato autem posito in sanctissima majore ecclesia, vel uno solido pro eo forsan faciendo quatuor solidorum, asceteriis autem, et canonicis, et acolythis duplicia accipientibus, quam prius de his definivimus, quippe et ipso asceterio seu canonicis gratis in aliis lectis præcedente, eandem accipiente quantitatem, quam et reliqua asceteria. Hoc ipso et supra acolythis observando quod prædiximus, ut et isti duplum horum quæ jam a nobis ordinata sunt, accipiant: quando unus tamen horum trium fuerit lectus, in quo funus agitur, id volente qui hoc celebrat: quippe Deo amabilibus defensoribus necessitatem habentibus corpora decanorum præbere, ex iis deputavimus octingentis ergasteriis et etiam lectos, non tamen expensas facere aliquos, Deo amabilibus œconomis cogendis, vel ex reditu ab Anastasio divæ memoriæ relicto, vel ex trecentis ergasteriis omnem memoratam expensam fieri circa dictas personas secundum in omnibus ordinatam a nobis divisionem. Sic nihil indefinitum erit, sed mediocres (14) sepulturas fieri volentes hac fruentur dispositione, et ad munificentiam respicientes, non magis damnificabuntur, sed erunt cum mediocritate munifici.

CAP. VII.

HÆc igitur nos decrevimus, et super ergasteriis, et super reditibus, et super exequiis, vel quæ gratis, vel quæ per munificentiam fient. Custodes quoque ponimus, ut imminutus semper custodiatur ergasteriorum numerus, non solum gloriosum præfectum hujus urbis, et ei obediens officium, sed multo potius tuam celsitudinem, et qui semper cingulo sunt addendi, cui nunc ipse præsides. Insuper et pœnam definimus et adversus officium tuum, si quis neglexerit, quinquaginta librarum auri, et adversus eos qui semper tuam perceperint sedem, duplicem, ut non concedatur aliquando memoratorum mille centum ergasteriorum numerus deficere, secundum dictam a nobis divisionem: sed si docearis hoc, aut ipse, aut qui post te, hujus omnem ponas providentiam, et procures eum imminutum per omnia perdurare: et inonustum (15) et sine adinventione, et a tua celsitudine et ab omni alia persona, ut non hæc fiat occasio quatenus

(1) Id est, curato.

(2) Asceterium unum, octo monialibus et tribus acolythis constat. Jul. *hic.*

(3) Duobus aut tribus etiam assisteriis funus defuncti prosequi licuit.

(4) Qui a Theodosio juniore constituti sunt, *l.* 18. *C. de sacros. eccl. l.* 18. *Cod. de operib. publ. l.* 7. *C. de metatis.*

(5) Tressem, *Jul.* hic male *tremissem.* tressis, tres asses: tremis tertia pars solidi: *tiers d'escu.*

(6) Decani lectis ministrabant.

(7) Πέρασμα. *Novell.* 159. trajectus ille maritimus appellatur hodie *Pera.*

(8) Justinianæ vel Sycæ, Jul. *hic*: Sycenæ, *Stephan.* Συκαὶ καθ' ὑμᾶς Ἰυστινιαναὶ πρυσαγορευθεῖσαι.

(9) Transmarina loca, *Jul.* Constantinopoli erant domus et prædia trans mare, inde cadavera in urbem deferebantur.

(10) Κηρῶν, cereorum.

(11) Κειμηλιοφυλακείῳ. De thesauro et cimelio ecclesiæ adde *l. ult. Cod. de bonis autorit. judic. possidentis*: *l.* 20. *Cod. de agricolis.* De Cimeliarcha, *Novell.* 40.

(12) Lecti funebres Studii et Stephani pluribus hominibus et custodia potiori et curiositate egebant, ac propterea eorum commodatorum nomine major pecunia exigebatur, non tamen ultra decem solidos.

(13) Ἐπὶ δὲ τῦ χρυσοπάσυ etc. *Scrimg.* pro eo vero, quod auro intertextum est, quodque in sancta majore ecclesia ponitur.

(14) Id est, mediocris sumptus. 5. Cicer. 2. *de leg.*

(15) Ἀβαρῆ καὶ ἀνεπινόητον.

contra quod definitum est detur aliqua merces pro funere alicujus personæ, nulla (1) discretione facienda personarum defunctarum, sive divites sint, sive pauperes, nisi tantum, sicuti præcedenter diximus, unum trium lectorum elegerint, in quibus competentia disposuimus. Et volumus etiam illa tenere secundum hunc modum, et esse per omnia immutilata et immortalia, hac sacra pragmatica lege per omnia tenente, donec (2) sunt homines, donec magnum et valde laudandum Christianorum nomen in hominibus est, et quotidie per Dei providentiam augetur: providente quippe his, ante alios omnes ipso sanctissimo patriarcha hujus felicis urbis, ut cum pontificali dignitate (3) ipse causa (4) utens, non sinat ab ulla Persona neque sacerdotali, neque judiciali, neque aliorum ulla depravari, quæ a nobis ordinata sunt, sed (5) et ipsum imperium conjuramus, ad magnum respicientes Deum, ut semper sceptrorum Dominus vigilanter huic rei provideat. Non enim hoc pro solis mortuis, sed etiam pro viventibus et maxime imperantium salute est, pios actus omnino ad effectum adduci, et non prælaborantium bonum opus a subsequentium desidia perire. Sicut autem ad mille centum ergasteria imminuta et sine tributo servari disposuimus, ita reliqua (6) ergasteria omnia sub tributis constitui sancimus, nullo penitus licentiam habente ea excipere a tributis, neque venerabiles domos, neque ex Xenodochiis, neque ex asceteriis, vel monasteriis, aut alio quolibet, sed neque ipsa imperiali nostra domo, aut qui in principatibus vel potestatibus sunt, sed omnibus ergasteriis similiter agnoscentibus tributa, nec paulatim singula excusare, et proprium levigare, et reliquis paucis existentibus totum imponere pondus, et ex hoc magnum sustinere dispendium, ferre hoc non valentes.

Epilogus.

† Tua igitur celsitudo, et qui post eandem administrationem acceperit, et parens tibi officium, quæ placuerint nobis per præsentem divinam pragmaticam formam, nunc et in reliquum omne tempus servabunt. Dat. 3. Non. Novembr. CP. DN. Justin. PP. A. An. xi. post Belis. V. C. Cons. Ann. 2. (7).

TIT. XV.
UT DEFUNCTI (8) SEU FUNERA (9) EORUM NON INJURIENTUR A CREDITORIBUS (10), ET UT CONSILIARII (11) NON SUSCIPIANT COGNITIONES (12) ABSQUE JUDICIBUS.

Novella Constit. LX.

Imp. Justin. Aug. Joanni gloriosiss. sacrorum prætoriorum per Orientem præfecto, iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

QUi varietatem (13) causarum conjiciunt, non facile ad culpam veniunt, si veritatem examinent: quosdam namque verisimile est multitudinem (14) legum, quæ per singula a nobis adjiciuntur, culpare, non considerantes, quia opere (15) semper vocante, consonas causis ponere leges compellimur: cum semper inopinabile emergat, et ab iis quæ jam posita sunt, mederi non valeat: quale quidem nuper est agnitum. Deberi enim (16) sibi quidam dicens ab aliquo, dum hominem in morte cognovisset esse constitutum, milites congregans, et servos alios plurimos, ingressus est super morientem: verum ille anxiatus clamare cœpit, donec eum violentia compressum reliquisset spiritus: at ille etiam signacula (17) imposuit rebus sua potestate, præsente nullo in cingulo constituto, aut quolibet omnino legali et civili officio observato: et neque ita recessit, sed etiam defunctum injuriare eum non piguit, primum quidem insistens (18) non fieri exequias: deinde, cum vix cœpisset de domo deponi mortuum, instabat publice portari lectum non sinens: neque deducendum dicens, nisi debitum perceperit, donec sponsorem accepit: et ita jam defunctum tradi terræ permisit. Negotium siquidem, quo hæc commissa sunt, competenter dispositum est: oportere autem judicamus etiam generali lege hæc emendare: non sinentes hæc rursus committi semper sine legislatione manentia.

CAP. I.

De creditoribus qui mortuis debitoribus imminent. sic Julianus.

SAncimus (19) igitur, si quis illo superstite adhuc quem putat debere sibi, ascendat domum ejus, et molestus sit superstiti homini, aut qui ejus sunt, uxori forte vel filiis, aut domui omnino, aut etiam signacula (20) per propriam potestatem imponere præsumat, non prius decreto et officio legali servato: post ejus qui dicitur debere, mortem, actione quidem modis (21)

(1) Quod recte obsarvari humana cupiditas atque socordia vix patitur.

(2) Est tamen magnæ quæstionis, an in hujusmodi rebus principes successorem obligent? quod vix est, ut obtineat.

(3) Ἐξουσία, autoritate, potestate.

(4) Πράγματι, occasione.

(5) Ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν βασιλείαν κατακρίνομεν εἰς τὸν μέγαν ἀφορῶσαν Θεὸν, ὥστε τὸν ἀεὶ τῶν σκήπτρων κύριον ἀγρύπνως τοῦτο πράγματος προνοεῖν. *Scrimg.*

(6) Supernumeraria ergasteria ecclesiæ, sumptibus funerum non deputantur. ideoque a tributis non sunt immunia.

(7) Id est, ann. 554.

(8) Adde *l.* 1. §. 4. *l.* 27. *ff. de injuriis.*

(9) Λείψανα. *Scrimg.* Ne reliquiæ debitorum a creditoribus injuria afficiantur. *Index Reginæ.* De reliquiis sive cadaveribus mortuorum alibi, huc refer *c.* 1. *Infr. h. t.*

(10) De creditoribus, qui morientibus debitoribus suis imminent. Julian. *const.* 54.

(11) Παρέδρους. *Scrimg.* Ne adsessores causarum cognitionem suscipiant. *Index Reginæ.*

(12) Μήτε προκάταρξιν ποιεῖν, μήτε ἀποφάσεις ἐκφέρειν. *Scr.* id est, neque litis contestationem fieri sinant, neque sententiam ferant.

(13) Veritatem οἱ τῆς ἀληθείας τῶν πραγμάτων ἐστοχασμένοι. *Scrimg.*

(14) Multitudo legum multitudini actionum imputatur, non voluntati vel studio legislatoris.

(15) Necessitate, χρείας. *Scrimg.*

(16) 3. Harm. 5. §. 72.

(17) Vid. *tit. C. ut nemini liceat sine judicis auctoritate signacula rebus imponere alienis.*

(18) *Nov.* 115. *c.* 5. *l.* 38 *ff. de relig. l.* 3. §. 4. *l.* 8. *ff. de sepulchro: l. ult. Cod. de sepulchro.* 7. *Eclog.* 6. *ex l.* 23. *tit.* 2. *c.* 1. *fol.* 75. Ambrosius *lib. de Tobia:* adde *l.* 2. *in fin. ff. de in jus vocando.*

(19) Hinc sumpta est Authentica, *Item qui. Cod. de sepulchro violato.* Goth. De pœna eorum, qui vel ægrotantibus, vel animam agentibus, vel reliquis defunctorum, sub prætextu crediti consequendi, vid. Rittershus. *part.* 13. *c.* 6. Ans. adde Pecc. *de jure sistendi cap.* 5. *n.* 23. S. L.

(20) *d.t.C. ut nemini liceat sine judicis auctoritate signacula* etc.

(21) Modis omnibus cadere est ipso jure cadere: qua de re vide plura apud Mathesilanum *singulari* 112. *et* 115. Ludovicum Romanum, *singuli* 1. Franciscum Cremens. *singul.* 7. qui formulas similes esse notat, quoties quid lege jubetur fieri omnino, penitus, mox, illico, funditus *etc.*

omnibus cadat (1), sive justam habeat hanc, sive non: quantum vero deberi sibi dicit, tantum aliud super exigatur, et detur injuriati heredibus. Confiscationem (2) quoque in tertiam partem substantiæ sustineat, (sicut (3) et Marcus Philosophus imperator in suis conscripsit legibus) et infamia feriatur. Qui enim hominis naturam non (4) erubuit, dignus est, et pecuniis, et gloria, et aliis omnibus condemnari.

§. 1. Si vero etiam moriente quodam, circa funus peccetur aliquid morientis, quod exequias prohibeat (5): scripta quidem jam lex est, et a nostro patre super hoc: tamen simul etiam ex nostris major sequatur delicti pœna, et iisdem subjaceat, quæ præsens infert lex eis, qui in viventem tale aliquid, quale diximus, committunt: hujus rei providentiam habente præcipue quidem gloriosissimo præfecto hujus felicissimæ civitatis, cui talium emendationum cura est: nihilominus autem et gloriosissimo sacrorum nostrorum prætoriorum præfecto, et gloriosissimo magistro sacrorum officiorum, et semper his obedientibus officiis. Oportet enim communibus (6) existentibus contra naturam injuriis, communem esse judicibus super his prohibitionem atque vindictam: his non in sola hac felicissima civitate valentibus, sed etiam in omnibus gentibus, quarum nobis principatum alium quidem ab initio dedit Deus, alium vero adjecit, et adhuc etiam dabit, sicut ait quidam ante nos: provinciarum quippe judicibus, sive militaribus, sive civilibus, hujus rei providentiam habentibus. Sequitur enim hic quidem judices eorumque officia triginta librarum auri pœna, si quid horum neglexerint: provinciales autem quinque, si neque ipsi ad hoc institerint, denunciatione qualibet aut hic aut per provincias facta.

CAP. II.

Ne consiliarii sive adsessores suscipiant cognitiones absque magistratibus.

ILlud (7) etiam recte se habere perspeximus, non permittere (sicut Zenonis piæ memoriæ dicit constitutio (8), et nostra quoque) consiliarios judicum ipsos causas per se audire, quæ apud administratores (9) aut datos a nobis (10) judices agitantur. Multo namque melius atque perfectius coram ipsis administratoribus præsentibus illis quorum interest, causæ moventur, terrore imminente exhibitis testibus, et omnino causa propriam habente honestatem, quam si apud pedaneos judices talia decernantur, in nullo consiliariorum officio distante ab illis. Sed quoniam a nobis constituti semper administratores, occupationibus rerum, nostrarumque jussionum comprehensi, ad hanc necessitatem deponuntur: oportet consonam congruamque legem rebus imponere.

§. 1. Sancimus igitur contestationes quidem litium omnibus modis apud (11) ipsos fieri administratores (12), sive majores, sive minores sint: sed etiam in mediis litibus introduci rursus apud eos semel moti negotii res, quatenus ea quæ examinantur, agnoscant. cum vero novissima (13) sententia proferenda est, nullo modo præsumere consiliarios absque administratoribus audire, sed eum cum competenti honestate, quam dudum disposuimus, propositis sacrosanctis eloquiis, ipsos administratores (14) et audire quæ examinata sunt omnia, consequenter et judicare eos negotia, et suscipere appellationes, si quis appellaverit, sine ulla dilatione, ubi lex hoc fieri permittit: et rursus appellationis judices modis omnibus per se audire negotia, nullo agere aliter præsumente: sed si quid tale fiat, ipsis quidem administratoribus viginti librarum auri formidantibus pœnam: consiliariis autem qui tale aliquid agere præsumpserint, si quidem advocati sunt, expellendis ab eloquentissimorum advocatorum collegio: si vero advocati non sunt, sed alii quidam: etiam cingulo (siquidem habent) privandis, et decem librarum auri castigandis pœna. Non enim oportet eos qui Zenonis (15) piæ memoriæ contempserint legem, et dudum nostram et præsentem, arbitrari ut unquam falsitatis hujus fugiant pœnas. Erit enim curæ per tempus gloriosissimi comitis sacrorum nostrorum privatorum (16), hujus rei habere providentiam et exigere pœnam, et inferre ærario, dum tale aliquid commissum fuerit: cognoscente etiam ipso, quia de suo, fisco complere debeat, nisi hujus rei habuerit competentem providentiam.

§. 2. Sed hoc quidem in administratoribus (17) decernimus: quibus publicæ et circa nostras jussiones occupationes, ut non per se audiant causas, concedunt veniam. Alios autem omnes qui nullam administrationem habent, causas autem ex jussionibus nostris audiunt, aut in hac felicissima civitate, aut in aliis, si tale aliquid egerint, et eos qui in officio consiliariorum cum eis audierint, adhuc vehementioribus affligimus pœnis, nisi per omnem consequentes litem, ipsi cum suis consiliariis audiant causam. nam et dignitatum casum eis interminamur, et pœnam vicenarum librarum auri: et eorum consiliarios ex ipsa pelli civitate in qua hoc egerint: insuper etiam ipsos proprio cadere honore.

(1) Pœnam creditoris cadaver mortui debitoris inferri prohibentis observa. Est autem hæc pœna legis Juliæ de vi. *l.* 12. *in fin.* *l.* 13. *D. quod met. caus.*

(2) Confiscationem tertiæ partis bonorum observa. Hæc est pœna legis Juliæ de vi, ut ea damnatus, tertia bonorum parte multetur, et fiat infamis, *l. ult. ff. ad l. Jul. de vi priv.*

(3) Divus Marcus meminit tantum amissionis crediti. *d. l.* 12. *l. pen. ff. ad l. Jul. de vi priv.*

(4) Pœna Talionis ita solet infligi: Qui non erubuit cadaver defuncti, fit hic infamis. Qui fumum aulicum vendiderat, Alexandri Severi jussu, fumo punitum legimus, *teste Lamprid.* Qui nefaria hortamenta ad corrumpendas virgines et viduas protulerunt, eis meatus oris et faucium liquentis plumbi ingestione clauduntur, *l.* 1. *C. Theod. de rapt. virg.* et delatores congesti in navigia raptim conquisita tempestatibus dediti, ut ita abirent fugerentque vastatas delationibus terras. Plin. *in Panegyrico*: adde quæ notavi ad *Nov.* 115. *cap.* 3. §. 13.

(5) Dixi *Supr.*

(6) Superflue uni aut paucis scribitur, ubi est causa cunctorum. Salvian. *ad Eccles.* *Novella Leonis* 27.

(7) Hinc sumpta est Auth. *Ad hæc*, *C. de judiciis.*

(8) Neutra constitutio hodie extat. facit tamen *l.* 1. *C. de judic.*

(9) Αἱ παρὰ τοῖς ἄρχουσιν, quæ apud magistratus.

(10) *l.* 5. *Cod. de judic.*

(11) Ut Magistratus Constantinopotitanæ civitatis causas, in conventionibus certis audiant, et sententiam dicant. Julian. *num.* 202.

(12) Παρ' αὐτοῖς γίνεσθαι τοῖς ἄρχουσιν, apud ipsos fieri magistratus.

(13) Id est, ultima cognitio, Julian. *hic et l. ult. Cod. de præsc.* 30. *ann.* hoc est, definitiva, talis enim est definitiva, quæ saue ultima est, sic Novissima pœua, quæ ultima. Novissimum judicium, id est, ultima voluntas. *l.* 9. *Cod. de collat.*

(14) Magistratus, hoc autem innuit, Magistratus urbanos seu Constantinopolitanæ urbis causas in conventionibus certis audire et sententiam dicere. Jul. *hic num.* 202.

(15) Dixi superius, hanc constitutionem non extare.

(16) Vide *tit. C. de off. com. rer. priv.*

(17) Ἐπὶ τῶν ἀρχόντων, id est, in magistratibus.

Epilogus.

✝ Tua igitur eminentia, quæ visa sunt nobis, et per hanc divinam declarata sunt legem, omnibus faciat manifesta, secundum solennem modum edictis per provincias utens: ut nullam gentium lateat aliquid quod a nobis sancitur. in hac enim felicissima civitate gloriosissimus præfectus urbis hoc proponat. Dat. Kal. Decemb. CP. Imp. Dom. Justin. PP. Aug. Anno xi. post Belis. V. C. Cons. Anno 2. (1).

TIT. XVI.

UT IMMOBILIA ANTENUPTIALIS (2) DONATIONIS NEQUE HYPOTHECÆ DENTUR, NEQUE OMNINO ALIENENTUR A VIRO, NEC CONSENTIENTE UXORE, NISI POSTEA SATISFIERI POSSIT UXORI: HÆC VERO ETIAM IN DOTE VALERE.

Novella Constit. LXI.

Imp. Justin. August. Joanni gloriosiss. sacrorum Orientalium prætoriorum præfecto, iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

Causam miserandam fieri cognoscentes, coram nobis ipsis negotio moto: illud quidem correximus competenti modo, lege autem generali emendamus hujusmodi negotia (hoc quod moris est nostri.)

CAP. I.

Ut immobilia propter nuptias donationis neque hypothecæ dentur, neque omnino alienentur.

Et sancimus, si quis conscripserit antenuptialem aut propter nuptias donationem, (sic enim eam oportere magis vocari decrevimus (3)) sive ipse pro se hoc faciens, sive etiam altero scribente, aut patre, aut matre, aut cognatis, aut extraneis forte: Si quis (4) igitur tale aliquid fecerit, et scripserit donationem, in qua etiam aliquid immobilium est: interdicimus (5) ei aut de cætero supponere rem conscriptam in antenuptiali donatione, aut alienare omnino. Quod enim semel vinculis sponsalitiæ largitaris obligatum est, non erit conveniens alienari: ut mulier eveniente forsitan lucro, quod ei confert antenuptialis donatio, difficultatem patiatur, non inveniens (6) rem in viri substantia, cum sit alienata aliis aut supposita, ut potentibus forte personis, quatenus illi propter hujusmodi causas aut sit omnibus modis inadibilis viudicatio aut difficilis, et litibus egeat, dum ex hoc ipso sit adjuvanda.

§. 1. Quapropter hoc observetur, et qui posthac contraxerit, sciat, quia sive emptionem, sive hypothecam habeat, nihil horum utilitatis habebit omnino, sed æqualia erunt non scriptis, nec dictis, quæ super hoc scripta sunt, aut convenerunt: ut servetur uxori lucrum. Non enim videntur nobis immoderate fecisse quidam nostrorum judicum, qui etiam ipsam in rem actionem mulieribus post matrimonii transactionem in sponsalitia largitate dederunt, quod recte inchoatum, deinde a posteris judicibus quasi pro supervacanea quadam subtilitate contemptum est: et non quaslibet vias et artificiosas inveniant: sumentes hypothecas præparando mulieres consentire, et ita proprio cadere jure. Consensus (7) etenim in talibus aut in hypothecam, aut in venditionem, aut in aliam alienationem conscriptus, percipienti omnino non proderit, si semel consensus fiat: sed sicut in intercessionibus scripsimus, ut oporteat biennii (8) tempore existente (9) et rursus aliam professionem scribi confirmantem consensum: et tunc ratum (10) esse quod factum est: sic et in hoc fiat.

§. 2. Et si consentiat mulier secundum speciem in intercessionibus, sit omnino indemnis, nisi etiam secundum (sicuti prædiximus) celebraverit consensum: plura namque ex primo mox auditu delinquuntur: muliere quippe mariti seductionibus (11) facile decepta, et propria negligente jura. Cum vero in plurimo tempore cogitaverit pro negotio, fiet forsan cautior.

§. 3. Verumtamen neque hoc simpliciter damus, sed tunc mulierem ex secundo consensu damno submittimus, dum sunt aliæ res, ex quibus possibile est ei satisfieri pro re vel rebus immobilibus, quæ in antenuptiali donatione continentur, et quæ ab alio detinentur, propter alienationis aut suppositionis modum: alioquin (12) si nihil aliud supersit, neque sic læsionem sustinere mulierem permittimus: sed licet secundo vel frequenter consentiat, causa ad intercessionis feratur rationem, et sit omnino ei lucrum sub cautela positum: nisi apparuerit relictum aliud sufficiens ad antenuptialis largitatis quantitatem. Et hæc dicimus non (13) solum parcentes mulieribus, sed multo potius viris talia facientibus: siquidem et multis et pene

(1) Id est, anno 534.

(2) De jure propter nuptias donationum. Jul. *const.* 55. ut ne consentiente quidem muliere alienentur vel obligentur prædia donationis propter nuptias: *Index Reginæ apud Cujac.* Huc pertinet *cap.* 1. Goth. Ad hanc Novell. vid. Gudelin. *de jure noviss. lib.* 1. *c.* 8. *n.* 5. Rittershus. *in exposit. Nov. part.* 2. *cap.* 4. Ans.

(3) Vid. *Nov.* 119. *c.* 1. *l.* 20. *C. de donat. ante nupt.*

(4) Hinc sumpta est Authentica. *Sive a me. C. ad SC. Vellejan.* et Authentica, *permissa. Cod. de don. ante nupt.*

(5) Rei propter nuptias donatæ, non consistit obligatio, aut pignus, aut alienatio, *l.* 8. *C. de don. ante nupt.* Atqui nondum est ea uxoris? Potest esse. Si ita est, cur non mulier restitutione potius juvatur? Ei utilius est ipso jure obligationem a principio non substitisse, quam valuisse et rescindi. Quid si mulier semel consentiat pignori aut alienationi? Creditori consensus mulieris non prodest, §. 1. *vers. consensus. Supr. h. t.* Nunquam igitur proderit? Imo vero: si videlicet mulier iterum consenserit. *d. vers. consensus.*

(6) Vide *tit. Inst. quib. alienare.*

(7) Consensu etiam uxoris maritus obligare non potest aut vendere rem propter nuptias ei donatam.

(8) Præsumitur certa animi scientia et perseverantia confirmatum, quod post biennium corfirmamus.

(9) Consensus mulieris intra biennium inutilis, post biennium novo consensu firmari potest. *l. un.* §. 15. *C. de rei uxor. act.* ut ita emptori rei propter nuptias donatæ consulatur, si modo mulieri ex rebus aliis mariti cautum fuerit. §. 3. *Infr. h. t.* An idem est de dote? negat Joannes. *arg. d.* §. 15. Julianus vero antecessor ait *const.* 55. §. *hæc autem dicimus.* facit §. 3. *vers. et multo potius.* §. 4. *in fin.* ibi, omnibus privilegiis jam doti datis. *Infr. hoc tit.*

(10) Nota regulam.

(11) Mulier est fragilis naturæ, *d.* §. 15. et facile seduci potest, *ut hic*: Nisi tamen aliud occurrat, iniquum fuerit dicere, omnem contractum mulieris initum mariti autoritate, præsumi factum instigatione et seductione mariti.

(12) Exceptio regulæ superioris.

(13) Causa exceptionis.

pluribus casibus communibus filiis antenuptialis donationis servantur res: et rursus hæ remanent apud substantiam viri, ejusque successionem, ex hac observatione: ideoque utilis est lex uxori et marito secundum has ratiocinationes. Et multo (1) potius hæc in dote valebunt, si quid dotis aut alienetur, aut supponatur: jam enim hæc sufficienter delimata atque sancita sunt.

§. 4. Sed neque ipsos contrahentes omnino neglexinus: nam si etiam super his obligationem quantum ad mulieres neque dictam neque scriptam esse volumus: tamen ipsos viros in aliis earum rebus obligari volumus occasione alienationis aut hypothecæ, mulieribus quidem servantes in ipsis immobilibus rebus sponsalitiæ largitatis jus innovatum: illis autem competens jus ex documentis quantum in aliis ejus rebus: omnibus privilegiis (2) jam doti datis a nobis in sua firmitate manentibus, quando mulier moverit, aliis enim omnibus præter (3) mulierem, hujusmodi privilegia, nec ex antiquo dedimus, neque nunc damus.

Epilogus.

† Tua igitur eminentia, quæ placuerunt nobis, et per hanc sacram declarata sunt legem, omnibus faciat manifesta, secundum solennem modum edictis (præceptis) per provincias utens, ut nullam gentium lateant, quæ a nobis sancita sunt, in hac enim felicissima civitate gloriosissimus præfectus urbis hæc proponet.

TIT. XVII.

DE CONSULTATIONIBUS.

Novella Constit. LXII.

DE ORDINE (4) SENATORUM (ut in quibusdam libris inscribitur) seu DE CONSULTATIONIBUS (5), (ut in Contii manuscriptis Novellis) seu, (ut Anton. Augustinus ex Florentino Codice refert) DE SENATORIBUS (6). Epitome partim ex Haloandri, partim ex Juliani epitomis collecta per Antonium Contium, nam apud Scrimgerum nihil ejus extat præter nudum (7) Titulum.

ANTIQUIS TEMPORIBUS. AL. ANTE DE HIS IPSIS.

Fuit ergo Latina lingua edita hæc Novella, cujus omissa præfactione sententia hæc est apud Julianum et Haloandrum.

HÆc (8) constitutio jubet provocationes in consultationibus, non tantum in amplissimis magistratibus, sed etiam omnibus (9) Senatoribus induci, ut totus Senatus causas (10) appellationum audiat et conveniat, quamvis silentium (11) tantum sine conventu Senatoribus denunciatum fuerit. Silentio enim conventum inesse (12) videri. Audiant itaque provocationes sanctis Evangeliis propositis, et quod sibi visum fuerit, Imperatori referatur, ut ex divina sententia ejus, Senatus calculus confirmetur (13).

§. 1. Agat autem Senatus conventus in Hippodromis (14).

§. 2. Urbicaria (15) præfectura omnibus aliis præsideat (16) dignitatibus, id est, ante sedeat (17). Et post præfectum cæteri patricii numerentur: et consules quidem, et qui inter eos consularibus insignibus decorantur, secundum consularem ordinem et prærogativas consulatus sui sedeant, ut tamen anteponantur ordinarii (18) consulares honorariis consularibus. Et post (19) hos præfectorum et magistrorum militum et illustrium virorum ordo ponatur. Omnes autem isti habeant facultatem in Senatu sententiam dicere. Qui autem propter cingulum magistratus a Senatoribus honoratur, etiam

(1) Argumentum a donatione propter nuptias ad dotem, sumptum a minore ad majus nota; Quod valet in donatione propter nuptias, hoc multo magis in dote valere oportet.

(2) Ac si diceret, donata propter nuptias certa lege possunt obligari et alienari, §. 1. *Supr. h. t.* et dos quoque, *ut hic.* Jul. *hic.* §. *hæc autem dicimus.* Igitur ea parte dos et donatio propter nuptias comparantur. An in omnibus aliis? Minime. Dotis actio privilegiata est: donatio propter nuptias non æque. *Nov.* 97. *l.* 12. §. 2. *ff. qui potior.* Theophil. *in* §. *fuerat. Inst. de act.*

(3) Dotis privilegium personale, quia non transfertur in heredem extraneum, *l.* 1. *C. de privileg. dot.* in filium transmittitur, *Novell.* 91.

(4) Julianus *constit.* 59. *num.* 20. Huc referre possis Lucium 4. *Placitor. tit. de Curia in publ. præcedent. et tit.* 6. *de ordin. sedendi.*

(5) Jul. *ibid. n.* 204.

(6) Περὶ συγκλητικῶν. *Scrimg.* de senatu. *Index Reginæ.*

(7) Contextum enim Novellæ non habet.

(8) Julianus *constit.* 56. *in princ.* quæ inscripta est, *de consultationibus.*

(9) De numero Senatorum ad Senatusconsultum faciendum necessario, vide Paulum Manutium *lib. de senatu, cap. de senatusc.* 11. *quæst.* 4.

(10) Quibus de rebus cognosceret Senatus, vide Manutium, *d. lib. cap. de jure referendi* 8.

(11) Dupliciter Senatusconsultum confirmatur: conventu, vel silentio sine conventu. Conventu, quoties singulorum senatorum sententiæ exquisitæ sunt: silentio, quoties senatores quidem interfuerunt, remque totam audierunt, sed discesserunt, aut manus porrigendo aut pedibus in sententiam eundo: et ita senatusconsulta fiebant, non tantum conquisitis singulorum sententiis, sed per discessionem tacito consensu. Vide Paulum Manutium *lib. de Senat. cap. de ordine rogandi sententias* 19. *et de dicenda sententia* 10. *et præcipue cap. de senatusconsulto.*

(12) Id est, qui silet, nec contradicit, approbare et consentire videtur.

(13) Si princeps præsens aut res magni momenti fuerit: quicquid decrevit senatus, non aliter valet, quam si id ipse princeps ratum habuerit. Huc refer Manutium. *d. l. cap. de senatuscons. quæst.* 5.

(14) Hippodromus locus fuit Constantinopoli. Romæ semper habebatur senatus in sacris locis ac ædibus, ut in templo Vulcani sub Romulo: in Curia Hostilia, sub Hostilio: post exactos reges, modo in Jovis, Apollinis, Martis, Bellonæ, Castoris, Concordiæ, Virtutis, Fidei: modo in curia Hostilia, Pompeja, Julia conveniebat senatus. Extra urbem duabus tantum de causis habebatur, in æde Bellonæ, ut legati exterarum gentium audiri possent: quibus in urbe Sanatum dari mos non fuit, præsertim si ab hostibus venirent, Livius 42. Festus *in Senaculatria* 14. Gell. 17. deinde ut duces exercitus audirentur, quos Romam ingredientes imperium deponere oportebat, *Festus.* Idem ex Nicostrato refert, olim tria tantum conventicula fuisse Senatus, ædem Bellonæ, de qua *Supr.* ædem Concordiæ inter Capitolium et forum: tertium ad portam Capenam. Festus in Senaculatria, adde Manutium *in lib. de senat. c. de loco habendi Senatus.*

(15) Urbicariam præfecturam Augustus instituit, teste Suetonio et Victore Aurelio.

(16) *l.* 3. *Cod. de off. præfect. urb.*

(17) Et ita abrogatur lex tertia *Cod. de consulibus patric. omnibus anteponend.*

(18) Ordinarii consulares, qui ordinarium consulatum re ipsa gesserunt.

(19) Ordinem serva, quo quisque in Senatu Constantinopolitano sententiam dixerit.

post depositionem cinguli sui, inter Senatores connumeretur. Liceat autem illustribus viris patriciatus codicillos accipere, quamvis (1) neque consulares, neque præfecti facti sunt. Quod non solum in futuro tempore, sed etiam in præterito constitutio relaxavit.

§. 3. Illud autem certum est, quod tertiam partem sportularum in ingressu dignitatis dare compellantur, omnibus aliis ex consuetudine sportulis dandis in quavis promotione in sua firmitate durantibus. Qui autem præsentem constitutionem non observaverint, pœna quinquaginta librarum auri plectentur. Quæ pœna non solum ipsis violatoribus constitutionis imminebit, sed etiam aliis, qui eam violari concesserint. Dat. CP. post consulatum Belisarii iterum Cons. Al. in editione Haloand. PP. Mense Januario post consulatum Belisarii V. C. Anno secundo (2).

TIT. XVIII.

DE NOVI (3) OPERIS NUNCIATIONE MARITIMI (4) ASPECTUS.

Novella Constit. LXIII.

Imp. Justin. Aug. Longino hujus almæ urbis (5) præfecto.

PRÆFATIO.

Causam quæ dolose fit in hac regia civitate circa domuum ædificia, cohibere et emendare justum credimus. Quia enim *certis mensuris distare domos ab invicem*, *Zenonis piæ memoriæ constitutio* (6) *dicit*: nos etiam aliquid tale [sancivimus. Sequitur autem] *in hac regia urbe non posse aliquid* (7) *ultra centum pedes prohibere maris aspectum*, *rem omnium gratissimam*. Oportebat quidem forsan, et exampliari mensura aspectus ejus partem, et non eos prohibere. Sed tamen hoc inopinabili quadam machinantur arte. Quidam (8) enim centum pedum relinquentes mensuram, aut etiam parum aliquid huic addentes, deinde ædificant: nihil aliud habentes, sed tanquam aliquod velum tetenderint: et cum abstulerint maris aspectum per omnem potestatem, et non repugnantes legi propter centum pedum spatium, interim ædificant sine prohibitione: et dum quod quærunt potiuntur, deponunt illud quod propter utilitatem ab eis injunctum est. Sed ita schema circumvenientes omni voluntate, extraneas possessorum constituunt domos: quod de cætero fieri nullo modo volumus inventum.

CAP. I.

Sed si quis voluerit tale aliquid excogitare et malignari, non taliter ludat: sed si hoc egerit, pro veritate domum totam ædificet: et usque ad spatium totum (centum dicimus pedum) tendat: ædificia faciens tanquam necessaria sibi, et inevitabilia futura, non autem propter (9) vicini læsionem construat parietes, et velut ex quadam pictura talem extendens machinationem, privationem aspectus arripiat. Sicut (10) enim eis qui aliena diripiunt, directe adversamur, et pœnis dignos putamus: ita et hæc molientes nihilominus in malitiam eorum qui alienas res abripiunt, æstimavimus. Unde si parvam (11) aliquam rem per modum abreptionis auferre præsument, beneficio (12), vi bonorum raptorum conquadruplatur pœna: quomodo non hunc necesse est qui tale aliquid agit, et cogit quod ab eo factum est, alia majori pœna multari? hoc est decem librarum auri inferendarum theatralibus (13) tuæ celsitudinis, ut non malus (14) vicinus (hoc quod in sermone) constitutus vadat deridens legem, tanquam non valentem eum propriis inhibere dispositionibus.

Epilogus.

† Quæ igitur placuerunt nobis, et per hanc sacram declarata sunt legem: tua celsitudo in hac felicissima ci-

(1) In eo quoque abrogatur *d. lex* 3. *C. de consulibus.*

(2) Id est, anno 554.

(3) Dixi *ff.* 39. *tit.* 1.

(4) De prospectu maris Jul. *const.* 57. 2. Harm. 4. *c.* περὶ ἀπόψεως θαλάσσης: adde *Nov.* 165. *et l.* 12. *l.* 14. *l.* 16. *ff. d. servit. præd. urban.*

(5) *l.* 12. §. 2. *C. de ædif. privat. et* 2. Harm. 4. §. 59.

(6) Pertinet etiam hæc constitutio ad provinciales, *l. ult. C. de ædif. privat.*

(7) Τινά.

(8) Sensus est, Potest quisque vicino prospectum maris tollere: si tamen ædificando 100. pedum spatium a domo vicini reliquerit. Titius vicino volens nocere hanc fraudem excogitavit: murum enim duxit altissimum extra spatium 100. pedum, maris prospectus ita vicino ablatus est. Hoc cum ita esset, intra spatium 100. pedum, postea domum ædificavit, quasi nullam jam maris conspectionem habente vicino, paulo post murum deposuit, ut ex suo ædificio maris haberet prospectum: idne ei licuit? Minime. Vetat enim hæc constitutio, quenquam ædificare ultra centum pedes aliud quiddam, quam ædificium, et si ita ædificatum sit, ædificium deponi jubet.

(9) Non licet ultro, id est, sine causa in vicini læsionem ædificare.

(10) Non licet alium rapere, ergo nec prospectum, qui ei competit.

(11) *Tit. Inst. vi bonor. in pr. l.* 2. §. 24. *in fin. ff. vi bonor.*

(12) Actionis sc.

(13) Id est, arcæ theatrali Præfecti urbi. Jul. *hic. Infr.*

(14) Vicinus malus leges ædificiis positas facile deridet et adversus eas calumnias et fraudes facile excogitat. Plautus *in Rudente.* Nunc ergo verum illud verbum esse experior vetus, aliquid mali esse propter vicinum malum. Inde colligunt, Rem minoris valere propter malum vicinum, ideoque teneri venditorem, si confinem celaverit, *l.* 35. §. 8. *ff. de contr. empt. l.* 1. §. 15. *ff. si quid in fraudem patroni.* Et res ita est: eum sibi malam fortunam facere, qui nequam vicinum suis nummis parat: quo nomine etiam multi prætulerunt carere penatibus et propter injurias vicinorum e sede sua profugere. E contrario, μὴ δ' ἂν βοῦς ἀπόλοιτ' εἰ μὴ γείτων κακὸς εἴη. 1. *Col.* 3. Plutarchus etiam refert, Themistoclem prædium vendentem per præconem proclamari jussisse, quod prædium haberet bonum vicinum. Noti sunt etiam illi versus Hesiodi in libro, qui ἔργα inscribitur, *vers.* 344. 345. πῆμα κακὸς γείτων ὅσσον τ' ἀγαθὸς μέγ' ὄνειαρ ἔμμορέ τοι τιμῆς ὅς τ' ἔμμορε γείτονος ἐσθλοῦ. Ex superioribus quoque colligunt, nemini licere ad vicini æmulationem aut invidiam quidquam facere: ideoque, fratrem partem suam castri, in potentiorem, verbi gratia, principem, nulla ratione alienare posse, *l.* 2. *Cod. ne fiscus vel respub.* Neminem turrim vel castrum jure ædificare aut nundinas instituere, intra alterum miliare urbis maximæ: idque proditionum metu, quod tamen privilegii loco quasdam imperatorias civitates obtinuisse Gailius refert 2. *ob.* 69. *n.* 23 24. *et sequentibus.* Memini, cum Lutetiæ duo hinc et inde novas ædes easque splendide ædificassent, ita ut intermediæ deformes apparerent, vicinum intermedium suas quoque ædificasse, supremæ tamen ædificii parti sive faciei viam publicam spectanti hanc inscriptionem apposuisse; *contentus eram antiqua*, *sed vicinus novam coegit ædificare domum.* eoque nomine injuriarum actione a vicinis conventum fuisse, quod superior illa inscriptio fidem eorum labefaceret, quorum interesset, apud omnes salvam sartamque servare. Quæ sententia sit inde secuta, non liquet. Scio tamen integram inscriptionem adhuc exstare. Quod de hujusmodi ædificiis ad æmulationem et invidiam vicinorum factis dictum est, quidam referunt ad eos, qui jus molendini, inferioribus citra necessitatem minuunt, vide Cicer. 1. *off.*

vitale operi terminoque contrahere, et in perpetuum una cum obedienti officio servari festinet, eadem decem librarum (1) imminente pœna contra hæc prævaricantes, aut prævaricari sinentes. Dat. 7. Id. Mart. CP. Imp. Domin. JUSTIN. PP. August. Anno XI. JOAN. V. C. CONS.

T I T. XIX.

DE (2) HORTULANIS (3) CONSTANTINOPOLITANÆ (4) CIVITATIS.

NOVELLA CONSTIT. LXIV.

Antonio Contio interprete.

Idem Imp. Longino gloriosiss. præfecto felicis et regiæ hujus urbis.

P R Æ F A T I O.

MUltæ undique nobis accusationes ex tempore multo contra felicis hujus urbis et ejus proastiorum (5) hortulanos deferuntur, indignantibus cunctis de ipsorum malitia. Quæ autem delata sunt, talia quodammodo sunt.

C A P. I.

AJunt ex corpore hortulanorum etiam pretiorum æstimatores (6) (seu censitores) ut plurimum esse, et rem facere gravem. Quando enim horti dominus ipsum tradit hortulano mercedem subeunti, nihil aliud quam plantatum in ipso olus æstimant, et ejus æstimationem taxant, accipienti hortulano seu conductori. Cum redditurus est post implementum temporis conductor, tunc facere eos subtilissimam oleris æstimationem, ipsam vero in sextuplum et multiplex offerre: et si quidem ipsi quinquaginta aureorum sit olus, non minus trecentis, interdum etiam et pluris, hoc æstimare: et non usque ad hoc solum rei constituere inexplebilitatem, sed et majorem illam facere, ut plurimum dicentes quod stercolinum (7) injecerunt terræ, et quædam inde habeant emponemata, et inde extollunt utique quoad possunt æstimationem, et super hæc pro æstimatione plantarum, (forte) arborum alias pretii accessiones facere, tametsi quando a dominis accipiunt, nulla talis expensa imputata sit, etiam hæc utplurimum in pactis, confitentibus hortulanis, quod et custodient implantatas arbores, et alias (8) plantabunt. Sed æstimator, etiam in se ipso similem (9) rem paulo post forte putans, revera pro se ipso talem inexplebilitatem infert, ita ut si quidem miser sustineat dominus ex imperitia tantum sibi inferri damnum et sua recipere, alteri autem tradat hortulano ipsum hortum, et rursum sub illo idem patiatur, et ad hæc plus tertia forte aut quarta parte tanta, patiatur illius avaritiam, periclitetur et ipso penitus excidere horti dominio, et a suis rebus abalienetur, fiat autem et ipsi major quædam improbitatis accessio. Nam si post hæc adveniens hortulanus addat quid priori reditui, et ipse ab hujusmodi conductione desinens exigat æstimationem, tanquam ex emponematibus (10) ipsius factam, quamvis nulla penitus accessio ex illius sedulitate facta sit, sed forte ab initio vel per temeritatem eorum qui tradiderunt, vel per desidiam, minoris quam par erat, locantium, quæ quidem nobis omnia supra omnem videntur esse malitiam et audaciam, quam reprimi volumus a tua excellentia, divinæ huic nostræ legi attendente, et ut quemadmodum (11) hortulanus accipit hortum a possessore, ita et ipsum reddere debeat. Et si quidem olus habeat quando hortulanus ipsum accipit, et æstimatio fit ejus, similiter et in restitutione, subtilem æstimationem oleris solius accipiat. Si vero non habeat, sed nudum accipiat hortum, sive habentem stercus, sive non, sic et restitutionem fieri oporteat: et simpliciter sic observari rei ordinem in tradente seu reddente hortulano, qualis fuit quando ipse accepit, nullo alio contingente domino damno: æstimationem autem olerum, non solum ab hortulanis fieri, sed a vocatis *Summariis* (12), et ipsis horum peritiam habentibus, divinis nimirum propositis (13) Evangeliis. Non enim volumus possessoribus inutiles esse possessiones propter conductorum malitiam et inexplebilitatem. Propter hæc igitur congregatis his definies, neque permittes fraudem aliquam inferri possessoribus, sed undique ipsos innoxios et indemnes custodies. Volumus enim in pari (14) mensura et conditionem dominorum erga hortulanos, et hortulanorum erga dominos esse, propterea quod undique paritas nobis curæ est, et ne alterutra pars injuria afficiatur.

C A P. II.

SI vero quis terram spinosam (15) (squalidam) locaverit, hic vero eam excoluerit, culturæ mercedem accipiat, et veram oleris quod ibi erit, æstimationem, atque ita sine negotio recedat, nulla avaritia, neque callide excogitata arte in ea re admissa: ut per hanc divinam nostram pragmaticam legem, et futuram ex ea dispositionem a tua excellentia, de cætero maneamus ab hujusmodi rebus immolestati, et non reliquis nostris su-

(1) Julianus hic adjicit, cogi etiam fictum ædificium deponere, id est, in fraudem legis factum. August. *Hom.* 30. Plerumque homines de usu solis et luminis in ædificiis suis lites injustissimas concitant, ut et fenestris suis radii liberiores aliquanto largius infundantur, domos alienas dejicere sæpe moliuntur. adde, quæ scripsi ad *l. ult. in fin. Cod. de servit.*

(2) Vide Julian. *const.* 58.

(3) Hortulani eadem conditione hortos reddere debent, qua acceperunt.

(4) Hæc verba desunt in edit. Scr.

(5) Id est, suburbiorum, locorum suburbanorum. Jul. *hic*, προάστεια ἐπαύλια *Novell.* 7. *cap.* 1. §. 1. *l.* 198. *ff. de verb. sign.* quæ ante urbana. *Fest.* Gallis *fauxbourgs.*

(6) Διατιμητάς.

(7) Ita legitur apud Julianum, stercolinum, ut et alibi sterquilinum, vel sterculinum, *l.* 17. §. 2. *ff. si servit. vind. l.* 17. §. 2. *ff. de act. empt.* stercus, *l.* 5. §. 3. *ff. ad exib.* Græci, κόπρον.

(8) Facit *l.* 18. *ff. de usufruct.*

(9) Æstimatores rerum adsumendi: quibus velut peritis in arte credendum est, vide quæ dixi ad *l.* 3. §. *ult. ff. de suis. et legitim.* Sic ad æstimationem horti locati faciendam, alii hortulani plerumque adsumi solent, ut hic, et ita censitor vilissimo pretio hortum æstimare potest, cum accipitur: magno, cum redditur: ut in locatoris detrimentum, sic in conductoris vel hortulani lucrum.

(10) Meliorationibus, quas solent coloni repetere, *l.* 55. §. 1. *l.* 61. *ff. locati.*

(11) Notanda est hæc sententia adversus hortulanos.

(12) Summarius summæ faciendæ atque rationis ineundæ peritus. *Novell.* 30. Galli *priseurs.*

(13) Id commune est omnium æstimatorum, *Nov.* 49. quos ea de causa Galli vocant *Jurés.*

(14) Claudicare contractus locationis non debet.

(15) Χέρσον. terra est squalida, inculta, *Terre en friche.*

per republica curis, etiam tales superveniant curæ. Quandoquidem nobis non parva, non magna nostræ reipublicæ pars extra solicitudinem constituta est, omnia lustrantibus ipsis mentis oculis, et nihil inornatum, neque inordinatum, neque ambiguum manere volentibus. Comminaberis autem, et pœnam quinque librarum auri contra eos qui posthac tale quid facient aut facere permittent. Dat. (1) CP. * JOHANNE CONSULE.

TIT. XX.

UT TERRULÆ (2) AUT DOMUS, AUT VINEÆ SANCTISSIMÆ ECCLESIÆ MYSIÆ (3), IN REDEMPTIONEM CAPTIVORUM AUT ALIMONIAM PAUPERUM RELICTÆ, POSSINT ALIENARI SECUNDUM COMPREHENSAM HAC LEGE DISTINCTIONEM.

NOVELLA CONSTIT. LXV.

Integra deest apud Scrimgerum præter superiorem titulum. Ea primitus Latina fuit. Ejus epitome Græca apud Haloandrum. Latina apud Julianum extat.

SCimus antea promulgasse legem. Hæc constitutio localis est, nam promulgata est de ecclesia Mysiæ, et jubet, ut si quis rem immobilem eidem ecclesiæ dederit, vel reliquerit certum reditum habentem: et adjecerit, ut in continentia pauperum reditus administretur, (addit Haloander, vel ad redemptionem captivorum (4)) hujusmodi legatum vel hereditas vel donatio nullo modo alienetur. Quod si incertus reditus eorum sit, domus autem relicta vel vinea procul a civitate fuerit in qua ecclesia sita est, cui legatum vel donatio facta sit, tunc liceat tales possessiones vendere. Sin autem domus vel agri aut intra civitatem aut circa muros ejus fuerint, testator autem voluerit venundari ea, et ex pretio eorum redemptiones vel alimonias fieri, tunc secundum tenorem verborum testatoris, et in his venditio celebretur. Talis enim rei actus firmissimus est. Qui judicio conventus fuerit, si destiterit, condemnator, quippe malam (5) causam habens, et prius in jus vocatus, et contestatus, et vocatus legitime, et non obtemperans. Emissa mense Aprili XIV. Anno imperii JUSTINIANI sub JOANNE (CONS.)

DE ALIENATIONE RERUM ECCLESIÆ MYSIÆ RELICTARUM PRO CAPTIVORUM REDEMPTIONE ET ALIMENTIS PAUPERUM.

SCimus (6) antea legem promulgasse, per quam omnes alienationes ecclesiasticas inhibuimus. Sed postea alia lege prospeximus, quatenus liceat pro solutione ecclesias, vel alias quæ piis domibus deputatæ sunt, persolvere. Sed et hoc in nostra venit memoria, quod Martino viro sanctissimo, Episcopo Clinate civitatis, firmam et ante legem nostram dedimus prohibentem cum ecclesiasticas res vendere, neque ex potentioribus necessitatem ei imponant secundum suum propositum res ecclesiasticas alienare. Sed et in nostra venit memoria alia res, quam pro divinis fecimus vasis, pro quibus omnibus abdicavimus, ne cui liceat sacrosancta vasa vel venundare vel obligare, nisi tantummodo in redemptionem captivorum: quia animæ redemptio aliis omnibus rebus pretiosior est. Sed hæc quidem antea. Subsecuta sunt quæ * nam ratione necessaria nobis fuit ad præsentis legis memoriam. Venit etnim in præsenti memoratus sanctissimus vir in hanc sanctissimam civitatem, et edocuit nos, multas terras sine reditu, vel domunculas, vel vineas relinquere ad redemptionem captivorum, vel pauperum alimonias, et alienatione prohibita memoratos actus, licet piissimi sint, attamen inhiberi, competens sibi, permitti legem hoc facere. Sancimus itaque, si quis reliquerit ad redemptionem captivorum, vel pauperum alimonia, res immobiles, siquidem certus reditus est ex relictis rebus colligendus, manere legatum vel hereditatem, vel donationem, nulla alienatione mutilanda, cum possit ex reditibus redemptio vel sustentatio fieri. Si autem vel certus reditus non est, vel domus pene diruta, et longe ab ecclesia posita, vel vineæ, quarum fructus non semper similes sed varii, colliguntur, et incursionibus forsitan Barbaricis dediti, in his tantummodo speciebus permittimus venditionem hac speciali lege in memorata provincia fieri, si tamen domus intra fines ecclesiæ vel vineæ juxta muros civitatis minime positæ sint: ita ut in venditionis instrumento ipsa verba testatoris exprimantur, ut ei placuit venditionem fieri, et redemptionem ex his captivorum vel alimonias pauperum celebrari. Et si hoc ita subsecutum fuerit, habeat venditio firmitatem, liceat sine metu alterius legis, et Oeconomis ecclesiasticis, et viro sanctissimo Episcopo vendere, et emptoribus habere easdem res firmo jure. Habebunt autem Dei omnipotentis crimen Oeconomi ecclesiæ, si pretia quæ acceperint in aliam causam consumpserint, licet piissima sit, et non in prædictas duas tantummodo causas, ad imitationem legis quæ super sacrosanctis vasis alienandis lata est. Sic enim venditio necessaria procedat, ne actus piissimi exinde fraudentur, et animæ hominum inde pereant, cum et terrarum possessio et rerum immobilium non talem habeat curam, nec ita sit necessaria ut captivorum redemptio et vita egentium, quæ et animas salvant, et Deo omnipotenti placabiles sunt. Gravitas itaque tua quæ per hanc specialem legem nostra decrevit æternitas, tam effectu mancipare quam observare procuret. *

TIT. XXI.

UT FACTÆ NOVÆ CONSTITUTIONES POST (7) INSINUATIONES (8) EARUM, POST (9) DUOS MENSES VALEANT. PARCIT AUTEM NON CUSTODIENTIBUS SUBTILITATEM CONSTITUTIONUM SUPER (10) TESTAMENTIS IN RELINQUENDO QUADRANTE, AUT NON SUBSCRIBENDO NOMEN HEREDIS, AUT NON DICENDO.

(1) Dat. 16. Kal. Aug. Imp. DN. Justin. XI. Joanne V. C. Cons. *Jul.* Contius et Cujac. hujus Joannis consulatum referunt ad annum 12. qui est Christi 538.

(2) Τιδια.

(3) De rebus immobilibus ad ecclesiam Mysiæ pertinentibus. Julian. *const.* 59. De relictis ecclesiæ Mysiæ. *Index Reginæ*. quod accedit editioni Haloandri.

(4) *Nov.* 120. c. 9. vid. *l.* 1. *C. de sacr. eccles.* vid. Cujac. *in hunc locum.*

(5) Contumax ita demum condemnandus, si malam causam habuerit. *l.* 73. *ff. de judiciis. l.* 13. §. 3. *C. de judiciis.* adde *l.* 53. *ff. de re judic.*

(6) Hanc constitutionem integram, ut extat, edidit P. Pithœus.

(7) Vide *l.* 29. *Cod. de testamentis.*

(8) Id est, non statim ab ipsa insinuatione, sed duobus mensibus post insinuationem. Insinuantur autem in urbibus regiis, in metropoli et civitatibus cujusque provinciæ.

(9) De legibus, quas noster imperator de ordinatione testamentorum posuit. Jul. *const.* 60. de successionibus *Index Reginæ.*

(10) *l.* 29. *C. de test. et Novell.* 18.

Novella Constit. LXVI.

Idem Imp. August. Joanni gloriosiss. sacrorum per Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

Semper legum nobis occasiones motorum negotiorum præbuerunt causæ. Pluribus enim nobis aditionibus factis occasione nostrarum constitutionum, quas super successionibus scripsimus: (quale est, *ut oporteat testatorem propria* (1) *manu heredis scribere nomen*, *et ex quantis* (2) *unciis reputari oporteat Falcidiam*, *quam filiis parentes relinquunt*, *sive ex tribus*, *sive ex quatuor*, *sive etiam ex pluribus*) et multis propter hoc periclitantibus testamentis cadere, ne complerentur quæ in eis scripta sunt: quia licet factæ sint leges, tamen non sunt cognitæ aut provincialibus, aut etiam hic nondum forte propositæ: nullique manifestatæ: necessarium existimavimus talia lege brevi corrigere.

CAP. I.

Sancimus igitur ex illo nostras constitutiones, quæ pro testamentis sunt, valere, ex quo in commune factæ sunt manifestæ. In provinciis autem, ex quo discretæ (3) per Metropolitas palam factæ sunt, vel postea factæ fuerint: ne legum (4) ignorantia (secundum quod dudum tenuit) testamenta homines facientes, videantur prævaricari legem. Ut autem apertius adhuc causa declaretur, sancimus, *si scripta fuerit hujusmodi lex*, *hanc post duos* (5) *menses dati ei temporis valere*, et in republica tractari, sive in hac felicissima civitate, sive in provinciis, post insinuationem sufficienti hoc tempore omnibus manifestam eam constituere, et tabellionibus (6) ejus cognoscentibus virtutem, et subjectis agnoscentibus, legemque servantibus. Sic nulli omnino erit declinatio, ut nostram custodiat legem. Non enim volumus deficientium infringi voluntates, omnibus siquidem studemus modis ratas eas constituere. Cur enim culpabimus (7) eos qui positas nostras ignoraverint constitutiones: vel si post paululum forte quam scripta lex est, et adhuc ignorata decesserint testatores, et propterea in testamentis aut non scripserint propria manu heredum nomina, aut etiam tres uncias solum reliquerint filio, et non quatuor: in quo legem aut non positam esse contingit, aut positam (8), et eo quod nondum proposita fuerit, juste ignoratam?

§. 1. Igitur etiam hactenus, licet antiqua constitutio sit, et in cognominis nostri posita constitutionum Codice (9), quæ scribi propria manu heredis nomen disposuit, tamen plurimi præter ejus testati sunt virtutem, ignorantes ejus legislationem: et hactenus talia prætermissa denuntiantur nostræ potestati et omnibus semper talia poscentibus, veniam dedimus, quoniam nondum fieri has manifestas evenerat: et sacras super his fecimus formas justam eis largientes veniam. Ne igitur importunitatem patiamur de his per singulos dies, et formas scribere cogamur: propterea sancimus (sicuti dictum est) seniorem quidem in Justinianeo positam Cod. legem (10) valere, hic quidem ex quo insinuata est: in provinciis autem ex quo directa et palam facta est in unaquaque metropoli aut alia civitate. Tempore namque plurimo transeunte, et nostro Codice ubique directo, non recte ignorabitur.

§. 2. Alteram vero novellam (11), quæ inter Constitutiones post Codicem posita est, decernentem quod filiis relinquatur, valere et in hac felicissima civitate, et in provinciis post duos menses insinuationis: sicuti prædiximus: eo quod factis a nobis uniformibus (12) constitutionibus de mensura institutionis filiorum, alia quidem Græcorum lingua conscripta: propter multitudinis frequentiam, alia vero Latina, quæ etiam firmissima (13) propter reipublicæ figuram (14) est: illa quidem Kalendarum Martiarum habet conscriptionis tunc diem: non autem tunc insinuata est: alia vero est Latina voce conscripta ad Salomonem gloriosissimum apud Afros sacrum præsulem (15) tunc prætoriorum, Kalendis Aprilis.

§. 3. Quia vero neque Græca lingua conscripta, mox palam facta est et directa, denique etiam quæ hic ad gloriosissimos Præfectos sacrorum nostrorum prætoriorum conscripta est, id est, Græca lingua, Majo mense insinuata est in eadem sede atque directa: ideo sancimus oportere ejus legislationem (16) quæ de mensura institutionis filiorum eloquitur: valere hic quidem ex Kalendis Majis, ut duos menses ei servemus: in provinciis autem ex quo hæc palam facta est, etiam ibi duobus mensibus post insinuationem servandis. Si vero nondum hactenus in omnibus provinciis destinata est: velociter et eam et alias, quæ forte non missæ sunt adhuc, aut etiam postea comitante Deo a nobis faciendas mitti nunc vel mittendas esse: quatenus nostræ constitutiones in metropolitanis civitatibus fiant vel faciendæ sint manifestæ. Provinciarum vero præsides ipsos mittere eas, et missuros esse per omnes civitates sub unaquaque provincia constitutas: ut nullus de cætero occasionem sumat cujuslibet ignorationis.

§. 4. Unde præteritum omne justam habeat veniam, valeantque defunctorum voluntates et dispositiones, vel si nuper factæ sunt, sicut eas illi fecerunt: vel si secundum prius tenentem legislationem literis (17) propriis non scripserunt heredum appellationes, aut testibus eas non fecerunt manifestas, aut tres uncias et non amplius reliquerunt filiis. Non enim infringi (sicut prædiximus) defunctorum volumus dispositiones: sed ratas eas esse per omnia declaramus: ut si vel proxime (18) scripta sint testamenta post positionem legis, nondum vero contigerit

(1) *d. l.* 29.
(2) *d. Novell.* 18.
(3) Κατάφανεῖς ἐν κοινῷ, id est, evulgatæ.
(4) Tabellio, juris peritus esse debet. In tabellione requiritur peritia juris, *ut hic et Novell. Leonis quadam.*
(5) Novæ constitutiones post duos menses insinuationis obligant. De duobus mensibus adde Cujac. *c.* 13. *C. de præscr.* Goth. Adde Ant. Merend. *contr. lib.* 2. *cap.* 8. Ans.
(6) Idque contractuum seu instrumentorum recte, seu ex legibus concipiendorum causa.
(7) Non affectata constitutionum novarum ignorantia excusatur, *l.* 29. *Cod. de testam.*
(8) §. 4. *infr. hoc tit.*
(9) *l.* 29. *C. de testam.*
(10) *d. l.* 29.
(11) *Novell.* 18.
(12) Ισοτύπων, id est, æqualis formæ.
(13) Κυριωτάτη, id est, propria, vel quæ autoritate polleat.
(14) Seu statum.
(15) Præfectum.
(16) *d. Novella* 18.
(17) *Nov.* 107. *c.* 1. Id abrogatur *Novell.* 119. *c.* 9.
(18) *In pr. Supr. h. t.* Præsumptionem observa. Quod fit illico post legem de novo introductam, præsumitur factum non in contemptum legis, ejusve fraudem, sed per ejus ignorantiam.

*

constitutiones factas innotuisse : et superviventibus forte testatoribus non sunt mutata : maneant etiam sic institutiones, quæ ab initio secundum tunc certas extantes factæ sunt leges, propriam virtutem habentes, et non accusandæ eo quod tempore quo (1) supervixerunt illi, eas non mutaverunt. Non enim omnia sunt in nobis, nec semper quibusdam tempus fit testandi repente, plerumque enim incidunt hominibus mortes, testandi eis potestatem auferentes. Quamobrem ab initio factum recte, eo quod non fuerit mutatum, non arbitramur postea mutari, aut aliquo modo infringi : sed immutilatam manere quæ tunc placuit testatoribus sententiam, valideque servari. Erit namque absurdum, ut quod factum (2) est recte ex eo quod tunc non erat factum, postea mutetur.

§. 5. Collective igitur dicendum, percipiant filii relictas sibi (si ita contigerit) a patribus tres uncias ex testamentis ita factis, aut ante legis positionem, aut post positionem legis, antequam hæc tamen apud judices innotescerent. Si vero adjectum sit testamentis, oportere quod reliquum est, eis impleri, secundum quod tunc legibus debebatur : hoc percipiendum secundum antiquas leges : ut si quid deest tribus unciis, secundum illas supplementum fiat, non in quadriuncio, quod postea quidem sancitum est, nondum tamen tunc agnitum.

Epilogus.

† Quæ igitur placuerunt nobis, et per hanc sacram declarata sunt legem : præceptis propriis tua eminentia omnibus faciat manifesta, et qui in hac maxima civitate, et qui foris inhabitant : quatenus omnibus fiant palam quæ a nobis pro omnium cautela sancita sunt. Dat. Kal. Mart. *Constantinop.* Dom. Justin. PP. August. Anno xi. (3) Joan. V. C. Cons.

TIT. XXII.

UT NULLUS (4) FABRICET ORATORII DOMOS PRÆTER VOLUNTATEM EPISCOPI : ET UT DEPUTET PRIUS QUÆ CIRCA DILIGENTIAM ET STATUM FABRICATI ORATORII SUFFICIANT : ET UT EPISCOPI (5) NON DESINT SUIS ECCLESIIS : ET DE ALIENATIONE ECCLESIASTICARUM RERUM IMMOBILIUM (6).

Novella Constit. LXVII.

Idem Imp. Justinianus August. Mennæ sanctiss. et beatiss. archiepiscopo Constantinopolitano, et universi ejus tractus patriarchæ.

PRÆFATIO.

EA quæ de sanctissimis ecclesiis sunt, multis comprehendentes legibus, adhuc etiam alia lege egemus, ad exorta negotia, et rursus emergentia sufficiente. Plurimi namque nominis (7) causa, non ad opus sanctissimarum ecclesiarum accedunt, deinde eas ædificantes, nequaquam curam ponunt, ut expensas quoque eis deponant decentes, et ad luminaria (8) et ad observantium alimenta, et ad sacra (9) ministeria : sed deserunt eas etiam in nudis ædificiis constitutas, et aut destruendas, aut omnino sacro ministerio defraudandas.

CAP. I.

SAncimus igitur præ omnibus quidem illud fieri, et nulli licentiam esse, neque monasterium, neque ecclesiam, neque orationis domum incipere ædificare, antequam civitatis Deo amabilis episcopus orationem (10) in loco faciat, et crucem (11) figat, publicum (12) processum illic faciens, et causam manifestam omnibus statuens. Multi enim simulantes fabricare quasi orationis domos, suis medentur languoribus (13), non orthodoxarum ecclesiarum ædificatores facti, sed speluncarum (14) illicitarum.

CAP. II.

Ut (15) qui ecclesias ædificant, prius definiant quæ ad curam et constitutionem ejus et conservationem pertinent.

DEinde non aliter quempiam eccelesiam ex novo ædificare, priusquam loquatur ad Deo amabilem episcopum, et definiat mensuram quam deputat et ad luminaria (16) et ad sacrum ministerium, et ad incorrumpendæ (17) domus custodiam, et observantium (18) alimenta : et si sufficienter habere videtur, faciat prius (19) donationem eorum quæ futura sunt deputari : et ita domus ædificetur. Si autem non sufficiat quidem aliquis ad hoc, nomen (20) forte desiderans, quo et ipse fabrica-

(1) Ignorantia novarum constitutionum non supina excusat omissionem solemnitatis nova constitutione introductæ.

(2) Quod recte factum est, toleratur, si is, qui fecit, ignoravit melius fieri posse.

(3) Legendum videtur XII. ut Novella superiori, id est, anno 538.

(4) De his, qui ecclesiam vel oratorium ædificare volunt. Jul. *const.* 61. De his, qui templa ædificant, *Index Reginæ.* huc pertinet *c.* 1. *et* 2. *Infr. h. t.* adde *Novell.* 120. *c.* 11. *et* 7. *Supr. h. t.*

(5) Si episcopus multum tempus ab ecclesia sua defuerit. Jul. *ibid. num.* 211. Ne episcopi ecclesiis suis aberrent. *Index Reginæ.* huc pertinet *c.* 3. *Infr. h. t.*

(6) Jul. *ibid. n.* 212. prædiorum, *Index Reginæ.* huc pertinet *c.* 4. *Infr. h. t.*

(7) Id est, ut nomen aliquod sibi comparent.

(8) Vide *c.* 2. *Infr. h. t.*

(9) Ἱερὰν λειτουργίαν, de qua dixi *d. Novell.* 58. Gall. *la Messe.*

(10) Auspicia futuræ orationis domus, orationes et vota.

(11) Σταυρὸν πήξαιτο, hinc σταυροπηγία, *Nov.* 131. *c.* 7. adde *Nov. Leon.* 14.

(12) Δημοσίαν πρόοδον. *Scrimg.* litanias *l.* 3. *C. de hæret.* supplicationem, *procession*; adde *Novell.* 123. *c.* 3. *et* 32.

(13) Ἑαυτῶν θεραπεύουσι νόσους, id est, suis ut inserviant morbis, illic hoc faciunt, id est, multi ædificant templa ad illicitos et hæreticos conventus, et est revera hæresis, animi morbus.

(14) Hæreticorum templa speluncæ illicitæ.

(15) *Nov.* 123. *c.* 18.

(16) Λυχνοκαΐαν, usitatum erat in Oriente cereos in ecclesiis accendi, præsertim dum legebantur scripturæ, Hieronymo teste. Cerei quoque et funalia præferebantur in funeribus ab acolythis, *Nov.* 59. *c.* 2. *c.* 5. *in fin.*

(17) Ἀδιάφθορον οἴκου συντήρησιν.

(18) Τῶν προσεδρευόντων. *Scrimg.* eorum, qui ibi deserviunt. *Julian.* Galli, *qui deservent.*

(19) Quæstio de dotis ecclesiasticæ modo ac quantitate, templi ædificandi quæstionem præcedit.

(20) *In pr. Supr. h. t.* adde *l. ult. in fin. ff. de oper. publ.*

tor ecclesiæ vocetur, et vult aliquid tale facere (multæ cui m et in hac regia civitate, et in provinciis ecclesiæ sunt, in quibus competenti quidem administratur modo, periculum vero ruinæ patiuntur per vetustatem aut etiam parvæ constitutæ sunt, et inordinatæ secundum desiderium eorum qui in eis deputati sunt) licebit ei unam (1) talium ecclesiarum accipienti hanc ædificare: et hic voluntate Deo amabilis orthodoxorum episcopi res agenda est: sic enim poterit et sacræ domus fabricator vocari, et nihil de suo superexpendere: deputatis jam circa hoc expensis oblatis ab eis, qui etiam prius has expendebant.

CAP. III.

De episcopis non residentibus in propriis ecclesiis, sic (2) Julianus epitomator.

ILlud quoque sancimus, quatenus secundum jam a nobis prolatam legem (3), Deo amabiles episcopi in suis ecclesiis maneant, et non relinquant quidem eas, tempus vero multum hic (4) morentur, et cogant per provincias œconomos expensas (5) sibi transmittere, et sanctissima ecclesia expendat, quod et ipse inde ei observare non patiatur. Sancimus igitur jam a nobis positam legem in sua manere virtute. Si vero defuerit Deo amabilis Episcopus ecclesiæ suæ amplius tempus, nullam ei mitti expensam de provincia: sed illam quidem circa actus pios et sanctissimam ecclesiam expendi: ipsum vero hic errantem (6) non expensis sanctissimam ecclesiam prægravare: cum certum sit, quod si plurimo tempore defuerit, quæ jam a nobis super eisdem sancita sunt, valebunt.

CAP. IV.

De alienatione rerum ecclesiasticarum immobilium.

QUoniam vero contigit jam nos sanxisse (7), ut si qua in provinciis alienatio rei immobilis Ecclesiasticæ facienda est, secundum decretum hanc procedere, sicuti dudum prolata a nobis constitutio dicit: agi vero decretum (8) non solum præsente Deo amabili episcopo civitatis, ejusque clero, sed etiam metropoleos episcopo: nec non et illud insuper est sancitum, ut si metropoleos sanctissimus episcopus futurus est venundare, sive ejus ecclesiæ sanctissimi œconomi, quid oporteat fieri: etiam hoc adjicimus, ut duo ex synodo quæ sub eo est, Deo amabilium episcoporum, quoscunque elegerit, ipsi intersint, et alia omni observatione custodita quæ jam sancita est, præsentia duorum Deo amabilium episcoporum adjiciatur: ut secundum se videatur cum sua synodo rem agere: et sicut ipse rem facit credibilem (9) et sufficientem ei qui sub eo constitutus est, dum præsens est: ita et ipsi quæ sub eo est synodus præsens, per duos Deo amabilium episcoporum videbitur rem præbere cautissimam, sumentem ex hujusmodi synodo testimonium.

EPILOGUS.

✝ Hanc itaque nostram legem, et ad sedem tuæ beatitudinis, et ad cæteros sanctissimos patriarchas missam, ipsi per literas proprias sub vos metropolitis facietis manifestam, ut illi palam faciant sub se constitutis episcopis: ut nullum lateant quæ a nobis constituta sunt. Dat. Kal. Maji, CP. Imp. DN. JUSTIN. PP. A. Ann. XII. JOANNE V. C. CONS. (10).

TIT. XXIII.

UT CONSTITUTIO SACRATISSIMI IMPERATORIS DE SUCCESSIONIBUS NUPTIALIUM (11) LUCRORUM, QUÆ APÆDIÆ, ID EST NON EXSTANTIUM LIBERORUM, LUCRA INTRODUCIT, OBTINEAT IN HIS FACTIS, QUÆ ACCIDERUNT POST CONSTITUTIONEM: IN HIS AUTEM FACTIS, QUAE IPSAM PRAECESSERUNT, LEONIS CONSTITUTIO LOCUM HABEAT.

NOVELLA CONSTIT. LXVIII.

Antonio Contio interprete.

PRÆFATIO.

SCimus Leonis (12) piæ memoriæ constitutionem de his scriptam, qui ad secundas perveniunt nuptias, sive viri sint, sive fœminæ, et nuptiale lucrum procreatis ex illo matrimonio liberis sancte custodientem, et eum qui ita lucratur solius ususfructus dominum facientem: dominium autem illis conservantem, et jubentem ut si quidem filii vel nepotes moriantur nullo superstite, per quem, qui ad secundas nuptias transit, dominio privetur: tunc immota et solida apud lucrantem etiam perveniat dominii utilitas.

CAP. I.

IPsam nos nuper (13) correximus, alia quidem statuentes, volentesque ut heredes mortuorum liberorum vel nepotum, sive parentes sive alii quicunque sint, habeant inde aliquod subsidium, lucrenturque etiam jure dominii per eorum mortem quantum ex pacto non existentium liberorum erant lucraturi: reliqua vero pars ad heredes filiorum vel nepotum qui mortui fuerunt, perveniat: nihil enim a nobis occasione ususfructus immutatum est.

§. 1. Hæc itaque et nunc, et in omne tempus obtinere volumus, præterquam in his filiis qui mortui fuerint ante nostram constitutionem. Postquam enim prævenit lucrum solidum jam adjectum ei qui ad secundas pervenit

(1) Oratoria vetera ac prope destituta, arbitrio episcopi, privatus suo adjecto nomine potest reparare.
(2) Imo ita, si episcopus multum tempus ab ecclesia sua defuerit.
(3) *Novell.* 6. *c.* 2.
(4) Id est, in comitatu principis.
(5) Redituum ecclesiasticorum curam penes œconomos fuisse, hinc colligas.
(6) Vagus et aberrans episcopus, expensis ecclesiæ non est alendus.
(7) *Novell.* 46.
(8) *Nov.* 7. *c.* 9. Præsidis sc. quod hodie remissum est. *Novell.* 120.
(9) Quod fit ab episcopo, præsente metropolitano vel duobus episcopis a metropolitano transmissis, idonee fieri censetur.
(10) Id est, anno Christi 538.
(11) De constitutione Imperatoris, quæ lata est de lucro ex morte liberorum contingente per pacta dotalia, Jul. *const.* 62. De constitutione successionum in lucra nuptialia, *Index Reginæ.*
(12) *l.* 6. §. 1. *C. de secund. nupt.*
(13) *Novell.* 2. *c.* 3.

nuptias, liberis ante legem mortuis, nequicquam laboraverit nostra lex circa ea quæ lex (1) piæ memoriæ Leonis antevertens sub suam redegit potestatem. Itaque non solum filiis aut nepotibus non existentibus secure habebunt, quæ lucrati fuerunt, sed et si quid eorum apud alios est, secundum jus quod dominis competit, evincent. Hæc igitur brevi lege comprehendentes, hujusmodi dubitationes tollimus, ne assidue super causis molestiam patiamur: sed lege hæc communi recolentes, his liberemur turbis, volentes servari formam quæ nostram legislationem præcessit, ei qui ante eam beneficio affici meruit.

Epilogus.

✝ Tua itaque excellentia quæ a nobis hac de re constituta sunt in hunc modum omnibus manifesta propriis præconiis et programmatis efficere studeto. Dat. 8. Kalend. Jun. Imp. Dom. Justin. PP. A. Anno xii. (2) Joanne V. C. Cons.

TIT. XXIV.

UT OMNES OBEDIANT JUDICIBUS (3) PROVINCIARUM (4) ET IN CRIMINALIBUS, ET IN PECUNIARIIS, ET IBI NEGOTIA EXAMINENTUR, NULLO EXCEPTO PER PRIVILEGIUM: NEC HUC CONVENTI DEDUCANTUR, NISI SACRA PRAGMATICA FORMA EXHIBERI QUEMPIAM JUSSERIT.

Novella Constit. LXIX.

Imp. Just. Aug. Constantinopolitanis,

PRÆFATIO.

Unam quidem esse omnium perfectissimam (5) virtutem arbitrandum est hominibus, quæ jura omnibus distribuit: hæc est ex causa cognominata justitia (6). Etenim unamquamque aliarum virtutum nisi (7) subsequantur hujus bona, fiet nihil horum quæ competunt: itaque nec fortitudinem (8) quæ non est cum justitia, laudabimus: cum scilicet patria (9) lingua fortitudinem (10) in armis, virtutem appellet (11) solum: et si quis ab ea justitiam subtrahat delictorum solummodo, non quorundam bonorum fiet occasio, quam in nostris provinciis intuentes contemni, lege placenti Deo eam corroborare, et ad fortitudinem decentem reducere judicavimus oportere. Plurimorum namque alii quidem literas sacras, alii privilegia, alii pragmaticas formas, alii præcepta judicum, quidam alias ex aliis adinvenientes occasiones sibi peragunt peccandi: quidam in provinciis et extra eas litigare simulant. Qui enim in quolibet loco male patitur, aut aliquod suorum amittit, aut de terminis terræ litigat, aut de proprietate (12), aut de possessione, aut de hypotheca, aut de alio quocunque (13): quomodo valebit in alio loco probationes horum quæ pertulit exhibere? hæc enim agentes, ostendentesque potentiam solam et fortitudinem, ita juste credentes talia machinantur: et hæc homines perpetrant tanquam perpetuam virtutem habituros se confidentes, et non respiciunt ad millia et decies millia exempla, quia sero tandem et in personis numerabilibus ex potentibus videmus potentes procedere, et ex divitibus divites: in omne autem ævum pene ex (14) potentibus processerunt inanes, ex divitibus autem pauperes: dum patrum injustitiam soboles est secuta: et non cogitant neque reputant, quoniam quod ipsi quasi per se machinantur potestatibus utentes: hoc forsan contra eos qui ex eis procreantur, agunt: non eadem potentia sequente sobolem, quæ illos sequitur.

CAP. I.

Hæc (15) considerantes, præsentem ponere legem existimavimus oportere: et præcipimus omnibus in provinciis judicibus quicunque nostris obediunt sceptris in universali ditione, et quæ ascendentem videt, et quæ occidentem Solem, et quæ ex utroque est latere: ut unusquisque in (16) qua provincia deliquit, aut in qua pecuniarum aut criminum reus fit, sive de terra et (17) de terminis, sive de proprietate, sive de possessione, aut hypotheca, vel de qualibet alia occasione: illic etiam juri subjaceat: (hoc enim apud legislatores præcedentes varie quidem dictum est, licet non pure, et sicut nos illud consideravimus) ut ultra terminos litigare non quærat.

§. 1. Sive enim magna delicta sint, sive contractus consistant, oportet omnibus modis super eis et conventiones esse, et scripturam, si opus fuerit, et examinationem provincialem propter facilem probationem: sive quidem in parvo quispiam similiter delinquat: sive majus adhuc peccatum fiat: quale est si nec in parvis jure potiatur, sed expectet venire in extraneæ terræ provinciam: ibique eum convenire, et de talibus litigare: quem neque præ-

(1) *d. l.* 6.
(2) Id est, anno 538.
(3) Judices hic sunt provinciarum rectores et præsides. *Goth.* Vid. in hanc Novell. Rittershus. *part.* 12. *cap.* 16. Adde *Auth. qua in provincia.* Cod. *Ubi de crimine ag. oport. l.* 6. *ff. de evict.* Ans.
(4) De jurisdictione præsidum provinciarum, Jul. *const.* 63.
(5) Τελειοτάτην *Scrimg.* eandem Justitiam Aristoteles vocat κρατίστην τῶν ἀρετῶν καὶ τελείαν μάλιστα ἀρετὴν 5. *Ethicor.*
(6) *Nov.* 30. *c.* 9. §. 1.
(7) Honestum nihil esse potest, quod justitia vacat. Cic. 1. *de off.*
(8) Elatio animi, si justitia vacat, immanitas: scientia remota a justitia, calliditas potius, quam sapientia est appellanda. vid. Cic. 1. *de off.*
(9) Lingua patria hic est lingua Latina. *Nov.* 12. *c.* 2. *Nov.* 30. *c.* 5. adde Plut. *in Coriolano.* Cic. 2. *Tuscul.* vid. Petr. Fabr. 1. *semest.* 10.
(10) Ἰσχὺν *Scrimg.* quæ eadem est cum ἀνδρεία.
(11) Virtutis vocabulo apud Romanos frequentissime significatur fortitudo: hinc virtus militaris, id est, fortitudo. *l.* 1. §. 6. *ff. de postulando*: *l.* 4. *ff. de his qui not. l.* 21. *ff. de captivis*: *l.* 12. *Cod. de postlim.* virtutis ornatus, id est, belli. Mamertinus *in Panegyrico ad Maximianum.* Plura et prope innumera hujus rei exempla vide apud Petrum Fabrum *d. loco.* ubi inter cætera monet ex Apuleio et Marcellino et aliis Grammaticis ἀρετὴν dici ἀπὸ τοῦ ἄρεως, id est, a Marte: adde Arist. 1. *Polit.* 9.
(12) Res nobis utilitatem præbet vel proprietate, vel possessione, vel hypotheca, vel jure.
(13) Jure scil. ut sunt servitutes.
(14) Vid. Hesiodum *vers.* 5. *et* 6. libro: *Opera et dies.*
(15) Hinc sumpta est Authentica, *Qua in provincia*, *C. ubi de criminib.*
(16) Forum sortitur reus, ubi delinquit. *l.* 3. *in fin. ff. de offic. præsid. l.* 54. *in fin. ff. de procurat. l.* 2. §. 4. *l.* 19. §. 2. *l.* 36. *in fin. l.* 45. *ff. de jud. l.* 2. *C. ubi de ratiociniis*: *et toto tit. C. ubi de crim. Nov.* 8. *c.* 8. *in fin. l.* 7. §. 4. *ff. de accus. l.* 28. §. 15. *ff. de pœn. l.* 3. *ff. de re mil.*
(17) Separari vindicationem finium a vindicatione dominii, hinc collige, ut *l.* 10. *C. de evict.*

sentem, neque in provincia forsan, propter virtutem illius, aut infirmitatem suam convenire poterat competenter. Quid enim erit durius, quam læsum circa sublationem bovis, aut equi, aut jumentorum alicujus, aut pecudum, aut (ut exiguum dicamus) domesticæ gallinæ (1), hunc cogi non (2) in qua aufertur provincia litigare, sed alibi currere, et ibi probationes horum quæ pertulit exigi: et aut plures expensas pati, quam rei æstimatio est, aut inopiam ingemiscentem ferre? Hinc nobis multitudo plurima est interpellantium quotidie: et crebro in talibus causis inquietamur parvarum gratia occasionum: et ipsi multas sustinentes importunitates, et videntes plurimam quidem multitudinem virorum plurimamque mulierum ex propriis locis agitatas, et ad hanc venientes felicissimam civitatem: quorum plurimi etiam mendicantes et afflicti hic agunt: interdum quoque hic moriuntur.

CAP. II.

De præsentibus reis (3).

SI igitur fuerint ambo in provincia et actor et reus, nequaquam ad aliam provinciam causa trahatur, neque ad hanc felicissimam civitatem, neque ex privilegio cujuspiam, neque ex jussione: sed illic decidatur. Si vero alter quidem adest, alter autem abest: qui vero præsens est, ex domo absentis injustitiam patiatur: conveniatur omnibus modis ipse qui injustitiam egit, sive curator (4), sive conductor, sive quicunque sit ejus: et liceat ei secundum provinciæ spatium, et secundum legem communem antiquitus positam inducias accipientem, nuntiare quæ de his gesta sunt, illi ad quem causa refertur.

§. 1. Sed si quidem vicina provincia est in qua hoc agitur, una aut duabus mansionibus (5) in medio provinciarum constitutis: quatuor ei mensium dare inducias: si vero majus sit spatium, sex. Si vero ex Palæstina forsan, aut ex Ægypto, aut ex spatio gentium longinquarum, menses octo ad hoc sufficient. Si vero ex Hesperiis gentibus, aut Septentrionalibus, aut e Lybia: tunc quod etiam præcedentibus legislatoribus sufficiens visum est esse tempus determinatum, hoc est novum mensium: ut ille (si quidem ipsi nuntianti credat) litem illi cum committat. Si vero aliquid aliud de illo sapit, alium dirigat suscepturum modis omnibus actionem, et completurum omnino quæ decernenda sunt: nisi appellatio fuerit subsecuta, sive in majori, sive in minori causa.

§. 2. Si autem ille (6) quidem nuntiet (7), ille (8) vero non ordinet (9), et statutum transeat tempus: tanquam (10) firme agentem eum qui conventus est, et pro absente persona, etiam invitum repræsentet negotii judex apud suum tribunal, et causam examinans præsente eo (11) qui conventionem suscepit, condemnet etiam eum (12) in quo obnoxius apparuerit, et insuper illum post hujusmodi admonitionem mittere in provinciam non volentem: si tamen omnino obnoxius (13) apparuerit, et si quidem locuples sit: ipse exigatur quæ decreta sunt, si vero minus sit quod habet, ut non sufficiat in ista condemnatione: tunc et de absentis rebus compleatur (14) victori damnum hujusmodi.

CAP. III.

De absentibus reis (15).

SI vero neque ipse (16) apparuerit, qui dominum litis præsentare jussus est, aut, (17) qui pro eo legitime cogatur: tunc vocetur quidem legitima (18) voce, non autem obediens condemnetur et absens, secundum schema quod appellatur eremodicium (19), id est, desertæ causæ. Nam qui per contumaciam deserit, in nullo minor (20) præsente putabitur. Si vero ille quidem forsan advenerit, aut miserit quempiam, accusator autem desit, tunc et absolvere eum, et damna (21) ejus mederi calumniatorem

(1) Ut eo loci quisque conveniatur, ubi aliquid egerit vel admiserit, sive de maxima, sive de minima re, veluti si de gallina agatur. Quamvis enim minima hæc res videatur, attamen justitiæ ratio non ex quantitate, sed ex suis regulis æstimanda est. Nam quod aliis vilissimum videtur, hoc aliis etiam quam pretiosissimum est, cum et alioqui probationum copia, in extraneis locis non sit similis agentibus, Jul. *const.* 63. *seu numero* 214.

(2) Reus in loco, ubi delinquit, forum sortitur, *l.* 1. *C. ubi de crim.* nec potest igitur excipere forum judicis, in cujus territorio deliquit. Dices tamen, rescripto principis actorem posse suum ad forum reum evocare, *Novell.*53. Melior est ea parte actoris conditio, quam rei. Cur? quia actori probationum copia similis esse non potest aliis in locis extraneis, atque in loco delicti admissi. Jul. *hic.*

(3) Julian. *numero* 215.

(4) Absente reo criminis accusatio seu causa denuncianda est ejus inquilinis, conductoribus, procuratoribus vel domesticis.

(5) Η *δύο μόνων ἐπαρχιῶν ἐν μέσῳ καθεστωσῶν*, id est, duabus provinciis in medio constitutis. Porro quid veteribus mansio fuerit, dixi ad. *l.* 18. §. 10. *ff. de muneribus.*

(6) Id est, curator, procurator, conductor, quive possidet nomine absentis.

(7) Locatori et rerum domino. Solet enim possessoribus rerum alienarum tempus indulgeri ad certiorandum et evocandum dominum, idque fit pro locorum distantia, *l.* 2. *Cod. ubi in rem. l. ult. Cod. de dilationib. l.* 3. *Cod. Th. de jure fisci.*

(8) Dominus proprietarius, seu reus.

(9) Aliquem, a quo defendatur.

(10) *Ως δὲ κυρίως πράττοντα τὸν ἠτιαμένον ὑπὲρ τοῦ ἀπόντος προσώπου ὑπὲρ τοῦ ἀπόντος πράττων*, et *Infr. νομίμως πράττων*, id est, procurator, sic hodie Galli, *Faire pour autruy*. Hoc igitur innuit, reo neque veniente, neque procuratorem mittente, litem agi cum eo, qui absentis prædium possidet, quasi cum vero et legitimo procuratore absentis, *Scrimg.* perinde ac si specialiter constitutus esset ac faceret pro absente.

(11) Conductore, curatore, procuratore, cove qui possidet nomine absentis.

(12) Contumacem locatorem, id est, rei dominum.

(13) Si tamen vere reus fuerit.

(14) Textus meo judicio depravatus est et inversus. Ideoque ne putes, actorem, quo casu vicerit, cogi, relictis bonis codemnati, quæ in provincia, in qua delictum est et sententia lata est, habet, absentis rei forum sequi, ut sententiam exequatur. sed hoc dici, Ex bonis absentis in ea provincia, in qua deliquit, sitis, victori, id quod judicatum erit, solvi æquum esse. Possumus et sic interpretari, Si victori satisfieri non potest ex bonis præsentibus condemnati, potest victor complementum quantitatis sibi adjudicatæ petere in eo quoque foro, in quo condemnatus degit.

(15) Jul. *num.* 216. adde *Novell. Leon.* 108.

(16) Id est, conductor.

(17) Η *τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ νομίμως πράττοντα*, id est, pracuratorem legitime constitutum.

(18) *Τῇ τοῦ νόμου φωνῇ*, voce præconis, per præconem, Jul. *hic num.* 216. Porro *vox legis* dicitur eadem forma, qua Synesio *in epist.* Carnifex, manus legum. Præco etiam dicitur vox judicis: *Edicto Justiniani* 9. *cap.* 3. §. 4. ut qui verba judicis pronuntiet, et scribitur tamen in gestis, judicem dixisse, non præconem: ut Augustinus scribit 3. *de trinitate : et de verbis Domini serm.* 16. adde *Novell.* 12. *in fin.*

(19) Eremodicium, non est desertio vadimonii, seu promissionis *judicio sisti*, sed litis contestatæ. Qui litem deserit, litis damno coercetur, nec appellat.

(20) Contumax atque desertor, habetur pro præsente. Judicatur efficaciter adversus præsentem, ergo et adversus desertorem litis, vid. *Nov.* 90. *c.* 9.

(21) Vid. *Nov.* 53. *c.* 1.

cogat, sic erunt temperatiores: sic peccare cessabunt: sic non putabunt potentiam (1) divitiarum justitiæ prævalere.

§. 1. Nec latet nos, quia forsan nec sufficiat hoc ad perfectissimam causæ medelam: cum judicantes potentioribus magis quam justiora volentibus et ad provincias venientibus præstent. Sed tamen novimus plurima injustitiarum curata ab hac legislatione, magis autem quantum ad nos est, totum erit sanatum. namque non aliter tradimus cingula, nisi (2) prius jusjurandum subierint hæc accipientes, juste omnibus judicare, et puras servare manus. Non puto post præsentem legem altero quolibet egebimus augmento, si illi quidem juste judicent ad legem simul et jusjurandum respicientes.

CAP. IV.

De fori præscriptione (3) tollenda.

Arripiat (4) autem nullus provincialibus cingulis violentos, nullo utens privilegio, aut potestate, aut forma: nisi (5) forte sacra nostra pragmatica forma occasione publicæ causæ præcedens, exhibitum hic quempiam inferri præcipiat: aut ex lege hoc faciat, quale est super appellationibus: licet etiam hoc ex multa parte curavimus, plurimos majorum judicum in provinciis appellationum constituentes, ut apud illos magis appellatio, quando non de maximo negotio fuerit quæstio, quam in hac examinetur maxima civitate.

§. 1. Hanc (6) dicentes justitiæ legem, adhuc potius faciemus eam justiorem, si nulli (7) permittamus habere contra eam quædam privilegia: neque excipi ab hac lege quolibet privilegio (8): nec si cuilibet sanctarum ecclesiarum largitum sit, aut alicui venerabilium xenodochiorum, aut aliis venerabilibus domibus, aut alii cuilibet ipsarum domuum imperialium, aut sacro patrimonio (9), aut sacris privatis, quæ merito post (10) supremum honorem secundo loco sunt posita: nec si aliquibus judicibus, aut in potentatu positis, aut omnino sub nos constitutis hominibus, sed obediant omnes legi, et succumbentes justitiæ sanctioni, honorent (11) eam, et per omnia habeant sortem: non solum in semetipsos respicientes, sed etiam in futuras successiones: et scientes quia nihil pene in semetipso manet, sed currit (12) natura, semper multas evolvens mutationes, quas neque prævidere facile est, neque prædicere: solummodo Deo, et imperatore sequente Deum, hæc gubernare mediocriter et mansuete volente.

§. 2. Si vero quisquam utatur aliquibus sacris formis, sive pragmaticis, sive aliis, de tali quodammodo sibi largitis (13): erunt omnino infirmæ, judicibus maximam (14) solventibus pœnam, si omnino susceperint: et non hoc quod (15) fit, solummodo meditabuntur, sed quod etiam faciendum est: etenim si posthac tale aliquid impetretur ab aliquibus nostrorum subjectorum, aut ab alio quolibet, quibus prius interdiximus, inter quos complectimur (sicut dictum est) ecclesias, et venerabilia monasteria, et sacras nostras domos, et sacra privata, et sacrum patrimonium: neque hoc omnino valebit. Erit (16) autem hæc lex ubique suam juste extendens virtutem, et simul quidem futura caute constituens, simul autem quod præteriit curans.

§. 3. Scitote (17) igitur omnes subjecti, quos Deus nostris progenitoribus et nobis donavit, quoniam hanc vobis damus legislationem, omnem vobis cautelam conferentes: et neque itinere fatigabimini longiore, neque adversus maximos lacrimabitis: neque nos culpabitis tamquam hæc non corrigentes: sed unusquisque de proximo respiciens pœnam, in quibus forte damnificatur atque læditur, et hanc curam videns, magnum et bonum laudabit Deum, qui hæc nos sancire bene et juste illuminavit. Sit ergo pœna talia committentibus aut suscipientibus judicibus et cinguli casus, et decem librarum auri damnum.

EPILOGUS.

† Gloriosissimi igitur præfecti nostrorum sacrorum prætoriorum, qui per omnem subjectam terram consistunt, legem hanc cognoscentes proponant, et per diœceses sub se constitutas, et in omni (18) Italia, et Libya, et insulis, et Oriente, et quodcunque in Illyrico est: ut sciant omnes, quomodo eorum curam habemus, Deo qui tanta nobis contulit offerentes legem: qui magnam nobis pro eis recompensationem dabit, dum talia pro causa subjectorum salutis sanciverimus: proponatur Constantinop. civibus nostris. Dat. Kalend. Jun. *Constantinop.* Imp. JUSTIN. PP. Aug. Anno XII. JOAN. V. C. CONS. (19).

TIT. XXV.

UT ORDINARIÆ PRÆFECTURÆ (20) ET PRÆTORIANÆ DUÆ (21) ET PRÆFECTURÆ QUÆ IN

(1) Τὸ πλουτεῖν τοῦ δικαίου κρατεῖν. *Scring.* Divitiæ justitiæ cadere debent.

(2) *Novell.* 8. *c.* 7.

(3) Evocationibus.

(4) Id est, nullus eripiat cognitioni judicum provincialium reos per vim. *l.* 4. *ff. ad l. Jul. de vi privata*: vel per rescriptum, *ut hic.*

(5) Reus conveniri potest in ea provincia, in qua deliquit, potest tamen rescripto principis ex justa causa impetrare, ut eximatur foro provinciali, et causa agatur in urbe, vel eo loco, in quo domicilium habet, vid. Jul. *hic num.* 217. eoque pacto reus ad se actorem rescripto potest evocare. *ut hic*: ut actor e contra reum, *Novell.* 53.

(6) Fori quibus præscriptio denegatur. Jul. *num.* 218.

(7) Quilibet judex in sua provincia potest tam de criminalibus, quam civilibus causis cognoscere 6. *Ecl.* 21.

(8) Non continuo ecclesiæ, aut fisco evocationem permitti oportet, quod sit ecclesia vel fiscus: sed tunc tantum, cum id specialiter et pragmatica aliqua sanctione a principe impetraverint, *supr. h. t. in pr. hujus capitis.* adde Jul. *hic num.* 218.

(9) Evocationes causarum reis conceduntur non tantum in criminalibus causis, ut *c.* 2. *Supr. h. t.* sed et in civilibus, *ut hic.*

(10) Sacrum patrimonium principis, resque ejus privatæ, post res sacras et divinas privilegiatæ, et ita potentius est privilegium ecclesiæ, quam principis.

(11) Honor justitiæ tribuendus.

(12) Natura novas quotidie formas procreat: curritque semper multas evolvens mutationes.

(13) Olim scilicet, ut sit sensus: Privilegia evocationum hactenus concessa, etiam pragmaticis formis, hodie esse inutilia. Nullum hodie uti jure evocationis, nisi pragmatica forma hoc specialiter, id est in causa, de qua agitur, a principe impetraverit, *in princ. hujus. c. Supr. h. t.*

(14) Maxima pœna quænam est? an arbitrio principis finienda?

(15) Exemplis non est judicandum, sed legibus, *l. nemo.* 13. *C. de sent. et interloc.*

(16) De vi et potestate hujus constitutionis, Jul. *n.* 219.

(17) Si quis præsentem constitutionem neglexerit, Jul. *n.* 220.

(18) *Nov.* 79. *c.* 2.

(19) Id est, ann. 538.

(20) Urbanæ præfecturæ sunt præfecturæ, urbis Romæ, vel urbis Constantinopolitanæ.

(21) Orientis sc. et Occidentis, id est, Italiæ, Africæ vel Illyrici. *c.* 1. *Infr. h. t.* et magistri militum. Jul. *hic.*

CINGULO ET QUÆ (1) IN ACTU SUNT, SOLÆ, NON ETIAM HONORARIÆ LIBERENT (2) A CURIALI FORTUNA.

Novella Constit. LXX.

Imp. Justin. Aug. Joanni gloriosiss. Orientalium prætoriorum præfecto, iterum exconsuli ordinario et patricio.

PRÆFATIO.

PLurima horum quæ olim sancita sunt, neglecta, et non facile in republica tractata, omnino visa sunt absque lege et sine legislatione consistere. Novimus enim quia antiquitus erat quædam præfecturæ figura (3), quam honorariam (4) vocabant, codicillis ab imperio super ea collatis: hanc autem ita nominabant, ut nihil aliud nisi purum honorem iis, quibus præbebatur, conferret, quæ curiales non liberabat a fortuna curiali, nisi quis eam ipso (5) opere ministrasset: et sicut de gloriosissimis magistris militum videbimus, quia nullus ex magisterio armorum eripitur fortuna curiali, nisi eum opere gesserit, (nam et magisterium militiæ præfecturam esse nostræ dicunt leges: puri vero magistrorum militiæ codicilli solam præbent dignitatem, fortuna non liberantes,) sic etiam in ipsa præfectura si futurus sit aliquis liber hujusmodi fieri fortuna, necesse est in ipso cingulo (6) designatum, ab ea curiæ vinculis liberari.

CAP. I.

REnovamus igitur hujusmodi legem, sancientes, si quando visum fuerit imperio honorare curialem, ut etiam liberet fortuna, dare ei codicillos administrationis, et præparare eum in talibus constitui sedibus aut cingulis urbanæ præfecturæ senioris Romæ, et novæ videlicet hujus nostræ, aut in prætorianis tribunalibus, et Orientis, et Hesperiæ (7), et Libyæ nec non et Illyrici: quos omnes sub nobis fecit Deus: et ita libertate frui, quatenus magno promeriti honore, et in carpentis (8) vecti, et clamores præconum audientes, insuper judiciales conscendentes sedes, hujusmodi fortuna liberi constituantur. Si vero solo eos participare voluerit honore, fieri quidem codicillos, et his dari: tantum vero valere hujusmodi imperialem largitatem, ut ille honoratus quidem sit, et maximæ curiæ pars esse videatur: non tamen neque provinciali curia, neque ejus albo liberetur: sed maneat sub antiqua fortuna, solum lucratus honorem: et ita gratias agens Deo et imperio, quia migravit, cum ad meliora prioris tranquillitatis educens. Sitque etiam hoc additamentum imperialium præmiorum, quod neque publicum minuit, neque fortuna, neque consuetis ei functionibus privans curialem: et ei qui hanc promeruerit, etiam præsentem addens fortunam, et ostendens honoratiorem, et aliis curialibus dignitate solummodo præcedentem.

EPILOGUS.

✝ Quæ igitur placuerunt nobis, tua celsitudo servare festinet: sciens quia neque curiales minuimus, et honoratiores eos omnibus demonstravimus; ut sciant hæ civitates per tua præcepta, quatenus imperio datur. Dat. Kal. Julii CP. Imp. DN. JUSTIN. PP. Aug. Anno XII. JOANNE V. C. CONS. (9).

TIT. XXVI.

UT (10) AB ILLUSTRIBUS, ET QUI SUPER EAM DIGNITATEM (11) SUNT, OMNIMODO, SUPER PECUNIARIIS CAUSIS, SED ET INJURIARUM (12) CRIMINALITER PER PROCURATOREM DICANTUR: CLARISSIMIS AUTEM IN PECUNIARIIS LICERE EIS ET PER PROCURATOREM ET PER SE LITIGARE.

Novella Constit. LXXI.

Idem Imp. Justinian. Aug. Joanni gloriosiss. prætoriorum per Orientem præfecto, iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

QUæcunque procedunt quidem quasi honoris causa, schematis melioris sunt: quod autem hinc evenit, non honorem, sed forsan etiam quandam læsionem inferens, hoc bene habere judicavimus brevi mederi lege. Fertur enim quibusdam constitutionibus (13), *Ut nulli clarissimorum liceat per se litem exercere, sed per procuratorem omnino*. Sed hanc quidem antiquitas pro dignitatum honore scripsit: multos autem conspicimus dignitates quidem adeptos, et inter clarissimos inscriptos, aut comites, aut tribunos, vel si qui alii consistunt hujusmodi: substantiæ vero minoris dominos, ut penitus non sufficiant ad procuratores ordinandos, et propter hoc agendas expensas.

(1) Eμπρακτον τιμὴν appellat in actu dignitatem, cui opponitur honoraria. sic apud Harm. *lib.* 1: *tit.* 17. §. 12. ἔμπρακτος ἐπαρχιότης in actu præfectura, et apud autorem *Ecl.* 43. *tit.* 7. *c.* 3. ἔμπρακτοι τῶν ἐπαρχιῶν ἄρχοντες, in actu constituti provinciarum præsides. quibus opponuntur apud eundem autorem 60. *t.* 21. *c.* 68. οἱ μόνον τῇ ἀξίᾳ τετιμημένοι: dignitate tantum honorati.

(2) Ut præfectoria dignitas Curialem liberet. Jul. *const.* 64. De liberationibus decurionum, *Index Reginæ*.

(3) Vide *Novell.* 38.

(4) Honoraria dignitas dicitur, quoties aliquis codicillos accipit ab Imperatore: quoties ei dignitas præstatur, quasi prætorii præfectus fuisset, sive magister militum. Jul. *hic*.

(5) Eν αὐτῷ τῷ ἔργῳ, ut sit sensus: In ipso gestu positus videtur, qui revera præfectus vel magister militum factus est. Jul. *hic*.

(6) Τῇ ἀρχῇ. Hoc præcipue dicitur de iis, qui actu magistratu funguntur: nam honorarium cingulum non habent.

(7) Italiæ: quatuor enim sunt præfecturæ prætorio: Orientis, cujus sedes Constantinopolis; Italiæ, Illyrici et Africæ.

(8) Απήνη, Carpentum. Vopiscus vocat judiciale carpentum.

(9) Id est, ann. 538.

(10) Hujus Novellæ sensus hic est: Præfecturæ honorariæ dignitas non liberat nexu Curiæ, sed ea tantum, quæ actu et reipsa administrata est.

(11) De litibus eorum qui in dignitate positi sunt, *Index Reginæ*. De privilegiis dignitatum sive de procuratoribus. vide Julian. *constit.* 121.

(12) Injuriarum actione civili et criminali illustres personæ per procuratores agere possunt.

(13) *l.* 25. *C. de procuratoribus.*

CAP. I.

SAncimus (1) igitur usque ad magnificentissimos Illustres hæc valere, et modis omnibus eos per procuratores pecuniarias exercere causas: nec non etiam injuriarum per procuratorem criminali modo movere, secundum quod datum est eis super hoc privilegium: ne (2) cogantur aut sedere (3) cum judicibus cum judicant: aut stare (4) rursus tamquam litigantes: ex utroque enim causa videtur incauta, aut dignitatibus injuriam sustinentibus, aut judiciali schemate indigne procedente. Post magnificentissimos igitur illustres, omnibus licentia sit volentibus procuratores ordinare, et per se lites exercere, nulla ex hoc neque prohibitione, neque damno, neque pœna inferenda eis.

EPILOGUS.

† Tua igitur eminentia, quæ visa sunt nobis, et per hanc sacram declarata sunt legem, omnibus faciat manifesta, quæ moris sunt super his agens. Dat. prid. Non. Jun. *Constantinop.* Imper. DN. JUSTIN. PP. August. Anno XII. JOANNE V. C. CONS.

(1) 7. *Ecl.* 8. c. 28.
(2) Causa hujus constitutionis.
(3) Non est honestum, ut qui judicatur, cum judicibus sedeat. Econtra honestatis esse non videtur, ut dignitate major stet coram judice inferiore. Honeste igitur constitutum, ut personæ illustres; et quæ supra eas sunt, in pecuniariis causis (et actione injuriarum, quantumvis criminaliter mota) per procuratorem omnino agant: clarissimæ vero agant, si voluerint.
(4) Dixi ad *l.* 3. *C. ubi senatores.*

COLLATIO SEXTA.

TIT. I.

UT HI QUI OBLIGATAS SE HABERE PERHIBENT RES MINORUM (1) AUT OBLIGATI SUNT EIS, AD EORUM GUBERNATIONEM PENITUS NON (2) ACCEDANT: ET CURATORES NULLO (3) MODO SUSCIPIANT CESSIONES ADVERSUS EOS, QUORUM CURATIONEM AGUNT, AUT EGERUNT: HAEC AUTEM GENERALITER VALEBUNT IN OMNI CURATIONE, IN QUIBUS PERSONIS LEGES CURATORES PRAEBENT: ET DE GUBERNATIONE PECUNIARUM COMPETENTIUM EIS, QUORUM NEGOTIA ADMINISTRANTUR: ET QUANDO EAS RECONDI AUT MUTUARI OPORTET, AUT EX EIS REDITUS COMPARARI.

Novella Constit. LXXII.

Imper. Justin. August. Joanni gloriosiss. Orientalium prætoriorum præfecto, iterum exconsuli ordinario et patricio.

PRÆFATIO.

OMnia quidem legislatori reipublicæ in magna cura sunt, quemadmodum optime se habeant, et peccati nihil relinquatur: præcipue autem instrumenta minorum, et quæ circa eos curatio est, studiosa (4) cura est eis qui proferendi leges a Deo licentiam perceperunt: dicimus autem de eo qui imperat. Multas itaque causas audivimus, ubi administrantibus curatoribus cessiones factæ sunt adversus minores, sive puberes, sive impuberes quidem, in secunda (5) tamen ætate constitutos: et mox efficiuntur eorum domini facultatum, aut non existentia forsitan debita subeuntes, aut parvo pretio cessiones (6) accipientes, eorum quæ sunt undique fragiles (7): aut etiam celantes *desuscepta* (8) existentia in minorum rebus, et ita cessiones accipientes secundum multas et plures occasiones. Quid enim homo ad malitiam semel (9) deditus non adinveniat, ut minorum res proprias faciat?

CAP. I.

Qui tutores vel curatores pupillo vel adolescenti esse non possunt (10).

HÆc omnia lege corrigere volumus, et præcipue illud, ut si quis obligatum (11) habuerit minorem, aut ejus res: hunc non omnino ad curationem ejus, vel si a legibus vocetur, accedere, quid enim non agat pro se dominus ejusdem existens, et adversarii rerum detentator nuper effectus? Propter hoc enim et illud sancimus, ut si apertissime manifestum est, quia is qui sit administrator, ipse est juri (12) minoris obnoxius: neque (13) ipse curator erit, necubi (14) aut cautionem (15) furetur, aut alias probationes (16) quæ erant minoris, corrumpat: et curatio fiat ei rerum interitus propriarum. Hoc itaque lege (17) tutissima colligetur, ut nullus eorum qui obligatas perhibent habere res defuncti, ipsumque minorem et ejus res, aut etiam qui aperte obligatus existit, ad curationem ejus accedat: neque habeat licentiam tale aliquid agere.

CAP. II.

Ut (18) *tutori qui factus est pupilli debitor aut creditor curator adjungatur.*

SEd (19) et si quis jam curam (20) gerens, obligatum sibi effectum habeat minorem, in se forsan hereditate (21) perlata cujuspiam, qui minorem habuit obligatum, aut alia hujusmodi occasione: non jam solum eum esse fidelem ad impuberum aut adolescentium curam, sed conjungi tutorem alterum aut curatorem, (hoc quod in plurimis legum casibus invenimus) ut (22) custodiat ille, ne fiat adversus adolescentem, aut ejus substantiam, ab eo, qui eum habet obligatum, in medio (23) ulla malignitas: sed hoc ipsum observet, ejusque jusjurandum (24), jurans in ordinatione, quia hoc custodiet, etiam eam, quæ ex proditione (25) ad concuratorem pœna est, reformidans.

(1) De tutoribus, *Index Reginæ*; adde Julianum *const.* 65.

(2) Et ita abrogatur *l.* 8. *C. qui dare tutores*, *l.* 7. *C. de excus. tut.*

(3) Et ita abrogatur *l.* 12. *ff. de reb. eor. qui sub tut.* et merito id abrogatum est: poterant enim tutores redimere actiones, revera inutiles, adversus pupillos ab aliquo, quas tamen utiles poterant reddere, subtractis pupillo apochis.

(4) Id est, exacta.

(5) Ætatum variæ species: alia prima, alia secunda, *ut hic.*

(6) Tutori vel curatori non licet nomina contra pupillum vel adultum jure cessionis adquirere: sive pretium dedit, sive non. Jul. *n.* 222.

(7) Legendum *fragilia.* Intelligit autem nomina seu obligationes, quibus vel præscriptio, vel quid tale potest objici.

(8) Desuscepta, *ἀποδείξεις τῶν χρεῶν. Scrimg.*

(9) Semel malus, præsumitur deinceps malus: dicam ad c. *Semel malus.* 8. *de reg. jur. in* 6.

(10) Jul. *const.* 65. *num.* 222.

(11) Is, cui pupillus obligatus est, tutor aut curator pupillo esse non potest, quatenus lex eum vocat ad legitimam tutelam. Jul. *d. loco num.* 203. facit. *l.* 8. *C. qui dare tutores.* Goth. Vide Joann. Sande *decis. Frisc. lib.* 2. *tit.* 9. *defin.* 1. Ans.

(12) Debitor minoris, ejus tutor aut curator esse non potest.

(13) Et ita abrogatur lex 7. *C. de excus. tut. l.* 8. *C. qui dare tut.*

(14) Causa hujus constitutionis.

(15) Γραμματεῖον *Scrimg.* Kalendarium. *Hal.*

(16) Ἀποδείξεις, id est: apochas.

(17) Jul. *n.* 223.

(18) Julian. *n.* 224.

(19) Hinc sumpta est Authentica, *minoris*, *Cod. qui dare tutores.*

(20) Idem in tutela. Jul. *hic n.* 224. Roland. a Vall. 1. *cons.* 83. *n.* 6. Goth. Vid. Rittershus. *exposit. Nov. part.* 8. *c.* 3. *et c.* 5. 6. Ans.

(21) Tutor vel curator, ex post facto, (puta delatione hereditatis aliqua) creditor vel debitor pupillorum factus, non removendus est a tutela, sed ei adjungendus est alius tutor, qui eum custodiat ac observet, Jul *hic.*

(22) Jurare concurator datus tutori vel curatori pupillorum seu minorum facto creditori quid debeat.

(23) Id est, in ipso actu tutelæ vel curæ.

(24) Vid. Roland. *ibid. n.* 6.

(25) Προδοσίας ποινὴν intelligit, pœnam constitutam tutoribus et curatoribus male administrantibus.

CAP. III. (1).

Ut a tutela vel cura nullus debiti prætextu excusetur nisi hoc probaverit.

UT autem non demus recusationem omnibus hominibus tutelæ vel curæ, si dicant quia obligatas habent res adolescentium, aut aperte obligati sunt, sancimus, si quis dixerit obligatum se habere minorem, aut ejus res, aut etiam minoris parentes, mox ostendere hoc ipsum recusationis tempore apud eum qui dedit curatorem, et absolvi: aut si incertum est hoc, præbeat ad sancta eloquia jusjurandum, quia ex veritate obligatum eum se habere credens (2) recusat: et si hoc factum fuerit, tutelam non contingere, neque curam: sed eum ab ea re procul expelli, ne ex hoc ipso hostem (3), et non curatorem adolescentulo præbeamus.

CAP. IV.

Si tutor vel curator se debitorem vel creditorem esse ab initio tacuerit.

SI vero tacuerit (4) in initio hoc, et factus fuerit curator: sciat omni actione adversus minorem, si vera fuerit, se casurum, propter hoc quod ex studio adversus hanc nostram legem firmetur. Sed si quis aperte obligatus existens tacuerit, sciat etiam iste, quia sustinebit pœnam, quod non possit redhibitionibus (5) aut aliis solutionibus debiti se miscere tempore curationis forsan arte compositis.

CAP. V.

Ut curatores nullo modo cessiones suscipiant adversus minores.

QUod si quis (sicuti dictum est) factus curator, deinde minoris res fuerit perscrutatus, et cessiones in (6) semetipso, aut per donationem, aut per venditionem, aut alio quolibet egerit modo: sciat omnino infirmum (7) esse quod ab eo fuerit factum: et neque per se, neque per interpositam personam tale aliquid agi: sed undique invalida hæc talia fieri, tanquam si neque ab initio facta fuerint. Manifestum est namque, quia si in talem cogitationem inciderit, omnia agi et disponi ad interitum suæ animæ, et ad rerum, quæ ejus quasi videntur, utilitatem.

§. 1. Et non solum donec fuerit curator, prohibemus enim ab hujusmodi cessione: sed neque (8) postea gerere concedimus: ne forsan hoc considerans, abscondat rem, et prærordinans illud male, postmodum dum a cura cessaverit, et latere fecerit quod maligne egerit, forte jam nunc non curator existens cessionem accipiat, et rem maligne disponat. Tunc enim infirmum esse volumus quod agitur, et non posse ullam actionem valere cessam adversus eum, cujus prius curam administraverat, sed pro non facto id esse, et lucrum fieri adolescentis: licet hæc cessio pro veris causis facta sit: non ut remeet rursus ad eum qui cessit, tanquam si nihil quasi in medium contra legem visum fuerit actum: sed cadat (9) ab eis, quæ ex hoc sunt quæsita propter transgressionem nostræ legis, et hæc minorem lucrari. Nam si non hanc imposuerimus pœnam: facilia erunt ea quæ sunt malignitatis, et eum qui cessit, faciet iterum movere: et per medium ea quæ sunt cessionis, recipiet, legem per suam malignitatem circumveniens. Et hæc (10) dicimus (11) in omni curatore, in quibus omnino curas aliquorum introducunt leges, prodigorum forte, aut furiosorum, aut amentium, aut si quid aliud jam lex dixit, aut si quid inopinabile natura adinvenerit.

CAP. VI.

De administratione pecuniæ pupilli vel minorum.

QUoniam (12) autem videmus curatores, quicunque Dei memoriam habent (13), ad curam difficulter accedere (14) (nam plurimis volentibus ea quæ minorum sunt impie in se vertere, amabilis (15) est res et appetibilis) videmus autem præcipue difficilem esse curatorum causam propter fœneratorum necessitatem: sancimus nullam (16) necessitatem ex legibus esse curatoribus minorum pecunias (17) fœnerare, sed caute (18) reponere (19) et reservare: quoniam melius (20) est eis in antiquis tutamen manere, quam usurarum appetitione etiam antiqua (21) pecunia cadere, et periclitari quidem curatorem: si non mutuaverit, rursus autem si mutuaverit, periculum sustinere, facto forsan in debitis detrimento. Si vero ipse sponte mutuare voluerit, sub (22) obligatione forte pignorum, aut sub aliis, quæ putantur indubitatæ,

(1) Jul. *ibid. num.* 225.

(2) Jurari ex opinione potest. Qualiscunque igitur sit lis pecuniaria, tutor excusari potest, olim eam oportuit capitalem esse, vel status, *l.* 6. §. 18. *ff. de excus.* vel omnium bonorum. *l.* 20. *ff. de excus.*

(3) Præsumitur hostis pupilli, qui litem adversus eum habiturus est.

(4) Pœna dissimulantis pupillum sibi obligatum, et tamen ejus curam vel tutelam suscipientis. adde Jul. *ibid. c.* 226.

(5) Solutionibus vel commentitiis (*al.* conventitiis) liberationibus actione solutus est. Jul. *n.* 226. Porro quas *redhibitiones* hic vocat vetus interpres, *solutiones* Julianus Græc. appellat hic καταβολάς.

(6) Julian. *ibid. num.* 222. 227. olim id tutoribus licebat, et ita abrogatur *l.* 12. *ff. de reb. eorum.*

(7) Pro infecto habendum Jul. *n.* 227. ut paulo post *Infr.*

(8) Tutor etiam deposita tutela actiones in pupillum quondam suum adquirere non potest. Cur ita? vid. *Infr. h. t.*

(9) Pœnam nota tutoris aut curatoris, finita tutela vel cura actionem emeutis in pupillum.

(10) Jul. *num.* 228.

(11) Argumentum ducitur et extensio fit a curatore minoris ad curatorem prodigi, furiosi, amentis, et similium.

(12) Hinc sumpta est Authentica, *Novissime. C. de adm. tut.* vid. Jul. *hic*, *n.* 228.

(13) Religiosas personas tutelæ vel curæ officio fungi non posse, hinc colligunt, nisi superioris licentia accedat. vid. Alc. 3. *præsumpt.* 18.

(14) Boni raro tutelas ambiunt.

(15) Præsumuntur lucro potius suo quam benefaciendi animo duci, qui tutelam alicujus ambiunt. De qua præsumptione vid. Alc. 3. *præsumpt.* 18.

(16) Olim cogebantur fœnori dare: et ita abrogatur *l.* 13. §. 1. *l.* 15. *l.* 58. §. 3. *ff. de adm. et peric. tut. l.* 24. *C. de adm. tut.*

(17) *Subaudi*, steriles, Jul. *n.* 229.

(18) Id est, in tuto. *Jul.*

(19) Ασφαλῶς ἀποτίθεσθαι καὶ φυλάττειν. *Scrimg.* Licet tutori aut curatori pecuniam pupilli in tuto deponere, non fœnori occupare.

(20) Melius est, sortem impuberis vel adolescentis conservari, quam usurarum cupiditate etiam sortem amittere.

(21) Id est sorte. Usurarum cupiditate, sors plerumque amittitur.

(22) Id est, sub pignoribus.

cautelis: tunc habeat quidem duorum mensium per singulos annos (1) inducias, hoc quod leges laxamentum (2) vocant: sciat autem mutui periculum omnino ad se venturum.

C A P. VII.

SI (3) vero habeat (4) reditus sufficientes (5), is cujus cura administratur, eos expendat. Si vero plus sint, quam sufficiat, quod plus est, reponat (6). Quod si mobilis forte ejus cujus cura administratur, substantia est: tunc (7) illud solum mutuare curator cogatur, quantum ad dispensationem sufficiet adolescenti, ejusque rebus: quod vero plus est, caute recondatur. Licebit (8) autem ei cum omni subtilitate perscrutari, si aliquos forsan invenire caute potuerit reditus (9), et comparare minori ex abundantibus (10) pecuniis, modicis functionibus publicis obligatos: venditorem vero habentes idoneum, et opulentos reditus existentes: damus enim ei licentiam et hoc agere: scienti quia si quid horum neglexerit, hujusmodi emptionis ipsum respiciet (11) periculum.

C A P. (12) VIII.

SI (13) vero tantum solummodo sit minoris aurum cujus (14) usuræ vix eum et qui ejus sunt pascere, et aliquam aliam ei præbere vitæ dispensationem sufficiant: tunc necessitatis ratio nos etiam ad hoc vocat, ut curatores respicientes (15) ad Deum, ita faciant gubernationem tanquam in suis rebus. Etenim volumus dum (16) celebratur decretum quod tradit curam ei qui ad eam accedit, etiam jusjurandum eum dicere sacrosancta Dei Evangelia tangentem: quia per omnem pergens viam, utilitatem adolescentis aget, quod tamen non excipiet eum a ratiociniis (17), neque a legis ordine, sed cautionem (18) faciet ad rerum gubernationem, timentem semper circa eas, propter jurisjurandi memoriam factam. Hæc lex a nobis pro cautela sit posita horum qui curatoribus indigent. Si quid vero et aliud adinvenerimus, neque hoc lege complecti pigebit: ut per omnia patres (19) eorum, qui sibi auxiliari nequeunt, existamus.

E P I L O G U S.

† Tua igitur eminentia, quæ visa sunt nobis, edictis per provincias quibus præes, utens, omnibus faciat manifesta: ut nullum lateant, quæ a nobis pie et pro subjectorum providentia sancita sunt. Datum Kal. Jun. CP. Imper. DN. JUSTIN. PP. August. Anno XII. JOANNE V. C. CONS. (20).

T I T. II.

DE INSTRUMENTORUM (21) CAUTELA

ET FIDE, ET PRIMUM DE DEPOSITO (22), ET MUTUO, ET (23) ALIIS DOCUMENTIS PRIVATE QUIDEM SCRIPTIS, HABENTIBUS AUTEM TESTES, ET DE NON HABENTIBUS TESTES: ET DE INSTRUMENTIS PUBLICE CONFECTIS: ET DE COLLATIONIBUS MANUS PROPRIAE SCRIPTURAE: ET DE EXPOSITIS INSTRUMENTIS AB ILLITERATIS, AUT PAUCAS LITERAS SCIENTIBUS, ET DE NON SCRIPTIS CONTRACTIBUS: ET DE CONTRACTIBUS USQUE AD UNAM LIBRAM AURI: ET DE CONTRACTIBUS QUI IN AGRIS FIUNT: ET UT IN DOCUMENTIS ET CONTRACTIBUS FUTURIS LOCUM HABEAT LEX.

(1) Usuras annualim datas fuisse, non ad menses: denique usuras annuas, Justiniani seculo, fuisse, non menstruas, hinc colligunt.

(2) Ita appellat Græc. autor et Jul. hic. Olim Tutores cogebantur nummos pupillares fœnori dare intra sex primos menses adeptæ tutelæ. *l.* 15. *ff. de admin. tut.* sequentibus annis, intra menses duos. *l.* 7. §. 11. *ff. de adm. tut.* Hodie tutor aut curator, nec cogitur pecuniam pupillorum fœnori dare, nisi universa pupilli substantia sit mobilis, *c.* 7. *Infr. h. t.* sed si semel dederit (puta ad tempus communiter receptum, id est, unius anni) puto, optime ex hoc loco colligi, ad eam perpetuo fœnerandam teneri. Perpetuo: et tamen cum laxamento duorum mensium, ut quolibet anno duorum mensium spatium habeat, ad idoneos debitores perquirendos. Quid si pecunia illa usus sit? nullum laxamentum ei datur, vid. 5. *Harmenop.* Id tamen paulo aliter explicat. Cujac. 5. *obs.* 12. *et cap.* 13. *de præsc. num.* 4. quem vide. duo hinc collige, Tutorem semel fœnerantem pupilli pecuniam teneri perpetuo eam fœnori occupare, et ita usuras (ante redditas rationes) præstare, laxamento tamen ei dato duorum mensium singulis annis, semel ea utentem, quamdiu non erunt redditæ rationes, usurarum nomine pupillo obstringi, vid. *l. qui sine.* 38. *ff. de negotiis*, qui si alias neque fœnori dedisset, neque usus ea fuisset, non teneretur usuras præstare. *Infr. hic.* Quid si tutor eo casu pecuniam pupillarem coram testibus aut judice postea repræsentavit, eamque testium signis obsignatam postea recepit: puto laxamentum ei dari duorum mensium ad eam fœnori reponendam, ut idem sua in causa quod in aliena custodiat. Usus autem pecuniæ pupillaris facile deprehenditur ex circumstantiis, velut si novum recensque genus monetæ, hoc est incognitum patri pupilli, aut cognitum quidem, sed non multo rationes ante redditas cusum pupillo repræsentet.

(3) Jul. *num.* 230.

(4) Notandum est hoc tutoribus et pupillis.

(5) Ex reditibus (si sint sufficientes) pupilli alendi, idoque pecunia (si quæ sit pupillo) tutori sacra esse debet, potest tamen eam fœnori occupare, *c.* 6. *Supr. h. t.*

(6) Nota de pecunia pupillari ex reditibus ejus redacta, per tutorem conservanda vel impendenda.

(7) Nota rursus. De pecunia pupillari fœneranda.

(8) Nota tertiò. De pecunia pupillari et minorum in emptionem aliquam collocanda.

(9) Reditus annui in pecunia ei fructibus consistentes, possunt licite emi, nec contractus hujusmodi emptionis illicitus est. *Novell.* 160. *c.* 1. *ubi dixi.*

(10) Ex superflua pecunia Jul. *d. loco.*

(11) Periculum nominum contractorum spectat ad tutorem.

(12) Jul. *num.* 231.

(13) Hinc sumpta est Authentica, *Quod nunc*, *Cod. de curat. fur.*

(14) Nota casum singularem, Pupillus rem suam habens in solis mobilibus, si ex eorum reditibus ali non potest, tutor ex sorte bona fide aliquid deminuere poterit, *ut hic*: Si potest ali, sortem non attinget. Si plusquam ali, superfluum deponet. *c.* 7. *Supr. h. t.* At si pupillus mobilia et immobilia habuerit, tutor mobilia tempore peritura distrahet. *l.* 22. *C. de adm. tut.* Ex reditibus vero et usuris pupillum alet. *c.* 7. nĕutram sortem attinget, nisi utrimque redactæ usuræ pupillo alendo non sufficiant *d. c.* 7. tunc enim ex alterutro poterit deminuere et magis ex sorte mobilium, quam immobilium, *arg. d. l.* 22. Si plus quam ali potest, superfluum deponet, ut casu superiore.

(15) Cum cogitatione cœlestis judicis. Jul. *d. loco.*

(16) Antequam se administrationi immisceat. Jul. *n.* 232.

(17) Tutor ratione jurisjurandi non est ἀνέγκλητος.

(18) Al. *cautiorem.* Rittershus. *exposit. Novell. part.* 8. *cap.* 9. *num.* 4. Ans.

(19) Princeps pupillorum pater. Ideoque solent fisci principis ac regis advocati et procuratores pupillis, quoties eorum causa tractatur et agitur, facile se conjungere, ut eos videlicet defendant.

(20) Id est, anno 538.

(21) De instrumentis, *Index Reginæ.* adde Jul. *const.* 66. Quomodo depositum caute poni sea dari potest, adde 4. *C.* 21.

(22) Huc refer *c.* 1. 2. *Infr.*

(23) Huc refer *c.* 3. *Infr. h. t.*

Novella Constit. LXXIII.

Idem Imp. Joanni gloriosiss. Orientalium prætoriorum præfecto, iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

NOvimus nostras leges (1) quæ volunt ex collatione literarum fidem dari documentis, et quia quidam imperatorum super excrescente jam malitia eorum qui adulterantur documenta, hæc talia prohibuerunt: illud studium falsatoribus esse credentes, ut ad imitationem literarum semetipsos maxime exercerent, eo quod *nihil est aliud falsitas* (2), *nisi veritatis imitatio.* Quoniam igitur in his temporibus innumeras invenimus falsitates in judiciis multis, quorum fuimus auditores, et quoddam inopinabile ex Armenia nobis exortum est. Oblato namque commutationis (3) documento, et literis dissimilibus judicatis, quoniam postea inventi sunt ii qui de documento testati sunt, subscriptionem subdentes, et eam recognoscentes, fidem suscepit documentum, et quoddam hinc inopinabile occurrit, eo quod litteræ quidem sine fide visæ sunt, licet examinata responsa verorum testium cum veritate concordaverunt: et hoc per fidem testium, quæ videtur quodammodo esse cauta. videmus tamen naturam ejus crebro egentem rei examinatione, quando literarum dissimilitudinem sæpe quidem tempus (4) facit, non (5) enim ita quis scribit juvenis et robustus, ac senex et forte tremens, sæpe autem et languor hoc facit: et quidem hoc dicimus, quando calami et atramenti immutatio, similitudinis per omnia aufert puritatem, et nec invenimus de reliquo dicere quanta natura (6) generans innovat, et legislatoribus nobis præbet causas.

§. 1. Quia igitur imperium propterea Deus de (7) cœlo constituit, ut (8) difficilibus imponat quæ apud eum sunt bona et leges aptet secundum naturæ varietatem: propterea existimavimus oportere et hanc scribere sanctionem, et dare in commune subjectis, quos nobis Deus et prius tradidit, et paulatim semper adjiciet. Etenim quiddam de deposito in scripto dubitatum et ad contentionem deductum invenimus, et oportet etiam omnino horum prospicere: itaque illico nobis est a deposito inchoandum.

CAP. I. (9).

De instrumentorum cautela et fide: et primum de deposito, quemadmodum caute dari potest.

SI (10) quis igitur vult caute deponere (11), non soli (12) credat accipientis scripturæ, (hoc quod etiam in judicio quæsitum est, quia enim non (13) professus est is qui scripsisse dicebatur, *suam esse scripturam:* magnum res habuit tumultum et scribere alia coactus (14) est, quæ visa sunt veluti similia quidem, non tamen per omnia similia, et quantum ad illam scripturam sine termino causa permansit) sed is qui depositum dat, advocet (15) etiam testes, ut possibile est (16) honestos et fide dignos, et non minus tribus (17): ut non in sola scriptura et ejus examinatione pendamus: sed sit judicantibus etiam testium solatium. Etenim tales testificationes suscipimus, quas præsentes testes dicant: *quia his præsentibus subscripsit qui documentum fecit, et hunc noverunt.* Nam si invenerimus et tales quosdam testes non minus quam tres dignos fide existentes: neque (18) talem interdicimus fidem: neque enim ut abbreviemus probationes, ponimus legem: sed ut esse eas et caute esse faciamus.

CAP. II.

Quemadmodum sine tabellione instrumentum mutui vel depositi caute fieri potest.

SEd et si quis aut mutui instrumentum, aut alterius cujuspiam faciat, et noluerit hoc in publico confiteri, quod et in deposito definivimus, non ex ipso videatur credibile quod scribitur super mutuo documentum, nisi etiam testium habeat præsentiam fide dignorum non minus trium (19): ut sive veniant, et propriis subscriptionibus attestentur: sive (20) alii quidam testificentur, *quia præsentibus eis confectum est documentum:* fidem causa ex utroque percipiat, etiam literarum examinatione penitus non repulsa, sed sola non sufficiente, augmento autem testium confirmanda.

CAP. III.

Si (21) literarum fides a voce testium discrepet.

SI vero tale aliquid contingerit quale in Armenia factum est, ut aliud quidem faciat collatio literarum, aliud vero testimonia: tunc nos quidem existimavimus ea quæ viva (22) dicuntur voce, et cum jurejurando: hæc digniora (23) fide quam scripturam ipsam secundum se subsistere. Verumtamen sit hoc judicantis prudentiæ (24) simul atque religionis, ut veracibus potius pro talibus credat: et nos quidem secundum hunc modum existimavimus oportere probari fidelia documenta.

(1) *Nov.* 49. *c.* 2.
(2) Adde 1. Harmen. 6. §. 10. *l.* 23. *ff. ad l. Corn. de falsis.*
(3) Permutationis.
(4) Tempus efficit, ut unius ejusdemque hominis diversæ quodammodo videantur scripturæ.
(5) Quæ res efficiant, ut unius ejusdemque hominis scriptura diversorum videatur hominum.
(6) Natura generans multa innovat, *Nov.* 74. *c.* 1.
(7) Magistratus a Deo.
(8) Scopus magistratuum.
(9) Jul. *num.* 233.
(10) Hinc sumpta est Authentica, *Si quis vult. C. qui potior.* adde 22. *Ecl.* 4. *c.* 1. *et* 3. Harm. 2.
(11) Id est, alicui depositum tradere, vel rem custodiendam committere.
(12) Cur ita? vid. *Infr. h. t.*
(13) Id est, quia noluit adgnoscere, suam esse scripturam: quia suam denegavit.
(14) Negans cautionem aliquam a se scriptam, scribere cogitur, ut ex nova ejus scriptura veritas antiquioris arguatur.
(15) Cautio deponenti observanda.
(16) Quid si nolit depositum evulgare? vid. *c.* 2. *Infr. hic.*
(17) Vid. Jul. *c.* 66. *n.* 233. hoc necessitatis causa non datur, sed majoris probationis gratia, *v. nam si. Infr. h. t.*
(18) Depositum probari non potest paucioribus testibus quam tribus: alia tamen probatur ratione, quam testibus *c.* 4. *in fin. Infr. h. t.*
(19) *l.* 20. *C. de fid. instrum.* Imo quinque: 1. Harm. 6. §. 3.
(20) Nihi interest, utrum subscripserint testes, an præsentibus ipsis instrumentum depositi fuerit compositum, Jul. *const.* 60. *n.* 234.
(21) 1. Harm. 6. §. 4.
(22) Deest hæc particula apud Scringerum.
(23) Viva vox cum jurejurando scripturam superat, *temoin passe lettre*: dixi ad *l.* 15. *C. de fide instrum.* 1. Harmen. 6. *c.* περὶ ἀγράφου.
(24) Vid. *l.* 3. *C. de testib.*

CAP. IV.

De instrumentis incaute (1) *compositis.*

SI tamen quispiam aut deponens, aut mutuans, aut aliter contrahens, contentus sit scriptura sola ejus cum quo contrahit: in ipso erit ut sciat quia in illius fide totum ipse suspendit (2), et quidem quantum ex scriptura non sufficiens videbitur fides, nisi (3) secundum nostram legem adjiciatur documento credulitas, aut præsentia testium coram quibus contractus est factus: aut forsitan novissimum (4) ejus rei refugium invenerit: dicimus autem quod ex jurejurando est, nam non infirmamus quod factum est: nam falsitates et imitationes metuentes, et nudis eis existentibus non credentes, hujusmodi subtilitatem causæ addimus: non (5) ut credentes privemus fide sua circa amicos, sed ut quantum possibile est, et perfidiam et negationem multis reconvincamus modis.

CAP. V.

Quomodo tabelliones caute debeant instrumenta componere.

SEd et si instrumenta publice confecta sint: licet tabellionum habeant supplementum (6), adjiciatur et eis antequam (7) compleantur (sicut dictum est) testium ex scripto præsentia.

CAP. VI.

De comparatione notarum.

OPortet autem judicantes, et si qua signa (8) invenerint adscripta chartis, etiam hæc requirere, et legere niti. Plurima namque novimus et ex aliis apparuisse, et non facile fidem ex literarum aliarum collatione recipere, propter dudum dictas a nobis causas.

CAP. VII.

De comparatione literarum.

SI vero moriantur omnes testes, aut forsan absint, aut aliter non facile sit fidem ex testium subscriptionibus invenire, neque tabellio superest qui complevit: (si quidem publice sit confectum) quatenus testimonium perhibeat pro se, aut non est in civitate: sed necesse est omnino collationem literarum suppletiones eorum qui subscripserint, assumere: tunc (9) competens est properare quidem ad comparationes, (neque enim eas modis omnibus interdicimus) per omnem autem subtilitatem procedere, et omnino, (si putaverit eis judex oportere credi,) etiam jusjurandum (10) injicere proferenti: *Quia* (11) *nihil maligni conscius in eo quod a se profertur, nec quandam artem circa collationem fieri præparans, sic utitur eo, quatenus neque perimatur quicquam omnino, et per omnia munitio in rebus fiat.*

§. 1. In his vero quæ conficiuntur publice (12) documentis, si tabellio venerit, et testimonium perhibuerit cum jurejurando, si quidem non per se scripserit, sed per (13) alium ministrantem sibi, et ille (14), si vivit, si quidem possibile omnino est eum venire, et nulla causa prohibet ejus adventum, ægritudo forte valida, aut quælibet aliarum necessitatum quæ hominibus accidunt. Quod si etiam adnumeratorem (15) habuerit instrumentum, et ipse (16) adveniat: ut tres sint testificantes, et non unus. Si vero neque adnumerator (17) assumptus est, et instrumentum ipse tabellio totum per se conscripsit, atque supplevit, aut si etiam qui hoc conscripsit (18), non est, aut aliter ipse venire non valet: tamen cum jurejurando propriæ (19) completioni attestetur (20), ut comparationi non fiat locus, sint etiam sic credibilia documenta, testimonium enim et ex voce complentis factum, et jusjurandum habens adjectum, præbuit quoddam causæ monimentum (21).

§. 2. Quod si tabellio defunctus est, et testimonium perhibeatur suppletioni ex alia collatione: si quidem etiam sic habeat eum, qui conscripsit instrumentum, viventem, et adnumeratorem: adveniant (22) et illi, si quidem præsentes sunt, et habeat ex collatione adimpletionum et ex testibus causa fidem. Si vero nullus horum sit, tunc fiat quidem completionum collatio: non autem sola hæc ad hoc sufficiat, sed et aliorum subscribentium forte aut contrahentium scripturæ examinentur: ut ex plurimis comparationibus, tam completionis quam subscribentium for-

(1) Id est, nuda suscipientis scriptura.

(2) Ideoque incaute facturus est. Jul. *hic n.* 236.

(3) Interpretatio est corrupta. Sensus hic est: Deponentem, accepta depositarii nuda scriptura, pendere pene ex sola fide depositarii, cum is possit facile scripturam negare: ejusque scripturam esse, difficillimum sit (propter varietatem, quæ in scripturis accidit *in pr. Supr. hic.*) probare, superesse tamen vel hoc divinum remedium, ut jusjurandum depositario deferatur.

(4) *l.* 1. *ff. de jurej. l.* 25. *§.* 3. *ff. de prob. l.* 3. *C. de reb. credit.*

(5) *c.* 1. *in fin. supr. h. t.*

(6) Πλήρωσιν, impletionem.

(7) Instrumentum non dicitur completum, priusquam subscriptum a testibus sit: adeo ut sola tabellionis subscriptio non sufficiat, nec credatur scripturæ tabellionis sine testibus. In judiciis tamen acta sine testibus valent: *l.* 31. *C. de donation.* ideoque Rolandus a Valle, vide *cons.* 38. *n.* 5. 6. refert ad instrumenti necessaria, subscriptionem, ut et sequentia, tabellionem rogari a contrahentibus: locum contractus inseri, *n.* 4. *et* 7. adde Jul. *hic n.* 228.

(8) Σημεῖα, notas. *Julianus.* Comparatione non tantum literarum, sed etiam notarum falsitas arguitur. Jul. *hic. n.* 238. Notæ non sunt literæ, *l.* 6. *in fin. ff. de bon. posses.* sed literarum compendia.

(9) Testibus et Tabellione absentibus aut mortuis, is, qui jus ex testamento prætendit, comparationem ejus cum aliis scripturis notarii fieri, potest petere.

(10) Postulans comparationem instrumentorum fieri, jurare debet de calumnia.

(11) Jurisjurandi formulam observa.

(12) Επ' ἀγοραίοις *Scrimg.* id est, in forensibus instrumentis.

(13) Notarius per substitutum potest subscribere.

(14) Minister ac substitutus notarii, amanuensis.

(15) Αριθμητήν, argentarium, numeratorem pecuniæ. Fingamus contineri in instrumento pecuniam numeratam fuisse per Titium, vide Julian. *hic. n.* 239.

(16) Puta tabellio, ejus amanuensis et argentarius pro tribus testibus habentur.

(17) Αριθμητής, id est, argentarius.

(18) Amanuensis scil.

(19) Confecto a se operi.

(20) Solus tabellio, scil. μόνος ταβελλίων, testimonium ipsius probabile sit, Julianus *hic.* 1. Harm. 6. *ibi.* ἴσθι ὅτι ἀρκεῖ. sed tamen Cujacius hic ex hujus Novellæ sententia requirit duorum testium præsentiam aut subscriptionem. alias forense instrumentum fidem non habere ex solius notarii fide: aliud esse in instrumento actus insinuato apud magistrum census, vel magistratus municipales, vel defensores plebis. vid. *l. publicati.* 2. *C. de testam.*

(21) *Al.* momentum.

(22) Mortui tabellionis instrumentum falsi per duos testes potest argui, eo tamen ordine: Primo per tabellionis substitutum et eum, qui creditoris nomine pecuniam numeravit: his demortuis, per testes, qui instrumento subscripserunt: his rursus mortuis, eorum scripturæ cum aliis eorundem scripturis comparantur.

te aut etiam contrahentium, una quædam colligatur undique et efficiatur fides.

§. 3. Si vero nihil aliud inveniatur præter collationem instrumentorum: quod hactenus valuit, fiat: ut qui profert ad (1) collationis documentum juret solemniter (2). Ut autem aliquod omnino causa sumat augmentum ad majorem negotii fidem: et ipse qui (3) hoc petit fieri, juret: *quia non etiam idoneam habens fidem, ad collationem instrumentorum venit: nec quicquam circa eam egit aut machinatus est quod possit forte veritatem abscondere*: de quibus (4) licebit sese liberare contrahentes, si consenserint utrique ad hoc venire, ut insinuent (5) instrumenta: et profiteantur ea sub gestis monumentorum ipsi contrahentes, quatenus priventur nequitia et corruptione et falsitatibus: et quæcunque alia mala corrigentes, præsentem promulgamus legem: iis quæ dudum a nobis in collationibus literarum factarum, per scripturam propriæ manus sancita sunt, in sua virtute manentibus: proculdubio et in iis qui literas (6) nesciunt, quæ olim valent in judiciis, suam habentibus firmitatem: quoniam quidem ex judiciali forma acceperunt examinationem hæc talia competentem.

CAP. VIII.

Imperiti literarum quomodo caute contrahant.

Oportet vero in iis qui literas (7) nesciunt, et testes et omnino (8) tabularios (9) adhiberi, in quibus locis sunt tabularii, maxime autem testes (10) non ignotos (11) contrahentibus: ut quidam scribant pro illiterato, aut paucas literas sciente: alii vero attestentur, *quia etiam præsentibus vis hæc gesta sunt, et scierunt eum*: et ita talium instrumentorum suscipiatur fides, manifestum existens, quia non minus quam quinque (12) testes in his talibus adhibendi sunt, inter quos erit et qui scribit pro (13) contrahente, aut totum (aut post ea quæ) post paucas (14) literas illius posita sunt: quatenus nihil omittatur de summa subtilitate.

CAP. IX.

De contractibus sine scripto compositis.

Et hæc dicimus super instrumentis ex (15) scripto confectis: nam si quis facere quemlibet contractum ex (16) non scripto voluerit, hoc manifestum est, quia aut per testes, aut per jusjurandum (17) fidem percipiet: actore quidem testes deducente, pulsato autem jurante aut referente, sicuti judex negotium disposuerit. Ut (18) autem nihil sit neque horum inemendatum: illud quoque adjicere legi bonum est, ut si usque ad (19) *unam* auri (20) libram fuerit contractus: hujusmodi observationem in hoc minime custodiri: sed secundum hoc quod tunc actum est, causam fieri, ut non de rebus (21) exiguis maximas attritiones homines sustineant. Hæc autem omnia tenere in (22) civitatibus volumus, nam in agris (ubi multa simplicitas (23) est, et neque scribentium aut testium multorum copia est) quæ hactenus apud eos valuerunt, et nunc sint etiam firma: hoc enim et in ipsis testamentis quibus maxime studemus, jam a nobis sancitum (24) est. Valeat itaque lex in omnibus quæ (25) post (26) hæc facienda sunt instrumentis et contractibus: quod enim jam transivit, cur quispiam sanciat? Hanc autem legem peperit contentionum multitudo factarum quidem in litibus, apud nos autem introductarum, quatenus quotidie inter sese contendere homines compescamus, præauferentes eis altercationes per legislationis subtilitatem.

Epilogus.

† Quapropter convenit tuam eminentiam hæc cognoscentem, manifesta omnibus facere subjectis, et qui hic sunt, et qui in gentibus: etenim ad alios gloriosissimos præfectos, et qui in Hesperia sunt (27), et in Libya, et qui in Septentrionalibus (dicimus autem in Illyrico) scripsimus ut omnis nobis respublica plena fiat hac lege subjectorum medente concussionibus. Datum prid. Non.

(1) Id est, ut qui instrumentum petit proferri, juret solemniter.
(2) Quid jurabit? se nulla malitia usum. vide Jul. *hic num.* 239.
(3) Id est, qui petit comparationem literarum fieri.
(4) Id est, qui contrahunt, scrupulo et onere eorum, quæ dicta sunt, possunt facile se liberare, si consenserint etc.
(5) Instrumentum insinuatum magnæ autoritatis est: ei namque creditur omnimodo.
(6) Vid. Jul. *hic num.* 240.
(7) Hoc est, qui imperiti scribendi. *Nov.* 44. *c.* 1.
(8) *Δύο πάντως. Scrimg. διά πάντως. Cujac.*
(9) Jul. *ibid. n.* 241.
(10) Quinque. *Infr. h. t.*
(11) Testis instrumentarius potest reprobari, si ignotus sit contrahentibus.
(12) Tabellio scil. tabularius ejus, et tres testes.
(13) Sensus est obscurus, quem ita ex Juliano *hic. n.* 241. collige. Pro imperito literarum tertius potest subscribere. Nemo tamen scribendi sic imperitus est, quin inducta illi manu ab uno testium, *sanctam crucem* facere possit, et paucas literas scribere. Hoc ita peracto, quinque testes subscribere debent, quod præsentibus eis imperitum scribendi cognoscentibus, res omnes ita processerint, Jul. *dicto loco.* vide quæ scripsi ad *Novell. Leonis.* 72. et ita literarum imperiti debent instrumenta componere. Sic in accusatione pro literarum imperito scribi potest, *l.* 3. §. 2. *ff. de accus.*
(14) Signum crucis intelligit. *Nov.* 90. *in fin.* vide *l. ult.* §. 2. *C. de jure delib.*
(15) De quibus convenit, ut scriptis fierent.
(16) Contractus ex non scripto per testes aut jusjurandum probari potest, Jul. *num.* 242.
(17) Jusjurandum genus esse probationis, hinc colligere possumus.
(18) Hinc sumpta est Authentica, *At si contractus. C. de fide instrum.*
(19) De vi et potestate hujus constitutionis in quantitate, Jul. *hic.*
(20) Id est, 72. solidos, adde *l. ult. C. si certum.*
(21) Non hoc ait, Rerum vilium non admitti petitionem, cum et gallinæ *Nov.* 69. *c.* 1. §. 1. *et* §. 16. *Inst. de rerum divis.* et quinque pedum admittatur petitio, vide *l.* 5. *C. fin. regund.* sed æquum negat esse scrupolosas nimis et curiosas solennitates in contractibus, non ita magnæ quantitatis habendis, requiri.
(22) De vi et potestate hujus constitutionis in loco, Julian. *hic.*
(23) Rusticorum simplicitas summa est: ideoque rusticitas dicitur innocens et quieta. *l.* 3. *Cod. de defensor. civit.* Remittitur rusticitati solennitas exacta testamenti faciendi, *ut hic: et l.* 31. *C. de testam.* ut et in nuptiis, *c.* 4. *in fin. Infr. Nov. prox.* Volunt etiam ignosci rustico, propter ignorantiam investituram intra tempus statuto definitum non petenti. *l.* 25. §. 1. *ff. de liberis et posthumis.* Alio sensu dicitur rusticitas, id est, imperitia, quæ potest etiam in urbanis hominibus esse, ea non excusat semper a tutela, *l.* 6. §. 19. *ff. de excusat. tut.* nunquam vero a pœna edicti de in jus vocando, *l.* 2. *C. de in jus vocand.*
(24) De testamento ruri facto. vide *l.* 31. *C. de testam.*
(25) De vi et potestate hujus constitutionis in tempore, Julian. *hic.*
(26) Vid. *l.* 7. *C. de legibus.*
(27) Italia.

Jun. CP. Imper. DN. Justin. PP. A. Anno XII. Johanne V. C. Cons. (1).

TIT. III.

QUIBUS MODIS NATURALES FILII EFFICIANTUR LEGITIMI (2) ET SUI (3), SUPRA ILLOS MODOS QUI IN SUPERIORIBUS CONSTITUTIONIBUS CONTINENTUR.

Novella Constit. LXXIV.

Imp. Justin. August. Joanni gloriosiss. Orientalium prætoriorum præfecto, iterum exconsuli ordinario et patricio.

PRÆFATIO.

Recte dictum est a prædecessoribus nostris, et ante omnes a Juliano (4) sapientissimo, quia nulla lex (5) neque senatusconsultum prolatum in republica Romanorum, videtur ad omnia sufficienter ab initio promulgatum, sed multa indigere correctione, ut ad naturæ varietatem et ejus machinationes sufficiat. Igitur de iis qui ex naturalibus ad suorum (6) jus perveniunt, et multas et varias conscripsimus leges. Ex his autem quæ a natura rerum per singula moliuntur, invenientes aliquid deesse iis quæ jam statuta sunt: hoc in præsenti corrigimus. Sancitum (7) namque est, ut si quis habens mulierem puro sibi affectu consternatam (8), deinde filios procreaverit, et postea etiam nuptialia fecerit instrumenta (9), et legitimos ex ea procreaverit filios: neque iis qui prius nati sunt, maneant naturales: sed et illi connumerentur suis, eo quod occasio omnino eis sunt nasci legitimis. Sed habuit etiam ista lex correctionem (10): nam quia secundi et post dotem nati mortui sunt, ideo volebant quidam nequaquam priores a non existentibus adjuvari: et hoc emendavimus, et dedimus eis etiam sic, vel si mortui sunt ii qui secundi fuerunt fratres, habere jura legitima. Illud quoque adjicientes, (quoniam et hoc dubitatum est) ut vel si aliqui filii post dotalia non nascantur, attamen præcedentes licet ante dotalia nati sunt inter suos adscribi, patre quippe ad hoc festinante.

§. 1. Sed (11) et aliud quiddam tale occurit: ex hujusmodi namque consuetudine nati filii erant alicui: at ille eos volebat a nobis adinvento modo facere suos, nuptialium confectione documentorum, deliberante autem hoc patre, mortua est mulier, et constitutionis cum deseruit modus. Non enim erat ad quam oporteret nuptiale confici documentum, et naturales manebant filii invito patre. Et quiddam etiam secundum tale exortum est apud viros neque nobis incognitos. Procreavit etenim quidam filios non legitime, et filios quidem ultra quam diligebat, et legitimos sibi fieri secundum legem volebat. Ea autem quæ sunt mulieris, non erant omnino sine peccato, neque dignam eam existimavit legitimo quodam nomine, quæ etiam semetipsam injuriaverat, sufficit (12) enim hoc tantum dicere. Quapropter secundus iste modus est, qui filios gravat: in priori quidem post mortem matris: in secundo vero, per id quod illa peccavit.

§. 2. Novimus autem etiam quendam tertium modum: Pater namque volebat legitimos facere filios: et ad ea quæ de dotibus sancita sunt a nobis, respiciebat: filii vero sentientes, quoniam quædam inopinate evenissent ad matrem eorum (licet uxorem non legitimam existentem, a quodam cognato divite) maligne simul et dolose agentes, matrem occultaverunt, ne eos facere legitimos esset patri possibile, et moriente forte matre, maternarum rerum fruerentur usufructu: hoc quod patribus dat benefaciens lex. Talibus itaque resistere artibus, legis est proprium subtilis, quam in præsenti sancimus.

CAP. I.

De variis modis legitimandorum filiorum naturalium, et de legitimatione per matrimonium, *seu de contracto cum matre naturalium liberorum matrimonio ab ipso patre naturali.*

Si (13) quis sane non habens filios legitimos, naturales autem tantummodo, ipsos quidem suos facere voluerit, mulierem vero aut non habet penitus, aut quæ non sine delicto sit, aut quæ non appareat, habeat autem secundum quandam legem ad matrimonium præpeditam: damus ei fiduciam nova quadam et nunc adinventa a nobis via ad legitimorum jus perducere naturales, proculdubio suis in talibus casibus non existentibus filiis. Sicut (14) enim quidam a præcedentibus nos adinventus modus est, qui libertos ad ingenuitatem deducit, præmandans (15) quidem eos alio quodam actu, et dans eis aureorum jus annulorum, postea (16) vero ad ipsam deducens naturam (17), quæ servum et liberum ab initio non

(1) Id est, anno 538.

(2) Adde Paponem 3. *Notar.* 6. *c. de legitimation de bastards*: *et* 5. *Arrest.* 5. *c. de legitimations.* Goth. De liberorum differentia et legitimatione vid. Rittershus. *in expl. Novell. part.* 4. *c.* 12. *et part.* 7. *cap.* 4. *et* 17. Ans.

(3) Julian. *const.* 67. De suitate liberorum et de nuptiis, *Index Reginæ*, Græci vero ita, περὶ τῶν παίδων, πῶς χρὴ νοεῖσθαι αὐτοὺς γνησίους ἢ νόθους. καὶ περὶ ἀπροίκων συνοικεσίων. Possis ergo huic titulo recte conjungere *Novell.* 89. *de modis, quibus naturales efficiantur sui, et de eorum successione ab intestato*, adde §. *ult. Inst. de nuptiis*: *et Nov.* 12. *c.* 4. *et* 5. *C.* 27.

(4) *l.* 10. 11. 12. *ff. de legib.*

(5) *d. l.* 11. 12.

(6) Qui efficiuntur sui, legitimi, justi.

(7) *l.* 10. *C. de naturalibus liberis.*

(8) Εγνωσμένην, cognitam.

(9) Pater non habens legitimos liberos, si concubinatum in matrimonium convertit, liberos naturales legitimos efficit, (lege Constantini et Zenonis. *l.* 5. *C. de naturalibus liber.* Hodie autem et ex Novella Justiniani 18. requiruntur, præter matrimonium, dotalia instrumenta) non eos tantum, quos suscepit ex ejusmodi matrimonio, sed et antea natos, eosque in potestatem suam redigit. *l.* 10. *C. de naturalibus.* (Idem dicendum est de eo, qui conceptus in concubinatu; natus est autem in matrimonio, *arg. l.* 5. §. 2. *ff. de statu hom.*) sive postea nati filii vivant, sive mortui sint liberi. quod et obtinet, licet si omnino nullus alius procreatus sit, *versic. sed habuit. infr. hic. l.* 11. *Cod. de natural. liberis*: Jul. *hic.* Quid si nuptias cum matre naturalium liberorum non contraxit, aut ei dotalia non fecit instrumenta, demus enim, eam mortuam esse: demus, matrem pudicitiam vulgasse, susceptos tamen ex ea liberos a patre diligi? pater rescripto principis legitimare eos potest, §. 2. *Infr. hic.* Jul. *hic.* Potestne invitos legitimare? potest, §. 2. *infr. hic.*

(10) Vid. Jul. *hic.*

(11) *Per l.* 11. *C. de naturalibus liberis.*

(12) Hinc sumpta est Authentica, *Præterea. C. de naturalibus liberis.*

(13) Jul. *num.* 245.

(14) Argumentum nota a jure aureorum annulorum concesso libertis, ad legitimationem liberorum naturalium.

(15) Προκαθαίρων, id est, repurgans.

(16) Intelligit restitutionem natalium.

(17) Omnes homines natura liberi, nullus servus.

discrevit, sed liberam hominis fecit prolem: sic et nos hunc modum adinvenimus causæ: et licebit id patri, ut in iis qui dudum a nobis dicti sunt modis, vel etiam si quis alter occurrerit talis: multæ namque, sicut prædiximus, naturæ (1) sunt novitates. Liceat igitur, (sicuti prædiximus) patri, si (2) legitimam non habeat sobolem, filios restituere naturæ, et antiquæ ingenuitati, si ex libera ei fiant, et suos de cætero, et sub potestate habere: neque enim a principio, quando sola natura sanciebat, hominis (antequam (3) scriptæ provenirent leges) fuit quædam differentia naturalis atque legitimi, sed antiquis parentibus antiqui filii mox ut procedebant, fiebant legitimi. Et sicut in liberis (4) natura quidem liberos fecit omnes, bella (5) vero servitutem adinvenerunt: sic etiam hinc natura quidem legitimas produxit soboles: attamen ad concupiscentiam diversio (6) naturales eis immiscuit: tanquam ergo similibus passionibus factis, oportet etiam medelam ex qualitatibus inveniri: illam quidem a prædecessoribus nostris, hanc vero a nobis.

CAP. II.

De legitimatione ex testamento.

SIt (7) igitur licentia patri matrem in priori statu relinquenti, si ex veritate aliquid circa (8) thorum (9) apparuerit deliquisse, (aliter namque fieri hoc in talibus casibus non permittimus) et si quædam circumventio est, aut non est, aut lateat, aut *aliquid etiam aliud* fiat circa eam, aut quod prohibeat venire ad viam ducentem ad dotalia: etiam sic providere filiis, et offerre imperatori precem hoc ipsum dicentem, quia vult naturales suos filios restituere naturæ, et antiquæ ingenuitati, et legitimorum juri, ut sub potestate ejus consistant, nihil a (10) legitimis filiis differentes: et hoc facto exinde filios frui tali solatio: et neque fraudare posse patrem, et celantes matrem, et jus legitimorum abjicere. Uno enim hoc modo omnibus hujusmodi naturæ excessibus et adinventionibus, in iis qui legitimos non habent filios, medemur, ita brevi solatio tantum naturæ impetum corrigentes.

§. 1. Si vero solummodo naturalium filiorum pater hoc (11) quidem propter quasdam fortuitas circumstantias non agat: moriens vero sub quodam prædictorum casuum scripserit testamento (12), *velle sibi eos legitimos esse filios successores*: etiam hujus rei damus licentiam: supplicantibus tamen etiam sic filiis post mortem patris, et hoc dicentibus, et ostendentibus patris testamentum, et heredibus existentibus, in quantum pater eos scripserit: et ab imperio hoc percipientibus: ut in uno eodemque hoc quod agitur, sit donum patris et principis: id est, dicere, naturæ (13) simul et legis: et hoc dicimus nullum anteriorem legitimum perimentes modum: sed etiam hunc addentes, in quibus illos accipere non licet, omnino enim suis existentibus, deinde naturalibus procreatis, aut primitus natis, nequaquam legitimorum jus eis adjicitur; nisi forsitan per constitutiones nostras, quæ dotalium instrumentorum introduxerunt modum.

CAP. III.

De legitimatione per adoptionem.

ET nos non latuit, quia etiam adoptionis (14) modus erat antiquitus ab aliquibus ante nos imperatoribus super naturales ad legitimos transferendos non improbabilis existimatus: sed æque piæ memoriæ noster pater (15), et constitutio ab illo prolata talia reprehendit (16). Manere ergo et illam in suis terminis volumus: quoniam castitatem diligenter consideravit: et incompetens est, quæ bene exclusa sunt, rursus ad rempublicam revocare.

CAP. IV.

Qui sine dotalibus instrumentis contrahere non possunt. Julianus hic num. 243.

ILlud quoque melius arbitramur constituere competenter, quod ex plurimo causarum experimento cognovimus: multæ quidem et continuæ lites nuntiatæ nostræ majestati, ad opus nos deduxerunt hujus legis. Quia enim et antiquis promulgatum est legibus, et a nobis ipsis sunt hæc eadem constituta, *ut etiam nuptiæ extra dotalia instrumenta ex solo* (17) *affectu valeant et ratæ sint*: sed falsatis contractibus nostra ex hoc est completa respublica: (nam introeuntes testes sine periculo mentientes, quia vir vocabat (18) *Dominam* cohærentem, et ista illum similiter nominabat: et sic eis finguntur matrimonia non pro veritate confecta) hoc existimavimus opertere secundum naturales definire leges. Novimus etenim, et castitatis (19) sumus amatores, et hoc nostris sancimus subjectis, sed nihil est furore (20) amoris vehementius:

(1) Natura multa innovat. *Novell.* 73.

(2) Habens legitimos liberos, naturales legitimare non potest, nisi contracto cum ipsorum matre matrimonio.

(3) Ante scriptas leges, omnes liberi ex æquo legitimi.

(4) Omnes liberi (id est, omnes filii) natura liberi. *Nov.* 89. *c.* 1. *et* 9.

(5) §. 3. *Instit. de jure personarum. l.* 4. *ff. de just. l.* 64. *ff. de cond. indeb.*

(6) Ἐκτροπή, hoc vult: Naturales liberos carnalis esse concupiscentiæ.

(7) Hinc sumpta est Authentica, *Item. C. de naturalib.*

(8) Puto hic quæri, Num patri liceat ex adultera et in adulterio susceptos liberos legitimare?

(9) Quia in corpus suum peccavit. Jul. *hic.*

(10) Effectus legitimationis.

(11) Hoc est, si justa causa dotalia instrumenta impediat. Jul. *hic.*

(12) Patris testamento quomodo legitimari possunt naturales liberi.

(13) Naturæ, si ad patrem referas: legis, si ad principem.

(14) Dixi ad *tit. C. de adopt.*

(15) Subaudi: Justinus. adde *Nov.* 89. *c.* 11. §. 2.

(16) Ut cum patribus filios naturales legitimos per adoptionem facere liceat. adde Julian. *hic. n.* 243.

(17) Ἀμοιβαίᾳ διαθέσει, mutua affectione, dixi ad *l.* 30. *ff. de reg. jur.*

(18) Vide quæ notavi ad *l.* 19. §. 1. *ff. de annuis.* his adde illud Epicteti in Enchirid. αἱ γυναῖκες εὐθὺς ἀπὸ ιδ' ἐτῶν ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν κυρίαι καλοῦνται. Hieronymus *adversus Jovinianum*, velanda Domina, celebrandus natalis ejus.

(19) Castitas amica legibus.

(20) Furore amoris nihil violentius, οὐδὲν εἶναι μανίας ἐρωτικῆς σφοδρότερον. *Scrimg.* τὸ μαίνεσθαι δέ ἄρ' ἦν ἔρως βροτοῖς, Euripid. in Antigon. ἔρωτα διπλασιασθέντα μανίαν γίγνεσθαι. Theophrastus. Plato quoque amorem vocat furorem in *Phædro*, et Plutarchus apud Stobæum *serm.* 185. eas ob causas quærit Clarus 5. *sentent.* 60. An amor excuset a delicto, puta receptatione rerum furtivarum, sortilegio amoris causa facto, injuria illata et similibus: furor enim verus excusat. *l.* 14. *ff. de off. præsid.* huc tandem redit, Amorem nimium a pœna non excusare, sed tamen eam elevare: qua in re subsisto. Nam si nimius amor pœnam in delictis elevat, et nimium quoque odium, capitalesque inimicitiæ pœnam elevabunt. Et tamen punitur, qui ad adulterium committendum amico domum præbuit, *l.* 9. *ff. ad l. Jul. de adult.* punitur quoque, qui affinem vel cognatum latronem conservavit, quamvis mitius, nec enim par est delictum eorum, qui nihil ad se pertinentes recipiunt, *l.* 2. *ff. de recept.*

quem retinere philosophiæ (1) est perfectæ, monentis etiam et insilientem atque inhærentem concupiscentiam refrænantis, ut ii qui hoc tali detinentur, si abstinebunt sermone ad eas quas amant, quæ eis non per blandimenta conferunt: denique in tantum etiam ante nos legislatores scierunt animorum affectus, ut etiam donationes (2) constante matrimonio prohiberent: ut non concupiscentiæ magnitudine victi, latenter paulatim conjuges semetipsos privarent sua substantia. Hæc ergo casta lege sancire bene se habere credidimus.

§. 1. In majoribus (3) itaque dignitatibus, et quæcunque usque ad nos (4) et senatores, et magnificentissimos Illustres, neque fieri hæc omnino patimur: sed sit omnino et dos, et antenuptialis donatio: et ad omnia quæ honestiora decet nomina. Quantum vero in militiis honestioribus et negotiis, et omnino professionibus dignioribus est: si voluerit legitime uxori copulari, et non facere nuptialia documenta: non sic quomodocunque et sine cautela effuse, et sine probatione hoc agat, sed veniat ad quandam (5) orationis domum, et fateatur sanctissimæ illius ecclesiæ defensori (6): ille autem adhibens tres aut quatuor exinde reverendissimorum clericorum, attestationem (7) conficiat declarantem (8), *quia sub illa indictione, illo mense, illa die mensis, illo imperii nostri anno, consule illo, venerunt apud eum in illam orationis domum ille, et illa, et conjuncti sunt alterutri*: et hujusmodi protestationem, si quidem accipere volunt aut ambo convenientes, aut alteruter eorum, et hoc agant, et subscribant ei, et sanctissimæ ecclesiæ defensor, et reliqui tres, aut quantoscunque voluerint: non tamen minus trium literis hoc significantibus.

§. 2. Si vero etiam hoc illi non egerint: ille tamen talem reponat (9) chartam venerabilis illius ecclesiæ defensor in ejusdem sanctissimæ ecclesiæ archivis (10) (hoc est, ubi (11) venerabilia vasa servantur) prædictas subscriptiones habentem: ut reconditum sit omnibus ex hoc munimen, et non aliter videatur nuptiali affectu eosdem convenisse, nisi tale aliquid agatur, et omnino ex literis causa testimonium habet: his ita gestis, et nuptias, et ex eis sobolem esse legitimam. Hæc autem dicimus, ubi non dotis, aut antenuptialis donationis fit documentum: fidem enim in solis testibus suspectam (12) habentes, ad præsentem venimus dispositionem.

§. 3. Quisquis autem in abjecta (13) degit vita, parvæ quidem substantiæ dominus consistens, in (14) novissima vero vitæ parte jacens, habeat etiam in his licentiam. Sed neque agricolas aut milites armatos, et quos lex Caligatos appellat, (hoc (15) est viliores (16) et obscuriores) perscrutamur, quibus civilium causarum ignorantia (17) est, et solius circa terram operationis, et circa bella concupiscentiæ causa est studiosa, et juste laudabilis: sic ut in vilibus personis, et in militibus armatis obscuris et agricolis licentia (18) sit eis et ex non scripto convenire et matrimonia celebrare inter alterutros: sintque filii legitimi qui patrum mediocritatem, aut militares, vel rusticas occupationes et ignorantias adjuvent.

CAP. V.

Si divinis tactis Evangeliis juravit quis in domo privata aliquam uxorem fore.

Quoniam autem interpellationibus quæ nobis fiunt semper, omnium tamen assidue mulieres audivimus ingemiscentes et dicentes, quia quidam earum concupiscentia detenti, ducant eas in domibus suis sacra tangentes eloquia aut (19) in orationis domibus jurantes *habituros* (20) *se eas legitimas uxores*: taliter eas habentes (21) tempore multo, et forte suscipientes filios, deinde dum se satiaverint earum desiderio, aut extra filios, aut cum filiis, eas projicientes de suis domibus: judicavimus etiam hoc oportere sancire: Ut si (22) mulier ostendere potuerit modis legitimis, quia secundum hanc figuram (23) vir eam acceperit domi, ut eam uxorem legitimam haberet, et filiorum legitimorum matrem, nequaquam penitus licentiam esse ei hanc de domo præter ordinem (24) legis expellere: sed habere eam legitimam, et filios suos esse ei: et illam si quidem indotata sit, nostræ constitutionis uti bonis, quartam (25) substantiæ viri percipientem, sive expellatur, sive prius moriatur vir: non perscrutantibus nobis sive repudio utens dimittat eam, sive etiam sine hoc: neque enim verisimile est eum mittere

(1) Philosophorum est, ac perfectorum, amorem refrænare.

(2) Donationes constante matrimonio vetitæ, ob nimium inter conjuges amorem.

(3) In senatoriis nuptiis, dotalia instrumenta et donatio propter nuptias requiritur: in aliis vero, qui honestiore militia funguntur, scriptura sufficit, Jul. *const.* 67. *n.* 245. Derogat tamen huic legi *Nov.* 117. *cap.* 4.

(4) Ἡμετέρων ἐστὶ συγκλητικῶν. *Scrimg.* id est, nostros senatores.

(5) Matrimonium est contractus ecclesiasticus, unde et in templo coram ecclesia celebratur, et ecclesiæ conspectum, solemnitatem et fidem requirit. Placet illud summopere: Præter matrimonium, nuptias requiri: id est, præter nudam conjugii conventionem, requiri solemnitatem, ritum et sacram benedictionem in ecclesia Christiana usitatam. Sed de ea re dicam plenius ad *Nov. Leonis* 89. ut et de clandestinis nuptiis ad *l.* 7. *Cod. de repud.*

(6) Qui ἔκδικος.

(7) Attestatio nuptiarum initarum petitur a ministris ecclesiæ.

(8) Forma attestationis ecclesiasticæ nuptiarum initarum. adde Jul. *hic n.* 245.

(9) *Registres des mariages.* Huc refer Rebuffum *tom.* 2. *tractat. de registris seu libris baptismi, sepulturæ, et aliorum actuum*: facit *l.* 3. *ff. de censibus.*

(10) De archivo alias dixi ad *l.* 9. §. 6. *ff. de pœn.* adde *l.* 30. *Cod. de episcop. audient.*

(11) Τουτέστιν ἐν τῷ εὐαγεῖ κειμηλιοφυλακίῳ. Ita legunt hic Græci. Jul. *hic n.* 265. in sancto oratorio.

(12) Major igitur hic scripturæ quam testium fides est. vide tamen *l.* 15. *C. de fide instrument.*

(13) Hi vilissimi homines dicuntur. Jul. *n.* 265. *in fin.*

(14) Εἰς ἔσχατον δὲ τοῦ δήμου μέρος ἀποκείμενος. Græci *hic.*

(15) Τουτέστιν εὐτελεστέρους καὶ ἀφανεστέρους; *Græci hoc loco: sic* εὐτελής *Nov.* 17. *c.* 3. et apud Harmen. *l.* 1. *tit.* 6. §. 35. *lib.* 5. *tit.* 8. §. 107. vilis et abjectus. Alias cohortalis 5. *Eclog. c.* 52.

(16) Caligati, id est viliores. dixi ad *l.* 9. *in fin. ff. de cust. reor. l. a caligato milite.* 21. *Cod. de nuptiis*, hinc caligata militia, *l.* 10. *ff. de excus. tut.*

(17) Milites et rusticani jus civile ignorant.

(18) Scriptura non exigitur in nuptiis militum et agricolarum. In quibus causis non requiratur scriptura, dixi ad *l.* 17. *C. de pactis.*

(19) Sponsalia non caruisse benedictione ecclesiastica hic locus ostendit.

(20) In futuro, hoc enim differunt sponsalia a nuptiis.

(21) Julianus hanc qualitatem non adjicit, sed simpliciter ait, Si quis divinis tactis scripturis juravit mulieri, legitimam se uxorem habiturum, vel si in oratorio tale sacramentum dederit, sit illa legitima uxor. Jul. *hic*, *num.* 266. et merito, cum testem Deum habuerit, cui velle illudere sacrilegium est, §. 1. *in fin. infr.*

(22) Præsumptio contra mulierem fiet alias, nec sola ex cohabitatione nuptiæ præsumentur, Alciat. 2. *præsumpt.* 5. quod tamen olim non fuit, *l.* 24. *ff. de rit. nupt.*

(23) Id est, sub hac promissione.

(24) Id est, legitimas causas repudii, de quibus vide *Nov.* 22. *c.* 15.

(25) Quartam uxori competentem in bonis mariti observa. de qua vide *Nov.* 53. *cap.* 6. *Nov.* 22. *c.* 18. *Nov.* 117. *c.* 5.

repudium, qui (1) et ipsas nuptias denegat: sed si eam irrationabiliter expellat de domo, hoc ipsum sit adversus virum justa causatio (2), et mulier hoc facto repudium ei mittat, et exigat quartam (3), si uxor ostensa fuerit extitisse: licet extra (4) dotem convenerit, jurijurando credens. Quid (5) enim agat aliud, quæ ad dotem non est idonea, quam ut semetipsam pro omni dote contradat?

§. 1. Sit autem et soboles legitima etiam invito (6) patre. Qui enim ad hoc nuptias fecit, et filios procreavit, ut mulier legitimorum ei filiorum fieret mater: non potest ex tali natos germine, rursus ut naturales (7) abjicere: neque quasdam postea forte nuptias post mortem uxoris, aut repudium contrahens, eos qui ex illis nascuntur nuptiis, velle habere eos solos esse legitimos: nisi eis etiam illi priores fuerint copulati, quorum similiter pater est, teste (8) existente nuptiarum priorum quidem Deo, secundarum autem lege. Eadem nobis lex pro cautela sit nuptias contrahentium promulgata: et si filii quidem ex talibus processerint nuptiis, erunt sui: et his legibus quæ sunt de suis positæ, fruentur.

CAP. VI.

Qui sint filii legitimi; naturales, et neutrum, id est, ex damnato coitu.

SI quid autem præter hæc fiat, non tamen ex conscripta procedat copulatione, erunt naturales (9): et quæ a nobis largita sunt naturalibus, sive ex testamento, sive ab intestato, potientur. Eos enim qui semel ex odibilibus (10) nobis, et propterea prohibitis nuptiis procedunt, neque naturales vocari, neque participanda eis (11) ulla clementia est: sed sit supplicium etiam hoc patrum, ut agnoscant, quia neque quicquam peccatricis concupiscentiæ eorum habebunt filii.

EPILOGUS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, et ad hominum medelam, et naturæ plenitudinem per hanc legem statuta sunt, tua celsitudo manifesta faciat universis, programmatibus propositis, per quæ omnibus lex erit aperta, cognoscentibus secundum quem circa talia conversentur modum, et nostram considerantibus providentiam: quia omni occupationi alteri eorum utilitatem præponimus. Datum Nonis Jun. *Constantinop.* Imper. DN. JUSTIN. PP. August. Anno XV. JOANNE V. C. CONS. Indict. *τῦ θ. μ. ω. ἔτυς* (12).

TIT. IV.

DE APPELLATIONIBUS SICILIÆ (13).

NOVELLA CONSTIT. LXXV.

SIciliæ appellationes suscipiat Quæstor (14) et interveniant psephismata tam ecdicorum quam patrum.

* * *

EPITOME EJUSDEM EX JULIANO

DE APPELLATIONIBUS IN SICILIA PORRECTIS.

APpellationes (15) quæ in Sicilia porriguntur (16) adversus sententias prætoris vel ducis vel cujusvis alterius judicis in Sicilia constituti, apud quæstorem in hac regia urbe exerceri præcipimus, ut ipse discutiat causas provocationis et sententiam dicat, et nostro imperio referat, ut nostra auctoritate sententia ejus roboretur. Sed et si aliud civile emergat, veluti defensoris (17) confirmatio, vel decretum patris (18) civitatis Siciliæ: similiter ad quæstorem referatur, et calculo ipsius confirmetur, nostra scilicet auctoritate suggerente quæstori sequenda.

TIT. V.

HÆC CONSTITUTIO INTERPRETATUR PRIOREM CONSTITUTIONEM, DE IIS QUI INGREDIUNTUR MONASTERIUM (19) ET DE SUBSTANTIIS (20) EORUM, ET EX QUO TEMPORE OPORTEAT EAM VALERE.

NOVELLA CONSTIT. LXXVI.

Idem Imper. August. Joanni gloriosiss. Orientalium prætoriorum præfecto, iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

CAusa talis ad nos pervenit, quam existimavimus oportere competenti uti a nobis interpretatione, simul et adjutorio. Cognovimus etenim, quia mulier quædam habens filium sibi ex nuptiis legitimis procreatum, voluit quidem segregare se a communi (21) ista conversatione,

(1) Negans nuptam, repudium ei mittere dici non potest: privatio namque habitum præsumit.
(2) Querela, accusatio.
(3) De qua supra.
(4) Id est, licet dotem nullam marito attulerit.
(5) Indotata omnino non intelligitur venisse, quæ seipsam dotis loco marito tradidit. vide *l.* 12. *Cod. qui potiores.*
(6) Invito filius legitimus esse potest.
(7) Tantum scil.
(8) Deus testis est omnium, quæ geruntur, maxime vero eorum, quæ in domo ejus, templo, ac ecclesia aguntur.
(9) Νόθοι, *Græci hic.*
(10) Qui ex damnato concubitu nascuntur, neque naturales sunt, neque patri succedunt. Jul. *const.* 67. *n.* 267. adde *Novell.* 89. *c. ult. Authenticam Ex complexu. C. de incest.*
(11) Eorumve liberis. Nam si damnati ex coitu illicito, parentibus non succedunt, nec ii succedent, qui ex illis descendunt, vid. Roland. a Valle 1. *cons.* 74. *n.* 1. et nati natorum, et qui nascentur ab illis.
(12) Id est, anno 541.
(13) Id est, in Sicilia porrectis. Jul. *const.* 69. adde *Nov.* 104. de Siculis notanda Theodorici regis verba sunt: Novimus, inquit, testante Tullio, Siculorum naturam, quam sit facilis ad querelas, ubi solita consuetudine possint judices etiam de suspicionibus accusare, vid. Cassiodorum 1. *Var.* 3.
(14) Quæ olim referebantur ad præfectum prætorio., *l.* 27. *C. Theod. de appellat.*
(15) Jul. *d. loco.*
(16) A consulari scil. vel prætore Siciliæ, Consularem enim prius habuit Sicilia: deinde prætorem, *Novell.* 104.
(17) Alii defensores confirmantur auctoritate præfecti prætorio.
(18) Patres civitatum fuere in singulis Siciliæ urbibus.
(19) De monachis. *Index Reginæ.*
(20) De constitutione imperatoris, quæ loquitur de substantiis monachorum vel ascetriarum. Julian. *const.* 70.
(21) Cui opponitur monachismus.

et in quodam mulierum monasterio commanere, plurima bona faciens mulieribus reverendissimis ibidem congregatis. Et quoniam nostræ pietatis lex (1) vult eos qui se monasteriis dederint, seu viros, seu mulieres, antequam ingrediantur monasterium, eo quo voluerint modo quæ sua sunt disponere, nec posse, postquam ingrediuntur monasterium, ulterius agere quicquam de propriis, utpote domini (2) rerum non existentes ulterius, eo quod sanciverimus nos hujusmodi viros et mulieres cum corpore et anima ipso ingressu ad monasterium dedicare se (3) suasque substantias, et si quidem discesserint, manere etiam sic eorum substantias in monasterium, eo quod domini harum ulterius non existunt: hinc autem metuere, ne forte quamvis nostra constitutio multo posterior sit, quam quod in prædictam venerabilem domum ingressa est, aliqui prohiberent eam prospicere suo filio: et oportere propter prædictum metum hæc interpretari et lege nostra fieri manifesta, quia nihil læsa sit, aut ipsa, aut filius ejus circa ejus successionem ex memorata constitutione.

CAP. I.

PRopterea sancimus, si quis monasterium habitaverit vir aut mulier ante prædictam (4) nostram constitutionem, aut hactenus habitat, et maxime filiis existentibus, nullam habere necessitatem nunc eorum substantiam in monasterium, sed filio aut filiæ transmittere aut totam, aut etiam partem suæ substantiæ: aut etiam quo voluerit modo res suas disponere: utpote primam illam legem alia nostra hac constitutione interpretante, (eos enim qui semel ante memoratam dudum nostram legem monasteria intraverint, in nullo postea posita lex contristatura est, aut ablatura eorum quæ prius eis ut liceat, data sunt) neque prius nostræ legi impedimentum penitus faciente, eo quod neque possibile sit hoc fieri, ut oportuisset prius disponere, et ita ingredi in monasterium. Si vero nulla tunc tali lege posita, in monasterium ingressa est: quomodo fieri potuerit converti ordinem legis, et exigere eos qui prius ingressi sunt monasterium, illa facere quæ prius ignorata, postea per sacram nostram constitutionem sunt innovata? Sed unumquemque competit secundum sua tempora exspectare, et ea quidem quæ post legem sunt ita quærere fieri, sicut lex vult: si quid autem ante legem subsecutum est, hoc non commovere, neque perscrutari, sed in priori figura relinquere.

§. 1. Hæc igitur lex pro interpretatione utili posita sit prioris nostræ illius constitutionis: ut illa in (5) posterioribus temporibus ex quo facta est, locum habeat: et iis qui postea convertentur viris ac mulieribus posita sit: sibique potestatem in iis custodiat: nihil horum quæ antea fuerint, perscrutando, cum licentia sit prioribus viris ac mulieribus qui habitaverunt aut etiam hactenus habitant in monasteriis, et maxime filiis existentibus, suas res quo volunt disponere modo.

EPILOGUS.

✝ Tua igitur eminentia, quæ placuerunt nobis et per hanc sacram declarata sunt legem, solenniter per programmata sua omnibus facere manifesta festinet. Dat. Idib. Octob. Imper. DN. Justin. PP. A. Anno XII. Joanne V. C. Cons. Indictione secunda (6).

TIT. VI.

UT NON LUXURIENTUR HOMINES CONTRA (7) NATURAM, NEC JURENT (8) PER CAPILLOS DEI, AUT ALIQUID (9) HUJUSMODI: NEQUE BLASPHEMENTUR (10) IN DEUM.

Novella Constit. LXXVII.

Imp. Justinianus August. Constantinopolitanis.

PRÆFATIO.

OMnibus hominibus qui recte sapiunt, manifestum esse putamus, quia omne nobis est studium et oratio ut crediti nobis a domino Deo bene vivant, et ejus inveniant placationem: quoniam et *Dei misericordia non perditionem, sed* (11) *conversionem et salutem vult: et delinquentes qui corriguntur, suscipit Deus:* propter quod nos omnes invitamus Dei timorem in sensibus accipere et invocare ejus placationem: et novimus, quia omnes qui dominum diligunt, et misericordiam ejus sustinent, hoc faciunt.

CAP. I.

IGitur quoniam quidam diabolica instigatione comprehensi, et gravissimis luxuriis semetipsos inserunt, et ipsi naturæ contraria agunt: istis injungimus in sensibus accipere Dei timorem, et futurum judicium, et abstinere ab hujusmodi diabolicis et illicitis luxuriis, ut non propter hujusmodi impios actus ab ira Dei justa inveniantur, et civitates cum habitatoribus earum pereant. Docemur enim

(1) *Novell.* 5. *c.* 5.

(2) Monachismi professione, dominus ejurat rerum suarum proprietatem.

(3) Vid. Authent. *Ingressi. C. de sacr. eccl.*

(4) *Novell.* 5.

(5) *Nov.* 22. *c.* 1. *et* 2. *Novell.* 54. *et* 68.

(6) Id est, anno 538.

(7) De impudicis dicam ad Novellam 141. nec enim fit hic mentio τῶν ἀσελγαινόντων.

(8) Jul. *const.* 21. *caus.* 22. *quæst.* 1. *c. si quis.* adde 5. *decret.* 26. *de maledicis.*

(9) Aut per ejus membra vel per creaturas. vide *c.* 26. *x. de jurejur.*

(10) Blasphemia in Deum prohibita, de qua vide Petrum Gregorium 33. *syntag.* 52. Clarum 5. *sent.* §. *blasphemia.* Tomum 4. Ordinationum Gallicarum 6. *de la punition ordonnée contre les blasphemateurs.* Porro βλασφημία dicitur ἐκ τοῦ βλάπτειν τὴν φήμην, id est, ex eo, quod alterius famam lædat, estque idem, quod κακολογία, αἰσχρολογία. Committitur autem vel in Deum ejusve doctrinam, *ut hic*: vel in homines, *c.* 1. §. 1. *Infr.* Priori sensu peccat, qui Deo capillos et caput tribuit: qui Dei beneficia in execrationem convertit. ut qui concepta formula jurat per passionem et sanguinem Christi. Et breviter, quoties negatur de Deo id, quod in eo est, aut ei tribuitur id, quod in eo non est, aut id, quod in eo est sacrum (ut nomen ejus ac verbum) ab hominibus vulgare fit ac profanum, blasphemia est, *Levitic.* 24. *et* 2. *Reg.* 19. *Esaiæ* 52. *Rom.* 2. *vers.* 24. *Apoc.* 16. *vers.* 21. Id autem, quod in eo est, opinione hominum non est metiendum, sed ipsius rei veritate. Ideoque Christus remittens peccata, *Matth.* 9. promittens adventum suum ex nubibus, *Matth.* 26. *vers.* 66. *Marc.* 2. *vers.* 7. filium Dei se asserens, *Joan.* 10. *vers.* 36. Stephanus, prænuncians mutationem legis Mosaicæ, *Act.* 6. *vers.* 11. 13. a nequissimis Judæis dicti sunt blasphemasse. Exempla atrocia hujusmodi blasphemiarum vide apud Clarum 5. *sent.* §. *blasph.* 4. *in princ.* Goth. In hanc Novell. vid. Rittershus. *part.* 12. *c.* 2. Ans.

(11) Deus non vult mortem peccatoris, sed magis ut convertatur et vivat. *Ezech.* 33. *v.* 11. *Nov.* 14. *et* 141.

a divinis scripturis, quia ex hujusmodi impiis actibus et civitates (1) cum hominibus pariter perierunt.

§. 1. Et quoniam quidam ad hæc quæ diximus, et blasphema verba, et sacramenta de Deo jurant, Deum ad iracundiam provocantes: istis injungimus abstinere ab hujusmodi, et aliis blasphemis verbis, et non jurare *per capillos* (2) *et caput*, *et his proxima verba*. Si (3) enim contra homines (4) factæ blasphemiæ (5) impunitæ non relinquuntur: multo magis qui ipsum Deum blasphemant, digni sunt supplicia sustinere. Propterea igitur omnibus hominibus hujusmodi præcipimus a prædictis delictis abstinere, et Dei timorem in corde accipere, et sequi eos qui bene vivunt. Propter (6) talia enim delicta, et fames, et terræ motus, et pestilentiæ fiunt: et propterea admonemus abstinere ab hujusmodi prædictis illicitis, ut non suas perdant animas. Sin autem et post hujusmodi nostram admonitionem inveniantur aliqui in talibus permanentes delictis: primum quidem indignos semetipsos faciunt Dei misericordia: post hæc autem et legibus constitutis subjiciuntur tormentis.

§. 2. Præcipimus enim gloriosissimo præfecto regiæ civitatis permanentes in prædictis illicitis et impiis actibus post hanc admonitionem nostram comprehendere, et ultimis (7) subdere suppliciis, ut non ex contemptu talium inveniatur et civitas et respublica per hos impios actus lædi. Si enim et post hanc nostram suasionem quidam tales invenientes, hoc subtercelaverint: similiter a Domino Deo condemnabuntur. Ipse etenim gloriosissimus præfectus si invenerit quosdam tale aliquid delinquentes, et vindictam in eos non intulerit secundum nostras leges; primum quidem obligatus erit Dei judicio: post hæc autem et nostram indignationem sustinebit.

TIT. VII.

UT LIBERTI DE CÆTERO AUREO NON (8) INDIGEANT (9) ANNULO: ET UT PRISTINIS RESTITUANTUR (10) NATALIBUS: ET DE CELEBRATIONE DOTALIUM INSTRUMENTORUM IN LIBERTIS MULIERIBUS FACTA, ET HOC IPSO ETIAM NUPTIAS LEGITIMAS FIERI, ET FILIOS SUOS: SI NUPER ETIAM ANCILLA FUERIT, ET IPSAM LIBERAM ESSE CELEBRATIONE DOTIS, ET NUPTIAS LEGITIMAS: ET QUI EX EA PROCESSERINT FILIOS SUOS.

NOVELLA CONSTIT. LXXVIII.

Imperator Justinianus Augustus Joanni gloriosissimo Orientalium prætoriorum præfecto, iterum exconsuli ordinario et patricio.

PRÆFATIO.

PErfectis nobis omnibus bonis a magno Deo datis, existimavimus oportere et ipsas servorum libertates, (cum a priore conditione a dominis liberantur) eis omnino puras et infucatas et perfectas efficere: et propterea etiam deditiorum (11) injuria liberavimus libertates: et Latinitates (12) velut imperfectas exclusimus: et iterationes (13) superfluas demonstravimus: et Juniam (14) legem et Largianum (15) odivimus senatusconsultum, utpote in initio inaniter introductum, et recte postmodum reprobatum: solamque (16) valere Romanam civitatem in libertatibus voluimus, non locis, non ætatibus (17), non alio quodam causam discernentes. Quoniam autem semper aliquid melius de nostris subjectis tractamus, etiam ipsum quod perfectius datum est a majoribus existimavimus oportere adjectionibus ampliare.

(1) *Genes.* 19. *vers.* 24. *et* 2. *Pet.* 2. *vers.* 6.

(2) Κατὰ τριχὸς τῆς κεφαλῆς. *Scrimg.*

(3) Argumentum a minori ad majus: seu a pœnis delictorum in homines commissorum ad ea, quæ committuntur in Deum. Sic proximum sacrilegio crimen majestatis dicitur, *l.* 1. *ff. ad l. Juliam majest.*

(4) Puta magistratum, *l. un. Cod. si quis imperat. maledix.* parentem, *l.* 1. §. 3. *ff. de obseq.* servos Dei *Exod.* 5. 1. *Reg.* 18. 3. *Reg.* 21. 1. *Paralip.* 20. *Hierem.* 24. *Luc.* 7. *Act.* 2. 5. 6. 7. 16. 21. 26. 1. *Corinth.* 4. *vers.* 13. 2. *Petr.* 2. *vers.* 2. *Apocalyps.* 2. *vers.* 9. Polycarpo causam suam agenti turba conclamavit, αἶρε τοὺς ἀθέους. *Just. martyr.* adde Tertull. *c.* 9. *Apolog.* Minutium Felicem *in Octavio seu Octavium Arnobii.*

(5) Ut sunt convicia, injuriæ, execrationes, libelli famosi.

(6) Blasphemiæ effectus.

(7) Pœna blasphemi, ultimum supplicium: id etiam jure divino constitutum fuit, *Lev.* 24. Gregorius pœnam mitigavit, blasphemis sex dominicis diebus pro foribus templi stare jussis, dum aguntur missarum solennia. Septimo vero, nudis et quidem corrigia in collum injecta etc. *cap. Statuimus. x. de maledicis.* Qua tamen pœna comprehendi clericos (ne ob id eorum ordo vilescat) idem Gregorius noluit, quem sequuntur canonistæ, vid. Clarum 5. *sent.* §. *blasphemia* 3. *vers. sed quæro.* ita paucissimis ut locis legitima pœna servetur, quod Clarus *eodem loco* juste deplorat. Lege *tom.* 4. *ordinat. Gal.* 6. sub Philippo Valesio Francorum rege, blasphemum a prima hora ad nonam usque, ferreum ad collare publice stetisse: iterantem vero ad eundem torquem die nundinarum ligatum, eique superius labrum ferro candente sic discissum, dentes ut conspicui fierent: tertia vice, labrum inferius, quarta utrumque: quinta, linguam abscissam: ut qua parte peccasset, eadem et puniretur. vid. plura apud Petr. Greg. 33. *syntagm.* 12. Quid ita, ebrietas delinquentis et consuetudo universæ provinciæ, excusatne blasphemum a pœna? Duobus prioribus casibus, Clarus vult pœnam mitigari: postremo, pene excusari. Placet in eo tamen, quod refert, non admissos a Senatu articulos et exceptiones blasphemorum, suum delictum consuetudine vel usu totius provinciæ elevantium, *d. loco*, *in fin.* An blasphemiæ damnatus non capitaliter, fiat infamis, aliter dijudicari non potest, quam ex tenore sententiæ et provinciarum statutis, *l.* 13. §. 6. *ff. de his qui notantur.*

(8) Olim indigebant *ff. et Cod. de jure aureor. annul.*

(9) Vid. *tit. C. de dedititia libert. tollend.* fiebant autem *Dedititii* ex lege Ælia Sentia. §. 3. *Inst. de libert.*

(10) Παλιγγενεσίαν Græci hic et alibi vocant, quam Latini appellant natalium restitutionem.

(11) Vid. *tit. C. de dedititia lib. tollenda.*

(12) Quod reliquos homines, non quod patrimonium attinet: nisi patronus manumittendo jus suum remiserit. *l. pen. l. ult. C. de bon. libert.*

(13) Latini fiebant inter veteres iteratione, quod ut fieret, vide Ulpianum 3. *in princ. et* §. 3.

(14) Norbanam scil. qua libertini fiebant Latini §. 3. *Inst. de libert.*

(15) Largiano senatusconsulto cautum fuerat, ut liberi manumissoris (non nominatim exheredati) extraneis heredibus eorum, in bonis Latinorum præponerentur, §. 4. *Inst. de success. lib.* et ita Senatusconsultum Largianum erat appendix legi Juliæ Norbanæ de libertinis Latinis latæ, *l. un. in princ. Cod. de Latina libert. tollend.*

(16) Vid. *tit. C. de Latina libert. tollend. et per certos modos in civitatem Romanum translata.*

(17) Vid. Ulp. *tit.* 2. §. 2. §. 3.

CAP. I. (1).

De jure annulorum aureorum omnibus libertis generaliter concesso.

PRopterea (2) sancimus, si quis manumittens servum aut ancillam suam (3) *denunciaverit Romanos*, (neque (4) enim aliter licet) sciat ex hac lege, quia qui libertatem acceperit, habebit subsequens mox, et aureorum annulorum et regenerationis (5) jus, et non jam ex necessitate hoc a principibus (6) postulabit: neque indigebit omnino ulla scrupulositate: sed libertatis virtute hæc omnia subsequentur: hac nostra lege ex præsenti die inchoante. Non enim aliquid horum quæ prius facta sunt, perscrutamur. Firmamus igitur omnia præcedentia: ut valeant secundum eos, per quos facta sunt modos: sed hæc quidem sic habere sancimus.

CAP. II.

De reverentia et obsequio patronis a libertis præstandis etc.

ILlud vero adjicimus, ut nihil neque post hanc legem nostram lædantur patronatus jura, illa vero quæ nos sancimus, in quibuscunque omnino hæc personis servabimus, nisi (7) tamen etiam ab his libertum qui libertatem donavit, absolverit, aut per fideicommissum hoc relinquens, aut in ipsa libertate hoc adjiciens, nam si hoc ille dederit, omnino qui manumittitur, absolvetur etiam a patronatus jure, eo quod ille hoc expresserit. Habeant itaque hæc omnia qui libertatem meruerunt: verumtamen servent etiam post hanc nostram constitutionem eis qui ad talem eos perduxerunt honorem (8), omnem reverentiam, et hoc quod vocatur obsequium et reverentiam recte legibus introductam: quin etiam abstineant aut manibus (9), aut insidiis, aut aliis ex quibus liberti tale aliquid agentes rursus, et servitutem sustinent secundum de his scriptas leges, et restituuntur priori conditioni. Nam (10) si nullum penitus ingratum (11) esse circa donatorem permisimus, licet fuerit bene (12) natus, sed donationes infirmas pronunciavimus in iis, quæ dudum a nobis scriptæ sunt legibus, et in iis quæ a nobis quotidie præcipiuntur: quomodo patiemur manumissorem, qui æqualis patri (13) circa libertum factus est, ab eo aliquid pati malignum, aut injurias forsitan asperas et indecentes, seu plagas, aut maxime intolerabilia sustinere dispendia: Sed si quid horum legitimis probationibus convicerit passum se, qui libertatem dedit, vel ejus filios: post prædictas probationes libertum in priori restituimus habitu: nominum quidem perscrutatione, et propter hoc dispendiis, omnes eripientes, justitiam autem ubique et æquitatem: et quod legislatorem decet, et quod placet Deo et liberto, et dudum domino conservantes.

§. 1. Quapropter sint quidem et liberti et ingenui, sive ii qui dudum manumissi sunt, et evidenter eis hoc largitum est: sive illi qui post hanc legem nostram ad ingenuitatem venientes, tanquam bene (14) nati jam facti vivant, et debitum honorem manumissoribus reddant: ut non denuo et libertate et benenatione (15) cadant, tanquam indevoti ingratique convicti, et a lege damnati. Erunt namque ita perpetue liberi et ingenui, si manumissoribus eorumque filiis (16) inconfusam et liberam suam venerationem et reverentiam devotionemque servaverint: quibus videlicet conservatis nunquam ad priorem relabentur fortunam.

CAP. III. (17)

Si libertam suam patronus uxorem habere maluerit.

SI (18) quis autem libertam ducere voluerit, aut legitimam facere conjugem, cujuslibet (19) dignitatis existens, nuptialia conficiat documenta, (hanc enim solam post manumissionem observationem adjicimus) et sint etiam præcedentes filii, sicut et qui post dotalia nati sunt, liberi et ingenui et sui, et patris successores, et a postulatione annulorum aureorum et pristinorum natalium liberati (20) nullamque penitus habentes differentiam ad cætera ingenuorum matrimonia. Libertas enim matris insuper et documentum nuptiale, sobolem liberam et ingenuam et patri succedentem demonstrabunt.

CAP. IV. (21).

Si quis ex ancilla sua liberos habuerit.

ET ita rebus et veritate toti efficimur, ut si (22) cui etiam ex serviente muliere procreentur filii, et voluerit ille postea mulierem manumittere, et dotalia conficere documenta: mox cum ipsa dotis inscriptione et filiis

(1) Jul. *num.* 260.

(2) Hinc sumpta est Authent. *sed hodie*, *C. de jur. aureor.*

(3) Qui a domino manumissus est ea formula, *ut civis Romanus fiat*, ingenui jus habet.

(4) Quotquot enim manumittuntur, cives fiunt Romani. Hinc colligas, privato cuique licere per obliquum civem Romanum facere, et jus civitatis Romanæ conferre. Manumittens enim manumisso jus civitatis confert, lege videlicet id permittente.

(5) Παλιγγενεσίας, id est, natalium, non erit ut libertinus, erit ut ingenuus, *Nov.* 18. *cap.* 11.

(6) Natalium restitutio olim a solo principe dabatur. *l.* 3. *ff. de natalibus restituendis.*

(7) Servus ingenuus factus a domino, omnibus ingenuus est, at non manumittenti, nisi jus patroni nominatim remissum ei fuerit. *leg. penult. l. ult. C. de bon. lib.* Potest enim manumissor patronatus prærogativæ, vel cum manumittit, vel testamento renunciare. Julian. *const.* 72. *num.* 261. Jus patronatus remittitur, at non obsequium et honor. *Infr. hic.*

(8) Jure patronatus remisso, obsequium remissum non intelligitur.

(9) Nota, quibus modis manumissi recidant in servitutem, vid. *l. ult.* in *fin. C. de bon. liber. l.* 2. *C. de libert.*

(10) Argumentum a pecuniariis donationibus ad donationem libertatis observa. Illæ propter ingratitudinem ut possunt revocari: ita et hæc potest.

(11) Donatio revocari potest ob ingratitudinem. vid. *l. ult. C. de revoc. don.*

(12) Κἂν εἰ τῶν εὐγενεστάτων εἴη. *Scr.*

(13) Manumissor manumisso patris loco est.

(14) Ὡς εὐγενεῖς.

(15) Εὐγενείας.

(16) *l.* 5. *C. de obseq. l.* 3. *C. de libert.*

(17) Adde Julian. *num.* 262.

(18) Hinc sumpta est Authentica, *Sed novo jure*, *C. de nupt* et Authent. *Nova*, *C. de jure aureor.*

(19) Olim dignitatum præcipuarum patroni non poterant suas libertas ducere, et ita abrogantur *l.* 9. *ff. de senatoribus. l.* 16. 23. 42. §. 1. 44. *ff. de ritu nupt. l.* 7. *in fin. C. de incest. Novell.* 22. *cap.* 10.

(20) Olim non erant liberati. *Novell.* 18. *cap.* 11.

(21) Jul. *num.* 263.

(22) *l.* 3. *C. comm. de manumiss.*

competet libertatis simul et suorum (1) jus: non requirentibus nobis specialem libertatem in filiis fieri, et simul manumitti cum matre aut postea vel ante eam forte libertatem accipere: sed conscriptione sola nuptialium documentorum mox eis etiam libertatem donamus. Quod enim majus utique ostensurus est pater libertatis filiorum indicium (2), quam uxorem ostendere, liberamque simul et legitimam nuptialium documentorum conscriptione? Si (3) enim miles (4) relinquens legatum alicui suorum servorum ipsa donatione legati et libertatem dare videatur: quomodo non multo magis pater si documentum nuptiale conscripserit, habebit proprios filios ex hoc solo et liberos et legitimos successores? Neque enim quilibet cum putaturus erit voluisse filiorum quidem matrem, legitimam esse, et hoc tam magnum ei donasse opus (5) libidinis, proprios autem filios ex suo natos semine, adhuc relinquere servituros.

§. 1. Hoc similiter quidem pro manumissoribus, similiter autem et pro manumissis sancimus. Nam si ea quæ in præcedentibus dicta sunt, manumissoribus non servamus: segniores forsan homines circa libertatis largitatem efficiemus. Nobis autem omne extat studium subsistere libertates atque valere, et in nostra florere et augeri republica: etenim hujus causæ desiderio et in Libya et in Hesperia (6) tanta suscepimus bella, pro recta scilicet ad Deum religione, et pro subjectorum pariter libertate.

CAP. V. (7).

Ratio constitutionis.

FAcimus autem novum nihil, sed egregios ante nos imperatores sequimur. Sicut enim Antoninus (8) Pius cognominatus (ex quo etiam ad nos appellatio hæc pervenit) jus (9) Romanæ civitatis prius ab unoquoque subjectorum petitus (10) et taliter ex iis, qui vocantur peregrini (11), ad Romanam ingenuitatem deducens, hoc ille omnibus in commune subjectis donavit, et Theodosius (12) Junior post Constantinum maximum sanctissimæ hujus civitatis conditorem, filiorum (13) prius jus petitum (14) in commune dedit (15) subjectis: sic etiam nos hoc videlicet regenerationis (16) et aureorum annulorum jus, unicuique petentium datum, et damni et scrupulositatis præbens occasionem, et manumissorum indigens auctoritate omnibus similiter subjectis ex hac lege damus. restituimus enim naturæ, ingenuitate dignos, non per singulos de cætero (17), sed omnes deinceps qui libertatem a dominis meruerint: ut hanc magnam quandam et generalem largitatem nostris subjectis adjiciamus.

EPILOGUS.

† Quæ igitur pro indulgentia subjectorum nostræ placuerunt clementiæ per hanc legem, hæc tua celsitudo cognoscens, nostris subjectis faciat manifesta per progammata propria et hic, et in provinciis: ut discant quia nostrorum subjectorum per omnia curam habemus, ea quæ pro utilitate eorum sunt, sancientes. Valebit (18) autem hæc lex in subsequentibus omnibus et eis, qui postea emerserint casibus: quod enim recessit, non perscrutamur. Datum 15. Kalend. Febr. CP. Imper. DN. JUSTIN. PP. A. Anno XV. (19) ARIONE (20) V. C. CONS.

TIT. VIII.

APUD QUOS OPORTEAT CAUSAS (21) DICERE MONACHOS ET ASCETRIAS (22).

NOVELLA CONSTIT. LXXIX.

Imperator Justinianus Augustus Mennæ archiepiscopo Constantinopolitano, et universali patriarchæ.

PRÆFATIO.

REm cognoscentes non rectam fieri in hac regia civitate, communi lege existimavimus hoc mederi: inchoantes quidem ab hac felicissima civitate: in omnia vero loca ea quæ subjecta sunt distendentes. Quidam enim volentes corrumpere orthodoxæ fidei honestatem, si quidem litem habuerint, quasi cum monachis aut ascetriis, civiles judices interpellant: at illi mittunt executores, præsumentes accedere intra loca sancta, et monachos trahere, atque monastrias, vel ascetrias inquietare, forsan etiam eas quæ non videntur: et hinc injuriam et confusionem non parvam adorabilibus fieri locis.

(1) Γνησιότητος, id est, suitatis.
(2) Non præsumitur pater velle ancillam suam liberam facere, filios vero ex ea susceptos relinquere in servitute.
(3) Argumentum a milite aliquid servis legante, ad eum, qui suorum naturalium liberorum matrem uxorem ducit, observa.
(4) Aliud in pagano. *l.* 30. *ff. de probat. l.* 1. *Cod. de necessar. serv. hered.*
(5) Καὶ τηλικοῦτον αὐτῇ χαρίζεσθαι πάρεργον ἡδονῆς, *Scrimg.* ob nihili voluptatem tanto donare munere. *Hal.* et tantum illi voluptatis auctarium largiri, *Agyleus.* alii πάρεργον, accessionem vocant.
(6) Id est, Italia.
(7) Jul. *num.* 264.
(8) *l.* 17. *ff. de statu hom.*
(9) Ab Antonino Pio omnibus ingenuis, qui in orbe Romano, concessum est τὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς πολιτείας: a Theodosio, τὸ τῶν παίδων δικαίων: a Justiniano hic, τὸ τῆς παλιγγενεσίας καὶ τῶν χρυσῶν δακτυλίων. Ita effectum est tandem, ut sine specialis impetrationis necessitate, cives omnes facti fuerint: omnes jus liberorum habuerint: omnes liberti jus aureorum annulorum et natalium fuerint adsecuti. Sic solent plerumque boni principes alii alios, in subditis æquo jure regendis et beneficio adficiendis, superare.
(10) Petitum αἰτούμενον.
(11) Omnes ingenui Quirites facti ab Antonino. Rutilius Numantianus, Fecisti patriam diversis gentibus unam. Profuit injustis, te dominante, capi. Dumque offers victis proprii consortia juris, Urbem fecisti, quæ prius orbis erat.
(12) *l.* 1. *Cod. de jure liber.*
(13) Id est, liberorum.
(14) Id est, peti solitum.
(15) Theodosius Junior omnibus ingenuis jus trium liberorum dedit. vid. *l.* 1. *Cod. de jure liberorum.*
(16) Omnibus ingenuis jus Quiritum ab Antonino, *supr. hic.* liberorum a Theodosio: omnibus manumissis jus ingenuitatis, seu natalium et aureorum annulorum a Justiniano datum est. *ut hic.*
(17) Ut olim fiebat. *l.* 1. *Cod. de jure aureor. annul.*
(18) De potestate hujus constitutionis in tempore. Jul. *num.* 265.
(19) XIII. vid. Cujac. 4. *obs.* 28. et ita anno 539.
(20) Apione Cujac. *ibid.* error nasci potuit ex litera R: Latina, quæ Græcis est P, id est, ρ. adde quæ scripsi ad *l.* 6. *C. de off. rector. provinc.*
(21) De monachis litigatoribus. *Index Reginæ.*
(22) Sanctimoniales, Jul. *Const.* 73.

CAP. I.

Si quis in jus vocare monachum vel sanctimonialem conatus sit (1).

PRopterea (2) igitur sancimus, si quis quamcunque habuerit causam cum aliquibus venerabilibus sanctimonialibus, aut sacris virginibus, aut mulieribus omnino in monasteriis consistentibus, Deo amabilem civitatis illius episcopum (3) interpellet: ille vero mittat, et cum omni honestate quæ sunt de personarum præsentia disponat: sive oportet per (4) abbates (5), sive per responsales (6), sive per alios quoslibet hoc fieri. ipsi vero cum omni veneratione sacerdotali causam examinent et judicent, et civiles non sint penitus eis judices, neque confundant eorum honestatem cum idonei sint Deo amabiles singularum civitatum episcopi, et quæ de lite sunt, et de cautela judiciorum disponere et judicare honeste atque sacerdotaliter (7), et secundum leges nostras (8), et sacratissimas regulas (9). Sic enim et qui aliquam rationem habere putantur, merebuntur justitiam, et honestas sacratorum (10) inviolata integraque servabitur.

CAP. II.

Cura (11) *et custodia constitutionis, et ut lites monachorum citius dirimantur.*

COmmunis igitur sit lex, habeatque custodiam et a gloriosissimis præfectis, qui per cunctas existunt diœceses (12), et Illyrici dicimus, et Libyæ, Italiæque (13), et Occidentis totius, et a gloriosissimis præfectis utriusque Romæ, et magnificentissimo prætore populorum (14) et judicibus (15) gentium, eorumque officiis: et nulla ejus fiat omnino corruptio, sed integra ad honorem reverendissimorum monachorum custodiatur. Hæc autem etiam tua celsitudo cognoscens, et ipsa custodiat in hac felicissima civitate, et (16) ejus confiniis. utatur autem ad Deo amabiles civitatum metropolitanos (quorum ipse suscepisti (17) ordinationem) proponens propriis literis hanc nostram sacram legem. Verum illi sub (18) se constitutis episcopis hæc nuntient, ut ex paucis literis una continuatio legis ad omnem perveniat ditionem. Sed etiam *accelerari lites sancimus monachis illatas*, ut non mens eorum occupetur (19) circa litis solicitudinem: sed velociter liberati, sacris (20) operibus obsecundent.

CAP. III.

De (21) *temeratoribus hujus constitutionis.*

SCiant igitur qui præter hæc aliquid egerint: si quidem judex sit qui talem proferre sententiam præsumpserit, quia ab administratione repelletur tanquam divinitati contumeliam faciens, et pœna x. librarum auri una cum officio suo multabitur, sacratissimo nostro danda ærario: executores (22) autem præsumentes offerre omnino admonitionem, ab ipsis Deo amabilibus episcopis prohibeantur, et retrudantur in locis quæ decaneta (23) nuncupantur, pœnas competentes passuri: exactionem nullam de cætero agere permittendi.

EPILOGUS.

† Hac (24) valente lege si quis cum aliquo reverendissimorum monachorum aut virginum aut mulierum omnino sacrarum et in venerabilibus monasteriis habitantium habuerit causam. De clericis etenim et ordine conventionis eorum jam leges conscripsimus, quas valere et firmas esse omni volumus modo. Scriptum exemplar viro clarissimo Joanni præfecto sacrorum Orientis prætoriorum, iterum exconsuli ordinario, et patricio. Scriptum exemplar Basilidi gloriosissimo magistro sacrorum officiorum. Scriptum exemplar Longino gloriosissimo præfecto urbis. Dat. 6. Id. Mart. CP. Imp. DN. JUSTIN. PP. Aug. Anno XV. (25) ARIONE V. C. CONS.

(1) Jul. *num.* 266.
(2) Hinc sumpta est Authentica, *Causa* 33. *C. de episc. et cler.*
(3) Forum monachi, episcopale, *ut hic*: olim præsidis vel præfecti prætorio, et ita abrogatur lex 33. *C. de episcop.*
(4) Monachus ab aliquo conventus, respondere potest per abbatem, vel per actorem, vel per syndicum communem, qui et Apocrisiarius.
(5) Ἡγουμένων. *Scrimg.* Julian. *hic.*
(6) Ἀποκρισιάριοι *Scr. Jul.* iidem responsarii. *Novell.* 123. *cap.* 25. *Novell.* 133. *cap.* 5.
(7) Ἱερατικῶς. Scrimg.
(8) Episcopi judicare debent secundum leges imperatoris et sacros canones.
(9) Κατὰ θείους κανόνας, Scrimger. Julian.
(10) Ἱερῶν. Scrimg.
(11) Ut hæc constitutio ad curam magistratuum et episcoporum pertineat. Julianus *num.* 267.
(12) Diœceses episcopales ad instar diœceseon imperialium institutas fuisse, verisimile est: adde *Novell.* 11.
(13) Præfectus prætorio Italiæ, ut et totius Orientis fuit sub Justiniano. adde *Novell.* 69. *in fin.*
(14) Legendum δήμου, *ut Novell.* 13. Prætor populi, Præfectus olim vigilum.
(15) Τῶν ἀρχόντων τῶν ἐθνῶν. *Scrimg.* provinciarum præsides vertit Julian. *hic.*
(16) Urbis et ejus confinium cura ad Archiepiscopum pertinet.
(17) Metropolitani ordinantur ab archiepiscopo.
(18) Episcopi subsunt metropolitanis.
(19) Monacho litigare indecorum.
(20) Monachorum exercitia, vacare orationi, precibus, lectioni sacrorum librorum, et quibusdam artificiis manuariis, *Novell.* 133. *cap.* 6. vid. Hieronymum, tractatu de opere monachorum: Facito, inquit, aliqui operis, ut semper te diabolus inveniat occupatum etc. locus est lectu dignissimus. Vide de consecratione *distinct.* 5. *can. nunquam.*
(21) Jul. *num.* 268.
(22) Pœna executoris diem dicentis monacho apud laicum judicem.
(23) Δεκανικοῖς, *Scrimg.* decanicis. Jul. *hic*: decaneta, *ut hic*, decanica. *Jul.* decanonica *l.* 30. *Cod. Theod.* 16. *tit.* 5. diaconica. vid. *l.* 3. *C. de hæreticis.* Cancelli *Balsamoni ad Photium* 9. *cap.* 1. secretaria *act.* 1. *Concil. Chalcedonens.* quæ et aliis ἐκκλησιαστικά, et ἐγκλεῖστρα genus aliquod carceris vel custodiarum fuisse puto: adde Julianum *hic*: unde et interpretes Græci, εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἔγκλειστραν ἐκβαλλέσθωσαν, in decanicis ecclesiarum recludantur. Decanicis non absimilia loca existimo, quæ Galli vocant, *le Chapitre*: et hic quoque executores dicuntur recludi in decanicis, competentes pœnas luituri. possis hinc etiam colligere, Monasteriis fuisse hoc casu jus prehendendi, recludendi, adde et coercendi, addatur decanicis monasteriorum illud de decade Spartanorum, quo loci damnatos solebant strangulare. Plutarch. *in Agide.*
(24) Quorum hæc constitutio interest. Ita conceptus est hujus epilogi titulus apud Julianum *num.* 269.
(25) Lege 13. ut *supr. Novell.* 1. c. anno 539.

TIT. IX.

(1) DE (2) QUÆSTORE (3).

NOVELLA CONSTIT. LXXX.

Imperator Justinianus Augustus Joanni gloriosiss. sacrorum prætoriorum præfecto, iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

SEmper cum Dei auxilio omnem facimus providentiam, ut subjecti ab ejus clementia traditi nobis illæsi serventur. Itaque et leges ponimus omnem eis curantes justitiam: et quod paulatim labitur, reparare festinamus: insuper etiam administrationes invenimus, quæ castigantes quod inhonoratum est, mediocria faciunt delicta, quale videlicet aliquid *Prætores* (4) *populi* in hac felicissima magna urbe, utilissimo ex ipso rerum experimento omnibus regiam hanc civitatem nostram habitantibus approbatum. Ex hoc igitur experimento et aliud quiddam medela egens moliri et adinvenire, legi et cingulo justum existimavimus. Invenimus enim quia paulatim provinciæ quidem suis habitatoribus spoliantur: magna vero hæc civitas nostra populosa est turbis diversorum hominum, et maxime agricolarum suas civitates et culturas relinquentium.

CAP. I.

De his qui Constantinopolim veniunt.

HÆc ad præsentem legem nos respicere procuraverunt, et ad cingulum (5) quod nunc a nobis pene novatum est: cui non piget nos de publico et annonas dare, et sufficiens etiam officium constituere, et ex negligentia ejus periculum relevare. Cingulo etenim et hoc accipienti, quæstoris imponimus nomen. sic enim et initio eum invenientes, (dicimus autem priscis temporibus) *Ereunadas* (6), vocabant inquisitores ad hoc venientes officium. Volumus autem cingulum habentes hoc, respicientes ad Deum, nostrumque timorem, et legem, requirere ad magnam hanc civitatem venientes, ex quacunque provincia sint, viros, sive mulieres, aut clericos, seu monachos, vel monachas, sive externarum civitatum advocatos (7), aut alterius cujuscunque fortunæ vel dignitatis existant, et perscrutari (8) qui sint, aut unde venerint, et qua occasione, et si quidem agricolæ (9) sint, intendere quibus nostrorum judicum horum competunt lites, et his imminere, velociterque eos eripere difficultatibus propter quas huc venerunt, et festinanter, unde venerunt, eos remittere, competentia fruentes.

CAP. II.

De agricolis.

SI vero aliqui sint agricolæ constituti (10) sub dominis, et egentes (11) eis ad hanc venerunt regiam civitatem: præparare (12) possessores, citius eas discernere pro quibus venerunt causas, et remittere merentes mox quæ justa sunt. Si vero forsitan ad (13) resultationem possessorum venerunt, et adversus eos dicant causas: si quidem multitudo sit, plures quidem remittere continuo ad provinciam, duobus aut tribus relictis, qui secundum (14) collitigantium schema litem exerceant: et ita eum imminere litis auditori (15), et procurare citius incidi negotia, ut non longitudo eis fiat temporis, et maxime agricolis: quorum (16) et hic præsentia superflua, et agriculturæ vacatio damnum et ipsis et possessoribus facit.

CAP. III.

SI (17) vero neque agricolarum sit adveniens multitudo, sed quidam forsitan alii, aut etiam litigaturi ad-

(1) Adde huic Novellæ tit. Codicis 25. lib. 11. *de mendicantibus validis.*

(2) De officio quæstoris Jul. *const.* 74. περὶ τάξεως Κυαίστωρος καὶ τῶν βοηθῶν αὐτῶ, καὶ τῶν ἀντιγραφέων. *Scrimg.* id est, de cohorte quæstoris ejusque adjutoribus et receptoribus, ἀντιγραφεὺς, scriba, contrascriptor, ut in hac inscriptione antiqua: Servato Cæs. XI. Fer. contrascriptori rationis summi chirographi. vide Cujac. 20. *observation.* 33. Galli *Controleur.*

(3) Quæstor, de quo hic agitur, non palatii, de quo *Novell.* 35. vel exercitus, de quo *Novell.* 41. *et* 50. sed destinatus ad coercendos homines otiosos, peregrinos, vagantes, cujuscunque conditionis, etiam ecclesiasticæ, fuerint. Ideoque huc referri potest titulus de mendicantibus validis *l.* 11. *Cod. tit.* 25. adde Petrum Grrgor. 39. *syntag.* 6. ubi tractat de Otii crimine. Huic quæstori similes prope sunt, quos Galli vocant *Prevosts des mareschaux.* de quibus vide Papon. 4. *Arrest.* 12. et 2. *Notar.* 1. c. *des Prevosts des mareschaux.* Harm. *l.* 6. *tit. de dignitat.* §. 4. hunc quæstorem ἐρευνητὴν appellari, hoc est, inquisitorem, refert, quod ob eam rem constitutus sit, ut ἐν βασιλίδι, in regia, vel regia civitate pauperes inquirat, et scrutetur, et juniores ac valentes corpore, mancipibus et olitoribus et aliis id genus artificibus tradat, imbecilles ac senes sinat, læsis ac injuria affectis jus reddi procuret, et iis, qui auxilio egent, operam suam accommodet, et peregrinos in sua loca remittat.

(4) De quibus dictum est *Nov.* 13.

(5) Αρχὴν appellant Græci: Julianus *const.* 74. *n.* 270. magistratum.

(6) Ereunadæ, inquisitores, quæstores.

(7) Συνηγόρους. *Scrimg.* Scholasticos aliarum civitatum vocat Jul. *d. loco.*

(8) Quodnam munus sit hujus quæstoris.

(9) Coloni, *Julian.*

(10) Hoc est qui ad privatos dominos suos pertineant. *Jul.* τελοῦντες ὑπὸ δεσποτεία, Græci *hic.*

(11) Hoc est, ut supplicent dominis. *Julian.*

(12) Παρασκευάζειν τοὺς κεκτημένους θᾶττον αὐτοῖς διακρίνειν τὰ ἐφ' οἷς ἀφίκοντο πράγματα καὶ ἐκπέμπειν αὐτίκα τυχόντας τῶν δικαίων. Hæc verba satis obscure reddita sunt ab interprete. Haloander ea refert ad ipsum Quæstorem, de quo hac Novella agitur, cui mandat hac Novella Justinianus, diligenter considerare, ad quos magistratus pertineant colonorum seu agricolarum Constantinopolim venientium controversiæ. Julianus Patricius *n.* 27. hoc ita exprimit: Quæstor cogat dominos, agricolas suos citius dimittere, quod et apertius est. Nam κεκτημένους appellat agricolarum, rusticorum, colonorum dominos.

(13) Εἰς ἐναντίωσιν τῶν κεκτημένων. *Scrimg.* si contra dominum nituntur, Jul. *hic n.* 271. si cum dominis in disceptationem venerint. *Hal.*

(14) Κατὰ τοῦ συνδίκου σχῆμα. *Scrimg.* id est, more syndicorum litem propugnant. Jul. *hic.* Sic vasallis licet litigare adversus dominos per syndicum.

(15) Id est, judici.

(16) Agricolarum præsentia, in urbe superflua: absentia ab agris, damnosa.

(17) Neque hoc quoque loco vetus interpres hunc locum satis assecutus est, ita se in gyrum vertit, ut hunc locum reddat. Sensus autem est: Quod si non unus agricola, sed multitudo rusticorum sit aliqua, quæ litem adversus dominum motura in urbem venerit, Quæstor multitudinem illam continuo urbe excedere jubeat: ex ea tamen multitudine duos tresve seligat. οἵπερ κατὰ τὸ τοῦ συνδίκου σχῆμα τὴν δίκην ἀγωνιοῦνται, id est, qui more syndicorum litem absentis multitudinis et quasi universitatis nomine peragant: dum tamen et sic citius lis dirimatur.

versus alios et hic tardent, non quiescere, sed cum omni instantia judices urgere cum festinatione eos contentionibus absolvere, et litibus liberatos remittere in suas civitates et provincias habitare. Si (1) vero forsan cum institerint auditores (2) litis, aut agricolarum domini (3), qui a nobis sunt judices statuti, ut litigantes aut observantes liberent, ipsi adhuc differant, et non citius eos a litis observatione liberaverint, tunc ipsum qui a nobis in hoc cingulo constitutus est, deducere ad se litigantes, aut agentes aliquo jure a possessoribus, proinde non merentes examinare, et citius disponere, pro quibus illi huic magnæ observant civitati, ad suas remittere patrias, aut omnino ex quibus venerunt locis omnibus perempto ad hoc privilegio, et fori præscriptione.

C A P. IV.

SI vero vitæ occasionem aliqui aut lites non habentes, in hac sunt nostra civitate, ut propter (4) victum, aut eo quod hic ad eorum desideria non sufficiat, jam etiam peccent, corporum eorum statum, qualis quis est inspicere: et si quidem valent eis corpora, potentes autem sufficere ad laborem sunt: si quidem servilia fuerint: cognoscere quorum sunt, et hos etiam invitos possessoribus (5) transmittere. Si vero liberi fortuna et ex aliquibus civitatibus aut provinciis orti, hos transmittere ad provincias ex quibus orti sunt.

C A P. V.

De mendicantibus validis.

SI vero hujus (6) terræ fuerint, et corporibus quidem validis utantur, vitæ autem eis decens non est occasio: hos non frustra esse *terræ* (7) *onus* permittere, sed tradere citius eos operum publicorum attinet artificibus, ad ministerium, et præpositis (8) panificantium stationum, et hortos operantibus (9), aliisque diversis artibus, aut operibus, in quibus valent simul quidem laborare: simul autem ali: et segnem (10) ita ad meliorem mutare vitam.

§. 1. Si vero aliqui noluerint observire operibus quibus traditi sunt, hos sectari (11) hac regia civitate: parcentes enim eis, hoc sancimus: ut non segnitie eos ad (12) illicitos actus impellente, leges eos abripiant ad pœnas (13), nostris (14) tradentes judicibus. Læsos (15) autem aut canitie graves, hos sine molestia esse jubemus in hac nostra civitate (16), aut pie agere volentibus adscribendos: et aliorum singulos interrogare qua venerint gratia: et inquisitis quæ digna sunt super eis agere, ut non pigri hic sedeant, sed competentia (17) agentes, ad proprias revertantur provincias.

C A P. VI.

De sportulis.

SI vero aliqui aut in hac habitantium civitate, aut etiam de foris venientium, inculpent (18) aliquos tanquam ab eis damnificati per occasionem forte eorum quæ dicuntur sportulæ (19) aut etiam ex hoc læsionum: et dicant eos aut prævaricari pro his nostras leges, aut etiam sine judiciali præcepto admonitionem eis offerre: quærere subtiliter hæc delinquentes, cujuscunque fuerint dignitatis aut militiæ, et sub quo constituti sunt cingulo: eosque simul quidem comprehendere: simul autem post probationes interminatas secundum nostras leges exigere pœnas: nullo competentium eis judicum defendere eos valente: et tam illæsos servare eos qui injustitiam passi sunt, recipientes quæ contra legem exacti sunt, quam pœnas nostris definitas constitutionibus superexigere: ac de eis referre, ubi perspeximus dandas.

(1) Jul. *n.* 271.

(2) Ἀκροώμενοι τῆς δίκης. Græci: qui et Judices, Julian. *hic num.* 272.

(3) Jurisdictionem tempore Justiniani dominos habuisse in suos domesticos, et agricolas et causis illis finiendis in prima instantia cognitores quosdam delegasse, quidam hinc colligunt.

(4) Ὥστε διὰ ζῆν ἢ ἐκ τοῦ μεταιτεῖν ἢ τούτου πρὸς αὐτῶν ἐπιθυμίας οὐκ ἀρκοῦντος ἤδη πλημμελεῖν. *Scrimg.* i. e. victum sibi quærant aut mendicent, aut etiam (si mendicitas non sufficit ad eorum aviditatem) peccandi licentiam quærant.

(5) Id est, dominis.

(6) Αὐτόχθονες, *Græci*, id est, indigenæ. adde Julian. *num.* 273.

(7) Τῆς γῆς ἄχθος. Otiosus, terræ pondus inutile.

(8) Προεστῶσιν ἀρτοποιητικῶν ἐργαστηρίων, id est, pistrinariorum. Jul. *hic.* huc refer historiam Cleanthis, de qua mox dicam.

(9) Senatusconsulto Parisiensi anno 1532. mendicantes validi fossis urbium viisque purgandis addici jubentur.

(10) Καὶ τὸν ἀργόν.

(11) Ἀπελαύνειν, id est, expellant.

(12) Mendicando homines ad delicta proniores fiunt, Jul. *hic n.* 273.

(13) Otii et ignaviæ hæc pœna est ἀργίας γραφή. *c.* 10. *Infr.* ἀργία ignavia vetita est lege divina Genes. *c.* 3. *In sudore vultus tui vesceris pane tuo. Job.* 5. *et can. qui non potest.* 13. *quæst.* 4. Homo nascitur ad laborem et avis ad volatum. David *Psalm.* 128. Laborem manuum tuarum manducabis. *Eccles. c.* 7. non oderis laboriosa opera. *Eccles.* 5. comedat quisque et bibat e labore suo. Paul. 2. *Timoth.* 3. Qui noluerit operari, non manducet. Ea ratione quisque apud Ægyptios, ut et apud Sardoas 4. *Ælian.* 1. cogebatur apud præsides edere, unde viveret: id si non fecisset, aut non legitime vixisset, morte privabatur. Herod. 2. Idem Draco statuit, Plutarchus *in Solon.* Solon duritiem legis mitigavit, infamia otiosis indicta et bonorum publicatione, si ter otii convicti fuissent. Pollux 8. In hujusmodi otium et ignaviam Areopagitæ diligenter inquirebant. Valer. 2. *c.* 1. *c. de Areopag.* et extat exemplum Cleanthis apud Laertium 7. *c. Cleanth. in princ.* Pertractus enim ad judicem et rogatus, unde viveret, hortulano, apud quem operas locabat, ac muliere, apud quam farinam pinsebat, testibus productis, absolutus est. adde Athenæum 4. *c.* 20. *et* 5. *c.* 2. Nicetam *apud Stobæum.*

(14) Otiosos et ignavos Græci cœno ac palude mergebant crate injecta. Tacitus *lib. de moribus German.* Hinc illa Francorum lex apud Beatum Rhenanum 2. *rerum German. et c.* 118. *legum Francicarum.* Mendici vagari per regiones non permittuntur. Suos pauperes quælibet civitas alito: illis, nisi manibus operentur, nullus quidquam dato. Aliam legem in mendicos severissimam vide apud Platonem 12. *de legibus.* et Caroli magni constitutionem in *Capitularib. Quæ. ad* 9.

(15) Apud Athenienses invalidi corpore et mutilati, si a Senatu quingentorum tales probati fuissent, diebus singulis, ut quidam referunt, binos: ut alii, singulos obolos ex ærario capiebant: et Philochoro autore, novenas drachmas in mensem, ut legimus apud Suidam in verbo ἀδύνατοι. Adde Petrum Gregor. 15. *syntag.* 28.

(16) Civitate παρὰ τῶν εὐσεβεῖν βουλομένων ἀποτρεφομένους. *Scrimg.* id est, ab iis alendis, qui pie volunt agere. Julianus, si misericordia Christianorum alantur.

(17) Προσήκοντα.

(18) Jul. *num.* 274.

(19) Quæstor (de quo hic agitur) cognovit de superexactionibus executorum.

*

CAP. VII.

De falso.

SUper hoc autem quicunque (1) querelam suscipiunt falsitatis, seu quæ vocatur falsa (2) scriptura; in quocunque collegio (3) hoc requirere, et qui super his denunciantur, comprehendere, et post inscriptiones et probationes punire: sic enim hujusmodi audientiæ damus potestatem ei. Si vero aliquis taliter læsorum adierit ordinatum secundum præsentem legem judicem, et (4) non justam impetraverit providentiam, ut cogatur ad nos et ad semper imperium hoc denunciare: sciat aperte qui cingulum hoc assumit, quia ipse de (5) suo reddet ea, ei qui ab eo neglectus est male, quæ decuerat eum a delinquente accipere, insuper et majorem indignationem nostram experietur juste, utpote nostras jussiones transcendere præsumens.

CAP. VIII. (6).

De salario Quæstoris et ejus officialium.

MAxime autem omnium, qui hanc administrationem habet, et perpetue hoc ponet studium puris manibus omnia agere, et administratores (7) habere non sordidos, neque turpi acceptioni paratos, sed pure et libere administrare: et si tale aliquid super ministris peccatum invenerit, hoc etiam punire, et ex ipsis prius ostendere suam firmitatem simul, et castitatem. Propterea enim et decem (8) libras auri occasione expensarum decernimus ei et ejus consiliario solidos centum, et ministrantibus ad expensarum causam solidos trecentos triginta damus annonæ, quorum etiam descriptionem huic legi apponi præcipimus, ut fisci largitate contenti, alienis abstineant: eruntque Dei et nostri subtiles cultores, et e cœlo hanc nostram fruentes providentiam et administrationem, causis facilius et legalius utentes.

CAP. IX.

De magistratibus et præsidibus.

DAmus autem administrationem habenti fiduciam et judicibus (9) insistere (10), et ad nos referre, et ex se agere competentia: ut neque infirmitate, neque alio omnino culpatus, nostro super eo judicio minor appareat. Licentiam (11) vero similiter ei damus publicis epistolis uti ad provinciarum præsides, ut ii qui remittuntur ab eo, mittant ad suas provincias sine lite ibi ducturos: et si quo egent legitimo auxilio hoc percepturos: Illud maxime providere, non de iisdem secundo molestari (quod sæpe) eos qui hic vane commorantur: deinde transmissos ab eo, rursus remanere: et mox reversos, secundarum ei causarum præbere occasiones. Si enim denuo in hac felicissima civitate inveniat quosdam nidificantes (12) frustra, qui liberati et ad propriam provinciam transmissi sunt: his et castigationem imponat decentem, et vehementius iterum transmittat. Sic nobis etiam foris civitates habitabuntur, et magna civitas hac confusione liberabitur. Si vero aliquos perspexerit sui officii in transmarinis (13) partibus collocare, qui etiam de foris convenientes inquirant (14), et hinc destinatos suscipientes, ad provincias dirigant: et hoc agat, quod utile est reipublicæ per omnia venatus.

CAP. X.

HÆc omnia sancimus nostrorum subjectorum curam habentes: ut non suas provincias deserentes hic atterantur, et moriantur forsan propriis privati, et neque paternis (15) fruentes sepulturis: eo quod et ante nos ponentibus leges, et rempublicam constituentibus, hæc non transitorio studio fuerunt: sed et pigritiæ fuit quædam scriptura (16), et peregrinos omnes perscrutabantur, et neque novum, neque leve hoc causis studium, bonum quidem et antiquum, neglectum vero in medio ab universa lædente negligentia, paulatim periclitatum est corrumpi et perimi: donec nos prodesse hoc, et utilissimum invenientes, rursus in rempublicam introducimus. Sicut (17) enim præbemus incorruptum eum, et ejus officium esse volumus, et nihil extra quæ a nobis dicta sunt accipere: ita et indemnes eos servari jubemus, ut neque occasione codicillorum, neque per occasionem annonarum, neque per aliam quamlibet causarum, aut in sacrum nostrum palatium, aut in forum tuæ celsitudinis occasione codicillorum aut præceptorum aliquid dare nunc, aut in futuro tempore immensæ tuæ celsitudinis occasione emolumentorum quæ per eos impenduntur ei, aut consiliario, aut ejus officio: sed undique eis pura servari quæ nostra largitate dantur, sufficiet enim omnibus pro medela decenti germane eum gubernantem cingulum universis utilissimum esse.

EPILOGUS.

† Quæ igitur nostræ placuerunt potestati, cognoscens tua celsitudo, omnia ad effectum perducere festinet, approbetque nostram providentiam: quia et novum cingulum adjecimus, et nostrorum subjectorum per omnia curam habemus. Dat. 7. Id. Maji, *Constantinop.* Imp. DN. JUSTIN. PP. A. Ann. XII. (18) ARIONE (19) V. C. CONS.

(1) Οσα, id est, quæcunque.
(2) Quæstor de crimine falsitatis judicet. adde Jul. *num.* 275.
(3) Ἐν οἵῳ δήποτε πράγματι, ταῦτα ἀναζητεῖν, *Græci*: id est, in quocunque negotio ea requirere. Quæstor de crimine falsitatis judicabat. Jul. *hic*, *num.* 275.
(4) Quæstoris pœna adeuntes contemnentis, Jul. *num.* 267.
(5) Jul. *num.* 276.
(6) Jul. *num.* 277.
(7) Ὑπηρετουμένους. id est, officiales, Jul. *hic. num.* 277.
(8) Id est, 702. aureos.
(9) Judices inquietare dixit, Jul. *num.* 277.
(10) Ἀρχουσιν ἐνοχλεῖν.
(11) Jul. *n.* 278.
(12) Ἐμφωλεύοντας, nidulantes.
(13) Ἐν τοῖς πέραν ὁρμητηρίοις ἱδρῦσαι. *Scrimg.* in ultra marinis navium stationibus collocare, *Hal.* in portubus. Julian. *hic num.* 289. Quidam intelligunt partem illam civitatis Constantinopolitanæ, quæ ex Asia Constantinopolim respicit.
(14) Qui sint, seu unde veniant, et quam ob causam. Jul. *d. loco.*
(15) Est enim grave, paternis sepulchris carere, ut et domo paterna. *l.* 22. *C. de adm. tut.*
(16) Ἀργίας γραφὴ, *Scrimg.* cessationis. Julian. *n.*290. id est, actio moræ lentudinis, de qua dixi *Supr. cap.* 5. Refert Gellius 4. *cap.* 20. Apud censores deliberatum fuisse de nota alicujus, qui ad censorem advocatus, stans in jure, clare nimis et sonore oscitasset, tanquam illud indicium vani animi foret et hallucinantis, fluxæ atque apertæ securitatis.
(17) Jul. *num.* 291.
(18) 13. ut sit annus 539.
(19) Lege, Apione.

TIT. X.

DE EMANCIPATIONE.

Constitutio quæ dignitatibus et episcopatu (filium) liberat patria (1) potestate (2).

Novella Constit. LXXXI.

Imperator Justinianus August. sacro senatui hujus regiæ civitatis.

PRÆFATIO.

QUicquid ad utilitatem et ornatum respicit a Deo traditæ nobis reipublicæ , hoc semper cogitantes ad effectum deducere festinamus. Igitur etiam dudum legem (3) scripsimus super gloriosissimis nostris *patriciis :* quæ liberos eos , dignitatis collatione , paterna potestate demonstrat. Non enim decens putavimus , ut hos quos nos in officium patrum provehimus nostrorum , hi sub aliena sint potestate. Nam si emancipationis actio dudum quidem et per eas quæ nuncupantur legis actiones , facta cum injuriis (4) et alapis (5) liberabat eos hujusmodi vinculis : quomodo futuri essent codicilli omnium honestissimi dati a præsidente universis imperio , non eos posse paterna potestate liberare ? Nunc autem clementius aut etiam honestius in republica cogitantes : sed super gloriosissimis consulibus , qui proprium nomen ipsi post (6) imperium præbent : et solis consularibus codicillis honorantur : et super cingulis quæ liberare a curia possunt , hoc est præfecturæ et magistri militum : dicimus autem in ipsis sedibus et operibus agnitis hoc ipsum sancimus esse , ut omnis talis dignitas , aut etiam cingulum hujusmodi acquisitum aliquibus quoscunque nos probaverimus quod eos liberet a curia (7) , hoc valeat , et ut potestate eos liberet patrum atque avorum. Nam si sancivimus , ut si quis servus (8) sciente domino mereatur militiam , aut quamlibet dignitatem adipiscatur , repente ab imperio liberetur , et in ipsam rapiatur ingenuitatem : quomodo non est justum , tantos promerentem codicillos , non etiam paterna potestate liberum fieri ?

CAP. I.

PRopterea igitur hac honestissima utentes lege , sancimus et ordinarios consules (9) , si sub potestate consistant , una cum ipso verbo , quo hoc his donatur officium , suæ potestatis fieri : nec non et iis qui honorantur (10) ab imperio per consulares codicillos , si sub patris sunt manu , fieri codicillos eorum suæ potestatis occasionem. Et si quos nos per universas diœceses gloriosissimos Præfectos sacrorum nostrorum prætoriorum instituamus , aut in præfectura civitatis utriusque Romæ provexerimus , aut in quolibet magisterio militari : hos repente etiam suæ potestatis fieri. Eum namque qui (11) tantorum judex est , et tantis jubet , manere sub potestate alterius , et non inter eos qui suæ potestatis sunt , scribi , nostrarum indignum judicavimus legum simul et temporum.

§. 1. Generaliter autem , sicuti dictum est , sancimus : Ut omnis dignitas et omne cingulum a (12) curia liberare valens , hoc etiam suæ potestatis præmium honoratis præstet , et nobiliores (13) adhuc patres ostendat. Si ergo ab imperio sic honoratorum aliqui sint patres : qui si non hoc esset , etiam ipsi pariter studerent imperium pro istis petentes : quapropter sive est aliquis nunc quidem sub potestate iis fruens honoribus aut cingulis , quos in primis enumeravimus , sive postea erit , etiam hunc jus potestatis suæ sequatur , et (14) peculium ei donans , et arbitrii liberi esse præbens : ac digne agere honore et judicio super his ab imperio habito. hoc enim multo major patribus laus erit , et lætitiæ occasionem præbebit magnæ.

CAP. II.

Ut liberati per dignitatem patria potestate , legitima jura intacta habeant.

ILlud quoque cavemus , ut (15) non has tales suas potestates similia præbere , qualia aliæ quæ per emancipationes fiunt , sed præcipuum quoddam præmium imperium conferre talibus suis potestatibus. Non enim volumus eum qui ita suæ potestatis fit , perdere aliquod legitimorum jus , sed sint et generi ad eos , et ipsis ad genus intacta legitima , et ex natura servata jura : et filii (16) eorum post mortem avorum sub eorum recidant

(1) Et servili et adscriptitia. adde *Nov.* 123. *cap.* 4. *et* 1. Cajum 6. *et* 2. Paul. *sent.* 25.

(2) Περὶ αὐτεξουσιότητος *Scrimg.* id est , de libera sui potestate et emancipatione , quomodo jus potestatis dissolvatur. Julian. *const.* 75. adde 1. *Instit.* 12. *et* 8. *C.* 49. de solutione patriæ potestatis. *Index Reginæ.* Porro hinc sumpta est Authent. *Sed episcopalis. C. de episcop.*

(3) Patriciatus dignitas patria potestate liberat. vide *l. ult. C. de consul.* de collata patriciatus dignitate Cassiodoro a Theodorico rege , vid. Cassiodorum *ipsum* 1. *Var.* 3. *et* 4. vid. *l. ult. C. de consulib.*

(4) Μεθ' ὕβρεων καὶ ῥαπισμάτων. *Scrimg.* injuriosa rapismata , quæ hic appellantur , *l.* 6. *C. de emancip.* Claudianus *l. de consulatu Honorii* , vocat gratum ictum , felicem injuriam. Hinc manumissio dicta , quod manus immitteretur manumisso. Ambrosius 2. *epist.* Libertas , quam manumissus accipit et palma lictoris donatus adquirit. Cornut. *in Pers.* Quoties manumittebant , eos alapa percussos circumagebant. Seneca 1. *epist.* Qui se Philosophiæ subjecit et tradidit , statim circumagitur , id est , sit liber. adde Cujac. 5. *obs.* 13. sed præstat dici ῥαπίσαι esse , virga cædere , non manu : ῥαπὶς enim Hesychio , virga est.

(5) Symbolum erat aliquod in omni fere actu legitimo, quemadmodum in emancipatione alapa , *ut hic* : in mancipatione æs et libra. Ulp. 19. §. 2. in cretione digitorum crepitus , vid. Cujac. *hic.* adde quæ scripsi de symbolis ad *l.* 1. *in fin. ff. de verb. obl.*

(6) Vid. *Novell.* 47. *supr.*

(7) Sensus est , Non modo consulatum , *l. ult. C. de consulib.* sed et omnes dignitates , quæ curia liberant (de quibus vid. *Nov.* 38. *et* 70.) patria potestate liberare.

(8) Servus sciente domino militiam adeptus , intelligitur manumitti , facit §. 4. *Inst. quib. mod. jus patr.*

(9) Consulatus dignitas patria potestate liberat. c. 3. *Infr. hic.* adde *l. ult. Cod. de consulib. l. ult. C. de decurionibus.*

(10) De honorariis consulibus alias dixi.

(11) Absurdum est , esse in potestate patria aliquem , qui tot hominum sit judex , totque negotiis imperet.

(12) Vid. *Nov.* 38. *et* 70.

(13) Parentum favore hæc etiam constitutio lata est. Feudum autem nobilitare hinc colligas , et filii dignitatem ad patres etiam pervenire ; *ut hic* : An ad matres? vid. *l.* 1. *in fin. ff. de senatorib.*

(14) Effectus emancipationis.

(15) Græcismus hic est , ut sit sensus : lege cavemus , et ne suæ potestatis modi per hanc Novellam introducti ea jura tantum præstent , quæ alii emancipationum modi præstant , sed majora.

(16) Paterfamilias dignitate factus seu emancipatus legitima jura intacta in familia sua habet , ideoque liberi ejus (quos habuit , dum filiusfamil. esset) post mortem patris ejus in ipsius transeunt potestatem. Jul. *num.* 293. alias emancipati , seu alio modo , quam per dignitatem emancipati , patre mortuo non obtinent jus potestatis in liberos suos , quos filiifamilias susceperunt , hoc est , ante emancipationem et tum , cum in potestate patris essent , est igitur hic locus exceptio ad *leg.* 5. *ff. de his qui sunt sui vel alieni juris.*

potestatem , ac si contigisset eorum parentes morte suorum patrum , et non ex præsenti lege , suæ potestatis fieri : et merito filios post mortem suorum patrum sub potestate habere , ut nihil horum quæ ab imperio conferuntur , eis deesse videatur : quoniam *omne bonum* , *sive a Deo* (1) *acquiritur hominibus* , *sive ab imperio sequente Deum* , *decet esse mansurum* (2) , *et omnis malitiæ ac diminutionis extraneum.*

CAP. III.

Ut per (3) *episcopatum liberetur filius patria potestate.*

PAlam vero est nullum esse qui nesciat , præ omnibus sanctissimis episcopis ipsa ordinatione (4) etiam suam potestatem (5) acquiri. Qui enim omnium sunt spirituales (6) patres , quomodo sub aliorum potestate consistant ? Sed convenit (7) etiam eos hujusmodi potiri honore , et hoc etiam ex hac nostra legislatione frui.

EPILOGUS.

† Quæ igitur nobis visa sunt ad vestram reverentiam et honorem , o colendissimi patres , volumus in perpetuum splendere nostræ Reipublicæ tam ad nostrum ornatum quam ad nostræ largitatis probationem : quam nostris patribus , et consulibus , sacerdotibusque contulimus. Dat. 15. Kalend. April. CP. DN. JUSTIN. PP. A. ARIONE V. C. CONS. (8).

TIT. XI.

DE JUDICIBUS (9) , ET UT NULLATENUS CUM JUREJURANDO ELIGATUR ALIQUIS JUDEX QUOD PERMANEAT EI : ET UT APPELLATIONES ACCIPIANT MODIS OMNIBUS JUDICES : ET UT IN MEDIA LITE FACTÆ FORMÆ QUOMODO OPORTEAT DECIDI COGNITIONEM , NON ATTENDANT JUDICES.

NOVELLA CONSTIT. LXXXII.

Idem Imperator Augustus Joanni gloriosissimo prætoriorum Orientis præfecto , iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

A Zenone piæ memoriæ scripta est lex (10) *de judiciorum ordine* , multas quidem mutationes subsequentibus suscipiens temporibus : ad hoc autem pervenit , ut paulatim pene omnino caderet , nam et qui in ea conscripti sunt *Pedanei*(11) *judices* humanam omnes reliquerunt vitam , et plurima definiti juris tacita sunt , et certam non meruerunt memoriam : sed usus hæc percipiens , in aliam transtulit figuram. Nos igitur videntes omnino confusum judicum schema , existimavimus oportere hac lege determinare quæ decentem ordinem imponat causæ. Non enim existimavimus oportere habere judicum quorundam nomina, maxime legum (12) ineruditorum , deinde neque causarum habentium experimentum. Nostris enim administratoribus adsunt modis omnibus etiam Assessores (13) , et (14) ea (15) quæ legum sunt explicantes, et occupationes adimplentes eorum : quoniam multi detenti curis quas apud nos habent, merito judiciorum complent partem per suorum præsentiam Assessorum. Illi autem neque cingulum (16) habentes , neque nobis ministrantes, nisi potuerint per se nosse quod justum est, sed aliunde emendicare judicandi honestatem : quomodo non maximum vitium erit reipublicæ (17), non eis qui ex se quod agendum sit sciant, lites tradere , sed sinere eos quærere alios, a quibus liceat discere , quæ ipsos in judicando eloqui decet ? Hæc nos merito ad præsentem erexerunt , nostrorum subjectorum curam agentes et volentes eis etiam quæ de judiciis sunt in promptu esse atque facilia, et absque omni dilatione transigenda.

CAP. I.

De judicibus a Justiniano electis.

VEtus igitur schema Zenonis constitutionis (18) piæ memoriæ quæ unicuique Prætorio (19) certos definivit judices (20) , omnino perimimus: eligere vero perspeximus in rebus utilibus habentes attestationem qui communes omnium erunt judices, tanquam undique electi. et hoc quidem gestum est : et electi sunt a nobis judices , *Anatolius* vir spectabilis jam advocatione (21) dudum completa , et inter spectabiles fisci advocatos deputatus : ac *Flavianus* , qui nunc advocatus (22) fisci consistit : et *Alexander* , et *Stephanus* , et *Mennas* , eloquentissimi advocati , et pedanei judices tui fori : et *Alexander* (23) alter , quem pedaneum (24) judicem esse prætorii gloriosissimi Magistri sacrorum officiorum cognovimus : et duo subsequentes alii advocati (25) tui fori (26) , *Victor* , et ex Quizico (27) *Teodorus*. Ex advocatis itaque isti judices præponantur.

§. 1. Quia vero competens est esse etiam majores judices aliquos dignitate provectos , experimento causarum multarum , aut plurimi temporis exercitatos , magnis cin-

(1) Dona Dei ἀμεταμέλητα.
(2) *Nov.* 10. §. 1. *et c.* 16. *de reg. jur. in* 6.
(3) Jul. *num.* 294.
(4) Αμα τῇ χειροτονίᾳ. *Scrimg.* ex ipsa consecratione. Jul. *const.* 75. *num.* 294.
(5) Liberantur etiam curia episcopi , *Novell.* 123.
(6) Episcopi patres spirituales , *ut hic : Paul. ad Galatas c.* 4. *ibi :* Filioli mei , adde Basilium in *Psalm.* 34.
(7) Antea non obtinuerant , *l.* 34. *C. de episc.*
(8) Id est , anno 539.
(9) Pedaneis scil. eisque urbanis. Jul. *const.*76. Goth. Vid. ad hanc Novell. Rittershus. *part.* 9. *e.* 6. Ans.
(10) Vid. quæ adscripta sunt *l.* 5. *C. de pedan. judic.*
(11) Διαιτηταὶ Græcis et Juliano dicuntur ,qui hic Pedanei judices , nonnullis commissarii judices.
(12) Imperiti legum , et usu rerum destituti , indigni sunt munere judicandi , vid. *l.* 2. *ff. quod quisque juris.*
(13) Πάρεδροι, assessores , qui τῶν ἀρχόντων σύμπονοι 7. *Eclog.* 1. *cap.* 1.
(14) Adsessor magistratus , ea , quæ sunt legum , explicat , et occupationes magistratuum ipsorum adimplet. vide quæ scripsi ad *l.* 2. *ff. quod quisque jur.*
(15) In adsessoribus peritia juris requiritur. *l.* 1. *ff. de offic. adsess. l.* 1. *Cod. de assessor.*
(16) Cingulum habere est ἀρχὴν ἔχειν.
(17) Vitium est reip. peritis legum causas dijudicandas non tradere.
(18) De qua vid. *l.* 5. *C. de pedan.*
(19) Δικαστηρίῳ , id est , judicio.
(20) Iidem διαιτηταὶ dicebantur , Julian. *hic.*
(21) Fisci sc. Jul. *hic.*
(22) Τοῦ δημοσίου συνήγορος.
(23) Αλέξανδρος τε ἕτερος. *Scrimg.* Alexander alter. *Jul.*
(24) Pedaneos judices apud magistratus fuisse , hic locus argumento est.
(25) Scholastici viri. Jul. *hic.*
(26) Daniel et Victor. *Hal.*
(27) Quizicetius , Jul. *hic.*

gulis, aut multitudine horum exercitatos, qui etiam nostræ observent pietati: ideo perspeximus ex gloriosissimis quidem patriciis *Platonem* gloriosissimum [patricium] longum qui in urbana præfectura obtinuit tempus, et secundo in illis sedibus constitutus est, et *Victorem* gloriosissimum et ipsum, qui tam in magna Hellade, quam in nobili Alexandrinorum civitate administravit, et Præfecturæ urbanæ tenuit præsulatum, et neque legum inexpertum, et *Focam* (1) gloriosissimum inter nostros annumerandum judices, virum quæcumque sedes noverit laudatum, quam sibi præstantem, insuper et quæ legum sunt scientem. Inter hos *Marcellum* quoque magnificentissimum, semper quidem eum nobis præsentem et circa justitiæ miramur observationem, et ab omnibus pene nos adeuntibus propter hoc petitum scimus, et consiliario utentem laudabili, quatenus disponere quæ ex legibus sunt, possit, id est *Appione* (2) viro spectabili, et fisci advocato, et in aliis habente testimonium optimum tam apud alios, quam a nobis ipsis.

C A P. II.

Ut judicibus tantum hac lege datis delegare causas liceat.

JUdices itaque post nostros administratores (3) hos esse volumus: et his omnibus negotia secundum quod nobis visum fuerit, delegamus. Si quis autem nostrorum judicum deputare (4) voluerit causas, iis qui definiti sunt a nobis pedaneis judicibus tradat, et alteri omnino nulli, nisi consiliariis suis commiserit particulares (5) examinationes: ipse (6) pro omni negotio judicium portaturus.

C A P. III.

De ordine et tempore quo judices sedere debent.

SEdebunt (7) autem hi *Pedanei* judices continue, et nunc in regia *Basilica* (8) in quibus et nunc domunculis judicant, matutino mox et meridie (9) et vespere audientes causas, non solum quæ post legem movendæ sunt apud eos (10), sed etiam alias quæcunque apud alios (11) quidem sunt secundum antiquum motæ schema, nunc autem a nobis ad eos mutari præceptæ sunt.

C A P. IV.

De provocationibus.

ILlo custodiendo: Ut si sub (12) appellatione a pedaneis judicibus aut gloriosissimis viris fiant causæ, et ipsæ quidem a nobis delegatæ sint secundum quantitatem aut in commune (13): apud gloriosissimos judices nostros examinabuntur: aut aliis secundum consuetudinem sacrarum consultationum delegabuntur. Si qui tamen gloriosissimorum nostrorum judicum causas eis delegaverint: ad eos qui hos miserunt, eis audientibus appellatio remeabit: ab illis autem rursus secundum prædictum modum talia judicabuntur.

C A P. V.

De jurisdictione judicum pedaneorum.

AUdient igitur omnes quidem litem usque ad trecentos solidos existentem sub schemate annotationis (14). Sic enim velocius lites judicabuntur, et circulis cognitionalibus ac temporis contritione omnes litigantes liberabuntur. Palam vero est, quia etsi *per* (15) *annotationem* audient causas: veruntamen dabunt terminum per scripturam, qui eorum manifestet sententiam: appellationibus in his nulli penitus perimendis: nisi forte tertio (16) appellare voluerit (17), aut per (18) contumaciam defuerit, talibus (19) enim etiam appellationum perimitur ratio.

C A P. VI.

De appellationibus, ut cursum duorum mensium habeant nullaque amplius concedatur reparatio.

APpellationes autem ex hac magna civitate a pedaneis judicibus non ultra duos menses habere inducias in cursu fatalium (20) volumus: post quos necesse est fatales (21) suum inchoare cursum: ea quæ vocatur a legibus reparatio (22) locum in his nullum habente.

C A P. VII.

Ut sportularum modus lege (23) Justiniani introductus servetur.

NUllo quoque præsumente transcendere quæ in sportulis, aut in litis expensis a nobis disposita (24) sunt:

(1) Φῶκαν *Scrimg.* Focatem. Jul. *hic.*
(2) Appione scholastico consiliario. *Jul.*
(3) Αρχοντας, magistratus populi Romani, Julian. *n.* 296.
(4) Παραπέμπειν δίκας, deputare causas, *ut hic.* delegare, ut apud Julian. *d. loco.*
(5) Τὰς κατὰ μέρ☉ ἐξετάσεις.
(6) Hoc est, ipse sententiam dicat. *Jul.*
(7) Sententiam non valere, nisi feratur a judice stante, hinc colligunt. vid. Rol. a Valle 1. *cons.* 41. *num.* 14.
(8) Eς. τῆς βασιλείας ςοᾶς. *Scrimger.* In Basilica, Jul. *hic n.* 297. in porticu regia, in foro. Synesius *in epist.* τὴν ςοὰν τὴν βασίλειον τὸ πάλαι κριτήριον. In eadem porticu Agathias 3. scribit, se a mane ad occasum libellis litigantium dedisse operam: quibus ostendit, ex pedaneorum notariis se fuisse.
(9) Pedanei a mane usque ad vesperam sedent, hinc colligunt nocte judicari posse, de quo alias dixi ad *l.* 2. §. 31. *ff. de orig. jur.*
(10) Apud diætetas. *Jul.*
(11) Id est, apud abrogatos diætetas. Jul. *hic.*
(12) Εφέσιμοι δίκαι, causæ, in quibus appellatum est.
(13) In commune procerum. *Jul.* εἰς τὸ κοινὸν τῶν ἐνδοξοτάτων ἡμῶν ἀρχόντων.
(14) Eν σχήματι παρασημειώσεως. *Scr.* more quidem παρασημειώσεως, Jul. *n.* 299. παρασημείωσις complectitur τὰ κυριώτερα τῶν λαλουμένων ὡς ἐν συνόψει καὶ δι' ὀλίγων. huic contraria σημείωσις quæ minuta complectitur judicii, ὑποσημείωσις vero subscriptio libellorum.
(15) Κατὰ παρασημείωσιν.
(16) *l. un. C. ne liceat in una et eadem causa.*
(17) Maluerit. Jul. *n.* 299.
(18) *l.* 1. *Cod. quor. appellat.*
(19) Hoc est, Tertia provocatio illicita est, et contumaces condemnati appellare non possunt. *Jul.*
(20) Τῶν κυρίων. de fatalibus diebus dixi alias.
(21) Τὰς κυρίας. *Scrimg.* statutos legibus dies. Jul. *hic n.* 300.
(22) Σεπαρατίον☉ *Scrimg.* ut ex hoc loco suspicio sit, apud Græcos legendum, ῥεπαρατίον☉, non σεπαρατίον☉. Nam et reparatæ hic apud veterem interpretem et Julianum legitur *n.* 300.
(23) *Nov.* 17. *c.* 3. Goth. De Jure Canonic. dantur tantum viatica. *cap. cum ab omni. extr. de vit. et honestat. cleric. c. statutum.* §. *insuper. De rescript. in* 6. Ans.
(24) *Nov.* 8. *et* 17. *c.* 3.

sed omnibus his contentis : et formidantibus pœnam quam in talibus sacra nostra constitutio terminavit.

§. 1. His qui causas præparant, sic existentibus, sicut et militiæ figura hactenus definivit, unoquoque tamen judice duobus quidem exceptoribus utente, et duobus causas præparantibus (1) et complentibus : non valentibus eis pluribus quam duobus omnino ministrare judicibus. hos autem omnino locupletes, et probatos esse : ut neque ab eis aliquid peccetur, neque prodatur, neque maligne agatur : sed periculo officiorum (2), aut scholarum, aut scriniorum præbentium eis super eos electionem simul et ministerium : et vel si quid ab eis peccatur, ad illos qui deputant eos, referri exinde periculum, qui omne damnum eorum causa factum iis, qui ab eis læsi sunt, curabunt. Necessitatem habentibus etiam competentibus (3) judicibus, si eis interpellatio fiat præparare modis omnibus eos qui ex officiis suis aut scholis aut scriniis eligunt ministrantes, hinc læsis damnum curare. Si vero judex aliquam senserit malignitatem ab aliquo ministrantium fieri, expellat quidem auditorio suo eos qui non cum utili opinione causis utuntur : alios autem instituat, sententia et electione eorum quibus hoc (sicuti prædiximus) periculi est.

CAP. VIII. (4).

Ut in locum remoti judicis alius a principe subrogetur.

SI quis autem aut gloriosissimorum, aut eloquentissimorum judicum removeatur judicare pro qualibet causa vel necessitate : non aliter alter in ejus succedat auditorium, nisi hoc nos (5) decernentes, alii tradiderimus pro eo causarum examinationem.

CAP. IX.

Ut (6) duos in exordio et duos in fine litis aureos accipiant pedanei judices.

NE autem circa hæc labor sine mercede nostris fiat pedaneis, sancimus eos in unaquaque dicta apud eos causa, vel si divinitus fuerit deputata, duos (7) quidem aureos ab utraque parte in contestatione litis accipere, et duos in fine negotii, et ultra hoc nihil, (quod etiam prædecessores nostri definierunt) sed his contentos esse solis : privilegiis (8) quippe quæ in diminutione sumptuum quibusdam concessa sunt, omnibus integris secundum suum ordinem conservandis. Hoc autem dicimus in litibus transcendentibus quantitatem aureorum centum. Si enim usque ad hoc mensura fuerit litium : nihil eos audientiæ (9) causa volumus exigi, qui enim ita parvæ quantitatis exactionem facit, pro maxima parte victoria sic pauperem fraudat. Et neque in hoc solummodo stamus, sed etiam de proprio ipsi largimur. Volumus enim unumquemque istiusmodi pedaneorum, annis singulis a mensa tuæ celsitudinis percipere duas (10) libras auri, et his esse contentum solis, et neque redimi : et aurum omnino despicere. Propterea enim eligimus fiscum (11) minuere, quatenus horum unusquisque contentus nostra largitate et quaternis aureis, puras Deo et nobis et legi custodiat manus, cogitans quæ a prioribus legislatoribus de his definita sunt.

CAP. X.

Ut judex rationem expensarum examinet (12).

OPortet (13) autem expensarum rationem judices omnino examinare (14). (Et quia hoc bene Zenonis piæ memoriæ decrevit sententia et auctoritas : et nos non dedignati sumus partem etiam hoc nostrarum facere dispositionum.) Maneat ergo etiam nunc in eodem schemate custoditum : illo solo adjecto, si jusjurandum intulerit de expensis judex victori, scilicet cum quantitate quæ visa erit ei recte se habere : (quam taxationem vocant leges) deinde ille juraverit : non habere licentiam judicem minus quam juratum est, condemnare, neque videri clementiorem (15) lege quæ hæc disponit. si tamen perspexerit neutrum sumptuum subdere rationi : et propter negotii forte varietatem, hoc ipsum decernat sua sententia (16). Omnibus aliis super appellationibus (17), sicut prædiximus, et excusationibus, et ut non prompte, et cum necessitate fiant litis contestationes, sed habeant viginti dierum inducias (18), et quidquid aliud judiciale decrevimus : in propria virtute manentibus.

CAP. XI.

Ut arbitri per compromissum non per sacramentum assumantur.

QUia (19) vero multæ quædam nobis fiunt interpellationes, eligentibus quibusdam judices penitus igno-

(1) Hos Julian. vocat exceptores eo sensu. Unusquisque judex habeat duos exceptores fideles et probatos etc.
(2) Τάξεων ἢ σχολῶν ἢ σκρινίων.
(3) Id est, magistratibus.
(4) Jul. *num.* 302.
(5) Princeps judices pedaneos urbanos eligit.
(6) De salariis judicum. Julian. *n.* 303. Goth. Dignus est operarius sua mercede. 1. *Timoth. cap.* 5. 1. *Corinth. cap.* 9. *can. charitatem.* 12. *quæst.* 2. Aucto labore muneris augetur stipendium. Menoch. *de arbitr. jud. cas.* 514. *et cas.* 223. Felin. *ad cap. cum olim. n.* 1. *extr. de re judic.* Ans.
(7) Pedaneis dantur δικαστικὰ sive sportulæ : magistratibus non dantur, quia ampla salaria habent. Pedaneis permodica, duarum scil. librarum auri, neque in omnibus causis, sed in iis tantum, quæ excedunt summam 100. solidorum *Infr. hic. vers. hoc autem.*
(8) Privilegia sumptuum judiciariorum nonnullis data sunt.
(9) Δικαστικῶν ἕνεκεν. Judicum δικαστικὰ, quatuor aurei. Majora sunt apud Gallos : apud quos δικαστικὰ, *Espices*, de quibus vid. Paponem 18. *Arrest.* 3. *c. des espices.* Lucius δικαστικὰ etiam appellat aurum sportularium et Tragemata 5. *Placit.* 5. *de Tragematis n.* 2. Verisimile est enim Gallos (judiciis tum minus corruptis) judicibus dedisse aromatarias quasdam species : ac procedente tunc demum tempore mutatum id genus sportularum in pecuniam numeratam. Qua de re merito conquerebatur Michael Hospitalius, Francicus Cancellarius in oratione Rothomagi habita 1563. *tom.* 2. *ordin.* 1. *fol.* 836.
(10) Id est, 144. aureos.
(11) Fisci causa sub bono principe pessima.
(12) Et rationem expensarum habeat in definitiva sententia. Jul. *n.* 304.
(13) Hinc sumpta est Authentica, *Post jusjurandum. Cod. de judiciis.*
(14) Expensæ a judicibus pedaneis taxabuntur : aut ex officio, vel delato parti jurejurando : interdum fiebat condemnatio exceptis expensis. vid. Jul. *hic n.* 304. *sans despens.*
(15) Symmachus *epist.* Corruptæ esse videntur sententiæ, si sint legibus mitiores. adde *l.* 12. §. 1. *ff. qui et a quibus manumiss.* adde *l.* 11. *ff. de pœn.*
(16) Arbitrio Jul. *n.* 304. ψήφῳ.
(17) Vel recusationibus, Jul. *n.* 305.
(18) Jure Canonico arbitrarium est. *cap. dilectus. extr. de procurat. cap. quoniam frequenter.* §. *si vero. extr. ut lit. non contestat. cap. cum sit. extr. de Appellat.* Ans.
(19) Hinc sumpta est Authentica, *Decernit. C. de receptis arbitris.*

rantes (1) leges, et experimentum, et prone jurant judicibus se contentos, quibus nequaquam quispiam quodlibet credat: deinde suadent forsan etiam judicibus quasi sibi præbere jusjurandum juris, neque quid sit justum, neque ejus observationes scientibus: et merito læsi ipsi rursus volunt examinari negotium, obliti jurisjurandi quod juraverunt: causa nobis subversione digna visa est.

§. 1. Et quia cognovimus ex rerum experimento incautum hoc esse, sancimus de cætero nullum (2) fieri omnino judicem (3) arbitralem, et cum jurisjurandi cautione judicare: ne ex hoc in perjurium invitum incidant homines propter judicum ignorantiam pejerare compulsi: sed omnino qui judicem aut judices eligunt, cum pœna (4) eligant eos, quatenus partes ad invicem coeant, et necessitatem habeant aut contentæ esse judicio, aut si retractare voluerit alter, det multam, et sic licentiam habeat discedere reus ab iis quæ judicata sunt, et ad aliud venire auditorium: nostris judicibus si aditi fuerint, exigentibus multam: et iis qui eam jussi sunt accipere, restitui præparantibus (5). Scientibus iis qui judices eligunt, quia si hoc non egerint, neque stipulati fuerint pœnam, sed existimaverint (6) sufficere sibi ex jurejurando cautionem: deinde judices sic electi noceant eis, si quidem ex studio (7), a domino Deo (8) pœnas perjurii sustinebunt: si autem ex ignorantia hoc passi fuerint, nihil præter jusjurandum erit eis amplius: quia neque perjurium volumus ab aliquo inferri, neque rursus litigantes sustinere damnum magnum propter judicantium ignorantiam citra jurisjurandi reverentiam permittimus. Omnibus ante sancitis sive ex antiqua legislatione, sive a nobis de compromissariis judicibus, aut arbitris, extra tamen necessitatem jurisjurandi, in propria virtute manentibus, et nequaquam ex hac nostra lege novandis.

CAP. XII.

De (9) appellationibus, et ne cui eas non recipere liceat.

NOstros tamen judices omnibus modis suscipere appellationes sancimus, et nulli licentiam esse penitus hoc repellere præter solam tuam eminentiam: cui hoc ab initio largitur imperium, retractationis (10) introducens auxilium.

CAP. XIII.

De diversis rescriptis (11) ad judices directis.

OMnis autem judex sive cingulum habens, sive aliter judicans (12) custodiat leges, et secundum eas proferat sententias: et vel si contingat jussionem nostram in (13) medium, vel si sacram formam, vel si pragmaticam procedere [sanctionem] dicentem aliter agi, sequatur legem. nos enim volumus obtinere quod nostræ volunt leges. Si enim sub appellatione lis fiat, judex quidem suscipiat modis omnibus oblatam appellationem, nihil penitus excusans, in quibus omnino licet appellare: auxilium vero circa appellationes omnibus adjacet, per quod licet læso et quæri, et mereri correctionem aut ab iis qui de appellatione judicant: aut a nobis ipsis, si ad nos sententia referatur.

CAP. XIV.

De relationibus (14).

SI quid autem audientes judices putaverint esse dubium: damus (15) eis licentiam de his nuntiare nobis, et consulere nos, ut discant quæ necessaria sunt, et ita quod agendum est explicent, et faciant justa simul et rationabilia judicia.

EPILOGUS.

✝ Tua igitur eminentia, quæ placuerunt nobis, et propter nostrorum subjectorum utilitatem gesta sunt, hic et in imperiali proponat basilica, et in aliis partibus nostræ regiæ civitatis, ut universis hæc fiant manifesta, et discant quia per omnia nobis cura est eorum utilitatis pariter et æqualitatis. Dat. ARIONE (16) V. C. CONSULE.

TIT. XII.

UT CLERICI (17) APUD PROPRIOS EPISCOPOS PRIMUM CONVENIANTUR, ET POST HOC APUD CIVILES JUDICES.

NOVELLA CONSTIT. LXXXIII.

Idem Augustus Joanni gloriosissimo per Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

PLurimas sacras scribentes leges et de Deo amabilibus episcopis, et reliquo omni sacerdotio, necnon de reverendissimis monachis, et nuper hoc agentes, in quibus volumus reverendissimos monachos, apud solos (18) civitatis episcopos, sub quibus sunt monasteria, conventiones suscipere: petiti sumus a Menua Deo amabili ar-

(1) Ανεπιςήμονας καὶ νόμων καὶ πείρας. *Scrimg.* Pedaneos peritos esse oportet νόμων ϗ πείρας. Merito laudatur Alexander Severus, quod cum de jure aut de negotiis tractaret, solos doctos et disertos adhiberet: si de re militari, militum veteres, et senes, et benemeritos, et locorum peritos ac bellorum et castrorum, et omnes literatos, et maxime eos, qui historiam norunt. Lampr. *in Severo.* Idem etiam sæpe dicebat, eos esse promovendos, qui per se rempublicam gubernarent, non per assessores, *ibid.*

(2) Et ita abrogatur *lex* 4. *C. de arbitr.* ut nemo judex cum jurejurando a litigatore possit accipi.

(3) Δικαςὴν αἱρετόν, *Scrimg.* judicem. Jul. *n.* 306.

(4) Arbitri cum pœna eligi possunt, olim non poterant, et ita abrogatur lex 27. *in fin. ff. de recept. qui arbitr.*

(5) Id est, jubentibus, ordinantibus.

(6) Olim sufficiebat jurasse, *l.* 4. §. 1. *C. de receptis.*

(7) Dolo malo.

(8) Perjurii vindex Deus, *l.* 2. *C. de reb. cred.*

(9) De provocationibus et retractationibus, Jul. *n.* 307.

(10) Αναψηλαφήσεως. *Scrimg.* retractatio, *l.* 21. *in fin. C. de fide instrum. l. ult.* §. 5. *C. de temp. appell.* Retractatio, id est, supplicatio, *l.* 1. *C. de sent. præf. præt.*

(11) Et de provocationibus. Jul. *n.* 308.

(12) *tit. Instit. de off. jud. Novell.* 24. *c.* 2.

(13) Vid. *Novell.* 113.

(14) Jul. *n.* 309.

(15) Abrogatur *Infr. Novell.* 125.

(16) Apione, id est, anno 539.

(17) Vid. Jul. *const.* 77. de clericis litigatoribus. *Ind. Reg.* Hujus Novellæ Latinam interpretationem integriorem vide apud Agyleum *hic.*

(18) Non ut olim apud provinciarum præsides, *l.* 33. *C. de episc.*

chiepiscopo hujus felicissimæ civitatis, et universali patriarcha, reverendissimis clericis hoc dare privilegium (1), ut si quis habet adversus eos quamlibet pecuniariam causam, prius ad Deo amabilem archiepiscopum pergat sub quo constitutus est, et interpellet eum, et (2) ex (3) non scripto judicium mereatur. et, si hoc fiat, nec inquietet eum, nec trahat ad auditoria civilia, neque a sacro (4) eum vacare faciat ministerio, sed ex non (5) scripto examinetur negotium sine damnis, et accipiat formam forsan etiam scriptam, si hoc quoque partes voluerint et poposcerint, et liberentur alterutro (6) certamine.

§. 1. Si vero aut propter causæ naturam, aut propter quandam forte difficultatem non fuerit possibile Deo amabili episcopo decidere (7) negotium, tunc licentiam esse et ad civiles judices pergere, et privilegiis omnibus custoditis, quæ reverendissimis clericis sacræ præstant constitutiones, et litigare et examinationem fieri, et terminum imponi liti, et ita liberam fieri causam clarissimis judicibus secundum nostras constitutiones vel leges studentibus cum magnanimitate et velociter lites decidere, ut non propter hujusmodi causas sacris amoveantur obsequiis, et cum oporteat Deum placari et decentia sacerdotibus agi, auditoriis detineantur et illis turbis, atque inhærente tumultu litigantium animabus.

§. 2. Si tamen de criminibus conveniantur, si quidem civilibus, hic quidem competentes judices (8), in provinciis autem earum præsides sive judices, non transcendente lite mensium duorum spatium ex quo litis contestatio fit, quatenus brevis imponatur causæ terminus. Illud palam est, si reum esse putaverit eum, qui convenitur, provinciæ præses, et pœna judicaverit dignum: prius hunc spoliari a Deo amabili episcopo sacerdotali dignitate, et ita sub legum fieri manu.

CAP. I.

Si vero ecclesiasticum (9) sit delictum, egens castigatione ecclesiastica et multa, Deo amabilis episcopus hoc discernat, nihil communicantibus clarissimis provinciæ judicibus. neque enim volumus talia negotia omnino scire civiles judices: cum oporteat talia ecclesiastice examinari, et emendari animas delinquentium per ecclesiasticam mulctam secundum (10) sacras et divinas regulas, quas etiam nostræ sequi non (11) dedignantur leges. Si (12) vero quædam prius contestatæ sunt lites, hæ maneant in ipso schemate, velocem accipientes finem: omnibus quæ jam a nobis sancita sunt, sive super sanctissimis ecclesiis, sive super Deo amabilibus episcopis, sive super clericis, sive super monachis, propriam virtutem habentibus.

Epilogus.

† Tua igitur eminentia, quæ placuerunt nobis, et per hanc sacram declarata sunt legem, per programmata propria manifesta faciat universis, et in perpetuum studeat custodiri. Dat. 15. Kal. April. *Constantinop.* Dom. Justin. PP. Aug. Arione V. C. Cons. (13).

TIT. XIII.

DE (14) CONSANGUINEIS (15) ET UTERINIS (16) FRATRIBUS (17).

Novella Constit. LXXXIV.

Imperator Justinianus Augustus Joanni gloriosiss. per Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsuli ordinario et patricio.

PRÆFATIO.

Multis undique natura (18) novitatibus utens (dictum jam est in legibus hoc sæpe proœmium, dicitur autem et iterum donec illa quæ sua sunt operatur) ad opus multarum nos pertrahit legum. Legitimas enim et cognativas (19) successiones dicunt (20) quidem nobis et veteres, et qui ex antiquissimo jure hæc sumentes, descenderunt usque ad nos, qui plurima horum correximus, pervenit autem ad nos aliquid tale.

§. 1. Duxit (21) quidam uxorem, et filii ex eadem sunt nati: deinde moriente illa duxit rursus aliam, ex qua nati sunt filii ei, prioribus consanguinei solum, non autem uterini: deinde etiam tertium introduxit matrimonium: fecitque filios ex eo: post mortem vero ejus ad secundum mulier descendit virum: ex quo alios fecit filios, iis qui ex priore viro fuerant uterinos solum, non tamen consanguineos: moriente igitur matre, postea mori (22) unum fratrum ex tertio matrimonio contigit sine filiis et sine testamento, multos fratres relinquentem, alios quidem consanguineos, alios autem uterinos, alios vero simul et consanguineos, et uterinos. Et quæ quidem adinventa est naturæ novitas, talis quodammodo fuit. Licebit autem tali principio dato nobis, ab eo et alios quosdam opinari casus tale aliquid proferre volentes, sive morte viri, sive morte mulieris, sive alia legitima

(1) Hinc sumpta est Authentica, *Clericus. C. de episc.*

(2) Hinc sumpta est Authentica, *Nisi breves, C. de sent. ex peric.*

(3) Καὶ ἐγγράφυ κρίσεως. *Scrimger.* et male, quod ex sequentibus partim, partim ex Juliano potest colligi. Ubi autem episcopus (inquit) causam dirimere vult, sine scriptura omnia producantur, et definitiva sententia sine scriptis ab eo producatur, nisi partes aliud voluerint.

(4) Episcopi a sacro ministerio non sunt abducendi.

(5) *Nov.* 18. *c.* 2.

(6) Id est, exceptionibus et dilationibus nimiis. *Nov.* 17. c. 3.

(7) *Nov.* 123. *c.* 21.

(8) Hodie episcopi: *Fridericus Auth. Statuimus. l.* 33. *C. de episc.*

(9) Delictum aliud ecclesiasticum, aliud seculare.

(10) Delicta ecclesiastica puniuntur sacris canonibus. vid. *Nov.* 23.

(11) Leges civiles non dedignantur sequi sacros canones, *l.* 45. *C. de episc. Nov.* 5. Princeps recte subsequitur decreta Pontificum, vide *auream bullam Nicetæ Imperatoris.*

(12) De judiciis. Jul. *const.* 37. *in fin.*

(13) Id est, anno 539.

(14) De fratribus. *Index Reginæ.* de successionibus, quæ ab intestato fratribus deferuntur, Jul. *const.* 78. vide hujus Novellæ pleniorem interpretationem Latinam Agylei *h.c.*

(15) Περὶ τῶν ὁμοπατρίων. *Scrimg.* qui scilicet nati sunt ex eodem patre: vel ex eodem patre et matre simul.

(16) Περὶ τῶν ὁμομητρίων. *Scrimg.* qui nati sunt ex eadem matre. Uterini enim sunt diverso patre nati, Ambros. *epist.* 66. Atque ita liberorum alios constituit hæc Novell. *μόνον ὁμοπατρίυς ἢ ὁμομητρίυς* et *ὁμοπατρίυς τὸ ἅμα καὶ ὁμομητρίυς.*

(17) Frater fratri ab intestato ut succedat.

(18) Multas formas edere natura properat, *l.* 1. *Cod. de veter. jur.*

(19) Καὶ τὰς Cognaticas, *Scrimg.*

(20) Id est, explicant.

(21) Facti narratio.

(22) Quæstio, Fratris sine liberis mortui hereditas ad quem pertineat.

separatione nuptiis diversis hoc facientibus. Quæstio igitur illa erat, si ad mortui fratris hereditatem oporteret omnes vocari, et consanguineos, et uterinos et simul quidem consanguineos, simul autem uterinos fratres.

CAP. I.

QUia (1) igitur considerantes leges omnes quas congregavimus, et veteres omnes, et nostras, hujusmodi non invenimus emersisse quæstionem: congruum est eam sero tandem refrenare lege, et considerare quia fratribus sunt ad defunctum aliis quidem cognationis jura, quæ nos legitimis copulavimus: aliis autem hoc ipso legitima: communicabant enim aliquid ei circa paternam prolem, sicut alii circa maternam: alii autem illud pure habebant, et lege et natura juvante se, eo quod ex iisdem erant procedentes matrum sinibus, eratque eis patris semen unum: et undique veluti quoddam signum eis germanitatis resplendebat. Si igitur hujusmodi frater litibus liberare et legem et dubitantes voluisset, ad testamentum venerat: et suam sententiam fecerat manifestam, et per scripturam honorati ad hereditatem vocarentur. Quia vero hoc agere noluit, aut non potuit, (multæ namque sunt homini et anxietates innumeræ, et repentinæ mortes) hæc nostra lex causam determinet.

§. 1. Vult autem hæc lex, ex utroque (2) decoratos, et simul quidem consanguineos, simul autem uterinos fratres, ad successionem morientis meliores esse quam illos qui solummodo consanguinei, aut solummodo uterini sunt, et nos non faciat hæsitare naturæ varietas; sed nos hujusmodi adinventiones ostendimus legitimas, atque decernimus, perfectioribus distribuentes quæ meliora sunt, et minores exæquari eis non patientes.

§. 2. Plurima namque ad hoc nos invitaverunt. Primum quidem altera nostra lex (3), si filius moriatur non habens filios: deinde existentibus ita forte maternis (4) rebus, aut ex nuptiali, aut etiam ex alia causa quæ non acquiruntur, prius ex iisdem nuptiis fratres ad hereditatem vocari: deinde ex aliis, et post (5) hos patrem, quod probatio erat eo quod dudum talia nostra legislatio concessisset. Nam si etiam patre existente, suo patri, et iis qui sunt ex aliis nuptiis, præponi consanguineos et uterinos fratres contingit: consequens est, licet pater non existat, sed fratres solummodo, præponi iis qui ex uno parentum solummodo copulantur morienti, eos qui similiter quidem consanguinei, similiter autem uterini sunt, et his conveniens erit illud quod dudum et in maternis, et in iis quæ ex nuptiali causa, aut aliter non acquirantur, sancitum est, hoc etiam in reliquis morientis rebus valere atque tractari. Hæc igitur lex in isto casu data sibi occasione, sicuti dictum est, posita sit. Et quia ex tribus matrimoniis hoc processit, novitas naturæ nihil prohibet, vel si quis proponat et in duobus solummodo matrimoniis alios quidem esse solum uterinos, alios autem consanguineos simul et uterinos, vel si quis extendi dicat matrimonia, et adhuc amplius tale aliquid fieri. Et sic in hujusmodi casibus ubi tales quidam introducuntur ordines fratrum lex habeat suam virtutem: et excludant (6) duplici utentes jure eos qui uno solo uti possunt.

CAP. II.

SI vero non talis est casus, sed solummodo constituti sunt uterini aut consanguinei, et moriatur aliquis fratrum: hæc prioribus subjaceant legibus quæ eorum successiones disposuerunt. Locum tamen hæc lex habeat non solum in hoc casu, qui quæstionem movit: sed etiam in iis, qui postea futuri sunt. Quocirca priora si aut judicis sententia, aut pactionum expedita sunt formis, habeant propriam decisionem, hujus legis judicio non egentia.

EPILOGUS.

✝ Tua igitur eminentia quæ placuerunt nobis, et per hanc sacram manifestata sunt legem, per literas proprias declarare cunctis et in perpetuum observare festinet. Dat. 15. Kalend. Jun. *Constantinop.* Imp. Dom. JUSTIN. Aug. Anno 15. (7) ARIONE V. C. CONS.

TIT. XIV.

DE ARMIS (8).

NOVELLA CONSTIT. LXXXV.

Imperator Justinianus Augustus Basilidi gloriosissimo magistro sacrorum officiorum.

PRÆFATIO.

MAgnum Deum et salvatorem nostrum Jesum Christum et ejus auxilium semper invocantes, studemus omnes subjectos nostros, quorum regimen credidit nobis Deus, illæsos (9) et sine calumnia (10) custodire et inhibere bella, quæ per suam considerationem suscipientes adversus alterutros operantur dolores, duplex ex hoc contra se supplicium inferentes, tam quod sibimet inferunt, quam quod ex legibus vesaniam eorum punientibus patiuntur.

CAP. I.

VOlentes igitur hujusmodi mortibus homines liberare, prospeximus armifacturæ (11) opus nullum priva-

(1) Hinc sumpta est Authentica., *Itaque. Cod. comm. de successionibus.*

(2) Olim ita non fuit. *l.* 1. *C. de legitimis heredibus.* Unde constat hodie, consanguineos et uterinos simul præferri consanguineis tantum vel uterinis tantum.

(3) *l. ult. C. comm. de successionib.*

(4) Decisio hujus Novellæ, Fratris sine liberis mortui hereditas defertur ad fratres ejus consanguineos, id est, ad fratres ex utroque parente conjunctos, non eos, qui tantum sunt ei uterini, vel ex eodem patre; in rebus ejus paternis, fratres paterni succedunt ex regula, Paterna paternis, materna maternis, de qua vid. *l.* 13. *C. de legit. heredib.* In rebus aliunde quæsitis iidem consanguinei paternos vel uterinos excludunt: sunt enim conjunctiores, §. 1. *supr. h. t.* consanguineis deficientibus paterni, et uterini æqualiter succedunt in aliunde quæsitis: vid. quæ dicam ad *l.* 13. *in fin. C. de legitim. hered.*

(5) Hodie pater vocatur in virilem proprietatis, *Nov.* 118. *c.* 2.

(6) Duplici utentes jure, iis, qui uno tantum utuntur, sunt potiores.

(7) 13. id est, anno 539.

(8) Περὶ ὅπλων, *Scrimg.* περὶ ὅπλων καὶ ὁπλοποιῶν. 7. *Ecl.* 9. de armis et fabricensibus. *l.* 7. §. 1. *C. de fabricensibus, et qui arma gerere possint*, Jul. *const.* 79. Goth. Vid. Rittershus. *part.* 13. *cap.* 4. Ans.

(9) De jure principis dicam ad *Novellam.* 105. *c.* 2. *in fin.*

(10) Ut injustis litibus non vexentur.

(11) Τῆς ὁπλοποιΐας ἔργον.

tum operari, solos autem illos arma facere, qui in publicis deputati sunt armificatoriis (1), aut qui dicuntur fabricensii (2): eos autem qui operantur arma, nulli vendere privato (3). Sed neque qui in (4) numeris constituti sunt armifactores, quos etiam deputatos appellant qui de fisco annonas accipiunt, permittimus operari, aut alicui vendere arma: sed solum diligentiam habere armorum militum in numero constitutorum, in quibus militant. Si vero novum aliquid faciunt, hoc auferri ab eis, et in sacro nostro inferri armamento (5) adjiciendum ibi repositis publicis armis.

CAP. II.

Hoc autem observare volumus et eos, qui in ordinibus ballistariorum (6) sunt, quos per diversas statuimus civitates, ordinantes eos et arma facere: sancientes, ut et ipsi sola publica arma in armamentis (7) publicis uniuscujusque civitatis recondita corrigant, atque renovent. Si qui vero unum aliquid armorum instruxerint, hoc similiter et ipsis inter publica arma præstent, et nulli alteri penitus vendant. Hoc quoque custodiant, qui in ballistariis deputati sunt, periculo (8) patrum (9) civitatum, sub quibus et ipsos ballistarios statuimus, et publicorum armamentorum (10) deligentiam atque custodiam constituimus: quatenus si qui visi fuerint aut deputati aut fabricensii (11) vendentes arma, provideant per loca judices (12) eos suppliciis subdere, insuper etiam arma ab iis qui ea comparant, sine pretio auferre, et publico vindicare.

CAP. III.

Hanc igitur gubernante nos Deo cogitationem, per præsentem sancimus legem, *In nulla civitate aut provincia nostræ reipublicæ habere licentiam privatos aut alium quempiam arma facere aut vendere*, *aut quolibet mercari modo*: sed *solos eos qui inter fabricenses referuntur*, *hæc instruere*, *et deferre ad sacrum nostrum armamentum*: et hoc a tua celsitudine, et qui post te susceperint cingulum custodiri sancimus: deputantibus nobis aliquos (13) chartulariorum, qui sub tua celsitudine in scrinio sunt constituti fabricensium, periculo quinque inter eos priorum (14) bonam opinionem habentes, et opportunos, qui et eos qui in hac felicissima civitate, et in aliis civitatibus nostræ reipublicæ arma faciunt, requirentes, prohibeant privatos, aut etiam alios quosdam citra eos qui deputati sunt inter fabricenses, armifacturæ agere causam: et in quibuscunque compererint locis aliquos privatos hoc audentes, hæc auferre, et fisci applicare armamento. Si autem inter operarios privatos artifices opportunos (15) invenire potuerint: hos, si voluerint, in militiis statuere, et in descriptione (16) nomina eorum facere, et destinare nobis descriptionem artificum: ut per sacrum nostrum rescriptum in illis statuantur locis, in quibus sunt publicæ fabricæ, quatenus ipsi operantes arma, et de fisco annonas accipiant: hoc enim facto et subtiliter observato a prædictis personis licentia penitus nulli dabitur, neque civitates inhabitantibus privatis, neque villas incolentibus rusticis, armis uti adversus alterutros, necesque præsumere, et ex hoc plurimos homines occidi, publicas vero perire functiones, dum terræ cultores vitam amittere metuentes, fuga propter timorem utuntur.

§. 1. Oportet ergo eos qui diriguntur a tua celsitudine ex memorato fabricensium scrinio ad prohibendos privatos armorum factores confessionem (17) accipere etiam per loca judicum, et subjectorum eis officiorum, et civitatum defensores, et patres, quia nihil valebunt de cætero horum quæ a nobis prohibita sunt aliquid agere: sed quæ per præsentem sancita sunt legem, custodient, pœnam et in pecuniis, et in ipsum formidantes caput. Sancimus enim magnæ quidem Alexandriæ judicem negligentem quæ a nobis sancita sunt viginti auri librarum exsolvere pœnam, et cingulo cadere: et hujus officium similiter auri librarum viginti dare pœnam, et capitale subire supplicium: aliarum vero provinciarum judices, damnum quidem decem librarum auri sustinere, similiter autem et ipsos casui cinguli subjacere, et eorum officia. Defensores autem, et patres civitatum trium librarum auri multari pœna, et in capite sustinere periculum, si quod tale factum comperientes non punierint, aut hoc agere valentibus non nuntient, sed latere permiserint.

CAP. IV.

Ut autem palam fiant quæ a nobis prohibita sunt, a privatis, et aliis quibusdam, citra eos qui in sacris nostris fabricensibus referuntur, fieri, aut privatis vendi arma: et hoc per præsentem legem significare curavimus. Prohibemus enim (18) privatos operari et emere arcus (19), et sagittas, et spathas, et enses, quæ vocare consueverunt semispathia (20), et quæ vocantur Zabæ (21), sive loricæ, et contos (22), et quolibet modo vel figura factas lanceas, et quæ apud Isauros nominantur monocopia (23), et appellatos sitinnos (24), seu missilia, insuper et aspidas, sive scuta, et galeas, seu cassides: non enim ista

(1) Οπλοποιΐαις, publicis fabricis, *Jul.* armamentis, *arsenauls.*
(2) φάβριξι, id est, fabricis.
(3) Arma privatis vendere non licet, *ut hic*, multo minus licet arma ad barbaros exportare vel eis vendere, *l.* 2. *C. quæ res exportari.*
(4) Ἐν τοῖς ἀριθμοῖς, id est, matriculis, Julian. *hic.* Numerorum fabricensibus nova arma fabricare non licet, licet tamen ea curare.
(5) Αρμαμέντω, *Scrimg.*
(6) Βαλλιστaρίων.
(7) Εν ταῖς δημοσίαις ὁπλοθήκαις, *Scrimg.*
(8) Οἱ βαλλιστάριοι τοῖς πατράσιν ὑπέκηνται τῶν πόλεων. *Basil.* vid. Cujac. *hic.*
(9) Patres Civitatum hodie videntur esse, qui Gallis dicuntur, *Prevosts des Marchands et Eschevins*, sub eorum cura ballistarii erant, ut ex hac Novella apparet.
(10) Οπλοθηκῶν.
(11) φαβ.ικίσιοι, qui et fabricenses.
(12) Αρχοντες, præsides provinciæ, Jul. *hic*, *n.* 304.
(13) Quinque scil. Jul. 305.
(14) Προτευόντων. Primates scriniis appellat, Jul. *hic.*
(15) Id est, idoneos.
(16) Matriculam vocat Julian. *hic.* quæ et patricula. *l.* 5. *C. Theod. de domesticis et protectoribus.*
(17) Κατάθεσιν, depositiones, Julian. *hic.*
(18) Arma portare prohibitum, v. Socin. *regula* 30.
(19) *Edicto Justiniani* 8. *c.* 3. Armorum genera observa.
(20) Ἅπερ καλεῖν εἰώθασι παραμήρια. *Scrimg.* quæ parametria vocant. Julian. *hic*, *n.* 300. Cedrenus τῷ παραμηρίῳ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐξέτεμε. Porro παραμήρια dicuntur, quod femori accingantur. Semispathia quæ hic appellantur. Vegetius 2. vocat Semispathas, eadem forma, qua Tull. 3. *de legibus*, Semisicas dixit.
(21) Zabæ, loricæ, *Jul. Suid. in verbo* ζαβαρεῖον.
(22) Καὶ Κόντους. Κόντος δόρυ. *Hesych.*
(23) Μονοκόντια. *Scrimg.* monocontia, *Jul.*
(24) Ζιβύνους. *Scrimg.* Zibynnos, quos missilia vocant. Jul. *hic.* Ennius sibinas. vid. Cujac. *hic.* Hesychio ζιβύνια sunt λογχίδια μικρά. Glossis vero ζιβύνη est venabulum.

alii cuidam instruere sinimus, præter eos qui deputati sunt in sacris nostris fabricensibus. solos autem fieri (et vendi a privatis) et privatis vendi permittimus cultellos minores, quibus nullus in præliis utitur. Præsentem igitur legem generalem tua celsitudo in hac proponat regia civitate, nec non et per alias civitates nostræ reipublicæ, ut omnes agnoscentes quæ placuerunt nobis, hæc observent.

CAP. V.

DEnunciamus autem futuris præesse hujusmodi custodiæ chartulariis ex memorato fabricensium scrinio, quia ex negligentia non solum pecuniarias sustinebunt pœnas, sed etiam in corpore supplicia patientur, et militia cadent. insuper nec ipsum ulterius permitti a nobis scrinium in hujusmodi adesse solicititudine, sed aliis committi fabricensium curam.

EPILOGUS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, et per hanc legem declarata sunt, tua celsitudo, et qui post te in cingulo fuerint, operi terminoque contradere festinent: indignationem nostram et ipsi metuentes, nisi rem sic utilem reipublicæ custodierint.

TIT. XV.

UT (1) DIFFERENTES JUDICES AUDIRE INTERPELLANTIUM ALLEGATIONES, COGANTUR AB EPISCOPIS HOC AGERE: ET UT QUANDO IN SUSPICIONEM (2) HABUERINT JUDICEM, PARITER AUDIAT CAUSAM ET CIVITATIS EPISCOPUS: ET DE CAUTELA ALIA QUAM OMNINO OPORTET EPISCOPUM AGERE.

NOVELLA CONSTIT. LXXXVI.

Imperatoris Justiniani Augusti edictum.

PRÆFATIO.

EX quo nos Deus Romanorum præposuit imperio, omne habemus studium universa agere ad utilitatem subjectorum commissæ nobis a Deo reipublicæ, et illa facere quæ omni difficultate et læsione atque contritione privent: ne occasione litium, et aliorum quorundam discedere cogantur a propria patria, et in peregrinis affligi.

CAP. I.

PRopterea igitur et in præsenti prospeximus præsens edictum ad omnes dirigere subjectos, et palam facere omnium civitatum et vicorum habitatoribus, quatenus si quis habuerit contentionem adversus alium, sive (3) de pecuniaria causa, sive de sublationem rerum mobilium et immobilium, seseque moventium, sive de criminalibus, prius interpellet clarissimum provinciæ judicem, et ut ipse secundum nostras leges examinet ea, quæ proponuntur, et unicuique justitiam servet. Si vero dum aliquis adierit judicem provinciæ, non meruerit justitiam, tunc jubemus eum adire (4) suum sanctissimum episcopum, et ipsum mittere ad clarissimum provinciæ judicem, aut per se venire ad eum, et præparare eum ut omnibus modis audiat interpellantem, et liberet eum cum omni justitia secundum nostras leges, ut non cogatur peregre de sua patria proficisci: Si vero etiam sanctissimo archiepiscopo compellente judicem cum justitia daterminare interpellantium causas, judex differat discernere negotium, et non servet litigantibus justitiam: jubemus sanctissimum civitatis illius episcopum dare ad nos literas ei qui non meruerit quod justum est, insinuantes quia coactus ab eo judex distulit audire interpellantem, et judicare inter eum et qui ab eo conventus est: ut hoc cognoscentes nos supplicia inferamus judici provinciæ, qui interpellatus ab eo qui injustitiam passus est, et coactus a sanctissimo archiepiscopo, non judicaverit quæ in dubitationem venerunt.

CAP. II.

SI (5) vero contigerit quendam nostrorum subjectorum in dubitationem habere judicem, jubemus sanctissimum archiepiscopum audire cum clarissimo judice: ut ambo (6) per amicabilem conventum dissolvant quæ dubia sunt: ut aut per annotationem (7) scriptis factam, aut cognitionaliter (8) judicetur inter litigantes: et forma (9) detur justitiæ legibusque conveniens: ut non cogantur nostri subjecti propter hujusmodi causas recedere (10) a propria patria.

CAP. III.

SI quis vero existimans habere se adversus aliquem quamlibet actionem, neque clarissimum provinciæ judicem interpellet, neque sanctissimum civitatis episcopum adeat, et ita (11) veniat huc absque literis Deo amabilis episcopi civitatis: sciat quoniam et ipse tales sustinebit pœnas, quales futurus esset sustinere judex, si interpellatus ab eo non studuisset ei servare justitiam. Hæc autem omnia sancire perspeximus propter utilitatem eorum qui habitant per civitates et vicos: ne privati propriis provinciis, et ipsi in peregrinis affligantur, et res eorum lædantur. Propterea enim judices gratis facimus, et jusjurandum eos jubemus subire, ut unicuique interpellanti justitiam servent secundum nostras leges.

CAP. IV.

SI tamen contigerit quendam nostrorum subjectorum ab ipso clarissimo provinciæ judice lædi, jubemus eum

(1) Ut præsidi suspecto in audiendis litibus adjungatur episcopus, *Index Reg.*
(2) Vid. Jul. *constit.* 69. *num.* 260. *et* 250. *et sequentibus.*
(3) Lis est aut de pecunia, aut de re mobili, immobili, vel movente se, aut de crimine.
(4) Si præses provinciæ preces provincialium contempserit, provincialibus licet de ea re conqueri apud Episcopum. Jul. *d. n.* 269.
(5) Hinc sumpta est authentica, *Si vero*, *C. de jud.*
(6) Episcopo scil. cum præside considente, Jul. *n.* 250.
(7) Vel more παρασημειώσεως, eos audiant, Jul. *hic.* adde *Nov.* 82. *c.* 4.
(8) Sive scriptura.
(9) Sententia.
(10) *c.* 6. *in fin. Infr. hic.*
(11) Jul. *n.* 251.

adire (1) sanctissimum illius civitatis episcopum : et ipsum judicare inter clarissimum illius provinciæ judicem, et eum qui putatur lædi ab eo. Et si quidem contigerit judicem legitime et juste judicari a sanctissimo episcopo : satisfacere eum omnibus modis ei qui interpellavit adversus eum. Si vero refutaverit judex hoc agere, et pervenerit ad nos ipsa lis : si quidem invenerimus quia juste et secundum leges aditus a sanctissimo episcopo, ea quæ condemnatus est, non fecit : novissimis (2) eum suppliciis subdi præcipimus : quoniam qui debet vindicare oppressum, ispum opprimere reperitur.

CAP. V.

SEd etiam subjectum ei officium (3) jubemus cum omni studio et administrantes clarissimis judicibus interpellantes absolvere, nihil (4) accipientes præter illa quæ nostris constituta sunt legibus. Si vero hæc non custodiant, subdi jubemus suppliciis (5).

CAP. VI.

SI tamen invenerimus quendam sanctissimorum episcoporum pro gratia cujuspiam prodere justitiam, regularem (6) ei castigationem inferri jubemus : ut studeant cum timore Dei juste judicare : ne non impetrantes justitiam, cogantur homines relinquere proprias civitates atque provincias, et in (7) loca quælibet alia iniqua concurrere.

CAP. VII.

IN civitatibus autem in quibus non sunt judices (8), jubemus eos qui habent causas, adire (9) defensorem, et ipsum discernere inter eos. Si vero litem habentes voluerit defensorem una cum sanctissimo episcopo judicare, et hoc agi præcipimus.

CAP. VIII.

NEque autem monachum, neque clericum, neque episcopum jubemus venire huc absque (10) literis sanctissimi sui patriarchæ. Si vero hoc fecerint, sciant quia semetipsos schemate faciant indignos.

CAP. IX.

SI quis autem magisterianus, aut præfectianus (11) aut cujuscunque fortunæ existens acceperit amplius sportularum quam definitum est sacris nostris constitutionibus : jubemus omnibus modis judicem provinciæ periculo proprio secundum nostram legem hoc vindicare, et vindictam inferre hoc præsumentibus. Si vero non vindicaverit hoc ipse judex, licentiam damus sanctissimo uniuscujusque civitatis episcopo nunciare nobis quæ de eis aguntur, et qualem habet militiam, aut dignitatem, qui hoc præsumpserit : ut et judici periculum inferamus prætermittenti et despicienti nostram jussionem, et ipsum quoque jubeamus puniri talia præsumentem.

TIT. XVI.

DE MORTIS CAUSA DONATIONE (12) CURIALIUM.

NOVELLA CONSTIT. LXXXVII.

Antonio Contio interprete.

PRÆFATIO.

CUrialium fraudes nihil posse ferre damni Reipublicæ, sed resistere legem talibus curiis [vel consiliis] omni volumus modo. Cognovimus enim, quemadmodum, postquam interdiximus curialibus donationum modum, non concedentes ipsis possessionem immobilem donare (13), neque in testamento relinquere ultra (14) tres uncias, sed dodrantem omni modo Curiæ servare, illi calumniantes legem, excogitaverunt tales aliquas fraudes contra ipsam legem. Scientes enim quod nos invenientes vetustos legumlatores, dubitantes de mortis causa donatione utrum donatio an legatum sit, et illos quidem connumerantes ipsam donationi, quosdam vero legatis, ea quæ pluribus (15) et optimis legislatoribus visa sunt eligentes, legatum (16) ipsam esse omnimodo decidimus, nec (17) confectione monumentorum egere, sed licentiam habere facere ipsam et inserere ipsi etiam certos fines quos donator voluerit, et si hoc fecerit, licentiam habere renunciare etiam huic ipsi facultati, qua possit pœnitere super talibus donationibus, revocare (18), et quos utique voluerit terminos inserere mortis causa donationibus, sicuti *Julianus* sapientissimus constituit, quod quidem nos in trigesimo nono (19) nostrorum Digestorum scripsimus. Omnia enim comprehendimus in brevi et quæ vetustis et quæ nobis placita sunt. Hoc igitur scientes putaverunt oportere secundum modum hunc facere quasdam mortis causa donationes et inserere pacta secundum legem ad auferendum potestatem sibi ipsi super donatione pœnitenti, eam revocandi. Alium vero terminum ipsis placentem addere ipsis donationibus, ut inde ipsis nimirum liceat facere donationes a revocatione liberas, et ita suas minuere substantias.

CAP. I.

ETsi autem ex his quæ jam lege sancivimus ademta est omnis illis occasio plus dodrante relinquere queun-

(1) Adde *l.* 4. *C. ad l. Jul. repetund.*
(2) Id est, ultimis suppliciis. Ultimum supplicium mors, *l.* 21. *ff. de pœnis.*
(3) Id est, officiales, ministros, apparitores.
(4) Jul. *hic. n.* 253.
(5) Ultimis *Jul.* aut quadrupli pœnæ et exolutioni illos subdi, *Scrimg.*
(6) Id est, ex sacris regulis pœna subjicitur, Julian. *num.* 254.
(7) Vid. c. 2. *in fin.*
(8) Præsides provinciæ.
(9) Jul. *num.* 255.
(10) Jul. *num.* 256. *Novell.* 6. c. 3.
(11) H ἐπαρχικός. *Scrimg.* agens in rebus, Julian. *hic*, *n.* 257.
(12) De diversis donationibus a curialibus faciendis, Julian. *const.* 80. de donationibus factis a decurionibus. *Index Reg.*
(13) Inter vivos *Novell.* 38.
(14) *Novell.* 45.
(15) Id semper sequendum est, quod pluribus et optimis videtur.
(16) Mortis causa donatio legatis comparatur, *l.* 4. *C. de don. caus. mort.*
(17) Mortis causa donatio non eget insinuatione *l. ult. C. de don. caus. mort. l.* 15. *in fin. l.* 37. *ff. de mort. caus.* §. 1. *Inst. de don.*
(18) Mortis causa donatio revocari potest.
(19) *tit.* 6. *l.* 16. 17. 18. *ff. de mort. caus.*

di, vel in testamento relinquendi, vel per donationis modum alienandi, tamen ut adhuc etiam magis ipsorum fraudem compescamus, idcirco et nunc *sancimus* nemini (1) curiali neque per mortis causa donationem licere donare quid, præterquam tantummodo per antenuptialis donationis modum pro seipsis aut propriis liberis factæ aut per dotis occasionem, quatenus ipsa nostra constitutio dicit, etiam filiabus donare nubentibus: siquidem aliter ipsos non posse donare certum est res immobiles, sed ipsas manere semper apud ipsos curialibus obnoxias functionibus, sola ipsis venditione concessa, et ipsa secundum Novellæ nostræ constitutionis observationem. Mortis causa donationibus suam vim habentibus, et valentibus cæteris hominibus, exceptis (2) curialibus, facere dictas mortis causa donationes in quascunque voluerint personas, et conditiones ipsis imponere, et renunciare (siquidem hoc voluerint) pœnitudini concessæ circa pactionis revocationem: manere quippe oportet rem etiam sic in mortis causa donationis conditionibus, (hoc enim insuper sancimus) et tales donationes firmas esse et stabiles, quod quidem non nunc primum lege statuimus, sed jam lege statutum, et nunc per nostram interpretamur et corroboramus vocem in omnibus aliis personis, præter solos, ut dictum est, curiales: idque propter ipsam nostram erga rempublicam curam et studium.

EPILOGUS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, et hac lege manifestata sunt, tua gloria custodire studeto, in primis utilitati Rei publicæ providentiam impertiens.

TIT. XVII.

DE DEPOSITO (3), ET DENUNCIATIONIBUS INQUILINORUM, ET DE (4) SUSPENDENDA ADMINISTRATIONE (5) PANUM.

NOVELLA CONSTIT. LXXXVIII.

Imperator Justinianus Augustus Joanni gloriosiss. sacrorum per Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsuli ordinario et patricio.

PRÆFATIO.

Litem nuper audientibus nobis (hoc quod in imperio publice sedentes multotiens agimus) orta est aliqua quæstio, quam resolvimus statim: hujusmodi vero discentes contingere multa communi et generali lege definire hoc justum esse arbitrati sumus.

CAP. I.

Si (6) enim quis ab aliquo capiat aurum aut res aliquas depositi causa in quibusdam conditionibus, deinde illi agant: necessitatem habeat omne restituere aurum aut res, conditionibus semel impletis, et nulla omnino licentia sit aliquibus (7) extrinsecus interdictionibus uti, et retinere depositi restitutionem: cum et alia multa privilegia (8) tam a præcedentibus legislatoribus, quam a nobis ipsis data sunt: licentia enim est prohibenti redditionem, cum quidem, cui creditum est depositum, non molestare: eum vero de rebus quæ in quæstione sunt, qui aurum, aut res aliquas accepturus est, litem sortiri, et justitiam et legem promereri: sed ne per hanc causam damnis magnis subjiciat eum qui interdictionem suscepit, et compellatur aut defensiones expetere, aut res habere, et non possit voluntarie cum deponente benigne agere: quod si tale aliquid egerit (omnino enim oportet non sola delictorum nos contentos esse prohibitione: sed (9) etiam timorem inferre justum transgressoribus) sive perditionem contigerit rerum aut pecuniarum fieri, et hoc probetur, sive alium quemcunque casum fortuitum, ipsum respicere qui contestationem dixerit. Insuper etiam ex quo facta est hujusmodi contestatio, usuras pecuniarum usque ad tertiam (10) centesimæ cognoscere prohibentem accipere propria: non solum si aurum fuerit quod depositum est, restitui vero prohibitum: sed et si aliæ res sint: ut hoc timore stultorum simul, et perversorum maligne versandi, in depositionibus homines cessent.

CAP. II.

De his qui denunciant ne civiles annonæ, vel pensiones solvantur (11).

Sed et totum hoc quod de mandatis est, et aspicere, et constituere secundum legem providimus. Videmus enim frequentari hoc in regia hac præcipue civitate et aliquos interdicentes eis qui ministrant publicas (12) annonas, et tesseras (13) accipiunt ab annonarum præfecto, volentes suspendi administrationem: et eos qui ex hoc solummodo forsan nutriuntur, defraudari administratione, per quam eis omnis tribuitur vitæ occasio. Huic autem rei severius et difficilius illud est: multis (14) enim

(1) Nota regulam.

(2) Decurio donare non potest etiam mortis causa. Donare tamen potest, dotis aut donationis propter nuptias causa.

(3) De rebus depositis, et de his, qui denunciant, ut deposita non reddantur. Jul. *const.* 81.

(4) De suspensione erogationis annonarum. *Index Reg.* De his, qui denunciant, ut civiles annonæ vel pensiones non solvantur. Julian. *hic n.* 310.

(5) Χορηγία ἄρτων, administratio panum, *ut hic.* Juliano est, civilium annonarum vel pensionum solutio.

(6) Hinc sumpta est Authentica, *Sed jam cautum. C. deposit.* Goth. Vid. Rittershus. *part.* 2. *cap.* 1. *n.* 2. *et* 10. Ans.

(7) Puta creditoribus. Creditor denunciare quidem potest depositario, ne depositum reddat *l. ult. ff. de lege commissoria.* potest tamen eo invito depositarius depositum reddere, exacta cautione, quod hac Novella non tollitur. Ad hæc, cum hic dicitur aliquibus, ne intelligas ipsum rei dominum, cui jus competit rei suæ vindicandæ, *l.* 9. *in fin. ff. de rei vind. l.* 31. *ff. depos.* Hac enim Novella repellitur denunciatio creditoris, non domini: prohibetur denique denunciatio, non vindicatio.

(8) Deposito non opponitur compensatio. *l. ult. C. de compensat.* Depositum anteponitur privilegiis, *l.* 7. §. 2. *ff. depos.* Chirographo deposito acceptæ rei, non opponitur exceptio non numeratæ pecuniæ. *l.* 14. *C. de non num.*

(9) Pene nihil est delicta prohiberi, nisi puniantur, *l.* 2. §. 13. *ff. de orig. juris.*

(10) Id est, trientes.

(11) Jul. *hic*, *num.* 310.

(12) Τὸ δημόσιον σιτηρέσιον ἢ καὶ ψήφους πορίζομένους.

(13) Tesseræ annonarum accipiebantur ab annonarum præfecto.

(14) Græcus textus ita habet, *πολλοί γὰρ τοῖς οἰκίας κεκτημένοις κατὰ ταύτην τὴν εὐδαίμονα πόλιν βασκαίνοντες, ἡνίκα μέλλοιεν τὰ στεγονόμια παρὰ τῶν οἰκούντων λαμβάνειν ἐπηρεάζουσιν ἐκ μαρτυρίας τοῖς ἐνοικοῦσιν στέλλοντες, ὥστε μὴ καταβάλλειν εἰς αὐτούς*, id est, multi enim domos possidentibus in hac felicissima civitate invidentes, ut pensiones domorum ab inquilinis accipiant, denunciant testatione facta, ut ne inquilini pensiones solvant proprietario seu ædium domino.

domos possidentibus in hac felicissima civitate (1), qui imbanchiti (2) non videntur, mox futuris pensiones ab inquilinis accipere, calumniantur per interdictiones inquilinis dirigentes, ut non inferant eis. Illi (3) vero ultra (4) eas suscipientes, quidam propter inopiam forsan comedunt eas: quidam vero et exules a magna hac fiunt civitate, et decidit omnino pensionum administratio iis qui ex hoc forsan solo nutriuntur, secundum quod occurrentes in civilibus annonis diximus.

§. 1. Nemini (5) igitur damus hujusmodi licentiam: sed unusquisque si aliquam habeat causam ad obnoxium sibi, non obdormiat: in liberalibus (6) autem perversitate omni plenius aspiret interdictionibus. Cognoscat enim, quia si tale aliquid egerit, et per occasionem ejus ceciderit aut administratio panum, aut pensionum datio ex hoc accidens ipse sustinebit periculum, mox quod interdictionem (7) inquilinis et ministrantibus panem miserit, aut suspenderit annonam: nihil enim horum agi omnino volumus: sed ex quo interdictiones egerit, sancimus eum omne damnum sarcire domino rerum: super hoc et usuram et tertiam centesimæ agnoscere pecuniarum, aut rerum quas non accipere per eum is qui secundum hunc modum læsus est, valuit. Et neque aliquis opponat defensiones, quia qui præsens est ei exactionis domino danti defensionem aut in deposito, aut in aliis recipere rem propriam, non enim omnibus (8) est facile fidejussorem præbere nostris legibus, nullam defensionem omnino ratam esse ponentibus, nisi (9) cum fidejussione fiat, fidejussorem enim omnino dandum idoneum non facile neque possibile passim est. Et propterea igitur ad securitatem nostrorum subjectorum volumus hoc custodiri a modo, et de cætero omni tempore, ut immortale sit hujus nostræ sanctionis juvamen Reipublicæ, quæ judicantibus quidem nobis in mentem venit, præsentem vero legem commune juvamen nostris peperit subjectis.

EPILOGUS.

† Tua igitur eminentia, quæ placuerunt nobis, et per hanc divinam manifestata sunt legem, operi effectuique tradere, et in perpetuum observare festinet.

(1) Sensus est corruptus, quem ita restitue: Illud omnium incommodius est, quod plerique dominis ædium *invidentes*, die pensionis cedente, inquilinis denunciant, testato, ne pensionem solvant.

(2) Mirum unde vox hæç, imbanchiti, irrepserit: nisi si stupidus et ignarus interpres τὸ βασκαίνοντες, quod in Græco textu est, in hanc vocem nullius sensus commutarit.

(3) Inquilini.

(4) Id est, ultro ac libenter.

(5) Denunciatione injusta creditoris, si quod detrimentum debitoris deposito fuerit illatum, creditor debitori damnum resarcire tenebitur.

(6) Hic locus valde depravatus est: lege itaque: *illiberalibus autem et omni perversitate plenis abstineat interdictionibus.*

(7) Vid. *l. ult. ff. de lege commissoria.*

(8) Fidejussorem invenire vel dare non est omnibus facile, *l.* 33. §. 2. *C. de episc.* vid. quæ dixi ad *l.* 3. *C. de verb. sign. l.* 5. §. 1. *ff. ut legatorum seu fideic.*

(9) Defensio nulla est sine fidejussore.

COLLATIO SEPTIMA.

TIT. I.

QUIBUS MODIS NATURALES (1) EFFICIUNTUR SUI, ET DE EORUM EX TESTAMENTO SIVE AB INTESTATO SUCCESSIONE.

Novella Constit. LXXXIX.

Imperator Justinianus Augustus Joanni gloriosiss. per Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsuli ordinario, et patricio.

PRÆFATIO.

NAturalium nomen Romanæ legislationi dudum non erat in studium, nec quælibet circa hoc fuerat humanitas, sed tanquam alienigenum aliquid et omnino alienum a republica putabatur: a *Constantini* vero piæ memoriæ temporibus in constitutionum scriptum est libris (2). Deinde paulatim in mediocritatem clementemque sententiam Imperatores transeuntes, leges posuerunt: alii quidem et dari et relinqui aliquid eis a patribus concedentes: aliqui autem etiam adinvenientes modum per quem naturali jure priore (3) liberati legitimi fierent, et paternæ substantiæ successores: paulatimque etiam ad nepotes (4) processerunt hujusmodi legislationes: et quoniam in nostra tempora venerunt, et eorum qui paulo ante nos fuerunt, multam varietatem causa suscepit. Nos enim duplex habuimus studium, et plurimos in libertatem perducere homines ex priore servitute, et ex naturalibus ad legitimos elevare: non enim ultio et interdictio despicienda est: sed quod est in necessitate, curandum est: et diffugiendum quidem quod malum est, inveniendum (5) vero undique quod melius est. Quia igitur aliqua quidem in constitutionum Codice (6), quam ex omni priorum imperatorum legislatione collegimus, de naturalibus scripta sunt filiis: quædam vero in (7) libro Institutionum: de his autem nos constituimus, aut jam perfecta comperimus, et nos ipsi plurimas fecimus de his constitutiones, alias quidem in prædictarum collectione constitutionum, alias autem etiam postea: ne causa sit dispersa, bene se habere credidimus, in una constitutione totum colligere, quæ pro omnibus sufficiat ea quæ de naturalibus sunt, corrigere atque sancire.

CAP. I.

De liberis naturalibus.

PAlam namque est, quia hominum alii (8) quidem liberi simul consistunt, et inter legitimos sunt: alii vero hoc prius non habentes, postea fiunt, et ex servis ad liberos ascendunt, et ex naturalibus ad legitimos. Alii vero ex ipso hoc naturales sunt, et quædam eis successiones existunt: alios autem neque naturales esse decet, sed etiam hoc monstrantur indigni (9). Oportet igitur nos ita facere constitutionem, ut nullus ignoret quæ possunt in naturalibus valere: dicimus autem inchoantes legem, qui consistunt naturales, quibusque modis procedunt ad legitimos, (quorum plurimos invenimus nos) et quæ sunt horum successiones, et quomodo quidem vetustas usa est his amare, quomodo nos humane. Nec illud quoque relinquitur, qui nec naturalium digni sint, sicuti diximus, appellatione. Natura (10) siquidem ab initio, dum de filiorum procreatione sanciret, scriptis nondum positis legibus omnes similiter quidem liberos, similiter autem produxit ingenuos. Primis namque parentibus primi filii, similiter quidem liberi, similiter autem legitimi a (11) creatura fiebant: bella vero et lites, atque libidines, et concupiscentiæ causam deposuerunt ad aliud schema. Servitutem namque invenit bellum (12): naturales autem castitatis (13) casus: lex autem rursus hujusmodi delicta curans, libertatem (14) servis molita est, et multum de his tractavit, modos introducens dena millia, imperatoriæ vero constitutiones aperuerunt iis (15) quæ non recte facta sunt, ad jus legitimum vias. quod non transitorie neque nos sancimus, neque subjectos hanc legem negligenter audire præcipimus.

§. 1. Legitimi siquidem successores procedunt hominibus ex nuptiis (16), quas contrahunt aut cum dotalibus instrumentis, aut etiam absque eis, sic ad fœminas masculis convenientibus, ut ab initio habeant ad eas legitimarum nuptiarum affectum (17). Et hoc enim in calumnia positum nos respicientes, lege decrevimus, quid in (18) iis quidem, qui fortunæ dignitate provecti sunt, quid autem in mediocri hominum statu agendum sit ad demonstrationem (19) legitimarum nuptiarum: quid vero deinceps permissum est plebi (20). Quapropter nuptiis (21)

(1) Περὶ τῶν νόθων. De liberis naturalibus vide Julian. *const.* 82. de filiis naturalibus, *Index Reginæ.* adde *Novell.* 74. *L.* 4. *C. Th.* 6.

(2) *l.* 1. *Cod. de natural. lib.* Goth. Vid. in hanc Novell. Gudelin. *de Jure Noviss. lib.* 1. *c.* 16. *et lib.* 2. *c.* 10. Rittershus. *part.* 4. *cap.* 12. *et part.* 7. *cap.* 6. Ans.

(3) Id est, pristino naturalium jure.

(4) Nepotes, ut et filii legitimari possunt.

(5) Bono melius inveniri potest.

(6) *d. tit. de natur. lib.*

(7) Ἐν τῷ τῶν ἐπιτρόπων λόγῳ. *Scrimg.* id est, in tractatu de tutoribus, intelligit autem legem ultimam *C. de confirmand. tutor. leg. ult. Cod. quando mulier tutela offic. fung.*

(8) Personarum divisionem observa. Hominum alii liberi, alii libertini, alii servi, adde *l.* 4. *in fin. ff. de just. et jure*, alii legitimi, alii naturales tantum, alii legitimati, alii ne naturalium quidem nomine digni sunt. *Goth.* Vide Gudelin. *de Jure Noviss. lib.* 1. *cap.* 9. *num.* 2. Ans.

(9) Incestuoso concubitu natos intelligit.

(10) *c.* 9. *Infr. h. t. Novell.* 74. *c.* 1.

(11) Παρὰ τῆς δημιουργίας, id est, ab ipsa procreatione.

(12) Primæ servitutes bello inventæ. *l.* 5. *ff. de justitia. l.* 4. *l.* 5. *ff. de statu hominum.*

(13) Σωφροσύνης ἔκπτωσις.

(14) Manumissionis beneficium.

(15) Τοῖς οὐκ ὀρθῶς γενομένοις, id est, his, qui recte nati non sunt Naturales enim ex obliquo descendunt.

(16) Nati ex legitimis nuptiis, legitimi sunt parentum successores.

(17) Nam citra affectum nuptiarum conjunctio nuptias non efficit. Conjunctio non probat nuptias, sed affectus.

(18) Hominum alii in dignitate positi, alii in mediocri statu, alii plebeji.

(19) Probationes aliæ requiruntur ad nuptias clarissimorum arguendas, aliæ ad reliquorum hominum demonstrandas.

(20) Vid. *Nov.* 74. *cap.* 4. 5.

(21) Justis nuptiis suscepti, certum jus succedendi habent.

procedentibus, ex hoc ipso sunt successiones certæ: et si inter legitimos (1) connumerentur, mox lex introducit successionum modos, plurimum de his tractans. Legitimum igitur jus sic se habet. Quod vero non est hujusmodi, sed liberum quidem, non (2) tamen ex nuptiis procedens legitimis, aut etiam in servitute natum: si libertatem quidem meruerit, manserit autem naturale: hoc modi varii ad jus legitimum ferunt, quos enumerantes, sic etiam reliqua sanciemus.

C A P. II.

De primo (hoc est per oblationem curiæ) modo legitimationis.

PRimus itaque modus est legitimi juris existens civitatibus mox utilis, quem Theodosius piæ et novæ introduxit memoriæ. Sancitum namque est ab eo, *ut possit naturales filios, aut omnes, aut aliquos offerre curiis, aut filias curialibus* (3) *copulare:* et quoniam modus iste non simplicem habuit legislationem, sed varie de oblationibus dictum est, et de successionibus, quomodo ipsi, et quorum heredes existant, et qui rursus ad jus eorum hereditarium accedant: justum credimus hoc primum legislationis disponentes capitulum, ita ad reliquos modos qui ad legitimorum jus ferunt, accedere: quæ enim inde sunt facile omnino est dicere.

§. 1. Si quis igitur fuerit naturalium filiorum pater, sive curialis existens, sive liber a curia, licentiam habebit, omnes, aut quosdam ex eis, sive legitimorum sit filiorum pater, sive etiam non, sed solummodo naturalium, offerre curiæ (4), licet forte illustris dignitatis sint filii suscepti: nisi tamen dignitas intercesserit talis, quæ homines, licet curiales sint, ab hac fortuna liberos facit. Oblationis autem modus sive fiat a patre adhuc superstite, cum quispiam in commune filium offerret, (hoc namque gestum est in Philocalo naturali filio, curiali a patre in Bostrenorum (5) civitate) et hoc ipsum dicit secundum inspectionem ibi factam, et ita eum offert, sicut a Leone piæ memoriæ scripta dicit constitutio: sive ergo secundum hunc modum fiat aliquis a patre pronunciatus curialis, sive eum pater sub gestis monumentorum offerat, sive moriens in testamento conscribat oportere fieri curialem: deinde ille amplectatur scripturam: legitimus mox fiet, naturalium jure omnino liberatus: sive etiam mortuo patre semetipsum filius aut filii offerant: non existente quidem legitima sobole, etiam sic erunt legitimi et curiales. Proinde pater quidem etiam existentibus legitimis offert curiæ non legitimos filios: qui vero per semetipsum ad hoc procedit, tunc solummodo auditur, cum nullus legitimorum filiorum existit. Hoc itaque de oblationibus sit, quod indifferenter sancitum est a nobis, in hac præsenti lege reconditum: non autem simpliciter neque fortunæ oblatione: oportet enim modos facere manifestos secundum quos offerantur.

§. 2. Si quis igitur ex qualibet oriatur civitate, sive curialis, sive etiam liber hujusmodi sit fortuna: licebit ei suum naturalem offerre filium curiæ illius unde oritur civitatis. Si vero (6) nec civis ipse consistat, sed ex villa quadam aut vico sit oriundus: illi a patre offeratur civitati, aut semetipsum offerat, sub qua civitate villa aut vicus tributa persolvit (7). Palam vero est, quia siquidem pater eum, aut avus offerat, aut aliquis ascendentium parentum, et liberos habentes filios, hoc agere poterit: si (8) vero ipse quispiam semetipsum offerat, hoc permittimus, cum (9) non alii legitimi sunt fratres.

§. 3. Si tamen aliquis offerre volentium suos naturales curiis, aut ex maxima hac oriatur civitate, aut ex seniore Roma, huic damus licentiam, in quam voluerit metropolim oblationem celebrare: et hanc esse regulam etiam in filiabus, ut jungat (10) eas curialibus aut ex civitate ipsa ex qua orti sunt, aut sub qua villa aut vicus tributa persolvit, aut si quis liber simul et Romanus, aut Byzantius fuerit, cuicunque curialium alterius cujuspiam, metropolis (11) tamen. Sic itaque nobis curialium diligentia est, et iste modus placet juris legitimi, quia damus curialium naturalium existenti solummodo filiorum patri, licet ex ancilla eos habeat, et liberos facere, et offerre curiæ secundum quod prædictum est. Et adhuc amplius sancimus de causa, ut vel si non pater offerat, liber autem semel filius fiat: possit et semetipsum offerre curiæ, etiam hic legitima non existente prole.

C A P. III.

De successione curialium.

ET quoniam varie etiam de hujusmodi personarum successione sancitum est: non videtur absurdum nobis et de successione, sicut prædiximus, terminare. Si quis igitur naturalis secundum hoc schema, (id est oblationis) fiat curialis: erit patri et ab intestato (12) successor et ex voluntate: nihil dissimilis legitimis, et ex donatione (13) percipere poterit patris: ita tamen, ut non amplius habeat uno horum qui ab initio legitimi sunt, et inter omnes minus habente. Cum semel autem illi susceperint oblationem, et propterea ad jus legitimorum ascenderint: non sinimus eos abstinere se patrum hereditate, aut videri quasi donationem in se factam, et ratam habitam ab eis, relinquere, et fortuna recedere. Manentes itaque curiales, relictam aut donatam (sicuti dudum a nobis dictum est) habebunt mensuram.

§. 1. Si vero ab initio refutaverint oblationem, manere liberi præponentes, licet naturales, quam fieri ditio-

(1) Legitimi liberi, jus certum succedendi habent.

(2) Liberi quæsiti extra nuptias legitimas, vel in servitute, jus certum succedendi non habent.

(3) Vid. §. 1. *Infr. hic.*

(4) Oblatione Curiæ filii legitimantur *in pr. Supr. hic.* §. 13. *Inst. de nupt. l.* 3. *l.* 4. *C. de nat. lib.*

(5) Ex hoc loco legendum est in *l.* 4. *C. de nat. lib.* Bostra, non nostra. Bostra autem est civitas Arabiæ, *Nov.* 102.

(6) Nati ex vico aut villa fiunt naturales oblatione Curiæ.

(7) Id est, cujus in territorio vicus est. Jul. *hic.* Probatur ita territorium civitatis alicujus, jure in eo exigendi vectigalis, *l.* 4. §. 2. *ff. de censibus.*

(8) Liberi naturales offerri Curiæ possunt vel a patre, vel ab avo et ascendentibus, vel a seipsis.

(9) Naturales non fiunt legitimi oblatione Curiæ, legitimis liberis existentibus, §. 3. *in fin. Infr. hic.*

(10) Julianus id ita explicat, Ubi quidem parens dat, non impediunt legitimi filii: ubi filius sese dare voluit, impeditur filiis legitimis superstitibus. adde *l.* 9. *C. de suis et legitim. lib.*

(11) Byzantium ac Roma, sedes imperii, senatum habent, non Curiam. Quæritur ergo, qua ratione oblatione curiæ naturales suos filios legitimos possint facere? Permissum est Romanis ac Byzantinis tali casu Curiæ alicujus metropoleos liberos suos naturales offerre. Plures enim metropoles sub regiis urbibus erant constitutæ.

(12) Naturalis legitimatus oblatione Curiæ succedit patri ab intestato.

(13) Legitimato parens donare potest, quantum legitimo.

res et curiales : deinde videantur postea aut in totum, aut ex parte possidere res donatas, aut relictas sibi, aut etiam alienare : tenebuntur omnino, curiali fortuna etiam inviti (1) : ut non adulterari nobis videantur legislationem et lucra quidem venentur, quæ occasione oblationis sint : repellant autem fortunam propter quam lucra promeruerunt. Et hoc similiter sancimus et in masculis oblatis curiæ, et in filiabus nubentibus curialibus : nulla existente differentia sive per masculos quispiam curiæ munera agat, sive per generos curiam in filiabus augere voluerit, et per illorum filios novos adjicere prioribus curialibus filios eorum.

CAP. IV.

Filium vero per hujusmodi causam factum legitimum, ipsi soli (2) genitori legitimum facimus, non etiam extraneæ cognationi patris, (dicimus autem et ex quibus ille natus est, et qui ex utroque sunt, et qui ex eo processerunt) facimus eum velut ex quadam machinatione cognatum. Sancimus enim oblatum curiæ naturalem filium solummodo patri legitimum fieri successorem, nullum tamen habere participium ad ascendentes, aut descendentes, aut ex latere agnatos vel cognatos patris : aut illos aliquod habere participium ad illorum successiones : æquum etiam ei dantes privilegium, ut sicut nec cognatis patris fit iste successor, sic nec illi ad ejus vocentur successionem, nisi forte scripserit aut ipse illos, aut ab illis scribatur, soli enim patri fiunt legitimi, et cognati esse creduntur.

CAP. V.

Ergo sanciendum est qui factis ita legitimis efficiantur successores. Et si quidem habuerit filios qui talis est, aut nepotes de legitimis sibi procreatos uxoribus et merito etiam curiales constitutos : modis omnibus ei (3) succedant : quid enim legalius (4) est proprio filio ad paternam successionem ? si vero filios habuerit non curiales quandoque sibi progenitos, tunc legitima mensura veniat ad fiscum et curiam : reliquum vero quantumcunque fuerit, ad illos filios qui curiales non sunt, accedat. Si vero etiam generaliter nulla (5) ei sit proles, et moriatur intestatus : novem quidem uncias curia et fiscus habeat : secundum quod dudum a nobis sancitum est : in reliquis autem tribus unciis, qui ex lege vocantur omnibus modis venient : aut si testatus fuerit, ad scriptos descendent heredes. Semel autem factum curialem lex suscipiens, et inscribens curiæ, et successiones, et aliam omnem ordinatam dedit vitæ successionem et quæstum. Si quis autem vel ex genere, vel extraneus, scriptus forsan, aut etiam non scriptus, voluerit adire imperium, et semetipsum offerre curiæ : licentiam habeat hoc agendi, et distributam curiæ partem accipiens, fieri curialis, et tam fortunæ quam functionum successor, si hoc imperium annuerit.

CAP. VI.

Si quis autem legitimos quidem filios non habeat, naturales (6) autem ei solummodo sint : liceat ei curiæ honore scribere eos heredes : et scriptura pro omni oblatione consistat, et non egeat hoc antiquarum legum alia adjectione, neque oblatione, dum superstites essent : sed ex (7) hoc ipso scripti si liberi sint, curiales simul et heredes fiant, habeant ipsi substantiæ *novem uncias*, sicut pater eis distribuerit : sin autem etiam totum eis relinquere voluerit, adhuc faciet melius : veruntamen usque ad novem uncias omnimodo eis relinquat, sciens quia si reliquerit minus, a lege modis omnibus supplementum (8) substantiæ fiet : illi vero si voluerint, curiales fiant. Si vero aliqui quidem eligant, aliqui vero refutent : ad eos qui eligunt refutantium veniant portiones. Si vero omnes renuerint, tunc tanquam filiis non existentibus, ita ad curiam veniant novem unciæ omnes. Si vero ille quidem tacuerit, filiorum vero legitimorum ei non sit proles : tunc legitima quidem pars ad heredes ab intestato veniat : filii vero naturales si voluerint, semetipsos offerre curiæ, hoc faciant sicuti voluerint, sive omnes, sive quidam ex iis : et modis omnibus novem unciæ substantiæ ad curiales aut curialem perveniant. Si vero etiam ex ancilla ei nati sunt, si eos manumiserit aut vivens, aut in testamento obtulerit eos, etiam sic suscipiantur, et sint curiales sicut testator voluit, aut sicut eorum desiderium fuit, offerentes enim semetipsos curiæ, percipient (sicuti dictum est) novem uncias : undique enim volumus, vel si testetur, vel si non facta voluntate decesserit, eos qui ad curiam veniunt, novem uncias accipere. Si vero manumiserit quidem solummodo, non tamen obtulerit, aut illi etiam sic volunt, aut quidam ex eis ad curiam respicere : etiam tunc novem unciæ curiam agenti vel agentibus secundum quantitatem dentur. Si vero nullus naturalium aut velit, aut offeratur, tunc novem uncias curia percipiat. Palam quippe est, quia simul sequitur ubique fiscus secundum constitutionem de hoc a nobis positam. De naturalibus itaque qui per transitum (9) ad curiam fiunt legitimi, et de modo secundum quem offeruntur, et successionibus, hæc a nobis pure sancita sunt.

CAP. VII.

Tribus (10) autem aliis constitutionibus scriptis Zeno quidem piæ memoriæ, non (11) de futuris aliquid plene sancivit, sed de jam præteritis : quam scribi ideo solummodo permisimus, ut eos quibus illa forte constitutio prodest, quod descendit eorum exinde proles, non

(1) Legitimatus oblatione Curiæ, munus Curiæ non potest effugere, etiamsi patris, per quem legitimatus est, successione abstineat.

(2) Oblatione Curiæ, filius fit legitimus, sed tamen ei soli, per quem oblatus est, fit legitimus, non autem aliis personis ascendentibus, descendentibus, aut collateralibus, etiamsi possit heres ab his institui.

(3) Legitimato parenti liberi ac nepotes curiales succedunt. Non curiales certa parte succedunt : pars reliqua ad Curiam defertur, si partim curiales, partim non curiales parens reliquit : illi novem uncias, hi tres consequentur.

(4) Νομικώτερον, id est, cuinam lex magis defert patris successionem, quam filio? Filius, ergo heres. Hoc utitur argumento Paulus Apostolus epistola ad Galatas c. 4. *vers.* 7. vide *l.* 11. *C. de suis et legitimis. l.* 7. *ff. de bonis damnat.*

(5) Curiali sine liberis mortuo, quomodo succedatur.

(6) Quomodo liberi naturales succedant legitimato parenti.

(7) Naturalis filius a parente Curiali scriptus heres, tacite intelligitur oblatus curiæ, et ita legitimatus.

(8) Supplementum legitimæ datur legitimato, et sic lex *omnimodo. C. de inoffic. testament.* pertinet etiam ad legitimatos liberos.

(9) Oblationem.

(10) Quarum una Zenonis. *l.* 5. *C. de naturalib. liberis*, alia Anastasii, *l.* 6. *d. tit.* alia Justini, *l.* 7. *d. tit.*

(11) *d. l.* 7.

hac utilitate privaremus : sicut etiam Anastasii piæ memoriæ quæ naturales adoptare contribuit, non esse importunam de cætero nostris subjectis permittimus, nisi ad hoc positam solummodo sinimus, ut si qua utilitas aliquibus exinde reposita est, hanc non videamur per nostras amputare leges. Oportet enim semper aliquod inchoare bonum, non ea quæ a quibusdam præexistunt, destruere : nostri enim patris (1) approbamus constitutionem, temperate quidem introductam, et ordinate positam : quæ (2) adoptiones naturalium prohibuit, multam absurditatem habentes, et indiscrete velut advenas quosdam legitimis naturales superinducentes.

CAP. VIII.

De secundo legitimationis modo per instrumenta dotalia (3).

RElíqui igitur sunt modi, qui a nobis inventi sunt, quos percurremus, legitimum jus præbentes eis qui erant primitus naturales : circa quorum succcessionem non laboravimus : semel enim eos efficientes legitimos, damus habere etiam successiones illas, quas habent ii qui ab initio legitimi sunt. Si quis igitur dotalia (4) scripserit ad liberam in principio, sive ad libertam mulierem, cui omnino licet copulari, in concubinæ schemate sibi, aut legitimorum filiorum jam pater existens, aut etiam filiorum naturalium pater, legitimas esse nuptias, et filios vel (5) præcedentes, vel conceptos, legitimos ei esse sancimus. et licet (6) postea non nascantur filii ei, aut etiam nati moriantur, nihilominus prior soboles legitima consistit. Affectus enim circa filios ita ei procedens, qui eum etiam ad dotale provocavit instrumentum, ipse dedit secundis filiis occasionem, qui postea nati sunt, legitimi juris. Quapropter absurdum erat, benignam occasionem, quam posteri sibi filii invenerunt ex prioribus sumentes : eam non etiam prioribus legitimum jus simul et sine calumnia circa patrum dare successiones. Palam enim est, quia juniores filii ex lege facti sunt sui, hoc initium dotalibus præbentibus. Quapropter unum amborum fecimus ordinem, et de cætero calumnias plurimis abstulimus constitutionibus : illud dicentes : Ut vel si non habuerit filios postea pater, dotalia tamen exposuerit instrumenta : etiam sic nihilominus suos habeat filios. Ut enim nascerentur ei filii alii, casus quidam forte potestatem et licentiam habuit : sicut etiam natos auferre (7) : affectionis vero probationem quæ in prioribus fuit natis, hoc est ante dotalia instrumenta, præbentem legitimum jus, nihil tale fuit quod auferre omnino potuerit.

§. 1. Insuper etiam ex rationalibus hoc adjectum est causis, quod si ante dotalia conceptus (8) quidem est filius, natus autem post dotalia : auxiliator sui sit : qui etiam ex prioribus constitutionibus hoc facere potuit, et quædam a nobis inventa est ratio regularis optime narrans de ordine nascentium. Cum enim dubitaretur utrum oporteat conceptus, aut partus respici tempus, sancimus, ut non tempus conceptus, sed partus inspiciatur, propter filiorum utilitatem. Si vero contigerit tales aliquas excogitari circumstantias casuum, in quibus est utilius conceptionis tempus quam partus : tempus illud valere magis præcipimus quod (9) utilius sit nascenti.

CAP. IX.

De tertio modo legitimationis per Principis Rescriptum.

ILlud tamen a nobis sancitum est : Ut si quis voluerit legitimam suam facere sobolem, et non habuerit uxorem talium filiorum matrem, aut filios quidem valde diligat, mulier autem non sine peccato sit apud eum, neque digna (10) sit quolibet legitimo nomine : et propterea aut moriente muliere aut legitimo jure non digna in matrimonio putanda, aut causa a filiis maligne tractata aut ex studio muliere celata, aut a filiis, aut forte aliter ei divitiis accedentibus, ne jure legitimorum usum pater et fructum defuncta matre tanquam sub potestate filiis constitutis habeat. Si (11) quis ergo filios legitimos non habens, sed tantummodo naturales, ipsos quidem legitimos facere voluerit, mulierem vero in promptu non habeat omnino, aut habeat quidem, non tamen sine peccato (12), aut si non appareat, aut aliter dotalium instrumentorum non habeat facultatem : (quid enim si ad sacerdotium (13) alter eorum ascendat ?) damus (14) ei fiduciam (hoc quod dudum gessimus) ad legitimum jus filios educere naturales, legitimis, sicuti prædiximus, non existentibus, per quandam hujusmodi viam. Sicut enim sunt modi, qui servos ad libertatem simul et ad ingenuitatem deducunt, et naturæ restituunt : ita si pater non habuerit legitimam prolem, et voluerit eos restituere naturæ et antiquæ ingenuitati, sive ex ingenua nascuntur ei, sive ex liberta, et legitimos de cætero et sub potestate habere : hoc agat per nostrum rescriptum. non enim fuit in principio, quando natura hominibus sanciebat sola, antequam scriptæ procederent leges, quædam differentia naturalis atque legitimi : sed primis parentibus primi filii (sicut præsentem inchoantes diximus legem) etiam ipso processu (15) nati, legitimi fiebant. et sicut in liberis natura quidem fecit liberos omnes, bella vero servitutem adinvenerunt : sic etiam hinc nobis natura legitimas protulit soboles : ad (16) concupiscentiam vero facta conversio, naturale jus eis inseruit. Quapropter similibus passionibus exortis convenit curam ex æqualibus inveniri, aliam quidem a prioribus nostris, aliam vero a nobis.

(1) Justin. *d. l.* 7.

(2) Vid. Jul. *hic n.* 317. et ita adoptio non est modus legitimandi liberos.

(3) *Nov.* 12. *c.* 4.

(4) *l.* 5. *C. de naturalib. lib. Nov.* 117. *c.* 2. §. *ult. Instit. de nupt.*

(5) *l.* 10. *C. de naturalib. lib.*

(6) *l.* 11. *C. de naturalib. lib.*

(7) Id est, eripere.

(8) Conceptus ante dotalia instrumenta, natus post eadem, fit legitimus. adde *l.* 5. §. 2. *l.* 15. *ff. de statu hom.*

(9) Tempus, quod nascenti utilius est, semper considerari oportet : sive sit conceptionis tempus, sive partus.

(10) Vide Jul. *hic const.* 82. *n.* 319.

(11) Nota, quemadmodum liberi naturales, non existentibus aliis liberis legitimis, legitimari possint a patre rescripto principis.

(12) Non sine peccato uxorem habet, qui eam duxit, quam leges duci vetant. vide *l.* 7. *C. de incestis.*

(13) Sacerdos dotalium instrumentorum confectione liberos non potest legitimare.

(14) Et ita abrogatur *l.* 1. *C. de natur. liber.* abrogatur quoque lex Julia de Senatorum et libertinarum nuptiis.

(15) Ipsa generatione.

(16) Sensus est : Quemadmodum bello, contra jus naturale, servitus orta est : ita ex concupiscentia depravata naturales tantum liberi procreati sunt.

§. 1. Sit igitur licentia patri in prædictis casibus matrem in priore (1) schemate relinquenti, imperio preces offerre, hoc declarantes, quia vult naturales suos filios restituere naturæ et antiquæ ingenuitati, et juri legitimo: ut sub potestate ejus consistant, nihil a legitimis filiis differentes: quo facto, ex hoc filios frui hujusmodi adjutorio. una namque hoc modo omnes hujusmodi naturæ digressiones et opiniones in his qui legitimos non habent filios, curamus: sic brevi solatio tantum impetum naturæ corrigentes.

CAP. X.

De quarto modo legitimationis per testamentum *patris a principe confirmatum.*

SI vero is qui solummodo naturalium filiorum est pater, per quosdam fortuitos casus non valuerit hoc agere; moriens autem sub quodam prædictorum casuum scripserit testamentum (2), volens sibi legitimos esse filios successores: et in hoc damus ei licentiam et fiduciam, supplicantibus tamen etiam sic filiis post mortem patris, et hoc dicentibus, et ostendentibus patris testamentum, et heredibus existentibus secundum legem: hoc quoque donum habeant patris et principis, id est dicere, naturæ (3) simul et legis (4).

CAP. XI.

GEneraliter autem in omnibus qui per prædictos modos deducuntur ad legitimum jus, tunc hoc volumus obtinere, dum et filii hoc ratum habuerint. Nam si solvere (5) jus patriæ potestatis invitis filiis non permissum est patribus, multo magis sub potestatem redigere invitum filium et nolentem, sive per oblationem ad curiam, sive per instrumentorum celebrationem, sive per aliam quamlibet machinationem, tanquam sortem (6) metuentem paternam, justum non est: neque imperii et legislatoris (7) ponimus proprium (8).

§. 1. Si vero plurimis existentibus filiis, alii quidem eligant, alii respuant: hi qui volunt legitimi fieri, fiant, aliis in jure naturali manentibus: et hoc dicimus, nullum priorum legitimorum perimentes modum, sed hunc adjicientes aliis, in quibus illos accipere non licet. omnino enim legitimis (9) existentibus, deinde naturalibus provenientibus, nequaquam jus legitimorum eis adjicitur, nisi omnino aut per curiam aut per nostras constitutiones, quæ dotalium instrumentorum introduxerunt modum.

§. 2. Adoptionis (10) autem modum, qui fuit olim a quibusdam (11) ante nos imperatoribus super naturalibus putatus non improbus, invenientes: secundum (12) paternæ (13) constitutionis virtutem et nos (sicuti dictum est), excludimus, quoniam castitatem non perfecte consideravit. Et non erit decens, ut quæ bene (14) exclusa sunt, in rempublicam rursus introducantur. Quapropter his a nobis sancitis atque manifestatis quo conveniat modo ad civitatem Romanam legitimorumque jus transire: nihil de successione super talibus est dicendum. Nam sicut in cæteris ab initio legitimis oportet etiam in his fieri successiones.

CAP. XII.

De successione omnium naturalium (15) *filiorum.*

DIscretis igitur et iis qui facti sunt legitimi, et iis qui manserunt naturales: ordinandum est jam etiam de successionibus eorum. Valenti siquidem et Valentiniano, et Gratiano (16) divæ memoriæ primis placuit humanum aliquid agere circa naturales. Et siquidem sit naturalium patri legitima soboles, una (17) uncia eos dignos esse fecerunt, et hanc cum sua matre; non donari, neque ex ultima dari voluntate ulterius aliquid permittentes: si vero filii quidem non sint naturales, concubinæ vero solummodo iis qui non habeant utique conjugem (hoc etenim tantum concubinam (18) habentibus est conscriptum) mediam unciam solam donantes. Si vero filiorum legitimorum non sint parentes, et neque patrem neque matrem habeant, usque ad tres uncias relinquere eis aut donare permissi sunt, et hoc cum matre: et si quolibet modo acceperint aliquid, in hoc reputari solummodo: quod autem plus est, ad eos qui vocantur ex lege venire, hoc quod Theodosii senioris filii, licet non perfecte, sanciverunt.

§. 1. Nos igitur etsi prius humana usi lege, pro tribus unciis, sex (19) uncias eis, filiis legitimis non extantibus, per patrum magnificentiam dedimus: sed tamen ex iis quæ subinde proveniunt causis perfectius simul clementiusque considerantes, præsentem ponimus legem. Plurima utique sunt, et prius commissa, et nostris temporibus delinquuntur: et ideo ab impietate homines liberamus. Quidam enim non habentes licentiam quantam volunt suis naturalibus filiis relinquendi, eligunt (20)

(1) Id est, utcunque eam non ducat uxorem.
(2) Utcunque testamento patris liberi fieri possint legitimi: ejusdem tamen legitimatio a principe confirmanda est. adde Julian. *num.* 320.
(3) Id est, testamento patris.
(4) Et confirmatione imperatoris: et ita legis nomen hic pro imperatore sumitur.
(5) Argumentum a minore ad majus. Invitus nemo emancipatur, multo igitur minus quis invitus in potestatem redigitur, *l. ult. ff. de his qui sui vel al.* Paul. 2. *sent.* 25. §. *ult.* ut enim cui plus licet, eidem minus permissum est: ita cui minus non licet, et majus quoque ei denegandum est, vid. quæ scripsi ad *l.* 21. *ff. de reg. jur.* adde etiam quæ de invito dixi ad *l.* 69. *l.* 156. *ff. reg. jur.*
(6) Τύχην, sensus est: patria potestas res est maxima, sed ea tamen tanti non est, ut ejus habita ratione, invitum filium lex aut imperator in Patris potestatem redigat, vid. tamen *l.* 12. *ff. de adoptionibus. l. unicam in C. de ingratis lib.*
(7) Καὶ νομοθεσίας, id est, legislationis. neque imperatori, neque legibus potestas ea data est, nec mirum, cum omnia principi non sint permissa. vide quæ dicam ad *Nov.* 105. *cap.* 2. *in fin.*
(8) Extantibus legitimis parens naturales legitimare non potest, nisi vel contracto matrimonio cum eorum matre vel eos curiæ offerendo. vide Jul. *const.* 82. *n.* 321.
(9) *c.* 7. *Supr. hic.*
(10) Ab Anastasio *l.* 6. *C. de natur. lib.*
(11) Id est, invitati constitutione lata a Justino patre, quæ vetabat legitimari filios adoptione. *l.* 7. *C. de natur. lib.*
(12) Id est, Justini.
(13) Et ita abrogatur *d. Nov.* 74. *c.* 6. et dicta lex 6. confirmatur vero dicta lex 7. Tentari tamen possit, adoptionem reduci per *Nov.* 117. *c.* 2. Nam si sola nominatione filius naturalis suus fit, et adoptione multo magis: majori namque cum solemnitate fit: quin et alias tantum præstat nominatio, quantum adoptio, §. *ult. Instit. de adopt.* et adoptione quis nominatur filius.
(14) Bene exclusa non sunt rursus admittenda.
(15) Vid. Gudelin. *de Jure Noviss. lib.* 2. *c.* 10. *n.* 6. Aus.
(16) Autoribus legis 1. *C. Theod. de naturalib. liberis.*
(17) *d. l.* 1.
(18) Unicam scil. §. 5. *Infr. hic.*
(19) *Nov.* 18. *c.* 5.
(20) In fraudem legis.

quasi viros (1), et scribunt heredes, quatenus restituant filiis. At illi aut ex hoc impie agunt, et prævaricantur voluntatem scribentium, aut (quod omnium levissimum putant) pejerant: et tacemus ea, quæ tradita sunt ex memoria nobis in personis gloriosissimis talia delinquentibus priscis temporibus.

§. 2. Ne (2) igitur semper tale fieri delictum sinamus: neque quod agere licet in extraneis et ignotis, hoc in propriis filiis naturalibus homines agere prohibeamus, propterea præsenti lege sancimus, ut siquidem quispiam habuerit filios legitimos, non possit filiis eorumque matri ultra (3) unam relinquere unciam, aut donare naturalibus aut concubinæ: (hoc enim proprium prioris judicamus esse constitutionis) sed et si quid amplius dare tentaverit quolibet modo, hoc fieri filiorum legitimorum: vel si filii non sint, concubina vero solummodo, huic mediam unciam relinqui aut donari concedimus.

§. 3. Si (4) vero filios non habuerit quispiam legitimos, aut quenquam ascendentium quibus necessitas (5) est legis relinquere partem propriæ substantiæ competentem: testatori licentia sit etiam (6) in duodecim uncias scribere filios naturales heredes, et dividere inter eos quocunque voluerit modo res, et per donationes aut simplices, aut antenuptiales, aut per dotes: aut per alium quemlibet modum legitimum suas in illos substantias transponere. sic enim nequaquam egebunt, quibusdam ad impietatem aut perjurium præparatis: sed ex ipso suam disponent pure sententiam. Si vero habuerint hi quos prædiximus, aliquos ascendentium: legitimam eis relinquant partem, quam lex et nos constituimus: reliquam vero totam in naturales filios habeant relinquendi licentiam. Et hæc dicimus super iis, qui in scriptis et legitimis voluntatibus disponunt suam substantiam.

§. 4. Si quis autem defunctus fuerit, legitima ei omnino sobole non extante, (filiorum dicimus aut nepotum, vel deinceps successionis) neque (7) legitima conjuge, deinde moriatur non disponens de substantia sua, et veniat cognatio (8) forsan aut etiam manumissor (9), utpote bonorum possessionem movens et insurgens, aut etiam nostrum ærarium (10), (nam nec illi quantum ad hoc parcimus) sit autem ei donec vixerit, libera mulier in schemate concubinæ sociata, et filii ex ea: (talibus enim solummodo hoc sancimus, ubi omnino indubitatus est et concubinæ in domo affectus, et filiorum ibidem proles) et alimentum damus eis, et intestatis parentibus defunctis duas (11) paternæ substantiæ uncias habere, cum matre partiendas, quanticunque fuerint filii: ut unius filii portionem mater accipiat. Et hoc dicimus si uni concubinæ societur, aut filios ex ea habeat, aut etiam præcedente concubina, morte forsitan, aut separatione filii ei domi sint: tunc enim damus eis ab intestato ad duas uncias vocationem.

§. 5. Si vero effusa concupiscentia ei fuerit, et alias superinduxerit priori concubinas, et multitudinem (12) habuerit mulierum fornicantium, (sic (13) enim dicere melius est) et ex eis filios habens moriatur, multas simul deserens concubinas, odibilis quidem est iste talis: procul autem hac lege modis omnibus cum talibus filiis (14) et concubinis excludatur. Sicut enim si quis legitimæ copulatur uxori, alias (15) superinducere non poterit matrimonio consistente, et ex his legitimos procreare: ita neque post agnitam quo diximus modo concubinam, et ex illa filios, dabimus, si etiam aliquod opus libidinis aliud fecerit, etiam hos ad successionem ejus introduci, si mortuus fuerit intestatus. Nam si hoc non sanciverimus: indiscreta quidem erunt quæ mulierum sunt quam potius aut quam minus amaverit: indiscreta quidem et quæ filiorum sunt, et nos non damus luxuriantibus, sed pudicis legem. Non autem differentiam facimus (16) de filiis sive masculi sint sive fœminæ. Sicut enim natura nihil circa talia tractat: sic nec nos aliam in masculis, et aliam in fœminis secundum hoc ponimus legem.

§. 6. Si quis autem (oportet enim per omnem viam subtilitatem (17) simulque pietatem transire) habens filios legitimos, relinquat et naturales, ab intestato quidem nihil eis existere omnino volumus: pasci (18) vero naturales a legitimis sancimus, ut decet eos secundum substantiæ mensuram a bono viro arbitratam: quod videlicet apud nostras leges viri boni arbitratu dicitur, hoc ipso custodiendo, vel si conjugem quidem habet, filios autem naturales, et ex defuncta concubina sibi natos, et illi aluntur ab ejus successoribus. De nepotibus enim naturalibus, quæ jam a nobis specialiter etiam de ipsis disposita sunt (19), obtineant.

CAP. XIII.

In quibus autem casibus naturales filios vocavimus ad successionem, in iis quoque et ipsi decentem naturalibus patribus devotionem servent: eademque mensura sicut parentes prospiciunt naturalibus filiis secundum nostram legem, et ipsi parentibus compensent (20) sive in successionibus, sive in alimentis, sicut superius sancivimus (21).

(1) Legati et institutionis capaces.
(2) Hinc sumpta est Authentica, *nunc soli. C. de naturalib. lib.*
(3) Sensus est, Parentibus permitti unciam naturalibus liberis non legitimatis et eorum matri, etiam existentibus legitimis liberis, vel inter vivos, vel testamento donare: soli concubinæ, semiunciam: non existentibus vero liberis legitimis, parentem posse eos in assem instituere, nisi et ipse moriens parentes reliquerit, quibus legitimam servare debet. Concubinam cum dicimus, intellige, non quamvis mulierem, sed eam tantum, quæ consuevit ei, qui uxorem tunc non habuit, *l. unic. C. de concub.*
(4) Hinc sumpta est Authentica, *licet. C. de natur. lib.*
(5) *Novell.* 1.
(6) Olim in semissem. *Nov.* 18. *c.* 5.
(7) *Nov.* 18. *c.* 5.
(8) Id est, veniant cognati legitimi.
(9) Quod fit, quoties agitur de successione liberti.
(10) Id est, fiscus.
(11) Naturales nunquam legitimati a patre, una cum sua matre patri ab intestato, nullis relictis legitimis liberis, succedunt in duabus unciis.
(12) Plures concubinas Romanis habere non licuit, *Novell.* 18. *c.* 5. de quo scripsi ad *l.* 7. *C. de Judæis. d. l. unic. C. de concub.*
(13) Concubinam qui concubinæ superducit, scortum verius, quam concubinam habere intelligitur.
(14) Potestne ei testamento aliquid relinqui? Guido Papæ negat relinqui posse: ac ita judicatum refert *quæst.* 280.
(15) *d. l.* 7.
(16) Aliud jure feudali.
(17) Ακριβείας καὶ εὐσεβείας, subtilitatis et pietatis.
(18) Naturalibus liberis debentur alimenta ab intestato: suntque eis præstanda a legitimis.
(19) *l.* 12. *C. de naturalib. lib.*
(20) Liberi naturales parentibus vicissitudinem debent et in alimentis et in successionibus, Jul. *hic*, *num.* 323.
(21) Aliud lege Solonis, quæ non vult spurium cogi patrem alere.

CAP. XIV.

QUoniam vero et dudum in quibusdam constitutionibus dictum est oportere, in quibus patres donant filiis aut relinquunt, in his etiam curatores (1) eis præbere confirmandos tamen: hoc ratum esse etiam nunc ponimus, dantes et matri (2) (secundum quod jam de his dispositum est) et naturalium tutelam agere filiorum, omnia agenti quæcunque in legitimis definita sint filiis.

CAP. XV.

Ut filii ex damnato coitu nati, nec (3) alimenta a parentibus consequantur.

ULtima (4) siquidem nos pars legis expectat, ut ipsa competentem suscipiat ordinem, et enumeremus qui neque ipso naturalium nomine digni sunt. Primum quidem *omnis qui ex complexibus* (non enim hoc vocamus nuptias) *aut nefariis, aut incestis* (5) *aut damnatis processerit, iste neque naturalis nominatur, neque* (6) *alendus est a parentibus, neque habebit quoddam ad præsentem legem participium.* Unde etsi certa a Constantino piæ memoriæ in constitutione (7) ad Gregorium scripta, quædam de talibus dicta sunt filiis: hæc non recipimus: quoniam et non (8) utendo perempta est. *Phœnicarchorum* enim, et *Syriarchorum* (9), et magistratuum, et insignium meminit*, et clarissimorum: et neque naturales esse vult ex his procedentes: amovens eis etiam imperialis munificentiæ mansuetudinem. Quam videlicet constitutionem omnino perimimus (10).

§. 1. Hæc a nobis sancita sunt, et nulla penitus ignorantia nostrarum erit legum, nec qui sunt legitimi, qui vero naturales, nec quomodo eis legitima jura dantur: aut quomodo etiam naturales permanentes promerentur humanitatem: et quomodo etiam ipsi competenter honorati sunt, ab eorum qui neque naturales dici digni sunt, communione segregati.

EPILOGUS.

Quæ igitur placuerunt nobis, et ad hominum medelam atque naturæ supplementum per hanc legem decreta sunt, tua sublimitas faciat omnibus manifesta, programmatibus propositis, per quæ omnibus lex erit aperta, cognoscentibus quomodo in talibus conversentur, et nostram considerantibus providentiam, qui omni alii occupationi eorum præponimus utilitatem. Dat. Kal. Septembr. CP.

(1) *l. ult. C. de confirmando tutore.*

(2) Mater naturalis filiorum tutelam gerere potest *l. ult. C. quando mulier tut.*

(3) 4. Harm. 6. §. 69.

(4) Hinc sumpta est Authentica, *Ex complexu, C. de incest. nupt.* et pars Authenticæ, *licet. C. de natural. liber.*

(5) *Nefaria*: nuptias Harmenopulus *d. loco.* §. 78. *et sequentib.* definit, quæ cum ascetria aut rapta. *Incestas*, quæ cum ea quæ nos sanguine attingit, contractæ: *Damnatas*, quæ vetitæ sunt, ut tutoris cum pupilla, liberti cum patrona. Eidem autori *d. loco.* §. 65. ἀθέμιτος γάμος, seu incestæ nuptiæ dicuntur, quæ inter ascendentes contrahuntur.

(6) Vid. Rittersh. *part.* 4. c. 2. Ans. Sed jam tempus est, ut aliquid dicamus de obliqua nothorum successione. Nothi sunt vel ex incestu suscepti, vel spurii, patre scil. incerto, vel naturales: et hi quidem vel legitimati, vel non legitimati. Incestu suscepti dicuntur, qui nascuntur ex Titio, et muliere Sempronium maritum habente, c. 12. §. 5. *Supr. hic. Nov.* 134. c. 12. vel qui suscipiuntur ex Mævia et Titio uxorem Sciam vel plures concubinas habente. *d. c.* 12. *in princ. et* §. 5. Item qui ex nefariis et incestis nuptiis nascuntur, *ut hic.* Hujusmodi liberis nulla pars successionis ab intestato defertur, *ut hic.* Jure tamen canonico sunt alendi c. 4. *de eo qui duxit uxorem, quam polluit per adulterium.* Spuriis vero seu vulgo quæsitis datur querela adversus inofficiosum matris testamentum, *l* 29. §. 1. *ff. de inoffic. test.* multo magis legitima specialiter eis relinqui testamento potest. Naturales legitimati (legitimantur autem multis modis, puta oblatione Curiæ c. 2. *supr. hic.* matrimonio contracto cum eorum matre, c. 8. *supr. hic.* aut, eo non contracto, principis rescripto, c. 9. *supr. hic.* si a patre filii sunt nominati in aliquo solenni instrumento, *Nov.* 117. c. 2. potest etiam et hoc defendi, si adoptati ab eodem c. 11. *in fin. Supr. hic.*) a legitimis non differunt, c. 3. c. 9. *in fin. Supr. hic.* ideoque a parente vel inter vivos vel testamento donari eis potest integra quidem hereditas, si nulli extent legitimi c. 12. §. 3. *supr. hic.* aut iis extantibus non amplius quam qui legitimus constitutus minimam habuerit portionem. *d. c.* 3. *Supr. hic.* Jul. *const.* 83. *n.* 313. Ab intestato vero legitimati per matrimonium (de legitimatis per adoptionem alibi dicemus: de his autem qui legitimantur per oblationem curiæ, hoc tenendum est, eos patri tantum legitimos, c. 4. *Supr. hic.* quin et talem legitimationem ab usu recessisse, Michael Grassus *l. sent.* §. *successio quæst.* 19. *n.* 19. Legitimatum vero per rescriptum principis aut ejus beneficio, qui potestatem legitimandi habet, interpretes nolunt ad feuda admitti, nisi et ad ea specialiter legitimatus sit. Grass. *ad num.* 15.) cum legitimis concurrunt: sunt enim sui heredes, iisque deficientibus, soli succedunt. Nam ita patri succedunt, quemadmodum et nuptiis legitimis procreati patribus suis succederent: Jul. *hic n.* 322. §. 2. *Inst. de hered. ab intestat.* ideoque præteriti rumpunt testamentum, *l.* 8. *ff. de injusto.* §. 1. *Inst. quib. mod. testam.* injuste exheredatis querela inofficiosi competit. §. 2. *Inst. de inoffic. test.* institutis in minori parte, actio ad supplementum ex *l.* 30. *C. de inoffic. test. arg. d.* §. 2. ibi: *si nullo alio jure.* Et hæc ita vera sunt, ut masculi legitimati per matrimonium præcedant sorores ex legitimis nuptiis procreatas in feudis, Grass. *ex communi d. l. n.* 6. 7. (etiamsi investitura facta sit pro filiis Titii, ejusque liberis legitime natis. *ibid. d. n.* 7.) et excludant, jure primogenituræ, secundo genitum fratrem legitimis nuptiis natum, Grass. *ibid. n.* 8. idque defendi potest *l.* 10. *in fin. C. de naturalib. lib.* at non eum, qui ex legitimo matrimonio ante natus fuerit, quantumvis ætate inferiorem (potuit enim Titio nasci ex Mævia concubinatus tempore Sempronius. Eidem Titio paulo post nasci ex legitimo Cajæ matrimonio Cajus. Idem Titius potuit mortua uxore Mæviam quondam concubinam ducere) et merito, jus enim quodammodo videtur quæsitum priori. Naturales vero non legitimati, legitimis existentibus testamento patris una plus uncia cum sua matre partienda non possunt accipere, c. 12. *in princ.* §. 1. *et* §. 2. non extantibus in infinitum. *d. c.* 12. §. 3. non ut olim tres uncias tantum, *d. c.* 12. *in princ.* servata tamen ascendentibus (si qui fuerunt) legitima, *d. c.* 12. §. 3. Quid ab intestato? a legitimis liberis (si qui fuerint) alendi sunt boni viri arbitratu, *d. c.* 12. §. 6. Idem dicendum, si qui ascendentes, vel si qua uxor heres defuncto fuerit, *d. c.* 12. §. 4. *in princ.* At si defuncto adgnatus, vel cognatus aliquis succedat, vel manumissor, vel fiscus, naturales liberi cum sua matre duas uncias ex bonis defuncti patris percipiunt. *d. c.* 12. §. 4. Jul. *const.* 82. *num.* 222. Duæ igitur unciæ sunt eorum legitima. Quid si pater eorum sit testatus, et tamen nullam eorum mentionem fecerit, nullamve partem eis adscripserit? Idem hic quod ab intestato dicendum est. Quid si post donationem omnium bonorum pater naturales liberos susceperit? dixi ad *l.* 8. *C. de revoc. donat.*

(7) *l.* 1. *C. de naturalib. liber.*

(8) Lex, non utendo tollitur, et sic desuetudo legis legem perimit. Plus tamen ex hac lege colligas, desuetudinem scilicet, legem non tollere, nisi princeps desuetudinem confirmaverit, *ut hic.* liberi qui jure communi legitimi fieri non possunt, lege vel rescripto principis possunt fieri legitimi, si princeps legi vel rescripto clausulam *non obstante* tali lege (verbi gratia: non obstante *l.* 1. *C. de naturalib. liberis*) adjecerit. Bald. *Authentica propterea. C. de natur. lib.* Quinimo putat idem Baldus, sufficere, si Princeps rescripto suo generalem clausulam tantum inseruerit, hanc videlicet, non obstante aliqua lege. Bald. *d. l.* 1.

(9) De Phœnicarchis et Syriarchis dixi ad *l.* 18. *ff. de munerib.*

(10) Abrogatur *d. l.* 1.

Imp. Domin. Justinian. PP. Aug. Anno xiii. (1) Apione V. C. Consule.

TIT. II.
DE TESTIBUS (2).
Novella Constit. XC.

Imperator Justinianus Augustus Joanni gloriosiss. prætoriorum Orientis præfecto, iterum exconsuli, ordinario et patricio.

PRÆFATIO.

Testium, propter probationes, utilitas (3) adinventa quidem dudum est, ne quid lateat facile actorum: at calliditate plurima hominum adveniente animis periclitatur migrare in contrarium ordo causæ. Non enim ut patefiant quæ gesta sunt, testantur plurimi: sed quatenus adhuc amplius occultentur. nam alia quidem scientes, alia vero pronunciantes, aut quæ non sunt, dicentes: hoc ipso confitentur, quia ea quæ vere sciunt, neque volunt patefieri, neque secundum ea proferri judicia: sed quæ nunquam facta sunt, hæc et pronuntiant, et ad judicium deduci quærunt. Omnino itaque perimere testimonia usui rerum incautum est, plurimis existentibus, quæ non (4) aliter patefiunt, nisi testibus pronunciantibus. Licere autem omnibus etiam valde vilissimis (5) testimonium perhibere, et ante nos prohibuerunt legislatores (6), scilicet multas exceptiones facientes (7) et plurimos excludentes etiam ipso testium nomine (8), vel schemate (9). Quia vero neque post has prohibitiones, adhuc purum est testium opus: existimavimus oportere et nos adjicere aliquid causæ subtilitati, et falsa testimonia, quantum est possibile, minorare. Tale enim quiddam etiam nunc apud clarissimum Bithyniæ provinciæ judicem gestum invenimus in testamento, ostensa testium falsitate pessima aperte convictorum, et novissime confessorum, quia cum testamentum fieret, et fuisset defuncta testatrix, testium quidam tenentes jam mortuæ manum, ita per chartam (10) virgam factam et ex latere ductam traxerunt, et signum venerabile crucis videri scripsisse defunctam præparaverunt. Nos igitur ad hoc respicientes, alia quidem de modo testium, alia vero de eorum statu existimavimus oportere decernere. Quæ itaque dicta sunt ab antiquis legislatoribus in prohibitione horum, quos suspenderunt testimonium perhibere, rata omnia ponimus.

CAP. I.

Ut testes nonnisi illæsæ existimationis recipiantur, seu de testibus judiciariis.

Sancimus autem, et præcipue in hac maxima et felicissima civitate, ubi plurima consistit (Deo favente sermoni) multorum bonorumque copia virorum, bonæ (11) opinionis esse oportere testes, et aut (12) carentes hujusmodi derogatione per dignitatis (13) aut militiæ (14), aut divitiarum (15), aut officii (16), causam: aut si non tales consistant, ex utroque tamen quia fide digni sunt, testimonium perhibere. Et non quosdam artifices (17) ignobiles, neque vilissimos, neque nimis obscuros (18) ad testimonium procedere. sed ut si qua de eis dubitatio fuerit, possit facile demonstrari testium vita, quia inculpabilis atque moderata est.

§. 1. Si vero ignoti (19) quidam fuerint undique, et

(1) Id est, anno 539.

(2) Julian. *const.* 83. dixi ad 22. *D.* 5. adde 4. *quæst.* 3. Goth. Vid. ad hanc Novell. Rittersbus. *in exposit. Novell. part.* 9. *cap.* 22. Ans.

(3) Testium usus in multis necessarius. *l.* 1. *ff. hic.*

(4) Testibus solis quædam probantur.

(5) Εὐτελεστάτοις. Viles sunt, quos vitæ vilitas infamavit, Paul. 5. *sent.* 15. §. 1. vitæ, id est, morum, *l.* 2. *ff. hic.* ut sunt infames, *l.* 1. *ff. de his qui notant. infam.* Berberius in defensorio jur. *c.* 9. *n.* 34. propinarum et ganeorum mancipia intelligit, sed et eos, qui vilia officia administrant, *c.* 1. *vers. Et non quosdam. Infr. hic.*

(6) *l.* 8. *C. hic.*

(7) Eorum scilicet, qui non possunt testes esse: et ita ferre testimonium possunt, qui nominatim non prohibentur.

(8) Ut quia parens vel filius, domesticus, vel (ita conjunctæ personæ) impubes, infamis, furiosus.

(9) Ut quia sunt infames, aut vilissimi artifices.

(10) Οὕτω κατὰ τοῦ χάρτου τήν τε εὐθεῖαν τήν τε πλαγίαν εἵλκυσαν etc. *Scrimg.* id est, et tam in transversum, quam recta linea ducta effecisse, ut defunctus venerandæ signum *Crucis* adscripsisse videretur. *Hal.* Moris fuit apud Constantinopolitanos, *Crucis* signum præfigere testamentis et instrumentis. *Nov.* 73. *c.* 8. *l. ult.* §. 2. *C. de jure delib.* Hinc constat, testibus licuisse manum ducere contrahentis literarum imperiti, ad pingendum crucis Christi signum. vide quæ scripsi ad *Nov. Leon.* 72.

(11) *l.* 3. *ff. hic.* cui derogatur multis modis, de quibus *Infr. hic.* Goth. Ad hoc caput vid. Desider. Gerald. *de rer. jud. autorit. lib.* 1. *cap.* 5. Ans.

(12) Καὶ κρείττους τῆς τοιαύτης διαβολῆς.

(13) Nimia dignitas, nimiæ divitiæ, nimium officium, seu nimia conjunctio, testibus fidem derogat.

(14) Puto id ostendi, ducem pro milite, militem pro duce testem facile non admitti.

(15) Divitiæ tamen testimonio fidem videntur addere. Diviti namque quam pauperi major fides adhibenda, vid. *l.* 3. *ff. hic.* Homo tamen, licet pauper, fidelis esse potest. §. 12. *Inst. de suspect. tut. l.* 17. §. 4. *ff. de adopt.* quod etiam in criminalibus locum habere dixeris, nisi nimia paupertas et dolus perspicuus sit: et ita accipe *l.* 3. *ff. hic.* Poterit itaque pauper pro paupere vel divite, vel in pauperem aut divitem recte testimonium dicere: de locuplete adde Rolandum a Valle 1. *Consil.* 16. *n.* 18. Quid creditor? pro debitore suo non facile videtur admittendus, ut nec debitor pro creditore.

(16) Ἐπιτηδεύσεως. Puto etiam id significari, Amicum amico, *l.* 5. *C. hic.* liberos parentibus, *l.* 6. *d. tit.* uxores maritis, libertos patronis, *l.* 12. *d. tit.* clientes, servos, *l.* 8. *d. tit.* domesticos, *l.* 3. *d. tit.* dominis: agnatos seu proximos, agnatis: socium socio, 1. *Harm.* 6. *cap.* περὶ κεκωλυμένων *in fine*, et e contra, testes idoneos non esse. Contra, uxor in virum, servi in dominum, filii in patrem, et e contra, testes esse possunt, in causa majestatis. 1. Harm. 6. c. περὶ τῶν κεκωλυμένων.

(17) Ἐπιδιφρίους μηδὲ χαμαιπετεῖς, sedentarios aut humi repentes. *Haloand.* carrucarios itaque intellige et latrinarum stercoratores, *l.* 15. §. 1. *ff. de usufruct.* Horum enim artificium tale est, ut circa humum versentur. adde Berberium *d. loco.* Testem commendare debet artis laudabilis titulus Jul. *hic n.* 326. Ita apud Harmenopulum legimus *lib.* 1. *tit.* 6. §. 1. Testes esse debere ἀξιοπίστους, μὴ ἐπιδιφρίους, μηδὲ χαμαιπετεῖς, μηδὲ παντοίως ἀσήμους. Sic Hesychio χαμαιπετὴς γεωργός, ὁ ἐν γῇ κοιμώμενος. Eadem ratione Harm. 6. *tit.* 2. §. 22. mulieres viles et abjectas εὐτελεῖς καὶ χαμηλούς vocat.

(18) Ἀσήμους.

(19) Ἄγνωστοι, puto intelligi eos, non qui sunt ignoti actori vel reo: sed vel vilissimos: *de quib. Supr.* vel omnibus bonis ignotos, vel eos de quorum honestate et vita nulli testes possunt deponere. Jul. *hic.* alias vel in itinere, si quid nobis præter spem accidat, invidia fuerit ignotis, id est, nondum nobis notis testibus, uti non posse. Et tamen verum est, quod dicitur, testem notum esse judici et parti, id est, et actori et reo oportere. Non est autem ignotus, cujus persona, nomen, domicilium, urbs, ætas, mores, officium, vel artificium sciri poterit. Quid, testis potestne audiri, si dixerit se nomen rei ignorare, se tamen reum exhiberi petere, ut eum agnoscat? posse volunt idque officio judicis, *l.* 3. §. 7. *ff. ad exhib. l.* 3. *in fin. ff. de public. l.* 2. *C. ad exhib.* Nam et ignotus heres institui potest, *l.* 11. *C. de hered. instit.* et ignotus tutor dari potest, §. 10. *Inst. de excus.* At in inventario notus heredi testis admittendus, *l.* 22. §. 2. *C. de jure delib.* Cæterum quibus casibus testes noti esse debeant, vid. apud Socinum *reg.* 412. adde quædam de ignoto teste ex Harm. 1. *tit.* 6. §. 2. Goth. Intellectum hujus §. vid. apud Bellon. *lib.* 4. *supputat. cap.* 13. Ans.

aliquid apparuerint circa testimonii veritatem corrumpere (1) festinantes: posse eos etiam verberibus (2) subjacere. Et judices siquidem administratores (3) fuerint, hoc ipsi agant. Si vero alii præter eos sunt, qui administrationes habent, ipsi quidem assumant apparitorem magnificentissimi prætoris plebis, in provincia vero locorum defensorem: et per eos inferant eis verborum experimentum: quatenus propter hoc nihil celent veritatis, aut etiam capiantur per hanc viam pecuniis testimonium perhibere, aut aliter circa hoc malignantes.

CAP. II.

Ut instrumentis debitæ pecuniæ testes rogati non fortuiti adhibeantur, seu de testibus instrumentariis.

ET (4) licet dudum nullam in debitis ex scripto factis non scriptarum solutionum probationem per testes suscipi sanciverimus, nisi secundum observationem ibi (5) dictam, quam scilicet valere præcepimus: et tamen etiam nunc hoc renovamus. Si enim scriptum sit debitum, et non scripta proferatur solutionis a litigantibus per testes probatio: tunc susceptibilem eam apud judices esse, dum ad hoc ipsum assumantur (6) testes, ut pro facienda solutione aut memoria factæ alicui jam solutionis, et confessione ejus qui pecunias accepit, testimonium perhibeant viri fide digni constituti (7): aut etiam causam testimonii forte faciant manifestam. Hæc autem inania et ex transitu (8) perhibita testimonia, nulla modis omnibus valere ratione, et hujusmodi quædam fingere testimonia, ut propter aliud quoddam opus adinveniens, audiat aliquos dicentes accepisse ab aliquo aurum, aut debere alicui. Hæc namque aperte nobis suspecta sunt, et nulla digna ratione dum quando et tale aliquid in judicando invenimus, eo quod cum multæ pecuniæ dicantur solutæ, tabularii duo (9) tantummodo hoc dixerunt *audisse se*, *teste præsente nullo*, *et debitum in scriptis constitutum*, et fatente scribere ex hoc sciente et valente per proprias literas hæc manifesta facere: quod ex illo odio habentes occasionem præsentis accepimus legis. Et iterum adductus est aliquis (10) alius similis calumnianti, et præsentibus testibus ad hoc, et coram tabulario deposuit *apud semet ipsum debita esse.* et is quidem qui mercede hoc egit, decessit, alius autem exactus est debitum, quod ab alio quodam tanquam ab eo scilicet confessum est, Deo hujusmodi omnino non indulgente occultari.

CAP. III.

Ut testimonia scriptis redigantur, et quorsum.

NEque igitur hujusmodi credimus testimoniis, aut tabulariorum (sicut prædiximus) depositionibus, eo quod literis eruditi sint, qui confiteri volunt, apud quem, et scribere, aut in judicio confiteri, et dare rei fidem indubiam: neque manere eas veracibus pestiferas concedimus: neque si tale aliquid factum est, recipimus: sed exigimus quod deprecatum est ab eo, qui deduxit testes in hoc ipsum: et hoc per testationes demonstrare necesse est eos (hoc quod in (11) testamentis) rogatos (12), et bonæ opinionis constitutos, et ita cautam suscipere ab eis probationem, et neque (13) attestationem deinceps, neque testium habentem præsentiam, et depositionem, et subscriptionem, tenere. Si vero non hujusmodi constituti testes sint, quales pridem ediximus, et suppliciis (14) subdi eos præcipimus. Si (15) vero quidam aperte contraria (16) dicant sibi, aut alterutris testificentur, maxime judices hoc animadvertere: et si veraciora (17) testificatis adversitates (18) invenerint, ejiciant, quidem ejusmodi testationes: ea autem quæ a di-

(1) Id est, Testes, qui vel odio, vel inimicitia, vel precibus, vel pecunia, vel gratia deponunt, sunt suspecti et merito rejiciendi.

(2) Obscuriorum et obscurarum personarum testimoniis non creditur sine tormentis, *l.* 21. §. 2. *ff. hic. l.* 13. *C. hic.* Cur ita? possunt enim minimo metu quæstionis injecto corruptos se fateri: quibus non propositis in honestarum personarum capita securi grassarentur facile.

(3) Αρχοντες, id est, magistratus.

(4) Hinc sumpta est Authentica, *Rogati. C de testib.* extat et hic locus apud autorem *Ecl.* 21. *tit.* 1. *c.* 54.

(5) *l.* 18. *C. de testib.*

(6) Παραλαμβάνοιντο, id est, rogentur. Solutio seu numeratio pecuniæ non probatur testibus, nisi ad id rogati sint, ut spectatores aut testes solutionis essent, *c.* 3. *Infr. hic.* Jul. *hic ibi. et ad hoc ipsum rogatis, et d. auth. Rogati.* Επὶ δὲ τῶν συμβεβηκότων, καὶ περιστατικῶν etc. id est, fortuitis vero et iis, quæ casu contingunt, etiam non rogatus testis auditur: et ita Harmenop. accipit *l.* 1. *tit.* 6. §. 38. *l.* 11. *ff. de testib.* Idem dicendum est in iis, quæ fieri clam soleut, ut in furtis, in quibus etiam admittuntur domestici testes, *l.* 8. §. 6. *in fin. C. de repud.* In conventionibus rogati esse debent, Harm. *ibi*, et in testamentis, vid. *l.* 21. §. 2. *ff. qui testam.* et matrimoniis. 30. *quæst.* 5. *c. nostrates*, et divortiis, *l.* 9. *ff. de divortiis*, in aperienda cista deposita, *l.* 1. §. 36. *ff. depositi.* et in specie *Novell.* 117. *c.* 15. In iis ergo casibus, in quibus requiritur specialis testium rogatio, simplex testium non sufficit interventus. Tutissimum itaque fuerit, si tabellio rogatos fuisse scripserit: quamvis in dubio præsumantur rogati, *arg. l.* 11. *ff. hic.* quam legem possis ita quoque sumere, adde Oldend. *c.* 4. *de testib. n.* 23.

(7) Quinque 1. Harm. 6. §. 3.

(8) Ἐκ τοῦ παρήκοντος. *Scrimg.* 1. Harm. 6. §. 37. per transennam. In solutione pecuniæ non admittuntur testimonia eorum, qui dicere solent transeuntes se audivisse aliquem dicentem, pecuniam sibi solutam esse. In criminalibus aliud accidere potest, nec enim rogari testes in hujusmodi negotiis moris est. Clam enim, ut sæpius fiunt, vel in rixa, motu vel furore subito, nullis accitis testibus. Illud singulare est, quod in transitu servi manumitti possunt, *l.* 7. *ff. de manumiss. vindict.* Quid si in judicio creditor confessus est, sibi solutam esse pecuniam? ejus confessio ei nocebit. *l.* 56. *ff. de re judicata: l.* 4. *C. de repud. heredit.* et in eum audientur, qui judicio tum interfuerint, licet non rogati.

(9) Duo tabularii sine testibus non sufficiunt ad plenam fidem instrumento faciendam, *Novell.* 73.

(10) Sensus est, Titius mercede conductus a Sempronio, apud notarios præsentibus testibus fatetur se Cajum (nomen Caji adsumens, quem Sempronius volebat sibi, falso tamen, obligare) accepisse mutuo centum a Sempronio. His ita peractis Cajus exactus est.

(11) *l.* 21. §. 2. *D. qui testam.*

(12) Dixi *Supr. c.* 2.

(13) Sensus est, Tabularium præsentem non sufficere, nisi testes quoque rogati sint et subscripserint, et ipsa persona principalis, si literas sciat.

(14) Id est, quæstioni, *c.* 1. *Supr. hic.*

(15) De testibus sibi invicem contradicentibus, sive dolo, sive errore.

(16) Testis sibi contrarius non auditur, quin punitur. Contrarius est, qui vacillat, *l.* 2. *l.* 16. *ff. hic.*

(17) Καὶ εἰ περὶ τὰ κυριώτερα τῶν μαρτυρομένων τὰς ἐναντιότητας εὕροιεν. *Scrimg.* id est, et si judex repererit testes contraria dicere in eis, quæ totam causam continent. Jul. *hic* 326. *in fin.* id est, in his cardo totius litis versatur.

(18) Id est, contrarie.

gnioribus (1) fide et plurimis dicta fuerint, considerent. Si vero astu (2) apparuerint malignantes, et ex hoc incidentes in contrarietatem: neque immunes eos derelinqui, nisi secundum aliquem errorem fortuitum, et non astu contraria dicentes demonstrentur.

CAP. IV.

Ut cognitis testimoniis quartæ productioni testium locus non sit: vel, quot et quomodo testes producuntur.

QUia (3) vero (4) multi sæpe testes producunt, et tertio hoc agentes, postea mox ut concluserint, et excepta fuerint testimonia, tentantes interpellationibus nobis importuni esse, et velle etiam quarto (5) deducere testes, sancimus nostros judices hoc maxime considerare: et si tertio producti jam sint testes: et ab eo qui testes deduxit, concludente et editum accipiente, iterum petantur testes: hos omnino non adesse: utpote suspicione habita, ne forte (6) relictis quidem prioribus, et dudum manifestis propter eorum testimonia factis, ille non productionem testium, sed de præcedentibus aut non testificatis additamentum, aut eorum depositionibus emendationem desideret. Si vero deducens quidem testes, editionem nondum acceperit, neque perlegerit testationes, neque ipse, neque aliquis advocatorum (7) ejus: adversarius autem ejus acceperit solus, et fecerit (8) disputationem, non tamen eam dederit ei, qui tertio dudum fecit testium productionem, neque per (9) dispositionem edoctus sit is qui eos produxerat, quæ testimoniis desunt, hæc adjici: tunc dandam esse et quartam productionem testium ei qui hoc petierit, primitus sacramento dando ab eo, quod neque subtraxit, neque percunctatus est testationes, neque ipse, neque aliquis advocatorum ejus, aut omnino pro eo agens: neque per aliquem dolum aut machinationem vel artem, quartam productionem petit fieri testium: sed propterea quod non valuit primitus uti denunciatis testimoniis. et si hoc factum fuerit: neque jussione pro talibus imperiali egere sicut pridem erat: sed ex hac lege sufficiant eis hæc quæ permissa sunt: et usque ad quartam testium productionem licentiam esse testimoniis uti, non tamen per longum intervallum: ut non ex hoc protrahantur lites: sed oportere omnino velocitatem eis imponere, secundum quod judex existimaverit hoc fieri.

§. 1. Illud tamen indubium est quia etsi semel producens testes, aut bis, aut testificationes tractaverit, aut adversario hoc faciente, ipse disputationem (10) acceperit, et ex hoc didicerit testificata, non habebit omnino licentiam ullam ulterius uti testium productione, neque si divina hoc jussio præceperit.

CAP. V.

Ut testes in propria provincia examinentur: et quo ex loco trahantur.

ET (11) quoniam scimus dudum factam legem (12), ut si quis hic (13) litem exerceat, oporteat autem in provinciæ (14) parte aliqua approbari: licentiam habere, judice hoc decernente, et sufficiens spatium temporis definiente, deducere (15) intra provinciam testes, et huc transmittere litem gestis perlatis: et ab eodem judicari judice. Multæ autem hujusmodi interpellationes nobis fiunt, volentibus aliquibus, qui in provinciis quidem litigant, hic vero testes habent, ut teneantur hujusmodi lege: et licentiam esse in provinciam judicanti dirigere huc ut præsententur testes, aut testificationes omnino dentur, et iterum ad eum referri lites. Et si (16) de provincia in provinciam hæc petantur fieri: sancimus propter probationum abundantiam et hoc valere, et posse etiam a provincia huc ab eo qui judex est in provincia destinari: et ab uno (qui a nobis definitus fuerit) eloquentissimorum judicum, interlocutione de eo a judice facta testationes dari: et a provincia alia in (17) aliam provinciam, aut apud defensorem, aut apud præsidem testificationibus ex interlocutione judicantis datis: illic videlicet definitiva sententia danda, ubi (18) et lis contestata est: ut quemadmodum hinc in provinciam apud judices aut defensores de productione testium agi sancita sunt, ita et a provincia in provinciam, et a provincia huc teneant: et perfecta per omnia sit probationum omnibus facultas: testimoniis quidem non editis, neque in provinciis, sed gestis datis eis a quibus producuntur, aut

(1) 1. Harm. 6. §. 4. Quoties testes alii aliis sunt contrarii, creditur plurimis et dignioribus fide, adde *l.* 3. §. 2. *ff. hic.* Quid si pares? adhuc non pereunt testimonia, sed spectanda erit causa, de qua lis movetur. Quid enim si de libertate quæritur vel agitur, utrimque paribus testibus contrariis? pro libertate judicabitur, *l.* 24. *in fin. ff. de manum.* Quid si testes digniores, num. vincentur? Quidam volunt duos testes honestioris vitæ præferri centum vilibus contrarium deponentibus, ut ita stetur majoris autoritatis testibus, rejecto minori numero. *Host. Joann. And. Anton. in c. nostra* 32. *de testib.* sed in eo tamen plane non subsistunt: negant enim digniores duplo numero superatos audiri, *arg. c. si quando* 9. *de elect. in* 6. *ibi duplo majore numero.*

(2) Testis potest contraria vel astutia, vel per errorem deponere. Priore casu, tormentis potest subjici, Jul. *hic n.* 326. *in fin.* id est, puniri, *l.* 16. *ff. de test.* Altero, cum venia dimitti. Astu contraria potest dicere, si a reo corruptus est, nec perstat pro accusatore, vel e contra. Qua pœna punietur? utique falsi, *l.* 1. §. 2. *ff. ad l. Corn. de falsis*, de qua vide *l.* 1. *in fin. et Nov. Leon.* 77.

(3) Hinc sumpta est Authentica, *At qui semel. C. de prob.*

(4) Adde 21. *Ecloga* 1. *c.* 44. 1. Harmenop. 6. §. 36.

(5) Post cognitas testium depositiones, testium productio peti non potest. vide ad hunc locum Oldend. c. 3. *de test. num.* 12. *in fin.* et decem exceptiones sequentes.

(6) Testis interrogari super uno et eodem facto, plus quam tertio vel quarto, non potest. Cur? hic vide.

(7) Advocato sciente testium depositionem eam et nosse clientes ipsius advocati intelliguntur.

(8) Lege dispositionem, *Infr. hoc tit.* ποιήσατο παραγραφάς. *Scrimg.* exceperit præscriptiones adversarii sui, Jul. *hic. num.* 327. *in fin.*

(9) Διὰ παραγραφῶν.

(10) Τὰς παραγραφάς. *Scrimg.* παραγραφή *hic et duobus locis*, id est, disputatio, *Supr. h. t.* dispositio. *Supr. h. t.* præscriptio adversarii; Jul. *hic num.* 327. Contredits de tesmoins, *Gall.*

(11) Hinc sumpta est Authentica. *Apud. C. de fide instrum.*

(12) *l.* 18. *C. de fide instrum. l.* 3. §. 6. *in fin. ff. de testib.*

(13) In urbe respectu provinciæ, vel in provincia respectu urbis, vel in provincia alterius provinciarum respectu.

(14) Testes produci ex provincia quemadmodum debeant.

(15) Παράγειν ἐπὶ τῆς ἐπαρχίας, *Scr.* sensus est: Quotiescunque in causa pecuniária testes in provincia degunt, litigatores vel eorum procuratores judicis mandato mitti in provinciam, et apud judices provinciales testes citari, dicturos, quid de negotio aut facto eis proposito sciverint. Post hæc, testimonia in urbem transmitti, ut judex urbanus sententiam proferat.

(16) 1. Harmenop. 6. §. 4.

(17) *Novell.* 134. *cap.* 5.

(18) Ubi lis contestata, ibi sententia definitiva ferenda est, finem lis accipit, ubi et cœpit, *l.* 30. *l.* 34. *ff. de judiciis et toto tit. ff. de quib. reb. ad eundem judicem.*

eorum adversariis sub gestis monumentorum signa percipientibus, et ita huc, aut in provincias destinandis a judicibus: ne quando forsan et aliis egeat testibus causæ natura, et excludatur propter editionem testium adjectio. Hæc omnia in pecuniariis quæstionibus intelligentes: in criminalibus (1) enim in quibus de magnis est periculum omnibus modis apud judices præsentari testes: et quæ sunt eis cognita, edocere: ubi et tormentorum forsan erit opus, et aliis omnibus observationibus.

C A P. VI.

Ut testimonium recipiatur ejus qui servus esse dicitur: et de testium statu.

SI (2) vero dicatur servilis (3) esse fortunæ qui testari voluerit, is vero *liber affirmetur constitutus:* si quidem ex nativitate, impleatur quidem testimonium: disputationum vero de statu servetur ratio: ut si apparuerit fortunæ servilis esse, ejus testimonium, ac si neque datum fuerit, ita sit. Si vero *libertum se dicat*, compellatur demonstrare primum intrumentum, in quo libertatem percepit: et sic testetur. Si vero *in alia provincia libertatem dicat perceptam, aut non esse in promptu sibi probationes*, et hoc evidenter juraverit: testatio quidem scribatur, non monstrato vero manumissionis instrumento, is qui deduxit eum, non utetur ejus testimonio.

C A P. VII.

Ut testes propter inimicitiam a dicendo testimonio repellantur, et de Testibus inimicis.

SI vero quis dicat *odiosum* (4) præsentem ad testimonium sibi constitutum, et approbaverit statim, quoniam criminalis (5) inter eos lis movetur: non adsit ad testimonium qui usque adeo infestus est, donec de crimine judicetur. Si vero aliter (6) odiosus esse dicatur, aut conventus pecuniarie: procedat quidem testatio, tempore vero disputationum (7) serventur hujusmodi quæstiones.

C A P. VIII.

Ut mediatores non nisi de partium consensu testimonium ferant, et de testimonio proxenetarum.

QUoniam vero legem (8) proposuimus in pecuniariis causis nolentes testificari, illos non compellendos (9) testimonium dare, qui ante *mediatores* (10) facti sunt ipsis, et quidam abutuntur hoc, et testimonio nolunt uti: sancimus, si utraque pars consentiat quod et mediator eorum fiat testificator, (componantur enim ea quæ ab eo dicuntur) compellere eum etiam nolentem testimonium perhibere: prohibitione propter quam eum nolentem testificari penitus nostra voluit lex, propter consensum utriusque partis sublata.

C A P. IX.

Ut testium productio non nisi præsente fiat adversario: et quo tempore testes in testimonium admittantur.

ET (11) hoc (12) vero quia multoties actum scimus, quod quidam aut apud locorum defensores, aut apud clarissimos provinciarum præsides, aut forte (ut assolet) hic apud virum clarissimum magistrum census ingrediuntur, et queruntur tamquam ab aliquo sustinentes aliud contra leges, aut aliter læsi, aut damnificati, testes volentes producere, ut non in posterum opponantur eis, quæ ab una parte gesta sunt: oportet etiam illum in ea civitate constitutum, in qua testationes dantur, admonitum a judice, sive a defensore, præsentem (13) esse, et audire (14) attestationes. Si vero noluerit advenire, sed respuerit, ut ex hoc ab una (15) parte testimonia dentur, ut secundum hoc ipsum inutilia essent: sancimus hujusmodi attestationes ita tenere, ac si non ex una parte constitutæ sint, sed tanquam eo præsente factæ sint. Si enim recusaverit, et advenire noluerit, et audire depositiones, (etenim publicabuntur) et nisi per inexcusabilem aliquam necessitatem (16) deduci non possit (17),

(1) In criminalibus causis testes non interrogantur in sui domicilii loco (quod fit tamen in causis pecuniariis, *Supr. h. t.*) sed in locum litis seu judicii venire compelluntur. Tacitus *libro de oratore.* Testimonia in judiciis publicis, nec absentes, nec per tabellam dare, sed coram et præsentes dicere cogebantur, et ita imperator Adrianus dixit se non testimoniis, sed testibus crediturum, *l.* 3. §. 3. *ff. de testibus*, in criminalibus causis ipsæ personæ testium necessariæ, ut sint in præsentia, Jul. *const.* 83. *num.* 328. *in fin.*

(2) Hinc sumpta est Authentica, *Si testis*, *C. de testib.*

(3) Servus testis esse non potest, *ut hic*, *et Nov. Leonis* 45. 49. aliud in eo, qui se ingenuum vel libertum dicit, si tamen talis esse detegitur, perit ejus testimonium, adde *l.* 4. *ff. de testib.*

(4) Απέχθητον, inimicum, Jul. *n.* 330.

(5) Ἐγκληματικὴ δίκη, id est, accusatio criminalis. Qui aliquem de crimine accusat, testis in accusatum esse nullo modo potest, *ut hic*, et sic obstant accusatori inimicitiæ capitales, *l.* 6. §. 17. *ff. de excus. tut.* Qui alias inimicus est, dicere quidem testimonium potest, sed præscriptio ei opponitur. *ut hic.* Jul. *hic n.* 330. adde *l.* 3. *ff. h. t.* Qui cum aliquo litem non criminalem instituit, testimonium in eum ferre potest, nisi aliqua justa causa prohibeat. 1. Harm. 6.

(6) Alia occasione *Jul.*

(7) Τῶν παραγραφῶν, id est, exceptionum, Jul. *n.* 330. præscriptionem vertit.

(8) *l.* 16. *l.* 19. *C. de testib.*

(9) Olim *inviti* testes in criminalibus causis testimonium dicere cogebantur, exceptis certis personis, *l.* 4. *l.* 19. *ff. h. t.* Plin. 3. *Ep.* In pecuniariis et criminalibus testes erant voluntarii, Quint. 5. inviti vero ex constitutione Justiniani, *l.* 16. *C. h. t.* Quinam inviti non cogantur testimonium dicere, vid. Old. c. 2. *de testib.*

(10) Jul. *hic n.* 331. μεσῖται. *Scr.* ὁ μεσάσας τισὶν ἐν πράγματι, οὐ μαρτυρεῖ αὐτοῖς ἐν τῇ αὐτῇ ὑποθέσει 1. Harm. 6. c. περὶ κεκωλυμένων. §. 43. vel hic locus ostendit sequestrem pacis et honorarium arbitrum intelligi potius, quam sequestrem depositarium.

(11) Hinc sumpta est Authentica, *Sed et si quis. C. de test.*

(12) Ut testium productio apud judices vel defensores vel magistros census non aliter valeat, nisi præsente quoque adversaria parte vel contumaciter non veniente: scilicet ut et hic salva præscriptio ei competat, quam opponendam existimaverit, Jul. *n.* 332.

(13) Testimonia eorum, qui non vocata parte recepti fuerunt, fide carent nulliusque momenti sunt. Interest enim adversarii, personas testium, et utrum juraverint, nosse.

(14) Ne hinc colligas, Reum præsentem esse oportere, quo tempore testes interrogantur: Interrogandi sunt enim in secreto judicis loco, *l.* 14. *C. h. t.* ne testimonii libertas testibus adimatur, sed publicatas testationes legi parti adversæ. vid. *Oldend. c.* 5. *de test. n.* 3. adde *l.* 27. §. 7. *ff. ad l. Jul. de adult.*

(15) Parte absente per contumaciam, testium productio fit μονομερῶς, *l.* 19. *in fin. C. hic.* alias aliter fieri non potest productio testium, nisi parte præsente.

(16) Contumaciter non videtur abesse, qui ex necessitate abfuit, forte enim intra septa sanctorum fuerat. Julianus ita hunc locum interpretari videtur.

(17) Ut si intra septa sanctorum fuerit. Is non videtur contumaciter abfuisse, qui ex necessitate abfuit, Jul. *hic.*

similis (1) advenienti erit : et nullum juvamen ex sua protervitate (2) ei efficietur : sed videantur quidem probationes factæ : quæcunque vero competierint ei ad disputandum de eis, licebit his uti solummodo quod videntur esse ex una parte (3) : propter ejus proterviam (4), propterque audaciam minime advenientis, testationibus opponere non valente. Omnibus (5) aliis quæ de testibus et ab iis qui ante nos et a nobis ipsis dicta sunt et sancita, fixis manentibus, et a nostris judicibus observandis : sive majores, sive minores sint : et sive in hac magna civitate, sive foris in provinciis : ut ea quæ de testibus sunt, quantum possibile nobis est, corrigentes, adhuc purius et sanctius lites agi præparemus : propter quas et cognitiones fieri a judicibus omnibus divinis (6) propositis Evangeliis sancimus, et jusjurandum subire et pulsantes et pulsatos et advocatos præcipimus, ubique Deum inspectorem et eorum qui judicant et quibus judicatur, et qui testimonium præbent animabus : ut perennis Dei commemoratio et præsentia, mundalitium (7) et citra suspicionem litigantibus fiat, quam legem tenere volumus de cætero omni tempore.

EPILOGUS.

seu promulgatio.

✝ Quæ igitur placuerunt nobis, et per hanc divinam manifestata sunt legem, tua eminentia operi effectuique tradere festinet. Dat. 5. Kalend. Octobr. Imp. DN. JUSTIN. PP. Aug. Anno XIII. (8) APPIONE V. C. CONSULE.

TIT. III.

UT (9) EXACTIONE INSTANTE DOTIS PRIMÆ (10) SECUNDÆ, VIRO AD SECUNDA VOTA MIGRANTE PRÆPONATUR UXOR PRIMA, VEL EX PRIORI MATRIMONIO FILII: ET SI VOLUERIT UXOR, AUT IS QUI PRO EA DOTEM SCRIPSERIT, DARE VIRO QUÆ SCRIPTA SUNT, DISTULERIT AUTEM VIR SUSCIPERE : SOLUTO MATRIMONIO EXIGI EUM AB EA ETIAM CONSCRIPTAM ANTENUPTIALEM DONATIONEM.

NOVELLA CONSTIT. XCI.

Imperator Justin. August. Joanni gloriosiss. Orientalium prætoriorum præfecto, iterum exconsuli ordinario et patricio.

Ut dos primæ uxoris præferatur doti secundæ uxoris, sive ipsa sive liberi ejus agant.

PRÆFATIO.

DUdum judicantibus nobis in dubitationem venit causa multa correctione digna, et legislatione clariori non indigna. Etenim quidam prioris factus uxoris vir, cum eam extulisset, deinde secundæ dotem suscipiens, et filios ex priore relinquens, obiit adhuc secunda superstite. volebat igitur secunda uxor dotem a se datam exigere, privilegio utens a nobis dato : contradicebant autem ex priori matrimonio filii, et ipsi maternam objicientes dotem. Et dubium erat, utrum etiam non superstite uxore priori, oporteret suscipi filios contra secundæ dotem litigantes. Non enim aliis dedimus (11) dudum et damus hoc privilegium, aut heredibus, aut creditoribus, sed solis filiis. Plurimæ siquidem dubitationes extiterunt in hac causa, dicente secunda, quoniam expendisset antequam ad ejus venisset matrimonium prioris uxoris dotem : et non esse justum, suam quidem, quod tantum inventus est reliquisse vir, quantum sufficeret soli secundæ, dotem eam perdere : illos autem expensam jam dotem percipere. Sed filii hypothecas proponebant, quoniam omnino rebus existentibus (12) morienti hypothecæ seniores potiores quam secundæ essent.

CAP. I.

HIs (13) igitur in dubitationem venientibus, illud certum etiam a nobis sancitum est, quia si (14) aliquid appareat rerum prioris (15) aut secundæ dotis, hoc necessarium filios prioris aut secundæ habere : aut si moriatur etiam illa, filios ejus singulos, quod proprio habendum suum ostenderint. Hinc enim et in rem quæ de proprietate est, competit pure, et unumquemque quod suum est habere, nullo privilegio indigens. Si vero nihil appareat utriusque rerum, aut aliqua quidem appareant, aliqua vero desint : sive superstites sint mulieres, repudio forsan priori matrimonio dissoluto : competere mulieri dotem : sive defunctæ sint filiis existentibus ambæ, aut etiam una harum : in iis quæ desunt, superiorem esse priorem, et filios ex ea, antiquiorem dotem præponentes, id est dicere nepotes et pronepotes, et deinceps successores, cujuscunque naturæ fuerint. Sicut enim si duo (16) debita publica (17) fuissent, necessario antiquum præponeretur posteriori : ita et hic privilegia necessarium est priori doti dare priora : et ita secundæ : et dotem non præponere doti, nec hypothecam hypothecis : sed quod antiquius (18) est tempore, amplius manere proprium robur habens et privilegium. Tempora namque hypothecarum permutare, aut interimere, nullo modo patimur. Et hoc dicimus non ignorantes, quoniam jam et in alia quadam nostra legislatione hoc decrevimus, sed quoniam omnino motum est apud nos, et quasdam habuit diversas causa quæstiones : et propterea ad præsentis legis opus accessimus : ut non nunc aliquid prius sanciremus, sed ut clariorem eam omnibus constitueremus.

(1) Absens contumax habetur pro præsente.
(2) Ex delicto suo nemo juvatur.
(3) Μονομερεῖς εἶναι.
(4) Προπέτειαν, temeritatem.
(5) Confirmatio antiquarum legum.
(6) *l. 2. Cod. de jurejur. propter calumn.*
(7) Græcus textus ita habet, *ἵνα διὰ πάντων τῇ τοῦ Θεοῦ μνήμῃ τε καὶ παρουσίᾳ καθαρὰ τὰ τῶν δικῶν, καὶ ἀνύποπτα τοῖς δικαζομένοις γένοιτο*, hoc est, ut per omnia lites Dei memoria et præsentia, puras et litigantibus a suspicione reddamus liberas.
(8) Id est, anno 539.
(9) Ut dos prioris uxoris præferatur doti secundæ, sive ipsa, sive liberis ejus agentibus, Jul. *const.* 84. De duarum dotium debito, et de eo, qui dotem accipere non vult, *Index Reginæ*.
(10) Mortuæ scilicet. *Goth.* Vid. ad hanc Novell. Rittershus. *part.* 5. c. 7. Ans.
(11) *l. ult. Cod. qui potior.*
(12) Id est, quoties debitori res aliquæ supersunt, cui jus hypothecæ antiquius est, præferri debet.
(13) Hinc sumpta est Auth. *Si quid. C. qui potior. in pign.*
(14) Sensus est, Si duæ sunt mulieres, quæ de dote sua agant, suas quæque mulier res extantes vindicabit. *l.* 30. *Cod. de jur. dot.* Si non extant, antiquior causa dotis præfertur, *l. ult. C. qui potior.* et ita prima uxor ejusve liberi, secundæ præferentur. Præfertur socrus nurui *in declamat.* Quint. 360.
(15) 4. Harm. 6. §. 19.
(16) *Subaudi*, ex duabus stationibus, ut in *l.* 2. *Cod. de solution.*
(17) Ex duabus fisci stationibus, ea præfertur quæ prærogativam habet temporis.
(18) Prior tempore, prior jure, *l.* 11. *ff. qui potiores.*

CAP. II.

Si per maritum steterit quo minus dos ei solveretur.

ILlud (1) quoque adjicere legi bonum est, quod mota quæstio similiter necessarium nobis ad legislationem fecit. Si (2) enim debeat dotem mulier, et illa quidem dare voluerit ipsa forsan, aut qui pro ea promisit illam, quicunque fuerit aut proximorum, aut extraneorum: aut *profectitia* aut *adventitia* sit dos: (hæc enim verba legis sunt) vir autem, aut ejus pater (3) forsan aut avus suscipere eam nolit; pars autem mulieris contestetur (4), et parata sit hoc solvere, aut etiam aliquid majus peragere, et offerat forsan, et si mobilis sit, signacula (5) etiam imponat, et secundum leges recondat: aut secundum unam (6) partem ingrediens in judicium, petat hoc fieri: et pergentes ex judicio quidam denuncient hæc ad partem viri: at ille permaneat ita differens: non poterit soluto matrimonio antenuptialis donationis exactionem declinare, tanquam dote non data. Qui enim dare voluit: dum perceptionem recusat is, qui suscipere postulatur, proximus (7) est danti, et hoc cum aliis in dote valeat. Sicut enim nisi dederit, per dilationem dotis, negationem ei antenuptialis donationis inferimus: ita vel si voluerit dare, et percepturus ex studio recusaverit perceptionem, damus ei antenuptialis donationis matrimonio soluto petitionem: licet (8) dotem propter viri causam non intulerit.

EPILOGUS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, et per hanc sacram declarata sunt legem, eminentia tua operi effectuique tradere festinet. Dat. Kal. Octobr. *Constantin.* Imper. DN. JUSTIN. PP. Aug. Anno XIII. (9) APPIONE V. C. CONS.

TIT. IV.

DE IMMENSIS (10) DONATIONIBUS IN FILIOS FACTIS.

NOVELLA CONSTIT. XCII.

Imp. Justin. August. Joanni gloriosiss. sacrorum per Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsuli ordinario et patricio.

PRÆFATIO.

DUdum (11) de Falcidia et illius parte decrevimus, augentes eam non (12) ignobili incremento, quod enim nimis inæquale est, non valde placet nobis, sed oportere quidem præponi filios, quos pater voluerit, non tamen in tantum minui aliis, ut (13) importabilis sit eis imminutio.

CAP. I.

POsita (14) igitur a nobis lege in sua virtute manente, illud volumus, Ut si quis donationem immensam in aliquem aut aliquos filiorum fecerit, necessarium habeat in distributione hereditatis, tantam (15) unicuique filiorum servare ex lege partem, quanta fuit priusquam donationem pater in filium aut filios, quos ea honoravit, faceret. Sic enim nihil ulterius in donationibus querentur, qui habent quidem in omni substantia patris, quod legitimum est: in tantum (16) autem aucta quantitate, quantum habuit substantia patris antequam donationibus exhauriretur: non (17) valentibus filiis qui donationibus honorati sunt, dicere contentos se quidem esse immensis his donationibus, videri autem abstinere paterna hereditate: sed neque (18) cogendis quidem si contenti sunt donationibus, suscipere hereditatem: necessitatem autem habentibus omnibus modis complere fratribus quod hæc defert, secundum quam scripsimus mensuram, ut non minus habeant illi quam quod ex legibus eis debetur, propter factam in donationibus immensitatem: dum liceat patri mediocriter sapienti (19) circa omnem prolem, etiam iis qui ab eo potius diliguntur, donare aliquid amplius (20), et non cæteros filios per immensitatem in illos factam lædere, et nostram transcendere intentionem. Et hæc quidem nostra ab initio cogitatio fuit, differentes autem illud dudum, et humanarum experti animarum, quoniam videbamus eos in hujusmodi passionibus labefactari, atque descendere, propterea nunc augmentum illi legi hoc facimus.

§. 1. Hæc itaque dicimus de filiis gratis (21) existen-

(1) Hinc sumpta est Auth. *Dos data. Cod. de donat. ante nupt.*
(2) Vid. 4. Harm. 9. §. 12.
(3) *Nov.* 2. *cap.* 5.
(4) Debitor rei dotalis immobilis, testato eam offerre marito debet.
(5) Extra judicium dos quomodo sit offerenda marito recusanti eam recipere.
(6) Quemadmodum in jure dos marito offerri possit..
(7) Dedisse videtur, cujus adversarius fecit, quominus daretur. Paria sunt dedisse et obtulisse legitime, *l. acceptam.* 19. *C. de usuris.*
(8) Mulier interdum dotem petit, quam nunquam revera numeravit, sufficit autem eo casu, legis fictione marito dotem numeratam: veluti si marito dotem legitimis modis obtulit et eam maritus accipere noluit.
(9) Id est, anno 539.
(10) *L.* 3. *Cod.* 29. de immodicis et inofficiosis donationibus, Julian. *const.* 85. de immensis donationibus collatis in liberos. *Index Reginæ.*
(11) Vid. *Nov.* 18. Goth. Adde Rittershus. *part.* 5. *c.* 13. Ans.
(12) Producta est enim ad trientem, et certis casibus ad semissem.
(13) Legitimæ liberorum per leges non ita multum imminuendæ sunt, ut sit enormis, et, ut quidam loquuntur, importabilis earum diminutio.
(14) Hinc sumpta est Authentica, *Unde C. de inoff. test.*
(15) Donationes fiunt a parentibus vel post liberos susceptos vel ante. Priore casu donationes factæ a parentibus vel extraneo, vel uni liberorum a reliquis liberis defuncti non rescinduntur, nisi pro modo eorum Falcidiæ tantum. Et ita parens pro numero liberorum semissem, vel etiam bessem donare poterit, *Novell.* 18. ut hinc colligas, liberos ex donationibus inter vivos factis a patre suam Falcidiam revocare, *ut hic:* extraneos vero non detrahere *l.* 17. 42. *in fin. ff. de mort. caus.* Itaque liberi legitimam suam petentes, res patris, uti tempore donationis ab eo factæ fuerunt, spectant, ut si eo tempore 1200. solidorum fuerint, parens non possit ultra semissem vel bessem donare, habita scil. ratione numeri liberorum. *Nov.* 18. Quid si donavit 900. et postea 300. adquisivit? nihil habent liberi, quod possint conqueri: cum hæc summa reliquis bonis paternis addita 600. efficiat: id est, verum dimidium 1200. solidorum, quos parens tempore collatæ donationis habuit. *vers. sic enim.* ibi, *In tantum aucta quantitate. Infr. hic.* Quoties vero donationes factæ sunt a patre ante susceptos liberos, revocatur tota donatio, de quo vid. *l.* 8. *C. de revoc. donat.*
(16) Id ut intelligendum esset, *Supr.* dixi.
(17) Ab invitis donatariis, detrahitur legitima liberorum.
(18) Liberi donatarii patris, non coguntur hereditatem adire, *ut hic*, coguntur tamen supplere fratribus legitimam *Supr. hic.*
(19) φρονήσαντι, id est, affecto.
(20) Parens potest aliquid amplius donare prædilecto filio, quam reliquis: at non ita donare, ut reliquos legitima defraudet.
(21) Ingrati liberi non revocant donationes factas a parente.

tibus eis, non de ingratis, et quibus pater justam et legitimam ingratitudinem infert. nam si hoc ita se habere apparuerit, et approbentur ingratitudinis causæ, sint ea quæ in lege de ingratis posita sunt, rata: nihil hac nostra legislatione minuenda.

Epilogus.

† Quæ igitur placuerunt nobis, et per hanc sacram nostram declarata sunt legem, tua celsitudo operi effectuique tradere festinet.

TIT. V.

DE APPELLATIONIBUS.

Novella Constit. XCIII.

Ut si mota apud appellationis (1) judicem causa litigatores ad arbitros deveniant, intereaque temporis biennium (2) decurrat, et contingat denuo causam ad appellationis redire judicem, ne biennii decursus objiciatur.

Imperator Justinianus Augustus Joanni gloriosiss. per Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsuli ordinario, et patricio.

PRÆFATIO.

SUbjectorum nostrorum interpellationes legum nobis præbent occasiones pro salute subditorum conscribendarum. Aditionem namque nobis quidam [patronus] fecit: quia lege volente *appellantem* (3), *et per biennium tacentem, aut certe exercentem quidem, non tamen perexequentem, appellationem cadere certaminibus, et confirmata sententia, non posse ulterius procedere, sed ratam* (4) *fieri utrique sententiam*. Hesychium autem et adversarium ejus exercuisse quidem litem apud pedaneum judicem: addictum (5) autem eundem Hesychium appellasse: et causam contigit recurrere ad tuam cognitionem: et dum lis in judicio tuæ celsitudinis exerceretur, recessisse quidem a certaminibus apud te gestis, arbitros autem elegisse communes ex conscripto, et apud illos concurrisse, et quædam exercuisse, postea vero neglexisse quidem electos arbitros, non autem persecutos apud eos motam litem, sed transacto biennio uti (6) adversarios ejus, quia non possit a condemnato (7) exerceri in tuo judicio talis, sed oportet eam confirmari semel biennio transacto: illum (8) vero propterea non persecutum apud tuam gloriam, eo quod litem apud electos diceret arbitros.

CAP. I.

SAncimus (9) igitur memoratum quidem negotium ex quo hæc nobis sunt nunciata, nihil lædi ex cursu temporis, neque ratam esse judicis sententiam semel appellatione data: sed et exerceri apud tuam gloriam, et terminum legitimum suscipere: etiamsi decies millies plusquam biennii tempus excesserit aut excedat. Deinceps autem in omni negotio in quo tale aliquid agitur, et in medio motæ causæ apud judicem appellationis, aut non motæ, si aliqui eligantur alii, et propterea biennium (10) transeat, intra quod oporteat appellationis judices litem decidere: et per quamlibet circumstantiam rursus revertatur ad judices appellationis causa: aliis quidem omnibus liceat uti partibus, tanquam si eos non contigisset deserere quidem appellationis judicium, ad electos autem venisse: non tamen posse uti, quod biennium præteriit. Nam qui semel judices alios elegit, non est justum ut taciturnitatem culpet ejus, qui propterea læsus est, quia iis quæ gesta sunt, de electione judicum credidit: et ideo non est executus, neque complevit litem illic, eo quod apud judices illos sit exercitum negotium.

Epilogus.

† Hæc igitur in omni negotio servari apud tuum forum volumus, et in omni alio, ubi secundum appellationis judicatur schema: quatenus nihil injuste circa nostros subjectos agatur. Si vero etiam postquam deseruerint electos judices biennii transeat tempus: tunc confirmari volumus sententiam secundum costitutiones de hoc factas a nobis, quod etiam deinceps in omnibus futuris secundum hos modos negotiis valere volumus. aliis omnibus quæ de appellativis certaminibus priscis dicta sunt legibus, et a nobis in legum conscripta sunt codicibus, in propria virtute manentibus.

TIT. VI.

UT SINE PROHIBITIONE MATRES (11) DEBITRICES (12) ET CREDITRICES TUTELAM (13) GERANT MINORUM, NEQUE JUSJURANDUM PRÆSTENT QUOD NON VENIENT AD SECUNDA VOTA.

Novella Constit. XCIV.

Imperator Justinianus Augustus Joanni gloriosiss. sacrorum per Orientem prætoriorum præfecto iterum exconsuli et patricio.

(1) Si appellatione introducta compromissarium arbitrium litigatores elegerint.

(2) Jul. *const.* 86.

(3) Appellans, si per biennium tacuerit et appellationem suam per id tempus exequutus non fuerit, dicta adversus eum sententia in rem judicatam transierit.

(4) Ἀλλὰ κυρίαν γίνεσθαι θατέρῳ τὴν κρίσιν. *Scrimg.* id est, sententiam in suo robore durare, *l. ult.* §. 4. *C. de temp. appell.* alii, abire in rem judicatam. Cujacius redire vertit: eo sensu, biennii cursu redire causam ad condemnationem hoc modo. Prioris judicis pronuntiatione res transit in rem judicatam. *l.* 16. §. 6. *ff. de pign.* judicatum extinguit appellatio *l.* 1. *in fin. ff. ad SC. Turpill.* appellatione circumscripta (non prosecuta) redit causa ad condemnationem, sensus est itaque, Præscriptionem biennii non nocere appellationi, si interim, dum de re transigenda cum adversario tractatur, vel componenda per arbitrum compromissarium, labatur biennium. Est igitur hæc Novell. exceptio *d. legis ult.* §. 4. *Cod. de temp. appell.*

(5) Condemnatum.

(6) Dicere.

(7) Hesychio.

(8) Hesychium.

(9) Hinc sumpta est Auth. *Si tamen. C. de tempor. appell.*

(10) Si quis appellaverit: et appellatione introducta arbitrum compromissarium elegerit cum adversario suo, non excluditur venire iterum ad appellatiorium judicium, quamvis biennium fuerit transactum. Jul. *hic.*

(11) An et aviæ? utique. quod enim constitutum est de matre, id trahitur ad aviam *l.* 2. §. 28. *D. ad SC. Tert.*

(12) Et ita restringe *Nov.* 72. *c.* 1. 2. 3.

(13) Si mater filiorum suorum tutelam suscipere maluerit, Jul. *const.* 87. De tutela matrum *Index Reg.*

PRÆFATIO.

Nuper (1) scripsimus legem super cura minorum (malignitates quæ circa eos fiunt ex frequentibus litibus, quæ apud nos agitantur invenientes) quatenus nullus obligatus existens minoribus aut obligatos eos habere se dicens, curam exerceat : ne forsan in potestate rerum factus agat aliquid circa minorem malignitatis ; et lex ipsa rata nobis sit, et ex præsenti firma.

CAP. I.

Quia vero matribus volentibus curam habere minorum, et petentibus secundum veteres et nostras leges curam subire, objecta est contra nostram intentionem ab aliquibus non recte hujusmodi (2) constitutio : volumus in legem hoc dicentem, matrum excipi personas. Primum quidem causam introductam pro minoribus semper (3) prohibere nunc ineptissimum existimamus : deinde nullus eandem constitutionem objiciat matri et aliis, cum illam namque naturæ (4) amor pius circa filios, sine (5) suspicione faciat quamplurimum, illis nullam habentibus ad filios favoris necessitatem : recte non est matribus derogandum, ideoque licentia sit matribus secundum antiquam (6) observationem abrenunciantibus et obligantibus suas res, sicuti prius schema fuit, et tueri filios, et talem præscriptionem non formidare : sed ita super his esse ac si nec ab initio contigisset legem in hoc scribi. Quapropter sive dotes, sive sponsalitiæ largitates exiguntur, sive alia debita habeant sive matres ad minores, sive minores ad matres, ex paternis forsan occasionibus, aut etiam ex propriis : (multa namque quilibet cogitans et considerans adinveniet) sint hæc integra utrique, secundum priores constitutiones judicanda et tractanda, sive legitimorum sive naturalium mater filiorum tutelam gerat.

CAP. II.

Quia vero multam habemus formidinem, ne facile jusjurandum per magnum Deum detur, et hoc prævaricetur : propterea credimus oportere et hanc emendare (7) legem (8), quæ vult matres (9), dum suorum filiorum (10) curam gesturæ sunt, jusjurandum jurare, quod ad secundas nuptias non venient : et toties (11) scimus prævaricatam legem et jusjurandum perjurum datum, quoties pene datum est : ut peccatum apertissimum esset, quia hoc intulimus jusjurandum ad prævaricandum : non enim eo quod aliquæ (12) servaverunt jusjurandum, propterea oportet et eas quæ exhonorant eum, habere occasionem impietatis in Deum. Nam quod (13) raro fit (sicut etiam vetus sapientia docet) non observant legislatores : sed quod fit plerumque, et respiciunt et medentur. Propterea (14) igitur sancimus aliam quidem observationem quam in matribus observamus, valere secundum schema, et abrenuntiare (15) eas et Vellejano (16) SC. et omni (17) auxilio, et omnia agere, quæ prius decreta sunt : jusjurandum vero non (18) præberi, sed sufficere abrenunciationem solam Vellejani, et aliorum omnium : et de secundis nuptiis nullo (19) jurejurando de hoc dando : mox tamen ut secundas contraxerit nuptias, repente expelli (20) a tutela, et agi, quæ si eam jurare contigisset, perferret, semel in judicium mentita, et præponens propriæ confessioni et depositioni secundas concupiscentias.

EPILOGUS.

† Hæc igitur lex super pietate sit posita : ut enim non injurietur in aliquo honor in Deum, hæc a nobis sancita sunt : ut ex nunc valeant, tua celsitudine manifestam faciente hanc legem in provinciis omnibus. Hinc enim gloriosissimo præfecto hujus felicissimæ civitatis, cui hæc curæ sunt, de his transmisimus legem : ut providentia ejus, et viri clarissimi prætoris, cui hujus partis cura est in omni tempore servari, et ex nunc teneat : quatenus in omni pupillari substantia omnis cautela (21) fiat circa res minorum custodiæ, et præcipue, ut cum subtilitate descriptiones (22) fiant, præsente (23) quoque clarissimo scriba, cui de talibus cura commissa est, et aliis qui consuete (24) talibus interveniunt : subtiliter et fidejussionibus dandis et omnibus agendis, sicut nostris decernitur legibus, providentia clarissimi prætoris, cui hujus partis cura est : proponatque eam ipse in hac regia civitate, ut omnibus sit manifesta, et nullum lateant quæ a nobis sancita sunt. De hoc enim legem sicut oportet in provinciis servari, gloriosissimis præfectis sacrorum nostrorum prætoriorum destinavimus. Dat. 5. Idus Oct. DN. JUSTIN. PP. A. Anno XIII. (25) APPIONE V. C. CONS.

(1) *Nov.* 72. *c.* 1. 2. 3. *et* 4.
(2) Dicta Novell. 72. quæ vetat creditorem minoris ejus tutelam gerere vel curare.
(3) In quibuscunque casibus.
(4) Mater, ipsa natura, liberos amat.
(5) Liberi sine suspicione vivunt apud matrem : tollitur enim sinistra suspicio ob nimium amorem, qui matribus inesse præsumitur.
(6) *l.* 2. *C. quando mulier tutel.*
(7) Emendatur hic *d. lex* 2. ea scilicet parte, qua jusjurandum a matribus exigebat. *Gothofr.* Vid. in hanc Novell. Gudel. *de jure Noviss. lib.* 1. *c.* 17. Rittershus. *in exposit. Novell. part.* 8. *cas.* 2. *et* 3. Ans.
(8) *d. l.* 2.
(9) Et avias. *Authent. matri et aviæ. C. quando mulier.*
(10) Liberorum.
(11) Sensus est : Frustra exigi id juramentum, quod præstitum mox servari communiter non soleat.
(12) Argumentum a quorundam hominum observantia recte non ducitur ad necessitatem et coactionem omnium.
(13) Vid. *leg.* 64. *ff. de reg. jur.*
(14) Hinc sumpta est Authentica, *Sacramentum. C. quando mulier tut.*
(15) Matribus tutelam filiorum ambientibus suorum id est observandum, ut obligent res suas liberis, ut renuncient Velleiano, ut promittant in judicio, se non venturas ad secundas nuptias : ut inventarium ab eisdem fiat. *Infr. hic.* Jul. *hic.*
(16) Mulier renunciare Velleiani privilegio certis casibus potest.
(17) Renunciationem omni legum auxilio observa.
(18) Hoc abrogatur *Novell.* 118. *c.* 5.
(19) Et ita derogatur *d. l.* 2.
(20) Mater privatur tutela filiorum ob secundas nuptias ab ea contractas.
(21) Satisdatione rem pupilli salvam fore.
(22) Inventarium.
(23) Inventarium privatim factum non valet, debet enim præsentibus publicis personis fieri, vid. *l.* 24. *C. de administr. tut.*
(24) Solennitates sumendæ sunt ex consuetudine loci, in quo res et actus geritur.
(25) Id est, anno 539.

TIT. VII.

DE (1) ADMINISTRATORIBUS (2).

NOVELLA CONSTIT. XCV.

Imperator Justinianus Augustus Joanni gloriosiss. per Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsuli ordinario et patricio.

PRÆFATIO.

JAm quidem novimus positam legem volentem eos qui in cingulis fuerint, sive civilibus, sive militaribus, neque si removeantur ab administratione, discedere inde non posse, antequam dies quinquaginta (3) in metropolibus commorentur, publice apparentes, et convenire volentibus satisfacientes: ut nec per occasionem hinc evocationis, possint a provincia discedere: et vel si quid egerint tale, rursus eos ad provinciam destinari. Invenimus autem aliquos sic existentes audaces, ut etiam hac posita lege antequam discingerentur præsumerent derelinquere provincias, et ad hanc felicissimam civitatem venire timore a se gestorum, et ne justa perferrent horum quæ deliquerunt.

CAP. I.

SAncimus igitur nulli penitus licentiam esse cujuscunque provinciæ judici, et Orientalium, et Occidentalium, et ex utroque, eam relinquere antequam deponat cingulum: sed etiam postea (renovamus enim vetustatem) quinquaginta (4) commorari dies, publice apparentem in provincia in qua administravit: gesta quoque monumentorum conficere secundum quæ advenit provinciæ: ut sit palam sive fiduciam habeat in suis actibus, sive etiam non.

§. 1. Si quis autem administrationem administrans aliquam militarem, vel civilem, aut etiam remotus ab ea relinquat provinciam: administrans quidem adhuc eam dum relinquit citra nostram jussionem, ipse quidem majestatis (5) reus sit: in provinciam vero denuo destinatus, postquam accusantibus satisfecerit, tunc majestatis novissimas sustineat pœnas. Si vero deponens cingulum, deinde non moretur, tunc legitimis diebus publice cunctis semetipsum ostendens, et fugiat de provincia: quæ dudum a nobis de hoc sancita sunt, valere.

§. 2. Illud autem omnibus prædicimus ut dum aliqui acceperint cingulum, tueantur illud: successores autem eis cinguli factos, solere non ultra terminos (6) mittere quæ vocantur interdicta (7), neque removere quidem præsides, ipsos autem aut morose iter agere: aut hic degere: aut [ad] aliquas alias prius ire provincias patriam visuros: et quæcunque fortuitis et blandientibus hominibus consueta sunt: sed velociter ad administrationem ire, cujus regimina susceperunt, ut non alii quidem removeantur, alii vero non sint, et provincia sine judice maneat: sed ante duos (8) solum dies quam ad provinciam accedant, in qua qui cingulum habet, est: mittere ad eum amicabilem epistolam volentem officium (9) destinari ad occursionem ejus: et usque tunc annonas accipere in cingulo existentem et gubernantem eum: et non ex codicillis cinguli judicare tempus, neque præceptis tuæ sedis: sed ex quo (sicuti dictum est) in provinciam ipsam accesserint, illius accipere reipublicæ emolumenta (10): usque tunc eum qui in rebus extitit, ea percipere, et alium omnium nullum. Non enim possibile neque portabile est omnino, sine (11) judice relinqui provinciam, statuto quidem quasi aliquo ab eo qui a nobis ordinatus est, ut ejus impleat locum, homine forsan rerum non habente experimentum: illo vero, qui in ipsis operibus est, et discedente de provincia antequam adveniat tempus, et fraudando emolumentis quæ eum accipere oportet, donec deponat cingulum. Deponat autem id, dum successor accesserit in provinciam, ante duos solum dies quam provinciam ille ingrediatur.

EPILOGUS.

✝ Quæ omnia custodiri a sede tuæ celsitudinis in perpetuum volumus: et mox, ut cognoveris adstitisse eum provinciæ, ex illo transponere emolumenta in successorem: alioqui ministrare ea priori, secundum quod a nobis dispositum est, donec in provinciam successor veniens semetipsum subjectis ostendat. Quæ igitur placuerunt nobis, et per hanc sacram insinuata sunt legem, tua celsitudo operi effectuique tradere festinet. Dat. Kalend. Novembr. CP. Imp. JUSTIN. PP.Aug. Anno XIV. (12) APPIONE V. C. Cons.

TIT. VIII.

DE EXECUTORIBUS (13), ET DE (14) IIS QUI CONVENIUNTUR (15) ET RECONVENIUNTUR (16).

NOVELLA CONSTIT. XCVI.

Imperator Justinianus Augustus Joanni gloriosiss. Orientalium prætoriorum præfecto, iterum exconsuli ordinario et patricio.

(1) De officio omnium magistratuum provincialium, et de 50. diebus, Jul. *const.* 88. De præsidibus et ut deposito magistratu 50. dies in provincia sua morentur, sive militarem sive civilem gesserunt administrationem, *Index Reginæ.*

(2) Ἄρχοντας vocant Græci hoc loco: magistratus provinciales, Jul. *const.* 88.

(3) Vid. c. 1. *Infr. hic. Nov.* 8. *cap.* 9. *l.* 1. *Cod. ut omnes judices.*

(4) *In pr. Supr. hic.*

(5) Magistratus relinquens provinciam injussu principis, reus fit majestatis, *ut hic*, novissimas pœnas sustinet. *Infr. hic.* id est, ultimo supplicio punitur. Jul. *hic*: vide tamen *l.* 15. *ff. de offic. præsid.*

(6) Id est, fines provinciæ.

(7) Διατάγματα *Scrimg.* olim edicta ante adventum suum mittere præsides solebant, et ita abrogatur lex 4. §. 3. *ff. de offic. procons.*

(8) De biduo vid. Cujac. 4. *de præscript.*

(9) Id est, officiales. Solebant enim in provinciis esse perpetui, vid. *l.* 34. *ff. de reb. cred.* et singulis præsidibus obtemperare, *l.* 59. *Cod. Theod. de appell.*

(10) Id est, annonas. *l.* 11. *C. de annonis.*

(11) Præsidi, antequam successor mittatur, decedere a provincia non licet. adde *l.* 15. *ff. de off. præsidis. l.* 10. *ff. de off. procons. l. unic. ff. de off. præfect. Aug.* Dion. 39.

(12) 13. id est, anno 539.

(13) Περὶ τῶν ἐκβιβαστῶν, Græci *hoc loco.* Ita quoque appellantur executores apud Harmenopulum 1. *tit.* 4. §. 55. *et* 7. *Eclog* 4. *cap.* περὶ ἐκβιβαστῶν quibus adjunguntur ἐπεῖκται, compulsores 9. *Eclog.* 3. *cap.* 10. Goth. Vid. Rittershus. *part.* 9. *cap.* 11.

(14) Et de mutuis petitionibus. *Index Reginæ*: quod proprie pertinet ad *cap.* 2. *Infr. hic.* de in jus vocando, Jul. *const.* 88. quod præcipue pertinet ad c. 1. *Infr. hic.*

(15) Hi αἰτούμενοι.

(16) Hi ἀντα·τιαθέντες.

PRÆFATIO.

QUoniam calumniam odimus, et omnem tergiversationem adversamur, propterea hujusmodi actus egere legitimus medelis existimavimus. Didicimus enim quia quidam non habentes ullam obligationem, sed unam statuentes voluntatem (1) cum iis qui causas exequuntur, conveniunt quosdam: deinde libellos dirigunt, et dum damnum pertulerint fugientes, deserunt eos, et proficiscuntur, incurabile eis dantes dispendium: et hoc adhuc amplius in provinciis committitur, communione lucrorum ipsis convenientibus, et causarum executoribus proficiente.

CAP. I.

De (2) in jus vocando: vel ut actor caveat de contestanda lite intra duos menses.

NE (3) igitur hæc jugiter committantur: sancimus non aliter actores libellos (4) dirigere (5) et damni occasionem præbere conventis, antequam cautionem exponant et in fugientem, et in negotii executorem, *quia intra duos menses omnibus modis litis contestationem facient apud judicem: aut si hoc non egerint, omne* (6) *damnum eveniens convento restituent duplum*, non transcendente cautione triginta et sex aureos.

CAP. II.

De his qui conveniuntur et reconveniuntur (7).

ILlud quoque promereri competentem correctionem decet. Adiit nos quidam docens, quia in conventionem fecit obligatum sibi apud quendam gloriosissimorum nostrorum judicum: deinde qui factus est in conventione (8) tanquam et ipse actorem obligatum habens, eum apud alium traxit (9) judicem: et aliquid inopinabile fiebat: quia enim uterque, seorsum actoris obtinet officium (10), miserandum quidem et risibile inde veniebat: mox enim cum voluisset aliquis propriam movere litem; repente is, qui ex diverso convenerat, apud alium judicem trahebat eum, apud quem ipse sortitus fuerat judicem: et alterutros protrahentes, immortaliter permanserunt litigantes.

§. 1. Sancimus (11) igitur si quis obnoxium arbitratur habere (12) eum qui contra se conventionem exposuit, non apud alium judicem, sed apud eum mox a principio convenire: et eundem (13) esse judicem in utroque negotio. Si vero forsan displicuerit apud quem litem sortitus est judex, licet ei etiam hoc emendare, viginti (14) enim dierum inducias dantibus nobis post libelli transmissionem, postquam oportet litem contestari: licet intra prædictam suspensionem refutare quidem illum: alium vero mereri, apud quem iterum similiter utramque exerceri competit litem: et ejusmodi artes in nullo fieri, sed unumquemque proprio jure uti. Si itaque tacuerit, deinde postea voluerit causam apud alium judicem movere: necessitatem eum habere sustinere terminum ejus litis illatæ sibi ab eo qui eum in judicium traxit: et dum finem lis accepit, tunc eum suam causam apud alium judicem proponere: ut ita tales eorum auferamus artes, et in alterutros calumnias.

EPILOGUS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, et per hanc sacram declarata sunt legem, tua celsitudo operi effectuique tradere festinet. Dat. Kalend. Novembr. CP. Imp. DN. JUSTIN. PP. August. Anno XIII. (15) APPIONE V.C. CONS.

TIT. IX.

DE ÆQUALITATE (16) DOTIS, ET PROPTER NUPTIAS DONATIONIS: ET AUGMENTO DOTIS, ET ANTE NUPTIAS DONATIONIS: ET DE PRIVILEGIO DOTIS, QUIA ALIIS PRÆPONETUR PRIVILEGIIS: (ET) UT EXCIPIANTUR HOC PRIVILEGIO CREDITORES IN EMPTIONE MILITIÆ: (ET) DE DOTE REMEANTE AD PATREM, ET RURSUS DATA PRO EADEM FILIA SECUNDO VIRO: ET DE DOTIS COLLATIONE, INOPE MARITO MORIENTE.

NOVELLA CONSTIT. XCVII.

Imperator Justinianus Augustus Joanni gloriosiss. per Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsuli ordinario et patricio.

PRÆFATIO.

QUoniam plurimas in legibus quæstiones videmus et circa primas (17) nostras nativitates, (id est nuptias, et filiorum procreationes) motas, et circa novissima (18), quale est aliquid voluntatum et testamentorum: cogitatio facta est nobis nuper perscrutari et agnoscere, quid volens nobis antiqua lex super dotis instrumentis, mensuram quidem pactionum nuptialium inter alterutros æquam esse et masculos et fœminas vult, et æqualitatem pensat eorum, qui ad invicem copulantur: non alii quidem mediam forte dat stipulari partem, alteri vero tertiam, aut quartam: sed ex medio trahens, æquale utrinque exigit fieri pactum, aut mediam, dicimus, in utroque constituens, aut tertiam, aut quartam, aut quantamcunque contrahentes voluerint: hoc autem non multo

(1) Id est, sed colludentes cum executore.
(2) Jul. *Constit.* 89.
(3) Hinc sumpta est Authentica, *Libellum. Cod. de litis contestatione.* Goth. Non observantur hæc in praxi. vid. Bart. *ad d. auth. libellum.* et confer §. 6. *Institut. de satisdat.* potest etiam dici abrogata, *d. auth. per Nov.* 112. *cap.* 2. Quæ tamen canonizata est in *c.* 4. *vers. libellum q.* 3. *causa* 3. Ans.
(4) Accusatores scil. Jul. *hic.*
(5) Adversus reum.
(6) *Nov.* 112. *c.* 2.
(7) Et de mutuis petitionibus. adde *leg.* 1. *l.* 2. *ff. de quib. rebus ad eundem judicem eatur.*
(8) Id est, deinde reus.
(9) Et ita actorem reconvenit.
(10) In diversis tamen judiciis.
(11) Hinc sumpta est Authentica, *Et consequenter. Cod. de sent. et interlocution.*
(12) Id est, reconvenire.
(13) *Novell.* 123. *cap.* 25. *l.* 22. *ff. de judiciis*, *l.* 14. *Cod. de sent. et interlocutionibus.*
(14) Vid. *Novell.* 53. *cap.* 3. §. 1.
(15) Id est, anno 539.
(16) De exæquatione dotis et propter nuptias donationis. Jul. *const.* 90. huc pertinet *cap.* 1. *Infr. hic.* De jure dotis, *Index Reginæ*, adde *Novell. Leonis* 20.
(17) Procreandi hominis modus, nuptiæ: dissolvendi, mors. *Novell.* 22. *cap.* 20.
(18) Mors ultima linea rerum est.

prius quæsivit, ut et ipsorum quæ dantur, æquæ sint mensuræ: sed aliis quidem permisit in mille forsan, aut in duobus millibus aureis facere rationem, aut in quantumcunque voluerint: aliis autem non [in] tantum, sed in minus: ut æqualitas in verbis solis, et literis puris, sed non in rebus ipsis quæreretur.

CAP. I.

De exæquatione dotis et propter nuptias donationis.

HOc (1) igitur ante alia universa corrigimus (2), æqualia (3) in dotibus esse et propter nuptias donationibus, et ea quæ offeruntur, et ea quæ in stipulationem deducuntur pacta, et tantam quidem quantitatem conscribere virum, quantam et mulierem: tantum quoque lucrum stipulari et ex tanta parte, ex quanta voluerit, æqualis tamen mensuræ. Non enim aliter justitiæ et æquitatis servabitur ratio, si *negotiative* (4) alterutros circumveniant (5), et videantur quidem æquas facere stipulationes, pro (6) vero autem inæqualis maneat effectus, non prius quantitate datorum eadem consistente. Irrideri videatur undique lex, si ille quidem conscribat duo millia aureos: mulier autem sex millia forte in dotem offerat: et stipulentur alterutros quartam conscriptæ in lucro percipere. proinde illo eveniente lucro, illa quidem nihil aliud lucrabitur, nisi quingentos aureos ex quarta: ille autem quingentos et mille ex eadem quarta: et tanquam in (7) ænigmate multo videtur quarta unius alterius quarta minor: ex suspecta namque vel æqualitate, quanta inæqualitas ex hoc ipso procedit. Quæ igitur prius exposita sunt dotalia, secundum quem constituta sunt modum habeantur: quod enim factum (8) est, infectum manere impossibile est. De cætero autem, in omni datione sancimus (9) æquas quidem esse oblationes (10): ipsos autem mediocria (11) lucra pacisci: ut per omnia justitiam æquitatemque honoremus. Si enim aliquis amplius alio dives est, licet ei per alium modum, legitimum tamen et agnitum nostris legibus, clementiam præbere alii: non per inæqualitatem (12) redigens ad æqualitatem, lucrum majus alteri acquirere: et hæc quidem de hoc lex ita quodammodo habeat, suam justitiam universis ostendens.

CAP. II.

De augmento dotis et donationis propter nuptias (13).

ALiud (14) quoque quod circa nuptiales oblationes fit, inspeximus atque consideravimus: dicimus autem de augmento. Quia enim et ab ante nos legislatoribus, et a nobis ipsis, de augmentis dictum (15) est: plurima autem a nobis et non facile numeranda, etiam in his super (16) antiquitate philosophata sunt, adinventas ab aliquibus circumscriptiones perimentes, et puram justitiam servari volentes, etiam illud corrigimus. Privilegium enim dedimus dotibus, ut contra (17) antiquiores hypothecas habeant honorabiliora (18) jura, utpote dum contrahentes cum viris eorum credant substantiis, et non mulierum: et quæ forte tunc neque competebant iis qui prius contraxerunt. Dedimus autem licentiam (hoc videlicet quod antiquitus) et augmenta facere permittentes et viro et mulieri, sive ambo voluerint, sive etiam horum alter celebrare augmentum. Primum quidem illud sancimus, ne (19) aliqua fiat circumscriptio: sive augere voluerit dotem aut propter nuptias donationem non (20) licere alii quidem facere, alii autem in prioribus manere: sed utrumque (21) celebrare omnino augmentum: et non in electione, sicuti prius, sed in necessitate causam consistere, omnino tamen quantitate æquali: hoc quod etiam nostri patris dicit constitutio (22). Et ne contingat augmentum non ipsa fieri veritate, sed schematicum (23), et maxime in parte mulieris, et ne viri creditores circumscribat, privilegio utens: si (24) quidem habuerit uterque immobiles res, melius est in immobilibus fieri oblationem: (25) quatenus sit palam et indubitatum, quod quidem ab initio fuit, quod autem postea additum est. Si autem non utrinque immobiles res fuerint: mulierem omnino per immobiles res celebrare augmentum, ut et dos et augmentum similiter habeat adversus antiquiores creditores privilegium, undique indubitato augmento existente: vir autem in rebus immobilibus faciat augmentum: nulla enim hinc orietur læsio: si autem mulier immobilium habens rerum substantiam, in rebus mobilibus scribat augmentum: sciat privilegium non habituram, nisi in antiqua sola dote, non in figurato existente augmento. Quod enim ab initio factum est, in toto sine suspicione est: quod autem postea machinatum est contra creditores, hoc ipso introducit me-

(1) Hinc sumpta est Authentica, *Æqualitas dotis. Cod. de pactis convent.*

(2) *Lex 9. Cod. de pactis convent. Novell.* 22. *cap.* 20. *in princip. cap.* 23. 24. 25. 26.

(3) Æqualis ut esse debet qualitas dotis et donationis propter nuptias: ita æqualia quoque esse debent pacta.

(4) Εμπορικῶς, ut in commerciis solet fieri.

(5) Circumscriptio, (modica tamen,) in contractibus permissa. v. *l.* 8 *in fin. C. de rescind. vendit.* hinc nimirum est animus omnium (ut Mimus quidam dicebat) ut velint vili emere, caro vendere.

(6) Id est, re ipsa.

(7) In ænigmate dicis causa.

(8) Facta infecta esse non possunt, vid. *l. un. in princ. Cod. de raptu virg.*

(9) Nota regulam.

(10) Επιδόσεις, hoc est, Doti mulieris par quantitate donatio propter nuptias esse debet. Quin et facta et stipulatio in dote et propter nuptias donatione, modo pari componi debent. Jul. *const.* 90.

(11) Ισα, hoc est, æqualia.

(12) Αλλὰ καὶ διὰ τῆς ἀνισότητος ὑποδυομένης ἰσότητα, id est, sed per inæqualitatem, quæ occultet æqualitatem.

(13) *Subaudi*, in fraudem creditorum non faciendo.

(14) Hinc sumpta est Authentica, *Sed jam necesse*, et Authentica, *Nunc inhibetur. C. de donat. ante nupt.*

(15) Vid. §. 1. *Institut. quibus alien. licet. vel non.*

(16) Id est, olim philosophati sumus.

(17) Dos præfertur antiquioribus hypothecis. vid. *l.* 12. *Cod. qui potior.* dixi ad *Nov.* 109. c. 1.

(18) Potiora.

(19) Dos quidem augeri potest matrimonio constante, non tamen in creditorum fraudem.

(20) Quando licet mulieri dotem suam augere, Jul. *n.* 342.

(21) Et ita tollitur lex 19. *C. de donat. ante nupt.*

(22) *l.* 19. *C. de donat. ante nupt.*

(23) Id est, coloratum.

(24) Si quo tempore maritus dotem auget, ære alieno non laborat, dotem potest augere: si laborat, dotem augere potest immobilibus datis, (est enim immobilium φανερὰ οὐσία; mobilium, ἀφανής) non mobilibus.

(25) Incrementum.

ditationem : et lædi homines ex dato a nobis dotibus privilegio , nullo volumus modo. Si vero non fuerit debitum contra virum ullum , neque suspicio contra creditores circumventionis , tunc et in pecuniis , et ut volunt, augmentum fiat ab eis : utrique tamen augmento sic faciendo , et æqualitatem habente , ut æquitatem servemus. Quæ enim erit circumventionis suspicio , viro obligato nulli existente , et præterea augmentis sine tergiversatione factis ?

C A P. III.

De privilegio dotis , et creditorum ex causa militiæ emptæ.

HIs (1) consequens est et illud decernere , quod in casibus hujusmodi dubitatum est. Novimus et antiquioribus creditoribus aliquas hypothecas præponere juniores (2) existentes , ex privilegiis a legibus datis : quale est quando aliquis propriis pecuniis procuraverit navem (3) comparare (4) , aut fabricare (5) , aut reparare (6) , aut domum (7) forsan ædificare , aut etiam emi (8) agrum , aut aliquid horum : in his enim omnibus priores existunt posteriores creditores , quorum pecuniis empta (9) aut renovata res est , iis qui etiam multo antiquiores sunt. Quæsitum est igitur , si mulier prætendens privilegium super antiqua dote , et augmentum , in (10) quo etiam hoc servatur privilegium , (sicuti prædictum est) prioribus voluerit præponi creditoribus : veniat autem et alter creditor posterior (11) quidem , prætendens autem pecuniis suis emptam (12) aut reparatam navem , aut domum, aut agrum , aut competere , eum in his rebus quæ ejus pecuniis emptæ aut reparatæ sunt , habere prædictum privilegium : utrum (13) oporteat dotem etiam talibus præponi : in aliis quidem prævalere creditoribus , quicunque non talia prætendunt : his autem cedere , quoniam (14) ex eorum substantia res acquisita est. Plurimum igitur super his cogitantes , non invenimus mulierem juste existentem (15) cedere alicui tali privilegio. Videbamus enim (quæ causæ absurditas est) quia aliquis quidem fornicantibus mulieribus ex proprio corpore advenit quæstus , et vivunt ex hoc quæstu : adversantibus autem , et quæ semetipsas atque substantiam ad virum introducunt , non solum nullus sit quæstus a viris male degentibus , sed etiam minuantur , et spes eis nulla sit. Volumus igitur secundum hoc , ut si quis domum renovasset (16) aut etiam agrum emisset , non possit talia privilegia mulieribus opponere. infirmitatem namque muliebris naturæ satis novimus , et quia facile circumventiones fiunt adversus eas , minui autem eis dotem nullo sinimus modo. sufficit enim quod a lucris cadunt, si priora antenuptiali donatione inveniantur , et sufficiens quoddam extet eis ex hoc damnum : non etiam eas volumus et circa ipsam dotem periculum sustinere.

C A P. IV.

Ut (17) excipiantur hoc privilegio creditores in emptione militiæ.

QUia vero et hujusmodi quædam aditiones nobis factæ sunt , eo quod quidam aliorum militant pecuniis , et oportet eos qui in has crediderunt causas (18) præponi : sancimus , si quis crediderit aurum occasione militiæ , sive statutum fieri , vel pro aliis quibusdam talibus causis : et expressim (19) hoc ipsum scribatur in instrumento : et in hoc fiat pactum , *ut casu proveniente, prior*

(1) Hinc sumpta est Authentica , *Quo jure* , *C. qui potior.* Goth. Vid. Rittershus. *part.* 5. *c.* 3. Ans.

(2) Posteriores hypothecæ interdum prioribus præferuntur , *ut Infr. hic. l.* 5. *l.* 6. *ff. qui potior.*

(3) *Ut l.* 5. *l.* 6. *ff. qui potior. in pign.*

(4) Creditor cujus pecunia navis , domus , ager emitur ; anterioribus creditoribus præfertur.

(5) Qui credit pecuniam , ut navis fabricetur , licet tempore posterior , in ea tamen navi priorem habet hypothecam.

(6) Privilegium nota credendis ad reparationem navis.

(7) Nota de privilegio credendis in ædificationem domus.

(8) Nota de privilegio credentis in emptionem agri.

(9) Nota de privilegio credentis in emptionem aut renovationem rei.

(10) Privilegium dotis ab initio constitutum , porrigitur ad augmentum dotis postea factum ; licet privilegia stricti juris sint : quinimo porrigitur quoque cum jure prælationis, vid. Negusant. 2. *de pignor.* 4. *n.* 46. *et seq.*

(11) Quid si prior? Antonius Mercator 3. *not.* 14. negat , mulierem ei præferri , sed eo casu inter ejusmodi creditores et mulierem ordinem servari.

(12) Qui pecuniam credidit in emptionem vel reparationem navis , domus , vel agri , prioribus creditoribus est potior , *ut hic* , si modo nominatim in eum casum vel finem pecunia numerata , et si in eas causas conversa est , vid. Mynsinger. 1. *obs.* 60.

(13) Dos præfertur ei , qui credidit marito ad rem aliquam comparandam , vel renovandam , vel aliquid faciendum. adde Harm. 8. §. 27.

(14) Quoties alicujus pecunia res empta est , is in ea privilegium ante priores creditores habet.

(15) Justum non est , ut dos mulieris illis creditoribus cedat , quorum pecunia res empta est aut reparata , etiam si ex eorum substantia res marito adquisita est vel ab eo reparata : cum possit ita fraus fieri dotibus mulierum et ex consequentia dos minui.

(16) Qui credidit pecuniam , ut domus renovaretur , *ut hic* , vel emeretur , *Supr. hic.* ibi , *emi agrum aut aliquid horum* : et ibi , *emptam domum :* vel ædificaretur , *supr. hic.* ibi : *ædificare :* vel repararetur , *ibi* , *reparata sunt.* Item qui pecuniam credidit , ut navis compararetur , vel fabricaretur , §. *eod.* armaretur , reficeretur , *l.* 5. *ff. qui potior.* Item qui pecuniam credidit , ut ager *Supr. hic.* vel prædium emeretur , *l.* 7. *C. qui potior.* in ea re , et ad concurrentem quantitatem sui crediti , cæteris aliis creditoribus , licet anterioribus , expressam vel tacitam , generalem vel specialem hypothecam habentibus , præfertur. Si talis creditor anteriores excludit , multo magis et sequentes , minus enim habent privilegii sequentes , quam anteriores. Demus , post pecuniam ita creditam mulierem marito dotem afferre , num præferetur hujusmodi creditor mulieri ? præferri quibusdam videtur , quia , singulari privilegio dos præfertur creditoribus anterioribus. Singulari , inquam , contra regulam generalem , Qui prior est tempore , prior est jure , *l.* 2. *Cod. et l.* 51. *ff. qui potiores.* Non tamen ita est hoc casu : ut hujus constitutionis sententia contrario sensu arguit , his ex verbis desumpta , *veniat autem et alter creditor posterior* , *Supr. hic.* Quid si post dotem mulieri constitutam , in causas superiores sit creditum ? mulier præfertur : ne alioquin marito dolo malo minuere dotem uxoris liceat. Quid si creditor post dotem mulieri constitutam pecuniam marito credidit , ut ipsi emeretur militia? Hic utique muliere potior fungitur jure , *infr. hic.* An mulier præferatur omnibus creditoribus anteriorem hypothecam etiam expressam habentibus , dicam ad Novellam 109. *cap.* 1. *et l.* 12. *Cod. qui potior.*

(17) *Novell.* 53. *cap.* 5. §. 1. Goth. Adde *Novell.* 35. et Rittershus. *part.* 2. *cap.* 8. *et part.* 5. *cap.* 3. 4. 5. Ans.

(18) Emendæ scilicet militiæ.

(19) Id est , specialiter. *Nov.* 53. *c.* 5. *Nov.* 136. *c.* 3. *l.* 17. *C. de pign. l.* 7. *C. qui potior.*

sit solus, qui ad hoc credidit: [et] huic solo (1) casui cedere mulierem : neque facile credendum , neque per testes , sed negotio ex scripto gesto , et testium habente subscriptiones , et ipso opere procedente: tunc enim , si per omnem hujusmodi viam causa procedat, suspicionem non habeat , et competit contrahentes propriis non privari : aliis omnibus prævalere mulierem , secundum quod jam a nobis eis datum est privilegium.

CAP. V.

De dote remeante ad patrem , et rursus data pro eadem filia secundo viro (2).

Quia (3) vero jam legem scripsimus , ut patres semel offerentes dotem pro filia sub potestate, aut suæ quidem potestatis , reversionem autem in semetipsos facientes : quæsitum est apud aliquos , si competens est moriente genero , et remeante ad patrem dote , quæ ab eo data est , hanc patrem semel offerentem , posse ad secundas veniente nuptias filia , minuere , aut hoc non facere , cogitantem , quia semel alienata est ab ejus substantia : sed ipsa mensura ei nubenti rursus dare , tanquam si nec contigisset viduatam: hoc (4) enim nunciatum est , quia triginta librarum auri quidam pater existens obtulit dotem : deinde filia viduata , et ad secundas veniente nuptias , non jam triginta libras ipse obtulit , sed quinque et decem solas : quoniam contingerat mulierem , lucratam mediam antenuptialis donationis partem , in quinque et decem auri libras existentem : et pater nequaquam de suo obtulit triginta auri libras , sed quinque quidem et decem ipse, quindecim vero ex lucro mulieris. Non justum igitur existimavimus hoc esse : sed similiter in divisione habere quidem eam præcipuum antenuptialis donationis lucrum , ex paternis autem quinque et decem percipere reliquas : tanquam studuerit pater lædere filiam. Quid enim egisset , si non contigisset secundis eam nuptiis copulari , sed manere eundem generum vivum? Aut quomodo futurus erat minuere dotem jam a se datam , aut proprium illius lucrum , suum facere , et in dotem secundi viri deducere ? cum utique oporteret eam in paraphernis hæc habere , et forsan propter hanc causam ditiori nubere viro : non solum triginta librarum auri dominam factam , scilicet quindecim antenuptialis donationis , et quindecim a patre oblatis : sed quadraginta et quinque , lucrum quidem in paraphernis ei constitutum , fortuna ei datum : quod autem ex largitate paterna oblatum est , manente integro. Hæc autem sancimus , si et patris substantia manserit in ipsa figura in qua prius fuit. Sin autem fortuita quædam clades imminuerit ejus substantiam , ut neque volenti sit possibile æquæ mensuræ qua prius dare rursus dotem , et probetur a patre fortuita deminutio patris substautiæ : tunc non amplius cogi patrem dare secundo filiam jungentem nisi in quantum substantiæ virtus est : sed lucrum quidem prioris antenuptialis donationis habere integrum , tantam vero percipere a patre in secundo ordine dotem , quantum substantiæ ejus mensura susceperit. palam enim est , quia hoc lucrum quod ex antenuptiali dicimus donatione , (cujus solum ei usum damus) ex omni necessitate moriens restituet filiæ , proprietatis , antenuptialis donationis dominæ omnibus modis factæ.

CAP. VI.

De (5) *collatione dotis inope moriente marito.*

Illud (6) quoque sancire necessarium existimavimus , in plurimis videlicet et innumeris rebus quæsitum : obtulit enim pater dotem , aut forte mater pro filia sua. hanc autem illa obtulit marito : et defunctus est vir inops, deinde patre et matre mortuis , exigitur quæ nupsit , conferre suam dotem , aut minus (7) tanto accipere. Si (8) quidem vir idoneus est : causa undique absoluta est. Si vero nullius alterius domina consistit illa , nisi actionum quæ contra maritum sunt , at illæ minus idoneæ sunt: et objiciatur mulieri , quod jam data sit dos pro ea : illa vero actionem conferat , nullum habentem penitus effectum legis : causa nobis digna putata est. Et novimus quidem jam in plurimis judiciis duritiam postea sic judicatam , et mulierem coactam conferre dotem : aut certe reputare pro se datam , ex qua nullum ei omnino contigit effectum in ipsis rebus recipere. Nos autem ex aliis nostris legibus juvamus causam. Quia enim dedimus (9)

(1) *l.* 3. *C. de primipilo.* et ita mulier , licet tempore prior , cedit ei , qui posterior tempore credidit ad emendæ militiæ casum et sibi specialiter (*ibi expressim*) jus pignoris et privilegii in eum stipulatus est , ibi , *ut prior sit solus :* instrumento in eum finem facto , *ibi* , *neque facile credendum* , *neque per testes* , *sed negotio ex scripto gesto. Infr. hic. Novell.* 136. c. 3. non quidem leviter aut tumultuario , sed habente testium subscriptiones , *ibi* , *testium habente subscriptiones. Infr. hic.* ut eo pacto nemo præferatur mulieri antiquiori , eo excepto , qui credidit militiæ emendæ causa , quique in eam jus hypothecæ stipulatus est , et instrumentum de ea re confecit , subscriptum a testibus , quod Galli possunt ad eum referre , qui emendi officii regii causa mutuum dedit.

(2) Et ut dos eadem quantitate filiæ a patre constituatur secundo nubenti , quæ primis in nuptiis ei constituta fuerit , adde Scholiastem Harmen. 4. *tit.* 8. §. 50. *et* 51.

(3) Hinc sumpta est Authentica , *Sed quamvis. C. de rei uxor. act.*

(4) Hoc mandatur , ut eadem quantitas dotis , filiæ in secundis nuptiis a patre servetur , nisi pater probaverit fortuito quodam casu substantiam suam diminutam esse. Quid si 30. solidorum dos fuerit et filia 15. ex antenuptiali donatione lucrata fuerit , utræque summæ filiæ sunt relinquendæ , Julian. *hic num.* 345. sed eo casu filia lucrum in paraphernis habet , non in dote , vid. Cujac. *hic.* Quo jure superiora sic constituta sunt ? quod dos mulieris sit patrimonium , licet in patris sui potestate sit , *l.* 3. §. 5. *in fin. ff. de minorib. l.* 16. *ff. de religiosis. l.* 14. *ff. ad leg. Falc. l.* 4. *ff. de collationibus.*

(5) *Nov.* 18. *c.* 6.

(6) Hinc sumpta est Authentica , *Donationem. Cod. de jure dot.* et Authentica , *Quod locum. Cod. de collat.*

(7) Η παρὰ τοσοῦτον λαβεῖν. *Infr. hic.* ἐν τῷ παρὰ τοσοῦτον τὴν συνεισφορὰν ποιεῖσθαι. hinc illud Gallis usitatum, *Rapporter ou moins prendre. l.* 5. *Cod. de collat.* adde 4. Harmenop. 9. §. 13.

(8) Filia , quæ se rebus patris immiscet , conferre fratribus dotem debet , aut tantum de bonis paternis remittere , *l.* 5. *C. de collat.* Quid si filia dotem integram a suo marito recuperare non potuit , eo sc. non existente solvendo ? ne dicas id tantum conferro , quod a marito potest consequi , ut jure veteri , *l.* 1. §. 6. *l.* 2. *ff. de dotis collat.* sed ita , si sui juris fuit , aut si , cum excessisset 25. annum in potestate posita , dotem amplam habuit , potuitque viro ad inopiam vergente , dotem repetere , nec repetiit , tunc enim integram dotem conferet , nec liberabitur, inanem actionem coheredibus suis conferendo. Si non ampla fuit dos , id est , si minor centum , liberabitur , *Novell.* 22. quod eo casu sine voluntate patris agere non poterat. utique si pater ejus dotem non petierit , liberabitur nudam actionem dotis conferendo.

(9) *l.* 24. *ff. solut. l.* 29. *l.* 30. *in fin. C. de jure dot.*

mulieribus electionem etiam constante matrimonio, si male res maritus gubernet, et accipere eas, et gubernare, et secundum decentem modum, et sicuti nostra constitutio (1) dicit: si (2) quidem suæ potestatis, et perfectæ ætatis mulier est, sibimet (3) culpam inferat, cur mox viro inchoante male substantia uti non percipit, et non auxiliata est sibi: (sic enim habitura erat in collationis ratione proprias res undique, et sine deminutione, et in ea minus tanto collationem facere.)

§. 1. Sin autem sub potestate est, et sine patris voluntate hoc agere non poterat, si quidem adiens patrem hoc dixit, et contestata est ut consentiret ei, et res percipere etiam constante adhuc matrimonio, et secundis temporibus eas servare, et hoc egit pater, etiam rursus hic integra habebit sua jura, rebus ei suis servatis: cum etiam antenuptialis donationis res vindicare etiam constante matrimonio dedærimus ei, et posteriori periculo omni liberari. Sin autem illa quidem hæc contestata (4) est patrem, ille autem, neque movit, neque consensit, et neque dedit licentiam filiæ hoc agere, non eam periculum pati, sed et conferri nudam actionem contra inopis mariti res, et fortunam esse communem, et ipsi, et ejus fratribus: non tamen ex collatione damnificari: sed competentem ei partem dari ex paternis rebus: actionem illa quidem conferente: ab omnibus autem movendam fratribus, et hoc proficiendo universis ipsis, quod fortunæ eventus dederit. Sed si quidem pater in talibus casibus obtulerit dotem, et de ejus substantia sperari futura est collatio, hoc valere. Si vero major forte oblatio fuerit, et collatio circa illam vertitur spem (5) ex patris inobedientia neque movere volentis, neque permittentis ei movere: tunc etiam per semetipsam filiam movere, et non habere occasionem, eo quod non potuerit movere, et sibimet auxiliari, et futuræ læsionis ex inopia viri adimere metum. Et novimus Ulpianum (6) sapientissimum talia quæsisse: et inope viro comperto juvisse mulierem, et in (7) quantum vir idoneus est collationem ei fieri voluisse.

§. 2. Sed quoniam in multitudine legum existentium antequam eas constitueremus, et ad conspicuum perduceremus ordinem, plurima et necessaria ignorabantur: et decreta quæ contraria vellent, a judicibus posita sunt: ne ulla seductio circa hoc fiat, propterea necessarium putavimus, proinde etiam in medio nostræ positæ constitutionis (8), quæ etiam constantibus matrimoniis mulieri auxiliatur, ad meliorem et magis consequentem viam venientes præsentem ponere legem. Ut autem non per partes enumeremus personas, in quibus valere eam oportet, generali sermone decernimus. Quapropter in quibus est collationis ratio, in his et constitutionem valere, sive pater, sive avus, sive mater, sive avia, aut ascendentium aliqua sit persona.

E p i l o g u s.

† Quæ igitur placuerunt nobis, et per hanc sacram insinuata sunt legem, tua celsitudo per programmata propria, manifesta facere universis solenniter procuret, et in perpetuum servare festinet. Dat 15. Kal. Decem. CP. DN. Just. PP. Aug. Anno XII (9). Arione (10) V. C. Cons.

T I T. X.

NEQUE VIRUM QUOD EX DOTE EST, NEQUE MULIEREM EX SPONSALITIA LARGITATE LUCRUM PROPRIUM HABERE: SED SERVARE DOMINIUM (11) SUIS FILIIS, VEL SI AD SECUNDAS NUPTIAS NON VENIANT, USU SOLO IN LUCRO (12) CONSISTENTE: ET UT EX REPUDIO TRANSIGENTES NUPTIAS, LUCRANTES AUT DOTEM, AUT ANTE NUPTIAS DONATIONEM, ET IPSIS SIMILITER DOMINIUM SERVENT FILIIS: USUM HABENTE PERSONA COGENDA FILIOS ALERE. SI VERO BONA (13) GRATIA SOLVANTUR NUPTIÆ: ET VIDEANTUR OCCASIONE DAMNI DETINERI QUÆDAM: ET HAC ARTE PERIMENDA QUÆ DETINENTUR, ET FILIIS SERVENTUR.

Novella Constit. XCVIII.

Imper. Justin. August. Joanni gloriosiss. Sacrorum Orientalim prætoriorum præfecto, iterum exconsuli ordinario, et patricio.

P R Æ F A T I O.

Ea quidem quæ semper idem se habent, legibus non egent variis, simplicitatem, et quod sine ullius diversitatis mixtura est, continue possidentia, et utentia legibus sempiternis ac sacris nulla correctione egentibus. Quod autem secundum nos est in redundationis comprehensum tumultu, *gubernativa* (14) indiget sapientia, ex legibus superveniente negotiis. Unde quoniam nos neque ad judicia segnes, multis interpellantium causis, singulis quidem medemur: comprehendentes autem unamquamque quæstionem dubitatam a nobis et judicibus nostris, per legislationem quæ oporteat agi, generaliter in unaquaque quæstione exponimus. Itaque illud ante omnia visum quidem est forsan esse priscis legislatoribus non sine quadam divisione: nobis autem putatum est bene se habere temperata lege ad simplicitatem causam transponere, et nunc inchoante, et nihil perscrutante horum quæ prius terminata sunt: quoniam et nobis ipsis pridem non displicentibus de hoc ipso legibus, visa sunt meliora secunda. Nuptialibus namque lucris si quidem aliquis conjunctorum servaverit pudicitiam manentibus apud ipsos valide, et eorum substantiis infixis: si vero veniat ad alterius personæ conjunctionem ex prioribus nuptiis filiis servandis, simplici quadam et meliori lege duplicem hanc placuit interimere. Si enim secundis mixta nuptiis mulier, aut etiam vir forte ad secundam respiciens conjugem: quæ ex morte lucrata sunt aut etiam ex repudio forte servat filiis, (cum utique forsan et alii erunt eis filii ex nuptiis sequentibus) quomodo justum est eos, qui in solis

(1) *d. l.* 29. *l.* 30. *in fin.*
(2) Hæc distinctio per hanc Novellam inventa est.
(3) Negligentia admittenti nocet.
(4) Contestatio moram purgat.
(5) Non paternorum bonorum, sed collationis, vide *l.* 1. §. 21. *ff. de collat.*
(6) In *l.* 1. §. 6. *ff. de collat.*
(7) *d.* §. 6.
(8) *d. l.* 29. *C. de jure dot.*
(9) Id est, anno 539.
(10) Appione.
(11) Ut proprietas dotis vel antenuptialis donationis filiis communibus conservetur, mortua alterutra persona, Jul. *Constit.* 9. huc refer *cap.* 1. Goth. Adde *Novell.* 127. *cap.* 3. Rittershus. *part.* 5. *cap.* 14. Ans.
(12) De lucris nuptialibus, *Index Reginæ.*
(13) Huc refer. *c.* 2. *Infr. hic.*
(14) Quæ hæc κυβερνητικὴ σοφία? Jurisprudentia, quæ legibus consistit, ab Aristotele sic appellatur, a Jurisconsultis vero Vera sapientia.

filiis legitimis moriuntur, non servare eis lucra ex mortuis eorum parentibus, sed aliis ea transmittere? Scilicet quid erit pretiosius filiis parentibus non ingratis?

CAP. I.

Ut proprietas dotis et propter nuptias donationis servetur filiis.

PRopterea (1) igitur sancimus, si mulier moriatur, et eveniat lucrum fieri viro, dotem hanc omnino servare (2) filiis, sive ad secundas veniat nuptias, sive etiam non. Et ex diverso si mortuus fuerit vir, mulierem antenuptialis donationis lucra propriis filiis servare: usum quidem lucrorum ex nuptiis apud eos constitutum, proprietatem vero eorum filiis omnino servandam: his quæ super parentibus ad secundas venientibus nuptias sancita sunt, in suo ordine servandis: et hoc valere, matrimoniis quocunque modo solutis, ab hodierna die, et in omne quod sequitur: et his matrimoniis quæ jam soluta sunt quidem sive morte, sive quolibet alio modo, adhuc autem pendente, eo quod unus superstes sit. Nam si ambo defuncti sint, hoc heredibus non damus: sed tanquam semel terminatum, veteribus relinquimus legibus: illud certum est, quia dum semel fuerit filiorum, et proprietatem lex deferens eis præstiterit: tunc in successionibus et aliis accessionibus, ita et in his erit, sicut et in prioribus sancitum est filiis, qui propter secundas nuptias parentum, lucrum aliquod ex legibus sunt potiti.

CAP. II.

Ut repudio vel bona gratia soluto matrimonio, id (3) quod alterutri personæ cautum est, filio suo conservet, et de alendis liberis a parentibus.

ILlud quoque ex quadam causa denunciatum nobis ad legislationem deducere existimavimus oportere. Quia enim transegerunt quidem inter alterutros et vir et uxor, filios autem qui eis erant ex matrimonio, despexerunt eos ambo, et circumibant mendicantes: propterea judicavimus vehementiori quidem forte, sed convertenti ad melius se habens, uti lege: ut timore scilicet pœnarum quiescant, aut lucrorum causa injustorum matrimonia dilacerare, aut etiam proprios negligere filios.

§. 1. Si enim omnino aut per transactionem, aut per modum alium separetur matrimonium: si quidem non sunt filii, maneant priora in suo ordine. Si vero filiis existentibus fiat hoc: et neque filios erubescentes, dent tamen occasionem spontaneam et transactionis, et per consensum factæ, aut etiam invitæ, forsan peccante viro, aut committente digna amissione antenuptialis donationis, aut muliere digna casu dotis: neque vir dotem lucretur, neque mulier antenuptialem donationem: sed repente casu procedente aut dotis aut antenuptialis donationis, proprietatis lucrum mox ad communes veniat filios, et eorum fiat: usu solo apud transigentes manente: cogendo tamen eo qui usum (4) lucretur, filios ex eo matrimonio et alere (5), et alia omnia ministrare eis secundum lucratæ substantiæ mensuram.

§. 2. Novimus autem aliquid etiam tale factum, et quia *bona gratia* (6) viso dissolvi matrimonio, et recedere quidem antenuptialem donationem ad eum qui conscripsit, dotem vero ad eam quæ obtulit: tamen occasione quasi damni, et aliarum causarum, auri quantitas non mediocris utrique data est parti, ut non videretur hoc nuptiale lucrum, neque servaretur filiis secundum de hoc leges: sed extrinsecus accedens, quasi ex alia causa lucrum fieret ejus qui accipere hoc egit. Ideoque ex hac arte factam curantes læsionem, sancimus, ut vel si quid tale fiat, et adveniat alteri aliquod lucrum: et hoc similiter servari filiis: proprietate quidem mox veniente ad eos, usu vero solo apud lucrantem constituto. Sic abstinebunt omni vitio, sic omni desiderio irrationabili: sic nec inviti, nec sponte, suis nocebunt filiis: sed erunt temperati, maxime quidem circa suam castitatem: deinde etiam circa matrimonii affectum, quem competens est habere eos qui semel conjuncti sunt alterutris. Res enim est et castitate plena, et bonis moribus congrua, et paterno, maternoque affectu plena, ut quod eis parentes sponte non servant, hoc post Deum (qui est communis (7) omnibus pater, dicimus autem qui imperium habet) per legem iis, qui a parentibus læsi sunt, servet: ut hic quoque ea quæ de lucris et successionibus pridem disposita sunt, teneant: nihil enim eorum innovamus, præter illa sola quæ expressim in hac lege conscripsimus.

EPILOGUS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, et per hanc sacram declarata sunt legem, tua celsitudo operi effectuique tradere festinet. Dat. 15. Kal. Jan. *Constantinop.* Imp. DN. JUSTIN. PP. Aug. Anno XIII. (8) JUST. V. C. CONS.

TIT. XI.
DE (9) REIS (10) PROMITTENDI.

NOVELLA CONSTIT. XCIX.

Imperator Justinianus Augustus Joanni gloriosiss. per Orientem prætor.orum præfecto, iterum exconsuli ordinario, et patricio.

PRÆFATIO.

NOvimus pridem ponentes legem (11) de electione mandatorum, et fidejussorum, et sponsorum, mul-

(1) Hinc sumpta est Authentica, *Uxore. C. de secundis nupt.*

(2) Et ita habet usumfructum. olim jure proprietatis, quam et alienare poterat. et ita abrogatur *Novell.* 22. *cap.* 20. §. 1. *l.* 5. *in fin. l.* 6. *in fin. l.* 8. *in fin. Cod. de secund. nuptiis.* Hodie proprietatis jure virilem tantum habet. *Novell.* 127. *cap.* 3.

(3) Id quod ab alterutra persona lucrata est, filiis suis conferat etc. vid. Jul. *constit.* 91. *num.* 348.

(4) Ut qui usum lucri nuptialis lucratur divortio facto, liberos alat. *Goth.* Vid. Gudelin. *lib.* 1. *cap.* 14. *num.* 3. Ans.

(5) Parens, qui propter nuptias donationis usumfructum habet, liberos alere tenetur. *Novell.* 117. *c.* 7.

(6) Si bona gratia matrimonium solvatur, et, quasi transactionis nomine alterutra persona aliquid acceperit: nihilominus ejus proprietatem liberi habent: parens autem usumfructum. *Goth.* Vid. Gudelin. *de Jure Novissimo lib.* 1. *cap.* 11. Ans.

(7) Deus communis omnium pater.

(8) Id est, anno 539.

(9) Περὶ ἀλληλεγγυίων, Græci hic et 7 *Eclog. ex lib.* 26. *tit.* 2. *c.* 2. Sunt autem mutua vice fidejussores. Sic ἀλληλεγγυίως δανειζομένη μετά τινος γυνή. apud Harmenop. 3. *tit.* 6. §. 11. dicitur, quæ cum aliquo alio mutuum accipit, et vicissim pro eodem fidejubet. Eadem ratione in agris ἀλληλεγγύιον constitutione Basilii Porphyrogenetæ, *cap.* 2. cujus meminit quoque Cedrenus. *Goth.* Appendix hæc est *Novell.* 4. et est quinquennio posterior. *d. Novell.* 4. vid. Gœdd. *de contrah. stipulat. c.* 5. *num.* 160. *et cap.* 9. *num.* 131. *et* 133. Rittershus. *part.* 3. *cap.* 6. Ans.

(10) De duobus reis, *Index Reginæ:* de duobus reis promittendi Julianus *const.* 92. dixi *L.* 45. *D.* 2.

(11) *Novell.* 4.

tas habentem et in commune utiles nostris subjectis legislationes. In præsenti vero et aliud nobis visum est egere quadam explanatione et incremento, non ex genere, neque usu imperfecto et inutili consistente.

CAP. I.

Si quis (1) enim alterna fidejussione obligatos sumat aliquos: si (2) quidem non adjecerit oportere et unum horum in solidum teneri: omnes ex æquo conventionem sustinere. Si vero aliquid etiam tale adjiciatur, servari quidem pactum: non (3) tamen mox ab initio unumquemque in solidum exigi: sed interim secundum partem qua unusquisque obligatus est: cedere autem eum et contra reliquos actionem, si et idonei sunt, et in eo loco, et si hoc ita se habere videatur: si quidem idonei (4) sint, et præsentes inveniantur, illos periclitari complere, (singulos in propria parte) quod sub alterna promissione creditum est, aut ex quo omnino obligati sunt, et non commune debitum, proprium cujuspiam fieri onus. Si vero minus idonei se habere reliqui videantur, sive omnes, sive quidam: sive in partem, sive in solidum, sive absentes forte: in illud tenere, quod accipere ab aliis non potuit. Sic enim et illis servabitur pactionis modus, et nullum sustinebit damnum actor, licet aliquid inter se illi pepigerint ignorante isto qui habet eos obligatos: et unusquisque tenebitur in id quod ab initio scripserit, artibus aut dolis, aut transactionibus prævaricari quæ constituta sunt, non sinendus.

§. 1. Sin autem in iisdem commorentur utrique aut omnes locis: sancimus negotii judicem deducere illos mox, et communiter examinare negotium, communiter autem inferre sententiam. Sic enim et rei omnes obligabuntur: et substantiæ eorum qualitas examinabitur: et debitum similiter quidem secundum justitiæ, similiter autem secundum legum ordinem procedet.

§. 2. Si autem non administrator sit causæ judex, sed alter aliquis, damus licentiam aut hic competenti judici interpellationem suscipienti, aut in provinciis, his denunciatis clarissimo præsidi, aut competenti judici cogere per suum officium et illos interesse liti, et partem ejus fieri: ut nullum impedimentum huic nostræ legi fiat. his omnibus incipientibus in contractibus sequentis temporis, et ab hujus legis dispositione: quod autem ante eam præteriit, positis pro his relinquimus legibus.

Epilogus.

† Quæ igitur placuerunt nobis, et per hanc sacram declarata sunt legem, tua quoque celsitudo operi effectuique contradere festinet. Dat. 15. Kal. Januar. CP. Dom. Justin. PP. Augüst. Anno xiii. Arione V. C. Cons.

(1) Hinc sumpta est Authentica, *Hoc ita*, *Cod. de duobus reis.*
(2) Duobus simul obligatis, si non fuerit adjectum, ut in solidum tenerentur, tacite intelliguntur teneri ex æquo, *l.* 11. *in fin. ff. h. t.*
(3) Qui in solidum cum alio obligatus est, correo idoneo et præsente in solidum conveniri non potest: non idoneo vel absente conveniri potest, *leg.* 26. *l.* 28. *ff. de fidejuss, l.* 19. *Cod. de fidejuss.* §. 3. *Instit. de fidejuss.* et ita abrogatur lex 47. *in fin. ff. locati*, *l.* 2. 3. §. 1. *ff. de duob. reis*, *l.* 2. 3. *Cod. hic.*
(4) Beneficium est epistolæ D. Adriani, quod hic extenditur ad correos principales, de quo vid. *l. ult. C. de constit. pec. l.* 26. *ff. de fidejuss.* §. 4. *Instit. de fidejussor.* adde Paulum 1. *tit.* 20. *cap. unic.*

COLLATIO OCTAVA.

TIT. I.

DE (1) TEMPORE NON SOLUTÆ PECUNIÆ SUPER DOTE (2).

NOVELLA CONSTIT. C.

Imperator Justinianus Augustus Joanni gloriosiss. per Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsuli ordinario, et patricio.

PRÆFATIO.

OMnes pecuniæ non numeratæ replicationes (3) subjectas (4) in aliquibus casibus non (5) examinatas nostræ reliquerunt leges : sed prolixitatem earum et effusionem abbreviavimus, ne sua negligentia aut calliditate forsan negotiis (6) fruantur homines, et causas præbeant aliis : non enim sub æqualitate semper probationes erunt eas exhibere volentibus : multa quoque tempus refutat. Quapropter benefacientes abbreviavimus in quibusdam casibus pecuniæ non numeratæ querelas, quas licet ex iis quæ a nobis jam sancita sunt, colligere. Quia enim omne (7) tempus matrimonii dabatur viris, donec matrimonium constaret, queri de non data dote : interpositio quoque major facta est etiam post mortem virorum, ut et post repudium intra (8) annum daretur querela : ideo existimavimus brevi et compendiosa lege velocem facere et pecuniæ non numeratæ super dote querelam, et liberare a probatione mulieres in talibus ex longo tempore.

CAP. I.

De (9) dote non numerata.

SI ergo annis duobus (10) solummodo habeat aliquis uxorem, aut etiam his temporibus minus, et non accipiat dotem : nihil ex taciturnitate vir lædatur : neque hæredes viri, licet tacuerit ille, sed intra (11) annum alium querela moveatur. brevitas enim matrimonii ad hanc nos legislationem vocat. Si vero majus biennio tempus, minus autem decennio matrimonium protendatur : damus marito quæri, et dicere non illatam sibi dotem aut in partem aut in solidum : et si hoc fecerit, transmittere querelam, semel marito querente, et muliere quia dedit non probante. Si autem neque intra decennium (12) queratur, taciturnitate mariti auferimus querelam ; neque ei post decennium hoc agere sinemus, nec annum dantes ulterius heredibus ejus. sitque in hoc non nostra adversus aliquos pœna, sed libertatis subjectorum diligentia. Ubi enim licet in prolixo (13) sic tempore (decennii dicimus) proponere querelam : si tacere elegerit, palam est voluisse, vel si non accepit dotem, omnino eum, aut suos reddere heredes : his valentibus et si repudio solvi contingat matrimonium : in nullo discernentibus nobis, sive mulier tanquam dotem offerens conscribat, sive pater, sive alter quispiam pro ea : tempore in omni casu tali, sicuti prædiximus, extendente suos effectus, et dante vel perimente querelam. Contestationem (14) vero dicimus non in sermonibus solum : (sæpe enim indignationis, aut alterius incidens occasio, talia quædam virum præparat dicere : aut etiam ille quidem dixit nihil, testes autem redempti hoc mentiuntur) sed oportet contestationem (15) in literis esse. Si autem etiam in judicio eam aliquis forte facere voluerit, oportet omnino innotescere mulieri, aut ei qui dotem omnino offerre conscripsit. nam nihil est quod prohibeat maritum in semetipsum hoc agere, et queri, et quasi partem quidem mulieris quod agitur, ignorare : providentiam vero sui etiam ponere nullo valere modo : et quia vel ab eo querela facta est, nescire.

CAP. II.

GEneraliter (16) igitur (17) dicendum est, intra biennium quidem matrimonio soluto sive morte, sive repudio, et ipsi marito, de non numerata pecunia licere queri et heredi ejus intra alium annum. Si vero ultra biennium usque ad decem annos matrimonium extendatur, marito damus querelam et heredi ejus intra menses tres (18). Si vero transcurrerit decennium : tunc neque marito, neque heredibus ejus querela erit, tempore ad omnia sufficiente mulieri. Et si quidem intra ætatem (19) maritus sit, et non queratur : tantum ad in integrum restitutionem ei damus tempus, ut non transcendat duodecim annos a tempore nuptiarum. Novimus enim eos qui vehementer citius contrahunt nuptias, non (20) minus quindecim annorum ad hoc procedentes. qua de re transit quintum et vicesimum annum : et erit possibile intra

(1) *Nov.* 2. *cap.* 5.

(2) De non numerata dote, *Index Reginæ.* de dote cauta vel adscripta, non numerata, Julian. *const.* 95. adde *L.* 5. *C.* 15.

(3) Exceptiones.

(4) Quæ proponebantur et allegabantur.

(5) Lege, non *inexaminatas*, id est, non inexcussas.

(6) Id est, minus negotiatione fruantur homines.

(7) Hoc abrogatur *Infr. hic cap.* 1.

(8) Hoc etiam abrogatur *Infr. hic.*

(9) Περὶ ἀνεγγυρίας προικός. 23. *Eclog. ex lib.* 29. *tit.* 3. c. 1. §. 3. *et* 3. Harmenop. 5. §. 11.

(10) Id est, si duobus annis durat matrimonium.

(11) Si biennio tantum duravit matrimonium, exceptio non numeratæ dotis anno post finietur, *l. ult. Cod. de dot. caut.* si plus biennio, non plus tamen decennii tempore, tribus post mensibus *Infr.* Si plus decennio, maritus nunquam queri potest de dote.

(12) Decennio præscribitur omnis querela dotis non numeratæ, ut sit sensus : Potest vir defuncta uxore exigere sibi promissam dotem intra decennium duntaxat. 4 Harmenop. 9 §. 7.

(13) Decennium prolixum tempus.

(14) Hinc sumpta est Authentica, *Hanc autem. C. de non numer. pecun.*

(15) Querelam non numeratæ dotis contestandam esse non nuda denunciatione, sed literis : in judicium vocata muliere, vel eo, qui pro ea dotem capit. *l.* 14. §. 4. *C. de non num. pecun.* Contestatio perpetuat exceptionem et transfert onus probandi in actorem. *l.* 3. *C. de non num.* nisi ex chirographo, in quo sit adscripta debiti causa, agatur, *l.* 13. *Cod. de non num.*

(16) Hinc sumpta est Authentica, *Si minor. C. de tempor. in integr. restitut.* et Authent. *Quod locum. C. de dote cauta et non num.*

(17) Nota regulam.

(18) De tribus mensibus vid. Cujac. c. 14. *de divers. temp.*

(19) Id est, initio 25. annorum. Ætas enim id hic significat, et Græci, εἰ μὲν ὢν ἀφῆλιξ.

(20) Pubertas in nuptiis contrahendis finitur anno 14. in masculis : 12. in fœminis, non affecto, sed expleto, vid. *Novell. Leon.* 74.

vicesimum septimum annum queri de non numerata pecunia dotis: moriente quoque eo intra prædictum tempus, heredes habere annum ad querelam.

§. 1. Si autem minores sint non querentis heredes, sive majoris, sive minoris: quinquennium habeant solummodo ad movendam querelam non numeratæ pecuniæ, sufficiente tempore, et non expectante exitum omnium minorum temporum: quod nos ad præsentem legem movit. muliere namque conjuncta quarto et decimo anno post vicesimum annum mortis patris, abutens minori ætate, movebat quidem contra matrem non numeratæ pecuniæ objiciens rationem post quartum et vicesimum nuptiarum annum, quod nos judicantes curavimus: et propter has circumstantias, et ætatem minorum in quinquennium in præsenti decernimus lege, illo videlicet non numeratam pecuniam objiciente, qui scriptus fuerit dotem suscepisse, et secundum sua tempora, sive perfectæ ætatis sit, sive minoris causa judicanda. Valente hac lege super iis quæ postea futuræ sunt nuptiis: super iis enim quæ constant, siquidem residuum est decennium aut non minus biennio, hoc habeat tempus in non numerata pecunia, quod ei etiam post transmissionem dabit. Si vero aut minus ei biennio reliquum est tempus, aut etiam excessit totum decennii tempus: tunc ipsis quidem biennium damus ad querelam non numeratæ pecuniæ: eorum autem heredibus, et post solutionem matrimonii intra tres menses: ut per omnia eis justitiam servemus.

EPILOGUS.

✝ Quæ igitur placuerunt nobis, et per hanc sacram declarata sunt legem, tua celsitudo effectui et fini contradere festinet. Dat. 13. Kal. Jan. CP. Dom. JUSTIN. PP. Aug. Anno XIII. ARIONE V. C. CONS.

TIT. II.

DE DONATIONIBUS A CURIALIBUS (1) FACTIS, SIVE AB INTESTATO VEL TESTAMENTO, EORUM SUCCESSORIBUS.

NOVELLA CONSTIT. CI.

Imperator Justinianus Augustus Joanni gloriosissimo per Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsuli ordinario et patricio.

PRÆFATIO.

Bonæ nobis sanctionis occasionem interpellatio quorundam curialium dedit. Et hanc legem facimus non ad quosdam curiales, sed ad omnes qui nobis obediunt: dicimus autem quantum quidem ad Orientem est, et quantum Occidens sol respicit, et quantum ex utrisque lateribus est. Quoniam enim solicitudo fuit eis qui ante nos fuerunt de curialibus et de collationibus in curias, quidam autem sunt qui trahuntur ad curiam, quidam vero liberantur, illud sancimus licentiam esse curialibus non solum ejusdem civitatis curiales heredes instituere, (hoc enim hactenus licitum fuit) sed etiam quosdam liberos a curia, si voluerint instituere heredes, hoc agere sub hac videlicet conditione ut offerat modis omnibus se heres, sive heredes conditioni curiæ defuncti, id est, ex qua ille progressus est, et curialis sit particeps functionis, et hereditatem nullo impediente percipiat. Scientes enim quia hæc res erit in præsenti correctio, quoniam nunc quidem adjicitur curiæ ex istis modis in pecunia utilitas, ex futura vero legislatione, et curialis, et substantia proficiet, et (florebit curia corporibus pluribus et) substantias habebit eorum.

CAP. I.

PRopterea sancimus licentiam esse eis qui curiales sunt, dum testamenta (2) condent, uti heredibus sive curialibus ejusdem civitatis voluerint (hoc lege permittentes) sive quibusvis ex suo genere, sive extraneis: sive curiales fuerint, sive non, sive in portionem non minus novem unciarum, vel certe in integrum, dantibus se tamen curiæ et unitis ejus corpori et explentibus inculpabiliter functiones. Hoc valente circa ipsos filios et nepotes et residuos successores, non tamen secundum modum, secundum quem ante paululum constitutio promulgata circa eos, qui se curiæ offerunt, præceperat prolem eorum qui se obtulerunt ad conditionem non trahens, sed tanquam si ab initio fuissent constituti curiales, ita et ipsi cum propria prole curiæ uniti et albo et corpori. Neque (3) enim quicquam differt, aut eum qui est curialis ejusdem civitatis scribere heredem, aut eum qui mox erit.

CAP. II.

SEd et si quis consanguineus curialis existens, vel aliter ab eadem conditione liber ad successionem curialis defuncti fuerit vocatus tanquam ejus qui non (4) scripserit testamentum, voluerit autem et ille seipsum dare curiæ, licere ipsi hoc agere, et suam voluntatem in actis indicare intra (5) menses sex: et pariter curialem cum suis successoribus atque substantia pariter, et fieri heredem, nihil omnino ex eadem substantia expetendo occasione quartæ portionis seu novem unciarum, semel eo qui successerit in hereditatem aut curiali existente, aut mox extituro, et re ac substantia rursus ad curiam veniente. Sed et si quis donaverit res propriæ facultatis, aut multas, aut omnino non minus novem (6) unciarum vel curiali ejusdem civitatis existenti, vel alii cuidam, offerens tamen se et propriam substantiam atque prolem sive quæ est, sive quæ erit, et residuam successionem curiæ, cujus est qui donationem fecit, sancimus valere (7) factam sub hac conditione largitatem. omnimodo enim nobis studii dignum est videre, ut nullo modo substantiæ curialium alienentur a curia illius civitatis cujus sunt curiales.

(1) Περὶ βυλευτῶν Græci *hoc loco*. De curialibus Julian. *const.* 93. de decurionibus, *Index Reginæ*. adde *Novell.* 89. *cap.* 3. *et* 4.

(2) Curialis moriens dodrantem debet Curiæ, vel suis liberis curialibus, vel ultro se dantibus curiæ, qua de re dictum est *Novell.* 89. *cap.* 4.

(3) Nihil interest utrum aliquis curiali suæ civitatis propriam substantiam det, an ejusdem civitatis curiali futuro, Jul. *num.* 253.

(4) Curiali intestato mortuo, is ei cognatus succedit, qui muneribus curiæ se obtulerit.

(5) Vid. Jul. *const.* 93. *cap.* 353. *in fin.*

(6) Jul. *ibid. in pr.*

(7) Nihil enim interest, ut antea diximus, curiali suæ civitatis aliquis propriam substantiam dederit; an ejusdem civitatis curiali futuro, Jul. *ibid.*

CAP. III.

Ut autem non ad collusionem hæc fieri videantur, et quidam domini effecti hereditatum curialium aut per donationes, aut per testamentum, (secundum quod prædiximus) aut ab intestato deferantur, et propter hanc oblationem, et rebus quidem frui velint, oblationem autem suam non faciant: Sancimus si quidem per donationem, hoc quod prædictum est, dederit, non prius traditionem fieri rerum, sed hoc manere apud donatorem, donec is qui donationem accepit, inter gesta (1) confecta apud judicem provinciæ, gratis et citra omnem dationem secundum prædictum modum, datus fuerit curiæ, et mox conscriptus albo (2), tunc enim etiam res ei dari volumus. Quod si donator tradiderit res, et necdum confessione facta quæ accipientem societ curiæ, etiam sic defendi quæ donata sunt curiæ, usque ad novem uncias, in quibus omnino vocari curiam censemus.

§. 1. Quod si ex testamento, aut per vocationem (3) legis, qui non est curialis, ad successionem perveniat curialis, tunc mox a morte curialis concurrere curiam, et una cum defensore civitatis, præter (4) læsionem futuram rerum defuncti, descriptionem fieri rerum (5) præsente etiam eo qui ad hæc vocatur, et res tradi curiæ sub facto signaculo (6) tam defensoris quam (7) Deo amatoris episcopi, et dum prædicta actio gestorum facta fuerit apud judicem provinciæ, et data fuerit curiæ, secundum quod frequenter dictum est, cum substantia, et prole quæ est et quæ fuerit, tunc eum et res percipere et esse eum dominum secundum quod et prior ille curialis fuit, nihil ab eo differre visus. His gestis sine dubio apud judicem provinciæ habitis præter omne lucrum et dispendium. Neque enim ad illusionem vel ad dispendium curiæ, sed ad utilitatem hanc proferimus sanctionem, ut in perpetuum valeat, augens et corporibus et pecuniis curialium facultates, atque substantias. Si vero is qui ab intestato vocatur curialis heres, non tamen existens et ipse curialis, noluerit adire et se dare curiæ, curia quidem teneat novem uncias, tantummodo autem ipse dominus efficietur trium unciarum, quas ei dat et anterior lex vel si non fuerit curialis. Quod si plures fuerint ejusdem gradus qui vocantur ad curialis hereditatem, et quidam dederint se, quidam recusaverint, novem quidem uncias accipere eum vel eos qui se dederint curiæ, tres autem uncias residuos, qui ex lege vocantur, accipere heredes. Studium enim nobis est omnimodo novem uncias ad curiales ejusdem civitatis pervenire.

CAP. IV.

Si in autem defunctus fuerit quidam superstite filia, si nupta (8) quidem fuerit curiali ejusdem civitatis, dubium non est, quia præter calumniam habebit paternas res, aut in integro, aut omnimodo novem uncias, si forte ad alium quendam pater voluerit tres uncias pervenire: et si non ab initio existenti curiali nupta fuerit, accesserit autem quidam ad ejus nuptias, volens eam ad hoc accipere, ut sit curialis et dare se curiæ, et stabiles ei nuptiæ fuerint: etiam sic habere novem uncias sine calumnia, occasione bonæ circa curiam voluntatis: et qui curialis offertur rebus et gubernabit eas, propter quod et omnimodo mulieri dari eas volumus. Quod si plures fuerint filiæ, et quædam ex his nuptæ fuerint curialibus aut existentibus aut per oblationem factis, novem unciæ quidem inter eas dividendæ sunt: ad residuas autem tres unciæ quidem venient, illi autem qui uxores eas acceperint, usuri sunt rebus ipsis ad curiales causas, licet in dominio sint uxoris. propterea enim eis dedimus res patris, ut exinde conjuges earum impleant curiæ functiones. Quod si contigerit deficere eam quæ nupta fuerat illi, qui se curiæ tradidit, si quidem filios masculos de eo habuerit, apud filios erunt res, et ipsi erunt in curia, et nulla tergiversatione res indigebit.

§. 1. Quod si fœminæ fuerint quæ natæ sunt, et si ipsæ quibusdam nuptæ fuerint, aut curialibus ejusdem civitatis, aut qui se ipsos dederint curiæ ejusdem civitatis, similiter et ipsæ eas habebunt sine ulla molestia, subjectas curiæ functionibus per proprios viros. Quod si non nuptæ fuerint, tunc secundum datam olim divisionem, nuptæ quidem curialibus novem uncias habebunt, propter quas functiones curiæ compleantur, residuis autem sufficient (9) tres unciæ. Quod si neque masculi neque fœminæ eis erunt, quousque vir superest, habeat earum usum, explens in eis curiæ functiones, et si quidem ad secundas venerit nuptias et filiorum fuerit effectus pater masculorum seu fœminarum, et has conjunxerit curialibus, rursus similiter curiæ servabuntur corpori: quod si mortuus fuerit aut ad secundas nuptias non venerit, aut filias non procreans, eas non sociaverit curialibus vel qui sunt vel qui fuerint, tunc recto ordine curia has res accipiet, neque enim unquam hanc partem curialium copiarum et functionum alienari concedimus: vel si ad plurimos redactum fuerit genus successionis, quatenus per omnes, hac linea descendentes, sive per masculos liberos curialium, sive per generos dantes se curiis, novem unciæ curiæ salvæ sint. Quam legem valere volumus in omni deinceps tempore, et in causis adhuc etiam nunc pendentibus, et quæ consecutæ non sunt judiciali sententia aut amicabili interventu absolutionem.

Epilogus.

✝ Quæ igitur visa nobis sunt, et hac sacra lege declarata, tua excellentia custodire festinet, maxime omnium utilitatis publicæ providentiam omnem faciens. Dat. Kalend. Aprilis, CP. DN. Justin. PP. Aug. Arione V. C. Cons.

(1) Donatio a curiali facta non curiali requirit solennitatem scripturæ, Jul. *hic num.* 354.

(2) Albo, τῷ λευκώματι. *Scring.*

(3) Id est, ab intestato, vocantur enim hujusmodi heredes a lege, non a testatore, Jul. *hic num.* 355.

(4) Inventarium sine fraude fieri oportet.

(5) Id est, inventarium bonorum defuncti.

(6) Fiscus, quoties ejus interest, rebus defuncti, facto bonorum ejus inventario, signaculum potest imponere.

(7) Signa, id est, sigilla sua Episcopi, vel olim, Justinian tempore habuerunt, fidemque rei gestæ fecerunt.

(8) Vid. Julian. *hic num.* 356.

(9) Legitimam liberorum statuto minui posse, hinc colligas, qua de re memini alias dixisse. Et breviter, quantitas legitimæ augeri vel minui potest, tolli non potest, nisi certis parentum criminibus, *l.* 5. *C. ad legem Juliam majestat.*

TIT. III.

DE (1) MODERATORE ARABIÆ (2).

NOVELLA CONSTIT. CII.

Imperator Justinianus Augustus Joanni gloriosiss. Orientalium prætoriorum præfecto, iterum exconsuli ordinario, et patricio.

PRÆFATIO.

CUm plerosque alios provinciarum magistratus ad meliorem jam formam traduximus, qui humiles abjectique prius existentes, neque ulli rei convenienter agendæ idonei, postquam in ampliorem constituimus ordinem, et valentiores per omnia facti sunt, et ita rerum administrationem capessere cœperunt, ut universa in melius commutarentur: tum vero a nobis etiam proconsules et prætores, et moderatores, et veterum horum nominum amplitudo inventa est, auctæque ipsis annonæ, et summa (3) potestas data, et ante omnia interdictum illis fuit, ne perniciem inferant subditis, et multis ad ipsos diripiendos utantur manibus, juramentis quoque rem munivimus omnium horrendissimis (4). neque aliter eis officia tradimus, quam præstitis juramentis, ita codicillis magistratus digni sunt habiti. Convertimus igitur et ad Arabum regionem oculos, et requisita causa, quamobrem et publicum laboret inopia, quamquam regio florentissima (5) sit, et tam magnus nos interpellantium numerus iis locis excedat, et omnes lamententur, alii furta et rapinas, alii injurias, alii alia damna in querelam deferentes: occasionem et causam hujus mali ex imbecillitate et impotentia eorum qui magistratum ibi gerunt, provenire deprehendimus. Erat enim ita tenui potestate præditus is qui civili magistratu defungebatur, ut (6) ei qui præesset armis, servili propemodum more manciparetur, et in illius arbitrio hujus salus esset posita, aut ut ne esset quidem omnino hic magistratus. Inde adeo et longum tempus est, ex quo is desierit, et militaris ea quæ civilem magistratum concernunt, peragat. *Cum tamen neque sibi, neque ipsi per omnia sufficiat. In hoc enim est, non ut utilitatem aliquam subditis adferat, sed ut utrinque lucrum capiat.*

CAP. I.

HÆc nos ad suscipiendum præsens consilium excitarunt: et præsenti utentes lege, magistratum ad pulchriorem formam transponimus, benigneque et ipsi Moderatoris appellationem largimur, (id quod etiam in Ponto fecimus (7)) et spectabilium magistratuum jus concedimus, ut in nullo sit Duciano (8) inferior (9). Sed et publicis (10) exactionibus cum summa vehementia adhærescito, adhærescito etiam privatorum utilitati, neque committito, ut vel spectabilis dux, vel tribunus, vel aliqua potentiorum domuum, vel etiam sacrum patrimonium, vel sacræ nostræ res privatæ, vel ipsa sacra nostra domus, qualecunque subditis nostris damnum irroget: neque facile succumbito, neque formidinem (11) contrahito: sed viriliter subditis præito, et ante omnia Deo pariter ac nobis, et legi puras conservato manus, si quidem iisdem juramentis (12) et hunc submitti volumus, quibus et cæteros magistratus submisimus. Deinde cum codicillis percipito etiam Imperialia mandata: quæ tam ante nos legumlatores, quam vetus illa reipublicæ forma novit, et nos cum pene obsolevissent, denuo reparavimus, et in rempublicam reduximus: ut ea semper adhibeat veluti in colloquium, et jussiones nostras custodiat. Nam si illas sane secutus fuerit, non est causa, quamobrem non omnia illi præclare et ex animi sententia occurrant, et legum beneficio ad summam ipse in rebus gerendis facilitatem et justam facultatem perveniat.

CAP. II.

PRincipio igitur (ut diximus) studio sit illi publicorum tributorum exactio, devotis quidem humano paternoque se affectu exhibens, indevotis vero vehementem et severum. Deinde curam geret etiam reipublicæ, et ut recte in ea atque ordine omnia fiant, neve tumultibus et ne seditionibus dediti sint vel Bostreni (13), vel alii, et quæ a vetustate permissa sunt ad delectationem, ea convertant in furorem et cædes. Habebit item secundum mandata nostra dicto suo audientes milites (siquidem et hoc inde licebit desumere) neque ullam omnino rem negliget quæ commoditatem aliquam in se habeat. Quemadmodum enim in Ponto (14) cum Moderatore egimus, ita et ipsum per eadem ejus magistratus vestigia ingredi facimus. Eritque et ipse spectabilis, et consimiliter cum alia multa, tum etiam ea quæ appellationes concernunt, administrabit. Sed neque ad modum prioris duntaxat solatii resistemus. Volumus enim, ut ipse quidem per causam annonarum et reliqui solatii percipiat quindecim auri libras, adsessor vero ejus magistratus duas libras, et cohors ejus novem auri libras habeat. Et quamquam (ut diximus) ex Imperialibus mandatis jam etiam militibus præest: erit tamen nobis curæ, ut nonnullos illic

(1) 6. *Eclog.* 15. de officio moderatoris Arabiæ, Julian. *const.* 95.
(2) Quam Trajanus obtemperare Regibus Romanis compulit, provinciæ nomine imposito, rectorisque adtributo. Ammian. 14.
(3) Καὶ ἐξουσία δίδοται πᾶσα.
(4) Φοβερωτάτοις.
(5) Arabiæ locus. vid. Ammian. *lib.* 14.
(6) Civiles magistratus regionum non ita sunt negligendi, ut eorum dignitas præ militaribus vilescat, et sint militarium veluti servi.
(7) *supr. de moderatore Helenoponti. Novell.* 28.
(8) Id est, duci militari, Jul. *hic.*
(9) Ducianus dignitas magistratus civilis Arabiæ.
(10) Objecta moderatoris Arabiæ.
(11) Julianus ita refert, si justitiam secum habeat, non timeat neque ducem, neque *Phylarchum*, id est, Saracenorum ducem, neque potentium domus etc. *hæc ille.* Phylarchi ergo, Justiniano teste, Saracenorum duces seu optionum. Procopius 1. *de bello Persico*, οὐδεὶς δὲ οὐδὲ Ῥωμαίων στρατιωτῶν ἄρχων οὓς δοῦκας καλοῦσιν οὔτε Σαρακηνῶν Ῥωμαίων ἐνσπόνδων ἡγούμενος οἱ Φύλαρχοι ἐπικαλοῦνται, et post, καὶ αὐτὸν βασιλεὺς Φύλαρχον τῶν ἐν Παλαιστίνῃ Σαρακηνῶν κατεστήσατο. Theodorus Anagnostes 2. Ἀλαμουνδάρου τοῦ Φυλάρχου Σαρακηνῶν. vid. Cujac. *ad l.* 7. *Cod. de exact. tribut.* Sextus Rufus, Phylarchi Saracenorum in Osroenam cessere superati. Jornandes, in Osroene, Saracenorum Phylarchi devicti Romanis se dediderunt. *Idem ad Novell.* 22. adde et illud ex Ammiano 24. Malechus Podosaces nomine, Phylarchus Saracenorum Assanitarum, famosi nominis latro. De Phylarchis Arabiæ et Emesenorum dixi 15. *Epistolarum familiarium Ciceronis* 1. adde Strabonem 16.
(12) *Nov.* 8. *tit.* 3.
(13) Bostra civitas Arabiæ, de qua alias dixi. Ammianus 14: præcipuas Arabiæ civitates facit Bostram, Gezazam atque Philadelphiam.
(14) Seu Helenoponto.

stativa agentes militares numeros et ei subdamus qui in hos magistratum gerit, ut illi soli obediant, ejusque formulis ac præscriptis cedant et obtemperent. Non igitur communionem omnino habebit aliquam spectabilis Dux, neque cum militibus quos expresse huic assignabimus, neque cum pagano aliquo, neque cum illorum litibus, si quas inter se habent: neque si paganorum aliquis in jus producatur. Nullum denique habeat cum paganicis causis commercium: quandoquidem magnum (1) in medio intervallum est inter civilem et militarem administrationem: discernuntorque ea inter se, quemadmodum patres nostri in republica ista ordinarunt et instituerunt, sciituro spectabili duce, quod si rebus se civilibus immittere ausit, neque militaria retinebit, sed et illis spoliatus privatum aget, et hujus magistratus imperio subditus erit.

CAP. III.

Atque hæc nobis item de magistratu regionis Arabicæ sancita sunto. Persuasum enim habemus voluntate Dei, quod ea res ad melius profectura sit. Ex quo enim neque pecuniis pepercimus, et annonas illi auximus, inde adeo certo scimus, quod et is qui hunc magistratum gerit, talem se circa vere publicorum tributorum exactiones præbere studebit, ut non damnum exinde, sed justum lucrum fisco adducat. Illud sane fieri obtinereque volumus, ut specrabilis dux inde annonas suas percipiat, unde provinciæ præses jusserit, cum manifestarium sit, non cum tanta eum ignavia his rebus admoturum animum, ut suas ipse annonas exigere nequeat: sciens, quod si quid hæc contra fecerit, quindecim librarum auri pœna multabitur. Dat. 6. Kal. Jun. CP. DN. Belis. V. C. Cons. (2).

TIT. IV.

DE PROCONSULE PALÆSTINÆ (3).

Novella Constit. CIII.

Scripta Joanni gloriosiss. sacrorum per Orientem prætoriorum præfecto, iterum exconsuli ordinario, et patricio.

PRÆFATIO.

Jam quidem et alios gentium præsidatus majores reddidimus, qui prius humiles pariter erant, et ad aliquid fortiter agendum impotentes: et tam inter spectabiles ipsos constituimus, quam etiam annonas ipsis, adsessoribusque et cohorti auximus: et inter alia omnia, quæ benigne illis elargiti sumus, ut item de appellationibus cognoscerent, præbuimus, aliosque honore proconsulum exornavimus, alios (ut appellant) comitum, alios prætorum, alios denique moderatorum: et semper præclaro aliquo adinveniendo, novum veluti florem nostræ addimus reipublicæ. Venit autem nobis in mentem et metropolis (4) Cæsarea, quæ in prima Palæstina principatum tenet, quam præ cæteris majore etiam honore perfrui oportebat: propterea quod et quondam proconsul ipsam tenuit, et præfectus illi talis magistratus fuit, licet postea ab ampliore dignitate ad minorem transierit: nimirum cum una prius tota Palæstina esset, ea deinde in tres divisa partes, et neque proconsulatum retinente, sed ad magistratum hunc (ut appellant) ordinarium delata. Quanquam sane et vetusta urbs sit, et semper ampli nominis fuerit, tam cum Strato (5) primus eam in formam urbis redegit, qui mutatis sedibus excedens Græcia hujus conditor extitit: quam quum divæ memoriæ Vespasianus (6) celebratissimus ille Imperator, qui piæ memoriæ Titi pater fuit, quod illi ad summam gloriam vel solum potuit sufficere, ipsorum Cæsarum appellatione eam nominavit, cum antea *Stratonis* (7) *turris* vocaretur: hoc illi honore impenso, eo quod in ea post (8) Judaicas victorias inter Imperatores adscriptus esset.

§. 1. Cernimus autem, quod et magnæ admirandæque regionis imperium habeat ea provincia, et quam maximam reipublicæ nostræ gratiam et sensum exhibeat, tam tributorum magnitudine, quam devotionis exuperantia, præbeatque ampli (9) nominis civitates, ac bonos cives enutriat, et omni doctrinarum genere refertos, neque non inter sacerdotes celebres, et (quod omnium maximum est) quia universi conditor Dominus noster Jesus Christus (10), verbum illud Dei, et totius humani generis salús, in ea (11) comparuerit, dignatusque sit assumere nostra.

CAP. I.

Hanc igitur quomodo non honore afficiemus, et provehamus ad formam proconsularem, concedamusque illi qui in ea defungitur magistratu, ut proconsul pariter sit et vocetur: id quod facimus per hanc pragmaticam formam. Appellari autem eam volumus et Cæsariensium (12) privilegium. Et qui eum magistratum gerit, proconsulem (13) efficimus: præbemusque ei, ut inter spectabiles adscribatur: et omnia habeat quæ ejusmodi magistratus sunt propria: audiat etiam provocatione suspensas lites usque ad decem auri libras, quæ ex utraque ad ipsum Palæstina devolvuntur: valeatque omnino talis existere, ut jussiones nostras præclarius et majoribus cum viribus queat ad effectum deducere. Utetur autem et ve-

(1) Magnum intervallum est inter civilem et militarem administrationem.

(2) Id est, anno 535.

(3) 6. *Eclog.* 16. de off. procons. Palæstinæ, Jul. *const.* 96. quam Pompejus Judæis domitis et Hierosolymis captis in provinciæ speciem rectori delata jurisdictione firmavit. Ammian. 14. Ea olim terra Chanaan Scripturis cognita.

(4) Cæsarea, metropolis Palæstinæ primæ, colonia Vespasiani, *l.* 1. §. 6. *l. ult.* §. 7. *ff. de censibus.* a qua Cæsariensis advocatio, *l. ult. Cod. de pact.* id est Palatina. *l. pen. Cod. de fidejuss.* Cæsarienses quondam supra 20000. Judæorum apud se habitantium una die trucidarunt. 2. Joseph. 19.

(5) Strato fundator Cæsareæ.

(6) Id tamen communiter ab omnibus historicis tribuitur Herodi, regi Judææ, qui in honorem Augusti Cæsaream nuncupavit, Ammian. *lib.* 14. Joseph. 19. *Antiquit.* 7.

(7) Turris Stratonis. Cæsarea: *Ptolomæus.* Hieronymus refert. vocatam etiam fuisse Acaron.

(8) Vid. Ammianum *d. loco.*

(9) Et quasi ad perpendiculum æmulas, ita ut nulla alii cedat. Præter Cæsaream autem enumerat Eleutheropolim, Nicopolim, Ascalonem, Gazam. Ammianus *d. loco.*

(10) Ejusque Apostoli, et quidem Cæsareæ fit mentio *Act.* 8. 9. 11. 18. 21.

(11) Id est, Palæstina, quæ terra Chanaan, *ut dixi*, eam occuparunt Israelitæ, annis 1399. ante Christi adventum: ante Titi tempora 1469. In eadem Palæstina fuit Judæa, cujus metropolis Hierosolymæ: fuerunt etiam Galilæa, Samaria, præsentia Christi illustratæ.

(12) Cæsariensium privilegium, id est, forma pragmatica ad Cæsarienses.

(13) Proconsul Palæstinæ.

neranda illa atque antiqua Veneta (1), (de purpurea plane stola loquimur) in (2) sacris eam mensium festis induens, venustumque se præbeto tanto redimitus honore, et multis imperato militibus ac tantis: et quicquid denique vel publico, vel nostris utile est subjectis, facito. Cæterum per occasionem annonarum (3) præbemus illi viginti (4) libras auri, quas tam inter se, quam adsessorem simul et obtemperantem sibi cohortem dividat, quo ipse voluerit modo, per suggestionem nos de iis certiores reddens, ut sacra pragmatica forma eam divisionem corroboremus. Neque enim sustinuerimus videre, aut ut ipse adsessorque ejus sub pristina tenuitate annonas percipiant, aut ut cohortem ejus, quanquam circa tot tributorum illationes laborantem periclitantemque, omni destitutam auxilio non sublevemus, quo majore cum benevolentia, et illi appareant, et publica tributa exigant, et injustis rapinis abstineant.

C A P. II.

INsuper nullam omnino cum civilibus causis publicorumque tributorum profligationibus communionem habebit pro tempore spectabilis eorum locorum Dux: sed ipse omnes (5) publicas privatasque causas (prout dictum est) disceptabit, et maxime omnium providebit, ut publica tributa sine retardatione detrimentoque inferantur, et puris ipse utatur manibus. Qua quidem re diligenter observata, cum et spectabilis vir Stephanus, qui nunc primus in ea versatur, magnam laudem consecutus sit: prorsus in eam opinionem venimus, sumpta (6) videlicet ex antecedentibus conjectura, quod rursus hoc faciet. Maxime omnium vero curam geret, ut quæque suo ordine fiant in civitatibus, neque popularis aliquis tumultus excitetur in urbibus. Si quidem et hoc ejus, cum in magistratu esset, proprium fuit: qui cum provinciam tum ex aliis occasionibus, tum vero maxime ex diversitate (7) religionum seditionibus laborantem suscepisset: evidenter pacatam eam reddidit, et omni motu ac turba liberavit: quod sane nunc illi quoque, ut faciat, injungimus. Et si quando res ita ferat, ut etiam in secundam (8) Palæstinam excurrat, et ibi tumultus sedet, neque committat ut incommode aliquid in illa geratur, et præsertim in illa: quandoquidem et multos illic tumultus existere cernimus, neque leves horum eventus.

C A P. III.

QUod si etiam militibus indigeat, qui in provincia stationes habent: adjungimus et hos illi ex quo militarium numerorum strenuitatem compertam habemus, tam in tuenda dignitate urbium, quam conservanda moderatione in iis qui ruri habitant, et exigendis tributis publicis. Sacra pragmatica forma, quæ ad eam illi rem prius data est, nunc quoque rata manente, quæ non vult, ut vel spectabilis dux, vel gloriosissimus magister militum licentiam habeat, militum præsidia quæ apud illum constituta sunt, ab illo abstrahendi, ne quis exinde in civitatibus oriatur motus ac turba: id quod nunquam eventurum est, si ille et civilem magistratum gubernet, et inter publicorum tributorum collatores rectæ disciplinæ providentiam accommodet, tam in auxilium paratos habens milites, quam si quid indecore vel ab ipsis, vel ab aliis per ipsos geratur, corripiens.

§. 1. Eruntque omnino inter se distincti (9) officiis spectabilis locorum Dux, et is qui proconsularem gerit magistratum. Nam ille quidem militibus, et limitaneis, ac fœderatis, et quicquid omnino in provincia armatæ militiæ adscriptum est, præibit, exceptis his militibus qui proconsuli deputati sunt: hic vero tam pro civilibus personis, quam rebus, et præsidiis militum illi adhærentibus providentiam adhibebit et custodiam. Certe publicorum (10) tributorum nomine, aut per causam motæ in populo seditionis nemo prorsus a spectabilis proconsulis jurisdictione eximetur. Sed omnibus imperabit, omnibus præcipiet, neque quisquam ejus resistet formulis ac dispositionibus, aut ullum habebit prætextum vel defraudandi publicum, vel civibus inferendæ injuriæ, publicæ seditionis auctor factus: aut etiam utetur vel cinguli, vel dignitatis, vel sacerdotii, vel cujuslibet alterius causæ prærogativa: sed eo solo seipsum noxa liberabit et supplicio, si nullam noxam contrahat.

§. 2. Hæc igitur (ut diximus) et huic magistratui concedimus, et conservare perpetuo per hanc sacram pragmaticam legem volumus. Sed et ut excellentia tua perpetuo ipsam conservet, et eo modo particularibus thronorum tuorum dispositionibus ac formulis adscribat, sancimus: neque non ut omnes Palæstini, qui in sequenti futuri sunt tempore, cognoscant, quod denuo proconsulare ipsis jus restitutum sit, summusque in prima (11) Palæstina magistratus Proconsul rursum sit, ut olim qui liberatus pristino fastu, nunc in honore quam qui civitati debeatur, futurus sit majore, et priore liberata supercilio, in majore nunc honore erit, nempe civitati debito.

E p i l o g u s.

✝ Quæ igitur placuerunt nobis, et per hanc sacram declarantur legem, ea studeto excellentia tua effectui et fini tradere.

Novellæ 104. (*quæ Latina fuit*) *epitome partim ex Haloandro*, *partim ex Juliano.*

T I T. V.

DE PRÆTORE (12) SICILIÆ.

NOVELLA CONSTIT. CIV.

HAbeto Sicilia Prætorem, qui et res civiles tractet, et curam gerat militaris impensæ.

(1) Αρχαία τηβέννω. *Scr.* induatur tebennum. Jul. *hic.* τήβεννος (cujus fit etiam mentio a Plutarcho) est trabea Romuli, Polluci et Themistio τήμενος, cujus inventor Timenus Arcas, Stola proconsularis. *Novell.*31. Eunapius τόν περὶ πόρφυρον ἐσθῆτα τήβεννον Ρωμαῖοι καλοῦσιν. Dionysius Halicarnass. 6. τηβέννας τὰς καλουμένας τραβέας. Polyb.10. λαμπρὰν τηβένναν, λαμπρὰν ἐσθῆτα. v. Cuj. *hic.*

(2) Εν ταῖς ἱερομηνίαις. Hesychio. ἱερομηνία est ἑορτάσιμος ἡμέρα: Eidem ἱερὰ, ἑορτὴ κατὰ μῆνα. Glossis ἱερομηνία sacri mensis.

(3) Annonæ proconsularis Palæstinæ.

(4) Id est, 712. aureos.

(5) Objecta Proconsulis Palæstinæ.

(6) Præsumitur diligens in aliqua re futurus, qui semel in ea diligens fuerit.

(7) Regiones seditionibus obnoxiæ propter diversitatem religionum, adde *Novell.* 17. *c.* 11. *Edictum* 2. *Justin.* 1.

(8) *Nov.* 8. *c.* 15. §. 7.

(9) Dux militum Palæstinæ distinctus a proconsule Palæstinæ.

(10) Duo solent præcipue commendari præsidibus provinciarum, quies regionis *cap.* 2. et tributorum exactio, *ut hic.*

(11) Palæstinæ duæ, Prima et secunda, *Nov.* 8. *c.* 15. §. 6. *et* 7. quin et tertia *d. Nov.* 8. *c.* 15. §. 38.

(12) 6. *Eclog.* 12. De officio quæstoris, Jul. *constit.* 97. adde *Nov.* 75. *Supr. hic.* quæ est de appellationibus Siciliæ.

§. 2. Publica tributa Siciliæ non pertinent ad solicitudinem prætoris, sed censentur sub comite patrimonii Italiæ (1).

§. 3. Provocationes a Sicilia in hanc civitatem venientes apud excellentissimum Quæstorem ventilentur. Et si defensorum civitatis vel patrum (2) creandorum decreta opus sit celebrari, apud eundem illustrissimum virum celebrentur.

TIT. VI.

DE CONSULIBUS (3).

Novella Constit. CV.

Idem Augustus Strategio Comiti sacrarum largitionum, exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

Consulatus nomen (4) et causa (5) priscis (6) quidem Romanis adversus (7) hostium adinventum est utilitatem: et in decretis quæ eis ordinatio communis dabat reipublicæ figura, sortiebantur repente provincias, in quibus Romani bellum habebant: et secundum has sortiebantur fasces (8), sequens (9) vero tempus in (10) imperatorum piissimorum transponens bellandi et (11) pacificandi potestatem, ad largitatem solam causam consulibus mutavit, et hanc temperatam et ordinatam, mensuramque non excedentem, paulatim vero quidam ita sumptuose causam aggressi sunt, ut suam quidem ederent magnanimitatem, non tamen cogitarent, quia exemplum aliud non haberent, non enim ad plurimos venit substantiæ magnitudo, transcendens etiam magnificentiam animæ, non mensura rei, sed propria magnitudine proveniens. Quia igitur videmus periclitari consulum nomen, quod ex temporibus ita prolixis, et ad millesimum prope annum veniens, cum Romanorum republica pullulavit: propterea credimus oportere causam comprehendere, et immensitatem ejus recidentes, ad beneplacitas consulares statuere expensas, quatenus continua sit Romanis, omnibus autem bonis viris existat accessibilis quoscunque hujusmodi nos dignos esse honore decreverimus. Cuncta siquidem perscrutantes, perspeximus quantum esse conveniat quod datur. A Marciano (12) itaque imperatore eximio scripta lex est, quæ volebat *non spargere pecunias consules*, et ipsa ejus consitiutionum prima fuit. Igitur et post prædictam constitutionem, quoniam invenimus quod quidam hanc sequentes, nihil spargere populo passi sunt, alii autem et ultra legem agere hæc petentes: et promerentes quæ petiverunt, deinde ad sui animi respicientes mensuram, circa aspersionem largitatem ultra terminum celebraverunt: quidam vero medium (13) bene eligentes mediocribus pro plurimis contenti fuerunt: quoniam etiam nos præcedentibus, quod (14) medium est, optimum visum est esse, tanquam ex utroque summis periclitantibus, mox ad immensitatem procedere: propterea existimavimus et nos de hoc definire quod decet: ut nihil nec immensum nec inordinatum sit, neque nostrorum temporum indignum.

CAP. I.

De septem processionibus consulum.

Quantumcunque ergo competens est dari ab eo qui a (15) nobis eligitur per annum (16) consul, occasione sportularum omnium, et distributionum et expensarum: hæc omnia competenti scriptione huic nostræ interponi sacræ jussimus legi. In legis enim hoc ponimus schemate, ut transcendenti etiam pœna quædam inferatur competens. Processiones (17) autem eorum esse volumus semptem. Si enim ad hoc adinventum est, ut spectacula

(1) Comes patrimonii Italiæ, Comes largitionum Italicarum.

(2) Jul. *hic.* Vid. *Novell.* 75. alii legunt, primorum.

(3) *L.* 12. *Cod.* 3. Jul. *const.* 98. adde *Nov. Leon.* 94. Goth. Intellectum hujus Novell. vid. apud Joann. Zang. *de Except. part.* 2. *c.* 1. *n.* 166. Ans.

(4) Consul a consulendo dictus. Hinc illud, Consul fiat, qui recte consulet.

(5) Ob tyrannidem Tarquinii.

(6) Sed tamen post reges exactos, *l.* 2. §. *exactis.* 16. *ff. de orig. jur.* Liv. 1. *et alii.* ut mirum mihi videatur, quod Harm. *lib.* 1. *tit.* 1. §. 1. scripserit, Romæ initio non fuisse dominationem regiam, sed per consules, eosque binos et annuos Rempubl. fuisse administratam: verum, ut opinor, satis illo loco ostendi, Harmenopulum in historia lapsum vel corruptum esse.

(7) Id ita ne intelligas, quasi consules tantum electi fuerint, cum bellum futurum esset: ne rursus intelligas, bella solis a consulibus gesta. Nam eo fine plerunque dictator creabatur, *l.* 2. §. 18. *ff. de origine jur.* §. 6. *Inst. de jure naturali.* *l.* 1. §. 7. *C. de veteri jure.* sed quod consularis potestas adversus tyrannidem Regum sit inventa, et videtur Justinianus *hostium* vocabulo, Reges tyrannos intelligere. De consulum potestate, vid. *l.* 2. §. 16. *ff. de origine juris.* Cic. 3. *de legib.*

(8) Duodecim. Halicarn. 4.

(9) Lex Regia, quæ principi et in principem jus omne suum transtulit, *l.* 1. *ff. de constit. princip.*

(10) *Nov.* 47. *l.* 2. §. 11. *ff. de orig. jur.* Ammian. *lib.* 14.

(11) Princeps jus belli et pacis habet.

(12) *l.* 2. *C. de consulibus et non spargend. ab his pecun.*

(13) Virtus est, medium vitiorum utrinque reductum, Horat. 1. *Epist.* 18.

(14) Ἐν μεσότητι τὸ βέλτιστον, In mediocritate optimum consistit.

(15) Consules olim eligebantur a populo, postea ab Imperatore. Ausonius *in Gratiarum actione.* Nunc autem, quod dici hujus proprium, de consulatu gratias agam, *et post*, obnoxiam tibi uni sinas fieri mei consulatus dignitatem, quem omnibus prætulisti. Quod quidem et ipse sibi invenit gradus, cum clarissimo viro collega meo honore conjunctus, nuncupatione prælatus Consul ego, imperator Auguste, muneri tuo, non passus septa, neque campum, non suffragia, non puncta, non loculos: qui non prensaverim manus, nec consultantium (sic enim lege, non *cum salutantium*) confusus occursu, aut sua amicis nomina non reddiderim, aut aliena non imposuerim: qui tribus non circumivi, centurias non advocavi, vocatis classibus non intremui, nihil cum sequestre deposui, cum diribitore nihil pepigi. Romanus populus. Martius campus, equester ordo, rostra, ovilia, Senatus, Curia, unus mihi omnia Gratianus, *et post*, Fecisti autem et facies alios quoque consules, piissime Gratiane, sed non ex causa pari.

(16) Consulatus erat olim magistratus annuus, qui, ni decem interfuerint anni, nemini deferebatur: Cicero 3. *de legib.* Eundem magistratum, ni interfuerint decem anni, ne quis capito, civitatem annali lege servanto. Lege annali intelligit, ut opinor, imperium annuum. Hæc postea vel necessitate, vel ambitione, vel vi desueta, id enim ostendunt sex Valerii Corvini, septem Caji Marii, tredecim Augusti, septemdecim Domitiani consulatus, vid. Auson. *in gratiar. action.*

(17) Πρόοδοι, Græci *hoc loco*, Theophilo Προσελεύσεις καὶ θέαι. §. 46. *Inst. de rer. divis.* ubi perperam interpres *adventus* vertit, ut ibidem notavi. Non licet pro nunciatione hujusmodi processionum, sex plus nummis accipere, *l.* 26. §. 2. *C. de episcop. audient.* Constitutum est etiam, ut uxor marito ad istiusmodi processum donare possit, *l.* 41. *ff. de don. inter virum.* Puto, hujusmodi processionem vocari transitum: eoque sensu tradi, servum manumitti posse in transitu, dum ludorum gratia procedit prætor, aut proconsul, legatusve Cæsaris, *l.* 7. *ff. de manum. vind.*

ad (1) animi voluptatem (2) agantur populo, hæc autem a nobis determinantur in Circensibus (3), et bestiarum (4) spectaculis, et thymeles (5) delectatione, nullo horum noster privabitur populus: sed erit quidem ei processus primus (6) quo suscipiet consulatum, et hujus possidebit codicillos, Kalendis (7) Januariis. Post (8) illum vero secundum aget spectaculum certantium equorum, (quam mappam (9) vocant.) Et tertium (10) qui theatroquinegium (11) dicitur, non bis, sed semel exhibendum, et post (12) illud, quod dicitur totius (13) diei, multa delectatione implebit populum: hoc quod vocatur Græce παγκράτιον (14), et cum bestiis pugnantes homines et vincentes audacia, insuper et interemptæ bestiæ. Quintum (15) quoque faciet processum, qui ad theatrum ducit, quem (16) adorna vocant: ubi in scena ridiculorum (17) est locus, tragœdis et thymelicis choris, et spectaculis universis, et audibilibus (18) apertum est theatrum. Rursus (19) quidem spectaculum equorum certantium edit, seu quæ vocatur (20) hippomachia (21). Sextum agens hunc conventum. Ex (22) hoc deponit annalem hunc honorem, in depositione agens solemnem editionem (23). Et ita septem noctium (24) et processuum complebitur cursus: nullam specierum antiquitus statutarum derelinquens. Unam si quidem aliam adinvenire mappam (25), quoque continuare, quæ vocantur theatroquinegia (26), et non priorum horum contentos esse: palam est, quia nihil novi ultra id quod prius agitur, habet. Sufficere itaque rite causa putabitur: et singulæ dantur clare et non in tantum, ut jam populo etiam odibile sit: in iis enim quæ raro (27) fiunt, miraculum est. Hæc itaque de consularibus a nobis scripta et determinata sunt expensis.

CAP. II.

De uxore et matre Consulis.

SI autem etiam uxorem consul habeat: definita est a nobis et circa illam expensarum mensura (28), decet enim frui (29) eas et conjugis claritate. Si vero non copulatus est uxori, his satis est, nisi mater ejus constat jam consulatu digna et prius honorata, et velit eam una frui secum schemate, et hoc in sola (30) matre præbemus: alia vero non decorabitur mulier penitus, præter conjugem (31) et matrem, et istæ quidem omnibus modis: quoniam uxores (32) coruscant radiis maritorum, hoc lege dante: matres vero, si consul hoc voluerit, nam neque filia, neque soror forte neque uxor filii: et multo magis si nec pertinens ad genus sit: hoc enim pure illicitum existebat.

(1) Spectaculorum finis.
(2) Ψυχαγωγίαν vocat, ut et Harmen. 2. *tit.* 4. §. 6.
(3) Εἴς τε ἱπποδρομίαν.
(4) Εἴς τε τάς τῶν θηρίων θεάς τε καὶ ἀναιρέσεις, καὶ τάς ἐπι τῆς σκηνῆς τε καὶ θυμέλης, ἡδυπαθείας.
(5) De thymelicis alias dixi ad *l.* 10. *ff. de pollicit.*
(6) Primus consulum processus Kalend. Januariis fiebat.
(7) Kal. Januariis consules inire solebant magistratum, *l.* 36. *ff. de cond. et demonstr.* et prætores, *arg. l.* 5. *ff. de feriis.*
(8) Secundus consulum processus.
(9) Mappa, Circensis ludus, cujus rationem Cedrenus exposuit, et Cassiodor. 3. *epist.* 51. ad Faustum præfectum prætorio. De mappa hoc addendum. Quintil. 1. *cap.* 5. Mappam usitatum Circo nomen Pœni sibi vendicant. Martial. 12. *Epigr.* 19. Cretatam prætor vellet cum mittere mappam, Prætori mappam surripit Hermogenes. Tertull. *cap.* 16. *de spectaculis.* Cognoscite dementiam de vanitate: *Misit* dicunt, et mittunt invicem. quod simul omnibus visum est. Teneo testimonium cæcitatis: non vident missum quid sit, et *mappam* putant: sed est diaboli ab alto præcipitati figura. His adde, quæ de mappa notat ex Græcis Josephus Scaliger ad 2. Manilii *ibi*, Mittunt in tempore signum. Sed et his adjice Juvenalem, *Satyr.* 22. Interea Megalesiacæ spectacula mappæ. Suetonius *in Neron. cap.* 22. universorum se oculis in circo maximo præbuit, aliquo liberto mittente *mappam*, unde magistratus solent. Hinc apud Tertullianum *libro adversus Valentinianum*, mappa missa est, ut hinc constet mappam initio indicem et promissionem Circensium futurorum fuisse. Post vero, θέαν τῶν ἁμιλλητηρίων ἵππων, *ut hic*, vocatam.
(10) Tertius Consulum processus.
(11) Θεάτρου κυνηγησίαν. *Scring.* Venatio est theatrica.
(12) Quartus Consulum processus.
(13) Τοῦ λεγομένου μονημερίου. extat epigramma Leonis philosophi, εἰς τό μονημέριον.
(14) Pancarpum. *Jul. hic.* πάγκαρπον. *Scr.* Πάγκαρπος sylva, vetus interpres, et ideo sylvam appellat Capitolinus Gordian. Sylva est, quæ ex variis generibus arborum constat, et Augustinus ad *Secundinum* testator, pancarpum dici propter omnium generum, quæ inerant, herbas. Hinc Festo pancarpiæ coronæ, ex vario genere florum. sic Neleus jussus statuam erigere, ἀπό παγκάρπων ξύλων, erexit e quercu in qua offenderat multos variosque suspensos fructus, ut interpres Callimachi scribit. Appellatur et a Sophocle *in Oedipo* laurus πάγκαρπος. Reliqua vide apud Cujacium. hic addatur et hoc ex Tertulliano *adversus Valentinian.* Igitur ex ære collatitio quod ajunt, in honorem et gloriam patris pulcherrimum Pleromatis sydus, fructumque perfectum compingunt Jesum. Eum cognominant Soteram, et Christum, et Sermonem, de patruitis, jam et omnia jam, ut ex omnium defloratione constructum graculum Æsopi, Pandoram Hesiodi, Acci patinam, Nestoris Cocetum, *Miscellaneam Ptolemei.* Quam propius fuit de Atticis historiis, Pancarpiam vocari a tam otiosis autoribus nominum. Quod si eusam lectionem defendes, adde quæ de Pancratio scripsi ad *l.* 7. §. 4. *ff. ad l. Aquil.*
(15) Quintus processus Consulum.
(16) Ἡν δή πόρνας καλοῦσιν *Scrimgerus.* In quinta id faciat consul, quod porna dicitur. Jul. *hic*: πόρναι *hic*, productio meretricum. Seneca *primo epistolarum* 98. adde Isidorum 18. Florales jocos nudandarum meretricum, Tertullianus *cap.* 10. *de spectac.* Ipsa prostibula publicæ libidinis in scenam proferunt. Verum Alciatus vulgatam lectionem retinet, aut hac potius vera lectione non cognita, eam quam solam noverat, cujusmodi incrustare nititur. Putat enim in *l. unica de Athletis*, Adorna locum fuisse, quod in eo Cantores spectarentur, παρά τό ᾄδω, quod est cano, et ὁράω, quod est cerno.
(17) Ridiculos γελωτοποιοὺς vocavit, vide Severum *Epist.* 122. Atellanas videtur intelligere. Galli *Farces*: ut et Atellanum gesticulatorem, *le badin ou farceur*: sicut Italorum *Zuni.*
(18) Ἀκούσμασιν, id est, ubi nihil, nisi risu dignum, neque videtur, neque auditur.
(19) Sextus Consulum processus.
(20) Ἡ τὴν καλουμένην μάππαν, *Scrimger.* superius dixi de mappa.
(21) Hic duplex est error, nec enim legendum hippomachia *ut Supr. dixi* et aliter finienda est hæc sententia, hoc scilicet modo, seu quæ vocatur mappa. sextum agens hunc conventum. Ex hoc etc.
(22) Septimus processus Consulum.
(23) Πανήγυριν. *Scrimg.*
(24) Sic Germani, non dierum numerum, sed noctium computabant, vid. Tacitum.
(25) De qua dixi superius.
(26) De venatione theatrali supra dixi.
(27) Ἐν τοῖς σπανίως γενομένοις τό θαυμαζόμενον ἐστί. Raro quæ accidunt, magis miramur: quotidiana negligimus. Juvenalis *Satyr.* 11. *in fin.* facere hoc non possis quinque diebus Continuis, quia sunt talis quoque tædia vitæ Magna, voluptates commendat rarior usus.
(28) Notitia: quæ tamen periit.
(29) Consularis fœmina, uxor consularis viri. *l.* 1. *in fin. ff. de senatorib.*
(30) Vide quæ scripsi *in epitome Feudorum*, *tit. de his quibus ut indignis.*
(31) Id enim deberi videtur, nonnisi magnis affectionibus.
(32) *l.* 10. *C. de nupt.* vide *l. ult. C. de incolis*: *l.* 8. *ff. de senator.* Quid viduæ? idem jus ei competit *Novell.* 22. *c.* 36.

§. 1. Quid autem oporteat spargere (1) in septem his processionibus populo consulem, melius nos designavimus, quam sicut Marciani divæ memoriæ constitutio (2) dicit. Illa quidem abnegavit omnino munificentiam: nos autem corrigimus eam causam, voluntate ejus, qui consulatus habet honorem, disponentes. sive enim nihil voluerit, spargere non cogimus: sive rursus venire ad hoc voluerit, et ex argento muneribus honorare populum, nec hoc interdicimus, non tamen aurum spargere sinimus, non minoris alicujus, non majoris omnino, non medii characteris aut ponderis: sed argentum, sicut prædiximus. Soli (3) enim aurum spargere damus imperio, cui soli (4) etiam aurum contemnere præstat fortunæ fastigium, argentum vero quod mox post (5) aurum (6) pretiosissimum fict, et aliis consulibus largimur decens: et hæc sinimus eos spargere (7) in his quæ vocantur missilia (8), thymelicis (9), et caveis (10), et in quadrangulis (11) et talibus. Quanto enim minora sunt quæ sparguntur, tanto plures suscipientes erunt, sitque rei mensura dantis virtus (12), et voluntas, sive nihil, sive mediocre, aut transcendens populo erogandi, hoc enim in consulatu definimus, neque invitos spargere cogentes, neque volentes prohibentes. Sed de argento quidem spargendo ita a nobis sancitum sit, et si omnino ad hoc accesserit, licentiam habeat distribuendi argenti munificentiam in suis processionibus, sicut ipse recte se habere putaverit: solo prohibito aurum omnino jaculari, quod imperatori tantum tributum est contingere.

§. 2. Aliorum autem quæ a nobis decreta sunt et conscripta in descriptione quæ hac continetur lege, transcendi (13) aliquid omnino aut addi nos nullo permittimus modo. Quod itaque infinitum est (dicimus autem spargere) in dantis ponimus voluntate, omnino propriæ potestatis hoc ejus qui dat, facientes, quod vero a nobis definitum est semel et ordinatum, transcendi hoc nostra lex prohibet. Sed si quis præsumpserit, quod definitum est, egredi, centum (14) librarum auri persolvet pœnam, utpote nostra prævaricatus præcepta, et omnem hujus legis corrumpens, quantum in se est, intentionem. Si enim pro hac tantummodo posita est lex occasione, ne dandorum immensitate consulatus desint, et propterea nos superfluas illas donationes (15) et expensas abbreviavimus, et in populum effusas processiones, et spectacula ad bene se habentem deduximus mensuram: rite aliquid decentius de numeris considerantes, id est spargere argentum et neque quicquam dare, eorundem consulum dimittentes voluntatibus, ut nobis sint amplius (16) et semper ex suo vocabulo (17) tempus adornent: qui quod dispositum est, transcendit, rite, utpote nostram prævaricatus legem, dignus est pœna: sic enim nobis erunt jugiter consules, causæ immensitatem non formidantes: nec tamquam certissimum periculum consulatum refugientes et aversantes, et propterea sancimus legem hanc sub firmitati servari.

§. 3. Nullus igitur eam egredi præsumat, nec si vehementer idoneus sit, nec si nostrorum sit judicum, nec si maximæ curiæ, aut nulli administrationi præsit. Hæc enim omnia nos considerantes, omnibus proposuimus super donationibus æqualitatem, nulli penitus licentiam dantes exire mensuram quæ hac continetur lege, nisi in solo argento in processionibus spargendo, aut neque hoc faciendo: quod in eorundem consulum posuimus (sicut sæpe diximus) voluntatibus. Ipsis quoque qui hoc accipere consueverunt, maximæ gratiæ in hac nostra repositæ sunt lege: si enim periculum erat deficientibus consulibus, neque quicquam accipere, nunc autem accipient mediocriter, multam habebunt rite huic legi gratiam, quod sufficiat pro nihil offerente: et hoc enim ipsum non permittere nos gloriosissimis consulibus aut aurum spargere, aut (18) vasa majora, sed in miliaresiis (19), et melis (20) et caveis (21) et quadrangulis mediocribus et hujusmodi facere donationem: sanctio ad humanitatem a nobis adinventa est, et populo medelam præbens. Si enim hoc egerint, qui consularem edent munificentiam, et his solis concilient populares, nequaquam de maximis lucris decertantes seditiones exercebunt ad invicem, et venient usque ad alternas plagas, quas per (22) fustes, et gladios, et lapides egerant frequenter, rem omnino nobis odibilem. Videbamus enim eos contendentes quidem, et malis innumeris implentes alterutros occasione sparsorum, et ab eis arreptorum, domum vero referentes omnino nihil: sed ea die in ebrietatibus (23) et potationibus omnia expendentes. Si vero forsitan spe lucri majoris etiam præexpendisse contigerit, postea vero aut nihil aut minus accipiat: etiam damnum et debitum habebit, et plagis et vulneribus et ex hoc malis incurrere cogetur. Si autem mediocre sit quod spargitur, nec (24) vehementer contendent: nec quæstus expectantes, abundantia vulnera aut plagas alterutris ultra mensuram dabunt. Ideo-

(1) Moris fuit Consulibus, missilia in vulgus jactare, §. 46. *Inst. de rer. divis.*

(2) *l. 2. Cod. de consulibus.*

(3) Aurum spargere soli principi permissum.

(4) Soli principi aurum contemnere licet.

(5) Horatius, Vilius argentum est auro, virtutibus aurum, 1. *epist. 1. vers.* 52.

(6) Pindarus 1. *stroph.* 1. *ὁ δὲ χρυσὸς αἰθόμενον πῦρ, ἅτε διαπρέπει νυκτὶ μεγάνορος ἔξοχα πλούτου.* adde de auro Plin. 33. *cap.* 1. 2. 3. 4. 5.

(7) Enumerat Imperator, quæ missilium genera permittat Consulibus.

(8) Ἐν τε τοῖς καλουμένοις μιλιαρισίοις καὶ μήλοις καὶ καυκίοις καὶ τετραγωνίοις καὶ τοιούτοις. *Scrimg.* Eadem pene leguntur *Infr. hic.* §. 3. Locus est perelegans et tamen neglectus ab interprete, vertit enim satis generaliter *missilia*, pro miliarensibus. Miliarenses porro nummorum genus est, qui militibus erogabantur, Epiphanius, *libro de mensuris et ponderibus τὸ ἀργύριον τοῦτο ἐστὶν ὃ οἱ Ῥωμαῖοι μιλιαρίσιον καλοῦσιν, ὃ ἑρμηνεύεται στρατιωτικὸν δόμα.* Idem Cedrenus scripsit, et Miliarenses dici quasi militares, et hi quidem decimam solidi partem faciunt autore Suida, a Miliarensibus dicitur, Scrinium a miliarensibus, *l. 7. Cod. de Palatin. sacr. larg.* ubi vide Cujac. adde *Novell. Leonis Iconomachi cap.* 3.

(9) Καὶ μήλοις, ut *Supr.* μῆλοι dicuntur, quod rotundi, ut interpres perperam ex his verbis καὶ μήλοις, fecerit, thymelicis.

(10) Καὶ καυκίοις ut *Supr. hic.* καύκιοι dicuntur a forma, quod sint paululum cavi, cujusmodi nummos minutos Germania habet.

(11) Τετραγωνίοις τετραγώνιοι nummi dicti, qui quadrati.

(12) Δύναμις, id est, facultas. id est, Cuique consuli tantum spargere licebit, quantum voluerit, quantum denique facultas ejus patietur.

(13) Παραβῆναι, id est, transcendi.

(14) Multa consulum spargentium missilia in vulgus præter leges.

(15) Largitiones.

(16) Πλείους, plures.

(17) Καὶ τῇ παρ' ἑαυτῶν προσηγορίᾳ χρόνον κοσμοῖεν, id est, ex sua appellatione tempus exornent, §. 3. *Infr. hic.* vide *Nov.* 47. *c.* 1. ut anni per Consules numerentur.

(18) Ἢ καὶ μεῖζον. *Scrimg.* aut majorem monetam. *Hal.*

(19) Vide §. 1. *Supr. hic.*

(20) Vide *d.* §. 1.

(21) Καυκίον. Scrimg. *ut Supr. hic* §. 1. Haloander his verbis intelligit monetam ove ac cyatho signatam.

(22) Rixæ ob missilia colligenda.

(23) Eadem de causa apud Gallos edicto Regis Francisci, collegia artificum (*confrarias* vocant) sublata sunt.

(24) Vilium rerum causa raro plerumque certatur.

que communem providentiam introduximus ex hac lege et communi reipublicæ figuræ, quatenus tempus habeat post (1) imperium, et consulis jugem memoriam, atque vocabulum in gloriosissimis nostris judicibus, et qui ex maxima curia sunt (eo quod honorare nobis placet dignos non expendentes immense) decentem damus consolationem et nostro populo, et aliis omnibus, licet desperantibus jam causam: propterea quod superfluum est offerentes, ut consulatum immortalem reipublicæ statuamus.

§. 4. Subjaceat igitur (sicuti prædiximus) nostra dispositio huic legi: cujus exemplaria recondentur in foro tuæ celsitudinis cum hac lege, quam ad eam direximus. Per tempora tamen gloriosissimos consules sancimus ex solo tuo foro exemplar descriptionis accipere huic subditæ legi, ut secundum eam omnia dentur. Descriptionem namque ideo a sede tua dari volumus, ut nec ipsis liceat prævaricari, nec his qui vocantur breviatores (2), adulterari aliquid horum quæ a nobis disposita sunt: sed periculo custodientium hanc descriptionem in foro tuæ gloriæ, dari exemplar ejus cum subscriptione cingulum habentis hoc, cui nunc ipse præsides: ut per omnia inadulterata maneant quæ a nobis disposita sunt. Difficultatem vero nullus habebit horum qui ad consulatus veniunt honorem, si mediocrem ita faciens expensam in omni tempore fiet: etenim omne quicquid hactenus consulatus habentes honorem, et ex foro tuæ celsitudinis, et ex gloriosissimis præfectis nostris, aut etiam aliunde per munificentiam nostram percipiebant, et nunc eis dabimus: ab eis quidem faciendas expensas abbreviantes: a nobis autem largitatem non minorantes. Omnibus autem a nobis dictis, imperatoris excipiatur fortuna: *cui et ipsas Deus leges* (3) *subjecit* (4), *legem animatam* (5) *eum mittens hominibus*, eo quod imperatori quidem jugis (6) et indesinens consulatus omnibus civitatibus et populis, et gentibus, in singulis quæ placent distribuenti (7), advenit: aut cum ipse (8) annuerit trabea: ideoque et imperii consulatus per omnia sit sequens (9) sceptra.

EPILOGUS.

† Tua igitur celsitudo hanc nostram suscipiens legem perpetue eam in sua manere fortitudine procuret secundum omnem quæ in ea continetur virtutem legis. Scriptum exemplum Joanni gloriosissimo sacrorum prætoriorum præfecto iterum exconsuli et patricio. Scriptum exemplar Longino prudentissimo et gloriosissimo præfecto hujus almæ urbis. Dat. 5. Kal. Jul. *Constantinop.* post (10) Cons. BELIS. V. C.

TIT. VII.

DE (11) USURIS NAUTICIS (12).

NOVELLA CONSTIT. CVI.

Imperator Justinianus Augustus Petro gloriosiss. præfecto sacrorum prætoriorum.

PRÆFATIO.

NUntium audivimus a tua celsitudine, cui occasionem nos ipsi præbuimus. Duos enim istos Petrum et Eu-

(1) §. 2. *Supr. hic. Novell.* 47. *cap.* 1.

(2) Breviatores, βρεβιάτορες, id est, brevium proscriptores. breves, brevia, brevicula, chartæ sive libelli breves. Zonaras in Carthag. concil. βρέβιον ἡ ἐπιτομὴ λέγεται, καὶ σύντομος γραφή.

(3) Principi Deus leges subjecit, *ut hic*, et corpora subditorum. Theophil. *ad* §. 7. *Instit. de jur. natur.* eorumque bona omnia, *l.* 3. *Cod. de quadrienn. præscript.* sed ea tantum imperio possidet, non dominio, Seneca 7. *de benef.* 5. ideoque vel sine justa causa, verbi gratia, delicti, bona subditis Princeps auferre non potest, *l.* 5. *C. ad l. Jul. majest. et titul. de bonis damn.* vel sine pretio. *l.* 13. *ff. comm. præd.* adde quæ dixi ad *l.* 15. §. 2. *ff. de rei vindic. l.* 11. *ff. de evictionib.* adde 1. *Reg.* 21. *ubi de vinea Nabothi.* Notandum est quod a Gregorio Papa *Reg.* 10. *exposit.* 4. refertur jus regium, cujus fit in libris regum mentio, non ad historiam præcipi, sed ostendi, quid acturi sint reges reprobi, quid vitaturi sint boni. Alioquin si permissa sunt omnia principi, quid erit Dei? Tertull. *in lib. de Idololatria:* et recte pieque Jason ad *l.* 5. *in princ. num.* 12. 13. *ff. de condict. causa data.* Licet Deus (inquit) subjecerit leges principibus, non tamen subjecit contractus, qui sunt juris gentium, alias nemo cum principe contraheret. Placet etiam, quod Baldus *cap.* 1. *de pace Constantiæ*, *vers. si vero*, scribit, omnes contractus, qui alioqui sua natura stricti juris sunt, bonæ fidei existere, si cum principe initi fuerint.

(4) §. 6. *Instit. de jur. nat. l.* 31. *ff. de legib. l.* 2. §. 3. *ff. de orig. jur. l.* 3. *Cod. de testam. l.* 34. *Cod. de donat.* Principes λέλυνται τῶν νόμων. Dion. 53. τῶν νόμων ἐπάνω, *Chrysostomus*, κατὰ νόμους οὐκ ἀνυπεύθυνοι. *Plato.* Jura negant sibi data: alius nata. Horatius *lib. de arte Poetica.* sic lex regia apud Persas (teste Herodoto in Thalia) regi id quod facere vellet, permittebat. Hinc Julia noverca et uxor Antonini Caracallæ, An nescis te imperatorem esse, et leges dare; non accipere? Spartian. *in Antonino Caracalla.* Superiora si Judaice et ad literam intelligemus, nihil principe ferocius fuerit: In id itaque magis propendeamus, Principem legibus solutum non esse, sed eis subesse potius *l.* 4. *Cod. de legibus:* magis solutum legibus videri, quam esse, *leg.* 23. *ff. de leg.* 3. Hoc etiam Gentiles passi sunt sibi dici. Apollonius Thyaneus ad Domitianum, *teste Philostrato* 8. Hæc mihi dicta sint de legibus, quas si tibi imperare non putaveris, ipse non imperabis. Plinius *in Panegyrico ad Trajanum.* In rostris simili tu religione ipse te legibus subjecisti, Cæsar, quas nemo principi scripsit, sed tu nihil amplius vis tibi licere, quam nobis. Quod nunc primum audio, nunc primum disco, *Non est princeps supra leges, sed leges supra principem.* adde Plutarchum ἐν τῷ πρὸς ἡγεμόνα ἀπαίδευτον. Agapetum diaconum, in admonitionibus ad Justinianum: adde exempla duo Levinii Consulis ex Livio 26. et Gelonis regis Siracusi ex Diodoro 11. Inde fit, ut multis casibus eodem cum cæteris jure princeps utatur, *Nov.* 89. *c.* 11. *l.* 31. *ff. qui test. l. pen. ff. de hered. inst. l.* 15. *ff. de condit. instit. l.* 23. *ff. de legat.* 3. *l.* 60. §. 1. *ff. de conditionibus et demonstrationibus: l.* 6. 22. §. 2. *ff. de jure fisci: l.* 2. 3. *Cod. ne fiscus vel Respubl.* utut sit, Nihil potest princeps contra pietatem vel bonos mores, *l.* 15. *ff. de conditionibus instit. Novell.* 9. *l.* 1. *Cod. si adversus vend. l.* 3. *C. si minor se major. et Cod. si contra jus.* et in dubio errare non dicitur, qui respondet contra fiscum, *l.* 10. *ff. de jure fisci.* Fruitur tamen princeps singularibus privilegiis. puta ut censeatur major ante alios, vide quæ notavi ad *l.* 8. *ff. de munerib.* ut in contrahendis nuptiis non sic observet gradus prohibitos (exceptis tamen ascendentibus, descendentibus, et collateralibus proximi gradus, *vide constitutionem Isaaci Angeli c.* 2.) facit etiam gratiam jurisjurandi, *l. ultim. ff. ad municipalem*, ubi tamen agitur de jure suo, et ubi manifesta deceptio jurantis, non ubi legitime juratum *Novella* 9. *l.* 1. *Cod. si adversus vendit. l.* 3. *Cod. si minor se major.* Indulgent etiam nonnunquam pœnas legibus constitutas, vide *tit. Cod. de abolitionibus*, *et de gener. abolit.* His adde Bossium *in tractatu de Principe et privilegiis ejus tit.* 100. Cujac. 15. *observ.* 30.

(5) Princeps, νόμος ἔμψυχος, lex animata: lex, mutus princeps.

(6) Imperatoris munus est, perpetuo subditis consulere: vel statim atque Princeps sceptra stolamque imperii, id est, regia ornamenta insigniaque sumpsit, perpetuum init geritque consulatum: quia Reipublicæ indesinenter consulit.

(7) Προσέσχεται δὲ ἡνίκα αὐτοῖς νεύσειεν ἡ στολή. *Scrimger.* sensus est, Voluntatem eam esse principis, ut interdum privatis nutu quodam conferat stolam, id est dignitatem consularem.

(8) Cujacius, post Petrum Fabrum legit, αὐτός.

(9) Sensus est, Consulatum imperatoriam dignitatem sequi.

(10) Id est, anno 536.

(11) Dixi ad *rubr. et l.* 1. *ff. de naut. fœnore.* Jul. *const.* 99.

(12) Hæc Novella abrogatur per Novellam centesimam decimam.

logium supplicasse nostræ sacræ potestati, et per se explanasse dicentes quod consueverunt naucleris seu negotiatoribus mutuare, et maxime in mari negotia facientibus, et hanc vitæ habere occasionem. Ipsa vero marina credita vocare nostra consuevit lex trajectitia (1), et metuere eos, utpote dubitationibus hinc eis exortis, oportere propterea fieri manifestum quæ valeat super his consuetudo, ut et sacra nostra in hæc procederet jussio, quæ consuetudinem ad certissimam duceret formam. Itaque nos delegantes tibi dubitationis naturam cognoscere, et hanc ad nos deducere: quatenus manifesta nobis facta, quod videretur, lege comprehenderetur perpetua, tuamque gloriam hoc a nobis agere jussam, convocasse naucleros quibus hæc mutua curæ sunt, et interrogasse quæ aliquando antiqua consuetudo fuit. Illos autem et jusjurandum adjicientes testimonio, perhibuisse modos esse varios talium mutuorum: et si quidem placuerit creditoribus in singulis solidis pecuniarium quas dederint, unum tritici modium aut hordei imponere, qui mercedem publicis præberent teloniariis, sed quantum ad ipsos sine telonio navigare naves, et hunc habere fructum et harum quas crediderint pecuniarum, et insuper etiam pro (2) decem aureis unum percipere solidum pro usuris: in ipsos autem creditores respicere ex eventibus periculum. Si vero non erumpant hanc viam creditores: octavam partem percipere pro singulis solidis nomine usurarum, non in tempus aliquod certum numerandum, sed donec naves revertantur salvæ. Secundum hoc autem schema contingit forsitan et in annum extendi tempus, si tantum foris moretur navis, ut annum aut terminos suos sumat, aut etiam transcendat: citius autem ea remeante, tempus in unum solum aut duos trahi menses: et ex tribus (3) siliquis utilitatem habere: vel si ita breve sit tempus, vel si apud alterum extra debitorem maneat debitum, hoc idem valere: aliam rursus negotiatoribus profectionem assumentibus, et per unumquodque onus definiri schema, secundum quod competit mutuum, aut manere aut permutare secundum pactum quod ob hoc convenerit partibus. Si tamen post reversionem navis salvæ nequaquam navigare propter tempus valentes revertantur: triginta solum dierum inducias dari a creditoribus debitoribus, et nihil pro debitis usurarum causa exigere, donec vendi contingat onus, parcentes apud alium esse debitum non reddendum, duas partes centesimæ dominis pecuniarum dare usuras, et mutuare (4), et mox mutuum in terrenum transponere modum: nequaquam maritimis periculis creditoribus molestandis: et hæc omnes dixisse cum jurejurando perhibentes testimonium quæ ad nos nuntiasti, ut nos sanciremus quod nobis videretur, et super his dicebas hæc nostræ nuntiare potestati.

CAP. I.

Nos igitur et ipsa legentes gesta, et causam edocti, sancimus, secundum quod testatum est coram tua celsitudine, ita nunc et deinceps in omne tempus tenere, eo quod neque jam positis repugnet legibus, ut oporteat nunc et de cætero secundum quandam propriam legem in naucleris aut negotiatoribus super talium causarum hæc servari litibus, et secundum dictum modum prædictarum pactionum ita fieri etiam eventus, et alia omnia, quæcunque in prioribus testata sunt apud sedem tuam, unde secundum propriam legem teneant in naucleris aut negotiatoribus. Quod enim longis (5) ita servatum est temporibus et tenuit immutabiliter, sicut testimonia apud tuam gloriam definierunt: quomodo non est justum et in aliis omnibus valere, quæ postea erunt, et esse hanc eis rerum transactionem ex propria lege valentem, et altera quadam dispositione non egentem: sed in naucleriis seu negotiatoriis occasionibus in omne tempus valentem, ut puta generalem existentem legislationem, et naucleris seu negotiatoribus et eorum contractibus expositam? Quæ debet etiam pars fieri jam a nobis positarum legum et judicantes ad hanc respicientes proferre sententiam.

EPILOGUS.

✝ Quæ igitur placuerunt nobis, tua celsitudo jugiter servare festinet.

TIT. VIII.

DE TESTAMENTIS (6) IMPERFECTIS A (7) PARENTIBUS IN FILIOS FACTIS: ET DE DIVISIONE RERUM A FILIIS CORAM PARENTE, ET DE EJUS FACULTATIBUS FACTA ET SUBSCRIPTA.

NOVELLA CONSTIT. CVII.

Imperator Justinianus Augustus Basso magnificentissimo comiti devotiss. domesticorum locum obtinenti Joannis gloriosiss. prætoriorum præfecti, iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

A Constantino (8) divæ memoriæ lex scripta est per antiquæ conjecturæ simplicitatem: porro causarum varietas et natura eas frequenter mutans, egere leges illas emendatione nostra præparavit. Dicit itaque lex, oportere morientium voluntates, quando sunt parentes, omnibus modis inter filios tenere, et tamen eos erubescit parentes existentes, quia eis et claram rerum concedit significationem, dicens et si non manifestæ sint eorum dispositiones, apparuerint autem ex quibusdam indiciis (9) et conjecturis, et qualibet scriptura: et sic eas valere et hoc in suis et emancipatis filiis. Insuper et Theodosius (10) decrevit non in patribus solum hoc disponens, sed etiam in matribus et ascendentibus utriusque naturæ (11). Hanc apprehendentes licentiam homines in tantam ingressi sunt obscuritatem, ut divinantibus (12) magis quam interpre-

(1) Creditum maritimum, trajectitium.

(2) Usura dextans est, dixi ad *l. eos.* 26. §. 1. *C. de usuris.* Gall. *Au denier dix.*

(3) Comprobatur hic conventio recepta, Ut creditor in singulos solidos capiat tres siliquas, quæ usura est centesima.

(4) Lege, *mutare.*

(5) Argumentum a more diu recepto licet sumere. vide Everardum Topicis, loco ab usitato seu solitis, 104.

(6) De testamentis inter liberos factis, *Index Reginæ.* De voluntatibus parentum in distributione patrimonii facienda Jul. *const.* 100. περὶ βελήσεων τῶν εἰς τοὺς παῖδας γινομένων, *Græci hoc loco.*

(7) Vid. *l.* 21. §. 1. *C. de testam.* Goth. Ad hanc Nov. vid. Gudelin. *de jure noviss. lib.* 2. *c.* 6. Rittershus. *in exposit. Nov. part.* 6. *cap.* 2. Ans.

(8) *l.* 26. *C. fam. ercisc. l.* 1. *Cod. Theod. fam. ercisc.*

(9) Lege Constantini parentum voluntates, quibuscunque indiciis, conjecturis, quacunque scriptura manifestæ, inter liberos valent, adde *l.* 21. §. 1. *Cod. de testam.*

(10) *l.* 21. §. 1. *C. de testam.*

(11) Sexus.

(12) Divinare et interpretari differunt.

tantibus hæc egerent. Itaque neque personas scribentes, neque rerum dicentes notitiam, et forte nec quantitatem, tamen dignantur conjecturis et verisimilium ratione talia permittere.

C A P. I.

De voluntatibus parentum in distributione patrimonii facienda.

NOs (1) igitur omnia clara et aperta consistere volentes, (quid enim sic proprium (2) est legum, sicut claritas maxime super defunctorum dispositionibus) volumus si quis literas sciens, inter suos filios voluerit facere dispositionem, primum (3) quidem ejus subscriptione tempus (4) declaret: deinde quoque filiorum nomina propria (5) manu (6): ad hoc uncias in quibus scripsit eos heredes, non signis (7) numerorum significandas, sed per totas (8) literas declarandas: ut undique claræ et indubitatæ consistant. Si vero etiam rerum voluerit facere divisionem, aut in quidusdam rebus certis aut omnes aut quasdam institutiones statuere, et harum inscribat significationes: ut ejus literis omnia declarata, nullam ulterius contentionem filiis derelinquant. Si tamen aut uxori aut extraneis (9) personis aliquibus voluerit relinquere legata, aut fideicommissa, aut libertates, et hæc propria scripta manu, dictaque a testatoribus coram testibus, quoniam omnia consequenter in dispositione posita ipsi et scripserunt, et volunt valere, sint firma: nihilo minuenda eo quod videantur in charta scripta, reliquam observationem testamentorum non (10) suscipientia: sed hoc solum immutetur, quod ejus manus et lingua habet omnem virtutem chartæ præbitam.

C A P. II.

ET (11) si quidem usque ad mortem maneat hoc schema, nullus postea deducet testes, quia voluit forte talem voluntatem commutare, aut convertere, aut aliquid tale facere, cui licuit rumpere quod factum est, et aliam facere voluntatem, declarantem perfectam ejus sententiam quam competit valere. hoc enim concedimus ei agere, hoc ipsum expressim significantem sub præsentia testium septem (12), quia et si fecerit quandam talem voluntatem, non tamen eam valere ulterius vult, sed rursus vult aliam facere: et hanc aut in testamento perfecto (13) faciat, omnia testamentorum habente signa, aut in non scripta perfecta voluntate: videri eum defunctum esse prioribus infirmis factis ex secunda ejus secundum perfectum testamentum aut voluntatem dispositione.

C A P. III.

QUia vero novimus aliquos divisiones facientes inter proprios filios, et præparantes eos his subscribere: et hoc schema suscepimus. Si quis enim dividat proprias res, et ipsos filios evocans faciat (14) subscribere divisionibus ipsis, et ratas eas judicare, et profiteri filios hoc secundum hunc habere modum: sit et hoc firmum in hujusmodi rerum divisione (15) secundum nostram constitutionem quam ob hoc posuimus: quam in omnibus, quæ in ea continentur, firmam esse per hanc legem sancimus. Si autem et in divisione ipse subscripserit, et clara omnia per subscriptionem suam fecerit, sit et hoc ratum: quoniam et hoc jam nostra legislatione continetur. Palam vero est, quia in talibus casibus valebit hæc lex, quoscunque postea moveri contigerit.

E p i l o g u s.

† Quæ igitur placuerunt nobis, et per hanc sacram declarata sunt legem, tua gloria cognoscens, omnibus faciat manifesta: ut nullum lateant quæ recte et providenter pro nostris subjectis sancita sunt. Datum Kalend. Januar. *Constantinop.* Dom. JUSTIN. PP. Aug. Imperii Anno XIII. BASILIO V. C. CONS.

(1) Hinc sumpta est Authent. *Quod sine. C. de testam.*

(2) Obscuritas legibus inimica: perspicuitas contra eis amica.

(3) Nota formam, secundum quam parentes literas scientes, scripto testari debent inter liberos.

(4) Facti sc. testamenti.

(5) Hinc nonnulli colligunt, non valere testamentum inter liberos, nisi sua manu suisque literis parens scripserit nomina liberorum, tempus et unciarum modum, cum potius mens Justiniani hæc sit, Ut sive scribat testamentum parens, sive alius pro eo, illud literis perscribatur, non notis: alioquin, testamentum non valere.

(6) Vid. *Nov.* 66. *c.* 1. §. 4. *et* 119. *c.* 9.

(7) *Μὴ τοῖς συμβόλοις τῶν ἀριθμῶν σημαινομένης. Scrimg. σύμβολα τῶν ἀριθμῶν*, numerorum notæ, Galli, *Chifres* vocant, vide Cuj. 3. *obs.* 3. *et* 12. *obs. ult.* vid. *l.* 6. *in fin. ff. de bonor. possess.* Goth. Adde Panciroll. *rer. memorabil. lib.* 2. *tit.* 14. Ans.

(8) *Δι' ὅλων γραμμάτων, Scrimg.* inter liberos testatio mentis nostræ, debet esse *ὁλογράμματος*, adde *Novell. Basilii c.* 2. plenis atque prorsus integris literis perscripta.

(9) Extranei sunt, non liberi, hinc colligunt, Testamentum imperfectum inter liberos favore extraneorum non sustineri *l.* 21. §. 1. *C. de testam.* vide Clar. 3. *sent.* §. *testam. quæst.* 10. id est, extraneos nihil ex eo capere posse, et ita utile non vitiari per inutile. *Goth.* Vid. Gudelin. *de jure noviss. lib.* 2. *C.* 4. *n.* 11. Ans.

(10) Extraneis legari aut fideicommitti potest in testamento inter liberos minus solenni. Minus solenne hic intellige non qualecunque, sed tamen scriptum a testatore lectumque testibus, *Supr. hic*, ibi, *coram testib.* licet nullæ aliæ solennitates fuerint servatæ. Testibus, inquam, saltem duobus. Numero enim plurium duo saltem intelliguntur, *l.* 12. *ff. de testib.* Cum dicimus legari vel fideicommitti posse, satis intelligitur, aliud dicendum fore, si instituantur heredes. Nec enim possunt extranei in imperfecto testamento heredes scribi. sic itaque, Ex imperfecto testamento extraneis liberi relicta legata vel fideicommissa præstabunt, si modo holographum et testibus ipsis nuncupatum fuerit testamentum.

(11) Hinc sumpta est Authentica, *Hoc inter. C. de testam.*

(12) *Ἑπτὰ ἢ καὶ πέντε, Hal. edit. Græca Harmen.* 5. *tit.* 1. §. 37. quæ verba *ἢ καὶ πέντε* vetus interpres hic non agnoscit, nec Scrimgeri editio Græca, nec Julianus interpres. hoc igitur innuit, Testamentum imperfectum, quod inter liberos valere potest, alio testamento imperfecto revocari aut rumpi non posse: sed ut coram septem testibus testamentum revocetur, exigi. Ratio dubitandi nasci videbatur ex eo, quod naturale sit, unumquodque eo genere dissolvi, quo colligatum est, *l.* 35. *ff. de regulis jur.* Possumus et hoc adjicere, sufficere præsentiam quinque testium in revocando eo testamento, quod quinque testibus perfici potest, *l. ult. C. de testam.* vid. Cujac. 3. *in fin.* Aliud est in testamento militis, cujus imperfectum testamentum alio imperfecto, intra annum tamen missionis, revocari potest, *l.* 34. *in fin. ff. de testam. milit.* et ita facilius imperfectum militis testamentum, quam patris inter liberos rumpitur.

(13) Imperfecta inter liberos dispositio non potest, nisi solenniter, revocari, 35. *Eclog.* 3. *ex tit.* 20. *cap.* 2. *et* 5. Harmenop. 1. §. 37.

(14) *Nov.* 18. *cap.* 7.

(15) Divisio bonorum facta a patre confirmatur, vel ejus subscriptione, *infr. hic. ibi*, *Si autem et in divisione subscripserit*, vel liberorum ejus, *ut hic.* unde colligunt interpretes, teste Chro 3. *sentent.* §. *testament. quæst.* 14. *vers. sed pone.* Schedulam a patre non scriptam vel subscriptam, sed tamen subscriptam a liberis, valere. Valere, inquam, non jure testamenti, sed contractus.

TIT. IX.

DE (1) RESTITUTIONIBUS (2).

NOVELLA CONSTIT. CVIII.

Imp. Justin. Aug. Basso magnificentiss. comiti devotiss. domesticorum, locum tenenti Joannis gloriosiss. sacrorum prætoriorum præfecti.

PRÆFATIO.

NEgotium audivimus pro testamento dubitato, quod etiam interpretari justum existimavimus, et lege comprehendere certissima: hoc quod nostræ consuetudinis est, in negotiis motis ex legibus optimis accipere occasiones.

§. 1. Filios enim quidam suos instituens heredes, deinde alterutris eos, filiis non existentibus, substituere volens, jussit, *si contigerit aliquem ejus filiorum, et heredem futurum, sine filiis humanam solvere vitam, post exceptionem horum, quæ ex lege debentur ei, ex eis quæ ab eo relinquebantur ei rebus, reliquas omnes res, et jura quæcumque apud eum in tempore mortis invenirentur, venire et restitui ex his superstiti, aut ejus filiis, si etiam ipse moreretur: omni cessante inter eos propter memoratam substitutionem cautione et fidejussione in his.* Eo moriente, et uno quidem ejus filiorum et heredum filios habente, alio vero manente sine filiis, prohibet eum qui sine filiis est, is qui filios habet, uti rebus, utpote eas deterentem. at ille utens verbis testamenti, quia quicquid inveniretur in tempore mortis apud eum, hoc eum restituere jussit: secundum hoc vult schema licentiam habere uti rebus sicut voluerit, nulla prohibitione de eorum gubernatione illata ei.

§. 2. Nos igitur sumentes ex hoc occasionem, existimavimus oportere et antiquam definitionem, et deinceps discretionem hanc quidem definire, hanc autem puram hominibus reponere, et propterea lege causam comprehendere, ut discant homines omnem legis ordinem; cum quo competit talia et discere, et judicare. Novimus igitur apud Papinianum sapientissimum, dictum in decimo nono (3) libro ejus quæstionum, ubi permittit alienationes in tali casu: illud solum velut ex studio in ænigmate proponens, ut tunc oporteret prohiberi alienationes, cum ad solvendum fideicommissum, ex studio (4) qui hoc oneratus est, ad alienationem venit. Et tanquam philosophatus inter Imperatores Marcus, tali quodam proposito casu, viri boni arbitratum videri inesse talibus verbis disposuit.

CAP. I.

NObis (5) ergo recte visum est, hanc ita disponere legislationem, ut si quidem universaliter aliquis dicat restitutionem fideicommissi: hæc tenere quæ in talibus decreta sunt et a nobis jam sancita. Sin vero tale sit fideicommissum, quale subjacet: et ea quæ inveniuntur seu remanent in tempore mortis, testator submittat sola in fideicommissum: tunc indefinite dictum prioribus, sub quadam legitima deducere divisione et ordine. Si quis enim hæc, aut etiam aliquid aliud tale dixerit: sancimus usque (6) ad Falcidiam solum suæ institutionis necessitatem habere servare eum qui oneratus est fideicommissi restitutione, et non posse aliquid penitus ex illa minuere sufficiens existens: sed heredi quidem supersint tres partes, illi autem quartæ solius relinquatur ratio. Non enim concedimus ei qui gravatus est, etiam donationibus (7) uti aliquibus, et forsan ex studio (quod Papinianus (8) dicebat) intervertendi fideicommissi causa, ut etiam quarta minuatur institutionis ejus: sed hoc omnino relinquere fideicommissum: aliis omnibus in ejus positis potestate: et licentiam habere eum his sicut voluerit uti, quemadmodum perfectis dominis competit. Si vero et ipsam quartam is qui gravatus est, contingat: necessarium est perscrutari causam secundum quam hoc egit: et si quidem aut dotem (9) voluerit dare, aut sponsalitiam largitatem, aliam non habens substantiam: oportet ei hoc permitti agere, hoc videlicet quod nostra continetur jam lege, in qua ei omnino non negavimus talem deminutionem. Si vero et in captivorum redemptionem (hanc enim excipimus, et dicamus Deo causam) et hoc licentiam eum habere facere, et minuere etiam quartam pietatis ratione: quod omnium nobis pretiosius videtur.

CAP. II.

SI vero contigerit neque ipsum habere ex aliquibus causis unde faciat expensas, ex tali restitutione, etiam has facere, damus ei licentiam: (hoc quod et testator permisit) quod relinquetur, omnino hoc volens ad restitutionem trahi, et quasi aliquis dicat, ex hoc quod remaneret, ei restitutionem fieri. Si autem nulla talis subjacet occasio, necessitatem habere omnino quartam partem propriæ institutionis servare, et tali et aliis restitutionem donare. Si (10) tamen aliquid expenderit, habens unde supplementum faciet: ex illo suppleri quartam, et per nullam causam hanc minui. Si vero contigerit quartam, et non habeat ad supplementum aliam substantiam: tunc damus ei et contra emptores, aut aliter accipientes res, in rem et hypothecas ex autoritate hujus legis, ut liceat complere sibi fideicommissum ex rerum vindicatione, hoc quod in legatis jam dedimus, et ex constitutione in rem ei donantes, et fideicommissi persecutionem. unde et cautionem fideicommissarius (11) dabit (12) non minus quartam servare: nisi et ipsam testator, sicut in pronunciato

(1) De fideicommissariis hereditatibus. Jul. *const.* 101.

(2) Huc redit constitutionis hujusce quæstio, An et quatenus jussus restituere, quod ex bonis superfuerit, possit deminuere. adde *Novell.* 39. *supr.*

(3) *l.* 54. *ff. ad SC. Treb.* vicesimo, *l.* 3. §. 2. *ff. de usuris.* Goth. Ad hanc Nov. vid. Rittershus. *part.* 6. *cap.* 9. *et seq. et Novell.* 39. Ans.

(4) Ultro, non coactus.

(5) Hinc sumpta est Authentica, *Contra. C. ad SC. Trebell.*

(6) Rogatus restituere, quod ex hereditate defuncti ei supererit, potest diminuere ad novem usque uncias, triuncio servato fideicommissario generali. Numquam igitur deminuere poterit ex tribus illis unciis? Imo poterit, certis tamen casibus. *versic. si vero. infr. hic.*

(7) Rogatus restituere, quidquid ei supererit ex hereditate defuncti, donare quicquam ex iis bonis non potest: excipe tamen quædam genera donationum, de quibus dictum est *Nov.* 39.

(8) *l.* 3. §. 2. *ff. de usuris.* adde *l.* 25. §. 16. *ff. de hered. petit. l.* 14. *in fin. l.* 15. *l.* 16. *ff. ad SC. Treb.*

(9) Rogatus restituere *quicquid ei supererit ex hereditate defuncti*, non tantum novem uncias ex quavis causa, sed ex tribus reliquis unciis, certis de causis, diminuere potest.

(10) Nota remedia fideicommissario generali competentia, si triuncium ejus deminutum fuit citra causam ab herede: et is alia bona habeat. eo enim casu fideicommissarius aget in ejus bona, ad supplementum triuncii, *ut hic*; si non habet, res alienata possidentibus condicetur. *vers. si vero contigerit. infr. hic.*

(11) Id est, heres, ut in *l.* 51. *ff. de judic.*

(12) *l.* 54. *in fin. ff. ad SC. Treb.* Imo, non dabit, *l.* 6. §. 1. *C. ad SC. Treb.* Res ita est: dabit, si restituere jussus est fratri, non si liberis suis: nisi jussus sit cavere, vel ad secundas nuptias transierit, vid. Cuj. *ad Novell.* 39.

nobis facto, prohibuit. cum enim ipse testator omnem non fidejussionem solum, sed etiam cautionem relaxaverit, nos aliter disponere, non est morientis conjicere voluntatem.

EPILOGUS.

✝ Hæc igitur sit causis decisio, ipsi quæ præbuit quæstionem, et aliis omnibus, in quibus pendere contigerit casus testamentorum quidem factorum, et testatorum quippe defunctorum: nondum autem tali locum accipiente fideicommisso, sed adhuc eo qui gravatus est, superstite. Et hæc dicimus non in filiis solum, sed etiam filiis cognatis et extraneis agere, in quibus omnino tale fideicommissum relinqui contigerit. Tua igitur gloria omnibus hæc manifesta faciat nostris subjectis, ut sciant quemadmodum competat et vivere eos, et mori, et testari, et fideicommissa relinquere, et alia agere quæ in talibus sunt sancita. Dat. Kalend. Febr. CP. Dom. JUSTIN. PP. Aug. Anno XIV. (1). BASIL. V. C. CONSULE.

TIT. X.

DE PRIVILEGIIS DOTIS (2) HÆRETICIS (3) MULIERIBUS NON PRÆSTANDIS.

NOVELLA CONSTIT. CIX.

Imperator Justinianus Augustus Joanni gloriosiss. Orientalium prætoriorum præfecto, iterum exconsuli ordinario et patricio.

PRÆFATIO.

UNam nobis esse in omni nostræ reipublicæ et imperii vita, in Deo spem credimus, scientes quia hæc nobis et animæ et imperii dat salutem, unde et legislationes nostras inde pendere competit, et in eam respicere: et hoc eis principium (4) esse, et medium, et terminum. Sicut igitur universi qui ante nos imperantes, et maxime Leo (5) piæ memoriæ, et Justinus (6) piæ memoriæ noster pater in suis constitutionibus, hæreticis omnibus interdixerunt, ut neque ulla ipsi participarentur militia (7), neque quodlibet in publicis curis participium haberent, uti ne occasione militarium et publicorum collegiorum sanctæ Dei Catholicæ et Apostolicæ Ecclesiæ membra viderentur vastare: ita et nos ipsi hoc egimus, nostris constitutionibus hoc roborantes. Hæreticos (8) vero et illi dixerunt, et nos dicimus eos qui diversarum sunt hæresium: quibus conjungimus et connumeramus et qui Nestorii Judaicam (9) sequuntur vesaniam, et Eutychianistas (10), et Acephalos (11) qui Dioscori (12) et Severi (13) mala secta languent, et Manichæi (14) et Apollinaris renovantium impietatem: et ad hoc omnes qui non sunt membrum sanctæ Dei Catholicæ et Apostolicæ Ecclesiæ, in qua omnes concorditer sanctissimi episcopi, et totius orbis terrarum patriarchæ (15), et Hesperiæ (16), et Romæ, et hujus regiæ civitatis, et Alexandriæ, et Theopoleos (17), et Hierosolymorum, et omnes qui sub eis constituti sunt sanctissimi episcopi, Apostolicam prædicant fidem, atque traditionem. Igitur sacram (18) communionem (19) in Catholica Ecclesia non percipientes a Deo amabilibus sacerdotibus hæreticos juste vocamus. Nam licet nomen (20) Christianorum sibimet imposuerint: attamen a Christianorum se fide et communione separant, Dei judicio semetipsos subdi cognoscentes.

CAP. I.

QUæ igitur de hæreticis prolata sunt lege, omnibus sunt manifesta. Nos autem volentes orthodoxam amplectentes fidem, et eam defendentes, habere aliquod amplius privilegium iis qui alienant semetipsos a Dei ovili (quoniam neque (21) justum est æqualibus cum orthodoxis hæreticos dignos fieri privilegiis) propterea et nunc ad præsentem respeximus legem. Quia (22) enim dedimus privilegium mulieribus dotium, ut etiam prioribus (23) creditoribus præponantur, et meliorem ordinem, eas habere: et nec a tempore superatas: in donationibus autem

(1) 15. ut sit annus Christi 541.
(2) Quorum fit mentio *L. 7. Cod.* 74.
(3) De hæreticis, vid. Jul. *const.* 102. *περὶ αἱρετικῶν τῇ πίστει γυναικῶν. Scrimg.* id est, de mulieribus fide hæreticis.
(4) Orpheus de Deo loquens, *ἀρχὴ πάντων τε τελευτή.*
(5) *l. 9. C. de div. off.*
(6) Hæc desiderantur in titulo Codicis *de episcopali audientia*, sed extant in lib. 57. Basilicῶn. Cujac. *hic.* possis tamen dicere hic intelligi *l. 12. C. de hæret.* Huc et potest referri *l. 20. Cod. de episc. aud.*
(7) *d. l. 20. d. l. 12.*
(8) Quinam hæretici, vid. *l. 2. in fin. Cod. de hæreticis.*
(9) Id est, rebellem.
(10) Eutyches Constantinopolitanus monachus senex, hæresin suam inchoavit, Leo *epist.* 10. 11. 19. 70.
(11) Acephali dicti fuerunt, quod, qui factionis eorum autor fuerit, ignoretur. *Marian.* vel quod præfectos ecclesiasticos non admiserint, vid. Rusticum Diaconum *adversus Acephalos*, et nullos conventus, nullos presbyteros, nullos Episcopos habuerint, dixi in *Auth. Idem est, C. de hæret.*
(12) Dioscorus successor D. Cyrilli Alexandriæ episcopi, *l. 8. C. de hæret.* de quo vide 1. Euagrii 10. *et* 2. *c.* 2. 4. Liberatum *in Breviario cap.* 10. damnatus fuit in concilio Chalcedonensi.
(13) Severus fuit episcopus Antiochenus, fautor Acephalorum 3. Euagr. 33. *et* 4. *c.* 4.
(14) Manes, genere Persa, ut doctrina infamis, ita et morte. Nam cum filio regis Persarum liberationem morbi fuisset pollicitus, isque postmodum moreretur, in carcerem Manes conjicitur: ex quo cum evasisset, retractus, arundine vivus excoriatus est, ejusque utrem excoriatum paleis expletum Persæ multis annis adservarunt, vide Suidam et Epiphanium.
(15) Patriarchæ qui dicantur: nota et specialim de Romano, Constantinopolitano, Alexandrino, Antiocheno, Hierosolymitano, adde, de episcopo Justinianeæ Primæ *Novell.* 131. *cap.* 3. Justinianeæ Carthaginis *cap.* 4. quibus idem jus suis in provinciis fuit, quod superioribus.
(16) Id est, Italiæ.
(17) Id est, Antiochiæ.
(18) Hæretici qui dicantur *l. 2. l. 12. C. de hæret.*
(19) Fidei scil.
(20) Augustinus *tom. 4. de fide.* Nullum genus est exortum errorum, quod ita sit repertum Christianæ religioni adversari, quod non affectaverit atque maluerit Christi nomine gloriari.
(21) Privilegia Christianorum non extenduntur ad hæreticos. vid. *l. 1. C. de hæret. Nov. 45. Supr. hic.*
(22) Hinc sumpta est Authentica, *Item privileg. C. de hæret.*
(23) Dotis privilegia duo hic enumerantur: Unum, tacitæ hypothecæ, *ibi, et tacit. hypothec. infr. hic.* Alterum, ut ex hac tacita hypotheca dos prioribus creditoribus omnibus præferatur. *ut hic, Nov. 97. c. 3. l. 12. C. qui potior. l. 30. C. de jure dot.* An expressam habentibus? Bulgarus, cujus opinio communiter est recepta, negat mulierem hypothecam expressam habentibus præferri. Putat enim Bulgarus mulierem præferri tantum creditoribus actionem personalem et tacitam tantum hypothecam, non etiam expressam habentibus, etiamsi mulier expressam habeat hypothecam. vid. Hartman. 2. *pract.* 17. Mynsing. 4. *obs.* 13. Contra Martinus (cujus opinionem veteres Galli sunt sequuti) existimat, mulierem tacitæ suæ hypothecæ privilegio antiquioribus,

propter nuptias secundum tempora per quæ fiunt, hypothecas (1) habere, omnibus in præsenti facimus manifestum per hanc sacram nostram legem, quia et hoc privilegium et tacitas hypothecas, et omnia alia quæ mulieribus omnibus in diversis privilegiis a nostris legibus data sunt, illis damus solis quatenus his fruantur, et utantur, et quæ diligentiam habent rectam, et adorandam nostram fidem tenere (Catholicæ dicimus et (2) Apostolicæ Ecclesiæ) et participare in ejus salutari communione. Quæ enim separant se a sancta Dei Catholica et Apostolica Ecclesia, et sacrosanctam in ea communionem percipere non patiuntur a Deo amabilibus sacerdotibus, nolumus omnino talibus frui privilegiis. Si enim se separant a Dei muneribus, et a sacra communione alienas faciunt: multo potius et nos non eas dignas fieri privilegiis, neque ex nostris legibus frui permittimus continentia: sed sint eis inaggressibilia (3) omnino ex legibus beneficia: et omni privilegio ex nostris constitutionibus eis dato privabuntur.

CAP. II.

Licebit autem eis melioris (4) sententiæ factis, et rectam veramque amplectentibus fidem, et hac semper contentas, talibus perfrui muneribus et privilegiis: his in omni ditione valentibus, atque servandis, principaliter quidem a Deo amabilibus episcopis et sacerdotibus, deinde a nostris administratoribus et judicibus, sive sint majores sive minores: et insuper a tua celsitudine, apud quam et præsentem facimus legem. Unde competens est, et judices apud quos aliquæ movebuntur contra mulieres causæ, aut a mulieribus quædam privilegia sibi vindicare volentibus, respicere ad præsentis nostræ legis subtilitatem: et si non invenerint eas orthodoxæ fidei existentes, et percipientes sacrosanctam, et adorabilem communionem in sanctissima catholica ecclesia et apostolica a venerandissimis ejus sacerdotibus, non permittere frui ex nostris constitutionibus privilegiis.

Epilogus.

† Quæ igitur placuerunt nobis, et per hanc sacram declarata sunt legem, tua celsitudo cognoscens, causis apud eam motis servare, et operi effectuique tradere curet, et per solennia edicta et præcepta propria omnibus faciat manifesta, et in hac felicissima civitate, et in provinciis, ut cognoscant omnes quanta et quæ nobis cura est et veræ circa Dominum Christum verum Deum fidei, et nostrorum subjectorum salutis. Dat. 2. Kal. Maji, *Constantinop.* Dom. Justin. PP. Aug. Anno xiv. (5) Basilio V. C. Cons.

TIT. XI.

DE NAUTICIS (6) USURIS (7).

Novella Constit. CX.

Imperator Justinianus Augustus Joanni gloriosiss. sacrorum Orietalium prætoriorum præfecto, iterum exconsuli ordinario et patricio.

PRÆFATIO.

Novimus ex denunciatione tuæ celsitudinis, legem fecisse jam (8) nos de trajectitiis pecuniis, quæ manifesta facta est foro tuo.

CAP. I.

Sed quoniam postea aditionibus nobis factis, percepimus legem illam non valere, rescindi (9) eam sperantes ex foro tuo: cognovimus autem eam et in quibuslibet provinciis jam insinuatam: propterea sancimus talem legem omnino vacare, et si contigerit etiam per provincias eam destinari, nec ibi valere, sed invalidam esse. Sicque non volumus causam procedere, tanquam si nec scripta fuisset memorata lex: sed secundum de talibus positas leges a nobis negotia et æstimatione et sententia potiantur.

Epilogus.

Quæ igitur placuerunt nobis, et per hanc sacram declarata sunt legem, tua celsitudo operi effectuique tradere festinet. Dat. 6. Kal. Maj. CP. Dom. Justin. PP. Aug. Belisario V. C. Cons. (10).

expressam etiam habentibus, præferri. Eandem opinionem Robertus defendit, ut Justiniani verbis et menti magis consentaneam. 3. *animadv.* 14. Movetur, quod jus privilegii datum sit mulieri adversus omnes mariti creditores, licet anterioris sint temporis privilegio vallati, *l.* 12. §. 1. *C. qui potior.* Ergo et contra expressam habentes: lex enim non distinguit. Movetur etiam, quod mulier præferatur creditori, cujus pecunia res empta est, cuique nominatim expressa hypotheca competit. *Nov.* 97. *c.* 3. Qui Bulgari opinionem tuentur, volunt mulieri competere privilegium contra omnes creditores mariti anteriores. Omnes, inquam, tacitam tantum hypothecam habentes. Moventur autem his rationibus: quod fiscus creditor cedat anterioribus creditoribus expressam habentibus, *l.* 8. *ff. qui potior. l.* 4. *C. qui potior.* ergo et mulier, cum sit in causa pignoris eadem fisci et mulieris ratio. *l.* 2. *Cod. de privil. fisci.* Ad hæc, Privilegio tacitæ hypothecæ mulier dicitur præferri creditoribus posterioribus expressam habentibus, *l.* 29. *C. de jure dotium.* Ergo a contrario, non præfertur anterioribus. Moventur quoque, quod privilegio Principis jus alteri semel quæsitum minui non possit, *l.* 2. §. 10. §. 16. *ff. ne quid in loco publ. l.* 2. *C. de precib. imper. l.* 4. *C. de emancip. liber.* ergo nec anteriorum creditorum expressam habentium jus, posteriore mulieris hypotheca minui potest. Postremo, non obstare *Novell.* 97. *cap.* 3. quæ non id dicit, mulierem præferri creditoribus anterioribus in emptionem agri mutuam pecuniam dantibus, sed posterioribus tantum. *d. cap.* 3. *ibi*, *veniat creditor posterior quidem.* Causam autem, de qua hic agitur, diversam esse, cum in ea quæstio sit: An mulier præferatur anterioribus creditoribus expressam habentibus?

(1) Tacitas sc. Tacita dotis hypothæca tacitis prioribus et posterioribus præfertur: sed et posterioribus expressis, eo excepto, qui militiæ emendæ causa credidit. *Novell.* 97. *cap.* 4. Expressa, ut posteriores tacitas et expressas excludit (est enim prior tempore) ita cedit anterioribus expressis. *Novell.* 97. *cap.* 3. et interdum soli tacitæ puta uxoris anterioris hypothecæ, vid. *Novell.* 91. *cap.* 1.

(2) Ecclesiæ Catholicæ et Apostolicæ epitheta observa.

(3) Ἄβατοι εὐεργεσίαι. *Scrimg.* id est, ad privilegia orthodoxæ ecclesiæ hæretici aspirare non possunt.

(4) Pœnitentibus hæreticis indulgetur, adde *Nov.* 18. *cap.* 8. *l. ult. in fin. Cod. de summ. trin.*

(5) XV. ut sit annus 541.

(6) De nautico fœnore Jul. *const.* 103. περὶ τῶν τόκων. Græci hic.

(7) Hæc constitutio abrogat Novellam 106. Vult enim in nauticis pecuniis non licere centesimam excedere. Per Novellam centesimam sextam, licebat in singulos solidos denos capere, quæ usura erat dextans, et hoc amplius imponere in singulos solidos singulos modios tritici vel hordei, pro quibus vectigal debitor navicularius sive negotiator expendebat: quo adjecto excedebatur ea conventione legitimæ usuræ modus.

(8) Id est, *Nov.* 106.

(9) Ἀνακληθῆναι. quidam vertunt *resumi.* Haloander vertit *recipi.* Cujacius *revocari.*

(10) Id est, an. 541.

TIT. XII.

HÆC CONSTITUTIO INNOVAT (1) CONSTITUTIONEM, QUÆ PRÆSCRIPTIONEM CENTUM (2) ANNORUM VENERABILIBUS LOCIS DEDERAT.

NOVELLA CONSTIT. CXI.

Imp. Just. Aug. Theodoto Orientalium prætoriorum præfecto.

PRÆFATIO.

QUod *medicamenta* (3) *morbis*, *hoc exhibent jura negotiis.* Unde consequitur, ut nonnunquam a judicio (4) discordet effectus, et quod credebat conjectura prodesse, experimento inveniatur inutile. Probat igitur hoc præsentis etiam necessitas sanctionis, in qua privilegium ex religioso (5) proposito sacrosanctis ecclesiis Dei, et monasteriis, aliisque religiosis locis constitutione nostra nuper indultum, necessaria correctione distinguimus. Dudum (6) siquidem jusseramus ad centum illis annos exceptionis propagari curricula, per cujus licentiam sanctionis negotia quidem multa commota sunt, et velut antiquorum vulnerum obductæ patuerunt iterum cicatrices: sed eorum sanitas provenire non potuit, probationum scilicet difficultatibus impedita: quoniam *per tantum seculi* (7) *magis quam temporis spatium*, *nec documentis integritas*, *nec actis fides*, *nec ætas valet testibus suffragari.*

CAP. I.

UNde quia largitati nostræ causarum non occurrit angustia: cum ratione simul ac religione tractantes prædictum privilegium, usque ad possibilem modum deducere experimento retraximus, et jubemus in negotiis quæ antehac triginta annorum removebat exceptio, nunc venerabilibus ecclesiis, monasteriis, et xenodochiis, nec non orphanotrophiis, et brephotrophiis, et ptochotrophiis quadraginta (8) annorum protelatio conferatur: salva scilicet circa alias personas et causas virtute, quam semper tricennalis (9) sibi præscriptio vindicabat: quoniam hanc decem annorum adjectionem solis (ut dictum est) religiosis locis, eorumque juri vel contractibus indulgemus: ut sopitæ hoc temporis spatio tam personales quam hypothecariæ actiones in perpetuum conquiescant: nihil penitus aliis exceptionibus derogantes: sed tam in aliis quam triennio vim roburque tenentibus. in illis namque (ut dictum est) negotiis religiosos contractus memorato quadraginta annorum privilegio volumus perfrui, in quibus eis centum annorum prærogativam constitutio (10) nostra contulerat. Si quas plane causas ante hanc nostram constitutionem ab ecclesiis cæterisque sacris locis ubicunque commotas, judicialis sententia aut transactionum conventio terminavit, nolumus refricari, sed in reliquum illis hanc objici sanctionem, quas antehac sopitas octo (11) lustrorum silentio moveri hactenus, aut motas terminari non contigit.

EPILOGUS.

† Illustris igitur et magnifica auctoritas tua, quæ per hanc generalem legem nostra statuit æternitas, edictis propositis ad omnium notitiam faciat pervenire. Dat. Kal. Jun. CP. imperii DN. JUSTIN. perpetuo Aug. Anno XV. BASILIO V. C. CONS. (12).

TIT. XIII.

DE LITIGIOSIS (13) ET DE DECIMA (14) PARTE LITIS (15) AB ACTURE CAUTELA PRÆSTANDA.

NOVELLA CONSTIT. CXII.

Imp. Just. Aug. Theodoto Orientalium prætoriorum præfecto.

PRÆFATIO.

MUlta quidem de litigiosis tam antiqua (16) legislatorum prudentia quam imperialis dispositio promulgavit, sed in præsenti quidem judices a nostra clementia petierunt, ut dubietatem discernamus, quæ adhuc pro hujusmodi causis in judiciis commovetur, et leges nec non constitutiones super his positas apertius explanemus: ut jam manifestissimum sit quas res vocari litigiosas oporteat.

(1) De tempore actionum sacris locis competentium. *Index Reginæ.* de præscriptione centum annorum sublata, quæ sanctis ecclesiis locisve aliis venerabilibus competebat. Jul. *const.* 103. competebat, inquam, ut *Novell.* 9. *supr. et l.* 23. *C. de sacrosanctis ecclesiis.* hoc modo abrogentur, reducto veteri jure. *l. ult. C. de fundis patrimon.* In antiquis legibus Caroli et Ludovici ita est scriptum. Ne X. anni vel XX. vel XXX. annorum præscriptio religiosis domibus opponatur, sed sola XL. annorum curricula: et non solum in cæteris rebus, sed etiam in legatis et hereditatibus. Porro hæc Novella extat inter edicta Justiniani quinto loco, Harmenopulus etiam *lib.* 1. *tit.* 3. appellat Novellam, non Edictum.

(2) Actiones ecclesiis competentes 40. annis præscribuntur, ut *Nov.* 131. *cap.* 6. adversus ecclesias autem ad summum 30. annis excluduntur, vid. Cuj. *hic: et* 5. *obs.* 5. *et cap.* 31. *de præscript.* Goth. Vid. ad hanc Novell. Rittershus. *part.* 11. *cap.* 1. Ans.

(3) Negotia, morbi: jura, medicamenta et remedia. Leo *in proœmio Novell. Infr.*

(4) Ab opinione, spe, existimatione, conjectura.

(5) Bona intentio et religiosum propositum interdum nocet. Bona intentio peccatum non excusat.

(6) Id est, *Nov.* 9.

(7) Sæculum a tempore separandum.

(8) Locis religiosis et ecclesiis actiones pereunt annis 40. Quacunque actione experiatur ecclesia, excluditur quadraginta annorum præscriptione et ita revocatur jus antiquum. *l. ult. C. de fund. patrimon.*

(9) Quæ privatis competunt in ecclesiam actiones, excluduntur præscriptione annorum 30. vid. Cujac. 5. *obs.* 5.

(10) Id est, *Nov.* 9.

(11) Id est, quadraginta annorum. Lustrum enim annos quinque continet.

(12) Id est, anno 541.

(13) Jul. *const.* 105. *et L.* 44. *ff.* 6. *et L.* 8. *C.* 37. Hodie hic titulus parum est in usu: cum cuivis litigiosa res cedi possit, et cessione facta, cessionarii possint agere: si tamen a rege literas impetraverint, judici mandantes, cessionarium admitti ad litis persecutionem et in locum cedentis subrogari, vitio litigii cessionario remisso, vid. Imbert. *in Enchirid.*

(14) *C.* 2. *Infr.* Goth. Adde Georg. de Cabedo *de decima litis decis.* 18. et conciliationem hujus Novell. cum *auth. hoc si debitor. C. de pignor.* et cum *Nov.* 4. vid. Rittershus. *part.* 3. *cap.* 2. *num.* 34. *et part.* 9. *c.* 11. Ans.

(15) *Subaudi* præstanda a temere litigantibus.

(16) *l.* 3. *ff. h. t. l.* 4. *C. h. t.*

CAP. I.

Quæ res litigiosa sit.

IDeoque (1) sancimus litigiosam dici et intelligi (2) rem mobilem, et immobilem, seseque moventem, de cujus dominio causa inter petitorem et possidentem movetur, aut per judiciariam (3) conventionem, aut per preces principi oblatas, et insinuatas (4) judici, ac per eum adversario (5) interpellatoris cognitas: in his enim casibus etiam præteritam constitutionem mansuetudinis nostræ per hanc volumus obtinere: in qua scientes et ignorantes emptores discernimus. Et hoc adjiciendum esse perspeximus, ut si lite de re litigiosa pendente, pulsatum contigerit ab hac luce recedere, heredes autem ejus velle divisionem (6) rerum facere, sine aliquo obstaculo liceat eis hoc agere. Quando enim res litigiosæ per successionem ad heredes perveniunt, non (7) debet alienatio intelligi earum inter coheredes divisio. Et (8) hoc autem præsenti nostra lege decernimus, ut si contigerit unum pro tali causa litigantem, ab humano consortio recedentem, per ultimam voluntatem res aliquas de quibus dominii dubitatio vertitur, legati (9) nomine cuicunque relinquere: si quidem heres judiciali sententia dominus earum fuerit demonstratus, tunc legatarius quod ei relictum est, modis omnibus consequatur. Si vero heres in judicio victus (10) extiterit, non (11) habeat legatarius licentiam aliam rem pro eodem legato heredem exigere: quoniam sciens testator rem litigiosam esse, litis eventum (12) legatario dereliquit. Unde damus licentiam legatario (si hoc prodesse sibi putaverit) litis participem fieri: ut ne aliquam forte negligentiam seu proditionem heredi possit objicere. Ab (13) hoc autem litigiosi vocabulo hypothecas separari (14) decernimus, et in his hanc distinctionem tenere: ut siquidem speciales res mobiles, vel immobiles, aut se moventes nominatim (15) fuerint hypothecæ suppositæ (16), liceat quidem debitori eas, cui et quando voluerit vendere: sic tamen ut ex pretio earum usque ad debiti quantitatem satisfaciat creditori. Si (17) autem hoc debitor non fecerit, damus licentiam creditori, qui rem venditam suppositam habet, eandem rem vindicare, donec ei satis pro debito fiat. Hoc autem præcipimus observari, si (18) non forte ante, aut per generalem aut per specialem nominatim hypothecam eadem res aliis fuerit creditoribus obligata: tunc enim secundum sacrarum nostrarum legum tenorem temporum (19) privilegia unicuique creditorum servari decernimus. Ex quo jam claret quod generales hypothecas multo (20) magis litigiosi vocabulo nolumus contineri: sed earum actiones secundum veterum legum constituta examinari, et inde vim præcipimus obtinere. Et hæc quidem de litigiosis, et speciali nec non generali hypotheca disposuimus, ut jam nulla de his in judiciis dubitatio generetur, sed secundum distinctionem hujusmodi certamina terminentur.

(1) Hinc sumpta est Authentica, *Litigiosa. Cod. de litigiosis.*

(2) Litigiosa res quando dicatur vid. *l.* 1. *ff. et l.* 1. *Cod. de litig.*

(3) Seu judicialem admonitionem. Jul. *hic.*

(4) Intimatas. *Jul.* *ἐμφανισθείσας τῷ δικαστῇ* *Græci hic*, sic *ἐμφάνισις διαθήκης.* *Nov.* 131. *cap.* 12. insinuatio testamenti et *ἐμφανιστικά* insinuativa. *Nov.* 50. *et* 123. c. 3. hoc est, honoraria pro insinuatione dari solita.

(5) Id est, reo.

(6) Litigiosæ res dividi possunt inter heredes, *l.* 4. *in fin. Cod. h. t.*

(7) Divisio inter coheredes, alienatio proprie non est, nec enim alienat, qui dividit, Jul. *hic.* Nam qui alienat, rem suam transfert: is autem qui accipit, rem quæ fuit alterius, nec antea suam accipit. At qui ex divisione accipit, rem suam recipere videtur.

(8) Hinc sumpta est Authentica, *Nunc si heres. C. de litigiosis.*

(9) Litigiosa res legari potest.

(10) Ordo litigandi hic esse potest, Re litigiosa legata (dic idem, si donata est aut si titulo aliquo lucrativo translata est,) si nondum ea legatario tradita est, sed penes heredem extat, heres conveniendus est, potest tamen legatarius adesse judicio, ut nulla negligentia vel collusio ab herede committatur, *ut hic.* Si jam tradita est et heres et legatarius sint actori præsentes, æquum videtur, discutiendum primo heredem, *Auth. hoc ita si debitor. C. de pignorib.* multo magis, si litem cum eo actor fuerit contestatus: adeo ut iniquum videatur, dimisso aut relicto herede, in legatarium experiri, *l.* 30. *ff. de judic.* nisi forte actori rei vindicatio, *l.* 9. *in fin. ff. de rei vind.* aut hypotheca specialis competat. *versic. Si autem hoc debitor. infr. hic.* Quid si possidens ex causa legati convenitur? auctoris sui heredes laudare non poterit, *l.* 2. *Cod. de evictionib.* et sententia secundum actorem lata jus non habebit, rem aliam ab heredibus petendi, *ut hic*, quod olim non fuit, ut *Infr. dicam.*

(11) Olim litis æstimatio præstanda erat legatario, *l.* 3. 4. *Cod. h. t.*

(12) Litigiosam rem qui sciens legat, litis eventum legare intelligitur, non autem id velle, ut ea evicta ab heredibus, res alia legatario præstetur.

(13) Nec cogitur eo casu actor aut heres denunciare litem legatario, potest etiam legatarius eo casu condemnato herede appellare.

(14) Hinc sumpta est Authentica, *Hoc ita. C. de pignorib.*

(15) *Ὀνομαστί.* Nominatim res obligari dicitur, quæ specialiter obligatur, non quæ traditur.

(16) Aliud est, rem hypothecæ subjectam, aliud litigiosam esse. Litigiosam enim rem non facit de hypothecis quæstio. Jul. *hic.*

(17) Pignus speciale debitor potest vendere, *l.* 6. *ff. de pign.* Si tamen ex ejus pretio non satisfit creditori, non cogitur creditor debitorem discutere, licet enim ei pignus vindicare a possessore, et hunc sensum puto veriorem esse, quanquam alii hæc verba alio referant, ad eum scilicet casum, quo discussis bonis debitoris creditori non fuerit satisfactum, et male: cum hic permittatur creditori hypothecaria, quo casu res specialiter ei obligatæ venditæ alteri fuerint, nec earum ex pretio satisfactum ei fuerit. Non dicitur autem ex aliarum pretio. Et in eo differre specialem hypothecam a generali dixeris, quod certis casibus, jure prioris ac specialis hypothecæ, protinus possessorem sequi possis, etiam non discusso principali, ex generali autem semper sit discutiendus principalis prius quam possessor: idque non tantum natura specialis hypothecæ, sed et superiora illa verba a Triboniano intercisa et detruncata *in his hanc distinctionem tenere supr. hic* evidenter ostendunt.

(18) Specialis hypotheca prior tempore, alii speciali tempore posteriori, præfertur, *ut hic:* ut et specialis prior tempore, generali posteriori, *ut hic.* Generalis vero anterior, generali vel speciali posteriori præfertur. *leg.* 2. *ff. l.* 6. *Cod. qui potior.* etiam si res specialiter post constitutionem generalis hypothecæ obligata, a debitore fuerit adquisita, producitur enim ad res futuras jus generalis hypothecæ, *l. ult. C. quæ res pign.* Quid si generalis creditor, anterior tempore, pignus speciale creditori speciali evincat? Generalis creditor cogetur antea discutere cætera bona debitoris, *Authent. hoc si debitor. Cod. de pign.* nec beneficium pignoris specialis speciali creditori auferendum, ut illud vel non persequatur, vel non retineat. Pignoris specialis utilitas in eo maxime versatur: Quinimo rei specialiter mihi obligatæ emptor discussionis beneficium creditoribus generalem hypothecam habentibus objicere poterit. Eodem quoque jure posteriores creditores pignus speciale vel possidentes, vel persequentes utentur. Beneficium denique discussionis, emptoribus et creditoribus (quibus jus est specialis hypothecæ) competet: nunquam tamen in anteriorum creditorum fraudem vel damnum, quibus hæc subsidiaria, discusso reo principali, datur.

(19) *leg.* 2. *C. qui potior.*

(20) Specialis hypotheca si rem litigiosam non facit, multo minus generalis faciet.

C A P. II.

De cautione quæ ante reorum citationem præstari debet ab actore.

AD excludendas autem calumniose moventium intentiones, et executorum fraudes, aliud invenit providentia nostra remedium. Sancimus (1) enim omnes judices, si quando aliquos teneri (2) vel (3) amoveri voluerint, hanc conditionem in suis interlocutionibus (4) adjicere, *ut non aliter conventionales libelli pulsatis porrigantur, aut sportulæ* (5) *executoribus dentur, nisi prius et in libello actor per se, aut per* (6) *tabularios subscripserit* (7) *: et actis intervenientibus fidejussorem* (8) *idoneum periculo competentis officii præstiterit, confitentem quod* (9) *usque ad finem litis permaneat, et suas intentiones aut per se aut per legitimum procuratorem exerceat : et nisi postea fuerit approbatus injuste litem movisse, sumptuum, et expensarum nomine decimam* (10) *partem ejus quantitatis, quæ in libello continetur, pulsato restituat.* Si (11) autem dixerit non valere fidejussorem dare : tunc apud judicem a quo causa examinanda est sanctis propositis Evangeliis per sacramentum hoc ipsum affirmet, et sic (12) juratoriam (13) cautionem exponat, et per eam hæc quæ superius dicta sunt, profiteatur.

§. 1. Si vero non hæc omnia quæ prædiximus, secundum ante latum modum processerint, nullatenus pulsatum responsum facere executori concedimus. nam si citra memoratam dispositionem, aut aliquis judicum, aut officium ejus, vel quilibet executor negotii aliquem convenire præsumpserit : judex quidem et officium ejus denarum (14) librarum auri pœnam sustinebit : ipse autem executor negotii et confiscationem suæ substantiæ patietur, et exilio quinquennali damnabitur : pœna videlicet ex hac lege competente, periculo viri magnifici pro tempore comitis rerum privatarum exigenda, et nostri fisci juribus (15) inferenda. Omne autem dispendium quod pulsatus ex hac conventione præter tenorem nostræ legis factum perpessus fuerit, ex petitoris substantia pulsato resarciatur periculo judicis, cujus ab executore detentus est, necnon et officii, quod ejus jussionibus obsecundat, ut undique nostro imperio superna majestate ac divinitate crediti, pro sua indemnitate lætentur. Causas vero quæ ex consensu utriusque partis in judicio moventur, a pœna hujus constitutionis liberas esse decernimus : et sicut aliis nostris continetur constitutionibus terminari.

C A P. III.

Ut (16) *post annum et tria edicta in actorem contumacem sententia feratur* (17).

OMnem (18) vero causarum finem volentes celeriter pervenire, illorum malignitatibus obviamus, qui tantummodo proponunt actiones, nolunt autem usque ad finem exercere judicium, dicentes legem (19) esse, quæ decernit *neminem* (20) *actiones suas exercere nolentem compelli.* Et hanc igitur pravitatem extinguere festinantes, jubemus memoratæ legis auxilio non (21) eos uti, qui contra aliquem suas proposuerint actiones : sive per judiciariam conventionem, sive per preces principi oblatas, et judici insinuatas, et per eum ad scientiam adversarii deductas, vel sub legitimi judicis cœptas examine. Injuste enim agere recusat, qui paratus (22) adversarium suum ad judicium vocavit : cum excusatio hæc pulsato magis quam actori conveniat. Quamobrem sancimus *actorem* (23) *cœptum negotium usque ad finem litis exercere.* Si vero causam prosequi distulerit : damus pulsato licentiam, judicem apud quem lis cœpta est postulandi : ut ab eodem judice actor ad judicium aut per se aut per legitimum procuratorem venire moneatur : et si hoc minime fecerit, propositis tribus vocetur edictis : unaquaque cautione non minus quam triginta (24) dierum spatio concludenda. Jubemus enim ordinarios (25) judices non solum præconum (26) voci-

(1) Hinc sumpta est Authentica, *Generaliter, C. de episc. et cler.*

(2) Συσχεθῆναι comprehendi.

(3) Η ὑπομνησθῆναι, vel admoneri, citari. *Hal.*

(4) Διαλαλίας, Græci hic et 7. *Ecl.* 4. *c.* 2. Græci vocant interlocutiones.

(5) Συνηθείας, *Eclog. d. loco* σπορτυλαι. Græci *hic.*

(6) Subscribere per tabularium actor potest.

(7) Libello accusatorio scilicet, vide Jul. *hic num.* 369.

(8) *Novell.* 53. *c.* 2. §. 2. *Inst. de satisdat.*

(9) Cautio de lite prosequenda et permanendo ad finem usque litis.

(10) Pœna temere litigantis §. 1. *Inst. de pœna tem. litig. Nov.* 53. *c.* 1. *Nov.* 96. *c.* 1. adde Cujac. 7. *obs.* 5. adde quæ scripsi de decima ad *l.* 2. §. 2. *ff. de pollicitationibus.*

(11) Libellus in causa criminali, antea reo dari non debet, quam accusator ei se subscripserit, quam fidejussorem de lite prosequenda dederit et decima quantitatis in libello comprehensa præstanda, quo casu litem male movisse dictus fuerit. Si fidejussorem dare non poterit, juratoriæ cautioni committetur.

(12) Ενώμοτον ὁμολογίαν. Juratoriam cautionem hic appellant, de qua dixi ad Harmenopulum, *l.* 1. *tit.* 2. §. 26. *et* 27. quæ eidem ἐξωμοσία, adde *Novell.* 22. *c.* 44. *Nov.* 53. c. 4. *et* 134. *c.* 9. Dicitur quoque διωμοσία. *Novell.* 112. *cap.* 2.

(13) Juratoriæ cautioni committitur, qui fidejussorem reperire non potest, vid. *l.* 26. *C. de episc. et cleric. l.* 12. *C. de prox. sacr. scrin.*

(14) Pœna denarum librarum injusto executori imposita.

(15) *Al.* viribus, vide quæ scripsi *Novell.* 144. *in fin.*

(16) Si admonito reo, judicium deseruerit actor.

(17) Vide Novell. Leon. 108.

(18) Hinc sumpta est Authentica, *qui semel. C. quomodo et quando judex.*

(19) *l. un. C. ut nemo invitus agere.*

(20) Invitus nemo agere cogitur : *ut hic.* vid. tamen finem hujus capitis *et l. diffamari.* 5. *C. de ingenuis manumiss.*

(21) Qui semel adversus alium egit, actionem continuare cogitur, ideoque regula, *ut nemo invitus agere cogatur*, non pertinet ad eum, qui agere cœpit : adde *l.* 5. *Cod. de ingen. manumiss.*

(22) Est enim in arbitrio actoris agere velit, necne : Necessitatis vero in reo, excipere.

(23) Actor cœptum negotium ad finem usque litis exercere debet.

(24) Olim 10. dierum. *l.* 69. *ff. de judiciis* : *l.* 13. §. 2. *Cod. de judiciis.*

(25) Ορδινάριους δικαστάς, ἤγουν τοὺς ἐμβάθμους. Græci hic, *et Eclog. dict. loco.* sunt igitur ἔμβαθμοι δικασταί judices ordinarii.

(26) Absentes vocantur in jus aut præconis voce *Supr.* aut per edicta publice proposita. Præconis voce ταῖς τῶν κηρύκων φωναῖς, *ut hic* : et quidem dupliciter, vel in ipso judicio per præconem, id est, apparitorem, *l.* 7. *ff. de in integr. rest. Par un huissier* : vel extra, νομίμοις κηρύγμασι, *Nov.* 134. *c.* 5. Galli, *A son de trompe et cry public.* adde *leg.* 10. *ff. de public. l.* 2. §. 3. *l.* 15. §. 2. *l.* 42. §. 1. *ff. de jure fisci.* Per edicta vocantur, id est, programmata, προγράμματος προτιθεμένου διὰ γραμμάτων, vide quæ notavi ad *l.* 1. §. 2. *ff. de requirendis reis* : sive libellis affixis ad domicilium absentium, *l.* 4. §. 6. *ff. de damno. l.* 2. *Cod. de annali except.* vel ad judicii locum, *par affiches.* Porro citatio, quæ fit *per buccinam*, raro fieri solet, sed certis tantum casibus : puta, quoties reus efficit, ne citatio ad se perveniat : quando in eo loco est, ubi tuto conveniri non potest : quoties reus habet incertum et vagum domicilium : quoties contradictor est incertus, tunc enim omnes citandi sunt, quorum interesse potest, puta creditores defuncti. *l.* 6. *C. de remiss. pignor.* vide Gailium 1. *observ.* 57.

bus, sed etiam edictis (1) propositis quamcunque litigatorum partem absentem in judicium vocare. Vocem enim præconem pauci possunt qui præsentes inveniuntur, audire: edicta vero per multos dies sic posita possunt pene omnes agnoscere. Aliis autem omnibus judicibus qui per imperialem jussionem causas examinant, ex præsenti lege permittimus partes quæ in judicio non permanent, propositis edictis vocare, ne causæ infinitæ permaneant.

§. 1. Si vero apud judicem initium (2) lis non acceperit, sed tantum conventionali libello quicunque pulsatus est, aut precibus nostræ oblatis clementiæ: jussio nostra super hoc prolata, sive scriptis, sive per mandata judici fuerit intimata, et ea adversario per eum cognita: etiam sic licebit pulsato ire ad competentem judicem et per eum suum adversarium simili modo vocare: ut siquidem sui præsentiam actor fecerit, causa secundum legum ordinem examinata finem legitimum sortiatur.

§. 2. Si vero propositis edictis vocatus ad judicium venire, et suas intentiones aut per se aut per legitimum (sicut dictum est) procuratorem proponere noluerit: tunc et aliud unius (3) anni spatium ei concedimus: intra quod, nisi suam intentionem fuerit prosecutus, damus licentiam judici, et absente adversario, partis permanentis allegationes secundum nostras leges examinare: et veritate subtilius requisita, legitimam (4) proferre sententiam. Si vero intra prædictum anni spatium venerit: et suas intentiones exercere voluerit: jubemus judicem modis omnibus expensas vel sumptus quos propter litem pulsatus permanens in judicio sustinuerit, ante omnia exigere actorem, et pulsato dare: et sic actorem permanere: donec causa finem secundum leges accipiat. Nam si tantummodo venerit, et expensis sive sumptibus datis solum annale tempus interrumpere voluerit, et iterum a judicio recedens, usque ad exitum causæ non permanserit: jubemus eum post prædictas edictorum et annalis spatii observationes ab omni cadere actione, quam sibi competere contra pulsatum existimabat. *Deterior namque dolus ejus agnoscitur, qui interruptam iterum litem deseruit, quam qui semel acceptam dereliquit.* Legis autem privilegio, quæ nolentibus non imponit necessitatem proprias actiones movere: illis (5) tantummodo uti concedimus, qui nullam secundum prædictos modos adversario moverint quæstionem.

Epilogus.

† Hæc autem omnia obtinere decernimus in causis quæ needum vel judiciali sententia, vel amicabili conventione, vel alia juri cognita decisione finitæ sunt, Theodote (6) parens charissime atque amantissime. Illustris itaque et magnifica auctoritas tua præsentem nostri numinis legem in perpetuo valituram edictis in hac regia urbe propositis, et præceptionibus in universis provinciis sub tua constitutis jurisdictione directis faciat manifestam: ut omnes ea quæ pro utilitate eorum sancimus, a se custodienda cognoscant. Dat. 4. Idus Septembr. CP. Imp. DN. Justin. PP. Aug. Anno xv. (7) Basilio V. C. Cons.

TIT. XIV.

IN (8) MEDIO (9) LITIS NON FIERI (10) SACRAS (11) FORMAS AUT SACRAS JUSSIONES: SED SECUNDUM ANTIQUAS LEGES GENERALES LITES DECIDI.

Novella Constit. CXIII.

Imp. Justin. Aug. Theodoto sacrorum prætoriorum præfecto.

PRÆFATIO.

Omnia secundum (12) nostras leges agi volentes, et harum virtutem servari studentes, perspeximus præsentem scribere legem, ad ipsarum legum observationem. Agnovimus enim quoniam quidam judicum volentes eis qui causas dicunt, tergiversari, et celare suas festinantes dilationes, excusant se frequenter, dicentes quod sacræ formæ aut sacræ jussiones aut dispositiones spectabilium nostrorum referendariorum insinuatæ eis sunt, tanquam disponentes, quemadmodum oporteat negotium examinari aut judicari.

CAP. I.

Et propterea sancimus, ut dum lis examinatur, sive in pecuniariis; sive in criminalibus; aut aliis quibuscunque emergentibus causis apud judices, sive hic, sive in provinciis, neque (13) pragmaticum typum, neque aliam præscriptionem, neque sacram nostram quamlibet ex scripto aut non scripto jussionem aut dispositionem in hac regia civitate spectabilium nostrorum referendariorum (14), aut alterius cujuslibet, disponentem eos quomodo decet inchoatum examinare aut judicare negotium: insinuare judicantibus, aut insinuatam valere: sed secundum generales (15) nostras leges causas examinari et decidi. Quod (16) enim in legum positum (17) est potestate, non egebit aliqua extrinsecus (18) dispositione. Si quod enim ad nos negotium, apud judicem jam dictum, aut ante-

(1) Quæ Græcis προγράμματα.

(2) Contestata non fuerat. Initium litis, contestatio.

(3) Si lis nondum est contestata, tribus edictis reus fit contumax, ab his anni spatium etiam habet, intra quod comparare potest, solutis tamen prius adversario expensis, *vers. Si vero. Infr. hic.* Si comparuerit, et rursus in parem contumaciam incidit, repellendus est, *vers. Nam si tantummodo. Infr. hic.*

(4) Definitivam.

(5) Nemo invitus agere compellitur re integra. *l. unica Cod. ut nemo invitus agere.* Res non est integra, lite cum adversario contestata aut eo prehenso. vid. Jul. *hic num.* 370.

(6) Non erat pater Justiniani, sed honoris causa eum ita appellat. Purpurat. *in l. final. C. de edendo.* Ans.

(7) Id est, anno 541.

(8) De pragmaticis sanctionibus et diversis jussionibus principis et officio judicum et ordine Jul. *const.* 106.

(9) *L.* 1. c. 21. *Nov.* 82. *c.* 13. *l.* 13. *C. de appell.*

(10) Exceptio novatorum hinc oritur, de qua vide Oldend. c. 4. *de except.*

(11) Ne sacræ formæ fiant in medio litis, *Index Reginæ.* adde Julian. *constit.* 105. adde 2. *Eclog.* 6. *cap.* 23. θείους τύπους Græci hic appellant, quas interpres vertit sacras formas.

(12) Ex legibus judicandum est. *Nov.* 15. *cap.* 1. *in fin. et* 82. *cap.* 13. *l.* 2. *C. de pœna judicis. l.* 40. *ff. de judiciis et pr. Instit. de offic. judic.*

(13) Non ex jussione principis, pendente lite, impetrata judicandum est.

(14) Referendarii interdum nunciabant judicibus, quemadmodum litem finiri vellet princeps.

(15) Γενικοὺς νόμους appellant Græci. Sic et *d. l. Eclog. ut et* Harmenop. 1. *tit.* 1. §. 47. τὰ κοινὰ καὶ ἐν γένει καὶ ἐπὶ πάντων ὠφελείᾳ νενομοθετημένα, adde *Novell.* 82. *et l. ult. Cod. si contra jus vel utilitatem publicam.* ubi dixi.

(16) *l.* 1. §. 4. *ff. ad SC. Turpill.*

(17) Κρινόμενον *Synops. ibid.* quod ex legum autoritate decretum est.

(18) Id est, aliunde petita.

quam hoc principium sumat, perspeximus nos hoc per proprium nostrum judicium disponere et dicere: hoc nequaquam alterius judicis egebit judicio. Sicut enim a nobis per sacrum (sicuti dictum est) judicium disposita aut decisa, non (1) egebunt aliorum examinatione, aut judicio, aut retractatione (2) aliqua: sic nos (quibus Deus sanciendi potestatem donavit) si aliquod judicium in quolibet negotio protulerimus, non alii judici hoc committimus sive per formas, sive per dispositiones spectabilium nostrorum referendariorum, aut alterius cujuslibet, quomodo convenit hoc negotium examinari aut judicari: utpote quia a nobis semel judicatum est, quod retractari a nullo valeat: his videlicet tenentibus, quando scripta talis aliqua nostra procedit sententia. Si (3) vero aliqua dubitatio judici de aliqua fiat lege: nunciet ad nostram potestatem, et a nobis expectet causæ scriptam declarationem aut interpretationem, et secundum eam decidat litem.

§. 1. Si vero dum causa dicitur, pragmatica nostra forma, aut dispositio spectabilium nostrorum referandariorum, aut alterius cujuslibet, aut aliud aliquid horum quæ dicta sunt omnium, judicantibus insinuetur, ordinans in his examinationem, aut sententiam, jubemus judicem quidem omnino non respicere: sed his vacantibus, et nullam penitus habentibus virtutem secundum generales nostras leges causam examinare, et legitimo fini contradere. Si autem hoc non custodierit judex, decem librarum auri eum subjacere pœnæ: ut etiam aliam nostram majorem indignationem experiatur: eidem pœnæ subjecto et eo, qui præsumet talem aliquam dictare formam, et ministrantibus ei, et talem aliquam dispositionem facientibus spectabilibus nostris referendariis. Et hæc dicimus sive (4) ex sacra nostra sanctione judicare quispiam deputatus est, sive ex præcepto judiciali, sive secundum arbitrium, aut compromissariorum schema quæstionem audit, sive scripto, sive sine literis. Sed vel si quis judicum propriam despiciens salutem ex aliquo tali præsumpserit sententiam proferre: hanc ita infirmam (5) esse volumus, ut neque appellatione indigeat, neque ex compromisso inferatur pœna. Nos enim omnes judices secundum generales nostras leges examinationes et sententias ferre volumus. Illud quoque indubitatum erit, quia neque judicialis quælibet valebit jussio extra quod ordinatum est hac nostra lege.

CAP. II.

Super hoc autem et illud judices nosse opus est, quia competens est eos, et quæ (6) adhuc et nunc moventur quæstiones, secundum generales determinare leges, vel si quispiam præcessit impetrans (7) sanctionem, disponentem judicantis examinationem, aut sententiam. Ei enim qui tale aliquid impetravit jam, sententiamque definitam nondum promeruit, nihil ex iis quæ impetravit, prodesse volumus. Si enim semel pervenit sententia definitiva (8) data: nequaquam hanc ex nostra hac perscrutari lege jubemus: licet appellatio subsecuta sit, aut retractationis est aliqua species contra sententiam. Eam autem jussionem, quæ non disponit quidem judicantem, aut judicare futurum, quomodo oprteat quæstionem fieri, aut judicium inferri: causam vero fini (9) studiose tradi legitimo vult: aut actorum imponet editionem, aut judicem coget legitimam proferre sententiam, aut simul (10) alium judicem secundum nostras præstitutas leges; et fieri, et valere, et scripto et sine scriptura non prohibemus.

CAP. III.

Ut autem omnes nostri subjecti et maxime qui litibus atteruntur, nostram pro se noverint providentiam, et nullus hanc sacram nostram circumveniat legem, neque ignorantiam in ea proponat: sancimus in unoquoque negotio initium apud judicem accipere ex procemiis (11) mox, et ante ipsam personarum firmationem (12) inscribi eam, et monumentorum fieri partem: sic enim gestis præfulgens prohibebit ea quæ præter ejus virtutem tentantur circa eam, et circa ipsam forsan personarum firmationem (13): et prævaricari eam nitentibus per multa interminata refrenabit a talibus eos præsumptionibus, et propriis tempus non sinet fieri pœnis. Ut enim iniquitatem simul et injustitiam per omnia expellamus, propterea præsentem posuimus legem, undique eam, et per eam alias causas et incircumveniendas custodientes reipublicæ leges, secundum quas et nos ipsi imperium, quod Deo dante suscepimus, custodire, nostramque rempublicam ab his legibus muniri semper optamus.

Epilogus.

✠ Quæ igitur placuerunt nobis, et per hanc sacram declarata sunt legem, tua celsitudo servare quidem studeat, omnibus autem palam faciat, proponens quidem eam in hac felicissima civitate, præceptis autem solennibus utens ad provinciarum præsides, ut omnes homines sciant eam quam super eos habemus providentiam. Dat. 10. Kal. Decembr. CP. DN. Justin. PP. August. Anno xv. (14) Basilio V. C. Cons.

(1) Appellari a sententia principis non potest, nec ab ea fit retractatio, interdum tamen princeps minoribus indulget restitutionem adversus eam sententiam, quam ipse dixit. *l.* 18. *ff. de minoribus.* Potest et quod vulgo dici consuevit, a principe dormiente ad ipsum vigilantem appellari, qua de re vide exemplum, apud Plutarch. in Apophtheg. ubi de Philippo rege.

(2) Ἀναψηλαφήσεως, *Novell.* 82. *cap.* 12. *in fin.*

(3) Hoc abrogatur *Nov.* 125. *c.* 1.

(4) Judices dantur, vel a principe, vel a magistratu; eliguntur a litigatoribus.

(5) Sententia ex rescripto lata, non ex legibus, ipso jure nulla est: et ex compromisso, pœnæ promissio non est, *l.* 10. 11. *C. de judic.*

(6) Leges interdum formam dant pendentibus negotiis.

(7) Ambitiosis ex rescriptionibus non judicatur. Jul. *hic.* Ambitiosa sunt ad gratiam composita: κολακικά, adulatoria, per adulationem impetrata.

(8) Finita negotia rescripto non sunt revocanda. Finitum dicitur, quoties definitiva sententia lata est: quamvis appellatio aut retractatio in eam speretur. Jul. *hic.*

(9) Etiamsi hæc lex vetet rescripta a principe impetrari: non tamen vetat id genus rescripti, quo jubentur judices sine dilatione vel mora causas dirimere, vel secundum leges judicare, vel acta litigatoribus edere, vel cum alio judicare, *l. ult. C. de mand. princip. l.* 2. *C. ut lite pendente.*

(10) *d. l.* 2.

(11) Id est, ab initio.

(12) Firmatio personarum, satisdatio, §. 3. *Inst. de satisd.*

(13) Id est, satisdationem, *supr. hic.*

(14) Id est, anno 541.

TIT. XV.

UT (1) DIVINÆ (2) JUSSIONES SUBSCRIPTIONEM (3) HABEANT GLORIOSISSIMI QUÆSTORIS.

NOVELLA CONSTIT. CXIV.

Imperator Justinianus Augustus Theodoto sacrorum prætoriorum præfecto.

PRÆFATIO.

NOstræ serenitatis solicitudo remediis invigilat subjectorum, nec cessamus inquirere, si quid sit in nostra republica corrigendum. ideo namque voluntarios labores appetimus, ut quietem aliis præparemus. Unde ad universorum utilitatem pertinere perspeximus, si sacras etiam jussiones cum competenti jubeamus cautela procedere, ne aliquibus liceat eas pro sua voluntate profiteri.

CAP. I.

NAm (4) præsenti lege decernimus, nullam divinam jussionem neque per viri magnifici quæstoris adjutores, neque per aliam cujuslibet militiæ aut dignitatis aut officii personam, cuicunque judici confectam, a quolibet suscipi cognitore, cui magnifici viri quæstoris (5) annotatio subjecta non fuerit, qua contineatur *et inter quos*, *et ad quem judicem* (6), *vel per quam fuerit directa personam:* quatenus omni posthac ambiguitate submota, nulla cuilibet excusationis relinquatur occasio: scientibus judicibus vel administratoribus universis, quod si in quolibet negotio sacram susceperint jussionem, nisi cui quæstoris viri magnificentissimi fuerit subjecta annotatio, mulcta viginti librarum auri, et officium eorum simili pœna plectetur: quibus jubemus si qua talis jussio ad eos pervenerit, mox ad prædictum virum magnificum quæstorem referre, aut cum illo qui hæc ingerit, destinare: ut in eum vindicta procedat, quam in falsarios jura nostra constituerunt, Theodote, parens (7) charissime, atque amantissime.

EPILOGUS.

† Quam legem perpetuo valituram celsitudo tua ad universorum faciat pervenire notitiam.

Ejusdem breve argumentum.

Omnis sacra jussio quæstoris subscriptionem (8) habeto: et quibus de rebus publicetur qualemque judicem det, manifestator. Non repugnat quod jubetur, omne principis rescriptum principis manu omnino subsignari debere. Nam præsens constitutio non tollit et abrogat quod in Cod. (9) dictum est, sed addit quod hic statuitur, videlicet quæ a principe subsignari non oportet (10).

TIT. XVI.

UT (11) CUM DE APPELLATIONE COGNOSCITUR, SECUNDUM ILLAS LEGES DEBEAT JUDICARI, QUÆ TEMPORE (12) LATÆ SENTENTIÆ OBTINEBANT: NON SECUNDUM EAS QUÆ POSTEA PROMULGATÆ SUNT: ET DE ALIIS CAPITULIS.

NOVELLA CONSTIT. CXV.

1. Ut cum de appellationibus, et retractationibus, et relationibus judicum cognoscitur, secundum illas leges controversiæ decidantur, quæ tempore latæ sententiæ et suggestionis obtinebant, non quæ postea promulgatæ sunt. 2. Si altera litigantium pars renunciet se allegationibus contentam fore, altera vero differat, quasi non contenta, judex dato unius, et item alterius, et tertii mensis dilationem, his autem præteritis non amplius expectato, sed proferto sententiam. 3. Quæ causæ ingratitudinis rationabiliter filiis objici possint a parentibus. 4. Quæ rursum causæ ingratitudinis, rationabiliter possint parentibus objici a filiis. 5. Ut lugentes, et qui genere illis proximi sunt, nulla de causa intra nonum diem prehendantur vocenturque in jus. 6. De constitutæ pecuniæ obligatione et sponsionibus, si quis ita pecuniam constituat aut spondeat, satis tibi facio, aut satis tibi fiet a me, et hoc et illo: aut satis tibi fiet a me, aut hoc aut illo.

Imp. Justin. Aug. Theodoto orientalium sacrorum prætoriorum præfecto.

PRÆFATIO.

PErvenit ad scientiam nostræ serenitatis, quod cum inter Eustathium virum reverendissimum Tholonæ (13) civitatis Episcopum, et Pistum, diaconum ecclesiæ Thelmissensis (14) fuisset causa commota, processit a rectore provinciæ definitiva sententia, contra quam appellatio est porrecta. Judices igitur apud quos appellatio ventilabatur, dubitantes, ad nostram clementiam retulerunt, an secundum leges quæ obtinebant, quando processit definitiva sententia, an secundum tenorem illius legis, quæ post definitivam sententiam a nobis promulgata est, eandem causam examinare deberent. Nos itaque justum esse perspeximus, secundum leges quæ obtinebant tempore latæ sententiæ prædictam appellationis causam examinari, et terminum secundum ipsas accipere. Prævidimus autem

(1) Fuit hæc constitutio Latina, ut et *Nov.* 65. *et* 143.

(2) De sacris jussionibus, *Index Reg.* divinas, intellige imperatorias, hoc enim titulo Justinianus sibi blanditur, ut et quidam Episcopi, sanctitatis nomine. Sic divina beneficia *l.* 5. *in fin. C. de divers. rescr.* sacri afflatus, *l.* 6. *d. tit.* oracula *l.* 7. *d. t.*

(3) De his verbis *Quæstor legi*, vide constitutionem Justini de filiis liberarum, *infra.*

(4) Hinc sumpta Authent. *Gloriosissimi. C. de div. rescr.*

(5) Cancellarius apud Gallos appellatur.

(6) Forma divinæ seu Imperatoriæ jussionis.

(7) Solent Galliæ reges hac formula uti ad judices, *A nostre aimé et feal*, vid. *l.* 17. *ff. de jure patron.* adde Papon. 3. *Notar.* 5. *des termes en rescripts d'aimé et feal.*

(8) Subscriptio quæstoris his verbis fiebat, *Quæstor legi. ut Supr. dixi.*

(9) *l.* 3. *l. pen. C. de divers. rescript.*

(10) Cujacius hanc subscriptionem addit, Dat. Kal. Novemb. C. P. Just. P. P. August. anno XVI. Basil. V. Cos. Is est annus 542.

(11) Jul. *const.* 107.

(12) Punitur tamen reus ea pœna, quæ obtinebat tempore delicti commissi non sententiæ, *leg.* 1. *ff. de pœnis.* In æstimatione Falcidiæ, in bonæ fidei judiciis tempus rei judicatæ: in stricti juris judiciis, litis contestatæ tempus spectamus, *l.* 3. §. 2. *ff. commod.*

(13) Τλῶ πόλεως, est autem Tlos civitas Lyciæ, 5. Plin. 27. et Ptol. a Tlo Tremili et Praxidicis Nymphæ filio. vid. Stephan. *lib. de urbibus in* τλῶς.

(14) Telmessos urbs maritima Lyciæ. Plin. *d. l. Ptol.* Strabo. aliis Cariæ. *Stephanus in* τελμισσός.

et post hanc si quandocunque dubitatio talis emerserit, eam simili ordine terminare.

CAP. I. (1).

Ut causæ appellationum dirimantur ex iis legibus quæ tempore latæ sententiæ (2) obtinebant.

IDeoque sancimus, si quando de aliqua causa processerit definitiva sententia, et provocatio fuerit subsequuta: appellationis examinatores secundum leges quæ tempore definitivæ sententiæ obtinebant, terminum dare negotio: hoc eodem videlicet observando et in retractandis (3) amplissimæ prætorianæ sententiis, et in suggestionibus (4) judicum, quando (5) utræque partes *omnibus allegationibus suis renuntiaverint*, et judices per suas relationes, quid disponi debeat, interrogaverint. In omnibus enim prædictis casibus illas leges a cognitionibus (6) servari decernimus, quæ (7) tempore sententiæ, aut certe relationis obtinebunt: tametsi contigerit postea legem promulgari novi aliquid disponentem, et tenorem suum ad (8) præterita quoque negotia referentem.

CAP. II.

De his qui post renunciationem adversariorum se allegationes habere dicunt (9).

SEd (10) et hoc præsenti addimus sanctioni. Quia inter litigatores aliquando contingit unam quidem partem suis allegationibus renunciare, aliam vero scientem se malas causas habere, post cognitionalia (11) certamina, et dilationes (12), quas (13) probationum causa leges concedunt, nolle confiteri allegationes sibi sufficere, ne cito causæ qualitas agnoscatur: jubemus (14), ut quando una pars *allegationibus renunciaverit*, alia vero pars dixerit *se habere aliquid quod proponat:* judex negotii modis omnibus eam partem quæ utitur dilatione (15), compellat *intra triginta dies postquam altera pars renuntiaverit, quidquid velit, sine aliqua intermissione proponere:* quod si non fecerit, tunc ad ejus malitiam convincendam alius unus mensis indulgeatur a judice. Si vero et sic distulerit, alterius unius mensis ei dilatio præbeatur: ita ut si usque ad prædictos tres menses quos litigatoribus protrahentibus concessimus, suas non proposuerit allegationes: tunc cognitor causæ non (16) amplius expectans modis omnibus proferat sententiam legibus consonantem: vel si voluerit, referat, ne litigatoribus male certantibus liceat causarum exitum ultra protrahere.

CAP. III.

Quæ (17) sunt justæ exheredationis liberorum causæ (18).

ALiud (19) quoque capitulum præsenti legi addendum esse perspeximus. Sancimus igitur non (20) licere penitus patri vel matri, avo vel aviæ, proavo vel proaviæ suum filium vel filiam, vel cæteros liberos præterire, aut exheredes in suo facere testamento, nec (21) si per quamlibet donationem, vel legatum, vel fideicommissum, vel alium quemcunque modum eis dederit legibus debitam portionem: nisi forsan probabuntur ingrati: et ipsas nominatim (22) ingratitudinis causas (23) parentes suo inseruerint testamento. Sed quia causas ex quibus ingrati liberi debeant judicari, in diversis legibus dispersas, et non aperte declaratas invenimus: quarum aliquæ nec *dignæ* nobis ad ingratitudinem visæ sunt: aliquæ vero cum essent dignæ, prætermissæ sunt: ideo necessarium esse perspeximus eas nominatim præsenti lege comprehendere: ut præter (24) ipsas nulli liceat ex alia lege ingratitudinis causas opponere, nisi quæ in hujus constitutionis

(1) *Sub.* prioris.
(2) De appellationibus, *Index Reg.* Si qua nova lex per porrectam provocationem promulgetur, Jul. *ibid.* Goth. Vide Rittershus. *part.* 10. *cap.* 5. Ans.
(3) Retractiones vocat Jul. *hic.* ubi tamen perperam legitur retractationes. Est vero retractatio ἀναψηλάφησις, Græcis.
(4) Relationes vertit Julianus: quas Græci hic ἀναφορὰς appellant.
(5) Renunciatio hæc notanda practicis usitata: in qua litigatores renunciant omnibus allegationibus suis: δικανικολογίας Græci hic appellant.
(6) Qui δικάζοντες.
(7) *Novell.* 73. *c.* 9. *l.* 7. *C. de legib. l.* 27. *C. de usur.*
(8) Lex quotiescunque ad præterita negotia porrigitur, negotium jam finitum, transactione vel sententia, non comprehendit *l.* 22. §. 1. *C. de sacros. eccles. l.* 1. *in fin. Cod. de contr. jud.*
(9) Jul. *const.* 107. *num.* 373.
(10) Hinc sumpta est Authentica, *jubemus. C. de judiciis.*
(11) Διαγνωστικοὺς ἀγῶνας.
(12) Dilationes, novas allegationes causantibus, dantur, causa cognita.
(13) Tempora probationum.
(14) Nota regulam.
(15) Probationis et instrumentorum proferendorum causa, dilatio danda est, *l.* 99. *in fin. ff. de verb. sign.*
(16) *l.* 9. *C. de judic.*
(17) 5. Harmenop. 9. §. 31. *et seq.*
(18) Jul. *hic n.* 374.
(19) Hinc sumpta est Authentica, *Non licet* et Authentica, *Ex causa. Cod. de lib. præt.* Goth. Intellectum hujus *cap.* 3. vid. apud Dekherr. *lib.* 1. *dissert.* 8. *num.* 23. 24. 25. Ans.
(20) Nemo ascendentium, descendentium aliquem præterire, vel sine causa exheredare potest, *l.* 30. *ff. de liber. et posthum. l.* 3. *ff. de injusto: pr. Instit. de exhered. lib.*
(21) Quarta liberis relinquenda est institutionis, non donationis, legati, vel fideicommissi titulo. Jus ita vetus abrogatur, cujus fit mentio in §. 6. *Instit. de inoff. testam.* quo supplementum quartæ jure legati relinqui poterat. Pone, Pater reliquit filiæ centum pro sua legitima vel pro sua Falcidia. quæro: utrum his verbis filia censeatur instituta? Bartolus *in Auth. si parens. C. de inoff.* ita putat, Mathesilanus autem *singul.* 159. non admittit his verbis institutionem, etiam implicitam includi, *arg. l. cogi.* 16. *ff. ad SC. Trebell.* Cur? Hæc enim verba nimis generalia esse, præsumi quidem in omni actu solennitatem intrinsecam, modo verba per se, suaque vi ad solennitatem hujusmodi arguendam vel demonstrandam apta sint. Cujusmodi verba in contractibus quædam solemnia occurrunt, ut est fidejubeo, promitto, *l. sciendum.* 30. *ff. de verb. oblig.* minus autem solemne esse verbum, Convenit, *l. lecta.* 40. *ff. de rebus creditis.* Item quæro, An testamentum, in quo liberis legitima titulo legati sit relicta, valeat saltem favore Ecclesiæ et piæ causæ? Tiraquellus ita putat 14. *privil. piæ causæ.*
(22) Viglius *ad §. ult. Inst. de exhered. lib.* ait, Exheredationem valere interdum non expressa causa exheredationis, veluti si bona mente facta fuerit exheredatio, ut exheredato prodesset, *l.* 18. *ff. de liber. et posth.* si voluntate ejus, qui exheredatur, fiat, *leg.* 8. §. 6. *ff. de bon. possess. contra tabul.* vel a milite, si filia, quæ ab intestato non potest succedere, exheredatur, vid. Vigl. *ibid.*
(23) Hinc possumus colligere, posthumum exheredari non posse, *l.* 33. *C. de inoffic. testam. l.* 55. *in fin. ff. de fideicomm. libert.* et ita abrogari videntur *l.* 2. 4. *C. de lib. præt.* §. 2. *Inst. de exher. lib.* adde *l. ult. C. de lib. præterit.*
(24) Præter quatuordecim causas, *Infr.* enumeratas, exheredationis justæ causæ nullæ sunt. Interpretes tamen similes gravioresque communi opinione admiserunt, ut hodie non sint tantum 14. causæ, sed infinitæ prope ac innumerabiles: quod tamen Viglio displicet, *d. l.*

serie continentur. Causas autem justas ingratitudinis has esse decernimus.

§. 1. Si quis parentibus suis manus (1) intulerit.

§. 2. Si gravem (2) et inhonestam injuriam (3) eis ingesserit.

§. 3. Si eos in criminalibus causis accusaverit, quæ non sunt adversus (4) principem, sive rempublicam.

§. 4. Si cum maleficis hominibus ut (5) maleficus versatur.

§. 5. Vel vitæ (6) parentum suorum per venenum, aut alio modo insidiari tentaverit.

§. 6. Si novercæ (7) suæ, aut concubinæ (8) patris, filius sese immiscuerit.

§. 7. Si delator (9) contra parentes filius extiterit, et per suam delationem gravia eos dispendia fecerit sustinere.

§. 8. Si quemlibet de prædictis parentibus (10) inclusum (11) esse contigerit, et liberi qui possunt ab intestato ad ejus successionem venire, petiti ab eo vel unus ex his in sua eum noluerit fidejussione suscipere, vel (12) pro persona, vel pro debito, in quantum esse qui petitur, probatur idoneus, hoc tamen quod de fidejussione censuimus, ad masculos tantummodo liberos volumus pertinere.

§. 9. Si convictus fuerit aliquis liberorum ex eo quia prohibuerit (13) parentes suos condere (14) testamentum: ut si quidem postea facere potuerint testamentum, sit eis pro tali causa filium exheredandi licentia (15). Si autem in ipsa prohibitione, sine testamento aliquis ex parentibus decesserit, et alii sive qui ab intestato ad hereditatem defuncti, aut cum ipso filio qui testamentum fieri prohibuit, aut post illum vocantur, sive illi quos heredes, aut legatarios habere volebat, vel qui læsionem aliquam ex prohibitione testamenti sustinuerunt, hoc ipsum approbaverint: secundum alias leges super hoc positas talia negotia terminentur.

§. 10. Si præter voluntatem parentum inter (16) arenarios vel mimos sese filius sociaverit, et in hac professione permanserit: nisi forsitan etiam parentes ejusdem professionis (17) fuerint.

§. 11. Si alicui ex prædictis parentibus volenti suæ filiæ vel nepti maritum dare, et dotem secundum vires substantiæ suæ pro ea præstare, illa non (18) consenserit, sed luxuriosam degere vitam elegerit. Si (19) vero usque (20) ad vigintiquinque annorum ætatem pervenerit filia, et parentes distulerint eam marito copulare, et forsitan ex hoc contigerit in suum (21) corpus eam peccare, aut sine (22) consensu parentum marito se, libero (23) tamen, conjungere: hoc ad ingratitudinem filiæ nolumus imputari: quia non sua culpa, sed parentum id commisisse cognoscitur.

§. 12. Si (24) quis de prædictis parentibus furiosus (25) fuerit, et ejus liberi vel quidam ex his, aut liberis ei non existentibus, alii ejus cognati, qui ab intestato (26) ad ejus hereditatem vocantur, obsequium ei et curam competentem non præbuerint: siquidem a tali sanatus fuerit infirmitate, erit ei potestas utrum velit negligentem filium vel filios, aut cognatos, ingratum vel ingratos in suo scribere testamento. Si autem aliquo furoris morbo eum detentum extraneus aliquis viderit a suis neglectum liberis vel cognatis, aut aliis ab eo scriptis heredibus, et pro misericordia voluerit eum procurare: damus ei licentiam attestationem eis qui ab intestato, vel ex testamento jam facto ad furiosi hereditatem vocantur, scriptis dirigere, ut eum procurare festinent. Si autem post hujusmodi attestationem neglexerint, et extraneus in suam domum furiosum susceptum sumptibus propriis usque ad finem vi-

(1) *l.* 1. §. 2. *ff. de obs.*

(2) Ut si sine patris consensu inhonestam uxorem duxerit. Plerique hæc verba ad quamcunque injuriam gravem extendunt.

(3) *d. l.* 1. *in fin.* 2. *Feudor.* 24. §. 2. *vers. porro.*

(4) Liberi parentes accusare possunt læsæ majestatis 1. Harm. 6. *cap.* περὶ κεκωλυμένων, ut et uxor maritum. Harm. *ibid.* servus dominum, libertus patronum, *l.* 7. §. 2. *ff. ad l. Jul. majest.*

(5) Non continuo damnandus est, qui inter maleficos in itinere vel hospitio repertus fuerit, cum eo nomine, nisi societas latrocinii sit, puniri nemo debeat. *Novell.* 22. *cap.* 15. *l.* 39. §. 4. *ff. ad l. Jul. de adult.*

(6) Vid. *tit. de leg. Pomp. de parricid.*

(7) Privigni cum noverca consuetudo incestuosa *l.* 17. *C. de nupt.* adde *l.* 5. *ff. ad l. Pomp. de parricid.*

(8) Concubina patris ejusque consuetudine filius abstinere debet, etiamsi eam uxorem velit ducere *l.* 4. *C. de nupt.*

(9) Si calumniator, Jul. *hic.* εἰ συκοφάντης κατὰ τῶν γονέων. *Scring.*

(10) Idem in patrono 2. *Feud.* 24. §. 2. *vers. item si.*

(11) Ingratus in parentem censetur, qui pro eo carcere incluso fidejubere noluit. Alias filius non cogitur æs alienum patris exsolvere, *l.* 5. §. 16. *ff. de agn. et alend. l.* 2. 3. 4. *C. ne filius pro patre.* Illud de Cimone fertur, eum patrem ob crimen peculatus in carcerem conjectum ibique defunctum, translatis in se vinculis, ad sepulturam redemisse. Justin. 2. Valer. 5. *cap.* 3. qui et hæc de cujusdam filiæ erga patrem pietate refert, Filiam quandam extitisse, quæ patrem suum consimili fortuna cum Cimone affectum, et pari custodiæ traditum, jam ultimæ senectutis infantem, pectori suo admotum uberibus aluerit, adde Festum *in verb. pietatis.*

(12) Fidejubetur vel pro persona, vel pro debito.

(13) *l.* 23. *C. de inoff. testam.*

(14) Condere, id est, facere.

(15) Quid si non exheredaverit? potest hereditas ei velut ingrato auferri, *l.* 1. *ff. et l.* 2. *C. si quis aliquem test. proh.* Paul. 5. *sent.* 12. §. 2.

(16) Daturne filio arenarii querela inofficiosi? vid. *l.* 11. *C. de inoff. testam.*

(17) Pater non potest improbare mores, quos ipse liberis præfert. *l. in arenam. C. de inoffic. testam.* Ans.

(18) Potest quidem filia impune, justa tamen de causa, detrectare nuptias sibi a parente oblatas, *arg. l.* 18. *l.* 20. *C. de inoff. testam.* Si tamen eas detrectaverit, ut luxuriosam vitam eligeret, velut ingrata a parente potest exheredari, *l.* 19. *C. de inoff. testam.* Goth. Videtur improbari jure Canonico *cap.* 1. *De dispens. impub.* Ans.

(19) Hinc sumpta est Authentica, *Sed si post. C. de inoff.*

(20) Aliud itaque in minore 25. annis.

(21) *In corpus peccare*, hic aliud nihil esse puto, quam meretricio more vivere. Eo igitur adducor, ut credam, filiam majorem 25. annis patre cessante ei conditionem quærere, non ob id exheredari posse, quod in corpus suum peccaverit, forte semel, aut aliquoties, clam tamen, aliud vero fore, si palam turpiter vivat et flagitiose. *l.* 19. *Cod. de inoff. testam.*

(22) Hic quæri merito potest, An filia ob nuptias sine consensu parentum contractas exheredari possit? filia minor 25. annis nuptias contrahere sine patris consensu non potest, *ut hic*, sine consensu etiam matris, idque metu ingrati, *l.* 18. *l.* 20. *Cod. de inoff. testam. l.* 1. *l.* 18. *l.* 20. *C. de nupt.* major 25. annis potest, *ut hic.* Masculi emancipati sine consensu possunt uxorem ducere, *l.* 25. *ff. de ritu nupt.* non tamen propudiosam: possunt alioquin exheredari, *l.* 3. §. 5. *ff. de bon. poss. contra tab.* In potestate positi tum demum possunt, cum eis conditio a patre de ea re interpellato, non quæritur, *l.* 19. *ff. de ritu nupt.*

(23) Utcunque filia major 25. annis possit sine consensu patris nuptias contrahere, non potest tamen servi nuptias eligere, *ut hic.*

(24) Hinc sumpta est Authentica, *Liberi. C. de episc. aud.*

(25) Furiosi parentes a liberis impune non negliguntur; retinent enim matrimonium et potestatem patriam furiosi, *l.* 8. *ff. de his qui sui vel al.* Etiamsi propter furorem in cura liberorum suorum esse possint, vide *l.* 1. *l.* 2. *l.* 4. *ff. de curat. furios.*

(26) Vel ex testamento, *l.* 3. *ff. de his quib. ut indign.*

tæ ipsius procurasse monstratus fuerit, eum qui obsequium ac diligentiam furioso exhibuit, licet extraneus sit, ad ejus successionem pervenire decernimus, evacuata institutione eorum, utpote indignorum, qui furioso (sicut diximus) curam præbere neglexerint: ita tamen ut cætera testamenti capitula in sua maneant firmitate.

§. 13. Si unum de prædictis parentibus *in captivitate* (1) *detineri contigerit*, et ejus liberi, sive omnes, sive unus, non (2) festinaverint eum redimere: siquidem valuerit calamitatem captivitatis evadere: in ejus sit potestate: utrum hanc causam ingratitudinis testamento suo velit adscribere. Si autem per liberorum negligentiam (3) vel contemptum non fuerit liberatus, et in captivitate decesserit, illos ad successionem ejus venire non patimur, quia non festinaverunt ejus redemptionem citius procurare: sed omnibus liberis in hoc negligentibus res universas ab eodem relictas, ecclesiæ civitatis ex qua oritur, applicari, inventario scilicet sub publica attestatione celebrando, ne quid ex ejus facultatibus pereat: ita ut quicquid exinde ad ecclesiam pervenerit, captivorum redemptioni proficiat. Sed hæc quidem quantum ad personas dicta sunt, quas exheredare non licet, nisi ingratitudinis causas ubique approbari contigerit. Occasionem autem nobis ad generalem legem promulgandam hæc præsens causa noscitur obtulisse. Sed universaliter jubemus, ut si ille qui in captivitate detentus fuerit, liberos non habuerit, et aliis qui ad ejus hereditatem vocati sunt, eum redimere non festinantibus, in captivitate defunctus fuerit: nullus ex iis qui neglexerit, ad hereditatem ejus perveniat, licet ante captivitatem testamentum forsan ab eo fuisset conscriptum, in quo memoratas personas scripsit heredes: sed hac quoque institutione heredum infirmata, et cæteris testamenti capitulis in suo robore permanentibus substantiæ talium personarum simili modo ecclesiis civitatum ex quibus orti sunt, applicentur, et nullis aliis causis, quam in captivorum redemptionibus expendantur: ut unde (4) illi a suis non sunt redempti, aliorum redemptio procuretur, et ipsorum quoque animæ ex hac causa piissima subleventur. Hoc eodem observando et si aliam extraneam personam ante captivitatem scripsit heredem: et illa sciens se ab eo heredem scriptam, eum redimere a captivitate neglexerit. Hanc autem pœnam contra illos valere jubemus, qui octavum (5) et decimum suæ ætatis annum compleverint. In hujusmodi (6) vero causis quando pro captivorum redemptione necessarium fuerit dare pecunias, si quis proprias pecunias non habuerit, licentia erit ei, si memoratæ sit ætatis, mutuandi pecunias, et res mobiles vel immobiles supponendi, sive propriæ ipsius sint, sive illius (7) qui in captivitate detinetur: quoniam in prædictis omnibus, quæ pro (8) captivorum redemptione data vel expensa probabuntur, contractus hujusmodi tamquam a persona suæ potestatis et legitimæ ætatis factos, ita firmos esse decernimus: nullo eis qui cum hujusmodi personis in memoratis causis quo prædictum est modo contraxerint, præjudicio generando: necessitatem scilicet habente eo qui ex captivitate redierit, tales contractus ratos habere, et eis tamquam suis debitis obligari.

§. 14. Si quis (9) de prædictis parentibus orthodoxus constitutus senserit suum filium vel liberos (10) non esse catholicæ fidei, nec in sacrosancta ecclesia communicare, in qua omnes (11) beatissimi patriarchæ una conspiratione et concordia fidem rectissimam prædicant, et sanctas quatuor (12) synodos, Nicænam, Constantinopolitanam, Ephesinam primam, et Chalcedonensem amplecti seu recitare noscuntur: licentiam habeant pro hac maxime causa ingratos eos et exheredes in suo scribere testamento. Et hæc quidem pro ingratitudinis causa decernimus. Generalem autem (13) providentiam liberis catholicis deferentes, jubemus salvis legibus quæ jam de aliis hæreticis sunt prolatæ et circa Nestorianos et Acephalos, hæc observari, ut si quando parentes inventi fuerint sive Judaico Nestorii furori dedit, sive Acephalorum amplectentes insaniam, et ideo ab Ecclesiæ catholicæ comunione separati, non liceat eis alios heredes sibi instituere (14) nisi (15) liberos orthodoxos (16) et Ecclesiæ catholicæ communicantes, vel liberis non existentibus agnatos, vel cognatos, qui scilicet catholici sint. Quod si forte ex filiis alii quidem sunt orthodoxi, et Ecclesiæ catholicæ communicantes, alii vero ab ea separati, omnem parentum substantiam ad (17) filios tantum catholicos pervenire sancimus: licet ultimas voluntates hujusmodi personæ fecerit contra tenorem hujus nostræ constitutionis aliquid disponentes. Si vero posthac fratres ab ecclesia separati, ad eam conversi (18) fuerint, pars eis competens, in statu in quo redditur, eis præbeatur, ut nullam de fructibus aut gubernatione medii temporis inquietudinem vel molestiam catholici patiantur qui ante prædictas res detinebant: quoniam hujusmodi rerum, quas ex fratrum parte non communicantium catholici possidebant, sicut alienationem vetamus, ita præteritorum temporum fructus aut gubernationem nullatenus ab his a quibus detenti sunt, exigi vel retractari permittimus. Si autem usque ad finem vitæ suæ in eodem errore non communicantes permanserint: tunc

(1) Hinc sumpta est Authent. *Si captivi. Cod. de episc. et cler.*

(2) Hac impietate laboravit Gallienus Imperator, de quo vid. Treb. Pollionem *in Gall.*

(3) Pœna liberorum parentem captivum non liberantium.

(4) Qui major 18. annis (ignoscitur enim ætati minoris, seu non excepheli, qui redemptionem patris non procuravit) parentem captivum redimere neglexit, quod ab eo alioquin potuit testamento capere, id amittit et captivis redimendis cedit. Est hoc in pœnis irrogandis, quoad ejus fieri potest, servandum, ut pœna delicto similis imponatur, quæ delinquentis animo speciem delicti maxime repræsentet, ut per ea quisque puniatur, per quæ vel in quibus peccaverit.

(5) Hæc est plena pubertas.

(6) Minor 25. annis, major 18. potest mutuo accipere pecuniam, resque suas pignori dare, liberandi patris captivi causa.

(7) Filius res parentis obligare potest ejus ab hostibus redimendi causa.

(8) Redemptio captivorum favorabilis, adde *Nov.* 120. c. 10. dixi ad *l. sancimus.* 21. *in fin. C. de sacr. eccl.*

(9) S. Harm. 9. §. 52. περὶ αἱρετικῶν.

(10) Liberi hæretici non succedunt patri vel ex testamento, vel ab intestato, *l.* 19. *C. de hæreticis.*

(11) Non dicit omnes homines, sed omnes patriarchas beatissimos, nec enim omnes homines in veram et orthodoxam fidem conspirant.

(12) Vide *l.* 7. §. 4. *Cod. de summa trinit.*

(13) Hinc sumpta est Authentica, *Idem est. C. de hæret.*

(14) Hæretici parentes testari inter liberos possunt.

(15) *Novell.* 118. *cap.* 6. *Novell.* 144. *cap.* 1. *l.* 18. *Cod. de hæret.*

(16) Hoc quidam volunt, abrogari per *Authenticam Gazaros. C. de hæret.* quæ jubet bona hæreticorum publicari, et consequenter vetat orthodoxos liberos hæreticis parentibus succedere.

(17) Hæreticis quod non defertur, fratribus orthodoxis adcrescit.

(18) Hæreticorum liberorum jus in suspenso est: Quamdiu sunt hæretici, fratres eorum orthodoxi vel cognati eis præferuntur, fructus etiam lucrantur: non tamen proprietatem fratri hæretico delatam alienare possunt. Hæretico namque resipiscente, proprietatem ei restituere coguntur, non tamen fructus.

catholicos fratres, vel heredes ipsorum, plenissimo jure dominii easdem res possidere decernimus: quod si filii quidem omnes perversi, et ab Ecclesia catholicæ communione alieni inventi fuerint, alii autem propinqui agnati vel cognati religionem catholicam colentes, et communicatores esse fuerint approbati, eos liberis (1) hæreticis anteponi, et eorum hereditati succedere. Si vero liberi et propinqui agnati vel cognati ab orthodoxæ religionis communione sunt extranei: tunc siquidem schema clericorum parentes eorum habuerint: ad (2) ecclesiam civitatis ubi (3) domicilium habebant, res eorum volumus pertinere: ita ut si ecclesiastici intra annale spacium hujusmodi personarum vindicare res neglexerint: earum dominium nostri fisci juribus vindicetur. Si autem laici sunt, sine aliqua distinctione substantias eorum ad res privatas nostras similiter pervenire sancimus. Quæ obtinere decernimus etiamsi testamento non facto tales personæ decesserint: omnibus quæ contra cæteros hæreticos in aliis constitutionibus disposita sunt, et contra Nestorianos et Acephalos, et alios (4) omnes qui catholicæ ecclesiæ (in qua prædictæ quatuor synodi, et patriarchæ recitantur) non communicant, et successiones eorum, similiter observandis. Si enim pro causis corporalibus cogitamus; quanto (5) magis pro animarum salute providentia est nostræ solicitudinis adhibenda? Sive (6) igitur omnes memoratas ingratitudinis causas, sive certas ex his, sive unam (7) quamlibet parentes in testamento suo inseruerint, et scripti heredes nominatam, vel nominatas causas, vel unam ex his veram esse monstraverint (8), testamentum suam habere firmitatem decernimus. Si autem hæc observata (9) non fuerint, nullum exheredatis liberis præjudicium generari: sed quantum (10) ad institutionem heredum pertinet, testamento evacuato, ad parentum hereditatem liberos tanquam ab intestato ex æqua parte pervenire, ne liberi falsis (11) accusationibus condemnentur, vel aliquam circumscriptionem in parentum substantiis patiantur. Si vero contigerit in quibusdam talibus testamentis quædam legata (12) vel fideicommissa, aut libertates, aut tutorum donationes relinqui, vel quælibet alia capitula concessa legibus nominari: ea omnia jubemus adimpleri, et dari illis quibus fuerint derelicta, et tanquam in hoc non rescissum obtineat testamentum. Et hæc quidem de parentum ordinavimus testamentis.

CAP. IV.

Quæ sint justæ causæ parentum (13) exheredationis (14).

JUstum autem perspeximus, et e contrario de liberorum testamentis hæc eadem cum aliqua distinctione disponere. Sancimus (15) itaque non (16) licere liberis parentes suos præterire, aut quolibet modo a rebus propriis, in quibus habent testandi licentiam, eos omnino alienare: nisi causas quas enumeravimus, in suis testamentis specialiter nominaverint. Has autem esse decernimus.

§. 1. Si parentes ad interitum (17) vitæ liberos suos tradiderint: citra causam tamen quæ ad (18) majestatem pertinere cognoscitur.

§. 2. Si venenis (19) aut maleficiis, aut alio modo parentes filiorum vitæ insidiati probabuntur.

§. 3. Si pater nurui (20) suæ, aut concubinæ filii sui sese immiscuerit.

§. 4. Si parentes filios suos testamentum (21) condere prohibuerint in rebus, in quibus habent testandi licentiam: omnibus videlicet, in hujusmodi testamentorum prohibitione servandis quæ in parentum persona distinximus (22).

§. 5. Si contigerit autem virum (23) uxori suæ ad interitum, aut alienationem (24) mentis dare venenum, aut uxorem marito, vel alio modo alterum vitæ alterius insidiari: tale quidem utpote publicum crimen constitutum, secundum leges examinari, et vindictam legitimam promereri decernimus, liberis autem esse licentiam, nihil in suis testamentis de facultatibus suis illi personæ relinquere, quæ tale scelus noscitur commisisse.

§. 6. Si liberis, vel uno ex his in furore (25) constituto, parentes eos curare neglexerint: omnia et hic observari præcipimus, quæ de parentibus furiosis superius disposuimus (26).

§. 7. His casibus etiam cladem captivitatis (27) adjun-

(1) Observa casum, in quo agnati et cognati defuncti excludunt defuncti liberos. hic interea notandum, Jure Romano non tantum orthodoxos liberos hæretici parentis fiscum escludere, sed et ejus agnatos.

(2) Ecclesia in bonis clerici hæretici fiscum excludit *Infr. hic. ibi, ita ut si etc.* quod hodie non servatur. Clarus 5. *sent.* §. *Hæresis, vers. item bona*, refert in ducatu Mediolanensi bona dividi æquis portionibus inter fiscum ducalem et episcopos et inquisitores. In Hispania, omnia bona hæretici, etiam clerici, vel beneficium ecclesiasticum habentis, fisco Regio cedunt, quantumvis hæretici parentis liberi sint orthodoxi, *arg. Authenticæ Gazaros, C. de hæret.* cujus sententia prævaluit, quod vehementer repugnat huic Novellæ *supr. hic.* ibi, *non liceat eis alios heredes instituere, nisi liberos orthodoxos.*

(3) Non ecclesiam quandam generalem.

(4) Pœnæ hæreticorum ad similes extenduntur.

(5) Animarum major, quam corporum habenda est ratio. Animas etiam quibuscunque rebus præferri oportet, *l.* 21. *in fin. Cod. de sacr. eccl.*

(6) De inofficioso testamento. Jul. *hic constit.* 107. *cap.* 375. adde 5. Harm. 9. §. 15.

(7) Ingratitudinis vel unica causa ad exheredandos liberos sufficit.

(8) Præsumuntur alioqui liberi ipsi meriti, nisi probentur immeriti.

(9) Id est, probata.

(10) Hinc sumpta est Authentica, *ex causa. Cod. de liberis præteritis.*

(11) Falsis parentum accusationibus temere non credendum, *l.* 4. *ff. de inoff. testam.*

(12) Injusta exheredatio liberorum testamento adscripta testamentum non vitiat, sed solas institutiones, non legata, non fideicommissa, non libertates: quod olim non fuit, *l.* 8. §. 16. *l.* 25. *ff. de inoff. testam.*

(13) Vid. Harm. 9. §. 56. 57. *et seq.*

(14) Jul. *const.* 107. *num.* 376.

(15) Hinc sumpta est Authentica, *In testam. C. ad SC. Tert.*

(16) *Nov.* 1. *pr.* §. 2. adde *l.* 15. *ff. de inoff. l.* 7. §. 1. *ff. unde liberi.* Goth. Etiam ante hanc Novell. non licuit filiis, parentes præterire *l.* 17. *C. de inoff. testam. l.* 14. *l.* 15. *d. tit. l.* 15. *ff. hic.* Donell. 6. *comment.* 14. Cujac. 8. *obs.* 23. Ans.

(17) *l.* 4. *ff. de agnosc. et al. lib.*

(18) Vitæ liberorum insidiari permissum in causa majestatis. id est, Permissum est parenti, liberos majestatis accusare, adde c. 3. §. 3. adde *l.* 35. *ff. de religiosis.*

(19) *d. c.* 3. §. 5.

(20) *d. c.* 3. §. 6.

(21) *d. c.* 3. §. 9.

(22) *d.* §. 9.

(23) Interfectorem matris exheredare possumus, etiam parentem: dissimulatam ideo pœnam ejus legimus, in ea, quæ pro vindicta liberorum matrem suam interfecit, cum illa Nepotes suos veneno sustulisset. vide quæ notavi ad *l.* 5. *ff. ad l. Pomp. de parricid.*

(24) Εἰς ἔκστασιν διανοίας.

(25) *c.* 3. §. 12. *Supr. hic.*

(26) *d.* §. 12.

(27) *d. c.* 3. §. 13.

gimus : in qua si liberos detineri , et per parentum contemptum vel negligentiam non redemptos ab hac luce transire contigerit , nullatenus eorum parentes ad facultates perveniant liberorum , de quibus filii testari potuerant : sed omnia in hoc quoque capitulo serventur , quæ et de parentibus vel cognatis atque agnatis qui ab intestato ad talium personarum jura vocantur , aut de extraneis scriptis heredibus supra censuimus (1).

§. 8. Si quis de prædictis liberis orthodoxus constitutus senserit suum parentem vel parentes non (2) esse catholicæ fidei : hæc et in eorum persona tenere , quæ supra de parentibus jussimus (3).

§. 9. Si tales igitur causas , vel certas , aut unam ex his liberi suis testamentis inscripserint , et scripti ab eisdem heredes , aut omnes , aut certas , aut unam ex his probaverint , testamentum in sua firmitate manere præcipimus. Si autem hæc omnia non fuerint observata , nullam vim hujusmodi testamentum quantum ad institutionem heredum habere sancimus : sed rescisso testamento , eis qui ab intestato ad hereditatem defuncti vocantur , res ejus dari disponimus : legatis videlicet vel fideicommissis et libertatibus et tutorum dationibus , seu aliis capitulis , sicut superius (4) dictum est , suam obtinentibus firmitatem. Si quid autem pro legatis sive fideicommissis et libertatibus , et tutorum dationibus , aut quibuslibet aliis capitulis , in aliis legibus inventum fuerit huic constitutioni contrarium : hoc nullo modo volumus obtinere. Et hæ quidem exheredationis aut præteritionis pœnæ , quantum ad ingratitudinis causas contra prædictas personas statuendæ sunt : si quæ autem ex his inter crimina reputantur , earum autores etiam alias (5) pœnas sentiant legibus definitas.

CAP. V.

Ut (6) non liceat creditori heredes defuncti pro debito molestare ante novem (7) dies.

HÆc autem disposuimus , ut et parentes et filios a testamentorum injuria (8) liberos reddamus. Cæterum si qui heredes fuerint nominati : etiam (9) si certis rebus jussi fuerint esse contenti , hoc casu testamentum quidem nullatenus solvi præcipimus : quicquid autem minus ei legitima portione relictum est , hoc secundum nostras alias (10) leges ab heredibus impleri (11). Sola enim est nostræ serenitatis intentio , a parentibus et liberis injuriam præteritionis , et exheredationis auferre : *Considerare namque debent parentes , quia* (12) *et ipsi filii fuerunt , et eadem a suis parentibus speraverunt. Et similiter qui nunc filii sunt debent studere parentum animos sanare* : *quia* (13) *et ipsi parentes fieri desiderant , et a suis filiis optant honorari.* Unde et constat ad utriusque partis utilitatem atque cautelam præsentem legem fuisse prolatam : quam ex hac occasione promulgandam esse perspeximus. In aliquo autem negotio disceptantes , invenimus Pulcheriam filiam gratam quidem a sua genitrice fuisse dictam , exheredatam autem testamento nominatam tam in paternis , quam in maternis facultatibus : et talem quidem scripturam , quia dolo eam , et machinatione quorundam compositam fuisse comperimus , nullo modo permisimus obtinere : filiam autem heredem patris ac matris jussimus fieri : sicut et in scriptis prolatum super hac causa nostrum manifestat arbitrium.

§. 1. Meminimus (14) insuper legem (15) a nobis fuisse prolatam , per quam jussimus *nulli penitus esse licentiam corpora defunctorum debiti gratia detinere , aut impedimentum eorum facere sepulturæ.* Sed in præsenti quendam cognovimus cujusdam mortui genitorem a sepultura sui filii redeuntem , nomine debiti tenuisse : ideoque pium , et humanum esse perspeximus talem crudelitatem hac lege piissima coercere. Sancimus itaque nulli penitus esse licentiam , aut heredes , aut parentes , aut liberos , aut conjugem , aut agnatos , vel cognatos , aut alios affines ejus , aut fidejussores, ante (16) novem dierum spatium , in quibus videntur lugere , conveniendi , aut quocumque modo inquietandi , aut aliquam admonitionem eis offerendi , aut in judicium (17) eos vocandi , sive debiti gratia quod a defuncto descendit , sive alterius cujuscunque causæ nomine ad memoratas personas specialiter pertinentis. Si vero intra novem dierum spatium aliquis ausus fuerit quamlibet de prædictis personis prehendere , aut adoriri , aut aliquam cautionem seu promissionem vel fidejussionem exigere ab ea : hæc omnia invalida esse decernimus. Post novem autem dierum excursum , si quis contra tales personas aliquas habere putaverit actiones , eas secundum leges exerceat , nullo videlicet præjudicio actoribus ex hoc intervallo circa temporalem præscriptionem , aut in alia quacunque legitima allegatione penitus generando.

(1) *d.* §. 13.
(2) *d.* c. 3. §. 14.
(3) *d.* §. 14.
(4) *d.* §. 14. *in fin.*
(5) Præter exheredationem.
(6) Ut non liceat creditori ante luctuosos novem dies , debitore suo mortuo , aliquem molestare , propter hoc quod defunctus debet. Jul. *const.* 107. *n.* 377.
(7) *Nov.* 60. c. 1.
(8) Exheredatio injuriæ species.
(9) Institutus alias in re certa pro legatario habetur , *l.* 13. *Cod. de hered. instituend.*
(10) Adde *Nov.* 15. *c.* 5. Harm. 9. §. 17. *l.* 14. *l.* 15. *ff. de inoff. testam.*
(11) Actionem ad supplementum legitimæ observa , de quo vide *l.* 30. *C. de inoff. testam.*
(12) Senes alioqui parentes , ex sua libidine moderantur , quæ nunc est , non quæ olim fuit. Terent. *in Heautont. act.* 2. *scen.* 1.
(13) Laudat quisque facile , quod optat.
(14) Hinc sumpta est Authent. *Sed neque. C. de sepulchr. violato.*
(15) *Novell.* 60. *c.* 1. adde *l. ult. Cod. de sepulchro violato* : *l.* 2. *ff. de in jus vocando. l.* 36. *ff. de jud.* Goth. Vide Pecc. *de Jure sistendi cap.* 5. *n.* 23. S. L.
(16) Solebant enim in nonum usque diem justa defunctis et μνημόσυνα persolvi , *Nov.* 133. *cap.* 3. *in fin.* Gregor. 8. ἐννάτῃ μὲν ἡμέρᾳ παρῆν μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ βασιλέως καὶ ἅπασαι τῶν ἐνδόξων γυναικῶν τὸ νενομισμένον τελέσουσαι πένθος καὶ τὰ μνημόσυνα, qui mos ex paganis manavit : Dion. *in Adriano.* Πλωτίναν ἀποθανοῦσαν ἐτίμησεν ὡς ἐπὶ ἡμέρας ἐννέα μελανειμονῆσαι. Augustin. *in qu. super Gen.* Nescio , utrum inveniatur , alicui sanctorum in scripturis celebratum esse luctum 9. dierum , quod apud Latinos Novendiale appellant , unde mihi videntur ab hac consuetudine prohibendi , si qui Christianorum istum in mortuis suis numerum servent , qui magis est in Gentilium consuetudine , Donatus *in Phormione.* In nuptiis septimus dies instaurationem voti habet , ut in funere novem dies , qui parentalia concludunt , vide Cujac. *hic et cap.* 6. *de præscript.* Hinc Novendialis cœna apud Tacitum 6. *Annalium.* Virg. 5. *Æneidos.* Præterea si nona dies mortalibus almum Aurora extulerit. Statius Thebaidos 6. *vers.* 238. in Archemori funere , Roscida jam novies cœlo demiserat astra Lucifer. Glossis Novendialia Ἔννατα νεκροῦ ἀγόμενα. Eodem die cœnæ funebres et epulæ fiebant. Julius Obsequens. adde Festum *in Novendiales feriæ.*
(17) *l.* 2. *l.* 3. *ff. de in jus vocando.*

CAP. VI.

De (1) *constituta pecunia* (2).

AD (3) hoc, aliud capitulum ad pecuniæ constitutionem seu promissionem respiciens, hac lege prævidimus definire. Sancimus igitur, si quando aliquis aut pro (4) se, aut pro alia persona pecuniam constituerit, vel spoponderit, dicens forte cuicunque; *Satis* (5) *tibi facio*: cum in quantitatem quam dixit, modis omnibus obligari, atque promissionem seu sponsionem suam adimplere, et debitum compelli persolvere. Si quis autem dixerit, *Fiet tibi satis a me*, *et ab illo*, *et illo*: illis quidem quos nominaverit, non consentientibus, nullum ex tali voce fieri præjudicium: sed nec ipsum qui hoc dixerit, pro illis personis quas nominavit, aliquam exactionem sustinere: pro se autem, quod secundum leges debere monstratus fuerit, pro rata tantum portione persolvere. Si autem dixerit, *Fiet tibi satis aut a me aut ab illo et illo*: tunc nominatis quidem simili modo non consentientibus nullum fieri præjudicium: ipsum autem qui hoc promiserit, integrum quidem debitum cogi persolvere. Si quis autem dixerit, *Fiet tibi satis*, cum tali verbo, ut impersonaliter (6) dicto, tanquam si nihil promiserit, ita ab omni exactione liberum servari. Si quam autem contra nominatas personas putaverit sibi actionem competere, eam secundum leges adversus eos proponere, et legis auxilio perpotiri.

EPILOGUS.

✝ Hæc autem obtinere sancimus in causis omnibus quæ nondum judiciali sententia, vel amicabili conventione sopitæ sunt, parens charissime atque amantissime. Celsitudo itaque tua præsentem nostri numinis generalem constitutionem edictis quidem in hac regia civitate more solito proponendis, præceptionibus autem ad provinciarum rectores dirigendis, ad omnium notitiam faciat pervenire. Dat. Kal. Februar. *Constantinop.* Imper. DN. JUSTIN. PP. August. Anno XV. (7) BASIL. V. C. CONS.

TIT. XVII.

UT NEQUE MILES (8), NEQUE FOEDERATUS (9) OBSERVETUR (10) DOMUI PRIVATÆ (11) AUT POSSESSIONI ALICUJUS.

NOVELLA CONSTIT. CXVI.

Imp. Justin. August. Theodoto Orientalium prætoriorum præfecto.

PRÆFATIO.

CUm domini Dei benevolentia ad custodiam nostrorum subjectorum militarium rerum incipit ordinatio. His enim providentia Dei dispositis, Barbarorum quidem incontinentia refrenatur, reipublicæ vero res augetur. Et quoniam aliqui propriæ salutis pro nihilo facientes rationem, milites et fœderatos, qui debent pro libertate reipublicæ contra inimicos certare, præsumunt subtrahere, et in privatas suas occupare utilitates: prævidimus per præsentem legem nostram omnibus interdicere, ut nullum de cætero præsumant militem in quocunque relatum numero, aut fœderatum subtrahere, et in sua domo aut in propriis habere possessionibus, pro quibus nos multos sustinemus labores: exercentur enim et militant, ut communibus utiles sint rebus.

CAP. I.

SInt igitur omnes scientes, qui milites aut fœderatos aliquos in suis habent domibus (12) aut possessionibus, aut qualitercunque observantes, et quasdam eis proprias implentes utilitates: quod nisi intra triginta dierum dilationem, computandorum ab insinuatione per loca præsentis nostræ dispositionis, eos expulerint: substantiæ quidem habentium eos, aut retinentium publicationi subjectæ, fisco applicabuntur: ipsi vero et dignitatibus et militiis, quas habent, expellentur: milites vero et fœderati qui eis post dilationem observaverint, non solum militia spoliabuntur, sed etiam ultima (13) sustinebunt supplicia: scientibus etiam uniuscujusque provinciæ judicibus, quia si aliqui inveniantur in locis (14) quæ sub his sunt exactoribus, aut convictoribus, aut personis aliquibus, aut (15) dominiis, aut possessionibus, aut quibuslibet propriis utilitatibus permanentes, et non celeriter istos comprehenderint, et suppliciis subdiderint, et milites quidem ad numeros suos transmittant in quibus militant, fœderatos (16) vero ad proprias (17) optiones: ipsi decem librarum auri pœnam exigentur, et insuper exilio tradentur, utpote nostras jussiones præsumentes negligere. Nemo igitur neque divino quodam typo de hoc forsan facto, neque præceptis judicum utatur, neque aliquis nostrorum judicum hujusmodi aliquos typos aut præceptiones judicum suscipiat, sed cum omni celeritate militantes quidem ad proprios numeros (18), fœderati vero ad suas optiones revertantur, et pro communibus certent rebus: nullo enim modo de cætero concedemus nostros milites aut fœderatos in quibusdam omnino privatis utilitatibus occupari.

(1) Actio de constituta pecunia (de qua vide §. 9. *Instit. de actionib.*) Græcis, ἐπὶ τῇ ἀντιφωνήσει ἀγωγή. 3. Harmen. 6. §. 5.
(2) Vide Jul. *constit.* 107. *n.* 378.
(3) Hinc sumpta est Authentica, *Si quando*, *Cod. de constituta.* Goth. Vide Rittershus. *part.* 2. *c.* 5. Ans.
(4) Constituimus aut pro nobis aut pro alio.
(5) Formulas quatuor constituendi hic observa. Satis tibi facio, Fiet tibi satis a me et ab illo, et illo Fiet tibi satis aut a me, aut ab illo et illo, Fiet tibi satis. Priore et tertia formula constituentem in solidum obligari, secunda viriliter tantum: Quarta nullo modo obligari.
(6) Impersonalis enunciatio non obligat loquentem.
(7) Id est, anno 541.
(8) Περὶ στρατιωτῶν *Scrimg.* de militibus *Index Reg.*
(9) Fœderati qui sint, vide *cap.* 1. *Infr. hic.*
(10) Id est, recipiatur in domo vel possessione alicujus privati.
(11) Τοῦ μὴ τινα στρατιώτην ἢ φοιδερᾶτον ἔν τισιν ἰδιωτικαῖς χρείαις ἀποχολεῖσθαι 57. *Eclog.* 8.
(12) Milites privatis negotiis occupari non debent, vide *l.* 31. *Cod. de locat.*
(13) Id est, mortem.
(14) H οἴκοις, ἢ δεσπόταις. *Scrimg.*
(15) Hæc verba *quæ sub his sunt exactoribus*, *aut convictoribus*, desunt in Scrimger. editione.
(16) Fœderati. *l. ult. Cod. de locat.* Julian. *const.* 108. *num.* 388. sub optionibus sive Phylarchis erant, ut scholares sub primiceriis scholarum, milites sub magistris militum, vel ducibus, vel tribunis. Duces optionum, Phylarchi appellantur. vide quæ notavi ad *Novell.* 102. *cap.* 1. Hic ergo fœderati ad optiones suas; milites, ad numeros suos, relictis privatorum negotiis, redire jubentur, his adde, quæ dixi ad *l.* 31. *Cod. de locat.*
(17) Ἰδίους ὀπτίονας *Scrimg.*
(18) Numeri militum, optiones fœderatorum.

Epilogus.

✝ Quæ igitur placuerunt nobis, et per præsentem manifestata sunt legem, tua eminentia præcognoscens, in hac quidem felicissima civitate edictis secundum morem propositis, in provinciis vero præceptionibus destinatis (1) omnibus manifesta constituere festinet. Dat. Id. April. *Constantinop.* Imper. DN. Justin. PP. Aug. Anno XV. (2) Basil. V. C. Cons.

TIT. XVIII.

UT (3) LICEAT MATRI (4) ET AVIÆ, ET ALIIS PARENTIBUS POST LEGITIMAM PARTEM LIBERIS DERELICTAM, QUOMODO VOLUERINT RESIDUAM FACULTATEM SUAM DISPONERE, ET ALIA CAPITULA PLURA.

Novella Constit. CXVII.

Imp. Just. Aug. Theodoto præfecto Orientalium prætoriorum.

PRÆFATIO.

Diversis capitulis ad nos relatis, necessarium esse perspeximus generali hac lege disponere.

CAP. I.

Si quis filiumfamilias heredem instituerit, ut pater ipsius usumfructum hereditatis non habeat (5).

Sancimus (6) igitur licentiam esse et matri et aviæ, aliisque parentibus, postquam reliquerint filiis partem, quæ lege (7) debetur: quod reliquum (8) est suæ substantiæ sive in solidum voluerint, sive in partem, filio vel filiæ, nepoti vel nepti, et deinceps descendentibus donare, aut etiam per ultimam relinquere voluntatem, sub hac definitione atque conditione, si voluerint (9) *ut pater aut qui omnino eos habent in potestate*, *in his rebus neque usumfructum*, *neque quodlibet penitus habeant participium.* Hæc enim et extraneis relinquere poterant, unde nulla parentibus utilitas nasceretur. Hoc itaque non solum parentibus, sed etiam omni personæ licere præcipimus.

§. 1. Res autem ita relictas sive donatas positis sub potestate personis, si quidem perfectæ (10) sint ætatis: licet (11) sub potestate sint, licentiam habeant quo volunt modo disponere. Si vero ætate minores sint: per quem perspexerit testator, aut donator, hæc gubernentur, donec illi quibus donata sunt aut relicta, ad perfectam ætatem veniant: licentiam (12) habente testatore, vel donatore, et matri et aviæ horum quibus res collatæ sunt, ipsarum rerum si voluerint gubernationem committere, licet maritis junctæ sint memoratæ mulieres: ita tamen, si et ipsæ hujusmodi gubernationem suscipere voluerint. Si vero forsan is qui relinquit, aut donat, nullum his dispensatorem ordinaverit, aut ab eo datus hujusmodi gubernationem subire noluerit, aut non potuerit, aut moriatur antequam illi perfectæ (13) fiant ætatis, tunc jubemus judicem (14) competentem curatorem fide dignum cum legitima fidejussione (15) rebus talibus ordinare, qui debeat relictam talibus personis substantiam gubernare atque custodire, donec (16) illi ad perfectam (sicut dictum est) ætatem perveniant. In illis enim casibus legem quæ usum (17) parentibus præbet, volumus custodiri, quibus non inest specialiter hujusmodi conditio.

CAP. II.

De eo qui in aliquo instrumento nominatus est filius (18).

Ad (19) hoc autem et illud sancire perspeximus: ut si quis filium aut filiam habens de libera muliere cum qua nuptiæ consistere possunt, dicat in instrumento, sive publica sive propria manu conscripto, et habente subscriptionem trium (20) testium fide dignorum, sive in testamento sive in gestis monumentorum, *hunc aut hanc filium suum esse* (21), *aut filiam*, et non adjecerit naturalem: hujusmodi filios esse legitimos, et nullam aliam probationem ab iis quæri, sed omni frui eos jure quod legitimis filiis nostræ conferunt leges: utpote ipso patre (sicut dictum est) filios proprios eos vocante. ex hoc enim et cum eorum matre monstratur legitimum habuisse matrimonium: ut neque ab ea pro nuptiarum fide alia probatio requiratur. Si autem pater ex ipsa muliere multos filios habens, uni ex eis testimonium quolibet ex prædictis præbuerit modis: sufficere ex eadem mueliere natis, ad legitimorum jura patris testimonium uni datum.

CAP. III.

De muliere quæ sine dotalibus instrumentis nupsit (22).

Hoc quoque præsenti constitutioni perspeximus adjiciendum: ut si quis ex non scripto per affectum nuptialem uxorem acceperit, et ex ea filios procreaverit: soluto autem matrimonio contingat eum etiam aliam du-

(1) Ad præsides.
(2) Id est, anno 541.
(3) De divortiis et aliis capitulis, *Index Regin.* adde Jul. *const.* 208.
(4) Huc refer *c.* 1. *infr. hic.*
(5) Jul. *hic*, *n.* 379.
(6) Hinc sumpta est Authent. *Excipitur. Cod. de bonis quæ liberis.* Goth. Vid. Goed. *de verb. stipulat. cap.* 7. *num.* 44. Rittershus. *in exposit. Nov. part.* 4. *cap.* 7. *et part.* 5. *cap.* 15. Ans.
(7) Liberis relinquenda est, ut minimum, legitima.
(8) Potest parens uni liberorum plus aliis relinquere.
(9) Ea lege ascendentes et extranei bona alicui relinquere possunt, ne ususfructus eorum patri adquiratur.
(10) Id est, 25. annorum.
(11) Vide quæ scripsi ad *l.* 3. *C. qui testam.*
(12) *l.* 3. *§.* 3. *ff. de usur. l.* 4. *C. de confirmando tutore: l.* 32. *vers. similis ff. de excus. tut.*
(13) Id est, 25. annorum.
(14) Vide *tit. ff. de tutoribus datis.*
(15) Rem pupilli salvam fore scil.
(16) Major 25. ann. in cura esse desinit.
(17) Usumfructum Jul. *hic.*
(18) Jul. *hic*, *n.* 380.
(19) Hinc sumpta est Auth. *Si quis liber. C. de natur. lib.*
(20) Instrumentum patris manu scriptum, subscriptionem trium testium habens, pro filio fidem facit.
(21) Justa uxor videtur, cujus liberos in instrumento publico, vel privato, tribus testibus munito, vel in testamento, vel apud acta, filios tuos nominaveris, unde possis colligere, adoptione filios suos fieri, nisi plus aliquanto dare libuerit nominationi, quam adoptioni. vide quæ dixi ad *Nov.* 89. *c.* 11. adde *l.* 6. *l.* 7. *C. de nat. lib. Novell.* 74. *cap.* 2. *in fin.*
(22) Et de filiis ex tali matrimonio natis, Jul. *const.* 381.

cere conjugem cum dotalibus instrumentis, et ex ea similiter filios procreare, nullum circa paternam hereditatem aliis filiis ex indotata (1) conjuge natis præjudicium fieri: sed cum aliis filiis ex secunda natis uxore, quæ cum dotalibus instrumentis copulata est, ad patris etiam illos hereditatem vocari, cum etiam ex solo affectu possit consistere matrimonium: quod similiter valere volumus, etiam si prius quidem cum dotalibus instrumentis jungatur aliquis uxori, post illam vero alteram ducat solo nuptiali affectu.

CAP. IV.

De nuptiis (2) *illustrium, ut cum dotalibus instrumentis fiant.*

QUia (3) vero legem (4) dudum protulimus jubentem aut dotalia fieri documenta, aut alias probationes procedere factas apud ecclesiæ defensores, per quas nuptias competat confirmari, aut certe sacramenta præberi: in præsenti perspeximus melius disponere ea quæ de his pridem sancita sunt. Et propterea jubemus eos (5) qui maximis dignitatibus decorati sunt, usque (6) ad illustres, non aliter nuptias celebrare, nisi dotalia scribantur instrumenta: nisi tamen aliquis antequam mereretur hujusmodi dignitates, ex affectu solo duxit uxorem. Tales (7) enim nuptias ante dignitates factas, et post dignitates, legitimas manere præcipimus, et ex his natos legitimos esse filios. Postquam vero honorati fuerint aliqui hujusmodi dignitatibus: non aliter ducere uxores, nisi cum dotalibus instrumentis. Hanc autem legis subtilitatem concedimus (8) subjectis nostræ reipublicæ Barbaris (9), licet dignitatibus hujusmodi decorati sint, ut etiam sub affectu (10) possint ipsi volentes contrahere nuptias. Reliquos autem omnes præter eos qui maximis (sicut dictum est) dignitatibus decorati sunt, cujuslibet sint dignitatis, aut militiæ, aut studii, si quidem voluerint, aut potuerint, non prohibemus eos cum dotalibus instrumentis ducere uxores. Si autem etiam hoc non custodierint, et ex solo (11) affectu celebratas nuptias firmas esse sancimus, et ex eis natos, legitimos esse filios jubemus.

CAP. V.

Ut cum matrimonium est sine dote, et conjunx superstes inops, mortui quartam (12) *partem accipiat.*

QUia (13) vero legem (14) dudum posuimus præcipientem, *Ut si quis uxorem aliquando sine dotalibus acceperit, cum affectu solum nuptiali, et hanc sine causa legibus agnita projecerit* (15): *accipere eam quartam* (16) *partem substantiæ ejus.* et aliam (17) post hanc fecimus legem decernentem: *si quis indotatam uxorem per affectum solum acceperit, et usque ad mortem cum ea vivens, præmoriatur, accipere similiter et eam quartam illius substantiæ portionem: ita tamen, ut non transcendat hoc centum* (18) *librarum auri quantitatem.* In præsenti melius utramque legem disponentes, sancimus in utroque casu ex talibus matrimoniis natos filios legitimos esse, et ad paternam vocari hereditatem: uxorem autem ex utroque horum casuum, siquidem usque ad tres habuerit filios ejus vir sive ex ea, sive ex alio matrimonio, quartam partem ex substantia viri accipere. Si autem amplius fuerint filii: tantum in utroque similiter casu accipere jubemus mulierem quantum uni competit filiorum: ita quippe, ut usum solum (19) in talibus rebus mulier habeat: dominium autem illis filiis servetur, quos ex ipsis nuptiis habuerit. Si vero talis mulier filios ex eo non habuerit, jubemus etiam dominii jure habere eam res, quas ex viri facultatibus ad eam venire per præsentem jussimus legem. Quæ tamen irrationabiliter (20) exclusa (21) est: in ipso tempore expulsionis partem jubemus accipere, quæ continetur hac lege. Virum etiam in talibus casibus quartam, secundum priorem nostram legem, ex substantia mulieris accipere, modis omnibus prohibemus.

CAP. VI.

De Leoniana (22) *et Constantiniana constitutione* (23).

ILlo indubitanter observando, ut Leonis piæ memoriæ constitutio (24) in omnibus aliis casibus qui non continentur præsenti lege, propriam habeat fortitudinem. Constantini vero piæ memoriæ legem (25) ad Gregorium scriptam, et super ea factam interpretationem a Martiano (26) piæ memoriæ, per quam mulierum conjunctiones (quas Constantini lex (27) abjectas vocavit) ad quosdam dignitatibus decoratos prohibentur, nullo penitus modo valere permittimus: sed licentiam (28) volentibus præbemus, etsi quibuslibet magnis dignitatibus decorentur, hujusmodi mulieres cum dotalibus instrumentis sibimet copulare. Reliqui vero citra eos qui majoribus dignitatibus decorati

(1) Indotatæ uxoris liberi cum dotatæ liberis æqualiter succedunt, ut ita exæquentur liberi primarum et secundarum nuptiarum, licet non in utrisque intervenerint dotalia instrumenta.

(2) Jul. *hic*, *n.* 382.

(3) Hinc sumpta est Auth. *Maximis. C. de nupt.* et Auth. *Sed novo jure. Cod. de nat. lib.*

(4) *Nov.* 89. *c.* 8.

(5) Nota, quando et quorum in nuptiis, exigantur nuptialia instrumenta.

(6) Μέχρι ἰλλουστρίων Græci *hic*, μέχρι καὶ τοῦ πρωτοσπαθαρίου. 4. Harm. 4. §. 16. περὶ ἀξιωματικῶν.

(7) Sine instrumentis.

(8) Extranei melius tractantur. Non ita exacte agitur cum extraneis incolis: quam cum civibus ac vere subditis.

(9) Puta Gothis, Vandalis et similibus, qui frequentes in comitatu et aula Justiniani fuere.

(10) Sine titulo scil.

(11) Citra instrumenta scil. et ita hac constitutione confirmantur leges, quæ sanciunt, nuptias contrahi solo affectu, juxta *Novell.* 22. *cap.* 3. solos illustres Romanos excipit, ut et *Novell.* 74. Emendatur hic quoque *Nov.* 74. *cap.* 4. §. 1. qua non illustres cogebantur profiteri nuptias apud episcopum, exceptis servis, militibus, agricolis et abjectis personis.

(12) *Nov.* 53. *c.* 6. *Nov. Leon.* 106. *et* 5. Harm. 8. §. 94. 95.

(13) Hinc sumpta est Auth. *Præterea. C. unde vir et uxor.*

(14) *Nov.* 53. *c.* 6.

(15) Id est, ab ea diverterit.

(16) V. Jul. *hic*, *n.* 382. *Nov.* 22. *c.* 18. *Nov.* 53. *c.* 6. *Novell.* 74. *c.* 5. *Nov.* 134. *in fin. l.* 11. *Cod. de repud.*

(17) *Nov.* 74. *c.* 5.

(18) Dotis maximæ quantitas quæ fuerit veteribus, *Novell.* 22. *c.* 18.

(19) Hoc abrogatur *Novell. Leon.* 106.

(20) Sine justa causa.

(21) Repudiata.

(22) Jul. *hic*, *n.* 383.

(23) Viles personæ illustribus possunt nubere.

(24) Lex 9. *C. de pactis conventis* hic confirmatur.

(25) *l.* 1. *C. de nat. lib.* hic abrogatur.

(26) Martiani Novella *de matrimonio Senatorum*, hic abrogatur.

(27) *l.* 7. *C. de incest.*

(28) Viles mulieres duci possunt a viris non positis in magna dignitate. dotalibus etiam instrumentis non confectis, et ab aliis magna dignitate præditis, si tamen dotalia instrumenta componantur, et ita hodie senator libertinam ducere, senatoris filia liberto nubere potest, abrogatis *l.* 16. *pr. l.* 23. 42. *in fin. l.* 44. *ff. de ritu nupt.* quin quæ palam quæstum corporis faciunt, duci possunt ab illustribus, abrogata *l.* 41. *ff. de ritu. l.* 7. *C. de incestis*: Estque hæc Novella plenior *Novell.* 78. *cap.* 3. quæ in nuptiis libertinæ abscise requirebat nuptialia instrumenta: huc refer *l. ult. Cod. de agricol.*

sunt, licentiam habeant hujusmodi mulieres accipere, sive scripto voluerint, sive solo affectu nuptiali: si tamen liberæ sint, et cum quibus liceat nuptias celebrare.

CAP. VII.

Soluto per repudium matrimonio quomodo et (1) *apud quem liberi alantur* (2).

ILlud (3) quoque disponendum esse perspeximus, ut si quando inter maritum et uxorem nuptias solvi contigerit: ex hujusmodi nati filii, nullo modo lædantur ex separatione nuptiarum, sed ad parentum hereditatem vocentur, ex patris substantia indubitanter alendi. Et si (4) quidem pater occasionem (5) separationis præbeat, et mater ad secundas non venerit nuptias: apud (6) matrem nutriantur, expensas patre præbente. Si vero per causam matris ostendatur solutum matrimonium: tunc apud patrem maneant filii, et alantur. Si autem contigerit patrem quidem minus idoneum esse, matrem (7) vero locupletem: apud eam pauperes filios manere et ab ea nutriri jubemus. Quemadmodum (8) enim filii (9) locupletes coguntur matrem egentem alere: ita justum esse decernimus et a (10) matre locuplete filios pasci. Quod autem de alenda matre, et filiis indigentibus definivimus, hoc quoque in omnibus ascendentibus descendentibusque personis utriusque naturæ valere præcipimus.

CAP. VIII.

De justis (11) *divortiorum causis marito permissis* (12).

QUia (13) vero plurimas in veteribus et nostris legibus invenimus causas, ex quibus facile nuptiarum solutiones fiunt: ea causa perspeximus ex his abscindere aliquas, quæ nobis indignæ ad solvendas nuptias visæ sunt: et eas solummodo nominatim præsenti inserere legi, pro quibus rationabiliter potest sive vir sive mulier repudium mittere. Nunc autem causas ex quibus maritus repudium mittere sine periculo potest, et dotem (14) uxoris lucrari, servato in ea dominio ex eodem matrimonio filiis aut filiabus, quibus non extantibus, frui etiam proprietate: has esse decernimus.

§. 1. Si (15) contra imperium (16) cogitantibus aliquibus conscia est mulier, aut etiam viro suo non indicet (17). Si autem vir hoc a muliere denunciatum tacuerit, liceat mulieri per quancunque personam hoc declarare imperio: ut vir nullam ex hac causa repudii inveniat occasionem.

§. 2. Si de adulterio maritus putaverit posse suam uxorem convinci: oportet virum prius (18) inscribere (19) mulierem, aut etiam adulterum: et si hujusmodi accusatio verax esse ostenditur, tunc (20) repudio misso habere virum super ante nuptias donationem, etiam dotem: et (21) ad hoc, si filios non habeat, tantum accipere ex alia uxoris substantia, quantum dotis tertia pars esse cognoscitur: ut ejus proprietati et dos, et a nobis definita pœna applicetur. Si enim filios habuerit ex eodem matrimonio, jubemus enim dotem (secundum quod de hoc censent leges) aliamque mulieris substantiam filiis conservari: et ita adulterum legitime convictum, una cum uxore puniri: et si quidem habeat uxorem adulter (22), accipere eam et dotem propriam et propter nuptias donationem, et si filios habeat, solo usu mulier fruatur donationis, proprietate secundum leges filiis servanda, aliam vero mariti substantiam ejus filiis ex nostra largitate donamus. filiis autem non existentibus, antenuptialis quidem donationis proprietatem mulieri competere sancimus: aliam vero mariti substantiam omnem fisco (23) secundum (24) antiquas applicamus leges.

§. 3. Si quolibet modo mulier vitæ viri fuerit insidia-

(1) *Nov.* 98. *c.* 2.
(2) Vid. Jul. *hic*, *num.* 184.
(3) Hinc sumpta est Auth. *Si pater. C. divortio facto, apud quem liberi morari vel educari debeant*: adde Harmen. 7. §. 4.
(4) Olim erat positum in judicum potestate, statuere, apud quem educarentur, *l. un. C. divortio facto.*
(5) Pœna occasionem præbentis injusto divortio.
(6) Apud matrem potius, quam apud patrem liberi aluntur, *l.* 1. §. 3. *ff. de lib. exhib.*
(7) *l.* 3. §. 6. *ff. de lib. exhib.*
(8) Argumentum a relatis, vid. *l.* 41. *ff. de reg. jur.*
(9) Est enim iniquum, matrem egere, cum filius sit in facultatibus *l.* 5. §. 13. *ff. de agnoscend. liber.*
(10) *d. l.* 5.
(11) De repudiis a marito mittendis. Jul. *hic*, *num.* 385.
(12) Vid. *Nov.* 22. *cap.* 15. *et* 4. *Harm.* 12. An propter furorem dirimatur matrimonium, vid. *Nov. Leon.* 111. 112.
(13) Hinc sumpta est Auth. *Sed novo jure. Cod. ad l. Jul. de adult.* Goth. Vid. Rittershus. *part.* 4. *cap.* 8. *n.* 7. Ans.
(14) Adultera uxore, dotis proprietatem maritus lucratur, si uxori nulli sint liberi: si ei liberi sint, solum usumfructum, *ut hic.* Quid si adulterium in secundo matrimonio sit commissum? maritus nihil percipiet in dotalibus bonis prioris matrimonii. Cur? proprietas eorum ad prioris matrimonii liberos pertinet, *l.* 6. *C. de secund. nupt.* Ideoque hoc casu marito actio in dotem secundi matrimonii dabatur, vid. Pap. 22. *arrest.* 9. *n.* 5. Quid si uxor secundo marito solam dotem prioris matrimonii et nihil plus attulit? Putat Papo *ibid.* eo casu virilem marito adjudicari in hujusmodi dote. Num usufructu solo, an vero et proprietate? prior sententia magis probanda, ut quod vero patri adversus liberos denegatur, *ut hic*: hoc multo magis extraneo seu vitrico denegetur. Videtur tamen huic pœnæ quodammodo derogari per *Nov.* 134. *cap.* 10. quæ vult, adulteratam detrudi in monasterium ejusque liberis bessem, quatuor reliquas uncias monasterio adquiri: quod si ascendentes habeat, vult bessem monasterio, reliquas quatuor uncias ascendentibus addici, sin vero nulli sint ei liberi vel ascendentes, totum assem monasterio adjudicari, adde *Novell. Leonis* 32.
(15) Repudiorum causas observa.
(16) Repudiare vir uxorem potest propter crimen majestatis, et e contra *cap.* 9. *Infr. hic.* 4. Harm. 12. *cap.* κὶ αἰτίαι τῆς διαλύσεως τῆς γυναικός. in eandem, idem ob crimen, testis etiam maritus esse potest, et e contra, 1. Harm. 6. *cap.* περὶ κεκωλυμένων.
(17) Crimen est majestatis, reos majestatis non indicare. Interdum non indicare, est delictum, *ut hic et vers. Si quolibet mod. Infr. et cap.* 9. *Infr. et l.* 5. §. 6. *Cod. ad leg. Jul. majest. l.* 1. *Cod. de falsa moneta. leg. ult. Cod. de malefic. l.* 2. *ff. ad l. Pomp. de parricid.* facit *l.* 46. §. 8. *ff. de furtis*: et scientia delicti contrahendi punitur, *l.* 6. *l.* 7. *ff. ad l. Pomp. de parric.* quin et is, qui potuit prohibere, nec prohibuit, *l.* 9. §. 1. *ff. ad l. Corn. de falsis. l.* 50. *ff. de reg. jur.* adde Bellovisan. 2. *pract.* 6. *n.* 30.
(18) Ordinem accusandi de adulterio observa.
(19) 6. Harm. 2. et ita abrogatur pars leg. 30. *Cod. ad l. Jul. de adult.*
(20) Pœnæ adulteræ.
(21) Adulteræ uxoris maritus non tantum dotem lucratur, si ex ea non susceperit liberos, sed etiam in aliis ejus bonis tantum lucratur, quantum tertia pars dotis fuerit: lucratur, inquam, ea omnia etiam proprietate: Quid si liberos ex ea suscepit? solam dotem lucratur, quam etiam filiis ex eo matrimonio susceptis servare cogitur.
(22) Pœna adulteri mariti. Adulter autem dicitur, non qui uxori fidem semel aut secundo fallit, *cap.* 9. *Infr. hic.* sed qui cum alterius uxore rem habuit, *ut hic.*
(23) Adulteri bona olim confiscabantur. *Novell.* 134. *cap. ult.* 4. Harm. 12. *d. loco*, *et* 6. *tit.* 2.
(24) *d. cap. ult.*

ta : aut aliis hoc facientibus consentiens viro non (1) indicaverit.

§. 4. Si cum viris extraneis (2) nolente marito convivatur, aut cum eis lavatur (3).

§. 5. Si nolente viro foris (4) domum manserit, nisi forsan apud proprios (5) parentes.

§. 6. Si Circensibus (6) aut theatris aut amphitheatris interfuerit ad spectandum, ignorante aut prohibente viro.

§. 7. Si vero contigerit aliquem citra (7) unam prædictarum causarum uxorem suam a domo propria expellere, et illa non habens parentes apud quos possit manere, ex necessitate foris habitet nocte : jubemus nullam esse marito licentiam propter causam hanc repudium mittere uxori, eo (8) quod ipse hujus rei auctor existat.

CAP. IX.

De justis (9) divortii causis mulieri (10) concessis.

Causas (11) autem pro quibus rationabiliter potest viro a muliere mitti repudium, ex quibus potest et dotem recipere, et propter nuptias donationem exigere, similiter filiis servanda donationis proprietate, aut, filiis non extantibus, habere etiam hujusmodi dominium, has esse solas disponimus.

§. 1. Si contra (12) imperium aut ipse cogitaverit aliquid, aut cogitantibus conscius non (13) indicaverit imperio, aut per se aut per quamcunque personam.

§. 2. Si quolibet modo vir insidiatus fuerit vitæ mulieris, aut aliis hoc volentibus sciens non manifestaverit uxori, et studuerit secundum leges ulcisci (14).

§. 3. Si maritus uxoris castitati insidiatus (15), aliis etiam eam adulterandam tentaverit tradere.

§. 4. Si vir de adulterio inscripserit uxorem et adulterium non (16) probaverit, licere mulieri volenti, etiam pro hac causa repudium destinare viro, et recipere quidem propriam dotem, lucrari autem et antenuptialem donationem : et pro hujusmodi calumnia, si filios non habuerit ex eodem matrimonio, tantum secundum proprietatem accipere mulierem ex alia viri substantia, quantum antenuptialis donationis tertia pars esse cognoscitur. Si autem filios habuerit, jubemus omnem viri substantiam filiis conservari : firmis manentibus, quæ de antenuptiali donatione aliis legibus continentur : ita tamen, ut etiam propter illatam adulterii accusationem et non probatam, illis quoque maritus subdatur suppliciis, quæ esset passura mulier, si hujusmodi fuisset accusatio comprobata.

§. 5. Si quis in ea domo in qua cum sua conjuge commanet, contemnens eam, cum alia inveniatur (17) in ea domo manens : aut in eadem civitate degens, in alia domo cum alia muliere frequenter manere convincitur, et semel et secundo (18) culpatus, aut per suos, aut per mulieris parentes : aut per alias aliquas fide dignas personas hujusmodi luxuria non abstinuerit : licere mulieri pro hac causa solvere matrimonium, et recipere datam dotem, et antenuptialem donationem, et pro tali injuria tertiam partem æstimationis, quam antenuptialis facit donatio, ex ejus substantia percipere : ita tamen ut si filios habuerit, usu solo mulier potiatur rerum, quas ex antenuptiali donatione, et pœna tertiæ portionis, mariti substantiæ acceperit, dominio communibus filiis conservando. Si autem filios non habuerit ex eodem matrimonio, habere eam talium rerum etiam proprietatem præcipimus.

CAP. X.

Ut non liceat consensu matrimonium dissolvere, nisi ex causa probabili (19).

Quia (20) vero ex consensu aliqui (21) usque ad præsens alterna matrimonia solvebant, hoc de cætero fieri nullo sinimus modo, nisi forte quidam castitatis concupiscentia hoc fecerint. Si autem hujusmodi personæ filios habuerint : tam dotem quam antenuptialem donationem eorum filiis conservari disponimus. Si quis autem horum aut maritus forsan aut uxor, postquam propter castitatem ex consensu solverit matrimonium, inveniatur alias contrahens nuptias, aut luxuriose vivens : jubemus, si quidem (sicuti dictum est (22)) filii fuerint ex memorato conjugio, super dotem et propter nuptias donationem, eis tradi et proprietatem pene substantiæ illius quæ convincitur deliquisse personæ. Si vero filii minoris sint ætatis : gubernari eos et pasci ab illo parente præcipimus, qui nihil præsenti legi contrarium egerit. Si autem ambo parentes in hujusmodi vitium (23) incidant, tunc utriusque parentis substantiam filiis applicari : dispensatorem (24) autem eis, qui in minori sunt ætate constituti ordinari providentia competentis judicis et aliorum qui-

(1) De delicto non indicantis, dixi *supr. hoc cap.*

(2) Extraneorum voce num etiam intelligemus ejus agnatos et cognatos proximos ?

(3) Si uxor invito marito cum masculis extraneis convivatur aut lavat, repudiari potest. vid. *Nov.* 22. *c.* 15. §. 2.

(4) *Nov. Leon.* 31.

(5) Apud quos nihil injustæ suspicionis esse potest, et ita, nolente etiam viro, potest uxor impune extra domum mariti apud parentes manere.

(6) Ludis scilicet.

(7) Omittit causam exheredationis, cujus fit mentio *Nov. Leon.* 30. 31.

(8) Nemo potest id punire, cujus admittendi causa fuerit, *l.* 13. §. 5. *ff. ad l. Jul. de adult.*

(9) De repudiis, vid. *Nov.* 22. *c.* 15.

(10) *Nov.* 22. *c.* 15. §. 1. *et* 4. Harm. 12. *cap.* αἱ αἰτίαι τοῦ ἀνδρός. et Jul. *const.* 168. *num.* 386.

(11) Hinc sumpta est Authentica, *Sed novo. Cod. de repud.*

(12) Uxor virum majestatis reum deferre potest, et in eum testis esse, 1. Harm. 6. *cap.* περὶ κεκωλυμένων.

(13) *d. c.* 15. *supr. hic.*

(14) Maritus injuriam uxoris tenetur propulsare : uxores enim a maritis defendi jus est. §. 2. *in fin. Inst. de injur.*

(15) Si maritus lenocinium uxoris procuravit, divertere ab eo uxor potest.

(16) Maritus falso uxorem de adulterio impune non accusat.

(17) Quod maxime castas uxores exasperat. *Novell.* 22. *cap.* 15. §. 1.

(18) Non temere a marito scortatore uxor potest discedere et ideo bina saltem admonitio prius requiritur. Ex hoc loco posse colligi puto, eum proprie non esse adulterum, qui cum muliere soluta rem habet, *ut hic*, sed eum tantum, qui cum alterius uxore, *ut cap.* 8. *Supr. hic.* Priori resipiscenti pœna non infertur, *ut hic* : sed neque capitalis pœna hic statuitur. Posterioris pœna capitalis est. *Nov.* 134. *c.* 10.

(19) Jul. *hic n.* 387.

(20) Hinc sumpta est Authent. *Quod hodie. C. de repud.*

(21) Et ita abrogatur lex 60. *ff. de donationibus inter virum*, lex 9. *Cod. de repud. et Novell.* 22. *cap.* 4. quibus licuit mutuo consensu matrimonium dissolvere. Verum hæc Novella postea abrogatur per Novellam 140. *c.* 1. qua repudium fieri mutuo consensu permittitur.

(22) *Cap.* 8. *c.* 9. *supr. hic.*

(23) Ut scilicet scortentur. Quid si nuptias redintegrant ? aliud dixeris.

(24) Casum observa, quo parentibus adimuntur bona, ut eorum liberis dentur, ipsis liberis dispensatore seu curatore constituto.

bus hæc ex nostris legibus sunt commissa. Si autem filii non sint, utriusque personæ substantiam fisci rationibus applicari (1), et eos qui talia deliquerunt legitimis subdi suppliciis. Aliter enim separationem matrimoniorum fieri ex consensu, nulla ratione permittimus.

C A P. XI.

Quod tempus exspectare maritum in expeditione (2) degentem debeat mulier.

QUod (3) autem a nobis sancitum est (4) de iis qui in expeditionibus sunt et in militiis constituti, sive milites sint, sive fœderati (5), sive scholares, sive alii quidam sub alia quacunque militia armata constituti: melius ordinare perspeximus, et jubemus, quantoscunque (6) annos in expeditione manserint, sustinere eorum uxores: licet nec literas nec responsum aliquod a suis maritis susceperint. Si qua vero ex hujusmodi mulieribus suum maritum audierit (7) esse mortuum, neque tunc ad alias eam venire nuptias sinimus, nisi prius accesserit mulier aut per se aut per suos parentes, aut per aliam quamcunque personam, ad priores numeri (8) chartularios, in quo hujusmodi maritus militabat: et eos, seu tribunum (si tamen adest) interrogaverit: si pro veritate mortuus est ejus conjux: ut illi sacris Evangeliis propositis sub gestis monumentorum deponant, si pro veritate vir mortuus est. Et postquam hæc gesta monumentorum confecta mulier pro suo testimonio perceperit, etiam post hoc jubemus manere eam per unius anni spatium, ut etiam post hunc decursum liceat legitimas contrahere nuptias. Si autem præter hanc observationem mulier præsumpserit ad aliud venire matrimonium: et ipsa, et qui ducit eam uxorem, velut adulteri puniantur. Si autem qui sub gestis monumentorum cum jurejurando testati sunt, convincantur etiam falsum postea deposuisse testimonium: ipsi quidem militia denudati, decem auri librarum pœnam compellantur exolvere illi quem mentiti (9) sunt mortuum esse: ipse vero licentiam habeat, si voluerit, suam (10) uxorem recipere. Si vero scholaris fuerit ille de cujus morte dubitatio est, a primis scholæ et actuario: si autem fœderatus, ab optione ejus memoratam depositionem accipere ejus uxorem, his observandis, et circa alios omnes, qui in armata militia referuntur.

C A P. XII.

Ex quibus (11) causis matrimonium sine pœna solvatur (12).

PRædictis itaque causis prospeximus etiam has nominatim adjicere, ex quibus matrimonia sine pœna licet transigere: hoc est, de iis qui (13) non potuerunt (14) ab initio nuptiarum misceri suis uxoribus, et quæ per naturam viris concessa sunt, agere: insuper de iis viris ac fœminis, qui consistente matrimonio sanctimonialem (15) conversationem et monasterii habitationem elegerint, et de iis personis quæ in captivitate (16) aliquanto tempore detinentur: in his enim tribus casibus quæ de eis prioribus nostris legibus continentur, firma esse sancimus. Memoratas igitur omnes causas, quæ in præsenti nostra lege continentur, solas sufficere jubemus ad transactionem legitimorum matrimoniorum. Reliquas autem omnes vacare præcipimus, nullamque aliam causam citra eas quæ nominatim insertæ sunt huic legi posse solvere legitimum matrimonium, sive nostris sive veteribus legibus continentur.

(1) Pœnam scortantium post matrimonium castitatis causa solutum observa.

(2) De uxoribus militum, vid. Jul. *num.* 388.

(3) Hinc sumpta est Authentica, *Hodie. Cod. de repud.*

(4) *Nov.* 22. *c.* 14.

(5) Fœderati et scholares qui essent, diximus *Novell.* 116. *cap.* 1.

(6) Lege Constantini, uxor, si quadriennio nullum sospitatis mariti indicium accepisset, certa solennitate præeunte poterat impune nubere *l.* 7. *C. de repud.* lege Justiniani quadriennium Constantini ad decennium prorogatum fuit, *Novell.* 22. *cap.* 14. quod decennium hic in incertum tempus mutatur.

(7) Ob quantumvis longam absentiam mariti, uxor alteri nubere non potest, nisi audiverit eum certo mortuum, *ut hic.* unde, vel qua causæ cognitione habita, petenda sit hujusmodi certitudo, *ut infr. hic.*

(8) Chartularii numerorum militum in acta referebant nomina militantium, et qui eorum essent mortui, *ut hic.*

(9) Pœna mentientis, aliquem mortuum esse.

(10) Eadem verba leguntur in Auth. *Hodie uxor. C. de repud. Nov. Leon.* 33. Porro cum hæc quæstio, de redintegratione matrimonii, sit utilis his, qui in foro Ecclesiastico et consistoriis versantur, et de ea paucis abhinc annis fuerim rogatus, cum forte Titius aliquis post 30. annum ad uxorem rediisset, visum est ea de re aliquid hic dicere, Primum illud sit, hodie non licere uxori (dic idem in marito) propter quantumvis longam mariti absentiam (rejecto quadriennio Constantini *l.* 7. *Cod. de repud.* et biennio Justiniani *Nov.* 22. *c.* 6.) alteri prius nubere, quam de morte penitus certior facta fuerit, *ut hic.* Secundum ex *cap.* 44. *extra. de sent. excommun.* Mulierem vere comperta prioris mariti absentis sospitate marito secundo præsenti debitam conjugii fidem præstare impune posse, præsertim si maritus secundus eam exigat: fore aliud, si rumor incertus sospitatis prioris mariti fuerit, ne alioquin vel contra legem conjugii, vel contra conscientiam offensæ committantur. Tertium, priori marito reverso, jus esse uxorem suam recipiendi, *ut hic.* Quam sententiam usus antiquus et Leo Pontifex 34. *quæst.* 1. *can. per bellicum*, confirmavit, dignitate nuptiarum motus, quæ Deum autorem et vitam individuam continent. Movetur eo amplius, quod res absentium et captivorum usucaptæ vel non utendo amissæ, postea reversis, magistratus beneficio restituantur. *l.* 1. *ff. ex quib. caus. major.* Æquissimum esse, ut si jus id in rebus inanimatis admittatur, idem quoque inter animata et quidem ratione prædita, probetur. Jubet itaque uxorem marito restitui, idque fidem olim datam exposcere; ad opprobrium enim malæ voluntatis non trahendum quod conditio necessitatis et captivitatis extorserit. Id ipsum (usu invalescente) confirmavit Innoc. *c. ursa. q.* 34. *c.* 12. Lucius Tertius quoque *in epist. ad captivos seu in c. dominus. extra. de secundis nuptiis.* in eadem etiam sententia est, adeo ut si mulier posteriorem præferat, adulterium committat. Sic error verum matrimonium vitiare non poterit *arg. l.* 6. §. 1. *ff. de off. præsid.* Est et illud elegans, quod Alexander 3. *in c. Lator.* 7. *extra. de sent. et re judicata.* et ibidem interpretes docent, sententiam latam adversus matrimonium nunquam in rem judicatam transire: ideoque semper revocandam, quoties de errore constiterit. Dices, si jus ita sit, consequens esse, ut intermedio tempore uxor adulterium commiserit, et suscepti hujusmodi copulatione liberi sint illegitimi? Sed collectio hæc vitiosa est, *l.* 11. §. 12. *ff. ad l. Jul. de adult.* Putativum enim matrimonium ad legitimationem filiorum prodesse dicitur *l.* 4. *C. de incestis*: et errori communi, opinioni, *l.* 2. *C. si servus aut libertus* 10. *tit.* 32. necessitati, et utilitati publicæ aliquid indulgeri æquum est, et usitatum, ut ex iis causis gesta bona fide ac simplicitate summa teneant. Vid. quæ notavi ad *l.* 3. *ff. de off. prætor. l.* 3. *ff. de SC. Macedon.* etiam si status posterioris mariti redeat ad causam extranei et non mariti, *arg. l.* 11. *l.* 38. *C. de liberali.*

(11) Dic ex tribus.

(12) Vid. Jul. *const.* 108. *cap.* 189.

(13) Vid. *Nov.* 22. *c.* 6. *l.* 10. *C. de repud.*

(14) Impedimentum potest esse vel in viro, *ut hic*: vel in uxore, *l.* 14. §. 7. *ff. de ædilitio.*

(15) *Novell.* 22. *cap.* 5. *Novell.* 123. *cap.* 39. *l.* 60. §. 1. *ff. de donat. int. vir. l.* 53. *in fin. l.* 56. *C. de episc.*

(16) Vid. *c. dominus. extra. de secund. nupt. Novell.* 22. *c.* 7.

CAP. XIII.

Si (1) *mulier sine justa causa marito suo repudium miserit* (2).

QUia vero quædam mulieres inhoneste volentes vivere, festinant propria matrimonia solvere: sancimus si quando mulier citra aliquam prædictarum a nobis causarum voluerit matrimonium solvere, licentiam quidem eam non habere hoc agere: si vero permanserit in hujusmodi impia voluntate, et repudium marito transmiserit: jubemus (3) dotem quidem viro dari, communibus filiis secundum legem servandam: si autem filios non habuerit, lucrum fieri marito, mulierem vero periculo judicis negotium audientis tradi episcopo civitatis, in qua communiter domicilium habuerint, quatenus illius providentia in (4) monasterium ipsa mittatur, ut quoad vixerit, debeat ibi consistere: et si quidem filios habuerit hujusmodi mulier, duas partes propriæ ejus substantiæ dare filiis: tertiam vero monasterio (5) in quod mittitur, applicare jure proprietatis. Si vero filios non habuerit, sint autem ei parentes: duas partes quidem ipsius substantiæ monasterio præberi ubi mittitur, tertiam vero partem illius parentibus dari; nisi tamen sub potestate eam habentes, irrationabili repudio consenserunt (6): in hoc enim consentientes, nihil eos penitus ex substantia filiæ habere permittimus: sed hæc omnia venerabili monasterio volumus applicari. Porro neque filiis, neque parentibus existentibus ei omnem similiter ejus substantiam competere monasterio. Si vero judex qui negotium examinat, hoc non fecerit, id est, tradiderit in hoc deprehensam civitatis episcopo, ut debeat in (7) monasterium mitti: siquidem in hac felicissima civitate sit judex, ipse quidem vigintiquinque librarum auri pœnam exigatur: officium autem ejus alias decem. Si vero in provincia sit hujusmodi judex, et non egerit quæ a nobis in hac justa sunt, decem librarum auri persolvat pœnam, et officium ejus alias quinque. Si vero judex fuerit non (8) habens cingulum, ipse quidem pœnam decem librarum auri exigatur, ministrantes autem ei quinque, quatenus multa quæ hinc accedit a memoratis personis, per comitem (9) rerum privatarum, et palatinorum scholam exigatur: et nostro assignetur ærario. Si (10) autem et vir circa mulierem transigere (11) studuerit matrimonium, et irrationabiliter (12) repudium destinarit: jubemus reddere quidem eum, quam susceperit dotem una cum sponsalitia largitate, et tantum ex alia ejus substantia præberi mulieri, quantum tertiam partem sponsalitiæ faciat largitatis: et si quidem ei filii sunt, solum usum et antenuptialis donationis, et a nobis additæ tertiæ partis mulierem habere: proprietatem vero filiis conservare, filiis autem non existentibus, habere mulierem super (13) usum in ipsis rebus etiam proprietatem, et prædictas quidem dispositiones dissolutis rationabiliter aut etiam irrationabiliter nuptiis ordinamus: et omnia de memoratis casibus secundum hanc nostram constitutionem judicari et decidi decernimus.

CAP. XIV.

Si quis uxorem suam flagellis castigaverit (14).

SI quis autem propriam uxorem flagellis (15) aut fustibus (16) cæciderit sine aliqua causarum, quas contra uxores ad matrimonii solutionem sufficere jussimus, matrimonii quidem solutionem ex hoc fieri nolumus (17): virum autem qui monstratur sine hujusmodi causa vel flagellis vel fustibus cæcidisse uxorem suam, tantum (18) pro hujusmodi injuria ex alia sua dare substantia uxori etiam constante matrimonio, quantum tertia pars antenuptialis facit largitatis.

CAP. XV.

Si quis suspicatus fuerit de aliquo, velle eum pudori uxoris suæ illudere (19).

HIs (20) quoque etiam illud adjicimus, ut si quis forsan suspicatur aliquem velle suæ uxoris illudere castitati, et *contestationes ei ex scripto* (21) *tres destinaverit*, habentes testimonia trium virorum fide dignorum, et post has tres ex scripto contestationes invenerit eum convenientem suæ uxori: siquidem in sua (22) domo, aut ipsius uxoris aut adulteri, aut in popinis, aut in suburbanis: esse licentiam marito propriis manibus talem perimere (23) nullum periculum ex hoc formidanti. Si vero in alio loco talem invenerit cum sua uxore loquentem: non minus tribus testibus fide dignis convocantis (24) per

(1) *Nov.* 22. *cap.* 16. 19.
(2) Vid. Jul. *hic num.* 340.
(3) Pœna conjugis injusta repudium mittentis.
(4) *l.* 1. *l.* 2. *Cod. Theod. de repud.* adde *vers. Si vero judex*, *infr. hic.* Pœna ecclesiastica, detrudi in monasterium perpetuum ob injustam repudii causam, *ut hic.* ob adulterium, *Novell.* 134. *cap.* 10. de detrusione in carcerem, vid. Petrum Gregorium 31. *Syntag.* 32. De perpetua carceris pæna dixi ad *l.* 8. §. 9. *ff. de pœnis.* dicam et ad Novellam Emanuelis *cap.* 8.
(5) Tertia bonorum ingredientis monasterium mulieris, hic aspergitur monasterio: ut bes, *versic. si vero. infr.* et as integer *vers. porro. infr. hic.*
(6) Pœna consentientis illegitimo matrimonio.
(7) Vid. *versic. si autem. supr. hic.*
(8) Id est, non magistratus, Jul. *hic.*
(9) Vid. *tit. Cod. de offic. comit. rer. privatar.*
(10) Hinc sumpta est Authentica, *Sed novo. C. de repudiis.*
(11) Dissolvere, est enim transactio litigiosæ rei solutio.
(12) Pœna mariti injuste repudium mittentis.
(13) Id est, præter usum.
(14) Jul. *hic num.* 391. De condictione ex hac lege pro honestis uxoribus adversus maritos, vide Oldendorpium *class.* 7. *act.* 12. agitur autem hic de pœna mariti flagello verberantis uxorem.
(15) Flagellis cædi injuria, *l.* 11. §. 7. *ff. de injuriis.*
(16) Lignis, Jul. *hic.*
(17) Et ita restringitur *l.* 8. §. 2. *C. de repud.*
(18) In quibus causis vir potest uxorem repudiare, in illis omnibus potest uxorem acriter verberare et domo exigere. In aliis casibus volunt interpretes, marito modicam uxoris castigationem permitti, *arg. l.* 17. §. 1. *ff. de usufr. l.* 5. *in fin. l.* 6. *ff. ad leg. Aquil. l.* 13. §. 4. *ff. locati*: *l.* 2. *in fin. ff. de obsequiis. l.* 1. *Cod. de emendat. propinq.* si tamen id acciderit, volunt eo casu jurari vel cautionem a marito præstari, nunquam uxorem in posterum sic verberatum iri, *arg. l.* 6. *in fin. C. de his qui ad eccles. confug.* adde Bellovisan. 1. *pract.* 9. *n.* 16. 17.
(19) Vid. Jul. *hic n.* 392.
(20) Hinc sumpta est Authentica, *Si quis. C. ad l. Jul. de adult.* adde 6. Harm. 2.
(21) Eodem modo sacerdotes, presbyteri, diaconi, subdiaconi, et similes, si post primam, secundam et tertiam denunciationem perrexerint cum alterius uxore confabulari et conversari, excommunicentur. *cap.* 2. *extra. de cohabitat. cleric.*
(22) Adulterum uxoris quemadmodum maritus possit occidere. *Goth.* Vid. *Cens. forens. nostram lib.* 1. *cap.* 1. *num.* 9. S. L.
(23) Vid. *l.* 24. *ff. ad l. Jul. de adult.*
(24) Testes in quibus causis rogandi sint, *Novell.* 90. *cap.* 2.

quos probare possit, quod eum cum sua uxore comperit: judici tradere crimina examinanti. Illum vero pro veritate cognoscentem post tres ex scripto contestationes cum tali muliere eum inventum: talem quidem tanquam ex (1) hoc solo adulterii crimini subjacentem, nulla alia ratione quæsita punire: licentiam autem exequi crimen.

§. 1. Quia vero ita comperiuntur aliqui impii, ut etiam in (2) venerandis domibus præsumant in talibus se miscere sceleribus, et ibi (3) de peccatis tractare, ubi consueverunt Deum timentes, peccatorum veniam postulare: jubemus, ut si quis talis inveniatur in (4) locis venerabilibus alienæ uxori, de qua in suspicione est, post tres (sicut dictum est) contestationes loqui, licentiam esse ejus marito utrasque personas defensori ecclesiæ aut aliis clericis tradere (5): ut ad eorum periculum divisim (6) isti serventur (7), donec judex hoc cognoscens mittat ad episcopum civitatis, quatenus ei isti tradantur, ut debeant sustinere tormentum secundum leges quæ interdicunt adulteros (8) a sanctissimis ecclesiis vindicare (9): nullam neque in hoc aliam judice quærente de adulterio probationem, nisi tres (sicuti jam supra diximus) contestationes, his enim tribus contestationibus ostensis, omnibus modis illi sicuti adulteri puniantur. Non enim debent hujusmodi personæ in venerabili loco munimen habere, quem (10) ipsi per scelus proprium despexerunt: nam si eos qui alibi rapinas mulierum, aut adulteria committunt, et ad orationum domos confugiunt, ab eis vindicari (11) nostræ leges non sinunt: quomodo (12) illis qui in ipsa ecclesia tale scelus studuerint perpetrare, permittimus aliquod auxilium ex ecclesiasticis terminis invenire? sed omnibus modis judicibus eos tradi, et pœnam sustinere qua digni sunt, qui sanctissima loca violare præsumunt. Quis enim (13) ibi delinquit, ubi salutem petat? Et generaliter disponimus, ut si quis invenerit suam uxorem aut filiam aut neptem, aut sponsam (14) in venerandis locis cum aliquo loquentem, et suspicatus (15) fuerit turpis gratia causæ eos colloqui: tradat eos defensori, aut aliis sanctissimæ ejus ecclesiæ clericis, ut ipsi suo periculo utrasque personas divisim tamdiu custodiant, donec judex eos accipiat, et secundum leges causas decernat.

Epilogus.

† Quæ igitur per præsentem et in perpetuum valituram legem nostra definivit tranquillitas, in omnibus prædictis casibus valere volumus: nisi tamen nondum (16) aut judiciali decreto, aut amicabili conventione decisa sunt: quæ suum robur habere sancimus. Gloriosa igitur et eminentissima auctoritas tua in hac quidem inclyta civitate edictis propositis ad notitiam perducat universorum: in provinciis autem per præcepta ad clarissimos provinciarum judices destinata hæc omnibus facere manifesta festinet: ut nullus penitus ignoret, quæ pro utilitate nostrorum collatorum a nobis disposita sunt: ita tamen, ut omnibus per propria præcepta pronuntiet: quatenus sine quolibet injusto dispendio nostris collatoribus præsentis legis fiat insinuatio. Dat. 15. Kal. Jan. Dom. JUSTIN. PP. August. Anno XV. (17) BASIL. V. C. CONS.

(1) Præsumitur adulter, qui ter et solenniter monitus non desiit cum uxore alterius loqui.

(2) Prop. 2. *Eclog.* 14. Illic (id est, ruri) te multi poterunt corrumpere ludi, Fanaque peccatis plurima causa tuis.

(3) Magnum scelus, ibi de peccatis tractare, ubi Deum timentes consueverunt peccatorum veniam postulare. Crescit delictum qualitate loci. Hinc Juvenalis 9. vers. 24. quo non prostat fœmina templo.

(4) Protestatio fieri potest in Ecclesia, vid. *l.* 2. *Cod. de sacrosanct. eccles.*

(5) Non licet marito adulterum in templo occidere: licet tamen adprehendere.

(6) Id est, locis et diætis separatis.

(7) Episcopi jus est, ex causa reos deprehensos custodire.

(8) Adulteri jure asyli non fruuntur, vid. *l.* 6. *in fin. Cod. de his qui ad Eccles.*

(9) Ἐκδικεῖσθαι *Scrimg.* immunitatem sperare. *Hal.*

(10) Quod quis despicit, eo non juvatur.

(11) Id est, excusari.

(12) Argumentum a minori ad majus. Asyli jure non fruitur adulter, qui ad Ecclesiam confugit: multo minus qui in ipsa ecclesia de adulterio tractavit.

(13) Inversa videtur oratio, ut sit sensus: Ne quis ibi salutem speret, ubi deliquit.

(14) Quod de uxore dicitur, interdum ad sponsam extenditur, *ut hic.*

(15) De sola suspicione potest quis adulterii causa prehendi.

(16) Leges non porriguntur ad casus sententia vel transactione decisos.

(17) Id est, anno 541.

COLLATIO NONA.

TIT. I.

DE HEREDIBUS AB INTESTATO (1) VENIENTIBUS (2) ET DE AGNATORUM (3) JURE SUBLATO.

NOVELLA CONSTIT. CXVIII.

Imperator Justinianus Augustus Petro gloriosissimo præfecto sacrorum prætoriorum Orientis.

PRÆFATIO.

PLurimas et diversas leges veteribus temporibus prolatas invenientes, per quas non juste differentia (4) ab intestato successionis inter cognatos ex masculis et fœminis introducta est, necessarium esse perspeximus, omnes simul ab intestato cognationum successiones per præsentem legem clara compendiosaque divisione disponere: itaque prioribus legibus pro hac causa positis vacantibus, de cætero ea sola servari, quæ nunc constituimus. Quia igitur omnis generis ab intestato successio tribus (5) cognoscitur gradibus, hoc est, ascendentium, et descendentium, et ex latere: (quæ in agnatos cognatosque dividitur) primam (6) esse disponimus descendentium successionem.

CAP. I.

De descendentium (7) *successione.*

SI (8) quis igitur descendentium (9) fuerit ei qui intestatus moritur, cujuslibet naturæ (10) aut gradus, sive ex masculorum genere, sive ex fœminarum (11) descendens, et sive suæ potestatis, sive sub potestate sit: omnibus ascendentibus et ex latere cognatis præponatur (12). Licet enim defunctus sub alterius potestate fuerit: tamen ejus filii, cujuslibet sexus sint aut gradus, etiam ipsis (13) parentibus præponi præcipimus quorum sub potestate fuerit, qui defunctus est, in illis (14) videlicet rebus, quæ secundum nostras alias leges patribus non acquiruntur. Nam in usu (15) harum rerum qui debet acquiri, aut servari, nostras de his omnibus leges parentibus custodimus: sic tamen, ut si quem horum descendentium filios relinquentem mori contigerit, illius filios aut filias, aut alios descendentes, in (16) proprii parentis locum succedere, sive sub potestate defuncti, sive suæ potestatis inveniantur: tantam de hereditate morientis accipientes partem, quanticumque sint, quantam (17) eorum parens si viveret, habuisset: quam successionem in (18) stirpes vocavit antiquitas. In hoc enim ordine gradum quæri nolumus: sed cum filiis et filiabus ex præmortuo filio aut filia, nepotes vocari sancimus: nulla introducenda differentia sive masculi, sive fœminæ sint, et seu ex masculorum seu (19) fœminarum prole descendant, sive suæ potestatis sive (20) sub potestate sint constituti. Et hæc quidem de successionibus descendentium disposuimus. Consequens (21) autem esse perspeximus et de ascendentibus constituere, quomodo ad descendentium successionem vocentur.

CAP. II.

De ascendentium (22) *successione.*

SI igitur defunctus descendentes quidem non relinquat heredes, pater (23) autem aut mater, aut alii parentes, ei supersint, omnibus ex latere cognatis hos præponi sancimus, exceptis solis fratribus ex utroque (24) parente conjunctis defuncto, sicut per consequentia declarabitur. Si autem plurimi ascendentium (25) vivunt, hos præponi jubemus, qui (26) proximi gradu reperiuntur, masculos et fœminas, sive paterni, sive materni sint. Si autem eundem (27) habeant gradum, ex (28) æquo (29)

(1) Ulp. 26. Paul. 4. *sent.* 8. *et L.* 3. *Inst.* 1. *ad fin.* 13. *et L.* 38. *ff.* 6 7. 8. 9. 11. 12. 16. 17. *et L.* 6. *Cod.* 54. 55. 56. 57. ad 61. *et* 45. *Eclog.* 1. *et* 4. Harm. 7. Porro hæc constitutio definit *τάς ἐξ ἀδιαθέτυ κλήσεις. Scrimg.*

(2) Jul. *const.* 109.

(3) *Διάταξις ἀναιρῦσα τὰ* adgnatica *δίκαια*, *Scrimg.* De æqualitate agnatici et cognatici juris. *Index Reginæ apud Cujacium.* Jus agnatitium dicitur in lege ultima §. 3. *Cod. de legit. hered.*

(4) Olim differentia fuit: quoad jus succedendi inter cognatos et agnatos. §. 3. *Inst. de legit. agnat. success. l.* 4. §. 2. *ff. de gradib.*

(5) Tres gradus succedentium ab intestato, Ascendentium, descendentium, cognatorum ex latere.

(6) Julian. *d. const.* 109.

(7) Hinc sumpta est Auth. *In successionem. C. de suis.*

(8) *l.* 1. *ff. unde lib.*

(9) Descendentes (sive masculi, sive fœminæ sint) præferuntur in successionibus parentum, ascendentibus defuncti omnibus ejusque cognatis ex transverso.

(10) Φύσεως, id est, sexus.

(11) *l.* 3. *Cod. unde legit. l.* 14. *C. de legit. heredib.*

(12) Dixi ad *l.* 11. *C. de suis.*

(13) Liberi patri suo (etiam in potestate posito) succedunt, et avum cæterosque ascendentes excludunt, quod proprietatem bonorum defuncti attinet: salvo jure ususfructus ascendentibus defuncti, si quod eis lege competit.

(14) *l. ult. C. de collat. l.* 6. *Cod. de bonis quæ liberis.* §. 2. *Inst. per quas personas.*

(15) Usufructu.

(16) Nepos patrem repræsentat.

(17) Id est, in stirpes concurrunt cum suis patruis aut amitis, non in capita.

(18) Successio in stirpes, de qua vide §. 6. *Inst. de heredit. ab intestato:* 2. Gajum 8. §. 7. eadem ex stirpibus dicitur *l.* 2. *C. de suis.*

(19) *Novell.* 18. *c.* 4. *l. ult. C. de suis:* et ita abrogatur lex 9. *C. de suis.* §. 15. *Inst. de hered. ab intestato. l.* 4. *Cod. Theod. de legitimis hered.*

(20) Emancipati a suis hodie non distinguuntur in succedendo.

(21) Hinc sumpta est Authentica, *Defuncto. C. ad SC. Tert.*

(22) Jul. *d. l. num.* 395.

(23) Liberis defuncto non extantibus parentes defuncti succedunt.

(24) Hi Græcis *ἀμφιθαλεῖς ἀδελφοί* 5. Harm. 8. §. 15. *et* 17. ut *ὁμομήτριοι* uterini: *ὁμοπάτριοι* germani et consanguinei apud eundem autorem.

(25) Potest enim defuncto pater esse, avus, proavus, abavus etc. paternus vel maternus.

(26) Ascendentes proximiores excludunt ulteriores.

(27) Potest enim esse defuncto pater, avus etc. cum paternus tum maternus.

(28) Ascendentes, qui sunt æquo gradu constituti, æqualiter succedunt.

(29) Æquali gradu positi æqualiter succedunt, facit *l.* 8. *ff. de legit. tutorib.* Pari gradu pariter succedunt.

inter eos hereditas dividatur : ut medietatem (1) quidem accipiant omnes a patre ascendentes quanticunque fuerint : medietatem vero reliquam a matre ascendentes quantoscunque eos inveniri contigerit. Si (2) vero cum ascendentibus inveniantur fratres aut sorores ex utrisque (3) parentibus conjuncti defuncto : cum proximis gradu ascendentibus vocabuntur : si autem pater aut mater fuerint, dividenda inter eos quippe hereditate secundum (4) personarum numerum, uti et ascendentium et fratrum singuli æqualem habeant portionem : nullum (5) usum ex filiorum aut filiarum portione in hoc casu valente patre sibi penitus vindicare, quoniam pro hac usus portione, hereditatis jus et secundum proprietatem per præsentem dedimus legem : differentia nulla servanda inter personas istas, sive fœminæ, sive masculi fuerint, qui ad hereditatem vocantur : et sive per masculi, sive per fœminæ personam copulantur : et sive suæ potestatis, sive sub potestate fuerit is, cui succedunt. Reliquum est ut tertium (6) ordinem decernamus, qui vocatur ex latere, et in agnatos et cognatos dividitur : ut etiam hac parte disposita, undique perfecta lex inveniatur.

CAP. III.

De successione ex latere (7) venientium.

SI igitur defunctus neque descendentes neque ascendentes reliquerit, primos ad hereditatem vocamus (8) fratres et sorores ex eodem (9) patre (10) et ex eadem matre natos : quos etiam cum (11) patribus ad hereditatem vocavimus. His (12) autem non existentibus, in secundo ordine illos fratres ad hereditatem vocamus, qui ex uno parente conjuncti sunt defuncto, sive (13) per patrem solum, sive per (14) matrem. Si autem defuncto fratres fuerint, et alterius (15) fratris aut sororis (16) præmortuorum filii, vocabuntur ad hereditatem isti cum de patre et matre thiis masculis et fœminis : et quanticunque fuerint, tantam ex hereditate percipient portionem, quantam (17) eorum parens futurus esset accipere, si superstes esset. Unde consequens est, ut si forte præmortuus frater, cujus filii vivunt, per utrumque parentem nunc defunctæ personæ jungebatur, superstites autem fratres per patrem solum forsan; aut matrem ei jungebantur : præponantur (18) istius filii propriis thiis, licet in tertio (19) sint gradu, (sive a patre, sive a matre sint thii, et sive masculi, sive fœminæ) sicut eorum parens præponeretur si viveret. Et ex diverso (20) siquidem superstes frater, ex utroque parente conjungitur defuncto, præmortuus autem per unum parentem jungebatur : hujus filios ab hereditate excludimus sicut ipse, si viveret, ab hereditate excludebatur. Hujusmodi vero privilegium in hoc ordine cognationis solis (21) præbemus fratrum masculorum et fœminarum filiis aut filiabus, ut in suorum

(1) Cur non ait, paterna paternis, materna maternis ascendentibus deferri ? ut in lege 13. §. 2. *C. de legit. heredib.* Aliud est enim accipere medietatem bonorum, aliud materna maternis, paterna paternis deferri, vid. *d. l.* 13. §. 2. et adquisita æqualiter postea dividi.

(2) Hinc sumpta est Authentica, *Item hered. C. de bon. quæ liber.*

(3) Fratres consanguinei defuncti, concurrunt in ejus successionem cum defuncti parentibus propinquioribus.

(4) Inter ascendentes proximos et fratres defuncti, dividitur hereditas in capita.

(5) Olim parentes defuncti solidum usumfructum bonorum consequebantur : fratres defuncti, proprietatem : hodie parentes et fratres defuncti viriliter succedunt : et ita abrogatur lex 13. *C. de legitim. hered.* lex ultima *in fin. C. comm. de success.*

(6) Hinc sumpta est Autbent. *Cessante. C. de legitimis heredib.*

(7) Vid. Jul. *const.* 396. huc refer titulos *ff. unde legitim. unde cognati.*

(8) Æqualiter sc.

(9) Fratres igitur quibuscunque præferuntur post liberos. quin et patruo, vid. Theophil. §. 6. *Instit. de jure natur.*

(10) Fratres et sorores æqualiter admittuntur ad successionem fratris vel sororis sine liberis præmortuæ, vid. Roland. a Valle 1. *cons.* 25. *n.* 1.

(11) Olim præferebantur. *l. ult. C. Comm. de success.*

(12) Fratres consanguinei succedunt defuncto sine liberis mortuo. Utque concurrunt illi parentibus defuncti, sic fratres uterinos excludunt, *Novell.* 84. *c.* 1. §. 1. vel ejusdem patris tantum. Quod ut melius intelligamus, rem ita fingamus esse : Ex Titio et Caja nascitur Sempronius et Mævius : mortuo Titio, Caja nubit Aurelio, ex eo Paulum suscipit, postea nubit Proculo, exque eo suscepit Plautium, mortuo Sempronio succedet Mævius, exclusis Paulo et Plautio, quia consanguineus frater excludit fratres non consanguineos. Quid si Mævius moritur ? Cum Plautio concurret Paulus : sunt enim illi duo uterini. Dicamus ita, Titio ex Caja nascitur Sempronius et Mævius : eidem Titio ex alia uxore nascitur Paulus, ex tertia Plautius. Mortuo Sempronio Mævius solus succedet : quia frater consanguineus excludit non consanguineos fratres, in bonis scilicet paternis. Solent enim bona paterna paternis deferri : ut materna maternis, *Nov.* 84. *c.* 1. §. 2. *l.* 13. *in fin. Cod. de legit. heredib.* Mævio mortuo, Paulus et Plautius concurrent. Fingamus, fratris filium mori, quis ei succedet ? An qui patri defuncti sunt ex utroque parente conjuncti ? an et qui ex patre tantum sunt ? uterque, id est patruus, et avunculus admittetur, et inter eos hereditas in capita. non in stirpes dividetur, Bartol. *l.* 2. §. *legitima.* 4. *ff. de suis : qua de re vide* Cujac. 4. An id juris sit, quæri possit : siquidem nepos ex consanguineo fratre mihi succedit, exclusis fratribus meis uterinis aut paternis, *versic. unde consequens, infr. hic.* Ergo a contrario frater mei patris consanguineus mihi succedet, patris mei vel matris meæ fratre excluso ? Responsio est facilis, nempe prærogativam consanguineorum certis tantum personis concessam esse, et ita stricte accipiendum *versic. hujusmodi vero privilegium, infr.* ideoque avunculum cum patruo consanguineo defunctæ concurrere, ex quo patruus consanguineus hac constitutione præcise non anteponitur. Vult enim Justinianus hac Novella, privilegia stricte intelligi, *d. vers. hujusmodi privil. infr. et versic. nulli enim personæ. Infr. hic.*

(13) Hinc sumpta est Auth. *Post fratres. C. de legitim. hered.*

(14) Ponamus rem ita esse, Titio ex Caja nasci Sempronium : ex Julia Paulum : ex Mævia Plautium. Hi sunt inter se per patrem tantum conjuncti.

(15) Titio ex Caja nascitur Sempronius; ex eadem Caja et Julio nascitur Paulus. Post ex eadem et Mævio nascitur Plautius; et illi omnes inter se sunt uterini.

(16) Fratrum filii succedunt cum suis patruis in stirpes, non in capita. Sorores defuncti excludunt defuncti patruos. Multo magis igitur filiæ defuncti excludunt defuncti fratres. Unde colligunt, Filiabus statuto exclusis ab hereditate patris, stantibus fratribus, eo casu filias defuncti præferri fratribus defuncti. Nam statutum excludens fœminas, extante fratre, de fratre primi, non autem secundi gradus intelligi debet, vid. Roland. a Valle 1. *cons.* 55. *n.* 18.

(17) Id est, in stirpes succedunt, non in capita.

(18) Esto hæc hypothesis : Titio Cajus frater esto uterinus : eidem Titio Sempronius esto consanguineus : eidem Sempronio nascatur Plautius. Demus Sempronium mori, et paulo post Titium sine liberis; ecquis succedet Titio ? num Cajus defuncti frater uterinus ? An vero Plautius nepos ex fratre defuncti consanguineo ? Plautius præferetur, et ita consanguineorum liberi parentes ita repræsentant, ut præferantur uterinis fratribus ejus, de cujus successione agitur, quantumvis uterini sint secundo gradu seu proximiores : nepotes ex fratre tertio, *versic. quandoquidem in fin. infr. hic. ibi, illud palam est.* vide Grassum *l. sentent.* §. *Successio ab intestato quæst.* 31. ut eo casu, Cujus parens uterinos vel patruos tantum excludit, ejus filius eosdem uterinos vel patruos excludat. Hinc constat, fratris consanguinei filios cum fratribus consanguineis defuncti concurrere. *Novell.* 127. *cap.* 1.

(19) Fratrum filii tertio gradu sunt. Graduum dinumerandorum rationem a Justiniano servatam nota : non eandem enim servant Canonistæ.

(20) Consanguinei fratres mihi succedunt, et præferuntur fratribus meis paternis tantum vel uterinis, et per consequens paternorum fratrum filiis. Nam qui patrem excludit, et ejus liberis anteponitur.

(21) Privilegia consanguineis data certis duntaxat casibus et per-

*

parentum jura succedant. Nulli enim alii omnino personæ (1) ex hoc ordine venienti, hoc jus largimur. Sed et ipsis fratrum filiis tunc (2) hoc beneficium conferimus, quando cum propriis (3) vocantur thiis masculis et fœminis, sive paterni, sive materni sint. Si autem cum fratribus defuncti etiam ascendentes (sicut jam diximus) ad hereditatem vocantur: nullo (4) modo ad successionem ab intestato fratris aut sororis filios vocari permittimus: neque si ex utroque parente eorum pater aut mater defuncto jungebatur. Quandoquidem igitur fratris et sororis filiis tale privilegium dedimus, ut in propriorum parentum succedentes locum, soli in tertio constituti gradu, cum iis qui in secundo gradu sunt, ad hereditatem vocentur, illud palam (5) est, quia thiis defuncti masculis et fœminis, sive a patre sive a matre, præponuntur, si etiam illi tertium cognationis similiter obtineant gradum.

§. 1. Si (6) vero neque fratres, neque filios fratrum (sicut diximus) defunctus reliquerit, omnes (7) deinceps a latere cognatos ad hereditatem vocamus, secundum uniuscujusque gradus prærogativam, ut viciniores (8) gradu, ipsi reliquis præponantur. si autem plurimi ejusdem gradus inveniantur, secundum (9) personarum numerum inter eos hereditas dividatur: quod in (10) capita nostræ leges appellant.

CAP. IV.

De agnatorum jure in hereditate sublato (11).

NUllam vero volumus esse differentiam in quacunque successione aut hereditate inter eos, qui ad hereditatem vocantur, masculos ac fœminas, quos ad hereditatem communiter definivimus vocari (12) sive per masculi, sive per fœminæ personam defuncto jungebantur: sed in omnibus agnatorum cognatorumque differentiam vacare (13) præcipimus, sive per fœmineam personam, sive per emancipationem, sive per alium quemlibet modum prioribus legibus tractabatur, et omnes sine qualibet hujusmodi differentia, secundum proprium cognationis gradum ad cognatorum successionem ab intestato venire præcipimus.

CAP. V.

De legitima tutela liberorum, et de matre et avia (14).

EX (15) his autem quæ de hereditate diximus et disposuimus: et quæ de tutela sunt, manifesta consistunt. Sancimus enim unumquemque secundum (16) gradum et ordinem, quo ad hereditatem vocatur, aut solum, aut cum aliis, etiam functionem tutelæ suscipere: nulla (17) neque in hac parte differentia introducenda de agnatorum seu cognatorum jure: sed omnibus similiter ad tutelam vocantis, cuique ex masculorum, quique ex fœminarum prole descendunt minori conjuncti. Hæc autem dicimus si (18) masculi et perfectæ (19) ætatis sint, et nulla lege prohibeantur tutelam suscipere, neque excusatione competente sibimet utantur. Mulieribus enim etiam nos interdicimus tutelæ subire officium, nisi (20) mater aut avia fuerit. His enim solis secundum hereditatis ordinem et tutelam subire permittimus, si (21) inter gesta et nu-

sonis prosunt, *vers. nulli*, *Infr. hic.* Cæterum paucis hoc notandum est de repræsentatione, eam locum habere semper ac in infinitum in descendentibus, in ascendentibus nunquam: In collateralibus ultra fratrum filios non extendi. vid. Schneidewinum *ad tit. Instit. de hereditatibus ab intestato*, ibi, *de tertio ordine succedendi*, *n.* 12. Ut mirum plane mihi videatur, a quibusdam dici, Repræsentationem nepotis jure civili in infinitum etiam in linea collaterali extendi, ideoque pronepotes et trinepotes propinquiores esse patruo, aliud enim esse, locus hic evincit. Constat etiam hoc jure civili novo, solis fratrum filiis repræsentationis jus datum esse et veteri jure civili, fratrem liberos exclusisse, *l. consanguinitatis.* 3. *l.* 14. *in fin. C. de legitim. heredib.* Minus itaque probandum est dici, Jus repræsentationis ex jure civili esse. At forte juris naturalis est? Hoc iidem ita putant, quod vix probo. Nec enim natura idem pater et filius, sed fictione civili tantum. At ex feudali consuetudine jus hoc repræsentationis introductum? sic sane, si fratris filios ponas. Jure enim feudali defuncto filiis nepotibus et deinceps non existentibus, in feudo paterno succedunt fratres defuncti cum fratrum præmortuorum filiis. 1. *Feud.* 14. §. 1. *et* 2. *tit.* 11. cum et alias in successionibus feudorum deferendis ordo legum Romanarum servetur, ubi nihil contrarium jure feudali constitutum est, 2. *Feud.* 37. Sed ut jure feudali primogeniti filius atque ita nepos præferatur patruo, et sic fratris filius, vix est, ut ullibi reperias: Imo contrarium plane jure feudorum receptum, nimirum, ut patris intestato mortui feudum æqualiter inter fratres dividatur. 1. *Feud.* 1. §. 1. *et tit.* 8. §. 1. *et lib.* 2. *tit.* 11. §. 2. *et tit.* 50. Nullum, inquam, jus primogenituræ, jure feudali defertur ad primogeniti filium, nisi forte feudum sit natura sua indivisibile. 1. *Feud.* 14. non etiam ferendum est dici, Repræsentationem nepotis ad patruum excludendum, juris feudalis ratione niti, quod juri civili consentaneum sit, *l. inter filios.* 11. *C. familiæ ercisc. l.* 1. *C. unde liber. l. penult. C. comm. dividund.*

(1) Personalia privilegia non egrediuntur personas privilegio honoratas.

(2) Hoc abrogatur per Novellam 127. c. 1.

(3) Et solis.

(4) Hoc abrogatur per Novellam 127. c. 1.

(5) De eo dixi *ad vers. unde consequens*, *supr. hic.*

(6) Hinc sumpta est Authentica. *Post fratres. C. de legit. hered.*

(7) Liberis, fratribus aut ascendentibus defuncto non extantibus, defuncto succedunt cognati proximiores.

(8) Vicinior gradu ulteriorem excludit.

(9) Id est, in capita, *infr. hic. l.* 11. *C. familiæ.*

(10) Patruo mihi (liberis, parentibus, fratribus, aut sororibus destituto) succedunt fratrum ac sororum liberi in capita ex lege 1. *in fin. ff. si pars hered. l.* 2. §. 2. *ff. de suis et legitimis.* Ulpian. *tit.* 26. §. 3. Caji *Inst.* 2. *tit.* 8. §. 6. et Azonis sententia, et Accursii, *in l.* 14. *et l. ult.* §. 3. *C. de legitim. heredib.* probata a Zasio 1. *Respons.* 7. et a Carolo Quinto in Comitiis Spirensibus anno 1529. teste Mynsing. 3. *observ.* 94. et Curiæ Parisiensis Arrestis. vide Papon. 25. *Arrest.* 11. *n.* 11. 12. 13. Imbertum *in Enchirid. in verbo*, *Les nepueux*, explosa Bartoli opinione ad *leg.* 2. §. 1. *ff. de suis*: atque ita, In capita successio plures inter fratrum filios, eosque solos, locum habet. Quid si cum nepotibus meis ex fratre vel sorore concurrant patrui, vel avunculi mei? Hi omnes æqualiter a me distant, tertio scilicet gradu. Ideoque secundum numerum personarum hereditas mea inter eos dividitur, *ut hic*: quibusdam tamen locis *l' oncle exclut le nepueu*, id est, meus patruus mihi potius succedit, quam nepos meus ex fratre.

(11) Et ita tollitur differentia succedendi 2. Gaj 8. §. *ult.*

(12) *Novell.* 18. *cap.* 4.

(13) Agnati in succedendo non sunt cognatis potiores, et ita abrogatur lex 5. *C. de legit. hered.*

(14) Vid. Jul. *hic*, *n.* 167.

(15) Hinc sumpta est Authentica, *Sicut hered. C. de legit. tutel.* et Authentica, *Matri. C. quando mulier tutelæ officio*

(16) Argumentum ab ordine succedendi, ad ordinem suscipiendæ tutelæ observa. huc facit lex 73. *ff. de reg. jur.*

(17) Olim adgnati præferebantur. *Inst. de legit. agnat. tut. l.* 1. *C. de legit. tut.*

(18) Nam tutela non defertur fœminæ, quantumvis proximæ, licet ad eam deferatur hereditas. *Inst. de legitim. patron. tut. in fin. l. ult. ff. de tut. l.* 3. §. 4. *ff. de legit. tut.*

(19) Est enim absurdum, ut alterius tutelam quis gerat, qui ipse tutore indiget, *l. ult. in fin. C. de legit. tut.* §. 13. *in fin. Inst. de excusat. Inst. de fiduc. tut. in fin.*

(20) Mulieres (excepta matre vel avia) removentur a tutela alicujus gerenda.

(21) Tutela filiorum vel nepotum quibus conditionibus matri vel aviæ deferatur, nota. Addatur. *Nov.* 22. *c.* 40. *Nov.* 94. *cap.* 1. *l.* 2. *l.* 3. *Cod. quando mulier tutelæ.*

ptiis (1) aliis et auxilio Vellejani senatusconsulti renuntiant. Hæc enim servantes, omnibus a latere cognatis quoad tutelam præponuntur, testamentariis (2) solis tutoribus præcedentibus eas. defuncti namque voluntatem et electionem præponi (3) volumus. Si autem plurimi eundem cognationis gradum habentes ad tutelam vocantur: jubemus communiter (4) convenientibus apud judicem, cui (5) hujus partis solicitudo est, unum (6) aut plures, quanti ad gubernationem substantiæ sufficiant, ex ipsis eligi, et denunciari, et eum vel eos minoris res gubernare: tutelæ periculo (7) omnibus imminente qui ad tutelam vocantur, et substantiis eorum minori ætate tacite (8) subjacentibus pro hujusmodi gubernatione.

C A P. VI.

De vi et potestate hujus constitutionis in personis et in rebus.

HÆc autem omnia quæ de successionibus generis sancivimus, obtinere in illis volumus qui catholicæ fidei sunt: in hæreticis (9) enim jam a nobis positas leges firmas esse præcipimus, nullam novitatem aut immutationem ex præsenti introducentes lege. Quæ igitur per hanc constitutionem in perpetuum observandam sancivit nostra tranquillitas, in illis volumus obtinere casibus, qui a principiis Julii mensis præsentis sextæ indictionis (10) seu evenerunt, seu posthac emerserint. Præcedentes namque casus qui usque ad memoratum tempus pertransierunt, secundum veteres leges decidi præcipimus.

E p i l o g u s.

† Tua igitur gloria, per præsentem legem a nobis disposita, ad omnium cognitionem venire procuret: in hac quidem regia civitate edictis consuete propositis: in provinciis autem præceptis dirigentis ad clarissimos præsides earum: ut nulli nostri imperii subjectorum sit ignota nostræ circa eos mansuetudinis providentia: ita tamen, ut sine omni dispendio civium, aut provincialium, ita omni loco præsentis legis fiat insinuatio. Dat. 7. Kal. Aug. Septimiliario (11) in novo palatio DN. Justin. PP. Aug. Imperii ejus Anno XVIII. (12) post consulatum Basilii V. C. Anno tertio (13).

T I T. II.

UT SPONSALITIA (14) LARGITAS SPECIALIS (15) SIT CONTRACTUS: ET DE DIVERSIS CAPITULIS.

Novella Constit. CXIX.

Imperator Justinianus Augustus Petro gloriosissimo Orientalium prætoriorum præfecto.

C A P. I.

Donatio propter nuptias insinuanda non est.

SPonsalitiam (16) largitatem contractum specialem (17) esse, et judicari, et non (18) aliis donationibus eam connumerari per præsentem sancimus legem: quoniam pro ea æqualitas dotis offertur. Sive igitur fiat sub gestis monumentorum ejus insinuatio, sive etiam non: jubemus eam per omnia suum robur habere tam apud mulierem, quam (19) apud virum, sive ab ipso viro, sive ab altero aliquo mulieri detur seu conscribatur, vel in viri personam donatio fiat, quatenus ipsas res in nuptialem donationem conscribat. Et hoc valere præcipimus cujuscunque sit donatio quantitatis, vel (20) si non (21) (sicuti dictum est) insinuetur.

C A P. II.

Minor in testamento servos manumittere potest (22).

ET (23) hoc quoque præsenti constitutione sancimus: ut licentia sit minoribus in ipso tempore, in quo (24) licet eis testari de alia substantia, etiam (25) suos servos in ultimis voluntatibus manumittere, nullo eis impedimento ætatis (26) faciendo: sed vacante lege quæ hoc primitus (27) prohibebat.

(1) *Nov.* 155. *infr.* abrogatur *Novell.* 94. *cap.* 2.
(2) Legitimo tutori non est locus, existente testamentario.
(3) Causa testati quam intestati potior.
(4) Id est, proximi; Pupillis proximus cognatus petere tutorem a judice tenetur, vid. *ff. et Cod. qui petant. tut.*
(5) Id est, apud judicem domicilii pupilli, *l.* 1. *in fin. ff. de tutoribus datis.* Quid si pupillus in urbe et provincia facultates habeat? urbanus prætor, urbicis: provincialibus, præses tutorem dabit, *l.* 27. *ff. de tutorib. datis.* et ita habenti tutorem tutor datur, non earundem, sed aliarum rerum ratione, *l.* 21. *in fin. ff. de excusationibus.*
(6) Adde *l.* 3. §. 8. *ff. de administr. tut.*
(7) Vid. *tit. Cod. de periculo tut.*
(8) Pupillus in bonis tutoris tacitam habet hypothecam, *ut hic,* et *l.* 20. *Cod. de administr. tut.*
(9) Vid. *Novell.* 115. *c.* 3.
(10) Indictio sexta. de decima. vid. *Novell.* 142. *cap.* 2.
(11) De septimiliario, ac septimo miliario dixi ad *l.* 22. *in fin. Cod. de sacr. eccl.*
(12) Id est, anno 544.
(13) Aut legendum est anno VII. aut supra legendum est XIV. non XVIII. id est, anno 540. Error nasci potuit ex affinitate duorum illorum numerorum XIV. et XVIII.
(14) Donatio propter nuptias, Jul. *constit.* 110. *et Index Reg.* quam Græci διὰ τοῦς γάμους δωρεάν appellant, *hic.*
(15) 29. *Eclog.* 1. *cap.* περὶ γαμικῶν.
(16) Hinc sumpta est Authentica, *Eo decursum. C. de donat. ante nupt.*
(17) Adde *Nov.* 61. *c.* 1. *l.* 20. *C. de donat. ante nupt.* §. 3. *vers. sed nos. Inst. de don.*
(18) Et ita non indiget insinuatione, quamvis summam quingentorum aureorum excedat, quod in aliis donationibus non est: hoc tamen ut obtineat, dicam ad *Novell.* 127. *cap.* 2.
(19) Hoc immutatur *d. cap.* 2.
(20) Id est, etiamsi non.
(21) Insinuatione non indiget donatio propter nuptias.
(22) Jul. *num.* 400.
(23) Hinc sumpta est Authent. *Sed hodie. C. qui manum.*
(24) Quo tempore quis testari potest, eo potest manumittere. et ita abrogatur §. 7. *vers. sed cum libertas. Inst. quibus ex causis manumitt.* quo permittebatur manumissio, anno 18. incipiente. Lex etiam Ælia Sentia vetuerat, quemquam ante 20. annum manumittere posse. *dict. vers.* Hodie XIV. anno ætatis impleto masculus testari potest: fœmina XII. ergo et eodem tempore manumittere.
(25) Argumentum nota, ab ultima voluntate ad actum inter vivos: seu a manumissione testamentaria, ad eam, quæ sit inter vivos.
(26) Adde *l.* 102. *ff. de legat.* 1. *l.* 4. *Cod. qui manumitt.*
(27) Prius.

CAP. III.

Ut non aliter credatur instrumento de altero instrumento facienti mentionem, quam si idipsum proferatur (1).

ET (2) hoc insuper jubemus, ut (3) si quis in aliquo documento alterius faciat (4) mentionem documenti: nullam (5) ex hac memoria fieri exactionem, nisi (6) aliud documentum cujus memoria in secundo facta est, proferatur: aut alia secundum leges probatio exhibeatur: quia et quantitas cujus memoria facta est, pro veritate debetur: hoc enim etiam in veteribus legibus invenitur.

CAP. IV.

De appellationibus (7).

HOc (8) quoque sancimus: ut si quando appellatione sequuta, in novissima (9) induciarum (10) die, aut pars utraque, aut solus qui appellatione usus est, occurrerit, et suam præsentiam manifestaverit judici futuro appellationis examinare judicium, aut consiliariis ejus, aut qui lites intromittunt, et judex eum in definitis diebus suscipere differat: nullum præjudicium partibus aut uni earum ex hoc penitus fieri, sed et post hoc examinari appellationes hujusmodi, et sententia legitima terminari.

CAP. V.

De retractationibus sententiarum P. Prætorio (11).

ALiud (12) ad hoc capitulum nostra indigens providentia prospeximus emendare, quia enim nostræ leges decernunt, *si quando gloriosissimi præfecti sacrorum prætoriorum sententiam protulerint, nullam* (13) *appellationem adversus eam offerri:* sancimus, quoties sententia gloriosissimorum præfectorum cujuscunque regionis proferatur, et unus forsan litigantium putaverit se gravari, habere eum licentiam petitionem (14) offerre gloriosissimis præfectis qui sententiam protulerunt, aut eorum consiliariis, aut causas introducentibus, intra decem dierum inducias post prolatam sententiam: ut hoc subsecuto, non aliter executioni sententia contradatur, nisi prius fidejussiones dignas præbuerit victrix pars, *tantæ quantitatis, quantæ fuit condemnatio: ut si post hanc retractationem modo legitimo procedente sententia resolvatur* (15), *res ei cum augmentis legitimis restituatur.* Si vero intra memoratas decem dierum inducias post prolatam sententiam non obtulerit libellum is qui putat se læsum: jubemus causæ executionem sine fidejussore procedere, retractationis jure servando illi qui se gravatum putaverit.

CAP. VI.

Si minor vigintiquinque annis restitutionem adversus aditionem hereditatis petere voluerit (16).

AD (17) hæc quoque sancimus: ut si contigerit minores velle se abstinere (18) ab hereditate in se devoluta, et a se suscepta: si quidem omnes creditores præsentes fuerint in illis locis, in quibus in integrum restitutio postulatur, vocentur (19) a judice creditores: et præsentibus omnibus, ab hujusmodi hereditate se minores abstineant. Si vero omnes aut aliqui creditorum absentes fuerint: jubemus minores volentes hoc agere, locorum judicem in quibus ipsi degunt, adire: illum vero per consuetas (20) citationes vocare creditores, et si intra spatium trium mensium nusquam appareant creditores, licere minoribus sine periculo ab hujusmodi hereditate abscedere: judice providente, apud quem agitur in integrum restitutio, ubi debeant hereditariæ res mobiles et immobiles custodiri (21): quantitate quippe harum, publica (22) descriptione sub gestis monumentorum manifestanda.

CAP. VII.

De præscriptionibus, alias. De mala (23) *fide possessoris res alienantis.*

RUrsus (24) sancimus ut si quis mala fide rem possidens, aut per venditionem aut per donationem, aut aliter hanc rem alienet: qui vero putat easdem res competere sibi, hoc agnoscens, intra decem annos inter præsentes, et viginti inter absentes, non contestatus fuerit secundum leges emptorem, aut donationem accipientem, aut illum ad quem res alio quolibet modo translatæ sunt: cum qui tales res habet, firme eas habere, post decennii videlicet inter præsentes, et vicennii inter absentes decursum: Si autem ignorat vetus alienatarum rerum dominus, et quia res ei competunt, et quia alienatio facta est: non aliter hunc excludi, nisi per tricennalem (25) præscriptionem: non valente dicere eo qui res hoc modo

(1) Jul. *num.* 401.
(2) Hinc sumpta est Authent. *Si quis in aliquo. Cod. de edendo.*
(3) 22. *Eclog.* 4. *in fin.* 1. Harm. 8. c. 5.
(4) Id accidere potest sæpius, ut *l.* 5. *ff. fam. l.* 2. *C. de fid. instr. l.* 7. *Cod. de edendo.*
(5) Imo aliud est, *l.* 37. §. 5. *ff. de leg.* 3.
(6) *l. ult. ff. de probat.*
(7) Vid. Jul. *num.* 402.
(8) Hinc sumpta est Authentica, *Si appellatione. C. de temporibus et reparationibus.*
(9) Ἐμπροθέσμῳ ἡμέρᾳ, ultimo fatali die, Jul. *hic.*
(10) Ἐν τῇ τελευταίᾳ ἐμπροθέσμῳ ἡμέρᾳ *Græci hoc loco:* in novissima induciarum die, *vetus interpres hic.* in ultimo fatali die Jul. *hic cap.* 402. Diem novissimum exeuntium induciarum vertit Haloander.
(11) Jul. *hic num.* 403.
(12) Hinc sumpta est Authent. *Quæ supplicatio. Cod. de precibus imperatori off.*
(13) Appellatio nulla est a sententia præfecti prætorio, *l. unic. ff. de off. præfecti prætorio: l.* 17. *ff. de minoribus, l. un. C. de sent. præf. præt. l.* 16. *C. Theod. de appellat.*
(14) Libellos Jul. *hic.* admonitorium, *Hal.* διδασκαλικὸν Scrimg. *hic. Novell.* 22. διδασκαλία. *Requête civile et proposition d'erreur:* vid. Cujac. *c.* 7. *de præscript.* adde *l.* 5. *C. de precib. Imperat.*
(15) *l.* 11. *ff. de appellationibus.*
(16) Jul. *num* 404.
(17) Hinc sumpta est Authentica, *Si omnes. C. si minor ab hæred.*
(18) *l.* 7. §. 5. *l.* 29. §. 2. *ff. de minorib. l.* 57. §. 1. *ff. de adquir. vel omitt. hered.*
(19) Edictis publicis scil.
(20) Citandi seu citationum modi varii sunt.
(21) Deponi, sequestrari.
(22) Publico inventario.
(23) Jul. *hic*, *n.* 405.
(24) Hinc sumpta est Authentica, *Malæ fidei. Cod. de præscript. long. temp.*
(25) Usuras non præscribi, nonnulli hinc colligunt, quod tamen Molinæus negat, *q.* 17. *de usur. num.* 190.

possidet, quia ipse bona fide possidet, quando ipse a (1) mala fide possidente hoc accepit.

CAP. VIII.

De absentibus et præsentibus in decennii præscriptione (2).

DE (3) præscriptione vero decennii hoc ordinare prospeximus, ut si quando quispiam in prædicta decennii temporali præscriptione in quibusdam quidem annis præsens sit, in quibusdam vero absens: alios tantos ei annos super decennium adjici, quantos ex ipso decennio absens fuit. Hæc autem omnia quæ de temporali præscriptione decrevimus, non in præteritis, sed in futuris, et tantum post præsentem legem negotiis atque causis valere præcipimus.

CAP. IX.

De testatore non cogendo propria manu nomina heredum scribere (4).

QUia (5) vero ante (6) hanc legem protulimus, *ut testator aut manu* (7) *propria, aut per testes, nomina heredum scribat in testamento*: agnovimus autem ex hujusmodi subtilitate plurima testamenta destructa, testatoribus non valentibus (8) hujusmodi custodire subtilitatem aut forsan nolentibus (9) scire aliquos suam voluntatem: jubemus licentiam quidem esse volentibus hoc servare in propriis testamentis: si enim hoc non observant, sed secundum priscam consuetudinem testentur, etiam sic firmum testamentum esse sancimus, sive per se aliquis, sive per (10) alterius (11) personam nomen heredis inscripserit: si omnino reliquam legitimam observationem (12) in testamento testator observaverit.

CAP. X.

De rebus immobilibus quæ locis venerabilibus pertinent (13).

LEgem (14) vero per quam sanximus non transferri ad alios res quæ ad nostram domum ex venerabili ecclesia pervenerunt, vacare (15) sancimus tam in iis, quæ jam ad nostram domum legitime pervenerunt, quam quæ postea pervenire futura sunt.

CAP. XI.

De lege Falcidia in rebus alienari prohibitis cessante (16).

SI (17) quando autem aliquis testamentum faciat, et aliquam rem immobilem suæ familiæ aut alteri cuicunque personæ nomine legati reliquerit, et specialiter dixerit, nullo tempore hanc rem alienari, sed aut apud heredes, aut apud successores illius cui relicta est, permanere: in hoc legato jubemus Falcidiam legem locum penitus non (18) habere: quoniam alienationem ejus testator ipse prohibuit. Hæc autem obtinere præcipimus in illis casibus, qui nondum judiciali decreto aut per amicabilem conventum, aut quolibet modo legitimo decisi sunt.

EPILOGUS.

✝ Eminentia igitur tua, quæ per præsentem legem in perpetuum valituram nostram sanxit tranquillitas, edictis quidem in hac regia civitate propositis, præceptis autem ad omnium provinciarum judices destinatis, ad omnium notitiam venire procuret. Dat. 13. Kalend. Febr. CP. Dom. JUSTIN. PP. Aug. Anno * (19) BASIL. CONS.

TIT. III.

DE ALIENATIONE, ET EMPHYTEUSI (20) ET LOCATIONE, ET HYPOTHECIS ET ALIIS (21) DIVERSIS CONTRACTIBUS, IN UNIVERSIS LOCIS RERUM (22) SACRARUM (23).

NOVELLA CONSTIT. CXX.

Imp. Just. Aug. Petro gloriosiss. Orientalium prætoriorum præfecto.

PRÆFATIO.

MUltis et diversis legibus super alienationibus, et emphyteusibus, et locationibus, et reliquis admini-

(1) Quando mala fides est in autore, non procedit usucapio in successore, nisi dominus sciverit, rem suam esse venditam, et multis annis tacuerit, nisi primus emptor rem alteri vendiderit, nisi res sit præscripta 40. annis, nisi heres vitia defuncti purgaverit: nisi defuncti fides fuerit non omnino mala: nisi res mala fide comparata sit ab antistite, tunc enim Zasius negat, malam fidem autoris nocere sequenti antistiti, vide Zas. *ad l. Pomp.* 13. §. *cum quis.* 1. *ff. de acquir. pos.*

(2) Jul. *hic. n.* 406.

(3) Hinc sumpta est Authent. *Quod si quis. C. de præscript. long. temp.*

(4) Jul. *hic num.* 407.

(5) Hinc sumpta est Authent. *Et non obs. C. de testam.*

(6) *l.* 29. *l.* 30. *C. de testam.* adde *Novell.* 66. c. 1. §. 1. §. 4. *Inst. de testam. Novell.* 107. *cap.* 1.

(7) Nemo cogitur in testamento propria manu, vel testis, nomina heredum scribere. Jul. *const.* 110. *n.* 470.

(8) Quod cæcis accidit, *Novell. Leonis* 69. et ignaris scribendi.

(9) Tunc sufficit scribi nomen heredis, non nuncupari.

(10) Nomen heredis, vel per testatorem, vel per testes adhibitos testamento scribi olim erat necesse, hodie per qualemcunque personam nomen heredis potest scribi et ita abrogatur *d. lex.* 29. *d. lex.* 30. *Nov.* 66. c. 1. §. 1. §. 4. *Inst. de testam.*

(11) Quam testatoris aut testium.

(12) Testamentum non valet si suis solemnibus destitutum.

(13) Jul. *hic num.* 408.

(14) Vide *Novell.* 55. *cap.* 1.

(15) Abrogatur *d. c.* 1.

(16) Julianus ita hoc caput contrahit *n.* 409. Si quis familiæ suæ legaverit, vel alii personæ aut rei legatæ alienationem prohibuerit. Huc referanda est etiam lex ultima *C. de al. reb. non alienand.*

(17) Hinc sumpta est Authent. *Sed et in ea. C. ad l. Falcid.*

(18) Falcidia multis casibus cessat: nec enim detrahitur ex re, ea conditione legata, ne alienetur, *ut hic*: non detrahitur ex legatis ad pias causas *Nov.* 131. *cap.* 12. vide Mich. Grassum §. *Falcid. quæst.* 3. *num.* 5. quoties heres solida legata quibusdam solvit, *Novell.* 1. *cap.* 3. Si inventarium heres non fecit. *Novell.* 1. *cap.* 2. §. 2. quoties testator expressim vetuit detrahi, *Novell.* 1. *cap.* 2. *in fin.* Potestne etiam tacite prohiberi Falcidia? Mich. Grassus §. *Falcidia. quæst.* 10. *num.* 2. 3. 4. refert ex communi opinione, tacite prohiberi posse, veluti, si testator legatum solvi vel præstari jusserit integrum, sine diminutione, vel si executores jussi fuerint distribuere usque ad integram summam legatorum. Idem fore, si pleno jure restitui testator jusserit, quamvis et hunc casum ab omnibus non approbari scribat, alias generaliter haberet locum *lex* 2. *Cod. ad l. Falc.*

(19) Id est, anno 531.

(20) *Cap.* 1. 8. *Infr. hic.*

(21) Jul. *const.* 111. usu *cap.* 2. *Infr.* pignore *cap.* 4. *Infr.* hypotheca c. 5. *infr.* permutatione *cap.* 7. *infr. hic.*

(22) Puta immobilium, annonarum civilium, rusticorum mancipiorum; Jul. *ib.* adde *l.* 14. *C. de sacr. eccl.*

(23) Constantinopoli existentium, *cap.* 1. 2. 3. 4. 5. *infr.* et extra Constantinopolim *cap.* 6.

strationibus ecclesiasticarum rerum plantantibus (1) prævidimus omnes præsenti comprehendere lege.

CAP. I.

De alienatione (2) et emphyteusi rerum ecclesiæ.

SAncimus itaque nullam habere licentiam ordinatores rerum hujus regiæ civitatis, sanctissimæ majoris ecclesiæ, aut orphanotrophii, aut nosocomii, aut xenodochii, aut ptochotrophii, aut alterius venerabilis domus in hac regia civitate, sive in ejus finibus constitutæ, exceptis venerabilibus monasteriis, aut vendere, aut donare, aut commutare, aut (3) subalterno dono dare, aut alio quolibet modo alienare rem immobilem, aut civilem (4) annonam, aut rusticum (5) mancipium: nisi (6) ad imperialem domum commutatio sola facta est: Sed neque (de (7) colonis juste) dari quidem concedimus. Emphyteuses (8) vero a prædicta sanctissima majore ecclesia regiæ civitatis, et commemoratorum locorum fieri jubemus in personam ejus, qui accepit, et aliis duobus deinceps heredibus, et non amplius de sexta parte instantis canonis dimittimus ei qui emphyteusis jure acceperit. De competentibus vero proastiis (9) ipsi sanctissimæ majori ecclesiæ, et nominatis venerabilibus domibus in regia hac civitate, aut in ejus regione (10) aut mansione constitutis: jubemus, siquidem hæc reditus habeant integro canone, ab iis ordinatoribus, qui regunt ipsa venerabilia loca, in emphyteusim secundum prædictum modum accipienti, et aliis duabus successionibus dari, et nullam omnino relevationem, sed augmentum fieri. Si vero non habeant ipsa proastia aliquos omnino reditus: licentiam præbemus ordinatoribus venerabilium locorum in alia quantitate (11) hoc (sicut prædictum est) in emphyteusim dare.

§. 1. Si vero contigerit quamlibet rem ex aliquo prædictorum locorum venerabilium emphyteutico jure datam, aut in imperialem domum, aut in sacrum nostrum ærarium, aut in civitatem aliquam, aut in curiam, aut in aliquam venerabilem aliam domum pervenire: licentiam præbemus ordinatoribus venerabilium locorum a quibus a principio emphyteusis facta est, mox ut pervenerit in unam prædictarum personarum ipsa emphyteusis, manifestare suam voluntatem intra biennium (12), et aut ab iis derelinqui eandem rem ad quos pervenit, et annuam pensionem, quæ pacto continetur, inferri, aut hoc recipere emphyteusi soluta, eo quod hoc sibi prodesse existimant.

§. 2. Si (13) vero quædam sunt loca aut ipsi sanctissimæ ecclesiæ majori, aut alicui venerabilium domorum competentia, in quibus antiquæ habitationes depositæ sunt, et ex quibus (14) nullus præbetur reditus: prædictæ vero venerabiles domus quibus competunt hæc loca, reædificare non possunt, licentiam damus ipsis ordinatoribus earum in emphyteuses perpetuo jure tradere ipsa loca: ita tamen ut emphyteusis in tertia parte pensionum quæ ex habitationibus adhuc stantibus colligebantur, ex principiis temporis emphyteuseos procedat: aut si emphyteuta maluerit, magis sub isto pacto accipiat loca, ut primitus ædificet, et ex adjectis illic per æstimationem pensionibus medietatem partis dari venerabili domui, a qua ipsa loca accepit: et hoc fieri concedimus: utatur ergo hujusmodi emphyteuta, et illic inventa de depositis habitationibus materia.

CAP. II.

Si quis usus nomine rem ecclesiæ habere voluerit.

SI (15) vero aliquis voluerit quamlibet rem immobilem nomine (16) usus accipere a sanctissima majore ecclesia regiæ civitatis, aut unius memoratarum venerabilium domorum, non aliter hoc accipiat, nisi aliam rem mox dominii jure præbuerit, ex quo eandem rem accepit, tantum habentem reditum, quantum habeat res quæ ei datur: et non majoribus fisci præstationibus prægravatam: ut post ejus mortem, aut post tempus in quo datio usus convenit, non transcendentem videlicet accipientis vitam utraque res integra et in dominium et in usum in eandem venerabilem domum perveniat.

CAP. III.

Ut liceat usque ad xxx. (17) annos res ecclesiasticas locare.

LOcationes vero ab ipsis venerabilibus domibus fieri concedimus in quantoscunque contrahentibus annos placuerit, non transcendentibus videlicet xxx. (18) annorum temporibus.

CAP. IV.

Ut liceat res ecclesiæ immobiles pignori obligare.

SI vero contigerit aliquam prædictarum venerabilium domorum nomine fiscalium (19) tributorum, aut alterius cujuslibet supervenientis necessitatis venerabili domui, pecuniis egere: liceat ejus ordinatoribus immobilem rem aut supponere aut dare in speciale pignus, et credi-

(1) Φοιτησάντων. *Scrimg.* id est, cum nullæ leges promulgentur de rebus ecclesiasticis.

(2) Jul. c. 410. *et* 3. *Eclog.* 1. *ex lib.* 5. *tit.* 2. *c.* 2.

(3) Ἢ ἐπὶ ἀντιδώρῳ διδόναι. *Scrimg.* id est, vel in pari donatione, Jul. *hic*, remunerandæ donationis gratia dare, *Hal.*

(4) Πολιτικὴν σίτησιν. *Scrimg.*

(5) Γεωργικὸν ἀνδράποδον. *Scrimg.*

(6) *Nov.* 7. *cap.* 2.

(7) Ἀλλ' οὔτε παροικικῷ δικαίῳ δίδοσθαι, *Scrimg.* Sed neque paræcirco jure dare *Jul.* et male, lege parœcico. Jus παροικικὸν colonarium seu libellaria, de quo dixi ad *Novell.* 7. *circa fin. princ. et l.* 24. §. 1. *Cod. de sacr. eccles.*

(8) 3. Harm. 4. §. 5.

(9) Suburbanis ædificiis.

(10) Regio, mansio, περιοικία.

(11) Ἐπί τινι ποσότητι. *Scrimger.* sub quadam quantitate, de hac quantitate vid. *Nov.* 7. *c.* 3. §. 1.

(12) Nota jus singulare adtributum ecclesiæ: ut scilicet post contractam emphyteusin cum fisco, vel imperatore, vel repub. vel Curia, vel cum alio venerabili loco pœnitere intra biennium possit. De biennio vide Cujacium *cap.* 21. *de præscr.*

(13) Hinc sumpta est Authentica, *Si quas. C. de sacr. eccl.*

(14) *Novell.* 7. *c.* 3. §. 2.

(15) Hinc sumpta est Authent. *Hæc usus. C. de sacr. eccl.*

(16) *Nov.* 7. *cap.* 4.

(17) 3. *Ecl.* 1. *ex lib.* 5. *tit.* 2. *c.* 6.

(18) Locationes rerum majoris ecclesiæ Constantinopolitanæ, non excedunt annos triginta, licet privatarum et publicarum fiat in centenos, ut Hyginus scribit *lib. de limitib.* alias in plures annos *l.* 24. *in fin. l.* 32. *l.* 60. *ff. locati.* plures inquam, quam quinque, Siculus Flaccus. Alii per singula lustra locare soliti: alii in plures annos.

(19) Major ecclesiæ Constantinopolitana hoc habet præcipuum, ne possessionem inutilem et publicis oneribus prægravatam alienare possit, pignori tamen dare possit creditore fructus in sortem imputante.

tor possideat eandem rem, et (1) ejus fructus colligat, et reputet sibi tam in his creditis pecuniis quam in usuris, non autem majoribus quam quartam partem centesimæ. Si vero persolverint debitum præpositi ejusdem venerabilis domus, aut ex fructibus adimpleatur creditum: redeat iterum res ad venerabilem domum ex qua data est.

CAP. V.

De emphyteusi et hypotheca rerum ecclesiæ.

EMphyteuseis vero et hypothecas, et ultra quinquennium volumus (2) fieri a sanctissima majore ecclesia regiæ civitatis, conscientia et consensu beatissimi hujus civitatis episcopi et patriarchæ: jurantibus præsentibus Deo amabilibus œconomis et chartulariis (3) ejusdem sanctissimæ majoris ecclesiæ, quod non ad præscriptionem juris ejus contractus efficiatur. In aliis vero venerabilibus domibus, siquidem sint chartularii, ipsos æquali modo jurare præsente eo qui præest venerabili domui. Si vero non sint chartularii, ab his qui præsunt venerabilibus domibus, propositis sanctis evangeliis contractum fieri in scriptis cum jurejurando addito hujusmodi instrumentis, quod non ad læsionem aut præscriptionem venerabilis domus contractus efficitur.

§. 1. Oeconomis (4) vero et Orphanotrophis, et reliquis venerabilium domorum ordinatoribus (5), nec non omnibus chartulariis, et parentibus eorum, et filiis, et aliis qui per genus eis, vel nuptiarum jure conjuncti sunt, interdicimus (6) emphyteusim et locationes sive hypothecas rerum ipsis venerabilibus domibus competentium, aut per semetipsos, aut per interpositam personam accipere: scientibus eis, quod si tale aliquid fiat, et hoc invalidum erit: et omnem substantiam tam eorum qui accipiunt, quam œconomorum et chartulariorum et ordinatorum, quibus secundum prædictum modum conjuncti sunt, in venerabilem domum, de qua rem accipiunt, post obitum eorum pervenire jubemus.

CAP. VI.

De rebus aliarum ecclesiarum extra civitatem (7) *Constantinopolitanam.*

ET hoc quidem super iis qui majoris ecclesiæ sunt, et prædictarum venerabilium domorum, quæ sunt in hac regia civitate, vel ejus circuitu adhærentium disposuimus. In aliis vero sanctissimis ecclesiis, et monasteriis, et xenodochiis, et nosocomiis, seu reliquis venerabilibus domibus, quæ in omnibus provinciis nostræ reipublicæ positæ sunt, verum etiam monasteriis in hac regia civitate, et ejus circuitu adhærentibus, consequenter definire prævidimus.

§. 1. Licentiam (8) igitur damus prædictis venerabilibus domibus non solum ad tempus emphyteusim facere immobilium rerum sibi competentium, sed et perpetue hæc eis emphyteutico jure volentibus dari. Et si quidem sanctissimæ ecclesiæ sint, vel aliæ venerabiles domus, quarum gubernationem loci sanctissimus episcopus aut per se, aut per venerabilem (9) chorum clericorum faceret, cum voluntate eorum et consensu fieri hujusmodi contractum, jurantibus præsentibus (10) œconomis et administratoribus, et chartulariis ipsius venerabilis domus, quod ex hac emphyteusi nullum damnum eidem venerabili domui infertur. Si vero ptochia, aut xenones, aut nosocomia, aut reliquæ venerabiles domus sint propriam administrationem habentes: si quidem venerabilia oratoria esse contigerit, cum voluntate majoris (11) partis ibidem ordinantium (12) clericorum, necnon et œconomi. Si vero xenones, aut ptochium, aut nosocomium, aut alia sit venerabilis domus, apud (13) præpositum ipsius fieri contractum, jurantibus ordinatoribus earundem venerabilium domorum in præsentia Deo amabilis episcopi, a quo præponuntur aut ordinantur, quod nihil ad læsionem aut præscriptionem ipsarum venerabilium domorum de hujusmodi contractu efficitur.

§. 2. In venerabilibus vero monasteriis primates (14) eorum cum ampliore et majore (15) parte ibidem deservientium (16) monachorum contractum efficiant. In prædictis vero omnibus jubemus inscribi instrumentum cum jurejurando, quod non ad læsionem aut præscriptionem earundem res agitur. Hac vero observatione hujusmodi præcedente, relevationem non amplius fieri a sexta parte reditus quem habet res quæ in emphyteusim datur. Quæcunque vero de lapsis domibus competentibus venerabilibus domibus quæ in regia sunt positæ civitate, superius disposuimus: hæc in his venerabilibus domibus valere præcipimus. Hoc (17) etiam super ipsis venerabilibus domibus definire prævidimus, ut si quædam ex eis sive pro publicis collationibus, sive pro alia necessaria causa ejusdem domus debitis obnoxiæ fiant, et non est possibile de rebus mobilibus eadem persolvi debita: primo (18) quidem ordine in speciali pignore dari rem immobilem creditori, ut ejus fructus colligens, reputet sibi tam in (19) ipsis debitis mutuis pecuniis, quam in usuris non amplius quarta parte centesimæ. Si vero noluerit isto modo debitum transigere, jubemus per eos quidem qui a sanctissimo patriarcha ordinantur, sive metropolitæ, sive alii episcopi sint, sive archimandritæ, sive orphanotrophi, aut nosocomi, aut xenodochi, aut aliarum venerabilium do-

(1) Hæc pignorum lex vocatur ἀντίχρησις.
(2) *Novell.* 67. *c.* 4.
(3) Chartularii ecclesiæ.
(4) Hinc sumpta est Auth. *quibuscunque. C. de sacros. eccles.*
(5) Oeconomi, administratores Ecclesiæ eorumque cognati vel adfines, non possunt conducere vel in emphyteusim vel ἀντίχρησιν res ecclesiasticas capere. adde dicta ad *l.* 5. *C. de contr. emp. et c.* 37. *canon. apost.*
(6) Præsumitur enim hujusmodi alienatio nocere ecclesiæ, de qua præsumpt. vide Alciat. 1. *præsumpt.* 29. *et* Wurmeser 1. *pract.* 39. *cap.* 6.
(7) Vide Jul. *hic num.* 411.
(8) Hinc sumpta est Auth. *Perpetua. C. de sacros. eccles.*
(9) Ἡ διὰ τοῦ εὐαγοῦς αὐτοῦ κλήρου. *Scrimg.* per clericum Jul. *hic.* adde *Novell.* 67. *cap.* 4.
(10) Ὀμνύντων παρόντος αὐτοῦ τῶν οἰκονόμων. Græci *hic.* hoc est urantibus eo (id est, episcopo) præsente, œconomis etc.

(11) Majori parti consentientium multum defertur.
(12) Ἐκεῖσε λειτουργούντων.
(13) Τὸν προεστῶτα. *Scrimg.* hoc est præpositum ipsius contractum facere. Verum hæc interpretatio in idem recidit.
(14) Ἡγουμένους. *Scr.* certe male, namque apud Julianum hic legumenos.
(15) Major pars quod facit, cæteri omnes facere videntur.
(16) Λειτουργούντων. *Scrimg.* qui ibi ministerium faciunt debitum. Jul. *hic.*
(17) Hinc sumpta est Authentica, *Hoc jus. C. de sacr. eccl.* 3. *Eclog.* 1. *ex. lib.* 5. *tit.* 2. *cap.* 10.
(18) Quo ordine, quibus ex causis immobilia ecclesiastica vendi possunt. *Nov.* 46. *c.* 1. *Nov.* 54. *c.* 2. *Nov.* 67. *cap.* 4.
(19) Hoc est, in sortem seu capitale, et ut autor Eclogæ illo loco scribit, εἰς τὸ κεφάλαιον.

morum ordinatores, apud sanctissimos patriarchas, a quibus ordinantur, aut præponuntur, monumenta fieri, et cum jurejurando ordinatorum, et consensu amplioris (1) partis in eis deservientium debitum manifestari, et quia non est possibile de rebus mobilibus istud persolvi: per eos vero qui a metropolitis ordinantur, sive episcopi sint, sive archimandritæ, sive orphanotrophi, sive ptochotrophi, aut aliorum venerabilium locorum ordinatores apud eos similiter metropolitas episcopos hujusmodi monumenta conscribi, ab illis vero episcopis qui aut a patriarchis, aut a metropolitis episcopis ordinantur, et habent sub propria jurisdictione aut monasteria, aut ptochia, aut xenones, aut nosocomia, aut alias venerabiles domos, sub similem modum fieri gesta: ita tamen, ut sive apud patriarchas, sive apud metropolitas, sive apud episcopos alios hujusmodi gesta fiant, nullum (2) pro his dispendium aut expensam venerabiles domos sustinere. Propterea enim volumus de cætero apud judices provinciarum, aut defensores locorum hujusmodi monumenta a memoratis personis sive domibus agi, ut nullum dispendium sentiant (3). Postquam vero ista subsecuta fuerint apud memoratos sanctissimos patriarchas, apud metropolitas, aut alios episcopos, tunc per prædictos ordinatores debitricis domus venerabilis in scriptis in (4) publico civitatis loco proponantur per viginti (5) dies: et isto modo hortentur eos qui emere voluerint immobilem rem: ut qui plus (6) præbet, aliis præponatur. His vero omnibus præcedentibus, venditionem fieri, pretio modis omnibus pro debito dando: ut non aliter habeat emptor munitionem (7), nisi pretium pro ipso debito persolvatur, et hoc evidenter inscribatur, quod nihil ad læsionem aut præscriptionem ejusdem venerabilis domus efficitur. Si vero secundum prædictum modum emptor hujusmodi rei non inveniatur: jubemus creditorem ex jure prædictarum venerabilium domorum, quod pro (8) soluto dicitur, eandem accipere possessionem, justa et districta (9) æstimatione facta: et addita in pretio decima parte universæ æstimationis, in ipsa quantitate accipere rem creditorem pro solutione, certo (10) dominio possessurum: ita tamen, ut ordinatores (11) debitricis venerabilis domus, et amplior (12) pars deservientium, hujusmodi venditionibus consentiant. Quod autem præbetur in hoc immobilis res, non per electionem creditoris detur, sed secundum æquitatem: aliud quidem fructiferarum, aliud vero possessionum sterilium (13) ejusdem venerabilis domus, et in reditu (14) earum, et in fiscali solutione et reliquæ ordinationis.

§. 3. Si vero quis aut episcopo, aut œconomo, aut ordinatori cujuslibet venerabilis domus, sive in regia civitate, sive in provinciis constitutæ pecunias credidit, aut posthac crediderit: jubemus neque eis hoc reputari (15) pro venerabili domo, nisi primitus ostenderint, quod in utilitates prædictæ venerabilis domus ista profecerunt, neque ipsum creditorem, aut heredes ejus contra venerabilem domum habere aliquam pro ipsis actionem, nisi (16) monstraverint quod in utilitatibus venerabilis domus competentibus pecuniæ profecerunt: sed contra mutuas accipientem pecunias, aut heredes ejus, proprias moveant actiones.

CAP. VII.

De permutatione rerum ecclesiasticarum.

HOc (17) vero jubemus, ut excepta sanctissima majore ecclesia regiæ civitatis, et venerabilibus orphanotrophiis, xenonibus, et ptochiis, quæ sunt in regia civitate sub ejus constitutis ordinatione, licentiam esse omnibus sanctissimis ecclesiis, et venerabilibus domibus, necnon et monasteriis, tam in hac regia civitate, quam in diversis provinciis constitutis permutationes (18) ad invicem facere, quando utrique venerabili domui servatur indemnitas, consentientibus in scriptis aut per depositiones hujusmodi contractui non solum ordinatoribus utriusque venerabilis domus, sed etiam ampliore parte in eis deservientium. Ea vero quæ ab imperiali domo in quamlibet venerabilem domum pervenerunt, aut postea pervenerint, nullo modo vendi, aut pignori supponi, aut permutari, aut omnino alienari concedimus, neque si ad alteras venerabiles domos, tale aliquid egerint.

§. 1. Et quoniam cognovimus ab aliquibus fieri alienationes (19) monasteriorum, ut hæc a sacra figura in privatorum conversationem transferantur, et hoc omnibus modis prohibemus. Si vero tale aliquid factum deprehendatur: licentiam præbemus sanctissimo loci episcopo hoc monasteriis vindicare, et in antiquam figuram reducere.

(1) Majoris partis consensus universitatem integram repræsentat, ideoque cum consensum sequi solent judices *Supr. hic.* adde *l.* 7. *in fin. ff. de pact. l.* 3. *ff. quod cujusque. l.* 14. *ff. depositi: l.* 3. §. 7. *ff. de adm. tut. l.* 15. *ff. de reb. aut. jud. l.* 2. *ff. de curat. bon. dand. l.* 3. *ff. de decret. ab ordin. l.* 45. *C. de decurion.* §. 1. *Inst. de satisd. tut.*

(2) Ita ut gratuito et nulla mercede accepta acta ecclesiastica fiant.

(3) Emptores præsertim.

(4) *Affiches et pronounceaux se doivent mettre en lieux les plus apparens de la ville*, adde *l. penult. C. de bon. proscript.* vide *l. pen.* §. 1. *C. de defensor. civit. l.* 2. *Cod. de annali.*

(5) De 20. diebus vide Cujac. *c.* 9. *de præscr.*

(6) *Au plus offrant et dernier encherisseur*, hinc possis colligere, Formam actionum eam fuisse apud veteres, ut a minima quantitate ad majorem, plures licitantes pervenirent, *l.* 35. *ff. de minor.* Audio quibusdam in locis, rem quam plurimo subhastari: cumque, qui primus ex ea quantitate aliquid deducens emptioni seu emptorem se obtulerit, licitatione vincere et rem obtinere.

(7) Τό ἀσφαλὲς. *Scrimg.* ut non aliter habeant cautionem, Jul. *hic.*

(8) Jus pro soluto. Ita Græcis hic et apud Julianum *cap.* 411. appellatur. Autor Eclogæ 3. *tit.* 1. *ex lib.* 5. *tit.* 2. *c.* 10. λαμβάνειν κατὰ δεσποτείαν dixit, hoc est, accipere jure dominii. Res ecclesiasticæ in solutum dari possunt, prius tamen exacte æstimandæ, et ultra æstimationem adjicere debet creditor decimam pretii: ut ita raro vel nunquam ecclesia lædatur. Bald. *tamen ad Authentic. Hoc jus porrectum, Cod. de sacros. eccles.* negat hoc servandum esse jure etiam poli et conscientiæ: adde *Novell.* 46. Verum Accursius in d. glossa Authenticæ, *Hoc jus porrectum.* τὸ *addita* accipit, pro remissa, ut scilicet decima pars pretii remittatur emptori: ut cum in uno gravetur, quod scilicet invitus rem ecclesiasticam in solutum accipiat, in alio relevetur.

(9) Subtili. *Julian.* ἀκριβῶς. *Scrimg.*

(10) Firmo. *Julian.* βεβαίᾳ δεσποτείᾳ. *Scrimg.*

(11) Διοικηταί: *Scrimg.* administratores. Julian. *hic.*

(12) De quo dixi *supr.*

(13) Quænam res ecclesiasticæ in solutum dari debent creditori? mediæ inter fertiles et steriles, vide Julian. *hic.*

(14) Æstimatio rei ex ejus reditu, et publicarum tributionum functione et reliquo statu facienda est. Julian. *hic.*

(15) Non omne quod mutuo accipit administrator ecclesiæ, imputatur rationibus ecclesiasticis, sed id tantum quod mutuum in utilitatem ecclesiæ versum est. *Novell.* 123. *c.* 6. *in fin.*

(16) Creditor ecclesiasticus probare tenetur pecunias mutuo datas in usum et utilitatem ecclesiæ conversas fuisse.

(17) Hinc etiam sumpta est Authentica, *Hoc jus. Cod. de sacros. eccles.*

(18) Ecclesiæ permutationes ad invicem facere possunt. *Novell.* 54. *cap.* 2.

(19) Hinc sumpta est Authent. *Multo magis. C. de sacr. eccles.* vid. Julian. *hic. n.* 412. *Novell.* 7. *cap.* 11.

Si (1) vero quis de prædictis venerabilibus domibus quæ in hac regia civitate, sive in aliis provinciis, sunt, (excepta santissima majore ecclesia regiæ civitatis) prædium habeat plurimis fiscalibus tributis gravatum, ex quo nullus inferatur reditus venerabili domui: licentiam (2) præbemus ejusdem venerabilis domus ordinatoribus tale prædium alienare quolibet modo voluerint, ad perfectam securitatem ejusdem venerabilis domus, gestis monumentorum videlicet in hujusmodi alienatione conficiendis ab illis a quibus ordinatores talium locorum præponuntur sive ordinantur, et jurantibus in sanctis scripturis præsente antistite ejusdem venerabilis domus, et ampliore parte iu ea deservientium, quod neque per proditionem, neque per gratiam, aut quamlibet præscriptionem alienatio fiat, sed ut servetur immunitas eidem venerabili domui. Oeconomis vero et ordinatoribus clericorum, et chartulariis ubicumque venerabilium domorum constitutarum, aut parentibus eorum et filiis, et quibus secundum genus aut secundum matrimonii jura conjunguntur, locationes, aut emphyteuseis, aut emptiones, aut hypothecas rerum immobilium ipsis venerabilibus domibus competentium subire aut per se, aut per interpositam personam, secundum quod et iis, qui in regia civitate sunt, prohibemus.

C A P. VIII. (3).

Si emphyteuta ecclesiæ per biennium in solvendo canone cessaverit.

SI (4) vero quis aut locator aut emphyteuta alicujus rei competentis aut sanctissimæ majori ecclesiæ, aut alteri venerabili domui in quolibet loco nostræ reipublicæ constitutæ, aut deteriorem faciat rem, quam quidem aut accepit, aut post hoc acceperit, aut per biennium (5) non intulerit quod ab eo promissum est emphyteuticum aut locationis canonem: damus licentiam venerabili domui ex qua locatio aut emphyteusis facta est, et quæ debentur solum pro præcedente tempore, et antiquum statum locatæ sive emphyteuticæ rei exigere, et ejicere de emphyteusi, sive de locatione, non (6) valentem de emponematis actionem aliquam contra venerabiles domos movere. Si vero noluerint prædicti ordinatores expellere eum, exigi quidem eum præcipimus quæ pro locatione sive emphyteusi debere cognoscitur: usque ad definitum vero tempus completum, sibi datam rem tenere eum, et quæ placita sunt dare. Si vero refugiat, licentiam præbemus præpositis eorundem venerabilium locorum indemnitatem venerabilibus domibus de ejusdem rebus fieri, non valente neque hic de emponematis (7) aliquid prætendere.

C A P. IX.

Ut liceat pro redemptione captivorum res immobiles ecclesiæ alienare.

SAnctissimas vero ecclesias (8) [omnes seu œconomos] civitatum præcipimus alienare res immobiles pro captivorum (9) redemptione: nisi (10) sub hac conditione possessiones aliqui eis dederint: ut nullo modo hac alienent. Hoc autem concedimus, ut Hierosolymorum (11) sanctissima ecclesia licentiam habeat domos competentes ei non positas in eadem sancta civitate vendere, non minori pretio quam de pensionibus ejus in quinquaginta (12) annis colligitur: ut ex earum pretio reditus meliores emat. Si vero quidam cuilibet venerabili domui, sive in hac regia civitate, sive in provinciis positæ steriles (13) possessiones donaverint, aut vendiderint, aut alio modo concesserint, aut dereliquerint: jubemus pro talibus rebus nullam læsionem sustinere venerabilem domum in quam hujusmodi possessiones pervenerunt: aut fiscalium nomine, aut alterius cujuslibet causæ gratia prægravari: sed omne hujusmodi onus in dantes et eorum heredes recurrere: necessitatem habentibus recipere datas hujusmodi possessiones, et restituere de propria facultate venerabili domui omne damnum quod ex hujusmodi occasione ei contigerit. Si vero (14) etiam talis dolus in re subsecutus est, ut aliquæ pecuniæ pro hoc venerabili domui darentur, et eas jubemus in proprium lucrum venerabilem domum habere, steriles vero res ei, qui dedit et heredibus ejus omnino restitui.

§. 1. Ad hæc jubemus, ut nulla (15) necessitas sanctissimis ecclesiis, vel aliis venerabilibus locis tam in regia civitate, quam in omnibus reipublicæ nostræ provinciis positis inferatur, possessiones steriles aut frugiferas ubilibet constitutas emere: ut non inveniantur per hanc occasionem, et quas habent perdere, aut debitis obnoxiare. Si vero quis voluerit rem immobilem nomine (16) usus accipere ab aliqua prædictarum venerabilium domorum (secundum (17) quod superius de venerabilibus domibus, quæ in regia civitate sunt positæ, disposuimus) non aliter hoc accipiat, nisi aliam mox rem dominii jure præstiterit venerabili domui, a qua eandem rem acceperit, tantum habentem reditum, quantum habet res quæ ei datur, et non majoribus tributis gravatam: quatenus post

(1) Hinc sumpta est Authent. *Item prædium. C. de sacr. eccles.*

(2) Res ecclesiæ (non tamen majoris, quæ est Constantinopoli) onerosa distrahi potest. v. *c.* 4. *Supr. hic.*

(3) Vide Julian. *hic num.* 413.

(4) Hinc sumpta est Authentica, *Qui rem C. de sacros. eccles.*

(5) Vide *l.* 2. *Cod. de jure emph.*

(6) *Nov.* 7. *cap.* 3. §. 2.

(7) Emponemata. meliorationes.

(8) Pro his inclusis ita legito ex Græcis ταῖς ἁγιωτάταις ἐκκλησίαις Οδήσσυ. κ̀ Τομέως τῶν πόλεων ἐπιτρέπομεν. *Scrimg.* ecclesiis Odessi et Thomeos. Jul. *hic*, *n.* 414. Utramque Tomos scil. et Odesson Ptolemæus ponit in Mysia inferiori. Claudianus *in Epithalamio Palladii*, veteresque Tomi; Mavortia matris Nobilitas.

(9) *Novell.* 65.

(10) Quid si possessiones eas tantum habeat? Archidiaconus negat prohiberi alienationem captivorum redimendorum causa: et recte: quia videtur testator hunc casum non prævidisse, cum sub ea conditione, *Ne alienaretur*, rem ecclesiæ legaret.

(11) Vid. *Nov.* 40. *c.* 1.

(12) Adde quæ scripsi ad *l.* 35. §. 3. *C. de don. Nov.* 131. *c.* 12. *in fin.* Goth. In locis tamen, ubi fundi viliores sunt, propter incommoditatem limitaneorum et periculum incursionum, non minoris æstimantur fundi, quam sit cumulus fructuum 20. annorum. vide Gloss. *in l. fin. verb. juxta. Cod. de sacros. eccles.* Tiraquell. *de retractu*, *lib.* 1. §. 1. *gloss.* 6. *n.* 19. Gars. *de expens. c.* 9. *n.* 79. Covarruv. *lib.* 3. *var. resolut. n.* 5. Joann. Baptist. Lup. *de Usur. Commentar.* 2. *n.* 77. alibi ad rationem 30. alibi ad rationem 25. pro uno, alibi quantum cumulus fructuum in 40. annos ascendit. *Ans.*

(13) Ἀπόρυς, penuria laborantes. Jul. *hic num.* 415.

(14) Non est rata traditio prædiorum sterilium et defectorum facta ecclesiæ, etiamsi ut illa acciperet ecclesia, eidem fuerit certa pecunia adnumerata, quod etiam cautum est, *Nov.* 7

(15) Ecclesia non cogitur ex pecunia, quam in numerato habet, possessiones, quantumvis fertiles, ei occurrentes, emere.

(16) Ονόματι χρήσεως.

(17) Quo jure accipitur res urbana ecclesiastici usus nomine, eodem et provincialis adde Jul. *hic. n.* 416. ut videatur duci argumentum ab urbanis rebus ad provinciales.

ejus transitum, aut tempus in quo datio usus est placita, non transcendens scilicet ejus qui acceperit vitæ tempus: utramque rem integro jure, et secundum dominium et secundum usum in ipsam venerabilem domum pervenire. Et hoc quidem de immobilibus rebus jubemus.

CAP. X.

De sacris vasis cujusque ecclesiæ vel oratorii.

DE sacris autem (1) vasis competentibus sanctissimæ majori ecclesiæ regiæ civitatis, aut aliis venerabilibus oratorii domibus, in qualicunque loco nostræ reipublicæ positis, generaliter constituimus, ut non aliter hæc vendantur, aut supponantur, nisi pro captivorum redemptione. Si (2) vero sunt plura vasa in aliqua memoratarum venerabilium domorum, nullum necessarium usum facientia, et contigerit hujusmodi venerabilem locum debitis aggravari, et non sint aliæ manifestæ res mobiles de quibus debeant debita reddi: licentiam ei damus gestis monumentorum (sicuti superius dictum est) constitutis prædicta superflua vasa (3) aut aliis venerabilibus locis necessaria [non (4)] habentibus vendere, aut conflare, et similiter vendere, et eorum pretium in debitum præbere: ut (5) non immobiles res alienentur.

CAP. XI.

Quibus pœnis subjiciantur qui præsentem constitutionem violaverint (6).

SI (7) vero præter hæc quæ inserta sunt præsenti legi, contractus fiat super competentibus rebus mobilibus et immobilibus uni memoratarum venerabilium domorum, reddi quidem eidem sanctissimæ ecclesiæ sive venerabili domui rem super quam tale aliquid subsecutum est, cum medii temporis fructibus: maneat autem apud eam, et pretium aut antidorum (8), aut quod pro permutatione, aut alia qualibet occasione datum est ei. Si vero emphyteusis agatur præter hæc quæ disposita sunt a nobis, reddi sanctissimæ ecclesiæ, sive venerabilibus domibus vel locis eandem rem jubemus, et emphyteuticum, secundum quod (9) placitum est, dare, et pactum finiri secundum virtutem emphyteuticalium instrumentorum. Si vero donetur res ecclesiastica, aut alterius venerabilis domus, et hanc reddi sanctissimæ majori ecclesiæ, aut aliis venerabilibus domibus cum medii temporis fructibus, et tantum aliud quantum valebat ipsa res. Si vero hypothecæ contra hæc dentur, creditor quod ei debetur, perdat, et res venerabili loco reddatur: tabellionibus (10) præsumentibus præter hanc nostram legem talibus ministrare instrumentis, perpetuo (11) exilio condemnandis. Si vero aliquid ante hanc nostram legem secundum antiquas constitutiones factum est: hoc jubemus omnibus modis propriam virtutem habere. Omnia vero quæ contra antiquas leges facta sunt, revocari sancimus, et res quæ contra virtutem earum data est, venerabilibus domibus reddatur, et de cætero secundum præsentem legem omnia fieri disponimus: vacantibus posthac aliis omnibus constitutionibus quæ super talibus casibus dudum loquebantur.

EPILOGUS.

† Eminentia igitur tua, quæ per præsentem legem in perpetuum valituram nostra sanxit tranquillitas, inconvulsa observare festinet: edicto in solemnibus et legitimis locis per decem dies proposito: et nullo pro tali occasione in provincias destinando. Nos enim providemus quali modo sine collatorum læsione omnibus præsens nostra generalis constiutio manifesta fiat. Dat. 7. Id. Maji, *Constantinop.* DN. JUSTINIAN. PP. Aug. (12) BASILIO (13) V. C. CONS.

TIT. IV.

UT PARTICULARES (14) USURARUM SOLUTIONES IN (15) DUPLUM COMPUTENTUR.

NOVELLA CONSTIT. CXXI.

Imp. Justin. August. Basilio præsidi Tarsi.

PRÆFATIO.

CUm decuriones videamus nobis instare precibus, et libenter iis indulgeamus: merito sane legibus contrarias artes, et per fraudem excogitatas confessiones valere non concedimus.

CAP. I.

DOcuerunt enim potentiam nostram Eusebius, et Aphthonius, qui Demetrio nepotes extiterunt, nati ex Palladio Demetrii filio: quod is Demetrius Artemidoro per causam mutui quingentos aureos debuerit, in quam summam etiam usuras stipulatus sit. Nuper (16) vero sacram prodiisse formam, quæ voluerit, *si duplum debiti solvatur, ut nulla contra ipsos secundum leges nostras supersit exactio.* Artemidori autem creditoris successores Epi-

(1) Transit a venditione rerum immobilium, ad mobiles, adde Jul. *hic. n.* 417. et hoc interim paucis traditur. Qualiacumque vasa ecclesiæ, redimendorum captivorum causa, posse distrahi: debiti causa, superflua tantum, adde *l.* 21. *C. de sacr. eccles.*

(2) Hinc sumpta est Authentica, *Præterea. C. de sacr. eccles.*

(3) Vasa ecclesiastica superflua aliis ecclesiis vendi possunt, aut conflari, *ut hic.*

(4) Hæc negativa superest.

(5) Superflua vasa ecclesiæ rebus immobilibus ejusdem hic opponuntur.

(6) Jul. *hic n.* 418.

(7) Hinc sumpta est Auth. *Qui res. C. de sacr. eccles.*

(8) Ἀντίδωρον, id quod remunerationis gratia datum est, vid. *Nov.* 7. *in princ. l.* 14. §. 1. *C. de sacros. eccl. l.* 20. §. 11. *ff. de hered. pet.*

(9) Καὶ τὸν ἐμφυτευτὴν τὸ πάκτου τελεῖν. *Scrimg.* pactum, canonem. vid. *l.* 3. *C. de obsequiis.* pactionem et apud Jul. *hic.* pactio emphyteutica: et alibi sæpe suffragium, et μίσθωμα sumitur pro eo, quod datur suffragii et locationis causa.

(10) Pœna tabellionis vetitum instrumentum, ecclesiæ causa, facientis.

(11) Διηνεκεῖ ἐξορίᾳ, *Scrimg.*

(12) Id est, anno 19. Jul. *hic.* anno Christi 545.

(13) Id est, anno 541.

(14) Μερικαὶ καταβολαὶ τῶν τόκων appellantur a Græcis hic. Autor *Eclog.* 23. *tit.* 3. *c.* 72. *et* 73. κατὰ μικρὸν ἢ κατὰ μέρος καταβαλλομένους τόκους, vocat.

(15) Adde *Nov.* 138. *et Nov.* 160. *pr. l.* 10. *l. pen.* §. 1. *Cod. de usur. l.* 26. §. 1. *ff. de cond. indeb. l.* 4. *in fin. ff. de nautico fœnore. Edict. Justiniani* 9. *c.* 5. idque fuit etiam receptum apud Ægyptios certa lege, de qua vide Diodorum Siculum 2. *et* Cujac. 5. *obs.* 38.

(16) *l. pen.* §. 1. *Cod. de usur.*

machum, et Artemonem dixisse, *mentitos* (1) *ipsos in precibus neque nostro dignandos auxilio: cum debito plene satisfactum non fuerit*, *sed soli* (2) *nongenti quadraginta novem aurei persoluti sint*. Ajunt enim supplices, patrem suum Palladium una cum Demetrio patre ejus et Paulo octingentos sexaginta septem solvisse aureos. Sed Artemonem et Priscianam Artemidori filios, qui Epimachi et Artemonis illius alterius avus fuit, dixisse *particularem se solutionem sorti non adjungere*, *sed omnia velle reputari in usuras*, *hæc item innuere sententiam provinciæ præsidis*, *et propterea exegisse Palladium pro priore quingentorum aureorum fœneratitia syngrapha alteram aureorum sexingentorum*. Solvisse autem ipsi (inquiunt) diversis temporibus, et Palladium aureos septuaginta duos, et Eusebium atque Aphthonium decem, ut inde colligatur nongentorum quadraginta novem aureorum summa. Eum vero qui controversiæ audientiam præbuerat, cum in animo non revolveret, quod totius accusationis eadem causa esset: non admisisse ipsos, sed voluisse in sexingentos eos aureos sortis condemnare. Petieruntque, ut hac necessitate eximerentur: et collecto universo debito quingentorum aureorum, si quinquaginta unum adhuc solverent, qui reliqui essent ad mille solidorum quantitatem, tam universo debito liberarentur, quam fœneratitiam sexingentorum aureorum syngrapham reciperent.

C A P. II.

Cum igitur leges (3) nostræ nihil ultra (4) duplum solvi velint: et nos in hoc tantum differentiam habeamus cum prioribus, quod illæ quidem debita constituant usque ad duplum, si nulla particularis facta fuisset solutio: nos vero recipiamus, ut particulares etiam solutiones debita dissolvant, si usque ad duplum pertingant: sancimus ut secundum hoc fiat computatio: et si tantum hi persolverint, quantum adhuc ad mille aureos deest, recuperent etiam fœneratitiam sexingentorum aureorum syngrapham, ne debitum ex hac causa multipliciter exigi deprehendatur.

E p i l o g u s.

✝ Quæ itaque nobis placuerunt, et per hanc sacram pragmaticam declarantur formam, ea studeto magnificentia tua effectui et fini tradere, tam ea interpretatione, quæ de hac causa in sententiis, quorum supplices meminerunt, facta est, abolita: quam omnibus quæ per obreptionem et ex una tantum parte confecta sunt, aut conficientur, vacantibus. Divinitas te servet per multos annos, frater jucundissime. Dat. 17. Kal. Maji, *Constantinop*. Belis. V. (5) C. Cons.

T I T. V.

EDICTUM (6) PIENTISSIMI DOMINI NOSTRI JUSTINIANI DE FORMULA (7) ARTIFICUM.

Novella Constit. CXXII.

P R Æ F A T I O.

Cognovimus, quomodo post castigationem Domini Dei benignitate immissam, qui negotiationes et ludos literarios (8) exercent, diversi etiam generis artifices et agricolæ, insuper et nautæ, cum potius meliores fieri deberent, lucri cupiditati se dediderint, et duplicia tripliciaque pretia ac mercedes præter veterem consuetudinem requirant.

C A P. I.

Visum igitur est per sacrum edictum omnibus interdicere detestandam istiusmodi avaritiam, et ne quis in posterum cujuscunque disciplinæ aut artis magister, qualiscunque etiam negotiationis negotiator, qualiscunque demum agriculturæ agricola, quam vetus consuetudo ferat, plus pretii mercedisve nomine exigat, jubemus vero etiam ut (9) ædificiorum, et colendæ terræ, aliorumque operum mensores nihil amplius operariis imputent, et illis antiquam consuetudinem conservent. Hæc autem observare jubemus et eos qui qualiacunque opera demandant, et eos qui aliqua redimunt. Si quidem nec ipsis amplius quam more constitutum sit, dare concedimus. Sciant vero qui quicquam amplius, quam pro veteri consuetudine requirunt, quod triplicem quantitatem in fiscum inferre cogentur, si supra id quod ab initio constitutum fuerit, cepisse illos quicquam aut dedisse ostensum sit.

E p i l o g u s.

✝ Hæc porro inquiri ac vindicari jubemus et ab excellentia tua et a gloriosiss. felicis hujus urbis præfecto. Volumus enim per vos ab hujus nostri edicti transgressoribus constitutam multam exigi, pœnisque illos subdi: ita ut quæ vobis parent cohortibus, quinque librarum auri multa incubitura sit, si quid ex iis quæ a nobis constituta sunt, neglectum fuerit. Dat. 2. Kal. Apr. *Constantinop*. DN. Justin. PP. Aug. post (10) Belis. V. C. Cons.

T I T. VI.

DE SANCTISSIMIS EPISCOPIS (11) ET DEO AMABILIBUS ET REVERENDISSIMIS CLERICIS, ET MONACHIS.

(1) Mendax postulator non juvatur rescripto, *l*. 7. *C. de divers. rescr.*

(2) Hypothesin hujus Novellæ vid. *hic apud Cujac.*

(3) Vid. *l. pen. C. de usuris: Eclog. de cap.* 72. *et* 73.

(4) Id ut fieret, vide apud Molinæum *tractat. de usur. n.* 47. ibi, Ex prædictis generaliter sequitur, quod, quanquam usuræ lapsu temporis sortem æquaverint, quod tunc sive fuerint solutæ, sive non, statim ipso jure desinunt currere. Et si de facto continuetur solutio, quidquid deinceps solvitur, sorti imputatur, et cum iterum summam sortis, et sic ejus duplum æquaverint. ipso jure liberatur debitor et a sorte et ab usuris. Idem, si postquam supra sortis quantitatem solvi cœperint, debitor sortis residuum repræsentare et offerre velit. Hæc ille.

(5) Id est, anno 541.

(6) Vid. 6. *Edicto. Justinian*. Goth. Vid. ad hanc Novell. Rittershus. *part*. 3. *c*. 12. Ans.

(7) De dispositione artificum, *Index Reginæ*.

(8) Μεθοδείας, quo nomine intellige conventus hominum, et mercatus.

(9) Vetat Justinianus, agricolas, nautas, artifices, negotiatores, pretii mercedisve nomine plus more veteri exigere: quinimo vetat, ut locent operas κατὰ τὴν παλαιὰν διατύπωσιν. sic enim legendum, non ut Haloander ex *epitome Theodori* κατὰ τὴν πράσεως διατύπωσιν, id est, secundum actionis formulam.

(10) Id est, anno 541.

(11) De episcopis et clericis. *Index Reginæ*. vid. *l*. 1. *Cod. Theod*. 3. Hæc constitutio de ecclesiasticis diversis capitulis loquitur. Jul. *const*. 115. περὶ ἐκκλησιαστικῶν διαφόρων κεφαλαίων. *Scr*. Goth. In cap. Ecclesia Sancta Mariæ 10. *extra. de constit.* aufertur laicis omnis facultas disponendi de rebus Ecclesiasticis. Quapropter quæ in hac *Nov*. 123. *et tit. Cod. de summ. Trinit*. it. *de Episcop. et clericis*. rursus quæ sub *tit. de Episc. aud.* statuuntur, sunt contra Jus Canonicum. *Ans.*

NOVELLA CONSTIT. CXXIII.

Imperator Justinianus Augustus Petro gloriosiss. magistro sacrorum nostrorum officiorum.

PRÆFATIO.

De gubernatione, et privilegiis, aliisque diversis capitulis ad sanctissimas ecclesias, et alias venerabiles domos pertinentibus, jam quædam disposuimus (1): super sanctissimis autem episcopis, et clericis, et monachis dudum in diversis constitutionibus disposita cum competenti correctione hac comprehendere lege prospeximus.

In editionibus Haloandrinis duæ hic paginæ insarciuntur, quæ nec in Scrimgeriana editione, nec in meis manuscriptis reperiuntur. Contius.

CAP. I.

De ordinatione episcoporum (2).

Sancimus igitur quoties opus fuerit episcopum ordinari, clericos et (3) primates civitatis cujus futurus est episcopus ordinari, mox in tribus (4) personis decreta facere, propositis eis sacrosanctis evangeliis, *periculo suarum animarum* dicentes in ipsas decretis: *quia neque propter aliquam donationem* (5), *neque propter aliquam promissionem, aut amicitiam, aut aliam quamlibet causam, sed scientes eos rectæ et catholicæ fidei* (6), *et honestæ* (7) *esse vitæ, et literas* (8) *nosse, hos elegerunt: et quia neque* (9) *uxorem, neque* (10) *filios* (11) *aliqui eorum habent, neque concubinam* (12) *aut filios naturales* (13) *cognoscunt eos habuisse* (14), *aut habere:* sed et si prius *uxorem aliquis ex eis habuit ipsam et unam* (15), *et primam* (16) *et neque viduam* (17), *neque viro conjunctam* (18), *neque legibus* (19) *aut sacris constitutionibus* (20) *interdictam, sed et quod neque curialem* (21) *aut officialem hunc esse cognoscunt, aut si curiali vel officiali subjacet fortunæ, sciunt eum in monasterio non minus quindecim* (22) *annis monasticam conversationem implevisse.*

§. 1. Hoc quoque decretis oportet inseri, *quia non minus quam trigintaquinque* (23) *ætatis annos habet is, qui eligitur ab eis qui cognoscunt personam*: ut ex trium personarum pro quibus talia decreta facta sunt, melior ordinetur electione et periculo ordinantis. Curialem vero vel officialem, qui, sicut dictum est, quindecim (24) annis in monasterio conversatus est, et ad episcopatum provocatus, liberum esse propria fortuna: ita tamen, ut liberatus a curia, quartam partem suæ substantiæ sibi retineat: reliquis ejus rebus secundum nostram legem curiæ et fisco vindicandis.

§. 2. Damus autem licentiam decreta facientibus, si quempiam laicorum præter curialem et officialem (25), dignum memorata electione esse putent: hunc cum aliis duobus clericis aut monachis eligere: ut si laicus (26) hoc modo ad episcopatum eligatur, non repente episcopus ordinetur, sed primo clericis non minus tribus mensibus connumeretur, et (27) ita sanctas regulas et cotidianum ecclesiæ ministerium edoctus, episcopus ordinetur, qui enim alios debet docere (28), post ordinationem ab aliis doceri non debet. Si vero (ut evenit in quibusdam locis) non inveniantur tres personæ ad talem electionem opportunæ, liceat decreta facientibus in duabus et in una persona decretum facere: eos tamen omnes jam dictas a nobis habentes testationes. Si vero qui debent episcopum eligere, citius ipsa decreta intra (29) sex menses non faciant: tunc periculo propriæ animæ ille, quem competit ordinare episcopum, ordinet, omnibus aliis quæ diximus observandis. Si quis autem citra memoratam observationem episcopus ordinetur, jubemus hunc omnibus modis episcopatu depelli (30). Sed etiam illum qui præ-

(1) *Novell. sc.* 6.

(2) De episcopi consecratione Jul. *hic num.* 429. adde *Nov.* 137. *Infr.* Goth. Diversa circa electionem episcopi forma præscribitur *cap. quia propter. extr. de elect.* Ans.

(3) Καὶ τοὺς πρώτους τῆς πόλεως. Laici proinde jus habent suffragii in nominandis seu eligendis episcopis, adde *Nov.* 6. *c.* 1. quod est notandum, qua de re dicemus alibi plenius.

(4) Quid si tres non reperiantur? duos sufficiet nominasse. *cap.* 2. *Infr. leg.* 42. *Cod. de episc.* Est ergo hoc notandum, tres aut saltem duos probatæ vitæ et morum nominari a clericis et primatibus civitatis, ut ex eis eligatur episcopus, adde quæ scripsi ad *l.* 1. *C. de tutorib. et curatoribus illustrium.* vid. Sidon. 4. Epist. 25.

(5) Testis eo nomine potest recusari, si dicatur ad testimonium dicendum donatione, promissione, amicitia, aut causa non absimili perductus.

(6) Hoc abrogatur Novella Leonis. Doctrina fidei orthodoxæ in episcopo esse debet et ut apostolus jubet. Episcopum oportet ἀντεχόμενον τοῦ κατὰ τὴν διδαχὴν πιστοῦ λόγου. *ad Tit.* 1. *versic.* 9. διδακτικόν. 1. *ad Tim.* 3. *vers.* 2. *in fin.* et idem diaconos vult ἔχειν τὸ μυστήριον τῆς πίστεως. *ibid. vers.* 9.

(7) Oportet eundem habere testimonium ab extraneis fidei 1. *Tim.* 3. *vers.* 7. adde *l.* 42. *Cod. de episc.*

(8) Γράμματα, ita ut non sit ignarus. *dist.* 38. *Novell.* 6. *c.* 1. §. 2. Linguarum cognitione instructos esse oportet beneficiarios, vid. Duar. 1. *de sacris* 2.

(9) Uxorem habens vetatur hic Episcopus fieri.

(10) Liberos habens Episcopus eligi non debet, vid. *epist.* 1. *ad Tim.* 3. *vers.* 4. 5. *et Tit.* 1. *versic.* 6. *Novell.* 6. *cap.* 1. §. 4.

(11) Concubina est quasi uxor, vide quæ dixi ad *l.* 3. *in fin. ff. de concubinis.*

(12) Nascuntur enim illi ex concupiscentia. *Novell.* 74. *c.* 1.

(13) Nota est, non tantum habere, sed habuisse concubinam aut liberos naturales. *Nov.* 6. *c.* 1. §. 4.

(14) Loquitur de primo bigamiæ genere, quoties uno eodemque tempore duas vel plures quis habet uxores, vid. *epist.* 1. *ad Tim.* 3. *vers.* 2. *ad Tit.* 1. *versic.* 6. adde 26. *dist. Nov.* 6. *c.* 1. §. 3.

(15) Loquitur de secundo genere bigamiæ, quoties mortua priore uxore, alteram quis ducit.

(16) Cur primam dixit? forte minus honesta existimatur, quæ secundo nubit. Hæc tamen ratio sive inspectio, minus honesta est.

(17) Separatam a viro.

(18) Vid. *tit. Cod. de incest. nupt.*

(19) Canonibus, forte scenicam intelligit. Jul. *hic.*

(20) Vid. *dist.* 51. 52. 53.

(21) Curialis 15. annis purgatus monastica conversatione sc. fieri potest episcopus, *ut hic*, *et* §. 1. *Infr.* alias episcopatus est incapax *l.* 4. *l.* 12. *Cod. de episc.*

(22) *l.* 2. *Cod. de episc.*

(23) Anno 36. ætatis ordinari quis episcopus potest, hodie 30. ut *Nov.* 137. *c.* 2. adde *dist.* 78.

(24) Dixi *Supr.*

(25) Taxeotam, Jul. *hic.*

(26) Ex laico fieri quis episcopus potest, si tamen trimestre prius inter clericos fuerit.

(27) Nota, ignarum sanctarum regularum quotidianique ministerii, episcopum eligi posse, si modo spes in eo sit, ut brevi Canones et regulas Ecclesiasticas addiscat.

(28) Instituendus ab alio instituere non potest alios.

(29) Sedes episcopalis ultra sex menses vacare non debet. De collegio ecclesiastico, vacante sede episcopali, vid. Duar. 5. *de sacr.* 6. Viglium 3. *method. juris Pontif.* 2.

(30) Illegitime electus non fruitur episcopatu.

ter hoc præsumpserit ordinare, segragari (1) uno anno a sacro ministerio, et omnem ejus substantiam, quæ quolibet tempore aut modo in ejus dominium deducta est, propter culpam quam fecit, dominio ecclesiæ cujus episcopus est, vindicari.

CAP. II.

De accusatoribus episcoporum (2).

SI quis autem electum ad ordinationem episcopatus accusaverit in qualibet causa quæ possit secundum leges (3) aut canones ejus impedire ordinationem, differatur hujusmodi ordinatio: et prius contra eum propositam causam sive præsente accusatore (4), et ab eo propositam causam exequente, sive etiam deficiente per tres menses suam accusationem implere: diligenter examinari ab illo a quo futurus erat episcopus ordinari: et si quidem obnoxium eum accusator invenerit, prohibeatur ordinatio. Si vero obnoxius non ostendatur, ordinatio quidem non impediatur: accusator autem, sive non probaverit, sive etiam fugit propositam a se accusationem, a provincia in qua habitat abjiciatur. Si quis autem ante examinationem accusatum ordinaverit, ordinatus quidem a sacerdotio repellatur: qui vero talem ordinare festinaverit, superius dictæ subjaceat pœnæ, tam annali (5) prohibitioni sacri ministerii, quam etiam ut omnes ejus res ecclesiæ vindicentur.

§. 1. Præ (6) omnibus illud servari sancimus, ut nullus per suffragium (7) auri, aut aliarum rerum, episcopus ordinetur. Si quid autem tale committatur, ipsi semetipsos, et (8) dantes (9) et accipientes (10), et mediatores (11) eorum, secundum sacras scripturas et sanctas regulas damnationi subjiciunt: et propterea qui dat, et qui accipit, et mediator ejus factus, sacerdotii aut cleri honore removeatur: quod autem pro hac causa datum est, ecclesiæ illi vindicetur, cujus voluit sacerdotium comparare. Si vero laicus (12) forte pro hac causa aliquid accipiat, aut mediator rerum factus est: datas res in duplum eum exigi jubemus, ecclesiæ vindicandas. Non solum autem quæ secundum hunc modum dantur, vindicari præcipimus: sed etiam omnem cautionem (13) pro hoc quolibet modo expositam, et pignorum vel fidejussorum dationem, vel oblationem, et omnem quamlibet aliam cautionem vacare sancimus. Et qui super hoc promissionem accepit, non solum professionem (14) reddat: sed etiam aliud tantum quantum professio continet, exigatur, quod debet ecclesiæ dari.

CAP. III.

Si quis episcopus ante ordinationem (15) vel postea ecclesiæ res suas obtulerit: et quid pro cathedratico dari conveniat.

SI quis autem episcoporum sive ante suam ordinationem, sive post ordinationem voluerit proprias res, aut partem earum ecclesiæ offerre cujus sacerdotium accepit, non prohibemus, et omni condemnatione et pœna præsentis legis liberum eum esse sancimus: sed etiam omni laude dignum judicamus: quoniam hoc non est emptio, sed oblatio (16). Pro consuetudinibus autem illa sola permittimus præberi ab ordinatis episcopis, quæ subsequenter præsenti legi inserta sunt. Jubemus igitur beatissimos archiepiscopos et patriarchas, hoc est (17) seniores Romæ, et Constantinopoleos, et Alexandriæ, et Theopoleos (18), et Hierosolymorum, siquidem consuetudo (19) habet episcopis (20) et clericis (21) in eorum ordinatione, non minus quam viginti auri libras dari, ipsa solummodo præberi, quæ consuetudo (22) recognoscit: plus autem ab hac quantitate nihil supra viginti auri libras præberi metropolitas autem a (23) propria synodo (24), aut a beatissimis patriarchis ordinatos, et alios omnes episcopos, qui aut a (25) patriarchis aut a metropolitis or-

(1) Pœna episcopi, alium illegitime ordinantis.

(2) Vid. Jul. *hic n.* 430. *et* 3. *Eclog.* 1. *c.* 2. *Nov.* 137. *cap.* 3.

(3) Removetur quis ab adipiscendo episcopatu legibus, aut canonibus.

(4) *Nov.* 6. *cap.* 1. §. 10. Forte petitum est ex illo loco 1 *Tim.* 5. *versic.* 19. *κατὰ πρεσβυτέρου κατηγορίαν μὴ παραδέχου ἐκτὸς εἰ μὴ ἐπὶ δύο ἢ τριῶν μαρτύρων.*

(5) *Τῇ ἐνιαυσιαίᾳ κωλύσει τῆς θείας λειτουργίας. Scrig.*

(6) Jul. *hic n.* 241. ut nulla pecunia data episcopi consecrentur.

(7) Vid. *Novell.* 6. *cap.* 1. §. 5. dicam de eo plenius *ad cap.* 16. *infr. hic.*

(8) Relatorum eadem natura, vetatur aliquis dare, ergo et accipere, vid. *l. ult. in fin. C. ad l. Jul. repet.* prohibitum est docere, ergo et discere. *l.* 8. *C. de malefic.*

(9) Pœna ementis episcopatum.

(10) Pœna vendentis episcopatum.

(11) Καὶ ὁ μέσος. Pœna proxenetæ episcopatus venditi. Et hoc quidem notandum est adversus proxenetas rerum turpium. Proxenetæ sacerdotiorum Galli *Courratiers et maquignons de benefices.* de proxenetis rerum illicitarum adde *l. ult. ff. de proxenetis.*

(12) Κοσμικός, id est, mundanus: perinde ac si diceret, clericorum vitam cœlestem esse. Iidem mundani, laici *Nov.* 6. *cap.* 1. §. 2. quasi ex plebe, ut eorum intuitu, clerici quasi patricii quidam vel senatores esse videantur: unde et laicorum vita secularis conversatio dicitur *l.* 56. *C. de episc.*

(13) Vendere prohibitus, in fraudem venditionis cautionem, fidejussorem vel pignus, jure accipere non potest, fraus enim fit legibus, quoties ab uno contractu prohibito ad alium pervenitur. dixi ad *l.* 5. *C. de legibus.*

(14) Ὁμολογίαν. *Scrimg.* cautionem, Jul. *hic.*

(15) Consecrationem. vid. Jul. *hic num.* 451.

(16) Cur ita? quia quod datur ab eligendo vel electo episcopo, datur ipsi ecclesiæ, non alicui privato.

(17) Ita legitur apud Julian. *hic*, id est, Papam Romanum, et Constantinopolitanum, et Alexandrinum, Theopolitanum, id est, Antiochenum et Hierosolymitanum, ut hinc possis colligere, Papæ appellationem Episcopis primarum sedium tributam fuisse, adde quæ dixi ad *l.* 7. *C. de summ. trin.*

(18) Id est, Antiochiæ, Jul. *hic.* dixi ad *l.* 6. *in fin. C. de summ. trin.*

(19) Nota hæc diligenter est servanda, continens ea, quæ dantur a Papis seu patriarchis, a metropolitanis, ab episcopo, et a clericis pro suæ promotionis vel ordinationis gratia. Papæ seu Patriarchæ episcopis, et clericis, a quibus eliguntur consuetudinis nomine, id est, consecrationis quasi remunerandæ causa, dant non plus 20. auri libris, *ut hic*, id est, 1440. dant aureos. Metropolitani non dant Patriarchæ solidis plus centum: ejus notariis, non plus 300. *Infr.* Episcopi totidem suo metropolitano præstant, nisi reditus eorum ecclesiæ minor sit tribus libris auri, *infr. hic.* Clerici quantum præstent. vid. *c.* 16. *infr.*

(20) Papæ ordinantur et consecrantur a clericis et episcopis.

(21) Res est notanda, Papam ne quidem excipi a consuetudinibus præstandis pro sua consecratione.

(22) Opinor hujusmodi dationes pecuniæ magis niti consuetudine, quam ulla lege divina expressa, ac si diceret: Quæ dantur ab ordinato episcopo, dantur potius ex consuetudine, quam lege: ut hinc possis colligere, *Annatas* esse juris positivi, non divini.

(23) Nota a quibus ordinentur metropolitani.

(24) Nota a quibus ordinentur episcopi.

(25) Synodus potest ordinare metropolitanum et episcopum. An concilium œcumenicum beneficia conferat, et an subsit ei Romanus Pontifex; vide Duarenum 3. *de sacris* 2.

dinantur, dare (1) pro inthronisticis (2) quidem solidos centum: notariis autem ordinantis, et aliis ministrantibus ei, et solenniter accipientibus solidos trecentos. Si vero ecclesiæ reditus minus quidem quam triginta (3) auri libras per annum (4) reddant, non minus autem quam decem: dari pro inthronisticis (5) solidos centum: aliis autem omnibus, qui ex more capiunt, solidos cc. Si vero minus quidem quam decem, non minus autem quinque auri libras ecclesiæ reditus esse contigerit: pro inthronisticis (6) quidem dari solidos quinquaginta: omnibus autem aliis ex consuetudine percipientibus, solidos ducentos. Si autem minus quam quinque, non minus autem duas auri libras ecclesiæ reditus habeat, pro inthronisticis (7) solidos decem et octo: omnibus autem aliis ex consuetudine percipientibus solidos XXIV. Si autem minus tres, non autem quam duas auri libras quantitas redituum ecclesiæ comperiatur, dare pro inthronisticis (8) quidem solidos duodecim, pro omni vero alia consuetudine solidos sex. Episcopum enim ecclesiæ minus (9) duas auri libras reditus habentem, neque pro inthronisticis (10), neque pro alia qualibet consuetudine dare aliquid permittimus. Hæc autem quæ præberi disposuimus (11), primus presbyter (12) ordinantis episcopi et archidiaconus (13) suscipientes, ex consuetudine percipientibus dividant hæc. Igitur jubemus hæc omnibus modis observari: ut non ex talibus occasionibus ecclesiæ debitis prægraventur, et sacerdotia venalia (14) fiant. Si quis autem ultra quantitatem a nobis definitam pro inthronisticis (15) aut consuetudinibus quolibet modo præsumat accipere: jubemus quicquid plus acceperit, triplum (16) ex rebus ejus vindicari ecclesiæ dantis. Sed hæc quidem pro episcoporum ordinatione dicta sint.

CAP. IV.

Ut episcopatus a servili, et adscriptitia (17) fortuna (18) hominem liberet.

POst (19) ordinationem vero servili et adscriptitia fortuna episcopos liberos esse præcipimus, nisi curiales aut officiales citra prædictam observationem ordinentur: tales enim episcopatu remotos, curiæ aut officio restitui jubemus: ut non ex tali fortuna sacerdotio fiat injuria. Illos autem qui ante hanc nostram legem ex curiali fortuna inveniuntur episcopi ordinati, hujusmodi quidem fortuna liberos esse sancimus: legitimam vero partem ex propriis rebus curiæ, et fisco dare: sic tamen, ut nullam immunitionem ecclesiastica jura sustineant in rebus, quas in episcopatu acquisitas, ecclesiæ eorum competere disposuimus. Si vero contigerit ordinatum episcopum sub proprii parentis potestate esse: ex ipsa ordinatione suæ potestatis sit.

CAP. V.

De presbyteris, et diaconis, et subdiaconis cognationis jure ad tutelam vel curam vocatis (20).

DEo (21) autem amabiles episcopos (22) et monachos, ex nulla lege tutores, aut curatores cujuscunque personæ fieri permittimus: presbyteros (23) autem, et diaconos, et subdiaconos jure et lege cognationis tutelam aut curam suscipere hereditatis permittimus, proprio et solo gradu cognationis (24) ad tutelam et curam vocatis, hujusmodi suspicere administrationem permittimus: si tamen intra quatuor menses ex quo vocati sunt, apud competentem judicem scripto declarent talem administrationem propria (25) voluntate suscepisse. et si quis eorum forsan hoc fecerit, nullum ex hoc in (26) alia tutela aut cura præjudicium patiatur.

CAP. VI.

Ut clerici a muneribus personalibus et negotiis secularibus (27) abstineant.

SEd neque fieri susceptorem (28) aut exactorem fiscalium functionum, aut conductorem (29) publicarum

(1) Tota res eo redit. Papas seu patriarchas inthronistica dare iis episcopis, a quibus eliguntur: metropolitanos, patriarchis aut Synodo: episcopos metropolitanis. Et ita, non ad unam et eandem personam defertur jus inthronistici, aut cathedratici. puto tamen, ea potius omnia distributa a primo presbytero vel archidiacono. *in fin. Infr. hic.* distributa, inquam, in usum ecclesiasticum et pauperum, id enim erat munus diaconi.

(2) Ὑπὲρ ἐνθρονιαστικῶν. *Scrimg.* pro cathedratico Jul. *hic*, et passim, *infr. hic.*

(3) Id est, 4320. aureorum.

(4) Quantitas cathedratici in divitibus admodum ecclesiis ad annuum reditum non redigitur, in aliis redigitur, ut hic.

(5) Pro cathedratico, Jul. *hic.*

(6) Cathedratico, Jul. *hic.*

(7) Cathedratico, Jul. *hic.*

(8) Id est, pro cathedratico, Jul. *d. loco.*

(9) Duæ auri libræ 144. aurei, et hic quidem erat episcopatuum minimus reditus.

(10) Cathedraticis.

(11) Id est, inthronistica, cathedratica, consuetudines, adde et insinuativa et ἐμφανιστικά ex *Nov.* 56.

(12) Πρῶτος πρεσβύτερος de archipresbytero, vide Petrum Gregorium 15. *syntagm.* 21. *et præsertim num.* 13. ubi ex Capitulari Caroli Magni, *de pace const.* 25. refert, ad archypresbyterum notionem de incantatoribus et maleficis pertinuisse, adde quæ de primo presbytero dicam, *infr. hic.* et Viglium 3. *meth. juris Pontif.* 11. *fol.* 616. *c. de archipresbytero etc.*

(13) Ἀρχιδιάκονος. Primi presbyteri et archidiaconi officium inter cætera fuit, in ecclesia pecuniam distribuere, et ob id Novella Majoriani de episcopali judicio, Archidiaconus multam jubet ei inferre, quem fecerit clericum invitum episcopus. et Prudentius Laurentium, quem primum e septemviris vocat, et archidiaconum (nam septem tantum diaconi initio fuerunt) votas opes dispensasse ait, et ideo industriam in Archidiacono Hieronymus et Sidonius requirunt. Hieronymus Euagrio: Diaconi eligant de se, quem industrium noverint, et archidiaconum vocent. Sidonius Dominulo 4. Epist. 25. Joannes Archidiaconus in quo se. gradu, seu ministerio retentus propter industriam, vid. *hic* Cujac. De aliis muneribus archidiaconi vide *extra. de offic. archidiaconi*, Petrum Gregorium 15. *syntag.* 20. Viglium 3. *meth. juris Pont.* 11. *C. de archidiaconis fol.* 612.

(14) Res divini juris emi non possunt. §. 8. *Inst. de rer. divis. et* §. 2. *Inst. de inutil. stip. l.* 6. *ff. de contrahend. empt. l.* 83. §. 5. *ff. de verb. obl. l.* 1. §. 1. *ff. ad l. Jul. de ambitu.*

(15) Pro cathedratico.

(16) Pœna plus æquo accipientis cathedratici nomine.

(17) Patria potestate dignitas episcopatus filium liberat. *Nov.* 81. *c.* 3.

(18) Et patria potestate, *in fin. Infr. hic.* non tamen curia, *Infr. hic.* adde Jul. *hic num.* 433.

(19) Hinc sumpta est Authentica, *Episcopalis. Cod. de episc. et cleric.*

(20) Jul. *hic num.* 434. 3. Ecl. 1. c. 2.

(21) Hinc sumpta est Authentica, *Presbyteros. C. de episc.*

(22) Episcopi et monachi tutores esse non possunt. *Goth.* Vid. Giudelin. *de Jure Noviss. lib.* 1. *c.* 17. *n.* 9. *et de tutel. cleric.* Rittershus. *part.* 8. *cap.* 2. Ans.

(23) Presbyteri, diaconi, subdiaconi unam legitimam tutelam suscipere possunt, non inviti tamen, *infr. hic. l.* 52. *C. de episc.*

(24) Clerici legitima tutela fungi possunt. Testamento tutores possuntne dari? Concilia id vetant, ut scribit Cyprianus 1. *epist.*

(25) Non invitos *d. l.* 52. 3. *Ecl.* 1. *c.* 2. adde *l.* 17. *C. de episc.*

(26) Id est, unam tantum legitimam tutelam administrare possunt.

(27) Puta ne exceptores, vel exactores publicarum tributionum fiant, aut adjutores vectigalium aut alienarum possessionum, vel curatores aut fidejussores in talibus causis fiant, Julian. *hic. num.* 435. adde *Nov. Leonis.* 68.

(28) Ἐκλήπτορα ἢ ἀπαιτητήν. 3. *Eclog.* 1. *cap.* 1.

(29) Μισθωτὴν τελῶν conductorem vectigalium. Jul. *num.* 435.

aut alienarum possessionum, aut curatorem (1) domus, aut procuratorem litis, aut fidejussorem (2) pro talibus causis episcopum, aut œconomum (3), aut alium clericum cujuslibet gradus, aut monachum proprio nomine, aut ecclesiæ, aut monasterii sinimus: ut non per hanc occasionem et sanctis domibus damnum fiat, et sacra ministeria impediantur (4). Si autem ecclesiis aut monasteriis possessiones quædam adjacentes (5) inveniantur, et voluerint dispensatores ipsarum venerabilium domorum in conductionem aut emphyteusim has accipere: omnibus clericis et monachis pro his causis in ipso instrumento sub gestis monumentorum consentientibus et manifestantibus pro utilitate venerabilium domorum hoc fieri: talem conductionem et emphyteusim procedere sinimus. Sed etiam ipsis sanctissimis ecclesiis et aliis venerabilibus domibus damus licentiam conductiones et emphyteuses facere ad (6) invicem: et clericis (7) similiter propriarum (8) ecclesiarum possessiones conducere et gubernare, cum voluntate (9) tamen episcopi et œconomi permittimus: exceptis personis quas per aliam legem hoc facere prohibuimus. Si quis autem contra ea quæ dicta sunt aliquid fecerit, si quidem episcopus fuerit, omnes ejus res ex qualibet causa vel persona sive ante episcopatum, sive post hoc fuerint ad eum venientes, ejus ecclesiæ (10) vindicari sancimus. Si autem œconomi, aut alii clerici fuerint hoc delinquentes: pecuniariam eos pœnam, qualem episcopus eorum probaverit, exigi, ecclesiæ vindicandam: cum etiam conductionem teloniorum, aut cujuslibet possessionis, aut publicarum collationum perceptionem, aut exactionem, aut solicitudinem domus eis credentes, aut fidejussores eos pro memoratis causis suscipientes: nullam contra ecclesiam, aut monasterium, aut res ejus, aut gubernantium, aut contra illas personas quibus crediderint, aut contra facultates aut fidejussores eorum habeant actionem. Illi vero qui publicarum collationum aut tributorum susceptionem, aut conductionem, aut exactionem memoratis personis crediderint, aut fidejussores eos acceperint: si quod publico damnum contingat, hoc ex (11) propria facultate restituere compelluntur.

CAP. VII.

Ne episcopus dicendi testimonii causa evocetur (12).

NUlli vero judicum (13) licebit, Deo amabiles episcopos cogere ad judicium venire pro exhibendo testimonio (14): sed judex mittat (15) ad eos quosdam ex personis ministrantium sibi: ut propositis sanctis evangeliis secundum quod decet sacerdotes, dicant quæ noverint.

CAP. VIII.

Ne propter quamlibet causam episcopus ad secularem judicem trahatur (16).

SEd (17) neque pro qualibet pecuniaria causa vel criminali episcopum ad judicem civilem aut militarem, invitum producere aut exhibere citra (18) imperialem jussionem permittimus: sed judicem qui tale aliquid sive ex scripto sive ex non scripto præsumpserit imperare: post cinguli privationem, viginti librarum auri pœnam exsolvere jubemus ecclesiæ, cujus episcopus produci aut exhiberi jussus est: executorem similiter post cinguli privationem, et verberibus subdendum, et in exilium deportandum.

CAP. IX.

Ne episcopi proprias ecclesias relinquant (19).

INterdicimus autem Deo amabilibus episcopis proprias relinquere (20) ecclesias, et ad alias regiones venire. Si vero necessitas faciendi hoc contigerit: non aliter, nisi cum literis (21) beatissimorum patriarchæ aut metropolitæ, aut per imperialem videlicet jussionem hoc faciant: ita tamen ut nec illis episcopis qui sub beatissimo archiepiscopo Constantinopoleos et patriarcha fuerint, liceat citra permissionem ejus, aut nostræ jussionis, ad regiam civitatem venire. Si vero etiam secundum hunc modum episcopus cujuscunque loci profectus fuerit, non amplius uno (22) anno suam relinquat ecclesiam. Episcopos autem in regiam civitatem, sicut dictum est, venientes, cujuslibet fuerint diœcesis, præ omnibus ire ad beatissimum archiepiscopum Constantinopoleos, et ad patriarcham, et ita per (23) eum ad nostram introire tranquillitatem. Citra autem hanc nostram dispositionem aut proficiscentibus, aut ultra definitum unius anni tempus extra suam ecclesiam facientibus moram, primum quidem non (24) ministrari ab œconomis propriæ ecclesiæ expen-

(1) Κυράτωρα οἴκου, id est, actorem aut procuratorem, idque congruit capitulo 3. Chalcedonensis synodi, et cap. 6. Carthaginensis synodi et Novellæ Leon. 86. forte militum exemplo. *Nov.* 116. sacris enim rebus militant clerici.

(2) *Nov. Leonis* 86. *Canon. Apost.* 19.

(3) Oeconomi, dispensatores pauperum.

(4) Quod est iniquum, decet enim sacerdotes sacris vacare, *l.* 32. §. 4. *ff. de recept. qui arbitr. l.* 52. §. 1. *in fin. C. de episc.*

(5) Ecclesiæ conducere possunt possessiones sibi adjacentes.

(6) Ecclesia conductionem aut emphyteusin facere cum alia ecclesia potest.

(7) Clericis propriarum ecclesiarum possessiones conducere licet.

(8) Singulis ecclesiis clerici certo numero adtributi.

(9) Clericus conducere possessionem ecclesiæ non potest, nisi voluntate episcopi vel œconomi.

(10) Pœna episcopi tutelam gerentis, prædiave publica et privata conducentis.

(11) Pœna judicis, qui clericum fidejussorem vel creditorem vectigalium publicorum adprobaverit.

(12) Jul. *hic n.* 436.

(13) Hinc sumpta est Authentica, *Sed judex. C. de episc.*

(14) Episcopus dicit etiam invitus testimonium: id itaque cum cæteris commune habet, *l. ult. vers. notissimi. Cod. de fide instr. l.* 4. *l.* 5. *ff. de testib. l.* 14. *Cod. de testib.* Id tamen ut dicat, in judicium trahi non potest: et consequenter hoc speciale a reliquis habet. *l.* 7. *l.* 8. *C. de episc.*

(15) Vid. *l.* 2. §. 1. *Cod. de jurejur. propter calumn.* 30. *Eclog.* 4. *c.* 13.

(16) De episcopis in judicium non vocandis. Jul. *hic num.* 437.

(17) Hinc sumpta est Authentica, *Nullus episcopus. C. de episc. et cler. d. loco.*

(18) Rescripto Principis episcopus evocari potest litis causa ad judicem civilem vel militarem, *ut hic*, et hoc quidem receptum est, posse justa de causa rescripto Principis causam evocari ab actore, *Nov.* 53. *c.* 2. vel reo. *Novell.* 69. *cap.* 4.

(19) De episcoporum profectione. Jul. *hic num.* 438. dic melius de episcopis vagantibus, et deserentibus suas ecclesias, et ut ne sine systaticis literis discedant; *Nov.* 6. *cap.* 3. adde 1. legum Francicarum *cap.* 131. de stabilitate episcopi vel clerici.

(20) 3. *Ecl.* 4. *cap.* 14.

(21) Episcopi literis Imperatoris aut patriarchæ, possunt in omnes regiones excurrere necessitatis causa, solis literis metropolitani in vicinas tantum possunt, excepta regia urbe. Nullibi vero sine literis metropolitani, vel patriarchæ, vel imperatoris.

(22) Episcopis supra annum abesse extra episcopen suam non licet, *ut hic*: *et Nov.* 6. *c.* 2. adde *Nov.* 67. *c.* 3.

(23) Episcopi intromittebantur ad imperatorem per patriarcham Constantinopolitanum, *Novell.* 6. *cap.* 3.

(24) Reditus ecclesiastici episcopales Justiniani tempore administrati fuerunt ab œconomo, non ab episcopo.

sas : deinde admonere eos per literas (1) sacerdotum sub quibus agunt, ut revertantur ad suas ecclesias : differentes autem reverti secundum sanctas revocari regulas : et nisi intra definitum a sacris canonibus tempus revertantur ad suas ecclesias, ipsos quidem ab episcopatu expelli (2), alios autem pro eis meliores ordinari secundum præsentis legis virtutem : hoc ipso et super clericis valituro cujuscunque ordinis fuerint aut ministerii.

CAP. X.

Ut archiepiscopi et patriarchæ sæpius in annis (3) singulis concilia et synodos celebrent.

UT autem omnis ecclesiasticus status, et sacræ regulæ diligenter custodiantur : jubemus unumquemque beatum archiepiscopum (4), et patriarcham et metropolitam sanctissimos episcopos sub (5) se constitutos in eadem provincia semel (6) aut secundo per singulos annos ad se convocare, et omnes causas subtiliter examinare, quas (7) episcopi aut clerici aut monachi adinvicem habeant : easque dispo[illegible] quidquid extra regulas a quacunque persona delinquitur, emendare. [illegible] (8) autem sanctissimis episcopis, presbyteris, et diaconis, et subdiaconis, lectoribus, et omnibus aliis cujuslibet venerandi collegii aut schematis constitutis, ad tabulas (9) ludere (10), aut aliis ludentibus participes ac inspectatores (11) fieri, aut ad quodlibet (12) spectaculorum spectandi gratia venire· Si quis autem ex his hoc deliquerit, jubemus hunc in tribus (13) annis a venerabili ministerio prohiberi, et in monasterium redigi. Si autem in medio tempore ostenderit dignam sui vitii pœnitentiam (14), liceat et sacerdoti sub quo constitutus est minuere tempus et hunc rursus proprio reddere (15) ministerio : scientibus quoque sanctissimis episcopis debentibus hoc vindicare, quia si tale aliquid agnoscentes non vindicaverint, ipsi rationem Deo pro tali causa persolvent. Nullum autem episcopum invitum cogi quemlibet clericum sub se constitutum de proprio clero dimittere (16).

CAP. XI.

Ne quis ante (17) causæ exitum excommunicetur.

OMnibus autem episcopis et presbyteris interdicimus segregare aliquem a sacra communione, antequam causa monstretur propter quam sanctæ regulæ hoc fieri jubent. Si quis autem præter hoc a sancta communione quemquam segregaverit : ille quidem qui injuste a communione segregatus est, solutus (18) excommunicatione a majore sacerdote, sanctam mereatur communionem. Qui vero aliquem a sancta communione segregare præsumpserit : modis omnibus a sacerdote, sub (19) quo constitutus est, separabitur (20) a communione quanto tempore ille perspexerit : ut quod injuste fecit, juste sustineat. Sed neque propriis manibus liceat episcopum aliquem percutere (21), hoc enim extraneum sacerdoti est. Si (22) quis autem episcopus secundum ecclesiasticas regulas sa- [illegible] (23) ingredi civitatem, ex qua pulsus est, relinquens locum in quo jussus est degere : jubemus hunc in (24) monasterio in alia regione constituto tradi : ut quod in sacerdotio deliquit, degens in monasterio corrigat.

CAP. XII.

Quales (25) esse debent qui in clericos ordinantur.

CLericos autem non aliter ordinari permittimus, nisi literas (26) sciant, et rectam (27) fidem, vitamque habeant honestam : et neque concubinam (28) aut naturales habuerint aut habeant filios, sed caste (29) viventes,

(1) Sacerdotes literis monere possunt suum episcopum diu oberrantem, ut redeat.

(2) Synesius χρῆναι τούτοις ὅσοι τὰς οἰκείας ἐκκλησίας ἀπείπαντο, πάσαν ἐκκλησίαν ἀπειπασθαι.

(3) Vid. Jul. *hic n.* 430.

(4) Synodus annuas cogere, quibus olim jus fuerit. *Goth.* Antiquitus Impp. id sibi adrogaverant, ut patet ex *l.* 4. *Cod. de summ. trinit.* Ans.

(5) Quinam cogebantur ad synodos annuas.

(6) Nota de Synodis annuis.

(7) Quibus de rebus ageretur in synodis annuis.

(8) Hinc sumpta est Authentica, *Interdicimus. C. de episc. et cler.*

(9) Vid. 3. *Ecl.* 1. c. περὶ ταβλιζόντων ἐκκλησιαστικῶν προσώπων. de episcopis et aliis religiosis viris tablizantibus. Jul. *hic num.* 440. adde *l.* 34. §. 1. *Cod. de episc. aud.* aleatorum susceptor ταβλοδόχος. Moschopulus περὶ σχεδῶν. Κύβοι τὰ σημεῖα ἐστὰ οἷς χρῶνται ταβλίζοντες. Suidas Πέττοι, ταβλία ἐν οἷς ταβλίζουσι. vid. Cujac. *hic.* adde *Novell. Leonis* 87.

(10) Adde *Ecl. d. lib. tit.* 2. περὶ κοττιστῶν ἤτοι κυβιστῶν. possis et huc referre titulum de clerico venatore *extra.* et *can. Esau.* 86. *dist. et can. Episcopus. dist.* 34. *dist.* 86. c. *qui venatoribus*, *cum sequent. Clem. et* §. *Porro.* §. *Si quis autem*, *ver. si quis vero. de statu monach.*

(11) Spectare otiose res inanes et vetitas, peccatum *l.* 34. §. 1. *C. de episc. aud.* 3. *Ecl.* 1. c. περὶ ταβλιζόντων.

(12) Spectacula præsertim alearum interdicta episcopis *dist.* 23. c. *His igitur. dist.* 35. c. 1. *dist.* 44. c. 12. c. 15. §. *mimis* §. *ad aleas. de vita et honest. clericorum.* c. *nullus presbyterorum in fin. de consecratione dist.* 5. c. *non oportet.* c. 41. *Apost.*

(13) Pœna episcopi et clerici tabulis ludentium.

(14) Pœnitenti ignoscitur.

(15) Ministerium culpa amissum pœnitenti potest restitui.

(16) Jul. *hic n.* 441.

(17) De his qui sine causa excommunicantur. Jul. *hic. num.* 441. Goth. Vid. Rittershus. in *exposit. nov. part.* 13. *cap.* 7. Ans.

(18) Major magistratus restituit adversus ea, quæ gesta sunt a minore.

(19) Injusta excommunicatio non tenet, sed rescinditur.

(20) Pœna injuste excommunicantis sumpta de lege talionis; adde *Novell. Leonis.* 61.

(21) Vid. Jul. *hic num.* 443. De episcopo percussore, vid. 3. *Eclog.* 1. c. 23. An liceat prælato verberibus corrigere clericos : vid. *can. cum beatus. dist.* 45. c. *ante omnia. dist.* 38. *et c. circumcellionum et* 23. *quæst.* 5. c. 1. *et* 24. *quæst.* 5. de clerico percussore, vide c. *sane percussor.* 45. *dist. et c. si rector.* 44 *dist.*

(22) Hinc sumpta est Authentica, *Si quis episcopus. C. d. episc.*

(23) Exulis deportati et relegati refugæ pœna, facit *l.* 8. §. 7. *ff. de pœnis l.* 14. *C. de episc.* adde Jul. *hic n.* 444.

(24) Pœna ecclesiastica, in monasterium detrudi.

(25) Jul. *hic n.* 445. 3. *Eclog.* 1. Goth. Vid. *tit. de ætat. et qualit. præfic. in* 6. *et in Clement.* Ans.

(26) Clericos literas scientes esse oportet. Jul. c. 429. *et* 3. *Ecl.* 1. c. 21. Vid. *Nov.* 6. *cap.* 4. *Nov.* 137. c. 2. *vers. exig. et distinct.* 37. *et* 38. An jurisprudentiæ vel medicinæ ? vide titulum, *Ne clerici vel monachi secularibus se immisceant. extra. et in sexto.*

(27) De hæreticis non ordinandis in clerum vid. Viglium 3. *method.* 4. *n.* 18. 19. 20. 21. de officiis clericorum, vide omnino eumdem 3. *Methodo juris Pontificii* 5.

(28) Ne concubinas alant Vigl. *ibi. n.* 60. ne cum mulieribus conversentur vel confabulentur *n.* 57. ne eas osculentur 58. ne secum habeant mulieres 59. ne uxores ducant 61. 62. ne soli ad fœminæ tabernaculum accedant 63. ne cum mulieribus lavacra habeant communia 64. ne monialium monasteria ingrediantur 65. ad num. 69.

(29) Vid. Vigl. *ibi. num.* 59.

aut uxorem (1) legitimam, et ipsam unam et primam habentes, neque viduam, neque separatam a viro, neque aliter legibus aut sacris canonibus interdictam.

C A P. XIII.

De ætate (2) *presbyterorum* (3) *et cæterorum clericorum.*

PResbyterum autem minorem (4) trigintaquinque (5) annorum fieri non permittimus. Sed neque diaconum aut subdiaconum minorem (6) vigintiquinque, neque minorem lectorem decem et octo annorum. Diaconissam (7) vero non ordinari in sancta ecclesia, quæ minor (8) est annorum quadraginta, aut ad secundas (9) venerit nuptias.

C A P. XIV.

De uxoribus (10) *Clericorum.*

SI autem tempore ordinationis clerici cujuscunque collegii aut ordinis, accusator (11) aliquis apparuerit, dicens *eum indignum ordinatione esse*: differatur ordinatio, et universa procedant tam pro examinatione, quam pro multis causis, quas in episcoporum ordinationibus sancivimus. Si vero futurus ordinari diaconus non (12) habuerit uxorem (sicut prius dictum est) conjunctam sibi: non aliter ordinetur, nisi prius ab ordinante eum interrogatus promiserit *posse post ordinationem et sine legitima uxore honeste vivere*: non valente eo qui ordinat, in tempore ordinationis permittere diaconum aut subdiaconum post (13) ordinationem uxorem accipere. Is autem qui permittit (14) episcopus, expellatur ab episcopatu. Si vero post ordinationem presbyter aut diaconus aut subdiaconus uxorem duxerit: expellatur (15) a clero, et curiæ civitatis illius in qua clericus erat, cum propriis rebus tradatur. Si vero lector secundam (16) ducat uxorem, aut primam quidem viduam, aut separatam a viro, aut legibus vel sacris canonibus interdictam (17), nequaquam ad alium ecclesiasticum ordinem provehatur: sed et si quolibet modo ad majorem ordinem perducatur, expellatur eo, et priori restituatur.

C A P. XV.

Quibus casibus Curiales (18) *clerici ordinari possunt.*

SEd (19) neque curialem (20) aut officialem clericum fieri permittimus: ut non ex hoc venerabili clero injuria fiat. Si vero tales personæ in clero constituantur, tanquam nec ad ordinem perducti, propriæ fortunæ restituantur, nisi forsan monasticam vitam aliquis eorum non minus quindecim annis implevit. tales enim ordinari præcipimus, legitima videlicet parte curiæ et fisco danda, si in clero constituti, monacho condecentem vitam impleverint. Si vero post clericatus honorem aliquis eorum uxorem duxerit, aut concubinam habuerit, curiæ et officio, cujus fortunæ subjacebat, reddatur: etiam si maxime tali ecclesiastico gradu tenebatur, in quo quis constitutus non prohibetur sacris canonibus et legibus uxorem accipere. Hoc autem et super aliis omnibus monachis (21) tenere sancimus, qui de monasteriis ad quemlibet ecclesiasticum transferuntur gradum, etiam si nulli fortunæ subjecti fuerint. Et generaliter sancimus, nulli (22) licere in quolibet ecclesiastico gradu constituto, discedere ab eo, et secularem fieri, scientibus tale aliquid facientibus, quia et quasi apposito sibi cingulo aut dignitate aut militia nudabuntur, et curiali fortunæ propriæ civitatis tradentur. Qui autem ante (23) nostram legem clerici ordinati sunt ex (24) curiali fortuna: per substitutas personas pecuniaria munera complere, a corporalibus autem liberos servari.

C A P. XVI.

Ut ordinationes gratis (25) *fiant.*

SEd neque clericum cujuscunque gradus dare aliquid ei a quo ordinatur, aut alii cuilibet personæ permittimus: solas autem præbere eum consuetudines (26) iis, qui ordinantium ministrantes sunt, ex consuetudine acci-

(1) Vid. Vigl. *ibid. num.* 61. 62.

(2) Jul. *hic num.* 446. *tit. de testib. ordin.* apud Viglium 3. *method. juris Pontificii* 4. *num.* 37.

(3) Adde *cap.* 14. *synodi sextæ in Trullo.*

(4) Hinc sumpta est Authentica, *Presbyterum*, *C. de episc. et cler. quæ subjecta est l.* 9.

(5) Hæc omnia Clemens immutavit *c. ult. de ætate et qualitate et ordine*, anno quippe 25. ætatis presbyterum ordinari posse permittit, 20. diaconum, 18. subdiaconum.

(6) Id mutatum *Novell. Leonis* 16. 75. *et c.* 15. *sextæ synodi in Trullo.*

(7) Hinc sumpta est Authentica, *Diaconissam*, *C. de episcopis.*

(8) Magna quoque hic diversitas occurrit, nam præcepto Apostoli 1. *Tim.* 5. Diaconissæ jubentur eligi non minores annis 60. postea ut anno 50. eligi possent, indultum fuit, *l.* 9. *C. de episc. Nov.* 6. *cap.* 6.

(9) Diaconissa fieri non potest, quæ secundas nuptias contraxit.

(10) Clerici conjuges esse potuerunt, *c.* 12. *supr. h. t.*

(11) De accusatoribus clericorum Jul. *hic num.* 447.

(12) Quid si habuerit: potest ordinari ut et quivis clericus c. 12. *supr. hic.* ibi, *aut unicam uxorem legitimam*, quo nomine non episcopos, sed presbyteros, diaconos aut subdiaconos intellige.

(13) Post ordinationem diaconus uxorem ducere hic vetatur. Si tamen duxerit, uxorem non dimittit, privatur tamen diaconatu.

(14) *Novell. Leonis* 3. et ita derogatur *c.* 10. Ancyranæ Synodi.

(15) Notandum est hoc, Non retrahi ab uxore ad clerum, presbyterum, diaconum, vel subdiaconum, qui post ordinationem susceptam uxorem duxerit. *Nov.* 6. *c.* 1. §. 3. 4. qua de re dixi ad *Nov.* 22. *c.* 42.

(16) Vid. *d. c.* 42.

(17) *Nov.* 6. *c.* 1. §. 3.

(18) De curialibus et taxeotis ad clericatus honorem venientibus, Jul. *hic n.* 449.

(19) Hinc sumpta est Authentica, *Sed neque. C. d. episc.*

(20) *l.* 53. *pr. C. de episc.*

(21) Vid. Jul. *hic n.* 410.

(22) *Nov.* 5. *c.* 7.

(23) Vid. Jul. *hic n.* 451.

(24) Vid. *l.* 21. *C. de episc. et cler.*

(25) Jul. *hic num.* 452. *in fin.* adde *Nov.* 56. *c.* 1. *Nov.* 137. *c.* 2. *l.* 1. *ff. de ambitu. c.* 28. *Apost. et* 3. *Ecl.* 1. *c.* 31.

(26) Vid. *cap.* 3. *Supr. h. t.*

*

pientibus, unius (1) anni emolumenta (2) non transcendentem. In sancta vero ecclesia in qua constituitur, sacrum complere ministerium, et nulla penitus propriis clericis (3) dare pro sua insinuatione: nec ob hanc causam propriis emolumentis aut aliis portionibus hunc privari. Sed neque (4) xenodochum, aut nosocomum, aut ptochotrophum, aut alium quemlibet venerabilis domus gubernatorem, aut quamcunque ecclesiasticam solicitudinem agentem, dare aliquid illi a quo constituitur, aut alii cuicunque personæ pro commissa sibi gubernatione. Qui vero præter hæc quæ disposuimus, aut dat, aut accipit, aut mediator (5) fit, sacerdotio aut clero hujusmodi commissæ sibi cujuscunque gubernationis (6) nudabitur, iis quæ accipiuntur vindicandis venerabili loco, cujus talis persona ordinationem aut solicitudinem aut gubernationem accipit. Si autem secularis (7) sit qui accipit, aut mediator factus est: quod datum est, duplum repetitur, et venerabili loco in quo talis persona ordinationem aut gubernationem aut solicitudinem susceperit, præbeatur. Si quis autem clericus cujuslibet gradus, sive gubernator cujuslibet venerabilis domus, aut ante ordinationem commissam sibi cujuscunque gubernationis aut solicitudinis, aut postea aliquid voluerit suarum rerum offerre (8) ecclesiæ in qua ordinatur, aut loco cujus gubernationem aut solicitudinem suscepit: non solum non prohibemus hoc fieri, sed etiam magis invitamus eos talia pro salute animæ suæ facere. Nos enim illa solum dari prohibemus, quæ propriis personis quibusdam præbentur, non (9) quæ sanctis ecclesiis, aut aliis venerabilibus locis offeruntur.

CAP. XVII.

Quomodo servus (10) ordinari possit, aut adscriptitius.

SI servus (11) sciente (12) et non contradicente domino in clero ordinatus fuerit: ex hoc ipso quod constitutus est, liber et ingenuus erit. Si vero ignorante domino ordinatio fiat: licet domino intra (13) spatium unius anni et servilem fortunam probare, et suum servum recipere (14). Si vero servus sciente domino sive insciente (sicut diximus) eo quod in clero constitutus est, liber factus ecclesiasticum ministerium reliquerit, et ad secularem transierit vitam: suo domino ad servitium tradatur. Adscriptitios (15) autem in ipsis possessionibus, quarum sunt adscriptitii, clericos etiam præter voluntatem dominorum fieri permittimus: ita tamen, ut clerici facti impositam sibi agriculturam adimpleant.

CAP. XVIII.

De ædificatoribus ecclesiarum (16).

SI quis oratorii domum fabricaverit, et voluerit in ea clericos ordinare aut ipse, aut ejus heredes: si expensas ipsis clericis ministrant, et dignos denominant (17), denominatos ordinari. Si vero qui ab eis eliguntur, tanquam indignos prohibent sacræ regulæ ordinari: tunc sanctissimus episcopus quoscunque putaverit meliores, ordinari procuret. Sancimus autem reverendissimos clericos suis ecclesiis obsecundare, et omne eis competens ecclesiasticum ministerium (18) adimplere: hoc requirente uniuscujusque civitatis sanctissimo episcopo, et cujuscunque ordinis ecclesiastici primatibus, eos qui hoc non custodiunt, regulari multæ subdentibus.

CAP. XIX.

Ut omnes Clerici res suas in sua potestate habeant.

PResbyteros (19) autem et diaconos et subdiaconos, cantores et lectores, quos omnes (20) *clericos* appel-

(1) Et si quædam ejus pene generis dicta sint, *c.* 3. *supr. hic.* non puto tamen alibi jure civili manifestius Annatarum originem, quam ex hoc loco ostendi: quam tamen nonnulli referunt ad Bonifacium IX. alii ad Joannem XXII. *teste Platina.* Id genus vectigalis Concilio Basiliensi *Sessione* 21. et in Gallia, damnatum fuit, ut ex edicto Caroli VI. et Parisiensi senatusconsulto anni 1406. 1407. apparet, cui Notas suas Molinæus addidit. videbis itaque Tractatum ejus de *Annatis.* Movebantur autem Galli loco illo scripturæ et Samuelis 1. *Reg.* 12. Loquimini de me coram Domino, et coram Christo ejus: utrum bovem alicujus tulerim vel asinum: si oppressi aliquem, si de manu cujusquam munus accepi: et restituam vobis. sic dixerunt. Non es calumniatus, neque oppressisti nos etc. Movebantur etiam dicto Pauli *Actor.* 20. Argentum et aurum nullius concupivi, sicut ipsi scitis, quoniam ad ea, quæ mihi opus erant et his, qui mecum sunt, ministrarunt manus istæ. Ego scio (inquit Apostolus) quoniam post discessum meum intrabunt lupi rapaces in vos, non parcentes gregi. Movebantur et illo Ezechielis 34. Facti sunt greges mei in rapinam, et oves meæ in devorationem, eo quod non erat pastor. Neque enim quæsierunt pastores gregem meum: sed pascebant pastores semetipsos, etc. Moveri etiam poterant aurea lege 31. *C. de episc.* Movebantur quoque constitutione D. Ludovici, lata anno 1267. qua cavebatur, beneficiarios eligi nihilque dari electionis causa. Superiora edicta Galli confirmarunt Pragmatica sanctione (quam constitutionem per eminentiam vocant Galli, *La pragmatique sanction*) lata sub Carolo VII. anno 1438. Biturigibus, autoritate Synodi Constantiensis et Basiliensis permoti. vide Duarenum *in Defensione libertatis Gallicæ*, *num.* 14. 15. Cui sanctissimæ constitutioni multum derogatum est a Francisco, concordia quadam his in rebus inita cum Leone X. Pontifice Romano, quam constitutionem Galli *Concordat* nuncupant. De annatis adde Duarenum 8. *de benefic.* 3.

(2) Διάρια, Scrimg. *hic.* 3. *Ecl.* 1. c. 31. dona Jul. *hic n.* 452. ut videatur legisse δῶρα.

(3) Συγκληρικοῖς, *Græci hic*, conclericis, Jul. *hic.*

(4) Ut locorum venerabilium administratores sine pecunia fiant, vid. Jul. *hic n.* 453.

(5) Dixi ad c. 2. *supr. hic.*

(6) Διοικήσεως. *Græci hic.* Inde nomen diœcesis usitatum.

(7) Κοσμικός, *Scr.* laicus. Jul. *c.* 453.

(8) De administratoribus venerabilium locorum res suas offerentibus, vid. Jul. *hic num.* 454.

(9) Adde *d. c.* 2. *in pr.*

(10) Si servus clericus fiat, Jul. *hic num.* 454. Goth. Vid. Pedr. Gudelin. *de jure novissimo lib.* 1. *cap.* 4. *n.* 2. *et* 6. Ans.

(11) Hinc sumpta est Authentica, *Si servus*, *C. de episcopis.*

(12) Adde *l.* 4. *C. de præpos. sacr. cubiculi*, *l.* 6. *l.* 7. *C. qui militare.*

(13) Novella Leonis non fit liber, si episcopatum adipiscitur ignorante domino: retrahitur enim in servitutem *Novell. Leonis* 11. adde *Nov. ejusdem* 9. *et* 10.

(14) Paulus eodem modo Onesimum ad Philemonem remittit, vide epistolam Pauli ad Philemonem. Clementem *c.* 82. adde Cujac. 29. *de præscript. ibi*, *Decimum.*

(15) Si adscriptitius clericus fiat. Jul. *hic num.* 456. adde *l.* 16. *Cod. de episcopis.* hinc sumpta est Authentica, *Adscriptitios. Cod. de episc.*

(16) De clericis electis ab ædificatoribus venerabilium locorum vel heredibus eorum, Jul. *hic n.* 457.

(17) De jure patronatus ecclesiastici dictum *Novell.* 57. *c.* 2. quibus adde Duarenum 5. *de sacris ecclesiæ ministeriis*, ubi fusius docet, quale sit nominationis aut præsentationis jus et ut competat iis, qui patroni ecclesiarum dicuntur, adde Viglium 5. *Methodi juris Pontificii* 14. ubi tradit, quæ juris patronatus causæ sint, quibus competat, quod sit jus patronatus. Possis et ejusdem Duareni tractatum de nominatione Regia in ordinandis antistitibus adjungere 5. *de benefic.* 12. Possis etiam ex eodem addere, de scholastica nominatione in Galliis admodum usitata *c.* 13. quis nominari possit 14. quomodo sit concipienda nominatio 15. apud quos nominari oporteat 16. de prohibitione ac denunciatione, quam insinuationem vocant 5. de effectu nominationis 6. sed nemo fusius de nominationibus scripsit Rebuffo in suo nominationum tractatu, quem vide. adde Socin. *reg.* 217.

(18) De clericis ministerium adimplentibus. Jul. *hic num.* 458.

(19) Hinc sumpta est Authentica, *Presbyteros. C. de episc.*

(20) Clericorum nomen generale, *l.* 34. *C. de episc. et cleric.*

lamus, res quolibet modo ad eorum dominium venientes habere sub sua potestate præcipimus, ad similitudinem castrensium peculiorum (1), et donare secundum leges, et in his testari, licet sub parentum sint potestate: sic tamen, ut horum filii, aut his non existentibus, parentes eorum legitimam partem ferant.

C A P. XX.

Quibus pœnis subjiciantur Clerici, qui falsum tulerint testimonium.

REverendissimis (2) autem presbyteris aut diaconis etiam, si inventi fuerint pro (3) pecuniaria causa falsum (4) perhibuisse testimonium: sufficiat pro verberibus, tribus (5) annis separari a sacro ministerio, et monasteriis (6) tradi. Pro criminalibus autem causis si falsum testimonium dixerint: clero nudatos, legitimis subdi pœnis præcipimus: reliquos autem omnes in aliis etiam ecclesiasticis ordinibus constitutos, si falsum testimonium cujuslibet causæ, sive pecuniariæ sive criminalis dixisse convincantur, non solum ecclesiastico officio repelli, sed etiam verberibus subdi.

C A P. XXI.

Ut Clerici (7) apud proprium conveniantur episcopum (8).

SI quis contra aliquem clericum aut monachum, aut diaconissam, aut monastriam, aut ascetriam habeat aliquam actionem, adeat prius sanctissimum episcopum, cui horum unusquisque subjaceat: ille vero causam inter eos judicet: et si quidem utraque pars iis quæ judicata sunt, acquieverit: jubemus per (9) loci judicem hoc executioni perfectæ contradi (10). Si quis autem litigantium intra decem dies contradicat (11) iis quæ judicata sunt, tunc locorum judex causam examinet: et si invenerit judicium recte factum, etiam per sententiam propriam hoc confirmet, et executioni propriæ tradat, quæ judicata sunt: et non liceat secundo (12) in tali causa victo appellare. Si vero judicis sententia contraria (13) fuerit iis, quæ a Deo amabili episcopo judicata sunt: tunc locum habere appellationem contra sententiam judicis, et hanc secundum legum ordinem referri et exerceri. Si tamen ex imperiali jussione (14) aut judiciali præcepto episcopus judicat inter quascunque personas: appellatio ad imperium, aut ad eum qui transmisit negotium, referatur.

§. 1. Si vero crimen fuerit quod adversus quamlibet memoratarum reverendissimarum personarum inferatur, si quidem apud episcopum aliquis accusatur, et ipse veritatem invenire potuerit: ab honore aut gradu (15) hunc secundum ecclesiasticas regulas dejiciat, et tunc (16) competens judex hunc comprehendat, et secundum leges litem examinans causæ finem imponat. Si vero prius civilem judicem adeat accusator, et crimen per legitimam examinationem potuerit approbare, tunc episcopo locorum gesta monumentorum palam faciat: et si ex his agnoscatur proposita crimina commisisse eum, tunc ipse episcopus hunc secundum regulas ab honore sive gradu quem habet, separet: judex autem ultionem ei inferat legibus congruentem. Si vero episcopus putaverit gesta non juste confecta: tunc liceat ei deferre (17), et nudare honore seu gradu accusatam personam: ita tamen, ut hujusmodi persona sub legitima cautela fiat (18), et ita ad nos negotium tam ab episcopo quam a judice, referatur, ut nos hoc cognoscentes, quæ nobis videntur, jubeamus.

§. 2. Si quis autem pro pecuniaria causa contra aliquem omnium memoratarum personarum habuerit actionem aliquam, et episcopus distulerit inter eas judicare: licentiam habeat actor (19) civilem judicem adire: ita tamen ut accusata persona nullo modo cogatur fidejussorem dare, sed solam (20) cautionem sine jurejurando cum hypotheca suarum rerum exponere. Si vero pro criminali causa accusatio contra aliquam memoratarum personarum proponatur, sub legitima cautela accusata fiat persona. Si autem (21) ecclesiastica (22) causa est, nullam communionem habeant judices civiles circa talem examinationem, sed sanctissimus episcopus secundum sacras regulas causæ finem imponat.

C A P. XXII.

Ut Episcopi apud proprium conveniantur metropolitanum: et ut cavere pro lite non teneantur.

SI quis vero sanctissimorum episcoporum ejusdem synodi dubitationem (23) aliquam adinvicem habeat, sive

(1) De peculio quasi castrensi, et significatione clericatus Jul. *hic n.* 459. adde *l.* 52. *C. de episc. et cleric. l.* 2. *Cod. Theod. de episc.* 16. *quæst.* 1. *de monachis.*

(2) Hinc sumpta est Authentica, *Presbyteri*, *C. de episc.*

(3) Hujus constitutionis meminit Leo *Novell.* 76.

(4) De testimoniis clericorum Jul. *hic num.* 460. 3. *Eclog.* 1. c. περὶ ψευδομαρτύρων, id est, qua pœna puniendi sunt clerici, si falsum testimonium dixerint, et ita hoc capite de foro ecclesiastico tractatur.

(5) Nota de triennali privatione ministerii, seu potius suspensione ministerii. De pœna suspensionis beneficii, v. Clar. 5. *sent.* §. *ult. quæst.* 75. *l.* 8. *ff. de pœn.*

(6) De detrusione in monasterium alibi dicam.

(7) Adde, et Monachi, et diaconi, et ascetriæ, Jul. *hic n.* 461. Forum itaque Clericorum observa.

(8) Cum in civili, tum criminali causa, Jul. *ibid.*

(9) Judex civilis mandat executioni sententias probatas ab episcopo.

(10) Hinc sumpta est Authentica, *Si quis litigantium. C. de episc. aud.*

(11) Et appellet. Nota, Justiniani tempore appellationes a sententia episcopi ad judicem civilem receptas fuisse.

(12) Nota casum, in quo secundo appellari non potest.

(13) Judex civilis cognoscens de sententia episcopi, potest eam comprobare vel infirmare.

(14) A delegato Principis, Princeps ipse appellatur.

(15) Clericus criminum reus degradatur ab episcopo. Eodem modo criminum causa, degradari possunt senatores et ducenarii, non a quovis tamen, *l.* 1. *C. de privileg. schol.* et miles etiam degradatur, cum gradu movetur. vide quæ notavi ad *l.* 12. *in fin. pr. ff. de custod.* adde *Nov.* 47. *quæ est ex Indice Reginæ.* De episcopis degradati, adde Clar. 5. *sent.* §. *ult. quæst.* 74. *ubi de pœnæ forma et aliis adjunctis degradationis* tractat. et Petrum Gregorium 31. *syntagm.* 30.

(16) Clericus degradatus, id est, spoliatus honore clericali, mox traditur judici civili.

(17) Honoris spoliationem scil. Jul. *hic.*

(18) Et ita tamen ut legitime custodiatur.

(19) Leges de foro clericorum nonnihil variant. Quapropter sciendum, in actoris potestate fuisse, clericum coram Episcopo seu judice seculari in jus vocare. *l.* 25. *Cod. de Episcop. et cleric. l.* 13. *Cod. de Episcop. aud.* Hoc autem Imp. correxit. *l.* 51. *Cod. de Episcop. et cleric. l.* 29. *Cod. de pact. Nov.* 79. *et auth. causa quæ. Cod. de Episcop. et Cleric. Nov.* 83. Ans.

(20) *l.* 25. *l.* 33. *Cod. de Episc. et Cleric.*

(21) Causarum mere ecclesiasticarum notio non pertinet ad judicem civilem.

(22) Canonica causa, Jul. *hic n.*462. negotium ecclesiasticum, *ibid.*

(23) De rebus dubiis in conciliis episcoporum emergentibus. Jul. *hic num.* 463.

pro ecclesiastico jure, sive pro aliis quibusdam rebus: prius metropolita (1) eorum cum aliis de sua synodo episcopis causam examinet et judicet: et si non rata habuerit utraque pars quæ judicata sunt, tunc (2) beatissimus patriarcha diœceseos illius inter eos audiat, et illa determinet quæ ecclesiasticis canonibus et legibus consonant: nulla parte ejus sententiæ contradicere valente. Si autem et a clero, aut alio quocunque aditio contra (3) episcopum fiat propter quamlibet causam: apud sanctissimum ejus metropolitam secundum sacras regulas et nostras leges causa judicetur: et si quis judicatis contradixerit, ad (4) beatissimum archiepiscopum et patriarcham diœceseos illius referatur causa, et ille secundum canones et leges huic præbeat finem. Si vero contra metropolitam (5) talis aditio fiat ab episcopo, aut clero, aut alia quacunque persona: diœceseos illius beatissimus patriarcha simili modo causam judicet. Pro omnibus autem causis, pro quibus apud proprium metropolitam, aut patriarcham, sive apud alios quoscunque (6) judices episcopi conveniantur, nullæ fidejussiones aut cautiones pro lite exigantur: sic tamen, ut isti studeant illatis sibi causis semetipsos absolvere.

CAP. XXIII.

Ut OEconomi et similes apud proprium episcopum conveniantur.

OEconomos (7) autem, et xenodochos, nosocomos, ptochotrophos, et aliorum venerabilium locorum gubernatores, et alios omnes clericos, jubemus pro creditis sibi gubernationibus apud (8) proprium episcopum cui subjacent, conveniri, et rationem suæ gubernationis facere, et exigi quod ex ipsis debentes ostenduntur illi venerabili reddendum domui, ex cujus ordinatione debitum apparuerit. Si vero putaverint se gravari: post repetitionem (9) metropolita (10) causam examinet. Si vero metropolita fuerit contra quampiam prædictarum personarum hujusmodi causas examinans, et debitum exegerit, et exactus putaverit se gravatum (11): diœceseos illius beatissimus patriarcha causam determinet: non enim concedimus prædictis personis pro memoratis causis ante examinationem et exactionem debiti proprios episcopos declinare, et ad alia venire judicia. Si quis autem ex ecclesiasticis cui aliqua talis dispensatio credita est, ante rationum expositionem, et debitorum solutionem moriatur, jubemus ejus heredes (12) simili modo et rationibus et exactionibus subjacere.

CAP. XXIV.

Ut episcopi illic ubi deliquerint (13), *conveniantur.*

SI quis episcopus aut clericus ex quacunque provincia in Constantinopoli reperiatur, et voluerit aliquis adversus eum actionem proponere: si quidem litis contestatio in provincia pro ipso negotio facta est, ibi litem compleri. Si vero nondum inchoata est: apud gloriosissimum præfectum Orientis prætoriorum, aut apud eos qui a nobis fuerint deputati judices, convenientibus cum respondere.

CAP. XXV.

De Apocrisiariis (14).

REverendissimi vero apocrisiarii (15) cujuscunque sanctissimæ ecclesiæ, qui in regia civitate degunt, aut ad beatissimos patriarchas, aut ad metropolitas a suis episcopis ordinati et destinati, neque pro suis episcopis, neque pro causa ecclesiæ, aut pro debito publico aut privato aliquam conventionem sustineant, nisi mandatum habuerint a suis episcopis, aut œconomis, ut aliquos conveniant. Tunc enim solis illis, qui ab eis conveniuntur, damus licentiam si quam obligationem habent contra ecclesiam aut contra episcopos eorum, proponere. Si vero et in quibusdam causis vel actionibus semetipsos obligatos fecerint, in tempore in quo responsa faciunt, pro his conventiones (16) suscipiant.

CAP. XXVI.

Ne episcopi legationis tempore conveniantur.

SI vero episcopi vel clerici pro (17) civitate aut pro suis ecclesiis propter suam legationem (18), aut ordinationem episcopi, ad regiam civitatem, vel ad alium quemlibet locum proficiscantur, jubemus eos nullam molestiam aut importunitatem a qualibet persona sustinere: licentia existente iis, qui obligatos eos putant se habere, postquam ad provinciam revertuntur, convenire eos, nullo in iis quæ se putant habere, eis faciendo præjudicio de temporalibus præscriptionibus, propter tempus quod in tali causa protraxerint.

(1) Synodum observa ex metropolitano et episcopis ei subjectis.

(2) Appellari potest a synodo provinciali ad patriarcham.

(3) Forum episcopi observa. Episcopus conveniendus est apud metropolitanum, adde Jul. *hic n.* 464.

(4) A metropolitano appellatur ab patriarcham.

(5) Forum metropolitani nota. Metropolitanus conveniendus est apud suum Patriarcham. adde Jul. *hic. num.* 465.

(6) De episcopis ad judicem vocatis, Jul *hic. n.* 466.

(7) Forum nota eorum, qui administrant venerabilia loca. Huc refer Jul. *hic. n.* 467.

(8) Administratores venerabilium locorum conveniendi apud suos episcopos. Atqui orphanotrophi non sunt obnoxii reddendis rationibus, *Nov.* 131. c. 15. *l.* 32. *C. de episc.* vide quæ dixi ibid.

(9) Μετὰ τὴν ἀπαίτησιν, post exactionem, Jul. *hic.* in exigendo. *Hal.*

(10) Ab episcopo ad metropolitanum appellatur.

(11) Appellatur a metropolitano ad patriarcham seu archiepiscopum.

(12) Heredes rationibus obnoxiorum, de iis reddendis etiam tenentur, adde Jul. *hic num.* 468.

(13) Dic potius, si reperti fuerint Constantinopoli, ut sit sensus, Episcopos et clericos (si lis nondum contestata est in provincia) Constantinopoli repertos ibi conveniri posse, adde Jul. *hic num.* 469.

(14) Jul. *hic n.* 470.

(15) Jul. *hic n.* 471. Apocrisiarii, qui res agunt Ecclesiarum. *Nov.* 6. *c.* 2. responsales, viri responsarii *cap.* 42. *Infr.* v. *Nov.* 133. *c.* 2. 4. 5. Unde et iidem apocrifeωn causa exire ex monasteriis possunt *l.* 29. *C. de episc.* et qui dicitur apocrisarius, *Nov.* 25. *c.* 1. *in fin.* responsarius nuncupatur a Juliano *ibid.* id est, dans responsum vice monasterii *c.* 36. *Infr.* seu monachorum *c.* 41. *Infr. h. t.* ut et alias vice magistratus, *Nov.* 24. c. 4. et ita judicibus, monasteriis, et episcopis fuerunt sui apocrisiarii, de apocrisiariis adde *c. convenientibus* 1. *q.* 7. *c. significasti. de elect.* ubi apocrisarii fidei Apostolicæ legati, Suidas in voce διοικητὴς ὁ ἐγένετο ἐπὶ τῶν ἀποκριμάτων, qui fuit a responsis seu divinis libellis, adde Petr. Greg. 49. *synt.* 5. *n.* 4.

(16) *Nov.* 96. *c.* 3.

(17) Episcopi officio legati fungi possunt: legati, inquam, vel pro sua civitate vel pro suis ecclesiis, vel pro ordinando Episcopo, *Infr. h. t.*

(18) Vid. *l.* 2. §. 3. *ff. de judiciis.*

CAP. XXVII.

Ut monachi per procuratorem se defendant : et de quantitate sportularum.

SI quando autem causa emerserit, ut admonitio aut executio (1) inferatur pro qualibet pecuniaria causa sive publica, sive privata : clerico aut monacho, aut monastriæ, aut cuicunque monasterio, et maxime fœminarum : jubemus sine injuria, et cum competenti honore admonitionem fieri, non tamen monastriam aut ascetriam monasterio (2) abstrahi : sed procuratorem ab eis ordinari, qui pro causa respondeat. Monachis autem liceat sive per se, sive per procuratorem monasterii causas agere : sciente qui hoc prævaricatur judice, vel executore, quia et cingulo spoliabitur, et pœnam quinque librarum auri exigetur per magnificentissimum comitem privatarum rerum : executore videlicet super hoc verberando, et in exilium dirigendo : locorum sanctissimis episcopis provisuris, ut nihil his contrarium fiat : aut si aliquid committatur, memorata ultio procedat. judicem vero vindictam differentem imponere, ad scientiam nostram episcopus referat.

CAP. XXVIII.

De modo sportularum (3) in persona clericorum.

SPortularum (4) vero nomine omnem personam in quocunque ecclesiastico officio constitutam, et ad hoc diaconissam et monacham, aut ascetriam aut monastriam pro omni criminali, et pecuniaria causa, cujuscunque quantitatis sit, sive a clerico, sive a quolibet in militia constituto admonitionem suscipiant aut in regia civitate, aut in provinciis quibus degunt : nec amplius quatuor siliquis dare permittimus. Si vero ex nostra jussione aut ad judicem, aut ad beatissimum patriarcham missus executor in alias provincias, admonitionem offerat alicui memoratarum personarum : non ultra unum solidum accipiat. Si vero pro una eademque causa multas ex memoratis personis admoneri contingat, unam et solam personam pro omnibus sportulas dare sancimus. Episcopus vero pro (5) rebus ecclesiæ suæ nullam exactionem molestiamque sustineat sportularum, si pro talibus causis admoveatur exactio : actiones videlicet contra ecclesiam propositas œconomis suscipientibus, aut illis qui in eam causam ordinati sunt. Qui vero contra hæc exigere (6) sportulas præsumpserit : in duplum quod accepit, exactæ personæ reddere compellatur : et, si quidem militat, cingulum perdat : si vero clericus fuerit, a clero removeatur.

CAP. XXIX.

Ne clerici mulieres superinductas in (7) propriis domibus habeant, episcopi vero nullas.

PResbyteris autem et diaconis, et subdiaconis, et omnibus in clero conscriptis, non (8) habentibus uxores secundum sacros canones, interdicimus etiam nos secundum sanctarum regularum virtutem, mulierem aliquam in propria domo superinductam (9) habere : tamen citra matrem, aut sororem (10), aut filiam, aut alias personas quæ omnem suspicionem (11) effugiunt. Si quis autem absque hac observatione mulierem in sua domo habet, quæ potest ei suspicionem inferre, et semel et secundo a suo episcopo aut a suis clericis admonitus ne cum tali muliere habitaret, ejicere eam de sua domo noluerit : aut accusatore apparente approbetur inhoneste cum muliere conversari : tunc episcopus ejus secundum ecclesiasticos canones de clero eum amoveat, curiæ civitatis cujus clericus erat, tradendo. Episcopo (12) vero nullam penitus mulierem habere, aut cum ea habitare permittimus. Si autem probetur nequaquam hoc custodiens, episcopatu projiciatur, ipse enim se ostendit indignum sacerdotio.

CAP. XXX.

De Diaconissis (13).

DIaconissam vero nullo modo cum viro ex quo potest inhonestæ vitæ emergere suspicio, habitare permittimus. Si vero hæc non observet : sacerdos sub quo subjacet, admoneat eam, ut omnibus modis talem virum ejiciat e sua domo, si vero hoc distulerit agere, ecclesiastico ministerio, et propriis (14) emolumentis alienata, monasterio tradatur (15), et ibi omni suæ vitæ tempore degat : rebus (16) ejus, si quidem filios habeat, inter se et illos secundum numerum personarum dividendis : ut competentem ipsi mulieri partem monasterium accipiens, eam alat, et regat. Si autem non habuerit filios, omnis ejus substantia inter monasterium ubi mittitur, et ecclesiam (17) in qua prius erat constituta, æqua portione dividatur.

CAP. XXXI.

De his qui in ecclesia episcopo aut aliis clericis injuriam inferunt (18).

SI (19) quis, cum sacra ministeria celebrantur, in sanctam ecclesiam ingrediens, episcopo aut clericis, aut ministris aliis ecclesiæ (20) injuriam aliquam inferat : ju-

(1) De executione religiosæ personæ, Jul. *hic num.* 42.
(2) *Nov.* 134. *cap.* 9.
(3) De sportulis religiosæ personæ Jul. *hic num.* 473.
(4) Hinc sumpta est Authentica, *Sed hodie. C. de episc. et cler.*
(5) De episcopis, pro rebus Ecclesiæ non conveniendis Jul. *hic n.* 474.
(6) De his qui sportulas exigunt ultra modum statutum Jul. *hic. n.* 475.
(7) Jul. *hic num.* 476. Goth. Vid. *decis. Cur. Ultraject.* 58. *n.* 13. *et seq.* Adde *Novell.* 137. *cap.* 1. *in fin. et l.* 19. *C. de Episcop. et cleric.* Ans.
(8) Vid. *Novell.* 5. *cap.* 8.
(9) Επεισάκτου.
(10) Vid. tamen *l.* 19. *de episc.*
(11) Mater cum filiis, soror cum fratre, filia cum parente clerico (non Episcopo) citra suspicionem potest habitare.
(12) Episcopi cum ulla muliere vetantur hic habitare, Jul. *n.* 477.
(13) Quæ scil. cum masculis habitant, et de liberis earum Jul. *hic num.* 478. *Ecl.* 1. *c.* 42.
(14) Quæ διάρια hic Græci appellant, Julianus, beneficia et salaria.
(15) Diaconissas alias fuisse a monialibus, hinc deprehenditur, quod pœnæ nomine diaconissa in monasterium detrudatur.
(16) Diaconissæ retinebant administrationem bonorum suorum.
(17) Diaconissæ certo numero ecclesiis adsignabantur.
(18) Si quis inter celebranda mysteria, ministris Dei injuriam fecerit. Jul. *hic n.* 475.
(19) Hinc sumpta est Authentica, *Sed novo jure. Cod. de episc. et cler.*
(20) *l.* 10. *Cod. de episc. l.* 8. *C. de his qui ad ecclesias confugiunt.*

bemus hunc verbera sustinere, et in exilium mitti. Si vero hæc sacra (1) ministeria conturbaverit, aut celebrare prohibuerit : capitaliter puniatur : hoc ipso et (2) in litaniis (3), in quibus episcopi aut clerici reperiantur, custodiendo. Et si quidem injuriam solum fecerit, is verberibus exilioque tradatur. Si vero etiam litaniam (4) concusserit, capitale periculum sustinebit : et vindicare jubemus non solum civiles, sed etiam militares judices.

CAP. XXXII.

Ne laici (5) faciant litanias sine episcopo et clericis, et crucibus.

OMnibus autem laicis interdicimus litanias (6) facere sine sanctis episcopis, et qui sub eis sunt reverendissimis clericis. Qualis enim est litania (7), in qua sacerdotes non inveniuntur, et solennes orationes faciunt ? Sed et ipsas honorandas (8) cruces (cum quibus et in litaniis ingrediuntur) non alibi, nisi in venerabilibus locis reponi : et si quando opus vocaverit ad litanias celebrandas, tunc solum ipsas sanctas cruces accipere eos qui consuete eas portare solent, et cum episcopo et clericis litanias celebrare : hoc custodientibus sanctissimis locorum episcopis, aut etiam eorum clericis, et per loca judicibus. Si quis autem in hoc capitulo præsentis nostræ legis virtutem aut transcenderit, aut non vindicaverit : prædictas pœnas patietur, monasteriorum et reverendissimorum monachorum dispositione.

CAP. XXXIII.

REliquum nobis est et de venerabilibus monasteriis et reverendissimis monachis formam dare. Illud igitur ante cætera dicendum etc.

Transcribitur hic in Græco totum primum caput Novellæ quintæ supra (9).

CAP. XXXIV.

Ut abbas non tam antiquitate quam bona existimatione censendus sit et eligendus.

JUbemus igitur, abbatem (10) aut archimandritam in unoquoque monasterio ordinari, non (11) omnino secundum gradum (12) monachorum : sed omnes (13) monachi melioris opinionis existentes eum eligant propositis sacrosanctis evangeliis : dicentes quia neque propter amicitiam, aut aliam quamlibet causam, sed scientes eum et fide (14) rectum, et vita castum, et gubernatione dignum, et qui possit monachorum disciplinam, et omnem monasterii statum utiliter custodire, eum elegerunt : et sanctissimum episcopum sub quo monasterium constitutum est, eum qui ita electus est, modis omnibus abbatem ordinare. Hæc autem omnia quæ a nobis disposita sunt pro ordinatione abbatum, valere præcipimus et (15) in venerabilibus fœminarum monasteriis et asceteriis.

CAP. XXXV.

De monachis non (16) statim vestiendis.

SI quis autem ad monasticam vitam venire voluerit: jubemus, si quidem notus est quia nulli fortunæ subjacet, abbas monasterii si perspexerit, schema ei præbeat. si vero non cognoscitur, aut cuilibet fortunæ subjaceat : intra tres (17) annos non accipere eum schema (18) monasticum : ut intra memoratum tempus experiatur (19) hujus hominis conversationem monasterii præsul. Et si intra triennium aliquis emerserit dicens aut servum, aut colonum, aut adscriptitium suum hunc esse, aut etiam tanquam fugientem agriculturam, aut quasi aliquid rapientem, aut propter aliquam culpam in monasterium eum ingressum : proprio domino hunc restitui cum rebus quas probatur in monasterium introduxisse : jurando (20) primum, quia (21) nihil patietur a suo domino percipiente. Si autem intra triennium nullus convenerit, aut inquietaverit, aut contra aliquam memoratarum personarum quæstionem fecerit, abbas monasterii post transcursionem triennalis temporis, si talem virum dignum judicaverit : tunc det ei schema, et nullus sit ei postea molestus propter fortunam, donec tamen deget in monasterio. Res autem quas in monasterium introduxisse videtur, illæsæ domino reddantur. Si quis autem memoratarum personarum reliquerit monasterium : et ad sæcularem venerit vitam, aut in civitatibus, aut in agris circumiens, propriæ fortunæ reddatur.

CAP. XXXVI.

Ut monachi in uno conclavi habitent (22).

IN omnibus autem monasteriis, quæ (23) cœnobia dicuntur, jubemus secundum canones monachos in uno habitaculo (24) omnes separatim dormire, ut mutuum al-

(1) Αὐτὰ τὰ μυστήρια καὶ τὰς θείας λειτουργίας ταράξοι. *Scrimg.* Julianus videtur legisse αὐτὰ τὰ εὐκτήρια καὶ λειτουργίας, dum vertit, *sed si ipsa sancta oratoria.*

(2) Argumentum a perturbatore mysterii sacri, ad eum, qui litanias perturbat.

(3) Litaniæ, supplicationes.

(4) Λιτήν.

(5) Λιτάς. *Scrimg.* quas *Nov.* 67. vocat δημοσίαν πρόσοδον, *une procession publique.*

(6) De litaniis laicorum Jul. *hic n.* 480.

(7) Litaniæ sine sacerdotibus non fiebant. In iisdem fiebant orationes et cruces præferebantur, *ut hic*, nocte et die celebratæ *l.* 3. §. 1. *C. de hæreticis.*

(8) Vide quæ scripsi ad Novellam Leonis 72.

(9) Jul. etiam hoc caput ignorat.

(10) Τὸν ἀββᾶν ἢ τὸν ἀρχιμανδρίτην. *Scr.* ἡγούμενον vocat *Ecl.* 4. *tit.* 1. *c.* 2.

(11) Jul. *hic n.* 481. 4. *Ecl.* 1. *c.* 1.

(12) Οὐ κατὰ βαθμόν. id est, non ejus, qui ordine primus, secundus, tertius, et sic deinceps : sed qui optimus.

(13) Abbates eligebantur a monachis.

(14) Abbatis dotes.

(15) Ut sc. Abbatissæ eligantur a monialibus.

(16) *Nov.* 5. *c.* 2. Jul. *hic n.* 483. 4. *Ecl.* 1. *c.* 3.

(17) *d. c.* 2. *d. c.* 3.

(18) Schema seu habitum monachi observa : erant autem diversi a laicis habitu : diversi, inquam, veste et tonsura. *Nov.*5.*c.*2.*in pr.*

(19) Triennium præfinitum probandis iis, qui monachismum affectant.

(20) Λόγον λαμβάνοντα *Græci hic*, *luy ayant baillé la parole.* vide *Nov.* 5. *c.* 2. §. 1.

(21) *Novell.* 5. *c.* 2. *Novell.* 17. *c.* 14. *l.* 6. §. 5. *C. de his qui ad eccl. confug.*

(22) Hoc verbo intelligunt Græci τὸ οἰκεῖν, τὸ καθεύδειν, τὸ τρέφεσθαι. 4. *Ecl.* 8. *c.* 4. adde Jul. *hic num.* 483.

(23) Monasteriorum videntur quædam fuisse, non κοινόβια, in quibus in communione non vivebatur.

(24) Οἴκῳ. *Nov.* 5. *c.* 3.

terutris testimonium castæ conversationis præbeant: nisi quidam tamen ex eis aut propter longævam in monasterio conversationem quiete volentes vivere, aut senectutis atque corporis infirmitatis causa in remotis cellulis (1) intra monasterium constitutis degant: et hoc cum conscientia et voluntate Abbatis (2) fieri. Hæc omnia in monasteriis et asceteriis fœminarum servantibus, in nullo loco nostræ reipublicæ esse (3) monasteria permittimus aliter. Ubi autem monasterium invenitur, omnibus modis jubemus viros a fœminis separari, et fœminas quidem in quo sunt monasterio remanere: viros autem aliud monasterium sibimet facere. Si vero plura sunt monasteria, ut necesse non sit nova monasteria ædificare: locorum sanctissimus Episcopus monachos cum monachis, et fœminas cum fœminis separare (4), et in aliis monasteriis congregare procuret. quæcumque vero habentur communia, inter eos secundum competens eis jus dividere. Fœminis autem quemcunque ipsæ elegerint (5) sive presbyterum, sive diaconum, ad faciendum eis responsum (6), aut sanctam eis communionem portandam (7): sanctissimus episcopus sub quo sunt, deputet, quem rectæ fidei, et vitæ bonæ esse cognoverit. Si vero qui ab eis electus est, non sit presbyter aut diaconus, dignum tamen cum hujusmodi ministerio episcopus judicaverit: ordinationem ei imponat, qui dignus esse videbitur, ut responsa (sicut dictum est) monasteriis distribuat: ita tamen, ut neque sic electus ad responsa fœminarum, in monasterio maneat.

C A P. XXXVII.

Conditionem nuptiarum vel liberorum non extare si quis monasterium ingrediatur.

SI quis sub (8) conditione nuptiarum sive liberorum, sive dotis causa, sive antenuptialis donationis donaverit sive reliquerit suis liberis, sive alii cuicunque personæ hereditatem, sive legatum, aut ab initio pure relinquens eis, oneret eos substitutione, aut restitutione, aut sub una prædictarum conditionum reliquerit, vel donaverit: substitutiones vero vel restitutiones eis fecerit, adjectis conditionibus quibuscunque ex iis quæ superius enumeratæ sunt: sancimus, si personæ talibus conditionibus subjectæ, sive masculi, sive fœminæ, monasteria ingrediantur, aut clerici, aut diaconissæ, aut ascetriæ fiant: tales conditiones (9) invalidas et pro non scriptis esse, hoc autem solatio et clerici et diaconissæ ecclesiarum fruantur, si usque ad suam vitam in his perseveraverint, ut res sub tali conditione donatas aut relictas, ad pia opera expendant aut relinquant. In personis enim quæ in monasterium vel asceterium ingrediuntur et relinquunt hujusmodi conversationem castam: monasterio aut asceterio ubi a principio ingrediuntur, res sub tali conditione donatas aut relictas, cum alia eorum substantia competere volumus. Si tamen in redemptionem (10) captivorum, aut egentium alimenta sub prædictis conditionibus substitutio aut restitutio fiat: ex nullo memoratorum modo eam excludi permittimus (11).

C A P. XXXVIII.

Ut qui monasteria ingrediuntur, se suaque (12) dedicent monasterio.

SI (13) qua mulier aut vir monasticam elegerit vitam, et intraverit monasterium: filiis non extantibus, monasterio quod ingreditur, res ejus competere (14) jubemus. Si vero talis persona filios habeat, et non antequam intret monasterium, de suis rebus fecerit dispositionem, et legitimam partem filiis deputaverit: etiam sic liceat ei postquam monasterium (15) ingreditur, suam facultatem in proprios dividere filios: ita tamen ut nulli filiorum suorum minuat (16) legitimam partem, quam vero non dederit filiis partem, monasterio competat. Si vero omnem substantiam inter filios dividere voluerit, propria sua persona filiis connumerata, unam sibi partem omnibus modis retineat, quæ debeat juri monasterii competere. Si vero in monasterio degens moriatur antequam inter filios suos proprias distribuat res, legitimam partem filii percipiant: reliqua vero substantiæ pars monasterio competat.

C A P. XXXIX.

Ut solutis sponsalibus per monasterii ingressum simplæ tantum arrhæ reddantur.

SPonsalibus (17) quoque secundum leges factis inter aliquos, sive sponsus monasterium ingrediatur, recipiat quæ pro sponsalibus arrharum nomine sunt data: sive sponsa monasticam vitam elegerit, illa solummodo reddat quæ similiter arrharum nomine accepit; pœna utrique parti concedenda.

C A P. XL.

Si vir aut uxor ingrediatur monasterium.

SI vero constante (18) adhuc matrimonio, aut vir solus, aut uxor sola intraverit monasterium, solvatur

(1) Κελλίοις. adde 4. *Ecl.* 1. *c.* 18. de cellulis monachorum dicam ad *Novell.* 133. *c.* 1.

(2) Τοῦ ἡγουμένου. *Scrimg.* Egumeni Jul. *hic.*

(3) Ita Græci legunt, κατ' οὐδένα δὲ τόπον τῆς ἡμετέρας πολιτείας ἐν ἑνὶ μοναστηρίῳ μοναχοὺς καὶ μοναστρίας οἰκεῖν ἢ τὰ λεγόμενα διπλᾶ εἶναι μοναστήρια συγχωροῦμεν. *Scrimg.* id est, In nullo nostræ reipublicæ loco concedimus, ut in uno monasterio monachi sint, et monastriæ habitent: et ut appellantur, duplicia sint monasteria. *Hal.* sed nec ea quæ duplicia vocantur. Julian. *hic.* Id etiam constitutum fuit Nicena synodo 2. *c.* 20. et epistola quadam Cypriani. adde *l.* 44. *C. de episc.*

(4) Jul. *hic n.* 484.

(5) Monastriæ sibi eligebant unum diaconum vel presbyterum, quo utebantur diribitore sacræ communionis, et ad responsa.

(6) Εἰς τὸ ποιεῖν αὐταῖς τὰς ἀποκρίσεις. *d. l.* 44. aprocrisiarium intelligit Julian. *hic.* de quo dixi ad c. 25. *Supr. hic.*

(7) Αὐταῖς ἁγίαν κοινωνίαν φέρειν. *Scrimg.* videtur ergo communio sacra interdum ad communicaturos deportata.

(8) Hinc sumpta est Authentica, *Nisi. Cod. ad SC. Trebell.* adde Jul. *hic n.* 485. 4. *Ecl.* 1. *c.* 5.

(9) Conditio legati institutionis, donationis ita factæ, *Si sine liberis decesserit*, vel, *Si nuptias non contraxerit*, sacerdotio vel clericatu impletur aut potius remittitur.

(10) *l.* 49. *C. de episc.*

(11) Jul. *hic n.* 486.

(12) Alaudia scil. *ut hic*, *et Novell.* 76. Quid feuda? vide 2. *Feudorum* 21.

(13) Hinc sumpta est Authentica, *Si qua. C. de sacr. eccl.*

(14) Ipso scilicet ingressu *Nov.* 5. *c.* 5.

(15) Parens etiam post ingressum monasterii, testari potest et hereditatem dividere inter filios. adde quæ dicam ad *Novell. Leonis* 5.

(16) Parens, quantumvis monasterium ingressus legitimam tamen cogitur liberis relinquere.

(17) Jul. *hic n.* 487. *et* 4. *Eclog.* 1. *c.* 8. *ad* 11.

(18) Jul. *hic num.* 488.

matrimonium, et citra repudium, postquam tamen persona pergens ad monasterium schema perceperit. Et si quidem vir elegerit monasticam vitam, restituat prius mulieri dotem, et si quid aliud ab ea receperit, et super hoc ex nuptiali donatione tantam partem quanta ex morte viri competebat mulieri, secundum pactum dotalibus instrumentis insertum. Si vero mulier fuerit monasterium ingressa, simili modo retineat vir nuptialem donationem (1), et casum dotis ex morte mulieris placitum: reliquum vero dotis mulieri restitui præcipimus, et si quid aliud ex rebus mulieris apud eum inveniatur. Ambobus autem monasticam vitam eligentibus, jubemus vacantibus dotalibus placitis, virum retinere donationem antenuptialem, et mulierem propriam accipere dotem, et quicquid aliud viro dedisse probetur: ut unusquisque citra damnum suis fruatur rebus: nisi forte sponsus sponsæ, aut sponsa sponso, aut maritus uxori, aut uxor marito aliquid donare aut cedere voluerit: quoniam neque ex pactis nuptialibus viro aut mulieri lucrari aliquid conceditur.

CAP. XLI.

Ne liceat parentibus exheredare filios qui ingrediuntur monasteria, velut ingratos.

NUllam vero licentiam damus aut parentibus filios aut filiis parentes, secularem vitam sectantes, et relinquentes, velut ingratos (2) a sua excludere hereditate, monasterium aut monasticam vitam subsequutos. Interdicimus autem parentibus filios suos monasticam vitam eligentes, ex venerabilibus monasteriis abstrahere (3).

CAP. XLII.

De monacho monasterium deserente.

SI monachus reliquerit suum monasterium, et in aliud (4) ingrediatur: quascunque res tempore, quo monasterium dereliquerit, habere videbitur: proprio monasterio in quod ab initio ingressus est, eas competere jubemus. Providere autem sanctiss. locorum episcopos, ut neque monachi neque monachæ circumeant (5) civitates, sed si quod necessarium responsum habuerint, per proprios responsarios (6) hoc agant in suis manentes monasteriis. Si monachus reliquerit (7) monasterium, et ad secularem vitam migraverit: hunc militia, et honore, si quem habet, prius spoliatum, ab episcopo locorum et provinciæ judice in monasterium mitti, et res quas postea habuisse probatus fuerit, monasterio, in quod mittitur, competere. Si vero rursus reliquerit monasterium: tunc eum judex provinciæ in qua inventus fuerit, teneat, et subdito sibi officio commoneat (8).

CAP. XLIII.

De raptoribus sanctimonialium.

SI quis rapuerit (9) aut solicitaverit, aut corruperit ascetriam, aut diaconissam, aut monastriam, aut quamlibet aliam fœminam venerabilem habitum habentem, hujus res ex talis sceleris participio jubemus venerabili loco in quo talis fœmina habitat, per locorum sanctissimos episcopos et œconomos eorum, nec non etiam cujuslibet provinciæ judices et eorum officia vindicari. Eos autem qui talia deliquerint, et participes eorum sceleris fuerint, capitale (10) periculum sustinere: talem vero mulierem ubicunque est, cum propriis rebus in monasterio recondi, in quo cautius custodiri possit, ut non rursus in eodem crimine reperiatur. Si vero diaconissa fuerit, et filios habuerit legitimos: legitimam partem dari filiis. Si autem intra unum annum postquam cognoscitur tale facinus commisisse, tales res juri venerabilium domorum non vindicentur: jubemus omnibus modis comitem (11) privatarum fisco nostro has assignare, locorum judice qui neglexerit easdem res vindicare, cingulo privando, et mulctam quinque librarum auri a comite privatarum exigendo.

CAP. XLIV.

Ne liceat laicis et scenicis uti monachi schemate.

OMnibus itaque generaliter in seculari vita conversantibus, et maxime theatralia (12) exercentibus viris ac mulieribus, nec non et prostantibus interdicimus uti (13) schemate monachi, aut monastriæ, aut ascetriæ, aut cujuscunque personæ hujusmodi imitari schema: scientibus universis præsumentibus aut uti tali schemate, aut imitari, aut illudere in quacunque ecclesiastica disciplina: quia et corporalia supplicia sustinebunt, et exilio tradentur: providentibus huic rei non solum locorum episcopis, et qui sub eis sunt clericis, sed etiam militaribus civilibusque judicibus, et quæ sub eis sunt officiis, et locorum defensoribus. Pœnas autem præsenti legi insertas, quæ etiam ex prioribus legibus sunt notæ, non solum in futuris, sed etiam in præcedentibus casibus seu delictis valere, et omnibus modis vindicari sancimus. Per præsen-

(1) Vide Roland. a Valle *de lucro dotis quæst.* 95. Boer. *decis.* 2. *num.* 39. Jas. *cons.* 135. *vol.* 1: Nicol. vand. Hoog. *sing.* 7. *n.* 7. Ans.

(2) Monachi non possunt exheredari, quamvis dum laici essent, in causam ingratitudinis inciderint. *l.* 55. 56. §. 1. *C. de episcop.* forte militum exemplo, jure namque antiquo non potuerunt exheredari, *l.* 26. *ff. de lib.* ut certissimum sit monachum non posse exheredari ex causa ingratitudinis, quæ monachismum antecesserit. vide Cujac. 12. *observ.* 26. *in fin.* quod et a Gratiano relatum 19. *quæst.* 3. *c. ult.* 23. *q. c. non licet.* Idem omnino extat apud Harmenop. 5, *tit.* 9. *in fin.* Atque ita fallitur, Accurs. *Nov.* 5. *et* Alciat. 4. *parerg.* 23. negans hoc jure civili constitutum. His adde quæ scripsi ad *l.* 56. §. 1. *C. de episc.* Idem adversus Alciatum tenet Emanuel a Costa *in repetitione l. Gallus Aquilius* 29. §. *et quid si tantum.* 5. *num.* 195. 196. 197. 198. *ff. de lib. et posth.* Et ita monachismo deletur ingratitudo erga parentes: et e contrario.

(3) *d. l.* 56. §. 1. Jul. *hic n.* 490.

(4) *Novell.* 5. *c.* 4. Jul. *hic num.* 491. 4. *Ecl.* 1. *c.* 13.

(5) Vide Jul. *hic num.* 492.

(6) Διά τῶν ἀποκρισιαρίων. *Scrimg.* per apocrisiarios. Jul. *hic.*

(7) Jul. *n.* 493. *Ecl. c.* 15.

(8) Videtur legendum, *connumeret.* Nam hic Græci legunt, συγκριθμείτω ut pœna desertoris, de qua *Nov.* 5. *c.* 2. sit et in secundo desertore.

(9) Jul. *hic n.* 494.

(10) Stuprum vel incestum cum moniali pœna capitis puniri hinc colligunt. vide Clar. 3. *sent.* 5. §. *fornicatio*, *vers. cum moniali.* et tamen idem *ibid. vers. cum presbytero.* sentit mulieri non esse sacrilegium aut capitale, si cum presbytero rem habuerit.

(11) Vide *tit. C. de off. comit. rer. privat.*

(12) Τοῖς τὰ σχηνικὰ μετερχομένοις. *Scrimg. et* 4. *Ecl.* 1. *cap.* 17. adde Jul. *num.* 495.

(13) *l.* 4. *C. de episc. aud. l.* 9. *ff. de injur. et d. c.* 17. Jul. *hic.*

tem enim legem nuper dispositas videlicet pœnas in solis futuris temporibus servari jubemus.

EPILOGUS.

✝ Tua igitur gloria, quæ per præsentem legem in perpetuum valituram nostra sanxit tranquillitas, per omnia custodiri provideat. Dat. Kalend. Maji, *Constantinop.* JUSTIN. PP. Aug. BASIL. (1) V. C. CONS. missa Petro præfecto prætorio.

TIT. VII.

UT LITIGANTES (2) JURENT IN EXORDIO LITIS, QUIA NEQUE PROMISERUNT DARE JUDICIBUS, NEQUE DABUNT: ET DE SPORTULIS (3), ET UT QUÆ JUBENTUR, REFERENDARII COMPLEANT, ET NON MISCEANT SEMETIPSOS CAUSÆ, ET PER SE EXEQUANTUR.

NOVELLA CONSTIT. CXXIV.

Imp. Just. Aug. Petro gloriosiss. sacrorum prætoriorum præfecto.

PRÆFATIO.

PRæsentem legem proferimus, ut et judicum puritas appareat, et non valeat litigantium suffragium circumvenire leges.

CAP. I.

JUbemus (4) igitur, quoties apud quoscunque judicantes (5) aut administratores, lites aut appellationes examinantur: præ omnibus principales (6) litigantium personas, aut illos ad quos in medium negotium forte migraverit, in præsentia judicum tangentes sancta evangelia, jurare (7), quod nihil penitus judicibus, aut patrocinii (8) causa ipsis vel alii cuicunque personæ pro hac causa quolibet modo dederunt, aut promiserunt, aut postea dabunt vel per se, vel per aliam quamcunque mediam personam: exceptis iis quæ propriis advocatis pro patrocinio (9) præstant, aliisque personis quibus nostræ leges dari disposuerunt. Hæc autem servari præcipimus et in sacro nostro consistorio, quando consultationes intromittuntur, ut sub præsentia sacri senatus memorata sacramenta præstentur. Si autem (ut contingit) aliqui litigantium nequeunt ad judices venire, tunc jubemus præsentes quidem jurare prædictum jusjurandum: ad absentes (10) autem dirigi ex officiis ministrantibus aliquos cum adversa parte, ut eis præsentibus memorata sacramenta similiter præbeantur. Si vero mulier fuerit, quæ propter honestatem vitæ extraneis viris se monstrare non consuevit: tunc et absentes adversario, ex officio missos memorata suscipere sacramenta. Si autem abesse partes in aliis locis contingat (11), aut unam earum: præcipimus absentem in provincia in qua degit, jusjurandum modo a nobis dicto sub gestis monumentorum apud judicem provinciæ, aut apud locorum defensorem præbere. Illo videlicet generaliter observando, ut si quis litigantium absens vel præsens hujusmodi jusjurandum præbere noluerit, et hoc manifestetur judici: per sententiam ejus actor quidem casum actionis, reus autem condemnationem sustineat.

CAP. II.

Si pœnitentia ductus litigator personam, cui aliquid dedit, proferat.

SI (12) quis autem ex litigatoribus dixerit se dedisse alicui aut promisisse, et personam declaraverit, et hoc probaverit: ipse quidem in eventu litis veniam mereatur: qui vero accepit, aut promissionem suscepit, aut ei probetur: si quidem pecuniaria sit causa, quicquid datur, triplum (13): quod vero promittitur, duplum a comite rerum privatarum exigatur, et dignitatem seu cingulum quod habet, in utroque casu amittat. Si autem criminalis sit accusatio, confiscationem propriæ substantiæ patiatur, et mittatur in exilium, qui propter acceptionem alienum crimen in se transponi festinavit. Si autem datum aut promissum litigator probare nequiverit: juret persona, quæ datum aut promissum dicitur suscepisse, quia neque per se, neque per aliam personam aut accepit aut promissionem habuit: et hoc præbito sacramento, ipse quidem liber sit, ligitator autem qui non potuit ostendere, in pecuniariis quidem causis æstimationem litis a comite rerum privatarum exigatur: lite quippe eventum proprium sustinente. in criminalibus autem causis confiscationem suarum rerum sustineat, et causæ apud competentes judices secundum ordinem legum terminentur. Si autem a litigatore manifestetur persona, quæ memoratum refutaverit jusjurandum, tam in criminalibus quam in pecuniariis causis, memoratis subjaceat pœnis. Si quis autem litigantium juraverit non dedisse, aut non promisisse, intra decem (14) vero menses post prolatam sententiam numerandos ostendatur dedisse: memoratæ pœnæ et contra dantes (15) et contra accipientes habeant locum. In causis autem quæ per tutores aut curatores aguntur, sacramenta (16) quidem tutores aut curatores præstent. Si qua vero memoratarum pœnarum locum habuerit per talia sacramenta, hanc tutores aut curatores sustineant, nullo (17) ex hoc præjudicio generando iis, qui sub tutela aut cura esse noscuntur.

(1) Id est, anno 541.
(2) Jul. *const.* 122. de litigatoribus *Index Reginæ.* περὶ τῶν δικαζομένων Græci hic.
(3) Huc refer. *c.* 3.
(4) Hinc sumpta est Authent. *Principales*, *C. de jurejur. propter calumn.*
(5) Quinimo et hoc in consistorio Principis fit. *infr. hic.*
(6) Id est, ante omnia.
(7) Vide Plin. 5. *epist.* 9. *Eclog.* 307. *tit.* 4. *cap.* 6.
(8) Προστασίας χάριν.
(9) Id est, exceptis honorariis advocatorum.
(10) Id est, qui in forum non venerunt.
(11) Mittitur nonnunquam ad domum litigatoris, ut juret, vid. *l.* 15. *ff. de jurejurando.* vide *Nov.* 123. *c.* 7.
(12) Hinc sumpta est Authentica, *Novo jur. C. de pœn. judicis qui male judicavit.*
(13) Pœnam judicum observa, qui quid judicandi causa accipiunt.
(14) Ἐντὸς δὲ τεσσάρων μηνῶν. *Scrimg.* intra 4. menses, vid. Cujac. *c.* 6. *de præscript. in fin.*
(15) Dantes et accipientes æque puniuntur. *l.* 31. *C. de episcop.*
(16) Tutores et curatores jurare possunt pupillorum et adolescentum nomine *l.* 2. §. 2. *C. de jurejur. propter calumn.* Jurant autem de calumnia, de non data pecunia judicibus, id est, de conscientia sua. Possuntne pupillorum nomine jurare in litem? possunt, vid. *l.* 4. *ff. de in litem jur.*
(17) Pejeratio tutoris aut curatoris, non nocet pupillo vel adolescenti.

CAP. III.

De (1) illicitis sportulis prohibendis.

ET hoc quoque præcipimus ab omnibus judicibus tam militaribus (2) quam civilibus in omni loco nostræ reipublicæ custodiri, ut neque magisterianis, neque præfectianis, neque alii cuicunque executori concedant aliquid amplius a quacunque persona sportularum nomine percipere quam nostris legibus declaratum est, nec si sacram nostræ tranquillitatis proferant jussionem. Sed si quidem invenerint aliquid amplius exigentem: licentiam habeant et comprhendere hunc, et includere, et quadruplum exigere quod plus acceperit: ut simplum quidem damnum passo reddatur, triplum vero inferatur ærario. Si autem civilis aut militaris judex sive interpelletur, seu quolibet modo neglexerit læsum (sicut diximus) vindicare: ex sua substantia quadruplum secundum prædictum exigetur modum. Ipsam vero pœnam exigi jubemus per comitem (3) nostrarum rerum privatarum. Et competentes judices si cognoverint aliquos ex suis officiis executores sportularum nomine contra nostras leges aliquid exigere: et hoc neglexerint vindicare, damus licentiam exactis nihil amplius exigentibus quam ex nostra constitutione definitum est, dare: et si quid amplius exigere eos voluerint, licentiam habeant eis resistendi (4).

CAP. IV.

Ne judex (5) aliquos ad transigendum compellat.

QUia vero lex tam piæ memoriæ patris nostri, quam etiam nostræ (6) tranquillitatis disposuit nullo modo judices suis sententiis inscribere, tanquam ex imperiali verbo ex non scripto procedente jussum sit, aliquos adhiberi, aut præsentari, sed etiam spectabiles referendarios nostras jussiones secundum quod competit, facere manifestas, easdem leges firmantes, jubemus spectabiles referendarios (7), in causis quas docent, seu referunt ad nostram tranquillitatem, nullam (8) habere licentiam eos, aut adjutores eorum, vel per se, vel per aliam quamcunque personam tenere aliquem, aut sub fidejussoribus facere, aut aliquid exigere, aut cogere transactiones, aut pacta quædam cum suis adversariis exponere, aut quolibet modo in quacunque causa se permiscere. Nihil enim aliud facere eos concedimus, nisi solas nostras jussiones in quocunque negotio, aut ex scripto aut non scripto prolatas, competentibus aut deputatis insinuare judicibus. Si quid autem præsenti legi contrarium aliquis eorum præsumpserit agere: is quidem qui damnum aliquod aut circumventionem in suis rebus pertulerit, nullum præjudicium penitus circa jus proprium sustinebit. Qui vero tale aliquid egerit, ex sua substantia damnum læsæ personæ delatum, per competentem judicem restituere compelletur: et super hoc cinguli et dignitatis sustinebit amissionem. Hæc autem omnia jubemus non solum in futuris causis, sed etiam in his quæ jam inchoatæ, nondum tamen sunt terminatæ, servari.

EPILOGUS.

† Tua igitur eminentia præsentem legem in perpetuum valituram edictis solemnibus in regia civitate propositis, ad omnium notitiam venire procuret: ut omnes agnoscant quæ pro communi eorum beneficio a nobis disposita sunt. Datum * BASILIO (9) CONS.

TIT. VIII.

UT JUDICES (10) NON EXPECTENT SACRAS JUSSIONES, SED QUÆ VIDENTUR EIS DECERNANT.

NOVELLA CONSTIT. CXXV.

Imper. Justin. August. Gabrieli gloriosiss. prætoriorum præfecto.

PRÆFATIO.

QUoniam quidam judicantium, post multa litis certamina, et plurima a litigantibus facta dispendia in negotiis apud eos motis, suggestionibus utuntur ad nostram tranquillitatem: præsenti generali lege hoc perspeximus emendare, ne dilationes negotiis ex hoc fiant, et aliud rursus principium examinationis accipiant.

CAP. I.

JUbemus (11) igitur nulli (12) judicantium quolibet modo vel tempore pro causis apud se propositis nuntiare ad nostram tranquillitatem, sed examinare perfecte causam: et quod iis justum legitimumque videtur decernere: et si quidem partes cessaverint in iis, quæ decreta sunt, executioni tradi sententiam secundum legum virtutem. Si autem aliquis putaverit ex prolata novissima sententia se læsum, appellatione utatur legitima: et hoc secundum ordinem legibus definitum examinetur, et perfectum suscipiat terminum. Si autem duo vel amplius fuerint cognitores litis, et aliqua inter eos emergat dissonantia: etiam sic jubemus unumquemque eorum secundum quod videtur ei, dare suam sententiam.

EPILOGUS.

† Quæ igitur per præsentem legem in perpetuum valituram nostra tranquillitas definivit, tam tua celsitudo,

(1) Ut inhibeant judices supra dictum modum sportulas exigi. Jul. c. 529.
(2) 7. *Ecl.* 4. c. 6. §. 4. Jul. *hic n.* 529.
(3) Vide *tit. Cod. de off. com. rer. privat.*
(4) Executori injusto licet resistere. adde Jul. *hic n.* 530. adde *Nov.* 8. 17. 86.
(5) Referendarius scil. *infr. hic.*
(6) *l.* 2. *C. de mandatis principum.*
(7) Jul. *hic n.* 532.
(8) Referendarii munus est, referre desideria supplicantium ad Principem, et inferre judicibus sacram jussionem, non immiscere se causis, multo minus prehendere, satisdationem exigere, adigere eos ad pactionem aut transactionem aliquam: si ita est, Referendariis similes erunt (quos Galli vocant, *Maistres des requestes de l'hostel du Roy*) huc refer *Nov.* 10. *quæ est de referendar. Palat. Novell.* 113. c. 1.
(9) Id est, anno 541.
(10) Ut judices nulla relatione utantur ad Principem, Jul. *const.* 112. de Judicibus. *Index Reginæ.* Goth. Vid. Rittershus. *expos. Nov. part.* 9. *cap.* 7. Ans.
(11) Hinc sumpta est Authentica, *Novo jure. C. de relat.*
(12) Hac Novella tolluntur relationes judicum, quæ superioribus comprobatæ sunt. *Novell.* 82. c. 14. *Nov.* 113. c. 1. *Nov.* 115.

quam omnes alii judices majores et minores custodire festinent: ut nullus penitus ignoret, quæ pro utilitate nostrorum collatorum a nobis disposita sunt: ita tamen, ut universis interdicatis proprio præcepto, quatenus sine ullo injusto dispendio nostris collatoribus insinuatio legis præsentis fiat. Dat. Id. Octobr. *Constantinop.* DN. Justin. PP. August. Basilio (1) V. C. Cons.

TIT. IX.

EXEMPLUM (2) SACRÆ (3) FORMÆ DE APPELLATIONIBUS. (4).

Novella Constit. CXXVI.

Imper. Justin. August. Petro gloriosiss. prætoriorum præfecto.

PRÆFATIO.

MAnifeste Theodosius et Valentinianus sacratissimi principes lege (5) expresserunt, ut causas appellationum quæstor sacri palatii una cum præfecto Orientalium prætoriorum, qui pro tempore thronum regat excellentiæ tuæ, secundum formam (6) sacrarum consultationum examinaret. Invenimus autem in hujusmodi examinationibus aliquid evenire, quod et reipubl. et nostro indignum sit imperio. Litigatores enim et procuratores, et horum advocati, et omnes, qui in hujusmodi causis ministerium suum adhibent, quasi nobis ipsis præsidentibus et audientiam præbentibus: tam veste (7), quam calceamentis (8), et verbis (9) apud nostros magistratus utuntur, quibus solummodo uti convenit eos qui ad majestatem ingrediuntur Imperatoriam. Quin et ipsi judices non ex propria persona, sed quasi nobis ipsis præsentibus et interloquentibus, ita suas proferunt sententias.

CAP. I.

QUod de cætero in quocunque judicio fieri prohibemus, sancientes, ut sacri quidem nostri palatii pro tempore quæstor quidem una cum tua excellentia, sive pro tempore sacrorum prætoriorum præfecto hujusmodi causas examinet: non autem ex nostra, sed ex propriis personis interlocutorias proferant, et legibus cognitam edant sententiam: solitis videlicet scriniis in hujusmodi cognitionibus suum adhibentibus ministerium: scientibus quoque magistratibus, qui id genus causas dijudicant, quod si quid hæc contra quocunque modo de cætero delicti fuerit admissum, crimini perduellionis subjacebunt.

CAP. II.

IN (10) omnibus præterea appellationibus hoc valere jubemus, ut quotiescunque appellatione interposita, intra præfinitum tempus utraque pars fatalem diem observaverit, absque omni dilatione judices tum acta causæ, tum judicata examinare studeant, et legi ac juri consentaneam depromere sententiam. Sin vero solus is qui provocavit fatali die ingressus fuerit: jubemus, ut judices sub extremum fatalem diem, si vel requisitus victor non inventus fuerit, examinatis actis causæ legitimum adsignent terminum. Si solus is qui victricem retulit sententiam, ingrediatur: qui vero provocavit, requisitus inventus non fuerit: præstolentur judices non solum ad extremum usque fatalem diem, sed etiam per tempus reparationis, hoc est, tres menses. Quod si ne tunc quidem inventus fuerit, qui provocavit, non amplius decursu temporis corroboretur sententia, sed vel una tantum parte præsente judices actitata in causa et judicata examinent. Et si quidem recte prolatam sententiam invenerint, eam confirment. Si quid in ea per negligentiam omissum est: id corrigant, et legitimam edant sententiam. Simulatque (11) vero semel appellationis causa intra eos dies, qui dilationis causa præfiniti sunt, sive ab utraque parte, sive ab una tantum introducta fuerit: non amplius biennii decursu firmitatem de cætero capiat sententia, sed attentis oculis veritate ac jure considerato, terminum hujusmodi causis legitimum adhibeant, sive una, sive utraque parte præsente. Ac propterea (12) jubemus, ut in hoc genere causarum non amplius, quemadmodum in præsentem usque diem obtinuit, in primam appellationem omnes cognitiones conferantur, sed unaquæque cognitio suum diem præscriptum habeat.

CAP. III.

AD hæc sancimus, ut omnes judices appellationem quidem, quæ intra deputatos dies offertur, neque interdicta (13) est legibus, omnibus modis suscipiant (14). Intra triginta vero dies quam oblata fuit appellatio, actitata (15) in causa cum propria (16) subscriptione præbeant litigatoribus, ut illi pro suo hæc auxilio competenti possint insinuare magistratui. Quod si quis judicum hoc facere supersederit: sententia quidem temporis decur-

(1) Id est, anno 541.
(2) Græci ἴσον appellant.
(3) Julianus hanc hujus Novell. inscriptionem habet. Quomodo sacrum auditorium celebrari oportet, et post *cap.* 42. *de appellationibus.* Goth. Vid. ad hanc Nov. Rittershus. *in exposit. Nov. part.* 10. *cap.* 6. Ans.
(4) Vid. Jul. *constit.* 113. adde *Novell.* 20. *et* 23. c. 2.
(5) *l.* 32. *C. de appell.*
(6) Id est, servata forma et observatione, et iisdem temporibus, quibus in sacro consistorio lites finiuntur.
(7) Id est, vestitu eodem omnes utebantur, quo tantum apud principem uti licet.
(8) Id est, *campagis*, ut Julianus interpres ait, qua voce utuntur Capitolinus et Pollio, pro calceamento regio, de qua re vide hic Cujacium, et Petrum Pithœum *adversar.* 16. ubi etiam monet, legi *Compaces.* his adde quæ scripsi de calceis senatorum ad *l.* 100. *ff. de verb. sign.* mullei dicebantur, quibus primi reges Albanorum utebantur. Festus *in mulleos;* Cæterum ut de Campagis hoc addam, vox Compagi in Decretis reperitur apud Greg. *epist. ad Joannem Syracusanum in can. provenit. et can. Illud. distinct.* 93. ubi vetat, diaconos absque Apostolica licentia uti compagis et mappulis.
(9) Præfecti prætorio et quæstores ita pronunciabant, *Nostra serenitas*, *nostra pietas*, *nostra mansuetudo.* et advocati iisdem vocibus ad eos utebantur. Julian. *const.* 113. Qui mos hodie nimis in usu promiscuo, his appellationibus repertis, *Altesse*, *Excellence*, *Grace*, et similibus.
(10) Vid. Julian. *num.* 422. 9. *Ecl.* 1. *ex tit.* 2. *c.* 13.
(11) *Eclog. dict. loco cap.* 12.
(12) Vide Cujac. 18. *obs.* 36.
(13) Jul. *hic n.* 422.
(14) *Nov.* 82. *c.* 13.
(15) *Nov.* 134. *c.* 3. *l.* 24. *Cod. de appell.*
(16) Cum sua relatione. *l.* 24. *C. de appellat.* Subscriptiones non erant nudæ nominis appositiones: sed qui subscribebant, adnotabant, cui rei subscriberent.

su confirmabitur, ipse vero judex, qui ista non observavit, quique huic apparent, omne damnum, quod per causam non editorum actorum litigator sustinuerit, ex propriis facultatibus ei resarcire compellentur, et denarum librarum auri pœnam nostris inferendam rebus privatis persolvent.

Epilogus.

✝ Gloriosa igitur, et magnis rebus gerendis nata auctoritas tua præsentem legem et in regia urbe proponere studeto, *et alibi manifestam facere procurato*, ut omnes cognoscant, quid observare debeant.

TIT. X.

UT FRATRUM (1) FILII SUCCEDANT (2) PARITER AD (3) IMITATIONEM FRATRUM ETIAM ASCENDENTIBUS EXTANTIBUS. ET UT MULIERES NON INSINUATA (4) ANTENUPTIALI DONATIONE NON LÆDANTUR: NON INSINUANS AUTEM VIR, VEL SI COMPETAT NUPTIALE LUCRUM, EO NON FRUATUR. ET RURSUS UT MULIERES NON SECUNDO NUBENTES, DOMINÆ SINT PARTIS SPONSALITIÆ LARGITATIS, QUANTUM (5) PARS FACIT UNIUS FILII. ET UT SIMILES SINT POENÆ UTRIUSQUE SEXUS, DUM SINE (6) CAUSA RATIONABILI REPUDIUM MITTITUR.

Novella Constit. CXXVII.

Idem August. Basso præfecto prætoriorum.

PRÆFATIO.

NOstras leges emendare (7) nos non piget, ubique utilitatem subjectis invenire volentes. Meminimus igitur scripsisse legem (8), per quam jussimus, ut si quis moriatur relinquens fratres, et alterius fratris filios præmortui: ad similitudinem fratrum, et præmortui fratris filii (9) ad hereditatem vocentur, paternum adingredientes gradum, et illius ferentes portionem. Si vero moriens relinquat ascendentium aliquos, et fratres ex utrisque parentibus conjunctos sibi, et filios ex præmortuo fratre: fratres quidem jussimus per ipsam legem cum parentibus vocari: fratris vero filios exclusimus.

CAP. I.

Ut fratrum filii succedant etiam ascendentibus primi gradus extantibus.

HOc (10) itaque juste corrigentes (11), sancimus, ut si quis moriens relinquat ascendentium aliquem, et fratres qui possint cum parentibus vocari, et alterius præmortui fratris filios: cum ascendentibus et fratribus vocentur etiam præmortui fratris filii: et tantam accipiant portionem, quantam eorum futurus erat pater accipere si vixisset. Hoc vero sancimus de illis filiis fratris, quorum pater ex utroque parente jungebatur defuncto, et absolute dicimus: ordinem, quando cum solis vocantur fratribus, eundem eos habere jubemus, et quando cum fratribus vocantur aliqui ascendentium ad hereditatem, [hoc (12) jubentes ex Kal. Jan. præsentis indictionis undecimæ.]

CAP. II.

Quando donatio propter (13) *nuptias insinuationi* (14) *subjaceat.*

ILlud (15) quoque dignum correctione aliqua esse judicantes, partem hoc præsentis facimus legis: ex ipso enim rerum invenientes experimento, necessarium esse mulieribus, actis monumentorum antenuptiales donationes insinuari, ut (16) vel si principalia instrumenta (17) pereant, (quod facile est,) per monumenta matrimonii ejus probatio maneat: sancimus necessitatem habere viros ipsos, aut etiam qui pro eis antenuptiales donationes scribunt, si quingentorum (18) solidorum transcendit quantitatem, insinuare eam in actis monumentorum, in regia (19) quidem civitate apud (20) magistrum census: in provinciis autem apud uniuscujusque civitatis defensorem, aut apud quos omnino talia documenta confici possunt. Si vero non insinuent eas: quantum (21) quidem ad partem mulieris, etiam sic eas valere jubemus, et si tempus fiat exactionis, donationis, et partis ejus: non opponi mulieri non insinuatam fuisse donationem. Si vero dotalium pacta et horum eventus parti (22) viri concedunt actionem dotis, aut etiam ejus partis: nullam eum habere jubemus actionem, si non donationem insinuavit in actis monumentorum, sicut dictum est, viris enim ha-

(1) De successione, quæ ab intestato defertur fratribus et parentibus et filiis fratrum, Jul. *const.* 114.
(2) *Et ita abrogatur lex* 3. *l.* 14. *in fin. C. de legitimis heredib.*
(3) *c.* 1. *Infr.*
(4) *c.* 2. *Infr.*
(5) *c.* 3. *Infr.*
(6) *c.* 4. *infr.*
(7) Variare interdum Principi licet: sed tamen in melius. *Goth.* Vide in hanc Nov. Rittershus. *part.* 5. *cap.* 10. *et part.* 17. *c.* 17. Ans.
(8) *Nov.* 118.
(9) Hoc prohibitum erat *Nov.* 118. *cap.* 3. *vers. Si autem*: Quod tamen non extenditur ad præmortui fratris nepotes. *Auth. post fratres. Cod. de legit. hered.* Vide Gudelin. *de Jure Noviss. lib.* 1. *cap.* 8. *n.* 8. Ans.
(10) Hinc sumpta est Authentica, *Cessante, C. de legit. heredib.*
(11) Cum parentibus et fratribus defuncti concurrunt ejusdem defuncti nepotes ex fratre vel sorore, quod postremum vetabat *Nov.* 118. *c.* 3. *versic. sed et ipsis fratrum filiis.*
(12) Inclusa desunt in Scrimgeri editione, leguntur autem apud Haloandrum.
(13) Quid dos? nunquam insinuanda. *l. ult. C. de jure dot.* licet a veteribus nominata inter donationes *l. ult.* §. 1. *C. de donationibus ante nupt.* Et constutionibus regni Galliæ, et dos, et omnes contractus insinuantur, ut falsitatis nulla sit occasio: longe melius, quam Leonis Novell. 50. quæ donationibus scriptis insinuationem remittit.
(14) Intimationi. Julianus *hic*, *n.* 425.
(15) Hinc sumpta est Authentica, *Eo decursum. Cod. de donationibus ante nupt.*
(16) Utilitas insinuationis.
(17) *l.* 6. *in fin. l.* 7. *ff. de edendo.*
(18) Quotæ quantitatis donationes insinuandæ sint.
(19) Qua in urbe, seu quo in loco donationes propter nuptias insinuandæ.
(20) Apud quem judicem donationes propter nuptias insinuandæ.
(21) Insinuatio donationis propter nuptias valet ex parte uxoris: ex parte viri non valet, cum donatio non insinuata ei non pariat æquale lucrum ex dote in casum mortis uxoris, vel injusti repudii.
(22) Et ita abrogatur *Nov.* 119. *c.* 1. quæ remittebat viro insinuationis necessitatem, abrogantur eodem modo leges aliæ, quæ volebant donationes propter nuptias omnimodo insinuandas, etiam ex parte mulieris, nisi donatio collata fuisset in matrem familias minorem vigintiquinque annis, vid. *l.* 17. *C. de donat. ante nupt.*

bentibus potestatem insinuare donationes, pro non insinuatis periculum mulieribus imminere, ineptum nobis esse videtur.

CAP. III.

Ut mulier quæ ad secundas (1) *non transit nuptias, tantum habeat, quantum unus filiorum.*

QUia (2) vero mulieres ad secundas nuptias non venientes, portione aliqua dignas ultra eas quæ secundo nubunt esse putamus: si qua amisso viro, alterius abstineat nuptiis, habere quidem eam usum antenuptialis donationis, sicut prius sancimus: habere vero eam et proprietatis (3) tantum, quantum filiorum quantitas faciat: ut secundum proprietatis rationem unius et ipsa filii personam obtinere videatur. Hæc vero valere non in matribus solis jubemus, sed etiam in patribus, et aliis ascendentibus volumus, ad secundas nuptias non venientibus.

CAP. IV.

Matrimonium sine (4) *causa dissolvendum non esse.*

QUia vero interdiximus dudum per nostram legem et viris et mulieribus repudia mittere, et transigere matrimonia, (nisi tamen quædam sit causa nostræ legi cognita) et pœnas hoc facientibus et viris et mulieribus imposuimus: mutationem quandam circa pœnas viri ac mulieris facientes, et ad melius hoc transformantes, sancimus nullam esse differentiam quantum ad pœnam inter virum et mulierem hoc præsumentes: sed iisdem (5) pœnis quæ contra mulieres a nobis definitæ sunt, si sine causa nostræ legi cognita matrimonia distrahant, etiam viros subdi hoc præsumentes, et similes pœnas esse in viro, et in muliere. in delicto (6) enim æquali similes eis imminere pœnas justum esse putamus.

EPILOGUS.

✝ Præsentem igitur generalem legem nostram manifestam tua gloria faciat per edicta solemnia et iis qui hanc maximam civitatem, et qui provincias habitant: ut nullus hominum quæ ad salutem communem sancita sunt a nobis, ignoret. Dat. 5. Kal. Sept. *Constantinop.* DN. JUSTIN. PP. Aug. Anno XXII. (7) post. Cons. BASILII V. C. Anno. VII.

TIT. XI.

DE (8) COLLATORIBUS, ET ALIIS CAPITULIS.

NOVELLA CONSTIT. CXXVIII.

Imp. Just. Aug. Petro gloriosiss. sacrorum prætoriorum præfecto.

PRÆFATIO.

CAP. I.

QUæcunque ad utilitatem nostrorum collatorum respiciunt, studentes adimplere, et hanc præsentem ponimus legem: per quam sancimus per Julium vel Augustum mensem uniuscujusque indictionis, particulares dispositiones collationum futuræ indictionis in foro uniuscujusque diœcesis gloriosissimorum nostrorum præfectorum sub confectione monumentorum manifestari: declarantes quantum unicuique provinciæ sive civitati pro unoquoque jugo (9), aut villis, aut centuriis (10), aut alio quolibet, tam in specie quam in auro, fiscalium causa immineat: indicantes quoque specierum æstimationem secundum mensuram in unoquoque loco tenentem, et quicquid ex his in arcam inferri, aut in unaquaque dari aut expendi oportet. Sic igitur compositas tales dispositiones provinciarum judicibus mox destinari in proœmiis (11) uniuscujusque indictionis, et per eos proponi in civitatibus sub eis constitutis intra Septembrem aut Octobrem menses. Sed et volumus exemplaria eorum ex foro gloriosissimorum præfectorum sine dilatione dari: ut collatores cognoscant quemadmodum debent collationem inferre. Si vero ante insinuationem in alios titulos, præter eos, qui continentur particulari dispositione anni: collatores fiscalia exolvant, aut in provincia expendant: jubemus eis in ejusdem indictionis collationes hoc reputari: ut nullum ipsi patiantur damnum. Si vero secundum a nobis definitum tempus non dirigantur hujusmodi particulares dispositiones: qui quidem per tempus gubernant nostrum prætorium, triginta librarum auri pœnam persolvant: uniuscujusque vero provinciæ contractæ quinque et viginti librarum auri pœnam exigantur. Si autem judex missus easdem particulares dispositiones, in provinciis non proposuerit, decem librarum auri pœna damnabitur, et spoliationem cinguli sustinebit: ejus quoque officium quinque libras auri exigetur.

(1) De his qui secundas contrahunt nuptias, Jul. *hic num.* 406. Goth. Adde *Novell.* 98. et Rittershus. *part.* 5. *cap.* 15. Ans.

(2) Hinc sumpta est Authentica, *Si tamen. C. de secund. nupt.*

(3) Abstinens secundis nuptiis donationis antenuptialis usu fruitur: in virilem vero proprietatis bonorum concurrit cum liberis mariti defuncti, adde *Novell.* 22. *c.* 30. et abrogatur ita *Novell.* 98. *c.* 1. quæ vult, ut proprietas propter nuptias donationis servetur filiis. Sed huic Novellæ derogatur per *Novellam Leonis* 22.

(4) Jul. *num.* 427.

(5) Pœna, quæ mulieribus, eadem maritis dissidium, ac divortium facientibus est imposita, abrogantur itaque leges, quæ gravioribus pœnis mulieres coercebant, vide Julianum *hic n.* 427. hic enim uterque sine causa repudium mittens, in monasterium detruditur. adde *Nov.* 134. *c.* 11. vide Cujac. *ad Nov.* 22. *fol.* 76.

(6) Paribus delictis, par imponenda est pœna.

(7) Id est, anno 548.

(8) De exactionibus sive delegationibus tributorum, Julianus *const.* 124. de exactione publicorum tributorum, *Index Reginæ*: περὶ τῆς τῶν δημοσίων ἀνύσεως ϗ καταβολῆς ϗ ἑτέρων κεφαλαίων. *Scrimg.* de publicis tributis exigendis, et solvendis neque non aliis capitulis. *Haloand.*

(9) Ὑπὲρ ἑκάστου ἰούγου ἢ ἰουλίων ἢ κεντουρίων. *Scrig. et c.* 3. *infr. hic*, ut *Nov.* 17. *in Basilicis*, ἰουλίων. ἰουγαλίων legit Cujac. *ad l. pen. C. ut nemini liceat in coemption.* ἰουγαλίων vocabulo intelligit ζυγοκέφαλα, id est, jugationem et capitationem simul, quam nonnulli præstant: aliis solam jugationem præstantibus. *Goth.* Vid. Rittershus. *part.* 2. *cap.* 1. *num.* 22. adde *Nov.* 17. 95. *et* 130.

(10) Centenariis Jul. *hic*: Centuria *hic*, *et in l.* 1. *C. Theod. de annonis et tributis lib.* 11. ducenta jugera, Varro 4. *de lingua*: Siculus Flaccus *de cond. agr.* Hyginus *lib. de limitib.* hinc centuriatio apud eundem Flaccum.

(11) Indictionum initia erant mense Septembri ut *Infr. hic et l. ult. C. de annonis et tributis. l.* 1. *C. de milit. veste.*

CAP. II.

JUbemus vero specierum quidem illationem mox ex principiis (1) uniuscujusque indictionis incipere: argenti vero illationis titulum secundum definita tempora.

CAP. III. (2).

PRo fiscalibus autem collationibus desuscepta (3) sive securitates particulares aut plenarias (4): omnibus ab iis qui fiscalia suscipiunt, fieri definivimus, manifestantes et solidorum qualitatem (5), et specierum, necnon et jugorum (6), sive villarum, sive centuriarum (7) et nomina possessionum, pro quibus functiones suscipiunt. Si vero secundum prædictum modum desuscepta (8) sive securitates non fecerint: jubemus eos et pœnam x. librarum auri exigi, et tormentis subdi: similiter judicem provinciæ decem librarum auri exigi pœnam, si de hoc interpellatus non judicaverit, et compulerit desuscepta sive securitates secundum quem definivimus ordinem scribi.

CAP. IV.

HOc autem jubemus observari, si quis forsan collatorum dubitat (9) de possessione pro qua fiscalia exiguntur, aut pro qua fiscalium quantitate: omnibus modis fiscalium (10) descriptionum custodes cogi a provinciæ judice, aut illo negligente a locorum sanctissimo episcopo eas proferre et fiscalium ostendere quantitatem, et servitutem publicæ descriptionis exigi possessorem.

CAP. V.

ET in hoc quoque adjuvare nostros collatores perspeximus, ut non necessitas inferatur possessoribus (11) sub hypothecis decimationes nominare in auro collationis, ut non aliquam ex hoc ipsi patiantur læsionem, sed eos quibus in unaquaque provincia aut civitate periculum fiscalium exactionum imminet, sive (12) vindices (13) sint, sive curiales, sive exactores, aut canonicarii (14): aut alii quidam: proprio periculo et suscipere pecunias et transmittere, et expendere in quibus deputatæ sunt utilitatibus.

CAP. VI.

ET hoc custodiri jubemus, canonicarium (15) talem in provinciam destinari, qui possit periculo ordinantium (16) eum exigere fiscalia tributa, et per nullam (17) occasionem impulsorem (18) post eum mitti, et damnum subjectis inferri impulsionis: et ipsum vocabulum (19) de cætero perimimus. Si vero non opportunus inveniatur canonicarius: non impulsor mittatur, sed illo remoto alter dirigatur canonicarius. Ipsum quoque canonicarium contentum esse jubemus deputatis consuetudinibus (20), et nullam subjectis inferre læsionem.

CAP. VII. (21).

SIn autem aliquando contigerit superindictionem (22) cujuslibet possessionis conservæ (23) aut contributariæ fieri: ex illo tempore jubemus superindictum suscipientem exigi pro eo fiscalia (24) ex quo tradita est ei superindicta possessio. Non aliter autem superindictum (25) fieri: nisi ex rescripto de hoc examinatio fiat apud provinciæ judicem, et sententia ejus procedat, definiens eum qui debet superindictum suscipere. Si quis autem putaverit se lædi, liceat ei provocare: ut in foro gloriosiss. præfectorum appellatio examinetur, et secundum leges terminum suscipiat.

CAP. VIII.

SI vero aliquando contigerit dominum cujuscunque possessionis aut (26) non apparere, aut ad fiscalium solutionem non sufficere, ut ex hoc superindictionis necessitas suscipiatur: jubemus hanc repente tradi iis qui conserva (27) aut contributaria prædia possident, cum omnibus, qui in ea inveniuntur agricolis, et peculiis eorum, et

(1) Id est, initio, ex ordine cujusque indictionis Jul. *hic num.* 543.

(2) De apochis publicis Jul. *n.* 544.

(3) Ἀποχάς, ἢ ἀμεριμνίας.

(4) Πληναρίας. *Scrimg.* Plenariæ apochæ sunt totius debiti apochæ generales. Eodem forte sensu dicuntur in edicto de Alexandrinis *cap.* 23. §. 1. Gregorius plenariam minutionem dixit 4. *epist.* 2. 147. Novella Majoriani *de indulg. rel.* Canonicarios autoritate terribiles et in provincialium viscera et damna sævientes. *post.* Canonicariorum venialis improbitas. ut differant a vindicibus, vide quæ dicam ad *Novell.* 134. *cap.* 2, adde Cujac. *hic.* his adde Julian. *hic num.* 547.

(5) *En quelle espece le payement a esté fait.*

(6) Τῶν ἰούγων ἤτοι τῶν ἰουλίων. *Scrimg. hic ut supr. hic in pr.*

(7) Dixi *supr. in pr.*

(8) Ἀπόχας ἤγουν ἀμεριμνίας. *Scrimg.*

(9) Jul. *hic. n.* 545.

(10) Τῶν δημοσίων ἀπογραφῶν φυλακάς. *Scrimg.* id est, censuales. *Nov.* 17. *cap.* 8.

(11) Sic legunt Græci, ὥστε μὴ ἀνάγκην ἐπάγεσθαι τοῖς κτήτορσιν ὑποδέκτας ὀνομάζειν τοὺς ἐν χρυσίῳ συντελεστάς. *Scrimg.* id est, ne qua possessoribus inducatur necessitas, ut aurariæ contributionis susceptores nominent.

(12) Græci ita legunt, εἴτε ἄρχοντες εἶεν, εἴτε πολιτευόμενοι, εἴτε ἐξάκτωρες, εἴτε βίνδικες, εἴτε κανονικάριοι, ἢ ἄλλοι τινές. *Scrimg.*

(13) Vindices ab Anastasio creati Nicephor. 16. c. 44. ita dicti, quod iniquis exactionibus curialium essent oppositi, adempta curialibus exigendi facultate, ut Evagrius scribit, de quibus *Nov.* 38. *in pr. et* 134. *c.* 2. ubi plenius dicam de vindicibus.

(14) Vid. *c.* 6.

(15) Canonicarii Palatini mittuntur in provincias ex scrinio canonum ad exigendos solemnes titulos fiscales seu canones: mittuntur autem vel a comite domorum vel præposito sacri cubiculi *Novell.* 30. vel a comite privatarum, ut est in formula Cassiodori: Canonicarios dirige. Iidem scriniarii dicuntur. *Nov.* 134. *cap.*

(16) Nominatorum. Jul. *d. loco.*

(17) Et ita abrogatur lex ultima *Cod. de axact. trib.*

(18) Ἐπιδευτήν. *Hal.* ἐξπελλευτήν. *Scrimg.* expelleutam. Jul. *hic.* expulsorem. *Agylæus.*

(19) Impulsoris sc. seu compulsoris.

(20) Solatiis. Jul. *hic.*

(21) Quando steriles agri fertilibus imponuntur. Jul. *hic. num.* 548. περὶ ἐπιβολῶν, quod onus fuisse τῶν ἐρήμων καὶ ἀπόρων χωρίων, et Justiniani tempore invaluisse scribit Suidas. qua de causa multæ constitutiones Justiniani novæ latæ sunt, ut 17. 166. 168.

(22) Ἐπιβολήν, ἐπιβολή, est superindictio, sive superindictum. *Infr.* hic intelligitur fieri, quoties defecti agri onus fertili imponitur.

(23) Οἱασδήποτε κτήσεως ὁμοδούλων ἢ ὁμοκήνσων. *Scrimg.* agri ὁμόδουλοι sunt in censum relati cum aliis, qui postea facti sunt deserti ὁμοκήνσοι, simul censiti quidem, sed quarum pars vendita est, ὁμοδούλων et ὁμοκήνσων agrorum onus pertinet ad fertilium agrorum possessores, et possessorem ditiorem vel præsentem *cap.* 8. *Infr. hic.* ne quid alioquin fisco depereat. Eadem ratione agrorum defectorum et desertorum onus ad ὁμοχώρους, id est, ejusdem territorii possessores pertinet. *Nov.* 17.

(24) Τὰ δημόσια.

(25) Sive superindictio *supr.. hic.*

(26) Julian. *hic num.* 549.

(27) Ὁμόδουλα ἢ ὁμόκηνσα. *Scrimg.*

enthecis (1), et fructibus, et animalibus, et omni alio instrumento ibi invento. Si vero aut persona quæ debeat eam secundum legem suscipere, non inveniatur, aut alio quocunque modo differri superindictum (2) contigerit, jubemus gesta confici apud provinciæ judicem, significantia et qualitatem et statum ejus possessionis, et omnia in ea inventa, ut sic eam curiales aut exactores (3) aut officiales suscipiant: et si postea inveniatur, qui debeat eam secundum leges suscipere, non aliter fieri, nisi ut quod per occasionem exactorum, aut curialium, aut judicum, aut officialium ejus pejus aut minus factum est, ei qui suscipit, restituatur.

CAP. IX.

HOc quoque jubemus, ut pro pecuniis aut speciebus in provinciis expensis non exigantur collatores ea quæ dicuntur transmissoria (4) pro iis autem quæ transmittuntur, non amplius præberi horum, quæ ex initio in unaquaque provincia deputata sunt.

CAP. X.

EOs autem qui in provincias pro quibuscunque publicis exactionibus diriguntur, non aliter inchoare exactionem, nisi prius provinciali judicio insinuaverint (5) impositas sibi de hoc jussiones: ut exolventes fiscalia tributa, nulli pro his periculo aut damno subjiciantur: hoc ipso et super privatis negotiis observando (6).

CAP. XI.

HOc quoque jubemus eis quibus fiscalium exactio injungitur, nullam (7) privatarum causarum executionem committi: sed et si quid eis tale injungatur, nullo modo præsumere eos hoc agere: ne occasione publicarum functionum nostri subjecti lædantur.

CAP. XII.

SI autem aliquis pro veritate publica debens tributa dicat executori esse sibi alium debitorem: non licere executori molestiam aliquam denominato inferre, nisi (8) prius debitor probetur nullo omnino modo posse publica tributa persolvere. Hoc tamen prius requiri apud judicem provinciæ si pro veritate debitor est is, qui denominatus est, et ita fiat exactio: in utroque vero casu si quis aut exequi aut exigere citra ea quæ a nobis disposita sunt, præsumpserit: et cingulo nudabitur et confiscabitur, et exilio tradetur. Qui autem injunxerit aut præceperit judex: decem librarum auri exigatur pœnam, et officium ejus quinque librarum auri subjaceat pœnæ.

CAP. XIII.

NUlli vero penitus liceat publica tributa exigentium, neque censualibus, aut rationum scriptoribus, aut aliis quibusdam publice ministrantibus, excusatione uti, *quod* (9) *in sacro loco resideant*, contra eos, qui dicunt se læsos ab eis in fiscalium exactione.

CAP. XIV.

NUllus autem penitus molestetur pro (10) tributis terrarum quas non possidet, sed etiam si contingat agricultores alicui competentes, aut adscriptitios propriam habere possessionem, illos molestiam sustinere, nisi forte (11) propria voluntate tali functioni se fecit obnoxium.

CAP. XV.

EOs autem qui publica tributa exigunt, justis (12) ponderibus (13) et mensuris (14) uti præcipimus: ut neque in hoc nostros tributarios lædant. Si autem collatores putant gravari se sive in mensuris, sive in ponderibus: habeant licentiam specierum (15) quidem mensuras et pondera a gloriosissimis præfectis: auri (16) vero et argenti et reliquorum metallorum pondera a gloriosissimo per tempora comite sacrarum largitionum accipere: et has mensuras et pondera in sanctissima uniuscujusque civitatis ecclesia (17) servari, ut secundum ea et gravamen collatorum, et fiscalium illatio, et militares et aliæ expensæ fiant.

CAP. XVI.

CIvitatum vero nostræ reipublicæ et habitantium eas perfecte prospicientes, jubemus nullam omnino esse licentiam fiscalium (18) exactoribus communicare pecuniis, quæ (19) operibus (20) et frumentis civitatum, et aquæductibus, aut aliis quibuslibet solennitatibus, aut sa-

(1) Καὶ ἐνθηκῶν entheca doles prædiorum *Hal.* instructum Jul. *hic. l.* 34. §. 1. *ff. de leg.* 2. *l.* 2. *ff. de instructo.* Dotes prædiorum, sunt instrumenta et ferramenta agri causa reposita. *l.* 29. *in fin. ff. de leg.* 3. *et* 1. Columell. 8.

(2) Superindictum quid esset, dixi *supr. c.* 7.

(3) Græci ita legunt: *οἱ πολιτευόμενοι ἢ βίνδικες ἢ ταξεῶται.*

(4) Παραπομπικὰ *Scrimg.* Jul. *hic n.* 550. *l. ult. C. de discussorib.* eadem *ἀγωγικά.* Sunt autem species a provincialibus illatæ et eorundem sumptibus transmitti solitæ.

(5) *l. ult. Cod. de executoribus et exactoribus*, Jul. *hic. n.* 551.

(6) Fuit hæc Placentini sententia, de qua disputat Accurr. in *l.* 39. §. 1. *ff. de procur.* Procuratorem scil. creatum exigendi debiti causa, non prius admitti, quam si judici mandatum insinuaverit: nisi reus contentus sit cautione de rato: vel nisi procurator ex proximis personis sit. *l.* 12. *C. de procuratoribus.*

(7) Jul. *hic num.* 552.

(8) Exactor publicorum tributorum debitores sui debitoris aliter convenire prius non potest, quam si debitor publicus solvendo non sit. Jul. *hic n.* 553. *l.* 3. §. 8. *ff. de jur. fisc. l.* 4. *Cod. quando fiscus vel privatus.*

(9) *Λόγῳ ἀσυλίας κεχρῆσθαι. Nov.* 17. *c.* 6. Exactor tributorum, censualis, logographus, et similes personæ, si quem provincialium læserint, et postea confugerint in ecclesiam, jure asyli non fruuntur: tributorum debitoribus jus asyli denegatur *Nov.* 17. *c.* 7. §. 1.

(10) Jul. *hic n.* 555. et ita prohibentur clarigationes. *l.* 4. *C. de execut. et exact. l.* 16. *C. de omni agro Nov.* 52.

(11) Dominus scil. alias dominus pro colono adscriptitio non est conveniendus *l.* 4. *C. de agricolis et censitis.*

(12) Jul. *hic n.* 556. *l.* 9. *C. de susceptor. l. pen. C. de defensorib. civitat.*

(13) De ponderibus falsis, vid. *l.* 52. §. 22. *ff. de furtis. l.* 6. §. 1. *ff. de extraord. crim. l. penult. in fin. ff. ad l. Corn. de falsis.* Goth. Vid. Rittershus. *part.* 3. *c.* 13. Ans.

(14) De falsis mensuris vid. *l.* 6. *in fin. ff. de extraord. crim.*

(15) Mensuræ specierum tradebantur a præfecto prætorio.

(16) Pondera auri, argenti et æris a largitionum Comite tradebantur.

(17) Deponi. vid. *d. leg. pen.*

(18) Tributorum, Jul. *hic. n.* 557.

(19) Exactores tributorum tractabant pecunias civiles, destinatas annonis civilibus, operibus publicis, vel salariis professorum. Nam principes eas quodammodo sibi vindicabant, *l.* 2. *C. de petition. bon. sublat.* sed non boni.

(20) Possis huic executori comparare, quem Galli vocant *Receveur des fortifications ou bastimens.*

lariis (1) deputatæ sunt: aut retinere aliquid ex iis, aut ad proprium lucrum redigere: sed sine (2) aliqua dilatione aut imminutione has præbere, ut proficiant ab initio in quibus deputatæ sunt operibus: sed neque possessores aut habitatores civitatum præsumere quolibet modo auferre aliquid ex ipsis pecuniis aut nomine descriptionum, aut pro sportulis dare aliquid ex his aut expendere. Si quis autem dare aut accipere ex his præsumpserit: jubemus eum de suo in duplici quantitate hoc civitati reddere. Sed neque provinciarum judices, aut eorum officia, aut alium quemlibet omnino participium habere aliquod ad prædictas pecunias, aut eorum dispensationi semetipsum miscere, sed civitatis sanctissimum episcopum et primates (3), nec non et ejus possessores constituere quidem patrem (4) civitatis, et frumentarios (5), et alios hujusmodi dispensatores. Singulis autem annis impletis, sanctissimum episcopum cum quinque primatibus civitatis rationes exigere eos qui ab ipsis ordinati sunt: et si quid ex talibus ratiociniis apparuerit debitum, aut remansisse: exigi hujusmodi dispensatores periculo eos constituentium: et utilitatibus quibus deputata sunt, reservari. Si quis autem ex prædictis dispensatoribus inefficax inveniatur: repente hunc removeri jubemus, aliumque pro eo a sanctissimo civitatis episcopo, et reliquis possessoribus (sicut prædictum est) ordinari: scientibus iis qui denominant eos, quia si quod damnum civitati contigerit, ex propriis substantiis hoc medebuntur.

CAP. XVII.

NUlli vero liceat eorum qui in officio sunt gloriosissimorum præfectorum (6) aut in alio officio, aut in schola constitutorum talia ratiocinia committi, neque ex præcepto cujusdam administratoris, aut alterius judicis scriptis, nec si pragmaticam, aut aliam sanctionem, aut sacrum commonitorium accipiat, præcipiens ei aliquid tale. Sed si quid fiat hujusmodi, licentiam habere uniuscujusque civitatis sanctissimum episcopum, et ejus primates, non respondere pro memoratis capitulis talibus personis: referre autem ad nos, ut hoc agnoscentes, et illatum civitatibus damnum ex eorum substantia restitui jubeamus, et competentem vindictam talibus inferamus.

CAP. XVIII.

SUper hoc jubemus, scriniarios (7) operum sub præfecto sacrorum prætoriorum constitutos, nullum participium ad (8) talia ratiocinia omnino habere: vacantibus omnibus, per quæ eis sive generaliter, sive specialiter aliquid tale pridem concessum est, aut postea impetretur, pro prædictis enim causis rationes nulli committi volumus, nisi nos prodesse civitatibus existimantes virum opinionis bonæ, et dignitate ornatum elegerimus, qui debeat a nobis in scriptura divinam jussionem percipere continentem nostram piam subscriptionem, et illius nomen et dignitatem, et causas et tempora, quorum ei ratiocinia committimus. Eos autem qui a talibus personis rationes exiguntur, omnem habere tutelam jubemus, aliquam quæstionem nullatenus sustinentes.

CAP. XIX.

AD hæc sancimus in (9) nullo nostræ reipublicæ loco eundem (10) episcopum (11) et judicem esse, et loci servatorem gloriosissimorum præfectorum aut magistrorum militaris cinguli: sed nec aliquam exactionem fiscalium tributorum agentem loci servatorem esse gloriosissimorum præfectorum aut magistrorum militum, et simpliciter dicendum est nullum in provinciis fieri loci servatorem præfectorum, nisi per nostram jussionem in expeditionibus, ubi utilitas exigit loci servatorem mitti ejusdem præfecturæ qui debeat providere militaribus expensis. Si quid autem extra hoc delinquatur et committatur: qui quidem loci servatorem suum fecit, triginta librarum auri pœnam exigetur, restituturus omne damnum quod per eum qui ab eo directus est, aliquis pertulerit: qui vero fieri præsumpserit, proprio cingulo et dignitate et militia privabitur, et decem librarum auri pœna multabitur.

CAP. XX.

AD hæc prohibemus (12) et in provinciis existentes judices civiles et militares, in civitatibus aut castris *loci servatores* (13) in commissis sibi provinciis facere, ex quo videlicet in provinciam accesserint, et in quantum in ea administrant: quinque auri librarum pœna imminente tam facienti loci servatorem judici, quam fieri præsumenti. Antequam vero in provinciis veniant judices, damus eis licentiam vices agentes suos instituere, qui debeant omnia usque ad sui præsentiam agere, quæ possunt ipsi judices facere: citra tamen novissimum supplicium, aut membri incisionem. Sed si quis ex judicibus secundum jussionem nostram in aliam regionem mittatur, liceat ei per similem modum loci servatorem suum facere.

CAP. XXI.

JUbemus (14) autem omnes judices tam militares, quam civiles per se requirere eos, qui latrocinia, aut violentias, aut rapinas rerum, aut fœminarum, aut alia quælibet in provinciis illicita committunt, et supplicia eis legitima inferre, neque pro his causis accipere aliquid consuetudinis nomine: ut omnes undique nostri collatores illæsi serventur, non enim permittimus cuilibet majori aut minori militari judici, aut latronum insecutores (15), aut violentiarum inhibitores, aut tribunos pro talibus causis in provinciis ordinare, aut qui debeant aliquos examinare (16): ut non per tales occasiones ampliores violentiæ inferantur provincialibus. Si quis autem judicum hoc non custodierit: cognoscat non solum se commisso sibi cingu-

(1) Puta professorum.
(2) *l. ult. C. publicæ lætitiæ.*
(3) Τοὺς πρωτεύοντας τῆς πόλεως, id est, locupletiores, *l. ult. C. ut nemini liceat in coempt.*
(4) Pater civitatis, curator reipublicæ.
(5) Σιτώνας.
(6) Id est, nulli præfectiano, neque scriniario, Jul. *hic num.* 558.
(7) Scriniarii operum qui, adde *l. ult. C. de num.*
(8) Πρὸς τὰ τοιαῦτα λογοθέσια.
(9) Ut idem non sit judex et loci servator.
(10) Jul. *hic n.* 559.
(11) Hæc vox, *episcopum*, superest, nec legitur a Græcis, vult itaque, ut nullo Reipublicæ Romanæ loco idem et præses et vicarius sit præfecti prætorio vel militaris cujuscunque magistratus.
(12) Jul. *hic n.* 560.
(13) Τοποτηρητάς, de quibus vid. *Novell.* 8. *c.* 4. Agylæus vertit *vicarios.*
(14) Jul. *hic n.* 561.
(15) Ληστοδιώκτας ἢ βιοκωλύτας, de quibus vid. *Novell.* 8. *cap.* 13.
(16) Exarmare ἀφοπλίζειν. *Scrimg.* de aphoplistis vid. *d. c.* 13.

lo spoliandum, sed decem librarum auri pœnam exolvere, eo quod præsumpserit talem causam assumere: post tormenta vero et confiscationem substantiæ in exilium redigendum et relegandum.

CAP. XXII.

AD hoc jubemus provinciarum judices, et officia eorum, si quando (1) de civitate ad civitatem veniunt, neque (2) angariis neque descriptionibus, aut aliis expensis collatores gravare: sed ex deputatis sibi de fisco annonis expensas facere.

CAP. XXIII.

SUper hoc sancimus provinciarum judices omnibus modis post depositionem cinguli quinquaginta (3) dies in provinciis commorari, et conventiones aliquas contra se moventibus respondere. Si vero contigerit aliquem ex eis ante completos quinquaginta dies deserere provinciam: jubemus omnes ab eo damnum aliquod passos simul ingredi apud sanctissimum metropoleos episcopum ejusdem provinciæ et sub gestis monumentorum unumquemque tangentem sancta evangelia palam facere illata dispendia: et ex illius substantia, contra quem talia facta sunt monumenta, omne damnum læsis restitui providentia et periculo per tempus præfectorum ejusdem provinciæ: scientibus quia si hoc complere neglexerint, ipsi de propriis facultatibus omnia damna læsis restituere compellentur.

CAP. XXIV.

SI quis autem ex judicibus provinciarum aut evocetur ad aliam administrationem, aut opus ad aliam provinciam ei credatur: jubemus eum legitimo (4) procuratore constituto conventiones pro damnis proponentibus respondere: quod nisi fecerit, sancimus monumenta apud sanctissimum episcopum (sicut superius dictum est) agi, et pro damnis illatis, eis jurantibus, secundum gestorum virtutem omne damnum reddi, providentia similiter, et periculo per tempus præfectorum et uniuscujusque provinciæ tractatorum (5).

CAP. XXV.

OMnes (6) autem pecuniarias pœnas, quæ præsenti lege continentur, a comite (7) per tempus privatarum exigi eos qui præsentem legem non servant, et nostro fisco vindicari sancimus: qui nisi eas vindicaverit, ipse cum ministrante sibi schola ex propria facultate hujusmodi quantitatem solvere cogatur.

EPILOGUS.

† Quæ igitur per præsentem legem nostram salutarem, in perpetuum valituram, pro utilitate et statu nostrorum collatorum disposuimus, tua gloria inviolata et immota per omnia servare festinet, et ad omnium notitiam pervenire faciat: edictis quidem in hac regia civitate solenniter propositis: præceptis autem ad clarissimos provinciarum judices directis, ut per eos omnibus collatoribus manifesta fiant. Dat. Id. Jun. Dom. JUSTIN. PP. Aug. * BASIL. V. (8). C. CONS.

TIT. XII.

DE SAMARITIS. (9).

NOVELLA CONSTIT. CXXIX.

Idem Augustus Areobindo P. P.

PRÆFATIO.

NUllum ita magnum subjectorum nostrorum delictum est, quod non nostra clementia medeatur. Licet enim eorum facta odio habentes ad vindictam pro eis insurgamus, tamen tempus medentes (10) et commonentes modis competentibus delinquentes, rursus ad nostram clementiam remeamus, justitiam iracundiæ, benignitatis reconciliantes rationibus, quale quiddam et præsens nostra celebrat lex. Samaritas (11) enim pridem atroces et elatos contra Christianos et in omnium velut novissimam superbiam excedentes plurimis quidem pœnis afflíximus, una (12) vero maxime, *quod neque testamenta ipsi possunt conscribere, neque hi defuncti absque testamento, cognatis qui ab intestato vocantur, hereditatem transmittere, nisi ad hereditatem ex utraque causa* (13) *vocatos rectæ Christianorum fidei esse contingeret.* Interdiximus autem eis et *legata dare et donationes scribere, aut aliquas omnino alienationes in suis ponere rebus, nisi forsan orthodoxa fide percipiens persona esset.* Licet autem lege generali hæc comprehendentes tunc meminerimus, tamen non eandem in operibus (14) quam in literis (15) subtilitatem reservavimus. Nam neque (16) nostrum fiscum, nec aliquam publici partem ex his quicquam accipere passi sumus, licet hoc expressim lex daret.

CAP. I.

NUnc itaque ad moderationem reductos videntes eos, et nobis ipsis indignum esse putantes in iisdem per-

(1) Jul. *hic n.* 562.
(2) *Nov.* 17. *c.* 9.
(3) Jul. *hic n.* 563. vid. *Nov.* 8. *Nov.* 95. *Nov.* 161. *l.* 1. *C. ut omnes judices. l.* 3. *Cod. de adsessorib.* de diebus 50. v. Cuj. *c.* 12. *de præsc.*
(4) Jul. *hic n.* 560.
(5) Τρακτευτῶν, tractcutarum. Jul. *hic.* de quibus dixi ad *Nov.* 30. *c.* 2.
(6) De multis et pœnis exigendis per Comitem rerum privatarum.
(7) Comes privatarum rerum pœnam hujus legis exigit. Julian. *hic n.* 365.
(8) Id est, anno 541.
(9) Samaritæ, *Nov.* 144. Julian. *const.* 116. *l.* 12. *l.* 17. *l.* 21. *C. de hæret. l.* 2. *C. ne Christian. mancip. Edict.* 9. *Justinian.* 2. *et* 1. *Eclog. c.* 1. περὶ αἱρετικῶν. Epiphan. 1. *tom.* 1. *hæres.* 9. qui et Samaritani.
(10) Id est, tempus hoc medendi præsentibus captantes, et convenienti modo castigatis iis, qui deliquerunt.
(11) Samaritæ paganis dicuntur non absimiles in *l.* 21. *C. de hæret.* unde et exprobrantur eis sabbatha *Nov.* 144. *c.* 2.
(12) *l.* 17. *C. de hæretic.*
(13) Ἐφ' ἑκατέρῳ θέματι. id est, ex utroque themate, id est, ab intestato, vel testato, ut *l.* 17. *C. de hæret.*
(14) Exequutione.
(15) Legibus.
(16) Hæreticos punientes leges, non semper stricte observatæ fuerunt ab Imperatoribus.

manere terminis, contra eos qui non similia prioribus languent, præstantes maxime omnium Sergii sanctiss. Cæsariensium metropolis episcopi justis petitionibus (1), quas pro eis facit, testimonium quidem perhibentis meliores eos factos: quietem vero eorum futuro tempore promittentis, ad præsentem sacram nostram venimus legem, per (2) quam sancimus, licentiam (3) esse Samaritis jam scribere testamenta, et suas proprias dispensare substantias, sicut et aliæ præbent leges, et per præsentem nos decernimus, et sine testamentis morientes, ab intestato vocatos secundum imitationem aliorum hominum heredes habere eos præter ea quæ per præsentem nostram transponimus legem. Sed et donationes eis permittimus scribere et legata dare et accipere; et hujusmodi contractus facere cum omni licentia. Qui enim testari (4) dedimus eis et omnem dispensare substantiam, quomodo de particulari dispensatione negabimus?

CAP. II.

SEd tamen non eundem reddimus ordinem et Christianis successoribus et Samaritis. Iterum vero et merito, meliora (5) sectantibus privilegium præstamus. Unde si quis eorum sine testamentis moriatur, et filios ad Deum discretos reliquerit, soli vocabuntur ad hujusmodi hereditatem, qui rectam Christianorum allegant fidem, aliis exclusis, quicunque ipso detinentur quo defunctus errore. Hæc autem dicimus non super filiis solis, sed etiam aliis cognatis ex quacunque sint linea, ut recta sectantes, illis qui non proxima colunt, præponantur, tamen si eundem, qui vocantur, omnes gradum accipiant, aut unam ad hereditatem habeant vocationem (6). Non enim his qui ex longiore gradu sunt, et a vicinioribus excluduntur, licet meliora sectantibus, proximorum damus prælationem aut privilegium.

CAP. III.

NEc tamen pœnitentiæ (7) locum in causa exclusis auferimus et ex hoc. Nam si voluerint et postea ad rectam fidem Christianorum reverti, qui pro hoc hereditate exclusi sunt, suas recipient portiones, ita vocandi ad hereditatem tanquam si rectæ hujus religionis extitissent, solis fraudati medii temporis fructibus. Si vero et testamenta scripserit aliquis eorum, valere quidem ea quantum ad religionem jubemus. Si autem pater aut etiam aliquis descendentium [aut etiam ascendentium] sit, qui testamenta conscribit, si quidem omnes ex ordine qui ad hereditatem vocantur, ejusdem quo pater erroris sint, his non relinquat ultra (8) duas substantiæ uncias, reliquis ad eos qui recte colunt deferendis. Tamen nisi aliquis forte Christianis ex ipsis reliquerit legata, servanda etiam hic pœnitendi loco volentibus, ut possint æqualitate frui cum eis qui ab initio Christiani fuerint, sicut ab intestato decrevimus. Ad hunc itaque ordinem et partem, et de inofficioso damus ascendentibus et descendentibus et recta sectantibus dogmata, et forte læsis per celebratas in testamentis rerum divisiones.

CAP. IV.

COncedimus autem eis et donationes dare, et accipere, et legata relinquere, et libertatibus servos honorare, contrahere quoque ad invicem, nihil ea quæ a nobis pridem (9) posita est, prohibente lege: nostrum enim fiscum et aliam omnem publici partem excludimus (10) omnino, nullum ex illa lege ad eorum hereditates eorumque substantias aut documenta participium habere valentibus. Hæc autem dicimus non in futuris solum, sed etiam in (11) præteritis (12), ut neque pro his quæ tunc facta sunt, aut noster fiscus aut alter omnium, substantias perscrutetur eorum. Qui enim in (13) futuris clementiam dedimus, quomodo de præteritis subtilem tractatum haberemus? ut omni modo præsentem nostram clementiam promerentes, gratias Deo profiteantur, et nobis et Sergio (14) sanctissimo ad hanc nos quam maxime circa eos provocanti clementiam.

Epilogus.

† Tua igitur gloria nostram in eis declaratam humanitatem per præsentem nostram legem cognoscens, manifesta per provincias solennibus edictis, quæ nunc nobis placuerunt, faciat, ut perpetuo hoc ipsi fruantur auxilio. Dat. 17. Kal. Jul. *Constantinop.* DN. Justin. PP. Aug. Anno xxv. (15) Basilio V. C. Cons.

TIT. XIII.

QUOMODO OPORTEAT MILITES TRANSITUM (16) IN CIVITATIBUS FACERE, ET DE INTROITU.

Novella Constit. CXXX.

Idem August. Petro prætoriorum præfecto.

PRÆFATIO.

PRimum et maximum arbitramur statum esse nostræ reipublicæ, ut inculpabiliter noster exercitus in iti-

(1) Hæreticos quietos tolerari et pœnis legum solvi, sanctissimi interdum episcopi a Christianis Imperatoribus petierunt.

(2) Hæreticis Samaritis licentia datur testari, et ab intestato hereditates deferre: ut et donare, *ut hic.* Julianus *const.* 116. mentionem tantum facit juris inter se donandi, contrahendi, et ab intestato successionis deferendæ.

(3) Et ita abrogatur *d. lex* 17. sed hæc constitutio mox abrogatur *Nov.* 144.

(4) Argumentum nota, qui testamentum facere potest, idem et donare vel legare potest. est autem a testamento et ultima voluntate ad contractum et donationem.

(5) Adde *Nov.* 115.

(6) Id est, eundem ordinem habent.

(7) Pœnitentibus hæreticis ignoscendum, *ut hic.* Samaritæ in successione, quæ ex testamento venit, si pœnitentiam egerint, nullam patiuntur læsionem.

(8) Ut Christiani de inofficioso querelam habeant contra Samaritanorum testamenta ad duas usque uncias.

(9) *l.* 17. *C. de hæreticis.*

(10) Hodie non excluditur *Nov.* 144.

(11) Lex extenditur ad præteritos interdum casus, si nominatim eorum facta est mentio. vid. l. 7. *C. de legib.*

(12) Retrorsum vires suas extendit hæc constitutio, id est, etiam in præteritum. Jul. *constit.* 116. *in fin.*

(13) Quod in futurum indulgetur, videtur non indulgeri præteriti ratione (quod tamen hic cessat) E contrario, quod lex indulget in præteritum, in futurum vetat. *l.* 22. *ff. de legibus.*

(14) Episcopo Cæsariensi scil. *c.* 1. *Supr. hic.*

(15) Legend. xv. id est, anno 541.

(16) Περὶ παρόδου στρατιωτῶν. *Scrimg.* de transitu militum *Index Reginæ.* adde Jul. *constit.* 123. adde quæ scripsi ad *l.* 27. §. 3. *ff. de usufruct.* Goth. Vide Rittershus. *part.* 1. *cap.* 2. *n.* 23. *et part.* 14. *cap.* 6. Ans.

neribus conversetur, et innoxietas atque indemnitas nostris collatoribus custodiantur.

CAP. I.

JUbemus igitur quoties transitus fit nostrorum judicum et exercituum, delegatores (1) simul esse cum eis qui curam habeat eorum alimenti, et singularum provinciarum judices per quas transitus fit, præparationem facere expensarum, ut nostri exercitus in unamquamque provinciam adscendentes, inculpabiliter conversentur, et uniuscujusque numeri optiones (2) suscipere species sine qualibet tergiversatione, et erogare magistris militum et militibus in specie præbitas annonas, habere autem eosdem optiones deputatam ipsis occasione emolumenti quintam decimam (3) portionem. Ex consuetudine autem et recauta (4) fieri ab optionibus, collatoribus pro his quæ ab his expenduntur, periculo eorum qui cum eis sunt judicum et tribunorum, et comitum et diasostarum (5) et delegatorum et uniuscujusque numeri primatum (6), et nullo modo gratis expendere (7) milites a collatoribus, aut occasione (8) non factæ forsan præparationis, aut *introitorum* (9) nomine, quorum etiam ipsum vocabulum omnino perimimus, ut undique illæsi et indemnes custodiantur nostri subjecti.

CAP. II.

SPecies autem quæ (10) inveniuntur in unoquoque loco ipsos accipere milites, et non alias quærere quæ in ipsa regione non inveniuntur, et propter hoc tergiversationem aut damnum inferri nostris collatoribus.

CAP. III.

EAm vero quæ fit a nostris possessoribus expensam, et declaratur per recauta (11), jubemus reputari eis a sede tuæ celsitudinis sine qualibet tergiversatione aut damno aut injunctione in collationem eam, quam ab eis fiscus capit pro indictione illa in qua expensa fit. Si vero amplius quam *professiones* (12) sunt ab his qui dant species, inveniantur expensæ, jubemus ex omni corpore fiscalium ejusdem provinciæ compleri eos qui ultra functiones suas exhibuerunt. Si vero non habeat ipsa provincia sufficientia ad expensam factam, compleri eos qui hanc expensam fecerunt ex generali mensa, quæ regitur a tua gloria, aut retinere hæc eos ex his quæ ab his inferenda sunt secundum sequentem indictionem, et hæc reputari eis ex omni modo ab his qui fiscalia exigunt: his omnibus admittendis et observandis periculo tuæ gloriæ et singularum provinciarum tractatorum (13) et judicum et obsequentium eis officiorum et *susceptorum* (14), et curialium, et omnium fiscalia tractantium.

CAP. IV.

HOc quoque jubemus servari, nullum judicum aut militum occasione transitus, aut a civitatibus aut prædiis in (15) minimo aliquid accipere. Si autem inventus fuerit quis pro transitu annonam (16) accipere, jubemus tale aliquid agentem exigi duplum totum, quod accipere pro hoc præsumpserit.

CAP. V.

SI (17) quis vero nostrorum judicum aut militum aut optionum ipsorum non recauta fecerit factæ ab iis expensæ, jubemus expensas facientes collatores gesta monumentorum conficere, siquidem inveniatur judex in illis locis, apud eum et sanctissimum civitatis episcopum. Si vero non inveniatur judex in locis illis, apud sanctissimum civitatis episcopum, aut defensores locorum, sub quibus possessio jacet, ex qua facta est expensa, et per talia gesta palam facere qui nostrorum judicum et cum quali exercitu transitum facientes non fecerunt recauta (18), et quantam quantitatem expenderunt, et alia gesta mitti ad tuam gloriam: tuam vero celsitudinem utpote recautis factis, collatoribus quidem præbere aut etiam reputare quæ ab eis facta expensa, sicuti superius diximus: retinere autem hanc quantitatem quæ ex gestis declaratur, ex his quæ delegata sunt de fisco principalibus militiæ, et militibus qui expensam fecerunt.

CAP. VI.

AD hæc jubemus principes militiæ nostros, sive eos *qui deducunt* (19) *exercitum*, et delegatores, in transitibus *præmittere* (20) ad illum locum in quo futurus est noster exercitus applicare, et præparationem facere expensarum, et non mittere ad alias civitates aut possessiones, aut prædia quasi debeat exercitus ibi manere, et ex hoc pecunias accipere de possessionibus et villis. Si autem accipere aliquid pro hoc præsumpserit, jubemus etiam sic quidem gesta fieri, significantia et unde et cui datum est, et reputari damnificatis a tua gloria, aut præberi secundum prædictum modum omnia, quæ ex talibus gestis si-

(1) Delegatores qui et legatarii. Harmenop. 6. *tit.* 14. *ad finem quarti lib.* et Eparchicōn libris providentes annonæ militari. *Commissaires de vivres.* Annonæ per optiones exigebantur *l.* 9. *C. de exact. trib.*

(2) Optiones erogant annonam *d. l.* 9. *l.* 3. *C. Theod. de corporibus publ.* et in Basilicis ad *l.* 1. *ff. de munerib. et honorib.* optio militum pro divisione annonæ sumitur. vid. Cujacium *hic.*

(3) Plerumque susceptoribus certa pars datur rerum susceptarum pro salario. *ut hic. et l.* 9. *C. de suscept.*

(4) Ita quoque Græci legunt *et c.* 3. *infr. hic* Jul. *hic.* apochas sive recauta facientes. Porro recautum idem est quod desusceptum *l.* 4. *Cod. de collat. fund. patrimon.* species apochæ *Suidas*, ubi esset recautum. Augustinus *de cura pro mortuis.* Recavere est cautionem dissolvere, Recautio dissolutio. Est enim cautio, obligatio. Recavere eadem forma dicitur, qua repignorare, pignus dissolvere.

(5) Διασωστῶν. vide *c.* 6. *Infr. hic.*

(6) Πρωτευόντων: præpositorum.

(7) Id est, accipere.

(8) Id est, etiamsi eis apparatæ non sint annonæ.

(9) Ιντροιτῶν. *Scrimg.*

(10) Jul. *hic n.* 354.

(11) Dixi *Supr. cap.* 5. adde Jul. *n.* 535.

(12) Pensitationes annonæ vocat Julianus *hic.*

(13) Τρακτευτῶν.

(14) Εκληπτόρων. *Scrimg.* exceptorum Jul. *hic.*

(15) Εν ἀπαργυρισμῷ, *ut Infr. hic.* adde Jul. *num.* 536.

(16) Εν ἀπαργυρισμῷ, *ut supr. hic et Nov.* 43. ἐν ἀπαργυρισμῷ λαμβάνειν non est simpliciter per concussionem exigere pecuniam, sed pretium pro annonis. *l.* 7 *Cod. de erogat. milit. ann.* ea est adæratio.

(17) Jul. *hic n.* 537.

(18) Recautum est species Apochæ, et inter se opponuntur *cautum* et *recautum*, quemadmodum *pignorare*, et *repignorare*, id est pignus luere. *Ans.*

(19) Τοὺς δικάζοντας τὸ στράτευμα. Ii sunt διάσωσαι exercitus *c.* 7. *Infr.* Jul. *n.* 538. *de quibus infr. hic. et sup. c.* 2. *in fin.*

(20) Qui ita præmittuntur, Julianus vocat prometatores. *Fouriers, mareschaux des logis.*

gnificantur, principes autem militiæ, et quocunque modo diasostas (1) nostri exercitus et delegatores et in duplici quantitate dare quæ accipere præsumserint: prometatores vero etiam supplicium et exilium sustinere.

CAP. VII.

SI qui vero judicum provinciarum colludentes (2) forte cum diasostis (3) nostri exercitus, non præparaverint expensas, et ex hoc per diversas civitates et villas eos perducant, jubemus eos cingulo remotos confiscationi et exilio cum obedientibus eis officiis subdi: nostros autem collatores et ita indemnes servari ex recautorum datione aut ex gestis, quæ secundum prædictum modum debent fieri.

CAP. VIII.

HÆc autem ipsa servari præcipimus non solum in transitibus nostrorum judicum et militum, sed etiam aliorum, qui (4) ex qualibet gente in auxilium nostræ reipublicæ nobis mittuntur.

CAP. IX.

UT autem non occasione metatorum (5) damnationis injurietur nostrorum collatorum libertas, jubemus nulli penitus licere nostrorum militum in *authenticas* (6) habitationes, in quibus domini domuum inveniuntur manentes, accipere sibi metata, sed illas quidem sine molestia servare propriis dominis, accipere autem milites in aliis diætis metata.

EPILOGUS.

† Quæ igitur placuerunt nobis, et per præsentem declarata sunt legem, tua gloria in regia civitate et per loca sanctissimis episcopis, clarissimisque judicibus et omnibus nostris subjectis in unaquaque provincia et civitate palam facies, ut sciant nostri subjecti quæ a nobis pro eorum indemnitate disposita sunt, et agnoscant, quia si contra hæc aliquid agatur, et qui læduntur taciturnitati causam tradiderint, ipsi hujusmodi læsionis sibi auctores fient. Datum Kal. Mart. *Constantinop.* DN. JUSTIN. PP. August. Anno XIX. (7) Post consulatum BASIL. V. C. Anno quarto, indictione octava. Proposita in civitate Constantinopolitana.

TIT. XIV.

DE ECCLESIASTICIS TITULIS (8), ET PRIVILEGIIS, ALIISQUE CAPITULIS (9).

NOVELLA CONSTIT. CXXXI.

Imperator Justin. August. Petro gloriosiss. præfecto sacrorum prætoriorum.

PRÆFATIO.

DE regulis ecclesiasticis et privilegiis, aliisque capitulis ad sacrosanctas ecclesias et reliquas venerabiles domos pertinentibus, præsentem proferimus legem.

CAP. I.

De quatuor sanctis ecclesiis.

SAncimus igitur vicem (10) legum obtinere sanctas ecclesiasticas regulas, quæ a sanctis quatuor conciliis expositæ sunt, aut firmatæ, hoc est in Nicæna trecentorum decem et octo, et in Constantinopolitana sanctorum centum quinquaginta patrum, et in Ephesina prima, in qua Nestorius est damnatus, et in Chalcedonia in qua Eutyches cum Nestorio anathematizatus est. Prædictarum enim quatuor synodorum dogmata sicut sanctas scripturas accipimus, et regulas sicut leges observamus.

CAP. II.

De ordine (11) *sedendi patriarcharum.*

IDeoque sancimus secundum earum definitiones sanctissimum senioris Romæ papam (12), primum (13) esse omnium sacerdotum: beatissimum autem archiepiscopum Constantinopoleos novæ Romæ, secundum habere locum (14) post sanctam Apostolicam senioris Romæ sedem: aliis (15) autem omnibus sedibus præponatur.

CAP. III.

De archiepiscopo primæ Justinianæ (16).

PEr tempus autem beatissimum primæ (17) Justinianæ, nostræ patriæ archiepiscopum habere semper sub sua jurisdictione episcopos provinciarum Daciæ mediterraneæ, et Daciæ Ripensis, et Privalis (18), et Dar-

(1) Διασώζοντας τὸ ἡμέτερον στράτευμα, *ut supr. hic.*
(2) Jul. *num.* 539.
(3) Dixi *supr. cap.* 6.
(4) Jul. *num.* 540.
(5) Metata sunt hospitia militibus destinata. vid. *l.* 2. *C. de metat.* Ans.
(6) Εἰς τὰς αὐθεντικὰς οἰκήσεις. *Scrimg.* Authentica habitatio, in qua paterfamilias habitare solet. Jul. *hic n.* 451. pars principalis ædium, *l.* 2. *C. de metatis.* primaria habitatio: adde *l.* 6. §. 5. *ff. de off. præsid.* adde *Nov.* 134. *c.* 1. *Novell.* 17. *cap.* 10. dominica.
(7) Anno 545.
(8) Canonibus *Index Reginæ.* adde Jul. *const.* 119.
(9) De fideicommissis et orphanotrophis *Index Reginæ.*
(10) Canones quatuor sanctorum conciliorum pro legibus habentur, Jul. *hic num.* 507. adde *l.* 4. *l.* 12. §. 1. *C. de sacros. ecclesis.* adde 1. Harm. 2. §. 3. ubi dixi.
(11) Jul. *hic n.* 507. *de patriarchis.*
(12) Vide quæ notavi ad *l.* 16. *C. de sacr. eccl.* Goth. Vide A. Barbos. *de patriarch. erect. tit.* 3. *cap.* 1. *vers. de primatu.* Rittershus. *expos. nov. part.* 11. *cap.* 1. Ans.
(13) Id est, priorem sedere, Jul. *hic.*
(14) Τάξιν appellant Græci hic post τόπον.
(15) Hierosolymitano; (de quo *Novell.* 40. *et* 120. *c.* 9.) Antiocheno, Alexandrino, primæ Justinianæ, (*ut hic c.* 3. *et Novell.* 11. *ubi patriarchatum se erigere dicit prætextu et imitatione præfecturæ*) Carthaginensi episcopo. ut *et Nov.* 37.
(16) Jul. *hic n.* 509. adde *Nov.* 11.
(17) *Nov.* 11.
(18) Τριβαλλίας *d. Nov.* 11. Triballeæ Julian. *hic.*

daniæ, et Mysiæ superioris, atque Pannoniæ, et ab eo hos ordinari: ipsum vero a proprio (1) ordinari concilio, et in subjectis sibi provinciis locum (2) obtinere eum sedis (3) Apostolicæ Romæ, secundum ea quæ definita sunt a sanctissimo Papa Vigilio.

CAP. IV.

De episcopo Carthaginensi (4).

SImili quoque modo jus (5) pontificis, quod episcopo Justinianæ Carthaginis (6) Africanæ civitatis (7) dedimus, ex quo Deus hanc nobis restituit, servari jubemus. Sed et aliæ civitates, et earum episcopi, quibus in diversis locis metropoliticum (8) jus præstitum est, hujusmodi privilegio in perpetuum potiantur. Omnia autem autem privilegia (9) vel solatia quæ ex imperiali munificentia, aut etiam alio quolibet modo sanctissimis ecclesiis aut aliis venerabilibus domibus et locis collata sunt, firme eis per omnia conserventur.

CAP. V.

De privilegiis possessionum ecclesiasticarum (10).

AD hæc sancimus omnium sanctarum ecclesiarum et omnium venerabilium domorum possessiones, neque (11) sordidas functiones, neque extraordinarias descriptiones sustinere. Si tamen itineris (12) sternendi, aut pontium ædificii, vel reparationis opus fuerit, ad instar aliorum possessorum: hujusmodi opus et sanctas ecclesias et venerabiles domos complere, dum sub illa possident civitate, sub qua tale fit opus. Si quæ vero res ex curialium substantiis ad quamlibet sacrosanctam ecclesiam, aut aliam venerabilem domum secundum leges venerunt, aut postea venerint: liberas eas esse sancimus descriptione (13) lucrativorum.

CAP. VI.

De (14) *præscriptione* 40. *annorum ad venerabilia loca pertinente.*

PRo (15) temporalibus (16) autem præscriptionibus decem et viginti, et triginta annorum, sacrosanctis ecclesiis et aliis universis venerabilibus locis solam quadraginta (17) annorum præscriptionem opponi præcipimus: hoc ipso servando et in exactione legatorum et hereditatum, quæ ad pias causas relicta sunt.

CAP. VII.

De (18) *ædificatione ecclesiarum* (19).

SI quis autem voluerit fabricare venerabile oratorium aut monasterium, præcipimus non (20) aliter inchoandam fabricam, nisi locorum sanctissimus episcopus orationem ibi fecerit, et venerabilem fixerit crucem (21). Si vero semel (22) cœperit aut novam ædificare basilicam, aut veterem renovare: modis omnibus compellatur a beatissimo locorum episcopo, et œconomis ejus, et civili judice, eam explere, et si is distulerit, hoc moriente heredes ejus opus inchoatum adimpleant.

CAP. VIII.

Ne in (23) *proastiis vel domibus, vel fundis, vel privatis locis sacra ministeria fiant.*

SI quis in sua domo, aut in (24) suburbano ecclesiasticum (25) ministerium ministrare præsumpserit, aut aliis celebrare concesserit sine clericis sanctissimo locorum episcopo subjacentibus: jubemus hanc domum, aut suburbanum, aut prædium, ubi tale aliquid delinquitur, loci illius sanctissimæ ecclesiæ vindicari (26) per Deo amabilem episcopum, et œconomum ejus, et civilem judicem locorum. Si vero nesciente locorum domino, ejus curatores (27), aut conductores, aut emphyteutæ contrarium aliquid exerceri permiserint: dominum quidem loci nullum præjudicium aut dispendium sustinere: eos autem qui hoc fecerint, aut fieri permiserint, ex provincia ubi hoc commissum est, expelli, rebus eorum loci illius sanctissimæ ecclesiæ vindicandis.

CAP. IX.

Ut legatum Deo relictum, illi ecclesiæ deputetur, ubi testator domicilium (28) *habet.*

SI quis in nomine magni Dei (29), et Salvatoris nostri Jesu Christi hereditatem aut legatum reliquerit,

(1) Id est, ab ipsis episcopis provinciarum, adde Gregor. 4. registr. 59.
(2) Hoc est, ut eadem super eas jura habeat, quæ Romanus supra episcopos sibi suppositos. Jul. *hic num.* 509.
(3) Θρόνον appellant Græci.
(4) Jul. *hic n.* 510.
(5) Αρχιερωσύνης δίκαιον appellant hic Græci.
(6) *Nov.* 37.
(7) Διοικήσεως *Græci hic.*
(8) Μητροπολιτικὸν δίκαιον.
(9) *l.* 22. §. 1. *C. de episcop.*
(10) Jul. *n.* 511.
(11) *l.* 5. *Cod. de sacros. eccles.*
(12) *l.* 7. *C. de sacros. eccl. l. pen. C. de privil. dom. Aug.*
(13) *l.* 22. *C. de sacros. eccl. l. un. C. de imponenda lucrativa description.*
(14) Jul. *num.* 512. 3. *Ecl.* 3. *ex tit.* 2. *cap.* 23. *et* 1. Harm. 3. §. πᾶσα ἀγωγή.
(15) 1. Harm. 3. §. 53.
(16) Hinc sumpta est Auth. *Quas actiones. C. de sacr. eccl.*
(17) *Nov.* 111. *c.* 1. et ita videtur abrogari centum annorum præscriptio, *Nov.* 9. *et l.* 23. *C. de sacr. eccl.*
(18) *Nov.* 5. *cap.* 1. *Nov.* 67. *c.* 1. Goth. Vid. Gudelin. *de Jure Noviss. lib.* 2. *cap.* 9. *n.* 7. Ans.
(19) Venerabilium Jul. *n.* 513.
(20) Loca ecclesiastica quomodo consecranda. *Nov.* 5. *c.* 1. *Nov.* 67. *c.* 1. *in fin. Nov.* 123. *c.* 34.
(21) De cruce alibi diximus.
(22) Ædificationem ecclesiæ nemo potest inchoare, quin cogatur eam perficere.
(23) *Novell.* 58. *Novell. Leon.* 4.
(24) H προαστείῳ ἢ χωρίῳ.
(25) Ecclesiastica munera facere: Jul. *n.* 514. ἐκκλησιαστικὴν λειτουργίαν ἐπιτελέσαι. *Scrimg.* vid. *Nov.* 8.
(26) Domus privatæ Ecclesiæ vindicantur, in quibus sacra ministeria fiunt. vid. *Nov.* 58. adde *l.* 3. *l.* 8. §. 3. *Cod. de hæreticis.*
(27) Pœna eorum, qui quid illicitum faciunt in domo aliena, ignorante domino seu proprietario, quod si eo sciente factum fuisset, domus confiscaretur.
(28) Jul. *hic n.* 515. Goth. Vid. Gudelin. *de Jure Noviss. lib.* 2. *c.* 12. *n.* 7. et Rittershus. *exp. nov. part.* 6. *cap.* 14. Ans.
(29) Dei vel Christi nomine qui quid reliquit, domicilii sui ecclesiæ videtur reliquisse. *l. ult. C. de sacr. eccles.*

jubemus ecclesiam loci (1) illius in quo testator domicilium habuerit accipere, quod dimissum (2) est. Si quis autem *unum sanctorum* (3) heredem scripserit, aut legatum ei reliquerit, et non specialiter nominaverit locum in quo est venerabilis domus, inveniantur autem in eodem loco aut civitate plura oratoria ejusdem sancti: illi magis domui quæ pauperior (4) est, quod relictum est, præbeatur. Si (5) autem non est in civitate basilica nominati sancti, inveniatur autem in territorio ejus, illi detur. Si autem neque in territorio ejus reperitur hujusmodi domus, tunc ecclesiæ civitatis in qua testator domicilium habuerit, quod dimissum est, præbeatur.

CAP. X.

Si quis (6) oratorium ædificari (7) jusserit.

SI quis ædificationem (8) venerabilis oratorii, aut xenodochii, aut ptochii, aut orphanotrophii, aut nosocomii, aut alterius reverendæ domus, in novissima voluntate fieri disposuerit: oratorium quidem intra quinque (9) annos compleri jubemus providentia locorum episcopi, et civilis judicis: xenodochium (10) autem aut aliam venerabilem domum intra unum (11) fieri annum. Si autem intra annum non fecerint heredes xenodochium, aut quamlibet venerabilem domum a testatore dispositam fieri: jubemus eos domum aut comparare aut locare, ubi possint quæ jussa sunt adimplere, donec hujusmodi domus venerabilis expleatur. Et si quidem ipse testator decreverit qui debeant xenodochi fieri, aut ptochotrophi, aut alteri tales gubernatores, sive suis heredibus hujusmodi electionem commiserit: jubemus modis omnibus heredes ejus, quæ ab eo definita sunt, adimplere, locorum beatissimis episcopis inspicientibus si gubernatio recte procedit: et si invenerint non utiles existentes rectores, licentiam habentibus sine damno alios pro eis opportunos efficere.

CAP. XI.

Ut (12) legata pro redemptione captivorum relicta, præstentur ab episcopis etc.

SI quis autem pro (13) redemptione captivorum aut alimentis pauperum hereditatem aut legatum reliquerit in rebus mobilibus, aut immobilibus, sive semel, sive annale, et hoc modis omnibus secundum testatoris voluntatem ab iis quibus (14) jussum est hoc facere, compleri. Si autem specialiter dixerit quomodo pauperibus hoc reliquit: præcipimus sanctissimum episcopum civitatis in qua testator habuit domicilium, percipere easdem res, et ejus civitatis pauperibus erogare. Si autem pro redemptione captivorum aliquid relinquatur, et non nominatim testator dixerit per quem oporteat fieri redemptionem captivorum, etiam sic jubemus res ad hoc relictas locorum (15) episcopum et ejus œconomos accipere, et hujusmodi pium opus implere: in omnibus enim talibus piis voluntatibus sanctissimos locorum episcopos volumus providere, ut secundum defuncti voluntatem, universa procedant: licet (16) præcipue a testatoribus aut donatoribus interdictum sit eis habere ad hoc aliquod participium. Si (17) autem qui hoc facere jussi sunt, semel et secundo a beatissimo locorum episcopo aut ejus œconomis per publicas personas admoniti distulerint quæ disposita sunt, adimplere: jubemus eos omne lucrum (18) relictum eis ab eo qui hoc præceperit, amittere: et locorum episcopos omnes res cunctis (sicuti dictum est) piis causis distributas, cum (19) fructibus et augmentis medii temporis et memorato lucro vindicare: et quæ testator disposuit adimplere, scientes, quia si neglexerint, pro his omnibus rationem Deo persolvent. Si (20) autem sanctissimus locorum episcopus reliquerit aliquid horum quæ a nobis dicta sunt; liceat sanctissimo ejus metropolitæ hæc omnia exigere, et complere: et omni alii licentia sit hujusmodi movere quæstionem, et studere ut modis omnibus causæ piæ compleantur.

CAP. XII.

Ut (21) in piis legatis cesset Falcidia.

SI (22) autem heres quæ ad pias causas relicta sunt, non impleverit, dicens relictam sibi substantiam non sufficere (23) ad ista: præcipimus omni Falcidia (24) vacante, quicquid invenitur in tali substantia, proficere provisione sanctissimi locorum episcopi ad causas quibus relictum est. Si autem legatum ab iniquo ad pias relin-

(1) *l.* 39. §. 1. *ff. de cond. et demonstr. l.* 49. *C. de episc.*

(2) Relictum aut legatum.

(3) Si quis in nomine sancti Martyris. Jul. *n.* 116.

(4) In dubio favendum paupertati. *d. l. ult. in fin. l.* 49. §. 5. *C. de episc.* et pauperiori ecclesiæ.

(5) Res ita habet: Legatur D. Petro urbano: primum Petri templo legatum debebitur: si alia sint ejus cognominis templa, pauperiori præstabitur: quod si nullum urbanum fuerit, extraurbano debebitur. Si nullum extraurbanum, ecclesiæ, in qua domicilium testator habuit, legatum præstabitur, etiamsi Petri nomine nuncupata non fuerit.

(6) 1. *Ecl.* 1. *c.* 7.

(7) Potest heres damnari, ædificare domum, Paul. 3. *sent.* 5. §. 10. oratorium, xenodochium, templum et his simile quid, *ut hic.*

(8) Domum religiosam. Jul. *n.* 519. ἰυκτήριον vocant Græci hic.

(9) Intra quod tempus heredes defuncti gravati, ædificare domos sacras debeant.

(10) Ξενῶνα. *Scrimg.* Xenones. *Jul.*

(11) De anno, vid. Cujac. 20. *de præsc.*

(12) 5. *Ecl.* 1. c. 8. *et* 9. Goth. Vid. Gudelin. *de Jure Noviss. lib.* 2. c. 12. *n.* 8. et Rittersh. *part.* 3. c. 12. Ans.

(13) *l.* 28. *C. de episc.* adde Jul. *n.* 318.

(14) Id est, ab executoribus, licet enim defuncto eligere ministrum executorem seu dispensatorem, quem voluerit. Id sæpenumero testamenti exequendi causa fieri consuevit. *Nov. Leonis* 68.

(15) Executore redemptionis captivorum non expresso a testatore, onus redimendi defertur ad episcopos et eorum œconomos.

(16) Hinc sumpta est Auth. *Licet. C. de episc.* Hujus autem loci sententia hæc est: Episcoporum interesse, omnia ad pietatem pertinentia fieri, quamvis testator vel donator verba contrariæ voluntatis expresserit. Jul. *hic.*

(17) Heredes si piam dispositionem implere noluerint, quemadmodum puniendi sint, Jul. *hic num.* 519.

(18) Etiam Falcidiam. Alias quidam volunt, heredem non frustratorem voluntatis defuncti, deducere Falcidiam ex piis legatis, *l.* 1. §. 5. *ff. ad l. Falc.* Cujac. eam sententiam Balsamonis fuisse refert ad *c.* 12. *Infr.* adde quæ scripsi ad *Novell.* 119. *c. ult.*

(19) *l.* 46. §. 4. *Cod. de episc.*

(20) Dormiente Episcopo, vigilat ejus Metropolitanus.

(21) 5. *Ecl.* 1. c. 8. *et* 9. de quo dixi ad *Authent. similiter. C. ad leg. Falcid.*

(22) Hinc sumpta est Authent. *similiter. C. ad l. Falc.*

(23) Si heredes testatoris substantiam non sufficere dixerunt. Jul. *hic num.* 520.

(24) *l.* 49. *C. de episc.* vid. *c.* 11. *supr. hic. Nov.* 119. *cap. ult.* Falcidia privatur heres hic, non quivis, sed morosus: ut ita Falcidia locum etiam habeat in legatis ad pias causas *l.* 1. §. 5. *ff. ad l. Falc.* Paul. 4. *sent.* 3. §. 3. Cæterum an et quo modo Falcidia locum habeat in legatis ad pias causas, vid. Tiraq. 26. *privilegio piæ causæ*, ubi notat. quinque casibus Falcidiam detrahi ex legato ad pias causas. et 27. ubi notat, Trebellianicam non deduci ex fideicommisso universali ad pias causas, adde Grassum §. *Falc. q.* 3. *et* §. *Treb. q.* 6. Goth. Adde Ant. Merend. *contr. lib.* 2. c. 32. *et* 33. Ans.

quitur causas: jubemus intra sex (1) menses ab insinuatione testamenti numerandos, hoc modis omnibus præberi quibus relictum est. Si autem distulerint qui in hoc onerati sunt, hujusmodi præbere legatum: et fructus, et usuræ, et omne legitimum exigatur augmentum a tempore mortis ejus qui hoc reliquit. Si autem annale (2) legatum cuilibet venerabili domui relinquatur: si quidem qui hoc dare jussi sunt, aut locus ex quo jussum est hoc præberi, in ipsa, aut vicina provincia fuerit: jubemus nullo modo legatum alienari. Si vero loca aut personæ ex quibus hoc dari præceptum est, longius fuerint: tunc liceat illis quibus hoc relictum est, si etiam pars obligata consentit, commutare legatum, et pro eo præcipere reditus idoneos, et cum augmento non minus quartæ partis relictæ quantitatis, et neque plurimis tributis fiscalibus prægravatos: aut vendere, si voluerint, hujusmodi legatum, et non minus pro pretio percipere, quam ex tali legato intra vigintiquinque (3) annos colligitur: ita tamen, ut hujusmodi pretium ad utilitatem prædictæ venerabilis domus ubi relictum est, proficiat.

CAP. XIII.

Ut de iis quæ post episcopatum adquisierint episcopi testari non possunt.

INterdicimus autem sanctissimis episcopis res mobiles aut immobiles seseque moventes, quæcunque post (4) episcopatum ad eos quoquo modo pervenerint, in proprios cognatos aut in alias quascunque transferri personas. In captivorum vero redemptionem, et egentium pabula, et alias pias causas, aut pro utilitate propriæ ecclesiæ, ex his expendere licentiam habeant: et quicquid ex hujusmodi rebus post obitum eorum in ipsorum facultate remanserit, jubemus hoc ad proprietatem ecclesiarum, quarum sacerdotium habuerunt, competere. In illis enim solummodo rebus licentiam eis alienandi aut relinquendi quibus voluerint, damus, quas ante episcopatum probantur habuisse: post episcopatum vero, quæ ex genere sibi conjuncto ad eos devolutæ sunt, quibus ab intestato usque ad quartum (5) gradum succedere poterunt. Hæc autem omnia quæ diximus de rebus quæ post episcopatum devolutæ sunt ad sanctissimos episcopos, et in reverendissimis orphanotrophis, et ptochotrophis, et nosocomis, et xenodochis, et gerontocomis, et omnibus aliis rectoribus venerabilium domorum, valere sancimus, in rebus quæ in tempore propriæ administrationis secundum prædictum modum ad eos pervenerunt. Si quis autem Episcopus, aut clericus aut cujuslibet ecclesiastici gradus minister aut ecclesiæ Diaconissæ moriantur sine testamentis et legitimis successoribus, horum successio ecclesiæ (6) competat in qua constituti fuerint.

CAP. XIV.

Ne hæretici ab ecclesiis vel privatis res immobiles quoquo titulo accipiant: et ne speluncam fidei suæ ædificent.

JUbemus autem nullum hæreticorum, neque (7) per conductionem, neque per emphyteusim, neque per emptionem, aut alio quolibet modo res immobiles accipere a qualibet sancta ecclesia, aut alio venerabili loco. si quid vero hæreticus pro tali causa præbuerit, amittat: hujusmodi (8) vero res venerabili loco a quo etiam datæ sunt, vindicentur: rector autem domus qui ipsas res dedit hæretico, omni gubernatione removeatur, et in monasterio recludatur, et uno anno a sancta communione segregetur: cum hæreticis prodiderit Christianos. Si autem orthodoxus possessionem habens in qua est et sancta ecclesia, alienaverit aut reliquerit, aut per emphyteusim, aut per conductionem, aut quamlibet gubernationem hanc dederit Judæo, aut Samaritano (9), aut Ariano, aut alii hæretico: et sancta (10) ecclesia ejusdem vici hujusmodi vindicet proprietatem alienationis. Si quis autem hæreticorum (quibus etiam connumeramus Nestorianos, et Acephalos, et Eutychianistas) præsumpserit speluncam (11) suæ incredulitatis ædificare, aut Judæi novam synagogam constituere, locorum sancta ecclesia ædificia suæ proprietati defendat. Si vero quis per emphyteusim, aut conductionem, aut etiam per quamcunque aliam gubernationem dederit possessionem hujusmodi personæ: si quidem sciebat dominus possessionis ejus, quia hæretico hanc commisit, omnes reditus illius temporis quod in contractu transiit, ecclesiæ civitatis, sub qua possessio constituta est, vindicari. si vero ignorabat dominus possessionis, quia hæreticus erat cui hæc commissa est, ipsum quidem dominum propter ignorantiam indemnem servari: hæreticum vero in utroque casu expelli de possessionibus, et ejus substantiam applicari fisco.

CAP. XV.

Ut orphanotrophi sint tutoribus similes et ad instar eorum inventarium conficiant.

ORphanotrophi (12) vero, tutorum et curatorum fungantur officio: ita tamen, ut etiam sine satisdatione et conveniant, et conveniantur de rebus orphanotrophiis, et ipsis propriis orphanis competentibus. Res autem competentes alicui orphanorum, publicis præsentibus tabulariis, aut sub gestis monumentorum in hac quidem regia civitate apud magistrum census habitis: in provinciis autem apud judices earum, aut defensores locorum, orphanotrophiis accipere et custodire: et si necessarium puta-

(1) Si sex intra menses pia voluntas defuncti impleta non fuerit. Jul. *num.* 521. de sex mensibus vide Cujac. *c.* 18. *de præs.*
(2) De legatis annalibus ad loca religiosa relictis *num.* 523.
(3) Ita legit Julianus hic, Græci vero, 35. vide quæ notavi ad *l.* 35. §. 3. *C. de donationibus. Nov.* 120. *c.* 9. adde Molinæum *tractatu de usuris q.* 1. *n.* 119.
(4) Hinc sumpta est Auth. *Licentiam. Cod. de episc.* adde Jul. *num.* 523. hoc interim vult, Episcopum res adquisitas (successiones a cognatis ad quartum usque gradum ei delatas excipe, *vers. in illis. in fin. Infr. hic. l.* 42. §. 2. *Cod. de episc.*) post adeptum Episcopatum, nemini donare testamento posse: quod res hujusmodi præsumantur ex bonis Ecclesiæ et occasione ecclesiæ ei quæsitæ.
(5) *d. l.* 42. §. 2. *C. de episc.*
(6) Ecclesiasticis personis mortuis sine testamentariis aut legitimis heredibus ecclesia succedit: olim fiscus, *l.* 20. *C. de episc.* adde Jul. *hic n.* 524.
(7) *l.* 10. *C. de hæreticis.*
(8) Vide quæ scripsi ad *l.* 16. *C. de hæreticis.*
(9) Dixi de Samaritanis *Nov.* 129.
(10) Olim fiscus eam vindicabat *l.* 10. *C. de hæreticis.* nec id mirum. Novæ siquidem constitutiones ecclesiæ plerumque tribuunt, id quod veteres fisco dederunt, *ut hic et c.* 13. *in fin. supr. hic.*
(11) Templa hæreticorum, speluncæ.
(12) Vide quæ dixi *l.* 32. *C. de episc.* adde 5. *Ecl.* 3. *c.* 12. περὶ ὀρφανοτρόφων.

verint, etiam alienare, et pretia earum orphanis conservare: aut alias res pro illis emere: non autem subjacere tutelaribus aut curatoriis rationibus: servari autem jubemus venerabili orphanotrophio hujus regiæ urbis, et xenodochio quod vocatur sanctæ Mariæ Sanso (1), et sub ejus gubernatione constitutis oratoriis aut xenonibus, aut venerabilibus domibus omnia privilegia quæcumque habet major sanctissima ecclesia Constantinopolitana.

Epilogus.

✝ Quæ igitur per præsentem legem in perpetuum valituram nostra sanxit tranquillitas, tua celsitudo edictis solenniter in hac regia urbe propositis, ad omnium studeat pervenire notitiam. Nos enim providebimus quatenus sine collatorum dispendio fiat etiam in provinciis manifesta. Dat. 15. Kal. April. *Constantinop.* DN. Justin. PP. Aug. * Basilio V. (2) C. Cons.

TIT. XV.

DE INTERDICTIS (3) COLLEGIIS HÆRETICORUM (4).

Novella Constit. CXXXII.

Imperator Flavius Justinianus, felix, inclytus, victor ac triumphator semper Augustus, Episcopo Constantinopolitano.

PRÆFATIO.

PRimum esse et maximum bonum omnibus hominibus credimus, veræ et immaculatæ Christianornm fidei rectam confessionem: ut per omnia hæc roboretur, et omnis orbis terrarum sanctissimi sacerdotes ad concordiam copulentur, et consone immaculatam Christianorum confessionem prædicent, et omnem occasionem, quæ ab hæreticis invenitur, auferant, quod ostenditur ex diversis conscriptis a nobis libris et edictis. Sed quoniam hæretici neque Dei cogitant timorem, neque interminatas talibus pœnas ex legum severitate considerantes, diaboli opus implent, et quosdam simplicium seducentes sanctæ fidei catholicæ et apostolicæ ecclesiæ, adulteras (5) collectas, et (6) adultera baptismata latenter faciunt: pietatis existimavimus, per præsens nostrum edictum monere eos, qui tales sunt, quatenus et ipsi recedant ab hæretica vesania, et nec aliorum animas per simplicitatem perdant, sed magis concurrant ad sanctam Dei ecclesiam, in qua recta prædicantur dogmata, et omnes hæreses cum principibus suis anathematizantur. Nosse enim volumus omnes, quia si de cætero aliqui inveniantur aut (7) contrarias collectas facientes, aut apud semetipsos collectionem: nequaquam omnino eos ferimus, sed domos (8) quidem ubi aliquid delinquitur, sanctæ assignamus ecclesiæ: his autem qui colligunt, aut apud se colliguntur, ex constitutionibus pœuas inferri omnibus modis jubemus. Dat. Prid. Non. April. *Constantinop.* Dom. Just. PP. Aug. * Basil. Cons.

TIT. XVI.

QUOMODO OPORTEAT MONACHOS (9) VIVERE.

Novella Constit. CXXXIII.

Idem August. Mennæ beatissimo Archiepiscopo.

PRÆFATIO.

SIngularis (10) vita hujusque contemplatio res (11) est sacra, et ex hoc evehens animas ad Deum, et non solum juvans eos qui ad hanc accedunt, sed etiam aliis omnibus pro ejus puritate et supplicatione ad Deum, præbens inspectam utilitatem. Unde et priscis imperatoribus studii fuit et a nobis non pauca sancita sunt de eorum honestate et ornatu. Sequimur etenim sacras regulas et antiquos patres qui hæc sanxerunt, quia *nihil* (12) *sine via ad quæstionem est imperio*, communem omnium hominum sollicitudinem ex Deo accipienti. Dudum (13) quidem scripsimus constitutionem volentem *in multitudine existentes monachos in commune* (14) *degere secundum quod vocatur cœnobiorum schema: et neque propria habere habitacula* (15), *neque substantias* (16) *congregare, neque vitam* (17) *habere sine testimonio: sed communiter quidem ipsos comedere* (18) *: dormire* (19) *vero omnes in commune, et honestam sectari vitam, et testes esse ornatus alterutris, et juvenes* (20) *quidem vereri canitiem hæc respicientium, et ex studio etiam vigilias* (21) *assumere*, ut ne quid facinoris velut per somnum fiat, neque turpis videatur aliis, sed unusquisque suam honestatem etiam dormiendo custodiat.

CAP. I.

QUibusdam vero nobis nunciatis, quæ digna et majori cautela legis egebant; recte ad præsentem venimus sanctionem ad illius perfectionem et supplementum, per quam sancimus nullam penitus habere licentiam separatim habitandi, neque appellatam cellulam (22) nisi so-

(1) 5. *Ecl.* 3. c. 12. §. 2. περὶ τοῦ ξενῶνος τοῦ ὁσίου Σαμψῶν. hujus meminit *Nov.* 39. c. 3. et Procopius *l.* 1. περὶ τῶν Ἰουστινιανοῦ κτισμάτων. adde Cujac. 1. *obs.* 12.

(2) Id est, 541.

(3) *l.* 3. *C. de hæret. Nov.* 37.

(4) De hæreticis *Index Reginæ.* ἴδικτον περὶ πίστεως Κωνσταντινοπολίταις. *Scrimg.* adde *Nov.* 45. 109.

(5) παράσυναξεις. *Scrimg.* vid. *l.* 8. §. 3. *leg.* 14. *C. de hæreticis.*

(6) Παραβαπτίσματα. *d. l.* 14.

(7) Η παρασυνάγοντες ἢ πρὸς αὐτοὺς συναγόμενοι. *Scrimg.*

(8) Quas ob causas domus confiscentur, dixi ad *Novellam* 14. §. 1.

(9) De monachis et ascetriis et eorum conversatione, *Scrimg. Hal.* de vita monachorum *Index Reg.* vid. *Novella* 5.

(10) Ο μονήρης βίος.

(11) Laus vitæ monachalis de qua vide plura apud Cedrenum in vita Claudii.

(12) Princeps omnium solicitudinem gerit, id est, nihil quidquam est, de quo princeps non sit solicitus. adde *l.* 3. *ff. de off. præf. vigilum.* μηδὲν ἄβατον ἐστιν εἰς ζήτησιν τῇ βασιλείᾳ.

(13) *Nov.* 5. *cap.* 3. *Nov.* 123. *cap.* 36.

(14) Monachi in commune degunt.

(15) Κτήσεις. *Scrimg.* possessiones: eo sensu, vetari scil. monachos proprias habere possessiones.

(16) De bonis.

(17) De vita.

(18) De victu.

(19) De somno.

(20) De mutuo inter se honore.

(21) De vigiliis et otio vitando.

(22) Μηδὲ τὸ καλούμενον κελλίον, *Scrimg.* κελλίον, latibulum monachi: quod et Laura. *Nov. Nicephor.* Κέλλια καὶ τὰς καλουμένας λαύρας ἐν ἐρήμοις οἰκοδομεῖν. et Suidæ λαύρα ἡ στενὴ κατοικία τῶν μοναχῶν, secretum *l.* 26. *Cod. de decur. leg. ult. C. de metallariis.* adde *Novellam* 123. c. 31. 36.

lus fuerit, et monasterium duobus utens ministris, et continentem et quietam degant vitam, sed omnino cum sint plurimi viri, una sit eorum conversatio et orantium et quæ naturæ sunt opera (1) facientium, quatenus inculpabiles et inaccusabiles consistant: et communiter quidem sicut dictum est, comedere, communiter quoque dormire, et siquidem tanta sit multitudo, quanta in uno habitaculo capiatur, alioquin duo forsan aut tria habitacula esse quæ capiant eos. Nullum tamen omnino proprium habere, sed in commune vivere diebus et noctibus, ut noctes eis eandem habeant quam dies observationem. Non enim dormiunt omnes semper, sed palam est, quia alii quidem in somno sunt, alii vero vigilant, et omnino erunt quidam dormientes inspicientes. Si autem aliqua habitacula sint in quolibet monasteriorum sub tua constitutorum sanctitate, sive in hac magna civitate, sive in ejus per circuitum habitaculis; sive a nobis ipsis ædificatis, sive ab aliis seorsum habitata, hæc omnibus modis depones (2), [illegible] alterutra ubi celebrent: quid enim formidabunt hoc agentes semetipsos [illegible] tes publicæ conversationi? et hoc quidem ita valere nunc et in futurum omne volumus tempus, nullo ut dictum est, habente habitaculum seorsum, sed congregandis omnibus et inspicientibus quæ ab alterutris aguntur. Certum est enim quia talia studebunt ea constituere, qualia omnino inculpabilia manent. Si quis autem apparuerit tantum impudens, ut audeat tentare prævaricari quod sancitum est, monasterii præsul hæc examinet. Volumus enim vehementiorem quam nunc est, fieri observationem, et quidem primum non plurimos (3) esse in monasterium ingressus, sed unum, aut secundum forte, et adstare januæ (4) viros senes et castos et testimonii boni ex omnibus, qui quidem neque reverendissimis monachis concedant sine (5) abbatis voluntate exire monasterium, (sed inter eos detineant, quæ Dei sunt zelantes, nec semetipsos lacerantes, nec actus, nec studia) nec alios quosdam introire monasterium noctibus, et diebus sinant, qui non rectam manere procurent venerabilium monachorum voluntatem. Sitque cautissima maceria munitum monasterium, ut nullus exitus aliunde, nisi per januas, sit.

C A P. II.

DEinde vel si ulla ecclesia in monasterio sit, neque sic occasione ecclesiarum, ingredi (6) et deambulationes licite illic facere, et confabulari cum quibus non convenit, sed venire quidem tempore sacri ministerii, cum Abba suisque prioribus et senibus, sacrificioque completo omnes monachi rursus ad cœnobium revertantur, ibique sedeant, magnumque Deum honorent, et sacris (7) scripturis incumbant. Plurimus itaque est horum librorum chorus (8), et possibile est unicuique animum corrigere, atque rigare sacris scripturis, quas si (9) frequenter legunt, nunquam decipientur, nec ad humanas descendent solicitudines. Quatuor autem vel quinque seniores (10) ex ipso monasterio esse in constituta ecclesia, quibus jam omnis exercitatio est expleta in continentia, et qui ordinationem habere meruerunt in clero presbyterorum forsan aut diaconorum aut deinceps habentium schema. Dicti enim et supervenientes alloquentur, et de divinis eloquiis disputabunt (11), et putari omnes esse tales procurabunt, et custodient sacram domum, juventutem autem exardescentem, et suos terminos exilire volentem in continentia detinebunt.

C A P. III.

NOn ingredientur autem neque mulieres in (12) virile monasterium, neque viri in fœmineum occasione (13) [illegible] et maxime si quis fratrem forte vel sororem aut aliquem ex genere habere in monasterio dicat: cognatio enim monachis in terra non est, cœlestem zelantibus vitam: quid enim volentes tales ingressus faciant, nisi voluerint aliquid agere interdictorum? cum liceat et viris convenientia in monasteriis virilibus celebrare, et mulieribus similiter distributa in muliebribus monasteriis facere mulieres, nullo permixto alterutri, neque si forte frater esse dicatur: aut soror (14) aut cognatus alter. Neque enim per hanc occasionem ingredi sinemus aliquem. Si enim ipsa principia (15) abscindamus, et per ipsum aspectum insitam animabus delinitionem, et ex hoc lapsum prohibeamus, erit multo possibilis ac facilior sacris (16) decertatoribus melioris vitæ status. Omnes ergo huic legi obediant, et neque viri recondant in muliebri monasterio sepulchra, neque mulieres in virilibus asceteriis fodiant. *Neque enim viros mulierum (17) studia decent, neque rursus virilia mulierum collegiis conveniunt.* Neque ex hoc propter defunctos turpes et mali principii tales permixtiones agi volumus, ut non iter ex hoc fiat naturæ apud se inhoneste grassari (18), et ludere, et divinas confundere causas, et pietatis quasi velamine, et cognationis schemate hæc agere, quæ neque dicere neque cogitare singularem vitam eligentibus est bonum. Illo existente manifesto, quia necessarium est sepulturæ ministrantes et maxime electis (19), et fodientes non ingredi monasteria, sed in virilibus quidem monasteriis causa facilis est: in muliebribus autem non ita, propter memoratam interdictionem.

§. 1. Sancimus igitur, si quando aliquid futurum sit tale fieri, et sepeliri mulier in muliebri monasterio, (virum namque non sinimus) reverendissimas quidem fœ-

(1) Victum et somnum intelligit.
(2) Ædificia illicita possunt deponi.
(3) Plures ad monasterium ingressus esse non debent.
(4) Janitores monasteriorum quales esse debeant.
(5) *cap.* 6. *Infr. Novell.* 134. *cap.* 41.
(6) Quemadmodum monachi in templum se conferant.
(7) Monachorum opus est, sacris scripturis incumbere.
(8) Bibliothecas suas monachi habuerunt.
(9) Scripturarum sacrarum utilitas.
(10) Responsarii Monachorum sunt velut eorum procuratores et professores; de quibus vid. *cap.* 5. *infr. hic.* eorum muneris inter cætera fuit, rudiores instituere, et cum eis conferre ac disputare de rebus sacris. Erant ergo reliquis quasi lectores et professores.
(11) Disputationes et disputationum præsides monachi in suis monasteriis habuerunt.
(12) *Nov.* 123. *c.* 29. *l.* 19. *C. de episc.* Goth. Facit *l.* 44. *C. de episc. et cler.* Ans.
(13) Hoc enim prætextu et colore lex potest circumveniri.
(14) *d. l.* 16.
(15) Principiis obsta. Principia delinquendi abscindenda. adde *l.* 6. §. 9. *ff. de injusto.*
(16) Agonistæ sacri, monachi, velut in sacro certamine currentes, alludit autem ad veterum sacra certamina (de quibus vide *l.* 4. *in pr. ff. de his qui notantur infamia.*) Olympia, Isthmia, Pythia, Nemæa.
(17) Mulierum studia viris indecora; ut et virorum mulieribus.
(18) Τρυφᾷν.
(19) Id est, et maxime eos, qui feretra deportant, quique defodiunt.

*

minas in suo manere habitaculo, solam vero ostiariam (1) et abbatissam forte ipsam, si voluerit interesse his quæ agunt: et ipsos celerius illa agentes, quæ circa funus solennia sunt, et sepulchrum fodientes, et corpus obvelantes (2) repente discedere, neque videntes aliquas reverendissimarum mulierum, neque ab aliqua earum visos. Sed neque aliquam excogitent occasionem auri viri ad muliebria monasteria ingrediendi, aut mulieres viris deputata occasione horum quæ circa funus aguntur (quas utique memorias (3) vocant) in tertiam et nonam (4) convenientes diem, aut dum quadraginta compleantur, aut etiam annus, cum liceat, siquidem muliebre sit monasterium, mulieres omnia agere: si vero virorum viros: et non occasione talium observationum inhonestatem quandam venerabilibus monasteriis imponere.

CAP. IV.

QUia vero nihil quod sancitur, nisi (5) custodiam [illegible] cimus per tempus uniuscujusque monasterii præsulem (6) frequenter inspicere et perscrutari uniuscujusque conversationem et disciplinam: et sicubi aliquid parvum fiat, contra quam decet, hoc repente corrigere, et non sinere majus fieri lapsum, et perire animam ad salutem conversationis confugientem. Monasteriorum autem exarchus (7), si quis fuerit per loca, sicut in hac felicissima civitate hæc solicite curet, et mittat eos qui appellantur responsarii (8) ejus per monasteria, et requirat etiam vicinos (9), ne forte aliquid nequam in aliquo monasteriorum proximo fiat, et hæc universa castiget, et competenti digna faciat providentia. Sed etiam uniuscujusque civitatis episcopus (10) hujus rei providentiam habeat sive patriarcha, sive metropolita sive singuli sunt episcoporum, et reverendissimos defensores, qui mittant hæc requirentes et servantes, et non sinentes, quicquam fieri extra quam decet: sed et si quid fiat, velociter hoc emendare. Sanctissimus autem patriarcha felicissimæ hujus urbis de monasteriis hic positis similiter examinet et custodes rei Deo amabiles ecclesiæ defensores sanctissimæ majoris ecclesiæ, et quos putaverit perfectos et honestissimos esse, constituat, ut per plures costudia facta, adhuc amplior observatio et super peccatis vindicta fiat.

CAP. V.

OPortet autem unumquodque monasterium sub abbate (11) constitutum habere (sicut prædiximus) eos, qui vocantur *Responsarii* (12), viros senes et monachicum certamen superantes, et non facile corporales injurias passuros, qui eorum rebus et eorum occupentur utilitatibus, et non solum si virorum sit monasterium, sed etiam si mulierum contingant, esse duos aut tres viros, aut vel eunuchos (13), si possibile est, esse, aut senes et castitatis testimonium habentes, qui causas agant, et ineffabilem eis præbeant communionem (14), cum hujus tempus fuerit. Si vero de alia monasterii utilitate, aut ad unam reverendissimarum ascetriarum pertinente, dicere aliquid necessariorum voluerint, loquentur abbatissæ, et alteri penitus nulli fœminarum quæ in monasterio sunt, hæc per reverendissimas (15) ostiarias agentes. Oportet enim tales aliquas ad januas ordinari, quæ similiter ingressus et egressus in monasterium inspiciant et egressus prohibeant, et inaccessibiles viris ingressus præterquam apocrisiariis constituant. Illi vero ad ostiariam loquentur, et dicent suum adventum: abbatissæ vero per eas agnoscentes et descendentes his loquentur, et illi referent ad illas [illegible] ultimate pro qua venerint, et ita et quæ humana sunt, agentur bene, et castitas permanebit undique a nullo tentata malo. Si quis autem deliquerit, (nam multa sunt humana: et nullus (16) potest naturam sic retinere, ut non peccet nihil, hoc enim proprium est solum Dei) hunc, si (17) quidem mediocre peccatum est, et monere et suspendere et pœnitentiæ ei dare tempus, ut meliorem ordinem sumens, mox revertatur ad semetipsum, et non quos jam posuit, amittat labores. Si vero major culpæ sit modus secundum commissum et medelam correctionis esse et rursus admonitionem vehementiorem et pœnitentiam fortem exigere: et si quidem valuerit istis modis amovere lapsum, et corrumpi cœptum (hoc autem et in mulieribus conversis et viris dicimus) grates agere magno Deo, cum et in cœlo fiat magnum gaudium angelicis virtutibus, quando aliquis salvus fit peccatorum. Si vero potiores ultra medicinam causæ fiant, tunc etiam expelli (18) eum a monasterio, quatenus dans semetipsum ex melioribus ad pejora, ipse suis malis potiatur solus, et non per ejus malum etiam alii violentur, sicut morbosorum (19) et inexcusabiliter languentium jumentorum. Neque enim imperium despiciet hos negligi, neque retinebit indignationem adversus abbatem, neque contra loci episcopum et sub eo positos defensores ecclesiæ, si non hæc observaverint, tanquam necessaria sit etiam imperio rei diligentia. Si (20) enim illi puris manibus et nudis animabus pro republica supplicent Deo, manifestum quod et exercitus habebunt bene, et civitates bene disponentur. Deo quoque placato et propitio existen-

(1) Μόνην δὲ τὴν θυρωρὸν ἢ τὰς θυρωροὺς καὶ τὴν ἡγουμένην, *Græci hic.* Janitrices et ostiariæ fuerunt quædam monialium. de qua *c. 5. infr. hic.*

(2) Vid. Tertull. *lib. de velandis virg.*

(3) Ἃς δὴ καλοῦσι μνήμας. Memorias et preces solemnes defunctorum nomine tunc fieri solitas intelligit.

(4) Novendiale sacrum mortuorum quid esset, dixi ad *Novell.* 115. *c.* 5. §. 1.

(5) Parum est leges promulgari, nisi aliquis earum vindex et custos constituatur. *Nov.* 26. *cap.* 1. *l.* 2. §. 13. *ff. de orig. jur.*

(6) Προεστῶτα.

(7) Ἔξαρχοι μοναστηρίων. Exarchi monasteriorum: *les Prieurs.*

(8) De quibus vide *c.* 5. *Infr. hic.*

(9) Vicinus enim præsumitur scire factum vicini, *l.* 9. *C. de nuptiis.*

(10) Episcopis cura monasteriorum incumbit.

(11) Ὑπὸ ἡγούμενον τελοῦν. *Græci hic.*

(12) Τοὺς λεγομένους ἀποκρισιαρίους. *c.* 2. *c.* 4. *Supr. hic.* de apocrisiariis dixi ad *Nov.* 123. *c.* 25.

(13) Minus enim suspicionis est in eunucho, quam in alio. Ideoque regio cubiculo ut sæpius ministrabant Eunuchi, unde et Eunuchi dicti: quod εὐνὴ sit cubile; ἔχω, custodio. Ea re factum, ut Eunuchi servi pretium veteribus inter omnia mancipia summum esset. *l.* 1. §. 5. *vers. Sin vero. C. de communi servo manumisso.*

(14) Τὴν ἀρρήτον αὐταῖς διαδώσουσι κοινωνίαν. *Scring.* ἁγίαν. *l.* 44. *pr. C. de episc. Nov.* 123. *c.* 36. Sacram itaque communionem moniales sumebant ut plurimum a senibus et Eunuchis monachis.

(15) Janitrices monialium, ingressus et egressus monasterii observabant, et cum adventantibus loquebantur. *c.* 3. §. 1. *Supr.*

(16) Nihil est omni ex parte beatum, vid. *constitutionem de conceptione Digest.* §. 14.

(17) Gradus delictorum monachorum.

(18) Pœna monachica, expelli a monasterio, ut *c.* 6. *Infr. hic.*

(19) Morbosi monachi pœna, ab aliis separari, Cato *c.* 2. ferramenta vetera, servum senem, servum morbosum, et si quid supersit, vendat.

(20) Operæ Dei ministrorum quænam sint, *l.* 42. *Cod. de episc.*

te, quomodo non universa plena totius pacis et devotionis? sed et terra nobis feret fructus, et mare, quæ sua sunt dabit, illorum oratione propitiationem Dei ad omnem rempublicam deducente. Sed et ipsum commune schema hominum reverentius erit, et vivet melius, illorum erubescens *per durationem* (1), ideoque una pariter conspiratio erit, omnibus simul ad hoc concurrentibus, et in exilium missa quantum possibile est, malitia omni et melioribus et sanctioribus studiis introductis, et rebus ipsis decentibus, quod nos requirentes, causam agimus, ut putamus, utilem.

CAP. VI.

ILlud quoque omnibus servari volumus modis. Si visus fuerit aliquis reverendissimorum monachorum et in aliqua tabernarum (2) conversari, hunc repente dari locorum defensoribus, aut hic *gloriosissimis præfectis sacrorum Prætoriorum*, et castigari convictum, et nuntiari hoc *Abbati*, quatenus eum expellat (3) monasterio qui talia deliquit, utpote in confusionem vitæ angelicam hanc conversationem mutantem. Oportet enim duplex (4) hoc opus monachis esse, aut divinis vacare scripturis, aut quæ monachos decent (quæ vocant manuum (5) opera) meditari et operari. Mens enim frustra (6) vacans nihil bonorum parit. Pro his hanc ponimus legem et in hac regia civitate valentem et in gentibus omnibus. Utique ad singulos patriarcharum dirigimus eam ad cautelam observationemque competentem: illi vero sub se constitutis metropolitis mittent. Illi quoque aliis omnibus innotescent episcopis et per episcopos omnia hæc reverendissimis monachis et abbatibus eorum fient manifesta. Damus autem causæ observationem non solum abbatibus monasteriorum singulorum, nec solum Deo amabilibus episcopis, nec sanctissimis metropolitanis, neque sanctissimis patriarchis, sed hic quidem et tuæ (7) excellentiæ, ut si cujus causa egeat vehementioris correctionis, discentes a Deo amabilibus viris exequantur. In provinciis autem earum judicibus, primitus a Deo amabilibus episcopis, quod agitur agnoscentibus, et ut sint per omnia et personis sacratis et magistratibus innoxia ea quæ ad Deum et præ cunctis imperio, tanquam nihil sit sanctius custodiri rempublicam magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi clementia frui per reverendissimorum virorum puritatem, quam custodient quoque clerici et monachi et episcopi majores et minores, sacrorum memores canonum sacrorumque legum et constitutionum de hoc scriptarum, quas et valere et gratas esse etiam per præsentem sancimus legem.

EPILOGUS.

† Tua igitur beatitudo quæ placuerunt nobis, et per hanc sacram declarata sunt legem cognoscens, operi effectuique tradere festinet. Dat. 17. Kalend. April. *Constantinop.* ARIONE (8) V. C. CONS.

TIT. XVII.

UT NULLI JUDICUM LICEAT HABERE LOCI (9) SERVATOREM (10), NISI CERTIS EX CAUSIS DIVINA CONCESSERIT JUSSIO (11).

NOVELLA CONSTIT. CXXXIV.

De Vicariis.

In nomine Domini Jesu Christi Dei nostri, Imperator Cæsar, Flavius Justinianus, Alemanicus, Gotthicus, Francicus, Germanicus, felix, pius, gloriosus, victor, triumphator, nunquam non colendus Augustus, Musonio præfecto urbis.

PRÆFATIO.

QUæcunque ad utilitatem nostrorum subjectorum, intentionem habentes semper, invenimus diversas læsiones nostris subjectis inferri ab emissis vicariis in provincias ab aliquibus civilibus et militaribus judicibus: et de hoc dudum legem scripsimus, particularem aliquam facientes rei emendationem.

CAP. I.

Ne ulli magistratuum liceat constituere vicarios.

NUnc vero perfecte juvare nostros subjectos studentes, sancimus nullam licentiam habere pro tempore præfectos tam Orientis quam Illyrici prætoriorum aut comitem largitionum, aut comitem privatarum, locorum (12) servatores destinare in provincias, aut ipsos provinciarum judices facere, et proprii cinguli loci servatores emittere. Sed neque vicaneos judices in creditis eis provinciis loci servatores emittere in qualibet civitate. Solum vero jubemus esse loci servatores præfecturæ in Hosdruma (13), et in Mesopotamia, et si necessitas vocaverit: in aliis locis tempore expeditionis pro nutrimento eis destinato: et hoc quidem per nostram jussionem. Ilis insuper jubemus, ut neque magistri militum, neque duces in provinciis, in quibus administrare jussi sunt, loci servatores, aut biocolytas (14), aut latronum expulsores habeant. Si vero contigerit, necessitate faciente, sive magistros militum, sive duces destinari per nostram jussionem in aliis locis, tunc fieri loci servatores absentes, et hoc secundum nostram præceptionem. Nulli vero liceat civili aut militari judici circumire provinciam sine causa necessaria. Si vero

(1) Καθαρότητα, id est, puritatem.
(2) Εἰς τὸ καπηλεῖον ἀναστρεφόμενος. *Scrimg.* in cauponam, frustra hoc non dicit, nam et tabernariæ inter abjectas personas numerantur. *l.* 7. *C. de incestis.* solentque vulgo prostitui *l.* 4. §. 2. *ff. de his qui notantur.* In tabernis etiam adsolent quæstuaria mancipia esse, *l.* 43. §. 9. *ff. de ritu nupt.*
(3) Expelluntur interdum monasterio monachi, *ut hic. et c.* 5. *Supr. hic.* tantum abest ut illic perpetua custodia detineantur.
(4) Duplicia monachorum opera *c.* 2. *Supr. l.* 34. *Cod. de episc. audient.*
(5) Ἐργόχειρα. Aug. *in Psalm.* 99. *et lib. de opere monach.* c. 20. *vers.* 341. dicuntur Euchitæ opinari, monachis non licere sustentandæ suæ vitæ causa aliquid operari, atque ita seipsos monachos profiteri, ut omnino ab operibus vacent. August. *ad Quod vult deum de hæresib.* hujusmodi ignaviæ sectatores leges detestantur atque puniunt, *l.* 26. *C. de decur.*
(6) Id est, otio.
(7) *l.* 44. §. 3. *Cod. de episc.*
(8) Apione, id est, anno 539.
(9) Et vicarios *Nov.* 8. *c.* 4.
(10) Περὶ τοποτηρητῶν. *Scrimg.* de vicariis, seu locum tenentibus, Jul. *const.* 126. de quibus dicam plenius *c.* 2. *Infr.*
(11) Sunt et alia capita, de quibus hic tractatur.
(12) De ea re dixi ad *Nov.* 8. 17. 118. 130.
(13) Ὀσδροηνῆ, Osdroena.
(14) Vid. *Nov.* 8. *c.* 13.

aliqua necessitas vocaverit tali aliquid fieri: expensis propriis hoc facere jubemus tam judices quam competens et obediens eis officium. Neque vero angariis (1), aut iis quæ vocantur epidemiticis (2), aut alio quolibet dispendio gravare nostros subjectos: neque consuetudines nominare, aut quærere, quas forsitan aliqui prædictorum in proprium lucrum injuste adinvenerunt. *Male enim adinventa malæque consuetudines, neque ex longo tempore, neque ex longa* (3) *consuetudine confirmantur:* scientibus omnibus prædictis judicibus civilibus et militaribus, quod si aliquid præter hoc fiat, et qui facit, si loci servator est, viginti librarum auri inferet pœnam, et cingulo spoliabitur: et qui fieri se acquievit, cadens propria substantia exilio subjicietur.

CAP. II.

Ad majorem autem nostræ dispositionis cautelam, jubemus per loca episcopos, et provinciarum rectores, et eos qui civitates habitant, nullum contra præsentem nostram dispositionem suscipere biocolytam (4), aut latronum persecutores: omnino enim nullum judicum civilium aut militarium constitutum in provincia, habere loci servatorem concedimus. Præcipue quidem jubemus provinciarum rectores sic recte conversari, aut res gubernare, ut non necessitas fiat de qualibet re debente queri, aut gubernari, ad provincias aliquem destinari. Si vero opus fuerit transmitti aliquos in provincias occasione publicarum exactionum, aut quarumlibet emergentium querelarum, neque ordinem, neque nomen habere loci servatoris. Destinatus vero in provinciam nullum subjectis inferat dispendium: creditum vero sibi opus adimpleat, judice provinciæ eum et ejus officium adjuvante. Si vero contra ipsum judicem forte accusatum transmittatur; tunc jubemus et provinciale officium obedire ei. Quemadmodum enim prohibemus loci (5) servatores fieri: ita omne periculum jubemus habere judices provinciarum, et eorum officium: ut solicitudinem faciant tam publicarum exactionum, quam locorum quietem: et ut omnis injustitia et læsio suspendatur. In quibus vero provinciis aut judices (6), aut exactores sunt fiscalium, et opus habuerint aliquo adjutorio: jubemus judices provinciarum et officia eorum omne solatium et studium eis conferre, ut sine impedimento fiscalium exactio procedat. Et omnes quæ motæ fuerint sive civiles sive criminales causæ, et competentes provinciarum judices ipsos jubemus inquirere, ut illi proprio periculo has discutiant, et legitimum finem eis imponant. Super hoc autem jubemus provinciarum judices mox qui futuri sunt cingula suscipere, sive præsentes, sive absentes sint, cautelam impendere, tam præfecturæ, quam nostris largitionibus, et comiti privatarum pro inferendis pecuniis unicuique prædictarum dignitatum: cum etsi non caveant, tanquam facientes cautelam, ita jubemus eos et eorum officia subjacere prædictis dignitatibus. In illis vero civitatibus et provinciis volumus judices periclitari pro fiscalibus, et exigi, in quibus neque scriniarii (7), neque judices (8), neque alii quidam proprio periculo exactionem faciunt.

CAP. III.

Et hoc pervenit ad nos, quod quidam provinciarum judices ita inique agunt, occasione vilium lucrorum, ut neque testamenta (9) concedant facere, neque facta insinuare (10), neque nuptias (11) aliquas facere, aut super nuptialibus donationibus monumenta (12) componere, neque defunctorum (13) corpora sepulturæ tradi: neque rerum descriptionem (14) concedunt fieri, aut aliud quid hujusmodi agi aut ex gestis aut ex testimoniis. Propterea interdicimus omnibus judicibus tam civilibus quam militaribus et eorum officiis aut alii cuilibet tale aliquid præsumere. Si vero quidam hujusmodi odibilem rem in quolibet loco nostræ reipublicæ præsumpserit agere, aut ministrare ei qui hoc præsumpserit facere: jubemus hujusmodi extra cingulum factos in exilium destinari: et de substantia eorum eveniens dispendium, læsis in duplum restitui: non sublato ab eis neque alio quidem ex legibus adjutorio. Omnem vero damus licentiam locorum sanctissimis episcopis, et primatibus civitatum, hujusmodi præsumptiones prohibere: et studere, ut hæc omnia sine impedimento et sine dispendio secundum legum virtutem procedant, et de his nobis nuntiare. Illas vero quæ secundum leges offeruntur appellationes (15) suscipere volumus omnino judices, et eos qui secundum nostram jussionem specialiter (quia et a divinis licet appellare judicibus) audiunt, sive majores, sive minores sint: et edere gesta (16) sine aliqua dilatione (17) litigantibus, ut quæstio legitima de his procedat. Super hoc jubemus appellatione (18) porrecta secundum leges, neque exactionem

(1) *Nov.* 17. *c.* 9.

(2) Ἐπιδημητικοῖς, sunt pretia, quibus se provinciales ab onere hospitum suscipiendorum redimunt. *l. ult. C. de metatis et epidemet.* adde *Nov.* 129.

(3) Consuetudo prava non est toleranda, et ita argumentum a prava consuetudine non subsistit.

(4) *Nov.* 8. *c.* 13.

(5) Τοποτηρητάς. *Scrimg.* τοποτηρηταὶ sunt loci servatores. *Novell.* 8. *c.* 4. *et* 17. *c.* 10. *et* 128. *c.* 20. defensores civitatum seu plebis, *l.* 1. *C. de off. juridic. Alexand.* non sunt vindices *ut infr. dicetur.* τοποτηρητὴς εἶδος ἀξιώματος. *Suidas* loci servator Paulo Monacho 6. *hist. Longobard.* et in *l.* 27. *de furtis*, *C. Longobard.* loci judex *l.* 2. *C. de exhib. reis*, vicarius et locum tenens Jul. *hic const.* 126. mittebatur autem a præfectis Prætorio, vel Comitibus, vel præsidibus juris dicendi causa vid. Cujac. 3. *obs.* 14. adde quæ de iis notavi ad *Novell.* 8. *c.* 4.

(6) Ἡ βίνδικες ἢ ἐκλήπτορες. *Scrimg.* id est, vindices. de vindicibus quædam dixi ad *Novell.* 128. *c.* 8. *in fin.* Sunt exactores tributorum, instituti in singulis civitatibus ab Anastasio, *teste* Nicephoro 16. *cap.* 44. ita dicti, quod oppositi sint decurionum iniquis exactionibus. His sunt affines canonicarii, de quibus dixi *Nov.* 128. *c.* 6. ita dicti quod exigendis canonibus præfecti, differunt tamen ab iis, qui hic dicuntur τοποτηρηταί, *de quib. supr. dixi.* Vindices, alia significatione sunt defensores civitatum, *l.* 1. *C. Th. si quavis prœditus potestat.*

(7) Iidem qui et canonicarii, dixi ad *Nov.* 128. *c.* 6.

(8) Μήτε βίνδικες.

(9) Testamentum inter liberos actus numeratur *l.* 1. *C. de sacr. eccles.*

(10) Ἐμφανίζεσθαι. Testamenta insinuantur.

(11) Nuptiæ inter liberos actus referuntur. *l.* 134. *ff. de verb. oblig. l.* 14. *C. de nuptiis.*

(12) Ὑπομνήματα συντάττεσθαι, donationem insinuare ante nuptias, *Jul.* indulget enim ex parte viri insinuationes *Nov.* 127.

(13) Vid. *Nov.* 60.

(14) Ἀναγραφὴν, invantarium fieri. Jul. *hic.*

(15) *Nov.* 82. *c.* 13.

(16) Et apocham tribuere Jul. *hic.*

(17) Frustratoria scil. *l.* 1. *C. de relationib. l.* 6. *in fin. C. de appell.* alias 30. dies dantur in edendis actibus, *Nov.* 126. *c.* 3. adde *l.* 24. *C. de appell.*

(18) Interposita appellatione nihil innovandum. *l.* 3. *C. quando provoc. non est necesse. l.* 7. *in fin. ff. de muneribus et hon. leg.* 1. *ff. nihil. innovari.*

fieri (1), neque possessiones rerum transferri, usque ad definitum super ea judicium.

C A P. IV.

QUoniam vero (2) contingit adulteria, aut raptus mulierum, aut homicidia, aut alia quælibet crimina in provinciis committi: jubemus provinciarum judices omnia secundum leges vindicare, et peccantes tenere, et non alios pro aliis, aut ex quibus nati sunt vicis qui crimina præsumpserunt, alium pro (3) alio comprehendere, aut damnum inferre vicis, sed neque pignorationes facere propter peccantem, aut criminis vindictam proprii lucri causa inferre, aut delinquentium res proprium lucrum facere. Nos enim reos quidem ex legibus pœnas sustinere volumus: damna vero subjectis nostris, aut lucrum ex hoc judicibus aut eorum hominibus sive officialibus fieri nullatenus concedimus, ut ne propter rerum desiderium inveniantur injuste aliquos castigantes, aut peccantes vendere. Si enim præter hæc fiat: ipse provinciæ judex omne ex hoc accidens damnum læsis medebitur: et suppliciis subjectus, exilio tradetur: et consiliarius ejus simile sustinebit supplicium, si factis a judice contra leges, in scriptis consentiat. Officium vero ejus, et alii qui circa hoc propter lucrum proprium ei obsecundant: non solum damna læsis compellentur restituere: sed culpabiliores eorum legalibus suppliciis subjecti, exilio tradentur.

C A P. V.

Ut rei criminum edictis legitimis evocentur.

SI (4) vero quis comprehensorum criminum latuerit, aut reliquerit provinciam illam (5) in qua crimina deliquit, jubemus legitimis (6) edictis (7) a judice evocari (8) eum: et si non obediat, illa in eum procedere quæ nostris legibus definita sunt. Si vero cognoscatur quod in alia (9) provincia degit, jubemus provinciæ illius judicem in qua peccari quid hujusmodi contigerit, epistola publica (10) uti ad provinciæ illius judicem, in qua delinquens persona degit, illum vero qui publicas (11) susceperit literas, et periculo (12) suo et officii sui comprehendere hujusmodi et ad judicem provinciæ transmittere in qua peccavit, suppliciis legitimis subjiciendum. Si vero qui publicam epistolam suscepit, neglexerit hoc facere, aut officium ejus tradere, aut imperata neglexerit: tunc et ipsum judicem tres auri libras, et officium ejus alias tres pro pœna inferre jubemus. Si vero judex aut aliquis officii ejus propter lucrum hujusmodi personam non comprehendat; aut comprehendens non transmittat, et hoc agens convicatur: spoliatus cingulo, exilio tradatur.

C A P. VI.

Ut judex compleat quod decessori mandatum est.

ET hoc vero jubemus observari ab omni administratore, ut si contigerit in scriptis nostram jussionem fieri ad aliquem judicem, et interea iste quiescat ab administratione: is qui post illum susceperit dignitatem, accipiat (13) eam, et insinuet, et siquidem privata est causa: et implere eam, et assequi quemadmodum ad eum promeruit rescriptum. Si vero hujusmodi in scriptis jussio publicum respicit, inquirat eam, et siquidem non læd̄atur fiscus, quæ in ea comprehensa sunt, adimpleat. Si vero ad læsionem est fisci, nihil super ea omnino agi: nuntiare vero nobis primum, ut secunda nostra fiat de hoc jussio. Si vero et præcepta cujuslibet judicis sint, et priusquam insinuentur hæc, aut præcipientem, aut ad quem præcepta facta sunt, contigerit removeri de cingulo: sic qui factus fuerit judex, hæc suscipiat et exigat, si legitime facta sunt: si vero contra legem, aut contra publicum facta sunt, hæc pro non scriptis esse jubemus.

C A P. VII.

Ne quis creditor filium (14) debitoris pro debito retinere præsumat.

QUia (15) vero et hujusmodi iniquitatem in diversis locis nostræ reipublicæ cognovimus admitti, quia creditores filios debitorum præsumunt (16) retinere aut in pignus, aut in servile (17) ministerium, aut in (18) conductionem (19): hoc modis omnibus prohibemus: et jubemus, ut si quis hujusmodi aliquid deliquerit, non (20) solum debito cadat, sed tantam aliam quantitatem adjiciat dandam ei qui retentus est ab eo, aut parentibus ejus, et post hoc etiam corporalibus (21) pœnis ipsum subdi a

(1) Id est, interposita appellatione sententiæ executio et translatio possessionis suspenditur. Idem fit postulata restitutione in integrum, *l. un. C. in integ. restit. postulat.* non etiam postulata retractatione.

(2) Vid. Rittershus. *part.* 3. *cap.* 7. Ans.

(3) Ex causa criminali alius pro alio teneri non potest, licet sit concivis, aut contribulis, *ut hic:* licet propinquus *l.* 22. *C. de pœnis.* Idem est in causa civili. *Nov.* 52. 128.

(4) Hinc sumpta est Authentica, *Si vero. C. ad l. Jul. de adulter.* Goth. Ad intellectum hujus loci vid. Zanger. *de Except. part.* 2. *cap.* 1. *num.* 201. Ans.

(5) Et in ea forum sortitur. *Novella* 69. *cap.* 1. *l.* 1. *C. ubi de criminib.*

(6) Per triduum scil. vid. *l.* 10. *ff. de publicis judiciis.*

(7) Νομίμοις κηρύγμασι. *Scrimg.* vid. *l.* 1. §. 2. *ff. de requirend. reis.* Galli *adjourner à son de trompe et cri public.*

(8) Adnotari *leg.* 6. *Cod. de accusationib.* citari *d. l.* 10. adde *leg.* 3. *ff. de custod. reor.*

(9) Quid agendum sit judici, reo criminis agente in alia provincia, nec comparente ad edictum.

(10) Epistola publica ἐπιστολὴ δημοσία. *Scrimg.* de hujusmodi litteris dixi ad *Novell.* 17. *c.* 14. vid. *Edict.* 13. *c.* 23. Judex criminis admissi, vel rei, literas mittere solet ad judicem alterius territorii, in quo citandus domicilium habet, ut futuram litem illi significet, et proinde admoneat citandum, ut responsurus veniat libello actoris, vid. Gail. 1. *obs.* 56. *n.* 5. Plura vide apud Rebuffum *tom.* 2. *tract. de literis requisitoriis seu rogatoriis.* Hujusmodi litteris utimur in sententiis extra territorium exequendis, *l.* 13. §. 3. *Cod. de judiciis. l.* 15. §. 1. *ff. de re judicata.* adde Hartmannum 2. *obs.* 1. *n.* 6. et in evocandis plerumque testibus *l.* 3. *in fin. ff. de testibus.*

(11) Ἐπιστολὴν δημοσίαν.

(12) Pœnam judicis non deferentis literis requisitoriis aut compulsoriis observa.

(13) Et merito, nam licet mutetur præses, idem tamen judicium manet atque tribunal, *l.* 10. *ff. de off. procons. l.* 76. *ff. de jud.*

(14) *Nov.* 52. adde *tit. C. ne filius pro patre.* 7. *Ecl. ex l.* 23. *tit.* 2. *c.* 2. *fol.* 76.

(15) Hinc sumpta est Authentica, *Imo a debito. C. de oblig.*

(16) *l.* 12. *C. de oblig.*

(17) *d. l.* 12.

(18) Græci ita legunt μισθὸν, hoc est elocationem pro mercede.

(19) Vid. quæ notavi ad *leg.* 1. *ff. ad leg. Fab. de plag.*

(20) d. Authentica, *Imo a debito.*

(21) In exilium mittitur. Sic Julianus patricius *const.* 125. *c.* 2. adde *d. l.* 1. *in pr. ibi; liberum hominem.*

loci judice : quia personam liberam pro debito præsumpserit retinere , aut locare , aut pignorare.

CAP. VIII.

De intercessionibus mulierum.

ET illud vero prævidimus pro subjectorum utilitate corrigere, ut si (1) qua mulier crediti instrumento consentiat proprio viro , aut scribat, et propriam substantiam aut seipsam obligatam faciat : jubemus nullatenus (2) hujusmodi valere aut tenere , sive semel , sive multoties hujusmodi aliquid pro eadem re fiat : sive privatum sive publicum sit debitum : sed ita esse ac si neque scriptum esset : nisi manifeste probetur , quia pecuniæ in propriam ipsius mulieris utilitatem expensæ sunt.

CAP. IX.

Ne mulieres in carceribus includantur.

NEcessarium (3) vero credimus et illud competenti adjutorio emendare (4) , ut nulla mulier (5) de (6) qualibet re (7) includatur (8) , aut custodiatur : sed si quidem pro fiscalibus debitis aut privatis pulsetur , secundum legem mulier aut per (9) virum suum , aut per se , aut per quam voluerit personam legitime respondeat , et transigat rem. Si vero vidua sit, aut non (10) a principio viro conjuncta : liceat similiter mulieri aut per se aut per quos voluerit propria jura proponere secundum legem. Eum vero qui præter hæc præsumpserit agere aliquid prædictorum , jubemus siquidem majores judices sint , viginti auri librarum : si vero minores sint, decem librarum auri pœnæ subjacere : obedientes autem eis in prædictis causis , spoliatos cingulo , pœnis subjici , et in exilium destinari. Si vero mulier post legitimam admonitionem noluerit instituere aliquem , qui pro ea respondeat , aut litigans addicta sit , nec sic includi aut custodiri eam , sed legitima jura in competentibus ei rebus procedere. Si vero crimen sit quod infertur mulieri , in quo necessarium est ipsam custodiri : siquidem fidejussorem personæ præstare potest , ipsi credatur. Si vero juraverit *non posse se dare fidejussorem* , juratoriam (11) cautionem faciat, de observatione judicii. Si vero gravissimum inveniatur crimen in quo accusatur , in monasterium (12) aut in asceterium mittatur : aut mulieribus tradatur , per quas potest publice et libere custodiri , donec causa ejus manifestetur : tunc autem illa procedant in eam , quæ legibus definita sunt. Nullam enim mulierem pro pecunia fiscali sive privata causa , aut pro criminali quolibet modo , aut in carcerem mitti concedimus , aut a viris custodiri : ut non per hujusmodi occasiones inveniantur circa castitatem injuriatæ. Monastriam quidem aut ascetriam per nullam actionem trahi (13) concedimus de propriis monasteriis aut asceteriis.

CAP. X.

Quæ sit mulieris adulteræ pœna.

SI (14) quando vero adulterii crimen probetur ; jubemus illas pœnas peccantibus inferri , quas Constantinus (15) divæ memoriæ disposuit (16) : et illis similibus subjiciendis pœnis , qui medii (17) ministri hujusmodi impio crimini facti sunt. De substantia vero adulteri , si habeat uxorem, dotem et propter nuptias donationem ei salvari : aut partem a nostra lege datam , si dotalia instrumenta non subsequuta sunt. residuam vero ejus substantiam , siquidem sint ascendentes aut descendentes usque ad tertium gradum , accipiant hi secundum ordines et gradus. Si vero non sunt hujusmodi aliqui , fisco (18) applicari hæc jubemus. Adulteram (19) vero mulierem com-

(1) Hinc sumpta est Authentica , *Si qua mulier. C. ad SC. Velleian.* Goth. Vid. Rittershus. *Expos. part.* 2. *c.* 9. *num.* 12. Ans.

(2) Uxor pro viro obligari nullo modo potest , etiamsi intercessionem sæpius confirmet : nisi pecunia accepta in rem ejus propriam versa sit , *in fin. Infr. hic.* Nisi statuto , vel consuetudine aliud sit receptum. Hinc fit , ut in Gallia mulier pro marito possit fidejubere , si prius tamen Velleiano renunciaverit , vid. Paponem 12. *Arrest.* 3. Gailius 2. *obs.* 90. refert in Germania receptum esse , ut uxores mercatorum quasi sociæ pro maritis teneantur. Quid si pro alio obligantur , juvantur tamen Velleiano , nisi post biennium obligationem confirmaverint , *leg.* 22. *C. ad SC. Velleian.* adde *Nov.* 61. *c.* 1. §. 2. *l.* 2. *ff. ad SC. Velleian.* An maritus pro uxore obligari possit , vid. Gailium *d. loco.*

(3) Hinc sumpta est Authentica , *Hodie* , *C. de custod. reor.* adde 6. *Ecl. c.* περὶ γυναικῶν. *ibid. in fin.* καὶ περὶ τοῦ μὴ ἐγκλείεσθαι αὐτάς.

(4) Et ita abrogatur *lex* 3. *C. de custod. reor.*

(5) Aliud in maribus. *l.* 1. *C. qui bon. cedere.*

(6) Id est , ob quamlibet rem civilem vel fiscalem.

(7) Etiam criminali *vers. si vero crimen infr.*

(8) Invitæ etiam domo abstrahi non possunt , et in publicum educi , *l.* 1. *Cod. de off. divers. jud.*

(9) Uxor in jus vocata per maritum suum vel alium respondere et rem legitime transigere potest.

(10) Id est , si virgo sit.

(11) Juratoria cautio , subsidium fidejussionis. *Nov.* 112. *cap.*2.

(12) Utcunque causa sit criminalis , et quidem atrox , mulier tamen non conjicitur in carcerem jure civili , sed vel monasterio vel custodiæ mulierum datur , ne pudori ejus insidietur , quod hodie paucis vel etiam nullis locis servatur.

(13) Monastriæ et ascetriæ ob quodvis delictum ex suis monasteriis non trahuntur.

(14) Hinc sumpta est Authentica , *Sed hodie* , *C. ad l. Jul. de adult.*

(15) Imo Constantinus et Constantius *l.* 4. *C. Theod. quorum appellationes non recipiantur.*

(16) Nempe capitales *l.* 30. *Cod. ad l. Jul. de adult.*

(17) Οἱ τινες μέσοι ἢ ὑπουργοὶ , *ut hic. et Nov.* 123. *c.* 2. §. 1. Minister delicti punitur , Mediator sceleris existimatur conscius , quique scientiam delicti habet , nec indicat , *leg.* 16. *ff. de pœn.* *l.* 2. *l.* 6. *l.* 7. *ff. ad l. Pomp. de parricid.* qui mandat , *l.* 15. *in fin. ff. ad l. Corn. de sicar. leg.* 24. *ff. de jure fisci.* vel jubet , *l.* 157. *ff. de reg. jur.* qui delictum commissum ratum habet , *l.* 25. §. 5. *ff. de petit. hered. leg.* 5. *Cod. de accus.* qui suadet , *leg.* 16. *ff. de pœn.* qui dat consilium , *l.* 50. §. 2. *l.* 52. *ff. de furtis* opem , ministerium , adjutorium , *leg.* 50. §. 1. 2. 3. 4. *ff. de furtis.* qui homines ad delictum cogit , *l.* 2. §. 2. *ff. vi bonor. raptor.* aut congregat , *l.* 5. *ff. de vi privat.* qui comitem se adjungit , *l.* 5. *ff. repetund.* ac socium , *l.* 39. §. 4. *ff. ad l. Jul. de adult. l.* 6. §. 2. *ff. de plagiar.* qui recipit partem pretii rei furtivæ , *l.* 1. *ff. de receptatoribus.* qui furem domo recipit , *ff. de recept.* qui rem furtivam alio defert in gratiam furis , *l.* 35. *ff. de furtis.* qui sinum furanti præbuit , *l.* 6. *in fin. ff. peculatus.* qui domum locat ac concedit gratis , ad maleficium. vid. *Nov.* 14. §. 2. *Nov.* 42. *c. ult.* §. 2. *Nov.* 58. *l.* 8. 9. *ff. de adult.* qui concedit ferramentum ad ostium alterius effringendum , et scalas ad ascendendum , *l.* 54. §. 4. *ff. de furtis.* et pecuniam administrat delictum commissuris ; *l.* 7. *ff. de sicariis.* qui conducit delinquentem , *l.* 11. §. 4. *ff. de injuriis.* qui concitat , qui submittit , *l.* 11. *l.* 15. §. 8. *ff. de injuriis.* qui in gratiam alterius scribit , qui componit , qui edit famosum libellum , *l.* 5. §. 9. *ff. de injuriis.* facit *Nov.* 42. *c.* 1. §. 2. *in fin.* Nonnunquam etiam delinquit , qui aures et oculos delicto præbet , *Nov.* 123. *c.* 20. veluti si quis prohibitas artes discat , *l.* 8. *C. de maleficis,* non idem in eo , qui fugitivo iter monstravit , *l.* 62. *ff. de furtis.*

(18) Et ita maritus ex bonis adulteri nihil lucratur.

(19) Vid. 4. Harm. 6. §. 56. aut potius scholiastem Harmenopuli , quam ipsum Harmenopulum.

petentibus vulneribus subactam, in (1) monasterium mitti: et si quidem intra biennium recipere (2) eam vir suus voluerit, potestatem ei damus hoc facere, et copulari ei, nullum periculum ex hoc metuens: et nullatenus (3) propter ea quæ in medio tempore facta sunt, nuptias lædi. Si vero prædictum tempus transierit, aut vir, priusquam recipiat mulierem, moriatur, tonderi eam, et monachicum habitum accipere, et habitare in ipso monasterio in omni propriæ vitæ tempore: et si quidem habeat descendentes, duas partes (4) accipere eos substantiæ, secundum legum ordinem divisas, reliquam vero tertiam partem monasterio, in quod mittitur, dari. Si vero descendentes non fuerint, sed ascendentes inveniantur non consentientes hujusmodi iniquitati: quatuor uncias eos secundum leges divisas accipere: octo vero uncias dari monasterio in quo includitur hujusmodi mulier. Si vero neque descendentes neque ascendentes habeat, aut ascendentes consenserint hujusmodi iniquitati: omnem ejus substantiam accipere monasterium illi conservandam: ut per omnes casus viro pacta dotalibus illata instrumentis serventur.

CAP. XI.

Pœna injusti repudii.

QUia (5) vero aliqui nostram legem (6) transcendere student, in qua evidenter causas enumeravimus, ex quibus solum repudia possunt transmitti aut a viro, aut a muliere, jubemus præter illas causas nullo modo repudia fieri, aut per consensum (7) nuptias solvi, et concedere invicem delictis. Si (8) vero præter a nobis definitas causas præsumpserint aliqui solvere matrimonium: jubemus si quidem descendentes habuerint sive ex ipsos, sive ex alio matrimonio, substantiam eorum illis dari secundum legum ordinem, et tam virum quam mulierem in monasterium (9) mitti in omnibus vitæ suæ temporibus et de singulorum facultatibus quaternas uncias monasteriis, in quibus mittuntur, separari: viro nihilominus neque (10) usum habente datæ partis filiis: quoniam pater rerum filii in potestate positi non habet usumfructum. Si vero descendentes non habeant, sed ascendentes inveniantur: tertiam partem substantiæ accipere eos, si non iniquitati solutionis matrimonii consenserint, duas vero partes monasteriis, in quibus unusquisque mittitur, separari. Si vero neque descendentes neque ascendentes inveniantur, et ascendentes consenserint facto: jubemus omnem substantiam monasteriis, in quibus missi sunt, dari: ut non propter hunc contemptum, et Dei judicium contemnatur, et nostra lex transgrediatur. Sed et ministros talis solutionis nuptiarum, aut qui hujusmodi infanda instrumenta composuerint (11), corporalibus pœnis subjici jubemus, et in exilium destinari. Si vero ii qui matrimonium solvere præsumpserunt, voluerint iterum (12) sibi conjungi priusquam mittantur in monasterium: licentiam eis damus hoc facere, et prædictas pœnas concedimus eis: et proprias habere substantias, et ita adinvicem vivere, tanquam si nihil delictum fuisset. Uno vero volente matrimonium revocare, si non consentiat alia persona, contra (13) eum qui noluerit teneant pœnæ. Hæc vero omnia servari jubemus tam in regia hac civitate quam in provinciis, tam a comite privatarum, quam a Palatinorum schola, et provinciarum judicibus et officiis eorum: scientibus quod si neglexerint hujusmodi alicujus delicti, et non omnia hæc custodierint, et exilium et proscriptionem bonorum sustinebunt. Hæc vero jubemus servare locorum sanctissimos episcopos (14), ut providentia eorum traditæ personæ in monasteriis mittantur: et de rebus earum quod a nobis definitum est, monasteriis vindicetur.

CAP. XII.

SI quis vero accusatus de adulterio, per proditionem judicum, aut alio quolibet modo a legibus pœnas effugerit, et post hoc inveniatur cum muliere, de qua accusatus est, turpiter conversatus, aut in matrimonium accipere eam, et hoc fiat vivente marito, aut post (15) ejus mortem: neque matrimonium valere jubemus: sed eum qui hoc delinquere præsumpserit: et si prius profugerit, attamen licentiam damus omni judici et comprehendere eum, et post tormenta ultimis suppliciis subjicere: nulla alia excusatione aut probatione facienda: et mulierem castigatam, et detrusam monasterio immitti jubemus: et ibi manere in omne tempus propriæ vitæ: utriusque vero substantiam secundum prædictum ordinem dividi periculo (sicut prædiximus) tam comitis privatarum quam judicis loci.

(1) Res ita habet, Adulter olim deportatione, *l.* 5. *ff. de quæstionib.* post gladio punitus lege Constantini, *l.* 30. *in fin. C. de adult. de qua ibid. latius dicam.* Ex ejus bonis dos et donatio propter nuptias, aut quarta uxori ejus debita detrahitur. In reliquis ejus bonis descendentes et ascendentes succedunt ad tertium usque gradum: non extantibus iis, adultero succedit fiscus. Adultera vero hic, gladio non punitur, sed verberata in monasterium ad tempus mittitur; interdum in perpetuum, verbi gratia, si maritus intra biennium mortuus sit, aut si intra id tempus eam recipere noluerit: *ut hic.* adde 6. Harmen. 2. Et ita mitius hic (aliud est in injusto repudio, nam mulier viro, quod ad pœnam, exæquatur *Novell.* 117.) agitur cum adultera, quam cum adultero. Sed Leo *const.* 32. voluit tum adultero, tum adulteræ nasum præscindi, *l. ult. Cod. ad l. Jul. de adulteriis.* maritum vero dotem lucrari. 6. Harm. 1. *de bonis adulteræ*, vid. *vers. si vero.* ibi *si quidem habeat infr. hic.*

(2) Redintegrari potest matrimonium cum adultera, quod olim non licuit. *l.* 37. *in fin. ff. de minor.*

(3) Redintegrati matrimonii effectus.

(4) Hinc et ex sequentibus possis colligere, Maritum nihil lucrari ex bonis uxoris adulteræ: ut quæ descendentibus et ascendentibus et monasterio certo gradu atque ordine distribuantur; de ea re dixi ad *Novell.* 117. *c.* 13. adde 6. Harm. 2. de jure in ea re veteri vid. Ulp. 6. §. 12.

(5) Hinc sumpta est Authentica, *Idem est. C. de bon. quæ lib.* Goth. Vid. Rittershus. *part.* 12. *cap.* 6. Ans.

(6) *Nov.* 117. *c.* 9. 10.

(7) Consensu mutuo nuptiæ non dissolvuntur, etiam si naturale sit, unumquodque eo genere dissolvi, quo contractum est, *l.* 35. *ff. de reg. jur.* et ita abrogatur *Nov.* 22. *c.* 4.

(8) Pœna injusti repudii *Nov.* 127. *c. ult.*

(9) Pœna est in monasterium conjici vel ei addici.

(10) Auth. *Idem est. C. de bonis quæ liber.*

(11) Pœna notarii conficientis instrumentum injusti repudii.

(12) Redintegrari potest matrimonium.

(13) Ne alterius delicto puniatur.

(14) Cura episcopalis ad quæ porrigatur.

(15) Nemo potest eam uxorem ducere, cum qua adulterium commiserit. huc refer *tit. de eo qui duxit in matrimonium, quam polluit per adulterium.* adde *leg* 11. *ff. ad l. Jul. de adult. l.* 28. *l.* 34. *C. ad l. Jul. de adult.* Martial. 1. *Epigr.* 75. Mœchus erat, poteras tamen hoc tu Paula negare. Ecce vir est: numquid, Paula, negare potes? et alio loco 6. *Epigr.* 22. Quod nubis Proculina concubino. Et Mœchum modo, nunc facis maritum. Ne lex Julia te notare possit. Non nubis Proculina, sed fateris. vid. Cujac. *hic.*

CAP. XIII.

De pœnarum omnium moderatione.

QUia (1) vero nos oportet humani generis infirmitatem protegere: corporales pœnas secundum aliquas partes imminuentes, interdicimus alterutras (2) manus aut pedes (3) abscindi, aut hujusmodi quædam inferri supplicia, per quæ articuli (4) dissolvuntur: quia membrorum dissolutio gravior est utriusque abscissione. Propter quod jubemus, si quidem tale aliquid delinquatur, unde leges mortem delinquentibus inferunt, secundum legum virtutem sustinere eum pœnas. Si vero tale fuerit crimen quod morte dignum non sit, ipse aut castigetur aut in exilium transmittatur. Si vero criminis qualitas membri abscissionem exigat fieri: unam solam (5) manum (6) abscindi. Pro furto (7) autem nolumus omnino quodlibet (8) membrum abscindi, aut mori, sed aliter eum castigari. Fures (9) autem vocamus, qui occulte et sine armis hujusmodi delinquunt. Eos vero qui violenter (10) aggrediuntur aut cum armis, aut sine armis, in domibus aut itineribus (11), aut in mari (12), pœnis eos legalibus subdi jubemus. Ut autem non solum corporales pœnæ, sed etiam pecuniariæ mediocres fiant, sancimus eos, qui in criminibus accusantur, in quibus leges mortem (13) aut proscriptionem definiunt: si convincantur, aut condemnentur, eorum substantias non fieri lucrum judicibus aut eorum officiis, sed neque secundum veteres leges fisco (14) eas applicari, sed si quidem habent descendentes et ascendentes usque ad tertium gradum, eos habere (15). Si vero mulieres (16) habeant qui condemnati sunt: omnibus modis jubemus istas et dotem et antenuptialem donationem accipere. Si vero sine dote talibus personis conjunctæ fuerint: a legibus definitam (17) partem de tota substantia condemnati eas accipere: sive filios habeant, sive non. Si vero neminem prædictorum habeat qui deliquit: tunc fisco sociari ejus substantiam. In majestatis (18) vero crimine condemnatis, veteres leges servari jubemus.

EPILOGUS.

† Providentiam igitur adhibeto gloria tua, ut præsentem sacram legem nostram, et in alma hac urbe proponat, et per provincias mittat insinuetque harum præsidibus, quo magis omnes subditi intelligant, quantam pro ipsis geramus providentiam. Dat. Kal. Maji, *Constantinop.* Dom. JUSTIN. PP. Aug. * Basil. (19) V. C. CONS.

TIT. XVIII.

NE QUIS COGATUR BONIS (20) CEDERE.

NOVELLA CONSTIT. CXXXV.

PRÆFATIO.

QUibus maxime rebus divinum a nobis numen placari perhibetur, ea sane inter subditos jugiter incremen-

(1) Hinc sumpta est Authentica, *Sed novo jure. C. de servis fugit.* Goth. Vid. Rittershus. *part.* 13. *c.* 2. Ans.

(2) Nemo potest ita damnari, ut utraque manus ei, vel uterque pes abscindatur, vel ut solvantur artus. Fugitivo pes unus amputatur, *l.* 3. *C. de servis fugit.* falsario manus una, *Nov.* 17. *Nov.* 42.

(3) Pedis abscissio, de qua dicam ad *l.* 3. *C. de servis fugit.*

(4) *Τὰ ἄρθρα διαλύονται. Scring.* Nulli judici liceat exarthrare in quocunque delicto, Jul. *hic versic. nulli.* Exarthrandi verbo, opinor, intelligit inscissionem nervorum, quo supplicii genere falsi reus punitus fuit Alexandri decreto, *teste Lampridio.* nec enim puto, crurifragium hic intelligi, cujus fit mentio apud Johann. 19. *v.* 32. 33. Apulejum 9. *Asini.* Ammianum 14. apud Gallicanum *in Cassio.* Suetonium *in Octavio c.* 67. a quo non multum differt rotæ supplicium, quo nunc passim judices utuntur adversus latrones seu grassatores: nam rota veterum dissimilis fuit: de qua vide Demosthenem 3. *in Alphebum.* Ciceronem 3. *Tusc.* Suidam, Lucianum *in epist. ad Stesichorum* 3. Apulejum 3. *et* 20. Nicephorum 3. *c.* 14. Cujacium 3. *obs.* 28. *in fin.*

(5) 6. Harm. 10. *in fin.*

(6) Manus non amputatur furi, *ut hic.* Lege divina amputabatur mulieri quæ verenda certantis cum marito prehendisset. *Deut.* 25. et Galba, nummulario non ex fide versanti pecuniam, manus amputari jussit, mensæque ejus affigi. Suet. *in Galba c.* 9. Exactori publico res susceptas non ex fide describenti manus etiam amputatur. vid. quæ dixi *Nov.* 17. *c.* 8. ut et lectionis improbatæ libros scribenti. *Nov.* 42. *c.* 1. §. 2. *in fin.* Jure Insubrum eandem pœnam sustinent, qui contractum falsum feudi seu prædii clientelarii conscripserunt 2. *Feud.* 55. *de prohibita feudi alienatione vers. Scriba vero.* quique contra pacis statutum aliquem vulneraunt §. *si quis alium* 2. *Feud.* 27. *de pace tenenda, et ejus violatorib. in princ. vers. Si quis alium.* Quædam alia vide apud Cujac. 7. *obs.* 13. Petrum Gregorium 31. *synt.* 16. *n.* 6. amputatur etiam manus raptori. *Nov. Leonis* 35.

(7) Aliud pro latrocinio, nam latroni vita adimitur. vid. 2. *Feud.* 28. *tit. de pace tenenda* §. 5. *et* §. *si quis quinque solidos. l.* 28. §. 15. *ff. de pœnis.* Fures tamen interdum capitaliter puniti sunt. *l. pen. ff. de cond. causa data.*

(8) Puta linguam (quæ tamen perjuro Nov. Leonis absciditur. vid. quæ dixi ad *Nov.* 77. *supr. hic.*) nares (quæ tamen amputantur furibus lege Longobardorum. *l. de latronib. l. si quis latro. C. de Longobard. de furtis.* vid. *Novell. Leon.* 32.) aures (quo supplicio Persarum reges affecerunt quosdam captivos Græcorum. Diod. *lib.* 17. *anno* 6. *Alexandri.*) oculos (de excæcatione dicam ad *Nov. Leonis* 92.) testes seu testiculos: dic idem in castratione. vid. *Nov. Leonis* 60.

(9) Fures qui dicantur.

(10) Latrones hi dicuntur.

(11) Ii sunt grassatores *l.* 28. §. 10. *ff. de pœnis. Nov. Leonis* 70.

(12) Ii sunt piratæ; de quibus *l.* 3. §. 1. *ff. nautæ, caupon. l.* 18. *ff. commodati.*

(13) Bona ad mortem damnati vel proscripti non confiscantur *Nov.* 17. *cap.* 12.

(14) Hinc sumpta est Authentica, *Bona damnatorum lege* 17. *Cod. de bonis proscript.*

(15) *Confiscations n'ont point de lieu en pays de droict escrit. Nov.* 17. *c.* 12. et ita abrogatur *lex* 1. *ff. de bon. damn. l.* 4. *C. de bon. proscript.* quosdam causus excipe, puta crimen majestatis, *l.* 5. *C. ad l. Jul. majest.* incestarum nuptiarum, *Nov.* 12. Dic idem, si quis castitatem non servaverit, post solutum castitatis causa matrimonium, *Nov.* 117. sed ea de re dicam plenius *ad tit. C. de bon. proscript.*

(16) *l.* 9. *C. de bon. proscript.* Goth. Conciliationem hujus §. cum *Nov.* 17. *cap.* 12. *et auth. bona damnatorum. Cod. de bon. proscript. seu damnatorum.* vid. apud Rittershus. *part.* 4. *cap.* 2. *num.* 35. Ans.

(17) Id est, quartam *Nov.* 117. *c.* 5.

(18) Vid. *l.* 5. *C. ad l. Jul. majestatis.*

(19) Anno 30. post consulatum Basilii V. C. anno 15. Cujac. *hic.* id est, anno 541.

(20) Cedere bonis nemo cogitur, ut hic: de cessione bonorum adde *L.* 42. *ff.* 3. *et L.* 7. *Cod.* 71. vide Paponem 10. *Arr.* 10. *de cession de bien.* Petrum Gregorium 12. *Synt.* 8. ubi tractat de cessione bonorum *c.* 9. de personis et qui cedere bonis possint *c.* 10. quibus et pro quibus debitis, cessio fieri non possit *c.* 11. de præscripta cedendi bonis formula *c.* 12. cessionis bonorum auxilium non porrigi ad fidejussores cedentium *c.* 13. de fine præcipuo cessionis *c.* 14. de ratione inducendi beneficium cessionis *c.* 15. num hoc beneficium cessionis locum habeat, quoties quis debiti causa se carceribus teneri obstringit: et an expresse ei renunciare possit debitor: ubi tandem probat, debitorem ad cessionem faciendam admitti, sive nude, sive jurejurando cessionis beneficio renunciet, id confirmatum legimus Arresto, cujus meminit Papo 10. *Arrest.* 10. *num.* 3.

tum accipere, atque elucescere contendimus. Zosarius quispiam ex Mysis oriundus (1) cum (2) lacrymis porrectis precibus nos edocuit, quod cum pecuniarum publicarum pariter et privatarum nomine conveniretur a clarissimo provinciæ præside per contumeliam, et quidem solam. Neque enim credidit de iis pecuniis propriarum rerum suarum persecutionis libellos oblatum iri, id quod injustissimum habetur, et inter ea capitula quæ cum primis adferunt molestiam. Ubi enim locorum justum est, ut is qui in universum ex accidenti (3), non supina negligentia res suas amisisse traditus esset, denuo per vim ad ignominiosam (4) vitam transponatur et ad quotidiani victus, neque non (ut licet conjicere) amictus corporis inopiam adigatur?

CAP. I.

DE his edocti, alacriterque cupientes id, quod deterius est, per melius corrigere, quo magis ea re omnium optimus Deus concilietur, neque (5) calamitosi aliquid nostris geratur, inque usu habeatur temporibus: sancimus (6), ut nemini gloriosissimorum aut magnificentissimorum magistratuum liceat rei causa cessionis bonorum necessitatem alicui eorum inferre, qui de prædictis causis *propter* (7) *pecunias publicas forte, aut etiam privatas* judicium sustinent, aut hujusmodi contumeliis uti, ac prætextibus, perinde quasi dum corporis (8) supplicium ipsi remittitur, maluerit rerum suarum amissionem capessere potius, quam cum inopiæ jugo itidem ad mortem usque premi opprobrio ignominiæ (9). Jusjurandum (10) tamen per adoranda præbeat eloquia, *quod nullam rerum causa occasionem aut aurum reliquum* (11) *habeat, unde æris alieni supplementum faciat*. Præterea si qua ipsi jura lex vel ex hereditate, vel cognatorum donatione in rebus mobilibus præstet, in quarum possessione nondum constitutus sit, competere tamen ipsi videantur, possintque (12) creditores vel partem ex iis, vel etiam totum colligere, extra tamen res uxoris, *siquidem revera ad illam pertineant*, hoc fiat, creditoribusque hujusmodi actionum vindicandi, et in personam ejus, qui aliquando jurium futurus sit dominus, actiones instituendi, sive præsens debitor est, sive non, et (ut simpliciter dicamus) quoad actionem et vindicationem rerum consistendi in persona ejus, qui ita fuerit obnoxius, licentia sit.

EPILOGUS.

† Diligens itaque et virtutis amans magnificentia tua, ea, quæ tam pie nobis placuerunt, observato: decem librarum auri multam ei, qui ex iis aliquid, quæ de his a nobis sancita sunt, transgredi præsumpserit, irrogans. Neque enim absque periculo erit, sed et vitæ periculum inferetur iis, qui vel sola cogitatione tenus ea quæ juste a nobis per hanc sacram exprimuntur legem, transilire attentaverint. Dat. Kal. Jun. *Constantinop.* BELIS. V. (13) C. CONS.

TIT. XIX.

DE ARGENTARIORUM (14) CONTRACTIBUS (15).

NOVELLA CONSTIT. CXXXVI.

PRÆFATIO.

QUi in corpore ac collegio consistunt argentariorum hujus almæ urbis, hi supplices apud potentiam nostram facti, de multis nos capitulis petieruut, poti-

(1) Et ita ex territorio imperatoris. Legis Juliæ beneficium ad solos cives pertinébat, Cæs. *de bell. Gall.* Suet. c. 41. *in Jul.* Tacit 5. *Annal.* postea indultum extraneis *l.* 4. *Cod. qui bon. ced.* In Gallia extranei non fruuntur hoc beneficio Pap. 10. *Arrest.* 10. *n.* 12. Contra, apud Flandros indigenæ non juvantur beneficio cessionis, nisi id beneficii a Principe magnis conditionibus impetraverint ex Caroli quinti sanctione lata anno 1541. vide Petrum Gregorium 22. *Arr.* 9. *num.* 16.

(2) Cedere bonis non potest, qui voluntate sua inops factus est. *Butrigarius.* Cur? cessio non admittitur, nisi urgentibus creditoribus. vide Petrum Greg. 22. *Syntagm.* 9. *n.* 16.

(3) Ἐκ τοῦ συμβεβηκότος καὶ οὐ ῥαθυμίᾳ. recte, nam qui ex negligentia sua, non ex aliquo casu fortuito decoquunt, non procul ab infamia sunt. Lex Roscia cum cavisset, ut equites in XIV. ordinibus sederent, decoctores excepit. Cicero *Philipp.* 2. Plin. 33. *cap.* 2. Florus *Epitome* 99. Hujus etiam conditionis homines Adrianus in Amphitheatro catamidiari jussit, Galli, *Mitrer*, Spartianus *in ejus vita*, ut plerisque locis hodie fit in foro: et Bœotis eadem lex fuit: Nicolaus *apud Stobæum c.* 42: ut et Solonis, Laertius 1. alias cessio bonorum non infamat, ut *infr. hic.*

(4) Ἀσχήμονα τὸν βίον ἑαυτῷ περιτιθέναι. dixi *supr.* id genus infamiæ pertinere posse ad decoctores, non ad quosvis bonis cedentes *l.* 11. *C. ex quibus caus. infam. l.* 3. *l.* 5. *ff. de cess. bonor. l.* 2. *l.* 4. *C. qui bon. cedere.* adde *Nov.* 4. *c.* 3. *in fin.* adde *Theophil. Inst. quibus ex causis manumittere.* is utique, cujus bona venduntur, videtur infamia adfici. dixi *l.* 2. *ff. de obsequiis.*

(5) Fuit hæc introducendæ bonorum cessionis ratio σεισάχθεια, de qua vide Petrum Gregorium 22. *Syntagm.* 14.

(6) Res ita habet, Qui suo vitio ad inopiam sunt redacti debitores, carcerem, vincula, et verbera patiuntur. *infr. hic. ibi, dum corporis supplicium ipsis remittitur. l.* 1. *et l. ult. C. qui bon. cedere, l.* 1. *C. Theod. hoc tit.* nisi maluerint cedendo bonis infamiam experiri, ut *supr.* Qui vero non suo vitio, sed casu sunt ad id redacti, carcerem non patiuntur, non vincula, non verbera, non coguntur etiam bonis cedere, vel etiam speciem infamiæ subire propositam iis, qui bonis cedunt: sed cum primum bonam copiam ejuraverint, id est, cum primum probaverint inopiam proprio vitio sibi non accidisse, sed casu, liberantur carcere, cruciatuque omni corporis. Hotom. 24. *Illust. in fin.*

(7) Hinc constat, Debitoribus ad inopiam redactis non suo vitio, beneficium cessionis etiam adversus fiscum superfluum esse: Superfluum, inquam, quia non coguntur bonis cedere, et tamen carcerem evitant. Effectu quidem bonis cedunt: qui bonorum omnium venditionem patiuntur: sed ea formula (quæ speciem habeat ignominiæ) bonis cedere non coguntur.

(8) Decoctores corporis supplicium evitasse bonis cedendo hinc colligunt. corporis, inquam, at non omnino famæ. *supr. hic et infr. hic.*

(9) Καὶ τῷ τῆς ἀσχημοσύνης πιέζεσθαι μέχρι θανάτου ὀνειδισμῷ.

(10) Cessionis bonorum faciendæ varias variarum gentium formas vide apud Petrum Gregorium 22. *Syntagm. c.* 12. *et cap.* 8. *n.* 5. ubi notat inter cætera, symbolum cessionis hoc usitatum veteribus fuisse, debitori zonam solvi ex 15. Gelli. 12. ex Horatio 2. *epist.*

(11) Quid si bonis cedens fidejussorem idoneum dederit? eo casu beneficium cessionis factæ reo non prodest fidejussori, vid. Gregor. *l.* 1. *c.* 12. admittit tamen ex sua persona, si forte contigerit, eundem vitio aliquo non suo, factum fuisse non solvendo.

(12) Cedens bonis non ipso jure omni debito liberatur: alioquin bona ab eo quæsita postea non essent creditoribus obnoxia, conveniatur ergo in iis bonis, sed quatenus tantum facere potest *l.* 4. *ff. hic.* nec enim fraudandus alimentis quotidianis est *l.* 5. *d. tit.* Quid si debitori cessionem bonorum facienti, partem tamen debiti re præstanti, pactum fuerit a creditoribus de non petenda alia quota debiti et is postea meliorem ad fortunam pervenerit? Si creditores dolo perducti quotam remiserint, negant interpretes debitorem exceptione pacti juvari. vide Petrum Gregor. 22. *Syntagm.* 13. *num.* 2.

(13) Id est, anno 541.

(14) Adde *Nov.* 4. *in fin. et l.* 2. *in fin. C. de constit. pecunia.* Goth. Vid. Gudelin. *de Jure Novissimo lib.* 2. *cap.* 3. *num.* 19. Ans.

(15) *Edict.* 9. *Justinianus* 23. *Eclog.* 4. De argenti distractoribus qui et argyropratæ vocantur. Jul. *const.* 117.

ri cupientes auxilio, ut qui multis (1) se utiles præbeant, *unde* (2) *sponsiones et mutui obligationes periculo plenæ accedunt.* Nam cum sacra nostra existat constitutio (3), quæ vult, *ut exactiones ordine fiant, ac primum quidem principales rei, et res eorum excutiantur, deinde vero et fidejussores et mandatores neque non constitutæ pecuniæ rei:* ab hac legislatione ipsorum eximi consortium, et pati omnium gravissima, si ipsi quidem constitutionis auxilio uti nequeant, sed protinus exigantur: cum vero constitutæ pecuniæ obligationes ab aliis percipiant, non item ipsis satisfaciant, qui pecuniam constituerint mandatoresve in eam rem aut fidejussores extiterint, et convenire: ut ipsi communium legum participes sint, aut sibi constitutio nostra non adversetur.

CAP. I.

SAncimus igitur, ut cum aliqui ex his qui argentariæ mensæ præpositi sunt, mutuam alicui pecuniam dederint (4), et vel constitutæ pecuniæ reos, vel fidejussores, vel mandatores in eam rem acceperint, opponaturque ipsis constitutio, et ordo per eam introductus: nihilominus et in ipsis constitutio obtineat, nisi (5) speciale pactum fecerint, *ut creditori licentia sit, tam principalem debitorem quam mandatorem atque fidejussorem, et constitutæ pecuniæ reum conveniendi, non expectato* (6) *constitutionis gradu.* Propter ingens enim illud studium, quod argentarii circa publicos contractus adhibent, hujusmodi pacta conventa admittimus: cum non videantur contra legem esse, propterea quod *unicuique integrum est his, quæ ipsi a lege data et concessa sunt, renuntiare* (7). Proinde sicubi tale pactum fiat: licitum ipsis esto, tam principalem debitorem, quam mandatorem et fidejussorem, atque alias porro personas convenire. Ut quidem si nullum pactum adscriptum sit, penitus et in ipsis valeat constitutio (8). Si pacta vero adscripta sint: simul formam ac regulam (9) addant contractui, simul exinde inferatur exactio.

CAP. II.

SEcundum vero ipsis capitulum de altera illa exceptione erat, quam pridem (10) fecimus, cum quis argentariæ mensæ præpositus militet, aut filios suos militare faciat, ut nequeant eo militantes ipsorum filii uti, quasi non ex paternis, aut aliunde quæsitis pecuniis militent, sed creditorum: et petierunt, ut aut neque in ipsis hujusmodi locum haberet præsumptio (11), aut ipsis quoque eadem suppeterent, ut si quis mutuo ab ipsis sumpto militet, aut etiam ejus filii, neque debitum possit aliunde dissolvi, vel ex istiusmodi militiæ ejus, aut filiorum venditione, satis ipsis fiat. Nos igitur cum neque simpliciter legem (12) proposuerimus, sed cum convenienti observatione neque facile subverti ipsam sustineamus: sancimus, ut sacra constitutione valente, neque hac præsumptione, quæ secundum sacram constitutionem contra ipsos protenditur, sublata, quandoquidem multi, cum contrahunt, non suis omnia pecuniis facere videantur: habeant et ipsi hoc privilegii (13), ut si quis militet, aut ejus filii, ipsius quidem militia omnibus modis obnoxia teneatur, si de numero earum sit, quæ (14) vendi solent. Consimiliter autem et filiorum nisi manifestissime ab ipsis comprobetur, quod vel ex maternis filiorum bonis vel ex principali largitate militia ipsis accesserit. Nam si debitum aliunde dissolvere nequeant: tunc argentariæ mensæ præpositis etiam ex filiorum militia satisfiat: siquidem ipsorum gratia hanc legem proponimus, opponentes eam præsumptioni, quæ ex constitutione nata est. Et quemadmodum (15) illa prædictam contra ipsos præsumptionem effecit: ita et nos contrarium ipsi remedium addentes, his solummodo, qui de prædicto consortio sunt, liberalitatem nostram explicamus propter communem (16) ipsorum utilitatem, quam in contractibus exhibent, dum multis se periculis immiscent, ut ingruentibus aliorum necessitatibus medeantur.

CAP. III.

POrro neque illud abs re dicere visi sunt, si cuipiam mutuentur, aut etiam præterito tempore mutuati sint ad nonnullarum (17) mobilium aut immobilium rerum emptionem, et certam auri summam dederint, *et mutuata pecunia res empta sit*, ut prorsus ipsi ea in re potiora jura habeant, neque distortione aliqua tententur: sed simul ac ostenderint suis pecuniis eam rem comparatam (18) esse, neque possint debitores pecunia ipsis numerata satisfacere: res istiusmodi pecuniis empta perinde ipsis addicatur, quasi revera ab ipsis emptio celebrata foret, et nuda (19) emptoris appellatio fuisset apposita. Neque enim ju-

(1) Argentariorum officium publicam causam habet *cap.* 2. *infr. hic.*

(2) Intercedunt enim pro aliis *Edict.* 9. *et l. pen. C. de const. pecun.* Intercedunt enim suo modo, recipiendo scilicet ut cæteri constituendo.

(3) *Novell.* 4. *cap.* 3. *in fin.*

(4) Per argentarios credebantur pecuniæ.

(5) Argentariis stipulari licet, ut fidejussorem priusquam reum principalem convenire possint.

(6) Id est, non servato ordine discussionis.

(7) Vid. *l.* 29. *C. de pactis.*

(8) Id est, *Nov.* 4.

(9) Τὸ κανονίζον τὸ συνάλλαγμα. Pacta informant contractum, et legem dant contractui *l.* 1. §. 6. *ff. deposit.* vid. *l.* 52. *ff. de verb. oblig.*

(10) Id est, anno 528. Ea est autem lex ultima *C. de pignorib.*

(11) Quod emitur ab argentario, censetur ac præsumitur emptum eorum nomine, a quibus idem argentarius pecunias accepit, ideoque licet argentarius sibi, liberis vel cognatis suis (hæc enim postrema particula recte additur a Jul. *n.* 502.) militiam aliquam emerit, ea tamen militia, tacito jure hypothecæ, præsumitur creditori argentarii obligata. Vicissim si argentarius credidit alieni pecuniam, et is postea sibi, vel suis liberis vel cognatis militiam comparaverit, talis militia, tacito jure argentario erit obligata. id autem privilegio singulari concessum est argentariis. *Infr. h. ibi, hoc privilegii.*

(12) Id est, *d. l. ult. C. de pignor.*

(13) Privilegium argentariorum observa, de quo *supr.*

(14) Nec enim quælibet militia vendi potest.

(15) Æquitatis vis ea est, ut idem jus creditori argentario tribuatur, quod in eundem debitorem creditoribus datur. Eodem modo, si debitor Titii speciali beneficio cogere potest debitores suos ut solvant sine exceptione, Titio agenti debitor nullam poterit exceptionem opponere, *l.* 3. §. 3. *ff. quod quisque juris.* huc refer *l.* 3. *in fin. ff. mandat. l.* 46. *ff. de verb. sign. l.* 7. *C. de rescind.*

(16) *l.* 10. §. 1. *ff. de edendo.* et necessarium usum *l.* 8. *ff. depositi.*

(17) Argentarii hoc commune habent cum reliquis creditoribus *Nov.* 97. *l.* 7. *C. qui potior.*

(18) Præsumitur alioquin res non ex argentarii pecunia empta; nisi probetur: quod in militia tamen empta non servatur *c.* 2. *supr. h. t.*

(19) Id est, ut qui rem emit, nudum nomen emptioni accommodasse videatur, fructum vero omnem emptionis in creditorem ejus argentarium retulisse.

stum est, ut qui (1) tam largiter pecunias suas profundunt, non item primum (2) et extra omnem controversiam positum ordinem in rebus sua pecunia (3) comparatis teneant: dumtaxat si in contractibus scriptura interveniente celebratis hypothecæ aliqua facta sit mentio. hoc namque si observaverint: totum habituri sunt, quod a nobis petierunt: imo vero etiam amplius quam petierunt: si quidem omnibus præstantiora ipsis jura in iis rebus concedimus, quæ ipsorum pecuniis emptæ probantur. Si tamen contractus factus sit, aut fiat, nulla scriptura interveniente, ipsique vel pecuniam numeratam dederint, vel (quod maxime apud argentariæ mensæ præpositos fieri consuevit) species (4) aliquot mundi forte muliebris, aut argenti, quod ob ejusmodi datur vendituve, pro quo tamen pretium (5) nondum perceperint: tunc liceat ipsis hæc tanquam sua vindicare, etsi hypothecarum jus in iis non habeant. Neque enim illi possidebunt aliena: et cum aurum pro pretio non solverint, frustra detinebunt ea, quæ ipsis ab aliis tradita sunt: sed sive ad heredes transmiserint, heredes eorum pro ipsis, vel ipsa data reddent: sive ad heredes non pervenerint, licebit hæc ipsis vindicare, nulla contra ipsos hypotheca in eorum rebus, quæ per alios forte quæsitæ sunt, valitura.

CAP. IV.

QUia vero legem tulimus, ne argentariæ mensæ præpositi ultra (6) besses usuras fœnerarentur, docuerunt autem nos, quod cum sine scripto fœnerari soleant: hi deinde illiberales se circa usuras præbeant, propterea quod et mutuum sine scripto contractum, neque stipulatio interposita sit: scilicet juxta illud quod vulgo dicitur, *non convenire, ut usuræ citra* (7) *interpositam currant stipulationem:* quamquam multi (8) casus sint, in quibus vel sine stipulatione et ex pacto nascatur usurarum obligatio: nonnunquam etiam hæ, tametsi non ex pactis, sed suapte (9) sponte introducantur, tamen exigantur: propterea sancimus, ut usuræ ipsis non solum ex stipulatione, sed etiam absque scripto præbeantur, nimirum tales quales ipsos lex stipulari permittit, hoc est usque ad bessem (10) centesimæ. Nam qui omnibus propemodum indigentibus opem ferre parati sunt, hos utique per hujusmodi minutias injuriam perpeti, justum non fuerit.

CAP. V.

INsuper de hoc (11) quoque nos instruxerunt, quod hi qui cum ipsis contrahunt, cum instrumenta contractus et ratiocinia conficiunt, partim publice ea in foro componunt, partim ipsi propria manu conscribunt, partim ab aliis conscriptis subscribunt: petieruntque, ut si quid ejus generis conscribant, ii qui cum ipsis contrahunt, teneantur obnoxii et ipsis satisfaciant, neque possint hoc in usum assumere et dicere, quod tametsi instrumenta sive confessiones, sive ratiocinia omnia manu sua conscripserint, aut aliis scribentibus his subsignarint, aurum tamen, quod in iis comprehenditur, datum non sit: et ut exinde hypothecas habeant, et besses usuras, quamvis scriptæ non sint, tamen percipiant. Nos itaque, quoniam ejusmodi communia, ac publica sunt et majore consideratione indigent: respondemus ad hæc, uti conveniens est. Et quidem si quis publicum instrumentum confecerit, aut totum propria manu conscripserit, aut etiam instrumentis, vel ratiociniis ab aliis conscriptis subscripserit: ut omnibus modis tam ipse, quam heredes ejus personalibus scilicet actionibus teneantur obnoxii, sancimus. Neque enim temere hypothecam dederimus his qui de ea pactum non fecerint, nisi omnino in scriptura eorum quæ in bonis sint comprobetur facta esse mentio, aut ipsi bona sua pignori opposuerint, aut saltem hoc simpliciter adjecerint periculo eorum quæ in bonis habeant, aut denique aliquid proloquuti fuerint, aut conscripserint, ejusmodi, quod intellectum quendam hypothecæ adferat. Tunc enim ipsis etiam hypothecam præbemus, ut neque legum nostrarum in universum naturam perturbemus, neque ipsos tolerabili defraudemus auxilio. Usuræ sane siquidem certas pepigerint, pactæ præstentur. Si vero dumtaxat scriptum fuit, quod fœneratitium creditum extiterit: nequeant contrahentes dicere, quod ex quo usuræ finitæ non sunt, propterea et debitum sterile haberi debeat, sed ex præsumptione (12) ita celebretur exactio, quasi besses usuræ expressis verbis nominatæ sint, atque hoc quidem de cætero observetur: in ratiociniis vero, quæ jam confecta sunt, et si nulla usurarum habita sit mentio: tamen quia manifestarium est, quod apud argentariæ mensæ præpositum solummodo contractus sub usuris ineatur, cum non possit, qui ipse usuras dependit, sine usuris dare impendia: liceat ipsis besses usuras expetere, ut tamen de cætero observent ea, quæ præsens ipsis sacra lex largitur.

CAP. VI.

IN illo utique casu nimis quam ipsis opem ferimus, ut si ratiocinia proferantur, quæ expresse quamque causam (13) habeant adscriptam, in quam aurum datum est, atque hic ratiociniis ipsis subscripserit: etsi (14) singulas in ipsis causas propria manu non scripserit, aut etiam confessionem de hoc aliquam sive sub specie mu-

(1) Argentarii.

(2) Argentarii primum et extra omnem controversiam positum ordinem in rebus sua pecunia comparatis obtinent, si scriptura interveniente hypothecam sibi fuerint stipulati.

(3) Qui jure principalis hypothecæ uti desiderat, creditum de scripto probare tenetur. adde *Nov.* 90. *c.* 3. in quibus contractibus scriptura requiratur, dixi ad *l.* 17. *C. de pactis.*

(4) Argentarius si loco pecuniæ credidit aut vendidit monilia, nec ei satisfiat, potest argentarius eo casu monilia vindicare: quod in reliquis venditoribus non est, quibus jus tantum retinendi pignoris. *l.* 22. *ff. de hered. vend. l.* 13. §. 8. *ff. de action. empt. l.* 31. §. 8. *ff. de ædilitio edict. l.* 14. §. 1. *ff. de furtis.* non jus vindicandi competit.

(5) Seu existimationem earum. Julian. *hic n.* 504. id est, valoris rei æstimato datæ.

(6) Argentarii besses usuras accipiunt. 23. *Eclog.* 4. c. 4. *in fin.*

(7) *l.* 1. *C. de usur.*

(8) Usuras citra stipulationem non deberi, non perpetuo verum est. nam interdum usuræ sine stipulatione, etiam ex nudo pacto debentur, dixi ad *l.* 30. *ff. de usuris.*

(9) Αὐτομάτως *l.* 1. §. 2. *in fin. ff. de usur. l. ult.* §. 2. *C. de jure dot.*

(10) Argentariis stipulari besses usuras licet *l.* 26. §. 1. *C. de usur.* Usuræ besses, *huit pour cent.*

(11) Vid. Rittershus. *part.* 3. *cap.* 12. Ans.

(12) Usuræ modus licet ab argentario adhibitus non fuit, besses tamen usuras stipulatus præsumitur: alioqui non sufficit usuras stipulari, nisi et modum usuris adjecerit, *l.* 31. *ff. de usur.*

(13) *l.* 4. *ff. de pignor. l.* 4. *ff. de fide instr.*

(14) Argentarii debitorem se esse qui scripsit, obligatur: etiamsi causam non expresserit: forte quia præsumitur mutuum accepisse; ducta præsumptione a consuetudine, statu et officio creditoris, seu argentarii: non poterit itaque juris ob hanc præsumptionem, debitor argentario exceptionem non numeratæ pecuniæ objicere.

tui, sive ex acceptilatione, sive etiam aliter non confecerit: nequeat amplius ab eo qui hoc fecit, singularum causarum particulatim probationes exigere: nisi forte ex abundanti velit vel ipsi, vel creditoris heredibus jusjurandum (1) deferre. hoc enim solum ei concedimus: intra tamen ea tempora (2), quæ exceptioni non solutæ pecuniæ attributa sunt. Nam si id quoque tempus præterire contigerit, neque jurejurando ipsos gravamus: id quod etiam in generalibus legibus descripsimus, quamquam ne hoc quidem ex usu erat: nam eum qui propria manu vel scripsit, vel tradidit ratiocinia, quomodo justum fuerit putare ita dissolutum extitisse, ut quæ data non essent, pro datis scriberet?

Epilogus.

† Quæ igitur nobis placuerunt, et per hanc sacram pragmaticam declarantur legem, ea tam gloria tua, quam quicumque præterea reipub. nostræ magistratus, inviolata custodire in perpetuum studeto: decem librarum auri pœna imminente his, qui hæc vel transgrediuntur, vel transgredi patiuntur. Dat. Kal. April. *Constantinop.* DN. Just. PP. Aug. Basil. V. C. (3) Cons.

TIT. XX.

DE ORDINATIONE (4) EPISCOPORUM (5) ET CLERICORUM.

Novella Constit. CXXXVII.

Antonio Contio Interprete.

Imperator Justinianus Augustus Petro magistro officiorum.

PRÆFATIO.

Si civiles leges, quarum potestatem nobis Deus pro sua in homines benignitate credidit, firmas ab omnibus custodiri ad obedientium securitatem studemus, quanto plus studii adhibere debemus circa sacrorum canonum et divinarum legum custodiam, quæ super salute nostrarum animarum definitæ sunt? Qui enim sacros canones (6) custodiunt, domini Dei adjutorio digni sunt: qui autem eos transgrediuntur, ipsi semetipsos judicio reddunt obnoxios. Majori (7) igitur condemnationi subjacent sanctissimi episcopi, quibus concreditum et commissum est et canones inquirere et conservare, si quod eorum prætermissum fuerit, indemnatum atque impunitum reliquerint. Sane cum hactenus canones observati non recte fuerint, diversas ex eo passi sumus interpellationes contra clericos et monachos, et quosdam episcopos, ut qui secundum divinos canones non viverent, et quidam etiam inter eos invenirentur, qui nec ipsam quidem vel sanctæ oblationis (8) vel sancti baptismatis orationem tenerent aut scirent (9).

CAP. I.

Dei igitur intelligentes et animo infigentes judicium, singulorum quæ nobis delata sunt, inquisitionem simul et correctionem jussimus canonice procedere. Si (10) enim illa quæ a laicis peccantur, generales leges non concedunt extra inquisitionem et vindictam manere, quomodo a sanctis apostolis et patribus super omnium hominum salute canonice statuta despici patiemur? Sane multos ex eo maxime deprehendimus in peccata fuisse prolapsos, quod (11) non sunt factæ synodi sanctissimorum sacerdotum, juxta ea quæ a sanctis apostolis et patribus definita sunt. Si enim hoc fuisset observatum, quilibet metuens gravem in synodo accusationem, studuisset utique, *et sacras ediscere* (12) *liturgias* (13), *et temperanter vivere*, ne condemnationi divinorum canonum subjaceret: illud quoque nihilominus quibusdam peccandi occasio fuit, quod absque (14) examinatione, et rectæ fidei atque honestatis vitæ testimonio ordinantur episcopi, presbyteri, diaconi, et cæteri clerici. Nam si ad orandum pro populo destinati, indigni divino ministerio inveniantur, quomodo pro transgressionibus et delictis populi Deum propitiare poterunt? Plane ordinationes sacerdotum *cum omni diligentia et rigore* (15) *fieri oportere*, docet nos et qui inter sanctos censetur Gregorius Theologus: sequutus sanctos Apostolos et divinos canones. Sic enim in magno Apologetico (16): *Quis* autem (inquit) secundum Pauli canones et definitiones seipsum dirigens, quas de episcopis et presbyteris constituit, ut sicci sive sobrii sint, modesti, non vinolenti, non percussores, ad docendum idonei, irreprehensibiles in omnibus, non conversantes malis: non multum aberrare se inveniet ab illa canonum rectitudine? Idemque rursum loquitur (17) in hæc verba: *Mundari* (inquit) *oportet* (18) *primum, ac deinde mundare: sapere, ac deinde sapientiam docere: lucem fieri, et postea illuminare: propinquari Deo, tum alios adducere: sanctificari, tum sanctificare: manu ducere cum manibus, consultare cum consilio.* Et rursus idem sanctis connumeratus Gregorius, de iisdem in eadem oratione istud scribit: *Quis instar figuli uno ipso die futilia sua tornantis, ita repente fingat veri cultus antistitem, cum angelis stantem,*

(1) *l.* 14. §. 3. *Cod. de non num.*
(2) Id est, intra biennium. *d. l.* 14.
(3) Id est, anno 541.
(4) Περὶ χειροτονίας ἐπισκόπων καὶ κληρικῶν.
(5) De episcopis et clericis *Index Reginæ*.
(6) Canones servandi.
(7) Crescit delictum ex persona delinquentis.
(8) Τῆς ἁγίας προσκομιδῆς.
(9) Nota quosdam clericos, monachos, imo et episcopos Justiniani seculo rudes et imperitos sic fuisse, ut orationem sanctæ oblationis et sancti baptismatis nescirent.
(10) Habenda est ratio eorum, quæ committuntur adversus leges humanas, multo magis et eorum, quæ in divinas committuntur. *Goth.* De Synodis Episcoporum provincialibus consecrandis vid. *Nov.* 123. *cap.* 10. *can.* 361. *Can. Apostol. Can. Syn. Nicen. dist.* 14. Ans.
(11) Synodorum intermissio causa malorum in ecclesia fuit. Synodos autem annuas intelligit, de quibus vide *Novell.* 123. *c.* 10. adde *c.* 36. *Canon. Apostol.*
(12) Liturgiæ cognitio in clericis requiritur: hoc est, ut sciant saltem liturgias sacras legere, adde *Novell.* 123. *c.* 12. Julianus *cap.* 429. vertit *et literas scire.*
(13) Λειτουργίας.
(14) Corruptelas electionis episcopalis Justiniani observa: Nonnulli quippe tum eligebantur, sine examine, sine rectæ fidei vitæque honestatis testimonio.
(15) Episcoporum ordinationes cum omni rigore et diligentia fieri debent.
(16) De fuga sua in Pontum.
(17) In oratione funebri Athanasii Alexandriæ episcopi.
(18) Sed præstat Græca verba adscribi. Καθαρθῆναι δεῖ πρῶτον, εἶτα καθᾶραι, σοφισθῆναι, καὶ οὕτως σοφίσαι, γίνεσθαι φῶς, καὶ φωτίσαι, ἐγγίσαι Θεῷ καὶ προσαγαγεῖν ἄλλους, ἁγιασθῆναι, καὶ ἁγιάσαι, χειραγωγηθῆναι μετὰ χειρῶν, συμβουλεῦσαι μετὰ συνέσεως.

et cum archangelis laudes canentem , et Christo consacrificantem. Et per hæc quidem indicat ille Theologus , qualesnam oporteat ad sacerdotium promoveri. De his autem qui ordinantur indigni , idem hæc dicit in eadem oratione. *Qui cum nihil* (inquit) *ad sacrum Dei altare et sacerdotium attulerint , nec in virtute et pulchro prius insudarint et elaborarint , simul* (1) *discipuli et præceptores pietatis ostenduntur : et priusquam purgati sint , purgant , heri* (2) *sacrilegi , hodie sacerdotes : heri extra sacra , hodie præsules mysteriorum : veteratores malitia , novitii pietate , qui sunt opus atque fabrica humanæ gratiæ , non Spiritus sancti.* Quod autem divini canones prohibent *clericos esse qui secundam uxorem duxerunt* , et inter sanctos Basilius (3) docens , sic ait : Digamos canon ministerio exclusit (inquit) et ex iis progenitos. Et hæc quidem sanctus Basilius. In tantum autem patribus sacerdotum cura fuit, ut qui Niceæ convenerunt , canonem (4) ediderint ita habentem : interdixit per omnia magna Synodus, non episcopo , non presbytero , non diacono , nec alicui omnino qui in clero est, licere subintroductam (5) habere mulierem , nisi forte aut matrem aut sororem aut amitam , vel eas tantum personas , quæ suspiciones effugiunt.

CAP. II.

His igitur quæ sacris canonibus definita sunt , insistentes , præsentem sancimus legem , per quam sancimus ut quoties usu venerit episcopum ordinari (6) , conveniant clerici et primores (7) civitatis cui ordinandus est episcopus , et propositis (8) sanctis evangeliis super tribus (9) personis psephismata fieri , et quemque ipsorum jurare secundum divina eloquia , et ipsis psephismatibus inscribi , *quod neque* (10) *per dationem , neque promissionem vel amicitiam vel gratiam , vel aliam qualemcunque affectionem , sed quod scientes ipsos rectæ* (11) *et catholicæ fidei , et honestæ* (12) *vitæ* (13) , *et excedere* (14) *trigesimum ætatis annum , ipsos elegerint , et quod* (15) *neque uxorem* (16) , *neque liberos* (17) *sciunt aliquem ex ipsis habere , nec pellicem* (18) *aut filios naturales sciunt ipsos habere vel habuisse , sed si quis eorum prius uxorem habuit , et illam solam* (19) , *et neque* (20) *viduam* (21) , *neque a viro separatam , neque sacris canonibus aut legibus interdictam , sed nec muneribus* (22) *publicis addictum , aut curialem , aut taxeotam , sive cohortalem aliquem eorum qui electis sunt esse cognoscunt* , præterquam si in monasterio non minus quindecim (23) annis monachicam vitam sine ulla calumnia exegerit: ea sane observatione quæ antea a nobis dicta est , et in talibus personis earumque electione observanda , ut ex tribus ita electis personis melior (24) eligatur electione et judicio ordinantis. Exigi etiam ante omnia ab eo qui ordinandus est , libellum (25) ejus propria subscriptione complectentem quæ ad rectam ejus fidem pertinent. Enunciari (26) etiam ab ipso et sanctam oblationis formulam , quæ in sancta communione fit , et eam quæ fit in baptismate precationem , et reliquas deprecationes. Jusjurandum (27) autem suscipere eum qui ordinatur per divinas scripturas , *quod neque* (28) *per seipsum neque per aliam personam dedit quid , aut promisit , neque posthac dabit vel ordinanti ipsum , vel his qui sacra pro eo suffragia fecerunt, vel alii cuiquam ordinationis de ipso faciendæ nomine.* Si quis autem præter memoratam observationem episcopus ordinetur , jubemus et ipsum omnibus modis

(1) Simul discipuli et præceptores.

(2) Χθὲς ἱερόσυλοι καὶ σήμερον ἱερεῖς. Χθὲς τῶν ἁγίων ἔξω, καὶ μυσταγωγοὶ σήμερον. Sic Aristides in Encomio Romæ , οἱ χθὲς σκυτοτόμοι , σήμερον ὁπλῖται. Cedrenus χθὲς δοῦλος ἐπίορκος , σήμερον δὲ τύραννος , heri servus, hodie libertus, vid. *l.* 7. §. 2. *in fin. ff. de injuriis.* modo taxeota et buleuta , mox sacerdos *l.* 53. *Cod. de episc.* Tertull. *lib. de præscr. adversus hæreticos :* Ante sunt præfecti catechumeni , quam edocti. *et post :* hodie diaconus , qui erat lector : hodie presbyter , qui erat laicus : heri catechumenus , hodie pontifex : heri in amphiteatro , hodie in ecclesia : vesperi in circo, mane in altari. *Hieron. ad Oceanum* , οὐδὲ ἐσχηματισμένην λαμβάνει τὴν χειροτονίαν ὡς ἄρτι μὲν ἰδιώτης , εὐθὺς δὲ κληρικὸς , εἶτα βραχύ τι διαλιπὼν ἐπίσκοπος ἀναφαίνεσθαι , *Novell.* 6. *cap.* 1. §. 2.

(3) *Canone* 12. ad Amphilochium : adde c. 16. *Apost.*

(4) *Nicen. synod.* c. 3.

(5) Συνείσακτον , *Scring.* vid. *Nov.* 123. c. 29. *Nov.* 133. c. 3. vide quæ not ad *l.* 19. *Cod. de episc.*

(6) Χειροτονῆσθῆναι.

(7) Clerici et primates civitatis eligunt episcopum *ut hic et Infr.* ibi , *ipsos elegerint.* et ita , si non plebs tota , priores tamen plebis ad electionem episcoporum fuerunt admissi , *dict. Nov.* 123. c. 1. Goth. Male hinc colligunt laicos cum clericis habere jus eligendi seu nominandi episcopum , *primores* enim hic sunt primores ecclesiastici , uti sunt Archidiaconi , Archipresbyteri. *Gloss. in Nov.* 123. *cap.* 1. *in pr. et Nov.* 123. *cap.* 8. Ans.

(8) Evangeliis sacrosanctis propositis multa in jure fieri jubentur , verbi gratia , electio episcopi , *ut hic et Nov.* 123. *cap.* 1. litis universæ disceptatio atque dijudicatio *l.* 14. *in fin. pr. C. de jud.* alienationes ecclesiasticæ et similes actus. *l.* 17. §. 2. *C. de sacr. eccl.*

(9) Tres proponebantur , ex quibus eligeretur Episcopus. *Nov.* 123. *c.* 1. Tacitus 4. *Annalium anno* 776. *urbis* refert , mortuo Flamine diali , moris fuisse , patricios confarreatis parentibus genitos , tres simul nominari , ex queis unus legeretur vetusto more. Hæc ille. Constat utique , in locum Judæ Apostolos , duos tantum statuisse , ut , in quem eorum sors cecidisset , is apostolatu fungeretur , *Actor.* 1. *vers.* 23. *et seq.*

(10) *d. c.* 1.

(11) Fides episcopi.

(12) Julianus *c.* 428. honestæ vitæ esse , et literas scire , eos elegerunt : et autor *Eclog.* 9. *tit.* 2. *c.* 25. εἰ μὴ γράμματα ἴσασι.

(13) Vita Episcopi.

(14) Ætas episcopi , et ita abrogatur *Nov.* 123. *c.* 1. §. 1. qua vetatur episcopus eligi , nisi 35. annum excesserit.

(15) Familia episcopi.

(16) Cœlibatus episcopi.

(17) *d. c.* 1. *d. l.* 42. §. 1. *C. de Episc. et c.* 16. *Apostolicorum canonum.*

(18) Castitas episcopi. *canon apostolorum* 16.

(19) Sic apud Gentiles, Fortunæ muliebri coronam non imponebat , nisi univira : sicut nec matri Matutæ. Pontifex Maximus , et Flaminica nubebant , semel. Cereris sacerdotes viventibus etiam viris et consentientibus amica separatione viduabantur. Tertull. *lib. de Monogamia.*

(20) *Can. Apostolorum* 17.

(21) Gradus observa : Removetur enim hic ab episcopatu adipiscendo is , qui justam uxorem habet , aut pellicem : quique semel viduam et a viro separatam aut sacris canonibus interdictam semel duxerit.

(22) Quemadmodum muneribus publicis addicti curiæ , ordini et cohorti , eligi possint , adde *l.* 3. *C. de episc.*

(23) Purgationis genus observa.

(24) *Nov.* 123. *c.* 1. §. 1.

(25) Ordinandus episcopus libellum fidei suæ de scripto offerre tenetur ; ut hinc colligi possit. Episcopum scribendi peritum esse debere. facit *Nov.* 123. *c.* 12.

(26) Ordinandus Episcopus recitat formulam sanctæ oblationis ac communionis , baptismi , et similes hujusmodi orationes.

(27) 3. *Eclog.* 1. *c.* 1. §. 2. Ordinandus jurat , se nullo pretio dato aut promisso eligi.

(28) Merito , cum non pretio , sed precibus ordinetur Antistes , quæratur cogendus , rogatus recedere debeat , invitatus effugere. *l.* 31. *C. de episc.* Sic Alexander Severus Imperator , Præfectum prætorio fecit , qui ne fieret , fugerat : dicens , *Invitos , non ambientes , in republica collocandos.*

episcopatu dejici (1), et eum qui contra talem observationem eum ordinare ausus fuerit.

CAP. III. (2).

Si quis autem accusationem (3) instituet contra ordinandos in episcopum, vel presbyterum, vel diaconum, vel alium clericum, vel etiam abbatem ex quacunque causa, differatur talis ordinatio, et fiat (4) prius inquisitio accusationis præsente etiam accusatore, et ea quæ ab ipso delata sunt, usque ad finem prosequente. Si vero desistat et comperendinet accusator, nihilominus is qui ordinationem facturus est, inquisitionem diligentissimam faciat intra tres menses: et si quidem obnoxium invenerit eum qui accusationem sustinet, sive contra divinos canones, sive secundum nostras leges, prohibeatur ordinatio, si vero accusator aut præsens non probaverit, aut se absentaverit, siquidem clericus sit, proprio gradu depellitor; si verò laicus, competentem coercitionem sustineat. Si autem quis ante examinationem causæ ordinaverit accusatum: tam ordinator quam ordinatus sacerdotio exuuntur.

CAP. IV.

Quando autem quod in canonibus cautum est de synodis sanctissimorum episcoporum per (5) singulas provincias congregandis, hucusque minime observatum est: illud in primis corrigere est necessarium. Sancti igitur Apostoli et patres definierunt, *bis* (6) *in unoquoque anno fieri debere synodos sanctissimorum sacerdotum in unaquaque provincia, et emergentes causas exeuti, et competentem accipere correctionem*, hoc est, *unam quidem in* (7) *quarta* (8) *septimanæ sanctæ Pentecostes, alteram vero Octobris mense.* Nos autem invenientes quod ex hujusmodi negligentia (9) multi diversis peccatis implicitι sunt, jubemus omnibus modis unam (10) synodum fieri singulis annis in singulis provinciis mense (11) vel Junio, vel Septembri: et convenire quidem apud (12) beatissimos patriarchas, illos qui ab ipsis ordinati sunt, et qui non habent jus alios episcopos ordinandi: at apud sanctissimos metropolita cujusque provinciæ, eos qui ab eis sunt ordinati. Quo in loco motas lites et interpellationes vel pro (13) fide, vel canonicis quæstionibus vel administratione rerum ecclesiasticarum, vel de episcopis et presbyteris, vel diaconis aut aliis clericis, vel de abbatibus, vel monachis vel de accusata vita, vel de aliarum rerum correctione, moveri quidem et agitari, et convenienter examinari, et eorum correctionem secundum sacros canones procedere, et secundum nostras leges.

CAP. V.

Non solum autem in anniversariis synodis ista quæri volumus, sed etiam quoties quidam sacerdotum vel clericorum, vel abbatum, vel monachorum accusabuntur, vel de fide, aut turpi vita, aut ob aliquid aliud contra sacros canones admissum. Et si quidem episcopus est is qui accusatus est, ejus metropolitanus examinet ea quæ dicta sunt: si vero metropolitanus sit, ejus beatiss. archiepiscopus, sub quo degit. Si (14) vero presbyter vel diaconus vel alius clericus, vel abbas vel monachus, tunc sanctissimus episcopus cui subsunt, examinet delatas hujusmodi querelas: et cum veritas probata fuerit, unusquisque pro qualitate delicti canonicis pœnis subdatur examininantis arbitrio. Hæc autem omnia obtinere volumus non solum in ordinandis posthac episcopis et abbatibus, sed etiam in his qui nunc sunt, et qui ex quibuscunque causis per canones, et nostras leges interdictis accusantur. Si enim hæc ita observata fuerint, et laici maximum hinc et ad rectam fidem et ad vitæ honestatem profectum promerebuntur et percipient.

CAP. VI.

Ad hæc jubemus *omnes episcopos et presbyteros non in secreto* (15), *sed cum ea voce quæ a fidelissimo populo exaudiatur* (16), *divinam oblationem* (17) *et precationem quæ fit in sancto baptismate, facere*, ut inde audientium animi in majorem devotionem et Dei laudationem et benedictionem efferantur. Sic enim et divinus Apostolus docet, dicens in priore ad Corintios epistola (18). *Cæterum* (inquit) *si solum benedicis spiritu, is qui idiotæ* (19) *locum implet, quomodo tuæ gratiarum actioni subjiciet Deo sanctum illud Amen? si quidem quid dicas, non novit: tu autem pulchre gratias agis: sed alius non ædificatur.* Et rursus in ea quæ est ad Romanos (20), sic dicit: *Corde quidem creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Idcirco igitur convenit, ut ea precatio quæ in sancta *allatione* (21) dicitur, et aliæ ora-

(1) Multi sunt igitur hoc tempore suo episcopatu dejiciendi, *Nov.* 123. *c.* 3. *Ecl.* 1. *c.* 7.

(2) *Novell.* 123. *c.* 2.

(3) Ad eundem modum Alex. Sever. rectores provinciis daturus, præpositos facturus vel procuratores, id est, rationales ordinaturus, eorum nomina publice proponere solebat, monens populum, ut si quis quid haberet criminis, probaret manifestis rebus: si non probasset, pœnam capitis subiret: dicebat grave esse, cum id Christiani et Judæi facerent in prædicandis sacerdotibus, qui ordinandi essent, non fieri in provinciarum rectoribus, quibus et fortunæ hominum committerentur et capita, Spartian. *in Severo.*

(4) *Novell.* 123. *cap.* 2.

(5) Synodi provinciales, quæ per singulas provincias habentur.

(6) Synodi semestres, id est, semestribus singulis et sic bis annuatim olim celebrari solitæ, vid. *cap.* 36. *Can. Apost.*

(7) Synodi anniversariæ, seu annuæ quo tempore anni habendæ.

(8) Quarta septimanæ, dies Mercurii, vid. *l.* 22. §. 1. *Cod. de episc. aud.*

(9) Vilescunt enim atque negliguntur, quæ fiunt sæpissime, contra, quæ rara chara.

(10) Nota de synodis annuis, seu annuatim faciendis.

(11) Quibus temporibus synodi annuæ coguntur. Vestigia hujus antiquitatis etiam durant. Galli synodos ejusmodi *Sennes* vocant. adde *Nov.* 123. *c.* 10.

(12) Ut apud Patriarcham et Metropolitanum synodi anniversariæ cogantur.

(13) Materia synodorum, seu quibus de rebus agebatur vel disceptabatur in synodis annuis. adde *c.* 5. *Infr.*

(14) Nota ordinem, De presbyteris, diaconis, clericis, abbatibus, monachis cognoscit episcopus: de episcopo metropolitanus: de metropolitano archiepiscopus.

(15) Secreto pronunciare, est apud se pronunciare, id autem vetatur.

(16) Et intelligatur. Vulgari itaque lingua preces divinæ oblationis et baptismi olim factæ, ut inde audientium animi in majorem devotionem et Dei laudationem et benedictionem efferrentur, *ut hic.*

(17) Προσκομιδὴν.

(18) *c.* 4. *vers.* 16.

(19) *Nov.* 6. *cap.* 1. § 2. Idiotam laicum nominat *Chrysostomus.*

(20) *cap.* 10. *vers.* 10.

(21) Προσκομιδῇ, oblatione. Justinianus superius dixerat ad se perlatum, episcopos quosdam electos fuisse, qui sacræ communionis, seu oblationis, et sacri baptismatis, et similes orationes ignorent, *hac Nov. in fin. princ.* ideoque ut huic occurrat morbo, jubet, ordinandum episcopum eas orationes prius recitare *cap.* 2. *Supr. hic.* Jubet etiam, ut sive baptismus, sive communio celebretur, utraque oratio palam, et audiente et intelligente populo; recitetur, eoque *c.* 14. *Epist.* 1. *ad Corinth.* refert.

tiones cum voce a sanctissimis episcopis et presbyteris proferantur Domino nostro Jesu Christo Deo nostro cum Patre et Spiritu sancto, sciturus religiosissimis sacerdotibus, quod si quid horum contempserint, et horrendo Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi judicio rationem reddituri sunt, et nos ista cognoscentes non relinquemus quieta, et inulta.

§. 1. Jubemus autem et provinciarum præsides (1) si quid neglectum ex his quæ statuimus invenerint, primum quidem cogant metropolitas et alios episcopos dictas synodos congregare, et omnia implere quæcunque de synodis per præsentem legem jussimus. si vero eos morantes noverint et remissos, tunc nobis indicent, ut ad competentem protinus correctionem procedamus contra detrectantes synodos celebrare: sciturus vero ipsis præsidibus et obedientibus ipsis officiis, quod si quidem ista non servaverint, extremis subjicientur suppliciis. Confirmamus autem et per præsentem legem omnia a nobis diversis legibus sancita de episcopis et presbyteris et cæteris clericis, ad hæc et xenodochis et orphanotrophis, et cæteris quicunque venerabilibus locis præsunt.

Epilogus.

✝ Quæ igitur nobis placuerunt, et per præsentem manifestata sunt legem, tua claritudo per prothemata in consuetis locis regiæ civitatis affixa in cognitionem omnium perducere festinet, et manifesta facere omnibus qui provinciis præsunt. Dat. 10. Kal. Mart. *Constantinop.* DN, Just. PP. Aug. Basil. V. (2) C. Cons.

TIT. XXI.

DE (3) USURIS SUPRA (4) DUPLUM NON COMPUTANDIS.

Novella Constit. CXXXVIII.

Imp. Just. PP. Aug. Hermogeni Magistro officiorum.

Manifestissima est nostri nominis constitutio (5) quæ usque ad dupli quantitatem exactionem debiti concludit. Si igitur creditores tui quidam in duplum acceperunt, alii adhuc minus consecuti sunt: hi quidem qui in duplum ex usurarum quantitate per diversa tempora consecuti sunt, nullam adversus te inquietudinem proponere concedantur: alii autem si simili modo repleti fuerint, eo modo silere compelluntur. Et si debita subsecuti fuerint, fœneratitias cautiones recuperare, vel si remanserint, suis viribus vacare, si (6) preces veræ sunt, præsentis oraculi sanctione decernimus.

TIT. XXII.

INDULGENTIA ILLICITE CONTRACTARUM NUPTIARUM.

Novella Constit. CXXXIX.

In nomine Domini Jesu Christi Dei nostri. Imp. Cæsar, Flavius Justin. August. Floro.

PRÆFATIO.

Retulit ad nos gloria tua incolas Syndios pagi, neque non Hebræos in Tyro insula, illicitis contractis nuptiis, in sacram nostram incidisse constitutionem (7), nec secundum ea quæ de hoc constituta sunt, quartam bonorum suorum partem inferre: jamque (8) ex iis nonnullos in tertia ætate consistere et filiorum patres esse, ac propterea cum lacrymis supplicasse, ne nunc tandem uxores a se dimittere (9) compellantur: sed ut tam ipsas retineant: quam qui (10) ex ipsis procreati sunt filii, aut procreabuntur, successores eorum existant, neque ullam exinde revereantur pœnam.

CAP. I.

Sancimus igitur ut pro hujusmodi indulgentia propter præfatas causas singuli denas auri libras præbeant, ipsisque vel solis major illa pœna remittatur, et tam uxores, quam qui exinde nati sunt, et (ut potest fieri) postea nascentur, successores habeant, neque id a nobis in exemplum (11) aliis sancitum intelligatur: sed quocunque alio scituro, quod si quid tale petierit: ultra hoc quod petitis non potietur, etiam facultates amittet (12) atque insuper corporalibus pœnis exceptis, perpetuum incolet exilium. Nemo autem his qui a nobis nostra digniti sunt indulgentia, aut eorum uxoribus existentibusve vel futuris filiis, aut bonis, sive ex judiciaria sententia, sive alio quocunque modo inquietudinem inferat.

Epilogus.

✝ Quæ igitur nobis placuerunt, et per hanc sacram nostram declarantur legem, quæ et vigorem habet specialis nostri indulti, ea studeto gloria tua effectui et fini tradere.

(1) Provinciarum præsides, episcopos, metropolitanos et archiepiscopos negligentes, suum munus ut impleant, possunt cogere.

(2) Id est, anno 541.

(3) Hanc constitutionem restituit P. Pithœus. Extat eadem, sed alia forma, apud Haloandrum, apud quem hoc secundum caput ita legitur, ὅτι πᾶσα θεία ϗ βασιλικὴ ἑρμηνεία ἰσχὺν ἔχει νόμου, quod convenit *l.* 43. *ff. de vulgari.* Goth. Vid. *Novell.* 121. *et* 160. et Rittershus. *part.* 3. *c.* 9. Ans.

(4) Adde *Nov.* 121.

(5) *d. Nov.* 121.

(6) Clausula, Si preces veritate nituntur, rescriptis solet inseri: de qua vid. *l.* 7. *Cod. de divers. rescript.*

(7) *Nov.* 11. *cap.* 1. Goth. Ad hanc Novell. vid. Rittershus. *part.* 12. *cap.* 10. Ans.

(8) Adde *l.* 57. *ff. de ritu. et Nov.* 154.

(9) Separatio namque uxoris a marito dura est, *l.* 6. *l.* 7. *l.* 8. *ff. de pign.*

(10) Multum tribuitur precibus parentum, numerosam prolem habentium: adeo ut eorum nomine parentes nuptias suas retineant, illicitas alioquin. *d. l.* 57. bonorum etiam publicatio eis interdum prædictam ob causam remittitur. *l.* 7. §. 3. *ff. de bon. damnator.*

(11) Indulgentiæ non trahuntur in exemplum. *l.* 1. *in fin. ff. de const. princ.*

(12) Pœna postulantis jus retinendi illiciti conjugii, quod multis locis hodie non servatur, cum dispensationes ad matrimonia contrahenda gradus intra prohibitos indulgeri vel etiam vendi soleant. Quod probari hac Nov. nullo modo potest. Nam si puniuntur, qui rescripta postulant ad retinendas hujusmodi nuptias, multo magis puniendi, qui ad contrahendas. Favetur enim semper magis retentioni, quam novis petitionibus.

TIT. XXIII.

UT CONSENSU MATRIMONIUM SOLVI POSSIT (1).

NOVELLA CONSTIT. CXL.

PRÆFATIO.

NIhil in rebus mortalium perinde (2) venerandum est, atque matrimonium: quippe ex quo liberi, omnisque deinceps sobolis series existat, quod regiones atque civitates frequentes reddat, unde deinque optimæ reipublicæ coagmentatio fiat. Quocirca conjugibus matrimonia adeo fortunata optamus, ut nunquam adverso numine inita esse videri queant, neque illi citra justam dissolvendi matrimonii causam a se invicem recedant. Verum, quoniam ut in omnibus hoc servetur, perquam id difficile est, (ut enim in tanta multitudine non aliquæ atroces irreconciliabilesque inimicitiæ incidant, prorsus impossibile est) par esse putavimus, ut hujus rei remedium aliquod comminisceremur: præcipue vero, ubi pusillanimitas eo progressa sit, ut, quod odium inter conjuges obortum fuerit, mitigari et componi nequeat. Pro veteri (3) sane juris ratione fas atque licitum fuit, ut istiusmodi a se invicem recederent, dummodo id communi (4) voluntate atque consensu facerent. Adeo vero, ut multæ leges essent, quæ hac de re agerent et constituerent: cum etiam talem matrimonii dissolutionem bona gratia (5) fieri patria (6) lingua dicerent. At postmodum a patre (7) nostro sacratissimo principe, (qui pietate atque sapientia omnes quotquot unquam imperarunt, superavit) dum ad benignum suum atque firmum propositum respiceret, nec non ad aliorum etiam miserum et pusillanime consilium oculos converteret, scripta lex (8) est, quæ consensu matrimonia solvi vetat. Quam sane nos etiam obtinere, atque in suo vigore manere magnopere velimus. Verum permulti nos adierunt, qui matrimonium quo inter se nexi essent, mutuo odissent atque aversarentur, et (id quod dolendum valde, ac alioqui molestia mœroreque plenum est) propterea belligeratum domi pugnatumque esse per criminationem exponerent, ideoque matrimonium solvi peterent, tametsi (9) causas, ob quas tuto id illis facere lex concederet, nullas afferre possent: nos vero alias monendo, alias minis terrendo, ut a mutuo inter se, eoque citra causam suscepto odio desisterent, et ad concordiam proclinarent, animisque inter se pacatis essent, illorum in his desiderium festinationemque ad tempus suspendimus. Sed nihil profecimus. *Eos siquidem qui violento affectu odioque semel correpti fuerint, perquam est difficile* (10) *reconciliare*. Contigit enim ut ex his nonnulli ad mutuas insidias procederent, venenisque, et aliis quibusdam quæ lethalia essent, uterentur in tantum, ut sæpe neque liberi, qui ipsis communiter nati essent, illos in unam eandemque voluntatem conjungere potuerint.

CAP. I.

QUum itaque hæc a nostris temporibus aliena judicaremus, ad præsentem sacram legem respeximus, per quam statuimus, ut prout olim (11) juris fuit, matrimoniorum solutiones ex consensu fieri liceat (12), et ne amplius patris nostri sanctione in eos qui consensu matrimonia dirimunt, constitutæ pœnæ in usu sint. Si (13) namque mutua affectio matrimonia conficit, merito (14) diversa voluntas eadem per consensum dirimit, modo hanc missi repudii libelli satis declarent. Cæterum illud manifestum sit, quod alia omnia quæ legibus, et præcipue sacris patris nostri constitutionibus de matrimoniis liberis, et causis per quas dirimere matrimonium permissum est, aut de iis etiam qui nulla de causa (non tamen ex communi voluntate, et consensu, quomodo præsens nostra lex constituit) matrimonium solvunt, et de constitutis in illos pœnis cauta sunt, ex præsenti etiam nostra lege obtinebunt, suamque per omnia vim habebunt.

EPILOGUS.

† Proinde quæ a nobis in publicum usum producta sunt, et per præsentem sacram declarentur legem, gloria tua consueto modo per regiam hanc urbem omnibus manifesta reddi jubeto. Dat. 17. Kal. Octobr. *Constantinop.* Imp. DN. JUSTIN. PP. Aug. Anno. 1. (15).

TIT. XXIV.

EDICTUM DE HIS QUI LUXURIANTUR CONTRA (16) NATURAM.

NOVELLA CONSTIT. CXLI.

Imp. Justin. August. Constantinopolitanis.

PRÆFATIO.

CUm semper omnes benignitate, ac bonitate Dei indigeamus: tum vero maxime hoc tempore, cum pro-

(1) Reducitur jus vetus legis 60. 61. 62. *ff. de donat. inter vir.* *Novell.* 22. *c.* 4. abrogata *Nov.* 117. *c.* 10. Est tamen hæc Novell. Justini, non Justiniani. Eadem extat *Infr.* inter constitutiones Justini, quam non possis nisi injustam et injustissimam dicere. *l.* 8. *C. de repudiis.*

(2) Laus matrimonii.

(3) Jus vetus repudiorum et divortiorum.

(4) Non altero invito.

(5) Bona gratia dicitur matrimonium dissolvi, quoties dissolvitur volentibus conjugibus. Titinnius: quam stultitia cupidinis; petunt consilium bona gratia, ut parvifaciatur. Bona gratia, idem est, quod apud Tertullianum *in libro de Monogamia*, amica separatione viduari. Ut ad rem redeam, dissolvitur matrimonium bona gratia, interdum ex causa, *ut d. l.* 60. 61. 62. interdum sine justa causa, *ut hic.*

(6) Id est, Romana, *Nov.* 7. *c.* 1. *Nov.* 22. *c.* 2. *Nov.* 30. *c.* 5. *Nov.* 69.

(7) Id est, Justiniano.

(8) *Nov.* 22. *c.* 4.

(9). Id est, etiam sine justa causa, mutuo tamen consensu potest matrimonium dissolvi.

(10) *Nov.* 22.

(11) Jure veteri inter volentes, quavis de causa, permissum repudium.

(12) Id est, mutuo consensu matrimonia possunt dissolvi constitutione hac Justini.

(13) Causa dubitandi sumitur ex his, quæ dicuntur in *leg.* 35. *ff. de reg. jur.*

(14) Imo non recte *l.* 8. *C. de repudiis.*

(15) Id est, anno 556.

(16) Περὶ ἀσελγαινόντων. *Scrimg.* adde *Nov.* 77. 20. *Levit.* 13. *Exod.* 22. περὶ ἀσελγῶν ἢ τῶν ἀρσενοκοιτῶν. 60. *Eclog.* 39. §. 4. *Instit. de public. jud. l.* 31. *C. ad l. Jul. de adult.* Collatio legum Mosaicarum *titul.* 5. *de stupratoribus.* et ita quoque hic titulus conceptus est in Indice Reginæ. 6. Harm. 4. c. περὶ ἀσελγῶν etc. περὶ ἀλογευομένων. Clar. 5. §. *Sodomia.* Bossius 28. *q.* Petrus Gregor. 36. *syn.* 10. Goth. Vid. Rittershus. *part.* 12. *cap.* 9. Ans.

pter peccatorum nostrorum multitudinem variis ipsum modis ad iracundiam provocavimus. Et quanquam minitatus est, et clare ostendit, quibus secundum peccata nostra digni essemus: tamen clementer nobiscum egit, iramque suam in aliud tempus rejecit, nostram expectans pœnitentiam, *ut qui nolit* (1) *mortem nostram peccatorum*, *sed conversionem et vitam*. Quapropter justum non fuerit, ut omnes nos opulentiam bonitatis, ac tolerantiæ, et longanimitatis benigni Dei contemnamus, ne in obduratum et pœnitentiam refugiens cor nostrum, iram nobis in die iræ accumulemus, sed cum omnes improbis studiis, et actionibus abstineamus, tum vero maxime, qui abominabili illa, et merito Deo exosa atque impia actione computruerunt. Loquimur autem de stupro masculorum, quod nonnulli mares sacrilegio et impio ausu præsumunt, cum (2) masculis perpetrantes turpitudinem.

CAP. I.

SCimus etenim sacris scripturis edocti, quam justum Deus supplicium his, qui olim in Sodomis (3) habitabant, propter hunc ipsum in commistione furorem intulerit, ut in hunc usque diem ea terra igni conflagret inextinguibili: Deo per hoc nos erudiente, ut legibus contrariam hanc actionem aversemur. Rursum scimus, qualia de hujusmodi divus dicat Apostolus (4) qualiaque reipublicæ nostræ leges promulgent. Unde omnes, qui timori Dei intenti sunt, convenit, ut a tam impia et scelesta actione abstineant, quam ne (5) in brutis quidem animantibus admissam reperire est. Et qui quidem nihil tale sibi conscii sunt, hi et in posterum eo se pacto conservent. Qui vero hoc morbi genere contabuerunt: illi non solum de cætero peccare desinant, sed etiam rite agant pœnitentiam, et coram Deo procidant, et morbum beatissimo patriarchæ renuntient (6), rationemque curationis percipiant, et (prout scriptum est) fructus producant pœnitentiæ, ut benignus Deus pro opulentia miserationum suarum dignetur nos quoque benignitate: et omnes illi agamus gratias de pœnitentium salute, quos modo jussimus, ut etiam magistratus persequerentur, conciliantes sibi Deum, qui merito nobis irascitur. Et quidem scientes prudentesque ad sanctorum dierum reverentiam benignum Deum obsecramus, ut ita hi, qui impiæ hujus actionis cœno coinquinati sunt, pœnitentiam capessant, ne alia nobis persequendi ejus flagitii præbeatur occasio. Prædicimus autem omnibus deinceps, qui hujusmodi alicujus sibi peccati conscii sunt, nisi peccare desierint: et seipsos renunciantes (7) beatissimo patriarchæ, salutis suæ curam gesserint, pro tam impiis actionibus Deum intra sanctum festum placantes: quod acerbiora (8) sibi accersent supplicia, nimirum qui nulla de cætero venia digni habebuntur. Neque enim de ejus rei inquisitione ac correctione quidquam relaxabitur, negligentiusve tractabitur contra eos, qui intra sanctum festum se non detulerint, aut in tam impia actione perstiterint: ne si omisso circa id animo simus, Deum contra nos irritemus: quod cæcutientibus oculis transmiserimus actionem tam impiam, ac prohibitam, et quæ maxime idonea sit, ut bonum illum Deum in omnium perniciem ad iram provocet. Proponantur Constantinopolitanis civibus nostris. Dat. Id. Mart. *Constantinop.* DN. JUSTIN. PP. August. Anno XXXII. post BASIL. V. C. CONS. Anno XVIII. (9).

TIT. XXV.

DE (10) HIS, QUI EUNUCHOS FACIUNT (11).

NOVELLA CONSTIT. CXLII.

Imp. Just. August. Marthanæ.

PRÆFATIO.

SUpplicia, quæ ab aliquot retro (12) principibus contra eos, qui eunuchos facere auderent, constituta sunt, omnia sane manifesta existunt. Ex quo enim nonnulli rationem salutis suæ non habentes, ante parvum admodum tempus ausi sunt tam impium in se delictum admittere: propterea et nonnulli meritas de se dederunt pœnas, alii post irrogata supplicia (13) etiam in exilium

(1) Deus non vult mortem peccatorum. *Nov.* 14. *et* 77. *Ezech.* 33. *vers.* 11.

(2) Ἀρρενες ἐν ἄρρεσι. *Scrimg.* ἄρσενες ἐν ἄρσεσι, *Rom.* 1. *vers.* 27.

(3) 19. *Genes.* 24. 29. *Deut.* 23. 13. *Esai.* 19. 40. *Jerem.* 56. 16. *Ezech.* 49. 4. *Amos* 11. 17. *Lucas* 29. 2. *Petr.* 2. *vers.* 6. *Idem vers.* 7. adde *Nov.* 77. *c.* 1.

(4) *Rom.* 1. *vers.* 27. 28. 29.

(5) De obbrutescentibus, vid. 6. Harm. 4. *c.* περὶ ἀλογευομένων. adde quæ dixi ad *Novell.* 77. Petrum Gregorium 36. *cap.* 14. *Lev.* 20. *Exod.* 23. *c. mulier.* 15. *q.* 1. *c. hoc ipsum.* 33. *q.* 2. Rolandum a Valle 1. *cons.* 71. Clar. 5. *sent.* §. *fornicatio*, *vers. cum animali bruto.*

(6) Vid. *Infr. hic.* Confessionis auricularis aut certe tacitæ quoddam genus innuit.

(7) Dic ut *Supr. hic.* Notari tamen hic obiter poterit; Magistratus supremos interdum jus commutandarum pœnarum in atrocissimis etiam delictis sibi vindicasse, *ut hic.* Commutandarum, inquam, cum remittant confitenti pœnam Sodomitis debitam, *ut hic.*

(8) Quæ? morte puniuntur lege divina *Levit.* 20. gladio §. 4. *Inst. de publ. judiciis. l.* 31. *C. ad l. Jul. de adulteriis.* quod etiam receptum apud Athenienses fuit. Æschin. *contra Timarchum.* apud Gothos castrabantur *leg.* 8. *C. Westgotti de incestis l.* 3. *tit.* 5. Valentinianus, Theodosius et Arcadius jubent comburi *l.* 6. *C. Theod. de adult.* ex qua emendandum est fragmentum collationis legum Mosaicarum *tit.* 5. Hanc pœnam usus tandem recepit, vid. Clar. 5. *sent.* §. *Sodomia vers. sed quæro.* In id genus delicti lex Scatiania vel Scantinia Romanis quondam fuit. Cœlius apud Ciceronem 8. *epist.* 12. insolentissimi homines; postulandum me lege Scantinia curant, Cicero 5. *Philippica.* hinc Scantiniæ leges, Suetonius *in Domitiano c.* 8. Quosdam ex utroque ordine lege Scatinia condemnavit. Tertullianus *lib. de monogomia.* Uticensis ille vester nec Scatiniam timuit. Juvenalis *Satyr.* 2. citari ante omnes debet Scatinia. Ausonius *Epigr.* 88. semivir ipse Scantiniam metuens non metuit Titiam. Tribuni plebis Caji Scantinii meminit Valerius 6. c. 1. cui diem a Marcello dictam refert, quod filium Marcelli de stupro appellasset: eumque tandem sub uno teste damnatum refert. Pœna legis Scantiniæ non erat capitalis, sed decem millium. Quint. 4. c. 2. 7. c. 5. *in fin.* de hac lege vide quædam apud Plutarchum *in Marcello:* nec mirum temporibus illis (utpote corruptis) hoc crimen pecunia multatum. Refert enim Seneca 4. *Controvers.* ex sententia cujusdam, impudicitiam illam in ingenuo crimen esse, in servo necessitatem, in liberto officium.

(9) Id est, anno 544.

(10) Fit mentio hujus Novellæ apud Scoliasten. 19. *Ecl.* 1. *ex lib.* 33. *tit.* 1. *cap.* 52.

(11) *L.* 4. *C.* 42. Domitianus castrari mares vetuit. Suetonius *in Domitian. c.* 7. eoque Martialis illud pertinet *Epigr.* 6. ad Domitianum, Lusus erat sacræ connubia fallere tædæ; Lusus et immeritos execuisse mares. Utraque tu prohibes Cæsar. *Leo Novell.* 60. hanc pœnam abrogavit. *Goth.* Vid. Rittershus. *part.* 12. *c.* 12. Ans.

(12) Extant etiam Senatusconsulta adversus castratores *l.* 3. §. 4. *l.* 6. *ff. ad l. Corn. de sicariis*, extant et edicta Domitiani. Sueton. *in Domitiano c.* 7. Dion. *in Domitiano*, Nervæ, Adriani *l.* 4. §. 2. *l.* 5. *ff. ad l. Corn. de sicariis.*

(13) Dicam de pœnis *Infr.*

missi sunt. Verum enimvero quia ne sic quidem a tam impia actione temperatur, sed in tantam multitudinem hoc flagitii genus excurrit, ut sæpenumero e multis vix pauci evadant incolumes, usque adeo, ut quidam ex his, qui servati fuerunt, sub nostro aspectu deposuerint e nonaginta ægre (1) tres servatos esse, quis obsecro in tantum salutis suæ contemptor existit, ut hæc despiciat, et inulta relinquat? Nam si leges nostræ eos etiam, qui gladium contra aliquem distringunt (2), suppliciis subdunt, quomodo impune conniventibus præterire oculis possimus tot perpetratas cædes, et factum contra Deum pariter, et leges nostras præsumptum? Inde adeo necessarium duximus eos, qui hujusmodi facere ausint, exquisitius per hanc legem persequi.

CAP. I.

SAncimus igitur, ut qui in quocunque (3) reipublicæ nostræ loco, quamcunque personam castrare præsumunt, aut etiam præsumpserint (4), siquidem viri sint, qui hoc facere præsumpserint, aut etiam præsumunt: idem (5) hoc quod aliis fecerunt, et ipsi patiantur: et si incolumes evaserint, tam bona eorum addicantur (6) fisco per eum qui pro tempore magistratum obit gloriæ tuæ: quam ipsi mittantur in Gypsum (7), ubi locorum per omne vitæ suæ tempus esse debebunt. Sin vero mulieres sint, quæ id egerint, afficiantur et ipsæ supplicio, et bona earum per eum qui pro tempore gerit magistratum tuum, addicantur fisco, mittanturque in exilium: ut (8) ex quo putaverint, aut putant impium se lucrum assecuturas, ex eo supplicia simul et bonorum suorum amissionem sustineant. Porro et eos qui ad hoc mandatum (9) dederint obtulerintve personas, aut etiam domos (10), vel locum aliquem ad hoc præbuerint, aut præbent, sive viri sint, sive mulieres, eadem subire supplicia jubemus, utpote qui injustitiæ hujus actionis testes facti sunt.

CAP. II.

VErum ipsos castratos tametsi a vetustrioribus temporibus liberos esse oportebat: jubemus tamen, ut qui jam inde a decima (11) indictione nunc ineuntis mensis per quemcunque in locis nostræ reipublicæ castrati fuerint, liberi (12) sint, neque ullo modo aut quovis genere contractus in servitutem retrahantur: neque (13) idem instrumentum de ipsis vel publicum, vel privata manu conscriptum quocunque tandem modo aut per fraudem factum aut fiendum valeat. Sed neque inquirendi illorum status causa cognitiones, quæ anacrises (14) dicuntur, de istiusmodi personis interponantur, aut interpositæ valeant. Sed et omnes eos qui tali contractui in posterum ministerium (15) præbent, superius traditas subire pœnas jubemus. Præterea si usuveniat, ut servus propter morbum (16) castretur: jubemus, ut et ille libertatem nanciscatur. Qui enim initio liberi erant, eos probabile est, cum in hoc genus morbi inciderint, sui potestatem habuisse, ut quod vellent, sibi remedium adhiberent. Jubemus igitur, ut in nostra republica castrati jam inde a memorato tempore apud quamcunque personam sint, liberali cuasa adserantur manu, et liberi sint, neque unquam in servitutem retrahantur. Cæterum si qui eorum post præsentem nostram legem aliquos detinere apud se castratos præsumpserint: damus etiam ipsis castratis licentiam, nimirum qui semel ex præsente nostra lege libertatem promeruerint: ut hic quidem mejestatem Imperatoriam, et sanctissimum pro tempore patriarcham adeant, neque non apud gloriosissimos Imperii nostri proceres relationem ea de re instituant, in provinciis vero apud religiosissimos locorum episcopos et harum præsides: quo magis providentia omnium nostrorum magistatuum, et periculo obtemperantium ipsis cohortium (sive Constantinopoli, sive alibicunque locorum nostræ reipublicæ) his secundum libertatem dentur vindiciæ (17), libertasque ex præsente nostra lege ipsis largita conservetur. Nam tot cædes conniventibus oculis accipere per causam eorum, qui talia (18) in nostra præsumunt republica, neutiquam sustinuerimus. Si enim *Barbari* (19), simulatque nostra de hoc audierunt mandata, hæc custodierunt: quomodo tandem permittemus, ut post tot retro principum sanctiones tale quid denuo delinquatur, et inultum relinquatur in nostra republica?

EPILOGUS.

✝ Quæ igitur nobis placuerunt, et per hanc sacram generalem declarantur legem, ea tam hic, quam in provinciis gloria tua manifesta pariter faciet et conservabit. Dat. 15. Kalend. Decembr. Domino JUST. PP. Aug. BASIL. (20) V. C. CONS.

(1) Periculum, in quod conjiciuntur ii, qui castrantur.
(2) Nemo distringere gladium in aliquem impune potest.
(3) Barbaris enim licebat suos Barbaros castrare, vide 1. *Nomocanonis* 14.
(4) Castrabant autem ut plurimum servos *d. l.* 6. idque libidinis aut promercii causa *d. l.* 3. §. 4. Paul. 5. *sent.* 23. §. 7. faciebantque castrando pretiosiores *l.* 27. §. 28. *ff. ad l. Aquil.*
(5) Castratur, qui alium castravit, *ut hic*, hæc est talionis pœna. Sic Gallienus, cum quidam gemmas vitreas ejus uxori pro veris vendidisset, surripi quasi ad leonem venditorem jussit, deinde cavea caponem emitti: mirantibus cunctis rem tam ridiculam, per curionem dici jussit, *Imposturam fecit et passus est.* His adde, quæ scripsi de talione *Novell.* 60. *c.* 1. *in fin.* locum elegantem ex Galeni 6. *de Hippocratis et Platonis Placitis* relatum a Cujacio 7. *obs.* 14. *in fin.* Sed hanc pœnam castratorum sustulit *Leo Novella* 60. *ubi dicam de pœna castratorum.*
(6) Vide quæ dicam ad *Novellam Leonis* 60.
(7) Gypsus insula *Nov.* 22. *c.* 8.
(8) Avarus nimium spoliatione bonorum omnium hic privatur.
(9) Mandator sceleris punitur *l.* 15. *ff. ad l. Corn. de sicariis. l.* 24. *ff. de jure fisci.*
(10) Domum præbens ad delictum committendum, punitur. vid. *l.* 1. *C. de Eunuchis. l.* 8. *l.* 9. *ff. ad l. Jul. de adult. Nov.* 14. §. 1. *Nov.* 42. *c. ult. Nov.* 58.
(11) Indictio decima sexta, vide *Nov.* 148. *in fin.* de prima vid. *Novell.* 147. *cap.* 2.
(12) Huic vicinum est, quod quæri solet, An castratus testari possit, de quo dicam ad *l.* 5. *C. qui testament. fac.*
(13) Quinimo Tabellio quoque, qui hujusmodi instrumentum conscripsit, puniendus est, *l.* 2. *C. de Eunuchis.*
(14) Anacrisis *hic et l.* 6. *ff. de custod.* Interrogatio reo vel de reo facta. *Interrogations, enquestes, informations.* Libellus rei dicitur in *l.* 6. §. 9. *ff. de injusto.* Sic Festus ad Agrippam *Actor.* 25. *vers.* 26. de quo (id est, de Paulo) quod scribam domino (id est Cæsari) non habeo; quapropter produxi eum ad vos et maxime ad te rex Agrippa, ὅπως τῆς ἀνακρίσεως γενομένης σχῶ τι γράψαι. Possis tamen dicere, ἀνακρίσεις hic esse cognitiones de statu.
(15) Ministri delictorum puniuntur.
(16) Qui servum castrat, liberum facit, *hic.*
(17) *Qu'ils soient maintenus en possession de leur liberté*, vindiciæ, *maintenue ou recreance.* Huic contrarium vindiciis abdicere, *l.* 2. §. 24. *ff. de origine juris.*
(18) Qui alios castrant.
(19) De Abasgis hoc intelligendum est, de quibus vide Evagrium 2.
(20) Id est, anno 541.

TIT. XXVI.

DE MULIERE RAPTUM (1) PASSA.

Novella (2) Constit. CXLIII.

Imper. Justin. August. Areobindo gloriosissimo prætoriorum præfecto, expræfecto almæ urbis, et exmagistro militum.

PRÆFATIO.

Legis interpretationem (3) culmini tantum principali competere, nemini venit in dubium: cum promulgandæ quoque legis auctoritatem fortunæ sibi vindicet eminentia. Meminimus itaque pro raptu mulierum, sive jam desponsatæ fuerint, vel maritis conjunctæ, sive non, vel etiam si viduæ sint, legem antea posuisse: et capitis (4) subjecisse supplicio non tantum raptores, verum etiam comites eorum: nec non alios, qui eis auxilium tempore invasionis contulisse noscuntur: et non tantum parentibus mulierum, verum etiam consanguineis, et tutoribus hujusmodi dedisse per eandem legem vindictam et præscriptis pœnis locum dedisse, si jam nuptæ vel desponsatæ mulieres rapiantur: cum non solum raptus mulieris, verum etiam adulterium per hujusmodi temeritatem committitur. Et super alias pœnas raptoris etiam, necnon aliorum qui cum eo fuerint, patrimonium raptæ mulieri vindicari, per eandem legem præcipimus, ut dotis etiam marito legitmo dandæ copia per raptoris ei ministretur substantiam. Illo quoque specialiter adjecto: Ut (5) nulla sit mulieri vel virgini raptæ licentia, raptoris eligere (6) matrimonium, sed cui parentes voluerint (excepto raptore) legitimo matrimonio copulari: nullo modo, nullo tempore licentia mulieri raptæ permissa, raptoris se conjungere matrimonio. Sed parentes etiam, si tali consenserint matrimonio, deportari (7) præcipimus. Sed mirati sumus, quod conati sunt aliqui dicere raptam mulierem sive volentem sive nolentem, et si raptoris matrimonium contra nostræ constitutionis tenorem amplexa sit, debere tamen eam raptoris habere substantiam, vel quasi legis præmium, vel ex testamento forte, si hoc etiam factum esse contigerit. Qui enim talia dicere præsumpserunt, hi prædictæ legis seriem intelligere non potuerunt. Qui enim tale stare matrimonium, et si rapta voluerit, prohibuimus, et ob hoc parentes raptæ mulieris deportationis subjecimus pœnæ, si hujusmodi consenserint matrimonio: quomodo (8) raptas mulieres, raptorum eligentes connubium, præmiis honorassemus raptæ datis mulieri? Superfluam igitur eorum dubitationem vel in posterum resecantes, priorem per præsentem legem interpretari censuimus. Sancimus itaque si rapta mulier cujuscunque sit conditionis vel ætatis, raptoris nuptias eligendas esse censuerit, parentibus præsertim non consentientibus: nec (9) ex beneficio legis, nec ex testamento raptoris hereditatem suscipere, vel quocumque modo substantiam vindicare: sed præmium, quod per legem nostram raptæ mulieri datum est, ut raptoris, et eorum qui ei auxilium tempore invasionis præbuerint, bona (10) vindicet: hoc ad parentes, si ambo vel unus supersit, qui nuptiis specialiter non probantur consensisse, ex tempore raptus ipso jure transferri, et patrimonium raptoris non raptam jam habere mulierem, quæ conjugio se raptoris inquinare non piguit, sed in personas transferri, quas superius nominavimus, ei non consentientes conjugio. Nam nefarios hujusmodi coitus pœnis corrigi, non (11) præmiis honorari convenit. Quod si parentes jam decesserunt, vel hujusmodi sceleri consenserunt: substantia raptoris, nec non et aliorum, qui facinoris fuerint participes, fisci juribus (12) vindicetur. Quam interpretationem non in futuris tantummodo casibus, verum in præteritis etiam valere sancimus, tanquam si nostra lex ab initio cum interpretatione tali a nobis promulgata fuisset, præfecte charissime atque amantissime.

§. 1. Quæ igitur per hanc legem nostra statuit æternitas, tua celsitudo effectui mancipari, observariquæ præcipiat (13).

TIT. XXVII.

DE SAMARITANIS (14).

Novella Constit. (15) CXLIV.

Justinus Imperator Diomedi P. P.

PRÆFATIO.

Ut impiam Samaritanorum hæresim, et omni ratione carentem horum vesaniam ad meliorem frugem perduceremus, neque non ipsorum animas, quo detinentur morbo, liberaremus: sæpenumero tam pientissimus princeps pater (16) noster, quam etiam nos ipsi studio habuimus. Sed in plerisque horum non potuimus id, in quod longo studio incubuimus, effectui tradere. Evaserunt enim in tantam nonnulli eorum vesaniam, ut vel salutari baptismo dignati denuo ad id mali, unde discesserant, redierint, et eadem cum Samaritanis habere in pretio, eodem cum ipsis agitari furore dignoscantur. Præclarum igitur nobis visum est veterem illam et prius contra ipsos propositam patris nostri legem renovare.

(1) Adde *Novell.* 150. de ea quæ raptori suo nubit, *l. un. Cod. de raptu* 9. *tit.* 13. vide omnino *Novell. Leonis* 35. Goth. Vid. Rittershus. *part.* 12. *c.* 11. Ans.

(2) Hæc constitutio est Latina.

(3) *l.* 1. *Cod. de legib.*

(4) Pœna raptus, capitalis *d. l. un.* §. 2. adde Clarum 5. *sent.* §. *raptus* 15.

(5) *l. unica Cod. de raptu virg.* 4. Harmenop. 6. §. 64.

(6) Rapta raptori nubere prohibetur. addunt quidam exceptionem, nisi prior dissensus in secundum consensum transierit. *Cap. penult. cap. ult. extra. de raptoribus. l.* 2. *Cod. de his quæ vi met.* vid. Gailium 2. *observ.* 28.

(7) Parens consensum præstans filiæ ut raptori nubat, deportatur.

(8) Ex illicito matrimonio nullus conjugum potest fructum sperare, vid. *l.* 6. *Cod. de incestis*

(9) Pœna mulieris nubentis raptori.

(10) Bona raptoris cui cedant, vid. *leg. unic. C. de rapt.*

(11) Delictis pœnæ, non præmia proponuntur. et contra virtuti præmia, non pœnæ. *l. ult. Cod. de statuis.*

(12) *Al.* viribus: ut *l.* 2. *Cod. ne fiscus vel resp. Novell.* 112. *cap.* 2. §. 1. *et* Jul. *antecessor constit.* 32. *et* 107. *l.* 2. *Cod. de judiciis*, vid. Cujac. 18. *observ.* 2.

(13) Dat. Kal. Jun. CP. Imper. DN. Just. PP. August. anno 36. post. Cons. Basil. V. C. anno 22. Cujac. *hic.* id est, anno 548.

(14) Vid. *Nov.* 129. hæc constitutio est Justini, non Justiniani, ut *infr.* dicemus.

(15) Justini est hæc Novella, successoris Justiniani, ut paulo post apparet.

(16) Justinus scil. quæ verba ostendunt hanc constitutionem alterius esse, quam Justiniani.

CAP. I.

AC propterea sancimus, ut ipsi neque (1) ex testamenti tabulis, neque absque iis heredes fiant legatave capiant, aut donationis titulo rem aliquam nanciscantur. Sed neque Samaritani, aut in universum hæretici; quive rectam se Christianorum fidem amplecti simulant, cum revera neque ita sentiant, neque huic consentanea faciant: ad hereditatem ab intestato vocati, successionem habeant. Item neque (2) testamenta conscribant, neque legata relinquant, aut donent: nisi qui ea percepturi sunt, et recte de fide sentiant, et fideles sint operibus. Nam si nemo horum sit: jubemus, ut post ipsorum mortem horum bona ad sacratissimum pertineant ærarium. Unde et sacra illa forma, per indulgentiam ipsis a patre nostro concessa, quæ legis vicem obtinens, largitur ipsis, ut (3) hereditatem pariter adire et transmittere, item legatis honorari et legata relinquere possint: in posterum vacabit, neque prorsus ullam firmitatem habebit. Nam si hujus se clementia indignos esse perhibuerint, qui Samaritanorum agitantur vesania: neminem alium, quam seipsos accusabunt, cum a benignitate Dei, et Servatoris nostri Jesu Christi alieni sint: liberalitates autem ab Imperatoria olim majestate ipsis concessas amittunt in hoc, ut ad meliorem mentem redeant, non ut perpetuo in perversa hac opinione sua permaneant.

CAP. II.

EXcipimus autem a præsente lege rusticos, qui Samaritanorum opinionibus honorem habent: idque non ipsorum gratia, sed propter constitutionem prædiorum, quæ ab ipsis coluntur (4), propterque reditus et tributa, quæ exinde inferuntur publico, ut (5) qui rusticitate seducantur. His etenim permittimus, ut tam ascendentes quam descendentes et ex transverso cognatos suos heredes legatariosve scribant, tametsi Samaritanorum errore detineantur: ut tamen fundos recte colant, quo magis et uberior exinde proventus ad prædiorum dominos deferatur, et per ipsos ad fiscum. Sed et sine testamentis prædicti alter ad alterius hereditatem pervenient propter eandem causam. Quandoquidem, et si nemo horum inveniatur: nihilominus tamen volumus, ut prædii dominus (6), in quo rusticus defunctus est, ab illo relicta capiat, et fisci locum teneat, utpote qui et pro illo publicis satisfacit tributis. Præterea Samaritanum omnino neque militiam (7) capessere concedimus, neque ad civilem administrationem accedere, neque postulare (8) in judicio, neque postremo in consortium disertissimorum assumi rhetorum (9), neque adolescentes instituere. Sed et si qui ex iis salutari dignati baptismo, ad pristinum denuo errorem reversi, observare (10) sabbata, aut etiam alia quædam agere videantur, quæ coarguant per simulationem ipsos sanctum baptisma assumpsisse: eos proscribi jubemus: et in perpetuum tradi exilium. Iisdem quoque pœnis eos subdimus, qui contra rectam Christianorum fidem impium istis patrocinium præstiterint. Perpulchrum vero nobis videtur, ut ad incontaminatum accurrentes baptisma non temere suscipiantur, sed cum quadam observatione, et instructione, quæ initiationis tempore fieri solet. Dicimus autem, ut qui omnino sensu aliquo bonæ doctrinæ tangi possunt, per duos primum annos in (11) fide instituantur (12), et pro viribus scripturas ediscant: tuncque demum sacro redemptionis offerantur baptismati, tam longi temporis pœnitentia prorsus redemptionis fructum assecuti. Pueros autem admodum, qui per ætatem doctrinas intelligere nequeunt, etiam absque hac observatione sacro dignari baptismate admittimus. Porro nullus Samaritanus Christianum (13) habebit mancipium: sed simulatque emptum fuerit, protinus in libertatem (14) rapiatur (15). Quod si æque perversa opinione mancipium, ut ipse dominus, fuerit, licitum ei esto, si (16) Christianorum de fide sententiam exosculetur, illico et Romana ipsum libertate potiri.

EPILOGUS.

✝ Quæ igitur nobis placuerunt, et per præsentem declarantur legem: ea proponens gloria tua solennibus locis effectui, et fini contradi præcipito.

TIT. XXVIII.

UT DE CÆTERO NULLAM LICENTIAM HABEAT DUX AUT BIOCOLYTA (17) LYDIÆ ET LYCAONIÆ IN PHRYGIAM UTRAMQUE ET PISIDIAM ADVENIRE.

NOVELLA CONSTIT. CXLV.

Idem Augustus Ariobindo gloriosissimo P. P.

PRÆFATIO.

HIs quæ semper incidunt, competentem singulis medicinam invenientes, postquam quæ utilitatis sunt præterierint, iterum prioris efficimur ordinis usque ad solum dolentem mediciuam sustinentes, quod tale aliud præsens nostra sacra vult lex. Modice enim prius aliud quiddam indisciplinationes populares, aliud vero latronum incursus in Phrygiam atque Pisidiam fieri discentes, eo quod civilem gubernationem scindat rei solicitudo, tam his quam Lycaoniæ et Lydiæ militarem administrationem præposui-

(1) *l.* 3. *C. de apostatis.*

(2) Hæretici testari non possunt, nisi inter liberos orthodoxos. *l.* 17. *C. de hæret.* et ita abrogatur *Novell.* 129. *cap.* 1.

(3) *Novell.* 129. *cap.* 1.

(4) Id est, ne agrorum cultura cesset.

(5) Rusticitas elevat pœnam hæreseos. adde aliquid tale de rusticitate ex *Nov.* 154. *c.* 1.

(6) In successione coloni præfertur dominus fisco, ut qui pro eo soleat fisco tributa solvere. *l.* 4. *C. de agricolis et censit.*

(7) Samaritani removentur ab omni militia, administratione civili, et jure postulandi puerosque instituendi: quod commune est omnibus hæreticis, *Nov.* 109.

(8) *l.* 8. *C. de postulando.*

(9) Julianus eadem adversus Christianos constituerat. Ammian. 25. Inter quæ, inquit, erat inclemens, quod docere vetuit magistros, Rhetores et Grammaticos, ne transirent a numinum cultu.

(10) Samaritani sabbatha observabant. alibi dicuntur non absimiles paganis. *l.* 21. *Cod. de hæret.* vid. *l.* 9. *C. de divers. off.*

(11) Samaritani natu majores non admittuntur ad baptisma, nisi catechumeni fuerint per duos annos.

(12) Catechumeni partes.

(13) *l.* 2. *C. ne Christianum mancipium.*

(14) Novus adipiscendæ libertatis modus.

(15) Idem de vendito servo Christiano Judæis præsanciverat Constantinus, auctore Eusebio, Constantinus fisco vindicari voluerat, autore Hermia et Cedreno, et extat utriusque lex in Codice Theodosiano, *lib.* 2. *C. Theod.* Ne Christianum mancipium Judeus habeat.

(16) Nota alium modum adipiscendæ libertatis.

(17) Vid. *Nov.* 8. Goth. Vid. ad hanc Novell. Rittershus. *part.* 12. *cap.* 13. Ans.

mus, *Ducem* seu *Biocolytam* nominantes eum qui super hanc ordinatus est partem. sed nunc adiere nos, qui Phrygiam utramque et Pisidiam habitant, ut ea quæ pridem commissa sunt in eis compescantur, dicentes neque latrocinia in locis illis compescita, neque enim in hominibus enutriti provincias (1), bonus vero non ferri a nobis inventi cinguli, quod ministrantes ei continuo invadant provincias et comprehendant aliquos et damnis afficiant, et quod turbis militaribus impleta sint loca illa, et omnino inhabitabiles esse eis provincias, etenim et ipsis per se civilibus judicibus copiosis ad rei correctionem constitutis, et eorum qui provincias habitant multos aliorum quietem inventum facientes quo cinguli hujus abutantur περιβολῇ (2) et comprehendant innocentes, et quæ non sunt justa in eis agi.

CAP. I.

HÆc sæpius dicentes eos miserti ad præsentem nostram sacram venimus legem, per quam *sancimus*, auferri (3) de cætero, quæ dictæ sunt a nobis provinciæ (dicimus Phrygiam Salutarem (4) et Phrygiam Pacatianam (5) et Pisidiam) de cingulo illo quod tam ipsis quam Lycaonis, et Lydis imposuimus olim, et nullam licentiam ex præsenti esse eis, qui eam habent administrationem, ita in eis fieri provinciis tanquam dignitates, habentes aliquod cum eis participium, aut transmittere aliquem de officio suo aut aliter eis competentibus, et comprehendere aliquos. Sed neque eis licentiam esse, eis, qui ex illis provinciis sunt, confugere ad unumquemque hanc habentem [dignitatem] et querelam insinuare adversus invicem, sive pro pecuniariis, sive pro criminalibus fuerit quod movetur, pœnam metuentibus *triginta librarum auri*, utpote nobis omnem transitum ad dictas nobis provincias excludentibus his, qui per tempus habuerint dignitatem, aut his omnino qui in eorum ordinem relati fuerint, ut neque præcepta in illis provinciis aut contra eos qui in eis habitant, faciant, neque aliter sibi aliquid vindicabunt eorum quæ in his feruntur, sed contenti sint tam Lycaoniorum quam Lydorum [provincia] in ipsis jubentes solis, tanquam si in principio istis duabus provinciis conclusissemus dignitatem eorum, nullum participium in Phrygiam utramque aut Pisidiam dantes ei. Omni enim ex hoc difficultate provincias liberamus, illas civilium judicum dignas in omnibus, tam pecuniariis quam criminalibus respicientium, scientibus his quod si quodlibet factum latrocinium aut invasionem in illis locis aut ablationem rerum persequantur, et ablatum vindicent, ex ipsis suis facultatibus ex hoc datum dispendium curare necessitatem habebunt, tam in cingulo constituti, quam etiam post depositum illud. Itaque si vel tentaverit post præsens tempus qui Lycaoniæ et Lydiæ militarem habet dignitatem, aut ipse ire ad prædictas nobis provincias, aut dirigere aliquos de suo officio, fiduciam damus episcopis civitatum prohibere, eum aut eos qui ab eo destinati fuerint irruere volentes et expellere de locis eos, utpote semel per præsentem sacram prohibitos legem, super quod et pœnam xxx. librarum auri impositam tam ei qui pro tempore habet cingulum, quam his qui ei obedire deputati sunt, sive tale aliquid jubeat, aut ipsi præsumpserint ministrare: et super hoc cinguli amissione periclitabunt et ipsius substantiæ.

EPILOGUS.

† Tua igitur gloria quæ per præsentem nobis divinam legem sancita sunt, cognoscens, faciet quidem decreta consequentia ipsis, edictis vero utetur et præceptis ad eos qui provincias moderantur, et civitatum episcopos, ut et hanc per civitates proponant legem, et omnibus manifesta faciant quæ per eam nobis placuerunt occupationem. [Datum 6. Id. Februar. *Constantinop.* DN. JUSTIN. PP. Aug. Anno xv. post consulatum BASIL. V. C. CONS. Anno XII. (6)]

TIT. XXIX.

UT (7) LICEAT HEBRÆIS (8) SECUNDUM TRADITAM LEGEM SACRAS SCRIPTURAS LATINE VEL GRÆCE VEL ALIA (9) LINGUA [LEGERE] ET, UT DE LOCIS SUIS EXPELLANTUR NON (10) CREDENTES JUDICIUM VEL RESURRECTIONEM (11) AUT DICENTES ANGELOS (12) SUBSISTERE CREATURAM DEI.

NOVELLA CONSTIT. CXLVI.

Idem Augustus Areobindo P. P.

PRÆFATIO.

NEcessarium quidem erat Hebræos sacros audientes libros non solis literis (13) adhærere, sed ad recondi tas eis prophetias respicere, per quas magnum Deum et Salvatorem generis humani *Jesum Christum* annunciant. Sed etiam si insensatis semetipsos interpretationibus tradentes a recta usque nunc aberraverunt gloria (14), tamen certare ad invicem discentes ipsos, non sustinuimus sine judicio eis relinquere tumultum. Per has enim ipsorum quæ nobis adductæ sunt προσελεύσεων (15) dicimus, quod quidem solam habentes Hebraicam vocem, et ipsa uti in sacrorum librorum lectione volunt, nec Græcam tradere dignantur, et multum dudum tempus pro hoc ad invicem

(1) Locus est corruptissimus, hoc vult tamen, Phrygas et Pisidas conquestos apud Justinianum fuisse, utramque provinciam non sufficere alendis officialibus ducis, seu Biocolytæ, in illis regionibus jam pridem a Justiniano constituti: eaque maxime de causa, quod homines, id est, officiales ac ministri ducis utriusque solebant hinc et inde grassari per provinciam, nunc hos, nunc illos adprehendendo aut verberando: ita ut inde tumultus oriretur, et provincia utraque fieret deserta: ad hæc, politicos seu civiles utriusque provinciæ magistratus latrociniis comprehendendis posse sufficere, et eo magis calamitati utriusque provinciæ succurrendum, quod non tantum ipsi Biocolytæ, eorumque ministri grassarentur, sed et nonnulli ex ipsis provincialibus ejusmodi ministris se admiscerent, iisque conductis persæpe privatas ad vindictas abuterentur.

(2) Id est satellitio, ope, adjumento.

(3) Abrogatur imperium ducis aut Biocolytæ Lydiæ atque Lycaoniæ, eo videlicet vetito in utramque Phrygiam et Pisidiam excurrere.

(4) Duplex Phrygia.

(5) Metropolis Phrygiæ Pacalianæ Laodicæa, vide subscriptionem epistolæ 1. *ad Tim.* quam Cujacius hic refert, recentiorem esse, ut Apostolicis temporibus possit tribui.

(6) Id est, anno 549.

(7) Abrogatur hæc constitutio, *Novell. Leonis* 55.

(8) Seu Judæis. Tertullian. 18. *Apologet. in fin.* Hebræi retro, qui nunc Judæi *L.* 1. *C.* 9. adde constitutionem Leonis Iconomachi, quæ Judæos ad baptismum adigit.

(9) Non tantum Hebraica. huc refer *c.* 1. *et c.* 3. *Infr.*

(10) Id est, negantes.

(11) Huc refer *c.* 2. *Infr.*

(12) Vid. *c.* 2. *Infr.*

(13) Quæ occidunt.

(14) Δόξης, id est, sententia.

(15) Interpellationum, προσέλευσις interpellatio.

commoventur. Nos igitur hujusmodi discentes meliores judicavimus esse (1) et Græcam vocem ad sacrorum librorum lectionem tradere volentes, et vocem omnem simpliciter, quam locus aptiorem et magis cognitam audientibus facit.

CAP. I.

SAncimus igitur licentiam esse volentibus Hebræis per Synagogas (2) suas in quocunque Hebræi omnino loco sunt per Græcam vocem sacros libros legere convenientibus, vel etiam patria (3) forte (Italica hac dicimus) lingua, vel etiam aliorum simpliciter, una scilicet cum locis etiam lingua commutata, et per ipsorum lectionem, per quam clara sunt quæ dicuntur convenientibus omnibus deinceps, et secundum hæc vivere et conversari, neque fiduciam esse his qui apud eos sunt expositoribus, solam Hebraicam tradentibus, malignari hanc quemadmodum voluerint, multorum ignorantia suam ipsorum abscondentes malam consuetudinem. Verumtamen hi qui per Græcam legunt, *Septuaginta* (4) utantur traditione, quæ omnibus certior est, et præ aliis melior judicata, præcipue propter quod circa interpretationem contigit, quia et per duos divisi, et per diversa interpretantes loca, tamen unam tradiderunt omnes compositionem.

§. 1. Ad hæc vero quis non horum virorum et illud admiretur, quia multo antiquiores salutari apparitione magni Dei et Salvatoris nostri *Jesu Christi* constituti, tamen illam futuram, tanquam videntes, sacrorum librorum traditionem fecerunt, tanquam prophetiæ gratia circumfulgente eos? et hac quidem utuntur præcipue omnes. Sed, non tamen tanquam eis residuas excludere sanciverimus interpretationes, licentiam damus et *Aquilæ* (5) uti, etsi alienæ (6) tribus ille, et non competentem in aliquibus sermonibus habeat cum Septuaginta interpretatione dissonantiam (7). Eam vero quæ ab eis dicitur *secunda editio* (8), interdicimus omnimodo, utpote sacris non conjunctam libris, neque desuper traditam de prophetis, sed inventionem (9) constitutam virorum ex sola loquentium terra, et divinum in ipsis habentium nihil. Et ipsas ergo sacras voces legant: codices ipsos *respuentes* (10), sed non abscondentes quidem quæ per eos dicta sunt: exterioribus vero traditis sine scriptis vanæ vocis utentes, ad simpliciorum per ipsos excogitatis perditionem. Ut hac data a nobis licentia, neque damnis aliquibus subjiciantur omnino qui Græcam vocem et alias tradunt, neque ab alio quovis prohibeantur. Neque licentiam habebunt hi qui ab eis majores omnibus *Archiphereciltæ* (11) aut presbyteri (12), forsitan, vel magistri appellantur, perinœis (13) aliquibus aut anathematismis hoc prohibere, nisi velint propter hos castigari corporis pœnis, et insuper privationem facultatum nolentes sustinere, meliora vero et Deo amabiliora volentibus nobis et jubentibus.

CAP. II.

SI quidam vero apud eos (14) *atheos* vanæ novæ vocis

(1) Eos scil. qui Græcam etiam assumendum putarunt.

(2) Synagogæ Hebræis permissæ.

(3) De quo sæpius dixi *Novell.* 7. *cap.* 1. *Novell.* 22. *cap.* 2. *Novell.* 30. *cap.* 5. *Nov.* 69. *Nov.* 140.

(4) Translatio Bibliorum facta a 70. interpretibus, de qua *Infr.* omnes alias Græcas facile antecedit. Cæterum brevitatis causa 70. interpretatio dicitur, cum 72. fuerint. Epiphanius *in libro de mensuris.* Tertull. 18. *Apologet.* eadem ratione, qua Centumviri appellabantur, qui tamen erant 105. ex singulis tribubus terni. Festus *in voce Centumviralia judicia.*

(5) Dicendum est aliquid de Græcis versionibus. Prima quæ dicitur 72. interpretum, ut *Supr. hic.* composita fuit a viris 72. Ptolomæo Philadelpho Ægypti regi missis ab Hierosolymitanis. Joseph. 12. *Antiq.* Tertull. *cap.* 18. 19. *Apologet.* Epiphan. *lib. de mensuris.* Euseb. 8. *de præparat.* 1. Philo *de vita Mosis et legibus divinis.* Composita, inquam, in Pharia insula, repositaque primum in Bibliotheca Bruchio: postremo in Serapio, idque longe ante Christum natum. vid. Epiphanium *libro de mensuris et ponderibus.* ubi inter cætera refert, septuaginta duos electos imitatione quadam Mosis, cui præceptum fuerat, ut assumeret septuaginta viros, et ascenderet in montem. Hanc interpretationem sequuta est interpretatio Aquilæ, de qua hic, facta sub Hadriano Imperatore. Epiphan. *dicto loco.* Tertia est Symmachi Samaritæ. Epiphan. *d. loco.* vel Ebionei. Euseb. 6. *cap.* 71. Quarta Theodotionis Ephesii Marcionitæ sub Commodo, Epiphan. *d. loco.* Quinta editio interpretem certum non habet. fuit tamen reperta anno septimo Antonini Caracallæ in Hiericho doliis occultata cum aliis libris Hebraicis et Græcis. Epiphan. *d. loco.* Sexta autorem etiam non habet, utque superior reperta fuit doliis inclusa, in Nicopoli ad Orientem sita, seu in Actiaco littore, sub Alexandro Severo. Epiph. *d. loco.* Has interpretationes adeptus Origenes curavit sic integra Biblia describi, ut Hebraico textui, literis Hebræis in una columna descripto, columnam adjungeret alteram Hebraicam quidem: sed tamen literis et characteribus Græcis descriptam, ut Græci, literis suis etiam et characteribus Græcis Hebraicum textum legere possent. Duabus istis columnis quatuor alias adjecit ex opposito, interpretationem scilicet Aquilæ, Septuaginta, Symmachi, Theodotionis, eamque editionem Hexapla vocavit: quibus vero addidit quintam et sextam interpretationes anonymas (*de quibus superius diximus*) Octapla vocavit. vide Epiphan. *d. loco.* Sed ut eo revertar, unde sum digressus, Justinianus hic non probat quamlibet translationem Græcam, sed septuaginta tantum vel Aquilæ, quod maxime notandum, quod D. Hieronymus *in præfat. in lib. Job.* hæreticos Judaizantes vocet Aquilam, Symmachum et Theodotionem, his adde Eusebium 6. *c.* 16. ubi etiam de tetraplis. De Latinis versionibus alio dicemus loco.

(6) Κἂν εἰ ἀλλόφυλος ἐκεῖνος, id est, tametsi etiam diversæ nationis fuerit.

(7) Aquila ex Græco Christianus factus, cum Astronomiæ curiosis quæstionibus plus æquo deditus esset, ejectus ecclesia transiit ad Judæos, utque Christianis noceret, cœpit 70. interpretationem et testimonia de Christo in scripturis probata corrumpere. vid. Epiphan. *d. loco.*

(8) Τὴν λεγομένην δευτέρωσιν. Vocabulo δευτερώσεως, non intelligit prædictarum translationum aliquam, sed traditiones et observationes tantum Judaicas, quas Hebræi vocant *Misne Thorah*, id est, legem secundariam in unum velut Corpus (ut nonnulli volunt) a Judæis post Christi adventum, partim ex Cabalisticis seu anagogicis, partim ex allegoricis quibusdam interpretationibus compositam, quarum originem et successum usque ad tempora Mosis et 70. ejus assessorum Judæi repetunt. Addunt, Judæos deinceps ex superiori syntagmate et aliis postea natis opinionibus, *primum Talmud*, seu *Hierosolymitanum* (sic appellatum ob Judæos doctores undique Hierosolymis in eum finem coactos) composuisse anno Christi 300. Anno vero 70. post. *secundum Talmud* edidisse coactis in Babylone Judæis: eoque nunc Talmud uti Cabalisticis somniis referto. vid. Postell. c. 3. *de orbis concordia n.* 12.

(9) Ἐξεύρεσιν, id est, commentum.

(10) Ἀναπτύσσοντες, sensus, si Judæis est animus, sacras scripturas legendi, sacros Codices evolvant, non eos, in quibus meræ tantum fabulæ continentur.

(11) Ἀρχιφερεκῖται, vox est hybrida, Græca partim, partim Hebræa. Horum munus erat legere et interpretari illas legis seu prophetarum sectiones, quas Hebræi *Parsitoth*, et *Perakim* appellant et ad eas accommodare subdistinctiones tractatuum majorum Talmudis (quas iidem Judæi Perakim vocant.) Nam quod nostris libri 50. Pandectarum sunt, hoc Talmudicis 60. tractatus majores fuere: quod tituli, hoc Perakim. Igitur ἀρχιφερεκῖται, quasi particularii, quibus ad unguem noti Talmudis Tituli. Id ita esse, Cornelius Bertramus sacræ linguæ apud nostros professor dignissimus, nec minus Jurisconsultus, quam Theologus amice commonuit

(12) Id est, seniores.

(13) Περινοίαις τισίν, id est, commentis quibusdam.

(14) Apud eos κενοφωνίας ἀθέους etc. id est apud eos novas vocum novitates et impias. vid. 1. *Timoth.* 6. *vers.* 20.

eloquia inferre præsumpserint, aut *resurrectionem* (1) et *judicium* (2) negare, aut (3) *facturam Dei, et creaturam angelos subsistere*: hos et expelli volumus loco omni et non relinqui vocem blasphemiæ, et ita a Dei simul lapsam notitia: præsumentes enim eos affari aliquid hujusmodi ultimis subdantur suppliciis, illato errore ex hoc Judæorum emendantes gentem.

CAP. III.

ORamus vero eos, aut per istam (4) aut per illam linguam sacros libros audientes, servare quidem interpretantium malignitatem, non solas vero considerare literas, sed rebus refici, et divinum veraciter intellectum excipere, ut et redoceri quod melius est, et quiescere aliquando errantes, et in hoc ipso quod est omnium καιριώτατον (5) peccantes, in Deum spem dicimus. Propterea enim omnem eis vocem aperimus ad sacrorum librorum lectionem: *ut omnes de cætero eorum accipientes scientiam doctiores ad melius fiant*, re confessa constituta paratiorem multo ad discretionem esse, et ad melioris intentionem sacris innutritum libris, et parum quod desit habentem ad emendationem, quam scientem quidem horum nihil, solo vero cultus inchoatum nomine, et tanquam anchora (6) retentum sacra, et doctrinam (7) piam, hæresis appellationem esse putantem.

EPILOGUS.

† Quæ igitur nobis placuerunt, et per hanc præsentem piam legem declarata sunt, custodiet quidem tua gloria, et quod tibi obtemperat officium. Servabit et pro tempore, qui in eodem cingulo ordinabitur, et non permittet omnino Hebræos præter hæc facere, sed insistentes et prohibere omnino nitentes, corporalibus primum pœnis subjiciens exilium incolere compellet, auferens et bona, ut non simul ipsi contra Deum, sed et imperium audaciter insurgant. utetur autem et præceptionibus ad provinciarum præsides, præcipiens ipsis nostram legem, ut et ipsi hanc discentes, proponant per civitatem unamquamque: scientes, quod hæc observari utile erit his, qui nostram indignationem veriti fuerint. Dat. (8) 6. Id. Febr. *Constantinop.* DN. JUST. PP. Aug. Anno XXV. post BASIL. V. C. Consulatum Anno XII. (9).

TIT. XXX.

DE RELIQUIS (10) PUBLICIS NON EXIGENDIS (11), ET DE DISCUSSIONE DIVERSARUM ACTIONUM.

NOVELLA CONSTIT. CXLVII.

Idem Augustus Areobindo P. P.

PRÆFATIO.

ET si expensam multam nunc supra quam aliquando reipublicæ esse oportet, tantam magnitudinis præbitionem benignitate accipienti Dei, et ad augmenti rationem superimpositos expugnanti barbaros, omnem tamen providemus viam, ut et expensarum non prohibita fiant, et nulla misericordiæ species circa subjectos nostros relinquatur. Quanta igitur singulis interpellantibus nobis et debita prætendentibus publica et inopiam redditionis, præparate remuneramus, et qualiter nullus misericordiam petens sine actu a nostra recessit facie, hoc dicere non nostrum est, his quæ pro his scripta sunt et ipsis qui remunerationes acceperunt, attestantibus nobis. Sed quia modicum et imperio indignum est de singulis interpellantibus proprias aliquorum munerationes facere, aut etiam usque ad villas aut civitates solas aut in solas provincias nostram extendere misericordiam, et non magnum aliquid et commune de omnibus subjectis facere.

CAP. I.

PRopter hoc ad præsentes nostras venimus donationes, per quas *sancimus* dimitti omnibus nostris subjectis reliqua omnino debita a præterito circulo primæ indictionis et ejus, et in quam præcedentes nostras conclusimus donationes usque adhuc currentem septimam (12) indictionem et ipsam: ut sint viginti duo anni continui in nostros subjectos a nobis factæ largitatis, et nulla reliqua exigi ex illo relata tempore. Hæc vero dicimus non in his quæ in auro solum, sed etiam si argentum aut triticum, aut quædam alia species debita sit, et hoc quidem sive quod a subjectis debitum sit, sive ab Illyrica præfectura aut sacrorum nostrorum thesaurorum, sive pro fructibus (13), sive pro residuis titulis quomodocunque inferendis ab eis. In commune enim omnibus nostris subjectis hanc nostram largitatem concedimus, ut nemo pro (14) temporibus illis su-

(1) Resurrectionem quidam hæretici negarunt, quam tamen ex gentilibus quidam agnovere, Plin. 7. *c.* 55. similis est, inquit, de asservandis corporibus hominum ac reviviscendi promissa a Democrito vanitas, qui non revixit ipse. Agnoverunt multa, haud dubie Ethnici, sive ductu naturæ, sive institutione Christianæ legi consentanea, quale illud dixeris: Quæsivi, viveretne ipse pater Paulus, et alii, quos nos extinctos arbitramur. Immo vero, inquit, vivit. Cicero *in Somnio*, et alibi Tusculan. Pherecydes Syrus primus dixit, animos hominum esse sempiternos, vide libros Aureorum nostros ad Senecam in Theologicis, in quibus de animorum immortalitate, extremo judicio, fine mundi per ignem et resurrectione diximus.

(2) Hæresin negantem judicium ultimum observa.

(3) Η τὸ ποίημα τῦ Θεῦ ϗ κτίσμα τὺς ἀγγέλυς ὑπάρχειν. Haloander ita vertit, affirmare, quod figmentum et creatura Dei per angelos subsistat: quasi diceret, Hæresin esse, si quis rerum illarum aspectabilium autores faciat angelos, non Deum ipsum. Possumus etiam hac senteniia relata ad verbum ἀρνύμενος, colligere, quosdam ex Judæis eam opinionem habuisse, ut negarent Angelos a Deo creatos.

(4) Græcam et Hebraicam.

(5) Opportunissimum.

(6) Anchora sacra retineri, id est, maxima et validissima. Hanc nautæ demittebant in magno periculo constituti, vid. Lucianum *in Jove Tragædo. et Trapetis Apologia*. Euripidem *in Helena*, et Aristidem *in Themistocle*.

(7) Aliud est vera de Deo scientia, aliud secta.

(8) Id est, anno 548. sed Scrimg. ita legit: Dat. Id. Feb. CP. DN. JUST. PP. A. BASIL. V. C. CONS.

(9) Id est, anno 541.

(10) Adde *Nov.* 148. *Nov.* 163. *l.* 6. *C. de jure fisci.*

(11) De indulgentia reliquorum publicorum, *Index Reginæ*. Ammian. 16. loquens de Juliano id eum adusque imperii finem et vitæ scimus utiliter observasse, ne per indulgentias, quas appellant, tributariæ rei concederet aliqua, *et lib.* 25. loquens de eodem, libertatis hujus testimonia plurima sunt, et verissima, inter quæ indulta sunt tributa admodum lenia, coronarium indultum.

(12) Id est, annum 7. indictionis, cui si 15. addideris, efficies 22. annos, ut *Infr. hic.* ut hinc possis colligere, Circulum indictionalem esse 15. annorum.

(13) Υπὲρ φόρων, id est, tributis.

(14) Indulgentia dicitur, quoties præterita tributa remittuntur: relevatio, quoties futura.

per eos reliquum inducat, qualemcunque faciens reliquorum exactionem, sive ab ipsis destinatus cingulis, aut qualitercunque publicam personam sibi vindicans, sive aliqua inferens præcepta aut deputationes (1): quoniam quidem et his qui hujusmodi quid acceperint, et tanto continue non exigere tempore, contra subjectos nostros auferimus exactionem. Insuper et contra ipsum publicum, qui enim debet continue tantum, vel negligens, vel sportulis magis et non principalibus factus, et neque ab eis neque a publico accipiens, non in tempore deinde memoratur deputationum, aut exinde exactionem inferre tentat. E contrario autem, eum qui hujusmodi aliquid facere se præsumpserit, tanquam nostris pestiferum repellimus donationibus, ut omnem de cætero repetitionis occasionem aut perinœam (2) auferri, tam contra subjectos, quam contra publicum et majorem prævalere, et ex hoc ἀπραγμοσύνην nostris subjectis. Quoniam autem et his perfruentur donationibus, et quæ sacris nostris privatis aut divino nostro patrimonio competunt possessiones, et neque contra colonos neque contra locatores aut emphyteutas exactio fiscalium prædictis a nobis fiet temporibus, aut ab his qui publicum exigunt, aut palatinis ipsis manifestum est. Hæc vero dicimus de his quæ debentur adhuc, et apud nostros sunt subjectos. Si enim aliquid contigerit illis dare et hoc apud curiales forsan aut officiales aut hypodectas (3) aut delegatores, aut apud hos qui provinciarum sunt numerarii (4) remansit, hoc non comprehendimus neque partem facimus præsentis nostræ donationis, sed servabitur publico. Inutilissimo (5) constituto, ut quod a subjectis datum est, non fiscus accipiat, sed proprium aliorum lucrum fiat.

CAP. II.

HAc vero nostra largitate excludimus, et quæ cauta sunt forsitan, aut fidejussa publico a numerariis (6) aut arcariis (7) aut scriniariis (8), nihil enim neque his de æqua conferimus donatione, quia semel propria fecit, et pene habet hæc accipiens fiscus. De sacra vero hac largitate excipimus tam militares, quam fœderaticas (9) discussiones: ipsæ enim non contingunt quidem nostros subjectos: justam vero exactionem contra illos inferunt, qui non competenter de publico accipiunt, quanquam si occasione militaris vel fœderaticæ expensæ contigerunt accipientes, tamen proprium hoc lucrum facientium: et multo magis hoc nostra excepimus donatione civilium pecuniarum inquisitiones, et insuper operum discussiones (10) tam quæ in hac felicissima civitate quam in aliis provinciis, quoniam non est justum tanto a nobis emisso auro pro occasione munitionis reipublicæ, administrantes quidem lucrum injustum habere, fraudari vero loca nostra largitate, aut debita eis munitione, aut civitates pecuniis quæ ad ornatum earum divisæ sunt, defraudari. Quia vero etsi malignantes omnino odimus, sed nostras tamen humanitates (11) oblivisci nullo possumus modo: propterea sancimus quæ a nobis in quibusdam capitulis facta exceptio est, locum habere super his quæ nuper transiit, primæ (12) indictionis temporibus, hanc vero dicimus sexdecim pridem annis factam. De his enim quæ præcedunt temporibus, simplicem et generalem omnibus continue nostram humanitatem concedimus, nullam exceptionem in ea facientes, ut communem omnes homines perfruantur securitatem, et nullam reliquorum exactionem ex qualibet occasione ex illis procedere temporibus. Hanc nos quidem subjectis humanitatem concedentes Deo magno offerre actum existimavimus oportere, ut omnes his perfruentes bonis, gratias pro imperio confiteantur magno Deo, qui et hunc nobis in mentem actum immiserit.

EPILOGUS.

✝ Quæ igitur placuerunt nobis, et per hanc sacram declarantur legem, ea studeto tua excellentia ad opus adduci, et servari festinet. Datum (13) prid. Kal. Maji *Constantinop.* DN. JUSTIN. PP. August. Anno XXVIII. (14) post consulatum BASIL. V. C. Anno III. (15).

TIT. XXXI.

DE INDULGENTIA (16) RELIQUORUM PUBLICORUM.

NOVELLA CONSTIT. CXLVIII.

Antonio Contio interprete.

PRÆFATIO.

QUantam circa communia rerum statim ex prooemiis (17) nostri imperii fecimus providentiam et studium, traditæ nobis ex Deo reipublicæ curam gerentes, ex his quæ jam fecimus, manifestum fecimus universis. Nam publicum debitis multis prægravatum invenientes, et ad ultimam penuriam repulsum in nosmetipsos suscepimus debitum, onore simul et difficultate multa sublevantes illud et rem militarem diffluentem jam necessariorum penuria, ita ut respublica barbarorum insultibus et incursibus immensis pessum daretur, secundum quod nobis fuit possibile, competenti correctione sumus dignati: quin nec usque ad hæc et sola oportere existimavimus circa subjectos stare auxilium, sed et cujusdam alterius participes facere humanioris sententiæ subditos le-

(1) Εκταγάς. vid. *l.* 13. *C. de annon. l. ult. et antepen. C. de exact. trib.*

(2) Περίνοιαν, id est, commentum, *Novell.* 146. *c.* 1. *in fin.*

(3) Id est, susceptores.

(4) Τρακτεύουσιν.

(5) Id est, cui sit mens absurdissima.

(6) Παρά τρακτευτῶν.

(7) ἀρκαρίων, Arcarii sunt præpositi his exigendis, quæ in arcam Præf. prætorio inferantur, ut *tit. de susceptorib. et arcariis.* Alias, arcarii sunt servi dispensatores et œconomi. Ideo vetus interpres Epist. ad *Romanos* 16. *vers.* 23. œconomum vertit arcarium, quem alii civitatis procuratorem exponunt: alii, quæstorem ærarium civitatis.

(8) Id est, canonicariis.

(9) *Nov.* 148. c, 2.

(10) Id est, si quid civilibus commodis deputatur, nec erogatum sit.

(11) Nihil est, quod Imperatores melius commendet gentibus quam clementia, vid. Volcatium Gallicanum *in Cassio*: et Julian. apud Ammianum 16. Hactenus incusent jura clementiam. adde Senecæ *libros de Clementia.*

(12) Indictio prima, *ut hic.* de sexta et decima, vid. *Nov.* 142. *c.* 2. de octava, vid. *Nov.* 148. *c.* 1.

(13) Dat. 7. Kal. Maji. *Constan.* DN. Just. PP. August. Basil. V. C. Cons. id est, anno 541. et male ut *Infr.*

(14) Id est, 544.

(15) Contius legit XI.

(16) *Nov.* 147. *Supr.* An hæc constitutio sit Justini Curopalatæ, dicam *Infr.*

(17) Id est, initio.

ge jussimus opus esse, liberos ipsos his quæ ab ipsis debebantur debitis publicis facientes.

CAP. I.

COmmunem igitur et hanc nostram beneficentiam in omnes subjectos extendentes, indulgemus superioris temporis usque ad octavam (1) indictionem, et ipsam præsentis cycli, debita a subjectis publico: et sancimus nullam exactionem fieri eorum quæ in reliquis debentur usque ad dictam indictionem, sive generalem, sive specialem mensam tuæ gloriæ hæc respiciant, sive cingulum sacrorum apud Illyricos prætororium, sive gloriosissimi Justiniani præfecti eorum, qui in Mysia et Scythia sunt militares numeri, sive sacrorum nostrorum thesaurorum, sive sacratissimi nostri ærarii, sive sacri patrimonii, sive magnificentissimi curatoris domorum (2). Sed omne quicquid tam in auro quam argento et cæteris speciebus debitum sit, id omnibus debentibus indulgeatur, ita ut neque coloni neque conductores, neque emphyteutæ, neque etiam possessores exigantur debita publico reliqua eorum quæ a prædicta indictione fluxerunt et ipsa temporum.

CAP. II.

EXcipimus autem ab hac nostra largitate militares (3) et fœderaticas (4) discussiones. Ipsas enim subjectos neque omnino contingere accidit, præter eos et quidem solos, qui sibi ex publico pecunias erogatas in lucrum proprium conferunt. Item ea quæ militaribus ordinibus vel fœderaticis deputata sunt a publico, et quæ apud dictos hypodectas (5) vel exactores aut delegatores, sive in auro sive in argento et in aliis quæ in specie conferuntur, inveniantur a subjectis soluta, exigentur et ipsa, et solventur quibus competens est prædictorum nostrorum cingulorum. Ad eundem vero modum et alios omnes qui acceperunt a nostris subjectis aurum vel aliud quid ex dictis a nobis indictionibus, et hoc non deposuerunt in publicum, (si deponi competens erat) excipimus a præsenti nostra donatione, ut illud in publicum aut his quibus congruit, solvatur. Subjectorum enim miserescentes, præsenti eos dignati sumus humanitate. Sed neque eos, qui apud se publicas susceperunt pecunias, privare vero publicum volunt, sive illos ad quos destinati erant. Perspicuum autem est, quod si quidam hanc nostram præsentientes munificentiam super indultis reliquis, per aliquam περίνοιαν (6), id est, machinationem a subjectis cautiones aut fidejussiones acceperint, aut in propria transtulerint debita, vel aliud quid in fraudem hujusmodi meditati esse aut fecisse deprehendantur, nihil ex his utilitatis habebunt, reddent vero cautiones his a quibus receperunt ipsas. Omnes autem gratias Deo et nobis confitebuntur: alii quidem quia debentes reliqua, indulgentia et humanitate dignati sunt, alii vero quia nihil reliquorum nomine debentes, liberati sunt solicitudine, susceptorum gratia custodiæ, ne hi quibus accidit sæpe, pro iisdem inquietari temporibus, rursus tanquam quibus furto propria jugatio interciderit, ad solvendum præsto esse debeant, usque ad octavam indictionem habentes securitatem, ut in omnes revera præsens nostra distribuatur donatio.

EPILOGUS.

† Quæ igitur sancita sunt a nobis et per hanc nostram pragmaticam legem manifestata, tua gloria literis usa per hanc regiam urbem omnibus manifesta constituet. Dat. *Constantinop.* DN. N. JUSTIN. (7) PP. August. Anno XIX. (8) post consulatum BASIL. V. C. Anno IV.

TIT. XXXII.

UT (9) DEI AMANTISS. EPISCOPI CUM PROVINCIARUM INDIGENIS (10) ET INCOLIS, QUOS SIBI PRÆSIDES (11) ESSE VELINT, EOS SIBI A SACRATISSIMO PRINCIPE CONCEDI PETANT, IIQUE GRATIS PRÆSIDES FIANT: UT TAMEN QUI IN PRÆSIDEM PETITUR, IDONEE FISCO CAVEAT: SI VERO PRÆSIDEM PETERE DISTULERINT, UT TUM ADVERSUS EUM QUI IPSIS PRÆSES MISSUS FUERIT, QUODCUNQUE ETIAM OCCASIONE PUBLICORUM TRIBUTORUM FECERIT, QUERELAM INSTITUERE NEQUEANT.

NOVELLA CONSTIT. CXLIX.

PRÆFATIO.

DUm reipublicæ a Deo nobis datæ curam gerimus, simulque ut subditi nostri in omnibus justitiæ bono fruantur, operam damus, hoc unum nobis inde ad initio proposuimus, ut quicquid antea imperfectum, et confusum fuisset, id et corrigeremus et undique perfectum exhiberemus. Anxia itaque reputatione habita, quomodo et fiscus et subditi illæsi et indemnes permaneant, animadvertimus nos facile id consecuturos, si efficeremus ut provinciarum præsides, ubi magistratu gratis (12) suscepto, rite fisco cavissent, in omnibus recte ac legitime magistratu fungerentur: ita ut ab omni injustitia, quæstu, alioquique turpitudine atque re vetita abstinerent.

CAP. I.

NE igitur peregrini (13) aliqui in provincias se ingerentes, illas injuria afficiant, nosque crebris adversus illos interpellationibus instituendis molestias sustineamus: hortamur cujusque provinciæ sanctissimos episcopos, eosque, qui ex indigenis et incolis primas tenent, ut per communem libellum supplicem de iis ad nostram potentiam referant, quos idoneos esse ad provinciæ suæ gubernationem existiment. His enim magistratus insignia gratis traditur sumus: tamen ut publicum et fiscalem canonem se illaturos caveant, atque nihil contra leges se

(1) De indictione prima, sexta, decima dixi *Nov.* 147. c. 2. *supr.*
(2) Rerum privatarum. *Hal.*
(3) Id est, si quid commodis militiæ deputatum est, nec erogatum.
(4) De quibus *Nov.* 147. c. 2.
(5) Id est, susceptores.
(6) Ut *Nov.* 146. c. 1. *Nov.* 147.
(7) Hæc verba indicant, hanc constitutionem esse Justiniani, non Justini Curopalatæ.
(8) Id est, anno 545.
(9) Cujacius notat; hanc Novellam esse Justini.
(10) Indigenæ ad præsidis officium promovendi.
(11) De præsidibus, *Index Reginæ.*
(12) *Nov.* 8.
(13) Peregrini remoti ab adipiscendo provinciarum aliarum præsidatu. Huc refer regiam apud Gallos constitutionem, qua vetantur peregrini ad beneficia et eorum possessionem admitti, nisi naturalitatis (ut loquuntur) literas a Rege prius impetraverint: id est, nisi jure civitatis Gallicæ donati a Rege fuerint, *arg. l. sed si accepto.* 32. *ff. de jure fisci.* vide Papo. 2. *Arrest.* 3. *arresto* 14.

exacturos; neque cuiquam collatorum vim illaturos, illis datis sponsoribus promittant, se annonis contentos publicorum tributorum exactioni invigilaturos, iisque qui in sacris illationibus probi et promti sint, mites simul et paterno affectu exhibituros, cum improbis vero atque refractariis acerbius in exactionibus acturos, neque inde quidquam lucri ablaturos. Oportebit vero etiam nihilominus illos, conjectis (1) in leges oculis quibuscunque litigatoribus æqualitatem atque justitiam tribuere, et, ne sumptibus ac longinquitate temporis atterantur, cito (2) illos dirimere: tum et eos qui deliquerint: in jus rapere, et secundum legem pœnas illis infligere: denique in omnibus justitiam exhibere.

CAP. II.

AC sane non hisce solis hæc præcipimus, verum etiam cujusque magistratus assessoribus, aliisque quicunque magistratibus subserviunt. Nam si quis illorum aut in publicorum tributorum exactione negligenter se gesserit, aut collatores nostros damnis contumeliosisve oblæsionibus involverit, simul bonis excidet, simul summo subjicietur supplicio. Etenim Deo auspice *hoc* unum *nobis studio est*, *ut provinciæ bonis legibus regantur*, *tutoque* (3) *habitentur*, *atque præsidum justitia fruantur: et vero publica tributa citra querelam inferantur. Impossibile enim est*, *ut sacris tributis non illatis*, *alioqui* (4) *respublica conservetur. Militares* (5) *namque copiæ*, assignato sibi salario inde percepto, *hostibus resistunt*, *collatores a barbarorum incursionibus et truculentia vindicant:* denique *agros atque civitates a latronum alioque modo in compositam vitam sectantium*, *vi et irruptionibus*, *agendis excubiis defendunt:* ex illis etiam reliquæ cohortes ea quæ ipsis attributa sunt, accipiunt: muri atque civitates indidem instaurantur: publicarum balnearum hinc calefactiones procedunt: postremo spectacula, aliaque omnia quæ ad delectationem subditorum inventa, ex iisdem curantur: ut quæ ab illis contribuuntur, partim in ipsos, partim propter ipsos insumantur et impendantur: nobis autem prorsus nihil inde præter istarum rerum curas habere contingit, non tamen eas mercede vacuas, quum magnus ille Deus et Servator noster Jesus Christus, magnitudine clementiæ suæ permultis propter hoc nos bonis remuneretur.

CAP. III.

HIs itaque omnibus provincialibus hominibus velut præconio a nobis denunciatis, et quanta nostra sit erga subditos benevolentia et liberalitas per hoc ostenso, magis propitium ac benignum Deum habituri sumus, qui tantopere ne quid (6) detrimenti subditi capiant curemus. Si vero hoc nostrum beneficium consecuti, in præsidum electione, opinione atque spe frustrentur, neminem (7) præter seipsos culpare poterunt. Neque etiam, si hos eligere, et ad nos referre distulerint, nullo amplius jure de iis qui hinc in provincias emittentur, si propter publicorum tributorum collectionem nihil non fecerint, querimoniam instituent: neque vero nos ut de his nos adeant, eosque deferant, dehinc sustinemus. Qui enim facultatem eligendi præsides a nobis ceperunt, ut illi gratis magistratibus susceptis publica tributa inferrent, ipsique ab illis nulla injuria afficerentur, si hi in illorum electione negligenter versati fuerint, permittendum illis nullo modo erit ut de ipsis conquerantur, nosque illos delaturi adeant, atque molestiam exhibeant. Cæterum nullus omnino in persolvendis quæ ipsi incumbunt publicis tributis, ulla dilatione uti poterit, non (8) sacra domus, non sanctissima ecclesia, non pium pauperum receptaculum aut monasterium, non denique clarus aut obscurus quisquam. Neque vero eos qui rempublicam administrant, neque quos ἐκλήπτορας (9) vocant, neque etiam alios, quibus publicarum contributionum cura incumbit, periculo, quod hinc existere possit, eximimus. Quæ enim in commune omnibus conducunt, illorum qui in fiscum improbi esse velint, injusto proposito anteferimus (10).

EPILOGUS.

† Ut autem quæ pulchre a nobis proponuntur, omnibus manifesta fiant: jubemus, ut tua excellentia hoc præsens, sacrum edictum per felicem hanc urbem et in provinciis, conspicuis in quaque civitate locis proponat, quo neminem ratio, qua fisci subditorumque indemnitati consulatur, a nobis serenissime adinventa lateat. Dat. 15. Kalend. Febr. *Constantinop.* Imp. DN. JUSTIN. PP. August. Anno VIII. post Cons. ejusdem Anno III. (11).

TIT. XXXIII.

DE (12) EA, QUÆ RAPTORI SUO NUBIT.

NOVELLA CONSTIT. CL.

PRæsens constitutio confirmat pœnas in constitutione ipsam præcedente prædictas. Jubet enim, ne puella raptum passa, raptori suo nubat. Sin vero hoc fecerit: non succedit ei, cujuscunque tandem sectæ aut ætatis sit. Nam si ipsi conjuncta non fuerit: capiet omnia bona ejus. Si parens consenserit raptum passæ filiæ suæ, ut raptori suo copuletur, mittetur in exilium. Si mortuus est non præbito consensu, tunc raptoris bona confiscantur, videlicet cum nefariæ sint ejusmodi nuptiæ, si denuo raptori suo raptum passa puella copuletur.

TIT. XXXIV.

NE DECURIO AUT COHORTALIS (13) PERDUCATUR IN JUS, SISTATURVE JUDICIO (14) CITRA JUSSIONEM PRINCIPIS, QUÆ INSINUETUR PRÆFECTIS.

NOVELLA CONSTIT. CLI.

Imperator Justin. August. Arcobindo prætoriorum præfecto.

PRÆFATIO.

SUggestio nobis per epistolam gloriæ tuæ facta est, quæ dicit, non (15) ex usu esse, ut decuriones aut co-

(1) Judex secundum leges judicare debet. *Nov.* 24. c. 2. *Nov.* 82. c. 13. *et Instit. de off. jud.*
(2) Vid. *l.* 13. *C. de judiciis.*
(3) Exceptio loci non tuti, de qua vide *Clementinam pastoralis* 2. *de sent. et re judicat.* Oldend. c. 17. *tractatus exception.* adde *l.* 10. *ff. de vi.*
(4) Pecuniæ, nervi reipublicæ. *Novell.* 8. c. 10. §. 2.
(5) Laus, necessitas atque utilitas rei militaris: maxime vero Tributorum.
(6) Legum omnium hic scopus est, Salus populi suprema lex esto. Erat et illa formula solennis in auspiciis magistratuum, *ut consulerent, ne quid detrimenti Respublica pateretur.*
(7) Electio mala eligenti imputanda.
(8) Adde *Nov.* 37. *l.* 7. *C. de sacros. eccles.*
(9) Susceptores.
(10) Publice utilia bonis Principis, et fiscalibus commodis anteponuntur, adde *l. non puto.* 10. *ff. de jure fisci.*
(11) Id est, anno 544.
(12) Dixi ad *Novell.* 143.
(13) Cohortales officiales præsidum, qui sunt ex cohorte præsidis. *tit. C. de cohortalibus*, Augustinus *in Evang. Johann.* Cohors non Judæorum, sed militum fuit.
(14) Extra suam provinciam scil. *Novell.* 45.
(15) Privilegium probatur consuetudine.

hortales, cum publico privatove cum ipsis jure agendum est, ad diversa judicia, vel ad hanc almam perducantur urbem, vel in alias mittantur provincias. sæpenumero autem sacras nostras præberi jussiones: quæ id velint: petiistique ut sacra pragmatica forma prohiberetur, ne quis cohortalium aut decurionum judicii causa, vel ex alia in aliam provinciam duceretur, vel ad hanc usque regiam pertraheretur urbem. si vero sacræ de hoc componantur formæ: ut hæ prius insinuentur (1) judicio excellentiæ tuæ, et decreta, uti æquum est, suscipiant.

CAP. I.

Nos igitur tametsi omnem productionem in jus exhibitionemque in judicio aversamur: si tamen necessitas incidat ut hujusmodi aliquid agatur, nulli nostrorum magistratuum, excepto throno tuo, concedimus, ut cohortalem aut decurionem ad hanc almam urbem judicii causa perduci faciat: nisi sacra aliqua interveniat jussio, quæ expressis verbis id præcipiat, quam ipsam convenit ut et excellentia tua perdiscat, neque citra decretum tuum ipse huc in jus perducatur, cum ita fieri id expediat publico: ne si ex iis locis ubi (2) publicas tractant pecunias, abstrahantur, hanc ansam arripiant nocumentum inferendi contra rempublicam.

Epilogus.

† Quæ igitur nobis placuerunt, et per hanc sacram nostram pragmaticam declarantur formam, ea studeto excellentia tua effectui et fini tradere.

TIT. XXXV.

NE SACRÆ FORMÆ (3) QUÆ DE CAUSIS PROCEDUNT PUBLICIS (4), ALITER ROBUR ACCIPIANT, QUAM SI GLORIOSISS. PRÆTORIORUM PRÆFECTIS INSINUATÆ SINT, VEL FUERINT, ILLICQUE HABEANTUR RATÆ.

Novella Constit. CLII.

Imper. Justin. August. Joanni gloriosiss. prætoriorum præfecto.

PRÆFATIO.

Dantes operam, ut divino cooperante auxilio, cum summa diligentia res Imperii, a Domino Deo nobis concrediti gubernentur: jubemus ne aliter forma de publicis confecta causis ad magnificentiss. ducem, aut etiam Augustalem, aut clarissimos provinciarum præsides valeat, nisi prius insinuata fuerit judicio excellentiæ tuæ: quæ vero insinuatæ non fuerint, nullam firmitatem habeant. Absurdum etenim fuerit, sacram formam pro publicis confectam causis, non prius insinuari throno excellentiæ tuæ, atque ita transmitti in provincias, finique contradi.

CAP. I.

Si quid igitur hucusque ad detrimentum (5) reipublicæ factum est, jubemus hoc irritum esse: sancientes, ut quævis de cætero sacræ formæ pragmaticæ sive ad Augustalem, sive ad ducem, sive ad reliquos provinciarum præsides conficiantur, occasione (ut dictum est) causarum publicarum, omnino insinuentur judicio excellentiæ tuæ, eoque pacto (uti dictum est) cum jussionibus excellentiæ tuæ mittantur in provinciam: ut quæ quidem sacræ formæ ad detrimentum reipublicæ factæ non sunt, hæ et suscipiantur, conjiciantur que in præceptiones, et ab excellentia tua mittantur in provincias, quatenus certo fini tradantur, quæ vero ad detrimentum reipublicæ per obreptionem (6) fiunt, has quidem sacras formas tua suscipiat excellentia: non tamen prius quæ inibi sunt reposita faciat, quam ad nos relationem ea de re pertulerit: quo magis si quid (ut potest fieri) ad detrimentum factum est reipublicæ, id corrigamus. Quæcunque enim sacra pragmatica forma publicarum causarum nomine facta throno excellentiæ tuæ insinuata non fuerit, hanc nullo valare tempore volumus.

TIT. XXXVI.

DE INFANTIBUS EXPOSITIS (7).

Novella Constit. CLIII.

Imperator Justinianus Augustus Mennæ gloriosissimo præfecto prætoriorum Illyrici.

PRÆFATIO.

Crimen a sensu humano alienum, et quod ne ab ullis quidem barbaris admitti credibile est, Dei amantissimus Thessalonicensis ecclesiæ aprocrisiarius (8) Andreas ad nos retulit, quod quidam vix ex utero progressos infantes abjiciant, inque sanctis eos relinquant ecclesiis: et postquam educationem atque alimoniam ab hominibus pietatis studia exercentibus promeruerint, hos vindicent, et servos (9) suos esse pronuncient, cupientes crudelitati suæ hoc etiam apponere, ut quos in ipsis vitæ primordiis ad mortem exposuerint, eos postquam adoleverint, defraudent libertate. Ex quo igitur hujus generis factum multa simul in se absurda complectitur, cædem (10) videlicet ac calumniam, et quæcunque aliquis in tali actione facile enumeraverit: æquum sane erat, ut qui talia perpetrarent, vindictam quæ proficiscitur ex legibus non effugerent, sed quo magis alii exemplo horum temperantiores fierent, extremis pœnis subjicerentur: ut qui per actio-

(1) Evocationum formulæ impetratæ adversus decuriones aut cohortales, insinuandæ sunt apud præfectum prætorio.

(2) Huc referri potest titulus Codicis, *ubi de ratiociniis.*

(3) Seu jussiones. *Index Reginæ*, sacri typi. θεῖοι τύποι *Scrimg.* βασιλικαὶ κελεύσεις, ἤτοι θεῖοι τύποι. 2. *Eclog.* 19.

(4) Puta de publicis operibus.

(5) Reipublicæ ad detrimentum quæ fiunt, inutilia sunt, nec tenent.

(6) Obreptitia rescripta nullius momenti, vid. *l.* 29. *ff. ad l. Corn. de falsis.* Augustinus *in Johannem*: Juris est forensis, ut qui in precibus mentitus fuerit, non illi prosit, quod impetravit.

(7) Vid. 8. *C.* 52. περὶ τῶν χαμευρετῶν βρεφῶν. *Scrimg. Extravag.* 11. adde quæ notavi ad *l.* 2. *C. de patribus, qui filios distraxerunt, et* 1. Harmenop. *ult.* Goth. Vid. Rittershus. *part.* 12. *cap.* 14. Ans.

(8) Apocrisiarii, pro varietate personarum, cui adjuncti sunt, quasi legati ecclesiarum, episcoporum, monasteriorum, judicum, vide quæ scripsi ad *Nov.* 123. *cap.* 25.

(9) Expositum et ab alio educatum dominus in servitutem vindicare non potest, adde *l.* 2. *C. de infantib. expositis*, *l. un.* §. 3. *Cod. de Latina libertate.*

(10) Homicidii species, infantem exponere. Negat enim alimenta, qui exponit: qui negat alimenta, necare intelligitur, *l.* 4. *ff. de agnoscend. lib.*

nis impudentiam (1) sua detulerint flagitia. id quod in posterum custodiri jubemus.

CAP. I.

Qui itaque ad eum modum in ecclesia, aut vicis publicis, aut aliis locis projecti fuisse comprobati erunt: hos omnibus modis liberos (2) esse præcipimus, licet ei qui præjudicio contendit ad hoc, manifesta existat probatio, et possit ejusmodi personam ad suum pertinere dominium ostendere. Nam (3) si nostris præcipitur legibus, ut ægrotantes (4) servi a dominis suis pro derelicto (5) habiti, et quasi desperata jam valetudine, cura dominica non dignati, prorsus ad libertatem rapiantur, quanto (6) magis eos qui in ipso vitæ principio aliorum hominum pietati relicti, et ab ipsis enutriti fuerunt, non sustinebimus in injustam servitutem pertrahi? Quin sancimus, ut tam religiosissimus Thessalonicensium archiepiscopus, quam sancta Dei sub ipso constituta ecclesia, et gloria tua his opem ferat: neutiquam illis qui hæc patrant, legibus nostris constitutas pœnas effugientibus: nimirum qui omni inhumanitate et crudelitate referti sint, tanto deteriores homicidio pollutis, quanto calamitosioribus id inferunt.

Epilogus.

† Quæ igitur nobis placuerunt, et per hanc sacram nostram declarantur legem, ea tam gloria tua, quam qui eundem pro tempore magistratum suscepturi sunt, et obtemperans vobis cohors, effectui ac fini tradere et observare studento. Quinque etenim librarum auri pœna imminebit tam his qui hæc transgredi pertentaverint, quam qui alios transgredi permiserint.

TIT. XXXVII.

DE HIS QUI IN OSDROENA ILLICITAS (7) CONTRAHUNT NUPTIAS.

Novella Constit. CLIV.

Imperator Just. August. Floro comiti sacrarum rerum privatarum.

PRÆFATIO.

Præter opinionem incertus ad nos rumor pervenit: quod hi, qui Mesopotamiam et Osdroenam provincias incolunt, illicitis se jungere ausint nuptiis: et Romanas leges, neque non interminatas in iis pœnas veteres simul et novas transgrediantur, in illicitas ac prohibitas incidentes nuptias, dum vicinis (8) et adjacentibus (9) populis morem gerunt. Cæterum nos nihil quicquam horum credidimus, neque enim arbitramur homines esse, qui quidem, cum portio sint nostræ reipublicæ, tale quid facere audeant, quo facto et progeniem suam dehonestent, et confundant (10) nomina.

CAP. I.

Unde et pervestigare ea volumus, et si omnino hujus generis aliquid factum sit, extremum delinquentibus inferre supplicium. Sed quia et longum tempus est, neque credimus hujusmodi aliquid delicti admissum esse, ut maxime hujusmodi quid contigerit, tamen quod præteriit, quocunque se modo habeat, his qui Osdroenam et Mesopotamiam provincias incolunt, propter diversas hostium irruptiones, quæ quotidie in ipsis fiunt, indulgemus (11), maxime vero quia agrestis (12) ut plurimum multitudo hæc fertur delinquere: sinimusque ea manere sub præsente forma, haud scrupulosius nimisque anxie hæc inquirentes, quæ usque ad novellam sacram de hoc nostram (ut potuit fieri) constitutionem perperam admissa fuerunt: sed omnem hujusmodi de hoc inquisitionem contra personas, et res ad earum provinciarum incolas pertinentes prohiberi sancientes. Post (13) nostram vero legem quæ nuper (14) de hoc fuit proposita, si quis præsumpserit tale quid facere: volumus, ut is extremis subdatur pœnis, sciturus, quod non intra pecuniarias pœnas resistemus, sed tam ipsum, quam uxorem, et liberos ex illicitis procreatos nuptiis post nostram constitutionem digna animadversione persequemur, et periculum (15) capitis simul atque bonorum ademptionem irrogabimus: nulli parcentes, sive majoris, sive minoris status, aut conditionis, aut (quod multo etiam difficilius est) sacerdotii sit, sed omnibus plectendis solennem et Romanis legibus decentem ordinem conservabimus, non tantummodo partem bonorum ablaturi, sed et cum toto patrimonio partem corporis: et si importunius illicitas contractas nuptias deprehenderimus, ne ipsam etiam vitam quoquam salvare queunte: ut per omnia pœnæ consectaneæ sint delictis. Oportet enim recta pariter ac convenientia sapere, et alios ad earundem rerum æmulationem excitare: non vero ipsos perpetrare legibus contraria, et ex mutua (16) vitiorum imitatione refugium quærere. Hæc igitur conservari in prædictis provinciis volumus: tam civilibus, quam militaribus magistratibus idipsum custodientibus, et ut pœnæ delinquentibus imponantur procurantibus. Atque hoc mandatu tuo volumus ibi locorum programmatis per proprios magistratus manifestum fieri: nisi et ipsi extremis subdi velint suppliciis, simul et magistratuum ac bonorum amissionibus, si quid horum per negligentiam omiserint.

(1) Turpitudinem suam allegans, id est, postulans lucrum ex sua turpitudine et impudentia nemo audiendus est. *l. transactione.* 30. *l. cum te.* 5. *C. de transact. l. si creditorib.* 5. *C. de servo pignori dato manumisso. cap. inter dilectos. ext. de donat.*

(2) Infantes expositi, ipsa expositione liberi fiunt et liberi censentur.

(3) Argumentum sumptum a domino servum exponente ad patrem infantem filium exponentem observa. Aliud in eo, qui servum capitali forte judicio exposuit. *l.* 13. *ff. de statu hom.*

(4) Vid. *l.* 2. *ff. qui sine manumiss.* adde *l.* 4. §. 5. *C. de bon. liber. l. un.* §. 3. *Cod. de Latina libert. tollend.*

(5) Adde *l.* 8. *ff. pro derelicto.*

(6) Infantem qui exponit, magis peccat, quam qui grandem jam natu exponit.

(7) Huc refer *Novell.* 139. de indulgentia illicite contractarum nuptiarum. *Goth.* Adde *Nov.* 12. *et Nov.* 82. *c. ult.* Rittershus. *part.* 4. *cap.* 2. Ans.

(8) Puta Persis.

(9) Et mala vicini pecoris contagia lædunt, Virgilius *Ecloga* 1.

(10) *Novell.* 12.

(11) Principes justa nonnunquam de causa, indulgere possunt illicitas nuptias, adde *leg.* 57. *ff. de ritu nupt.*

(12) Rusticis magis parcitur, quam aliis, in iis, quæ fiunt ignorantia juris. adde *Nov.* 144. *c.* 2.

(13) Lex quoties in præteritum aliquid indulget, in futurum vetat. *l.* 22. *ff. de legib. Nov.* 129. *c.* 4.

(14) *Novell.* 139.

(15) Pœna incestarum nuptiarum alia fuit olim. *l.* 6. *C. de incestis.*

(16) Exempla delictum non excusant.

Epilogus.

† Quæ igitur nobis placuerunt, et per hanc sacram pragmaticam declarantur formam, ea studeto gloria tua effectui et fini tradere.

TIT. XXXVIII.

UT (1) MATRES ETIAM TUTELÆ RATIONIBUS OBNOXIÆ (2) SINT.

Novella Constit. CLV.

Imperator Justin. August. Belisario.

PRÆFATIO.

PORrexit potentiæ nostræ supplicationem Martha clarissima fœmina, qua continebatur, quod magnificæ memoriæ Sergius, qui pater ejus fuit, cum obiisset mortem, tenera admodum ætate ipsam reliquerit: quodque clarissima mater ejus Auxentia, testatione apud actorum monumenta deposita, non (3) se ad secundas perventuram nuptias, tutelam ejus subierit: et legibus nostris de hoc definito jurejurando (4) præstito, res administraverit. His ita ab ea gestis, quasi neque jusjurandum ab ipsa præstitum, et despicabile patrimonium relictum esset: paucula (5) quædam in inventario ab ea confecto designasse, postea etiam secundas elegisse nuptias, cum (6) tutorem ipsi nominasset Petrum. Item e secundo matrimonio duos habuisse filios, et cum recte erga ipsam (7) effecta non esset: institutum quidem ab ea tutorem administratione destitisse, cum ipsa vix decimum tertium apprehendisset annum: petiisseque, *ut secundæ ætatis curatorem quæreret*, mox etiam persuasisse, ut pro se acceptilationes conscriberet, et omni actioni, quæ secundum leges ipsi posset competere, per causam tutelarium, rationum, in hujusmodi acceptilationibus renunciaret: cum in cubiculo per id tempus esset, neque quicquam sciret eorum quæ gererentur. Neque enim (8) possibile fuit, ut ea, quæ apud illam educaretur, neque in ullo contradicere posset his quæ adversus ipsam gererentur, ut maxime inferri sibi detrimentum sensisset: aliquid ageret eorum, quæ prohibere potuissent ad ipsius attentata jacturam. Postquam vero tempus effecerit, ut quæ adversus ipsam agitata essent consilia, persentisceret: se quidem apud matrem usam exhortationibus, ne his, quæ in fraudem suam gesta essent, perperam uteretur: sed uti matrem deceret, se ostenderet: et quas primum res in bonis habuisse nosceretur, sibi restitueret. Ipsam vero cum se totam filiis ex secundo matrimonio procreatis exposuisset (9), neutiquam istiusmodi rationes edidisse, quin e contrario sacram nostram prætendisse sanctionem, qua continetur non posse restitutionis contra (10) ipsam jura in usum assumi: tametsi (11) ea nihil ejus generis de matribus, quæ filiorum tutelam suscepissent, et secundas exosculatæ essent nuptias, sanciret. Atque ea de causa supplicationem nobis porrexit: quo magis et mentem sacræ constitutionis redderemus manifestam, et extra controversiam posi'am: neque si perperam in ea contentis uteretur Auxentia mater ejus, res a patre relictas in lucrum proprium converteret.

CAP. I.

CUm igitur hæc in se contineret supplicatio: merito ad sacram hanc pragmaticam formam respeximus. Per quam sancimus, ut quoniam (12) sacra nostra sanctio nullam mentionem facit earum mulierum, quæ suscepta filiorum suorum tutela, secundas amplexæ sunt nuptias: non liceat Auxentiæ clarissimæ fœminæ eam sacram nostram sanctionem perperam in usum desumere. Propter causas autem prædictas, et quia monumenta actorum, sub quibus Marthæ filiæ suæ tutelam suscepit, ostendunt legibus definitum ipsam jusjurandum (13) præstitisse, non se ad secundas perventuram nuptias, et quod jusjurandum aspernata, in matrimonium secundo se marito junxit, et susceptis ex eo liberis, effecit, ut clarissima filia ejus Martha pro rerum restitutione acceptilationes in ipsam exponeret: summam utique licentiam habere Martham clarissimam fœminam posse sancimus, ut restitutionis (14) in integrum jure utatur, præsertim cum nondum se vicesimum quintum ætatis suæ annum excessisse profiteatur, sacra sanctione a nobis proposita, quæ sancit, ne (15) filii contra parentes suos, aut liberti contra patronos suos possint restitutionis in integrum jure uti, neutiquam ipsi objicienda, propterea quod nihil lex de his disputet, quæ filiorum suorum tutelam susceperunt, quin contra, eo quod altera (16) post hæc sacra nostra processerit sanctio, quæ sancit: *Ne qui tutores constituuntur, aliter filiorum suorum tutelam suscipiant, quam si designationis suæ tempore apud* (17) *acta deposuerint, quod pupillos indefensos non relinquent: et si contingat etiam matrem filiorum suorum tutelam suscipere: ut et ipsa hoc faciat, tutelaribusque rationibus* (18) *obnoxia sit: et si alium pro se designare tutorem velit, ut suo* (19) *et subsistentium illi rerum periculo id faciat.* Unde omnibus modis hoc etiam casu convenit, ut si Martha clarissima fœmina comprobaverit, non præteriisse ea (20) tempora in quibus restitutoriæ ipsi actiones competunt: tam restitutione in integrum utatur, quam omnibus aliis, per quæ leges nostræ minoribus ætate opem et auxilium præbent. Sancit etenim nostra potentia, ut omnis reverentia (21), quæ parentibus debetur a liberis,

(1) Ne matres tutelæ rationibus obnoxiæ sint, *Index Reginæ. Goth.* Vide in hanc *Novell.* Rittershus. *part.* 8. *c.* 7. Ans.
(2) Maxime si nubant. *Novell.* 22.
(3) *Novell.* 118. *cap.* 5.
(4) *Nov.* 22. *c.* 40. *l.* 2. *C. quando mul. tut. off.*
(5) Et ita inventarium illegitimum fuit.
(6) Mater ob secundas nuptias privatur tutela liberorum, potest tamen eis tutorem nominare: quod ut fiat, vid. c. 1. *infr.*
(7) *Nov.* 6. *de qua supr.*
(8) Justum matri non contradicendi metum habet filia minor annis, quæ matris in domo versatur.
(9) Contra voluntatem legum *Novell.* 2.
(10) Id est, negabatur, filiam posse restitui adversus matrem.
(11) Lex, quæ negat, liberos adversus parentes restitui, non prodest illis parentibus, qui ad secundas nuptias convolarunt, *c.* 1. *infr.*
(12) Dic *ut Supr. hic.*
(13) *leg.* 2. *Cod. quando mul. Novell.* 118. *cap.* 5.
(14) Filia restitui adversus matrem secundo nubentem potest, et acceptilationem seu apocham rerum gestarum ab ea condicere.
(15) *l.* 1. *l.* 2. *C. qui et advers. quos in integr. restit. non poss. l.* 11. *ff. de dolo.* l. 17. *in fin. ff. de minoribus.*
(16) *l. ult.* §. 2. *Cod. de admin. tut.*
(17) *d.* §. 2.
(18) Et residuis solvendis.
(19) *d.* §. 2.
(20) Vide *tit. Cod. de tempor. in integr. restit.*
(21) Tria hic conjungit: αἰδῶ, τιμὴν, θεραπείαν. *l.* 1. *ff. de obseq. parentibus et patron. præst.*

item honor, atque obsequium parentibus conservetur: dum tamen nihil ab ipsis in illorum detrimentum fiat. Ut vero ex prioribus nuptiis filios despiciamus, neque religioni putamus consentaneum: neque alioqui convenire, ut res quæ ex paterna ad ipsos pervenerunt substantia, hujusmodi matres possint vel sibi, vel his, qui secunda vice ipsas habent in matrimonio, vel ex istiusmodi matrimonio procreatis liberis lucrifacere.

Epilogus.

✝ Quæ igitur nobis placuerunt, et per sacram hanc pragmaticam declarantur formam, ea studeto gloria tua una cum beatissimo archiepiscopo Theopolitanæ (1) ecclesiæ, effectui et fini tradere. Dat. Kal. Febr. *Constantinop.* DN. Just. PP. Aug. V. C. Cons.

TIT. XXXIX.

DE PROLE (2) PARTIENDA INTER RUSTICOS (3).

Novella Constit. CLVI.

PRÆFATIO.

Docuerunt nos, qui sacrosanctæ Apamiensis ecclesiæ negotia gerunt, quod ad alios quosdam pertinentes rustici cum rusticanis mulieribus suis se conjunxerint, exindeque procreaverint filios: petieruntque, ut et rusticos ipsis adsignarent, et horum filios maternum (4) sequentes uterum. Sed qui hæc petunt, hi sane constitutionem nostram, quæ nuper prodiit, intelligere non videntur, quid ea sibi velit.

CAP. I.

Nam si liberi aliqui se adscriptitiis (5) conjungant: secundum rationes constitutione comprehensas, infantes matrem sequentur, unde ad libertatem non perveniunt. Si vero rustici sint, non amplius constitutioni illi per omnia locus sit: sed quemadmodum nuper (6) decrevimus, et lege cavimus, proles dividitur (7) in partes. Et si quidem æqualis sit (8) natorum numerus: in duas partes dividitur: si inæqualis, aut etiam unus tantum natus sit: tunc quod redundat, venter (9) habet, propterea quod et amplius laboraverit: et unus quidem si sit, matrem sequetur, si vero tres nati fuerint: duo quidem duæve matrem sequentur, unus autem ad proprietatem paterni dominii perventurus est, atque ita semper (ut prædiximus) id quod impar (10) est, habebit venter. Et secundum hæc Apamienses quoque prolem partiendam esse cognoscunto: ut quod multis retro temporibus in controversia fuit positum, intelligant denuo sub nostram redactum sanctionem.

TIT. XL.

DE RUSTICIS (11) QUI IN ALIENIS PRÆDIIS NUPTIAS CONTRAHUNT (12).

Novella Constit. CLVII.

Imp. Just. Aug. Lazaro Comiti Orientis.

PRÆFATIO.

Ex his quæ diverso modo ad nos relata sunt, didicimus in Mesopotamia et Osdroena provinciis quidpiam delinqui, nostris plane temporibus indignum. Consuetudinem (13) etenim apud ipsos esse, ut qui ex diversis (14) originem trahant prædiis, nuptias inter se contrahant. Inde sane conari (15) dominos, de facto jam contractas nuptias dissolvere, aut procreatos filios a parentibus abstrahere, exindeque totum illum locum misere affligi, dum et rusticani viri et mulieres ex una parte distrahuntur, et proles his adimitur, qui in lucem produxerunt, et sola nostra opus esse providentia.

CAP. I.

Sancimus igitur, ut prædiorum domini de cætero rusticos suos, prout voluerint, conservent: neque quisquam eos qui jam conjuncti sunt, possit secundum consuetudinem prius obtinentem divellere, aut compellere ut terram ad ipsos pertinentem colant, abstrahereve a (16) parentibus filios prætextu conditionis colonariæ. Sed et si quid hujusmodi forte jam factum est: corrigi hoc simul, et restitui efficies, sive filios abstrahi contigerit, sive etiam mulieres, nempe vel a parentibus, vel contubernii consortibus: eo, qui reliquo deinceps tempore hujusmodi aliquid facere præsumpserit, etiam de ipso prædio in periculum vocando. Quare libera sunto contubernia metu, qui dudum ipsis immittitur, et parentes habento ex hac jussione filios suos: nequeuntibus prædiorum dominis subtilibus contendere rationibus, et vel nuptias contrahentes, vel filios abstrahere. Qui enim tale quid facere præsumpserit: etiam de ipso prædio in periculum veniet, cui eos vindicare rusticos attentat.

Epilogus.

✝ Quæ igitur nobis placuerunt, et per sacram hanc pragmaticam declarantur formam: ea providentiam habeto magnificentia tua, tibique obtemperans cohors, et qui

(1) Id est, Antiochiæ.

(2) De sobole cum colonis partienda. *Index Reginæ.* hæc constitutio confirmat Novellam 162. quæ hac tempore prior est.

(3) Adscriptitia ex mea et tuo adscriptitio qui nascitur, meo dominio subjicitur: si duo nascuntur, secundus tui fit dominii: si tertius, mei: et sic deinceps, ut quoties impar fuerit numerus, impar matrem sequatur, *Nov.* 162.

(4) Partus ventrem sequitur, vid. *l.* 19. *ff. de statu hominum.*

(5) Mulieribus.

(6) *Novell.* 162. quæ hac est prior.

(7) Dandum est enim aliquid matri propter puerperii difficultatem. vid. *l.* 12. §. 1. *Cod. qui potior.*

(8) Quid si duo simul nascuntur, quis eliget? sorte res dirimetur, ut et quibusdam in aliis causis fit. *leg. ult. in pr. Cod. comm. de legat.*

(9) In pari jure, partus ventrem sequitur.

(10) Inter conjuges adscriptios, filii impares ventri cedunt, id est, conditionem, et dominium matris sequuntur.

(11) De colonis etc. *Index Reginæ.*

(12) In Mesopotamia scil. et Osdroena *Index Reg.*

(13) Consuetudo in nuptiis attenditur.

(14) Personæ adscriptitiæ diversorum dominorum inter se possunt nuptias contrahere.

(15) Domini non possunt adscriptitiorum matrimonia dissolvere.

(16) Est enim dura separatio parentum a liberis, *l.* 8. *ff. de pignorib. l.* 71. §. 3. *in fin. ff. de leg.* 1. *l.* 41. §. 2. *in fin. ff de liberali.* Paul. 5. *sentent.* 6. §. *ult.*

pro tempore eundem magistratum geret, ut ad effectum deducantur conserventurque, trium librarum auri pœna imminente ei, qui ullo unquam tempore hæc transgredi attentaverit. Dat. Kal. Maji, *Constantinop.* DN. JUSTIN. PP. Aug. BELIS. (1) V. C. CONS.

TIT. XLI.

UT (2) DELIBERANDI JUS ETIAM AD IMPUBERES TRANSMITTATUR.

NOVELLA CONSTIT. CLVIII.

PRÆFATIO.

OBlatæ nobis a Thecla, quæ et Manno appellatur, preces sunt, quæ declarant, Teclam quandam e vita decessisse, relicta Sergia filia impuberem ætatem agente: cumque vix sedecim dies matri supervixisset filia, obiisse et ipsam mortem in contagione illa, quæ nuperrime homines invaserat. Eam vero quæ nobis preces porrexerit, inquit Sergiæ patri (3) sororem extitisse. Cosmam autem Theclæ fratrem Sergiæ hereditatem vindicasse, dictasseque eo nomine judicium. Rursum hanc, ne non recte contentiones sereret, abiisse ad Joannem provincialis fori advocatum, percontatum (4) de legibus, quæ hanc causam concernerent. Illumque responsum in scriptis (5) edidisse eo ipso significantem, quod Sergiæ ad ipsam delata esset hereditas. Atque ea sane de causa controversiæ judicem delegisse (6) ipsum Joannem, Cosmæ partes agente Æsculapio quodam scriniario per Orientem magisterii militum. Sed Joannem contrariam edidisse sententiam his quæ in scriptis responderat, usurpata ad hoc in sententia lege (7) justissimi Principis Theodosii, quæ dicit non posse eum, qui nondum septem (8) annorum natus sit, maternam vindicare hereditatem, nisi tutorem habeat: sed ut ad illos ea deferatur, quibus competitura esset, et si defunctus impubes ad hereditatem legibus vocatus non esset. Neque hæc tantum protulisse in sententia, sed et effecisse (9), ut quæ nobis supplicaret, consequenter secundum sententiam pacta iniret, et eadem denuo dictaret Æsculapio, qui pro Cosma causam egerat. Petiitque nos ut ipsam tam misere affectam injuria respiceremus: et maxime cum lex (10) in Codice, qui de nostro nomine cognomen accepit, posita sit, quæ innuat recte maternam hereditatem vindicare eum, qui fari possit: et rursus alia (11) a nobis lege proposita, quæ vult, ut si quis hereditate ad ipsum delata antequam eam vindicet, aut contrariam ea in re sententiam suam ostendat, ex hac vita emigret: super ea hereditate deliberandi jus ad heredes suos transmittat. Porro eam legem, quæ nuper (12) a nobis proposita sit, qua idem in hereditatibus ordo adgnatis (13) pariter et cognatis tribuitur, locum in hac controversia non habere, cum antiquior sit nostra (14), cujus occasione lex illa valere jussa est.

CAP. I.

SAncimus igitur, ut gloria tua, si (15) hæc ita se habere compererit: opem ferat supplicanti, et legem nostram illi conservet, quæ deliberandi jus ei tribuit, nimirum Sergia ante excessum anni post matrem suam demortua, volentique maternam Sergiæ hereditatem vindicare, ejus agendi copiam præbeat. Neque enim pugnare inter se aliquis Theodosii pientissimi Principis (16) et nostram (17) legem dixerit: cum in eodem utraque volumine sit posita, et nos per constitutionem, quam pro eo posuimus, obfirmaverimus, nihil in eo residere contrarii. Sed obtineto quidem lex nostra in præsenti controversia, et omnibus casibus in quæstionem deducto assimilibus: obtineto autem Theodosii sacratissimi Principis lex, in quibus (18) annum præterire contigit, et deliberandi tempus elapsum est. Pacta enim post sententiam conscripta cum altero inita, qui obligationem adquirere non potuit: manifestum est, quod nullam actionem Cosmæ de his, quæ inibi confessa fuerunt, dederint. Datum pridie Idus Julii, *Constantinop.* DN. JUST. PP. Aug.

TIT. XLII.

UT (19) RESTITUTIONES FIDEICOMMISSI USQUE AD UNUM (20) GRADUM CONSISTANT.

NOVELLA CONSTIT. CLIX.

Imperator Justinianus Augustus Petro gloriosissimo sacrorum prætoriorum præfecto, iterum exconsuli et patricio.

PRÆFATIO.

TAntum nobis benignitatis adest, ut ne privatas quidem causas, quæ judicum nobis inquisitionem

(1) Id est, anno 541.
(2) Ut jus deliberandi etiam impuberes transmittant. *Index Reginæ*. Goth. Vid. in hanc Novell. Rittershus. *part.* 7. *cap.* 21. Ans.
(3) Moritur aliquis impubes non adita hereditate, quis illi succedet? num avunculus, num amita, num uterque?
(4) Advocati sine consilio rei conventi, non temere actiones illas excipiebant. et breviter, litem nunquam suscipiebant patrono, id est, advocato inconsulto, *l.* 17. §. 1. *ff. si servit. vindic.* ibi, *omnes consilium jurisperiti dederunt.* Testamenta etiam vix sine jurisperito faciebant, *l.* 88. *in fin. ff. de leg.* 2. Inde est, quod non toleretur ignorantia, in eo, qui Jurisconsulti copiam habere potuit. *l.* 9. §. 3. *ff. de jur. et fact. ign.*
(5) Advocati responsa sua in scriptis reddebant.
(6) Compromissum in advocatum et scriniarium factum observa.
(7) *l.* 18. *C. de jure delib.*
(8) Id est, infantem.
(9) Id est, effecisse, ut sententiæ arbitrium confirmarent.
(10) *l.* 18. *C. d. tit.*
(11) *l.* 19. *Cod. de jure delib.*
(12) *Novell.* 118. *c.* 4.
(13) Adgnatici juris et cognatici nulla hodie differentia est in succedendo.
(14) Id est, cum hic casus, qui nunc proponitur, sit antiquior *Nov.* 118. per quam sublata est differentia juris agnatici et cognatici, et ita leges non trahuntur ad præteritos casus. *l.* 7. *C. de legib.*
(15) Id est, si preces veritate nituntur, hæc enim conditio tacite rescriptis inest, vide *l.* 7. *C. de divers. rescript.*
(16) *d. l.* 18. *C. de jure delib.*
(17) *d. l.* 19. *C. de jure delib.*
(18) Infans per se adire hereditatem matris non potest, sed per tutorem: si per eum non intra annum adierit, ad suos eam non transmittit, *l.* 18. *C. de jure delib.* sin vero intra annum adierit, transmittit. *l.* 19. *Cod. de jure delib.*
(19) De substitutione facta in familia morientium, ut usque ad quartum gradum valeat. *Index Reginæ.*
(20) Μέχρι ἑνὸς βαθμοῦ. Ita legitur in editione Scrimgeri et Haloandri Græca. Alciatus legit, μέχρι ἐν δέ, et male. Græci enim ita non loquuntur μέχρι ἐν δέ, sed μέχρι δ', et Justinianus constituit, si inter filios facta sit precaria substitutio ut non porrigatur ultra filiorum gradum: licet autem postea adjiciat Justinianus, prohibitionem alienationis extra familiam non valere ultra quartum gradum, debet tamen hic titulus a priore ejus parte concipi, et a quibusdam quoque legitur in vulgata, non *quartum*, sed *quatum*: vid. Cuj. 4. *obs.* 38. Goth. Prohibita alienatio a testatore quousque se extendat, vid. Rittershus. *part.* 6. *cap.* 12. Ans. Adde censur. forens. nostram *lib.* 3. *c.* 7. *n.* 14. S. L.

superare videntur, legibus nostris definire indignum putemus, ne si quando privata causa audientiam in judicium deferri solitam excedat, longa mora eos, qui in jure controverso hærent, atterat. Aliquoties igitur gloriosissimus vir Alexander ad nos retulit, gloriosæ memoriæ patrem suum Hierium, cum testamenti tabulas conscriberet, hisce verbis usum esse: *Volo* (1) *ac jubeo, ut heredes mei, Constantinus quidem clarissimus vir deputatam sibi domum cum omnibus* (*ut præscriptum est*) *cohærentibus illi juribus, et suburbium in Copariis appellatum, item cum omnibus* (*ut præscriptum est*) *juribus ad ipsum pertinentibus, et domum Antiochiæ sitam, emptam ab Ammiano: Anthemius vero dulcissimus suburbium in Blachernis* (2) *dictum, redemptum a gloriosæ memoriæ viris Eugenio et Juliano, et suburbium in promontorio sinus* (3) *Sosthenii, quod olim in dominio Ardaburii gloriosæ memoriæ fuit: Callipius autem clarissimus vir suburbium Bytharium sive Philothei nuncupatum: et Alexander clarissimus vir suburbium in Venetis, neque* (4) *per venditionem neque donationem, neque permutationem, neque quocunque tandem titulo in alium transferant, rejiciantve, aut eam domum seu præscripta quinque suburbia e meo nomine et mea familia alienent: sed si quidem* (*quod Deus faxit*) *nascantur filii, et relictis post se filiis aut nepotibus, sive legitimis, sive etiam naturalibus moriantur: ut pro se quisque deputatum sibi suburbium aut domos tam in hac regia urbe quam Antiochiæ positas filiis ac nepotibus legitimis aut etiam naturalibus suis relinquant. Persuasum etenim habeo, quod neque in naturalibus liberis ac nepotibus dispositionem voluntatemque hanc meam negligent. Si vero in universum omnes aut aliqui, aut unus ex iis* (quod abominor) *sine liberis decedat: volo et jubeo, ut qui liberis orbi, aut orbus mortem obierit, superstitibus aut superstiti ex ipsis fratri præscriptas domos, tam quæ in hac urbe, quam quæ Antiochiæ est, et item prius declarata quinque suburbia cum omnibus eorum juribus, et omnibus denique rebus ac personis quæ iis continentur, citra ullam exceptionem restituat: cessante* (5) *videlicet inter eos fideicommissorum seu legatorum servandorum causa satisdatione. Volo etenim ac jubeo, ne quisquam ab alio hujus generis satisdationem expetat: iis vel eo, qui præter paternam et pietatis erga ipsos plenissimam intentionem meam a fratribus suis satisdationem in rebus abalienari prohibitis expetere pertentaverint, vel pertentaverit: omni modo ejus fideicommissi amissionem sustinentibus, vel sustinente.* Atque hæc quidem ipsum protulisse in testamento: conscripsisse autem et codicillum, in quo talibus propemodum verbis usus sit: *Manifestum* (6) *plane facio, quod pridem testamentum per scripturam fecerim, et quæ in eo conscripta sunt, ex animi mei sententia composuerim: voloque ac jubeo, ut omnia quæ in eo testamento continentur, omnimodo firmitatem obtineant: his solis exceptis, per quæ forte in hoc meo codicillo vel aliquid mutavero, vel relicta alicui legata ademero* (7). *Volo igitur ac jubeo, ut suburbium illud meum, quod Coparia appellitant, quod in proposito testamento magnificentissimo filio meo Constantino reliqui, detur et pleno proprietatis atque possessionis jure ad clarissimum pariter et generosissimum nepotem meum, Constantini magnificentissimi filii mei filium Hierium simul universum pertineat, cum omnibus prætoriis quæ in eo sunt, et omnibus scalis* (8), *et quæ vel intra urbem, vel extra urbem pro pensione elocantur, ædibus atque officinis, et balneo, et hortis tam intra quam extra muros existentibus, et hippodromo, neque non horto qui in ipso est, et cisterna, atque omni denique jure, quod ullo modo in eo mihi suburbio competit. Idipsum* (9) *vero suburbium tunc demum prædicto clarissimo nepoti meo Hierio dari volo, cum* (10) *primum post meam mortem patris sui potestate solutus, per emancipationem sui juris factus erit: nulla licentia eidem generosissimo nepoti meo concedenda, ut præfinitum rei terminum excedat: aut iis, qui vel ex hoc meo, vel ejusdem clarissimi nepotis testamento in eadem jura successerint, ut idem suburbium, vel partem ejus aliquam, vel jus divendant, permutentve, aut alicui donent, aut quocunque titulo denique abalienent: propterea quod hoc ipsum suburbium, et ædes situm sitasvé intra portam muri Ficulnei, qua via ducit ad sacrosanctum Martyreium sanctæ Theclæ, per omnia et perpetuo velim permanere in familia mea, neque unquam de meo nomine egredi. Volo autem et jubeo, si quidem eveniat, ut generosissimus nepos meus Hierius vel intra pubertatem, vel etiam post pubertatem sine liberis tamen legitimo matrimonio procreatis moriatur: ut ejus suburbii sive ædium possessio simul et proprietas perveniat, et deferatur, aut restituatur magnificentissimo patri ejus Constantino sub eadem conditione, ne* (11) *unquam de familia mea meoque nomine abalienentur.* His ita confectis ipsum quidem e rebus humanis abiisse, Hierium vero gloriosæ memoriæ domum quidem Theopoli sitam, quæ successione paterna ad ipsum pervenerat, aliis personis vendidisse: ipsam autem domum, quæ in hac alma urbe est, et insuper suburbium, quod illi codicillo datum erat, in quibus omnibus interdicta fuerat alienatio, ad Constantem gloriosæ memoriæ filium suum trasmisisse, Illumque rursus prægnante uxore relicta vitam finiisse: scripto prius testamento, in quo disposuerit, *ut si puer vel natus non esset, vel natus ante pubertatem mortuus esset: tam gloriosissima ejus mater*

(1) Formulam testamenti observa.

(2) Blachernense suburbium Constantinopolitanum, de quo alias dixi.

(3) Hodie Stenia, teste in Pandectis Turcicis Leunclavio.

(4) Potest testator rerum suarum alienationem prohibere, et heredes damnare, ne vendant.

(5) Testator remittere potest heredibus mutuam satisdationem. *l.* 2. *C. ut in possess.*

(6) Codicillis testamentum quibus verbis confirmari solitum fuerit, observa.

(7) Testamento relicta codicillis possunt adimi. vid. *Instit. de ademptione legatorum.*

(8) Scalæ, trajectus maritimi. *l.* 7. *C. de aquæduct.* vel portus aut stationes navium, autore Moschopulo περὶ σχεδῶν. Alciatus perperam cœnacula.

(9) Facti species hæc est, Parens Constantino filio testamento adscribit fundum, postea, codicillis eundem fundum Hierio nepoti suo (id est, filio Constantini) legat, *cum emancipatus esset*, interdicta ei omni alienatione extra familiam, tam ei, quam ejus successoribus: eique, quo casu sine liberis moreretur: Constantinum patrem substituit. His ita confectis, moritur testator, moritur Constantinus. Moriens Hierius fundum ad filium transmittit, pronepotem scilicet testatoris. In rursus abnepoti, eique, si impubes decederet, substituit extraneos, matrem, et uxorem. Quæritur, an fundus debeatur? Conditio legati ita concepti, *Ne fundus de familia defuncti ejusque nomine exiret*, videtur prima facie obstare, sed tamen, quia fundus cucurrerat per quatuor gradus heredum, lex vetat testatoris prohibitionem ulterius extendi, et ita vult deberi fundum uxori.

(10) Legari potest filio etiam in tempus emancipationis, vid. *l.* 46. *ff. de hered. instit.*

(11) Conditionem, ne legatum de familia unquam exeat, legato adjectam observa. *l.* 77. *§.* 27. *l.* 88. *§.* 15. *ff. de leg.* 2. *Nov.* 119. *c.* 11. *Nov.* 120. *c.* 9.

Maria, quam inclyta etiam uxor ejus altera Maria ad successionem ejus vocarentur. Postea vero quam nata filia in ipsa infantia et teneram adhuc ætatem agens, humanis rebus excessit: cum reliquam substantiæ partem, tum etiam domum in ampla hac urbe, et insuper suburbium, quod expressis verbis Hierio gloriosæ memoriæ in codicillo relictum fuit, ad inclytas mulieres devoluta esse: meritoque tam ex testamento, quam ex verbis codicilli, domum juxta et suburbium vindicandi sibi locum datum, utpote qui solus hoc tempore ex Hierii gloriosæ memoriæ liberis superstes permanserit, et primum gradum in nomine familiæ obtineat. Verum qui pro Maria et Maria gloriosissimis fœminis faciebant verba, hi ajebant, neque testamenti verbis ullum locum factum esse. Neque enim Constantem gloriosæ memoriæ absque liberis ex rebus humanis abiisse, ut utrarumque ædium restitutioni locus sit. Sed neque suburbii nomine rite secundumque leges Alexandrum gloriosissimum virum hasce adoriri: cum et ipse suburbium, quod ipsi relictum fuerat, in quo communis pater æque, ut in cæteris, alienationem illi prohibuit, ante id tempus alienaverit: sed et alios fratres idem hoc fecisse. Et leges nostras, siquidem omnes ordine, in quibus hujusmodi aliquid definitum sit, defuncti voluntatem transgrediantur: ex æquo omnibus restitutionem adimere: ne si vicissim alter alterum mutua petitione in jus vocent, multis in una causa subdantur judiciis, legesque de hoc propositas nobis revocarunt in memoriam. Alexander autem gloriosissimus vir recte se actionem intentare ajebat, et maxime de utrisque ædibus: defunctum enim satis manifeste suam in codicillo sententiam de iis rebus declarasse, cum res familiæ conservari voluerit: sed multo justioribus se rationibus inniti in suburbio. Neque enim recte illas sibi alienationem exprobrare, cui ex imperiali jussione hoc facere indultum fuerit. Ac prolixis in ea causa disputationibus utraque pars usa est, nunc testatoris interpretando voluntatem, nunc nostras usurpando leges, quas in rem quæque suam facere arbitrabatur.

CAP. I.

NOs igitur cum et legum, et testamenti interpretationem perspectam haberemus: non (1) nuda sententia, sed lege (2) ejus causæ decisionem complectendam duximus, simul ut præsentem dirimeremus controversiam, simul ut cæteris movendæ de his contentionis ansam præriperemus. Unde subtilius pariter et exactius testamenti verbis innixi, deprehendimus ipsis quidem filiis hereditatem capessentibus *alienationem interdictam, si sine liberis vita functuri essent, non ulterius vero his etiam qui eis filiis succederent:* sed contentum fuisse defunctum, *si inter filios duntaxat alienationis interdictum constitueret:* neque enim si et ipsi relictis filiis decederent, majore ipsum cura perquisiisse, cui aut quomodo res relinqueretur: nec voluisse alienationis interdictum ultra (3) filiorum vitam extendere. Enimvero codicillum, qui de suburbio duntaxat factus fuit, interdixisse his etiam, qui ex testamento gloriosæ memoriæ Hierii (de juniore loquimur) res per successionem cepissent, ne suburbium alienarent, et quod consequenter inducitur, in his quoque defunctum voluisse, ut id perpetuo in familia permaneret. Et quidem quæ in controversiam deducta sunt, ejusmodi fuerunt.

CAP. II.

NOs (4) vero cum totam causam cum diligentia qua decet penitius intueremur: in aliis quidem rebus, quarum sane Constantinus gloriosæ memoriæ, Hierii senioris filius, ex paterni testamenti tabulis dominus factus fuit, præclare nullam quæstionem excitandam rati sumus, arcendumque in his actione, non solum Alexandrum gloriossimum virum, sed etiam omnem reliquam familiam: cum et testamenti verba prohibitionem inter solos constituant filios: et ipsi gloriosæ memoriæ Hierii filii, per quos qui post eos illius familiæ portio extiterunt, Hierii sibi jura vindicant, nonnullas apud se constitutas res alienaverint, perinde quasi ex una voluntate substitutionem interdixerit: quod autem ad suburbium attinet, cujus dominum codicillus ostendit esse gloriosæ memoriæ Hierium, præter modum scrupulosa nobis diligentia plenum visum est, si post quatuor demum generationes hujusmodi quæstionem produceremus in medium. Nunc certe cum Maria et Maria gloriosissimæ fœminæ etiamnum supersint, quas alicubi et ipsas nostræ leges in familiam reponunt, ut quæ sponsas (5) quoque hac appellatione dignentur: neque recte neque ordine Alexander gloriosissimus vir litem a se prætensam instituit. Quin ut maxime hæ decessissent: tamen quod quatuor (6) jam generationes præteriisse viderentur, haud sustineremus tam obsoletam causam denuo tradi judiciis, et maxime cum Constantis filia in pupillari adhuc ætate vitam finierit. Unde tametsi testamentum ille non confecisset, suburbium tamen ad matrem ejus pervenisset: non ipsa pupilla, sed ipsa quodammodo lege horum causa existente: quamvis nemo successorum gloriosæ memoriæ Hierii circa voluntatem ejus deliquisset. Licet enim Constans, cum testamenti tabulas conscriberet, substitutiones quasdam fecerit filia intra pubertatem mortua: nihil tamen inde excellens introducitur: cum et ipsa lex pupillæ substantiam matri, quasi ea sine testamenti tabulis decessisset, per se præbitura esset.

CAP. III.

SAncimus igitur, ut neque gloriosissimus vir Alexander, aut ejus filii, neque reliqui senioris Hierii gloriosæ memoriæ liberi, neque (7) alius quisquam omnium qui genus suum in eorum familiam referunt, vel Mariam et Mariam gloriosissimas fœminas occasione rerum apud ipsas consistentium, vel alios apud quos aut hoc tempore res existant, aut ad quos sequente tempore perventu-

(1) Lex enim ab Imperatore lata evidentius decidit, quam sententia.

(2) Id est, eo animo, ut quæ hic dicuntur, pertineant ad omnes casus similes.

(3) Interdicta filiis alienatione, sub hac conditione, *Si sine liberis decesserint*, natis liberis finitur prohibitio, ita ut et nepotes possint bona extra familiam alienare. Quid si prohibitio facta sit in infinitum, et substitutio precaria adjuncta? ultra quartum gradum extendi non debet.

(4) Cujacius putat, hanc Novellam ex earum esse numero, quas Harmenopulus, Tribonianum composuisse, narrat obscure, et ambigue, pecuniaque corruptum, ut et *Nov.* 2. 106. ut et alias plerasque.

(5) Νύμφας, id est, nurus, *Novell.* 115. *cap.* 4. §. 3. *et* 117. *cap.* 15. et ita est, Nurus filii loco est, Theophilus §. *adfinitatis Inst. de Nuptiis.* vide Cujacium 28. *obs.* 2.

(6) Causa decidendi ex eo sumitur.

(7) Et ita excluduntur gentiles in hac hypothesi.

ræ sint, in (1) quibus alienationem forte Hierius gloriosæ memoriæ prohibuit, adoriantur judicia, aut omnino mentionem de cætero prohibitionis et familiæ nominis faciant, et aliquod sibi exinde jus adquirant: utpote cum et alii Hierii gloriosæ memoriæ filii res suas abalienaverint, et reliquorum quodammodo alienationibus consenserint (2), ac per has, neque non alias, quas prædiximus rationes, quæ ad hujusmodi judicationem et legislationem abunde nobis sufficiunt, sibi pariter, et successoribus suis actiones, quæ ipsis potuissent competere, sustulerint. Atque hæc non tantum præsentis causæ decisio esto, sed et reliquarum in quibus hujusmodi prohibitione facta, tot successiones præterierint, et ultimus heredum per (3) intervenientem aliquem in medio impuberem hereditatem capessat. Tunc enim his etiam, qui sunt extra familiam ejus, qui primus prohibuit, per præsentem nostram legem transmittendarum rerum licentiam habebit. Si quidem in commune hanc legem, tam de præsenti casu, quam de omnibus post hac futuris ad eum modum prohibitionibus protulimus, simul contentionem componentes, quæ hoc tempore evenerat, simul (ut probabile est) futuras præcidentes.

Epilogus.

✝ Quæ igitur nobis placuerunt, et per hanc sacram declarantur legem, ea proponere gloria tua in alma hac urbe, et effectui ac fini tradere studeto, atque observari præcipito.

TIT. XLIII.

EXEMPLUM (4) SACRÆ PRAGMATICÆ FORMÆ DE USURIS.

Novella Constit. CLX.

Imperator Justin. August. Papio.

PRÆFATIO.

Aristocrates prudentissimus Aphrodisiensis reipublicæ pater, quique immobilia in ea possident, supplices nobis facti sunt, ajentes prædictam civitatem etc. Ac principio quidem illud cognoscimus, quod plerique leges nostras ita accipiant atque intelligant, ut unde minime conveniat, inde (5) injustarum ipsis actionum ansas præbeant. Si quidem a patre reipublicæ edocti fuimus, quod cum bene magna auri summa Aphrodisiensium reipublicæ ex legatis a nonnullis civitati relictis collecta esset, ne quando ea deperiret: quidam eorum qui in republica cum potestate erant, eam auri summam collocaverint, ut quamdiu id auri apud ipsum resideret, tamdiu qui suscepisset, quoquo anno pro eo civitati dependeret (sive (6) quis id pactum, sive reditum, sive etiam usuram (7) appellare velit) quantum ferre civitatem æquum esset. Eos vero, qui aurum susceperunt, postquam constitutionem protulimus, ne creditoribus permittatur, ut debitum ultra (8) duplum exigere, sed hoc ipso duplo contenti sint, sane legatum civitati deperire, et tam calefactiones balnearum publicarum, quæ exinde fieri soleant, injuria affici, quam opera publica per legem nostram labefactari, et illorum interpretationem vitium adferre reipublicæ.

CAP. I.

Ut igitur omnia hæc e nostra expellamus republica, sancimus, ut qui id auri perceperunt in hoc, ut pensionem (9) aliquam pro eo persolvant reipublicæ singulis annis, quoad illud penes se aurum habuerint, inferre compellantur id quod pro eo se illaturos constituerint, haudquaquam sacra nostra ad hoc constitutione usurpata. Illam etenim de creditoribus conscripsimus, et qui in ea comprehenduntur, casibus. Præsens vero species illam non attingit: siquidem hoc magis annuo (10) reditui, quam usurarum præstationi simile videtur, nos autem ex æquo civitatum curam gerere oportet, ut rerum fiscalium. Quod si quis post hanc præsentem nostram formam aliter ea quæ a nobis lege promulgata sunt acceperit, et defraudare civitatem dato auro voluerit: et pro universo tempore, quantum debet, civitati persolvet, et præterea reddet duplum: ut malitiosæ interpretationis justam retributionem percipiat: propterea quod cum in manu illi esset, ut bonum se perhiberet civem, ita improbus est, ut quæ illum in lucem protulerit, eam non dubitet afficere injuria.

TIT. XLIV.

DE (11) PROVINCIARUM PRÆSIDIBUS.

Novella (12) Constit. CLXI.

PRÆFATIO.

Non tantum decenter leges ferre summo bono est, sed etiam sancita accurate custodire (13), et ad effectum deducere transgressoresque competentibus pœnis subjicere. Quæ enim legum erit utilitas, si in literis (14) duntaxat consistant, non etiam per ipsa facta atque opera subditis utilitatem de se præbeant? Ac scimus quidem, quam vehementer majestas Imperatoria collatorum curam gesserit, cum aliquoties definierit, ut provinciarum præsides officia gratis (15) suscipiant: quo magis et ipsi, cum pure his utuntur, æquum et bonum subditis impertiantur et ex collatorum incolumitate omnium rerum copia abundet respublica. Sed hæc quidem per immodicam avaritiam eorum, qui officia redimunt (16) potius, quam suscipiunt, devicta paulatim in oblivionem devenerunt.

(1) Adde *l.* 62. *ff. de adquir. rer.*

(2) Alienatione prohibita extra familiam, omnibus vendentibus, vel pacto consentientibus, fideicommissum remittitur, *l.* 77. §. 27. *ff. de leg.* 2. vid. *l.* 11. *Cod. de fideicommiss.*

(3) Ut mater per abnepotem in pupillari ætate decedentem. An ad alios casus id extendi potest? non temere. vid. Cujac. *hic in fin.*

(4) De pecuniis et usuris civitatum. *Index Reginæ*, adde *l. si bene collocatæ.* 33. *ff. de usuris.* Goth. Vide *Novell.* 138. *et Novell.* 121. Aus.

(5) Calumnia non inde sumenda, sinceritas unde manat.

(6) Dubitatum itaque fuit de contractus sive actus nomine.

(7) Idque rectius; nihil est enim aliud reditus pecuniæ, quam usura, *l.* 24. *ff. de præscript.* *l.* 30. *ff. de adimend.*

(8) Usuræ supra duplum non debentur, *Nov.* 121. *Nov.* 138.

(9) De reditu in pecunia constituto vid. Molinæum *de usur. n.* 69.

(10) Annui reditus et usurarum subtilem differentiam observa.

(11) De præsidibus, *Index Reginæ*: adde *Novell.* 95. *Novell.* 128.

(12) Hæc Novella est Tiberii.

(13) Parum est, leges sanciri, nisi custodiantur. *Novell.* 26. *cap.* 1. *Novell.* 133. *cap.* 4. *l.* 2. §. 13. *ff. de orig. jur.*

(14) Legum utilitas non in earum scriptura consistit, sed observatione.

(15) *Novell.* 8.

(16) Aliud est suscipere magistratum, aliud eum redimere.

CAP. I.

NOs autem de his propositas leges renovantes, sancimus; ut illi magistratum gerant, qui et bona existimatione noti sunt (1), et in exercenda justitia plurimum reposuerunt solicitudinis. Sed et ut citra ullum munus et largitionem magistratus suscipiant. Item ut tam collatores incolumes indemnesque conservent, quam publica (2) tributa diligenter expediant. Præterea ut neque per se, neque per adsessores suos, aut cancellarios (3), domesticosve aut quempiam eorum, qui (4) ad ipsos pertineant quidquam a subditis accipiant, nisi in quadruplum velint, (ut leges loquuntur) quod ab ipsis acceptum est, dependere: sed contenti his sint, quæ lege ipsis deputata sunt e publico. Simulatque magistratu abierint, ut per solennes quinquaginta (5) dies in provincia assideant, sub publico versantes conspectu, et omnibus actionem intentare volentibus respondeant. Lite vero intra quinquaginta dies non finita, si quidem pecuniaria sit, procuratorem dato: sin vero criminalis, ad terminum usque causæ permaneto, his, qui in causa dijudicant (sive magistratus sint, sive a præfectis dati) nisi intra viginti dies, quam initium cœperit, eam litem finierint, decem libras auri mulctandis: lite nihilominus secundum prædicta procedente. Si qui enim mala conscientia stimulati, vel clam aufugerint (6), vel ad sacras (7) ædes decurrerint: substantia excident, secundum legem pro modo admissorum inter injuria affectos dividenda. Et quemadmodum procedens de hoc constitutio et ex una parte, prout antea lege (8) comprehensum est, stiterit: quæ pro collatoribus (9) introducta sunt, ea firma permanento. permanentibus videlicet et aliis firmis, quæ ad collatorum utilitatem de præsidibus pulchre a majestate sancita sunt Imperatoria. Quemadmodum autem eos, qui hæc perperam in se admittunt, punimus: ita et eos, qui per hanc causam contra interdictum aliquid ab ipsis accipiunt (10), restitutioni quadrupli subjicimus.

CAP. II.

ATque ut hæc ita caveremus lege, ex eo nobis in mentem venit, quod pluris (11) a nobis fit subditorum opulentia et medela, quam reditus qui exinde inferuntur Imperio. Contrahimus enim una cum largitionibus præsidum in arctum ipsa etiam suffragia (12), quæ Imperialibus inferebantur rationibus, et magnum reddebant pecuniarum cumulum: quo magis hac causa et respublica meliore successu potiatur, et locupletior redeat, aliquot retro temporibus a nonnullis excogitatis præstationibus liberata. Una enim hæc res potentiæ nostræ studio (13) est, *ut provinciæ et bonis gubernentur legibus, et tuto inhabitentur, neque non ex præsidum justitia fructum capiant, et tributa publica sine querela inferantur:* neque enim aliter conservare licet rempublicam nisi (14) pientissimæ præstationes importentur in publicum, ex quibus et militares nutriuntur copiæ, ut resistatur hostibus, et per agros ac urbes agantur excubiæ: perfruuntur item reliqui ordines adtributis sibi salariis, reparantur quoque muri et urbes, denique omnia alia proveniunt, quæ communem subditorum utilitatem concernunt.

EPILOGUS.

† Quæ igitur nobis placuerunt, et per hanc sacram declarantur legem: ea gloria tua in alma hac urbe consuetis locis proponet, sed et solitis usa jussionibus mittet per provincias: ut omnes intelligant, quantum nobis respublica simul et subditorum nostrorum incolumitas curæ sit.

TIT. XLV.

SACRA (15) FORMA TRANSMISSA DOMINICO GLORIOSISSIMO PRÆFECTO, DE DIVERSIS CAPITULIS.

NOVELLA CONSTIT. CLXII.

Antonio Contio Interprete.

PRÆFATIO.

PErcontata nos est tua gloria de quibusdam controversiis apud disertissimos ejus quod apud Illyricos est fori causarum certatores, quæ quidem dixisti nostra dijudicatione egere, ut non perpetuo dissentiant.

CAP. I.

De donationibus.

PRimum (16) igitur capitulum tale erat: Mulier quædam super his quæ ei a conjuge donatæ fuerant rebus, non tamen traditæ, volebat mortuo viro et qui silentium egerat super donatione, res persequi, ut domina harum tam donatione quam silentio viri facta. Opponebatur a detentoribus, exceptionem ipsam solam habere conventam, si detineret, non tamen et ab alio posse ipsa vindicare. Quod igitur controversum fuit, tale erat. Nos vero recordati sumus constitutionis (17) nostræ, dicentis, donantem, et si non sit stipulatus (18) traditionem, ne-

(1) Nota, quos promoveri oporteat ad magistratum.
(2) *Novell.* 8. *c.* 8.
(3) Cancellarii sunt a secretis judicum, dixi ad *l.* 8. *C. de adsessoribus.*
(4) Fraus alioquin fieret legi, quoties per interpositam personam id fit, quod lex vetat fieri. vid. *l.* 5. *Cod. de legibus*: adde *l.* 5. *ff. de l. Jul. repetund.*.
(5) *Novell.* 8. *c.* 9.
(6) Fuga suspectum reddit. *Novell.* 53. *cap.* 4. *l.* 15. *Cod. de probationib.* adde *leg.* 25. *ff. de Senatusconsulto Silaniano.* Bald. *in l. admonendi* 31. *ff. de jurejur.* Exceptiones vero hujus regulæ, vide *apud* Socin. *regula* 163.
(7) Facit *Nov.* 17. *cap.* 7. *Novell.* 128. *cap.* 13.
(8) *Novell.* 128.
(9) *d. Novell.* 128.
(10) Vid. *l.* 1. *l.* 2. *et toto tit. ff. de l. Jul. repet.*

(11) Commoda subditorum suis commodis optimus Princeps anteponit. Notandum illud sane est, Marcum Antoninum Imperatorem fisco, in causis compendii nunquam favisse. Capitolinus *in ejus vita*, quod ad *l.* 10. *ff. de jure fisci* facit optime.
(12) Suffragia hujusmodi δεσποτικά dicuntur. vid. quæ notavi ad *Novell.* 8.
(13) Vita et studia optimorum Principum.
(14) Pecunia nervus reipublicæ. *Novell.* 8. *c.* 10. §. 2. *Novell.* 149. *cap.* 2.
(15) De donationibus, sacra forma, et de adscriptitiis, *Index Reginæ.*
(16) Extat primum caput hujus Novellæ in *lib.* 47. *Basilic. tit.* 1. *c.* 78. Goth. Vid. Gudelin. *de Jure Novissimo lib.* 1. *cap.* 8. *num.* 10 Rittershus. *part.* 5. *cap.* 11. Ans.
(17) *l.* 35. *C. de donationib.* §. 2. *Inst. de donat.*
(18) Id est, etsi non promiserit.

cessitatem habere tradere donatum. Non enim ad defraudationem, neque ut literæ sint nudæ, interpositum convenit conficere instrumentum. Animum quoque advertimus et ad Cinciæ (1) legis veteris legislationem (quam benefaciens a sua legislatione removit dudum respublica) talia lege includentem seu tractantem, qualia in præsenti controversia fuerunt.

§. 1. Et sancimus: Si quemadmodum prius a nobis dictum est, perfecte omnia se habeant ea quæ ad talem donationem pertinent: tam secundum (2) mensuram, quam secundum (3) insinuationem, valere ipsam ex modo omni, per viri silentium illico ab initio, (secundum nostram constitutionem) ex quo facta fuit, ita (4) ut quamvis postea vir in hypothecam dederit (5) rem, vel in pignus tradiderit, non tamen prænalienasse videri ipsum, quamdiu superstes erat, silentem, et traditionem ipsam (sive intervenit) dare ipsi exceptionem, sive non intervenit, præbere et exactionem, si (6) quidem stipulatio intervenit, per ex stipulato: sin minus per ex lege condictitiam ad consequendum id quod donatum est.

§. 2. Et illud etiam constituere justum duximus: Ut si quidem insinuatæ fuerint ab initio donationes in gestis, omnibus modis ipsas silentio confirmari. Si vero minime insinuatæ manserint, excesserint autem mensuram indigentem insinuatione, usque (7) ad tantum duntaxat ipsas valere usque ad quantum et non insinuatas donationes validas esse a nobis constitutum est. Hoc enim in extremo constituentes, obtinere idem volumus, et non propter adjectionem quantitatis, excidere et id quod recte se habere poterat. Quod quidem et super universitatis donationibus jam lex (8) nostra dicit. His obtinentibus non solum in viro et uxore, sed etiam in aliis personis, inter quas quæ in matrimonio fiunt donationes, prohibentur.

CAP. II.

Secundum etiam insuper capitulum a tua excellentia interrogati sumus. An post constitutionem (9) nostram volentem ex libera et inscriptitio (10) natos quospiam postea liberos propter matris conditionem existentes, oportere existimare, tametsi nec adscriptitii facti sint secundum [jus] antiquum, tamen omnino (11) colonos factos esse: propterea quod alia nostra constitutio etiam colonorum liberos non permittit relinquere (12) terram, sed manere colonos, et multo magis hoc esse oporteat, quandoquidem est in his personis prorsus inscriptitiorum prosapia. Hæc igitur in interrogatione erant tua, et hoc erat dictum capitulum. Oportet enim nostram considerantes mentem, nosse quia nunquam nos liberum (13) ventrem parere inscriptitium (14) concessimus, sed symbolum sane hoc et signum superponi oporte: genito, post statim positam legem, hoc ipsum scilicet, nempe libertatem convenire ex libera natis matre. Si igitur ex (15) libera quis et inscriptitio nascatur, manet quidem liber, et maternam non abjicit ullo modo ingenuitatem. Indicat autem a nobis posita constitutio (16), quæ vult tales habitatores regionum manere, et agrorum cultores, tanquam ibi natos. Hoc enim coloni (17) vult appellatio. Non concedimus igitur ipsis licentiam relinquere quidem regionem, ad alia vero se recipere: sed si quidem omnino nati fuerint quidam in aliquo prædio, si quidem ex adscriptitia matre, manifestum est eos omnino inscriptitios fore: si (18) vero ex libera, manent quidem liberi: et (19) quæ ab his adquisita sunt, sub illis erunt, neque peculium fient dominorum, non (20) egredientur vero ex eo prædio, sed illud colent, neque erit eis licentia hoc quidem relinquere, alia vero circumire aliena, nisi si domini fiant possessionis cujusdam propriæ, sufficientis eos ibi occupatos alere circa seipsam, et non concedentis, et alia colere, et in ea migrare: quandoquidem omnibus modis ipsos manere sancimus in prædio, liberos quidem constitutos, habitatione (21) tamen detentos, et hoc quidem hactenus constitutum esto.

CAP. III.

Sed neque extra modum visum est nobis, et illud quæsitum nostra dijudicatione dignari. Si enim inscriptitia mulier ad (22) inscriptitium alicujus prædii ad alium pertinentem venerit conjugium, quæsitum est de prole, si liberi ex his nascantur, utrum deceat ad dominum viri an dominum mulieris pertinere prolem? *Sancimus* igitur si quid tale fiat, et conveniant ad invicem diversorum dominorum adscriptitii, quandoquidem ea quæ ad fortunam eorum pertinent non sint in controversia posita, ventre non libero existente, sint quidem progeniti, adscriptitii: non tamen omne dabimus matri neque ejus domino, sed si quidem unus genitus fuerit filius, venter (23) semini præfertor, sitque domini matris id quod erit progenitum. Sin duo forte contigerint filii, dividantur ambo, electione per (24) sortem dirimenda. Sin impar (25) sit liberorum numerus: majorem obtineat matris sinus, ita ut si tribus existentibus, duo quidem sint matris, unus vero patris, et rursum si quinque, tres quidem ex genitis sint

(1) Τῆ Σεντίῳ. *Scr.* Æliæ Sentiæ: *Hal.* et male. Lex enim Ælia Sentia de manumissionibus fuit, non donationibus. *Goth.* De lege *Cincia* sive *cynthia* de donationibus meminit Tacit. *Annal.* XI. 5. Vid. etiam Ranchin. *var. lect. lib.* 2. *cap.* 7. S. L.

(2) Ut non sit immodica.

(3) Ut sit insinuata.

(4) Abrogatur lex 12. *C. de donat. inter virum et uxorem. l.* 32. §. 5. *ff. de donat. inter virum.*

(5) Ut si donator rem a se donatam alienaverit vel pignoraverit, donationem revocasse non intelligatur.

(6) *l.* 35. *Cod. de donationib.*

(7) Utile per inutile non vitiatur, *l.* 21. *in fin. ff. de donat. l.* 34. *Cod. de donat.*

(8) *d. l.* 35.

(9) *l. ult. C. de agricolis.*

(10) Adscriptitio.

(11) *Novell.* 54. *c.* 1. vide Cujac. *lib.* 4. *obs.* 28.

(12) Adscriptitiis non licet a gleba discedere.

(13) Ex ventre libero adscriptitius non nascitur.

(14) Adscriptitium.

(15) Ex libera et adscriptitio nascitur liber, *l. ult. C. de agricol. et censit. Novell.* 22. *Nov.* 54. vide *Novellam Justini de filiis liberarum in Africa.* olim placebat adscriptitiam nasci.

(16) *d. l. ult. Cod. de agricolis.*

(17) Colonus quid.

(18) Ex adscriptitio ventre, adscriptitii, ex libera liberi nascuntur.

(19) Effectus ingenuitatis.

(20) Effectus adscriptitii juris.

(21) Statu quis interdum liber est: habitatione vero et domicilio servus.

(22) Dixi *Novell.* 156. 157.

(23) Semini venter præfertur: id est, patri mater.

(24) Sortibus jactis, *l. ult. C. comm. de legatis.* hoc enim fit multis aliis causis *l.* 2. *C. quando et quibus quarta pars: l.* 14. *ff. de judic. l.* 34. §. 17. *ff. de fidecomm. libert.* §. *optionis.* 23. *in fin. Inst. de legatis.*

(25) Ex duobus adscriptitiis natus, impar matris: par patris conditionem et dominium sequitur.

domini matris, duo vero patris: et secundum hoc incrementum numerus progrediatur, id quidem quod in æqualitatem dividi potest dividens ex æquo, quod vero exsuperat, tanquam gratiosius illud distribuens matri. Oportet enim ipsam dignari majore studio, ut quæ et parturierit (1) et pepererit, et nutrierit, supra eum qui voluptatis superfluum, pueri fecerit originem.

EPILOGUS.

† Quæ igitur hac sacra pragmatica forma comprehensa sunt, tua gloria in similibus casibus custodire festinet. Etenim et communem de hoc scribimus legem, ipsa quidem et alia quædam reformantes, quæ quidem necessariæ legislationis esse credimus. Dat. 5. Idus Septembr. *Constantinop.* DN. JUSTIN. PP. August. ARIONE (2) V. C. CONS.

TIT. XLVI.

DE (3) RELEVATIONE (4) TRIBUTORUM PUBLICORUM.

NOVELLA CONSTIT. CLXIII.

PRÆFATIO.

PRæstantissima inter homines bona sunt *justitia* (5) et *benignitas*: quarum altera æquabiliter suum cuique tribuit, neque appetit aliena: altera ad misericordiam decurrit, et debitorem incommoditate egentes liberat. Hæc ornare firmareque Imperium, hæc conservare rempublicam, hæc pulchre humanam noverunt gubernare vitam. Unde et nobis ex quo divinitus Imperii sceptra suscepimus. magno affectatum est studio, ut undique tam bonis actionibus conspicui simus; quo magis si utiles nos præbeamus subditis, ex virtute et gloria remunerationem habeamus. Ac scimus quidem mutua illa, et omnimoda hominum exitia ad tantam inopiam possessiones redegisse, ut neque reditus possint suis producere possessoribus, neque satis idonee publica inferre tributa. Atque hæc militari et alio necessario sumptu imminente, vehementerque nos impellente, dum multis undequaque bellis allnimur, ut crebriores pecuniarum collationes faciamus. Inde adeo non semel curas in eam rem impendimus, quanam ratione fieri possit, ut et necessitati faceremus satis, et subditorum egestati afferremus remedium: cumque in multas nostra circa hæc distraheretur sententia, magis tamen obtinuit, ut ad benignitatem respiceremus, et Deo placentem collatoribus impertiremur medelam, et quod communibus deesset sumptibus, hoc in ejus vicem introduceretur ex thesauris principalibus.

CAP. I.

ACceptam igitur et hanc nostram curam ferentes domino Christo, et salutaris passionis, neque non sanctæ resurrectionis ejus præsentibus (6) magni festi (7) diebus condigna facientes, merito et ipsi in presentia hanc pro republica largitionem offerimus, per quam concedimus in universum omnibus agricolis pariter et collatoribus, (idem autem dicere licet et de prædiorum dominis) integrum unum canonem publicorum tributorum, in quadriennium partiendum: hoc est quartam (8) quidem ejus portionem pro nova indictione proxime initura, tandem vero alteram et pro decima, quæ hanc secutura est, consimiliter, et pro undecima et *duodecima*, unicuique quartam portionem, una eademque opera diminuentes et consuetudines, quæ quocunque modo aliquibus hoc nomine præbentur.

CAP. II.

REmittimus autem his et præteriti (9) temporis reliquationes, usque ad finem proxime præteritæ quintæ indictionis. Ac sancimus ne qua fiat exactio pientissimarum nobis condonatarum præstationum, sive maximam præfecturam respiciant sacrorum orientalium prætoriorum, sive præfecturam Illyricianam, sive præsidatum insularum, atque præfecturam militarium in Scythia et Mysia ordinum, aut sacras nostras largitiones, aut denique alium magistratum: interdicentes decurionibus, et exceptoribus scriniariis, et cohortalibus, palatinis, et exactoribus, neque non susceptoribus, et quicunque vel exactionem vel susceptionem publicorum expedivit, aut expedit tributorum, ne per vafritiem excogitatis contra agricolas et collatores utantur artibus: aut etiam prædiorum dominos, ut diversos ex reliquis indultis pro se instituant, aut constitutæ pecuniæ obligationes, aut fidejussiones, aut confessiones dolo malo suscipiant. Constituimus etenim omnem contra munificentiam nostram factam aut futuram circumscriptionem irritam: cum illud constet, quod si qui nostram antevertentes largitionem ex reliquationibus jam inde a quinta indictione factis aliquid exegerint, neque id persolvisse videbuntur: omnibus modis publicis id rationibus inferent. Nam ut collatores beneficio afficeremus, præsentem ipsis benignitatem impartiti sumus, non autem his (10) qui publica tributa suscipiunt, et in suum lucrum conferre ea voluerint, præsentis ad tempus canonis indulgentiam instituimus: nullo modo embola (11) (hoc est annua specierum transmissione, ut in condito et ad militares sumptus habeantur) diminuenda. Oportet enim universum frumenti aliarumque specierum modum consueto ac solito more et contribui, et importari: pretiis quartæ partis per singulos annos a nobis usque in padriennium collatoribus indultæ ad mensam publicam cum aliis, quæ in auro ab ipsis contribuuntur, æstimandis solvendisque e publico. Idemque hoc in Osroena et Mesopotamia peragetur eorum gratia, quæ pro reconditis et militari sumptu in speciebus conferuntur. Consimiliter et in speciebus, quæ ploimæ (12), quasi navibus transportandæ dicuntur, quæ proveniunt in Lazica, et Bosphoro, et Chersoneso, percipient enim harum pretia ex publico, prout in men-

(1) *l. ult. Cod. qui potior.*
(2) Id est, anno 539.
(3) Hæc Novella est Tiberii.
(4) De relevatione futurorum *Index Reginæ*. Relevatio ita distat ab indulgentia: vid. *cap.* 2. *Infr. hic.*
(5) Laus Justitiæ.
(6) Magistratus attentiones ad munus suum esse solent, instante festo aliquo insigni. adde *l.* 22. *l.* 23. *C. de episc. aud. l.* 6. *l.* 7. *in fin. l.* 8. *C. de feriis*, *l.* 6. *C. de custod. reor.*
(7) Paschatis.
(8) Relevatio hæc tributorum Constantinianæ pene similis est, qua relevantur possessiones quarta parte tributorum in quadriennium. Eusebius 4. *de vita Constantini.*
(9) Indulgentia in ea differentia in eo differt a relevatione. Relevatio est futuri: indulgentia præteriti.
(10) Indulgentia hæc non pertinet ad publicos tributorum exactores.
(11) Embola, mox ut ait, est publica et annua solemnisque specierum transmissio. *l.* 10. *C. de sacr. eccl.*
(12) Ploimæ species navibus transportandæ.

sis præfectorum ordinatum fuerit, unde hæ importantur, ut et ipsi nostra in hoc perfruantur benignitate. Earum enim specierum illationem negligere, haudquaquam tutum est: cum et inevitabilis existat impensa, et publicas (ut ita dicamus) res in unum conciliet. Credimus autem et ex hac nostra largitione magna reipublicæ incrementa futura, Deo omnia nobis fausta per hujusmodi actiones præbente: ea quæ pro subditorum utilitate à nobis disposita sunt, transcendere: præsumentibus, tam de substantia, quam de ipsa periclitandis salute.

Epilogus.

✝ Quæ igitur nobis placuerunt, et per præsentem sacram declarantur legem: ea programmatis usa gloria tua, tam in alma urbe, quam etiam per provincias omnibus manifesta faciet, ut neminem nostra lateat munificentia.

TIT. XLVII.

DE (1) HEREDIBUS (2).

Novella Constit. CLXIV.

PRÆFATIO.

DEo simul et justitia (3) *nihil majus existit: absque his enim nihil unquam commode geri potest, et præcipue in nostra hac republica. Exinde enim et recte regnare et subditos ad benevolentiam, neque non ad summam licet attrahere devotionem.* Ea propter cum et nos divinitus, perque justitiam imperii sceptra susceperimus, tametsi multis undique curis implicamur, quo magis et Romani quotidie virtutibus reddantur auctiores, et Barbari devicti succumbant: non tamen penitus a solicitudine nostra secludimus, ne non in his, quæ privatim usui esse possint subditis, competens accommodetur providentia. At cum multa, quæ prius confusa erant, ad meliorem statum erexerimus: conveniens esse putavimus et id, quod longo jam tempore in successionibus neglectui fuit habitum, ad actionem Deo placentem reducere. Cognovimus enim, quod quidam oberrantes defunctorum perturbant patrimonia, sed (4) neque testamenta valere sinunt, neque item ab intestato successiones locum capere, mobilibus quidem rebus immittentes signacula (5), immobilibus vero imponentes titulos: ut hac ratione ipsis illorum successio adcrescat, inque ea decentem aliquem ordinem occupent. Quoniam vero impossibile est in tanta multitudine exacte ea quæ singulatim in talibus eveniunt perdiscere: perpulchrum nobis visum est, si generali hæc lege ad certam redigeremus formulam.

CAP. I.

PRopterea sancimus, ut universi citra invidiam et rebus juribusque suis perfruantur, et ad suos ista transmittant heredes. Penitus autem nemo omnium illorum invadat patrimonia, aut horum successores damnis implicet, aut titulos (6) sive signacula rebus præter legum nostrarum placitum imponat. Nam et successiones ab intestato, quo quisque vocatur ordine, confirmamus: et ultimas horum voluntates legitime consistentes non subvertimus. Si enim sedulo advigilamus, sumusque solliciti, ut collatores bonis gubernentur legibus, et de eorum incolumitate multo maximam potentia nostra curam sustinet: quomodo non in hanc quoque partem providentiam ipsis accommodaverimus, et alacriter nostrum ipsis impertiamur beneficium? hæc etenim placere Deo persuasissimum habemus, et hoc justitiæ munus esse asserimus: persuasissimum quoque est, Imperium per hæc nobis undique munitum et quietum futurum. Connumerator itaque et hæc nostra lex cæteris præclaris nostris facinoribus: et subditi pristinis liberati molestiis, et tanta a potentia nostra dignati providentia, Deo simul et post illum nobis gratias agant: divinum numen placantes precibus, ut devictis hostibus, aliam insuper et majorem ipsis securitatem impertiamur.

Epilogus.

✝ Quæ igitur nobis placuerunt, et per hanc sacram declarantur legem ea conservanto tam gloriosissimi sacrarum domuum curatores, quam quibus vel maximorum, vel etiam minorum gerendorum magistratuum cura sive in alma hac urbe, sive item in provinciis commissa est, publicationem bonorum juxta et supplicium formidantes capitis, si sancita nostra transgressi fuerint. Præsentem itaque sacram nostram legem gloria tua in insignioribus (7) locis hujus almæ urbis proponet, sed et usa ad hoc jussionibus transmittet in provincias.

TIT. XLVIII.

GENERALIS FORMA (8) DE PROSPECTU (9) IN MARE, SCRIPTA DOMINICO GLORIOSISSIMO PRÆTORIORUM PRÆFECTO.

Novella Constit. CLXV.

DOcuit nos mater etc. Prospectus (10) in mare, qui intra centum esse pedes solet, non solum per directum, sed ne per transversum quidem, impediri novo debet opere, hoc enim præsens forma adjicit, tum Zenonis constitutionem custodiens, tum Novellam interpretans.

Hactenus editæ Novellæ extant, aut apud veterem interpretem, aut Haloand. aut Scrimg. aut Julianum. Trium sequentium titulos ex Haloandro aut Augustino. Verba vero, ac quid sibi singulæ breviter velint, quando a nullo adhuc conversas certum est; ex doctissimo Cujacio hic excudi curavimus.

(1) Hæc etiam Novella est Tiberii.
(2) Et eorum jure confirmato.
(3) Vide *Novell.* 163.
(4) *Novell.* 134. *cap.* 3.
(5) Signacula mobilibus: Tituli immobilibus imponebantur. Signaculum *le seel ou le seau:* Tituli, *affiches et pannonceaux.*
(6) *Novell.* 17. *c.* 15. *l.* 2. *C. ut nemini liceat sine jud. vide* quæ ibidem notavi.

(7) Edicta solent in insignioribus locis civitatum publicari. facit. *Novell.* 120. *cap.* 6. §. 2. *l. pen. C. de defensoribus civit. l.* 2. *C. de annali. l.* 7. *C. de bon. proscr.*
(8) Videtur esse ἐπαρχικόν, nam et de eadem re extant quædam apud Harm. *lib.* 2. de eparchicis dicam *Novell.* 166. *Infr.*
(9) Hæc *Novell.* pertinet ad *Novell.* 63.
(10) De prospectu in mare, vide *Nov.* 63. et Gudelin. *de iur. Noviss. lib.* 2. *cap.* 1. *n.* 8.

Forma præfectorum (1) prima:

TIT. XLIX.

DE ADJECTIONIBUS (2), ID EST, DE PRÆDIORUM STERILIUM AD FERTILES IMPOSITIONIBUS.

NOVELLA CONSTIT. CLXVI.

Hæc est fere sententia hujus constitutionis.

SI defunctus justa ex causa fundum aut territorium aut compossessionem (3) alienaverit, et moriens residua bona liberis vel extraneis heredibus reliquerit, qui ex eis similiter prædia quædam alienaverint, ex quibus possidente emptore aliquod forte postea defecerit, ita ut locus sit ἐπιβολῇ (4), quam prædia sustinent, quæ sunt ex eadem substantia et origine *l.* 10. *et* 12. *C. de omni agro desert.* ut ne defecti, vel deserti prædii onus irrogetur simul ejusdem substantiæ prædiis omnibus, sed cæteris primum prædiis quæ possidet is qui ea emit a liberis vel extraneis heredibus defuncti: vel, si hic idoneus non sit, heredibus defuncti, id est, prædiis quæ possident heredes defuncti ex eadem substantia: aut si forte hæc etiam non sufficiant publicæ collationi, tum ut onus transferatur ad alia defuncti bona, quæ ad alios quam ad heredes pervenerunt. Ad eum igitur qui fundum aut compossessionem a defuncto emit, ut posuimus initio. Idemque dicendum est, si ea prædia per plures successiones transierint. Quamdiu enim proximiores sive posteriores possessores idonei sunt, ἐπιβολὴ antiquioribus non irrogatur, id est, defecta prædia eorumque tributa antiquiores possessores non agnoscunt: quod si ejusdem gradus et ordinis plures sint possessores quibus injungi ἐπιβολὴν oporteat, ut inter eos oneris divisio non fiat ex æquo, sed pro rata fertilium bonorum quæ possident ex eadem substantia.

Forma P. P. vicesima quarta.

TIT. L.

GENERALIS FORMA (5) DE POSSESSIONE, QUOMODO OPORTEAT MITTI IN EAM, BISSI GLORIOSISSIMI PRÆFECTI.

NOVELLA CONSTIT. CLXVII.

Hæc est hujus constitutionis sententia.

EX sententia judicis non recte apprehenditur nisi possessio vacua, et quam in urbe quidem vacuam esse exequutorum testimonia adseverent, in provinciis acta defensorum plebis vicinorum testimonio confirmata. Et similiter ex contractu in provinciis quoties quis ingredi possessionem desiderat, acta apud defensores civitatum fieri debent traditæ possessionis, simul ac consentientium voluntati tradentis, novoque domino colonorum vel actorum possessionis. Si non sit copia defensoris, apud præsidem: vel etiam, si hic longe absit ab eo loco, quo traditio fit, apud episcopum.

Forma P. P. secunda.

TIT. LI.

DE HOMINIBUS QUI EIDEM DOMINO SUBJECTA (6) PRÆDIA POSSIDENT.

NOVELLA CONSTIT. CLXVIII.

HÆc est περὶ ὁμοδούλων, id est de prædiis hominibusve prædiorum ratione eidem domino servientibus. His solent accrescere invitis defecta desertave prædia ejusdem substantiæ ut diximus *Novell.* 128. *et* 166. denique ἐπιβολὴ, onus est, ὁμοδούλων ἢ ὁμοκήνσων, et irrogatur rusticis prædiis tantum. Nam et hæc sola referuntur in censum, non annonæ civiles, non ædes. Et ideo in tit. Dig. *de censibus*, agrorum tantum censendorum mentio fit: ac quod est de servis, *l.* 4. §. *in servis*, id de rusticis tantum accipio, qui pars agrorum sunt, ut dixi supra *Novell.* 7. Sed et quod dicitur de tributo capitis *l.* 3. id in agris tantum locum habet, non in urbibus aut metrocomiis, *l.* 1. *C. de cap. civ. l.* 8. *C. de exact. trib.* Prædiis igitur urbanis aut annonis civilibus non irrogatur agrorum ἐπιβολὴ, quia nec sunt ὁμόκηνσα, nec satis est si sint ejusdem originis.

(1) Sicut Basilica sunt libri complectentes leges promulgatas ab imperatoribus: sic *Eparchica* sunt libri continentes formas sive edicta præfectorum prætorio, quæ constat vim legis habere. *l.* 2. *C. de offic. præf. præt. Orient. l.* 16. *C. de judic. l. pen. C. de fidejussoribus.*

(2) Περὶ ἐπιβολῶν. ἐπιβολαὶ hic non sunt adjectiones quæ fiunt in auctionibus et licitationibus publicis, ut in *l.* 21. *in fin. ff. ad municipalem.* ἐπιβολὴ hic, teste Harm. est ἐπίδοσις ἀπόρου κτήσεως πρὸς κληρονόμους, ἢ συντελεστὰς ἢ ὁμοχώρους καὶ ὁμοσκήνους, legendum ὁμοκήνσους. vide Cujac. 4. *observ.* 30.

(3) Σύγκτησιν. σύγκτησις est universa possessio multorum prædiorum. *l.* 34. §. 1. *ff. de leg.* 2. *l.* 30. §. 1. *ff. de adimend. legat.* Græci μετοχὴν appellant *d. l.* 34. *in fin.* id est, universam prædiorum una clausula conceptionem. Massa dicitur a Leone et Anthemio, *Novell. de bon. vacantibus.* massa terræ, *Maiteries*, et quod septis firmata sit, firma, *ferme* dicitur.

(4) Ἐπιβολὴ est ἐπίδοσις ἀπόρου κτήσεως πρὸς κληρονόμους ἢ συντελεστὰς ἢ ὁμοχώρους ἢ ὁμοκήνσους, Harm. *l.* 6. *tit. de verb. signif.* §. 29. 56. *Ecl.* 18. *cap.* 6. Est igitur onus συντελεστῶν, ὁμοχώρων καὶ ὁμοκήνσων, quod rusticis tantum prædiis irrogatur, non urbanis aut annonis civilibus, hac *Novell.* et *Novell.* 6. *et* 128. ἐπιβολὴ est licitatio quæ fit in auctionibus.

(5) Vide Cujac. 8. *observ.* 10.

(6) Γενικὸς τύπος περὶ ὁμοδούλων. vide Cujac. *d. l. ad Nov.* 128. 166.

FINIS NOVELLARUM D. JUSTINIANI SACRATISSIMI PRINCIPIS.

JUSTINIANI IMP.

EDICTA (1)

HENRICO AGILÆO INTERPRETE.

EDICTUM I.

Edictum scriptum piissimis in omni terra Archiepiscopis et sanctissimis Patriarchis.

Traditæ (2) nobis a Deo reipublicæ curam habentes, et in omni justitia vivere nostros subjectos studentes, subjectam legem conscripsimus: quam et tuæ sanctitati, et per eam omnibus qui tuæ provinciæ sunt, facere manifestam, bene habere putavimus. Tuæ igitur sit reverentiæ et cæterorum hoc custodire: et si quid transcendatur a judicibus, ad nos referre, et quæ sequuntur.

EDICTUM II.

NE PRÆSIDES IN FISCALIBUS CAUSIS FIDEM (3) PUBLICAM DENT.

Idem Imperator Joanni prætoriorum præfecto.

PRÆFATIO.

Ex iis quæ a gloria tua sine scripto ad nos relata sunt, non exiguam publicorum tributorum illationi difficultatem provinciarum præsides dum quibuslibet fidem publicam dant, attulisse cognovimus. Eos enim qui tributa publica suscipiunt, inde sibi securitatem atque tutamentum prætendentes, quod aurum ipsis perfusum sit non transmittere, sibique maximam partem retinere, et cum aurum debeant, male sibi data fide publica abuti.

§. 1. Missa igitur ad excellentiam tuam hac sacra pragmatica forma, statuimus, ut per edicta sua omnibus clarissimis provinciarum præsidibus interdicat, ne in fisci causis fidem (4) publicam dent: in privatorum autem solum causis liceat ipsis, iis qui id desiderant fidem publicam dare, idque ad certum tempus: quod non continuo poterunt, ubi elapsum fuerit, denuo renovare. Sciant vero omnes quod ubi tales securitatis promissiones ab illis acceperint, nullam inde utilitatem sensuri sunt: sed facultas cuicunque cui hoc injunctum est, ut quæ ab illis debentur publica tributa perfundat, fuerit, ut illos comprehendat: ut quæ illis in provincia data fides publica fuerit, in nulla re ipsis utilis futura sit. Cæterum illi soli securitatem habeant, qui aut ad sacram nostram jussionem, aut ad excellentiæ tuæ mandata securitatis promissiones abstulerint.

CAP. I.

Posteaquam etiam a gloria tua edocti sumus, quomodo nonnulli in diversis provinciis, inquisitione (5) in eos qui se hæreticorum erroribus dedissent facta, cum multos subditos hanc ob causam comprehendissent, sportularum ratione magnam vim auri ab ipsis ceperint: sancimus, ut qui id ausi sunt, et comprehendantur, et ad clarissimos provinciarum præsides adducantur, post probationes, quod ceperint, in triplum refusuri: ut simplum iis qui damno affecti sunt, reddatur, duplum vero in fiscum inferatur.

§. 1. Porro qui in vicariana cohorte, quæ spectabili Asianæ Jurisdictionis vicario apparet, locum et ordinem obtinent, suo bonorumque suorum periculo publicorum tributorum illationi incumbant: cum quidem qui in provinciali cohorte numerantur (quomodo et id ad nostram pietatem excellentia tua retulit) deficiant, numerusque ipsorum in paucos admodum coarctetur, ac a longo jam tempore clarissimi provinciæ Phrygum Pacatianorum (6) gentis præsidis magistratum etiam vicarius assumpserit. Qui ergo in vicarianam cohortem referuntur, facultatem habeant, ut ex vicarii, qui nunc est, et pro tempore futurus est, jussu publicas contributiones exigant, illasque fisco inferendas curent.

§. 2. Constituimus etiam, ut qui in quacunque provincia provinciales tributorum susceptores sunt, in apochis quas faciunt, quod ipsis perfusum aurum est, distincte describant: distincte etiam ponant, quantum occasione eorum, quæ excellentiæ tuæ mensæ, quæque sacris nostris largitionibus competunt, transfusum sibi sit, ut persolutam quantitatem per hujusmodi acceptilationes evidenter explicent et manifestent: denique ne qui facultatem habeant, ut quæ ex aliis titulis acceperint, in alios transponant et accepta ferant.

§. 3. Quæ igitur nobis placuerunt, et per hanc sacram pragmaticam declarantur legem, ea excellentia tua ad effectum deduci præcipito.

EDICTUM III.

DE ARMENIORUM SUCCESSIONE (7).

PRÆFATIO.

Armenios pristina injustitia liberatos, tum ad nostras per omnia leges deducere, tum decora æquabilitate donare volumus.

(1) Edicta sunt generales leges, quæ omnes populos et provincias tenent, *l.* 3. *C. de legibus.*

(2) Hoc edictum extat in Novell. 8. post *cap.* 14.

(3) Ἀσυλίας λόγον *ut et in edict.* 13. *cap.* 11. *infr.* Velantur iniqui tributorum exactores λόγῳ ἀσυλίας κεχρῆσθαι *Novell.* 128. *cap.* 13. dicitur etiam simpliciter λόγος *Edict.* 13. *cap.* 10. *infr.* *Novell.* 17. *cap.* 6. appellat καλούμενον λόγον ut et *Novell.* 5. *cap.* 2. §. 1. καλουμένην πίστιν, ubi interpres vertit Jusjurandum, Galli, *Franchise et sauf conduit.* vid. Papon. 5. *Arr.* 7. *de sauf conduit, et enfreinte d'iceux*, et 3. *Notar.* 8. *des saufs conduits et passeports.*

(4) Λόγοι ἀσυλίας. *Scrimg.*

(5) Vetat hoc edictum ullos *quæsitores hæreticorum* admitti, ut et *Nov.* 17. *cap.* 11. *Novell.* 103. *cap.* 2. Hanc enim potestatem sæpe nefarii quidam a Principe postulabant, ut hoc prætextu plebem innocentem expilarent. Possis huc referre ex Tomo 4. *Ordinationum Galliæ tit.* 6. *des inquisiteurs de la foy, et de leur jurisdiction.* Pap. 29. *Arr.* 2. *n.* 10. Clar. 5. *sentent.* §. *hæres.* 7. Pet. Greg. 33. *syntagm.* 6. 7.

(6) Phrygiæ Pacatianæ fit mentio in *Novell.* 8. *cap.* 2.

(7) Adde *Nov.* 21. *de Armen.* et præsertim *cap.* 1. *ibid.* ubi successionis apud Armenios receptæ fit mentio: adde *Nov.* 31.

CAP. I.

ET quoniam barbaricam (1) quandam insolentemque et quæ neque Romanos, neque nostræ reipublicæ justitiam deceat, apud ipsos esse legem nuper didicimus (ut *nempe masculi in parentum hereditatem succedant*, *fœminæ vero non*) emissa præsenti ad magnificentiam tuam sacra lege decernimus, ut successiones æquales sint: et quæ de viris mulieribusque Romanorum legibus constituta sunt, hæc etiam in Armenia obtineant. Sane idcirco illuc nostras etiam leges transmisimus, ut in eas oculos convertentes ad præscriptum illarum rempublicam gubernarent.

§. 1. Quoniam vero quæ præcesserunt, ea omnia commovere absurdissimum esset, statuimus, ut hæc lex inde ab initio pii nostri imperii vim et vigorem habeat: ut ab eo tempore hucusque defunctorum successiones hunc ad modum fiant, præterquam si qui jam transegerint, aliove modo se invicem liberarint. Si enim tale quippiam factum sit, id in suo robore permaneat, nulloque modo commoveatur, jubemus.

§. 2. Porro *mulieres* a prædicto tempore eorum etiam prædiorum quæ genearchica (2) vocantur, participes esse volumus. Si vero inveniri nonnullos contingat, qui filias quanquam non vocarentur ab intestato ad successionem, heredes tamen scripserint, illæ similiter, quique ex iis nati fuerint, in res genearchicas successionis participes sint.

E P I L O G U S.

✝ Quæ igitur nobis placuerunt, et per hanc sacram declarantur legem, excellentia tua et custodire et fini tradere studeat: ut leges nostræ per omnia obtineant, autoritatemque habeant. Ac præsens quidem lex ab initio imperii nostri (ut jam diximus) incipiat, et simul in omne tempus extensa, in posterum omnibus modis in republica vim habeat, atque ab omnibus observetur. Dat. 10. Kal. August. BELIS. (3) V. C. CONS.

E D I C T U M IV.

DE MAGISTRATU PHOENICIÆ LIBANICÆ (4).

Idem Imperator Joh. gloriosiss. sacrorum per Orientem prætoriorum præfecto; iterum exconsuli et patricio.

P R Æ F A T I O.

MAgistratus creari oportere gratuito jam lex nostra (5) præcipit, quam sane et autoritatem per omnia obtinere volumus.

CAP. I.

POsteaquam vero omnia ad subditorum benevolentiam *demerendam*, locorumque custodiam et munitionem undique indagantes, magistratus partim conjunximus, partim divisimus, alios in aliam atque aliam formam transmutavimus, nonnullos vero sublimiores fecimus, nominibusque majoribus quam quæ tunc essent, decoravimus, prætores (6), proconsules (7), moderatores (8), et comites (9) præter pristinam consuetudinem in rempublicam introducentes, omniaque ad ipsius utilitatem facientes: opertere etiam putamus, ut magistratum Phœniciæ ad Libanum ex ducalibus in spectabilem trasferamus, et moderatoris formam illi demus, tum etiam annonas ad decem auri libras assignemus: ipse vero istius proventus occasione fisco nihil præbere debeat. Interim apud Phœnices scrinii tractator, pro nuper attributo illi munere, quod et beneficium (10) nuncupatur, ex canone ejusdem provinciæ clarissimo pro tempore spectabilium tribunorum notariorum primicerio denas auri libras in singulos annos dabit, quibus ille solis contentus esse debebit. Moderator porro a muneribus (11) omnia pura conservet, et qualenus ipsi sacra nostra constitutio permittit, militum ministerio utatur.

CAP. II.

VEruntamen eximium illi fortissimorum Tertiodelmatorum (12) numerum, ut in Phœnicum regione est, assignamus, qui præcepta ipsius exaudiant, qui ipsum insequantur: qui denique jussis ipsius, quæ aut de vectigalium exactionibus aut de reipublicæ statu, aut de civitatum incolumitate procedent, pareant. Qua de re cum instrumenta etiam confici jusserimus, statuimus ut excellentia tua hæc omnia cognoscens, hujus magistratus præfecto decem libras auri in annonas assignatas, ex provinciæ tributis persolvendas constituat. Interim quæ constituta sunt, ut quotannis a publicarum rationum procuratore spectabili clarissimo tribunorum notariorum primicerio darentur, imminuenda non sunt: neque vero prætérea quicquam illi est addendum.

§. 1. In primis autem *moderatori* studio sit, ut fisco faveat (13): dehinc, ut disciplina et conveniens ordo in civitatibus conservetur: tertio, ut justitiam inter plebeios exerceat. Quæ vero (ut dictum est) scripta sunt a nobis de moderatorum reliquorumque magistratuum statu in sacra nostra constitutione, ea omnia et in illo locum habeant.

(1) Eadem lex servata fuit a Saliis, seu Francis his verbis, *de terra Salica nulla portio hereditatis in mulierem pertransit etc. titul. de Allodiis l.* 6. et ab Anglis seu Thervingis idem etiam receptum, addita prohibitione, *ne hereditas transiret a lancea ad fusum. Titul. de Allodibus*, *l.* 8. Displicuit tandem ea lex Francis, excepta regni successione, ut ex formula Marculphi apparet, quæ extat apud Cujac. 8. *observ.* 14.

(2) Τῶν γενεαρχικῶν χωρίων. *Scrimg.* Genearchica prædia, progenitorialia prædia vertit interpres *Novell.* 21. *c.* 2. *in fin.* propria cujusque patrimonia, quæ nihil pensitant, nec fidem, vel hominum, investituram, vel εἰσδεκτικὰ debent: eaque vulgo Allodia: et *lib.* 2. Feud. 48. dum ait, si datum sit ad proprium sive ad libellum, allodium intelligit, ut *tit.* 28. allodium sive libellariam, Gallis *franc aleu.*

(3) Id est, anno 535.

(4) Λιβανησίας. *Scr.* Phœnicia Libanica, ad Libanum montem sita. de Libano, vid. Plin. 20. Libani fit etiam mentio sæpissime in scripturis.

(5) *Novell.* 8.

(6) Hinc prætor Lycaoniæ, *Novell.* 25. Paphlagoniæ, *Novell.* 29. Pisidiæ, *Novell.* 24. Siciliæ, *Novell.* 104. Thraciæ, *Novell.* 26. Populi, *Novell.* 13.

(7) Hinc pro consules Cappadociæ, *Novell.* 30. Palæstinæ, *Novell.* 103.

(8) Hinc moderatores Arabiæ, *Novell.* 102. Helenoponti, *Novell.* 28.

(9) Hinc comes Isauriæ, *Novell.* 27.

(10) Βενεφίκιον. *Scr.*

(11) Excipe esculenta, potulenta, quæ ad paucos dies prodiguntur. *l.* 18. *ff. de off. præsid.* excipe ξένια, de quibus dictum est ut nec omnia, nec quovis tempore, nec ab omnibus accipiantur, *l.* 6. §. 3. *ff. de off. procons.*

(12) Τερτιοδελματῶν. *Scrimger.* sic *infr. hic.*

(13) Res ita est, Vectigalium exactionem commendari præsidibus *Novell.* 8. *c.* 8. *Novell.* 161. *cap.* 2. quanquam in dubiis causis fisco favendum esse neget, *l.* 10. *ff. de jure fisci.*

§. 2. Sane si dictus devotorum Tertiodelmatorum (1) numerus nostro jussu in alia transferatur loca, alterum illi *in ejus locum* surrogatum et subjiciendum curabimus: ut ne quid ex sollenni plenoque auxilio omnino illi desit. In his porro jam dictis rebus spectabilis dux nihil communionis habebit. Nolumus enim, quicquam illi commercii esse aut cum militibus spectabili moderatori certo assignatis, aut cum plebeiorum quoquam, aut cum illorum controversiis quas inter se habuerint: aut si cui plebeiorum, in quos illi nullum jus concessimus, dica impingatur: propterea quod inter rei militaris curam et civilem administrationem permultum intersit, ac discerni hæc oporteat, quemadmodum patres reipublicæ id nobis ordinarunt, et constituerunt. Ac sciant spectabiles duces, quod si rebus civilibus se ingerere (2) audeant, militarem magistratum non retinebunt, et huic magistratui subjiciendi erunt. In nulla namque re inferiorem hunc magistratum ducis magistratu esse volumus. Volumus insuper ut (quomodo dictum est (3)) quam vehementissime publicarum contributionum exactioni incumbat, plebisque incolumitati invigilet, et ne spectabilibus ducibus, neque clarissimis tribunis, neque cuiquam potentium domuum, imo ne sacro quidem nostro patrimonio, aut sacris nostris privatis, aut sacræ nostræ domui, qualecunque tributariis nostris damnum inferre permittat: ut ne etiam demisso animo neque pavidus sit, seu virilem in modum subditis præsit, omniaque faciat quibus alii moderatores ex præscripto obstricti sunt. Atque ita *quidem* rerum summa ab ispo administretur.

CAP. III.

ILlud sane etiam fieri et obtinere volumus, ut spectabiles duces (4) inde annonas auferant, unde spectabilis provinciæ moderator eas auferendas constituerit: propterea quod manifestum sit eos non tam socorditer ad res animum adversuros esse, ut quæ sibi competant, petere non possint. Sciant vero, quod si præter hæc quippiam fecerint, viginti librarum auri mulctam perfundent.

EPILOGUS.

✝ Quæ igitur nobis placuerunt, et per hanc sacram declarantur legem, excellentia tua effectui et fini tradere studeto.

EDICTUM V.

DE (5) TEMPORE (6) ACTIONUM QUÆ SACRIS LOCIS COMPETUNT.

PRÆFATIO.

QUod (7) medicamenta morbis, hoc jus præstat controversiis, et cætera.

EDICTUM VI.

EDICTUM PIENTISSIMI DOMINI NOSTRI JUSTINIANI (8).

PRÆFATIO.

COgnovimus, quomodo post castigationem Domini Dei benignitate immissam, qui negotiationes et ludos (9) literarios exercent; diversi etiam generis artifices et agricolæ, insuper et nautæ, cum potius meliores fieri deberent, lucri cupiditati se dederint, et duplicia tripliciaque pretia ac mercedes præter veterem consuetudinem requirant.

CAP. I.

VIsum igitur est per sacrum edictum omnibus interdicere detestandam istiusmodi avaritiam, et ne quis in posterum cujuscunque disciplinæ aut artis magister, qualiscunque etiam negotiationis negotiator, qualiscunque demum agriculturæ agricola, quam vetus consuetudo ferat (10) plus pretii mercedisve nomine exigat. Jubemus vero etiam, ut ædificiorum, et colendæ terræ, aliorumque operum mensores nihil amplius operariis imputent, et illis antiquam consuetudinem conservent. Hæc autem observari jubemus, et eos qui qualiacunque opera demandant, et eos qui aliqua redimunt. Si quidem nec ipsis amplius quam more constitutum sit, dare concedimus. Sciant vero qui quicquam amplius quam pro veteri consuetudine requirunt, quod triplicem quantitatem in fiscum inferre cogentur, si supra id quod ab initio constitutum fuerit, cepisse illos quicquam aut dedisse ostensum sit. Hæc porro inquiri ac vindicari jubemus et ab excellentia tua, et a gloriosissimo felicis hujus urbis præfecto. Volumus enim per vos ab hujus nostri edicti transgressoribus constitutam mulctam exigi pœnisque illos subdi: ita ut quæ nobis parent cohortibus, quinque librarum auri mulcta incubitura sit, si quid ex iis quæ a nobis constituta sunt, neglectum fuerit. Dat. 2. Kal. April. *Constantinop.* DN. JUSTIN. PP. August. post (11) BELIS. V. C. CONS.

EDICTUM VII.

FORMA PRAGMATICA DE ARGENTARIORUM (12) CONTRACTIBUS.

In nomine Domini Jesu Christi Dei nostri.

Imperator Cæsar Flavius Justinianus, Alemanicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Wandalicus, Africanus, pius, felix, inclytus, victor, triumphator, omni ævo adorabilis, Augustus.

(1) Τερτιοδελμάτων ut *supr. hoc tit.* officiales ac domestici moderatoris Phœniciæ Libanicæ fuisse videntur, audivi, qui diceret, Syriaca lingua *Tersita dalmin*, significari stipatores, a *Tersita*, id est, clypeis et *Almin*; id est grassatoribus: ut Tertiodelmati milites fuisse videantur, grassatoribus prehendendis destinati. Idque colligi ex 1. *Reg.* 10. *v.* 17. *et* 14. *v.* 26. ubi fit mentio Clypeorum in domo Libani repositorum: quod huic Edicto non abludit, quod est de Magistratu Phœniciæ Libanicæ.

(2) Vid. *l.* 1. *C. de off. magist. milit. l.* 1. *C. de off. milit. Jud.* est enim absurdum jurisdictiones misceri.

(3) §. 1. *supr. hic.*

(4) Militum scil.

(5) Περι λιτιγιώσων κ̀ περὶ ἀσφαλείας ἣν δεῖ ποιεῖν τὺς ἐναγομένους περὶ τῆς τῶν ἐναγομένων ὑπομνήσεως. *Scrimg.* vitiosa est hæc inscriptio, nec titulo convenit. quod etiam observavit Cujacius 5. *obs.* 5. *in fin.*

(6) Hæc constitutio inter Justiniani constitutiones est 111.

(7) *d. Novell.* 111.

(8) De formula artificum; idque edictum reperitur inter novellas Justin. *Novell.* 122.

(9) Τάς μεθοδείας, id est, conventus hominum, mercatus, ut *Nov.* 122.

(10) *d. Novell.* 122. *cap.* 1.

(11) Id est, anno 536.

(12) Ἀργυροπρατικῶν συναλλαγμάτων, Scrimger. adde *Edictum* 9. *infr. hic* et *Novell.* 136.

PRÆFATIO.

QUemadmodum virtutis vis in rebus adversis semper elucet, ita etiam imperatoria cura et gubernatio in subditorum controversiis manifesta fit. Et optandum (1) quidem nobis est, ne quid unquam reipublicæ nostræ adversi eveniat: verum si aut rerum humanarum mutabilitas, aut commota ad id divina voluntas mortalibus mala immittat, desuper benigne inducta castigatio Imperatoriæ curæ benignitatisque occasio fit. Quod sane hoc tempore *ita evidenter* accidit, ut opus expositione non sit. Cum enim mortis aculeus et periculum omnia loca pervagata sint, quod quisque sensit, nemini audire necesse est. Quando itaque multa ex improviso inciderunt, quæ non temere tempus aliud induxisset, qui in corpore ac collegio argentariorum recensentur, nos accesserunt, dicentes (2), heredes nonnullos ac successores quorundam, qui scriptura non interveniente ab argentariis aurum, aut argentum etiam, aut alias species accepissent, ad perfidiam improbitatemque spectare: quod videlicet neque qui ceperunt, superessent, neque ipsi heredes sive successores, cum contractus conscripti non sint, convinci possint.

CAP. I.

HUic igitur rei mederi conantes, statuimus, ut qui ad hunc modum judicium subeunt, oculis in conscientiam (3) defixis, expresse ac plene quæ illis, in quorum bona et jus successerunt, ab argentariis data sint, confiteantur: ut etiam *qui adhuc* superstites *sunt*, ejus collegii (4) quod ipsis actionem intendit, argentariis idipsum faciant. Idem etiam a servis, qui ab iisdem judicibus examinantur, fieri jubemus. Sciat vero utraque pars, si ministrorum testimonio, aut quæ cum jurejurando fiat, diariorum productione, aut alia etiam aliqua sufficienti probatione res convincetur, quod qui improbe egerint, quæ fraudulenter et per improbitatem negaverint, in duplum (5) dependent, sive rei veritatem occultaverint, sive illam cognoscere neglexerint.

CAP. II.

ALterum ad nos ab ejusdem corporis argentariis relatum caput est, ut ne teneantur quæ ab illis cum quibus contraxerunt, confessiones, tabulæ, aut ratiocinia ipsorum manu conscripta, sibi exhibita sunt, posteaque in dubium devocantur, ista ipsi per publicorum instrumentorum collationem probare: propterea quod ipsorum collegium multis, et præcipue nobilibus credat, qui contractus suos publicari (6), aut statum (7) rerum suarum manifestum fieri non sustinent, maluntque (ut consentaneum est) divites quam obærati aliis videri, sed ut propria manu (ut dictum est) in se conceptæ literæ eandem cum publicis instrumentis vim obtineant.

§. 1. Et in hoc mediam (8) quandam nos viam ingressi, quia et argentarios adversus eos qui de talibus capitulis litem movebunt, et rursus hos adversus illos uti volumus, statuimus, ut si istiusmodi illorum qui contraxerunt propria manu scriptas literas argentarii proferant, quas aut ipse cujus esse dicuntur, aut ipsius heredes successoresve non possunt cum jurejurando abnegare, tanquam *procul dubio* ab illo cujus præ se nomen ferunt, scriptæ sint, numeratam pecuniam (9) non esse opponi nequeat. Insuper vero si argentarius ex (10) publico instrumento propriæ manus (11) scripturam confirmare possit, aut ipse quidem id negligat, adversarius vero ex alterius publici scripti comparatione scripturam illam ut falsam redarguere nequeat: tunc ex instrumentis, quæ illorum manu *de quibus agitur*, conscripta esse certo constat, et testium subscriptione stabilita sunt, ad ea *eorundem* scripta quæ ab argentariis, aut adversus eos ab iis qui contraxerunt, proferuntur, comparatio fiat, firmaque sint, nec minorem quam publica instrumenta vim et autoritatem habeant, non ex firmitate et vigore qui illis insit, sed ex sola forma. Nihil etiam præjudicii in hoc supplicibus sit, quod in scripto ab iis qui contraxerunt ipsis dato, hypothecæ, aut heredum successorumve nomina non (12) insint.

CAP. III.

EJusdem porro corporis argentarii similiter etiam qui cum illis contrahunt, dummodo similes adversus illos actiones moveant, facultatem habebunt, ut si qui defuncti propter inopiam heredes non habuerint, debitores vero reliquerint, aut res aliquæ quæ ad ipsos pertineant, apud aliquos depositæ oppignoratæve inveniantur: adversus illos competentes actiones moveant, et ex illis satisfactionem sibi parent. Idem etiam ipsis in bonis illorum qui cum ipsis contraxerunt, et debent, dum illi adhuc vivunt, servabitur, ut ipsis, sive actores, sive rei sint, si velint, tametsi in instrumentis hypothecæ nulla mentio insit, hypothecarias tamen actiones movere liceat: quasi eæ naturaliter (13) argentariorum, eorumque qui cum ipsis contrahunt, contractus comitentur. Habebunt vero id etiam, ut tempore posterioribus creditoribus præferantur. Non æquum enim est, a nostrorumque temporum justitia alienum, eos qui bene de aliis merentur, rebus suis privari: qui vero debent, superbire de alieno.

CAP. IV.

ILlud sane etiam in illorum subsidium adjicimus. Quoniam enim quæ ab ipsis ineuntur contractibus, vehementer novella nostra (14) lex repugnat, quæ jubet ne creditores adversus eos qui aliquid a debitoribus emerint, prius judicio agant, quam principales debitores per cessionem bonorum non solvendo esse constet, (id quod admodum illis grave et molestum fuit, propterea quod

(1) Justinianus in hoc Caligulæ dissimilis est. Is enim solebat queri de conditione suorum temporum, quod nullis calamitatibus publicis insignirentur: Augusti principatum clade Variana: Tiberii, ruina spectaculorum apud Fidenas memorabilem factum: sui oblivionem imminere prosperitate rerum. Ideoque identidem exercituum cædes, famem, pestilentiam, incendia, hiatum aliquem terræ optabat. Sueton. *in Calig. c.* 31.

(2) Occasio hujus Edicti.

(3) Et merito; nullum enim maleficium sine formidine est: quia nec sine conscientia sui. Tertull. *advers. Marcionem.* Conscientia mille testes. Quintil. 5. *Instit.* 11.

(4) Collegia argentarii habuere, *hic et cap.* 5. *infr. hic. edict.* 9. *Infr. eod. et passim.* quod omnibus non licuit, *l.* 1. *ff. quod cujuscumque Universitatis.*

(5) Inficiator proprii chirographi dupli pœna punitur.

(6) *Δημοσιεύεσθαι. Scrimg.* Plerumque honestiores viri, licet ipsi contrahant, servorum, quem sua nomina malunt instrumenti publicis inscribi, *l.* 5. §. 4. *ff. de auctor. tutor.* Ideoque recte constitutum est, ut si scriptum sit, servum fecisse stipulationem, adversus eam scripturam testes non admittantur *l. pen. Cod. de contrah. stipulat.*

(7) Vid. *l.* 2. *Cod. de alimentis pupillo præstandis.*

(8) Medium tenendum *l.* 6. §. 3. *ff. de off. præsid. l.* 3. *ff. si pars hered.* §. 25. *vers. et post multa, Inst. de rerum divis.*

(9) Exceptionem non numeratæ pecuniæ Græci vocant ἀναργυρίαν *hic.* adde *Nov.* 136. *cap.* 6.

(10) *Nov.* 49. *c.* 2. *Nov.* 73.

(11) To ἄγραφον. *Scrimg.* interpres hic legisse videtur ἰδιόχειρον, de quo in *l.* 11. *C. qui potior.*

(12) Hoc enim contractibus solet inscribi, ut debitoris ejusdemque heredum bona creditoribus sint obnoxia.

(13) Φύσει Argentarii crediti nomine tacitam habent hypothecam.

(14) *Novell.* 4.

qui emunt, velut ex consuetudine quadam et *ob evictionem* (1) fidejussores quærant, et aliam (2) sibi omnem securitatem parent: ipsis vero id neque consuetudo, neque in conficiendis contractibus celeritas permittat) per præsentem sacram pragmaticam formam, cam speciali munificentia ipsis elargimur, quæque alteri personæ, collegio, corpori, aut officio nullo modo competat, statuimus, ut et ipsi et qui cum ipsis contrahunt, quando adversus ipsos actiones instituunt, in inquirendis persequendisque rebus in quibus ipsis tempus prærogativam præbet, tali privilegio (3) utantur, quale ante legis nostræ lationem habuerunt: ut probatione debitores bonis cessisse non gravati, siquidem satisfactionem a principalibus consequi nequeant, adversus res ab illis abalienatas, et ex speciali generalive hypotheca ipsis obnoxias, in quibus (, ut dictum est) antiquius quam alii creditores jus habent, actionem movere possint. Existimamus enim, quæ prædicto argentariorum corpori, et qui cum ipsis contrahunt, conceduntur, in communem (4) se beneficentiam extendere: ideo quod illi non paucis quibuspiam, sed omnibus ferme quæ in universa republica fiunt contractibus ministerium præstent.

CAP. V.

HOc quoque illis ad petitionem ipsorum concedere visum est: Ut quando dicam aliquibus impingunt, et ad promissionem decimæ (5) partis adiguntur, ne ab illis fidejussiones exigantur, sed sufficiat ipsorum hac de re factum promissum: quippe qui digni sint quibus per (6) se credatur, cum ipsorum fides et pro aliis sufficere existimetur. Illud manifestum sit, quod si legi succubuerint, nihil illis prođerit fidejussorem non dedisse: sed nihilominus decimæ partis pœnam depensuri sunt, quemadmodum et qui illos in jus vocant, ipsis. Insuper et qui ab illis in jus vocantur, similibus pœnis subjicientur. Hoc unum discrimen in hoc capite fuerit, quod (quemadmodum jamjam dictum est) qui e collegio argentariorum actiones instituunt, fidejussorum datio in decima parte per speciale nostrum beneficium his codonata et remissa sit.

CAP. VI.

QUoniam vero quod supplices ad diversa tribunalia (7) protrahuntur (idcirco quod eorum qui cum ipsis contrahunt infinitus numerus sit, et ut contingit, pauci probi sint et grati) non solum ipsis damnum, verumetiam communibus rebus impedimentum inferri compertum est: etiam in hac parte priorem nostram circa illos providentiam imitamur, ac jubemus ut speciales illis judices sint, sive in jus vocent, sive vocentur, et prudentia tua (8), et Petrus gloriosissimus sacrarum nostrarum largitionum comes, consularis, et patricius, ut apud utrumque horum movendæ inter ipsos et alios qualescunque controversiæ, aut etiam apud judices antehac a nobis illis datos ac deinde defunctos jam motæ examinentur, atque brevi finem, qui nostris legibus conveniat, capiant, et supplices prætoriorum vexatione liberati, officio et rebus suis vacent: tantoque candidius et libentius subditorum contractibus operam navent, quanto minore improbitate et ingratitudine tentantur, aut qui improbi esse conantur, iniqua illis damna inferre non sinuntur.

CAP. VII.

POrro postquam et aliam nobis dolosorum hominum fraudem exposuerunt, denuntiantes, quomodo quidam a dicti collegii argentariis pecunias mutuati aut mutuantes emerint aut emant possessiones immobiles suarum uxorum aliorumve quorumpiam familiarium nomine, quo videlicet generalem illam acquisitorum acquirendorumque bonorum oppignorationem circumscribant: nonnulli etiam quæ sibi debentur, a debitoribus aut in pecuniis, aut omnino in immobilibus rebus recepturi, non in suam personam, sed (quemadmodum dictum est) aut uxorum, aut cognatorum istiusmodi solutionem, cessionem, aut venditionem faciendam curent, quo per istiusmodi rationem inopiam prætendere possint: ipsi vero qui ex dicto argentariorum corpore de illis benemeriti essent, hos quibuscum contractum iniisse non videantur, in jus vocare nequeant: in hoc quoque capite parem munificentiam argentariis, et qui adversus ipsos similes controversias movent, exhibentes jubemus, ut (9) si debitorum quempiam dolo fecisse quominus res suas possideat, aut jus suum clam in alium transtulisse demonstretur, liceat actoribus in rem, aliave legitima actione id factum esse ostendere, adversusque dictas res, quasi debitoris sint, procedere, et undique technis pulsis, indemnitati suæ et in debito et in hoc factis expensis consulere. Eam autem prudentiæ tuæ memoratique gloriosissimi viri diligentiam esse scimus, ut jam motas, nondum autem finitas, aut in posterum etiam movendas controversias ita dijudicaturi sitis, ut neque supplices ex debitorum improbitate aut fallacia injustum dispendium subeant: neque innoxii ex iniquis obliquisque commentis importunas eversiones sustineant. Ita vero etiam, ut quæ nuper ipsis petentibus præbita sunt, rata et inconcussa maneant, et quæ per præsentem sacram nostram pragmaticam formam liberaliter conceduntur, ad mentis voluntatisque nostræ scopum perficiantur, qui hoc agimus, ut omnes subditi recte et non captiose in negotiis versentur, et quibus (10) debetur, quod ministerium reipublicæ negotiis præbeant, quieta vita fruantur, ac neutiquam per improborum machinationes judiciis, quæque inde manant difficultatibus, et dispendiis implicentur.

CAP. VIII.

CÆterum quod in quoquo dictorum capitum specialiter posuimus, id in orationis obsignatione et fine generaliter ponere visum est: ut in omnibus prædictis, his qui in prædicto argentariorum corpore recensentur, eorumque heredibus et successoribus (11), *tum etiam illis qui cum ipsis contrahunt, ac eorum heredibus et successo-*

(1) Evictionis causa fidejussores accipere solemus, *l.* 4. *l.* 39. *ff. de evict.*

(2) Puta pignora.

(3) Argentariis datum hoc fuit, ut inexcusso reo convenirentur: fidejussores vero inexcusso reo non convenirent, quod inæquale admodum fuit. Hodie licet argentariis pacto in ea re sibi prospicere. *Novell.* 136. *cap.* 2.

(4) Argentariorum officium publicam causam habere dicitur, *l.* 10. §. 1. *ff. de edendo*, *Nov.* 136.

(5) Decimam, cujus fit hic mentio, solvebant, qui calumniose agebant, §. 1. *versic. hæc autem. Inst. de pœna temere litigantium.* eaque fuit ex stipulatu actio. Nam initio litis cavebat actor, *Ni vicisset, reo decimam præstitum iri*, et erat repromissio, non satisdatio, ut ex C. Hermogeniano *tit. de calumniatoribus*, constat. Eam actionem decimariam, non utendo amissam, restituit Justin. eo addito, ut decimæ cautio satisdationem habeat *Nov.* 112. c. 2. qua lege hic eximit argentarios, quibus agentibus rei repromissione citra satisdationem contenti esse debent.

(6) Idoneis creditur.

(7) Forum competens argentariorum observa.

(8) Præfectum urbis intellige *arg. edict.* 9. *Infr.*

(9) Vid. *Nov.* 136. *cap.* 3.

(10) Ὀφείλοντας, sed familiare est Justiniano hoc verbo uti, pro ὀφειλομένους.

(11) *l.* 3. §. 5. *ff. quod quisque jur.*

ribus, in quibus *rebus* adversus argentarios actiones movent, æqualia (1) privilegia sint. Convenit enim, ut utraque pars eam simplicitatem integritatemque in contractibus ac negotiis suis servet, quam sibi ab altera servari velit.

§. 1. His demum per præsentem sacram nostram pragmaticam formam jussis et hoc addimus, ut prudentia tua (2) omnesque magni magistratus eos qui in prædicto collegio recensentur, juvent, ut sive per edicta, sive per literas, sive per alium quemcunque consuetum modum servato juris ordine competens subsidium consequantur, possitque illis adversus improbos succurri, neque cogantur et ipsi adversus alios improbi esse, sed æquos atque bonos se illis, qui cum ipsis contrahunt, exhibeant: quippe quum id nostrorum temporum bonitati universæque reipublicæ contractibus, quorum præcipui quique et maxime necessarii semper per prædictum collegium fiunt, conveniat.

EPILOGUS.

† Quæ igitur nobis placuerunt, et per hanc sacram pragmaticam declarantur formam, prudentia tua, et quicunque alius reipublicæ nostræ judex, firma servato. Supplicibus vero hanc sacram pragmaticam formam in quocunque judicio, et majori et minori, producendi, illamque recipiendi, ac inde subsidium consequendi facultas esto: utpote quæ tantam in præsenti proposito et in prædictis tractatulis vim habeat, quantam in aliis negotiis generales nostræ leges obtinent. Dat. 5. Kal. Mart. *Constantinop.* Imp. DN. JUSTIN. PP. Aug. Anno XVI. post (3) BASIL. V. C. CONS.

EDICTUM VIII.

DE PONTICI TRACTUS VICARIO (4).

Idem Imperator Basso gloriosissimo sacrorum prætoriorum præfecto.

PRÆFATIO.

SUffecturos *civiles magistratus* Pontici tractus provinciis existimantes, præpositum quemdam illis locis *Vicarium* medio post tempore inhibuimus (5): nihil eorum quæ postmodum ab illis facta sunt, commissum iri expectantes. Atqui posteaquam ex rerum experientia cognovimus, in provinciis hisce homines habitare *latrociniis* et cædibus innutritos, et homines * ferentes semper * congregantes et * armis utentes ** et his, effugiuntque in has res constitutas pœnas, dum provincias in quibus deliquerint, deserunt, neque *provincialium* magistratuum quisquam ex attributa sibi provincia egredi audet: ut nos etiam, quanquam persæpe homines in provinciam emiserimus, fiscumque stipendiis gravaverimus, nihil tamen amplius effecerimus, quod ad manum is magistratus non esset, qui auxilium ferre, et istiusmodi insolentiam reprimere posset.

CAP. I.

REvocare *Vicarii* magistratum visum est, et Galatiæ (6). primæ magistratu *ad pristinum statum redacto*, ut non nisi civilis sit, quemadmodum ante erat, quam nos illum, sublato vicarii magistratu, dignitate annonaque majore decoravimus: vicarium denuo omnibus Pontici tractus provinciis præficere: *ita* (7) *vero* ut non solius præfecti locum adimpleat, verum etiam gloriosissimi magistri sacrorum nostrorum officiorum, gloriosissimorum etiam ducum, magnificentiss. denique *eorum* magistratuum, qui sacro nostro patrimonio, cubiculo etiam, et domesticis, protectoribusque præfecti sunt: deinde istiusmodi potestatem habet, qualem cujusque provinciæ magistratus in sua provincia habere solet: ut neque per dignitatem, neque per sacerdotium (8), neque per cingulum, neque per militiam, neque denum per quodcunque aliud quisquam hujus jurisdictioni eximatur: sed ad consimilem modum omnes illi subsint, sive plebeji sint, sive etiam cingulo, dignitate, militia aut sacerdotio etiam decorati fuerint, idque non in criminibus solum: (non enim militarem tantum hunc magistratum facimus) verumetiam si quis de re pecuniaria litem instituere velit. Omnibus etenim hominibus, omnimodisque rebus magistratum hunc communem facimus.

§. 1. Reddimus autem illi, quod et antea habuit, sacrum (9) auditorium, ut controversiæ in aliqua Pontici tractus provincia provocatione suspensæ, dummodo quingentos aureos non exsuperent, non in felicem hanc urbem deduci, sed apud seipsum ad sacrarum formam examinari debeant, sive ex ipsa civilium magistratuum jurisdictione *provenerint*, sive etiam ex sententiis cujuspiam magnæ hujus urbis magistratuum, aut ex nostra jussione motæ sint. Nemini vero potestatem facimus, ut postquam provocatione suspensa (10) controversia mota fuerit, altera (11) provocatione utatur. At sane si qua controversia ab initio apud illum cœpta sit, eamque provocatio consecuta fuerit, procedet provocatio quemadmodum solebat, antequam magistratum unissemus, tanquam si medio tempore nihil novi intervenisset. Quod sane et in Galatiæ præside jubemus: quem simplicem (12) denuo magistratum facimus, quasi in illo nihil medio tempore innovatum esset.

CAP. II.

FAcultatem etiam huic (13) vicario damus, ut (14) a vicina hac Bithynia incipiens, usque ad Armenios ipsos, Trapezunta etiam, et nostræ reipublicæ Persas versus fines in quamcunque Pontici tractus provinciam velit, proficiscatur: ut velut ab initio ac primario quæ hucusque commissa sunt, competentibus pœnis persequatur, (quorsum sane et gladii jus illi concedimus) præcipue vero milites adoriatur si qui *desertis* (15) *stationibus* suis istiusmodi se nequitiæ dediderint. Et si quidem crimini-

(1) Quod quisque juris in alium statuerit, eodem utatur. *l.* 1. *l.* 3. *ff. quod quisque jur. l.* 3. *in fin. ff. mandati. l.* 7. *C. de rescindenda venditione.*

(2) Præfectum urbi alloquitur *arg. edict.* 9. *Infr.*

(3) Id est, anno 542.

(4) Restituto scil. quemque antea sustulerat Justinianus, eo in Comitem Galatiæ mutato. *Novell.* 8. *cap.* 3. Vicarius ergo Pontici hic restituitur, cui datur jurisdictio in universum tractum Ponticæ diœceseos. Quot Vicarii in Oriente fuerint, vide *l. ult. Cod. de div. off.*

(5) Et ita abrogatur *Novell.* 8. *c.* 3.

(6) Galatiæ primæ suus redditur Consularis civilis magistratus.

(7) Vicarius Pontici tractus, civili et militari magistratu fungitur, vicem agens plurium magistratuum.

(8) Sacerdotes subeunt forum civile. adde *c.* 2. *Infr.*

(9) Θεῖον ἀκροατήριον.

(10) Appellationis proprium est, litem suspendere.

(11) Vide *l. un. ff. nihil innovari appellatione interposita.*

(12) Ac civilem.

(13) Pontico.

(14) Tractus Ponticus qualis.

(15) De desertoribus vid. *l.* 3. *l.* 4. *l.* 5. *ff. de re militari.*

bus obnoxium quempiam invenerit ; hunc cingulo privet, qualecunque etiam habeat : non expectans donec eum magistratum sub quo is militat, ea de re certiorem fecerit, tanquam qui istius magistratus locum adimpleat, et in omnes omnino jus et potestatem habeat. In quævis etiam loca ei latifundia, sive ad sanctiss. (1) ecclesias, aut ad religiosa pertineant monasteria, sive etiam ad *sacra nostra privata*, aut ad sacrum patrimonium, aut etiam ad nostram domum, aditum illi et introitum concedimus : et (ut simpliciter loquamur) nullum omnino locum ipsius jurisdictioni eximimus.

C A P. III.

INspectabit vero etiam militares transitus, an satis ordinatim (2) procedant : et si quicquam in illis committi inveniat, id corriget tum milites ipsos castigando, tum etiam subditis nostris in quibus injuria affecti fuerint, satisfactionem curando. Potestatem item concedimus, ut armis (3) privet, qui illa ad nullam militiæ necessitatem habent, illaque omnia in publica magnæ hujus urbis armamentaria inferat.

§. 1. Inhibebit etiam adulteria, homicidia, latrocinia, præcipue vero mulierum raptus, rerum ereptiones, infestationes etiam et vim, denique universum istiusmodi delictorum cumulum, tanquam id præcipuum a nobis illi assignati magistratus caput sit. Refrænabit quoque injurias, sive sacerdotes, sive magistratus sint, sive etiam nobiles, sive plebeji : neque cuiquam quod leges nostræ non probent, facere permittet.

§. 2. Sustinebit autem controversiarum et examinationes et dijudicationes, habebitque propriam cohortem virorum vicarianorum septuaginta (4), qui per sacra nostra probatoria stipendia facient, quæ ex illo scrinio præbebuntur, ex quo et olim solebant quum vicarius esset. Reddimus illi mulas (5) etiam, quot quondam vicario assignatas, nunc provinciæ præses in usus suos et ministerium percepit. Quum enim hic aliud quam civilis magistratus sit, superfluus ipsi illarum usus est : spectabili vero vicario, ut qui hac illac circumcursare debeat, necessarium illarum ministerium est.

§. 3. Obediet (6) vero ipsi universus in illis locis constitutus exercitus, dictoque illi audientes erunt domestici et protectores, scholares etiam et milites : ita ut præsidali mandato nostrove jussu non indigeant, sed ipsi jure magistratus obedientiam ministeriumque præstent. Præstabunt autem ministerium quo loco degunt, extra quam si qua justa inevitabilisque necessitas, majoris auxilii indigæ, ipsum huc adigat, ut ex uno loco in alium transferre *ipsos* necesse habeat.

§. 4. Utetur porro præconis voce (7), et lampadibus (8) quatuor, quippe cum in hanc rem sumptus a nobis constitutus sit ; quin et aliis omnibus, quæcunque civilis simul et militaris magistratus sunt, insigniis. Unde ad gloriosissimorum nostrorum ducum imitationem, et adresponsum (9) ministrare illi jubemus : per quos milites, si quando ita tempus postulabit, compescet, et in necessariis rerum ministeriis ac officio continebit. Quantum vero illi, assessori quoque ejus, et cohorti annonarum nomine assignaverimus : quantum etiam de reliquo Galatiæ primæ præsidem pro se, assessore suo, et obediente ipsi cohorte habere oporteat : item quantum ipsum aut in sacro nostro palatio, aut in religiosissimorum præfectorum prætorio pro magistratus codicillis dare conveniat, per subjectam descriptionem omnibus fiet manifestum. Hunc autem nos magistratum illis locis reddimus, ut iis qui injuria afficiuntur in promptu auxilium esset, omnesque qui in illis locis habitant, quibus hactenus pressi sunt difficultatibus liberarentur : et vero quiete ac recta legum moderatione fruerentur, magistratuum opera, quos tales illis locis præfecimus, ut ad omnem injuriam, ac aliena invadendi cupiditatem reprimendam sufficere queant.

E P I L O G U S.

† Hæc igitur gloriæ tuæ manifesta facere visum est, quo ipsa cognoscens quid hac de re nobis nunc placuerit, id in omne deinceps tempus observet : et quemadmodum in subjecta a nobis descriptione comprehenditur, annonas illi præbeat. Dat. 15. Kalend. Octob. *Constantinop.* Imp. DN. Just. PP. Aug. Anno xxv. (10) post Basil. V. C. Cons. Anno vi.

E D I C T U M IX.

DE ARGENTARIORUM CONTRACTIBUS (11).

Imperator Justin. Aug. Triboniano præfecto urbis.

P R Æ F A T I O.

COmmune collegii (12) argentariorum qui in hac magna urbe sunt, libello supplici a potentia nostra petiit, ut supra alia omnia quæ ipsis munifice largiti sumus, alio nunc etiam modo sibi opitulari velimus. Exposuerunt autem quomodo nonnulli, quum debuerint, aut etiam debeant, quando pecuniæ aut res ab ipsis repetuntur, quod solvendo non sint, a se petant ut puras sponsiones pro ipsis subeant : et alias quidem hoc ipsum

(1) Ecclesiæ non sunt immunes a jurisdictione civili, adde c. 1. *Supr. h. t.*

(2) *Nov.* 130.

(3) Adde *Nov.* 85. *cap.* 4.

(4) Cohors vicarii Pontici.

(5) Quibus forte utebantur ad cursum publicum.

(6) Obedientia magistratibus debetur *Nov.* 69.

(7) Κήρυκος φωνῇ, *Scrimg.* id est, præconem intelligit. Præco, vox legum, ut et carnifex manus legum. qua de re dixi ad *Nov.* 69. *cap.* 3.

(8) Λαμπάσι. *Scrimg.* Lampadariorum meminit *Novell.* 41. et Julian. *const.* 38. *n.* 171. Lampadarii forte hic dicuntur, quod ignem præferrent. Dicuntur et Lampadarii, qui in sacris scriniis faces sive lampades accendebant, *l. ult. C. de divers. officiis.* De Lampadariis edidit Theodosius Novellam quam amisimus. Ignis certe præferendi ante Reges Persarum mos antiquus fuit. *Xenophon* 8. mos deinde ad Romanos promanavit. *Herodianus* enim *in Commodo* refert, Commodum sorori suæ Lucillæ honores servasse. Nam et in theatris sella imperatoria ipsa sedebat καὶ τὸ πῦρ προεπέμπευεν αὐτῆς, id est, et ignis eam præcedebat. Idem de Marcia Commodi concubina, omnia ut Augustæ adfuisse πλὴν τοῦ πυρός præter ignem : et de Pertinace. Venit in Senatum (inquit) οὔτε τὸ πῦρ ἐάσας ἑαυτοῦ προπομπεῦσαι. et in Marci Antonini vita dicitur Aulicum, μήτε δορυφορήσεως χρῄζειν, μήτε ἐσθήτων σημειωτάτων, μήτε λαμπάδων, id est, aulicum ita comparatum esse, ut stipatoribus non utatur, aut veste insigni, aut lampadibus. Lucernas quoque a Gentilibus accendi solitas in Cæsarum solennitatibus, *Tertull.* scribit *cap.* 34. *Apologetic.* Grande videlicet officium, inquit, focos et choros in publicum educere : *et post :* Cur die læto non laureos postes obumbremus, nec lucernis diem infringimus, *et* 2. *ad uxorem*, procedit de janua laureata et lucernata.

(9) De adresponso sæpe alias dixi.

(10) Id est, 551.

(11) Vide *Edict.* 7. *supr.*

(12) Collegii argentariorum fit mentio *Edict.* 7. *c.* 2. *Supr.*

in obligatoriis schedulis conscribant, alias vero, propter contrahentis fidem, et sine scripto hoc facere sibi mandent: ipsi autem, illorum petitionibus cedentes, iis qui illis molesti sunt, certum tempus constituant, intra quod sponsor omnino debitum transfundat: *se itaque ad hunc modum* illis spondere, ac deinde ad diem liberaliter iis qui sponsiones susceperunt satisfacere: debitores *autem interea*, quasi per sponsiones satis caverint, aut mutui forte syngraphas obligationisque suæ schedulas recipere, aut apochas capere. *quomodo item* multi quum parare sibi rem aliquam voluerint aut velint, sibi mandent, ut pro ipsis pecuniam aut rem aliquam se daturos spondeant: et illis quidem quod affectarint, obtingat: ipsi vero prompte pecunias aut res transfundant: *denique quomodo quum* ita simpliciter mandantibus illis sponsiones fiant, pecunias tamen aut res non aliter solvere velint quam qui sponsionem accepit, pecunias aut res ostendat, aut eas *se* accepisse probet. *unde quum* ipsi pecunias aut res dederint, quod illi probationes, pecunias aut res datas esse deposcant, postmodum contentionibus ac controversiis irretiantur. Quæ res simul in præteritis, simul in futuris sane quam perplexa illis est et formidabilis, imo et impossibilis. Quisnam eorum enim, pro quibus aut pecuniæ aut res sponsæ fuerint, vel spondentur, *quando is cui sponsæ fuerint*, quæ data sunt ostendere, aut ea se accepisse, apud acta probare *debeat*: ad eam *tergiversationem* devenire non velit? *Ac idcirco* persæpe se fatigatos aliis cedere actiones: neque hæc sibi actionem intendentibus opponi solum, verum etiam quibus actiones cessæ sunt aut ceduntur. Ac *vero* petierunt, ut ab hac difficultate liberentur: ut etiam si quidem *nulla* omnino *apposita conditione* pure mandatum factum sit, aut fiat, ut pecunias aut res intra certum tempus transfundant, simulatque præfinitum tempus elapsum sit, mandator sibi, et quibus a se actiones cessæ sunt, aut etiam ceduntur, ad debiti persolutionem teneatur: idque non solum si hoc interveniente scriptura mandaverit, verumetiam si sine scripto totum negotium confectum sit.

CAP. I.

NOs ergo succurrere isti rei volentes (cum omni æquitate tamen et justitia, atque ut in posterum omnibus citra periculum hæc procedant) statuimus, ne aliter (1) ipsi sponsiones subire velint quam scripto comprehensum de his mandatum ipsis detur, quod quomodo quamque rem fieri oporteat, luculenter explicet: ne ex bona *scilicet* fide in evidens exitium manifeste incidant. Verum si quo modo scriptura non interveniente mandatum factum sit, tempus autem determinatum sit, et tacuerit per omne tempus ille pro quo sponsio facta est, neque querelam moverit: decurrat vero etiam constitutum tempus, neque tum demum intra alios duos menses hoc ipsum in querelam deduxerit: omnibus modis mandator solvat sponsori debitum, quod ex ipsius voluntate ab aliquo eorum qui argentariæ mensæ præpositi sunt, sponsum esse constiterit: et neque ipsis, neque ipsorum heredibus, aut quibus cessæ ab ipsis sunt vel ceduntur actiones, istiusmodi quiddam opponi queat: sed illud obtineat quod mandati ostenderit tenor: qui quidem si literis comprehensus sit, literas judex sequetur: sin in literas contractus relatus non sit, probationibus ea de re secundum leges prolatis insistet. Atque hæc quidem teneant, et in jam factis ad hunc modum, et in faciendis etiamnum sponsionibus.

CAP. II.

SI quis vero ipsis interveniente scriptura, aut sine ea, famulatus (2) promissus fuerit, aut promittatur, probatio vero aut ex scripto (3), aut ex testium fide sufficiens et legitima producatur, hunc suam vim obtinere volumus, et ut quod pacto convenerit, exigi possit, ita ut nulla prorsus lex obsistere queat, quasi (4) id gratis et non pro mercede fieri oporteat: propterea quod omnis (5) illis ex eo vivendi facultas pendeat, quod usuras pendant, quod mercedem pro habitatione dent, et velut propugnaculum communis utilitatis sint: ut ne damnum sentiant, neque alimonia destituantur, sed hanc habeant suorum laborum consolationem.

§. 1. Sane si vel rationes, vel mutuas (6) syngraphas, vel propriæ (7) manus scripta quæpiam ediderint, edantve, aut ipsi illis qui cum ipsis contrahunt, aut illi ipsis, in quibus pecuniarum illatio et solutio descripta sunt, quæque ipsius mensæ præpositi, ipsius etiam amanuensis, (quos Samaritanos (8) vocant) et eorum rursum qui cum ipsis contraxerunt, literas præferunt, aut per omnia illius qui cum ipsis contraxit, manu scripta sunt, subscriptionemve habent: non poterunt qui cum ipsis contraxerunt, pecuniarum quidem illationem, quam argentarii in commentariis aut a se scriptis brevibus descripserunt, agnoscere, atque inde in ipsos exactionem constituere: expeditionis vero solutionisque, tanquam facta non sit, descriptionem refellere: neque rursum poterunt argentariæ mensæ præpositi solutionem quidem exigere, illationem vero non agnoscere.

§. 2. Verum si aut ex antisyngraphis, aut ex ratiociniis, aut ex propriæ manus scriptis probetur, et de illatione et de solutione, literarum veritas, utrunque omnino firmum et ratum erit: neque unum quidem adversus ipsos obtinebit: alterum vero pro ipsis irritum fuerit. exigetur autem quantum ratiocinia perhibebunt: nisi altera aut utraque pars in calculo (9) se errasse, aut in usuris (10) dispendium sustinuisse demonstret. Si enim tale quiddam evidenter commonstretur, id, quo quisque justitia et æquitate fruatur, correctione dignandum esse statuimus.

CAP. III.

HOc vero etiam nos docuerunt, quomodo quidam illorum, postquam a pluribus aut vice mutua inter se fidejubentibus, aut aliis pro aliis mandantibus, obligationis confessiones abstulissent, deinde debiti longe maximam partem percepissent, ut reliqua perquam jura exigua essent, reliquorum nomine extrinsecus ab uno aut duobus illorum obligatione capta, quod intra certum tempus isthæc persolvent, apochas forte aut liberationis confessiones omni-

(1) Cautio hæc argentariis utilis, sicubi pro alio spondere velint.

(2) Θεραπειῶν. *Scr.* Utcunque sponsio gratuita esse debeat, possunt tamen argentarii suis a debitoribus aliquod officium exigere.

(3) Probationes fiunt vel scripto, vel testibus.

(4) Ratio dubitandi ex eo nascitur. Sponsionis officium gratuitum est: vitiatur itaque mercedis adjectione.

(5) Argentariorum vita quæstuaria.

(6) Ἀντισυγγράφους.

(7) Αὐτογράφους.

(8) Σαμαρεῖται. Extat Novell. Justiniani de Samaritis 129. 144. ut et inter Novell. Just. 5. fit etiam Samaritanorum mentio, *l.* 12. *l.* 17. *l.* 18. 19. 21. *Cod. de hæret.* Sed nihil ad argentarios superiora pertinent. Verisimile est autem Samaritanos usuræ exercendæ peritos fuisse, utque industrios, argentariis operam navasse.

(9) Error calculi veritati non affert præjudicium *l. un. Cod. de errore calculi.*

(10) In usuris dispendium sustinet, qui lege majores usuras persolvit; *l.* 26. §. 1. *l.* 27. *C. de usur.*

bus ediderint : et quum aut unum aut plures eorum qui reliquorum obligationem subiissent, mori contigisset, heredes quæ ab illo aut ab illis pecuniæ pacto promissæ essent, eas exolvere noluerint. Statuimus igitur, ut si hæc ita sese habeant, quæ pecuniæ in obligationibus comprehensæ sunt, et quas defunctus aut defuncti scripto pacti fuerint, hæc ab heredibus (1) cum pactis usuris exigantur.

C A P. IV.

QUod si qui datis pignoribus ab illis mutuati fuerint, aut mutuentur, deinde etiam in mutui syngraphis permiserint aut permittant (2), ut pignoribus pro ipsorum bona fide divenditis, eorum pretium in debiti solutionem imputaretur (3): ipsi vero hoc fecerint : ne molestiis illi implicentur, neque propter hoc negotia sustineant : sed juratis quanti pignora vendiderint, credatur : idque ipsis ad omnis improbitatis abolitionem suppeditet. At si quis non interveniente scriptura mutuatus, pignora obsignata aut non obsignata det, necesse habebit qui mutuatus est, ut aut pignora recipiat, agnoscens (4) sigilla : vel ipsa etiam pignora non obsignata, et adimpleat sortem pactasque usuras : aut si pecunias non habet, ad justam æstimationem illa relinquat, et reliqua expleat. neque dicere poterit, pignoribus, quanquam minus (5) valeant, creditorem contentum esse oportere : sed omne debitum quod cum pactis usuris in rationem deductum fuerit, omnibus modis adimplebit. Si vero datis pignoribus, sive obsignatis, sive non obsignatis, mutuationi tempus præfinitum sit, ac intra id non satisfiat tantumque elabatur alterum : liceat ipsis, præsentibus (6), tabulariis, sacrisque eloquiis in medium propositis, et æstimatoribus adhibitis, diligenti æstimatione facta illorum pretium constituere, ac sive ad plenum debitum, sive ad ejus aliquam partem sufficiant, sibi imputare atque assignare.

C A P. V.

HUic sane etiam medicinam adhiberi cupierunt, ut quoniam (7) mutuo et dando et accipiendo, pro aliis etiam spondendo, et denique usuras pendendo vitam tolerent, ne ipsis in mutuationibus nostra opponatur constitutio (8), qua nemini ultra duplum accipere quicquam permittimus, si quidem quantum sors et usuræ faciant, persolutum sit. Nos igitur in posterum eam legem omnino violari nolumus : quod vero præcessit, quia nondum insidiis obnoxium sit, huic ipsis medentes sancimus ut in contractibus, qui revera argentariorum sunt, ad hodiernum diem factis, facultas ipsis sit, ut licet in iis debitis usuræ supra duplum datæ sint, nihilominus tamen quæ debentur cum constitutis usuris exigant : ita ut neque in usuras, neque in primitivum debitum quæ supra sortem jam soluta sunt, imputare compellantur : et ne ipsis in hac specie et quidem sola nostra de duplo constitutio obstet, quominus secundum contractuum naturam hæc exigant. Verum neque ipsi adversus eos qui cum ipsis jam contraxerunt, nostra constitutione abuti, neque imputare poterunt solutas jam usuras aut duplo usurarum, aut primitivo debito.

C A P. VI.

QUandoquidem vero postquam argentariæ mensæ Præpositis excepta (9) armata militia, cum omnibus aliis militiis in hac alma urbe commercium instituere permisimus : illique deinde quum mutuum dedissent, aut etiam darent, Bessales (10) usuras (quantas argentariis concessimus) stipulati sint : hi liberaliter hoc ipsis opponant, quod dicant, ipsos non quæ argentariis, sed quæ militantibus conveniant, usuras capere oportere : hanc eorum iniquam et improbissimam objectionem vacare nulliusque momenti esse, et quæ pacto convenerint, aut etiam conveniant, obtinere volumus.

§. 1. Neque vero id nobis placet, quod de argentariorum contractibus nonnulli petunt, ut omnino non dentur aut sortes aut usuras : vel id (quod iis etiam pejus est) ut quæ legitimæ usuræ dantur, forti imputentur. Etenim hoc quoque in contractibus qui cum argentariis initi sunt aut ineuntur, obtinere volumus.

C A P. VII.

UNum certe et hoc eorum est, quæ illi inter supplicandum proposuerunt, quod persæpe nonnulli qui ipsis obnoxii sunt, quum illi alios obnoxios habeant, ab istis sibi non satisfaciant : sed id suis uxoribus (11) solvendum prætextu dotis, eorumve quæ præter dotem data essent, aut aliorum etiam debitorum, ab iisque apochas sive solutionis probationes ferendas curent: et quod quum illi ad inopiam devenerint aut deveniant, vel mortui sint etiam, aut postmodum moriantur : ipsi vero cum debitum accipere velint: uxores, licet latenter illa acceperint, aut postea accepturæ sint, integra tamen ipsis debita opponant, ut ipsorum prorsus omnis spes concidat : petierunt autem, ut si quid istiusmodi factum sit, aut posthac (ut consentaneum est) fiat, necesse habeant qui apochas liberationemve a mulieribus acceperint, aut etiamsi quis contractus factus sit, aut omnino faciendus est, heredibus ad probationem eorum quæ gesta sunt *devocatis*, *eas cumve* proferant, ne uxores quibus nihil debetur, emolumentum sentiant : ipsi vero quibus debetur, defraudentur. Statuimus *nos vero*, ut si tale quidpiam factum sit, aut fiet, necessario illi instrumenta proferant : attamen absque omni suo incommodo, et ut nullum damnum ex prolatione sustineant : (memores enim sumus nostræ (12) constitutionis, quæ adactas literarum, ex quibus quis jus quodpiam suum tueatur, prolationes innoxias (13) iis qui proferunt, esse vult,) sed proferant illi quidem instrumenta, et recipiant. Et si quidem inde aliquam utilitatem, qui adversus mulieres prolationem fieri coegerint, habere possint, hanc secundum legem ex ipsis sentiant, nulloque prorsus damno, qui protulerint, ob prolationem afficiantur.

§. 1. Quod si mutuis syngraphis cum aliquo pacta,

(1) Heredes debitoris usurarii tenentur ad usuras, *l.* 6. *ff. de usur.*

(2) Permittere argentario debitor potest, ut pignora citra solennitatem vendat, pretiumque venditionis redactum sorti imputet.

(3) Quod ex pretio pignoris venditi creditor capit, in debitum imputare tenetur. Pretium pignoris acceptum, sorti imputatur, vide *l.* 2. *C. de partu pignoris et omni causa.*

(4) Actionis genus observa, ut debitor sigillum suum agnoscat.

(5) Ad justam quantitatem sortis et usurarum sæpe debitores pignus dare solent : interdum pignus sortem exuperat, interdum non exuperat. Quemadmodum ergo quod superest, non cedit lucro creditoris : ita quod deficit, non cedit in ejus detrimentum. *l.* 8. *in fin. Cod. de pignorib. l.* 28. *ff. de rebus creditis.*

(6) Conjunge *l.* 1. §. 36. *ff. depositi.*

(7) Vita argentariorum in quibus consistat.

(8) *Nov.* 138.

(9) Argentariis urbanis interdictum commercium cum militibus armatæ militiæ.

(10) Argentariorum usuræ sunt besses seu bessales, *à huict pour cent.*

(11) *Edicto* 7. *c.* 7. *supr.*

(12) *l. ult. C. de fide instrumentorum.*

(13) Qui coactus instrumentum protulit, non est eo onerandus.

liberationes, aut etiam qualescunque conventiones instituerint, aut posthac etiam instituant, et quæ apud ipsos manserint modo aliquo (quod facile est) perierint: volumus, ut qui adversarias syngraphas habent, quæ proferre, aut si nihil istiusmodi habere vel proferre posse, jusjurandum dare cogantur. Quod jusjurandum ubi apud acta monumentorum præstitum fuerit, non ulterius illos molestia affici oportet. Nemo vero in *exigendis* sportulis (1) judicialibusque expensis, pœnam, quæ talia committentibus imminet, reveritus, constitutionis nostræ modum transcendat.

CAP. VIII.

QUoniam deinceps quando petere semel cœpissent, hoc etiam petierunt, ut tua (2) excellentia curam ipsorum suscipiat, quibusque ipsi controversiis impetuntur, eas audiat; et si quos obligatos habeant, aut alii ipsos, his velut peculiaris (3) judex audientiam præbeat (propterea quod exacta cura quæ ad leges pertinent tractes, ac cuique suum jus tribuas, et facile rationem invenias qua quæ valde difficilia videntur, quæ alii non assequuntur nec intelligunt, dissolvi queant) sancimus ut secundum ea quæ a nobis constituta sunt, et ipsos, sive actores sive reos, in peculiaris judicis modum audias, et præterita secundum hanc legem componas, et quomodo æquum esse videbitur, futuris curam adhibeas: ut legitimum quoddam ipsis ac decens a nobis accedat auxilium. Convenit enim, ut qui pro omnibus se obstringunt, ac cuique utiles se exhibere student, eximio etiam aliquo fruantur auxilio. Et certe quæcunque et hoc tempore et olim, aut ex nostris legibus, aut ex sacris pragmaticis formis concessa ipsis sunt, illæsa rataque conservantor: ac in speciebus rerum jam gestarum atque etiam gerendarum, locum habento.

EPILOGUS.

† Quæ igitur nobis placuerunt, ac per hanc sacram pragmaticam declarantur legem, ea gloria tua, et quicunque alius reipublicæ nostræ judex, firma servato.

EDICTUM X.

DE (4) APPARITORIBUS PRÆSIDUM.

PRÆFATIO.

CUjusmodi insidias provinciales apparitores (5) seu cohortales fisco struant, persæpe ex ipsis rebus didicimus.

CAP. I.

POsteaquam autem et hoc unum ipsorum audaciæ caput esse edocti sumus, quod fiscalia involent, ac deinde in sacris (6) locis se occultent, hac ratione meritas pœnas se effugituros existimantes: statuimus (id quod et Dei amantissimis provinciarum episcopis scripsimus) ut si qui illorum in sacra septa confugiant, in potestate tuæ excellentiæ sit, ut hos ex illa provincia exire, et in quocunque velis loco esse jubeas: hoc adjecto, ut Dei amantissimi episcopi necesse habeant, ut illos ex sacris locis producant: ubi tamen fidem (7) publicam acceperint, se ex illis locis unde discedunt, sine aliqua distorsione a publicis ministris ad constituta loca ducendos esse. Ad hunc igitur modum in cohortales excellentia tua imperio utitor. Illud sane etiam Dei amantissimis *episcopis et religiosissimis* ipsorum clericis interminati sumus, ne e provincia data (8) fide publica illos ejicere, et in constituta loca cum fide publica ducere velint: *ob* sacrorum autem fortasse locorum *privilegium illos* illic morari *sinant*: ipsos de suo, minime vero de ecclesiasticis proventibus fisco indemnitatem præstituros, neque a sacerdotii ademptione liberos futuros.

EPILOGUS.

† Tua igitur excellentia, quæ nobis placuerunt, quæque per hanc sacram pragmaticam exprimuntur formam, effectui simul et fini tradere studeto.

EDICTUM XI.

UT PONDERATORES (9) ET MONETARII (10) APUD ÆGYPTIOS QUICQUAM PRO OBRYZO (11) EXIGENDI, NULLAM DE RELIQUO FACULTATEM HABEANT: SED QUEMADMODUM IN MAGNA HAC URBE, ITA ILLIC QUOQUE SIGNATUM AURUM ÆSTIMETUR: ET ILLI SIGNA PRO PONDERE, QUOD IN SIGNATURA SERVATUM EST, IMPONANT.

Idem Imperator Petro gloriosissimo sacrorum Orientalium prætoriorum iterum præfecto, iterum etiam sacrarum largitionum comiti, et exconsuli.

PRÆFATIO.

QUod obryzum (12) apud Ægyptios sermone hominum celebre est, quod idem, superioribus seculis, cum prorsus incognitum fuisset, admodum nuper in Ægypto contractus involvere et turbare cœpit: ad tantamque absurditatem processit, ut in unamquamque libram noveni aurei dentur, in posterum reprimi, ac ex communi usu tolli oportere putavimus. Ideo id autem, ne rempublicam oblædat, neu subditorum contractus obturbet, ac involvat: præcipue vero quod hujus absurditatis longe maxima pars (quantum cognoscere potuimus) in ipsa Alexandria

(1) Vide *l.* 1. *l. ult. C. de sportul.*
(2) Præfectum urbis alloquitur.
(3) Judex argentariorum competens, præfectus prætorio *Edict.* 7. *cap.* 6. *supr. h. t.*
(4) Περὶ ταξεωτῶν. *Scrimg.*
(5) βουλευτῶν. *Scrimg.* id est, provinciales decuriones.
(6) Iniqui apparitores judicis, non fruuntur jure asyli, facit *Nov.* 17. *c.* 7. §. 1. *Nov.* 128. *c.* 13. *l.* 6. §. 4. *C. de his qui ad eccles.*
(7) Τὸν καλούμενον λαμβάνοντα λόγον. *Scrimg.* ut alibi, λόγον λαμβάνοντα. *Novell.* 123. *cap.* 35. διδόναι τὴν καλουμένην πίστιν. *Nov.* 5. *cap.* 2. §. 1. sacramenti interventionem *l.* 5. §. 4. *C. de his qui ad eccles. après luy avoir donné parole.* facit *Edict.* 2. *Supr.*
(8) Μετὰ τοῦ λόγου πίστεως. Scrimg.
(9) Græci ζυγοστάτας. Scrimg. *hic. l. ult. C. de pond.* adde *Cod. Theod. de ponderatorib.* de quib. *Infr. hic* dicam.
(10) Græci χρυσώνας. Scrimg.
(11) Ὑπὲρ ὀβρύζης. *Scr. de quo Infr. dicam.*
(12) Ὀβρυσαν. *Scrimg.* Sic in quadam lege Caroli Magni Aurum ad obrussam. Dicitur etiam ὄβρυζον in neutro, ut in Basilicis. capitaliter punitur, qui τὰ παλαιὰ ὄβρυζα dixerit viliora. Obryzum Hieronymus quasi ophirisum *ex Ophira* (quam nonnulli putant hodie vocari *le Peru*) *insula* Isid. 16. *c.* 17. quod obradiet splendore. Est enim coloris optimi. quod Hebræi *Ophaz*, Græce cairon (lege καθαρόν) vocant, aliis, obryzum quasi ἄβρυζον, id est, purum et sincerum. Ab obryzo obryziati solidi ex auro excoctissimo *l.* 1. *C. Th. de ponderatoribus. l.* 2. *C. ne nemini liceat in coempt. l. ult. Cod. de veteris numism. potest. l. un. Cod. de oblation. votor.* Suet. *in Ner.* 44. *in fin.* obryzæ incrementum, *l.* 4. *C. Th. de auro coron.*

solum consederit, neque similiter per Ægyptum aut illius tractus alias civitates in publicum usum pervenerit.

CAP. I.

SAncimus itaque, ut secundum id quod olim obtinuit tametsi mediis postmodum temporibus in signatura quæ apud Alexandrinos absoluta dicitur, vitiatum sit, in Ægyptiaco tractu de auri tractatione et valore statuatur: ita ut non possit a quoquam pro male adinvento atque excogitato obryzo quicquam exigi.

§. 1. Item, ut quod aurum per Ægyptum ratum et receptum est, sic in contractibus computetur, quomodo quod in hac magna signatum est urbe: idque periculo pro tempore præfecti apud Alexandrinos Augustalis, et quæ ipsi parent cohortium, servetur.

CAP. II.

QUoniam vero fraudulenti hujus facinoris ponderatores monetariique autores sunt, injunximus illi qui illos magistratus nunc obtinet, ut ad dandam idoneam cautionem se per absolutam signaturam (1) contractibus ministraturos, et, si quando signare oporteat tantum solummodo se inscripturos, quantum revera quod signaverint aurum pendeat, ipsos adigat: ut pro eo more qui perperam hactenus obtinuit, non liceat illis amplius quam revera signati auri pondus sit, signaturæ inscribere. Si namque tale quippiam ausi fuerint, et bona illorum publicamus, et corporalibus pœnis ipsos subjicimus, ut qui secundum jussa nostra ab usitato sibi et consueto scelere non destiterint. Sed et necesse omnino habebunt, ut tum præfecto apud Alexandrinos Augustali, quique pro tempore eum magistratum habebunt, in consuetis frumenti emissionibus, tum vero etiam alabarchæ (2) qui nunc est, quique pro tempore futurus est, et sacrorum nostrorum thesaurorum præposito, nullo prorsus accepto lucro aurum suppeditent.

CAP. III.

ITa vero illi hujus rei curam injunximus, iisque qui magistratum post ipsum suscepturi sunt et cohortibus quæ ipsis parent, ut sciant, si pro obryzo aut a sacrarum nostrarum alabarchiarum (3) præfectis, aut a sacrarum nostrarum largitionum præposito quicquam exactum esse manifestum fiat, sibi id de suorum ex suppeditatis ipsis, et cohortibus annonis tum etiam ex facultatibus suis dependendum fore: idque non solum donec in magistratu fuerint, verum etiam postquam magistratum deposuerint: deinde etiam, sive initis ab initio pactis (vetus enim illud de obryzo (4) non est, cœpitque temporibus admodum nuperis et recentibus) participes istius lucri fuerint, sive etiam nihil istiusmodi pacti sunt.

§. 1. Aliis porro qui mercaturam faciunt, et hactenus lucri aliquid capere consueverunt (5), interdicto similiter denunciabis, quod si quid in contractibus capere pro obryzo, aut in computationem deducere comperiantur, et bonis excasuri, et corporales (6) pœnas subituri sunt. Rem perverse cœptam, tantoque progressu facto universam rempublicam dispendiis involventem, per præsentem legem in reliquum tempus tolli jubemus, ne de cætero contractus afficiat et obturbet: idque ita observari periculo præfecti apud Alexandrinos Augustalis, quique pro tempore eundem magistratum gesturi sunt, et utrorumque cohortium. *Adeo autem id jubemus*, ut vel ejus memoriam aboleri *velimus*, quo a tanto incommodo et damno per Ægyptiacum tractum contractus *aliquando* liberi fiant.

EPILOGUS.

† Quæ igitur nobis placuerunt, et per hanc sacram exprimuntur legem, gloria tua effectui finique tradi et observari jubeto. Dat. 6. Kal. Januar. *Constantinop.* Imp. DN. JUSTINIAN. PP. August. Anno XVII. (7) post BASIL. V. C. CONS. Anno XVIII.

EDICTUM XII.

DE HELLESPONTO.

PRÆFATIO.

EDocta nostra est potentia, quomodo Joannes scriniarius per Hellespontum, ut cui nomine ratiociniorum civilium, sive (ut vocantur) solennium proventuum commissæ formæ essent, quum in regionem illam venisset, a nulla re, quæ ad summam deprædationem spectarent, abstinuerit, civitates populatus sit, et reversus in almam hanc urbem, ipse quidem auro abundaverit, Hellespontiorum vero regioni omnem summamque paupertatem reliquerit. Ac sane quomodo *idcirco* cum illo agi oporteat, et injuria affectis resarciri damnum possit, *jam* a nobis definitum est.

CAP. I.

AT quoniam, propter eorum, quibus istiusmodi demandantur, insatiabilem avaritiam, generali (8) *legis* forma universale isti rei remedium adhiberi debere putavimus, sancimus, ut si quis istiusmodi rei causa in provinciam quampiam sive Hellespontiorum, sive aliam quamlibet profectus, præsidale jussum habeat, ne quisquam illi obtemperet citraque periculum ipsius exactio propulsetur: si vero cum sacra pragmatica forma venerit, et quod profert commonitorium sit, aut literæ de hoc conceptæ, neque iis obtemperetur, uti quæ ad deprædationem, præterque nostram notitiam et voluntatem prodierint: sin quod ostenditur, pragmatica forma sit, ut (9) ne sic quidem ex eo confestim aliquid fiat, sed talem pragmaticam formam provinciæ præses apprehendat, de eaque ad nos referat, et alteram a nobis jussionem expectet: ut si illam, cuique talis forma commissa est, agnoscamus, altera nostra pragmatica forma, quæ

(1) Ζυγοστάται, de quibus hoc edicto *et l. ult. C. de ponderator.* libripendes, seu ponderatores, signa ponderibus imprimebant, *ut hic*: eorum judicio singulis in civitatibus nummi probabantur, ut ex his appareat, quanta nummis in explorandis veteribus fuerit diligentia. Synesius Asclepiodoro ὡς ἀπηνθήμησαν, ὡς ἐζυγοστάθησαν, ὡς κατεσημάναντο τῇ δημοσίᾳ σφραγῖδι τὸ χρυσίον. Pseudo-Plautus in *Querulo*, Quid tam simile, quam solidus solido? etiam hic distantia quæritur. In auro vultus, ætas et color, nobilitas, literatura, patria, gravitas atque adscriptio, quæritur in auro plus quam in homine. Cujac. adde *d. l. ult.* Ut ad Zygostatas revertar, non dabatur iis excusatio tutelæ, quantumvis in publica re occupatis, ut ad *l. 6. ff. de excus. tut.* notat Cujac. Ζυγοστασίας fit mentio in *l. 1. C. de frumento Alexandr.* Verum eo loco ζυγοστάτης est, quo frumentum admetitur.

(2) Κατὰ καιρὸν ἀλαβάρχῃ. *Scrimg.* de Alabarchis dixi ad *l. 9. Cod. de vectigalib. et commiss.*

(3) Προεστῶτες ἀλαβαρχιῶν.

(4) Obryzon quid esset, superius dixi.

(5) Obryzæ pro incremento solet aliquid exigi, si forte nummi, qui inferuntur, non sint ex hujusmodi auro: verum hic prætextus illationi solidorum, qui sunt speciei probæ minime obtendi debet.

(6) Sic in Basilicis, κεφαλικῶς τιμωρηθήσεται ὅστις τὰ παλαιὰ ὄβρυζα ὄντα εὐτελεστέρως διατιμᾶται.

(7) Id est, anno 545.

(8) Edictorum hæc definitio est, *l. 3. C. de legib.*

(9) Vetat imperator temere credi edictorum principalium latoribus, præsertim si in his de vectigalibus imponendis agatur.

exactionem fieri demandet, procedat: sin aut rem, aut personam reprobemus, nihil istinc fiat, sed sacra forma a provinciæ præside remittatur, qui sciat, quod si hanc rem neglexerit, indeque damnum aliquod subditis nostris proveniat, istud ipse de suo resarciet.

CAP. II.

FAcultatem vero etiam episcopis (1) damus, ut si provinciæ præses pragmaticam formam inhibere negligat, cuique illa demandata est, concedat et conniveat, eam rem nobis significent. Ac si hoc didicerimus, illum tanquam criminis socium, de magistratu dejiciemus, cingulo quoque et facultatibus privabimus, et qui quacunque in re injuriam passi fuerint, iis indemnitatem recuperabimus.

EPILOGUS.

† Tua igitur excellentia, quæ nobis placuerunt, ex præsenti sacra pragmatica forma discens effectui simul et fini tradere studeto. Dat. 15. Kal. Septembr. *Constantinop.* BELIS. V. C. CONS.

EDICTUM XIII.

LEX DE ALEXANDRINIS ET ÆGYPTIACIS PROVINCIIS.

PRÆFATIO.

QUum vel minima (2) quæque nostra cura dignemur certe multo minus quæ maximi ponderis et momenti sunt, ac rempublicam nostram continent et conservant, pro derelicto habere, aut neglecta competentique ornatu vidua esse debemus sinere: præsertim cum tua excellentia ministerio nobis sit, cui per omnia nostra incolumitas, rerum publicarum incrementum et subditorum nostrorum gubernaculum curæ est. Considerantes itaque, quomodo superioribus temporibus, tametsi aliis locis publicæ exactiones sic satis constitutæ viderentur, in Ægyptiaco tamen tractu adeo confusæ fuerint, ut quid in provincia ageretur, hic cognosci non posset: ejus rei conturbatum modum atque ordinem, qui hucusque duravit, valde admirati sumus. Sed Deus hoc etiam temporibus nostris, tuoque officio servatum voluit. Ut enim nobis frumentum inde adjiciebant, sic nihil aliud contribuere volebant. verum subditi omnia plene a se exigi omnino affirmabant: pagorum (3) autem præfecti, et reipublicæ administratores, publici exactores etiam, et præcipue pro tempore præsides hactenus eam rem ita administrarunt, ut nemini innotescere posset ac ipsis solis lucrosa esset. Quoniam igitur si rem in (4) genere ac promiscue administrari sinamus, haud unquam illam perpurgare decenterque constituere possimus: ideo magistratum qui Ægypti rebus præest (*Præfectorum* (5) *Augustalium* nempe) moderatoribus curis præficere visum est. Non temere enim unius (6) hominis industria tantis (7) curis par sit, nec ita rem administrare valeat, ut inde cujuspiam boni sensus ad nos resultet.

CAP. I.

PRopterea igitur statuimus, ut excellentia tua hanc nostram ea de re legem ad se receptam sic formet atque ordinet, ut illam nos tulisse, tuam vero excellentiam ministerium habuisse dignum sit. In primis autem spectabilem *præfectum* Augustalem ipsi Alexandriæ (8) præesse, et omnium ejus rerum curam habere volumus, et insuper duabus (9) Ægyptis, ac iis solis, excepto oppido Menelaita (10) dicto, quod Ægypto præjacet, et præterea Mareota (11). De illis enim qui videbuntur, constituturi sumus.

§. 1. Volumus autem ipsum (ut dictum est) non uni Alexandriæ, verum etiam duabus Ægyptis, dictis Mareota Menelaitaque exceptis, *ita* præesse, ut magistratus provincialis dictarum duarum provinciarum (quomodo etiam hucusque obtinuit) ipsi soli subsit. Et (quod in idem recidit) *volumus* spectabilem *præfectum* Augustalem propter dictæ maximæ urbis (12) populositatem, magistratus militaris jus habere: non ut res dividatur, in duosve magistratus distrahatur: (id enim conducibile esse omnino non putamus) sed ut unus homo dicto solio præsit, et in omnes qui illic sunt milites, sive in ipsa magna Alexandrinorum urbe, sive in duabus (ut dictum est) Ægyptis stationes habeant, jus et potestatem habeat.

CAP. II.

CUrare enim etiam te oportet, ut decorum in civitate servetur, neque tumultus quispiam in dicto populo oboriatur: et quum dicti magistratus præfectus, et civilis magistratus, vim et militum robur in subsidium habeat, (quod quantum ad ipsos milites, tum qui in Alexandria, tum qui in utraque Ægypto sunt, vicarius sit) ille Deo duce et auspice dicti decori per civitatem servandi curam gerat: illique gloriosissimus generosissimusque

(1) Episcopi præsidibus negligentibus imminere possunt, facit *l.* 26. *C. de episc. aud.*

(2) Minima quæque Imperatori quoque curæ esse oportet.

(3) Πάγαρχοι. *Scrimg.* 9. Euseb. 1. videntur esse, qui a Diodoro 1. βιβλιοθ. dicuntur νόμαρχοι. Erat enim divisa Ægyptus in plures partes, quarum quælibet νόμος appellabatur, id etiam confirmat Plinius 5. *c.* 9. hinc præpositura pagorum *l.* 2. *Cod. de susceptorib.* His locis permotus *Cujacius* ad *l.* 9. *Cod. de jure fisci.* legis, Præfectum pagis, in *l.* 1. *C. Theod. de pignor.* et præpositum pagis, in *l.* 49. *C. Theod. de decur.* pro *Pagis.*

(4) Ενομάδας. *Scrimg.* legendum ἐνομάδε aut καθ' ὁμάδα ἐν ὁμάδι in universum aversione, de quo dixi ad *l.* 62. *in fin. ff. de contrah. empt.*

(5) Vid. *l.* 1. *ff. et Cod. de off. præfecti Aug.*

(6) Unus plurium vicem sustinere non potest, unius hominis industria curis infinitis sufficere non potest.

(7) Potestas et jurisdictio præfecti Augustalis.

(8) Innuit opulentiam Ægypti.

(9) Ægyptus (quæ Mizraim sacris scripturis et Chus Arriæ Montano) duplex. Superior, olim Thebais: hodie Sabid Joanni Leoni: Inferior, quæ et Delta antiquitus, postea Augustanica, vel αὐγουστανική dicta est. Idem Leo refert Ægyptum hodie duas in partes divisam et Orientalem *Bethria*: Occidentalem *Errif* vocari. Ammianus 22. paulo aliter refert, Tres, inquit, provincias fertur habuisse temporibus priscis: Ægyptum ipsam, Thebaidam, et Lybiam: quibus duas adjecit posteritas ab Ægypto Augustannicam et Pentapolim a Lybia sicciore disparatam. De Ægypto vid. Herodotum 2.

(10) Menelaita oppidum, olim Canopus, de quo sic Ammianus *lib.* 22. *in fin.* Hactenus, inquit, impendio locus fanis et diversoriis lætis extructus, auris et salutari temperamento perflabilis, ita ut extra mundum nostrum morari se quisquam arbitretur in illis tractibus agens, cum sæpe aprico spiritu immurmurantes audierit ventos.

(11) Mareia (μάρεια) πόλις καὶ λίμνη τῇ Ἀλεξανδρείᾳ παρακειμένη, ἡ καὶ παρεῶτις λέγεται. *Stephanus.* hinc Mareotis nomos apud Ptolomæum, et Mareoticum vinum Stephanus. Mareotidos fit mentio apud Plinium 5. *cap.* 9.

(12) Alexandriæ sc. de qua vide Ammianum 22. *in fin.*

dux præsentalium (1), Orientalis etiam * (2) et adresponsum (3) præsto sint, et quæ is jubeat, in iis obsequiosi sint. Est autem ipsi cohors et Augustaliana et Ducalis, militum plus minus sexcentorum: non ut seorsum Ducales sint, seorsum etiam Augustaliani: sed ut una cohors, unaque recensio sit, in qua centum primates sint, quinquaginta in Augustaliana cohorte, totidem inter Ducales: quorum inter ipsos ordo alternet, ut priores partes Augustalianus, alteras Ducalis habeat, quam centum inter ipsos primatum formam deinceps conservari volumus. Cætera, ut ei qui magistratum obtinet videbitur, constituantur. ut tamen cohortis mixtim ex Augustalianis et Ducalibus constantis numerum, sexcentorum militum scilicet, non excedat.

CAP. III.

Omnia vero quæ sub illo fiunt, et ad tuum solium, et per excellentiam tuam ad nos referuntur: ut quod a vobis fit, si rectum et bonum sit, autoritatem accipiat: et ubi cohors constituta fuerit, absque probatoriis, quibus nostra manu subscriptum sit, ut hactenus obtinuit, nemo Augustalianus fiat. Ipsa autem universa cohors Augustaliana appellabitur. Enimvero qui ab Imperatore designatus, Imperatorioque judicio dignus habitus, Magistratum assumet, et puras (4) manus conservabit, et se in omnibus Imperatorio judicio dignum exhibebit. Neque enim nos tantam solummodo consolationem, quantam usque ad hunc diem spectabilis Augustalis habet (quinquaginta annonas, et quinquaginta capita (5) videlicet) ex publico illi dabimus: sed magno auctario adjecto, quadraginta auri libras pro annonis, consuetudinibus, et calandicis (6) quotannis ipsum accipere volumus: idque a vindice (7), et ex subjectis huic formæ locis et causis.

CAP. IV.

Adsessores autem ejus ex eisdem quinque libras auri accipient, quæque ipsis apparet cohors, mille solidos: quanquam antehac tertiam ejus summæ partem solummodo habere solet. Ita res per se splendida erit, proque nostrorum temporum dignitate administrabitur.

§. 1. Ut porro solennis stataque frumenti illatio (8) recte procedat, id ejus qui istiusmodi magistratum tenebit, primam curam esse volumus: ut ipse spectabilis *præfectus* Augustalis, et quæ illi cohors apparet, suo bonorumve suorum quæ in præsentia habet, quæque aliquando habiturus est periculo: cohortis vero etiam tanto periculo, ut non de his modo, verum etiam de salute et vita judicium subitura sit, omnem curam et diligentiam subire debeat, ut dictum felicis (9) solennisque illationis frumentum et exigatur, et consuetis temporibus emittatur.

§. 2. Atque hoc quidem, quod ex utraque Ægypto contribui debet, exiget: aliud vero citra dilationem suscipiet, aut etiam navibus injiciet: quantumque canon ejusdem solennis illationis, quæ in hanc almam urbem advehi solet, postulat, huc emittendum curabit.

§. 3. Volumus insuper ut similiter quod a nobis magnæ Alexandrinorum urbi donatum est, quantum quidem ex utraque Ægypto pendi debet, exigat suo cohortisque suæ periculo: quantum vero ex utrisque locis provenit, suscipiat: quod tradatur modo, quam qui hactenus obtinuit longe explicatiore, qui in sequentibus declarabitur: et (quomodo consuevit) in ejusdem urbis alimoniam expendat, quo illi Deo propitio per omnia satis sit. Quo autem huic rei nullum omnino impedimentum adferatur, cum ipso spectabili Augustali eidem periculo subjici placet, quotcunque militum sub ipso constitutorum, clarissimorum etiam tribunorum, et cujuscunque civilis publicique auxilii officium atque numerum adscripti sunt.

CAP. V.

Cæterum quod *frumentum* ex locis ipsius jurisdictioni non subjectis exportatur, id eatenus inducere ipsi periculum et necessitatem volumus, ut postquam exportatum sit, ipse sine ulla mora id suscipere, et quæ ipsi paret cohors ad hanc almam urbem suo periculo devehere debeat. Summa etiam cum diligentia curabit, ne ex subjectis ipsi civitatibus, provinciis, quibuscunque locis, portubus etiam aut ostiis, prius frumenti quicquam exportetur, quam stata (10) illatio Alexandria solverit: ac vero ut ne tum quidem, extra quam si id a nobis per sacras nostras formas, aut soliorum tutorum jussa per-

(1) Στρατηγὸν τῶν πραισενταλίων. *Scrimg.* Præsentales, qui præsentes adsunt Præfecto Augustali, ut et præsentiales domestici, *l. 6. C. de advocat. divers. judicum.* seu præsentales *l. ult. C. de domest.* (ubi Græci præsentales παραστασίμους vertunt) *l. 13. C. de re milit.* præsentes milites, vel numeri *l. 18. l. ult. in fin. C. de re militari.* præsentalis curiosus cursus publici, *Notitia imperii.* præsentium ordines 17. Nicephor. 1. Hinc magister præsentalium militum, *l. ult. C. de re militari l. 12. l. ult. C. de offic. magist. milit.* qui sunt in sacro comitatu Principis, vel ut Arcadius loquitur, in præsenti *l. 21. §. 1. ff. de testibus.* Præsentale magisterium. Marianus dicit fuisse duos comites militum præsentalium.

(2) Τὸ * κ.

(3) Adresponsus ἀποκρισιάριος, quasi legatus et vicarius ducis præsentalium militum. De apocrisiariis alias diximus.

(4) *Nov. 17. c. 1.*

(5) Τὰ πεντήκοντα κάπιτα. Scrimg. Capita, pabula equorum dixi ad *l. unic. C. de annonis et capitat.*

(6) Καὶ καλανδικῶν. *Scrimg.* de calauticis, seu calanticis ornamento capitis, dixi ad *l. 25. §. 10. ff. de auro.* Sed nihil id ad hæc Calandica pertinet. *Calandica* videntur fuisse capiti genus aliquod, vel idem quod capitum, cujus paulo ante facta mentio est. In eaque opinione firmavit me Cornelii Bertrami sacræ linguæ professoris autoritas, postquam indicavit mihi *Kaladukka* Arabibus significare gramen et paleam: quæ duo Capiti sive pabuli definitioni conveniunt optime. Est enim κάπιτον πρόβλημα τῶν ἀλόγων, ut dixi ad *tit. Cod. de annon. et capit.* ac nisi capitum id esset, fore genus pallii magnifici ac tenuissimi e lino, quale erat Ægyptium: voce deducta ex Chaldaico *Kalandakka*, quod etiam male non alludit ab iis quæ refert Herodotus *libro secundo.* Ægyptios solere vestiri lineis circa crura fimbriatis, quas *Cœlasiris* appellant. Cæterum fuisse inter cætera Ægyptum lino celebrem constat ex Plinio 19. *cap.* 1. Ægyptio, inquit, lino minimum firmitatis, plurimum lucri: quatuor ibi genera Taniticum, et Pelusiacum, Buticum et Tentiriticum, *et post:* Vestes inde sacerdotibus Ægypti gratissimæ etc. Quod de sacerdotibus scripsit, id ita esse indicat proverbium *a Plutarcho* relatum, οὔτε φιλοσόφους πωγωνοτροφίαι, καὶ τριβωνοφορίαι ποιοῦσιν, οὔτε ἰσιακοὺς αἱ λινοστολίαι. *Juvenalis* loquens de Isiacis: Qui grege linigero circumdatus et grege calvo. Non tantum autem (ut hoc obiter moneam) linigeri Isiaci, sed et raso capite. Lampridius *in Commodo:* Sacra Isidis coluit, ut et caput raderet et Anubium portaret. Quem morem Ægyptiaci monachi retinuisse videntur. Ab his ad alios translatum verisimile est.

(7) Παρὰ βίνδικος. *Scr.* de vindicibus, dixi ad *Novell. 128. cap. 5. et 8. Novell. 134. cap. 2.*

(8) Quam Græci hic appellant, τῆς αἰσίας ἐμβολῆς διοίκησιν. vide quæ dixi ad *l. 4. C. de episcop. aud.*

(9) Τῆς αἰσίας ἐμβολῆς σίτου. Eadem et sacra embola. vid. *l. 10. C. de sacrosanct. eccl. l. ult. C. de navibus non excusand. Novell.* 163. Solennis et annua specierum et annonarum transmissio fiebat ex Ægypto Constantinopolim. Ab Embola, *Embolicæ species* apud Vopiscum. Alciatus *in d. l. ult.* interpretatur simpliciter, Embolam itineris ingressum: qui et alias notat Embola, significare rostra navium, et alia præterea de quibus *Hermolaus Barbarus* in corollario Plinii, ἐκβολὴν vero ejectum esse *in l. 3. §. 6. ff. de incendio.* quæ omnia parum vel nihil conferunt ad sinceram hujus loci interpretationem.

(10) Πρὶν αἰσίαν ἐμβολὴν ἀποπλεῦσαι. *Scrimg.*

missum fuerit aut permittendum sit. In omnibus autem cohortales quæ ipsis injunxerit (quomodo prius dictum est) ipsi ministerium præstent : navicularii vero frumentum suscipiant, navibusque imponant, atque Deo duce ad hanc almam urbem navigent.

CAP. VI.

SAne si ex utraque Ægypto frumentum non exegerit, neque illud huc mittendæ felicis (1) solitæque illationis Alexandriam importandum, neque ante finem mensis Augusti ad almam hanc regiamque urbem (2) vehendum curarit : si etiam frumentum Alexandrinis a nobis in alimoniam elargitum, mense Septembri in ipsorum urbem non importarit : sciat, quod quantum illationis alimoniæve frumento, pro eo modo qui ex utraque Ægypto inferri censuevit, deest, in ternas artabas (3) pro singulis solidis a solio tuo et ipse sive magistratum adhuc obtineat, sive privatus factus sit, et heredes successoresque ipsius exigentur : nulloque modo bona ipsius libera erunt, antequam quicquid inde debet, ad ternas æstimatum artabas tuis mensis intulerit. Interim convenit omnino ut ad prædicta tempora ipse ex utraque Ægypto plenariam etiam exigat.

CAP. VII.

QUandoquidem vero de solenni illatione tractatus connexum et inseparabilem habet portoriorum titulum, volumus etiam, quæ ad ipsum pertinent (quo isti negotio plene convenienterque prospiciatur) certa juris forma comprehendere. Volumus igitur, ne in posterum portoriorum susceptor facultatem habeat, ut se quibuscunque publicis vectigalibus immisceat, ac nonnullis solvendo vectigali obnoxiis illud remittat : itaque quæ ἐνδοματικὰ (4) nuncupantur (*quæ per indulgentiam et gratuito*

(1) Αἰσίας ἐμβολῆς.

(2) Constantinopolim scil.

(3) *Artaba hic et cap.* 22. *in fin. c.* 23. *in fin.* ... mensuræ Ægyptiacæ, modios quinque accipiens. Hieronym. 2. *in Esai.* 5. *Aristophanis* interpres in Acharnensibus. Αχάνη μέτρον ἐστὶ περσικὸν ὥσπερ ἡ ἀρτάβη παρ' Αἰγυπτίοις. adde *Suidam* in ἀρτάβη. Atticum tamen medimnum facit *Hesychius*, qui et Medicam mensuram appellat.

(4) Ενδοματικά sunt, quæ dat collector exactori, ut aliquid de exigendi severitate remittat, vid. *l. ult.* §. 1. *Cod. de exactionibus tribut.* Eadem autem ratione dicuntur ἐνδοματικά, qua ἐμβατιστικά, id est, insinuativa, quæ clerici dant pro introitu, vid. *Novell.* 56. ἐνθρονιαστικά, seu inthronistica, seu Cathedratica, quæ ab episcopis vel Archiepiscopis, thronum, id est, sedem adipiscentibus, *Novell.* 123. *cap.* 3. δικαστικά, quæ a litigatoribus dantur judici, *Novell.* 89. *cap.* 9. δεσποτικά, quæ Principi rerum domino, *Novell.* 8. εἰσδεκτικά, quæ a novo emphyteuta, *Novell. Leon.* 13. εἰσελαστικά, quæ athletis pro coronis, vid. *l.* 5. *Cod. quæ res pignori.* ἑρμηνευτικά, interpretatitia quæ interpreti, *l.* 3. *ff. de proxenet.* παραπομπικά, *Novell.* 128. *cap.* 9. et ἀγωγικά, *l. ult. Cod. de discussorib.* πρακτευτικά, ἀσπαστικά, *Novell.* 30. *cap.* 3. ἐπιδημητικά, pretia quibus se redimebant ab onere recipiendorum hospitum, *C. de metatis et epidemeticis lib.* 12. *Novell.* 134. *cap.* 1. ut et chartiaticum, *l.* 6. *ff. de bonis damnatorum.* pulveraticum, *constit. Theod. et Valentin. apud* Frontinum : *Novell. Leon. et* Majoriani *de Curialib.* Cassiodor. 12. *Variar. l.* 16. *Cod. Theod. de tyronib.* v. Cujac. 4. *observ.* 18. *in fin.* πορνικὸν τέλος. *apud* Æschinem γαμικὸν δῶρον, 37. *Ecl.* περὶ τοῦ ποιεῖν λόγους *etc. cap.* 2. Viaticum, *l.* 79. *ff. de judiciis*, l. 1. §. 9. *ff. de tutelæ et rationib.* Addamus et reliqua mercedum genera, legatis legativa, vid. *l.* 2. *ff. de legationib.* nutricibus Nutricia, *l.* 1. §. 14. *ff. de extraord. cogn.* quæ Græci τροφεῖα obstetricibus μαιῶτρα : servatoribus σῶστρα : liberatoribus λύτρα, sive ἄποινα : præceptoribus δίδακτρα, huc facit *l.* 12. §. 3. *ff. de adm. tut.* Indici fugutivi μήνυτρα. 10. *Eclog.* 2. περὶ τῶν δεδομένων. *ex lib.* 20. *cap.* 8. *et* 9. §. 2. *item tit.* 4. *cap.* 14. *et ibi ex tit.* 2. *cap.* 2. (Latini indicium, *l.* 4. §. 4. *ff. de cond. ob turp. l.* 15. *ff. de præscr.* Paul. 2. *sent.* 31. §. 20. Indicinam appellat Apulejus 7. de Asino. εὕρετρα inventori rei *l.* 43. §. 9. *ff. de furtis.* εὐαγγέλια fausto nuntio, vid. *Cod. publ. lætitiæ* 2. *ad Attic.* 18. Cerarium pro cera dabatur, Cic. *Verr.* 3. philantrophon proxenetæ, *l.* 2. *ff. de proxen.* honorarium advocato, *l.* 10. §. 10. *ff. de extr. cogn.* et mensori. *l.* 1. *ff. si mensor.* salarium Comitibus judicum, *l.* 4. *ff. de off. adsessor. l.* 1. §. 8. *ff. de extr. cogn.* στεγανόμιον, pensio insulæ, 3. Harm. 8. dixi ad *l.* 56. *ff. locati.* Xenia judicibus etiam dabantur, *l.* 6. §. 3. *ff. de off. procons.* Quid ἀνακαλυπτήρια, ὀπτήρια, προσφθεγκτήρια, dixi ad *tit. C. de spons.* βρεπτήρια alumno dabantur, dotarium quod et ὑπόβολον et dotalitium, vid. 4. Harm. 10. et morgengaba, uxori, dixi ad *tit. C. de donat. ante nupt.* Palmarium, *l.* 1. §. 12. *ff. de extraord. cogn.* symbolum a convivis Terent. *in Andria.* quod et symbola a Tertulliano *lib. advers. Valent.* naulum *l.* 6. *ff. qui potior. l.* 39. §. 1. *ff. de leg.* 1. Vectura, pensio, *l. ult. ff. de jure fisci.* salgamum quid, vid. *C. de salgamo.* sportulæ, vid. *C. de sportul.* de præmio manumissionis et emancipationis, vid. *l.* 3. *Cod. de bon. matern.* introitus, vid. *l.* 102. §. 2. *ff. de leg.* 3. natalitium, nuptialitium, *l.* 194. *in fin. ff. de verb. sig.* merces hortorum *l.* 30. §. 1. *ff. de leg.* 3. ἀπαργυρισμὸς, *l.* 56. *Ecl.* 17. *cap.* 43. quæ et adæratio. Locarium seu προθυρίου κέρδος. *Novell. Leon.* 56. 104. *l.* 15. *in fin. ff. qui potior. l.* 39. §. 5. *ff. de leg.* 1. cloacarium *l.* 27. §. 3. *ff. de usufructu.* l. 39. §. 5. *ff. de legatis* 1. quod et τὸ τέλος τοῦ καναλοῦ. 6. *Eclog.* 1. *cap.* 27. τὸ τέλος τοῦ ὑδραγωγίου. *Eclog. d. loco*, id est, quod ob formam aquæductus penditur, *l.* 27. §. 3. *ff. de usufructu. l.* 39. §. 5. *ff. de leg.* 1. τὸ τέλος τῆς ὁδοστρωσίας. *Eclog. d. loco*, καὶ τῆς στρατιωτικῆς παρόδου καὶ τοῦ πολιτικοῦ καὶ τὰ δημόσια τέλη. *Eclog. d. loco.* πατρωνίκιον. *Nov. Tiberii*, c. 4. Emeritum. *l.* 3. §. 8. §. 12. *l.* 5. §. 7. *ff. de re militari.* Est et τὸ κανονικὸν in Novella Isaaci Comneni quod datur, τῆς χειροτονίας ἕνεκα, pro ordinatione, de quo adi *Novell. Justin.* 56. *et* 123. *cap.* 3. Est et minerval, quod et Glossis minervalitium καὶ συστατικόν. Placet et hæc quoque addi : Naulum est navium, vectura jumentorum *l.* 30. §. 1. *ff. de legat.* 1. Donativum quod militi ultra stipendia datur ab imperatore. *l.* 1. *C. de re militari.* πέτευμα et παραπέτευμα, congiarium quoddam quod plebi dabatur. *l.* 2. *C. de annonis civilibus lib. XI.* Xenia et Xeniola quæ hospitibus *l.* 6. *in fin. ff. de off. proconsulis.* linguarium quod pro lingua Seneca 4. *de benef.* Stipendium, tributum, salarium quod dabatur pro victu : in quo principem locum tribuebant sali. Unguentarium Plin. 2. *epist.* quod Marius Priscus a provincialibus quasi pro unguento exegerat, sic vinum honorarium quod regibus et potentibus honoris gratia offertur. Cujus meminit Cato *orat. de innocentia sua.* Fusiones quoque fisco præstari solitæ, *l.* 27. §. 3. *ff. de usufr.* vasarium vero, quod pro vasis et utensilibus ex ærario tribuebatur magistratibus in provinciam ituris : ut legativum, quod legatis, *l.* 18. §. 12. *ff. de muneribus. l.* 2. *ff. de legation.* Balneaticum quod Glossis βαλανικόν, quod pro balneo, ἐπικεφάλαια Ciceroni ad Atticum capitatio. Accessiones nummorum *eidem* 3. *Verrina*, id quod in locationes decimarum unius agri præter solitam mercedem exigebant, puta bina vel terna millia H. S. Equestre æs Festo, quod equiti dabatur, ut et uxorium æs *eidem.* pœnæ quæ publice exigebantur ab iis qui uxores non habebant. unde ἀγαμίου δίκη. Sic eidem, Hordearium æs, quod pro hordeo equiti Romano dabatur, ut et *eidem autori* Curionum æs, quod dabatur Curioni ob sacerdotium. Calumniarium vero, vectigal erat columnis impositum a Cæsare, ut ea ratione ædificandi insaniam coerceret. Cic. 13. *ad Attic.* 6. συγχαριάρια sive συγχάρια, præmia publicæ lætitiæ nuntiatæ, 56. *Eclog.* 17. *cap.* 65. Velatura, plaustrorum merces Varroni 4. *de lingua.* Clavarium quod in Caligatorum clavos impenditur Tacit. 3. *Hist.* φιλικὸν quod datur amicæ, *l.* 6. *in fin. Cod. de naviculariis.* puto id esse, quod nostri vocant, *Don gratuit.* Calcearii meminit Suetonius in Vespasiano *cap.* 8. Camelaria quod pro Camelis alendis datur, *l.* 1. *l. ult. ff. de munerib.* Nuptiale vero munus quid, vide *l.* 13. §. 2. *ff. de adm. tut. l.* 1. §. 5. *ff. de tutelæ et rationib. distrahendis.* Cœnatica vero, quæ quasi pro cœna a provincialibus milites exigebant, *l. cænaticorum.* 3. *Cod. de erogatione militaris annonæ.* Salgamum vero quod ad esculenta condienda erogabatur, *l. un. Cod. de salgamo hospitib. non præstando et* 7. *Cod. Theod.* 9. Potest et in hunc locum referri stellatura, hoc est annonæ dierum septem aut earum pretium ex *l.* 12. *Cod. de erogatione militaris annonæ :* ubi Cujacius meminit sportularum et eulogiῶn. Quid autem Gleba, glebalis functio, descriptio, collatio, præstatio, munus, Canon, pensio, Aurum gleba-

data dixeris) accipiat, et publica inde negligat: ab aliis vero plus quam par sit exigat, et plures ut violentius et supra consuetos, ac hinc confundendæ rei occasionem initiumque capiat, portoria quidem recusari non posse prætendens, ex rei vero confusione suum commodum captans: et mensas quidem tui tribunalis despiciens, simul autem lucri causa cuncta ad se trahere conans.

CAP. VIII.

QUoniam etiam tua excellentia vigilanter cuncta gubernans, nos docuit quantum (1) portoriorum canon qui ex Alexandria suppeditatur, subducta ratione conficiat, solidorum *videlicet octoginta* millia, (quippe quum quod frumentum transmittitur, in octogies centena millia exurgat) volumus, ex subjectis provinciis, locis et proventibus portoriorum susceptori octoginta hæc solidorum millia dari. Quam largam liberalitatem ideo fecimus, ut ne quid omnino ex dilatione defectuve solennis frumenti transmissionis conficeretur. Spectabilis autem *præfectus* Augustalis, et quæ ipsi cohors ex Augustalianis, prioribusque Ducalibus (ut dictum est) in unam coitionem conjunctionemque conflata paret, portoriorum susceptori per civitates atque loca, et ab hominibus ex Alexandria et utraque Ægypto in hoc delectis exactiones facient. Cujusmodi exactionem ipse etiam portoriorum susceptor similiter faciet. Ut suo periculo (quomodo dictum est) *præfectus* Augustalis ac ipsius cohors una cum portoriorum (2) susceptore hæc exigant. Ipsi vero harum rerum exactionis periculum etiam incumbit, ut irreprehensibiliter aurum exigat, et in dictum usum expendat, et prout hactenus moris fuit, naviculariis (3) distribuat: una cum ipso portoriorum susceptore in omnibus labores et pericula sustinente spectabili *præfecto* Augustali, cum ipsi parente cohorte, et fortissimis per illa loca constitutis cohortibus cum suis tribunis: quippe quia conveniens sit, ut omnibus modis portoriorum ratio per contributionem suppleatur hæcque susceptori dentur, qui convenienti consuetoque modo illa dispenset, ac pro omni solemni illatione naviculariis præbeat. Atque hæc quidem prima illi cura administratioque applicanda est solennis illationis et portoriorum.

CAP. IX.

SEcundo deinde loco excellentiam tuam et pro tempore hujus magistratus præfectum, scriniarios etiam et tractatores (4) et duos ex Ægypto et Alexandria curam habere volumus exactionis publicorum tributorum, in tribunalis tuæ excellentiæ utramque mensam, et privatam et publicam inferendorum, ex illis scilicet civitatibus, et ab illis personis horumque fidejussoribus et e locis quæ in hoc selecta sunt, et sacræ huic legislationi subjecta: ut nullo modo neque spectabilis *præfectus* Augustalis: neque quæ ipsi paret cohors, neque Dei amantissimus Alexandrinus Episcopus cujuspiam publicæ exactionis rationem reddere vel exigere, aut etiam per qualemcunque causam indicta exactione, quæ ad excellentiæ tuæ mensas, aut ad homines ab illa delectos pertinet, communionem habere possit: præterquam si tractatores, quique in provincia illorum locum supplent, auxilii causa id fieri petierint.

§. 1. Si enim hoc petant, aut si gloria tua, quique pro tempore eundem magistratum obtinebunt, id jubeant; necesse habebit *præfectus* pro tempore Augustalis, quique sub ipso sacramento obstricti milites sunt, et horum tribuni, cohors etiam quæ eidem magnificentissimo Augustali apparet, et quodcunque civile publicumque auxilium, ut scriniariis tuis suppetias veniat: et ut omnes istiusmodi illationibus utrique excellentiæ tribunalis tuæ mensæ competentibus obnoxii, citra omnem dilationem imposita sibi publica tributa inferant, neque contradicere audeant, faciat.

§. 2. Si enim qui in utraque Ægypto (excepta Mareota (5) et Menelaita urbe, de quibus in sequentibus convenientia statuemus) aut Alexandriæ habitant, istiusque modi illationibus obnoxii sunt, ad dationem vultum obvertere, in alioque adversari audeant: et spectabilis *præfectus* Augustalis militarem simul et civilem magistratum obtinens cohortiumque primores et tribuni illum aut illos qui debent, inferre, atque in fiscum benevolos esse non coegerint: sciant, et ipse magnificentissimus *præfectus* Augustalis, et quodcunque auxilium cujus paulo ante mentionem fecimus, se in singulis fisco in partem eorum quæ debentur adjudicandis periclitaturos: qui vero contradicere ausi fuerint, bona sua publicanda, seque e provincia ejiciendos esse. Manifestum vero sit, quod in omnibus quæ ab excellentia tua decernentur, *præfectus* pro tempore Augustalis tuæ excellentiæ potestati ac imperio, prout hactenus moris fuit, subfuturus est.

CAP. X.

CÆterum si gloria tua, aut scriniarii, aut tractatores, aut qui illorum locum supplent, in provincia fidem publicam nonnullis dari voluerint, pro illis ipsi periclitabuntur. Dabit tamen illam Dei amantiss. patriarcha (6) in tot dies atque in hunc modum, in quem ab excellentiæ tuæ magistratu jussum, aut a tractatoribus petitum fuerit. Et si præter hæc publica (7) fides detur, erit illa omnino irrita. Non enim quemquam præter hæc hominibus in quamque causam delectis fidem publicam dare concedimus, præterquam si quis in hoc fidem publicam capiat, ut in publico versetur, et intra certos dies quicquid debet omnino fisco persolvat aut sufficientem tractatoribus scriniariisve cautionem præstet. Ad hoc, qui præter hæc fidem publicam quocunque modo ceperit, æqualis cum iis qui non acceperunt conditionis sit, intraque sacra etiam septa exactionem sustineat.

§. 1. Verum si Dei amantissimus archiepiscopus extra dictum modum fidem publicam dederit, necessario Dei amantissimi œconomi, et sanctissimæ ecclesiæ defensores, quod damnum fisco hinc obortum fuerit, id agnitum de suo et de facultatibus suis resarcient. Qui si sat divites non fuerint, ex (8) sanctissimæ ecclesiæ pecuniis et rebus fisco satisfiet.

le, oblatitium, coronarium, aut argentum, follis senatorius, et septem solidorum præstatio, vide apud *Cujacium* titulo Codicis de prætoribus et honore Præturæ et gleba et folli et septem solidorum functione sublata libro duodecimo, ἀερικὸν, seu tributum pro cœlo et spiritu aerio inventum a Michaele Paphlagone, teste Cedreno et Procopio, φορὰ ἡ τεταγμένη ἀλλὰ τύχῃ τινὶ ὥσπερ ἐξ ἀέρος φερομένη. Equimentum quod pro equi in equam admissione datur, vid. Nonium *cap.* 2. *num.* 9. nuptiale munus, *l.* 13. §. 2. *ff. de admin. tut. l.* 1. §. 5. *ff. de tutelæ et rat. distrah.* Hic conferri cupio Petrum Gregorium 27. *syntagm.* 2. quibus et alia longe plura in meis ad hunc locum Commentariis addam aliquando.

(1) Portorii frumentarii Alexandrini summa 80000. solidi. Transmissio frumenti annua 80000.

(2) Ἀποδέκτῃ τῶν ναύλων.

(3) Ναυκλήροις.

(4) Τρακτευταῖς.

(5) Vid. *cap.* 17. *et seq.*

(6) Πατριάρχης.

(7) Τί ποτε τῆς λόγου δόσις. vid. *Edict.* 2. *supr. eod.*

(8) Privati culpa nocet interdum ecclesiæ, facit *l.* 10. *in fin. C. de sacr. eccl.* adde *cap.* 76. *de reg. in* 6.

§. 2. Quod si præter notitiam et voluntatem Dei amantissimi episcopi fidem publicam ipsi dare ausi fuerint, non modo ea omnino irrita erit : verumetiam ipsi fisco damnum rependent : et beatissimus patriarcha , si quid præter voluntatem ipsius fecerint , omnino ipsos et ab officiis quæ habent removebit , et e sacerdotio ejiciet.

§. 3. Si vero magistratus quispiam contra vetita , cuipiam qui publica tributa tuis mensis assignata debeat, fidem publicam dederit , sive *præfectus* Augustalis , sive clarissimi tribuni qui cohortibus præsunt , sint , et a dignitate magistratuque removebitur , et fisco privatus factus damnum resarciet : idque non modo quum adhuc superstit , verum etiam (1) ubi mortuus fuerit. Obnoxii enim ipsi heredesque et facultates ipsorum hujusmodi exactionibus erunt , ut *videlicet* pœnarum metu istiusmodi nihil committatur , neque *quispiam* , priusquam omne debitum persolutum sit, pœnam effugiat.

§. 4. Item si quis ex iisdem civitatibus locisve in jus vocatum exemerit (2) , aut exactioni impedimento sit , oportet , et hunc in quantum exemptus tenebatur , obnoxium esse , ejusque exactionem cum heredibus , successoribusque suis et in bonis sustinere. Cæterum quibus (ut dictum est) omne periculum incumbit , (tractatoribus nempe et scriniariis) omnem ipsi potestatem procurationemque hujus rei habeant , totumque canonem qui ex dictis civitatibus , provinciis , atque locis mensis tuis infertur , ad mensas tuæ excellentiæ , tum publicam , tum privatam emittant , et quibus tu dari constitueris tradant.

C A P. XI.

STatuimus porro , ut spectabilis *Præfectus* Augustalis iis qui a solio tuo in hoc mittuntur , sive tractatoribus , sive scriniariis , sive (3) qui ipsorum locum supplent , in exactionibus ipsos respicientibus , et in publicam privatamque mensam inferendis, necessario opem ferant.

§. 1. Et si quem ex dictis locis in fiscum improbum esse , atque ut exactionem effugiat , tumultum (4) ciere contingat , volumus tractatori , sive scriniario , sive qui illorum locum obtinet , facultatem esse , ut hoc magnificentissimo *præfecto* Augustali manifestum faciat : qui suo cohortisque sibi apparentis periculo milites succurrere rei inhibereque improbos , et quæ mensis debentur , exigere cogat : ut dum hæc per civilem militaremque manum perficiuntur , citra dilationem exigi , et in magnam hanc urbem (5) importari possint. Sciant autem clarissimi tribuni fortissimique milites , et maxime qui inter illos principatum obtinent , quod si hoc neglexerint , neque ut illa omnia quæ diximus facerent , curarint , de (6) annonis etiam periclitabuntur. Retinebuntur enim illæ a *præfecto* pro tempore Augustali , ipsiusque periculo mensis tuis inferentur. Tum et bonorum publicationem sustinebunt clarissimi ipsorum tribuni , quique inter ipsos primas tenent , qui sane et capitale supplicium metuant : et universum agmen e provincia motum ultra Istrum flumen (7) sive Danubium transferetur , ut in illorum locorum limitibus custodiæ causa perseveret.

§. 2. Illi vero qui in fiscum improbi fuerint , atque istiusmodi necessitatem expectarint , publicationem ac perpetuum exilium Sebastiam (8) et in Pityusam (quæ in extremis * Euxini Ponti finibus est) deportati sustinebunt. Eandem vero similemque curam et occasione largitionalium titulorum , omniumque quæ ad sacras nostras largitiones pertinent , spectabili *præfecto* Augustali imponimus , quæ quidem ab ipso atque etiam ejus cohorte et Alexandriæ et per utramque Ægyptum debeant expediri. Etenim harum rerum hæc a nobis constituta procuratio est. Et conveniens est , ut ipse ejusque cohors suo periculo largitionalium tributorum , omniumque causarum ad sacras nostras largitiones pertinentium exactionem curet : ut hujusmodi publicæ illationes , quæ sacris nostris thesauris applicantur , omni periculo spectabilem *præfectum* Augustalem ipsique obsecundantem cohortem concernente , et exigantur , et sacris nostris largitionibus inferantur. Si enim horum quicquam neglectum fuerit , periculum illi et de magistratu et de bonis imminebit : idque non solum dum in magistratu erit , sed postmodum etiam quando magistratum deposuerit : adeo ut illud periculum ad successores quoque ejus , et heredes transiturum sit. Donec enim quæcunque ex locis ipsi subjectis sacris nostris largitionibus debentur , expleta fuerint : non ipse tantum hujusmodi exactionibus obstrictus erit , verum (9) heredes etiam ejus et successores.

§. 3. Sed neque asylum (10) dabit quisquam iis qui ipsius jurisdictioni subsunt , præterquam ii qui exactionis periculum (ut dictum est) *sustinent* , quæ sit periculo spectabilis pro tempore præfecti Augustalis , et obsecundantis ipsi cohortis. Pecuniæ autem devotis sacrarum largitionum palatinis transfundendæ sunt , quorum hæc res curæ incumbit , aut qui alioqui ad hoc a gloriosissimo præfecto inclyto huic magistratui præposito emittuntur. Neque contra ea quæ ante excepta sunt , fidem publicam dare quisquam , aut in exactionibus impedimento esse poterit.

§. 4. Devoti autem milites , et qui in agris , et qui in urbibus illis sunt , passuri eadem sunt , nisi ipsi quoque opem tulerint : omnibusque modis largitionales pecuniæ collectæ , ac iis qui in hoc missi fuerint , transfusæ sint , et denique tanta cum alacritate exactionem exercuerint , quantam in ea ab arcariis exhiberi præcepimus.

C A P. XII.

ILlud item spectabili præfecto Augustali tribuimus , ut ipsi et militibus , et regionis primoribus (11) , et rerum fiscalium sub ipsius jurisdictione et potestate constitutarum exactoribus , in omnibus imperare licitum sit : ut tamen regionis (12) primores , si aut circa frumentum , aut circa portoria (13) aut alias fiscales res , quæ vel dictas causas vel sumptus per provinciam faciendos concernant , improbuli atque refractarii sint , pro imperio removere non possit. Si quid autem mali fecerint , non removebit quidem illos , sed in custodia constituet : delectisque circumspecte aliis qui recte in negotio versentur ,

(1) Delicti nomine , in bona defuncti ad pœnam agere possumus , licet alias regulariter crimen morte finiatur. dixi ad *Novell.* 22. *cap.* 20.

(2) *l.* 1. *ff. ne quis eum qui in jus vocet. Nov,* 30. *c.* 11. *in fin. princ.*

(3) Eadem fides in successore requiritur , quæ in auctore.

(4) Coercitio tumultum cientis ob frumenta.

(5) Constantinopolim scilicet.

(6) *Un prince peut arrester les gages de ses officiers , et se payer sur iceux de son deu.*

(7) Ister sive Danubius.

(8) Σεβαστοπολιτῶν καὶ Πιτυούντων , Sebastopolis et Pityusa ad Pontum Euxinum sitæ fuerunt.

(9) Heres facto defuncti tenetur. *l. cum a matre.* 14. *C. de rei vindicat.*

(10) Λόγοι ἀσυλίας , vid. *Edict.* 2. *Supr. eod.*

(11) Πατράρχαις.

(12) Πατράρχαι.

(13) Ναῦλα.

omnia huc solio tuo, et per hoc porro imperatori nunciabit, quo nos omnia cognoscentes, et de illorum qui recte in negotio versati non sunt ejectione, et delectorum regionis primorum (1) (si videbitur) insitione, eorumque quæ ad regionis (2) primatum ac primorum bona pertinent traditione, quod æquum et conveniens sit, statuamus.

§. 1. Sed et qui Alexandriæ et per utramque Ægyptum rempublicam administrant, omnesque etiam qui tributa ipsius exactionibus assignata in locis ipsi subjectis tractant, ipsius imperio suberunt. Quin et in alias quascunque provincias ipsi non subjectas, et ut *debitores* ad se adducat, et fiscalia exigat concedere: et si qui, quum Alexandriæ aut in duabus Ægyptis possessiones habeant, alibi degant, aut in provinciis ipsi non subjectis habitent, hos in provinciam quam deseruerunt (quo rebus fiscalibus ipsi subjectis nihil impedimenti obveniat) reducere illi liberum fuerit. Quod idem faciet, si qui ad mensas tuas pertinentia debeant, et tractatores, quive illorum locum supplent, aut qui exactionibus publicis privatisve tuis mensis inferendis incumbunt, tale quippiam ipsi significarint. Nam et tunc ad eundem modum et emittere et adducere hos debebit, ut a tractatoribus tuis exactionem sustineant. Non poterunt autem debitores, quum in aliis locis sunt, in fiscalium rerum causa præfectum Augustalem exceptione submovere, quasi competens ipsorum judex non sit, quod sane et in largitionalibus exactionibus fieri volumus.

CAP. XIII.

Restat ea exactionum cura quam spectabilis præfectus Augustalis ipsique obsecundans cohors militaribus impensurus est sumptibus, iis qui Alexandriæ, quique in duabus (3) *subibuntur* Ægyptis, tum etiam civilibus solennibusque magnæ (4) Alexandrinorum urbis et utriusque Ægypti tributis. Erit igitur spectabilis præfecti Augustalis ipsique obsecundantis cohortis, ut hæc suo periculo et exigant, et tradant, neque eam rem amplius tuæ excellentiæ scriniarius exequetur, quem quod res militares administret, *ςρατιωτόν* (5) Ægyptii nuncupant. Atque hic quidem in universum desinet: spectabilis autem præfectus Augustalis, ipsique obsecundans cohors, quibuscunque voluerit modis, suo periculo exactionem faciet, omnibusque devotis militibus qui Alexandriæ stationem habent, sumptus suppeditabit, eos suo periculo a subjectis locis et civitatibus exigens.

CAP. XIV.

Coges porro pro tempore Alexandrinum vindicem (6), ut quos sumptus facit, eos omnes in accendendis calefaciendisque publicis balneis, ac aliis omnibus civilibus solemnibus faciat, qui quidem *sumptus* sacræ huic nostræ legi expresse omnes subjecti sunt, quæ descriptio hoc quoque evidenter declarabit, ex cujusmodi locis, atque titulis, sive causis, et personis hi colligantur, deinde quanti sint, quemque ad modum dispensari debeant: solennes sumptus videlicet, et quotquot in duabus Ægyptis civiles (7) sunt, qui civitatibus periculo pecularis harum provinciarum magistratus porriguntur. In iis vero qui a spectabili præfecto Augustali ipsius cohortisque periculo dispensabuntur, fidem (8) publicam dandi, et quæcunque negotio conducere putaverit, faciendi facultatem habebit: quippe cum periculum in ipsum ejusque cohortem omne concedat, ut tamen qui sumptus Alexandriæ fiunt, per illos qui hactenus eos faciunt, servata consuetudine fiant.

§. 1. Nullus autem hoc prætextu, quod spectabili præfecto Augustali non subsit, neque vero etiam ipse spectabilis Augustalis, neque ejus cohors improbitatem aliquam inceptent, fraudemve quampiam aut in illationibus aut in frumenti solenniter illati transvectionibus committant: sed pure rem tractent, eoque modo quo quam maxime reipublicæ et prospiciant et commodent: expendentes quam ea res necessaria atque inevitabilis sit: et scientes etiam quod extremo (9) supplicio obnoxii erunt, si quid hac in re non solum maleficiose perpetrarint, verumetiam vafre quicquam et per commentum egerint.

CAP. XV.

Enimvero illud etiam quod ab excellentia tua ad nos relatum est, in hac lege inscribendum esse duximus. Gloria enim tua, in dicta civitate Alexandria omnia perscrutata invenit in tabula, quæ temporibus Anastasii pientissimi principis confecta fuit, quando Marianus vir inclytus sub ipso res administrabat, extitisse tabulam publicam, quum vindicis (10) in modum Potamon fiscalibus Alexandrinis præesset, qua in tabula (11) descriptus esset rerum exportandarum titulus, qui diversis causis mille aureos ita expensos ferret: quadringentos nonaginta duos publicis ejusdem civitatis balneis: quadringentos item et undeviginti anticantharo (12), ut vocant: quingentos postremo et quinquaginta octo cum dimidio, portoriorum (13) susceptori: ut descripta summa in mille quadringentos sexaginta novem aureos exurgat. Deinde vero ab iis qui rempublicam administrant, in eandem rerum exportandarum causam aureos centum perceptos esse. Præfectum autem pro tempore Augustalem pro triginta sex pullis equinis trecentos et viginti aureos accepisse. Similiter præbere dictæ Alexandriæ civitatis equestribus (14) ludis. Atque hanc quidem formam esse non solum magistratus illustrissimi Strategii (15), verum etiam usque ad secundam indictionem præteriti circuli (quæ fuit ante annos quindecim) durasse. Ex eo autem tempore quorundam negligentia, aliorum autem dolo malo, plurimorum vero etiam furto eam rem paulatim imminutam, et publicas balneas illas quadringentorum nonaginta duorum aureorum summa, portoria autem quingentorum quinquaginta octo, et semissis aureorum illatione defraudata esse: idque occasione illis data, quod nonnulli partim ex Principis aula, partim ex soliis tuis facultatem sibi pararent, ut gratis e dicta civitate Alexandria tegulas (16) aliasque species, quæ istiusmodi tributo obnoxiæ sunt, exportarent.

(1) Πατράρχων.
(2) Πατραρχίας.
(3) De utraque Ægypto dixi *cap.* 1. *Supr. eod.*
(4) Alexandriam vocat Ammianus 22. verticem omnium civitatum Ægypti. inter cætera aer Alexandrinus laudatur ab eodem. Nullo, inquit, pene die incolentes hanc civitatem solem serenum non vident. adde 5. Plin. 10.
(5) Stratiota Ægypti, quem et ςρατήγιον videtur appellare; *cap.* 15. 16. *infr. eod.*
(6) Βίνδικα, de vindicibus alias dixi.
(7) Civiles sumptus πολιτικὰ δαπανήματα.
(8) Λόγον.
(9) Id est, morte. vid. *l.* 21. *ff. de pœnis.*
(10) Κατά τὸ βίνδικος σχῆμα.
(11) Tabula rerum exportandarum, vid. *l.* 1. *l.* 2. *C. quæ res exportari non debeant.*
(12) Τῷ καλουμένῳ ἀντικανθάρῳ. Αντικάνθαρος, navigii genus, ut κάνθαρος. Anticanthari fit mentio, *Infr. c.* 16. *in fin.*
(13) Αποδέκτη τῶν ναύλων.
(14) Τῇ ἱπποδρομίᾳ.
(15) Τοῦ στρατηγίου.
(16) Tegulæ Alexandria Constantinopolim adportari solitæ.

Atque ita quidem memoratam civitatem paulatim esse depauperatam.

C A P. XVI.

EXcellentiam itaque tuam et in his animum intendentem amplexati, statuimus, ne aliquibus istiusmodi sacra Principalis forma data quicquam utilitatis adferat, sed omnes agnoscant, quod usque ad illustrissimi illius Strategii (1) tempora dare consueverunt: ne etiam spectabilis præfectus Augustalis majores sumptus faciat, quam antea et temporibus illustrissimi Strategii fieri soliti sunt: neque novo aliquo commento tributa illa attingat, sibique vindicet: sed vetus forma quæ usque ad Strategium illustrissimum illum et ipsum obtinuit, custodiatur. ne denique pro tempore Augustali contentionis occasio detur, ut hic quod nihil ceperit, ille vero quod minus ceperit, dicat: sed ex universa summa mille octingentorum et undenonaginta aureorum aurei trecenti et undeseptuaginta leventur et demantur. Aliquanto enim benignius quam pro exactiore jure agere, et ob copias præfecto pro tempore Augustali colligendas, alios mille quingentos et viginti aureos solos ex titulo inferri volumus, quibus ex aureis trecentos illos et viginti aureos occasione tringinta sex pullorum, quos ex antiqua consuetudine Alexandrinis equestribus ludis suppeditare tenetur, spectabilis præfectus Augustalis sibi imputabit. Reliquos vero mille ducentos aureos, eidem in annonas ipsius annumerari volumus. Atque ita quidem ea res non difficilis solutu fuerit, et pristinam rationem servabit, neque ulli prorsus ad dolum malum fenestra aperietur.

† De publicarum autem balnearum calefactione, et anticantharo (2), et publicis portoriis, ex aliis causis descriptio in hac sacra lege adhuc instituetur.

C A P. XVII.

QUoniam vero Mareotam (3) Libyco (4) tractui subjecimus et nonnullos Alexandrinos in popularibus seditionibus deprehensos, quo sibi inferendas a spectabili præfecto Augustali pœnas effugiant, illuc profugere constat: statuimus, ut pro tempore spectabili Augustali facultas sit, ut ob hanc causam, et quidem solam, commentariensem (5) illuc mittat, qui ad eum qui clarissimi provinciæ Libyæ præsidis locum obtinebit, cum publicis (6) literis proficiscatur, quo illos et comprehendat, et per cohortes militesque qui sub ipso sunt, tradat: ut nemo qui Alexandriæ publicos tumultus moverit, illuc confugiat, et spectabilis præfecti Augustalis pœnas evitet. Insuper et illi ipsi qui istis partibus præfuerit, facultas erit, ut si quos tales inveniat, eos et comprehendat, et castiget, atque etiam ** publice manu emittat, et liberet. In his itaque dictum magistratum circumscribimus, quæque in hac lege explicavimus, hæc illi facienda injungimus. Sic enim cura ipsi rei facile par, contracta etiam undique neque confusa fuerit, nullamque ad confusionem furtumque propensis maleficii occasionem præbebit.

C A P. XVIII.

HInc nos cura Libycorum limitum vocat, quos ad Paratonium (7) constituimus, collocata inibi militari manu, quæ in illis locis barbaros compescat. Spectabilem enim Libyæ ducem (ut dictum est) per Paratonium, et per subjectas illi civitates (in quibus qui sub ipso sunt milites, ipsius jussis obsequentur) velut stativa castra obtinere volumus. Percipiet autem ipse attributas sibi annonas, ut pro annonis, quæ in speciebus sunt, nonaginta, proque capitibus centum et viginti aureos consequatur supra mille quinque et quadrantem: pro annonis autem, quæ, in auro consistunt, quinquaginta: ac pro totidem capitibus, aureos quadringentos. Ipsi item obsecundans cohors habebit aureos centum octoginta septem. Et milites qui videlicet ex his Libybus (8) Justinianeis, quique apud aliquam Justinianearum cohortium dictis locis assignatarum sunt, suas annonas, quemadmodum respublica ipsis constituit, percepturi sunt Manifestum *interim sit*, quod et omnia solennia quæ civitatibus ipsis assignatis *dari solent*, quo modo hactenus data sunt, deinceps *ipsis* dabuntur. Similiter vero et provincialis magistratus, obsecundansque ipsi cohors, suas annonas habebit.

§. 1. Verum quoniam, si quis omnes hosce sumptus supputet, non paria neque sufficientia futura sint quæ ex locis ipsi subjectis, sive ex Libyum provincia inferuntur: idcirco necessarium esse duximus, ut Mareotam (9) (quomodo dicitur) et Menelaitam urbem (10) (quæ ante Ægyptiacam provinciam sita est) ipsi adjiceremus. Efficere enim alioqui nequeat ut e publico militibus sub ipso constitutis salarium suppeditetur, si, quæ danda sunt, aliunde pendeant, ac sub alio magistratu contribuantur: tum etiam hinc ex diversitate magistratuum innumeræ sollicitudines atque tumultus essent exorituri. Atque ille quidem dictis locis præerit, tu vero tuo periculo, tibique obsecundans cohors, et civilis magistratus, una cum cohorte, exactionem perficietis, et quod collegeritis, militibus vobisque ipsis distribuetis, ut ipsorum ex sumptus, et annonæ hinc conficiantur, proprio periculo exactione illorum facienda.

C A P. XIX.

NE vero hic cuiquam excogitandi, quomodo aut majores sumptus faciat, aut minorem illationem colligat, occasionem demus: hac etiam re decenter constituta, per subjectam huic sacræ legi descriptionem manifestum fecimus, quatenus sit canon qui et ex dictis provinciis locisque, et ex Libya ipsa, Mareota etiam, Menelaitaque urbe illatus, ad tribunal tuæ excellentiæ defertur: tum etiam quanti sint sumptus quos circa magistratus, cohortes, solennia, et devotorum militum alimoniam fieri conveniret. Spectabilis autem præfectus Augustalis, ipsiusve cohors, aut quicunque alius provincialis magistratus cum dicto duce in subjectis ipsi provinciis, civitatibus et locis nullam omnino cujusquam rei communitatem habebit. Verum ipse spectabilis dux et civilis Libyæ magistratus in dictis locis, tum in pecuniariis et cri-

(1) Στρατηγίυ.
(2) Αντικανθάρῳ. dixi ad *cap.* 15. *Supr. cod.*
(3) Vid. *cap.* 1. 9. §. 2. *Supr. eod.*
(4) Libycus tractus, provinciæ Ægypti, eaque duplex Libya siccior et Pentapolis, cujus urbes præcipuæ Cyrenæ, Ptolemais, Arsinoe (quæ et Teuchira) Dornis, et Berenice. Illius Parætonion, Cherecia et Neapolis. vid. Ammian. 22. *in fin.*
(5) Κομμενταρήσιου.
(6) Μετὰ δημοσίας ἐπιστολῆς. De literis requisitoriis et earum negotiis in criminalibus usu, alias dixi.
(7) Quæ et Parætonium Ptolomæo *in Africa*: et Plinio 5. *cap.* 6. Paretonium Ammian. 22.
(8) Λιβύων Ιυστινιανῶν.
(9) De Libya Mareotide, dixi ad *cap.* 1. §. 2. *supr. cod.* vid. 5. Plin. 6.
(10) De qua dixi *cap.* 5. *supr. cod.* fuit cognominata a Menelao, cum antea Canopus diceretur. Ammian. 22. *in fin.*

minalibus causis, tum etiam in publicis exactionibus omnem potestatem obtinebit, ut quæcunque in Libya sunt, et omnes qui illa loca possident, in suis quisque possessionibus, et qui incolæ sunt etiam spectabili duci subjecti sint. Adeo ut tametsi qui sub dictis civitatibus aut locis quibus spectabilis dux præest, possessiones habent, in aliis provinciis habitent, similiter tamen in publicis exactionibus ipsi subjici velimus: ut potestatem habeat, ut ad ipsos exactores emittat, omniaque quæ exactionis ratio postulat, faciat.

CAP. XX.

PORRO quia etiam sacræ nostræ largitiones ex his provinciis atque locis, quæ dicto Libycorum limitum duci parent, nonnulla recipiunt, nosque æqualem atque similem illis curam impendimus: sancimus, ut dictus Libyæ, et Mareotæ, Menelaitæque urbis (hæc enim illi adjecimus) spectabilis dux (1), et provinciæ præses cum obsecundante ipsi cohorte suo periculo largitionalium pecuniarum, quæ ex omnibus dictis debentur locis, exactionem faciat: ita ut plenæ illæ, citraque ullum defectum quotannis exigantur, et ab ipsis Alexandriam emittantur: porroque cui pro tempore ex devotis palatinis, ut illic præpositi officium adimpleat, commissum fuerit, tradantur: qui ipsis ~~auxilium~~ ferre debebit, sciens quod nisi has res omnibus modis curaverit, in idem cum duce, præside, et obsecundantibus ipsis cohortibus periculum incidet. In hoc etiam milites suppetias venient: et nisi id fecerint, in periculo erunt, ne easdem pœnas subeant quas Alexandriæ, et in utraque Ægypto constitutis militibus, nisi et ipsi eam rem æquali cura dignarentur, imposuimus. Neque vero præter causas superius exceptas præterque devotorum dicti magistratus palatinorum voluntatem, qui a suo pro tempore præfecto ad exactionem publicorum largitionalium omnino emittuntur, aliquæ securitatis promissione in largitionalibus causis dari poterunt: sed e diverso, in iis (2) etiam locis quæ asyla appellantur, exactio exercebitur, omniaque alia similiter per Libyam, Mareotam, Menelaitamque Ægyptiacam civitatem in largitionalibus exactionibus exigentur, quemadmodum Alexandriæ atque in utraque Ægypto arcariarum exactionum occasione fieri oportere diximus.

CAP. XXI.

CÆterum neque portoriorum, neque privatæ publicæve tribunalis excellentiæ tuæ mensæ rationes cum dicto Libycorum limitum magistratu et exactione (*eo autem magistratu, eaque exactione qui quæque hactenus* fuit et qui quæque jam adjicitur, Mareotæ nempe, et Menelaitæ civitatis, quæ Ægyptiacæ provinciæ sunt) nihil prorsus commune habeant: propterea quod jam ante constituimus, ut universus canon qui ex Lybia, Mareota, Manelaitaque urbe quocunque modo, et ex quocunque eorum quæ ad excellentiæ tuæ magistratum referuntur, titulo contribuitur, ad hos sumptus quos supra diximus procedat, nempe ad alimoniam magistratuum, cohortium et militum, ac denique ad solennia. Quæcunque autem occasione largitionalium illationum dicta nobis sunt, omnibus modis observentur.

§. 1. Quoniam vero hoc etiam in curam nostram suscipimus, ne subditi nostri ex magnis locorum intervallis collisionem subeant, itaque injuria afficiantur, sed ut quia Mareota Alexandriæ vicina (3) sit, et nonnulli qui illic turbant, veniant, necesse est facere adimplentem magistratus officium *, tradentur autem ipsi consolationis causa aurei centum. Atque hic quidem etiam quæ a nobis de Libyæ administratione constituta sunt, finem habento.

CAP. XXII.

SEquitur dehinc, ut transeamus ad limites Thebaicos, hoc est, duas Thebaidas, quibus præest spectabilis dux (4) qui a nobis hanc administrationem accipit: cui etiam harum provinciarum peculiares magistratus obedient, quique in eodem honore in quo præfectus Augustalis est, tanquam si is ipse esset, futurus est: ac per omnia tuæ excellentiæ statutis tribunalique Orientali suberit, quemadmodum nunc etiam spectabilis præfectus Augustalis subest.

§. 1. Damus enim illi omnem jurisdictionem et potestatem quam spectabilis Augustalis habet * jam olim ipsi attributis, hoc est duabus Thebaidis (5). Hoc ipsius curæ suo periculo incumbit, ut primum summa diligentia frumentum solennis illationis exigat: dein emittat, tradatque spectabili Alexandrino Augustali: et omne frumentum quod ad ipsius provincias, civitates atque loca pertinet, quodque etiam ad illationem felicis hujus urbis, et ad alimoniam a nobis Alexandriæ benigne donatam refertur, ut ad jam dictas constitutas dies citra defectum et cum effectu paratum sit, suo periculo operam det: ita ut nulla in his dilatio fiat: quippe cum omne * etiam obsecundantem ipsi cohortem. * Periclitabuntur * etiam milites qui in illis locis sunt, et tribuni, omneque civile atque publicum auxilium, nisi in his suppetias ferant. Oportebit autem solennis illationis quæ huc emittitur, mensuram ante (6) diem nonum mensis Augusti ab ipso cum effectu fluvialibus navibus imponi, et quæ sub ipso est plenariam ab ipso exigi: deinde idem frumentum ante decimum mensis Septembris Alexandriam deportari, atque spectabili præfecto Augustali, aut qui ab illo in hoc designati sunt, tradi: alimoniam autem a nobis per liberalitatem magnæ urbi Alexandriæ donatam, ante decimum quintum mensis Octobris.

§. 2. Illud enim in confesso est, quod nisi ad dictas dies omne solennis illationis huc mittendæ, atque Alexandrinis in alimoniam datum frumentum Alexandriam emissum, spectabilique præfecto Augustali traditum fuerit, ipse quod frumenti mensuræ deest, quodque traditum non est, id omne in ternas artabas (7) singulis solidis apponere debebit. Hoc autem periculum, non ad vitam, neque ad magistratum ipsius modo durabit, verum etiam privatus factus, et mortuus productiorem vita sua exactionem sentiet. Heredes si quidem et res ipsius istiusmodi difficultatibus obnoxiæ erunt: cum negligentia illius continenter adversus ipsos periculum, curam, et exactionem dabit, quoad omnis debiti ad dictum modum dissolutio fiat.

CAP. XXIII.

NEque vero eorum quicquam quæ hactenus facta sunt, conquisitis aliis innovamus. Scimus enim, quomodo Joannes gloriosissimus comes illius magnificæ memoriæ filius, ante completum eundem mensem primæ indictionis

(1) De duce Libyæ Mareotæ, et Menelaitæ urbis.
(2) Ειδων τῶν ἀσύλων χωρίων.
(3) Vid. Ptolomæum.
(4) De duce Thebaidos.
(5) Thebais, provincia Ægypti, in ea Thebæ portarum centum 5. *Plin.* 9. seu hecatompylos *Ammian.* 22. Illud mirabile, 20000. urbes in Ægypto fuisse temporibus Amasis. Plin. *d. l.*
(6) Illationis seu embolæ Thebaicæ tempus.
(7) Dixi ad *c.* 6. *supr. eod.*

jam nunc præteritæ, omne frumentum Alexandriam intulerit, eique qui eo tempore Augustalem magistratum obtinebat tradiderit Mareotæ. Ne autem spectabilis Alexandrinus Augustalis amplius metuat, statuimus, ut clarissimus pro tempore Libyæ civilis magistratus suo periculo hominem industrium eligat, atque emittat huic vicarium, qui Mareotæ et Menelaitæ residebit, pecuniariasque atque criminales causas, necnon alia omnia quæ in vicinis circa Mareotam et Menelaitam civitatem locis aguntur, audiet, ac quæ deceant faciet: tum etiam si qui Alexandrini seditiosi fugerint, hos comprehendet, et ut eorum quæ ita committuntur nihil inultum relinquatur, ad spectabilem præfectum Augustalem, scriptis ad illum publicis literis, mittet. Sane, si quum seditiosi aliqui Mareotam fugerint, hos spectabilis præfectus Augustalis prehendere velit, facultatem habebit, ut (1) unum aliquem ex commentariensibus suis cum publicis (2) literis ad eum qui clariss. Libycæ provinciæ præsidis locum supplet, emittat: quo ipsius cura et periculo ordinis honestatisque turbatores comprendantur, tradantur, et Alexandriam emittantur. Assignamus enim dicto vicario viginti cohortales, ex ea cohorte quæ provinciali [illegible] præsidi paret: et milites ex illis qui illic stativa habent, numero ad quinquaginta, ut et qui pareant et ministrent habeat, et ad exigenda ea quæ competunt, par sit.

§. 1. Ministerium autem ipsi præbebunt dicti cohortales et milites, tum in conservatione ordinis, tum in aliis omnibus, quæ illorum officii essent, qui ab ipso in hoc quod jam constituimus, designari solent. Exiget etiam plenariam (3), prout quondam a nobis constitutum est. Deinde quod huic rei annexum est (de portoriis loquimur) omnino ipsius provincialiumque magistratuum, et obsecundantium ipsi cohortium curæ atque periculo subjacebit: ut quocunque civitates, loca atque homines suppositæ huic legi descriptioni subjecimus, portoriorumque titulo assignavimus, ab his citra ullam imminutionem omne aurum quod inde provenit, et exigat, et portoriorum (4) susceptori tradat: idque intra constituta tempora, in nulloque prorsus illa transgressus: ne videlicet portoriorum rationi impedimentum inferat, quod rursum solennem illationem impediat. Certe enim ita ipsum hujus rei periculum respiciet, ut quodcunque portoriorum susceptori ad diem persolutum non fuerit, hujus duplum ab ipso ejusque cohorte deposcendum sit.

§. 2. Quæcunque vero ex provincia ipsi a nobis tradita excellentiæ tuæ mensis (5) inferuntur, hæc per excellentiæ tuæ cohortem et scriniarios, dictarumque provinciarum tractatores (6) a locis, civitatibus, et personis huic sacræ nostræ legi subjectis evidentioremque exactionis facilitatem facientibus proprio ipsius periculo exigi volumus. Illi enim hæc exigent, atque huc trasmittent. Neque securitatis (7) promissiones dabit quisquam, sive magistratum gerat, sive civitatis episcopus sit, ne spectabilis quidem Alexandrinus Augustalis, nisi jussio a solio tuo procedat, quæ id velit, aut etiam ipsi tractatores. Hoc ipsum etiam fecit qui in præsentia eundem magistratum obtinet, Orion videlicet gloriosiss. urbicas plenarias (8), et quæ sub Joanne, et quæ sub Orione collecta emissa est, tua excellentia nosque inspeximus. Socordiæ igitur solummodo fuerit et proditionis, eos qui tanti fuerint, nolle imitari: præsertim quum majorem potentioremque illum fecerimus, et Augustalis dignitatem atque jurisdictionem ipsi dederimus. Et profecto tolerabile non esset, si qui majorem potestatem indeptus sit, superioribus se inferiorem exhibeat, universamque rempublicam periculo subjiciat: se vero perpetuo exitio implicet, dum magistratu excidit, atque in judicium protrahitur: dum in privata vita, et post mortem per suos heredes debitum dissolvit, donec in ternas artabas (9) frumenti omnis mensura quæ exportata non fuerit, per solium excellentiæ tuæ exacta, fisco plene admensa sit.

CAP. XXIV.

IMperium vero habebit et in milites et in (10) paganos, in illos quidem pro jure militaris magistratus: in hos autem, pro ratione jurisdictionis Augustalis: insuper in subjectos ipsi (quemadmodum antea diximus) provinciales magistratus, quibus dictæ provinciæ curæ sunt, atque in obsecundantes illis cohortes: in omne [illegible] omnem magistratum, quique rempublicam tractat: breviter, in omnes qui in illis provinciis aut sunt, aut habitant, aut pagos gubernant, aut quoquo modo rempublicam administrant. Quos facultatem habebit, ut ad se adducat, quanquam in aliis provinciis ipsi non subjectis habitent, in solis tamen publicis exactionibus. Quod faciet, tametsi qui in ipsius locis sunt, aufugerint. Ita enim in publicorum tributorum exactione undique excusationes atque prætextus excludentur.

§. 1. Quod si quos illorum qui pagos (11) gubernant (pro quibus etiam periclitatur) circa solennem frumenti transmissionem, aut circa ea quæ portoriorum provincialiumque sumptuum nomine dantur, refractarios experiatur, non hos removebit, sed in custodia constituet, aliosque ad eam rem idoneos quæret, atque hæc tuæ excellentiæ solio indicabit: quo res per te, et qui in posterum eundem quem tu magistratum obtinebunt, ab aulam Imperatoriam relata, inde dispositionem dijudicationemque suscipiat: ita ut improbitatis accusati, si sic nobis videbitur, repellantur: qui vero in horum locum delecti sunt, si idoneos esse judicabimus, sufficiantur, et divina sacraque nostra atque solii tui de hoc jussione facta, in illorum pagarchias (12) atque bona subeant.

§. 2. Ante omnia itaque curare ipsum volumus solennem illationem atque alimoniam Alexandrinorum, ut suo provincialiumque magistratuum et obsecundantium ipsius cohortium periculo illam Alexandriam emittat, quatenus sub ipso constitutæ provinciæ et civitates, periclitaturis etiam clarissimis tribunis cum omni civili publicoque auxilio circa cingulum, bona, et salutem ipsam, nisi auxiliati fuerint. Verum huc felicis frumenti transmissionis (13) usque ad decimum mensis Septembris, uniuscujusque indictionis, nisi Alexandriam emiserit, et hujus Augustali, quive ab ipso designati sunt, tradiderit.

(1) Forma mittendarum litterarum quæ requisitoriæ dicuntur.
(2) Δημοσίαν ἐπιστολὴν πρὸς ἐκεῖνον ποιούμενος. dixi ad *Novell.* 17. *cap.* 14. *Novell.* 134. *cap.* 5. adde *l.* 15. §. 1 *ff. de re judicata.*
(3) Πληναρίας. Plenaria *hic. et Infr.* §. 2. apochæ totius debiti apochæ generales, dixi ad *Novell.* 128. *cap.* 3. *in princ.*
(4) Τῶν ναύλων ἀποδέκτῃ, Naulum ergo, idem quod portorium.
(5) Τραπέζαις.
(6) Τρακτευτῶν etc.
(7) Λόγον ἀσυλίας. vid. *Edict.* 2. *Supr.*
(8) Αστυκὰς πληναρίας, dixi ad §. 1. *Supr. eod. et ad Novell.* 120. *cap.* 3.
(9) Dixi ad *cap.* 6. *in fin. Supr. eod.*
(10) Ἄρξει δὲ καὶ στρατιωτῶν καὶ ἰδιωτῶν. Idiotæ itaque hic sunt pagani, et quicunque milites non sunt.
(11) Τῶν παγάρχων. Pagorum sunt præfecti, dixi ad initium hujus edicti.
(12) Παγαρχίας.
(13) Adde *cap.* 22. *supr. eod.*

§. 3. Donatam autem a nobis Alexandrinæ urbi alimoniam usque ad decimumquintum mensis Octobris mittet, tradetque spectabili præfecto Augustali aut scriniarii, aut qui ipsorum locum obtinent, si hoc petierint: verum tamen ad eandem diem, et in hos terminos, quos solium tuum præstituerit, si et ipsi hæc fieri velint: extra quam si nonnullis in hoc fidem publicam dent, ut e sacris locis egressi res suas inspiciant, omnibusque modis explendum fiscum, illive satisfaciendum, curent: quo hoc tribunalis tui scriniarii, qui hujus rei periculum in se receperunt, accipiant. Nam quæ præter hæc fides publica datur, eam nullam esse: atque ubicunque (1), in sacris etiam locis, eum qui eo modo frustra fidem publicam acceperit, exactionem sustinere volumus. Insuper et qui ita fidem dederint, quæ hinc exactiones et damna obvenient, iis ipse et heredes ipsius atque successores et bona subjacebunt.

§. 4. Quod si quis Dei amantissimorum episcoporum contra jam dicta fidem publicam dederit, necesse habebunt Dei amantissimi ecclesiæ ipsi subjectæ œconomi et defensores, ut inde proveniens damnum fisco resarciant: ac primum quidem de suo et ex bonis suis: deinde vero, si inopes sint, ex (2) ipsis etiam sanctissimæ ecclesiæ rebus. Verum si præter voluntatem Dei amantissimi episcopi aliquo modo ipsi dare fidem publicam ausi fuerint, non modo quod factum est, omnino irritum erit, verum etiam ipsi damnum fisco resarcient. Ad hoc etiam, si tale quippiam præter episcopi sui voluntatem fecerint, et ab officiis quæ habent removebuntur, et e sacerdotio ejicientur.

§. 5. Ac si præses contra vetitum modum cuipiam, qui publica tributa tuis mensis assignata debeat, fidem publicam dederit, aut tribuni, aut primores. ***

(1) Asyli jure nemo adversus fiscum fruitur, adde *l.* 6. §. 4. *C. de his qui ad ecclesias. Novell.* 17. *cap.* 7. §. 1.

(2) Ecclesia de facto œconomi et defensoris sui, in subsidium tenetur, vid. *cap.* 10. *supr. eod.* vid. *cap.* 76. *de regul. in* 6.

JUSTINI (1) IMP. AUGUSTI NOVELLÆ CONSTITUTIONES.

HENRICO AGYLÆO INTERPRETE.

CONSTIT. I.

DE INDULGENTIA (2) TRIBUTARIORUM RELIQUORUM.

Quantum studii et providentiæ jam inde ab imperii nostri primordiis in commoda publica contulerimus: et quæ sequuntur.

CONSTIT. II.

UT CONSENSU (3) MATRIMONIUM SOLVI POSSIT. (4).

Nihil (5) in rebus mortalium perinde venerandum est, atque matrimonium: quippe ex quo liberi, omnisque deinceps sobolis series existat: et quæ sequuntur.

CONSTIT. III.

DE IIS QUI IN OSDROENA (6) ET MESOPOTAMIA ILLICITAS NUPTIAS CONTRAXERUNT.

Idem Imperator Petro sacri ærarii comiti.

PRÆFATIO.

Legum severitati interdum Imperatoriam clementiam immisceri (7) convenit, præcipue vero quando subditos multis damnis atque incommodis ea res eximit: quale profecto quiddam in præsentia nostræ potentiæ facere visum est. A patre enim nostro qui una cum aliis virtutibus pudicitiam mirifice amplexatus est, conscripta lex (8) est, quæ eos qui illicita matrimonia incunt, et punit, et mulctat, et ad honestatem reducit, ut ne quæ extra ipsius naturæ fines posita sunt, concupiscant. Ac sane perpulchra ea lex est, mirumque in modum nobis placet: adeo ut eam et ratam habeamus, et omnibus modis vigorem suum obtinere jubeamus. Verum multi ex Mesopotamia, Osdroena quoque et Euphratica provincia nos adierunt, qui docerent, quomodo nonnulli, dum consuetudinem cum Persis, (a quibus hæ provinciæ non (9) multum distant) et qui inter illos sunt Saracenis (10) habent, partim per ignorantiam legis, partim amoris affectu victi *illorum imitatione* illegitimis matrimoniis conjuncti fuerint, ita ut nonnullis horum liberi atque nepotes nati sint: *quomodo item* nonnulli, hac cupiditatis suæ occasione capta, quod paululum quiddam pro acceptis jussionibus quæ istiusmodi investigari atque vindicari velint, gloriæ tuæ magistratui quotannis depensuri sint, post hujus rei faciendæ commissionem turpis lucri causa per calumniam multos injuria afficiant, vexent, ac innocentibus negotium facessant: adeo ut sæpe mortuis illis qui illicite inter se juncti fuerant, ab horum filiis, nepotibus, et ulterioris seriei liberis, qui nihil deliquerint, quod parentes majoresque ipsorum illicite in matrimonium coierint, pœnas exigant. Atque hæc quidem quum dicerent. simul a potentia nostra clementiam petierunt.

CAP. I.

Nos igitur horum precibus admissis statuimus, ut nullus (11) omnino eorum in tribus *istis* provinciis, qui ante eum diem quo Deus nobis Romanorum Imperium est largitus, in illicitas nuptias inciderit, ob id negotiis irretiatur, vel difficultatibus ac dispendiis subdatur. Quamquam enim sacratissimum nostrum ærarium ita damno afficiatur, et iis quæ ex lege per hanc occasionem ipsi dabantur, privetur, nihilominus tamen quod præteriit, ex speciali beneficio usque ad id tempus condonamus. Quod profecto facimus, non quasi pudicitiam aut quæ de hac lata lex est negligamus: sed quo iis qui parvo redempta talia ex fisco subtrahunt, multorumque facultates ac substantias in dictis provinciis quassant, et communes calamitates cient, omnem quæstus occasionem succidamus. Quocirca sane legem illam, et quæ in illa adversus eos qui illicite nuptias contrahunt, pœnæ constitutæ sunt, ubique per nostram rempublicam, et in paulo ante dictis provinciis inde ab initio Imperii nostri *vim et autoritatem habere*, jubemus. Provinciis autem istis ideo benignitatem simul et veniam elargiti sumus, quod qui in illis habitant, Persis, et qui sub ipsis agunt barbaris Saracenis finitimi (12) et vicini sint: itaque humanis affectibus tacti, illos imitati sint, neque naturæ motum atque vim superare valuerint.

EPILOGUS.

✝ Proinde quod nobis visum est, et per hanc sacram pragmaticam declaratur formam, gloria tua, quique pro

(1) Justinus hic fuit successor Justiniani, cognomento Curopalates. Paulus Aquilegiensis nepotem Justiniani fuisse scribit: Zonaras, consobrinum: Cedrenus, sorore Justiniani natum: Paulus Diaconus Justinianum minorem appellat.

(2) Extat hæc Novell. inter cæteras Justiniani ordine 148.

(3) Vid. *Nov.* 22. *cap.* 4. *Novell.* 140.

(4) Vide quæ notavi ad *Nov.* 140.

(5) Laus matrimonii.

(6) Conjunge *Novellam* Justiniani 154.

(7) Severitati clementia miscenda.

(8) *d. Novell.* 154.

(9) De qua sæpius ideo certatum inter reges Persarum et Romanos. vid. Amm. 17.

(10) Saracenorum nomen satis antiquum. Eorum enim meminit Sextus Rufus *in Trajano*, Sarracenorum, inquit, et Arabum loca occupavit. Sed nemo fidelius id expressit Ammiano *lib.* 14. *et lib.* 23. ibi et Scenitas Arabas, quos Sarracenos posteritas appellavit. Hæc ille. Inde Mahumetis genus, cujus posteri Sarraceni; postmodum Turcæ. Ne putes alioquin cum idiotis ab Agare, Agarenos: aut a Sara Abrahami uxore, Sarracenos appellari. De phylarchis Sarracenorum alias dixi.

(11) Indulgentur nuptiæ illicitæ Osdroenis. de indulgentia illicitarum nuptiarum, adde *l.* 57. *in fin. ff. de ritu nupt.*

(12) Ab occidua scil. plaga, *Ammianus* 23. loquens de Perside. Ab occidua plaga contingit Armenios et Niphatem, et in Asia sitos Albanos, mare rubrum et Scenitas Arabas quos Sarracenos posteritas appellavit.

tempore eidem magistratui præerit, effectui atque fini tradere et observare studeto. Dat. Kal. Jan. *Constantinop.* Imp. DN. Justini. PP. Aug. Anno. I.

Constit. IV.

UT (1) DEI AMANTISS. EPISCOPI CUM PROVINCIARUM INDIGENIS, ET QUÆ SEQUUNTUR.

DUm reipublicæ a Deo nobis datæ curam gerimus simulque ut subditi nostri in omnibus justitiæ bono fruantur, operam damus: et quæ sequuntur.

Constit. V.

DE SAMARITANIS (2).

Idem Imp. Diomedi sacrorum prætoriorum præfecto.

UT impiam Samaritanorum hæresim, et omni ratione carentem horum vesaniam, ad meliorem frugem perduceremus: et quæ sequuntur.

(1) Extat hæc Novella inter reliquas Justiniani, ordine 149.

(2) Extat hæc Novell. apud Justinianum 144. cui adde *Nov.* 129.

TIBERII (1) IMP. DE DIVINIS DOMIBUS

CONSTITUTIO.

HENRICO AGYLÆO INTERPRETE.

In nomine Domini Jesu Christi Dei nostri.

Imperator Cæsar Flavius Tiberius Constantinus, *fidelis in Christo*, *clementiss. beneficentiss. pacificus*, *Alamanicus*, *Gotthicus*, *Francicus*, *Germanicus*, *Alanicus*, *Wandalicus*, *Africanus*, *Pius*, *Felix*, *Inclytus*, *Victor*, *Triumphator*, *semper colendus*, *Aug. sacratiss. Senatui.*

PRÆFATIO.

CUm opera sint, quæ Deo conveniant, simulque eundem cum humano genere ortum habeant, in supplices beneficum esse, maleficia extirpare, et quæcunque subditis utilia sunt, ea et meditari et facere: tum ea ipsa nos præcipuum Imperatoriæ Majestatis insigne esse arbitrati, ex quo Deus nobis reipublicæ imperium atque gubernacula dedit, nulla (ut ita loqui liceat) neque die neque nocte quicquam earum rerum studio antiquius cariusque habuimus. Hinc certe quum permulti qui partim in inclyta hac urbe habitarent, partim ex omnibus ferme subditorum nostrorum provinciis *alii aliunde prodirent*, diversimode nos adierint: *qui iidem* quum prope possessiones domusve quaspiam Imperatorias prædia et bona sua haberent, aliisque rebus et controversiis involuti essent, variis injuriarum modis a procuratoribus, chartulariis, conductoribus, et qui alioqui ad Imperatorias domus attinent, in se peccari annunciarent, *atque* res mobiles, interdum etiam possessiones, agros et agricolas sibi ereptos lamentarentur: *ea autem ratione*, *quod* illi aliquid faciendum conducere ab ipsis alienis prædiis et agris defensionem quæ illis non competat, tribuant, tabulasque Imperatorias ac signacula (2) affigant, et (ut uno verbo dicamus) quæ ad ipsos non pertinent, suo dominio subjiciant: *quod* aliorum adversus alios nulla ratione nitentes lites suscipiant, itaque et actores rebus sibi debitis potiri non sinant, et reis citra judicium indictaque causa debiti exactionem vi inducant: *ad extremum vero*, *quod* ut nonnulli fraude inducti, rerum debitarum syngraphas in ipsas divinas domus concipiant et conscribant, efficiant, alienisque emptionum, aut fortasse donationum contractibus, in eorum qui aliis debent circumscriptionem immisceant: *inde* (*inquam*) *factum est*, *ut* quæcunque ad nostras aures pervenerint, de iis recte et competenter statuerimus, quum his quidem restitui ablata jusserimus, ac incompetentes defensiones interdixerimus (3): illos vero a judiciis liberaverimus, debitorumque syngraphas irritas judicaverimus et fraudes (4) in contractibus fieri solitas prohibuerimus: quum denique Imperatoriarum domuum procuratores leges justumque pietatis nostræ propositum sequi jusserimus. Verum quoniam impossibile est, ut extranei, quique procul hinc habitant, pariter omnes huc conveniant, utque nos singulatim omnia quæ ad hunc modum fiunt, ubique manifesta faciamus: quæ ad hæc attinent, evidenti lege explicare visum est, quo non solum nostræ ætatis, verumetiam omnis futuri ævi hominibus nostrum æquitatis justitiæque studium innotescat. *Innotescat vero* etiam quam Imperatoriis nostris ædibus, quive illis præsunt, si quid delinquant, non parcamus: *quomodoque* si (5) subditis bene sit, id nostram esse opulentiam felicitatemque, et (quia non solum divinarum domuum negotia, verum etiam communia præsentis reipublicæ nos cognoscere par est) subditorum facultates, quantum ad curam, nihil (6) ab Imperatoriis differre existimemus.

CAP. I.

STatuimus igitur, ut nulli gloriosissimorum, magnificentissimorumve divinarum nostrarum aut pientiss. Augustæ domuum (quibus et patrimonialis et regia domus, quæ ante novas ecclesias sita est, annumeranda est) curatores, aut chartularii, aut provisores (7) aut conductores, aut quicunque alii ad easdem divinas domus pertinent, vel tabulas quæ nostram appellationem contineant, vel effigies (8) insigniave Imperatoria alienis ædibus aut prædiis vel mobilibus defunctorum, aut etiamnum superstitum rebus signacula (9) imponere, vel aliorum rusticos suscipere, vel solutiones aliquas quæ ipsos aut etiam ipsorum proventus transferant, in Augustalem domum faciendas curare in posterum ausint: neque si etiam earundem domuum, prædiorum, rerum, aut rusticorum partem aliquam ad Augustas ædes pertinere contingat, hinc adversus eos qui una cum ipsis possident, fraudis læsionisque occasionem capiant.

CAP. II.

QUin et si quos rusticos, qui in aliorum mancipio sunt, in præsenti ipsos habere, aut quales diximus solutiones accepisse constet, simul ipsos rusticos restitui, simul ipsas solutiones irritas esse jubemus. Quod si de his rebus aut etiam de aliquibus contractibus actionem se habere adversus alios dicant, nequaquam reum ad se trahant (10), neque (id quod et absurdissimum et iniquissimum putamus) suarum (11) controversiarum judices sedeant, liceat autem ipsis ut coram competente judice, sub quo sunt qui actiones sustineant, litem moveant, simulque jus suum obtineant. At si ipsos gloriosissimos magnificentissimosque curatores, divinarum domuum, quarum curam gerunt, nomine ab aliis in jus vocari contingat, tum quidem si hic actio instituatur communi et actoris et Augustalis domus curatoris consensu, unus ex

(1) Hic successor fuit Justini, *de quo Supr.* sub quo palatium regebat, teste Paulo Diacono. Cedrenus et Zonaras fuisse κόμητα τῶν ἐξκυβιτόρων scribunt.

(2) Vid. *l.* 2. *Cod. ut nemo privatus titulos præd. suis vel alien. impon. etc.*

(3) Facit 2. *C.* 14–15. 16. 17. 18.

(4) Vid. *leg.* 5. *Cod. de legibus.*

(5) Interest enim Principis locupletes habere subditos. *Novell.* 8. §. 1. *l.* 3. *Cod. de Naturalib. liberis.*

(6) Hinc illud Plinii ad Trajanum. Tu nihil amplius vis tibi licere, quam nobis. adde *Novell.* 149. *cap.* 3. *in fin.*

(7) Προνοητῶν.

(8) Εἰκόνας ἢ χαρακτῆρας βασιλικούς. adde *Nov.* 17. *c.* 15.

(9) Σημαντρα.

(10) De evocationibus alias dixi.

(11) *l.* 10. *ff. de jurisd.*

gloriosissimis nostris præfectis ad rei examinationem dijudicationemque eligatur: et si (ut fieri assolet) contentio huc insurgat, libellus supplex Principi offeratur, datusque ab ipso judex suscipiatur: si vero in provincia aliqua, ejus præses controversiam sibi audiendam sumat. Cæterum si quis chartularius, emphyteuta, conductor aut colonus Augustalium rerum occasione in jus vocetur, facultas sit actori, si velit, ut coram ipso Augustalis domus curatore, aut (si suspectum illum habeat) in alio foro coram eo coram quo communiter visum sit, aut etiam quem ex imperiali jussu hic nacti fuerint, actionem instituat. Quæ vero istiusmodi controversiæ in provinciis movebuntur, eas cujusque provinciæ præses audiendas assumet. Sane quæ iisdem divinis domibus privilegia (1) jam concessa sunt, ea non in his, sed in litium sumptibus observentur, pro inducendis *nempe* (quomodo dicitur) legendis et edendis, atque in aliis quæ circa lites fiunt sumptibus, ut nemo constitutum horum modum transgredi audeat, judiciorumque ministri eo contenti esse debeant. Illis vero etiam qui adversus ipsas Augustas ædes, earum curatores, provisores, conductores, chartularios aut colonos actionem dictant; ut iisdem utantur privilegiis facultas fuerit: ut ne in hoc quidem (quo tamen legibus nostris constitutum est modo) illis esse inferiores videantur.

C A P. III.

POrro quia nonnullos esse scimus, qui quum creditores suos debitis defraudare volunt (2), res suas illis oppigneratas alicui nostrarum ædium aut vendunt aut donant, aut alio quocunque contractu perscribunt, et per illas medias (3) in alios vel cognatos vel familiares aliquo contractus modo transferendas curant: ut hac ratione hypothecæ jus miserum in modum iis qui pecunias suas erogarint, fere dispereat: dum divinæ domus præfectus (per quem hæc facta esse dicuntur) propter potestatem quam habet movendam de his rebus actionem non suscipit: et qui rem percepit, contractum cum divina domo initum prætendit, per datumque domui privilegium a nemine actione conveniri sustinet: *insuper etiam quia esse scimus*, qui domibus, locis, aut aliquibus unius cujuspiam Augustarum ædium officinis majore aut quacunque mercede conductis illarum rerum prærogativa utantur: itaque creditores, aut etiam qui ipsis actiones intentant, et arceant et oblædant: idcirco jubemus ne quis de reliquo subdolis commentis adversus creditores suos uti audeat, neque per divinam domum mediam cum alio donationem aut contractum instituat: *sciens* quod nullum (4) fructum ex versutia sua percepturus est, quum res alienata ubicumque fuerit, sive penes divinam domum, sive penes alium quempiam, nihilominus vindicari poterit, et omnia ei qui actiones aut etiam hypothecæ jus habet, integra atque illæsa, perinde ac si nihil intervenisset, servabuntur. Ad hoc etiam, si quid hujus commenti causa ipsi divinæ domui ejusve procuratori captandæ benevolentiæ ratione datum esse contingat, eo qui dedit excidet, hancque (quamquam minorem quam pro merito) remunerationem feret.

C A P. IV.

CÆterum neque per earum ædium quæ ad Imperatorias domus pertinent inquilinos, neque per alienos colonos, aut alium quempiam omnium, divinarum ædium præfecti aliquid faciendum conducant (5), neque illis patrocinium tribuant, aut quod πατρωνίκιον (6) dicitur, ex liberis aliquibus, exactionibusve obnoxiis, aut decurionum etiam, quæve in universum ad alios pertinent, prædiis capiant: ac vero ab his omnibus desistant. Et si tabulæ aut insignia Imperatoria istiusmodi prædiis, domibus, officinis aut locis jam affixa sint (7), hæc detrahant (8), aliisque qui illa detrahunt, quasi nostro jussu id faciant, nequaquam contradicant. Ad hæc quietem agant, adversusque inquilinos, et qui quocunque modo tenentur, coram competentibus tribunalibus moveri actiones sinant: ac nullum ad alienas controversias, aut res, aut jus, aut prædia, horumve colonos accessum habeant, neque adversus aliquos actiones cedant, aut has *ab aliis* assumant: itaque alios, ut istiusmodi actionibus obnoxius, in jus vocent. Etenim hanc injuriæ rationem omnino tolli jubemus, etiamsi donationis modo istiusmodi actiones ipsarum dominus in nos divinasque nostras ædes trensferat, et quæ justa videantur, debita se habere dicat: ne *videlicet* hoc commento aliis iniquitatis quicquam obveniat. Istiusmodi (9) si quidem donationes nobis curæ non sunt, neque calumniæ opinionem auferre et subire nostrarum divinarum domuum procuratores volumus: utpote qui singulis (ut dicitur) diebus nostra subditis donemus, magnamque rerum mobilium immobiliumque et pecuniarum vim prope omnibus elargiamur. Facultas vero cuique sit, ut quas se habere actiones dicit, eas adversus obnoxios secundum consentanee in hoc obtinentem modum, nullo Augustarum domuum præfecto interposito, moveat: et quando sua per legem recuperarit, de his quocunque velit modo statuat. Ipsas enim actionum cessiones, quod fraudis et calumniæ ansam complectantur, et odimus et aversamur. Quapropter etiamsi quæ hujusmodi in ipsas divinas domus jam conscriptæ sunt, has irritas constituimus, et (10) nullam illas petitionem exactionemque habere concedimus, ut hi adversus quos factæ sunt, inde provenientibus actionibus liberentur, hancque pœnam iis qui has cessiones facere ausi fuerint, imponimus.

C A P. V.

SI vero etiam ipsarum Augustarum domuum præfecti, aut chartularii, aut emphyteutæ, aut conductores, aut dispensatores (11); aut qui alioqui ad illas pertinent, ob res privatim ad ipsos pertinentes ab aliquibus coram competentibus magistratibus in jus vocentur, ipsos prompte obedire jubemus, et secundum procedendi ex lege ordinem actiones suscipere, indeque manantibus exactionibus cedere, idque perinde ac si ad divinas domus nihil pertinerent: ne hac potestate eos qui adversus ipsos actiones habent oblædere, iisque quæ debent fraudare videantur. Adeo autem ab istiusmodi injuriis divinas nostras domus alienare cogitamus, ut controversias apud illarum magnificentissimos gloriosissimosve curatores sive in scri-

(1) Vid. *tit. C. de privileg. domus August.*
(2) Adde *l.* 1. *ff. de alienatione judicii.*
(3) Fraus fit a persona ad aliam, *l.* 5. *ff. de donat. int. vir. l.* 5. §. 3. *ff. de autor. tut. l.* 26. *in fin. C. de usur. Novell.* 123. *cap.* 2.
(4) *l.* 10. *in fin. ff. solut. matrim.*
(5) Ἐνεργολαβεῖν, id est, mercede accepta defendere, sic in *Novell.* 17. *cap.* 14. Τοῦ ἑτέρου βίου ἐνεργολαβεῖν.
(6) Πατρωνίκιον, merces patrocinii.
(7) Dixi ad *l.* 2. *C. ut nemo privatus.*
(8) Adde *Nov.* 28. *cap.* 5.
(9) Adde *l. pen. ff. de hered. instit.*
(10) Adde *l. ult. C. ne liceat petentioribus.*
(11) Ἡ διοικηταί.

ptis, sive sine scriptis jam motas, ulterius procedere non sinamus, extra quam (1) si utraque pars sponte id facere velit. Quod sane si utraque pars non velit, *volumus* ut unus aliquis nostrorum magistratuum, in quem partes consenserint, quemve etiam nos assignaverimus, secundum hoc quod recens a nobis constitutum est, controversiam a quocunque horum examinatam, quæque in illa forte acta sunt, suscipiat ac deinceps audiat, quæque legibus conveniant, de ea statuat.

CAP. VI.

DE oneribus (2) profecto etiam, et metatis et angariis, et viarum (3) pontiumque instaurationibus, de descriptionibus quoque et indictionibus tractare nobis visum est: ac ne hæc indistincta maneant, consentanea quædam justissimo nostro proposito de illis descriptio procedat. Quum enim privilegia jam olim Augustalibus domibus data ab his illas eximant, recte animum nostrum subiit, ut rei utilem et necessarium ordinem imponeremus. Si etenim ab Imperatorium exercituum, qui in barbaros emittuntur, transitum, aut etiam nostro jussu, quo abunde huic inclytæ civitati annonæ sit, aliarumve occasionum causa, specierum quandam contributionem (4) fieri contingat: his omnibus non modo alios subditos (5), verum Augustarum domuum possessiones et habitacula profecto etiam obnoxia esse volumus. Ac sane citra has causas, ne divinæ domus, neque alius subditorum quisquam molestia afficiantur, jubemus: neque ut tale aliquid illata necessitate fiat permittimus.

CONSTIT. II.

DE HEREDIBUS.

DEo (6) simul et justitia nihil majus existit: absque his enim nihil unquam commode geri potest, et præcipue in nostra hac republica. Exinde enim et recte regnare, et subditos ad benevolentiam, neque non ad summam licet attrahere devotionem. Ea propter cum et nos divinitus, perque justitiam, imperii sceptra susceperimus: et quæ sequuntur.

CONSTIT. III.

DE (7) PROVINCIARUM PRÆSIDIBUS.

NOn tantum decenter leges ferre summo bono est, sed etiam sancita accurate custodire, et ad effectum deducere, transgressoresque competentibus pœnis subjicere. Quæ enim (8) legum erit utilitas, si in literis duntaxat consistant, non etiam per ipsa facta atque opera subditis utilitatem de se præbeant? et quæ sequuntur.

Novella quarta deest integra. **

CONSTIT. V.

DE (9) RELEVATIONE TRIBUTORUM PUBLICORUM.

PRæstantissima inter homines bona sunt justitia (10) et benignitas: quarum altera æquabiliter suum cuique tribuit, neque appetit aliena: altera ad misericordiam decurrit, et debitorum incommoditate egentes libera. Hæc ornare firmareque imperium, hæc conservare rempublicam: hæc pulchre humanam noverunt gubernare vitam, et quæ sequuntur.

(1) Licet enim cuique renuntiare iis, quæ pro se introducta sunt, *l.* 5. *Cod. de episcop. l.* 29. *Cod. de pact. Novell.* 136. *cap.* 1.

(2) Τῶν συνωνῶν. vid. *infr. eod.*

(3) Vid. *l.* 7. *Cod. de sacrosanct. eccl. l.* 4. *Cod. de privilegiis domus August.*

(4) Συνωνὴν, ut et supra συνωνῶν, συνωνή, coemptio, *l.* 2. *Cod. de frumento urbis Constant.* Boethius *de consultation.* indicta coemptio. Cassiodor. 12. *variar.* Laridi atque tritici specierum nullis temporibus coemptionis nomine inde decernimus postulari. Coemptio dicitur quoties quis forensi pretio fisco vendere cogitur, ideoque ἄχθος, id est, onus dicitur, *Suidas in* Συνωνή, a quo nemini licet se excusare. *Cod. ut nemini liceat in coempt. specierum.* dicitur etiam συνωνητόν. *l.* 1. *C. Theod. de publ. comparat.* Specierum emendarum cura, sitonium et sitonia, *tit. ut nemini liceat in coemptione spec. et de munere siton.*

(5) Ut *l.* 2. *C. de privil. domus Aug.*

(6) Extat inter *Novell.* 164.

(7) Extat inter *Nov.* 161.

(8) *l.* 2. §. 13. *ff. de orig. jur.*

(9) Extat inter *Novell.* 163.

(10) Hinc illud apud Ciceronem 6. *de republica, seu in somnio.* Justitiam cole et pietatem.

ALIÆ ALIQUOT CONSTITUTIONES JUSTINIANI, JUSTINI, ET TIBERII, EX LIBRO JULIANI ANTECESSORIS.

PRAGMATICA SANCTIO JUSTINIANI IMP. COMPLECTENS VARIA CAPITULA.

I. *Imper. Justinian. August. ut omnia firma sint, quæ Amalasiunta, vel Atalaricus, vel Theodatus concesserunt.*

PRo petitione Vigilii (1) venerabilis antiquioris Romæ Episcopi quædam disponenda esse censuimus ad utilitatem omnium pertinentia, qui per Occidentales partes habitare noscuntur. In primis itaque jubemus, ut omnia quæ Atalaricus vel Amalasiunta (2) regia mater ejus vel etiam Theodatus (3) Romanis vel Senatu poscente concessa sunt, inviolabiliter conserventur: sed et ea quæ a nobis vel a piæ memoriæ Theodora Augusta quondam conjuge nostra collata sunt, volumus illibata servare, nulla cuicunque danda licentia contra ea venire, quæ a prædictis personis pro quibuscunque rebus vel titulis data vel concessa esse noscuntur, excepta videlicet donatione a Theodato in Maximum pro rebus habita Marciani: ex quibus dimidiam portionem Liberio viro gloriosissimo dedisse meminimus, reliquam dimidiam Maximo viro magnifico relictam, quas apud utrumque firmiter manere censuimus.

II. *Ut per Totilanem factæ donationes irritæ sint.*

SI quid a Totilane (4) tyranno (5) factum vel donatum esse invenitur cuicunque Romano seu cuique alio, servare vel in sua firmitate manere nullo modo concedimus: sed res ablatas ab hujusmodi detentatoribus antiquis dominis reformari præcipimus. quod enim per illum tyrannidis ejus tempore factum esse invenitur, hoc legitima nostra notare tempora non concedimus.

III. *Nemini noceat in captivitate gentium amissio instrumentorum.*

LIcet enim generali lege prospectum est (6) ne instrumentorum amissio dominis, pro quibus instrumenta conscripta sunt, quodcunque præjudicium rerum possit inferri: tamen specialiter etiam per illa loca hoc renovare censuimus, cum sciamus per diversas calamitates et hostiles pervasiones tam in ipsa civitate Romana, quam in aliis locis hominibus instrumenta perisse. Nequaquam igitur ex hoc quicunque patiantur calumniam, aut aliquod sustineant detrimentum, sancimus, ut instrumentorum quidem amissionem (7) vel corruptionem nullum præjudicium pro dominio vel possessione, pro credito, dominis rerum, vel possessoribus, aut creditoribus pro quibus instrumenta conscripta fuisse inferre pragmatum.

IV.

SEd et si quis res absentis vel etiam capti, forsitan greges (8), per suam aut cujuslibet auctoritatem invasit, vel petendo eas tenuit, reverso eo vel liberato, sine ulla dilatione jubemus restitui ipsi vel etiam heredibus ejus. Et si forte ille fatale munus subiit, etiam heredibus ejus restituatur, legis auctoritas suggerit.

V. *Non præsumat quis alienum.*

QUia autem verisimile putamus diversos tyrannidis tempore res suas per metum alienasse hominibus vel officium quodcunque gerentibus, vel aliam a Totila commissam actionem vel potentiam vel gratiam apud eum habentibus, sive venditione, sive aliis quibuscunque contracti titulis, modo vero quod factum est prius rescindi (9) desiderare, utpote per violentiam vel per metum tyrannici temporis factum: sancimus omnibus esse licentiam sui recipiendi sive vindicandi, vel possessionis a judice adipiscendæ, prædiis tantummodo videlicet restitutis, qui tamen eo qui se dedisse perhibet adprobante veraciter constiterit exsoluta, nec aliquo postea modo vel fraude subtracta, vel ab eo recepta: cum non absque ratione esse putamus multa tunc tempore per metum vel violentiam facta esse, quæ nostris temporibus rescindi exposcit justitia, pœna videlicet instrumentis inserta propter prædictas sanctiones modis omnibus quiescente.

VI. *De tempore postliminii, id est, post captivitatem.*

CUm autem Deo propitio nostro imperio sint omnes restituti, sancimus pro nostrarum legum auctoritate triginta (10) necnon et quadraginta annorum præscriptio-

(1) Scripsit adversus Eutychen.

(2) Amalasunta, vel ut Paul. Aquilegiensis scribit, Amalasunta, alii Amalasuntha, regina mater Atalarici Gothorum regis: quo extincto ipsamet regnavit, vid. Paulum Aquilegiensem *in Justiniano:* Procopium *de bello Vandalico et* 1. *de bello Gothico.*

(3) Theodatus ab Amalasunta particeps regni adsumptus, post dies aliquot eam in balneo strangulare jussit. Paul. Diaconus *d. l.*

(4) Totilas vel Totilanes rex Gothorum, a quo Roma quondam capta est, qui parcere Romanis cupiens, per totam noctem clangere buccina jussit, ut qui se a Gothorum gladiis tutos esse vellent, aut in ecclesiis se tuerentur, aut quibuscunque modis occultarent, quique decimo post anno victus et interfectus a Narsete, Paul. Aquileg. *ibi.* vid. Procop. 3. *de bello Gothor.*

(5) Facit *Paul. Cod. Theod. de infirmandis iis, quæ sub tyrannis ac barbaris gesta sunt. Dixi ea de re nonnulla in l.* 16. *C. de sacros. eccl.*

(6) *l.* 4. *l.* 5. *Cod. de fide instrum.*

(7) Instrumenti amissio facta tyrannidis tempore, non nocet creditoribus, dominis aut possessoribus. Nam et alias amissio instrumenti cæteras probationes non excludit *l.* 4. *Cod. de fide instrum.*

(8) Vid. *cap.* 13. *infr.*

(9) Facit *Novell.* 36.

(10) Idque etiam continetur *d. Novell.* 36. res ereptas tyrannidis tempore auferri possessoribus, nisi actores excludantur legitimis præscriptionibus.

nem, alias insuper, legibus locum habere, et suam tenere per omnia firmitatem: his dumtaxat temporibus, quæ ab adventu tyrannorum bellica confusio comprehendit, nullatenus in præscriptionum curriculis imputandis.

VII. *Ut instrumenta irrita revocentur.*

COgnovimus, dum hostilis ferocitas Romanam civitatem vel alias obsideret, diversos contractus esse factos inter Romanos qui obsidebantur, vel etiam instrumenta conscripta: in præsenti vero quosdam prædictos contractus rescindere vel etiam instrumenta irrita revocare: sancimus, et si postea per hostilem incursionem hujusmodi documenta perierunt, nullam esse licentiam quæ facta sunt, infirmandi, sed omnes (1) contractus obsidionis tempore factos in sua firmitate durare instrumenti etiam competentem vim habituri, sed nullum per eorum amissionem dominis præjudicium generandum. quod enim rite perfectum est, per fortuitos belli casus verti subtilitatis non patitur ratio.

VIII. *De rebus mobilibus vel immobilibus.*

REs insuper mobiles vel immobiles seseque moventes, quas a Theodorici regis (2) temporibus usque ad nefandissimi Totilæ superventum quocunque jure vel titulo Romani possedisse noscuntur per se vel usufructuarias vel alias personas, per quas unumquemque præcepit possidere, in posterum sine aliqua concussione apud eos servamus, eo videlicet ordine quo per prædicta tempora easdem res possedisse noscuntur.

IX. *Pro immunitate tributorum.*

NE autem tributorum exactionis intuitu habitatores patiantur molestias quarumcunque provinciarum, sancimus nullius majoris dignitatis officia pro exigendis functionibus dirigi, sed per provinciarum judices et eorum officia quodcunque damnum collatores sustinere pro tributorum videantur exactione, licentia non deneganda majoribus judicibus, et eorum officiis, si minus inlatæ fuerint functiones, ipsos judices et eorum officia convenire, et quod minus est illatum exigere, et tam publicæ rationes, quam collatoris utilitas procuretur. Dat. anno, die, et Cons. SS.

X. *De confirmatione absolutionis tributorum.*

IPsarum etiam functionum solutionem per consueta loca vel tempora solenniter præcipimus fieri, nulla innovatione per hostilem adventum solutioni tributorum penitus inferenda, sed pro sua consuetudine vel nostrorum beneficiorum tenore, sive ad arcam sive in provincia, unumquemque solutionem in posterum etiam celebrare.

XI. *Ut leges Impp. per provincias ipsorum dilatentur.*

JUra insuper vel leges (3) Codicibus nostris insertas, quas jam sub edictali programmate in Italiam dudum misimus, obtinere sancimus: et eas quas postea promulgavimus constitutiones, jubemus sub edictali propositione vulgari ex eo tempore quo sub edictali programmate evulgatæ fuerint, etiam per partes Italiæ obtinere, ut una, Deo volente, facta republica, legum etiam nostrarum ubique prolatetur auctoritas.

XII. *De suffragio collatorum.*

PRovinciarum etiam judices ab (4) episcopis et primatibus uniuscujusque regionis idoneos eligendos (5) et sufficientes ad locorum administrationem, ex ipsis videlicet jubemus fieri provinciis, quas administraturi sunt sine suffragio: litis etiam codicillis per competentem judicem eis præstandis: ita videlicet, ut si aliquam collatoribus læsionem intulisse inveniantur: aut supra statuta tributa aliquid exegisse, vel in coemptionibus (6) mensuris (7) enormibus, aliisque præjudiciis vel gravaminibus, aut iniquis (8) solidorum ponderibus possessores damnificasse, ex suis satisfaciant facultatibus. Quod etiam si quis de administratoribus aut *actionariis* de præteritorum nefandorum tyrannorum tempore fecisse invenitur, ex suis facultatibus ei a quo abstulit, restituere jubemus, cum nos indemnitatem subjectorum undique volumus procurari.

XIII. *Ut proprietas unicuique restituatur.*

CUm autem cognovimus inimicis Deo propitio diversis expulsis provinciis quosdam greges (9) invenientes ab illis relictas (10), et suo eas vindicare dominio, licet ad alios antea pertinebant: sancimus caussa discussa, quantum quidem ad eos pertinet, eis præstari. Si quid vero ab aliis agnoscetur, dominum sua reciperet: quod vero excepto domino non cognoscitur, inter illos distribui, qui per eandem provinciam greges amisisse inveniuntur, divisione pro rata portione scilicet facienda.

XIV. *De eo cui aliquid ablatum est, ut restituatur.*

SI qui etiam collatorem per occasionem tributorum exactiones vel cujuslibet oneris prætextu, aut alio irrationabili modo a quibusdam in auro (11) vel in speciebus læsi esse noscuntur: hoc etiam competenter, ei cui ablatum est, jubemus sine ambiguitate restitui, ut undique provinciarum habitatores legitime sua recipiant et nostri temporis possint felicitatem sentire.

XV. *De servis qui tyrannorum tempore liberas duxerunt uxores.*

ILlud etiam præteritis capitulis inserendum esse censuimus: Ut si qui per Gotthicæ (12) ferocitatis nefandis-

(1) Contractus non ideo rescinduntur, quod obsidionis tempore facti. Obsessus itaque contrahere potest: nam et captus potest. *l. Nam et Servius.* 21. *ff. de negotiis gestis.*

(2) Theodoricus hic est a quo Odoacer (rex Turcilinquorum et Rugorum, si credimus Paulo Diacono *in Zenone*) rex Italiæ superatus est, vid. Procopium *de bello Gothor.* vide Paul. Diaconum *in Odoacro.*

(3) Facit *Novell.* 36. *in fin.*

(4) Episcopi in provincialium judicum electione suffragium habuerunt.

(5) Nota a quibus olim eligerentur provinciarum judices.

(6) de quibus dixi ad *Novell. Tiberii cap.* 6. *in fin. supr.*

(7) Vid. *l.* 6. *in fin. ff. de extraord. criminibus.*

(8) Facit *Edictum* 11. *cap.* 1.

(9) *Cap.* 4. *supr. eod.*

(10) Greges etiam fœminino genere dixerunt veteres. Lucretius 4. Buccriæque greges. vid. *Nonium in Greges.*

(11) Facit *Edict.* 11. *supr. eod.*

(12) Quibus Gothi Italiam tenuerunt.

sima tempora servi constituti liberas uxores inveniantur duxisse, vel etiam liberis hominibus ancillæ conjunctæ, licentiam (1) quidem liberæ personæ discedendi per præsentes nostros mereantur affectus, ancilla videlicet vel servo in dominorum suorum jure remanentibus, nullo præjudicio dominis servorum vel ancillarum ex præterito tempore generando. Si vero in posterum etiam conjugia tenenda esse putaverint, nullum (2) præjudicium circa libertatem propriam patiantur, filii vero maternam (3) conditionem sequantur, quod etiam in illis, qui ex tali conjugio nati sunt, obtinere jubemus.

XVI. *De servis et colonis ab alio detentis.*

SErvos etiam vel colonos, quos ab aliquo contigerit detineri, suis restitui dominis una (4) cum medii temporis prole jubemus.

XVII. *De Deo dicatis virginibus.*

CUm autem tyrannicæ ferocitatis præsumptionem res etiam illicitas quasi permissas egisse sine dubio sit: sancimus, ut si qui mulieres Deo sacratas vel habitum religiosum habentes sibi conjunxisse inveniantur, nullam eis tenendi, vel dotes forte conscriptas iterum (5) monasteriis vel ecclesiis, aut sancto proposito cui dedicatæ sunt, restituantur.

XVIII. *Ne pro comparatione specierum collatores graventur.*

NE vero per coemptiones (6) etiam quodcunque collatores detrimentum sustinere inveniantur, sancimus per unamquamque provinciam illarum fieri specierum coemptionem, quæ per eandem provinciam abundare noscuntur: neque enim ejus quod ibi non abunde nascitur, coemptionem non fieri patimur: pretiis videlicet pro specierum venalitate, quæ tunc temporis in foro (7) rerum venalium obtinere noscuntur, statuendis, ipsis tamen pretiis specierum unicuique collatorum in tributorum imputandis exactionem, commerciis videlicet navium nullo modo prohibendis, ut et noster felicissimus exercitus possit nutriri, et collatores aurarias (8) functiones ex abundantium specierum commereio infundere valeant, distributione coemptionis pro arbitrio tam locorum antistitis quam primatum uniuscujusque celebranda, ne collatores ex Officiorum (9) avaritia per quemcunque modum opprimi videantur.

XIX. *De mensuris et ponderibus.*

UT autem nulla fraudis vel læsionis provinciarum nascatur occasio, jubemus in illis mensuris vel ponderibus species vel pecunias dari vel suscipi, quæ beatissimo Papæ vel amplissimo senatui nostra (10) pietas in præsenti contradidit.

XX. *De mutatione solidorum, id est, monetæ.*

CUm autem scimus *veterum* Romanorum principum solidos per illa loca facile inveniri, comperimus autem negotiatores vel alios quosdam propter mutationem solidorum dispendium aliquod collatoribus nostris inferre: sancimus, solidos Romanorum principum forma signatos sine permutationis dispendio per omnes provincias ambulare, et per eos celebrari contractus: eum, qui dispendium aliquod permutationi solidorum inferre præsumpserit, pro (11) unoquoque solido alterum tantum ei cum quo contraxerit, inferat.

XXI. *Ut pretium satisfaciat et quod tulit quis.*

SI quis etiam de rebus immobilibus ad alium pertinentibus aliquem ornatum vel materiam abstulisse inveniatur, modis omnibus restituere: vel si jam alicui injuncti (12) sint ædificio, pretio satisfacere coarctetur, ut undique nostrarum legum conservetur auctoritas. Instrumenta (13) etiam quæ ad alios pertinentia, forte ab aliis detinentur, prioribus dominis jubemus restitui, ut omnes undique nostrarum legum adjutorio potiantur. Si vero instrumentum periisse inveniatur, cujus exemplar apud alterum invenitur, utpote duobus (14) scriptis authenticis, prout in contractis (15) solitum est, ex eo quod apud partem alteram invenitur, aliud conscribi jubemus, et parti dari, cujus jam instrumenta perierunt, ut competentem possit habere cautelam. Sed et si quis instrumentum alienum sive ipse tollendo, sive quocunque casu inveniendum malignitate vel incendit (16) vel abscondit, aut corrupit, aut quocunque modo habere desierit, tunc quanti interest ejus, ad cujus jura instrumenta pertine-

(1) Matrimonia tempore tyrannidis contracta cum ancillis, dissolvi possunt.

(2) Observa casum, quo libera servi uxor esse potest, etiamsi libertatem non amittat.

(3) Partus ventrem sequitur quoad ingenuitatem. *l.* 24. *ff. de stat. hom.*

(4) Parentis restitutionem sequitur partus. Causa conjici potest *ex l.* 6. 7. 8. *ff. de pignor. et hypothec. l.* 71. §. 3. *ff. de legat.* 1. *l.* 41. §. 2. *in fin. ff. de leg.* 3. *l.* 11. *ff. de manumiss. vind. l.* 3. *ff. de liberali caus.* et Seneca 9. *controv.* 3. In auctione, inquit, fratris quamvis hostilis hasta non dividit.

(5) Matrimonium cum moniali contractum, dirimi jubet lex Justiniani.

(6) *Cap.* 12. *supr. eod.*

(7) Privatus species fisco vendere cogi potest, salario tamen accepto. dixi ad *l.* 13. §. 1. *ff. commun. præd.* id est, pretio, quod communiter fungitur. dixi ad *l.* 63. *ff. ad l. Falcid.* forensi pretio: alias nemo invitus cogitur vendere. *l.* 9. *Cod. de Judæis.*

(8) De auraria functione, vid. *l.* 13. *l.* 18. *C. Theod. de lustrali collatione.* Dicitur autem eo modo, quo auraria pensio apud Cassiodorum 2. *variar.* auraria pensitatio. *l.* 2. *C. de fund. patrimon.* auraria præstatio. *l. un. C. Theod. qui a præbit. tyron.* hinc aurarius canon. *l.* 10. *C. de excus. mun.* aurarius susceptor. *l.* 1. *C. de apochis publicis.*

(9) Id est, officialium, hoc enim inter cætera officium significat. *l.* 6. §. 5 *ff. de offic. præsid.* inde officium censuale. *l.* 18. *C. de testam.* et apud Symmachum 1. *epist.* 46. Cohortale. *l.* 33. *C. de appell.* comitianum, *l.* 2. *C. de off. milit. jud.* comitum *l.* 3. *C. de canon. largit. tit.* præfecti prætorio *l. unic. C. de collat. donat.* Præsidis *l.* 54. *in pr. C. de decurion.* præsidiale *l.* 1. *C. de præscript.* 30. procuratoris fisci. *l.* 3. *C. quando fiscus vel privat.* proconsulis præfecti Augustalis. *l.* 3. §. 1. *C. de canon. largit. tit.* rectoris provinciæ *l.* 2. *in fin. C. de canon. largit. tit.* vicarii *d.* §. 1.

(10) Principis est, pondera et mensuras tradere. facit *Edict.* 11. c. 2. facit *l.* 1. *l.* 2. *C. Theod. de ponderator. l.* 15. *C. eod. de suscept.*

(11) Multam observa dispendium permutationi solidorum inferentis.

(12) Adde *l.* 38. *in fin. ff. de rei vind.*

(13) Vid. *tit. de tab. exhib.*

(14) Interdum duo contractus authentici esse possunt.

(15) Id est, contractibus. Idem plerumque fit in testamentis, vid. *l.* 24. *ff. qui testam.*

(16) Adde *l.* 23. *ff. ad l. Corn. de falsis.*

bunt, is qui dolum fecit: satisfacere compellitur. Dat. die, anno, et Conss. SS.

XXII. *Ut annona ministretur Medicis et diversis.*

ANnonam etiam quam et Theodoricus (1) dare solitus erat, et nos etiam Romanis indulsimus, in posterum etiam dari præcipimus, sicut etiam annonas, quæ grammaticis ac oratoribus vel etiam medicis, vel jurisperitis antea dari solitum erat, et in posterum suam professionem scilicet exercentibus erogari præcipimus, quatenus juvenes liberalibus studiis eruditi per nostram rempublicam floreant.

XXIII. *Ut civiliter inter se causas audiant.*

LItes etiam inter duos procedentes Romanos, vel ubi Romana persona pulsatur, per civiles judices exercere jubemus, cum talibus negotiis vel causis judices militares (2) immiscere se ordo non patitur.

XXIV. *Ut mutationes in suo statu stent.*

REipublicæ permutationes etiam vel comparationes sive competitiones (3) cum publico factas usque ad adventum sceleratæ memoriæ Totilæ (4) in sua firmitate firmamus, si tamen nulli aliquid alio possidente competit.

XXV. *Ut fabricæ publicæ serventur.*

COnsuetudines etiam et privilegia Romanæ civitatis vel publicarum fabricarum reparationi, vel alveo (5) Tiberino, vel foro aut portui Romano sive reparationi formarum (6) concessa servari præcipimus: ita videlicet, ut ex iisdem tantummodo titulis, ex quibus delegata fuerunt, præstentur.

XXVI. *Ut per negotiatores coemptiones fiant.*

SUper hæc cognovimus Calabriæ vel Apuliæ provinciæ possessoribus pro coemptionibus non inferendis superindictitium (7) titulum impositum esse pro unaquaque millena, unde coemptiones per negotiatores annis singulis exerceri, in præsenti vero negotiatoribus specierum coemptiones recusare tentantes tam superindictitium titulum, quam coemptionis onus provinciæ possessoribus imminere, cum abunde mercatores sint, per quos possit exerceri coemptio: sancimus magnitudinem tuam hæc examinantem, si possibile sit, per negotiatores species comparatas inferri, collatores provinciæ nullatenus prægravari, cum superindictitio titulo semel eis imposito, coemptionis etiam onus inferre sit impossibile. Dat. die, anno, Conss. SS.

XXVII. *Ut qui voluerit ad præsentiam Imp. navigare, non impediatur.*

VIros etiam gloriosissimos ac magnificos Senatores ad nostrum accedere comitatum volentibus, sine quocunque impedimento venire concedimus, nemine prohibendi eos habituro licentiam, ne Senatoribus nostris vel collatoribus debitus introitus quodammodo videatur excludi, sed etiam ad Italiam provinciam eundi eis, et ibi quantum voluerint tempus commorandi pro reparandis possessionibus aperimus licentiam, cum dominis absentibus recreari (8) possessiones aut competentem mereri culturam difficile sit. Quæ igitur per hanc divinam pragmaticam sanctionem nostra statuit æternitas, magnitudo tua modis omnibus effectui mancipare, observareque procuret, pœna decem librarum auri imminente contra temeratores nostrarum jussionum. *Pragmatica data Idib. August. Const. Imper. DN. Justiniano PP. August. Anno* 28. (9) *P. C. Basilii V. C. Anno* 13. *Narsiur.* (10) *Ill. præposito sacri cubiculi: Antiocho V. Magnifico præfecto per Italiam.*

DE ADSCRIPTITIIS ET COLONIS.

Imper. Justin. August. Dominico præfecto.

DOcuerunt nostram serenitatem Lygdunensium (11) habitatores, et hoc nos docuerunt, quia ante proposuimus legem per quam jussimus adscriptitios vel colonos commiscentibus se liberis mulieribus procreare filios ad similitudinem liberorum, et ex hoc detrimentari fundos et eorum functiones, recedentibus agricolis, velut ex utero libero procedentes: ex hoc corrigentes sancimus, secundum veterem legem *de adscriptitiis et colonis constitutis agricolis, quod nascitur adscriptitium et colonum fieri.* sed si sola fuerit mulier libera constituta cum procreaverit filios, tunc ergo nullo modo patimur lædi ex hoc penitus liberum uterum, utque talis mulier tali viro sociata fuerit, neque adscriptitio, neque colono, in hoc tantummodo casu obtinente lege. Sancimus ergo generalem legem, *ut qui ex adscriptitio et colono natus est, patris naturam sequatur.* Sic ergo et indemnitas fisco collatoribus erit P. C. In hoc ergo medentes, præsentem dispositionem disposuimus, quam observare tuam celsitudinem sancimus in omnibus Illyricanis partibus, ut non exinde deminutio aliqua dominis inferatur. Tua igitur gloria quæ

(1) De quo *Supr. c.* 8.

(2) Judex militaris causarum civilium notionem non habet. vid. *l.* 1. *et seq. C. de off. milit. jud.*

(3) Forte legendum, *conductiones*, argumento eorum quæ dicuntur in *l.* 9. *C. Theod. de infirm. his quæ sub tyrannis*, ibi, *locatio et conductio immutabilem obtinuerunt firmitatem.*

(4) De quo *cap.* 5. 8. *supr. eod.*

(5) Adde *l. un. C. de nautis Tiberinis.*

(6) Intelligit, ut opinor, aquæductus, *l.* 27. §. 3. *ff. de usufruct. et quemadmod. l.* 39. §. 5. *ff. de leg.* 1.

(7) Superindictum, est augmentum indictionis. vid. *tit. Cod. de superindicto*, Galli, *le taillon.*

(8) Quænam tantæ ubertatis causa erat? ipsorum tunc manibus Imperatorum colebantur agri (ut fas est credere) gaudente terra vomere laureato, et triumphali aratore · sive illi eadem cura semina tractabant, qua bella, eademque diligentia arva disponebant, qua castra: sive honestis manibus omnia lætius proveniunt, quoniam et curiosius fiunt. Plin. 18. *cap.* 3. *etc.* quæ ibidem vide de senatoribus ab aratro ad honores vocatis.

(9) Id est, anno 554.

(10) *Narsi urbi:* ita legitur apud Julianum.

(11) Lugdunensium, ita legitur apud Julianum, alii Lygdinensium. extat rescriptum Hadriani ad Bitrasium Pollionem legatum Lygdònensem. *l.* 15. *in fin. ff. de excus. tut.* ubi Haloander legit Lugdunensem. Fit etiam mentio Lugdunensium Gallorum in *l. ult.* §. 1. *ff. de censib.* Non potest autem hic locus referri ad Lugdunenses Gallos, ut qui Clodoveo Regi tunc temporis obtemperarent, soluti potestate et jurisdictione Imperatoria: ut colligere possis ex Gregorio Turonensi 2. *num.* 36. puto itaque hanc Lugdunensium civitatem Illyrici fuisse, eo magis, quod hæc constitutio ad Illyricanos pertineat. *infr. eod.*

nobis visa sunt per hanc legem divinam significantem effectui mancipare festinet, multa imminente decem librarum auri, qui eam violaverit, aut concesserit violandam. *Dat. Sub. Id. April. Constant. Imp. DN. Justiniano Aug. Anno* 14. (1) *Justino Cons.*

CONSTITUTIO JUSTINI IMPER. DE FILIIS LIBERARUM, IN AFRICAM DIRECTA.

Imperator Cæsar Fl. Justinus, fidelis in Christo, mansuetus, maximus, benefactor, Alamanicus, Gotthicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Wandalicus: Africanus, Pius, Felix, Inclytus, Victor, ac Triumphator, semper Aug. Theodoro.

DIe noctuque pro utilitate reipublicæ subtiliter cogitantes, illa properamus renovare quanta in locis opportunis sunt necessaria, et maxime pro tributis atque reditibus, sine quibus impossibile est aliquid agere prosperum. Suggessit autem tua magnitudo maximam partem possessorum Africanæ provinciæ precibus suis intimare desolatos agros remansisse, cum divina lex promulgata fuisset constituens creatos ex libera matre et adscriptitio marito, liberos esse, quod contrarium est legibus antiquis: cum illæ manifeste decreverunt talem sobolem adscriptitiam esse; ex hac enim licentia filii adscriptitiorum, prædia in quibus nati sunt, dimittentes, et in aliis habitantes locis, tam fiscum quam dominos prædiorum minuere, et hæc dicentes supplicaverunt corrigere hoc capitulum apud illam provinciam, sicut et pater noster prædictæ legis lator in Illyricanam provinciam fecit, constituens *filios, qui nascuntur ex libera matre atque adscriptitio patre, liberos esse cum suis rebus* (2), *sed tamen colonos ut non liceat terrulas ubi nati sunt relinquere, et alienas colere.* His igitur nostræ serenitati suggestione tua relatis, necessarium esse perspeximus possessores subjectos nostros atque functiones publicas adjuvare. Unde * sancimus in Africana provincia filios ex libera matre et adscriptitio patre productos, liberos quidem esse, et res proprias habere, in ordine tamen colonorum esse, et non posse eos dimittere prædia, in quibus nati sunt, et excolere aliena, sed vicos ipsos in quibus orti sunt cum libertate colere: sic etenim nec fiscus nec possessor læditur, neque prædicti imminuuntur, terras ubi nati sunt excolentes, Teodore parens (3) carissime atque amantissime. Quæ igitur per hanc divinam pragmaticam sanctionem nostra sanxit æternitas, tam tua magnitudo, quam qui post te eandem administrationem adepti fuerint, una cum officio suo effectui mancipare observareque procurent. *Dat. Kal. Mart. Constantinop. Imper. D. N. PP. August. Justini an.* v. *Indict.* III. Et subscriptio (4) imperialis, *Vale Theodore parens carissime atque amantiss.* et, Quæstor legi (5). *Dat. Kal. Mart. CP. Imp. D. N. Justin. PP. August. Anno* v. *post Cons. ejusdem D. N. Anno* 2.

SACRUM PRAGMATICUM TIBERII (6) AUGUSTI, DE CONFIRMATIONE CONSTITUTIONUM JUSTINI IMPERATORIS DE FILIIS COLONORUM ET LIBERARUM.

In nomine Domini Jesu Christi

Imperator Cæsar Fl. Tiberius Constantinus, in Christo mansuetus, maximus, benefactor, et Fl. Nob. Tiberius, Mauritius, Felicissimus Cæsar, Alamanicus, Gotthicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Wandalicus, Africanus, Pius, Felix, Inclytus, Victor et Triumphator, semper August. Theodoro.

COnsuetum et peculiare nostræ mansuetudinis remedium necessitatibus subjectorum nostrorum imponere cupientes, suggestionem viri beatissimi Publicani (7), antistitis Carthaginensium civitatis et possessorum ejusdem Africanæ proconsularis provinciæ libenter suscepimus, per quas pragmaticam sanctionem Justini divæ memoriæ patris nostri pro conditione sobolis ab adscriptitio patre et ingenua matre ad Theodorum tunc præfecturam tuam agentem ante tempus emissam firmam illibatamque nostris etiam affatibus constitui supplicaverunt, ut cultura terrarum permaneat nulla lege vel machinatione ab ea separari valitura. Consulentes itaque conlatoribus Africani tractus, sancimus eandem pragmaticam sanctionem, et ejus dispositionem omnibus modis ex quo data est, suas vires habere, et in certam ei auctoritatem universis dominis terrarum opitulari, ut liberi procreati a matre ingenua et patre adscriptitio vel colono rusticitatem paternam cognoscant, et operibus suis consuetos reditus his quibus suppositi sunt, subministrent, deterioris quidem conditionis alieni, ipsius autem cespitis ubi nati sunt, recedere, et in aliis quibuscunque locis degere non permissuri, Theodore parens carissime atque amantissime, Illustris igitur et magnifica autoritas tua hanc pragmaticam sanctionem in æternum valituram edictis propositis omnibus habitatoribus Africanarum partium innotescat, ut omnibus pateat, qualem pro utilitate eorum providentiam gerimus.

Et subscriptio Imperialis.

(8) *Divinitas te servet per multos annos, parens carissime atque amantissime*, et, Quæstor legi. *Dat.* 3. *Id. August. CPL. Imp. DN. Tiberii Constant. PP. August. Anno oct. et P. CL. ejus Anno tertio. et PS. Nob. Tiberii Marc. feliciss. Cæsar. Anno primo* (9).

(1) Id est, 540.
(2) Vid. *Nov.* 162. *cap.* 2.
(3) Antiquum est viros graves ab Imperatoribus *parentum* nomine appellari.
(4) Subscriptionem Principis, rescriptis et constitutionibus addi observa. adde *l.* 6. *C. de diversis rescriptis*, sed et subscriptionem quæstoris præcedere.
(5) Moris fuit Quæstores ita subscribere: Quæstor legi: vid. *Pragmaticam proxim. infr.* adde *Novell.* 114. *in princ. et fin.* Eadem forma subscribebant patriarchæ. *l.* 25. §. 6. *C. de sacros. eccl.*
(6) Hic fuit successor Justini 2. *de quo Supr.*
(7) Publicanus Episcopus Carthaginis.
(8) Præcedebant, interdum illa: *Et manu divina: divinitas te servet per multos annos.* Nov. Valentiniani de homicidiis casu factis: *et manu divina optamus vos felicissimos. Novell. de indeb. relig.*
(9) Subscriptiones rescriptorum varias observa. addebant interdum rescriptis et constitutionibus diem, quo is ad quem dirigebantur rescripta vel constitutiones accepisset, et quo fuissent ante latæ, id est, programmate propositæ, *l.* 27. *C. Theod. de iis quæ Supr. relat. contra.* Ideoque in una et eadem constitutione interdum quatuor dies subnotabantur. Data, Subscripta, Accepta, Antelata, vel Lecta, vel Allegata.

INDEX
NOVELLARUM CONSTITUTIONUM
LEONIS IMPERATORIS.

INDEX
CONSTITUTIONUM IMPERIALIUM
AB ENIMUNDO BONEFIDIO COLLECTARUM.

EPITOME
NOVELLARUM LEONIS,

AD ORDINEM CODICIS REDACTA,

CUJUS NUMERI AD NUMERUM CONSTITUTIONUM REFERUNTUR, AUTORE DIONYSIO GOTHOFREDO JC.

IMPERATORIS (1) LEONIS AUGUSTI
NOVELLÆ (2) CONSTITUTIONES:
AUT,
CORRECTORIÆ LEGUM REPURGATIONES (3).
HENRICO AGYLÆO INTERPRETE.

PROOEMIUM.

Rerum humanarum vicissitudo, vitæque inconstans atque multiformis status, permultis ac omne genus legibus ortum (4) præbuere: quæ *leges* quia sua multitudine ad quascunque se facile res protendunt, quum illas sibi admovent, quidquid recte aut secus sese habeat, dijudicant. Sunt itaque tanquam (5) custodes quidam vitæ nostræ et medici (6), dum mala, partim ne oriantur ac in communem vitam promanent, impediunt (7): partim vero, quæ mala occulta sunt, insinuanterque irrepserunt, eorum noxam corrigunt (8), ac velut radicitus vitiositatem evellunt, eamque non sinunt corroborari. Atqui *earundem* humanarum rerum cursus (9) velutique reciprocus quidam æstus, dum sursum deorsum omnia vertit ac volvit, et multa quæ recte constituta essent in pejus commutat, permulta item oblivione obruit, ut perinde ac si in rerum natura visa nunquam essent, incognita sint: non mediocrem illis labem intulit, has profundo silentio tegendo, in illis vero ut inter sese dissentiant efficiendo: idque alias dum illi ipsi qui illas tulerunt, in priore sententia ac voluntate non persistunt, verum sibi ipsi contradicunt: alias etiam, dum posteriores modo consuetudine, modo lege illis contraria sustinent, ut hinc confundi leges, nec exiguum rebus mortalium inferri detrimentum contingat, aliis cum aliis commutatis, talorumque (10) instar huc illuc temere volventibus. Illas itaque res, ex quarum tranquillo ei imperturbato statu salus reipublicæ dependet, in tanta confusione perturbationeque versari, indignum neglectu rati, quam accuratissima legis inspectione ac consideratione dignati sumus: et quas obtinere conducibile fore animadvertimus illis selectis, scripto (11) Imperatoriæ nostræ majestatis decreto in republica autoritatem confirmavimus: utque controversias dijudicarent, insuper etiam scivimus: quas vero inutiles judicavimus, harum nonnullas in perpetuum silentium conjectas, decreto et ipsas a legum honore atque ordine exulare jussimus: quarum autem nullam prorsus mentionem fecimus, has etiam, hoc ipso quod earum non meminerimus, juxta atque illas in exilium ejecimus. Denique quoniam et inter receptas consuetudines (12) nonnullas ratione non destituti, talesque quales prudens aliquis non contemnat, vidimus, has quoque legis prærogativa

(1) Originem Græcorum constitutionum, quæ multorum manibus hodie teruntur, hic referre, non inutile fortassis fuerit. Basilius Macedo cum filio Constantino et Leone Philosopho (cujus Novellas hic interpretor) πρόχειρον juris edidit, distinctum titulis 60. adde *Novell.* 1. *in fine. Novell.* 71. *infr. de nupt.* Hunc consequutus Leo filius, collatis omnibus quæ de jure civili extabant voluminibus, Digestis, Codicibus, Institutis, Novellis, novum opus libris 60. complexus est: quod ideo ἑξηκοντάβιβλον, et quia Principum leges continet τὰ βασιλικά nuncupavit, et ἐκλογήν. *Novell.* 1. *infr. eod.* hoc itaque constet Leonem βασιλικῶν autorem esse 1. *Harmenopul.* 1. *in princ.* Balsamon *in versibus Heroicis.* Eodem tempore Photius patriarcha Constantinopoltianus νομοκανόνα edidit, quasi breviarium et indicem Canonum usu receptorum distinctum titulis 14. quem et προκανόνα appellarunt, forte quod is Photii liber velut Index præponeretur canonibus. Idem enim pene præstiterunt Photius et Balsamon, Græcis, quod Latinis postea Burchardus Wormatiensis anno 1020. Ivo Carnotensis anno 1090. et Gratianus anno 1120. Postea Constantinus Leonis filius, cognomento Porphyrogenneta, libros Basilicῶn repurgavit, fuitque autor ἀνακαθάρσεως, id est, Basilicῶν repetitæ prælectionis, et ita Balsamon intelligendus est in præfatione, ne alioquin sibi contrarius Constantinum Porphyrogennetam autorem faciat τῶν βασιλικῶν. Neque tantum a Constantino Porphyrogenneta libri Basilicῶν repurgati: sed et Photii Procanon seu Nomocanon. A Constantino, Romanus Lecapenus junior, Constantini Porphyrogennetæ nepos edidit (ut quidam putant) librum qui inscribitur μικρὸν κατὰ στοιχεῖον quod sit parvum manuale, ordine alphabetico titulos dispositos habens, quo libro multis locis utitur Constantinus Harmenopulus, ut et aliis nuncupatis Ρωμαϊκά Magistri sive patricii, titulis et capitibus distinctis, de utroque dixi in Nomenclatore Græcarum juris dictionum ad Harmenopulum. Hos omnes insecutus est Balsamon interpres Photii, ex Diacono magnæ ecclesiæ Constantinopolitanæ, Nomophylace, et Cartophylace, et præfecto Blachernensi, Antiochiæ, totiusque Orientis Patriarcha. De eparchicis alias dixi, quibus addi cupio Cujacium 6. *observat.* 9. *et* 10. de synopsi βασιλικῶν seu Ecloga hoc visum est addere: βασιλικῶν, majorum qua si epitomen esse, vide Leunclavium *in præfatione Eclogæ.* quam multis erroribus occasionem dedisse scribit Cujacius 18. *observ.* 36. Quod ad Novellas Leonis, quas nunc interpretor, attinet: verisimile est editas fuisse post libros βασιλικῶν, ut et fuerunt Novellæ Justiniani, post editionem Codicis.

(2) Hæ Novellæ editæ a Leone post libros βασιλικῶν, multa corrigunt ex Justinianeo jure, nullius tamen apud nos autoritatis sunt. Cujac. 17. *observatione* 31. quin ne Leonis quidem ætate unquam obtinuisse videntur, nisi, ut Græci apud eundem Cujacium notant, in iis, de quibus antea nihil constitutum fuerat. ut *Novell.* 57. 71. 89. 102. 103. 104. vel quæ jus vetus explicant, ut *Novell.* 77. aut supplent, ut *Novell.* 5.

(3) Ἐπανορθωτικαὶ ἀνακαθάρσεις. His verbis verisimile est repetitam legum prælectionem factam a Leone philosopho prætendi, non has Novellas, ut hoc videlicet procemio de autoritate legum a Leone philosopho emendatarum agatur.

(4) Ex corruptis moribus civium optimæ leges nascuntur.

(5) Ad salutem civium, civitatisque incolumitatem, vitamque hominum et quietem conditæ sunt leges. Cicero 2. *de legibus.*

(6) Quod medicamenta morbis, hoc exhibent jura negotiis. *Novell. Justiniani* 111. *in princ.*

(7) Prohibendo scilicet, *lege septima*, *ff. de legibus.*

(8) Hinc pœnæ constitutæ.

(9) Legum desuetudinis causæ.

(10) Κατὰ κύβας spacies est proverbii.

(11) Has Novellas non intelligit, sed βασιλικῶν libros, de quibus supra diximus. alioquin, quid est in his Novellis, quod omnibus litibus finiendis satis esse possit.

(12) Ex consuetudinibus leges fiunt.

honestantes, ex inscriptæ (1) consuetudinis statu ad legis imperium atque honorem eveximus. Quum ergo hæc ita a nobis comparata sint, sciat quisque quod quæ leges per scriptum Imperatoriæ nostræ majestatis decretum autoritatem nactæ, aut quæ consuetudines legis dignitate honoratæ fuerint: hæ et in republica obtinebunt, et controversias in se suspensas habebunt, quæ autem ab illis in contrarium vergunt, aut mentione sempiternam illis taciturnitatem injungente, citrave hanc etiam ut quæ cum despectis ejusdem conditionis sint, eodem decore dignæ habitæ sunt: hæ vero dehinc et rejectæ et a republica exules atque extorres erunt.

CONSTIT. I.

QUOD UNUMQUEMQUE, QUI JUDICANDI PRÆROGATIVAM ACCEPERIT, QUEMADMODUM LEGALIUM CAPITULORUM A NOBIS HABITUS DELECTUS (2) STATUERIT, DIRIMERE CONTROVERSIAS OPORTEAT: QUÆ VERO INTER REPROBATA (3) HABITA SUNT, UTI EX ILLIS NULLA LITIS AMBIGUITAS DIJUDICETUR.

In nomine ejus qui universo humano generi salutares leges tulit, Christi veri Dei nostri.

Imperator Cæsar Flavius Leo, pius, felix, inclytus, victor, triumphator, omni ævo venerabilis, Augustus, fidelis Rex: Styliano Illustrissimo sacrorum nostrorum officiorum magistro.

CEleberrimi ille inter imperatores nominis Justinianus quum animo esset erga rempublicam et optimo, et ejus utilitatum studiosissimo, velut sylvam (4) quandam, constitutiones in Romano Imperio inde ab initio usque ad suam ætatem diversis temporibus editas accipiens, quo bene de subditis mereretur, industria et laboribus suis opus admiratione dignum, universarum nempe legum illam incorporationem (5), summa cum contentione efficere est conatus. Si quid contrarium aut inconveniens appareret, repurgavit: ex quibus vero compositum reipublicæ ad decorum statum extiturum crederet, hæc in unum contexuit, atque velut in artem (6) aliquam informavit, quasique in una justitiæ libra (7), a qua justum a diverso et injusto discerneretur, constituit et collocavit. Atqui (ut constat) ubique est pulcherrimum, *Ut ne quid* (8) *nimis*. Quum namque in multas partes divisam legum substantiam ac materiam in unum Corpus (9) tanta cum laude coagmentasset, præterea etiam quæ legalis regiminis ordinem et convenientiam sæpenumero labefactarent, in concordiam redigisset: itaque quod ad hæc sola omnes sententiæ ferendæ essent, in unum censensum judices compulisset, eosque ad pacifice judicandum, legalibus capitulis in tranquillo et ab omni contentione libero statu constitutis, inter se conciliasset: his ille non contentus, sed præstantius (10) quippiam in reipublicæ gratiam postmodum conficere cogitans, imprudens iis quæ postea statuit primum opus evertit: neque alterum vituperationi non obnoxium fecit, cum ex posteriore ipsius instituto non paucæ adversus prius suscitatæ contradictiones et controversiæ sint. Atque ad hunc sane modum ipse Justinianus a seipso vitium passus est. Certe quidem cum usque ad hodiernum diem nunc ex recentioribus sanctionibus, nunc ex inscriptis, et non aliunde quam (11) quod multitudini placeant autoritatem præ se ferentibus consuetudinibus, permulta ab illo tempore innovata sint: parum abest, quin res legalis prorsus turbata confusaque sit, et communis vitæ negotia sursum deorsum subsultim ferantur. Quapropter (12) quum si quid aliud, hoc certe quod opitulatrice nostra industria et cura necessario potiatur, dignum sit ** tractatum insuper et consuetudinibus quæ ad rerum gubernationem devenissent, diligenter excussis, legum inter se contradictionem sustulimus: quicquid adversarium et ad præsentem rerum constitutionem rationemque illicitum esset, huic legalem autoritatem abrogantes: quæcumque vero consuetudines non male neque noxie de rebus constituere viderentur, has non amplius inscriptas et neglectas consuetudines manere sinimus, sed ad legis vim ac potestatem extulimus: alicubi autem et ad sævitiam quiddamque præfractius spectantem, ac ceu justitiæ penitus oblitam legem, ad suum decentemque modum legibus debita cum æquabilitate contraximus. His itaque hoc pacto dispositis et constitutis, omnibus quibus justitiæ trutinæ commissæ sunt, et magistratibus et judicibus mandamus, *ut* (13) *quæ leges* ab imperatoria nostra majestate a legali solo exulare jussæ sunt, has inutiles judicantes, dehinc in omne ævum rejici sinant: secundum reliquas vero scriptas atque veteres, et quæ haud ita pridem a sempiternæ memoriæ patre (14) nostro, atque nunc a nobis selectæ aut latæ sunt, controversiis dijudicationes suppeditent, neminique posthac ad aliquam a legali autoritate exterminatam juris speciem declinare, neque ad consuetudinem quampiam, quæ accepta prærogativa pro eo quod consuetudo esset ac diceretur, ad legis majestatem et honorem a potentia nostra subvecta non sit, recurrere permittatur.

CONSTIT. II.

UT QUI CÆTERA SECUNDUM SACROS DIVINOSQUE CANONES EPISCOPALI DIGNITATE DIGNUS ESSE PROBATUR, SI LIBERI EX LEGITIMO MATRIMONIO ILLI SINT, OB ILLOS IN CONSEQUENDO HONORE NULLUM IMPEDIMENTUM SENTIAT.

Aliter.

(1) Consuetudo scripta.

(2) Εκλέγη. Intelligit haud dubie libros βασιλικῶν, in quibus, quod a seculo Justiniani ad sua tempora desuetum erat, abrogatur: his tantum selectis, quæ in usu quotidiano erant posita.

(3) Lites non ex legibus abrogatis dirimendæ. Idem a Justiniano constitutum §. 3. *constit. de Justiniano Cod.* et §. 5. *de emendat. Cod.*

(4) Υλην.

(5) Σωματοποιΐαν.

(6) Ars aliqua juris.

(7) Justitiæ libra.

(8) Τὸ μηδὲν ἄγαν. Terentius in Andria *act.* 1. *scen.* 1. Id arbitror adprime in vita esse utile, ut *Ne quid nimis.*

(9) Σῶμα, sic corpus Homeri dicitur, *l.* 52. §. 2. *ff. de legat.* 3.

(10) Codicem Justinianeum repetitæ prælectionis intelligit.

(11) *l.* 32. §. 1. *ff. de legibus.*

(12) Quid a Leone præstitum fuerit in emendatione juris.

(13) Observa sententiam hujus Novellæ, facit §. 3. *de Justiniano Cod.* §. 5. *de emend. C.*

(14) Basilio sc. Macedone. nam antea dixi Basilium Macedonem cum filiis Constantino et Leone edidisse πρόχειρον distinctum titulis sexaginta.

UT QUI ALIOQUI PRINCIPE (1) SACERDOTIO DIGNUS EST, SI LEGITIMI ILLI LIBERI SINT, NON IMPEDIATUR ILLUM CONSEQUI.

Idem Imperator Stephano sanctiss. Constant. Archiepiscopo, et Patriarchæ universali.

CUm sacrosancti divinique canones, et quicunque alii de sacerdotio ac episcoporum creatione statuere, in optimum numerisque omnibus plenum editi sint modum (et quidem quomodo illi non exacte perfecteque editi sint, quum divina inspiratio in autoribus efficaciter operata sit?) mirari (2) subit, quomodo non veriti nonnulli sint, sacras divinasque leges, tanquam illæ absolutæ non essent, promulgatis aliis legibus abrogare. Etenim quum sacri canones (3), quibus locis de episcoporum creatione præscribunt, statuant *eum* (4) *qui ex* legitimo matrimonio liberos habeat, si modo in reliqua vitæ ratione nihil impedimenti sit, ad primarium (5) sacerdotium promoveri posse: hi in contrarium statuentes (6) ajunt, ut ii qui liberos habent, tametsi legitimi conjugii munus sint, ad episcopalem dignitatem evadant, suo impedimento non vacare. Quod ideo fortasse in animum induxerunt, quod (7) istiusmodi affectione quadam erga liberos (quid enim quis aliud dicat?) sacras facultates oblæsurus videatur. Verum non recte sese illa ratio habet. Sic namque (8) nec fratribus aliisve cognatis superstitibus accessum quisquam ad Episcopatum haberet: siquidem et ad hos sanguinis propinquitatisque affectio respicit. Quin et hoc prævidentes divini canones fecerunt episcopis potestatem, ut si ipsis pauperes cognati essent, illorum inopiam ex sacris facultatibus sublevarent. Nostra igitur Imperatoria quæ ex Deo est majestas, si mandatis divinis insistatur, id longe convenientius fore animadvertens, consonam illis profert legem: ut quemadmodum ipsis videtur ad primarium sacerdotium promoveri posse (9) qui illo honore alioqui dignus sit, tametsi liberi ipsi lege tamen honorati sint: id ita liceat, et ita quidem censens, ut a lege, quæ contradicere ausa fuit, in audaciæ pœnam perpetuum in futurum exigatur silentium.

CONSTIT. III.

UT QUI SACERDOTES CREANDI SUNT SECUNDUM ECCLESIÆ RITUS, EA LEGE CREENTUR, UT OMNEM DEINCEPS VITAM COELIBEM AGANT, AUT SI MATRIMONIUM CONTRAHERE VELINT, PRIUS ID FACIANT, AC DEINDE AD CREATIONEM PROCEDANT.

Aliter.

QUOD ANTE INEUNDUM SACERDOTIUM MATRIMONIUM CONTRAHI DEBEAT.

Idem Imper. Stephano sanctiss. Constantinop. Archiepiscopo, et Patriarchæ universali.

CUm decenter inde ab initio de iis qui faciendis Deo sacris digni essent, ecclesiasticus ordo constituerit, non recte (meo quidem judicio) qui præsentis temporis consuetudinem sequuntur, interdum ecclesiasticam traditionem contemnunt. Nam ubi illa (10) mandat, *ut qui creandi* sacerdotes sunt, aut per omnem vitam, si promissum non falsum fore fidant, cœlibatum voveant: aut si (11) illum servare impossibile ipsis videatur, legitimum matrimonium ineant, ac deinde divinum ministerium suscipiant: consuetudo quæ in præsenti obtinet, iis quibus matrimonio conjungi in animo est, concedit, ut (12) antequam uxorem duxerint, sacerdotes fieri possint, et deinde biennium ad perficiendam voluntatem jungi matrimonio volenti præstituit. Id igitur quia indecorum esse videmus, jubemus ut ad vetus Ecclesiæ et antiquitus traditum præscriptum (13) dehinc creationes procedant. Neque enim dignum est, ut qui spirituali ascensu supra corporis abjectionem et sordes evecti sunt, hi rursum ad carnis (14) sordes delabantur: sed e diverso, ut divinum ministerium ex corporis sordibus tanquam in altum aliquem gradum conscendat, convenientius fuerit.

CONSTIT. IV.

UT NON MODO UNIVERSALIS (15) ECCLESIÆ SACERDOTES, VERUM ETIAM QUI AD QUAMCUMQUE SACRAM ÆDEM PERTINENT, SI IN HOC VOCENTUR, LICITE SACRA MYSTERIA (16) EXPONERE DIVINUMQUE CULTUM CELEBRARE DOMI PRIVATÆ POSSINT.

Idem Imperat. Stephano sanctiss. Constantinop. Archiepiscopo, et Patriarchæ universali.

PLacuit veteribus, ut quæ sacrificia et communiones in privatis ædibus fiunt, ab illis sacerdotibus, qui ad generales (17) ecclesias pertinent, solis celebrentur: ab aliis vero qui alicui alii sacræ ædi addicti deserviunt,

(1) Ἀρχιερωσύνης: intelligit sacerdotium episcopale.
(2) Leges divinæ abrogari non possunt.
(3) 1. *ad Tim.* 4. *ad Tit.* 1. *vers.* 6.
(4) Nemo removetur ab episcopatu adipiscendo propter liberos quos habet.
(5) Ἀρχιερωσύνην.
(6) Vid. *l.* 42. §. 1. *Cod. de episc. et cler. Novell.* 6. *cap.* 1. §. 4. *Nov.* 123. *cap.* 1. *Nov.* 137. *cap.* 2.
(7) Adde et alias ex *d.* §. 1. *dist.* 28. *c. priusquam c. Syracusana.* hinc dubitandi ratio sumitur.
(8) Eversa ratio dubitandi ab absurdo.
(9) Et ita abrogatur *d.* §. 1. *de Novell.* 6. *c.* 1. §. 4. *Nov.* 123. *c.* 1. *Nov.* 137. *c.* 2. adde *c. priusquam c. de Syracusana. dist.* 28.
(10) Traditio ecclesiastica.
(11) Traditio fuit Ecclesiastica, ut qui creandi sacerdotes essent, vel cœlibatum voverent, vel, si cum vovere non possent, uxorem prius ducerent, et ita ministerium susciperent.
(12) Hoc innuit, tollendam esse sui temporis, ut inquit, consuetudinem, quæ sacerdoti, intra biennium sacerdotii adepti uxoris ducendæ potestatem faciebat, reducta, ut inquit, veteri consuetudine, qua futuris episcopis matrimonium permissum, non tamen electis, *l.* 45. *Cod. de episcop.* vid. *Nov.* 79. *infr. eod.*
(13) De quo *Supr.* dixi.
(14) Nuptias intelligit. Idem pene dicitur in *l.* 44. §. 1. *vers. oportet. Cod. de episcop. et cler.* quod parum honeste dictum videtur, *τίμιος γὰρ ὁ γάμος ἐν πᾶσι. Hebr.* 15. *vers.* 4. simile est quiddam Syricii *dist.* 82. *c.* 4. et Innocentii *dist.* 28. *c.* 2. et Grægorii *dist.* 28. *c. priusquam.*
(15) Καθολικῆς.
(16) Ἱερᾶς μυσταγωγίας καὶ λατρείας. si ita est, Novella Justiniani 58. abrogatur. Interim hoc videtur innuere sacerdoti privatis in domibus permitti *ἱεράσθαι καὶ μυσταγωγεῖν*, ut hæc Novella pertineat ad sacrificia et administrationem verbi. *cap. clericos dist.* 1. *de consecrat.* ut et *Novell.* 15. *Infr. ad baptismum.*
(17) Καθολικάς.

privatoque vitæ in statu sunt, ut nullum neque officium neque sacrificium perficiatur. Atque hoc quidem ut statuerent, religionis conservandæ causa in mentem illis venisse videtur, quo videlicet (ut conjicere est) dum nonnulli sacerdotii prætextu lethale defectionis malum tegunt, uso non veniat, uti qui profanati sacrificii participes fuerint, longe magis contaminentur quam expientur. Qui profecto eorum qui istiusmodi religioni cautionem excogitarunt, propositus finis hoc ipso nomine quod sacrosanctæ fidei stabilimentum adinvenerint, simul laudabilis, simul commendatione dignus est. Verumtamen quatenus se firmitatem allaturos existimarunt, eatenus illam ex lege promanasse atque se extendisse non videas. E diverso vero subinde illam ipsam legem religiosis et divinis ministeriis operam navantibus etiam adversari conspicitur. Ut autem pollutus sacerdos, qui notus non est, pollutæ suæ inquinationis aliquem participem faciat, verisimile fortasse est aliquando id evenire: verum non ita ut semper et omnino tale quiddam contingat. Quis enim animo tam facili est, tamque omnia promiscua habet, ut quem non norit sacerdotem, neque cujus religionis, neque quibus moribus sit, hunc ad sacrificandum advocet? Rursum vero qui defectionem moliuntur, remque sacram profananter faciunt, ne illi cum alienis ab impietate conventus agere non velint. Ut unde stabiliri lex videtur, non inde quemadmodum existimatum sit, stabiliatur. Tum et religiosis in multis utilitatibus consequendis eandem impedimento esse comperitur. Siquidem cum divina gratia in omnibus fere omnium non modo potentiorum, verumetiam tenuiorum domibus sacraria (1) Deo erecta sint, et vero sumptus reliquaque ad rem familiarem necessaria sacerdotibus ab omnibus similiter suppeditari non possint: evenit propter legem, ut (quemadmodum dixi) qui tenuiores sunt quam ut privatim sacerdotes suscipere possint, persæpe divinorum mysteriorum expertes maneant, et sacra (2) delubra, quæ in illis sacrificia fieri debeant, his defraudentur. Quin verisimile etiam est, nonnunquam defunctorum (3) memoria instante ob defectum sacerdotis præsentem memoriæ diem nullo facto sacrificio (4) elabi, ut inde et qui hic vivunt, et quos altera vita tenet, utrisque non exiguum damnum obveniat. Statuimus igitur, *ut non solum* generalis ecclesiæ sacerdotes, sed etiam qui ad quamcumque aliam sacerdotum domum pertinent, quibuscumque cujusque domus dominis accersitis accessum ad sacra oratoria, et sacrarum rerum functionem (5) dare voluerit, in quibuslibet ædibus sacrificandi (6), Deique arcana enarrandi facultatem (7) habeant (8).

CONSTIT. V.

NE, QUIBUS, POSTQUAM MONASTICÆ VITÆ INSTITUTUM SUBIERINT, FACULTATES SUPPETUNT, IN UNIVERSUM III DE ILLIS TESTARI PROHIBEANTUR: SED UT SI, QUO TEMPORE MONASTERIUM ADIERUNT, IN ID QUIPPIAM CONTULERINT, IN ILLORUM POSTESTATE SIT, UT QUEMADMODUM VELINT, DE IIS QUÆ SIBI POSTMODUM PARARUNT, IN PLENUM ASSEM ETIAM TESTAMENTUM CONDANT. SI VERO NIHIL AB INITIO INTULERINT, TUM UT DE BESSE STATUENDI FACULTATEM HABEANT, MONASTERIUM AUTEM ALTERAM PARTEM SIVE TRIENTEM ACCIPIAT.

Aliter.

UT MONACHUS (9) DE ACQUISITIS TESTARI POSSIT.

Idem Imperator Stephano (10) sanctiss. Constantinop. Archiepiscopo, et Patriarchæ universali.

QUoniam de monachorum bonis quæ post susceptam vitam monasticam coacervassent, persæpe nobis una cum Dei amantissimis sub te primariis sacerdotibus dubitare te (o divinum, et, ut mundo præluceas in magno ecclesiæ firmamento a principe lumine collocatum lumen) dixisti, an constitutione facta monachos istiusmodi bonorum dominos designari oporteret, an vero ipsos ab illorum dominio arceri conveniret: nimirum quod tanquam nubes, quæ istinc ambiguitas existit, rationis radios, quo minus perspicue ea res dijudicari possit, subeat et offuscet: quoniam (inquam) de hoc dubitantes variis nos postulationibus ad hujus rei considerationem una vobiscum suscipiendam hortati estis: nos, ut in aliis, ita et hic sacerdotalem tuam dignitatem venerantes, ad satisfactionem petitionis tuæ accingimur. Ac illa quidem primum a nobis dicantur, quæ a veteribus (11) de illis qui se jam in monasticam rempublicam (12) adscribi volunt, constituta sunt: illis nempe de rebus suis prius testandum esse, ac deinde ad concupitum vitæ institutum procedendum, nec dispositionem rerum suarum vitæ mutatione anticipandam. Nam si hoc ita evenisse constet, non amplius ipsis jam tonsis, ut de rebus suis quicquam statuant permittendum esse: omnemque substantiam, in qua ecclesia tonsi sunt, illi cessuram. Quod sane de iis qui vitam monasticam jam subierunt, decretum (extra quam si liberi qui hereditatem petant, supersint) et optimum, et ita ut nemo possit melius, constitutum est: tum nec addi nec adimi illi quicquam queat. Etenim qui ante mutatam vitæ rationem, quum bonorum dispositionem in arbitrio suo positam haberet, de iis statuere noluerit: merito postmodum id facere prohibetur, ut qui se ipse in has angustias conjecerit. Propterea enim quod quum licitum ipsi esset prædisponere res suas testamento noluerit, ejus postea faciendi facultatem, tamquam ab ipso damnatam, sibi adimi, id vero jure longe optimo sustinet. Cæteroquin etiam,

(1) Quæ Græcis εὐκτήρια. *Theophil.* §. 8. *Inst. de rer. divis.*
(2) Ἱερὰ τεμενίσματα.
(3) Κεκοιμημένων.
(4) Sacrificia pro mortuis et defunctis fieri solita.
(5) Ἱερατείαν.
(6) Ἱερᾶσθαι, intelligit ἐκκλησιαστικὴν λειτουργίαν. ut *Novell.* 131. *cap.* 8. actum sacrificandi.
(7) Μυσταγωγεῖν.
(8) Et ita abrogatur *Novell.* 58. *Novell.* 131. *c.* 8. Olim sine consensu episcopi, qui in privata domo vel possessione sacrificasset, Canones notabant, ut παρασυνάγωγον. Balsamon *ad cap.* 31. *Synodi* 6. *in Trullo:* adde *cap. clericos.* 5. 34. *dist.* 1. *de consecrat.*
(9) Περὶ τοῦ διατίθεσθαι τὸν μονάζοντα etc. extat alias hujus Novellæ Epitome apud Harmenopulum 5. *tit.* 1. §. 3. Goth. Ne quidem Papa potest concedere. Monacho ut aliqua bona retineat, vid. *cap.* 6. *extr. de stat. homin.* quo posito non poterit testari vid. Covarruv. *rubr. de Testam. num.* 47. Ans.
(10) Quem Cedrenus in Leone vocat Στέφανον σύγκελλον, Leonis ἀδελφόν, cui mortuo successit Antonius cognomento Cauleas. Porro σύγκελλος, idem quibusdam, quod conturbenalis. Zonaræ vero in Monomacho id in Ecclesia σύγκελλος, quod Agarenis Seriph, hoc est Caliphæ successor. Apud alios est suffraganeus. Plura dixi in Nomenclatore meo Græcarum juris dictionum in voce πρωτοσύγκελλος et in voce σύγκελλος.
(11) Jure veteri monachi testari non poterant. *Novell.* 5. *cap.* 5. *Nov.* 76. *Nov.* 123. *cap.* 38.
(12) Τῷ μοναστικῷ βίῳ.

quomodo non absurdum fuerit, si qui se ab hujus vitæ curis sejunxerit, illarum adhuc onus sufferat, indeque promanante molestia prematur? Liberos igitur qui in monachorum numerum adscriptus est (quemadmodum dixi) quando non habet, non profecto hoc decretum decreto alteri cedat. At si liberi supersint (non enim tunc illos propter parentis silentium damno affici fas esset) non omnino testamenti ordinationem monachicus habitus impediat: sed manifestum est quod (1) de liberorum portionibus testari poterit, quæ illis æquabili legitimaque divisione attribuentur. Quæ vero pars ad ipsum respicit, in ea testamenti factio deficiat: quippe quæ integra ad monasterium pertineat. Cæterum si mors etiam (ut multi sunt rerum humanarum casus) subito superveniens rerum distributionem intercipiat, neque tunc quidem quæ liberis succurrat dispositio omnino conticebit: sed secundum dictum modum, quæ ad illos pertinent legitimo ipsis jure separabuntur: residuum autem involabit monasterium. Atque hæc quidem de hisce facultatibus, quas ante susceptam vitam monasticam habuerit quisquam. Verum de quo paterna vestra beatitudo prodire decretum petiit (de iis nimirum rebus quæ post monasticæ vitæ susceptionem accesserunt) de eo hoc statuimus, ut inde ab eo tempore ex quo monasticæ vitæ rationem susceperit, consideratione procedente, quæ postmodum ab ipso comparata sunt, discernantur. Non enim quod qui a profana vita ad monasticam transit, nisi prius testetur, testandi postmodum facultate privatur: ideo et de iis quæ postmodum conquisierit, quicquam statuere in universum prohibeatur. Illic namque jure testamenti factione privatur: quia quum ipsi in profano statu res adhuc tractanti, aliquid constituere integrum esset, eo ipso quod id non fecerit, se ipse in (2) has angustias circumcluserit, hic vero nihil simile est ut quisquam aut a seipso, aut ab alio prohibeatur. Quod si quis dicat, hoc solo nomine quod monachus sit, monasterium omnia esse percepturum: haud scio, si istiusmodi, quæ monachos deceant, statuat. Primum enim an qui homines opum contemptum professi sunt, hos ita illas ampleciti, ac quacunque ratione retinere convenit? Deinde sint alicui cognati pauperes, alioquive noti, qui consolatrice manu indigeant: quomodo non ab omni humanitate alienum, nullo illos ex cognati rebus sublevamine dignari, tanquam non modo peregrinos, sed et cognatos amicosque propellere, atque omnia ad se trahere monachis decorum sit? quemadmodum helluones (3) voracesque homines nullam omnino partem aliis qui una accumbunt relinquere velle videmus. Neque enim servus servitutis vinculis liberatur, neque egenus commiseratione potitur, non alius quisquam necessitatibus pressus consolationis fructum invenit, quum omnes monachi facultates monasterio dantur. Ac propter hoc sane statuimus, *ut si quis*, *quo tempore* monasticam vitam suscepit, ecclesiæ quidpiam consecrarit, illi circa res postmodum comparatas liberum ratumque judicium sit (4), quomodocunque de illis statuere velit: sin nihil omnino ab initio in monasterium allatum sit: tum ut bifariam substantia divitatur, ita ut una pars in bessem, altera vero in trientem circumscribatur, ac monachus quomodocunque ipsi visum fuerit de besse testamento statuat: triens autem applicetur monasterio. Atque hæc quidem, de quibus requisitis nostra decrevit potentia. Oportebit autem tuam beatitudinem, quæ decreta sunt, omnibus sub ipsa Dei amantiss. metropolitanis facere manifesta, et hos similiter sub se constitutis Episcopis, illosque quarum curam sortiti sunt ecclesiis ista indicare: quo videlicet et in præsens et in futurum hæc ab omnibus tum cognoscantur, tum hunc ad modum fiant.

CONSTIT. VI.

UT UTRUMQUE TEMPUS TUM QUOD SANCTA SEXTA CONSTITUIT SYNODUS, TUM QUOD DECERNIT DIVUS BASILIUS, IN IIS QUI MONACHI FIERI STATUUNT, OBSERVETUR: ET BONORUM EJUS QUI A SYNODO PRÆSTITUTO TEMPORE MONACHUS FIT, DISPOSITIO SECUNDUM EDITAM A NOBIS FORMAM PROCEDAT.

Aliter.

UT DECENNIS (5) PUER IN MONACHORUM NUMERUM ASSUMATUR.

Idem Imper. Stephano sanctiss. Constantinop. Archiepiscopo, et Patriarchæ universali.

QUo tempore eos qui monasticam vitam subire desiderant, re concupita potiri oporteat, id quia non unum atque idem, sed aliud atque aliud a divinis nostris patribus præstitutum sit, ut ad hunc etiam tractatum dijudicandum, et quæ subesse videtur contrarietatem conciliandam me componerem, effectum est. Itaque quæ magnus ille ac admirandus decernit (6) Basilius (ut videlicet qui monachicum habitum ambiunt, decimo sexto primum aut decimo septimo ætatis anno digni illo habeantur) quæque sancta sexta (7) mandat (8) synodus, anno decimo, qui istiusmodi vitam capesserent, suscipiendos esse monens: hæc cum sanctiss. Patriarcha Deique amantissimis metropolitanis diligenter expendentes, neutram sacrarum legum diximus esse contemnendam: sed contra ad utrumcunque tempus religioso habitu qui illum sumere cupiunt, dignos habere jubemus. De bonorum autem dispositione peculiarem sententiam pronunciavimus, *ut nempe qui* sexto decimo aut decimo septimo tonderi voluerit, de rebus suis quomodo velit, statuere (9) possit. Existimo enim propterea etiam magnum illum Basilium hoc tempus hujusmodi actioni tribuisse, quod ad id legitime ætatis requisitio ad statuendum de rebus suis impedimento non sit. Qui vero decimo anno in monasticæ vitæ sanctimoniam mutato statu transire in animo habeat, ut neque huic salutaris conatus impedimentum aliquod obviet (hoc enim, ut videtur, et sacra synodus intelligens, ac volens, tempus quo vitam monasticam adire esset, ampliavit) *ne tamen is* quo modo istiusmodi vitam

(1) Vid. *Novell.* 76. *in fin. Nov.* 123. *cap.* 38.

(2) Adde *l.* 7. §. 1. *ff. qui satisdare. l.* 2. §. 8. *ff. si quis cautionibus.*

(3) Helluonis natura.

(4) Et ita abrogatur *Novella* 5. c. 5. *Nov.* 123. c. 38.

(5) Vid. in Corpore Canonico c. 14. extra. de temporibus ordinationum et qualitate ordinandorum, Clementinam de ætate et qualitate præficiendorum, et c. 1. 8. 11. *de regularib. cap. ult. de temporib. ordinat. in* 6. *et distinct.* 77. *cap. subdiaconus*, *et distinct.* 78. *c. quid est:* et 1. *q.* 1. *c. estote.* adde Vigelium 3. *methodi juris Pontificii* 4. *num.* 37. Ab infantia potuisse monachos fieri constat ex lege 53. *C. de episc.*

(6) In epistola ad Amphilochium canone 18.

(7) In Trullo.

(8) *Canone* 40. *ubi vid. Balsamonem.*

(9) Id est, testari, adde *Nov.* 6. *Supr. eod.*

ineundi, sic etiam de rebus suis testandi (1) facultatem accipiat: sed donec illud tempus, quo legitimam plenamque ad testandum ætas potestatem capit, advenerit, a disponendis rebus inhibeatur. Quod si (ut sunt res humanæ) ante illius temporis completionem e vita excesserit, servi ejus omnes a servitute liberentur: reliqua vero bona bifariam dividantur in bessem et trientem: ac bessem quidem monasterium auferat, triens autem defuncti cognatis detur. Quorum si nulli supererunt, quo bes processit, eo triens quoque abeat.

CONSTIT. VII.

UT QUOTIESCUNQUE A CLERICORUM HABITU AD PROFANORUM TRANSIRE PER VECORDIAM ALIQUIS TENTARIT, IN ILLUM IS INVITUS ETIAM RESTITUATUR.

Aliter.

NE CLERICUS DENUO PROFANUS (2) FIAT.

Idem Imperat. Stephano sanctiss. Costantinop. Archiepiscopo, et Patriarchæ universali.

QUemadmodum antehac, quando certiorem firmioremque rerum constitutionem investigaremus, si civilis lex plus roboris ac firmitatis, quam ecclesiastica præbere videretur, illi prærogativam dedimus: eo modo et hic decretum sacrum rectæ rerum moderationi, quam civile sit, conducibilius fore intelligentes, illi per assensionem consona præscriptione edita, statuimus, *ut quicunque clericorum* habitum mutare profanorum habitu improbe instituerit, is quotiescunque actus fuerit in istiusmodi vecordiam, secundum ecclesiasticum decretum, quantumvis invitus in clericorum habitum (3) restituatur, tametsi qui ecclesiastici ordinis statum recipiat, dignus non sit, uti qui se ipse indignum transfugio constituerit.

CONSTIT. VIII.

UT QUI REJICERE VENERANDUM MONASTICÆ VITÆ (4) HABITUM IN ANIMUM INDUXERIT, AC PRO ILLO PROFANORUM (5) HABITUM SUSCEPERIT, QUOTIESCUNQUE HOC FACERE AUSUS FUERIT, ETIAM INVITUS IN ILLUM RESTITUATUR: ET EX QUO MONASTERIO IMPROBE AUFUGERIT EIDEM REDDATUR.

Aliter.

DE EO (6) QUI VITAM MONASTICAM DESERIT, QUI PRÆSIDUM COHORTIBUS (7) ASCRIBI SOLET.

Idem Imper. Stephano sanctissimo Constantinop. Archiepiscopo, et Patriarchæ universali.

CUm alioqui, qui incomposite vivere instituunt, ac præ laudatis moribus sectantur vitiosos, quotiescunque flagitii quicquam designasse deprehensi sint, malum ipsorum institutum multifariam coerceatur, nec improbam, scelestamque voluntatem ac molitionem correptione vacare toleretur: subit mirari, quomodo lex vetus iis qui monasticæ vitæ exercitationi se mancipassent, deinde vero stationem suam et ordinem deseruissent, quomodoque sacræ (8) literæ habent, tanquam (9) canes ad suum ipsorum vomitum, aut sues ad pristinæ vitæ cœnosam cloacam reversi essent, ac profanorum in habitu statuque se ipsi collocassent: improbum hoc scelus tentari omninoque perfici permiserit. Jubet enim, ut qui semel monasticæ vitæ institutum reliquerint, unde flagitiose exissent, reverterentur: qui vero iterum (10) id ausi essent, ex eo tempore pulsi monachatu, inter cohortales provincialis cohortis recenserentur (11). Atqui si ut desertor ordinis profanorum habitu induceretur, id illi statutu pulchrum visum fuit, quid causæ est cur ipsum ab initio ita non vestierit: sed ut qui monachus professionem suam semel deseruerit, is ad illam quamlibet invitus denuo cogeretur, constituerit? Si hoc ita præcipi decorum putavit, quare in eodem decreto non consistit, sed tanquam ipsum placiti sui pœniteat, miserum illum monachum ad militarem vitam protrahit? Nequaquam vero id nobis esse fas videtur, *neque* (12) qui in divinæ militiæ (13) legiones receptus sit, hunc in mundanis militiis placet collocari. At contra, quod ecclesiastico ordini observari debere visum est, ut si quis sæpius vitam monasticam aspernatus vagetur, huic profanum habitum recipere non concedatur, id per legem etiam nos jubemus. Si enim qui vitam monasticam exuit, mundanæ voluptatis velut asylo concitus id facit: quæ ratio est, tametsi semel cupiditatis suæ motu prohibitus sit, quum si rursum ad hoc faciendum animum appellat, se ad fidem insolens suum consilium perducturum, ac in profanorum statum recipiendum esse sciat, ut is non omnibus modis monasticæ vitæ institutum iterum communi vivendi modo mutet?

CONSTIT. IX.

DE SERVO QUI IGNORANTE (14) DOMINO CLERICUS FACTUS EST.

Idem Imperator Stephano sanctiss. universalique Constantinopolitano Archiepiscopo.

EIdem rectæ rerum ecclesiasticarum constitutionis curæ insistentes, quæque sacrosanctis canonibus placue-

(1) Videtur abrogari lex Constantini, qua permittebatur impuberi cœlibatum profitenti ac voventi, in ipso monasterii ingressu testamenti factio. de quo vid. Sozomenum 1. *cap.* 9. vide quæ scripsi ad *l. ult. C. de test. milit.*

(2) Περὶ τοῦ κληρικὸν μὴ γίνεσθαι αὖθις λαϊκόν. Scrimg. id est; ne clericus denuo fiat laicus.

(3) Vid. *Nov.* 8. *Infr. eod.*

(4) Τῆς μονήρους πολιτείας.

(5) Τὸ λαϊκόν.

(6) Græci ita legunt περὶ τοῦ συνταξαμένου καὶ ἀθετήσαντος τὸν μονήρη βίον.

(7) Arcadius et Honorius in *l.* 53. §. 1. *C. de episcopis et Cler.* sed et postea Justinianus monachum desertorem addici voluerat cohorti præsidis provinciæ *Novell.* 5. *cap.* 6. postea idem Justinianus monasterio reddi jusserat, non cohorti addici: nisi plus semel monasterium deseruisset *Nov.* 123. *c.* 42. 4. *Ecl.* 1. *c.* 15. Hac autem Novella cohorti addici prohibetur.

(8) *Proverb.* 26. *vers.* 12. *et* 2. *Pet.* 2.

(9) Proverbii genus observa.

(10) *Nov.* 123. *c.* 42.

(11) Sic solebant clerici desertores cohortibus addici. *Nov.* 6. ut apparitores præfecti urbi, corpori pistorum, *l.* 2. *C. de apparitorib. præfecti urbi*: dissimiliter cohortales addicebantur Curiæ, *l.* 38. *C. de decurionibus.* vel suarii pistrino, *l.* 19. *C. de pæn.* Nam hujusmodi mutatione cohortalium aut suariorum conditio deterior non fiebat.

(12) Et ita abrogatur *d. Nov.* 5. *c.* 6. *Nov.* 123. *cap.* 42. *l.* 53. §. 1. *C. de episcopis et Cler. l. ult.* §. 4. §. 5. *in fin. C. de episcop. aud.*

(13) Monachismus divina militia. vide *Nov.* 4. *Justin.* Cedrenum *in vita Claudii Imperatoris.* Suidam in μοναχός.

(14) Adde *Nov.* 123. *c.* 17.

runt, hisce nos etiam album calculum adjicientes, ab adversariis civilibus legibus hanc contradictionis pœnam, ut ex legitimis constitutionibus subtrahantur, exigimus. *Ut enim qui*, cum servilis conditionis esset, ignorante domino venerandam sacerdotii dignitatem assumpserit, nudatus istinc promanante honore, in pristinum servitutis restitueretur statum, secundum (1) ecclesiæ Dei voluntatem et nos constituimus (2). Legem autem, quæ servum ignorante domino sacerdotem factum servitute liberat, huc ut neque effectum (3), neque fandi facultatem habeat, redigimus.

Constit. X.

DE SERVO QUI INSCIO DOMINO MONACHISMUM SUSCEPIT (4).

Idem Imperat. Stephano sanctiss. Constantinop. Archiepiscopo, et Patriarchæ universali.

QUam præstans monasticæ vitæ professio sit; quique suave illud et beatum jugum suscipiunt, quanta illi reverentia et honore digni sint, scimus quidem et ipsi. Itaque non quo illum vituperemus, sed potius quo vituperationi eximamus, hæc statuere visum est, et censemus. Quanto enim illa admirabilior diviniorque est, tanto majore et quidem quanta maxima attingi cum veneratione, nequaquam vero ingratitudinis et improbitatis velamen ac prætextum monasticæ vitæ dignitatem fieri oportet. Et certe quomodo improbitas dicenda non est, si homo servus, dominum suum fugiens, ad illud vitæ institutum deveniat? Quoniam igitur de servis fugitivis ad vitam monasticam devenientibus, statutum a superioribus (5) est, ut si intra tres annos fugitivus manifestus fiat, illum habitu nudatum recipiendi facultatem dominus habeat: si vero usque in tertium annum incognitus manserit, tametsi postmodum agnoscatur, ut domini potestati non obnoxius sit, præterque illius voluntatem liber nuncupetur: et vero inde multos fugiendi dominos suos occasionem cepisse, ac re honesta monasticæ vitæ professione, ad tegendam malitiam abuti videmus (cuilibet enim servo perfacile est, ut ad triennium se occultet, deindeque libertatem consequatur) jubemus, *ut quantocunque* tempore servus tali consilio monachus factus delituerit, si ipsum aliquando dominus inveniat, nihilominus is quem malo proposito habitum sumpsit, hoc exuatur (6), rursumque in domini potestatem subigatur. Nam quod pio affectu habitum illum sumpserit, quantumvis id verbis ipse fingat, ne dici quidem potest. Sive enim cum benevolo placidoque domino uteretur, pro amore, odio concepto, fugere decreverit, extremæ ingratitudinis et improbitatis argumentum habes: sive (ut sunt res humanæ) molestiis et injuria affectus non tolerarit, ac idcirco dominum deseruerit, quomodo eam rempublicam magnifaciet, quæ cives suos in *Christi* crucem (7) et mortem continenter respicere vult?

Constit. XI.

DE SERVO QUI IGNORANTE DOMINO EPISCOPUS FACTUS EST.

Idem Imper. Stephano sanctiss. Constantinop. Archiepiscopo, et Patriarchæ universali.

QUod de servo (8) qui venerandam sacerdotii dignitatem furatus sit, idem et de illis servis quibus nesciente domino ad primarii sacerdotii honores coscendere visum est, statuimus: ut videlicet secundum ecclesiasticæ constitutionis voluntatem exautorati, honore in quem clam irrepserint, priventur, et ad suum servilemque statum reducantur. Non enim profecto qui aliis in rebus furto vel fraude aliquid subtrahunt, his non modo ea quæ subtraxerint retinere non concedimus, sed interdum etiam ut maleficos puniemus: et qui tantarum rerum furta audent, hos inde honeste vivere, et ex uno fraudis pessimo exercitio duo omnium longe pretiosissima, libertatem et sacerdotii prærogativam, lucrari sinemus. Ergo si quis servus ignorante domino episcopus creatus sit, inde ad servitutis effugium nil juvatur.

Constit. XII.

DE OFFICINARUM (9) MAGNÆ ECCLESIÆ USU.

Idem Imperator Stephano sanctiss. Constant. Archiepiscopo, et Patriarchæ universali.

COnstantinus (10), is qui primus *Christi* nomine Imperii coronam splendidiorem ac augustiorem reddidit, ubi etiam dignum aliis suis præclaris facinoribus imperatoriaque cura fore prospexisset, de sepultura *nempe* eorum mortuorum quos in ea etiam re egestas premeret, officinas (11), ex quarum vectigali necessarios ad humandos mortuos sumptus suppeditandos ordinasset, sanctæ Dei ecclesiæ applicavit. Hanc igitur provisionem quum piorum hominum æmulatio postmodum excepisset, quæ et ipsa pauperibus ad sepeliendum sufficeret, permultum illa in hunc usum sumptus auxit. Verum nunc omnino nihil ea solicitudine, qua initio ter ille quaterque beatus princeps voluit, dispensari inde videas. At nos, et scientes quidem quod postquam ecclesia officinarum vectigalia occupavit, tametsi (quod usus non postulet) in quem ab initio constitutum est, Numinis cultum illa non expendat, in aliud tamen quodpiam ministerium, et ipsum ad Numinis cultum pertinens, prorsus illa dispenset: statuimus, *ut quæ de his* jam olim edita constitutio (12) est, immota et inviolata permaneat. Officinæ autem omnes, quæ in hoc ministerium attributæ sunt, supra mille numero sunt ad centum.

(1) Adde *epist. ad* Philemon.
(2) Vid. *d. c.* 17.
(3) Ανενεργητόν τε καθιςῶμεν ϰ̀ ἀπαῤῥησίαςον.
(4) Ut a domino possit ex monasterio in servitutem retrahi, quantocunque tempore in monasterio delituerit.
(5) *Nov.* 5. *c.* 2. §. 2. *versic.* triennii vero semel expleto tempore.
(6) Ne ex sua fuga et improbitate commodum consequatur.
(7) Servitutis jugum aspernari non debet, qui in crucem Christi continenter respicere jubetur.
(8) *Nov.* 9. *supr. eod.*
(9) *Novell.* 43. *Nov.* 59.
(10) Vid. *d. Nov.* 43. *in princ. et Nov.* 59. *in princ.*
(11) Officinarum magnæ Ecclesiæ Constantinopolitanæ reditus sepulchrorum sumptibus deputati.
(12) *Novell.* 43.

CONSTIT. XIII.

DE PERPETUIS EMPHYTEUSIBUS (1).

Idem Imperator Stephano sanctiss. Constantinop. Archiepiscopo, et Patriarchæ universali.

REm fraudulentam simul et illicitam consecratarum Deo ædium (ecclesiarum videlicet, hospitiorum, et viduis pupillisque alendis destinatarum domuum) præfectos etiam audere ad nostras relatum est aures. Narratum est enim quum domus elocatæ sint, jamque tempus pacto constitutum decurrat, quando locationis terminus, ac possessionis renovatio (2) instat, non fieri certam aliquam et statutam solutionem, quam peculiari nomine εἰσδεκτικόν (3) vocant : sed quomodo præfectis pro ipsorum avaritia visum sit, ita exactionibus domuum possessores prægravari. Id igitur cum omnibus grave, tum pauperioribus (quod ita ipsis durior egestatis necessitas imponatur) longe esse acerbissimum videntes, ne id amplius fiat lege cavemus: sed *ut certa* quantitate ad (4) duplum emphyteutici vectigalis constituenda solutio definiatur : et insuper omnis illatio locationis instrumentis inscribatur, domuique nulla novatio adferatur : non vero in præfectorum quæstum intervertatur, dum illi non ut domuum utilitati consulant, sed sceleste sibi lucrum parent, hoc agunt.

CONSTIT. XIV. (5).

DE (6) IIS QUI MONASTERIUM IMPERFECTUM RELINQUUNT.

Eidem.

QUi præcipitanter ambitioseque ad faciendum aliquid fertur, ac ipso in initio viribus ac facultate destituitur, sive manifestum vitium, sive benignitatis speciem conatus præ se ferat, simul ille reprehensione dignus, simul aspernandus est. Hoc sane et qui similitudines ab initio proverbiaque loquitur, Dominus noster et servator in Evangeliis vult, ubi de ædificatione urbis et absolutione, ac de similibus sermocinatur. Merito igitur et sacræ leges (7) et civilia decreta similes edunt, ejusdemque sensus admonitiones, ut quicunque monasterium construere instituerent, si ad perficiendum opus pares non essent, id aggredi prohiberentur. Oportet enim quascunque res, ubi ad perfectionem pervenerint, tum demum convenientem appellationem indipisci : nequaquam vero nomen rebus imperfectis, ut consummatæ constitutionis sint, præstare potest. Itaque (quod dictum est) recte sacra civilisque lex eos qui ad rem absolvendam pares non sint, fabricandi monasterii inceptione prohibet. Verum quoniam incognitum illud est, quando monasterium sufficienter absolutum judicari debeat (non enim expresse ab illis hujusmodi absolutio definita est) hac de re certum atque evidens edictum promulgare placuit. Dicimus igitur (quoniam divinum os loquutum (8) est : *Ubi duo aut tres in nomine meo congregati sunt, ibi in medio illorum sum*) *quod opus aliquod* monasterii appellationem subiturum, minimum (9) tribus sufficere oporteat : quod nimirum idem opus, si facultatibus quoque abunde instruatur, ad celebritatem nominis etiam valeat. Ut ergo quis liberam impedimentoque carentem ad dedicandum monasterium aggressionem habeat, in tot minimum monachos dedicationem concipiat necesse fuerit. Porro quia permulti, qui se istiusmodi incepto dedunt præveniente morte, ipsosque hominum consortio eripiente, interdum proposito destituuntur: illud a nobis statuitur, *ut si testamentum conditum sit*, quæ in illo Ecclesiæ assignata sunt, ea illi cedant. Si vero (ut identidem ex mortis incertitudine contingit) *antequam de rebus suis statueret*, evectus fuerit, tum si ad tres numero liberi supersint, quadrantem bonorum involabit monasterium: sin ultra ternarium numerum sobolis multitudo procedet, liberis connumerabitur monasterium, et deducto ære alieno, ex universa substantia, quantum ipsorum quisque capiet. Quod si defunctus sine liberis decesserit, parentes autem superstites habeat, rebus bifariam divisis, una pars parentibus, altera monasterio applicabitur. At si neque parentes, neque liberos heredes habeat, et cognati ad hereditatem prodeant, ipsi quidem quotcumque fuerint, trientem inter se distribuent, bes vero ecclesiæ accedet. Verum enim vero si aut per oblivionem aut aliam quampiam causam, in contrariam laudabili legitimoque proposito testamentum sententiam conceptum sit, ut ejus loci antistes Dei amantissimus, quantum ad ecclesiæ, eorumque qui in illa adsessuri sunt, sustentationem suffecerit, vendicet : de reliquis vero legum præscriptio et testamentum dijudicent.

CONSTIT. XV.

UT SALUTAREM BAPTISMUM (10) IN QUOCUNQUE SACRO ORATORIO PERAGI LICEAT (11).

Idem Imperator Stephano sanctiss. Constantinop. Archiepiscopo, et Patriarchæ universali.

ETiam hic venerandæ sextæ synodi (12) sacer canon (13), qui non in privatarum ædium oratoriis seorsum, sed

(1) Quidam legunt περὶ ἀνακάμψεως. vid. Cuj. 1. *Feud.* 5.

(2) Ανχνεώσεως. *Scring.* Cujacius *d. loco* videtur legisse, περὶ ἀνακάμψεως, qui et hunc locum de precaria accipiendum esse existimat. hinc illud Caroli magni 4. *leg. Franciæ*, Si quis in censibus reddendis et precariis novandis negligens fuerit. Precaria porro non est eadem cum libellaria, dixi ad *l.* 24. §. 1. *C. de sacrosanct.* cum feudo, cum usufructu, quin cum ipsa emphyteusi. quamvis illa omnia sint ususfructus. Ideo perspicitur, quod is qui dat, proprietatem retineat ad instar pignoris, hypothecæ, fiduciæ, ἀντιχρήσεως. quæ omnia non eadem sunt, etiamsi in hoc unum conveniant, quod sint pignora. Itaque Cujacius putat precariam esse cessionem ususfructus rei immobilis, quæ fit clerico ad tempus vel dum vixerit, ea lege ut ecclesiæ ministerium exhibeat, quod vix est ut huic loco conveniat; videtur enim pertinere ad omnes omnino homines, quibus jus est ab ecclesia emphyteusim accipere, non ad solos sacerdotes.

(3) Εἰσδεκτικὸν, renovationis prætium. de mercedibus dixi : ad *Edict.* 13. *Justin. c.* 7.

(4) Quænam quantitas εἰσδεκτικῶν esse debeat.

(5) Adde *Nov.* 67. *c.* 1. *Nov.* 131. c. 9.

(6) Meminit hujus Novellæ *Harmenopul.* 5. *tit.* 8. §. 108.

(7) *d. c.* 1. *d. c.* 7.

(8) *Matth.* 18. *vers.* 20.

(9) Imo duo videntur sufficere. *l.* 12. *ff. de testibus.* sed id forte receptum fuit, quod duo familiam non faciant. *l.* 40. *in fin. ff. de verb. sign.*

(10) Superius dixit περὶ τοῦ μὴ τὰς ἱερὰς μυσταγωγίας καὶ λατρείας οἴκοι ἐπιτελεῖν. *Novell.* 4. nunc de baptismo.

(11) Et ita abrogatur Canon 59. Synodi 6. in Trullo. adde *Nov.* 58.

(12) *In Trullo* §. 17.

(13) *Canon.* 59.

in solis in communem usum consecratis templis, divinam regenerationis lotionem perfici vult, quum similia cum illis jubeat, qui sacrosancta sacrificia et mysteria in privatis domibus celebrari vetant (1): ideoque a nobis jam pridem consideratius expensi sunt: tanquam illorum germanus similiter correctionem consequetur. Statuimus igitur, *quemadmodum de sacrificiis*, sic quoque de salutifero baptismate, ut et ipsum in quocunque sacro oratorio quibuslibet peragere licitum sit. Nam hæc tam stricte sacrum synodi decretum constituisse mihi quidem videtur, propter eos qui quanquam sacerdotum nomen gerant, profani tamen sunt, et quos ad lavacrum adducunt, pollutos reddunt: qui (ut apparet) domos ejusdem opinionis hominum subeuntes, non rem divinam faciunt, sed cum iis qui conveniunt inauspicati aliquid moliuntur. Hanc vero provisionem tametsi et divinam esse et multa salutaria continere constet: non tamen illa ad impietatis plenos a suis vitiis coercendos sufficiat. Nam et res audax est malitia, omnique modo, clausis etiam oratoriis, ad explendum propositum suum, suam inveniat viam. Verumtamen quum nunc divina gratia omnes perversæ opiniones sint profligatæ, etiam quantum ad hoc attinet, quamobrem reipublicæ hoc decretum ad prohibendam in privatarum ædium oratoriis regenerationis lotionem obtrudatur, nullam equidem esse necessariam causam video.

CONSTIT. XVI.

UT QUI VIGINTI (2) ANNOS HABET, HYPODIACONUS CREARI POSSIT.

Eidem.

VEtus verbum, *quod* (3) *de rebus suis dicenti aures esse aperiendas monet*, cum in aliis omnibus perbelle sese habeat, tum hic longe esse pulchrius apparet. At quorsum hoc? Civilis (4) lex statuit, *ne minor* vigintiquinque annis in divinis officiis creetur hypodiaconus. Decretum sacrum contra statuit, ut qui ad istiusmodi ministerium accedit, hunc vigesimus annus ad ordinationem perducat. Dignum itaque sacram legem de rebus suis precipientem audire Imperatoria nostra majestas rata, et in eandem cum illa sententiam descendit, et statuit, *ut qui* ad vigesimum annum pervenit, modo anteactæ vitæ ratio obstaculo non sit, quantum ad ætatem, hypodiaconi officium suscipere non impediatur.

CONSTIT. XVII.

DE PUERPERIS, QUANDO DIVINORUM MYSTERIORUM PARTICIPES FIANT: ET QUANDO INFANTES BAPTIZENTUR, POST QUADRAGINTA VIDELICET DIES, EXTRA QUAM SI NECESSITAS URGEAT.

Eidem.

ID quod beatitudo tua postulat, a vobis procedere, quam a nobis originem sumere ac proficisci, æquius fuerat. De re (5) enim sacra sanctitatem tuam sancire oportebat. Verum quoniam super uno duntaxat capite concilium consultare (quum de multis decernere concilii sit) inconveniens esse, nos vero et citra concilium decretum facere posse dicitis: admonitionem suscipientes, quibus de rebus postulationem instituistis, de iis constitutionem emittimus. Quum itaque Dominus et servator noster, quo splendore gloriæ ipsius illuminarentur qui in tenebris ambulant, juxta atque nos carnis atque sanguinis nostri particeps factus fuerit: valde, mea quidem sententia, a salutifera ipsius providentia diverse sentiunt, quotquot eam quæ ex recenti puerperio decumbit, et morte (6) præ (7) foribus consistente, nec diem quem ipsi expectandum autumant (quadragesimum nempe post partum) expectante, citiusque obtorto velut collo protrahente, corripitur: illuminatione (8) indignam esse opinantur, et ut ob corporis immunditiem (9) revera illa e vita immunda excedat (quippe quæ in sacris non instituatur (10), nec sacri lavacri lustrationis, regenerationisque perticeps fiat) efficiunt. Neque vero illi periculi damnique magnitudinem, quam inconsiderata ipsorum et perniciosa religio adfert, præ oculis habent. Verum ea illa est absurditas, ut oratione non indigeat. Talem enim mulierem incredulam reformationeque destitutam decedere et istiusmodi ob causam pro eo quod inter servandos collocanda esset, in perditorum damnatorumque locum rejici: quomodo fas, Deove, qui per fidem in ipsum et in aqua Spirituque regenerationem, salutem donat, non grave atque acerbum est? Vanam igitur istiusmodi prudentiam dehinc in futurum e medio tollentes de mulieribus, quæ recens pepererunt, quæque naturali expurgatione occupatæ sunt, statuimus, *ut si quidem* alia quæcunque affectione morbida ipsarum vita non tentetur, usque ad præfinitum quadraginta dierum tempus expertes maneant, nondum initiatæ illuminatione (11): ad sacra receptæ et initiatæ, sacrosanctorum mysteriorum perceptione. at si quis ipsis morbus, qui vitæ internecionem minitetur, superveniat et incumbat: sacrarum rerum omnibus modis participes fiant. Etenim si illis (12) qui propter enormia flagitia multis annis vivifica communione arceantur, mors ad obruens præscriptum tempus incidit, neque quisquam hos sacrorum participatione prohibere sustinet, qua ratione hæ propter naturales carnis sordes prohibebuntur? Quod profecto non tam propter muliebrem hanc immunditiem, quam ob alias causas in intima legis ratione reconditas, et veteri (13) prohibitum esse lege, et gratiæ tempus traditionis loco suscepisse puto. Existimo siquidem sacram legem id præscripsisse, quo proteryam eorum qui

(1) *Novell.* 4. *Supr. eod. Nov.* 58.
(2) *Nov.* 75. *Infr. eod. cap.* 15. *syn.* 6. *in Trullo.*
(3) Ne dicatur alioquin cum poeta: Dedecus ille domus sciet ultimus.
(4) Et ita abrogatur *Novella Justiniani* 123. c. 13.
(5) Cuique turpe est, jus in quo versatur ignorare *l.* 2. §. 43. *ff. de origine juris.* 12. Quintil. 3.
(6) Puerpera præ foribus mortis posita *l. ult.* §. 1. *C. qui potiores.*
(7) Παρὰ πόλας. *Scrimg.*
(8) Φωτισμῷ, id est, baptismo.
(9) Puerperæ immunditics.
(10) Αμυστγώγητος.
(11) Id est, baptismo: hoc innuit; mulieres baptismo non initiatas intra diem 40. puerperii baptizari non posse, nisi casus aliquis aliud exigat: baptismo initiatas non admitti intra eosdem dies ad sacram communionem. adde Photium *tit.* 3. *c.* 18.
(12) Excommunicatis, mortis tantum impendentis causa, communio datur.
(13) Mosis lege, mulier, si masculum peperisset, septem diebus immunda: 30. diebus præterea manebat in sanguine purificationis suæ: si fœminam, duabus septimanis immunda: 66. diebus in purificatione nullam rem sacram attingere poterat. *Levit.* 12.

intemperanter viverent, concupiscentiam castigaret: quemadmodum et alia multa per alia præcepta ordinantur et præscribuntur, quo indomitus quorundam in mulieres stimulus retundatur. Quin et hæc providentiæ quæ legem constituit voluntas est, ut partus a depravatione liberi sint. Quia enim quicquid natura supervacaneum est, idem corruptivum et inutile est, quod hic sanguis superfluus sit, quæ illi obnoxiæ essent, in immunditie ad id temporis vivere illas lex jubet: quo ipso etiam nominis sono lasciva concupiscentia ad temperantiam redigatur, ne ex inutili et corrupta materia ipsum animans coagmentetur. Et sane de infantibus eundem ad modum constituimus, *ut si non inquietentur*, inimicosque naturæ casus superent, antequam gratiæ splendore illustrentur, quadragesimus (1) dies expectetur. Consentaneum namque est, ut quemadmodum fœtus quadraginta (2) diebus in naturæ maternoque receptaculo plene informantur, sic etiam in æquali dierum numero in divinæ gloriæ æternique omnium Patris domum procedant. Si tamen et octavo (3) a partu die, baptizare aliquis volet, neque id absurdum fuerit. Dominus enim noster *Christus* octavo die circumcisus, imposito circumcisioni fine, pro hac vivifico baptismata initiari concessit. Verum hæc obtineant, si nulla necessitas, quæ mortem minetur, existat. At si periculum aliquod emergens vim vitæ inferat, omni diligentia omnibusque viribus etiam intra octavum diem sacram lotionem peragi oportebit, ne non illuminatus, neque sacri lavacri, atque adeo summi boni expers partus decedat.

C o n s t i t. XVIII.

UT (4) IN SPONSALIBUS CONSTITUTA POENA EXIGATUR (5).

Idem imperator Styliano excellentiss. sacrorum officiorum magistro.

IN omnibus rebus et dictis quod præstantius sit seligi, reprehendendum non est. Atque tunc quidem, ut aliquid sequare, aut declinandum censeas, non eorum qui aliquid aut faciunt aut dicunt, habenda ratio; sed eorum quæ fiunt ac dicuntur, cognoscendus status est. Idcirco quod consuetudini placuit *ut in sponsaliorum* reprobationibus pœnæ imminerent iis, qui reprobare instituerent, id in legis autoritatem collocamus. Arbitror enim, id quod consuetudini visum est, ea lege quæ de hujusmodi rebus lata est, nihil improbabilius esse, ac res ipsas referre in melius. Nam quum lex arrhæ perditione, aut in duplum (6) restitutione solum temeritatem puniat, hæc definitum pactoque constitutum in sponsaliorum rescissione subiri damnum vult. Ac sane (7), ne (ut fieri assolet) sponsalia sursum deorsum ferantur, hoc mihi (quemadmodum dixi) majorem obtinere vim videtur. Solius enim arrhæ perditio, quæ in eum qui dedit, ac deinde sponsalibus non acquiescit, constituta est: ejusque in duplum restitutio, quam mulctam is qui arrham cepit, deindeque in pacto convento non persistit, sustinet: ut propter pœnæ levitatem ad pactorum rescissionem, qui id facere cogitant, facilius ferantur, facit. At ex pacto definitæ pœnæ gravius damnum sibi obvenire videns inconstans ille, tardior omnino ad divellenda sponsalia fiet. Quod sane nos etiam nuptialibus contractibus magis conducibile fore animadvertentes, quod ex consuetudine fieri solet, in legitimam constitutionem traducimus. Ex arrhæ siquidem (8) perditione faciles sponsaliorum eversiones video: ex pœnæ persolutione non item. Nam gravius didispendium (pacto enim constituta pœna arrha major prorsus atque gravior est) vel invitum inhibens, animi inconstantiam acquiescere illis, quæ antea de sponsalibus placuerunt, compellet. Sic igitur quod a consuetudine confirmatum est, quemadmodum hactenus, ita deinceps et obtineto, et causas dijudicato: tum etiam qui sponsalia evertit, pœnæ exactione feritor.

C o n s t i t. XIX.

DE PACTO (9) PATERNO, EX ÆQUO HEREDEM FUTURUM FILIUM.

Idem Imperator Styliano excellentiss. Sacrorum officiorum magistro.

NOn contemnendi alios studio (ut et antea a nobis dictum est) neque ut gloriam nobis paremus, ad legum correctionem processimus: sed ut, quod conducibile non est, quoad ejus fieri potest, a subditorum consortio removeamus: id scientes, ad moderandam rempublicam legum rectam constitutionem omnium esse præstantissimam. Nam *qui leges* (10) *reipublicæ oculos esse dixerit*, is profecto mea sententia illas ita vocans, nihil indecens pronunciaverit. Quemadmodum enim res maxime necessaria est animali non titubans oculus, ita et reipublicæ legum æquus et rectus status. Hujus ergo nos curam gerentes, posteaquam in selecto (11) Codice legem esse cognovimus, (quæ propter evidentem absurditatem in hominum animis neutiquam locum invenit, ut susciperetur: nedum vim aliquam et efficaciam habet. Contraria enim statuit naturali, quæ a parentibus liberis debetur, æquabilitati, adversusque filium patri ad iniquitatem fenestram aperit: quin et parentem ut illi morem gerat obstrictum mendacio, doloque obnoxium facit) posteaquam, *inquam*, istiusmodi quandam esse legem animadvertimus, tametsi etiam ante nostram sanctionem ipsam ne susciperetur, excluserit communis hominum voluntas: tamen nos nihilominus omnem illi prorsus functionem et usum decreto adiminus. At quid dicit? Etiamsi, *inquit*, pater, quum in matrimonium collocaret filium, illum post decessum suum ex æqua parte cum aliis fratribus paternorum bo-

(1) Leo monet, non tamen jubet, ad quadragesimum usque diem baptismum differri in infante, nisi mors infanti immineat.

(2) Quadragesimo die partus formatur, ut dixi ad *l.* 3. *in fin. ff. de suis.* adde *l.* 39. *ff. de pœnis.* vel quadragesimo nono. 3. *Gell.* 10.

(3) Octavo die baptismum infanti conferri posse.

(4) Extat Epitome apud Harmenopulum 4. *tit.* 1. §. 26.

(5) Si ita est, abrogatur *l.* 134. *ff. de verb. oblig.*

(6) Vid. *l.* 5. *C. de sponsalib.*

(7) Ratio decidendi.

(8) Hoc innuit, dupli pœnam legibus constitutam non ita adstringere: quantum conventa atque pacta. adde 20. *Gell.* 1. ubi de pœna injuriæ legib. XII. tabularum constituta.

(9) Vid. *l.* 15. *C. de pactis.*

(10) Oculi Reipublicæ leges, *ὀφθαλμοὺς πολιτείας τοὺς νόμους* qui dicit, non errat. Persis *ὀφθαλμοὶ βασιλέως*, oculi regis dicebantur Satrapæ, ut per quos Rex omnia spectaret: sicut Regis aures *delatores*, per quos Rex audiebat omnia quæ ab unoquoque gerebantur, Suidas *ὀφθαλμοὺς βασιλέως*,

(11) Ἐν τῇ τοῦ κώδικος ἐκλογῇ, hoc est in Codice repetitæ prælectionis.

norum heredem fore pacto promisserit, in potestate tamen illius, si velit, erit, ut pactum ejusmodi negligat, aliisque liberis amplius attribuat: et illi cui æquam portionem in hereditate pactum concedebat, minorem assignet. Hoc itaque quamquam alioqui (quomodo diximus) in republica nullum locum habeat, nostro etiam decreto velut in exilium ejectum, omnibus modis in rempublicam ingressu prohibemus. Statuimus vero, *ut parentum* (1) nemo jura filiorum, quibus cum reliquis liberis æqualem hereditatis portionem servatum iri in nuptialibus contractibus spoponderint, innovare tentet. At si quis pactiones suas aspernari, et illius, cui tantundem, quantum alii fratres habituri sunt, promiserit, portioni detrahere compertus fuerit: sciatis, pœnitentia mutatam voluntatem invalidam atque vanam habendam. Ex æquo enim cum aliis fratribus secundum initum pactum filius in bona succedet. Neque vero mendacium veritati (2) præferri ulla ratio patitur, nec æquum est, neque rationabili animali convenit pacta (3) conventa per improbationem adulterari. Atqui si quid aliud, hoc certe hominem decet (4) ut verbis suis fidem præstet: nisi mendaciis veritatem corrumpendo destitutus ratione, eorum albo, quæ ratione prædita sunt, excidere velit. Quinimo nec illud consentaneum est, ut parentes iis qui pariter (5) ex ipsis nati sunt, non parem curam exhibeant, neque æquabiliter ipsorum vitæ prospiciant: sed alios quidem uberiores facultates habere, aliis vero nihil parcere, neque illorum misereri, tametsi inopes in miseria victuri sint, velint. Cæterum æquum est ut quemadmodum omnibus liberis ex æquo vitam impertiti sunt, ita etiam ad hanc facultates impertiantur: nequaquam vero, velut ancipiti libra his levius quiddam, illis vero gravius, pro inæquabilitate animi sui attribuant.

CONSTIT. XX.

UT (6) NE MARITUS, QUEMADMODUM UXOR, ILLA PRÆMORIENTE, PRÆTER (7) DONATIONEM PROPTER NUPTIAS QUICQUAM CAPIAT.

Idem Imp. Styliano excellentiss. sacrorum officiorum magistro.

CUm vetustis legibus (8), quæ de pactionibus nuptialibus tractant, tum in prima matrimonii coitione, tum in ejus dissolutione, quam mors in alterum conjugum irruens efficit, æquabilitatem (9) et viro et mulieri assignare visum sit: haud scio qua re moti, quibus postmodum leges condere studio fuit, diversis constitutionibus has subjecerint. Etenim vetustiores (10) leges mox a conjugii coitione æquales esse collationes, tum muliebrem, tum virilem, et ut altero vita defuncto, quum liberi nulli superessent, nec pactum in quo quippiam de lucro significaretur, subesset, ex æquo ad utrumque sua reverterentur, constituerunt. Si vero de lucro pactum initum esset, tunc ut utercunque vita excessisset, qui superstes esset receptis rebus suis, insuper quantum pacto comprehensum esset lucraretur, et in ambobus lucri æqualitas servaretur: ita ut viro præmortuo mulier dotem, propterque nuptias donationis partem aliquam, eamve totam, si ita convenisset, asportaret: et si mulier ante virum in mortem incidisset, vir donationem propter nuptias conservaret, illumque lucrum, sive dos tota, sive ejus pars, prout pacta vellent, sequeretur. Atque hæc quidem quum vetustioribus placuissent, posterioribus (11) displicuerunt. Quapropter et contra statuunt: quanquam non recte: Statuunt autem, uti statim ab initio conjugii inæquales procedant collationes, et major dos sit, donatio vero propter nuptias contractior, ejusque uxor ab eo die quo matrimonium contractum est, sit domina, quanquam (ut fieri assolet) alterius viri consortio postmodum se mancipet. Et inique judicantes, ubi matrimonium morte distractum fuerit, mulieris mœstitiam lucro consolantur: viri vero supra amissionem uxoris, dispendio rerum ipsius mœrorem adaugent. Jubent enim, uti mulier superstes cum sua dote universam propter nuptias donationem auferat, et ad hæc ex reliqua mariti substantia tantum quantum dotis donationisque propter nuptias in unam summam contractarum quadrans conficit, ceu heres capiat. Quod si mulier ante maritum mortem obeat, tum ut illius heredes una cum dote donationem propter nuptias lucrentur: maritus autem nihil aliud quam quantum dotis donationisque propter nuptias quadrans facit, habeat: utique res eum ad modum procedat, sive subsit pactum, sive nihil hujusmodi inter ipsos convenerit. Sed hæc quomodo non iniqua? quomodo pro jure hæc non extrema injuria est? Quæ quidem præmortuo marito mulier accipit, in his fortasse aliqua ratio: quæ vero illa præmortua ad ejus heredes devolvuntur: in his quomodo non omnis injustitia et enormitas inest? Ea propter decenter valde sapienterque perpetuo ille memorandus Imperator, et qui ex ipsius lumbis natus post ipsum *rebus præest*, fecit, qui veteribus legibus autoritatem conservandam, quæque perverse contra statuerent, eas e republica in exilium ejiciendas putavit. At enim refractaria contentiosaque consuetudo est, ac frequenter absurda aliqua opinio, ubi in hominum animis (eorum præsertim, quibus recto judicio illam expendere curæ non est) altas velut radices egit, haud facile extirpari quit. Qui homines anticipatam opinionem, quamvis frivola sit, amplexantur, noluntque sequi meliora. Adeo ut ne nunc quidem in æternum commemorandi patris nostri constitutio, quæ ad veteres leges nuptialium pactionum rationem reducit, absurdam constitutionem missam esse faciendam persuaserit, atque in quæ ille exilium decreverat, in publico hæc etiamnum usu sint. Quid nos igitur? *Postquam semel* prævalere visum est, ne (12) in matrimonii coitione ex æquo collationes fiant, sed major donatione propter nuptias dos sit, hoc in republica obtineto, et si mors matrimonium dirimat, tum si (13) maritus sine liberis

(1) Dixi ad *l.* 15. *C. de pactis.*
(2) Mendacium veritati postponendum.
(3) *l.* 7. §. 7. *ff. de pactis.*
(4) Est enim grave fidem fallere. *l.* 1. *ff. de constituta pecun.*
(5) Paria ejusdem juris censentur.
(6) Adde *Novell. Justin.* 97.
(7) Ὑποβολον Græci hic appellant: ut et Harmenop. 4. *tit.* 10. §. 10. apud quem extat hujus Novell. epitome.
(8) *d. Novell.* 97.
(9) *d. Novell.* 97. *de æquabilitate dotis et donationis propter nuptias.*
(10) *Nov.* 97. *c.* 1.
(11) Id est, his, quæ Justiniani tempora secutæ sunt.
(12) Inæqualis potest esse quantitas dotis et donationis propter nuptias, *Nov.* 22. *c.* 20. Inæqualis inquam: Nam donatio propter nuptias dotis donatione major esse potest.
(13) Mulier morte mariti sine liberis mortui, donationem propter nuptias pleno jure lucratur, nisi pactum sit contrarium. Quid si mulier præmortua? ejus heredes dotem tantum auferunt rebus propter nuptias donatis penes maritum manentibus.

decedat, pactumque non subsit, uxor dotem donationemque propter nuptias, nihil autem amplius auferto: si vero mulierem mors abripiat, dotem heredes ejus capiunto: maritus autem suis rebus ne privator, neque quæ ipsius sunt alii, sed ipse habeto. Quomodo enim iniquum non est, alios ex illius rebus lucrum sentire: ipsum vero, supra amissionem conjugis, bonis etiam suis, sive donatione propter nuptias privari?

CONSTIT. XXI.

UT (1) DOTIS PROMISSIO EX PATERNIS AUT MATERNIS BONIS FACTA PRÆSTETUR.

Idem Imperator Styliano excellentissimo sacrorum officiorum magistro.

Quemadmodum in libra videmus, eam tum recte ad rerum earum quæ ponderantur, dijudicationem desumi, quando lances æquales (2) sunt, neque vel tantillum in alteram partem proclinant: ita quoque lex, quum ne tantillum quidem jus intorquet ac depravat, digna est quæ ad rerum dijudicationem procedat. Illius enim partes sunt, ut æquabilitatem: hujus autem, ut jus stabile conservet. At quorsum hæc? In Codicibus descripta (3) constitutio est, quæ dum a parentibus qui in matrimonium liberos collocarunt, promissa dotis donationisve propter nuptias nomine facta exigit, haud scio quomodo jus commisceat. Vult (4) namque, uti pater, qui pro liberis dotem donationemve propter nuptias promiserit, si promissionem indistincte fecerit, illam totam de suo expleat, suisque solis ex bonis persolvat: sin distinxerit, huncque ad modum locutus sit, *Ex meis filiique bonis promissa exhibebo*: tum si inops sit, nihil ille in promissum contribuat, sed filii facultates, quæ se una cum filio daturum pollicitus est parens, solæ expleant: sed si dives sit, contrarium statuatur, ut ipse solus de suo quæ pollicitus sit, expleat, filiusque nihil cum illo communicet: tametsi non se solum, sed cum filio promissum expleturum pollicitus sit: quod filium, qui ipse non promiserit, dare quippiam indignum putetur. Hoc itaque æquitatis subversionem esse rati sumus. Nam quantacumque inopia teneatur parens, si filius solus de suo promissa solvat, nulla justitia legis apparet: neque rursum quum satis affluens rerum patri copia est, filium contributionis omnino esse expertem, universumque promissum a parente exhiberi convenit. Quamobrem etiam statuimus (5) *ut* (6) *secundum* parentis verba promissorum solutio procedat, ab ipsoque solo quando se solum daturum pollicitus est, promissum exigatur: quando vero cum filio se daturum promisit, filius etiam solutioni obnoxius sit, eaque ex æqualibus partibus, quando illæ definitæ non sunt, fiat: ac tum ex inæqualibus etiam, quum utrique certæ partes diversæ assignatæ sunt. In hoc nulla æquitatis eversio est, insuperque id ad liberorum utilitatem spectat, quam in Codicibus edita constitutio non magnopere curat. Quid ita? Quoniam sæpenumero parens quum ad dispendium respicit, ideoque illud tempus quod filio efficaciter promittendi potestatem facit, ineundo nuptiali contractui expectat, quod conducibile filio sit, perdit. Ut igitur ea res ambobus commoda felixque sit, neque æquitas iniquo involvatur, nec vero denique liberorum utilitati noceatur, Codicis decretum vacato: hoc vero jam etiam consuetudini cognitum in republica obtineto. Quum etenim pro decreto legis in republica habeatur, jam prælatum est, quæ in Codicibus est, constitutioni.

CONSTIT. XXII.

UT MULIER QUÆ MATRIMONIUM NON (7) ITERAT, UNIUS LIBERORUM PORTIONEM PROPRIETATIS JURE CAPIAT: SIMILITER ET PATER.

Idem Imperator Styliano excellentissimo sacrorum officiorum magistro.

Sicut in plerisque aliis, quando absurdi nihil incideret, neque rebus noxium quicquam inferretur, *consuetudini* (8) *cessimus: quin et legis prærogativam illi dedimus: quum jam plebs assuefacta illi esset, nec ab illa se avelli sineret*: ita etiam in parte donationis propter nuptias, quam mulier liberos habens, nec animo alteris nuptiis applicito sponsalem torum commiscens accipit, faciendum putavimus. Quum enim antiquior (9) lex id donum ita circumscribat, ut donatione propter nuptias mulieri in usumfructum data, illa præter usumfructum ex eadem propter nuptias donatione, unius liberorum portionem proprietatis jure capiat: ac deinde posterior (10) lex rursum hanc unius liberorum portionem non ex donatione propter nuptias duntaxat lucrum mulieri afferre: sed in alia etiam mariti bona procedere illam velit. His ita per leges constitutis, consuetudo neutram legem directe, sed partim hanc, partim illam sequens neque ex sola donatione propter nuptias, neque ex aliis extra donationem consistentibus mariti facultatibus, unius liberorum portionem mulieri dari dignum putat: verum immutata illa portione, omnium (11) simul ipsius bonorum

(1) Extat hujus Novellæ Epitome apud Harmen. 4. *tit.* 8. §. 34.
(2) Lances justitiæ æquales.
(3) *l. ult. Cod. de dot. promiss.*
(4) Sententia d. legis ultimæ.
(5) Emendatio d. l. ultimæ.
(6) Sensus est, patrem (si solus dotem promisit, vel donationem propter nuptias) solum exigi: si cum filio filiave promiserit, pro sua tantum parte conveniri, nisi ex parte inæquali specialiter promiserit, atque ita, patrem, indefinite dotem promittentem, ac donantem propter nuptias, solum non exigi: quod d. lex ultima constituerat. Alii non male sentiunt, spectandum esse, quonam jure pater dotem dederit: ut si tantum tutor filiæ, aut gestor, non de suis bonis, videatur filiam dotasse. vid. Wurms. 1. *observ.* 37. §. 2. Interea videtur Leo secutus legem 22. §. 3. *in fin. ff. soluto.*
(7) Adde *Nov.* 85. *Infr. eod. Nov. Justin.* 127. *c.* 3.
(8) Consuetudini quando cedendum.
(9) Mulier primis nuptiis contenta, donationis propter nuptias usumfructum habet: et præterea virilem proprietatis, in eadem *Novell.* 127. *cap.* 3.
(10) Mulier non transiens ad secundas nuptias non tantum usumfructum et proprietatis virilem in rebus donatis propter nuptias consequitur: sed in aliis rebus mariti virilem etiam habet.
(11) Res ita constituenda est: Conjunx superstes, non contrahens secundas nuptias, lucra nuptialia poterat alienare, *l.* 5. *in fin. l.* 6. *in fin. l.* 8. §. 1. *C. de sec. nupt.* ut hinc colligas plenam proprietatem bonorum nuptialium veteri jure habuisse. Postea constitutum fuit, ut earum rerum proprietas liberorum esset, id est, ne in præjudicium liberorum alienaretur. *Nov.* 2. *c.* 2. Cui constitutioni postea derogatum, alienandi facultate parentibus permissa, *Nov.* 22. *c.* 20. §. 1. *ibi, omnem licentiam habebunt alienationis*: paulo post, facultas alienandi eisdem fuit denegata. *Nov.* 98. *c.* 1. *in pr.* abhinc cautum, ut rebus in illis mater usumfructum et eo amplius virilem proprietatis consequeretur. *Novell.* 127. *c.* 3. Post hanc legem alia successit, quæ non modo usumfructum, virilemque donationis propter nuptias indulsit, sed et virilem in aliis mariti bonis *Supr. eod. ibi, ac posterior lex.* His successit consuetudo, qua matri abstinenti secundis nuptiis concessa est virilis in omnibus mariti bonis, quamque Leo hic confirmat, ut hæc consuetudo differat a lege de qua edictum est *Supr. eod. ibi, ac deinde posterior lex*, non video. mihi non videntur dissimilia, dari matri virilem in rebus donatis propter nuptias et aliis bonis mariti, *ut ibidem.* et eidem dari virilem in omnibus mariti bonis. Ut hinc notare liceat non esse de nihilo quod Harmenopulus operis sui initio retulit, Tribonianum pretio leges fixisse et refixisse.

illi partem largitur. *Hanc* (1) *consuetudinem* (2) quoniam acerbam esse rebus mortalium non videmus, ut in aliis etiam faciendum putavimus, legis dignitate honestamus: illaque quidem dehinc (3) vim legis, non autem consuetudinis obtineto. Ac si quidem omnes mariti facultates in sola (4) donatione propter nuptias numerentur, cum hujus liberis superstes mater portionem quæ ad ipsam pertinet, pleno dominio accipiet, residuique usumfructum habebit. At si ad donationem propter nuptias facultates non sufficiant, non pro quantitate imminutæ donationis portionem mulier accipiet, sed quæ tantundem habeat quantum haberet, si nihil imminuta et plena donatio propter nuptias esset. Hujusmodi igitur portione mulieri data, reliqua liberorum sunto: et, si nihil superfuerit, tanquam hereditatem, successionis privationem et egestatem illi auferunto. Atque hæc quidem de muliere. Vir autem si liberos non habeat (quo modo alibi correctum et constitutum est) nihil neque accipiet, neque perdet: si habeat, neque alteris nuptiis uxoris desiderium inaniat, liberorum educationis exhibitæque priori matrimonio reverentiæ et honoris gratia, et ipse unius liberorum portionem capiet (5).

CONSTIT. XXIII.

NE PRÆSIDES IN PROVINCIIS SUIS DOMESTICA (6) SPONSALIA CONTRAHANT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Dignum hercle humano ingenio magistratuumque virtute esset, si qui in magistratum assumuntur, eo quod supra multos alios gloria et honore fruuntur, religiose præcepta Dei observarent, et custodirent, provideque subditorum res curarent, nequaquam vero illos gravi manu opprimerent. At quia sunt quos ferox iniquusque animus e recta præceptorum semita exorbitans, in perversam tyrannicamque cupiditatem ducit, et pro reipublicæ cura efferati animi propositum exhibere facit, tanquam illos refrenatura lex (7) vetus statuit, ne præsides in suis provinciis contractus et sponsalia ineundi facultatem haberent. Atque hanc quidem juris rationem quum in filiis, nepotibus, et aliis constituisset, filiarum elocationem non prohibuit. Hoc igitur nos tanquam quod desit (8) optimæ legi adjicientes, statuimus, *ut quibus præsidatus obvenit*, quemadmodum filios aliosque virilis sexus cognatos et domesticos, ita quoque filias aliasque fœminini sexus personas, in suis quique provinciis in matrimonium collocare prohibeantur. Quid enim causæ est, quare filius, et si quis alius virilis sexus est, decreto obnoxius sit, filia vero a legis observatione libera permaneat? quum præsertim virilis sexus sæpenumero multis et modis et exercitiis sibi, conjugi, aliisque, quos affinitas conjunxit, utilis esse possit. Nam dignitates fortasse consecutus, aut mercatura (9) aliqua instituta, aliave sustentandæ vitæ cura suscepta, neque sibi (quomodo dixi) neque aliis propinquis inutilis fuerit. Quæ ut muliebris sexus subeat, non fere idoneus est.

CONSTIT. XXIV.

NE FILII NATURALES CUM ADOPTIVIS MATRIMONIUM CONTRAHANT (10).

Idem Imperator eidem Styliano.

Multi, dum prisca (11) tempora laudibus celebrant, prima illis in ordinandis constituendisque rebus tribuere volunt. Atque illa in plerisque recentiora vincere, scio quidem et ego: verumtamen in nonnullis (12) vinci etiam video. Et cum non pauca sint, in quibus a recentioribus temporibus illa superentur, tum vero maxime in adoptionibus id fieri conspicitur: quas illa adoptiones neutiquam decenti cum ritu et ornatu faciebant, dum citra (13) divinum sacrificium divinosque cantus faciebant: et qui adoptari vellent, id illis simpliciter fieri lex permittebat. Unde usu veniebat persæpe, ut (14) sororis appellatio in uxoris transiret, et quæ puella paulo ante filia dicta esset, nurus nomine compellaretur, aut filius qui esset, pro eo gener agnosceretur: quando videlicet naturalis quemque adoptio in filiorum ordinem collocarat, matrimoniali commercio inter se jungerentur: ac susque deque istæc actio haberetur: quod cum sacrum ministerium non intervenisset, nullum inde ad matrimonialem consuetudinem existeret obstaculum. Cæterum olim quum decenti ratione non adoptaretur, quanquam matrimonium (15) infame quiddam complecteretur, non tamen nefarium aliquid continebat. Verum *nunc* quum adoptio secundum (16) ritus tum decoros tum justos fiat, et per sacrosanctum (17) sacrificium hi in parentum locum, illi

(1) Extat 4. Harmenop. 10. §. 11.

(2) Hanc consuetudinem probat Leo *vers. hoc igitur Infr. eod.*

(3) Ex consuetudine lex oritur.

(4) Ὑποβολῷ.

(5) Plura vide ad hunc locum apud Harmenopulum ibi, §. 12.

(6) Id est, quod antea constitutum, ne præsides eorumve filii ac domestici nuptias contraherent in provincia, id hac Novella extenditur ad filias præsidis, idque adjecit legi veteri.

(7) *l. un. C. si rector provinciæ vel ad eum pertinent.*

(8) Quod de filio constitutum fuerit in dicta lege unica, ad filias extenditur.

(9) Mercaturæ utilitas.

(10) Etiam post dissolutam adoptionem, et ita lex 17. *ff. de ritu nuptiarum* abrogatur.

(11) Antiquitas non omnis est melior novitate.

(12) In nonnullis præsentia tempora antiquis potiora.

(13) Ανευ τελετῆς θείας, ϗ ἱερῶν ᾠδῶν. est enim ita legendum non ᾠδίνων, adde *Nov.* 89. *Infr.* Veteres citra divinum sacrificium et divinos cantus adoptionem faciebant, quod emendat Leo hac Novella.

(14) Si inter adoptivos permittuntur nuptiæ, necesse erit, ut quæ antea mihi soror fuerit, uxor esse possit: ut, quæ mihi filia adoptiva fuerit, postmodum mihi nurus sit, si filio meo adoptivo meam filiam uxorem ducere liceat, eveniet quoque, ut, qui filius antea mihi fuerit, idem mihi sit gener, si filiam meam adoptivam ducere ei permittatur. Est autem absurda nominum confusio: ergo et inter fratres adoptivos nuptiæ.

(15) Matrimonium inter fratrem adoptivum et sororem adoptivam infame veteribus fuit, non tamen nefarium.

(16) Adoptio fieri debet ritu decoro, et sacrosancto sacrificio interposito.

(17) Διὰ τελετῆς ἱερᾶς. hujus constitutionis meminit alicubi Theodorus Balsamon, quibus adde et illud genus adoptionis quod fiebat *per baptismum.* Huc etiam referri potest adoptio *per arma*, qua Theodoricus Herulorum regem filium sibi fecit, Cassiodor. 4. *Variar.* et Justinianus Atalaricum Cassiodorus 8. *variar.* Desiderio concordiæ factus est per arma filius. Idem autor *lib.* 8. Gensimundus armis filius factus est. Procopius 1. *belli Persici* refert, cum Cabades Persarum rex Justino Imperatori pacem obtulisset, si Cosroem ex sorore filium adoptaret, consilio Procli Justinum respondisse, paratum se id facere, sed ita ut barbarum deceret, id est, per arma, non per literarum instrumenta: alioquin usitata apud Romanos adoptione, jus sui heredis Cosroi tribuisset. Erat et aliud genus adoptionis *per comam*, *sive per capillos.* Paul. Monachus 6. *de gestis Longobardorum.* Circa hæc tempora Carolus Francorum princeps filium suum ad Luitprandum misit, ut ejus juxta morem capillum susciperet, qui ejus cæsariem incidens, ei pater effectus est. vid. P. Pithæum 1. *adv.* 1.

vero in filiorum jus subeant, nulla amplius reliqua ratio est, ut filii adoptivi cum naturaliter genitis in matrimonium connectantur. Quocirca etiam statuimus, ut qui eo modo fratrum nomen subierint, iis nequaquam mutato fraternitatis jure in matrimonium jungi liceat.

CONSTIT. XXV.

DE EMANCIPATIONE, ET DOTIS RESTITUTIONE.

Idem Imperator eidem Styliano.

QUæ a veteribus Imperatoribus de emancipatione constituta sunt, eximia illa quidem, dignaque quæ ab innovatione libera conserventur, haud scio quomodo non decentem reverentiam obtinuerint: sed, tametsi non omnino, at certe despici tamen cernantur. Non recte sane. Quod enim statuerunt, servis libertate donatis, non prorsus non offerri munificentiam posse, sed si quis in unam aliquam vetitarum causarum, quæ libertatis dignitatem in servitutis habitum transformare possunt, malo animo commisisse deprehenderetur, uti tum rursum (1) in servorum locum deduceretur: illos religiose omnes audiunt, legisque lationem venerantur. Quod vero liberis parentum potestate semel liberatis, libera animi voluntate per omnia plene uti permittunt (2): non visum est audiendum, neque, quasi illi improbanda statuissent, decreto acquiescendum. Sed manifestum nunc est, nulla id ratione (neque enim lege noviter lata reprobatum est) autoritate privatum esse. Quidam *saltem* judex censuit (et miror quo pacto censuerit) ne, qui liberi sui juris facti essent, simpliciter potestatem quam cepissent, haberent, sed nisi (3) ipsis liberi essent, liberum arbitrium abrogaretur, rursumque patriæ potestati subjicerentur. Neque vero *ille* hoc unum *censuit* (4), sed etiam si quis ex semine suo efflorescentem fœtum viderit, ac vero hunc mors torvis oculis inspexerit, itaque ad liberorum orbitatem redactus sit: uti ille pariter cum liberis liberam voluntatem amitteret, neque testamenti factionem haberet, neque quæ donata a parentibus essent, pro arbitrio administrare permitteretur. Atque hoc quidem ubi nonnullis placuisset, facileque a posterioribus susceptum esset, despecta veteri legislatione, in hodiernum usque diem in republica valere conspicitur. Nos itaque pristinam legum hac de re autoritatem renovantes, statuimus, *ne quis* illorum qui de dotis (5) restitutione disceptant, rejiciatur, infectaque re inanis dimittatur. At quid ajunt illæ? si filius liberis orbetur, donum quod illi a patre processerit, ad donatorem oportere reverti; quod vero aut a matre aut ab extraneo quopiam donatum filius habet, non item, nisi reverti debere id donatores pacto complexi sint. Sed (6) quæ filiis patres inter emancipandum dederunt, apud eos qui acceperunt, irrevocabiliter permanere, illosque de illis testari jubent: nisi pacti cujuspiam, quum pater donaret, initi, obstaculum subsit. Nos itaque in harum sententiam pedibus euntes, *scire omnes* jubemus, si filius sui juris factus, nullosque liberos habens testetur: parentes illa duntaxat quæ ex lege Falcidia ad ipsos manant, nisi pactum (quo modo supra dictum est) initum sit, percepturos: reliquos vero cognatos, quanquam ab intestato vocarentur, ut qui de restitutione pactum interponere neglexerunt, omnino nihil. Illud porro annotatu dignum, solius (7) virilis personæ in potestate esse filium dici. Cæterum quoniam præter alios modos hic quoque sui juris filium esse ostendebat, si qui ipsum in potestate habebat, (sive is pater, sive avus esset) libertate ipsum suo (8) ore donasset: nos hoc insuper annectimus, ut (9) si pro suo saltem arbitratu vivere filius videatur (sive id ejus verbis cujus sub potestate degit, concessum fuerit, sive verbis quidem concessum non sit, sed consensus tacitus (10) filio vitæ rationes separatim instituenti non adversatus sit, verum ipsum suo modo seorsum vivere permiserit) tametsi (11) a conjugii commercio liber sit, jus tamen liberi arbitrii ratum illi et confirmatum sit. Etenim si servi semel jugo emissi, dum mali non apparent, iterum illud trahere non coguntur: quomodo indignum non est, filios patria potestate liberatos, denuo sub jugum mittere, ipsosque perpetua libertate, qua, quomodo dixi, servi etiam fruuntur, expertes esse?

CONSTIT. XXVI.

UT (12) EUNUCHI ADOPTARE POSSINT (13).

Idem Imperator Styliano excellentissimo sacrorum officiorum magistro.

MAgnum sane excellensque donum (14) a Deo creatore ad mortales promanavit, matrimonium. Non modo enim naturæ mortis (15) ingluviei obnoxiæ opem fert, humanoque generi perpetuitatem elargitur, id dum ab illa depascitur, non omnino deperire sinens: verumetiam per liberorum procreationem permagna alioqui hominum vitæ præstat. Nam quid ea quæ ex liberis percipitur voluptate ad oblectandos hominum animos suavius? aut vero quid in humanæ vitæ negotiis, cum aliis, tum quæ in senectute nobis se offerunt, utilius? Levari certe senectutis molestias liberorum ministerio videmus. Verum quo-

(1) *l. 2. C. de libertis.*

(2) Legibus solvuntur liberi patria potestate per emancipationem: revocantur tamen in patris potestatem ingratitudinis causa. *l. unic. C. de ingratis liberis.* Quod cum ita sit, qui fit, ut Leo dicat hoc non audiendum? Immo quo jure simpliciter dicitur legibus permitti plenam omnino potestatem emancipatis, nullamque mentionem facit ingratitudinis legibus damnatæ? Non modo hic locus est corruptus, sed integra Novella.

(3) Hoc ait, Emancipatos in patriam potestatem ob ingrati vitium revocari.

(4) Hoc caput existimo referendum ad emancipatos ingratos, (de quibus agi satis constat hujus Novellæ principio) eo sensu, Emancipatos si liberos habeant, non revocari in patriam potestatem: sed tamen testari de profectitiis non posse.

(5) Locus est corruptus.

(6) *l. 2. C. de emancipationib. liberorum: l. 8. C. de bonis proscriptorum: l. 17. C. de collat.*

(7) Hoc ostendit filios non esse in potestate matrum aut aviæ. *leg. 13. ff. de suis: leg. 8. Cod. de præscription. longi temporis: l. 5. C. de adoptionibus.*

(8) Emancipatio non requirit scripturam. Imo requirit. *l. 2. C. de emancipationib. liberorum.*

(9) Hujus constitutionis meminit Harm. 1. *tit.* 17.

(10) Tacito consensu filius emancipatus dicitur, si patre non ignorante separatim rationes instituit, aut seorsim vivit, tametsi conjugem non habet. et ita abrogatur *l. 3. C. de emancipat.* quæ negat nudo consensu (citra solennitatem verborum) filios emancipari.

(11) An id videtur velle? Filios nuptiis contractis voluntate patrum tacite emancipatos videri? non arbitror, quantumvis in multis locis hodie sit receptum.

(12) Abrogatur §. 9. *Instit. de adopt. l. 2. §. 1. ff. de adopt.*

(13) 17. dicitur 2. Harm. 8. 4.

(14) *Novell. 22. Novell. 39.*

(15) Laus matrimonii sumpta ab utilitate et voluptate.

niam eam utilitatem per matrimonii commercium consequi non omnes valeant, voluit lex, et recte quidem, in eos, qui id donum a natura non accepissent, sua benignitate beneficium conferre. At id propositum non ita erga omnes servavit, ut omni defectu vacuum beneficium daret. Aliis enim extra matrimonium (1) acquirendi liberos potestatem fecit, alios hujus beneficentiæ exortes reliquit. Quanquam ejus legis, quæ in hoc semel edita esset, ut liberorum orbitate qui nullos haberent, liberaret, ac sua ope patres, quibus ex matrimonio id esse non contigisset, efficeret, pertinere ad omnes beneficentiam conveniebat. Verum illa id ita non vult: sed rejicit illos qui lethalia passi sunt: quorum tamen quod injuria affecti, generandique facultate privati sint, misereri par erat. Repulsæ autem causam hanc ponit, quod dicat: Quos (2) natura ad generandum non idoneos noverit, hos neque legem hoc beneficio affecturam. At vero non (3) natura, sed hominum injuria his generandi vim ademit. Qui homines, si præter injuriam quam ab hominibus sustinuerunt, alteram per leges non subirent, dignum fore Imperatoria nostra majestas rata statuit, ut si adoptare vellent, liberam id faciendi potestatem haberent (4). Existimo enim illic beneficium magis esse necessarium, ubi ejus impensius requiritur utilitas. Eunuchis autem præcipue liberorum acquisitio, quæ per legem fit, est necessaria, eoque magis, quod una hac ratione, ut patres sint, consequantur: itaque liberorum ministerio ipsis frui contingat: quo inhumanum esset, si, quod genitalibus privati sint, insuper etiam privarentur. Sed quemadmodum (5) cui (6) vocis usus ademptus est, quæ linquæ munia sunt, per manum adimplere, et qui sermonem labris fundere nequit, per scripturam ad ordinandas res suas procedere non prohibetur (7): ita neque qui, quod genitalibus privati sunt, liberos non habent, horum indigentiam alio modo compensare vetandum est.

Constit. XXVII.

UT PARITER (8) OMNIBUS (9) ADOPTARE LICEAT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Cum eos qui sua industria rem aliquam humanæ vitæ utilem adinvenire student, in commune illam proponere, quam (10) certis hominibus devovere aliosque ejus expertes relinquere decentius sit: tum vero longe magis legum beneficium commune esse convenit. Nam sicut sub principe, virtute: sic sub legibus, quotquot illis paremus atque subditi sumus, illarum beneficio in commune frui debemus. At quid sibi vult hoc procemium? Quod quum liberorum orbitate infelices liberare infortunio lex vellet, adoptare, et quod a natura accipi non posset, opinione comparare, jubendo, non erga omnes similiter servarit propositum: atque viros quidem et mulieres, quas natura, postquam matres novisset (11), ademptione sobolis ad liberorum orbitatem redegisset, adoptandi jure donarit: eunuchos (12) vero et mulieres, e quarum sinu nondum ullus fœtus effloruisset beneficio indignos censuerit, tam viliter nescio quomodo ratiocinata. Non enim quia hoc incommodo, ut natura patres esse nequeant, eunuchi affecti sint, continuo, idem incommodum lege augeri (13) oportet: sed e diverso ejus rei defectum alio modo compensari non prohibere, longe magis par est: quemadmodum aliis membris, quæ ad actiones naturales requiruntur (ut manibus (14), pedibus) mutilatis, aut si qua alia parte privati sint homines, illi quocunque possunt modo, mutilationem sarcire non prohibentur. Jam vero neque mulieres quia matres non fuerint, ne adoptent, coerceri, rationi consentaneum est. Quæ enim ratio est, ut illis, quod liberis orbatæ sint, denuo acquirendorum liberorum jus largiare: has vero, quod istiusmodi possessionis prorsus inopes fuerint, per omnem vitam in illa inopia vivere velis? Et certe si (15) hæc præcipua liberorum utilitas est, ut parentes in senio sustentent: quo pacto non tam his quam illis ex æquo ut beneficii participes essent concedere æquum fuit? Sic enim quibus tenues arctæque facultates sunt, filiorum ope et auxilio levior paupertas esset: quæ vero illas omni rerum copia affluentes habent, et his adoptio conduceret. Nam qui in filii locum assumptus esset, is et inserviens matri, et pro illa quæ par est filium facere sedulo exequens, quum bona illius, ita ut in suo statu manerent, administraret: tum cum matre curarum onus partitus, ut illa tranquillius lætiusque viveret, efficeret. Nostra itaque Imperatoria Majestas, iis legibus quæ adoptare his quos diximus non permittunt, administrationem abrogans, evulgat legem, quæ *omnibus qui* adoptare velint, sive quispiam virili facultate orbatus sit, sive aliquam (16) necdum matrem Sol viderit, ejus faciendi potestatem facit: non solum autem ob commoditates quas ex adoptione manare dixi, sed etiam quod inde virginitatis decus cohonestari animadvertam. Si quidem quæ conjugali consuetudini virginitatem anteponunt, interimque liberorum desiderio punguntur, quum id extra matrimonii consuetudinem consequi se posse videbunt, virginitatis honostatem negligere non sustinebunt. Neque (17) porro verum est, ut quia mulieri liberos in potestate habere permissum non est, idcirco illi

(1) Per adoptionem scil.

(2) Ratio dubitandi sumitur ex §. 9. *Instit. de adopt. l.* 2. §. 1. *ff. de adopt.* Potest sic ea augeri: heredem instituere Eunuchis non licuit. *l.* 6. §. 1. *ff. de liber. et posth.* vel matrimonium contrahere, *l.* 39. *in fin. ff. de jure dot.* nam quod dicitur, pro morbosis haberi, id levius est, *l.* 7. *ff. de ædilit.* hodie testamentum facere possunt. *l.* 5. *C. qui testam.*

(3) Eunuchi non fiunt natura, *ut hic*: licet in quibusdam spadonibus contra *l.* 128. *ff. de verb. sig.* quibus adoptio permissa, *l.* 40. *in fin. ff. de adopt.* differunt enim a castratis de quibus hic agitur, dixi ad *d. l.* 128.

(4) Olim castrati adoptare non poterant. et ita abrogatur, §. 9. *et d.* §. 1.

(5) Ratio decidendi satis elegans, possis et a simili id etiam confirmare, licet Eunuchis testamentum facere. *l.* 5. *C. qui testamenta.* ergo et adoptare.

(6) *l.* 10. *C. qui testamenta.*

(7) Et e contra qui manus amisit, verbis testari potest, *l.* 10. *ff. qui testamenta.*

(8) 2. Harm. 8. §. 4.

(9) Etiam fœminis quæ nunquam liberos habuerunt, et ita abrogatur §. 10. *Inst. de adopt. et l.* 5. *C. de adopt.*

(10) Superflue uni aut paucis scribitur, ubi est causa cunctorum. Salvian. *ad eccles.* adde *Nov. Just.* 60. *cap.* 1. *in fin.*

(11) Sensus est: Veteri jure fœminis (quæ matres fuissent) tantum licuisse adoptare in solatium liberorum amissorum, *l.* 5. *C. de adopt.*

(12) Eunuchi et mulieres improles, adoptare jure veteri non potuerunt. De Eunuchis dixi ad *Novell.* 26. *Supr. eod.*

(13) Afflictio nullius augenda *Novell.* 40. *Infr. eod.*

(14) Qui manus amisit, verbis testari potest, *d. Nov.* 26. *et l.* 10. *ff. qui testam.*

(15) Ratio decidendi.

(16) Sensus est: Fœminas (licet nunquam habuerint liberos) adoptare posse.

(17) Ratio dubitandi.

adoptare non liceat. Primum (1) enim, quia si quis hoc admittat, non modo mulieres, quæ nunquam pepererunt, verumetiam quæ matres extiterunt, ab adoptione arcet. *Fœmina* enim (ut lex (2) inquit) *habere in potestate non potest.* Deinde (3) quæ hoc sanxit lex, loquitur de illis qui a matribus recedentes seorsum suo arbitratu vivere malunt: non item vero de iis qui materna imperia libenter tolerant, ipsarumque præscriptis per omnem vitam parere proposuerunt. Non igitur obedientiam et famulatum voluntarium, quanquam is rarus sit, lex prohibet: sed illic fœmina potestate privatur, ubi voluntatis assensus ad obedientiam non coit. Nam si hoc ita sit, quomodo multæ matres jam viduæ liberos secum una viventes et subditos ad extremum usque diem habent et animam in illorum manibus expirantes maternæ benedictionis suarumque facultatum illos relinquunt heredes? Porro et illud etiam Imperatoria nostra Majestas benigne subditis largitur, *ut non modo ab Imperatore* (quemadmodum vetustiores (4) leges præcepere) sed etiam a quocumque, cui cujuscunque loci rectio injuncta erit, qui adoptare volet, id faciendo facultatem accipere possit.

CONSTIT. XXVIII.

* QUO TEMPORE (5) ET A QUIBUS RERUM SUARUM ADMINISTRATIO ADULTIS CONCEDI DEBEAT.

Idem Imp. Styliano excellentiss. sacrorum officiorum magistro.

Quandoquidem hoc etiam legislatoribus recte placuit, ut (6) minoribus curatores præficerentur, qui parentum de illis curam supplentes, et ætatis imbecillitatem curæ haberent, et bona convenienti solicitudine illæsa conservarent: quod legislationi recte se habenti deest, ex nobis addendum putavimus. At quis ille defectus est? Quod a solo Imperatore, jussis recedere curatoribus, rerum administrationem tradi minoribus: idque quum jam præfinitæ ætatis modum attigerint, (quem maribus vigesimus, fœminis vero decimus octavus annus tribuit) et tanquam ad hanc ætatem, qua sapere recteque atque utiliter res suas administrare possunt, jam pervenerint, in plenam rerum suarum potestatem collocari velit. Verum quoniam ut sapiant, omnibus non (7) eadem ætate contingit, non ita simpliciter statui, neque ex sola ætate ad rerum suarum gubernationem pariter omnes produci oportebat; sed erat quam ætatem cujusque eorum qui rerum suarum administrationem suscepturi essent, status requireret, inspiciendum. Quid enim? an quum hic, postquam eam ætatem egressus sit, nondum autem satis sapere cœperit, administratione dignus judicatus fuerit: ille, quanquam etiamnum infra eam ætatem sit, prudentia tamen non destituatur, ut recte res suas administrandas suscipere non possit, ab administratione arcendus erit? Quando igitur non (8) minus animo quam corpore inter sese homines differunt, et alii etiam ante legitimum tempus rationem bene constitutam habent: aliis vero etiam id supergressis mens nondum stabilita est: quod lex hæc ita vellet, ut defectuosa eadem esset, factum est. Quin et alia hujus legislationis incommoda sunt. Ac primum quidem quod difficile, imo vero prorsus impossibile sit, ut ad omnes legislatoris voluntas pertingat. Quomodo namque qui longis terræ marisque distinentur intervallis (ut interim alias vitæ difficultates, ut morbos, insidiarum hostilium metus, membrorumque mutilationes omittam: quæ persæpe difficultates, ne in ipso quidem domicilii loco prodire, nedum longinquam profectionem suscipere permittunt) quomodo, inquam, hisce, sexcentisque, quæ mortalium vitam allidunt, rebus aliis *adolescentes* impediri, rerum suarum administrationem ab unius Imperatoris nutu petent? Quod ergo (sicut superius diximus) legislationi deerat, id adimplentes, jubemus, ut (9) *qui puberes* imperfectæ ætatis tempus jam superarunt (mares nempe annum XX. fœminæ vero XVIII.) animumque ad res gerendas idoneum habent, ac prudentiam, qua administratio refrenata res non labefactet, ut illa nocenter concessa non videatur, collegerunt: his plena rerum suarum autoritas detur. Accipiunto itaque hi, justaque potestate res suas agunto. At quibus rerum recte gerendarum judicium adhuc deest, eo quod sibi ipsis (utpote qui quum gubernare debeant, imprudentiæ imperio regantur) damnosi futuri sint, etiamsi id tempus prætergressi fuerint, non percipient. Si quidem si, qui propositus finis erat, ut bona recte administrarentur, is needum præsens sit, qua ratione, quanquam ætas advenerit, cum periculo ipsis committentur, quæ ipsius procuratione non recte administrabuntur? *Ad hunc* ergo modum qui rebus prudenter præesse poterunt, tametsi (10) ad administrationis tempus haud dum pervenerint, non prohibebuntur. Unum est enim quod requiritur, ne bona labefactentur. Quod quum adsit, supervacaneum est ætatem expectare. *Et non tantum* Imperator rerum suarum procurationem administrationemque concedet, verum etiam (11) quibus cujusque loci magistratus obtigerit, plenamque jurisdictionem habent. Ita enim legislatoris providentia omnibus qui indigebunt, utilis erit, atque lex vim suam magis exeret.

CONSTIT. XXIX.

* UT ANCILLARUM PARTUS APUD ALIUM EDITUS, AD IPSIUS DOMINUM SEQUATUR.

Idem Imperator eidem Styliano.

Quemadmodum hunc sermonem, qui nullam præ se fert mendacii perversitatem, verum esse atque rectum scimus: ita etiam veram legem, quæ iniquitate perverti non deprehenditur. Atque adeo si qua id non observat, ea lex non est, quamvis ea appellatione digna habita sit. Si enim hoc legis est (12), *ut cuique jus suum tribuat*, quomodo quæ hoc non præstat, lex erit? *At cum aliæ etiam* nomine tenus leges in id committere deprehensæ sunt, tum vero illa (13) maxime, quæ partum ancillæ, quæ non apud dominum, sed furto aliove modo subducta, apud alium quempiam peperit, postquam facinus innotuit, non cum matre ad suum dominum abi-

(1) Prima refutatio dubitationis.
(2) Vid. *l.* 5. *C. de adopt.* §. 10. *Inst. de adopt.* Ulp. 8. §. 9.
(3) Secunda refutatio.
(4) *d.* §. 10.
(5) Etiam ante 20. et 18. Qui non semper 20. aut 18. quod addi oportet legi 2. *C. de his qui veniam ætatis.*
(6) *Inst. de curat.*
(7) Non omnes eadem ætate sapiunt.
(8) Non minus animo quam corpore, inter se homines differunt.
(9) Vid. *C. de his qui veniam ætat. impet.*
(10) Idque additur legi 2. *C. de his, qui veniam ætatis.*
(11) Idque additur legi 1.2.3.4. *C. de his, qui veniam ætatis.*
(12) *l.* 10. *ff. de justitia et jure.*
(13) *l.* 10. *in fin. l.* 33. *ff. de usucap. l.* 48. §. 5. *ff. de furt.*

re, sed ab hoc quem alieni mancipii dominum fuisse constat, detineri jubet. Hoc itaque quia non recte se habere visum est, convenienti medela nos dignati, uti suus matrem partus sequatur, jubemus. Non enim quia fur, quæ lex domino persolvi debere decernit, obtinet, idcirco etiam ille ancillæ suæ partu privari, eumque alius lucrari debet. Ad lucrum autem huic satis sit, quod (1) illa ad ministerium pro arbitrio usus est. At dixerit aliquis: Sed si quid in illam, dum possedit, impenderit, oportet et ipsum ex pretio lucrari: ideoque alienum non est partum apud ipsum permanere. Atqui si quisquam ad detinendum fœtum hoc rationem præbere putat, quomodo ut ille *matrem* sequi debeat, a domino persolutum pretium non majorem præbebit? Quin quomodo convenientius non est, si qui perdidit, indeque dolores in corde pertulit, ex accessione delinimentum sentiat: quam si ille eam habeat, qui præterquam quod nihil amisit (ab illo enim qui furto subductam ancillam ipsi vendidit, pretium recuperare licet) ancillæ etiam ministerium lucratus est? *Neutiquam ergo* (quomodo diximus) *detineatur partus*, sed quemadmodum matrem sic etiam filium prior dominus habeat. Sive enim qui furtum commisit, dives sit, tumque ipsi quod male accepit, ejus pretium reddat, nihil amplius negotii restet: sive mortuus aut vivus adhuc inopia laboret, ut quæ lex a furibus exigit, exolvere nequeat, tum vero quoque qui ancillam amisit, ejus calamitatem filii cum matre receptione deliniri æquius sit.

CONSTIT. XXX.

DE MULIERE QUÆ VIVO MARITO ALIOS DE MATRIMONIO COMPELLAT (2).

Idem Imperator eidem Styliano.

UT quum leges reipublicæ inutiles deprehenduntur, necessario illas justa reipublicæ providentia in melius transformat: ita quoque ejusdem providentiæ munus sit, ut leges recte constitutas, nihilque subditos contristantes a male constitutis subditosque contristantibus seligat, hisque illas anteponat: præsertim vero quando eadem de re duæ inter (3) se pugnantes leges statuunt. Quomodo enim ratione fultum sit, si quum duces atque præfecti ex pejoribus præstantiores eligantur, et qui in gubernatione ad subditorum utilitatem omnia facturi putantur, præponantur: non item ex legibus, quibus donec respublica consistet, præesse datur, quum contra temporanea ducum præfectura sit, non præstantissimæ, sed pejoris notæ, quasque neque a principio innotuisse decuisset, ad gubernacula deducantur? At quorsum hæc a nobis dicta sunt? Justinianus ille, cujus diadema præter religionem subditorum, cura etiam decoravit, quum prius (4) de solutione matrimoniorum sanctionem edidisset: ut si mulier marito etiamnum superstite de matrimonio cum altero agat, non amplius illam, ut ipsius membrum ipsi jungi liceat, sed ceu insidiatrix ab ipso avellatur: postmodum (5) sibi ipse contradicens, ob hanc causam dirimi non permittit (6) matrimonium. Nos itaque priorem hominis voluntatem, ut quæ his ipsis quæ statuit roboretur, et adversus matrimonia insidias præcidat humanæ vitæ conducibiliorem esse intelligentes: eam lege lata in republica observari jubemus: quam vero cantata palinodia evulgavit, eam in reipublicæ nostræ theatro locum invenire non permittimus. *Si qua* igitur marito adhuc vivo, de contrahendo matrimonio cum altero sermonem habuisse deprehendatur, ut quæ seipsa nefario proposito abruperit, et matrimonii solutione ab illo abstrahetur, et profecto etiam pecuniariis pœnis, quibus quæ aliis modis a maritis avelluntur, obnoxiæ sunt, subjicietur. Quæ enim matrimonii compage in unam (7) carnem cum marito coiit, non acquiescit autem, sed simul ad alium respiciendo, creatorem qui illam conjunxit, contumelia afficit, simul in maritum hostili animo est: quomodo non juste hæc quum prius se ipsa a conjunctione prorsus abruperit, abscindetur? Et sane quando (8) mulier protervo proposito oculum (9) a membro suo avertens, in alienum respicere gestit: quæ alia signa et testimonia ipsam in maritum hostilia cogitare desideres?

CONSTIT. XXXI.

UT (10) QUÆ MULIER MARITI ODIO ABORTAT, REPUDIARI AB ILLO POSSIT (11).

Idem Imperator eidem Styliano.

QUi hominem e (12) terra creavit, costa ipsius in mulierem transformata, adjutricem (13) illi ex ipsius membris conjunxit, quo videlicet suæ creationis causam illa cognoscens, vel hinc discat, qua lege erga conjugem, benevolentiam atque amorem incontaminatum conservet. Quæ igitur ita animata est, benevolentiamque suam marito custodit, revera illa auxiliatrix est, neque conditoris promissum fallit: quæ vero diverso animo est, non amplius neque hoc esse cognoscitur: neque quanquam conjugium in unum illam cum marito cogere annisum fuerit, caro ex carne, membrumve ipsius est. Idcirco quum de muliere, quæ propter inimicitias quas cum marito habet, de industria abortando (14), neque in vitæ lucem fœtum producendo, seminis ipsius fructum opprimit, duæ leges latæ sint, quarum una (15) repudiare injuria affectum maritum jubeat, altera (16) vero non permittat: *nos*, legi divortium suadenti assentientes, illi ut multo utiliori autoritatem attribuimus. Alienum enim mihi a ratione, prorsusque iniquum videtur, ut quæ tam apertum in maritum odium suscepit, ut ipsius semen disperdat (ut interim omittam, quod communi naturæ in-

(1) Ex hoc loco potest defendi. Tutorem pupillæ plenam alimentorum pensionem imputare non posse, si pupillæ ministerio suum ad compendium usus fuerit.

(2) Dimittenda, ex *Nov.* 22. *c.* 16. §. 1. neglecta *Nov.* 117. *c.* 8. et ita reducitur ad *Nov.* 22.

(3) Ἀντινομίαι interdum in jure occurrunt.

(4) *Nov.* 22. *c.* 16. §. 1.

(5) *Nov.* 117. *c.* 8. *in fin.*

(6) Saltem non numeratur inter causas repudiorum.

(7) *Gen.* 2. *vers.* 24. *Matth.* 19. *vers.* 5. *Luc.* 16.

(8) Hostis est mariti conjux, quæ proterve oculos a marito in alium conjicit,

(9) Tertull. *lib. de velandis virginibus* ait, Nuptias de animo et affectu fieri, quemadmodum et stuprum. adde *Matth.* 5. *vers.* 28.

(10) Extat apud 4. Harm. 12. §. 6.

(11) Ut *Nov. Justin.* 22. *c.* 16. §. 1. fuerat constitutum: omissum vero in *Nov.* 117. *c.* 8. *in fin.*

(12) *Genes.* 2.

(13) Mulier ex viro et propter virum. Tertull. 5. *advers. Marcionem. et lib. de veland. virginib.*

(14) De abortu vide *l.* 8. *ff. ad l. Corn. de sicar. l.* 39. *ff. de pœnis.*

(15) *Nov.* 22. *c.* 16. §. 1.

(16) *Novell.* 117. *c.* 8. *in fin.*

sidiata sit) ipsi cohabitet. Nam si (1) qui alicui alii operi damnum inferunt, eos tanquam inimicos aversamur: quomodo eam quæ procreandorum liberorum operi, tum maxime necessario, tum præstantissimo noxam fecit, ipse qui damno affectus est, ut suam apud se habere poterit, nec ut insidiatricem et hostem dimittet? Quod insuper evidentius signum requiras ut mulierem marito inimicam esse cognoscas? quomodo et inde manifestum non est, quod dum adversus illum hostilia cogitat, in vitam progressu fœtum privat? Quomodo igitur dictum est: lex quæ ipsos separat, obtineto, maritusque secedendi a muliere in hoc facinore deprehensa, facultatem habeto. Nam si quæ solum extra (2) ædes mansit, aut cum hominibus cum quibus non deceret convivata (3) est, hanc lex a nexu matrimoniali separat (quum tamen hic in maritum odii nullum tam evidens testimonium sit, et accidisse id illi citra matrimonii injuriam videri etiam possit) cujus rationis erit, eam quæ tantum, tamque in maritum et naturam injurium odium conceperit, non disjungere, si ita marito videatur, et jubere ipsum uxorem habere, quæ ipsius vitæ insidietur?

Constit. XXXII. (4).

DE ADULTERIS MANIFESTO (5) DEPREHENSIS (6).

Idem Imperator eidem Styliano.

ADulterii scelus, si quod aliud, gravem horrendamque pœnam exigit, et (ut puto) homicidii pœna non (7) minorem. Homicida enim persæpe unius tantum sanguinaria manu vitam evertit: scelestus vero adulterii perpetrator quam plurimos (8) fere de medio tollit, maritum, liberos, cognatos, aliosque, dum uno vulnere dilacerato matrimonio omnes prosternit. Veruntamen quia, cum olim id facinus morte (9) puniretur, visum est posterioribus mitiorem proferre sententiam: ac vero nos fere ad benigniora trahimur: quam illi constituerunt pœnam, ut nempe nasus (10) detestandis illis ambobus abscindatur, hanc et nos statuimus. atque hæc quidem nefarii istius sceleris esto pœna. Ac quoniam maritum pro tanta injuria citra consolationem relinqui non oportet, in matrimonii jus injuriæ mulieris (11) dotem percipiendo se consolator. Insuper mulieri ad alteras nuptias prosultare, neque, quasi in nasi abscissione præmium acceperit, libere in posterum se cum libidinosis commiscere, nequaquam permittitor: sed ob scelus commissum, in monasterium (ubi in contritione animæ leviorem sibi pœnam faciat) velut in exilium detruditor. Et, si monasticæ vitæ desiderio correpta, illam susceperit, quæcunque ipsius bona a dote separata sunt, ea liberi et monasterium inter se distribuunto: si liberi nulli supersint, pro illis parentes, et si neque hi sint, alii cognati ad divisionem inducuntor. Quod si in prophano habitu e vita excedat, cum testamenti factionem omnino habeat, prout illa constituerit, quæ bona extra dotem habuit, dispensabuntur.

Constit. XXXIII.

NE (12) CAPTIVORUM UXORIBUS ALIIS NUBERE LICEAT (13).

Idem Imperator eidem Styliano.

SI qui olim leges tractarunt, eo fuisse animo, ut prorsus sua quanquam in illis correctione nonnulla indigerent, corrigi tamen nollent, suspicatus essem: fortasse nunquam hoc consilium suscepissem, uti leges, quæ sese recte non haberent, corrigere tentarem, et tametsi arcta reipublicæ cura, quo videlicet recte illa administraretur, necessario correctionem injunxisset: ut ne tamen primos legislatores contristare videremur, qui nos in hoc impetus ferret, inhibuissemus. At quoniam illis quoque ipsis, si etiamnum in vivis essent, non modo illorum institutum, qui corrigere conantur, non displiciturum, sed eosdem etiam qui ita faciendum censerent, his gratias acturos arbitror, (non enim gloriæ causa, sed quod reipublicæ commoda curæ haberent, leges ediderc) age quæ reipublicæ conducant, neque illis ipsis veteribus legislatoribus displiceant, facientes, exactiore consideratione, seu medicamento quodam Pæonio (14), legum morbos propitio Deo curemus. Supra cætera etiam ubi de captivis sanxerunt, hoc caput, in quo de matrimonii dissolutione statuerunt, valde rationi esse dissentaneum videtur. Sic autem et in hæc verba ajunt (15), *sive* marito captivitatis infortunium accidat, manente uxore in civitate: sive quum uxor in jus captivitatis pervenit, maritus in civitate permaneat: exquisita quidem et subtilis ratio distrahit matrimonium. Semel enim servitute alteri superveniente, conditionis inæqualitas æqualitatem, quæ in nuptiis spectatur, permanere non patitur. Nos tamen humanius talia contemplantes, *donec certum* est superesse maritum vel uxorem, pro non solutis matrimonia haberi sinimus: neque ad alias migrabunt nuptias vel mariti vel uxores, nisi petulanter id egisse videri velint, et in pœnas incidere, ille quidem exactionis donationis ante nuptias, hæc vero dotis. Hi ergo istiusmodi de captivorum matrimonio pronunciarunt sententiam. Nobis autem neque causa, quam exquisita (ut ipsi loquuntur) subtilisque ratio suppeditat, rationi esse consentanea: neque humanitas, quæ dirimendi matrimonii facultatem præbet, dum ipsos damno subjicit, sincera videtur. Si enim (quemadmodum inquiunt) durare matrimonium fortunæ non (16)

(1) Exaggeratio criminis abortionis.
(2) *d. Nov.* 117. *c.* 8. §. 5. *ibi, si nolente viro foris domum manserit.*
(3) *Nov.* 22. *c.* 15. §. 2. *Nov.* 117. *c.* 8. §. 4. *ibi, si cum viris extraneis nolente marito convivatur.*
(4) Decimanona dicitur ab *Harm.* 6. *tit.* 2.
(5) Ἐπαυτοφώρῳ. dixi ad *l.* 23. *ff. ad l. Jul. de adult.* Gal. *trouvez sur le faict.*
(6) Et eorum nova pœna quippe nasus præcidi adulteris jubetur hac constitutione, quod veteribus legibus non erat.
(7) Adulterium pœnam homicidio non minorem meretur.
(8) Exaggeratio criminis adulterii.
(9) Adulterium olim morte puniebatur, vid. *l.* 30. *in fin. C. ad l. Jul. de adult.*
(10) Harm. *d. loco.* Sic manus furibus præciduntur in Longobard. *l. de latronib. l. si quis latr. de furtis in Longobard.* et in patriam conspirantibus. *l. de conspirantibus, de aggressorib. in via factis, in leg. Longob.* adde quæ dixi ad *Nov.* 134. *cap.* 13. *vers. si vero criminis qualitas, ubi de pedis, manus, aurium et narium amputatione dixi, et excæcatione.*
(11) Vid. quæ dixi ad *Nov.* 134. *c.* 10. *et Nov.* 117. *c.* 8.
(12) Extat 4. *Harmenop.* 12. §. 4.
(13) Etiam post quinquennium, et ita abrogatur *Novell.* 22. *c.* 7. *vers. si vero incertum. Nov.* 117. *c.* 12.
(14) Medicamentum Pæonium; fuit autem Pæon Medicus Deorum. Suidas in παιώνος.
(15) *Nov.* 22. *c.* 7. *in princ.*
(16) *l.* 45. *in fin. ff. de ritu. l.* 1. *ff. de divort. l.* 10. *l.* 56. *ff. soluto. l.* 12. §. 4. *ff. de captivis.*

permittit inæqualitas, quomodo si ad libertatem revocetur captivus, quum post matrimonii dissolutionem ad æquabilitatem fortuna redeat, amboque in libertate vivant, ad æqualitatem matrimonium non redibit? Quæ vero illa sincera humanitas, quæ amicissimorum membrorum subtractione damnum inferre, aliorumque substitutione id quasi sarcire conatur? Quomodo item, etsi usque ad vilissima quæque captivorum substantia jure statuque ipsorum integro taxetur, illos non ita præstantiore parte (sui nempe membri conservatione) atque rerum suarum jure periclitari velle, immensumque damnum fore, si altera pars membrum suum negligere in animum inducat, non perquam est manifestum? Quid igitur ergo? *Si quum altera pars* in captivitate sit, altera quæ a captivitate libera mansit, ad alterius conjugium respexerit: postliminio vero revertatur quæ in captivitate detenta fuit; ut illi (1) si velit suum membrum recipiendi facultas sit, ac nequaquam quod alteri conjunctum fuerit, prius matrimonium innovetur. Si enim conjugium cum altero postmodum initum videbitur aliquibus dissolvi non oportere, quomodo non æquis fuerit, si primus matrimonii nexus in suum statum revertatur? Et si eo quod alienæ parti conjunctum sit, id quispiam avelli non permittat: quomodo quod a sua parte abruptum sit, id in suum locum restitui, rationi non fuerit consentaneum? At dixerit aliquis: Sed in lucrum captivis cedit quod propter alterum temeritate contractum matrimonium, per compensationem pœnæ nomine introductum est. Verum hunc sermonem non dico non labris exprimi, sed ne in mentem quidem autoribus ejus venire melius fuerit. Nam quomodo ille, qui membrum suum pecuniis commutat, non extrema mentis infelicitate et penuria laborat? Sancimus itaque, *ut nequaquam* amplius quæ pars a servitute intacta mansit, ad alterius conjugium procedat: sed quotcunque annis altera in servitutis miseria detinebitur, tametsi (2) inde nullam neque de scripto, neque citra scriptum significationem accipiat, illam expectet. Et quod si præter hanc legem alterius matrimonii commercio a priore abrumpi aliqui velint, idque non secundum observationem in Novella centesima decimaseptima de uxoribus eorum, qui in expeditione sunt, relatam, fiat: sciunto illi, quod positis in dicta constitutione pœnis subjacebunt. Insuper etiam (quemadmodum diximus) ut si qui servitutis ærumnas sustinet, liberetur, suum si velit membrum recipiat, licebit.

CONSTIT. XXXIV.

DE TUTORE QUI PUPILLAM SUAM (3) VITIAT (4).

Idem Imperator eidem Styliano.

NEfaria res est, si illi, de quibus ea expectatio fuerat, quasi probi futuri essent, quum ab illis qui talem de ipsis opinionem conceperant, jam aliqua fide digni habiti sint, pro bonis atque fidis inimicos et infidos se exhibeant. In illis autem quibus pupillorum obvenit cura, si cum pupillis salutariter prospicere debeant, ipsorum eversores existant, tanto id scelus gravius (5) est, quanto illorum fides ab iis, qui id ipsis injunxerunt, major judicata est. Constat enim, quod parens persuasum habens, quos pupillaris ætatis relinquit liberos, ab eo cui cura committenda est, paternum patrocinium sensuros, eam cui ita fidit, demandat. Recte igitur superiores fecere, qui pro patre conservatoreque pupillæ deprehensum vitiatorem punierunt. Deportationi (6) enim hunc subjiciunt, ac bonorum privatione multant. Verum in decora specie decorum non servarunt, neque ullam injuria affectæ graviaque passæ puellæ, ut illius infortunio succurrerent, suscepisse curam videntur, dum vitiatoris bona in fiscum statuunt esse inferenda: non animadvertentes hinc fieri, ut ulcisci quidem injuriam velle, sed in proposito non persistere existimentur. Ubi enim injuriæ ultio quando injuria affecto damnum injuria datum non resarcitur, neque qua tenetur calamitatem legis auxilio effugit? Quale autem calamitatis puellæ est effugium, quando non modo infortunii compensationem non invenit, sed lucrum (7) etiam progressu ætatis ex suo dedecore atque infamia paratum esse videt? Ut igitur hoc lege, tanquam (8) probrum aliquod reprehensione affricatum purgemus, *ut vitiatoris* bona in fiscum deferantur, abrogamus: jubemus autem, ut eo concedant, quo ipsorum dominus injuriam et infortunium projecerit.

CONSTIT. XXXV.

DE RAPTORIS VIRGINIS, EORUMQUE QUI IN RAPTU ADFUERUNT, POENA (9).

Idem Imperator eidem Styliano.

NEque quod ecclesiasticæ legi rebellemus, neque quod civilem simpliciter collidamus, hanc adversus virginis raptorem sententiam proferimus: sed posteaquam velut via quadam rebus humanis conducibili investigata, commiseratione sacræ legis id malum quasi insolescere, civilis vero legis austeritate supprimi, cognovimus: in eam sententiam, unde rerum statui plus subsidii esset, inclinavimus. Vult autem civilis lex (10), ut non solum qui per raptum et vim virginem ingenuam stupravit, morti addicatur, insuperque supra mortis adjudicationem bonis privetur, verum etiam qui in scelere adjumento fuerunt, eandem et pœnam et multam sustineant: idque tum etiam, quum voluntarie se mulier raptori dedidit. Quin et ejus patrem, si facti conscius fuerit, deportatione punit. Neque vero tunc solum, sed etiam, si quum quo tempore raptus committeretur, ejus rei ignarus fuerit, filiolæ vitiationem postmodum parvi pendat, reoque judicium remittat, aut istiusmodi matrimonium approbet, in incuriæ pœnam deportationem sustinet. Atque hæc quidem veteribus placuere. Verum sempiternæ memoriæ pater noster non tantum in mulieris raptum, verum etiam

(1) Dixi ad *Novell.* 117. *cap.* 11.

(2) Quid exigebatur *d. c.* 11.

(3) Id est, cujus tutelam vel curam gerit, vel gessit. et ita communiter intelligi tradit Clarus 5. *sent.* §. *fornicatio. vers. cum pupillus.*

(4) Ejusque bonis pupillæ vim passæ addicendis, non fisco ut olim *leg. un. C. si quis eam cujus tutor fuerit, corruperit.*

(5) Duci proditori comparatur violator pupillæ tutor. Quintilianus *declamat.* 284.

(6) *d. l. un.*

(7) Ποριζόμενον ἕτερον ἔτεσιν κέρδος ὁρᾷ. *Scrimg.* πορίζόμενον ἕτερον κέρδος. Cujac. 17. *observ.* 32.

(8) Ὥσπερ κηλῖδα μώμῳ. Scrimger. ὥσπερ κηλῖδα μῶμον. Cujac. *d. l.*

(9) Mutatur lex unica *C. de raptu virgin.* adde *Novell.* 143. et 150. *de ea, quæ raptori suo nubit.* 6. Harm. 7. Clar. 5. *sent.* §. *raptus.*

(10) *d. l. un.*

in circumstantias oculos dirigens, ad illas sententiam accommodat ac sancit, *ut si cum armis* (1), sive gladiis, aliisve nonnullis præter gladium lethalibus raptus commissus sit; qui raptum fecit, gladio puniatur: utpote qui eo quod cum armis ad id factum processerit, neque ab homicidio immunis sit: qui vero suppetias (2) tulerint, factive perpetratores susceperint, naso mutilentur, verberentur, et cute tenus tondeantur. Quando autem arma violentiæ adhibita non (3) essent: ut mortem sententia non spectet, quod nempe tunc homicidium locum non habuerit: sed raptus auctor manus (4) mutilatione periclitetur. qui vero ministerium (5) præbuerint; alioquive se isti rei immiscuerint, verberibus, tonsura et deportatione pœnas pendant. Ac sane corporalis pœnæ hæc est descriptio: Quod vero ad pecuniariam attinet, ne a primitiva legislatione mutetur, ejusque effectum retineat, permittitur (6). Atque hæc quidem pater noster sancit, quorum et nos approbatricem sententiam suscipientes, legislationem illam et in præsens et in futurum auctoritate et effectu obsignavimus.

Constit. XXXVI.

UT CAPTIVI FILIUS (7) HERES SIT (8).

Idem Imperator eidem Styliano.

SI reipubl. sustentaculum (9) atque fundamentum sunt leges, certe ut illa in tuto sit, sanitatem leges conservent oportet. Legis autem sanitatem quid aliud quam æquitatem quis dicat? Circa hanc itaque, quo leges, quæ rempublicam nostram gubernant, æquabiliter sese habeant, cogitationes nostras obvertentes legem (10) illam, quæ eum qui ex duobus *captivis natus est* heredem bonorum ejus parentis qui apud hostes mansit, fieri non vult: hanc (inquam) legem, ne legum sanitate (quæ æquitas est) privetur, periclitari animadvertentes, illam ad sanitatem transformare voluimus. Nam quod injuste istud statuat, non difficile cognitu est. Quam enim vim locorum natura ad adscribendam filio hereditatem habet? Neque vero hoc quisquam objiciat, quod quum parens servus sit, propter servilem conditionem filius exheres erit. Quomodo enim civilis lex, quæ, si captivum liberari contigisset, illum liberum agnosceret, ex eo natum liberum heredem esse non permittet: sed qui apud hostes est, servo bonorum administrationem dabit, tum etiam ad quem captivi bona aliquis pertinere putabit? Ad cognatosne? At quomodo servitus obsistens his ad hereditatem introitum non præcludit? Aut quomodo, quibus permissum est, non longe prius heredes esse licebit? An vero fisco danda erunt? Verum quomodo manifesta illa injuria non est? Si etenim rationi consonum est, ut (11) captivorum liberi e publico subsidium sentiant: quomodo captivi filium bonis privari, illaque fisco attribui, non perquam evidens injuria est? Quod si sæpenumero, quum nonnulli parentes graviter conscientia abusi, atque ideo pœnis subjecti, acerbeque e vivis sublati sunt, liberi eorum substantiæ domini esse lege non (12) prohibentur: quæ ratio est, quamobrem quando pium propositum parentes decorat (et quidem in fidei testimonium effusus sanguis ut eximius ipsorum animus magnusque spiritus ipsis etiam impiis miraculo esset, persæpe effecit) liberi facultatum ipsorum domini esse non permittantur? Nequaquam itaque constitutio (13) illa sana esse nostræ Majestati videtur: eaque propter sancimus, uti deinceps, sive quum captivitatis caligine circumfusi parentes essent, in lucem prodiit filius, sive etiam in libertatis splendore ipsum mater peperit, parentum substantiæ heres sit: idque sive ambobus parentibus e captivitatis vinculis liberari continget, aut non: sive (14) quum unus eorum libertatem nactus sit, alter in calamitatis vinculis vitam finiet: sive denique uterque parens in captivitate morietur, extra quam si mortem testamento condendo præveniant. Tunc enim illi quos testator voluerit, heredes erunt: tamen ut trientis legitimum subsidium filio servetur.

Constit. XXXVII.

* UT DOMINI TESTAMENTO MANUMISSUS, SI ILLUM DECESSISSE ADITAMQUE EJUS HEREDITATEM ESSE IGNORET, TESTARI POSSIT (15).

Idem Imperator eidem Styliano.

PRæsenti etiam legi plena absolutione deficienti, ejus quod deest additione decoram formam imponimus. Ait autem (16), servum qui quum domini sui testamento liber esse jussus sit, id ignorat, ideoque incertis rationibus libertatem obtinet, interea nequaquam propter ignorantiam libertate privari, sed in libertate vivere: ut autem tanquam liber testetur, ipsum potestatem non habere: quasi videlicet illam pœniteat, quam libertatem dedit, hanc ipsi perpetuo competere. Quum enim illi ut libero de rebus suis testandi facultas non sit, quomodo non ad pristinam servitutem redit? Nos itaque dicimus, posteaquam gradum statumque vitæ liberum præbuit lex, illam etiam (17) alia quæ libertatem comitantur, præbituram. Nam si ipsum facere quæ hominibus liberis duntaxat licent, prohibere oportebat, ipsa vero id non prohibuit, sed dignum illum qui istæc faciat judicavit: quare item istis actionibus quæ proprie libertatis dignitati competunt, illum non dignabitur? *Esto igitur* libertate donatus, revera liber, statuitoque de rebus quas illi dominus eximias dedit, quomodocunque visum sit. Non decet enim, ut qui libertatis dignitatem manifeste accepit, ob (18) incertam suspicionem ignominia afficiatur, atque a testando arceatur.

(1) De eo qui cum armis virginem rapuit.
(2) De eo qui suppetias raptori cum armis tulit.
(3) De eo qui sine armis virginem rapuit.
(4) De manus mutilatione dixi ad *Nov.* 134. *c.* 13.
(5) De eo qui opem tulit raptori sine armis.
(6) Eaque in re nihil mutatur *d. l. unica.*
(7) Id est, captivo natus.
(8) Olim heres non erat nisi ambo parentes postliminio rediissent, et ita abrogatur *l.* 1. *C. de postl. rever.*
(9) Legum commendatio. adde *l.* 2. *ff. de legib. Novell. Just.* 163.
(10) *d. l.* 1.
(11) Captivorum liberi e publico alendi.
(12) Vid. *l.* 7. *ff. de bon. damnat.*
(13) *d. l.* 1.
(14) Et hoc adjicitur *d. l.* 1. *Cod. de postlim. rever.*
(15) Et ita abrogatur *l.* 14. *ff. qui test.*
(16) *d. l.* 14.
(17) Data libertate, quæ necessario consequuntur libertatem, data etiam videntur. *arg. l.* 2. *ff. de jurisdict.*
(18) Ea fuit ratio decidendi veteribus, de qua vid. *l.* 14. *in fin. l.* 15. *ff. qui testamenta*: *l.* 1. *ff. de legat.* 3. Ulpian. 20. §. 11.

CONSTIT. XXXVIII.

* UT IMPERATORIS (1) SERVI DE REBUS SUIS QUOMODO VELINT, STATUERE POSSINT.

Idem Imperator eidem Styliano.

HOc quoque, quanquam plausibilem præ se speciem (legalem nempe ordinationem) ferat: æquitatem mihi tamen excedere videtur. Dico autem quod servis de rebus suis statuere non permittitur: sed quæ laboribus suis arduisque (ut conjicere licet) molestiis quæsierint, ea cujusque domini manus colligunt. Ac sane mirari subit, quomodo ab initio lata lex nihil moderationis neque æquitatis huic rei attribuerit. Verumtamen ii e quibus nata ista lex est, atque adeo lex ipsa ab aliis, ut cujusque voluntas feret, adprobantor. *Ego autem* nequaquam illos probo, neque illud placitum in servis (2) meis obtinere sinam: sed contra, plenam ipsis administrandarum rerum suarum potestatem facio. Ex hoc itaque tempore in omnem posteritatem Imperatoris servi rerum suarum revera domini sunto: ita sane, ut sive sani sint, sive ægroti mortem imminere putent, de rebus suis pro arbitrio statuendi potestate non priventur: neque servitutis nomine ex rerum quas possederint dominio expellantur. De Imperatoris igitur servis hæc noviter lata lex esto, vigoremque habeto. Magistratibus autem reliquæque promiscuæ plebi, si huic nostro placito acquiescere nolint, ad veterem de servilibus bonis legem respicere fas esto.

CONSTIT. XXXIX.

UT PRODIGUS QUÆ EX RE IPSIUS SINT (3), FACERE (4) POSSIT.

Idem Imperator eidem Styliano.

MOrtalium nemo ad eam absolutionem pervenit, ut non obnoxie aliquando res suas gerat: neque quisquam (ni fallor) ita desipit, quin crebro sibi utilis esse possit. Neque enim qui in omnibus prudentiæ suæ fidit, hunc omnia irreprehensibiliter facere sinit Deus: neque idem cum creator creaturæque suæ curator sit, mentis inopem per omnia ex imprudentia frustrari permittit. Præfatus hoc sum propter illam legem (5), quæ prodigum de rebus suis quicquam aut velle aut statuere omnibus modis prohibet. Quam quidem legem, conjectis in res gestas oculis, pro illarum ratione, non autem ita simpliciter sancire: et si quid inutiliter gestum esset, non admittere: in quo vero aliqua utilitas verteretur, id suscipere oportebat. Nunc vero nihil istiusmodi præscribit, sed in universum prodigo de rebus suis consultandi potestatem adimit. Id nos recto judicio non convenire suspicati, legem illam relaxantes, statuimus, *ut quæ judicium* erroneum quodque prodigum designet, dictet, neque approbatione, neque confirmatione digna habeantur: quæ vero ad utilitatem spectent, suscipiantur, atque nequaquam reprobentur. Quid enim, si (6) prodigus aut hereditatem necessariis suis relinquere, aut pauperibus sua distribuere, aut denique gravem servitutis torquem servorum cervicibus adimere velit? An ideo quod prodigus est, id illi non licere velle dicendum? Quid, si quum prædium damnosum habeat, alter quispiam, qui vitio mederi possit, majori pretio quam quanti prædium sit, id emere, ipsumque damno levare velit? An prodigalitas, quo minus ille sibi consulat, utiliterque negotietur, impediet? At rationem non video. Quod itaque dixi, rerum gestarum conditio observator: et si in ea prodigi (7) mores non conspiciantur, quod actum est ratum esto: si vero a prudenti rerum gestione aberratum esse appareat, id neque approbatione neque confirmatione dignum habetor.

CONSTIT. XL.

UT (8) CAPTIVI TESTAMENTI FACTIONEM HABEANT (9).

Idem Imperator eidem Styliano.

QUi olim edendis legibus operam navavere, cum multa ad res humanas recte moderandas in medium protulerint, locuplesque benignitatis suæ testimonium (leges nempe, secundum quas respublica concinno in statu conservatur) reliquerint: tum haud scio, qua ratione fecerint, ut de captivis tractatus, quibus de rebus suis statuendi potestatem non faciunt, reliquæ ipsorum benignitati non responderet. Quæ enim de testamentis ipsorum legislatio complectitur, valde comiter ac benigne constituta sunt. Nam quod statuerunt, *ut interdum quando* (10) *inopia testium laboraretur, a minore etiam testium numero testamentum obsignaretur: quin et nullis* (11) *adhibitis testibus, persæpe tamen testamentum ratum haberetur, quemadmodum de* (12) *iis qui in acie occumbunt constitutum est:* permagnum sane benignitatis est argumentum. At de captivis placitum jam dictorum non esse simile, neque ex eadem benignitate prognatum videtur. Quod namque de rebus suis constituere illis non permittunt: non solum non benignum aliquid de ipsis decreverunt, verumetiam (13) ipsam captivitatem alio modo in-

(1) Ad eundem modum olim servis populi Romani testari licuit. *Ulp. 20. in fin.* servis privatorum aut civitatis non licuit *l. 16. l. 19. ff. qui testamenta.*

(2) Lex est specialis, quæ ad omnes servos non porrigitur, interdum tamen humaniores domini servis testari permittebant; sed inter domesticos tantum. vid. Plin. 8. c. 16. dixi ad *l. 4. ff. de manumiss. et ad* Ulp. 5. §. 5.

(3) Τὰ συμφέροντα. et ita abrogatur § 2. *Inst. quib. non est permiss.* facit *l. 1. ff. de curatoribus.* vid. *l. 18. ff. qui testam.*

(4) Tum inter vivos, tum mortis causa. *Infr. eod.*

(5) *d. §. 2. d. l. 1. d. l. 18.*

(6) Prodigus non censetur bonis male uti, quoties hereditatem necessariis personis relinquit, et pauperibus bona distribuit, aut servos libertate donat. Sic Tuditani notæ insaniæ hominis, et populo nummos spargentis, et togam, velut tragicam vestem, in foro trahentis testamentum (quo filiam instituit heredem), centumviri probarunt. Magis enim quid scriptum in tabulis esset, quam quis eas scripsisset, considerandum existimaverunt. Tullius *Philippic.* 3. *et Academicar.* 7. Valer. 8. *et* 2. Lact. 23.

(7) Prodigi mores in eo non sunt, qui bonis suis recte utitur.

(8) Extat epitome 5. *Harmen.* 1. §. 30.

(9) Et ita abrogatur §. *ult. Inst. quibus non est permiss. l. 8. ff. qui testam. l. 10. ff. de test. milit.* Paul. 3. *sentent.* 4. §. 8.

(10) *l. ult. vers. in illis vero locis. C. de testam.*

(11) Imo milites convocatis ad hoc hominibus testari debent §. 1. *vers. si ergo miles. Inst. de militari testamento. l. 24. ff. de testam. milit.* vid. *Nov. 41. Infr. eod. ubi plura dixi.*

(12) Puto intelligi *l. 15. in fin. C. de testam. milit.* vult enim valere militis voluntatem, si quid in vagina aut clypeo literis sanguine suo rutilantibus adnotaverit, aut in pulvere inscripserit gladio, sub ipso tempore quo in prælio vitæ sortem dereliquit.

(13) Afflicti sublevandi sunt, non onerandi. *Nov. 16. Supr. eod,*

tendunt. Quomodo enim rursum illos in captivitatem non ducunt? aut quomodo malum irrecreabilisque tristitia non adaugetur, et morte acerbiorem in corde captivus non circumferens aculeum, rebus excedit humanis: quando non modo in captivitate vitam finit: verumetiam si qua apud contribules bona habet, de his illi constituendi potestas non est: sed suis rebus tanquam alienis expellitur: et quæ suis laboribus quæsierit, prope quibus suscepto periculo in captivorum infortunium incidit, ab horum dispensatione ejicitur? Quomodo item, si quos necessarios captivus habet, ut liberos, uxorem, fratres, aut alios, quos ad ipsius hereditatem lex vocat, ii non similiter omnes obversis in hereditatem ab intestato ad se devolvendam oculis, curam liberandi captivi, illius consequendæ spe non omittent? Novimus siquidem res humanas, ut pauci admodum verum amorem conservent, ejusque unius gratia ad opitulandum calamitate implicitis perpaucorum animus excitetur. At qui spe nanciscendæ cujusdam remunerationis ad ferendum indigentibus auxilium procedant, horum sane longe maximus est numerus. Qua re itaque moti cognatus aliusque quispiam captivorum suscipiant curam? Si quidem statuendi facultas de rebus suis ipsis esset, nonnulli laborem damnosum sibi non futurum reputantes, non segniter illum suscepturi essent. Cogitarent etenim (ut verisimile est) si aut conatus ipsorum ad finem deduceretur, captivique libertatem consequerentur, se munus aliquod esse pro opera sua et labore accepturos, aut etiam si conatus finem mors præveniens, captivum de medio tolleret, illum in testamento suo eum qui ipsius curam habuisset, majore portione quam illos qui ipsum neglexissent dignaturum. Non enim immemorem fore ipsum, neque labores nihili facturum arbitrarentur. Hac igitur ratione (quemadmodum dixi) futurum esset, uti aliqui non indiligenter ad liberandorum captivorum curam sese erigerent. Nunc vero cum hi testari prohibeantur, illi autem ab intestato heredes in bona concedant: haud scio, si, qui pro liberatione labores suscipiat, quisquam inveniri possit. Successionis enim ab intestato spes metusque ne in vanum laboretur: si forte liberationem mors prævertat, captivumque rebus humanis eximat, *homines* tardiores (ut ne prorsus animo alienos dicam) ad id aggrediendum facit. Quod sane non itidem contigeret, si lex illorum testamenta irrita non faceret. Jam vero si liberandæ animæ pretium propriæ cujusque facultates sunt, quomodo non in hoc etiam captivi injuriam longe maximam sustinent, quod dum non sinuntur a lege de rebus suis statuere, etiamsi velint, pro animabus suis nihil rerum suarum erogare possint? Ad hæc porro cum liberationis ratio hinc absurditatem contrahat, tum vero multo absurdissimum est, quod dum testandi facultas captivis non datur, frequenter illi qui inimicissimi (1) fuissent, quosque ipsi, si viverent, ne aspicere quidem sustinerent, illorum facultatum domini existant. Qua quæso re quid possit esse turpius? Hoc igitur quum hunc ad modum sese habeat, non negligi debere Majestati nostræ visum est: sed quemadmodum in aliis pro viribus divinitus nobis datis, ut recte respublica nostra gubernetur solicite egimus: sic et de captivis tractatum in melius corrigere decrevimus. Sancimus autem *ut dehinc captivi*, quæ ipsos a testando arcet, legi nequaquam obnoxii sint: sed ut ipsis (si possibile sit) quinque, sin minus tribus testibus præsentibus (2), extremam voluntatem, sive litteris commendare, sive (3) sine scripto pronunciare liceat: tamen ut qui ad testimonium assumpti sunt, revera illam defuncti voluntatem esse jurejurando affirment: idque sive quum liberi subsint, illos bonorum suorum heredes relinquant, sive (4) quum liberos non habeant, alios in hereditatem introducant. Æquum enim non putamus, ut qui communis reipublicæ nominis æqualiter participes sunt, ejusdemque esse gentis censentur, non æquabili ex lege jure honorentur: ut videlicet qui liberi a servitute sunt, statuendi de rebus suis, uti visum est, potestatem habeant: quibus vero illa manus intulit quasi culpam commiserint, quod pro tribulibus propugnando in captivitatis necessitatem devenerint, non item. Cæterum si captivorum quispiam aut sua sponte aut eorum quorum in potestate est, vi adactus, hoc in animum inducat, uti res suas ad hostes concedere testamento jubeat: nequaquam tunc placitum ipsius ratum sit: quasique non pro (5) decoro reipublicæ Christianæ testamentum factum sit, in irritum concidat. Atque hæc quidem de iis qui vitæ finem testamento anteverterunt sancita sunto. *Si vero ultimus* vitæ dies subito illi supervenerit, atque intestatus (6) de medio sublatus sit: tum si qui, ad quos hereditas pertinet, sive ascendentes, sive descendentes supersint, ad hos illa se conferet. si vero nulli sint ad quos bonorum defuncti captivi successio spectet (dico quos neque ascendentes neque descendentes defuncti familia agnoscit) primum considerari an aliquibus debeat, deindeque deducto ære alieno reliqua bifariam in trientem et bessem dividi, ac trientem demum in erogationem pro anima faciendam separari, alteram autem partem in fiscum recipi jubemus: tamen ut servi his non immisceantur. Hos enim, nisi æs alienum exolvi non possit, omnes libertate honorari volumus. Quæ eadem rerum disponendarum forma custodienda erit, quando nihil æris alieni fuerit, servitutique obnoxius (quemadmodum dictum est) sine heredibus decesserit. Quæ itaque nobis ejus legislationis, quæ captivos contristabat, in mentem correctio venit, per sacram hanc exposita est legem. Tua autem magnificentia sanctionem subditis notam facito: quo cum innotuerit, omnes de rebus suis, etiam quos captivitas detinet, quocumque modo velint, statuant.

CONSTIT. XLI.

UT IN CIVITATIBUS QUINQUE (7), IN ITINE-

(1) Durum videtur, captivis adimi testandi potestatem, ne alioquin ad eorum inimicos eorum bona deferantur.

(2) Captivi testamentum facere debent testibus præsentibus.

(3) Captivi testamentum facere possunt scripto vel verbis, coram quinque vel tribus testibus, nisi inviti sua bona ad hostes ipsos transmitti voluerint, 5. Harmenop. 1.

(4) Captivi testari possunt, sive liberos habuerint, sive non habuerint.

(5) Κατὰ τὸν πρέποντα. *Scring.* κατὰ τὸ πρέπον. Cujacius 7. *obs.* 32.

(6) Ad quos hereditas intestati captivi pertineat.

(7) Quinque in urbano: tres in rustico testamento testes sufficiunt ex hac Novella. Quinarius numerus lege XII. tabularum videtur introductus §. 1. *Instit. de testam. ordinand.* 20. Ulp. 2. et reductus a Basilio Macedone Leonis hujus parente *vers. quum enim. infr. eod.* Septem postea adhibiti ex constitutionibus. §. 3. *Instit. de test. ordin.* Specialius dicendum est. In militari testamento expeditionis tempore, *l.* 17. *C. de testam. milit.* (miles enim citra tempus expeditionis domi testatus septem testes adhibet, *arg. d. l.* 17.) testes requiruntur ad minimum duo *l.* 24. *l.* 40. *ff. de testam. milit.* §. 1. *Inst. de milit. test.* vel ut *ibid. in princ.* 1. *tit.* scribit Theophilus, unus sufficit: et si Leoni credimus *Novella quadragesima in princ. Supr. eod.* nullis testibus adhibitis miles testari potuit, quamvis Plutarchus *in Coriolano* scribat, in testamento procincto tres aut quatuor adhibitos: et hæc de militari testamento. In pagani vero testamento variatur numerus. In

RIBUS VERO ET AGRIS TRES (1) TESTES AD TESTAMENTORUM FIDEM SUFFICIANT (2).

Idem Imperator eidem Styliano.

Cum omnibus humanæ vitæ negotiis, quæ testium fidem requirunt, inde robur adesse oporteat: tunc vero maxime quæ ultimi vitæ nostræ diei contemplatione dispositiones fiunt, istiusmodi corroboratione indigent. Nullus enim reliquus modus est, qui recte ipsis jus dictet, nisi ipsis a testibus præsidium adsit. Oportebat itaque quo magis necesse est, statuta hominum e vita decedentium firma esse, eo quoque magis eadem per testimonia stabiliri. Verum quoniam frequenter res propter eorum quæ strictius requiruntur penuriam, ad possibilem modum deduci videmus (cum namque stricto jure uti non datur, quemque quo modo potest uti necessitas est) de testium numero, quo testamentis adesse debeant, statuere non alienum a providentia nobis visum est. Atque hoc quidem etiam sempiternæ memoriæ patri nostro in mentem venit: verum quod statuit non valde id exacte statutum esse judicatum est. Quum enim superiorum legislatorum alius (3) septem, alius (4) vero quinque assumendos esse testes censuisset, (septem quidem in civitatibus, quippe ubi propter hominum multitudinem, ut consentaneum est, testes defuturi non sunt: in agris vero et itineribus, quinque, quod magna illic plerumque hominum fide dignorum raritas (5) sit) cum hoc (inquam) ita de illis constitutum esset, pater noster (6) exuperantem numerum despiciens, simul in civitatibus, simul in agris et itineribus per quinque testes testamentis vigorem attribuit: idque ideo (mea quidem sententia) quod quanta nunc virtutis inopia humanam vitam occupet, considerarit. Attamen (id quod dictum est) non admodum exacta ratione placitum illud nititur. Dicat enim fortasse aliquis, æqualem numerum attribui non oportuisse, atque testimonium quod in agris et itineribus adhibetur, arctius contrahendum fuisse. Nos igitur quod ille neglexit, non negligendum putantes, sancimus, *ut in civitatibus* quinque testibus stabilitum testamentum approbetur: in itineribus vero et agris, aliisque inhabitatis locis trium testium confirmatio suscipiatur.

Constit. XLII.

UT (7) SUFFICIENS NUMERUS TESTIUM TESTAMENTUM RATUM FACIAT, TAMETSI (8) ID NEQUE ILLORUM SUBSCRIPTIONES NEQUE SIGNACULA HABEAT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Quæ in verbis residet obscuritas, multum quod tractatur involvere videtur: quippe quæ tanquam expansa quædam nubes, tum intelligendi vim animo auferat, tum a recta rerum administratione avertat. Hanc igitur obscuritatis caliginem ubi illis constitutionibus quæ de testamentis agunt, neque mediocrem noxam rebus adferunt, circumfusam esse cognovimus: pulchrum fore rati sumus, si illas repurgaremus, quomodoque testamenta confirmari, aut non oporteat, lege non ambigua, neque quæ varie apprehendi possit, definiremus. Qui ante nos de testamentis tractarunt, bifariam illa diviserunt, et alia quidem scriptis, alia vero sine scriptis confici tradiderunt. Quin et modum quo utrumque testamentum, (et scriptum nempe, et non scriptum) ratum fiat, subjecerunt: ut scripta confirmatio in eo consistat, quod vivente etiamnum testatore testium subscriptione obsignationeque omnibus numeris absolutum sit: nuncupativi vero, sive non scripti, quod septem non indigni fide testes se audivisse, cum ita testator lingua sua de rebus suis pronunciaret, confiteantur. Atque his hunc ad modum constitutis, annectunt scriptum testamentum, nisi (9) ad scripturæ, qua testatoris voluntas significatur, perfectionem simul omnia conveniant, et testium subscriptiones, nempe quæ illis de sinceritate testimonio sint, et signacula, quæ subscriptionibus fidem præbeant: nisi hæc simul omnia (inquam) priusquam is cujus id testamentum est, e vita excedat, concurrant, omnino id irritum esse, ut neque tanquam scriptum, neque tanquam nuncupativum valeat. Ex quo sane præoccupativo placito, quum non admodum caute (ne interim dicam male) conceptum sit, confusio atque ambiguitas rem testamentariam invadit. Aliis enim videtur testamentum velut adulterina semina, prorsus abjiciendum: ut aliis quidem ex bonis utilitatem capere permittatur, defunctis vero ne minimum quidem utilitatis ex rebus suis accedat: si tamen defuncti utilitatem aliquam sentiunt. Sentiunt autem quum ex ipsorum morte per beneficii erogationem nonnulli reviviscunt. Atque hi quidem (quomodo dixi) hunc in modum a rerum suarum utilitate hominem prorsus arcere volunt. Quibus vero benignior sententia animo residet, hi testamento, quod sigillorum impressione prefectionem non accepit, si non ut scriptum censeatur, certe tamen qualem non

testamento inter liberos duo vel tres *l.* 21. §. 1. *Cod. de testament.* cæci testamento vel octo requiruntur: vel septem testes et unus tabularius *l.* 8. *Cod. qui testam.* In reliquis, septem: si testamentum in scriptis fiat §. 3. *Inst. de testament. ordinand.* Quid si nuncupativum fiat testamentum? ruri sufficiunt quinque testes *l. ult. Cod. de testam.* ut et in codicillis *leg. ult. C. de codicillis. l.* 28. *in fin. C. de testam.* In urbe septem requiruntur, si extranei instituantur heredes *l.* 21. §. 2. *C. de testam.* sin filii, duo sufficiunt *d. l.* 21. §. 1. si liberis mixti extranei, quod ad extraneos septem requiruntur: quod ad liberos duo sufficiunt *d.* §. 1. Hoc addendum est, unicum testem sufficere, si testamentum fiat coram principe, hoc est, ipsum principem pro omni alio teste sufficere *l.* 19. *in fin. Cod. de testam.* quod tamen non admitto, et alia videtur ejus legis 19. sententia, ut ibidem scripsi. Sed et illud tenendum, Jure Canonico valere testamentum factum coram presbytero et duobus testibus, c. *cum esses.* 10. *de testam.* Quin eodem jure ultimam voluntatem ad pias causas valere coram duobus testibus *c. relatum.* 11. *de testam.* ad hæc jure civili plures quam septem adhibitos non nocere. Superflua namque prosunt, nunquam nocent. Paul. 3. *sent.* 4. §. 10. Quin sufficere ad bonorum possessiones omnibus locis petendas, ut solennis testium numerus adhibitus fuerit, quo loco testamentum factum esse dicetur *l. ult. Cod. de testam.* Idque communiter observari refert Ferraricusis *in formula libelli quo petitur hereditas ex testamento* 48. *in verbo* Vallatum 6. *n.* 4. *et* 5. Harm. 1. §. 11. *et* 12.

(1) *Nov.* 43.

(2) Atque ita mutatur numerus testium Justinianeo jure requisitus, *Instit. de test. ordinand. et C. de testam. ordin.*

(3) Justinianus scilicet *l. ult. Cod. de testam.*

(4) Jus vetus intelligit, de quo vid. §. 1. §. 2. §. 3. *Inst. de testam.*

(5) *l. ult. C. de testam.*

(6) Basilius Macedo.

(7) Epitome exstat apud 5. *Harm.* 1. §. 11.

(8) Hoc vult: firmum ratumque testamentum esse, si testes una voce duntaxat pronunciaverint, id testamentum esse: nec amplius quidquam exigi: valere denique, licet signacula non ei adposita, licet etiam testium subscriptiones cum signaculis desiderentur: et breviter in testamentis subscriptiones et signacula testium non requiri: quod olim requirebatur, et ita hæc constitutio abrogat §. 3. *Inst. de testam. ordinand. et similes.*

(9) *d.* §. 3.

scriptum et nuncupativum accipit, talem vigorem tribuunt. Nos itaque perplexitatem hanc adeo rebus humanis esse nocumento videntes, in benigniorum judicum sententiam pedibus imus, veterisque legis caliginem et ambiguitatem in simplicem atque apertam cognitionem convertimus, ac sancimus, *ut* (1) *quod testamentum*, respectu eorum quæ scripto testamento adesse debent, imperfectum est: si tamen nuncupativi testamenti testimonio non indigeat, vigore nuncupativi testamenti firmum sit: sin testium fide indigeat, ut quod nihil ad faciendam fidem idoneum habeat, in irritum concidat. Quæ enim ratio est, imo quomodo non omnino absurdum nimisque crassum est, alias testes istiusmodi approbatione dignari, ut quæ nulla sui parte scripto mandata sunt, confirment? alias vero quasi qui per scripturam declarata confirment, indigni sint, ita illos vilipendere, præsertim vero, cum hic aliquo etiam modo fides corroboretur. Quomodo insuper id detestandam invereeundamque æquitatis proditionem non continet? Quid si testamentum scripto tradi cœperit, quodque constitutum est, dignorum fide testium auribus insonuerit, deinde vero aut scribam morbus corripuerit, aut mors etiam ipsum sustulerit, et mox testator quoque enectus sit: (ut multa hominibus ex improviso contingunt) num propterea quos is moriens beneficio dignos censuit, illi eo privati injuriam sustinebunt? Et vero, quod indignissimum est, non modo non cum vita id mali testatorem deserit, verum etiam mortuum insectatur, privatque (quantum quidem ad eorum qui testamentum irritum faciunt sententiam attinet) misericordis Dei commiseratione, cujus participem illum fore, ex eo quod ipso defuncto alii beneficiis subleventur, spes est. Idcirco simulatque nostra potestas hæc animadvertit, evidentem atque indubitatam formam sanciit, *ut* (2) *si testes tantum* dicant illius hominis proprium id esse testamentum, id non improbetur, sed firmum atque ratum sit: tametsi non solum signacula, sed etiam cum illis testium subscriptiones desint.

CONSTIT. XLIII.

UT PER SCRIBENDI IGNAROS (3) TESTAMENTA ETIAM CONFIRMENTUR (4).

Idem Imperator eidem Styliano.

NOn quod superiores, quia communis vita negotiis diligentem cautionem attulerunt, reprehendere velimus, legem proferimus: sed potius, ut exacta ipsorum ratio in usum recipiatur, operam damus, resque ipsæ (quod illas exacto ipsorum præscripto respondere impossibile sit) ne, quoad ejus fieri potest, debito suo statu excidant, sanctione cavemus. At quid est quod dico? Decretum est a veteribus de testamentis tractantibus, ut per (5) septem testes, minimum autem per quinque defunctorum statutis autoritas accedat. Neque vero id simpliciter, sed ne (6) ignari literarum testes essent, si quidem in civitatibus, ubi non fere peritorum penuria est, testamenta facta sint: sed si aliis in locis in quibus literarum studia disciplinæque non admodum usitatæ sunt, illic testium non exacte haberetur ratio: neque illi soli qui ad literarum studium educati sunt, quærerentur, sed ad testandum et literarum rudibus aditus esset. Quod itaque illis in locis, in quibus hominum scribendi peritorum abundantia non est, lex fieri statuit, id consuetudo omnibus ubique locis et civitatibus, quanquam magna doctorum hominum copia esset, ita facere volentibus concessit. Quod sane et Imperatoriæ nostræ Majestati legum autoritate dignandum esse placuit. Sancimus igitur, *ut quocunque* in loco et civitate, etiam (7) ab imperitis testamenta confirmentur, dummodo mores testium fidem mereantur. Quin et numerum non solum ad quinque contrahimus, sed iis in locis in quibus raros fide dignos prodire constat, tres (8) quoque admitti, ac testimonium illorum non reprobari volumus.

CONSTIT. (9) XLIV.

* A QUIBUS (10) OBSIGNARI TESTAMENTA OPORTEAT.

Idem Imperator eidem Styliano.

CUm omnes alii hominum actus ac negotia quæ in literas referuntur, necessario exquisitum testimonii subsidium requirant: tum maxime id faciunt, quæ homines natura sua ad interitum vergente, discessuque e carne imminente litteris exponunt, his in ipso e vita excessu rationes suas et voluntatem committentes. Quæ enim inter vivos conscripta sunt, quanquam obsignata sint, nihilominus tamen illorum vitia ex verborum ejus qui scripsit, eorumque de quibus scriptum confectum est, examinatione deprehenduntur. Quæ vero a morientibus scripto constituuntur, ea se minus recte habere, si nullum certum testium suffragium adsit, impossibile discere est. Verum enimvero et hic tractatus longe optime a legislatore conscriptus est, dum sæpe testamentorum testes ad jusjurandum adigi nolens, illis census (11) magistri qui nunc generalis (12) appellatur, sigillo parari firmitatem jubet. Etenim quod tanquam levem promptumque ad jurandum aditum non præbet, insignique sigillo ambiguis testamentis vigorem tribuendo, ut juramenta reprimerentur, fecit: ea sane res et prudentissimi consilii, et præstantissima est. Atque hoc quidem obtinuit olim. Postmodum autem consuetudo id mutavit, ut supra testes ejus qui ad quæstoris dignitatem pervenisset, sigillum testamento testimonium ferret. Et quidem illa etiam confirmatio majo-

(1) Sensus est a Leone nihil hic eorum immutari, quæ vel de scripto, vel nuncupativo testamento cauta sunt.

(2) Et ita jus vetus abrogatur, quo subscriptiones testium eorumque signacula requirebantur.

(3) Olim constitutum, ut literati testes pro illiteratis subscriptionem interponerent, *l. ult. vers. si vero unus, aut duo vel plures fuerint literati. Cod. de testam.* quod hac Nov. remittitur.

(4) Titulus ita formatus est apud Græcos, περὶ τῦ κυρῦσθαι διὰ ἰσογράφων τάς διαθήκας, ϗ περί τῦ ἐι ϗ τρεῖς τυγχάνοιεν μάρτυρες. *Scrimg.*

(5) §. 2. *Inst. de testam. ordin.*

(6) *d. vers. si vero.*

(7) Abrogatur *d. vers. si vero.*

(8) *Novell.* 41. *Supr.* 5. Harmen. 1. §. 11.

(9) Hujus constitutionis meminit *Harm.* 5. *tit.* 1. §. 12. ait enim Novella Leonis constitutum, ut testamenta a magistratu non signata valeant, etsi testium subscriptionem non habeant. Puto tamen locum illum Harmenopuli pertinere ad Novellam 42. *supr. eod.*

(10) Olim magistro census, *l.* 23. *C. de testam.* hodie a Quæstore: et ita pars *d. l.* 23. *abrogatur.*

(11) *Nov.* 44. *c.* 1. §. 4. *l.* 17. §. 2. *Cod. de sacr. eccl. l.* 23. *C. de testam.*

(12) Ος νῦν τῦ γενικῦ προσηγορίαν ἀποφέρεται.

ribus nostris optima visa est. Quos et nos sequentes, quo illa validior sit, jubemus, *ut* (1) *sigillo* magistri census (quod nunc ad illum neque legum cura, neque administratio pertineat) nihil prorsus in obsignatione testamentorum juris nec commercii sit (quemadmodum neque nunc id illa obsignat) sed pro (2) illo quæstoris sigillum obsignet. Neque vero hoc solum testamenta obsignet: verumetiam magnificentissimi nostri magistri et patricii, præfecti urbis etiam, aliique qui judiciis præsunt, sigillis suis illa fidei commendent. Verum hi in urbe: in aliis autem locis et civitatibus præfecti, et in quaque provincia præsides hoc sciunto et faciunto.

Constit. XLV.

* UT SENTENTIAM JUDICES IN LITERAS REFERANT, SUAQUE (3) MANU OBSIGNENT.

Idem Imperator eidem Styliano.

DUm ut res judicatæ firmæ maneant, et ne qua suspicio atque controversia sententias insequatur, curam gerimus, hoc se nobis constituendum obtulit, *ut quibuscunque* dijudicare ac dirimere lites obtigisset, de quibus rebus judicium pronunciaturi essent, de iis sententiam de scripto ferrent, eamque manibus suis (4) obsignarent: ut ne si temere judicatum esse postmodum deprehendatur, negare illi suam sententiam possint: neque alii cuipiam supposititia adulterinaque sententiæ scriptura efficta, illam in judicum aliquem referre liceat. Quicunque igitur judicum dignitate honoratus est, dehinc ita facito: ac quibus de rebus judicavit, decretum scriptum suaque manu obsignatum edito.

Constit. XLVI.

* ABROGATIO (5) QUARUNDAM DE CURIIS ET DECURIONIBUS (6) LATARUM LEGUM.

Idem Imperator eidem Styliano.

QUemadmodum ut quæcunque aliæ res in communis vitæ usum assumantur, ipsarum commoditas facit, et quæ utilitatem aliquam adferunt magnifacimus: quæ vero ad nihil conducunt, contemnimus: sic omnino et ad legalium capitum compositionem nos accommodari oportebit, ut quarum usus aliquis sit, qui bono quopiam rempublicam beet, hæ necessario et ferantur et honorentur: quarum vero usurpatio aut nullius momenti, aut mala sit, harum non modo non ratio habeatur, sed etiam e legum corpore exemptæ rejiciantur. Hæc idcirco dicimus, quod inter veteres de decurionibus et curiis latas leges quædam gravia intolerabiliaque decurionibus quæpiam munera injunxerint: curiis autem privilegium, ut quosdam magistratus constituerent, suaque autoritate civitates gubernarent, præbuerint. Quæ nunc, eo quod res civiles in alium statum transformatæ sint, omniaque ab una Imperatoriæ Majestatis solicitudine atque administratione pendeant, tanquam incassum circa legale solum oberrent, nostro decreto illinc submoventur.

Constit. XLVII.

* ABROGATIO (7) LEGIS QUÆ SENATUI PRÆTORES, DECURIONIBUS VERO PRÆFECTOS CONSTITUERE CONCEDEBAT.

Idem Imperator eidem Styliano.

QUod alius olim reipublicæ status esset, rerum ordo similiter alius erat. Quum enim cuncta in Principis deliberationem non caderent, sed nonnullla essent, de quibus dispicere, et jubere senatus officium esset, ea ab illo etiam proferebantur. Prætores itaque tres (8) numero in urbe rebus administrandis ab eo præficiebantur, isque actus sanctione legis procedebat. Neque vero id in urbe solum, sed in aliis etiam civitatibus a decurionibus (9) ut vocabantur, præfecti quidam (non tamen quales hodie militaris præfectura novit, sed excellentiores quidam, quique aliam curam demandatam haberent) præficiebantur. Quum igitur aliter sese tunc res haberent, communis usus illam legem requirebat. Nunc autem quum omnia a principali cura pendeant, Deoque opitulante ipsius providentia discutiantur et dijudicentur: ac vero illa lex nullum de se usum præbeat, cum aliis quæ de republica ejectæ sunt, hanc etiam ejiciendam esse statuimus. Quemadmodum enim legibus nondum enatis nascendi causam rerum usus (10) præstat: sic quando lex rerum utilitati non subservit, eam abolendam esse sequitur.

Constit. XLVIII.

* NE MULIERES IN CONTRACTIBUS (11) TESTIMONIUM PRÆBEANT.

Idem Imperator eidem Styliano.

HAud scio quomodo, re non exactiore judicio disquisita, mulieribus ad dicendum testimonium procedendi facultatem dederint veteres (12). Illud saltem vulgo no-

(1) Harm. *d. l.*

(2) Apud magistrum census insinuari testamenta moris erat *d. l.* 23. hodie a Quæstore et aliis Magistratibus hic enumeratis.

(3) Poterant olim manu aliena, *l. ult. C. de sententiis ex periculo recitandis*: cui hoc additur a Leone.

(4) Et ita supplet *d. l. ult.*

(5) Hac Novell. tolluntur ordines decurionum, ideoque hic titulus non est in Basilicis. vid. Cujac. *ad tit. C. de decur.*

(6) *L.* 50. *ff.* 2. *L.* 10. *Cod.* 31. *Nov.* 38.

(7) Abrogatur *l.* 2. *C. de off. prætor.*

(8) *d. l.* 2.

(9) Nam quod Constantinopoli atque Romæ senatores, hoc decuriones in municipiis fuere.

(10) Leges usu exigente promulgantur, usu contrario tolluntur.

(11) Testis in contractu mulier esse prohibetur *hac Nov.* Gell. 6. *cap.* 7. scribit nulli fœminæ dicendi testimonii jus fuisse, et Constantinus *l.* 1. *C. Theod. de rapt. virg.* mulieres removet a postulationibus et testimoniis, omnibusque rebus judiciariis: ut et antiquitus penitus removebantur. Harmenop. 1. *tit.* 6. refert mulieres admitti in testimonium ἔνθα ἡ τῶν ἀνδρῶν βία ἀπείργεται et post capite περὶ κεκωλυμένων, mulieres ait in testamentis non admitti, ut et in aliis negotiis: iis exceptis, ἐν οἷς ἄνδρες οὐ προσκαλοῦνται. in quibus non advocantur vel adhibentur masculi. Idem paulo post negat mulierem admitti ἐν ταῖς συστατικαῖς μαρτυρίαις, admitti vero ait ἐν ταῖς ἀποδεικτικαῖς, appellat autem συστατικὰς, διαθήκην, κωδίκελλον, δωρεὰν αἰτίᾳ θανάτου, ἀποδεικτικὰς δὲ τὰς λοιπὰς, id est, judicialia, vid. *l.* 18. *ff. de test. l.* 20. §. 6. *ff. qui testam.* His adde quæ scripsi 2. *Feud.* 31. *in fin.* ubi fœminæ removentur a testimonio investituræ, quamvis feudum habeant ab eodem domino.

(12) *d. l.* 18. *d.* §. 6.

tum, volutandum animo fuerat, crebrum nempe in virorum oculos occursum (1) mulieri dehonestamento esse: pudicam vero et honestam ejusdem rei fugam efficere. Qua ratione igitur illas ad testimonium assumi permiserint, (unde fit persæpe, ut in magnis hominum turbis conversentur, irreverentiusque quam mulierum sermo ferat, lingua utantur) hoc quemadmodum dixi, mihi dubitare subiit. Quorsum enim hisce visum est, ut in (2) negotia publica mulierum prodiret testimonium, quibus juxta atque viris testari permiserunt, quemadmodum Scythicas (3) mulieres cum maritis ad bella coarmari audimus? Et sane quomodo præter absurditatem ingentem, hoc naturæ etiam finium, quibus virilis muliebrisque sexus disterminati sunt, tum confusionem, tum eversionem non continet? Quomodo item mulieribus (quas etiam domi observanter, nequaquam autem dissolute atque indulgenter, conveniri oportet) debitam non produnt et verecundiam et honestatem? Si quidem ad ferendum testimonium progressio, quum eo (quod multorum illæ hominum commiscentur conventibus, negotiisque implicantur virilibus) ad liberius loquendum quam mulieribus decorum sit, fenestram aperiat: muliebris sexus submissos morem pudoremque adimit atque ipsas ad inverecundiam et procacitatem exercet. Jam vero res illa contumeliam aliquo modo etiam viris adfert. Quid enim hoc aliud nisi contumelia, et ea quidem gravissima erit, si quarum rerum tractatio virorum maxime propria est, ad illas sexus etiam fœmineus procederet? Quapropter non minus consuetudinem, quam legis erratum Majestas nostra corrigens, *illis* ad testandum præcludit aditum, ac proposita sententia sua decernit, legeque prohibet, ne quo modo mulieres ad contractuum testimonia accedant. In rebus autem peculiariter ad ipsas (4) pertinentibus, quibus interesse viris fas non est (de partu (5) loquor, et si cui rei (6) alii sola mulier adhibetur) sua peculiaria virisque occulta testantor.

CONSTIT. XLIX.

* NE SERVI AD DICENDUM TESTIMONIUM ADMITTANTUR (7).

Idem Imperator eidem Styliano.

TEstimonium cum magni momenti, necessariaque ad tuenda communis vitæ negotia res sit, non a quibuslibet, sed ab iis qui extra ignominiam vivunt, ferri æquum est. Recte ergo exquisita ratione de hoc disceptant leges, et non simpliciter ad dicendum testimonium cuique aditum præbent. Veruntamen, quia nonnullæ leges servilis conditionis hominibus in quibusdam (8) rebus testari concesserunt: visum nobis est, hoc nota inducendum esse, ut qui liberæ vitæ participes non sunt, in universum ad testandum non admittantur, lexque Novellarum (9) Constitutionum obtineat, et de quocunque simpliciter testimonio statuat, idque in quacunque re, sive testamenta, sive aliam humanæ vitæ actionem testimonium complectatur. Si enim illis qui cum liberæ vitæ sint, vitam ingenue, eaque libertate quam nacti sunt digne non degunt, neque quantum fieri potest animi magnitudinem a servitute liberam conservant, sed in illicitarum actionum servitutem subiguntur, testimonium dicere non licet: neque his quorum vitam non esse liberam constat, ferre testimonium concedetur. Nam tametsi alius hic servitutis modus sit, attamen ea servitus est, quam libertatis dignitate participem esse indignum sit.

CONSTIT. L.

UT (10) DONATIONES QUÆ IN LITERAS RELATÆ NON SUNT AD QUINGENTOS USQUE AUREOS VELEANT.

Idem Imperator eidem Styliano.

QUandoquidem multi alias gratias relaturi, alias benigno duntaxat proposito moti, dona in nonnullos conferunt: et de hoc capite distincte tradendum esse visum est, quales donationes non everti, qualesque contra irritas esse oporteat. Atque veteres quidem hac de re tractantes pronunciarunt, illam donationem concidere, ne firma sit quæ quingentorum aureorum summam exuperat, nisi in acta publica relata sit: quanquam etiam donatarius donationis certam probationem propria donatoris manu privatim scriptam abstulerit. Ac nescio quid sibi illi superflua hac subtilitate velint. Quando enim donatio scripto comprehensa, eique justum testimonium adhibitum esset, quorsum amplius accurate finire oportebat? Nobis itaque exacta hac definitione, quam neque de donationibus dictam (11) esse omnino scimus, per sanctionem consopita, illud proponere visum est, *ut* (12) *si* donatio quæ quingentos aureos excedit, in literas relata sit, rata permaneat: quæ vero scripto comprehensa non est, pro eo modo qui quingentos aureos excedit, irrita sit: tametsi donatarius præsentibus testibus rem donatam adeptus sit. Etenim donatio, cujus æstimatio quingentos aureos non superat, etsi conscripta non sit, dummodo tribus testibus confirmetur, rata judicatur. Ad hanc ergo formam examinatæ donationes, aut valeant, aut irritæ sint.

(1) Mulieri dehonestamentum, frequenter viris occurrere.
(2) Εἰς πράγματα. *Scring.*
(3) Mulieres Scythicæ cum maritis ad bellum coarmari solitæ.
(4) In quibus negotiis mulieris testimonium admittatur.
(5) Vid. *tit. de ventre inspiciendo.*
(6) Puta balneo muliebri, 1. *Harmenop.* 13. admittitur etiam in quæstionibus majestatis *l.* 8. *ff. ad l. Juliam majestatis.* et in domesticis factis *l.* 8. §. 6. *C. de repud.* adde quæ dixi ad *Nov.* 90. *et ad epigraphen hujus tit.*
(7) Testis esse ullo modo non potest, qui servus est, *Nov. Just.* 90. *c.* 6. et ita abrogatur *l.* 7. *ff. de test.*
(8) In iis scil. in quibus alia probatio ad eruendam veritatem non est, *l.* 7. *ff. de testib.*
(9) Nov. sc. Just. 90. c. 6.

(10) Titulus aliter a Græcis accipitur his verbis, *περὶ τὸ τὰς δωρεὰς τὰς μέχρι φ'. νομισμάτων οὔσας ἐγγράφως γίνεσθαι. Scring.* Mihi sic videtur hac Nov. non requiri insinuationem in donatione 500. aureos excedente (ut ita abrogetur *l.* 24. *l.* 36. *in fin. C. de don.* §. 2. *Inst. de don.*) etiamsi in ea requiratur scriptura, si tamen testibus probari possit. 3. Harm. 1. *in fin.* ubi hujus *constitutionis meminit quam et pro* 29. *laudat.*
(11) Ρηθεῖσαν. *Scr.* τηρηθεῖσαν. Cujac. 17. *observ.* 32.
(12) Græci aliter legunt his verbis: *ἵνα δωρεὰ ἡ χρυσίων ὑπερέχουσα πεντακοσίων, ἄγραφος μὲν οὖσα ἀνεχθείητος διαμένη, ἐγγράφου δὲ συστάσεως ἐκτὸς μὴ γνωριζομένη, ἀβέβαιος ἡ κατὰ τὸ ὑπερβαῖνον μέτρον τῶν πεντακοσίων. Scring.* ut locum esse corruptum hinc colligamus.

CONSTIT. LI.

* DE INVENTO THESAURO CUJUS ESSE DEBEAT (1).

Idem Imperator eidem Styliano.

BOnum sane atque salutare esset, si divinis salutiferisque morem gereremus legibus. minime enim tum humanis indigeremus, illarumque luce tutam viam commonstrante, humano ex legibus auxilio nobis non esset opus. Verum quoniam cœno atque luto omnes emergere, divinisque præceptis in cœlum tollentibus elevari difficile est: humano generi salutem etiam humana prudentia per leges suas adinvenit. Quapropter etiam nunc, quum, quanquam Dominus et Servator noster misericordes esse, eorumque qui inopia premuntur, illos qui ipsius donis fruentes in affluenti rerum copia vivunt, angustiis succurrere jusserit, nonnulli tamen ita in Dominum ingrati, ergaque communem hominum cognationem commiserationis expertes sunt, ut non modo non benignam manum egentibus præbeant, verum etiam, tanquam solis quoque radiis tetricos thesauros suos aspicere invideant, in terram illos defodiant: de inhumano hoc invento in medium legem prodire oportuit. Quæ quidem *lex* cum olim lata fuerit, victa autem postmodum a cupiditate, quæ multas egregias res labefactat, ab eademque suo vigore privata sit: nunc ab Imperatoria nostra Majestate in integrum restituitur. Jubebat autem illa (2), ut qui in defossum thesaurum incidisset, si prædium in quo inventus esset, ad Principem (3) pertineret, alioquive publicum esset, illum ex æquo cum fisco partiretur: si vero locus unde thesaurus in lucem prodiisset, neque ad Principem pertineret, neque publicus, sed alterius cujuspiam esset, is æqualibus partibus inter inventorem prædiique dominum divideretur: denique si inventoris prædium esset, ipsi res inventa universa cederet. Atque hæc quidem lex illa sanciit. Verum (4) perversa cupiditas haud scio quomodo illa circumscripta, iniquoque lucro fisco donato, illi in hunc usque diem inventum thesaurum attribuit, legemque otiosam reddidit. At quid hinc contingit? Qui alicubi reconditos latere thesauros sciunt, dum alios laboribus suis gavisuros, se autem frustra illos subituros, quin et interdum acerbis examinationibus subjiciendos considerant, illos investigare negligunt: itaque in perpetuum recondita manent et pereunt, quæ in lucem producta magnam hominibus erant utilitatem allatura. Jubemus ergo, *uti* (5) *deinceps* secundum veteris legis æquitatem judicetur: et quando thesaurus aliquis inventus fuerit, si locus ubi inventus est, in publicis imperatoriisve fundis sit, inventor illum cum fisco partiatur: si vero alterius cujuspiam sit, simili modo ipsum et inventor, et loci in quo thesaurus inventus est dominus inter se dividant. Cæterum si improbus esse, neque quicquid repererit confiteri inventor omne velit, sed dolo mendaciisque ex re reperta nonnulla detineat: in vanum tunc ille laborarit, et tanquam malitiosus rerumque alienarum occultator et fur, nihil omnino accipiat, ac beneficium loci domino soli cedat.

CONSTIT. LII.

* UT TAM VETERUM (6) PRINCIPUM QUAM RECENTIORUM NUMISMATA, MODO JUSTI PONDERIS, PROBÆQUE MATERIÆ SINT, VALEANT (7).

Idem Imperator eidem Styliano.

SI pecuniarum nervi (8) sufficiens et copiosa illarum materia est, remque publicam pecuniarum vis stabilit; recte profecto veteres defectum, velut morbum quendam ac tabem, inde profugarunt, dum omne genus numismatis, etsi ad veteres et priscos Principes referretur, similiter valere voluerunt (9). Verum egregium hoc in-

(1) Thesaurus cujus esse debeat, breviter hæc notemus: Thesaurum non esse, quod quivis vel lucri, vel metus, vel custodiæ causa sub terra condidit. *l.* 31. §. 1. *ff. de acquirendo rerum*: quod quis perdidit, aut per errorem e suo fundo non abstulit, *l.* 67. *in fin. ff. de rei vind.* Thesaurus, est vetus quædam depositio rei mobilis *l. un. C. de thesaur.* seu pecunia cujus non extat memoria, ut ea jam dominum non habeat, *d. l.* 31. ejusque dominus sit ignotus *d. l. unica.* De invento hoc tenendum est, Eum qui thesaurum in suo casu invenerit, omnimodo suum facere, *vers. quæ quidem lex. Infr.* idque ex naturali æquitate et D. Hadriani constitutione §. 39. *Instit. de rerum divis.* Non est idem in eo qui sceleratis ac puniendis sacrificiis repererit. *d. l. unic.* nam et thesaurum inventum amittit, et eo amplius puniri potest. *arg. l.* 13. *ff. ad L. Corneliam de sicariis.* Eadem pene sunt in eo qui in privati fundo et alieno, data opera, non volente invitove domino, thesaurum perscrutatur, aut certe principis permissu: quippe inventor fundi domino thesaurum reddere cogitur, *d. l. unic.* Quod si non studio, sed casu, puta ab aratore vel colono, *d. l. un. in fin.* vel fabris ad domus refectionem adhibitis, *l.* 67. *ff. de rei vindic.* thesaurus sit repertus? dividetur inter fundi dominum et inventorem *vers. jubemus. Infr. eod. d. l. unic. dict.* §. 39. Quid si in loco sacro vel religioso sit repertus? Hadrianus totum concessit inventori *d.* §. 39. Divi vero fratres dimidium fisco dederunt *l.* 3. §. 10. *ff. de jure fisci.* Jam hic opinionum turba nascitur. Accursius dictum §. trigesimumnonum refert ad æquitatem: dictam legem tertiam, ad jus strictum: Angelo dicta lex tertia displicet, fisci loco ecclesiam substituenti. Zoanetus in dicta lege tertia legit: *non etiam religiosis*, quo nomine reprehenditur a Roberto 1. *recept.* 5. Cujac. 5. *observ.* 5. refert dictam legem tertiam ad locum religiosum, qui sit publicus, *d.* §. 39. ad religiosum, qui sit nullius. Fornerius 2. *selectionum* 26. dictum §. 39. emendat, legitque *ac si quis* pro, *at si quis.* eo sensu; Ei qui thesaurum in loco religioso invenit dimidium cedere, ac si in alieno reperisset, sic sentio, Justinianum repudiata Divorum fratrum sententia, D. Hadriani constitutionem amplecti. Quid si in Cæsaris, fisci, vel publico, vel civitatis loco thesaurus sit repertus? inventor thesaurum cum fisco ac civitate dividet ex constitutione Hadriani *d.* §. 39. Plura de inventione thesauri, et cui cedat vide apud Ferrandum 2. *Explicationum* 28.

(2) *lex* 3. §. 10. *ff. de jur. fisci.* §. 39. *Inst. de rer. divis.*

(3) *d.* §. 10. *dict.* §. 39.

(4) Hoc innuit dictum §. *decimum et dict.* §. *trigesimumnonum*, certis temporibus non fuisse in usu.

(5) Sententia *d.* §. 10. *d.* §. 39. in usum revocatur a Leone.

(6) Vid. *l.* 1. *C. de veteris numism. pot.*

(7) Nummi veterum etiam principum, modo justi ponderis, probæque materiæ sint, recipiendi. reducitur usus desuetus cui Nov. Nicephori Phocæ contraria c. 1. *infr.*

(8) *Νεῦρα τῶν πραγμάτων*, *Scrimg.* *νεῦρα τῶν χρημάτων* Agyleus, et male. Plutarch. in *Cleomene.* *ὁ πρῶτος τὰ χρήματα νεῦρα τῶν πραγμάτων προσειπών.* quod Diog. Laertius *Zenoni* tribuit. Demosthenes *ὑποτέμνηται τὰ νεῦρα τῶν πραγμάτων.* Æschines *ὑποτέμνηται τὰ νεῦρα τῶν πραγμάτων.* Nicetas in Emanuele Comneno, *καὶ χρημάτων ἐπιρρώσευουσι διαδώσεσιν ἃ νεῦρα τῶν πραγμάτων ἀρίστως τῷ πάλαι τὶς καθωνόμασε.* Eustath. 2. *Iliados*, *τὸ νεῦρα πραγμάτων εἰπεῖν τὰ χρήματα οὔτε σχεδὸν ἀλλὰ καὶ ἀσχώτατον.* et 4. *ὅτε δέ τις ἀκολούθως παλαιᾷ χρήσεις νεῦρα πραγμάτων ἐρεῖ τὰ χρήματα.* Sic in l. 1. §. 20. *ff. de quæst.* In tributis dicuntur esse nervi reipub. *et alibi*, sic in pecunia robur omne patrimonii veteres posuere *l.* 22. *vers. hinc accedit. C. de admin. tut.* Plura vide apud Cujac. 6. *obs.* 19. ubi notat Portoria Reipub. nervos principaliter non esse, sed per consequentiam tantum, adde *Nov.* 149. *c.* 2. *Nov.* 161. *c.* 2.

(9) *l.* 1. *C. de veteris numismat. potestat.*

stitutum haud scio qua de causa posteriores Principes in eadem forma consistere non permiserint, ac, tanquam subditorum opulentiæ inviderent, quæ numismata superiorum Principum effigiem ferrent, iis publico usu interdixerint: sua vero sola in communi commercio esse voluerint. Næ illi, quantum hinc in communibus negotiis novitatis, quantum item detrimenti, quod cum ad omnes, tum præcipue ad pauperiores, potiusque auxilio et defensione indigentes pertineat, existeret, intelligere noluerunt. Certe mercatorum vulgus, quique alioqui manibus victum quæritant, et demum universa rusticorum natio, dum, antiquata ea qua hactenus usi sunt pecunia, alio modo res necessarias sibi parare non possunt, in perquam angustas adiguntur angustias. Ea propter nos novo recentiorum placito non acquiescentes, veterum autem providentiam sequentes, sancimus, *ut secundum benignum* illorum reique publicæ commodissimum judicium, numismatis omne genus (quod (1) quidem formam (2) materiamque non adulteratam (3) et plenum pondus habeat) sive vetustioris cujuspiam Principis, sive recentioris sit, æqualiter et æstimetur, et in republica tractetur. Pœna vero eorum, qui rebelli animo decretum hoc contemnent, fuerit, ut flagris cædantur, et cute (4) tenus tondeantur, insuperque libras auri tres dependant.

CONSTIT. LIII.

* UT CUIQUE TAM INTRA CIVITATES QUAM EXTRA, MORTUOS SEPELIRE LICEAT (5).

Idem Imperator eidem Styliano.

MEa quidem sententia, leges civiles non ea modo quæ communi subditorum vitæ prosint præscribere: verum de iis etiam qui jam vitam finierunt, humanæ commiserationi convenientia decernere decet. Quæ autem defunctorum corpora ignominiæ contumeliæque exponant, ac per quæ communi hominum naturæ dedecus atque turpitudo concilietur, nequaquam in leges sunt includenda. At quod lex (6) mortuos non nisi extra civitates humari vult, quomodo id humanam naturam dedecore afficere non est? Et quidem si hoc præcipiens, de iis humandis ageret, quibus facilem elationem facultates, quas vivi habuerunt, suppeditarent, fortasse lex aliquam ad id jubendum rationem habuisset. Quanquam tunc etiam ad amicorum, cognatorum, necessariorumque defuncti commiserationem respicere oportebat. Quorum dolori atque orbitati magnum sane solatium est, si (7) amici sui sepulchrum amplexari, ac in id lachrymas profundere possint. Quæ officia extra civitatem sepulto non facile est exequi. Attamen si illos solum extra civitatem sepeliri vellet, quibus id ipso mortis die per facultates facile esset, ad eam inclementiam aliquam lex occasionem haberet. Verum nunc, cum inclementia illa simul ad omnes se extendat, quomodo non manifesta est absurditas? quomodo legem in naturæ opprobrium ferri non est evidens? Qui enim, dum adhuc viverent, inopes et deserti erant, quomodo mortui ipso mortis die humabuntur? Quomodo item, cum propter paupertatem sepultura non accelerabitur, multis diebus insepulti non miserabile simul et horrendum spectaculum jacebunt, tabescentemque hominum naturam dedecorabunt? Extra hæc autem, cum mortui interdum famuli Dei appellentur, propterque cœlestem gloriam colantur, ipsorum corpora inhumata abjici, quomodo id vero expiationi etiam obnoxium non est? Ne igitur ullo modo inter civiles leges hæc lex recenseatur, sancimus: quin potius, ut a consuetudine recte contemnitur, sic etiam decreto nostro prorsus reprobator. *Quicunque autem sive* extra muros sive intra civitatem sepelire mortuos volet, perficiendæ voluntatis facultatem habeto.

CONSTIT. LIV.

* UT DOMINICIS DIEBUS OMNES (8) AB OPERIBUS VACENT (9).

Idem Imperator eidem Styliano.

PRæstantissimum illorum est studium qui se edendis quæ communi vitæ utilia sint, præceptis dedunt; dignique sunt, eo quod ad subditorum utilitatem omnes suas curas intendunt, quorum pius in rempublicam amor laudibus celebretur, ac præcepta sancte observentur. Interim vero multo æquius fuerit, illis potius istiusmodi reverentiam attribuere, quos majores pro humani generis salute, tanquam universi terrarum orbis legislatores, suscepisse solicitudines constat, quasque leges tulerint, has aliis omnibus anteferre, idque non solum propter id quod dixi, quod *videlicet* ad hominum utilitatem, incomparabiliorem susceperint atque contulerint curam: sed quod etiam divini numinis virtute scripserint sua decreta. Quoniam itaque illorum inter discipulos procerum legi, quæ Dominicæ resurrectionis diem cessatione ab operibus omnes venerari mandat, legem aliam contradicere conspicitur, quæ non omnes simul operari prohibendos, nonnullisque uti operentur indulgendum esse censet: (ait (10) enim *omnes judices urbanæque plebes et cunctarum artium officia, venerabili die Solis quiescant: Ruri tamen positi agrorum culturæ libere licenterque inserviant*, cujus *istius* diei dehonestationis nulla ratione nititur causa. Nam quanquam fructuum conservatio prætendi posse videatur: nullius tamen illa momenti, reque vera futilis est: quum non agriculturæ diligentia, sed solis virtus, quando frugum largitori visum sit, fructuum abundantiam suppeditet:) Quoniam, inquam, istiusmodi lex in lucem prodiit, quæ Domini cultum vilipendat, diversumque ab il-

(1) Ἀπαρακποίητον τὴν μορφὴν ἔχον καὶ τὴν ὕλην ἀκίβδηλον ἢ τὴν ὁλκὴν τέλειον. *Scrimg.*

(2) Principum: quam imprimi numismatibus moris fuit, vid. *l. 1. C. de vet. numism. potest.*

(3) Olim lege Cornelia plectebatur qui monetam vultu principum signatam (præter adulterinam) reprobasset. Paul. 5. sent. 25. §. 1. Arrian. 3. *ad Epictetum.* τὸ τοῦ Καίσαρος νόμισμα οὐκ ἔξεστιν ἀποδοκιμάσαι, etc. adde *Edictum* 11. *Just. c.* 3.

(4) Pœnæ genus observa: cui simile est in *Nov.* 58. *in fin.*

(5) Sepelire etiam in civitatibus mortuos licet, et ita abrogatur *lex* 3. §. 7. *ff. de sepulchro violato. l.* 12. *C. de religiosis. l.* 6. *C. Th. de sepulchro violato*: Paul. 1. *sent.* 21. §. 2. et is locus Ciceronis: hominem mortuum in urbe ne sepelito, de quo dixi ad leges XII. tabularum.

(6) Vide dictas leges.

(7) Solatium hoc est vivorum, non mortuorum adjumentum.

(8) Dominicis diebus omnes ab operibus vacare debent, *ut hic.* Omnes, inquam, licet rustici, quod olim non fuit: et ita abrogatur *lex* 3. *C. de feriis.* facit hujus constitutionis mentionem Harmen. 1. *tit.* 4. §. 7.

(9) Vid. *l. ult.* §. 1. *C. de feriis.* adde *c.* 1. 2. 3. *extra. de feriis*, ubi traditur, quemadmodum etiam festis diebus haleces capere liceat, adde quæ dixi ad *leges* XII. *tab. ibi: feriis.*

(10) *l.* 3. *ff. feriis.*

lis, qui contra omnes adversarios a Spiritu sancto victoriam obtinuerunt, decretum præscribat: statuimus nos etiam quod Spiritui Sancto, ab ipsoque institutis Apostolis placuit, ut omnes in die sacro, quoque nostra integritas instaurata est, a labore vacent: neque agricolæ, neque quiquam alii in illo illicitum opus aggrediantur. Si enim, qui umbram quandam atque figuram observabant, tantopere Sabbathi (1) diem venerabantur, ut ab omni (2) prorsus opere abstinerent: quomodo qui gratiæ lucem, ipsamque veritatem colunt, hos eum diem qui a Domino honore ditatus est, nosque ab exitii dedecore liberavit, non venerari par est? aut quomodo, cum ex septem (3) diebus unus in Domini honorem consecratus sit, nos aliorum ad opera usu contentos non esse, neque illum Domino eximium et inviolatum conservare: sed ipsum etiam vulgarem facere, nostrisque operibus applicandum putare, religionis non est prorsus dissolutæ?

CONSTIT. LV.

* UT JUDÆI SECUNDUM CHRISTIANISMI RITUS VIVANT (4).

Idem Imperator eidem Styliano.

QUi olim sceptris potiti sunt, de Hebræorum gente (quæ quondam quoad divino patrocinio foveretur, inclyta fuit, nunc autem ob contumaciam in *Christum* et Deum nostrum, in calamitatibus celebris est) diversas (5) promulgarunt leges, quæ de ipsorum vitæ statu tractantes, jubent, ut (6) sacras ipsi scripturas legant, et ne a suis ritibus arceantur: quinetiam ut liberos supra sanguinis cognationem circumcisionis etiam cognatione suo instituto accommodent. Atque hæc quidem, qui olim (ut dixi) imperium obtinuerunt. Verum sacratissimus Princeps, ille ex cujus semine nos nati sumus, ut qui majore quam cæteri salutis ipsorum desiderio teneretur, hos in sola superiorum legum observatione relinquere (quod ante illum alii fecerant) non contentus: sed partim sacrorum oraculorum explicatione, partim eorundem admonitionibus ad salutarem Christianorum cultum traducens, vivifica baptismi aqua initiavit. Atque quod ipsos in novum secundum *Christum* hominem transformari debere persuasit ut veterem deponerent, plene effecit, et quæcunque vetustatem saperent, circumcisionem (7), sabbathum (8) et si quid aliud est, cum illo simul exuit. Atqui cum tanto cum effectu a Judaica pertinacia ipsos deduxisset, non etiam prioribus legibus, quæ Judaico ritu vivere permittebant, silentium, et vacationem alterius legis decreto imposuit. Quod igitur pater noster prætermisit, id nos adimplendum putantes, omni antiquiori, quæ de Hebræis statuit, legi silentium injungimus: *et ne illi aliter* quam pura salutarisque Christianorum fides vult, vivere audeant, jubemus. Quod si quis a Christianorum ritibus defectione facta ad Judæorum mores et placita reverti deprehendatur, hic secundum leges de apostatis (9) latas pœnas luat.

CONSTIT. LVI.

DE ORIS (10) MARITIMIS.

Idem Imperator eidem Styliano.

HÆc etiam lex quæ maritimorum prædiorum jus tollit, eorum unde apud (11) oras mare conspicitur: quæque insuper illorum dominum, si illic piscari volentes prohibeat, injuriarum actioni subjicit: nobis non æqua statuere visa est. Quicquid enim non iniquo titulo in cujuspiam dominium devenit, sive parentum hereditas laborumque emolumentum, sive alio quocunque non illegitimo modo paratum sit: quæ causa est, quamobrem id non ab eo qui in dominio habet, administretur, et illi non longe potius quam alteri cuipiam utilitatem præbeat? Non est igitur legis, quæ quidem æquitatem spectet, ut alios ad utilitatem rei, in quam nihil juris habent, introducat: illos vero qui aut solutum pretium, aut cognationis jus, aut denique alium aliquem possidendæ rei non illegitimum titulum laudant, illa privet. Jam vero quod, quum ab illo tanquam loci illius domino, annuum tributum exigatur, expellere inde illum, qui præter ipsius voluntatem loci commodis uti velit, non possit: sed si hoc faciat, injuriarum actionibus tentetur: quomodo id præterquam quod iniquum est, non omnibus modis absurdum est etiam? Quid si prædii dominus piscatoriæ artis non ignarus sit, num ipsi otioso dormiendum erit, aliisque orarum (12) emolumenta venari permitere debebit? aut, si otium non amplectetur, in aliorum oris errabundus piscabitur, in suis autem id ipsi non licebit? At quare ita fieri debeat, nullam equidem rationem video. Sancimus itaque, *ut quisque oras* suas inconcusso jure possideat, illorumque dominus sit: et si qui sine ipius permissu illorum emolumento frui velint, hos propellere possit. Nam quemadmodum terrenis locis juris est, ut quicunque domus dominus sit, is præter illius usum, vestibulum (13) quoque atque atrium possideat: ut ita etiam in maritimis obtineat, rationi esse consentaneum putamus. Et sicut terrenis locis præter voluntatem domini ex alieno fructus percipere nemini conceditur: sed si quis fructus ex alieno colligit, eos vel benignitate domini percipiat, vel pro loci (14) usu vecti-

(1) Sabbathi observatio.

(2) Juvenalis 14. loquens de Judæis: Sed pater in causa est, cui septima quæque fuit lux Ignava: et *Satyr.* 6. Observant ubi festa mero pede sabbatha reges; cum dicit *mero pede*, iter sabbathi intelligere videtur, de quo Actor. 1. *vers.* 12. quod circiter 2000. passuum erat.

(3) Unus ille ex septem diebus non est dies sabbathi; sed prima sabbathi.

(4) Judæi jubentur fieri Christiani, et ita abrogatur *Nov. Just.* 146. *et tit. Cod. de Judæis.* quo permissum erat Hebræis suo more vivere.

(5) *Cod. de Judæis d. Nov.* 146.

(6) *d. Nov.* 146.

(7) Vid. *Nov. Justin.* 37. adde quæ dixi ad *l.* 11. *ff. ad L. Corneliam de sicariis.*

(8) *l.* 2. *l.* 13. *Cod. de Judæis.*

(9) Vid. *tit. Cod. de apostatis.*

(10) Παρὰ προθύρων θαλάττιον. *Scrimg.* πρόθυρον vestibulum ædium *l.* 19. §. 1. *ff. com. divid.* olim, qui alterum prohibebat ante Prætorium, seu prothyrum ædium suarum piscari, injuriarum tenebatur: *l.* 13. *in fin. ff. de injuriis.* adde 53. *Eclog.* 6. *c.* 3. Hac novella non tenetur, et ita abrogatur *d. l.* 13. *in fin.* adde *l.* 14. *d. titul.* Nam et ædium, ita et prothyri sui pleno dominio quemque frui oportet. Est enim prothyrum sequela ædium *d. l.* 13. *in fin.*

(11) Παρὰ τοῖς προθύροις.

(12) Τὰ τῶν προθύρων κέρδη θυρῶν. *Scrimg.* τὰ τοῦ προθυρίου κέρδους. Cujac. 14. *obs.* 1. quid esset προθύριον κέρδος, dixi ad *l.* 15. *in fin. ff. qui potior.*

(13) *d. l.* 15. *in fin.*

(14) Ὑπὲρ τοῦ τόπου *Scrimger.* hinc τοπιατικόν, quod et solarium et locarium. vid. *d. l.* 15. *in fin.*

gal solvat necesse est: sic etiam in maritimis observari præcipimus.

Constit. LVII.

* QUANTUM IN PISCATIBUS REMORÆ (1) PISCATORIÆ INTER SE DISTARE DEBEANT.

Idem Imperator eidem Styliano.

QUandoquidem quum plurimæ leges de piscatione statuant, illud quod ἐποχὴν (2) nominandum putarunt, adhuc lege definitum non est (quippe, quod, ut videtur, quo tempore leges illæ promulgabantur, nondum id institutum innotuisset) hoc quoque legis constitutionem anferre volumus. Quam itaque juris rationem in hoc piscationis instituto pro legitimo decreto obtinere consuetudini visum est (ut nempe interstitiorum modus ad trecentos sexaginta quinque passus protendatur) hoc nos quod extra convenientem modum non feratur, legis dignitate honorantes, dehinc legem esse sancimus. Nam tametsi citra hoc privilegium, ut remoræ piscatoriæ ad hanc rationem disponantur, præsentis ævi hominibus bonum videatur: quo tamen id firmius sit, cautiusque in æternum observetur, lex esto, *remoræque illæ trecentorum sexaginta quinque passuum intervallo a consuetudine approbato inter se distanto*: idque ita, ut ab utraque parte hic intervalli modus desumatur: ut videlicet centum octoginta duo, et semis (3) ab unius partis finibus exporrigantur, residuum vero ad vicinum usque pertingat. Atque hæc quidem de constituendis introducendisque post hanc legem remoratoriis dicimus. Quæ vero hoc decretum prævenerunt, tametsi præstituto hoc intervallo non distent, ex ejus præscripto tamen nihil novabitur: permanebuntque illa, ut initio constituta sunt.

Constit. LVIII.

* NE (4) EX SANGUINE CIBUS CONFICIATUR.

Idem Imperator eidem Styliano.

SImul olim legislatori Mosi (5) sanguine vescendum non esse mandavit Deus, simul ab istiusmodi cibo abstineri decere a præconibus gratiæ (6) est constitutum. Et quamquam tum veteris tum novæ gratiæ tempore illa res vilis habita sit, et nefaria: eo tamen contumaciæ, imo vecordiæ homines processere, ut neutri legi aurem præstent morigeram. At contra alii lucri, alii gulæ causa summa cum impudentia mandatum contemnunt, in escamque qua vesci vetitum est, sanguinem convertunt. Perlatum enim ad aures nostra est, quod intestinis tanquam tunicis illum infarctum, velut consuetum aliquem cibum ventri præbeant. Quod tolerari non debere Imperatoria nostra majestas rata, neque tam impio soli gulæ inhiantium hominum invento, nunc præcepta divina, nunc reipublicæ nostræ honestatem dedecore affici sustinens, jubet, *ne quis id* scelus, neque ad suum usum, neque ut emptores detestando cibo contaminentur, ullo modo exercere audeat. At sciat, quicunque dehinc divinum mandatum contemnere, sanguinemque in cibum convertere (sive vendat, sive emat) deprehensus fuerit, se bonorum publicationi subjiciendum, et ubi acerbum in modum flagris cæsus, ac cute tenus fœde tonsus erit (7), perpetuo patriæ exilio multandum esse. Quo quidem in judicio, neque civitatum magistratus citra criminationem dimittendos censemus: sed ut et ipsi (neque enim, si illi convenienti alacritate magistratum gessissent, id scelus commissum esset) quod negligenter socorditerque subditis præfuerint, decem librarum auri multam sustineant.

Constit. LIX.

* ABROGATIO LEGIS (8) QUÆ HOMINEM LIBERUM SE VENDERE PERMITTIT.

Idem Imperator eidem Styliano.

QUæ lex hominem liberum, qui tam ignavi atque abjecti animi est, ut libertatis dignitatem dedecore afficiens, quo execrabile pro servitute persolvendi pretii lucrum participet (9), suam servitutem mercetur, non castigat, neque scelus illud corrigit: profecto et illa earum una est quæ rectum reipublicæ nostræ statum dedecent, ac approbatione indignæ sunt, neque auctoritatem et efficaciam accipere debent. *Illam* itaque de eo qui res

(1) Adde *Novell.* 102. 103. 104. *infr. eod.* et his quidem de rebus ante hunc Leonem nihil constitutum.

(2) In prothyris seu vestibulis ædium, de quibus superiore Nov. dictum est, maxime in angusto mari, ut in Bosphoro Thracico ut plurimum erant ἐποχαί, aut certe ἐποχῶν initia, quæ posteriores dixere θράνους retia in mari extensa confixis palis. Phavorinus δίκτυα ἀγρεύοντα τοὺς ἰχθύας: quam ob rem ἐποχῆς τὴν τάξιν dixit Leo Novell. 83. et 104. *infr. eod.* et ἐφάπλωμα interpres Novell. 102. vid. Cujac. 14. *obs.* 1.

(3) Jubet Leo intermitti spatium 182. cum semisse ulnarum a superiore vicina epocha et totidem ab inferiore.

(4) Sanguis animalium cibus homini esse prohibetur. Ita reducitur jus Mosaicum *Lev.* 17. receptum etiam temporibus primitivæ ecclesiæ. *Act.* 15. *vers.* 29.

(5) *Levit.* 17.

(6) *Act.* 15. *vers.* 29. *Canon. Apost.* 62.

(7) Pœnæ simile genus extat in *Novell.* 52. *in fin.*

(8) Liber homo se nullo modo vendere ad pretium sui participandum potest: et ita abrogatur *l.* 5. §. 1. *ff. de statu hom. l.* 6. §. 5. *ff. de injusto. l.* 14. *ff. de pœnis.* §. 4. *Instit. de jure personar.*

(9) Συμμοιράσασθαι. *Scrimg.* ad pretium participandum: *l.* 5. §. 1. *ff. de statu. l.* 6. §. 5. *ff. de injusto.* §. 4. *Inst. de jur. person.* ἐπὶ τὸ μοιράσασθαι τὸ τίμημα. Theoph. *ibi.* Quæri hic potest, quemadmodum ea venditio (nam in pignoratione minus est dubii *l.* 23. §. 1. *ff. de liberali causa*: et ministerio *l.* 16. *C. de liberali.*) aut cujus tandem pretium venditionis istius acceptum fieret? an venditoris? non video, cum statim ab ipsa venditione venditor servus efficiatur, nihilque ab eo momento suum vel proprium habeat. An emptoris? ne id quidem: nam qui manu pretium numeraret, eadem statim reciperet, nulloque momento in venditoris persona constaret. *l.* 79. *ff. de acq. vel omitt. hered.* An extranei? Non video quoque quenquam tam facilem in alium fuisse, ut se alterius locupletandi vel juvandi causa vendere velit. Itaque puto liberos et ingenuos homines eo redactos nonnunquam fuisse, quod herum a quo alerentur, interdum nancisci eis expediret magis quam in perpetua mendicitate vivere. Ac ne interea temere se in servitutem dedisse viderentur: utque aliquam speciem hominis ingenui semper præ se ferrent, ab emptore (Theophilus paulo aliter rem explicat *Inst. de jure personar.* §. οἱ δὲ δοῦλοι, eo sensu: Ego cum aliquo egi, ut me venderet viginti nummis, et sibi pro lucro quinque haberet, quindecim mihi redderet) partem sui ipsius pretii, ejusque liberam perpetuamque administrationem stipulabantur. *arg. l.* 2. *ff. si ingenuus*: quod postea, velut iniquum, mutatum est a Leone hac Novella; non immerito: cum talem sui ipsius venditionem natura quodammodo respuat: et parum admodum intersit, mortem quis sibi naturalem vel civilem consciscat, cum nemo sit membrorum suorum dominus *l.* 13. *ff. ad legem Aquil.* quod hominis liberi nulla sit æstimatio *l. ult. ff. de his qui dejecer.* quod iniquum sit minori viginti quinque annis in integrum restitutionem ad res suas alienatas revocandas concedi, nec tamen ad libertatem amissam seu venditam revocandam dari.

suas ita gubernat, *latam* legem, quæ dementiam firmam esse permittit, neque eversa indigna illa mercatura, hos qui per insipientiam talia faciunt, competentibus pœnis subjicit, neque legis propositum scimus servare, neque quæ convenienti legibus reverentia potiatur, dignam putamus. Si enim quod (1) pater filiis est, id idem leges civibus esse oportet, ut in hoc unum quod illis conducat ac salutare sit, colliment, quomodo hanc legem quæ tantum incommodum atque damnum incumbere iis qui per dementiam in id se conjecerunt, sinit, legibus annumerari æquum est? Hanc itaque nos legibus excerptam in exilium mittentes, sancimus, *ut si quis* ita demens sit, ut libertatem servitute commutans seipsum vendat, ne is contractus validus sit, sed evertatur, et simul ipse libertatis suæ proditor, simul is qui cum ipso id facinus designavit, verberibus castigentur, nihiloque minus vesaniæ mancipio libertas in pristino suo statu servetur.

CONSTIT. LX. (2).

* QUA POENA (3) CASTRATORES (4) AFFICI DEBEANT.

Idem Imperator eidem Styliano.

VIrtutis (5) ad procreandum a Deo naturæ inditæ exectio non minore cum audacia identidem committitur, quam si apud Deum nulli pœnæ obnoxia esset, cum tamen vel maxime sit: et quamquam veteribus legislatoribus curæ fuerit, ut id malum ultrice lege excideretur, quo respublica ab istiusmodi invento munda esset: haud scio tamen, quum si cui alii, huic certe præscripto obtemperari, atque a naturæ mutilatione abstineri æquum sit, quamobrem non ita faciant homines: sed tanquam utilitatem quandam, istiusmodi adversus generandi vim insidias reputantes, membra quæ homini nascendi causam suppeditant, lancinent, et creaturam aliam quam qualis conditoris sapientiæ placuerit, in mundum introducere contendant. Hoc igitur cum inultum relinquendum non putemus, lege in id pœnam constituentes, quibus adeo divinam creaturam deformare religio non est, eorum audaciam, auxiliante Deo, reprimere conemur. Ac superiorum quidem legislatorum decretum eos qui id auderent ad (6) eandem mutilationem quam aliis intulerint adigit, quodque ipsi in aliis videre desiderarint, id ut itidem in se videant, conficit: idque me judice, non ita præter æquitatem: quanquam non valde decore. Non enim quia ille creaturam Dei *quasi* refingere ausus est, continuo vindicem id imitari, et pariter (7) refingere, æquum est. Verumtamen, quantum ad inventum attinet, non valde (quemadmodum dixi) id alienum est. Ad hoc autem alio etiam modo, qui impium hoc factum auderent, puniebat. Bona namque publicabat, perpetuoque ipsos exilio adjudicabat: et qui injuriam sustinuisset, si servus esset, libertate honorabat (8). Atque superiorum quidem decretum istiusmodi erat. Nos vero de re illa sententiam pronunciantes, naturæ insidiatores simili mutilatione vicissim mutilari prohibemus: aliis autem isti crimini constitutis pœnis, (tametsi hic etiam ad clementiorem sententiam respiciamus) subjacere ipsos non displicet. Sancimus itaque, *ut qui detestandæ* hujus artis artificem ad castrandum advocarit (9), si in albo (10) Imperatorii famulatus sit, primum albo eximatur: ac deinde decem auri libris in fiscum deferendis multatus in decennium relegetur. Malæ vero istius artis artifex (11), et ipse primum flagris cuteque tenus tonsione deformetur, et deinde bonis privatus, eodem temporis spatio patria exulet (12): qui autem injuriam sustinuit, si servilis conditionis sit, reliquo vitæ suæ curriculo ab illa liber erit: sin liberæ, tanquam ipse, quod injuriam admisit, ejus sibi autor sit, quod passus est, suo consensui acceptum feret (13). Cæterum si qui exectionem sustinuit, ea illi (ut sæpe fit) remedium (14) attulerit, nihil neque nobis neque legi adversari videtur. Id enim naturam non mutilare, sed illi succurrere est.

CONSTIT. LXI.

* TRIBUTORUM EXACTORES, SI PLUS QUAM DEBEANT EXEGERINT, QUA POENA (15) AFFICIENDI SINT.

Idem Imperator eidem Styliano.

SI rectam æquitatis semitam mortales ingredi vellent, sane quam magna hinc communi vitæ tum beatitudo, tum salus accederet. Non enim austeritatem præ se ferre legislatoribus opus esset, neque ultrices leges in periculorum difficultates aliquos conjicerent. Nunc vero quamquam et commoda et salutaris æquitatis via sit, plerique tamen illam ingredi nolunt: sed tanquam laboriosa (16)

(1) Lex id est civibus, quod pater liberis: ideo dicitur lex πόλεως συνθήκη κοινή. *l.* 2. *ff. de legibus.*

(2) Hujus Novellæ meminit Balsamon ad *c.* 21. 22. 23. *Apost.*

(3) Castratores olim ad eandem pœnam adigebantur. *infr. cod. et Novell.* 142. *c.* 1. quod hac constitutione abrogatur.

(4) De castratoribus, adde *l.* 27. §. 28. *ff. ad l. Aquil. l.* 3. §. 4. *l.* 4. §. 2. *l.* 6. *ff. ad l. Corn. de sicariis:* Paul. 5. *sent.* 23. §. 7.

(5) Δυνάμεως πρὸς διαδοχὴν τοῦ γένους δύναμις, natura *l.* 9. *ff. de liber. et posthum.*

(6) Id est, ad eandem castrationem.

(7) Talionis est pœna, ut tale quis patiatur, quod fecit, de Talionis pœna dixi multis locis, quibus adjunge *Nov.* 93. *infr. l. ult. Cod. ne sanct. baptism. l. ult. C. de accusat. l. ult. C. de calumniatorib. l.* 7. *C. ad l. Jul. de vi publica. l. ult. C. de his qui latrones. Nov.* 123. *c.* 11. *Exod.* 21. *Lev.* 24. *Deuter.* 19. *Matth.* 5. *Apocal.* 13. *c. quod debetur* 14. *q.* 1. *c. sex differentiæ* 23. *q.* 3. 4. *l.* 3. *de contumeliis et vulneribus l.* 6. *C. Wisigott. lib.* 4. Quintil. *decl.* 358. 273. Isidor. 5. *Etymol.* 27. Diodor. 13. Aristoteles tamen 5. *Ethic.* ut et apud Gellium 20. *c.* 1. τὸ ἀντιπέπονθεν reprobat. Nec est etiam hodie in usu, vid. Petr. Greg. 51. *syntagm.* 20.

(8) *d. Nov.* 142. Qui publicabantur, id est, publici fiebant *l.* 1. *C. de Eunuchis.*

(9) Pœnam observa jubentis castrari vel autoritatem castrationi hominis præbentis.

(10) Τῷ καταλόγῳ τῶν βασιλείων ἀνθρώπων. *Scrimg.*

(11) De pœna ejus qui aliquem castravit.

(12) Lege Ripuariorum si ingenuus ingenuum castrasset, 200. solidis multabatur *tit.* 6. §. 1. *legis Ripuariorum.*

(13) Pœnis tamen ecclesiasticis subjicitur. nam si seipsum mutilavit, ne fieret clericus ut sui homicida Deoque opifici hostis judicatur *c.* 22. *apost.* si jam clericus, deponitur. *c.* 23. Quid si laicus? tribus annis segregatur. *c.* 24. *ibid.* non idem est in eo, qui vi hostium vel a tyranno persecutionis tempore castratus est, aut qui natus est Eunuchus *c.* 21. *apost.*

(14) *c.* 1. *Nicænæ synod.*

(15) Tributorum exactores injusti olim capitali supplicio adficiebantur, *l. un. C. de superexactoribus. lib. X.* Hac autem Novella pecuniaria dupli vel quadrupli multa puniuntur. et ita abrogatur *d. lex un.*

(16) Virg. Nam via virtutis dextrum petit ardua callem, Difficilemque aditum primum spectantibus offert. Hesiodus *vers.* 288. 289. loquens de virtutis via: μακρὸς, δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος ἐπ' αὐτὴν καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον.

atque aspera sit, miseriasque viatoribus adferat, declinant. Sunt enim, sunt, *inquam*, quibus pessima (1) *quæque* placent: quique ab æquitatis itinere deflectentes, ad iniquitatis viam densis spinis stratam (qua viatores in perditionis præcipitia aguntur) alacri avidoque animo se conferunt. Quorum etiam temerarium impetum veteres castigandum esse putantes, illum lege, tanquam freno, inhibere instituerunt. Sed quomodo illi iniquitatem profligare, atque e diverso æquitatem constituere studuerint. * * * Et quis (quæso) quæ nostra majestas suscipit, non approbet? Quod vero in nonnullis non pro delicti merito pœnam statuere, istiusmodi decretum amplecti recusamus. Quando etenim pro commissi ratione reis judicium obvenit, æquum revera decretum est: quæque illis irrogatur pœna justa. At quando delictum gravius (2) quam oporteat punitur, non id justitiæ sed potius injustitiæ esse censendum est. Quocirca sane, cum superiores legem (3) promulgarint, quæ illis qui colligendis publicis tributis præfecti sunt (διοικητὰς (4) promiscuum vulgus appellare consuevit) si supra legitimum modum tributa extendere audeant, gravissimam pœnam infligit (morte enim id delictum persequitur) et vero non omnino merito tantæ pœnæ illos subjici nos existimemus, admissionem illi denegamus: contraque statuimus, *ut si quis* in id crimen incidisse deprehendatur, semelque tantum id ausus sit, quod amplius exegerit, ejus duplum dependat: sin id facere pergat, in quadruplum, quod amplius captum est, ad injuria affectum redeat, illeque cum ignominia a concredito sibi officio decedat. Ac sit sane posthac delicti hujus hæc pœna, neque pecuniariæ fraudis reus de vita periclitetur.

Constit. LXII.

* DE POENA (5) EJUS QUI REM ALIQUAM PUBLICAM VENDIDERIT.

Idem Imperator eidem Styliano.

PUblicarum injuriarum reos castigari, et hujusmodi pœnis quæ in illas pronos ad temperantiam adigentes, quam maxime injurias succidant, subjici justum est. At non idcirco amplius quam par est puniri, neque jus ut fines suos excedat, specieque justæ vindictæ cum injustitia velut conspiret, cogi convenit. Si enim pro delicti modo qui deliquit, puniatur, justa ea juris ultio sit: at si quam pro eo pœna major infligatur, juris propositum servari non existimo. Ea propter nostra majestas, posteaquam in iis quæ a superioribus (6) constituta (7) sunt, ubi eos qui publicæ rei aliquid divendere ausi sunt pœnis subjiciant, non justam sententiam profiteri didicit: ut ejus criminis persecutio non amplius hanc vim habeat, decernit. Quomodo enim justum est, ut cuiquam, quia quiddam quod detrimentum fisco adferat, vendidit, incurabile damnum vitæ nempe privatio obveniat? Nequaquam itaque delictum illud morte puniri dignum est, neque nos hoc judicio deprehensos feriri sinimus. *Quicumque autem* publicam rem divendere deprehensus fuerit, ubi quadruplum reddiderit, satis pœnarum sustinuisse putator.

Constit. LXIII.

* DE POENA ILLORUM QUI RES VETITAS AD HOSTES TRANSVEHUNT (8).

Idem Imperator eidem Styliano.

QUin et hoc crimen, cum ex eodem fonte manet, idemque pœnæ a superioribus subjectum sit, insanabili nos castigationi (quippe quæ mortis pœnam contineat) eximentes, mitiore, quemadmodum et prædicta, dignamur pœna. A veteribus (9) enim statutum est, ne ad hostes transportentur, quibus illi instrui firmioresque reddi possint, ac sanctionis decretum contemptores de medio tollebat. Nos vero isti quoque crimini mitiorem pœnam (licet acerbam requirat) assignantes, talia constituimus: ut si navis dominus sit, qui res vetitas ad hostes transvexit, consiliumque suum cum nautis non communicarit, is solus pœnam subeat, et supra universum navis onus, ni ipsum inopia valde premat, reliquorum bonorum trientem etiam fisco dependat. Si vero soli nautæ (ut multa illis (10) malitiosum suum animum celantibus contingunt) id facinus ausi sint, ille quidem prorsus liber esto, hi vero pœnam non effugiunto: ac primum quidem flagris cæduntor, cuteque tenus tondentor: deinde vero, si divites sint, eorum quæ exportarunt, quadruplo multantor: si inopes et pauperes, supra verbera ignominiosamque tonsionem, quod alios in servitutem tradiderint, libertatem amittunto. Nam qui, quantum in se est, non modo quamplurimos in servitutem ducunt, sed etiam communi vitæ acerbitatem adferunt, tametsi ad servilis vitæ conditionem adigantur, mediocris tamen hæc atque mitis pœna est. Atque hæc quidem, quando communi consensu patratum non est facinus. Si vero communi consilio et malitia res gesta fuerit, ut simul eam perpetrarunt, ita etiam utrisque ad præstitutum a nobis modum castigandis, simul pœnas sustinebunt.

Constit. LXIV.

* DE POENA EORUM, QUI NAUFRAGIUM SUPPRESSERINT (11).

Idem Imperator eidem Styliano.

ILlud etiam atque etiam admiror, quomodo qui naufragio ejectas res occultat, tantum delinquere videatur, ut id mortem ipsi inferre debeat (12). Quod autem qui illos rebus suis defraudat, quibus aliquis misericordia motus, vel de suo sumptus suppeditet, quemque in corde dolorem circumferunt, leniat (cum præsertim graves cruciatus in bonorum amissione sustineri consentaneum sit) ille non mediocre flagitium audeat, id vero luce clarius

(1) Hinc illud Medeæ: video meliora proboque, Deteriora sequor.
(2) *l.* 12. *ff. de pœn. Novell. Justin.* 82. *c.* 10.
(3) *l. un. C. de superexactoribus lib.* 10. *tit.* 20.
(4) Διοικηταὶ colligendis tributis præfecti.
(5) Pœna ejus, qui rem publicam vendidit, quadrupli: ut hic, olim morte affectus, et ita abrogatur *l.* 3. *l.* 4. *C. quæ res ven. non poss.*
(6) Arcadio, Honorio et Theod.
(7) *d. l.* 3. *d. l.* 4.

(8) Pœna res vetitas ad hostes transvehentis olim capitalis fuit, *l.* 4. *ff. ad l. Jul. majest. l.* 1. 2. *C. quæ res export.* alia pœna hic constituitur.
(9) Valente, Gratiano, et Martiano.
(10) Nautis malitia sæpe inesse solet.
(11) Pœna naufragium supprimentis, quadrupli hic constituitur, et ita abrogatur pœna mortis, qua olim affectus fuit, vid. *l.* 3. *in fin. ff. de incendio*; *l.* 3. §. 4. *ff. ad l. Corn. de sicariis.*
(12) Ex *d. l.* 3. *de incendio*, *l.* 3. §. 4. *ff. ad l. Corn. de sicariis.*

est. Atqui quod hos, quos vecors cupiditas huc impulit, vita privari oporteat, hoc profecto intellectu assequi nequeo. Nam quid tantum ablatum est, ut cum anima conferri possit, qua privari debere ille condemnatur? Pessimus quidem certe est et sacrilegus, qui se istiusmodi lucro mancipat: ac sane ille (id quod ab aliquibus fit) mortuos spoliat. Verumtamen id facinus istiusmodi non meretur pœnam. Pro (1) re enim materiali et fluxa, materiæ expertem atque immortalem, animam nempe, capere haud est æquum. Nam si persæpe neque in rebus materialibus mulcta illatum damnum longe superat, quo videlicet velut circuitum aliquem iniquitas excessu non conficiat: quamobrem tam inæqualis pœna illos, qui naufragorum res occultant, percellat, ut excessus, quem ultio ad facinus refert, exprimi verbis nequeat? Jubemus igitur, *ut de hoc non* amplius ita vindicetur, sed pro re detenta, qui occuluit, quadruplum (2) dependat, eaque pœna id delictum defungatur.

Constit. LXV.

* DE INCANTATORUM POENA (3).

Idem Imperator eidem Styliano.

QUi propter (4) temulentorum incompositum malignumque animum reprobandum esse vinum, ejusque oblectamentum aversandum dicit: næ ille propter perversum usum, rem per se non perversam suggillat. Ego vero promulgatam a veteribus legislatoribus legem (5) considerans, eam quæ modo incantamentum malum esse rata, id punit, modo vero admittit et approbat, *quanquam* id ex utentium proposito malum non fiat, sed sua natura vitiositate, tanquam sterquilinia graveolentia scaturiat: non *tamen* illos legislatores reprehendendos dixerim, sed ne quis legem (quod merito fiat) vituperet, eam ex legum quasi fundo tollendam puto. Vult autem puniri incantationes, eo quod modestia animi sublata, stimulis furoreque (6) amatorio rationem ad insaniam adigant: ac approbat (7) rursum illas, tanquam segetes (8), et fructus curent, aliaque bona (ut quidem videtur) suppeditent. Atque ita quod tanquam insidiosum puniisset, idem rursum tanquam beneficium honorat. Atqui nos istiusmodi incantationes perniciosas esse persuasum habemus: et ut boni quicquam inde manare credamus, induci non possumus. Ac sane etiam si boni quippiam producere illas appareat (quomodo *quidem* approbandi ipsas legi videtur) non *id* bonum esse, sed illecebram atque nassam, quæ illectos in malorum omnium extremum, ubi a summo bono excidant, absorbeat, compertum habemus. Notum enim nobis est illas, ut qui se ipsis dedunt, præ creatore et Domino infaustis dirisque dæmoniis adhæreant, efficere: et qui illas assectantur, hos per externarum rerum latam quandam speciem vulnera in animam excipere. Quale quiddam inter pugnandum meticulosis frequenter accidit: qui dum ictus in manus excipere nolunt, illis vel caput vel ventrem exponunt. Sane vero *si quis aliquo* modo incantamentis usus esse deprehensus fuerit, sive id restituendæ conservandæve valetudinis, sive avertendæ a rebus frugiferis calamitatis causa fecerit, is apostatarum pœnam subiens, supremum supplicium sustineto (9).

Constit. LXVI.

DE PLAGIO (10).

Idem Imperator eidem Styliano.

UT justitiæ libram non plus æquo ad misericordiam inclinare, ita neque nimia austeritate delinquentibus graviorem quam peccatum requirat, pœnam imponi, honestum est. Illud enim (intempestiva commiseratio nempe) in illis quibus decorum excedere religio non est, contemptum, et ad audenda mala ferventiorem promptitudinem gignat: et graviore quam pro merito delictum pœna ferire, id vero non justitiæ ultio, sed sub specie justitiæ rem injustam aggredi est. Nam non pro delicti modo delinquentem puniri, injuria afficere, nequaquam vero justitiam exercere est. At quem in finem hoc dictum est? Quod lex (11) quo nescio modo (est enim hoc constitutum) eum qui alienum servum abduxit, morte puniat. In quo illa pœnam ad delictum haud dubie non expendit. Quum enim quod recuperari nequeat, amissum nihil sit, mortis pœnam illi qui cœpit inferri, irrecuperabilique ita damno subjici, non est æquum. Idcirco itaque ab iis qui digna morte non commiserunt, tam acerbas pœnas exigi, ubi iniquum esse animadvertimus, quam legem consuetudo contempsit (ut quæ vita plagiarium non privet, sed alio modo puniet) eandem nos etiam legalibus constitutionibus ejicientes, quod consuetudini placuit, lege confirmamus: ac jubemus, *ut si quis* alienum servum abduxisse deprehensus sit; is eundem, ejusdemque pretium, tum etiam quicquid ex industria ejus ipsi accessit, reddere, et quantum dominus non amisso servo ejus nomine percipere potuerit, tantundem (12) dependere, cogatur: atque ultra hæc delinquentibus pæna non aggravetur. Si quidem ita illi, qui servum amisit, sufficienter damnum resarcitur, furique satis magna pœna irrogatur: quippe quum ille servum cum accessione recipiat: et quam utilitatem ex servo non surrepto sensisset; illa non imminuatur, hic vero in duplum servum surreptum reddere debeat, nihilque ex ipsius servitute lucretur.

Constit. LXVII.

DE IIS QUI AD HOSTES TRANSEUNT, SUAQUE SPONTE REVERTUNTUR (13).

Idem Imperator eidem Styliano.

SImul nimia austeritas et severitas, simul immoderata lenitas et clementia ex æquo utraque quod utile est

(1) Observa hanc sententiam.

(2) Pœna naufragium supprimentis.

(3) Incantatores, quorum opera olim grandines averterentur, minime puniebantur. vid. *l.* 4. *C. de malefic.* Hac Novella jubentur supplicium pati. Adde Photium 9. *Nomoc.* 25.

(4) Usus rei propter abusum hominum non tollendus.

(5) *d. l.* 4. *C. de malefic. et mathematicis.*

(6) Vid. *l.* 15. *ff. de injuriis.*

(7) *d. l.* 4.

(8) Vide omnino quæ scripsi ad *d. l.* 4.

(9) Pœna incantatorum supremum supplicium. adde *Deut.* 18. *Lev.* 20. 1. *Reg.* 28. Platonem 11. *de legibus.* Cassiodor. 9. *variarum* 18. Dionem 52. Herodian. 4. Arrianum *in Indicis c.* 25. *Capitularis Caroli Magni*: Xiphilinum *in Julian.* Tacitum 2. *Annal.* Sueton. *in Tiberio* 32. Columell. *de re rustic.* 8. Suidam *in verbo* ἑταίρα. vide Petr. Gregor. 34. *syntag.* 14. 15.

(10) Περὶ ἀνδραποδισμοῦ. Plagii pœna fit hic pecuniaria, olim fuit capitalis. Vid. *l.* 7. *C. ad l. Fab. de plag.*

(11) *d. l.* 7.

(12) De pœna plagiarii adde Petr. Gregorium 36. *syntag. ult.*

(13) Transfugæ bestiis non objiciendi, ut olim ex lege 3. §. 10. *ff. de re milit.* quæ lex abrogatur hac constitutione. adde 6. Harm. 8. *in fin.*

intervertunt. Etenim et qui supra modum præfactus est, et qui lenitatem gravitate miscere nequit, uterque sive alicui uni, sive familiæ, sive civitati præsit, quibus præfectus est, cum illorum detrimento res administret. Oportet enim, ut qui recte præfuturus est, quemadmodum temperata salubriaque loca æquabiliter mixtas habent aeris qualitates: ita et ipse affectionum commistione ad rerum administrandarum utilitatem attemperata, se moderatum præbeat, et neque morositate gravis atque intolerabilis sit, neque indecora lenitate despicabilis, et ad gubernandum ineptus fiat. Quod autem de aere dicimus, hoc certe et in legibus servari omnino convenit. Nam oportet leges, quum revera reipublicæ principes sint, quam dixi contemperaturam conservare, neque ad severitatem lenitatemve supra modum respicere: siquidem, qui ipsarum rectionem agnoscunt, incolumes futuri erunt. Atque hæc quidem respectu præfactæ illius legis, quæ adversus eos qui ad hostes transfugerent, lata est, a nobis dicuntur. Vult autem illa (1), uti transfuga, si quando pœnitudine ductus, redeundo ad suos commissum delictum obliterare velit, bestiis devorandus objiciatur, aut in furcam tollatur. Quod sane mihi reipublicæ magnopere nocumento esse, magnamque rationum ad salutem iter monstrantium contrarietatem gignere videtur. Necessitatem enim transfugis inducit, ne unquam recordentur suorum, neque revertendi in patriam concipiant desiderium. Nullus *est enim omnium*, qui quum se istiusmodi pœna excipiendum sciat, inter hostes vivere, quam tam acerbam in patria mortem subire non malit. Quapropter rigidam hanc severitatem, ut ne iniquitatem dicam (nam eum qui deliquit, deindeque suapte sponte ad medendum delicto resipiscit, tam acerbe puniri quomodo non est iniquum?) ex justissimis legibus profligamus, ac jubemus, *ut* (2) *si quis* transfuga in patriam recurrat, quum semel dumtaxat transfugerit, veniam consequatur: si iterum (3) id fecerit, in triennalem servitutem divendatur: si vero tertio transfugerit, reversus in perpetuam ac æternam servitutem addicatur. Tam incerti enim consilii homo, tamque inconstans, qui libertate fruatur indignus est. Cæterum si transfuga non ultro redierit, sed ab aliis comprehensus in patriam retractus sit, morte tum illum, tanquam hostem puniri, neque injustum, neque crudele fuerit: præsertim vero, si ante civili sanguine manus contaminaverit.

CONSTIT. LXVIII.

UT MONACHI ET CLERICI TUTORES (4) ESSE POSSINT: SED AB ADMINISTRATIONE AC PUPILLORUM RECTIONE ARCEANTUR.

Idem Imperator eidem Styliano.

VEteribus quidem legislatoribus (5) (quum ut simile veri est, uniformis et simplex tunc temporis tutela esset, iique soli qui pupillorum tuitionem suscipercnt, tutorum nomine censerentur) edicere visum est, ne monachi aut quoscunque sacer ordo devinctos habet, tutorum officio fungantur. Et certe quidem id recte edixere. Intellexerunt enim, qui divino ministerio consecrati sunt, hos ab externarum rerum occupationibus et molestiis liberos esse oportere. Quantum autem alendorum alioquique regendorum puerorum cura hominum animos distrahat, utque Deum debite colere non possint, impediat, nemo ignorat. Cum itaque non exigua difficultas isti rei insit, ac præcipue propter temporis diuturnitatem (tota enim plerunque vita tutores laboriosis istis curis irretiti teneantur) recte (quomodo dixi) istud illi decretum promulgarunt. Verum quoniam posteriores illis dumtaxat qui tutelam administrarent, tutorum appellationem non servarunt: sed hos etiam quibus (6) testatores, bona illorum existimatione moti, testamentarias de rebus suis præscriptiones (7) committunt, ac post mortem earum executionem concredunt, tutores vocare cœperunt: ac vero inde dubitatio extitit, an monachi, quique sacrum ordinem subierunt, quod dictum decretum id non admittere videatur, hanc demandatam curam suscipere possint: nos discrimine adhibito sancimus, ut ab illa tutela ad quam vetera tempora respicientia, promulgandi decreti, quod dictis personis ad illam aditum præcluderet, occasionem præbuere, penitus illi arceantur, natam autem postmodum tutelæ speciem subire ipsis licitum sit. Hujus namque muneris non ita graves curæ sunt, ut a divino ministerio aliquem abstrahant, sibique totum astringant. Tum alioqui quanto hi illis qui profanis rebus impure inhærent, ac in terrenis sordibus volutantur, cautius diviniusque vivunt: tanto melius cautiusque defunctorum præscripta expedienda esse spes est.

CONSTIT. LXIX.

* CÆCOS (8) SECRETO (9) TESTAMENTUM FACERE POSSE (10).

Idem Imperator eidem Styliano.

QUandoquidem de eo, quomodo cæcos testari oporteat, dubitatur, eaque dubitatio ex locis legalibus (ut ea

(1) *d.* §. 10.

(2) De pœna transfugæ, adde *l.* 8. §. 2. 3. *l.* 38. §. 1. *ff. de pœnis: l.* 7. *ff. de re milit. l.* 2. *C. de desertorib. l.* 1. *C. de servis fugit.* vid. *l.* 3. *in fin. ff. ad l. Corn. de sicariis.*

(3) Iterata delicta gravius puniuntur. *l.* 3. §. 9. *ff. de re militari.*

(4) Περὶ τοῦ ἐπιτροπεύειν, etc. *Scrimg.* Monachi et Clerici executores testamentorum esse possunt: Tutores dari vel curatores non possunt. et ita restringitur *Novell.* 123. *c.* 6. quæ de tutela simpliciter sumpta loqui videbatur.

(5) Justiniani in *Nov.* 123. *c.* 6.

(6) Vetustas executores testamentarios nonnunquam ἐπιτρόπους appellavit. dixi ad *l.* 107. *ff. de legat.* 1. *l.* 21. §. 4. *ff. de annuis legatis.* adde *Nov.* 131. *c.* 12.

(7) Præstationem *d. l.* 107. ministerium *l.* 7. *ff. de legat.* 2. dationem *l.* 9. *ff. de alimentis.* distributionem *l.* 96. §. 3. *ff. de leg.* 1. *l.* 7. *ff. si cui plus quam per leg.* eis præstatur cautio legatorum, *d.* §. 3. et petitio competit *d.* §. 3. *d. l.* 107. *d. l.* 9. *l.* 28. §. 1. *C. de episc.*

(8) Cæci scripto testari possunt, *ut hic.* adde Paul. 3. *sent.* 4. §. 4. ut et adoptare et adoptari, *l.* 9. *ff. de adoptionibus.* tutelam gerere, *l.* 16. *ff. de autoritat. tut.* multo magis bona sua administrare: ideo curator cæco dari non solet: quia et ipse sibi procuratorem potest instituere, Paul. 4. *sentent.* 2. §. *ult.* Potest etiam cæcus officio fungi, *l.* 6. *ff. de judiciis:* et quidem senatorio *l.* 1. §. 5. *in fin. ff. de postulando*, id est, retinere officium (Persæ ne luscum quidem ad regnum admittebant *Procop.*), et testis esse in iis quæ ante cæcitatem vidit: post cæcitatem autem de his quæ a sibi notis hominibus audivit. Accurs. *Novell.* 1. *c.* 2. §. 1. *vers. si vero in verbo vidisse*: Speculator *tit. de testibus.* feudum etiam retinet. 2. *Feud.* 14. non potest tamen postulare, *l.* 1. §. 5. *ff. de postulando.*

(9) Id est, scripio, non tantum per nuncupationem, quod exigebat lex 8. *C. qui testamenta.* Olim dubitatum fuit, Num cæcus testamentum posset facere: sed in eam sententiam tandem itum fuit, posse: quia accire potest adhibitos testes, et audire sibi testimonium perhibentes, Paul. 3. *sent.* 4. §. 4. Porro quod secretum testamentum hic dicitur, Græci μυστικὴν διαθήκην appellant. Harmen. 1. *c.* περὶ μυστικῆς διαθήκης, de quo plenius alias apud eundem Harmenopulum in Græcarum juris dictionum Nomenclatore, ut et locis aliis diximus.

(10) Extat epitome hujus constitutionis 5. Harmenop. 1. §. 31. et 34. *l.* 8. *C. qui testamenta.*

de re leges inter se diversa statuant) et ex ea quæ nunc obtinet consuetudine existit : neque hoc altius expendere atque repurgare inconveniens aut alienum putavi. Etenim alia lex (1) prohibet , ne cæcus arcano (2) modo testamentum condat , et ne aliter id vim habeat , statuit , quam si testes quæ constituta sunt , a cæci ore processisse , suisque auribus insonuisse asserant : atque per solum tabularium illorum fidem communiri non vult. Alia (3) autem latam quandam ad arcanum (4) testandi modum mulieribus , et illiteratis hominibus viam aperit, dum nullam aliam observationem præscribit , quam , ut si testator literarum non omnino ignarus sit , sua subscriptione testamentum corroborare debeat : si vero id præstare non possit , pro se alium ad subscribendum assumat. Atque sic quidem ex legibus *illæ inter* se res dissideant. Quomodo enim si mulieres rudesque literarum quam paucissimis voluntatis suæ consciis testamenta condent , quum fides in solo tabulario fluctuet , non ex eadem causa cæcus liberam testamenti factionem habeat ? Jam vero et consuetudo , non solum autem alterius legis ratio , cum lege pugnat. Etenim placet huic , ne mulierum , et imperitorum literarum , cæcorumve testamenta arcane facta vigore priventur. Quod cum ita sit , nos quoque , ut secreto (5) confecta testamenta , sive cæcorum , sive aliorum (6) quorumvis sint , autoritatem obtineant , sancimus : illudque insuper statuendo addimus , ut antequam testes jurent , subscriptiones eorum qui testamenta conscripserunt , in medium proponantur , *quæ sonent* , quod revera illa scripserint quæ ipsa testatoris lingua dictante audiverunt. Et si quidem falsum commissum esse postmodum probetur , ipsos , si divites sint , bonorum ademptio : sin pauperes , vehementia verbera et exilium in delicti pœnam maneant. Quibus hoc insuper annectimus , ut si quando ad sui confirmationem (quod frequenter incidit) juramentis testamento opus sit : ipsi etiam qui testamentum conscripserunt , una cum juraturis testibus rei fidem et veritatem corroborent.

CONSTIT. LXX.

DE GRASSATIONIBUS (7).

Idem Imperator eidem Styliano.

QUos communio (8) in unam aliquam eandemque conditionem conjungit , inter hos communes etiam animos esse ubique videas . Ita in negotiationibus socii (9) lucrum damnumque æqualiter iter se partiuntur ; ita itinerum comites , quum fortuitu in rem aliquam incidunt (10), tametsi sæpe uno illam momento pariter non conspiciant , ejus tamen inter se jus communicant (11). Ita vero et commilitones (12) , licet omnes non pari studio et impetu in hostem ferantur , attamen victoriæ palmam ex æquo auferunt. Quapropter etiam , ut qui malitioso consensu coitione facta , rem aliquam in quam a lege pœna constituta est , incœptant (utpote si (13) raptus committatur , vel parricidium (14) , alteriusve cujuspiam cædes perpetretur) quanquam non omnes tantundem momenti et operis re peragenda conferant , eandem tamen pœnam sustineant : sane quam recte veteri legislatori placuit. *Et nos quoque* idcirco , quæ de his qui simul et communiter latrocinandi (15) animo homines invadunt , jam olim sancita sunt , approbantes (16) , statuimus , uti omnes , quotcunque fuerint (17) , eodem (18) supplicio afficiantur : tametsi parem operam rei perpetrandæ non omnes adhibuerint. Non enim si quis ipse manus inferendæ neci non admoverit , continuo insons et a pœna immunis esse poterit. Quid enim si pressis ipse manibus , alterius tamen dextram ad cædem intenderit atque confirmarit ? Sane quod manus homicida , a communi perversitate instigata , rem aggressa sit , constat. Nam nisi aliorum manus huic in subsidium præsto fuissent , non certe ita prompte homicidium perpetrasset. Ac propterea (quemadmodum dictum est) quamquam uno cujuspiam ictu (quod fieri potest) mors illata fuerit , aliorumque manus suppetias non tulerint : ut eandem tamen omnes pœnam sustineant , decernimus.

CONSTIT. LXXI. (19).

DE IIS QUI IN LOCIS ARABILIBUS (20) AUT VINEIS (21) ÆDIFICATURI SUNT (22).

Idem Imperator eidem Styliano.

PRæstantissimum illud æquissimumque patris nostri sempiternæ gloriæ Principis placitum , quanto (23) *videlicet* a vicini finibus spatio abstinere debeant , qui in locis , quos hactenus aratrum secarit , inve quibus vineæ constiterint , noviter domus *assignandas* (24) *muneribus publicis* ædificare velint : quoniam ab ipso in legum corpus (25) transcriptum (26) non est , legis (27) autoritate

(1) *l.* 8. *C. qui testamenta.*

(2) Κατὰ τὸν μυστηριώδη τρόπον. *Scrimg.* id est, scripto , sed per solam nuncupationem. Nam μυστικὴν διαθήκην Harmenop. 5. *tit.* 1. vocat testamentum scriptum : et merito : testamentum enim non scriptum , testibus evulgatur necessario : quod et jure constituitur , ne fides alioquin testamenti pereat.

(3) *Nov.* 119. *c.* 9.

(4) Εἰς τὸ πρὸς τὰς μυστικωτέρας διατάξεις καθίστασθαι. *Scrimg.*

(5) Διατάξεις ἐν μυστηρίῳ κειμέναις. *Scrimg.*

(6) Puta , mulierum , et imperitorum scribendi 5. Harmenop. 1. §. 34.

(7) Περὶ ἐφόδων. *Scrimg.* Hac Novella confirmatur jus vetus pœnæ constitutæ adversus grassatores.

(8) Communio animorum,ex communione conditionis præsumitur.

(9) *l.* 29. *ff. pro socio.* §. 1. *Inst. de societate.*

(10) Adde *l.* 5. *ff. pro derelicto : l.* 43. §. 7. 8. 9. *ff. de furtis :* §. 47. *Inst. de rerum divis.*

(11) Forte ex pacto. Potest et hoc referri vel ad rem pro derelicto habitam *d. l.* 5. vel ad res eas quas dominus ignoravit. *arg. d.* §. 7. 8. 9. *Nov.* 64. *supr. eod.*

(12) Συστρατιῶται commilitones qui simul militant.

(13) De complicibus raptus *l. un.* §. 2. *C. de raptu.*

(14) De complicibus parricidii *l.* 2. *l.* 6. 7. *ff. ad l. Pompejam de parricidiis.*

(15) Ἔφοδοι Græci. Galli *guetteur de chemins* , facit *l.* 28. §. 10. *ff. de pœnis : Novell.* 134. *c.* 13. *vers. Eo vero , ibi. aut itineribus.*

(16) Nihil igitur hac lege innovatur.

(17) Conscii , complices , ministri *l.* 2. §. 12. *ff. vi bonor.*

(18) Pœna ministerium præbentis grassationi faciendæ *d.* §. 12.

(19) Apud Harmenopulum nominatur 36. vid. 2. Harmen. 4. §. 151. *l. ult. ff. finium regund.*

(20) Ἀρασίμοις.

(21) Ὑπαμπέλοις.

(22) Et de spatio quo domum ædificatam in agris abesse oportet ab arvo vicini. Spatium autem definitur , quantum unus vel duo teli jactus faciant : olim duorum pedum spatium videtur fuisse , *l. ult. ff. finium regundor.* quæ hoc modo videtur abrogari.

(23) *l. ult. ff. finium regundor.*

(24) Εἰς ἀποκλήρωσιν. *Scrimg.* vetus liber habet , ὡς ἀποκλήρωσιν , quod est , ὡς ἀπόμοιραν , ut partem aliquam ab arvo aut vinea separabant. Nam et ἀποκληροῦσθαι dixit duobus locis *Novell.* 5. per partem alicui addere et supponere. vide Cujac. 17. *obs.* 31.

(25) Εἰς τὴν τῶν νόμων πολιτείαν. *Scrimg.* intelligit πρόχειρον Basilii , de quo dixi initio harum Novellarum.

(26) Ἐγράφησαν πολιτείαν. *Scr.* ἐγράφη συμπολιτείαν. Cujac. 17. *observ.* 31. ut *Nov.* 78. τῆς ἐν τοῖς νόμοις συμπολιτείας.

(27) Νόμου τιμῇ. *Scr.* νόμου τιμῇ. Cujac. 17. *obs.* 31.

decorari oportere judicavimus. Statuimus itaque, ut qui in locis ad sementem excultis novas ædes construere volunt, si loci amplitudo ferat, secundum illius (1) placitum a vicini finibus tanto spatio ædificent (2), in quantum arcus iterata (3) vice telum ejaculetur: sin tantum spatium interstitio loci angustia non præbeat, uno etiam arcus jactu hoc constituatur. Intra dictum autem spatium novam (4) domum extruendi nemini facultas sit. Cujus ratio evidentior est, quam ut exprimi opus sit. Quo enim ædificium propius vicini fruges ponitur, eo illi etiam noxa propinquior est.

Constit. LXXII (5).

UT PACTA ETIAM NON CONSTITUTA POENA (6) VALEANT (7).

Idem Imperator eidem Styliano.

Legali (8) decreto, quod nudum pactum non actionem, sed solum exceptionem parere tradit, nonnullos illudere videmus. Dum enim omne pactum quod pœna stabilitum non est, nudum esse volunt: etiamsi (9) scripto comprehensum sit pactum, etiamsi (10) qui pactum inierunt, sua manu sacrosanctæ (11) crucis (12) nota (13) scriptum signarint, etiamsi divini (14) ternionis appellationes adjectæ sint: si tamen pœna constituta non sit, id ut invalidum, contemnunt ac rejiciunt. Qui sane male sentiunt, minimeque judicium suum comprobant, ut qui rebus divinis communes res mortalium longe præferendas censeant. Quam enim tantam, recto quidem hominum judicio, adjectio pœnæ, pactis autoritatem, quantam sacrosanctum signum, divinitatisque nomenclatura in illis conspecta præbeat? Sancimus igitur, *ut omne* pactum, in quo ex divinis hisce adjumentis (15) idoneum aliquid ad faciendam fidem insit, quamvis de pœna nihil scriptum sit, firmum solidumque robur habeat.

Constit. LXXIII.

* UT NEMO CUM (16) MULIERIBUS IN ECCLESIARUM COENACULIS HABITET.

Idem Imperator eidem Styliano.

Quæ res etiam antequam jure prohibita esset, detestabiliter committebatur, ac vero post prohibitionem multo detestabilius audetur (quod nempe in (17) Ecclesiarum cœnaculis, quæ promiscuum vulgus κατηχέμενα (18) vocare solet, quidam cum mulieribus habitant) eam neglectim habere æquum non est: neque vero ita a nobis habebitur. Ac fuit hæc quidem res ad sextam (19) usque synodum, haud scio qua ratione, impune admissa, in ipsa autem sancta synodo, ubi penitus excussa esset, sacerdotibus ita habitantibus, remotionem (20) a sacro ordine, profanis vero a rerum sacrarum communione separationem (21) induxit. Verum, ut plene ab eo ausu ecclesias vindicaret, ad id sacerdotale decretum non par fuit. Nam cum ad id usque tempus, quo pater noster inclytus Princeps sceptra moderatus est, in republica constitisset, ut Principis decretum atque manus eam insolentiam sacris ædibus expelleret, oportuit. Quod nos quum dehinc obtinere velimus, statuimus, *ut omnino nullus* neque sacerdos, neque profanus, in (22) dictis cœnaculis cum mulieribus habitet: ac si quis sacram ædem hoc modo fœdare deprehendatur, hic illinc ignominiose principali manu exturbetur, qui vero illi eum locum habitandum præbuit (sive sacerdos sive aliquis alius qui templum procurat, sit) ipse quoque propter legis contemptum sacrorumque profanationem procuratione periclitetur.

Constit. LXXIV.

NE ANTE LEGITIMUM MATRIMONII TEMPUS FUTURIS CONJUGIBUS BENEDICATUR (23).

Idem Imperator eidem Styliano.

Quoniam in iis quæ a sacra magnaque sexta synodo de nuptiis in duodecentesimo (24) canone præcipiuntur, quiddam civilis juris placitis contrarium existere videtur (synodus enim (25) ne sponsa, vivente adhuc sponso, in matrimonium alteri conjungatur, in universum prohibet, eamque rem pro adulterio (26) habet: civilis autem lex (27) nequaquam talem dissolutionem magnum aliquod esse crimen judicat: sed si maturius (28) quam pro connubiali tempore solennis nuptialis benedictio celebretur, in solis arrhis, et quicquid pœnæ nomine

(1) Κατὰ τὴν ἐκείνων. *Scrimg.* κατὰ τὴν ἐκείνου. Cujac. *d. loco.*
(2) Ποιεῖσθαι τὸ διάστημα. *Scrimg.* μετρεῖσθαι τὸ διάστημα, ut apud *Harm.* Cujac. *d. loco.*
(3) *Δυσὶ τόξου βολαῖς, a deux trajets ou jects d' arc.*
(4) *Τῆς τοιαύτης τῶν οἰκήσεων νεουργίας. Scrimg.*
(5) Hæc Novella tricesima octava nominatur apud Harm. 1. *tit.* 9. §. 12.
(6) Ἄνευ προστίμου.
(7) Nudum pactum non parit actionem *l.* 7. §. 4. *ff. de pactis.* Nudum non censetur interposita divini nominis denominatione aut crucis signo. *ut hic.*
(8) Hic locus valde suspectus. Nudum enim pactum non est quod litteris est munitum. *Inst. de literar. oblig.*
(9) *d.* §. 4.
(10) Ratio abrogandæ legis hinc sumitur.
(11) Τοῦ θείου σταυροῦ. *Scrimg.*
(12) Crucis Christi signum adeo sanctum veterum seculo fuit, ut in instrumentis pro fide et subscriptione cederet, *l. ult.* §. 2. *C. de jure deliber. Nov.* 73. *c.* 8. *Nov.* 90. et fixione ejus, profana loca expiari, Deoque consecrari crederentur *Nov.* 5. *c.* 1. *et* 67. *c.* 1. *Nov.* 131. *c.* 7. *l. ult. C. Theod. de pig. sacr.* Crux quoque præferebatur litaniis publicis, *Nov.* 123. *c.* 35. Ex contrario vetitum, ne in locum publicum, vel privatum voluptatibus destinatum crux inferretur, *l.* 26. *C. de episc.* aut ad contumeliam passionis Christi deferretur, *l.* 1. *C. de Judæis.* aut humi in silice vel marmore pingeretur, vel sculperetur *C. Nemini licere signum salvatoris Christi.*
(13) Ἐν τάξει. *Scrimger.* Signum etiam veteres appellarunt, *Cod. nemini licere signum salvatoris Christi.* Ratio a Chrysostomo affertur, ὅτι πάσας (inquit) τοῦ θεοῦ τὰς παρακαταθήκας ὅσας ἂν λάβωμεν τούτῳ καθάπερ τινὶ σημάντρῳ βασιλικῷ καὶ δακτυλίῳ σφραγίζομεν. hæc ille. Constat quoque veteres frontem eo signo præmunisse, vide *Protevangelium Jacobi*, Tertullianum *et* Hieronymum *in vita Pauli.*
(14) Θεαρχικῆς τριάδος.
(15) Crucem intelligit et Trinitatis denominationem.
(16) Facit *Novell.* 123. *cap.* 29. *Novell.* 133. *cap.* 3. *l.* 19. *l.* 44. *C. de episc. canon.* 47. *Synod. in Trull. Synod.* 7. *cap.* 18. *et* 20. ubi de duplicibus monasteriis. *Novell.* 123. *cap.* 36.
(17) Ἐν τοῖς τῶν ἐκκλησιῶν ὑπερῴοις. Græci sic. est vero ὑπερῷον domus editione loco posita 2. Harmenop. 4. §. 27. *et* 44. 46. 96.
(18) Κατηχούμενα, ut *infr. eod.* Catechumenorum mansiones, 6. *Synod. cap.* 98.
(19) In Trullo.
(20) Quam Græci καθαίρεσιν. Scrimg. *hic.*
(21) Ἀφορισμόν. *Scrimg.* Clericorum est, καθαίρεσις, de qua supra: monachorum et laicorum ἀφορισμός.
(22) Ἐν τοῖς λεγομένοις κατηχουμένοις οἰκεῖν. *Scrimg.* ut *supr. eod.* κατηχούμενοι.
(23) Benedicendi conjugibus morem observa. adde *Novell.* 89. *infr. eod.*
(24) Στηῶ. *Scrimg.* legendum ϛη΄. id est, 99.
(25) Sexta scil. *d. c.* 99.
(26) Adulterium sententia sexta synodi committit, qui alterius sponsam ducit.
(27) *l.* 1. 2. 3. *C. de spons.*
(28) Vid. *d. l.* 3.

permissum fuerit, dependendis, pœnam circumcludit.) Quoniam itaque ipsum contrarietatis velut vulnus hinc acrior ratio conspicit, (quod enim post benedictionem dirimantur, in eo vera sponsaliorum dissolutio statuenda est) sancimus, ne prius benedictiones (1) celebrentur, quam legitimum matrimonii advenerit tempus, quod (2) in maribus decimumquintum (3), in fœminis decimumtertium expectat annum. Sic enim et benedictio tempestive fiet: et desponsatis a se invicem divertentibus, quod perfectum matrimonium dirimant, a civili lege judicium quod ecclesiæ placitis non adversetur, obveniet.

Constit. LXXV.

* UT QUI VIGINTI (4) ANNORUM EST, HYPODIACONUS CREARI POSSIT.

Idem Imperator Stephano sanctiss. Constantinop. Archiepiscopo, et Patriarchæ universali.

SI sacrorum decretorum sanctio ad res civiles transiens, in illis sæpe plus autoritatis quam ipsæ civiles de iisdem rebus tractantes leges habeant, quanto magis sacra decreta in suis rebus civilibus legibus prævalebunt? At quid est quod dico? Sexta Synodus (5) vicenarium hypodiaconum ordinari posse sancit: huic vero civilis lex contradicens, viginti annis quinque admetiri jubet. Nos itaque *uti sacram* legem sacer ordo sequatur, convenire rati, ut ad hypodiaconatum, qui quidem eo digni sunt, anno ætatis suæ vigesimo admittantur, sancimus.

Constit. LXXVI.

* DE POENA (6) FALSUM TESTIMONIUM DICENTIUM SACERDOTUM.

Idem Imperator eidem Styliano.

QUæ præconibus Dei (sacrosanctis Apostolis nempe) sacræ sanctiones (7) adscribuntur, sacerdotes falso jurasse deprehensos, sacra dignitate privant (8). Civilis vero reipublicæ moderatrices leges (9), ubi hujus rei constituendo tractatui incumbunt, falsum testimonium bifariam dividunt: et quod falsum dictum in causa criminali deprehenderint, remotione a sacro ordine puniunt: qui vero in re pecuniaria falsum testimonium dixerint, hos ad tempus relegando, non autem penitus removendo puniunt. Nos igitur jubemus, *ut qui jurati* falsum testimonium, sive in causa criminali, sive pecuniaria tulerint, profani illi a sacerdotio abspellantur: at si ad falsum testimonium jusjurandum non accesserit, qui falsum veritatis specie obtegere conati sunt, in triennium (10) relegentur, (relegandi autem in monasterium aliquod erunt, ubi illos ad arctiorem vitæ quandam normam vivere oportebit) delictique convenienti pœnitentia facta, in pristinum suum restituantur statum.

Constit. LXXVII.

* DE FALSARIORUM POENA (11).

Idem Imperator eidem Styliano.

CUm in plerisque aliis, tum præcipue in legum tractatibus reprehendenda obscuritas (12) est. Nam sicubi alibi, illic certe distorto intricatoque dicendi genere vacare, recteque informari oratione (ni fallor) oportet: non enim arcana quædam sanctiones legis sunt, ut a multitudinis intellectu remotæ esse debeant: sed potius, si fieri posset, neminem illas (13) latere, neque virum, neque puerum, neque mulierem oportebat. Quippe quod id ad hominum mores in melius convertendos, communisque vitæ utilitates vel maxime conduceret. Ob id cum ad difficilem illum legalium capitum locum substitissemus, ubi ipsis verbis quasi legislator in eo quid diceret occultare voluisset, ita (14) comprehensum est, *Falsarius in maximo delicto supplicio capitali afficitur:* cum quale tandem maximum illud delictum esse legislator ipse existimarit, non constet, illeque ejus rei intellectum non definitum præcidat: evidenter et definite illam orationem explanare nobis visum fuit. Sancimus igitur, ut si istiusmodi quædam falsarius conscripserit, ex (15) quibus is adversus quem falsum scriptum concinnatum est, mortis pœnæ subjiciendus sit: ipse falsarius pœnæ quam in alium machinari cogitarit, traditus decolletur.

Constit. LXXVIII.

* NE AMPLIUS SENATUSCONSULTA FIANT (16).

Idem Imperator eidem Styliano.

QUemadmodum et in aliis legibus, quæ ad communem rerum usum nihil conferrent, fecimus, ut eas tanquam supervacaneas e legum corpore subduceremus: ita hic quoque facientes *eam* (17) *legem quæ Senatui* fe-

(1) Τάς εὐλογίας.

(2) Pubertas in nuptiis definitur anno 15. et 13. non affecto, sed plane expleto: adde Novellam Justiniani 100. *cap.* 2. *l. unicam C. Theod. de Carboniano edicto.* Sane Testamentum nemo facere potest nisi 14. anno expleto, hoc est, 15. incepto 35. *Ecl.* 7. 5. Harmenopul. 1. §. 3.

(3) Legitimum nuptiarum tempus in masculis et fœminis.

(4) Hypodiaconus creari potest, qui annorum est 20. dixi ad *Novell.* 16. *Supr. eod.* adde Photium 1. *can.* 9. *can.* 15. *syn.* 6. *in Trullo.*

(5) *In Trullo can.* 15.

(6) Falsum testimonium dicentis sacerdotis pœnam observa. Distinctio *can.* 24. *apost. et Nov.* 123. *c.* 20. adhibetur: non quodvis ob falsum testimonium clericos privari dignitate, ut canon 24. voluit, non ob falsum testimonium in criminalibus, ut *d. Novell.* Perjurio itaque solo privantur dignitate: non nudo falso testimonio.

(7) Θεσπίσματα, intelligit Canones, et quidem 24. qui Balsamoni est 25.

(8) Ἀπογυμνοῦσι. *Scrimg.*

(9) *Nov.* 123. *c.* 20.

(10) Similis est pœna in *Nov.* 86. *in fin. infr.*

(11) Falsi crimen non semper est capitale: et ita abrogatur *l.* 22. *in fin. C. de falsis*: *l.* 1. *in fin. ff. de falsis.* adde quæ dixi ad *l.* 1. *l.* 5. *l.* 22. *C. de falsis.*

(12) Obscuritas legibus inimica.

(13) *l.* 9. *C. de legib.*

(14) *d. l.* 22.

(15) Deponens falsum in causa capitali, capitaliter punitur, Clarus 5. *sent.* §. *falsum* 4. *v.* ex communi opinione refert falsum testimonium dicentem dolo, capite puniri: ad sui defensionem arbitraria pœna vel publicatione bonorum et deportatione, seu ad triremes damnatione: in pecuniariis causis, plerumque reo linguam amputari, aut reum fustigari: vid. *eundem ibi vers. sed quæro quæ sit pœna falsi.*

(16) Senatusconsulta fieri prohibentur: et ita abrogatur *tit. C. de senatusc. l.* 9. *ff. de legib. et senatusc.*

(17) *d. l.* 9.

rendarum legum potestatem facit, a legum quasi republica secerni sancimus. Nam cum, ex quo Senatoriam administrationem Imperatoria Majestas sibi vindicavit, inutilem illam esse judicari debeat: si cum utilibus conjungeretur, et ineptum et supervacuum esset.

Constit. LXXIX.

* DE (1) POENA SACERDOTIS, DIACONI AUT HYPODIACONI (2), SI POST ASSUMPTUM ORDINEM MULIERI IN MATRIMONIUM JUNGATUR.

Idem Imperator eidem Styliano.

QUæ semel Deo dedicata sunt, ea deinceps auferri non oportere, sancitum est: idque non solum in donariis, verum multo etiam magis in hominibus qui per sacrum ordinem divinæ Majestati consecrati sunt, observandum est: tametsi (ut multi sunt hominum lapsus) e statu in quem tanquam honeste victuri, allecti erant, peccatum dominio in ipsos suscepto, exturbet. Non approbantes igitur veteris (3) legislatoris propositum, qui sacerdotem, diaconum aut hypodiaconum, si post assumptum ordinem mulieri in matrimonium jungatur, omnino a clericali habitu discedere, atque ad profanam vitam reverti vult: illud decretum irritum facimus, ac vero statuimus, *ut ab* ordine quem ante nuptias obtinuerint, solum recedentes, satis tamen pœnarum luere videantur, et nequaquam clericali habitu alioque ecclesiæ ministerio, cujus quidem usus illicitus non est, judicio priventur.

Constit. LXXX.

* UT PURPURÆ SEGMENTA (4) ET PARTICULÆ IN PUBLICIS MERCIMONIIS SINT.

Idem Imperator eidem Styliano.

HAud scio qua ratione superioris ævi Imperatores, cum ipsi toti (5) purpura vestirentur, inducti fuerint, uti ne (6) qua omnino purpuræ (7) particula venundaretur, statuerent, neque cuiquam talem colorem vendere aut emere permitterent. Ac sane si integram (8) telam venire illi prohibuissent, aliquam fortasse ejus faciendi non alienam a ratione occasionem habuisse videri possent: at quod segmenta (9) atque frustula, quæ utilitatem atque usum neque vendenti neque ementi inconvenientem præbeant, in mercimoniis esse prohibuerunt (10): id vero quam honestam, et quæ subditorum invidentia vacet, illorum judicio prætendet causam? Nam quod aut Imperatoriæ Majestatis adversetur eminentiæ, aut earo in communem usum devocet, quid *quæso* hinc existat? Nos itaque isti decreto non acquiescentes, constituimus *ut purpuræ* (11) frusta atque segmina, quæ magnificentia specimen aliumve non prohibitum usum subditis præbeant, tam divendi quam emi possint. Decet enim Imperatoriam Majestatem, cum aliis multis modis subditos beneficiis afficiat, eorundem magnificentiæ ne invideat.

Constit. LXXXI.

* NE EX AURO (12) ET PRETIOSIS (13) LAPILLIS QUICQUAM CONFIERI IN UNIVERSUM NEFAS SIT.

Idem Imperator eidem Styliano.

HAnc vero etiam legem (14) quæ mundo muliebri annulisque exceptis, aliquid aliud ex auro et gemmis conficiendi omnem prorsus facultatem adimit, ejusdem cum illa quæ de purpura tractat esse instituti animadvertentes, in eandem quoque cum illa conditionem reponimus. Non enim simpliciter ex auri materia quicquam in opificium præberi, sed species operum prohiberi oportebat. Quoniam ne quod omnino ex auro et gemmis opus confiat vetare, manifesta id se supra omnes efferendi cupiditas est. Jam vero, quod in quacumque re legem transgressus esse deprehensus, tam gravem pœnam sustinet (centum librarum auri mulctam quodque huic accedit, capitale supplicium dico) ut ea lex non summæ immanitatis esse putetur, qua ratione devitabitur? Quantam autem aliam absurditatem in sacris thesauris aliisque nonnullis rebus effectus pœnæ designet, non attingo. *Nos* itaque non simpliciter opus aliquod ex auro et gemmis confici, sed illa opera quæ solis Imperatoribus permittuntur, quorumque usus magnificentiæ Imperatoriæ Majestatis, ejusque necessitatibus destinatus est, prohibenda judicamus. Quare si quis vel monumentum sacrum, vel aliud quiddam quod supra privatam dignitatem et honorem non sit, conficere poterit, liberam ejus faciendi voluntatem habeto.

(1) Vid. Bals. *c.* 6. *sextæ synodi in Trullo dist.* 32. *c. si quis eorum.*

(2) Nuptias post assumptum ordinem contrahentis sacerdotis, diaconi et hypodiaconi: Extensio est canonis 25. Apost. qui est 26. apud Photium, quo soli lectores et cantores uxorem ducere vetabantur, et abrogatio *Novell. Justiniani* 6. *c.* 5. *vers. Si autem aliquis presbyter*, qua post assumptum ordinem presbyter, diaconus et hypodiaconus nuptias contrahens ordine privabatur, fiebatque idiota. Hac Novella post assumptum ordinem ducta uxore, hujusmodi homines ordine suo quidem privantur: non tamen et clericali habitu, vel alio in ecclesia ministerio.

(3) *Nov.* 6. *c.* 5.

(4) Purpuræ segmenta quæ *τμήματα Infr. cod.* in publicis commerciis permissa, videntur abrogari. *l. ult. Cod. de vestib. holober.*

(5) Αλουργίδα στολισάμενοι. *Scrimg.*

(6) *l.* 1. *C. quæ res venire non poss. l. ult. C. de vestib. holob.* et antea a Cæsare purpuræ usus interdictis præterquam Senatoribus qui in magistratu essent. *Dion* 49. et Neronem quoque matronam purpura usam non veste tantum, sed bonis exuisse refert Sueton.

(7) Αλουργοῦ τι μέρος.

(8) Ολόκληρον ὕφασμα.

(9) Τμῆμα δὲ καὶ μέρος βραχύ. *Scr.* Tiberium Posteriorem Cedrenus scribit permisisse purpuræ διδακτυλίους ὤρας ἐν ταῖς στολαῖς αὐτῶν κόσμου χάριν φέρειν. ὤρας dixit quasi oras et ornaturas. Isidorus segmenta, *ut hic.* Liv. 11. sancitum mulieribus ut aureis segmentis uterentur. Arator loquens de pontificis habitu in Exodo a Mose præscripto. Qui segmentatus mediis altaribus adstat. segmenta, limbi, seu institæ, *l.* 23. §. 1. *ff. de auro.* adde Cujac. 12. *observ.* 24.

(10) Intelligit, ut opinor, *l. pen. C. de vestib. holober.*

(11) Τὰ ἀλουργὰ μὲν μέρη καὶ τμήματα.

(12) Ex auro vel pretiosis lapillis aliquid fieri prohibetur. videtur itaque revocare constitutionem Aureliani, qua permissum fuerat, ut aureis, qui vellent et mensis uterentur et poculis, autore Vopisco. Abrogatur autem lex unica, *vers. nulli. Cod. nulli licere in frenis.*

(13) Lapilli pretiosi, margaritæ, smaragdi, et hyacinthi: aliis enim gemmis frena, equestres sellas et baltheos ornare permissum *d. l. un.*

(14) *d. l. un. vers. nulli præterea privatorum liceat exceptis ornamentis matronalib. etc. C. nulli licere in frenis.*

CONSTIT. LXXXII.

DE TESTAMENTO RESIGNATO (1).

Idem Imperator eidem Styliano.

QUæ fortuito quodam casu contingunt, eorum permulta nondum expensa criminis nomine notantur: quæ eadem accuratius postmodum perspecta, a nota absolvuntur. At quale est quod dico? Persæpe non de industria, sed fortuito aut ferri aut lapidis jactu aliquis læditur. Eo necdum discusso, qui jaculatus est, sons judicatur: diligenti autem de eodem examine habito, quare culpetur, nulla justa ratio invenitur. Quamobrem quæ casu eveniunt, ex circumstantiis magis quam e rei natura judicari convenit. Verum quorsum hæc dicuntur? Quoniam testamentum postulante necessitate apertum (2), quum interdum deinceps resignatum relinqui contingat, aut ipsum tempus (quod fieri assolet) sigillum consumat, fide quam signatum haberet destituatur, indeque incertitudo quædam istiusmodi testamento insidietur: testamentis alio modo ad fidem confirmatis subvenire visum est, ac jubemus, ut (3) *licet ad fidem faciendam illis sigillum salvum non sit, subscriptiones tamen, ut rata maneant, testimonio præstent.* Quemadmodum enim testamenta nondum aperta, quanquam (ut fit facile) sigillum illæsum servatum non sit, subscriptiones confirmant (4): sic illa etiam quæ postmodum aperta sunt, aut negligentia non obsignata manserunt, aut quibus diuturnitate temporis sigilla perierunt, ne fide priventur, dummodo ex subscriptionibus fides illis supersit, justum putamus. Illud porro insuper sancimus, ut si judicis socordia, ne testamentum denuo obsignaretur, factum sit, ipsi in socordiæ pœnam duodecim librarum multa imponatur.

CONSTIT. LXXXIII.

UT AD TRIENTES USURAS PECUNIA LICITE MUTUETUR (5).

Idem Imperator eidem Styliano.

SI a Spiritus legibus ita se mortale genus regi sineret, ut humanis præceptis nihil indigeret, id vero et decorum et salutare esset: at quoniam se ad Spiritus sublimitatem elevare, divinæque Legis vocem amplecti non cujusque est: ac vero quos huc virtus ducat, numero valde pauci sunt: bene sese adhuc res haberet si saltem secundum leges humanas viveretur. Quæ vocantur pecuniæ creditæ usuræ, ubique a Spiritus decreto (6) condemnantur. Id sciens (7) pater noster æternæ memoriæ Princeps usurarum solutionem sanctione sua prohibendam putavit. Atqui propter paupertatem res illa non in melius (quem tamen finem legislator proposuerat) sed contra in pejus vergit. Qui enim (8) antea usurarum spe ad mutuandam pecuniam prompti fuerant, post latam legem, quod nihil lucri ex mutuo percipere possint, in eos qui pecuniis indigent difficiles atque immites sunt. Quinetiam ad facile jurandum, quodque id fere consequitur ad jusjurandum abnegandum, id occasionem præbuit. Breviter, propter redundantem in humana vita perversitatem, non modo non profuit legis virtus, verum etiam obfuit. Quanquam *igitur* ex se legem culpare (quod quidem etiam absit) nequeamus: propterea *tamen* quod humana natura (quomodo diximus) ad illius sublimitatem non perveniat, egregium illud præscriptum abrogamus: ac in contrarium statuimus, ut æris alieni usus ad usuras procedat, idque quomodo veteribus legislatoribus placuit, ad trientes centesimæ nempe, quæ (9) quotannis in singulos solidos singulas fœneratoribus siliquas (10) pariunt.

CONSTIT. LXXXIV. (11).

UT NEGOTIARI, ÆDIFICARE, MUNERAQUE ACCIPERE URBIS MAGISTRATIBUS LICEAT (12).

Idem Imperator eidem Styliano.

QUæ a superioribus (13) de magistratibus regiæ urbis decreta sunt (*ne videlicet illi neque mobile aliquid, neque immobile emant, neque ad ædificandum accedant, nisi Principis permissu: insuper vero, ne, si qua magistratus tempore munificentia accedat, hæc rata fiat, extra quam si donator finito magistratu scripturæ auctoritate illam confirmet, aut post magistratum quinque anni elapsi sint*) hæc, quanquam hujus contemplatione, ne (14) vis locum inveniat, optima ratione constituta sint: quia tamen alio etiam modo violentiæ viam præcludere facile est, nobis non videntur esse necessaria. Quocirca etiam abrogata illa esse volumus: *idque ideo* præsertim, quod ex quo transgressione illorum in dies *magis atque magis* impunita relicta, pœna exerceri desiit, etiam ante nostrum decretum nullam vim habuerint. At qua de causa illa necessaria non sunt? Quod cuique tam pauperi quam diviti (cum iis qui apud hanc urbem *habitant*, compellare Principem, eique supplicare expeditissimum sit) liceat, si quam vim sustineat, ne omnino a violento ma-

(1). *Περὶ τῆς ἀσφραγίστου διαθήκης παρὰ τοῦ ἄρχοντος* *Scrimg.* hoc innuit, Testamentum non ideo non valere, quod signa casu corrupta sint: si modo de testamenti fide testium subscriptionibus constare possit.

(2) Vid. *tit. ff. test. quemadmodum aperiantur.*

(3) Scrimgerus ita legit, *κἂν μὴ τῆς σφραγῖδος ἡ σωτηρία περιῇ τῇ διαθήκῃ εἰς τὴν ἀξιοπιστίαν, αἱ ὑπογραφαὶ δύναιντο προσμαρτυρεῖν· μὴ διαμαρτυρεῖν τοῦ εἶναι βέβαιαν αὐτήν*, qui locus purior extat apud Cujac. 17. *observ.* 32. his verbis, *διαθήκη, εἰς τὴν ἀξιοπιστίαν* etc: id est, jubemus etiamsi sigilla testamenti non supersint, si idoneam fidem subscriptiones testamento adhibeant, ne quid ob eam rem fides testamenti infirmetur.

(4) *l.* 30. *ff. qui testamenta facere.*

(5) Usuræ trientes hic permittuntur, et ita abrogatur Basilii constitutio, qua vetitæ fuerunt in universum usuræ. *Infr. eod.*

(6) *Exod.* 22. *Luc.* 6. adde Clar. 5. *sent.* §. *usuras* 20.

(7) Usuræ quomodo interdictæ a Basilio: cujus nomen videtur legendum apud Harmenop. 3. *tit.* 7. §. 27. ubi tamen legitur Leo.

(8) Hic satis ostenditur, in hac hominum vita usuras vix prohiberi posse.

(9) Observa ex hoc loco, et ex Ammiano *l.* 2. *C. Theod. de usur.* et *Novella Justiniani* 32. c. 1. *ibi, in singulos solidos annuas siliquas*: definitionem usuræ trientis.

(10) *Ὅπερ ἐστὶ κεράτιον ἓν ἐφ' ἑνὶ ἑκάστῳ νομίσματι.* *Scrim.*

(11) Harmenopulus 3. *tit.* c. 3. *περὶ ἀρχόντων in fin.* hanc constitut. facit 40.

(12) Magistratibus urbanis hic permittitur, negotiari, ædificare, et munera accipere, et ita abrogatur Justiniani lex unica *Cod. de contractib. judic.* distinctione adhibita inter urbanos et provinciales magistratus. Videtur tamen hæc Nov. abrogari a Romano seniore *cap.* 1. *infr.* 3. Harmenop. 3. c. *περὶ ἀρχόντων.*

(13) A Justiniano in *d. l. un.*

(14) Vid. *l.* 11. *Cod. de his quæ vi.*

gistratu conficiatur, precibus a Principe impetrare: adeo ut nulla necessitas sit, ut quemadmodum in provinciis omni auxilio vacuis, ita etiam in Urbe, ubi abunde auxilii est, hæc adeo exacte requirantur. Sancimus itaque, *ut secundum* præsentem rerum statum tum emere, tum ædificare magistratus (1) possint, et in suscipiendis quæ sponte offeruntur muneribus (2), criminatione vacent, quippe (3) cum, qui vim sustineant, quandocunque tale aliquid incidat, his supplicando Principi illam effugere integrum sit. De provinciarum autem magistratibus illud insuper statuere visum est, ut præfectus magistratus sui tempore neque quicquam emat, neque in suum usum extruat, neque denique dona libere admittat. Alii vero minores magistratus, relata ad præfectum re, ipsius judicio, aut removeantur aut administrationem expleant.

CONSTIT. LXXXV.

UT PATRES (4) QUI NUPTIAS NON ITERANT, UNIUS LIBERORUM PORTIONEM CAPIANT.

Idem Imperator eidem Styliano.

QUoniam maritis cum liberis ab uxoribus relictis, quid de donatione propter nuptias statui debeat, non præscripsimus: illam autem donante consuetudine præmorientes uxores capiunt, nihil in hoc nos consuetudinem innovandam putantes, statuimus, ut *quemadmodum* hactenus comparatum legibus fuit, mulieribus donatio propter nuptias detur: viris autem, si iterum matrimonium contrahant, nihil accipere liceat: sin prius matrimonium venerentur, in remunerationem hujus honorificæ voluntatis, ipsis unius liberorum portio secernatur: idque hac ratione, ut si illa donationem propter nuptias vel æquet (5) vel exuperet, eo quod aut lucrum, aut *saltem* nullum damnum sentiatur, hac accepta illi contenti sint: si vero non exæquet atque minor sit, neque de suo quicquam dent, neque e *diverso* ex mulieris bonis quicquam accipiant.

CONSTIT. LXXXVI.

* DE POENA EPISCOPORUM, SACERDOTUM, ET CLERICORUM QUI SE ADVOCATIONIBUS, SPONSIONIBUS, REDEMPTURIS, ALIISVE SIMILIBUS DEDUNT (6).

Idem Imperator eidem Styliano.

QUi a divina bonitate ad divinum sacrosanctumque altare delecti sunt, hos non modo a peccati turpitudine mundos esse, verumetiam a communis vitæ negotiis et molestiis vacare decet. Sicut enim alia incontaminati sacrique cultus monumenta vulgari contrectatione profanari non licet: ad eundem modum neque animata immaculati sacrarii ornamenta communi usu dedecorari, sed in quem ordinem consecrata sunt, in eodem consecrationem puram conservare convenit. Admodum igitur decenter Apostolorum, præconum Dei, decretum, episcopos, sacerdotes, et clericos, qui se advocationibus (7), sponsionibus (8), redempturis (9), idve genus aliis (10) rebus dedunt, sacro ordine denudat. Qui enim attributam sibi a sacrosancto Spiritu dignitatem adeo dehonestant, et quantum in ipsis est, sublimitatem gratiæ deprimunt, merito cujus beneficii magnitudinem non sentiunt, eo, ut indigni, privandi judicantur. Veruntamen quia nunc temporis hominum genus, quam ut ad constitutæ a divinis istis legislatoribus vivendi rationis apicem pertingat, imbecillius est: non ipsis (ni fallor) dispiceat, si quatenus id delictum omnino venia indignum non est, modicam quandam ipsi veniam impertiam. Certe idcirco, non quod contrarium (quod absit) statuere, sed potius quod sacram sanctionem sequi, nullasque illis qui ab illa condemnantur, excusationum tergiversationes relinqui velimus: decernimus, ut si aut primarii (11) inferioresve sacerdotes, aut omnino clericus quispiam, vel præstando (12) in litibus patrocinio, vel spondendo, vel alio simili modo de sui ordinis dignitate detrahant, excommunicentur, et ad aliquod tempus a celebrandis sacris supersedeant. atque ubi ita pro delicto dignam pœnitentiam egerint, promisso facto, se ab humanorum negotiorum commercio pro viribus deinceps mundos conservaturos, ad sacra tractanda denuo introducantur: et si iterum iisdem rebus se polluere deprehendantur, omnimodo ut profani et indigni a sacris functionibus abstineant.

CONSTIT. LXXXVII.

* DE ECCLESIASTICORUM ALEA (13) LUDENTIUM POENA (14).

Idem Imperator eidem Styliano.

JAm vero qui sacri ordinis homines aleæ (15) vacant, neque hi rem modica aliqua pœna dignam audent. Quid ita? Nam cum tranquilla mente animoque a contemplandis rebus divinis immoto, quantum humanæ naturæ possibile est, summo isti bono inhærescere deberent: e contrario ad juveniles lusus deproperant. Quos etiam a sacerdotio succidi, secundum divinum sacrosanctorum Apostolorum (16) decretum, par est. Verum quoniam id,

(1) Urbani scil. ut indicat præter sequentia, inscriptio. Idem tamen de provincialibus constitutum refert a Leone Harmenopulus 3. *tit.* 3. *cap.* 13. *in fin.* ubi et solum excipit στρατηγόν, qui Mercero dux exercitus: Reidano Harmenopuli interpreti Tribunus militum dicitur.

(2) Adde *l.* 6. §. 3. *ff. de offic. proconsul. l.* 18. *ff. de off. præsid.*

(3) Scring. ita habet, ὡς οὐκ ἀπορούντων τῶν ὑφισταμένων τὸ βίαιον, ὁπότε τι συμβαίη τοιοῦτον, εἰς ἀποφυγὴν διὰ τῆς πρὸς βασιλέα ἐπιβοήσεως, Cujac. vero 17. *obs.* 32. τοὺς ὑφισταμένους τὸ βίαιον ἐκ ἀπορεῖν ἀποφυγὴν διὰ τῆς πρὸς βασιλέα ἐπιβοήσεως, eo sensu, non deesse auxilium his quibus vis infertur, cum possint principem invocare.

(4) Secundas nuptias non contrahens pater portionem unius liberorum capit, *ut hic.* idem de matre constitutum fuit, *Nov.* 22. *supr. eod.*

(5) Vid. *Nov.* 20. *supr. eod.*

(6) *Nov. Just.* 123. *c.* 6. *l.* 17. *Cod. de episc. Can.* 6. 19. 80. *apost.* Phot. 8. *Nomocan.* 13.

(7) Συνηγορίας. Scring. *Nov. Justin.* 123. *c.* 6. prohibet episcopum ἢ διοικητὴν ἢ ἐντολέα δίκης εἶναι.

(8) *Can.* 19. *apost. d. c.* 6.

(9) Μισθώσεσιν. Scring. eodem modo *Justinianus Nov.* 123. *c.* 6. vetat episcopum et clericum μισθωτὴν τελῶν ἢ ἀλλοτρίων κτήσεων εἶναι. *can.* 3. *can.* 4. *Synodi Chalcedonensis*: *c.* 16. *synod. sept. Carthaginensis.*

(10) Secularibus. *canon.* 6. *apost.* publicis administrationibus. *can.* 80. *apost.*

(11) Ἀρχιερεῖς ἢ ἱερεῖς.

(12) Διὰ συνηγορίας. Adde Photium 8. *Nomocan.* 13.

(13) Dixi ad *l.* 25. *l. ult.* §. 1. §. 3. *ibi, aut cubicare. C. de episc. aud. l.* 3. *C. de aleatoribus. Novell. Justin.* 123. *c.* 10. adde 3. *Ecl.* 2. *c.* περὶ ταβλιζόντων ἐκκλησιαστικῶν προσώπων. adde Photium 9. *Nomoc.* 27.

(14) Emendat *canonem* 41. *apostol.* quo aleatores episcopi, aut presbyteri penitus deponuntur. Depositionis enim loco triennalis infligitur in monasterium relegatio.

(15) Κύβοις. Scring. adde *dict.* §. 3. *ibi, aut cubicare.*

(16) *Canon.* 41. 42. *apost.*

ipsum etiam præscriptum mitigat, ut qui non desistunt, pœnam subituros addat: statuimus nos quoque, *ut qui* aleæ lusu sacram sortem contaminant, in monasteria relegentur, (quam tamen relegationem triennale (1) tempus finiat) *et quando* delictum satis expiatum videbitur, in pristinum statum restituantur. At si rursum in fritillo vane tempus terere instituant, tanquam piaculares ex sacrosancto ecclesiastico statu omnino exturbentur, ab eoque profligentur.

Constit. LXXXVIII.

* CELEBRIBUS QUIBUSDAM IN ECCLESIA VIRIS FESTI DIES CONSTITUUNTUR (2).

Idem Imperator eidem Styliano.

VEnerabili sacrosanctorum Apostolorum decreto (3) (quod promulgatum est ad gloriam et honorem sacratissimorum dierum, quibus omnium Domino feriamur, et illorum qui horum ipsorum celebrium legislatorum aliorumque victoriosorum pugilum, qui morte sua impietatem in fugam verterunt, consecrationem significant) quum hoc quod conjungatur dignum sit, ut nempe horum diviniloquorum virorum etiam, qui post illos in ecclesia claruerunt, luminariumque instar ecclesiæ firmamentum rebus gestis atque documentis illustrarunt, memoria solenniter celebretur: nos quod deest, adimplentes, sancimus: Ut horum etiam sacri consecrationis dies convenientibus honoribus colantur, quorum hæc sunt nomina: *Athanasius* (4), inclyti ille in principibus Dei sacerdotibus nominis: *Basilius* (5), regium illud ecclesiæ decus: *Gregorius*, cognomine Theologus (6): *Gregorius* (7), dulcis ille et illustris ecclesiæ fons: *Joannes* prorsus illud spiritus aureum (8) os: unaque cum iis *Cyrillus* (9) et *Epiphanius* (10), qui præclaris facinoribus gloriaque illis pares sunt.

Constit. LXXXIX.

* NE MATRIMONIA CITRA (11) SACRAM BENEDICTIONEM CONFIRMENTUR.

Idem Imperator eidem Styliano.

QUemadmodum adoptionem promiscue habitam neglexit vetustas, quam tametsi sine (12) precibus sacrisque ceremoniis peragi lege permitteret, non tamen illam se parvi pendere putabat: ita et absolutam matrimonii constitutionem, dum id citra (13) jam receptam (14) benedictionem (15) iniri sineret, neglexisse videtur. Sed veteribus istius voluntatis fortasse ratio inveniri possit: a nobis vero, cum divina gratia ad honestius multo sanctiusque vitæ institutum jam res comparatæ sint, neutrum dictorum negligi convenit. Itaque *quemadmodum* adhibitis sacris deprecationibus adoptionem perfici præcipimus (16): sic sane etiam sacræ benedictionis (17) testimonio matrimonia confirmari jubemus. Adeo, ut, si qui citra (18) hanc matrimonium ineant, id ne (19) ab initio quidem ita dici, neque illos in vitæ illa consuetudine matrimonii jure potiri velimus. Nihil enim inter cœlibatum et matrimonium, quod reprehendi non debeat, medium invenias. Conjugalis vitæ desiderio teneris? Conjugii leges serves necesse est. Displicent matrimonii molestiæ? Cœlebs vivas, neque matrimonium adulteres, neque falso cœlibatus nomine culpam prætexas.

Constit. XC.

* UT QUI TERTIUM (20) MATRIMONIUM CONTRAHUNT, SACRI CANONIS (21) POENÆ (22) OBNOXII SINT.

Idem Imperator eidem Styliano.

OPortebat nos, cum divina manu formati menteque ac ratione præditi simus, quorundam brutorum præ-

(1) *Ut Nov.* 76. *supr. eod.*

(2) Adde *Nov. Emanuelis Comneni c.* 2. *infr. Balsamonem ad* 7. *Photii* 1.

(3) De die dominico vid. *can. apostol.* 65. Paschatis c. 7. Pentecostes c. 36. Festis *c.* 52. 68. 70.

(4) Alexandrinus, cujus extat symbolum.

(5) Archiepiscopus Cæsareæ Cappadociæ.

(6) Ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος.

(7) Nyssenus forte. fuit et alius cognomento Thaumaturgus, item et alius Damascenus.

(8) Τὸ πάγχρυσον στόμα. intelligit Chrysostomum.

(9) Alexandrinus, *l.* 3. §. 3. *C. de summa trinitate.*

(10) Episcopus Constantiæ, provinciæ Cypri.

(11) Adde 4. Armen. 4. *Nov. Alexii Comneni* c. 9. *infr.*

(12) *Χωρὶς εὐχῶν καὶ τελετῆς ἱερᾶς Scrimg.* adde *Nov.* 24. *supr. eod. Nov.* 98. *in pr. infr. eod.*

(13) Imo, non citra benedictionem. vid. quæ dixi *Nov. Just.* 74. c. 4. §. 1. *ibi, ille autem adhibens tres aut quatuor exinde reverendissimorum clericorum, attestationem conficiat etc.*

(14) Usu scilicet.

(15) Νενομισμένης εὐλογίας.

(16) *Nov.* 24. *supr.*

(17) Jubet Leo benedictionem nuptiis adhiberi: quem ritum probat ex adoptionis solennibus *d. Nov.* 24. illud constat, apud Ethnicos sacramenta ignis et aquæ nuptiis adhibita, *l. pen. in fin. ff. de don. inter virum et uxorem.* Apud Christianos Deus nuptiarum conciliator creditur *Marc.* 10. conjugia precibus et benedictione confirmata fuisse apud veteres innuit historia Tobiæ 5. 7. 8. et Euaristus refert 30. *q.* 5. 1. Non aliter legitimum conjugium esse, quam si suo tempore sacerdotaliter, ut mos est, cum precibus et oblationibus a sacerdote factis benedicatur. et Tertull. 2. *ad uxorem.* Unde sufficiam, inquit, ad enarrandam tantam felicitatem matrimonii, quod ecclesia conciliat, et confirmat oblatio, et obsignatum Angeli renunciant? Concilio Carthaginensi 4. c. 13. constitutum, ut sponsus et sponsa in templum deducantur ad benedictionem sacerdotis recipiendam. Ambrosius 9. epist. 70. Ipsum, inquit, conjugium velamine sacerdotali et benedictione sanctificari oportet. Scholiast. Harmenop. 4. *tit.* 4. negat nudo consensu matrimonium contrahi: ita ut nisi sacrum Dei verbum fuerit recitatum, neque nuptiæ consistant, neque prohibeantur contrahentes a se mutuo separari. Idem probatur ab innocentio III. c. 4. *extra. de sponsalibus.* Illud notandum est, proclamationes (quas Banna Longobardico vocabulo appellat c. 27. *extra. de sponsalib. c. ult. de clandestin. desponsat. c. ult. qui matrimonium accusare*) in ecclesiis fieri solitas. Pompam quidem non requirit in nuptiis *l.* 22. *C. de nupt.* sed tamen eodem *tit. l.* 24. dicitur, non aliter conditio nuptiarum evenisse, quam si nuptiarum accesserit festivitas. Tridentina synodus *sessione pen.* requirit præsentiam parochi et duorum vel trium testium. Rogerius Rex 111. Neapolit. *constit.* 22. matrimonia sine sacerdotali benedictione publica (maxime inter nobiles) vult esse clandestina et illicita: nec illo casu testamento vel intestato, nuptias hujusmodi contrahentibus, succedi: mulieres ipsas dotes amittere; nisi viduæ sint et nubant. adde *de clandestinis matrimoniis Extr.* De clandestinis nuptiis dicam ad *l.* 7. *C. de nupt.*

(18) Ἱερᾶς εὐλογίας μαρτυρία. Scrigm. ut superius dixit χωρὶς εὐχῶν καὶ τελετῆς ἱερᾶς, et δίχα τῆς νενομισμένης εὐλογίας.

(19) Non est matrimonium cui sacrorum benedictio defuit.

(20) De tertiis nuptiis, vide constitutionem Porphyrogennetæ *Nov.* 1. *c.* 2. *vers. ut autem. infr.*

(21) 111. sc. Neocæsariensis.

(22) Tempus aliquod pœnitendi Bigamis et Trigamis imponitur. Illud adjiciendum *d. c.* 3. *et c.* 7. *ejusdem synodi*, vetari presbyteros interesse nuptiis ejus, quæ secundo nubit. privabant enim nonnulli benedictione secundas nuptias. vide August. *ser.* 243. Ambros. *in cap.* 7. 1. *ad Corinth. et in* 3. *cap. primæ ad Corinth. concilium Lateranense sub Alexandro* 3. *tit. de secund. nupt. c.* 1.

stantiæ non cedere. Non enim illa imbecillitas reprehensione vacat, neque a justis vituperationibus libera est: sed tanto obnoxior, quantum brutali naturæ rationabilis prudentia antecellit. Oportebat (inquam) homines, cum in aliis, tum præcipue in castitate matrimoniali a brutis (1) non vinci. Multa autem brutorum animantium genera (2), conjuge mortuo, perpetuam viduitatem amplectuntur, alterisque nuptiis priores velut congesta terra obtegere nolunt. Verum quoniam hanc imbecillitatem turpem non esse (quanquam turpissima sit) existimans natura, primo matrimonio contenta non est, sed nullo pudore tacta ad secundum etiam procedit: quin cum illam hic saltem sistere deberet, non tamen id facit: et, quanquam per sacram legem non liceat, a secundo matrimonio ad tertium prorumpit: haud dubie constitutam in tertium matrimonium pœnam, quod non exerceatur, contemptui habens: idque eo etiam magis quod civilis lex, qua nescio de causa, Spiritus pœnam constituentis decreto non consentiat, sed hos a reprehensione porro liberat, qui post alterum matrimoniale consortium a matrimoniis abstinere nolint: idcirco nos quæ Spiritui placent sequentes, statuimus, *ut qui* ad tertium matrimonium pervenerint, pœnæ quam in ipsos sacer canon (3) promulgavit, obnoxii sint.

Constit. XCI.

* UT CONCUBINAM HABERE NON LICEAT (4).

Idem Imperator eidem Styliano.

NEque minus ea lex (5), quæ probrose cum concubinis immisceri non erubescentibus id permittendum judicavit, honestatem susque deque habuit. Ne ergo hoc legislatoris erratum dedecore nostram rempublicam afficere sinamus. Itaque lex illa in æternum sileto. Ab illa enim non modo religionis (6), verumetiam naturæ injuria secundum divina Christianisque convenientia præcepta prohibemur. Et quidem si cum fontem habeas, sobrie inde haurire divino præcepto moneare: qua ratione, cum puras aquas haurire liceat, lutum tu mavis? Tum tametsi fontem non habeas, rebus tamen vetitis uti non potes. Cæterum vitæ consortem invenire difficile non est.

Constit. XCII.

* DE POENA EJUS QUI ALIQUEM DEDITA OPERA EXCÆCAVIT (7).

Idem Imperator eidem Styliano.

TAmetsi aliter quam veteres leges (8) sanciant, de eo qui alteri violentis manibus oculos effodisset, cum ipse judicio interesset, a nobis sententia lata sit: numquam tamen in legem illam transformare animus fuit. Nonnihil enim misericordia moti (id quod ipsa res etiam indicat) tunc ita judicavimus: Quoniam oculi, ei qui illos amisisset, restitui non possent, cum qui id damni dedisset, quanquam qui idem pateretur, dignus esset, in eandem esse cæcitatem conjiciendum non putavi. Interim tamen tantam pœnam constitui, ut qui oculos eruit, ejus signa ferat: et cui eruti sunt, in tanta calamitate adeoque profunda cæcitate, ex laboribus ejus, qui illa ipsum affecit, aliquam consolationem habeat. Veruntamen, licet ita judicatum esset, ex re judicata legem facere (quemadmodum dixi) non tamen animus erat. Sed quoniam qui (9) inter sacra nostra officia relatus est (cujus ego qua ratione postulationem rejiciam?) illam sententiam, quod mitis sit, inter leges collocari petit, quo deinceps, si quando tale quippiam incidat, qualiter in præsenti in injurium pœna constituta est, taliter ea res dijudicetur: postulato paremus, judicialeque decretum legis auctoritate donamus. Si quis ergo cujusquam visum læserit, hunc, si unum oculum ademerit, uno similiter eodemque privari, ac talionis pœnam subire jubemus. Si vero ambobus oculis maleficas manus injecerit, quoniam hic pœnæ æqualitas, neque cui nocitum est, prosit, (quæ (10) enim in hoc cæco utilitas est, si alius etiam cæcus sit) neque pœnæ obnoxio, tametsi non immerito, tamen acerbius quam par sit (cum cæcis nihil miserius sit) inferatur: jubemus, ne æquabiliter, sed diverso modo pœna procedat: ita ut et maleficus puniatur, et qui læsus est, utilitatis quiddam sentiat. Hunc autem in modum legem concipimus. Quicunque amborum (11) oculorum jacturam alicui intulerit, quo sceleris sui notam ferat, ipse uno (12) orbator. Et quoniam scelerata manu mutilari ipsum æquum esset, pro manus amissione besse bonorum suorum mulctator: eumque in acerbæ vitæ consolationem, cui eruti sunt oculi, accipito. Atque sic cæcus quidem inde quod ad sustentandam vitam sumptus accipiat, modicum quodpiam calamitatis lenimentum sentito: ille vero in facinoris sui pœnam, ut dictum est, tum altero oculo, tum bonis privator, pro manuum mutilatione. Et hunc quidem ad modum, si reus dives sit, pœna procedito. At si omnino pauper (13) sit, atque in angustiis vitam agitet, neque quicquam illi qui ipsius violentia in miserias conjectus est, in compensationem dare possit: similis tum calamitatis et socius et particeps esto, orbatusque utroque (14) lumine cæcus vivito. Si qui vero in scelere malefico opem (15) tulerint, si quidem manus rei admove-

(1) Hinc illud Nazianzeni, τὸ πρῶτον συνοικέσιον, νόμος. τὸ δεύτερον, συγχώρησις. τὸ τρίτον παρανομία. τὸ τέταρτον, χοιρώδης βίος.

(2) Ut turtures.

(3) *Canon.* 3. 7. Neocæsariens. *synod. l.* 31. *q.* 1. *c. de his qui. Basilius c.* 4. *ad Amphilochium, ubi vide Balsamonem.*

(4) Concubinam habere non licet, *ut hic.* et ita abrogatur *tit. ff.* et *Cod. de concubinis. l.* 13. *ff. ad L. Juliam de adult. et similes.* Olim quidem constante matrimonio, concubinam habere non licuit. *Nov.* 18. *c.* 5. *Nov.* 89. *c.* 12. §. 5. Cæterum concubina a meretrice discrepat: concubina unius tantum consuetudine utitur: meretrix vero plurium. Concubina cum uno tantum peccat, meretrix cum pluribus. *Balsamon ad canon.* 26. *epist. Basilii ad Amphilochium.* Goth. Vid. Goedd. *ad l.* 144. *ff. de V. S.* Ans.

(5) *ff. et C. de concubinis.*

(6) Concubinatus jure divino reprobatur. adde Clar. 5. *sent.* §. *fornicatio.* vid. *et in pr.*

(7) Extat epitome apud Harmenop. 6. *tit.* 1. §. 6. explicare videtur pœnam talionis, de qua *Exod.* 21.

(8) Mosis forte, *Exod.* 21. aut XII. tabular. de qua ad easdem dixi.

(9) Ο τῶν ἐν τοῖς θείοις ἡμῶν ἀποφερόμενος. Scrimg. forte intelligit sacrorum officiorum magistrum.

(10) Ut desit utilitas excæcato, interest tamen excæcantem alium, pœnam gravissimam talionis pati, ut cæteri ab hujusmodi petulantia. metu gravissimæ pœnæ deterreantur.

(11) Qua pœna dives afficiatur, qui ambos oculos alteri effodit.

(12) De pœna unum oculum alteri excæcantis.. Sic unus oculus pro primo furto eruebatur apud Langobardos, *l. si quis latro. de latronibus in legibus Longobardorum.*

(13) Qua pœna afficiatur pauper, qui ambos oculos alteri effodit.

(14) De pœna excæcatione utriusque oculi. Eadem olim pœna plectebantur sacrilegi, *l.* 11. *in fin. ff. ad l. Jul. pec.* Wisigothorum lex statuerat oculos erui patri, vel matri, qui aborti necem gestati uteri procurasset, *l. ult. de exec. hom. pa. l.* 6. *C. Wisigoth. tit.* 3. Locrensium quoque lege lata a Zaleuco adulterum utroque oculo privari oportebat. 5. Val. 6. Exempla regum et principum excæcatorum pete ex historicis.

(15) Qua pœna afficiatur, qui alteri excæcando vel manuum opem præbuit, vel consilium dedit.

rint, simulque oculos effoderint, eundem ad modum et ipsi puniuntor: at si ne una manus in oculos conjicerent, caverint, aliud autem quodpiam auxilium in facinus contulerint: his ad corporis verberationem, cute tenus tonsionem, trientisque bonorum mulctam pœna sistitor. Qui vero cæcitatis auctores sunt, prædictis pœnis subduntor.

Constit. XCIII.

* UT SI SPONSA EX ALIO GRAVIDA (1) DEPREHENDATUR, SPONSALIA RESCINDI POSSINT (2).

Idem Imperator eidem Styliano.

QUandoquidem veteres qui de sponsalibus tractarunt, quo nescio modo ea de re non absolute præceperunt (sive quod hoc de quo nunc sanciturі sumus, inter causas dissolvendorum sponsaliorum comprehendere noluerint, sive quod tale quiddam quale impræsentiarum exortum legis promulgationem requirit, tum nondum inciderit, nos, quod hac in parte deest, adimplentes; sponsaliorum tractatum ad justam absolutionem deducimus. Vetus autem constitutio (3) sponsalia dirimit, aliis atque aliis de causis: ob diversam videlicet de religione opinionem, et si alter insaniæ morbo capiatur, ac insuper ob nonnullas alias, atque harum utramlibet utercunque desponsatorum haberet, sponsalia divelli jubet. Quod vero nunc in considerationem nostram venit, sive tunc temporis, uti diximus, nondum (4) evenerit, sive legislatores non eventurum arbitrati sint, sive qua alia causa ejus silentio prætereundi fuerit, inter dictas causas non commemoratur. Est autem istiusmodi: sponsam quandam furtivis complexibus ab alio esse gravidatam, cum illa interim sponsalem præ se castimoniam ferret, sponsaliorum tempore compertum est. Atque hoc quidem illud est quod veteribus legibus comprehensum non est. Nos igitur quod desit adjicientes, decernimus, ut *non modo* propter diversitatem religionis, neque propter mentis emotionem, aut alias ob causas (5): verum etiam propter hoc, quo nihil magis matrimonio adversatur, quos sponsaliorum opinio, non veritas copulavit, disjungantur. Quomodo enim vera sponsalia sunt, in quibus nihil verum neque genuinum conspicitur? ubi meretricium (6) se offert scelus, ubi causæ sunt dissidiorum et odii, ubi animorum alienatio: (quæ mala acervatim omnia pariter cum peregrino, alienoque semine suscipiuntur) quomodo ibi matrimonialis concordia, quomodo purus sponsalisque est amor? Quin ut quispiam alterius fœtum sibi subjiciat, id vero ratio non patitur. Neque item justum est, ut qui spe honestæ casti matrimonii oblectationis sponsam in domicilium suum recipere constituerit, si illa matrimonii legibus insultet, et cum (7) aliis lasciviendo, oblectationis spem evanidam ipsi reddat, in meretricia illa facilitate ipsam uxorem agnoscere debeat.

Constit. XCIV.

* LEGIS (8) QUÆ DE CONSULATU (9) AGIT, ABROGATIO (10).

Idem Imperator eidem Styliano.

QUoniam nostra legum repurgatio (11) hunc sibi propositum finem habet, ut non modo illa quæ subinde rerum statum labefactant, verumetiam quæ longo tempore silentio obruta, inutilia prorsus, et tanquam propter cariem publico usu non contrectata esse videntur, e legali solo deleat: consequens est, ut et quæ de consulatu tractat legem (12), tanquam nihil in præsenti ad rempublicam pertinentem, cum aliis inutilibus legali corpori eximat. Olim quidem consularis dignitas veneranda erat, venerandosque qui ipsam subirent, et magnificentia præstantes efficiebat. ac idcirco quibus consulatum gerere obtingeret, pro honore quem ex dignitate perciperent, remunerari rempublicam volentes, liberalia (13) promiscue plebi munera elargiebantur. Ac initio quidem, quantam munificentiam faceret, cujusque arbitrio permittebatur: postmodum autem ad certum modum decreto legali circumscribi illam placuit. Atque hoc quidem donec consularis dignitatis in republica majestas floruit, observatum esse apparet. Nunc vero, quum qui omnia (14) mutat, temporis cursus, hanc etiam consularem magnificentiam e pristina gloria et amplitudine in abjectam speciem transformarit: ac vero qui ad illam procedunt, interdum sibi non sufficere, nedum aliis erogare quicquam possint: illam de consulatu legem, quam propterea altum silentium occupavit, cum aliis inutilibus, ut dixi, frustra legalibus constitutionibus immistam, decreto majestatis nostræ illinc eximimus.

Constit. XCV. (15).

DE AVULSA TERRÆ CRUSTA (16).

Idem Imperator eidem Styliano.

ANtiquioribus, quæque ante natæ sunt legibus ortus causam rerum usus præbuit. Legislatores enim quæ in communem vitam incidunt, singulatim accurate excutientes, pro illorum natura leges condunt. Quoniam ergo ex (17) communis vitæ negotiis (quemadmodum diximus)

(1) Adde 4. Harmenop. 1. §. 27.

(2) Videtur reduci quodammodo versiculus 13. 14. et seq. *Deut.* 22. Severior tamen fuit lex Mosis, ut quæ sponsam stupri compertam lapidibus vellet obrui: sed tamen hæc constitutio pertinet ad sponsam non tantum stupri, sed gravidam compertam, vid. Harmenop. 4. *tit.* 2. περὶ λύσεως μνηστείας. adde quæ scripsi ad *l.* 11. §. 1. *ff. de contr. empt. l.* 1. §. *si quis virginem.* 5. *ff. de act. empt.*

(3) *l.* 5. §. 1. *C. de sponsalib.*

(4) Hujus Novellæ casum admodum specialem esse collige.

(5) Quod erat constitutum *d.* §. 1.

(6) Hinc colligere possis, cum meretrice, nisi resipiscat, connubium non esse, *c.* 1. *c. non est culpandus* 32. *q.* 1. *cap. inter opera. de sponsalibus c. ultim. de condit. apposit.*

(7) Facit *Nov.* 31. *supr. eod. Nov. Justin.* 22. *cap.* 15. §. 2. *Nov.* 117. *cap.* 8.

(8) *Nov. Just.* 105.

(9) Et missilibus.

(10) Adde *Nov.* 47. *et* 78. *supr.*

(11) Ἀνακάθαρσις. hoc satis innuit Leonem autorem esse τῶν βασιλικῶν repetitæ prælectionis seu ἀνακαθάρσεως, vid. Cujac. 6. *obs.* 9.

(12) *d. Novell.* 105. *et similes.*

(13) Φιλοτίμους δωρεάς. missilia intelligit.

(14) Tempus omnia mutat.

(15) Hæc Novella laudatur ab Harmeno p. 48. *Leonis* vid. Harm. 4. §. 152.

(16) Περὶ τοῦ ἀποσπασθέντος ὑπεργείου τόπου. *Scring.* ὑπέργειος τόπος, qui et infra ὑπερκειμένη χώρα, et ὑπερκείμενος ἀγρός, ὑπερτιθέμενος ἀγρός, locus est sive ager superior, cui ὑποκείμενος opponitur, de quo *lex* 1. §. 22. §. 23. *ff. de aqua et aquæ pluviæ.* Reducitur ergo dicta *lex* 7. 8. *et* 9. *in pr.* §. 1. *et* §. 2. *ff. de damno infecto.*

(17) Leges unde oriantur.

legibus nascendi occasio existit, et vero propter novam quampiam rem, quæ ad veterem aliquam legem referri non potest, lege (1) opus esse videmus, quo videlicet si alias quoque istiusmodi aliquid contingat, id legitime dijudicari possit: legem pro conditione rei in rerum naturam producimus. At quæ illa lex? Quando diversi dominii agri sibi invicem adjacent, et alter superiore loco (2), alter autem depresso (3) et campestri situs est, si (4) superioris et impendentis agri pars aliqua cum arboribus aut sine his prærupta, subjacentem (5) agrum, qui ruinam excepit, obtegat, ne simpliciter, neque inferioris agri dominus avulsam materiam tanquam suam vindicet: neque superioris dominus, qui avulsionem passus est, de finium qui ruinam incidentem exceperunt, dominio, illi litem moveat: sed inferioris agri dominus superioris (6) agri domino, si divulsam materiam (sive arboribus consita sit, sive (7) illis vacet) recipere et asportare velit, id permittat: ille autem optionem habeat utrum receptam, suisque finibus restitutam materiam, quemadmodum solet obtinere: an vero (si illam asportare nolit) prorsus tum a materia, tum a finibus qui illam exceperunt, abstinere, neque agri qui divulsa suscepit, domino negotium facessere velit. Quemadmodum enim quum domus sibi invicem adjacent, et alterius structura supereminet, alterius humilis et pressa est, si eminentiorem domum in humilem collabi contingat, dominus ejus aut (8) delapsam materiam recipere, aut, si id nolit, illa prorsus cadere: neque domus quæ casum excepit, dominum inquietare debet, ita hic quoque eo ad consequentiam et exemplum tracto, idem custodiri et observari convenit.

Constit. XCVI.

* DE SEPULCHRO VIOLATO (9).

Idem Imperator eidem Styliano.

QUæ delicta sola animi nequitia committuntur, nullaque naturali necessitate excusari possunt, his neque (10) venia tribuenda neque inferendæ pœnæ effugium concedendum est. Quæ vero non omnino a malitia procedunt, sed mixtam (11) naturæ violentiam habent, his utique ab illis, qui proposita sibi naturæ vi judicare volent, venia non denegabitur. Ex hac ego ratione civile, sacrumque decretum, dum de sepulchrorum perscrutatoribus statuunt, sibi mutuo non contradicere conjicio. Civilis namque lex (12), malam voluntatem tantummodo intuens, negata prorsus venia, id delictum punit (13): sacra (14) vero (ad paupertatem, quæ humanam vitam misere vexat, sæpeque pressos non audenda audere (15) cogit, ni fallor, respiciens) pœnam in deprehensos non constituit. Nos itaque ad utrumque decretum nos accommodantes, ac, quoad fieri potest, pœnam atque veniam inter sese conjungentes, sancimus, ut qui semel duntaxat id ausi fuerint, leni misericordique sententia feriantur: qui vero ex clementia illa iterum peccandi occasionem rapiunt, nec inde prudentiores facti a malitia desistunt, nullis precibus admissis pœnam sustineant. Illa autem in dorsi verberatione (16) criniumque (17) tonsione consistet.

Constit. XCVII.

UT IN (18) CONTESTATIONE LITIS, ET MAGISTRATUUM (19) INITIO JURETUR (20).

Idem Imperator eidem Styliano.

TAmetsi lex quæ magistratuum initio (21) litiumque contestatione (22) jurandum præcipit, divino jussui qui jusjurandum prorsus evitandum præscribit, aliquo modo contradicere videatur: tamen si quis verborum mentem perspiciat, non in contrarium illam rogatam esse, sed e diverso jurisjurandi susceptione idem quod ejus prohibitione sacra lex (23), efficere conari deprehendat. Etenim hæc quidem, quo mendacio prorsus viam præcludat, in universum (24) jurare vetat: illa (25) vero, dum hoc ipsum vult, ad fugandum mendacium jusjurandum in auxilium assumit. Quapropter nobis non in verborum formam, sed propositum illorum finem cogitationes adigentibus, non aspernari civile decretum, tanquam (26) cum divino et Domini nostri mandato pugnet: sed tanquam eodem vergat, illi honorem conservare visum est. Cæteroquin etiam hoc sentimus, Domini jussum non simpliciter ad moderanda communis vitæ negotia, sed ad constituendum illis, qui ad beatam illam sublimitatem ascendere desiderant, in perfectiorem rempublicam gradum esse promulgatum. Cujus sane generis nonnulla etiam alia sunt, ut hoc (27): *Ne soliciti sitis animæ vestræ, quid esuri sitis, et ne reponatis thesauros in terra etc.* quæ eodem dicta sunt. Hæc enim et similia seorsum perfectioribus demandantur. Ea propter nos civili legi suam vim (quomodo diximus) imminutam conservantes, sancimus, ut qui magistratum ineunt, litemve contestan-

(1) Videtur Leo ignorasse legem 9. §. 2. ibi: si ex fundo tuo crusta lapsa sit in meum fundum *ff. de damno infecto.*

(2) Ὑπερκειμένην ἔχοντος χώραν.

(3) Τοῦ δὲ ὑποκειμένου.

(4) Εάν ὁ ὑπερκείμενος ἀγρός.

(5) Τὸν ὑποκείμενον τὸ ῥῆγμα δεξάμενον ἐπικαλύψῃ. Scrimg.

(6) Τοῦ ὑπερτιθεμένου ἀγροῦ.

(7) Εἴτε φυτῶν ερήμη.

(8) *l.* 7. §. *ult. l.* 9. *ff. de damno infect.*

(9) Et ejus delicti pœna in tonsuram et fustuarium mutata, cum olim criminaliter et pecunialiter de eo ageretur, *l.* 8. *l.* 9. *ff. de sepul. viol.*

(10) Quæ consulto consilio fiunt delictis, venia aut indulgentia dari non potest.

(11) Ἀλλ' ἔχει καί τινα μῖξιν φυσικῆς τυραννίδος.

(12) *l.* 8. *l.* 9. *ff. de sepul. viol.*

(13) Criminaliter et pecuniaria pœna, *d. l.* 9. *Phot.* 9. *Nomocan.* 27. *et* 13. *c.* 23. *ubi Balsamon hujus constitutionis mentionem facit.*

(14) Vid. Petrum Greg. 33. *synt.* 14. 15. 16.

(15) Magna paupertas opprobrium, jubet quidvis facere et pati.

(16) Sepulchri violator per fustuarium et tonsuram punitur, *ut hic*, Balsamon 13. *Nomocan.* 23. Basil. *epist. ad Amphiloc.* 66. undecim annis privat communione: adde Nyssenum epist. ad Lytoium Episcopum Mytilenes, *c.* 6. 7. 8.

(17) Καὶ τριχῶν ὁρισθήσεται κουρείᾳ. adde *Nov.* 96. *Supr. eod. et* 105. *Infr. eod.*

(18) Εν ἀρχῇ τῆς δίκης, eandem vocat, δίκης σύστασιν. *infr. eod.* vid. *Nov.* 49. *c.* 3.

(19) Καὶ εἰς τὸ προβληθῆναι. sic *Infr.* ἐπ' ἀρχῶν προβολῆς.

(20) Et ita conservatur titulus Codicis de jurejurando propter calumniam, *Nov.* 49. *c.* 3.

(21) Επ' ἀρχῶν προβολῆς.

(22) Δίκης συστάσει.

(23) *Matth.* 5. *v.* 34.

(24) *d. vers.* 34.

(25) Civilis scilicet.

(26) Lex civilis de jurejurando non pugnat cum lege divina.

(27) *Matt.* 6. *v.* 25.

tur (1), se veritatem mendacio prælaturos, nec ullo modo recta via declinata, in obliquam fraudis semitam concessuros, jurejurando affirment.

CONSTIT. XCVIII.

* DE POENA EUNUCHORUM, SI UXORES DUCANT.

Idem Imperator eidem Styliano.

Legum ortus, tum ut respublica recte constituatur, hunc sibi finem proponit, tum interdum naturæ injuria affectæ auxilium offert. Justum est ergo, ut nunc etiam de hac specie, an eunuchos in matrimonium conjungi liceat, in quæstionem ducta, lex enascatur. Sed priusquam illa proponatur, rem examinare, et an istiusmodi conjunctio matrimonium appellari possit, imo an omnino quæ in matrimonio peraguntur, (quæ sunt sacræ (2) preces, sacrificium, carnalis (3) oblectatio ac voluptas, et quæcunque in matrimonio fiunt) fas sit in illa perfici. Sacerdos igitur ad imitationem (4) cœlestis a Conditore (qui sexus ad (5) multiplicationem copulavit) pronunciatæ benedictionis (6) verba sacra effatur. Humani autem ingenii voluptas et lætitia ad (7) geniales complexus, et (8) utriusque sexus fœtum respiciens, progressum facit. Sponsorum enim parentes (9), dum se viscerum suorum visuros fœtum, et sponsi ipsi, dum se in lucem edituros generis successores sperant, multiplici voluptate perfunduntur. At hic nihil tale subest. Quali enim cum oblectatione illi (10) conveniant? quale (11) sacrificium (12) eorum aggregationem stabiliat? Quum autem illorum conjunctio adeo omni oblectamento vacet, et consecrationis, sacrificiorum, benedictionisque adeo non capax sit, quomodo in ipsos matrimonii appellatio quadrabit? Imo quomodo non aliqua quæ nefariis (13) debetur, idque ex lege ipsos pœna sequetur? Atque quod ne ab initio quidem matrimonium vocari possit, breviter ita dictum sit. Sed magis exactiusque rei indignitatem oratio exploret. Rerum conditor quum initio marem et fœminam consociaret ad largum quod inde extiturum esset, incrementum respiciens, consociationem illam faciebat (14). Quin et naturæ (quæ tanquam famula, quantum potest, a conditore tradita præcepta observat) ut in hoc matrimonii consuetudo ineatur, quo (15) sobolis procreatio procedat, quoad quidem ab ipsa tale ministerium Conditor præstari velit, propositum est. Si igitur vel hic quod naturæ Conditor, ipsaque natura voluit, apparet, quod prohibendum ducimus, ne prohibeatur: sin minus (ut certe nihil istiusmodi est, sed contraria omnia, et nulla ad implendam Domini voluntatem vis, et ejus generis quiddam quod natura non agnoscat) quare non omnibus modis prohibebitur? Quod (16) si quis contentionibus gaudens, dicat, si propter sterilitatem eunuchi a conjugio secluduntur, multis etiam aliis conjugium interdici debere, quum non omnes quicunque in conjugium coeunt fœtificos se præstent: ad contentionem in promptu est responsio (17), quod tametsi nullus ex iis fœtus gignatur, non tamen in hoc congregati sint, ne quam communi vitæ utilitatem conjugalis (18) copulæ adferant: quum potius contra procreandorum (19) liberorum desiderio congregatos constet, quos effectum desiderio responsurum opinantes in eventu spes fefellerit: hic vero ut tale aliquid dici possit, permultum absit, quum qui ad peregrinam (20) illam commistionem convenerunt, liquido scientes se steriles (21) ac ad gignendum inutiles convenire, naturæ quasi insidiati sint. Ac sane ob hoc duntaxat odio etiam ambo digni sunt: mulier, quod cum conjugalis consuetudinis cupida fœcundo se jungere potuisset, infœcundum et sterilem prætulerit: eunuchus vero, quod ut in vanum Dominus benediceret: impotentia sua effecerit. Si (22) quis porro fundum ex quo alius aliquis fructus metat, vastet, et incultum relinquat, an hunc tanquam malum, atque perniciosum odio habebimus, ejusque si fieri potest institutum reprimemus? illi vero qui fundum ex quo ratione præditum germen pullulet, desolat, et inutilem reddit, tanquam nihil indignitatis committat, id facere permittemus? Et sane quid quisquam dicat? Sed (23) Paulus, inquiunt, ait (24), *Matrimonium contrahere quam* (25) *uri* (26) *satius est:* quapropter naturalis fervoris contemplatione conjunctio prohiberi non debet. Sed (27) tu qui Paulum laudas, ad Pauli verba attende. Matrimonium contrahere (28), inquit, id est, per matrimoniale com-

(1) Cujac. *ad Nov. Justin.* 49. colligit ex hoc loco, Juramentum de calumnia non esse de quacunque, sed de litium contestatione tantum, et dari in causis civilibus tantum, non in criminalibus, ut hac Novella constat et 107. *infr.* nam in criminalibus sufficit inscriptio. Fridericus tamen *constit. de pace tenenda, et de incendiariis*, id etiam exigit in causis criminalibus, non (ut plerique opinantur) etiam Henric. *l.* 2. legum Longobardorum, cujus constitutionem retulit Honorius *c.* 1. *de juramento calumniæ.* Neque enim hoc dicit Henricus, Clericos neque in civili, neque in criminali causa jurare de calumnia, sed nullo eos modo ulla in causa jurare. Hic adde *l.* 1. *l.* 2. *C. de jurejur. propter calumn.* in spiritualibus de calumnia jurari non vult Eugenius *c.* 2. *extr. de juram. calumn. vult tamen Bonifacius. v. c.* 1. *in fin. de juram. calumn. in* 6.

(2) Οἷον εὐχὴν ἱερὰν ἢ τελετὴν etc. vid. *Nov.* 89. *supr. cod.*

(3) Ἢ ἀνθρωπίνην τινὰ τέρψιν καὶ θυμηδίαν.

(4) Ritus conjugibus benedicendi ab institutione divina desumptus.

(5) *Gen.* 1. *vers.* 28. *et c.* 9. *vers.* 1.

(6) Εὐλογίας formulam divinam intelligit, *Crescite et multiplicamini.*

(7) Πρὸς τὸ τῆς γεωργίας τέλος ἀφορῶσα.

(8) Καὶ τοῦ γένους ἑκάστην τὴν βλάβην. *Scrimg.* ἑκάστου τῆς βλαστήν. Agyl.

(9) Sincera voluptas conjunctionis matrimonialis in quibus consistat.

(10) Eunuchi scil. spes procreandi deest eunucho. Ejus itaque conjunctio præcipua conjunctionis voluptate destituitur.

(11) Quasi dicat, vana et irrita erit precatio et formula: Crescite et multiplicamini, si eunuchi nuptiis benedixeris.

(12) Moris enim erat sacrificium fieri, vid. *Nov.* 89. *supr. eod.*

(13) Eunuchi matrimonium quasi nefarium est.

(14) *Gen.* 1. *vers.* 28.

(15) Isque matrimonii finis præcipuus.

(16) Ratio prima dubitandi. Si propter sterilitatem eunuchi conjugio arcentur, ergo et steriles et senes.

(17) Responsio ad objectionem.

(18) Τῆς γαμικῆς γεωργίας.

(19) Παιδοποιΐας.

(20) Ἔκφυλον μίξιν.

(21) Ὡς ἄκενοι καὶ ἄκαρποι.

(22) Comparatio elegans.

(23) Secunda dubitandi ratio. Præstat matrimonium contrahere, quam uri. Est igitur eunucho permittendum matrimonium.

(24) 1. *Corinth.* 7. *vers.* 9.

(25) Sententia notanda, mirum ut sit Tertullianum *lib. de Monogamia*, Didonem commendare, quod, ne secundas nuptias experiretur, maluerit uri, quam nubere. Uri cum dicit, alludit ad fabulam Didonis.

(26) Uruntur enim spadones et qui amatores sunt mulierum, etsi constet eos nihil prodesse, ut Terentius loquitur in Eunucho *act.* 4. *scen.* 3.

(27) Responsio ad secundam objectionem.

(28) Matrimonium contrahere, seu γαμῆσαι, quid Paulo.

mercium cum muliere conjungi. Si igitur tua cum muliere commistio, consociatio matrimonialis, et benedictione quæ in matrimonium coeuntibus debetur, digna est, matrimonium illam nomina, et observa uxorem: sin ne tantillæ quidem benedictionis unquam capax fueris (quæ enim aut qualis consecratio in iis, qui simul contra Conditoris decretum, simul contra naturæ legem conjunguntur, locum habeat?) quid Paulum in approbationem cœlibis (1) tui et peregrini (2) matrimonii pertrahere audes? Ad hoc vero si qui (3) ipsis naturalem et propriam marium potentiam exsecant, hoc consilio id faciunt (tametsi vitiose ac quadam in Deum rebellione id faciant) ne amplius viros se exhibere queant, sed quantum ad libidinis stimulos attinet, prorsus elanguescant, cubilisque (4) fidi, et in quos suspicio non cadat, custodes sint (quod sane ipse vocis (5) sonus promittit) quomodo in hoc non justam adversum se indignationem cudent, quod non solum inimicam (6) naturæ voluntatem capessant: verum etiam illis qui licet malitiose, quomodo tamen ipsis videretur, utiles illos reddere studio habuerunt, adversari deprehendantur? et quum novum (7) atque peregrinum sexum repræsentent, non tamen se neque initio attributæ naturæ, neque qua transformati sunt, malitiosæ arti accommodent? Propterea sancimus, ut si quis eunuchorum ad matrimonium procedere comperiatur, et ipse stupri (8) pœnæ obnoxius sit: et qui sacerdos istiusmodi conjunctionem profanato sacrificio perficere ausus fuerit, sacerdotali dignitate denudetur.

CONSTIT. XCIX.

UT QUI JUSJURANDUM DEFERT, PRIOR (9) DE CALUMNIA JURET.

Idem Imperator eidem Styliano.

QUæcunque ad recte cavendum spectant, quæcunque ad bonos mores pertinent, hæc et singulis et universæ reipublicæ, quæ a me adinvenienda dummodo possim, aut ab aliis inventa in publicum usum deducenda petant et contendant, in medium pono. Ac idcirco supra alias hæc etiam lex, quæ eum qui aliquem ad jurandum adigit, se (10) nullo dolo malo, neque facessendi negotii animo, sed ut rei, cujus ambiguitate ratio ipsius æstuat, veritatem cognoscat, jusjurandum exigere prius jurare jubet: quum velut disperierit, quæ reviviscat digna visa est. Quum enim id decretum recte veterioribus placuisset, recentiores ejus cautionem negligentes, delato jurejurando, a quo exigitur, hunc id subire volunt: qui vero exigit, de eo nihil soliciti sunt. Statuit igitur nostra majestas, ut secundum veterum (11) legislatorum decretum juramentorum forma servetur: et qui ab adversario auferre jusjurandum conatur, quam fidem ex aliis quærit, de moribus suis prius ipse præstet: *quod nempe non dolo, sed necessario et inevitabili de causa ad deferendum jusjurandum procedat.* Existimo (12) enim, quum ambo ita ad jurandum adigentur, aut dilucidiorem in juramentis exituram veritatem, aut hos aliquo modo reprimendos, neque tam prompte alacrique gressu, atque nunc progredi videntur, ad deferendum jusjurandum prodituros.

CONSTIT. C.

DE SERVIS QUI LIBERIS IN MATRIMONIUM CONJUNGUNTUR (13).

Idem Imperator eidem Styliano.

LEges, quia ex benigno (14) judicio prognatæ sunt, bona sua ordinatione et moderamine iis etiam controversiis, quæ non admodum crebro (15) in res humanas incidunt, auxilium ferre instituunt. At vero quum tantæ benignitatis sint, quomodo non longe magis eorum, quæ in hominum vita assidue versantur, curam suscipient? Si enim (16) medicus quispiam iis quæ minus angunt curam adhibeat, quæ vero magis angunt, negligat: id quod minus angit, non per peritiam et prudentiam curare videatur? Ea propter legum dignitati plus majestatis attribuentes, quod hactenus ex (17) consuetudine dijudicatum est, de iis nempe qui inæquali fortuna (libere videlicet et servili) amore instigante in matrimonium conjungi contendunt, in legem includimus, ac sancimus, utsi homo liber servilis personæ nuptias sectetur, sub duplici hac conditionem matrimonium ineatur, ut is aut æqualem cum servili persona, cui per amorem associatur, fortunam suscipiat, aut pretium, quo illa servitute liberata in libertatem perveniat, solvere promittat. Atque hoc quidem, tanquam inæqualis matrimonii arrham quandam, eum qui consuetudinis societatem cum servili persona init, persolvere oportebit. Statuimus vero etiam, ne domini hac in re se inhumanius gerant: et, si persona quæ servum in matrimonium delegit, servire malit, utriusque servitus domini (18) morte terminetur: eaque ubi inciderit, cum (19) liberis, si quos ipsis matrimonium largitum est, dimittantur liberi: sin in servitutem non consentiat, neque in promptu habeat, unde pretium plene persolvat, libertate per vim mulctetur: sed serviens apud eundem dominum, mercede quotannis binis solidis æstimanda, ser-

(1) Αγάμυ γάμυ.
(2) Εκφύλυ γάμυ.
(3) De his qui seipsos castrant.
(4) Καὶ τῆς εὐνῆς φύλακας. Alludere videtur ad veterem morem, quo castratis regii cubiculi cura demandabatur, *l.* 4. *C. de præpos. sacri cubic.* Ambros. 5. *ep.* Gallicus præpositus cubiculi, eunuchus regius. *Socrates* 6. Εὐτρόπιος δὲ εὐνῦχος προεςὼς τῦ βασιλικῦ κοιτῶνος. *Euagrius* 4. οἱ τοῖς βασιλικοῖς ἐξηπιρετῦμενοι κοίτοσι ὓς εὐνῦχυς ἡ συνήθεια καλεῖ. Adde Claudianum in Eutropio.
(5) Εὐνῦχοι τῆς εὐνῆς φύλακες, ut hic, vel, παρὰ τὸ εὐνοεῖν, quod sint benevoli, et fidem servare maritis didicerint, Epiph. 2. *contra hæreses.* Phavorin. παρὰ τὸ ἐν νῦν ἔχειν, quod mentis compotes esse existimentur, id est, quod venereis abstineant, quæ veteres ἀνόητα dixerunt.
(6) Castrantis seipsum voluntas, naturæ inimica; vide *Canones Apostolorum* 21. 22. 23. ubi plenius diximus.
(7) Καὶ ξένοντι γένος ὑπάρχυσι.
(8) Eunuchus uxorem ducens, pœnæ stupri obnoxius.
(9) Reducitur lex vetus 34. §. 4. *l.* 37. *in fin. ff. de jurejur. l.* 9. *C. de reb. cred. et jurejur.* His adde quæ de juramento calumniæ dixi *Nov.* 97. *supr. eod.*
(10) Οὐδὲ ἀπὸ γνώμης δηλονότι κινυμένης. *Scrimg.* δολιότητι κινυμένης. Cujac. 17. *obs.* 32. sic. et *Infr. Nov.* 107. δολιότητι γνώμης. quod est dolo malo, malitia mala.
(11) Vid. *d.* §. 4. *d. l.* 37. *d. l.* 9.
(12) Ratio decidendi.
(13) Et eorum statu ac pœna.
(14) Sumitur enim in dubiis, causarum benignior interpretatio, vid. *l.* 168. *ff. de reg. jur.*
(15) Id est, quod raro.
(16) Comparatio.
(17) Ex consuetudine lex.
(18) *Nov.* 101. *infr. eod.*
(19) Facit *lex* 3. *ff. de liberali.*

vitutem tot annis duret, quot pacto pretio in plenam summam deducto dominum satis pro servo accepisse, neque justam causam ad detinendum amplius habere, sunt ostensuri.

Constit. CI.

DE SERVIS CONJUGIBUS (1), SI ALTER ILLORUM LIBERTATE DONETUR.

Idem Imperator eidem Styliano.

NOn solum quod inter personam liberam et servilem ab initio contrahitur matrimonium, sed quod communiter, in servitute degentes in pari fortuna contraxerunt, hoc etiam, altero illorum forte a domino libertate donato, altero vero in servitute retento, ad inæqualitatem redactum est, ex istiusmodi causa valde contentiosas ambiguitates et quæstiones, eo quod lege dijudicatum non sit, persæpe exsuscitare conspicitur. Quum itaque hoc quoque a nostra majestate lege conceptum, convenienter distingui deberet, hanc per quam recte dijudicetur legem accepit. At vero quæ illa lex? jubemus, ut si servitute liberata persona conjunctioni ejus, quæ in servitute relicta est, acquiescat, secundum formam (2) de personis liberis et servilibus matrimonio conjungendis lege comprehensam matrimonium indisruptum maneat. Oportet enim, ut aut datam sibi libertatem non usurpet, et æqualiter cum altera libertate non donata servitutis jugum subeat, donec (3) extremus vitæ dies domino obveniat: aut, siquidem libertatis dignitatem exuere nolit, pro adjuncta sibi persona pretium se soluturum promittat. Cæterum si hoc negliget, et ex libertate sua occasione arrepta, in servitute relictam personam in vitæ suæ statum abripere conetur, non solum non hac arrogantia quicquam efficiat, neque alteri libertatem donandi potestatem habeat: verum etiam ipsa quam libertatem nacta est, hac excidat, rursumque servitutis jugo collum subdat: utpote quæ ingrato animo benignæ domini sui ac beneficæ voluntati injuriam intulerit, ejusque judicium, quod revereri et venerari debebat, tanquam per rebellionem contemnere cogitarit.

Constit. (4) CII.

DE PRÆDIIS MARITIMIS AD REMORAS (5) PISCATORIAS CONSTITUENDAS SEORSUM NON SUFFICIENTIBUS: ET UT INVITUS ETIAM AD SOCIETATEM ADIGATUR.

Idem Imperator eidem Styliano.

MUlta (6) cumulatim bona mortalium vitæ confert prudenter et cum ratione instituta rerum communio. Etenim qui viribus valet, si cum altero, qui similiter viribus valeat, communicet, longe præstantiores atque utiliores ejus vires fuerint: et divites, si divitias communes faciant, majorem ex divitiis voluptatem capiant: denique si paupertas premat, operarum communio consolatione, qua paupertatis acerbitas mitigetur, non indigebit. Verum quum adeo commoda atque utilis in communi vita communio et societas sit, mirabilis quædam hominum animos subiens pravitas, nedum aliis ad utilitatem impedimento est, verumetiam qui ipsam fovent, ut rebus suis noceri, quam ut inita cum vicinis societate ipsis aliquid lucri accedat, permittere malint, persuadet. Ac tale quiddam certe de nonnullis audivimus, qui quum maritima prædia habeant, quæ per se non ita multum lucri adferant, cum vicino autem et adjacente prædio communicatione conjuncta, uberiorem utilitatem reddant: societatem inire, neque illa cum vicinis prædiis commiscere (qua ratione ambo aliquid lucrari possent) per malignitatem nolunt: sed contra, seipsos etiam damno afficere malunt, dummodo (7) vicino nocumento sint. Verum enimvero tametsi damnum suum tales agnoscere nolint, suaque male administrantes utilitatem per improbitatem negligant, tanquam immanes belluæ, aut propinquos lædant, in sua vulnera proruentes: non tamen istiusmodi malignitatem in communi vita imperatoria nostra majestas insolescere patitur: neque quia illi utili cura digni non sunt, auxilio vacuos relicturi sumus. Quare ex parte aliqua ipsis, præcipue vero vicino, quem ista inhumanitas male torquet prospicientes sancimus, ut si istiusmodi prædia mare versus, non adeo singula lata sint, ut septi remoratorii constituendi jus habeant (8) ejus juris consequendi causa communione conjungantur: quo per istiusmodi communionem domini ex suis possessionibus utilitatem sentire possint: et si dominorum alter communionem facere nolit, ad illam invitus (9) etiam compellatur. Quum enim quamvis invitus aliquis beneficii (10) particeps fit, id benignitatem etiam esse persuasum habemus. Hic autem longe major se exerit benignitas, ubi non solum qui beneficium non agnoscit, illo tamen afficitur: verumetiam qui illo inique privabatur, id sentit et percipit.

Constit. CIII.

DE IIS QUI DE MARITIMIS PRÆDIIS (11) AD (12) CONSTITUENDAS REMORAS PISCATORIAS SOCIETATEM INEUNT (13).

IN societatibus usitatum est, ut fere (14) qui (15) plus contulit, idem plus lucri sentiat. Et recte sane negotium instituunt, inter quos ita convenit. Veruntamen de

(1) Περὶ δούλων ἐν συντροφίᾳ ὄντων. *Scrimg.*

(2) De qua dictum est *Nov.* 100. *supr. eod.*

(3) *d. Nov.* 100.

(4) Hæc constitutio ex earum genere est, de quibus ante Leonem nihil constitutum fuerat. Hoc autem definit, vicinos invitos cogi ad societatem remorarum piscatoriarum, ut hæc constitutio vice sit exceptionis ad *leg.* 26. §. 4. *ff. de cond. ind.* et alias, de quibus dixi ad *l. ult. C. comm. divid.*

(5) Περὶ ἐποχῆς κατάστασιν. adde *Nov.* 57. *supr. eod. Nov.* 103. 104. *infr. eod.* ἐποχή, retenue.

(6) Laus communionis; de incommodis, vid. *l.* 26. *ff. de servit. præd. urban. l.* 77. §. 20. *ff. de legat.* 2.

(7) Malignitatis evidens est argumentum, sibi nocere velle, ut alteri noceas. de vicino dixi ad *Novell. Justin.* 63. *c.* 1.

(8) Quid si non habent? vicinus de suo tenetur conferre, et invitus cum eo inire bonorum societatem, si modo præstet illi competens lucrum ex empto et locato. *Græci apud* Cujac. 14. *obs.* 1.

(9) Si ita est, inviti interdum compelluntur ad communionem, et ita restringitur *l.* 26. §. 4. *ff. de cond. indeb.* et aliæ de quibus dixi ad *l. ult. C. comm. divid.*

(10) Vide quæ dixi ad *l.* 69. *ff. de reg. jur.*

(11) Νομικῶς.

(12) Πρὸς ἐποχῆς σύστασιν. *De epochis*, adde *Novell.* 57. *Novell.* 102. *supr. eodem. Novell.* 104. *infr.*

(13) Non ut cæteris casibus, qui plus contulit in societatis communionem, plus lucri percipit, ita fit in orarum maritimarum communione: ideoque hæc constitutio exceptio est ad leges, quæ potiores partes conferunt plus conferenti, *l.* 6. *l.* 80. *l.* 83. *ff. pro socio.*

(14) Recte hæc particula addita est. Interdum enim qui plus pecuniæ contribuit, pacti jure non plus percipit ex societate, quam qui vel minus, vel nihil (operam tamen) contulit. *l.* 5. §. 1. *ff. pro soc.* §. 2. *Instit. de societat.*

(15) *l.* 6. *ff. pro soc.*

maritimis prædiis societate inita, non ideo recte, cujus prædium latius est, eo cujus arctius est, majus lucrum auferat. Exempli gratia, hujus predium centumpassus latum sit, illius vero longe angustius si hæc conjungens communio inde utilitatem suppeditet, ut æqualiter, non autem secundum cujusque portionem, proventus inter socios dividatur, rationi consentaneum est. Quid ita? quia in aliis negotiis (in collatione pecuniarum nempe, aut pecorum, aut etiam, si quis ita velit terrestrium locorum) unaquæque res quæ in comunionem coiit, per se domino, quantum ejus natura fert, utilis esse possit: in maritimis vero prædiis id similiter se non habeat. Nam non quemadmodum illa, sic quoque maritimi juris portio in se considerata, peculiare lucrum habet. Non enim præda (1) ibidem semper loci consistit, tanquam venatores expectans. Alioqui vero, etiam quod major portio propter minoris defectum inutilis sit. Quis enim ex re imperfecta usus aut utilitas? Additio autem minoris quum imperfectionem expleat, quodque per se ad nihil conducat, utile reddat, rationi consentaneum sit (2), ut utilitatis ex majore portione, quæ citra accessionem minoris nihil emolumenti adferat, provenientis æqualem partem domino suppeditet. Propterea igitur legem etiam quæ deinceps juste hoc gubernet, Imperatoria nostra majestas profert. Statuimus vero, ut si duarum maritimarum portionum, quarum altera major, altera vero minor sit, ad constituendas remoras piscatorias in communionem conjunctio fiat, utriusque portionis domini ex æquo inter se lucrum dividant.

CONSTIT. CIV.

DE PISCATORIIS (3) REMORIS INTER QUAS LEGITIMUM INTERSTITIUM (4) NON EST.

Idem Imperator eidem Styliano.

QUandoquidem sæpe usu venit, ut quum legitimo intervallo vicinæ inter se remoræ piscatoriæ non distent, contentiones atque lites exsuscitentur: de iis etiam controversiis statuimus, ut reus ubi ligitime convictus fuerit, si loci spatium patiatur: eo remoras transferat, ubi tanquam legis præscriptum despiciat, litem subiturus non est: si vero quo transferat locus non sit, annorum curriculum observetur, quot in litigioso loco remorarum septum fixum (5) fuerit: et si actore præsente, nullamque protestationem interponente decem (6) annos constiterit, immotum eodem in loco permaneat: at si actor peregre sit, ut septum non moveatur, decennium non sufficiat, sed alterum annumerari oporteat, ut anni omnes viginti sint. Atque hoc quidem præscriptum in prophanis obtineat. Ecclesiæ vero et monasteria et si qua alia venerabilis domus, tum denique quæcunque ad fiscum referuntur, quum ipsis ad annum quadragesimum jura conserventur, dictum tempus despicient. Ac sic quidem de (7) remorarum statione, quæ (8) propter temporis longitudinem moveri non possint sancientes, jubemus ne actor maritimæ oræ (9) emolumento privetur: tametsi (10) quod tempus elapsum sit, obtinere litem non potuerit.

CONSTIT. CV.

SI MAGISTRATUS ALIQUIS RES FISCALES FURATUS ESSE DEPREHENSUS SIT (11).

LAudabilis res est legitima castigatio et pœna, quod incomposita emendet: ed ad mala propensos, ne in illa proruant, vel invitos restringat. Laudabilis est, inquam, quando legibus convenientem servat clementiam, neque hanc excedere argui potest, neque vero castigandi prætextu crudeliorem se exhibet. Quando et pater (12) donec benigne delinquentem filium castigat, simul prudentiæ, simul castigationis nomine laudandus est: ubi vero paterno affectu abjecto, non ut (13) patrem decet, sed atrocem in modum pœnam filio infligit, non paterno more castigat, neque quisquam atrocitatem approbat. Ac sane si leges revera reipublicæ parentes (14) sunt, (quemadmodum sunt profecto) requiritur omnino, ut pro (15) ratione delictorum pœnas etiam constituant: nequaquam vero immanem aliquam multoque quam pro delicti modo graviorem pœnam imponant. Nam quomodo id legitimæ est correptionis, quomodo inde manantis medicationis, si qui cuiquam mortem intulisse convictus non sit, morte puniatur? Medici sane quidem non præcise integra membra secari jubent, et *lex quum medicorum commiseratione infinito majorem* (16) *præ se ferat commiserationem*, (*si quidem* (17) *corpora tantummodo spectat medicinæ beneficium, leges vero tam* (18) *animo, quam corpori beneficia præstant*, tantam crudelitatem in eos, quibus mederi vult, exeret? Hæc itaque quum hunc ad modum sese habeant, placuit nostræ majestati, uti quæ lex mortem decernit in magistratum, qui res fiscales furatus esse deprehensus sit, neque vero in hunc solum, sed in illos etiam, qui hac in re illi socii fuerint: hæc tanquam ab humano legalique ingenio aliena, non amplius in legalibus constitutionibus locum habeat, neque nominetur quidem, et velut supervacanea extra rempublicam projiciatur. Dehinc vero istiusmodi magistratus pro fiscalis rei furto dignitate expellantur: quæque surripuerint, hæc in duplum dependant. Qui autem in hoc communicarunt, si divites sint, eidem pœnæ subdantur: sin pauperes, flagris cæsi ignominioseque tonsi (19) exulare jubeantur.

(1) Αγρα, id est, captura.
(2) Non pro ratione prædiorum *d. l.* 6.
(3) Περὶ ἐποχῶν. Scrimg. *de epochis*, adde *Nov.* 57. 102. 103. *supr. eod.*
(4) Διάμετρον. Scrimg.
(5) Εχηκεν ἡ ἐποχὴ τὴν πῆξιν. recte πῆξιν: solebant enim in mari palos configere ad retia extendenda.
(6) Si quis in prothyrum vicini suam ἐποχὴν porrexerit decennio, vicino præsente et tacente, aut vicennio vicino absente, non poterit tot annorum possessione moveri.
(7) Περὶ τῆς ἐπαρχικῆς στάσεως. *Scrimg.* περὶ τῆς ἐποχῆς. Cujac. 14. *obs.* 1.
(8) Στάσεως ὅσαι etc. *Scrimg.* qua et Græci et Latini sæpe utuntur.
(9) Τοῦ προσόδου κέρδους μὴ στερεῖσθαι etc. *Scrimg.* quod lucrum Græci interpretantur τοπικτικόν, et solarium, vid. *l.* 15. *ff. qui potiores in pignore.*
(10) Κἂν μὴ τὸ κράτος ἔσχε, καθάπερ. Cujac. 14. *obs.* 1. καθάπαξ, τῆς ἐκδιώξεως διὰ τὴν ἀναφωνεῖσαν (Cujac. *dict. loco* legit ἀναφωνοῦσαν) ἀντίπτωσιν idem legit ἀντίπωσιν.
(11) Dupli pœna punitur, ut hic. non capitaliter, et ita abrogatur lex unica *Cod. de crimine peculatus.*
(12) Vid. *tit. C. de emend. propinquorum.*
(13) Exemplum vid. *l.* 5. *ff. ad l. Pomp. de parricid.*
(14) Leges, parentes reipublicæ.
(15) *Nov.* 61. *supr. eod. Nov. Justin.* 82. *c.* 10. *l.* 11. *ff. de pœnis.*
(16) Legum commiseratio medicinali major.
(17) Jurisperitus medicum antecellit: et consequenter medicinæ studium juridico cedit.
(18) Legum utilitas.
(19) *Nov.* 96. *Supr. eod.*

CONSTIT. CVI. (1).

DE INDOTATIS (2) MULIERIBUS QUANTUM MARITIS MORTUIS EX IPSORUM BONIS LUCRENTUR (3).

SI rem quæ modo aliquo absurda, æquitatique esse dissentanea apparet, lata de illa lege ad decentem constitutionem deducamus, operæ pretium nos facturos videmur. At quæ illa tandem est? Quod quæ mulieres inopes (id quod non rarum (4) est) locupletibus viris matrimonio junguntur, hæ illis defunctis provenientem ex ipsorum bonis portionem (provenit autem, si pauciores quatuor liberi sint, cognominis isti numero portio, *quadrans* (5) *nempe*: sin *tot aut* plures, quantum quisque illorum habet) non in perpetuum dominium, neque ut de illa testari possint: sed ad vitam in usumfructum tantummodo, et, ut inde vitam sustentent, accipiant: et ipsis mortuis in liberos hujus portionis dominium transferatur, neque illis rebus suis utendi quomodo velint potestas concedatur, extra quam si nulli liberi supersint, quod infortunium illas rerum dominio beet: ut haud sciam utrum mulier ex se fructum videre præoptet, an vero ne nascatur aliquis, quo devolvendæ ad ipsam portionis domina fiat, execrabunda precetur. Hanc vero absurditatem Imperatoria nostra majestas corrigens, sancit, ne (6) istius portionis dominium mulieri auferatur, utique ipsa quomodo visum sit, de illa statuat, et nihil aliud liberis quam quod ex Falcidia ipsis competit, debeatur: tamen (7) ut priorum nuptiarum illa non obliviscatur, neque inducto altero marito prioris toro contumeliam inferat: quod si contingat, a nobis attributo dominio prorsus excidet: illaque fato functa liberi rerum domini fient.

CONSTIT. CVII.

UT ACTOR ANTE LITIS CONTESTATIONEM (8) PORRECTO LIBELLO JUDICI FIDEM SUAM PROBET (9).

SI quicquid honestum vitæque humanæ utile est, a senio liberum ac semper vernans permaneret, neque unquam ejus utilitas deficeret: id vero longe præstantissimum foret. Quamobrem etiamsi contingat (ut sane persæpe contingere solet) ut eo neglecto utilitas depereat, quorum curæ communis vitæ bona incumbunt: hi certe ut ne id quod de se multum utilitatis in commune diffundat, restituere negligant, sane quam conveniens est. Ea propter et nostra Majestas legem quandam rebus humanis multo quondam utilissimam, nunc vero velut senio confectam, et ne prorsus inutilis fiat periclitantem, ad pristinum robur reducens, senii incommodum quasi abradit, et ad primitivum ipsius usum, reique publicæ utilitatem renovat. *Lex autem* de illis, qui actionem movent, agit, ut hi priusquam ad rei disquisitionem deveniatur, de suo instituto judici fidem faciant, scripto complexi, se nullo (10) dolo malo adversarium inquietare, neque alio judicio condemnatos esse, neque in præsens scire se nullum ad tribunal aditum habere, et maligno consilio negotium facessere, neque denique mendaciis veritatem intervertere conaturos esse. Atque hæc quidem legis præscripta sunt: quæ sane recte sese habent, eaque qui transgrederetur, huic pœna infligebatur. Neque vero huic soli, sed causarum etiam patronos iisdem dicta lex adjudicabat. Itaque hanc (quemadmodum dixi) ceu deperditam (11) prorsusque inutilem redditam, Imperatoria nostra majestas, tum ad pristinas vires reducit, tum in rem publicam reditu donat. Ac vero sancimus, ut qui dehinc in judicium procedere volent: ante introitum quæ a lege præscribuntur, exhibeant.

CONSTIT. CVIII.

DE EO, QUI AD PRIMAM DENUNCIATIONEM JUDICIO SE NON SISTIT (12).

NEque vero hoc, tametsi neglectum hactenus contemptuique habitum sit, incorrectum relinqui fas est, potiusque ut convenienti auxilio potiatur, convenit: utpote quod humanis rebus multam de se utilitatem præbeat. Nos itaque quemadmodum is tractatus, qui litem instituere volentibus formam præscribit, innovatus est, ad consimilem etiam modum hoc innovantes, sancimus, ut qui semel judiciali citatione in jus (13) vocatus, neque ipse paret, neque alium qui pro ipso in judicio se offerat, mittit, iterum judicii denunciatione impetatur: cui si similiter non obtemperet, neque tertia denunciatione indignus censeatur: et si quidem, quum tam patienter judicialis clementia ipsum expectet, ipse nihilominus tertiam (14) citationem contemnens (quum nulla justa causa comparitionem ejus impediat) neque per se, neque per alium judicio sistat: tunc omnino etiam absens condemnetur, et nequaquam deinceps, vel quæstionem movere, vel condemnationem subterfugere ipsi permittatur. Atque hoc in utrumque litigatorem decernimus, sive quis in jus vocatus comparere negligat: sive quis actione instituta, adversarioque in judicium producto, deinde ipsi molestias protelationesque litis machinans ab intenta actione dolo malo desistat. Etenim hic quoque, ubi ter a judice citatus non paruerit, absens condemnabitur, ita tamen (quemadmodum dixi) si nulla causa, quæ illum, qui se in judicio non obtulit, verisimiliter purget, ad justam excusationem subsit.

(1) Hæc *Nov.* 53. Leonis dicitur ab Harmenopulo 5. *tit.* 8. §. 95.
(2) *Novell.* 53. *c.* 6. 117. *c.* 5.
(3) Quartam scilicet et ut pleno dominio sit uxoris, ut hic, non usu solo, ut olim, et ita abrogatur *Nov.* 117. *c.* 5. *vers. si autem*, *ibi*, *ut usum solum in talibus rebus mulier habeat.*
(4) Sæpe evenit, ut pauperes mulieres ditioribus maritis elocentur.
(5) De quarta uxori inopi competente in bonis mariti locupletis defuncti, vid. quæ scripsi ad *Novell. Justin.* 117. *c.* 5. *et Authenticam præterea. Cod. unde vir et uxor.*
(6) Abrogatur *d. c.* 5. *d. locc.*
(7) Id est, ita tamen ne ad secundas transeat nuptias.
(8) Dixi ad *Novell.* 97. *supr. eod.*
(9) Id est, jurct. reducitur *Nov.* 49. *Justin. c.* 3.
(10) Οὔτε δολιότητι. dixi ad *Nov.* 99. *supr. eod.*
(11) *Nov. Just.* 49. *cap.* 3.
(12) In usum revocatur *Nov. Justin.* 69. *c.* 3. *Novell.* 112. *cap.* 3. 1. Harm. 2. §. 6. *in fin.*
(13) Vid. *tit. ff. de in jus vocando.*
(14) Vid. *dictum caput tertium.*

CONSTIT. CIX.

NE (1) INTRA SEPTIMUM (2) ÆTATIS ANNUM SPONSALIA INEANTUR, NEQUE ANTE DECIMUM QUINTUM MARIBUS, AUT DECIMUM TERTIUM FOEMINIS MATRIMONIUM CONSECRETUR.

QUum suum cuique (3) rei tempus esse sapiens (4) tradat, idque communis omnium, qui modo mentis compotes sunt, sententia tum amplectatur, tum probet: in omni actione tempus observare (5), longe pulcherrimum fuerit. Quod si fortasse alibi, in contrahendis certe matrimoniis negligi non debet. Oportet enim, ut quo ea res in communi vita magis necessaria est, eo prudentius cautiusque ad illam procedatur. Quam sane nos ob causam secundum veteres (6), qui recte hac de re lege lata statuerunt, sancimus ne quo modo ante (7) septimum ætatis annum sponsalia constituantur, neque matrimonium (8) sponsa duodecim, sponso vero quatuordecim annis minore, sacris (9) ceremoniis confirmetur. Atque hoc quidem quantum ad communem publicumque reipublicæ usum attinet, ita vetitum sit. Verum si Imperator (10) (ut sæpe accidit) novam familiam conficiens, et sponsalia, et consecratione peragendam conjunctionem intra præstitutos annos desponsandis decreto permittat, id nihil legi adversabitur. Licitum enim est, ut quibus Deus universi terrarum orbis, tanquam familiæ (11) cujuspiam administrationem demandavit, hi secus quam lex quæ subditos devincit, præscribat, familias cogant.

CONSTIT. CX.

UT (12) MULIER SOLUTO MATRIMONIO DOTEM SUAM PROPTERQUE NUPTIAS DONATIONEM, ET RELIQUAM OMNEM MARITI SUBSTANTIAM IN COMMENTARIUM (13) CONSCRIBAT (14), AC EO PROLATO RESARCIRI SIBI POSTULET, SI QUID DAMNI IN REBUS SUIS A MARITO SE PASSAM DICAT: CITRA (15) COMMENTARIUM AUTEM EVIDENTEMVE PROBATIONEM NIHIL PETAT, AUT PETENDO ACCIPIAT.

QUum præter alia, quæ sancte a veteribus (16) de matrimonii rebus tractata sunt, huic quoque tractatui satis prospectum sit: ut nempe mulier soluto matrimonio non quoquo modo res maritales percipiendas et detinendas vendicet; sed si de illis controversia moveatur, confectum post mortem mariti de dote sua et donatione propter nuptias, reliquisque maritalibus facultatibus commentarium publice prius exhibeat: et si quid ex dote a marito consumptum esse appareat, id ex ipsius bonis repetat, quum hoc, inquam, quomodo jus atque æquitas postulat, a veteribus constitutum sit, ac vero nunc ejus nulla ratio habeatur: quoniam veterum prudentiæ utilitatem conservandam ducimus, illorum sanctionem renovantes statuimus, ut dehinc omnibus modis de dote, propterque nuptias donatione, et aliis quibuscunque maritalibus rebus a mulieribus commentarius conficiatur: quo si quando ad istiusmodi controversiæ speciem adigantur, et ad res maritales, pro eo quantum ipsarum res deteriores redditæ sunt, procedere velint: ex eo commentario aut probatione petitionis æquitas cognoscatur, ut tum recte res maritorum vindicent, quando commentario comprehensa ab illis insumpta esse constabit. Citra commentarii autem testimonium, neque petitio locum inveniat, neque illa contentiose petentes aut audiantur, aut quicquam eorum quæ petunt consequantur. Porro commentarii conficiendi tempus statuimus: ut intra tres (17) menses fiat: et cujusmodi multa veteribus in tutores constituta est, talis etiam hic procedat.

CONSTIT. CXI.

UT SI UXOR (18) MENTE CAPIATUR IDQUE NEQUE DOLO MARITI, NEQUE IPSO CONSCIO, ALIORUM MALEFICIO FIAT, ET ULTRA TRES (19) ANNOS ID MALUM DURET: MATRIMONIUM DIRIMATUR, ALTERAMQUE UXOREM DUCERE MARITO LICEAT (20).

Idem Imperator eidem Styliano.

NIhil adeo ad conservandum genus humanum esse necessarium, atque quod (21) e costa viro attributum est subsidium, cum artifex ille qui istud condidit, docet, tum ipsa natura divino documento attestatur. Quod cum ita sit, par atque conveniens erat, legis providentiam, et si qua aliunde cura mortalium rebus succurrit, istiusmodi de re illa commentari et statuere, quæ per omnem vitam illis qui conjugii nexu uniti sunt, auxilio gaudioque sint: quæ initio propositum conjugii finem confirment, non vero contra affligant, et miseriam perpetuumque mœrorem adferant. Si ergo conjugium tale esse oporteat (quemadmodum certe oportet) non sane suscipienda mihi illa lex (22) videtur, quæ si post initum matrimonium furore uxor corripiatur, maritum illam perpetuo retinere, et furoris incommodum semper ferre cogit.

(1) Et ita reducitur *l.* 14. *ff. de sponsal.* August. antea constituerat, ne minor x. annis sponsa haberetur, vid. Dion. Zonar. extat vero hæc Novella apud Harmenop. 4. *tit.* 1. §. 11.
(2) Infantia his annis desinit, *d. l.* 14. *l.* 1. *ff. de administ. et peric. tut. l.* 3. *C. qui admitti. l.* 18. *C. de jure delib.*
(3) Καιρὸς τῷ παντὶ πράγματι.
(4) *Eccl.* 3.
(5) Τηρεῖν τὸν καιρόν.
(6) *d. l.* 14. *intelligit.*
(7) Ante septimum annum sponsalia non consistunt.
(8) Matrimonium fœminæ ante 12. annum non contrahunt, masculi ante 14. *l.* 9. *ff. de sponsal.*
(9) Ιεροτελεστίαις.
(10) Vid. *Novell. Isaaci Angeli c.* 2. *Infr.*
(11) Subditi principis familia.
(12) Extat apud Harmenopulum *lib.* 1. *tit.* 13. §. 37.
(13) Απογραφήν, non de inventario rerum dotalium.
(14) Intra tres menses, ut *infr. eod.*
(15) Χωρὶς ἀπογραφῆς.
(16) Jurisconsultis et Imperatoribus: adde Photium 9. *Nomocan.* 28. 29. *et seq.*
(17) Idem temporis spatium inventario bonorum defuncti faciendo præstituit *l. ult.* §. 2. *C. de jure delib.* et inventario bonorum pupilli 5. Harmenop. 11. *c.* περὶ κεκωλυμένων ἐπιτροπεύειν, quod Accursius non probat in *l.* 24. *C. de admin. tut.*
(18) De viro. *Nov.* 112. *Infr. eod.*
(19) Novella Nicephori Botoniatæ *c.* 1. *Infr.* idem confirmat, et Photius 13. *Nomocanon.* 30. quo loco Balsamon hujusce Novellæ mentionem facit, ut et Harmen. 4. *tit.* 1. *c.* περὶ μανίας.
(20) Et ita abrogatur lex 16. *in fin. ff. de ritu nuptiarum*, quæ generaliter vetabat matrimonium ob furorem dissolvi, reducta distinctione legis 22. §. 7. *ff. soluto matrimonio*, sed tamen Photius dicto loco negat hanc Novellam Leonis usitatam, stari potius juri civili et Novellæ Justiniani 22. *c.* 15. *Novell.* 117. *c.* 8. 9. quæ inter causas divortii hanc non enumerat.
(21) *Gen.* 2. *v.* 22.
(22) *d. l.* 16. *in fin. l.* 8. *ff. de his, qui sui, v. l.* 4. *ff. de divort.*

Ubi enim approbetur, ubi rationi consentaneum, aut matrimonialis convictus solicitudine dignum videatur, ut per totam vitam maritus insanienti uxori alligetur, ejusque fœditatibus conficiatur? Si enim nullus adeo truculentus est, ut vel momento quemquam cum feris in eundem locum includere sustineat: quomodo legis benignitate prædita illa lex est (1), quæ perpetuo efferatæ furore conjugi cohabitare maritum jubet? Sed per conjugium, inquiunt (2), in unum (3) corpus coierunt, oportetque membrum alterum alterius morbos perpeti: et divinum præceptum (4) est, quos Deus junxerit, ne separentur. Præclara (5) quidem hæc et divina, utpote quæ a Deo pronunciata sint: verum non recte, neque secundum divinum propositum hic in medium adferuntur. Si enim matrimonium talem statum conservaret, qualem ejus in principio pronuba (6) exhibuisset, quisquis separaret, improbus profecto esset, neque reprehensionem effugeret. Jam vero quum præ furore ne vocem quidem humanam a muliere audias, nedum aliud quidquam eorum quæ ad oblectamentum et hilaritatem matrimonium largitur, ab illa obtineas, quis adeo acerbum horrendumque matrimonium dirimere nolit? Ea propter sancimus, ut si quando post initum matrimonium mulier in furorem incidat, ad tres (7) annos infortunium maritus ferat, mœstitiamque toleret: et nisi interea temporis ab isto malo illa liberetur, neque ad mentem redeat, tunc matrimonium divellatur, maritusque ab intolerabili illa calamitate exoneretur. Cui sanctioni hoc adjicimus, ut furoris causa investigetur, in eamque inquiratur, num (8) forte mariti, aut ipso conscio familiarium ejus aliorumve quorumlibet technis atque dolo sit conflatus. Quod si sic esse deprehendatur, et quidem maritus (9) maleficii arguatur: ut hic in monachum transformatus, nolensque volens monasterio inclusus, nequitiæ suæ pœnas luat, manantique ex sacris canonibus animæ curationi subjectus sit, decernimus. At si a cognatis ipsius, aut aliunde ipso conscio noxa orta sit ***.

CONSTIT. CXII.

UT SI MARITUS (10) PER MATRIMONII TEMPUS IN FUROREM INCIDAT, INTRA QUINQUENNIUM (11) MATRIMONIUM SOLVI NEQUEAT: EO AUTEM ELAPSO, SI FUROR EUM ADHUC OCCUPET, SOLVI POSSIT.

VEterum (12) Jurisconsultorum sententiam, qua furorem matrimonium impedire, jam initum autem non infirmare constituitur, neque convellere, neque reprehendere est animus: illosque ipsos ad judicium suum, quo ad id decernendum commoti sunt, expendendum remitto: ut tamen illam aut approbem aut confirmem, quod id mihi approbatione indignum videatur, induci nequeo. Nam quum matrimonium, si furor præveniat, impediatur: at vero si inito jam matrimonio furor superveniat, illud nihil lædi dicatur, quomodo hinc ad comprobandum illectemur? Si enim hoc in matrimonio spectatur, ut cum utriusque conjugis commodo contrahatur: quomodo, qui ne id ab initio tanquam inutile consistat, suadet, si postquam initum erit, eadem calamitas existat, non idem ejus compagem tanquam inutilem dissuadebit? An operam dari oportet, ne quis omnino in mali cujusquam periculum incidat: qui vero jam inciderit, hic sine omni ope relinquendus, ipsiusque calamitatum non miserescendum est? Quod perinde (13) sit, atque si quis, priusquam morbo quispiam corripiatur, adhibendum remedium existimet, at jam correptum negato remedio mori sinat. Veruntamen, id quod dixi, reprehendere Jurisconsultos non est animus: ut tamen ipsis adstipuler, permultum abest. Præsertim vero quum multi alii modi ad solvendum matrimonium constituti sint, quorum nullus (14) cum furoris malo conferri recte possit. Quomodo (15) namque mariti prodigalitas, aut religionis (16) diversitas, aut in naturali consuetudine impotentia et imbecillitas, aut si quid aliud his connumeratur, quod ad dissolvendum matrimonium valeat, (cujusmodi est, si servilis conditionis conjugem esse appareat, et si quæ (17) in pactionibus nuptialibus promissa sunt, propter paupertatem plene præstari nequeant) hæc, inquam, et similia, quibus matrimonia dissolvere lege tributum est, quomodo tandem cum furoris calamitate comparari possunt? Nos itaque sancimus, ut si furor post initum matrimonium superveniat, ne intra quinque annos conjuges disjungantur. Etenim quemadmodum quando per omnem vitam furor duraret, nec tamen matrimonium dirimi posset, id durum et acerbum esse visum est: ita tanto tempore expectare et perseverare necesse est. At si postquam tantum temporis decurrerit, malum se non remiserit, neque furiosus resipuerit: cum neutrius commodo aut incommodo conjugium dirimatur. Atque hæc quidem statuimus, non quo superioribus legislatoribus obtrectemus: sed ut quam subditis curam debemus, adimpleamus. Jam vero si furor ipse nuptiarum die animadvertatur, quominus confestim matrimonium, tametsi (18) sacro ritu confirmatum sit, dissolvatur, nihil obstiterit: perindeque ac si ante nuptias furor animadversus esset, matrimonium in irritum recidet, atque distrahetur. Sed (19) quod post consecrationem disjungendos esse conjuges dicitur, fortasse id nonnullis recto judicio destitui videbitur: quasi, posteaquam sacrificio (20) juncti in unum corpus coierunt, non dirimi illos, sed unitos sini oporteat. Et præsertim quidem quum præstantius membrum, adeoque caput (21) maritus sit: neque præcipua corporis membra, si morbo aliquo occupentur, amputari soleant. Atqui hæc ratio, dum a con-

(1) Hinc satis perspicuum est, non intelligi hoc loco *d.* §. 7.
(2) Objectio.
(3) Eν μέλ⊛, sic alibi *σάρκα μίαν*. *Matth.* 19. *vers.* 5.
(4) *Matth.* 19. *vers.* 6.
(5) Refutatio objectionis.
(6) Νυμφοστόλ⊛.
(7) Triennali furore uxoris matrimonium potest dirimi.
(8) Quid enim, si uxor malis artibus mariti in furorem versa est?
(9) Pœna mariti, cujus malis artibus uxor in furorem versa est, adde *Nov.* 22. *c.* 15. §. 1. *l.* 3. *ff. ad l. Corn. de sicariis.*
(10) De mulieris furore dictum est *Novell.* 111. *Supr. eod.* Ex his apparet ob triennalem furorem uxoris, matrimonium dissolvi posse: ut ob quinquennalem mariti.
(11) 4. Harmenop. 2. *Nov.* Nicephori Phocæ *Infr. eod.* sed Photius 3. *Nom.* 30. negat hanc Novellam Leonis observari, cum furor inter justas divortii causas non numeretur in Novella Justin. 22. *c.* 15. *Nov.* 117. *c.* 8. 9.
(12) Vid. *l.* 8. *in fin. ff. de his, qui sui*, *l.* 16. *in fin. ff. de ritu nuptiarum.*
(13) Argumentum satis firmum ad hujus Novellæ confirmationem observa.
(14) Argumentum aliud firmum satis observa.
(15) Vid. *Nov.* 22. *cap.* 15. *Nov.* 117. *c.* 8. 9.
(16) Vid. *l.* 55. *vers. his illud. C. de sponsalibus.* adde Phot. 12. *Nomocanon.* 13.
(17) Vid. *Nov.* 22. *c.* 18.
(18) Μετὰ τὴν ἱερολογίαν.
(19) Decidendi ratio.
(20) Διὰ τῆς συναρμοστικῆς τελετῆς.
(21) Caput uxoris, maritus 1. *Cor.* 11. *vers.* 13.

junctione stare, atque illam defendere se putat, quid sibi benedictio velit ignorare videtur. Hæc enim præstantissima quæque connubio largiri cogitans, pudicitiam indissolubilique (1) quodam amoris vinculo conjuges devinciens, propagationem generis, et si quid aliud matrimonium jucundum reddit, consecrat. At furori, quæso, quomodo cum hoc sacrificii proposito conveniat? Ubi enim pudicitiæ integritas, quando mens seipsam non novit, miserabilisque ignorantiæ infortunio premitur? Unde vero propagatio generis speretur, quum furor spectaculum solo aspectu horrendum miseræ uxori miseriorem maritum exhibet, nedum ipsi cum illo consuetudinem habere permittit? Quali porro amoris vinculo colligentur, quum morbus universum hominem efferat, et ut quidvis potius quam homo videatur, efficit? Ac profecto si forte ex tam infortunato connubio fœtus (2) in lucem prodeat, quum natura fructus rebus ut plurimum assimilare soleat: quomodo non hic ipse fœtus humano generi commune detrimentum adferet? Mihi igitur propter hæc etiam, matrimonium post furoris correptionem solvendum esse constituere, justum rationique esse consentaneum, neque ad reprobationem matrimonialis benedictionis, neque ad aliud quodpiam crimen vergere visum est. Quod si quis sanctionem a crimine non liberet, hic apud se furiosi matrimonii utilitate expensa, quantum momenti judicium suum habeat, cognoscet.

Constit. CXIII.

UT QUEMADMODUM IN ALIIS STRUCTURIS LEGE CAUTUM EST: ITA ETIAM SUBDIALIUM (3) AMBULACRORUM STRUCTURÆ, QUÆ SOLARIA (4) APPELLANTUR, DECEM PEDIBUS A VICINORUM ÆDIFICIIS DISTENT.

Quæ veteres de domuum et alioqui parietum structuris tractavere, perbelle illa se habent, et vicina ædificia decem (5) inter se pedibus distare debere, ab iisdem recte constitutum est. Verum quoniam de subdialibus (6) deambulationibus, et quomodo aliquis fortasse vocet prosceniis spectatoriis, quæ ad apricandi usum, et eum quidem solum excogitata sunt, atque a Sole nomen acceperunt (solaria enim appellantur) in lege nulla mentio facta, nihilque constitutum est: decreto quod de illis statuat, quæque subinde ut verisimile est, de iisdem contentiones emergunt, dirimat, opus est. Decernimus igitur, ut et in his structuris, solariorum nempe, inter vicinos tantum interstitium servetur, quantum in aliis constitutum est. Etenim quemadmodum in illis conspectus prohibendi causa decem (7) pedum interstitium statutum est: ita hic quoque merito idem (8) spatium eadem de causa præscribetur: præsertim vero, cum conspectus majorem etiam distantiam hic requirere videatur. Nam si ne se invicem vicini conspiciant, inter alia ædificia decem pedum intercapedo relinquitur: hic tanto id magis fieri debet, quanto hujusmodi structuræ conspectui magis sunt expositæ. Constat enim sedentem quippiamve facientem in ædibus aliquem, quod multa septorum obstacula intersint, non ita facile posse conspici. In prosceniorum vero de quibus agitur operibus, aut (quomodo multi dicere malint) menianis, quominus in quamcumque partem circumspectus nihil obstet. Ea propter sancimus, ne aliter cuiquam talem structuram fabricari liceat, quam si decem pedibus a vicinorum structuris abstineat. Similiter si quis ædium suarum fastigium mutans, marmoreas (9) crustas obducat: hic etiam non aliter id faciat, quam si dictum decem pedum interstitium inter se et vicinum relinquat ***, aut alius quispiam modus auxilium ferat: longi temporis præscriptio nempe, si ex quo opus constitit, a legibus præfinitum tempus decurrerit, aut pactum asservetur, ex quo quis facultate accepta ad ædificandum accesserit: jubemus, ut in suo statu structura maneat, tametsi a vicini structura decem pedibus non distet.

(1) Ἀῤῥήκτῳ τινὶ δεσμῷ φίλτρου. *Scrimg.*
(2) Hoc vult, sanum ex furioso concubitu nasci non posse.
(3) Ἐν τοῖς προσκηνίοις κατασκευάσμασιν.
(4) Ἃ τὴν τῶν ἡλιακῶν ἐπωνυμίαν φέρει. *Scrimg.* adde 2. Harmenop. c. περὶ ἡλιακοῦ ἤτοι ἐξώστου, et c. περὶ Σωλαρίων. Eadem et Meniana et τειχιόστας appellant, *l.* 11. *C. de ædific. priv.* adde *l. pen.* §. 52. *C. de ædific. priv.*
(5) Harm. 4. *cap.* περὶ οἰκοδομῆς. Imo duodecim, idem 2. *tit.* 4. περὶ ἀνανεώσεως οἴκου παλαιοῦ. *l.* 12. §. 2. *C. de ædific. privat.*
(6) περὶ τῶν ὑπαίθρων.
(7) *l.* 11. *C. de ædificiis privatis.*
(8) Decem pedum scilicet ut *Supr. cod. et ad l.* 11. *C. de ædific. privatis.* nisi publicum solum sit vicinum, spatium enim quindecim pedum relinquendum. Harmenop. *d. c.* περὶ οἰκοδομῆς.
(9) Μαρμάρων πλάκας.

ZENONIS IMPERATORIS
DE NOVIS OPERIBUS
CONSTITUTIO.

Imperator Cæsar Zeno, Pius, Victor, Triumphator, semper Maximus et Venerandus, Augustus, Adamantio Præfecto urbis.

Q*Uandoquidem subditos nostros tam judiciorum quiete fruisci, quam ab externis bellis liberari volumus, æquitatis illos et justitiæ identidem admonere est animus.* Quapropter etiam præsentem ferimus legem, quæ sufficienter ostendat, quomodo et tua magnificentia ad justitiam nos instruat, *et nos quæ ad tollendas difficultates faciant, prudenter decernamus.* Verum ab elegantioribus, reique publicæ convenientioribus verbis paulum recedentes, vulgo notioribus usuri sumus, ne qui in legem incidet, adjutore opus habeat in illa intelligenda. Cognovimus igitur ex illis, quæ a magnificentia tua ad nos relata sunt, propter perperam interpretantium opiniones, quibusdam locis ambiguam videri sacram illam legem, quam immortalis nominis pater noster Leo de iis tulit, qui in inclyta hac urbe ædificare vellent: ac jubemus, ut qui suas ædes renovant, nequaquam veterem modum excedant: ne qui ædificant, vicinorum luminibus et prospectui, contra quam antea res illæ se habuissent, officiant. Non addiderim tamen id obtinere debere, qualecunque jus qui ædificat, habeat, quod ex pacto aut stipulatione peculiariter ipsi competens, veterem formam si velit, mutare permittat. Tunc enim statuimus: ut si pactum aut stipulatio ædificantem juvet, illi secundum pacti stipulationisve vim ædificare liceat: tametsi vicinos, quibus pactum adversatur, oblædere ita videatur. Quia vero patris mei constitutio dicit, eum qui ædificaturus est, inter suam et vicini domum duodecim pedum interstitium relinquere oportere, et plus aut minus addit, quod nimirum maximam certitudinem facit (nam quod huc atque illuc inclinat, et anceps est, id ad tollendam ambiguitatem non idoneum est) luculenter jubemus, ut inter utramque domum duodecim pedum intercapedo sit, quæ a structura fundamenta contingenti inchoet, atque usque ad summam altitudinem conservetur: tum qui in posterum hoc observabit, ut ei sive novam domum ædificare, sive veterem renovare, sive ex incendio collapsam instaurare velit, secundum sacram legislationem in quantamcunque velit altitudinem domum suam tollere, et fenestras perspectitias, ut vocantur, et luminis tantummodo causa parandas facere liceat: ut tamen ipsi ex hoc intervallo non permittatur vicinum privare aspectu in mare recto, neque coacto, quem is quocunque latere domus in proprio stans, aut etiam sedens habet, *atque ita quidem habet:* ut inter prospiciendum se in obliquum inflectere, sibique ut mare videat, vim inferre, non cogatur. De hortis autem et arboribus in priore legislatione nihil tractatum est, neque quicquam præsenti addetur, neque convenit etiam. Nulli vero ædificaturo domum, si in medio angiportus, aut platea duodecim pedibus latior sit, propterea partem plateæ, aut angiporti adimere, et suo ædificio applicare fas esto. Non enim quod quæ ad rempublicam pertinent oblædere, et ædificantibus attribuere velimus, duodecim pedum interstitium inter domos esse debere constituimus, sed ut ne angustiora inter ædes essent interstitia et ampliora etiam, si ampliora essent, haberentur, ac essent, ut essent, quum vetus spatium imminui non sinamus, ut civitati sua jura conserventur. Si vero vetus ædificium ita constitutum erat, ut minus duodecim pedibus inter utramque domum intervallum esset, fas non sit, ut ultra veterem statum et formam, aut extollatur ædificium, aut fenestræ fiant, nisi decem pedum spatium in medio sit. Tunc enim, ut dictum est, prospectitias quæ olim non fuerint, ædificator facere non poterit. Fenestras autem luminis dumtaxat causa parandas faciet ab area sex pedum interstitio in altitudinem, ut tamen luminari fenestra ad dictum sex pedum in altitudinem, præscriptum confecta nequaquam in suo ædificio id quod fictitia area dicitur facere, et legem circumvenire audeat. Si enim hoc liceat, rursum luminares fenestræ per fictitiam aream prospectitiorum usum explebunt, ac vicino incommodabunt, quod fieri prohibemus: ut tamen nusquam ex pactis, aut stipulationibus ædificatoribus competens auxilium, si quidem omnino tale aliquid sit, perimamus. Insuper quum prior lex jubeat, ut domos antea incendio consumptas, tametsi alteri prospectus in mare præstringatur, centum pedes in altum attolli liceat: et hanc ambiguitatem tollentes sancimus, ut hoc ipsum obtineat, similiter in exustis ædibus et renovandis, et quæ prius non fuerint nunc primum extruendis: ut id posthac etiam in iis, quæ ignis nocumentum non senserint, sed propter vetustatem, aut etiam quamcunque aliam causam ruinosæ nutent, observetur. Et a quacunque ædificanda domo in medio controversorum locorum centum pedum sit intervallum, itaque citra ullum impedimentum structura procedat, etiamsi cujuspiam ad alios pertinentis domus prospectus in mare corrumpatur. Qui vero e solis coquinis, aut (ut vocantur) latrinis, sive ad naturæ necessitatem secessibus, aut e scala etiam, aut pontibus parietalibus ad transitum solummodo utilibus, aut ex iis denique quæ *βαστὲρνοια* multi vocant prospectus in mare est, ei impedimentum adferri liceat, si quis intra centum pedes ædificare velit, dummodo duodecim pedes in medio sint. Atque hæc quidem observari placet, quando pactum alicui non suppetit, quod ædificare permittat. Qui vero ex pacto cum vicino inito ædificant, his in eo quod utrinque placuit persistendum est. Tunc enim non observato intervallo ad pactum structuras tolli sinimus: tametsi illis qui pacti sunt, aut qui in ipsorum domus successerunt in maris prospectu noceatur: propterea quod quæ jam ex pactis alicui jura suppeditant, ea per generales leges perimi non conveniat. Insuper placet, ut quæ solaria vo-

cantur, post præsentem legem non ex solis lignis et asseribus fiant, sed Romanensium (quæ vocantur) specie ædificentur : ut etiam inter duo solaria sibi invicem opposita decem pedum intervallum intersit. Quod si propter loci angustiam possibile non sit, alternatim solaria fiant. At si ipse angiportus decem pedibus latior non sit, neutra pars solaria, sive mæniana facere aggrediatur. Et quidem quæ quo dictum modo est, fiunt, ea jubemus, ut a solo quindecim pedum interstitio in altum distent, et nequaquam ipsis columnæ aut lapideæ, aut ligneæ ad perpendiculum in solo substituantur, aut muri substruantur : quo ne qui subsolariis in altitudine, ut dictum est, factis aer existit, is obstruatur, neque inde angustior angiportus publicusque transitus fiat. Vetamus vero etiam, scalas, quæ a solo incipiant, et in solaria ducant, in angiportis fieri : quo videlicet ex cautiore structura, eoque quod non ita inter se solaria propinqua sint, leviora aliquando rarioraque, et quæ facilius restinguantur, ex igne civitati, iisque qui domos habent pericula obveniant. Quod si contra nostram legem solarium aut scala fiat, nedum quod factum est, refringetur, verum etiam ædium dominus decem librarum auri mulctam sustinebit : et architectus aut redemptor, qui opus informavit, alteras decem auri libras dependet : et artifex qui fecit, si ob paupertatem mulctam exsolvere nequeat, ubi in corpore verbera exceperit, ab urbe propelletur. Ad hæc jubemus, ut nulli liceat multas deinceps columnas in publicis porticibus a Milio (quod vocatur) usque ad Capitolium (quod vocant) aut domunculis, aut aliis etiam quæ inter columnas fabricari solent, ex solis asseribus obstruere: sed ut istiusmodi domunculæ cum parietibus latitudine plateam versus sex pedes, altitudine vero septem non superent : tum etiam ut per quatuor omnino columnarum interordinia liberi a porticibus in plateas transitus relinquantur : et istiusmodi domunculæ, sive officinæ extrinsecus marmoribus adornentur, quo ornamento sint civitati, et oblectamento prætereuntibus. Quæ vero in aliis urbis partibus inter columnas officinæ constituuntur, eas ad eam mensuram, eumque modum confici placet, quam mensuram quemque modum conducere civitati magnificentia tua judicabit : tamen ut æqualitas omnibus modis conservetur, ne quod aliquibus permissum est, aliis prohibeatur. Illud item lege complecti visum est, ne probi viri calumniatorum subdolis commentis oblædantur. Multi enim invidia, non vero quod injuria afficiantur, iis qui ædificare volunt, litem texentes, procrastinandæ ædificationis necessitatem inferunt : ita ut qui ædificare cœperit, deinde prohibitus, opusque intermittere coactus, et in judicium tractus, qua pecunia domum se erecturum sperasset, eam in litem insumat, et (quod omnium absurdissimum est) ubi victricem sententiam obtinuit, velut indissolubilibus aliquibus vinculis irretiatur, dum qui novum opus nunciasset, obtenta provocatione vadimonia expectat, et quod ædificationem impediat, ex vicini incommodis voluptatem capit. Jubemus itaque, si in istiusmodi controversiis adversus decreta judicis provocatio instituatur, ut simulatque subsidiaria actio, sive scripto comprehensa forma a judice data fuerit, etiam vadimonio non observato, victori una cum victo, aut seorsum soli ad magnificentiæ tuæ tribunal ingredi : et adversario, si absit, pro consuetudine vocato sententiam judicis manifestam facere liceat : quo omni dilatione succisa, legitimæ controversiæ imponatur finis : neque si forte hiems adsit, aut appropinquet, dum longa constitutorum dierum tempora expectentur, qui ædificare voluisset, et non jure prohibitus esset, intolerabilia damna sustineat. Similiter etiam, ut si quis in tali controversia, magnificentiæ tuæ judicio non acquiescens, provocare voluerit, confestim consultatio (quomodo vocatur) fiat, nullaque intermissa dilatione, in sacro nostro palatio, et ipsi et victori, prout fieri consuevit, sententia consideranda detur. Sciant vero omnes qui novum opus nunciare ædificatoribus tentant, quod si causa cadant, ipsis et omnia damna, quæ obvenerint, et materiarum, quas litis tempore forte corruptas, aut deteriores factas esse constabit, pretium refundent. Qui autem non jure ad ædificandum aggressi fuerint, hi, si judicio superabuntur, isti, qui opus novum nunciaverit, eaque de re judicium illos sustinere coegerit, damna resarcient. Cæterum omnes istiusmodi lites unius magnificentiæ tuæ tribunalis sententia dijudicari jubemus, et ne alius quisquam gloriosorum magistratuum istiusmodi controversiam audiat : neque eorum aliqui qui de istiusmodi controversia contendunt, militiæ aut fori præscriptione utantur: quo videlicet litigare, aut multas quas gloriosissimi præfecti urbis, dative ab ipso judicis sententia dare jusserit, perfundere non cogantur. Verum qui judicio superatus est, per cohortem magnificentiæ tuæ exactionem sustineat, ita ut in hoc nullus fori præscriptione uti possit. Hoc vero magnificentia tua provideat, ne qui operum redemptores aut artifices, ubi opus aliquod inchoarint, id imperfectum relinquant, sed ipsum qui inchoarit, aut capta mercede perficere opus aut quod inde ædificatori obvenerit, damnum, quantique ipsius interest opus absolutum non esse illi dare cogat. At si forte pauper sit, qui id delinquit, verberibus cæsus ejiciatur urbe. Nec vero alius ejusdem artis, quod ab alio cœptum est adimplere prohibeatur. Quod sane artifices redemptores adversus ædificatores ausos esse intelleximus : qua re intolerabile damnum ædificatoribus machinantur et inferunt, dum neque ipsi quod opus facere cœpissent, huic finem imponunt, neque alios idipsum opus consummare sinunt. Qui vero cœptum ab alio opus ob hoc ipsum, quod ab alio cœptum sit absolvere recusat, similem et ipse cum illo qui opus incorruptum reliquit, pœnam sustineat.

IMPERATORIÆ CONSTITUTIONES (1).
ENIMUNDO BONEFIDIO INTERPRETE.

HERACLII.

1. *De fide.*

QUum S. Sophronius tum summo sacerdotio fungens Hierosolymis, subjectis sibi sacerdotibus convocatis synodice demonstrasset, eos qui unam in duabus Christi naturis voluntatem atque energiam affirmarent, palam unam quoque naturam statuere: eique Joannes Papa Romanus assensus esset: Imperator edictum proponit: Neque singularem, neque duplicem in Christo energiam esse asserendam.

2. *De Jedæis.*

ANno 19. vere ineunte, Heraclius Constantinopoli Hierosolyma proficiscitur, et avehit venerabilia ac vivifica crucis ligna: votisque Deo persolutis, patriarcham Zachariam restituit: Omnes porro Hebræos sancta urbe exigit, edicto, ne iis intra tertium milliare accedere liceret.

3. *De foro competenti episcoporum, clericorum, et monachorum.*

SCias autem Novellam piorum Imperatorum Heraclii et Constantini, quæ statuit ne episcopus, vel clericus, vel monachus ob pecuniariam criminalemve causam apud civilem vel militarem conveniatur magistratum: sed apud suos episcopos duntaxat, aut metropolitanos, aut patriarchas. Eadem etiam statuit aurea bulla celeberrimi Imperatoris domini Alexii Comneni, vulgata mense Julio indictione 4. anno [*ab orbe condito*] 6589.

LEONIS ICONOMACHI.

1. *De Hebræis et Montanis.*

ANno sexto Imperator Hebræos (2) ac Montanos ad baptismum adegit.

2. *De patrimoniis templorum urbis Romæ: et de capitatione infantium.*

FUrore percitus majore homo adversus Deum pugnans, tertiæ Siculi ac Calabri populi parti tributum in singula hominum capita imposuit. Patrimonia quoque templorum Romæ principibus Apostolis consecratorum (quæ pecunia quotannis antiquitus pendebatur talentorum trium semis) in ærarium publicum conferri jussit: et mandavit inspici atque describi infantes qui nascebantur, ut census iste de singulis capitibus (*cephalationem* vocant) exigi posset.

3. *De duabus siliquis præstandis provinciarum administratoribus.*

IMperator, ruina murorum urbis cognita, cives ita est alloquutus: Vos muris urbis reficiundis cum non sitis pares, nos procuratoribus provinciarum negotium dedimus, ut ultra constitutum tributum in singula nomismata accipiant *miliarisium* unum, idque in ærarium nostrum conferant; ex quo nos muros condamus. Exinde obtinuit, ut binæ siliquæ seu ceratia quæstoribus solvantur. Ceratia autem appellantur duodecim folles, sive nummi.

CONSTANTINI CABALLINI.

De reliquiis et intercessione Sanctorum.

IDoneum se Antichristi instrumentum præbuit: atque adeo universali edicto vetuit, ne quis in universum domini servorum Sancti titulo cohonestaretur: quinimo conspui eorum inventas reliquias jussit, prohibuitque eorum intercessionem postulari, quod eos nihil posse diceret. Atque addidit scelestus, Mariæ quoque virginis intercessionem non esse implorandam, nihil enim eam præstare posse. Quin et Deiparam hanc noluit appellari.

NICEPHORI.

1. *De militia inopum, de chartiatico, et fumario, et naucleris, et inventione thesauri: et aliis quibusdam.*

UT exercitus deprimeret, quid non mali excogitavit adversus Christianos? Primo enim Christianos ex omnibus regionibus in Sthlabinias (3) coegit demigrare, et eorum habitationes divendidit. Quæ res nihil ab hostili captivitate abfuit, omnibus in summas angustias conjectis. Secundum maleficium: imperavit ut egeni militarent, iisque a vicinis arma et stipendia in singulos XVIII. nomismatum darentur, ac census præterea publicus eorum nomine penderetur, id *Allelengyum* vocabatur, quod alteteri pro alteris tributi nomine sponsores essent. Tertio, omnium bona inspici, indeque censum in publicum exigi jussit, nomine *chartiatici* præterea exactis in singulos duabus siliquis. Quarto omnes onerum relevationes sustulit. Quinta calamitas, quod ab omnibus sacris ædibus, parœciis, pupillis educandis destinata domo, hospitalibus, ad senes fovendos factis ædibus, necnon ab ecclesiis, atque monasteriis imperatoriis, *fumarium* tributum exegit, ab initio usque sui imperii. Meliora de eorum bonis sub imperialem curam transferri jubebat, nihilominus tamen tributum de his pendendum iis imponebatur, quæ reliquerat in iis ipsis sacris domibus, ita ut multis tri-

(1) Miscellæ sc. nec unius ac certi Imperatoris, ut Leonis et Justiniani: sed variorum Imperatorum, quibus ideo nullos commentarios addere visum est, ut quas pleniores, et ordine meliore aliquando daturus sim.

(2) Pleniorem hujus rei historiam vide apud Cedrenum. Hoc accidit anno 16. Leonis: vide Cedrenum in Leonis vita.

(3) Sclaninias. Paul. Aquilegiensis lib. 24.

butum duplicaretur: interim habitationibus ita exinanitis, ut inde emigrare cogerentur. Sextum tyrannicum institutum, quod a magistratibus inspici res eorum jussit, qui ex pauperie subito ad opes pervenissent: ab iisque, veluti qui thesauros invenissent, pecuniam postulari. Septimum, quod emunxit etiam hos pecunia, qui a viginti retro annis ad præsens usque tempus dolium, aut vas aliquod aliquando reperissent. Octavum: qui ab avis vel proavis hereditatem percepissent, etsi ea divisa jam inde a viginti annis esset, eos pensionem in publicum conferre coegit, utque ii qui extra Abydum mancipia emebant, de singulis duo nomismata solverent, maxime Dodecanesum incolentes. Nonum: naucleros maritima, præsertim minoris Asiæ inhabitantes, et nunquam agriculturam expertos, invitos coegit emere prædia, quæ aliis ipse eripuerat, indeque tributum solvere. Decimum: insignes Constantinopoli naucleros in unum conduxit, iisque duodecim cuique libras auri tradidit: ea lege, ut in singula nomismata usuræ nomine quatuor siliquas solverent: cum nihilominus reliqua etiam vectigalia navigiorum ab iis penderentur.

2. *De usura.*

USuras de navigiis captatas (cum interim re fœnebri aliis omnibus interdixisset) aliaque infinita mala excogitavit.

3. *De vasis sacris et rebus ecclesiasticis.*

DUces exercituum jussit episcopis et clericis mancipiorum loco uti, pro sua autoritate in ædes episcopales, et monasteria divertere, eorumque rebus pro arbitrio abuti. Vituperabat eos qui ab omni ætate Deo aurea vel argentea vasa consecrassent: et res templorum sacras in publicos debere usus converti statuebat.

LEONIS ARMENII.

De præfecto pœnam adultero non irrogante.

PRæter vigilem accuratamque reipublicæ gubernationem, summa fuit in eo in flagitiosos severitas, cujus rei exemplum referam. Exeuntem aliquando palatio accessit quidam, querens suam sibi uxorem a Senatore quodam raptam: idque facinus se ad urbis præfectum detulisse, neque tamen suum jus consequutum. Leo statim mandavit, ut redeunti sibi sisteretur senator reus tam atrocis flagitii, et urbis præfectus. Quo facto, actorem proponere suam causam jussit, qui quum rem ab initio ad finem usque exposuisset, reus convictus probationibus, quum nullum inficiandi criminis locum inveniret, scelus confessus est: et præfectus causam interrogatus: cur flagitium digna pœna ultus non esset, inops excusationis obmutuit. Hunc ergo Imperator statim numero suo exuit, et adulterum ex legibus puniendum dedidit.

THEOPHILI.

1. *De imaginibus.*

IN eos qui cultum divinis imaginibus præstarent, nimis durum se atque inhumanum præbuit, omnes qui ante ipsum fuere tyrannos crudelitate vincere contendens. Nam Michael pater ejus edixerat, *ne ulli pictæ imagini, ubicumque ea esset, nomen, Sanctus, imprimeretur*, quod id nulli rei præterquam soli Deo congruere putabat. Leo autem et filius ejus Copronymus, *omni earum adoratione prorsus interdixerant.* Theophilus autem *ne pingi quidem eas coloribus concessit*: abjecti dicens animi esse talium rerum admirationem, ipsamque solam spectandam esse veritatem.

2. *De expulsione monachorum.*

EDixerat Theophilus ne monachis ullam urbem intrare liceret: jusseratque omni modo eos arceri: atque adeo non tutum erat iis conspici ea in regione. Quin et monasteria atque otii causa conditas ædes hominibus frequentans, mundana fecit hospitia.

3. *De connubio Persarum cum Romanis.*

PErsæ hunc Theophobum, Constantinopoli abducere, regemque suum facere cupientes, ejus causa aliquoties ad Theophilum legatos miserant, pacta simul pacis offerentes. Neque tamen persuaserant Imperatori, ut Theophobum ipsis dederet: sed eum potius patricii dignitate ornatum, sorori suæ matrimonio copulavit: lege etiam lata, quæ Persis conjugiorum cum Romanis licentiam concederet.

4. *De tonsura capillorum.*

QUia vero a natura paucos capitis capillos habebat, et erat recalvaster: ideo edicto edito jussit crines ab omnibus tonderi: neque ab ullo Romano ultra collum demissos gestari. Sanxitque edictum gravi flagrorum supplicio, priscorum Romanorum virtutem revocare studens.

5. *De pœna raptoris equi.*

MIles quidam manu promptus equum habuit egregium, qui ipsum sæpe ex prælio incolumem extulerat. Hujus equi amore captus dux sub quo is militabat, quum neque pollicitationibus, neque minis impetraret, hominem timiditatis accusatum apud Imperatorem exautorat. Quum autem Theophilus equum insigni virtute cuperet habere, et missis in omnes partes mandatis talem sibi quæri, atque afferri juberet, eam occasionem nactus dux iste, militi ei equum invito adimit, et tanquam suum Imperatori mittit. Post, quum necessitas bellica plures milites requireret, mandatoque Imperatoris omnes qui arma ferre possent, in exercitum allegerentur: ille etiam miles arma sumpsit, et in prælio fusis suis, quod equum a quo servari consueverat, non haberet, occubuit, uxore et liberis relictis. Vidua amissi mariti desiderio accensa, et quod necessaria pupillis suppeditare nequibat, justitiæ Imperatoris fama instigante, Constantinopolim venit: Theophilumque ad templum Blachernense equitantem de more conspicata mariti sui equo vehi, concitato cursu aggressa frenum equi apprehendit, suum hunc esse vociferans: et non alium, sed ipsum Imperatorem cædi mariti sui causam præbuisse. Perterritus Imperator manere eam jubet, dum in palatium ipse rediret: ac reversus statim ad se vocat, ac de re tota accuratius inquirit. Quam quum ea a principio ad finem usque recitaret: illico etiam dux ille sistitur, et muliere jussu Imperatoris occultata, de equo acriter interrogatur: quem quum asseveraret suum fuisse, neque raptu paratum, producitur extra velum mulier, reum de vi peractura. Qua is conspecta diriguit, et aliquandiu mutus adstitit: tandemque ad se reversus, supplex pedibus Imperatoris se advolvit, lacrymans, ac

peccatum confitens. Ergo Imperator ejus facultates viduæ, ejusque liberis hereditatis jure addicit: ipsumque dignitate spoliatum exilio perpetuo damnat. Adeo infensus erat et iis qui injuste opes parare intenderent.

BASILII.

1. *De judicibus, et foris quibusdam: et de pauperibus lites habentibus.*

OPeram dedit, ut justitia vigeret: et æquo jure inter se viverent subditi, neque a divitibus inopes opprimerentur: propositis passim decretis, quibus injustitia exterminabatur. Judices quoque constituit, amplisque stipendiis, et honoribus auxit jussos per diem sedere pro tribunali, et litigantium causas dijudicare. Ad eam rem loca iis designavit commoda, Magnauram, Circum, et Chalcen (æream portam) quam vetustate laborantem, ruinamque minantem, ad hoc instauravit atque adornavit. Alimenta etiam pauperioribus, quibus judicio erat disceptandum, ordinavit: ne inopia coacti litibus renunciarent.

2. *De notis numerorum.*

ANimadvertens occasionem maleficii pravis hominibus eo dari, quod numeri quibus (verbi gratia) semissis, sextans, uncia, et similia designantur, per notas recepta antiquitus consuetudine scriberentur: loco notarum literis uti jussit, quas etiam rustici legere possent: et de suo sumptus in chartas, literas atque scribas ipse suppeditavit.

LEONIS ET ALEXANDRI.

De judicibus.

EXistimo equidem, eorum neminem qui judiciario funguntur munere, eo unquam stuporis, aut inscitiæ proruptorum, ut aliter quam ex præscripto legum judicium sententiamve ferre audeat. Quod si quis in tantam evaserit dementiam, reus peractus eas dependet pœnas, quæ legibus sunt irrogatæ. Sin forte nos effugerit, pervigilem tamen illum atque insomnem oculum, cui nihil non, quamlibet occultum sit, patere potest, effugere non poterit. Tametsi idipsum imprecationibus quoque dirisque execrationibus stabilire ac firmare non ab re alienum censuimus. Inveniat itaque iste et Deum et cœlestes omnes atque incorporeas potestates sibi nunquam non adversantes. Immature ex hac vita excidat potius quam excedat. Incommodis insuper afficiatur perpetuis, ipsius ædium fundamenta ignis tandem devoret, et posteritas eo redigatur inopiæ, ut panem ostiatim quæritet. Atque hæc jure sane optimo, propterea quod leges, quas liberrimas esse oportuit, servas quodammodo atque captivas effecit fictorum pravorumque judiciorum.

CONSTANTINI PORPHYROGENNETÆ.

1. *De rebellibus et seditiosis anathemate feriendis.*

QUæ autem mense Julio 9. Indict. anno 6534. ab Imp. domino Const. Porphyrogenneta facta est Novella, sanctissimo quoque Patriarcha domino Alexio, et synodo assentiente, quæ decisionis locum obtinet, ut quæ ab Imp. et synodo descripta est, et quæ decernit eos anathematizari, qui defectionem ab Imperatore moliuntur, vel tyrannidem, et ea ratione subjectos adversus eorum dominos incitant, inter alia hoc quoque circa finem expresse definit. Iis qui ab hoc tempore deinceps insidias sunt machinaturi, vel tumultum excitaturi, anathema. Iis qui ipsis opem ferunt, et in defectione sunt socii, anathema. Iis qui consulunt, vel ad hujusmodi incitant, anathema. Iis qui ipsos ad pœnitentiam suscipiunt, quum defectionis pœnitentiam non agant, nec eam relinquant, anathema.

2. *De polygamis.*

UNionis vero decisio, quæ facta est sub Constantino Porphyrogenneta, et Romano, Constantino quidem imperante, socero autem ejus Romano patris Imperatoris dignitatem obtinente, anno 6429. indict. 9. et quæ singulis annis legitur in suggestu, mense Julio, hæc dicit circa finem. Deinceps autem communi sententia ac judicio pronunciamus ex præsenti anno, qui est 6429. indict. 9. neminem oportere se quarto (1) matrimonio jungere, sed esse omnino rejiciendum: et si quis ad ejusmodi conjugium venire voluerit, esse omni ecclesiastica congregatione privatum, et ab ipso in sanctum templum ingressu alienum, donec in conjugio permanserit. Hoc enim etiam sanctis patribus, qui nos præcesserunt, visum est. Nos vero etiam sententiam apertiorem reddentes, ipsum ut a Christiana republica alienum abdicamus. Ac sic quidem de quarto matrimonio. Ut autem quæ ad alia quoque matrimonia pertinent, decentius constituantur, et non Christiana vita indignam institutionem habeant, de tertio (2) quoque matrimonio definimus, ut non absolute ac simpliciter et temere perficiatur. Etenim a patribus quidem ut sordes permissum est, non sic tunc quidem ut nunc, re citra ullum ruborem impudenter peracta, et indiscriminatim contracta: sed quemadmodum si quis qui in domo in angulum incidit, multas sæpe sordes viderit: nunc autem quando libertatem accepit et perinde ac si nihil habeat dedecoris et sordis reputatur, recte visum est hoc repurgare, quemadmodum et turpitudinem non in angulum conjectam, sed in ædibus diffusam, nullo modo permittimus, sed repurgamus, et quod molestum est et indecorum ab eo rejicimus. Quinetiam humanæ cedentes infirmitati, honestatis autem Christianæ vitæ convenientis curam gerentes, hoc in tertiis nuptiis servandum statuimus, ut si quis qui quadragesimum annum excesserit, et nec naturam reveritus, nec honestæ vitæ, quæ in Christianis requiritur, ullam curam gerens, sed sola libidinis perturbatione victus, se in tertium matrimonium projecerit, is cum omni diligentia et observatione sit usque ad quinquennium sacramenti communionis minime particeps: et nec hoc tempus illi contrahatur. Qui enim post annum 40. sordem in Christi ecclesia esse vel dici amavit, quod melioris vitæ argumentum præbebit, propter quod tempus sacramentorum participationis ei contrahatur. Sed et postquam impolluta participatione dignus habitus fuerit, non erit ei permissum in alio tempore ad participationem accedere, quam in sola salutari Christi et Domini nostri resurrectione, per præcedentis jejuniorum abstinentiæ repurgationem. Hæc autem dicimus, quando ex prioribus matrimoniis non fuerint liberi, qui iis post quadragesimum annum tertiam uxorem ducere voluerint.

(1) Quartæ nuptiæ non permissæ.

(2) Tertiæ nuptiæ quemadmodum permissæ.

Nam si liberos habuerint, eis nullo modo tertium permittitur matrimonium. Est enim valde iniquum tempestivæ libidini indulgere, priorum autem matrimoniorum liberis non prospicere, ut sint securi, et a molestia et a perturbatione remoti, quæ solent evenire hominibus ex filiorum multorum susceptione. Quod si quis triginta annos natus, ex prioribus matrimoniis habens liberos, tertiæ mulieri conjunctus fuerit, is quoque nulla ei venia data, ad quartum usque annum communionis sacramentorum sit expers: quia manifestum eum sola intemperantia motum, et quod sit carnalis libidinis servus, ad hoc se matrimonium conferre. Et postquam etiam sacramentorum participatione dignus fuerit habitus, semel quidem in salutari Christi, et domini nostri resurrectione: secundo autem in dormitione immaculatæ Dominæ nostræ Deiparæ: et tertio in natali Christi et Dei nostri, quod in his procedat jejunium et ejus utilitas. Sin autem non sint liberi (quia liberorum susceptionem desiderare facile est) condonandum, et sola ea pœna, quæ ab initio et hucusque servata est, in eum animadvertetur. Hæc etiam de tertio matrimonio. Atqui nec secundum (1), nec primum extra cautionem adhibitam relinquimus, sed et illa sic contrahi statuimus, ut nullam malam causam habeant, vel ex raptu, vel ex præcedente clandestino concubitu, sed legitime et ab iis qui ab ejusmodi inquinamentis et fornicatoria impuritate mundi sunt. Si quis ergo prædictis constitutionibus neglectis ad matrimonii consuetudinem primam vel secundam processerit, dum Christi ecclesia quæ est pura, immaculata, et sine ruga, salutaribus examinationibus subjicit, nec prius ad divinorum mysteriorum participationem admittit, quam definitum ob fornicationem tempus explevisse cognoverit, nisi forte necessarius e vita excessus urgeat, donec scilicet septimus annus completus fuerit. Sacerdos autem qui ausus fuerit, præter id, quod statutum est, divina participatione aliquem dignari, de proprio gradu in periculum veniet, eo videlicet qui præter formam constitutam divina communione dignus est habitus, ad excommunicationem redacto, usque ad septimi anni complementum.

IMP. D. CONSTANTINI PORPHYROGENNETÆ NOVELLA SECUNDA CONSTITUTIO DE VOLUNTARIIS HOMICIDIS, SUSCIPIENS QUIDEM EOS PRÆTER VIM PRIORIS, PER COMMISERATIONEM, DAMNANS AUTEM PERPETUO EXILIO ET BONORUM SPOLIATIONE.

HÆc sancire nunc proposuimus, severitatem quidem prioris constitutionis benigniore Ecclesiasticorum decretorum censura commutantes: dissolutæ autem et indulgenti delinquentium disciplinæ, eaque de causa ad imitandum facili, non solum vinculo pœnarum medentes, sed et totius fere substantiæ ad homicidam pertinentis spoliatione, homicidis quidem ipsis de salute, reipublicæ autem ne quis simili moveatur affectu, utiliter prospicientes, ut horum utrumque tam jus observetur, et magnum divinumque ecclesiarum conservetur privilegium, quam his cautionibus imitationis frequentia coerceatur. Quod igitur attinet ad vitæ rationem homicidæ ordinari jubemus, quemadmodum canonica præscripserit disciplina. Nos autem hac constitutione perpetuo (2) eum damnamus exilio, ab eo loco, in quo scelus perpetratum fuerit. Quo quidem tam punietur reus quam propinquis occisi non majoris fiet tristitiæ et doloris augmentum, quod utrumque forsan non inutile: ne assiduo conspectu ejus qui dolorem attulit, et defuncti memoria propinqui sponte ad ultionem impulsi, malum malo sanare conentur, et homicidii duplicent infortunium. Omnino igitur homicida perpetuo illinc exulet, nec unquam eo revertatur, et terram habitet, quæ injuste sublati fratris sanguinem hiscendo suscepit. Et hanc primum post ecclesiasticam censuram condemnationem ferat: præterea vero bonorum suorum privationem subeat: ne tamen applicentur fisco. Nam si uxor sit homicidii damnato, dotem et propria omnia auferre eam oportet, hoc amplius donationem ante nuptias. Quod si theoretron pacta fuerit, aut aliud quippiam, hujus omnino recuperationem et proprietatem habere, si liberi non subsint. Sin autem subsint liberi, eam habere lucrorum nuptialium usumfructum, observatis omnibus legum præscriptis, liberi autem in trientem reliquæ substantiæ paternæ succedant. Et si quidem homicida proprio motu, aut consilio ac approbatione eorum a quibus examinatur, ad monasticam vitam (prius sceleris purus effectus) transierit, accipiat monasterium tertiam partem illius substantiæ, reliquo triente reservato uxori et liberis occisi in parvum eorum infortunii solatium. Quod si liberi non supersint occiso, inter uxorem et ascendentes triens ille æqualiter dividatur. Uxore autem relictis liberis præmoriente præferantur ii ascendentibus. Sed si nec liberi, nec uxor, nec ascendentes sint occiso, et alii qui lege ad successionem vocantur cognati, diligentiam adhibuerint, ut scelus manifestaretur, trientem accipiant ejus qui injuriam intulit. Sin autem solitariam vitam homicida non appetierit, non triens, sed bes juxta prædictam distinctionem parti ejus qui interfectus est, distribuatur. Præterea nemo eorum qui hujusmodi sceleris convicti sunt, civile officium, aut aliud quodlibet administret unquam, nec si divinum rescriptum impetraverit: sed omnimodo maneant infames, quibus ut viverent tantum benigne concessum est. Cæterum ii omnino tondebuntur, et in numerum monachorum referentur: qui malitiæ exuberantia, præmeditati sunt cædem proximi, et eam prius habito consilio, in animæ suæ perniciem et fratris sui necem, instructi patrarunt. Nec ad tempus modo pœnitentiæ præstitutum, sed quandiu vixerint, in monasterii regula coerceantur. Nam qui aliter sponte interfecerint, sed lascivia (3) et impetu iræ ratione carentis, non consulto et præmeditate ac hujus habita deliberatione arguentur occidisse, perpetuo quidem præter alia omnia subjicientur exilio, non tamen monasticam vitam eligere cogentur.

2. *De laicis qui intestati moriuntur absque liberis.*

NEc tibi repugnare videatur Novella Imperatoris domini Constantini Porphyrogennetæ, quæ tractat de iis qui sine liberis ab intestato moriuntur, non succedere ex linea transversa cognatos, sed tertiam partem bonorum eorum qui sic moriuntur, ad pias animæque salutares elargitiones procedere, cum eo etiam collectis pretiis servorum ejus qui mortuus est, utpote iis eo ipso liberatis. Hæc enim Novella de laicis loquitur et solis, sicut prædicta Justiniani Novella locum habet in episcopis et clericis, qui ab intestato moriuntur.

(1) Secundæ et primæ nuptiæ uti permissæ.
(2) Homicidii voluntarii pœnæ.
(3) Homicidii lascivia aut ira admissi pœnæ.

ROMANI SENIORIS.

1. *De prædiorum acquisitione.*

NOvella quoque Cæsaris Romani senioris idem pene statuit: Ne quis ultra conspicuorum et spectabilium magistrorum, aut patriciorum, neque eorum qui imperiis, potestatibus, aut omnino principalibus dignitatibus insigniti sunt et ornati, neque item civilium, aut militarium aut delegatorum magistratuum, aut his substitutorum, neque Metropolitanorum, aut Archiepiscoporum, aut præfectorum, aut eorum qui sacris domibus præsunt, aut denique ad alium quemvis honorem seculi provecti sunt, prædiorum aut fundorum possessionem, aut emptione, aut donatione, aut alio quovis modo adeat. Eos enim qui post præsentem constitutionem, ejusmodi quippiam moliri et aggredi ausi fuerint, inde jubemus absque suæ pecuniæ restitutione detrudi, propriisque laboribus ac sumptibus fraudari, quos ad rem ornandam et pretiosiorem faciendam contulerunt, atque ipsam prædii æstimationem, si quidem conspicui viri sint et illustres, qui hoc admiserunt, fisco applicari: sin abjectiores sint, et omnino absque ulla pretii restitutione expelli, et meritis insuper pœnis castigari.

2. *De rescindenda venditione.*

NOvella quoque Cæsaris Romani senioris ita habet. Si deprehensum et exploratum fuerit eos, qui post a se peractam venditionem, si modo testibus peracta comprobetur, ad judicium provocarunt, intra quadriennium (1) id fecisse ac conquestos esse, citra controversiam his succurritur. Succurritur autem, non ut vendita suburbana recipiant: sed ut si quidem emptor quod reliquum est justi pretii expletioni præstare voluerit, hoc ei facere liceat. Atque ita justum (2) rei pretium supplens ac persolvens, ipsa prædia sibi retineat, et qui de facta venditione queruntur, justum pretium quanti prædium ipsum æstimatur, accipiant. Sin nolit emptor justam rei æstimationem complere, pecuniam quam ab iis qui cum eo expostulant, accepit, una cum ejus causis ac usuris restituat, et e prædio decedat venditori restituendo.

3. *De prælatione.*

SI qui communes ædes, fundum, vineam, aut quamvis aliam rem soli habentes, aut aliter quam communionis jure propinquis prædiis aliqua ex parte permixti aut adjacentes, consortes, vel alioquin vicini et proximi sua alienare aut venditionis, aut emphyteuseos, aut locationis nomine voluerint, ne prius hæc alii cuiquam alienanto, quam testatum iis fecerint, quos in prærogativa κατὰ τάξιν, hoc est, ordine, succedentes dicimus. Ut primi, inquam, vocentur permixtim quoquo gradu juncti cognati, aut quibuscum aliquid est commune, ut ædes, fundus, vinea, aut quævis alia res. Ejusmodi siquidem cognatos lex præfert. Ubi vero cognati communionem in re non habent, tum anteponuntur qui aliquid in ea communitatis habent. Quibus ii succedunt, qui tantum permixti sunt, etsi omni ex parte ei qui rem alienat, sint externi: deinceps et simul juncti consortes. Postremo qui simpliciter aliqua ex parte rei alienandæ uniti sunt, et vicini. Consortes porro appellamus, quotquot sub eodem censore perscripti sunt, et in censum publicum relati, etiamsi propria tributa diversis in locis pensitent. Enimvero cum multi finibus prædii alienandi circunquaque adjacent, suo cuique ordine testationis prærogativa tribuatur, ut renuentibus forte iis qui jure præferuntur, qui deinceps vocantur, contractum, si velint, inire queant. Quod si æqualibus omnes subnixi reperiantur privilegiis, ut nihil omnino sibi invicem in hujusmodi vocatione præjudicent, eadem quoque rursus fiat denunciatio, ut intra triginta dies justum pretium, quodque verus emptor haud segniter præstiturus esset, si absque ulla mora solventes, pro rata parte vel sponte sua, vel alicujus opera et arbitratu distribuant. Quotquot autem intra præfixum tempus sibi delatam pretii partem non præstiterint, jus prærogativæ amittent: nisi si quis forte eorum captivus est, deportatus aut relegatus: aut ob publica privatave negotia citra dolum absens: aut etiam nondum annum ætatis 25. explevit. Horum enim qui administranda negotia susceperunt, intra 4. menses, cum præsentibus novis emptoribus pro rata portione concurrunt, pretium explentes, quod a minoribus subducta ratione est præstandum, una cum legitimis usuris et necessariis sumptibus. Externos vero emptores in totum summovent, pretium cum usuris ac sumptibus ipsis restituentes. Quin et in universitate villarum quæ dicuntur, aut prædiolorum (universitatis autem unius sunt, qui ex eadem sunt villa) longe satius est, ut earum habitatores sibi mutuo præferantur. Quod si omnes, quibus in rei distractione prærogativæ jus datur, recusarint, vel eos exploratum fuerit, ei qui rem alienat, et ejus familiæ aut pecuniarii damni, seu multæ autores fuisse, aut ejus corpori ac vitæ insidias struxisse, gravissimamque infamiam peperisse, idque non fortuito, sed de industria, aut per se, aut per suos, hos invito eo qui talia sit passus, nulla ratione volumus ad ipsius prædia aspirare. Post decennium tamen silentio peractum, adversus eos qui quovis modo contraxerint, quive donatione aut testamento quippiam fuerint consecuti, nulla omnino ab iis qui dictis ex causis prærogativæ jus habent, imo nec a fisco controversia moveatur. Occasione tamen dotis, aut propter nuptias donationis, ex testamento vel permutatione, vel transactione et propinquis et externis omnes alienent, absque simulatione nimirum ac dolo. Si vero qui in fraudem nostræ constitutionis alienant, aliud quid facere ausi fuerint, et aliud aperte simulare, si quidem post jusjurandum convicti fuerint, tam ipsi quam qui ita dolose cum ipsis contraxerunt, et perjurii pœnas dabunt, et hi quidem prædio, illi vero clam soluto pretio excident, et utraque fisco inferentur, ut a fisco propinquis venundentur. Sin vero ante jusjurandum deprehensi fuerint tale quippiam egisse, et quod actum fuerit, erit irritum, et qui semel fundum præter juris formulam alienare conatus est, vel invitus postea cogetur iis vendere, quibus jus prærogativæ concessimus. Et hæc quidem ita de his statuenda.

NICEPHORI PHOCÆ.

1. *De tetartero, quod est numismatis genus.*

NUmisma (3) attenuavit, tetartero excogitato. Cumque eo modo duplex esset nummus, pensiones publicæ

(1) Præscribi quadriennio querelam rescindendæ venditionis.

(2) *l.* 2. *l.* 8. *C. de rescind. vend.*

(3) Hæc desumpta sunt ex Cedreno in vita Nicephori Phocæ.

graviorem exigebant, minor in sumptibus faciendis dissipabatur. Cumque esset (1) lege et consuetudine receptum, ut omnes nummi imagine Imperatoris alicujus notati, modo ponderi nihil decederet, idem valerent: ipse sua insignes imagina præferri, aliorum depressis pretiis, voluit: eaque re haud leviter subditis in permutationibus incommodavit.

2. *De eodem, et de hexagio.*

APparet eundem avaritiæ quoque sordibus fuisse contaminatum. Nam cum usque ad eum quodvis numisma *hexagium* (2) penderet, ille *tetarterum* (3) excogitavit pondere imminuto.

3. *De prælatione.*

NE quod privilegium prætendant pauperes, dum distrahitur prædium a potentioribus, neque ex consortio, neque ex communicatione, licet milites vel etiam cives esse deprehendantur: sed in hoc rursum succedat persona quæpiam potestate prædita, quæ scilicet pauperum hinc adjacentium tranquillitatem ac utilitatem possit tueri. Et potentes cum potentioribus duntaxat emptiones contrahere volumus: milites vero et pauperes, cum iis qui parem secum sortiti sunt ordinem ac locum.

4. *Ne ecclesiæ prædiis locupletentur; et ne sine sententia Principis Episcopus creetur.*

PRæterea ad officium (4) assidue veniens, graviter subditos afflixit, non modo pensionum et tributorum omnigenis rationibus, sed et rapinis intolerabilibus. Ad hæc partem quandam eorum quæ Senatoribus solebant Imperatores largiri donorum, in fisco retinuit, causatus sibi ad bella gerenda deesse pecuniam. Neque hoc tantum, sed et donationes monasteriis, atque templis relictas a quibusdam piis Imperatoribus, prorsus abolevit, lege etiam lata, *ne* (5) *ecclesiæ immobilibus locupletarentur bonis*: causatus, Episcopos male prodigere ea, quæ pauperibus darentur, interim militibus deficientibus. Id vero omnium gravissimum, quod legem tulit, cui et episcopi quidam leves atque adulatores subscripserunt: *ne Imperatoris injussu ullus crearetur episcopus*: et (6) mortuo aliquo episcopo aliquem suorum submisit, qui definitos faceret sumptus: ipse quod erat de reditibus reliquum accepit.

5. *Ne de novo construatur monasterium, aut venerabilis alia domus.*

IMperatoris autem domini Nicephori Phocæ Novella decernit *non* (7) *esse de novo construenda monasteria*, vel xenodochia vel nosocomia, vel alia sancta et religiosa loca, sed eorum quæ sunt curam geri oportere, et hæc expresse in fine adjicit: Quare ab hoc deinceps tempore; quod est septimæ indictionis initium, nemini liceat, nec loca, nec agros ad monasteria, vel gerocomia vel xenodochia trasmittere, sed neque ad metropolim vel ad episcopatum, neque enim illis est hoc conducibile. Si quæ autem prædictæ et religiosæ domus vel episcopatus et monasteria, adeo malam administrationem et providentiam sortitiæ sunt, ut locis privatæ destitutæque sint, iis sententia et examinatione Imperatoria, eorum quæ sufficiunt acquisitio non prohibebitur. Cellas autem, et quæ appellantur lauræ in desertis ædificare, quæ non ad possessiones et agros alienos extenduntur, sed soli monastico ambitui seorsum præstituuntur, tantum abest, ut volentibus prohibeamus, ut etiam in magna laude ponamus.

BASILII PORPHYROGENNETÆ.

1. *De possessione Ecclesiarum et venerabilium domorum.*

QUam quidem Novellam Porphyrogenneta dominus Basilius junior sua Novella sustulit, mense Aprili edita indict. 1. anno 6495. quæ et hæc expresse continet: Imperium nostrum, quod a Deo profectum est, cum et a monachis, quorum pietas et virtus est testata, et a multis aliis, legem de Dei Ecclesiis et sanctis domibus, vel potius contra Dei Ecclesias et sanctas eorum domos a domino Nicephoro, qui imperium invasit, conditam præsentium malorum causam fuisse, et radicem, et universalis hujus subversionis et confusionis (ut quæ ad injuriam et contumeliam non solum Ecclesiarum et sanctarum domorum, sed etiam Dei ipsius facta sit) intellexisset, et maxime cum id re ipsa expertum esset, ex quo enim hæc lex est observata, nihil boni penitus in hodiernum usque diem vitæ nostræ occurrit: sed contra, nullum penitus calamitatis genus defuit. Statuit per præsentem auream bullam, ut lex prædicta ab hoc præsenti die cesset, et deinceps infirma et irrita permaneat, et locum habeant, et in usu sint, quæ de Dei Ecclesiis et sanctis et religiosis domibus factæ sunt leges.

2. *De allelengyo communis census pensitorum.*

COnstituit tributum pauperum qui solvendo non essent a locupletibus exigendum esse: quod allelengyum vocabatur.

3. *De prædiis potentiorum.*

LEge etiam sanxit, ne potentiores multiplicandis prædiis augescerent. Quanquam eadem etiam ab avo ejus Constantino, hujusque socero Romano lata fuit.

4. *De præscriptione 40. annorum.*

CÆterum Novella lex Cæsaris Basilii Porphyrogennetæ in his quadraginta (8) annorum præscriptionem tollit. Neque rursum inopes, si potentiorum injuriis oppressi fuerint, quadraginta annorum præscriptione repelli: neque ullas prorsus valere præscriptiones, etsi aureis bullis insertæ sint, quæ injuste et fraudulenter inductæ fuerint. Neque ipsum etiam fiscum ullo temporis excludi interval-

(1) *l. unica Cod. de veteris numismatis potestate.*
(2) Sextula Hexagium.
(3) Cum itaque nummi veteres essent hexagii, tetarteros effecit, id est, tertiam partem ponderis ademit. Ea est enim hexagii ad tetarterum proportio, quæ bessis ad assem.
(4) Ταξείδιον ita Cedrenus. Locus videtur fuisse ubi vectigalium aut pensionum ducebantur rationes: Galli dicerent; *la Chambre des Comptes ou des finances ou thresor.*
(5) *Contra legem 1. C. de sacros. eccles.*
(6) Regaliorum jus in Ecclesias sibi eodem modo Reges Galliæ adserunt, quod et vocant, *droict de Regale.*
(7) Novas religiones, novos ordines, seu novum habitum religionis creari vel adsumi. Sic Gregorius X. in concilio generali Lugdunensi statuit, vid. c. 1. *de religiosis domib. in 6.*
(8) Præscriptione 40. annorum inopes non excludi, qui a potentioribus spoliati.

lo, sed ab Augusto principe jus suum revocare, probationesque suas ad illud recuperandum afferre.

ROMANI ARGYRI.

De reditu magnæ Ecclesiæ, et de allelengyo.

INitio imperii bonis ac laudabilibus institutis subditos demeritus est. Principium fecit beneficentia in religionem. Cum enim sciret magnæ Ecclesiæ reditus non sufficere, ut qui superioribus temporibus dispensator fuisset ejus, et aliarum quibus hujus clerus de more inserviebat, LXXX. auri libras quotannis ex ærario imperatorio ei pendi jussit. Abolevit etiam allelengyum, quod Constantinus erat sublaturus, nisi mors eum antevertisset.

ZOÆ.

De magistratibus non vendendis.

IMperio Zoæ restituto, quæ sororem Theodoram quantumvis invita, consortem habebat, statim et honorum gradibus senatorio ordini et largitionibus multitudini gratiæ sunt actæ, ac reipublicæ quanta omnino poterat cura gesta. Nam in omnes imperii partes literæ et edicta dimittebantur, quæ et magistratus vendi (quod erat ante factitatum) probiberent: et omnia injustitiæ genera de medio tolli juberent.

MICHAELIS.

De prætorio, et velamine capitis, et de publicis curatoribus.

CUm autem esset admodum senex, multaque antiqua recordaretur, multas veterum consuetudinum reducere intendit, nihil vel imperio, vel reipublicæ profuturas. Nam prætorium expurgari jussit, et civium capita non literis, ut nunc, sed byssinis pileis, magnis lineis purpureis intertextis tegi. Et procuratores publicos non ex senatu delegit, sed alios scribarum e numero velocium, in singulis archivis educatorum: et id genus alia multa.

ISAACI COMNENI.

De canonico, et consuetudinibus, quæ dantur pro ordinatione.

DE Canonico autem, et consuetudinibus, quæ pro ordinatione dantur, hucusque vim habet aurea bulla invicti Imperatoris domini Isaaci Comneni, quæ partim ita habet. Statuit vero imperatoria mea majestas, ut etiam in ordinatione sacerdotum et Canonico vetus forma autoritatem obtineat, et nihil in ordinatione Episcopus, qui ordinat, amplius accipiat, quam præstantioris monetæ imperatoriæ meæ majestatis, septem aureos nummos duntaxat: unum videlicet, quando facit simplicem (1) papam, sive lectorem: tres, quando ordinat diaconum: alteros tres, quando sacerdotem, sive presbyterum perficit. Sic similiter pro Canonico a vico triginta infumibula habente, similem aureum unum, argenteos duos, arietem unum, ordei modios sex, vini mensuras sex, farinæ modios sex, gallinas triginta: a vico vero qui viginti infumibula habet, aurei bessem, pro duobus argenteis argenteum, agnum dimidiatum, ordei modios quatuor, vini mensuras quatuor, et gallinas viginti: a vico denique, qui decem infumibula habet, argenteos quinque, agnellum unum, ordei modios duos, vini mensuras duas, farinæ modios duos, et gallinas decem: quemadmodum in veterum actuariorum sigillis præscripta sunt. Atque provincialium conveniens ordinatio Imperatoriæ meæ majestati placuit. Cum hac vero aurea formali bulla, confecta est etiam 15. mensis Januarii, indictionis 10. a sanctissimo illo patriarcha domino Nicolao synodalis annotatio, quæ jubet, ut secundum hanc auream bullam canonica, ac pro ordinatione dentur.

MICHAELIS.

De prælatione in antichresi.

POtior est propinquus externo in rerum soli antichresi.

NICEPHORI BOTANIATÆ.

1. De solutione matrimonii ob furorem conjugis.

AT vero C. et CI. Imperatoris domini Leonis Philosophi Novellæ statuunt, ut viro triennium duret, neque intra illud, postquam uxor furere cœperit, conjugium dirimat: mulier autem, nisi quinquennium præterierit, a furente marito non separetur. Legas quoque Novellam Imperatoris D. Nicephori Botaniatæ, quæ de furentibus conjugibus eadem disserit.

2. De relevatione (2) fiscalium debitorum.

BOtaniates cum ad imperium pervenisset, a Patriarcha, regali fascia tertio die coronatur, ac primum illud liberalitatis specimen edidit ut quicquid fisco deberetur, id universum citra exceptionem aboleret, ac novas tabulas magnifico edicto institueret.

ALEXII COMNENI.

1. De ætate incuntium officia.

DE iis autem qui in imperfecta ætate officia, aut dignitates suscipiunt, repositum est in publicis secretis edictum D. Alexii Comneni semper celebrandi Imperatoris: illud etiam cognosce. Habet ita ad verbum: Multi ubi ob denuntiatam reipubl. aliquam utilitatem, aut per ambitionem, qualemcumque dignitatem vel officium, aut capere, aut permutare, aut vendere petierunt: ea in parvos pueros transferunt. Ne igitur hoc fiat, neque tales imponere aut decipere conspiciantur, statuit imperatoria mea majestas, ut quicunque dignitatem vel officium, sive propter denuntiationem, sive propter benevolentiam aliquam, sive per commutationem, sive in munus et per largitionem, aut dum animum nostrum oblectamus, ab imperatoria mea majestate acceperit: ne quempiam qui honoretur, viginti annis minorem admittat. Quin omnes quicunque per easdem causas, aut dignitatem, aut officium accipiunt, majores viginti annis sunto. Quando vero imperatoria mea majestas non propter talem causam,

(1) Papa simplex, inferioris ordinis clericus, lector, ostiarius, acolytus, dixi *l. 6. C. de episcopali audient.*

(2) Περὶ χρεοκοπίας de indulgentiis reliquorum.

sed nulla causa inveniente honoraverit quempiam, aut officium donaverit, tametsi honoratus viginti annis minor fuerit, citra dubitationem tamen illi insternuntor. Reponatur igitur præsens hæc tabella inter chartas secretorum nostrorum, ad ostendendam imperandi gubernandique imperatoriæ meæ majestatis rationem, ut hoc modo deinceps in omne futurum tempus efficaciam habeat. Debet autem in ejus qui citra medium honoratur, tabula adjici: Insternitor, non impedietur per edictum de iis qui minores viginti annis honorantur, ab imperatoria mea majestate factum. Ac vero esto hoc signum eorum, qui (ut dictum est) citra causam mediam honorantur, tanquam imperatoria mea majestas hoc sciverit. Mense Januario, indictione quinta, per Imperatorem.

2. *De nuptiis amitæ et fratris filiæ cum filio fatris et patruo* (1).

EXtat jussio semper celebrandi Imperatoris domini Alexii Comneni, ad suggestionem proedri illius et hetæriarchi Bardæ Zeri, mense Martio, indictione decimaquinta edita, et ad illius temporis sanctiss. patriarcham dominum Nicolaum, ac sanctam divinamque synodum missa, quæ amitam et fratris filiam cum patruo et fratris filio, tametsi sexti gradus cognationem ea affinitate obtineant, citra impedimentum jungi statuit. Quam jussionem synodali subnotatione, quæ in memorati patriachæ domini Nicolai codice reperitur, insertam legas.

3. *De sponsalibus Novella celebrandi Imperatoris domini Alexii Comneni, emissa mense Julio indictionis septimæ anni (ab orbe condito)* 6592.

SPonsalium nuptiarumque terminos vetusta superiorisque ætatis legislatio longe separavit: horumque intervallum magis quam Mysorum (2) et Phrygum (3), proverbium (4) notum fecit. Verum quæ sub felicis memoriæ patriarcha domino Joanne Xiphilino synodi opera confecta est subnotatio (cui etiam perpetuo inter Imperatores celebrandum dominum Nicephorum Botaniatem per aureæ bullæ scripturam autoritatem largitum esse compertum est) quæ multum inter se distabant, in unum contraxisse cernitur. Qua ratione quod synodica decisio de nuptiis promulgarat, hoc ille disertis verbis de sponsalibus censet, duobus fratribus duos patrueles sponsare non permittens. Atque promiscua quidem plebs indiscriminatim rem aggrediens, et se in synodalis statuti sensum mergere prorsus nequiens, sine ratione quidnam sponsalia essent, fingebat, neque quo pacto cautius firmarentur, exacte constituere valebat. Interdum etiam mentis suæ inconsiderantiam adversus absolutam ecclesiæ normam venditabat. Verum imperatoriæ nostræ majestatis pietas peritius considerationem auspicata, ubi apparentem contrarietatem recte dijudicasset, per præsentem legislationem, optimam adinvenit consonantiam. Posteaquam enim vetus lex sponsalia in sola contrahentium voluntate constituit, nihilque amplius quam de consensu, instrumentis, atque sponsalitiis arrhis elaborat: nobis autem vitæ negotia ad longe ornatius, magisque sacrum divina gratia devenerunt incrementum, atque hinc non nuptiæ solum, verumetiam sponsalia peragendam sacram benedictionem sibi conjunctam habent: ac certum tempus primæ conjugum conjunctioni per recentiorem sapientissimi Imperatoris domini Leonis sanctionem est promulgatum (in maribus nempe annus (5) ætatis decimusquintus, in fœminis decimustertius: quod profecto tempus ad perfectam conjugum cohabitationem vetus lex sufficiens esse jussit) necessarium esse potentia nostra judicavit, ut per præsens oraculum firmiter definiat, proprie illa esse sponsalia, et revera secundum exactæ synodalis normæ considerationem cum nuptiis æquipollere, quæcunque tempus quod Imperatoris D. Leonis sanctio determinavit, integrum sibi habuerunt, et sacra benedictio consecuta est, atque in illis synodalis decisionis observationem valere debere. Si namque contrahentium alteram partem morte forte aliove fortunæ casu, aut sententiæ mutatione recedere, ad aliudque vitæ consortium transferri contingat: non exiguus hic absurditatis tractus existet, si præambulæ nuptiarum preces in sponsalibus peractæ, tanquam vanum aliquid et temere accumulatum reputentur, et indiscriminatim ea res intelligatur, quasi si Deus per sponsalia inter conjungendas personas introductus non esset. Hoc autem commemoratus celebris Imperator recte sequutus, sancti universalisque sexti Concilii canonem, qui sponsam, dum sponsus adhuc in vivis est, cum alio in matrimonii consuetudinem coire vetuit, adulterium rem manifeste statuens, cum aperta veteris legis contrarietate pulchre conciliavit. Quoniam post benedictionem sponsis factam, separatio ea secundum ejus vocem justorum sponsaliorum est solutio. Quod si sponsalia quædam secundum multorum consuetudinem congruenter jam contracta fuerint et instrumenta confecta sint, nondum autem statutum tempus, quo Christianis debita benedictio fieri consuevit, advenerit, neque solennes super desponsatis preces per sacerdotem pronunciatæ fuerint: hæc sponsalia quantum ad exactam ecclesiæ dissertationem, neque esse, neque dici justa possunt: neque vero adversus hæc synodalis subnotatio efficaciam habet, sed tanquam hominum placita simpliciter per stipulationes confirmata, autoritatem ferunt, vetusque legislatio in illis firmitatem obtinet. Hoc enim pacto cum vetusta lex, quæ antea de sponsalibus promulgata est, integra conservabitur: tum synodi judicium secundum hic [positam] observationem et intellectum, et interpretatum, intactum atque intentatum custodietur. Quandoquidem vero hæc ita sunt explicata, et hæc vera sponsalia designata sunt, quæ cum sacra benedictione, statutoque tempore peracta esse noscuntur: quæ vero secundum antiquiorem legislationem fiunt, veluti hominum placita stipulationibus constabilita vim habere, atque soli priscæ legi, quæ certas personas ad sejunctam sponsam ingredi prohibitas recensuit, in his valere concessum est, quiddam cum conveniente Christianis honestate conjunctum, præsenti oraculo nunc etiam addi oportet. Quia enim non secundum exactam, convenientemque rationem veteris, novæque legislationis decreta peragebantur, sed promiscuum vulgus antiquiori legum autoritati adhærescens, post septennale tempus citra dilationem sponsalia

(1) Permissis etiam in sexto gradu.

(2) Mysorum ultimus, proverbium. Mysorum populus contemptissimus habitus fuit. Cicer. *orat. pro Flacco* et Strabo 12.

(3) Phryx plagis fit melior, proverbium, vid. Cicer. *pro Flacco.*

(4) Proverbium de Mysis et Phrygiis versibus trimetris hujusmodi fuit: Χωρὶς τὰ μυσῶν καὶ Φρυγῶν ὁρίσματα, τὸ δὲ διορίζειν χαλεπὸν, sunt separati Mysorum Phrygumque termini, sed finire perquam difficile est. Hi enim populi non satis stabiliter tutati sunt suos fines, suasque sedes, sed subinde aliunde, alio depulsi terminos incertos reddiderunt, vide *Strabonem* 12. Plinius quoque Mysiam in Phrygia collocat, vide Plin. *lib.* 5. Hinc Plutarchus ἐν ὑγιεινοῖς separatam ait esse Philosophorum et Medicorum professionem, non aliter Mysorum Phrygumque fines.

(5) Vid. *Novell. Justin.* 100. c. 2.

celebrabat : ac pro arbitrio quisque ad desponsatas ingrediebatur, continua consuetudine atque libertate congressus ad colloquia amoris flammam accendens : sacratior autem pars Novellam Imperatoris jussionem secuta, inter sponsalia et nuptias distinctionem ponebat, primum preces sponsalitias, ac deinde matrimoniales conjungendas accinens : atque conjunctim simul et eodem tempore, quando interea vel mininum quidquam incideret, isthæc perficiebantur, et sponsalia nuptiæque uno spatio peragebantur : hoc tanquam sine disquisitione fiat, nostra pietas corrigens per præsentem generalem jussionem sancit, ut qui ad annum contrahentium septimum, et deinceps usque ad decimum quartum, aut duodecimum velut imaginarii sponsaliorum contractus fiunt, legitimorum firmorumque sponsaliorum vicem non obtineant : sed tantum tanquam confirmatæ stipulationes habeantur, atque secundum aliorum contractuum naturam operentur. Et ad hunc quidem modum apud omnes subditos nostros illa obtineant : ut tamen interim vetus lex, quæ de sponsalibus promulgata est, in personas ad sejunctam sponsam ingredi prohibitas plenam efficaciam habere debeat : idque quo is status quem in Christianorum republica vigere convenit, augmentum accipiat. Nam tametsi ea res secundum exactam rationem perfecta sponsalia non sint : attamen quia quod agitur, sponsaliorum propositum habere videtur, atque inde nuptiarum fundamentum jaci incipit : magna profecto ratio est, quamobrem a lege prohibitæ personæ iterum impediantur, adeoque nemo impudenter procari præsumat, ut in uxorem assumere audeat, quam vetus lex sponsam alicujus factam, diremptis sponsalibus in alterius manum convenire non sinebat. Verumtamen ubi id tempus advenerit, quod sponsalibus simul et nuptiis convenire judicavimus (ubi nempe fœmina duodecimum annum, masculus vero decimumquartum excesserit) tunc in primis sponsalia decantandis sacris precibus, illorumque solemnibus (arrha videlicet, gratoque desponsatis osculo) observandis perficiantur : atque deinde exiguo longioreve tempore, quomodo contrahentibus visum fuerit, intermisso, citra recusationem legitimæ etiam nuptiæ procedant : non autem multum disjunctæ res simul uno die, et sæpe una hora effectum sortiantur. Taliter enim ordine in nuptiis procedente, cum lex vetus, quæ prohibitarum personarum catalogum fecit, illis non permittens ad sejunctam cognatæ personæ sponsam ingredi, observabitur : tum sepientissimi imperatoris Novella jussio decore in omnibus et valere et in republica obtinere conspicietur : quin et contrahentes personæ ab intempestivis et indecoris congressibus coercitæ, castam vitam ducent, opportuno tempore, quando sponsalia nuptiasque ipsis perfici conveniet, cum sacra invocatione invicem congressuræ. Quod si quis contra atque præsenti potentiæ nostræ constitutione prohibitum est sponsalia conficere præsumpserit, neque hæc generaliter et adversus omnes promulgata, quæ in posterum obtinere debent, ab ipsis Calendis ineuntis mensis Julii instantis 7. indictionis anni 6592. sequi visus fuerit, et ante legitimum tempus, sacramque benedictionem arrhas pacisci fuerit ausus, aut etiam in mutuum conspectum contrahentibus personis convenire, atque inter se promiscua omnia habere permiserit : tabelio qui arrhabonicum contractum conscripserit, a sua statione removebitur ; qui vero ante tempus sponsalia confecerint, humanæ divinæque iræ se obnoxios reddent. Fiscus namque propter præsentis jussionis contemptum per rerum domesticarum secretarium positam ex stipulatione in instrumentis pœnam ab ipsorum singulis integram exiget. Credimus vero etiam ipsum Deum adversus hoc insurrecturum, quod inter juvenes nequitiam palam, et destinato introducere non erubuerint. Etenim si vetus lex irrita facta est, et perfecta sponsalia confici nequeunt, verum recentioris legislationis præscriptum ad effectum deducere contrahentes recusant : quid aliud faciunt, quam homines sibi mutuo secundum legem non obstrictos, contra legem inter se corrumpi sinunt, juvenumque animis lascivos amores per pollutam conversationem ingenerant ?

4. *De solutione sponsalium.*

MEnse Martio, indictione decimaquinta, anno 6600. suggestio Curopalatæ et magni Drungarii Viglæ D. Joh. Thracensis, ex qua decleratio facta est Imperatoris D. Alexii Comneni, præcedentem ipsius Novellam de nuptiis confirmans, ac statuens, ne dissolvi possint sponsalia quæ sacra benedictione munita sunt. Domine mi sancte, cum quidam nuptiarum repromissiones liberorum suorum nomine contraxissent, deinde displicerent conventa, et sponsaliorum contractum rescindere conarentur, cumque supplicassent sanctæ tuæ majestati, et ad forum hippodromi remissi, in eo insisterent, ut pœnæ instrumento sponsaliorum comprehensæ præstarentur, et sponsalia dirimerentur. Cum autem alii contradicerent, oportere hæc indissoluta manere, non ut antea, datione pœnæ dissolvi, et Novellam tui imperii constitutionem de sponsalibus, ante aliquod tempus emissam in auxilium suum allegarent : quæ a veteribus legibus recedens, fecit ne aliter perficerentur sponsalia, quam si mas decimum quartum ætatis annum excessisset, fœmina autem duodecimum, solita precatione in sponsalibus facienda, cum aliis solennibus observationibus, nimirum arrhabone et osculo : ut inclyto Imperatori D. Leoni Philosopho constitutum est : et brevi temporis spatio, vel etiam majusculo, ut iis qui contrahunt placuerit, nuptias differri : non eadem die vel hora concurrere, Divisum est judicium in diversas sententias : Sunt enim qui censeant præstandas esse pœnas, et sponsalia solvi debere : allegantes si id non procedat, nullam inter nuptias et sponsalia fore differentiam, si quidem nuptiarum prærogativa sponsalia ornentur. Præsertim cum arrhabonis ea sit natura (quemadmodum lex ait) ut si is qui dedit non impleat ea de quibus convenit, amittat datum : sin autem is qui accepit, reddat in duplum. Alii e contrario indissoluta manere sponsalia putant : dicentes non esse consentaneum, ut quæ post liberorum perfectam ætatem simul parentibus placuerunt, eorum consensu et sacris precibus obsignata, datione pœnæ rescindantur : hoc enim conveniens esse, et accidere quando nudum vinculum processerit, aut etiam sponsalia post septimum annum initiata fuerint juxta veterem ritum, quæ nec sponsalia esse tuæ majestatis lex demonstrat. Sic igitur divisis judicum sententiis, tuæ majestati vilis servus ejus refero, quærens utri sententiæ adjicere se oporteat. Utraque enim pars probabilia proferre videtur. Et per venerandum rescriptum dari mihi postulo interpretationem, quæ dilucide pureque dubitationem solvat. Legis enim vigorem obtinebit in posterum : et oportet certam puramque esse sententiam, ne postea amplius in controversiam revocetur. Et interrogationem quidem meam sancta tua majestas æqui bonique consulat. Ego vero audacter etiam de tempore refero. Vilis enim servus tuus arbitror justum non esse, ut eodem tempore sponsalia et nuptiæ definiantur : sed parvam aliquam prærogativam vel in tempore habeant nuptiæ, et a sponsalibus differant, quæ in eo nuptiis sint

inferiores. Etenim hoc valde profuturum spero Reipublicæ. Nam parentes amore quo in liberos affecti sunt victi, et quamprimum iis providere festinantes, et securitatem adipisci, temporis angustiis impediti, moleste et graviter ferunt. Sunt autem qui et ex contemptu mentiuntur annos, amore liberorum ad perjuria impulsi, quod si sublatum fuerit, et diminuatur sponsaliorum tempus, tum et quæ ex contemptu vecordia parentum sanabitur, et quæ ex hac contingere suspicamur mala, mendacium et perjurium, convenienter reprimentur. Et sanctum Imperium tuum gloriæ, magnificentiæ et honoris fructum ineffabilem percipiet, et assiduas intensasque preces, quandoquidem subditis conducibilia, utilia et salutaria semper procurat. Si imperium nihil aliud est quam legitima præfectura: leges autem Rempublicam tuentur indemnem, procul expellentes et ejicientes ea quæ civili administrationi officiunt: regibus autem permissa est legis ferendæ potestas: opus sane regium ad communem reipubl. utilitatem, legum interpretationem, ab iis qui rerum potiuntur, fieri, et earum quæ deficiunt, ad implementum solidi, et ad earum quæ obscuræ sunt dijudicationem, quas vel ipsi sanciverunt, vel ante latas offenderunt, ab his exponi. His convenienter cum nostra majestas Julio mense præcedentis sextæ indict. anno 6592. legem fecisset, et Novella (1) constitutione D. Leonis philosophi et Imperatoris fundaretur definiente *ut prima contrahentium conventio sacra* (2) *benedictione initiaretur*, ipsa videlicet sponsalia, et tempus certum, quod utique et ad nuptialem conjunctionem sufficere lex antiqua statuit: instituit ea esse proprie sponsalia, et vere nuptiarum potestatem habere, quæ et tempus Leonis Novella definitum integrum habent, et subsequentem sacram benedictionem noverunt: et in his sponsalibus synodalis decisionis observationem in nuptiis obtinere, quemadmodum et quæ tempore beati patriarchæ domini Joannis Xiphilini ex synodali consultatione emissa declaravit annotatio. Cui et inter principes inclytus D. Nicephorus Botaniata robur invenitur tribuisse. Diserte namque pronunciat: duos fratres non adsciscere sibi duas consobrinas per sponsaliorum conciliationem, neque etiam conjungi vetitis personis synodica decisione hujusmodi sponsalia contrahere licere. Quin potius etsi personæ hujusmodi sponsalia contraxerint, quæ alterius forte partium morte dissoluta sint, superstes alia sponsalia prohibebitur contrahere cum ea persona cum qua, si nuptiarum societas ei processisset, cum defuncta persona contractum inire non posset. Et secundum ea quæ in hac ab imperiali nostro culmine de his præscripta sunt, gubernari constituit eos qui nostræ orthodoxæ et Christianæ reipubl. sunt subjecti, *neque omnino sponsalia initiari umquam, aut actum proprie sponsaliorum nomen sortiri, nisi in iis sacra peragatur benedictio, et nuptiis præstitutum tempus habeant.* Etenim quæ aliter factæ fuerint, non sponsalia proprie, sed hominum placita per stipulationem confirmata censeri, et tanquam talia effectum sortiri, veteremque legislationem in his vim suam obtinere. Et hæc quidem ab imperio meo accurate tunc constituta sunt. Cæterum, quia nihil de eo quod magnifice suggessisti edictum est, quæ dictæ Novellæ constitutioni desunt, nostra adjicit potentia, et definit, talia sponsalia quæ proprie sponsalia sunt immota manere et inconcussa, ac indissolubilia, utpote Deo inter eos qui conjunguntur interveniente, et primam vitæ conciliationem confirmante corroboranteque, per sacrarum precum recitationem. Nunquam vero ipsa pœnarum resolventur dationibus. Neque enim hæc ex hoc tempore contrahentium instrumenti adscribentur. Nam quando solis pœnis corroborabantur, et eæ adscribebantur, datione etiam earum infirmabantur dissolvebanturque.: nunc autem cum Deus disjuncta conjungens, sponsalia roborat et constabilit, indissolubilia prorsus remanebunt. quin facimus ut horum solutio perfecti matrimonii esse censeatur. perfecti enim matrimonii dissolutionem facere videbuntur, qui hæc sponsalia dirimere conabuntur. Sic igitur probabiliter et cognatæ personæ, prohibitæ cum sponsa, vel sponsæ sorore nuptias, aut sponsalia primas coeuntium conventiones cotrahere, ab hujusmodi contractibus arcebuntur. Si quidem nuptiæ juxta tempus antiquis et recentioribus legibus nostraque Novella constitutione præstitutum servabuntur cum solitis his observationibus. Nec licebit cuiquam eorum qui in republ. nostra degunt, præter ea quæ præsenti majestatis nostræ constitutione vetita sunt peragere quidquam, nisi Imperator (ut sæpe accidit) sponsalia, et ex sacra benedictione conciliationem intra definitos annos per dispensationem (3) quandam sponsis permiserit. Licet enim quibus a Deo rerum humanarum dispensatio commissa est, supra leges dispensare, ut philosophorum summus, et veteres legislationes dicunt. Licebit igitur Principibus, quando voluerint, in angustum cogere et contrahere per dispensationem et utraque sponsalia, nimirum, quæ secundum antiquam legem præscribuntur fieri non minoris ætatis, quam annorum septem, quæ et imperfecta sponsalia censentur: et ea quæ juxta Imperatoris D. Leonis philosophi summi legem cum sacrarum precum recitatione celebrantur, et perfecta sponsalia existunt, utpote cum nuptiis concurrens tempus habentia, et conjunctionem sponsorum quæ per sacram benedictionem fit, nimirum perfectas nuptias intra præstitutos ipsis annos circumscribere, ante hanc lata constitutione ab Imperatore philosopho summo. Nam ut et sponsalia et ex sacra benedictione conjunctionem sponsis intra præfinitos annos princeps decerneret, ab eo constitutum est. Quod si sponsalia non sint perfecta, quæ per precationes in ipsis arrhis sponsalitiis confirmationem non acceperint, neque definitum nuptiis tempus consentaneum acquisierint, qui sponsis conventionem ex sacra nuptiarum benedictione decreto suo permittit, puberibus hanc et impuberibus sponsis omnino decernere. Et hæc quidem ab Imperatoribus per dispensationem quandam efficientur. Non permitttent tamen naturalem concubitum, sed ab eo repellent tam eos qui per sponsalium sacram precationem initiandi sunt, quam qui per divinum carmen nuptialium precum conjunctionem suscipiunt, intra annos declaratis sponsalibus et nuptiis præstitutos, et tam juxta leges antiquas quam Novellas philosophi regis constitutiones. Tunc enim naturalis coitus his concedetur, quando et ab initio lege definitum est: nimirum mare decimum quartum annum excedente, et fœmina duodecimum. Donec autem vel ambo, vel alter eorum definitum annorum spatium percurrerit, eis non dabitur conjunctionis naturalis potestas, illo a parentibus exigendo, ne circa hujus rei custodiam negligenter et segniter se gerant: ne præter decorum et ab initio definitum naturali coitui tempus ad se invicem conveniant. Si enim per eorum incuriam hoc perpetratum fuerit, tam qui perpetraverit, quam parentes ejus, subjicientur pœnis legitimis eorum, qui virginem intra

(1) *Novell. Leonis* 74. *et* 89.
(2) *Novella Leonis* 109.

(3) Οἰκονομίαν; indulgentiam: unde et οἰκονομεῖν veniam dare.

præstituta nuptiis tempora corruperunt. Sed et si cum Princeps per dispensationem aliquam tempus sponsaliorum, vel nuptiarum præciderit, contigerit ante benedictionem nuptiarum et coronarum, post sponsalia sacris precibus initiata sponsos morte separari, superstes persona contrahere nuptias prohibebitur, cum quibus contrahere prohibetur jam dicta synodali consultatione. Non erit enim superstitibus permissum ad hujusmodi personas ingredi, quod tempus perfectorum sponsaliorum non invenitur concurrens. Nam quæ per Imperatoriam dispensationem peraguntur, idipsum dispensationem pro tempore ferunt auxiliantem. Leges enim, ut sepæ dictum est, legem condere et dispensare Imperatoribus permiserunt. Nam etsi in imperfecta ætate sponsalia, et nuptiæ fiant, cum talibus certe personis contrahere prohibebuntur, cum quibus contrahere perfectæ nuptiæ, et perfecta sacris initiata sponsalia non sinunt. Et hæc obtinebunt etiam in his quasi perfecta æstimentur contrahanturque, quæ et in perfectis nuptiis obtinent, quæ sine Principis dispensatione fiunt. Constitutione igitur ante promulgata Junio mense VII. indict. anni 6592. juxta omnia quæ ita disposita sunt inviolabiliter obtinente, nullo enim modo per præsentem constitutionem mutilata est, quin potius repletur et ad integritatem reducitur. Quæ vero nunc per præsentem et in perpetuum valituram constitutionem nostra definiit serenitas, omnibus omnino manifesta quam primum fieri curato, illustrissime Curopalata, et magne Drungarie (1) Viglæ: ut nemo eorum qui sub ditione nostra sunt, ignoret ea quæ pro ipsorum utilitate a nobis sancita et constituta sunt. Nam omnem Christianissimam multitudinem præsenti constitutione frui volumus, ne quis ex omnibus ignorantiam hujus constituti juris unquam prætendat: cui debes auxilio esse in omnibus judiciis, et omnibus quæ nostri imperii sunt provinciis, et apud omnium ecclesiarum quæ iis sunt Præsules, eosque qui observantur ab omni Christiana civilitate. Actum Martio mense præsentis XV. indict. anni 6600. Excepto eo quod etsi sponsalia sacra precatione initiata debeant indissolubilia manere, non omnino tamen nuptiæ posthac indissolubiles servabuntur. Sed quibus ex causis hæ solutionem admittunt, iisdem et sponsalia dissolventur. Mense Martio indict. 15. rubris literis.

5. *De chartophylace.*

IMperium meum, quod ecclesiasticæ honestatis maximam curam gerit et bonum quidem ordinem in omni civili ratione quærit, tum autem multo magis in rebus divinis eum versari studet, quæ unicuique gradui ecclesiastico sunt ab initio tributa privilegia, et eam quæ in his hucusque obtinuit constitutionem, deinceps quoque esse immutabilem, et perseverare vult, et censet, sanctissime Domine, utpote quæ per tot annos suscepta, et in usu civili longo tempore versata, et ab alio in aliud immutabilibus hucusque transmissionibus vindicata, ac confirmata sit. Sed quoniam Imperatoria mea sublimitas didicit, nonnullos antistites contentione quadam et gloriæ studio incitatos velle chartophylacis privilegium minuere, et canones in medium adducentes, per eos contendere illum ante antistites sedere non oportere, quando aliquo usu exigente oportet eos convenire, et considere ante excessum ad tuam sanctitatem: non ferendum regiæ meæ majestati visum est, ut res quæ tanto tempore approbata est et a prioribus patriarchis, et ab aliis antistitibus, sed et ab iis qui hunc ob rem non honestam contendunt, longissimi temporis silentio nunc obiter aboleretur et tanquam neglectum quidpiam convelleretur. Hanc ergo rem decernit esse valde rationi consentaneam et justam. Si enim contra vellent antistites immobilia non movere, nec ea quæ iis prius fuerunt patribus placuere, sed et quæ iis ipsis longo silentio, et hucusque patientia, probata fuere, rursus in certamen non deducere recte se haberet, et eis magna gratia haberetur, quod pugnandi studio abjecto, pacem et quietem protulissent. Si autem etiam adhuc nonnulli, verba canonis usurpantes (a sententia enim longe absunt) voluntatem suam confirmare conantur, et non recte ordinem ad id quod est inordinatum transferunt; permittit quidem imperatoria mea serenitas canonis interpretari et declarare contextum, qui facile comprehendi potest, et pulchre discerni iis qui exacte penetrant, et canonicum sensum attingunt. Hoc autem utique ipsum in antistitibus increpat, quod cum canonem scirent, et ejus verba perfecte intelligerent, suam ipsorum conscientiam præter rationem conculcarent, et dum disturbaretur canon, tolerarint, et in anterioribus chartophylacibus inferiorem sedem elegerint. Et his mercedem contemptionis sacrorum canonum, dat expulsionem ad proprias ecclesias: canonem ecclesiasticum hic subsequens, et canonum contemptoribus sacros illos canones in subsidium opponens. *Neque enim pontifices occidentalium præsules, qui longo tempore sibi creditorum ovilium curam non gesserunt, nec ut oportebat iis præfuerunt, dicere possint hostium rabiem quæ per orientem grassata est, impedimento fuisse, indeque rationalium ovium episcopatu esse spoliatos.* Et quod ita quidem a meo imperio dispositum est, judicium ipsius rei gestæ reliquit. Quoniam autem et illud ad aures ipsius perlatum est, aliquos ex ecclesiæ clero in ferendis suffragiis præteriri, iisque præferri nonnullos inferiores forte et ætate et statu vitæ meliore, et qui non multum pro ecclesia laborarunt: ea res nequaquam visa est sacra antistitum synodo digna. Unde religiose simul et regie mandat, ne ludatur in non ludicris, neque affectui indulgeatur in divinis, (ubi enim anima est id quod periclitatur, cujus alterius cura gerenda est?) illi autem præferantur aliis, et in suffragiis honorem ferant, quos cum doctrina vita ornat inculpata: aut deficiente forte doctrina, diuturnum tempus, et multus circa ecclesiam labor, defectum implent. Sic enim et suffragiis recte judicent, nec in suæ animæ condemnationem arguantur, Deo sententiam ferentes.

6. *De Doctoribus.*

NOta ex hoc præsenti canone, potestatem docendi populum solis episcopis datam esse: et magnæ ecclesiæ doctores patriarchæ jure docere. Hoc autem etiam ostenditur ex Novella illustris Imperatoris domini Alexii Comneni, quæ describit et quomodo et quinam debent in ecclesiis eligi, et decernit omnibus doctoribus tam iis qui sunt extra ecclesiam, quam iis qui sunt intra, tres asperorum (2) libras, et frumenti modios quinquaginta, et hæc aperte decidit. Sit autem et hic doctoribus honor tributus, ut iterum in propriis ecclesiis, propter quas secesserunt, statim post officiales proximi patriarchæ assideant, tanquam ejus personam repræsentantes. Audimus enim eum qui Pontificis locum tenet maximum gerere honorem: et

(1) De Drungario Bigiæ, vel Viglæ dixi quædam in Nomenclatore meo Harmenopul.

(2) Aspron, Glossis nummus: ἀσπρότης, aspritudo, candor, qua de re alias dicam plenius.

nemo poterit ad hoc contradicere. Qui autem et verbo et opere digni sunt, quorum ratio habeatur, ad doctrinæ ministerium introducantur, et per docendi munera ad officia provehantur. Propterea enim mortuo qui erat eo tempore patriarcha, nec ipsi docere possunt.

7. *De electis ad orientales ecclesias.*

LEge jussionem, quæ mense Novembr. 2. indict. emissa est, illustris imperatoris domini Alexii Comneni, decernentem, eos qui in orientales ecclesias electi sunt, et iterum suas habere præpositurás et adelphata, et officia: *Didicit* Imperium meum, sanctissime domine et universalis patriarcha, quod cum in Dei ecclesia electiones procedant quidam eorum qui electi sunt, in monasteriis prioratum tenentes, et administrationem habentes, vel alia etiam ministeria exercentes, et omnino monachi existentes, alii autem in magna Dei ecclesia, et aliis ex officiis, et aliis quibusdam ministeriis, ea quæ victui sufficiunt, possidentes, ægre ferunt pontificale jugum subire, et illis ecclesiis præesse, in quas renunciati sunt: veriti ne, quum ejusmodi ecclesiæ in orientis partibus sitæ sint, eis necessaria desint, utpote cum ecclesiæ, in quibus electi sunt, reditum non ferant, et sint ipsis omnino inaccessæ: priventur autem et ipsi, eo quod illarum regionem suscipiant, præfecturis et œconomiis quæ sibi adsunt, et aliis muneribus et iis quæ simpliciter dicuntur, adelphata, et officiis, et quibusdam aliis ministeriis. Meum itaque statuit Imperium, ea quæ ad ipsos pertinent, dispensativa quadam ratione disponens: ne quis propterea pontificale jugum subire recuset, ii enim omnes rursus fruentur iis quæ sibi adsunt præfecturis, et œconomiis, et aliis ministeriis, ac muneribus, et officiis, et quæ illis adsunt adelphatis: et doctrinæ rationem subeuntes, a se suscepto ordine perfectivo, illorum quoque reditus libere percipient donec remissionem acceperint, et ab ea quæ nunc est cleri calamitosa sorte, ad meliorem cleri successum eis attributarum ecclesiarum, quæ ab eis, ut dixi, adiri non possunt, ut quæ ab infestissimis teneantur hostibus, pervenerint. Sed hæc quæ a meo imperio constituta sunt, locum non habebunt in officiis, vel gradibus sacerdotum, diaconorum, et cæterorum cleri magnæ Dei ecclesiæ. Pone ergo præsentem constitutionem in codicibus chartophylacii, seu tabularii magnæ ecclesiæ.

8. *De erigendis episcopatibus in metropoles.*

INterim autem scire debes in mense Majo, decima indictione, anno 6565. exiisse edictum ab illustri Imperatore D. Alexio Comneno, continens, cum metropolis Basilæi, et metropolis Madytana viduæ essent, et antistitum electionem fieri oporteret, exurrexisse Heracleanum et Ancyranum (1) metropolitanum, et dixisse non debere eas ecclesias, etiamsi metropolium dignitate honoratæ sint, a magnæ ecclesiæ partibus antistitem suscipere, sed ab ipsis, eo quod Madytana quidem ecclesia sit Heracleæ episcopatus, Basilæi autem ecclesia sit Ancyrani metropolitani episcopatus. Et cum usi essent ii metropolitani duodecimo canone Chalcedonensis synodi, decernente, servanda veræ metropoli jura quæ illi adsunt in honorata ecclesia, decretum fuit imperiale in præsentia tunc convocatæ synodi consentientis, unaque decernentis, licere Imperatori pontificalem thronum ecclesiis largiri, et episcopatus, vel archiepiscopatus in metropoles erigere: eaque quæ ad electionem pertinent, et reliquam dispositionem prout ipse voluerit, describere: nec a canone impediri, qui statuit metropoli jura servari, quæ illi adfuerunt ab initio in honorato episcopatu. Et lege hoc edictum quod interpretatur, quomodo debeant servari jura antiquæ metropolis, et non dividendam esse unam provinciam in duas. Nos enim eo quod sit prolixius, hic integrum non posuimus. Hoc ipsum autem edictum post decretum quod continet, debere ecclesias quæ sunt honoratæ, jussu Imperiali a throno Constantinopolitano præsulum electionem accipere, nec eos qui paulo ante erant, metropolitanos ullam in eis partem habere, hæc quoque expresse continet. Quoniam autem rursus quoque antistites Chalcedonensis synodi canonem adducentes, eos qui jussu Imperatoris altiore throno digni habiti sunt, dicebant præter canones honorem perfectiorem consequi et rationis expertes eorum appetitiones coerceri volebant, et canonicam auctoritatem afferebant: imperium meum, et Imperialis potestas, quod ei a divinis canonibus datum est privilegium, neglectui haberi non sinens, et antistitum ob honoris provocationem supplicationes, ut non canonicas, neque legitimas, appellationis eventum accipere nolens, statuit episcopatum non aliter in sublimiorem thronum erigendum, archiepiscopatus scilicet, vel metropoleos, quam si Imperator illius temporis, proprio motu impulsus, gratia humana non intercedente indecora, voluerit illam quæ est superior, ac eminentior, dignitatem ei præbere, vel propter civitatis honorem, vel propter ejus fidem in sanctam ecclesiam, vel ejus qui illi præest virtutem honorans et ex eo sua sponte incitatus ad largiendum honorem. Ac ei quidem qui propter humanam affectionem, et mores non laudatos, ordinem sublimem largitur, divinorum canonum metus incutitur. In quos ne sæpe Imp. incidat, permittit et sanctissimo ejus temporis patriarchæ, ne aliter a quovis allatam de cujuscunque ecclesiæ primatu chartam confirmet, nec ejus præsulem inter archiepiscopos, vel metropolitanos recipiat, quam postquam de ea re ad Imperialem potestatem retulerit, et quid sacris cautum sit canonibus docuerit, intellexerit quod Imperator, proprio motu justa de causa ecclesiæ hunc honorem largitus est. Tunc enim et eam admittet, et in eorum qui sub se sunt antistitum numerum illum cooptabit, qui præstantiorem honorem ab Imperatore sortitus fuerit.

9. *De testibus, et benedictione matrimonii servorum.*

LEge etiam Novellam Imperatoris domini Alexii Comneni, quæ edita est de non admittendis testibus qui contra opponuntur, quando testes adducuntur ab eo qui ad libertatem proclamat: et de eo quod liberi servi non fiant qui sacram benedictionem acceperint, quæ his verbis hæc persequitur: *Duo* hæc ad aures mei Imperii pervenerunt, sanctissime domine, quosdam eorum qui ad sanctum et magnum divini verbi sapientiæ templum accedunt, ad libertatem proclamantes, et genus suum ad libertatis ostensionem allegantes: (dicunt enim se ex liberis parentibus esse natos, Bulgaris forte, vel aliquibus aliis, quos in servitutem nostra accepit Respublica) ea quidem quæ dicunt demonstrare permitti: et postquam testes omni exceptione majores, et in quos nulla cadit criminatio, adduxerint, ad alios eis testes opponendos eorum dominos procedere. Et sic eos qui proclamant, quum semper in

(1) Hodie Augur.

judiciis subsistere non possint, servilis conditionis onere rursus opprimi. Et quando matrimoniales fiunt servorum conventiones, et conjunctiones in nostra republica, eas tamen sacram non sequi benedictionem, caventibus dominis *ne servos inter se invicem cum sacra benedictione conjungant, et ex eo ad libertatem perveniant.* Eorum utrunque convenienti correctione opus habere censuit, et propterea hanc constitutionem magna cum cautione et observatione edidit, per quam statuitur de iis qui ad libertatem proclamant servis, ne ii qui contra adducuntur testes, vim ullam, locumve habeant, in quocunque seu civili, seu ecclesiastico judicio: sed ii soli qui proclamant, legitimas probationes afferant: et si ii quidem testibus abundent qui jure sunt recipiendi, neque calumnia inducti, testium jurejurando judicium solvatur. Sed non aliorum etiam testium adversus hæc productiones eorum dominis permittantur: ne magna adversariorum inæqualitas sit inferioribus damni causa: sed quemadmodum in iis qui idem tributum solvunt, lex beatissimi domini Basilii potentibus adversus pauperes contrarias productiones non permisit: sic et hic dominis adversus servos vis contrariæ productionis extincta erit: et sola apud eos valebit adversus testes illata criminatio contraria productione non omnino iis exclusa qui ad libertatem proclamant, quando ii qui trahunt in servitutem, eos adversus illos qui jure sunt liberi produxerint. Inferioribus enim et imbecillis præsens constitutio gratificatur, et quod eos juvet subministrat: non autem pro majoribus et potentioribus editur. Adjicit autem, *et benedictiones non solum in liberis, sed etiam servis valere.* Et nuptias non alioqui legitimas et Christiana institutione dignas esse et existimari, nisi etiam benedictio eos qui conjunguntur obliget. Absurdum enim esset, cum una in omnibus Christiana fides valeat, et unus sit in confesso baptismus, per quem ad Dominum deducti sumus, et eadem salus a nobis omnino speretur nonnullis hanc obortam esse suspicionem, quod servi sint boni minus participes, et liberi quidem matrimonio invicem conjungantur prius oratione colligati: servi autem a tali bono excidant: et Deum non assumant in congressus benedictione, vel metuant, si eum assumpserint, ne herus in dominio injuria afficiatur, illorum servitio privatus. Si (1) hoc autem locum habuerit, sanctum quoque baptismum timere oportet, ne servi a dominis alienentur: sed etiam immaculatorum mysteriorum assumptionem (2), ne per eam ab illis quoque alienentur, quo fiet ut in servis intereat magnum et venerabile divinæ fidei nomen: et non solum hominum, sed etiam diaboli servi fient homines. Eorum autem domini in periculum quoque venient, ne dum ministerio hominum privari formidant, a Dei gloria se ipsos abalienare sustineant. Sed neque hoc est rationi consentaneum, et sacram benedictionem in servis quoque valere, æquum, et Christiana institutione dignum est. Verum enimvero fortuna novit in hominibus diversa esse dominium, et servitutem. Et quæ nostra accepit respublica, ea in iis quoque valere oportet. Unus autem dominus omnium, una fides, unum baptisma, et quod ad fidem quidem attinet dominii, et servitutis differentiam non cognovimus. Omnes enim sumus ex æquo servi ejus, qui nos suo divino et vivifico sanguine redemit. Et quoniam hæc sic recte et utiliter constituta sunt: oportet magnam tuam sanctitatem hæc omnia in omnibus ecclesiis manifesta reddere: ut qui eis præsunt, ea quæ ad libertatem pertinent, sic examinantes, contrarias testium productiones adversus servos dominis non permittant, et omnibus in suis provinciis manifestum efficiant, eos qui non cum sacra benedictione servos invicem conjungunt, non Deo gratum inter eos matrimonium constituere, sed fornicatorium coitum et stuprum confirmare. Quos enim non conjungit Deus per sacram benedictionem assumptus, hi omnes ad peccatum conveniunt; et sicubi hoc ab aliquo, quicunque is sit, factum renunciatum fuerit, sciant domini se non solum iræ divinæ fore obnoxios, sed a servis quoque abalienatum iri, eis abductis in libertatem. Cum eis enim liceat servos suos jure invicem conjungere, et integrum in eos habere dominium, nisi hoc fecerint, jure omnino ab eorum dominio excident: præsens autem constitutio non solum debet in ecclesiis, quæ ubique sunt, promulgari, sed in omni etiam civili foro deponi, tradi autem etiam iis qui provinciis magistratus gerunt. Quoniam autem in personis servilem fortunam habentibus nuptiæ prius factæ sunt, et nuptiæ convenienter iniquæ quæ hucusque invaluit consuetudini processerunt: oportet in iis quoque sacram benedictionem fieri, ut per eam, etiamsi tarde fiat, id quod est colendum, ac venerandum, habeant, superioribus observationibus etiam in hoc conjugio obtinentibus.

10. *De oblationibus, et aliis ecclesiasticis juribus.*

Quia autem de oblationibus et aliis ecclesiasticis juribus emissa est constitutio illius inclyti Imp. D. Alexii Comneni ad suggestionem quorundam diaconorum, qui curam patriarchalium monasteriorum susceperunt a patriarchali magnificentia, quæ subscriptionem habebat, Decembrem mensem quintæ indictionis: scito eam hæc ad verbum continere. Observationem et correctionem animæ lapsuum constat habere sanctissimum ejus temporis patriarcham, tam in liberis monasteriis, quam in traditis, et donatis, et iis quæ ad administrationem, vel dispensationem data sunt. Jus enim habet subeundi et contrectandi delicta animæ et secularia et publica monasteria, et, ut semel dicam, omnia quæ sunt sub ejus regione, sive sint patriarchalia, sive Imp. et quæ sunt sui juris. Et in propria quidem quæ superiores Patriarchæ ad incrementum non elocabant, absque impedimento, quando volet ingreditur, sive ipse per se, sive ejus suasione, quem ipse ex Ecclesiasticis elegerit: et ea perscrutari dignum esse statuerit. Libera autem et sui juris monasteria, quando ad sanctissimum dominum meum, et patriarcham delictum in monasterio factum pervenerit, sive alioqui ex fama aliquorum vel etiam unum audiverit, tunc, ut dictum est, ingredietur, et perscrutabitur delicta animæ, etiamsi is, qui dixit, nolit subire probandi periculum. Homo enim Christianus, quando aliquid factum audiverit, debet hoc dicere communi patri et antistiti: fortasse enim non vult hoc subire periculum, et propter hujusmodi causam delicta animæ inobservata et incorrecta relinquere, est hoc valde absurdum, nullo quocunque scripto Imperatoris, vel patriarchali hoc prohibente. Sed monasteria quidem debent non innovata conservari in perscrutationibus eorum, qui mittuntur, nullo inde sumptu dato. Tunc enim animæ delictorum correctio facile, si Deus volet, fiet. In monasteriis autem non solum alia animæ delicta inquiret,

(1) Benedictio sacra in servorum nuptiis non minus consentanea est, quam consentaneum eos et baptizari et ad sacram communionem admitti, quorum tamen interventu nulli in libertatem adseruntur.

(2) Convivii hujus sacri adhibitione videbantur quodammodo liberi fieri: sic enim olim Ethnicis servi fiebant Latini convivii adhibitione 1. *Cajus* 1. *c.* 3.

sed etiam an dissoluta sint, vel dissolvantur in parte, vel in universum, ab iis qui ea accepere, et si inveniet in iis aliquas fieri diminutiones, coget eos, qui ea detinent, restituere, quemadmodum accepere, et secundum monasterii facultates. Sed in illis quidem qui propter inopiam non sufficiunt ad statum, in quo ea accepere, quæ sunt quidem effecta meliora et aucta, cum recte se habeant, non minuentur, sed manebunt, ut se habent. Qui autem ea detinent quæ sunt illis tradita, ut regimen et administrationem ad tempus suscipiant, et eis damnum afferunt, si nolint in eum quem acceperunt statum ea restituere, eis auferantur, nec ab iis quæ habent scriptis juventur, eis dato convenienti die præfinito. Interea autem dum penderet terminus, debent observari an ipsis eorum de in integrum restitutione operibus vacent, ut ostensum est. Tum enim etiam terminus servabitur. Renunciationes autem, quoniam præter canones dantur et accipiuntur, omnino cessabunt: et qui accipere, vel dare inventus fuerit, si est quidem monasterii præfectus, ex præfectura expellatur: sin autem beneficiarius, e monasterio expelletur. Quæ autem ab iis, qui ad tonsuram veniunt, fiunt offerentium spontanea voluntate oblationes, suscipientur, et describentur in breviario monasterii, de iis quæ offerentur etiam sanctissimo patriarchæ cognitione data: etiamsi ii qui habent monasteria, documenta habeant de accipiendis renunciationibus, et oblationibus et in lucrifaciendis, hoc enim cessare nunc debet, et fieri quemadmodum dictum est superius. Sed etiam servatæ oblationes non debent alienari prætextu documentorum. Porro autem non solum cura animarum monachorum, sed etiam ipsorum sæcularium, incumbit sanctissimo patriarchæ: et quando viderit aliquem sæcularium sitientem propriam salutem, quomodo continget inhiberi patriarcham, quominus in monasterio eum collocet ad salutem animæ ejus qui accedit? citra ullum enim impedimentum sanctissimo patriarchæ licebit collocare, quam charisticarii, licet documenta habeant. Præterquam, si jubet sanctissimus meus dominus fraternitatis usum accipere sæcularem aliquem vel etiam monachum ex alio monasterio ab eo differente, ne det sæculari vel externo monachatum, et gravetur monasterium adelphato. si enim gravetur, omnino deerit monachis qui sunt intus et pro mercede fiet judicium. Si autem accedit laicorum quispiam, qui est omnino inops et pauper, ad sanctissimum meum dominum, vel ex antistitibus qui suos thronos perdiderunt, et sunt inopes, et voluerit statuere ut is victum capiat e ditiori aliquo monasterio, hoc recte faciet, non supra facultates numeri eorum qui sunt ordinati. monachi enim, qui sunt intus, debent præferri cæteris omnibus ad ea quæ sunt sibi necessaria capienda.

II. *De foro clericorum, et de judice per rescriptum prohibito causam ad se transmissam disceptare.*

Si vero partitio inter adversarios fuerit, et alterum mundani status esse appareat, alter in sacrum clerum allectus sit: actor foro rei per omnia subjacebit, et uterque ad competens judicium abibit: nisi si quando tribunal imperatorium aliquis requiret. Tunc enim omnibus cessantibus Imperatoria majestas litem dijudicabit, et decidet controversiam. Verum hujus aureæ bullæ segmentum, quod statuit, ut quicunque ad qualecunque tribunal trahuntur, si imperatorii tribunalis auditorium requirant, admittantur: irritum factum est ex posteriore jussione ejusdem Imperatoris domini Alexii Comneni, quæ vulgata est mense Majo, indict. 3. et statuit post procemium in hæc verba. *Præscribit* igitur omnibus vobis, qui judiciis præestis, Imperatoria mea majestas, ne unquam posthac ulli obtemperetis rescripto, quod judicum quempiam judicium ad ipsum transmissum exercere prohibeat, tametsi cinnabari subsignatum sit, tametsi cereæ bullæ sigillum habeat, sed siquidem post libelli oblationem intra viginti cognitionis dies, qui in judicium pertractus est, dimissionem Imperatoriæ nostræ majestatis impetret, quæ alterum judicem illi cui prius causa transmissa est, adjungat: in unum conveniant constituti judices, et legitimam decisionem controversiis imponant. Si vero viginti dierum tempus decurrerit, ne alter judex admittatur (quoniam hoc etiam legi videtur) neque vero prætextu, quod fortasse postmodum statui possit ut causa ad Imperatoriæ majestatis tribunal introducatur, nullo modo, quominus judicium ferat, impediatur, sed transmissam sibi controversiam ad legis præscripta exacte decidat: ut tamen litigator, si se injuria affectum putet, a provocatorio judicio neutiquam excludatur. Atque hoc omnes vos judices cognoscentes nitimini commissas vobis lites servare, et legitimum illis finem imponere. Non vult enim Imperatoria mea majestas, ut posteaquam ex jussione ipsius ad judicem quempiam controversia transmissa fuerit, per cujusmodicunque posterius scriptum, quod controversiam, ad Imperatoriam meam majestatem introduci demandet, cognitio impediatur: sed ut illa apud eundem judicem, aut (ut superius dictum est) judices, intra viginti cognitionis dies cum ispo datos, usque ad finem, ita ut subtrahi non possit, procedat: ac post judicium finitum ei qui fortasse injuria se affectum putabit, facultas sit ut per provocationem aliud tribunal imploret, aut potentiæ nostræ audientiam requirat.

MANUELIS COMNENI.

I. *De executoribus testamentorum.*

Mense autem Martio, indict. 14. facta est Novella sancti nostri Imperatoris domini Manuelis Comneni, quæ partim hæc statuit: *Cum* his hoc etiam iis quæ ante scripta sunt, sanciendo conjungimus. Multi homines in extremis suis dispositionibus procuratores sive executores eorum quæ præscripserunt, relinquunt, iisque Christo, dulci isto ac mundo salutari nomine, herede scripto, rerum suarum dispensationem atque administrationem injungunt. Hoc autem videntur facere, cum pauperibus substantias suas dividi præcipiunt. Quum enim mendicans accipit, adstat Christus, ac una cum illo manum porrigit. Quatenus namque, inquit, uni ex minimis hisce fratribus fecistis, mihi fecistis. Jubemus igitur, ut quando hujusmodi procuratoriæ dispensationes, et in pias causas distributiones, quæ ad animæ rectum ductum ac pupillorum, senum atque pauperum educationem et exhibitionem tendunt, proponuntur, in his judiciorum protelationes, atque qui hinc existunt inanes temporum decursus, locum non habeant. Contingit enim hinc ut defunctorum animæ damnum subeant, et communis omnium boni utilitatisque causa latæ leges commutentur in contrarium. Tum neque justum esse Imperatoria mea majestas judicat, ut qui ordo in reliquis judiciis obtinet, etiam in istiusmodi usurpetur: sed ut talium specierum ambiguitates confestim solvantur: neque libellus detur, et cognitio in tres aut summum 4. dies differatur, nulla judiciaria dilatione introducenda, quid cuique jure competat, dis-

quiratur : citra omnem dilationem utraque pars accersatur : atque ut quid juris se habere putet, proponat, exigatur : tumque demum per breve tempus, in mensem forte unum aut etiam alterum extendendum, res in controversiam deducta, prout judici visum fuerit, convenienter dirimatur : in sua sede ac soliditate firmiter maneant leges, quæ non mox a defuncti morte, sed post aliquot dierum decursum successores ipsius in judicium trahi statuunt : quemadmodum quæ huc pertinent, fusius in Basilicis tractata sunt. Si vero procurator ad dilationem vergere videatur, eaque evertere dolo deprehendatur : nec quemadmodum testator præcepit, procrastinationes nectendo faciat : a rerum defuncti procuratione ac dispensatione removeatur : eaque quibus Imperator statuerit injungatur : aut si is forte peregre sit, præfectus urbis una cum sanctissimo ecclesiæ œconomo res illas procuret ac dispenset : qui de his quæ in hujusmodi speciebus administrarunt Imperatori, aut (si fortassis hic peregre erit) sanctissimo patriarchæ rationem reddere debebunt. Non tamen prout Imperator jusserit, defuncti voluntas adimplebitur.

2. *De feriis.*

CÆterum, si quonam die judicia cessent, exacte discere velis, lege adorandam illam divinitus coronati optimi ac sancti nostri Imperatoris, domini Manuelis Comneni Novellam, mense Martio, indict. 14. anno ab orbe condito 6674. emissam, atque hæc post prooemium complectentem. Sancimus igitur, ut illi dies feriati sint, quos in præsenti constitutione nominatim enumerabimus. Quorum alii omnino toti feriati sint, ut nullo modo ulla ipsorum parte constitui judicium possit, extra quam si forte Imperator dispensationis modo, aut propter necessitatem (ut multa sæpenumero rerum vicissitudo noviter introducit) in illis etiam judicium constituere velit. Alii vero ex parte a judiciis cessent, a mane videlicet usque ad ipsum divini ministerii tempus : ut judicibus, precationibus, atque glorificando Deo vacare liceat, ac deinde post divinum sacrificium justitiæ operam navent, secundumque legum vim injuriam passis auxilium ferant. Veruemenimvero quibus ita post divinum ministerium judicare permissum est, in conficiendis a se instrumentis, temporis quo illa confecta sunt, mentionem facient. Ac primum quidem de omnino (1) feriatis est agendum. Natalis itaque dies purissimæ dominæ ac Dei genitricis qui est 8. *Sept.* (2) feriatus est. Item 14. qui propter exaltationem vivificæ crucis honoratur. Item vigesimus sextus, propter Apostoli et Evangelistæ Joannis Theologi transmutationem. Item 6. *Octobris :* quod tum memoria sancti Thomæ Apostoli celebretur. Item 9. in honorem Jacobi Alphæi Apostoli. Item 10. in honorem Lucæ Apostoli et Evangelistæ. Item 13. *Novembris*, quod tum memoria patris Chrysostomi celebretur. Item 14. quod tum Philippus Apostolus festiviter honoretur. Item 16. quod tum Matthæus Evangelista et Apostolus honoretur. Item 21. quod tum Dei genitricis in templum introitus celebretur. Item trigesimus, quod tum Andreas Apostolus festiviter honoretur. Item nonus *Decembris :* quippe quia tunc genitricis Dei nostsi conceptio celebretur. Item vigesimus, usque ad ipsum sextum *Januarii*, utpote quod diebus iis natalitia et baptismus domini et Dei et Servatoris nostri Jesu Christi celebretur. Item ejusdem Januarii duodevigesimus, divinorum patrum et doctorum Athanasii et Cyrilli gratia. Item ejusdem mensis vigesimus quintus, propter memoriam magni patris Gregorii Theologi. Item 2. *Februarii*, quod tum Servatori obviam itum sit. Item 3. celebrandæ memoriæ Simeonis Dei susceptoris causa. Item vigesimus quintus *Martii*, boni nuntii ergo ad Dei genitricem delati. Item dies Paschales ab ipsa Lazari resurrectione, usque ad ipsum post sacrum Pascha octavum. Item 15. *Aprilis*, in honorem Apostoli et Evangelistæ Marci. Item trigesimus, in honorem fratris theologi et Evangelistæ, Jacobi Apostoli. Item 8. *Maji*, ob memoriam Evangelistæ, Joannis theologi. Item 10. propter memoriam Simonis Zelotæ apostoli. Item 21. propter memoriam sanctorum ac apostolis æqualium, magnorum Imperatorum, Constantini et Helenæ. Item 26. propter memoriam apostoli Alphæi Judæ. Item 11. *Junii*, in honorem Bartholomæi Apostoli. Item undevigesimus in honorem Apostoli Judæ, qui et Thaddæus et Lebæus et Jacobus nominatur. Item vigesimusquartus, propter Præcursoris natalitium. Item undetrigesimus propter principum apostolorum, Petri et Pauli, celebrationem. Item trigesimus propter duodecim Apostolorum celebrationem. Item vigesimusquintus *Julii*, propter sanctæ Annæ matris Dei genitricis, obdormitionem. Item 6. *Augusti*, propter Servatoris nostri Jesu Christi transformationem. Item nonus propter memoriam S. Matthiæ apostoli. Item decimusquintus, propter gloriosam sanctæ Dei genitricis emigrationem. Item vigesimus, propter memoriam S. Thaddæi Apostoli. Item vigesimusquartus, propter Bartholomæi Apostoli memoriam. Item undetrigesimus, propter venerabilis præcursoris decollationem. Hisce omnino feriatis diebus connumerabuntur medietates quadragesimalis jejunii, et Pentecostæ : tum etiam Servatoris assumptio (3), et omnes totius anni dominici dies : ut in illis omnis in judicium aditus præcludatur, ac nemo judicum judiciale quiddam faciat. Sane vero qui ex parte (4) judicium sistent, neque toti (uti antea diximus) feriati erunt, hi sunto. Mensis *Septembris* sextus, quoniam tunc in Chonis summi ducis Michaelis miraculum prodigiose peragitur. Item 23. *Octobris*, quoniam memoriam fratris Dei, Jacobi celebramus. Item vigesimus sextus, quia magnum illum martyrem et unguento scaturientem festiviter veneramur, Demetrium. Item 1. *Novembris*, quod miraculosi illi anargyri, Cosmas et Damianus, festive colantur. Item 8. quod conventus defunctorum celebretur. Item duodetrigesimus, quod S. Stephanus martyr junior celebretur. Item 4. *Decembris*, in honorem egregiæ martyris Barbaræ. Item 6. in honorem miraculis celebris unguentoque scaturientis Nicolai. Item 10. *Januarii*, in honorem divini Gregorii Nysseni. Item 16. propter adorationem venerabilium principis Apostolorum Petri vinculorum. Item 19. propter recuperationem venerabilis defuncti Gregorii theologi. Item 27. propter recuperationem venerandarum reliquiarum Chrysostomi. Item 7. *Februarii* in honorem magnifici martyris, ducis exercitus Theodori. Item 17. in honorem præmiis decorati Theodori tyronis. Item nonus *Martii*, nempe quod tum sanctorum quadraginta Christi martyrum memoria celebretur. Item vigesimustertius *Aprilis*, quippe quia tum magnificus martyr Georgius honoretur. Item secundus *Maji*, in honorem magni Athanasii. Item octavus *Junii*, in honorem magnifici martyris Theodori, exercitus ducis. Item no-

(1) Feriati omnino dies.
(2) Annum a Septembri inchoari hic observa.
(3) Id est, ascensio.
(4) Feriati ex parte dies.

nus, in honorem sancti Patris nostri Cyrilli Alexandrini. Item vigesimusseptimus, in honorem sancti et miraculosi Sampsonis. Item primus *Julii*, quia tum sanctorum et miraculosorum anargyron illorum memoriam colimus. Item 2. quia depositionem pretiosæ vestis Dei genitricis recolimus. Item 8. quia magnificum martyrem Procopium festiviter honoramus. Item 11. quia eximiam martyrem Euphemiam concelebramus. Item 20. quia prophetam Heliam honoramus. Item 27. quoniam præmiis decoratum, et miraculosum Pantelecmonem festive colimus. Item 31. *Augusti*, propter pretiosi cinguli immaculatæ Dei genitricis depositionem. Atque hi quidem dies sunt qui quodammodo feriati, et quodammodo non feriati sunt. Quibus vero diebus propter nativitatem, aut creationem principis feriamur, hos Imperatoria mea majestas inter non (1) feriatos collocat: præsentem sanctionem a se inchoans, et per ea quæ ipsamet actura est, reliquos docens. Non perinde enim præsentis constitutionis sermo, quantumvis in illum attentis, atque Imperatoriæ majestatis meæ actio persuadeat. Mea itaque Imperatoria majestas quibus diebus, tum in hanc vitam producta, tum divina providentia in Imp. designata est, ne feriati sint, neque ullas inducias in illis judicia habeant, sancit. Sane præter supra descriptos anni dies omnes fasti erunt, et in illis judicia judiciariisque sententiis consentaneæ executiones exercebuntur. Persuasum autem habemus, Deo etiam hanc Imperatoriæ meæ majestatis sanctionem fore gratam. Cum enim Pharisæos execraretur dominus, neglectum ab ipsis misericordiæ (2) judicium ante omnia caussatus est.

3. *De synodica subnotatione patriarchæ Lucæ de nuptiis septimi gradus cognationis.*

FActa est autem etiam postea jussio potentis et sancti Imper. nostri et domini, emissa mense Majo ejusdem indictionis, quæ hæc in ejus parte decernit. Nostra itaque Imperatoria sublimitas hoc synodale de quæsito responsum, vel, ut vere dicam, decretum consequenter divinis canonibus legibusque civilibus editum, in posterum observandum, et perpetuo immobile, ac immutabile futurum judicavit, eandem de proposita quæstione habens sententiam, quam sanctiss. D. et universalis patriarcha, et sancta ac divina synodus.

4. *De decisione Sisinnii de nuptiis duorum fratrum cum duabus consobrinis.*

CUm hæc ita se habeant, et de ejusmodi contractu exorta esset controversia, emissa est Novella constitutio potentis et sancti nostri Imper. et domini mense Junio, indictione octava, quæ hæc in fine persequitur. Itaque ut utraque recte serventur et colantur Imperialium et sacerdotalium jussionum majestas legumque et canonum subtilitas, nec decisio omnino solvenda est, nec rursus permittendum, ut omnino exerceatur. Sed media quadam et regia, ut ajunt, via est incedendum: et utrumque est conservandum, nempe, et reverentia quæ debetur antistiti, qui illam decisionem conscripsit: et Imperatoribus, qui illius decisionis meminerunt: et videndum ne quid quod a legibus canonibusque discrepet, suadeatur, quod hæc induxit decisio. Oportet enim contractum ea decisione introductum jam quidem etiam ante interrogationem perfectum non dissolvi, sed eos qui sic matrimonio conjuncti sunt, pœnis impositis gravari, judicio et examinatione illius loci antistitis, et conservari conjugium. Quod si prius sciscitatum accesserint, non concedere sine convenientibus pœnis et mandatis propter eam, quæ superius dicta est, reverentiam: Nec libere ac secure, nullaque ad eos retardandos allata causa sciscitantibus permittere, sed cum mandato, vel ipsos potius ab Ecclesia, dictæ decisionis, et eorum quæ in illa decernuntur, commemorationem accipere. Etsi decretum quidem honorare volentes, quæ etiam in eo comprehensa sunt, velint inconcussa manere, sunt omnino laudandi: sin autem quod ab eo vetitum est, velint agere, hoc eis facere permittetur, convenientibus tamen eis prius pœnis impositis.

5. *De nuptiis cum duabus sobrinis.*

QUia autem aliquando ad Imperatoris tribunal agitatum est, an posset unus et idem duas sobrinas in matrimonio habere: utpote cum contractus ad 7. affinitatis gradum deducatur, edita est Imperatoris D. Emanuelis Comneni jussio, quæ statuit hoc non posse fieri: quoniam maritus censeatur unius esse gradus cum uxore: et quod contractus ad sextum affinitatis gradum deveniat.

6. *De sententiis judicum.*

HIs sic definitis, quæsierit quispiam, cum præsens canon non definiat in omnibus causis plurium sententiam vincere: Novella autem constitutio potentis et sancti nostri domini et Imperatoris D. Emanuelis Comneni mense Julio 14. indict. anno 6674. promulgata, constituat cum aliis et hæc nominatim: Si omnes non sunt ejusdem sententiæ, sed aliqui dissentiant, si qui dissentiunt, numero sunt æquales, eorum præferetur sententia, quibus is qui judicio præest, consenserit: utrum sequi debeamus?

7. *Ne morientium Episcoporum diripiantur bona ab exactoribus.*

PRæterea tene memoria constitutionem Septembri mense, XIV. indictione emissam, Imperatoris domini Emanuelis Comneni, de non rapiendis ab exactoribus bonis, quæ ad defunctos episcopos pertinuerunt, quæ quidem hæc complectitur. Res quæ et in Dei contemptum, et ad legum naturæ infirmationem, ab iis qui, ut ajunt, neque Dei vocem, neque hominum vindictam formidant, ut est verisimile, patratur, non ferenda omnino meo imperio visa est, cum ad ejus aures pervenisset. Quamobrem eam ut omnino Christiana professione indignam, meum corrigit imperium. Ei enim relatum est, in excessu e vita eorum qui ubivis pontificatum gerunt in sanctissimis Dei ecclesiis partim quidem antequam funus efferatur, partim vero postquam elatum fuerit, eos qui in ea regione fisci procurationem exercent, ipsorum mortis prætexto eorum cellas inhumane invadere, et immobilia quæ sunt sub ecclesiis quæ eis obtigerant, et omnes quidem facultates quæ in illis inventæ fuerint, auferre: universam autem ejusmodi immobilium exactionem facere, et ea alioqui omnino conterere. Imperium ergo meum ne vel auditu quidem ferendam eorum esse audaciam existimans, ne cum damnum et calamitas ex antistitum morte ad eorum ecclesias pervaserit, hi multo majorem calamitatem invehant, et ea sint quam jam habent molestia longe mo-

(1) Non feriati dies.

(2) Misericordiæ neglectæ Pharisæi a Christo notati.

lestiores : statuit per hanc præsentem constitutionem , ne ab iis qui ducales magistratus gerunt , vel descriptiones , vel aliqua alia publici juris exercent , tale quid in sanctissimas ecclesias , vel earum immobilia , vel antistitum cellas , in eorum morte deinceps amplius innovetur : sed si testati quidem moriantur antistites , eorum voluntate et ordinatione omnia fiant , quod ad ea attinet , quæ in eorum cellis inveniuntur. Quod si forte etiam intestati decesserint , omnia quoque fiant , ut sacris canonibus et legibus videtur. Atqui in viduarum ecclesiarum immobilia ne pedem quidem omnino immittet aliquis ex ducibus , vel aliquibus aliis , ut dictum est : sed nec quælibet illinc pars quomodocunque apprehendetur , sed omnia a partibus ejusmodi ecclesiarum in ipsis administrabuntur, quemadmodum de ea legitime et canonice edictum est : donec sc. qui post mortuos antistites in ecclesias renunciati sunt , in regione fuerint , et eorum administrationem apprehenderint : debente scire eo qui ad infirmationem alicujus eorum , quæ a præsenti imperii mei constitutione decreta sunt , processerit , quod etiamsi Deus in tali ejus tamque audaci incepto in præsentia siluerit , omnino in futurum dignum ejus supplicium reservans : imperium tamen meum eum acerbius in præsentia aggredietur , pœnis eum corporalibus subjiciens et suorum membrorum truncationibus bonorumque publicationi , et diuturno exilio. Non solum enim ex eo simplum reddet ecclesiæ , quod ei illo modo ab ipso auferendum est , sed etiam a fisco talis quantitas in duplum absque ulla commiseratione exigetur, perfectissima de ea re cognitione ab antistite illius temporis data mystico , qui debet etiam utraque administrare : de suo autem peccato omnino excusationem non habebit. Venit enim meum imperium , et eis per præsentem constitutionem evangelice locutum est , quæ in sacro chartophylacio , seu tabulario reponetur , sanctissimis ecclesiis opem latura , etiamsi ejus exemplaria sola competenti fide munita ab ipsis partibus insinuentur , ea enim archetypi vim habebunt , et exhibentibus aderunt ad æternam securitatem.

8. *De homicidis voluntariis.*

QUia autem de volontariis homicidis mense Aprili , indict. XIV. a potentissimo et sancto imperatore nostro domino Emanuele Comneno Novella edita est , eam manda memoriæ, quæ sic habet , post procemium sic tractans. Jubet ergo omnibus qui sunt in regionibus judicibus et militaribus quæ sunt in eis copiis , et earum ducibus , ubi fuerit cædes voluntaria , et tale quidpiam ausus fuerit aliquis , ut omnes statim excitentur ad adprehendendum homicidam , et eum vinctum mittant ad Imperatoriam circumspectionem : vel , si ea absit , ad magnæ urbis quæ a Deo custoditur præfectum , ut ipse in carcerem publicum introducatur , et tam in corpore , quam in bonis secundum legum et Novell. constit. potestatem puniatur , et alia supplicia subeat. Scientibus his omnibus , si probatum fuerit , potuisse quempiam homicidam apprehendere , et non fecerit , eum non secus condemnandum quam si Imperio insidiatus fuerit : sin autem latuerit fortasse quispiam , et ad sanctissimam Dei magnam ecclesiam confugerit , postquam pœnæ ecclesiasticæ adversus eum processerint , ex legali observatione , præsente quidem in regia urbe eo qui imperium obtinet , ab eo mittetur in provinciam quam censuerit, ut totum vitæ suæ tempus illic transigat , nec illinc effugiat , ut recurrat in eum locum in quo facinus execrandum admisit. Absente autem forte Imperatore , a præfecto , ut dictum est , in aliquam remotiorem regionem exterminabitur , et illic vitæ suæ tempus peraget. Sin autem non solum voluntarie , sed etiam præmeditato captoque consilio cædem perpetraverit , non cogetur ex prædicta regia constitutione tonderi. Si enim eum qui sua sponte ad tonsuram accedit , non eo ipso statim admittit canonica subtilitas , sed ei sufficiente tempore attributo , et per ipsum mente ejus , firma sit an instabilis examinata , siquidem hominem invenerit in eo quod primum habuit proposito perseverantem , et monastico habitu , et corporis mortificatione se impigre præparantem , boni quoque operis ei affert complementum , eo in monasticam institutionem statumque suscepto : quomodo non fuerit a ratione alienum , et a legibus spiritualibus dissidens , aliquem necessario tondere , eumque homicidam , quem Deus eo usque reliquit ut etiam manus fraterno sanguine polluerit ? Timendum est etenim , ne invitus vitam angelicam ingressus , eaque vi suscepta venerando habitu in ludibrium utatur. Homines enim leviores cum in dementiam inciderunt , pessimas et perversissimas actiones suapte natura aggrediuntur. Loco ergo tonsuræ statuit mea Imperialis majestas, ut qui voluntariam cædem capto consilio perpetraverit , in custodia toto vitæ suæ tempore degat , et nec illinc quidem educatur jussu forte Imperatorio per oblivionem exhibito. De eorum autem facultatibus fiat sicut jussit Imperator memoratus. Quia autem plures homicidæ qui cædem meditato et consilio capto perpetrant , ad sanctissimam Dei ecclesiam postea accedentes , non ut facta est a se , sed ut ad suam facit utilitatem , cædem confitentur , jubet mea Imperialis sublimitas , ut a sanctissimo hujus temporis patriarcha ad regionis antistitem , et qui ei subest clerum , quinetiam ad provinciæ judicem cum pœna scribat , et quemadmodum factam esse cædem ex illius rescripto intellexerit , ita eam quoque persequatur : et non eum qui capto consilio cædem facit propter falsam suam confessionem , ad easdem pœnas , et eadem supplicia admittat , ad quæ qui fortuito et improviso in tale aliquod crimen incidit. Si quis autem homicida , qui ad sanctissimam magnam ecclesiam confugerat , et vel perpetuo exilio condemnatus , vel in vinculis esse , vel in perpetua esse custodia toto vitæ suæ tempore jussus erat , solutus , inventus fuerit in loco ubi cædem perpetravit ambulare , vinctus ab exactore qui est in provincia , ad meam Imperialem sublimitatem mittetur : et quæcunque quidem res tunc ei inventæ fuerint , exactori in lucrum cedent , et ei qui homicidam indicavit , ex æquo divisæ. Omnino autem curæ erit iis , qui sunt in sanctissima magna ecclesia illorum judicibus , ut cum convenient te canonica severitate crimina cædis puniant , et tempora non temere contrahant , nec plusquam par sit in iis quæ non decet, se lenes et clementes præstent. Imperialis autem meæ constitutionis exempla , ab iis qui præsunt judiciis descripta , missa ad ecclesias quæ sunt in provincia , ibi reponentur, ut eorum quæ sunt constituta omnes scientiam habeant , et faciant quemadmodum eis comprehenditur. Quod si is qui capto consilio cædem fecit tonsuram sua sponte elegerit , non absque probatione inter monachos cooptabitur : sed sufficienti tempore accuratissime et diligentissime ex canonicis constitutionibus examinatus , et probatus , in monasterio , vel invitus toto vitæ tempore manere cogetur , nec ei unquam exire permittetur. Monasterium autem erit omnino in alia provincia , et non in ea terra quæ mortui sanguinem dehiscens male suscepit.

7. *Ut ecclesiarum et monasteriorum quæ sunt ad urbem , immobilia intacta sint a manu fisci.*

POtenti ergo et sancto nostro Imperatori gratiæ agendæ sunt , qui apostolico canoni consequenter et præsenti

constitutioni ecclesiarum et monasteriorum quæ sunt ad urbem, intacta et integra immobilia conservavit a manu fisci, seu publici, per tres aureas bullas suæ Imperialis majestatis: quarum altera quidem Julio mense, IX. indictione, 6654. anno facta est, et constituit non lædi monasteria, eo quod jura quæ illis forte adsunt, claudicent: et secunda, quæ mense Octobri, VI. indictione 6665. anno emissa est, et jubet monasteria indivulse et inseparabiliter habere immobilia, etiamsi eis allegationes a census descriptore datæ sunt, quæ pro jure fisci faciunt. Hic autem sitæ non sunt, quod non perpetua cautio et utilitas monasteriis ex iis suppeditetur, sed temporalis. Alia vero quæ mense Martio VI. indictione, 6666. anno edita est, et in omnibus secretis posita quæ post procemium hoc expresse edicit. Imperialis mea sublimitas aliquot abhinc annis auream bullam emittere dispensareque prævenit, iisque quæ in hac urbium regina sita sunt, monasteriis, et iis, quæ sunt in occidentali parte Steni, quantum est in littore et longius: similiter et iis quæ sunt in sinu Nicomediæ, et usque ad ipsam Nicomediam, et iis quæ sunt in insulis, Oxea, Prima, Chalce, Plate, S. Glyceria, Principo, Antigonia, Tragonesio, Terebintho, S. Andreæ, S. Tryphoni, S. Liberio, Codonæ, Pelago, Co insulæ dimidio, Medicæ, et sancto Demetrio, et iis quæ sunt in possessionibus portuum, et usque ad complexum Athyræ: et (ut semel dicam) iis qui circum circa Reginam civitatum exercentur monachis, viris et mulieribus iis multa jura largita est, et in immobilium detentione, ac dominatione, quæ quibusdam juribus ad eos pertinent, firmam et inconcussam possessionem concessit: quemadmodum aurea bulla hæc fusius persequitur. Sed quoniam cavillatores quiescere non potuerunt, sed fisci, seu publici prætextu eis gravem afflictionem intulerunt: Imperialis mea majestas Deum placare et propitium efficere volens: ob ea quæ ipsum ut homo offendit: simul etiam volens, magni Imperatoris, Christi scilicet, milites qui vitam monasticam propter ipsum elegerunt, et spiritus armaturam induerunt, socios habere, et strenuos defensores adversus hostes, tam qui videntur, quam qui non videntur, bono illi fundamento tectum quoque proportione conveniens imponere voluit: et præsentem auream bullam ea ex causa edidit, per quam statuit et definit, omnia immobilia quæ hodie ad enumeratis monasteriis possidentur, vel etiam silentiariis et anachoreticis cellulis, vel lauris, et omnino monasticis habitaculis, quocunque nomine vocentur, parœcias, prædia, conventus, tributa, vectigalia, portus, flumina, jura maritima, et ut semel dicam, quodcunque jus in possessione immobili consideratur, et in quocunque loco situm sit, in quo scil. hucusque non data est iis denotatio, seu designatio ab iis qui sunt in ea regione census descriptoribus quæ pbulicum in iis jus habere comprobet, habere dictas mansiones perpetuo dominio ut imperii mei donum et liberalitatem, et eis deinceps semper in posterum dominari, etiamsi probabili, vel non probabili de causa aliqua eorum, vel etiam fortasse omnia hucusque detinuerunt: vel etiam sine ullo titulo, vel ex titulo quidem, qui male se habet, vel est fortasse falso confictus. Omnia enim quæ ab ipsis in quocunque situ possidentur in oriente et occidente, sive ex iis qui eo tempore administrabant Imperatoribus, sive sint ex fragmentis sive ex commiserationibus, sive e loco motis vel caducis, vel ex vilibus quæ penduntur diariis, vel ex vilibus calamitate vexatis, vel iis quæ a potentibus vendita sunt, vel contra: vel ex correctione male factarum venditionum, et si in aliis locis jussa dari, in aliis tradita sunt, vel donata, non tradita sunt: vel tradita, donata non sunt, vel quovis alio modo male ab ipsis detinentur inconcusse et nullo negotio eis exhibito, a dictis monasteriis vult meum Imperium ea in æternum possideri, ut meum mei Imperii donum a mea liberalitate et munificentia profectum. Cum enim sola nunc apud ipsos immobilium inveniatur detentio, quæ pro omni titulo debet eis sufficere, est supervacaneum, de ullis aliis curiose investigare. In omnibus enim quæ hodie possident, præterquam in iis in quibus a publici census in ea regione descriptoribus documento data sunt, quæ jus fisci, seu publici, ut dictum est, probant, debet præsens aurea Imperii mei bulla sufficere, et pro donatione, et emptione, et quovis alio titulo satis esse: etiamsi quodcunque aliud secretum in eis probetur. Nec cogentur monasteria, ob ea quæ nunc possident immobilia, antiqua alia quæ eis adsunt jura proferre. Sed hac præsenti aureæ bullæ scriptura pro omni jure utentes, ea contenti esse debent, ut quæ eis, ut prius scriptum est, sufficere debeat, et pro donatione et pro traditione, et quovis alio jure. Sin autem invitante fortasse tempore voluerit ullum monasterium iis etiam quæ habet juribus et titulis uti, ea pro se afferens, a nullo penitus prohibebitur. hoc enim non faciet necessario. Si autem hoc propria voluntate elegerit, nemo impediturus admittetur. Non solum autem ad probandum jus terreni quod habent monasteriis sufficiet præsens bulla aurea: sed etiam in parœciis quæ nunc ab eis detinentur, et prædiis, vectigalibus, conventibus, trajectionis solutionibus, portubus, fluviis, juribus maritimis, et quocunque alio jure, quod ab eis possidetur, præterquam in iis, in quibus documenta pro publico (ut sæpe superius dictum est) assumpta sunt. Sin autem recenseri jussa sunt, vel amputari quædam tributa, vel pacta, vel militiæ, vel publica, vel libellica, vel aliquid aliud quod ad publicum pertinet, et non factum est quod recensendum erat, vel habet aliquod aliud jus quod apprehendi possit, monasteria ex eo nihil lædentur. Quid autem opus est multa dicere et enumerare, et exempli gratia afferre? Verborum multitudinem Imperii mei majestas prætercurrens, ne quis in ejusmodi rebus callidus, et vafer nonnullis quidem dictis, ex iis causis quæ immobilia concutiunt, aliis vero silentio præteritis, verba arripiat, et more Judaico, literæ insistat, et conetur in iis quæ dicta non sunt, monasteria agitare et vexare, universali et generali oratione, Imperium meum vult et decernit, ut quod in iis quæ hodie a monasteriis possidentur, vel in ipsis sunt monasteriorum cathedris, pro publico cogitatum fuerit ab aliqua, vel nunc, vel quandocunque, monasterio datum esse reputetur. Et simul ac hec cogitarit quispiam vel dixerit, id quoque statim apprehendet monasterium, ut hodie a mea Imperatoria sublimitate donatum. Quod enim ad ea attinet quæ nunc possident immobilia, de quibus pro publico documenta non acceperunt monasteria, imperium meum vult unumquodque eorum publicum existimari, et perpetuam firmitatem obtinere, et a nullo de ea re disceptari, et quemadmodum publico nulla a se molestia negotiumve exhibetur, sic nec silentiaria, nec monasteria, nec reliqua ab ullo publici curatore litibus agitabuntur, sive quis probabilem sive non probabilem causam afferat, sive cujusmodicunque sit quod loquetur. Quisquis enim hoc facere aggressus fuerit, invalida et revera infirma dicere videbitur: et citra ullam misericordiam, ejus facultates fisco consecrabuntur, et ipse omnino infamis semper erit: utpote qui Imperatori

adversetur, qui pie, ac religiose omnem molestam vexationem a monasteriis in iis quæ ipsis data sunt, per præsentem auream bullam amoveat, et per ipsam exiguum aliquod donum offerat pro innumerabilibus beneficiis quæ a munifica ejus dextra accepit. Non licebit ergo, nec publici census descriptori, nec ullius secreti præfecto, vel peræquatori, vel in rebus agenti, vel focos censere, et terræ mensuras investigare, vel parœcorum quantitatem, vel quod terræ amplius possidetur, vel non justo pretio emptum est, vel injuste detinetur, examinare. Sed quoniam Imperii mei mandato acta facienda sunt, eorum nomine quæ hodie a a monasteriis detinentur immobilium, et parœcorum, tunc demum juste monasterium molestia afficietur, et quod injuste detinet, ab eo auferetur, quando publici census descriptor ostenderit monasterium extra terminum occupare loca, vel parœcos, vel jus aliud. Nec enim licentiam habebunt monasteria augere et amplificare ea quæ ab ipsis hodie possidentur, sive parœci sint, sive loci, sive ἀυτέργια. Verumtamen per hujusmodi occasionem non licebit exactori, aut descriptori ulli fumarium, vel mensorium, aut aliud quodpiam vectigal quod ad ipsius officium pertineat recipere ab immobilibus quæ suprascriptis subjacent monasteriis. Qui enim contra ausus fuerit, sciat se non tantum id quod exegit multiplicatum restituturum, sed et omnium bonorum publicationi cum infamia et civilium munium incapacitate subjectum iri. Sic enim vult mea majestas jam manifestatorum monasteriorum immobilia omnia haberi ab unoquoque exactore, quasi non subsint ipsius officio, vel potestati. Et quemadmodum exactores in non sibi subjectis provinciis nihil juris habent, ut in iis agant administrentve quicquam: sic nec in immobilibus monasteriorum exactores provinciarum, quibus ea subsunt, censebuntur exactores. Quæ igitur fient acta, et descriptiones ab iis quos Imperium meum statuerit ad probationem eorum quæ a monasteriis possidentur, competentibus secretis propter notitiam insinuabuntur. Scire namque debent omnia monasteria, si quod ex iis deprehensum fuerit, astutiam aliquam, vel collusionem, vel dolum fecisse in immobilibus quæ hodie ab ipsis possidentur, non solum nihil utilitatis ex hac meæ majestatis aurea bulla consequuturum, sed etiam casurum jure concesso prædictis monasteriis per præcedentem mei imperii auream bullam. Deinde autem sustulit hæc aurea bulla omnem quoque jussionem quæ ei adversatur, quæ scilicet facta est, vel fiet: et statuit ut monasteria suis quoque antiquis titulis utantur.

10. *De immobilibus magnæ ecclesiæ.*

ET illi quidem antiquo et celebri Solomonis sapientiæ templo pro viribus offerebant omnes: et huic quoque sacro et maximo templo, quod est sub nomine Dei sapientiæ, qui ex Solomone et David secundum humanitatem derivatur, gloriose et regaliter extructo, cujus erat illud Solomonis præfiguratio, novæ inquam Sion, arcæ sanctificationis, servatoris nostri ecclesiæ, (quam super Apostolicorum mandatorum Petram adeo stabilem et immobilem Spiritus sanctus ædificavit) multi diversa munera obtulerunt, quæ in immobilibus possessionibus spectantur, ad orientem et occidentem sita: sed nonnulla in insulis (sunt autem eorum quæ dixi, per redemptionem multa, ne dicam plurima) publico ea applicare decreverunt ex diversis causis ii qui sunt ubique publici census descriptoribus et in ejusmodi rebus exercitatis. Quoniam autem hoc ad mei Imperii aures frequenter delatum est relatione eorum qui hoc magnum et divinum templum dispensant, statim nostra potentia nihil cunctata hanc præsentem bullam huic venerabili domicilio elargita est, per quam ei pure donat et concedit nostra pietas omnia quæ ad fiscum, seu publicum quomodocunque pertinent, ex iis quæ sunt in oriente et occidente, et ab eis in omnibus insulis possidentur, immobilium possessionibus, tanquam ejus donum aliquod et sacram oblationem, sive sint parœci, sive terra fortasse arabilis, vel pratensis, vel consita vitibus, vel hortensis, vel cujusmodicunque prædia, sive in eorum domibus agant famuli negotiatores, vel artifices, etsi castra in aliquibus eorum extructa sint, vel aliquid aliud, quod ad publicum utique pertinet, inventum fuerit. Corrigit autem meum Imperium per præsentem auream bullam quæcunque claudicare inveniuntur in iis quæ dictæ magnæ Dei ecclesiæ adsunt, viribus, ac titulis in omnibus ejusmodi immobilibus quæcunque ea fuerint, et omnia quæ illis adsunt in oriente et occidente, et in omnibus insulis, ut nunc a meo imperio data, et ei concessa reputentur per præsentem bullam auream nostræ serenitatis. Ob eam enim causam et exactas procedere descriptiones, quæ declarent cujusque generis immobilia, et qui eis præsunt incolas ac inquilinos: hoc amplius inventa in iis omnis generis ἀυτέργια a locorum descriptoribus, eorumque subscriptionibus confirmari et in perpetuam securitatem parti sanctissimæ magnæ ecclesiæ tradi jubet nostra majestas: ut omnia sint manifesta et extra controversiam posita, nec ullo tempore in disquisitionem revocentur a descriptorum quoquam vel inspectorum, vel peræquatorum et eorum qui aliter publica perscrutantur declaratarum descriptionum competentibus secretis, in futuram rei memoriam insinuandarum. Neque enim unquam eorum quis poterit ullo modo ingredi hujusmodi immobilia, aut ea in controversiam deducere et disquisitionem. Sed nec instrumenta in iis requirere, non fumarium, vel metreticion exigere, aut aliud ullum vectigal excogitatum in descriptorum lucrum: qui prohibentur insinuatione ipsa et sola præsentis aureæ bullæ mei imperii, et descriptionum, quæ ut supra comprehensum est, valituræ sunt. Omnis autem facta jussio, sive de prius separatis, sive de fragmentis, sive de commiserationibus, sive de iis quæ ab humilibus ordinibus, sive de iis quæ incisionibus subjecta, sive de militiis affectatis licet compensatio facta non sit, sive de non acquiescendo factis sine quantitate donationibus, sive de quacunque re edita fuerit jussio, et ulla in re repugnet præsenti imperii mei bullæ aureæ, irrita erit et invalida, et si ne irrita fiat in ea expressum sit, nisi nominatim pronunciatum sit. Omnium enim jussionum quæ factæ sunt, notitiam habet mea pietas, quas sigillatim enumerare supervacuum existimavit: et ut expressim enumeratas et eversas quod ad hanc aureæ bullæ orationem attinet, censeri constituit mea majestas. Sed nec alia ulla quæ in posterum fiet jussio huic piæ scripturæ prævalebit: quinimo et illa, quatenus præsenti meæ majestatis definitioni adversatur, irrita fiet, nullarumque virium: licet, ne subvertatur apposita sit clausula. Nisi nominatim pronunciatum sit, aut quævis alia distinctio. Ut autem sint manifesta quæ adsunt sanctissimæ Dei magnæ ecclesiæ immobilia omnia in præsenti bulla aurea aperte inscripta sunt: quæ habent hoc modo: in Thracia et Macedonia illa et illa, et deinceps enumerat omnia immobilia. Et post horum enumerationem ait, Judæi strobiliotæ ubicunque inventi, et excussi amplior capacitate triginta millium. Sancit Imperialis mea potestas sanctissimam magnam ecclesiam et

omnem ejus partem habere jus suum inviolatum omnino et inconcussum, cum exactiores fieri debebunt terminorum definitiones a locorum descriptoribus, ut sæpe dictum est. Verum eo prætextu non licebit prædictis descriptoribus fumarium exigere, vel metreticion, aut necessariorum dationem, ullamve exactionem facere a quibuscunque immobilibus ejus. Sed absque ulla collatione et petitione prædictas finium descriptiones conficient. Quod si quis ausus fuerit violare quidquam eorum quæ præsenti aureæ bullæ oratione majestatis meæ definiuntur, præter Imperialem indignationem, in periculum veniet subeundi pœnam triginta librarum, quæ sine commiseratione a domesticorum secreto, ex aditione sanctissimæ magnæ ecclesiæ exigentur: quippe cum firma ac munita sit præsens aureæ bullæ oratio, facta mense Augusto 1. Indict. anno 6661. cui nostrum pietate præcellens subscripsit Imperium.

11. *De instrumentis omnium quæ ubique sunt ecclesiarum ob possessionem immobilium.*

PRæterea autem emissa est et alia bulla aurea Imperatoris quæ dicitur medicatrix, utpote quæ fortasse medeatur titulis et juribus omnium ecclesiarum quæ claudicant, episcopatuum scil. et metropolium, et ipsius magnæ ecclesiæ, quæ etiam ad verbum sic habet: Qui post Mosem fuit electi illius populi Imperator Jesus, Hierichuntis festinans munimenta ac propugnacula diruere, sacerdotibus jussit in circuitu tuba canere et sic murorum propugnacula mirabiliter dejecit. Imperio autem meo, quod novo populo a Deo electo præest, post illum principem populi servatorem et ducem alium Mosem inclytum, dico imperii mei dominum et genitorem, veluti quædam Hierichuntina mœnia, diruere properanti communis Christianorum inimici propugnacula, occidentalis dico draconis, qui (1) in Sicilia tyrannidem exercet, et illinc adversus Romanum Imperium latenter prorepit veluti spiritualibus quibusdam tubis, vestris antistitum Deum nobis quotidie placantium precibus, ad illum diruendum adjuvantibus opus est. Sed et ipse divinus Moses, quando cum Amalech prælium commisit, sacerdotibus utrinque innixus, sic eum fugavit, et vicit. Sicut ille ergo, meum quoque Imperium, antistitum sustentaculo indigens, ad aciem adversus novum hunc Amalech propositam, et veluti quandam lucis columnam novum hunc Israel præcedentem, et ejus gressus dirigentem preces eorum habere volens: hanc præsentem auream bullam, et omnium ecclesiarum matri, novæ Sion, Dei sapientiæ habitaculo, et iis qui sunt in omnibus insulis et in oriente et occidente antistitibus donavit: eorum pro Imperio meo preces magis confirmans. Recte enim scit meum Imperium, Regem non servari per multam potentiam, et gigantem non servatum iri in multitudine virtutis suæ: mendax autem equus ad salutem, ut dicam cum Propheta et Psalmographo et Dei patre. Volens enim ut firmitas et stabilitas ecclesiæ quæ omnibus præest, servetur, et omnibus dictis antistitibus sanctarum quæ ubicunque sunt ecclesiarum, et securitatem titulorum ac jurium quæ illis adsunt, in ipsorum immobilium detentione firmius constituens, et præterea corrigens si quid in eorum juribus claudicet, et mero jure sit destitutum. Et non solum hoc, sed et si quod jus consequi debeant ad ejusmodi immobilium dominationem, detentionem et proprietatem; id fortasse prius factum non est, hanc imperii mei bullam auream ejus quod deest medicatricem illis tradidit, quæ veluti perfectum et integrum omnino inconcussum jus ejus ostendit. Per quam confirmat quidem et tutius facit quodcunque jus adest sanctis Ecclesiis, eique quæ illis præsidet, in ipsarum immobilibus cujusmodicunque fuerint, et ubicunque ea sita sint: et quod bonum est, melius fecit Imperii mei sententia et calculo. Quicquid autem est in eis in quibuscunque quis spectatum id dixerit, sive in aureis bullis diversorum Imperatorum, sive in sigillis, et sive in simplicibus jussionibus, sive in resolutionibus, sive in actis, claudicans, et aliquatenus, ab eo quod est exactum, et a debita consequentia deficiens regalium jussionum et legum corrigit et decernit, dictis sanctissimis ecclesiis nullum ex ea re præjudicium in æternum afferri: sed quod in eis est infirmum et imbecillum, esse firmissimum et nulla juris allegatione oppugnandum ab eo qui velit aliquid pro fisco, seu publico dicere, ut quod præsenti Imperii mei bulla aurea confirmetur et valde corroboretur. Et ut ex multis eorum quæ cuipiam in mentem venire possint, pauca quædam Imperium meum memoria repetat: si forte donatio ipsius parœcorum sit sine certa quantitate, aut mensurarum terræ, vel auturgia alia innovarint in hujusmodi possessionibus forte quæ ipsis donatæ non fuerunt: aut donatæ quidem fuerunt, jussiones autem de his factæ, non sunt revocatæ: vel in prius designatis donatis ipsis jussiones de prius definitis non sunt revocatæ: aut jussionum principalium quæ ipsis tributæ sunt aliquæ nullo modo insinuatæ fuerunt, aut fuerunt quidem insinuatæ in aliquo secreto, non tamen competente: aut insinuatæ perierunt, exempla autem earum fide digna reperiuntur: aut acta quæ procedere debebant, non processerunt, vel quæ processerunt, non sunt insinuata, aut quæ fieri debuerunt rationum computationes factæ non sunt, aut forte quamlibet aliam ob causam sive ex parte sive in totum jura sæpe dictis sanctis Dei ecclesiis et matri omnium claudicant, et inde firmitatem suam non habent, etsi non quæ id faciat causa nominatim expressa sit, aut forte alia ipsis exhiberi debuerunt jura de hujusmodi immobilibus velut quibusdam omnino procedentibus in ipsis (nam si documentum de quopiam ex possessis a se immobilibus nequaquam adquitierint, nihil a præsente aureæ bullæ oratione juvabuntur) nulla in re hæc omnia et quæcunque alia cuipiam pro fisco certanti in mentem quandoque venerint, lædere unquam sanctissimas ecclesias et Sophiæ Dei templum, reliquasque metropoles, archiepiscopas, episcopas poterunt in iis immobilibus, quæ (ut dictum est) ad ipsas pertinent, ex qualibuscunque documentis. Nam si nullum quæsierunt unquam jus in aliquibus forte immobilium quæ habent, nullam ex præsenti aureæ bullæ oratione sentient utilitatem: sicut nec in quibus fiscus, ad hodiernum usque diem possessionem habuit ex justa quapiam causa, in his enim omnibus juris observabitur exacta disciplina. Si quis igitur voluerit per avaritiam, aut quampiam aliam causam, ea contemnere quæ hac chrysobulla mei Imperii oratione definita sunt: primum quidem sanctæ Trinitatis splendorem, cum ad tremendum sistemur tribunal, non conspiciet: excidet autem et Christianorum parte ut Judas duodenario. Et præter hæc execrationem sibi conciliabit primogenitorum sanctorum, justorum et deiferorum patrum qui ab ævo præmortui fuerunt.

(1) Saracenos videtur intelligere.

12. *De citatione absentium.*

AC in iis quidem consistit canon. Tu autem scias, terminum qui hic præstituitur, hodie locum non habere, et per tria XXX. dierum edicta omnes actores, et reos accersiri, cujuscunque sint status, et cujusmodicunque causa sit: secundum Novellam potentis et sancti D. nostri et Imp. mense Julio editam indict. XIV. anno 6674. Sed hoc quidem servatur, quando per libellum et reliquam judicialem consequentiam pecuniaria vel criminalis causa adversus Episcopum illata fuerit. Si autem per ordinem adversus Episcopum vel clericum aliqua ecclesiastica quæstio denunciata fuerit, quando nec libello opus est, vel aliqua alia judiciali consequentia: et qui accusatur, seu defertur, non adest: punietur secundum LXXIV. canonem apostolicum, sicut condemnatur seu punitur etiam a legibus contumax impudens.

13. *De tonsura mulierum degere volentium in monasterio, post trimestre facta.*

NOn est lex scripta quæ statuat, ut si qua tonderi atque divortium facere cum marito velit, ne confestim tondeatur, sed in monasterium abducatur, et trimestri spatio exploretur, num forte in ipso velut pugnæ initio tonsuram deprecetur. Sed ex inscripta consuetudine, sæpenumero in judicio probata et confirmata, receptum est, ne aliter mulieri tonsura permittatur, quam si post tres menses interrogata sit, an in hoc bono proposito permanere velit. Ac sane hac de re coram imperatorio tribunali satis certatum est. Cum enim multi dicerent, debere Pyrrogeorgii illius uxorem confestim detonderi, quod firmi judicii esset, ut quæ etiam quadraginta annos haberet: ac vero nulla lex scripta de trimestri isto ageret: a Deo coronatus optimus et sanctus noster Imperator longam consuetudinem, ut dictum est, confirmatam, pro scripta lege suscepit: atque subnotatione confirmavit.

14. *De foro Judæorum.*

CUm moris esset ut Judæi coram solo Steni præfecto litigarent, optimus atque sanctus noster Imperator statuit, ut coram quocunque tribunali secundum leges causas agerent. Ac consuetudo pro nihilo habita est, ut quæ legitime non fuisset confirmata.

ALEXII COMNENI SECUNDI.

Ne monasteriorum prædia describantur.

IMperium meum ex vestris precibus exaltatione indigens, et vestigiis domini et patris sui bonæ memoriæ volens insistere, illius quoque in eos qui sunt Deo dedicati beneficentiam imitari constituit. Ideo per hanc unam in vos beneficentiam et Deo, qui ipsum Imperatorem fecit, gratificatur, Imperatorisque et patris nostri sanctæ animæ et nostræ potentiæ profectus in bonam basim ac fundamentum ponit: et vestræ petitioni se inclinans, ut vim suam habeant, sintque stabiles, firmæ ac immobiles, quæ de vestris monasteriorum beneficiis aureæ tres bullæ emissæ sunt a sancta illius majestate decernit, et ut in eodem robore immobiliter permaneant: in quo a principio expositæ sunt, et quæ iis consequenter processerunt traditionis acta securitatem referant, etiamsi post biennium facta fuerint: licet fortasse quædam eorum in convenientibus secretis prius posita non fuere: iis quæ ad interpretationem vel subversionem virium bullarum aurearum particularem vel generalem editæ sunt jussionibus, quæ in nostris monumentis declarantur, quomodocumque emissæ fuerint, per præsentem resolutionem inutilibus invalidisque redditis, et perinde ac si ne essent quidem omnino reputatis. Cessabit autem et quæ hucusque vestris monasteriorum immobilibus in Thracia et Macedonia sitis insultavit, Praetorici et Catepanici usus exactio, stuppæque et axungiæ redemptio et exactio, tanquam per hanc præsentem resolutionem excisæ et radicitus extirpatæ, et eo redactæ, ut nec sint, nec nominentur: prætoribus et exactoribus et catepanis, et iis qui stuppæ et axungiæ redemptionem vel exactionem exercent, iisque qui illis ministrant, sic ejusmodi immobilia prætercurrere debentibus, perinde ac si ne in suis quidem omnino regionibus sita essent, utpote quæ non sint a publico omnino requirenda in omnibus, quæ hoc modo decreta sunt ipsi, ab initio hodierni diei repetiti diuturno, et deinceps in omne ac perpetuum tempus suscepta sine contradictione, nec habeantur pro descriptis in publicis actis, licet autem non descriptæ sint in actis, sed alio quo modo agnita, et sic recepta. Si quis autem præter ea quæ constituta sunt his aureis bullis et præsenti solutione mei imperii, fuerit ausus aliud exequi in quibusvis possessionibus immobilibus vestrorum monasteriorum, præterquam quod læsæ majestatis tenebitur reus (sicut his aureis bullis definitum est) et ab eminentissimo temporis illius mystico illatum cuipiam vestrarum possessionum damnum sarcire compelletur. Monasteriis quoque omnibus vicissim curæ erit, tam iis quæ sunt intra urbem quam quæ extra sub terminis iis aureis bullis comprehensis imperatoris bonæ memoriæ inclyti D. et patris imperii mei, ea peragere quæ in vestra suggestione declarata sunt: nisi velint tali excusatione privari, eo quod semel ea neglexerint.

ISAACI ANGELI.

1. *De metropolitanis revocantibus ad se pertinentes episcopas jure metropolis aut archiepiscopatus honoratas.*

QUoniam autem mense Aprili, XI. Indict. anno 6707. edita aurea bulla Imperatoris domini Isaaci Angeli, quæ et metropolitanis episcopatus ad se pertinentes, et metropolium, vel archiepiscopatuum honore donatos ad se revocantibus, et iis itidem qui imperialem circumspectionem privare conantur, ne episcopatus in metropoles et Archiepiscopatus erigat, secundum sibi datam a superis potestatem, os occludit: a nonnullis quæsitum est quid sit quod canone comprehenditur, ut honore affectæ metropoles solum honorem habeant, utpote aliis juribus veræ metropoli servatis. Dicimus de ea re dubitationem ab Imper. hac constitutione dissolvi. Quæsitum enim est, et post multas rationes allatas, hæc ejus rei gratia expressim comprehensa sunt: *et quod* universali ratione et generaliter exposita dispositione, ecclesias quæ jussione Imperatoria in altiorem thronum eriguntur, honore quoque dignas censeri oporteat, et electiones illic procedere ex forma canonica, quæ in magna ecclesia consecuta est, metropolitanis et archiepiscopis convenientibus et metropolitanum eligentibus: hoc et Imper. mea sublimitas decernit, et hanc constitutionem sancta quoque sequetur synodus, ut quæ ecclesiasticum ritum accurate servet, et a canonica rectitudine non excidat.

2. *De nuptiis septimi gradus.*

SCias vero, licet synodalis hæc decisio, et ipsam confirmans Imperatoria jussio consanguineorum in septimo gradu matrimonium minanter prohibeat: indictione tamen IV. anno 6694. cum dominus Basilius (1) Camaterus patriarcha esset, ab Imperatore nostro sancto domino Isaacio Angelo jussionem esse factam, quæ statuit, ne ex dictis actis, matrimonio post illa inter longe felicissimos Cæsares, dominum Joannem Cantacuzenum videlicet, atque germanam imperatoris sororem dominam Irenen, contracto quamquam in septimum consanguinitatis gradum referatur, præjudicetur: sed quantum ad illos, et quidem solos, quæ a synodo atque Imperatore domino Manuele de istiusmodi nuptiis determinata sunt, inefficacia sint. Quod etiam a synodo approbatum est.

3. *Subnotatio inclyti Imperatoris domini Isaaci Angeli, ut tondeantur electorum pontificum uxores, facta die* 20. *mensis Septemb.* 4. *indict.* 5.

LEgitimam Imperatoris sententiam non sine periculo delinquentes experientur. Ut enim dentibus acerba uva, oculis fumus nocet: sic iniquitas iis qui ipsa utuntur. Quorsum vero mihi hoc orationis spectat præludium? Cum sacratissimus Cyzici metropolitanus invenisset majestatem meam hodierno die jura reddentem, assidentibus sanctissimo domino meo œcumenico patriarcha, et aliis sanctissimis patriarchis, Antiocheno videlicet et Hierosolymitano, nec abessent qui tunc in urbe regia sacratissimi pontifices erant, quorum nomina inferius continebuntur: Propositum est quosdam eorum qui ad metropoles, vel archiepiscopas electi et ordinati sunt, cum uxores ante ordinationem haberent, non recusare quidem quin primarii sacerdotii chrismate inungerentur: sed eorum uxores eundem rursum mundanum habitum induere, inverecunde agentes in iis ædibus quas antea habitabant: nec fœmineis introductas esse monasteriis, sed nec Deo seipsas dedicasse, et vitam delegisse monasticam. Et hæc, quod sacri divinique canones expressim moneant electos pontifices, a legitimis suis uxoribus, quas ante ordinationem habebant, omnimodo abstinere: ut non ex præcepto, sed propria voluntate eorum quisque continentiam, vel cœlibatum proprium sibi deligat, propter dignitatem sacerdotii, aut propter matrimonii honestatem, conjunctionem castam præferat. Hæc dicens, varios canones allegabat, inter quos et quadragesimus octavus erat sextæ synodi, hæc ad verbum comprehendens: Uxor ejus qui ad episcopalem dignitatem promotus est, communi viri sui consensu prius separata, postquam in episcopum ordinatus est, ac consecratus, monasterium ingrediatur procul ab episcopi habitatione extructum, et episcopi providentia fruatur. Sin autem digna visa fuerit, etiam ad diaconatus dignitatem provehetur. Lecto igitur hoc canone, Imperium meum in hominibus agnoscens maxima dona Dei a superna clementia, et regni, ac sacerdotii divinitus concessam unctionem et dignitatem ex uno eodemque perenni fonte manare humanamque exornare vitam, et amplificare: nihil etiam studiosius colens quam sacerdotum auctoritatem, qui regia et divina speculatione manus erigentes, Deum pro Christiana multitudine deprecantur, et ut sacræ quædam ancoræ Imperialem potentiam suffulciunt: postquam etiam canones contemni et infringi cognovisset in bene instituta republ. et quidem nostræ potentiæ, quasi non soluti essent creati pontifices, qui suis uxoribus cohabitare non vererentur: non parum commotum est. Triste etiam quiddam nec gratum in piissimum chartophylacem mea intuens majestas, definiit cohortantibus ad id sanctissimis patriarchis uxores creatis pontificibus ante ordinationem conjunctas in muliebria monasteria procul sita ab habitatione pontificum sine dilatione induci, tonderique eas, et canonice apud monachas degere, in quo monasterio eccmam deposuerint: aut si ipsæ tonsuram recusent, qui eas ante creationem juncti erant matrimonio pontificali solio et dignitate priventur, et in eorum locum alii sufficiantur. In posterum autem, qui ante creationem legitimam uxorem habebit, non aliter ordinari, quam si communi conjugum scripto consensu, et placito a se invicem separentur, et mulier monasticam vitam amplexa sit. Sic enim creatio sine offendiculo et damno juxta sacros et divinos canones procedet, semota ab omni sacerdotalis ordinis reprehensione. Assidebant ad meæ majestatis tribunal pontifices Cæsareæ, Ephesi, Cyzici, et alii non pauci.

JOANNIS DUCÆ.

De vestibus externis prohibitis.

ALterum vero illius imperatoriæ providentiæ specimen: quod cum videret Romanas divitias, in peregrinas ac sumptuosas vestes, sericas, Assyrias, Babylonicas, atque Italicas, vario ac solerti artificio confectas effundi: decreto sanxit ne quis subditorum iis uteretur, nisi ipse, quisquis esset, cum omni familia in ordinem cogi, ac notari ignominia vellet: sed iis contenti essent, quas Romanæ provinciæ, ac manus præberent. Necessariarum enim rerum usus est immutabilis: et subditi quantum licet, principum sequuntur cupiditates, idque lex eis est et honor, quod principibus visum fuerit. Proinde cernere erat illa quoque brevissimo tempore viluisse: nobilitatis autem limites Romanis vestimentis definitos: et divitias domo, quod ajunt, domum ferri.

MICHAELIS PALÆOLOGI.

De primatu, et appellatione et commemoratione Papæ Romæ.

PRoinde tot difficultatibus circumventus Imperator, ac pene ad desperationem compulsus, legatos ad Papam mittit, de ineunda veteris et novæ Romæ ecclesiarum concordia, modo Caroli (2) expeditionem averteret. Ea legatio a Pontifice benigne audita est: qui ea se facile, quæ Imperator petivisset, confecturum est pollicitus: statimque suos legatos illis adjungit, qui concordiam conciliarent, atque amplecterentur. Cujus hæc tria (3) capita fuerunt. Primum, ut in sacrorum voluminum hymnodiis, Papæ cum quatuor aliis patriarchis mentio fieret. Alterum, ut liceret cuivis Romam veterem, quæ curia major et perfectior esset, appellare. Tertium, ut illi principatus in omnibus deferretur.

INCERTI IMPERATORIS.

De episcopatibus detentis a laicis.

EPiscopatus quidem episcopis nullo tempore claudentur, quominus qui electi sunt, ad ea revertantur: quemadmodum et in Megarensi episcopatu factum est, qui tot annis quot hominum memoriam excedunt deletus extinctusque fuerat, et per jussionem Imperialem, synodalemque actum metropoli Athenarum paulo ante rursus servatus est.

(1) Basilius Camaterus patriarcha Constantinopolitanus.

(2) Andegavensis.

(3) Papa Romanus Primatum Orientis consequitur, et in quibus consistat potissimum primatus.

CANONES (1) SANCTORUM

ET

VENERANDORUM APOSTOLORUM.

PER CLEMENTEM A PETRO APOSTOLO ROMÆ ORDINATUM EPISCOPUM, IN UNUM CONGESTI. GREGORIO HALOANDRO (2) INTERPRETE.

Episcopus a duobus aut tribus episcopis ordinator (3).

2. Presbyter ab uno episcopo ordinator (4), item diaconus, et reliqui clerici.

3. Si quis episcopus aut presbyter, præter ordinationem Domini, quam de sacrificio instituit, alia (5) quæpiam, puta aut mel, aut lac, aut pro vino siceram (6), aut confecta quædam, aut aves, aut aliqua animalia, aut legumina supra altare obtulerit (7), ut qui contra ordinationem Domini faciat, deponitor: excepto novo frumento, et uva opportuno tempore. Præterea licitum non esto aliud quippiam admovere ad altare, quam oleum in candelabrum, et incensum oblationis tempore.

4. Omnium (8) aliorum pomorum primitiæ (9) episcopo et presbyteris domum mittuntor, non super altare. Manifestum est autem, quod episcopus et presbyteri inter (10) diaconos et reliquos clericos eas dividunt.

5. Episcopus, aut presbyter, aut diaconus uxorem suam prætextu (11) religionis non abjicito: si abjicit, segregator a communione: si perseverat, deponitor.

6. Episcopus, aut presbyter, aut diaconus seculares (12) curas non suscipito, alioqui deponitor (13).

7. Si quis episcopus, aut presbyter, aut diaconus sanctum diem paschæ (14) ante vernum æquinoctium cum Judæis celebraverit: deponitor.

8. Si quis episcopus, aut presbyter, aut diaconus, aut quicunque ex sacerdotali consortio oblatione facta, non (15) communicaverit: causam dicito. Et si bona ratione subnixa sit, veniam promeretor. Sin minus dixerit, a communione excluditor, tanquam qui populo autor offensionis fuerit, mota contra (16) eum suspicione qui obtulit.

9. Quicunque fideles ecclesiam ingrediuntur, et scripturas audiunt, neque apud preces (17) et sanctam communionem permanent (18), eos tanquam qui ordinis in ecclesia perturbationem inducant, a communione arceri oportet (19).

10. Si quis cum (20) excommunicato (21), licet in domo, preces (22) conjunxerit: iste communione privator.

11. Si quis cum deposito clerico, ut (23) cum clerico preces conjunxerit, deponitor et ipse.

12. Si quis clericus aut laicus a communione segregatus, seu nondum in communionem receptus, ad aliam

(1) Hi canones non obtinent in Gallia. Imbert. 3. *Inst.* Goth. Neque probat sedes Apostolica, nec sancti Patres illis assensum præbuerunt. Ab hæreticis enim Apostolorum nomine compositi dignoscuntur. *c.* 3. *distinct.* 15. *et c.* 2. *dist.* 16. A. Cont. *lect. Subcisiv. lib.* 2. *cap.* 1. *num.* 4. *in fin. et num.* 5. Ans.

(2) Alia extat editio Canonem apud Photium et Balsamonem huic in multis dissimilis. *Goth.* Alii etiam sunt Canones Apostolorum, quos dicunt non ab Apostolis editos, sed paulatim a diversis diverso tempore collectos, et uno postea nomine comprehensos, excus. Tiguri apud Gesner. *Ann.* 1559. *Græce et Latine.* Ans.

(3) Χειροτονοῦσιν. Balsamon hoc caput refert non ad electionem episcopi, quæ fiebat a populo per manuum elevationem, sed ad ordinationem, quæ fit ab Antistitibus in ecclesia.

(4) De ordinatione presbyteri et clerici.

(5) Oblationes supra altare ne fiant mellis, lactis, siceræ, confectorum, avium, animalium, leguminum.

(6) Sicera est quidquid sine vino inebriat. *Balsamon.*

(7) De oblationibus vide Duarenum 7. *de benef.* 3. Vigilium 3. *meth. Jur. Pontificii* 13. Oblationem pro defunctis Græci κκνιόκια vocant. Balsam. *hic.*

(8) Deest hujus capitis initium apud Balsamonem.

(9) Primitias ἀπαρχὰς τῶν ἄλλων ὀπωρῶν Græci vocant, Paulus ἀκροθίνια et aurea bulla Nicephori. De primitiis vide Duarenum 7. *de beneficiis* 2. Rebuffum *in tract. de decimis*, *q.* 1. *n.* 17. Vigil. 3. *method. Jur. Pont.* 13.

(10) Primitiæ inter quos et a quibus olim dividebantur.

(11) Vid. *dist.* 28. *c. si quis. c.* 13. *synodi in Trullo.*

(12) Κοσμικάς. adde *can.* 80. *Infr.*

(13) Nisi cesset *d. c.* 80.

(14) Paschæ diem nemo cum Judæis celebret ante vernum æquinoctium. Jubet ergo Canon, Pascha celebrari post XIV. lunæ primi mensis, id est, Martii. vid. *c.* 79. *Concilii Carthaginensis, et ibid.* Balsamon.

(15) De pœna episcopi, presbyteri, et diaconi communioni adstantis, nec tamen communicantis.

(16) Hæc verba satis indicant hic agi de episcopis, presbyteris, diaconis et similibus personis communionem offerenti sacerdoti non communicantibus. Videntur enim recusantes communionem, offerentem in suspicionem aliquam trahere: huc facit *Can.* 2. *synod. Antioch.*

(17) Quæ fiunt in sancta celebratione: Balsamon *c.* 2. *synod. Antioch.* negat hoc caput pertinere ad vespertinas et matutinas laudationes.

(18) De laicis precibus et communioni adstantibus, et ad finem usque non permanentibus, vid. *d. Can.* 2. *synod. Antioch.*

(19) Communicationis loco excogitatum fuit ἀντίδωρον, ad eorum utilitatem qui sanctorum mysteriorum participes esse non possunt: ut Antidoro de manu sacerdotis accepto ad finem usque communionis perseverarent. Balsam. *ad d. c.* 2.

(20) Adde *d. Can.* 2. *in fin.*

(21) Excommunicatio Græcis ἀνακοινώνησιν, sequestratio.

(22) *Can.* 14. *synod. Sardicens. Can.* 9. *synod. Carthagin.* colloqui tamen excommunicato nemo prohibetur. Balsam. *hic.*

(23) Id est, quidpiam clericale et sacerdotale agenti: et ita Balsamon intelligit. Nam ex eo (inquit) quod quis cum aliquo excommunicato precatus fuerit, non affertur depositio, sed excommunicatio.

profectus civitatem, sine commendatitiis (1) literis receptus fuerit: a communione excluditor, tam qui receperit, quam qui receptus est. Si excommunicatus fuerit, in longius illi tempus excommunicatio protenditor.

13. Episcopo qui parochiam (2) suam dereliquerit, alteri insilire (3) nefas esto, licet a pluribus (4) ad hoc compellatur: nisi rationabilis aliqua causa subsit, quæ hoc ipsum facere vi adigat, nempe quod plus lucri et utilitatis his, qui illic constituti sunt, verbo pietatis conferre possit: neque hoc tamen a seipso, sed multorum episcoporum judicio et exhortatione maxima.

14. Si quis presbyter, aut diaconus, aut quicunque tandem de clericorum consortio, relicta parochia sua in aliam concesserit, et omnino transmigratione facta præter voluntatem (5) sui episcopi in alia parochia moram traxerit: hunc jubemus, ne porro in ministerio publico sit ecclesiæ, maxime (6) si accersente ipsum episcopo ejus, redire contemnat, perverso illic ordine perseverans, ut laicus tamen ibi locorum in communionem admittitor.

15. Quod si episcopus (7) ad quem accesserint, pro nihilo reputata vacationis a ministerio ecclesiastico pœna, quæ contra eos definita est, ipsos ut clericos susceperit: a communione excluditor, ut perversi ordinis magister.

16. Qui post (8) baptismum duabus (9) implicitus fuit nuptiis, aut concubinam (10) habuit: is episcopus, aut presbyter, aut diaconus, aut denique in consortio sacerdotali esse non potest.

17. Qui viduam (11) duxit, aut divortio separatam a viro, aut meretricem, aut ancillam, aut aliquam, quæ publicis mancipata sit spectaculis: episcopus, aut presbyter, aut diaconus, aut denique ex consortio sacerdotali esse non potest.

18. Qui duas (12) sorores duxit, aut consobrinam (13), clericus esse non potest.

19. (14) Clericus qui se fidejussorem (15) dat, deponitor.

20. Si quis humana violentia (16) eunuchus factus est, aut in persecutione amputata ei sunt virilia, aut ita natus fuit, et dignus est: efficitor episcopus.

21. Qui sibi (17) ipsi virilia amputavit, clericus (18) non efficitor: sui enim ipsius homicida est, et inimicus creationi Dei.

22. Si quis cum clericus esset, virilia (19) sibi ipsi amputaverit, deponitor: homicida etenim sui ipsius est.

23. Laicus qui seipsum (20) mutilavit, per tres annos a communione ejicitor: puta, quia ipse vitæ suæ posuit insidias.

24. Episcopus, aut presbyter, aut diaconus in fornicatione (21) aut perjurio (22), aut furto deprehensus, deponitor, non tamen a communione excluditor. Dicit enim scriptura (23): Bis (24) de eodem delicto vindictam non exiges. Eidem conditioni consimiliter et reliqui clerici subduntor.

25. Ex (25) his qui cœlibes in clerum pervenerunt jubemus, ut lectores tantum et cantores, si velint, nuptias contrahant.

26. Episcopum aut presbyterum, aut diaconum, qui vel fideles delinquentes, vel infideles injuriam inferentes percutit (26), et terrorem ipsis per hujusmodi vult incutere, deponi præcipimus: nusquam enim Dominus hoc nos docuit. Imo vero contra, cum ipse percuteretur, non

(1) Ἄνευ γραμμάτων συστατικῶν. Canonicarum epistolarum, aliæ sunt συστατικαί, aliæ εἰρηνικαί, sive ἀπολυτικαί. Συστατικὰ γράμματα, hic et *Can.* 32. *Infr. et c.* 11. *synod. Chalcedonens. et* Arriano *in Epicteto* testimoniales literæ dicuntur; dantur proprie separatis a communione, ignotis, suspectis, reis postulandis quibus absolutio declaratur: vel apertius συστατικαί sunt probatoriæ, quæ et formales dicuntur, *can.* 23. *synod. Carthag.* ut formales epistolæ Suetonio in Domitiano *cap.* 13. Quæ εἰρηνικαί sive ἀπολυτικαί dicuntur, dantur episcopis in comitatum principis, vel clericis in aliam civitatem euntibus. *Chalced. cap.* 11. *Antioch. cap.* 7. *cap.* 8. *et sext. synod. in Trullo cap.* 17. ὡς εἰρήνην βραβεύουσαι. Quarum usum frequentem apud Christianos Nazianzenus notat contra Julianum his verbis, ἐν ἐπιστολιμαίοις συνθήμασιν οἷς ἡμεῖς ἐξ ἔθνους εἰς ἔθνος τοὺς χρήζοντας παραπέμπομεν. vid. Cujac. *ad Novell. Just.* 6. c. 3. Gerard. Rodolphum Glaniensem *lib. de literis canonicis, formatis, pacificis, commendatitiis, ac dimissoriis, quibus in ecclesia primitiva sancti patres usi sunt.*

(2) *Can.* 16. *synod. Nicæn.*

(3) Quo verbo Balsam. translationem quæ fit justis de causis non intelligit, nisi quis, inquit, vellet reprehendere Gregorium Theologum et alios, qui ex episcopatibus translati sunt in sedem Constantinopolitanam et alias sedes patriarchales.

(4) Quid, si cui permittitur ab Imperatore extra suam diœcesim σημειοῦσθαι? recte id permitti ait Balsamon.

(5) Ejusque dimissoriam *can.* 17. *synod. in Trull.*

(6) Vid. *Can.* 3. *synod. Antioch.*

(7) Balsamon excipit Constinopolitanum et Carthaginensem.

(8) Cur ita? quia, inquit Balsamon, omnia peccata per baptismum eluuntur.

(9) Δίγαμος, adde *dist.* 3. *cap. si quis post. l.* 3. §. 4. *C. de sum. Trin.*

(10) Παλλακήν, id est, pellicem, ut *Nov.* 137. *cap.* 2. adde Phot. 9. *Nomoc.* 29.

(11) Vid. *d. c.* 2. *dist.* 34. *c. si quis viduam.*

(12) Vid. *epist. Basilii ad Diodorum, de eo qui duas sorores duxit in matrimonium*: vide quæ dixi ad *l.* 8. *C. de incest. et inutil. nupt.*

(13) Ἡ ἀνεψιάν, quæ Græcis ἀδελφιδῆ etiam dicitur, adde *l.* 19. *C. de nupt.*

(14) Laudatur hic canon ab Harmenop. 4. *tit.* 6. §.8. et ab eodem vicesimus nominatur.

(15) *Nov. Just.* 123. *c.* 6. vid. *Novell. Leonis* 86. adde *cap.* 30. *in fin. syn. Carthag.* est vero apud Harmenopulum *illo loco*, sic scriptum ἐγγύας δίδωσι, hoc est, ut ne clericus det se fidejussorem seu fidejubeat pro alio.

(16) Vid. Photium 1. *Nomocan.* 14. *Novell. Leonis* 60. *dist.* 33. *c. Eunuch.*

(17) *Can.* 22. 23. *infr. eod. can.* 1. *synod. Nicænæ*, vide quæ scripsi ad *l.* 4. §. 12. *ff. de re militari.*

(18) Sic a Romulo, *teste Halicarn.* 2. sacerdotes quidam creati ætate provecti, virtute et genere nobiles et divites, nulla tamen corporis parte carentes: quod et usitatum Judæis. Hinc Antigonus Hyrcano præcidit aures, ne Pontificatui restitueretur iterum. Hegesippus 1. *de excidio Hierosol.* Josephus 14. *antiqu.* et Seneca 4. *Controvers.* 2. sacerdos, inquit, integer sit. Metellus Pontifex cum arderet Vestæ templum, dum rapit Palladium, oculos perdit, sacerdotium illi negatur. *Ibid.* sacerdos non integri corporis, quasi mali ominis res vitanda est. Hoc in victimis notatur, quanto magis in sacerdotibus? Non sine ira Deorum debilitatur sacerdos. Hoc institutum quoque Augustus servari voluit in senatoribus legendis: noluit enim quenquam in senatum legi, cui esset membrum debile. Dion. *lib.* 54. Mos etiam apud Persas fuit, ut ne parte aliqua corporis debilem regem crearent. Procop. 1. *persican.* mutilos quoque milites haud lectos indicio est Valer. 6. *cap.* 3. Ammian. 15. ubi de Murcis. dixi ad *l.* 4. §. 12. *ff. de re milit.* Huc referendum est quod de M. Sergio refertur a Plinio 7. *cap.* 18. Is enim in prætura cum sacris arceretur a collegiis ut debilis, ac dextra manu amissa, orationem sui causa habuit. Notandum sane hoc est, quod hic traditur, Castrantem se sui ipsius homicidam esse et inimicum creationi Dei: sic voluntas ejus naturæ inimica dicitur *Nov. Leon.* 98. sed nos hic aliquando plenius de his dicemus. vid. interim Varronem apud Nonium c. 2. *in Eunuchare.*

(19) Vid. *c.* 21. *supr. eod.*

(20) *Can.* 21.

(21) *Dist.* 50.

(22) Vid. *Nov. Leon.* 76. Phot. 13. *Nomoc.* 18. *Basil. can.* 10. *etc.*

(23) *Nahumi* 1. *vers.* 9.

(24) Vid. *l.* 57. *ff. de reg. jur. cap.* 83. *de reg. in* 6.

(25) Solis lectoribus et cantoribus post ordinationem conceditur uxorem ducere.

(26) Vid. *tit. extra. de cler. percussor.* 3. *Eclog.* 3. *c.* 13.

repercutiebat : cum lacesseretur conviciis , non regerebat convicium : cum pateretur , non comminabatur.

27. Si quis episcopus , aut presbyter , aut diaconus , ob certa crimina juste depositus (1) , attingere ministerium , quod aliquando tractaverat , ausus fuerit : omnino hic ab ecclesia abscinditor.

28. Si quis episcopus , aut presbyter , aut diaconus , pecuniæ (2) interventu hanc dignitatem nactus fuerit : deponitor tam ipse , quam qui eum ordinavit , et omnino a communione abscinditor : quemadmodum Simon (3) Magus a [me] Petro.

29. Si quis episcopus secularium magistratuum familiaritate usus , per (4) ipsos ecclesiam nactus fuerit : deponitor : segregantor quoque a communione , quicumque cum ipso communionem habent.

30. Si quis presbyter proprium aspernans episcopum , seorsim conventicula (5) egerit , et altare erexerit , cum de nullo crimine episcopum in pietate , ac justitia condemnarit , deponitor : quasi qui principatum ambiat, tyrannus enim est. Consimiliter et reliqui clerici qui suum illi calculum apponunt. Laici vero a communione segregantor. Atque hæc post unam, et item alteram ac tertiam episcopi exhortationem fiunto.

31. Si quis presbyter , aut diaconus, per episcopum a communione exclusus sit ; hunc neutiquam ab (6) alio fas esto suscipi , quam ab eo qui ipsum a communione exclusit : nisi forte fortuna episcopus qui ipsum a communione segregavit , defunctus sit.

32. Nemo peregrinorum episcoporum , aut presbyterorum , aut diaconorum sine commendatitiis (7) suscipitor literis : et si eas obtulerit , attentius in disquisitionem vocantor. Et quidem si prædicatores pietatis fuerint , suscipiuntor : sin minus , ubi necessaria ipsis suppeditaveritis , ad communionem et ulteriorem ipsos consuetudinem non admittitote , multa enim per obreptionem fiunt.

33. Cujusque gentis episcopos oportet scire quinam inter ipsos primus (8) sit , habereque ipsum quodammodo pro capite , neque sine illius voluntate quidquam agere insolitum , illa autem sola quemque pro se tractare , quæ ad parochiam ejus , et loca ipsis subdita attinent. Sed neque ille citra omnium voluntatem aliquid facito. Ita enim concordia erit , et Deus glorificabitur per Dominum in sancto Spiritu.

34. Episcopus extra (9) terminos suos in civitatibus et regionibus sibi non subjectis , ordinationes facere non præsumito. Si vero præter voluntatem eorum qui civitates illas aut regiones detinent, id fecisse convictus fuerit , deponitor tam ipse , quam etiam hi quos ordinavit.

35. Si quis ordinatus episcopus ministerium et curam populi sibi commissam non (10) susceperit : hic a communione sejunctus esto tamdiu , donec susceperit : (*obedientiam accommodans. Similiter autem et presbyter et diaconus.*) Si vero non præ voluntate sua , sed præ (11) malitia populi non susceperit, maneto ipse quidem episcopus , clerus vero ejus civitatis a communione segregator , eo quod tam inobedientem populum non corripuerit.

36. Bis (12) in anno episcoporum celebrator synodus , et pietatis inter se dogmata in disquisitionem vocanto , neque non in ecclesiis incidentes contradictiones dirimunto : semel quidem quarta feria Pentecostes , secundo duodecima Hyperberetæi (13).

37. Omnium (14) rerum ecclesiasticarum curam episcopus gerito , et eas dispensato quasi inspectante Deo , non licitum autem ei esto quippiam ex iis sibi tanquam proprium assumere aut cognatis suis (15) elargiri , quæ Deo dedicata sunt. Quod si pauperes illi sint : ut pauperibus subministrato , non tamen horum prætextu res ecclesiæ venundato.

38. Presbyteri et diaconi , absque (16) voluntate episcopi nihil pergaunto , ipsius enim fidei populus Domini commissus est , et pro eorum animabus ab ipso repetetur ratio.

39. Manifestæ (17) sunto privatæ res episcopi , (si modo et privatas habet) manifestæ item sunto Dominicæ : ut privatas quidem res episcopus , cum moritur quibus vult , et quomodo vult , relinquendi facultatem habeat : neque occasione ecclesiasticarum rerum intercidant res episcopi , qui nonnunquam uxorem , et liberos , aut cognatos , aut servos habet : justum est enim apud Deum pariter et homines, simul ne ecclesia per ignorantiam rerum episcopi damni aliquid sustineat , simul ne episcopus aut cognati ejus prætextu Ecclesiæ oblædantur , aut etiam qui illum generis proximitate contingunt , incidant in negotia ejusque mors implicetur diffamationibus.

40. Præcipimus (18) , ut episcopus res ecclesiæ in potestate habeat (19). Nam si pretiosæ hominum animæ fidei ejus committendæ sunt , multo utique magis oportuerit , et de pecuniis mandatum dare , ut illius arbitratu dispensentur , neque non cum timore Dei , summaque sollicitudine per presbyteros ac diaconos (20) erogentur in pauperes. Percipiat autem et ipse (si modo indiget) quantum ad necessarios suos et hospitio exceptorum fratrum usus opus habet , ne quo modo ipse posteriore loco habeatur , quam cæteri. Ordinavit enim lex (21) Dei , ut qui altari inserviunt (22) , de altari nutriantur : quando nec milites unquam suis stipendiis arma hostibus inferant.

41. Episcopus , aut presbyter , aut diaconus qui vel aleæ (23) , vel ebrietatibus (24) indulget : vel desinito , vel deponitor.

(1) *Can.* 4. 12. 15. *syn. Antioch. c.* 4. *syn. Sard.* 6. *quæst.* 4. *c. Hosius episc. dixit.*

(2) *l.* 42. §. 9. *C. de episcop. Nov. Just.* 123. *c.* 16. *et Nov.* 137. *c.* 2. *in fin. can.* 16. *synod. Chalced.*

(3) *Act.* 8. *vers.* 18.

(4) *Nov.* 123. *c.* 16. *et* 137. *c.* 3. *in fin.*

(5) Vid. *l.* 15. *C. de episc.*

(6) Vid. *c.* 12. *supr. eod.*

(7) Dixi ad *d. c.* 12. *supr.*

(8) De gradibus episcoporum vide *Nov. Just.* 137. *c.* 2. 3. 4.

(9) *Can.* 13. *et* 22. *syn. Antioch. c. nullum. c. episcopum* 9. *q.* 2.

(10) *c.* 17. 1. *syn. Antioch. dist.* 92. *c. si quis episcopus ordinatus. et c.* 3. *epist. Cyril. ad Dominum.*

(11) De episcopis qui a suis parochiis non suscipiuntur. *c.* 18. *synod. Ancyranæ.*

(12) *Nov.* 123. *c.* 10. *Nov.* 137. *cap.* 4. *can.* 5. *synod. Nicænæ , dist.* 14. *cap. habeatur sane.*

(13) Hyperberetæus , mensis October apud Macedones ultimus ; unde et proverbio Hyperberetæus dicitur de cessatore. *Suid.* ὑπερβερεταῖος.

(14) Vid. *tit. C. de episc. aud.*

(15) *Nov. Just.* 120. *c.* 5. *Nov.* 131. *c.* 13.

(16) Presbyteri atque diaconi subsunt episcopo.

(17) 12. *quæst. c. sint manifesta c.* 21. *l.* 20. *l.* 34. *C. de episcop.* vid. Phot. 10. *Nomocan.* 5.

(18) 12. *quæst. cap. præcipimus.*

(19) Vid. *act.* 6. *n.* 2.

(20) Vide quæ, dixi ad *Nov.* 123. *cap.* 3.

(21) 1. *Cor.* 9. *vers.* 13.

(22) Ὑπηρετοῦντας. Balsamon legit , προσεδρεύοντας. Paulus dixit , ἐργαζομένους 1. *Cor.* 9. *vers.* 13.

(23) Dixi ad *Nov.* 123. *c.* 10. vid. *Nov. Leon.* 87. adde Phot. *Nomocan.* 27. *et* 13. *c.* 19. *dist.* 35. *c. episc. aut presbyter.*

(24) Vid. Phot. 9. *Nomocan.* 35. *et d. c.* 19. adde *c.* 9. *synod. in Trullo.*

42. Subdiaconus, aut cantor, aut lector qui consimilia facit, vel desinito, vel a communione sejungitor: similiter et laici.

43. Episcopus, aut presbyter, aut diaconus, qui usuras (1) a mutuum accipientibus exigit, vel desinito, vel deponitor.

44. Episcopus, aut presbyter, aut diaconus, qui cum hæreticis preces (2) conjunxerit, duntaxat a communione suspenditor: Si vero etiam ipsos tanquam clericos aliquid agere permiserit, deponitor.

45. Episcopum, aut presbyterum, qui hæreticorum baptisma, aut sacrificium susceperit, deponi præcipimus. Quæ etenim conventio inter Christum (3) et Belial? aut quæ particula fideli cum infideli?

46. Episcopus, aut presbyter si eum qui verum baptisma habeat, iterum (4) baptizaverit, aut pollutum ab impiis non baptizaverit, deponitor: ut qui crucem et mortem Domini derideat, neque discernat veros sacerdotes a sacerdotibus impostoribus.

47. Si quis laicus cum suam a se uxorem abjicit, alteram duxerit, aut ab alio dimissam (5), a communione segregator.

48. Si quis Episcopus aut presbyter secundum ordinationem Domini non baptizaverit *in patrem et filium et spiritum sanctum*, *sed in* (6) *tres principio carentes*, *aut tres filios*, *aut tres paracletos*: deponitor.

49. Si quis Episcopus aut presbyter, in una initiatione non tres (7) immersiones, sed unam (8) duntaxat quæ in mortem Domini detur, peregerit: deponitor. Non enim dixit Dominus, in mortem meam baptizate: sed, Profecti docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris, et filii et spiritus sancti.

50. Si quis Episcopus, aut presbyter, aut diaconus, aut quivis omnino de sacerdotali consortio, nuptiis (9), et carnibus et vino (10) abstinuerit: non (11) propterea quo mens ad cultum pietatis reddatur exercitatior, sed propter abominationem (12): oblitus, quod omnia (13) pulcra valde, et quod masculum et fœminam Deus creavit hominem, sed diffamationibus lacessens creationem Dei vocat ad calumniam: aut corrigitor, aut deponitor et ex ecclesia rejicitor. Consimiliter et laicus.

51. Si quis Episcopus, aut presbyter, eum qui a peccato revertitur (14), non recipit, sed rejicit: deponitor, eo quod Christum offendat qui dixit, ob unum peccatorem qui resipiscat, gaudium oboriri in cœlo.

52. Si quis Episcopus, aut presbyter, aut diaconus carnibus (15) et vino festivis diebus non utatur: idque per abominationem, non propter exercitationem ad cultum pietatis, deponitor, tanquam qui cauterio notatam habeat conscientiam, et multis autor sit offendiculi.

53. Si quis clericus in caupona (16) cibum capere deprehensus fuerit: a communione excluditor: excepto tamen eo qui necessario in itinere in commune diverterit hospitium.

54. Si quis clericus episcopum contumelia affecerit, deponitor: principi enim populi tui non (17) maledices.

55. Si quis clericus contumelia affecerit presbyterum, aut diaconum: a communione segregator.

56. Si quis mancum, aut mutum surdumve, aut cæcum, aut eum cui vitiosus (18) incessus est subsannaverit: communione privator, consimiliter et laicus.

57. Episcopus, aut presbyter qui (19) negligentius circa clerum, vel populum agit, neque in pietate eos erudit, a communione segregator. Si vero in ea socordia perseveraverit, deponitor.

58. Si quis Episcopus (20), aut presbyter, clerico ex inopia laboranti necessaria non suppeditaverit, a communione rejicitor: sin perseverat, deponitor, ut qui fratrem suum necaverit.

59. Si quis falso inscriptos impiorum (21) libros, tanquam sacros in ecclesia ad populi et clerici corruptionem publicaverit, deponitor.

60. Si accusatio contra fidelem instituatur de fornicatione, aut adulterio, aut quacunque alia actione prohibita, et convictus (22) fuerit: in clerum non perducitor.

61. Si quis clericus per metum (23) humanum, vel Judæi, vel Græci, vel hæretici, negaverit, siquidem nomen Christi, *ab ecclesia* rejicitor: si vero nomen clerici, deponitor: pœnitentia tamen ductus, ut laicus recipitor.

62. Si quis Episcopus, aut presbyter, aut diaconus, aut omnino quicunque ex sacerdotali consortio, comederit carnes in sanguine (24) animæ ejus, aut a bestiis (25) abreptum, aut suffocatum, deponitor, hoc enim lex prohibuit (26). Sin vero laicus fuerit, a communione excluditor.

63. Si quis clericus, aut laicus, synagogam (27) Judæorum, aut hæreticorum conventiculum ingressus fuerit,

(1) *Can.* 17. *synod. Nicænæ.* vid. Phot. 9. *Nomocan.* 27. *et ibi.* Balsamon id ita interpretatur, quasi non liceat episcopis usuras petere ex pacto, sed ex mora, vel tanquam interesse *can.* 10. *syn. in Trullo can.* 5. *syn. Carthag.* *can.* 7. *syn. Carthag.* 26. *q.* 6. *c. Aurelius.*

(2) Vid. *Can.* 10. *supr. eod.* adde 2. *Joann. ep. Tit.* 3. *Rom.* 16. *ad Gal.* 1.

(3) Beliali cum Christo nulla communio.

(4) Vid. *tit. C. ne sanctum baptisma.*

(5) *De consecrat. d.* 4. *c. si quis presbyter.*

(6) Baptismi formulas observa.

(7) De trina immersione in baptismo.

(8) Una tantum immersione in domini mortem non est baptizandum.

(9) 1. *Cor.* 7. *vers.* 5.

(10) Ciborum promiscuus usus est, de quo vide *Luc.* 19. 1. *Cor.* 10. *Coloss.* 2. de ciborum certum in finem abstinentia, vid. 1. *Cor.* 9. *v.* 19. *et cap.* 10. *v.* 23. de tolerandis in eo infirmis vid. *Rom.* 14. *vers.* 1.

(11) 1. *Tim.* 5. *v.* 19.

(12) *Cap.* 52. *infr. eod.*

(13) 1. *Tim.* 4. *v.* 1. *et seq.* ut et quondam Bogomili. Balsam. *hic. Hebr.* 13.

(14) Pœnitenti parcitur, *Nov.* 18. *c.* 8. *l. ult. in fin. C. de summa Trin. Nov.* 109. *cap.* 1. 2. adde *c.* 8. *Syn. Laod.* adde

(15) Vid. *can.* 50. *supr. eod.* adde *can.* 14. *Ancyranæ Synodi*, ubi ac Bogomilorum jejunio.

(16) *Can.* 24. *in fin. synod. Laod. et* 42. *synod. Carthaginens. dist.* 43. *cap. clerici.*

(17) *Exod.* 22. *vers.* 28. *act. Apost.* 23. *vers.* 5.

(18) *Esdras* 2. *vers.* 21. adde *can.* 76. *infr.*

(19) Canes mutos intelligit, ventres pigros, de quibus vid. *epist. ad Tit.* 2. *vers.* 12.

(20) Episcopus dispensator pauperum.

(21) Libri impiorum non legendi, vide Photium 12. *Nomocan.* 3. *et c.* 63. *synod. in Trullo.* ubi confictæ martyrum prohibentur historiæ. adde, quæ scripsi ad *l.* 6. §. 1. *C. de hæret.*

(22) Criminis alicujus convictus clericus esse non potest; sic ad Diaconatum promovendi ἀνέγκλητοι. 1. *Timoth.* 3. *vers.* 10. eligendus enim episcopus ἀνεπίληπτος *ib. vers.* 2. *l.* 42. *Cod. de episc. l.* 34. *Cod. de epis. aud. Novell.* 6. *cap.* 1.

(23) Negantis nomen Christi per metum pœnam observa.

(24) Carnem in sanguine animæ ejus comedere vetat hic Canon, id est, suffocata et morticina. *Levit.* 7. *Actor.* 15. adde quæ dixi ad *Nov. Leon.* 58. *de interd. esu sanguinis.*

(25) Carnis animalis a bestiis abrepti esus interdictus, ut et suffocati.

(26) *Deut.* 12. *vers.* 23.

(27) Synagogas Judæorum Christus et Apostoli sunt ingressi.

ut preces (1) cum illis conjungat: deponitor, et a communione secluditor.

64. Si quis clericus in concertatione aliquem pulsaverit (2) et uno ictu, ac pulsatione interemerit, deponitor, propter temeritatem suam. Sin vero laicus sit, arcetor a communione.

65. Si quis Dominicum (3) diem, aut Sabbathum (4), uno (5) solo dempto jejunare deprehendatur, deponitor: sin laicus, e communione ejicitor.

66. Si quis virginem sibi non desponsatam (6) admota (7) vi detinet: a communione suspenditor. Non licitum autem esto ei aliam ducere, sed eam detineto quam solicitavit quamvis paupercula sit.

67. Si quis Episcopus, aut presbyter, aut diaconus, secundam (8) ab aliquo ordinationem susceperit: deponitor tam ipse, quam qui ipsum ordinavit: nisi forte constet ordinationem eum habere ab hæreticis. Qui enim a talibus baptizati (9) aut ordinati sunt, hi neque fideles, neque clerici esse possunt.

68. Si quis episcopus, aut presbyter, aut diaconus, aut lector, aut cantor sacram quadragesimam (10) Paschæ, aut quartam feriam, aut parasceven non jejunaverit, deponitor: præterquam (11) si imbecillitate impediatur corporis: Sin laicus sit, communione privator.

69. Si quis eqiscopus, aut presbyter, aut diaconus, aut omnino quicunque ex clericorum consortio cum Judæis (12) jejunaverit, aut communem festum diem cum ipsis egerit, aut lautia festi, nempe azyma, aut aliud hujus generis, ab eis susceperit, deponitor: si laicus, a communione segregator.

70. Si quis Christianus oleum (13) ad sacra gentilium, aut in synagogam Judæorum in festis eorum detulerit, aut lucernas incenderit: a communione excluditor.

71. Si quis clericus, aut laicus, ceram, aut oleum ex sancta surripiat ecclesia: a communione sejungitor.

72. Vas aureum et argenteum sanctificatum, aut velamen (14) linteumve, nemo amplius in suos usus assumito, iniquum enim est. Cæterum si quis deprehensus fuerit, excommunicatione mulctator.

73. Episcopum de aliquo per fide dignos accusatum (15) homines, ab episcopis vocari necessarium est. Et si quidem comparuerit, et confessus convictusque fuerit, censura irrogator ecclesiastica. Si vero vocatus non obtemperaverit, secunda (16) quoque vice vocator, missis duobus ad ipsum episcopis. Quod si per contumaciam (17) ne sic quidem comparuerit: synodus suam contra ipsum pronuntiato sententiam, ne quid tergiversando detrectandoque judicium lucri facere videatur.

74. In dictionem testimonii contra (18) episcopum hæreticus (19) non admittitor, sed neque fidelis, si solus sit. In ore enim duorum aut trium testium consistet omne dictum.

75. Item non oportet episcopum fratri, aut filio, aut alteri cognato, humano gratificari affectu (20): neque enim ecclesiam Dei conferre debet in heredes. Enimvero si quis id fecerit, irrita permaneto ordinatio: ipse autem excommunicatione percellitor.

76. Si quis oculo (21) defectus, aut obtuso crure existat, et dignus sit, episcopus efficitor. non enim mutilatio corporis ipsum polluit, sed inquinatio animæ.

77. Qui vero mutus (22), surdusve et cæcus est, episcopus non efficitor: non quia oblæso corpore est, sed ne ecclesiastica impediantur munia.

78. Si quis (23) dæmonem habeat, clericus non efficitor: sed neque cum fidelibus preces fundito. Mundatus vero recipitor: et si dignus fuerit, efficitor.

79. Qui ex vita gentili advenerit, et baptizatus est, aut ex conversatione prava: justum non est eum protinus (24) promoveri in episcopum. Injurium enim est, eum qui prius (25) non specimen et documentum de se præbuerit, aliorum doctorem existere, nisi alicubi dono divinæ gratiæ hoc fiat.

80. Dicimus, quod non oporteat episcopum, aut presbyterum publicis (26) se administrationibus immiscere: sed vacare et commodum se exhibere usibus ecclesiasticis. Animum igitur inducito hoc non facere, aut deponitor. Nemo enim potest duobus dominis servire, juxta præceptum Dominicum.

81. Servi (27) si in clerum promoveantur citra dominorum voluntatem, hoc ipsum operatur redhibitionem. Si quando vero servus quoque gradus ordinatione dignus videatur, qualis et noster (28) Onesimus apparuit, et do-

(1) Adde *Can.* 10. 11. 44. *supr. eod.* adde c. 51. *synod. in Trullo* 28. *quæst.* 1. *cap. Nullus.*

(2) Vid. *Canon.* 26. *supr. eod.* vid. Photium 9. *Nomocan.* 26.

(3) Dominicus dies resurrectionis, Dominico die jejunari prohibet synodus Gangrensis c. 18. adde *can.* 15. *Petri Alexandrini.*

(4) Sabbatho non jejunatur, ne quis Judæos videatur imitari.

(5) Sabbathum magnum intelligit, quo Domini corpus examine in sepulchro jacuerat.

(6) Sponsam alterius rapere non licet · ut nec propriam (licet pauperculam) dimittere, vid. *canon.* 11. *et* 25. *synod. Ancyr.* adde *epistolam Gregorii Thaumaturgi in princ.*

(7) De iis qui gratia matrimonii mulieres rapiunt, vide Photium 9. *Nomoc.* 30. *can.* 93. *synod. in Trullo* 17. *synod. Chalced.* 36. *quæst.* 2. *cap. eos qui rapiunt.*

(8) Ordinatio episcopi, presbyteri, vel diaconi, iterari non debet; ut nec actus legitimi.

(9) Adde *canon.* 46. *supr.*

(10) Quadragesima sacra Paschæ a clericis servanda. *ut hic.* vid. *l.* 6. *C. de feriis*, Photium 7. *Nomocan.* 1. *can.* 49. *synod. Laod. canon.* 29. 52. 55. 56. 90. *synod. in Trull.*

(11) Jejunium ecclesiæ imbecillitatis causa potest omitti, alias omittere non licet, c. 19. *syn. Carth. diss.* 30. *c. si quis per superb.*

(12) Sic jejunare more Judaico, aut cum Judæis non licet, *canon.* 29. *synod. Laod.*

(13) Oleo utebantur gentiles in templis *l.* 5. §. 12. *ff. de donat. inter vir.*

(14) Veli nomine seu ὀθόνης quidquid textile est, significat.

(15) Accusari ut possit Episcopus, dixi ad *Novell.* 137. c. 3. adde Photium 9. *Nomocan.* 1.

(16) Episcopi ut fiant contumaces.

(17) Contumax episcopus damnari potest.

(18) Quot ei qui adversus episcopos testificentur, vide Photium 9. *Nomocan.* 2. *canon.* 21. *synod. Chalced. can.* 31. *synod. Carthag.* 2. *quæst.* 6. *cap. placuit presbyteris* 2. *quæst.* 7. *c. clericos.*

(19) Hæreticus in episcopum testis esse non debet.

(20) Qua in re? εἰς τὸ ἀξίωμα τῆς ἐπισκοπῆς ὃν βούλεται χειροτονεῖν, ita legit Balsamon, cui convenit *canon* 23. *synod. Antioch.* 8. *quæst.* 5. *cap. episcop. non licuit.*

(21) Luscus, seu ἑτερόφθαλμος, aut claudus Episcopus esse potest.

(22) Mutus, aut surdus non potest in episcopatum eligi.

(23) Ὁ δαιμονῶν οὐ κληροῦται, *ut hic:* non tamen privatur communione *canon.* 3. *epist. Tim. Alex.*

(24) Aliud est prohiberi νέον fieri episcopum: aliud νεόφυτον. Hic enim recenter Christianismo complantatur: id est de recenti, vel non ita pridem Christianus ex Judæo, vel Pagano factus est. Ille, ætate tantum juvenis.

(25) Vide quæ dixi ad *Novell.* 137. *cap.* 1.

(26) c. 6. *supr. eod. canon.* 16. *synod. Carthagin.* vide Phot. 8. *Nomoc.* 13. *Novell. Leonis* 86. *l.* 52. *Cod. de episcop.*

(27) De servis qui fiunt clerici, vid. *l.* 37. *l.* 38. *Cod. de episcop. Novell.* 123. *cap.* 17. adde *Novell. Leon.* 9. 10. 11. vide Phot. 1. *Nomocan.* 36.

(28) Potest ex hoc loco argumentum duci, hos canones Apostolorum esse: quod Onesimi fiat in epist. ad Philemonem mentio *vers.* 10.

mini consenserint, manuque miserint, et domo sua ablegaverint: efficitor.

82. Episcopus, aut presbyter aut diaconus qui militiæ (1) vacaverit, et simul utrumque retinere voluerit, tam officium Romanum, quam functionem sacerdotalem, deponitor. Quæ enim Cæsaris sunt, Cæsari: et quæ Dei, Deo.

83. Quisquis Imperatorem (2), aut Magistratum contumelia affecerit, supplicium luito, et quidem si clericus sit, deponitor: si laicus, a communione removetur.

84. Sunto omnibus vobis, clericis simul et laicis, venerandi (3) ac sacri libri: veteris quidem Testamenti, Mosis quinque, Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium: Jesu filii Nave unus, Judicum unus, Ruth unus, Regnorum quatuor, Derelictorum ex libro dierum duo, Hester unus, De Machabæorum gestis tres, Job unus: Psalterium unus: Solomonis tres, Proverbia, Ecclesiastes, Canticum Canticorum: Prophetarum duodecim, unus Esaiæ, Hieremiæ unus, Jezechiel unus, Daniel unus. Inquiritor autem a vobis extrinsecus, ut adolescentes vestri addiscant, item Sapientiam eruditi Syrach. Nostra vero, hoc est Novi Testamenti, Evangelia quatuor, Matthæi, Marci, Lucæ, Joannis: Pauli Epistolæ quatuordecim, Petri Epistolæ duæ, Joannis tres, Jacobi una, Judæ una, Clementis epistolæ duæ, et præceptiones quæ vobis episcopis per (4) me Clementem in libris octo nuncupatæ sunt, quas omnibus publicare non oportet, ob quædam arcana quæ in se continent: Et actiones nostras Apostolorum.

(1) Vel militaribus communitatibus. *Bals.*

(2) Adde *canon.* 54. *supr. eod.* vid. *tit. C. Si quis Imperatori maledixerit:* Photium 9. *Nomocan.* 36. adde 25. *Apost. vers.* 5.

(3) Σεβάσμια, ϗ ἅγια βιβλία.

(4) Colligere hinc possis Clementem horum Canonum autorem fuisse: qua de re dicere plenius propter temporis brevitatem supersedeo.

INDEX
CANONUM APOSTOLICORUM
ID EST,
RERUM IN CANONIBUS APOSTOLICIS TRACTATARUM.

CONSUETUDINES
FEUDORUM.
CONSTITUTIONES
FRIDERICI II. Imper.
EXTRAVAGANTES.
LIBER DE PACE CONSTANTIÆ.
CUM NOTIS

DIONYSII GOTHOFREDI, JC.

EJUSQUE

EPITOME FEUDORUM.

INDEX TITULORUM FEUDORUM.

LIB. I.

LIB. II.

Sequentes tituli sunt ex editione Cujacii.

QUARTI LIBRI.

TITULORUM FEUDORUM INDEX

JUXTA SERIEM LITERARUM.

PRIOR NUMERUS LIBRUM, ALTER TITULUM DEMONSTRAT.

HÆC NOTA * TITULOS EX EDITIONE CUJACII SUMTOS OSTENDIT.

EPITOME FEUDORUM,

DIONYSIO GOTHOFREDO, JC. AUTORE.

DE JURE FEUDORUM.

Feudi Etymon.

FEudis operam daturum prius nosse oportet, unde nomen Feudi descendat. Est autem Feudum a fidelitate et fide. Potest tamen conveniri, ut sine juramento fidelitatis feudum habeatur, *libro Feudor.* 2. *tit.* 3. *in fin. lib.* 2. *tit.* 24. §. 1. *tit.* 40. 76.

Beneficii seu Feudi definitio.

Beneficium in genere dicitur benevola actio etc. *lib.* 2. *tit.* 23. Senec. 1. *de beneficiis*, *cap.* 6. In specie vero et quod attinet ad hunc Feudorum tractatum, Beneficium seu Feudum id dicitur, quod ex benevolentia ita datur, ut proprietas rei immobilis beneficiatæ, id est benificio datæ et acceptæ, penes dantem remaneat, ususfructus vero illius rei ita ad accipientem transeat, ut ad eum heredesque ejus masculos et fœminas (si de his nominatim dictum sit) perpetuo pertineat: ad hoc, ut ille, ac sui heredes, fideliter domino serviant, ita uti expressum est.

De juris præceptis.

Legibus et moribus præceptum est, jus suum cuique tribuere, honeste vivere, alterum non lædere 5. 14.

DE ORIGINE JURIS FEUDORUM ET AUTORITATE PRUDENTUM.

AB initio feuda ita fuerunt in dominorum potestate, ut quando vellent, ea auferrent: dein annalia: tum ad eum quem ex liberis vasalli dominus elegisset: postremo ad omnes filios æqualiter deferri cœpta *lib.* 1. *tit.* 1. §. 1. et ad nepotes ex filio 1. 1. 2. Quinetiam feudum a patre acceptum seu paternum ad fratres defuncti sine legitimo herede, id est masculo deferri cœptum: at non adquisitum a fratre, vel separatim vel communiter: nisi nominatim ita conventum esset 1. 1. 2. Quemadmodum nec ad filias defertur, nisi eo jure ita adquisitum 1. 1. 3. vel nisi a domino redemerint, aut gratiose propter servitium et amorem patris obtinuerint 1. 24. Ad venientes ex latere ad septimum geniculum seu gradum, olim non ultra fratres patrueles 1. 1. 4. hodie in infinitum defertur 2. 50. Hoc jus duobus libris in editionibus vulgaribus comprehensum: quinque vero in Cujacii editione. Prioris autor Gerard· Niger Consul Mediolan. teste Othone Frisingensi 2. *de rebus gestis Friderici* 12. Secundi ac tertii, Obertus de Orto 2. *Feudor.* 1. et 2. *Feudor.* 24. §. 2. Quartus ex variis et incertis autoribus est conflatus. Quinto continentur constitutiones quædam imperatoriæ, his libris ab Hugolino (Odofredo teste) insertæ. Quod ad prudentes juris feudalis attinet: citatur Obertus de Orto 2. 1. 2. 23. 2. 25. 2. 28. 2. 30. 2. 32. 2. 34. 1. 2. 34. 2. 2. 36. 2. 42. in Mediolanensi curia versatus 2. *Feudor. dicitur* 24. 2. 25. 2. 51. 1. *et inibi passim.* Mediolanensis consul fuit *teste Othone Frisingensi.*

Ex peritis juris feudalis citatur etiam Gerardus Capagisti 2. 25. 2. 28. 2. 30. 2. 32. 34. 1. 2. 36. 2. 51. 1. *et inibi passim.*

DE LEGIBUS.

CAusarum aliæ dirimuntur jure Romano, aliæ Longobardorum legibus, aliæ secundum regni consuetudinem, quæ pro diversorum locorum et curiarum moribus varia ac diversa esse solet. *lib.* 2. *tit.* 1.

In judicio, quo de feudis agitur, illud dici solet: Legum Romanarum non esse vilem autoritatem, sed non adeo vim suam extendere, ut usum vincant aut mores 2. 1.

Strenuus legisperitus, sicubi casus emerserit, qui consuetudine feudi non sit comprehensus, absque calumnia uti poterit lege scripta 2. 1.

DE CONSTITUTIONIBUS PRINCIPUM.

PRincipum constitutiones his libris variæ extant Corradi 1. 1. 2. 2. 34. 40. Lotharii 1. 9. 13. 19. 2. 3. 1. 9. 2. 24. 3. 2. 38. 2. 44. 2. 55. 2. 76. 55. 5. 6.

Friderici 2. 3. 1. 2. 27. 2. 33. 1. 2. 55. 2. 100. 5. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 17.

Enrici 5. 2. 3. 4.

Romani 5. 15. 16.

De consuetudine regni. vide 2. 1. 2. 28.

Leges plerumque ad casus præteritos trahi. 2. 55.

De jure Romano et legibus Romanorum 2. 1.

De lege Salica vid. *lib.* 2. *tit.* 29.

De legibus Longobardorum 2. 1. 2. 8. *in fin.* 2. 39.

De Lombarda 1. 10. 2. 58. 1. 2. 58. 3. 2. 53. 4.

De Canonum statutis 2. 27. 1.

De Decretis 2. 6.

De constitutionibus principum. vide *Titulum proxime sequentem.*

De moribus curiarum 2. 23. hinc illa, Mediolani non tenetur. Mediolani non obtinet 2. 54. 1. Mediolani consuetudo 2. 39. 2. 2. 40. Mediolanenses 1. 27. *in fin.* viri prudentes Mediolanenses 1. 28. Sapientes Mediolanenses 2. 49. Mediolanensium Curia 2. 20. 22. 4. mos 26. 1. usus 2. 28. 1. 2. 29. 2. 32. 2. 37. 1. Archiepiscopus Mediolanensis 2. 35. Mediolanenses irrationabiliter considerant. 1. 14. Citantur quoque viri Placentini 1. 27. 1.

Cremonens. 1. 27. 1. Et usus qui in Lombardia 2. 40. sed et in Teutonia 2. 40.

Responsa citantur 2. 40.

Pronuntiata et judicata 2.

Citatur et Eugenius Papa 1. 19.

Honorius III. Pontifex, vid. *Constitutiones Friderici* 2. 6. 5. 22.

Urbanus. 1. 6.

DE STATU HOMINUM SEU JURE PERSONARUM ET EARUM DIVISIONE.

De Duce, Marchione, Comita, Capitaneis vel Valvasoribus majoribus et minoribus vel Valvasinis.

Qui a principe de Ducatu, Duces: qui de Marchia, Marchiones: qui de Comitatu, Comites: qui de plebe aliqua ejusve parte, Capitanei (olim proprie majores Valvasores) qui a Capitaneis, Valvasores minores: qui a minoribus Valvasoribus investiti, minimi Valvasores et Valvasini appellantur *lib.* 2. *tit.* 10.

De his, qui in Feudum dare possunt vel non.

Feudum dare possunt Archiepiscopus, Episcopus, Abbas, Abbatissa, Præpositus (si antiquitus consuetudo eorum fuerit) Dux, Marchio, Comes (qui et regni et regis capitanei) regni vel regis Valvasores (qui et Capitanei.) Ab his minores Valvasores feudum accipiunt 2. 1. Ecclesiasticæ personæ, (aliud in laicis) ad suam tantum vitam, feudum dare possunt: ac proinde successores eorum non tenentur feudi investituram ratam habere 1. 3. 1. 9. Si, qui in feudum dare non potest, in feudum dederit, nullum habebit vigorem infeudatio 1. 6. *in fin.*

De plebeis.

Qui ab antiquis temporibus beneficium non habent, plebei, id est, jus parium (aut, ut quidam volunt, nobilitatis) non habent 2. *tit.* 10.

De liberis.

Libertas est facultas qua naturaliter quid cuique facere libet, nisi vi vel jure prohibetur. 5. 13.

De servis.

Servi post delatam successionem feudi, etiam manumissi in feudo non succedunt. 2. 106. Servus communi jure militia privatur, adeo ut si dominus servum in militia retinet, in x. libras condemnetur. 5. 10. *in fin.*

NOMENCLATURA GENERALIS PERSONARUM DE QUIBUS HIS LIBRIS TRACTATUR.

DE Abbate. v. 1. 1. *in pr.* 1. 3. 1. 6. 2. 40. *in fin.* 2. 89. Abbatissa v. 1. 1. *in pr.* 1. 3. 1. 6. 2. 89. Absente 2. 43. Acceptabili 2. 55. 2. 99. Actore 1. 26. 1. Actore domini 1. 10. Actore regis 1. 10. *in fin.* Adoptivo 2. 26. 4. Advena 5. 17. 10. Advocato 2. 27. 7. Adgnatis 1. 2. 11. 2. 21. 2. 26. 1. 26. 5. 1. 26. 6. 2. 45. 2. 49. 2. 98. Agricultoribus 5. 17. 11. Antecessore 2. 92. Antecessoribus vasalli 2. 25. Antiquiore domino 2. 28. 4. Arbitro 2. 46. 2. 34. Archiepiscopo 1. 1. *in pr.* 1. 1. 3. 2. 52. 2. 89. Archiepiscopo Mediolanensi 2. 35. Ascendentibus 2. 50. Auctore 2. 25. Avo 1. 14. 1. 1. 19. 2. 11. Bannito 2. 28. Bono judice 2. 11. Capitaneis 1. 14. 1. 1. 15. 1. 17. 1. 18. 1. 19. Capitaneis improprie dictis 1. 17. Capitaneis principis 1. 17. Capitaneis proprie appellatis 1. 17. Capitaneis Regis vel Regni 1. 1. 1. 15. quis Capitaneus 2. 10. 2. 51. 2. 53. 2. 89. Claudo 2. 36. Clericis 1. 25. 1. 1. 26. 2. 26. 4. 2. 27. 1. 2. 30. 2. 32. 2. 35. 2. 36. 2. 40. *in fin.* 2. 109. Clientulis 1. 10. 1. 13. Cognatis patrui magni 2. 11. Coherede 2. 58. 2. 78. Comite 1. 1. *in pr.* 1. 13. 1. 26. 2. 10. 2. 52. 2. 53. 2. 54. 2. 89. Comite judice 2. 27. 1. 2. 27. 5. Comparibus 2. 54. Conrado 2. 34. 2. 40. 5. 1. Conjuge vel amico 2. 58. Consobrinis 1. 14. 1. Consortibus 2. 55. 1. Contumace 2. 22. Conversis 2. 21. 2. 30. Creditore 2. 86. Cremonensibus 1. 27. Curia 2. 9. 2. 10. 2. 22. 2. 23. 2. 34. 2. 46. 2. 51. 2. 76. 2. 89. Curia Mediolanensi 2. 10. 2. 24. Curiæ majoribus 2. 89. Curte 1. 4. 5. 1. 82. 2. 51. Curtis paribus 2. 46. Damnatis 2. 56. Defensoribus locorum 2. 53. Delatore 2. 24. 2. Descendentibus 2. 50. 1. 1. 14. 2. 2. 26. 6. Dissipatore 2. 91. Doli capace 2. 26. 4. *in fin.* Domestico 2. 5. 2. 55. 2. Domino antiquiore 2. 28. 4. Domino æquali, majori, inferiore 2. 34. 1. Domino plebis seu œconomo 1. 6. Domus paribus 1. 11. Duce et Ducibus 1. 1. *in pr.* 1. 19. 2. 10. 2. 52. 2. 53. 2. 54. 2. 89. 2. 100. Ecclesia 1. 13. 2. 103. Ecclesiasticis personis 2. 26. 2. 2. 91. Egente 2. 58. Emptore 2. 26. 6. 2. 41. 2. 42. 2. 51. 5. 2. 55. Episcopo 1. 1. *in pr.* 1. 3. 1. 3. 1. 6. 2. 20. 2. 35. 2. 40. *in fin.* 2. 52. 2. 54. 2. 55. Excommunicato 2. 28. Extraneis testibus 3. 32. Fideli seu vasallo 1. 1. 2. 1. 4. 1. 4. 5. 1. 5. *in princ. et fin.* 1. 10. 2. 26. 2. 19. 2. 57. Filiabus 1. 1. 1. 1. 3. 1. 8. 1. 8. 11. 1. 8. 2. 1. 14. 2. 1. 4. 2. 11. 2. 17. 2. 24. 2. 2. 126. 1. 2. 50. 2. 51, Filia domini 1. 5. Filio 1. 1. 1. 1. 8. 1. 8. 2. 1. 14. 1. 1. 15. 2. 46. 2. 50. 2. 51. 2. 28. 4. Filio domini 1. 28. Filio feudum adquirente 2. 27. 4. Filio fratris 1. 19. 1. Filio impubere 2. 26. 5. Filio masculo 2. 26. 5. 2. 28. 2. Filio militis 1. 28. Filio prioris matrimonii 2. 26. 4. Filio secundi matrimonii 2. 26. 4. 2. 103. Filio et successore domini 1. 2. Filio vasalli 2. 55. 2. Fœmina 1. 6. 1. 1. 15. 2. 3. 1. 2. 32. 36. 2. 41. 2. 104. Fratre 1. 1. 2. 1. 5. 1. 8. 1. 1. 8. 2. *in fin.* 1. 13. 1. 14. 1. 1. 14. 2. 1. 19. 1. 1. 20. 2. 11. 2. 12. 2. 18. 2. 24. 31. 2. 26. *in fin.* 2. 28. 4. 2. 29. 2. 37. 2. 52. 2. 90. 2. 93. Fratre patris 1. 19. 1. Fratre patrueli 1. 4. Fratris filio 1. 5. 2. 11. Friderico ejusque constitutionibus 2. 3. 1. 2. 27. 2. 33. 1. 2. 55. 2. 100. 5. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. Gastaldio 1. 2. 1. 1. 10. 12. 1. 11. 2. 94. Gerardo Capagisto 2. 25. 28. 30. 32. 2. 34. 1. 2. 34. 2. 2. 36. 2. 51. passim. Hæreticis 5. 17. 5. 7. 8. 9. Henrico ejusque constitutionibus 5. 2. 3. 4. Herede 1. 9. 1. 14. 1. 25. 2. 28. 3. 2. 58. 2. Herede legitimo 1. 15. Herede masculo 2. 34. 2. Hoste regis 1. 20. 2. 7. Idoneis testibus. v. Testibus. Ignorante 2. 9. 1. 2. 42. 2. 26. 6. Imperatore 1. 14. 1. 18. 1. 26. 2. 55. 2. 2. 100. Imperfecto 2. 36. Impubere 2. 26. 5. Incendiariis 5. 10. Inculpato seu accusato 1. 19. Indigno 2. 24. 2. Infami 2. 52. 2. Infante 1. 22. Inferiori domino 2. 34. 1. Infeudato 2. 55. Ingrato 2. 24. *in pr.* et §. 1. Inimico 2. 57. Investitore 2. 27. 2. 34. 2. 35. Investito 1. 9. Invito 2. 12. Judice 2. 46. Judice agnati 1. 15. Judice Curtis 1. 18. Judice ordinario 1. 15. Laicis 1. 3. 2. 32. 2. 35. Legitimatis 2. 26. 4. Legitimo herede 1. 1. 2. 1. 13. 2. 11. Legitimis liberis 2. 29. Longobardis 2. 2. 8. *in fin.* 2. 39. Lothario ejusque constitutionibus 1. 9. 1. 13. 1. 19. 2. 3. 1. 2. 9. 24. 3. 2. 38. 2. 44. 2. 55. 5. 5. 5. 6. Magistratu 2. 53. 1. Majore 2. 3. 2. 53. 2. 55. Majore Curiæ 2. 89. Majore domino 2. 34. 1. Majore judice 2. 53. 1. Majore potestate 2. 22. Manumisso 2. 106. Marchionibus 1. 1. *in pr.* 2. 10. 2. 13. 2. 19. 2. 52. 2. 53. 2. 54. 2. 55. 1. 2. 89. Marito 1. 15. 1. 17. 2. 85. Masculis 1. 13. 1. 6. 1. 1. 8. 1. 1. 13. 1. 19. 1. 1. 20. 1. 24. 2. 41. 2. 95. Masculini sexus heredibus 1. 14. 1. Descendentibus 1. 14. 2. Matre 2. 50. 2. 103. Mediolano et Mediolanensibus 1. 1. 5. 1. 13. 1. 26. 1. 27. 1. 2. 10. 2. 24. 2. 29. 2. 32. 2. 34. 2. 37. 1. 2. 39. 2. 40. 2. 49. Mercatoribus peregrinantibus 2. 27. 5. Militibus 1. Vasallis. 1. 19. 1. 1. 21. 1. 21. 1. 1. 22. 1. 22. 1. 1. 23. 1. 27. 2. 17. 2. 21. 2. 26. 1. 2. 26. 6. 2. 27. 1. 2. 27. 3. 2. 34. 2. 2. 52. 2. 76. 2. 88. Minoribus 2. 3. 2. 26. 4. 2. 27. 2. 91. Mortuo 1. 5. 1. 24. Muliere 2. 26. 4. Muto 1. 6. 2. Muto et surdo 2. 36. Naturalibus filiis legitimatis 2. 26. 4. Nepotibus 1. 1. 2. 1. 14. 1. Nepotibus ex filio 1. 8. 1. 19. 1. 2. 11. 2. 50. Nepotibus ex filia 2. 11. Nepote seu filio fratris 1. 5. 1. 13. Nepte 1. 5. 2. 11. 2. 90. Nobilibus 2. 52. Nobili conjuge 2. 29. Notario 2. 52. 2. Nuncio 1. 26. 2. 58. 2. Nupta filio domini 1. 5. Nuru domini 2. 24. 2. Oberto de Orto 2. 2. 2. 23. Palatinis 2. 52. 2. 54. Papa Eugenio 1. 19. Papa Urbano 1. 6. Paribus 2. 14. 1. 2. 39. 2. 58. 3. 2. 73. 2. 78. 2. 79. 2. 82. Paribus Curiæ 1. 10. 2. 20. 2. 32. 2. 34. 55. 2. Paribus Curtis 1. 2. 1. 1. 3. 1. 4. 1. 4. 3. 1. 4. 5. 2. 2. 2. 25. 2. 46. 2. 51. 5. Paribus domus vel curiæ 1. 11. Paribus testibus 2. 58. 2. Parium judicio 1. 18. 2. 12. 1. Parium laudatione 2. 76. Parium laudamento 1. 21. Parentibus 2. 58. 1. Parente adgnationis alicujus communi 2. 11. Parente domini vel vasalli 2.

DE ADOPTIONIBUS.

Adoptivus filius in feudo non succedit 2. 26. 4. *vers. Adoptivus.*

DE REBUS ET EARUM DIVISIONE.

De rebus immobilibus et quasi.

Beneficium seu feudum in immobilibus seu rebus soli aut solo cohærentibus tantum consistit, aut his, quæ inter immobilia connumerantur, veluti cum de Camera aut de Cavena feudum datur. 2. 1. *in fin.* 2. 23.

De soldata.

Qui soldatam (præstatio est annua quorundam solidorum, vini vel annonæ, quæ morte dantis vel accipientis finitur, nec transit in heredem) habuit vel etiam habet, nullum paradogium aut usum obtinet. 2. 10.

Nomenclatura generalis rerum quarum his libris fit mentio.

10. 2. 55. 1. Materno beneficio et feudo v. Beneficium v. Feudum. Matrimonio ad Morganaticam 2. 29. secundo 2. 103. Medietate feudi 1. 5. 1. 13. Mediolano *dixi* Medio 1. 13. Mercede 1. 2. 1. Metu justo 2. 53. 3. Mitiore sententia 2. 91. Milite natione 2. 27. 3. ordine militum 1. 19. Modernis 1. 17. Modiis sive maldiis 1. 27. 4. Monetis 2. 56. Moribus curiarum 2. 23. 2. 26. 2. Morte 1. 22. 1. 4. 6. Multarum et pœnarum compendiis 2. 56. Muris civitatum 5. 21. 1. Natura feudi 2. 50. 2. 48. Navigiis 5. 19. 9. Negligentia 2. 24. 2. Nova possessione 2. 33. 2. et nova investitura 2. 32. 2. 49. Novo beneficio 2. 45. 2. 49. feudo 2. 49. jure 1. 1. 4. Onere hereditario 2. 45. Ordinatione defuncti 1. 8. ordine, id est, stricto jure 1. 4. 1. ordine malo feudum intrare, id est per vim 2. 22. Pactis *dixi ad tit. de pactis feudorum:* Palatio seu placito comitis 2. 27. 5. 2. 56. Paradogio seu pedagio 2. 10. Parangariis 2. 56. Parentela 2. 53. 2. Parricidio 2. 24. 3. Parte 1. 18. 1. 1. 2. 43. 2. 44. Paterno beneficio et feudo v. *Beneficium* vid. *Feudum supra.* Pace 2. 27. 2. 53. Peccato 2. 39. Pecunia 1. 28. Pedagio 2. 10. Perjurio 1. 26. 1. 1. 26. 6. 2. 39. *in fin.* Permissione 2. 55. Perpetuo libello 1. 13. Personali servitio 2. 26. 5. Pignore 1. 4. 4. 15. 1. 11. 1. 27. 1. 28. 2. 55. 2. 86. Pignore consulto 2. 6. *in fin.* Piscationum reditu 2. 56. Præscriptione 2. 26. 4. 2. 87. Pretio 1. 1. 5. *in fin.* 1. 2. 1. 16. 2. 26. 5. 2. 27. 4. 2. 52. Principali causa 2. 26. 2. 82. sacramento 2. 58. *in fin.* Privilegiis 5. 21. 1. Probatione 1. 10. 2. 81. 2. 88. Progenie 2. 90. Prole fœminei sexus 2. 11. Plaustrorum præstatione 2. 56. Plebe ejusque parte 2. 10. Portu 2. 56. Possessione vid. *tit. de acquir. et amittenda possessione.* Potestate constituendorum magistratuum 2. 56. majore 2. 22. Precariis 1. 9. *in fin.* 5. 21. 1. Prædæ emptione 2. 53. 2. Proprio 2. 42. 2. 48. 2. 73. feudo 2. 34. jure 2. 44. Proprietate 2. 29. 2. 26. 6. Προτιμήσεως jure 5. 13. 14. 15. 16. Pugna 1. 21. Puberum sacramentis 2. 53. 3. Publicatis bonis 2. 53. 2. Quartis et tertiis quæ a Longobardis viris, uxoribus fieri solent 2. 8. *in fin.* Quasi feudo 1. 25. Quasi refutatione 2. 39. Quinquaginta milliariis 2. 53. 1. Rapina 2. 27. 2. Rationibus vasalli 1. 3. 2. 79. Rationabili usu 1. 13. Recto feudo 2. 20. 2. 39. 2. 82. Redemptione seu retractu 2. 9. 1. Refutatione 2. 9. 1. quasi refutatione 2. 39. Regali beneficio 2. 34. Regaliis 2. 56. Regia ditione 2. 27. Regressu evictionis 2. 46. Religione domini 1. 10. Clientuli 1. 10. Repudiata hereditate 2. 45. Rebus Ecclesiæ 1. 6. maternis 2. 26. 4. soli 2. 1. 1. solo cohærentibus 2. 1. 1. per se subsistentibus et non subsistentibus 2. 8. 1. Rescissa investitura 2. 3. 1. Retiis 2. 27. 5. Reverentia 2. 22. Ripaticis 2. 56. Roma 1. 1. 1. 1. 5. Ronchaliis 2. 52. Sacramento vid. *titulum de Jurejurando.* Salica lege 2. 29. Salva reverentia 2. 22. Satisdatione 2. 73. Scientia certa 2. 26. 3. Scopis excoriari 2. 27. 8. Scutiferorum feudo 1. 74. Sententia 2. 25. 5. 21. 1. Separatione 2. 76. Servitio 1. 1. 2. 1. 24. 2. 26. 6. 2. 37. 1. personali 2. 26. 5. nominatim et indeterminate promisso 2. 23. præstando 2. 107. faciendo 2. 77. recusato 2. 24. 2. Servitute 2. 8. Sobole 2. 90. Soldata 2. 10. Solennitate consuetudinis 2. 32. Solidis quinque 2. 27. 8. viginti 2. 27. 5. Stipendiis militiæ 2. 54. Successione feudi 2. 95. Sumptibus 2. 107. Teloniis 2. 56. Testimonio 2. 27. 2. Tempore rei judicatæ 2. 25. Thesauro invento 2. 56. Titulis Ecclesiæ 1. 6. Toto 2. 43. 2. 44. 2. 45. Traditione 2. 87. 2. 88. Transacto 1. 5. Tribus acceptionibus quietis 2. 2. Vacantibus bonis 2. 56. Vectigalibus seu teloniis 2. 56. Venatione 2. 27. 5. Venditione 2. 54. Veneno 2. 24. 2. Veritate 1. 23. 1. 26. Verona 1. 19. Vero feudo 2. 48. Veteri feudo et beneficio, *vide supra feudum et beneficium.* Viis publicis 2. 56. Vice dominicaria feudo accepto 2. 81. villicaria feudo accepto 2. 81. Vilissima duorum denariorum pensione 2. 91. Vi 2. 53. 3. Ultione injuriæ 2. 24. Voluntate domini 1. 13. 1. 21. 1. Voto religionis 2. 26. 4. Usu sapientum 1. 1. 4. feudi 2. 2. Mediolanensium 1. 28. 2. 37. regni 1. 15. 2. 82.

DE OFFICIO DOMINI.

Inter dominum et vasallum nulla fraus nec ullum malum ingenium intervenire debet 2. 52. *in fin.* Dominus vicem fideli suo reddere debet etc. 2. 26.

Feloniam in vasallum committens feudo privatur. 26. 6. v. domino 2. 47.

Si Dominus feudum de Camera aut Cavena debet vasallo, et sine culpa promissoris utraque evacuata est, expectandum est vasallo, ut iterum de ea solvi possit. Dominus enim posse intelligitur omni ære deducto. Nec æquum est videre egentem, quem prius habuit in conjugem et amicum 2. 58.

Vasallum mittere in possessionem et in eadem vasallum in judicio defendere debet, dixi *in fin. titul. de Evictionibus.*

Juvare et defendere vasallum debet, glossa vide 2. *feud.* 28. *ab omnibus recepta.*

Justitiam vasallo facere tenetur 2. 12.

DE OFFICIO VASALLI.

Domino bellum faciente alicui, si vasallus id sciat juste agi, aut si de eo dubitat, dominum adjuvare tenetur: si injuste agi sciat, non tenetur 2. 28.

Eadem lege vasallus domino excommunicato aut a rege bannito; servitium præstare non tenetur 2. 28.

Contra omnes debet vasallus dominum adjuvare et contra fratrem et filium (et patrem) at non contra dominum antiquiorem: hic enim cæteris est præferendus 2. 28. *in fin.*

Operas suas vasallus ultro offerre non tenetur, nisi sciat dominum versari in magno periculo 2. 26. 6. vid. *licet.*

Personales operas et servitium, etiam alius vasalli nomine præstare potest 2. 55. 2. 99. *in fin. Vide plura in fin. tit. de jurejurando*, ubi de Nova forma fidelitatis agitur.

Dominum justitiam facere negligentem vasallus deprædari potest. 2. *Feud.* 22.

DE OFFICIO PARIUM.

Ad officium parium spectat, ut vasallum de suo recto feudo prius investiri faciant fidelitatis jurejurando dilato, donec de principali causa cognoscatur 2. 20.

Pares majorem de suo pari quam de suo domino jurisdictionem habent 2. 79. Curia contumacem dominum adire debet, eumque salva reverentia competenter cogere, ut vel possessionem restituat et acquiescat, vel judicio curiæ se committat etc. 2. 22.

DE JURISDICTIONE.

Si de feudo fuerit controversia inter Capitaneos, coram Imperatore *lib.* 1. *c.* 18. vel Rege definiri debet 2. 34. quod Mediolani non obtinet. 2. 34.

Si inter duos vasallos sit controversia, dominus cognoscit 2. 55. 2.

Si inter majores et minores Valvasores de feudo fuerit controversia, in judicio parium lis definienda, vel per judicem curtis 1. 18.

Si inter dominum et vasallum sit controversia, Pares Curiæ a domino sub fidelitatis debito conjurati cognoscent 2. 55. 2.

Si contentio fuerit inter dominum et fidelem de investitura feudi, per pares ejusdem Curiæ (jurejurando prius ab eis interposito 2. 26.) iis dirimitur.

Orta quæstione de investitura feudi, facta sit an non: inter dominum et vasallum, pares judicant. Eo tamen casu actor de feudo prius investiendus (ut ita pares aliquos habeat) fidelitatis jurejurando dilato, donec de principali causa, hoc est, de investitura cognoscatur. De alio tamen feudo controverso interim investiri et jurare potest 2. 82.

Si contentio orta fuerit de feudo inter generum fidelis mortui et ejus agnatos, non apud dominum, sed apud ordinarium judicem vel arbitrum lis dirimitur 2. 15.

Pares majorem jurisdictionem habent de suo pari, quam de suo domino 2. 79.

Curiæ judicium a vasallo declinari non potest 2. 47. nisi dominus pares nullos habeat.

Ab iniqua sententia parium ad Imperatorem appellatur ipsis paribus etiam præsentibus judicaturum 1. 22.

Paribus jurare nolentibus Imperator adiri potest 1. 26.

QUOD QUISQUE JURIS etc.

Ut vasallus calumniæ sacramentum a domino non exigat: quod etiam a parte domini intelligendum est, ut quod quisque juris in alium statuit, ipse eodem jure utatur 2. 33. 1.

SI QUIS JUS DICENTI NON OBTEMPERAVERIT.

Si dominus ter admonitus facere destiterit, id quod curia jussit, tunc licet vasallo ad majorem potestatem ire et sibi consulere, et si dominus ei justitiam facere noluerit; poterit eum deprædare 2. 22. *in fin.*

DE IN JUS VOCANDO.

Dominus vasallum ad curiam vocare debet: et si non venerit, iterum vocare debet usque in spatio tertio septem vel decem dierum, arbitrio curiæ terminando. Quod si neque venerit ad tertiam vocationem, hoc ipso feudum amittit: et ideo debet curia dominum mittere in possessionem: sed si intra annum venerit, re-

stituitur ei possessio, alioquin et beneficium et possessionem amittit. E contrario si vasallus de domino conqueritur, eum in curiam vocabit, et in eadem curia de domino conquereretur. Curia autem debet adire dominum, eumque salva reverentia competenter cogere, ut vel possessionem restituat et adquiescat, vel judicio curiæ se committat 2. 22.

DE PACTIS.

De pactis contra communem feudi rationem.

SI tenor præter communem feudi rationem in investitura intervenit, *vide* 2. 2. 2.

Si ut ad fœminas feudum perveniat.

Si specialiter dictum fuit, ut ad fœminas feudum pertineat 1. 1. 3. Si pactum fuit, ut filiæ succederent 1. 14. 2. *in fin.* Si quis ita investitus fuerit, ut ad fœminas feudum transiret 2. 51. *vers. similiter.* Si investitura fuerit facta in patre, ut filii et filiæ succedant in feudum 1. 8. 2. Si eo tenore feudum quis acceperit, ut ejus descendentes masculi et fœminæ illud habere possint 1. 6. 1. Si duo fratres in heredes masculos et fœminas de beneficio investituram acceperint 2. 90. Si ejus conditionis sit feudum vel eo pacto adquisitum, ut ad filias, neptes, proneptes et deinceps: ad ex filia nepotes ac pronepotes: ad prolem fœminis sexus, vel ex fœmineo sexu descendentes pertineret 2. 11. Si feudum ea lege alicui datum sit, ut ipse et heredes sui masculi et fœminæ, et cui dederit, habeat 2. 26. 6. *vers. feudum.* Si quis sibi vel heredibus suis masculis, vel, his deficientibus, fœminis beneficium per investituram accepit 2. 17. Si duo fratres simul investiti fuerint eo tenore, ut quamdiu ipse vel eorum heredes masculi viverent, et masculis deficientibus, fœminæ si superessent, feudum haberent 2. 18. Si quis ea lege feudum dederit, ut ipse et sui heredes, et cui ipse dederit, habeat 2. 48. 2. 26. 6. *vers. feudum.*

Si ut ad fratres feudum perveniat.

Si eo pacto facta sit investitura, ut frater fratri succederet 2. 12. Si hoc nominatim dictum sit, ut uno fratre defuncto sine legitimo herede alter succederet 1. 1. 2. Si per investituram a domino ordinatum fuerit, ut frater succedat fratri 1. 20. Si dictum fuerit, ut frater fratri succederet 1. 8. 2. *in fin.*

Si ut ne filii, aut in certa re succedant.

Si quis ea lege uxorem minus nobilem duxerit, ut nec ipsa, nec filii ejus amplius habeant de bonis paternis, quam dixerit tempore sponsaliorum, verbi gratia decem libras 2. 29. Si cum uxore ea conditione matrimonium contractum sit, ut ne filii ex ea nati patri ab intestato succederent 2. 25. *versic. filii.*

Si ut ad patrem feudum deferatur.

Si nominatim cum domino pactum sit initum, Ut si filius ante patrem decesserit, feudum ad patrem revertatur 2. 82.

Si ut filii matri succedant.

Si specialiter dictum, ut filii matri succederent 1. 15.

Si ut post mortem possessoris feudum habeatur.

Si feudum ita datum fuerit, ut post decessum ejus, qui possidet, habeatur 1. 3.

Si ut sine juramento fidelitatis habeatur.

Si eo pacto adquisitum sit feudum, ut sine juramento fidelitatis habeatur 2. 3. *in fin.* 2. 24. 1. 2. 40. 2. 76.

Si ut omnes feudi incrementum vasallus haberet.

Si ita dictum fuerit, ut omne incrementum feudi pertineret ad eum, qui investituram accepit 2. 1. 4. 5. 6.

Si pactum de non petendo.

Si Titius cum Sempronio fratre feudum paternum possidente pactum fecit, de eo feudo non petendo a Sempronio, ejusque heredibus 2. 26. *in fin.*

Si tacitæ conditiones exceptæ.

Si nominatim in ipsa traditione tacitæ conditiones sint exceptæ 2. 89.

De generali alienatione.

Si nominatim dictum fuerit, ut in generali alienatione contineretur feudum 2. 26. 6. vid. *in generali.*

De certo genere servitii.

Si ita convenit, ut festivis diebus vasallus vadat cum uxore domini ad Ecclesiam 2. 2. 2.

De evictione.

Si emptor sciens rem alienam, pacto speciali sibi prospexit de evictione 2. 8.

De feudo non auferendo.

Si hoc actum est, ut domino non liceat feudum improprium vasallo auferre 2. 81. Si specialiter cautum est, ne feudum habitationis morte accipientis finiretur 2. 105.

De refutatione feudi.

Si frater fratri vel domino vel extraneo partem feudi dederit, 2. 83.

De jure subfeudandi.

Si quis feudum sibi suisque heredibus (masculis) habuerit, non debet alii dare, ut ipse habeat et sui heredes masculi et fœminæ 2. 34. 2.

De pacto legis commissoriæ.

Non potest ea conventione feudum constitui, ut si tempore statuto pecunia soluta non sit, pro feudo habeatur 1. 27. 2. 51. 7

De servitio.

Ad certum feudum dari potest 2. 51. 7.

De refutatione feudi.

Uni dominorum partem feudi refutare vasallus potest, partibus aliorum dominorum reservatis: facta refutatione, domino, quem ejuravit, servitium nullum debet, tametsi eum offendere non debet 2. 38.

DE TRANSACTIONIBUS.

De transactione non fraudulenta.

TRansigere cum adversario, citra fraudem domini vasallus potest: nec quod accepit transactionis nomine feudum erit 2. 26. 6. *vers. si vasallus.* 2. 43.

De transactione rei communis.

Transigere de re communi in fraudem proximioris adgnati non licet 5. 13.

DE HIS QUI NOTANTUR INFAMIA.

SCriba, qui instrumentum jure prohibitum conscribit post amissionem officii, cum infamiæ periculo manum amittit 2. 52. 1 *in fin.* 2. 55. *in fin. pr.*

DE PROCURATORIBUS.

INvestitura per se vel per suum nuncium dari et accipi potest 2. 58. 2. Utrum ipse vel alius pro te investituram faciat vel suscipiat, nihil interest, potest enim hoc negotium et per procuratorem ab utraque parte expediri 2. 3. 1. *vers. sed utrum.*

DE NEGOTIIS GESTIS.

De agnatorum ratihabitione.

PAter in filiam feudum confirmare non potest, etiam domini voluntate, nisi agnati consentiant aut ratum habeant 2. 39.

Si maritus uxoris negotium gessit.

Si maritus de feudo uxoris investiatur, ea absente, nisi nominatim quasi gerendo uxoris negotium investiatur, sibi adquirit 2. 85.

DE IN INTEGRUM RESTITUTIONIBUS.

IN fraudem legis facta investitura rescinditur 2. 3. Excusatur vasallus, si justa causa intervenerit, quare non petierit investituram, veluti mortis vel capitalis inimicitiæ, vel infantia, vel justa absentia 1. 22.

Justo errore ac ignorantia quemadmodum excusemur. *vid. infra tit.* de juris et facti ignorantia.

QUOD METUS CAUSA GESTUM ERIT.

PEr vim et justum metum, etiam a majoribus extorta sacramenta, nullius sunt momenti 21. *in fin.* 2. 53. *in fin.*

DE DOLO MALO.

Si quid in fraudem vetitæ alienationis factum.

SI vasallus dolo quid egit in fraudem vetitæ alienationis feudi, amissione feudi multatur 2. 5.

Si vasallus dominum periculi non admonuit.

Si vasallus dolo vel negligentia vel fraude dominum celaverit, id est, non certioraverit de assaltu, morte, captione, vel grandi patrimonii jactura, beneficio caret 2. 24. 2.

Si intra annum et diem investituram non petiit.

Inter dominum et vasallum, nulla fraus, nec ullum malum ingenium debet intervenire: ac proinde si non dolose investituram intra annum et diem non petiit, feudum non amittit. Dolus autem abesse videtur, si justa causa impediente steterit. 2. 52. 3. vel etiam cum amore servitium fecerit domino conscio. 2. 97.

De doli capace.

De majori doli capace *vid.* 2. 26. 4. *vers.* si minori.

Si vasallus dominum ejuravit.

Si vasallus fraudulenter, id est, sciens, feudum se a domino tenere negaverit 2. 34. *in fin.*

De fraudulenta subfeudatione.

Beneficium a vasallo in feudum, si nihil in fraudem legis fiat, recte dari potest, 2. 26. 6. *vers.* beneficium.

De fraudulenta transactione.

Vasallus cum adversario transigere potest, dummodo fraudulenter actum non sit 2. 43.

De fraudulenta alienatione.

Si callida machinatione sub colore investituræ feudum quis vendiderit 2. 55. *vers.* callidis 2. 52. *in fin.*

DE MINORIBUS XXV. ANNIS.

De fidelitate.

SI minori datum fuerit feudum fidelitatem facere non cogitur, donec ad majorem ætatem venerit, in qua doli capax sit, feudum tamen retinet 2. 26. 4. *vers.* si minori.

De jurejurando.

Sacramenta puberum sponte facta super contractibus rerum suarum non retractandis, inviolabiliter custodiantur 2. 53. 3.

De veteris beneficii investitura.

Quæ de veteri beneficio fit investitura, etiam a minore potest fieri 2. 3. 2. 91. minore inquam xxv. annis.

De justa possessione.

Sive a minore sive a majore fiat investitura, non de omni possessione vasalli, sed de justa tantum facta intelligitur, nisi aliud nominatim dictum sit 2. 3.

De novi feudi investitura.

Novi feudi investitura non fit a minore xxv. annorum (vel ut quidam volunt) a minore xviii. annorum 2. 91. sed nec ab alio fit recte, nisi ab eo, qui legitime succum bonorum administrationem habet: qui enim qualibet ratione de suis rebus impeditur alienare, is nec per feudum poterit investituram facere 2. 3.

De non petita investitura.

Si infeudatus major xiv. annorum sua injuria vel negligentia per annum et diem steterit sine petitione investituræ a domino, transacto hoc spatio, feudum amittit 2. 55. *in fin. pr.*

De juramento pacis.

Ut a XVIII. anno ad LXX. obstringantur omnes juramento, ad pacem tanendam 2. 53.

EX QUIBUS CAUSIS MAIORES.

De sacramento per vim et metum extorto.

SAcramenta per vim et justum metum etiam a majoribus extorta, nullius sunt momenti 2. 53. *in fin.*

DE RECEPTIS, QUI ARBITRIUM RECEPERUNT.

DE arbitrio utriusque consensu electo 2. 15. 2. 26. 2. 34. *fin. pr.* 2. 47.

DE JUDICIIS.

De ratione convasalli et domini.

UT ratio convasalli adversus convasallum priusquam Domini discutiatur 2. 79.

De possessione principali causa.

Ut prius possessio restituatur, quam de principali causa agatur 2. 82.

DE REI VINDICATIONE.

De ædificiis et meliorationibus feudi.

SI vasallus in feudo aliquod ædificium fecerit, vel ipsum sua pecunia melioraverit, et contigerit postea, ut vasallus moriatur sine filio masculo, dominus aut patiatur ædificium auferri aut solvat pretium meliorationis 2. 28. 1. *vers. si vasallus.*

Rei vindicationem vasallo competere.

Etiam absente domino utiliter agendi et excipiendi adversus vindicantem proprietatem totius feudi vel partem jus vasallus habet 2. 43. Rei per benificium datæ vasallus hanc habet petestatem, ut tanquam dominus possit a quolibet possidente, sibi quasi vindicare: et si ab alio ejus rei nomine conveniatur, defensionem imponere 2. 8. *vers. beneficium.*

De fructibus, et incrementis feudi.

De fructibus et incrementis feudi ad quem pertineant, *vid. infra tit. de usuris et fructibus.*

DE USUFRUCTU.

Penes quem possessio et proprietas feudi.

PEnes vasallum feudi ususfructus: penes dominum, proprietas 2. 23. *in fin.*

De precariis et quid precaria.

Legis Lotharii de precariis fit mentio *lib.* 1. *tit.* 9. *in fin.* Ut libellariæ et precariæ in suo statu permaneant secundum consuetu-

dinem uniuscujusque civitatis, *vide* Constitutionem Friderici et Henrici *lib.* 5. *tit.* 21. §. 1. Precaria est cessio ususfructus rei immobilis, quæ fit clerico ad tempus vel dum vixerit, ea lege, ut Ecclesiæ ministerium exhibeat. *Synod. Toletan. c.* 5. fiebat etiam ei ejusve liberis, qui rem suam Ecclesiæ donasset: de quo dixi ad *Novell.* 7. *cap.* 4. *Novell.* 20. *cap.* 2. *l.* 14. §. 5. *C. de sacros. Eccles.*

DE SERVITUTIBUS.

De actione confessoria.

Servitutem feudo debitam vasallus petere potest et retinere 2. 8. §. *rei.*

Si vasallus servitutem feudo adquisiverit.

Si vasallus pretio servitutem feudo adquisivit, dominus pretium ei solvere debet. Alii tamen dicunt omnino, id est, etiam pretio non restituto ad dominum pertinere 2. 28. *vers. si vasallus.*

Si vasallus servitutem feudo imponi passus fuerit.

Si pretio, vel dolo, vel injuria servitutem rei beneficiariæ vasallus imponi patitur: et ad dominum postea feudum revertitur, sibi, donec feudum tenet, obest: domino autem et si per longa tempora perseveraverit servitus, minime nocet 2. 8. *vers. rei.*

Si quid per se subsistens aut non subsistens feudo a vasallo adjectum.

Si, quod feudo a vasallo additum est, per se non potest subsistere, ut servitus, feudo accedit: et sicut pars feudi censetur 2. 8. 1.

SI QUADRUPES PAUPERIEM FECISSE DICATUR, ET DE PASTU.

Pabulatio quatenus peregrinanti permissa.

Licet peregrino ad equi pabulationem secundum viam stare in loco publico, et uti herba, et viridi sylva sine vastatione aliqua pro sua commoditate et usu necessario 2. 27. *in fin.*

FAMILIÆ ERCISCUNDÆ, COMMUNI DIVIDUNDO, ET DE HEREDITARIIS ACTIONIBUS.

Quæ feuda dividantur.

Dividere non licet feuda Ducatus et Comitatus, 2. 55. 1. alia, licet 2. 59. 1. 2. 77. 2. 102. si velint eorum Domini ac consortes 2. 55. 1. quinimo etsi nolint 2. 58. 2. ac proinde, hoc jure, feudum regale majori natu deferri videtur.

De præscriptione iniquæ divisionis.

De iniqua feudi divisione inter fratres post 40. annos quæri non potest 2. 58. 2.

Plures vasalli unius feudi fidelitatem ut præstent.

Cum plures vasalli idem beneficium possident indivisum, una fidelitas et unum servitium domino fieri debet 2. 77. Si vero partitum fuerit, quot partes, tot erunt fidelitates 2. 77. Servitia vero non pro partibus (ut unum primum,) videlicet graviora, sed pro quantitate beneficii moderanda 2. 77.

Pluribus dominis fidelitas ut præstetur.

Si plures Domini feudum inter se dividunt, nullo modo nisi unam fidelitatem ex feudo habere poterunt 2. 77. *in fin.* Servitium autem omnibus non gravitate sed moderamine faciendum est 2. 27. *in fin.* quod si plures domini idem feudum indivisum habent, vasalli qui communiter illud tenent, non coguntur fidelitatem pro eo feudo facere, nisi domini illud feudum primo partiuntur, quoniam secundum jus feudi non debet quis duas fidelitates pro eodem feudo facere 2. 102. et vasallus pro uno feudo plures dominos habere non compellitur 2. 55. 1. *in fin.*

Factum coheredis alteri non nocere.

Cum feudum hereditarium uni ex coheredibus propria culpa aufertur, cæteris non præjudicat. Hoc autem ita intelligitur, ut vivo eo vel suis heredibus feudum ad cæteros venire non intelligatur 2. 78.

De heredibus investiendis.

Heredes domini necesse habent tenere firmam investituram quam pater fecit 2. 58. 2. *vers. item heredes.*

De juramento successorum.

Cum datur successori domini defensio, jurare debet se non credere investituram factam esse ab antecessore suo 2. 58. *vers. cum datur.* Hereditarium sacramentum multum discrepat a principali 2. 58. 2. *in fin.* Heres, successor, filius, de conscientia, jurare debent, non de alieno facto. Jure tamen Lombardiæ filius præcise debet jurare, patrem suum non fuisse debitorem 2. 58. 2. *in fin.*

De acquirenda et repudianda hereditate (aliud in filio.)

Agnatus repudiare hereditatem defuncti potest; feudum vero ipsum paternum retinere: nec de debito hereditario aliquid feudi nomine solvere cogitur, sed de fructibus tantum, si quos reliquit. 2. 46.

DE JUREJURANDO ET FIDELITATE.

Investitus jurare domino fidelitatem tenetur.

Fidelitatem investitura præcedere debet 2. 4.

Fidelitatis definitio.

Fidelitas est jusjurandum quod vasallus præstat domino 2. 4.

Qui fidelitatem jurare coguntur et qui non.

Omnis vasallus ne imperatore quidem excepto, nisi feudo ad se aliquo delato, fidelitatem faciat, feudum amittit 2. 100. Non idem in Ecclesia, quæ nulli fidelitatem facit 2. 101. Minor quoque feudum sibi delatum retinet, non tamen cogitur fidelitatem facere antequam ad majorem ætatem venerit 2. 26. *vers. si minori.* Eadem ratione impubes filius vasalli defuncti, neque fidelitatem neque servitium sive per se, sive per alium debet 2. 26. 5. Quid si plures vel vasalli vel domini, num plures fidelitates debentur, an potius una? dixi *Supr. tit. familiæ erciscundæ.*

Fidelitatis forma.

Nova (de veteri vide *lib.* 2. *tit.* 5. *et* 6.) forma fidelitatis hæc est: vasallus, tactis Evangeliis, omnino fidelitatem jurare cogitur contra omnem hominem (excepto tamen nominatim imperatore vel rege 2. 55. *in fin.* quod olim facile subintelligebatur 2. 8. 2.) id est, se nunquam scienter adfuturum consilio aut facto seu negotio, ubi dominus vitam, membrum, honorem præsentem vel futurum amittat, aut in sua persona læsionem, injuriam, et contumeliam accipiat: se omni conatu animi id impediturum, aut domino quam proxime nunciaturum, se consilio atque auxilio domino adfuturum ad res amissas recuperandas, aliumve juste offendendum, secretum sibi a domino commissum conservaturum etc. 2. 7.

De calumniæ, veritatis et conscientiæ juramento.

Calumniæ sacramentum vasallus a domino, et e contra non exigit 2. 33. 1. Sacramentales sunt testes jurantes secundum conscientiam: requiruntur autem duodecim: duo alioqui deponentes de veritate sufficiunt. 1. *Feud.* 26. §. 1. 2. *Feud.* 2. 33. et cum datur: ubi Laudensis.

De juramento parium.

Pares Curiæ, testimonium præbent jurati 1. 26.

De puberum juramento.

Sacramenta puberum sponte facta non retractantur: per vim aut metum extorta etiam a majoribus nullius sunt momenti 2. 53. *in fin.*

Masculo, fœminæ, et emptori juramentum ut defertur.

Si masculus rem feudalem esse adfirmet, filia neget, masculo defertur juramentum 2. 41. 2. 51. *vers. si contentio.* Si dominus feudum esse dicit, fœmina neget, fœminæ 2. 41. Si dominus di-

eat esse feudum, emptor neget, emptori defertur juramentum 2. 41. 2. 51. *vers. si contentio.*

De jurejurando delato, vel relato.

Jusjurandum defertur aut a judice aut a parte. Utroque casu, is cui delatum est, jurare debet, aut referre. Jurare, inquam, cum XII. sacramentalibus, sex parentibus (inibi quidam legunt pagensibus) sex extraneis: idque sine mentione conscientiæ: nisi agatur de facto fratris, vel avi, vel alterius ascendentis 2. 33. *vers. et cum datur.* Idem est in domino *d. vers. et cum datur.*

De juramento principalis personæ et successorum.

Cum jurat dominus de investitura non facta, ita jurat, se investituram non fecisse: successor ejus ita jurat, se non credere investituram factam esse ab antecessore: multum enim discrepat juramentum et sacramentum hereditarium a principali sacramento *l. generaliter.* 12. *Cod. de rebus credit. et jurejurando.* ita jurat tutor, se credere et existimare *l.* 2. *C. de juram. calumniæ:* sic filius, successor, heres, jurant de sua conscientia, non de alieno facto. *l. Marcellus. ff. rerum amotarum.* In Lombardia contrarium extat. In ea enim filius præcise debet jurare, patrem suum non fuisse debitorem 2. 58. *vers. cum datur.*

Possidenti juramentum quemadmodum deferatur.

Jusjurandum interdum possidenti, interdum non possidenti seu actori, interdum neutri pro motu judicis defertur 2. 33. *vers. sacramentum.* Possidente domino, et vasallo non probante, dominus absolvitur suo juramento: vasallo longo tempore possidente et domino non probante, jusjurandum defertur vasallo. si non longo tempore possedit, domino jusjurandum defertur 2. 33. 2. 1. 23. nisi aliud faciat pro possidente 2. 33. 2. Possessori asserti pignoris juramentum non defertur 1. 11. nisi sit munitus 30. annorum præscriptione 1. 28. Qui incrementum feudi possidet, investituram probare non tenetur, sed simpliciter jurare 1. 4. 5. Feudum guardiæ feudum esse 1. 4. 3. vel jure pignoratitio possideri 1. 4. 4. adversus vasallum possessorem dominus, qui id ait, probare tenetur: eo non probante, possessoris est defensio, eique juramentum deferri potest 1. 4. 3. nisi possessor dicat se ex feudo pignori sibi dato investitum. Tunc enim ei incumbit probatio 1. 11. Vasallus possidens feudum Cameræ aut Cavenæ: tenetur feudum (quod directum esse ait) jurare ejus conditionis esse, hoc est directum esse: aut juramentum de eo domino deferre 2. 21. Feudum paternum esse, rei ac possessoris juramento creditur 1. 4. 2.

De juramento pacis servandæ.

Ut a 18. ad 70. annum omnes ad juramentum pacis servandæ obstringantur et ut ejusmodi juramentum quoquo quinquennio renovetur 2. 53.

De infidelitate.

De infidelitate pugna fit jure Longobardico, non Mediolanensi 2. 39. *vers. non est.*

DE CONDICTIONE CAUSA DATA, CAUSA NON SECUTA.

Condictio ex causa domino competit.

SI domino petente vasallus deservire noluerit, domino condictio ex causa competit ad repetendum feudum 1. 21.

DE CONTRAHENDA EMPTIONE.

De pœna vasalli feudum alienantis.

NUlli licet feudum totum vel partem aliquam vendere, vel quocunque modo distrahere sine voluntate vel jussu 1. 21. vel permissione 2. 55. illius domini ad quem spectare dignoscitur. Hujusmodi alienationes hactenus perpetratæ cassantur, et in irritum deducuntur, nullius temporis præscriptione impediente, emptori bonæ fidei ex empto actione de pretio contra venditorem competente. Callidæ machinationes quorundam, qui pretio accepto, quasi sub colore investituræ, quam sibi licere dicunt, feudum vendunt et in alios transferunt, ita prohibentur, ut venditor et emptor qui tam illicitas alienationes reperti fuerint contraxisse, feudum amittant, idque ad dominum libere revertatur. Lotharius 2. 3. 1. 2. 9. 24. *in fin.* 2. 38. 4. 2. 44. 2. 52. 2. 55. Conradus 2. 34. Fridericus 2. 3. 1. 2. 55.

De pœna notarii instrumentum alienationis feudi conficiendis.

Scriba seu notarius qui hoc instrumentum sciens conscripserit, post amissionem officii, cum infamiæ periculo manum amittit 2. 55.

De omni alienatione feudi hic agi.

Quod dicitur de venditione feudi, intelligi oportet de omni alienatione 2. 42. 2. 55. ibi vel quocunque modo.

Quorum feudorum alienatio prohibita sit.

Quod de feudi prohibiti alienatione diximus, locum etiam habet in feudo, in quo dominus districtum vel etiam honorem habet 1. 5. 2. Sed et in eo quod judicio familiæ erciscundæ acceptum et alienatum est ab eo qui sine herede legitimo decessit 1. 5. 1.

In proximorum agnatorum præjudicium, id est, sine eorum consensu, feudum alienari non posse.

Paternum feudum (quod hodie censetur ad VII. usque geniculum) non potest frater in fratris præjudicium alienare: facere denique ut de eo filia investiatur, proinde, rescissa ejusmodi alienatione aut investitura, frater fratri defuncto sine legitimo herede masculo succedet 1. 8. 1. Rem, quæ a communi parente per successionem ad nos pervenit, seu alienari prohibitam, non possumus alienare in fraudem proximiorum adgnatorum: licet in feudum dare possimus, citra fraudem tamen, alias rescinditur infeudatio: jure προτιμήσεως proximiori adgnato competente 2. 3. 1. Feudum paternum agnatis, ad quos id reversurum est, non consentientibus aut ratum non habentibus alienare non possumus, etiam in filiam, vel domini voluntate interveniente 2. 39. Si proximus successor feudi consensit feudum in ulterioris gradus personam transferri, nullum ad feudum regressum habet 1. 5. 1. est enim inter ipsos adgnatos feudi alienatio permissa. Licet prohibeatur alienatio, inter adgnatos, si tamen paternum sit feudum, conceditur 2. 39.

De generali alienatione vasalli.

In generali alienatione vasalli non continetur feudum, nisi nominatim dictum sit 2. 26. *vers. in generali.*

De curiæ venditione.

Capitaneus curiam vendens, non intelligitur beneficium quod in eo extat, vendidisse 2. 51.

Qua lege vasallus feudum alteri dare possit.

Nemo alia lege, quam ipse habeat, feudum alteri dare potest: verbi gratia, qui sibi ac suis masculis feudum habet, alteri ea lege dare non potest, ut fœminæ habeant: alias feudum ipsum amittit: et secundum quosdam ipse qui dedit et qui accepit: secundum alios cum masculi desierint 2. 34. 2. Vasallus arctiori lege, quam ipse habeat, feudum in alium potest transferre 2. 108.

Conditiones tacite alienationem sequuntur.

Si feudum quod alienari potest, alienatum fuerit, conditiones primæ feudi, tacite sequuntur adquirentem 2. 34 2. 2. 89.

Feudum alienatum cui committatur.

Feudum illicite alienatum domino aperitur, neque in causam feudi recidit, etiam si vasallus id postea recuperet 2. 44. Quid si domini voluntate vasallus feudum alienavit, feudum postea recuperaverit? Id habebit non jure feudi, sed aut jure proprio, aut jure libelli (si id ad libellum vasallus alienavit) domino feudum non est commissum: quin ipse venditor feudum emptori potest evincere reddito ei pretio, ac præterea quanti ejus interest 2. 26. 6. *vers. si vasallus*, idque Obertus ita sentit 2. 42. Nam quod dicitur, alienatione feudum aperiri domino, id intelligendum, cum a sciente alienatur 2. 42.

De alienatione feudi in potentiores.

In potentiorem extraneum alienare non licet rem communem in fraudem proximiorum adgnatorum 5. 13.

Domino quatenus permissa feudi vasalli alienatio.

Dominus sine consensu vasalli feudum ad alios transferre non potest, seu alium de feudo investire, sed nec feudum ejus alii promittere; quod si fecerit, pro non facto habebitur 1. 22. 2. 55. 1. id tamen Mediolani non obtinet 2. 55. 1. Vivente et ignorante vasallo (cui nullus est heres) dominus potest feudum vasalli alienare, dummodo nullum ex eo detrimentum vasallus sentiat: quod tamen Placentinis non probatur 1. 27.

De allodii venditione.

De allodii simplicis et infeudati alienatione v. *lib.* 2. *tit.* 54.

De jure προτιμήσεως.

Qui ex parentela habens communem agrum, domum, vineam, vel rem immobilem divisam vel indivisam (ad Feuda hoc caput non ita pertinet) aut ex communi emptione vel aliquo hujusmodi titulo, eam alienare, in Emphyteusim dare, aut locare non potest: nisi prius denunciaverit illis, qui per ordinem ad jus προτιμήσεως vocantur: quales sunt parentes conjuncti, socii, conjuncti extranei, qui sub uno servitio vel censu conjuncti ex aliqua parte ut vicini et confines. Denunciatis datur mensis pretii justi offerendi, cum usuris legitimis: tutoribus, procuratoribus, menses quatuor: non denunciatis, decennium. Porro consensu etiam tacito, ut si venditioni interfuerunt et tacuerunt, amittitur jus προτιμήσεως ut et præscriptione temporis decennali, et ingratitudine sive indignitate. In fraudem hujus legis facta alienatio rescinditur: in potentiores personas fieri prohibetur: quinimo convicti perjurii emptor et venditor, rem et ejus pretium amittunt, utrumque fisco committitur. Nisi rem vendit proximioribus, quibus jus προτιμήσεως competit 5. 13. Ex causa tamen dotis, donationis propter nuptias, vel simplicis donationis, vel donationis causa mortis, vel ex testamento, vel permutatione, vel transactione vera, non simulata, licet in fraudem proximiorem alienare 5. 13. 5. 14.

DE RESCINDENDA VENDITIONE.

Si beneficium in fraudem consuetudinis et legis alienatum et in feudum datum fuerit: tunc rescissa investitura reddito a proximiore adgnato pretio, is, qui investituram accepit, compellitur eam restituere 2. 3. 1. Sed novo jure, factæ in fraudem legum, feudi alienationes a scientibus cassantur, et in irritum deducuntur, feudo penitus domino commisso, et ad pretium emptori actione non competente 2. 52. 2. 55. nisi de evictione sibi prospexerit 2. 8. 2. 80.

DE ACTIONIBUS EMPTI ET VENDITI.

Emptori bonæ fidei ex empto actio contra venditorem competit 2. 55.

LOCATI ET CONDUCTI.

De locatione fraudulenta et per libellum: et quid ea sit.

Locare feudum (quo etiam vocabulo feudum quod in curia domini est, intelligitur 1. 5. 1.) vasallus potest, nisi locatio sit fraudulenta alienatio: sicut est per libellum, hujusmodi enim locatio, venditio dici potest. Libellario autem nomine locamus, quoties sub vilissima duorum denariorum pensione perpetuo 2. 9. *in fin.* 2. 73. 1. 13. utendum concedimus 2. 9. *in fin.* est enim prohibitum quadam collusione nomine libelli vendere 2. 55.

De totius feudi et partis ejus locatione.

Totum an pars (olim partim licebat 1. 5.) feudi ita locetur (quod Mediolani non obtinet) nihil interest: feudum enim eo casu amittitur, neque valet quod factum est 1. 13. et mortuo vasallo sine legitimo herede, id est, masculo, feudum revertitur ad dominum.

Per libellum alienatio feudi quatenus permissa.

Quod dictum est, feudum per libellum alienari non posse, intelligendum est, sine voluntate domini. Nam si cum Domini voluntate vasallus feudum totum vel medium libellario nomine dederit, stabilis permanet alienatio 1. 13. Quinimo, sine voluntate domini vasallus certis casibus feudum per libellum dare potest (verbi gratia, singulari privilegio Ecclesiæ feudum in perpetuum libellum dare potest, quamvis feudum nunquam sit reversurum ad dominum, cum ecclesia nunquam desinat esse heres) privato non potest 1. 13. Fratri vel nepoti per libellum facta alienatio valet, etiam sine voluntate domini 1. 13. *in fin.* Licet prohibeatur beneficii alienatio, inter adgnatos tamen si feudum paternum fuit, conceditur: et si libellum unus alteri fecerit de feudo paterno, non est libellus, sed quasi refutatio 2. 39. Si quis ea lege feudum acceperit, ut ipse, et sui heredes, et qui ipse dederit, habeant, poterit id ad libellum dare: quod licet propriam feudi naturam non habeat, jure tamen feudi censebitur, ut ex his causis amittatur, quibus et verum feudum 2. 4. 8.

Feudum recuperatum quo jure sit penes recuperantem.

Sin vasallus voluntate domini feudum per libellum alienavit, et id postea recuperaverit, penes eum remanet, non jure beneficii, sed jure libelli 2. 44.

De libellariis.

De libellariis et precariis vid. *lib.* 5. *tit.* 21. §. 1.

De locatione in fraudem proximioris agnati.

Si locatio facta sit in fraudem proximioris agnati vid. 5. 13. S in emphyteusim detur in fraudem proximioris adgnati. 5. 13.

De subfeudationibus an licitæ et quatenus.

Beneficium a vasallo in feudum, si nihil in fraudem legis fiat, recte dari potest 2. 26. 6. *vers. beneficium* (nec enim licet sub colore investituræ, alioquin permissæ, feudum vendere, eo enim casu feudum emptori ereptum ad dominum revertitur 2. 55.) dum tamen militi detur 2. 26. 6. *vers. beneficium:* et secunda persona sit talis, quæ feudo servire possit 2. 34. 2. In infinitum (ea lege de qua supra diximus) vasallo licet subinfeudare 2. 34. 2. in quibusdam tamen curiis ultra, tertiam personam feudi concessio non extenditur, ut cum feudum pervenit in quartam personam, ei auferre dominus possit 2. 34. 2. Qui suum beneficium alii dat in feudum, non debet alia lege dare nisi qua ipse habeat, ut si habeat sibi suisque heredibus (quod intelligi debet de solis masculis) non debet alii dare, ut habeat ipse et sui heredes masculi et fœminæ. Eo casu quidam putant dantem feudum amittere: et alii dantem et accipientem: alii, tunc domino feudum aperiri, cum masculi defecerint 2. 34. 2.

DE RERUM PERMUTATIONE.

Si quis faciat cambium de beneficio sui militis, sine illius consensu, cujus est beneficium, pro non facto habetur 2. 22. 1. Si quis cambium proprietatis nomine feudi habeat 1. 4. 1.

Si cambium feudi a domino vasallus petat 2. 25. si permutet in fraudem proximioris adgnati 5. 13. *vers. ex causa.*

An per acceptabilem vel substitutum domino servire possit vasallus *lib.* 2. 55. 1. 2. 99.

DE PIGNORIBUS ET HYPOTHECIS.

De pignore quod consultum.

Pignus quod consultum dicitur, fieri non potest ex feudo 2. 8. *in fin.*

De pignore totius vel partis feudi.

Pignorare totum, vel partem feudi sine domini consensu non licet 2. 55. Olim qui pro pignore plus medietate obligasset, ita ut transactum seu distractionem permitteret, vel dolo hoc egisset, amissione feudi mulctabatur 1. 5.

Pignus in feudum converti posse.

Pignus in feudum converti potest 1. 4. 4. 1. 11. 1. 18.

De pacto legis commissoriæ.

Si quis obligaverit aliquam rem pignori, eo pacto, ut si statuto tempore pecunia soluta non fuerit, res sit creditoris et eam pro feudo habeat, potest debitor quandocunque pecuniam solvendo, pacto non obstante, pignus recuperare 1. 27. 2. 51. 7.

An mortui vasalli feudum pro pignore possit retineri a creditore.

Creditor debitore mortuo feudum ejus pro pignore sibi retinere non potest, licet fruges extantes retineat 2. 86.

DE EVICTIONIBUS.

Vasallo quatenus debetur evictio a domino.

Generaliter verum est in feudis, dominos de evictionibus teneri 2. 80. ut in dominum investiti regressum habeant de evictione 2. 46. Si tamen quis sciens investituram alterius benificii adquisierit, eo evicto nullam adversus dominum actionem habet de evictione, quoniam in adquirendo malam fidem habuit 2. 80. 2. 87. 2. 96. Ac nisi pacto speciali sibi prospexerit, de evictione agere non poterit 2. 8. Ignorans vero recte aget, ut aliud feudum ejusdem bonitatis seu quantitatis sibi præstetur 2. 8. In eo vero nulla differentia est, qui investituram facit, utrum sciverit, vel ignoraverit 2. 8. Si domino laudato seu vocato, nec defendente, vasallus causam per sententiam amiserit, eique feudum sit evictum, dominus vasallo feudi cambium debet, id est, feudum ejusdem æstimationis (quod erat tempore rei judicatæ) restituere tenetur, vel nummos in feudum datos numerare 2. 25. id est, æstimationem litis quam vice feudi subiit vasallus, quam sententia judicis victori exsolvit.

DE USURIS ET FRUCTIBUS, ET CAUSIS, ET OMNIBUS ACCESSIONIBUS ET MORA.

De usuris legitimis.

Ut tutores, curatores, procuratores, defensores jure προτιμήσεως uti volentium intra quatuor menses veniant, et solvant justum pretium cum legitimis usuris et expensis necessariis, atque ita accipiant jus προτιμήσεως 5. 13.

De fructibus.

Si vasallus decesserit, nullo in feudo relicto herede masculo, jus feudi ad dominum pertinet. Fruges autem extantes ad filias vasalli, vel etiam uxorem ejus, et hac ratione creditor eas retinere potest, licet pignus habere non possit 2. 86. 2. 45. Alia distinctio a quibusdam adfertur, ut si vasallus sine liberis masculis ante mensem Martium moriatur fructus illius anni ex feudo provenientes ad dominum pertineant: si post Kalendas Martii usque ad Augustum, omnes fructus qui interim percipiuntur, ad heredes vasalli pertineant. Alii volunt quocunque tempore anni decedat vasallus, omnes pendentes fructus ad dominum pertinere 2. 28. 1. *vers. his consequenter.*

Si duo fratres in casa communi post mortem patris remanserint, id est, habitaverint, simul et eorum unus feudum adquisiverit, feudum alteri, eo qui adquisivit, sive vivo, sive mortuo non communicatur nisi per pactum: fructus tamen erunt communes donec simul habitaverint 2. 12.

De causis.

Qui investitus est eadem lege et eodem jure rem habere debet, quo habet, qui cum investivit 2. 58. 2.

De accessionibus.

Omne incrementum feudi ad vasallum pertinet, nisi dominus aliquid sibi in eo reservavit 1. 4. 5.

Si vasallus in feudo aliquod ædificium fecerit, vel ipsum sua pecunia melioraverit, et contigerit postea, ut vasallus sine filio masculo decedat: dominus aut patiatur ædificium auferri, aut solvat pretium meliorationis 2. 28. 1. *vers. si vasallus.* Idem dicendum si vasallus pretio servitutem feudo adquisivit 2. 28. 1. Quidam dicunt omnino ad dominum pertinere 2. 28. 1. Sed et in ea re hæc distinctio recepta, ut si quid feudo a vasallo additum sit, si quidem tale est, ut per se subsistere possit, ac per se censeatur, ut prædium, id non accrescat feudo: si vero per se non possit subsistere, ut servitus, plerisque placet, feudo accedere et sicut partem feudi disponendam esse 2. 28. 1.

Qui incrementum possidet, investituram probare non tenetur, sed simpliciter, quod ad eam rem attinet, jurejurando ejus statur 1. 4. 5.

Ab eo qui feudum cum omni incremento accepit, feudum nobis cedi potest: quo vivo, si quid feudo adcrescat, ad nos pertinet. Id autem quod eo mortuo adcrescit, ejus est ad quem feudum reverti debet 1. 4. 6.

Si pretio, dolo, aut injuria vasalli feudo quid decreverit, vasallo, donec feudum tenet, obesse potest: domino autem etiam per longa tempora, non nocebit 2. 8. *vers. Rei in fin.*

De mora.

De mora vasalli in investitura petenda, fidelitate offerenda, domino juvando ac certiorando, hostenditiis solvendis, justitia facienda, in jure se sistendo, suis locis dictum est.

Si jure προτιμήσεως uti volens, moram fecerit in justo pretio emptori offerendo v. 2. 3.

De eo quod interest.

Si investitura facta et fidelitate subsecuta dominus differt vasallum mittere in vacuam possessionem, omnem utilitatem ei præstat 2. 7. *in fin.*

Si facta de feudo investitura, pœniteat dominum, antequam possessionem transferat, præstando interesse vasallo, non liberatur, ac proinde possessionem feudi, de quo investituram fecit, tradere compellitur 2. 26. 6.

Si vasallus feudum alienavit ignorans, non domino, sed ipsi vasallo feudum restituendum: ad interesse vero emptori ignoranti condemnandus 2. 26. 6. *vers. vasallus.*

Ut tutores, curatores, procuratores et defensores jure προτιμήσεως uti volentes, si intra quatuor menses justum pretium cum legitimis usuris et necessariis impensis emptori non obtulerint, sarciant de propriis suis quicquid incommodi personæ illæ habuerint 5. 21. ad. de quædam ex titulo de evictionibus.

De impensis, et expensis sumptibus.

Id quod de communi expensum est, alteri pro parte competenti est restituendum 2. 12. *in fin.*

Jure προτιμήσεως uti volens justum pretium cum usuris legitimis et expensis necessariis offerre ac solvere debet 5. 21.

Sumptibus domini servitia præstantur a vasallo 2. 107.

Hostenditiarum nomine in Lombardia de modio XII. denarii. In Teutonica terra tertia pars fructuum solvitur: facta computatione fructuum solummodo ejus anni quo hostem faciunt 2. 40. *in fin.*

DE PROBATIONIBUS ET PRÆSUPTIONIBUS.

Onus probandi cui incumbat.

Probationis onus ei incumbit, qui feudum novum esse ait 2. 11. 2. 15. 2. 26. Bonus tamen judex eo ex casu juramentum deferre poterit, cui magis æquum videbitur 2. 13.

De novæ et veteris investituræ probatione.

Nova investitura præcise probanda est per pares ejusdem Curiæ (si tamen Dominus vasallos habeat, alias extranei testes sufficiunt 2. 33. *vers. quæ autem* 2. 58. 1. 2. 58. 2. *in fin.*) non per confessionem domini, aut breve testatum. Quanquam alii volunt vel per confessionem domini, vel per breve testatum ab extraneis confirmatum probari etiam posse 2. 32. Vetus vero investitura (quæ fit vel a domini successore vel vasalli successore) etiam per extraneos probari potest: non tamen per fœminas 2. 32.

Si investitura facta esse negetur.

Si dominus neget se investituram fecisse actori 1. 10. 1. 26. ejusve patri 1. 26. 1.

Inopia probationum res deciditur per jusjurandum 1. 10. 2. 2. 1. *in fin.* possessoris, vel cum 12. sacramentalibus secundum quosdam, nisi clientulus sit gastaldus, vel actor domini, vel guardiæ feudum habet: tunc enim domini religioni statur 1. 10.

De præsumptionibus.

Unusquisque sibi, suis heredibus ac soboli videtur prospexisse 2. 18. 2. 90. Pares, pecunia, odio vel gratia corrumpi, non est suspicandum 2. 58. 2. *in fin.* Privato feudum, ad libellum perpetuum dare non possumus, ecclesiæ possumus. Ecclesia enim cultrix et auctrix justitiæ, non patitur contra justitiam aliquid fieri in se vel in alterum, privatus vero sæpe obviat justitiæ 1. 23.

DE FIDE INSTRUMENTORUM.

De libro.

Si cui militi fidelitas requisita fuerit a domino, dominus secundum quosdam librum militi ostendere debet, miles autem eam facere debet 2. 76. Liber autem quod vasallo ostendi soleat, non necessitate fit, sed voluntate. Est enim quoddam signum requisitæ fidelitatis memoriæ causa 2. 76.

De instrumento publico.

Vasallus investituram per instrumentum publice confectum probare potest 2. 25. a tribus vel duobus paribus confirmatum. Quod si instrumentum defecerit, vel quia factum non fuerit, vel quia amissum sit, tunc qui probare desiderat, pares illius curiæ, qui interfuerunt, offerre debet 2. 2.

Quod si investitura ab eo qui vasallos non habebat, dicatur facta, tunc per quoslibet idoneos testes, aut per publicum instrumentum probari potest: aut inopia probationum res decidatur per jusjurandum 2. 2. 1.

De brevi testato.

De probatione per breve testatum v. 1. 2. *in fin.* 1. 3. 1. 4. 1. 4. 3. 1. 4. 5. 2. 32. 2. 88. 2. 92.

De notario et scriba.

Si notarius vel scriba sciens instrumentum alienationis illicitæ feudi conscripserit v. 2. 52. 2. 55.

DE TESTIBUS.

An in nova vel veteri investitura extranei testes admittantur.

Nova investitura paribus Curiæ: vetus, etiam testibus extraneis, non tamen fœminis, probatur 2. 32. In clericorum tamen feudis pariter accipiuntur pares et extranei: quia cum clerici de feudo investiunt, sæpe absconse et sine præsentia suorum confratrum hoc facere student 1. 26. Si tempore investitionis pares abfuerint 1. 26. aut jurare voluerint, neque jurare eos dominus compulerit 2. 2. *in fin. princ.* etiam extranei sunt recipiendi, qui si veritatem celare voluerint, forte amore, vel pretio vel alia qualibet causa, a comite vel populo jurare compellantur, quod ex ea causa falsitatem non dicent, nec verum scientes tacebunt 2. 26.

Qui pares aut pro paribus habeantur.

Pro pari, domino vel vasallo dissentiente, non eligitur, qui nondum fidelitatem juravit 2. 16. Paradogium seu Paragium non adquirit, qui soldata habet vel habuit 2. 10. v. Nam ille ut testis cieri potest, qui tempore investituræ par fuit, licet postea par esse desierit 2. 19. Pares cum dicimus, pares ejus, qui eorum testimonio utitur, intelligimus, et qui ab eodem domino feudum tenent, non alienos 2. 26.

De possessoris jurejurando.

Si testibus res probari non potest, possessoris sacramento res deciditur 1. 26. *in pr.* 2. 2. *in fin. pr.*

Testes jurati esse debent.

Si testes investituræ interfuerint, et eos vasallus ad testimonium vocaverit, eorum testimonio cum sacramento creditur 1. 26.

De fœminis.

Fœminæ testes in investitura, etiam veteri, probanda admitti non possunt 2. 32.

De servis.

Testes liberi ac liberæ conditionis esse debent 2. 58. 1.

De numero testium.

Coram duobus saltem testibus investitura fieri debet: si tamen is, qui investit, vasallos habet 2. 2. 1. 26. *1.* 2. 58. 1. Pluralis enim locutio duorum numero contenta est 2. 58. 1.

Qui non possidet et investituram factam esse ait, eam per duos saltem pares de domo ipsius domini probare debet, vel etiam cum pares absunt, per alios duos idoneos testes 1. 26. 1. Si possidet, tunc sine probatione ulla testium, debet solus jurare, se vel patrem suum fuisse investitum 1. 26. 1. *in fin.* Quinque testibus integræ opinionis causæ ingratitudinis vasalli probandæ 2. 57.

An vasallus in dominum testis esse possit.

Vasallus testimonium in dominum ferre non potest in causa criminali, in civili modica potest 2. 33. 1.

DE JURIS ET FACTI IGNORANTIA.

De fidelitate non facta.

Justo errore excusatur vasallus qui fidelitatem non fecit 2. 3. 2.

Justa ignorantia vel parvi temporis negligentia, cum iniquæ possessionis perjurio, domino in possessione damnum adferre non debet 1. 26. *in fin.*

De ignorantia.

Ignoranti subvenitur 2. 26. vers. vasallus.

De servo investito.

Servus investiri potest, nisi ignorantia prætendatur 2. 5. vers. personam.

DE SPONSALIBUS.

De desponsatione et tempore sponsaliorum v. 2. 29.

DE DONATIONIBUS ANTE NUPTIAS.

Quartæ sive tertiæ ratione, quæ a Longobardis seu Romanis viris, uxoribus fieri solet, post mortem viri ad mulierem nihil pertinet 2. 8. *in fin.* hujusmodi tertiæ et quartæ dabantur a maritis uxori, hypoboli seu vice donationis propter nuptias loco, et a Longobardis Morgengabe appellabantur, quasi diceres donationem a viro uxori collatam mane die Nuptiarum: qua de re quædam infra dicentur titul. de pactis conventis.

Donationis propter nuptias causa feudum alienare in fraudem proximioris adgnati an liceat 5. 15. 56

DE INCESTIS NUPTIIS.

Incestas nuptias contrahentium bona inter Regalias seu Regalia numerantur 2. 56.

DE SECUNDIS NUPTIIS.

Secundi matrimonii filii in feudo materno liberis prioris matrimonii præferuntur 2. 26. 4. vers. mulier: dummodo tale feudum sit adquisitum secundi viri ac mariti contemplatione 2. 103.

DE JURE DOTIUM.

Feudum in dotem dari quatenus possit.

Pater feudum in dotem pro filia dare nullius curiæ consuetudine potest 2. 9. 1. Potest tamen ipsa fœmina feudum, si quod habet, marito in dotem dare. quo casu, si marito superstite sine liberis decedit, feudum ad maritum non pertinet 2. 13. Casus hic in difficili est: Fœmina paternum feudum in dotem dedit, duobus filiis ex eo matrimonio procreatis, quorum unus duas filias, alter unicum filium masculum reliquit, fœmina mortua, succedet masculus ille unicus, non fœminæ, ejus amitæ 2. 17.

Dotis causa alienare in fraudem proximi 5. 13. 5. 15.

DE PACTIS CONVENTIS.

De pacto, ne filii, aut in re aliqua tantum succedant.

Filii nati ex ea uxore cum qua matrimonium tali conditione contractum est: Ne filii ex ea nati patri ab intestato succedant, in feudo non succedunt. Nam quamvis ratione improbetur talis conditio, ex usu tamen admittitur 2. 26. 6. *vers. filii nati.* Quidam habens filium ex nobili conjuge, ea mortua, minus nobilem desponsavit ea lege, ut nec ipsa nec filii ejus amplius habeant de bonis patris quam dixerit tempore sponsaliorum, verbi gratia x. libras;

vel quantum voluerit dare quando eam desponsavit (quod Mediolanenses dicunt, accipere uxorem ad Morganaticam : alii lege Salica) hic filiis ex ea susceptis decessit. Isti in proprietatem seu allodem patri non succedunt, aliis fratribus extantibus : sed nec in feudo, etiam aliis non extantibus, fratribus tamen succedunt sine legitima prole decedentibus, usu Mediolanensi 2. 29.

SOLUTO MATRIMONIO.

Vir uxori non succedat et e contra.

MAritus uxori in feudo non succedit nisi specialiter investitus 1. 15. Quod si simul investiti, sibi æqualiter feudum adquirunt : uno tamen eorum ante alterum mortuo, pars defuncti superstiti non adcrescit, sed domino feudi defertur 2. 85.

DE NATURALIBUS LIBERIS.

NAturalis filius patri non succedit in feudo quamvis legitimatus sit 2. 26. *vers. Naturalis.*

DE ADMINISTRATIONE TUTORUM.

UT tutores vel curatores minorum 25. annis, quibus ut proximioribus jus προτιμήσεως competit, intra quatuor menses a denunciatione eis facta, justum pretium rei emptori cum usuris legitimis solvant : alias si id negligunt, sarciant de propriis suis quicquid incommodi minores habuerint 5. 13.

DE TESTAMENTIS.

De feudo parenti an testari liceat.

SI quis decesserit filiis et filiabus superstitibus succedunt tantum filii æqualiter : vel nepotes ex filio loco sui patris : nulla ordinatione defuncti in feudo manente vel valente 2. 8.

An ad pias causas de feudo testari liceat.

Nulli licet feudum totum vel partem pro anima judicare sine permissione illius domini ad quem feudum spectare dignoscitur 2. 55. 2. 9. 1.

De Allodiis in fraudem proximiorum an testari sit permissum.

Allodialem rem ex testamento seu ultima dispositione alienare possumus, in fraudem proximioris adgnati 5. 13. 5. 14.

DE ADQUIRENDA VEL OMITTENDA HEREDITATE.

An, et a quibus feudum defuncti adiri possit, repudiata ejus hereditate.

ADgnatus feudum quod paternum dicitur, sibi delatum retinere potest, repudiata hereditate : ita ut de hereditario debito non teneatur 2. 45. dixi supra, titulo Familiæ erciscundæ. Filius vero defuncti non potest 2. 45. 2. 51. nisi adgnatis consentientibus a domino investiatur quasi de novo beneficio : quo facto licebit ei repudiata hereditate feudum retinere, nullo onere hereditario ei imminente 2. 46.

DE SUIS ET LEGITIMIS LIBERIS, ET EX FILIO AC FILIA NEPOTIBUS HEREDIBUS.

De liberis masculis.

MOrtuo vasallo prima causa liberorum ejus 2. 11. masculorum 1. 19. in succedendo. Ideoque proles ejus mascula ex eaque alia proles mascula descendens succedit, et prolem fœmininam, exque ea prolem omnem fœmineam descendentem (nisi feudum ea conventione adquisitum, ut fœminæ cum masculis succederent 2. 11. de quo infra plura, et supra, titulo de pactis) sed et fratres defuncti excludit 1. 19. Succedunt autem filii inter se æqualiter 1. 8.

De adoptivis.

Adoptivus filius patri in feudo non succedit 2. 26. *vers. adoptivus.*

De legitimatis.

Naturalis filius patri non succedit in feudo, quamvis legitimatus sit 2. 26. *vers. Naturalis.*

De natis ex matrimonio ad Morganaticam.

Natus ex matrimonio ad Morganaticam contracto patri in feudo non succedit. Ad Morganaticam matrimonium contractum dicitur, si ita contractum fuerit : Ne ex eo matrimonio nati in feudo succederent 2. 26. *vers. filii.* Usu quoque Mediolanensium, si pactum quis inierit cum secunda uxore minus nobili ea lege, ut, nec ipsa, nec filii ejus amplius habeant de bonis patris quam dixerit tempore sponsaliorum, verbi gratia x. libras, vel quantum voluerit dare quando eam desponsavit (quod Mediolanenses dicunt uxorem ducere ad Morganaticam, alii lege Salica) hi in proprietate aliis extantibus, patri non succedunt : sed nec in feudo, aliis etiam non existentibus, licet legitimi sint. Succedunt tamen fratribus sine legitima prole decedentibus in ipsa proprietate, non in feudo 2. 29.

De filiis secundi matrimonii.

Filii secundi matrimonii in feudo materno, prioris matrimonii liberis præferuntur 2. 26. 4. *vers. mulier*, dummodo tale feudum fuerit adquisitum secundi viri ac mariti contemplatione 2. 103.

De filiis vasalli delinquentis.

Vasalli feudum delinquentis licet ad agnatos proximiores (qui quarto gradu sunt 2. 26. 6. *vers. si vasallus*) quandoque pertineat : filius tamen ad id nullatenus adspirabit, nisi id iterum a domino licite adquirat 2. 26. 6. *vers. si vasallus* 2. 31. alii tamen putant feudum ad dominum non pertinere, donec aliquis masculus delinquenti superest, cui sententiæ alii contradicunt 2. 98. adde quæ notavi ad titul. de bonis damnatorum infra.

Nepos ex filio ut succedat.

Conradi lege feuda ad nepotem ex filio producta 1. 1. 2. Succedunt filii æqualiter vel nepotes ex filio, loco sui patris 1. 8. Filii vel nepotes ex parte filiorum 1. 1. seu patrum suorum succedunt 1. 14. Si quis miles mortuus fuerit sine filio masculo et nepotem reliquerit, in beneficium avi in patris vicem succedit 1. 19. *in fin.* Filiis existentibus masculis, vel ex filio nepotibus, vel deinceps per masculinum sexum descendentibus, cæteri removentur adgnati 2. 11. Filius patri succedit, non filia, nisi ex pacto : vel nisi feudum sit fœmineum, tunc enim succedit filia patri et matri, secundum quosdam succedit nepos ex filio solus, et sic usque in infinitum 2. 50.

Nepotes ex filia ut succedant.

Ad ex filia nepotes, seu pronepotes successio feudi non pertinet. Proles enim fœmmini sexus vel ex fœmineo sexu descendens, ad hujusmodi successionem adspirare non potest, nisi ejus conditionis sit feudum vel eo pacto adquisitum 2. 11.

Fœminæ et filiæ an et quando in feudis succedant.

Non patet locus fœminæ in feudi successione, donec masculus superest ex eo qui primus de hoc feudo fuerit investitus 2. 17. Filiæ in feudis parentibus non succedunt, nisi investitæ fuerint 1. 8. 2. 1. 14. 2. *in fin.* nisi ex pacto : vel nisi feudum sit fœmineum, (tunc enim succedit filia matri, si fœmineum sit feudum ; patri, si in investitura feudi id adjectum, ut filia succederet 2. 50.) nisi conditionem feudo adjectam æque implere possint, ut masculus : multo magis in feudo succedent, si nulla sit adjecta conditio : idque æquitatis est 2. 104. Filiis extantibus 1. 8. 2. 1. 14. 2. *in fin.* aut ex filio nepotibus 2. 50. filiæ non succedunt. 2. 36. *in fin.* etiamsi investitura facta fuerit in persona patris ea lege, ut filii ac filiæ succederent 1. 8. 2. 1. 14. 2. *in fin.* ut ejus descendentes masculi et fœminæ habere possint 1. 1. 6. ut in se, descendentesque suos id haberent 2. 104. 2. multo minus filiæ succedunt, si vasallus pro se vel heredibus suis masculis vel his deficientibus fœminis, feudum acceperit 2. 17. Aliud erit si feudum ita adquisitum est, ut in eo succedant fœminæ sicut masculi, fœminæ enim cum ipsis masculis succedent : idque vi verborum et sententia contrahentium 2. 104. 1. Nullo herede masculo existente feudum paternum filiæ delatum est : eadem moritur relictis duobus filiis, quorum unus duas filias, alter unicum masculum reliquit, quid juris ? fœminæ eo casu non succedent 2. 17. Qui feudum adquisiverat, ut ad fœminæ transiret, duas tantum filias sustulit : quarum una filium, altera filiam reliquit : Gerardi sententia (aliud obertus existimat) masculus præfertur 2. 51. *vers. similiter.* Feudum a

duobus fratribus ita adquisitum ; ut quamdiu ipsi, vel heredes eorum masculi viverent, haberent, masculis deficientibus, fœminæ si superessent: eorum unus moritur relicta unica filia: succedit ei filia, non frater: unusquisque enim sibi, suæque soboli, ac proli heredibusque videtur prospexisse potius quam aliis: qui alias si sine filia frater mortuus fuisset, vi pacti successisset 2. 18. 2. 90. Quid si simpliciter in heredes masculos et fœminas duo illi fratres investiti? uno sine liberis masculis aut filiabus moriente, feudum non ad superstitem fratrem sed ad dominum perveniet 2. 90. Si feudum ita fuerit adquisitum a viro et uxore, ut in se, descendentesque suos id haberent, fœminæ excludentur a masculis ejus matrimonii: quibus non extantibus, cum filiis alterius matrimonii concurrent: si neque ex eo, neque ex alio matrimonio filii fuerint, partem feudi filiæ, partem alteram dominus feudi habiturus est 2. 104. 2.

Neptes et proneptes in feudis an succedant.

Ad neptes vel proneptes successio feudi non pertinet 2. 11. quod de filiabus tamen dictum est superiore capite, ad neptes, proneptes et deinceps extendi potest: cum in eodem sexu eadem sit juris dispositio.

De Nepotibus et Pronepotibus ex filia.

De Nepotibus et Pronepotibus ex filia 2. 11. dictum est supra.

AD SC. ORPHITIANUM ET UT MATRI LIBERI SUCCEDANT.

Matri in feudo æqualiter succedunt liberi, etiamsi id specialiter non sit dictum, vel investiti non sint, id enim æquitatis est 2. 15.
Si feudum sit fœmineum, filia matri succedit: secundum quosdam nepos ex filio solus 2. 50.
Matri succedunt filiæ deficientibus masculis 2. 30. 2. 51. *vers. similiter.* 2. 17. Etiam sine speciali stipulatione matris, ut feudum ad filias deferretur (quod tamen quibusdam non probatur) 2. 30. alias fœminæ non succedunt masculis extantibus, ut supra dictum est.

AD SC. TERTYLLIANUM, ET UT LIBERIS SUCCEDANT PARENTES.

Ascendentes descendentibus in feudo non succedunt 2. 50. 2. 84. nisi nominatim cum domino pacti fuerint, ut si filius decesserit ante patrem, feudum ad patrem revertatur, alias defuncto ante patrem filio, pater non succedit, sed dominus 2. 84.

DE LEGITIMIS HEREDIBUS.

In paterno frater fratri feudo ut succedat.

Post filios masculos, post nepotes ex filio, ac deinceps, post filias certis casibus, eorumque liberos, uti superius dictum est, succedunt ex latere omnes per masculum descendentes usque in infinitum, si feudum sit paternum 2. 50.

In novo feudo frater fratri ut succedat.

In novo feudo frater fratri non succedit 2. 90. novo, inquam; id est a fratre adquisito, nisi pacto speciali investituræ adjecto, frater fratri jus succedendi fuerit stipulatus 2. 12. Quid si cum in casa communi duo vel plures fratres habitarent, eorum unus feudum adquisierit? fratri defuncto etiam sine liberis, frater non succedet: sed ad dominum feudum revertetur, fructus tamen erunt communes donec simul habitaverunt 2. 12. Qui si cum equis et armis communibus vel pecunia communi fuerit feudum adquisitum? frater fratri etiam non succedet, ne forte invitus dominus alium quam quem voluerit sibi adquirat vasallum, dum tamen meminerimus, id quod de communi expensum est, alteri pro parte competente esse restituendum 2. 12. Quid si feudum consentiente Domino cessum ac refutatum liberis a parente fuerit, et eorum unus sine liberis moriatur? qui superstites erunt fratres, defuncto fratri succedent in eo feudo, tanquam paterno, non tanquam adquisito 2. 14.

Nepotes ex fratre patruo ut succedant.

Liberis ac nepotibus et deinceps masculis defuncto non existentibus, in feudo, quod paternum dicitur, succedunt fratres defuncti, cum fratrum præmortuorum filiis 2. 11. In feudo enim paterno fratrum filii patrem mortuum repræsentant, et succedunt una cum patruis: quorum si unus sine liberis masculis moritur, prædicti fratres vel nepotes succedent 1. 14. 1.

Patrui ut nepoti succedant.

Filio ex fratre sine liberis mortuo succedit ejus patruus 1. 10.
Quid si Gajus Titii avus de novo beneficio investitus fuerit, et Titius sine herede masculo moriatur? Titii successio non pertinet ad Sempronium ejusdem Titii patruum magnum seu Gaji fratrem: hujusmodi enim feudum Sempronio nunquam fuit paternum. Feudum enim paternum dicimus, quod fuit illius parentis, qui ejus adgnationis, de qua quæritur, fuit communis 2. 11.

De patruelibus, consobrinis et sobrinis.

Deficientibus fratribus ac fratrum præmortuorum filiis, adgnati ulteriores in feudo paterno succedunt 2. 11. Verbi gratia, patrueles 1. 1. 4. 1. (aut ut ibidem legitur consobrini vel sobrini 1. 2. 50.) patrui magni 2. 11.

COMMUNIA DE SUCCESSIONIBUS.

Successione beneficium adquiri.

Per successionem quoque sicut per investituram beneficium ad nos pertinet 2. 11. 2. 33.

Qui retinere possint feudum.

Cæcus feudum paternum retinere potest 2. 36. Claudus feudum paternum potest etiam retinere 2. 36. Imperfecti, quemadmodum cæcus et claudus, feudum paternum retinere possunt 2. 36. Mutus qui omnino non loquitur, quorundam sententia, feudum retinere non potest: si tamen magnum fuerit feudum, nihilque is habeat unde se alere atque exhibere possit, alimenta ex feudo consequetur 1. 6. *in fin.* alii volunt, mutum, surdum, etiamsi ita natus sit, feudum paternum retinere posse 2. 36. idque æquius esse puto.

Qui non retineant.

Servi post delatam successionem feudi, etiam manumissi, in feudo non succedunt 2. 106. Si vasallus monachus 2. 21. aut clericus fiat, vel habitum religionis assumit, feudum amittit: ita, ut si feudum ejus novum fuerit, dominum: si paternum, proximos adgnatos habeat heredes 2. 26. *vers.* qui clericus 2. 109.

De ordine succedendi gradibus et proximioribus.

In successionibus feudorum deferendis ordo legum Romanarum servandus 2. 37. Ad proximiores ex linea defuncti (proximiores dicuntur respectu aliarum linearum) feudum defertur, omnibus ex hac linea deficientibus, omnes aliæ lineæ æqualiter vocantur 2. 50. Proximioribus quemadmodum jus προτιμήσεως competat, alias dictum est a nobis.

Vasallo delinquenti qui succedant.

Si vasallus ita in dominum peccaverit, ut feudum amittere debeat, non ad proximos, sed ad dominum beneficium revertitur: si non in dominum sed in alios, non ad dominum sed ad proximos feudum pertinet, si tamen beneficium fuerit paternum 2. 24. 3. 2. 37.

Qui semel feudum refutavit, an possit in eo aliquando succedere.

Partem meam feudi paterni Titio adgnato, ejusdem feudi socio refutavi, non ea mente, ut a domino quasi de novo beneficio investiretur, sed ut sibi suisque heredibus, et cui is dedisset, haberet. Mortuo Titio sine liberis masculis pars quondam mea feudi ad me revertitur: non ad Sempronium Titii ac meum adgnatum socium ac participem ejusdem feudi 2. 83.

In feudis dignitatum an sit successio.

Hodie in feudo Comitatus, Marchiæ, Ducatus et aliarum dignitatum legalium successio est 1. 13. *in fin.* 2. 55. 1. olim non erat nisi ab Imperatore ita per investituram fuisset adquisitum 1. 14. Et quia in ejusmodi feudis non admittitur divisio 2. 55. 1. majori natu deferuntur: aut eo furioso vel infami, secundo genito, aurea bulla Caroli 4. c. 23.

An vir uxori et e contra succedat.

Si vir et uxor simul investiuntur, sibi æqualiter feudum adquirunt, eorumque uno ante alterum mortuo, pars alteri seu superstiti non adcrescit, sed domino defertur 2. 85. Maritus uxori in feudo non succedit nisi specialiter investitus sit 1. 15. 17.

Dominus vasallo ut succedat.

Si vasallus decedit, nullo in feudo relicto herede, jus feudi ad dominum pertinet 2. 86. Huc referri possunt, quæ superius dicuntur titul. de bonis damnatorum: et titul. de acquirenda et amittenda possessione.

DE DONATIONIBUS.

De vasallo.

Donare feudum vasallus non potest, non consentiente domino 2. 55.

De domino.

Quod dicitur dominum donationes facere posse duobus vel tribus testibus idoneis præsentibus 2. 8. 2. ad investituras pertinet, non ad donationes, in præjudicium vasalli.

De eo, qui liberos habet, et de eo, qui non habet.

Qui liberos habet, in fraudem proximioris adgnati, ulteriori feudum dare non potest, donatum tamen adgnatus proximior ulteriori evincit pretio numerato. Qui liberos non habet, ulteriori feudum donare non potest in fraudem proximioris, ac proinde feudum ita donatum proximior adgnatus ulteriori evincet, nullo etiam pretio numerato 2. 26. 5. *in fin.*

De uxore et marito.

Filia feudum paternum jure sibi delatum, etiam moriens sine liberis, marito superstiti in præjudicium domini donare non potest 2. 13.

Si quis ea lege feudum possideat, ut cui ipse dederit, habeat.

Si quis ea lege alieni feudum dederit, ut ipse et sui heredes, et cui ipse dederit habeat, qui sic accepit, poterit id vendere vel donare, vel aliter si placuerit, etiam sine domini voluntate alienare 2. 48.

Ex dono donatorem non conveniri.

Iniquum est, si aliquis ex dono suo conveniatur 2. 58. 3.

De dono investituræ.

De investituræ dono *v.* 2. 27. 2. *vers.* si duo homines.

De variis donationum generibus.

De donatione propter nuptias, simplici donatione causa mortis *v.* 5. 13.

De dote.

De feudo in dotem dato *v.* 2. 17.

De re allodiali.

Simpliciter vel causa mortis donare licet rem allodialem in fraudem proximioris adgnati §. 13. 5. 14.

DE ACQUIRENDA, RETINENDA, VEL AMITTENDA POSSESSIONE FEUDI: UBI DE INVESTITURA ET CAUSIS AMITTENDI FEUDI.

Proprietas et possessio feudi penes quos sit.

Proprietas rei immobilis beneficiatæ, penes dantem remanet: ususfructus vero illius rei ita ad accipientem transit, ut ad eum, heredesque masculos ejus, quinetiam fœminas (si de his nominatim dictum sit) in perpetuum pertineat: ad hoc, ut ille et sui heredes fideliter domino serviant 2. 23. *in fin.* Ac proinde possessio beneficii ad vasallum pertinet, proprietas ad dominum 2. 8. *in fin.*

Feudum quibus modis adquiratur.

Feudum adquiritur et successione et investitura 2. 1. 1. 2. 11.

Investitura quid.

Investitura nihil aliud est, quam possessio 2. 2. ac proinde investire nihil aliud est, quam in possessionem feudi vasallum mittere.

Quibus modis fit investitura.

Fit autem investitura aut reipsa, aut alio modo, qui pro investitura habeatur. (Ut si vasallo hasta vel corporeum quiddam tradatur 2. 2.) Si ita dicatur: Vade in possessionem feudi et teneas illum pro feudo 2. 33. Idem existimandum, si vasallus aliquo tempore tenuerit aliquid beneficii nomine, domino præsente, et non contradicente, et servitium ejus quasi a vasallo is receperit 2. 33.

Pro investitura habeatur, si quis per XXX. annos rem aliquam ut feudum possedit, et servitium domino exhibuit: quamvis enim de ea re non sit investitus, præscriptione tamen XXX. annorum se tueri potest 2. 26. 4. Hoc tamen interesse videtur, quod si quis domino jubente sine investitura feudi possessionem nanciscatur, teneat possessionem quamdiu vixerit, quasi feudi nomine retinere potest, herede de ejus nullo modo ei succedente 1. 25. 7.

De possessione reali.

Investitura (abusiva scil.) facta et fidelitate subsecuta, omni modo cogitur dominus investitum in vacuam possessionem mittere 1. 4. 1. 7. *in fin.* Quod si differat, omnem utilitatem ei præstat 2. 7. *in fin.*

Quinimo si facta de feudo investitura, pœniteat dominum antequam possessionem transferat, præstando interesse vasallo, non liberatur: quoniam dominus possessionem feudi, de quo investituram fecit, tradere compellitur 2. 26. 6.

Qui et per quos investire possumus.

De novo beneficio mulier 2. 3. 1. (aliud jure stricto 2. 81.) sed et major XVIII. annis investire potest 2. 3. 2. 91. 2. De Veteri omnes personæ minores XXV. annis 2. 3. 2. 91. seculares, ecclesiasticæ, fœminæ 2. 91. Per procuratorem possumus investire 2. 3. 1.

Qui et a quibus possumus investiri vel non.

Investiri potest maritus de uxoris feudo, jubente ac sciente uxore 2. 85. Fidelitatem facere recusans investiri non potest 2. 3. 1. *in fin.* Servus etiam investiri non potest, nisi habeatur pro libero 2. 3. 1. Quinimo post delatam successionem si manumissi, non succedunt 2. 106. Per procuratorem possumus investiri 2. 3. 1.

Quibus de rebus possit investitura fieri.

De spe feudi, ad se aliquando revertendi dominus alium investire pure non potest: sub tempore vel conditione potest, ut ejusmodi investitura tum demum capiat effectum, cum id feudum domino ejusve heredi fuerit apertum. In ecclesiasticis personis aliud esse quidam existimant. Nam si ecclesiastica persona talem fecerit investituram, non aliter valebit, nisi ipse ecclesiasticæ personæ, non etiam ejus successori, feudum aperiatur. Verum obtinuit episcopos et clericos, ea, quæ in dominico inveniunt tempore sui introitus, in feudum dare posse 2. 35. In ejusmodi investitura hoc etiam notandum, consensum ejus de cujus feudo agitur non requiri 2. 26. 2. 2. 35. Qui alienæ rei vel obligatæ sciens investituram accepit, de evictione agere non potest, nisi pacto speciali sibi prospexerit: si ignorans, recte aget ut aliud ejusdem bonitatis seu quantitatis ei præstetur. In hoc autem nulla est differentia, utrum qui investituram fecit, sciverit vel ignoraverit 2. 8.

Quibus præsentibus fiat investitura.

Qui vasallos habet, saltem coram duobus ex illis investituram solenniter facere debet, alioquin, licet alii intersint, investitura minime valet 2. 2. Excipiuntur tamen clerici; hi enim investituram possunt testibus extraneis præsentibus 1. 26. Si vasallos non habeat, coram extraneis, brevi testato 1. 4.

Quomodo probetur.

Domino in possessione feudi constituto, ac negante, se de eo feudo investituram fecisse, actor investituram probare potest, vel per publicum instrumentum, vel per pares curiæ domini. Qui si nulli sint aut jurare nolint, per extraneos etiam. Qui si etiam non extent, jurisjurandi electio domino datur, ideoque aut jurare cogitur aut referre juramentum 2. 2. Vasallo vero in possessione constituto (ut si feudum Cameræ vel cavenæ in duabus seu tribus acceptionibus quietis quasi possideat) et domino investituram negante: tunc non est opus probatione, sed possidenti vasallo datur electio, ut aut juret suum esse feudum rectum, (id est ejus se justam possessionem habere) aut domino referat jusjurandum 2. 2. 1. 1. 26. v. plura supra titulo de Probationibus.

DE RETINENDA POSSESSIONE.

Vasallum in possessionem missum dominus in possessione tueri ac defendere debet, uti superius ostensum, titulo de Evictionibus. Si investituram unius feudi fateatur dominus, alterius vero feudi neget: ex æquo et bono ejus etiam feudi ita ambigui et controversi defensionem debet vasallo 1. 4. 1. Domino feudum novum esse dicente: Adgnatis vero defuncti, paternum esse contendentibus, manet interim possessio apud vasallum 2. 26. Si vero inter filiam et adgnatum defuncti contentio est de feudo, illa, allodium seu libellarium dicente, his, feudum esse asserentibus, apud filiam interim possessio collocanda 2. 26. 1. Quod si inter filiam defuncti et dominum lis oritur, domino, feudum esse, illa allodium vel libellarium asserente, filia in possessione interim esse debet 2. 26. 1. *in fin.* Ac prioribus duobus casibus, adgnatis: posteriori, jurisjurandi electio filiæ datur. 2. 26.

De minore, impubere; muto, surdo, cæco, claudo, imperfecto, fœmina, clerico.

Minor 2. 26. 4. *vers. si tamen.* Ut et impubes 2. 26. 5. Mutus, surdus, cæcus, claudus, imperfectus etiam ita natus 2. 36. (de muto tamen quidam dubitant 1. 6. *in fin.* ut et de fœmina et clerico 2. 36.) feudum sibi delatum retinent.

De hereditariis obligationibus, actionibus.

Heres tenetur stare investituræ, factæ a parente 2. 58. 2. Idque locum habet in omni successore non laico tantum, sed et clericis et ecclesiasticis 2. 35. si modo de suis aut Ecclesiæ bonis, investiri solitis investituram fecerint, non si de alieno 2. 1. 3. 1. 25. *in fin.*

DE AMITTENDA POSSESSIONE SEU QUIBUS MODIS FEUDUM AMITTATUR.

Citra delictum ut amittatur.

VAsallus feudum amittit aut citra delictum, aut ex delicto. Citra delictum feuda impropria (ut si quis pro vice dominicaria, vel villicaria vel pro decania, vel pro aliis quibuscunque angariis feudum acceperit) dantis arbitrio auferuntur, nisi aliud pactum sit 2. 81. Sic feuda habitationum, nisi aliud cantum sit, morte accipientium finiuntur 2. 105. Minores etiam valvasores sine culpa devestiri possunt, nisi vel fecerint hostem Romæ vel feudum emerint 1. 7. Mutus feudum retinere non potest, si tamen magnum fuerit feudum, nihilque mutus habeat, unde se exhibeat, alimenta ex eo consequetur 1. 6. *in fin.* Sed tamen alii volunt mutum, surdum, ut et cæcum, et claudum et aliter imperfectum, etiamsi sic natus sit, feudum retinere posse 2. 36. Sexus quoque huic rei impedimento. Nam fœminæ in feudis ordinarie ac regulariter non succedunt 2. 36. *in fin.* de quo plura diximus supra titul. de pactis et tit. de suis. Monachismo quoque feudum amittitur, feudum enim eo casu novum, ad dominum: paternum ad adgnatos ejus defertur 2. 21. Idem dicitur, si quis clericus fiat aut votum religionis adsumat 2. 26. 4. *vers. qui clericus*, aut fiat conversus 2. 30. hoc enim ipso feudum amittit, etiamsi habitum clericalem deponat 2. 26. 4. *vers. qui clericus* 2. 30. et breviter, clericatu feudum amittitur. Hujus rei ratio ea adfertur, quod desinat esse miles seculi, qui factus est miles Christi: et quod beneficium non pertineat ad eum, qui non debeat gerere officium 2. 21. 2. 30. *in fin.* 2. 36. 2. 109. Ad hæc, feudum vasallus amittit, si id domino refutavit 1. 5. *in fin. princ.* 2. 38. (sic e contrario dominus feudum amittit per refutationem 2. 9. 1.) si consensit eos investiri, ad quos secundum rectum morem feudum non pertinebat: quo facto nullo modo ad id repetendum regressum habet 1. 5. 1. 2. 39. 2. 44.

Ex delicto et ingratitudine ut amittatur.

Amittendi feudi causæ ob ingratitudinem certa regula aut definitione comprehendi non possunt. Egregiæ tamen, ut ita dixerim, causæ ingratitudinis sunt, quibus beneficium secundum mores curiarum solet adimi 2. 23.

Si adversus dominum vasallus deliquerit.

Si inhonestis factis atque indecentibus machinationibus dominum suum offenderit, insidiisque eum clandestinis vel manifestis appetiverit 2. 57. Si inimicis domini amicitias suas copulavit 2. 57. Si credentiam ad domini damnum scienter manifestaverit 1. 17. 2. 6. Si in aliis sic versatus est, ut potius inimicus, quam fidelis esse credatur 2. 57. Si delator sui domini extitit, et per suam delationem grave dispendium sustinere fecerit 2. 24. 2. *v. item si delator.* Si sciens dominum assalierit, vel vicum aut castrum in quo est 1. 5. 1. 17. 2. 24. *vers. porro.* Si impias manus in personam domini ubicunque injecerit 2. 24. *vers. porro.* Si alias graves vel inhonestas injurias intulerit. d. *vers. porro.* Si morti ejus veneno vel gladio, vel aliter insidiatus sit 2. 24. *vers. porro.* Si sciens dolo, vel negligentia vel fraude non certioraverit, quam citius potuit, dominum, de assaltu, morte, captione, patrimonii grandi jactura 2. 24. *vers. præterea.* Si dominum in acie periclitantem, non mortuum, non vulneratum ad mortem dimiserit 1. 5. 1. 17. 1. 21. 2. 24. 2. 2. 57. Si a morte eum liberare potuit, nec liberaverit 2. 39. *vers. Si a morte.* Si cognoverit dominum inclusum, aut obsessum, et eum cum posset non liberaverit 2. 24. 2. *vers. item si delator.* Si domino justitiam facere neglexerit 2. 92. Si dominus a filio domestico vel vasallo vasalli offensus fuerit, et vasallus a domino requisitus deducere ad dominum eum qui offendit neglexerit: his enim casibus feudo privabitur 2. 52. 2. 2. 51. *vers. quæsitum.*

Si adversus personas domino conjunctas.

Si dominum suum cucurbitaverit 2. 57. id est, si cum uxore (aliud erit, si cum ejus vidua 1. 21.) domini concubuerit, aut id tentaverit, aut cum ea turpiter luserit 1. 5. Si cum domini vel dominæ filia vel nuru, id est nupta filio, concubuerit 1. 5. 2. 24. 2. Si cum sorore domini in ejus domo manente) quæ in capillo dicitur) se immiscuerit 1. 5. 2. 24. 2. *vers. rursus.* Quid si unum tantum ex dominis cucurbitavit? illius tantum parte privabitur 2. 38. Quid si fratrem domini interfecit? feudo non privatur 2. 37.

Si adversus feudi et investituræ conditionem.

Si citra causam justam impedimenti id propter quod beneficium datum fuerit, servitium facere recusaverit 2. 24. 2. *vers. sed non est* (hoc tamen fallit, si beneficium tale fuit, ut nullam pro eo servitium præstaret 2. 107. 2. 24. 1. 2. 3. *in fin.*) Si dominis suis petentibus deservire noluerit 1. 21. Si major XIV. annis 2. 55. dolo 2. 97. citra justum impedimentum, puta mortem, capitales inimicitias, infantiam, justam absentiam 1. 22. 2. 52. per annum et diem cessaverit in petenda investitura 2. 24. Si fidelitati faciendæ obnoxius, non justo errore ductus 2. 92. ter citatus jurare fidelitatem noluerit 2. 24. 1. 2. 3. *in fin.* Si dominum ejuraverit, id est, si non dubius negavit se a domino feudum habere 2. 34. *in fin.* feudum, inquam, non rem aliam domini. suum, inquam, feudum, non alterius 2. 26. 3. Si indicta publica expeditione vocatus a domino, spatio justo ac competente venire contempserit, aut pro se acceptabilem domino non miserit, aut hostenditias non solverit 2. 54. 2. 55. 1. 2. 40. Si a domino in jus eum vocante ter citatus, non comparuerit intra annum 2. 22.

Si adversus adgnatos proprios.

Si fratrem proprium (aliud si fratrem domini) 2. 37. dolo malo interfecit 2. 37.

Si quæ similes causæ.

Si qua similis vel major causa fuerit, feudo privabitur 1. 17. 2. 24. 2. *vers. sed quia. facit Novell.* 115. *cap.* 3. *l. ult. C.* de

ingratis liberis. *Novell.* 22. *cap.* 15. *Novell.* 117. *cap.* 8. 9. *l.* 8. *C.* de repudiis. ut *C. d. revoc. donat.*

Quibus ex causis vasallus feudum non amittit.

Non omni ex causa, ex qua opinio vasalli gravatur, feudum amittit. nam et sæpe dejerat, (ut cum beneficii portionem alienat absque domini scientia) beneficium retinet, tametsi fidem promissam servare non videatur 2. 24. 2. *in fin.* Sic cogitationis pœnam non patitur, ideoque si dominum offendere voluerit, nec offenderit, feudo non privabitur 2. 51. *vers. si voluerit.* Sic non privatur feudo, si fratrem domini sui interfecit 2. 37. Si dominum injuste bellum facientem non adjuvit 2. 28. Si eundem non adjuvit adversus antiquiorem dominum, is enim cæteris a vasallo præferendus 2. 28. *in fin.* Si non requisitus a domino anni spatio domino se non repræsentavit 2. 26. 4. *vers. etsi.* Si non magno periculo domino imminente servitium non obtulit, si tamen servire paratus sit 2. 26. *vers. licet.* 2. 28. 1. 37. 1. Si æs alienum domini solvere neglexit, aut etiam non solvit, licet eo non soluto dominus forte in perjurium possit incidere 2. 26. *vers. licet.* 2. 36. *in fin.*

Imperatorem amittendi feudi pœnis etiam obnoxium.

Imperator succedens in aliquo ducatu, nisi fidelitatem faciat, feudum amittit. potest tamen eo casu alium ducem in ducatu constituere, qui feudo serviat et domino fidelitatem faciat. 2. 100.

Qui non amittunt beneficium sine culpa.

Capitanei Regis a Rege, sed nec capitanei improprie sumpti ab ipsis Capitaneis Regis possunt devestiri sine culpa. Minores possunt sine culpa, nisi fecerint hostem Romæ 1. 7.

Quot testibus causæ ingratitudinis superiores probandæ.

Quinque testibus opinionis integræ causæ ingratitudinis probandæ 2. 57.

Quibus ex causis dominus causam amittat.

Dominus quoque feudum variis modis amittit, citra delictum scilicet vel ex delicto. Citra delictum feudum amittit, si refutationem feudi faciat 2. 9. 1. Ex delicto, quibus ex causis vasallus feudum amittit, ob easdem ipse dominus in vasallum delinquens feudi proprietatem amittit, eaque vasallo committitur et adquiritur 2. 26. domino committente feloniam et 2. 47. In his enim omnibus dominus fideli suo vicem reddere debet, quod si non fecerit, merito censetur malefidus 2. 6. Quin etiam dominum Curiæ vel majoris potestatis judicio non adquiescentem vasallus deprædari potest 2. 22.

Ingrati vasalli vel domini bona cui committantur.

Vide infra Titulum de bonis damnatorum.

De usurpationibus, et usucapionibus.

Præscriptione nulla obstante dominus alienationem feudi factam illegitime, revocare potest: sed et hostenditias, id est, pœnam vasalli non respondentis ad delictum 2. 40.

De præscriptione temporis v. 2. 55. 2. 83. 2. 87.

De quocunque tempore 2. 28. 3.

De quantocunque tempore 2. 26. *vers. licet.* 2. 28. 3.

De antiquis temporibus 2. 10.

De longo tempore 1. 28. Longi temporis præscriptione feudum bona fide adquiri potest 2. 85. Etiam longi temporis facto, vasallus conditionem domini ejusve ad quem feudum reverti debet, deteriorem facere non potest 2. 8. *in princ.* et 1. verbi gratia servitutem imponere 2. 8. 1. tertiam aut quartam uxori donare propter nuptias 2. 8. 2.

De hora 1. 11.

De septem diebus 2. 24. 1.

De spatio tertio, septem vel decem dierum 2. 22.

De quatuor septimanis 2. 27. quicunque *vers. quod si.*

De triginta diebus 5. 13.

De Mense Martio, Augusto 2. 28. 3.

De sex septimanis 2. 27. *vers. quod si.*

De quatuor mensibus 5. 13.

De anno 1. 1. 1. 1. 2. *in princ.* 1. 26. 11. 2. 22. 2. 27. 4. *vers. etsi.* 2. 27. 4. 2. 55. 1. 2. 73. 2. 76. 2. 97.

De anno et die 2. 24. 2. 40. 2. 52. 3. 2. 54. *in fin. princ.*

De anno et mense 1. 22.

De quinquennio 2. 53. 1. *in fin.*

De decennio 5. 13.

De XVIII. 2. 53.

De XX. annis et ultra 1. 21.

De majore XXV. annis 2. 55. *in princ.*

De XXX. annis et triginta annorum præscriptione 1. 28. 2. 26. 4. 2. 90. 1.

De XL. annis 2. 58. 2.

De LXX. annis 2. 53.

DE RE JUDICATA.

SI vasallus causam amisit per sententiam 2. 25. Vasallus si de suo beneficio agit aut convenitur, sive obtineat, sive non, licet ignorante domino, firmum erit illud judicium 2. 26. 6. *vers. si vasallus.*

DE CONFESSIS.

NOvam investituram, domini etiam confessione probari posse quidam ajunt, quidam negant 2. 32.

DE EXCEPTIONIBUS.

VAsallus si feudi nomine convenitur, utiliter agendi et excipiendi habet potestatem 2. 43. defensionem potest opponere 2. 8. *vers. rei.*

De exceptione pacti de non petendo seu renunciationis 1. 5. 1. 2. 9. 1. 2. 38. 2. 29. 2. 44.

DE OBLIGATIONIBUS ET ACTIONIBUS.

HEredes et successores obligantur ex investitura suorum auctorum 1. 3. 1. 25. *in fin.* 2. 35. 2. 58.

De rei vindicatione 2. 8. 2. 43.

De condictione ex causa 1. 21.

De actione ex Empto 2. 55.

DE SOLUTIONIBUS.

AEs alienum domini solvere vasallus non tenetur, tametsi dominus non solvendo, in perjurium possit incidere 2. 26. *vers. licet* 2. 39. *in fin.*

DE FURTIS.

UT furtum legitimum puniatur 2. 53. 1. Ut qui quinque solidos valens aut plus furatus fuerit, laqueo suspendatur, qui minus scopis et forpice excorietur et tondeatur 2. 27. 8. De Rapina 2. 27. 2. De publicis latronibus 2. 27. 6.

ARBORUM FURTIM CÆSARUM.

UT qui vineas aut pomaria exciderit præscriptioni et excommunicationi incendiariorum subjiciatur 5. 10. *in fin.*

DE INCENDIO, RATE ET NAVE EXPUGNATA.

DE incendiariis plenissime v. 5. 10.

De rate expugnata piratis v. 5. 17. 9.

De Constitut. Friderici 2. c. 9.

DE INJURIIS.

UT Injuria legitimæ puniatur 2. 53. 1. Si quis aliquem intra pacis edictum vulneraverit 2. 27. Si quis aliquem absque sanguinis effusione fustibus percusserit, vel crines ejus aut barbam expilaverit. 2. 27. Si absque percussione quis alium invaserit Zitterhand, id est calida manu ac verberibus contumeliisque male tractaverit 2. 27.

DE RECEPTATORIBUS VIOLATORUM PACIS.

2. 27. 2. 2. 53. 2. *vers. receptatores.*

DE COLLEGIIS.

De conventiculis et conjurationibus 2. 53. 2.

DE ACCUSATIONIBUS.

VAsallus dominum accusare aut testimonium in eum ferre, in causa criminali non potest, in civili modica potest 2. 31. 1.

Eoque pertinet quod supra dictum est, vasallum delatorem domini, et per suam delationem grave dispendium dominum sustinere facientem, feudum amittere 2. 24. 2. *vers. si delator.*

Si rusticus militem; vel miles rusticum, vel miles militem de pace violata accuset v. 2. 27. 3.

AD L. JUL. MAJESTATIS.

DE crimine Majestatis v. 2. 56. Qui sint rebelles, v. *lib.* 5. *tit.* 20.

Si civitas, oppidum, Dux, Marchio, Comes, Capitaneus, valvasor major aut minor pacem violaverit 2. 53. Si Episcopus pacem violaverit 2. 53. 2. v. Episcopos. Si clericus de pace violata damnatus sit 2. 27. 1. Si quis hominem intra pacis Edictum constitutum vulneraverit: injuria affecerit, vel occiderit 2. 27. *vers. si quis alium.* Si quis pacem jurare aut servare noluerit 2. 53. 2. *vers. qui pacem.* Si quis violatorem pacis receperit apud se 2. 27. 2. 2. 53. 2. *vers. receptatoribus.*

AD L. CORNEL. DE SICARIIS.

DE Homicidio 2. 53. 1. *vers. Homicidium.* De Veneno 2. 24. 2.

DE VI PUBLICA.

ARmorum usus quemadmodum rustico, mercatori peregrinanti, cuivis denique in placito comitis permissus 2. 27. 5.

AD L. CORNEL. DE FALSIS.

DE instrumento falso 2. 58. 3.

DE ANNONA.

NE quis ultra pretium annonæ in provincia statutum, carius annonam vendat 2. 27. 4.

DE POENIS.

DE pœna laquei 2. 87. 8. manus amputationis 2. 27. de fustigatione, tonsione 2. 27. 8. domus destructione 2. 53. Librarum centum XXX. LX. III. v. 2. 53. X. III. V. vide 2. 27. 1. 2. 27. 4.

DE BONIS DAMNATORUM.

EX delicto vasalli feudum ad dominum reverti solet 1. 17. 1. 21. 2. 98. Si crimen quod vasallus admisit, dominum (verbi gratia si contra legem Lotharii feudum alienavit 2. 24. 3. 2. 38.) non extraneum spectat, feudum (si tamen paternum fuit) domino committitur: ut hanc habeat suæ injuriæ ultionem: sin minus, non ad filios aut descendentes damnati 2. 26. 6. *vers. si vasallus* 2. 31. sed ad vasalli proximos 2. 24. 2. 37. *in fin. princ.* adgnatos, qui quarto gradu 2. 26. 6. *vers. si vasallus:* alii tamen putant feudum ad dominum non pertinere, donec aliquis masculus delinquenti superest, cui sententiæ alii contradicunt 2. 98.

Si vasallus unum tantum dominum cucurbitaverit, ejus tantum parte privatur 2. 38.

Cum feudum hereditarium uni ex coheredibus propria culpa aufertur, cæteris non fit præjudicium, eo tamen vivo vel suis heredibus, feudum ad cæteros veniet 2. 78.

Ob prælati Ecclesiastici delictum feudum, Prælato tantum vivente, committitur, eo mortuo ad Prælati successores revertitur. 2. 40. 1.

Ob delictum in vasallum admissum dominus feudum amittit, ipsique vasallo adquiritur 2. 26. *vers. domino committente* 2. 26. 2. 47.

Imperator nisi fidelitatem faciat, aut alium in feudo adquisito ac delato sibi constituat, feudum amittit. 2. 100.

Res et pretium vendentium et ementium rem in fraudem proximiorum, si in eo perjurii convincantur, fisco committitur. 5. 13.

De bonis vacantibus, indigno ereptis, contrahentium incestas nuptias, damnatorum, proscriptorum, committentium crimen majestatis et aliis v. 2. 56.

DE APPELLATIONIBUS.

AB iniqua sententia parium ad Imperatorem appellari 1. 22. 1. 26.

DE JURE FISCI.

V. Titulum quæ sint Regaliæ 2. 56. et 5. 13.

DE RE MILITARI.

NE servi sacerdotum, diaconorum et rusticorum filii cingulum militare assumant 5. 11. *in fin.*

DE EXTRAORDINARIIS COGNITIONIBUS ET SI JUDEX ETC.

DE illicitis exactionibus 2. 53. 2. *in fin.*

Si judex vel magistratus justitiam facere neglexerit 2. 53. 1. *vers. judices.*

Si quis advocatiam vel aliud beneficium inornate tractet 2. 27. 7.

Venatio quibus et quemadmodum interdicta 2. 27. 5. *vers. Nemo retia.*

Pabulatio quatenus peregrinanti permissa 2. 27. 8. *in fin.*

DE VERBORUM SIGNIFICATIONE.

NOmenclaturam Personarum et rerum vide in Titulo de statu hominum et rerum divisione supra.

Advocatia 2. 27. 2. est dignitas urbis aut Ecclesiæ præpositura c. salvator 1. *quæst.* 3. c. in quibusdam. de pœnis *c.* præterea. de jure patronatus. Hinc advocatus Augustæ apud Urspergens. Advocatia Betunæ, in Chronicis Fland. Tugurinensis in Austria Lazii. Advocatus et Advocatia in donatione Caroli magni apud Mutium Chronic. 9.

Allodium de quo 2. 54. et 2. 17. *in fin.* et 2. 26. 1. 2. 29. id dicitur, cujus possessor nemini laudes est. Inde, allodium proprietas dicitur 1. 4. 2. 29. proprium 2. 42. Jus proprii 2. 44. hereditas 2. 45. 2. 51. 3. res mancipi a Sigeberto.

Armandiæ vel Armaniæ 2. 56. Fabricæ, publica armamentaria *Novell.* 85.

Cambium 1. 4. 2. 1. 22. *vers. si quis*, id est permutatio.

De Camera feudum 2. 58. 2. 1.

De Cavena feudum 2. 58. 2. 1. 11.

In Capillo soror 1. 24. 2. id est, innupta.

Clientulus 1. 10. vasallus.

Credentia 1. 17. arcanum, secretum.

Cucurbitare dominum seu cum uxore domini concumbere: vel concubitum ejus tentare 1. 5. 2. 57.

Curtis 1. 2. 1. domus, palatium, castrum.

Felonia 2. 26. 6. 2. 37. 2. 38. 2. 39. 2. 47.

Fidelis 1. 1. 11. id est, vasallus.

Decania 2. 8.

Dominicaria vice 2. 81.

Gastaldiæ feudum 1. 2. 2. 94. quod alicui tanquam actori aut procuratori prædii domini datur.

Gastaldus vel actor domini 1. 10.

Geniculus 1. 1. 4. id est, gradus.

Guardiæ feudum 1. 2. 1. 4. 3. 1. 11. 2. 94. quod alicui tanquam custodi casæ dominicæ datur.

Guarentizare 1. 34. id est, evictionem præstare.

Hostenditiæ, adjutorium quod faciunt vasalli dominis, cum rege in hostem pergentibus 2. 40.

Hostem facere 1. 7. 2. 40. id est, in expeditionem bellicam ire.

Invadiare 2. 27. *in fin.* est pignori obligare, *engager.*

Judex Curtis 1. 18. Is judicabat inter convasallos de feudalibus controversiis.

Verbum *Legitimus heres*, in feudis masculum significat 1. 13. 2. 34. *vers. profecto.* 2. 26. *in fin.*

Mansus 1. 4. 5. hereditas, prædium.

Marchio a marcha: quæ ut plurimum juxta mare posita 2. 10.

Ad Morganaticam matrimonium 2. 29. Albertus Argentinensis.

Morganatico jure donatum. Morgangheba donatio collata in uxorem mane die Nuptiarum.

Paragium [seu Pedagium vel Paradogium] adquirere 2. 10. Jus parium consequi.

Plebeji 2. 10. qui noviter feudum acceperunt a Capitaneis.

Precaria 1. 9. *in fin.* cessio ususfructus.

Regaliæ 2. 56.

Sacramentales 1. 4. 2. 10. 1. 28.

Senior 1. 17. id est, dominus.

Soldata dicitur, quia plerumque in solidorum donatione consistit 2. 10. *in fin.*

Tituli Ecclesiæ 1. 6. Prædia clericis ad alimenta deputata.

Valvasor v. nomenclaturam personarum *Tit. de Statu hominum.*
Valvasinus 2. 10.
Vasallus v. Nomenclaturam personarum *Tit. de Statu hominum.*
Villicaria vice 2. 81.

DE REGULIS JURIS.

REgula aut definitione certa causæ feudi amittendi non possunt comprehendi: sunt tamen ut ita dicam, egregiæ quædam ingratitudinis causæ, quibus beneficium secundum mores curiarum solet adimi 2. 23.

Fœminæ locus non patet in feudi successione, donec masculus superest ex eo, qui primus de hoc fuerit investitus 2. 17.

Invitus alium quam quem voluerit, sibi adquirere vasallum dominus non cogitur 2. 12.

Non vult heres esse, qui ad alium transferri voluit beneficium 1. 51. 2. 29. 2. 44.

Factum fratris fratri in feudo paterno non nocet 2. 93.

Culpa unius coheredis, cæteris non præjudicat. 2. 78.

Secundum libertatem respondendum 5. 14.

Persona servilis post delatam successionem etiam manumissa, in feudo non succedit 2. 106.

Qui ex liberalitate conveniuntur domini, in id quod facere possunt condemnandi 2. 58. Iniquum est, si quis ex dono suo conveniatur 2. 58. 3.

Quod ab initio de jure non valuit, tractu temporis convalescere non debet 2. 55.

Qui in alterius locum succedunt, justam causam habent ignorantiæ 2. 92.

Vasallus vasalli mei, vasallus meus est 2. 52. 2. 51.

Ætati 1. 22. et imprudentiæ succurritur 2. 26. 6.

Minor fidelitatem facere non cogitur, donec venerit in majorem ætatem, in qua doli capax sit 2. 26. 4. *vers. si minori.*

Dolus abesse videtur, si justa causa impediat 2. 52. *in fin.*

Æquitas in paribus causis paria jura desiderat 2. 54.

Quod quisque juris in alium statuit, ipse eodem jure utatur 2. 33. 1.

Inter dominum et vasallum nulla fraus, nec ullum malum ingenium intervenire debet 2. 52. *in fin.* 2. 97.

Ex omni felonia ex qua vasallus feudo privatur, ex eadem dominus feudo etiam privatur 2. 47. 2. 26. 6. v. domino. non est æquum videre egentem, quem prius habueris in conjugem vel amicum 2. 58. 1.

Id quod de communi expensum, pro parte communi restituendum 2. 12.

Qui suum beneficium alii dat, non debet alia lege dare nisi qua ipse habet 2. 34. 2.

Quod dicitur, alienatione feudum aperiri domino: id intelligendum est, cum a scientibus alienatur beneficium 2. 42. *in fin.*

Ecclesia non desinit esse heres 1. 13. adde quædam de Ecclesiæ laude ex 1. 13.

Desinit esse miles seculi, qui factus est miles Christi 2. 21. 2. 109.

Abstinere a malo non sufficit, nisi fiat, quod bonum est 2. 27.

Qui qualibet ratione de suis rebus impeditur alienare, is nec per feudum potest investituram facere 2. 3.

Pluralis locutio duorum numero contenta 2. 58. 2.

Pares majorem jurisdictionem habent de suo pari, quam de suo domino 2. 79.

Actore nihil probante, qui convenitur, obtinet, vel absolvitur 2. 33. *vers. ubi nihil.*

Ligius homo duorum esse nemo potest 2. 99.

Unusquisque sibi suisque heredibus videtur prospexisse 2. 18. 2. 90.

Justa ignorantia, vel parvi temporis negligentia cum iniquæ possessionis perjurio, domino in possessione damnum adferre non debet 1. 26. *in fin.*

Feudum non sub prætextu pecuniæ, sed amore et honore domini adquirendum 1. 27.

Legum Romanarum non est vilis autoritas, sed non adeo vim suam extendunt, ut usum vincant aut mores 2. 1.

Parem corrumpi pecunia, odio, gratia, non est suspicandum 2. 58. *in fin.*

Promptiores sumus ad absolvendum quam ad condemnandum 2. 28. 1.

Investitura fidelitatem præcedere debet 2. 4.

In generali alienatione feudum non continetur 2. 26. *vers. In generali.*

Qui præsens actum impedire potest nec contradicit, is habetur pro consentiente 2. 9. *vers. si porro.* 2. 26. 5. *vers. Titius.* 2. 33. *vers. inde etiam.*

Natura novas deproperat formas edere 2. 24. *vers. sed quia.*

Ratihabitio, etiam tacita, confirmat actum invalidum 2. 39.

Portionem feudi alienans, fidem promissam servare non videtur 2. 24. 2. *in fin.*

Legitime factum, superveniente facto, non retractandum 2. 106.

Stipendium consequi debet qui suum obsequium commodat 2. 107.

Resoluto jure dantis resolvitur jus accipientis 1. 13. 2. 8. 1. 2. 9. *in fin. princ.*

INCIPIUNT (1)

FEUDORUM (2) CONSUETUDINES. (3)

LIBER I.

TIT. I.

DE HIS, QUI FEUDUM DARE POSSUNT, ET [QUI NON :] ET QUALITER ACQUIRATUR, ET RETINEATUR.

Feudum dare possunt prælati Ecclesiarum, si ecclesiæ est consuetudo et nobiles seculares, et qui ab eis feudum accipiunt. Bald. *Qui feudum dare possint.* 1. 2. 3. 4. *De acquirendis feudis* 5. *De natura feudi.*

Quia de feudis tractaturi sumus, videamus : primum (4) qui feudum dare possunt. † Feudum (5) autem dare possunt archiepiscopus (6), episcopus, abbas, abbatissa, præpositus, si antiquitus (7) consuetudo eorum fuerit feudum dare.

† Dux (8), Marchio (9), et Comes similiter feudum dare possunt, qui (10) proprie regni, vel regis capitanei (11) dicuntur. Sunt et alii qui ab istis feuda accipiunt, qui proprie regis, vel regni valvasores dicuntur : sed hodie capitanei appellantur : qui (12) et ipsi feuda dare possunt. Ipsi vero qui ab eis accipunt feudum, minores (13) valvasores dicuntur.

Vasallus ipso vivo non privatur feudo, ipso vero mortuo ad filios æqualiter pertinet feudum. Bald.

§. 1. et quia vidimus de personis : videamus qualia prius habuerunt initia. † Antiquissimo (14) enim tempore sic erat in dominorum potestate connexum, ut quando vellent, possent auferre rem in feudum a se datam. † Postea (15) vero eo ventum est, ut per annum tantum firmitatem haberent. Deinde (16) statutum est, ut usque ad vitam fidelis (17) produceretur. Sed cum hoc jure successionis ad filios non pertineret : sic (18) progressum est, ut ad filios deveniret : in quem scil. dominus hoc vellet beneficium confirmare. Quod hodie (19) ita stabilitum est, ut ad omnes æqualiter (20) veniat.

§. 2. Cum (21) vero Conradus (22) Romam proficisceretur, petitum est a fidelibus (23) qui in ejus erant servitio, ut lege ab eo promulgata, hoc etiam ad nepotes (24) ex filio producere dignaretur, et ut frater fratri sine legitimo (25) herede defuncto (vel filius) in beneficio quod

(1) Consuetudinis nomine feudorum libri nuncupantur, *ut hic.* Atqui consuetudo jus est non scriptum, §. *sine scripto.* 9. *Inst. de jure naturali.* Sed hic scriptura, non ut forma, sed memoriæ et probationis tantum faciendæ causa intervenit. Hujusmodi consuetudo scripta, vel multis antiquis instrumentis comprobata, notoria esse dici potest.

(2) De feudorum origine vide Cujacium 8. *obs.* 14. Goth. Adde Hotoman. 2. *obs. cap.* 2. Et de feudis non authenticis vide Molin. *ad Consuetud. Parisiens. tit. des fiefs. num.* 100. *et seq.* Card. Tusc. *litt. F. conclus.* 168. Ans.

(3) Hic illa : usus curiarum 2. *feud.* usus ab antiquis sapientibus constitutus. 1. *feud.* 1. §. 4. justus et verus. 1. *feud.* 13. *in pr.* regni. 1. *feud.* 15. 2. *feud.* 82. 2. *feud.* 101. comprobatus. 2. *feud.* 81. 83. *in fin.* usu tradita. 2. *feud.* 84. Jus Curiæ, 2. *feud.* 101. in multis curiis et civitatibus intellectum, 2. *feud.* 88. et breviter, consuetudo, mores, consuetudo feudi, 2. *feud.* 1.

(4) De personis primo quærendum est, *l. si quæramus.* 4. *ff. qui testamenta.*

(5) Feudum dare possunt Ecclesiasticæ personæ : aut potius Ecclesiarum Prælati, si Ecclesiarum consuetudo sit : cujus sententiæ vide octo exceptiones apud Beluisanum et Laudensem hic.

(6) *Tit.* 3. *infr. eod.*

(7) *Tit.* 6. *infr.* 2. *feud.* 91. Quid ? quæ infeudandi antiqua consuetudo est ? Ravennas notat, utilem, 30. annis : Damnosam, tempore cujus non sit memoria : dubiam annis 40. præscribi. Potest quoque ejusmodi persona in feudum dare, consensu totius collegii, etiamsi nulla sit consuetudo.

(8) Feudum dare possunt seculares nobiles : ut Marchio et Comes.

(9) Dux Major Marchione : Marchio Comite, v. 2. *feud.* 10. *infr. quis dicatur dux.*

(10) Capitanei regni vel regis proprie, Duces, Marchiones, Comites : improprie qui Valvasores regni vel regis.

(11) Id est, principes, proceres. *Hotom.* patritii.

(12) Feudum dare possunt valvasores regni vel regis.

(13) Valvasorum alii regis vel regni (qui feuda accipiunt a Ducibus, Marchionibus et Comitibus) alii minores, qui a valvasoribus regni (de quibus paulo ante) feuda accipiunt.

(14) Antiquissimum jus feudorum hoc fuit : ut domini pro animi sui arbitrio, vasallis feuda possent auferre : arbitraria itaque vel potius precaria fuerunt ab initio feuda.

(15) Secundum jus, feuda fuerunt annalia.

(16) Tertium jus, feuda ad vitam vasalli producta.

(17) Id est, vasalli. §. 2. *infr. eod. tit.* 4. *in pr. et* §. 5. *infr. eod.*

(18) Quartum jus : feudum transferebatur ad filium vasalli, quem dominus elegisset. Pone fœminas feudi capaces esse : an omnes æque patri succedent ? Laudensis eam existimat successuram, quæ in hereditate paterna successerit. *cap.* 1. *an agnat.* sin minus, eam quam dominus elegerit. *arg. hujus loci.* Curtius 3. *parte vers.* 10. *octavo quæro.* putat primogenitam succedere, adde quædam ex Cujacio *consult.* 54. *circa med.*

(19) Quintum jus : Feudum æqualiter ad omnes filios pertinet.

(20) *Tit.* 8. *infr.*

(21) Sextum jus : Feudum ad nepotes ex filio transibat : Imo et ad fratrem si feudum paternum vel antiquum, non autem si novum feudum : si frater sine legitimo herede decedebat. Quid si pacto conventum est, ut frater fratri in novo feudo succedat ? quid si feudum, quo de agitur, sciente domino, communi vel pecunia, vel armis et equis emptum est ? Quid si contra hostem regis pugnaverint fratres ? Quid si contraria consuetudo ? frater fratri, etiam in novo feudo succedet, *ut hic.* Quid ? num uterinus frater fratri succedet ? non succedet : quia finitum est genus primi feudum adquirentis : et in feudis jure cognationis nulla est successio. *c.* 1. *infr. de gradib. success. feud.* Quid ? utrimque conjunctus frater, num excludet fratrem consanguineum tantum ? jure civili excluderet. *Auth. cessante. C. de legit. hered.* At non hoc jure, *Bald. Ardizo*, *Laudens.* Hic addendum quod a Baldo notatum est, Fratrem fratri in feudo succedere, non adcrescendi jure, sed providentia principali seu legis.

(22) Lotharius, *Hotom.* Goth. Conradus 11. Suevus. vide Molin. *ad Consuetud. Paris. tit. des fiefs.* 1. *num.* 81. Ans.

(23) Id est, vasallis. §. 1. *supr. eodem.*

(24) *Tit.* 8. 14. §. 1. *et tit.* 19. §. 1. *infr. eod.*

(25) Id est, masculo. 2. *feud.* 34. §. 2. *et tit.* 13. *infr. eodem.* legitimus enim heres in feudis, est masculus descendens.

eorum patris (1) fuit, succedat. † Sin autem unus ex fratribus a domino (2) feudum acceperit (3): eo defuncto, sine legitimo herede, frater ejus in feudum non (4) succedit: quod etsi communiter (5) acceperint, unus alteri non succedit, nisi (6) hoc nominatim dictum sit: scil. ut uno defuncto sine legitimo herede, alter succedat, herede vero relicto alter frater removebitur.

§. 3. Hoc (7) autem notandum est, quod licet filiæ, ut masculi, patribus succedant: legibus (8) tamen a (9) successione feudi removentur (10), similiter et earum filii (11), nisi (12) specialiter dictum fuerit, ut ad eas pertineat.

§. 4. Hoc quoque sciendum est, quod beneficium (13) ad venientes ex latere ultra fratres patrueles non progreditur successione secundum usum ab antiquis sapientibus constitutum, licet moderno (14) tempore usque (15) ad (16) septimum (17) geniculum (18) sit usurpatum: quod (19) in masculis descendentibus, novo jure usque in infinitum (20) extenditur.

Feudum quod datur a capitaneis, vel regis valvasoribus propriam habet naturam, quod vero a minoribus datur, propriam naturam non habet: duobus casibus exceptis qui in litera continentur. Baldus.

† Notandum est autem, quod illud beneficium, quod a regis capitaneis, atque regis, [vel regni] valvasoribus aliis impenditur, proprie (21) jure feudi censetur. Illud (22) vero quod a minoribus in alios transfertur, non jure feudi judicatur: (licet aliter in curia Mediolanensi observetur) sed quando voluerint, recte auferre queunt: nisi Romam cum illis in exercitu (23) perrexerint: quo casu in jus feudi transit, [et adjudicatur:] vel nisi aliquid propter feudum acceperint: tunc enim nisi (24) restituto pretio (25) auferre non possunt.

(1) Id est, paterno. *tit.* 12. *et* 19. *in fin. infr.*

(2) Hujusmodi feudum initium habere a fratre dicitur. *tit.* 8. *in fin. infr.* ideoque novum appellatur. *tit.* 14. *in fin. infr. eod.*

(3) Adquisierit. *tit.* 20. *infr. eod.*

(4) *d. tit.* 8. *et* 20.

(5) Id est, simul investiti. *tit.* 14. *in fin. infr.*

(6) *d. tit.* 14. 20. alias exceptiones vide *d. tit.* 20. *infr.*

(7) Septimum jus, Fœminæ non succedunt in feudo (quod hodie etiam generale est in feudis) quemadmodum nec succedunt collaterales, ultra patrueles. Quid? quomodo succedunt patrueles? Cum patruis, in stirpem: inter se soli, in capita. *Bald. Authent. cessante. Cod. de legit. hered.*

(8) Ut et xII. Tabularum scil. *l.* 14. *Cod. de legitimis heredibus.* §. 3. *versic. et hæc quidem. Instit. de legitima agnator. success.* dixi *ad leges* xII. *Tabul. lib.* 2. *tit.* 20. §. 6.

(9) Fœminæ in feudis succedere non possunt, nisi pacto convento adjectum sit, ut certo gradu, vel in infinitum succedant, *ut hic:* vel nisi contraria sit consuetudo. Quid si feudum maternum, vel fœmineum sit? fœmina excluditur a masculis. *capite* 1. *infr. de feudo fœmin.* Quid si feudum ad nullum servitium datum est? explosa est Baldi opinio, existimantis fœminam succedere: eo magis quod extravagans, *si cui militi*, qua utitur, nullius autoritatis sit, et alioquin contrarium ipsemet sentit in *l. quotiens.* 12. *C. de suis.* Quid si feudum emptum est? rejecta Odofredi opinione, Iserniæ probatur sententia, existimantis fœminam in id feudum non succedere. Quid si fœmina belli assueta, vel virago? ne quidem succedet. Primum enim id rarum est. Deinde feudum non datur tantum juvandi domini gratia, sed ut ejus secreta non evulgentur. Ideoque Laudensis putat fœminas ad feudi successionem, ea de causa non admitti. adde de his *c.* 1. *infr. quemadm. feud. ad filiam.*

(10) *tit.* 6. §. 1. *infr. eod.* quia neque faidam levare, vel pugnam facere possunt. Iserniensis.

(11) Quantumvis sint masculi. 2. *feud.* 11. *vers. ad filias.*

(12) *tit.* 8. §. 2. *tit.* 14. §. 2. 1. *feud.* 39. 50.

(13) Conradi, de quo §. 2. *supr. eod.* alii feudum interpretantur.

(14) Octavum jus, Collaterales in feudo succedunt ad 7. usque gradum. An usque ad 7. tantum gradum? Isern. et Bald. ita putant: Contrarium verius est, in infinitum nempe succedere. *c.* 1. *infr. de nat. succ. c.* 1. *si Vasall. feud. privet. Gloss. in c.* 1. *infr. de success. feud. et in c. si capitan. infr. de feud. Marchiæ. Odof. Henr. Ardizo: Aug. Cons.* 106. si modo feudum de quo quæritur, semel ad descendentes primi adquirentis pervenerit. Collaterales enim descendentium ab avo et eodem primo adquirente, succedunt in infinitum. *d. c.* 1. *de natur. success. feud.* alias ad 7. usque tantum gradum. *Ravennas, Laudensis.*

(15) Quid? gradus in feudis num computamus ex regulis juris civilis vel canonici? Civilis, *Isernias, Bald. Laudens.* Sic et in jure retractus agnatici, gradus secundum jus civile computandos esse scribit Cujac. *consult.* 9.

(16) Verbum *usque* Laudensis accipit inclusive, non exclusive.

(17) Hodie etiam in infinitum. 2. *Feud.* 50. Et hanc probat Laudensis *hic. n.* 38. In feudis collaterales in infinitum succedere: non ad 7. usque gradum.

(18) 2. *Feud.* 50.

(19) Novum jus: Descendentes masculi in infinitum succedunt in feudis, quod et hodie servatur, et ita verum est, ut in feudo etiam ecclesiæ, succedant descendentes masculi in infinitum. *ut hic. capit. ex parte. de feud Gloss. et Doctor. in l. ex facto* 17. *in fin. ff. ad SC. Trebellianum. l.* 1. *Cod. unde vir et uxor.* Nec obstat Novella *de non alienandis* 120. *c.* 5. quæ hodie est correcta in hoc graduum numero, et alioqui est de emphyteusi, quæ ad filias etiam descendit: non de feudo, quod ad filias non transfertur. Quid emancipati filii? hi etiam in infinitum succedunt in feudo: quia principalis ratio succedendi in feudis est in masculis, *cap.* 1. *infr. de al. feudi. Bald. Ard. Laud.* Quid juste exheredatus? non succedit, nisi a patre feudum assignatum ei fuerit, *arg. l.* 1. §. *pen. ff. de adsign. liber.* Quid adoptivus vel naturalis tantum? vid. *c. naturalis c. adoptivus. infr. si de feud. fuer. controv.* Quid in regno et feudis individuis? primogenitus solus succedit, *c. licet de voto.* Quid filius clericus, episcopus vel prælatus? Belnisan. Bald. Alberic. negant succedere: quod autoritate Joan. Calderini, Dulii, Bartoli, Archidiaconi, Innocentii, Joan. Ananiæ, Hostiensis, Joh. de Lignano, Geminiani, Antonii de Butrio, Panormitani, Saliceti, non admittit Laudensis. Nam quæ in contrariam partem proferuntur, vel pertinent ad clericum volentem servitia præstare per substitutum, vel ex stricto jure sunt. Ita fuerit æquitatis, superiores personas in feudis succedere, si modo servire per substitutum sint paratæ. Quid masculi descendentes ex fœmina? negant succedere: remota enim origine, his qui ab origine dependent, locum non superesse. *l. si viva matre.* 3. *C. de bon. maternis.*

(20) 2. *feud.* 74. 81. *infr.*

(21) Feudum concessum a valvasoribus regni vel regis, jure proprii feudi censetur: proprium autem est feudum, quod est perpetuum, quod transit ad heredes, quod non revocatur pro arbitrio ipsius domini.

(22) Feudum concessum a minoribus valvasoribus, non censetur jure proprii feudi: hoc est non transit ad heredes: revocari quandocunque ab ipso domino potest, nisi tribus casibus. Primum enim id non obtinet Mediolani. Deinde aliud dicendum, si vasallus cum domino Romam perrexit in exercitu. Postremo si vasallus quiddam dederit pro feudo: tunc enim non potest auferri, nisi restituto pretio.

(23) *Al.* in exercitum. loquitur de exercitu, cum quo Imperator Romam proficiscebatur ad coronam imperialem accipiendam. *Trithemius* 30. *Otho Frisingensis* 2. *c.* 11. 12.

(24) Imo non restituitur pretium. *c.* 1. *infr. tit. prox.* Sed hic restituitur pretium datum pro feudo perpetuo: ibi, pro temporali.

(25) Atqui pretium pro feudo non datur. *c.* 1. *infr. de feudo dato in vicem legis commissor.* non quidem ita decorum est pretium pro feudo accipere: potest tamen id accipere dominus, si velit, et ibi lege commissoria agitur.

TIT. II.

[DE (1) FEUDO GUARDIÆ (2), ET GASTALDIÆ (3).]

Feudum guardiæ, et gastaldiæ, et illud, quod pro mercede alicujus rei datur, elapso anno revocari potest: nisi ad certum tempus detur. Sed si gastaldi nomine proprii feudi dicant se possidere, non defendunt sibi possessionem, nisi de suo jure probent. Bald.

ITem (4) illud, quod datur nomine gastaldiæ, vel guardiæ, et pro mercede (5) alicujus rei (6), transacto (7) anno (8) potest (9) jure auferri, etiam pretio pro eo dato, non restituto, nisi (10) ad certum (11) tempus datum fuerit.

§. 1. Si vero gastaldi aliquid nomine (12) proprii (13) feudi possederint (14), non valebunt propterea possessionem sibi defendere, nisi per pares curtis (15), vel breve testatum (16) potuerint probare, se, antequam gastaldi essent, vel postquam desierunt esse, investituram accepisse.

TIT. III.

[QUI (17) SUCCESSORES FEUDUM (18) DARE (19) TENEANTUR.]

Successor prælati non cogitur investituram a prædecessore factam, et non expletam de feudo, quod alius tenet, ratam habere. Bald.

SI vero archiepiscopus (20), episcopus, vel abbas, vel abbatissa investituram ejus feudi, quod alius detinebat (21), eo tenore alicui dederit (22), *ut post decessum ejus qui possidet, habeat*: et ante decesserit archiepiscopus, quam ille qui feudum possidebat: successores eorum non (23) coguntur (24) eam investituram facere, vel confirmare, etiamsi pares ejus curtis adsint testes, vel breve testatum (25) inde sit: nisi (26) ille, qui investituram acceperit, nomine ejus feudi in possessionem missus (27) sit eo consentiente (28), qui detinet. Sed si ille, qui feudum possidet, prius decesserit, quam ille qui

(1) Feuda guardiæ et guastaldiæ, anomala non regularia. Goth. *Guardia* est custodia, ut quum castra, et territoria custodienda traduntur, *Gastaldia* gubernatio dicitur, qua res domini gubernantur. Zas. *de feud. a rect. feud. natur. degener. part.* 12. *num.* 4. 5. 6. Ans.

(2) *tit.* 4. §. 3. *tit.* 10. *in fin. tit.* 11. *infr. eod.* 2. *feud.* 94. feudum guardiæ custodiæ nomine datur ei, qui quasi custos prædio apponitur, puta Cæsario, seu casæ custodi.

(3) 2. *feud.* 94. feudum Gastaldiæ, vel Guastaldiæ causa datur ei, qui quasi actor vel procurator prædio dominico imponitur, aut curti seu casæ dominicæ gubernandæ, *tit.* 10. *infr. eod.* 2. *Longobard.* 17.

(4) *Item* particula repetitiva ejusdem qualitatis. Nam sup. §. dictum est de feudo non perpetuo.

(5) An præterita, ut vult Petrus de Cervo, *arg. c.* 1. *in fin. in quibus causis feudum amittat. c.* 1. *de capitaneo, qui curiam.* An et futura; ut vult Baldus? quod verius, hoc sensit, feudum pro mercede, sive præterita, sive futura, post annum posse auferri sive justa causa, sive alia: potentior est enim præterita quam futura causa. *l. Aquilius.* 27. *ff. de donat. l. qui sub prætextu.* 9. *C. de sacros. Eccles. l.* 45. *ff. de fidejuss.* Quid si feudum concessum sit advocato pro patrocinio, vel scutifero, pro servitio; vel capellano, pro capellania? finito anno potest auferri. Nam feudum quodcunque pro mercede, est annale, *ut hic, c. feud. scutiferorum. infr. de notis feudorum.* Quid si pro mercede domini in vita defensi, feudum datum est? perpetuum est. *l. si pater.* 34. §. 1. *ff. de donat.* Quid si feudum guardiæ annuum datum est? perpetuum quoque est. *arg. l. si Stichum.* 16. §. 1. *ff. de verb. oblig. l. senatus.* 35. *in fin. ff. de mortis causa donat.*

(6) Puta advocatiæ, defensionis, oneris, administrationis. Hujusmodi feuda impropria. *tit.* 4. §. 3. 2. *feud.* 81. dicuntur, et pro vice dominicaria, vel villicaria, pro decania, et pro aliis quibuscunque angariis accipi. 2. *feud.* 81.

(7) *Tit.* 11. *infr. eod.* 2. *feud.* 94.

(8) Feudi vita perpetua est: nisi sit feudum guardiæ, Gastaldiæ, et quod pro mercede datur. Hujusmodi namque feudum est annale, nisi certum tempus sit adjectum; neque pretium restituitur.

(9) Imo non potest, cum sit perpetuum feudum servitii, c. 1. *in fin. quæ caus. feudi amitt.* feudum principaliter concessum propter servitium, annuum est, ob gratiam principaliter concessam, adjuncto ei servitio, perpetuum.

(10) Adde et aliam exceptionem ex 2. *feud.* 81. *et* 105.

(11) Feudum guardiæ et guastaldiæ potest dari ad certum tempus, puta biennium: triennium, eo casu, ante tempus auferri non potest.

(12) Feudum quod guastaldus possidet, præsumitur possideri nomine guastaldiæ, non jure proprii feudi. Ita ex ratione qualitatis officii præsumitur qualitas feudi. Privilegium et beneficium interpretamur ex qualitate personæ. *arg. l. ex militari.* 11. *ff. de mil. test. l. in delictis.* 4. §. *si extraneus.* 1. *ff. de noxal. act. l. si quis filio.* 6. §. *irritum.* 5. *ff. de injusto.* Quid si feudum guardiæ datum esse nobiliori dicatur, quam ipse sit dominus, qui id dederit? Baldus putat feudum præsumi perpetuum et proprium, nisi forte qualitas officii accipientis nobilitati præponderet. Quid si feudum guardiæ datum sit ad concedentis arbitrium? Baldus notat feudum esse perpetuum, *arg. l. Jurisperitos.* 30. *ff. de excusat. tutorum.*

(13) Feudorum aliud proprium, aliud improprium. *d. tit.* 8. Gastaldia improprium feudum.

(14) Saltem duos.

(15) Curtis, domus, palatium, prætorium, castrum.

(16) Id est instrumentum publicum. *tit.* 3. *infr. eod.*

(17) Id est an etiam successores personæ ecclesiasticæ.

(18) Cujus investitura facta est ab autore successoris.

(19) Id est tradere.

(20) Hi solent res ecclesiasticas in feudum dare. *tit.* 1.

(21) Adde *tit.* 9. 25. 27. *infr. eod.*

(22) Feudum prælatus non potest conferre in fraudem successoris sui. Adde *c. ult. ne prælati vices suas cap.* 1. *de solut.* verbi gratia: Archiepiscopus investivit Titium de feudo Gaji superstitis, ea lege, ut feudum haberet Gajo mortuo: Archiepiscopus mortuus est ante Gajum: Archiepiscopi successor non cogitur ratam habere investituram factam ab antecessore Archiepiscopo, *ut hic.* Quid ita? prælatus prælato non est heres. Antecessor et successor in hujusmodi dignitatibus, non censetur una et eadem persona.

(23) Idque ex regula juris antiqui. *l. dudum. C. Th. de rescript.* qua a successoribus obligationes non incipiebant, volentes tamen possunt. Ita prælati successor etsi non cogatur investituram ab antecessore factam ratam habere, ratam tamen habere potest. Hac ratione colligunt, Imperatoris successorem non cogi investituram ab antecessore factam, ad modum, qui hoc paragrapho præscribitur, confirmare: quod electione, non successione fiat Imperator, *c. venerabilem de elect.* alias cogi pure factam ab antecessore comprobare. *c.* 1. *infr. de natura feudi.*

(24) Imo coguntur. 2. *feud.* 35. *dicam infr. tit.* 25. *in fin.*

(25) *Titul.* 2.

(26) Vivente vasallo, et eo ratum habente, potest dominus ejus feudum alteri conferre in diem, vel sub conditione, ut ipso vasallo mortuo investitus feudum habeat. Ita investitura de feudo vasalli superstitis alicui facta, potest ipsius vasalli ratihabitione confirmari.

(27) An hoc in feudo hereditario quod ad heredes transit, verum? negat Laudensis, et ita potiores esse heredes vasalli ipso investito. *c.* 1. §. 2. *cum vero Conradus, supr. de his qui feudum.*

(28) Expresse: nam tacitus consensus non sufficeret, cum hic de tertii, hoc est, successoris investientis præjudicio tractetur.

investituram fecit : jure cogitur (1) eam ratam habere. ✝ Laici (2) vero iisdem (3) modis omnibus , quibus supra diximus , si aliis investituram dederint , heredes eorum , si rationibus claruerint (4), omnimodo eam adimplere compelluntur.

TIT. IV.

[SI DE INVESTITURA FEUDI CONTROVERSIA FUERIT.]

Si investitura sit facta coram paribus , vel per breve testatum , dominus tenetur investitum mittere in possessionem. Bald.

SI autem controversia (5) inter dominum et fidelem de feudi investitura fuerit : quid juris sit , videamus. Et si investitura facta fuerit coram paribus (6) curtis , aut in brevi testato : recte eum qui investitus est , cogitur dominus mittere (7) in feudi possessionem . Si vero fuerit in possessione : et mota fuerit ei controversia a (8) domino : ei defensio (9) detur propter possessionem (10). Si autem non fuerit in possessione , nec supra dictis modis poterit probare : tunc illius erit defensio (11), qui investituram dicitur fecisse.

§. 1. Si vero feudum aliquis habuerit , de quo nulla controversia est , et dixerit *se investituram alterius feudi accepisse ab eodem domino* , nec in possessione fuerit, nec prædictis (12) rationibus probare potuerit : licet domini esset defensio : ex ordine (13) tamen , quia aliunde vasallus est , remittitur domino ex æquitate defensio.

§. 2. Cum autem quis dixerit feudum ad se per successionem pertinere , adserendo, illud esse paternum (14) : si fuerit in possessione medietatis (15) , vel alicujus partis , vel (16) cambium (17) proprietatis nomine illius feudi habuerit (18) , vel aliis (19) justis rationibus illud esse paternum probare potuerit , jure obtinebit : si vero probare non potuerit prædicto modo , dabitur ei defensio (20) cum duodecim sacramentalibus (21).

Si vasallus possidet castrum nomine recti feudi , dominus autem dicat eum nomine guardiæ possidere : domino incumbit probatio : et si probaverit , vasallus condemnabitur : nisi vasallus probet se legitime investitum a domino , postquam in guardiam ab eo accepit : domino vero in probatione deficiente , vasallo datur defensio. Bald.

§. 3. Item si (22) vasallus possederit castrum, quod dixerit *se pro feudo tenere* , et e contra dominus (23) *per guardiam* (24) dixerit *se ei dedisse*, domini est probatio : et si poterit probare , tunc ille , qui tenet , domino debet re-

(1) Quid si continuis et importunis interpellationibus potentioris , quasi coactus , prælatus eum de feudo viventis investivit ? mortuo ipso vasallo , atque ita feudo aperto , posse prælatum pœnitere notat Ravennas ? alias cogitur investire , nec enim liberabitur in solvendo quod investiti intererit. *c. 1. in fin. infr. si de feud. fuerit controversia.* Faciunt *notata in l. 1. ff. de action. empt.* Quid si importunæ hujusmodi flagitationes probabuntur ? poterit investitor ipse revocare investituras ita factas. *l. 1. Cod. de petition. bon. sublatis* , quod et Innocentium mortuo Friderico imperatore fecisse notat , post Andream , Laudensis : idque ex causa permissum esse , *arg. Nov. 18. et c. quamvis. de rescriptis in sexto. l. Lucius. 11. ff. de evict. l. item si. 15. ff. de rei vind.*

(2) Et ita in Laicorum successoribus regula Juris novi a Justiniano proditi. 4. *Cod.* 11. servatur , ut a successoribus obligationes incipiant. In successoribus ecclesiasticorum , favore Ecclesiæ , non incipiunt : quod hi juris tantum ecclesiastici , non defuncti antecessoris successores sint.

(3) Investituram factam ab antecessore laici heres ratam habere cogitur.

(4) Lego , claruerit , eo sensu , si prædictis rationibus probata fuerit investitura. *tit.* 4. §. 1. prædictis , id est , per pares Curtis , vel per breve testatum. *hic et d.* §. 1. Justæ rationes dicuntur. *tit.* 4. §. 2. *infr. eod.*

(5) Controversia quid , notatur *in l. causas vel lites.* 16. *C. de transact. l. Lucius.* 78. §. 3. *D. ad SC. Trebellianum. l. non solum.* 39. *D. de procuratoribus.*

(6) Probatur investitura per pares , aut per breve testatum : per pares si quos tamen habeat ipse dominus , alias etiam per extraneos , si nullos pares habeat.

(7) Investitum in possessionem mittere cogitur investitor , neque præstatione ejus quod interest liberatur : nisi forte facultatem tradendi non habeat. Porro hæc missio in possessionem non est verbalis , aut abusiva , seu improprio , hæc enim possessionem vasallo non tribuit , licet ipsi vasallo feudum ita sit quæsitum. 2. *feud.* 7. *in fin.*

(8) Controversiam movente domino adversus vasallum , vasallus si in possessione fuerit , obtinebit , si modo ipse vasallus juret , se , vel antecessorem suum fuisse investitum. *ut c. ult. Infr. de investit.* Quid si vasallus neque sit in possessione feudi , neque prædicta probaverit ? jusjurandum Domino defertur. *vers. eum autem. infr. eodem.* Quid si neuter possideat ? jusjurandum erit arbitrarium : h. e. jusjurandum deferet vasallo , vel domino , judex causa cognita. *c. 1. §. sacramentum. de consuet. rect. feud.* Quid si vasallus non possideat , et aliud indubitatum feudum habeat a domino præter controversum feudum ? jurare non cogitur Dominus , *ut hic.* In hac enim specie vasallus adversus indubitatum dominum aget , cum aliud feudum indubitatum ab eodem domino habere hic proponatur. Priore specie , non agit adversus manifestum et indubitatum dominum , quippe qui habeat in feudo ita controverso negantem dominum. Ideoque in hac quam nunc tractamus specie , remittitur recte juramentum : quia mitius agendum est adversus eum qui manifesto dominus est , quam qui non manifestus est.

(9) Id est , jusjurandum. §. 2. *infr. eod.*

(10) Quam minimum annalem , et bona fide , his enim duobus modis hunc locum coercent interpretes.

(11) Id est , jusjurandum defertur domino , licet ejus adversarius vasallus nihil probet : quod contra jus civile est. *l. ult. C. de rei vind. l. qui accusare. 4. C. de edendo , cap. ult. de jurejurando.*

(12) Id est , per pares curtis , vel instrumentum publicum. *in princip. supr. eod. tit. 3. in fin. supr. eod.*

(13) 2. *feudorum* 58. §. 3. id est , mero jure. Nam ordo hic opponitur æquitati.

(14) *tit. 12. in fin. infr. eod.*

(15) Ut supr. responso dictum est.

(16) Partis feudi possessorem se esse , qui plene probavit , idem et alterius partis in dubio præsumitur possessor , dum tamen id juret : quod si semiplene tantum se partis possessorem probaverit , jurare cum duodecim sacramentalibus cogetur partem illam controversam feudi , suam esse. Porro , quod ratione partis vasallus totum obtineat. Baldus id fieri putat , quod juramentum sit individuum : Ita majori ex parte bonorum feudali , reliquæ partes feudales esse præsumuntur.

(17) *tit.* 22. §. 1. Cambium habere , *ut hic* , vel facere *d.* §. 1. est permutare.

(18) Id est , fecerit , *d.* §. 1.

(19) Verbi gratia , per pares curtis , vel breve testatum. *tit.* 3. *in fin. supr. eod.*

(20) Id est , purgatio , quæ fit dato jurejurando : ea defertur reo ei possessori. §. 3. §. 5. *in fin. infr. eod. tit. 10. infr. eod.*

(21) Vide *tit.* 10. *et* 28. *infr. eod.*

(22) Permutationis titulo a suo vasallo volente , dominus accipere potest ejus utile dominium , vel ejus partem , et ejus loco ipsi vasallo quiddam aliud proprietatis et pleni ac directi dominii dare. Itaque talem permutationem probare debebit vasallus per pares curiæ , vel breve testatum , nam id exemplo novæ investituræ ita probandum est.

(23) Aliud igitur feudum , aliud guardia.

(24) De guardia dixi *tit.* 2. *supr. eod.*

stituere, vel (1) probare per pares curtis (2), vel per breve testatum, postquam in guardiam suscepisset, se a domino pro feudo investituram accepisse. Domino vero in probatione deficiente, tunc illius erit defensio, qui posssidet (3).

Si creditor emit pignus, desinit esse pignus, nisi esset emptio simulata, et de simulatione constaret per certa indicia. Bart.

§. 4. Similiter (4) si aliquis possederit castrum, vel aliam rem, et dominus dixerit *se pro pignore ei dedisse*: e contrario (5) ille dixerit *se accepisse pro feudo*, si potuerit dominus probare, quod ei pro pignore dedisset: tunc ille qui tenet domino restituet, vel probet supradicto modo, se, postquam a domino pro pignore accepit, feudi nomine accepisse, et si dominus non poterit probare, se nomine pignoris dedisse, erit denfensio illius, qui possidet.

§. 5. Si quis de manso (6) uno feudi nomine investituram acceperit, et dixerit, *quod omne (7) incrementum pertineat ad eum per investituram*: si (8) dominus reservaverit sibi aliquid (9) in ipsa curte (10), tunc oportebit fidelem incrementi investituram per pares curtis vel per breve testatum probare. Sed si (11) dominus in ipsa curte nil sibi retinuit: tunc omne incrementum jure feudi fidelis obtinebit. Si vero fidelis in possessione incrementi fuerit, non oportebit eum investituram probare, sed jurare.

Si secundus vasallus accipiat investituram de feudo a primo vasallo cum ejus incremento, et aliquid huic accedat feudo, vivente primo vasallo: totum incrementum est ipsius vasalli secundi. Bart.

§. 6. Rursus si aliquis (12) acceperit investituram feudi *cum omni incremento, quod ei obvenerit* (13), et aliquid accreverit vivente (14) eo, (15) a quo acceperit, ipsius erit, et si ille, qui investituram fecit, sine herede decesserit, et feudum reversum fuerit ad eum (16), a quo ipse tenuerit, vel ad alium: quidquid post mortem ejus, qui dedit, accreverit, ad eum (17) pertinebit, ad quem regressum fuerit.

TIT. V. (18).

QUIBUS MODIS FEUDUM AMITTATUR (19).

Casus primus feudi amittendi.

QUia supra dictum est, quibus modis feudum acquiritur, et retinetur: nunc videamus, qualiter amittatur. Si enim dominus prælium campestre (20) habuerit et vasallus eum morantem in ipso prælio dimiserit (21) non mortuum, nec ad mortem vulneratum: feudum amittere debet (22). † Item si fidelis cucurbitaverit (23) dominum id est cum uxore (24) ejus concubuerit, vel concumbere se (25) exercuerit, aut cum ea turpiter luserit (26), vel si cum filia, aut (27) [cum nepte ex fi-

(1) Testimoniis cognitis, testes ad alios articulos probandos admitti hinc colligit Ravennas *contra auth. qui semel. C. de probat.* Nam post probationes domini probantis feudum (de quo agitur) Guardiæ feudum esse, auditur vasallus probare volens, rectum feudum sibi ab eo tempore concessum fuisse; unde colligunt, Negantem se occidisse, convictum post, probare posse, se ad defensionem sui occidisse, ut qui neget se occidisse, intelligatur semper id negare ad eum modum qui proponitur: scilicet ut puniatur, atque ita sibi contrarium non videri.

(2) Pares curtis et breve testatum justæ rationes probandæ investituræ. §. 26. *eod.*

(3) *tit.* 10. *infr. eod.*

(4) Feudum guardiæ, ut ex pacto in rectum feudum mutari potest. §. 3. *supr. eod.* ita pignus in feudum converti potest, *ut hic.* utroque casu probatio est vasalli.

(5) Aliud feudum, aliud pignus.

(6) Mansus hic est fundus et hereditas, unde quis se et familiam tueri satis commode potest. Ac præterea vectigal sive censum domino referre. dicitur autem a manendo. Alii mansum interpretantur prædium ubi maneant agricolæ: Alii, quod jugo boum arari possit. Mansus vel Massa terræ, Gallice *mestairie.*

(7) Etiam alluvionis.

(8) Probare se investitum de incremento quoque feudi vasallus cogitur, quoties constat dominum aliquid excepisse in curie vasalli. Tunc enim juramentum est domini: quoties autem nihil sibi excepit, ipsum juramentum est vasalli.

(9) Puta, membrum, hortum, viridarium.

(10) Est enim curtis, pars mansi, *ut hic*, sicut villa fundi. *l.* 8. *ff. quib. modis ususfructus.*

(11) Jurisconsulti in usufructu sic distinguerent: Latenti incremento augeri usumfructum, non evidenti. *l.* 9. §. 4. *ff. de usufructu.*

(12) Puta Titius.

(13) An hoc innuitur? Omnes feudi incrementum, vasalli de feudo investiti cum omni incremento esse, sive vivente investitore fiat, sive eo mortuo: et ad investitorem reverti mortuo vasallo? An et id quoque amplius vasallo subfeudante, seu alii feudum dante sub eadem conditione totius incrementi, omne incrementum feudi quod post mortem primi vasalli mortui sine heredibus evenerit, reverti ad primum dominum investitorem, vel ad eos ad quos feudum reversurum est: ut ea ratione primi vasalli jure sublato, sublatum quoque jus intelligatur ejus, qui ab eo feudum eadem conditione accepit? quod et verius est.

(14) Imo etiam et mortuo investitore, Bellovisanus, *Laudensis.*

(15) Puta Sempronio.

(16) Subfeudare vasallus potest; hoc est alteri feudum suum dare, etiam impermissu domini; dum id faciat vasallus bona fide, et æquali et iisdem cautionibus: qua in specie, dominus in subvasallum experiri in subsidium potest servitiorum nomine. Subfeudum Gallis dicitur, *Arrierefief.*

(17) Puta Cajum.

(18) *tit.* 17. *infr. eod. et* 2. *Feud.* 24.

(19) *tit.* 2. Cujac.

(20) Adde *tit.* 17. 21. *et* 2. *feud.* 24. §. 2. *tit.* 28. 57. 107.

(21) Dominus, si justam pugnæ causam habuerit, vel incertum id fuerit, a vasallo defendendus est: de domino illis casibus defendendo et adversario ejus offendendo, jurare vasallus cogitur: sin vero injustam pugnæ causam dominus habuerit, de eo defendendo jurare non debebit. *c.* 1. *infr. hic finitur lex.* Quid si in injusta causa, dominum juvare cœpit vasallus, et dominum postea reliquit? feudo privandum esse negant doctores: nisi forte per speciem juvandi id effecit, ne juvaret alius. Quid si ea membrorum habitudine est, ut juvare dominum non possit? clamore saltem ciere seu advocare auxiliaturos cogitur, *argumento l. domino.* 16. *ff. ad SC. Silanian.* Quid si dominum adjuturus certo præviderit se quoque interfectum iri? Propriam vitæ domini potest anteponere vasallus: et ita fuga salutem sibi quærere; nec ea causa feudum amittit, aliud tamen est in servo. *l.* 1. *ff. ad SC. Silanianum.* Quid si commune feudum duo fratres habeant; unus dominum defenderit? alter non defenderit? qui non defendit, excusabitur alterius intuitu; idque propter personarum et feudi conjunctionem. *Bald.*

(22) *Sub.* per sententiam non ipso jure, *Isernias*, *Alvarot*, *Ravennas.*

(23) *tit.* 17. 2. *feud.* 57.

(24) Etiam volente, non tantum invita. Quid si cum uxore domini ignorans adulterium commisit? feudum non amittit. Quid si cum concubina vel sponsa de præsenti? Idem quod in vera uxore constituunt interpretes: Aliud si cum pedissequa.

(25) Quid si alii opem tulit? idem.

(26) Vasallus feudo privatur turpiter ludens cum uxore domini, unde notant ex turpi etiam colloquio cum uxore domini vasallum feudo privari, licet alias colloqui levius sit quiddam, quam attingere: et in pœnis mitiores esse debeamus. *Goth.* Turpiter luserit, id est osculatus fuerit. Menoch. *lib.* 2. *cas.* 287. adde *l.* 1. *ff. de extraord. criminibus.* et Gothofr. *in not. ad l.* 16. *God. de donat. ante nupt.* Quod si vero stupraverit concubinam vel pedissequam domini, non amittit feudum. Vult. *de feud. cap.* 11. *num.* 38. Molin. *ad consuetud. Paris. tit.* 1. §. 30. *quæst.* 38. *n.* 140. a quibus dist. Zas. *in Epit. feudor. p.* 14. *concl.* 5. Ans.

(27) Aut nuru, id est cum nupta filio. *Cujac.*

lio, aut cum nupta filio [aut cum sorore domini concubuerit, (hæc ita obtinent, si in domo domini maneat (1)) jure feudum amittere censetur. † Similiter si dominum assalierit (2), vel castrum domini, sciens (3) dominum, vel dominam ibi esse.

† Item si fratrem suum (4) occiderit, vel nepotem (5), id est filium (6) fratris. † Aut si libellario nomine amplius (7) medietate (8) in feudum (9) dederit, aut pro pignore (10) plus medietate obligaverit, ita ut (11) transactum permittat: vel dolo hoc egerit, amissione feudi multabitur. † His omnibus casibus feudum ad (12) dominum revertitur. † Rursus si fidelis minus medietate libellario nomine [feudum] dederit, et sine herede (13) decesserit, et feudum ad dominum redierit, vel postquam ad libellum dederit, vel pignori obligaverit, et domino (14) refutaverit (15): tunc ille, qui ab eo acceperit, nullo jure adversus dominum se tueri poterit.

Qui consentit, jura sua perdit, et aliena fortificat. Bald.

§. 1. Præterea si ille, ad quem feudum per successionem jure obvenire debet, consenserit (16) eos investire, ad quos secundum rectum morem non pertinet: nullo modo ad eum repetendum regressum habet. † Item si fuerint duo fratres et unus investituram feudi acceperit: si postea feudum cum fratre diviserit (17), et (18) ille, qui feudi partem accepit, postea plus medietate vendiderit (19), et sine (20) herede legitimo decesserit, feudum ad dominum revertitur.

† Item si quis feudum habuerit in (21) curte (22) domini sui: non poterit ipsum feudum in aliqua parte libellario nomine alicui sine consensu domini sui dare, vel pignori obligare. Similiter si extra curtem detinuerit, et (23) dominus districtum (24) habuerit, vel (25) alium honorem: si (26) alienaverit sine voluntate (27), jure ad dominum revertitur.

TIT. VI.

[EPISCOPUM, VEL ABBATEM, VEL ABBATISSAM, VEL DOMINUM (28) PLEBIS FEUDUM DARE NON POSSE.]

Episcopus, Abbas vel Abbatissa, vel dominus plebis non possunt de cœtero infeudare res ecclesiarum sibi subjectarum, quæ vocantur tituli. Bald.

ITem si Episcopus vel Abbas, vel Abbatissa, vel dominus (29) plebis, feudum dederit de rebus ecclesiarum, quæ eis subjectæ sunt, et tituli (30) vocantur: nullum habet vigorem, secundum hoc quod constitutum est a Papa Urbano in sancta synodo, hoc est illud, quod (31) post ejus decretum fuerit datum: quod autem ante datum fuerit, firmiter permanere debet. Idem juris est, si sit præpositus (vel Abbatissa,) vel alia ecclesiastica persona, quæ antiquitus (32) non sit solita in feudum dare: scilicet ut quod dederit, de jure non valeat.

(1) Et in capillo fuerit. 2. *feud.* 24. §. 2. *vers. rursus.*

(2) *d.* §. 2. *vers. porro si dominum.*

(3) Imo idem et si nesciens, aut ignoravit dominum ibi esse, quemadmodum nihil interest dominus in castro fuerit, vel non fuerit: cum vasallum oppugnasse castrum domini sufficiat. *Ravennas.*

(4) 2. *feud.* 24. §. 3. Quid si fratrem domini? feudum non amittit. 2. *feud.* 37.

(5) Nepos pro filio fratris hic sumitur.

(6) Quid his casibus, quibus nimirum vel fratrem, vel filium fratris interficit: cui feudum committitur? non domino, sed agnatis interficientis, cum id delicti genus in personam domini admissum non fuerit. Sed de feudi committendi legibus paucis hæc notemus. Ex delicto in personam domini admisso, feudum sive antiquum, sive novum domino committi, exclusis agnatis vasalli, et descendentibus. Ex delicto in alium admisso, novum domino, antiquum agnatis committi: ex non delicto, sed quod in legem contractus feudi admisit vasallus (pone vasallum sine domini voluntate feudum vendidisse) novum domino, antiquum adgnatis committi, si qui sint: si nulli, ad dominum, non filios vasalli, si quid hereditarium patris habeant. *Ravenn.*

(7) *tit.* 13. *infr. eod.*

(8) Medietate feudi dederit. *Cujac.* hodie etiam partis alienatio prohibita. 2. *feud.* 9. 52. 55.

(9) Invito domino.

(10) Pignorare feudum, sic ut realem possessionem in alium transferat, vasallus non potest: alias feudo privatur. verbaliter, id est, verbotenus tamen pignorare potest, nec ea re feudum amittet.

(11) Ut transacto anno, *Hotom.* ut distractionem permittat, *Cujac.* id genus pignoris consultum dicitur, 2. *feud.* 8. *in fin.*

(12) 2. *feud.* 37.

(13) A masculo scil. si vasallus sine herede masculo decedat.

(14) Feudum refutare domino vasallus potest, vel id quoque quod ipse in alium contulerit, etiam ipso accipiente invito. Quid ita? imputet sibi, qui accepit, quod non rite acceperit. *arg. l. qui cum alio.* 19. *ff. de reg. juris.* Quid si quis accepit ignorans? Baldus putat retinere feudum posse, *c.* 1. §. *si vero. infr. qualit. olim poter. feuda.* quo loco tamen agitur de infeudatione jure permissa, hic autem de alienatione non permissa.

(15) 2. *feudorum* 9. si feudum refutaverit in manus domini.

(16) Si proximior adgnatus successurus consentiat, ut remotior, vel, ut extraneus de feudo investiatur. 2. *feudorum* 26. §. 5. *vers. Titius.* præjudicat sibi. Consensisse autem hic intelligitur, qui vel tacite consensit: sic tamen ut ille consensus actu aliquo probetur, puta sigillo adposito, vel subscriptione aliqua speciali, alia tamen quam testimonii perferendi causa facta, *l. Gajus.* 39. *ff. de pignoratitia actione.*

(17) Feuda dividi regulariter possunt, *ut hic*: quod in feudis dignitatum non obtinet. *c.* 1. §. *præterea. de publica alien. feudi per Feder.* et ubi alia consuetudo est.

(18) Frater fratri in feudo simul adquisito non succedit, nisi mortuo sine liberis: at non ei succedit delicto feudi partem suam amittenti.

(19) Si vasallus plus medietate feudi vendiderit.

(20) Et si. *Hot.*

(21) Si minima pars feudi, quod in curte est, alienata.

(22) Vide 2. *feud.* 5. quod vulgo de camera, vel de cavena dicitur. *Contius*: feudum in curte domini habere intelligitur, qui annuum reditum, vel certam pensionem, et ut Ravennati placet, qui certam partem territorii, vel villæ a domino accepit. Extra curtem vero domini feudum habet, qui possessionem eam a domino in feudum accepit, in quam ipse dominus jurisdictionem habeat. Cæterum non in curte, sed extra curtem et jurisdictionem feudum habet, qui in ea villa feudum habet, in qua dominus nullam habet jurisdictionem, vel nullum districtum.

(23) Infeudans rem singularem, non censetur jurisdictionem infeudare: secus si universitatem castri, vel villæ quis infeudet. Jurisdictionem ac districtum alicubi habere et in eodem loco dominium habere, differre ex hoc loco colligi etiam potest, §. *ad hæc. infr. de pace juram. firm.*

(24) i. e. Jurisdictionem.

(25) Si feudum in quo dominus districtum, vel alium honorem habet, vasallus vendiderit.

(26) Feudum habens in curte domini, feudum suum alteri infeudare non potest.

(27) Domini scil.

(28) De quo vide *Infr. eod.*

(29) Dominus plebis: adde *inscriptionem tituli*, qui et vice dominus. *c. volumus. c. Dominum.* 89. *distinct.* Sigebertum *in Chronico*, Car. 4. *de rever. eccl. deb.* œconomos, Cassiodorus 5. *variarum epist.* præpositus reditibus colligendis a plebeis seu rusticis, dixi ad *l.* 33. §. 4. *C. de episcopis.*

(30) Tituli prædia clericis ecclesiæ ad alimenta destinata.

(31) Infeudationes ecclesiasticarum rerum factæ ante Papam Urbanum ratæ habentur.

(32) *tit.* 15. *eod* 2. *feud.* 91.

Fœmina posita in copula cum masculo, non succedit simul cum eo, sed ita demum, si masculus non est. Bald.

§. 1. Quinetiam si quis eo tenore feudum acceperit: *ut ejus descendentes masculi et* (1) *fœminæ illud habere possint*: relicto masculo, ulterius (2) Fœminæ non admittuntur.

§. 2. Mutus (3) feudum retinere non (4) potest (5), scil. qui (6) nullo (7) modo loquitur (8): sed si feudum fuerit magnum, quo ei ablato se exhibere (9) non valeat: tantum ei relinqui debet unde se sustinere possit. † Et his omnibus casibus feudum amittitur, et ad dominum revertitur.

TIT. VII.

(10) DE NATURA FEUDI.

Non potest de Comitatu, Marchia, vel Baronia investitus per principem, de his pro libito devestiri. Bald.

Natura feudi hæc est, ut si (11) princeps investierit capitaneos suos de aliquo feudo, non potest eos devestire sine (12) culpa, id est Marchiones, et Comites, et ipsos, qui proprie hodie appellantur capitanei. Idem est, si investitura sit facta a capitaneis, et majoribus valvasoribus qui proprie (13) hodie capitanei appellantur. Si vero facta fuerit a minoribus, (14) vel minimis valvasoribus, aliud est. Tunc enim possunt devestiri non habita ratione culpæ: nisi (15) fecerint (16) hostem Romæ, tunc enim idem est in minimis, quod in majoribus valvasoribus: vel nisi (17) emerint feudum: tunc enim pretium restituendum est secundum antiquum et rationabilem usum. Moderni (18) autem non ita subtiliter cernentes, dicunt idem observandum in minimis, quod dictum est in majoribus valvasoribus.

TIT. VIII. (19).

DE SUCCESSIONE FEUDI.

Si habens feudum decedat masculis et filiabus relictis: soli masculi succedunt in feudum, non filiæ seu fœminæ. Baldus.

Sequitur de successione feudi videre. † Si quis igitur decesserit filiis et filiabus superstibus: succedunt tantum (20) filii æqualiter (21), vel nepotes (22) ex filio (23), loco (24) sui patris: nulla (25) ordinatione (26) defuncti in feudo manente, vel valente.

Feudo paterno alienato, vel de quo est filia investita, succedit masculus superstes. Bald.

§. 1. Hoc quoque observatur, ut si frater meus alienaverit (27) partem suam feudi (28), vel fecerit (29) investiri filiam (30) suam, si moriatur sine herede masculo, nihilominus revertitur ad me (31): et olim observabatur usque ad quartum gradum tantum secundum quosdam: hoc ideo, quia postea non (32) vocatur feudum paternum. Alii autem dicunt usque ad septimum (33) gradum.

(1) Ratio dubitandi in hac voce consistit, quod masculus, et fœmina re et verbis hic sint conjuncti, et tamen fœmina simul cum masculo non admittitur, etiam si dictum sit, ut masculi et fœminæ feudum illud habere possint. Quid igitur? si nunquam extiterit masculus, fœmina admittetur · sin semel extiterit, postea non admittetur, fœmina semel a masculo exclusa, in perpetuum est exclusa, ut ne mortuo quidem masculo fœmina admittatur: nisi forte qui extitit masculus, subito mortuus sit, quia qui extitit et subito mortuus est, extitisse vix videtur: quo loco notant, subito eum decessisse videri, qui antequam tingeretur sacro baptismate et nomen ei impositum esset, mortuus sit. Hoc est ante octavum diem. Innoc. *in cap. nam et ego. de verb. significat.* Quid si non rectum feudum sit, sed conditionatum, ut ita appellant, cujus servitium ipsa mulier æque præstare possit ac masculus? fœmina simul cum masculo admittitur, ut interim notetur, particulam, *et*, hic positam, sensum conjungere, non verba. Tres alios intellectus ad hunc locum vide apud Laudensem. *Goth.* Nota, quod particula, *et*, hic non copulet æqualiter, sed denotet ordinem successivum. *Ans.*

(2) Id est, extantibus masculis. *tit.* 8. §. 2.

(3) 2. *feud.* 36.

(4) Imo potest. 2. *feud.* 36.

(5) Mutus etiam ex morbo sine culpa sua adscito, cur feudum retinere non potest? An quia pars servitii est aliqua in sermone? *ut tit. de forma fidelitatis.* Eadem ex causa primogenitum regis, quod mutus sit, in regno non succedere notant: et consequenter ei secundo genitum præferri.

(6) Mutus dicitur qui nullo modo loquitur.

(7) Mutus feudum retinere non potest, nisi pauper sit, et feudum ipsum magnum. Tunc enim eatenus sibi ex feudo servare potest, quatenus ad alimenta sufficiat. Quid si feudum novum ad certum aliquod servitium datum est, ut ne ei muto esse noceat? Ita mutus feudum retinebit. Quid si qui mutus est, vasallus ea sit conditione, ut neque ob ingratitudinem feudum possit ei avocari: puta quod dominum mortis periculo eripuerit? feudum ei servari notat Ravennas. Quid si sciens prudens mutum investierit dominus? gratiam ei beneficii seu feudi fecisse intelligitur.

(8) Balbutientem feudum sibi retinere posse hinc recte colligas: cum balbutiens quodammodo loquatur.

(9) Id est, alere.

(10) *tit.* 3. Cuj.

(11) Devestire vasallum, hoc est feudum vasallo auferre dominus non potest, etiamsi sit Imperator, vel ejus successor, ubi cum semel investivit, nisi convictum et per sententiam, *ut hic.*

(12) *tit.* 21. *tit.* 22. *in fin.*

(13) *tit.* 1. *supr. eod.* improprie. *Cujacius.*

(14) *tit.* 16. *infr. eod. et tit.* 1. §. 5. *Supr. eod.*

(15) Prima exceptio.

(16) Id est, nisi valvasinus cum domino Romam (cum qua Longobardis res fuit semper) in expeditionem perrexerit. Adde *tit.* 20. *infr. eod.* c. 2. *feud.* 1. *tit.* 1. §. 5. *supr. eod.*

(17) Secunda exceptio. Adde *tit.* 16. *infr. eod.*

(18) Mediolani. Cujac. *arg. tit.* 1. §. 5. 2. *feud.* 10.

(19) *tit.* 4. Cujac. Ad intellectum hujus *tit.* vid. Kinschot. *resp.* 2. *num.* 46. Ans.

(20) §. 2. *Infr. eod. tit.* 1. §. 3. *supr. eod.*

(21) *d. tit.* 1. §. 1. *in fin.*

(22) *d. tit.* 1. §. 2.

(23) Non ex filia.

(24) *tit.* 14. §. 1. *infr. eod.* jure etiam repræsentationis admisso.

(25) Succedendi ordinem in feudis vasallus mutare non potest: h. e., non potest bessem uni, alteri trientem legare. Quid? potestne quis heredem damnare, ut ex feudo annuam vini vel frumenti modiationem aliquam det Titio? Baldus, Alvarotus Ravennas ita putant, cum in hac specie testetur defunctus de fructibus a feudo separatis, qui proprii sint heredis, non feudi.

(26) Id est, testamento vel prælegato.

(27) In filiam.

(28) Feudum antiquum a vasallo alienatum sine consensu domini, primo filiis vasalli, deinde agnatis ejus committitur, non ipsi domino.

(29) 2. *feud.* 39.

(30) Filiam vasalli de feudo novo investire dominus potest etiam invitis vasallis: cum id feudum sit ad ipsum dominum recasurum, qui investivit et feudum contulit: de feudo paterno et antiquo, invitis agnatis non potest, nisi vivo ipso vasallo, id est, tantisper dum vivit ipse vasallus pater filiæ ita investitæ.

(31) Si alienationi, aut investituræ non consensero. *d. tit.* 39. alias non revertitur, *tit.* 24. *tit.* 5. §. 1. *supr. eod.*

(32) Hoc hodie immutatum. *Infr. eod.*

(33) Hodie in infinitum. 2. *feud.* 50. v. Mynsinger. 3. *observ.* 95.

Filia non succedit in feudo, licet vasallus decesserit sine herede masculo, nisi investitura facta fuerit in patre, ut filii, et filiæ succedant in feudum. Bald.

┼ Filia (1) vero non (2) succedit in feudo, nisi (3) investitura fuerit facta in patre, *ut filii, et filiæ succedant in feudum*, (tunc enim succedit filia filiis non (4) extantibus) vel nisi (5) investitæ fuerint (6). Hæc de hoc feudo paterno. ┼ In alio vero feudo, quod habuit initium tantum a fratribus (7), non (8) succedit unus alteri, sive una investitura, sive duabus: nisi (9) hoc fuerit dictum expressim, ut alter alteri succedat.

TIT. IX. (10).

QUI (11) SUCCESSORES TENEANTUR.

SI quis investitus fuerit de alieno (12) feudo *post* (13) *mortem ejus* (14), vel si quis fuerit investitus *sub* (15) *conditione aliqua, vel tempore* (16), *quo nullus erat* (17) *investitus*: sive præmoriatur tenens feudum, sive investitor sive investitus: investitor, et (18) investitoris heredes tenentur investito, vel heredi ejus veniente tempore vel conditione: licet alii dicant (19), si moriatur investitus antequam tenens feudum, vel ante conditionem existentem, vel ante tempus, quod heredes ejus non debeant investiri: nam si quis fuerit investitus pure (20) de alieno feudo non valet habita investitura. Hoc (21) ita est, nisi fuerit facta ab aliqua ecclesiastica persona: tunc enim si præmoriatur investitor, antequam feudum tenens vel conditio, vel tempus existat: non obligatur successor illius: hoc probatur per Legem Lotharii de precariis (22), et hoc (23) intelligendum est in vasallis, qui feudi successionem (24) non habent.

TIT. X. (25).

DE CONTENTIONE INTER DOMINUM ET FIDELEM DE (26) INVESTITURA FEUDI.

Orta contentio inter dominum et fidelem de investitura, decidi debet, vel per pares curiæ, vel per juramentum possessoris. Bald.

SI contentio fuerit inter dominum et fidelem de investitura feudi, per (27) pares curiæ (28) dirimatur: Alii (29) enim testes, etsi idonei sint, admittendi non sunt, inopia (30) tamen probationum dirimatur per religionem (31) clientuli (32) possessoris (33) feudi, vel cum (34) duodecim sacramentalibus (35), secundum quosdam. Cæterum si dominus possideat, etiam per suum jusjurandum cum duodecim sacramentalibus dirimatur: hoc ita, nisi clientulus sit gastaldus (36), vel actor domini, tunc enim tantum (37) suæ, id est, domini religioni statur: ni-

(1) Fœminæ in feudis succedunt vel ex pacto, vel ex gratia domini (feudo hoc postremo casu libere ad ipsum dominum reverso, ut hic) vel si feudum sit maternum. Quid filius filiæ? succedit, si pater investitus fuerit pro se, filiis masculis et fœminis ex suo corpore descendentibus. *l. 1. C. de condit. insertis.*

(2) *tit. 1. §. 3. supr. eod.*

(3) Prima exceptio. *d. §. 3.*

(4) Fuit hæc Gerardi sententia *tit. 6. §. 1. supr. eod. 2. feud. tit. 17. vers. non enim. tit. 50. tit. 51. §. 3. tit. 104. §. 1.*

(5) Secunda exceptio.

(6) A domino. *tit. 24. Infr. eod.*

(7) Id est, in feudo fraterno ac novo.

(8) Vid. *tit. 20. Infr. eod.*

(9) Exceptio *tit. 14. Infr. eod.* Frater fratri in feudo fraterno (quod initium accepit a fratre) non succedit, nisi ex pacto: *ut hic*, aliud in emphyteusi. *Ravennas.* Quin et in feudo fraterno succedet frater, si feudum ita concessum fuerit, *duobus fratribus et singulis feudum et rectum et nobile concedimus*, ut eo casu singuli solidum feudum accepisse videantur.

(10) Qualiter heres investitoris teneatur. *Cujac.*

(11) *tit. 5.* Cujac.

(12) *tit. 3. Supr. eod.*

(13) In diem investitura fieri potest, vel ita: investitura diem et conditionem recipere potest.

(14) Id est, possessoris.

(15) Sub conditione et in diem quis investiri potest.

(16) Investire vasallum dominus sub ea conditione potest: *cum aperietur feudum.* Hunc in modum, feudum nondum apertum conferri sub conditione potest: pure non potest.

(17) Lego, *erit.*

(18) In feudis spes conditionalis investituræ transit ad heredes active et passive. facit *§. 4. vers. ex conditionali. Inst. de verb. oblig.* Ita feudum comparatur magis contractui, quam ultimæ voluntati: quia spes conditionalis in ultima voluntate non transit ad heredes *l. si ex 9. ff. de suis.*

(19) An bene, ut vult glossa? An male: ut communiter glossæ opinionem reprobant Belvisanus, Isernias, Baldus, Laudensis.

(20) Pure de alieno feudo investiri nemo potest.

(21) Quæ superius dicta sunt de investitura in diem vel sub conditione facta, locum non habent in investitura facta ab Ecclesiastica persona. Quid ita? quia si ante diem vel eventum conditionis investitor Ecclesiasticus decesserit, successor ejus ratam investituram habere non cogitur, *ut hic.* In laico investitore, heres investitoris factam ita investituram probare tenetur.

(22) Precaria, est cessio ususfructus rei immobilis, quæ fit clerico ad tempus, vel dum vixerit, ea lege, ut ecclesiæ ministerium exhibeat. *Synodus Toletana: c. 3.* fiebat etiam ei, ejusve liberis qui rem suam ecclesiæ donasset. adde *quæ de præcaria dixi ad Nov. 7. c. 4. Novell. 20. c. 1. l. 14. §. 5. C. de sacr. eccles.*

(23) Quod superius dictum est initio hujus capitis, locum habet, quoties primus vasallus decessit sine successore masculo vel agnato.

(24) Feudum successionem non habere dicitur, quod morte accipientis finitur, *ut hic, et tit. 27. et 2. feud. 26. §. 2.*

(25) *tit. 4. supr. eod.*

(26) *tit. 6.* Cujac.

(27) *d. tit. 4.*

(28) Iidem pares Curtis dicuntur *tit. 2. §. 1. tit. 4. passim. supr. eod.* pares domus. *tit. 11. Infr. eod.* pares de domo. *tit. 26. §. 1. Infr. eod.* compares, convasalli.

(29) Testes extranei in aliis causis jure civili passim admittuntur. *l. 1. ff. de testib.* In feudis seu jure, pares Curiæ tantum admittuntur.

(30) Probationum inopia (ut quia nulli sint pares Curiæ) recurritur ad juramentum: est enim subsidium probationum jusjurandum. Sic apud Mimum, jusjurandum emplastrum æris alieni dicitur, vid. 16. Gell. 7. *in fin.*

(31) Id est, jusjurandum.

(32) Id est, vasalli. Clientulus enim his libris sumitur pro vasallo.

(33) *tit. 4. §. 3. supr. eod.*

(34) Sacramentales nunquam jurant, nisi aliqua suspicio sit vel præsumptio adversus possidentem jurantem. Idem in purgatione canonica, quippe infamia apud bonos notatus, purgandus est Canonice, *c. cum in juventute sua 12. x. de purg. canonica.* Ita quoque jure civili ad inquisitionem non pervenitur, nisi præcedentibus indiciis. Cyn. *l. ult. C. de quæst.*

(35) *tit. 4. §. 2. supr. eod. tit. 28. infr. eod.*

(36) Dixi *tit. 2. supr. eod.*

(37) Sine sacramentalibus.

si (1) habeat testes pares idoneos (2), nam (3) aliquando malignando multa bona auferuntur (4) domino hoc modo, et hoc colligitur per legem, quæ est in titulo de acquisitione actorum regis in Lombardia (5). Idem dicendum est de guardia.

TIT. XI.

[DE PIGNORI DATO FEUDO QUID JURIS SIT.]

Similiter si (6) quis voluerit dicere *de pignore sibi dato se investitum esse*, non (7) credatur suo juramento, sed testibus idoneis (8) paribus domus, vel curiæ. ✝ Insuper sciendum est feudum guardiæ, et gastaldiæ quacuuque (9) hora vult auferri (10) posse a domino, scil. post (11) annum.

TIT. XII. (12).

DE CONTENTIONE [INTER ME ET DOMINUM DE PORTIONE] FEUDI FRATRIS [MEI] DEFUNCTI.

Fratri superstiti defertur jusjurandum, si partem habet in feudo, de quo est contentio inter eum, et dominum. Bald.

Si contentio fuerit inter me, et dominum *de portione feudi fratris mei defuncti*, dicendo (13) *paternum esse, et sic* (14) *me debere succedere*, ille vero minime, tanquam habuerim partem (15) meam: sive possideo (16), sive alienavi, dabitur mihi jusjurandum, scil. patrem meum jure investitum fuisse: licet non possideam portionem fratris mei. Si vero nullam partem habuero illius feudi, nec mihi nec domino dabitur jusjurandum, nisi propter supradictam rationem domino, non, ut ego propter hoc aliud meum feudum amittam. Si tamen vasallus poterit probare paternum fuisse, sive possideat, sive (17) non, obtinebit: alioqui nisi (18) probet paternum fuisse, vel nisi possideat, dominus obtinebit.

TIT. XIII. (19).

DE ALIENATIONE FEUDI.

Vasallus hoc jure potest etiam sine voluntate domini feudum alienare ad libellum, usque ad medietatem, et non in plus: et non per alium contractum. Bald.

Si clientulus (20) voluerit partem suam feudi alienare, id est, medium (21), sine domini voluntate poterit hoc facere: ulterius (22) progredi non (23) potest, secundum justum et verum usum: alioquin, et feudum amittit, et non valebit quod factum est. Quod dictum est alienare, intelligas de libello (24). [Huic consuetudini derogatum est per legem Lotharii (25).] Mediolanenses (26) vero irrationabiliter (27) considerantes dicunt clientulum etiam alienare posse in totum, et sine domini voluntate. ✝ Inde potest præsumi, si clientulus fecerit libellum in perpetuum de feudo suo alicui ecclesiæ (28), non valet: ideo (29) scilicet, quia (30) nunquam reversurum sit ad dominum, cum *ecclesia non desinat* (31) *esse heres*: quod observandum est (et) in privato ex natura (32) perpetui libelli. Sed (33) diversum observatur in ecclesia, quam in privato. Ecclesia (34) enim cultrix et auctrix justitiæ non patitur contra justitiam aliquid fieri in se, vel in alterum: privatus vero sæpe obviat justitiæ. ✝ Et si clientulus fecerit libellum, vel aliud (35) de medietate feudi sine domini voluntate: eo mortuo sine legitimo herede

(1) Atqui pares Curiæ testes esse non posse videntur: cum paulo ante dictum fuerit eos esse judices? Interpretes putant numerum parium spectandum esse, ut si ad utrumque munus sufficiant pares, hoc est et testium et judicum, hi testes, illi judices esse possint: sin pauciores sint, ut per illos solos factum possit probari, testium officio fungentur, alius vero seu aliunde judex sumetur. Sin per alios res probari poterit, pares ipsi judices sint. In re tamen obscura, testes esse debebunt: alter vero judex adsumetur. facilius enim reperiuntur judices quam testes: nam et nova investitura per pares probatur, antiqua etiam per extraneos *cap.* I. *infr. qui testes sint necessarii.*

(2) *tit.* 11.

(3) Præsumitur officialis multa suis ex bonis a domino quæsivisse: imo et subtrahere potuisse. adde *l. defensionis facultas.* 7. *C. de jure fisci. l. si defunctus.* 10. *C. arbitr. tutelæ.*

(4) Ab actore. *l. ult. in fin. ff. de officio præsidis. l.* I. §. I. *ff. de off. procurat. Cæsar.*

(5) *Lib.* 2. *tit.* 17. *de acquisitionibus actorum regis.* Lombardi libros esse Authenticos hinc colligunt.

(6) Præsumendus nemo est in feudum rem accepisse, quæ pignori tantum ei data est, nisi probetur.

(7) Imo creditur. *tit.* 28. *infr. eod.* Cur non creditur? Possedisse jure pignoris, aliud sane est a feudi possessione: et proinde non hoc probat, qui illud probat.

(8) *tit.* 10. *supr. eod.*

(9) Hæc est natura feudi improprii. 2. *feud.* 81. ut post annum auferri quandocunque possit: ut judicis sententia neque requiratur, neque tempus datum judicatis, nisi forte jus domini sit incertum.

(10) Feuda guardiæ et gastaldiæ non sunt perpetua: cum quacunque hora post annum vasallo suo possit ea auferre dominus.

(11) *tit.* I. §. I. *tit.* 2. *supr. eod.*

(12) *tit.* 7. Cujac.

(13) *tit.* 4. §. 2. *Supr. eod.*

(14) Frater fratri mortuo succedere potest in feudo paterno.

(15) Sive mediam, sive majorem, sive minorem: Ita partis possessæ ratione, præsumitur totum possessum.

(16) Possessio multum confert ut jusjurandum possessori deferatur.

(17) Hæc verba, *sive non* Cujac. expungit.

(18) Præsumitur feudum potius novum quam paternum, vid. 2. *feud.* 11. *in fin.*

(19) *tit.* 8. Cujac.

(20) Id est, vasallus. *vers. etsi infr. eod. tit.* 10. *Supr. eod. tit.*

(21) *tit.* 5. *in fin. pr. et* §. I. *supr. eod.*

(22) Hodie ne quidem partem alienare potest sine domini voluntate. 2. *feud.* 9. 52. 55. ut nec pignorare totum vel pro parte sine voluntate domini. *c.* I. *de prohibita feudi alienat. per Frideric.*

(23) Potest tamen hodie subfeudare: nec enim hic prohibetur subfeudatio. *c.* I. *qualiter olim poterat feudum alienari.*

(24) Libellarius contractus quid sit, vid. 2. *feud.* 9. *Infr.*

(25) De qua vide 2. *feud.* 9. 44. 52. 55. Feudi alienatio omnis sive universi, sive partis feudi sit, hodie prohibita est lege Lotharii.

(26) Facit 2. *feud.* 44.

(27) Consuetudinem sine ratione interdum admitti hinc notant: dum ne bonos in mores committat.

(28) Quid? civitati num potest vasallus in feudum dare? non potest, *arg. hujus capitis. l. An ususfructus.* 56. *ff. de usufructu.*

(29) Cur feudum in perpetuum libellum dari non possit, adde 2. *feud.* 9.

(30) Ecclesia heres perpetua intelligitur.

(31) Idem pene dicitur de municipiis, *l.* 56. *ff. de usufructu.*

(32) Natura perpetui libelli quæ.

(33) Vasallo olim licitum erat feudi dimidium alienare per libellum; idque in privatum, non in Ecclesiam. Ita nonnunquam deterioris est conditionis Ecclesia quam privatus, quod fit ideo, ne cum alterius injuria locupletetur Ecclesia: Ita non fuerit hoc caput adversus ecclesiæ libertatem. *Auth. cassa, C. de sacr. eccl.*

(34) Ecclesiæ commendatio.

(35) Id est, si pignori obligaverit.

masculo (quod verbum (1) ita intelligendum est in feudo , id est , sine filio masculo) revertitur (2) feudum ad dominum. † Si vero cum (3) domini voluntate totum , vel medium alienaverit , stabilis permaneat alienatio , fratri vero vel nepoti (4) per libellum facta alienatio , etiam (5) sine voluntate domini. (Item (6) in feudo comitatus , vel marchiæ , vel aliarum dignitatum non (7) est successio secundum rationabilem usum : sed hodie hoc est usurpatum (8).)

TIT. XIV. (9).

(10) DE FEUDO MARCHIÆ, VEL DUCATUS, VEL COMITATUS.

In feudis dignitatum non succedit heres , nisi sit investitus. Bald.

DE marchia, vel ducatu , vel comitatu , vel aliqua legali dignitate si quis investitus fuerit per beneficium ab (11) Imperatore : ille (12) tantum debet habere , heres enim non succedit ullo modo, nisi (13) ab imperatore per investituram acquisierit.

1. SI (14) capitanei , vel valvasores majores , vel minores investiti fuerint de beneficio : filii vel nepotes ex (15) parte filiorum (16) succedunt. Si vero unus ex his filiis , vel nepotibus sine descendentibus masculini sexus heredibus mortuus fuerit , prædicti (17) fratres vel nepotes per investituram patris et avi in beneficium succedunt. Et similiter intelligendum est in consobrinis (18).

2. SI (19) duo fratres simul (20) investiti fuerint de beneficio novo , et non de paterno : si unus eorum sine descendentibus (21) masculini sexus mortuus fuerit , dominus succedit non frater : nisi (22) pactum (23) fuerit in investitura , quod frater fratri succedat. Per pactum enim frater succedit , non dominus. Et quod diximus de fratribus , ut unus alii succedat per pactum : idem (24) dicendum est de filiabus , (25) si hoc pactum conciliet : et sic per pactum (26) filiæ (27) succedunt.

TIT. XV.

AN (28) MARITUS SUCCEDAT UXORI IN BENEFICIO.

Maritus uxori non succedit in feudo , etiam fœmineo , nisi specialiter sit investitus. Bald.

SI fœmina (29) habens beneficium (et maritum (30)) moriatur : nullo (31) modo succedit (32) in beneficium (33) maritus , nisi (34) specialiter investitus fuerit. † Et si ipsa fœmina filios dimiserit : dicunt quidam (35), filios non debere succedere in beneficium matris, nisi specialiter sit dictum , vel investiti fuerint : quia secundum usum regni (36) ad beneficium vocantur paternum , et non maternum. Sed secundum æquitatem (37) dicamus fi-

(1) Heredis nomine , jure feudistico , filius masculus ex masculo descendens non ex fœmina intelligitur , *ut hic* , *et* 2. *feud.* 34. §. 2. *vers. profecto. Infr.*

(2) Quia perempto jure auctoris , perimitur jus successoris , *ut hic* , *et* 2. *feud.* 8. §. 1. *tit.* 9. *in pr.*

(3) 2. *feud.* 52. 55.

(4) Id est , fratris filio , *ut tit.* 5. *vers. item si fratrem. Supr. eod.*

(5) Inter agnatos proximos aliquid permittitur , quod inter extraneos non est permissum , *ut hic.* Permissa est inter agnatos feudi alienatio sine voluntate domini , at non in extraneos. Cur permittitur ? hujusmodi alienatio proprie non est alienatio , sed refutatio potius feudi paterni ab initio.

(6) Inclusa , ad sequentem titulum pertinent , ejusque initium faciunt , proxime ante §. 1.

(7) In feudis dignitatum , stricto jure (aliud usu) non est successio , *ut hic.* Cur non est successio ? hujusmodi feuda vel dignitates successione non quæruntur , sed electione et concessione principis.

(8) Consuetudine scilicet et ita hoc verbum plerumque intelligitur. *l.* 13. §. *ult. ff. de injuriis. l.* 1. §. 6. *ff. de extraord. cognit.*

(9) *tit.* 9. Cujac.

(10) De investitura Marchiæ , Ducatus aut Comitatus , et ejus successione , et retentione. *Cujac.*

(11) Regalium dignitatum collationes , summi principis sunt.

(12) In feudis regalibus dignitatem habentibus non succedit heres , nisi de novo per investituram adquirat. *Goth.* Hujus observantiæ vestigium apud Hispanos adhuc viget. Ducalis enim dignitas nisi per Regem renovetur , non transit ad heredes. Zuares. *in l. quoniam. C. de inoff. testam. dubit.* 1. *in fin. et dubit.* 2. *num.* 10. Molin. *de primogen. Hispan. lib.* 1. *cap.* 11. *num.* 20. *et seq.* Ans.

(13) Hodie usurpatum est , ut feudum regale jure successionis adquiratur. 2. *feud.* 55. §. 1. hoc est , deferuntur hujusmodi feuda primogenito. Quid si incertum sit , quis primogenitus sit : An ambo admittentur ut vult Alexander ? An supremus feudi dominus alterutrum prout voluerit , eligere poterit : ut post Baldum notat Alvarotus ? Quid si Rex vel Dux ante regiam vel ducalem dignitatem indeptam filium habuerit , et alium post eam adeptam susceperit ? Hunc non illum præferri notant : si modo consuetudo non de primogenito simpliciter , sed de primogenito Regis , vel Ducis loquatur.

(14) De successione feudi Capitaneorum et valvasorum , *tit.* 10. Cujac.

(15) *tit.* 1. §. 2. *tit.* 8. *Supr. eod.*

(16) Id est , patrum suorum.

(17) Filii , scilicet vel nepotis mortui.

(18) Sobrinis , *Hot.* patruelibus. *Cujac.*

(19) De successione domini in feudo ejus , qui fratrem vel filiam habet. *tit.* 12. Cujac.

(20) *tit.* 1. §. 2. *in fin. Supr.*

(21) In feudalibus successionibus descendentes collateralibus favorabiliores , quippe descendentes ascendentibus , succedunt etiam in feudo novo : at non collaterales collateralibus , nisi hoc dictum est.

(22) *tit.* 8. *Supr. eod.*

(23) Frater fratri non succedit in feudo novo , nisi ita pactum sit.

(24) Simile potest extendi in feudis , et sic a similibus ad similia progredi possumus , etiam in causis feudalibus.

(25) *d.* §. 2. *in pr.* Cujacius sequentia addit ex manuscriptis , in his omnibus videndum est , quid actum sit inter contrahentes. Investitura enim quæ fit ante duos , vel tres liberos homines , servari debet , nisi juri vel naturæ contraria sit. Si ergo Domino et fideli placuit , ut paciscantur de filiabus , quatenus ipsæ succedant , hoc quoque servandum est , et sic per pactum filiæ succedunt.

(26) Pacto derogari potest feudorum naturæ. Pacto enim potest effici ut fœminæ et collaterales succedant in feudo novo.

(27) Maritus non succedit uxori in feudo , etiamsi nulli sint propinqui uxoris. Ita titulus , Unde vir et uxor , juris civilis , locum non habet in feudis. Quod ita verum , ut etiamsi maritus una cum uxore investitus sit , ei non succedat , nisi in investitura adjectum fuerit ut succederet.

(28) De successione feudi materni non conjugalis. *Cujac.*

(29) Fœmina interdum capax est beneficii.

(30) Feudum tamen in dotem marito suo uxor dare potest : adeo ut vasallus marito servire teneatur non ipsi mulieri.

(31) 2. *feud.* 13. 85. 104. §. 2.

(32) Liberi succedunt in feudo materno , licet id in investitura dictum non fuerit : quæ sententia non usu regni , sed ex æquitate obtinet. Quid filii naturales ? non succedunt matri in feudo materno. Ita , *l. si quæ illustris. C. ad SC. Orphitianum* , in feudis locum non obtinet : *c. naturales in fin. si de feudo defuncti.*

(33) In alode tamen cognatos uxoris excludit.

(34) *d. titul.* 85.

(35) Stricto jure.

(36) Regni proprie beneficium vocatur paternum etc. *Cujac.*

(37) Æquitas jure stricto præferenda.

lios (1) debere succedere. Hoc dicimus de capitaneis, et de majoribus valvasoribus, et de minoribus: de minimis autem et de iis, qui beneficium tenent a majoribus (2) valvasoribus, sic servetur, sicut inferius (3) dicemus.

TIT. XVI. (4).

DE FEUDIS DATIS MINIMIS VALVASORIBUS QUID JURIS SIT.

Minores valvasoribus minimis feudum auferre possunt quandocunque, pretio tamen restituto, si quod acceperint. Bald.

SI minores valvasores beneficium tollere voluerint minimis valvasoribus, licet (5) eis facere: excepto (6) si beneficium (7) vendiderint (8) eis. Si vero pretium de beneficio acceperint, tunc aut pretium reddant, aut beneficium dimittant.

TIT. XVII. (9).

(10) QUIBUS MODIS FEUDUM AMITTATUR.

SI capitanei, vel majores valvasores, qui hodie vocantur capitanei (11) (licet improprie dicantur minores) seniores (12) in bello dimiserint (13) vel, si credentiam (14) ad eorum damnum scienter manifestaverint (15), si valvasores seniorum uxores adulteraverint (16), si scienter seniores assalierint (17) vel (18) similes (19) culpas commiserint: beneficio carere debent.

TIT. XVIII. (20).

APUD (21) QUEM VEL QUOS CONTROVERSIA FEUDI DEFINIATUR.

SI contentio fuerit de beneficio inter capitaneos (22), coram Imperatore definiri debet. Si vero fuerit contentio inter minores valvasores et majores de beneficio: in judicio parium definiatur, vel per judicem (23) curtis.

SI (24) aliquis de capitaneis, vel de majoribus valvasoribus vel de minoribus suum beneficim: sive totum (25) sive partem alienaverit (26) et (27) ipse vel heres ejus sine herede decesserit: quia beneficium senioribus aperitur, totum quod fecit, revocari debet.

TIT. XIX.

(28) CONSTITUTIONES FEUDALES DOMINI LOTHARII IMPERATORIS, QUAS (29) ANTE (30) JANUAM

(1) 2. *feud.* 50.
(2) A minoribus. *Cujac.*
(3) *tit. prox. infr. eod.*
(4) *tit.* 13. Cujac.
(5) *tit.* 1. §. 5. *Supr. hic.* etiam non habita ratione culpæ. *tit.* 7. *vers. si vero facta.* Hodie sententia hæc correcta est secundum Glossam et Doctores; ut scilicet hodie non possint minores valvasores, minimis suis valvasoribus quandocunque velint feuda auferre restituto pretio: ut nec possunt iisdem feuda auferre, sine causa cognita et convicta culpa.
(6) Vel nisi hostem fecerint Romæ. *d. vers. si vero*, id est, nisi Romam cum domino in exercitu profecti fuerint, *tit.* 1. §. 5. *supr. hic.*
(7) Beneficium non vendiderint, quidam ita legunt, vid. *Cujac.*
(8) *d.* §. 5. *d. vers. si vero.*
(9) *tit.* 14. Cujac.
(10) Qualiter capitanei vel valvasores feudo priventur. *Cujac.*
(11) Capitanei licet improprie vel minores etc. *Cujac.*
(12) Id est, dominos.
(13) *tit.* 5. *Supr. hic. tit.* 21. §. 1. *Infr. eod.* 2. *feud.* 24. §. 2.
(14) Id est, arcanum, secretum, ut 2. *feud.* 6. *vers. tutum*, *et tit.* 7. *vers. etsi aliquid mihi*, *tit.* 24. §. 2. *vers. Item si delator.* 3. *Const.* 2. *Neapolit.* 18. facit *l.* 38. *ff. de pœnis l.* 6. *de re militari.*
(15) Credentiam domini manifestans vasallus feudo privatur: si modo malo animo et nocendi domino, id fecerit, et damnum inde secutum fuerit. Idem si amicitiam cum inimicis domini vasallus contraxerit. Amicitiam intellige non simplicem, sed animo injuriæ et damni domino inferendi. Unde constat his casibus vasallum ignorantem non puniri. Hoc tamen inter superiores casus interesse dicitur: quod revelans domini secretum vasallus probare tenetur, se non id fecisse animo nocendi: cum amicitiam contractam cum inimicis domini, probare dominus teneatur. Priorem enim casum illicitum esse, posteriorem non æque: Cur? non est res illicita amicitiam contrahere.
(16) *tit.* 5. *vers. item si fidelis.*
(17) Vid. *d. tit.* 5. *vers. similiter si dominum. supr. hic.* 2. *feud.* 51. §. 2.
(18) Similes culpæ similem pœnam exigunt, similis autem censetur arbitrio judicis. *l. non possunt.* 12. *ff. de leg.*
(19) 2. *feud.* 24. §. 2. *vers. sed quia natura.*
(20) *tit.* 15. Cujac.
(21) Forum feudale varium est. Quid enim si lis inter imperatorem et civitates fœderis Longobardici fuerit? pares civitatis et Comitatis judicant: nisi imperator ipse in Longobardia sit: tunc enim potest ipse judex esse. §. *si qua controversia. tit. de pace Constantiæ.* Quid si contentio est inter capitaneos Imperatoris? solus Imperator, *ut hic.* Quid si inter alios vasallos? si utrique in aliis feudis non controversis ejusdem domini sint convasalli, Dominus feudi judex erit: si unum constiterit vasallum esse in alio feudo, quam contentioso, Pares curiæ judices erunt: si dubium fuerit quis litigantium sit vasallus, ordinarius vel arbiter judicabit, *c. si inter. de lege Conrad.* si de feudo antiquo tantum inter se litigabunt, Curia. *c.* 1. *de invest. in mar.* si unus antiquum esse, alter novum et proprium dixerit, pares Curiæ sine domino cognoscent. *c.* 1. *infr. an apud judicem.* si plures investituras proferent ipsi litigantes, ordinarius judex erit. §. *si duo. de pace tenenda.* si lis inter vasallum et non vasallum, Ordinarius. *c.* 1. *de contr. inter vas. et alium.* si inter dominum et alium non vasallum, ordinarius quoque. §. *pen. de proh. al. feud. per Fred.* si inter dominum et vasallum lis est, vel de investitura, vel de amittenda feudo, vel de vi, vel de denegata justitia, pares Curiæ cognoscent (nisi forte nimis ipsi domino faveant, vel nisi pares ipsi meticulosi sint: tunc enim vel officium præsidis advocatur, *arg. l. illicitas.* 6. *ff. de off. præsid.* vel imperatoris) si inter dominum, et eum quem dominus negat esse vasallum, pares quoque cognoscent. Bald. *d.* §. *pen.* Quid si citra privationem feudi criminaliter agetur ad vindictam, vel civiliter ex injuria, damno, interdicto? ordinarius cognoscet. Bald. *c.* 2. *de lege Conradi.* Quid si jurisdictio privilegio, statuto, vel consuetudine sit finita? ea spectanda fuerit. Bald. *d.* §. *pen.* Quid in causa appellationis? superior cognoscet. Vide hic et Ravennatem Quid? juramenti ratione, Ecclesiasticus judex estne in negotiis feudalibus competens judex? vid. Alvarotum §. *ult. de investit.*
(22) Id est, primi ordinis vasallos, veluti Duces, Marchiones, Comites.
(23) Judex Curtis judicabat inter convasallos de feudalibus controversiis: quo nomine Judex Curiæ dicebatur, videturque ita alibi legendum 2. *feud.* 15. *in fin. et* 46. *in fin.*
(24) Quando per alienationem Capitanei vel valvasores feudo privantur. *tit.* 10. Cujac.
(25) *tit.* 5. *et pr. et* §. 1. *tit.* 13. *Supr. eod.* 2. *feud.* 44.
(26) Sine domini consensu. 2. *feud.* 52. 55.
(27) Hodie beneficium, ut alienatum est sine consensu domini, ita statim committitur. Ita hic §. ad jus antiquum pertinet.
(28) De successione et culpis militis fidelis. *tit.* 17. Cujac.
(29) Imperator etiam cum in urbe Roma est, potest legem generalem facere urbi et orbi.
(30) Ad limina 3. *Longob.* 10. in atrio. solebant eo loci Imperatores constitutiones suas promulgare. Cassiod. 9. *var.*

BEATI PETRI IN CIVITATE ROMANA CONDIDIT OBSERVANDAS.

SI quis ex (1) militum ordine decesserit, qui de feudo investitus fuerit: ut constitutum habemus, observetur de beneficio (2), et successione, et culpis. ✝ Si unus inculpatus (3) fuerit una de his nominatis culpis, ut habemus insertum, observetur per constitutionem domini Lotharii (4) Imperatoris, quæ est constituta tempore Eugenii Papæ ante januam beatissimi Petri Apostoli in civitate Romana per laudamentum (5) sapientum (6) Papiæ, atque Mediolani, Mantuæ, Veronæ, quæ Brenus (alias Hybernus) vocatur, et Parmæ, Lucæ et Pisæ, et Syponti, et Marchionum atque ducum vel capitaneorum atque valvasorum majorum.

Decedente milite vasallo succedit sibi filius, et nepos ex eo, et frater: quinimo et patruus si feudum sit avitum. Bald.

(Imp. Lotharius Eugenio Papæ, et universo populo.)

SI (7) quis miles mortuus fuerit sine filio masculo, et nepotem (8) reliquerit, in beneficium avi (9) in patris vicem (10) succedit. Et si heredem (11), et fratrem (12) reliquerit, in beneficium patris ipse (13) succedit. Et si filius fratris mortuus fuerit, frater patris (14) in beneficium sui (15) defuncti (16) succedat (17).

TIT. XX. (18).

DE BENEFICIO FRATRIS, ET QUALITER FRATER IN BENEFICIUM FRATRIS SUCCEDAT.

Frater fratri defuncto sine filio non succedit in novo feudo. Bald.

SI quis acquisierit (19) beneficium et sine filio masculo mortuus fuerit et fratrem reliquerit: frater non succedat fratri, sed dominus (habeat) nisi (20) per investituram a domino ordinatum fuerit, *ut frater succedat fratri, si mortuus fuerit sine herede masculo: vel succedat frater fratri morienti sine filio:* vel nisi beneficium de (21) communibus (22) bonis fuerit (23) emptum (24). Vel utriusque nomine domino sciente: si insimul steterint: (25) vel (26) in hostem regis adquisierint (27).

TIT. XXI.

(28) DE FEUDO SINE CULPA NON AMITTENDO.

SAncimus, ut nemo miles (29) sine (30) cognita (31) culpa beneficium (32) suum amittat (33): si (34) ex culpis iis, vel causis convictus (35) non (36) fuerit, quas milites usi (37) sunt nominare, quando fidelitatem faciunt dominis suis: vel (38) per laudamentum (39) parium suorum: vel (40) si dominis suis (41) deservire noluerint,

(1) Ex eorum militum ordine quos valvasores nominare solent. Oth. Frisingensis 1. c. 3.

(2) Lotharii constitutiones feudales, de feudorum successionibus et culpis, quibus feudum amittitur, sunt servandæ.

(3) Accusatus.

(4) Lotharii primi, vid. *hic.* Hotom. Tertii. Cujac. *hic.*

(5) Consilium. *tit.* 22. §. 2. *in fin. infr. hic.* Autoritatem habet majorem quod plurium consilio fit et auctoritate, *arg. l. dubium.* 3. *C. de repudiis.*

(6) Sapientum Mediolani, atque Papiæ seu Cremonæ atque Mantuæ et Veronæ, (quæ vulgo Berna vocatur) et Trevisii et Paduæ atque Vincentiæ, et Parmæ etc. *Cujac.*

(7) Qualiter nepos vel patruus succedant in feudo avito. *tit.* 18. Cujac.

(8) In successione feudi antiqui seu paterni, primo vocantur descendentes, filius, nepos, deinceps vero, his non extantibus, collaterales.

(9) Id est, in avitum beneficium.

(10) Et ita nepos patris vicem repræsentat, sive solus sit, *ut hic*, sive cum patruis concurrat. 2. *feudor.* 11.

(11) Id est, filium vel nepotem masculum.

(12) Filius patruo præfertur, *ut hic, et tit.* 18. 2. *in fin. supr. hic.*

(13) Filius scilicet.

(14) Id est, patruus.

(15) Id est, avitum.

(16) Id est, quod erat delatum fratris filio.

(17) Quando frater fratri succedat in feudo.

(18) *tit.* 19. Cujac.

(19) *tit.* 8. *in fin. supr. hic.* de successione fraterni ac novi feudi.

(20) Prima exceptio. 1. *feud.* 1. §. 2. 2. *Feud.* 12.

(21) Feudum emptum proprio nomine ex communibus bonis commune est: quod repugnat *l. Titium.* 47. §. *altero.* 6. *ff. de admin. tut.* Cur tam varie? Præsumitur sciens dominus, fratribus inter se communibus vasallis feudum quasi sociis dedisse, partim quia fratres ipsi simul vivebant, partim quia de communibus bonis emebatur. Hinc commune negotium tanquam a socio, gestum ea parte videtur, nisi forte ipsius emptionis tempore, emptor nominatim protestatus fuerit sibi uni caveri feudumve emi. *Bald.*

(22) Secunda exceptio 2. *tit.* 7. 12. *in fin.*

(23) Feudum emi potest. *tit.* 7. 16. *supr. hic.*

(24) Tertia exceptio. vid. *d. tit.* 12.

(25) Quarta exceptio. His enim casibus quatuor frater fratri non succedit in feudo novo.

(26) Feudum pecunia adquiri potest.

(27) Communibus armis. *d. tit.* 12.

(28) *Tit.* 20. Cujac.

(29) An idem in non milite? Idem, nam quæcunque in feudis constituuntur de milite, locum habent in non milite vasallo: nisi diversitatis ratio inter militem et alium vasallum proferatur. *c.* 2. *infr. tit.* 3.

(30) Miles ipso jure feudum non amittit, sed causa cognita, vel convicta. *tit.* 22. §. 2. *infr. hic.* non sine culpa *tit.* 7. *supr. hic.*

(31) Quo nomine actio commissi feudi criminalis competit. Hotom.

(32) Feudum vasallus non amittit, nisi causa rationabili cognita et convicta, *ut hic.* sic privilegia sine causa auferri non possunt. Alvar. *l. ult. C. de divers. præd. urb. lib.* 11.

(33) Sententia hic requiritur quia privandus dicitur, *l. jubemus.* 14. *C. de sacros. eccles. l. ejus.* 29. *ff. de jure fisci.* alias si ipso jure privaretur, sententia non esset necessaria ad ipsius pœnæ essentiam, sed ad executionem tantum, ut multis notat *Ravennas* hoc loco: vid. *c. pro humani. de homicidio in* 6. *et c. secundum leges. de hæreticis in* 6.

(34) Sed si, ita emendo dispuncta etiam negativa et duabus disjunctivis: quæ sequuntur, ut mox dicam.

(35) Ad convincendum vasallum quinque testes necessarii sunt. *infr. quot testes* sunt *necessarii.*

(36) Hanc negativam expungo, eo sensu, Miles sine culpa beneficium non amittit, sed si laudamento parium convictus fuerit, in juramentum fidelitatis commisisse, puta si dominis suis deservire noluerit, tunc condictio causa data proponitur ad repetendum feudum.

(37) 2. *feud.* 6. 7. 97. *in fin. infr.*

(38) Hanc particulam expunge.

(39) Id est, judicium. *tit.* 22. *in fin. infr. hic.*

(40) Puta si, ita legendum censeo.

(41) Petentibus scilicet feudum 26. §. 3. *vers. vasallus et* §. 7. *tit.* 37. §. 1. *infr. hic. tit.* 28. §. 1. facit *lex* 22. *ff. de operis libert.*

tunc condictio (1) causa data proponitur ad repetendum feudum, ex quo non servit domino. Nam si steterit viginti annis et ultra quod non servierit domino : nisi (2) necesse fuerit domino, feudum non amittit.

Vasallus feudo privatur alienando, cum uxore Domini concumbendo, et in pugna, cum posset eum juvare, dimittendo. Bald.

SI (3) quis miles beneficium suum vendiderit (4) totum sine (voluntate vel) jussu domini sui : ut proprium beneficium amittat (5) decernimus, dominus vero habeat : vel si concubuerit (6) cum uxore domini sui, domino vivente (7) : vel si in pugna suum dominum dimiserit (8), et cum eo non laboraverit (9), si potuerit.

TIT. XXII.

[QUO TEMPORE MILES INVESTITURAM PETERE DEBEAT.]

Si miles intra annum et mensem post mortem domini non petat investituram ab ejus herede, vel post mortem patris a domini : perdit feudum. Bart.

SAncimus, ut nemo miles (10) ultra (11) annum, et (12) mensem, vadat, ut investituram beneficii sui a filio (13), vel successore domini sui petat, vel post mortem [domini sui, vel] patris sui, vel alterius, cui succedere debet : nisi justa (14) causa intervenerit, quare non petierit : veluti (15) mortis (16) vel capitales inimicitiæ (17), vel infantia (18), vel justa absentia (19) : et si (ut supra dictum est) non petierit, damnetur.

SI (20) quis fecerit investituram, (21) vel (22) cambium (23) de beneficio sui militis (24), sine illius consensu, cujus est beneficium : pro non (25) facto habeatur.

Miles non potest devestiri a domino sine (26) culpa, et causa cognita, et convicta, per laudamenta parium. Bald.

SAncimus, ut nemo miles (27) adimatur de possessione sui beneficii, nisi (28) convicta culpa : quæ sit laudanda (29) per judicium parium suorum, sicut supra (30) diximus. Si autem dixerit miles, quod sui pares inique judicassent, miles in possessione maneat per sex hebdomadas : et ad (31) nostram veniat præsentiam cum (32) illis, qui laudamentum (33) atque judicium fecerint, et ante nos definiemus.

TIT. XXIII. (34).

DE (35) CONTENTIONE INTER DOMINUM ET VASALLUM (36) DE INVESTITURA FEUDI.

Si inter militem vasallum et dominum contentio sit de investitura : domino deficiente in probatione, vasallo possidenti defertur jusjurandum : domino autem possidente, militi vasallo incumbit probatio. Bald.

SI quis miles (37) in possessione sui beneficii fuerit, et dominus investituram negaverit : miles (38) affirmet per

(1) Condictio causa data, vel ob causam causa non secuta datur domino, ad feudum repetendum, si vasallus debitum servitium præstare recusaverit. *l. si donaturus.* 9. *ff. de condict. causa data.* Qua de re vide plura hic apud *Laudensem.*
(2) *d.* §. 7. sufficit voluisse, licet non servierit.
(3) Quot modis miles beneficium suum amittat. *tit.* 21. Cujac.
(4) Vid. 2. *feud.* 55.
(5) Quid si post culpam, sciens prudens amice cum vasallo dominus vixerit? feudo non privabitur vasallus : adde §. *ult. Inst. de injuriis.*
(6) *tit.* 5. *et* 17. *supr. hic.*
(7) Non igitur item si cum ejus vidua ? Imo idem fuerit.
(8) *t.* 5. *et* 17. 2. *feud.* 24. §. 2.
(9) Impotentia fortuita et magna non adjuvans dominum vasallus excusatur, nisi eam vitio suo sibi accersiverit. Cæterum clamore saltem juvare cogitur, *l. cum dominus.* 19. *ff. ad SC. Silan.*
(10) Miles investituram petere debet intra annum et mensem, *ut hic*, alii vasalli non milites intra annum et diem. *c.* 1. §. *prætereu. infr. de proh. alienatione feud. per Frideri.*
(11) Hoc tempus currit scienti, non ignoranti, quippe ignorans non privaretur nisi ignorantia esset crassa et supina.
(12) Et diem vadat. Cujac. Hotom. *arg.* 2. *feud.* 24. 52. *in fin.* 55. *in fin. pr.* et ita legendum est 2. *feud.* 97.
(13) A quibus investituræ renovationem vasallum petere oporteat.
(14) 2. *feud.* 52. *in fin. l.* 1. *C. quibus ex causis majores.*
(15) Causæ justæ non petitæ investituræ vasallo hæ sunt, mors, inimicitiæ capitales, infantia, justa absentia, *ut hic*, vel si quæ similis.
(16) Adde *l.* 2. §. 3. *ff. si quis cautionib. l.* 9. *l.* 20. *ff. de procurat. l.* 17. *ff. de sponsalibus.*
(17) *l.* 8. *in fin. l.* 14. *l.* 43. §. 6. *in fin. ff. de procurat.*
(18) Adde *l.* 17. *ff. de procurat.*
(19) *l.* 9. *l.* 23. *ff. de procurat.*
(20) De investitura quam facit dominus sine consensu fidelis. *tit.* 22. Cujac.
(21) Investire pure alium de feudo vasalli dominus non potest sine consensu ipsius vasalli.
(22) Permutare feudum vasalli, eo ignorante et non consentiente, dominus non potest. adde *l. non dubium.* 5. *C. de legibus. l.* 2. *C. de Eunuchis.*
(23) Id est, permutationem *tit.* 4. §. 2. *supr. hic.*
(24) Et vasalli. Militis enim nomine significatur vasallus, et magis domino opponitur quam pagano, *in pr. hujus tit. supr. hic. et* 2. *feud.* 26.
(25) Pro infecto habetur, quod fit contra consuetudinem feudalem. Quid ? dominus alienans feudum vasalli, invito vasallo, num feudum amittit : quemadmodum amitteret vasallus, si feudum alienasset invito domino ? Baldus negat : cum privatio vasalli sit inducta illo casu præter nullitatem alienationis.
(26) Ut miles fidelis de possessione feudi non ejiciatur sine culpa. *tit.* 23.
(27) Id est, vasallus, ut *supr.*
(28) Dixi *tit.* 21. *supr. hic.* id est, nisi convictus et per sententiam condemnatus. Ita vasallus privari possessione sui feudi non potest, nisi convictus et sententia damnatus : a qua tamen sententia appellare vasallus potest intra sex hebdomadas, eo interim manente in possessione feudi.
(29) Id est, definienda, probanda.
(30) *d. tit.* 21.
(31) Appellari, omisso medio, ad imperatorem in feudis non potest. *l. Imperatores.* 21. *ff. de appellat.*
(32) Appellationis judicem adire primus judex non cogitur, satis est enim ab eo apostolos dari, *l.* 1. *ff. de libellis dimissor.* hic autem primus judex, qui sententiam dixit, judicem appellationis adire debet, quod speciale est in magnis feudis.
(33) Id est, judicium, *ut hic et tit.* 19. *et* 11. *supr. hic.*
(34) *tit.* 24. Cujac.
(35) Si dominus investituram feudi negaverit : cum fidelis est in possesione feudi. *Cujac.*
(36) De origine verbi vasalli vid. Petr. Heig. 4. 2. *n.* 76. Ans.
(37) Idem in quolibet vasallo.
(38) Juramentum defertur vasallo possidenti, cui controversia fit investituræ.

jusjurandum, si potuerit, quod suum sit beneficium per investituram domini sui: et si dominus possederit, et miles sic dixerit, quod investitus fuerit a domino suo, et dominus negaverit: adhibeantur pares illius, et per ipsos inveniatur veritas: et si pares non fuerint, veritas inveniatur per dominum (1); quia (2) non est bonum, ut veritas denegetur.

T I T. XXIV. (3).

(4) QUEMADMODUM FEUDUM AD FILIAM (5) PERTINEAT.

Vasallo defuncto sine liberis, filia non succedit in beneficio patris. Bald.

SI quis sine filio masculo (6) mortuus fuerit, et reliquerit filiam: filia non habeat beneficium (7) patris, nisi (8) a domino redemerit (9). Si autem dominus ei dare voluerit propter servitium et amorem patris: non (10) revocetur (11) ab ullo ex parentibus (12) suis, neque damnetur.

T I T. XXV. (13).

(14) QUIBUS MODIS FEUDUM CONSTITUI POTEST.

Feudum sine investitura constitui non potest. Bald.

SCiendum est, feudum sine (15) investitura nullo (16) modo constitui posse, etiamsi domino jubente (17) quis alicujus rei nomine feudi possessionem nanciscatur, et teneat: licet tamen possessionem taliter adeptam, dum vixerit, quasi (18) feudi nomine retinere: herede ejus in hoc jure nullo modo ei succedente (19).

SI (20) dominus, qui investivit, forte sit clericus (21), et contigerit, ut ante moriatur, quam vasallus possessionem feudi nancisceretur: exinanitur (22) feudum, quod generaliter in omnibus clericis, qui feudum dant, observatur.

T I T. XXVI. (23).

SI (24) DE INVESTITURA INTER DOMINUM ET VASALLUM LIS ORIATUR.

SI inter dominum et vasallum lis oriatur de investitura feudi, domino sc. investituram se fecisse negante: si (25) testibus res probari non poterit, possessoris (26) sacramento res decidatur. † Idem [et] in eorum successoribus (27) observatur. † Si vero testes interfuerint, et eos vasallus ad (28) testimonium vocaverit (29), eorum testimonio cum sacramento (30) credatur. Testes (31) ve-

(1) *tit.* 2. §. 4. *supr. hic.*

(2) Id est, jurare id quod verum sit ex animi sui sententia, vasalli et domini possidentes debent, quoties eis defertur jusjurandum.

(3) *Tit.* 25. Cujac.

(4) Ut filia in feudo paterno non succedat nisi fuerit investita. *Cuj.*

(5) *tit.* 1. §. 3.

(6) Filio vel nepote, vel deinceps.

(7) *Sub.* novum, ut notat Petrus de Cervo, Baldus, Isernias, Ardizo, Odofredus: sed tamen Pileus et Belvisanus hunc locum de paterno et antiquo interpretantur: et Baldus quidem de feudo quod vasallus pro se et heredibus suis masculis et fœminis recepit.

(8) *tit.* 8. *in fin. supr. eod.*

(9) Reditu unius anni vel trium, id Galli *relief* appellant: adde 2. *feud.* 15. Alii interpretantur, nisi meruerit operis suis.

(10) Investire filiam vasalli in feudo novo dominus potest invitis agnatis.

(11) Imo revocatur, *tit.* 8. *supr. eod.* Solve, revocatur, si agnati non consenserunt, 2. *feud.* 39. secus si consenserint, 1. *feud.* 5. §. 1. vel dic, investiri posse in feudo novo, non in antiquo. Priore enim casu non succedunt agnati. Atqui nullum videtur dubium, ut possit filiam vasalli dominus investire in eo feudo, quod ipse mortuo vasallo habiturus sit invitis vasallis. Quid? num dicemus, rem dubiam in feudis fuisse, ut possit, exstantibus vasallo agnatis, ejus filiam investire? An potius dominum non posse agnatis extantibus filiam vasalli investire, nisi his casibus, de quibus hic agitur? An hic dicemus filiam investitam, vivente patre? An invitis agnatis investiri posse, si feudum ab ejus patre adquisitum, pro se, et heredibus suis etiam fœminis.

(12) Id est, agnatis.

(13) Feudum sine investitura non constitui. *Cujac.*

(14) *tit.* 26. Cujac.

(15) Feudum (ut habeat propriam naturam feudi) sine investitura constitui non potest. Ideoque si non præsente curia, dominus jusserit aliquem possessionem alicujus rei prehendere feudi nomine, feudum rectum non erit, ut ad heredes descendat. Hujusmodi jussus non est investitura. Corporalis adprehensio rei etiam voluntate domini facta rectum feudum non inducit. Quid si coram curia id jusserit? actus pro investitura habebitur, *Ravennas.* Quid si per annum passus sit dominus vasallum possidentem, et ab eo servitia receperit? Investitus vasallus recte videbitur. *c.* 1. *infr. de cons. recti feudi.* Quid si sine servitiis 30. vel 40. annis possederit? rectum feudum fuerit: et ad heredes descendet. *c. si quis, Infr. si de feudo fuerit controvers.* Quid si domini jussus intervenerit, nullos pares habentis? Baldus negat recte feudum fore: Contra Alvarotus, rectum fore ait: Ravennas et Laudensis tum demum rectum fore putant, si hujusmodi jussus a principe intervenerit. *arg. l. omnium.* 19. *C. de testam. l. pen. C. de don. inter virum.* Quid, si domini jussus in brevi tantum aliquo testato insertus fuerit? rectum fuerit feudum: par enim autoritas parium, et testati, *cap.* 1. *infr. quid sit investitura.*

(16) Imo aliquo. 2. *feud.* 26. §. 4. *et tit.* 33. solve, *ut infr. eod.* Constituitur et acquiritur successione. *c.* 2. *infr. de feud. cog.* et præscriptione. *c. si quis. infr. si de feud. fuerit cont.*

(17) Absentibus scil. paribus, alias si præsentibus id jubeat, jussus pro investitura cedit, *ut d. tit.* 33.

(18) Quasi feudum non transit in heredem.

(19) Nisi præscripserit spatio 30. ann. *ut d.* §. 4. *Goth.* Quia si provocaverit ad Imperatorem, annum habet ad appellationem prosequendam. *auth. ei qui. C. de temp. appellat.* et consequenter per eum annum quiete possidere debet, ut pendente appellatione nihil innovetur. Alvarot. *hic num.* 7. Ans.

(20) Feudum non traditum morte domini clerici perimi. *tit.* 27. Cujac.

(21) *Sub.* at de bonis Ecclesiæ investierit: non propriis. Hoc enim casu comparatur laico, *c.* 1. *infr. de clericis.*

(22) Imo non exinanitur, successores enim investientis possessionem tradere coguntur investito. 2. *feud.* 35. *infr. eod.* solve: Coguntur utique si clericus, vel de suis, aut ecclesiæ bonis investire solitis investituram fecerit. *d. tit.* 35. non si de alieno, *ut hic et tit.* 3. *supr. eod.*

(23) *tit.* 28.

(24) De contentione investituræ feudi inter dominum et vasallum. *Cujac.*

(25) Probationibus aliis deficientibus fides adhibetur possessoris juramento, si modo possessio præsumptione aliqua juvabitur, veluti si possessor anno, nec vi, nec clam, nec precario, quiete et libere possederit.

(26) *tit.* 23. *supr. eod.*

(27) Successores jurare possunt de investitura suo auctori facta, *ut hic*, *et* §. 1. *infr. eod.* si modo facti veritatem nosse possunt: non alias, *l. videamus.* 4. *ff. de in litem jurando.*

(28) Testes citandi sunt: alias non citati testimonium non valet. adde Bart. *in l. post legatum.* 5. §. *his vero.* 10. *ff. de his, quæ ut indignis.*

(29) Etiam inviti testimonium dicimus.

(30) Testibus plerumque non creditur nisi juratis, *ut hic.* vid. *l.* 9. *C. de testibus.* Socinum regula *Testis non juratus* 424.

(31) Testis pro domino vasallus esse potest, in negotio ac lite feudali, *ut hic.* Quo jure? quia nec prohibitus est jure, ideo admittendus. *l.* 3. *ff. de testibus.*

ro sint pares (1) ejus, et (2) qui ab eodem domino feudum teneant: qui si tempore investitionis abfuerint, etiam extranei (3) sunt recipiendi, qui etiam (4) si veritatem celare voluerint, forte amore (5), vel pretio, vel alia qualibet ex causa, a comite (6), vel a populo (7), jurare compellantur, quod ex ea causa falsitatem non dicant, nec vera scientes (8) tacebunt. His enim non cogentibus (9) eos, vasallus cum ipso domino ad (10) imperatorem (11) ire festinet: eique causam intimet: et quod Imperator inter eos judicaverit, observetur. Si autem se venturum, vel nuncium missurum vasallus promittat: ex quo promiserit, usque ad annum quiete possideat. Si vero ad regem non venerit, vel (12) non miserit intra annum, domini (13) sacramento causa finiatur. Et si testes sacramento jam dicto præstito se non interfuisse dixerint: domini sacramento quæstio terminetur. Hæc omnia etiam in clericorum personis locum habent: præterquam quod de personis testium dictum est. In (14) clericorum feudo pariter accipiuntur pares, et extranei: hoc ideo, quia cum clerici quosdam de feudo investiunt, sæpe absconse (15) et sine (16) præsentia suorum (17) confratrum (18) hoc facere student.

Orta contentione inter dominum et vasallum, si vasallus dicit, se vel patrem suum investitum, debet probare per testes saltem duos suam intentionem. Bald.

§. 1. Si quis se vel patrem suum ab aliquo defuncto, vel patre ejus, de feudo investitum esse contenderit: nisi per duos (19) pares de domo (20) ipsius domini probaverit quod intendit: vel etiam cum pares absunt, per alios (21) idoneos duos testes: tunc in electione domini est, utrum velit jurare cum duodecim (22) sacramentalibus, illum, qui feudum quærit, per se, vel patrem ejus, si de hoc quæratur, de ipso feudo investitum non fuisse. Quod si jurare noluerit, actor juret cum duodecim sacramentalibus, se, vel patrem suum investitum fuisse. Quod si jurare noluerit: qui convenitur, est absolvendus. Secundum enim morem Mediolanensium hæc sacramenta præstanda sunt, tam a filiis (23) actoris, vel rei, quam ab ipsis principalibus personis. Si autem aliquis in possessione (24) feudi sit, de quo dominus dicit eum investitum non fuisse: tunc sine probatione ulla testium debet solus jurare se, vel patrem suum fuisse investitum. Hæc autem sunt ita tenenda, si (25) per unum (26) annum sciente domino, et non contradicente in possessione [feudi] permansit. Alioqui justa ignorantia, vel parvi temporis negligentia cum iniquæ possessionis perjurio quandoque domino in possessione damnum afferat.

TIT. XXVII.

DE FEUDO DATO IN VICEM LEGIS COMMISSORIÆ (27) REPROBANDO (28).

Feudum non potest constitui sub pacto legis commissoriæ. Baldus.

SI (29) quis obligaverit aliquam rem pignori eo (30) pacto, *ut* (31) *si statuto tempore pecunia soluta non fuisset, res esset creditoris, et eam pro feudo habeat,* pot-

(1) Id est, convasalli.

(2) Parium definitio: Pares sunt qui ab eodem domino feudum tenent.

(3) Extranei (paribus curiæ absentibus) testes investituræ esse possunt: ita testibus idoneis absentibus, aut desinentibus extranei admittuntur. adde *l. consensu.* 8. *C. de repud.*

(4) Testis, etiam si veritatem amore, pretio, vel alia causa celare voluerit, jurare et testimonium dicere cogetur, *ut hic.* unde colligunt admitti etiam testimonium ejus, qui pecunia accepta testimonium initio dicere noluit. Præterea falsum testem cum non videri, qui initio rei gestæ veritatem amore, pretio, vel alia simili causa celaverit, coactus tamen a judice juraverit et testimonium dixerit. Quid si post juramentum celet, vel aliud referat? testimonium vitiatur, ad hunc locum vide Socinum regula *Testium corruptio* 405.

(5) Vid. *l.* 3. *ff. de testibus.*

(6) Id est, judex ordinarius.

(7) Præposito: Cujacius ita hunc locum emendat. Est autem præpositus missus, et vicarius comitis.

(8) Se scientibus, Cujac. ut est *Infr.* 2. *feud.* 5. me sciente.

(9) Testes producti coram arbitro, possunt et debent cogi per judicem ordinarium ad indicandum et testimonium perferendum.

(10) *tit.* 22. *in fin. supr. eod.*

(11) A denegata justitia, aut justitia quasi denegata, non tantum appellatur superior judex, sed princeps etiam adiri potest, ut post Bartolum, Baldum, Angelum notat Ravennas.

(12) In causa feudali etiam ante litem contestatam, sententiam definitivam dici posse hinc colligit Ravennas: ut in causa appellationis. *l. ult.* §. *illud. C. de temp. appell.*

(13) Possessio nuda vasallum non juvat, nisi legitime probetur: ea enim neglecta, juramento domini fides habetur, *ut hic.*

(14) Testes in clericorum feudis æquo jure admittuntur pares curiæ et extranei. Quid ita? Clerici clam sæpe faciunt suas investituras.

(15) Clericorum investituræ aliis ut sæpius occultiores.

(16) Quid? possuntne clerici suis agnatis non potentioribus sed æqualibus iisdem prorsus conditionibus et pactis vasalli feudum apertum, conferre, vel emphyteusim? possunt.

(17) An et seipsum investire de re Ecclesiastica, aut feudo suæ Ecclesiæ aperto, prælatus potest? non potest, Bald. *et Doctores hic.*

(18) Capituli.

(19) *l.* 12. *ff. de testibus.* Testes duo sufficiunt ad investituram feudi probandam.

(20) Qui et pares domus.

(21) Extraneos.

(22) Vid. *tit.* 28. *infr. eod.*

(23) Dixi *Supr. eod. in princ.*

(24) *tit.* 23. *supr. eod.*

(25) Imo aliud tenendum est in hac ipsa hypothesi: quippe juramentum vasallo possidenti non prius defertur quam longa possessione sit munitus. 2. *feud.* 33. *in fin.* anno autem uno, de quo hic, non adquiritur longa possessio, *C. de longi temp. præscript.*

(26) Possessio in feudis præsumptionem pro vasallo tunc inducit, quum vasallus in possessione feudi fuerit per annum, quiete, et ut investitus: domino sciente et non contradicente. Unde notant, Titulum hic præsumi ex sola annali patientia, cum præsumptione investituræ.

(27) 2. *feud.* 51. §. 6. *l. ult. C. de pact. pignor.*

(28) Feudum lege commissoria, vel sub pacto commissorio constitui non potest, *ut hic.* Proinde præterito id genus pacto, potest dominus idemque debitor rem suam revocare, restituto emptori vasallo pretio. Ut in pignore, ita in feudo pactum hoc commissorium reprobatum est, *l.* 1. *C. de pactis pign.* Quod si pactum hoc (legis commissoriæ scil.) ex intervallo adjectum est? valere existimatur *l.* 2. *C. de pactis pign. l. Callippo.* 45. *ff. de solutionibus.* Quid? in castro pignori accepto, potestne creditor uti jurisdictione? Vid. *l. eleganter.* 24. *in fin. ff. de pign. act.*

(29) *tit.* 29. Cujac.

(30) Quid si ita convenerit citra pignoris ullam mentionem, ut nisi statuto tempore decem mihi solveris, Tusculanum prædium meum sit: aut feudum habeas emptum justo pretio? valebit utrumque pactum. *l. ult. ff. de contrah. empt. l. si fundus.* 16. *in fin. ff. de pign.* Bald. Alvar. Ravennas.

(31) Formula legis commissoriæ notetur. *l.* 2. *ff. de lege commissoria. l.* 1. *C. de pactis pign.*

est debitor quandoeunque (1) pecuniam solvendo, pacto non obstante pignus recuperare: Feudum enim non (2) sub prætextu pecuniæ, sed amore et honore domini adquirendum est (3).

SI (4) quis investierit aliquem de (5) feudo sui militis, viri (6) Placentini prorsus asserunt hanc investituram non aliter valere, nisi eo consentiente, cujus erat feudum. Mediolanenses et Cremonenses nihil distare asseverant, utrum eo sciente, vel ignorante, dummodo, eo vivente, nullum detrimentum de feudo suo sibi contingat. Hoc autem dicendum est de eo milite, qui feudi successores non habet.

TIT. XXVIII. (7).

(8) DE USU MEDIOLANENSIUM SECUNDUM QUOSDAM.

Filio militis dicenti patrem investitum de pignore et XXX. *annos nomine feudi possedisse, defertur jusjurandum.* Jacob. de Bel.

QUidam obligaverat terram quandam suo militi: deinde cum filius [sui] domini longum post tempus pecuniam offerendo pignus liberare voluisset: filius militis contendebat patrem suum a domino suo defuncto de prædicto pignore investitionem (9) feudi accepisse. Unde viri prudentes Mediolanenses interrogati laudaverunt (10), in electione filii militis esse, cum XII. sacramentalibus (11) jurare (12), patrem suum vel se, a domino suo per investituram prædictam terram tenuisse: ita ut per (13) XXX. (14) annos contestatio pignoris a (15) parte domini adversus ipsum, vel patrem suum facta non fuisset. Si autem ipse jurare noluerit, filius (16) defuncti domini necesse habet jurare cum duodecim sacramentalibus, defunctum militem inde per feudum investitum non fuisse. Quod si ita jurare recuset, investire ipse filium militis domini filius de jam dicta terra per feudum debet.

(1) Etiam post triginta annos. Nam jus offerendi pretii, debitori potestatis et facultatis jure competit. Atqui juri seu facultati non præscribitur. Quid si debitor in mora luendi pignoris sui constitutus fuerit? præscribitur jus offerendi, vel eo tempore non expectato. *l. si convenit.* 4. *ff. de pignor. act.*

(2) 2. *Feud.* 23. *in fin. infr. eod* Imo, feudum interveniente etiam pecunia potest adquiri. *tit.* 1. *in fin.* 7. 16. 24. *in pr. supr. eod.* 2. *feud.* 12. Solve: pecunia adquiri non potest, eo contractu, qui jure sit reprobatus: alias justo contractu, feudum pecunia numerata adquiri potest.

(3) Et merito, cum feudum originem ex beneficio et amicitia habeat.

(4) *tit.* 3. Cujac.

(5) *tit.* 3. *supr. eod.*

(6) De feudo vasalli viventis inviti potestne dominus alium quendam investire? Placentini præcise negant: Mediolanenses et Cremonenses adhibita distinctione, putant id feudum etiam conferri posse, dummodo nullum præjudicium fiat ipsi vasallo viventi; aut ejus successoribus, eo mortuo, hoc est, putant feudum alienum posse in diem et sub conditione conferri, *ut hic.* Atqui pactum futuræ successionis injustum est. *l. ult. C. de pactis?* hoc pactum non est de futura successione, sed potius de jure caduci, quod collatum est in id tempus, quo nullum jus in ipsum feudum tertio alicui sit.

(7) *tit.* 31. Cujac.

(8) Si dominus feudum militi suo obligaverit. *Cujac.*

(9) Id est, investituram.

(10) Id est, responderunt.

(11) *tit.* 4. §. 2. 10. 26. *supr. eod.*

(12) Imo in electione ejus non est jurare, cum ejus juramento credi lex vetet. *tit.* 11. *supr. eod.* Solve; Lex vetat possessori asserti pignoris juramentum deferri. *d. tit.* 11. nisi sit munitus triginta annorum præscriptione, *ut hic.*

(13) Feudum non intelligitur constitutum, nuda receptione servitiorum; nisi servitia sint recepta longissimo, hoc est triginta annorum spatio; et quidem continuo sine interruptione ulla.

(14) Adde 2. *feud.* 26. §. 4. *infr. eod.*

(15) Feudum præscriptione adquisitum, transit etiam ad heredes. In re præscripta jure feudi locum habet successio: quia præscriptio veritati exæquatur. *l.* 1. *C. de servit. et aqu.*

(16) *tit.* 26. *in pr. et §.* 1.

OBERTI DE ORTO
DE FEUDIS
LIBER SECUNDUS.

TIT. I.

DE (1) FEUDI COGNITIONE.

Causæ generaliter aut deciduntur jure Romano, aut Legibus Longobardorum, aut consuetudine: sed causæ feudales deciduntur consuetudine. Bald.

OBertus de Orto Anselmo [filio] suo [dilecto] salutem. Causarum (2), quarum cognitio frequenter nobis committitur, aliæ dirimuntur jure Romano: aliæ [vero] legibus Longobardorum (3): aliæ autem secundum regni consuetudinem, quæ quanquam sint variæ, et quanquam secundum diversorum locorum, aut curiarum mores sint diversæ, nec breviter possint dici, nec hoc libello facile comprehendi: usum tamen feudi, qui in nostris partibus obtinet, prout possibile est, exponere tibi necessarium duxi. In judicio etenim, quod de feudis agitur, illud legibus nostris contrarium dici solet. Legum autem Romanarum non est vilis autoritas: sed non adeo vim suam extendunt, ut usum (4) vincant, aut mores. Strenuus autem legisperitus, sicubi (5) casus emerserit, qui consuetudine (6) feudi non sit comprehensus, absque calumnia uti poterit lege scripta.

SCiendum (7) est autem feudum, sive beneficium nonnisi (8) in rebus soli, aut solo cohærentibus, aut in iis, quæ inter mobilia (9) connumerantur (veluti cum de camera (10), aut de cavena (11) feudum datur) posse consistere: ac feudum neminem posse acquirere, nisi (12) investitura (13), aut successione (14).

TIT. II. (15).

QUID (16) SIT INVESTITURA.

Investitura alia propria, ut possessio: alia abusiva, ut quando hasta, vel aliud corporeum porrigitur vasallo a domino pro investitura. Bald.

INvestitura quidem proprie (17) dicitur (18) possessio, abusivo (19) autem modo dicitur investitura, quando hasta, vel aliud corporeum (20) quidlibet porrigitur a domino [feudi] se investituram facere dicente: quæ (21) siquidem ab illo fiat qui alios (22) habet vasallos, saltem coram duobus (23) ex illis solenniter fieri debet: alie-

(1) De feudis sive eorum consuetudine Mediolanensi, vid. *Cujac.*

(2) Causæ feudales deciduntur, vel jure Romano, vel Longobardo, vel consuetudine regni. Quo ordine? mox dicetur.

(3) Longobardæ libros authenticos esse hinc colligitur.

(4) Consuetudines feudales vincunt leges Romanas, *ut hic*. Consuetudini standum est. quidquid disponat jus commune. Duenaz. *regula* 141. Est enim domina rerum. 12. Gell. 12. sequenda velut altera lex. Rolandus 3. *cons.* 4. statuto comparatur. Rimin. 2. *cons.* 304. pacto. Boer. *decis.* 107. Rimin. 1. *cons.* 181. veritati. Decius *cons.* 586. facit de illicito licitum *Glos. in c. tua nobis. extr. de simonia.* ligat minores. Boerius *decis.* 80. pupillos. Boer. *decis.* 43. furiosos, mente captos. *l. sine* 32. §. *Lucius* 6. *ff. de adm. tut.* licet enim proprio non possint, alieno tamen consensu nituntur. Jas. *in l. de quibus. ff. de leg.* adde quæ scripsi ad *l.* 2. *C. quæ sit longa consuet.*

(5) In feudalibus negotiis finiendis spectanda est primum consuetudo si exstat; deinde ad similes casus consuetudine feudorum expressos fit extensio. *c.* 2. *de feudo March.* Post, ad legem scriptam, si quæ extat, recurritur, *ut hic*, quæ si non extat, ad legum similia recurrendum. *arg. l. non omnes* 5. §. *a Barbaris* 6. *ff. de re militar.*

(6) Consuetudo intelligenda est, quæ præscripta: alias non præscripta, non tam consuetudo quam voluntas ejus inducendæ dici potest. c. *Cumana. de elect.*

(7) In quibus rebus feudum consistat. *tit.* 2. Cujac.

(8) Feudum non consistit nisi in re immobili, vel quasi immobili. Quid ita? rerum quæ usu consumuntur, proprietas est penes accipientem. Atqui feudi proprietas penes dominum jure feudorum esse debet. Quid in nominibus vel reditibus quæ nobis perpetuo debentur, num possumus alii feudum constituere? Possumus: Bald. *hic.* An et in immobili, cui res mobiles sint quædam adjunctæ? Possumus quoque. *Ravennas.*

(9) *l.* 14. *C. de sacrosanct. Ecclesiis. Novell.* 7. *et* 120. *c.* 1.

(10) Id est, cum ex ærario, vel arca domini vasallo adsignatur stipendium certum. *tit.* 2. §. 1.

(11) Vel de Cavena, id fit quoties ex cellario domini, vasallo præbentur annonæ. Utrumque feudum de Camera scilicet et Cavena in curte domini est. Proprium feudum est extra curtem et consistit in prædiis.

(12) Imo et præscriptione et traditione sine investitura. *tit.* 26. §. 4. *Infr. eod.* 1. *feud.* 28. *supr. eod.* et culpa alterius vasalli possidentis.

(13) Vide *tit.* 2. *infr. eod.*

(14) Vid. *tit.* 11. *infr. eod.*

(15) *tit.* 3. Cujac.

(16) De investitura feudi. *Cujac.*

(17) Propria investitura quid.

(18) Investitura propria, adprehensio est corporalis possessionis feudi: impropria, abusiva et ficta, sine corporali possessione ipsius feudi. Fit verbis tantum, quibus tamen symbolum aliquod corporeum adjungi solet: fit denique his duobus concurrentibus nudis verbis et symboli interventu: puta hunc in modum: Ego investio te cum hoc annulo vel hac hasta. hac enim investitura feudi possessio non prehenditur, sed jus possessionis ipsius adipiscendæ et ingrediendæ propria autoritate adquiritur.

(19) Abusiva investitura.

(20) Puta vexillum, baculus, gladius, virga, annulus, Galli *parrain, et baston.*

(21) Investitura propria coram duobus saltem testibus, iisque paribus Curiæ (si modo tot pares investitor habeat) fieri debet: deinde inducendus est investitus in possessionem ipsam feudi. Hæc si defuerint, nulla nascetur inde obligatio. Quid si pauciores aut nulli pares sint? possunt extranei admitti. §. 1. *vers. si autem Infr. eod.*

(22) Hi dicuntur pares curtis, *infr. eod.* curiæ, domus, de domo domini. 1. *feud.* 26. *in princ. et* §. 1.

(23) *d.* §. 1. Quid? testes ipsi suntne ad investituram novam citandi? Alvarotus post Baldum putat citandos, nisi longissime absint. Ravennas putat expectandos, cum hæc investitura sit voluntaria: et jura contraria pertineant ad eos casus quos celeriter expediri sit necesse. Quid si citati adesse nolint? actus nihilominus valebit. *Bald.* Quid si unus tantum Par Curiæ sit? et hic quoque citandus erit.

qui, licet alii intersint testes, investitura minime valeat (1). † Si enim domino adhuc in possessione constituto, an facta sit investitura, quæratur: non debet probare nisi per pares curtis illius domus, vel per publicum instrumentum, a tribus vel a duobus paribus confirmatum. Nam si instrumentum defecerit, vel quia factum non fuerit, vel quia amissum sit: tunc qui probare desiderat, pares curiæ illius, qui interfuerint, offerat, qui si denegaverint, forte corrupti (2) odio vel gratia seu pretio, et dicant se non interfuisse, cum investitura facta fuerat, vel non reminisci (3): tunc domino cogente jurent tactis (4) sacrosanctis scripturis, *quod hujus rei veritatem nesciant*, tunc actor aut alios producat pares, aut jurisjurandi domino detur electio: ut proinde juret investituram factam non esse: aut sacramentum vasallo referat: et ille aut juret, aut acquiescat. Quod si jurare pares aliqua ex causa recusaverint, nec (5) dominus eos jurare compellat: licet vasallo etiam per extraneos probare investituram. Testibus vero deficientibus jurisjurandi electio domino detur.

Vasallo possidenti feudum cavenæ, non opus est probatione: sed aut juret, aut referat. Bald.

§. 1. Si vero vasallus (6) quidem possideat, vel si feudum cameræ (7) aut cavenæ, in duabus seu tribus (8) acceptionibus quietis, quasi (9) possideat: dominus autem feudum negans esse rem suam petat: vel quod de camera vel de cavena bis (10) vel ter (sicut diximus) jam solutum est, deinceps solvere renuat: tunc non est opus probatione: sed possidenti data electione, aut juret suum esse feudum rectum (11), aut (12) domino referatur jusjurandum. † Si (13) autem investitura ab eo, qui vasallos non habebat, dicatur facta: tunc per quoslibet idoneos (14) testes (15), aut per publicum instrumentum probari potest: aut inopia probationis emergente, res decidatur per jusjurandum.

Contentione orta inter dominum et vasallum de pactis appositis inter eos præter conditionem feudi vel naturam, domino quidem incumbit probatio: eo autem in probatione deficiente, vasallo defertur jusjurandum. Baldus.

§. 2. Præterea si aliquis tenor præter (16) communem (17) feudi rationem investitura a domino dicatur intervenisse: vel si dicatur feudum sub tali conditione (18) dedisse, *ut vasallus in festivis diebus vadat* (19) *cum uxore sua ad ecclesiam*: omni facultate probandi domino adempta, habet vasallus postestatem defendendi se per sacramentum. † Item si vasallus [per] pactum speciale contra feudi consuetudinem allegat, velut (20) *de filiarum* (21) *successione*: liceat ei tenorem, si potest, sicut investituram probare, quod si in probatione defecerit, vel cessaverit: concedatur domino hoc denegare jurejurando præstito.

TIT. III.

PER (22) QUOS FIAT INVESTIRURA (23), ET PER QUOS RECIPIATUR.

Vetus investitura fieri potest etiam a minore, vel a quocunque: nova autem non potest. Bald.

INvestitura autem aut fit de veteri (24) beneficio (25), aut de novo (26). Quæ de veteri fit, etiam (27) a minore potest fieri. Sive autem a minore, sive a majore fiat, non de omni possessione vasalli, sed (28) de justa (29) tantum facta intelligitur: nisi aliud nominatim dicatur. Novi vero investitura feudi non ab alio recte fit: nisi ab eo,

(1) Cur ita? ne quid fraudis excogitetur ab extraneis, qui non sunt ita noti domino.
(2) *l.* 1. *feud.* 26. *vers. testes*, *supr. eod.*
(3) Testis, qui dicit se non in præsenti meminisse, ac sequenti post die dicit se reminisci, neque suspectus, neque falsus, neque varius est.
(4) Adde *tit.* 5. *infr. eod.*
(5) Quid? qui non cogit pares ipsos jurare ac testimonium dicere dominus, num feudo privatur, quasi denegato jure vasallo actori? Glossa ita putat. *Baldus* negat *Alvarotus* arbitrarium facit: hoc est, id relinquit arbitrio judicis.
(6) Superiore casu dictum est de domino possidente.
(7) Vid. *tit.* 1. *in fin. supr. eod.*
(8) Facit *tit.* 43. *vers. inde etiam dicitur. Infr. eod. l.* 1. *C. de fideicommiss.* et quæ dixi ad *l.* 28. *C. de pact.* hoc tandem docet: usum pro possessione esse, si quis bis terve annonas ex cellario domini perceperit.
(9) Jura quasi possidentur.
(10) Possessio feudi proprie, et vere continuata per annum domino sciente et patiente, et servitia recipiente tanquam a vasallo, præscriptionem inducit pro vasallo, ut fides ejus juramento habeatur, *ut hic.* Quid si rusticus bis terve in anno par caponum dederit nobili: num perpetua præstatio inducetur? non inducetur. v. *l.* 26. *C. de pactis*, *l. cum de in rem vers.* 6. *ff. de usuris.* ut ait *Baldus*, locum non habet in mulieribus et rusticis.
(11) Feudum rectum dicitur, cujus possessio justa est, *ut hic*, *et tit.* 33. 39. 82. 91. *infr. eod.*
(12) Jurare vel referre jusjurandum possessor vasallus debet.
(13) Pars altera divisionis propositæ initio hujus tituli, *ibi quæ siquidem ab illo.*
(14) Etiam extraneos. 1. *feud.* 26. *vers. testes. supr. eod.*
(15) Probationum observa genera: Testes, *ut hic*, publicum instrumentum, jusjurandum. *infr. eod.*
(16) Pactum insolitum investituræ, qui intervenisse ait, id probare debet: quo deficiente in probatione, causa jurejurando adversarii deciditur, adde *tit.* 20. 24. §. 1. 26. §. 6. *vers. filiæ* 29. 73. 76. 84. 90. 104. 105. *et similia.*
(17) Pactum etiam insolitum feudi investituræ adjectum, est servandum.
(18) Hinc feudum conditionale. *tit.* 75. 89.
(19) Quid si dignitate, infirmitate, vel senectute id facere prohibetur? per substitutum servire debebit. Bald. *in l. quisquis* 27. *C. de episcopis*: adde *l. in metallum* 22. *ff. de pœnis.*
(20) Pactum ut filiæ succedant, est præter communem feudi rationem: et tamen servandum.
(21) *tit.* 51. 104. *infr.* 1. *feud.* 1. §. 3. *tit.* 6. §. 1. 8. 14.
(22) De investitura veteris ac novi beneficii, vid. *Cujac.*
(23) *tit.* 4. Cujac.
(24) Investitura veteris beneficii fit, vel a successore domini, vel successore vasalli. *tit.* 31. *infr. eod.*
(25) Hujusmodi investitura est simplex feudi recognitio, quæ apud quosdam fit plerumque illata certa pecunia. Galli *relief.*
(26) Ea dat legem contractui.
(27) Investitura antiqui beneficii fieri potest etiam a minore: novi non potest, *ut hic.* Quid ita? Qui de veteri feudo investit, non alienat, nec infeudat, sed investituram tantum a majoribus factam confirmat: Imo ne quidem possessionem transfert, sed confirmat tantum. An quæ fuit injusta possessio hoc modo confirmabitur? Minime, nullum enim jus possessionis de novo tribuit, sed quæsitam confirmat tantum. In dubiis justa tantum continentur, ut ne jus alterius lædatur, *ut hic.* Apertius dicamus: Infans et furiosus ne quidem investit de antiquo feudo: sed eorum tutores et curatores. Majores infante, de novo feudo etiam consensu tutorum et curatorum investire non possunt, cum hæc investitura sit alienatio: de antiquo etiam sine tutore et curatore investire possunt: si tamen læsi sint, restituentur, nisi dicamus in minoribus tutorem vel curatorem non habentibus judici præsentiam requiri, *l. bonorum.* 7. *C. qui admitti ad bonorum. l. si infanti.* 18. *C. de jure deliber.*
(28) Non possidens non cogitur investituram petere. facit *l.* 4. §. 4. *ff. de censibus.*
(29) Id est, non vitiosa.

qui legitime suorum bonorum administrationem habet. Qui (1) enim qualibet ratione aliquid de suis rebus impeditur alienare (2), is nec per feudum poterit investituram (3) facere.

Res, cujus alienatio prohibetur, in feudum dari non potest. Bald.

§. 1. Sed etiam res, cujus alienatio prohibetur (4), nec per beneficium dari conceditur (5), nisi in casibus: ut ecce si quis ex agnatis tuis rem (6), quæ a communi parente per successionem ad eum pervenerit (7), alienare voluerit: non permittitur ei etiam secundum antiquam consuetudinem alii eam vendere, nisi (8) tibi (9) vel alii proximiori (10) pro æquali (11) pretio accipere volenti. Per feudum tamen (12) cuilibet (13) dari potest: nisi fiat in fraudem (14) nostræ consuetudinis, vel legis novæ bonæ memoriæ Lotharii (15) [vel Friderici (16)] imperatoris. Tunc enim rescissa (17) investitura, reddito a te (18) vel ab alio proximiori, videlicet secundum antiquam (19) consuetudinem, pretio, si quod dederit: is, qui investituram accepit, compellatur rem tibi restituere. † Personam vero investituram accipientis non distinguimus: nam etiam servus (20) investiri poterit: nisi ignorantia (21) prætendatur. † Sed utrum ipse vel alius pro (22) te investituram faciat, vel suscipiat, nihil interesse putamus: potest enim hoc negotium, et per (23) procuratorem ab utraque parte expediri.

† Fœminam quoque etiam (24) novi feudi investituram (25) facere posse plerique consentiunt (26). Nulla (27) autem investitura debet ei fieri, qui fidelitatem facere recusat (28): cum (29) a fidelitate feudum dicatur vel a fide (30): nisi eo pacto acquisitum sit ei feudum *ut sine* (31) *juramento fidelitatis habeatur.*

TIT. IV.

QUID PRÆCEDERE DEBEAT AN INVESTITURA, VEL FIDELITAS.

Fidelitatem præcedere debet investitura. Bald.

UTrum autem præcedere debeat fidelitas investituram, an investitura fidelitatem, quæsitum scio: et sæpe responsum est, investituram (32) debere præcedere fidelitatem (33). † Fidelitatem (34) autem dicimus jusjurandum, quod a vasallo præstatur domino.

(1) Alienare prohibitus, in feudum dare non potest. adde *l. ult. C. de rebus alienis non alien. l. qui habebat.* 101. *ff. de legat.* 3. Excipe casus sequentes in *§. proximo.*

(2) Alienat, qui etiam utile tantum dominium alienat, ut et qui de novo investit, *d. l. ult.* hoc quidem in minore. In majore aliud est, major enim alienare prohibetur invito domino, qui tamen eo invito subfeudare potest.

(3) Novam scilicet. Est enim novi feudi investitura alienationis species.

(4) Vel a lege vel a testatore, argumento emphyteuseos. *l. ult. C. de rebus alien. non alienand.*

(5) Falsa videtur illatio: Quippe res ecclesiastica alienari non potest, *Novell.* 7. potest tamen in feudum dari 1. *feud.* 1.

(6) Feudum antiquum vasallus etiam invito domino tibi adgnato, vel alii proximiori vendere potest: proximior adgnatus tibi præfertur, dum æquale pretium offerat, *ut hic.* Quid si tu præter vel ultra justum pretium numerasti? Id etiam proximior offerre cogitur. Justum enim pretium est, quod inveniri potest. *Doctores in l.* 2. *C. de rescind. venditione.* Quid? num vasallus feudum suum alteri dare potest? Potest; dum ne consuetudinis, vel legis novæ Lotharii, vel Friderici quid in fraudem fiat. *versic. per feudum.* Fraus est, colore infeudationis abuti, et reipsa vendere; fraus est post mortem suam proximiores agnatos feudo privare velle. Pone investituram in fraudem ita factam esse, ut superstite investitore nocere possit, proximis tamen ejus agnatis eo mortuo non nocebit. Quin licet proximis agnatis feudum ita concessum in fraudem, revocare, pretio restituto ei, qui feudum sic in fraudem accepit; *vers. Tunc enim rescissa.* Dices iniquum esse fraudulento emptori mercedem fraudis restitui? verisimile est, hunc versiculum referendum esse ad eum, qui sine mala fide ita feudum acceperit. Et ita hunc locum accipio, quem nec Ravennas, nec Laudensis intellexit.

(7) Id est, prædia familiarica sive allodia sint, sive feuda.

(8) c. 62. *legum Saxonicar.*

(9) *Sub.* agnato: hæc enim vox refertur ad superiores, si quis ex agnatis tuis.

(10) Non potest quis feudum genearchicum alii vendere, quam agnato, si velit id agnatus eodem pretio habere, in feudum tamen cuilibet dare potest, *ut hic*, *et infr. eod.*

(11) Id est, justo: secus si viliore

(12) Quod alienare non possum nisi in proximum, possum id in extraneum jure feudi conferre.

(13) Idoneo tamen.

(14) Ut si adsimuletur investitura feudi loco venditionis. *tit.* 55. *infr. eod.*

(15) *tit.* 52. *infr. eod.*

(16) *tit.* 53. *infr. eod.*

(17) Cui jus προτιμήσεως competit, ad rescissionem alienationis agere potest.

(18) Hinc jus προτιμήσεως.

(19) Juris προτιμήσεως origo hic referri ad antiquam consuetudinem videtur: cujus fit mentio in *l.* 14. *C. de contrahend. emp.* adde Novellam Romani, de qua vide 3. Harm. 3. Νεαρὰ τοῦ Καί-σαρος ῥωμανοῦ. *Const. Frideric. infr. eod.*

(20) Servus investiri potest (non tamen ab ignorante) id tamen, de quo investitus est, domino adquirit. adde *tit.* 106. Servum suum, qui scienter de feudo aliquo investit, liberum facit. *arg. l. super servis.* 6. *C. qui militare.* Quid si servum alienum ipsius servi contemplatione, et domino ejus sciente investieris? liber erit, eodem argumento. Quid si vel domino ignorante, vel domini ejus contemplatione eum investieris? liber non fiet, sed feudum ejus domino adquiretur. Quid si ita servo alieno feudum dederis, ut ei adquiratur non ejus domino? neque servo ipsi, neque ejus domino feudum adquiretur.

(21) Id est: nisi putabatur liber.

(22) Procuratore uti possumus in investiendo proprie vel abusive, *ut hic*, *et §. idem sciendum*, *de notis feudorum.*

(23) Per procuratorem investire, et investiri possumus

(24) Fœmina potest antiqui feudi investituram facere: Imo et novi, *ut hic:* nisi forte bonis interdicta vel Longobarda sit, ut hunc locum restringunt Doctores.

(25) Investire vasallum fidelitatem non jurantem, non cogitur dominus, nisi feudum tale sit, cujus nomine jurari fidelitas non debeat, *ut hic.*

(26) Ratio dubitandi hæc est, videbatur enim fœmina nihil alienare posse sine curatorum autoritate 2. *Longob. quali mil. lib. alien.*

(27) Neque vetus neque nova. *tit.* 20. *infr. eod.*

(28) Per se vel per procuratorem.

(29) Argumentum duci potest ab etymo.

(30) Alii a faida, de quo dicam alibi plenius.

(31) *tit.* 24. §. 1. *in fin. et* 76. *infr. eod.*

(32) Investitura præcedit fidelitatem. *tit.* 7. *in fin. infr. eod.*

(33) Cur investitura abusiva præcedere debet juramentum vasalli? Baldus hoc ideo receptum esse putat: quod ipse dominus caput sit ipsius feudi, et persona agens, unde notat Ravennas, primo præcedere investituram verbalem annulo, vel alio signo factam: deinde præstari fidelitatem a vasallo. Tertio investituram realem, hoc est missionem in possessionem feudi subsequi. Ea tamen in re prædicti ordinis præposteratio investituram ipsam non vitiaret, cum sufficiat intellectus ordinem spectari §. *ante heredis.* 33. *Inst. de legat.*

(34) Fidelitas quid.

TIT. V.

QUALITER (1) JURARE DEBEAT VASALLUS (2) DOMINO FIDELITATEM.

Vasallus domino jurare debet quod sibi erit fidelis : et quod credentiam sibi commissam non manifestabit. Bald.

QUaliter autem debeat jurare vasallus fidelitatem, videamus. Jurare scilicet sic (3) debet : Ego juro ad hæc sancta Dei Evangelia (4), *quod a modo in antea ero fidelis huic, sicut debet esse vasallus domino : nec id quod mihi sub nomine fidelitatis commiserit* [*dominus*,] *pandam* (5) *alii ad ejus detrimentum, me sciente* (6).

† Si (7) vero domesticus, id (8) est, familiaris ejus sit cui jurat : aut si ideo jurat fidelitatem, non quod habeat feudum (9), sed quia (10) sub jurisdictione (11) sit ejus cui jurat, nominatim vitam (12), membrum, mentem, et ejus rectum honorem custodire jurabit.

TIT. VI.

DE FORMA FIDELITATIS.

Vasallus et dominus sibi invicem auxilium et consilium præstare debent. Bald.

IN epistola Philiberti episcopi in decretis 22. (13) causa, de forma fidelitatis, aliquid scribere monitus, hæc vobis quæ sequuntur breviter ex librorum auctoritate notavi. Qui domino suo fidelitatem jurat, ista sex (14) in memoria semper habere debet, incolume, tutum, honestum, utile, facile, possibile; *Incolume:* ne sit in damno domino suo de corpore (15) suo. *Tutum :* ne sit ei in damno de (16) secreto (17) suo, vel de munitionibus (18) suis per quas esse tutus potest. *Honestum* : ne sit ei in damno de sua justitia (19), vel de aliis causis quæ ad honestatem ejus pertinere videntur. *Utile* : ne sit ei in damno de suis (20) possessionibus. *Facile*, vel *possibile* : ne id bonum quod dominus suus facere leviter poterat, faciat ei difficile : neve id quod possibile ei erat, faciat impossibile. Ut fidelis hæc documenta caveat, justum est. † Sed quia (21) non (22) sufficit abstinere a malo, nisi fiat quod bonum est : restat (23) ut in sex prædictis consilium et auxilium domino præstet, si beneficio vult dignus videri, et de fidelitate esse salvus (24). Dominus quoque in his omnibus vicem (25) fideli suo reddere debet : quod si non fecerit, merito censebitur malefidus, sicut ille qui in eorum prævaricatione, vel faciendo, vel consentiendo deprehensus fuerit perfidus et perjurus.

TIT. VII.

DE NOVA FORMA FIDELITATIS.

Traditur hic nova forma jurisjurandi fidelitatis, quod præstat vasallus domino. Bald.

EST et alia de novo super fidelitatis juramento forma inventa, et utentium approbata consuetudine : quæ hodie fere in omni curia videtur obtinere, hæc scilicet : Ego *Titius juro super* (26) *hæc sancta Dei Evangelia, quod ab hac hora in antea usque ad ultimum diem vitæ meæ ero fidelis tibi Cajo domino meo contra omnem* (27) *hominem excepto* (28) *Imperatore, vel rege.* Quod verbum si recte intelligatur, nulla quidem indiget adjectione (29), sed integram et perfectam in se continet fidelitatem : sed propter (30) simplices, et nominis significationis ignaros, ad illius verbi interpretationem hoc adjici solet : id est, Ego juro, *quod nunquam scienter ero in consilio*,

(1) De juramento fidelitatis, et qualiter vasallus juret domino. *Cujac.* adde *huic titulo titulum* 6. *et* 7. *et* 63. *dist.* 5. *c. tibi.* 33.

(2) Adde, et domesticus : *vers. si vero.* (Nam de utroque hoc §. tractatur.) Potest et hoc juramentum referri quoque ad eos, qui ut subditi (tametsi non sint vasalli) jurare alicui vel ratione bonorum, vel habitationis ratione coguntur, *vers. aut si adeo. infr. eod.* Quid ? num dominus cogitur vasallo fidelitatem jurare ? non cogitur. Nam effectu ipso sine jurejurando vasallis suis præstare cogitur dominus, quod interposito jurejurando vasalli.

(3) Consuetudo in juramento fidelitatis est servanda : neque quidquam innovandum est in juramentis hominis, et fidelitatis.

(4) *tit.* 2. *supr. eod. tit.* 7. *infr. eod.*

(5) Id est, evulgabo : vid. *titul.* 7. *infr. eod.* 1. *feud.* 17.

(6) 1. *feud.* 26. *vers. testes in fin. supr. eod.*

(7) Jurant aliter vasalli et non vasalli, puta domestici et habitatores, *ut hic.* Quid si unus et idem vasallus sit et non vasallus, puta domesticus ? utrumque præstare cogetur : nisi si uno juramento utrumque juramentum explicare maluit.

(8) Domesticus pro familiari. Porro domestici appellatione interpretes accipiunt consiliarium domini camerarium, pincernam, dapiferum.

(9) Veluti si feudum in curte domini habeant. 1. *feud.* 5. *in fin. supr. eod.*

(10) Quid condomini seu collegæ unius et ejusdem castri, num mutuo sibi jurare debent ? Id videtur, fingitur enim alius alii, juris præsumptione, subesse.

(11) Non tantum feudatarii jurant, sed et ii, qui subsunt alicujus jurisdictioni.

(12) Vid. *tit.* 7. *et* 8. *infr. eod.*

(13) 22. *quæst.* 5. *c. de forma.*

(14) Nempe ut ne noceat corpori, secreto, munitionibus, justitiæ, possessionibus, juri, aliisque hujusmodi.

(15) Id est, vita. *tit.* 5. *in fin. supr. eod. tit.* 8. *in fin. supr. eod.* 3. *Const. Neapolit.* 15. *et* 18. vid. *formulam* Rodevici 3. *c.* 19.

(16) Quid si se occisurum Sempronium dixerit vasallo dominus? Dehortari primo dominum debebit : ac deinde in genere ipsum Sempronium admonere, ut sibi caveat. *Gloss. c. nervi.* 13. *dist. c. si sacerdoti. de offic. ordin.*

(17) *tit.* 5. *supr. eod.* 1. *feud.* 17.

(18) *tit.* 24. §. 2. *vers. porro. infr. eod.* 1. *feud.* 5. *vers. similiter.*

(19) *d. v. porro*, *tit.* 55. *in fin. infr. eod.*

(20) Ut supra de suis munitionibus.

(21) Vasallus a superioribus non tantum abstinere debet, sed et eo amplius in hujusmodi casibus consilio juvare dominum cogitur.

(22) Nota.

(23) Oblivio in iis non admittitur, quæ quis interposito jurejurando facere cogitur. adde *l. magnam.* 12. *C. de contrah. stip.*

(24) Perjuro vasallo non potest gratiam jurisjurandi facere princeps, invito ipsius vasalli domino.

(25) Inter dominum et fidelem fides est reciproca, ideoque dominus vasallo conjux et amicus dicitur *tit.* 58. *in fin. pr. infr. eod.* adde *tit.* 26. §. 7. *vers. domino. tit.* 47. *infr. eod.*

(26) *tit.* 5. *supr. eodem.*

(27) Vid. *tit.* 28. *in fin.*

(28) *d. tit.* 28. *et* 55. *in fin. infr. eod.* In juramento fidelitatis vasallus tacite excipit Principem suum, antiquiorem dominum, patriam. Interpretes vero has personas addunt : patrem, filium et fratrem, si qua videlicet in re adversus jus naturæ lædentur ab ipso domino. Addamus et uxorem.

(29) Cum tacite id intelligatur.

(30) Simplicium et imperitorum habetur ratio : et ut Glossa *in l. quotiens.* 10. *C. familiæ erciscundæ.* ait: Non omnis scit dicere, heredem instituo. unde notant, Testimonium ejus valere qui Titium possidere dixerit, tametsi interrogatus quid sit possidere, respondeat se nescire. *Gloss. in l. stipulatio ista.* 38. §. *hæc quoque.* 7. *ff. de verb. oblig.*

vel (1) *in facto* (2) *quod tu amittas vitam, vel membrum aliquod: vel quod* (3) *tu recipias in persona aliquam læsionem, vel injuriam, vel contumeliam, vel quod tu amittas aliquem honorem quem nunc habes, vel in* (4) *antea habebis, et si scivero vel audivero de aliquo qui velit aliquod istorum contra te facere, pro* (5) *posse* (6) *meo, ut non fiat, impedimentum* (7) *præstabo. Et si impedimentum præstare nequivero, quam cito* (8) *potero, tibi nuntiabo* (9): *et contra eum, prout potero, auxilium* (10) *meum tibi præstabo, et si contigerit te rem aliquam quam habes vel habebis, injuste vel* (11) *fortuito* (12) *casu amittere, eam recuperare juvabo, et recuperatam omni tempore retinere. Et si scivero te velle juste* (13) *aliquem offendere, et inde generaliter* (14) *vel specialiter fuero requisitus* (15), *meum tibi, sicut potero, præstabo auxilium. Et si aliquid mihi de secreto manifestaveris, illud sine licentia nemini pandam* (16), *vel per quod pandatur, faciam: et si consilium mihi super aliquo facto postulaveris: illud tibi dabo* (17) *consilium quod* (18) *mihi videbitur magis expedire tibi: et nunquam ex persona mea aliquid faciam* (19) *scienter quod pertineat ad tuum, vel tuorum injuriam vel contumeliam.*

§. 1. Investitura (20) vero facta et fidelitate subsecuta (21) omni modo cogatur dominus investitum in vacuam possessionem mittere (22), quod si differat, omnem (23) utilitatem (24) ei præstabit.

TIT. VIII.

DE INVESTITURA DE RE ALIENA FACTA.

Miles ignorans a comite de aliena re aut impignorata investitus, habet contra dominum actionem pro evictione, sciens autem, non, nisi stipulatio aut pactum intervenerit. Bald.

CUm de re aliena, vel alii obligata investitura fiat, illud distinguitur, utrum scienti an ignoranti facta sit. Qui (25) enim alienæ rei sciens (26) investituram accepit: nisi (27) pacto speciali sibi prospexerit, de evictione (28) agere non poterit: ignorans (29) vero recte aget, ut (30) aliud (31) ejusdem bonitatis seu quantitatis (32) ei præstetur (33). Sed in eo nulla est differentia, qui investituram fecit, utrum sciverit vel ignoraverit.

REi (34) autem per beneficium recte investitæ vasallus hanc habet potestatem, ut tanquam (35) dominus

(1) Consilii et facti discrimen.

(2) Id est, actu.

(3) Quid si vasallus consilium dederit, ut dominus furiosus caperetur, vel coerceretur, aut ipse etiam furiosum ceperit, ut in vincula conjiceretur ex *l. Divus.* 14. *ff. de officio præsid. l.* 1. *C. de emen. propin.* vasallus nihil adversus jusjurandum ex officio videtur fecisse, sed juvasse potius dominum.

(4) Juratur etiam super futuris.

(5) Atticismus feudisticus.

(6) Impossibile non cogitur promittere aut præstare vasallus. Ita non tenebitur ad ea quæ jure non poterit. *l. nepos.* 125. *ff. de verb. signif.*

(7) De domino non impediendo.

(8) Tempus omne cum quodam temperamento accipi oportet *l. Æmilius* 38. *ff. de minoribus.*

(9) De domino certiorando.

(10) De auxilio ferendo.

(11) Fortuitum casum et injustitiam comparari notat Laudensis hic.

(12) Vid. *l. ult. C. de act. empt. l.* 9. §. 2. *ff. locati.*

(13) Vid. Nicætam *in Alex. Comnen.* Vasallus non cogitur juvare dominum injuste alium offendentem.

(14) De generali ac speciali domini denunciatione. Specialis igitur denunciatio domini non exigitur: hoc est dominus non cogitur specialiter denunciare vasallo, ut juvet: cum generaliter denunciasse sufficiat.

(15) Juvandi alterius debitor, intelligitur moram commisisse, si requisitus non juverit. Ita qui juvare promisit, intelligitur adversus conventionem fecisse, si requisitus aut interpellatus id non fecerit, nisi forte scivit magnum periculum imminere domino. Proinde in fœderibus Principum vel civitatum, pactum juvandi non committitur, nisi præcesserit denunciatio.

(16) De arcano non evulgando. *tit.* 5. *supr. eod. tit.* 28. *in fin. infr. eod.*

(17) De consilio.

(18) Consilium ex animi sui sententia vasallus domino præstare tenetur, et proinde non fraudulentum.

(19) De domino non offendendo.

(20) Investitura abusiva seu verbali (quæ per annulum puta, vel hastam fit. *cap.* 1. *supr. quid sit investitura*) facta, et fidelitate præstita, dominus tenetur vasallum mittere in possessionem, qui nisi miserit, id quod interierit vasalli, præstare ei debebit. Quid si nudo pacto (id est verbali tantum Investitura) promisit dominus se investiturum? Ravennas putat, etiam ex illo nudo pacto cogi dominum investituram realem facere: adeo ut nisi eam fecerit, vasallo id quod ejus intersit, omnimodo actione doli præstare debeat.

(21) Fidelitas subsequitur investituram *tit.* 4. *supr. eod.*

(22) 1. *feud.* 4. *supr. tit.* 26. §. 6.

(23) Hoc est, id quod re ipsa interierit, præstabit: puta damna omnia accepta. Imo et id quod extra pœnam interierit, puta id quod lucrari potuit vasallus ex feudi reditu, veluti, si vasallus ipse pecuniam in mercibus emendis occupare consuevit. Raven. *hic.*

(24) Id est, id quod interest.

(25) Evictionis non agit in dominum, qui sciens, ab eo investitus est de feudo alieno: nisi evictionis periculum fuerit sibi stipulatus.

(26) Aliud, si nesciens.

(27) Pacto sibi stipulari evictionem rei vetitæ legibus alienari, emptor non potest. *princ. vers. callidis. infr. de prohibita feudi alien. per Frideric.* alienæ tamen rei in feudum receptæ etiam scienter, evictionem sibi stipulari potest, *ut hic*, quippe hic actus lege omnino irritus non habetur, ut prior ille.

(28) Adde *tit.* 46. *infr. eod.* dixi ad *l.* 1. *C. de jure dotium.*

(29) Evictionis agit adversus dominum vasallus investitus de re aliena a domino etiam ignorante; nec enim ullo modo decipiendus est vasallus.

(30) Evicto feudo dominus præstare vasallo cogitur aliud feudum ejusdem bonitatis et quantitatis, *ut hic.* Ita feudo evicto vasallus non agit ad duplum ex jure civili; sed ad tantundem ejusdem bonitatis et quantitatis: denique ad cambium tantum feudi evicti, sic speciem pro specie petere potest.

(31) *tit.* 25.

(32) Seu quantitas. *Hotom.*

(33) Evictionis agi potest ob feudum donatione acceptum, *ut hic.* Jure civili ob rem donatam evictam, agi non potest adversus donatorem, v. *l.* 2. *C. de evict. l. Arist.* 18. *in fin. ff. de don.* Quid ita? feudum non est donatio simplex, sed ob causam.

(34) De jure quod vasallus habet. *tit.* 9. Cujac.

(35) Vasallus post investituram feudi acceptam, tanquam dominus est. Ita duplex dominium est; verum et quasi dominium: ut et proprietas et quasi proprietas, *Gloss. l.* 2. §. *quædam. ff. de interdictis*, *l. recte.* 25. *ff. de verb. sign.* Atqui dominium per nudam investituram sine traditione non transit, *l. traditionibus.* 20. *C. de pactis.* Respondeo: Feudi dominium per nudam et abusivam investituram non transit, *tit.* 2. *supr. eodem.* per propriam transire videtur, *ut hic, et d. tit.* 2. vel si feudi instrumentum sit traditum, *arg. l.* 1. *C. de donat.* vel si ab Imperatore facta sit, qui solutus legum solemnitatibus videtur. *l.* 19. *C. de test. l.* 34. *in fin. C. de donation.* c. *si tibi* 17. *de præbendis in sexto.*

possit a quolibet possidente sibi quasi (1) vindicare (2): et si ab alio ejus rei nomine conveniatur, defensionem (3) opponere (4), nam et servitutem (5) eidem rei debitam petere potest et retinere. † Quid ergo si pretio vel dolo, aut incuria (6) servitutem (7) rei beneficiariæ imponi (8) patiatur, et ad dominum ex qualibet causa postea beneficium revertatur? an ex eo præjudicium domino generetur, quæsitum fuit? et responsum est, ut vasallo quidem, donec (9) feudum tenet, possit obesse: domino autem etsi per longa tempora perseveraverit, servitus minime noceat.

Vasallus potest feudi conditionem facere meliorem, non deteriorem in alterius præjudicium. Bald.

§. 1. Econtrario autem si quid feudo a vasallo additum sit: si (10) quidem tale adjectum sit, quod per (11) se subsistere possit, id est, ut per se censeatur, ut (12) prædium: id non accrescit feudo. Si vero per se non (13) possit subsistere, ut servitus (14): plerisque placet feudo accedere, et sicut partem (15) feudi disponendam esse: meliorem (16) namque conditionem feudi facere potest: deteriorem (17) vero sine (18) domini voluntate, vel eorum agnatorum (19) ad quos per successionem pertinet, facere non potest.

Feudum alienari non potest in alium, quinimo nec pignori obligari. Bald.

§. 2. Quamvis enim possessio (20) per beneficium ad eum pertineat, tamen (21) proprietas ad alium spectat: et ideo quartæ (22) sive tertiæ ratione, quæ a Longobardis seu a Romanis viris uxoribus fieri solet, post mortem viri ad mulierem nihil pertinet, nam nec (23) pignus quod consultum (24) dicitur, fieri potest ex feudo.

TIT. IX.

QUALITER OLIM POTERAT FEUDUM ALIENARI.

Olim regulariter venditio feudi pro parte dimidia permittebatur, altera parte retenta. Bald.

Est autem optima consuetudine interdicta feudi alienatio: super qua multæ et diversæ sententiæ dabantur in singulis civitatibus, seu curiis: donec Imperator divæ memoriæ Lotharius tertius promulgavit super hoc novam constitutionem (25), quæ posita est in titulo de beneficiis. Necessitate (26) namque suadente, poterat olim (27) vasallus, domino inscio vel invito feudi partem vendere, retenta videlicet alia parte. † Si vero vel totum, vel partem volebat per feudum aliquem investire (28): hoc licebat ei sine (29) fraude facere. Si autem dissentiente domino vendebat, sive per feudum investiebat, (quod (30) et ipsum sincere hodie et sine fraude licet ei facere) si

(1) Utilis et quasi rei vindicatio datur vasallo. Ut quasi dominus potest rem suam feudalem a quocunque possessore vasallus avocare, seu vindicare, a quocunque inquam extraneo; Imo et ab ipso domino, si feudum injuste possideat dominus. *l.* 1. *in fin. ff. si ager vectigal.* Quid si vasallus et dominus feudum vindicent simul? præferendus erit vasallus; cum sit ejus causa propinquior, et utiles actiones habeat. *d. l.* 1.

(2) Vasallo competit vindicatio. 2. *feud.* 43. *infr.*

(3) Vasallus feudi nomine agere et defendere potest: Jure experiri, cum agendo, tum excipiendo potest.

(4) *d. tit.* 43.

(5) Vasallo plus juris in feudo competit quam usufructuario in re usufructuaria, *l.* 1. *ff. si ususfructus. l.* 1. *in fin. ff. de novi operis nuntiat.*

(6) Id est negligentia: alias legitur, *injuria*, ut notat Laudensis.

(7) Servitutem feudo imponi vasallus cum patitur pretio, dolo, vel negligentia, sibi nocet; non domino, etiam si servitus ea præscriptione alicui fuerit quæsita, *ut hic.* Quid? privaturne feudo ea de causa; perinde, ac si feudum alienasset? non privatur, DD. *hic.* Quid si in judicio servitus feudo vasalli fuerit imposita? vel ipsi domino servitus sic imposita nocebit, *c.* 1. *infr. de controversia inter vasallum: c. si vasallus. Infr. si de feudo defuncti content.* Quid si contraxit æs alienum vasallus? feudo domino aperto, creditoribus vasalli, potior fuerit dominus, *ut hic notant interpretes.*

(8) Vid. §. 1. *in fin. infr. eod.*

(9) Resoluto jure dantis resolvitur jus accipientis. *l.* 31. *ff. de pignoribus, et* 1. *tit.* 13. *Supr. eod. et l. ult. C. si pignus pignori datum sit*, excipe *tit.* 9. *in fin. princ. infr. eod.*

(10) Augmentum feudi factum opera, vel industria vasalli si per se subsistere, et a feudo separari potest, pars feudi non censetur, *ut hic.* Quid si per alluvionem quædam portio feudo adcrevit? pars feudi est. §. 5. *si quis de manso si de investitura feudi tit.* 4.

(11) Prædia seu agri per se subsistunt.

(12) Augmenta feudorum duorum sunt generum: Quædam per se subsistunt, ut vicina feudo prædia comparata: quædam non per se subsistunt, sed feudo cohærent plane. Sine feudo esse non possunt, ut sunt servitutes feudo adquisitæ, *ut hic*, priora augmenta pars feudi non sunt, at posteriora. *Goth.* adde *cap.* 1. §. *Si vasallus. tit. hic finitur lex.* Jul. Clar. *lib.* 4. *sent.* §. *feud. q.* 88. *num.* 1. Rosenthal. *de feud. c.* 7, *conclus.* 47. *num.* 10. *et c.* 10. *conclus.* 43. *et c.* 12. *conclus.* 15. *num.* 12. Hartman. Pistor. *lib.* 2. *quæst.* 42. *num.* 1. *et seq.* S. L.

(13) Servitus per se non subsistit, est enim qualitas, et sic accidens, *l. quid aliud.* 86. *ff. de verb. sign.*

(14) Servitutem feudo adquisitam per vasallum, aperto sibi feudo dominus retinet, *ut hic*, tenetur tamen servitutis æstimationem solvere heredibus vasalli. §. *si vasallus. tit. hic finitur lex.* Quid si jurisdictionem castro feudali adquisivit? Jurisdictio heredum vasalli fuerit. Potest enim separari jurisdictio a castro, cum penes unum feudale castrum, penes alium jurisdictio esse possit.

(15) Servitus pars feudi.

(16) Deteriorem feudi conditionem invito domino, vel agnatis vasallus facere non potest: meliorem potest.

(17) Idem in usufructu *l.* 10. *l.* 13. §. 4. *l.* 15. §. 6. *ff. de usufruct.* et fundo dotali. *l.* 7. §. 12. *ff. soluto matrimonio.*

(18) Potest igitur volente: cum volenti non fiat injuria.

(19) Adde 1. *feud.* 5. §. 1. 2. *feud.* 26. §. 5. *vers. Titius.*

(20) Penes vasallum feudi possessio est: penes dominum ipsa proprietas, hinc feudum res non mancipi. Adde *tit.* 23. *in fin.*

(21) Feudi proprietas penes dominum est: possessio penes vasallum. Quid hinc sequitur? jure Longobardo, vel Romano uxores maritis suis succedere in quartis, vel tertiis, maritis suis non succedere in feudis, *ut hic*, etiamsi feudum quo de agitur, ab ipsis conjugibus simul fuerit adquisitum: nisi aliud pacto sit conventum.

(22) Hujusmodi tertiæ et quartæ dantur a maritis uxori, hypoboli, seu vice donationis propter nuptias loco, idque Longobardis morgengaba. vid. *tit.* 29. *infr. eod.*

(23) Pignorare feudum vasallus non potest invito domino, *ut hic.* Quid si pignorarit? feudo privabitur. *c.* 1. *infr. de prohib. alienat. feud. per Frider.* Cur pignorare non potest? quia non pleno jure dominus rei feudalis est, directum feudi dominium non habet, sed utile tantum. Atqui creditor pignus suum alteri pignori dare potest. *l.* 1. *l.* 2. *C. si pignus pignori datum sit.*

(24) Dixi 1. *feud.* 5. *versic. aut si libellario.*

(25) *d. tit* 5. *tit.* 52. *infr. eod.*

(26) Puta famis. Necessitatis enim causa, poterat vasallus mediam partem feudi alienare. Hodie non potest. Cur non necessitate famis. *arg. l.* 2. *C. de patribus qui filios suos distraxerunt?* vasallus dominium habet: pater nullum.

(27) Hodie non potest. *d. tit.* 52. 24. 25. *infr. eod.*

(28) *d. tit.* 5. 3. *supr. eod.*

(29) Id est, impune. *l.* 1 *ff. ad l. Falcid.* alias hic notant: Interpretationem in feudis eam admitti oportere, quæ dolum et fraudem excludat. *l. creditor.* 60. §. *Lucius.* 4. *ff. mandati*, *l. fraus.* 30. *ff. de legibus.*

(30) De infeudatione loquitur, non de alienatione.

tamen sine (1) herede masculo descendente decedebat, vel feudum in manu domini refutabat (2), aut alia forte ratione intercedente culpa (3) amittebat : tunc (4) omnis feudi alienatio ad irritum revocabatur : eo (5) excepto, quod ille qui secundo loco beneficium acceperat, non amittebat, si (6) priori domino servire, et ab eo feudum recognoscere volebat.

Casus enumerat in quibus etiam de jure antiquo fuerat prohibita. Bald.

§. 1. Donare (7) autem, aut judicare (8) pro anima, vel in dotem (9) pro filia dare, nullius curiæ poterat consuetudine ; licet posset locare (10), nisi locatio esset fraudulenta alienatio : sicut (11) est per libellum (12), ut dicatur (13) venditio. Quis enim dubitat, quod libellario (14) nomine sub (15) vilissima duorum (16) denariorum pensione (17) perpetuo concedatur utendum, alienatum (18) in fraudem esse ? Porro sive de bona consuetudine, sive de prava quæramus : concessa (19) erat domino pro æquali pretio redemptio : nisi hoc beneficium amiserit (20) dominus per refutationem, vel annali silentio, ex quo sciverit (21), computando. Præscriptione autem triginta (22) annorum submovebatur, tam sciens quam ignorans : in prohibendo autem vel redimendo potior (23) erat proximi agnati, quam (24) domini conditio : si tamen feudum erat paternum. † De illa vero feudi alienatione (25) quæ a domino fit, si dubitetur, lex (26) Imperatoris Corradi consulatur : quæ posita est in jam dicto titulo de benificiis.

TIT. X.

QUIS (27) DICATUR DUX (28) MARCHIO, COMES, CAPITANEUS, VEL VALVASOR.

Qui a principe de ducatu aliquo investitus est, dux (29) solito more vocatur. Qui vero de marchia, Marchio dicitur. Dicitur autem marchia (30), quia marcha, ut et plurimum juxta mare sit posita. Qui vero de aliquo comitatu (31) investitus est, comes appellatur. Qui vero a principe, vel ab aliqua potestate (32) de (33) plebe aliqua vel plebis parte per feudum est investitus, is capitaneus (34) appellatur, qui proprie valvasores (35) majores olim appellabantur. † Qui vero a capitaneis antiquitus beneficium tenent, valvasores (36) sunt. Qui autem a valvasoribus feudum quod a capitaneis habebatur, similiter acceperint, valvasini (37) id est, minores (38) valvasores appellantur : qui antiquo quidem usu consuetudinem feudi nullam habebant : valvasore (39) autem sine filio mortuo, feudum quod valvasori minori (40) dederat, ad capitaneum revertebatur, sed hodie eodem jure utuntur in curia Mediolanensi, quo et valvasores.

† Cæteri vero, qui (41) ab antiquis temporibus beneficium non tenent, licet noviter a capitaneis seu valvaso-

(1) Vasallo sine herede masculo decedente, moriente, feudum ad dominum revolvitur.

(2) Refutatione feudum amittitur. *tit.* 14. *et* 38. *infr. eod.*

(3) Vid. *tit.* 24. *infr. eod.*

(4) *tit.* 8. §. *in fin. supr. eod.*

(5) Hic igitur invitum, hoc est, eum quem nolit, habebit vasallum dominus? Merito subvasallus, aut a vasallo investitus, eadem conditione est cum ipso vasallo investiente, vel, ut proprie magis loquamur, subinvestiente. Non fit ea parte deterior domini conditio, cum loco vasalli alium ejusdem plane conditionis habet.

(6) Alias invitum vasallum non habemus. *tit.* 8. §. 1. *supr. eod. tit.* 12. *infr. eod.*

(7) Donare feudum vasallus non potest, *ut hic*, nisi filio, vel agnato proxime successuro. Hujusmodi enim non tam donatio est, quam refutatio. *Infr. de alienat. feud. paterni.*

(8) *tit.* 55. *vers. habito. Infr. eod.* de legato feudi ad pias causas. Testari de feudo suo etiam pias ad causas vasallus non potest. quod ita receptum, non piæ causæ odio, sed ex natura ipsius feudi, cujus alienatio est interdicta. Quid si feudum piam in causam legatum fuerit : ut ipsum feudum non debeatur, non debebitur saltem æstimatio? Ne quidem æstimatio debebitur, *Doctores hic.*

(9) De feudo in dotem dato. Feudum in dotem pro filia dare pater non potest invito suo domino. Nam si famis causa feudum alienare non potest; *Supr. eod.* multo minus in dotem filiæ dare poterit. Quid? potestate marito feudum suum mulier in dotem dare? potest, non tamen æstimatum : nam æstimatio venditionem facit, at ut in dotem feudum ita dari potest, ita donationis propter nuptias causa, propter cognationem ipsam dotis et donationis propter nuptias feudum dari poterit. Bald. *Auth. dos data. C. de donat. ante nupt.*

(10) De locatione feudi.

(11) *d. tit.* 55. *vers. quapropter.*

(12) De libellaria.

(13) Libellaria quasi venditio.

(14) Libellus, seu libellarius contractus, quemadmodum constituatur.

(15) *tit.* 37. *infr. eod.*

(16) Multo magis uno nummo. *l.* 46. *ff. locati*, *l.* 66. *in fin. ff. de jure dotium*, *l.* 10. §. 2. *ff. de acquirenda vel retin. possessione.*

(17) Annua.

(18) 1. *feud.* 13.

(19) Retractus dominicus ut fiat.

(20) Quibus modis domini feudum amittant. *tit.* 33. *infr. eod.*

(21) *tit.* 26. §. 4. *infr. eod.*

(22) 1. *feud. ult. supr. eod.*

(23) Agnatus excludit dominum in retractu.

(24) Retractus feudi olim permittebatur agnatis et dominis : eo jure, potior erat causa proximi agnati quam domini, ut et gentilitius retractus et agnatilitius dominico, potior erat.

(25) *tit.* 34. §. 1. *infr. eod.*

(26) Statutum alio suppleri potest.

(27) De nominibus vasallorum, *Cujac.*

(28) Dignitates et nobilitates gradatim distinguuntur.

(29) Dux.

(30) Marchia, quæ tenet quod est juxta mare, et plerunque marcha juxta mare sit posita, *quidam ita legunt*, Marchia, limes : marchiones qui fines regni tuentur. 5. Annon. 11. Alciatus equitum præfectos vertit ab antiquo vocabulo, et etiamnum usitato apud Armoricos, *March*, id est, equo : unde *Trimarchisia* Pausaniæ, quod singuli equites constarent ex tribus. *Gregorius* 7. Marchesium, principis vexilliferum interpretatur.

(31) Id est, jurisdictione. est enim comes judex, c. 55. *et* 90. *leg. Ripuar.* Idem Gravio, vel Graphio. Paul. Diaconus. 5. *histor. Longobard.* Inde Landgravii, provinciæ : Marchgravii, limitis ; Pfalzgravii, palatii : Burgravii, arcis, præsidiive judices. Inde etiam Centgravii, Gogravii et Dingravii, judices pedanei.

(32) Potestas investire potest.

(33) De plebe, ejusve parte investitus capitaneus.

(34) Capitaneus quis.

(35) Et valvasores dominici. Annonius *de valvasore majore.*

(36) Minores scil. *ut in* 1. *feud.* 1. §. 5. *et tit.* 7. *et* 15. de valvasore minore.

(37) Valvasini.

(38) Minimi, *Hotom.* de valvasore minimo.

(39) Minore scil. Hotom. *ut* 1. *feud.* 7. *et tit.* 15. *in fin.*

(40) Minimo. *Hotom.*

(41) Locus est elegans, unde possis ex sententia Cujacii, originem præsentis nobilitatis ostendere, videtur enim id dici. Non sunt justi milites, vel nobiles, nisi qui a Principe, vel Duce, vel Comite, vel Marchione de feudo investiti sunt, vel qui a majore, vel minore valvasore de feudo investiti sunt, si modo ii longam annorum seriem numerare possint, qua feudum, onusque militiæ ei adnexum in familia sua resederit, eaque certissima est nobilis definitio, sed hæc Hotomanno non omnino placent, cum inter se differant, nobilem et vasallum esse. Hoc igitur putat innui, eum, qui viginti jam annis feudum a valvasoribus majoribus adeptum possederit, quia jam publicum munus sustinuerit ; non jam plebejum, sed minorem valvasorem esse.

ribus acquisierint, plebeii (1) nihilominus sunt. Nam illi, qui soldatam (2) habuerunt vel acceperunt vel habent: per eam nullum pedagium (3), sed nec feudi usum acquirunt. Soldata (4) autem est præstatio quædam annua gratuita quæ a neutra parte transit (5) in heredem: morte enim dantis vel accipientis (6) interveniente finitur. Soldata vero dicitur, quia plerunque in (7) solidorum (8) donatione consistit: quandoque autem in (9) vino et annona consistit.

TIT. XI.

DE (10) SUCCESSIONE FRATRUM (11) VEL GRADIBUS SUCCEDENTIUM IN FEUDO.

Feudum acquiritur investitura et successione. Bald.

PEr successionem (12) quoque, sicut per investituram beneficium ad nos pertinet. Mortuo enim eo qui beneficium tenebat, prima (13) causa liberorum est. Filiis enim existentibus masculis (14) vel ex filio (15) nepotibus vel deinceps per masculinum sexum descendentibus cæteri removentur agnati (16). Ad filias (17) vero seu neptes, vel proneptes, vel ex filia nepotes, seu pronepotes successio feudi non pertinet. Proles enim fœminini sexus, vel ex fœmineo sexu descendens ad hujusmodi successionem aspirare non potest: nisi (18) ejus conditionis sit feudum, vel eo pacto (19) acquisitum.

† His (20) vero deficientibus vocantur primo fratres (21) cum (22) fratrum præmortuorum filiis, deinde agnati ulteriores (23), quod ita intelligendum est, si feudum sit paternum: hoc (24) est, si fuit illius parentis, qui ejus fuit agnationis communis. Si enim Titii avus de novo beneficio fuerit investitus, Titio sine legitimo herede masculo defuncto, ejus feudi successio non pertinet ad ejusdem Titii patruum magnum, nec ad prolem ex eo descendentem, imo revertitur ad dominum. Ad cognatos enim ejus beneficium non pertinet, neque beneficii successio. † Si vero dominus vel alius beneficium defuncti novum esse dicat, agnatus autem illius proximus paternum esse contendat: tunc onus probationis incumbit illi (25) qui novum dicit. Sed scio aliter prenuntiatum esse. Bonus (26) enim judex causa cognita diligenter intuebitur, cujus potius jurejurando dirimenda sit hæc quæstio, utroque scilicet in probatione deficiente.

TIT. XII.

DE (27) FRATRIBUS DE NOVO BENEFICIO INVESTITIS.

In feudo non habet locum jus accrescendi inter eos qui prætendunt primam seu primordialem investituram. Baldus.

SI duo fratres de novo beneficio, et non (28) de paterno simul investiti fuerint: uno sine herede defuncto, ad alterum non (29) pertinet ejus beneficii portio:

(1) Plebeji sunt, qui noviter feudum acceperunt a capitaneis: militibus non adnumerantur, ideo plebeji dicuntur. *Otho Frisingensis* 2. *Frideric.* 18. cum se plebejum diceret, in eodemque ordine vellet remanere, honeste donatus est. Nobiles itaque non fieri, qui a valvasoribus majoribus feuda accipiunt, hinc colligunt: nisi ab antiquo feudum habeant, *vers. qui vero a capitaneis antiquitus*, unde notat Baldus, nobilitatem antiquitati adscribi: feudum omne antiquum nobile esse. Quid, si quis ab Imperatore, vel rege, novum feudum accipiat? nobilitatur, *vers. qui vero a princ. infr. eod.* Quin ut nobilitetur feudum accipiens ab inferiore ipso Imperatore, minus tamen censetur nobilis, quam qui feudum ab Imperatore accepit: ideoque hic illum præcedet, *l.* 6. *C. de advoc. divers. jud. l. ult. ff. de albo scrib.*

(2) Id est, qui de feudo cameræ, vel cavenæ investiti sunt. *ut infr. eod.*

(3) Paradogium, ita legunt Baldus, et Alvarotus: et paradogium nobilitatem interpretantur. *Cujac.* legit *paragium*, eo sensu: Plebejos, de quibus supra, pares curtis domini non censeri, parium dignitatem solos nobiles habere, et ita non omne feudum nobilitare. *Hot.* putat pedagium sumi pro viatico militari, a pede, pedare et repedare.

(4) Soldatæ definitio.

(5) Soldata non transit in heredem, *ut hic*, nisi pacto, vel privilegio. Quinimo de præterito transit, licet non de futuro, *l. post ducs.* 15. *C. de advoc. div. judic. l. ult.* vid. *Gloss. C. de domesticis et protectorib.*

(6) Soldatam dari nobilibus ad paupertatem redactis solitam, notat Ravennas, ac propterea distare a feudo Cameræ, vel Cavenæ. hæc enim duo, feuda esse, et propter servitium dari, soldatam vero neque feudum esse, neque propter servitium, sed miserationis causa gratis dari, ac proinde feudum ob servitium aliquod concessum, soldatæ feudum non censeri, *arg. l. Aquilius.* 27. *ff. de donat.*

(7) Soldatæ Etymon.

(8) Alii derivant a *solde*, quod Germanis stipendium, et mercedem significat, unde soldatii.

(9) Atque ita ut paulo ante dictum est, soldata parum differt a feudo cameræ, vel cavenæ.

(10) De gradibus succedendi in feudo, *Cujac.*

(11) Adde *tit.* 50. *infr. eod.*

(12) *tit.* 1. *in fin. supr. eod.*

(13) §. 1. *Inst. de hereditatibus quæ ab intestato.*

(14) 1. *feud.* 1. §. 3.

(15) *d. tit.* 1. §. 2. *tit.* 8.

(16) Feudorum successio in multis differt a successione, Jure civili introducta. Jure civili succedunt fœminæ, *l. maximum vitium.* 4. *C. de liberis præter.* in feudis non succedunt, *ut hic*. jure civili parentes succedunt. *Auth. defunct. C. ad SC. Tert.* jure feudorum non succedunt. *c.* 1. *de natura successionis.* Jure communi cognati succedunt: sublata differentia agnationis et cognationis. *Auth. post fratres. C. de legitimis hered.* jure feudorum soli agnati succedunt, non cognati, *§. penult. supr. qui feudum dare.* Differt quoque feudum ab amphyteusi. fœminæ ex pacto, aut nisi fœmineum sit feudum, in feudo non succedunt, *ut hic.* quæ tamen succedunt in emphyteusi, *Nov. de non alienandis.* adde Everardum in Topicis loco ab Emphyteusi ad feudum 30.

(17) *d.* §. 3. *tit.* 6. §. 1. *tit.* 8. *in fin.*

(18) *tit.* 50. *infr. eod.*

(19) *d.* §. 3. *d. tit.* 8.

(20) Masculis sc.

(21) 1. *feud.* 1. §. 2.

(22) 1. *feud.* 14. §. 1.

(23) 1. *feud.* 1. §. 4. *supr. eod. tit.* 50. *infr. eod.*

(24) Feudum paternum dicitur, quod fuit illius parentis, qui fuit communis stipes ac progenitor agnationis communis, *ut hic*, *et c.* 1. *de natur. successionis feudi.* ita fit ut in feudis successio omnis ad communem suum stipitem semper referatur.

(25) Præsumiturne in dubio beneficium potius antiquum, quam novum? Ajunt nonnulli: et male. *v. infr. eod. et tit.* 15. *infr. eod.* adde 1. *feud.* 12. *in fin.*

(26) Juramentum deferre judex non debet, nisi causa bene cognita, *ut hic*, adde *l. in bonæ fidei.* 3. *C. de reb cred. et jurejurando. l. ubi falsi.* 22. *C. ad l. Cornel. de falsis.*

(27) De successione fraterni feudi. *Cujac.*

(28) 1. *feud.* 14. *supr. eod.*

(29) Jus accrescendi in feudo novo locum non habet inter fratres; uno enim mortuo alter ei non succedit. §. 1. *supr. de his qui feudum dare.* Quid si pars deficientis individua sit, puta servitus? jus adcrescet fratri superstiti, data ejus partis æstimatione domino, nisi forte feudum contemplatione fratris mortui dominus dederit, vel nisi pars deficientis major sit: tunc enim pars superstitis adcrescit domino, data superstiti æstimatione suæ partis. *Alvarotus*, *Ravennas.*

nisi (1) facta fuerit eo pacto investitura. ✝ Si (2) duo fratres in causa (3) communi post mortem patris remanserint, id est habitaverint (4) simul, et unus eorum feudum acquisierit, plerique (5) dicunt ad alium non pertinere, sed ad dominum nisi per pactum: sed neque vivente eo qui acquisierit, neque post mortem ejus: fructus tamen erunt communes, donec simul habitaverint. Quod si cum (6) equis vel armis (7) communibus vel pecunia communi sit acquisitum, adhuc idem dicunt: ne forte invitus (8) dominus alium quam quem voluerit, sibi acquirat vasallum, dum tamen meminerimus id, quod de communi expensum est, alteri pro parte competenti esse restituendum.

TIT. XIII.

DE (9) INVESTITURA, QUAM TITIUS ACCEPIT A SEMPRONIO.

Maritus non succedit uxori in beneficio ea mortua sine herede. Baldus.

Titius a Sempronio talem investituram accepit feudi, *ut haberet ipse, et heredes sui legitimi masculi, et iis omnibus deficientibus fœminæ.* Porro Titius superstite tantum filia decessit. Ipsa a domino investita (10) fuit, et feudum in (11) dotem (12) dedit (13): maritoque superstite sine liberis decessit. Quærebatur, si ad maritum successio feudi pertineat? Responsum est non (14) pertinere.

TIT. XIV.

DE (15) VASALLO DECREPITÆ ÆTATIS, QUI FEUDUM REFUTAVIT (16), UT FILII INVESTIRENTUR.

Si vasallus decrepitæ ætatis feudum refutavit, ut filii investiantur, et investiti sunt, postea decedente altero filiorum post investituram fratre superstite, et sine herede, frater sibi succedit, et non revertitur ad dominum. Baldus.

Quidam vasallus cum decrepitæ ætatis esset, feudum suum in manu (17) domini ad hoc refutavit, *ut Sejum et Sempronium filios suos de eodem beneficio investiret.* Vasallo mortuo Sempronius sine legitimo herede, Sejo adhuc superstite, decessit. Lis est inter dominum, tanquam (18) novum feudum sibi delatum esse dicentem: et Sejum paternum esse contendentem. Unde eorum sententia prævaluit, qui dixerunt hoc feudum quamvis refutatum, nihilominus esse paternum.

TIT. XV.

DE (19) INVESTITURA IN MARITUM FACTA.

Si contentio est inter maritum filiæ vasalli, et agnatum de beneficio, an sit paternum vel novum, quæstio dirimi debet coram judice ordinario vel arbitro. Bald.

Vasallus superstite tantum una filia decessit, illa vero maritum accepit: cui dominus accepta (20) pecunia partem (21) feudi, quod pater puellæ habebat, retenta sibi parte altera dedit. Nunc quidam agnatus defuncti cum marito agit, dicens totum hoc feudum esse paternum, et ideo omnimodo esse ad se devolutum. Econtra maritus contendit, hanc partem quam ipse habet, novum feudum esse: et ideo domino apertum: quæritur igitur, utrum apud dominum eundem, et in ejus curia cogatur agnatus defuncti litigare, vel apud agnati judicem (22), vel arbitrum (23) utriusque consensu electum hoc esse debeat? Mihi (24) et aliis placet potius apud judicem ordinarium, vel arbitrum, quam apud eundem dominum hoc litigium fore determinandum. ✝ Item placet agnatum non (25) semper cogendum probare feudum hoc esse pa-

(1) 1. *feud.* 20. Pacto nova forma dari potest contractui. adde l. 1. §. *si convenerit.* 6. *ff. depositi.*

(2) Feudum quoties adquiritur a fratre, ut sit commune, tria hæc requiruntur: primum, ut ipsi fratres simul habitent: secundum, ut sit adquisitum bonis communibus: tertium, ut qui infeudavit dominus id sciat.

(3) Id est, domo.

(4) *d. tit.* 20.

(5) Et male. *d. tit.* 20. Imo bene. 1. *feud.* 1. §. 2. *et* 14. §. 2.

(6) Feudum castrense est quod alicui datum est ut militi. *arg. l. si castrense.* 87. *l. si forte.* 8. *ff. de castrensi peculio.* quasi castrense, quod quis adquisivit non miles, ab habente districtum vel jurisdictionem, *arg. l. ult. C. de inoff. testament. l. fori.* 4. *C. de advoc. div. jud.* adventitium, si neutro modo fuerit adquisitum. *DD. hic.* Quid in adventitio feudo filii, pater habetne usumfructum? non habet. Cur? feudum datur filio, ut serviat, et ita, ut fructus percipiat. Et hæc quidem ita sunt, nisi pater una cum filio vivat: tunc enim fructus communes erunt, quippe si hoc jus est in fratre, multo magis in patre admitti debet. Quæ ratio, sententia interpretum, in clericis et eorum peculio ecclesiastico, servanda: nimirum, ut, cui tale peculium fuerit, et patri, et fratri quibuscum simul habitat, id communicare debeat, vid. Bald. *in l. sacrosanctæ.* 34. *C. de episc.*

(7) *d. tit.* 20. feudalem militiam equestrem fuisse hinc colligunt.

(8) Dixi *tit.* 9. *in fin. supr. eod.* invitum vasallum nemo habet.

(9) An maritus succedat uxori in feudo. *Cujac.*

(10) 1. *feud.* 8. *in fin.*

(11) Maritus in feudo non succedit uxori. Titulus juris civilis et Romani, *unde vir et uxor*, locum non habet in feudis. adde *c.* 1. *tit. an marit. succed. uxori.* Quid: num uxor in feudis viro potest succedere? non potest. *DD. hic.*

(12) Pro se sc. *ut tit.* 17. *infr. eod.* alias pater feudum in dotem pro filia dare non potest. *tit.* 9. §. 1. *supr. eod.*

(13) Uxor marito feudum in dotem dare potest, *ut hic.* non æstimatum tamen vel adjecto pacto de lucro feudi, his enim modis fœmina feudum alienaret. Quid, feudo in dotem dato, quis servire cogitur? maritus. *DD. hic.*

(14) 1. *feud.* 15.

(15) De refutatione feudi. *Cujac.*

(16) *tit.* 9. *supr. eod. tit.* 38. 39. *infr. eod.*

(17) *d. tit.* 9.

(18) Feudum refutatum per patrem, ea conditione, *ut filii sui in eo investiantur*, non est feudum novum, sed paternum, et consequenter in eo feudo filii vicissim sibi non succedent: quasi mutata feudi paterni natura istiusmodi investitione, *ut hic.* Quid? remissa vasallo culpa a domino, propter quam feudo privari potuit; num feudum remanet antiquum, an potius novum esse incipit? an dicemus antiquum manere: ita ut vasallo moriente succedant ei agnati, tanquam in feudo antiquo? an potius, novum esse dicemus, si id feudum sibi jam commissum usurpavit dominus, et id deinde vasallo restituit: quemadmodum si ipso jure feudo privatus esset vasallus? Hoc verius est. Quid? num pacto novum feudum antiqui feudi naturam sortiri potest? posse putant interpretes, præter quam in prælato.

(19) De contentione feudi inter generum fidelis mortui et agnatos. *Cujac.*

(20) Feudum accepta pecunia dari potest, 1. *feud.* 24. *supr.*

(21) Feudum pro parte accipi potest.

(22) Ordinarium sc. *ut infr. eod.* adde *tit.* 34. 46. *infr. eod.* qui et comes et curiæ judex.

(23) Judex inter vasallos de feudo contendentes, esse dominus non potest, quoties ex consequentia quadam negotium ipsum domini geri potest, ut hic, unus dicebat antiquum: alter novum esse. Interest autem domini novum esse potius, quam antiquum; redit enim ad dominum facilius novum feudum, quam antiquum.

(24) In arbitrum compromitti de feudo potest, consensu tamen domini.

(25) Probatio incumbit investito contendenti feudum novum esse; quo non probante, transfertur electio in agnatum, paternum esse contendentem.

ternum, sed ab adversa parte novum esse probandum (1). Qua deficiente in probatione, tunc agitato (ut dictum est) causa (2) cognita detur electio, quatenus vel juret esse paternum, vel (3) alteri parti referat jusjurandum: et ille aut juret aut taceat. † Illud tamen sciendum est, quod si (4) inter duos qui dixerint se esse vasallos, de feudo fuerit dubitatio: alter alterum invitum trahere non potest ad dominum, vel ejus curiæ judicium (5). Si vero cum sua curia dominus vocaverit eos, nemini (6) eorum licet illius domini vel ejus curiæ examen declinare.

TIT. XVI.
DE (7) CONTROVERSIA FEUDI APUD PARES TERMINANDA.

Si inter dominum et vasallum de feudo orta fuerit contentio (8): per (9) pares illius domus, sicut lex (10) Corradi (11) dicit, dirimatur: si tamen pares habeat. Et siquidem dominus et vasallus consenserint (12) in eligendis paribus: nulla dubitatio est. Si vero dissentiant: tunc quid faciendum sit, quæritur: sed prævaluit eorum sententia, qui dixerunt dominum (13) debere eligere prius (14), quem aut quos voluerit: et vasallus similiter hoc (15) faciat secundum numerum a domino comprobatum. Ille tamen vasallus, qui fidelitatem domino non juravit, domino vel vasallo dissentiente, pro pari (16) non est (17) eligendus.

TIT. XVII.
DE EO, QUI SIBI (18) (VEL HEREDIBUS SUIS MASCULIS ET FOEMINIS) INVESTITURAM ACCEPIT.

Si vasallus pro se et heredibus suis masculis, et his deficientibus fœminis, investituram accepit, fœmina non succedit in beneficio, quamdiu masculus superest.

Qui sibi vel heredibus suis masculis, vel, (19) his deficientibus, fœminis per beneficium investituram feudi accepit: una tantum filia superstite, nullo alio descendente relicto decessit. Hæc marito paternum feudum in dotem (20) dedit et decessit, duobus filiis ex eo procreatis; quorum unus duas filias reliquit: alter vero uno filio masculo relicto decessit: de prædicto itaque feudo urgentem vidimus quæstionem: masculo quidem hoc feudum totum sibi, quia solus ejus, qui primo investituram accepit, heres masculus sit, vindicante: fœminis vero totam sui patris partem sibi defendentibus, quia ex eo nullus extitit masculus. Cumque inter sapientes sæpe super hac quæstione sit disputatum: tandem pro masculo pronunciatum est. Non enim patet locus fœminæ in feudi successione, donec (21) masculus superest ex eo, qui primus de hoc feudo fuerit investitus. † Nam et illud judicatum scio: si ille, qui proprium (22) feudum suum militi pro beneficio dedit, duobus filiis relictis decesserit, quorum unus filia tantum relicta obiit: alter vero filio masculo relicto superstite defunctus est: quod miles non debet feudum suum per fœminam recognoscere, donec superest masculus ex eo qui primam investituram fecit. Alii dicunt per filiam debere recognoscere, cum de paterno allodio (23) esset hoc feudum: alioqui si aliunde esset, verum esset quod dicitur per fœminam non debere recognoscere.

TIT. XVIII.
DE (24) DUOBUS FRATRIBUS A CAPITANEO (25) INVESTITIS.

Duo fratres, scilicet Titius et Sejus, a quodam capitaneo de novo beneficio simul investiti sunt: eo videlicet tenore (26), *ut quandiu ipsi, vel eorum heredes masculi viverent, et masculis deficientibus, fœminæ, si superessent, feudum haberent.* Ex fratribus his unus, una filia relicta, altero adhuc vivente decessit. Quæritur, cui portio defuncti deferatur, utrum filiæ, an fratri? Respon-

(1) Vid. *tit.* 11. *in fin. supr. eod.*

(2) Juramentum causa cognita deferendum.

(3) Juramentum cui defertur, jurare vel referre juramentum cogitur, *l. manifestæ.* 38. *ff. de jurejur.* is vero cui refertur; aut jurare aut lite cadere, *ut hic*, *l. general.* 12. §. 1. *C. de reb. credit. et jurejurando.*

(4) Si lis sit de feudo inter unum, qui certo sit vasallus, et alium de quo dubitetur, an sit vasallus, cognoscit dominus simul cum curia, alias inter eos qui certo sunt vasalli, solus dominus cognoscit.

(5) Judicem. Cujac. 1. *feud.* 18. et ita legendum monet *tit.* 46. *in fin. infr. eod.*

(6) Forum feudale vasalli declinare non possunt, *ut hic.* Quid si suspecti judices sint? notant interpretes declinari non posse; cum sint ordinarii judices. *l. apertissimi.* 16. *C. de judiciis.* improbata opinione contraria. Est tamen vasallo remedium Authenticæ, *si vero contigerit*, *C. de judic.*

(7) De contentione feudi inter dominum et vasallum. *Cujac.*

(8) Feudalis sc. Quid in causa reconventionis de re non feudali, potestne par curiæ judicare? potest, *Interpretes hic.*

(9) 1. *feud.* 18. *tit.* 20. 39. §. 1. *Infr. eod.*

(10) *tit.* 34. *Infr. eod.*

(11) Lotha. ii. *Hot.*

(12) Pares judices eliguntur communi partium consensu, hoc est ex paribus ipsis curiæ eliguntur qui judicent, ita electio judicum partibus committitur, *l. observandum*, 47. *ff. de jud.*

(13) In eligendis ex numero parium judicibus, si dissentiant inter se dominus et vasallus, in eligendis judicibus præfertur dominus.

(14) Id est, non solum. *arg. l.* 47. *ff. de judiciis.*

(15) Id est, tot judices eligat, quot ipse dominus elegit: ut hi simul de tota re cognoscant.

(16) Par in judicem, vasallo vel domino inter se litigantibus in eligendo dissentientibus, eligi is non potest, qui fidelitatem nondum juravit, *ut hic*: igitur iisdem consentientibus, par eligi in judicem poterit is, qui nondum fidelitatem juraverit.

(17) Par proprie, aut plene non est, qui fidelitatem nondum juravit, *ut hic*: ita studiosi vel notarii privilegiis frui eum negant interpretes, qui jusjurandum studiosi, vel notarii consuetum nondum rectori vel magistratui præstiterit.

(18) Sibi et filiis investituram accepit. *Cujac.*

(19) Feudum fœmineum non est, licet ad fœminam pervenerit, ut ecce, feudum mihi, masculis, et masculis deficientibus, fœminis, accepi: masculi primo succedent, deinde fœminæ. Pone, masculos omnes decessisse, filiam fuisse superstitem, relictis duobus filiis, quorum unus duas filias, alter masculum reliquerit? masculus succedet, *ut hic*: ut masculi excludant fœminam; vice versa vasallus quamdiu masculum dominum habere potest, tamdiu feudum suum a fœmina non cognoscit, *vers. nam et illud.* Quid si mihi, filiis et filiis fratris, feudum aliquod accepi? filii fratris dimidium consequentur. Bald. *hic.* Quid si feudum accepi, ut deficientibus masculis, ad unam fœminam feudum deferatur: et plures fœminæ fuerint? dominus eliget. *Bald.* Quod si filiis etiam meis feudum accepi? et nati et nascituri admittentur. Num et me vivo? non admittentur: ut ordo temporis et rationis hic servetur. Bart. *in l. Gallus.* 29. §. 1. *ff. de liberis et posthum.*

(20) In dotem feudum marito dare uxor potest. *tit.* 13. *supr. eod.*

(21) 1. *feud.* 8. *in fin. supr. eod.*

(22) Proprium suum. *Hot.*

(23) De Allodiis v. *tit.* 54. *infr. eod.*

(24) Quando in feudum filia, non frater succedat. *Cujac.*

(25) Vel alio quocunque, ob eandem videlicet æquitatis rationem.

(26) Tenor investituræ semper spectandus, potest enim tenor derogare omni feudorum naturæ.

detur, filiæ (1): unusquisque (2) enim sibi suisque heredibus videtur prospexisse. Si tamen is, qui filiam reliquit, sine herede decessisset, propter tenorem investituræ insertum, ejus pars fratri, non domino est quæsita.

TIT. XIX.

AN (3) REMOVERI DEBEANT TESTES QUI PARES ESSE DESIERUNT.

Si inter dominum et vasallum contentio est de investitura: illi, qui pares fuerunt tempore investituræ, non removentur postea a testimonio, licet desierunt esse pares. Bald.

Ex facto quæsitum scio: si inter dominum et fidelem de investitura feudi contentio emerserit, quia *factam eam dominus neget:* si vasallus offerat eos testes, qui tempore investituræ pares erant, sed postea qualibet ex causa pares esse desierunt: an ideo sint removendi, quia nunc non sunt pares? Sed quamvis alii aliter sentiant: tamen mihi et quibusdam aliis videtur sufficere eos tempore investituræ saltem pares fuisse. Quid enim peccavit (4) qui investituram accepit (5), si illi, quos eo tempore (6), utpote idoneos, adhibuit, postea pares esse desierunt?

TIT. XX.

DE (7) CONTROVERSIA INTER EPISCOPUM ET VASALLUM.

Si inter episcopum et vasallum est contentio de investitura ab ejus prædecessore facta, pares curiæ cognoscunt. Bald.

Ex eo quod scriptum (8) est, si inter dominum et vasallum de feudo nascatur quæstio, quod per pares ejusdem curiæ dirimenda sit: quæsitum est, si quis dixerit se a quodam episcopo (9) fortassis jam defuncto de annua (10) præstatione, aut qualibet alia re per feudum investituram accepisse: et cum successore ejus agat, et ille respondendo neget hunc esse vasallum: utrum per pares ejusdem curiæ sit judicandum super hac quæstione? Opponit enim vasallus, quod dominus eam negat (11) esse vasallum, et ideo in ea curia pares non habet. Item dicit vasallus, quod prius de suo recto (12) feudo debet investiri, quam a nemine judicari: domino respondente, quod quicquid (13) inter eos sive de investitura, sive de fidelitate, sive de principali causa agendum est: per suam curiam est expediendum. Sed laudatum (14) sæpe scio, pares illius curiæ secundum præfatum modum esse eligendos prius, ad quorum spectat officium, ut illum prius (15) de suo recto feudo investiri faciant: sed fidelitatis jusjurandum differatur (16), donec de (17) principali (18) causa cognoscatur. Ex illo enim apparebit, utrum jurare debeat, an non: quod totum expeditæ quæstionis est. Sed si constiterit vasallum aliquid aliud præter id, de quo quæritur, ab eodem domino tenere pro feudo: tunc quin debeat de suo recto feudo investituram accipere, et fidelitatem jurare, et sic ad principalem causam accedere, non est dubitandum.

TIT. XXI.

DE (19) VASALLO MILITE, QUI ARMA BELLICA DEPOSUIT.

Miles seculi, qui factus est miles Dei, ex eo quod venerabilem domum intravit, et feudo renunciavit, feudum amittit. Baldus.

Miles, qui beneficium tenebat, cum esset sine liberis, venerabilem (20) domum (21) intravit, et seculo renunciando, arma bellica deposuit, habitumque religionis assumpsit, et sic conversus factus est. Hic donec vixerit, feudum retinere conatur, quod dominus vel agnatus ad se pertinere contendit. Sed judicatum est domini, vel (22) agnati conditionem esse potiorem, eo quod desiit esse miles seculi, qui factus est miles Christi: nec beneficium pertinet ad eum, qui non debet gerere officium.

TIT. XXII.

DE (23) MILITE VASALLO, QUI CONTUMAX EST.

Dominus vocat militem, qui ab eo feudum possidebat, dicendo eum in culpam incidisse, per quam feudum

(1) Filia adquirentis, patruum in feudi, a patre ea lege adquisiti, ut masculis deficientibus fœminæ succederent, successione excludit.

(2) *tit.* 90. *infr. eod. l.* 9. *ff. de prob. l. tale.* 40. *in fin. ff. de pactis.*

(3) Si de investitura feudi contentio fuerit inter dominum et fidelem. *Cujac.*

(4) Pœnam non meretur qui nihil admisit.

(5) Legitime factum non retractatur. *l.* 85. §. 1. *ff. de reg. jur. c. factum legitime* 73. *de regul. jur. in* 6.

(6) Testium conditio, testationis ex tempore sumitur. *l.* 22. §. 1. *ff. qui testam.* §. 7. *Inst. de testam. l.* 1. *C. de test.* testium conditio in feudis eo tempore inspicitur, quo testes adhibentur, non quo testimonii dicendi causa rogantur, *ut hic.* testes adhibiti, si tempore investituræ fuerint pares, non removentur a testimonio, licet pares esse des-erint.

(7) Si inter dominum et fidelem de feudo fuerit quæstio. *Cujac.*

(8) Vid. *tit.* 16. *supr. eod.*

(9) Episcopi possunt infeudare loca ecclesiæ, si consuetudo sit infeudandi, et feudum sit apertum, *l.* 1. *supr. episc. vel abbatem.*

(10) Ea est soldata, *tit.* 10. *supr. eod.* aut feudum de camera vel cavena. *tit.* 1. *in fin. supr. eod.*

(11) Qui negatur vasallus, idem et per consequentias negatur pares in curia habere: nam quum ipse neque vasallus, neque par curiæ sit, compares non habet.

(12) De quo vid. *tit.* 2. §. 1. *supr. eod. tit.* 33. 39. §. 1. *tit.* 82. 91. *infr. eod.*

(13) Observa regulam.

(14) Responsum, judicatum.

(15) Investitura nonnunquam juramentum fidelitatis præcedit.

(16) Et ita color quæritur ad tribuendum paribus curiæ judicium.

(17) *tit.* 82. *infr. eod. et tit.* 26. *infr. eod.*

(18) Principalis causa hic est, utrum valuerit investitura, vel non valuerit.

(19) De contentione feudi inter dominum vel agnatum et venerabilem domum. *Cujac.*

(20) Aliud esse putant, si vasallus fiat miles, vel eques ordinis Hierosolymitani: causam enim juris in hujusmodi milite non esse mutatam, licet honorem auxerit. *l. falsa.* 33. §. 1. *ff. de cond. et demonstr.*

(21) Monachismo, *ut hic* et clericatu, *tit.* 26. §. 4. *vers. qui cleric. tit.* 109. *infr. eod.* feudum amittitur.

(22) Quo ordine? etiam extantibus agnatis feudum novum fit domini, non extantibus, paternum, *ut hic.* Allodia vero venerabilem domum sequuntur. *Nov.* 76. *et* 123. *c.* 38. sed et id feudum quod non solummodo personæ datum fuerit, sed et ecclesiæ simul. *tit.* 40. *in fin. infr. hic.* Quid si subditus, et ut loquuntur, homo meus, talem domum ingressus fuerit? succedent primo liberi, deinde dominus succedet: non autem domus hujusmodi religiosa, *Doctores hic*, quod superioribus repugnat. Quid, si rex eam capitis diminutionem patiatur? succedent consanguinei. *gloss. in c. scripsit.* 26. *c.* 27. *q.* 2.

(23) Si dominus vasallum in culpam incidisse dicat, vel contra. *Cujac.*

amittere debeat, hic non respondet: quæritur, quid faciendum sit domino? Respondeo eum ad curiam vocari debere, et si non venerit, iterum eum debere vocari usque in spatio tertio septem (1) vel decem (2) dierum, arbitrio ejusdem curiæ terminando. Quod si neque venerit ad tertiam (3) vocationem, hoc ipso feudum amittat: et ideo debet curia dominum mittere in possessionem. Sed si intra annum venerit, restituitur ei possessio: alioquin et beneficium, et possessionem amittit (4): ut in Lombardia de iis, qui ad palatium venire contempserint, l. si cujuscunque (5). † Si vero vasallus conqueritur de domino, forsan quia *feudum malo ordine intravit* (6): domino perperam respondente (7), quid vasallo faciendum sit, quæritur? Respondeo, eum curiam debere vocare, et in eadem curia de domino conqueri. Curia autem debet adire dominum, eumque *salva* (8) *reverentia competenter cogere, ut vel possessionem restituat et acquiescat, vel judicio curiæ se committat.* Quod si ter admonitus facere distulerit: tunc liceat vasallo ad aliam majorem potestatem ire, et sibi consulere: et si dominus ei justitiam facere noluerit (9), poterit eum deprædare (10).

TIT. XXIII.

(11) IN (12) QUIBUS CAUSIS FEUDUM AMITTATUR.

Primo pater scribit filio, præmittens excusationem sui, dicens, quod causæ, quibus feudum amittitur, non possunt sub regula definiri: et addit qualiter vasallus contra dominum se debeat habere, postea definit beneficium dupliciter. Baldus.

OBertus de Orto, Anselmo (filio) suo salutem. Cogis me, et super hoc sæpe scribendo multum urges, ut causas quibus beneficium amittatur enumeratas, tibi significarem. Quod ideo distuli, quia sæpius circa nostræ (13) Reipublicæ curam occupatus, et multis privatorum causis, aliisque rerum innumerabilium impedimentis detentus, onus illud subire non valebam. At ne videar preces tuas parvi pendere, et studium discendi tibi nunc imminens negligere: quid mihi super hoc videatur, paucis explicabo: dummodo memineris causas (14) illas sub aliqua certa regula aut definitione rotunda non posse comprehendi. Nam sicut de probationibus in Digestis (15) scriptum reperimus: sic et de his causis sine calumnia dicere possumus. Si quis enim dixerit, quæ causæ quemadmodum alicui domino ad ingratitudinem alicujus vasalli probandam possint sufficere, nullo certo modo posse definiri: nihil erraverit. De illa tamen ingratitudine loquor, per quam beneficium amittatur, non enim ad hoc sufficit omnis occasio, per quam fidelis accepti beneficii videtur ingratus: sed sunt (16) quædam (ut ita dixerim) egregiæ (17) ingratitudinis (18) causæ, quibus beneficium secundum mores curiarum solet adimi. Quomodo (19) enim vasallus, quam (20) humiliter, quam devote, quam benigne, quam fideliter erga dominum suum debeat se habere, potius ex naturalibus (21) et bonis curiarum consuetudinibus potest percipi, quam (22) lege, aut scripto aliquo possit comprehendi.

† Inprimis te illud scire oportet, beneficiis illius quod est (23) genus, talem esse definitionem (24): beneficium (25) nihil aliud est quam benevola (26) actio (27), tribuens gaudium capientibus, capiensque tribuendo: in id quod facit prona, et sponte sua parata, ut ait Seneca (28). † Hujus autem generis species quædam est beneficium illud (29), quod ex (30) benevolentia ita datur alicui, ut proprietas (31) quidem rei immobilis (32) beneficiatæ penes dantem remaneat: ususfructus vero illius rei ita ad accipientem transeat, ut ad eum heredesque suos masculos sive fœminas, (si (33) de his nominatim dictum sit) *in perpetuum pertineat: ad hoc* (34) *ut ille et sui here-*

(1) *tit.* 24. §. 1. *infr. hic.* desumptum ex jure pontificio. *can. præsenti. c.* 5. *quæst.* 2.

(2) Ex jure civili desumptum. *l.* 68. *l.* 69. *ff. de judiciis.*

(3) *d. l.* 68. 69. *et d. l.* 13. 3. Rudovic. *c.* 27.

(4) *Nov.* 112.

(5) Id est, *l.* 3.

(6) Vasallo in dominum competit interdictum unde vi.

(7) Paria sunt non respondere, aut perperam respondere. unde notant, jus eum non tantum denegare, qui expresse denegat, sed et qui non loquitur aut obmutescit: aut qui moram in jure dicendo admittit.

(8) Id est, moderate hortari *ut l.* 9. *in fin. C. de cond. ob causam. l.* 8. *C. de liberali causa.*

(9) Statutum deprædandi contumacis alicujus facultatem dari potest.

(10) Deprædari. *Hotom.* id est, grassari in eum impune quasi solutus fide, ut hoc pacto, vasallo liceat possessionem sine officio judicis ingredi: quod est contra jus civile. *l.* 68. *ff. de rei vindic. l.* 3. *ff. ne vis fiat.* ita potest vasallus dominum contumacem in jure reddendo, feudali pretio privare, etiam manu militari, et vi, judicis præcepto.

(11) *Liber tertius* hic incipit secundum omnes doctores. Ideoque *Cujac.* tertium librum hic inchoat.

(12) De beneficio quid sit, et quibus modis amittatur. *tit.* 1. Cujac.

(13) Mediolanensis. *arg. tit.* 24. *infr. eod.* fuit enim Obertus de Orto consul Mediolanensis: Otho Frisingensis, 2. *Frideric.* 12.

(14) Causæ feudi amittendi certa regula constitui non possunt, *ut hic*, ideoque causarum feudi amittendi dijudicatio arbitraria est.

(15) *l.* 3. §. 2. *ff. de testib.*

(16) Delicta ipsaque crimina suis titulis, hoc est veris coloribus distinguere, ac depingere licet.

(17) Id est, graviores.

(18) Ingratitudine non quavis, sed summa tantum feudum amittitur.

(19) Officium vasalli erga dominum certa regula definiri non potest, id enim varium est, pro curiarum varietate.

(20) *tit.* 5. 6. 7. *supr. eod.*

(21) Consuetudo est optima, quæ a natura, et ratione naturali ducitur.

(22) Idem de mora dicitur. *l.* 32. *ff. de usuris:* adde *l.* 3. *ff. de solution. l.* 14. *ff. de diversis temporalibus.*

(23) Beneficium aliud in genere, aliud in specie est, *ut hic.*

(24) Definitio beneficii.

(25) Seu feudum.

(26) 1. *feud.* 27. Ideoque redemptio, sive ἀνάκαμψις jus feudi non mutabit. nam et in rebus gratuitis plerumque intervenit honor, munus, salarium, et remuneratio: ut in mandato. *l.* 1. 6. 7. *ff. mandati*, advocato et mensore. *l.* 1. *ff. si mensor.* deposito. *l.* 2. §. 24. *ff. vi bonorum rapt.* donatione propter nuptias. vid. Vincentium 7. *specul.* 145.

(27) Actio benevola genus beneficii, non res aliqua: puta, fundus, ædes, annonæ: feudum jus est, non prædium ipsum.

(28) *lib.* 3. *de beneficiis cap.* 6.

(29) Feudum ut sit perfectum, sex requiruntur: videlicet, ut dominus id det sponte, non coactus: ut directum dominium maneat penes ipsum dominum: ut id, quod in feudum datur, consistat in re immobili, vel quasi immobili: ut dominium utile transeat in vasallum: ut feudum ipsum transeat perpetuo in descendentes masculos: ut vasallus fidelitatem præstet, et fideliter serviat.

(30) Causa efficiens.

(31) Causa formalis. *tit.* 8. *in fin. supr. hic.* ut hinc constet feudum esse rem nec mancipi.

(32) Vel quasi *tit.* 1. *in fin. supr. hic.* Causa materialis.

(53) 1. *feud.* 1. §. 3.

(34) Causa finalis.

des fideliter domino serviant: sive (1) servitium illud nominatim (2) quale esse debeat, sit expressum, sive indeterminate sit promissum.

TIT. XXIV.

QUÆ FUIT PRIMA CAUSA BENEFICII AMITTENDI (3).

Si vasallus ab herede domini, vel heres vasalli a domino non petiit investituram intra annum et diem, amittit beneficium. Bald.

PRima autem causa beneficii amittendi hæc fuit, et adhuc est in plerisque curiis: (sed in nostra curia Mediolanensi non obtinet) quod si (4) vasallus per (5) annum et diem domino suo mortuo steterit, quod heredem domini sui, investituram petendo, fidelitatem pollicendo non adierit: tanquam ingratus (6) existens beneficium amittit: et e converso, si domino superstite vasallus decesserit, et filius ejus per jam dictum tempus neglexerit petere investituram, beneficio carebit (7).

Si dominus a vasallo petierit fidelitatem, investituram pollicendo, nec legitime requisitus eam præstare voluerit, tanquam ingratus feudum amittit. Bald.

§. 1. Est et alia ingratitudo notanda, si dominus investituram pollicendo vasalli fidelitatem petierit: et illo non præstante, dominus tribus vicibus convenienti tempore interposito, forte septem (8) dierum spatio, ad curiam suam super hoc reclamaverit (9): et vasallus (10) tribus vicibus citatus a (11) suis paribus jurare noluerit: si (12) tamen beneficium tale sit, ut pro eo jusjurandum fidelitatis fieri debeat. Sunt (13) enim quædam feuda ita data, *ut* (14) *pro his fidelitas non sit præstanda.*

Vasallus amittit feudum, si cum domino non ivit in prœlium, dum potuit. Bald.

§. 2. Item qui dominum suum cum quo ad prælium iverit, in acie periclitantem dimiserit (15), beneficio (16) indignum se indicavit.

† Præterea si vasallus rescierit aliquem contra dominum suum assaltum (17), vel mortem, vel captionem, aut patrimonii grandem (18) jacturam facere molientem: debet dominum super hoc quam citius potest (19), certiorare (20), ut proinde dominus sciens prudensque periculum valeat declinare. Quod si non fecerit, doloque vel negligentia sua, vel fraude celaverit: beneficio se cariturum agnoscat.

† Rursus si domini, vel dominæ filiæ, vel nurui (21) aut sorori (22) in domo adhuc manenti, quæ in capillo (23) dicitur (24), sese immiscuerit: feudo quo se mon-

(1) Feudum datur, aut servitio aliquo nominatim expresso; aut nullo expresso, quod interpretamur ex natura communi feudi, *ut hic.* Quid si feudum ita datum sit, ut nullum servitium præstetur? Censebitur jure feudi in omnibus præterquam in servitii præstatione. Nam iisdem causis ac delictis amittetur, sicut alia feuda: excepto servitio, quod ex pacto non debet.

(2) *tit.* 51. §. 7. *infr. hic.*

(3) 1. *feud.* 5. *et* 17.

(4) Feudum amittit vasallus investituram intra annum et diem non petens ab herede domini, ejusve successore: quæ consuetudo Mediolani non obtinet, *ut hic*, neque in minore quatuordecim annis. *c. si minor. infr. si de feudo defuncti cont.* neque ubi justum impedimentum adest vel obest. *c.* 1. *supr. quo tempore miles*, non obtinet quoque in milite, qui intra annum et mensem petere debet. *d. c.* 1. Aliud quoque in feudo novo, in quo nullum tempus statutum est ad petendam investituram realem. Aliud quoque, si vasallus ipsum feudum non possideat, sed tertius aliquis. Cujac. *in l. sollemnib.* 25. *C. de rei vind.* quin id tempus non currit filio vasalli, antequam se misceat hereditati, antequam sciat mortem patris, antequam sciat rem de qua agitur, feudalem esse. Quin vasallo intra id tempus mortuo, ejus heres idem temporis spatium habere debet. *c.* 4. *supr. quo tempore miles.* Quid: num satis est investituram petiisse nulla fidelitate oblata? satis est. *c. ult. supr. per quos fiat investitura.* Quid si vasallus quæsitum dominum non reperit, et id tempus lapsum fuerit? feudum non amittet: testari tamen id vasallum testibus præsentibus oportebit. *l.* 2. *C. de his, qui per metum jud. non appellarunt.* Quid petendæ investituræ causa, absentem dominum num adire cogendus est vasallus? non ita longe absentem adire cogitur; hoc tamen arbitrio judicis statuetur. Quid si vasalli amator, suo, suorumque successorum nomine fidelitatem semel juraverit? etiam investitura petenda est, *Doctores hic.* Quid, intra id tempus num servitia præstare cogitur? sic sane. Quid, si temporis eo spatio dominum offendit? etiam feudum amittet. Quid si eo lapso investituram petit? moram non purgat. Quid si dominus intra id tempus vasallum petentem non investit? proprietatis jus amittit. *gloss. supr. per quos fiat investitura.*

(5) Vid. 1. *feud.* 22. *supr. eod. tit.* 40. 52. §. 3. *infr. hic.*

(6) Ingratitudinis causa potestne pacto remitti in feudis? *Baldus* negat, si remittatur ingratitudo adversus contractum aliqua: secus si remittatur ingratitudo delicti. *Laudensis*, neutro modo putat ingratitudinem posse pacto remitti, cum pacta quibus delicta remittuntur, non valeant. Contra tamen fore existimat, si feudum tali pacto datum fuerit vasallo, qui vitam domini sui defenderit. Huic enim vasallo feudum nulla ex causa auferri posse, velut meritis apertissimis, vel contractu vero quæsitum. 1. *feud.* 2. *ubi* Laudensis.

(7) *Excipe tit.* 52. *in fin. infr. eod. tit.* 55. *vers. præterea. infr. eod. tit.* 97. *infr. eod.*

(8) *tit.* 22. *Supr. hic.*

(9) §. 2. *vers. sed non est alia.*

(10) Contumax vasallus privari jure suo potest, etiam ante traditam sibi possessionem feudi.

(11) Pares curiæ judices sunt competentes inter dominum et vasallum: etiamsi de feudo novo, et investitura reali quæstio sit.

(12) Interdum fidelitatis juramentum non debetur. *tit.* 3. *in fin. supr. eod. tit.* 76. *infr. hic.* debetur tamen fides.

(13) *d. tit.* 3. 76.

(14) Feudum potest sine fidelitate per pactum constitui. *c. ult. supr. per quos fiat investit.*

(15) 1. *feud.* 5. *et* 17. sponte. Quid, si dominum deseruit, quod eum juvare non potuit, aliud dicendum fuerit. Idem notant interpretes, si metu tyranni, seu potentioris principis dominum deseruerit.

(16) Sententia tamen exigitur ut privetur.

(17) Feudo privari vasallus potest, etiam ex sola negligentia non admoniti domini de assaltu, id est, de vi, morte, captione, vel patrimonii grandi jactura.

(18) Grandis jactura bonorum, quæ sit arbitrio judicis finitur.

(19) *tit.* 39. *in fin. infr. hic.*

(20) *tit.* 7. *supr. hic.*

(21) 1. *feud.* 5. *vers. item si fidelis.*

(22) Feudo privatur, qui cum sorore domini sui stuprum admiserit, *ut hic.* et tamen feudo non privatur, qui fratrem domini interfecerit. *c.* 1. *infr. an ille qui interf.* Cur tam varie? an quod gravius sit stupri quam homicidii crimen? an potius, quod injuria majore afficitur dominus sororis stupro quam fratre occiso? an quod stuprum hic admissum est in domo domini: ut hac loci circumstantia delictum augeatur? Quid? num idem fuerit in sorore domini nupta, manente tamen in ipsius domini domo? *Ravennas* idem esse monet.

(23) Id est, innuptæ. Comis enim tantum, non ullo velamine, virgines obtegebant caput. Et præceptum Pauli solas ad virgines pertinere existimabatur: quod tamen est contra sententiam Tertulliani, et ita in *l.* 1. *Longobard. de eo qui pat. filiis nec. hab. l.* 21. 23. 25. 27. *de succ. et in const. Neap. de succ. in feud.* in capillo esse dicitur, quæ nondum nupsit viro. Virgines innuptas veteri more in capillo fuisse notant hinc interpretes. Multis locis in Germania mos ille servatur.

(24) Etiam sponte ac volens. *Doct. hic.*

stravit indignum, carere debet. † Porro si dominum (1), vel vicum (2) in quo est per vim aggressus fuerit, vel impias (3) manus in personam domini ubicunque (4) ingesserit (5), vel alias graves (6), vel inhonestas injurias intulerit: vel morti (7) ejus veneno, vel gladio, vel aliter insidiatus fuerit, beneficium amittit (8).

† Illud tamen non lateat, quod si (9) quis suo domino justitiam (10) facere noluerit: feudum quod tenebat, perdet: sicut in alio (11) libello tibi scripsisse hoc credo. † Sed non est alia justior causa beneficii auferendi, quam si (12) id, propter (13) quod beneficium datum fuerit, hoc servitium facere recusaverit (14): quia beneficium amittit. Aliud est si forte ideo non servierit, quia (15) non potuerit: tunc enim feudum non amittit. † Item si delator (16) domini sui extiterit, et per suam delationem grave (17) dispendium eum sustinere fecerit: vel si cognoverit dominum inclusum, et eum, cum (18) potuerit, non liberavit (19): feudum perdit. † Prædictis modis beneficium debere amitti, tam naturalis, quam civilis ratio suadet: quæ potest colligi, si quis novam (20) constitutionem justas exheredationis (21) causas enumerantem et alias constitutiones veteres, justas ingratitudinis (22), et repudii (23) causas quibus matrimonia recte contracta solvuntur, et donationes (24) jure perfectæ revocantur, subtiliter scrutatus fuerit. Sed quia natura (25) novas deproperat edere formas, potest multis modis contingere, ut aliæ emergant causæ, quibus videatur juste adimi posse feudum (26): ideoque judex solers et discretus, et æquitati obsecundare solicitus, cuncta subtiliter dispensans, provideat, si qua fuerit antiquioribus causis similis (27) seu major: ut proinde sciat utrum beneficium sit amittendum, an nihilominus retinendum. † Illud enim est certum, quod non (28) ex omni causa ex qua opinio vasalli gravatur, beneficium amittitur. Nam et sæpe dejerat (29), et beneficium nihilominus retinet: utputa qui beneficii portionem alienat, absque domini scientia, beneficium quidem retinet (30), sed fidem promissam servare non videtur (31).

Ubicunque dominus principaliter offenditur per reatum vasalli, ibi ad dominum feudum revertitur. Bald.

DEnique (32) sepæ quæsitum est vasallo propter justam culpam a feudo cadente, utrum (33) ad dominum an ad successorem vasalli beneficium pertineat: sed hæc distinctio tam ratione quam moribus comprobata est: ut si quidem vasallus ita in dominum peccaverit, ut feudum amittere debeat: non ad proximos, sed ad dominum beneficium revertatur, ut hanc saltem habeat suæ injuriæ ultionem (34). Si vero non in dominum, sed alias graviter deliquerit, vel grave quid commiserit, sicut ille qui fratrem (35) suum interfecit: vel aliud grave crimen, (quod parricidii appellatione continetur) commiserit, feudum amittit: et non ad dominum, sed ad proximos pertinet: si tamen beneficium fuerit paternum. Sic enim sæpe pronunciatum scio. Si vasallus contra constitutionem bonæ memoriæ Lotharii (36) imperatoris beneficium alienaverit: quia dominum contemnere (37) videtur, ad dominum beneficium pertineat: scriptum est enim, ut pretio (38) se cariturum (39) agnoscat.

(1) 1. *feud.* 5. *vers. similiter et tit.* 17.
(2) Adde *tit.* 6. *infr. hic.*
(3) *l.* 1. §. 2. *ff. de obseq. Nov.* 115. *c.* 3. §. 1.
(4) Nisi seipsum defendens, et ad sui tutelam fecerit.
(5) *Al.* injecerat. Hic enim notatur conatus cum aliquo actu: ut nuda manus levatione, animo percutiendi, vasallus feudum non amittat, ut ne in hoc proposito locum habeat lex *Item apud Labeonem.* 15. §. *si quis.* 1. *ff. de injuriis.*
(6) *d. c.* 3. §. 2.
(7) Aut potius vitæ, *d. c.* 3. §. 5.
(8) Quid si dominus ipse non est conquestus? si quia morte præventus, vel delictum ignoravit conqueri non potuit, heredibus domini feudum committetur.
(9) Justitiam denegans domino vasallus (quod fit, si in jus de re feudali vocatus a domino, ire negligit, vel contemnit, aut domesticos suos juri non sistit, a quibus fuerit dominus injuria affectus) feudum amittit *ut hic*, ut per contrarium justitiam denegans vasallo dominus, feudi proprietatem amittit c. 1. *infr. qualiter dominus proprietate privetur.*
(10) *tit.* 6. *vers. honestum. supr. eod. tit.* 55. *in fin. infr. hic.*
(11) Hic locus ostendit duos feudorum libros ab Oberto fuisse conscriptos.
(12) Fidem seu conventionem servitii feudo adjectam non servans vasallus, feudum amittit, etiamsi id in investitura non fuit adjectum: tacite namque id intelligitur, adde *C. de don. quæ sub modo.* Quid? qua actione eo nomine experietur ipse dominus? vel rei vindicatione, vel condictione ob causam, vel condictione ex moribus feudorum.
(13) *tit.* 3. *in fin. supr. hic.*
(14) §. 1. *supr. hic.* Interpellatio igitur exigitur. Duobus tamen casibus etiam citra interpellationem servitium suum offerre cogitur vasallus, si videlicet sciat dominum periclitantem, vel si certa die servitium debeat: ut dies interpellet pro homine, *l. magnam.* 12. *C. de contr. stipul.*
(15) Impotentia seu impedimentum excusat vasallum non servientem.
(16) 1. *feud.* 17. *supr. eod. tit.* 5. 6. *supr. hic. Nov.* 22. *c.* 21. 115. *c.* 3. §. 7.
(17) Accusans calumniose dominum, feudum amittit, *ut hic.* Quid si accusatoris nomine fidejussit, aut testis ei, vel advocatus ultro ac sponte adfuit? Idem. Quid si læsæ majestatis accusavit, aut suam suorumque injuriam persequens, vel minor accusavit? Aliud. Quid si adversus dominum male judicavit? si malo animo judicavit, et grave damnum domino intulit, neque peritiores consuluit, feudum amittit. *Doctores hic.* Quid si pœniteat justa ex causa? licet ei pœnitere.
(18) Adde *tit.* 39. *in fin. infr. hic.*
(19) Quid si fidejubendo inclusum liberare potuit? ex ea causa fit liberorum exheredatio. *Nov.* 115. *c.* 3. §. 8. ergo et feudi privatio. *infr. hic.* adde 3. *constitutionum Neapolitanarum.* 19.
(20) *Nov.* 115. *c.* 3. *l. unic. Cod. de ingrat. liber.*
(21) Ingratitudinis causæ eædam notantur in vasallis, quæ in filiis et donatariis, *Auth. ut cum de appellat.* §. *causas. l. ult. C. de revoc. don.* et sic feudum iisdem causis amittitur, quibus fit exheredatio, donationis revocatio, et matrimonii dissolutio: vide tamen Molinæum ad Consuetudines Parisienses.
(22) *d. c.* 3. *d. l. unic.*
(23) *Nov.* 22. *c.* 15. 117. *c.* 8. 9. *l.* 8. *C. de repudiis.*
(24) *l. ult. C. de revoc. don.*
(25) *l.* 2. §. 18. *C. de veter. jur. enucl.*
(26) *l.* 38. *ff. de rei vind. l.* 13. §. 1. *ff. de annuis, l.* 14. *ff. de divers.*
(27) 1. *feud.* 17. *in fin. supr. hic.*
(28) Vide 1. *feud.* 11. *supr. hic.*
(29) Perjurio feudum non amittit vasallus.
(30) *Sub.* pro parte, seu pro ea parte, quam non alienavit.
(31) Id est, videtur dominum contemnere. §. 3. *in fin. infr. hic.*
(32) Ad quem feudum amissum redeat. *tit.* 2. Cujac.
(33) Feudum committitur domino, si vasallus in dominum deliquerit: aut eum contempserit feudum alienando. Quid, quod in alium deliquit, feudum amittit? Feudum committitur agnatis vasalli, non domino.
(34) Vindictæ locum dare. *Apul.*
(35) Vid. 1. *feud.* 5. *vers. similiter, et* 2. *feud.* 37. *infr. hic.*
(36) *tit.* 52. *infr. hic.*
(37) Feudum alienans sine consensu domini, dominum suum contemnere intelligitur, ideoque feudo privatur. §. 2. *in fin. supr. hic.*
(38) *d. tit.* 52. *in fin. princ.*
(39) Feudum alienans inconsulto domino, feudum amittit; an ipso jure? non ipso jure, sententia enim exigitur, quod hæc vox *Cariturum*, ostendit: quæ pœnam futuram, et sententiam significat. *gloss. in l. providendum.* 7. *C. de postulando.*

TIT. XXV.

(1) SI (2) DE FEUDO VASALLUS AB ALIQUO INTERPELLATUS FUERIT, ET DOMINUS EUM DEFENDERE NOLUERIT.

Dominus vasallo cum extraneo litem habenti de feudo, de evictione tenetur, si monitus eum non defenderit. Bald.

Negotium tale est: Quidam vasallus a domino tenebat feudum, de quo ab aliquo interpellatus fuit: et sic vasallus dominum vocavit (3), ut eum defenderet: domino renuente ad judicem venire, vasallus amisit causam per sententiam: nunc vero vasallus cambium (4) feudi a domino petit: ad quem dominus respondens, ait illum nunquam ab eo hoc feudum tenuisse, nec ab eo investituram accepisse: contra quem vasallus dicit se hoc feudum ab eo tenuisse, et investituram recepisse, et ab eo petivisse, ut eum in judicio defenderet: nec tunc temporis inficiabatur illius esse, quod idoneis totum testibus probat vasallus. Respondi: Super negotio isto quod literis insinuasti nobis, tale est sapientum nostræ civitatis consilium, videlicet Oberti de Orto, et Gerardi Capagisti, ut si vasallus cum de feudo interpellabatur, auctorem suum, id est dominum, ut eum defenderet, vocavit, et hoc probare possit: si in eo judicio vasallus fuerit victus (5) de re aliena investitum fuisse: ut dominus vasallo ejusdem æstimationis, quod erat tempore rei judicatæ, feudum restituat, vel (6) nummos (7) in feudum dandos numeret: et hoc cum certum est vasallum de feudo victum fore. Sed si dominus neget hoc feudum unquam ab eo tenuisse, nec ab eo domino ipsum vasallum, vel ejus antecessores unquam investituram accepisse: et hoc vel per instrumentum publice confectum, vel per pares curtis vasallus poterit probare: dominus ad restitutionem feudi tenebitur: alioquin dominus sacramentum subire cogetur, istum qui est in causa, vel ejus antecessores a se vel a suis antecessoribus nunquam hoc feudum tenuisse, vel investituram accepisse: quo facto dominus absolvendus erit.

TIT. XXVI.

SI (8) DE FEUDO DEFUNCTI CONTENTIO SIT INTER DOMINUM, ET AGNATOS VASALLI.

Si contentio est inter dominum, et agnatos defuncti, agnati interim ante litem finitam constituendi sunt in possessione. Bald.

Si de feudo defuncti militis sit contentio inter dominum, et agnatos defuncti, domino novum feudum, agnatis vero paternum esse contendentibus: agnati (9) in possessione feudi de quo quæritur, constituendi sunt. Eo facto super principali (10) quæstione cognoscendum est: utroque autem deficiente in probatione, electio jurisjurandi agnatis danda (11) est (12).

Si contentio est inter filiam et agnatos de beneficio, filia interim debet esse in possessione.

1. Inter (13) filiam defuncti, et agnatos ejus, de quodam prædio mota est quæstio, agnatis feudum, filia vero allodium (14) sive libellarium (15) esse asserentibus: super possessione apud quem manere debeat quærebatur. Responsum est, apud filiam possessionem interim esse collocandam: deficientibus vero hinc inde probationibus, per jusjurandum, causa cognita res decidetur, electione (16) danda agnatis (17).

§. 1. Defuncto milite inter dominum, et filiam illius super quodam feudo quærebatur, domino feudum, filia allodium sive libellarium esse allegante. Respondi, filiam in possessione feudi manere debere (18), donec de eo judicetur: probatione vero hinc inde cessante, electio jurisjurandi filiæ danda est.

(1) *Liber quartus* feudorum hic constituitur, a *Cujacio* collectus ex variis auctoribus.

(2) De evictione feudi, et ejus æstimatione. *tit.* 1. Cujac.

(3) Id est, dominum autorem laudavit. *l.* 29. §. 2. *l.* 34. §. 1. *l.* 37. *ff. de evict.* Evicti feudi nomine, ut adversus dominum agat vasallus, litem denunciare ipsi domino tenetur.

(4) Id est, aliud feudum ejusdem pretii. *tit.* 8. *supr. hic.* de cambio dixi 1. *feud.* 4. §. 2. *tit.* 22. §. 1. *supr. hic.* Evicti feudi agens vasallus, non agit ad duplum, sed ad tantundem ejusdem bonitatis et quantitatis, vel ad pretium convertendum in tantumdem, *ut Infr. hic.* ita aliud pro alio solvere cogi dominus potest, contra regulas juris generales. *l.* 2. §. *mutui. ff. de rebus creditis et si certum.*

(5) *tit.* 26. §. 5. *vers. si Vasallus.*

(6) Id est, æstimationem litis, quam vice feudi subiit vasallus, quam ex sententia judicis victori exsolvit.

(7) Ne dixeris, nummos in feudum dari, feudum enim in pecunia esse non potest; etiamsi accepta pecunia vasallus juraverit se vasallum; pecunia illa feudum non erit, quippe feudi proprietas penes dominum esse debet. cæterum ubi pecunia datur, dominium a numerante in accipientem transit, proinde qui in feudum nummi dari hic dicuntur, nihil aliud sunt, quam litis æstimatio quam subiit vasallus *ut dixi*, seu pecuniæ summa actori numeranda.

(8) Si contentio est inter dominum, et agnatos defuncti de feudo. *tit.* 2. Cujac.

(9) Præsumitur feudum in dubio antiquum esse potius, quam novum. Ita in dubio agnati vasalli excludunt dominum: magis favetur adgnatis vasalli, quam domino. Cur? quia possedit defunctus, ideo et adgnati in ea possessione sunt tuendi: et alioquin dominus hic feudum ipsum non negat, sed qualitatem tantum feudi. Quid si in continenti dominus probaturus est novum feudum esse: nec ea causa cognitionem majorem desiderat? possessio agnatis non est addicenda. *l. ult. C. quorum bonor.*

(10) *tit.* 20. *Supr. eod. tit.* 82. *Infr. eod.*

(11) Cur danda est electio jurisjurandi agnatis? quia possessio feudalis indivise præsumptionem pro possessore inducit: hic autem agnati possident. Quid: quo tandem jure agnati jurabunt feudum antiquum esse, cum id verisimiliter possint ignorare? anceps perjurium dicerentur subire hoc casu. *l.* 4. *ff. de in litem jur. l.* 11. §. 1. *ff. de act. rerum amotar.* Paul. 2. *sent.* §. 4. nisi lex eos ad jurandum admitteret.

(12) Quam judex non semper sequitur. *tit.* 11. *in fin. Supr. eod.*

(13) De possessione apud filiam collocanda. *tit.* 3. Cuj.

(14) Præsumitur res allodialis potius quam feudalis. Ita heres in possessione rei hereditariæ, quam defunctus possidebat mortis tempore, confirmandus est, donec probentur res ipsæ feudales esse, non allodiales, facit *l. sive possidetis.* 16. *C. de probat.*

(15) Emphyteuseos capaces sunt fœminæ, non tamen feudi, *ut hic*, nisi feudum fœmineum sit.

(16) Si modo pro eis faciant quædam præsumptiones, quemadmodum in hoc proposito, si quædam præsumptiones sint pro filia, jusjurandum filiæ deferendum est. *gloss. et doct.*

(17) *tit.* 40. 51. §. 5. fidei maris magis statur, quam fœminæ.

(18) Cur filia? præsumptione aliqua juvabatur, *ut paulo ante in simili specie dictum est.*

Investitura sumit effectum, cum feudum sibi vel heredi suo fuerit apertum. Bald.

2. MOribus (1) receptum est, dominum de feudo militis (2) sui, quod (3) post (4) mortem ipsius ad dominum reverti sperabatur, in alium militem investituram facere posse: quæ investitura tunc demum capiet effectum, cum feudum domino aut heredi suo fuerit apertum. Secus est in ecclesiasticis (5) personis: nam si ecclesiastica persona talem faciat investituram: non aliter valebit, nisi sibi, non etiam successori suo feudum aperiatur: et in tali investitura consensus ejus de cujus feudo sit, exquiri non oportet.

Si vasallus domino inficietur feudum, vel feudi partem, aut ejus conditionem: convictus postea de mendacio, perdit feudum, et ejus conditionem. Bald.

3. VAsallus (6) si feudum, vel feudi partem, aut feudi conditionem ex certa scientia inficiatur (7), et inde convictus (8) fuerit, eo quod abnegavit feudum ejusve conditionem, expoliabitur (9): alius autem vasallus, quamvis hoc sciens non patefaciat, feudum tamen retinet: aut si aliam (10) rem domini celaverit vasallus, feudum tamen non amittit.

Qui per triginta annos rem alicujus tanquam in feudo possedit, et pro ea servitium præstitit domino, præscribit in feudum. Bald.

4. SI (11) quis per (12) triginta (13) annos (14) rem aliquam ut feudum possedit (15), et servitium (16) domino exhibuerit: quamvis (17) de ea re non sit investitus, præscriptione tamen triginta annorum se (18) tueri potest (19).

QUi (20) clericus efficitur, aut votum religionis assumit: hoc (21) ipso feudum amittit (22).

ETsi (23) vasallus omni anno (24) domino se non repræsentat (25): feudum tamen non (26) amittit.

OMnes (27) filii ejus qui feudum acquisierit, fidelitatem facere debent (28), maxime si (29) indivisum (30) habent: quod si (31) feudum ex divisione ad unum tantum pervenerit, ille tantum faciet fidelitatem.

ADoptivus (32) filius in feudum (33) non succedit (34).

(1) Dominum investituram feudi sui militis in alium facere posse. *tit.* 4. Cujac.

(2) Id est, vasalli. 1. *feud.* 22.

(3) Hujusmodi feudum successionem non habere dicitur, de quo vid. 1. *feud.* 9. *et* 27. *in fin. supr.*

(4) Investire aliquem de feudo nondum sibi aperto laicus dominus potest: non pure, sed hac conditione, post mortem scilicet vasalli possidentis, vel commisso alias feudo: nec enim laicus posset pure feudum vasalli superstitis alii conferre sine ejus consensu. Quid: teneturne heres laici investitoris ratam habere investituram? cogitur, *ut hic.* Quid successor ecclesiasticæ personæ, genus id investituræ num confirmare cogitur? Minime, *vers. secus. infr. eod.* Cur tam variæ? successor ecclesiastici, successor est tantum, non heres.

(5) 1. *feud.* 3. 25. §. 1.

(6) Feudum, qui sciens injuste negat, et quidem totum amittit: qui partem, partem tantum: qui qualitatem, totum ipsum. Quippe hæc negatio rem totam afficit, neque dividi potest. Quid si non neget feudum totum ejusve partem vel qualitatem: sed feudum ita ab alio ejuratum vel negatum, ignorantia ductus dissimulet? feudum non amittit. Minus itaque punitur dissimulatio, quam negatio: seu contumacia expressa in negando, quam ficta in tacendo. Aliud igitur fuerit, si dolo id dissimulaverit, tacueritve. *c.* 1. *infr. de forma fidel. l. ult. ff. de rei vind.*

(7) Da pœna inficiationis feudi. *tit.* 5. Cujac. Quid si emphyteuta sciens prudens rem emphyteuticam esse negavit? eam pariter amittit. Everardus *in Topicis loco a feudo ad emphyteusim* 29. *n.*12.

(8) Quid si non testibus, sed juramento domini sit convictus? aliud *arg. l. cum qui.* 30. *ff. de jurejur.*

(9) Quid si pœniteat ante litem contestatam? auditur damna, et expensas domino offerens. *Bald.*

(10) §. 5. *vers. vasallus Infr. eod. tit.* 34. *in fin. infr. eod.*

(11) Id est, non feudalem.

(12) Præsumitur res esse feudalis, quæ 30. annis ut feudalis est possessa: cujus, ut feudalis (nam id exigitur, *arg. l. ult. ff. quemadm. servit.*) eo spatio præstita sunt servitia, aut certe præstitum fuit aliquod servitium.

(13) De præscriptione feudi longissima. *tit.* 6.

(14) Continuos non interruptos.

(15) Etiam mala fide, jure civili: non canonico. *c. ult. de præscr.*

(16) Etiam unum, sufficit enim vasallum paratum fuisse servitia præstare.

(17) Quid si quis ita dixerit, consentio ut præscribas? Hæc præscriptio mera non est, sed unita vestitaque pacto: qua (etiamsi longissima ea sit) directum dominium adquiritur.

(18) Feudum præscriptione adquisitum, transire etiam ad heredes hic etiam notatur ab interpretibus, ad eos, inquam, heredes qui ad feudum ipsum admittebantur ex natura feudi simpliciter concessi.

(19) *Sub.* in feudo, *ut hic.* Ita per contrarium præscribitur eo spatio jus petendi servitii: cum correlativorum sit eadem ratio. Quemadmodum si eo spatio rem feudalem, ut suam possedit dominus, utile dominium adquisivit, et directo suo adjunxit.

(20) *tit.* 9. §. 1. *Supr. eod.* 1. *feud. ult.*

(21) Hæc verba, *hoc ipso*, arguunt ipso jure clericatu indepto, feudum amitti, nec sententiam exigi: non idem esse in usufructu, et emphyteusi notant interpretes.

(22) Clericum feudum perdere. *tit.* 7. Cuj.

(23) An vasallus, qui se non exhibet domino, feudum amittat. *tit.* 8. Cujac.

(24) Omnino. Hotom.

(25) Adde §. 7. *Infr. eod.* 1. *feud.* 22.

(26) Cur non amittit? nihil tale adversus vasallum statutum est, tale nihil etiam ejus juramento continetur, proinde neque id exigitur a vasallo. *arg. l. si servum.* 71. §. *non dixit.* 5. *ff. de adquir. vel omitt. her.*

(27) Omnes fidelis filios fidelitatem facere debere. *tit.* 9. Cujac. vasallos tamen possidere dici posse, notat *Baldus*, quod ipsi vasalli sint in bonis.

(28) *tit.* 55. §. 1. *Infr. eod.*

(29) Feudum pro indiviso simul teneri et possideri per filios vasalli potest, tunc autem, omnes fidelitatem jurare debent: Quid ita? cum succedunt, una persona censentur. unde notant, jus patronatus individuum esse. Quid: quæ ratio in servitio præstando inibitur? si in dando consistet servitium, singuli vasalli dabunt, si in facto individuo, ipsi unum ex se eligent, qui id servitium præstet. Quid, pluribus domini heredibus, quemadmodum vasallus præstabit servitium individuum in diversa bella forte proficiscentibus? An quemcunque volet, sequetur? an potius digniorem et seniorem præferre cogendus est? *arg. l. si quis in gravi.* 3. §. *si cum omnes.* 4. *ff. ad SC. Silan.* Quid si inter heredes domini bellum sit? An neutros sequi cogetur, cum sibi invicem obstent?

(30) Divisum. Cujac.

(31) Feudum divisione ad unum filiorum pervenire potest, ut ille solus juret et solus vasallus censeatur.

(32) Adoptivum in feudum non succedere. *tit.* 10. Cujac. Ita adoptivus non omnimodo naturali comparatur. Quid ita? feudum dari intelligitur vasallo ejus contemplatione, et eorum qui ex vasalli sanguine descendent. Adoptivi non sunt adoptivo patri consanguinei: quid: num eadem ratio in arrogato, quæ in adoptivo? eadem. Quid: potestne feudum eá lege dari, ut etiam adoptivi et arrogati succedant? potest: licet id factum sit contra communem naturam feudi. *c.* 1. *Infr. de feudo non habente propriam naturam feudi.* Potestne huic legi derogari statuto, consuetudine, vel rescripto principis? potest. *Bald.* quid hæc lex num locum habet in filio legitimo emancipato, et post adoptato? non habet. Quid ita? nempe quia hic potest in feudo succedere etiam sine adoptione.

(33) Aliud in allode.

(34) Quia consanguineis, id est veris, natura legeque liberis, deferuntur feuda, non commentitiis liberis.

MUlier (1) habens feudum, relictis filiis ex duobus matrimoniis decessit: inter quos feudi quæstio aliarumque rerum maternarum vertebatur: obtinuit filios (2) prioris (3) matrimonii tam in feudo, quam in cæteris potiores esse.

NAturales (4) filii, licet postea fiant legitimi, ad successionem feudi (5) nec (6) soli, nec cum aliis admittuntur.

SI (7) minori (8) datum (9) fuerit feudum, fidelitatem facere (10) non cogatur, donec venerit in majorem ætatem, in qua doli capax sit: feudum tamen retinet.

Si filius impubes successit vasallo, non cogitur facere fidelitatem nec servitium personale potest præstare. Baldus.

§. 5. Si quis decesserit filio impubere (11) relicto, fidelitatem nec ipse nec alius pro eo facere cogitur (12). Idem (13) de servitio personali: alius tamen pro eo faciens servitium admittetur.

TItius (14) filios masculos non habens, partem suam feudi (15) Sejo, partem ejusdem feudi possidenti agnato suo concessit (16). Sempronius proximior agnatus mortuo demum Titio partem illius feudi nullo dato pretio recuperare potest. ┼ Quod (17) si Titius filios proprios (18) haberet (19), pretio reddito etiam vivo Titio: quod si (20) consensit (21) alienationi, vel per annum ex quo scivit, tacuit: omnino removebitur.

Facta domino de feudo abusiva investitura, cogitur dominus vasallum mittere in possessionem, nec liberatur interesse præstando. Baldus.

SI facta (22) de feudo (23) investitura pœniteat (24) dominum antequam possessionem transferat: an præstando interesse vasallo, liberetur, quæsitum fuit? Responsum est, prætermissa illa condemnatione, dominum possessionem (25) feudi, de quo investituram fecit, tradere compellendum.

FIlii (26) nati ex ea uxore cum qua matrimonium tali (27) conditione contractum est, *ne* (28) *filii ex ea*

(1) Filios secundi matrimonii tantum fœminæ in feudum succedere. *tit.* 11. Cujac.

(2) Jus succedendi commune statuto et consuetudine mutari potest; *ut hic*, filii prioris matrimonii soli in feudo succedunt.

(3) Posterioris. Cujac. vid. *tit.* 103. *Infr. eod.*

(4) Id est, ut naturales post facti legitimi non succedant. *tit.* 12. Cujac. *Goth.* Vid. Zas. *de feud. success. num.* 72. Scacch. *de jud. caus. civil. lib.* 2. *cap.* 9. *n.* 17. 23. *et seqq.* Ans.

(5) Etiam materni.

(6) Legitimati sive soli sint, sive cum aliis legitimis sint, in feudis non succedunt, *ut hic*, quid ita? agnati generaliter in feudis succedunt: legitimati, cognati sunt, non adgnati. *l. hac parte.* 2. *ff. unde cognat.* Quid, si cum naturales essent soli, nulli legitimi, patre id postulante, legitimati sint ad feuda, principis rescripto? plane etiam succedunt, sive soli fuerint, sive cum aliis post natis concurrant, dum id nominatim rescripto contineatur, *eos legitimari non obstante hoc capite. Naturales*: ut cum anomalum hoc sit beneficium principis anomala quoque solennitas adhibeatur. Quid legitimati per subsequens matrimonium? plane succedunt: adeo, ut nec in eo matrimonio requiratur instrumentum matrimonii vel dotis: licet tamen quidam in eo dissentiant. Quid, si feudum accipienti et legitime descendentibus ex ejus corpore sit datum? qui tempore contracti matrimonii naturalis filius natus fuerit, tali in feudo non succedet: qui conceptus tantum, succedet: Quid, si primogenitus in feudo succedere debet: et Titio primus natus sit ex concubina: deinde ex uxore legitima secundus, et ea mortua nuptias contrahat cum ipsa concubina? licet primus legitimetur, concubinatu matris in matrimonium verso, secundus tamen eo potior fuerit, ut succedat in feudo. *c. tanta* X. *qui filii sint legitimi.* Quid si in ipso articulo mortis, concubinam duxerit? nati ex ea filii, velut ex matrimonio legitimantur, ut in feudo succedant. *d. c. tanta.* Quid nati ex matrimonio injusto, a principe tamen confirmato? nati ex eo matrimonio legitimi non fuerint: nisi in ipsa legitimatione facta fuerit eorum mentio. Quid si dominus vasallum investivit pro se et filiis natis et nascituris, cum sciret vasallo filios esse naturales? succedent et hi quoque in feudo: sciens enim dominus naturales legitimos, hoc est, feudi capaces ita fecisse intelligitur. Quid: legitimatus in uno territorio, estne legitimatus in omnibus aliis: in feudo temporali vel Ecclesiastico? vid. Bald. *in l. eam quam.* 14. *C. de fideicom. et Dd. in c. per venerabilem. x. qui filii sint legitimi.*

(7) De minore ad fidelitatem feudi non cogendo. *tit.* 3. Cujac.

(8) Id est, impuberi §. 5. *infr. eod.*

(9) Et ita etiam novum feudum impubes retinet, licet fidelitatem non juret.

(10) Impubes vasallus fidelitatem jurare non cogitur, etsi feudum retineat. Quid si doli sit capax impubes: an jurare cogitur? quidam ita putant, *argum. Auth. sacramenta. C. si advers. vendit.* quod *Alvarotus* non admittit. Quid: volens impubes num jurare potest? *Ravennas* ita putat. Quid infans? non jurat: sed ejus tutor. *arg.* §. 5. *infr. eod.*

(11) Adde versiculum superiorem.

(12) Sponte igitur pro impubere alius (puta tutor) jurabit.

(13) Impubes vasallus neque ipse jurare fidelitatem, neque servitium personale facere cogitur etiam per substitutum, *ut hic*, quod hodie consuetudine feudorum non scripta, non servatur; cum impuberes cogantur hodie per substitutum servire. *Doctores hic.* Quid, si servitium nominatim personale sit? per substitutum servire vasallum non posse notant: nisi inidoneus sit ad servitium præstandum. *l. quisquis.* 27. *C. de Episc. et Cler.* nisi dignitas ejus dominica major sit. *l. interdum.* 34. *ff. de operis libertorum*, nisi justa causa eum impediat. *l. filius.* 8. *ff. de procurat.* quo etiam casu solennia servitia (puta Capitaneatus) per alium possunt explicari. *l.* 1. §. *hujus. ff. de off. ejus, cui mandata.*

(14) Quando agnatus ad feudum admittatur, vel excludatur. *tit.* 14. Cujac.

(15) Antiqui scil.

(16) Id est, alienavit licite: permissu domini, interveniente pretio.

(17) Feudum antiquum ex pacto providentia a patre juste alienatum liberi, vivo etiam patre, revocare possunt: agnati, agnato tantum mortuo.

(18) Filium haberet. Cujac.

(19) Nec retrahentes.

(20) Consentiens alienanti vasallo, jus suum amittit.

(21) §. 1. *tit.* 39. 49. *infr. tit.* 8. *in fin. supr. eodem.*

(22) Dominum feudi, tradere cogi. *tit.* 15. Cujac.

(23) *Sub.* novo. Nam in veteri feudo nulla traditur possessio; cum vasallus illam jam habeat.

(24) Feudi investituram factam dominus retractare non potest, adeo ut nec liberetur præstatione ejus quod interest. Ipsam enim præcise possessionem tradere cogitur ab alio non occupatam, seu vacuam. Quid, ab investitura, possuntne communi consensu recedere dominus et vasallus? possunt. Quid si pœnitentia non ducatur dominus, sed traditionem differat tantum? omnem utilitatem vasallo præstabit, quam is habuisset, si ab initio ei tradita fuisset possessio. Quid, si in eadem re dominus plures diversis temporibus investivit? præferendus erit qui prior possessionem fuerit adeptus, priorem autem eum feudi possessionem prehendisse dicemus, qui prior domino pretium numerasse probabitur.

(25) *tit.* 7. *in fin. supr. eod.* 1. *feud.* 4. *supr. eod.*

(26) Quando filii in feudum non succedant. *tit.* 16. Cujac.

(27) Ea de re convenire plerumque solent nobiles, qui habentes liberos ex nobili uxore, ea defuncta, plebeiam ducunt, facit *tit.* 29. *infr. eod.*

(28) Pactum de non succedendo patri in feudo, valet, *ut hic.* quod tamen jure civili non valet. *l. pactum.* 3. *C. de collat.* Quid, valetne pactum, ut ne prioris matrimonii liberi succedant? valere ajunt, si cum nobiliore fœmina secundæ nuptiæ contrahantur: quæ (nisi id pactum convenisset) non fuissent alias contractæ. *Bald.*

nati, patri ab intestato succedant: in feudo succedunt (1), nam quamvis ratione improbetur talis conditio, ex usu tamen admittitur. (2).

Ei qui non vult aliquid consequi, sed jus quæsitum conservare, non imminet jus offerendi, nisi dies fuerit apposita. Baldus.

LIcet (3) vasallus domino servitium non (4) offerat: quantocunque (5) tempore steterit (dummodo domino petenti servire paratus sit) beneficium non amittit, si (6) tamen sciat ei magnum periculum imminere, ultro adjutorium suum ei debet præbere. † Inde quæsitum est, si dominus in perjurium (7) incidat, quia (8) dare non valeat quod dare juraverat, et vasallus eum liberare (9) possit suam pecuniam (10) dando, et non faciat, an beneficium amittat? Et responsum est, non amittere.

SI (11) vasallus culpam (12) committat, propter quam feudum (13) amittere debeat, neque filius neque ejus descendentes ad id feudum revocabuntur: sed agnati (14) qui quarto gradu sunt, dummodo ad eos pertineat.

IN (15) generali alienatione vasalli (16), non (17) continetur feudum, nisi nominatim dictum sit.

Si vasallus feudum ignorans alienavit, feudum non amittit et sibi restituendum est, non domino: tenebitur tamen ad interesse emptori ignoranti. Bald.

SI (18) vasallus feudum alienavit (19) ignorans (20): non domino, sed ipsi vasallo feudum restituendum est: ad interesse vero emptori ignoranti (21) condemnandus est vasallus.

VAsallus (22) feudum (23) quod sciens (24) abnegavit, amittit: ignoranti (25) vero subvenitur. Quod dubitet (26), dubitanter (27) respondere debet.

BEneficium (28) a vasallo in (29) feudum, si nihil in (30) fraudem legis fiat, recte dari potest, dum (31) tamen militi detur.

SI (32) vasallus de beneficio suo agat (33), vel (34) conveniatur: sive obtineat, sive (35) non: (licet ignorante (36) domino fiat omni tempore firmum erit illud judicium, nam et transigere (37) recte poterit: nec (38) quod accepit transactionis nomine feudum erit.

Si dominus commisit feloniam, per quam si eam committeret vasallus in dominum, amitteret feudum: dominus etiam perdere debet feudi proprietatem. Bald.

DOmino (39) committente feloniam (40), ut ita dicam, per quam vasallus amitteret feudum, si eam committeret: quid obtinere debeat de consuetudine, quæritur? et respondetur, proprietatem feudi ad (41) vasallum pertinere: sive peccaverit in vasallum, sive in alium (42).

FEudum (43) ea lege datum, *ut ipse et heredes sui masculi et fœminæ, et cui* (44) *dederit, habeant:* iisdem

(1) In feudum non succedunt. Bart. Cujac. *hic*, *ad l.* 26. *ff. de verb. oblig.*

(2) Imo non est admittenda, *arg. tit.* 1. *supr. eodem.*

(3) Vasallum non teneri offerre servitium. *tit.* 17. Cujac.

(4) §. 4. *vers. etsi supr. eod.*

(5) Viginti annis. 1. *feud.* 21. vel triginta annis. Ita vasallus feudum non amittit, etiamsi per triginta annos domino non servierit. Cur? punitur recusans tantum servitium, non autem, non serviens.

(6) Servitium domino offerre vasallus non cogitur, nisi sciat dominum in magno periculo versari, *ut hic. arg. l. quod te.* 5. *ff. de reb. cred.* aut nisi dies adjecta. *arg. l. si residuum.* 5. *C. de distr. pign. l. acceptam.* 19. *C. de usuris.*

(7) *tit.* 89. *in fin.*

(8) Perjurium admittit, qui promissa servare non potest, etiam propter inopiam, *ut hic.* culpa nimirum contingentem, non casu.

(9) Quid: alere inopem dominum, aut cum custodia seu carcere liberare, num vasallus cogitur? non cogitur, nisi juvandi vasalli causa dominus bona sua consumpserit, vel nisi maximum sit feudum, vel nisi de omnibus bonis vasallum investivit. verum id utilius fuerit initio stipulari.

(10) Vid. *l.* 5. §. 16. *ff. de agnoscendis liberis. Novell.* 115. c. 3. §. 8.

(11) Feudo amisso, filios vasalli excludi. *tit.* 18. Cujac.

(12) *Sub.* in alium quam dominum: et quidem culpam ex delicto aliquo descendentem, non adversus contractum feudalem simpliciter admissam.

(13) *Sub.* antiquum: hac sententia, feudum quo vasallus privatur suo delicto in personam extraneam admisso, agnatis ejus et descendentibus committitur, non domino.

(14) *tit.* 24. §. 3. *in fin. supr. tit.* 31. *infr. eod.*

(15) In generali alienatione non contineri vasallos. *tit.* 19. Cujac. Alex. 5. *consil.* 25. Atqui hujus paragraphi hæc potius sententia videtur esse, Vasallum alienando omnia sua bona, non intelligi feudum alienasse: nisi nominatim sit dictum. sic generali hypotheca non continentur alienari prohibita. *l.* 88. §. 15. *ff. de leg.* 2. Refutatione quoque generali bonorum feudum non venit. Bald. *Authent. in successionem. C. de suis.*

(16) Hanc vocem *Hotomannus* expungit.

(17) *tit.* 51. *infr. eod.*

(18) Vasallum repetere feudum, quod ignorans alienavit. *tit.* 20.

(19) *tit.* 42. *infr. eod.*

(20) Ut si successit ei, qui diu scilicet longo tempore non servivit.

(21) Nam scienti non fit injuria. *l. cum donationis.* 34. *C. de transact.*

(22) De pœna negantis feudum. *tit.* 21.

(23) Quid, si partem, agente in eum domino, vasallus negavit? partem amittit.

(24) §. 3. *Supr. eod.*

(25) Ignorantia excusat vasalli mendacium: modo ne sit crassa et supina.

(26) *tit.* 34. *in fin. infr. eod.*

(27) Dubius dubitanter respondere potest, *ut hic*: dilatio tamen dabitur, ut plenius instituatur.

(28) Feudum vasallo in feudum dari posse. *tit.* 22. Cujac.

(29) Subfeudare vasallus potest: hoc est, feudum alii dare: cognati, et eadem conditione.

(30) Fraudem præsumi putant doctores, si vasallus det feudum suum alteri, accepto pretio.

(31) *tit.* 34. §. 2.

(32) Vasallum agere et conveniri de feudo posse. *tit.* 23.

(33) Agere vel conveniri feudi nomine vasallus potest: adeo ut sententia prodesse imo et nocere possit domino etiam ignoranti: dum ne judicium in fraudem suscipiatur.

(34) *tit.* 25. *supr. eod.*

(35) Res judicata cum vasallo nocet domino, *ut hic.* Quid ita? an dicemus vasallum totum in eo fuisse, ut litem domino denuntiaret, neque dominum reperisse? An litem institutam præsente domino non specialiter per vasallum admonito? an quia vasallus in hac lite non obtinuit? cum rem sibi in feudum datam esse contestaretur: et quidem præcise ab ipso domino? An quia dominus rem ut feudalem vindicat, non ut propriam? An quia vasallus jure suo sine domino experiri potuit?

(36) Atqui domino ignorante feudum vasallus alienare non potest? non potest, ultro: ex causa necessaria judicii vel transactionis potest. *ut hic.*

(37) *tit.* 43. *infr. eod.* decidendi scilicet, non alienandi aut diminuendi causa. 3. *Const. Neapol.* 5. Transigere de feudo suo vasallus potest.

(38) Feudum non est, quod vasallus feudi nomine ab adversario accepit transigendo.

(39) Quando proprietas feudi ad vasallum perveniat. *tit.* 24.

(40) Felonia commune verbum est tam domini quam vasalli, *ut hic, et tit.* 47. *infr. eod.*

(41) Mores Galliæ addicunt superiori, Imperatori aut Regi, ut et constitut. Neapolit. 3. *tit.* 19.

(42) Hoc est, conjunctum vasallo. Exemplum Ravennas subjicit in domino, vasalli famulum verberante, ut injuriam vasallo faceret.

(43) Feudum iisdem causis amitti, licet datum sit heredi, et cui vasallus dederit. *tit.* 25.

(44) *tit.* 48. *infr. eod.*

culpis amittitur, quibus et aliud feudum. Quod si vasallus alienavit: feudum esse desinit apud emptorem.

Titius (1) cum Sempronio fratre suo feudum paternum possidente pactum fecit *de eo feudo non petendo a* (2) *Sempronio*, *heredibusve suis* (3). Sempronio sine herede masculo defuncto, inter Titium et Sejum fratrem suum de eo feudo quæstio orta est, quid inde fieri debeat, quæritur? responsum est, pactum non obstare Titio.

TIT. XXVII.

DE (4) PACE (5) TENENDA (6), ET EJUS VIOLATORIBUS.

Imperator adulatur omnibus, suadens quod debeant servare pacem, et statuit pœnam contra non servantes. Baldus.

Fridericus (7) Dei gratia Romanus Imperator semper augustus, episcopis, ducibus, comitibus, marchionibus, et omnibus ad quos literæ istæ pervenerint, gratiam suam et pacem, et dilectionem. Quoniam divina præordinante clementia, solium regiæ majestatis conscendimus, dignum est, ut cujus præcellimus (8) munere, illi omnino pareamus in opere. Inde est, quod nos, tam divinas, quam humanas leges in suo vigore manere cupientes, et ecclesias sive ecclesiasticas personas sublimare, et ab incursu, et invasione quorumlibet defensare intendentes, quibuscunque personis jus suum conservare volumus, et pacem (9) diu desideratam, et antea toti terræ necessariam, per universas regni partes habendam regia auctoritate indicimus. Qualiter autem eadem pax tenenda sit, et servanda in subsequentibus declarabitur evidenter. ✝ Si quis (10) hominem intra pacem constitutum occiderit (11), capitalem (12) subeat sententiam, nisi per duellum (13) hoc probare possit, quod vitam suam defendendo (14) illum occidit. Si autem omnibus manifestum sit, quod non necessario, sed voluntarie illum occiderit: tunc neque perduellum neque quolibet alio modo excusabitur, quin capitali damnetur sententia. ✝ Si vero violator pacis a facie judicis fugerit, res ejus mobiles (15) a judice in populum publicentur (16), et dispensentur (17): heredes (18) autem sui hereditatem quam ipse tenebat, recipiant, tali (19) conditione interposita: ut jurejurando spondeant, quod (20) *ille violator pacis nunquam de cætero ipsorum voluntate, aut consensu aliquod emolumentum inde percipiat.* Quod si heredes neglecto postmodum juris rigore, hereditatem ei dimiserint: comes (21) eandem hereditatem regiæ ditioni assignet, et a regio jure beneficium suscipiant (22).

✝ Si quis alium intra pacis edictum vulneraverit (23), nisi quod in duello, et vitam suam defendendo hoc fecerit, probaverit, manus (24) ei amputetur: et (sicut superius dictum est) judicetur: et judex in causa ipsum, et res ejus secundum rigorem justitiæ strictius consequatur. ✝ Si quis aliquem ceperit, et absque sanguinis effusione fustibus (25) percusserit, vel crines (26) ejus, aut barbam (27) expilaverit: decem (28) libras ei, cui injuria illata esse videtur, per compositionem impendat: et (29) judici (30) viginti libras persolvat. Si vero temerarius absque percussione eum invadat, eo quod vulgo dicitur cisteros (31) et calida manu, ac verberibus contumeliisque male tractaverit, quinque libras pro tali excessu componat, et judici pro tali excessu decem libras persolvat.

(1) De pactione de non petendo feudo. *tit.* 26.

(2) Pactum de non petendo a certis personis, personas non transgreditur.

(3) Id est, filiis masculis.

(4) De treuga et pace, quidam ita legunt apud Cujac. *hic*: hujusmodi Constitutiones a Germanis Landfriden dicuntur. Abbas Ursper. 3. Frossar. 97.

(5) Treugæ violatores eadem pœna puniri, qua pacis violatores hic notant interpretes. Quin hanc constitutionem locum habere, adversus turpatores pacis singularum personarum.

(6) Pax ut res necessaria ab omnibus desideranda et servanda.

(7) Primus scilicet, Cujac. arg. eorum quæ dicuntur ob Othone Frising. 2. *c. ult.* Imo Tertius, qui et Austriacus, *Hotoman.* arg. eorum quæ dicuntur a Wimpfelingo *c.* 51. de subditis ad pacem coactis lege habita, sed *Cujacii* verior sententia est.

(8) Munus optimi principis.

(9) Utilitas pacis.

(10) Laicus scilicet: nam de clericis agetur *infr. eod.* §. 1.

(11) De homicidio.

(12) Pacis violator voluntarius capite punitur: aut ita: Homicida voluntarius intra pacis tempus capite punitur, ut pacis perturbator. adde *l. ult. in fin. ff. de re milit.*

(13) Purgationem per duellum observa.

(14) Pacem non violat, qui se vel filium, vel conjunctum, vel bona sua defendens alium interficit: ut nec homicidii tenetur, qui extra terminos imperii occidit.

(15) Mobilia ejus territorii atque jurisdictionis censentur esse ubi reperiuntur, Quid fructus? suntne res mobiles? sunt, si a feudo separati: secus si pendentes. *l. fructus.* 44. *ff. de rei vind.* Quid pensiones? mobiles sunt, si earum dies jam cessit; sin minus, immobiles. Quid annuæ præstationes ad longum tempus? immobiles.

(16) Pacis violatoris fugitivi hæc pœna est. Bona ejus mobilia publicantur: immobilia ejus heredibus relinquuntur, ea conditione, ut nec bonis illis pacis violatorem juvent, alias publicantur, et a principe alteri donari possunt. Hoc utiliter quoque hic notatur, Arbitrium generale habentem bona publicare non posse.

(17) Dissipentur, id est, diripiantur. Gunther. 8.

(18) Heredes de homicidio decessoris transigere non possunt.

(19) Sententiæ modus adjici potest: idque ut conditio servari debet. *l. cum eorum.* 5. *l. cum judex.* 11. *C. de sententiis.*

(20) Pacis violatorem patrem, vel ut bannitum vel hostem a liberis alendum non esse sub pœna publicationis eorum bonorum, quæ a patre acceperint de publico, ea lege, ut ne patrem alerent, hinc colligunt.

(21) Id est, judex. vid. *et infr. eod. et* §. 1. *infr. eod.* dixi *tit.* 10. *supr. eod.*

(22) Suscipiat. Hotom.

(23) De vulnerato homine intra pacis tempus. Vulnerans aliquem sponte intra tempus pacis, manum amittit: secus si in duello, seu se defendendo.

(24) Manus amputatio. Quid: quæ manus reo amputanda? ea ipsa qua deliquit. Vide doctores in Authent. *sed novo jure. C. de servis fugitivis.*

(25) Si quis quem fustibus percusserit.

(26) Si quis crines aut barbam alterius expilaverit, sex solidis ea injuria vindicabatur lege Longobard. 4. *tit. de his, qui insidiando.*

(27) Barbam aut crines alicui expilare atrox injuria est.

(28) Libræ condemnationum taxatæ a lege vel statuto, num ad tempus legis latæ referendæ sunt: an ad præsens tempus? ad præsens tempus referendæ sunt.

(29) Pœnas duplices interdum ex eodem delicto quis patitur, *ut hic*, veluti si reus parti condemnatur, id est, adversario suo et Reipublicæ. adde *l. locatio.* 9. §. *quod illicite.* 5. *ff. de publicanis.*

(30) Pœnæ pecuniariæ et multæ Comiti vel Baroni committuntur, non fisco. Quid bona? fisci fiunt, *ut supra*, nisi ab ipso Comite vel Barone sint profecta. §. *Illud. de prohib. feud. al. per Frider.* nisi delinquens agnatos habeat, ad eos enim redit feudum antiquum, *c. denique Supr. quæ fuit prima causa.* vel nisi aliud consuetudo a principe confirmata suadeat. *infr. de pace Constantiæ.*

(31) Zitterhand, ita legitur in quibusdam exemplaribus, quod nihil aliud est quam calida manu. nisi malis legere *haisterhand*, ut in legibus Alamanorum *tit.* 20. vid. Cujac.

Quicunque judici suo pro excessu viginti libras invadiaverit (1): prædium suum pro pignore illi tradat, et intra quatuor septimanas invadiatam pecuniam persolvat. Quod si intra quatuor septimanas prædium suum solvere neglexerit: heredes sui, si voluerint, hereditatem recipiant, et comiti intra sex septimanas viginti libras persolvant. Si autem comes (2) eandem hereditatem regiæ potestati consignet: proclamatori (3) etiam damnum restituat, et prædium a rege beneficiali jure obtineat.

Clericus qui pacem violavit, vel pacis violatorem receptavit, si quidem comparet in judicio, pœna pecuniaria punitur. Si vero est inobediens, pœna majori puniendus est. Baldus.

§. 1. Si clericus (4) de pace violata pulsatus fuerit, id est, notatus et proscriptus fuerit: aut pacis violatorem in contubernio (5) suo habuerit: et de his in præsentia sui episcopi sufficienti testimonio convictus fuerit: comiti (6) in cujus comitatu idem clericus hoc perpetravit, viginti libras persolvat: et de tanto excessu secundum statuta canonum episcopo satisfaciat. Si autem idem clericus inobediens extiterit: non solum officio et beneficio ecclesiastico privetur, verumetiam tanquam proscriptus habeatur.

§. 2. Si judex populi (7) clamore aliquem pacis violatorem ad castrum alicujus domini secutus fuerit: dominus (8) cujus castrum id esse cognoscitur ad faciendam justitiam (9) illum producat. Quid si de sua fuerit diffisus innocentia, et ante conspectum judicis venire formidaverit? si mansionem in castro habet, dominus ejus omnia bona mobilia (10) sub sacramento judici repræsentet: et eum de cætero in domo sua tanquam proscriptum non (11) recipiat. Si vero masionem in castro non habuerit: dominus ejus secure eum adducere faciat, et postmodum judex cum populo eum tanquam pacis violatorem persequi (12) non desistat. † Si duo homines pro uno beneficio contendunt, et unus super eodem beneficio investitorem producit: illius (13) testimonium, cum investitor donum (14) investituræ cognoscit, comes (15) primo recipiat: et si idem probare poterit idoneis testibus, quod absque rapina (16) hoc idem beneficium habuit: remota controversiæ materia, id obtineat. Quod si de rapina præsente judice convictus fuerit: rapinam dupliciter (17) solvat: beneficio (18) vero careat: nisi justitia et judicio dictante illud in posterum requirat.

† Si tres, vel plures contendunt de eodem beneficio, producentes utrimque diversos investitores: judex (19), in cujus præsentia causa ventilatur, a duobus (20) requirat (21) boni testimonii hominibus, in provincia (22) eorundem litigatorum commorantibus, per sacramentum, quod juraverint, quis illorum absque rapina ejus beneficii possessor extiterit: et cognita ex ipsorum testimonio rei veritate, possessor beneficium suum quiete obtineat: nisi (23) judicio et justitia dictante alter de manu sua illud eripiat.

Miles a rustico de pace violata pulsatus, militari manu se purgabit. Baldus.

§. 3. Si rusticus militem de violata pace pulsans, manu (24) sua juravit (25), quod non de voluntate sua, sed de necessitate hoc fecit, manu (26) militari se miles

(1) Id est, obligaverit dato pignore.

(2) Id est, judex *supr. eod.*

(3) Id est, actori conquerenti. Nam et Germanis clamor est actio, ut veteribus Gallis *clain ou clam.* ut in legibus Alamanorum conclamare causas.

(4) Superius dixi de laicis.

(5) Proscriptus, a nemine recipiendus §. 2. *infr. eod.* olim tenebatur lege Julia, qui interdictum aqua et igni. Paul. 5. *sent.* 26. §. 3. *vers. et qui eum.* aut relegatum recepisset. *l.* 11. *ff. de interdictis*, ita pacis violator et receptor, qui sciens ac prudens violatorem pacis recepit, eadem pœna qua violator punitur, *ut hic et l.* 1. *ff. receptatoribus.*

(6) Id est, judici.

(7) Populi clamore judex cogi potest, ut pacis violatores persequatur: quod plerumque accidit, reo ipso deprehenso in ipso crimine.

(8) Castri dominus pacis violatorem recipere non debet: quinimo confugam judici exhibere cogitur. Quid si reus non extraneus plane, vel sine lare non sit: sed in ipso castro mansionem habeat? Castri dominus bona rei mobilia, jurerando prius interposito, judici tradere debet: deinde pacis violatorem tanquam proscriptum ejicere, *ut hic.* Quid: cujus expensis ad judicem ipsum remittere pacis violatorem debet? publicis, si ipse castri dominus eo nomine interpellatus fuerit: sin minus et sponte remiserit, petentis seu conquerentis. *l. mulier.* 6. *ff. de captivis.*

(9) *tit.* 55. *in fin. infr. eod.*

(10) Cur non ipsum reum exhibet? Reus in mansionem suam atque domicilium confugisse videtur, quæ tutissimum cuique perfugium est. *l. plerique.* 18. *ff. de in jus vocando.*

(11) De receptatore violatoris pacis, vid. §. 1. *Supr. eod. l. congruit.* 13. *ff. de offic. præsid.*

(12) Pacis violatorem manu armata parsequi cuivis e populo licet.

(13) Probationes hæ in feudorum controversiis primo admittendæ quæ majoribus munitæ sunt præsumptionibus. Porro ex hac probatione investituræ non oritur plenum jus actori, nec enim sufficit actori, ut probet se investitum. Testimonium enim investitoris, hoc ad ipsius causæ principalis decisionem non exactum fuit, sed ut judex imponeret huic vel illi onus probandi: et alioqui, unius investitoris testimonium in sua causa, idoneum non est. *l. omnibus.* 10. *C. de testibus.* Ex testimonio denique investitoris, hic, judex elicit indicia tantum et adminicula. *arg. l. etiam* 16. *l. cum probatio.* 7. *ff. de probat.*

(14) Hinc colligit Hotomanus, moris fuisse ut vasallus domino donum aliquod pro investituræ monumento, et insigni traderet, Urspergensis *in Chronico anno* 808. videtur tamen Cujacius contrarium omnino sentire: notat enim moris fuisse in investitura vasallum aliquid a domino accipere, puta scipionem, annulum, clypeum.

(15) Id est, judex, *ut supr. eod.*

(16) Absque vi.

(17) Id est, duplum, Pœna raptoris hic duplum est, meram pœnam continens. Alias, simplum est in pœna generaliter.

(18) Feudum amittit vasallus, si rem feudalem, quam tenet dominus, propria autoritate capiat. adde. *l. invasor.* 5. *C. unde vi.* qua in specie feudum vasalli a quocunque dominus ipse vindicare potest. *arg. l. ult. C. de jure emphyt.*

(19) Cur hic cognoscit judex ordinarius, non dominus? nempe quia vasalli diversos investitores laudant, et ita non pugnant. §. *si inter duos. Infr. de prohibita alien. feud. per Frideric.*

(20) Probari feudi investitura duobus testibus potest, *ut hic*, *arg. l. ubi.* 12. *ff. de testibus.* etiamsi non sint pares curiæ: cum lex indefinite hic loquatur.

(21) Petente id adversario. Nam in civilibus (exceptis usuris et suspecto) judex supplere non solet, testes præterea petente parte interrogantur. *Laudensis.*

(22) Probatio possessionis facilius fit per eos, qui in ipsa regione vivunt et morantur, quam per extraneos: quippe vicini præsumuntur id nosse melius quam extranei. *l. si vicinis.* 9. *C. de nuptiis.* Quid si provinciales ipsi testes in alio sint territorio? extra territorium audiri possunt. *l. Judices.* 10. *et ibi in Authent. C. de fide instrum.*

(23) *l.* 7. *C. unde vi.*

(24) Accusare militem rusticus, nisi juratus, non potest.

(25) Jurat hic de calumnia rusticus.

(26) Manu quarta. *Cujac.* id est, miles purgare se debet dato jurejurando cum tribus conjuratoribus. Huic interpretationi videntur obstare illa verba *Infr.* rusticus eligat divino an humano judicio innocentiam suam ostendat. sed ea de re mox dicetur.

expurgabit. ✝ Si miles rusticum de violata pace pulsaverit, et manu sua (1) juraverit, quod non voluntate, sed necessitate hoc fecit: de duobus unum rusticus eligat, an divino (2) an humano (3) judicio innocentiam suam ostendat: aut septem testibus idoneis, quos judex elegerit, se purget. ✝ Si miles adversus militem pro pace violata aut aliqua capitali causa duellum (4) committere voluerit: facultas pugnandi ei non concedatur, nisi (5) probare (6) possit, quod (7) antiquitus ipse cum parentibus suis natione (8) legitimus miles existat.

§. 4. Post (9) natalem (10) sanctæ Mariæ unusquisque comes (11) septem boni testimonii viros sibi eligat, et de (12) qualibet provincia cum ipsis sagaciter disponat: et quanto pretio (13) secundum qualitatem temporis sit annona vendenda, utiliter provideat. Quicunque vero contra deliberationem ipsius, intra anni terminum altius (14) modium, et carius vendere præsumpserit, tanquam violator pacis habeatur: et totidem viginti libras comiti (15) exolvat, quanti modios sive maldios (16) altius vendidisse convictus fuerit.

Rusticus arma non portet: nec mercator, qui negotiandi causa per provinciam transit: nec miles ad palatium comitis. Baldus.

§. 5. Si quis rusticus (17) arma vel lanceam portaverit, vel gladium: judex, in cujus potestate repertus fuerit, vel arma tollat (18), vel viginti solidos pro ipsis recipiat a rustico. ✝ Mercator negotiandi causa per provinciam pertransiens, gladium suum suæ sellæ (19) alliget (20), vel super vehiculum suum ponat (21): non (22) ut quem lædat innocentem, sed ut a prædone se defendat. Nemo (23) retia (24) sua aut laqueos, aut alia quælibet (25) instrumenta ad capiendas venationes tendat, nisi ad ursos, apros, vel lupos capiendos. ✝ Ad palatium (26) comitis nullus miles ferat arma, nisi rogatus a comite.

Publici latrones antiqua damnantur sententia. Bald.

§. 6. Publici (27) latrones et convicti (28), antiqua damnentur sententia.

§. 7. Quicunque advocatiam (29) suam, vel aliquod aliud beneficium inornate tractaverit, et a domino suo admonitus non resipuerit, et in sua perdurans insolentia, ordine (30) judiciario tam advocatia quam beneficio exutus (31) fuerit, si postmodum ausu temerario advocatiam vel beneficium invaserit, pro violatore habeatur.

Si furatus est aliquis valorem quinque solidorum, vel amplius, laqueo suspendatur: si vero minus, scopis, et forcipe excorietur et tundatur.

§. 8. Si (32) quis quinque solidos (33) valens: aut (34) plus fuerit furatus, laqueo (35) suspendatur: si minus, scopis et forcipe excorietur, et tundatur (36). ✝ Si mi-

(1) Manu septima, *Hotom.* id est, septem testibus, Lazius 2. *Viennæ* 5. septima manu se purgare poterit.

(2) Duello scilicet. *Cujac.* Alii hoc referunt ad genus quoddam barbaræ purgationis: qua reus ferrum ignitum manu sua illæsa ex uno loco in alium ferens innocens, aut sane minus nocens habebatur, de quo alias dixi. adde *tit. de purgat. vulg. x.*

(3) An per testes? an potius manus militari? ut rustici nomine detur campio, qui cum milite duello certet? *ut Infr. eod.* ita sentit *Hotomannus.*

(4) Duellum militi indicere rusticus non potest: hoc est nobili ignobilis. Potest tamen nobilis per campionem (ut loquuntur) ignobilem, pugnare adversus rusticum. Imo potest ipse nobilis per se pugnare et hoc casu suo beneficio renunciare. Ravennas *supr. eod.*

(5) In duello par utriusque decertatoris conditio requiritur.

(6) Probare nobilitatem debet, qui se nobilem ait.

(7) Probatur nobilitas cujusque hoc ipso quod antiquitus majores ejus fuerint legitimi milites.

(8) Puto legendum, *nativitate.* Cæterum nobilis æstimatur ex genere et vita militari. 3. *Constit. Neapolit.* 59. 60.

(9) Annonæ pretium quotannis solenniter indicere judices possunt. adde *l.* 1. §. *cura carnis.* 11. *ff. de offic. præf. urbi.*

(10) Et ita post Kalendas Septembr.

(11) In est, judex. *Infr. eod.*

(12) Provincialibus in causis decidendis provinciales ipsi cæteris aliis præferendi.

(13) De pretio annonæ constituendo.

(14) Annonam vendens definito publice pretio carius, ut turbator pacis publicæ puniendus. *l. ult. ff. de annona.*

(15) Id est, judici. Est et hoc frequens in legibus Gothorum, ut judici multæ pars aut etiam tota adjudicetur.

(16) Hinc multare avenæ apud *Urspergensem.*

(17) Rusticis armorum usus interdictus. adde *Novell.* 17. *c.* 17.

(18) Arma vetita deferens ea amittere debet.

(19) Mercatori armorum usus in itineribus permissus.

(20) Vid. Othonem Frising. 2. *Feud.* 18.

(21) Arma portans ligata ad sellam, vel supra vehiculum, non præsumitur occidendi, sed se tantum tuendi animum habere.

(22) Arma mercatoribus iter facientibus habere licet, ut se defendant.

(23) Venari (nisi ad ursos, lupos, et apros) in alieno non licet: seu in alieno retia sua, aut laqueos aut alia instrumenta ponere non licet: in suo vero licet venari et aucupari cum omnibus et canibus et retiis, etiam quidvis præter apros, ursos et lupos: et ita hunc locum accipit Laudensis. *arg. l. Divus.* 16. *ff. de servit. præd. rustic.*

(24) Venatio cum armis non est permissa, nisi adversus animalia periculosa, ut sunt leones, ursi, lupi, Cæpolla *tract. de servit. rusticor. c.* 21. *tit. de aucupatione num.* 20. Medic. 1. *de Venatione*, 11.

(25) Similium est eadem ratio.

(26) Ad placitum, *Hotom.* id est, forum judiciale, *ut in Lombard.* 2. *tit.* 46. Armatum in Curiam domini ingredi, jus non est: (nisi eo consentiente) *ut hic*, quid ita? ut eo magis sine suspicione vel rixa procedant judicia.

(27) *l.* 11. *ff. ad l. Jul. de vi publica l.* 28. §. 10. *ff. de pœnis.*

(28) Convinctos latrones sufficit, etiamsi non sint confessi. vid. *l. qui sententiam.* 16. *C. de pœnis*, utrumque tamen requiritur, ut ne locus sit appellationi. *l.* 2. *C. quorum appellat.*

(29) Advocatia est quædam dignitas urbis, aut ecclesiæ præpositura. *c. salvatur.* 1. *q.* 3. *c. in quisbusdam. de pœnis. c. præterea. de jure patronatus.* hinc advocatus Augustæ, *apud* Urspergens. Advocatia Betunæ *in Chronic. Flandr.* Tiguriensis *in Austria Lazii:* Advocatus et advocatia: *in donatione Caroli apud* Mutium *Chronic.* 9.

(30) Feudo vasallum suum propria autoritate exuere dominus non potest: sed ordine tantum ac jure. Unde rursus colligi potest: Domini jus esse vasallum suum monere, ut subvasallos suos æquo jure regat nec offendat.

(31) Feudo et officio suo privari debet, qui admonitus eo abutitur.

(32) Pacem violare is etiam dicitur, qui furtum quinque solidorum committit, *Bald.* quod Bartolus negat, in *l. verum* 25. *ff. de furtis.*

(33) Solidus 12. denarii. Carol. 2. *Longob.* 22. Quid num interest an quinque solidos furatus sit: aut quod tantumdem sit? *Alvarotus* ita putat: Alii contra. *arg. l. interpretatione.* 42. *ff. de pœnis.*

(34) Aut amplius, *Cujac.*

(35) Furtum, capitale crimen fuit apud majores ante pœnam quadrupli. 5. Isid. 26. *et* 15. Gell. *ult.* adde *l. pen. ff. de cond. causa dat. l.* 56. §. 1. *ff. de furt.* Hodie hoc observari negat Laudensis, ut ob quinque solidorum furtum quis suspendatur. *tit.* 53. §. *injuria. infr. de pace tenenda inter subditos et juram. firm.*

(36) Tondeatur. *Hotom.* mos hic fuit variarum gentium. Tacitus *de moribus German.* Lomb. 2. 18. 20. *lib.* 3. *tit.* 1. Landulph. *lib.* 23. Otho Frising. 1. *Freder.* 26. Stobæus *sermone* 42. Rhenan. 2. *German.* adde *Novell. Leonis* 60. vid. Basilic. Zonaram. Nicetam *et* Niceph. *multis locis.*

ministeriales alicujus domini inter se guerram habuerint: comes (1) sive judex, in cujus regimine eam fecerint, per leges et judicia ex ratione prosequatur. † Quicunque per terram transiens equum suum pabulare voluerit, quanto propinquius secundum (2) viam stans in loco amplecti potuerit ad refectionem et reparationem (3) equi sui: impune ipsi equo porrigat. Licitum sit etiam ipsi uti herba et viridi (4) sylva, et sine vastatione aliqua quilibet utatur pro sua commoditate, et usu necessario.

TIT. XXVIII. (5).

HIC (6) FINITUR LEX, DEINDE CONSUETUDINES REGNI INCIPIUNT.

Vasallus dominum suum non adjuvans in prælio justo, feudum perdit. Bald.

DOmino guerram (7) faciente alicui, si (8) sciatur, quod juste, aut cum dubitatur, vasallus eum adjuvare tenetur. Sed cum palam est, quod irrationabiliter eam facit, adjuvet eum ad ejus defensionem: ad offendendum vero alium non adjuvet, si vult. Sed si eum adjuvare noluerit, non tamen feudum amittet, secundum Obertum de Orto, et Gerardum (Capagistum.) Alii vero sine distinctione dicunt semper debere eum adjuvare. Sed Obertus et Gerardus utuntur eo argumento, quod quemadmodum dominum excommunicatum (9), vel a rege (10) bannitum non est obligatus vasallus ad adjuvandum vel servitium ei præstandum, imo solutus est interim (11) sacramento fidelitatis, nisi ab ecclesia (12), vel a rege (13) fuerit restitutus (14): ita nec istum injuste guerram alicui facientem.

Vasallus non cogitur domino offerre servitium. Jacobus de Belvis.

AD (15) hoc quantocunque tempore steterit vasallus, quod domino non servierit, secundum usum Mediolanensium, beneficium non amittit, nisi (16) servitium facere renuerit (17): vel nisi a domino ei denunciatum fuerit, et ille, cum potuerit, diu steterit, quod servitium nullum ei fecerit. Bonus tamen judex varie ex personis causisque definiet, et finget vasallum remotum esse, vel propinquum: paratum esse vel non: dominum guerram habere, vel non: utrum etiam magnam vel parvam, et annuntiavit ei dominus, vel non: hæc omnia vertuntur in cognitione causæ: et promptiores (18) sumus ad absolvendum quam ad condemnandum. Tu tamen scias, quod si vasallus sciat dominum obsideri, vel aliter ei mortem imminere: et cum potuerit, ei non nunciaverit, vel etiam sine nuncio eum non adjuverit: feudo privabitur (19).

SI (20) vasallus in feudo aliquod (21) ædificium (22) fecerit, vel ipsum sua pecunia melioraverit, et contigerit postea, ut vasallus sine filio masculo decedat, dominus aut patiatur ædificium auferri, aut solvat pretium meliorationis. Idem dico si pretio servitutem feudo acquirat: Quidam alii dicunt omnino ad dominum pertinere.

Si vasallus nullo herede relicto ante Martium decesserit, fructus domino pertinent ad quem devolvitur feudum. Baldus.

(HIs (23) consequenter dicitur, quod) si vasallus decedat sine herede masculo, et contingat feudum ad dominum reverti, sic distinguitur, quod si (24) ante

(1) Jurisdictioni judicis ordinarii subsunt, etiam principis ministri et domestici. adde *l.* 1. *C. ubi senatores. Authent. qua in provinc. C. ubi de criminibus.*

(2) Eques iter faciens equum suum in agro alieno pascere potest impune: quanto propius tamen poterit secundum viam: nec enim in medio agro alieno suum equum pascere ei licet: deinde citra necessitatem id ei licere vel permitti non videtur, *ut hic, ibi, ad refectionem: et ibi, usu necessario.*

(3) Nec amplius. *l.* 1. *Longobard. de itinerantib.* 3. *Neapol.* 58. sic lege Laurentum vetitum erat ex alieno pomum legere supra armum, id est, supra quod humeris oneri esset, Festus *in Armata.*

(4) Non fœno, vide edictum Clodovei *apud* Greg. Turo. 2.

(5) *tit.* 27. Cujac.

(6) Vasallum pro domino belligerari. *Cujac.*

(7) Id est, bellum, aut potius ad pugnam et certamen provocantem.

(8) Juvare dominum vasallus in causa justa pugnantem seu offendentem cogitur, ut et se defendentem licet injuste. Quid si causa dubia sit? etiam juvare cogitur, ut ejus dubii decisio vasallo non sit committenda. Quid? Quomodo se tueri atque defendere quis potest, ut non offendat? quod si idipsum faciat directo, justum sit, non quod secundario.

(9) Excommunicatum dominum juvare vasallus non tenetur. Cur? eo casu necessitate fidelitatis solvitur.

(10) Bannitam a rege dominum pendente banno, vasallus juvare non debet. Possis et id hoc ex loco colligere: vasallos ob delictum domini feudum non amittere.

(11) Et ita jus vasallagii magis suspenditur quam eripitur.

(12) Excommunicatus restitutus Ecclesiæ, feudum recuperat excommunicationis causa amissum. Restitutio in integrum illo casu est absolutio ipsa Ecclesiastica.

(13) Princeps restituere bannitum potest.

(14) Bannitus restitutus, feudum et vasallos recuperat. Quid damnatus cui crimen a rege remissum est? si feudum regi ipsi apertum sit, id recuperat: si aliis, non recuperat, *Closs. et Doctores.* vid. *l.* 1. *l.* 13. *C. de sententiam passis et restitutis.* Ita bannum non tollit penitus fidelitatem, sed suspendit: Hoc amplius notandum, Bannitum pendente banno, feudum alienare non posse.

(15) Propter cessationem servitii præstandi feudum non amitti. *tit.* 28. Cujac.

(16) Dixi *tit.* 26. §. 2. 7. *Supr. eod. tit.* 37. *Infr. eod.* 1. *feud.* 11.

(17) Servitium facere domino vasallus cogitur, si vel a domino, vel a lege, vel die dicta interpellatus sit: ab illa tamen interpellatione, momentum etiam aliquod habet arbitrarium seu judiciale, *ut hic. l. quod dicimus.* 105. *ff. de solut.*

(18) *l.* 47. *ff. de oblig. et act.*

(19) 1. *feud.* 11.

(20) De ædificio facto in feudo. *tit.* 29.

(21) Expensas in ædificio feudali factas a vasallo, aut in adquirendis servitutibus prædio feudali, feudo ad dominum reverso, non ex delicto vasalli, sed propter deficientes vasalli liberos, dominus heredibus (forte fœminis, et aliis cognatis) vasalli restituere cogitur, vel pati eas expensas auferri. Hanc enim habet electionem dominus, *ut hic.* Quid si modicæ sint expensæ? eas non restituit. *arg. l.* 7. §. *hactenus. ff. de usufruct.* Atqui nemo repetit expensas quas ipse sciens in alieno fecit. §. *eum in.* 39. *Inst. de re divis.* Vasallus expensas faciens in re feudali, in alieno prorsus solo expensas non facit, sed quasi in suo. Habet enim utile feudi dominium. Proinde contraria sententia obtinet in iis, qui expensas fecerunt in alieno prorsus ædificio ac solo.

(22) Vel servitutem adquisivit. *tit.* 8. §. 2. *supr. eod.* adde 1. *feud.* 4. §. 5.

(23) De fructibus feud. *tit.* 30.

(24) Fructuum feudalium perplexa hæc apud interpretem divisio est. Mihi verissima, et paucis videtur esse hujus loci sententia hæc: Feudum estne commissum domino ante Martium mensem initio temporis ducto a Kalendis Augusti mensis: hoc est, feudum, estne commissum domino a Kalendis Augusti ad Martii mensis initium? omnes fructus illius anni, hoc est, ejus spatii a Kalendiis Augusti ad initium Martii, domino feudi adquiruntur. Feudum estne commissum domino a Kalendis Martii ad Augusti Kalendas? omnes fructus eo spatio percepti, vasalli heredibus adquiruntur.

Martium, omnes fructus (1) illius anni ex feudo provenientes ad dominum pertinebunt. Si vero post Kalendas Martii usque ad Augustum: omnes fructus qui interim percipiuntur, ad heredes vasalli pertineant. Si vero post Augustum, omnes fructus anni percipiet dominus. † Quidam tamen dicunt quocunque tempore anni decedat, omnes pendentes fructus ad dominum pertinere.

Contra (2) omnes debet vasallus dominum adjuvare, et contra fratrem et filium (et patrem) nisi (3) contra alium dominum antiquiorem (4): hic enim cæteris est præferendus.

TIT. XXIX.
DE (5) FILIIS NATIS EX MATRIMONIO AD MORGANATICAM (6) CONTRACTO.

Quidam habens filium ex nobili conjuge, post mortem ejus non valens continere, aliam minus (7) nobilem duxit: qui nolens existere in peccato eam desponsavit, ea lege (8), *ut nec ipsa nec filii ejus amplius habeant de bonis patris, quam dixerit tempore sponsaliorum: verbi gratia decem libras, vel quantum voluerit dare quando eum desponsavit:* quod Mediolanenses dicunt accipere uxorem ad morganaticam, alibi, lege Salica (9): hic filiis ex ea susceptis decessit. Isti in proprietatem (10) non succedunt aliis extantibus: sed nec in feudo, etiam aliis non existentibus: qui licet legitimi sint, tamen in beneficio minime succedunt. In proprietate vero succedunt patri, prioribus non existentibus. Succedunt etiam fratribus sine legitima prole decedentibus secundum usum Mediolanensium.

TIT. XXX.
DE (11) FEUDO FOEMINÆ.

Filiæ matri in feudo fœmineo succedunt, masculis non extantibus, secundum Obertum et Gerardum: sed secundum alios non succedunt, nisi per pactum sit actum. Bald.

Si fœmina habens feudum decesserit: quia fœmineum est feudum, et sine pacto speciali, deficientibus filiis masculis, ad filias pertinebit. Obertus et Gerardus. Alii vero dicunt, nisi (12) per pactum speciale ad eas non pertinere: sicut si datum esset filio masculo: quia si (13) ideo quod est fœmineum sine pacto transit in fœminas: eadem (14) ratione, quia est fœmineum, transit in fœmineam prolem, etiam masculis extantibus: quod falsum est. † Ex hoc illud descendit, quod dicitur clericum (15) nullo modo in beneficium paternum debere succedere, etiamsi posteaquam habitum religionis assumpserit, postposuerit. Idem in omnibus (16) qui habitum religionis assumunt, ut conversi. Hi enim nec postea in feudo succedunt, et si quod habent, perdunt.

Et hæc prima de dividendis fructibus feudalibus opinio est, *ut hic*. Alii putant quocunque tempore committatur feudum, omnes fructus jam perceptos, fieri vasalli ejusve heredum: pendentes vero domini, *vers. Quidam tamen*. Placet potius quod ab aliis notatur. Vulgo creditur, usufructus finiti vel amissi tempore fructus pendentes proprietario deberi, nihil eorum deberi fructuario: per contrarium autem, omnes fructus a terra separatos fructuarii esse, nulla parte ipsius proprietarii. Doctis tamen aliud videtur: fatentur enim pendentes quidem fructus esse domini in hac specie, per contrarium vero fructuarii, si pendentibus adhuc fructibus inchoatus sit ususfructus. *l. si pendentes.* 27. *ff. de usufructu.* Finito autem usufructu vel amisso, existimant fructus et pendentes, et perceptos inter dominum et fructuarium dividi pro rata temporis, quo ususfructus in personam fructuarii eo anno constitit. *l. si operas.* 26. *ff. de usufruct. l.* 3. *in fin. ff. si ususfruct. petatur*, sive extent, sive consumpti sint, sive ab ipso fructuario, sive quo alio modo a solo separati sint, puta vel sponte deciderint, vel ab alio decerpti vel dejecti. *l. in singulos.* 8. *ff. de annuis. l. si apes* 26. *§. ult. ff. de furtis. §. is vers.* 36. *Inst. de rer. divis.* Nec obstat *l. defuncta.* 58. *ff. de usufruct.* cum in ejus specie anno integro duraverit ususfructus, ut agrorum pensiones ob id integræ heredi fructuarii debeantur, licet tardius inferantur. Ita cum quæritur, fructus inter proprietarium et fructuarium quemadmodum dividentur pro rata anni quo constitit ususfructus, putat Cujacius, fructus eodem modo dividendos esse inter vasallum ejusve heredes, et dominum. Eandem etiam rationem servari in emphyteuticario et colono, et eo, qui libelli vel precariæ jure possidet: sed et eandem rursus inter virum et uxorem: velut inter quos fructus feudi dotalis dividantur pro rata ejus anni, quo diremptum est matrimonium. *l. cum in fundo.* 78. *§.* 2. *vers. divortio. ff. de jure dot. l. fructus.* 7. *§. Papinian.* 1. *l. si alienam.* 11. *l. si marito.* 31. *ff. soluto matrim. l.* 1. *§.* 9. *vers. sed et novissim. C. de rei uxoriæ action.* Et hæc sententia de dividendis fructibus inter vasallum et dominum impendio placet. Nam quod alii *in vers. quidam.* putant fructus omnes perceptos vasalli, pendentes domini, fieri, exemplo creditoris qui pignus accepit ἀντιχρήσεως lege, et tempore liberati pignoris, hoc est, solutæ vel depositæ et consignatæ pecuniæ. *l.* 11. *C. de usuris*, fructus jam a solo separatos, (etiamsi nondum sint consumpti) retinet usurarum vice, pendentes vero restituit, vel imputat in sortem. *l. si pign.* 22. *§. si prædo.* 2. *ff. de pignorat. actione l. ex prædiis.* 11. *C. de usur.* falluntur, inquam, illi, qui ita censent. Nam perceptos fructus retinet creditor ex conventione illo casu, usurarum vice, vasallo vero heredive ejus nulla conventio dat jus retinendi ex fructibus, plus quam ratio temporis ferat. Neque probatur prior hujus loci sententia, quæ feudo reverso ad dominum post Kalendas Martias, vasallo ejusve heredibus dat fœnificia, messes hordearia, fabarias, et alia legumina: feudo reverso ad dominum post Kalendas Augusti, domino dat messes frumentarias, triticarias, vindemiam, poma, oleam seu olivinam. Quippe hæc proportio est iniqua. Potest enim accidere, ut minore tempore feudo fruitus sit vasallus, et tamen in suis fœnificiis et similibus, plus habeat reditus, quam dominus in suis vindemiis et messibus farrariis et similibus, licet major anni pars ejus sit. Deinde, cur discedamus a superiore proportione, nempe ut dividantur fructus pro rata temporis.

(1) Adde *tit.* 86. *Infr. eod.*

(2) De auxilio vasalli. *tit.* 31. Vasallus juvare dominum contra omnes cogitur, omnes etiam contra fratrem et filium.

(3) At non contra antiquiorem dominum, ut hic, vel seipsum, vel Imperatorem, etiamsi id expresse non sit dictum: id enim tacite intelligitur. *Doctores hic.* an et contra patrem? Cusa lectio id suadet: quæ Cujacio deest hac parte. Si ita est, vasallus domino magis obligatur, quam filio vel patri: minus quam sibi, imperatori, vel antiquiori domino. An et adversus proprium patrimonium juvare cogitur dominum? non cogitur, *Doctores hic.* an et per contrarium idem vasallo suo debet dominus? Correlativorum hoc casu non est eadem ratio. *ut in l. ult. C. de indicta viduit. l. ult. ff. de accept.*

(4) Quo nomine regem ipsum etiam intellige. *tit.* 7. *supr. eod. tit.* 53. *§.* 2. *infr. eod.*

(5) Quando filii in feudum non succedunt. *tit.* 32. Cujac.

(6) Morganatico jure donatum. Albertus Argentinensis morgangliebam appellat donationem scilicet in uxorem collatam a viro mane die nuptiarum.

(7) Lex Salica, vide quæ dixi *tit.* 26. *§.* 6. *vers. filii. supr. eod.*

(8) Hæc lex desumpta ex lege Salic. *infr. eod.* Longobarda, Ripuaria 39. Alamanorum 56.

(9) Seu Francorum.

(10) Id est, alodem. Possum eadem ratione spurium legitimare ea lege, ut mihi non succedat tantum in re certa vel emphyteutica. vide Everard. *in Topicis arg. a feudo ad emphyteusim.* 26. *n.* 11.

(11) Quando filia succedit in feudum *tit.* 33.

(12) Dixi 1. *feud.* 7. *in fin.*

(13) Feudum fœmineum seu a fœmina adquisitum sine pacto non ascendit ad filias.

(14) Feudum fœmineum non transit ad fœminas, masculis extantibus, ut hic, fœmina feudum adquirens, intelligitur potius adquirere suis masculis descendentibus, quam fœminis.

(15) Vid. *tit.* 26. *§.* 4. *vers. clericus.*

(16) *tit.* 21. *supr. eod.*

TIT. XXXI.

SI (1) VASALLUS FEUDO PRIVETUR, CUI DEFERATUR.

VAsalli feudum delinquentis (2), licet ad aguatos quandoque pertineat, filius tamen ad id nullatenus (3) aspirabit, nisi id iterum a domino licite acquirat sibi gratiam (4) faciente: Verbi gratia, si non sunt alii ex latere, quibus aperiatur: ad ejus petitionem admittuntur, qui quarto gradu sunt remoti ab eo, qui id acquisivit, et etiam usque ad infinitum (5), dum (6) tamen hos constet ab eo per masculos descendisse.

TIT. XXXII.

QUI (7) TESTES SUNT NECESSARII AD NOVAM INVESTITURAM PROBANDAM.

Nova investitura probatur per testes pares curiæ, aut per breve testatum a paribus confirmatum, sive dominus sit laicus, sive clericus. Bald.

SIve clericus, sive laicus sit dominus, ad probandam novam investituram, semper (8) pares curiæ sunt necessarii: et si sine eis facta sit investitura, etiam dominus confiteatur factam: quia tamen sine hac solennitate facta est, non valet, etiam si probari possit per breve testatum. Sed si alii contra testantur, et si dominus confiteatur factam, decurrens postea ad solennitatem (9) consuetudinis (10), non (11) audiatur: sed tale habeatur, ac si pares affuissent: sed alii, etiamsi probari possit per breve testatum, ut Obertus et Gerardus, nisi a paribus curiæ fuerit confirmatum. Consules tamen Mediolanenses nuper in quibusdam omnia contra rescripserunt: in quo fere omnes Mediolanenses consenserunt, et consentiunt: ut breve testatum non a paribus, sed ab aliis (12) confirmatum sufficiat ad probandam novam investituram. Novam (13) investituram dico, quando feudum primo quæritur. De veteri (14) autem beneficio investituræ, quæ fit a domini successore, vel vasallo successori: etiam extranei (15) recipiuntur ad testimonium, præter fœminas (16), secundum usum Mediolanensium. Istæ enim nec in causis feudi, nec aliorum, recipiuntur ad testimonium: cæteri autem recipiuntur in omnibus quæ ad causas feudi pertinent, præterquam de nova investitura.

TIT. XXXIII.

DE (17) CONSUETUDINE RECTI FEUDI.

SCiendum est itaque, feudum acquiri (18) investitura, successione (19), vel eo quod habeatur pro (20) investitura, ut (21) ecce si dominus alicui coram paribus curiæ dixerit, *Vade in possessionem illius fundi, et teneas illum pro feudo.* Licet enim non intercessisset investitura (22), tamen tale est ac si intercessisset: quia ille ejus voluntate possessionem fundi nactus est (23) feudi nomine: inde etiam dicitur, quod si alius probaverit se aliquid nomine beneficii aliquo (24) tempore tenuisse domino præsente, et non (25) contradicente, et servitium (26) ejus quasi a vasallo recipiente: licet non probet investituram, veruntamen obtinebit præstito juramento: nisi aliud contra inducatur.

✝ Quod autem dictum est, ut per pares probetur investitura: intelligendum (27) est, de eo domino, qui (28) alios habet vasallos: cæterum sufficiunt extranei. Nec dicatur investituram, ubi sine paribus facta est (29), valere: quoniam tunc temporis aberant pares, qui etiamsi

(1) Patre feudum amittente filios non succedere. *tit.* 34.

(2) Vasalli patris delictum nocet filiis in feudo jam sibi adquisitio: in sperato, non nocet. Quid enim si pater meus vivo patre suo feudum sibi et heredibus habente, deliquerit? patris mei delictum mihi non nocebit: Nepos enim avo meo succedam.

(3) *tit.* 26. §. 7. *vers. si vasallus.*

(4) Gratia domini vocantur ad feudum, qui jure non vocantur. Gratia potior est jure, *ut hic*, *ut* 1. *tit.* 5. *Supr. eod.* ut hic, gratiam feudi facit filiis vasalli delinquentis dominus, invitis etiam agnatis vasalli, quibus feudum jam erat apertum.

(5) In infinitum agnati vocantur ad feudum. 1. *tit.* 1. §. *hoc quoque. supr. eod.*

(6) Agnatus non succedit in feudo antiquo, nisi descendat ab avo, a quo descendit vasallus, cujus feudum est commissum.

(7) De probatione investituræ. *tit.* 5.

(8) Probanda est nova investitura testibus, Paribus Curiæ vel publico instrumento Paribus confirmato: quanquam Mediolanensium consuetudine sufficit publicum instrumentum testibus extraneis, qui non sint pares, munitum.

(9) Subtilitatem.

(10) Consuetudo potest probationibus exsequendis modum imponere.

(11) *tit.* 2. *Supr. eod.*

(12) Aliis, hoc est, extraneis.

(13) Nova investitura, seu novum feudum dicitur quoties nunc primum, aut de novo feudum adquisitum. Antiquum, quod ab antecessoribus adquisitum.

(14) *tit.* 3. *Supr. eod.*

(15) *tit.* 2. §. 1. *vers. si autem investitura.*

(16) Testimonium in feudis non dicunt fœminæ, *ut hic.* sic jure Romano fœminis testimonii dictio fuit in actibus fortuitis et repentinis (veluti in criminibus), in legis actionibus et legitimis ac civilibus actibus non fuit, veluti in testamentis, mancipationibus, divortiis, in jure cessionibus et similibus, *Hotom.* mulieres ita testes esse possunt: non superstites. *Cujac.* adde *l.* 1. *C. Th. de rapt. Nov.* 48.

(17) Quot modis feudum adquiratur.

(18) Feudum adquiritur quatuor modis, investitura, successione, adeptione possessionis (præcedente licentia domini et præsente curia) et si quis steterit in possessione per annum, domino sciente et non contradicente.

(19) Sive cessione. *Hotom.*

(20) Quasi investitura.

(21) Feudum rectum est, quoties quis nanciscitur possessionem feudi, præcedente licentia domini præsente curia, *ut hic.* Si curia defuerit, abusiva censebitur, tunc enim non transmittitur ad heredes feudum. c. 1. *quibus modis feudum constitui potest.*

(22) Hoc scilicet casu, alias investituram intercedere necesse est. 1. *feud.* 25.

(23) Præsente curia scil. *ut supr. eod.* al. si absente *d. tit.* 25.

(24) Possessio inducit præsumptionem pro vasallo, si in ea perseveravit per annum domino sciente et non contradicente, et recipiente servitia: tanquam a vasallo, cujus vi defertur juramentum vasallo, nisi ea præsumptio per aliam elidatur. Quippe præsumptione tollitur. *l. Divus.* 7. *ff. de in integ. restit.*

(25) Qui cum potest non contradicit, consentit. *tit.* 10. §. 1.

(26) *tit.* 2. §. 1. 2. *feud.* 20.

(27) *d.* §. 1. *in fin.*

(28) Probatur investitura nova per extraneos, si dominus Pares non habet. Quid si pares habeat, et illi sint absentes? expectandi sunt: neque investitura probari aliis poterit. *ut hic*, ita colligimus, solemnitatem specialem non exigi in probanda nova investitura, quoties dominus est sine Paribus: proinde actus ita non valebit, non expectatis expectandis. Unde notant. Absente judice neminem sibi jus posse dicere, nisi forte expectatio frustra fiat, vanaque sit. *l. Arescusa.* 15. *ff. de statu hominum.* Hac ratione, mulieres vetitæ contrahere absentibus cognatis, recte contrahunt, si per contumaciam cognati abfuerint.

(29) Non valere. *Cujac.*

absint, tamen expectandi (1) sunt. † Sacramentum (2) non semper est dandum posssidenti: sed (3) quandoque possidenti, quandoque petenti, quandoque neutri datur: et cum alicui horum datur, ita demum datur, si (4) aliquid pro eo sit, quod judicem moveat. Ubi nihil est, quod faciat pro aliquo eorum præter possessionem solam, tunc secundum quod judici melius visum fuerit, aut possidenti dabitur sacramentum: aut actore nihil probante, qui convenitur, etiamsi nihil præstiterit reus, tamen absolvitur, vel obtinet. † Et cum datur: aut (5) datur a judice, aut a parte: si a parte, aut subeat cum duodecim sacramentalibus secundum inferiorem distinctionem, aut referat pars cui delatum est. Si a judice: juret ille cui delatum est, cum duodecim vasallis, cum sex parentibus (6): cæteros si vult, habeat extraneos. Dominus vero, si vult, cum parentibus, aut cum vasallis solis, aut cum parentibus vasalli, vel cum extraneis mixtis parentibus, vel vasallis: et jurabit vasallus sine (7) mentione conscientiæ. Dominus quoque de suo facto similiter. De (8) facto vero patris vel avi, aut alterius ascendentis juramento conscientia præponetur. Quidam tamen dicunt, non quidem conscientiam esse præponendam.

Vasallus a domino non poterit exigere juramentum calumniæ: sed nec dominus exigere potest a vasallo. Baldus.

§. 1. In quibus etiam causis sacramentum calumniæ a domino non exigetur: quod nuper rex Fridericus in Romandiola (9) constituit: ut vasallus calumniæ sacramentum a domino non exigat: quod etiam a parte (10) domini intelligendum est: ut quod (11) quisque juris in alium statuit, ipse eodem jure utatur. † Similiter vasallus dominum accusare (12), vel testimonium (13) contra eum reddere non debet in civili causa modica (14) aut criminali. Quidam tamen dicunt, in criminali non licere, in civili licere (15): in quibus si contra fecerit, feudo privabitur.

Si contentio est de beneficio inter dominum et vasallum: domino possidente, vasallo autem in probatione deficiente, absolvitur dominus sine juramento. Bald.

§. 2. Item (16) si inter dominum et vasallum controversia sit de beneficio: possidente domino: et vasallo in probatione deficiente: qui convenitur nullo præstito sacramento absolvatur: vasallo vero possidente, et actore in probatione deficiente: si (17) longa sit vasalli possessio, ejus juramento (18) causa finiatur. Ubi (19) vero nova est possessio, sacramentum ei non præstabitur, sed domino deferetur: nisi aliud faciat pro possidente.

TIT. XXXIV. (20).

DE LEGE CORRADI.

Si inter capitaneos regis est contentio, coram rege debet definiri per l. Corradi: si vero inter valvasores, coram paribus curiæ. Bald.

Lex Corradi (21) de beneficio, quæ dicit: Si inter capitaneos controversia sit, coram (22) rege finiatur, si inter valvasores, coram paribus curiæ, Mediolani non tenetur: sed talis distinctio ibi observatur, quia si inter duos, quicumque fuerint, de beneficio regali controversia fuerit, quorum uterque a rege se dicit investitum fuisse, tunc causa coram eo decidatur: cæteræ vero causæ apud pares curiæ. † Si autem inter pares duos de aliquo beneficio controversia sit, quorum uterque suum feudum proprium esse dicat: sive asserant eundem investitorem, sive diversos: coram judice (23) vel arbitro (24) finiatur. Sed

(1) An per duos menses? An potius tempus fuerit arbitrarium ut id definiat judex?

(2) Quibus juramentum defertur.

(3) Juramentum in causis feudalibus, quandoque possidenti, quandoque petenti, sive actori: quandoque neutri datur. Ita certa regula definiri non potest, cui juramentum in negotiis feudalibus deferendum sit. Arbitrarium itaque id est, et judici committendum.

(4) Juramentum in feudis potest etiam deferri in supplementum probationis, et hoc casu subsidiarium vel suppletorium est. Quid si pars parti juramentum defert? probationis in defectum delatum dicetur. *l. in bonæ.* 3. *C. de rebus creditis, et jurejur. l. admonendi.* 31. *ff. de jurejur.*

(5) A quibus juramentum deferatur.

(6) Jurare cur vasallus cogitur cum sex conjunctis? Nempe quia cognationis causa, præsumitur notior illis esse veritas. *l. de tutela.* 7. *C. de in integrum restit. l. octavi.* 9. *ff. unde cognati*, quæ necessitas domino remittitur; ut ea parte melioris sit conditionis, quam vasallus.

(7) Jurat vasallus indistincte ex veris non secundum conscientiam: non tamen dominus, ut ea parte melioris sit conditionis dominus quam vasallus.

(8) *tit.* 72. *in fin. Supr. eod.*

(9) Roncalia, *Cujac.* Roncaliæ fit etiam mentio *tit.* 52. *Infr. eod.*

(10) Juramentum calumniæ dominis et vasallis remissum, *ut hic*: alias qui defert jusjurandum, regulariter prius jurat de calumnia, dixi ad *l.* 9. *C. de rebus creditis et jurejurando.*

(11) *tit. quod quisque juris, l.* 3. *in fin. ff. mandati, l.* 7. *C. de resc. l. ult. C. de fructibus et litium expensis.*

(12) Accusare dominum vasallus non potest, *ut hic.* Accusare inquam, temere (aliud enim dicendum, si accusationem suam perfecit. *l. qui cum.* 14. *in fin. ff. de bonis lib.*) aut causa gravis sit, et coactus id facit, suam, suorum, principis vel reipublicæ injuriam persequendo. *Doctores hic.*

(13) Testis esse adversus dominum vasallus ultro non potest, in causa civili vel criminali alia quam feudali, etiam modica: si secus fecerit, feudum amittit.

(14) Hanc particulam Cujacius in vers. sequentem rejicit, ibi in civili.

(15) Civili modica licere. *Cujac.*

(16) Si inter dominum, et vasallum de beneficio contentio sit. *tit.* 37.

(17) Addenda est hæc distinctio. 1. *Feud.* 26. §. 1. *vers. si quis.*

(18) Atqui juramento opus esse non videtur: cum actore non probante, reus sit absolvendus. *l. qui accusare.* 4. *C. de edendo.* In feudis hoc speciali jure receptum est, ut etiam deferatur reo juramentum: quod ex jure civili non est.

(19) Possessio longa probationem pro vasallo inducit, *ut hic.* possessio, inquam, annua, quieta, sciente domino nec contradicente, et ab eo tanquam vasallo servitia recipiente.

(20) *tit.* 9. *in fin.* 16. *Supr. eod. tit.* 40. *Infr. eod.* 1. *Feud.* 1. §. 2.

(21) Lotharii, *Hotom.*

(22) Forum lege Corradi usu feudi sortiuntur Capitanei, apud Regem: valvasores apud Pares curiæ: Mediolani vero apud regem litigatur, si de beneficio regio litigetur, apud Pares Curiæ, si de non regio lis sit. Atque ita lex Conradi in jurisdictione feudalium rerum distinguenda, personas et dignitates consideravit, non res. Mediolanenses vero res, non personas spectarunt, *ut hic.* Utra melior lex? Conradi, teste *Baldo.*

(23) *tit.* 15. *Supr. eod. tit.* 46. *Infr. eod.*

(24) Atqui facultate apud arbitrum litigandi via quodammodo ad alienationes feudi struitur interdictas *Infr. de prohibita alienat.* Quid? num dicemus apud arbitrum hodie de feudo litigari non posse? Apud arbitrum compromitti posse rem feudalem notat Ravennas, non apud arbitratorem. Item apud arbitrum de re feudali compromitti quidem posse, translationem tamen, id est alienationem re ipsa factam prohiberi.

cum unum producunt investitorem: si possidenti (1) dominus guarentizare (2) voluerit (3), sine fraude ipse obtinebit: nisi adversarius contra aliquid induxerit (4).

Dominus sine vasalli voluntate, feudum alienare non potest, sed hoc non servatur Mediolani. Bald.

§. 1. Ex eadem lege descendit, quod dominus sine (5) voluntate vasalli feudum alienare (6) non potest: quod Mediolani non obtinet. Ibi enim sine curia etiam beneficium totum recte alienatur: dum tamen aut æquali domino, aut majori (7) vendatur. Inferiori vero sine vasalli voluntate non licet partem alienare, etiam majori retenta parte alia feudi: Verbi gratia, est vasallus, qui ab eodem domino in (8) pluribus locis feudum tenet. Si partem feudi in uno loco vendat, in alio sibi teneat: iste non debet emptori servire: sed per priorem dominum totum beneficium recognoscere: cum curia vero cuicunque beneficium etiam (9) rustico, et sine vasalli voluntate, potest: dum tamen non totum alienetur. Obertus. Quidam autem dicunt, ut Gerardus, non valere, si fiat inferiori.

Non potest regulariter vasallus feudum sine voluntate domini alienare: nisi det alii in feudum, et personæ sibi æquali. Bald.

§. 2. Similiter (10) nec vasallus feudum sine voluntate domini alienabit: in (11) feudum (12) tamen recte dabit, si secunda persona sit talis, quæ feudo servire possit: ut (13) si dans miles est, et ille, qui accepit feudum, inveniatur miles, ad hoc feudum si contigerit, domino similiter servire (14), ut et prior possit: et hoc ut dare liceat in (15) infinitum. In quibusdam tamen curiis ultra tertiam personam feudi concessio (16) non extenditur: ut cum feudum pervenit in quartam personam, ei auferre dominus possit. ✝ Profecto ille, qui suum beneficium alii dat in feudum: non debet alia (17) lege dare, nisi qua ipse habeat: ut si habeat sibi suisque heredibus (quod intelligi (18) debet de solis masculis) non debet alii dare, ut habeat ipse, et sui heredes masculi et fœminæ. Unde quibusdam placet, quod qui taliter dedit, eo ipso beneficium amittit. Gerardus et alii dicunt, quod qui dedit (19), et cui datum est, beneficium perdit. Secundum alios vero tunc domino aperitur, cum masculi defecerint.

SI (20) fuerit inter dominum et vasallum de beneficio controversia, domino dicente, *Hoc, quod tenes in feudum, a me habes:* ille vero negaverit (21) prorsus (22): si quidem probatum fuerit, ipsum ab ea auferatur. ✝ Sed cum dubitanter (23) responsum fuerit, *nescio:* minime, secundum quosdam: sed secundum alios tunc demum privabitur, si fraudulenter, id est sciens (24) hoc negaverit.

TIT. XXXV.

DE (25) CLERICO, QUI INVESTITURAM FACIT.

CLerico investituram faciente de suis bonis, ejus successor omnifariam cogitur eam adimplere. Cumque de bonis ecclesiæ eam fecerit, si possessio rei pro beneficio investituræ penes eum fuerit, ipse et ejus successor ipsam adimpleant (26): quod etiam in laicis contingit. Ubi vero de alterius feudo fecerit investituram, si quidem pure, non valeat: sed si sub tempore vel conditione quo feudum sibi aperiatur, valebit investitura etiam sine voluntate vasalli facta. Si tamen ante decesserit investitor quam feudum ad eum revertatur, successor non cogitur eam habere ratam: aut cum se vivente feudum apertum fuerit, possessionem tradat, et investituram adimpleat. Et ideo sciendum (27) est Archiepiscopum Mediolanensem non posse dare in feudum quod tempore introitus sui in dominico (28) invenerit: sed si ei postea feudum aperiatur, ipsum recte dabit. Profecto alii episcopi et clerici ea quæ in dominico habent, et feuda his aperta olim dederant, et hodie dant.

(1) Si possidenti sine fraude dominus etc. Cujacius hic ita revocat illa verba, sine fraude.

(2) Id est, evictionem præstare. Alii exponunt, gratificari, et testimonium dicere vere et pure, quod is, non ille jure agat.

(3) Voluerit, ipse obtinebit. *Cujac.*

(4) Id est, nisi probaverit fraudem, vel nisi probaverit, saltem semiplene jus suum.

(5) Feudum sine voluntate vasalli dominus alienare non potest: idque lege Conradi, quæ Mediolani non obtinet.

(6) *tit. 9. in fin. Supr. eod.* An et pignorare? vide Clarum 4. *sent. §. feudum. q.* 28.

(7) Feudum vasalli, eo invito, dominus alienare Mediolani, etiam sine curia potest: dum id agnato, vel majori domino vendat, *ut hic.* Cur potentiori? quia interest vasalli potentiori domino subjici, quam inferiori. Quid si mediam partem feudi uni, alteram alteri vendiderit dominus? vasallus neutrum recognoscet: nisi inter se convenerint, nec enim cogendus est vasallus plures habere dominos.

(8) Feudum potest esse in pluribus locis, licet una investitura contineatur.

(9) Imo rustico semper non potest, §. 2. *Infr. eod. tit.* 26. §. 7. *vers. beneficium.*

(10) Feudum sine domini voluntate vasallus alienare non potest.

(11) *tit.* 3. 9. §. 1. *et tit.* 10. *Supr. eod. tit.* 55. *Infr. eod.*

(12) Subfeudare, id est, feudum suum alteri dare vasallus potest, etiam non consentiente domino, idque non in unam, secundam, tertiam et deinceps generationem, sed in infinitum etiam, dummodo feudum suum det æquali, eadem forma et conditione, et quidem sine fraude; hæc enim tria concurrere debent, *ut hic.* Quid si vasallus in quartam tantum generationem subfeudarit? quarta generatione finita, a quinta generatione feudum avocabit dominus, *Doctores hic.*

(13) *tit.* 26. §. 7. *vers. beneficium. Supr. eod.*

(14) Vasallus vasalli, cogitur domino servire.

(15) In infinitum licet infeudare.

(16) Consuetudo. Cujac. id est, proprium jus feudi. *tit.* 3. §. 1. *Supr. eod.*

(17) *tit.* 48. 108. *Infr. codem.*

(18) 1. *feud.* 13. *vers. etsi clientulus.*

(19) Hanc opinionem probat Ravennas. Ita subfeudans alia conditione quam habeat, feudum amittit, ut et accipiens. Quid si initio eadem lege dedit, postea legem mutavit? Contra Baldum Alvarotus putat feudum committi; id enim in apertam fraudem domini fieri.

(20) De pœna inficiantis feudum vid. *tit.* 39.

(21) Feudum sciens et cum fraude negans vasallus feudo privatur: secus si negat, ductus ignorantia justa et probabili. Quid si sciens, cum dubitatione tamen negat feudum? perinde privatur feudo, ac si palam vel expresse negasset. Quid, si dubius est, non sciens? dilatio danda est, ut certo scire possit.

(22) Id est scienter, *tit.* 26. §. 3. 7. *vers. vasallus.*

(23) *d. vers. vasallus.*

(24) *d.* §. 3. *d. vers. vasallus.*

(25) Ut successor clerici, investitoris feudum tradere cogatur, *tit.* 40.

(26) Imo non coguntur adimplere, 1. *Feud.* 25. *Supr. eod.*

(27) Exceptio.

(28) Id est, feudum quod ad ecclesiam rediit.

TIT. XXXVI.

AN (1) MUTUS VEL ALIAS IMPERFECTUS FEUDUM RETINEAT.

Succedit militi patri mutus, aut aliter imperfectus in feudo. Bald.

MUtus et surdus, cæcus, claudus, vel aliter imperfectus, etiam si sic natus fuerit, totum feudum paternum retinebit (2). Obertus et Gerardus et multi alii. Quidam tamen dicunt eum qui talis natus est, feudum retinere non (3) posse: quia ipsum servire (4) non valet. Sic dicimus in clerico (5), et in fœmina, et in similibus.

TIT. XXXVII.

AN (6) ILLE QUI INTERFECIT FRATREM DOMINI SUI, FEUDUM AMITTAT.

Vasallus si fratrem domini sui interfecit, non amittit feudum: sed si fratrem suum occiderit proditionaliter, vel aliam feloniam commisit, ut sine verecundia in curia esse non possit, feudum amittit, et transit ad agnatos. Bald.

SI quis interfecerit fratrem domini sui, non ideo beneficium amittit: sed si fratrem suum (7) interfecerit ad hoc, ut totam hereditatem habeat, vel aliam feloniam commiserit: verbi gratia, hominem tradendo, ut in curia amplius stare non possit, privabitur beneficio: quia tamen erga dominum non fuerit facta, ad agnatum proximiorem feudum pertinebit, si paternum fuerit: eodem prorsus observando quantum ad ordinem gradus qui continetur in legibus. Cum autem ad dominum respicit felonia, feudum tunc domino aperitur.

1. NOn (8) cogitur vasallus omnino, secundum usum Mediolanensem, dominum adire (9), et servitium ei offerre: sed cum nunciatum ei fuerit, tunc domino, si potest, serviat.

TIT. XXXVIII.

DE (10) VASALLO QUI CONTRA CONSTITUTIONEM LOTHARII REGIS BENEFICIUM ALIENAVIT.

Vasallus in quantum beneficium alienavit inscio aut nolente domino, in hoc gravatur, quia alienatum ad dominum redit. Bald.

SI vasallus contra constitutionem Lotharii (11) regis beneficium alienaverit: si totum, perdat totum: si partem (12), partem perdat, et ad dominum revertatur. Et ideo si contra unum dominorum quorum communis vasallus erat, fecerit feloniam, cum forte cucurbitando (13): ejus solius parte privabitur, et si voluerit unius solius partem refutare, aliis sibi reservatis, hoc facere poterit: quia vasallus etiam sine domini voluntate recte feudum refutare (14) potest: post refutationem tamen ad serviendum non tenetur: sed eum quidem tunc (15) offendere non debet.

TIT. XXXIX.

DE ALIENATIONE PATERNI FEUDI.

Vasallus feudum paternum etiam domini voluntate alienare non potest, non consentientibus agnatis.

ALienatio (16) feudi paterni (17) non valet etiam (18) domini voluntate, nisi agnatis consentientibus (19) ad quos beneficium quandoque sit reversurum (20): nec in filiam (21) vasallus feudum poterit confirmare agnatis non consentientibus, vel postea ratum non habentibus (22), et licet prohibeatur beneficii alienatio inter agnatos (23), tamen si paternum fuit, concederetur (24): et si (25) libellum unus alteri (26) fecerit de feudo paterno, non est libellus, sed quasi refutatio (27).

SI (28) inter dominum et vasallum de (29) beneficio fuerit controversia: coram (30) paribus finiatur. Ubi autem dicit vasallus prius de suo recto (31) feudo debere

(1) De vasallo imperfecto 2. *tit.* 14. *supr.*
(2) Imo non retinebit, 1. *Feud.* 6. §. 2.
(3) *d. tit.* 6. *in fin.*
(4) Necessitas enim bellorum feuda parit.
(5) 2. *tit.* 26. §. 4. *vers. qui clericus.*
(6) De vasallo qui occidit fratrem suum, vel domini sui, *tit.* 42.
(7) *tit.* 24. §. 3. 1. *Feud.* 5.
(8) Non teneri vasallum offerre servitium, *tit.* 43.
(9) *tit.* 26. §. 3. *vers. licet vasall.* §. 7. *Supr. eod.* 1. *Feud.* 21.
(10) De alienatione feudi, *tit.* 44.
(11) Vid. *tit.* 52. *Infr. eod.*
(12) Vid. *tit.* 55. *Infr. eod.*
(13) *tit.* 57. *infr. eod.* 1. *feud.* 5. *vers. item si fidelis.*
(14) *tit.* 14. *Supr. eod. v.* Mynsing. 5. *obs.* 65.
(15) Manent enim adhuc reliquiæ juris dominici.
(16) Alienare feudum suum, ne quidem in filiam, vasallus potest invitis agnatis proximis etiam consensu domini, vel agnatorum remotiorum. Quid si post feudum aperiatur remotioribus agnatis? feudum ita alienatum revocabunt, licet alienationis tempore proximiores non fuerint.
(17) Antiqui, aliud in novo. vid. Clar. 4. *sent.* §. *feud. q.* 41.
(18) 1. *Feud.* 8. §. 1.
(19) Omnibus non tantum proximis.
(20) Imo in filiam vasalli potest confirmare feudum dominus? §. 1. *Supr. de success. feud.* In feudo novo, quod ad ipsum dominum reverti proxime speratur, gratiam feudi filiæ vasalli potest facere. In antiquo quod agnatis committi potest, non æque.
(21) Quasi extraneam, *d.* §. 1.
(22) Etiam tacite, *tit.* 9. §. 1. *vers. porro. tit.* 26. §. 4. *vers. Titius filios, et tit.* 33. *vers. inde etiam. supr. eodem.*
(23) Remotiores scil. non consentientibus intermediis: nisi sic legas, *et licet prohibeatur beneficii alienatio, inter agnatos tamen, si paternum fuit, concedatur.*
(24) Ad tempus scil. inde revocari potest.
(25) Libellus feudi factus agnato, seu feudum datum agnato ad libellum, vel jure libelli, non est alienatio, vel libellus proprie, sed quasi refutatio: feudum est, non libellus.
(26) Puta proximiori, eoque sensu feudum testamento quoque transcribi posse quidam putant, in eum, ad quem proxime alias erat perventurum.
(27) *tit.* 14. *Supr. eod.*
(28) De feudi controversia inter dominum et vasallum. *tit.* 46.
(29) Petit vasallus investiri? lis dirimitur apud Pares curiæ, *ut hic.* Quo ordine? si aliud a controverso feudum habet vasallus, et feudi controversi investituram probat, in continenti investiendus et fidelitatem jurare debet, rejecta causæ principalis in aliud tempus cognitione: nempe ut cognoscatur recte necne interposita fuerit investitura: si vero nullum aliud feudum possidet a controverso, etiam investiendus est, fidelitatis juramento in aliud tempus rejecto, dum de lite principali cognoscatur: ut tum cognoscatur, juramentum sit admittendum nec ne.
(30) Dixi *Supr. tit.* 16.
(31) Rectum feudum est, quod non datur ad rectum servitium, quodque perpetuum est, et irrevocabile. Feudum vero non rectum est, quod alicujus officii, vel meriti contemplatione datur sic, ut revocari possit.

se a domino investiri: si quidem sine controversia de alio sit vasallus, indubitanter primo investiendus est: et postea cognoscendum est quod sit suum rectum feudum, aut quod non. Sed si nihil aliud ab eo tenet pro beneficio, nisi de quo controversia est: tunc tota causa prius ventilanda est: et sic videndum, utrum postea investiendus sit.

De felonia, aut de infidelitate, secundum consuetudinem Mediolanensem, non fit pugna: sed secundum legem Lombardiæ. Baldus.

NOn (1) est consuetudo Mediolani, ut de felonia (2) aut de infidelitate pugna fiat: licet contrarium sit, quod præcipit lex Longobardorum (3), ut de infidelitate pugna fiat.

SI (4) a morte vasallus dominum liberare potuerit (5), et (6) non fecerit, beneficio carebit: sed licet potuerit facere ne dominus in (7) peccatum præcipitaretur, veluti perjurium: non tamen feudo privandus erit.

TIT. XL.

DE CAPITULIS CORRADI (8).

Si vasallus vel ejus heres intra annum et diem veterem non petierit investituram a domino, vel herede ejus, feudum amittit: sed Mediolani non servatur. Bald.

HÆc sunt capitula quæ rex Corradus (9) fecit in Romandiola (10) de beneficiis. Constituit enim, ut si post mortem domini (11), vasallus, vel post mortem vasalli (12) heredes ejus per annum et diem steterint, quo dominum vel heredem ejus non adierint, fidelitatem pollicendo et investituram petendo: si (13) tale sit beneficium, ut fidelitas sit præstanda, ipsum perdant: sicut et antiquitus consuetudo fuit: sed non Mediolani. † Præterea ut liceat dominis omnes alienationes feudi factas, nulla (14) obstante præscriptione (15), revocare.

† Similiter in petendis hostenditiis (*hostenditiæ* dicuntur adjutorium quod faciunt dominis Romani cum rege in hostem pergentibus) vasalli qui cum eis non (16) vadunt: verbi gratia, in Lombardia (17) de modio XII. denarios: in Theutonica terra tertiam partem fructuum, facta computatione fructuum solummodo ejus anni quo hostem faciunt.

Ob prælati delictum ecclesia ad tempus feudo privatur. Bartolus.

† Item si clericus (18), veluti episcopus, abbas, beneficium habens a rege datum non solummodo personæ, sed ecclesiæ, ipsum propter suam culpam perdat, eo vivente, et ecclesiasticum beneficium, vel honorem habente, ad regem pertineat: post mortem vero ejus ad successorem ejus revertatur.

TIT. XLI.

DE (19) CONTROVERSIA INTER MASCULUM ET FOEMINAM DE BENEFICIO.

ITem sciendum est, quod si (20) inter masculum et fœminam controversia fuerit, masculo dicente, *hoc est feudum*, fœmina negante: nisi apertis probationibus fœmina ostenderit non esse feudum, creditur (21) masculo cum suo juramento affirmanti cum duodecim sacramentalibus. † Sed si inter dominum et fœminam, domino dicente *feudum*, fœmina negante: probationibus deficientibus detur fœminæ sacramentum. † Item si sit inter dominum et emptorem (22) feudi: si emptor dicat *non esse feudum*, domino in probatione deficiente, sacramento emptoris finiatur. Quidam tamen distinguunt: ut si magna eorum pars (23) quæ vasallus ibi tenebat, feudum sit: detur domino sacramentum, alibi fœminæ (24).

TIT. XLII.

DE (25) CONTROVERSIA INTER DOMINUM ET EMPTOREM FEUDI.

DOmino cum emptore feudi agente (26), si vasallus jurare (27) poterit, quod ignorans (28) esse benefi-

(1) De infidelitate pugnam non fieri. *tit.* 47.
(2) Feloniam etiam vasallo committit Dominus: cujus nomine feudum amittit, et ad pugnam provocari quoque potest a vasallo jure scilicet Longobardiæ, quod apud Mediolanenses usu non receptum est.
(3) 2. *Lomb.* 54.
(4) Quando vasallus feudum perdat. *tit.* 48.
(5) 2. *Feud.* 24. §. 2.
(6) Feudum vasallus amittere potest, vel ex sola negligentia domini mortis in discrimine positi non juvandi: qui tamen feudum non amittit, licet eum a perjurio non liberaverit.
(7) Æs alienum domini solvere vasallus non cogitur: ne id quidem, quod interposito jurejurando promisit dominus se soluturum.
(8) Conradi Regis, factis in Ronchalia. *tit.* 49. Cujac. sed Hotomanus legit Lotharii.
(9) Lotharius, *Hotom.*
(10) Ronchalia, *ut* 34. §. 1. *supr. eod.* 52. *Infr. eod.*
(11) *tit.* 24. *Supr. eod.*
(12) *d. tit.* 24.
(13) Feudum sine fidelitate per pactum constitui potest.
(14) Præscriptionem longi, non longissimi temporis, feudi a vasallo alienati dominus revocare potest. vid. §. 1. *Infr. de prohibit. alien. feud. per Frider.*
(15) *tit.* 55. *vers. nos autem.* longi temporis, non tamen XXX. annorum.
(16) Pœna vasalli non respondentis ad delectum.
(17) In Lombardia dimidiam, in Teutonica etc.
(18) *tit.* 26. §. 4. *vers. si quis clericus*, *et tit.* 30.
(19) Cujus juramento stetur in quæstione feudi. *tit.* 50.
(20) Feudi controversia inter masculum et fœminam deciditur, in dubio sacramento masculi, cum duodecim sacramentalibus, qui secundum conscientiam suam jurant, si modo præsumptio quædam masculo adsit: nam ex contrario si fœmina præsumptione juvabitur, deferendum erit ei sacramentum. 2. *Feud.* 41. de controversia inter masculum et fœminam de beneficio. Idem dicendum est, si contentio sit inter dominum et fœminam, *vers. sed inter.* vel inter dominum et emptorem, *vers. Item si.*
(21) *tit.* 26. §. 1.
(22) Adde *tit.* 5. §. 5.
(23) Partis majoris bonorum ratione in certo territorio existentium, præsumptio elicitur ad cætera bona in eodem loco posita, ut si pars major bonorum alicujus sit feudalis: pars reliqua feudalis quoque intelligatur.
(24) Has duas postremas dictiones Cujac. expungit.
(25) Electionem dari emptori feudi, cui feudum restituat, domino an vasallo ignoranti. *tit.* 51.
(26) An rei vindicatione? potest sane, si de dominio directo egerit: sed quia id probari non ita potest commode, aget ex condictione legis *Imp. Infr. de proh. alien. feudi per Frider.* qua possessio sola avocatur. *l.* 1. *C. de donat. quæ sub mod.*
(27) Si qua conjectura fuerit, ignorantem vendidisse: alias si sciens vendidit, non jurabit
(28) *tit.* 26. §. 7. *vers. si vasallus. Supr. eod.*

cium, vendidisset (1), credens (2) proprium (3): electioni (4) emptoris committitur (5), utrum domino velit ipsum cedere, an vasallo restituere. Obertus dicit omnia vasallo restituenda. Quo restituto, id beneficium vasallus retinebit, non nocente nec obstante venditione, eo quod ignorans alienavit: et quod dicitur, alienatione feudum aperiri domino, intelligendum est, cum (6) a scientibus alienatur beneficium. Et quod dicitur de venditione, idem est (7) in omnibus alienationibus.

TIT. XLIII.
DE (8) CONTROVERSIA INTER VASALLUM, ET ALIUM DE BENEFICIO.

Vasallus agere et conveniri potest pro feudo, et pro parte feudi, etiam domino absente, et quasi pro re propria. Bald.

SI controversia inter vasallum et alium de beneficio fuerit, adversario proprietatem totius (9), vel partem, vel aliud aliquod jus sibi vindicante: causa per vasallum, etiam domino absente, quasi propria ad finem perducatur: ipse enim solus utiliter agendi (10), et excipiendi habet potestatem: et si pro eo, aut contra eum judicatum fuerit, vel cum adversario transegerit (11), dummodo fraudulenter (12) actum non sit, etiamsi post beneficium domino aperiatur, tale erit, ac si eo causam agente judicatum fuisset: et ideo ab eo ratum haberi oportet.

TIT. XLIV.
QUID (13) JURIS, SI POST ALIENATIONEM FEUDI VASALLUS ID RECUPERAVERIT.

Culpa quæ non transivit in perpetuam privationem, non potest purgari. Bald.

PRæterea si vasallus ante constitutionem Lotharii (14) regis feudum alienavit: quod in quibusdam (15) curiis pro (16) parte, in quibusdam pro toto olim licebat, et ipsum postea recuperabat, pro feudo sibi retinebat: hoc est, in causam feudi recadebat. Hodie autem si ipsum alienavit, siquidem illicite, licet (17) postea (18) recuperaverit, tamen penes eum non remanebit: utpote domino ad quemcumque pervenerit, apertum. † Profecto si domini voluntate vendiderit, per libellum, vel aliter alienaverit: si idem postea recuperaverit feudum, penes eum remanebit, non jure beneficii, sed aut jure libelli, aut aliter: secundum quod idem recuperaverit: dummodo scias, quod si ad libellum domini voluntate id dederit, si quidem pro libello ei datur singulis forte annis, et hoc jure feudi censebitur. Illud vero jus quod per libellum transtulerit, et postea recuperaverit: pro beneficio non tenebit, sed velut alterius rei datæ per libellum, etiam (19) si feudum domino refutaverit, libellum (20) retinebit.

TIT. XLV. (21).
AN AGNATUS, VEL FILIUS [DEFUNCTI] POSSIT RETINERE FEUDUM REPUDIATA HEREDITATE.

Primo tractat, an agnatus possit hereditatem agnati repudiare, et feudum retinere. Secundo an filius vasalli possit hereditatem repudiare, et feudum retinere. Secunda in versicul. si vero.

SI contigerit vasallum sine omni prole decedere: agnatus ad quem universa hereditas pertinet, repudiata (22) hereditate, feudum, si paternum fuerit, retinere poterit: nec de debito hereditario aliquid feudi nomine solvere (23) cogitur: sed in fructibus (24) si quos reliquit, ut de eis debitum solvatur, quo tempore decesserit, (secundum quod supra diximus) considerabitur. † Ubi vero filium reliquit, ipse non (25) potest hereditatem sine beneficio repudiare: sed aut utrumque retineat, aut utrumque repudiet: quo repudiato, ad agnatos, si pa-

(1) Venditionis verbo hic intelligitur omnia alienatio. adde *l. statulib. a cæteris.* 29. *in fin. ff. de statulib.* Quid? qui transigit num vendit? dimittit verius possessionem quam transfert, ita non videtur alienasse. In aliis causis qui dimittit, alienat. *l. quædam.* 77. *ff. de rei vind.*

(2) Ignorans (non supine) feudum esse, qui vendit, venia dignus est.

(3) Feudum et proprium hic opponuntur.

(4) Electio hic reo, seu emptori convento datur, ut rem emptam, hoc est, feudum emptum restituat vasallo venditori, an domino vasalli. unde notant, Emptorem in hac specie præferre posse, eum qui utile dominium habeat, directum habenti, adde *l. ult. ff. de transact.* ubi debitor potest solvere cedenti, apud quem jus nullum remanserat.

(5) Imo non committitur electioni emptoris, ut restituat venditori. Est enim in potestate venditoris, probata ignorantia pœnitere, et ita feudum repetere: cum ipso jure nulla fuerit venditio. *Doctores hic.*

(6) Sciens qui feudum alienat, privatur feudo.

(7) Venditionis verbo omnem alienationem intelligi superius probatum est.

(8) Vasallum de feudo agere et conveniri posse, *tit.* 52.

(9) Vasallus agere et conveniri potest pro toto feudo et parte ejus: et causam etiam absente domino, ad finem usque perducere, quod et ratum habere dominus tenetur, etiam si post ei feudum aperiatur.

(10) *tit.* 8. §. 1.

(11) *tit.* 26. §. 7. adde Clarum 4. *sent.* §. *feudum*, *quæstione* 38. Transigere, de feudo vasallus potest bona fide: eamque transactionem ratam habere dominus cogitur.

(12) Fraudulenter facit, qui prece, vel pretio, vel per dolum, vel per negligentiam, sine vitæ necessitate, alienat.

(13) De feudi alienatione et recuperatione, *tit.* 53.

(14) *tit.* 52. *Infr. eodem.*

(15) Mediolani 1. *feud.* 13. *et* 18. §. 1.

(16) 1. *feud.* 5. §. 1. *in princ.*

(17) Semel jure commissum domino feudum semper ei commissum intelligitur: neque id recuperando vasallus redintegrat, vel purgat causam amissionis: unde notant, semel extincta, non reviviscere, vid. *l. qui res.* 98. §. *aream.* 8. *ff. de solut.* Quid, si vasallus vendidit, necdum tradidit? culpa purgari potest: ut hic locus in venditione omnimodo perfecta intelligatur. *Canonistæ in c. potuit, de locato.* Quid si vendidit vasallus, et constituit se nomine emptoris possidere? Alvarotus negat feudum committi. Quid si alienavit, et in continenti, vel ante motam a domino actionem feudum recuperavit? feudum committi negant doctores: quasi hic recuperatio post intervallum notetur, non momentaria, quæ videlicet fit illico, atque ita verbum, *postea* sic intelligunt nonnulli.

(18) Id est, post intervallum: ante querelam domini: at non in continenti.

(19) Hanc dictionem dispungit Cujacius.

(20) Per libellum. Cujac.

(21) *tit.* 54.

(22) Repudiari potest defuncti hereditas ab agnato, et feudum retineri, *ut hic*, a filio non potest, *Infr.* Et ita agnatus exheredatus successione feudi antiqui non excluditur. *Goth.* Vid. Treutler. *p.* 2. *Ex.* 12. *th.* 4. *in pr.* Contra *l.* 1. 2. *ff. de acq. vel omitt. heredit.* Clar. §. *feudum quæst.* 76. Seacc. *de Jud. caus. lib.* 2. *cap.* 9. *num.* 1510. *et seq.* Ans.

(23) *tit.* 86. *infr. eod.*

(24) *d. tit.* 86. *tit.* 28. *supr.*

(25) *tit.* 51. §. 4. *Infr. eod. l.* 1. *ff. de adquir. vel omitt. hered.*

ternum sit, pertinebit: et licet alterum sine altero retinere non possit, agnatis tamen consentientibus poterit dominus eum, si voluerit, quasi de novo beneficio investire; quo facto licebit ei repudiata hereditate feudum tenere, nullo onere ei hereditario imminente.

TIT. XLVI.

AN (1) APUD JUDICEM, VEL CURIAM DOMINI QUÆSTIO FEUDI DEBEAT TERMINARI?

Ex eo, quod supra (2) diximus, ut si inter duos de beneficio fuerit controversia, coram (3) judice, vel arbitro (4) finiatur: talis hic fit quæstio. Quodam sine filio decedente, alius credens beneficium, quod ipse tenebat, apertum domino esse, ab eo investitus est ejus beneficii nomine, econtra apparent agnati qui feudum sibi vindicant quasi paternum. Est igitur quæsitum, an apud curiam domini, vel judicem sit hæc quæstio terminanda? Et responsum scio, quia ad dominum quodammodo causa spectare videtur, ad quem investitus habebit regressum (5) de evictione: ut coram paribus finiatur curtis, et licet alter per se non possit alterum trahere ad curiæ judicium: generaliter tamen, etiamsi inter duos causa fuerit de beneficio, eos curia vocante, non (6) licebit eorum alicui ejus curiæ judicium (7) declinare.

TIT. XLVII.

QUALITER (8) DOMINUS PROPRIETATE FEUDI PRIVETUR.

Dominus propter feloniam commissam in vasallum, feudi proprietate privatur: sicut econtra vasallus feudo. Baldus.

Ex facto quæsitum scio, et ego a pluribus quæsivi, si dominus contra vasallum apertam feloniam fecerit: an sicut vasallus feudum debet amittere, ita dominus proprietate privetur? Et quidam dicunt, ex omni felonia, qua vasallus (9) feudo privatur, et dominus (10) proprietate privetur. Alii non nisi ex magna felonia: alii ex nulla. Sed prior sententia mihi placet, non habita distinctione qualis vasallus sit, utrum per sacramentum, vel non.

TIT. XLVIII.

DE (11) FEUDO NON HABENTE PROPRIAM (12) FEUDI NATURAM.

Si miles accepit castrum in feudum a duce, ut ipse et sui heredes, quibus dederit, id habeant: non habet hoc feudum propriam feudi naturam. Bart.

Si quis ea lege alicui feudum dederit: *ut ipse et sui heredes, et cui* (13) *ipse dederit* (14) *habeant:* Respondeo, iste, qui sic accepit, poterit (15) id vendere, vel donare: vel aliter, si sibi placuerit, etiam sine voluntate domini alienare, et ille etiam cui datum fuerit, non habebit ipsum pro feudo (16) nisi (17) sicut (18) ei datum est.

† Sed qualitercumque ei datum fuerit, *sive ad proprium, sive ad libellum:* licet propriam feudi naturam non habeat, jure tamen feudi censebitur: ut ex his causis ipsum amittat, quibus et verum feudum. † Ubi ergo sic datum est feudum, *et cui in feudum dederis*, aliud est: et propriam feudi naturam habet (19).

TIT XLIX.

DE (20) EO QUI FINEM (21) FECIT AGNATO DE FEUDO PATERNO.

Tres erant agnati, vel plures: unus eorum habebat feudum, quod erat paternum: sed alter eorum finem et refutationem (22), ei suisque heredibus, et cui ipse dederit, fecit, decessit iste sine filio masculo. Alter qui non refutavit, vendicat sibi totum. Alter vero, qui refutationem fecit, vult ad successionem venire, pacto non obstante. Sapientes quidam Mediolanenses interrogati, responderunt non (23) obstare illud pactum, nisi feudum omnino refutaverit, vel nisi ad hoc refutaverit, ut dominus eum quasi de novo (24) beneficio investiret. Tunc enim secuta investitura nova, quasi novum sit feudum, non succedit.

TIT. L.

DE NATURA SUCCESSIONIS FEUDI.

Successionis feudi talis est natura (25), quod ascendentes non (26) succedunt: verbi gratia pater filio: inferius vero filius patri succedit, et non (27) filia nisi ex

(1) Coram quo sit quæstio feudi ventilanda, *tit.* 55.
(2) *tit.* 15. *tit.* 34.
(3) 1. *feud.* 18.
(4) *d. tit.* 15. *tit.* 34. *supr. eod.*
(5) *tit.* 8. *supr. eod.*
(6) Curiæ judicium non declinatur a vasallo.
(7) Judicem, ita Cujacius legendum monet, dixi *tit.* 15. *supr. eod.*
(8) De pœna domini feloniam committentis, *tit.* 56.
(9) *tit.* 5. 6. 7. 24. *supr. eod.*
(10) *tit.* 26. *vers. domino. supr. eod.*
(11) Quando feudum licite alienetur, *tit.* 57.
(12) Vid. *tit.* 81. *Infr. eod.*
(13) *tit.* 26. *vers. feudum. Supr. eod.*
(14) Sine domini consensu.
(15) Alias non poterit, *tit.* 55.
(16) An saltem pro Alode? et si pro Alode, num debebuntur laudimiæ? vid. Cl. Herniæ 2. 3. Ald. Alvarot. Curtium 4. *parte ultima causa* 2. *regula vers. sexto quær.*
(17) Hic lego, nisi et sic datum est. *arg. vers. ult. Infr. eod.*
(18) *tit.* 34. §. 1. *Supr. eod.*
(19) Non habet. *Hotom.*
(20) Quando pactum non obstat successioni feudi, *tit.* 58.
(21) Id est, refutationem.
(22) Refutatio hæc diversa ab ea, quæ fit domino, de qua vid. *tit.* 14. *supr. eod.*
(23) Facit *tit.* 26. *in fin. supr. eod.*
(24) His duobus casibus, qui feudum paternum refutat Titio, ejusque heredibus, in id regressum nunquam habet, quia omnino refutavit, quia consensit, ut Titius de feudo refutato, tanquam de novo investiretur. Hæc feudi novi natura est, atque conditio, ut agnatus agnato in eo non succedat 1. *feud.* 8. *in fin. supr. eod.*
(25) A qua sæpius conventione disceditur, *ut tit.* 84. *Infr. eod.*
(26) *Excipe d. tit.* 84.
(27) 1. *feud.* 1. §. 3.

pacto, vel nisi sit fœmineum (1). Tunc enim succedit filia matri (2) et patri: secundum quosdam (3) succedit nepos ex filio (4) solus: et sic usque in infinitum (5): ex latere omnes per masculos descendentes, usque in infinitum, si feudum sit paternum. Paternum (6) autem voco, quicunque ex superioribus id adquisivit: dummodo scias quod si quis habens beneficium quatuor superstitibus filiis decedat: et feudum ad unum solum ex divisione deveniat, et iste superstibus filiis duobus vel tribus decedat, qui patrueles dicuntur, et ad unum (7) eorum beneficium feudi ex divisione perveniat: et similiter iste superstitibus filiis decedat, qui patrueles dicuntur: ad quorum unum feudum similiter pervenit: sicut etiam ex aliis superioribus vel primis fratribus supersunt masculi: si ille qui feudum habet, decesserit nullo filio relicto: an ad omnes, vel ad quos perveniat, quæritur? Respondeo, ad solos, et ad omnes qui ex illa linea sunt, ex qua iste fuit. Et hoc est quod dicitur ad proximiores pertinere. Isti vero proximiores esse dicuntur respectu aliarum linearum: sed omnibus hac linea deficientibus, omnes aliæ lineæ æqualiter vocantur.

TIT. LI.

DE (8) CAPITANEO QUI CURIAM VENDIDIT, AN INTELLIGATUR BENEFICIUM VENDIDISSE.

Quidam capitaneus in quadam curte sua beneficium dedit militibus, et postea eandem curiam vendidit, non habita mentione beneficii. Controversia est inter capitaneum et emptorem, dicente emptore se curiam cum beneficio emisse: domino vero contradicente, ad eum beneficium non pertinere. Respondetur, illud beneficium in venditione non (9) contineri, nisi expresse de eo actum sit.

1. Quæsitum (10) esse apud me scio: si filius vivente (11) patre dominum offenderit, ita quod feudum amitteret, si pater decessisset: utrum feudum amittat: vel non? secundum istos sic, secundum Gerardum non, et Obertum similiter.

Dispositio solius animi ad delictum, non perficit delictum: sed insidiæ habentur pro delicto contra dominum consummato. Bald.

2. Si (12) voluerit vasallus dominum offendere, sed (13) non laboraverit: feudum non amittit. Gerardus et Obertus, similiter etiam si laboraverit, non amittit feudum, nisi (14) insidiatus ei fuerit, et hoc probatum fuerit.

Feudum non transit ad fœminam, licet per pactum sit actum, si vasallus superest. Bald.

3. Similiter (15) si quis investitus fuerit de feudo, ita ut ad fœminas transiret, et duas filias tantum reliquerit, quarum una filium habeat, et altera filiam: utrum post mortem illarum masculus tantum feudum habere debeat? secundum Gerardum masculus tantum. Obertus contra. et econtra si filios ille habuerit.

Filius (16) non (17) potest recusare hereditatem patris absque feudo, propinquus autem potest.

Si contentio est inter vasallum et emptorem de feudo, vasallo deficiente in probatione, electio jurisjurandi datur emptori. Bald.

Si (18) contentio fuerit inter filiam et propinquum de hereditate et de feudo: cum filia feudum habere non poterat: quia dicat ipsa, hoc est de mea hereditate (19): et ille dicat, imo de feudo: electio (20) propinqui erit discernere veritatem jurejurando. Gerardus et Obertus. Et similiter si contentio fuerit inter aliquem qui emisset (21) a seniore, et vasallum: quia dicat vasallus, hoc est de feudo meo: ille autem neget: electio emptoris est veritatem jurejurando discernere, cum pares curtis veritatem non testantur: Gerardus et Obertus.

Feudum non potest constitui sub pacto legis commissoriæ. Bald.

Similiter (22) feudum lege commissoria (23) datum non valet, id est, si ad certum tempus pecunia non solvatur creditori, ut habeat in feudum. Gerardus. et secundum Obertum valet.

Similiter (24) potest feudum dari ad certum (25) servitium. Gerardus et Obertus.

TIT. LII.

DE PROHIBITA FEUDI ALIENATIONE PER LOTHARIUM (26).

Feudum vasalli non alienent sine voluntate dominorum suorum. Bald.

Lotharius divina favente Clementia III. Imperator Romanorum, pius, felix, inclytus, ac triumphator, semper Augustus Universo populo.

(1) *tit.* 11. *Supr. eod.*
(2) 1. *feud.* 15.
(3) Gerardum sc. *tit.* 51. §. 3. *Infr.*
(4) Ex filia, quidam ita legunt.
(5) 1. *feud.* 1. §. 4.
(6) Paternum feudum quid, adde 1. *feud.* 4. §. 2.
(7) *tit.* 93. *Infr. eod.*
(8) Beneficium in curiæ venditione non contineri. *tit.* 60.
(9) Dixi *tit.* 26. §. 7. *vers. in generali. Supr. eod.*
(10) Utrum filius vasalli feudum amittat vivo patre, *tit.* 61.
(11) Indignus est filius successione feudi ob feloniam commissam vivo patre, *ut hic.* nisi a patre ad dominum reductus cum placarit. *tit.* 55. §. 2. *Infr. eod.*
(12) Non puniri vasallum ex sola cogitatione *tit.* 62.
(13) Adde *l.* 18. *ff. de pœnis.*
(14) 1. *feud.* 5. *et* 17.
(15) De successione nepotis ex filia. *tit.* 63.
(16) Differre agnatum a filio in successione feudi. *tit.* 64.
(17) *tit.* 45. *Supr. eod.*
(18) De contentione feudi inter filiam et propinquos, vel inter vasallum et emptorem. *tit.* 65.
(19) Id est, alode.
(20) Dixi *tit.* 26. §. 1.
(21) *tit.* 41. *Supr. eod.*
(22) De pacto legis commissoriæ. *tit.* 66.
(23) 1. *Feud.* 27.
(24) Ut feudum ad certum servitium dari potest. *tit.* 67.
(25) *tit.* 23. *in fin. Supr. tit.* 104. *Infr. eod.* ita ad incertum 104. *in fin. principii.*
(26) Scil. *tit.* 3. §. 1. *tit.* 9. 24. §. 3. 39. 44. *Supr. eod.* 55. *Infr. eodem.* Goth. Molin. *ad Consuet. Paris. tit.* 1. *de fiefs. num.* 80. putat hic in superscriptione errorem a librariis commissum et constitutionem hanc non esse *Lotharii* III. sed II. Ans.

IMperialis benevolentiæ proprium esse judicamus, commoda subjectorum investigare, et eorum calamitatibus diligenti cura mederi: similiter reipubl. bonum statum, ac dignitatem imperii omnibus privatis commodis præponere. Quocirca omnium fidelium nostrorum tam futurorum quam præsentium noverit universitas, qualiter dum apud Ronchalias (1) secundum antiquorum imperatorum consuetudinem pro justitia ac pace regni componenda consideremus: omnia quæ ad honorem imperii Romani spectare videntur, solicite indagantes, perniciosissimam pestem, et reipubl. non mediocre detrimentum inferentem resecare proposuimus. Permultas enim interpellationes ad nos factas comperimus (2) milites sua beneficia passim distrahere: ac ita omnibus exhaustis, suorum seniorum servitia subterfugere: per quod vires imperii maxime attenuatas cognovimus, dum proceres nostri milites suos omnibus beneficiis suis exutos ad felicis. nostri numinis expeditionem nullo modo transducere valeant. Hortatu itaque et consilio archiepiscoporum, episcoporum, ducum, comitum, marchionum, palatinorum, cæterorumque nobilium, similiter etiam judicum hac edictali lege in omne ævum Deo propitio valitura decernimus, nemini (3) licere beneficia quæ a suis senioribus habent, sine ipsorum permissione distrahere, vel aliquod commercium (4) adversus tenorem nostræ constitutionis excogitare, per quod imperii vel dominorum minuatur utilitas. Si quis vero contra hæc nostræ legis saluberrimæ præcepta ad hujusmodi illicitum commercium accesserit, vel aliquid in fraudem hujus legis machinari tentaverit: pretio (5) ac beneficio se cariturum agnoscat. Notarium (6) vero qui super hoc tali contractu libellum vel aliud instrumentum conscripserit: post amissionem officii, ipsum infamiæ periculum sustinere sancimus. Dat. 7. die mensis Novembr. M. C. XXXVI.

Imperator LOTHARIUS August. universo populo.

2. SAtis bene dispositum ad utilitatem regni, et ad perniciosam pestem destruendam, in scriptis inserere curavimus. Quidam (7) miles bina beneficia a duobus dominis, prout solitum est, acquisivit: qui decedens duos reliquit filios, qui paterna beneficia inter se dividentes, alter eorum domino suo pro beneficio quod ad eum pervenit, fidelitatem nullo anteposito (8), sicut pater fecerat, fecit. Alter vero frater pro suo beneficio alteri domino suo similiter, quia nullum alium dominum habere videbatur, nullo anteposito fidelitatem fecit. Defuncto posteriore fratre sine filiis, utique (9) feudum in querimoniam venit, ut prius personam, et sic dominus posterior talem fidelitatem quærit, qualem ejus frater fecerat. Quas amputantes altercationes, sancimus quod frater fecit [scilicet in dando simpliciter] nil (10) superstiti obesse: licet in secundam et tertiam generationem, et usque in infinitum pervenit, si hoc actum erit.

Si vasallus intra annum et diem dolose non petierit investituram, amittit feudum. Si vero justa causa impeditus non fecerit, non perdit feudum. Bald.

Imperator LOTHARIUS Augustus, etc. Eugenio (11) Papæ, et universo populo.

1. QUoniam inter (12) dominum et vasallum nulla fraus nec ullum malum ingenium debet intervenire, idcirco per hanc præsentem legem sancimus, si vasallus non (13) dolose per annum (14) et diem steterit quod a domino sui beneficii investituram non petierit: feudum non ob hoc amittat. dolus (15) enim abesse videtur, si justa causa impediente steterit. Dat. 6. Kal. Septembr. anno a nativitate Domini M. C. XXVII. indictione. 5.

TIT. LIII.

DE PACE (16) TENENDA INTER SUBDITOS, ET JURAMENTO FIRMANDA ET VINDICANDA: ET DE POENA JUDICIBUS APPOSITA, QUI EAM VINDICARE, ET JUSTITIAM FACERE NEGLEXERINT.

FRIDERICUS (17) *Dei gratia Romanorum Imperator, semper Augustus universis subjectis suo imperio*, Salutem.

HAc edictali lege in perpetuum valitura, jubemus, ut (18) omnes nostro subjecti imperio, veram et perpetuam pacem inter se observent: et ut inviolata inter omnes perpetuo observetur, duces, marchiones, comites, capitanei, valvasores, et omium locorum rectores, cum omnibus locorum primatibus et plebeiis, a decimo octavo (19) anno (20) usque ad septuagesimum, obstringantur juramento, ut pacem teneant, et rectores locorum adjuvent in pace tenenda atque vindicanda: et in fine uniuscujusque quinquennii de prædicta pace tenenda omnium sacramenta renoventur. † Si quis vero aliquod jus de quacunque re vel facto contra aliquem se habere

(1) *tit.* 33. §. 1. *tit.* 40. *Supr. eod. tit.* 55. *Infr. eod.* Guntherus 2. *Ligurini. Authent. habita. C. ne filius pro patre.* Roncaliæ campi supra Padum non procul a Placentia, in quibus solebant Imperatores olim conventus cogere solennes, adde *Abbatem Urspergens.*

(2) Causa hujus constitutionis.

(3) Regula generalis de alienatione feudorum adde *tit.* 55. *Infr. eod.*

(4) Puta pignus.

(5) *tit.* 24. §. 3. *in fin. Supr. eod.*

(6) De pœna notarii contractum illicitum conscribentis. *Goth.* Imo etiam manus amissione punitur. vid. *Infr. tit.* 55. §. *scriba.* Ans.

(7) *tit.* 93. *Infr. eod.*

(8) Id est, excepto: quod est feudi ligii proprium *tit.* 99. *Infr. eod.*

(9) Utrumque feudum in unam ut prius venit personam. Ita legitur in fragmentis Ardizonis.

(10) Feudum divisione heredum naturam suam non immutat.

(11) Nihil Eugenio ad Lotharii III. tempora, ideoque hanc vocem Molinæus expungit. *in Consuet. Paris.*

(12) *tit.* 97. *Infr. eod.*

(13) Aliud si dolose 2. *feud.* 21.

(14) 1. *feud.* 22.

(15) *tit.* 97. *Infr. eod.* Dolus abesse videtur seu intelligitur, si justa causa impediens probetur. Ita legitimum tempus nunquam peremptorium, si legitima probetur excusatio, *arg. l. Cum a matribus.* 8. *Cod. qui petant tutor. l. quæsitum.* 60. *ff. de re judicata.*

(16) Inita cum Mediolanensibus, primo bello Mediolanensi.

(17) Primus sc. Ænobarbus, Suevus.

(18) Lex in quoquo territorio ligat solos subditos: extra territorium, non obligat, *l. ult. ff. de jurisdictione. l.* 1. *C. de summa Trin.*

(19) Male XVI. *Infr. de pace Constantiæ.* §. 17. et apud Radevicum XIV. *lib.* 4. *c.* 41.

(20) Hæc est plena pubertas. Langobardiis legitima, *l.* 1. *et l. si infans. Infr. de prohibit. alien. m.n.* quam qui non impleverunt, Gunthero pupilli dicuntur.

putaverit, judicialem (1) adeat potestatem, et per eam jus sibi competens exequatur. † Si quis vero ausu temerario prædictam pacem violare præsumpserit: si (2) civitas est, pœna centum librarum (3) auri (4) cameræ nostræ inferenda puniatur: oppidum vero triginta (5) libris auri mulctetur: duces autem, marchiones (6), et comites quinquaginta auri libras præstent: capitanei quoque et majores valvasores, viginti (7) auri libris puniantur: minores vero valvasores et omnes alii prædictæ pacis violatores (8) tres libras auri inferre cogantur, et (9) damnum passo secundum leges resarciant.

§. 1. Injuria seu furtum legitime (10) puniatur. † Homicidium quoque et membrorum deminutio, vel aliud quodlibet delictum legaliter (11) vindicetur. † Judices vero et locorum defensores, vel quicunque magistratus (12) ab Imperatore, vel ejus voluntate constituti seu confirmati, qui justitiam facere neglexerint, et pacem violatam vindicare legitime supersederint: damnum omne injuriam passo resarcire (13) compellantur: et insuper si major judex est sacro ærario pœnam decem librarum auri præstet: minor autem pœna trium librarum auri multetur. † Qui (14) vero ad prædictam pœnam persolvendam inopia dignoscitur laborare, corporis (15) sui correctionem cum verberibus patiatur, et procul ab eo loco quem inhabitat, quinquaginta miliaria per quinquennium vitam agat.

Domus ubi conventicula aut conspirationes fiunt, confiscatur: et receptans violatorem legis, pari cum eo pœna punietur. Bald.

§. 2. Conventicula (16) quoque in civitatibus, omnesque conjurationes, et extra, etiam occasione parentelæ, et inter civitatem et civitatem, et inter personam et personam, sive inter civitatem et personam, modis omnibus fieri prohibemus: et in præteritum factas cassamus, singulis conjuratorum pœna unius libræ auri puniendis. Episcopos vero locorum ecclesiastica censura violatores hujus sanctionis, donec ad satisfactionem veniant, volumus coercere. Receptatoribus (17) etiam malefactorum, qui prædictam pacem violaverint, et prædam ementibus, nostram indignationem subituris, et eisdem pœnis feriendis. Præterea bona ejus publicentur (18), et domus ejus destruatur. (19). Qui pacem jurare et tenere noluerit, beneficio et lege pacis non fruatur. Illicitas etiam exactiones (20), maxime ab ecclesiis (quarum abusus jam per longa tempora inolevit) per civitates et castella omnino condemnamus et prohibemus: et si factæ fuerint, in duplum reddantur.

Sacramenta puberum sponte facta super contractibus rerum suarum, inviolabiliter observentur. Jacob. de Bel.

§. 3. Item sacramenta (21) puberum sponte facta super contractibus rerum suarum non retractandis, inviolabiliter custodiantur. Per vim autem et justum metum etiam a majoribus (maxime ne querimoniam maleficiorum commissorum faciant) extorta, nullius esse momenti jubemus.

TIT. LIV.
DE ALLODIIS (22).

AD hoc qui allodium suum vendiderit, districtum et jurisdictionem (23) Imperatoris vendere non præsu-

(1) Jus sibi dicere nemo potest, sed judicem adire et in jure jus suum persequi quisque debet. *l.* 10. *ff. de Jurisdict.* Quid, non licebit debitorem fugientem persequi vel prehendere? Possis fugienti rem tuam auferre: Possis et fugientem una cum re tibi obligata manu injecta capere et judici offerre *l.* 10. §. *si debitorem.* 16. *ff. quæ in fraudem creditorum.* imo possis et sine re fugientem capere et judici sistere. Bart. *in l. si alius:* 7. §. *bellissime.* 3. *ff. quod vi.* Illud literis aureis dignum est, Civitatem, quæ superiorem nullum habeat, res sibi ab alia civitate ereptas, propria autoritate per vim recuperare posse, ubi judicis non sit copia. Bart. *in l.* 1. *C. ne quis in sua causa.* Ravennas *hic.* atque ita in alieno etiam territorio: quippe in suo ac proprio territorio, judicis haberet copiam, aut certe judicis copia ei non deesset.

(2) Pœnas pecuniarias graviores præstat quisque quo major et nobilior est, *ut hic.* notanda est interim pœnarum variarum pro parte violata ratio: civitatis enim pacem violanti pœna auri librarum 100. Oppidi 30. Ducis, Marchionis et Comitis 50. Capitanei et majoris valvasoris 20. minoris valvasoris 3.

(3) Urspergensis legit Marcas. non idem tamen est marca et libra. Marca namque duas libras continet.

(4) Puri scilicet. Omnis pœna auri, auri puri intelligitur.

(5) XX. ita legunt veteres, *Radevicus et Guntherus.*

(6) Marchiones 50. Comites 40. *Urspergens.*

(7) Vid. *Urspergens.*

(8) Decem: alii prout facultas fert, usque ad tres. *Urspergens.*

(9) Pœnam pecuniariam reus non tantum præstat adversario, sed et damnum ipsum, *ut hic. cap.* 1. *de injuriis.* Interdum et tertiam pœnam patitur corporalem. §. 1. *Infr. eod. l. locatio.* 9. §. *illicite.* 5. *ff. de publicanis.*

(10) Injuriæ pœna legitima est, *ut hic.* At quæ? In civili vel Prætoria, pars æstimat, judex definit pœnam. §. *pœna.* 7. *Instit. de injuriis.* In criminali pœna injuriæ, Judex arbitrio suo eam definit. *l. ult. in fin. ff. de injur.* §. *in summa.* 10. *Inst. de injur.* una tamen per aliam tollitur. *l. quod senatusconsultum.* 6. *l. Prætor.* 7. §. 1. *ff. de injuriis.*

(11) Homicidii sponte non ad suam tutelam, aut casu admissi pœna legalis, hoc est, legitima, *ut hic.* Atque capitalis. *l.* 3. §. *penult. ff. ad l. Corn. de sic.* §. *Item lex Cornelia. Inst. de publ. jud.* Quid si homicidium sequuta est pacis violatio? *vid.* §. *si violat. Supr. de pace tenenda.*

(12) Judices in civitatibus Imperio subjectis ab Imperatore ejusve voluntate constituendi, *ut hic.* Verum consuetudine receptum est, ut singulæ civitates, sua regimina habeant, et merum a se imperium. Olim Præses Provinciæ merum habebat imperium *l.* 4. *ff. de officio Præsidis. Gloss. l. ult. C. de præscript. longi temporis.*

(13) Pœnam in corpore patitur violator pacis, ut et Judex in jure reddendo negligens, si pecuniariam solvere non potest. Ita nemo propter inopiam pœna eximitur: minuitur tamen aut potius multa remittitur propter inopiam. *l. eos. C. de modo multar.* Quid si pœnæ debitor partem solverit? ratione alterius etiam partis, corporalem pœnam pati potest: hic enim agitur de integra solutione.

(14) Adde *leg.* 2. *C. de commerciis. l. ult. C. ne sanct. baptism.* adde Justinum *l.* 9.

(15) Dixi *ad l.* 1. *in fin. ff. de pœnis.*

(16) Adde *l.* 15. *C. de episcopis*, *l.* 5. *C. de his, qui ad Eccles. confugiunt. l.* 1. *ff. quod cujusque univers. l.* 1. *ff. de collegiis.* conventicula possessionis nostræ tuendæ causa hic non prohibentur. *l. Gracchus.* 4. *C. ad l. Jul. de adult.* non civitatum inter se confœderationes, ad mutuam tutelam, sed coitiones tantum illicitæ. *l. Conventicula* 15. *C. de episcopis et cler.*

(17) *tit.* 27. §. 1. *Supr. eod. l.* 1. *ff. de except. l. ultim. ff. de abigeis. l.* 1. *C. de his qui latron. l.* 14. *C. de furtis. l.* 3. §. 3. *ff. de incendio. l. penult. C. ad l. Juliam de vi publ. l.* 12. *C. ad l. Fab. de plag. l.* 1. *C. de crim. pecul.*

(18) In populum publicentur, dispensentur a judice, diripiantur. *Guntherus.*

(19) Vide *quæ scripsi ad leg.* 20. *ff. commun. dividundo. l.*24. *ff. de pœnis. l.* 4. *ff. de re militari.*

(20) Pecuniæ scilicet. *l.* 2. *C. de episcopis et cler.* §. 2. *infr. de statutis et consuetudine. l.* 6. §. 3. *ff. de officio præsid.*

(21) Translatus est hic §. in titulum *C. si adversus vendit.*

(22) *tit.* 17. *in fin.* 26. §. 1. *et* 29. *Supr. eod.* Allodium est, cujus possessor nemini laudes est. Inde allodium, proprietas dicitur 29. *Supr. eod.* 1. *feud.* 4. §. 2. et proprium 42. *Supr.* jus proprii 44. *Supr. eod.* hereditas 45. *et* 51. §. 3. res mancipi a Sigeberto.

(23) Aliud feudum, aliud jurisdictio, *ut hic*, *et tit.* 5. *Supr. eod.* 1. *feud.* 5. *in fin.* ideoque a vasallo adquisita, feudo non adcrescunt, *tit.* 8. §. 2. *supr. eod.* alienatione feudi jurisdictio non comprehendetur 26. §. 7. *vers. in generali. supr. eodem.* Et tamen verisimile est ad instar feudi, sine domini consensu alienari jurisdictionem non posse.

mat : et si fiat , non valeat. Si vero contigerit allodium aliquod etiam infeudatum (1) conferri ecclesiæ , vel pro oblatione fidelium , vel per emptionis et venditionis , alteriusve hujusmodi contractum : infeudatus nisi per gratiam ecclesiæ , tanquam de novo receperit , feudum quod habebat , retinere non poterit. Ut autem æquitas quæ in (2) paribus causis paria jura desiderat , per universitatem totius imperii servetur : firmiter statuimus , tam in Italia quam in Alemania , ut quicumque indicta publica expeditione Romam , ad suscipiendam imperii coronam , regem , aut sub rege dominum suum non (3) adjuverit , aut eundo cum ipso , aut pro quantitate (4) feudi stipendia militiæ persolvendo , si de vocatione legitima a domino suo convinci per compares suos poterit , feudum perdat : et dominus in suos usus illud habeat redigendi liberam facultatem.

TIT. LV.

DE PROHIBITA FEUDI (5) ALIENATIONE PER FRIDERICUM (6).

Omnis alienatio feudi contra hanc legem facta etiam antiqua quantumcunque , cassatur , et bonæ fidei emptori pretium restituitur. Bald.

Fridericus Dei gratia Romanorum Imperator , semper Augustus.

IMperialem decet solertiam ita reipublicæ curam gerere , et subjectorum commoda investigare , ut regni utilitas incorrupta persistat , et singulorum status jugiter servetur illæsus. Quapropter dum ex prædecessorum nostrorum more universalis curiæ Ronchaliæ (7) pro tribunali sederemus , a principibus Italicis , tam rectoribus ecclesiarum , quam aliis fidelibus regni , non modicas accepimus querelas , quod beneficia eorum et feuda quæ vasalli ab eis retinebant , sine dominorum licentia pignori obligaverant , et quadam collusione nomine libelli (8) vendiderant , unde debita (9) servitia amittebant : et honor imperii , et nostræ felicis expeditionis complementum minuebatur. Habito ergo consilio episcoporum , ducum , marchionum , et comitum , simul etiam et palatinorum judicum , et aliorum procerum , hac edictali Deo propitio perpetuo valitura lege sancimus , ut (10) nulli liceat feudum totum vel partem (11) aliquam vendere vel pignorare , vel quocunque modo distrahere seu alienare , vel pro anima judicare , sine permissione illius domini ad quem feudum spectare dignoscitur. Unde Imperator Lotharius (12) tantum in futurum præcavens ne fieret , legem promulgavit. Nos autem ad pleniorem regni utilitatem providentes , non (13) solum in posterum , sed etiam hujusmodi alienationes illicitas hactenus (14) perpetratas , hac præsenti sanctione cassamus , et in irritum deducimus , nullius (15) temporis præscriptione impediente : quia quod (16) ab initio de jure non valuit , tractu temporis convalescere non debet : emptori bonæ fidei ex (17) empto actione de pretio contra venditorem competente. Callidis (18) insuper machinationibus quorundam obviantes , qui pretio accepto , quasi sub colore investituræ , quam sibi licere dicunt , feudum (19) vendunt , et in alios transferunt : ne tale figmentum vel aliud ulterius in fraudem hujus nostræ constitutionis excogitetur , modis omnibus prohibemus : pœna (20) auctoritate nostra imminente , ut venditor et emptor , qui tam illicitas alienationes reperti fuerint contraxisse , feudum amittant : et ad dominum libere revertatur. Scriba vero qui hoc instrumentum sciens conscripserit , post amissionem officii , cum infamiæ periculo manum (21) amittat. Præterea si (22) quis infeudatus major (23) quatuordecim annis sua incuria vel negligentia per annum (24) et diem steterit quod feudi investituram a proprio domino non petierit : transacto hoc spatio feudum amittat , et feudum ad dominum redeat (25).

Si vasallus legitimæ ætatis non iverit cum domino in expeditionem , vel illuc non miserit alium pro se domino acceptabilem : vel non solverit domino dimidiam partem reditus feudi unius anni : feudum amittat. Baldus.

§. 1. Firmiter etiam statuimus , tam in Italia , quam in Alemania , ut (26) quicunque indicta publica expeditione vocatus a domino suo , in eadem expeditione spatio competenti temere venire supersederit , vel alium (27) pro se domino acceptabilem mittere contempserit , vel dimidium (28) reditus feudi unius anni domino non subministraverit , feudum quod ab episcopo , vel alio domino habuit , amittat : et dominus feudi in usus suos illud redigendi modis omnibus habeat facultatem.

† Præterea ducatus , marchia , comitatus , de cætero non (29) dividatur (30) : aliud (31) autem feudum , si

(1) Allodium infeudari potest.
(2) Paria paris juris censentur.
(3) Vid. 24. §. 2. *Supr. eodem.* 1. *feud.* 5.
(4) Vid. *tit.* 40.
(5) Proprii ; vix est enim ut hæc constitutio ad feuda impropria pertineat , *de quibus tit.* 48. *Supr. eod.* quæ naturam et conditionem recipiunt mutua domini et vasalli conventione.
(6) *tit.* 3. §. 1. *Supr. eodem.* Radevic. 2. *c.* 7. adde Guntherum.
(7) Dixi *tit.* 52. *Supr. eodem.*
(8) Aut investituræ. *infr. eod.*
(9) Causa hujus constitutionis.
(10) Prima regula de feudorum alienatione et pignoratione.
(11) Et ita jus vetus abrogatur , 9. §. 1. *supr. eod.* 1. *feud.* 21. §. 1.
(12) *tit.* 52. §. 1. *supr. eod.*
(13) Secunda regula de feudorum alienatione.
(14) Leges plerumque trahuntur ad præterita. dixi *ad l.* 7. *C. de legibus.*
(15) Longi scil. adde *tit.* 40. *Supr. eod.* non tamen triginta annorum. *tit.* 9. §. 1. 26. §. 4. 1. *feud. ult.*
(16) Dixi *ad l.* 29. *ff. de reg. jur. et ad c.* 18. *de reg. jur. in* 6.
(17) *l.* 11. *ff. de actionibus empti.*
(18) Tertia regula de feudorum alienatione.
(19) Quarta regula , seu prima causa feudi amittendi.
(20) Adde *tit.* 52. §. 1. *in fin. Supr. eod.*
(21) Vide quæ dixi ad *Novell.* 134. *c. ult.*
(22) Secunda causa feudi amittendi.
(23) Minori succurritur.
(24) Dixi 1. *feud.* 22.
(25) Nisi restituatur : nam lex ultima *C. in quibus caus. in integrum.* locum etiam habet in præscriptionibus statuto et consuetudine inductis.
(26) Tertia causa feudi amittendi,
(27) Licet vasallo muneris sui vicarium dare , *ut hic* : facit *tit.* 99. *in fin. et* 100. *infr. eod.*
(28) *tit.* 40. *Supr. eod. leg. ult.* §. 2. *ff. qui et a quibus manum. l.* 25. *in fin. ff. de oper. libert. l.* 1. *Supr eodem.*
(29) Quinta regula de alienatione feudi per divisionem.
(30) Sed majori natu deferatur : aut eo furioso , aut infami , secundo genito. *Aurea bulla Carol.* 4. *cap.* 23. alia feuda dividi possunt , vide *Infr. eod.*
(31) Non regale scilicet , *tit.* 26. §. 4. *vers : omnes. Supr. eod.* 1. *feud.* 9. Possuntne vasalli feudum dividere irrequisito Domino ? Possunt et consequenter emphyteusim. vid. Everard. *Topicis in loco a feudo ad Emphyteusin* 29. *n.* 10.

consortes voluerint, dividatur: ita (1) ut omnes qui partem feudi habent jam divisi, vel dividendi, fidelitatem faciant: ita (2) tamen, ut vasallus pro uno feudo plures dominos habere non compellatur: nec dominus (3) feudum sine voluntate vasalli ad alium transferat.

Si filius vasalli offendit dominum patris sui, tunc aut pater a domino requisitus debet eum ducere ad satisfaciendum domino, aut filium a se separare: alioqui privabitur feudo. Bart.

§. 2. Insuper si filius (4) vasalli dominum offenderit, pater a domino requisitus deducat filium ad satisfaciendum domino: vel a se filium separet: alioqui feudo privetur. Si autem pater vult eum deducere ut satisfaciat, et filius contemnit: patre mortuo in feudum non succedit: nisi prius satisfecerit domino. Parique modo vasallus pro omnibus suis domesticis faciat. † Illud quoque præcipimus, ut si vasallus de (5) feudo suo alium vasallum habuerit: et vasallus vasalli dominum domini sui offenderit, nisi pro servitio alterius domini sui hoc fecerit; quem sine (6) fraude ante (7) habuerit, feudo suo privetur: et ad dominum suum a quo ipse tenebat, revertatur: nisi requisitus ab eo, paratus fuerit satisfacere majori domino quem offenderit. et nisi vasallus idemque dominus a domino suo requisitus (8), eum qui majorem dominum offenderit, requirat ut satisfaciat, suum feudum amittat. † Præterea si inter duos vasallos de feudo sit controversia, domini sit cognitio, et per eum controversia terminetur. Si vero inter dominum et vasallum lis oriatur, per pares curiæ a domino sub fidelitatis debito conjuratos terminetur. Illud quoque sancimus, ut in omni sacramento fidelitatis Imperator (9) nominatim excipiatur.

TIT. LVI.

QUÆ (10) SINT REGALIÆ (11).
Imp. Fridericus.

Regaliæ (12), armandiæ (13), viæ publicæ, flumina navigabilia, et ex (14) quibus fiunt navigabilia, portus, ripatica (15), vectigalia (16), quæ vulgo dicuntur telonia, monetæ (17), multarum pœnarumque (18) compendia (19), bona vacantia (20), et quæ ut ab indignis (21), legibus auferuntur, nisi (22) quæ specialiter quibusdam conceduntur: bona contrahentium incestas (23) nuptias, condemnatorum (24) et proscriptorum, secundum quod in novis (25) constitutionibus cavetur, angariarum (26), parangariarum, et plaustrorum (27), et navium præstationes, et extraordinaria (28) collatio ad felicissimam regalis numinis expeditionem, potestas constituendorum (29) magistratuum ad justitiam expedien-

(1) Vide *tit.* 77. *infr. eodem.*
(2) *tit.* 102. *infr. eodem.*
(3) *tit.* 9. *in fin.* 34. *Supr. eod.* 1. *feud.* 22. §. 1.
(4) Dixi *ad tit.* 51. *supr. eod.*
(5) 2. *feud.* 3. §. 1. *et tit.* 9.
(6) Hinc illud Gallorum, *Le vassal se peut jouer de son fief, jusques a la main mettre au baston*: vel, *jusques a demission de foy*: id est, feudo suo abuti potest, dum ne a fide et clientela se suumve feudum subducat.
(7) *tit.* 28. *in fin. supr. eod.*
(8) *tit.* 6. *vers. honestum. tit.* 22. 24. §. 1. 2. *vers. illud. tit.* 27. §. 2.
(9) Vid. *tit.* 7. *supr. eod.*
(10) Regaliæ seu regalia quæ sunt: Nam hic exempla quædam subjiciuntur tantum, at non ipsa Regalia finiuntur? Regalia, jura sunt summa Regis ac regni: Regi ejusque fisco vel Coronæ debita honoris supremi ergo, quasi laborum præmia, ut regi, regnoque tuendo inserviant. Horum quædam majora, quædam minora sunt. Majora sunt hæc. Legem condere, Magistratus creare, nobilitati, et famæ restituere, legitimare spurios, monetam cudere, ætatis veniam concedere, jure regni incolendi donare extraneum, tabelliones creare, superindicta imponere, Pœnæ Capitalis et Jurisjurandi gratiam facere, ut possis agere. Minora vero sunt hæc, multarum et pœnarum compendia, tributa et similia. Quid? potestne Princeps regalia alteri cedere? Potest: his temperamentis adjectis, ut ne Regalia jura sua cedat sine summa necessitate, ac ut ea cedat ex causa necessaria, ut ne ea tota cedat, deinde ut quæcunque cedit, suopte motu ac sua sponte, sciens prudensque cedat, Principatus jure semper excepto: quod etsi nominatim non fuerit exceptum, tacite tamen exceptum intelligatur: (cum adversus omnes regalia possidentes, in suo regno, jus instituendæ actionis habeat) adeo ut jus id nullo tempore possit præscribi. Videamus qua lege cedi possint? specialiter cessa, specialiter ac restricte; similia autem etiam intelliguntur. Quid si generaliter cessa? si cum ducatu, comitatu, aut regali aliqua dignitate cessa, etiam majora jura Regaliorum (de quibus supra) translata intelliguntur: si sine regali dignitate, minora tantum. Quid si quædam expressa et generalis clausula adjecta? omnia concessa sunt dicenda: Quid? solane Principis concessione conceduntur, an etiam præscriptione temporis cujus non extet memoria possunt adquiri? Possunt: vel ea, quæ majora Regalia paulo ante diximus, adeo ut quorundam opinione, necessaria non sit ipsius Principis scientia, hoc est, præscribi possunt etiam ignorante principe. Quid? regalia jura quæsita Duci, Comiti, Civitati, quo tempore adversus Ducem, Comitem, civitatem adquirere possumus? annis 30. vel 40. Imo opinione quorundam, decennio, cum titulo et bona fide: sic tamen ut quibusdam regalibus juribus præscriptis, ne omnia præscripta putemus. Ponamus Principem regalia jura sua alicui concessisse: non poterit Princeps ipse, juribus illis uti in territorio ea jura accipientis? Quidam putant, majora jura illa Regaliorum exerceri posse in territorio ejus, qui accepit, at non minora.
(11) Regalia sunt hæc quæ sequutur: ut ab Imperatore aliquo Rege creato, hæc quæ sequutur eum sequantur. Dicta autem Regalia, vel quod Regi. hoc est, supremo principi competunt, vel quod a regibus usurpata. *Goth.* Quæ sint regalia, vid. Sixtin. de *Regalib.* Andr. de Isernia et Jacob. Cujac. *de feudis lib.* 5. Ans.
(12) Regalia sunt armandiæ etc.
(13) Armandiæ, fabricæ, et publica armamentaria, *Novell.* 85. Breviculum reditus Ecclesiæ Romanæ, locavit comitatum cum publicariis et Armandiis. Aliud sunt ab Arimaniis seu officiis apparitorum. Nam Armanni sunt qui magistratibus parent, *l.* 58. *Longob. et l.* 2. *sedit. l.* 10. *de præscr.* Fuerunt igitur Armaniæ vel Armandiæ non locus ipse armamentarii, sed jus armorum fabricandorum, aut vectigal sane ex licentia arma faciendi, ne alioqui putemus vectigal ex armentis aut scripturæ genus esse.
(14) Id est, omnis utilitas ex decursu fluminum proveniens.
(15) Id est, portoria quæ solvuntur a ripam transeuntibus: Cæterum ripæ ipsæ non censentur inter regalia: cum earum usus sit publicus: protectio tamen et custodia ipsa regaliorum est.
(16) *C. vectigalia nova.*
(17) *l. penultim. C. de falsa moneta.*
(18) Pœnæ maleficiorum sunt fiscales. adde *l. mulctarum.* 5. *C. de modo multarum. l.* 1. *ff. de jure fisci.*
(19) Id est, banna. *l.* 5. *C. de modo multarum.* nisi quæ specialiter quibusdam conceduntur. *ut Infr. eodem.*
(20) *Leg.* 1. *C. de bonis vacantib. l. penult. C. de præpos. sacri cubiculi. l.* 96. §. 1. *ff. de legat.* 1.
(21) *ff. et C. de his, quæ ut indignis.*
(22) *l.* 5. §. 2. *ff. de his, quæ ut indignis. l.* 7. *ff. de jure patr. l.* 2. *C. de episcop. audient. l. penult. C. de legat.*
(23) *l.* 6. *C. de incestis. Novell.* 12.
(24) Vide *Novell.* 134. *cap. ult. l. ult. C. de bonis proscript. et damnat.*
(25) Novellis.
(26) *l.* 9. *l.* 20. *C. de cursu public.*
(27) *l.* 10. *l.* 11. *C. de sacros. eccles.*
(28) *l.* 27. §. 3. *ff. de usufructu.* feudum dicitur: Otho Frisingens. 2.
(29) *l.* 1. *ff. de ambitu.*

dam: argentariæ (1) et palatia in (2) civitatibus consuetis: piscationum (3) reditus et salinarum (4), et bona committentium crimen majestatis (5), et dimidium (6) thesauri in loco Cæsaris inventi, non data opera, vel loco religioso: si data opera, totum ad eum pertineat.

TIT. LVII.
QUOT TESTES SUNT NECESSARII AD PROBANDAM FEUDI INGRATITUDINEM.

Ad probandam ingratitudinem delicti, quinque testes requiruntur idonei, opinionis integræ, et manifeste probantes. Bald.

Imperator HENRICUS August. Universo populo etc.

SI vasallus inhonestis factis atque indecentibus machinationibus dominum suum offenderit, insidiisque eum clandestinis vel manifestis appetiverit, vel inimicis (7) ejus suas amicitias copulaverit, atque in aliis sic (8) versatus est, ut potius inimicus quam fidelis esse credatur, vel si eum cucurbitaverit (9), seu in campestri bello suum dominum reliquerit: feudo privabitur. Quod non obtinere sancimus, nisi quinque (10) testibus summæ atque integræ opinionis probatum fuerit manifeste. Dat. (11) 8. Idus Augusti feliciter.

TIT. LVIII.
DE (12) NOTIS FEUDORUM.

NOtandum est in feudo quod de cavena (13) seu camera dicitur, non debere dari nisi (14) cum sit in camera, vel cavena, unde solvi possit: vel si ita evacuata sit cavena sine culpa promissoris, expectandum est, donec iterum de cavena vel de camera dari possit.

† Dominum autem feudi dare posse intelligitur, omni (15) ære alieno deducto. Non enim æquum est quem videre egentem, quem prius habuit in conjugem (16), [vel amicum.]

1. QUod (17) autem pares tantum debeant interesse investituræ feudi, et non alii: hoc tunc (18) verum est, cum dominus vasallos alios (19) habuerit. Alioqui adhibeat dominus quos meliores poterit, liberos tamen argumentatione legis de ultimis voluntatibus, in Lombarda (20) scilicet illa quæ dicit, Si quis donationem facere voluerit de suis rebus alicui, vel investituram: adhibeat sibi de parentibus (21) suis (et per eandem legem jurant) duos testes idoneos, vel tres, vel plures. Pluralis enim locatio, duorum (22) numero contenta est.

2. ITem (23) sciendum est non esse impedimentum investituræ, etsi investituram faciat de re quam communem (24) dominus habeat cum aliquo: quia si sponte dividere noluerit ille cum quo habet rem communem, qui investivit: potest cogere (25) per judicem ille qui investitus est, ut dividat. † Item heredes ejus necesse (26) habent tenere firmam investituram quam pater fecit. Item eadem (27) lege et eodem (28) jure debet habere rem iste qui investitus est: quam haberet qui eum investivit, cum coherede suo, scilicet (29) ut adæquatio (30) percurrat usque ad quadraginta annos. † Item investitura per se, vel per suum (31) nuncium dari et accipi potest. quæ

(1) Argenti fodinæ, salinæ. *l.* 4. *ff. de rebus eorum, qui sub tutel.* Hotomannus intelligit potestatem argentariæ permittendæ. *argument. l.* 10. *ff. de edendo. l.* 24. *ff. de rebus auct. jud.* adde Edict. Justin. 7. 9.

(2) *l.* 14. *C. de offic. rect. provinc. l.* 26. *C. de operibus public.* Dion. 53. Placia vel Placita forte legendum esse monet Hotomanus *argument. l.* 1. *D. et C. de nundinis.*

(3) *l.* 17. *ff. de verbor. signific.*

(4) Salinæ in publicis locis inventæ, principis sunt: *ut hic.* in privatis, privatorum. *l. forma.* 7. *§. si vir.* 13. *ff. soluto matrim.*

(5) *l.* 5. *C. ad l. Jul. majest.*

(6) Thesaurus inventus non data opera in loco Cæsaris, vel religioso, hoc jure pro dimidia parte cedit inventori: data opera quæsitus, totus ei cedit: id est, fisco. *l.* 3. *§.* 10. *ff. de jure fisci.* dixi ad *Novell. Leonis* 51.

(7) Dixi ad *l.* 20. *C. de inofficioso.*

(8) Et ita ex præsumptione privari potest.

(9) 1. *Feud.* 5.

(10) Probanda est ingratitudo vasalli erga dominum quinque testibus, *ut hic.* Ita amplior hic numerus testium exigitur, quam in lege *ubi numerus.* 12. *ff. de testibus.* Cur tam varie? Ingrati crimen patet latissime, ut quod feudi privatio sequatur. Proinde plures testes exiguntur.

(11) Hanc constitutionem Imperatoriam esse possis colligere, licet Glossa dubitet.

(12) Quando feudum de camera sit dandum. *tit.* 68. Cujac.

(13) *tit.* 1. *in fin. tit.* 2. *§.* 1. *eodem.*

(14) Feudum de camera vel cavena, tum demum peti atque exigi potest, quando camera vel cavena idonea est: hoc est: ex ea solvi potest, nisi forte culpa ipsius domini camera vel cavena sit exhausta: tunc enim, ut destituta atque inops sit, solvere dominus cogitur. Quid si hæc Camera seu Cavena domini sit exhausta: alia vero ejus cavena non sit exhausta? si quæ inserta est contractui feudi Camera vel Cavena, exhausta est, nihil præstabitur vasallo. sin locus est adjectus demonstrationis tantum loco, utcunque is locus sit exhaustus, alter non sit, præstabitur tamen Camera vel Cavena vasallo. *arg. l. ult. ff. de contrah. empt. l. quod a testamento. ff. de legat.* 1. Quid si certis annis sit exhausta? ubertate superveniente vasallo præstabitur omnis, etiam præteriti temporis, utilitas. Quid? in aliis feudis quam Cameræ, vel Cavenæ, idne servabitur, ut in feudo vasalli potior sit causa domini inopis, quam vasalli, saltem ut ex eo sibi deducat dominus, ut non egeat? Imo non permitti putant, nisi pactum sit: vel nisi tuendi vasalli causa inops factus dominus fuerit.

(15) Creditores domini, præferuntur vasallo exigenti utilitates sibi debitas ex camera vel cavena ipsius domini. Quid ita? creditor certat de damno vitando: vasallus de lucro.

(16) Dixi *tit.* 6. *in fin. Supr. eod.*

(17) Qui debent interesse investituræ, 69. Cujac.

(18) Probanda est nova investitura Paribus Curiæ, si tamen ipse dominus pares habet: si non habet, etiam extraneis paribus probari potest investitura. Pares autem esse non præsumuntur, nisi in instrumento insertum fuerit pares esse, vel nisi antiquissimum instrumentum sit.

(19) 1. *feud.* 26. 2. *feud.* 2. *in fin. pr.*

(20) *l.* 7. *Longob. de ultim. voluntatibus.*

(21) Pagensibus. *d. l.* 7. Pagenses, κωμῆται.

(22) *l.* 12. *ff. de testibus.*

(23) De re communi in feudum danda, et per quos fiat investitura. *tit.* 70. Cujac.

(24) Feudum ejusque investitura in re communi recte constituitur. adde *l. portionem.* 12. *C. de donat. l. falso.* 3. *C. de comm. rerum alienat.*

(25) *l.* 26. *§.* 4. *ff. de condict. indebit. l. ult. C. commun. divid.*

(26) Heres factum defuncti mutare non potest. facta defuncti firma habere cogitur: eadem lege et eodem jure rem habet, quo defunctus. *l.* 14. *C. de rei vindic. l.* 3. *C. de rebus alienis.* adde *l.* 59. *l.* 120. *l. ex qua persona.* 149. *ff. de regul. juris.*

(27) Investitus de novo beneficio, fungitur eodem jure in re infeudata, quo fungebatur investiens ante concessionem investituræ: unde notant posse eum provocare ad divisionem. *ex l. ad officium.* 3. *l. ult. C. commun. dividund.* cum ejus antecessor potuerit.

(28) Res feudalis transit cum sua causa suisque vitiis.

(29) Communi dividundo judicio res producenda est ad æqualitatem. *l. penult. C. commun. dividund.*

(30) De iniqua feudi inter fratres divisione post 40. annos quæri non potest. *l.* 3. *Longobard. de prohib. alienat. minor.*

(31) Per procuratorem investiri possumus. *tit.* 3. *vers. sed utrum. Supr. eod.*

omnia supradicta colligi possunt per supradictas LL. Longobard. titulo de ultimis voluntatibus. l. si quis. et C. communi dividundo. l. 1. et 2. † [Idcirco (1) pares necessarii sunt in instrumento investituræ, et non alii : ne quid excogitetur falsitatis in perniciem domini, aliis testibus inductis, corruptis forte pecunia, vel odio, vel gratia : quæ non (2) sunt suspicanda in paribus.]

SI (3) instrumentum (4) diceretur falsum a domino : daretur (5) defensio vasallo qui instrumentum ad se deferret : ut in Lombard. (6) qualiter quis se defendere debet l. de chartis. et auferetur domino, qui veritatem noverit, et iniquum erit si aliquis ex dono suo conveniatur. Domini est defensio ex ordine (7), cum vasallus non possideat.

† Notandum est quod de omni controversia quæ inter dominum et vasallum oritur, si pares veritatem noverint, omnino cogi debere a domino et (8) paribus dicere veritatem. qui si (9) dicant se nescire, cum sciant, et vasallus postulet : dominus eos coget jurare, et veritatem dicere : ut C. de testibus. l. si quando. et in Lombard. ut judex unus, etc. et in titulo qualiter quis se defendere debet l. si qualiscunque causa, et tit. de testibus. l. ut quicunque. et l. ult.

CUm (10) datur (11) domino defensio de investitura, quæ dicitur esse facta : jurare debet se investituram non fecisse. Cum (12) vero datur successori ejus, jurare debet se non credere investituram factam esse ab antecessore suo. † Si qua investitura facta esse dicetur, semper debet nominare (13) dominum a quo investitura facta dicitur ; cum multum discrepet sacramentum hereditarium a principali sacramento. C. de rebus cred. et jurejurando. l. 3. et l. generaliter. et ut habes de tutore qui jurat quod credit et existimat : ut C. de juram. calum. l. 2. de conscientia (14) enim sua jurare debet, et non de alieno facto (cum iniquum sit aliquem jurare de alieno facto) heres vel successor, nec etiam filius : ut D. rerum amotarum. l. Marcellus. sed contrarium reperitur in Lombard. quia licet filius minorem virtutem habeat quam pater, tamen debet præcise jurare patrem suum non fuisse debitorem. ut in Lombard. qualiter quis se defendere debet l. si contigerit.

Hic est finis feudorum in editione vulgata. Sequuntur fragmenta sive extraordinaria capitula, quæ doctissimus Cujacius restituit ex Ardizone et Alvaroto usque ad finem libri quarti. Ac deinde liber V. ab eodem Cujacio confectus ex variis Imperatorum diversorum feudalibus constitutionibus.

TIT. LXXIII.

DE ALIENATIONE FEUDI.

SUmmopere mandare curamus, ut si quis aliquem de beneficio investiverit, quod ille qui investitus fuerit, non potest per proprium vendere, nec (15) pro levissima re locare, nec infeudare, nisi majorem partem apud se retinuerit : et si in desperatione filiorum fuerit, nulla ratione, nec quolibet modo dare potest. Quæ omnia si facta fuerint, nullius momenti erunt : et eo defuncto, omnia ad priorem dominum revertuntur, et si dominus conquestus fuerit paribus, pares auditis rationibus intra anni spacium expedire faciant, vasallo non faciente satisdationem, domino dent possessionem, salvis suis rationibus : nisi diffinitivam promeruerint sententiam.

TIT. LXXIV.

DE FEUDIS SCUTIFERORUM (16).

FEuda scutiferorum, ut ad (17) libitum dominorum possint adimi, rationis non est, dum tamen serviant secundum laudationem curiæ.

TIT. LXXV.

DE CONDITIONE FEUDI NON IMPLETA.

UT inter conditionalia (18), et non conditionalia aliqua sit differentia, dicimus, quod si quis alicui dederit beneficium conditionale (utpote quæ dantur propter habitationem) (19) deserta habitatione beneficium amittetur. et etiam cum certo constituuntur servitio, non dato servitio non poterit retinere beneficium.

TIT. LXXVI.

DE FIDELITATE.

QUoniam de fidelitate mentionem fecimus, super ea aliquid summatim dispiciamus. Si beneficium est si-

(1) In investitura feudi, testes, pares Curiæ esse debent : hoc ideo quod non præsumatur in illis suspicio, cum ob juramentum ab iis præstitum : tum ob beneficium suum quod habent a domino. Quid si nulli sint pares? extraneis testibus investitura probanda erit.
(2) Præsumitur pro vasallo.
(3) Si instrumentum feudi falsum dicetur. *tit.* 71.
(4) Si de instrumento investituræ lis sit inter dominum et vasallum, idque dominus dicat falsum esse ac se nullam fecisse investituram, si vasallus in possessione feudi fuerit, juramento vasalli stabitur : si modo id instrumentum neque abolitum neque cancellatum sit : licet quoque præsumptio sit adversus id instrumentum. Quod si vasallus in possessione non fuerit, stabitur juramento domini.
(5) Si instrumentum feudi falsum dicitur, non fit exacta inquisitio, sed simpliciter possidenti vasallo defertur juramentum : non possidenti, domino. Quid ita? quia hæc falsi accusatio, civilis est ; In criminali fit exactior inquisitio. *l. ubi.* 22. *C. ad l. Corn. de falsis.*
(6) 2. *tit.* 54.
(7) Id est, mero jure. 1. *feudor.* 4. §. 1.
(8) Par curiæ parem suum cogere potest, verum dicere. Cogere, inquam, potest ut judex. *l. si quando.* 19. *C. de testibus.*
(9) Testis licet extra judicium primo dixerit se nescire, si tamen in judicio post dixerit se scire, falsus non videtur. Quid si juratus dixit se nescire? post se scire citra falsum, dicere non potest. Quid si dixerit se non reminisci, post se reminisci? testimonium ejus admittetur.
(10) Qualiter juret dominus aut vasallus cum defensio ei datur. *tit.* 72.
(11) Jurat de veritate dominus si investivit : de credulitate et certa opinione, ejus heres. Ille jurat sciens se non fecisse : Hic, opinatione sua jurat, antecessorem non fecisse investituram.
(12) Juramentum successoris differt a juramento autoris : cum diversa sit eorum in facto scientia atque cognitio.
(13) Investitorem suum nominare vasallus debet, si de eo sit controversia.
(14) *tit.* 33. *in fin. supr. eodem.*
(15) *tit.* 9. §. 1. *supr. eodem.*
(16) Θυρεοφόρων.
(17) *tit.* 81. *infr. eod.* 1. *feud.* 1. §. 5.
(18) *tit.* 89. *infr. eod.*
(19) *tit.* 105. *infr. eod.*

ne (1) fidelitate, et vasallus aliquid, quod sit contra suum dominum, fecerit, amittat beneficium laudatione parium: hoc idem dicimus in iis, qui fidelitatem jurant. Si cui militi fidelitas requisita fuerit a domino, dominus secundum quosdam librum militi ostendere debet, et miles eam facere debet vel parium laudationi stare intra annum: quod nisi factum fuerit, miles secundum quosdam de beneficio damnari potest, quod contra præceptum domini Lotharii (2) regis Papiæ datum videtur. Librum autem quod vasallo ostendi soleat, non necessitate fieri, sed voluntate. Est enim quoddam signum requisitæ fidelitatis memoriæ causa. Et venit aliquando ut vasallus dicat domino se facturum fidelitatem, quam pares laudaverunt. tunc non perdit beneficium, si stat per dominum, quod faciat curiam. Qui fidelitatem jurant, si voluntate utrorumque separatio facta fuerit, fidelitas finitur: si sua voluntate vasallus vel judicio parium feudum dimisit, fidelitas durat.

TIT. LXXVII.

SI PLURES SINT DOMINI VEL VASALLI, AN PLURES (3) FIDELITATES VEL SERVITIA DEBEANTUR.

Cum plures fratres vasalli paternum habent beneficium, donec illud indivisum possident, una fidelitas, et unum servitium domino fieri debet: Si vero partitum (4) fuerit, quot partes, tot erunt fidelitates. Servitia vero non pro partibus, ut unum primum, videlicet graviora, sed pro quantitate beneficii moderanda. Plures autem domini, etsi feudum inter se dividant, nullo modo nisi unam fidelitatem ex feudo habere poterunt. Servitium vero omnibus non gravitate, sed moderamine faciendum est.

TIT. LXXVIII.

CULPAM (5) UNIUS EX COHEREDIBUS CÆTERIS NON PRÆJUDICARE.

Cum feudum hereditarium uni ex coheredibus propria culpa auferetur a paribus per judicium, cæteris non præjudicat, Hoc autem ita intelligitur, ut vivo (6) eo, vel suis (7) heredibus feudum ad cæteros venire non intelligatur.

TIT. LXXIX.

UT RATIO VASALLI PRIUSQUAM (8) DOMINI DISCUTIATUR.

Si contentio fuerit inter dominum et vasallum, et dominus habuerit aliquam rationem contra vasallum, et vasallus contra dominum, vasalli ratio prius discutiatur: quoniam pares majorem (9) jurisdictionem habent de (10) suo pari, quam de suo domino.

TIT. LXXX.

DE EVICTIONE.

Generaliter verum est in feudis dominos (11) de evictionibus teneri. at si quis sciens (12) investituram alterius beneficii acquisierit, eo evicto nullam adversus dominum vasallum actionem habere dicimus, quoniam in acquirendo malam habuit fidem.

TIT. LXXXI.

DE FEUDIS IMPROPRIIS (13) QUÆ AUFERUNTUR (14) DANTIS ARBITRIO.

Unum quidem non minus utile, sed satis congruum superioribus adverti, et ex comprobato (15) usu in scriptis bono arbitrio reducere procuravi. Si quis igitur pro vice dominicaria (16) vel villicaria, ut dicam, pro decania (17), vel aliis quibuscunque angariis feudum quod improprium est, acceperit, nisi specialiter hoc actum sit inter contrahentes, id est, nominatim feudum cum honore feudi, et ita, ut non liceat domino auferre quod datum fuerit, etiam si administratio illa auferatur: quod datum penitus ablata administratione sine omni obstaculo auferre liceat. Si autem quod superius dictum est, probare conetur, et quodammodo possidere vasallus quibusdam credatur: non jurejurando decidi oportet, sed testibus vel instrumento aliisve legitimis probationibus causa firmiter approbetur.

TIT. LXXXII.

PRIUS (18) POSSESSIONEM RESTITUENDAM ESSE QUAM DE PRINCIPALI CAUSA AGATUR.

Si qua contentio de beneficio inter aliquos (prout sæpe fieri solet) orta fuerit, si unus dominus vel loco domini habeatur, et alter vasallus vel loco vasalli habeatur: si per pares secundum usum regni judicium ventiletur, primo (19) de suo recto beneficio investiri debet, et si possessio aliqua perturbata fuerit, modo restitui debet.

TIT. LXXXIII.

SI UNUS EX FRATRIBUS DEDERIT (20) SUAM PARTEM FRATRI, VEL DOMINO VEL EXTRANEO.

Si alter ex fratribus (21) qui paternum (22) habeat beneficium, suam portionem dederit domino vel alicui

(1) Potest esse beneficium sine fidelitate, id est, fidelitatis juramento. *tit.* 3. *in fin. pr. et tit.* 24. §. 1. at non sine fide.
(2) *tit.* 52. *supr. eod.*
(3) *tit.* 55. §. 1. *supr. eod.*
(4) Feudum potest dividi. *ut hic.* non tamen regale. *tit.* 55. §. 1. *in fin.*
(5) *tit.* 93. *Infr. eod. tit.* 52. *Supr. eod.*
(6) *tit.* 83. *infr. eod.*
(7) *tit.* 98. *infr. eod.*
(8) Ad judiciorum ordinem id pertinet, ut et titulus 82. *infr. eod.*
(9) Vid. *titul.* 22. *in fin. supr. eod.*
(10) Id est, tam in suum convasallum, quam in suum dominum.
(11) *tit.* 8. 25. 46. *supr. eod.*
(12) *tit.* 87. *et* 96. *infr. eod.*
(13) *tit.* 48. *Supr. eod.*
(14) *tit.* 74. *Supr. eod. tit.* 94. *Infr. eod.* 1. *feud.* 1. §. 5. *et tit.* 2. 11.
(15) Ex eodem usu sumitur decisio. *infr.* 83.
(16) Dixi 1. *feud.* 2.
(17) Dicania, quidam ita legunt. Cæterum Decanus Longobardorum et Gallorum legibus, non tantum is est qui in militia, decuriæ imperat: sed et qui domi judicandi munere fungitur, ut advocatus, centenarius, millenarius, quingentenarius.
(18) *tit.* 20. *et* 39. §. 1. *supr. eod.*
(19) Dixi *tit.* 2. §. 1. *supr. eod.*
(20) Id est, refutaverit.
(21) De feudo a patre refutato, vid. *tit.* 13. *supr. eod.*
(22) De quo vid. *tit.* 50. *supr. eodem.* 1. *feud.* 4. §. 2.

extraneo: dominus vel extraneus tamdiu (1) teneat sine præjudicio, quamdiu ille, qui dedit, heredem masculum habuerit: si vero sine herede decesserit, alter frater si vixerit, vel ejus heres sine ullo obstaculo et temporis præscriptione (2) beneficium, quod hereditarium (3) est, vindicet a quocunque possidente. Hoc idem dicimus, et si fratres fuerint, et alter ab altero ex fratribus acquisierit: hoc enim verissimum ex usu comprobato didicimus.

TIT. LXXXIV.

PATREM (4) IN FEUDO FILII NON (5) SUCCEDERE.

QUoddam usui traditum recordationis causa in scriptis ponere procuravi. Si quis igitur habens filium, ipsum per dominum investire fecerit, nisi (6) nominatim cum domino pactus fuerit, ut si filius decesserit ante patrem, quod feudum ad patrem revertatur: dicitur defuncto ante patrem filio, patrem carere beneficio, et domini adquiri beneficium.

TIT. LXXXV.

DE INVESTITURA FACTA MARITO VEL UTRIQUE CONJUGI.

SI maritus de feudo suæ uxoris investiatur ea absente, nisi nominatim quasi gerendo (7) uxoris negotium investiatur: sibi acquirit feudum ea sciente vel jubente. Si vero uterque insimul (8) investiatur, pro parte sibi proficiunt: nisi cum jam dicta distinctione factum fuerit. et dicimus etiam, ut si unus ante alterum sine herede decesserit, quod alterius (9) pars domino adquiratur.

TIT. LXXXVI.

DE FRUCTIBUS (10) FEUDI.

UNum quidem satis usitatum dicimus, quod si aliquis decesserit nullo in feudo relicto herede, jus feudi ad dominum pertinere dicimus: Fruges autem extantes non ad dominum, sed ad filias ipsius vasalli, vel etiam ad uxorem ejus pertinere, et hac ratione creditor (11) eas retinere potest, licet pignus habere non possit: et hoc cum distinctione Imperialium Constitutionum.

TIT. LXXXVII.

AN PRÆSCRIPTIONE (12) FEUDUM ADQUIRATUR.

IN beneficiis ut in cæteris contractibus, præscriptiones currere satis humanum, et rationi congruum videtur. Si quis ergo feudum alienum bona fide ab aliquo justa traditione acceperit, licet dominus non sit, cum verus dominus in traditione putetur, longi (13) temporis præscriptione jus sibi acquirit. Si vero malam (14) fidem habuerit, nulla se poterit tueri præscriptione, nec etiam de evictione agere poterit.

TIT. LXXXVIII.

DE PROBATIONE INVESTITURÆ.

DE ingressu (15) curiæ a quibusdam varia ac diversa putantur: nos autem quod sæpius ac rationabiliter in multis curiis et civitatibus intelleximus, in scriptis bonæ recordationis causa inserere procuravimus. Quicunque igitur beneficium per investituram acquisierit sine possessionis traditione, pares ad investituram habeat, ut pro ipso veritas discernatur, cum controversia inde fuerit. Sane si possidet, aliis quibusdam adjuvetur adminiculis. Veruntamen quia milites inopes vasalli sunt, per testes vel per breve testatum probatio satis competens esse dignoscitur.

TIT. LXXXIX.

CONDITIONEM TACITE FEUDUM SEQUI.

BEneficia conditionalia (16), quæ in majoribus curiis a veteri tempore esse noscuntur: utpote Patriarcharum, Archiepiscoporum, Abbatum, Abbatissarum, Ducum, Marchionum, Comitum, Capitaneorum, sive etiam majorum valvasorum, si duobus, tribus, vel deinceps aliis dantur vasallis, tacitæ (17) conditiones eos sequuntur, nisi nominatim in ipsis traditionibus ipsæ conditiones excipiantur. Hoc idem etiam de his conditionibus, quæ noviter (18) constituuntur ad harum similitudinem verissimum fore sapientibus placet.

TIT. XC.

FRATREM FRATRI IN FEUDO NOVO (19) NON SUCCEDERE.

SI duo fratres in heredes masculos et fœminas de beneficio investituram acceperint, altero decedente filia relicta, neptem cum patruo ad feudum venire dicimus: cum unusquisque (20) fratrum suæ soboli bene consuluit. Si enim frater suus sine ulla progenie decesserit, feudum non ad superstitem, sed ad dominum perveniet: nisi pactum de successione factum foret.

(1) *tit.* 78. *supr. eod.*
(2) Longa non XXX. annorum *ut tit.* 9. §. 1. 26. §. 4. *Supr. eod.* 1. *feud. ult.* adde *tit.* 88. *Infr. eod.*
(3) Paternum feudum hic dicitur hereditarium. Interpretibus hereditarium est quod quis habere non potest, nisi sit heres.
(4) *tit.* 50. *Supr. eod.*
(5) Excipe casum qui nunc sequitur.
(6) Pater contracta fiducia filium de feudo investire faciens, filio succedit: alias non succedit. *d. tit.* 50.
(7) Per gestorem potest investitura accipi. *ut hic*: et per nuntium. *tit.* 58. §. 2. *Supr. eod.* per procuratorem, *tit.* 3. §. 1. *vers. sed utrum. Supr. eod.*
(8) *tit.* 104. *Infr. eod.* 1. *feud.* 15.
(9) Et ita juri adcrescendi hoc casu locus non est.
(10) Adde *tit.* 28. §. 3. *et tit.* 45. *supr. eod.*
(11) *tit.* 45. *supr. eod.*
(12) Præscriptione tricennali feudum adquiritur. *infr. eod. tit.* 9. §. 1. *in fin.* 26. §. 4. 1. *feud. ult.*
(13) XXX. annorum, alias non currit præscriptio, vid. *tit.* 83. *supr. eod.*
(14) *Tit.* 80. *supr. eod. tit.* 96. *supr. eod.*
(15) Id est, de qualitate vasalli et paris.
(16) Quibus adjecta est conditio aliqua *tit.* 2. §. 2. *tit.* 75. *supr. eod.*
(17) Qualitas fundi, fundum tacite sequitur.
(18) Vid. *tit.* 108. *infr. eod.*
(19) Aliud in paterno, 1. *feud.* 8. *in fin. tit.* 14. §. 2. *tit.* 20.
(20) *tit.* 18. *Supr. eod.*

TIT. XCI.

DE INVESTITURA VETERIS ET NOVI BENEFICII.

Beneficium intelligitur de veteri (1) et novo: et cum de veteri fit investitura, satis sit si de recto (2) beneficio fiat investitura. Hæc autem investitura ab unaquaque (3) persona fieri potest, sive seculari sive ecclesiastica, si antiquitus (4) eorum consuetudo fuerit. hæc secundum quosdam, et a fœmina, et a minore 25. ann. fit. De novo si fiat investitura, nominatim et de certa re oportet fieri. Hæc investitura a muliere secundum quosdam non valet: quibusdam valere placet: quæ sententia mitior (5) est. A minore autem 18. annorum non valet: hoc etiam de minoribus ann. 25. asseritur, ut quibusdam placet. A prælatis Ecclesiarum vero tradi, et legitime dici potest jure, ut valeat investitura, dum tamen dissipator (6) videri non possit: quod si aliter intelligeretur, nullum beneficium ab ecclesiasticis personis datum retineri posset. Dicitur etiam quod si conjunctæ (7) personæ gratia, vel etiam alicui alteri tale dedit feudum, quod duos consimiles vasallos acquirere posset, inutile est beneficium.

TIT. XCII.

JUSTO (8) ERRORE EXCUSARI VASALLUM QUI FIDELITATEM NON FECIT.

Quicunque paratus est facere bene fidelitatem domino suo, prout pater fecerat fidelitatem patri vel antecessori domini, dum tamen hæc bona fide dicat, et non dolose, sed justo errore, omnino condemnari non potest. Cum enim controversia est inter ipsos, per antiquitatem feudi, vel per breve testatum, vel per testes domino incumbit probatio, alioquin per vasallum veritas inquiratur.

TIT. XCIII.

FACTUM FRATRIS (9) FRATRI IN FEUDO PATERNO NON NOCET.

Quoddam satis bene dispositum ad utilitatem, et ad perniciosam calliditatem destruendam, in scriptis inserere curavimus. Quidam (10) miles bina beneficia a duobus dominis, prout solitum est, acquisivit: qui decedens duos reliquit filios, qui paterna beneficia inter se dividentes, alter eorum suo domino pro beneficio quod ad eum venit fidelitatem nullo (11) anteposito, sicut pater fecerat, fecit. Alter vero frater alteri domino similiter pro suo beneficio, quia alium nullum dominum habere videbatur, nullo anteposito fidelitatem fecit: defuncto posteriore fratre sine filiis, utrumque feudum in unum, ut prius, venit personam; et sic dominus talem fidelitatem quærit, qualem frater ejus fecerat: quas altercationes amputantes dicimus, illud, quod frater fecit, nihil superstiti obesse: licet in secundam et tertiam generationem, et usque ad infinitum pervenerit.

TIT. XCIV.

DE FEUDO GUARDIÆ (12) ET GASTALDIÆ.

Quod nomine gastaldiæ vel guardiæ in feudum datur, ablata gastaldia vel guardia jure auferri (13) potest (14).

TIT. XCV.

DE SUCCESSIONE FEUDI.

Quidam dominus habens beneficium, reliquit duos filios: et unusquisque ipsorum habuit duos vel tres filios: unus illorum fratrum decessit, una tantum filia relicta: portionem illius non (15) ad omnes superstites, sed ad patruos (16) illius et suis posterioribus (17) pertinere dicimus.

TIT. XCVI.

DE INVESTITURA ALIENI BENEFICII.

Si quis accederit investituram alterius beneficii, inutilis est hæc investitura: et qui sciens hoc agit, de evictione (18) agere non potest.

TIT. XCVII.

NON AMITTERE FEUDUM EUM QUI SINE DOLO CESSAVIT PER ANNUM IN PETENDA INVESTITURA.

Inter (19) dominum et vasallum nulla fraus (20) debet esse, et inde potest accipi, si vasallus non dolose steterit per annum (21) quærere investituram sui beneficii, non damnabitur. dolus (22) enim abest, si justa causa impediente steterit, vel etiam cum amore servitium fecerit domino conscio. Dicimus autem ut si contra (23) ea quæ in fidelitate nominantur fecerit, beneficio carebit.

TIT. XCVIII.

EX DELICTO VASALLI FEUDUM AD DOMINUM REDIRE.

Vasallus habens feudum deliquit contra dominum, cui judicatum est: agnati cum domino litigant, quidam domino dicunt pertinere: quidam agnato. Dicimus autem ad dominum non (24) pertinere, donec (25) aliquis ma-

(1) *tit.* 3. *Supr.*
(2) De quo vid. *tit.* 20.
(3) 1. *feud.* 1.
(4) *d. tit. et* 6.
(5) Ideo sequenda.
(6) Prælatus res ecclesiæ infeudare potest, at non dissipare.
(7) *Novell.* 120. *cap.* 5.
(8) *tit.* 26. §. 7. *vers. vasallus.*
(9) Vid. *tit.* 78. *supr. eod.*
(10) *tit.* 52. §. 2. *supr. eod.*
(11) Hoc feudi ligii proprium est. *tit.* 99. *infr. eod.*
(12) 1. *feud.* 2. *et* 4. §. 3.
(13) Vid. *tit.* 81. *supr. eod.*
(14) Nisi aliud convenerit. *tit.* 105. *infr. eod.*
(15) *tit.* 50. *in fin. supr. eod.*
(16) Ad fratres. *Cujac.*
(17) Id est, posteris, *ut l.* 3. §. 3. *ff. de injusto.*
(18) Evictionis non agit qui sciens alieni beneficii investituram accepit. *tit.* 80. *in fin. supr. eod.*
(19) Dixi *tit.* 52. §. 3. *in fin. supr. eod.*
(20) Dolus inter vasallum et dominum interdictus.
(21) Et dicm. 1. *feud.* 22.
(22) Dolum excusat justa causa impediens.
(23) 2. *feud.* 24. §. 2. *vers. sed non est.* 1. *feud.* 21.
(24) Cujacius hanc negationem expungit.
(25) *tit.* 78. *supr. eod.*

sculus ex delinquenti vasallo superest, alii vero contradicunt.

TIT. XCIX.
DE FEUDO LIGIO.

SI quis investitus de feudo ligio, pro quo contra (1) omnes fidelitatem domino debet, Lucio et Titio ex se descendentibus filiis, sibi heredibus institutis, vita decesserit, divisione facta, si ad solum Titium feudum pervenerit, rationabiliter placuit eum solum fidelitatis sacramento esse obnoxium, ad quem solita feudi jura transierint. quod si ab alio domino Lucius postea feudum per investituram acquisierit, pro quo similiter ei contra omnes homines fidelitatem fecerit: decedente Titio sine liberis, ad quem devolvatur feudum, quod ex divisione habuerat, an ad alium fratrem an ad dominum quæri potest? et cum placeat (2) quem ligium hominem duorum esse non posse, videri potest feudum ad dominum pertinere. sed rectius visum est feudum, quod per investituram acquisierit, impedimento ei non esse, licereque ei per (3) substitutum acceptabilem domino priori servire.

TIT. C.
IMPERATOREM FEUDUM AMITTERE VEL ALIUM PRO SE FIDELEM DARE.

EX facto incidisse scio Fridericum principem nostrum (4) cum ab initio Dux esset, et pro Ducatu fidelitatem faceret, divino nutu postea Imperatorem creatum, petita ab eo fidelitate pro ducatu, petenti domino respondisse, non teneri se fidelitatem facere, cum omne hominum genus sibi fidelitatem debeat, et ipse soli Deo et Romano Pontifici. Sed cum insistente feudi domino de hoc contenderetur, proceribus prudenter visum est, feudum amissum esse (5), vel alium (6) Ducem in Ducatu constituendum, qui feudo servire debeat, et domino fidelitatem faciat.

TIT. CI.
ECCLESIAM FIDELITATEM NON FACERE (7).

DE negotio super quo nos consulere voluisti, tibi secundum jus curiæ et usum feudi breviter respondemus, quatenus pro feudo, quod ab aliquo per Ecclesiam detinetur, nulla sit facienda fidelitas (8).

TIT. CII.
NON COGI VASALLUM PRO UNO FEUDO DUAS FIDELITATES FACERE (9).

INsuper etiam te instructum esse volumus, quod si dominus a quo feudum tenebatur, diem suum pluribus heredibus relictis obierit: vasalli qui communiter illud tenent, non coguntur fidelitatem pro eo feudo facere, nisi domini illud feudum primo partirentur: quoniam secundum jus feudi non debet quis duas (10) fidelitates pro eodem feudo facere.

TIT. CIII.
FILIOS TANTUM SECUNDI MATRIMONII MATRI IN FEUDUM SUCCEDERE.

MUlier quæ feudum secundi viri contemplatione acquisierat, si ex utroque matrimonio superstitibus liberis decesserit, solos ex (11) secundo viro susceptos filios ad feudi successionem admitti, usu curiarum obtentum est.

TIT. CIV.
CASUS QUIBUS FOEMINA IN FEUDO SUCCEDIT.

SI cui militi ad certum (12) servitium feudum fuerit datum, isque relicta ex se descendente fœmina, decesserit, quæ id servitium juxta feudi conditionem non minus decenter (13) præstare possit quam masculus, etsi in investitura minime cautum sit, ut et fœminæ ad id aspirare valeant, eam tamen admitti rectum putamus, quinimo hoc casu, simul cum masculo in feudo eam succedere quidam putant, quod multo magis dignum observantia existimamus, cum feudum sic datum est, ut nullum pro eo servitium fiat, ut pleraque hodie feuda dantur.

§. 1. Item si quis eo tenore de feudo aliquo sit investitus, ut in eo succedant fœminæ sicut (14) masculi, sive feudum id ad certum fuerit datum servitium, sive pro eo indeterminate fuerit promissum servitium, investito moriente in feudum succedunt pariter et mares et fœminæ, quanquam enim superstite (15) masculo ex eo qui primus feudum adquisivit, fœminæ excludantur, et si in maribus et fœminis fuerat acquisitum (ut in feudis regulariter tradi solet) sermonem tamen investituræ, nec non vim verborum et sensum contrahentium intuentes, discretionem sexus in ejusmodi feudi successione non fecimus.

§. 2. Jugales (16) a quodam milite simul (17) de eodem feudo investiti fuerant, ut in se descendentesque suos id haberent. Hi ex se filio et filia superstitibus defuncti sunt, inter quos feudi quæstio agitatur. masculus enim universum feudum sibi vindicat: fœmina vero ad parentum feudum pariter cum fratre vocari se defendit. quidam pro masculo, quidam pro fœmina pronuntiant. Eorum qui pro filia judicant, sententiam sequendam esse censeo, cum filia ex antedictorum jugalium contubernio superest, ex prædefuncta uxore alio suscepto masculo qui consanguineus ad eam frater sit. In cæteris (18) priorum sen-

(1) Feudi ligii proprium hoc est, ut qui feudum ligium a domino acceperit contra omnes ei fidelitatem debeat. *tit.* 52. §. 2. *tit.* 93. *Supr. eod. c. pastoralis de sent. et re judic.* ut ne quidem Imperator excipiatur, antiquiorve dominus. In jurejurando non homologi, excipitur. *tit.* 28. *in fin. Supr. eod.*

(2) Duorum homologus nemo esse potest, *ut hic*, non homologus, potest, *d. tit. in fin.*

(3) Facit *tit.* 55. §. 1. *tit.* 100.

(4) *Libri feudorum compositi videntur sub Friderico Imp.*

(5) Aliud in ecclesia, *tit.* 101. *infr.*

(6) Vicarium scil. et substitutum. ut *tit.* 55. §. 1. *tit.* 99. *supr. eod.*

(7) Id est, solutam esse juramento fidelitatis, et ita derogatur legi generaliter conceptæ, *tit.* 3. *in fin. supr. eod.*

(8) Igitur major Ecclesiæ quam imperatoris autoritas. *tit.* 100. *infr.*

(9) Quid si plures feudum adquisierint? omnes fidelitatem facere debent, *tit.* 26. §. 4. *vers. omnes.*

(10) *tit.* 55. §. 1. *supr. eod. tit.* 77. *supr. eod.*

(11) *tit.* 26. §. 4. *vers. mulier.*

(12) *tit.* 51. §. 7.

(13) Puta, ut comitetur domini uxorem. *tit.* 2. *in fin. supr. eod.*

(14) 1. *feud.* 1. §. 3. *tit.* 6. §. 1. *tit.* 8. *et* 2. *feud.* 26. §. 5. *vers. feudum ea lege.* Vi hujus pacti succedunt fœminæ cum masculis.

(15) Fuit ea Gerardi sententia, de qua dixi 1. *feud.* 8. *in fin*, ab omnibus recepta.

(16) Id est, conjuges.

(17) Ut *tit.* 85. *supr. eod.* Hujusmodi feudum partim fœmineum, partim paternum: et ita mixtum.

(18) Id est, quoties filia ex eodem matrimonio fratres habet.

tentia sane sequenda est: quod si sola ex eo matrimonio relicta filia, nullo ex eo vel alio connubio superstite masculo, ab hac luce subtracti fuerint, feudum scindi fert prudentum nostræ civitatis opinio, ut dimidiam quidem partem fœmina sibi acquirat, reliquam vero dominus aut ejus heres accipiat.

TIT. CV.

DE FEUDIS HABITATIONUM.

FEuda habitationum (1) nisi (2) aliud specialiter cautum sit, morte accipientium finiuntur (3).

TIT. CVI.

SERVOS POST DELATAM SUCCESSIONEM MANUMISSOS IN FEUDUM NON SUCCEDERE.

QUæsitum scio, dudumque apud prudentes fuisse causam hanc: si servi (4), quibus macula (5) servitutis obstaculo fuerat, libertate donati fuerint, an ad feudi successionem valeant adspirare? Denique post magnas varietates obtinuit sententia distinguentium, quo tempore libertatis donum assecuti fuerint: ut si quidem eo tempore (6), quo coheres alter, utpote his constitutis inhabilibus, aut dominus quasi ad se devolutum vindicasset, ab ejus successione sint penitus alieni, ne quod legitime factum est, supervenienti facto postea retractetur: qui si re integra manumissi fuerint, in feudum recte succedere queunt.

TIT. CVII.

UT VASALLI SUMPTIBUS DOMINI SERVITIA PRÆSTENT.

ANtiquatum esse ipsis rerum experimentis, nos ipsi cognovimus, fideles, nisi (7) aliud contractibus pactiones insertæ desiderent, dominorum (8) sumptibus eisdem servitia ministrare. Justum namque est, ut illi consequantur stipendium, quo tempore suum commodare reperiuntur obsequium, præsertim cum nec quisquam propriis cogatur impendiis militare, maxime cum extra (9) civitatis suæ tentoria servitiis exhibendis eos convenit fatigare.

TIT. CVIII.

VASALLUM FEUDUM POSSE IN ALIUM ARCTIORI LEGE TRANSFERRE.

NUlla juris constitutione aut consuetudinis, ususque longævi observantia prohiberi sciscitatus invenio, vasallum, arctiori (10), quam ipse habeat, lege, feudum in alium ubilibet posse transferre.

TIT. CIX.

CLERICATU FEUDUM AMITTI.

ET jure et moribus receptum est, vasallum clericali (11) se militiæ dedicantem feudum amittere. Scriptum est enim in divinis eloquiis: Miles Christi serviat Christo: milites seculi serviant seculo.

(1) *tit.* 75. *supr. eod.*
(2) *tit.* 44. *supr. eod.*
(3) Et deserta habitatione. *d. tit.* 75.
(4) An servus investiri possit, vid. *tit.* 3. §. 1. *vers. personam.*
(5) Servitutis macula.
(6) In feudis delatæ successionis tempus spectatur, facit *tit.* 30. *supr. eod.*
(7) Conventio format contractum. *l.* 7. §. 5. §. 6. *ff. de pact.*
(8) Sumpta dominico servitium præstatur a vasallo. Vid. Ardizonem *de feud. cap.* 25. An et a liberto servitium eodem modo præstatur patroni sumptu? minime. vid. *l. suo victu.* 18. *ff. de oper. libert.*
(9) Vid. Curtium 4. *part.* 1. *causa ver. tertia cadit.*
(10) *tit.* 34. §. 2. *tit.* 48. 89. *in fin.*
(11) *tit.* 21. *tit.* 26. §. 4. *vers. qui clericus. supr. eod.*

LIBER QUINTUS [1]

DE FEUDIS,

QUO

VARIÆ CONSTITUTIONES IMPERATORUM AD HANC PARTEM JURIS PERTINENTES CONTINENTUR.

TIT. I.

CONSTITUTIO CONRADI (2) DE BENEFICIIS.

IN nomine sanctæ et individuæ Trinitatis: Conradus Dei gratia Romanorum Imperator Augustus, omnibus sanctæ Dei Ecclesiæ fidelibus et nostris tam præsentibus quam futuris notum esse volumus, quod ad reconciliandos animos seniorum et militum, ut ad invicem semper inveniantur concordes, et ut fideliter nobis et suis senioribus serviant et devote, præcipimus et firmiter statuimus, ut nullus miles Episcoporum, Abbatum, Abbatissarum, Marchionum, vel Comitum, vel hominum qui beneficium de nostris publicis bonis, aut de Ecclesiarum prædiis nunc teneut aut tenuerint, aut hactenus injuste perdiderint, tam de nostris majoribus valvasoribus, quam eorum militibus sine (3) certa et convicta culpa suum beneficium perdat, nisi secundum consuetudinem antecessorum nostrorum et judicium parium suorum. Si contentio emerserit inter seniorem et militem, quamvis pares judicaverint, illum suo beneficio carere debere, et ille dixerit, hoc injuste, vel per odium factum esse, ipse suum beneficium teneat, donec senior et ille quem culpat, cum paribus ad nostram præsentiam veniant, et ibi causa juste determinetur. Senior vero et miles qui culpatur, qui ad nos venire debuerint, sex (4) hebdomadas antequam iter incipiat ei cum quo litigaverit innotescat. Hoc autem de majoribus valvasoribus observetur. De minoribus vero in regno nostro, aut ante seniores, aut ante missum (5) nostrum eorum causa finiatur. Præcipimus etiam, ut si aliquis miles sive de majoribus, sive de minoribus, de hoc seculo migraverit, filios ejus beneficium tenere, si vero filios non habuerit, et aviaticum (6) ex masculo filio reliquerit, pari modo beneficium habeat, servato usu majorum valvasorum in dandis (7) equis et armis suis senioribus. Si vero forte aviaticum ex filio non reliquerit, sed fratrem legitimum ex parte patris, et si seniorem offensum habuerit, sibi vult satisfacere (8) et miles ejus esse, beneficium quod patris sui fuit habeat. Insuper et omnibus modis prohibemus, ut nullus senior de beneficio suorum militum cambium (9) aut precarium aut libellum sine (10) eorum adsensu facere præsumat. Illis vero quæ tenet proprietario jure, aut præcepto suo porrectum libellum, sive per precariam, nemo ea devestire audeat injuste. Fodrum (11) autem de castellis quod nostri antecessores habuerunt, habere volumus: illud vero quod non habuerunt, nullo modo exigimus. Si quis hanc jussionem nostram infregerit, auri optimi libras C. componat, medietatem cameræ nostræ, et medietatem cui damnum illatum fuerit.

TIT. II.

CONSTITUTIO HENRICI DE CAUSIS AMITTENDI FEUDI.

IMperator Augustus Henricus secundus. De militum beneficiis quoniam dubias variasque causas in regno nostro esse cognovimus, ideo ad Reipublicæ statum quædam statuimus. Si (12) quis ergo dominum suum interfecerit, vel vulneraverit, ipsum dominum suamve dominam obsederit, vel eum cucurbitaverit (13), vel contra ea, quæ in fidelitate nominantur, fecerit, vel his supradictis consilium dederit, parium laudatione beneficium amittat. Si vero de supradictis se defendere voluerit, testibus a parte domini deficientibus, cum tribus paribus se expurget: si autem pares habere non potuerit, cum duodecim propinquioribus parentibus se defendat (usu vero curiali solus defendat). Si quis autem suorum parium idoneus tamen exinde se veritatem scire dixerit, et per pugnam eum fatigare voluerit, ut per (14) pugnam se defendat, edicimus. Si quis autem fuit, qui domino non servierit, parium laudatione beneficium amittat (curiali tamen usu id redimere potest pro medietate, quantum valuerit), sed si hoc defendere noluerit, duos vel unum saltem parem ostendat, et cum his se servisse juret: et si pares paremve habere nequiverit, cum tribus vel duobus propinquioribus parentibus se intra annum (15) serviisse juret:) usu tamen curiali solus jurare conceditur. Qualiter autem juret, an solus, aut cum aliis, nihil interest, dum tamen servitia nominet.) Si autem concorditer cum domino suo se habuerit dominum sæpe videndo, tunc dicimus ut probet per te-

(1) Hoc libro continentur quædam Constitutiones Imperatoriæ compilatæ atque hic insertæ ab Hugolino. Cujac. *de feud. cap.* 2. *circa fin.* et Borchold. Ans.
(2) 1. *feud.* 1. §. 2. adde 2. *feud.* 34. 40.
(3) 1. *feud.* 21. 22. §. 2.
(4) *d.* §. 2.
(5) Vicarium.
(6) Id est, nepotem ex filio. 1. *feud.* 1. §. 2.
(7) 2. *feud.* 12.
(8) 2. *feud.* 51. §. 1. *tit.* 55. §. 2.
(9) De cambio adde 1. *feud.* 4. §. 2. 22. §. 1. *tit.* 25.
(10) 2. *feud.* 9. *in fin.* 34. §. 1.
(11) Annonam militarem 5. Ammonius 3.
(12) Causæ feudi amittendi.
(13) 1. *feud.* 5. *supr. et* 2. *feud.* 38. 57.
(14) 2. *feud.* 27. *in princ. et* §. 3. *et tit.* 39. §. 2.
(15) Quod minimum est, *ut infr. eod.*

stes servitium fecisse, et per se non stetisse. Si autem aliqua inter dominum et vasallum discordia fuerit, vel si domicilia in longinquum habuerint, vasallus domino se repræsentando servitium promittat, et si necesse fuerit, hoc probet jurejurando, saltem ad finem controversiæ vasallo a paribus dato. Si quidem intra annum servierit, quod levissimum fuerit, et dominus aliud servitium imposuerit, quod vasallus neglexerit, unde damnum domino illatum fuerit usque ad fruges, feudatarius parium existimatione damnum resarciat. De aliis vero culpis unde beneficium non amittitur, parium laudatione defendat se, ut supra, vel emendat.

TIT. III.

ALIA CONSTITUTIO HENRICI DE VASALLO QUI UNUM EX DOMINIS REFUTAVIT.

IMperator Henricus: si contigerit feudum incuria, aut neglectu fidelis consortibus (1) applicari, nullum ex eo levamen detrusus excipiat, ne senioris sui contemptus illusus fiat, ob quem feudum jure dimiserat. Sane qui aliter fecerint, quam quod mens saluberrimæ nostræ constitutionis exposcit, beneficio se carituros esse cognoscant, ita ut eis amplius sperare non liceat, seniori danda licentia tam ab ipsis eorumque posteris, quam cæteris detentatoribus prædictum beneficium vindicandi.

TIT. IV.

ALIA CONSTITUTIO HENRICI EJUSDEM, UT INGRATITUDO VASALLI PROBETUR TESTIBUS QUINQUE.

Imp. Henricus Aug. universo populo.

SI (2) vasallus inhonestis factis atque indecentibus machinationibus dominum suum offenderit etc.

TIT. V.

CONSTITUTIO LOTHARII DE FEUDIS NON ALIENANDIS.

Lotharius divina favente clementia tertius Imperator Romanorum, pius, felix, inclytus ac triumphator semper Augustus universo populo.

IMperialis (3) benevolentiæ proprium esse judicamus, commoda subjectorum investigare etc.

TIT. VI.

ALIA EJUSDEM LOTHARII CONSTITUTIO DE INVESTITURA NON PETITA INTRA ANNUM.

Imp. Lothar. Eugenio papæ, et universo populo.

QUoniam (4) inter dominum et vasallum nulla fraus, nec ullum malum ingenium debet intervenire etc.

TIT. VII.

CONSTITUTIO FRIDERICI DE FEUDIS NON ALIENANDIS ET ALIIS CAPITULIS.

Fridericus Dei gratia Romanorum Imperator, semper Augustus universo populo.

IMperialem (5) decet solertiam ita Reipublicæ curam gerere, et subjectorum commoda investigare etc.

TIT. VIII.

ALIA DE JURE FISCI.

Imp. Fridericus.

REgalia (6) sunt armanniæ, viæ publicæ, flumina navigabilia, et ex quibus fiunt navigabilia etc.

TIT. IX.

ALIA CONSTITUTIO EJUSDEM FRIDERICI DE PACE TENENDA.

FRidericus (7) Dei gratia Romanus Imperator, semper Augustus, Episcopis, Ducibus, Comitibus, Marchionibus, et Rectoribus etc.

TIT. X.

ALIA CONSTITUTIO FRIDERICI IMPERATORIS DE INCENDIARIIS ET PACIS VIOLATORIBUS.

FRidericus Dei gratia Romanorum Imperator, et semper Augustus. Decet fidelitatis nostræ tempora, generali populum provinciarum tranquillitati circumspectionis nostræ studio provideri, ut dum in subjectis dominationis virtute pollemus, reprobos quoslibet ac scelerosos a subditorum injuriis arceamus æquitatis nostræ correctione. Considerantes quippe quæ damna, quantæque desolationes hominum et provinciarum, per seditiones et incendia provenerint, et quantos præterea futurorum timores reportent, ea quæ de conscientia et consilio principum, et aliorum fidelium nostrorum, tam liberorum, quam ministerialium, ad reprimendas incendiariorum insolentias, imperialis nostra sanxit auctoritas, universalis imperii fidelibus nota fieri volumus, et sicut in castro nostro Nurimberc hæc ordinata et confirmata firmiter indicimus observanda. Primum igitur de incendiariis (8) demandamus generaliter, ut si liber homo, ingenuus, ministerialis, vel cujuscumque conditionis fuerit, incendium commiserit pro vuerra propria, pro amico, pro parente, vel causæ cujusquam alterius occasione, de sententia et judicio imperiali, proscriptioni statim subjectus habeatur. Hic excipiuntur, si qui forte manifesta vuerra castra manifeste capiunt: et si qua ibi suburbia, aut stabula aliave tuguria præjacent, igne succendunt. Excipiuntur et judices quos in malefactores pœnam justitia exigente exercere con-

(1) Id est, uni dominorum; *ut* 2. *feud.* 38.
(2) Vid. 2. *feud.* 57.
(3) Vid. 2. *feud.* 52. *in princ.*
(4) Vid. 2. *feud.* 53. §. 3.
(5) Vid. 2. *feud.* 55.
(6) Vid. 2. *feud.* 56.
(7) Vid. 2. *feud.* 27.
(8) De incendiariis.

tingit. Quod si aliquis in Ducatu alicujus incendium fecerit, ipse proscriptum pronuntiet, ac deinde justitiæ suæ auctoritate eum proscribat. Idipsum faciant Marchiones, Palatini, Comites, Landgravii, et Comites alii, nec alicui eorum liceat talem absolvere, nisi domino Imperatori.

Quicunque etiam incendiarium in domo sua scienter receperit, et consilium auxiliumve ei impenderit, damnum et injuriam passo pro facultate sua restituat. Judici vero x. libras monetæ de illa diœcesi in qua commissum est, persolvat, ac domino Imperatori pro voluntate et gratia sua disponat. Si quis autem super hac culpa innocentiam suam probare vel ostendere voluerit, cum duobus viris veracibus culpa in præsentia judicis se expurget.

Si quis autem cuiquam imposuerit, quod incendiarium receperit, et de hoc ipsum jure voluerit convenire, hoc nequaquam ei fieri liceat, nisi præstito primo calumniæ sacramento. Dominus etiam Imperator proscriptorum neminem a sententia proscriptionis absolvat, nisi de illicitis primo damnis cum injuriato componat, et nisi consciente judice hoc faciat.

Proscriptum vero, quem pro incendio sententiam proscriptionis incurrisse omnibus notum fuerit, diœcesianus Episcopus, si ad satisfactionem inobediens extiterit, a communione Ecclesiæ Dei et fidelium Christi abjiciat, et extraneum eum reddat, nec eum absolvat, quoadusque læso damnum restituat: et e converso, quem Episcopus legitimis induciis citatum justitia dictante excommunicaverit, et hoc judici insinuaverit, judex eum banno proscriptionis condemnet, et nec prius eum absolvat, quam coram Episcopo de his pro quibus condemnatus est, satisfaciat. Quod si a proscriptione illa prædicto modo fuerit absolutus, et Episcopo suo voluerit obedire, incendium primo abjuret, deinde sit in arbitrio Episcopi, qualem ei pœnam injungat, ad visitandum sepulchrum Domini, aut limina Jacobi Apostoli. Si autem proscriptus eo, ut dictum est, modo absolvi desideraverit, domino Imperatori fines imperii per annum et diem abjuret. Si quis autem a proscriptione et excommunicatione similiter non fuerit absolutus intra annum et diem, universo jure, honore, et legalitate privatus habeatur, ita ut ferendo testimonio, vel ad judicandum, de cætero nequaquam sit admittendus. Omni quoque feudali jure carebit perpetuo.

Item si in reisa (1) alicujus domini, cum ipso domino cujus est reisa, aliquis fuerit, qui incendium (ut sæpius contingit) faciat, dominus ipse, cujus est ipsa reisa, jurabit super reliquias, quod non fecerit conscientia, vel mandato, vel voluntate sua. Reum autem abjiciet a se et nunquam recipiet. Quod si illum post satisfactionem receperit, tenetur universum damnum quod ille commisit, restituere.

Item si contingat dominum aliquem in villa aliqua hospitari violenter, et fortuito evenerit, domum aliquam incendi, et ille cui fit damnum, dominum impetierit, quod mandato suo, vel voluntate, vel conscientia sua factum sit, damnum dammificato restituat.

Item si incendiarius captus fuerit, et coram judice negare voluerit incendium se commisisse, si forte notorium non fuerit, per provinciam judex si posset eum cum septem idoneis testibus convincere, capite plectatur. Sed si notorium fuerit, nullius requirendum est testimonium, sed statim decollandus. Item si Castellani cujusquam domini descendentes a castro domini sui, incendium fecerint domino absente a provincia, castrum domini propter hoc non erit comburendum, sed bona incendiariorum, quæcumque extra castrum fuerint reperta, comburantur. Post reversionem vero domini, si dominus incendiarium retinere voluerit, et a se non repulerit, castrum ejus similiter erit comburendum. Item si proscriptus propter incendium in aliquam domum confugerit, de qua non possit haberi, nisi domus incendatur, propter hoc incendium non erit quis incendiarius, sed damnum pro incendio restituere debet. Item si incendiarius super castrum aliquod agitatus confugerit, et dominus, cujus est castrum, fortassis dominus, vel vasallus, vel consanguineus fuerit, dominus ille non debet eum persequentibus repræsentare, sed juvabit eum a castro in sylvam vel alias, ubi securus sibi videatur. Quod si nec dominus vel vasallus, nec cognatus fuerit, persequentibus eum statim repræsentet, vel cum eo in eadem culpa sit.

Statuimus etiam, et eodem firmiter edicto sancimus, ut quicunque alii damnum facere, aut lædere ipsum intendat, tribus ad minus antè diebus per certum nuntium suum diffiduciet eum. Quod si læsus diffiduciatum se fuisse negare voluerit, nuncius idem si vivus est, juret quod contradixerit ei ex parte domini sui, loco et tempore designato. Si mortuus est nuncius, juret dominus junctis sibi duobus viris veracibus, quod contradixerit ei, ne dolo mediante de fide violata quis valeat inculpari. His sancientes adjicimus, ut quicumque treugas alicui dederit, nisi ibi determinatum et exceptum fuerit, quo tenore servet vel non servet eas, contradicere eis ante terminum statutum nequaquam possit. Quod si fecerit, ut violator fieri judicetur.

Item qui nuncium aliquem, pro eo quod contradicturus mittitur, læserit, fidem suam violavit, et de cætero omni honore suo carebit, et in posterum nullus ei contradicet. De filiis (2) quoque sacerdotum, diaconorum, rusticorum, statuimus, ne cingulum militare aliquatenus assumant: et qui jam assumpserunt, per judicem provinciæ a militia pellantur. Quod si dominus alicujus eorum eum in militia contra judicis interdictum retinere contenderit, dominus ipse judici in x. libras condemnetur, servus autem omni jure militiæ privetur. Statuimus etiam, ut si quis vineas (3) aut pomaria exciderit, proscriptioni et excommunicationi incendiariorum subjiciatur. Ut autem hæc tam utilis ordinatio omni tempore rata permaneat, et eo quo dicta est tenore inconvulsa consistat, eam legibus prædecessorum nostrorum Imperatorum atque regum jussimus interseri, et perpetuo jure servari. Cui si quis ausu temeritatis contraire præsumpserit, Dei omnipotentis et nostræ perpetuo indignationis sit reus. Fiat, fiat. Actum Nurimberc in præsentia Principium, Consilio, et consensu eorum. Anno incarnationis M. CLXXXVII. 3. Kal. Jan.

TIT. XI.

ALIA CONSTITUTIO EJUSDEM DE PACE COMPONENDA ET RETINENDA INTER SUBJECTOS, ET ALIIS CAPITULIS.

(1) Reisa militaris excursio, hinc Raisogneldum, apud Aventinum, multa non respondentis ad delectum.

(2) Filii sacerdotum remoti a cingulo militari.

(3) *l.* 2. *l.* 3. *ff. arborum furtim.* 63. *Eclog.* 16. *c.* 2. 6. Harmenop. 7.

FRIDERICUS Dei gratia Romanorum Imperator, semper Augustus universis subjectis suo imperio, Salutem.

HAc (1) edictali lege in perpetuum valitura jubemus, ut omnes nostro subjecti imperio etc.

TIT. XII.

ALIA CONSTITUTIO EJUSDEM FRIDERICI DE PACE CONSTANTIÆ.

IN (2) nomine sanctæ et individuæ Trinitatis, Fridericus divina favente clementia Romanorum Imperator semper Augustus etc.

TIT. XIII.

ALIA CONSTITUTIO FRIDERICI DE JURE ΠΡΟΤΙΜΗΣΕΩΣ (3).

SAncimus a modo in omni provincia et in omni civitate, si quis ex parentela (4) habeat communem agrum (5), domum vel vineam, vel rem immobilem divisam, vel indivisam, aut ex communi emptione, vel aliquo hujusmodi titulo, vel alio modo aliquo conjunctim, et voluerit alienare supradictas res per venditionem, vel emphyteusim (6) vel locationem, non ante liceat ei alienare, quam denuntiaverit illis quos vocavimus per ordinem in jus προτιμήσεως. In primis (7) vocentur parentes, qui sunt conjuncti, post hos socii, post hos illi qui sunt conjuncti, etiam si extranei sint, post hos vocentur omnes qui sunt sub uno servitio, et qui sunt conjuncti ex aliqua parte. Sin autem plures sint in jure προτιμήσεως, omnibus denuntietur, ut intra (8) triginta dies solvendo justum (9) pretium sine mora aut quantum quivis emptor sine fraude dederit, unusquisque portionem suam accipiat. Verum si intra statutum terminum justum pretium non solverit, de cætero non habebit jus προτιμήσεως, nisi si quis eorum erat in captivitate, vel deportatus, vel in exilium missus, vel absens reipublicæ causa, aut ex propria sua causa, vel minor viginti quinque annis: et licet isti fuerint absentes ex justa causa, tamen tutores eorum, vel curatores, vel procuratores, vel defensores intra quatuor menses debent venire et solvere justum pretium cum legitimis usuris (10) et expensis necessariis, et accipere jus προτιμήσεως, et extraneos emptores omnimodo expellere, et si neglexerint hoc facere, sarcient de propriis suis quidquid incommodi illi habuerint. Licet autem supra diximus omnes vocari ad jus προτιμήσεως, tamen si (11) probatum fuerit quod atroces injurias vel manus impias venditori vel ejus familiæ intulerint, vel ipsius substantiæ gravem jacturam moliti sunt, vel contra ejus vitam nisi sunt, omnes isti nullo modo sine voluntate venditoris ad jus προτιμήσεως veniunt. Ex (12) causa tamen dotis vel donationis propter nuptias vel simplicis donationis vel donationis causa mortis vel ex testamento, permutatione, transactione, et parentes et extranei omnes possunt alienare, nisi quis vendendo vel locando ei qui non habuit jus προτιμήσεως simulate donaverit vel legatum dederit. Ideoque illi qui habent jus προτιμήσεως, possunt exigere juramentum (13) a venditore et emptore, et post juramentum si probatum fuerit contra Constitutionem nostram simulate hoc fecisse venditorem et emptorem, rem et pretium (14) perdent, et fisco applicabitur, fiscus autem vendet rem illam illis qui habent jus προτιμήσεως. Sed si ante juramentum probatum fuerit hoc eos fecisse, venditio erit irrita, et venditor cogetur (15) invitus vendere illis qui habent jus προτιμήσεως. Prohibemus autem potentiores (16) personas aliquid accipere prætextu adoptionis, vel donationis simplicis aut causa mortis, ex testamento, vel ex usucapione, aut sub prætextu defensionis, nisi forte parentes fuerint. Potentiores (17) autem dicimus, qui non tantum per se, sed etiam per propinquos possint inferre timorem alienatoribus, aut promissionem beneficii. Quod si aliquis ex potentioribus hoc præsumpserit facere, sit alienus ab illa re, et æstimationem illius rei præstet fisco. Transcurso tamen decennio (18) sine denunciatione, nulla de cætero moveatur controversia illis qui possident ex aliquo contractu vel ex donatione vel ex testamento, ab illis qui habent jus προτιμήσεως vel etiam fisco.

TIT. XIV.

ALIA EJUSDEM DE JURE ΠΡΟΤΙΜΗΣΕΩΣ.

QUum omnibus hominibus qui legibus reguntur et moribus, præceptum esse constet, jus suum cuique tribuere (19), nec cuiquam jus suum detrahere, li-

(1) Vid. 2. *feud.* 53.

(2) Vid. *infr. tit.* 18.

(3) Paucis de jure προτιμήσεως (cujus originem ad jus divinum quidam referunt. *Lev.* 25.) dicendum. Jure Romano, si testator vetuisset fundum alienari extra familiam, fundo in exterum alienato, proximiori agnato fideicommissi petitio competebat. *l.* 32. §. *ult. ff. de leg.* 2. fundo ulteriori agnato vendito, non competebat. *arg. l.* 114. §. 15. 16. *ff. de legat.* 1. *l.* 32. *in fin. l.* 67. §. 5. *ff. de leg.* 2. *l.* 54. *ff. ad l. Falcidiam.* Apud eosdem, etiam proximis consortibusque concessum erat, extraneos ab emptione removere, quod licet postea vetitum. *l.* 14. *C. de contr. empt. l.* 16. *ff. de reb. auctor. jud.* reductum tamen est, genearchici videlicet atque paterni feudi retractu, proximioribus agnatis concesso, *ut hic*, *et* 2. *feud.* 26. §. 5. *vers. Titius.* jure civili dominus præfertur extraneo in emendis meliorationibus coloni. *l.* 2. *C. de jure emphyteutic.* jure consuetudinario apud quasdam gentes allodialium fundorum et censibus obnoxiorum retractus proximis permissus est, his concurrentibus. Qui retrahit sibi ac in usum suum, non alteri, intra tempus retractui definitum, expensas. *l.* 30. *ff. de minor.* justumque pretium emptori offerre debet. *arg.* 2. *feud.* 3. §. 1. *l.* 3. §. 4. *ff. de act. empt.* aut id quod apparet, deponere, ac de eo, quod obscurius erit satisdationem offerre. *l.* 5. *l.* 34. §. 1. *ff. de statuliber.* Goth. Vid. in hanc constit. Matth. de Afflict. *tr. de jure protimes.* Ans.

(4) Id est, cognatione, aut agnatione potius.

(5) In rebus mobilibus, jus retractus locum non habet.

(6) In quibus contractibus jus retractus locum habeat, *ut hic*: in quibus non habeat *vers. ex causa infr. eod.*

(7) Qui potiores in jure retractus sint.

(8) Intra quod tempus jus retractus competat, *ut hic*: adde et aliud tempus 4. mensium *Infr. eod. ibi*, *intra quatuor menses.*

(9) De justo pretio emptori a retrahente offerendo.

(10) De usuris et expensis necessariis, a retrahente emptori offerendis.

(11) Qui ex agnatis removeantur a jure προτιμήσεως: sive retractus.

(12) In quibus contractibus jus προτιμήσεως locum non habet.

(13) De juramento ab emptore simulato præstando.

(14) Pœna committentis in jus retractus.

(15) Invitus interdum quis vendere cogitur.

(16) In fraudem cognatorum non licet feudum alienare in potentiores personas.

(17) Potentiores personæ quæ dicantur.

(18) Quo tempore emptores præscribunt adversus proximiores venditores agnatos.

(19) *l.* 10. §. 1. *ff. de justitia et jure.*

bertatis (1) procedente gratia qua naturaliter quod cuique facere libet, nisi quid vi aut jure prohibetur, est concessa facultas, res suas unicuique liberum esse aut propter (2) nuptias donationis, aut dotis, aut simplicis donationis, aut cujuslibet alienationis, aut ultimæ voluntatis dispositionis causa sive testamentario jure in alium transferre, non est ambigui juris. Sed quoniam et jure præcipitur, honesta vivere, alterum non lædere, ne hi qui cognatione vel communione, vel aliquo propinquitatis modo eorum qui vendunt urbanis rusticisve prædiis adhærendo ab his qui intromisceantur, lædantur, vel aliter ipsa venditione impediantur, jure *προτιμήσεως* præferri sancimus etc.

TIT. XV.

ΝΕΑΡΑ ΡΩΜΑΝΟΥ ΤΟΥ ΓΕΡΟΝΤΟΣ, ΠΕΡΙ *εκποιήσεως κτημάτων καί προτιμήσεως συγγενών, καὶ κοινωνών, καὶ ἀναμεμιγμένων καί συμπαρακειμένων ὁμοτελῶν, καὶ συναπτῶς ἡνωμένων καί τῶν νοουμένων ὁμοτελῶν χωρίων, καί ἀγριδίων, καί κωλυμάτων, δυνατῶν προσώπων, καί ἐκποιήσεως ϛρατιωτικῶν κτήσεως.*

Παλαιός νόμος ἐϛίν, ἵνα μηδείς etc. (3)

Vocantur hac constitutione in jus *προτιμήσεως* cognati primum consortes, veluti fratres, qui paterna prædia pro diviso aut pro indiviso possident, hi sunt qui dicuntur *οἱ ἐναμίξ συγκειμένοι συγγενεῖς*, auctoribus Græcis interpretibus, qui et inde adnotant recte consortes extraneos præferri cognatis non consortibus. Post cognatos consortes vocantur socii, deinde qui rem communem habent citra societatem, sive sint cognati sive exteri, tum ii qui communi census vinculo tenentur, licet non eodem loco censum exsolvant, postremo vicini et confines. Hi testato denuntiandi sunt antequam venditio fiat extraneo. Denuntiatis datur mensis, procuratoribus eorum menses quatuor, non denunciatis decennium, dominis *ἐμφυτεύσεων* et feudorum longe alia tempora, *l. ultima Cod. de jure emphyt. et supra* 2. *titul.* 9. et ii qui præsentes venditioni adfuerunt, et tacuerunt, ut interpretes Græci adnotant rectissime, nec venditioni consensisse, nec pro denunciatis habentur, *l. Titia. §. Lucia. ff. de leg.* 2. *l. Gajus. ff. de pign. act.* Consensu amittitur jus *προτιμήσεως* et præscriptione temporis, et ingratitudine sive indignitate. Datur etiam hac Novell. jus *προτιμήσεως* convicanis, secundum *l.* 1. *C. non lic. habit. metr.* Est et aliud hac Novell. caput de locupletioribus et potentioribus, ut ne quid ex bonis tenuiorum adquirant *ἔν τισι χωρίοις ἤ ἀγριδίοις, ἐν οἷς οὐκ ἔχουσιν ἴδια κτήματα*, ut explicatius narrant interpretes. non igitur nisi *ἀνακοινώσεως*, aut *πλησιασμοῦ* jure, et ad definitionem potentiorum, Novell. Constantini Porphyrogennetæ *περὶ δυνατῶν τῶν εἰσελθόντων εἰς κτῆσιν πενήτων* declarat nihil interesse potentior sit qui emerit, an is qui potentiori domesticus sive *προσοκειωμένος* fuerit, Fridericus male propinquus. Igitur ne potentiores quidem derogare possunt juri *προτιμήσεως*, quinimo severius cum his agitur. nam neque donationis aut testamenti aut transactionis aut patrocinii aut adoptionis jure ad bona tenuiorum pervenire possunt. Sed eadem et hos quæ superiores tuetur præscriptio decennii.

Postremum caput vetat alienationem prædiorum militarium: quod omnino pertinet ad feuda, et consentit etiam cum Friderici et Lotharii Constitutionibus, ne milites per inopiam muneribus militaribus reddantur inhabiles, publicove depereat census qui eo nomine dependi solet. qua de re visum etiam est proponere Novellam Constantini Porphyrogennetæ.

TIT. XVI.

ΝΕΑΡΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΥ ΠΕΡΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΩΝ.

ΩΣΠΕΡ *σώματι κεφαλή* etc.

Ut Lotharii et Friderici Constitutione feuda nullo modo possunt a militibus alienari, ita nec ea prædia militaria quæ relata sunt in Codices militares ex hac Constitutione, quæ feudis comparamus. Cetera autem quæ Codicibus militaribus absunt, possunt alienari usque ad certum modum, puta secundum ejus distinctionem, si modo retineat sibi tantum ex iis miles quantum conficiendis quatuor vel duabus libris auri sufficiat, ne scilicet omnino redactus ad inopiam, et militiæ reddatur inutilis, quæ est etiam ratio Constitutionum Lotharii et Friderici. Sed hoc distabant illa prædia militaria a feudis, quod illa a nemine recognoscebant, quippe cum eorum essent milites pleno jure domini, et consequenter quod alienatione aliis non aperirentur, sed illis ipsis restituerentur. Cæterum ut Fridericus nullam censet emptori præscriptionem temporis opitulari posse, quominus venditio rescindatur, ita nec Constantinus, nisi 40. annorum, quasi scilicet omnis qui ea prædia emerit in eo pro male fidei possessore habeatur, *l.* 7. *C. de agr. et cens.* licet in fructuum et ejus quod interest ratione distinguat inter bonæ et malæ fidei emptorem, sicut Fridericus in pretii repetitione. Et prætera longi tantum temporis præscriptionem excludere Fridericus voluit. Militibus hac sive novella sive edicto Constantinus adnumerat causarios, et quid juris sit si prædia miles a milite emerit, definit, et alia quædam.

(1) §. 1. *Instit. de jure person.*
(2) *tit.* 13. *supr. eod.*

(3) Vid. 3. Harmenopul. 3.

FINIS.

CONSTITUTIONES FRIDERICI SECUNDI IMPER. INCIPIUNT.

TIT. I. vel, TIT. XVII.

De statutis et consuetudinibus contra libertatem ecclesiæ editis, et immunitate locorum religiosorum ubique morantium et fori privilegio, et Gazaris, et Patarenis, et aliis hæreticis, eorumque successoribus, et navigiis peregrinis et advenis quocunque locorum hospitantibus, eorumque successoribus, et de agricolarum securitatibus.

FRIDERICUS (1) Dei gratia Romanorum Imperator, semper Augustus, Marchionibus, Comitibus, cunctisque populis, quos clementiæ nostræ regit imperium, Salutem et gratiam.

In die qua de manu sacratissimi patris nostri summi pontificis recepimus imperii diadema, curavimus ad Dei et ecclesiæ suæ honorem, edere quasdam leges, quas in præsenti pagina jussimus annotari, per totum nostrum imperium publicandas. Per imperialia vobis scripta præcipiendo mandamus, quatenus eas quisque literas in suo districtu irrefragabiliter et inconcusse servet.

Et sunt hæ leges (2).

Ad decus et honorem imperii, et laudem Romani principis nihil omnino magis videtur accedere, quam ut expurgatis quibusdam erroribus, et iniquis quorundam statutis penitus destitutis, de cætero ecclesia Dei plena quiete vigeat, et secura gaudeat libertate. Sane adeo infidelium quorundam et injustorum iniquitas abundavit, ut non dubitent contra apostolicam disciplinam, et sacros canones statuta sua confingere, contra ecclesiasticas personas, et ecclesiæ libertatem. Cum ergo dispositione divina favente nihil velit ecclesia (quæ nihil debet præter bonum appetere) quod nobis eodem concursu et eadem non placeat voluntate.

§. 1. NOS (3) Fridericus Romanorum Imperator semper Augustus, hac edictali lege irritamus, et irrita nuntiamus omnia statuta (4) et consuetudines, quæ civitates, vel loca, potestates, consules, vel quæcunque aliæ personæ contra (5) libertatem ecclesiæ, vel ecclesiasticas personas edere, vel servare adversus canonicas vel Imperiales sanctiones præsumpserint: et ea de capitularibus (6) suis mandamus intra duos menses post hujus publicationem edicti penitus aboleri: et (7) si de cætero similia attentaverint, ipso jure decernimus esse nulla, et eos sua jurisdictione privatos, superiori protinus applicanda: necnon locum ubi deinceps talia præsumpta fuerint, banno mille marcharum præcipimus subjacere: potestates (8) vero, consules, rectores, statutarii, et scriptores dictorum statutorum, necnon et consiliarii locorum ipsorum, qui secundum statuta vel consuetudines memoratas judicaverint, sint ex tunc ipso jure infames: quorum sententias et actus alios illegitimos præcipimus aliquatenus non tenere. Quod si per annum hujus nostræ constitutionis inventi fuerint contemptores: bona (9) eorum per totum nostrum imperium mandamus impune ab omnibus occupari: salvis nihilominus aliis pœnis contra tales in generali concilio promulgatis.

§. 2. Item (10) nulla (11) potestas, vel persona publica, vel privata collectas sive exactiones (12), angarias, vel parangarias ecclesiis, vel aliis piis locis, aut ecclesiasticis personis imponere, aut invadere bona ecclesiastica præsumant: quod si fecerint, et requisiti ab (13) ecclesia, vel ab imperio, emendare contempserint, triplum (14) refundant: et nihilominus banno imperiali subjaceant: quod absque satisfactione debita nullatenus remittatur (15).

§. 3. Item (16) quæcunque communitas, vel persona per annum in excommunicatione (17) facta propter libertatem ecclesiæ persistiterit, ipso jure imperiali banno (18) subjaceat: a quo nullatenus extrahatur, nisi (19) prius ab ecclesia absolutus fuerit.

§. 4. Item (20) statuimus, ut nullus ecclesiasticam personam exactionis indicendæ habeat.

(1) Anno 1212. electus præfuit annis 35. *Sabellic.*

(2) Hæc constitutio est Friderici II. lata Anno 1220. approbata ab Honorio III. confirmata a Bonifacio VIII. et in quantum Hæreticorum coercitionem tangit, canonizata in *cap. Inquisitionis. De hæreticis in* 6. Ans.

(3) *Hinc sumpta est Auth.* 12. *Cassa. C. de sacros. eccles.*

(4) Statuta et consuetudines adversus Ecclesiam et Ecclesiasticas personas, non valent. adde *c. noverint. de sent. excomm.*

(5) Statuta adversus libertatem ecclesiæ ea dicuntur, quæ Ecclesiis vel Ecclesiasticis personis id auferunt quod eis concessum est jure communi. *DD. in c. Ecclesia. de constit.*

(6) Capitularia, acta publica in sua capita, suosque titulos distributa.

(7) Statutis adversus Ecclesiam et Ecclesiasticas personas utentes puniuntur.

(8) Adde *c. gravem. de sent. excomm.*

(9) Feudis privantur vasalli adversus libertatem Ecclesiæ aliquid statuentes.

(10) Ut in Ecclesiam ejusve personas nullus magistratus potestatem exactionis indicendæ habeat.

(11) *Hinc sumpta est Authent.* 1. *item nulla. C. de episcop. et cler.*

(12) Ecclesia tamen a quibusdam exactionibus non est immunis, *l. ad instructiones.* 7. *C. de sacros. eccles.*

(13) Forum ecclesiasticum sortiuntur, qui bona ecclesiæ invadunt.

(14) Pœnam tripli patiuntur, qui extorquent illicitas exactiones ab ecclesiis, et ecclesiasticis personis.

(15) Bannum causa cognita remitti potest. unde notant, Bannum esse interloquutoriam sententiam: nam definitiva remitti non potest, *l. quod jussit ff. de re judic.*

(16) *Hinc sumpta est Authent.* 13. *Item quæcumque. C. de episc. et cler.*

(17) Excommunicari etiam collegia possunt.

(18) Banniri etiam possunt universitates et communitates.

(19) Bannum ante executionem ejus remitti potest, *ut hic* postea non, *l.* 1. *C. de requir. reis.*

(20) *Hinc sumpta est Authent. statuimus. C. de Episcop et Cleric.*

sonam in criminali quæstione vel civili trahere ad (1) judicium seculare præsumat, contra constitutiones imperiales, et canonicas sanctiones. Quod si fecerit, actor a jure suo cadat, et judicatum non teneat: et judex sit ex tunc judicandi potestate privatus. Statuimus enim, ut si quis clericis vel personis ecclesiasticis justitiam (2) denegare præsumpserit tertio requisitus, suam jurisdictionem amittat.

§. 5. Gazaros (3), Paterenos, Leonistas, Speronistas, Arnaldistas, Circumcisos (4) et omnes hæreticos utriusque sexus, quocunque nomine censeantur, perpetua (5) damnamus infamia, diffidamus atque bannimus (6), præcipientes, ut bona talium confiscentur, nec ad eos ulterius revertantur: ita quod filii ad successiones eorum pervenire non possint: cum longe gravius sit æternam quam temporalem offendere majestatem. Qui autem inventi fuerint sola suspicione (7) notabiles, nisi ad mandatum ecclesiæ, juxta considerationem suspicionis, ac qualitatem personæ, propriam innocentiam congrua purgatione monstraverint, tanquam infames et banniti ab omnibus habeantur: ita quod si sic per annum manserint, ex tunc eos sicut hæreticos condemnamus.

§. 6. Statuimus (8) etiam hoc edicto in perpetuum valituro, ut potestates, consules, seu rectores, quibuscumque fungantur officiis, pro defensione fidei præstent publice juramentum (9), quod de terris suæ jurisdictioni subjectis universos hæreticos ab ecclesia denotatos, bona fide pro viribus exterminare studebunt, ita quod a modo, quandocunque fuerit quis in potestatem, sive perpetuam, vel temporalem, assumptus, hoc teneatur capitulum juramento firmare, alioqui nec (10) pro potestatibus, nec pro consulibus habeantur: et eorum sententias irritas extunc decernimus et inanes.

§. 7. Si (11) vero dominus temporalis requisitus et admonitus ab ecclesia, terram suam purgare neglexerit ab hæretica pravitate: post annum a tempore admonitionis elapsum, terram illius ipsis exponimus catholicis occupandam: qui eam exterminatis hæreticis, absque ulla contradictione possideant, et in fidei pietate conservent: salvo jure domini principalis: dummodo super hoc nullum præstet obstaculum, nec aliquod aliud impedimentum opponat, eadem nihilominus lege servata contra eos qui non habent dominos principales.

§. 8. Credentes (12) præterea, receptatores (13), defensores, et fautores hæreticorum bannimus, firmiter statuentes, ut si postquam quilibet talium fuerit ab ecclesia excommunicatione notatus, satisfacere contempserit intra annum, extunc ipso jure sit factus infamis, nec ad publica officia seu consilia, vel ad eligendum aliquos ad hujusmodi, neque ad testimonium admittatur, sit etiam intestabilis, ut nec testandi liberam habeat facultatem, nec ad hereditatis successionem accedat. Nullus præterea ei super quocunque negotio, sed ipse aliis respondere cogatur. Quod si forte judex extiterit, ejus sententia nullam habeat firmitatem: nec causæ aliquæ ad ejus audientiam perferantur. Si fuerit advocatus, ejus patrocinium nullatenus admittatur. Si tabellio, instrumenta per eum confecta, nullius penitus sint momenti (14).

§. 9. Navigia (15) quocunque locorum pervenerint, si quo casu contingenti rupta fuerint, vel aliter ad terram pervenerint, tam navigia ipsa, quam navigantium bona, illis integra (16) reserventur ad quos spectabant, antequam navigium illud periculum incurrisset, sublata omnium locorum penitus consuetudine, quæ huic adversatur sanctioni: nisi talia sint navigia, quæ piraticam (17) exerceant pravitatem, aut sint nobis vel Christiano nomini inimica. Transgressores vero hujus nostræ constitutionis, bonorum suorum publicatione multentur: et si res exegerit, eorum audacia juxta mandatum nostrum modis aliis compescatur.

§. 10. Omnes (18) peregrini (19) et advenæ libere hospitentur (20) ubi voluerint: et hospitati, si testari voluerint, de rebus suis ordinandi liberam habeant facultatem: quorum ordinatio inconcussa servetur. Si qui vero intestati (21) decesserint, ad hospitem nihil perveniat: sed bona ipsorum per manus episcopi loci tradantur heredibus, si fieri potest: vel in pias causas erogentur. Hospes (22) vero si aliquid de bonis talium contra hanc constitutionem nostram habuerit, triplum episcopo restituat, cui visum fuerit assignandum: non (23) obstante statuto aliquo, seu consuetudine seu privilegiis, quæ hactenus contrarium inducebant. Si (24) qui autem contra præsumpserint, eis de rebus suis testandi interdicimus facultatem: ut in eo puniantur, in quo deliquerint: alias prout culpæ qualitas exegerit, puniendi (25).

(1) Ut ad forum seculare ecclesiastici non trahantur: et ut qui secus fecerit, jure suo privetur.

(2) Jus reddere aut in eo reddendo negligens, jure suo privatur.

(3) *Hinc sumpta est Authent. Gazaros. C. de hæret. et Manich.*

(4) V. hunc locum pleniorem apud Petrum de Vineis. 1. *Epistol.* 27. ubi plures recenset hæreticos. Adde et eundem *Epistola* 26. ubi de Patarenis.

(5) Ut hæretici sint infames et banniti: ut eorum bona publicentur, Item ut ne filii eorum succedant.

(6) Bannitos posse impune offendi, hinc colligunt.

(7) Ut suspectus hæreseos si mandatu ecclesiæ intra annum se non purgaverit, ut hæreticus damnetur. adde *c. urgentes. de hæreticis. c. cum contumacia. de hæreticis in* 6.

(8) *Hinc sumpta est Auth.* 19. *statuimus. C. de episc. aud.*

(9) Ut judices omnes jurent se hæreticos ex territorio suo ejecturos.

(10) Judicis negligentis et contumacis in eliminandis, seu extra jurisdictionem suam arcendis hæreticis, bona a quoquo posse occupari hic notant interpretes: ea lege, ut qui ea bona occupaverit, ea a superiore ipsius hæretici domino recognoscat.

(11) *Hinc sumpta est Auth. si dominus. C. de hæreticis et Manich.*

(12) *Hinc sumpta est Auth. credentes. C. eod. tit.*

(13) Hæreticum recipiens simili pœna cum ipso hæretico puniendus, *ut hic: et c. sicut. c. adversus. de hæreticis.*

(14) Adjicimus insuper, quod hæreticus per hæreticum convinci possit, et quod domus Patarenorum, receptatorum, defensorum et fautorum sive ubi docuerint, sive ubi aliis manus imposuerint, destruantur, nullo tempore reparandæ. Petrus de Vineis 1. *epist.* 27.

(15) *Hinc sumpta est Auth. navigia. C. de furt.*

(16) Navigia casu in portum revecta, vectigal non præstare hic notant. facit *l. Cæs. ff. de publican.*

(17) Piratæ ut hostes fidei et Imperatoris, a quovis spoliari possunt: et qui sint ipso jure diffidati, hoc est, banniti.

(18) *Hinc sumpta est Authent. omnes. C. commun. de success.*

(19) Peregrini et advenæ libere hospitari et testamentum facere apud nos possunt. Quin, eorum intestatorum bona apud nos industria aut quovis alio modo quæsita, per loci magistratum, vel episcopum, heredibus ab intestato servanda sunt: qui si nulli sint, in pias causas eroganda.

(20) Peregrinis hospitium debemus, *ut l.* 1. §. 1. *ff. nautæ. l.* 1. §. *servi. ff. furti adversus naut.*

(21) Peregrinorum vacantia bona non sunt fisci, sed Christi: hoc est, ubi nulli sunt peregrino heredes ab intestato vel testamento, ea bona in pias causas dispensanda. Quod contra jus civile est, *l.* 1. *C. de bonis vacantibus.*

(22) Peregrini mortui apud nos bona, qui sine ejus voluntate contrectat, neque ea episcopo loci indicat, triplum præstat.

(23) Clausula hac generali, *Non obstante.* statuta tolluntur, ut necesse non sit integrum tenorem statuti adjicere.

(24) Statutum invalidum non excusat a delicto.

(25) Peregrinum testari qui prohibet, fit ipse intestabilis. Imo punitur criminaliter pro criminis qualitate.

§. 11. Agricultores (1), et circa rusticitatem occupati dum villis insident, dum agros colunt, securi (2) sint quacumque parte terrarum : ita ut nullus inveniatur tam audax, qui (3) personas, vel boves, agrorum instrumenta, aut si quid aliud sit quod ad operam rusticalem pertinet, invadere, capere, aut violenter auferre præsumat. Si quis autem hujusmodi statutum ausu temerario violare præsumpserit, in quadruplum ablata restituat, infamiam ipso jure incurrat, imperiali animadversione nihilominus puniendus.

§. 12. Nos vero Honorius (4) episcopus, servus servorum Dei, has leges a Friderico Romanorum Imperatore filio nostro charissimo pro utilitate omnium Christianorum editas laudamus, approbamus et confirmamus, taquam in æternum valituras, et si quis ausu temerario, inimico humani generis suadente, quocunque modo has infringere tentaverit : indignationem Dei omnipotentis, et beatorum Petri et Pauli Apostolorum se noverit incursurum.

(1) *Hinc sumpta est Auth. agricultores. C. quæ res pign. oblig.*
(2) Agricolis securitas debetur.
(3) Agricolarum personæ, animalia et instrumenta rustica, debiti nomine manu injecta capi non possunt : pœna in secus facientem, quadrupli et infamiæ constituta.

(4) Honorius hic tertius Fridericum Secundum coronavit. Kranz. c. 88. Idem Petrum Altisiodorensem cum Iola ejus uxore Græcorum Imperatorem coronavit. Blondus 7. *dec.* 2. in Apulia bellum gessit cum Cæsare. *Sabellic.* Civile jus in Academia Parisiensi legi vetuit. *Sabellicus.*

EXTRAVAGANTES,

QUAS

NONNULLI XI. COLLATIONEM

APPELLANT.

TIT. I. vel, TIT. XIX.

QUOMODO IN LÆSÆ MAJESTATIS CRIMINE PROCEDATUR.

HENRICUS SEPTIMUS (1) divina favente gratia Romanorum Imperator, semper Augustus.

AD reprimendum multorum facinora qui ruptis totius debitæ fidelitatis habenis, adversus Romanum imperium, in cujus tranquillitate totius orbis regularitas requiescit, hostili animo armati conantur nedum humana, verum etiam divina præcepta, quibus jubetur, quod omnis anima Romanorum principi sit subjecta, sceleratissimis facinoribus et assiduis rebellionibus demoliri: ne ex eorum absentia, in detestando læsæ majestatis crimine processus et sententia retardentur, et tanti sceleris nefanda temeritas remaneat impunita: Hac edictali, Deo propitio, perpetuo valitura lege sancimus, ut in quocunque læsæ majestatis crimine, et maxime, ubi contra Romanorum imperatores vel reges aliquid quod dictum tangat asseratur commissum, possit procedi per accusationem, inquisitionem (2), seu denuntiationem, summarie et de plano, sine strepitu, et figura judicii, prout illi, qui jurisdictioni præest, videtur expedire. Ad hoc, si qua communitas, corpus, vel collegium, vel alia quævis persona, cujuscunque status, dignitatis, vel conditionis existat, super dicto crimine per nuncium, vel per literas, seu etiam per edictum publice propositum citata, vel citatum neglexerit in termino personaliter vel legitime comparere: contra ipsam vel ipsum perinde ac si præsentialiter omnibus interesset, vel lis foret legitime contestata, tam ad receptionem testium, et eorum publicationem, et sequentia, quam ad ad definitivam sententiam, et ejus executionem procedatur: legibus et consuetudinibus non obstantibus quibuscunque. Hanc autem generalem nostram extendi jubemus ad præterita (3), præsentia et futura: quam legem ex nunc absque alterius temporis exspectatione transcursus suum integrum vigorem decernimus obtinere.

TIT. II. vel, XX.

QUI SINT REBELLES.

Idem ad perpetuam rei memoriam.

QUoniam nuper est auditum nostrum deductum, quod inter nonnullos fideles et subditos nostros provinciæ Lombardiæ, aliorumque locorum Italiæ disceptationes et dubia sæpius oriuntur, an infidelis et rebellis imperii quisquam reputari debeat, nisi prius per nostræ majestatis sententiam condemnatus appareat: et nos attendentes quod acta prava malorum potius quam verba sententiarum ipsos faciunt pœna condignos, et eo ipso quod quis peccat, correctionem meretur: et quanto plus differtur punitio, tanto amplius culpa crescit, et gentibus perniciosius in exemplum transit. Tenore præsentium declaramus, decernimus, et pronuntiamus, quod illi (4) omnes et singuli sunt rebelles, et infideles nostri imperii, qui quomodocunque publice vel occulte (5) contra nostrum honorem et fidelitatem rebellionis opera faciunt, et contra nostri imperii prosperitatem aliquid machinantur: contra nos, seu officiales (6) nostros in iis quæ ad commissum eis officium pertinent, rebellando. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam declarationis et pronunciationis infringere, vel auso temerario contra ire. Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem nostram, et pœnam mille librarum nostræ cæmeræ solvendarum se noverit incursurum. Data Pisis 4. Nonas Aprilis: regni nostri anno quinto, M. CCCXII.

(1) *Henricus VII. Lutzelburgensis* anno 1309. Imperium obtinet, annis 6. imperavit. Lombardiam sibi subjicit, victor Romam intrat, et ibidem coronatur, tandem veneno in Eucharistia a Monacho ordinis prædicatorum oblato tollitur. *Blond. Platin.* Ei successit *Ludovicus V.* Bavarus. Hoc Imperatore *Clemens V.* pontifex fuit. Interim serva hanc constitutionem ab eo latam Pisis, Anno 1312. regni ejus 5. *tit.* 20. *Infr. eod.* Goth. Juxta formam harum constitutionum Henricus VII. contra Robertum utriusque Siciliæ regem processit, et adversus eum perduellionis sententiam tulit, paulo post quam eas edidisset, eumque capitis supplicio, regnorum, dignitatum, bonorumque omnium amissione damnavit. Alberic. *in l. quisquis num.* 11. *C. ad leg. Jul. Majest.* Quæ tamen omnia Clemens V. postea annullavit. *Clem. pastoralis de re jud.* Ans.

(2) Pragmatici vocant secretam informationem, *qua de* vid. Clarum. 5. *sent.* §. *ult. q.* 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 20. 21.

(3) Vid. *l.* 7. *C. de legibus.*

(4) Rebelles sunt qui vel publice vel occulte rebellionis opera faciunt (ita hic loquitur textus) adversus Principis honorem et fidelitatem : Imperii prosperitatem, aut officiales Principis in commisso sibi officio occupatos.

(5) Per insidias.

(6) Adde *l.* 5. *C. ad l. Jul. majestat.* vid. Clarum 5. *sent.* §. *læsæ majestat. in versic. quæro etiam.*

LIBER
DE PACE CONSTANTIÆ (1)
COMPOSITA
INTER IMPERATOREM FRIDERICUM (2)
ET FILIUM EJUS HENRICUM,

ET QUOSDAM NOBILES ALEMANIÆ EX UNA PARTE, ET CIVITATES LOMBARDIÆ, MARCHIÆ, ET ROMANDIOLÆ, EX ALTERA.

TIT. III. vel XXI.

In nomine sanctæ et individuæ Trinitatis: Fridericus divina favente clementia Romanorum Imperator, semper Augustus, et filius ejus Henricus, sextus Romanorum Rex, Augustus. ✝ Imperialis clementiæ immensa serenitas mansueta, eam semper in subditis suis dispensationem favoris et gratiæ habere consuevit, ut quamvis districta severitate excessuum delicta debeat et possit corrigere: magis tamen studeat propitia tranquillitate pacis et piis affectibus misericordiæ Romanum imperium regere, et rebellium insolentiam ad debitam fidem, et debitæ devotionis obsequium revocare. Ea propter cognoscat universitas fidelium imperii tam præsentis ætatis, quam successivæ posteritatis, quod nos solita benignitatis nostræ gratia, ad fidem et devotionem Lombardorum, qui aliquando nos et imperium nostrum offenderant, viscera nobis innatæ pietatis aperientes, eos et societatem ac fautores eorum in (3) plenitudinem gratiæ nostræ recipimus, offensas omnes et culpas quibus nos ad indignationem provocaverant, clementer eis remittentes: eosque propter fidelia devotæ sinceritatis servitia, quæ nos ab eis credimus (4) certissime recepturos, in numero dilectorum nostrorum fidelium computandos censemus. Pacem itaque nostram quam eis clementer indultam concessimus præsenti pagina jussimus subscribi: et auctoritatis nostræ sigillo (5) communiri: cujus est hic tenor et series.

Nos Romanorum Imperator Fridericus, et filius noster Henricus Romanorum Rex, concedimus vobis, civitatibus, locis et personis societatis regalia (6) et consuetudines nostras tam in civitate quam extra civitatem, videlicet Veronæ et castro ejus, suburbiis etiam, et aliis civitatibus et suburbiis, locis et personis societatis in perpetuum, videlicet ut in ipsa civitate omnia habeatis sicut hactenus habuistis, vel habetis. Extra vero omnes consuetudines (7) sine contradictione nostra exerceatis, quas ab antiquo exercuistis vel exercetis tam in foro, vel in nemoribus, et pascuis, et pontibus, aquis et molendinis, sicut ab antiquo habere consuevistis, vel habetis in exercitu, in munitionibus civitatum, in jurisdictione, tam in causis criminalibus (8), quam in causis pecuniariis, intus et extra, et in cæteris, quæ ad commoditatem spectant civitatum.

Volumus ut regalia quæ vobis non concessimus, in hunc modum cognoscantur per episcopum loci: et homines tam de episcopatu quam de civitate eligantur viri bonæ opinionis, et qui ad hoc idonei esse credantur: tales qui nec contra civitatem nec nostram majestatem privato vel speciali odio teneantur: qui jurent bona fide et sine fraude perquirent, et inquisita consignabunt ea quæ specialiter ad nostram excellentiam spectant. Si autem huic inquisitioni supersedendum esse putaverint: censum duorum millium marcharum argenti per singulos annos petimus. Attamen competenti moderatione moderabimur etiam quantitatem istam, si enormis visa fuerit. Si (9) quis autem super his quæ vobis concessimus vel permisimus, sive in civitate, vel extra civitatem, querimoniam apud majestatem ipsam deposuerit: ejus (10) querimoniam non admittemus, et silentium ei imponemus.

Hoc quod nos (11) vel noster antecessor Rex vel Imperator episcopis, ecclesiis, vel civitatibus, vel aliis quibuscumque personis, clericis vel laicis ante (12) tempus

(1) Hæc constitutio de pace Constantiæ promulgata est Constantiæ in conventu principum: ut et constitutio posita 2. *feud.* 53. Roncaliæ.

(2) Fridericus hic primus, cognomento Ænobarbus, seu Barbarossa, Suevus gente, cujus filius fuit Henricus Sextus, *ut hic*: Huic Henrico successit Fridericus Secundus.

(3) In gratiæ plenitudinem is recipitur, cui non modo crimen ipsum remittitur, sed et cui honores conferuntur, vel qui ad honores admittitur. Hæc enim plena gratia est. v. *l.* 1. *l. ult. C. de sent. passis et restitutis.*

(4) Præsumitur ea mente Princeps esse, ut gratiam subdito conferens, ab eo vicissim gratiam recipiat: ut minime sit mirum, ingratos, ob suam ingratitudinem gratiá sua, suisque beneficiis decidere.

(5) Sigillo probatur instrumentum, etiamsi deficiat tabellio, *ut hic, cap. extr. de foro competente.* Ita sigillum vim habet consensus et confirmationis, si modo scripturam adjunctam habeat: alias sola sigilli exhibitione, mandatum, præsertim speciale, non probatur, *c. quamvis. de pactis.*

(6) Regalia sua urbana et extraurbana jura civitatibus concedere Princeps potest, sive ea sint in terra sive in aquis et silvis: sive in pace, sive in bello, sive in pecuniariis, sive in criminalibus causis. 2. *feud.* 56.

(7) Rebellione consuetudines amittuntur ut et privilegia.

(8) Imperium merum hodie civitates exercent consuetudinario jure.

(9) Princeps quod ex certa scientia facit, retractare id nemo debet. adde *l. ult. C. de legibus. l.* 3. *C. de crimine sacrilegii.*

(10) Sententia pro eo dicta, quem audire vetuit lex, non valet.

(11) Regem Romanorum, vivo ac superstite Imperatore privilegium concedere posse hic notatur.

(12) Pace inita, hostes in sua bona restituuntur: adeo ut si belli tempore aliis donata fuerint, donatariis auferri debeant. Pax enim indulgentiæ nudæ vim non habet, sed et restitutionis in integrum.

guerræ dedit (1), vel quolibet concessionis titulo concessit, firmum et ratum habemus: salvis superioribus concessionibus, ut pro ea solita nobis servitia exhibeantur: sed census non præstetur.

Commoditates quas pro bono pacis civitatibus concessimus in civitatibus, vel extra, illorum regalium nomine non intelligimus, pro quibus census debeat præstari.

PRIVILEGIA (2) omnia et data, et concessiones, quæ in privilegium vel damnum civitatum, vel locorum, vel personarum civitatis occasione guerræ in alicujus injuriam prædictorum a nobis, vel nunciis nostris indulta sunt, cassentur (3), et in irritum deducantur. In civitate illa in qua episcopus per privilegium Imperatoris vel Regis comitatum habet, si consules per ipsum episcopum consulatum recipere solent, ab ipso recipiant, sicut consueverunt recipere: alioqui unaquæque civitas a nobis consulatum recipiat. Consequenter vero in singulis civitatibus consules constituentur a nuncio nostro qui sit in civitate vel in episcopatu: et investituram recipient: et hoc usque ad quinquennium. finito quinquennio unaquæque civitas a nobis recipiat, et intra quiquennium a nuncio nostro, sicut dictum est, nisi in Lorbardia fuerimus: tunc enim a nobis recipiet. Eadem observentur in successore nostro. Et omnes investituræ gratis fiant. Cum autem nos Imperator divina vocatione decesserimus, vel regnum filio nostro concesserimus, simili modo a filio nostro, vel ejus successore investituram recipietis.

In causis (4) appellationum, si quantitas vigintiquinque librarum imperialium summam excesserit, appellatio ad nos fiat salvo jure et moribus Brixiensis ecclesiæ in appellationibus: ita tamen, ut non cogantur in Alemaniam ire: sed nos habebimus proprium (5) nuncium in civitatibus, vel episcopatu, qui de ipsa appellatione cognoscat, et juret quod bona fide, et sine fraude causas examinabit et definiet secundum (6) leges et mores ipsius civitatis, intra duos menses a contestatione litis, vel a tempore appellationis receptæ: nisi justo impedimento, vel consensu (7) utriusque partis remanserit. Consules qui in civitatibus constituentur, tales sint qui fidelitatem fecerint nobis, vel faciant antequam consulatum recipiant.

Vasalli tanquam vasalli, et cæteri omnes tanquam subditi jurare debent fidelitatem principi, nisi sint tales personæ, quibus juramentum remittatur. Bald.

§. 1. Vasalli nostri (8) a nobis investituram (9) recipiant, et fidelitatem faciant sicut (10) vasalli, cæteri omnes sicut cives a sedecim (11) annis usque ad septuaginta: nisi (12) tales personæ sint, quibus debeant et possint sine fraude sacramenta remitti. Vasalli, qui tempore guerræ (13) vel treugæ non postulaverint investituram, vel debita servitia nobis non exhibuerint, hac occasione feudum non amittant. † Libellariæ (14) et precariæ in suo statu permaneant, secundum consuetudinem uniuscujusque civitatis, non obstante lege nostra, quæ dicat, Imperatoris Friderici damna omnia et ablata: etiam injurias quas nos per nos et per (15) nostros ab universitate societatis, vel ab aliquo de societate, vel coadjutoribus societatis sustinuimus, per nos cum nostra parte remittimus gratis, et plenitudinem nostræ gratiæ eis damus. † Moram (16) superfluam (17) in civitate vel episcopatu pro damno civitatis non faciemus. Civitates (18) mutare (19), vel extra munitiones facere eis liceat.

† Item societatem quam nunc habent, tenere, et quoties voluerint, renovare (20) eis liceat. † Pactiones (21) timore (22) nostro, vel per impressionem nunciorum factæ cassentur, et pro infectis habeantur, nec pro eis aliquid exigatur. † Pacta Placentinorum, scilicet pactum pontis Padi, et fictum (23) ejusdem pontis, et regalium et datium; et pactum, quod episcopus Hugo fecit de castro Arquato, et si aliqua facta sunt similia ab ipso episcopo vel a communi, vel ab aliis de societate nobiscum, vel nostro nuncio, ipso ponte remanente cum omnibus suis utilitatibus Placentinis: ita tamen quod teneantur persolvere fictum abbatissæ sanctæ Juliæ de Brixia, et si quæ sunt similes.

Dicit quod sententiæ per imperatorem latæ contra rebelles occasione rebellionis et partialitatis, rescinduntur facta pace.

§. 2. Sententiæ (24) quoque quæ (25) de jure et secundum leges et consuetudines contra aliquem vel aliquos de societate latæ sunt, teneant, sicut de jure contra eos tenerent, si gratiam nostram non habuissent. Quæ vero contra aliquem vel aliquos de societate latæ sunt occasione guerræ seu discordiæ, in irritum deducantur. Possessiones omnes quas quisque de societate tempore guerræ tenebat juste, si per vim ablatæ sint ab eis qui de societate

(1) De rebus a principe donatis.
(2) De privilegiis.
(3) Vox *cassentur* ipso jure actum irritum esse innuit.
(4) De causis appellationum.
(5) Nuntio qui utitur, per se non per alium obligari vult: qui procuratore, per alium, non per seipsum.
(6) Appellationis causæ secundum leges et mores ipsius civitatis, in qua appellatio est, finiendæ. Unde notant, in causis appellationum jurisdictionis prerogationi locum non esse.
(7) Appellationis tempus potest mutuo consensu prorogari, licet appellationis causa privilegio vel speciali principis statuto decidatur.
(8) Forum sortiri seculare perjuros hinc colligunt. vide *c. licet. de jurejur.*
(9) De investitura.
(10) Juramentum aliud est vasalli, aliud civis.
(11) XVIII. *ut* 2. *feud.* 53.
(12) Jurisjurandi præstandi necessitas potest ex circumstantiis personarum remitti.
(13) Bellum excusat a non postulata investitura, aut non præstitis servitiis, *ut hic*. Quid bellum estne casus fortuitus: ut ad instar casuum fortuitorum excuset? Quidam putant, Casibus fortuitis adnumerari, nisi eo tempore, quo contractum negotium proponitur, bellum prævisum esse dicatur. adde *l. habitatores.* 27. *in fin. ff. locati.*
(14) De libellariis et precariis.
(15) Principi ipsi injuria fit mediate et immediate: mediate, cum ejus fit consiliariis aut officialibus. facit *l. ossa. ff. de religiosis.*
(16) De mora superflua ab Imperatore in urbibus non facienda.
(17) Moram superfluam Imperatoris in aliqua urbe Glossatores hic interpretantur sex mensium: ut arbitrariam, hoc est eam, quam judex æquus et bonus arbitraretur, *l. continuus.* 137. *§. cum ita. ff. de verborum obligat.*
(18) De muris et munitionibus civitatum.
(19) Alias civitati sine jussu principis id non licet, *l.* 8. *in fin. l.* 9. *§.* 4. *ff. de rer. divis. l.* 3. *ff. ne quid in loco sacro.*
(20) Renovari fœdera expresse debent: ideoque si post inducias conventas, civitates mutuo se juverint, non intelligitur ex eo solo tacite fœdus redintegratum. *arg. l. si cum Hermes. C. de locato.*
(21) De conventionibus per vim factis.
(22) Metum etiam infert Princeps. et sic teneri potest actione quod metus causa. Cujusmodi porro negotia inita, rescinduntur et pro infectis habentur, *ut hic.*
(23) Id est, merces, vectigal, pensitatio.
(24) De sententiis belli tempore latis.
(25) Sententiæ adversus rebelles velut adversus rebelles latæ tempore rebellionis, facta pace, rescinduntur, latæ ex jure communi, puta ex causa mutui vel depositi, non rescinduntur, *ut hic.*

non sint, cum fructibus (1) et sine damno restituantur: vel si eas recuperaverit, quiete possideat: nisi per electos arbitros (2) ad cognitionem regalium nobis assignentur. Opizoni (3) marchioni omnem offensam, quam nobis vel alicui partis nostræ fecerit, postquam in societate fuerit, vel per se, vel per aliquam personam cum societate, vel defendendo aliquem de societate, imperiali clementia per nos et nostram partem remittimus, et in plenitudinem nostræ gratiæ eum recipimus: nec per nos, nec per interpositam personam pro præteritis offensis sibi vel parti ipsius aliquam inferemus injuriam, læsionem, vel coercitionem.

† Amplius eam jurisdictionem quam Madiolanenses exercere (4) consueverunt in comitatibus Seprii et Martexanæ et Burgariæ, et in aliis comitatibus, exceptis locis quæ Pergamenses nomine nostro tenent inter Alduam et Oleum, excepto Romano veteri et Bariano, et eam quam modo exercent, libere et quiete habeant et possideant, sine contradictione nostra, et successorum nostrorum, salvis pactis et datis, et concessionibus in suo robore durantibus, quæ Mediolanenses per commune fecerunt civitatibus Pergamo, Novariæ, et Laudo: nec per hanc concessionem lædendis (5): nec ullum præjudicium fiat juri aut consuetudini alicujus civitatis et societatis præter dictas concessiones. † Pacta inter civitates et societates quondam facta nihilominus firma et illibata permaneant: nec aliquid intelligatur acquisitum Mediolanensibus in episcopatu Laudensi præter dictas concessiones: salvo jure aquæ Lambri Mediolanensibus, si quod habent, vel in pedagio. Omnes de societate qui fidelitatem nobis jurabunt, in sacramento fidelitatis adjicient, quod possessiones et jura quæ nos habemus in Lombardia, et possidemus extra societatem, jurabunt bona fide nos manutenere, si opus fuerit, et cum super hoc per nos, vel per certum nuncium fuerint requisiti: et si amiserimus, recuperare: ita videlicet quod finitimæ civitates obnoxiæ sint principaliter ad hoc feciendum: et si opus fuerit, aliæ teneantur ad competens auxilium præstandum.

† Civitates quæ sunt extra Lombardiam in suo confinio, similiter teneantur facere. Si qua vero civitatum ea quæ in conventione pacis ex parte nostra statuta sunt, non observaverit: cæteræ civitates eam ad id observandum bona fide compellant: pace nihilominus in suo robore permanente.

† Nobis autem intrantibus Lombardiam, fodrum (6) consuetum et regale, quæ solent et debent, præstabunt: et vias et pontes bona fide et sine fraude et sufficienter reficient: in eundo et redeundo mercatum (7) sufficiens nobis et nostris euntibus et redeuntibus bona fide, et sine fraude præstabunt: in omni decimo anno fidelitates renovabunt in iis qui eas nobis non fecerunt, cum nos petierimus vel per nos vel per nostrum nuncium. Si qui ex parte nostra de suis justis possessionibus expulsi sunt, restituantur sine fructibus et damno: nisi in causa principali suæ proprietatis jure possit se tueri possessor: salvis prioribus concessionibus: et omnes offensæ eis remittantur: eodem jure servando iis qui sunt ex parte nostra circa restitutionem: nisi civitas adstringatur juramento, ut non restituat: quo casu arbitrium boni viri volumus pro restitutione succedere. et si qua controversia fuerit orta de feudo inter nos et alium qui sit de societate, per pares illius civitatis, vel episcopatus in quo descendit, agetur: et secundum (8) consuetudinem illius civitatis in eodem episcopatu terminetur, nisi nos in Lombardia fuerimus, tunc enim in audientia nostra, si nobis placuerit, agitabitur.

† Item volentibus venire contra pacta non per violentiam facta, et juramento firmata inter civitates et civitates, societates et societates, vel civitatem et alias personas, nos audientiam denegabimus.

† Item nos restituimus stratam Veronensibus: et nominatim recipimus Ozolinum in plenitudinem gratiæ nostræ, et omnem offensam ei remittimus. Datum apud Constantiam solenni curia 7. Kalendas Julii.

Sequentia desunt in editione Cujac.

HAnc igitur secundum formam præscriptam, et ut per mediatores pacis, videlicet Guilielmum episcopum Diseensem, Henricum Marchionem Sarnensem, fratrem Fridericum de sylva benedicta, et Rodulphum camerarium nostrum, una cum his bona fide (9) intelleximus et secundum tenorem, quo eandem pacem et concordiam jurari fecimus, et secundum quod Lombardi eam bona fide intellexerunt, in perpetuum ratam haberi, et conservari statuimus: et ut firma permaneat et inconcussa, præsentem paginam nostri impressione sigilli fecimus communiri.

Nomina vero civitatum quibus sic gratiam nostram reddidimus, et præscriptam fecimus concessionem seu promissionem, hæc sunt: Vercellæ, Novaria, Mediolanum, Laude, Pergamum, Brixia, Mantua, Verona, Vincentia, Padua, Tervisium, Bononia, Faventia, Mutina, Rhegium, Parma, Placentia. Istis autem civitatibus et locis pacem servari volumus, et gratiam nostram reddimus. Præscriptam autem concessionem seu promissionem his non facimus, videlicet Imolæ, Castro sancti Cassiani, Bobio, Pleti de Guarbadona, Ferotræ, Belutiæ, Tenetæ. Ferrariæ autem gratiam nostram reddimus, et præscriptam concessionem facimus seu promissionem, si intra duos menses post reditum Lombardorum a curia nostra de pace præscripta fuerint.

Hanc itaque pacem et concordiam, sicut præscriptum est; tam nos, quam filius noster Henricus Romanorum Rex, per camerarium nostrum Rodulphum jurari fecimus in animam nostram.

(1) Fructus et damna hic distinguuntur: unde notant percipientem fructus ex re aliena invito domino, non intelligi damnum dare: qua sententia nihil stultius est.

(2) Arbiter citare potest, *ut hic*, etsi territorium non habeat. c. 1. *de foro comp.*

(3) Is est Marchio Opitius cognomento Malaspina, de quo vide 2. Othonis Frisingens. 16.

(4) Probatur jurisdictionis possessio per exercitia jurisdictionis, qua quis libere ac quiete usus sit.

(5) Princeps regalia concedere non potest in præjudicium successorum, aut eorum, quibus prioribus ea ragalia concessit. In privilegiis itaque, beneficiis et concessionibus principum qui prior est tempore potior est jure.

(6) Fodrum hic in *tit.* 1. *Supr. eodem et* 2. *Feud.* 56. Annonius 5. c. 3. annonam militarem interpretatur. Hinc Lotharius et Carolus in suis legibus. Marescalos illorum ad fodrum dirigant. *Guntherus*, id quoque quod fodrum vulgari nomine dicunt. Lucius 3. *in cap. præterea. de jure patronatus.* fodrum Albergarias, regium et similia: tanquam a propriis rusticis ab Ecclesiis extorquent. adde 2. Othon. 12. 23. 4. Radev. 10. 1. §. 34.

(7) Princeps res subditorum emere debet, non injuria auferre, *ut hic.* Quid si pecunia principi restituitur: aut rustici in vendendo nimium sint tenaces? aliud. putat *Ravennas.*

(8) Consuetudo loci, ubi res est feudalis, spectanda.

(9) Contractus ex bona fide interpretationem recipere hinc colligunt.

Hi autem sunt principes et nobiles curiæ, qui præscriptam pacem et concordiam per se firmam tenere juraverunt: Hermannus Monaster. episcopus, Henricus Cirnensis electus, Citalinus Curiensis, Abbas Gotifredus imperialis aulæ cancellarius, Otto dux Bavariæ, Fridericus dux Sunormæ, filius noster Bertoldus dux Zaermoez, Bertoldus Marchio Histriæ, Hermannus Marchio Veron. Comes Henricus dux Spleten. Comes Theopobus de Lexchomienda, Comes Ludovicus, frater cancellarii de Olfestre, Rodulphus camerarius, Guarnerius de Lombardia, Cano de Minabere, Corradus Pincerna.

Hi sunt nuncii qui ex parte Longobardorum pacem præscriptam et concordiam receperunt, et in præsentia nostra juramento confirmaverunt.

† De Mediolano, Guido de Landriano, Pinamonte de Vicomercato, Adobatus Bultraffus, Guilielmus Burrus, Guercius de Buxolla, Aldericus de Bonate, Rogerius Marcellinus, Loterius Medicus. † De Brixia, Obrandus de Martinengo, Gozed de Turbiado, Desiderius judex, Rodulphus de Concipio, Boccatius de Manerbio, Albericus de Caprino.

† De Placentia, Girardus (1) de Artizone, Jacobus Strictus, Hermanus de Carnocampo judex.

† De Pergamo, Albertus de Mapello, Attoficianus (2), Joannes de Piterigo, Lanfranchus de Monacha, Albertus Attonis, Albertus Albertonis.

† De Verona, Corus judex, Ubertinus de Carcere, Valerianus de Castello, Martius de Castello, Theobaldinus de Nicando, Theobaldinus de Nascenguerra. † De Vincentia Pileus judex, Ubertinus de Fonte vivo, Cardenarius Marchus de Pauliana. † De Padua, Jansuxellinus (3) judex, Bugelescus de Fonte Glina. † De Tervisio, Florius judex, Gumbertinus.

† De Mantua, Alexandrinus, Jacobus de Amica, Angelus judex, Henricus de Angelo.

† De Faventia, Bernardus judex, Hugolinus de Azo.

† De Bononia, Antonius Potestas, Rolandus Guarini, Matthæus Rodulphi. † De Mutina, Arlotus judex, Reinerius de Bucacabata.

† De Rhegio, Albertus cambiator, Rolandus de Charitate. † De Parma, Jacobus Petri Bravi, Mallobatus judex, Vetulus judex, Corradus Banzoni. † De Laude, Vincentius (4) de Sisiraga, Anselmus de summa ripa. † De Novaria, Opizo de Briona, Tedixius Cabalacius, Gerardus de Bomprando. † De Vercellis, Meardus et Vercellinus.

† HÆ autem sunt civitates et loca, quæ pacem præscriptam sub juramento Lombardorum nobiscum receperunt, et eandem per se juraverunt: Papia, Cremona, Communiterdona, Asta, Cæsare, Janua, Alba, et aliæ civitates et loca, et personæ quæ sunt, et quæ fuerunt in pace nostra.

† HÆC autem sunt nomina nuntiorum, qui investituram consulatus a nobis nomine civitatum receperunt: De Mediolano, Adobatus. De Placentia, Gaardus Artizonus. De Laude, Vincentius Corno. De Vincentia, Pileus. De Padua, Jansus. De Tervisio, Florius. De Mantua, Alexandrinus. De Faventia, Bernardus. De Bononia, Antonius. De Mutina, Arlotus. De Rhegio, Rolandus. De Parma, Jacobus Petri Bravi. De Novaria, Opizo. De Vercellis, Meardus. De Pergamo, Atoficiarius.

† SIGNUM domini Friderici Romanorum inclytiss. Imperatoris. Ego Gotifredus imperialis aulæ cancellarius vice Christiani Moguntinæ sedis archiepiscopi et Germaniæ archicancellarii recognovi.

† ACTA sunt hæc anno incarnationis mellesimo centesimo octogesimotertio: indictione prima: regnante domino Friderico Romano imperatore gloriosissimo, anno regni ejus octogesimosecundo, imperii vero tricesimonono. Datum apud Constantiam in solemni curia 7. Kalend. Julii.

† IN Christi nomine juro ego quod a modo ero fidelis domino imperatori Friderico, et ejus filio regi Henrico, non ero in consilio vel facto, quod ipsi perdant vitam (5), vel membrum, aut mentem, seu coronam imperii vel regni, vel caput, et si scivero aliquem fecisse vel facere volentem: per me vel per alium domino imperatori, vel regi, vel nuntio ejus, sine fraude manifestabo eis et adjuvabo honorem coronæ tenere: et si perdiderit, recuperare bona fide in exercitu et comitatu adjuvabo. Insuper pacem domini imperatoris Friderici, et filii ejus regis Henrici, et suæ partis factam cum societate Lombardiæ, et ejus societatis, sicut scriptum est inde, sine fraude intra quindecim dies post jurata bono (6) intellectu, et sigillo imperatoris sigillata observabo bona fide, et sine fraude, et hoc jurare faciam omnes masculos mecum habitantes a decimosexto anno supra usque ad septuagesimum, intra quindecim dies postquam juratum habuero: exceptis servis: et qui per me jurare noluerint, intra tertiam diem imperatori, vel regi, vel suis nuntiis manifestabo per breve. Millesimo centesimo octogesimo tertio, indictione prima. Ego juro omnibus civitatibus societatis Lombardiæ, Marchiæ, et Romaniæ, et locis, et domino Opizoni Marchioni Malaspinæ, et omnibus personis prædictæ societatis, concessiones et permissiones atque pacta, sicut in scripto pacis inter nuntios domini imperatoris, et rectores et nuntios civitatum societatis Lombardiæ facto continetur, firmas tenere: nec ero in consilio vel facto ubi aliquid prædictorum minuatur alicui de societate: et si qua persona, aut civitas, vel locus alicui civitati, vel loco, aut personæ prædictæ societatis, aut jam dicto Marchioni auferre vel deminuere voluerit, eos vel eas manutenere, et defendere bona fide sine fraude contra omnes adjuvabo: et omnia præcepta quæ rectores concorditer omnes, vel major pars mihi fecerint sine fraude observabo: et omnia supradicta, attendam a Kalendis Majis usque ad triginta annos: et in capite uniuscujusque quinquennii, scilicet si per majorem partem rectorum requisitus fuero, renovabo: et hoc totum sine fraude jurare omnes homines meæ civitatis a decimo octavo anno usque ad septuagesimum faciam, et hæc omnia faciam jurare consules vel potestates meæ civitatis, et credentias (7) usque ad illum terminum, qui mihi constitutus fuerit per rectores Lombardiæ et Marchiæ, et Romaniæ, in hoc eloquio.

DIE Lunæ undecimo Kalendas Januarii in Placentia, in ecclesia sanctæ Brigidæ, in præsentia Mirabelli, Gu-

(1) Infra, Gerardus Artizonus.
(2) Infra Atoficianus.
(3) Infra Jansus.
(4) Infra Vincentius Corno.
(5) Principis sui vitam, membra, mentem, coronam ejus ac regni, caput, honorem adjuvare vasalli tenentur.

(6) Contractus ad bonum et sanum intellectum revocandos esse hinc colligunt. Cavillari jus non oportet *l.* 1. §. 1. *ff. de reg. Caton. l.* 117. *l.* 223. *ff. de verb. sign. l.* 56. *ff. de reg. jur.*
(7) Credentiam adversus juramentum revelans officialis, officio suo privandus est. adde 2. *feud.* 7.

lielmi, Garonii notarii, ibique in eorum præsentia rectores Lombardiæ, Marchiæ, et Romaniæ fecerunt prædictum sacramentum: nomina quorum sunt hæc: De Brixia Aldericus de Salla. De Verona Vozo judex. De Bononia Prendeparte potestas. De Padua Bazotus. De Novaria Rogerius Marcellinus potestas. De Tervisio Oldericus de Montelio. De Mantua Gulielmus de Azo. De Placentia Bonizo judex. De Pergamo Albertus de Ossa potestas. De plebe de Granatina Petrus Collus judex. De Faventia Gulielmus Butinus potestas. De Mediolano Petrus vicecomes.

HÆC sunt nomina eorum qui juraverunt, ut (1) superius legitur, ut dicti rectores juraverunt, eo excepto, quod non fuerunt districti facere jurare homines suæ civitatis. De Brixia, Desiderius judex, Martinus de Pontenalupis, Pax Confalonerius. De Padua, Ganiphus Achalaone. De Verona, cancellarius Grescenonum, et Vivianus advocatorum. De Tervisio, Travisius de Gualperto. De Pergamo, Lanfrancus. De Monanclia, Oprandus judex, Joannes de Petengo. De Novaria, Fridericus de Bon. Michael Capra. De Mutina, Rolandus de Baimonte. De Garino, Bunalellus de Garbonensibus. De plebe de Granatoria Gregorius consul ita juravit, suus rector. De Faventia, Anteus judex: anno a nativitate Domini millesimo centesimo octuagesimo, indictione prima: et postea sequenti die Martis 12. Kalend. Januarii Armanus de Parma rector idem sacramentum fecit, ut pridem rectores: et Albertus de Theobaldo similiter.

(1) Tabellio si perscriptis quorundam testium nominibus, sequentes *eodem modo testimonium dixisse* perscripserit, non perit autoritas ejus testimonii: quasi dictum ac perlatum sit ab his, qui præmeditatum inter se sermonem habuerant. Quippe quod de præmeditato testium sermone dicitur, *l.* 2. §. 1. *ff. de testib.* ad eos qui suspecti sunt pertinet, non ad eos qui vitæ sunt honestæ.

FRAGMENTA
JURISPRUDENTIÆ
ANTE-JUSTINIANEÆ,

QUÆ

LEGES XII. TABB.

EX VETERUM MONUMENTIS DECERPTAS,

TITULOS EX CORPORE ULPIANI XXIX.

JULII PAULI RECEPTARUM SENTENTIARUM

AD FILIUM LIBROS V.

CAJI INSTITUTIONUM DUOS LIBROS,

CUM NOTIS

DIONYS. GOTHOFREDI, JAC. CUJACII

ALIORUMQUE JURISCONSULTORUM

AD RECENTIORES EDITIONES REVISOS EMENDATE EXHIBENT.

INDEX TITULORUM
QUI IN
FRAGMENTIS DUODECIM TABULARUM
CONTINENTUR.

NUMERUS HIC EST PAGINARUM.

INDEX TITULORUM

TAM

INSTITUTIONUM ULPIANI, ET JULII PAULI

RECEPTARUM SENTENTIARUM,

QUAM GAJI,

ORDINE ALPHABETICO.

Numerus in Ulpiano titulum; in Gajo et Paulo autem prior librum, posterior titulum demonstrat.

DUODECIM TABULARUM

FRAGMENTA.

LIBER PRIMUS (1).

De cultu divino.

AD divos adeunto caste (2), pietatem abhibento. opes (3) amovento. Qui secus faxit, Deus (4) ipse vindex (5) erit.

Qui colendi.

Separatim nemo habessit (6) deos neve novos (7): sed ne advenas (8), nisi publice adscitos (9), privatim colunto.

Ubi colendi.

Constructa a patribus delubra (10) habento. lucos (11) in agris hebento, et larum (12) sedes. ritus (13) familiæ (14), patrumque (15) servanto.

Qui colendi.

Divos, et eos qui cœlestes semper habiti, colunto, et ollos (16), quos in cœlum merita (17) vocaverunt, Her-

(1) Quæ leges hoc priore libro continentur, ex Ciceronis libris de legibus decerptæ, vere duodecim tabularum non sunt, sed a Cicerone partim inventæ, partim ex ipsis legibus duodecim interpolatæ, idque Tullius ipse *libro* 3. *de legibus* minime diffitetur. Non recognoscimus, inquit, nunc leges P. Romani, sed aut repetimus ereptas, aut novas scribimus. Fecit itaque mixtura veterum legum, rerumque ipsarum utilitas, ut eas lectori proponerem, non tam ut eas cognosceret, quam ne ignoraret.

(2) Animo et corpore.

(3) Id est, sumptum.

(4) Nedum homo, et his quidem verbis, præsentis pœnæ metu reliqua confirmari videntur.

(5) *l.* 2. *C. de rebus creditis et jurejur.*

(6) Id est, habeat.

(7) Vide Paulum 5. *sent.* 21. §. 2.

(8) His verbis tollit confusionem religionum et ceremoniarum, Cicero. Diu certe hoc Romæ servatum non fuit. Testis erit dea Pessinuntia, quæ et mater Deum, Phrygia advecta non sine magnis miraculis. Herodianus 1. 18. Plin. 3.

(9) Tertullianus 5. *Apologet. Vetus*, inquit, *erat decretum, ne quis Deus ab imperatore consecraretur, nisi a Senatu probaretur.* et post, *apud vos de humano arbitratu divinitas pensitatur. Nisi homini Deus placuerit, Deus non erit.* et post, *Tiberius nonne Christum detulerat ad senatum, cum prærogativa suffragii sui? Senatus, quia ipse non probaverat, respuit:* Eusebius 2. *histor.* 2. id ea de causa factum fuisse refert, quod salutaris prædicatio, nulla opus habeat humana approbatione.

(10) *Fronto*, delubrum dici putat, quo homines pericula sua diluunt. Ponebant enim vel pileum vel scutum, vel alia susceptis votis. Isidorus 5. *c.* 3. delubra a diluendo dici putat, eaque esse templa fontes habentia, quibus ante ingressum diluebantur. Templum, ædificium Deo consecratum, *Festus:* in loco augurato, *Fronto:* singulorum diis attributorum locorum, *Asconius:* a contemplatione. Isidorus *d. loco*, seu tuendo qua tuimur, id est, spectamus. Varro 6. *de Ling.* Fanum a Fauno: *Fronto:* sive a fando, quod dum pontifex dedicat, certa verba fatur, *Festus:* unde fata petuntur. *Asconius.* Sacellum, parvulum ædificium diis consecratum, *Fronto:* Tescua, seu Tesca, loca quidem angusta diis dicata: quod ibi mysteria fiant ac tueantur. Varro 6. *de lingua.*

(11) Locus est arborum spissitate tectus: vel locus fulmine ictus, *Fronto.*

(12) Larum diversæ sententiæ fuerunt. Vulgus lares vocabat, viarum atque itinerum deos, ex eo quod Græci vicos cognominant lauras. Arnob. 3. alii, quasi aerios deos et heroas. Arnob. *d. loco.* Varro, Manes interpretatur: quorum mater, Arnob. *d. loco.* vel avia, Mania fuerit: vel ut Lactantius 1. *c.* 20. scribit, Muta seu Larunda et Lara, Festus *in voce Maniæ turpes: larvæ.* Manias nutrices minitabantur pueris parvulis, Festus *d. loco.* Idem, *in Pilæ.* Lares, animas hominum redactas in numerum deorum interpretatur ut minus proprie is, *Act.* 12. *vers.* 15. ἄγγελον reddiderit, qui genium vertit, cum nuntium a Petro fidelem potuerit intelligere. Eidem Festo *in voce Pilæ*, Lares dii inferi: quibus tot pilæ, quot capita: tot effigies, quot essent liberi, ponebantur, ut vivis parcerent, et essent his pilis et simulachris contenti. Ut rem omnem finiam, Lares domuum custodes hic intellige, *ut supr.* non penates, (id est, Neptunum et Apollinem, qui urbem Ilium muro cinxerunt. Arnob. 3.) Lares iidem, qui genii, Genius seu lateranus, focorum (qui ex laterculis sæpe fiunt) Deus. Arnob. 4. De lare familiari vide Plautum *in Aulularia.*

(13) Festus *in voce ritus.* Ritus, mos comprobatus in administrandis sacrificiis. Varro 6. *de lingua.* ritu, id est, instituto. ut cum Haruspex præcipit, ut suo quisque ritu sacrificium faciat; et nos dicimus XII. (alii legunt XV.) viros Græco ritu sacra, non Romano facere, hæc Varro.

(14) Ritus familiæ, sacra gentilitia.

(15) Vetus et antiquum fuit, patrum ceremonias custodire. Tertull. *c.* 5. *adversus gentes. Laudatis semper antiquitatem et nove de die vivitis.* et post: *Videmini fidelissime tueri a patribus traditum studium deorum colendorum, de quo maxime erravit antiquitas.* Est igitur justa de causa a patrum falsis opinionibus discedendum. *Ierem.* 8. 16. *Ezech.* 20. *Novell.* 15. Et recte Pythius, Atheniensibus quærentibus quem morem majorum potissimum sequerentur ex variis, respondit: ut optimum sequerentur. ut sit id habendum antiquissimum et Deo proximum, quod sit optimum. Cicero 2. *de legibus.*

(16) Id est, illos.

(17) Dii gentilium meritis fiebant, ut Hercules, Liber, Æsculapius etc. Merita in eorum muneribus et officiis perspiciuntur. Arnob. 4. Illud quod sequitur, quale est, quod deos vobis inducitis fabros, alios medicos, alios lanarios, nautas, citharistas, aulædos, venatores, pastores, rusticos? Et ille Musicus Deus est, et hic alter divinus est, obstetricis ille informatus artibus, medicorum alius est institutus disciplinis; hic in sermone facundus est, bardi sunt alii. Hinc, Venus Libentina, et Liburnus libidinis ardorem incitat. Domiducus adest nuptæ, cum in domum mariti deducitur: Virginensis, cum virgini zona solvitur. (Arnobius 3. Cinxiam appellat.) Subigus et dea Prema, ut virgo subigatur et comprimatur. August. *de civit.* 9. Persica voluptatem seu voluptatis prælium (*ut* Arnobius *ait lib.* 3.) cum dulcedine procedere perficit. Pertunda (Augustinus Partundam appellat *d. loco.*) scrobem virginalem defodientibus maritis adest. Arnob. 4. Viriplaca, cujus interventu viri placabantur. 2. Valer. 1. Alemona, partum alit in utero. Partula, partum gubernat. Lucina, producit in lucem. Tertull. 19. *de anima.* Postvertam et Protam deprecabantur, ut rectus ac non perversus partus esset. 16. Gell. 16. Ossilago, ossium solidatrix. Arnob. 4. Cunina, quæ infantes in cunis tuetur. 1. Lactant. 20. Rumina, lactantes pueros tuetur. Est enim Ruma, mamma, unde subrumi agni. Utrique, Cuninæ et Ruminæ lacte fiebat, non vino. Nonius *in Ruma.* Nodutis, et Nodoturensis, nodos producit ad res satas et fruges. Limentinus a liminibus, Cardea a cardinibus, Forculus a foribus. Tertull. *lib. de Idolatria.* Limus, obliquitatibus, Montinus, montibus: Nemestrinus, nemoribus: Puta, putationi arborum: Peta, petendis: Patela, patefaciendis: Patelata, patefactis rebus: Vibilia, erroribus viarum:

culem, Liberum, Æsculapium, Castorem, Pollucem, Quirinum, ast (1) olla, propter quæ datur homini adscensus in cœlum, Mentem (2), Virtutem (3), Pietatem, Fidem (4), earumque laudum delubra sunto. Nec ulla vitiorum (5) sacra solemnia obeunto.

Quo tempore colendi.

Feriis (6) jurgia (7) amovento: easque in famulis, operibus patratis (8), habento. itaque, ut ita cadat in annuis amfractibus (9), descriptum esto. certasque fruges, certasque baccas sacerdotes publice libanto: hoc certis sacrificiis, ac diebus (10). Itemque alios ad-

Mellonica, mellis dulcedini: Orbana (hujus etiam meminit Plin. 2. *c.* 7.) orbatis præest. Pecunia. Arnob. *ibid.* Æsculanus et filius ejus Argentinus æs et argentum largiuntur. August. 4. *de civit.* 21. Murcia segnium deus. Arnob. 4. August. 4. *de civit.* 6. forte quia Murci bellorum refugæ, dixi ad *l.* 4. §. 12. *ff. de re milit.* Agenoria, Stimula, Strenua, Quies. August. *d. loco.* adde August. 4. *de civit.* 20. 21. Portunus, in portum tendentibus: Consus, consiliis: Flora, Floribus, præest: Juno, juvat partum: Unctia, unctionibus. Victa, victui: Potua, potui. Arnob. 3. Educam et Potinam appellat. August. *de civitate* 9. Nonius vero *in Edusa* Edusam et Potinnam, cum priore, inquit, cibo et potione initiarent pueros, sacrificant, ab edulibus Edusæ, et a potione, Potinnæ nutrices. Fessonia, fessis. August. 4. *de civit.* 21. Omitto Præstanam, Pandam, Panticam, Pelloniam. Arnob. *d. loco.* pellendis hostibus. August. 4. *de civit.* 21. Arnob. 2. Fornacem deam, Cacam, Sterculum, qui stercorandi rationem primus induxit. Terminum lapidem informem. 1. Lactant. 20. Fluvioniam, Pomonam, Ossipaginam, Februtim, Populoniam, Caprotinam, Pales pecorum, Inuus pastorum deus. Rubigo (unde Robigalia) ne rubigo segetes occupet. Spiniensis, ne spinæ. August. 4. *de civit.* 21. Nocturninus nocti. Plaut. *in Amphit.* Hieronym. *adversus Vigilantium:* Martianus Capella *de nuptiis:* Vulcanus, igni: Pythius, divinationibus: Æsculapius, morbis præest: Minerva dea memoriæ, quasi Meminerva. Neptunus, ita dictus quod terram nubat, id est, cooperiat. Mercurius, quasi medicurius, et media currens via: Ceres, quod gerat frumenta. Novensiles dii, id est, novem musæ: Penates, qui in intimis penetralibus cœli; qui et Consentes et Complices, quod simul oriantur et occidant: Trebiani, eversores urbium. Summani, summi dii. Arnob. 3. minores qui et Semones, quasi Semi hemones, Varro *apud Fulgent.* Grundules lares, Lucrii, Aii, Locutii. Arnob. 1. Parcæ, nemini parcentes: Manes, id est, immanes: Lamiæ, quasi Laniæ. 8. Isidor. *ult.* Patellarii, Madioxumi, Ollares. Sed jam cohibeo me, plenius aliquando de his dicturus. Vide interim Augustini *libros de civitate Dei* 5.

(1) Ex hoc loco satis constat, cultum diis tribui, quos merita in cælum vocarunt: delubra vero his propter quæ datur adscensus in cœlum.

(2) Lactantius 1. *c.* 2. Mentem inter deos collocavit senatus, quam profecto si habuisset, ejusmodi sacra nunquam suscepisset. Plin. 1. *c.* 7. Innumeros credidere, atque etiam ex virtutibus vitiisque hominum, ut Pudicitiam, Concordiam, Mentem, Spem, Honorem, Clementiam, Fidem, Pœnam et beneficium.

(3) Plinius *d. loco:* Lactantius *d. loco.* Si vitia consecranda non sunt, ne virtutes quidem. Nec enim per se sapiunt, aut sentiunt: neque inter parietes aut ædiculas luto factas, sed inter pectus collocandæ sunt et interius comprehendendæ, ne sint falsæ, si extra hominem fuerint.

(4) Plinius *d. loco.*

(5) Meretrices tamen coluerunt Romani, Accam Laurentiam (quæ et Lupa) et Faulam, Herculis scortum, teste Verrio *apud Lactantium* 1. *cap.* 20. et Lavernam, deam furum. vide Festum *in voce Laverniones.* Plautus *in Cornicularia, Mihi Laverna in furtis celebrassis manus.* Horatius, *Pulchra Laverna, da mihi fallere.* Ea diva, caput erat sine reliquo corpore. vid. Joseph. Scalig. *apud Festum d. loco:* Bellonam, discordias, furias. Arnob. 3. sic apud Athenienses Contumeliæ fanum fuit et Impudentiæ. (Cicero *hic.*) Coluerunt etiam Gentiles interdum bruta. 2. Plin. 7. Arnob. 4. Templa felibus, scarabæis et buculis sublime sunt elata fastigiis. Quale autem illud fuit quod de Mutino legimus? Lactantius, Et Mutinus, in cujus sinu pudendo nubentes præsident, id est, inequitant, ut illarum pudicitiam prior deus delibasse videatur. 1. *c.* 20. Arnob. 4. Festus *in voce Mutinus,* August. 4. *de civit.* 11. *et* 6. *civit.* 9. Febrim etiam coluerunt, Malam Fortunam. Plin. *ibid.* Pavorem et Pallorem Tullus Hostilius figuravit et coluit. Cloacinæ simulachrum, in cloaca maxima repertum Tatius consecravit. 1. Lactant. 20. Matrimonia inter deos etiam crediderunt: ut et alios canos, alios juvenes, pueros, claudos, ovo editos, alternis diebus viventes morientesque, adulteria inter ipsos fingebant, jurgia, odia, furta. Plin. *d. loco.*

(6) Feria a feriendis victimis appellata, Festus *in voce Feria.* Antiqui ferias festas dicebant, Idem *ibid.* Harum aliæ, Sementinæ, paganicæ, conceptivæ. Varro 5. *de lingua:* Festus *in conceptivæ.* Præcidaneæ. 4. *Gell.* 6. *in fin.* publicæ, Latinæ. *l.* 2. §. 33. *ff. de orig. juris.* Varro 5. *de lingua:* denicales, quoties hominis mortui causa, familia purgabatur: νεκὺν enim Græci mortuum appellant. Festus *in Denicales,* æstivæ. 9. Gell. 15. *in princ. l.* 7. *C. de feriis:* compitaliciæ. Festus *in conceptivæ:* vindemiales. 16. Gell. 4. *l.* 1. *in pr. et fine. l.* 4. *ff. de feriis:* imperiales. *l.* 4. *C. de feriis.* statæ. quod certo statutoque tempore observarentur, Festus *in voce Feriæ:* quæ fiunt ex more et consuetudine. *l.* 7. *ff. de off. Proconsul.* quæ et solennes. *l.* 26. §. 7. *ff. ex quib. caus. major. l.* 3. *C. de dilationibus:* quibus opponuntur repentinæ, *d. l.* 3. extra ordinem indictæ. *d.* §. 7. Aliæ sunt sine Festo, ut Nundinæ: aliæ cum Festo, ut Saturnalia, quibus adjungebantur epulationes ex proventu fœtuque pecorum. Festus *in voce Feriæ:* aliæ sine proprio vocabulo, aliæ cum vocabulo, ut Novendiales. Varro 5. *de lingua.* Stativæ, universi populi communes: Conceptivæ a magistratibus, vel sacerdotibus: Conceptæ et Latinæ, Paganalia, Sementinæ, Compitalia, Imperativæ a consulibus, vel Prætoribus, (Hodie imperiales dicuntur, quod a principe indicantur. *l.* 4. *C. de feriis.*) pro eorum arbitrio indictæ. Nundinæ, sunt pagaorum et rusticorum. Propriæ, familiarum; ut Claudiæ, Æmiliæ, Juliæ, Corneliæ. Singulorum, ut natalium, fulgurumque susceptiones: item funerum atque expiationum. Apud veteres etiam qui nominasset Salutem, Semoniam, Sajam, Segetiam, Tutilianam, ferias observabat. Flaminica quoties tonitru audisset, ferias agebat, donec deos placasset. In indictis et conceptis feriis nefas erat quidquam agi: idque per præconem edicebatur; qui id neglexisset, multabatur, et porco piaculum dabat. Non tamen polluebantur feriæ, si quis quid egisset ad deos pertinens aut sacrorum causa, aut ad urgentem vitæ utilitatem. Ideo non videbatur ferias polluisse, qui adhibitis operis bovem specu liberasset, aut qui trabem tecti fractam fulsisset, quive ovem, scabiei causa, lavasset. Virg. *Georg.* 1. et breviter, Scævola consultus quid feriis agi liceret, respondit, *quod prætermissum noceret.* Macrob. 1. *Satur.* 16. A feriis feriati dies. *l.* 6 *ff. de feriis.* Feriati gemini menses. *l.* 5. *C. de feriis.*

(7) Id est, lites. Jurgare, jure agere. Jurgare enim ab jure dictum. Varro 6. *de lingua.*

(8) Id est, perfectis. Plautus *in Asinaria.* si hoc patro. Salustius *in Catilin.* incepta patravissent. Tacitus 2. si patrandæ neci venenum immitteretur. Idem 4. *Maluit, patrati quam incepti facinoris reus esse.* adde 8. Quintilian. 3.

(9) Amfractum ab origine flexum. Lex duodecim tabularum, Viæ latitudo, in amfractum sexdecim pedes. Varro 6. *de lingua: leg.* 8 *ff. de servitut. præd. rusticor.* Est igitur hic amfractus, temporis revolutio. Annus enim statis temporibus in se redit et revolvitur.

(10) De diebus aliquid dicendum videtur. Dierum alii, inquit Varro 5. *de lingua,* deorum: alii hominum causa instituti. Illi, vel statuti vel annales. Statuti ut Carmentalia, Lupercalia, Quirinalia, Feralia (quod diis inferis ad sepulchra epulas deferrent) Terminalia (quod in extremis diebus anni, id est, Februarii, sacra fierent) Equitia, ab equorum cursu: Liberalia in honorem Liberi patris: Megalensia (in honorem magnæ Deæ) Fordicidia, a fordeis bobus: Carmentalia, Palilia, Cerealia; Vinalia (quæ alia erant a Vinalibus rusticis, quæ fiebant ante duodecimum Kalend. Septembris) Vestalia (vide Festum in voce *Penus*) Neptunalia, Furinalia, Portumnalia, Consualia, Volcanalia, Vortumnalia, Fortunalia, Opalia, Angeronalia (alii legunt, Angenoralia) Accalia, seu Laurentalia, Opeconsiva, a diis et deabus ita dicta sunt. Meditrinalia, quod eo die vinum vetus, et novum degustarent medicamenti causa; Fontinalia, quod eo die puteos coronarent. et in fontes coronas injicerent. Lupercalia. Varro 5. *de lingua:* Matralia, Varro 5. *de lingua:* Armilustrum, quod armati sacra facerent: Tubilustrum, quod tubæ lustrarentur in foro sutorio. Nonæ Caprotinæ, dies Agonales, Quinquatrus, Sexatrus, Septimatrus, Quinquatrus minusculæ, Fortis, Fortunæ, Populi fugia. Et hæc de statutis diebus quæ in compitis peragebantur. Fe-

des (1), ubertatem lactis, fœtusque servanto. Idque ne committi possit, ad eam rem, et rationem, cursus annuos sacerdotes finiunto.

Quibus hostiis colendi.

Quæque quoque (2) divo decoræ, gratæque sint hostiæ, providento.

De sacerdotibus, Pontificibus et Flaminibus.

Divisque aliis alii sacerdotes (3), omnibus pontifices (4), singulis flamines (5) sunto.

De Vestalibus.

Virgines Vestales (6) in urbe custodiunto (7) ignem (8) foci publici sempiternum quoque et privatim, et publice modo (9), rituque fiat, discunto ignari a publicis sacerdotibus.

De sacerdotum officio.

Eorum autem duo (10) genera sunto: unum (11), quod præsit ceremoniis, et sacris: alterum, quod interpretetur (12) fatidicorum (13); et vatum (14) effata incognita, cum senatus populusque adsciverit.

De Auguribus et Aruspicibus.

Interpretes autem Jovis optimi maximi, publici augures (15) signis, et auspiciis (16) postea vidento, disciplinam tenento. Sacerdotes vineta (17) virgetasque (18), et salutem populi argutanto, quique agent rem duelli (19), quique populare auspicium præmonento: ollique obtemperanto: divorumque iras providento, iisque parento: cœlique fulgura regionibus ratis (20) temperanto: urbemque, et agros, et templa liberata (21) et effata (22) ha-

stus *in Compitalia*. Annales vero, ut Compitalia, et Feriæ. Hominum causa dies instituti, Kalendæ, Nonæ, Idus, dies Festi, Nefasti, Comitiales, quibus in Comitio conveniebant. Festus *in Comitiales*.

(1) Ad dies. Legendum puto, *illos ad dies*: nisi mavis ἀρχαϊκῶς *ollos ad dies*.

(2) Id est, cui majoribus, cui lactantibus, cui masculis, cui fœminis.

(3) Sacerdotes a sacris dicti. Varro 4. *de lingua*. Sacerdotum is erat ordo. Fest. *in voce Ordo*: 10. Gell. 15. Maximus, qui et Rex sacrorum, ea sacra faciebat, quæ facere reges sueverant. Fest. *in voce Sacrificulus*. Diebus agonalibus arietem in regia immolabat: ferias edicebat. Varro 3. *de lingua*. Deinde Dialis flamen, id est, Jovis: post hunc Martialis: quarto Quirinalis: quinto Pontifex maximus: eoque ordine in conviviis adsidebant. Festus *in voce Ordo*. Præter eos erant Salii, dicti quod quotannis in comitio saltare solebant. Luperci, quod in lupercali sacrificarent: Fratres arvales, quod sacra facerent, ut fruges ferrent arva. Varro 4. *de lingua*: erant numero XII. insigne spinea corona et albæ infulæ. 6. Gell. 7. Sodales Titii a Titiis avibus, quas in auguriis certis observare solebant. Varro 4. *de lingua*. Epulones, quod epulas Jovi indicendi potestatem haberent. Festus *in voce epulones*.

(4) Pontifices a posse et facere, vel potius a ponte faciendo, nam ab his, sublicius factus est primum. Varro 4. *de lingua*. Penes eos annis fere 100. mansit scientia interpretandi leges XII. tabularum. *l.* 2. §. 6. *ff. de origine juris*: et confitendarum religionum. Cicer. 2. *de legibus*. vel ut ibidem legit Lipsius *cum fide tuendarum*: in annales quoque referre, quoties annona cara, aut Lunæ aut Solis defectiones accidissent. 2. Gell. 26. *in fin*.

(5) Flamines, quasi filamines, quod caput eorum velatum esset et cinctum filo. Singuli cognomina habent ab eo deo cui sacra faciunt. sed partim sunt aperta, partim obscura, aperta ut Martialis, Volcanalis. Varro 4. *de lingua et lib.* 6. Quirinalis, obscura vero Volturnalis, Palatualis. *d. lib.* 4. *lib.* 6. ei deo sacrificabant in cujus tutela palatium esset. Fest. *in voce Palatualis* Furinalis. *d. lib.* 4. *lib.* 5. *lib.* 6. Floralis, Falacer, Pomonalis. *d. lib.* 4. *d. lib.* 6. Dialis, Jovis Flamen, qui et Dijovis, albo galero utebatur. *d. lib.* 4. De Dialis ceremoniis, privilegiis et autoritate, vid. 10. Gell. 15. Inter cætera Privilegia, illud singulare, quod piaculum esset eo die verberari, qui ad verberandum ductus, ad pedes ejus supplex procubuisset. Gell. *ibid.* Quod clerici et monachi seculo Justiniani videntur voluisse imitari, et usurpare. *l.* 6. *C. de episcop. audientia*.

(6) Vestales a Vesta dictæ. Sex fuisse Festus indicat *in voce Sex Vestæ*. qua ex familia, quo ritu, quibus ceremoniis eæ caperentur, vide apud Gellium 1. *c.* 12. Inter quæ illud notandum est, quod Vestalis simul ac in atrium Vestæ deducebatur, ac pontificibus tradita erat, eo statim tempore sine emancipatione, et sine capitis minutione, a patria potestate exiret, et jus testamenti faciendi adipisceretur. Plutarch. *in Numa*: qua de re dixi ad 10. Ulpian. §. *ultim.* Item, quod neque heres esset cuiquam intestato, neque intestatæ quispiam, sed bona ejus in publicum redigebantur. Gell. *d. loco*. Victu modico, aliisque privilegiis honoratas fuisse, ut et jus ex testamento capiendi haberent, constat ex Symmacho *in epistola pro sacris paternis*. Raro jurabant Vestales, nec unquam, nisi per suam Vestam. Senec. 6. *controvers.* 8.

(7) Ideoque dicitur ignis inextinguibilis a Tertulliano 2. *ad uxorem*. et si interstinctus esset, virgines verberibus afficiebantur a pontifice, Festus *in voce ignis*: Cujus rei extat exemplum apud Livium 28. Cur ita ignem observarent, vide Plutarchum 7. *Synops.* 4.

(8) Vesta Græcis ἑστία Cicero 2. *de legib.* Flamma. Ovid. 6. *Fastor. Nec tu aliud Vestam quam vivam intellige flammam.* Tertullian. 1. *adversus Marcion. Mos ille ignis asservandi ab Ilio deductus.* Virgil. 2. *Æneid. versic.* 295. 296. Ilienses forte hunc morem didicerant a Medis et Assyriis, apud quos ignis cultus fuit perenniter. Plutarch. *de facie Lunæ*: ut et apud Ægyptios. Diodor. 1. *cap.* 2. et Persas. Strabo 15. Herodot. 1. Athenienses, Pausanias *in Attic.* c. 1. Delphos, Plutarch. *in tract.* περὶ τοῦ εἰ.

(9) Mos is fuit, Tabulam felicis materiæ tamdiu terebrabant, quousque exceptum ignem cribro æneo virgo in ædem ferret, Festus *in voce ignis Vestæ*. Simplicius 3. *de cælo*: ἀπὸ ξύλων δὲ πῦρ ἐκβάλλουσι, θάτερον τῶν ξύλων, ὡς τέρετρον ἐν θατέρῳ περιστρέφοντες. Hesychius, ἀχάλκευτα τρύπανα, τὰ φρύγια πυρεῖα. Scalig. *apud Fest. d. loco.* adde Alexand. ab Alexandro 5. *genial.* 15. Quod de fumariolis ignis æterni citatur ex Tertulliano, *de pœnitentia*, huc non pertinet, sed ad montem Vesuvium.

(10) Sacerdotum duo genera, Unum eorum qui ceremoniis præerant. Alterum eorum, qui interpretarentur fatidica et vatum effata cæremoniis, id est, placandis diis.

(11) Cæremonias et sacra tractare dicuntur, qui ad placandos deos constituti sunt.

(12) Interpretes sacrorum.

(13) Fatidici, qui futura solent fari. Varro 5. *de lingua*.

(14) Antiqui poetas vates appellabant, a viendis versibus, Varro 6. *de lingua*.

(15) Augures, ab avium garritu. Auguraculum arx, in qua augures publice auspicabantur, Festus *in voce Augur et Auguraculum*.

(16) Auspicium ab ave spicienda. Veteres enim dicebant, Spicio, non Aspicio, Festus *in Auspiciis*.

(17) Vineta, ac vineæ a vite multa. Varro 4. *de lingua*, scribens de olivetis et vinetis: Idem 1. *de re rustic.* 18.

(18) Isidorus 17. *c.* 6. videtur appellare virectum: locum, ubi virgulæ, novellæ et virentes. Forte apud Isidorum legi oportet virgectum: quod idem est ac virgetum. Veteres enim dumecta dicebant, quæ nos dumeta, Festus *in voce Dumeta*. Porro virgetum ea forma dicitur, qua Pometum apud Sosipatrum, Myrthetum apud Servium: Nucetum apud Tertullianum *lib. adversus Valentin.* Juncetum apud Varronem 1. *de re rustic.* 8. et alia infinita.

(19) Id est belli, Festus *in voce Duellum*. Duellum enim duorum concursus, hinc Duellona, Bellona. Perduellum etiam dicebant, unde perduelles, id est, hostes, Varro 6. *de lingua*. vide *l.* 234. *ff. de verb. signific.*

(20) Id est, certis. Attius *in Menalippe*, nego ratum esse quod dicas, Fest. *in voce Ratus*.

(21) Id est, effata, elocuta, Festus *in voce Liberata*.

(22) Idem est quod liberata, Festus *in voce Effata*. Varro 5. *de lingua*. Effata dicuntur, quod augures finem auspiciorum cœlestium extra urbem agris sunt effati. hinc effari Templa dicuntur ab auguribus: ad fatus, qui in his fines sunt: sana, quod pontifices in sacrando fati sunt finem.

bento : quæque augur injusta, nefasta (1), vitiosa, dira (2) defixerit (3), irrita (4) infectaque (5) sunto: quique non paruerit, capitale esto (6).

De fecialibus.

Fœderum (7), pacis, belli, induciarum, oratores, feciales (8), judices sunto. bella disceptanto.

De Etruscis et Aruspicibus.

Prodigia (9), portenta ad Etruscos (10), et haruspices (11) si Senatus jusserit, deferunto : Etruriæque (12) principes disciplinam docento ; quibus divis creverint, procurando : iidemque fulgura atque obstita (13) pianto.

De sacris nocturnis.

Nocturna (14) mulierum sacrificia (15) ne sunto (16), præter olla, quæ pro populo rite fient. Neve initianto, nisi ut assolet Cereri (17), Græco (18) sacro.

De expiationibus.

Sacrum (19) commissum, quod (20) neque (21) expiari (22) poterit, impie commissum est : quod expiari poterit, publici sacerdotes expianto.

(1) Nefasti dies, per quos nefas fari Prætorem, *Do*, *Dico*, *Addico*. Æque (legendum est *iisque*) non potest agi : et necesse est aliquo eorum uti verbo, cum lege quid peragitur, Varro 5. *de lingua* : Festus *in voce Nefasti*.

(2) Dirum, ad Dei iram natum, Festus *in Dirus*. Diris devovere, est Deorum iræ.

(3) Id est, definierit.

(4) Non rite facta.

(5) Quid si tali die Prætor imprudens verbum emisit, aut quem manumisit ? Manumissus liber est, sed vitio : ut magistratus vitio creatus, nihilo secius magistratus. Imprudens qui dixisset, piaculari hostia piari poterat : qui prudens, ut impius non poterat, Varro 5. *de lingua*.

(6) Hinc perspicitur satis, quænam fuerit Augurum potestas. Cicero *hic*. Quid est majus, quam posse comitia tollere, concilia vel instituta dimittere, vel habita rescindere ? quid gravius quam rem susceptam dirimi, si unus augur aliter dixerit ? quid magnificentius, quam posse decernere, ut magistratu se abdicent consules ? Quid religiosius, quam cum populo, cum plebe agendi jus aut dare, aut non dare ? quid legem, si non recte rogata est, tollere ? Nihil domi, nihil foris per magistratus gestum, sine eorum autoritate posse quidquam probari ?

(7) Feciales, oratores et judices fœderum, pacis, belli, et induciarum, a feriendo dicti : ut apud quos belli pacisque faciendæ jus esset, Festus *ibidem* : ut qui fidei publicæ inter populos præessent, per quos etiam fieret, ut justum conciperetur bellum, Varro *ibidem*. Porro, quo ritu, quibusque verbis Fecialis populo Romano bellum indiceret, vide apud Gellium 16. *cap.* 4. De fecialibus adde Halicarnass. et Plutarchum *in Numa*.

(8) Ita legitur apud Festum, *in Feciales*, a Varrone dicuntur. 4. *de lingua*.

(9) Portenta, quæ quid porro tendatur, indicant, Festus, *in Portentum* : adde quæ dixi ad *l.* 38. *ff. de verb. signific.*

(10) Nonnulli ita legunt, Hetruria. 4. Gellius 5. Etruria de cœlo tacta scientissime animadvertit, eademque interpretatur, quid quibusdam ostendatur, Cic. *de divinatione*. Nostrorum Etruscorum disciplinam res ita probavit : Cicero *lib.* 2. *de natura*. Auspicium autem primus Etruscis tradidisse dicitur quidam Tages 8. Isidor. 9.

(11) Alii ita scribunt Aruspices, Isidor. *d. loco*. 4. Gell. 5. Notum est illud Catonis, Mirum esse, quod non rideat aruspex, cum haruspicem viderit. Cicero 1. *de Natura*. Quota enim quæque res evenit prædicata ab his ? aut si evenerit quidpiam, quis affirmare potest, cur non casu id evenerit ? De perfidia aruspicum, vid. 4. Gell. 5. Aruspicina hodie damnata est. *l.* 3. *l.* 5. *C. de maleficis*. Superiorum oblitus Cicero 2. *de Natura*. aruspicinam artem divinam esse ait. et 2. *de divinat.* communis reipublicæ causa, communisque religionis colendam censet.

(12) Cicero, apud majores, inquit, nostros Senatus decrevit, ut de principum filiis sex, singulis Etruriæ populis in disciplinam traderentur, ne ars propter tenuitatem hominum a religionis autoritate abduceretur ad mercedem, atque quæstum. Cicero 1. *de divinat.*

(13) Alii legunt ostenta, ab Obstinet antiquo, id est, ostendit, Fest. *in voce Obstinet*. Sed melius est in ea re sequi Cloatium et Ælium Stilonem, quibus obstitum est idem quod violatum, attactumque de cœlo, Festus *in Obstitum*.

(14) Vide ea de re triste exemplum apud Livium 39. Huc etiam facit Portii Latronis declamatio contra Catilinam, de cœtibus in urbe noctu non agitandis.

(15) Nocturna sacrificia Dionysius videtur appellare, διαπαννυχισμὸς ἐν ἱεροῖς ἀνδρῶν σὺν γυναιξὶν καὶ τὰς βακχείας καὶ τελετὰς ἀποῤῥήτους, id est, nocturnas vigilias.

(16) Concilium Eliberinum ea de causa vetuit nocturnas pervigilationes mulierum in cœmeteriis, quod multæ, eo prætextu, impudicitiæ committerentur. Hinc enim apud Plautum *in Aulularia* : Lycomedes adolescens dicitur Euclionis filiam violasse in Cereris vigiliis, et Pentheus apud Euripidem *in Bacchis*, cum audiret Orgia noctu celebrari, exclamavit, τοῦτ᾽ εἰς γυναικὰς δόλιόν ἐστι καὶ σαθρόν, et Eupolis in Baptis, ne mortis quidem piaculo adduci potuit, quominus damnaret nocturna sacrificia Atheniensium, quæ Collyria dicebantur Apud Myoneam urbem fuerunt etiam, τῶν θεῶν μειλίχια, nocturna sacra. Magnentius nocturna quædam sacrificia instituerat, quæ postea sublata a Constantino *l.* 5. *C. Theod. de paganis et sacrificiis*. Illud quoque legitur, Tertulliani ætate Christianos noctu convenisse, sed cum alias interdiu ac palam facile non possent, et tamen eis objectum, quod in principis majestatem conjurarent, quod infanticidia, quod Epulæ Thyesteæ, et ad extinctam lucernam, incesta, stupra, et illicitæ conjunctiones apud eos fierent, Tertullian. 9. *Apologet.* objectum denique quod caput asini et genitalia antistitis ac sacerdotis sui colerent. Minutius Felix *in Octavio*.

(17) Eleusinia mysteria intelligit. Horum sacrorum meminit Cicero 1. *de natura*. Plutarchus *lib. de exilio*: 3. Diodorus 5. *et* 5. *cap.* 2. Pausanias *in Atticis*. Arnobius 7. Lactantius 1. *cap.* 21. Augustinus 7. *de civitate* 20. Eleusine non procul ab Athenis 4. Plinius 7.

(18) Sacra enim Eleusinia a Græcis petita, Diodorus *dicto loco* : ut et antea ab Ægyptiis, Diodorus 3. *cap.* 5. Valerius 1. *cap.* 1. *ibi*, *de Cerere placanda*. Cereri (inquit) quam more Græco venerari instituerant sacerdotem a Velleia petierant, ne Deæ vetusti ritus deesset Antistes. Candida veste utebantur in sacris Cereris. Tertullianus *de pallio*, Cur istas non spectas ? vel illos item habitus, qui novitate vestitus religionem mentiuntur, cum ob cultum omnia *candidatum*, et ob notam vittæ et privilegium galeri Cereri initiantur ? Ovidius *in Metamorphosi*, *Festa piæ Cereris celebrant annua matris, Illa quibus nivea velantur corpora veste.*

(19) Sacrum commissum, cujus causa homo sacer est : id est dignus qui judicetur ob maleficium, vide Festum *voce Sacer*.

(20) Cicero id ita interpretatur. Publicus, inquit, sacerdos impudentiam consilii expiatam metu liberet : audaciam in admittendis religionibus fœdis damnet, atque impiam judicet. Ubi vereor ne sit legendum, *imprudentiam consilii*. Idque ita ut emendem, adducor autoritate Varronis 5. *de lingua* : Prætor, inquit, qui tum fatus est, *si imprudens fecit*, piaculari hostia facta piatur : si prudens dixit, Quintus Mucius abnegabat eum expiari, et ut impium non posse dicebat. Exemplum denegatæ expiationis vide apud Zosimum 2.

(21) *Nec*, particula disjunctiva interdum apud veteres sumitur pro *Non*. Turpillius, Nec recte dici mihi jamdudum audio. vide Festum *in voce Nec*.

(22) Piare, unde expiare, est propitium reddere, liberare incommodo atque metu. Hinc Piatrix porta ita dicta, quod quædam piacula ibi fieri solita. Piatrix sacerdos, expiare solita. Piamenta quibus utimur in expiando, Fest. *in piatrix*.

De ludis.

Ludis (1) publicis, quod (2) sine curriculo, et sine certatione corporum fiat, popularem lætitiam in cantu, et fidibus, et tibiis moderanto, eamque cum divum honore junganto.

De Ritibus.

Ex patriis ritibus (3) optima (4) colunto. Præter (5) Idææ (6) matris famulos (7), eosque justis diebus, ne quis stipem (8) cogito.

De sacrilegio.

Sacrum (9) sacrove commendatum (10) qui clepserit (11) rapseritque (12) parricida (13) esto.

De Perjurio.

Perjurii pœna (14) divina, exitium: humana (15) dedecus.

De incestu.

Incestum (16) pontifices supremo (17) supplicio sanciunto (18).

(1) Hæc ludorum genera fuerunt apud Romanos, Troja, Compitalitii, vel Compitalitia, Festus *in Compitalitia*. Consualia in honorem Neptuni, quem et Consum vocabant, Festus *in Consualia*. Varro 5. *de lingua*. Tertullian. 1. *de spectaculis*. 2. Valer. 1. *ibi*, *mos ludorum*: Plutarch. *in vita Romuli*: Megalenses, Festus *in Megalesia*: in honorem magnæ matris deorum. Apollinares, Festus *in Apollinares*. Varro 5. *de lingua*: et liberales, Festus *in Liberalia*. vere scænici, ob fabulas quæ in frondeis tabernaculis edebantur, de quibus hic agitur. Circenses curriculis fiebant in Circo, Var. 4. *de lingua*. in honorem Neptuni, ut Cereales in honorem Cereris: Varro 5. *de lingua*, Taurii seu Tauricei, diis inferis consecrati: Varro 4. *de lingua*. Festus *in Taurii*. Capitolini, funebres, votivi, scænici, plebei, seculares qui centesimo quoque anno. Zosim. 2. Juvenales, Latiares, Florales, Tertullian. *d. loco*. c. 2. Apud Græcos ludi nobiles, Pythia Apollini: Olympia Jovi: Nemæa Herculi. Tertullian. *d. loco*. c. 9. Isthmia Neptuno. Minus nobiles Panionia. Panathenaica in quibus utriusque sexus flos per mutua nexis manibus saltabat Pyrrhicam. Ludiones erant nudi (inde Gymnasia, ita certarunt Athletæ gymnici. *l.* 4. *ff. de his, qui notantur*) aut vestiti aut armati, eorumque opera posita erat in jactu (disci forte vel jaculi saltu, cursu) idque pedites vel equites, vel curru vecti. Ad id genus exercitationis pertinebant populares. *l.* 1. §. 12. *ff. de off. præfect. urbi*. juvenes, veteres. *l.* 28. §. 3. *ff. de pœnis*: factiones agitatorum, Veneta, Prasina, Albula, Russata. vid. Tertullian. 5. *de spectaculis*. quas Græci δήμους Novell. 17. Latini etiam factionarios. *l.* 1. *C. Theod. de equis*: agitatores. *l.* 2. *l.* 4. *C. de spectaculis*. qui aquam equis spargebant, Xystici. *l.* 4. *ff. de his, qui notant*. unde Xystarches. Tertull. *lib. ad martyres*. Lucta *l.* 7. §. 4. *ff. ad leg. Aquil.* pugna seu pugillatus. *l.* 7. §. 4. *ff. ad l. Aquil.* Pugnis addebant interdum cestus, id est, lora ceu cingula. Postremo plumbum assutum fuit tristissimo spectaculo. Pugillatui παγκρατιάσης. *l.* 7. §. 4. *ff. ad l. Aquil.* 13. Gell. 26. proprior, ut qui etiam calcibus, genubus, dentibus abuteretur. Commissæ sunt paulo post inter se feræ, ut et ipsis bestiis homines. *l.* 1. §. 6. *ff. de postulando*. *l.* 3. §. 5. *ff. de testibus*. et quod tetrius est, homines hominibus, hinc munus gladiatorium, hinc spectacula. Tertull. *d. loco*. c. 10. Valer. 2. c. 1. *ibi*, *mos ludorum*. vid. Lips. *de gladiatoribus*. quod merito sublatum a Constantino. *l.* 1. *C. de gladiatoribus penit. tollend.* Et his quidem ludis motu violento et nervis opus erat: in scenicis minus: ut qui voce, gestu, organis, sonis, et, ut ait Tertullianus *d. loco*, c. 7. litteris transigerentur. Hinc mimi, pantomimi. *l.* 4. *C. de spectaculis*: archimimi. *l.* 25. §. 1. *ff. de oper. libert.* histriones. *l.* 5. *C. de spectaculis*: γελωτοποιοί Novell. 105. c. 1. gesticulatores, thymelici et thymelicæ, de quibus dixi ad *l.* 10. *ff. de pollicitationibus*. His accommodata est Satyra, Comœdia, Tragœdia et similia poemata, de quibus Jul. Scaliger 1. *Poeticis*.

(2) Observa definitionem ludorum scenicorum.

(3) Eisque variis scilicet.

(4) Antiquissimum illud est, deoque proximum quod optimum, Cicero *hic*.

(5) Gallis Cybeles sacerdotibus singulari privilegio datum etiam fuit, ut eorum dea Cybele heres posset institui. Ulpian. 22. §. 6.

(6) Quæ et Cybele, magna et deorum mater dicta est: et Pessinuntia, quod ejus simulachrum in agrum Phrygiæ, cui nomen Pessinunti, cœlitus delapsum crederetur, Ammian. 22. Herodian. 1. artifice et materia qua compositum esset ignoratis. Autoritas ex eo comparata, quod responsum fuerat, auctum iri imperium Romanum, et mansurum, si id Romam transferretur. Itaque, totius civitatis vir integerrimus, ut oraculo satisfieret, ad eam rem legatus quæsitus est Scipio. Cicero 5. *de legibus*. Livius 29. 8. Valerius 16. Ammianus 22. *l.* 2. §. 37. *ff. de origine juris*. Cumque simulachrum ad Tyberis fauces delatum, Navigium ita substitit, ut nulla vi pop. Rom. certatim trahentis moveretur. Vestalis Claudia stupri accusata petiit a populo Romano, ut judicium de se Pessinuntiæ Deæ committeretur, quo impetrato zonam recinxit, clare precata, ut si se virginem esse dea sciret, navim progredi juberet. Hæc ubi dixisset, dacta navis, zonamque Vestalis sequi cœpit, Herodianus *ibidem*: Tertullianus 22. *Apologetic. in fin.* quin major messis ea ætate, quam antecedentibus annis decem fuisse traditur, Plinius 18. *cap.* 3.

(7) Evirati et castrati erant, et a Gallo fluvio Galli dicebantur. Herodian. 1. Juvenal. *Satyr.* 6. Festus *in voce Galli*. Arnob. 7. *duobus locis*. 1. Lactant. 21.

(8) De his loquitur ita Arnobius *lib.* 7. Mendicantes vicatim deos ducunt, Tertullianus 13. *Apologetic.* Circuit caupouas religio mendicans, exigens mercedem pro solo templi, pro aditu sacri: non licet deos nosse gratis, venales sunt: adde Clementem *in Exhortatione*.

(9) De sacrilegio, adde *l.* 4. *l.* 5. *l.* 6. *l.* 9. *l.* 10. *ff. ad leg. Jul. peculat.*

(10) Solebant enim Antiqui res suas templis commendare, Herodianus 1. *ubi de templo Pacis loquitur*. *l.* 4. *in fin. ff. familiæ erciscundæ*. pecunias Plaut. *in Aulular.* tabulas *l.* 3. §. 3. *ff. de tabulis exhib.* testamenta. Plutarchus *in Antonio*. Tacitus 1. *Annalium*, transactiones publicas Dion. 48. Extat in *l.* 10. *in fin. ff. ad legem Jul. peculat.* elegans exemplum ejus, qui arculam in templo posuerat, eaque hominem incluserat, ut post clusum templum, de arca exiret resque sacras templo subtraheret.

(11) Id est, sustulerit, a Græco κλέπτειν, vel ab antiquo clepsere, vel clepere, vel clapere. Varro 6. *de ling.* videtur hoc verbum usurpari in quadam antiqua Gallorum puerorum Nænia in qua Clope, furem denotat.

(12) Id est, rapuerit. Rapere, per vim, Clepere, clam auferre.

(13) Id est, capitale esto. Lex Numæ, Si quis hominem liberum dolo sciens morti duit, parricida esto. Fest. *in voce Parricida*. De pœna sacrilegi vide Paul. 5. *sent.* 19. *l. unic. C. de crimin. sacrileg.*

(14) Jurisjurandi contempta religio, satis Deum ultorem habet. *l.* 2. *C. de rebus credit. et jurej.* ut negare non possis *d. legem* 2. ex hoc loco transcriptam. Imitationis causa cuivis nota. Macrobius 1. *Saturn.* 17. In ea, inquit, ferenda (Liciniam intelligit sumptuariam) quæsita est nomine legis autoritas, exolescente metu legis antiquioris: ita Hercules, ut de ipsis 12. tabulis factum est: quas ubi contemni antiquitas cœpit, eadem illa, quæ illis legibus cavebantur, in alia latorum nomina transierunt.

(15) De pœna perjurii dixi ad *l.* 2. *C. de rebus creditis et jurej.* adde *l.* 2. *in fin. C. de indicta viduitate.*

(16) Græci ἀνάγνευτον, Fest. *in voce Incestus*. Cæterum, non hic agitur, meo judicio, de quovis incestu, sed de incestu Vestalium, qui ad Pontificum audientiam et curam pertinebat.

(17) Stupri compertæ Vestales, juxta portam Collinam, vivæ in ædiculam subterraneam defodiebantur, in eaque lectus stratus et lucerna accensa ponebatur, eorum quoque, quæ ad victum sunt necessaria pauca, ut panis, aqua in ampulla, lac, oleum. Damnatam lecticæ indebant, atque undique obnubebant, vinciebantque, ut ne vocem quidem emittere, et a quoquam exaudiri posset. Postbac per forum devehebant, procedebantque de via omnes taciti, sine voce, cum ingenti mœstitia. Ubi ad locum illum ventum esset, apparitores vincula damnatæ adimebant. ubi Pontifex quasdam preces arcanas tensis ad cœlum manibus peregisset, damnatam in ædiculam demittebant, quam mox injecta humo complanabant. Plutarch. *in Numa*: cui adde Livium *l.* 22. *ubi de Opimia et Floronia*.

(18) Quænam incesti pœnæ vulgares in reliquis fuerint, vid. *l.* 6. *C. de incestis*: Novell. 143. et 28. Ecclog. 4. *cap.* περὶ γάμων ἀθεμίτων.

De Impietate in Deo.

Impius (1) ne (2) audeto placare donis iram deorum.

De votis.

Sancte vota (3) reddunto. Pœna violati juris esto. Quocirca ne quis agrum (4) consecrato. auri, argenti (5), eboris (6) sacrandi modus est.

De sacris privatis.

Sacra privata (7) perpetua (8) manento (9).

De religiosis sumptibus funerum.

Deorum manium (10) jura (11), sancta (12) sunto. Hos (13) leto datos (14), divos habento. Sumptum in ollos (15), luctumque (16) minuunto.

Hominem mortuum in urbe (17) ne sepelito (18), neve urito (19).

(1) Nec bene cœlestes impia dextra colit. *Ovid.*

(2) Qua enim mente Deus dona acciperet ab impio, cum nemo vir bonus ab improbo se donari velit? Plato apud Ciceronem 2. *de legibus.*

(3) Votum, est sponsio, qua deo obligamur. Cic. *hic.* de votis vide quæ scripsi ad *l.* 2. *ff. de pollicitationibus.*

(4) Hanc rationem ex Platone adfert Cicero, *Terra*, inquit, *domicilium deorum est, igitur sacra: est autem absurdum iterum idem consecrari.*

(5) Aurum enim et argentum in urbibus et privatis, invidiosa res est. Plato apud Ciceronem 2. *de legibus.* Notum est illud Alexandri Severi, qui in templis nunquam præter quatuor aut quinque argenti libras: auri, ne guttulam quidem aut bracteolam posuit, susurrans versum Persii 2. *Satyr. Dicite Pontifices in sacro quid facit aurum?*

(6) Nam ebur ex inani, (vel, ut Lambinus legit, immani) corpore extractum, haud satis castum donum deo. Plato *d. loco.* Item æs atque ferrum, duelli instrumenta, non fani. Plato *d. loco.*

(7) Publica sacra pro populo, montibus, pagis, curiis, sacellis fiebant publico sumptu. Privata, pro singulis hominibus et familiis. Fest. *in publica sacra.* hinc gentilitia sacra, Livius 5. feriæ propriæ familiarum. 1. *Macrob.* 16.

(8) In eadem familia scilicet, et gente: uxores enim in sacris maritorum: liberi, in sacris parentum erant, vide quæ scripsi ad *l.* 2. *C. de bon. quæ liber.* Per emancipationem e sacris paternis dimittebantur, vid. *l.* 13. *C. de legitim. heredibus.* Quæ sacra ne interirent, receptum fuit ea deferri certis gradibus ad eum qui majore ex parte heres, legatarius vel alio quoquo titulo honoratus foret vel creditor. Cic. *hic.*

(9) Interimendorum tamen horum sacrorum causa, jurisconsulti coemptiones, quæ a senibus fierent, excogitarunt, Cicer. *pro Muræna.* idque ita fiebat: Seniores orbi matrimonium per coemptionem contrahebant: qua ratione accidebat, ut eorum uxores sacrorum sociæ, suæ illis heredes essent: mortuis senibus uxores alteri nubentes in aliena sacra hereditatem deferebant, ut eo modo sacra prioris mariti interimerentur. Ea est Hotomani sententia hic. Alciatus 9. *parerg.* 19. putat bona seni admodum vendi, nec ad ulteriores ejus heredes transmitti solita. Prior sententia aptior est et melior.

(10) Manes, dii inferi, immanes et mali, atqui Manum apud veteres idem quod bonum? utique: sed dii Manes ita dicebantur a suppliciter eos venerantibus, propter metum mortis, quasi boni essent, Fest. *in Manos.*

(11) Circa defunctos scil. dixi ad *l.* 28. *in fin. ff. de stipulat. server.* de ritu sepeliendi. Nunc de sacris mortuorum dicendum. Sacra seu sacrificia, quæ diis Manibus fiebant, Inferiæ dicebantur, Fest. *In inferiæ*, et Feralia dies stati in quibus ferebant tum epulas ad sepulchrum, quibus ibi jus erat parentare. Varro 5. *de lingua.* Sacrificia pro defunctis Græcis Χοαί Plutarch. *in Antonio:* Tertullianus 10. *Apologet.* scribit, *captivos nonnunquam et servos in exequiis immolatos: quoniam animos defunctorum sanguine humano propitiari credebant. quod quia crudele visum fuit, placuit ante sepulchrum quosdam dimicare, qui ob id bustuarii dicti.* Servius *in Æneid.* sed hoc rarius. Frequentius atras hostias, thura, salsas fruges, lac, oleum, sanguinem offerebant, Arnob. 7. *adversus gentes.* In eo etiam differebant sacra inferorum deorum, quod diis superis tantum libarent: inferis etiam vasa in ignem mitterent, Servius 8. *Æneidos*, ad illa verba *fuso crateres olivo.* Videntur inter cætera ea formula usi ad defunctos; *Resurge tu, comede, et bibe, et lætare*, Epiphan. *in Anchorato.* Huc referendæ sunt clausulæ illæ testamentariæ, Quos libertos meos ubi corpus meum positum fuerit, ibi eos morari jubeo, ut per absentiam filiarum mearum ad sarcofagum meum memoriam meam quotannis celebrent. *l.* 18. *in fin. ff. de aliment. legat.* Titio relinquo, ita ut a monumento meo non recedat. *l.* 71. §. 2. *ff. de condit. et demonst.* Ejus fidei committo, uti det ex reditu cœnaculi mei, et horrei post obitum, sacerdoti et hierophylaco et libertis, qui in illo templo erunt, donaria decem die nundinarum, quas ibi imposui. *l.* 20. *ff. de annuis.* quo loco videtur intelligere denicales, aut novendiales ferias, seu Novendial. de quo dixi ad *Novell.* 115. *cap.* 5. ἔννατα ἐπί νεκοῦ ἀγόμενα, quibus diebus fiebant cœnæ funebres, epulæque. *Julius Obsequens.* Et alibi, ut *l.* 44. *ff. de manumiss. testament.* Omnes sub hac conditione liberi sunto, ut monumento meo alternis mensibus lucernam accendant, et solennia mortis paragant.

(12) Id est, intacta.

(13) Id est, manes: *de quibus supr. eodem.*

(14) Legendum puto, *Datis*, ut sit sensus; Manes letho datis divos esse, id est, mortuis, seu mortuorum deos esse. Manes denique eos esse, quos pro mortuis invocare solerent.

(15) Mortuos scil. interim nota sequentes leges seu sequentia capita esse genuina legis XII. Tabular.

(16) De luctu mox dicetur.

(17) *l.* 3. *ff. de sepulchro: l.* 12. *C. de religiosis:* Plutarchus *in Arato.* An quia non licet privato sepulchrum facere in loco publico? non puto. Potest enim publicus locus esse ad eam rem destinatus. Sed et Vestæ virgines etiam in civitate sepulchra habuerunt, et quod majus est, vivæ defossæ sunt intra pomerium. Mos etiam fuit antiquis in urbe sepeliri. Servius 5. *Æneidos.* quid, quod quibusdam datum est virtutis causa post duodecim tabulas, ut in urbe sepelirentur. ut Publicolæ, ut Tuberto, ut Fabritio? *Cicero hic.* Causa igitur fuit, ne urbanum cœlum fœdo cadaverum odore infectum, pestem civibus, qui spiritum ex eo ducerent, inferret: vel ne (ut illi putabant) sanctum jus municipiorum pollueretur. *l.* 12. *C. de religiosis.* Contraria omnino consuetudo fuit apud Tarentinos, cum oraculo accepissent futuros beatiores, si cum pluribus habitarent, Polybius 8. Exemplo forte eodem vetitum, ne quis in Apostolico vel Martyrio conderetur *l.* 2. *C. de sacrosanct. eccles.* eadem imitatione Concilium Varense c. *Præcipiendum* 15. c. 13. *quæst.* 2. vetuit, Ne quis in Ecclesia sepeliretur, sed tantum in atrio vel porticu vel exhedris Ecclesiæ.

(18) De sepulchro illud Plinii notandum est 7. c. 54. *Ipsum cremari*, inquit, *apud Romanos non fuit veteris instituti, terra condebantur. At postquam longinquis bellis obrutos erui cognovere, tunc institutum. Vetus certe institutum sepultura.* Arnobius 8. quo apud Xenophontem Cyrus utitur, et apud Romanos Numa et gens Cornelia, *Cicero hic.* ut merito compos mentis esse negetur, qui heredem ita instituit, si reliquias ejus in mare abjiceret, *l.* 27. *ff. de conditionib. instit.*

(19) Propter ignis periculum hoc adjectum est. *Cicero.* Quod ab eodem dicitur, *Non qui uratur sepeliri, sed qui humetur: obscurius cum sit, sic interpretor. Finem sepulturæ, ustionem non fuisse, sed humationem: Improprie sepeliri, qui uritur: proprie, qui terra conditur.* Aliud est sepultura ab humatione. Sepultus dicitur quoquo modo, humatus terra tantum. Vide quæ scripsi ad *l.* 28. *in fin. ff. de stipulatione servorum.*

Hoc plus (1) ne facito. Rogum (2) ascia (3) ne polito (4).

Mulieres genas ne radunto (5), neve lessum (6) funeris ergo habento.

Homini (7) mortuo ne ossa legito, quo (8) post funus faciat (9) : neve aurum addito.

Servilis unctura (10) tollatur, omnisque circumpotatio (11).

Ne sumptuosa (12) aspersio (13).

Neve longæ (14) coronæ (15), ne acerræ (16) prætereantur (17).

Coronam (18) virtute partam et ei qui peperisset, et ejus parenti, sine (19) fraude esse lex impositam jubet.

Ut uni plura [funera (20) ne] fierent, neve lecti plu-

(1) Ecquod illud ? superius non dixit. Placet nonnullis decurtatam hanc esse sententiam, aut superioris alicujus appendicem. Possis tamen dicere, initium legis fuisse, ac si scriptum esset : Hoc plus ne facito, Plus, inquam, quam sequenti lege continebitur. Et ita loquitur Jurisconsultus in *l.* 1. *ff. de pactis.* Hujus edicti æquitas naturalis est, quanquam edictum de quo loquitur *l.* 7. §. 7. *dicti tituli*, contineatur.

(2) Id est, ligna, quæ ad rogum faciendum conferuntur. Rogus non est monumentum. Monumentum non exuritur, rogus exuritur. Cum ascenderet in rogum ardentem, Cicero *primo de divinatione.* incendo rogum. Plautus *in Menechmis.* quanquam etiam in monumentis faciendis, *l.* 2. *ff. ad legem Falcidiam* : et sepultura, habenda est ratio sumptuum *l.* 14. §. 6. *ff. de religiosis* : *l.* 123. *ff. de legatis* 1. *l. ult. in fin. ff. de auro.* Quod adjicit Cicero de tribus riciniis et vinculis purpuræ et decem tibicinibus explicandum est. Ricinii (Festus recinium scribit) nomine vestem intelligit, cujus dimidia pars retrorsum jaci poterat, Varro 4. *de lingua* : Isidorus 19. *cap.* 25. vestes etiam non quasvis, sed quæ in luctu sumebantur, Nonius *in Ricinium*, quibus interdum corpora defuncti convolvebant. Lactantius 1. *Inst.* 4. quas, plus tribus, sepulchris condi Solon vetuit, Plutarchus *in Solone.* Quanto melius Jurisconsulti dissuadent ullas condi, cum sit hoc simpliciorum proprium *l.* 14. §. 5. *ff. de religiosis.* Quod adjicit de vinculis purpuræ, intellige fascias purpureas. huecque pertinet locus Livii 34. Purpura viri utemur : nec id ut vivi habeant tantum insigne : sed etiam, ut cum eo crementur mortui. De decem tibicinibus illud notandum, olim Siticines dictos fuisse, quod apud Sitos, hoc est, vita functos et sepultos canere soliti essent, tuba quadam differente a vetere Tuba proprietate. quos Sicinistas, vulgus : qui rectius loquuti, Sicinnistas dixere : Sicinnium enim genus veteris saltationis fuit. Siticinibus affines sunt Tubicines, qui tubis : Liticines, qui lituo, 20. Gell. 2. adde Ovidium 6. *Fastorum.* Videntur autem Judæi didicisse quondam hoc genus Siticinii a Gentilibus, Matthæi 9. *vers.* 23.

(3) Id est, dolabra.

(4) Ne alioquin et modum excedens, et videaris ædificium potius, quam rogum construere. Hoc igitur vetat, pyram ex aliis lignis, quam rudibus et impolitis confici.

(5) 11. Plin. 37. adde sicubi captivi alicujus aut Gladiatoris sanguis effundi non poterit, Servius 12. *Æneidos.* Moris enim fuit istiusmodi hominum sanguinem effundi ante sepulchra, ut supra dixi. Faciebant autem id mulieres, ut, sanguine ostenso, inferis satisfacerent. Cæterum, Radere hic, significat unguibus genas dilaniare. Festus *in verbo Radere.* In declamationibus Quintiliani fit mentio mulieris, quæ filium lugens sanguinales lacertos, scissumque, laniatumque vultum et livida ubera, ostendit.

(6) Id est, lugubrem ejulationem. Non vestis funebris, ut Sextus Ælius et Lucius Acilius putabant, Cicero *hic.* πένθος ἄτακτον καὶ ἀκόλαστον, etc. *Lex Solon. apud Plutarchum in Solone* : adde Platonem 12. *de legibus* : Cicero 2. *Tusculanarum. Ejulatus ne mulieri quidem concessus : et hic nimirum fletus est, quem duodecim tabulæ in funeribus adhiberi vetuerunt.* Justinianus lessum veterum vertit in cantum præficarum seu psaltriarum, *Novell.* 59. *Hieronymus* in Epistola Pauli testatur, *Christianos in exequiis cecinisse, Alleluja.* Quod ad luctum attinet, Paulus 1. *Thessal.* 4. *vers.* 13. ita loquitur, Nolim autem, inquit, vos ignorare, fratres, de dormientibus, ἵνα μὴ λυπῆσθε, καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα. Et is quidem lugubris modus videtur ab Ægyptiis acceptus ; apud quos lugentes mulieres nudatis mammillis : viri pectus laniantes, plateas oberrabant. Herodot. 2.

(7) Hominis mortui.

(8) Non simpliciter prohibet ossa legi, sed ita legi, ut post funus fiat, id est, sumptus in funus. ideoque crediderim pro *funus*, legendum *sumptus*, excepta tamen bellicæ et peregrinæ mortis causa translatione. *l.* 8. *l.* 14. §. 4. *ff. de religiosis.*

(9) Facias *Hotomanus*, nec male etiam possis legere *fiat.*

(10) Quid sit unctura, audio. quid sit servilis unctura, nondum percepi, etiamsi scio in rem domini versum intelligi, si odores et unguenta servus emerit, et ad funus erogaverit. *l.* 7. §. 3. *ff. de in rem verso.* et inter funeris sumptus unguenta referri. *l.* 37. *ff. de religiosis.* ut uncturam servilem dicamus eam, quæ fit servandorum corporum causa, non video. Vix est enim ut talis unctura prohiberi debeat. Melius est tamen ut servilis unctura prohibeatur, et mandetur ne cadavera servorum ungantur sepulturæ tradenda, sive quia hujusmodi expensæ publicæ rei nocent velut sumptuosæ : sive quia interest, servos homines ea quoque parte a liberis distingui.

(11) Vetus fuit consuetudo a Græcis etiam usurpata, ut mortuis ad monumenta cibum et potum deferrent. Tertullianus *lib. de testim. animæ*, vocas securos mortuos, si quando extra portam cum obsoniis et matiis, tibi potius parentans, ad busta accedis, aut a bustis dilutior redis. In Pandemiis diebus edulia quidem tota exurebant : vina vero libabant, quin mortuum provocabant his verbis : *Resurge, comede, et bibe, et lætare.* Epiphanius *in Anchorato.* Tertullianus *de resurrectione in principio.* Ego magis ridebo vulgus tunc quoque cum ipsos defunctos atrocissime exurit, quos postmodum gulosissime nutrit. Genus farciminis quo utebantur, Latini videntur appellasse silicernium (quibusdam silicernium est τὸ τῆς ἑκάτης δεῖπνον Juvenalis *Satyra* 8. et Apulejus 4. *Florid.* cœnam feralem vocat) quia is, cujus nomine instituebatur, jam silicem cerneret. Fest. *in Silicernium.* Gammaros etiam et ova parentalibus atque mortuali isti cœnæ apposuere. Juvenal. 8. ut et lentem et salem φακὸς καὶ ἅλας. Plutarch. *in Crasso*, φακὸς καὶ μάζαν. Appian. *in Parth.* id est, lentem et libum. adde Xiphilinum *in Domitiano.* Vas autem, quo potio funeraria continebatur, obba, Tertullianus 13. *Apologet.* quid omnino ad honorandos deos facitis, quod non etiam mortuis facitis ? quo differt ab epulo Jovis silicernium, a simpulo obba, ab aruspice pollinctor ? Nam et aruspex mortuis apparet. Inter hæc etiam pro mortuis orabant et requiem æternam eis præcabantur. Tertullianus *de testimonio animæ*, ossibus et cineribus ejus refrigerium comprecaris, et ut bene requiescat apud inferos cupis.

(12) Quidam legunt, respersio. Respersum vinum dicebatur, quod sepulchro spargeretur. Fest. *in Respersum.*

(13) Hic locus ita legitur apud Ciceronem :. mutilus tamen videtur. Festus *in Murrata*, refert XII. tabulis caveri, *Ne mortuo murrata potio inderetur.* Adjicit Plinius 14. *cap.* 12. Numæ regis legem fuisse, *Vino rogum ne respergito*, quæ duo optime conveniunt huic loco. De murrata potione dixi ad *l.* 6. §. 1. *ff. de tritico.* hoc tantum addidero, Videri mihi genus murratæ potionis translatitium ab Ægyptiis, apud quos murrata potio ex myrrha et aliis quindecim composita, Cyphi dicebatur. Plutarch. *in Iside.*

(14) An quæ totum hominem a vertice ad pedes cingerent, quales fortasse deorum signis imponebant ? An potius Lemniscatæ, id est, ex quibus Fasciolæ penderent, Festus *in Lemnisci*, quales in ludis et certaminibus dabantur ? Coronarum, quæ athletis dabantur, in jure nostro fit mentio in *l.* 6. §. 13. *ff. de excus. tutor. l.* 40. *ff. de re judicata* : *l.* 1. *C. de athletis.* De coronis adde Gellium 3. *cap.* 6. Tertull. *lib. de coron. militis.* De coronis mensarum, v. *l.* 19. §. 14. *ff. de auro.*

(15) Arnobius 8. nec mortuos coronamus. Ego vos in hoc magis miror, quod tribuatis exanimi facem, aut non sentienti coronas. Tertullianus *lib. de corona. Mortuorum est ita coronari.*

(16) Acerra, arca quæ ante mortuum poni solebat : in qua odores condebantur, alii dicunt arculam thurariam. Fest. *in Acerra.*

(17) Quidam legunt *adhibeantur.*

(18) Plinius 21. *cap.* 3. Inde, inquit, illa XII. Tabularum lex. *Qui coronam parit, ipse pecuniave ejus, virtutis ergo arguitur.* Quam servi, equive, meruissent, pecuniam partam lege dici, nemo dubitavit. Quis ergo honos fuit ? ut ipsi mortuo parentibusque ejus dum intus positus esset, forisve ferretur, sine fraude esset imposita. Pro *arguitur*, quidam legunt *dividitur*, legendum videtur *duitor*, vel *adduitor.*

(19) Exceptio superioris legis : Coronæ longæ mortuis non sunt præferendæ : nisi si quas virtute quondam paraverint.

(20) Nisi forte diversis locis quis sepultus est : alibi corpus, alibi caput. *l.* 44. *ff. de religiosis.* potest etiam sepulchrum uno loco fieri, alio monumentum. *l.* 42. *ff. de religiosis.*

*

res (1) inferrentur. Neve aurum (2) addito (3). Ut (legendum *Ast*) quot auro dentes (4) juncti (lege *vincti* (5)) essent (6) (lege *erunt*) astim (legendum *Im* (7)) cum illo sepeliretur (lege *sepelire*) et ne (lege *ureretve*) se fraude (lege, sine (8) fraude esto.)

Uti ne rogum (9) bustumve (10) novum propius (11) LX. pedes adjici ædes alienas invito domino, neve forum (12) sepulchri, bustumve (13) usucapi (14) liceret.

Fragmentum quod ex moribus P. Romani præter superiora ex XII. Tabulis descripsi ex Cicerone 2. de legibus.

Funus ut indicatur, si quid ludorum dominusve funeris utatur accenso atque lictoribus.

Honoratorum virorum laudes in concione memorantor, easque etiam ad cantus tibiarum prosequuntor, cui nomen Næniæ.

EX LIBRO CICERONIS III. DE LEGIBUS.

De Magistratibus majoribus in genere (15).

JUsta imperia sunto, iisque cives modeste, ac sine recusatione parento (16). Magistratus nec obedientem, et noxium civem multa (17), vinculis (18), verberibusque (19) coercento : ni par, majorve potestas, populusque prohibessit (20) : ad quos provocatio esto. Cum magistratus judicassit, inrogassitve : per (21) populum multæ (22), pœnæ certatio (23) esto (24).

De militaribus.

Militiæ (25) ab eo, qui imperabit (26), provocatione esto : quodque is, qui bellum gerat, imperassit, jus ra-

(1) Apud veteres gloriosum erat pluribus lectis efferri. Sylla 6000. lectorum habuisse dicitur, et Augustus ad honorem Marcelli sororis suæ Octaviæ filii, lectos intrare civitatem jussit. Lego, Constantinopoli in majore ecclesia duos, præ reliquis, lectos majores fuisse, præter eos unum deauratum, eorumque usum. non gratuitum fuisse, *Novell.* 59. *cap.* 6.

(2) Antiqui solebant una cum mortuo in rogum vel sepulchrum res multas pretiosas conjicere, puta supellectilem, vide Plutarch. *in tractat. Epicuri.* Hinc illud legatum, Volo inferri mihi quodcunque sepulturæ meæ causa feram ex ornamentis, lineas duas ex margaritis et viriolas ex smaragdis. Quæritur, an heres cogatur obtemperare conditioni ? responsum est, non cogi. *l. ult. in fin. ff. de auro.* quippe, injustæ voluntates defunctorum circa sepulturam (veluti si jubeant vestes aut quædam alia supervacua in funus impendi) non valent. *l.* 113. *in fin. ff. de legat.* 1. Lex etiam vetat ornamenta cum corporibus condi. *l.* 14. §. 5. *ff. de religiosis.* Plinius certe notat moris fuisse, ut morientibus annuli detraherentur 33. *c.* 1. adde Sueton. *in Tiberio.*

(3) Funeri scilicet. Lambinus legit *arduito*, hoc est duito, idque ἀρχαϊκῶς pro dato. Ar pro ad, ut tandem fiat verbum, *addito.*

(4) Auro dentes eburneos nonnulli sibi devinciebant : qualis fuit illa Ægle, de qua Martialis : Sic dentata sibi videtur Ægle, emptis ossibus Indicoque cornu. Mos etiam fuit veteribus, trientem in os defuncti, tanquam naulum imponere, quem apud inferos dari pro portorio opinio fuit, qui δανάκη Græcis. vide Hesych. Apulejus 6. *Sed non hactenus vacua debebis per illas tenebras incedere, sed offas polentæ mulsa concretas ambabus gestare manibus, ac in ipso ore duas ferre stipes.* Et post : *Ergo et inter mortuos avaritia vivit?* Juvenal. Satyr. 3. *Jam sedet in ripa, tetricoque novitius horret Porthmea, nec sperat cœnosi gurgitis alveum Infelix, nec habet, quem porrigat ore trientem.* adde Alexand. ab Alexandro 3. *Genial.* 7.

(5) Ita legunt Hotomanus, Balduinus et Lambinus.

(6) Escunt. Lambin. veteres enim dixerunt *Escit*, seu *Esit* (quod magis probo, idque propter antiquum usum literæ S. pro R.) Esit pro *erit.* Fest. *in escit.* meam sententiam confirmat Varro 6. *de lingua.* Casmenarum priscum vocabulum, ita natum atque scriptum est. Alibi, Carmenæ, ab eadem origine sunt declinatæ, ut in multis verbis, in quo antiqui dicebant S. postea dicunt R. ut in carmine Saliorum sunt, hæc Cosauli, Dolosi, Eso, et alibi Cusialii, Muses, Ruse, Melios, Fœdesum, Plusima, Asena, Janitos. *Hæc ille.* quibus addi cupio quædam alia quæ scripsi initio hujus libri.

(7) Id est, eum, idque ἀρχαϊκῶς a nominativo Is, Fest. *in Is.*

(8) Ex particula *Se* fecimus *Sine*, Fest. Se (ita legendum est non *Sed*) pro sine inveniuntur posuisse antiqui.

(9) Apparatus mortuorum funus dici solet : extructio lignorum, rogus : subjectio ignis, pyra : crematio cadaveris, bustum : locus, ustrina : operis constructio, sepulchrum : inscriptum nomen memoriaque, monumentum. Publicæ ustrinæ erant in Exequiis, teste *Acrone.* vide *Josephum Scaligerum* apud Festum *in voce Bustum.*

(10) Quasi bene ustum, locus in quo mortuus ustus est, Festus. Cicero vertit τύμβον.

(11) Lex etiam vetat mortuum inferri propius ædes alienas, quam intra legitimum spatium. *l.* 3. §. 1. *ff. de mortuo inferendo* : facit *lex ult. ff. fin. regundor.*

(12) Id est, vestibulum sepulchri, Cicero : Festus *in voce Forum* : ut eo pacto heres defuncti iter, aditum, abitum, jusque accedendi ad sepulchrum habeat. *l.* 53. *ff. de actionibus empti* : *l.* 5. *ff. de sepulchro* : Cicero *pro Rosc.*

(13) Bustum etiam pro sepulchro usurpatur, quod si discrimen facere libet. Locus in quo mortuus est combustus, ustrina dicitur : in quo et combustus et sepultus, bustum : Fest. *in bustum.* obiter etiam hinc observabis, ustrinam aliquando fuisse separatam a sepulchro, interdum conjunctam.

(14) Hac in re sepulchris lex prospexit. Quid vendi ? vide *l.* 9. *C. de religiosis.*

(15) Transit ad magistratus. Id enim est, quod constituta religione rempublicam contineat maxime. Recte hic Cicero magistratum legem loquentem : legem mutum magistratum vocat.

(16) Vide *l. unic. ff. si quis jus dicenti non obtemperaverit* : *Novellam* 69. *ut omnes obediant judicibus provinciarum.*

(17) Omnibus magistratibus (non tamen duumviris) concessum erat, jurisdictionem suam defendere pœnali judicio : *l. un. ff. si quis jus dicenti non obtemperaverit* : adde *l.* 131. §. 1. *l.* 244. *in fin. ff. de verbor. sign.*

(18) *l.* 9. *ff. ex quib. caus. major. l.* 8. §. 9. *ff. de pœnis* : adde *l.* 216. *l.* 224. *ff. de verb. signific.*

(19) Ita tamen, ut nemo verberibus necetur, aut virgis interimatur, nec tormentis. *d. l.* 9. §. 3.

(20) Major minorem prohibere potest, par parem prohibere posse non videtur. *l.* 4. *ff. de recept. qui arbitr.* et tamen hic habetur magis ratio prohibentis, quam jubentis. et merito, id enim prævalet in re pari. *l.* 11. *ff. de servit. præd. rusticor. l.* 28. *ff. comm. dividundo.* et in publicis judiciis obtinet. *l.* 38. *ff. de re judicata.* adde Fenestellam *c.* 10. *in fin.*

(21) A magistratibus ad populum provocabatur, ut cui pœnæ, multæque remittendæ jus esset : sic Flacco, Martiali flamini, populus Romanus multam remisit, quam Crassus Pontifex maximus ei, si a sacris discessisset, dixerat. Cicer. *XII. in Anton.* Illud est etiam observandum, non tantum a magistratibus, sed et a regibus ad populum provocationem fuisse. Cic. 1. *de republ. apud Senecam* 19. *epist.* 109. neque id mirum, cum iidem reges Quæstores non crearent, sed populus. *l.* 1. *ff. de off. quæstor.* ut merito suspecta sit sententia legis Regiæ, qua dicitur populus ei, et in eum jus omne suum transtulisse.

(22) Id est, multæ pœnæve.

(23) Certatio, id est, cognitio suprema. Livius 25. Ducentum millia æris multa Posthumio publicano dicta a Tribunis plebis fuit, cujus certandæ cum dies advenisset conciliumque tam frequens adesset etc.

(24) Additur hic in quibusdam Codicibus, lex quæ sequitur, Quodcunque postremum populus jusserit, id jus ratumque esto. sed commodius visum est eam in librum sequentem rejicere.

(25) Puto legendum *militi.*

(26) De cujus officio vide *l.* 12. *ff. de re militari* : utebantur autem nonnunquam vel imperatore, vel consule, vel dictatore.

tumque esto. Minores (1) magistratus, periti juris (2), plures prælia (3) sunto. Militiæ (4) quibus jussi erunt imperanto, eorumque tribuni sunto (5).

De magistratibus et Quæstoribus.

Domi pecuniam publicam custodiunto (6).

De Triumviris Capitalibus.

Vincula sontium servanto (7).

De Quæstoribus parricidii.

Capitalia (8) vindicanto.

De Triumviris monetalibus.

Æs (9), argentum (10), aurumve publice signanto.

De decemviris litium.

Liteis (11) contractas judicanto: quodcunque senatus creverit (12), agunto.

De ædilibus.

Suntòque ædiles (13) curatores urbis (14), annonæ (15) ludorumque (16) solemnium: ollisque vel honoris amplioris gradum is primus (17) adsensus esto.

De Censoribus.

Censores (18), populi civitates (19), soboles (20), familias (21), pecuniasque (22) censento: urbis (23) templa, vias, aquas, ærarium, vectigalia (24) tuentor: populique partes in tribus (25) distribuunto: exin pecunias, civitates, ordines (26) partiunto; equitum (27) pedi-

---

(1) Puta legati.

(2) Militaribus hominibus concessa est judicandi facultas, vid. *l.* 1. *C. de off. magistr. milit.* *l.* 17. *C. de judiciis.* *l.* 6. *C. de Jurisdictione*, non tamen omnino legum imperitis, *d. l.* 17. *in fin.* quos ideo Romani in provincias mittebant, et ad utrumque et pacis et belli tempus idoneos, *Novell.* 24. Constat tamen sæpissime judices Romæ non ex doctrina, sed ex casu fieri solitos esse. Plinius 14. *c.* 1. Minores tamen magistratus, de quibus hic agitur, videntur fuisse quasi adsessores majorum: et adsessorum exemplo, peritiam juris in iis requiri, *l.* 1. *ff. de off. adsess.* *l.* 2. *ff. quod quisque jur.* *l.* 1. *C. de adsessoribus.* *Novell.* 82. *in princ.* Pedaneos eodem modo peritos esse oportuit, νόμων καὶ πείρας, *Novell.* 82. *c.* 11.

(3) *In prælia*, ita legitur in quibusdam excusis. alii legunt *in prælio.*

(4) Forte legendum, *milites.*

(5) De munere et officio tribuni militaris, vid. *l.* 12. *in fin. ff. de re militari.* Veget. 2. *c.* 12. vide *epistolam Aureliani ad quendam ejus vicarium, apud Vopiscum.*

(6) Hoc caput refero ad quæstores, inquirendæ et conservandæ pecuniæ causa creatos. Etsi scio apud Varronem 4. *de lingua*, nonnihil extare de tribunis ærarii et ære militari, quæ huic loco non ita male convenirent.

(7) Hoc etiam caput ad triumviros capitales refero: ut qui carceris custodiam haberent, ut cum animadverti oporteret, eorum interventu fieret. *l.* 2. §. 30. *ff. de origine juris.* quos existimo alios fuisse ab iis quibus potestas esset de carcere vel custodia dimittendi. *l.* 52. §. 12. *ff. de furtis.* ad eosdem triumviros capitales refero illud Taciti 5. *Annal.* Tradunt temporis ejus autores, quia triumviris capitalibus supplicio (ita emendo, pro triumvirali supplicio) affici virginem inauditum habebatur, a carnifice, laqueum juxta compressam, qua lectione nihil apertius. necdum enim probatum animadverti, Triumvirale supplicium idem esse, quod pœnam laquei; potuitque error ex hac scriptura *triumvirali*, pro *triumviris capitalibus*, admitti.

(8) Hunc locum refero ad quæstores parricidii, de quibus *l.* 2. §. 23. *ff. de origine juris.* vel similes magistratus. Nec enim Consulibus licuit de capite civis Romani jus dicere. *d.* §. 23.

(9) Et hoc etiam caput ad triumviros monetales, æris (ut inquit Pomponius, *d. l.* 2. §. 30.) argenti et auri flatores, aut qui tempore XII. tabularum similem potestatem habuerunt.

(10) Legibus XII. tabularum hoc constitui non posse præsumptio est ea. Romani ante Servium Tullium rudi ære utebantur. Plin. 33. *cap.* 3. Servius primus æs signavit. Plin. *d. loco. et* 18. *capite* 3. Argentum non ante Pyrrhum signatum est: sed annis tantum quinque ante primum bellum Punicum. Plin. 32. *cap.* 3. Aurum quo tempore signatum fuerit, incertum est. Plin. *d. loco.*

(11) Hac particula adducor, ut credam hic tractari de decemviris, qui hastæ præessent, quique (ut Pomponius loquitur. *d. l.* 2. §. 29.) in litibus judicandis olim constituti fuerunt.

(12) Decreverit.

(13) *d. l.* 2. §. 21. *et* 26. Ædiles curules intelligit.

(14) Ideoque, ædiles nonnunquam intervenerunt incendiis arcendis. *l.* 1. *ff. de offic. præfect. vig.*

(15) Hinc ædilitiæ actiones. *C. de ædil. act.* edicta ædilitia. *tit. de ædil. ed.* ut hinc facile intelligas, ecquid Pomponius senserit, dum nobis retulit, Præfectum annonæ et vigilum non magistratus, (id est, non perpetuo aut ex legibus XII. tabularum) sed extraordinarie et utilitatis causa fuisse constitutos. *l.* 2. §. 33. *ff. de orig. jur.* Ob superiorem causam iidem ædiles de mensuris jus dicebant, Juven. Satyr. 10. *Et de mensura jus dicere, vasa minora Frangere, pannosus vacuis ædilis Ulubris.* Qua de re memini quædam me scripsisse ad *l.* 12. *ff. de peric. et com.*

(16) Et munerum Suet. *in Julio* 10. Capitolin. *in Gordiano.* Cicer. 2. *offic.* ubi adjicit, muros, navalia, portus, aquæductus, et omnia quæ ad usum reipublicæ pertinent, theatra, porticus, nova templa, impensas meliores ædilium censeri.

(17) Ideoque notat Cicero 2. *de officiis*, prætermissionem ædilitatis Mamerco repulsam consulatus attulisse. Solebant enim ædiles auram popularem largitionibus variis demereri. Quod hic dicitur de ædili, idem etiam tribuitur quæstori, in *l.* 1. *in fin. ff. de offic. quæstor.*

(18) *l.* 2. §. 17. *ff. de origine juris.* Censores inde dicti, quod tanti quisque res suas æstimaret, quantum illi censuissent. Festus *in Censores*: huic magistratui origo fuit, quod populus diu incensus fuisset, nec differri census, neque consulibus, propter bella id curæ esse, poterat.

(19) Ætates *l.* 3. *ff. de censibus.*

(20) Liberos.

(21) Id est servos. *l.* 4. §. 5. *ff. de censibus.*

(22) Agros *d. l.* 4

(23) Livius 4. Publicorum jus, privatorumque honorum sub nutu Censoris et arbitrio erat.

(24) Livius 24. Locabant etiam opera publica.

(25) Ab initio tribus (Livius vocat Curias equitum *libro* 1.) tres fuerunt Tatiensium, Ramnium seu Ramnensium, et Lucerum. Varro 4. *de lingua.* A tributo, non a tribus populi partibus dictas fuisse Livius scribit *l.* 1. quin, initio quatuor fuisse Suburranam, Palatinam, Collinam, et Exquilinam, ita dictas a regionibus urbis. Liv. *ibid.* 18. Plin. 3. Ciceronis ætate fuerunt XXXV. Cicer. *contra Rullum.* quarum nomina, secutus Manutium, visum est utile studiosis communicare. Æmilia Cicero *ad Atticum* 11. Livius 38. Aniensis Livius *lib.* 10. Cicero 8. *familiar.* Arniensis Livius 6. *et* 29. Cicero 2. *in Rull.* Claudia Livius 11. Halicarnass. 5. Crustumina Cicero *pro Plancio et pro Balbo.* Collina Varro 4. *de lingua.* 18. Plin. 3. Cornelia Livius 33. Exquilia Varro 4. *de lingua.* 18. Plin. 3. Fabia Horat. 1. *epist.* 6. Suetonius *in August.* Falerina Liv. 9. Galeria Liv. 27. Plinius 2. Mæcia Cicero 4. *ad Atticum.* Livius 29. 2. Valer. 4. Mentina Cicero 3. *familiar.* Joseph. 13. *histor.* Oufentina Liv. 9. Palatina Varro 4. *de lingua.* Cicero 4. *in Verrem.* Livius 20. 18. Plinius 3. Papiria, Papia *vide* Manutium. Poblilia Liv. 7. Pollia Liv. 29. Valer. 4. *et* 9. *cap.* 10. Pomptina Cicero 4. *ad Atticum*: Livius 7. Pupinia Cicero 3. *familiar.* 8. Livius 26. Quirina Cicero *pro Quintio*: *et* 8. *familiar.* Romilia Varro 4. *de lingua.* Cicero 2. *in Verrem*: 2. *Agraria*: Servius 1. *Æneidos.* Sabatina Liv. 6. Scaptia Liv. 8. Suetonius *in Augusto.* Sergia Ascon. Stellatina Livius 6. Suburrana Varro 4. *de lingua* 8. Plin. 3. Terentina Cicero *pro Plancio*: *et lib.* 8. *familiar.* Tromentina Livius 6. Velina Cicero 4. *ad Atticum et in Bruto*: Horatius 1. *epistol.* 6. Voltinia Cicero *pro Plancio.* Vejentina Cicero *dicto loco.* Tribuum etiam aliæ fuerunt Rusticæ, aliæ Urbanæ. Et hæ quidem illis minus nobiles: ut Suburrana, Palatina, Collina, Exquilina 18. Plin. 3.

(26) Tres apud Romanos fuerunt ordines, Senatorius seu Patricius, Equestris et Plebeius. Senatorii ordinis tres etiam gradus postea fuere, clarissimi, spectabiles et illustres, dixi ad *Novell.* … *in fin.*

(27) Inter ærarios unus relatus est ab iisdem Censoribus, qui cum uberrimus et habitissimus esset, rogatusque quam ob causam equum nimis strigosum haberet, responderat, se a seipso curari, equum a famulo. 4. Gellius 20. *et* 7. *cap. ult.* Livius 43. *In equitibus*, inquit, *recensendis tristis admodum et severa fuit eorum censura, multis equos ademerunt.* Idem *lib.* 24. et Valerius 2. *cap.* 4. *Censores citarunt eos qui post Cannensem pugnam rempublicam deseruissent*, his adde quædam alia ex Valerio *dicto loco*,

tumque (1) prolem describunto: cœlibes (2) esse prohibento: mores (3) populi regunto: probrum (4) in senatu ne relinquunto: bini (5) sunto: magistratum quinquennium (6) habento: reliqui magistratus (7) annui sunto, eaque potestas semper (8) esto.

De officio Prætoris.

Juris disceptator, qui privata (9) judicet, judicarive jubeat, prætor (10) esto. is juris civilis custos (11) esto. huic potestati parento. Quotcumque (12) senatus creverit, populusque jusserit, tot sunto.

De officio Consulis (13).

Regio (14) imperio duo (15) sunto: iique præcundo (16), judicando (17), consulendo (18), prætores (19) judices (20), consules, appellantor: militiæ summum (21) jus habento, nemini (22) parento. salus (23) populi suprema (24) lex esto. Eundem magistratum, ni interfuerunt decem anni, ne quis capito. Ævitatem annali (25) lege servanto.

De Dictatore, et Magistro Equitum.

Ast quando duellum (26) gravius (27), discordiæ (28) civium estunto ne amplius sex (29) menses, si senatus creverit, idem juris, quod duo consules, tenento, isque

(1) Qui sine justa missione discesserant a signis milites, Censores ita adigebant: *Ex tui animi sententia, tu ex edicto C. Claudii Tiberii Sempronii censoris in provinciam Macedonicam redibis, quod sine dolo malo facere poteris.* Livius 41.

(2) De cœlibe quædam dixi ad Ulpianum *cap.* 13. *et* 14. et ad titulum *Codicis de indicta viduitate: et de lege Julia Miscella tollenda.* et ad titulum *C. de infirmandis pœnis cœlibatus.* Hoc tantum addere visum est de Camillo et Posthumo censoribus, qui æra, pœnæ nomine, eos qui ad senectutem cœlibes permansissent, in ærarium deferre jusserunt: iterum puniri dignos, si quo modo de tam justa sententia quererentur. 2. Valer. 4.

(3) Quale illud fuit, Livius *lib.* 4. Censor, inquit, agebat de uxoribus solemne jusjurandum, quumque verbis conceptis aliquem Censor ita interrogasset, *Et tu ex animi tui sententia uxorem habes? habeo equidem, inquit, sed non ex animi tui sententia.* Tum Censor, quod intempestive lascivisset, in ærarios retulit. Alterum severitatis Censoriæ exemplum fuit in eo qui prope fuit (nisi vitio se oscedinis teneri dejerasset) ut plecteretur, quod apud Censorem clare nimis ac secure oscitavisset: tanquam illud vagi animi indicium foret. 4. Gell. 20. *et* 7. *c. ult.*

(4) Legimus L. Antonium senatu motum, quod quam virginem uxorem duxerat, repudiasset nullo amicorum consilio adhibito. 2. Valer. 4. et L. Flaminium pariter senatu motum, quod in provincia quendam damnatum securi percusserat, tempore supplicii ad arbitrium mulierculæ, cujus amore tenebatur, electo: et Ruffinum, quod decem pondo vasa argentea comparasset, perinde ac malo exemplo luxuriosum: et Duronium, quod legem de coercendis conviviorum sumptibus latam abrogasset. 2. Valer. 4. Livius *lib.* 43. senatum censores legerunt, septem e senatu ejecti sunt. adde eundem *lib.* 4.

(5) Censores duo.

(6) Octodecim tantum mensium meminit Livius *lib.* 10. idque ex lege Æmilia quæ hanc abrogat.

(7) Ut Consulatus, Prætura.

(8) Id est, non sit extraordinaria ut Dictatura.

(9) De criminibus ac delictis publicis non cognovit. ejus etiam autoritatis non erat, creare magistratus, sicuti nec penes eum belli ac pacis jus fuit. Interdicta tamen reddidit de rebus sacris, religiosis ac publicis. *l.* 1. *in fin. ff. de interdictis.* hinc illa interdicta, Ne quid in loco sacro fiat. De locis et itineribus publicis: Ne quid in loco publico. De loco publico fruendo. De via publica. De fluminibus. Ne quid in flumine publico: Ut in flumine publico navigare liceat. De ripa munienda.

(10) Vide *tit. ff. de Officio Prætoris.*

(11) Juris etiam civilis adjuvandi, emendandi, et supplendi potestas Prætoribus data. *l.* 7. *in fin. ff. de just. et jur.*

(12) Prætores plures olim fuere, urbanus, *l.* 2. *§.* 27. *ff. de orig. jur.* peregrinus, *d. l.* 2. §. 28. Sardiniæ, Siciliæ, Hispaniæ, Galliæ Narbonensis, qui de falso, qui de parricidis, qui de sicariis, qui de veneficiis, duo frumentarii et ita XII. aliquando fuere. Augustus XVI. Prætores constituit, quibus duos Claudius adjecit, qui de fideicommisso jus dicerent, ex queis Nerva unum detraxit alio subrogato, qui inter fiscum et privatos jus diceret. Ad hunc modum XVIII. Prætores fuere. *d. l.* 2. §. 32. quinqueviri Cistiberes et Ultiberes, id est, eis et ultis Tiberim constituti, quasi Prætorum vicarii. *d. l.* 2. §. 31. *et* 33. *in fin.* Et hæc quidem Romæ. Constantinopoli vero, tres Prætores fuerunt ab initio. *l.* 3. *C. de episc. audient. l. ult. C. de offic. Prætoris.* Flavialis, Constantinianus, Triumphalis. Succedaneis postea temporibus, interdum quatuor, interdum quinque, interdum octo fuere, Constantinianus, Constantianus, Theodosius, Arcadius, Triumphalis, Augustalis, Romanus, Laureatus, ut dixi ad *d. l. ult.*

(13) Vid. *ff. de officio Consulis.*

(14) Consules regio fuerunt imperio. in consulibus tamen regium imperium paulo imminutum fuit, quod duo, quod annui essent, quod statis tantum festis ac pompis et honoris Deorum gratia, sceptra, coronas aureas et purpuram usurparent. Halicarn. 3. Fenestel. 7. Regii Imperii vestigium fuit, sella eburnea in qua sedentes jus reddebant, quodque prætexta candida uterentur, quod XII. lictores, totidem secures ante eos præferrent.

(15) A Lacedæmoniis mos hic usurpatus. Halicarn. 4. spectabant et aliud Romani, hoc scilicet, minus injuriosos fore et molestos divisa potestate.

(16) Inde Prætores etiam dicti. *infr. eodem.*

(17) Constat Consules initio, ante constitutos Prætores, jus in civitate reddidisse. *l.* 2. *§.* 29. *ff. de origine jur.* præterquam in causis criminalibus. *d. l.* 2. §. 23. Apud eosdem manumissiones expeditas fuisse constat. *l. un. ff. de officio Consul.*

(18) Vel quod Reipublicæ. Fenest. *c.* 7. vel quod senatum, populumque consulerent. Varr. 4. *de lingua.* ut inde lex fieret vel senatusconsultum, nisi Consulis vocem inde potius derivemus, unde Actius ait, *apud eundem Varronem d. loco.* Qui recte consulat, consul fiat. videtur etiam Cincius *libro de Consulis potestate.* apud Festum *in voce Prætoria porta*, opinari Consules dictos, quod populos Latinos consulere soliti essent et imperium communi consilio administrare.

(19) Festus *in Prætoria porta.* Initio Prætores erant, qui nunc Consules, iique bella administrabant, quorum tabernaculum quoque dicebatur Prætorium; hinc Prætoria porta, qua exercitus in prælium educebatur. Fest. *ibi.* Prætoria cohors, quæ a Prætore non discedebat, Festus *in Prætoria cohors.*

(20) A judicando, *ut supr. eod.*

(21) Ita ut eo tempore miles ab eorum sententia appellare non possit. *Supr. cap. de magistrat.*

(22) Nisi populo.

(23) Hoc innuit; Populi salutem omnibus rebus anteponi, a qua sententia nunquam boni principes abhorruere. Capitolinus *in M. Antonino.* fisco, inquit, in causis compendii, nunquam judicans favit. adde *Nov.* 149. *in fin. et* 161. *in fin. l.* 10. *ff. de jure fisci.*

(24) Id est, ultima. Est enim supremus post quem nullus, quem nemo sequitur. *l.* 34. *ff. de vulgari et pupillari substitutione. l.* 9. *ff. de reb. dub. l.* 92. *ff. de verb. sign.*

(25) Quæ et Annaria, Festus *in Annaria.* Annaria lex dicebatur ab antiquis, quia magistratus erant annui. fuerunt et aliæ leges annales, quibus cavebatur, quo ætatis suæ anno quisque magistratum posset adipisci. Gerebatur ædilitas curulis anno XXXVII. biennio post, prætura: Cic. *epist. ad Furnium.* Consulatus anno XLIII. quibus tamen legibus nonnulli, virtutis causa, interdum solvebantur. vide Paul. Manucium *lib. de legib.*

(26) Id est, bellum ita dicitur, quod sit quasi duorum inter se contendentium conflictus. inde Duellona, Bellona. Var. 4. *de ling.* Fest. *in Duel.* duidens hostia, bidens. Fest. *in duidens.* Duonum, bonum. Idem *in Duonum.* Duellum etiam dicebatur perduellum. Var. 6. *de ling.* unde perduellis. Fest. *in Duel. l.* 234. *ff. d. verb. sign.*

(27) Vid. *l.* 2. *§.* 18. *ff. de orig. jur.*

(28) Hinc legimus apud Liv. 2. Conjuratione detecta XXX. populorum, vel ut *Fenest.* ait XL. Dictatoris primam mentionem ortam fuisse credi: nonnullis asserentibus T. Largium primum dictatorem, Spurium Cassium Magistrum equitum creatos. Fenest. 8. Halic. 5.

(29) *d. §.* 18. *l. un. C. de off. Præf. Præt.*

ave (1) sinistra (2) dictus (3) populi magister (4) esto. Æquitatem (5) quicumque regat, habeto (6) pari (7) jure cum (8) eo, quicumque erit juris disceptator (9). Ast quando consulis (10) est, magistratusve (11) populi, reliqui magistratus ne sunto.

De Auspiciis, et autoritate Senatus.

(12) Auspicia (13) patrum sunto: ollique ex (14) se produnto, qui comitiis creare (15) consules rite possint.
Imperia, potestates, legationes, cum Senatus creverit, populusve jusserit, ex urbe exeunto.

De re militari.

Duella (16) justa (17) juste (18) gerunto: sociis (19) parcunto: se, et servos continento: populi sui gloriam augento: domum cum (20) laude redeunto: rei suæ (21) ergo ne quis legatus esto.

De Tribunis plebis (22).

Plebes (23) quos pro se contra vim (24), auxilii ergo, decem (25) creassit, tribuni (26) ejus sunto: quodque ii prohibessint, (27) quodque plebem rogassint,

(1) Id est, auspicato. 1. Valer. 1. *de quo mox etiam dicam.* Illud addendum, moris etiam fuisse dictatorem noctu sub silentio dici, *Liv.*
(2) Avis sinistra, non est mala: sinistra seu scæva auspicia, bona auspicia existimantur. scævum omen, bonum omen. Varro 6. *de lingua*, sinistrum enim in auspicando significare ait, Atteius Capito, lætum et prosperum auspicium, Festus *in Sinistrum.* causa vanitatis inde fuit: crediderunt augures, quod homine in meridiem (quæ deorum sedes ab iisdem existimabatur) spectante, ad sinistram ejus, partes mundi exorientes sint, ad dextram occidentes. Inde sinistra auspicia, fausta dici, quod ea, quæ oriantur, quæque ortus causam tribuunt, meliora sint iis, quæ occidunt, quæve interitum rei demonstrant, vide Festum *in sinistræ aves.* Partes exorientes ibi intelligi puto solem ipsum aut orientem, non ipsas stellas, quæ nobis nunquam occidunt, et quæ ab Astrologis perpetuæ apparitionis dicuntur: sed quam vana sit augurum et aruspicum opinio, satis ostendit contraria Ægyptiorum sententia, ut qui existimarent, Anticas mundi partes esse in Occidente, Posticas in Oriente, dextras in Septentrione, sinistras in Meridie. vide Plutarchum *in Iside*: adde Cœlium Rhodiginum 1. *Lect.* 10. *ubi explicat quæ sint in mundo Antica et Postica.*
(3) Varro 4. *de lingua.* Dictator quod a Consule dicebatur, cui [legendum cujus] dicto omnes audientes essent: Consule, inquam, vel ut *Dionysius* ait *lib.* 4. a collega: ut alter Consulum alterum nominasse videatur. Halicarnass. *ibidem.*
(4) Varro 5. *de lingua.* Dictator, magister populi, quod is a consule debeat dici. *Et paulo post*, magister populi etiam dicitur. Dictatoris forte appellatio, sumpta ab Albanis, apud quos magistratus annui dictatores vocabantur. Halicarnass. 5. Fenest. 8.
(5) Non improbarem, si quis ita legeret, Equites qui reat habeto.
(6) Creato. Nam magister equitum a dictatore creabatur. Halicarnass. 5.
(7) Imo plus juris. A consulibus provocatio erat ad populum. l. 2. §. 16. *ff. de origine juris.* a dictatoribus non fuit. *d. l.* 2. §. 18. Consulibus nulla capitis animadversio. *d.* §. 16. *et* §. 23. *ibidem.* dictatoribus fuit. *d. l.* 2. §. 18. his omissis puto id significari, Inter cætera dictatoris munera illud quoque adnumerari, ut magistrum equitem sibi crearet.
(8) Id est, eodem tempore creatum. Alioquin, absurdum fuerit jus, de quo hic agitur, referre ad magistri equitum potestatem, cum inæqualis fuerit potestas dictatoris et magistri equitum. Eodem tempore dixi. Nullus enim dictator fuit absque magistro equitum Halicarnass. 5. solebatque magister equitum dictatori adjungi: quo modo Regibus, Tribunus Celerum. *l.* 2. §. 19. *ff. de origine juris.* Fenest. 9. et succedaneis temporibus præfecti prætorio, Imperatori *l. un. ff. de off. præfect. prætor.* Possis etiam juris vocabulo intelligere auspicia, nam magister equitum non sine auspiciis lectus fuit. Idque ex eo constat, quod soricis occentus auditus Fabio Maximo dictaturam, et Flaminio magisterium equitum deponendi causam præbuit. 3. Valer. 1. usque adeo tributum veteribus fuit soricis occentui. Plutarch. *in Marcel.* 8. Plin. 57.
(9) Juris disceptator, Prætor *supr. de off. prætor.* quasi id innuat, Magistrum equitum dictatori loco fuisse prætoris; et quidem legimus, in omnes milites et accensos, jus summum militare magistris adtributum, Fenestella 9.
(10) Consulatus est. quidam etiam ita legunt, male ut opinor. de vera hujus loci lectione mox dicam.
(11) Magister populi. quidam etiam ita legunt, et male. Puto hunc locum corruptum esse et ita restitui posse, Ast quando consuli reipubl. opus est, magistratuve populi, etc. neque quidquam a veritate historiæ alienum comminiscor. Testatur enim Plutarchus, moris fuisse, ut cum Dictator eligeretur, omnes magistratus deponerentur, excepto tribuno plebis. Plutarch. *in Fabio.*
(12) Quidam ita legunt, Reipublicæ auspicia.
(13) Quasi avispicia.
(14) Plebs postea ad consulatum admissa fuit. *l.* 2. §. 26. *ff. de origine juris.*
(15) Creari.
(16) Id est, bella.
(17) Justum bellum dicimus, non tantum quod publice decretum est. *l.* 24. *ff. de captivis.* *l.* 118. *ff. de verb. sign.* sed cum ita suscipitur, ut nihil nisi pax quæsita videatur. Cicero 1. *offic.* Justa sunt etiam ea bella quæ Deus jubet, in quibus ductor exercitus vel ipse populus, non tam auctor belli quam minister judicandus. August. *lib.* 6. *quæst. super Johannem.*
(18) Non excludit dolum, qui adversus hostem bonus esse dicitur. *l.* 1. §. 3. *ff. de dolo.*
(19) Hinc illud, *Parcere subjectis et debellare superbos.* Idem a præsidibus requirit *Juvenalis* 8. *miserere*, inquit, *inopum sociorum.*
(20) Hac occasione permoti imperatores, ob levissima prælia triumphos sibi decerni postulabant: quibus ut occurreretur, lege cautum fuit, *Ne quis triumpharet, nisi quinque millia hostium una acie cæcidisset.* Eique legi rursus ne fraus fieret, altera lege contra falsas pugnas cautum fuit, *Ne quis hostium occisorum falsum numerum senatui referret, jussis imperatoribus, cum primum urbem intrassent, apud quæstores urbanos jurare de numero occisorum.* 3. Valer. 8. Coronæ in eum finem dabantur. Triumphales (initio laureæ fuerunt, postremo una littera dempta, aureæ) imperatoribus dabantur, idque vulgo dicitur aurum coronarium. Obsidionalis quæ et graminea, quam dabant ii, qui obsidione liberati erant ei duci, qui liberasset. Civica ex quercu vel ilice facta, ea appellabatur, quam civis civi, a quo servatus esset in prælio, testem vitæ, salutisque perceptæ daret. Muralem dabat imperator militi, qui primus murum ascendisset: ut Castrensem, ei qui primus in castra hostium impetum fecisset: ut et Navalem, ei qui primus in hostium navem vi armatus transilisset. Hæ tres coronæ fiebant ex auro. Ovali, (quæ ex Myrto) utebantur imperatores, qui ovantes urbem introibant. Ovandi causa erat; cum aut bella non rite indicta, neque cum justo hoste, aut hostium nomen humile, aut deditio repente facta. Oleagina utebantur, qui in prælio non fuerant, qui tamen triumphum procurabant. 5. Gell. 6.
(21) De ea re dixi ad *l.* 14. *ff. de legationib.*
(22) De tribunis plebis, vid. *l.* 2. §. 20. *ff. de origine juris.*
(23) Plebs, cæteri cives a senatoribus. *l.* 238. *ff. de verbor. sign.*
(24) Senatorum scilicet et patrum.
(25) Prima secessione duo tantum fuere. Livius 2. alia secessione tres additi; mox quinque: et ita decem. Fenestel. 10. nonnumquam viginti *l.* 2. §. 25. *ff. de origine juris.* quod vix est ut credi possit.
(26) De tribunis plebis.
(27) Id est, obnuntiarint, intercesserint. Gell. 13. *cap.* 12. Tribuni plebis antiquitus creati videntur, non juri dicundo, nec querelis de absentibus noscendis, sed intercessionibus faciendis, quibus præsentes fuissent. et Fenestella refert, patrum decreta prius rata non fuisse, quam si tribuni ea approbassent. Illud mirum est, tantæ potestatis viros, prehensionem quidem habuisse, vocationem in jus non habuisse, qua de re vide 13. Gell. 12.

ratum esto : sanctique (1) sunto : neve plebem orbam (2) tribunis relinquunto.

De Senatoribus et Senatusconsultis.

Omnes (3) magistratus auspicium (4), judiciumque (5) habento : eque his senatus esto : ejus decreta , rata sunto. ast ni potestas par , majorve (6) prohibessit. SC. perscripta servanto. Is ordo vitio (7) vacato : cæteris specimen (8) esto.

De Suffragiis et creatione magistratuum.

Creatio magistratuum , judicia , populi jussa , vetita , cum suffragio consciscentur (9) , optimatibus nota , plebi libera (10) sunto.

De quæstoribus (11).

At si quid erit , quod extra magistratus cohærario (12) æsussit , qui cohæret , populus creato , eique jus coercendi dato.

De jure Populi et senatus.

Cum (13) populo , patribusque agendi jus esto consuli , prætori , magistro populi (14) , equitumque , eique , quem produnt , patres consulum rogandorum ergo : tribunisque , quos sibi plebs rogassit , jus esto cum patribus agendi : idem (15) , ad plebem , quod census (16) erit ferunto. Quæ cum populo , quæ cum patribus agentur , modica (17) sunto. Senatori , qui nec (18) adierit , aut causa aut culpa esto. Loco (19) senator , et modo (20) orato : causas (21) populi teneto. Vis (22) in populo abesto. Par, majorve potestas plus (23) valeto. Ast qui turbassitur (24) in agendo , fraus auctoris esto. Intercessor rei malæ , salutaris (25) cuive esto. Qui agent , auspicia servanto ; auguri publico parento : promulgata , proposita , in ærario (26) cognita , agunto : nec plus , quam de singulis rebus semel consulunto : rem populum docen-

(1) Livius 2. Agi de concordia cœptum , concessumque in conditiones , ut plebi sui magistratus essent sacrosancti , quibus auxilii latio adversus consules esset , neve cui patrum eum magistratum capere liceret. Eadem extant apud Halicarnassæum 6.

(2) Hoc igitur innuit , Plebi Romanæ utiles fuisse tribunos plebis. in municipiis , tribunorum vicem sustinuerunt defensores civitatum. de quibus vide *Novell.* 15. Quod ad tribunos plebis attinet. Cicero 3. *de legibus.* Tribunitiam potestatem pestiferam vocat , ut quæ in seditione et ad seditionem nata sit. idque evidenter etiam Tiberii Gracchi tribunatum ostendisse : et Curiatii hominis infimi , à quo D. Brutus et P. Scipio in vincula conjecti. Idem quoque perspectum in Caji Gracchi et Saturnini tribunatu. Syllam recte constituisse , ut tribunis plebis injuriæ faciendæ potestas adimeretur, auxilium ferendi relinqueretur.

(3) Nisi dimoveret Ciceronis in hunc locum interpretatio , putarem legendum esse *Senatores* , perinde ac si lex hoc velle videretur , Senatores auspicato eligi , judicandi potestatem penes eos esse , exque his senatum fieri : nec enim ita proprie quis dixerit , Senatum ex prætoribus atque ex senatoribus fieri , et ut paucis dicam , Nemo non videt agi hoc capite de senatu atque senatoribus , non de prætoribus.

(4) Non videntur magistratus electi , numine inconsulto.

(5) Id est , potestatem judicandi.

(6) Conjungenda est hæc sententia superiori capiti , de magistratibus , Ni par magistratus , potestasve , populusve prohibessit. Varro 4. *epist. ad Oppium* , teste Gellio 14. *cap.* 7. Intercedendi ne senatusconsultum fieret , jus fuit iis solis , qui eadem potestate , qua ii , qui senatusconsultum facere vellent , majoresve essent. Hæc ille. Intercedere tamen proprium tribunorum fuit. Notandum est , quod superiore loco scribit idem Varro , dictatores , Consules , Prætores , Tribunos plebis , Interregem , Præfectum urbi , et extraordinario jure Tribunos militares , qui pro consulibus fuissent , Decemviros , quibus tum imperium consulare esset , item Triumviros reipublicæ constituendæ causa creatos, jus consulendi senatum eo ordine habuisse.

(7) Hinc illud *Supr. capite de Censoribus.* Probrum in senatu ne relinquito.

(8) Quales enim summi civitatis viri fuerint , talis civitas erit. Claudianus , *Nec sic inflectere sensus Humanos edicta valent , quam vita regentis.*

(9) Id est , ferentur.

(10) Suffragia ab initio palam et voce ferebantur a populo. Sed quoniam intererat populi (propter potentiores) voluntatem in judicis regere , latæ sunt quatuor leges tabellariæ. Gabinia , qua populo potestas facta est suffragia ferendi per tabellam , quoties ageretur de magistratu alicui demandando. Cassia , quoties ageretur de capite fortunisque civium , excepto perduellionis crimine. Papiria , quoties de jubendis ac vetandis legibus ageretur. Cœlia , in perduellionis etiam crimine tabellam populo dedit , quod lex Cassia exceperat. His de causis Cicero *in Agraria* 2. *et lib.* 3. *de legibus* , tabellam appellat vindicem tacitæ libertatis : et in Oratione pro Cornelio , principium institutæ libertatis Cassiam legem appellat. Et tamen nostra lege suffragia populi , optimatibus nota esse jubet. Si nota , non igitur libera ? Cicero hanc legem tabellariam ut non omnino probat , ita penitus non improbat. Improbat , quia bonorum interest , scire , quid quisque sentiat , quam voluntatem tabella occultat : ideoque magis graviora judicia de potentissimis hominibus extare voce , quam tabella : minus multos tabella condemnatos , quam voce. Probat vero , quoties ambitio locum habet , et ea tamen conditione , ut quisque optimo et gravissimo civi tabellam offerat. Quod de lege Mariana adjicit , quæ fecit pontes angustos : Pontium nomine intelligo mensas , quibus suffragiorum cistæ imponebantur : quarum mentionem facit autor *ad Herennium* , et Suetonius *in Julio.* Ut ad libera populi suffragia revertar , C. Cæsar ea sustulit , Augustus restituit , quod diu non mansit. Hinc fit ut Modestinus in *l.* 1. *ff. de ambitu* , dicat legem de ambitu in urbe suis cessasse temporibus , quia tunc ad principis curam magistratus creatio pertinebat : et Juvenalis *Satyr.* 10. *Jampridem ex quo suffragia nulli vendimus.*

(11) *l.* 2. §. 22. *ff. de origine juris. l.* 1. *ff. de offic. quæstoris.*

(12) Ærarii tribuni , ab ære dando dicti : Fest. *in Ærarii.*

(13) Vide 14. Gell. 7.

(14) Magister populi , dictator ut *supr. cap. de dictatore.*

(15) Iidem.

(16) Censuerint : Ferunto , *Lambinus.* quod œsus erit Lipsius 2. *epistola* 2. œsus , ἀρχαϊκῶς pro usus. sic apud veteres Cœrare pro curare , et cœratio pro Curatio.

(17) Modesta.

(18) Multæ dicebantur senatori , qui cum in senatum venire deberet , non adesset , *Varro* apud Gell. 24. *cap.* 7.

(19) Id est , togatus , *Cicero.*

(20) Id est , ne sit infinitus. Nam brevitas non modo senatori , sed etiam oratori magna laus est , Cicero *hic.* Veritatis sermo simplex. Ammianus 14. *et alibi* , Tunc laudanda brevitas , cum nihil detrahit cognitioni justorum. hinc rescriptum est , Brevitate non minui fidem chirographi. *l.* 13. *C. de donationibus.*

(21) Senatori necessarium est , nosse rempublicam : puta , quot habeat militum , quid valeat ærario , quos socios habeat , quos amicos , quos stipendiarios , qua quisque sit lege, conditione , fœdere tenore , consuetudinem decernendi , nosse exempla majorum. *Cic.*

(22) Nihil est enim tam exitiosum civitati , nihil tam contrarium juri et legibus , nihil minus civile et humanum , quam composita et constituta republica , quidquam agi per vim.

(23) Quod pars major civium fecerit , omnes fecisse videntur.

(24) Turbassit , turbasserit. Nemo causam quærat seditionis agendo : hinc vetitum , ne quis turbis coadunatis de fide disputet , eo tumultus et perfidiæ occasionem requirens , *l.* 4. *C. de summ. Trinitate.* Puniri etiam lex jubet , qui turbulentis se adclamationibus populi adcommodant. *l.* 28. §. 3. *ff. de pœnis* : ut et auctores seditionis et tumultus *l.* 38. §. 2. *ff. de pœnis.* lex id innuit intercessori deferendum. Impediri enim bonam rem melius , quam concedi malam. *Cicero.*

(25) Leges promulgatæ in ærario condebantur. Sueton. *in Julio* ut et Senatusconsulta.

(26) Hæc lex non tollit privilegia certis personis aut corporibus data , sed negat legem de una tantum persona concipi posse in omnia tempora. Quintilianus *declamat.* 154. In præsens tempus ferri de singulis leges possunt , ut de Menandro. *l.* 5. *in fin. ff. de captivis.* de Hostilio Mancino *l. ult. ff. de legation.* add. Cujac. *obs.* 8.

to, doceri a magistratibus, privatisque patiuntor. Privilegia (1) ne irroganto (2): de (3) capite civis, nisi per (4) maximum (5) comitiatum, ollosque, quos censores in partibus populi locassint, ne ferunto: donum (6) ne capiunto, neve danto (7), neve (8) petenda, neve gerenda, neve gesta potestate. Quod quis earum rerum migrassit (9), noxiæ pœna par esto. Censores fide legem custodiunto (10). Privata (11), ad eos acta referunto: nec eo (12) magis lege liberi sunto.

(1) Cicero *pro domo*. Vetant XII. Leges privatis hominibus irrogari. Cicero *pro Sextio*. XII. tabulis sancitum, ut neque privilegium irrogari liceret. Idem in Solonis legibus fuisse cautum Æneas Gazæus scribit *in Theophrasto* his verbis: ὁ μὲν τοῦ Σόλωνος οὐκ ἐὰν νόμον ἐπὶ ἀνδρὶ τιθέναι. ἀλλὰ ἢ τὸν αὐτὸν ἐπὶ πᾶσιν ἀνθρώποις τίθεσθαι. Idem institutum fuit apud Athenienses, ne scilicet lex ulla ferretur, nisi in eas Athenienses convenissent non minus 6000. Demost. *contra Timocratem*. Huc illud referri potest: Jura non in singulas personas, sed generaliter constitui. *l.* 8. *ff. de legibus.* a judicibus generaliter constitutiones observari. *l. ult. C. si contra jus.*

(2) Cicero *pro Sextio:* XII. tabulis sancitum est, ut non liceret de capite, nisi comitiis centuriatis rogari, *et post* de capite non modo ferri, sed ne judicari quidem posse nisi comitiis centuriatis.

(3) Et merito. Nam universi populi gravius est judicium, quam partiti: descriptusque populus censu, ordinibus, ætatibus, plus adhibet ad suffragium consilii, quam fuse in tribus convocatus.

(4) Maximus comitiatus, centuriata comitia.

(5) Gellius 20. *c.* 1. Nisi duram esse legem putas, qua judex, arbiterque jure datus, qui ob rem dicendam, pecuniam accepisse convictus est, capite punitur. vid. *l.* 6. §. 3. *ff. de off. procons. l.* 18. *ff. de off. præsid. Novell.* 8. *c.* 1. *et* 17. *c.* 1. *l.* 1. *l.* 2. *C. de pœna jud. l.* 7. *C. quando provoc. non est necess. l. ult. C. ad l. Jul. repetun.* Hinc venales sententiæ ipso jure nullæ. *d. l.* 7. *l.* 15. *ff. de judiciis.* Plato 8. *de legibus.*

(6) Per se vel per alios: quod tamen moderatum est, moderatio plausibilis videtur: οὔτε πάντα, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ πάντων, id est, A nemine quippe accipere inhumanum: passim vilissimum: ab omnibus vero accipere avarissimum est. *l.* 6. §. 3. *ff. de off. procons.* Altera moderatio fuit, permitti præsidibus accipere esculentum, potulentumque quod intra dies paucos prodigeretur. *l.* 18. *ff. de off. præsid.*

(7) *l.* 1. *in fin. ff. ad l. Jul. de amb.*

(8) Observanda sunt hæc tria tempora.

(9) Id est, quisquis has leges contempserit, aut neglexerit.

(10) Facit *l.* 2. §. 13. *ff. de origine juris. Novell.* 26. §. 1. *Novell.* 133. *c.* 4. *Novell.* 161. Sic apud Græcos fuerunt νομοφύλακες.

(11) Privati: sensus est, eos qui magistratu abierint, cogi apud censores edere et exprimere quid in magistratu gesserint. Vide quæ scripsi ad *Novell.* 8. *c.* 6.

(12) Id est, nec ante.

LEGUM XII. TABULARUM
FRAGMENTA,
AD PANDECTARUM ET CODICIS
SERIEM ADCOMMODATA.

TIT. I.

De legibus.

1. Jura non in singulas personas sed generaliter constitui *l.* 8. *de legibus.*

PRivilegia (1) *ne irroganto.* Hæc Cicero 3. *de legibus. Idem pro Sestio.* Cur, cum XII. Tabulis sancitum esset, *ut neque privilegium irrogari* (2) *liceret*, nulla vox est audita Consulum.

2. Priores leges ad posteriores trahi.

Interrex Fabius ajebat in XII. Tabulis legem esse, *ut quodcunque postremum* (3) *populus jussisset id jus ratumque esset.* Hæc Livius 7. et 9. Cicero *pro Balbo: et* 2. *de inventione.* autor *ad Herennium libro* 2. Varro 8. *de lingua.*

TIT. II.

De statu hominum.

1. De partu 10. et 11. mensium.

DEcemviri in X. mense gigni hominem non in undecimo (4). Hæc Gellius 3. *c.* 6.

2. De partu deformi.

Deinde cum esset cito legatus, tanquam ex XII. Tabulis, insignis ad deformitatem (5) puer, brevi tempore nescio quo pacto creatus, multoque tetrior et fœdior natus est Cicero 3. *de legibus.*

3. De Patrono et Cliente.

De Patrono et Cliente v. infr. titul. De extraord. criminibus, *c.* 2.

(1) De hac lege dixi in superiore legum Ciceronianarum tractatu.

(2) Id est in privatos homines ferri. Nam privilegium omne secundum Decemviros injustum: secundum Jurisconsultos (verbi gratia fisci, creditorum et id genus) probum ac justum.

(3) *l.* 26. *l.* 27. *l.* 28. *ff. de legib.*

(4) *Dixi ad Novellam de restitutionibus et ea quæ parit XI. mense.*

(5) Locus est meo judicio valde corruptus: quem ut difficultate nimia, nondum, puto, quisquam restituit, ita vix ausim attingere. videtur tamen pertinere ad deformes, si non monstrosos partus, quorum fit mentio in *l.* 10. *l.* 14. *ff. de statu hom. l.* 135. *ff. de verb. sign.*

TIT. III.

De his qui sunt sui.

1. Trina venditione liberos emancipari.

ID enim lex (1) XII. Tabularum jubet his verbis: *si pater filium ter* (2) *venundarit* (3), *filius a patre liber* (4) *esto*, hæc Ulpian. 10.

§. 1. Hanc legem ita restituit Josephus Scaliger, apud Festum *in addes*. *Sei pater filiom ter venomduit* (5), *filius a patre liber esto*.

TIT. IV.

De rebus.

GAjus libro sexto ad legem XII. Tabularum. *Rem*, inquit, *de qua controversia est*, *prohibemur* (6) *in sacrum dedicare*, *alioquin dupli pœnam patimur*. nec immerito, ne liceat eo modo duriorem adversarii conditionem facere. *l. ult. ff. de religiosis*.

TIT. V.

De pactis.

REm ubi pagunt, *orato ni* (7) (quidam legunt *oranto*, alii *orationi* lege *oratione*:) *pagunt* (lege *pagunto*). Autor ad *Heren.* 2. Joseph. Scaliger apud Festum *in plorare* hanc legem ita restituit, *Rem ubei pagunt*, *oranto : ni pagunt*, *ante meridiem in foro aut in comitio causam conjiciunto* etc. quæ vide in titulo de Judiciis. infr. Cujacius vero *ad l. 6. ff. de pactis* ita restituit, *Ubi paguntor*, *ita ni pagunt*, *in comitio etc.*

2. Pacta servenda.

Cum (8) *nexum* (9) *faciet*, *mancipiumque* (10) *uti lingua nuncupassit* (11), *ita* (12) *jus esto* (13). Festus in *Nuncupata*.

Cum ex XII. Tabulis satis esset cautum præstari *quæ essent lingua nuncupata* (14): *quæ qui inficiatus esset duplo* (15) *pœnam subiret*. Cicero 3. *Officiorum*.

Ut totum illud *uti lingua nuncupassit*, non in XII. Tabulis, sed in magistri carmine scriptum videretur. Cic. 1. *de oratore*.

3. Pactis ipso jure (16) tolli actionem de membro rupto. *Si membrum rupit*, *ni* (17) *cum eo pacit* (18) *talio esto*. Festus in *Talionis*. v. infr. de damno, et titulum de injuriis.

4. De jurejurando.

Nullum vinculum ad adstringendam fidem, jurejurando majores arctius esse voluerunt, id indicant leges in XII. Tabulis. Cic. 3. (19) *Officiorum*.

5. De furto pacisci.

De furto pacisci licet. dixi infr. Tit. de furtis c. 5.

6. Qui coronam virtutis ergo propositam pacit (20), ipse pecuniave ejus arguitor. Plin. 21. c. 3.

TIT. VI.

De receptis arbitris.

1. De arbitrio corrupto, vide titul. proximum de Judiciis.

2. De tribus arbitris familiæ erciscundæ, v. titul. famil. erciscund. in fin.

TIT. VII.

De judiciis.

1. De judicio sisti.

SI *in jus vocet*, *atque* (21) *eat* (22) Cic. 2. *de legibus*. Lege jus est, *ut in jus eas cum voceris*. Autor ad *Herennium*.

(1) Ante legem 12. Tabul. Romulus id constituerat teste Dionysio. Rævardus putat lege Romuli filios ter venditos, ter manumissos reipsa. Lege 12. Tabularum imaginarias fuisse venditiones seu mancipationes et manumissiones.

(2) De trina venditione filiorum dixi ad Ulpianum, *tit.* 10.

(3) Venumduit, nam ut veteres dixere *Adduo*. Festus *in Addues*. ita et creduo, venunduo.

(4) Id est, ingenuus haud libertinus. sic libertas pro ingenuitate. *l. 21. ff. de statu hom. l. 40. ff. de liberali causa*. Paul. 5. *sentent. in princ.*

(5) Filio ita vendito non competebat postliminium. Cicer. 1. *de Orat.*

(6) Forsitan permisit in eum mortuum inferre his verbis, *nec non mortuum inferunto*, quibus verbis *nec non* lex magis permittit quam prohibet. dixi ad *l. 237. ff. de verb. signif.* quæ sumpta est ex Caji lib. V. ad legem 12. Tabularum. adde Cujacium 10. *observ.* 26.

(7) Quintil. 1. c. 6. Cum in Tabulis legeremus, *Ni ita pagunt*.

(8) Qui nexum, ita nonnulli legunt.

(9) Quidam hæc verba referunt ad nuncupationem heredis.

(10) Vid. Paul. 2. *sentent.* 17. §. 3.

(11) Nuncupare, idem hic quod nominare. Varro 5. *de lingua*. adde Festum *in Nuncupata pecunia*. ubi etiam de votis nuncupatis. Isid. 4. c. 4.

(12) Hinc pacta juri præstare dicuntur; autor *ad Herennium*: Cic. 2. *de invent.*

(13) Quidam hoc addunt, *uti nominassit locutusve esit*, *ita jus esto.*

(14) Promissa. *l. 37. ff. de dolo. l. 19. ff. de ædilitio edicto.* scripta in lege venditionis. *l. 33. ff. de contrah. empt.* adseverata. *l. 13. §. 3. ff. de act. empt.*

(15) Paul. 1. *sent.* 19. §. 1. *et* 2. *tit.* 17. §. 2. 3. 4. Varro 2. *de re rustic.* 11. Solet si res mancipio non datur, dupla promitti: aut si ita pactum, simpla. olim mancipio datarum non erat auctor, sed mancipio non datarum tantum. soli domini ex jure Quiritum mancipio dare poterant, tradere etiam non domini.

(16) *l. 6. ff. de pactis.*

(17) Transactiones plerunque dum in jus ibatur, fiebant, *l. 22. in fin. ff. de in jus vocando.*

(18) Ab antiquo paco, id est, paciscor, vide Fest. *in Pactionem*. et apud Scaurum *lib. 2. de Orthographia*, *Ni pacunt*.

(19) Adde *l. 1. ff. de jurejur.* 7. Gell. 18. Halic. 2.

(20) Ita emendat Rævardus et Lambinus *in Prologo Amphit.* pro parit. Eo sensu prohibent leges 12. Tabul. coronas etiam Circenses pecunia adquiri: aut ita legendum, propositam pecunia parit. cui emendationi facit *l. un. C. de athletis*. Plaut. *in Prolog. Amphit. ibi in mandatis dedit ut conquisitores fierent histrionibus*, *Qui sibi mandassent delegati ut plauderent*. Lipsius 4. *Epist.* 27. qui coronam parit, ipse pecuniave ejus virtutis ergo arduitor, id est, additor.

(21) Id est, statim. 20. Gell. *ult.*

(22) *ff. in jus. voc. ut eant. l. 1. ff. si quis in jus voc. non ierit.*

2. De reo fugiente.

In duodecim, quod est, *Si calvitur* (1) *pedemque struit* (2), *manum* (3) *endo* (4) *jacito*. Festus *in Struere*.

3. De dilationibus et earum causis.

Lex duodecim (5) tabularum, *Si judex vel alteruter ex litigatoribus morbo sontico* (6) *impediatur*, *jubet diem judicii esse diffisum* (7), l. 2. §. 3. ff. si quis cautionibus.

Si (8) *in jus vocat*, *si morbus* (9), *ævitas* (10) *vitiumve esset*, *qui in jus vocabit*, *jumentum dato* (11): *si nolet*, *arceram* (12) *ne sternito* 20. Gell. 1. *si quid horum fuit vitium*, *judici*, *arbitrove*, *reove dies diffisus* (alii male difensus) *esto*. Festus, id est, dilatus *l.* 11. §. 11 *ff. si quis cantion.* Acron *in Horat.*

4. De Antestatione et manus injectione.

De hac lege duodecim tabularum his verbis cautum est, *Si vis*, (quidam legunt, *Si in jus*) *vocationi* (quidam legunt *vocati*, Cujacius 7. *observat.* 16. legit *vocat* Lipsius 4. *Epist.* 27. fuat) *testamini igitur* (Cujacius legit, *ni eat*, *manum* (13) *injicito*) *en capito* (legendum *encapito*, id est, *incipito* Lipsius *d. loco em capito*) *antestari* (14). Porphyrio ad illa verba Horatii 1. *serm.* 9. et licet antestari. Fuerit igitur ita lex concepta, *Si in jus vocatus non eat*, *manum injicito*, *encapito antestari*. Rævardus, si vis vocationi fuat, testamini, igitur Em capito antestari. Lips. 4. *Epist.* 27. pro veteri lectione, si vis vocationi fuat, testamini, igitur Em capito antestari, ita emendat. si vis vocationi fuat, antestaminor: ni it, aurem capito antestari.

5. De testium citatione et denunciatione.

Vagulatio in lege XII. Tabularum significat quæstionem cum convitio, *Cui testimonium defuerit is tertiis* (15) *diebus ob* (Id est, *ad*) *portum* (16) *obvagulatum* (17) *ito* (18). Fest. *in vagulatio.*

6. De plus petitionibus.

Quod alter plus (19) *lege* (20) *agendo petierit*, *quam quantum lex in* XII. *Tabulis permiserit*, *quod cum impetrassit*, *causa cadet*. Eoque nomine reo exceptio hæc competebat; *cujus pecuniæ dies fuisset*. Cic. 1. *de orat.*

7. De pœna corrupti judicis aut arbitri.

Dure autem scriptum esse in istis legibus quid existimari potest? Nisi duram esse legem putas quæ *judicem* (21), *arbitrumve jure datum*, *qui ob rem dicendam*, *pecuniam accepisse convictus est*, *capite punit*. Hæc Gell. 20. *cap.* 1.

8. Si judex falsam vindiciam tulit.

Si vindiciam falsam etc. *vid. in fin. titulum de possessionibus et interdictis.*

9. Apud quos judices de capite civis Romani agi oporteret.

Cur cum sacratis legibus et XII. Tabulis sancitum esset, *ut neque privilegium irrogari liceret*, *neque de capite nisi comitiis centuriatis rogari*, *nulla vox est audita consulum?* hæc Cicero *in oratione pro Sestio.* et post: *De capite non modo ferri*, *sed ne judicari quidem posse nisi centuriatis comitiis.*

10. De temporibus judicandi.

Rem ubi pagunt, *orato pagunt* (22) *in comitio aut in*

(1) Cajus *lib.* 1. *ad l.* 12. *tab.* Si calvitur, inquit, et (legendum id est) moretur et frustretur etc. *l.* 233. *ff. de verb. sign.*

(2) Gl. pedem struit, φεύγει Festus *in pedem struit*. Idem in *struere*, Struere, inquit, antiqui dicebant, pro adjicere, augere: unde industrius. At in 12. putant esse retrorsus ire, alii in aliam partem, alii furere, alii gradum augere, alii minuere.

(3) Ad eundem modum, creditori persequi debitorem fugientem licet, eique auferre pecuniam sibi debitam, *l.* 10. §. 16. *ff. quæ in fraud.* adde et alios casus ex *l.* 23. *ff. ad l. Juliam de adult. l.* 54. *C. de decur.*

(4) Id est, injicito. vid. Fest. *in Endoplorato. et Endoprocinctu.* ex hoc loco ita legendus est versus Lucillii apud Non. *c.* 1. *in Calvitur* 20. si non it capito eum et si calvitur, Endo ferto manum.

(5) Atqui *Fest.* in *Reus* id Numæ tribuit. Ex *Halic.* 2. et 10. constat, decemviros, multa ex legibus Regiis et moribus pop. Rom. in 12. Tab. transtulisse hoc censente populo.

(6) Quid morbus sonticus esset, dixi ad *l.* 4. §. 5. *ff. de ædilitio edict. l.* 60. *ff. de re judicata. l.* 113. *ff. de verb. sign.* adde Gellium 20. *cap.* 1. 2. *Eclog.* 2. *c.* 113.

(7) Numa in 2. tabula, secunda lege, in qua scriptum est, Quid (lege si quid) horum fuit (lege fuat) unum (Cujacius 3. *obs.* 40. legit vitium) judici, arbitrove reove, dies diffensus, (Scaliger legit diffunsus: sed legendum est ex *dicta lege* diffisus) esto. Festus in voce *Reus*. Possis itaque legem ita restituere, Si quid horum fuit vitium judici, arbitrove, reove, dies diffisus esto. diffisus, id est, dilatus. Gellius 14. *c.* 2. jussi diem diffindi, *et post*, in diffisionibus comperendinationibusque. Livius 9. legum Curiatam triste omen diffidit. Horat. 2. *sermon.* Nihil diffiudere possum.

(8) Alii legunt *Ni it*, *in jus vocato: si morbus ævitasque vitium essit etc.* Palmer. *Spicileg.* Rævardus ita, morbus ævitasve vitium esit, qui in jus vocassit, jumentum dato, si volet arceram ne sternito.

(9) Id est, vitium aliquod imbecillitatis atque invalentiæ. 20. Gell. 1.

(10) Id est, ætas, senectus, vid. Nonium *in Ævum.*

(11) Scite dictum est, neque onerosum creditorem, neque morosum debitorem audiendum. *l.* 25. *in fin. ff. de pignoratitia actione.*

(12) Arcera plaustrum, tectum undiquaque et munitum quasi arca. 20. Gell. 1. Varro 4. *de ling.* Arcera quæ in 12. tabulis appellatur.

(13) De manus injectione loquuntur sæpe 12. tabulæ, ut *Supr. c.* 2.

(14) Nunquam ducitur quis nisi antestatus. Qui trahit in jus, antestatur prius. Antestatus dicitur, qui testato convenitur, qua ratione et pater fiduciarius antestatus dictus est olim autore Gajo *in Institut.* Plaut. *in Persa*, *Age*, *ambula in jus*, *leno*. D. *Quid me in jus vocas?* S. *illic dicam apud Prætorem: sed ego in jus voco.* D. *Nonne antestaris?* S. *Tuane ego causa carnifex cuiquam mortali libero aures atteram?* Hæc ille. Ut hinc constet aures non antestati sed testium fuisse attrectatas. Et lex Bajuvaria, Testis per aurem trahi debet, idque ita sentiunt Acron et Porphyrio ad illum locum Horatii, *Est in aure ima memoriæ locus*, *quem tangentes attestantur*. Plin. 11. *c.* 45. Recte, nam in antestatione memoriæ causa actor auriculam imam tangebat antestati, cum hoc verbo *Memento*: Et est apud Latinos Lapillus in quo caput sculptum et manus aurem atterens cum verbo Græco μνημόνευε.

(15) Per triduum testimonii denuntiatio fiebat, sicut et reatus. vid. *l.* 10. *ff. de publ. jud.*

(16) Id est, ad domum, Festus *in Portum. Portum in* 12. *pro domo positum omnes fere consentiunt: Cui testimonium defuerit, is tertiis diebus ob portum obvagulatum ito.* Hæc ille. Plutarchus *in Graccho*, dixit πρὸς τὰς θύρας.

(17) Vagulatio quæstio cum convicio, id est, convocio, Festus *in vagulatio.* Plaut. *in Aulul.* nisi reddi mihi vasa jubes, pipulo hic te differam ante ædes. quo loco pipulo differre ante ædes, nihil aliud quam ad portum obvagulatum ire, et convitiari: pipulum enim idem quod convitium Varroni et de lingua declinatum a pipatu pullorum.

(18) Ut eo pacto testes non extrahantur de domo sua. Gajus 1. *ad leg.* 12. *Tab.* in *l.* 18. *l.* 20. *ff. de in jus voc.*

(19) §. 33. *Inst. de act.* vid. *C. de plus petitionib.*

(20) Lege agendo petere, est certa atque præscripta formula petere. Cic. 1. *de orat.* Actor lege agit, quoties solenniter jus suum persequitur. Valer. 7. Prætor lege agit. *Senec.* 3. *controvers.* cum verbis solennibus sententiam pronunciat. Lictor lege agit, cum sententiam solenniter exequitur. Liv. Hinc legis actio. *l.* 1. *ff. de officio juridici. l.* 4. *ff. de adopt.*

(21) Vid. *l.* 3. *ff. de lege Julia repet.* Paul. 5. *sent.* 28. §. 1.

(22) Dixi de hujus loci restitutione *supr. tit. de pact.*

foro ante meridiem causam conjicito (1). Autor *ad Heren.* 2. In XII. Tab. verbum hoc ita scriptum est, *Ante* (2) *meridiem causam conscito* (3), *cum perorant ambo præsentes. Post meridiem præsenti* (4) *litem* (5) *addicito. Si ambo præsentes, sol* (6) *occasus suprema* (7) *tempestas* (8) *esto.* 17. Gell. 2.

Festus *in supremum.* In legibus XII. *Solis * occasus suprema tempestas esto.* Macrob. 1. *Saturnalium* 3. *in fin.* Dies ita dividitur: Primum tempus diei, dicitur mediæ noctis inclinatio. Deinde gallicinium, deinde conticinium, cum et galli conticescunt et homines etiam tum quiescunt. Deinde diluculum, Id est, cum incipit dignosci dies, inde mane, dum dies clarus, *et post*, a mane ad meridiem, hoc est, ad medium diem (puto legendum *a mane ad medium diem, meridies*) inde jam supra, vocatur tempus occiduum, *et mox suprema tempestas*, Id est, diei novissimum tempus, sicut expressum est in XII. Tab. *Solis occasus suprema tempestas esto.*

Plin. 7. c. 57. Gentium consensus tacitus primus omnium conspiravit, ut Ionum literis uterentur. *cap.* 58. Veteres Græcas fuisse easdem pene quæ nunc sunt Latinæ etc. *cap.* 59. sequens gentium consensus in tonsoribus fuit, sed Romanis tardior etc. *c.* 60. Tertius consensus fuit in horarum observatione jam hic rationi accedens. Quando et a quo in Græcia reperta, diximus in secundo volumine. Serius etiam hoc Romæ contigit. XII. Tab. *Ortus tantum et occasus nominatur, post aliquot annos adjectus est et meridies.* Accenso Consulum id pronuntiante, cum Curio (alii legunt cum a curia) inter Rostra et Græcostasim prospexisset talem (hanc vocem quidam expungunt) Solem. A columna (solem a columna) ænea (legunt nonnulli Mænia) ad carcerem inclinato sidere, *supremam* pronunciabat. sed hoc serenis tantum diebus, usque ad primum Punicum bellum. Hæc ille. Suprema, summum diei, id est, a supremo (quidam legunt *superrimo*). Hoc tempus XII. Tabulæ dicunt *occasum esse solis:* sed postea lex Prætoria id quoque tempus jubet esse supremum, quo Prætor in Comitio supremam pronuntiavit populo. Varr. 5. *de lingua.* Idem 6. *de lingua*, supremum a superrimo dictum. Itaque in XII. Tabul. *Solis occasu, diei suprema tempestas esto.* Libri Augurum, pro tempore tempestatem dicunt, id est, supremum augurum tempus.

11. Qui satisdare cogantur.

Ennius verbum hoc ex XII. Tabulis vestris accepit: in quibus si recte commemini, ita scriptum est. *Assiduo, vindex* (9) *assiduus* (10) *esto: Proletario* (11) *civi quivis volet vindex esto.* 16. Gell. 10.

12. Judicio sisti.

Indicant XII. Tabulæ, *aut status* (12) *dies cum hoste* (13). *Cic.* 1. *offic.*

13. De confessis (14) in jure.

V. infr. tit. de hereditatibus ab intestato §. 27.

14. De tempore judicati faciendi.

V. infr. de hered. ab intest. §. 27.

De servitutibus Titul.

Vide infr. tit. Finium regundorum, ubi de via et hujusmodi servitutibus.

TIT. VIII.

Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.

ANimalium nomine, quæ ratione carent, si qua lascivia aut pavore aut feritate pauperiem fecerint, noxalis actio lege XII. *Tabularum prodita est.* Inst. si quadrupes. *Si quadrupes pauperiem fecisse dicetur, actio ex lege* XII. *Tabularum descendit, quæ lex voluit aut dari id quod nocuit, id est, animal: aut æstimationem noxiæ offerri.* l. 1. ff. si quadrupes. Ita lex esse potuit, Si equus calcitrosus alium percusserit, aut bos cornu petere solitus cornu petierit etc.

TIT. IX.

De damno dato.

1. De rupto.

RUpitias (15), in XII. Tabulis significat damnum dederis. Festus *in voce rupitias.*

Sarcito, in XII. Tabulis Servius suspicans ait significare, damnum solvito, præstato. Festus *in voce Sarcito.*

Ex his duobus fragmentis possis ita legem concipere. *Quod rupitias, sarcito.*

(1) Id est, agito. conjicere causam, est agere. Afranius *Materteris*, causam conjici hodie ad te volo, ambo adestis. vide Nonium in *conjicere.*

(2) Hanc legem ita restituit Joseph. Scaliger apud Festum *in plorare. Rem ubei pagunt, oranto. Nei pagunt, ante meridiem in foro aut in comitio causam conjiciunto etc.*

(3) Alii gnoscito, ut Ræward. eo sensu, ut Judex ante meridiem, quum actor et reus perorassent, id est, causam dixissent, de causa cognosceret. conjiciunto Joseph. Scaliger *in plorare apud Fest.*

(4) An id innuit, post meridiem secundum præsentem judicari: quibusdam, ut Rævardo hæc vox deest. his adde *C. quomodo et quando judex sententiam proferre debeat præsentibus partibus vel una tantum parte præsente.*

(5) Litem addicere quidam interpretantur secundum præsentem litem dare. Rævardus, litigandi potestatem facere.

(6) Sole occaso diei suprema potestas esto. *Rævard.*

(7) Ut *l.* 92. *in fin. l.* 162. *l.* 163. *ff. de verb. sign.* hoc innuit, solem occasum supremum esse juris dicendi tempus. Ita, Judex non videtur se subtrahere juri dicundo, qui se recepit hora suprema. *l.* 1. §. 8. *ff. quando appellandum.* ut hinc colligas, moris non fuisse apud veteres noctu judicare. Senec. 1. *de tranquill.* quibus tamen opponitur *l.* 2. §. 31. *ff. de orig. jur. Novell.* 82. c. 3. hoc recte constat noctu posse transigi, *l.* 20. *C. de transact.* et testamentum signari. *l.* 22. §. 6. *ff. qui testamenta.*

(8) Quæ et suprema hora. *l.* 1. §. 8. *ff. quando appell. l.* 2. *in fin. ff. de verb. signif.* fuerunt apud Romanos 24. *l.* 8. *ff. de feriis.* horarum sex antemeridianarum fit mentio in *l.* 3. *ff. de operis libertorum.* septem primarum diei in *l.* 2. *in fin. ff. de verb. sign.* supremarum *d. l.* 2. *d.* §. 8. horæ sextæ diei in *l.* 2. *ff. de annuis*, sextæ noctis *l.* 5. §. 1. *ff. qui test. l.* 1. *ff. de manumiss.* secundæ noctis *l.* 20. *C. de transact.*

(9) Vindex is erat qui vindicabat, quo minus is qui prehensus erat, ab aliquo teneretur, atque ita prensum, nexum, sive addictum liberabat. Festus. Sic vindex libertatis. Liv. 2. *et* 6. alii vindicis vocabulo procuratorem, alii fidejussorem intelligunt.

(10) Id est, locuples: dicitur enim ab asse dando. 16. Gell. 10. *l.* 2. §. 2. §. 4. *ff. qui satisdare. l.* 1. *ff. in jus vocati.*

(11) Id est, pauperi.

(12) Status dies vocatur, qui judicii causa est constitutus cum peregrino. Festus *in status.* Plautus *in Curculione: si status condictus cum hoste intercedit dies, tamen est eundum quo imperant ingratis.* Gell. 16. c. 4. concipiebant jusjurandum ut adessent, his additis exceptionibus. *et post*, nisi ipsius eo die sibi sit jus. *hostisve status, condictusve dies cum hoste.*

(13) Id est, peregrino, Cic. 1. *offic.* hostis apud majores nostros dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus. Fest. *in status.* Peregrini ab antiquis hostes appellabantur, quod erant pari jure cum pop. Rom. atque hostire ponebant pro æquare.

(14) Vide quæ not. ad *l.* 4. *in fin. C de rep. vel abstin. hered.*

(15) De rupto adde *l.* 27. §. 13. *ff. ad l. Aquil.*

2. De membro rupto.

Talionis mentionem fieri in XII. Tabulis ait Verrius, hoc modo. *Si membrum rapserit* (1), *ni cum eo pacit*, *talio esto*. Festus in Talionis. dicam de hac lege ad tit. de Injur. infr.

TIT. X.

De noxalibus actionibus.

CElsus differentiam facit inter legem Aquiliam et legem XII. Tabularum. Nam in lege antiqua (*id est* XII.) *Si servus sciente domino furtum fecit*, *vel etiam noxam commisit*, *servi nomine actio est noxalis*, *nec dominus suo nomine tenetur* (2) l. 2. §. 1. ff. de noxalibus.

Noxales actiones sunt aut legibus aut Edicto Prætoris. Legibus, veluti *furti ex legibus* XII. *Tabularum* §. 4. Inst. de noxalibus actionibus. *Si servus furtum faxit*, *noxamve nocuit*. l. 2. §. 1. *vers. sed si placeat. ff. de noxal. act.*

TIT. XI.

Finium regundorum, *et de servitutibus.*

1. De viarum latitudine.

VIæ *latitudo ex lege* XII. *Tabularum in porrectum octo pedes habet*, *in amfractum* (3), id est, ubi flexum est, *sedecim*, Cajus *in l. 8. de servitut. rusticorum* Amfractum est ab origine flexum duplici, dictum ab ambitu et frangendo, ab *eo leges* (4) *jubent in directo pedum octo esse*, *in amfracto sexdecim*, id est, *in flexu*. Var. 6. *de lingua*.

2. Si aquæductus privato noceat.

Si per pablicum locum aquæductus privato nocebit, *erit privato actio ex lege* XII. *Tabularum*, *uti noxæ domino caveatur*. l. 5. ff. ne quid in loco pubblico.

3. Si aqua pluvia nocet.

Et sic verba legis XII. Tabularum veteres interpretati sunt, *si aqua pluvia nocet ei*. si nocere poterit *l.* 21. *ff. de statuliber.*

4. De interstitiis.

Gajus *lib. 4. ad legem* XII. *Tabul.* sciendum est, inquit, in actione finium regundorum illud observandum esse, quod ad exemplum quodammodo ejus legis scriptum est, quod Athenis Solonem dicitur tulisse: nam illic ita est. Εάν τις αἱμασίαν παρ᾽ ἀλλοτρίῳ χωρίῳ ὀρύγῃ τὸν ὅρον μὴ παραβαίνειν. ἐὰν τειχίον, πόδα ἀπολίπειν· ἐὰν δὲ ὄκημα, δύο πόδας. ἐὰν δὲ τάφον ἢ βόθρον ὀρύττῃ, ὅσον (5) τὸ βάθος ᾖ, τοσοῦτον ἀπολίπειν. ἐὰν δὲ φρέαρ ὀργυιάν. ἐλαίαν δὲ καὶ σύκην, ἐννέα (6) πόδας ἀπὸ τοῦ ἀλλοτρίου φυτεύειν, τὰ δὲ ἄλλα δένδρα πέντε (7) πόδας. *Id est*, Si quis sepem ad alienum prædium fixerit, infoderitque: terminum ne excedito. Si maceriam: pedem relinquito. Si vero domum: pedes duos. Si sepulchrum aut scrobem foderit, quantum profunditatis habuerint, tantum spatii relinquito. Si puteum, passus latitudinem. At vero oleam aut ficum, ab alieno ad novem pedes plantato: cæteras arbores ad pedes quinque. Hæc ille.

5. Qui viam debet, eam munitam præstet.

Si via sit immunita (8), *jubet lex qua* (9) *velit*, *agere jumentum* Cicero *pro Cæcina.*

6. De legitimo spatio ac sestertio pede inter duas insulas relinquendo.

Ambitus proprie dicitur inter vicinorum ædificia, locus duorum pedum et semipedis (10) ad circumeundi (11) facultatem relictus. Festus *in Ambitus.*

7. De crassitudine parietis communis.

Leges publicæ (12) *non patiuntur majores crassitudines quam sesquipedales* (13) *constitui loco communi*: cæteri autem parietes, cum spatia angustiora fierent, eadem crassitudine locantur: lateritii vero (nisi displinthii (14) aut trisplinthii fuerint) sesquipedali crassitudine non (15) possunt plusquam unam sustinere contignationem. In ea autem majestate urbis et civium infinita frequentia, innumerabiles habitationes opus fuit explicare. Ergo cum recipere non posset area plana tantam multitudinem, ad auxilium altitudinis ædificiorum res ipsa coegit devenire. Itaque pilis lapideis, structuris testaceis, parietibus cæmentitiis altitudines extructæ contignationibus una coaxatis, et cœnaculorum summas utilitates perfecerunt et despectationes. Ergo menianis (16) et contignationibus variis alto spatio multiplicatis, populus Romanus egregias habet sine impeditione. Hæc Vitruv. 2. c. 8.

8. De quinque pedum præscriptione.

Ex hac non rerum sed verborum discordia, controver-

(1) Quidam legunt *ruperit*.

(2) Hinc constat legem noluisse servos dominis suis obtemperare in delictis *l.* 2. §. 1. *vers. at in l. Aquilia. ff. de nox.*

(3) In Amfracto; id est, in flexo. Varro 6. *de lingua.*

(4) Hinc constat legibus 12. Tabularum de aqua pluvia arcenda proditam specialem actionem, quæ tamen desideraret mensoris interventum, quoties ex rivo forte quem fecit aqua pluvia intra limites unius agri adfinis calumniose æstimari censebat oportere fines agri sui, non ex limitibus initio constitutis. vide Cujac. 10. obs. 2. *in fin.*

(5) Plutarchus *in Solone.*

(6) Plutarchus *ibidem.*

(7) Plutarch. *ibid.* 2. Harm. 4. Cicer. 2. *de legib.*

(8) Eodem sensu ripæ dicuntur muniri. *l. un.* §. 6. *ff. ne quid in flum. publ. l. unica.* §. 1. *ff. de ripa munienda.* hoc de munitione observandum est, eum, qui viam publicam exaraverit, ad munitionem ejus solum compelli. Paul. 1. *sentent.* 14 §. 1. *l. ult. ff. de via publica.*

(9) Civiliter tamen; nam quædam in sermone tacite excipiuntur. *l.* 9. *ff. de servitutib.*

(10) Hoc caput 12. Tabularum esse colligimus ex Metiani libello de asse. *Sestertius*, inquit, *duos asses et semis*, *quasi semis tertius. lex etiam* 12. *Tabularum argumento est: in qua duo pedes et semis*, *sestertius pes vocantur.* Hæc ille. Varro 4. *de ling. ambitus*, inquit, *circumitus: ab eoque* 12. *Tabul. interpret. ambitum*, *parietis circumitum dixerunt.* Hæc ille. Et id quidem spatium legitimum dicitur, *in l.* 14. *ff. de servit. prædiorum rusticor.* vid. Fest. et Isidor. 15. *c. ult.* et quæ dixi ad *l.* 2. §. 2. *C. de ædif. privatis.*

(11) His verbis colligimus, Insulas proximis insulis connexas non fuisse, sed adjacentes. *l.* 15. §. 14. *ff. de damn. infecto.* et tamen nihil vetat insulæ parietem communem esse. *l.* 13. *ff. de servitut. præd. urbanor.* vid. Cujac. 1. *obs.* 4.

(12) Forte duodecim tabularum, quod tamen vix certo ausim affirmare.

(13) Plin. 35. *c.* 14. de lateritio muro loquens. *Romæ*, inquit, *non sunt talia ædificia: quia sesquipedalis paries non plus quam unam contignationem tolerat: cautumque est*, *ne communis crassior fiat. nec intergerinorum ratio patitur.* Hæc ille.

(14) Id est, duorum, aut trium ordinum laterum, qui πλίνθοι Græce dicuntur.

(15) Plinius *d. loco.*

(16) Quid mœnianum, vid. *l.* 11. *C. de ædificiis privatis.*

sia nata est de finibus, *in qua quoniam usucapionem* XII. *Tabul. inter quinque* (1) *pedes esse voluerunt*, depasci veterem possessionem Academiæ ab hoc acuto homine non sinamus, nec Mamilia (2) lege singuli, sed ex XII. tres arbitri fines regemus. Hæc Cic. 1. *de legibus*.

9 De tribus arbitris finium regundorum.

Nec Manilia cum singulis lege [alii ita habent, Nec Manilia lege singuli] sed cum his te arbitro [alii rectius legunt, *Sed ex his tres arbitri*: Cujacius (3) vero quam optime, *sed ex duodecim tres arbitri*], si vis, [alii legunt *Fineis*, et recte] regemus (4). Cic. 1. *de legibus*. Possis ita hanc legem restituere, *Ut si vicini inter se jurgant, finibus regundis tres arbitros darent: eisque totius rei jus arbitriumque permitterent*.

T I T. XII.

Familiæ erciscundæ.

HÆc actio *proficiscitur ex lege* XII. *Tabularum* (5) 1. ff. familiæ.

De religiosis et sumptibus funerum. Titul. (v. supra 66.)

T I T. XIII.

De contrahenda emptione et venditione.

1. De traditione.

VEnditæ res et traditæ, *non aliter emptori adquiruntur, quam* (6) *si is venditori pretium solverit, vel alio modo ei satisfecerit, veluti* (7) *expromissore vel pignore dato*. quod quanquam cavetur lege XII. Tabularum: tamen recte dicitur et jure gentium, id est naturali id effici. §. 41. *Instit. de rerum divis.* Sub vos placo (inquit Festus *in Sub vos*) in precibus fere cum dicitur, significat id quod supplico, *ut in legibus*, *Transque dato* (8), *endoque* (*lege endo* (9)) *plorato*. Hæc Festus.

2. De Nexu.

Dictum est de Nexu supr. tit. *de pactis*.

3. De emancipatione.

Mancipatio (10), est imaginaria quædam venditio, quæ sic agitur, adhibitis non minus quam quinque testibus, civibus Romanis puberibus (11), et præterea alio ejusdem conditionis, qui libram æneam teneat, qui appellatur libripens. Is qui mancipium accepit æs tenens, ita dicit, *Hunc ego hominem ex jure Quiritum meum esse ajo, isque mihi emptus est hoc ære æneaque libra*. Deinde ære (12) percutit libram, idque æs datur ei a quo mancipium accipitur, quasi pretii loco. *Quæcunque igitur res mancipi* (13), lege XII. *Tabularum, aliter nisi per hanc solennitatem alienari non poterat*, Boetius. *in Topic. Ciceronis*.

4. De Monopoliis.

Gajus *lib.* 4. *ad legem* XII. *Tabularum*. Sodales sunt, inquit, qui sunt ejusdem collegii: Græci ἑταιρίαν vocaut. *His autem potestatem facit lex* (14) *: pactionem quam velint sibi ferre, dum ne quid ex publica lege corrumpant*. Sed hæc lex videtur esse ex lege Solonis translata. Nam illa ita est ἐάν δὲ δῆμος etc. *l. ult. ff. de collegiis*.

5. Rem litigiosam alienari non posse.

De ea re dictum est supr. titulo de rebus.

6. Statuliberos vendi posse.

Statuliberum venundari (15) *posse leges* XII. *Tabularum putaverunt*. l. 25. ff. de statuliberis, *emptori tamen dando pecuniam, ad libertatem perveniet: idque lex* XII. *Tabularum jubet*. Ulpian. 2. §. 4. *in fin.*

T I T. XIV.

De pignoribus.

NAncitor (16) in XII. Tabulis, nactus erit, prædatus erit. Idem in fœdere (17) Latino: *Pecuniam quis* (18)

(1) De hac quinque pedum præscriptione dixi ad legem, *Quinque pedum*. 5. *C. fin. regund.*

(2) Quidam legunt *Manilia*, utrumque non male. Siculus Flaccus de conditionibus agrorum, Si arbores communes sint, mediæ utrinque notatæ per totas esse debebunt: si partium frondes spectant, in alios fines, plagis, id est, latis cicatricibus signatæ inveniri debent, ut intelligantur eorum esse dominorum, in quas partes integræ erunt, intactæ reservabuntur. Signantur autem utrinque, id est, ex utraque possessione intra pedes quinos, ut legis Maniliæ commemorationem habeant. Frontinus *de limitibus agrorum*, de rigore controversia est finitimæ conditionis, quoties inter duos pluresve terminos ordinatos, sive quæ alia signa, secundum legem Maniliam intra quinque pedes agitur. Aggenus *de limitibus agrorum*, de fine enim lex Manilia quinque aut sex pedum latitudinem præscribit: quoniam hanc latitudinem vel iter ad culturas accedens occupat, vel circumactus aratri, quod usucapi non potest. Iter enim, non qua ad culturas pervenitur, capitur usu, sed id quod in usu biennio fuit etc. Hygenus, *de limitibus constitutis*. Linearii limites mensuræ tantum discriminandæ causa sunt constituti: et si finitimi interveniunt, latitudinem secundum legem Maniliam accipiunt. Extat quoque in libro variorum autorum *de limitibus*, fragmentum legis Maniliæ, Rosciæ, Peduceæ, Allenæ, (lege Aliænæ) Faviæ (quidam legunt Fabiæ) quod restitutum vide apud Justum Lipsium 1. *Electorum* 15.

(3) 5. *observ.* c. 21.

(4) Ad hos arbitros recurrebatur, quoties inter vicinos jurgium de finibus erat. Cicero 4. *de Republica apud Nonium, in jurgium*. Admiror, inquit, nec rerum solum, sed verborum etiam elegantiam: *Si jurgant*, inquit, benevolorum concertatio, non lis inimicorum jurgium dicitur. et in sequenti: Jurgare igitur lex putat inter se vicinos non litigare. Hæc ille.

(5) Hujus rei extat vestigium apud Festum; *in Erctum*, *Erctum*, inquit, *citumque* fit inter consortes, *ut in libris legum Romanarum legitur*. Erctum a coercendo, unde et erciscundæ et ercisci. Citum autem est vocatum, a Ciendo. Hæc ille. Quo loco Josephus Scaliger monet legendum citum fit, quæ particula expuncta. ut Erctum citum, sit hereditas divisa. et in glossis Herctus citus, διαίρεσις τῶν ὑπαρχόντων vocatur, apud Servium; Erctum non citum, hoc est patrimonium non divisum. Erctum ciendum, hereditas dividenda.

(6) Vide *l.* 5. §. 18. *in fin. ff. de tributoria actione*. *l.* 19. *ff. de contrah. empt.* Grex dominium non mutat, nisi sit æs adnumeratum. Var. 2. *de re rustica*.

(7) *l.* 53. *ff. de contrah. empt.*

(8) Id est tradito. Tradere est trans dare seu movere. Accius apud Nonium: *Remisque nixi properiter navem in fugam transdunt*

(9) Endoplorare, est implorare. Festus *in Endoplorato*. Implorare cum fletu rogare, supplicare, invocare publicum auxilium *l. ult. ff. de eo quod metus causa*. Clamare, Festus in Plorare Lex Servii Tullii hæc est, Si parentem puer verberit, ast olle *plorassit*, puer divis parentum sacer esto. Proclamare. *l.* 4. *in fin ff. ad l. Corneliam de sicariis*.

(10) Dixi ad Ulpianum 19. §. 3. adde Gajum 1. *Instit.* 6. §. 4

(11) Impubes libripens esse non potest neque antestari, ut Priscianus refert *lib.* 8.

(12) Quod et Raudus. Varro 4. *de lingua*. Porta Rauduscula quod ærata fuit, Æs raudus dictum: ex eo in veteribus mancupiis (id est mancipationibus) scriptum, *Rauduscule libram ferito*. adde Festum *in Rodus*. Rauduscuti meminit Cic. 4. *ad Attic.* 8 et 6. *Epist. pen.* 7. *Epist.* 2. 5. *Vide* 6.

(13) Vide Ulpianum 19.

(14) 12. Tabularum scil. Est enim hæc lex desumpta ex 4. Ca ad legem 12. Tabul.

(15) Lex 12. Tabularum emptionis verbo omnem alienationem complexa videtur. *l.* 29. *ff. de statulib.*

(16) De hoc verbo vide quædam *in titulo* 18. §. 4. *Infr. eod.*

(17) Hoc caput non pertinet ad leges 12. Tabul.

(18) Ἀρχαϊκῶς pro Qui.

nancitor (1), *habeto : et si quid pignoris nancitur* (legunt alii *nancitor*) *sibi habeto* (2). Festus in Nancitor.

TIT. XV.

De usuris.

1. De unciario fœnore.

SAne vetus urbi fœnebre malum, et seditionum discordiarumqne creberrima causa, eaquæ cohibebatur antiquis quoque et minus corruptis moribus. Nam primo XII. (3) Tabulis sanctum, *Ne quis unciario* (4) *fœnore amplius exerceret*, cum antea ex libidine locupletum ageretur, dein (5) rogatione tribunicia ad semuncias redacta. Postremo vetita versura (6). Tacitus, 6. *Annal. anno urbis* 786.

2. Usurarii pœna quadruplum.

Majores nostri sic habuerunt, et ita in legibus posuerunt *furem dupli condemnari : fœneratorem quadrupli.* Marcus Cato *initio libri de re rustica.*

TIT. XVI.

De testibus.

DE intestabili. v. infr. titulo de testamentis. ubi de testamento per æs et libram.

De falso testimonio. v. infr. Tit. de publicis judiciis. ubi de falsis.

De intestatione et manus injectione. v. supr. Titul. de judiciis c. 4.

De testium citatione et denunciatione. v. supr. Tit. de judiciis c. 4. de obvagulatione c. 5.

TIT. XVII.

De nuptiis.

1. Nuptias auspicato fieri.

APud antiquos non solum publice sed etiam privatim nihil gerebatur, nisi auspicio prius sumpto : quo *ex more* (7) *nuptiis etiamnum Auspices* (8) *interponuntur* : qui quamvis auspicia petere desierint, ipso tamen nomine veteris consuetudinis vestigia usurpantur. Hæc Valerius 2. c. 1. *de nupt.*

2. De nuptiis inter patres et plebeios interdictis.

Ne connubium patribus cum plebe esset, non Decemviri tulerunt paucis his annis pessimo exemplo publico, cum summa injuria plebis ? Hæc Livius 4.

3. De societate bonorum et sacrorum inter virum et uxorem.

Γυναῖκα γαμέτην κατὰ νόμους ἱερὰς (9) *συνελθοῦσαν ἀνδρὶ κοινωνὸν* (10) *ἁπάντων εἶναι χρημάτων τε καὶ ἱερῶν.* Hæc Dionysius Halicarnass. 2.

4. De usurpata muliere.

Lege non esse usurpatam (11) *mulierem, quæ cum Kal. Januariis apud virum causa matrimonii esse cœpisset, ante diem quartum Kalendas Januarias sequentes usurpatum isset.* Hæc Gell. 3. c. 2. et Macrobius 1. *Saturnal* 3.

5. De moribus uxoris (12).

Si mulier aliquid peccasset, pœnam luebat ex læsi (*mariti*) *arbitrio. Idque maximarum pœnarum proprium. Cognati cum marito ea de re judices erant.* Graviora illa erant *φθορὰ σώματος, καὶ εἴτις οἶνον εὑρεθείη πιοῦσα γυνή.* Utrumque damnavit Romulus, (13), *ὡς ἁμαρτημάτων γυναικείων ἔσχατα*, hæc desumpta sunt ex Dionysio Halicarnass. *lib.* 2.

Gellius 10. *c.* 23. Qui de victu, inquit, atque cultu populi Romani scripserunt, mulieres Romæ atque in Latio abstemias egisse, Hoc est, vino semper, quod temetum (14) prisca lingua appellabatur, abstinuisse dicunt : institutumque ut cognatis osculum ferrent, reprehendi causa, ut odor indicium faceret, si bibissent (idem refert Plinius 14. *c.* 13). Bibere autem solitas ferunt, loream, passum, murinam, et, quæ id genus optant, dulcia. Sed M. Cato non solum existimatas, sed multatas, a judice mulieres refert, non minus *si vinum bibissent*, quam si probrum et adulterium admisissent. Verba M. Catonis adscripsi ex oratione quæ inscribitur de dote, in qua id quoque inscriptum est. et post, Si quid perverse tetreque factum est a muliere, *si vinum bibit*, si cum alieno viro probri quid fecit : condemnatur. Hæc ille. Plinius idem prope refert *d. loco.* Non licebat, inquit, fœminis Romæ *vinum bibere.* Invenimus inter exempla, Egnatii Mecennii uxorem, *quod vinum* (15) *bibisset*, e dolio, interfectam fuste a marito, eumque cædis a Romulo absolutum. Fabius Pictor in Annalibus suis scripsit, matronam quod loculos, in quibus erant claves *vinariæ cellæ*, resignavisset, a suis inedia mori coactam. et post, Cneus Domitius judex pronunciavit mulierem videri *plus vini bibisse*

(1) Id est, *nancitur* : *nancitur*, pro *nanciscitur*, ut *apiscitur* pro *adipiscitur.*

(2) Hoc innuit, ut quod ante bellum contraxerit Latinus cum Romano, sive mutuum sit, sive pignus, ut id valeat.

(3) Livius 7. hanc institutionem refert ad M. Duellium : C. Marcio ; (inquit) Cn. Manlio Coss. de unciario fœnore a M. Duellio Tribuno plebis rogatio perlata est, et plebs aliquanto eam cupidius scivit, acccepitque. Sed verisimilius est intelligi legem 12. Tabul. pene antiquatam a Duellio in usum revocatam fuisse.

(4) Usura unciaria est, cum quoquo anno unus in centenos nummos penditur, sextans ; cum bini : quadrans, cum terni : triens, cum quaterni : quincunx, cum quini : semis, cum semi : septunx, cum septeni : bes, cum octoni : dodrans, cum noni : dextans, cum deni : deunx, cum undeni : as, cum duodeni.

(5) Id est, decem annis post Duellii rogationem, de quo superius dictum est. Livius T. Manlio Torquato, C. Plautio Coss. semunciarium tantum, ex unciario, fœnus factum.

(6) Id est, sublatum omne fœnus. vide Appianum 1. *civilium.*

(7) Hoc caput ex moribus populi Romani petitum, vel, ut *infr. eod.* dicitur, veteris consuetudinis Romanorum fuit.

(8) Cic. 1. *de divinat.* Nihil fere quondam majoris rei, nisi auspicato, ne privatim quidem gerebatur. Quod etiam nunc Nuptiarum auspices declarant, qui re omissa nomen tantum tenent. In sacellum exiisse ominis capiendi causa constat ex eodem Cicer. *ibid.* Idem *in Cluentio.* Nubit genero socrus, nullis auspicibus, nullis auctoribus, funestis ominibus. *Virgilius* 1. Æneid. *Cui pater intactam dederat primisque jugarat Ominibus.* Juven. Satyr. 10. *veniet cum signatoribus auspex.* Catullus : *hæc cum bona Nubet alite virgo.* Plaut. in Prologo Casinæ : *ibit nuptum, non manebit auspices.*

(9) Conventionem in manum intelligit, de qua alias dixi ad Ulpian. 9. adde *l.* 66. §. 1. *ff. de don. int. vir. et uxor.*

(10) Dixi ad *l.* 1. *ff. de ritu nuptiarum.* adde 4. Harmenop. 4. *in pr.*

(11) De usurpata muliere, vid. *tit.* 23. §. 6. *Infr. eod.*

(12) Vid. *titulum C. de repudiis et judicio de moribus sublato.*

(13) Lex est Romuli, quam tamen verisimile est relatam fuisse in 12. tabulas, hujusque rei argumentum nobis facit Gell. ut dicam inferius.

(14) Temetum vinum : unde temulentia. vid. Festum *in Temetum.*

(15) Adde quæ scripsi ad *Novell.* 22. *c.* 16.

quam valetudinis causa, viro insciente, et dote multavit. Hæc Plinius Valerius 2. c. 1. de usu vini mulieribus interdicto. Vini usus, inquit, olim Romanis fœminis ignotus fuit, ne scilicet in aliquod dedecus prolaberentur: quia proximus a Libero patre intemperantiæ gradus ad inconcessam Venerem esse consuevit. Cæterum, ut non tristis earum et horrida pudicitia, sed honesto comitatis genere temperata esset, indulgentibus maritis, et abundanti auro, et multa purpura usæ sunt: et quo formam concinniorem efficerent, summa cum diligentia capillos cinere rutilarunt. Nulli enim tunc subsessores alienorum matrimoniorum oculi metuebantur, sed pariter et videre sancte, et aspici mutuo pudore custodiebantur.

6. Si mulier adulterium commiserit.

v. tit. de adulteriis. infr. eod.

7. Uxor marito sua heres et quando.

v. tit. de suis et legitimis. infr.

8. De donationibus inter vir. et uxorem.

Moribus apud nos receptum est, ne inter virum et uxorem donationes valerent. *l.* 1. *ff. de donat. inter vir.*

9. De jurgio et fribusculo inter virum et uxorem.

Quoties inter virum et uxorem aliquid jurgii (1) intercesserat, in sacellum Deæ Viriplacæ, quod est in palatio, veniebant (2). Tum ibi invicem locuti, quæ voluerant, contentione animorum deposita, concordes revertebantur. Dea nomen hoc a placandis viris assecuta fertur: veneranda quidem, et nescio an præcipuis et exquisitis sacrificiis colenda: utpote quotidianæ ac domesticæ pacis custos in pari jugo charitatis. 2. Val. 1. de sacello Deæ viriplacæ.

10. De repudiis et divortiis.

Suas res sibi (3) habere jussit et XII. (4) Tabulis claves (5) ademit (6), exegit (7). Hæc Cic. 2. *Philipp.*

11. De secundis nuptiis.

Quæ uno (8) contentæ matrimonio fuerant, corona pudicitiæ honorabantur, 2. Valer. 1.

TIT. XVIII.

De Tutoribus et Curatoribus.

1. De testamentaria tutela.

VErbis legis XII. Tabularum his, *ut legassit suæ rei ita jus esto*, latissima potestas tributa videtur: et heredis instituendi, et legata et libertates dandi, tutelas quoque constituendi *l.* 120. *ff. de verborum signif.*

Testamento quoque nominatim tutores dati confirmantur eadem lege XII. Tabularum, *Uti* (9) *legassit super pecunia, tutelave suæ rei, ita jus esto.* hæc Ulpian. 11. §. 14.

2. Liberis in potestate positis tutorem a parente dari.

Lege XII. *Tabularum permissum* (10) *est parentibus, liberis suis sive fœminini, sive masculini sexus, si modo in potestate sint, tutores testamento dare. l.* 1. *ff.* de testam. tut.

3. De legitimis tutoribus et de legitima adgnatorum tutela.

Quibus testamento tutor datus non est, his ex (11) *lege* XII. *Tabularum adgnati sunt tutores qui vocantur legitimi.* Instit. de legitima adgnatorum tutela.

Legitimæ tutelæ, lege XII. *Tabularum adgnatis delatæ sunt et consanguineis. l.* 1. *ff.* de legitimis tutoribus.

Per eminentiam legitimi dicuntur, qui ex lege XII. Tabularum introducuntur seu propalam ut adgnati: seu per consequentiam, ut patroni. Ulp. 11. §. 3. (12).

4. Tutelam proximos adgnatos nancisci.

Si plures sint adgnati, proximus tutelam nanciscitur (13). Cajus *l.* 12. ad Edictum Provinciale, in *l.* 9. *ff.* de legit. tutoribus.

5. De legitima patronorum tutela.

Ex eadem lege XII. *Tabularum, libertorum et libertarum tutela ad patronos, liberosque eorum pertinet*, quæ et ipsa legitima vocatur, non quia nominatim in ea lege de ea tutela caveatur, sed quia perinde accepta est per interpretationem ac si legis verbis introducta esset. Eo enim ipso quod hereditates libertorum, libertarumque, si intestati decessissent, jusserat lex ad patronos, liberosve eorum pertinere, crediderunt veteres, voluisse legem etiam tutelam ad eos pertinere. *Inst. de legitima patron. tutel.*

Tutela legitima, quæ patronis defertur lege XII. Tabularum, non quidem specialiter vel nominatim delata est, sed per consequentias (14) hereditatum, quæ ex ipsa lege patronis datæ sunt. *l.* 3. *ff. de legit. tutoribus.*

6. De legitima (15) fœminarum tutela.

Fœminarum legitimas tutelas lex Claudia (16) *sustulit* (17). Ulp. 11. §. 8. *in fin.* Moribus tutor datur mulieri quæ cum tutore suo lege aut legitimo judicio agere vult. Ulpian. 11. §. 24. Mulieres omnes, propter infirmitatem consilii, majores in tutorum potestate esse voluerunt. Cicero *pro Muræna.* Majores nostri nullam, ne pri-

(1) Vid. *l.* 32. §. 12. *ff. de donat. int. vir. et uxor.*

(2) Ad mores populi Romani hoc referri oportet.

(3) Cajus *l.* 2. §. 1. §. 2. *ff. de divortiis.* In repudiis, inquit, id est renunciatione, comprobata sunt hæc verba: *Tua res tibi habeto.* Item hæc, *tuas res tibi agito.* In sponsalibus vero discutiendis hæc verba probata sunt: *Conditione tua non utor.*

(4) Cajus *lib.* 3. ad leg. 12. Tabular. Si ex lege repudium missum non sit etc. *l.* 43. *ff. ad l. Juliam de adulteriis.*

(5) Dixi hac de re ad *l.* 2. §. 1. *ff. de divort.*

(6) Illud observandum, Repudium inter uxorem et virum a condita urbe usque ad 520. (vel ut apud Gellium est 523. *lib.* 3. 4. *c.* 3. Tertullianus *libro de Monogamia:* et in *Apologetico*, post 600. urbis conditæ) nullum accidisse, primumque Spurium Carbilium uxorem sterilitatis causa (id enim olim licuit. *l.* 60. *in fin. ff. de donat. int. vir. et uxor.*) repudiasse. 2. Valer. 1. *de primo repudio.* Ad id autem movebatur, quod juraverat apud Censores, uxorem se liberorum quærendorum causa habere. Gell. 17. *cap. ult.* jurisjurandi religionem animo atque amori in eo prævertens, Gell. 4. *c.* 3.

(7) Huc illud Catonis pertinet, Vir, inquit, cum divortium facit, mulieri Judex et pro Censore est, imperium quod videtur habet. 10. Gell. 23.

(8) Univiræ apud Gentiles admodum commendatæ: hinc Fortunæ muliebri coronam non imponebant nisi univiræ, sicut nec matri Matutæ. Tertullianus *de Monogamia.* Et alia sacra coronebat univira, alia multivira. *Arnob.* 7. Mirum certe illud Athanagoræ *in Apol.* ὁ γὰρ δεύτερος γάμος, εὐπρεπὴς ἐςὶ μοιχεία. et illud Tertulliani *libro de Monogamia.* Unum matrimonium novimus, sicut unum Deum, qua de re et alias dixi.

(9) Quidam ita legunt, *Paterfamilias ut legassit etc.* adde autorem ad Herenn. *lib.* 1.

(10) §. 3. *Inst. de tutelis.*

(11) Hoc innuit legitimos tutores a nullo dari, sed lege 12. Tabularum fieri. *l.* 5. *ff. de legit. tutorib.*

(12) Adde *l.* 1. *C. de legitima tutela.*

(13) Cujacius 10. *observ.* 11. motus hac unica voce putat legem 12. Tabularum ita conceptam fuisse, Agnatus proximus familiam nancitor, constat enim ex Festo verbum Nancitor pertinuisse ad 12. Tabular. Festus in *Nancitor.* Nancitor in 12. tabulis, id est nactus erit.

(14) Vid. 11. *Ulpian.* 3.

(15) Adde quæ scripsi in *Epitome Feudorum. Tit. per quas personas fiat investitura.*

(16) *l.* 3. *C. de legit. tutela.*

(17) Sustinet.

vatam quidem rem, agere fœminas sine auctore voluerunt: sed in manu esse parentum, fratrum, virorum (1). *Livius* 34. In officiis apud majores ita observatum, ut pupillaris tutela muliebri præferatur. Massurius 3. *juris civilis* apud Gell. 5. *c.* 13.

7. De Curatoribus et de Curatore furiosi.

Emancipati furiosis fratribus et sororibus lege (2) xii. Tabularum legitimi curatores erant *l.* 5. *Cod. de curator. furios.*

Lex est, *si furiosus est, agnatorum, gentiliumque* (3) *in eo pecuniaque ejus potestas esto.* Cic. 2. *de inventione.*

Qui ita sit affectus, eum dominum esse rerum suarum vetant xii. Tabulæ, itaque non est scriptum si insanus, sed, *si furiosus esse incipit.* Cic. 3. *Tusculan.*

Lex xii. *Tabul. furiosum in curatione jubet esse agnatorum* 12. Ulp. 3.

Furiosi, licet majores viginti quinque annis sint, tamen in curatione sunt adgnatorum ex lege xii. Tabularum.

8. De curatore prodigi.

Lege xii. *Tabularum prodigo* (4) *interdicitur* (5) *bonorum suorum administratio.* Ulp. *lib.* 1. ad Sabinum in *l.* 1. de curatoribus forioso et aliis.

Prodigi, licet (6) *majores viginti quinque annis sint, tamen in curatione sunt adgnatorum* ex lege xii. Tabularum. §. 3. Inst. de curatoribus.

Lex xii. *Tabularum prodigum, cui bonis interdictum* (7) *est, in curatione jubet esse cognatorum* 12. Ulp. 12.

9. De suspectis tutoribus.

Suspecti crimen *ex legibus* xii. *Tabularum* (8) *descendit.* Ulpianus *l.* 1. §. 2. *ff.* de suspectis tutoribus: Inst. de suspectis tutoribus.

Atque iste dolus malus etiam legibus erat vindicatus, *ut tutela* xii. Tabulis. Cic. 3. *offic.*

10. De tutelæ actione in duplum.

Si ipsi tutores rem pupilli furati sunt, videamus *an ea actione quæ proponitur ex lege* xii. *Tabularum adversus tutorem in* (9) *duplum singuli in solidum teneantur*, et quamvis unus duplum præstiterit, nihilominus etiam alii teneantur etc. *l.* 55. §. 1. *ff. de administ. tutor.*

T I T. XIX.

De testamentis et legatis.

1. De libera (10) testandi facultate.

Olim lege xii. Tabul. libera erat legandi potestas, ut liceret vel totum patrimonium legatis erogare, quippe cum ea lege (11) ita cautum esset, *Uti quisquam legassit suæ rei, ita jus esto.* Inst. de lege Falcid. *in princ.*

Uti quisquam legassit de re sua, ita jus esto. Nov. 22. c. 2.

Verbis legis xii. Tabularum his, *Uti legassit suæ rei, ita jus esto*, latissima potestas tributa videtur et heredis instituendi, et legata et libertates dandi, et tutelas quoque constituendi: sed id interpretatione coangustatum est vel legum, vel autoritate jura constituentium, *l.* 120. *ff. de verb. signif.*

Uti legassit super pecunia, tutelave suæ rei ita jus esto. 11. Ulpian. 12.

Paterfamilias uti super familia, pecuniave sua legassit, ita jus esto. Autor *ad Herenn.* 1.

2. Lege adquiri quod legatum est.

Lege nobis adquiritur legatum (12) *ex lege* xii. *Tabularum* 19. Ulp. 17.

3. Suos nominatim institui et exheredari a patre et avo paterno oportere.

Emancipatos jure civili (13) *neque heredes instituere neque exheredare necesse est, quia non sunt sui.* §. 3. Inst. de exhered.

4. Mater, avusque maternus necesse non habent nominatim instituere aut exheredare.

Neque matri filium, filiamve neque avo materno nepotem, neptemve ex filia, si eum eamve heredem non instituat, exheredare necesse est, sive de jure civili quæramus, sive de edicto Prætoris. §. *ult. in fin. Inst. de exheredatione.*

5. Hereditates testamentarias lege xii. Tabularum confirmari.

Lege obvenire hereditatem non improprie quis dixerit et eam quæ ex testamento debeatur: *quia lege* xii. *Ta-*

(1) Hunc locum ita accipe. Mulieres filiasfamilias in potestate patrum suorum fuisse: nuptas in virorum manu: orbas innuptas, in fratrum tutela.

(2) Facit *l.* 7. §. 6. *C. de curat. furios. l.* 27. *vers. sin autem. C. de Episcop. audientia.*

(3) Interpretationem hujus loci vide in *l.* 53. *ff. de verb. signific.* Quid autem gentilis v. Festum, Ciceronem *in Topicis.* Erant autem gentiles, qui non tantum generis, sed et nominis, ejusdem, qui ab ingenuis oriundi, quorum majorum nemo servitutem servivit, qui capite non sunt deminuti. Omnes agnati gentiles: at non omnes gentiles agnati: Alio sensu gentiles apud Ammianum.

(4) Prodigus ita definitur, qui neque tempus, neque finem expensarum habet, sed bona sua dilacerando et dissipando profundit. *l.* 1. *ff. de curatoribus.* Cajus prodigos, vocat eversóres. 1. *cap. ult.*

(5) Hoc jure Cajus quidam Licinius cognomento Hoplomachus a Prætore postulavit, ut patri suo bonis, tanquam ea dissipanti, interdiceretur. *Valerius* 8. Hinc illa formula interdicendi apud Paulum 3. *sentent.* 4. §. 7. Quando bona tua paterna avitaque nequitia tua disperdis, liberosque tuos ad egestatem perducis, ob eam rem tibi ea re commercioque interdico. huc referenda est *l.* 18. *ff. qui testamenta.* quæ negat eum cui lege bonis interdictum sit, testamentum facere posse. lege, id est 12. Tabularum: et lex 5. *in fin. ff. de adquir. heredit.* qua lege bonis interdictus heres institutus, hereditatem adire potest, *l.* 5. *in fin. ff. de adquir. vel omitt. heredit.* Et *l.* 6. *ff. de verbor. obligat.* quæ eidem interdicto potestatem facit stipulandi.

(6) *l.* 16. *ff. de curatorib.*

(7) Moribus per Prætorem bonis interdicebatur hoc modo: Quando bona tua paterna avitaque nequitia tua disperdis, liberosque tuos ad egestatem perducis, ob eam rem tibi ea re, eoque commercio interdico. Paul. 3. *sent.* 4. §. 7.

(8) Vide Platonem 11. *de legibus.*

(9) Scævola de tutelæ judicio apud Cicer. 1. *de Oratore*, *Alter*, inquit, *plus lege agendo petebat, quam quantum lex in* 12. *Tabulis permiserat.* Hujus dupli damnationis vestigium extat *in leg.* 1. *ff. de his qui notantur*: *l.* 42. *ff. de verbor. signific.*

(10) Adde Harmen. 1. tit. 1.

(11) Ad hanc legem accommodata est lex Falcidia his verbis: *Qui cives Romani sunt, qui eorum post hanc legem rogatam testamentum facere volet, ut eam pecuniam, easque res quibusque dare legare volet ita jus esto.* et secundo capite: *Quicunque civis Romanus post hanc legem rogatam testamentum faciet, is quantam cuique civi Romano pecuniam jure publico dare legare volet, jus potestasque esto: dum ita detur legatum ne non minus quam quartam partem hereditatis eo testamento heredes capiant. Eis quibus quid ita datum, legatumve erit, eam pecuniam sine fraude capere liceto: isque heres, qui eam pecuniam dare jussus damnatus erit, eam pecuniam debeto dare, quam damnatus est.* *l.* 1. *ff. ad l. Falcid.*

(12) *l.* 47. *in fin. ff. de peculio. l.* 120. *ff. de verb. signific.*

(13) Id est, legibus 12. Tabul.

bularum testamentariæ hereditates confirmantur. l. 130. *ff.* de verbor. signif.

6. De testamento per æs ac libram.

Ex iisdem Tabulis id quoque est, *Quæ si erit* [lege *qui se sierit* (1)] *testatior* [lege *testarier* (2)] *libripensve* (3) *fuerit in testimonium* [quidam legunt *ni testimonium*] *feriatur* (quidam legunt *fariatur* (4)) *improbus* (quidam ita legunt *improbus quibus* : alii *improbus quoivis* : alii *improbus civis*) *intestabilisque* (5) *esto.* hæc Gell. 15. *c.* 13. *in fin.* idque ita emendavit Cujacius *ad titul. Inst. de testam. ordinand.* ex Codice in bibliotheca Johannis Biturigum ducis reperto.

7. Testamentum uno eodemque tempore et contextu perficiebatur testibus præsentibus.

Constitutum est *ut uno eodemque tempore quod jus civile quodammodo exigebat, testamentum fieret. et post*, ita ut testes quidem et eorum præsentia uno contextu celebrandi testamenti gratia, a jure civili descendant: subscriptiones autem testatoris et testium ex sacrarum constitutionum observatione adhibeantur: signacula autem et testium numerus (6), ex edicto Prætoris. §. 3. *Inst. de testam. ordinand.*

Eos qui in utero sunt, si nati sui heredes nobis futuri sunt, possumus instituere heredes, siquidem post mortem nostram nascantur, ex jure (7) civili: si vero viventibus nobis ex lege Julia. Ulpian. 12. §. 19.

TIT. XX.

De hereditatibus ab intestato.

1. Jus intestati legibus XII. Tabularum angustum.

ANgustissimis finibus constitutum per legem XII. *Tabul. jus percipiendarum hereditatum Prætor ex æquo et bono dilatavit.* §. 2. Inst. de bonorum possess.

2. De suis et legitimis heredibus et de liberis in potestate positis.

Intestatorum hereditates ex lege XII. Tabularum *primum* (8) *ad suos pertinent* (9) §. 1. Inst. de hered. quæ ab intestato.

3. De emancipato.

Emancipati liberi jure civili nihil juris habent, neque enim sui heredes sunt, qui in potestate patris esse desierunt, neque ullo alio jure pro legem XII. *Tabularum vocantur.* sed Prætor æquitate naturali motus, dat eis bonorum possessionem, unde liberi. §. 9. *Inst. de hered. quæ ab intestato.*

4. De nepotibus ex filio (10) præmortuo.

Lex XII. *Tabularum filio mortuo nepotem vel neptem: pronepotes vel proneptes in locum patris sui ad successionem avi vocat.* §. 11. *in fin.* Inst. de hered. quæ ab intest.

5. De eo qui in utero.

Ex lege (11) XII. Tabularum ad legitimam hereditatem qui in utero fuit, admittitur, si fuerit editus. Inde solet remorari insequentes sibi adgnatos, quibus præfertur si fuerit editus. Inde et partem facit his qui pari gradu sunt, ut puta frater unus est et uterus: vel patrui filius unus natus et qui in utero est. *l.* 3. §. *utique* 9. *ff. de suis.*

6. De liberis matri succedentibus.

Lex XII. Tabularum ita stricto jure utebatur et præponebat masculorum progeniem et omnes qui per fœminini sexus necessitudinem sibi junguntur, adeo expellebat, *ut ne quidem inter* (12) *matrem et filium, filiamve ultro citroque hereditatis capiendæ jus daret*, nisi quod Prætores ex proximitate cognatorum, eas personas ad successionem bonorum, possessione unde cognati adcommodata, vocabant, Inst. de senatusc. Tertull. *in princ.*

7. De filiabus et liberis fœminini sexus patri succedentibus.

Lege antiqua XII. *Tabularum omnes* (13) *similiter ad successionem ab intestato vocabantur.* quod et Prætores sequuti esse videntur: ideo simplex ac simile jus et in filiis et in filiabus etc. §. 5. *Inst. de exhered. liber.*

8. De uxore in manu viri et nuru quæ in filii manu.

Intestatorum hereditates lege XII. Tabularum primum ad suos heredes pertinent: sui autem heredes existimantur liberi qui in potestate morientis fuerint, veluti filius filia, *et post.* Idem et in cæteris deinceps liberorum personis datum intelligimus. *Uxor* (14) *quoque quæ in manu ejus est, quæ filii loco est. ita nurus, quæ in filii manu est: nam et hæc neptis loco est. sed ita demum erit sua heres, si filius cujus in manu erit, dum pater moritur in potestate ejus non sit. Idemque dicimus et de ea quæ in nepotis manu matrimonii causa sit.* Gajus 3. *Institutionum* apud Ruffinum *tit.* 16. *collationis. leg. Mosaicarum.*

(1) Id est, siverit, id est, permiserit: alii legunt *sirit.* Cujacius 9. *observ.* 10. sic apud Plaut. in *Curculione*, *Pœnulo*, *Trinum. Bacchid.*

(2) Id est, in teste cieri μαρτυρηθῆναι, vel ita, si nolit fidem testamenti approbare, cogendum: ac deinceps pro improbo et intestabili habendum. Harmenopulus 1. *tit.* 6. *cap.* περὶ κεκωλυμένων refert: lege prohiberi in testamento testem esse, qui cum se alicujus testamento subscripserit, testimonium tamen ferre non sustinuerit: qui ne lege quidem ut testimonium ferat compellitur, sed tamen prohibetur in altero testamento ferre testimonium, quin et testari, et ex alieno testamento quidquam percipere. Idem refert Theophilus *Inst. de testamentis ordinandis.* Intestabilis igitur est qui neque ex testamento capere, neque in testamento testis, sed et qui ab omnibus nexus et mancipiorum solennibus sic arcetur, ut nunquam vel ejus recipi, vel ei testimonium dici posset, atque ita intestabilis Plauto *in Milite glorioso.*

(3) Testamentum innuit; quod per æs et libram fiebat. de quo vid. §. 1. *Inst. de testament. ordin.* 15. Gell. 27. Ulp. 20. §. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. His adde quod Priscianus *lib.* 8. refert impuberem libripendem esse non posse, neque antestari, eoque loco Antestari passive intelligi. de Antestatione dixi ad *tit. de Judiciis supr.*

(4) Vocabulum priscum, *fariar* enim veteribus pro fari, sic veteres *aggrediri* pro aggredi: moriri, pro *mori.* Plauto in *Trucul. et Rudente*, F. Hotomanus vir clarissimus legit *fateatur.*

(5) Vid. §. 6. *Inst. de testam. ordin.*

(6) Alius testium numerus requiritur ex 12. Tabulis: alius ex constitutionibus: ex 12. Tabul. quinque sufficiebant. §. 1. *Inst de test. ord.* Ulp. 20. §. 2. Ex constitutionibus; septem. §. 3. *Inst. de testament. ord.*

(7) Id est lege 12. Tabularum, quod jus antiquum a Scævola dicitur. *l.* 29. §. 7. *ff. de liberis et posthum.* habita ratione legis Velleiæ.

(8) 2. *feud.* 11.

(9) Quid si abstinere voluissent? lege 12. Tabularum erant necessarii, id est, sive noluissent sive voluissent tam ab intestato quam ex testamento heredes erant, sed his volentibus Prætor permisit abstinere. §. 2. *Inst. de hered. qualit.*

(10) Vid. *l.* 3. *C. de suis et l.* 2. *d. tit.*

(11) Adde *l.* 4. *C. de legitimis.*

(12) Ad liberos matris intestatæ hereditas ex lege XII. Tabularum jure non pertinebat: quia fœminæ suos heredes non habent. sed postea Antonini et Commodi oratione in senatu recitata, id actum est, ut sine in manu conventione, matrum legitimæ hereditate, ad filios pertineant exclusis consanguineis et reliquis agnatis.

(13) Vid. *l.* 14. *C. de legit. hered.* §. 3. vers. *et hæc quidem Inst. de legit. adgnat. succ.*

(14) Vid. Ulp. 22. §. 14. *in fin.*

9. De legitima adgnatorum et cognatorum successione.
Agnatus agnato mortuo succedit.

Si paterfamilias moritur, familia, pecuniave ejus agnatorum (1) *gentiliumque esto.* Autor *ad Herennium* 1. et 2. *de invent.*

10. Agnatus agnato sine liberis mortuo succedit.

Si nullus sit suorum heredum, tunc hereditas pertinet ex eadem lege xii. *Tabularum ad agnatos.* Gajus 3. *Institutionum* apud Ruffinum *titul.* 16. *collationis legum Mosaicarum.*

11. Non quivis agnatus succedit sed proximus.

Ast si intestatus (2) *moritur, cui suus* (3) *heres nec extabit, proximus familiam* (4) *habeto.* 26. Ulp. 1. *His cautum est lege* xii. *Tab. si intestatus moritur cujus heres nec est, agnatus proximus* (5) *familiam habeatur* (6) (legendum *habeat*) Ulpianus libro singulari sub titulo de legitimis hereditatibus apud Ruffinum *tit.* 16. *collationis legum Mosaicarum.*

Si nemo suus heres, vel eorum quos inter suos heredes Prætor vel constitutiones vocant, existat, qui successionem quoquo modo amplectatur, tunc ex lege xii. Tabullarum *ad agnatum proximum pertinet hereditas.* Instit. de legitima agnat. succes. *in princ.*

Si plures sint gradus adgnatorum, lex xii. Tabularum *proximum vocat.* §. 5. Instit. de legitima agnat. succes.

12. Adgnatus proximus dicitur etiam is qui solus est adgnatus.

In vulgari substitutione qua ei qui supremus morietur, heres substituitur, recte substitutus etiam unico intelligitur, *exemplo legis* xii. *Tabularum, ex quibus proximus adgnatus et solus habetur*, *l.* 162. *ff.* de verborum significatione.

13. Ut quis proximus dicatur, mortis defuncti tempus spectatur.

Non omnibus simul adgnatis dat lex xii. *Tabularum hereditatem, sed his qui tunc cum certum est aliquem intestato* (7) *decessisse, proximo gradu sunt.* Gajus *apud Ruffinum dicto loco.*

14. Sororibus defuncti excludi ulteriores adgnatos.

Si sui heredes non sint, ad consanguineos, id est fratres et sorores ex eodem patre: si nec hi sunt, ad reliquos cognatos viriles sexus per mares descendentes ejusdem familiæ, intestati hereditas pertinet. his enim cautum est lege xii. (8) *Tabularum etc.* Ulpianus *libro singulari sub titulo de legitimis hereditatibus* apud Ruffinum *titul.* 16. *Collationis legum Mosaic.*

Nostræ hereditates ad fœminas ultra (9) *consanguineorum gradum non pertinent. Itaque soror fratri sororive, legitima heres est. Amita vero et fratris filia, heres esse non potest.* Gajus apud Ruffinum *d. titul.* 16.

Soror jure consanguinitatis, tam ad fratris quam ad sororis hereditatem admittitur. Paulus 7. *sententiarum, sub titulo De testamentorum successionibus*, apud eundem Ruffinum *dicto tit.* 16. (10).

15. Post fratres et sorores defuncti succedunt agnati.

Si nec hi (id est consanguinei), ad reliquos cognatos virilis sexus per mares descendentes ejusdem familiæ, hereditas redit. hoc enim cautum est lege xii. *Tabularum.* Ulpianus *sub Titulo de legitimis hereditatibus*, apud eundem Ruffinum *d. tit.* 16.

16. Post agnatos succedunt gentiles.

Si nullus agnatus sit, eadem lex xii. *Tabularum gentiles ad hereditatem vocat.* Gajus 3. *Inst.* apud Ruffinum *dicto titulo* 16.

Si agnatus defuncti non sit, eadem lex xii. *Tabularum gentiles ad hereditatem vocat, his verbis, Si agnatus* (lege agnatus) *nescit* (11) (lege *nec sit*) *gentiles familiam heres hanc*, (*familiam herciscant*, Oisellus, *familiam habeant*, P. Pithœus) nunc nec gentilitia jura in usu (12) sunt. hæc Ulpianus *libro singulari sub Titulo de legitimis hareditatibus* apud eundem Ruffinum *d. loco.*

17. De his qui sunt ejusdem gradus.

Si plures eodem gradu consistunt, simul admittituntur. Paulus 7. *sentent.* apud Ruffinum *d. loco.*

18. Si cum fratribus defuncti fratres alterius filii vel nepotes concurrunt.

Si plures sint gradus agnatorum, aperte lex xii. *Tabularum proximum vocat. Itaque si sint defuncti frater et alterius* (13) *fratris filius aut patruus, frater solus habetur* (14) *d.* §. 5. Instit. de legitima agnatorum.

19. Duorum fratrum filii succedunt in capita.

Si defuncti nullus frater exstet, sed sint liberi fratrum, ad omnes quidem hereditas pertinet: sed quæsitum est, si dispari numero sint, forte nati ex uno unus vel duo: et ex altero tres aut quatuor, utrum in stirpes dividenda sit hereditas, sicut inter suos heres juris est, an potius in capita. Jamdudum autem placuit (15) *in capita dividendam hereditatem. Itaque quotquot erunt ab utraque parte personæ, in tot portiones succedunt.* Gajus 3. *Inst.* apud Ruffinum *d. loco in fin.*

Si duorum fratrum sint liberi, non in stirpes sed in capita hereditas distribuitur, scilicet ut pro numero singulorum viritim distribuatur hereditas. Paulus apud eundem Ruffinum *dicto loco.*

Omnes fratrum filii patruo suo ab intestato succedunt, *non in stirpes, sed in capita.* Gajus 2. *Instit.* 8. §. *penult.*

20. De decimo gradu adgnationis.

Agnationis jure aliquem admitti ad hereditatem etiamsi decimo gradu sit, sive de lege xii. *Tabul. sive de edict. etc.* §. 5. Instit. de successione cognatorum.

(1) Extat hujus legis fragmentum in *l.* 53. *ff. de verbor. signif.* sæpe, inquit, comparatum est, ut conjuncta pro disjunctis accipiantur: et disjuncta pro conjunctis: interdum soluta pro separatis. Nam cum dicitur apud veteres *agnatorum gentiliumque*, pro separatione accipitur.

(2) *l.* 9. §. 2, *ff. de liberis et posthum.*

(3) *l.* 7. *ff. de bonis damnat.*

(4) *l.* 196. *ff. de verb. signif.*

(5) Homo si decesserit et filios non habuerit, dabitis hereditatem proximo eorum de tribu ejus, et possidebit omnia ejus. *Numerorum* 27.

(6) Familiæ appellatio qualiter accipiatur videamus et quidem varie accepta est. nam et in res et in personam deducitur: in res, ut puta in lege xii. Tabularum his verbis: *Agnatus proximus familiam habeto.* Hæc Ulpianus in *l.* 195. §. 1. *ff. de verb. sign.*

(7) Facit lex *ult.* §. 8. *C. de curat. furios.* §. 6. *Inst. de legitima adgnat. success.*

(8) Quod et jus exploratum dicitur; *l.* 3. *C. de legitimis* Jus xii. Tabularum in *l.* 14. §. *ult. d. titul.*

(9) §. 3. *vers. quod ad fœminas. Instit. de legit. adgn. success.* idque lege Voconia Paul. 4. *sent.* 8. §. 3.

(10) *Adde* eundem Paulum 4. *sent.* 8: §. 3. et Ulpian. 26. §. 6.

(11) Sic apud Festum, *in nec*, ast ei custos nec sit.

(12) Intestatorum hereditas lege xii. Tabularum primum suis heredibus, deinde agnatis et aliquando quoque gentibus deferebatur. Paul. 7. *sentent. apud eundem Ruffinum d. tit.* 16. Gajus *libro* 3. *apud eundem Ruffinum.* Illic, inquit, admonuimus gentilitium jus in desuetudinem abiisse.

(13) Frater filio fratris: vel eo non existente, nepoti præfertur. Paul. 4. *sentent.* 8. §. 2. Idem *lib.* 7. *sentent. apud Ruffinum d. tit.*

(14) Hodie non habetur potior. *Novell.* 127. ut fratrum filii succedant pariter ad imitationem fratrum.

(15) Videtur hoc jus successionis ex interpretatione prudentum fluxisse. de qua re dixi ad *Novell.* 118. *cap.* 3. *in fin.*

*

21. De adgnatis capite minutis.

Adgnati capite diminuti (1) *quinque ex his progeniti sunt*, *ex lege* XII. *Tabularum inter legitimos non habentur : sed a Prætore tertio ordine vocantur.* §. 1. Inst. de successione cognatorum.

22. De fœminis.

Lex XII. *Tabularum nulla discretione sexus cognatos admittit.* Paul. 4. *sentent.* 8. §. 3.

Lex XII. *Tabularum simplicitatem legibus amicam amplexa*, *simili modo*, *omnes adgnatos sive masculos sive fœminas cujuscunque gradus*, *ad similitudinem suorum invicem ad successionem vocabat.* §. 3. Iustit. de legitima agnatorum successione (2).

23. De agnatis et cognatis capite minutis.

Legitimæ hereditatis jus quod ex lege XII. *Tabularum descendit*, *capitis minutioni amittitur.* 27. Ulpian. 5.

24. De successione libertorum et jure patronatus.

De Patrono ejusque liberis.

Si liberti intestati decesserint, *nullo* (3) *liberorum relicto*, *jus quod erat ex lege* XII. *Tabularum integrum reservavit.* §. 3. Instit. de successione libertorum.

Hereditatem libertorum, *si intestati decessissent*, *jusserat lex ad patronos*, *liberosve eorum pertinere.* Institut. de legitima patronorum tutela.

25. De patrona.

Si libertinus est vel libertina, *ad patronum ejus legitima hereditas*, *patronamve* (4), *lege* XII. *Tabularum refertur.* Ulpian. *d. titul.* 16. apud Ruffinum.

26. De liberto remancipato.

Si is qui decessit liber fuit, *ex remancipatione manumissus*, *lex quidem* XII. *Tabularum manumissori legitimam hereditatem detulit.* Sed prætor æquitate motus decem personas cognatorum ei prætulit has : scil. patrem, matrem, filium, filiam, avum, aviam, nepotem, neptem, fratres, sorores : ne quis occasione juris, sanguinis necessitudinem vinceret. sed Imperator noster in hereditatibus quæ ab intestato deferuntur, eas solas personas voluit admitti, quibus decimæ immunitatem tribuit : Ulpian. *d. loco.*

27. Si patronus libertum capitis accusavit.

Qui libertum capitis accusavit, *ad legitimam hereditatem quæ ex lege* XII. *Tabularum defertur*, *non admittitur.* *l.* 10. *l.* 11. *ff.* de jure patronatus.

28. De successionibus quæ fiebant per bonorum venditionem.

Æris confessi (5) *rebusque* (6) *jure judicatis*, *triginta* (7) *dies justi* (8) *sunto. Post deinde* (9) *manus injectio esto*, *in jus ducito*, *ni judicatum facit* (10), *aut qui*, (11) *pseudo eo in jure vim dicit* (12) *secum ducito*, *vincito aut nervo* (13) *aut compedibus quindecim pondo*, *ne* (14) *minore : aut si volet*, *majore vincito. Si volet*, *suo vivito. Ni suo vivit*, *qui eum vinctum habebit*, *libras* (15) *farris in* (16) *dies dato. erat autem jus interea paciscendi : ac nisi pacti* (17) *forent*, *habebantur in vinculis dies sexaginta* (18). *Inter eos dies trinis nundinis continuis ad Prætorem in comitium producebantur*, *quantaque pecunia judicati essent*, *prædicabatur*, *Tertiis nundinis capite pœnas dabant*, *aut trans Tyberim peregre venum ibant. Verba legis* XII. *Tabularum ea erant*, *Tertiis nundinis*, *parteis secanto : si plus minusve secuerunt*, *sine fraude esto.* Hæc Gell. 20. c. 1.

Hanc legem ita restituit Josephus Scaliger apud Festum in nervum.

Æris confessei rebusque jure joudicateis, XXX. *dies justei sunto*, *Postidea indumanus jacito*, *esto*, *in jous ducito*, *nec judicatum facit*, *aut qui pseudo joure vindicit*, *secum ducito*, *vincito aut nervo*, *aut compedibus*; *quindecim pondo ne minore : aut*, *sei volet majore vincito*, *sei volet suo vivito : Nei suo vivit*, *qui eum vinctum habebit*, *libras farris in dies dato*, *seu volet plus dato.* Hæc quæ sequuntur a Ræ1vardo adjecta ac restituta. *Ni cum eo pacit sexaginta dies in vinculis retineto. Trinis nundinis continuis in Comitium procitato*, *ærisque æstimiam judicati prædicato. Tertiis nundinis pœnas capite luito*, *aut trans Tyberim peregre venum ito. Ast si pluses esunt rei*, *tertiis nundinis partes secanto : si plus minusve secuesunt*, *ne si fraude esto. hoc loco : Nesi pro sine a veteribus usurpatum.*

TIT. XXI.

De hereditariis actionibus.

1. Ut mortuo debitore ejus heredes conveniantur non legatarii.

Creditores hereditarios adversus legatarios non habere personalem actionem convenit, *quippe cum evidentissime lex* XII. *Tabularum heredes huic rei faciat obnoxios.* l. ult. C. de hereditariis actionibus.

2. Actiones hereditarias inter coheredes dividi.

Defuncto creditore, multis relictis heredibus, *actionem personalem inter eos ex lege* XII. *Tabularum dividi. l.* 1. C. si unus ex pluribus heredibus. Obligatio dividitur per legem XII. Tabularum *l.* 25. §. 13. *ff.* familiæ.

(1) Vid. Ulp. 27. §. 5.

(2) Adde *l.* 4. *C. de legitimis heredib.*

(3) Vid. Ulp. 29. §. 1.

(4) 10. Ulp. 4. 6. 7.

(5) Id est, de quo facta confessio est. 15. Gell. 13. *in fin.* in jure, vid. *l.* 4. *C. de repud. hered.*

(6) Ærisque debiti judicatis. *Rævard.*

(7) Id est, unus mensis. Ex constitutionibus judicati faciendi tempus est duorum mensium. *l.* 2. *C. Th. de usuris rei judic.* hodie quatuor mensium. *l.* 2. *C. de usuris rei judicatæ.*

(8) Dies justi hic appellantur ea forma, qua Festus, *in Justos dies*, Justos dies appellat, dies triginta quibus exercitu imperato, vexillum in arce ponebatur.

(9) *Cujacius* legit *pedeinde* ἀρχαϊκῶς. *postidea.* Scaliger *apud Festum in Nervum.*

(10) Faxit, ne mut quips endo eo in jure vindex esit secum ducito. *Rævard.* Porro Nemut ἀρχαϊκῶς pro nisi Festo.

(11) Quips endo eo etc. quips antique, pro quispiam.

(12) Vindicit, id est vindicaverit. eadem forma quo veteres lavit, sonit. vid. Cujac. 3. *observ.* 39.

(13) Græci hunc nervum vocabant χάλον. vid. Joseph. Scaliger *apud Festum in Nervum.*

(14) Ne majore, aut si volet, minore, Cujac. *d. loco.*

(15) Libras S. farris. Fornerius 1. *Select.* 6. ita emendat, eo sensu libras S. id est, selibra. movetur illo Plutarchi loco *in Camillo* ὅσον ἡμέρας ἕκαστος ἐλάμβανεν εἰς τροφήν· σίτου μὲν ἡμιλίτρον φέρεις. quod a Cujacio non probatur. 9. *obs.* 37.

(16) Endo dic. ἀρχαϊκῶς alii endo dic. Endo, pro In. sic Endoitium Initium : Festus *in Endoitium.* Endoplorato, implorato, Festus *in Endoplorato.* Endoprocinctu, in procinctu, Festus *in Endoprocinctu.*

(17) Vestigia hujus sententiæ extant in *l.* 60. *ff. de pact. l.* 9. §. 5. *de jurejurando. l.* 25. *ff. de reb. auctorit. judicis.*

(18) Hi duo menses non sunt judicati faciendi seu pignorum vendendorum, ut dixi ad *l.* 31. *in fin. ff. de re judicata.*

3. Actiones hereditarias dividi inter coheredes pro portionibus hereditariis.

Ea quæ in nominibus sunt, non recipiunt divisionem, cum ipso jure in portiones (1) *hereditarias ex lege* XII. *Tabularum divisæ sint. l.* 6. C. familiæ.

TIT. XXII.

1. De possessionibus et interdicto uti possidetis.

Gellius 20. *c.* 9. *Ex jure manu consertum* verba sunt ex antiquis actionibus: quæ cum lege agitur et vindiciæ contenduntur, dici nunc quoque apud Prætorem solent. *et post*, *ex Ennio*. Non ex jure manu consertum, sed mage ferro Rem repetunt, regnumque petunt, vadunt solida vi. *et post*, Manum conserere, est de qua re disceptabatur in re præsenti, sive ager, sive quid aliud est, cum adversarium simul manu prehenderet, in ea re omnibus verbis *vindicare :* id est vindicia (2) correpta manu in re atque in loco præsenti, apud Prætorem ex XII. Tabulis fiebat. in quibus ita scriptum est, *Si qui in* (3) *jure manum conserunt.* Sed postquam prætores propagatis Italiæ finibus, datis jurisdictionibus negotiis occupati, pacisci (lege proficisci) vindiciarum dicendarum causa longinquas res (4) gravabantur, institutum est contra XII. Tabulas tacito consensu, *ut litigantes non ex jure apud Prætorem manum consererent, sed ex jure manu consertum vocarent* (5) : id est, alter alterum ex jure ad conserendam manum in rem, de qua ageretur, vocaret. Atque profecti simul in agrum de quo litigabatur, terræ aliquid ex eo, uti unam glebam, in jus in urbem ad Prætorem deferent: et in ea gleba (6), tanquam in toto agro vindicarent. Idcirco Ennius significare volens bellum, non ut ad Prætorem solitum est, legitimis actionibus, neque ex jure manu consertum, sed bello ferroque, et vera vi atque solida: quod videtur dixisse conferens vim illam civilem et festucariam, quæ verbo diceretur, non quæ manu fieret cum vi bellica et cruenta. Hæc Gellius ad verbum.

2. Si judex falsam vindiciam in causa libertatis tulerit.

Vindiciæ (7) appellantur res eæ, de quibus controversia est, quod potius dicitur jus, quæ sit inter eos, qui contendunt. *et post*, De quo verbo Cincius sic ait, Vindiciæ olim dicebantur illæ, quæ ex fundo sumptæ: in jus adlatæ erant. At Ser. Sulpicius * jam [*lege* nomine etiam] singulariter formato vindiciam esse ait [*lege* rem] qua de re controversia est ab eo quod vindicatur; et in XII : *Si vindiciam falsam tulit* * (lege *rei*) *si velit is* (lege *sive* (8) *litis*) *arbitros tres* (quidam legunt *tot arbitros æris*) *dato*, *eorum arbitriis fructus* (quidam legunt *fructi*) *duplione* (9) *damnum decidito.* Hæc Festus *in voce Vindiciæ.*

Initium fuisse secessionis dicitur Verginius quidam qui cum animadvertisset Appium Claudium *contra jus*, *quod ipse ex vetere jure in* XII. *Tabulas transtulerat*, *vindicias suas a se abdixisse*, et secundum eum, qui in servitutem ab eo suppositus petierat dixisse: captumque amore virginis omne fas ac nefas miscuisse, indignatus, quod *vetustissima juris observantia* in persona filiæ suæ defecisset, utpote cum Brutus, qui primus Romæ consul fuerat, *vindicias* (10) *secundum libertatem dixisset*, in persona Vindicis (11) Vitelliorum servi, qui proditionis conjurationem indicio suo detexerat, et castitatem filiæ, vitæ quoque ejus præferendam putaret: arrepto cultro de taberna lanionis, filiam interfecit. Hæc Pomponius *in l.* 2. §. 24. *vers. initium. ff. de origine juris.*

Appius Cladius M. Claudio clienti negotium dedit, ut virginem in servitutem assereret, neque cederet *secundum libertatem postulantibus vindicias :* quod pater puellæ abesset, locum injuriæ esse ratus. Virgini venienti in forum minister manum injecit, serva sua natam, suamque servam appellans esse, sequique se jubebat, cunctantem vi abstracturum. *et post*, fit concursus. *et post*, Jam a vi tuta erat, cum assertor nihil opus esse multitudine concitata ait, se jure non vi grassari: vocat puellam in jus. ad tribunal Appii perventum est. notam judici fabulam petitor peragit. puellam domi suæ natam, furtoque inde in domum Virginii translatam, suppositamque ei esse, id se judicio compertum afferre. Advocati puellæ cum Virginium Reipublicæ causa dixissent abesse, biduo affuturum, si ei nunciatum sit: iniquum esse absentem de liberis dimicare: postulant ut rem integram in patris adventum differat: *lege ab ipso lata*, *Vindicias* (12) *det secundum libertatem*, neu patiatur Virginem adultam famæ prius, quam libertatis periculum adire. Appius decreto præfatur, quam libertati faverit, *eam ipsam legem declarare*, quam Virginii amici postulationi suæ prætendant. Cæterum ita in ea firmum libertati fore præsidium, si nec causis, nec personis variet. In (13) his enim quæ asserantur in libertatem, quia quivis lege agere possit, id juris esse: in ea quæ in patris manu sit, neminem esse alium, cui dominus possessione cedat. Placere itaque patrem accersiri: interea juris sui jacturam assertorem non facere, quin ducat puellam, sistendamque in adventum ejus, qui pater dicatur promittat. *et post*, Id quod constat, nudum videtur proponendum, *decresse vindicias secundum servitutem*, *et post:* I, lictor summove turbam et da viam domino ad prehendendum mancipium. Cum hæc intonuisset plenus iræ, tum Virginius, Quæso, in-

(1) Pro portione hereditaria. *l.* 1. *C. de exceptionibus*, pro parte competente *l.* 1. *C. de hereditar. act.* pro portionibus hereditariis. *l.* 1. *C. si certum. l.* 23. *C. familiæ* : pro hereditariis partibus. *l.* 2. *C. de hereditar. act.* adde *l.* 2. §. 2. *ff. de verb. oblig.*

(2) Festus *in Superstites.* Superstites testes præsentes significat, cujus rei testimonium est quod superstitibus præsentibus, ii inter quos controversia est, *vindicias sumere jubentur.*

(3) *Josephus Scaliger* apud Festum dicto loco hanc legem ita refert, *sei quei in jure manum conserunt*, *utreique superstitibus* (id est, testibus) *præsentibus vindicias sumito.*

(4) Lege in longinquas regiones.

(5) Actor cum in jus vocasset adversarium hac in jure formula utebatur, Fundus qui est in agro, qui Sabinus vocatur, ego eum ex jure meum esse ajo : inde ego te ex jure manu consertum voco. Citatus vero reus hac formula utebatur: unde tu me ex jure manu consertum vocasti, inde ego te revoco. Idque ex Cicerone *pro Muræna* colligi potest.

(6) Vid. consuetudinem regni Daciæ. *c.* 2. *extra. de consuetudine.*

(7) Adde Arnob. 4. *adversus gentes.*

(8) Cujacius ita emendat. 5. *obs.* 22.

(9) De duplis fructibus, vid. Cujac. *d. loco.*

(10) Vide quæ scripsi ad *l.* 14. *C. de liberali.*

(11) Adde Senecam 3. *Controvers.* 9.

(12) Homines apud sequestres deponi potuisse testatur Ulpianus *l.* 7. *ff. depositi.* Plautus *in Mercatore*, ibi : Imo sequestro mihi data est.

(13) Observa calumniosam legis interpretationem et restrictionem.

quit, Appi, primum ignosce patrio dolori, si quid inclementius in te sum invectus: deinde sinas hic coram virgine nutricem percontari: quid hoc rei sit, ut si falso pater dictus sum, æquiore hinc animo discedam. Data venia, seducit filiam ac nutricem prope Cloacinæ ad tabernas, ibique ab lanio cultro arrepto, *Hoc te uno quo possum, ait, modo filia in libertatem vindico*, pectus deinde puellæ transfigit, respectansque ad tribunal, Te, inquit, Appi, tuumque caput hoc sanguine consecro. Hæc Liv. 3.

3. De arboribus cædendis.

Quod ait Prætor et lex XII. Tabularum efficere voluit, *ut quindecim pedes altius rami circumciderentur.* et hoc idcirco effectum est, ne umbra arboris vicino prædio noceret. *l.* 1. §. 8. *ff. de arboribus cædendis.*

4. De arboribus ex vicini fundo.

Si arbor ex vicini fundo inclinata in tuum fundum sit, ex lege XII. Tabularum de adimenda ea recte agere potes, jus ei non esse ita arborem habere, *l. ult. ff. de arb. cæd.*

5. De glande legenda.

Cautum est lege XII. Tabularum, *ut glandem* (1) *in alienum fundum procidentem liceret colligere.* Hæc Plin. 16. *c.* 5.

TIT. XXIII.

De usucapionibus.

1. Immobilia biennio: mobilia anno usucapi.

L*Ex jubet usum et autoritatem* (2) *fundi* (3), *esse biennium* (4) Cicero pro Cæcinna: *cæterarum rerum annuus est usus.* Idem *in Topicis. Instit. de usucapionibus l.* 13. Cod. *de servitutibus.*

2. Titulus in usucapione requisitus.

Jure civili constitutum fuerat ut qui bona fide ab eo qui dominus non erat, cum crederet eum dominum esse, rem emerit, vel ex donatione aliave quavis justa causa acceperit, usucaperet. Inst. de usucapionibus.

3. Quibus in locis annalis et biennalis usucapio locum habuerit.

Jure civili constitutum fuerat, *ut res mobiles, anno ubique uno: immobiles, biennio tantum in Italico* (5) *solo usucaperentur.* Inst. de usucap.

4. Res furtivæ aut vi possessæ non usucapiuntur.

Furtivarum rerum lex XII. *Tabul. et lex Atilia* (6) *inhibent* (7) *usucapionem*: vi possessorum, lex (8) Julia et Plautia (9). §. 2. *Instit. de usucapionibus.*

5. Res civium Romanorum a peregrino non usucapi.

Hostis apud majores nostros is dicebatur quem nunc peregrinum dicimus. Indicant enim XII. Tabulæ *Adversus hostem æterna auctoritas* (10) *esto.* Hæc Cic. 1. *offic.*

6. De muliere usucapta et usurpata.

Quintum Mucium jurisconsultum dicere solitum, *lege non esse usurpatam* (11) *mulierem, quæ cum Kalendis Januariis apud virum causa matrimonii esse cœpisset, ante diem quartum Kalendas Januarias sequentes usurpatum esset.* Non enim impleri posse trinoctium, quod abesse a viro usurpandi causa ex XII. Tabulis deberet, quoniam tertiæ noctis posteriores sex horæ alterius anni essent. Gell. 2. *in fin.* 3. qui inciperet ex Kalendis. Virgilius quoque id ipsum ostendit, *Torquet* (inquit) *medios nox humida cursus. Et me sævus equis oriens afflavit anhelis.* Macrob. 1. *Saturn.* 3.

7. De vestibulo sepulchri.

Quod forum, id est vestibulum sepulchri, bustumve usucapi vetat, tuetur jus sepulchrorum. Cic. 2. *de legibus.*

TIT. XXIV.

De privatis delictis et de furto.

1. Nocturnum furem quoquo modo posse occidi.

NOn abs re puto hoc loco id quoque admonere, quod Decemviri in XII. Tabulis inusitatissime Nox pro (12)

(1) Cajus *libro* 4. *ad legem* 12. *Tabularum*: Glandis appellatione fructus omnis continetur ut Javolenus ait, exemplo Græci sermonis, apud quos omnes arborum species ἀκρόδρυα, id est, extremitates arborum, appellantur. *l.* 236. *in fin. ff. de verb. signif.*

(2) Usus et auctoritas, hic est usucapio. Horat. 2. *epistol. Quædam, si credis, consultis mancipat usus.* per usum adquirere est usucapere. *l.* 19. *ff. ex quibus causis majores.*

(3) An et ædium? sic videtur. Cicero *in Topicis.* Quod in re pari (inquit) valet, valeat et in hac, quæ par est: ut quoniam usus autoritas fundi, biennium est: sic etiam ædium. at (lege *etsi*) in lege ædes non appellantur, et (lege *nec*) sunt cæterarum omnium, quarum annuus est usus. Hæc ille. quid servitutes? viam, iter, actum, aquæductum, qui biennio usus non est, amisisse videtur. vid. Paul. 1. *sent.* 17. §. 1.

(4) Hoc jus abrogatum est. Nam hodie res mobiles per triennium: Immobiles, decennio inter præsentes: vicennio inter absentes usucapiuntur. *Inst. de usucap. l.* 13. *C. de servitutibus.* Paul. 5. *sentent.* 2. §. 3.

(5) Hodie non solum in Italia, sed in omni terra, quæ imperio Romano gubernatur, res mobiles triennio: res immobiles decennio inter præsentes, vicennio inter absentes usucapiuntur. *Inst. de usucap.*

(6) Atinia *l.* 33. *ff. de usurp. et usucap.* Gellius 17. *cap.* 7. *legis*, inquit, *Atiniæ verba sunt: Quod surreptum erit, ejus rei æterna autoritas esto.*

(7) Omnino scil. adeo ut bona fides possidentem non juvet *d.* §. 2. *l.* 24. *ff. de usurp. et usucap.*

(8) *l. ult. ff. vi bonorum rapt.*

(9) *l.* 33. §. 2. *ff. de usurp. et usucap.*

(10) Autoritas quid esset superius explicatum est.

(11) De usurpatione, vid. *l.* 2. *C. de usucap.* usurpationis verbum ex 12. Tabulis esse hinc constat. et quidem Appius Claudius proxime post 12. Tabulas de usurpationibus scripsit. *l.* 2. §. 36. *ff. de origine juris.* de usucapionibus etiam aliquid ex Quinto Mucio hic affertur a Gellio et Macrobio, sic longa possessio jus sepulchri non tribuit ei, cui jure non competit. *l.* 4. *ff. de mortuo inferendo.* lege naturæ communique gentium jure sancitum est, ut nihil mortales a diis immortalibus usucapere possint. Cic. *in oratione de Aruspicum responsis.*

(12) Nox pro noctu.

noctu dixerunt. Verba hæc sunt : *Si nox furtum factum sit , si im* (1) *aliquis occisit , jure cæsus esto* (2). Macrob. 1. *Saturn.* 4.

Cicero pro Milone, XII. *Tabulæ nocturnum furem quoquo modo interfici impune voluerunt* (3).

Cajus *in l.* 4. §. 1. *ff. ad l. Aquil.* lex XII. Tabularum *Furem noctu deprehensum occidere permittit.*

Gellius 11. *c.* 18. Decemviri nostri post reges exactos leges quibus P. Romanus uteretur in XII. Tabulis scripserunt. *Furem qui manifesto furto deprehensus esset , tum demum occidi permiserunt , si aut cum faceret furtum nox esset* , aut interdiu se telo , cum prehenderetur , defenderet.

2. Interdiarium furem se defendentem posse occidi.

Furem interdiu (4) *deprehensum non aliter occidere lex* XII. *Tabularum permisit , quam si se telo* (5) *defendat.* Cajus *in l.* 54. §. 2. *ff.* de furtis.

Interdiu deprehensum furem ita permittit lex occidere , si is se telo defendat , ut tamen æque cum clamore testificetur (6). *l.* 4. *in fin. ff.* ad l. Aquil.

Duodecim Tabulæ , furem diurnum , si se telo defenderit , interfici impune (7) *voluerunt.* Cicero *pro Milone.*

Decemviri qui post reges exactos leges quibus P. Romanus uteretur in XII. Tabulis scripserunt , *furem tum demum occidi permiserunt , si interdiu se cum telo , cum deprehenderetur , defenderet.* 11. Gell. 18.

Si quis furem occiderit , injuria occiderit. quamobrem? quia jus nullum constitutum est. Quod si se telo defenderit? non injuria. quid ita ? quia constitutum est. Oratio pro M. Tullio apud Quintil. *l.* 5.

Hoc et in legibus antiquis secularibus invenitur, *impune occidi nocturnum furem quoquo modo : diurnum si se cum telo defenderit : jam enim plus quam fur est.* August. 11. *super Exod.*

3. De pœna furis manifesto deprehensi.

Decemviri nostri qui post reges exactos leges quibus P. Romanus uteretur in XII. Tabulas retulerunt , neque pari severitate in puniendis omnium generum furibus , neque remissa nimis lenitate usi sunt. *Furem qui manifesto furto prehensus esset , tum demum occidi permiserunt , si aut cum faceret furtum nox esset* , aut interdiu se cum telo defenderet. *Ex cæteris autem manifestis furibus , liberos verberari* (8) , *addicique jusserunt ei cui furtum factum esset , si modo id luci fecissent , neque se telo defendissent. Servos autem furti manifesti prehensos , verberibus affici et e* (9) *saxo præcipitari. pueros impuberes* (10) *Prætoris arbitratu verberari voluerunt , noxamque ab his factam sarciri.* Hæc Gell. 11. *c.* 18.

4. De pœna furti non manifesti.

Aliis furtis omnibus quæ non manifesta appellantur pœnam imposuerunt dupli (11). Hæc Gell. 11. *c.* 18.

5. De furto pacisci (12) licet.

Nec conjuctionem Grammatici fere dicunt esse disjunctivam , ut Nec legit , nec sentit : cum si diligentius inspiciatur , ut fecit Sinnius Capito , intelligi possit eam positam esse ab antiquis pro non , ut et in duodecim est. *Si adorat* (13) *furto* (14), *quod nec manifestum erit* (15). et apud Plautum in Phasmate: Nec recte si illi dixerim. et Turpillium in Demetrio : Nec recte dici mihi quod jamdudum audio. Hæc Festus in voce *Nec.*

6. De furto (16) per lancem et licium concepto.

Decemviri in XII. Tabulis *ea furta quæ per lancem* (17) *et licium concepta essent , perinde ac si manifesta forent, vindicaverunt.* Hæc Gell. 11. *c.* 18.

Furtorum quæstiones *cum lance et licio evanuerunt* (18). Hæc Gell. 16. *c.* 10.

7. De Tigno juncto.

Tignum (19) non solum in ædificiis quo utimur appellatur , sed etiam in vineis , ut est in XII. *Tignum* (20)

(1) Id est , eum. Ducitur autem hæc particula a nominativo Is. Macr. 1. Satur. 4.

(2) Ut tamen is , qui occidit , cum clamore testificetur. *l.* 4. *in fin. ff. ad l. Aquil.* Quæ verba , restrictionis loco a Jurisconsultis adjecta sunt.

(3) Adde Senecam 10. *Controvers. ult.*

(4) Hac voce veteres ut sæpius usi sunt , ut in *l.* 2. *ff. de furibus balneariis. l.* 4. *ff. ad l. Aquil. de interdiario fure* dixi ad *l.* 54. §. 2. *ff. de furtis.*

(5) Cajus *libro* 1. ad legem XII. *Tab.* Telum vulgo appellatur , quod arcu mittitur , sed nunc omne significatur quod mittitur manu. vid. *l.* 233. §. 2. *ff. de verb. signif.*

(6) Vel si parcere ei sine periculo suo non potuit *l.* 9. *ff. ad l. Corneliam de sicar.* quæ verba non sunt legis XII. Tabul. sed interpretationis Edicti ad *l.* XII. adcommodatæ.

(7) Ita ut qui hoc modo interfecerit. Plato 9. *de legibus. καθαρὸν εἶναι* profiteatur.

(8) Virgis , sed hæc pœna in duplum et quadruplum postea mutata est. *l.* 50. *ff. de furtis.* 11. Gell. 18. lege Draconis quodvis furtum etiam modicum , capitale erat : lege Solonis dupli pœna constituta fuit. apud Ægyptios et Lacedæmonios impunitum erat. 11. Gell. 18.

(9) Dixi ad *l.* 25. *ff. de pœnis.*

(10) Doli capaces. *l.* 9. §. 2. *ff. de minor. l.* 5. §. 2. *in fin. ff. ad l. Aquil. l.* 14. *ff. de SC. Silaniano* : *l.* 23. *ff. de furtis. l.* 111. *ff. de regulis juris.*

(11) Cato *initio de re-rustica. Majores* , inquit ; *nostri sic habuerunt . itaque in legibus posuerunt , furem dupli damnandum : fæneratorem quadrupli.*

(12) Dixi ad *l.* 18. *C. de donationib.*

(13) Hoc verbum non accipio simpliciter pro agere, sed pro pacisci : nam inter cætera , adorare significat propitiare , Nonius *in ador.* et alloqui Apulejus 2. infusa aqua populum sic adorat. *et lib.* x. ad istum modum seniore adorante. Constatque de furto pacisci. *l.* 7. §. 14. *in fin. ff. de pactis.* ac decidere licuisse. *l.* 7. *ff. de condict. furtiva , decidere , inquam , ex legibus l.* 3. *C. de furtis.* adde *l.* 61. §. 1. *ff. de furtis.*

(14) Furtum. *Rævard.*

(15) Erit , duplione luito. *Rævard.*

(16) Labeo *lib.* 2. de XII. Tabulis acria et severa judicia de furtis habita apud veteres scribit.

(17) Hoc quid sit , dixi ad §. 4. *Inst. de obligat. quæ ex delicto.* sed præstat id ex Festo audire. Lance et licio inquit , Fest. *in Licio* : Dicebatur apud antiquos , quia is qui furtum ibat quærere in domo aliena licio cinctus intrabat , lancemque ante oculos tenebat propter matrumfamilias et virginum pudorem. Quæri tamen potest , qui ita oculos tegeret , quid videre posset , quove modo furtum conciperet. ut non injuria Josephus Scaliger ad illum locum Festi dixerit, nescio aliam interpretationem. vide apud Pithœum 1. *adversar.* 2. adde *l.* 1. *C. Theod. de habitu.*

(18) Requisitio rei furtivæ hodie secundum veterem observationem non fit , et merito ex consequentia , præfatæ actiones (concepti scilicet et oblati furti , prohibiti , non prohibiti) ab usu communi recesserunt. *d.* §. 4.

(19) Tigni appellatione in lege XII. Tab. omne genus materiæ , ex qua ædificia constant , significatur. *l.* 62. *ff. de verbor. signif.*

(20) Antiqui Tignom.

junctum (1) *ædibus vineæque* (2) *et concapu* (3) *ne* (4) *solvito.* Hæc Festus *in Tignum.*

Lex XII. Tabularum, tignum ædibus junctum vindicare posse scit, sed interim id solvi prohibuit pretiumque ejus dari voluit. *l. Qui res.* 98. *in fin. ff. de solutionibus.* Tignum alienum ædibus junctum nec vindicari potest propter leges XII. Tabul. nec eo nomine ad exhibendum agi, nisi adversus eum, qui sciens alienum junxit ædibus: sed est actio antiqua de Tigno juncto quæ in duplum ex Lege XII. Tabular. descendit *l. in rem.* 23. §. *Tignum.* 6. *ff. de rei vind.*

8. Arborum furtim cæsarum.

Fuit et arborum cura legibus, cautumque est XII. (5) Tabulis ut *qui injuria arbores* (6) *alienas cecidisset, lueret in singulas æris* XXV. Hæc Plin. 17. *c.* 1. Colonus, cum quo forte propter succisas arbores, sive e lege XII. Tabular. de arboribus succisis, sive e lege Aquilia damni injuria, sive interdicto quod vi aut clam postea convenitur per exceptionem jurisjurandi defendi poterit. *l. in duobus.* 28. §. *Colonus.* 6. *ff. de jurejurando.*

9. De pastu, sectioneque frugum.

Frugem aratro quæsitam furtim noctu pavisse aut secuisse puberi XII. *Tabulis capitale erat: suspensumque* (7) *Cereri necari jubebant gravius quam in homicidio convictum. Impuberem Prætoris* (8) *arbitratu verberari, noxamque* (9) *duplione* (10) *decerni.* hæc Plinius 18. *c.* 3.

10. De pastu pecoris.

Si glans ex arbore tua in meum fundum cadat, eamque ego immisso pecore depascam: Aristo scribit, non sibi occurrere legitimam actionem qua experiri possim. Nam neque ex lege XII. *Tabularum de pastu pecoris* (11), *quia nec in tuo pascatur:* neque de pauperie, neque damni injuria agi posse, in factum itaque erit agendum *l.* 14. *in fin. ff. de præscriptis verbis.*

11. De sarptis vineis.

Sarpuntur vineæ id est putantur, ut in XII. quandoque sarptæ, donec dempta erunt. Festus *in sarpuntur.*

12. De incendio.

Cajus *l.* 4. ad legem XII. Tabularum, *Qui ædes* (12) *acervumve frumenti juxta domum positum cumbusserit* (13), *vinctus, verberatus igni* (14) *necari jubetur. l.* 9. *ff.* de incendio.

TIT. XXV.

De injuriis.

1. Pœna injuriarum ordinaria vigintiquinque asses.

NOnne tibi videtur esse dilutum, quod de injuria puniênda scriptum est, *Si injuria* [lege *injuriam*] *alteri faxit, vigintiquinque æris* (15) *pœna* (16) *sunto.* Quis enim erit tam inops, quem ab injuria facienda [Pithœus legit injuriæ faciendæ libidine] vigintiquinque asses deterreant? et post, Lucius Neratius pro delectamento habebat, os hominis liberi manus suæ palma verberare. Eum servus sequebatur crumenam assium plenam portans: et quemcunque depalmaverat, numerari statim, *secundum* XII. *Tabul.* 25. asses jubebat. Propterea Prætores hanc legem abolescere et relinqui censuerunt, injuriisque æstimandis recuperatores se daturos, edixerunt: *et post*, non omnino omnes injurias ære isto pauco diluerunt, tametsi hæc ipsa paucitas assium, grave pondus æris fuit. Nam librariis assibus in ea tempestate populus usus est: sed injurias atrociores, ut de osse fracto, non liberis modo, verum etiam servis factas impensiore damno vindicaverunt. Hæc Gellius 20. *c.* 10.

Paulus libro singulari, et titulo de injuriis apud Ruffinum *Titul.* 2. *Collationis legum Mosaicarum.* Injuriarum (17), inquit, actio aut legitima est aut honoraria. legitima ex lege XII. Tabul. *Qui injuriam alteri facit quinque et viginti sextertiorum pœnam subit. quæ lex generalis fuit libero trecentos* (18) *: servo* CL. *pœnam subito sextertiorum.*

2. De membro aut osse fracto et Talione.

Phavorinus, Nonnulla autem in istis legibus nec consistere quidem (sicut dixi) visa sunt. Velut illa lex Talionis, cujus verba (nisi memoria me fallit) hæc sunt, *Si membrum rupit* [Festus legit *rapserit* in voce Talionis] *meum, e pacto* (*ni cum eo pacit* (19). Festus ita legit *d. loco*) *talio* (20) *esto.* Hæc Gellius 20. *c.* 1. purior est autem lectio Festi quam Gellii.

Pœna injuriarum ex lege XII. *Tabularum propter membrum quidem ruptum talio erat:* propter os vero *fractum*,

(1) Junctom, antique.
(2) Vineæve.
(3) Lege *concapes.* Lignum *concapes* quod habet caput suum, cum capite vineæ commissum. Caput vineæ est radix ipsa: cætera dixi ad *l.* 1. *ff. de tigno juncto.* Est qui ita legit *vineaique et capulo ne solvito.* Bossius 1. *ad Attic.* 19. legit *e compage.*
(4) Vid. §. 29. *Inst. de rer. divis.*
(5) Ex lege XII. Tab. dabatur actio, arborum furtim cæsarum, *l.* 1. *ff. arborum furt. cæs.*
(6) Et maxime vites. hi enim tanquam latronos puniuntur, Cajus *lib.* 1. *ad legem* XII. *Tab.* et *l.* 2. *ff. arborum furt. cæs.* Porro, arborum appellatione id non continetur quod adeo tenerum est, ut herbæ loco sit, Cajus *libro ad legem* XII. *Tabul.* in *l.* 4. *ff. arborum furtim cæsarum.*
(7) Sacratumque. Lips. 4. *Epistol.* 57. Id enim frequens in formulis: Cereri sacer esto. Jovi sacer esto.
(8) Id est, Consulis. Nam Decemvirorum tempore haud tum creati Consules, sed id nomen Consulibus erat. Varro *apud Nonium.* Iidem dicebantur Consules et Prætores: quod præirent populo, Prætores: quod consulerent senatum Consules.
(9) Noxæve duplionem decerni. ita emendat Lipsius.
(10) Et hæc quidem pœna ad omnes personas edicto fuit redacta. *arg. l.* 7. *in fin. ff. arbor. furtim cæsarum*, idque evidentius ex Paulo perspicitur: *sive segetes*. inquit, *per furtum, sive quælibet arbores cæsæ sint, in duplum ejus rei nomine reus convenitur.* Paul. 2. *sent.* 32. §. 21.

(11) Adde *l. pen. C. de leg. Aquil.* Paul. 1. *sent.* 15. §. 1.
(12) Appellatione ædium omnes species ædificii continentur. Cajus *lib.* 4. *ad l.* XII. *Tabul. in l.* 9. *ff. de incendio.*
(13) Sciens scil. et prudens. nam si casu aut negligentia: aut noxiam sarcire jubetur, aut si minus idoneus sit, levius castigatur. Cajus *d. loco.*
(14) Vid. *l.* 28. §. 10. *ff. de pœnis.*
(15) Id est, vigintiquinque asses: asses, inquam, librales. 20. Gell. 1.
(16) Pœnæ.
(17) Fr. Hotomanus vir de jure Romano et antiquitate meritissimus in disputatione de Aureo Justinianeo hunc locum ita legit: Injuriarum actio legitima est ex lege XII. Tabular. qua qui injuriam 25. æris pœnam subit. quæ lex generalis non fuit. nam qui os fregit, si libero 300. si servo 150. assium pœnam subit. Profluxit autem is error ex notariorum imperitia, dum librarii L. pro LLS. sumpserunt. et e contra. qui error apud Plin. frequens.
(18) Locus est corruptus.
(19) Ab antiquo paco, quod est pacisci. vide *Festum* in voce *Pacionem.*
(20) Talionem Imperatores dixere reciproci pœnam in *l.* 3. *C. Theod. de exhib. reis*: reciprocos pœnæ incursus. *l.* 7. *C. Theod. de accusat.* Tertull. 2. *adversus Marcionem.* Timor talionis per eundem saporem passionis. Nihil amarius, quam id ipsum pat[i] quod feceris aliis. de Talionis pœna et exemplis dixi multis locis, *Nov.* 60. *c.* 1. *Novell.* 115. *c.* 3. §. 13. *Novell.* 123. *c.* 11. *Nov. Leonis* 60. Lex Talionis justa sit necne, vide apud 20. Gell. 1.

nummariæ pœnæ erant constitutæ, quasi in magna veterum paupertate: et post, sed pœna injuriæ, quæ ex lege XII. Tabularum introducta est, in desuetudinem abiit. Hæc Justinianus in §. 7. *Inst. de injuriis.*

3. De conviitiis et famosis libellis.

Nostræ XII. Tabulæ, cum perpaucas res capite (1) sanxissent, in his quoque hanc sanciendam putaverunt. *Si quis actitavisset* (legunt nonnulli *occentasset* (2)) *sive carmen* (3) *condidisset*, *quod infamiam faceret*, *flagitiumve alteri*: hæc Cicero 4. *de Republica* apud Augustinum 2. *de civitate Dei* 9. Rævardus ita hanc legem restituit. Si quis occentassit, actitassit, sive carmen condidissit, quod infamiam faceret, flagitiumve alteri precaretur, capite pœnas luito.

T I T. XXVI.

De extraordinariis criminibus.

1. De termino moto.

NUma (4) Pompilius statuit, eum *qui terminum exarasset et ipsum et boves ejus sacros esse.* Festus *in Termino.*

Hanc legem ita restituit Josephus Scaliger, *Quei terminom exarassit, ipsus et boveis sacrei sunto.*

2. De Prævaricatione Patroni adversus Clientem (5).

Servius ad illos versus Virgilii 6. *Æneidos* 609. 610. Hic, quibus invisi fratres, dum vita manebat, Pulsatusve parens, et fraus innexa clienti. Ex lege, inquit, XII. Tabularum venit, in quibus scriptum est: *Patronus si clienti* (6) *fraudem fecerit*, *sacer esto.* Hæc ille.

3. De collegiis illicitis.

Duodecim tabulis cautum esse cognoscimus, *Ne quis in urbe cœtus nocturnos agitaret*: deinde lege Gabinia promulgatum, qui conciones ullas in urbe conflavisset, more majorum, capitali supplicio multaretur. de te itaque Catilina sciscitor, tunc cœtus istos commilitonum tuorum *contra præcepta* XII. *Tabularum*, contra leges nostras, contra senatus ac plebis autoritatem, noctu cogendos esse putavisti? hæc Porcius Latro in declamatione adversus Catilinam.

TIT. XXVII.

De publicis judiciis.

1. De accusationibus.

INterfici indemnatum (7) *quemcunque hominem*, etiam XII. *Tabularum* decreta vetuerunt. Hæc Salvianus episcopus Massiliensis 8. de judicio et providentia.

2. De Majestatis crimine.

Lex XII. *Tabularum jubet eum*, *qui hostem concitaverit*, *quive civem hosti* (8) *tradiderit*, *capite puniri.* Marcianus *in lege* 3. *ff. ad legem Juliam majestatis.*

3. De adulteriis.

Matronas prostratæ pudicitiæ, *quibus accusator publicus deesset*, *ut propinqui* majorum (9) more *de communi* (10) *sententia coercerent* (11), *Tiberius autor fuit.* Suetonius *in Tiberio cap.* 35.

4. In adulterio uxores deprehensas jus fuisse maritis necare.

In adulterio uxorem tuam si deprehendisses, *sine judicio impune necares*: *illa te* (*si adulterares*) *digito non auderet contingere*, *neque jus est.* Cato *in oratione de dote* apud 10. Gell. 23.

5. De pellice.

Pellices nunc quidem appellantur alienis succumbentes non solum fœminis, sed etiam mares. Antiqui eam proprie pellicem nominabant, quæ uxorem habenti nubebat: cui generi mulierum etiam pœna constituta est a Numa (12) Pompilio hac lege. *Pellex aram Junonis ne tangito*: *si tanget*, *Junoni crinibus demissis agnum fœminam cædito.* Hæc Festus *in voce Pellices*, et Gellius 4. *c.* 3. *in fin.*

6. De sicariis.

Id autem fuisse indicat lex (13) Numæ (14) Pompilii regis, his composita verbis: *Si quis hominem liberum*

(1) Legibus 12. Tab. capitale fuit, convicium, carmenve in alterius injuriam facere. Secuta est alia pœna, fustuaria scil. Horat. *epist. ad Augustum*, *Quin etiam lex*, *Pœnaque lata malo quæ nollet carmine quenquam Describi*, *vertere modum formidine fustis*, *Ad benedicendum delectandumque redacti.* adde Cornutum *in Persium.* Tertia successit pœna infamiæ, de qua vid. *l.* 5. §. 9. §. 10. *ff. de injur.* hodie pœna famosi libelli, capitalis. *l. un. C. de fam. libell.*

(2) *Occentassint* antiqui dicebant quod nunc *convicium fecerint* dicimus etc. Festus in *occentassit.* et hoc quidem verbo maledictum et convitium prohibetur. Paul. 5. *sent.* 4. §. 18.

(3) Psalterium, canticum. Paul. 5. *sent.* 4. §. 15. famosos libellos §. 16. librum *l.* 5. §. 9. *ff. de injur.* ἐπιγράμματα *d. l.* 5. §. 10. Famosum carmen quod legibus XII. Tabul. vindicatum testatur Paul. 5. *sent.* 4. §. 6. *l.* 21. *ff. de testibus. l.* 18. *in fin. ff. qui testamenta.* Carmen malum, quo fama alterius coinquinatur et vita. Arnob. 4. *contra gentes.* Horat. 2. Satyr. 1. *si mala condiderit*, *in quem quis carmina*, *Jus est judiciumque.* Carmen ad alterius injuriam conditum. Cic. 4. *Tuscul.*

(4) Constat hanc legem non esse XII. Tabul. sed Numæ.

(5) Advocatus non proprie prævaricator dicitur, si tamen prævaricatus sit, id est, si prodiderit causam, extra ordinem solet puniri. *l.* 1. *in fin. ff. de prævaricatione.*

(6) De clientibus et susceptis dixi ad *l.* 24. *ff. de testibus*: *l.* 132. *ff. de verbor. obligat. l.* 6. §. 5. *C. de his qui ad Ecclesiam.* Cato apud Gellium 5. *cap.* 13. majores, inquit, sanctius habuere defendi pupillos, quam clientem non fallere, adversus cognatos pro cliente testatur. testimonium adversus clientem nemo dicit. Patrem, primum, postea patronum proximum nomen habere. Massurius autem Sabinus *libro* 3. *juris civilis*, antiquiorem locum tribuit hospiti, quam clienti. Verba ex eo libro hæc sunt: In officiis apud majores ita observatum est, primum tutelæ, deinde hospiti, deinde clienti, tum cognato, postea affini. de qua causa fœminæ viris potiores sunt habitæ, pupillarisque tutela muliebri prælata: etiam adversus quem affuissent ejus filii tutores relicti, in eadem causa pupillo aderant. et post, C. Cæsar in oratione quam pro Bithyniis dixit, Neque clientes, inquit, sine summa infamia deseri possunt, quibus etiam a propinquis nostris opem ferre instituimus. Idem Gell. 20. *c.* 1. Clientem in fidem acceptum chariorem haberi, quam propinquos, tuendumque contra cognatos censuit. Neque pejus ullum facinus æstimatum est, quam si quis probaretur clientem derisui habuisse etc. addendus Servius ad illa verba Virgilii, *et fraus innexa clienti.* Plautus *in Menechm.*

(7) Id est, inauditum. dixi ea de re ad *l.* 2. *ff. ad l. Corneliam de sicariis.*

(8) Cajus *lib.* 2. *ad leg.* 12. *Tabul.* quos nos hostes appellamus, eos veteres perduelles appellabant, per eam adjectionem indicantes, cum quibus bellum esset. *l.* 234. *ff. de verb. signific.*

(9) Id lege Romuli constitutum fuisse testatur *Dionysius Halicarnassæus* 2.

(10) Id est, mariti et cognatorum, Halicarn. *ibid.*

(11) Ζημιοῦν quod quidam necare intelligunt, sed Gellius multare non necare dixit.

(12) Lex Numæ.

(13) Huc referenda lex horrendi carminis quæ apud Livium 1. Duumviri perduellionem judicent.

(14) Lex Numæ. Certum est ea de re aliquid sancitum fuisse in 12. Tabulis Justinianus §. 5. *Institut. de publicis judiciis.* Lex inquit, Cornelia de sicariis quæ homicidas ultore ferro prosequitur: vel eos, qui hominis occidendi causa cum telo ambulant. Telum autem, ut Cajus noster ex interpretatione 12. Tabul. reliquit etc.

dolo sciens morti duit, *parricida esto.* Festus in Parricida. *Sei imprudens se* (1) *dolo malo occisit pro capite occisei*, *et nateis ejus in concione arietem subicito* (2) *:* Josephus Scaliger apud Festum *in Subici*, hanc postremam partem ita restituit ex schediis Servianis.

7. De Parricidio.

Plorare, flere, inclamare, idem significat et cum præpositione implorare, est invocare. at apud antiquos plane inclamare. in Regis Romuli et Latii (lege Tatii et Servii Tullii) legibus, *Si parentes*, *puer verberit*, ast *olle* (*lege oloe*) *plorassit* (3) (*lege plorassint*) *parentes puer diveis parentum sacer* (4) *esto. Si nurus*, *sacra divis parentum esto.* Hæc Festus *in Plorare*, apud quem tamen quæ pars hujus legis de nuru loquitur, ordine præcedit anteriorem. Præstat autem eam legem ita restitui, judicio Josephi Scaligeri.

8. De veneficiis.

Cajus *lib.* 4. ad legem xii. Tabularum, *Qui venenum* (5), *inquit*, *dicit*, *adjicere debet utrum malum an bonum etc. l.* 236. *ff.* de verbor. signific.

9. De falsis.

An putas Phavorine, *si non illa etiam ex* xii. *Tabulis*, *de testimoniis falsis pœna abolevisset: et si nunc quoque*, *ut antea qui falsum testimonium dixisse convictus esset*, *e saxo Tarpeio* (6) *dejiceretur*, *mentituros fuisse pro testimonio tam multos*, *quam videmus ?* Hæc Gellius 20. *c.* 1. *in fin.*

10. De maleficiis.

Quid ? non et legum ipsarum in xii. (7) Tabulis verba sunt ? *Qui fruges excantasset* (8) : et alibi, *qui malum carmen incantasset.* Hæc Plin. 28. *c.* 2.

Servius in Eclog. 8. Virgilii, *Atque satas alio vidi traducere messes.* Magicis, inquit, quibusdam artibus hæc fiebant. unde est in xii. Tabulis, *Neve alienam segetem pellexeris.* Hæc ille.

Hæc pestifera scelerataque doctrina, *Fructus alieni in alias terras transferri prohibentur*, nonne in xii. Tabulis, id est, Romanorum, antiquissimis legibus Cicero commemorat esse conscriptum, et ei qui hoc fecerit supplicium constitutum ? Hæc Augustinus 8. *de civitate Dei* 19.

Et apud nos in xii. Tabulis cavetur, *ne quis alienos fructus excantassit.* Rudis adhuc antiquitas credebat, *et attrahi imbres cantibus et repelli* (9) : quorum nihil posse fieri, tam palam est, ut hujus rei causa nullius Philosophi schola intranda sit. Hæc Seneca 4. *Naturalium* 7. *in fin.* Tibullus 9. Cantus vicinis fruges traducit ab agris.

11. De lege Julia repetundarum, et corrupto judice.

De Judice qui ob rem dicendam pecuniam acceperit, dixi supr. ad Titul. de judiciis.

12. De falsis vindiciis.

Dixi supr. ad Titulum de possessionibus et interdictis.

T I T. XXVIII.

De Pœnis.

DE capite civis nisi per maximum comitiatum ne ferunto. Cicero 3. *de legibus.*

T I T. XXIX.

De captivis.

SAnates dicti sunt, qui supra infraque Romam habitaverunt, quia cum defecissent a Romanis, brevi post redierunt in amicitiam, quasi sanata mente. Itaque in xii. cautum est, *Ut* (10) *idem* (11) *juris esset sanatibus*, *quod fortibus* (quidam legunt *forctibus*) id est bonis, et qui nunquam defecerunt a populo Romano. Festus *in Sanates.*

(1) Id est, sine. Festus *in sed.*

(2) Subici aries dicitur, quem quis agit, ut pro se cædatur. *Festus*, in subjicere.

(3) Parens, qui a filio vim patiebatur, parentes plorabat, hoc est, inclamabat, et divis parentum sacer erat filius, hoc est, cujus facinus conclamatis parentibus divis parentum sic devovebatur, ut filius a quovis sine fraude posset occidi, et qui eum occidisset, parricidii non damnaretur : Rævardus ita hunc locum interpretatur.

(4) Id est, in parentum sacra ac potestatem revertitur, vide Cujac. *ad titul. de ingrat. liber. C.* ubi dixi.

(5) Vid. *l.* 1. §. 2. *ff. ad l. Corneliam de sicariis.*

(6) Dixi ad *l.* 25. *ff. de pœnis.*

(7) Plinius 30. *c.* Est et alia magices factio. *et post.* Extant et apud Italas gentes vestigia ejus in 12. Tabulis nostris. Hæc ille.

(8) Seneca 4. *natural.* 7. *in fin.* Et apud nos in 12. Tabulis cavetur, *Ne quis alienos fructus excantassit.*

(9) Huic postremo hominum generi leges ignoscunt. Constantinus, Nullis criminationibus implicanda sunt remedia humanis quæsita corporibus; aut in agrestibus locis innocenter adhibita suffragia, ne maturis vindemiis metuerentur imbres, aut ventis grandinisque lapidatione quaterentur. *l.* 4. *C. de maleficis.*

(10) Josephus Scaliger apud Festum *in Sanates* ita restituit, Nexo solutoque, forcti sanatique idem jus esto, id est, bono Romano idem et peregrino qui inferiore loco est. Hæc ille. Alias de sanatibus populis opiniones, vide apud eundem *dicto loco.*

(11) Hæc particula movit me, uti hoc caput referrem ad Titulum de captivis, quod vix improbabunt, qui huic loco contulerint legem 7. *ff. de captivis.*

TITULI
EX
CORPORE ULPIANI.

TIT. I.

DE LEGIBUS (1) ET MORIBUS (2), ET LIBERTIS.

§. 1.

IMperfecta lex est veluti Cincia (3), quæ supra certum modum donari prohibet, exceptis quibusdam cognatis: et si plus donatum sit, non (4) rescindit.

§. 2. Minus quam perfecta lex est, quæ vetat aliquid fieri: et, si factum sit, non rescindit: sed pœnam injungit ei qui contra legem fecit, qualis est lex Furia (5) testamentaria, quæ plus quam mille assium legatum, mortisve causa prohibet capere: præter exceptas personas: et adversus eum qui plus ceperit, quadrupli pœnam constituit.

§. 3. Lex aut (6) rogatur, id est, fertur: aut abrogatur, id est, prior lex tollitur: aut derogatur, id est, pars primæ tollitur: aut subrogatur, id est, adjicitur aliquid primæ legi: aut abrogatur, id est, mutatur aliquid ex prima lege.

§. 4. Mores (7) sunt tacitus (8) consensus populi, longa (9) consuetudine inveteratus.

§. 5. Libertorum genera sunt tria (10), Cives (11) Romani, Latini (12) Juniani, Dedititiorum (13) numero.

§. 6. Cives Romani sunt liberti qui vindicta (14), censu (15), aut testamento (16), nullo jure impediente manumissi sunt.

§. 6. Vindicta (17) manumittuntur apud magistratum, velut Prætorem (18), Consulem (19), Proconsulem (20).

§. 8. Censu manumittebantur olim, qui lustrali (21) censu Romæ jussu dominorum, inter cives Romanos censum (22) profitebantur.

§. 9. Ut testamento (23) manumissi liberi sint, lex duodecim Tabularum facit, quæ confirmat, quod datum (24) legatum est.

§. 10. Hodie autem ipso jure liberi sunt ex lege Junia (25), qua lege Latini (26) sunt nominati, inter amicos (27) manumissi.

§. 11. Dedititiorum (28) numero sunt, qui pœnæ (29)

---

(1) Dixi ad *lib.* 1. *C.* 14.

(2) Vide *L.* 8. *C.* 53.

(3) De qua dixi ad *l.* 25. *Cod. de donat. et ad l.* 5. *Cod. de legib.* fit etiam ejus mentio in lege 4. *C. Theodos. de donat.* Plautus eam muneralem appellat apud Festum.

(4) Macrobius *in somnium*, Inter leges illa imperfecta dicitur, in qua nulla deviantibus pœna sancitur.

(5) De qua dixi ad *l.* 1. *ff. ad l. Falcid.*

(6) Dixi ad *l.* 102. *ff. de verbor. signif.*

(7) §. 9. *Instit. de jure naturali.*

(8) *l.* 32. *in fin. ibi, tacito consensu. l.* 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. *ff. de legibus.* sine scripto *d.* §. 9. non suffragio, sed rebus ipsis et factis declaratus, *d. l.* 33. vid. *tit. Cod. quæ sit longa consuetudo.*

(9) *d. l.* 35. Inveterata *d. l.* 33. §. 1. diuturna *d. l.* 34.

(10) Cajus 1. *Instit.* 1. *vers. libertorum.* Libertorum status tripartitus §. 3. *Instit. de libertinis.*

(11) Cives autem Romani fiunt tribus modis. *infr. eod.* §. 6. Cujac. 1. *Inst.* 2.

(12) §. 10. *infr. eod.*

(13) §. 11. *infr. eod.*

(14) Vid. §. 7. *infr.*

(15) Vid. §. 8. *infr.*

(16) Vid. §. 9. *infr.*

(17) §. 1. *Inst. de libertinis.* Tribunal non exigit hæc manumissio *l.* 7. *ff. de manumiss. vindict.* fitque hodie per tutorem verbaque solennia, licet non dicantur, ut dicta accipiuntur *l.* 23. *ff. d. tit.* Porro, Theophilus id genus manumissionis ex eo dictum putat, vel quod eo vindicaretur mancipium in naturalem libertatem, (et male. Nam si ita esset, qui censu vel testamento manumitteretur, vindicta quoque manumitti diceretur) vel a Vindice quodam, qui, cum servus esset, erupturam adversus Romanos conjurationem indicio suo patefecit. publiceque a Romanis manumissus est, et in honorem ejus, quicumque apud magistratum manumittebatur, vindicta manumitti dicebatur, Theophil. §. *καὶ τοῖς μὲν Inst. de libert.* Conjurationis a Vindice detectæ meminit quidem Livius 2. Est etiam verisimile, vindicta manumissionem dici, quod lictor. *l.* 8. *l.* 23. *ff. de manumiss. vindict.* virgulam servo manumittendo imponeret. Persius, *Vindicta postquam meus a prætore recessi*, et post, *Non in festuca lictor quam gestat inani.* Virgulam, inquam, quæ vindicta diceretur. Boet. *in Topic.* Plutarchus *de sera numinis vindicta κάρφον λέπτον* appellat. hinc vindictam imponere *l.* 24. *in fin. ff. de manumissionibus. l.* 12. §. 2. *ff. de liberal. causa. l.* 19. §. 4. *ff. de castrensi peculio. l.* 2. *C. si adversus libertat.*

(18) *l.* 1. *l.* 8. *ff. de manumiss. vindicta. l.* 4. *C. de vindicta manumiss. l.* 1. *C. de off. prætor. l.* 1. *ff. de off. præt.*

(19) *d. l.* 4. *l.* 1. §. 1. §. 2. *ff. de off. consul. l.* 20. *in fin. ff. de manumiss. vindict.*

(30) *l.* 2. *ff. de off. proconsul. l.* 17. *ff. de manumiss. vindicta:* et ita legendum est *lege* 4. non *præsules.* An et apud alios? utique apud magistratus civitatum, quibus hujusmodi jus est. vid. *d. l.* 4. *in fin.* apud magistratus municipales. hi habent legis actionem, Paul. 2. *sentent.* 25. §. 4. apud Præfectum Ægypti *l.* 21. *ff. de manumiss. vindict.* apud legatum proconsulis *l.* 17. *in fin. ff. d. tit.* quin apud ipsum imperatorem *l.* 14. *in fin. ff. de manumissionibus.*

(21) Lustrum, spatium quinque annorum. de forma censendi vide titulum *ff. de censibus.*

(22) Id est, facultatem et libertatem suam, vide Theophil. *dicto loco, l.* 10. *ff. de probat. l.* 64. *ff. de adquir. rer. dom.*

(23) Dominus servum testamento potest manumittere. *ff. de manumiss. testam. C. de testam. manumiss.*

(24) Verba hujus legis vide *in titulo* 11. §. 14. *infr. eodem: et in l.* 1. *ff. ad legem Falcidiam: l.* 53. *l.* 120. *ff. de verb. signific. in Novell.* 22. *c.* 2. vide etiam quædam, quæ ibidem dixi.

(25) *l. unica C. de Latina libertate tollend.* Norbana scilicet, §. 3. *Inst. de libert. Novell.* 78. Alia est Junia Patronia vel Petronia de libertate. *l.* 24. *ff. de manumiss.*

(26) Vide *C. de Latina libertate tollend.*

(27) §. 1. *Institut. de libert.* Latini aut per epistolam, aut inter amicos, aut convivii adhibitione manumittebantur, vide Cajum 1. §. 3. Hosce manumittendi modos Theophilus *dicto* §. *καὶ τοῖς* appellat *φυσικούς*. quibus opponit *dicto loco ἔννομον τρόπον ἐλευθερίας*

(28) Vide *C. de dedititia libert.*

(29) Nam fugitivos solebant plerumque pœnæ causa notis compungere.

caussa vincti sunt a domino (1) : quibus vestigia (2) scripta fuerunt : qui propter noxam torti nocentesque (3) inventi sunt : quive traditi sunt, ut ferro, aut cum bestiis depugnarent : vel in custodiam (4) conjecti (5) fuerunt : deinde quoquo modo manumissi sunt : idque lex Ælia (6) Sentia facit.

§. 12. Eadem lege (7) cautum est, ut minor triginta annorum servus (8) vindicta manumissus, civis Romanus non fiat, nisi apud consilium caussa probata fuerit : ideo sine consilio manumissum servum manere putat. Testamento vero manumissum perinde habere jubet, atque si domini voluntate in libertate esset, ideoque Latinus fit.

§. 13. Eadem lex cum (9) dominum qui minor viginti annorum est, prohibet servum manumittere, præterquam si caussam apud consilium probaverit. In consilium (10) autem adhibentur (11) Romæ quinque Senatores (12), et quinque Equites Romani, in provincia (13) viginti Recuperatores (14), cives Romani.

§. 14. Ab eo domino, qui (15) solvendo non est, servus testamento liber esse jussus, et heres institutus, etsi (16) minor sit triginta annis, vel in ea causa sit, ut dedititius fieri debeat, civis Romanus et heres fit; si (17) tamen alius ex eo testamento nemo heres sit. Quod si duo pluresve liberi heredesque esse jussi sunt, primo (18) loco scriptus liber et heres sit. Quod et ipsum lex Ælia Sentia facit.

§. 15. Eadem lex in (19) fraudem creditoris et patroni manumittere prohibet.

§. 16. Qui tantum in bonis (20), non etiam ex jure (21) Quiritum servum habet, manumittendo Latinum facit. In bonis (22) tantum alicujus servus est, velut hoc modo, Si civis Romanus a cive Romano servum emerit, isque traditus ei sit, neque tamen mancipatus (23) ei, neque in jure cessus (24), neque ab ipso anno (25) possessus sit. Nam quandium (26) horum quid fiat, is servus in bonis quidem emptoris est, ex jure Quiritum autem venditoris est.

§. 17. Mulier (27), quæ in tutela est, item pupillus et pupilla manumittere non possunt.

§. 18. Communem servum unus ex dominis manumittendo, partem suam amittit : eaque adcrescit (28) socio, maxime si eo modo manumiserit, quo, si proprium haberet, civem Romanum facturus esset. Nam si inter amicos eum manumiserit, plerisque placet eum nihil egisse.

§. 19. Servus, in quo alterius est ususfructus, alterius proprietas, a proprietatis domino manumissus, liber non (29) fit, sed servus sine domino est.

§. 20. Post mortem heredis (30), aut ante (31) institutionem heredis testamento libertas dari non (32) potest, excepto testamento militis.

§. 21. Inter medias heredum institutiones libertas data, utrisque adeuntibus non (33) valet : solo autem priore adeunte, jure antiquo valet. Sed post legem Papiam Poppeam, quæ partem non adeuntis caducam facit, si quidem primus heres vel jus antiquum habeat, valere eam posse placuit : quod si non habeat, non valere constat, quod loco non adeuntis, legatarii (34) partis heredes

(1) *l.* 43. *ff. de fideicommiss. libert.* vel alio, ejus jussu aut ratihabitione, Paulus 4. *sent.* 12. §. 8. Aliud si ab herede, Paulus 4. *sent.* 12. §. 4. Quid si a communi domino. vide Paul. *ibid.* §. 5. quid si a creditore? sunt quoque. Paul. *ibidem* §. 6. Quid si domini furiosi aut pupilli jussu? Non fient dedititii. Paulus *ibidem* §. 7.

(2) *Στίγματα κατά τε μετώπε.* Theophilus §. 1. *τῶν δὲ ἀπελευθέρων. Institut. de libertinis.* vide Cajum 1. §. 3.

(3) Aliud si innocentes, Paulus 4. *sentent.* 12. §. 3.

(4) Publicam scilicet, Theophilus *ibidem*, alias, privatus carcer non impediret, nisi vincula fuissent injecta. *l.* 216. *ff. de verb. signif.*

(5) Non idem fuit, si dominus servum ab honore ministrandi vel administrandi removisset. *l.* 51. *in fin. ff. de manumiss. testam.*

(6) §. 3. *Inst. de libert.*

(7) Sentia §. 11. *in fin. supr. eod.*

(8) Ita etiam manumittitur, cum ad statutam ætatem pervenerit. *l. ult. ff. de rebus dubiis.* id est, Cum servus erit 30. annorum, liber esto. *l.* 39. §. 2. *ff. familiæ herciscundæ. l.* 46. *ff. de manumiss. testament. l.* 13. §. 5. *ff. de statuliberis.*

(9) §. 4. *Instit. quibus ex caus. manumitt.*

(10) Theophilus *Institut. quibus ex caus. manumitt.* Consilium definivit *συνέδριον* seu confessum spectabilium virorum statis diebus coeuntium. Consilium autem hic intellige, Prætoris, Romæ : Præsidum, et proconsulis in provinciis, Theophilus *dicto loco.*

(11) A Prætore scilicet.

(12) Si ita est, turpe non fuit, senatorem Prætori adsidere.

(13) A præsidibus scilicet et proconsulibus.

(14) Ita dicti quod per eos quisque debitum, id est, jus suum reciperet. Hi adsidebant Præsidi aut Prætori sedenti pro tribunali in provinciis, Theophilus *dicto loco.*

(15) §. 1. *Institut. quib. ex caus. manumitt.* Cajus 1. *Institut.* 5.

(16) Ratio dubitandi sumitur ex §. 12. *supr. eodem.*

(17) §. 1. *Institut. quibus ex caus. manumit.* id autem species est ignominiæ. *l.* 26. *ff. de fideicommiss. libert.*

(18) Ordo scripturæ attenditur. *l.* 24. §. 17. *ff. de fideicommiss. libert.*

(19) Cajus 1. *Instit.* §. 6. *Instit. quib. ex caus. manumit. in princ. et* §. 3. adde *tit. ff. qui et a quibus manumiss. liberi non fiant, et ad l. Æliam Sentiam.*

(20) Qui servum ita habet Bonitarius a Theophilo dicitur *Institut. de libertin.*

(21) Quod civis a cive comparat, nec mancipatum, aut cessione in jure accipit, aut needum usucepit, id in bonis tantum habet : sed non jure Quiritum.

(22) Duplex dominium. Naturale quod in bonis ejus dominus Bonitarius *supr. eodem.* Legitimum, seu jure Quiritum, cujus dominus, Jure Quiritario. *ut hic.* Qui utrumque habet dominium, pleno jure dominus.

(23) Mancipatio ut fieret, vide *tit.* 19. §. 3. *infr.*

(24) Cessio in jure ut fiat, vide *tit.* 19. §. 9. *et* 10. *infr.*

(25) Quemadmodum quis dominus fieret usucapione, vide *tit.* 19. §. 8. *infr.*

(26) Theophilus *dicto loco de libert.*

(27) Nisi tutoris autoritate, quin, sine tutoris autoritate si jus habebat liberorum, vide fragmentum juris veteris evulgatum a Pithœo. de fœminarum tutela dixi ad leges duodecim Tabularum *libro* 2.

(28) Hodie non adcrescit, et ita hic locus, ut et alius Pauli 4. *sent.* 12. §. 1. abrogatur §. *pen. Inst. de donat. et l.* 1. *et* 2. *C. de communi servo.*

(29) Veteri jure, proprietarius servum manumittendo, dominium amittebat : interim tamen dum ususfructus durabat, status manumissi erat in pendenti. *l.* 9. *in fin. ff. de her. instit.* nisi ipse ususfructuarius manumissioni consensisset (tunc enim servus fiebat liber. *l.* 2. *ff. de manum. vindicta*) aut si proprietarius proprietatem servi ipsi usufructuario reliquisset una cum libertate. *l.* 6. *ff. de manum. test.* Hodie manumissus a proprietario servus, fit liber, usufructuario necessitatem habente manumittere, accepta prius sui ususfructus justa æstimatione, *l.* 1. §. 2. *C. de communi servo.*

(30) Quia nihil ab herede heredi relinqui potest. Paul. 3. *sent.* 6. §. 2. et hæc prima ratio dubitandi fuit veteribus.

(31) Quia testamenta accipiunt vim ab institutione heredis. §. 34. *Inst. de legat.* et hæc fuit secunda ratio dubitandi veteribus.

(32) Hodie hoc abrogatum est. §. 34. *Inst. de legat.* Cur ita? Incivile est scripturæ ordinem sequi, testatoris autem voluntatem sperni. *d.* §. 34.

(33) Hodie valet. *d.* §. 34. *in fin.*

(34) Præfecti ærarii heredes sint. Cujacius ita hunc locum restituit. Movetur, Quod præfectorum ærario fuerit, bona, quæ fisco deferebantur, spernere vel agnoscere. *l.* 4. §. 20. *ff. de fideicom. libert. l.* 13. *ff. de jure fisci.*

fiunt. Sunt tamen qui et hoc casu valere eam posse dicunt.

§. 22. Qui testamento liber esse jussus est, mox (1) quam unus ex heredibus adierit hereditatem, liber fit.

§. 23. Justa libertas testamento potest dari his servis, qui testamenti (2) faciendi, et mortis (3) tempore, ex jure Quiritum testatoris fuerunt.

§. 24. Lex Furia (4) Caninia jubet testamento ex (5) tribus servis non plures quam duos manumitti: et usque ad decem, dimidiam partem manumittere concedit: a decimo usque ad triginta, tertiam partem, ut tamen adhuc quinque manumittere liceat, æque ut ex priori numero: a triginta usque ad centum quartam partem, æque ut decem ex priori numero liberari possint: a centum usque ad quingentos, partem quintam, similiter ut ex antecedenti numero viginti quinque possint fieri liberi. Eademque præcipit, ne (6) plures omnino quam centum, ex cujusquam testamento liberi fiant.

§. 25. Eadem lex cavet, ut libertates servis testamento nominatim (7) dentur.

TIT. II.

DE STATULIBERIS (8).

§. 1. QUi sub conditione testamento liber esse jussus est, statuliber appellatur (9).

§. 2. Statuliber, quandiu (10) pendet conditio, servus heredis est.

§. 3. Statuliber seu alienetur ab herede, sive suscipiatur ab aliquo: libertatis conditionem secum (11) trahit.

§. 4. Sub hac conditione liber esse jussus, si decem millia heredi dederit, et si ab herede abalienatus sit, emptori (12) dando pecuniam, ad libertatem perveniet: idque lex XII. Tabularum jubet.

§. 5. Si per (13) heredem (14) factum sit, quo minus statuliber conditioni pareat, perinde fit liber, atque si conditio expleta fuisset.

§. 6. Extraneo (15) pecuniam dare jussus et liber esse, si paratus sit dare, et is qui jussus est dare, aut nollet accipere, aut antequam accepit moriatur, perinde fit liber, ac si pecuniam dedisset.

§. 7. Libertas et directo (16) potest dari hoc modo, *Liber esto*, *Liber sit*, *Liberum esse jubeo* (17): et per (18) fideicommissum, ut puta, *Rogo* (19), *fidei committo heredis mei*, *ut Stichum servum manumittat.*

§. 8. Is qui directo liber esse jussus est, horcinus (20) fit libertus. Is autem, cui per fideicommissum data est libertas, non testatoris, sed (21) manumissoris fit libertus.

§. 9. Cujus fidei committi potest ad rem aliquam (22) præstandam, ejusdem etiam (23) libertas fidei committi potest.

§. 10. Per fideicommissum libertas dari potest tam proprio servo testatoris, quam heredis, aut legatarii, vel cuilibet extranei (24) servo.

§. 11. Alieno servo per fideicommissum data libertate, si dominus eum justo pretio non vendat, extinguitur (25) libertas. quoniam nec pretii computatio (26) pro libertate fieri potest.

§. 12. Libertas sicut dari, ita et adimi (27) tam testamento, quam codicillis testamento confirmatis potest: ut tamen eodem (28) modo adimatur, quo et data est.

TIT. III.

DE LATINIS (29).

§. 1. LAtini jus Quiritum (30) consequuntur his modis, beneficio (31) principali, liberis (32), iteratione (33), militia (34), nave (35), ædificio, pistrino: præterea ex Senatusconsulto, veluti quæ sit ter enixa.

(1) *l.* 23. *l.* 25. *l.* 58. *ff. de manumiss. testam.*

(2) Vid. *d. l.* 58. *tit.* 22. §. 1. *Infr. eod.*

(3) Vel intra tempus aditionis. hi enim defuncti videntur fuisse.

(4) Fusia, vide Paul. 4. *sent.* 14. *ad l. Fus. Can.*

(5) De numero servorum testamento manumittendorum Cajum 2. adde §. 7. *Institut. quibus ex caus. manumit.*

(6) Cajus *d. loco*: Paul. *d. loco.* Vopiscus *in Tacito.* Servos manumisit intra centum tamen, ne Caniniam transire videretur. Quid juris, si supra statutum numerum, manumissi fuissent? receptum, eos liberari, qui primo loco scripti fuissent. *l.* 83. *in fin. ff. de hered. instituend.* Cajus *d. loco* §. 2. Quid si in orbe id est permixte scripti? omnium impediebatur libertas. *l.* 42. 43. *ff. d. tit.* nulli erant liberi. Cajus *d. loco.* §. 3. Quid si codicillis quibusdam libertates datæ? jus codicilli, testamentario cedebat. Paul. 4. *sent.* 14. §. 2.

(7) Nominatim videtur liber esse jussus, qui vel ex artificio, vel officio, vel quolibet alio modo, evidenter denominatus est. vid. *l.* 24. *ff. de manum. testam.* Paul. 4. *sent. ult.* §. 1. §. 25. *in fin. Inst. de leg.*

(8) Dixi ad *L.* 40. *ff.* 7.

(9) Dixi ad *l.* 1. *ff. eodem.*

(10) *l.* 9. *ff. eodem.*

(11) Statuliber vendi potest. *l.* 30. *ff. eod.* non tamen duris conditionibus in venditione onerandus est. *l.* 25. *ff. eod.* ne pacto heredis ejus conditio fiat durior. *l.* 33. *ff. eod.* ideoque nec alienatio, nec usucapio ei nocebit, quominus existente conditione libertatem consequatur. *l.* 13. *C. de testam. manum.* Quid si legatus fuit? cum sua causa alienabitur. *l.* 45. *in fin. ff. de fideicomm. lib.*

(12) Aut similibus successoribus. *l.* 27. *in fin. ff. eod.*

(13) *l.* 3. §. 1. *ff. eod.*

(14) Aut heredis tutorem et curatorem. *l.* 3. §. 10. *ff. eod.*

(15) Cuivis denique. *d.* §. 10.

(16) *l.* 43. *ff. de manumiss. test.* Directo manumittitur, qui a nullo quam a testatore manumittitur. §. 2. *Instit. de singulis rebus per fideicommiss. relict.*

(17) Jubeo, est verbum directum.

(18) *l.* 16. *ff. de fideicomm. libert.* Quibus verbis fideicommittatur, vid. §. *ult. Instit. de singul. reb. per fideicomm. relict.* Paul. 4. *sentent.* 1. §. 6.

(19) Rogo et fideicommitto verbum obliquum.

(20) Orcinus §. 2. *Instit. de singulis rebus per fideicommiss. relict. l.* 3. §. 3. *ff. de legitim. tutorib. l. un.* §. 7. *in fin. C. de Latina libert. tollend.* χαρωνικός Theoph. *ibid.* id est, Charontis seu nullius. *l.* 4. *ff. de bon. libert.* familiæ *l.* 48. *ff. de manumiss. testam.* Ea forma dici Cujacius putat, qua a Plutarcho in M. Antonio Charonitæ. Idem existimat, dici non male Horcinum. nam et Horcum quidam dixere, τὸ ὄρκος.

(21) §. 2. *Instit. de singul. reb. per fideicommiss. relict.*

(22) Puta pecuniam.

(23) Ex hoc loco, puto initium legis 24. *ff. de fideicomm. libert.* passive legendum esse, quod et sequentes *d. leg.* §. satis ostendunt.

(24) *l.* 16. *ff. de fideicommiss. libert.* Paul. 4. *sentent.* 3. §. 7.

(25) Hoc abrogatum est *l.* 6. *C. de fideicommiss. libert.*

(26) Libertas æstimari non potest.

(27) *l.* 50. *ff. de fideicommiss. libert.* et *ff. de ademptione libertatis.*

(28) Vid. *l.* 35. *ff. de regul. jur.*

(29) Latini fiebant ex lege Junia *Novell.* 78. Latinorum conditio hodie abrogata. *l. un. C. de Lat. libert. toll.*

(30) Jus commercii et testamenti.

(31) §. 2. *infr. eod.*

(32) §. 3. *infr. eod.*

(33) §. 4. *infr.*

(34) §. 5. *infr.*

(35) §. 6. *infr.*

§. 2. Beneficio (1) principali Latinus civitatem Romanam accipit, si ab imperatore jus Quiritum impetravit.

§. 3. Liberis jus Quiritum consequitur Latinus, qui minor (2) triginta annorum manumissionis tempore fuit. Nam lege Julia cautum est, ut si civem Romanam, vel Latinam uxorem duxerit testatione interposita, quod liberorum (3) quærendorum caussa uxorem duxerit, postea filio filiave natave, et anniculo facto, possit apud Prætorem vel Præsidem provinciæ caussam probare, et fieri civem Romanum tam ipse, quam filius filiave ejus et uxor, scilicet si et ipsa Latina sit. nam si (4) uxor civis Romana sit, partus quoque civis Romanus est, ex senatusconsulto, quod auctore Divo Adriano factum est.

§. 4. Iteratione (5) fit civis Romanus, qui post Latinitatem, quam acceperat, major triginta annorum, iterum (6) juste manumissus est ab eo, cujus ex jure Quiritum servus fuit. Sed huic concessum est ex senatusconsulto, etiam liberis (7) jus Quiritum consequi.

§. 5. Militiam Quiritum accipit Latinus, si inter vigiles (8) Romæ sex annis militaverit, ex lege Visellia (9). Præterea (10) ex senatusconsulto concessum est ei, ut si triennio inter vigiles militaverit, jus Quiritum consequatur.

§. 6. Nave (11) Latinus civitatem Romanam accipit, si non (12) minorem quam decem millia modiorum navem fabricaverit, et Romam sex annis frumentum portaverit, ex edicto Divi (13) Claudii.

* (14) * *

TIT. IV.

DE (15) HIS QUI SUI JURIS SUNT.

§. 1. SUi juris sunt familiarum suarum principes (16), id est, paterfamiliæ, itemque materfamiliæ (17).

§. 2. Qui matre quidem certa, patre autem incerto nati sunt (18), spurii appellantur.

TIT. V.

DE HIS QUI IN POTESTATE SUNT.

§. 1. IN potestate sunt liberi parentum ex (19) justo matrimonio nati.

§. 2. Justum (20) matrimonium est, si inter eos (21), qui nuptias contrahunt, connubium (22) sit, et tam masculus pubes quam fœmina potens (23) sit, et utrique consentiant (24), si sui juris sunt, aut etiam parentes eorum, si in potestate sunt.

§. 3. Connubium (25) est uxoris jure ducendæ facultas.

§. 4. Connubium habent cives (26) Romani cum civibus Romanis: cum Latinis autem et peregrinis, ita si (27) concessum.

(1) Hodie qui manumittuntur, fiunt cives ipsa manumissione. *d. l. un.*

(2) Hoc hodie sublatum *Novell.* 78. *ubi loquitur de ætatibus.*

(3) §. 4. *in fin. infr. eod.* dixi de ea re ad *l.* 220. *in fin. ff. de verb. sign.* adde et illud Isidori 9. *Etymol.* 8. Tres ob causas ducitur uxor. Prima est causa prolis. Græci quoque definiunt Matrimonium, conjunctionem viri et mulieris secundum leges ἐπὶ γνησίων τεκνῶν σπορᾷ. Et Menander apud Clementem παιδῶν σπόρῳ τῶν γνησίων δίδωμί σοι γε τὴν ἐμαυτοῦ θυγατέρα. adde Valerium 7. c. 7. Tacitum 7. Annalium.

(4) Ex matre, cive Romana, patre Latino, qui nascitur, civis Romanus est: antea fiebat Latinus *arg.* §. 8. *in fin. infr. tit.* 5.

(5) §. 1. *supr. eodem. Nov.* 78. ubi de iteratione. Plin. 7. *epist.*

(6) Latinus, si iterato manumissus fuisset, fiebat civis Romanus §. 1. *supr. eod.* 1. Cajus 1. §. 5. *in fin.*

(7) §. 3. *supr. eod.*

(8) Nocturni vigiles, militare censentur. dixi ad *l.* 8. §. 4. et 6. *ff. de excus. tut.*

(9) Lata anno 763. rogante Visellio Varrone. vid. *C. ad l. Visellium.*

(10) Id est, postea.

(11) Non est mirum privilegia dari navium ædificatoribus. Navis enim exercitio ad summam reipublicæ pertinet. *l.* 1. §. 20. *ff. de exercitoria act.* adde et aliud privilegium navis ædificatori datum ex *l.* 5. *l.* 6. *ff. qui potiores in pignore. Nov.* 97. *c.* 2.

(12) Magna capacitas navis fuit. Senatoribus olim non licuit lege lata a Q. Claudio Tribuno plebis, navem maritimam majorem 300. amphorarum habere. Livius *libro* 21. qua de re dixi ad *l.* 3. *ff. de vacatione muner.*

(13) Suetonius *in Claudio* 18. *in fin.* Naves mercaturæ causa fabricantibus magna commoda constituit. et *c.* 19. fœminis (quæ naves mercaturæ causa fabricarent,) jus tribuit quatuor liberorum.

(14) Desunt in hoc fragmento hæc capita. De ædificio, de pistrino et de ea quæ ter enixa *arg.* §. 1. *supr. eod.*

(15) Vid. *L.* 1. *Inst.* 8. *L.* 1. *ff.* 6. Caj. 3.

(16) Quasi diceret, Non sunt in alterius familia, sui juris sunt, *l.* 4. *ff. hoc tit.* puta morte parentum. tunc enim singuli liberi, singulas familias inclinant. jure saltem, etiamsi sint pupilli. *l.* 195. §. 2. *ff. de verb. sign.* ac sine matrimonio et liberis. Tertullianus *in libro de veland. virginib.* Materfamilias est, licet virgo: paterfamilias, licet investis, novarumque familiarum principes atque duces esse possunt. Festus *in voce Familiæ:* Quod patresfamilias, quam domini familiæ potius appellantur, ratione non caret. Gratius est enim nomen patris, quam domini. Tertull. *in Apologet.* Seneca 6. *epist.* Macrob. 1. *Saturnal.* 11. Martial. 1. *Epigr.*

(17) Ea familiæ suæ et caput et finis est. *l.* 195. *in fin. ff. de verb. signific.*

(18) Ita dicuntur παρὰ τὴν σποράν, id est, a satione. *l.* 23. *ff. de statu hom.* quasi σποράδην seu sparsim concepti: vel a literis Latinis S. P. quasi sine patre. Theoph. §. εἰ δέ τις ἀπ' ἐναντίας. quam postremam originem probat Cajus 4. §. 8. *in fin.* et Martianus *l.* 25. *in fin. ff. de captivis.* Utramque originem assumit Tribonianus §. 12. *Inst. de nupt.* dum vult spurios dici ἀπάτορας, et παρὰ τὴν σποράν. Festus nothum appellat spurio patre natum. Σπορίου υἱός a Plutarcho joculari dicto appellatur matris filius. Muliebrem enim naturam veteres spurium vocarunt 9. Isid. 5. σπόριον Plutarch. *in problem.*

(19) *l.* 3. *ff. de his, qui sui.*

(20) Legitimum Cajus 4. §. 1. secundum præcepta legum *Inst. de nupt.*

(21) Id est, inter cives. Legitimæ enim nuptiæ sunt, si Romanus Romanam ducat Cajus 4. §. 1.

(22) Quid sit connubium, vid. §. 3. 4. *infr.*

(23) Id est, pubes. Masculus pubes esse debet, virgo viripotens. *Inst. de nupt. l.* 13. *ff. de verb. sign. l.* 101. *ff. de cond. et dem. l.* 30. *ff. quando dies legat. l.* 5. §. 2. *ff. quib. ex caus. in poss.* nubilis ætatis, *l.* 10. *ff. de cond. et demon.* major ann. 12. *l.* 4. *ff. de ritu nuptiar.* ἐφ᾽ ἥβῳ παρθένης. 6. *Ecl.* 2. 13.

(24) Tria requiruntur in justo matrimonio. Primum ut qui contrahunt sint cives Rom. *Supr. cap. ibi, connubium:* ut sint puberes *Supr. c. ibi, potens:* Tertio ut consentiant, si sint sui juris, vel parentes eorum, si in potestate *ut hic: et l.* 2. *ff. de ritu nuptiar. Inst. de nupt.* Quartum Cajus addidit, nuptias *d.* §. 1. quo vocabulo, ut opinor, ritum solemnem intelligit. vid. *l.* 24. *C. de nupt.*

(25) Quidam scribunt, Conubium per unicum n.

(26) Isidor. 10. *Etym. ult.* addit æquales. eo sensu, Connubium esse, cum æquales nuptiis coeunt ut puta cives Rom. pari utrique dignitate. Idem receptum aliquando fuit ab Atheniensibus, apud quos lege Periclis pro notho habebatur qui natus non fuisset ex duobus Atheniens. vid. Demosth. *in orat.* κατὰ Νέαιρ.

(27) Boetius *in Topicis.* Non omnibus erat connubium cum Romanis, nec erant nuptiæ jure contractæ, quæ non aut inter civem Romanum, civemque Romanam inibantur, aut cui princeps, populusve civitatem vel connubium permisisset. eo scil. modo in potestatem parentum liberi rediguntur. Hæc ille. sic Hernicis permissum, Anagninis ademptum connubium. Livius *lib.* 9.

§. 5. Cum (1) servis nullum est connubium (2).

§. 6. Inter (3) parentes et liberos infinite cujuscunque gradus connubium non est. Inter cognatos autem ex transverso gradu, olim quidem usque ad quartum gradum matrimonia contrahi non poterant: nunc autem etiam ex tertio (4) gradu licet uxorem ducere. Si (5) tamen fratris, filia, [non etiam sororis filia,] aut amita, vel matertera, quamvis eodem gradu sit: eademque uxore: noverca, vel privigna, vel nurus, vel socrus nostra fuit, ducere non possumus.

§. 7. Si quis eam, quam non licet, uxorem duxerit, incestum (6) matrimonium contrahit: ideoque liberi in potestate ejus non fiunt, sed quasi (7) vulgo concepti, spurii sunt.

§. 8. Connubio (8) interveniente, liberi semper patrem (9) sequuntur: non interveniente connubio, matris conditioni accedunt, excepto eo, qui ex peregrino et cive Romana, peregrinus nascitur: quoniam lex Mensia ex alterutro peregrino (10) natum deterioris parentis conditionem seque jubet.

§. 9. Ex (11) cive Romano et Latina Latinus nascitur, et ex libero et ancilla, servus: quoniam cum his casibus connubia non sint, partus sequitur matrem.

§. 10. In his qui jure contracto matrimonio nascuntur, conceptionis (12) tempus spectatur. in his autem qui non legitime concipiuntur, editionis: veluti si ancilla conceperit, deinde manumissa pariat, liberum parit. Nam quamvis non legitime concepit, cum editionis tempore libera sit, partus quoque liber est.

TIT. VI.

DE DOTIBUS (13).

§. 1. DOs aut datur aut dicitur (14), aut promittitur (15).

§. 2. Dotem dicere (16) potest mulier (17), quæ nuptura est. et debitor mulieris, si jussu ejus dicat insti-

(1) Cum ancillis *l.* 3. *C. de incestis.* inter servos et liberos Paul. 2. *sentent.* 19. §. 3. quid ergo? contubernium fuit. *l.* 14. §. 3. *ff. de ritu nuptiar.*

(2) Est tamen inter servos cognatio, *Instit. de servili cognat.* *l.* 10. §. 5. *ff. de gradib.* et quidem talis, ut inter ascendentes et descendentes impediantur nuptiæ. Servilis enim cognatio impedimento nuptiis est. §. 10. *Inst. de nupt.* *l.* 8. *l.* 14. §. 2. *ff. de ritu nuptiar.* Est igitur connubium inter servos? Non est. Quoties connubium negamus esse inter servos, hoc intellige, Natos ex ejusmodi conjunctione cives non esse, jureque civium non frui, nec esse in parentum suorum potestate, servos esse *l.* 3. *C. de incestis*: et tamen quibus in negotiis summus pudor, summaque honestas esse debet (ut in nuptiis *d.* §. 2.) non parcimus his nominibus: ut ita sit cognatio etiam inter servos, *d.* §. 5. *l.* 14. §. 2. 3. *ff. de ritu nuptiar.* Sic conniventibus oculis servos dicimus habere bona propria. *l.* 4. §. 1. *ff. de manumissionib.* et quasi testamenta facere. Plin. 8. *epist.* 16. Permitto servos quoque testamenta facere, eaque ut legitima custodio, mandant, rogantque, quod visum est, pareo ocyus, res suas dividunt, donant, relinquunt, duntaxat intra domum. Nam servis respublica quædam et quasi civitas, domus est.

(3) *l.* 17. *C. de nuptiis.*

(4) Cujacius legit quarto.

(5) Locus est corruptus, quem ita Cujacius restituit, sed tamen fratris aut sororis filiam, neptemque eorum, quamvis eodem gradu sit: amitam vel materteram, eamque uxorem, quæ noverca vel privigna, vel nurus vel socrus nostra fuit, ducere non possumus. Hæc ille. Fratris vel sororis neptem (et sic deinceps) duci non posse constat, etiamsi quarto gradu, §. 3. *Inst. de nupt.* Multo minus filiam fratris, quæ est tertio gradu. Cajus 4. §. 3. Quid amitini, vel consobrini inter se? jure veteri, hæ personæ jungi inter se non potuerunt. Cajus 4. §. 6. Possunt hodie, novis constitutionibus. §. 4. *Inst. de nupt.* *l.* 19. *C. de nupt.*

(6) Incesti appellatio hic latissime extenditur. vid. *C. de incestis.*

(7) Ut vulgo concepti spurii dicuntur. *tit.* 4. §. 2. *Supr.* ita ex incestis nuptiis nati.

(8) Quod quid esset, dictum est §. 3. *et* 4. *supr. eod.*

(9) Id est, patris conditionem.

(10) Natus patre et matre civibus Romanis, civis est, *ut hic*: peregrino et cive Romana, vel ex cive Romano et peregrina, peregrinus est, id est, non est civis, *ut hic*, nisi per errorem nuptiæ contractæ doceantur. *tit.* 17. §. 4. *Infr. eod.* ex cive et Latina, Latinus fiebat lege Mensia §. 9. *Infr.* Adriani constitutione civis. *tit.* 3. §. 3. *in fin. Supr. eod.* ex libero et ancilla, servus est. *d.* §. 9. natus vulgo, matrem sequitur. *l.* 1. *in fin. ff. ad municipalem.* ut et is, qui illegitimo matrimonio, nisi lex specialis aliud inducat. *l.* 24. *ff. de statu hom.* Est hoc observandum, quod interpretes notant, Bastardos patrum suorum nobilitate, eorumque privilegiis frui, sed et nomine et insignibus gentis et familiæ. Guido Papæ *q.* 580. Papon. 3. *Notar.* 6. *c. de legitimation de bastards*: eosque adipiscendarum quoque dignitatum capaces. *l.* 3. §. 2. *ff. de decurion.* Ex duobus ingenuis natus patrem sequitur, quod ad honores. *l.* 19. *ff. de statu hom.* Ideoque natus ex patre Campano municeps erit Campanus. quæ regula vera est, nisi privilegio aliquo materna origine censeantur liberi. Tunc enim liberi maternæ originis municipes erunt, exempli gratia: Iliensibus concessum est, ut qui matre Iliensi esset, Iliensium municipium sortiretur. *l.* 1. §. 2. *ff. ad municipalem.* Idem Delphensibus et Ponticis mulieribus tributum. *d.* §. 2. et Antiochenis *l.* 22. *C. de decurionibus.* In Campania Galliæ, natus ex nobili muliere et ignobili patre fit nobilis, eo scilicet privilegio. *En Champaigne le ventre ennoblit.* dixi ad *l.* 1. *in fin. ff. ad municipalem.* Ex duobus diversorum dominorum adscriptitiis natus impar, matris: par vero, patris conditionem sequitur. *Novell.* 156. Ex libera et servo vel adscriptitio, olim fiebat servus vel adscriptitius. *l.* 27. *ff. depositi*: quod merito sublatum *l. un. C. de Senatus. Claud.* Ex ingenua et murilegulo, conditionem paternam sequitur. *l.* 3. *C. de murilegulis.* Adde et hoc in gratiam nostræ gentis hominum, Natum in Gallia ex peregrino et Galla muliere, Gallici juris censeri, patri succedere, et ab intestato et testato, fisco nullum jus albinagii competere, hereditatem paternam ad liberos ejus in infinitum et cognatos in eadem Gallia commorantes, deferri: quod est contra jus civile, quo peregrini sine beneficio principali testari non poterant. *l.* 11. *ff. qui testam.* *l.* 31. 32. *ff. de jure fisci*: vide Papon. 3. *Notar.* 6. *c. des lettres de Naturalitate.* Idem jus esse puto: si Galli apud peregrinas gentes morentur, ibique liberos suscipiant, fruentur enim eorum liberi jure Gallico, si tamen apud fœderatos Galliæ populos eos susceperint. *l.* 32. *ff. de jure fisci*: *l.* 7. *ff. de captivis*: ideoque nedum hereditatis paternæ dominium retinebunt. *d. l.* 7. sed et heredes poterunt institui. *d. l.* 32. *in fin.*

(11) Dixi §. 8. *Supr. eod.*

(12) Mulier quæ libera vel concepit, vel utero libera partum gestavit, vel libera peperit, liberum parit. vel ita, Cujus mater libera fuerit vel conceptionis vel partus vel intermedio tempore, liber nascitur. *l.* 5. §. 2. *ff. de statu hom.* Paul. 2. *sent.* 24. §. 1. 2. 3. Censetur autem libera, quæ manumitti debuit, nec est manumissa. *l.* 1. §. 1. *ff. de suis et legit. hered.* Paul. *ibid.* §. 4. Ad eundem modum conceptus ex concubinatu, natus in matrimonio, fit legitimus *Novell.* 7. Tentari potest, eum esse civem Romanum, qui patre cive conceptus est, licet patre postea peregrino nascatur: et nobilem, qui tempore conceptionis, patrem nobilem habuerit, quantumvis postea pater nobilitatem amiserit.

(13) 2. Paul. 21. 3. *C. Theod.* 13. *et* 5. *C.* 11. *de dotis promissione.*

(14) Vid. §. 2. *in princip. Infr. eod.* 2. Cajus 9. § 4.

(15) Vid. *d.* §. 2. *in fin.* aut datur *l.* 2. *C. Theod. de incestis.*

(16) Dotis dictio *l.* 3. *C. Theod. eodem.* solenniter fiebat *d. l.* 2. id est, solennibus verbis. Hodie qualiacunque verba sufficiunt. *l.* 6. *C. de dotis promiss.* Doti dicere veteres dicebant, cujus forte loco Tribonianus hanc formulam usurpavit, Doti promittere. vid. *l.* 79. *ff. de jure dot.*

(17) Tres personæ tantum poterant doti dicere. 2. Cajus 9. §. 4. mulier nuptura, *ut hic*, procurator specialis. *Infr. eod.* parens nupturæ. *Infr. eod.* Dotem vero promittere poterant omnes, cujuscumque sexus et conditionis. *l.* 41. *ff. de jure dot.*

tutus (1): parens mulieris virilis sexus per virilem sexum cognatione junctus, velut pater, avus paternus. Dare, promittere dotem omnes (2) possunt.

§. 3. Dos aut profectitia dicitur, id est, quam (3) pater mulieris dedit (4): aut adventitia, id est, quæ a quovis alio (5) data est.

§. 4. Mortua in matrimonio muliere, dos a patre profecta, ad (6) patrem revertitur, quintis (7) in singulos liberos in infinitum relictis penes virum. Quod si pater non sit, apud maritum remanet.

§. 5. Adventitia (8) autem dos semper (9) penes maritum remanet, præterquam si is qui dedit, ut sibi redderetur, stipulatus fuit: quæ dos specialiter receptitia (10) dicitur.

§. 6. Divortio facto, si quidem sui juris sit mulier, ipsa habet actionem, id est, dotis repetitionem: quod si (11) in potestate patris sit, pater adjuncta filiæ persona habet actionem revera (12). Nec (13) interest adventitia an sit dos, profectitia.

§. 7. Post divortium defuncta muliere, heredi (14) ejus actio non aliter datur, quam si moram in dote mulieri reddenda maritus fecerit.

§. 8. Dos si pondere, numero, mensura contineatur, annua, bima, trima die reddetur (15): nisi si, ut præsens reddatur, convenerit. Reliquæ dotes statim redduntur.

§. 9. Retentiones ex dote fiunt (16) aut propter liberos (17), aut propter mores (18), aut propter impensas (19), aut propter res donatas (20), aut propter res amotas (21).

§. 10. Propter liberos retentio fit (22), si culpa mulieris aut patris cujus in potestate est, divortium factum sit. Tunc enim singulorum liberorum nomine sextæ (23) retinentur ex dote: non plures quam tres sextæ (24) in retentione (25) sunt, non in petitione.

§. 11. Dos quæ semel functa est (26), amplius fungi non potest, nisi aliud matrimonium sit (27).

§. 12. Morum nomine, graviorum quidem sexta (28) retinentur: leviorum item octava (29). Graviores mores (30) sunt, adulteria (31) tantum: leviores, omnes reliqui.

§. 13. Mariti mores puniuntur, in ea quidem dote quæ a (32) die reddi debet. Ita propter majores mores (33) præsentem (34) dotem reddit: propter minores (35) senum mensum die. In ea autem quæ præsens reddi solet, tantum ex fructibus jubetur reddere, quantum in illa dote quadriennio redditur: quod repræsentatio (36) facit.

(1) Id est, constitutus.

(2) *d. l.* 41.

(3) *l.* 5. *ff. de jure dot.*

(4) Per se vel per alium. *d. l.* 5. §. 1. et breviter non jus potestatis, sed parentum nomen dotem profectitiam facit. *d. l.* 5. §. 1.

(5) *d. l.* 5. §. 9. etiam matre. *d.* §. 9.

(6) Nobilis est quæstio, et a multis agitata, Ad quem dos profectitia (de adventitia dicam §. 5. *Infr.*) mortua muliere revertatur. Paucis ita definio, dotem profectitiam morte mulieris ad ejus patrem reverti, *ut hic: et l.* 17. *ff. de SC. Macedon. l.* 5. §. 13. *ff. de jure dotium.* sive filiafamilias fuit. *l.* 4. *C. soluto*: sive materfamilias ut Theodorus Græcus interpres adnotavit ad *d. l.* 4. Hic difficiles occurrunt quæstiones. Quid si non morte sed divortio matrimonium dissolvatur? si filiafamilias sit, ad patrem revertitur: ad eam tamen recuperandam sine consensu filiæ agere non potest. *l.* 34. *ff. soluto. l.* 14. *ff. ad l. Falcid. l.* 34. §. 6. *ff. de solutionib. l.* 2. *l.* 7. *in fin. C. hoc tit.* Si emancipata, uno casu ad patrem revertitur. *l.* 7. *ff. de evictionib.* puta si ideo filia divertit ut maritum lucro dotis afficeret, patrem defraudaret. *l.* 5. *ff. de divort. l.* 59. *ff. soluto:* Quid si capta ab hostibus? perinde dicendum est ac si nupta decessisset. Ideoque dos ad patrem revertitur. *l.* 10. *ff. soluto.* Quid si mortua liberos reliquit? Bulgarus dotem ad patrem filiæ reverti existimat. Martinus contra: cujus opinio communi interpretum sententia defensa est. Accurs. *ad l.* 4. *C. soluto.* Num ex jure Romano? jure veteri non puto. hic enim dos profectitia ad patrem filiæ revertitur, quintis in singulos liberos relictis penes virum: si pater non sit, apud maritum remanet. adde *l.* 6 *ff. de jure dot.* 9. *Ecleg.* 1. *c.* 3. Scio tamen subtiliter quædam dici in contrariam sententiam posse, quale est illud, Dotis repetitionem patri competere, mortua in matrimonio puella. *l.* 17. *ff. de SC. Macedon.* ergo, a contrario, si non puella, id est, non virgo, mortua, sed mater relictis liberis, dos ad ejus patrem non revertetur. Ad hæc, Innui potest ex *l. ult.* §. 1. *ff. ut legator.* vel unius filii superstitis nomine dotem apud maritum remanere, non ad patrem reverti. Colligunt etiam nonnulli ex *l.* 26. §. 2. *ff. de pactis dotalib.* dotem pertinuisse prius ad liberos defuncti: ab his, ad maritum: nisi maritus suo juri in favorem patris defunctæ expresse renuntiasset. Sed præstat Martini opinionem defendere liberorum favore, eoque magis, quod usu sit recepta, Accurs. *ad l.* 4. *C. solut.* Bald. *ad l. post dotem* 40. *ff. soluto:* Ferrariens. *in forma libelli, qua uxor agit ad dotem* 33. *in verbo dicta dominæ num.* 1. adde Antonium Fabrum 1. *conjectur.* 16.

(7) Nota de quintæ retentione. Sextæ retentionis fit mentio in §. 10. *Infr.* utraque abrogata *l. un.* §. 5. *vers. Sileat ob liberos retentio, C. de rei ux. act.*

(8) Adventitia dos ea est, quæ ab alio quam parente constituitur. *l.* 1. §. 13. *vers. extraneum. C. de rei uxor. act.*

(9) Id est, sive sint liberi, sive non sint.

(10) Dixi *l.* 31. §. 2. *ff. de mort. caus. donat.*

(11) *l.* 2. §. 1. *ff. soluto.*

(12) Actionem rei uxoriæ. ita emendat. *Cujac.*

(13) Imo interest. *d.* §. 1.

(14) *l.* 37. *ff. soluto.*

(15) Hic paragraphus abrogatur. Nam hodie res mobiles, se moventes, incorporales dotales, intra annum redduntur: res soli, illico, *l. un.* §. 7. *vers. exactio autem dotis. C. de rei ux. act.*

(16) Hic paragraphus abrogatus est *l. un. C. de rei ux. act.* §. 5.

(17) *d.* §. 5. *vers. sileat ob liberos retentio.*

(18) *d.* §. 5. *vers. quid enim opus est inducere ob mores retentionem.*

(19) *d.* §. 5. *vers. sed nec ob impensas.*

(20) *d.* §. 5. *vers. vel ex qua causa ob res donatas:* adde *l.* 1. §. 3. *ff. de dote prælegata.*

(21) *d.* §. 5. *vers. sed nec retentio ob res amotas.*

(22) Hodie non fit *d.* §. 5. *vers. sileat ob liberos retentio.*

(23) Nota de sextæ retentione. Retentionis quintæ fit mentio §. 4. *supr. eod.* utræque retentiones abrogatæ sunt *d.* §. 5. *vers. sileat ob liberos.*

(24) Id est, non plus dimidia. nam sex sextæ faciunt integrum.

(25) An compensationes dotis causa, sint sublatæ, dicam alibi.

(26) Id est, quæ semel dos esse desiit.

(27) Id est, nisi matrimonium sit redintegratum. Redintegrato matrimonio, dos tacite redintegratur. *l.* 64. *ff. de jure dot. l.* 19. *ff. soluto.* Tacite, inquam, quia semper hoc agi intelligitur, nisi aliud convenerit. *l.* 30. *ff. de jure dot.* id est, nisi dos sit receptitia. *l.* 42. *in fin. ff. soluto.* Porro, non dicitur redintegrari matrimonium, si post leve jurgium uxor rediit. Est enim aliud leve fribusculum, aliud divortium. *l.* 31. *ff. de jure dot. l.* 32. §. 11. 12. *ff. de donat. inter vir. et uxor.* Si divortium non fuit, redintegrari non potuit. Vix est enim ut id redintegratum dicamus, quod dissolutum non fuit.

(28) Sextæ. *Cujac.*

(29) Octavæ. *Cujac.*

(30) Adde *l.* 39. *l.* 47. *ff. soluto.*

(31) An pars aliqua bonorum adulteræ, ejus marito hodie cedat, dixi ad *Novell.* 117. *cap.* 13. *et ad Novell.* 134. *c.* 10.

(32) Quæ annua, bima, trima die etc. Cujac. *hic.* Idem tamen 7. *obs.* 20. legit, annua: et hac unica voce Jurisconsultum affectasse compendium orationis, ut in *l.* 30. §. 2. *ff. de legatis* 1. *ibi: annua die dabuntur. l.* 1. §. 2. *ff. de dote prælegata, ibi: annua die dos præstaretur.* Suetonius *in Augusto sub finem*, quibus solvendis annuum diem finiit, Dies annus tres pensiones.

(33) Id est, propter adulterium, §. 12. *supr. eod.*

(34) Id est, illico.

(35) Quam adulterii scil.

(36) Cujus magnum est commodum *l.* 1. §. 2. *ff. de dote præleg.*

§. 14. Impensarum species sunt tres (1) : aut enim necessariæ (2) dicuntur , aut utiles (3) , aut voluptuosæ (4).

§. 15. Necessariæ sunt impensæ , quibus non factis dos (5) deterior (6) futura est : veluti si quis ruinosas (7) ædes refecerit.

§. 16. Utiles sunt , quibus non factis quidem deterior dos non fuerit : factis autem fructuosior (8) dos effecta est : veluti si vineta et oliveta fecerit.

§. 17. Voluptuosæ (9) sunt , quibus neque omissis deterior dos fieret : neque factis , fructuosior effecta est : quod evenit in viridariis (10) , et pictoriis (11) similibusque (12) rebus.

T I T. VII.

DE JURE DONATIONUM INTER (13) VIRUM ET UXOREM.

§. 1. INter (14) virum et uxorem donatio non (15) valet, nisi (16) certis ex caussis: mortis (17) caussa , divortii (18) caussa , servi manumittendi (19) gratia. Hoc amplius principalibus (20) constitutionibus concessum est mulieri , in hoc donare viro suo , ut is ab Imperatore , lato clavo (21), vel equo (22) publico, similive (23) honore (24) honoretur.

§. 2. Si maritus divortii caussa res moverit , rerum quoque amotarum actione tenebitur (25).

§. 3. Si maritus pro muliere se obligaverit (26) : vel in rem ejus impenderit (27) : divortio facto , eo nomine cavere (28) sibi solet stipulatione tribunitia (29).

§. 4. In potestate parentum sunt etiam ii liberi quorum caussa probata est , per errorem contracto matrimonio inter dispares (30) condignis personas. Nam seu civis Romanus Latinam , aut peregrinam (31) , vel eam , quæ Dedititiorum numero est quasi per ignorantiam (32) uxorem duxerit : sive civis Romana per errorem peregrino , vel ei qui Dedititiorum numero est , aut etiam si Latino ex lege Ælia (33) Sentia nupta fuerit , caussa probata , civitas redditur tam liberis quam parentibus , præter eos qui Dedititiorum numero sunt , et ex eo fiunt in potestate parentum liberi.

T I T. VIII.

DE ADOPTIONIBUS (34).

§. 1. NOn (35) tantum naturales liberi in potestate parentum sunt , sed etiam adoptivi.

§. 2. Adoptio fit aut per populum (36) , aut per Prætorem (37) , vel Præsidem (38) provinciæ. Illa adoptio quæ per populum fit , specialiter arrogatio dicitur (39).

§. 3. Per populum (40) , qui sui (41) juris sunt (42). Per Prætorem (43) autem , filii familia (44) a parentibus dantur in adoptionem.

§. 4. Arrogatio Romæ (45) tantum fit : adoptio autem , etiam (46) in provincia apud Præsidem.

§. 5. Per Prætorem vel Præsidem provinciæ adoptari tam masculi quam fœminæ , et tam puberes quam impuberes possunt. Per populum vero Romanum , fœminæ qui-

(1) *l.* 1. *ff. de impensis.*
(2) §. 15. *infr. eod.*
(3) §. 16. *infr. eod.*
(4) §. 17. *infr.*
(5) Aut res quælibet *l.* 79. *ff. de verb. sign.*
(6) Id est , quibus non factis dos minueretur. *l.* 14. *ff. de impensis.*
(7) Ædificium ruens. vid. *d. l.* 1. §. 3. *l.* 4. *ff. de impensis.*
(8) Melior *d. l.* 79. §. 1. *l.* 5. *in fin. ff. de impensis.*
(9) Ita appellantur *in l.* 14. §. 2. *ff. de impensis.* voluptariæ *l.* 7. §. 9. 10. 11. *ff. de impensis.* ἐπιτερπεῖς 2. *Eclog. tit.* 2. c. 79.
(10) Viridiaria , viridia , viridaria , χλοηφύρα γήδια , dixi ad *l.* 79. *in fin. ff. de verb. signif.*
(11) Picturis picturæ *d. l.* 79. *in fin.* ἐπιζωγραφίαι *Eclog. d. loco.* Cujacius emendat , tectoriis 6. *obs.* 37.
(12 Vid. *d. l.* 79. *in fin.*
(13) Vid. *L.* 24. *ff.* 1. Paul. 2. *sent.* 23.
(14) Nota regulam.
(15) Ne mutuo amore spolientur. Vid. *l.* 1. *in fin. l.* 2. *l.* 3. *in pr. et* §. 10. *ff. h. t.*
(16) Exceptio regulæ superioris.
(17) Id est , cum mors insequetur. *l.* 9. §. 2. *l.* 11. §. 1. *ff. eod.* Mortis causa donatio fit impendente metu mortis. Mors impendet quidem omnibus , eaque semper certa est , etiamsi incertum diem habeat *l.* 68. *in fin. ff. de leg.* 1. *l.* 1. §. 2. *ff. de condit. et demonst.* Metum tamen hic , instantem intellige *l.* 6. *de mort. caus. donat.* Instat autem non tantum infirmo , sed peregrinaturo , navigaturo , militi. Paul. 2. *sentent.* 24. §. 1. iter facturo per insidiosa loca , seni *l.* 3. *l.* 4. *l.* 5. *ff. de mort. caus. donat.* Id genus donationis morte donatoris convalescit. Paul. *d. loco* §. *ult.* Morte donatarii , res redit ad eum qui donavit. Paul. *d. loco* §. 5. Est autem hoc genus donationis permissum, quia in id tempus excurrit , quo qui donat et cui donatum est , vir et uxor esse desinunt. *l.* 10. *ff. eod.* adde *l.* 22. *C. de donat. int. vir.*
(18) Vid. *l.* 60. *in fin. l.* 61. *ff. eod.*
(19) Cur ita ? Favore libertatis id receptum est , vel potius , quod nemo hujusmodi re donata fiat locupletior. Paul. *d. loco* §. 2. adde *l.* 7. §. 8. §. *ult. l.* 8. *l.* 9. *ff. h. t.*
(20) Id est , constitutione Antonini. *l.* 41. *et* 42. *ff. h. t.*
(21) *d. l.* 42.
(22) Id est, ut equestris conditionis fieret. *d. l.* 42.
(23) Idem dicendum est de rebus donatis sepulturæ causa. *l.* 5. §. 8. 9. 10. 11. *ff. eod.* ad oblationem Dei. *d. l.* 5. §. 12. ad processus. *d. l.* 41.
(24) *d. l.* 41. 42. *l.* 45. *ff. de negotiis gestis. l.* 11. *ff. de munerib.*
(25) Actio rerum amotarum datur etiam in maritum *l.* 6. §. 2. *ff. de act. rer. amot.*
(26) Vid. *l.* 2. *ff. de negotiis gestis. l.* 28. *ff. soluto.*
(27) *l.* 7. *in fin. ff. soluto : et tit. ff. de impensis.*
(28) *l.* 25. *in fin. l.* 55. *ff. soluto.*
(29) Stipulatio Tribunitia quæ ex Jurisdictione Tribunorum venit : ut Prætoria , a Prætore : ædilitia ab ædilibus.
(30) Disparis conditionis. *Cujacius.*
(31) Dixi ad *tit.* 5. §. 8. *supr. eod.*
(32) Ignorantia , errorem in nuptiis commissum excusat , facit *l.* 57. §. 1. *ff. de ritu nuptiar. l.* 22. *in fin. ff. soluto. Novell.* 12. c. 1. *in fin.*
(33) Adde *tit.* 3. §. 3. *supr. eod.*
(34) Vid. *L.* 1. *ff.* 7.
(35) Vid. *L.* 1. *ff. eod.* 8. *C.* 48. *Instit. eod. in princip.* 1. Cajum 5.
(36) Vid. §. 3. *infr. eod.*
(37) Vid. §. 4. *et* 5. *Infr. eod.*
(38) *d.* §. 4. *et* 5. *Infr. eod.*
(39) *l.* 2. *ff. eod.* §. 1. *Inst. eod.*
(40) §. 2. *supr. eod.* §. 5. *infr. eod. l.* 2. *in fin. C. eod.*
(41) *l.* 1. *in fin. ff. eod. d.* §. 1. *Inst. infr. eod.*
(42) Hodie ex indulgentia principis. *d. l.* 1.
(43) §. 2. *supr. eod.* id est , magistratus imperio. *l.* 2. *ff. eod.* §. 1. *Inst. eod.*
(44) Id est , qui sui juris non sunt , sed in potestate patris positi. *d. l.* 2. *vers. imperio* et breviter , Qui patrem habebat , adoptabatur , qui non habebat , adrogabatur. 1. Cajus 5. §. 2.
(45) Quia fiebat apud populum. Nullibi autem populus Romanus extra Romam quærendus erat. Fiebatque Romæ curiatis comitiis. 5. Gell. 19.
(46) Quia in provinciis erant præsides.

dem non arrogant (1). Pupilli (2) antea quidem non (3) poterant arrogari : nunc autem possunt ex constitutione Divi Antonini.

§. 6. Ili qui generare non possunt, velut spado (4), utroque modo possunt adoptare. Idem juris est in cœlibe (5).

§. 7. Item is (6) qui filium non habet, in locum nepotis adoptare potest.

§. 8. Si paterfamiliæ arrogandum se dederit, liberi (7) quoque ejus quasi nepotes, in potestate fiunt arrogatoris.

§. 9. Fœminæ (8) vero neutro modo possunt (9) adoptare, quoniam (10) nec naturales liberos in potestate habent.

TIT. IX.

DE HIS QUI IN MANU SUNT.

Farre (11) convenitur (12) in manum, certis verbis, et testibus X. præsentibus, et solenni (13) sacrificio facto, in quo panis (14) quoque farreus adhibetur.

* * *

TIT. X.

QUI IN POTESTATE MANCIPIOVE SUNT QUEMADMODUM EX JURE LIBERENTUR (15).

§. 1. Liberi parentum potestate liberantur emancipatione (16), id est, si postea quam mancipati fuerint, manumissi sint. Sed filius quidem ter (17) mancipatus (18), ter manumissus, sui juris fit. Id enim lex duodecim Tabularum (19) jubet his verbis ; *Si pater filium ter venundarit* (20), *filius a patre liber esto*. Cæteri autem liberi præter filium (21) tam masculi quam fœminæ, una (22) mancipatione manumissioneque sui juris fiunt.

§. 2. Morte (23) patris filius et filia sui juris fiunt. Morte autem avi nepotes ita (24) demum sui juris fiunt, si post mortem avi in potestate patris futuri non sunt : veluti si moriente avo pater eorum aut jam decessit, aut de potestate dimissus est. Nam si mortis avi tempore, pater eorum in potestate ejus sit, mortuo avo ; in patris sui potestate fiunt.

§. 3. Si patri vel filio aqua (25) et igni (26) interdictum sit, patria potestas tollitur quia peregrinus sit is, cui aqua et igni interdictum est. Neque autem peregrinus (27) civem Romanum, neque civis Romanus peregrinum in potestate habere potest.

§. 4. Si pater ab hostibus captus sit, quamvis servus hostium fiat : tamen cum reversus fuerit, omnia pristina jura recipit, jure postliminii. Sed quandiu apud hostes est, patria potestas in filio ejus interim pendebit (28) : et cum reversus fuerit ab hostibus, in potestate filium habebit. Si vero ibi decesserit, sui juris filius erit. Filius quoque si captus fuerit ab hostibus, similiter propter jus postliminii, patria potestas interim pendebit.

§. 5. In potestate parentum esse desinunt (29) et hi qui

(1) Nec arrogantur, ita legendum est ex 5. Gell. 15. Causa illa erat, quod nulla cum fœminis comitiorum communio esset. Fiebat autem adrogatio in comitiis. Gell. *d. loc.* et tamen principis rescripto adrogari possunt. *l.* 21. *ff. eod.*

(2) *l.* 17. *l.* 18. *l.* 20. §. 1. *ff. eod.*

(3) Quia tutoribus in pupillos tantam esse autoritatem fas non erat, ut caput liberorum fidei suæ commissum, alienæ ditioni subjicerent. 20. Gell. 19.

(4) *l.* 2. §. 1. *l.* 40. *in fin. ff. eod.* §. 9. *Inst. eod.* Cajus 5. §. 4.

(5) *l.* 30. *ff. eod.* Cœlebs est qui uxorem non habet.

(6) *l.* 37. *ff. eod.* §. 7. *Inst. eod.*

(7) *l.* 40. *ff. eod.* §. 11. *Inst. eod.* 1. Cajus 5. §. *ult.*

(8) §. 10. *Inst. eod. l.* 5. *C. eod.*

(9) Possunt tamen jussu principis adoptare. *l.* 29. §. 3. *ff. de inofficioso testamento.*

(10) *d. l.* 5.

(11) Tribus modis apud veteres fiebant nuptiæ. Usu, si mulier anno cum viro fuisset : Farre et coemptione, seu in manu conventione, de quibus mox dicam. adde Servium 1. Georgic.

(12) Convenire in manum, pro quo Tribonianus dixit convenire. *l.* 17. *ff. de act. rer. amot.* convenire in matrimonium. *l.* 15. *ff. de ritu nuptiar. l.* 121. §. 1. *ff. de verbor. obl.* quo genere loquendi usus est etiam Gellius 18. *cap.* 6. Conventio in manum fiebat, etiam coemptione. Cicero *pro L. Flacco.* In manum convenerant : nunc audio, sed quæro utrum usu an coemptione ? Farre (unde confarreatio, vel, ut Plinius 18. c. 3. loquitur, confarratio : cui contraria diffarreatio, Fest. *in voce Diffarreatio.*) quo tantum genere Flamen Dialis Flaminiæ jungebantur. Serv. 4. *Æneid.* ex eo matrimonio qui nascebantur patrimi et matrimi dicebantur. Fest. *in voce Flaminia* : Serv. 1. Georgic. 1. Gel. 12. Ex patrimis tres simul nominabantur, ut ex iis unus Flamen Dialis legeretur. Tacit. 4. Annal. Sed quia confarreandi adsuetudo omissa, aut inter paucos retenta propter incuriam virorum et fœminarum, et ipsius ceremoniæ difficultatem : tum quod qui ita conveniebant, de patria exibant potestate, placuit Tiberii tempore, ut Flaminica Dialis in potestate viri esset, cæteri promiscue genere fœminarum agerent. Et hoc quidem genere nuptiarum postea non soli Flamines usi videntur, sed et alii : quod hic innuitur, ibi, in quo panis quoque farreus. Coemptione vero fiebat matrimonium. Serv. 1. *Georg.* libra et ære adhibitis. Serv. 4. *Æneid.* Eaque solennitate præeunte uxor quasi emebatur, ejusque coemptionis is erat effectus, ut quæ ita in manum viri convenisset, ea viro suo heres esset. Cajus 3. *Instit. apud Ruffinum, autorem collationis legum Mosaicarum tit.* 16. adde Gell. 18. c. 6. *in fin.* adde quæ scripsi *ad tit. C. de sponsalib.* his adde Petr. Pithæum 16. *Notar. Mosaic.*

(13) Videtur innui ritus aquæ et ignis, de quo Servius 4. *Æneid. Dotalesque tuæ Tyrios committere dextræ.* Quid aliud dextræ committere, quam in manum convenire ? quæ conventio eo ritu perficitur, ut aqua et igni adhibitis natura conjuncta habeat.

(14) Panis farreus, qui et farreum Festo et Plinio 18. c. 3. genus libi ex farre compositum.

(15) Cajus 1. *tit.* 6. *Novell.* 81. *L.* 1. *Inst.* 12. *L.* 8. *C.* 49. 2. Paul. *sent.* 25.

(16) §. 6. *Instit. quib. mod. jus patriæ potest. l.* 5. *C. de dolo et C. de emancipationibus liberorum.*

(17) Vide Cajum 10. §. 1.

(18) Id est, venditus. vid. *d.* §. 1.

(19) Idem fuit constitutum a Romulo. Dionys. Halicarnass. 2.

(20) Olim liberos etiam interficere parentibus permissum erat. vid. *l.* 11. *in fin. ff. de liber. et posthum.*

(21) Ut nepotes, pronepotes. Sensus est, filios factos sui juris trina emancipatione fuisse : filias, nepotes, pronepotes, et deinceps, unica. *l.* 8. *in fin. ff. de injusto* : Cajus 6. §. 2. *vers. fœminæ vel nepotes.*

(22) *d. l.* 8. *in fin.*

(23) *Institut. quib. mod. jus patriæ potest. in princ. l.* 15. *ff. quando dies legat.* quæ morte solvantur, dixi ad *Novell.* 22. *cap.* 20.

(24) *Instit. eod. in pr. l.* 5. *ff. de his qui sunt sui.*

(25) His duobus elementis veteres utebantur tanquam sacramento ad nuptias conciliandas, Lactantius 2. *Instit.* 10. ita, quem volebant perditum, privabant utroque elemento, dixi ad *l.* 1. §. 2. *ff. de leg.* 3.

(26) In hujus pœnæ locum successit deportatio, eadem veteribus dicta exilium, Cajus 6. §. 1. in cujus etiam vicem successit id genus exilii, quod hodie appellant *Bannissement.*

(27) Peregrinus, civem : et e contra, in sua potestate habere non potest. Cajus 6. §. 1. Peregrini etiam non capiebant ex testamento. *l.* 1. *C. de her. inst.* Ex peregrino et cive Rom. natus, fiebat peregrinus. *tit.* 5. §. 8. *Supr. eod.*

(28) §. 5. *Inst. quib. mod. jus patriæ potest.*

(29) *d.* §. 5. *l.* 1. §. 1. *ff. de SC. Mac. l.* 15. *in fin. ff. de suis et legit. hered.* sine emancipatione. *l.* 2. §. 1. *ff. quod cum eo. l.* 1. §. 4. *ff. quand. de pec.* sine capitis deminutione. *l.* 3. *in fin. ff. de SC. Mac.*

Flamines (1) Diales (2) inaugurantur, et quæ virgines Vestæ (3) capiuntur.

TIT. XI.

DE TUTELIS (4).

§. 1. TUtores constituuntur tam masculis (5) quam fœminis: sed masculis quidem impuberibus duntaxat, propter (6) ætatis infirmitatem; fœminis autem tam impuberibus, quam puberibus, et propter sexus infirmitatem, et propter forensium rerum ignorantiam.

§. 2. Tutores autem legitimi sunt, aut senatusconsultis constituti, aut moribus (7) introducti.

§. 3. Legitimi tutores sunt, qui ex (8) lege aliqua descendunt. Per eminentiam autem legitimi dicuntur, qui ex lege duodecim Tabularum introducuntur, seu propalam, quales sunt agnati: seu per (9) consequentiam, quales sunt patroni.

§. 4. Agnati sunt, a patre cognati virilis sexus, per virilem (10) sexum descendentes, ejusdem (11) familiæ: veluti (12) patrui, fratres, filii fratris patruelis.

§. 5. Qui liberum caput mancipatum sibi vel a parente (13), vel a coemptore (14) manumisit: per (15) similitudinem patroni, tutor efficitur, qui fiduciarius (16) tutor appellatur.

§. 6. Legitimi tutores, alii tutela in jure cedere (17) possunt.

§. 7. Is cui tutela in jure cessa est, Cessicus (18) tutor appellatur: qui sive mortuus fuerit, sive capite minutus, sive alii tutela cesserit, redit ad legitimum tutorem tutela. Sed et si legitimus decesserit, aut capite minutus fuerit, cessitia quoque tutela extinguitur.

§. 8. Quantum ad agnatos pertinet, hodie cessitia tutela non procedit: quoniam permissum erat in jure cedere tutelam fœminarum tantum, non etiam masculorum. fœminarum autem legitimas tutelas lex Claudia (19) sustinet (20).

§. 9. Excepta (21) tutela patronorum legitima tutela capitis diminutione amittitur.

§. 10. Capitis minutionis species sunt tres (22), maxima, media, minima.

§. 11. Maxima capitis diminutio est, per quam et civitas, et libertas amittitur. veluti cum incensus (23) aliquis venierit: aut cum mulier (24) alieno servo se junxerit, denuntiante (25) domino, et ancilla facta fuerit, ex senatusconsulto Claudiano (26).

§. 12. Media (27) capitis diminutio dicitur, per quam sola civitate amissa, libertas retinetur. quod fit in eo cui aqua et igni interdicitur.

§. 13. Minima (28) capitis diminutio est per quam et civitate et libertate salva, status duntaxat hominis mutatur: quod fit adoptione, et in manu conventione.

§. 14. Testamento quoque nominatim tutores dati confirmantur (29) eadem lege XII. Tabular. his verbis: *Uti* (30) *legassit super pecunia tutelave* (31) *suæ rei*, *ita jus esto*: qui (32) tutores dativi appellantur.

(1) Qui flaminium Diale adipiscebatur, jure patrio exibat. Tacit. 4. *Annal. anno* 776.

(2) Id est, Jovis.

(3) Gellius 1. *c.* 12. Virgo Vestalis, simul atque capta in atrium Vestæ deducta, Pontificibusque tradita est, eo statim tempore, sine emancipatione, ac sine capitis minutione, e patria potestate exibat.

(4) Cajus 7. 1. *Instit.* 13. *L.* 26. *ff.* 1.

(5) *l.* 1. §. 3. *ff. eod. l.* 1. *ff. de legat. tut.*

(6) Propter ætatem §. 1. *Instit. eod. l.* 1. *ff. eod.* διά τό τῆς ἡλικίας ἀτελὲς Theoph. *eod.*

(7) *l.* 1. *ff. de curator. furios.*

(8) *l.* 5. *ff. de tutorib.*

(9) Per consequentias hereditatum *l.* 3. *ff. de legit. tut.* per interpretationem, ac si verbis legis introducti essent. *Inst. de legit. patr.* ut qui sperarent successionem, iidem bona consequerentur. *Inst. d. tit. l.* 1. *ff. de leg. tut.* vid. *l.* 73. *ff. de regul. jur.*

(10) Per virilis sexus cognationem. §. 1. *Inst. de legitima adgn. tut.* per virilis sexus personas *l.* 7. *ff. de legitimis tut.* per patrem cognati, ex eadem familia *l.* 10. §. 2. *ff. de gradib.*

(11) *d.* §. 2. communi enim jure familiam dicimus omnium adgnatorum. *l.* 195. §. 2. *vers. communi. ff. de verb. sign.*

(12) Veluti fratres, patrueles, filii fratris, patruelis Cuj. *hic.*

(13) Fiduciario scil. *de quo infr.*

(14) Id est, patre naturali, v. *infr.*

(15) Patroni ad tutelam libertorum quos manumiserunt, vocati sunt, lege XII. tabul. ex consequentia. §. 3. *supr. eodem.* Eadem igitur similitudine, patres vocari oportuit ad liberorum, quos emanciparunt, et manumiserunt tutelam.

(16) Vid. 1. Caj. 6. §. 4. *ver. mancipat.*

(17) Vid. §. 7. *Infr. h. t.*

(18) Nota de Cessico tutore, *ut hic*: et Cessitia tutela *infr. eod. et* §. 8. *et* 17. *infr.*

(19) De qua vide *l.* 3. *C. de legitima tut.*

(20) Sustulit. Cujacius.

(21) Tribonianus hunc locum ita interpretatus est, exceptis his, quæ in jure alieno positis personis deferuntur. *l.* 7. *ff. de capit. min.* quem locum Cujac. *hic* ita restituit, exceptis his quæ I. A. P. P. id est, exceptis his, quæ jure agnationis proximis potissimum deferuntur. Hotomanus 3. *observ.* 9. legit, exceptis his quæ in nomine alieno positis personis deferuntur.

(22) *l. ult. ff. de capite min.*

(23) Cicero *pro Cecinna*, *in fin.* Jam populus cum eum vendit, qui miles factus non est (id est, quia ad delectum non respondit, qua de re dixi ad *l.* 20. *ff. comm. præd. l.* 4. §. 10. *ff. de re militari*) non adimit ei libertatem, sed indicat eum non esse liberum, qui cum liber esset, adire periculum noluit. Cum autem incensum (id est eum, qui censum vitavit) hoc indicat: cum ii, qui in servitute justa fuerint, censu liberentur, eum, qui, cum liber esset censeri noluerit, ipsum sibi libertatem abjudicasse. Quod si maxime hisce rebus adimi libertas aut amitti potest etc. *Halicarn.* etiam *libro* 4. refert Servii Tullii jussu bona omnium civium censita, eis, qui non censerent, pœna proposita, ut bonis in fiscum redactis, cæsi virgis sub hasta venirent; eamque diu legem Romanis servatam fuisse.

(24) *l.* 27. *ff. depositi.*

(25) *d. l.* 27. ibi, *nulla denunciatione a domino facta.* vel, ut Hotomanus legit, 5. *observ.* 12. nulla denunciatione domino facta. Priori sententiæ optime convenit illud Tertulliani 2. *ad uxorem.* Nonne insuper censuerunt servituti vindicandas, quæ cum alieno servo post dominorum denunciationem in consuetudine perseverarent, adde *l.* 3. *C. de murileg.*

(26) Id hodie abrogatum est *C. de SC. Claud. tollend. et Instit. de succession. sublat. quæ fiebant per bon. vend.* etc.

(27) *d. l. ult.*

(28) Minima capitis diminutione, familiam: media, familiam et civitatem: maxima, familiam, civitatem et libertatem amittimus. *d. l. ult.* adde *Instit. de capit. diminut.*

(29) Testamento dati tutores, lege confirmantur, *ut hic.*

(30) Hoc caput ad hereditates etiam et legata refertur, uti quisque legassit suæ rei, ita jus esto *l.* 120. *ff. de verb. signif.* uti quisque legassit de re sua, ita jus esto. *Novell.* 22. *cap.* 2. Paterfamilias uti super pecunia tutelave sua legassit, ita jus esto. Autor ad Heren. 1. super pecunia, tutelave suæ rei *l.* 53. *ff. de verb. signif.* ut eam pecuniam, easve res, quibusque dare legare volet, jus potestasque esto. *l.* 1. *ff. ad l. Falcid.* et Ulpian. *tit.* 1. §. 9. *supr. eod.* Lex XII. tabul. confirmat quod datum, legatum est.

(31) Melius quam in *l.* 53. *ff. de verb. signific.* super pecuniæ, tutelave suæ.

(32) Verba quæ sequuntur, esse quasi argumentum sententiæ sequentis videntur. alias improprie legitimi, tutores dativi dicuntur. *l.* 5. *ff. de legitim tut.* quod tamen ex hoc §. sequitur.

§. 15. Dari testamento tutores possunt liberis qui (1) in potestate sunt.

§. 16. Testamento tutores dari possunt hi, cum (2) quibus testamenti faciendi jus est, præter Latinum Junianum. Nam Latinus (3) habet quidem testamenti factionem, sed tamen tutor dari non potest. id enim lex Junia prohibet.

§. 17. Si capite diminutus fuerit tutor testamento datus, non amittit tutelam, sed si abdicaverit (4) se tutela, desinit esse tutor (5). Abdicare autem est, dicere nolle se tutorem esse in jure. Cedere (6) autem tutela testamento datus non potest, nam et legitimus in jure cedere potest, abdicare (7) se non potest.

§. 18. Lex Atilia (8) jubet mulieribus, pupillisve non habentibus tutores dari a Prætore, et majore (9) parte Tribunorum plebis: quos tutores Atilianos appellamus. Sed quia lex Atilia Romæ tantum locum habet, lege Julia et Titia perfectum est, ut in provincia quoque similiter a præsidibus earum (10) dentur tutores.

§. 19. Lex Junia tutorem fieri jubet Latino, vel Latinis impuberibus eum, qui etiam ante manumissionem ex jure Quiritium fuit.

§. 20. Ex lege Julia de maritandis ordinibus, tutor datur a Prætore urbis ei mulieri virginive, quam ex hac causa lege nubere oportet, ad dotem dandam (11), dicendam (12), promittendamve (13), si legitimum tutorem pupilla (14) non habeat. Sed postea Senatus censuit ut etiam in provincia quoque, similiter a præsidibus earum ex eadem causa tutores dentur.

§. 21. Præterea etiam in (15) locum muti, furiosive tutoris, alterum dandum esse tutorem ad dotem (16) constituendam Senatus (17) censuit.

§. 22. Item ex Senatusconsulto tutor datur mulieri ei, cujus tutor abest (18), præterquam si patronus sit, qui abest. Nam in locum patroni absentis alter peti non potest, nisi ad hereditatem adeundam (19), et nuptias contrahendas. Idemque permisit in pupillo (20) patroni (21) filio.

§. 23. Hoc amplius Senatus censuit, ut si tutor pupilli pupillæve suspectus (22) a tutela submotus fuerit, vel etiam justa de causa excusatus (23), in locum ejus tutor alius detur.

§. 24. Moribus tutor datur mulieri (24) pupillove qui (25) cum tutore suo lege aut legitimo judicio agere vult, ut auctore eo agat (ipse enim tutor in rem suam auctor fieri non potest) qui Prætorianus (26) tutor dicitur, quia a prætore urbis dari consuevit.

§. 25. Pupillorum pupillarumque tutores et negotia gerunt, et auctoritatem (27) interponunt. Mulierum autem tutores auctoritatem (28) duntaxat interponunt.

§. 26. Si plures sunt tutores, omnes in omni re debent auctoritatem accommodare, præter (29) eos qui (30) tunc dati sunt: nam ex his vel unius (31) auctoritas sufficit.

§. 27. Tutoris auctoritas necessaria est, mulieribus (32) quidem in his rebus, si lege aut legitimo judicio agant, si se obligent, si civile negotium gerant, si libertæ suæ permittant in contubernio alieni servi morari, si mancipia alienent. Pupillis autem hoc amplius, etiam in rerum nec mancipi alienatione tutoris auctoritate opus est.

§. 28. Liberantur tutela, masculi quidem pubertate (33). Puberem autem Cassiani (34) quidem eum esse dicunt, qui habitu corporis pubes apparet, id est, qui generare potest: Proculeii (35) autem, eum qui quatuordecim annos explevit: verum (36) Priscus eum puberem esse, in quem utrumque concurrit, et habitus corporis, et numerus annorum. Fœminæ autem tutela liberantur (37).

TIT. XII.

DE CURATORIBUS (38).

§. 1. Curatores aut legitimi sunt, id est, qui ex lege duodecim Tabularum dantur: aut honorarii (39), id est, qui a Prætore constituuntur.

§. 2. Lex (40) duodecim Tabularum furiosum, itemque prodigum cui bonis interdictum est, in curatione jubet esse agnatorum.

§. 3. A Prætore constituitur curator, quem ipse Prætor voluerit, libertinis, prodigis, itemque ingenuis, qui ex testamento parentis heredes facti, male dissipant (41) bona: his enim ex lege curator dari non poterat: cum ingenuus quidem non ab intestato, sed ex testamento heres factus sit patri: libertinus autem nullo modo patri

(1) *l.* 1. §. 1. *ff. de confirm. tut. l.* 1. *ff. de testam. tut.*
(2) *l.* 21. *ff. de test. tut.*
(3) De quo vide *supr. tit. de Latinis.*
(4) Id est, se excusaverit. *l.* 11. §. 2. *ff. de testam. tut.*
(5) Ejusque loco non legitimus, sed dativus constituetur. *d.* §. 2.
(6) Ad hanc cessionem in jure refer §. 3. *supr. eod.*
(7) Id est, excusare.
(8) Vide *Inst. de Atiliano tutore.*
(9) *Instit. d. loco.*
(10) Iisque qui sunt ejus provinciæ, vel ibidem domicilium habent. *l.* 1. §. 2. *in fin. ff. de tutorib. dat.*
(11) *l.* 5. §. 4. *l.* 61. *ff. de jure dot. l.* 22. §. 10. *ff. soluto.* adde *l.* 7. *ff. de tutor. dat.*
(12) Dos olim dicebatur. qua de re vid. *tit.* 6. §. 1. *et* 2. *supr. eod.*
(13) *d.* §. 2. *in fin.* adde et minuendam. *d. l.* 7.
(14) Hanc vocem delendam putat Cujacius, cum hic agatur de pubere, non de pupilla.
(15) *l.* 17. *ff. de tutelis. l.* 11. *l.* 40. *ff. de excusat. tut.*
(16) Et ad res alias *d. l.* 17. *l.* 11. *l.* 40.
(17) *d. l.* 17.
(18) Adde *l.* 15. *ff. de tutelis l.* 10. *ff. de tut. dat.*
(19) *l.* 9. *ff. de tutorib. dat.*
(20) *l.* 11. *ff. de tut. dat.*
(21) Hanc particulam Cujacius expungit.
(22) *l.* 14. §. 4. *ff. de tutelis.*
(23) *d. l.* 11. §. 1.
(24) Dixi ad leges XII. tabul. *lib.* 2. adde §. 27. *infr. eod.*
(25) Vid. *l.* 1. *C. de in litem dando.*
(26) Prætorius §. *ult. Inst. de auct. tut.* Hodie tutorem habenti, tutor non datur: sed curator.
(27) *l.* 1. *ff. de admin. tut.*
(28) Vid. *Inst. ff. C. de auct. tutor.* vide Cujac. 7. *obs.* 11.
(29) Hodie id immutatum, v. *l. ult. C. de auctor. præst.*
(30) Qui testamento dati *Cujac.*
(31) *d. l. ult.* adde *l.* 4. *l.* 5. *l.* 7. §. 1. *ff. de auctor. tut.*
(32) §. 4. *supr. eodem.*
(33) *Inst. quib. mod. tut. fin.*
(34) Veteres. *Instit. quib. mod. tut. fin.*
(35) Proculiani: quorum sententia probatur a Justiniano *l. ult. C. quando tutor vel curat. esse desin.*
(36) Et ita tres Jurisconsulti inter se dissentiunt. Cassiani, Proculiani et Priscus. sic alibi Gallus, Labeo et Tubero. *l.* 32. §. 1. *ff. de auro.*
(37) Anno XII. sc. hunc locum ita censeo perficiendum. *Inst. d. loco. et d. l. ult.* nisi malis dicere fœminas excusari a tutelis.
(38) 1. Caj. 8. 1. *Instit.* 23. 5. *C.* 70. 27. *ff.* 10.
(39) Dantur etiam testamento, postea confirmandi a præside. §. 1. *Inst. eod.*
(40) *l.* 1. *ff. de curat.*
(41) Qui neque tempus, neque finem expensarum habent. *d. l.* 1.

heres fieri possit, qui nec (1) patrem habuisse videtur, cum servilis cognatio nulla (2) sit.

§. 4. Præterea dat curatorem ei etiam, qui nuper pubes factus, idonee negotia sua tueri (3) non potest.

TIT. XIII.

DE (4) COELIBE (5), ORBO (6), ET SOLITARIO (7) PATRE.

§. 1. Lege Julia (8) prohibentur uxores ducere, senatores (9) quidem liberique eorum, libertinas (10); et quæ ipsæ, quarumve pater materve artem ludicram (11) fecerit: item corpore (12) quæstum facientem.

§. 2. Cæteri autem ingenui prohibentur ducere lenam (13); a lenone, lenave manumissam, et in adulterio (14) deprehensam, et judicio publico damnatam (15), et quæ artem ludicram (16) fecerit: adjicit Mauricianus (17), et a senatu (18) damnatam.

TIT. XIV.

DE POENA LEGIS JULIÆ (19).

Foeminis (20) lex Julia a morte viri anni tribuit vacationem (21), a divortio sex mensium: lex autem Papia a morte viri, biennii (22): a repudio, anni et sex mensium.

TIT. XV.

DE DECIMIS.

Vir et uxor inter se matrimonii nomine (23) decimam capere possunt (24). Quod si ex alio matrimonio liberos superstites habeant, præter decimam quam matrimonii nomine capiunt, totidem (25) decimas pro numero liberorum accipiunt. Item communis filius, filiave, post nonum diem amissus, amissave, unam decimam adjicit. duo (26) autem post (27) nonum (28) diem amissi, duas decimas adjiciunt. Præter decimam, etiam usumfructum tertiæ partis bonorum ejus capere possunt: et quotcunque liberos habuerint, ejusdem partis proprietatem. Hoc amplius mulier petere præter decimam dotem potest legatam sibi.

TIT. XVI.

DE SOLIDI (29) CAPACITATE INTER VIRUM ET UXOREM.

§. 1. Aliquando vir et uxor inter se solidum capere possunt: velut si uterque, vel alteruter eorum nondum ejus ætatis sit, quæ quidem liberos exi-

(1) Utitur Jurisconsultus argumento a privatione ducto, ut et alibi, Nemo cogitur reddere quod non habet. *l.* 22. §. 3. *ff. ad SC. Treb.* Non repudiat, qui negat nuptam. *Nov.* 74. *c.* 5. Non latitat, qui sibi non est idoneus defensor. *l.* 5. *ff. de reb. auct.* Servus capite minui non potest, qui nullum caput habet. *l.* 5. *in fin. ff. de cap. min.*

(2) Imo, aliqua *Inst. de servili cognat.*

(3) *l.* 2. *ff. eod.*

(4) Hæc epigraphe convenit melius titulo sequenti.

(5) Dion. 54. refert, legem Juliam τοῖς τε ἀγάμοις καὶ τοῖς ἀνάνδροις graves pœnas irrogasse. Intelligit autem id pœnæ genus, quo cœlebs vetatur quidquam extranei testamento capere: nisi intra centum dies nuptias contraxerit. *tit.* 17. §. 1. *infr. eod.* 1. Sozom. 9. *l.* 35. *ff. de mortis causa donat. l.* 6. *ff. de vulgar. et pup. substitut.* Tertullianus *libro de Monogamia.* Aliud est si apud Christum, legibus Juliis agi credunt et existimant cœlibes et orbos ex testamento Dei solidum capere non posse. Tacit. 3. *Annal.* Relatum de moderanda Papia Poppea, quam senior Augustus post Julias rogatas incitandis cœlibum pœnis, et augendo ærario sanxerat etc. ad has pœnas respexit Plutarch. lib. περὶ φιλοστοργίας· Ῥωμαίων πολλοί, inquit, γαμοῦσι καὶ γεννῶσι, οὐχ ἵνα κληρονόμους ἔχωσιν, ἀλλ᾽ ἵνα κληρονομεῖν δύνωνται. Autor Panegyrici Maximo et Constantino dicati leges Julias ita commendat. Leges, inquam, quæ mulcta cœlibes notarunt, parentes præmiis honorarunt, vere dicuntur esse fundamenta Reipublicæ, quia seminarium juventutis et quasi fontem humani corporis semper Romanis exercitibus ministrarunt.

(6) Orbus semissis capiendi capax erat, non solidi *l.* 6. *ff. de vulgar. et pup. substit. l.* 42. *ff. de legat.* 2. *l.* 16. §. 15. *ff. ad SC. Treb. l.* 13. *in fin. ff. de jure fisci.* hinc illæ instituendi leges in tempus capiendæ hereditatis. *l.* 62. *ff. de hered. instit.* ex parte quam quis per leges capere possit. *l.* 78. *in fin. ff. de hered. instit.* Et ita melior orbi quam cœlibis conditio, quia maritus orbus, saltem dimidium capit: cœlebs nihil.

(7) Solitarius hic dicitur, qui unicum et solum filium habet, μόνον τηλύγετον ἤγε μοναχόν, ut Aquila loquitur: quasi medius inter orbum et cœlibem, et multorum liberorum parentem. Priorum pœnas ut non patitur, ita posteriorum præmiis non fruitur.

(8) Quæ et Papia. *l.* 44. *ff. de ritu nupt. l.* 28. *C. de nupt.*

(9) *l.* 16. *l.* 31. *l.* 32. *l.* 34. *in fin. l.* 44. *ff. de ritu nuptiar.* Id hodie senatoribus remissum est. *Novell.* 78. *c.* 3.

(10) *l.* 23. *ff. de ritu nupt. l.* 28. *C. de nupt. l.* 7. *C. de incestis.*

(11) *d. l.* 7. *l.* 42. §. *ff. de ritu nuptiar.*

(12) *l.* 41. *l.* 43. *ff. de ritu nuptiar. l.* 7. *in fin. C. de incest.*

(13) *d. l.* 43. §. 6. 7. 8.

(14) *d. l.* 43. §. 12. 13.

(15) *d. l.* 43. §. 10. 11.

(16) *d. l.* 44. *de ritu nupt.*

(17) Qui ad leges Julias scripsit.

(18) *l.* 16. *l.* 43. §. 10. *ff. de ritu nupt.*

(19) Orbis, cœlibibus et solitariis injectæ.

(20) Quid maritis? triennii videtur fuisse ex lege Julia *Sueton.* anni, lege Papia. Nam ipse Augustus, apud Dionem 56. dicitur iis, qui cœlibes essent, primum dedisse triennium, deinde biennium (lege Julia ut est credibile) tum annum, lege Papia. Sed hoc tempus currebat a lege lata. An a die divortii vel mortis ejus temporis esset vacatio, incertum forte, quoniam de fœminis Ulpianus hic tantum loquitur: in quas, leges quam in viros mitiores fuere semper. vide Cujac. 6. *obs.* 37.

(21) Hoc est, ut interim etiamsi cœlibem vitam agant, capere ex alterius testamento possint. Lex enim Julia vetat cœlibes quidquam testamento extranei capere. *l.* 11. *ff. de vulgari et pup. substitut. l.* 35. *ff. de mort. caus. donat.*

(22) Triennii ita legendum est. nam Augustus triennium constituit, teste Suetonio.

(23) Id est, in honorem matrimonii.

(24) *l.* 18. *ff. de auro*: adde *l.* 6. *ff. de vulgar. et pup. substitut. l.* 42. *ff. de legat.* 2. respexit huc orator vetus: Placet ergo, o leges diligentissimæ pudoris custodes, decimas uxoribus, quartas meretricibus dari? Porro, decimaria ea lex sublata. *l.* 2. *C. de infirm. pœnis cœlib.*

(25) Aliæ decimæ erant, quæ nomine matrimonii, aliæ quæ propter singulos liberos percipiebantur.

(26) Tres. *tit. prox. infr.*

(27) Nam defuncti ante nominis susceptionem, pro non susceptis habentur.

(28) *tit. prox. infr.* Nominalia intelligit, quorum meminit Tertullianus *in libro de idololatria* seu diem novum ac lustricum, quo infantes lustrabant, eisque imponebant nomina, Macrob. 1. *Saturnal.* 16. Festus *in voce lustrici dies*, ubi vide Josephum Scaliger. Plutarch. *in quæstionibus.* Suidas tamen refert nomen imponi solitum τῇ δεκάτῃ. deferebant autem infantulos περὶ τὴν ἑστίαν τρέχοντες κύκλῳ Joseph. Scaliger *d. loco.*

(29) *l.* 6. *ff. de vulgari et pupill. substit.* dixi *supr. in epigraphe. tit.* 13.

git (1) : id est, si vir minor annorum vigintiquinque sit, aut uxor annorum viginti minor. item si utrique lege Papia finitos in matrimonio annos excesserint, id est, vir sexaginta ann. uxor quinquaginta. item si cognati inter se coierunt usque ad sextum (2) gradum : aut si vir absit, et donec (3) abesset, intra annum postquam abesse desierit, libera inter eos testamenti factio est. Si jus (4) liberorum a principe (5) impetraverint: aut si filium filiamve communem habeant : aut quatuordecim ann. filium, vel filiam duodecim amiserint, vel si duos trimos, vel si tres (6) post nonum diem amiserint, ut intra annum (7) tamen et sex menses. Etiam unus cujuscunque ætatis impubes amissus solidi capiendi jus præstat. Item si post mortem viri intra (8) decem menses uxor ex eo peperit, solidum ex bonis ejus capit.

§. 2. Aliquando nihil (9) inter se capiunt, id est, si contra legem Juliam, Papiamque Poppeam contraxerint matrimonium : verbi gratia, si famosam quis uxorem duxerit, aut libertinam senator.

§. 3. Qui intra sexagesimum, vel quæ intra quinquagesimum annum neutri (10) lege paruerit, licet ipsis legibus post hanc ætatem liberatus esset, perpetuis tamen pœnis tenebitur, ex senatusconsulto (11) Perniciano. Sed Claudiano Senatusconsulto major sexagenario (12), si minorem quinquagenaria duxerit, perinde habetur, ac si minor sexaginta annorum duxisset uxorem. Quod si major quinquagenaria minori sexagenario nupserit, impar (13) matrimonium appellatur : et senatusconsulto Calvitiano (14) jubetur non proficere ad capiendas hereditates et legatas dotes. Itaque mortua muliere, dos caduca (15) erit.

T I T. XVII.

DE CADUCIS (16).

§. 1. QUod quis sibi testamento relictum, ita ut jure civili capere possit, aliqua ex causa non ceperit, caducum appellatur, veluti (17) cecidit ab eo : verbi gratia, si cœlibi (18), vel Latino (19) Juniano legatum fuerit, nec intra dies centum vel cœlebs legi paruerit (20), vel Latinus jus Quiritum consequutus sit : aut si ex parte scriptus (21), vel legatarius ante apertas tabulas decesserit, vel pereger (22) factus sit.

§. 2. Hodie (23) ex constitutione Imperatoris Antonini, omnia caduca fisco vindicantur (24) sed servato (25) jure antiquo liberis et parentibus.

§. 3. Caduca (26) cum suo onere fiunt: ideoque libertates et legata fideicommissa ab eo data, ex cujus persona hereditas caduca facta est, salva sunt : scilicet (27) et legata et fideicommissa cum suo onere fiunt caduca.

T I T. XVIII.

QUI HABEANT JUS ANTIQUUM IN CADUCIS.

ITem liberis (28) et parentibus (29) testatoris usque ad tertium gradum lex Papia jus antiquum dedit : ut heredibus illis institutis, quod quis ex eo testamento non capit, ad hos pertineat, aut totum, aut ex parte, prout pertinere possit.

T I T. XIX.

DE DOMINIIS (30) ET ADQUISITIONIBUS RERUM.

§. 1. OMnes res aut mancipi sunt (31), aut nec mancipi. Mancipi (32) res sunt prædia in Italico solo, tam rustica, qualis est fundus : quam urbana, qualis domus. Item jura prædiorum rusticorum velut via, iter, actus et aquæductus. Item servi et quadrupedes, quæ dorso collove domantur, velut boves, muli, equi, asini : cæteræ res nec mancipi sunt. Elephanti (33) et cameli, quamvis collo dorsove domentur, nec mancipi sunt: quoniam bestiarum numero sunt.

(1) Huc refer dictum locum Tertulliani *cap. 4. Apologet.* Nonne vanissimæ leges Papiæ, quæ ante liberos suscipi cogunt, quam Juliæ matrimonium contrahi?

(2) Vid. *Instit. de success. cognat. in fin.*

(3) Cujacius legit, *donec abest intra.* Cujac. *hic.*

(4) Isidor. 5. *Etym.* 24. Jus liberorum est conjugum sine liberis, invicem pro loco pignorum, hereditatis alterna conscriptio, eamque definitionem confirmat *l.* 9. *C. Theodos. de infirmand. his, quæ sub Tyrannis*, ibi, *valeat impetratio juris communium liberorum.* quod jus hodie omnibus datum est. *C. de jure liberorum.* Jus illud liberorum his negabatur, quorum anni simul ducti et computati centum transiisse dicerentur. Augustin. 3. *contra Julian. de jure trium liberorum.* vide Duaren. 1. *disput.* 40.

(5) Plinius 2. *epist. et lib.* 10. Dion. 55.

(6) Vid. *tit. prox. supr. eod.*

(7) Anni et sex menses, bis novem menses. Novem menses, justum tempus pariendi.

(8) *l.* 29. *ff. de liberis et posth.*

(9) Id abrogatum. *l.* 1. *l.* 2. *C. de infirmandis pœnis cœlibatus.*

(10) l. Juliæ et Papiæ. hæc, de procreandis liberis : illa, de matrimonio contrahendo.

(11) Senatusconsultum Pernicianum.

(12) Lege Julia, si major sexagenario, aut major quinquagenaria nuptias contraxissent, jus ab extraneo testamento capiendi amittebant : quasi operam matrimonio dare non possent. *l.* 15. §. 2. *ff. de adoptionibus.* Lactantius 1. Quid ergo est, quare apud Poetas salacissimus Jupiter desierit liberos tollere? Utrum sexagenarius factus est et illi lex Papia fibulam imposuit? an impetravit jus trium liberorum? et Apuleio 2. *Apologet.* in judicio objectum, quod Pudentilla ei anno ætatis 60. ad libidinem nupsisset. Hodie major sexagenario minorem quinquagenaria ducere potest. *l.* 27. *C. de nupt. l.* 12. *C. de legitim. heredibus.* Nam auctore Aristotele 5. *περὶ ζώων ἱστορίας*, vir usque ad 70. fœmina usque ad 50. gignit. *l.* 21. *ff. de act. empt.* quod et Senatusconsulto Claudiano comprehensum fuisse, hic constat. adde Suetonium in Claudio *c.* 23.

(13) Impar matrimonium.

(14) Lege, Claudiano, ut *Supr.*

(15) Dos caduca, *l.* 38. §. 1. *ff. de ritu nuptiar.*

(16) *L.* 6. *Cod.* 50.

(17) Caduca sunt, quæ jure relicta capaci, aliqua ex causa post mortem testatoris ab eo cadunt in fiscum. Capaci dixi. nam quæ incapaci relinquuntur pro non scriptis habentur.

(18) 1. Sozomen. 9.

(19) *Tit.* 11. §. 16. *Tit.* 20. §. 18. *Tit.* 22. §. 3. *infr. eod.*

(20) Id est, nuptias non fecerit.

(21) Recte id adjectum est. nam ex parte scriptus, etiam clausis tabulis testamenti, adire hereditatem potest : quatenus lex Papia jus tantum adcrescendi aufert coheredibus vel legatariis.

(22) Id est, peregrinus.

(23) Cujacius hunc §. ita restituit, *Omnia caduca fisco vindicantur, sed servato jure aliquo liberis et parentibus.* Hodie ex constitutione imperatoris Antonini caduca cum suo onere fiunt.

(24) Hodie caducariæ leges abrogatæ. *C. de caduc. toll.*

(25) Vide *tit.* 18. *infr. eod.*

(26) Initium hujus §. emendatum est §. superiore.

(27) Sed et legata etc.

(28) *tit.* 1. §. 21. *tit.* 17. §. 2. *supr. eod. tit.* 25. §. 17.

(29) *L.* 2. *Inst.* 1.

(30) *L.* 41. *ff.* 1.

(31) Tollitur differentia rerum mancipi et nec mancipi *tit. C. de usucap. transfor.*

(32) Mancipium est, quicquid capi communiter ac domari solet, ut homo, equus, ovis. Bestiæ mancipia sunt, cum primum domari incipiunt. *Isidor.*

(33) Adde *l.* 2. *in fin. ff. ad l. Aquil.*

§. 2. Singularum rerum dominia nobis adquiruntur, mancipatione (1), traditione (2), usucapione (3), in jure cessione (4), adjudicatione (5), lege (6).

§. 3. Mancipatio propria species alienationis est (7), et (8) rerum mancipi (9): eaque fit certis (10) verbis, libripende (11), et quinque testibus præsentibus.

§. 4. Mancipatio locum habet inter cives Romanos, et Latinos Colonarios (12) Latinosque Junianos, eosque peregrinos, quibus (13) commercium datum est.

§. 5. Commercium est emendi (14) vendendique invicem jus.

§. 6. Res mobiles non nisi præsentes mancipari possunt, et non plures quam quæ manu capi possunt. Immobiles autem, etiam plures simul, et quæ diversis locis sunt, mancipari possunt.

§. 7. Traditio (15), proprie (16) est alienatio rerum (17). Nec mancipi rerum dominia, ipsa (18) traditione deprehendimus: scilicet, si ex justa causa traditæ sunt nobis.

§. 8. Usucapione (19) dominia adipiscimur, tam mancipi rerum, quam nec mancipi. Usucapio (20) est autem dominii adeptio (21), per continuationem possessionis anni, vel biennii: rerum mobilium anni, immobilium biennii.

§. 9. In jure cessio quoque communis alienatio est, et mancipi rerum, et nec mancipi, quæ fit per tres (22) personas, in jure cedentes, vindicantes, addicentes.

§. 10. In jure cedit dominus, vindicat is, cui ceditur, addicit (23) Prætor.

§. 11. In jure cedi res etiam incorporales possunt, velut ususfructus (24), et hereditas (25), et tutela (26) legitima, et libertas (27).

§. 12. Hereditas in jure ceditur, vel antequam (28) adeatur, vel posteaquam adita fuerit.

§. 13. Antequam adeatur, in jure cedi potest legitimo ab herede: posteaquam adita est, tam a legitimo, quam ab eo qui testamento heres scriptus est.

§. 14. Si antequam adeatur hereditas, in jure cessa sit, perinde heres fit cui cessa est, ac si ipsi heres legitimus esset. Quod si posteaquam adita fuerit, in jure cessa sit, is (29) cui cessa est, permanet heres, et ob id creditoribus defuncti (30) manet obligatus: debita vero pereunt, id est, debitores defuncti liberantur.

§. 15. Res autem (31) corporales, quoties singulæ in jure cessæ sunt, transeunt ad eum cui cessa (32) est hereditas.

§. 16. Adjudicatione (33) dominia nanciscimur, per formulam (34) Familiæ erciscundæ (35), quæ locum habet inter coheredes: et per formulam Communi dividundo (36), cui locus est inter socios: et per formulam Finium regundorum (37), quæ est inter vicinos. Nam si judex uni ex heredibus aut sociis, aut vicinis rem aliquam adjudicaverit, statim illi acquiritur, sive mancipi, sive nec mancipi sit.

§. 17. Lege nobis adquiritur velut caducum (38)

(1) §. 3. 4. 5. *et* 6. *infr.*
(2) §. 7. *infr.*
(3) §. 8. *infr.*
(4) §. 9. 10. 11. 12. 13. 14. *et* 15. *infr. cod.*
(5) §. 16. *Infr.*
(6) §. 17. *Infr.*
(7) Ejusque similitudo. 1. Caj. 6. §. 4. unde imaginaria venditio dicitur, *Instit. de testam. ordin.* imaginaria causa. *l.* 3. *ff. de capitis minut.*
(8) Hæc particula dispungenda.
(9) Hac solennitate utebantur in emancipationibus. *d. l.* 3. §. 3. testamentis; *Instit. de testam. ordin.* in solutionibus, Cicero 2. *de legibus.* et breviter Boetius, quamcunque rem lege 12. tabularum, aliter quam per hanc solennitatem non potuisse alienari, testatur: adde Contium 1. *disput.* 2. unde mancipatio inter actus legitimos refertur, *l.* 77. *ff. de regulis juris.*
(10) Hæc solennitas fuit verborum. Qui mancipium accipiebat, æs tenens ita dicebat, *Hunc ego hominem ex jure Quiritum meum esse ajo: isque mihi emptus est hoc ære æneaque libra.* deinde ære percutiebat libram idque ei dabat, a quo mancipium accipiebat.
(11) *Inst. de testament. ordinand.* Libripens libram æneam tenebat.
(12) Latini libertini ad similitudinem antiquæ Latinitatis (quæ in colonias missa est) videtur esse introducta. *l. un. C. de Latina libert. tollend. in princ.*
(13) Peregrinis datur jus commercii. *l.* 15. *ff. de interdictis et releg.*
(14) Commercium, jus vendendi, emendi, permutandi. *l.* 5. *ff. de justitia et jure.* Patet tamen interdum latius id vocabulum. *l.* 1. *et tot. tit. C. de commerciis.*
(15) *l.* 20. *C. de pact.*
(16) Propria. *Cujac.*
(17) Rerum nec mancipi. nec mancipi rerum etc. Cujac. *hic.*
(18) *d. l.* 20.
(19) *d. l.* 20.
(20) Dicitur etiam ususcapio, ut et pignoriscapio. 7. Gell. 10.
(21) Ita legit Isidorus 5. *c.* 25. adjectio *l.* 3. *ff. de usurp. et usucap.*
(22) Cessio in jure, seu præsente Prætore ita fit. Is cui res ceditur, Rem tenens ita vindicat, *Hunc ego hominem ex jure Quiritum meum esse aio.* Ab his, Prætor interrogat cedentem, *An contra vindices*, vel A, F, A, id est, *Anne fias autor.* Est enim ita in notis apud Probum A, T, D, Q, C, V, id est, *Anne tu dicis qui contra vindicaveris?* Quo negante, aut tacente Prætor ei, qui vindicasset, rem addicebat, idque legis actio vocabatur. Formula addicendi talis esse potuit Q, N, H, E, H, P, E, V, A, id est, *Quando negas, hunc ego hominem præsenti et vindicandi addico.* Potuit etiam ita concipi, Q, N, A, N, N, H, E, H, P, E, V, A, id est, *Quando neque ais, neque negas, hunc ego hominem petenti et vindicanti addico.* Hinc constat in rei vindicatione, non satis fuisse possessorem negare intentionem actoris, sed præterea eum debuisse contra vindicare, *argumen.* §. 2. *Instit. de actionib. ibi, Possessor autem dominum ejus se esse dicat*: adde Cont. 1. *disput.* 12.
(23) Tribus verbis omne officium prætoris continebatur, *Do, Dico, Addico*: Dabat judices, Jus dicebat, Addicebat, *ut hic.*
(24) Ususfructus cessione finitur. *l.* 66. *ff. de jure dot.*
(25) Vide §. 12. *Infr. eodem.*
(26) *tit.* 11. §. 7. *supr. eodem.*
(27) Quæ et Cessicia. Fit autem vindicta. cedit libertatem dominus, servus vindicat: Prætor addicit. Verba domini si requiras, ea fuerunt: *Hunc hominem liberum esse volo*, Festus *in voce Manumitti*: Verba Prætoris, Φαμὲν τὸν παρόντα ἄνθρωπον εἶναι ἐλεύθερον ϗ πολίτην Ρωμαῖον, Fragmentum indicis Latino græci in Bibliotheca regia. Interdum etiam fiebat manumissio, sed et absente Prætore, præsente solo ejus lictore. *l.* 23. *ff. de manumiss. vind.*
(28) Vid. §. 13. *et* 14. *Infr. eod.* §. 15. *infr. cod.*
(29) Is a quo. Cujac. *hic.*
(30) Qui debitoris hereditatem adit, contrahit cum defuncti creditoribus. *l.* 3. *in fin. l.* 4. *ff. quibus ex caus. in poss.*
(31) Superius dixit de hereditate. hic de rebus corporalibus. ut hinc colligas, Hereditatem inter res corporales non adnumerari. Hereditas, juris nomen. *l.* 119. *l.* 178. §. 1. *ff. de verbor. signif.* incorporalis §. 2. *Inst. de rebus corporalibus.*
(32) Cui cessæ sunt. Cujacius ita legit, pro, cessa est hereditas.
(33) §. *ult. Inst. de off. judicis. l.* 11. *in fin. ff. de jurisd. l.* 21. §. 3. *ff. de annuis legatis.*
(34) Nota formulam, id est, actionem. ut *tit.* 25. §. 12. *Infr. cod.* adjudicationis familiæ erciscundæ, communi dividundo, finium regundorum.
(35) §. 4. *Inst. de off. jud.*
(36) §. 5. *Inst. de off. jud.*
(37) §. 6. *Inst. de off. jud.*
(38) Quid caducum, vide *tit. supr. eodem.*

vel (1) ereptitium (2) ex lege Papia Poppea (3): item legatum (4) ex lege XII. Tabularum, sive mancipi res sint, sive nec mancipi.

§. 18. Adquiritur autem nobis etiam per (5) eas personas, quas in potestate, manu, mancipiove habemus. Itaque si quidem (mancipio puta) acceperint, aut traditum (6) eis sit, vel stipulati fuerint (7), ad nos pertinet.

§. 19. Item si heredes instituti (8) sint, legatumve (9) eis sit: et hereditatem jussu (10) nostro adeuntes nobis adquirunt, et legatum ad nos pertinet.

§. 20. Si servus alterius in bonis (11), alterius ex jure Quiritum sit, ex omnibus causis adquiret ei, cujus in bonis est.

§. 21. Is quem bona fide possidemus, sive liber, sive alienus servus sit, nobis adquirit ex duabus causis tantum, id est, quod ex re nostra, et quod ex operibus (12) suis adquirit: extra (13) has autem causas, aut sibi adquirit, si liber sit, aut domino, si alienus servus sit. Eadem sunt et in eo servo, in quo tantum usumfructum habemus.

TIT. XX.

DE TESTAMENTIS (14).

§. 1. Testamentum est mentis nostræ justa contestatio (15), in id solenniter factum, ut post mortem nostram valeat.

§. 2. Testamentorum genera fuerunt tria (16), unum quod calatis (17) Comitiis, alterum quod in procinctu (18), tertium quod per (19) æs (20) et libram appellatum est. Illis duobus testamentis abolitis, hodie solum in usu est, quod per æs et libram fit: id est, per mancipationem (21) imaginariam (22): in quo testamento libripens adhibetur, et familiæ emptor, et non minus quam quinque (23) testes, cum (24) quibus testamenti factio est.

§. 3. Qui in (25) potestate testatoris est, aut familiæ emptoris, testis ad (26) libræ pensa adhiberi non potest: quoniam familiæ mancipatio inter (27) testatorem et familiæ emptorem fit: et ob id domestici (28) testes adhibendi non sunt.

§. 4. Filio familiæ emente, pater (29) ejus testis esse non potest.

§. 5. Ex duobus fratribus (30) qui in eadem patris potestate sunt, alter familiæ emptor, alter testis esse non potest: quoniam quod unus ex his mancipium accipit, adquirit patri, cui filius suus testis esse non debet: pariter (31) et qui in potestate ejus est constitutus.

§. 6. Duo fratres, qui in ejusdem patris potestate sunt, testes utrique, vel alter testis, alter libripens fieri possunt, alio (32) familiam emente: quoniam nihil (33) nocet ex una domo plures testes alieno negotio adhiberi.

§. 7. Mutus (34), surdus (35), furiosus (36), pupillus (37), fœmina (38) neque familiæ emptor (39), neque testis, libripensve fieri potest.

§. 8. Latinus Junianus (40), et familiæ emptor, et testis, et libripens fieri potest: quoniam cum eo testamenti factio est (41).

§. 9. In testamento, quod per æs et libram fit, duæ (42) res aguntur, familiæ mancipatio, et nuncupatio testamenti. Nuncupatur (43) testamentum in hunc mo-

(1) Hanc particulam Hotomanus 3. *obs.* 32. expungit.

(2) Ereptitium, quod quasi indigno aufertur, ut in *l. pen. ff. de jure fisci:* quadrans eripiatur, et in *l.* 3. §. 5. *ff. ad l. Cornel. de sicariis:* hereditas eripietur. Cujac. 6. *observ.* 37. et fisco statim ipso jure vindicatur. *l.* 9. *l.* 18. *l. ult. ff. de his quæ ut indignis.* Et recte Ulpianus eripiendi verbo potius usus est, quam auferendi ut indicaret, quasi de manibus auferri, quod jam esset adquisitum. *l.* 4. *ff. ne quis eum qui in jus.* vide Contium 1. *disputat.* 12. Sed tamen Hotomanus 3. *observ.* 32. legit receptitium. Quod quid sit, vide eundem dicto loco.

(3) Ea lata est de caducis hereditatibus et legatis, ut Falcidia de modo legatorum.

(4) *l.* 47. *in fin. ff. de peculio. l.* 120. *ff. de verb. signif.*

(5) Vide *Instit. per quas personas cuique adqu.*

(6) §. 3. *Instit. per quas pers. cuiq. adq. l.* 10. §. 1. *ff. de adquir. rer. dom.*

(7) Vide *Inst. et ff. de stipulatione servorum.*

(8) §. 3. *Instit. de heredibus instituendis.*

(9) Dicto §. 3. *l.* 39. §. 1. *in fin. l.* 86. §. 2. *ff. de legatis* 1.

(10) In hereditate, nihil mutatum: in legato mutatum, cum invito servus adquirat. *d.* §. 3.

(11) Id est, Bonitarius, Theophilus *Inst. de libertin.* §. καὶ τοῦτ' ἐστιν οὖν, ὡς εἶπον, φυσικὴ δεσποτεία καὶ ἔννομος δεσποτεία. καὶ ἡ μὲν φυσικὴ λέγεται, in bonis: καὶ δεσπότης βονιτάριος, ἡ δὲ ἔννομος λέγεται, Jure Quiritum, ex jure Quiritum. Hæc ille, adde *tit.* 1. §. 16. *supr. eod.*

(12) Ex operis, ita tamen scriptum reperio in *l.* 36. *ff. de stip. serv.*

(13) §. 4. *Instit. per quas pers. cuique adqu.*

(14) *L.* 2. *Inst.* 10. adde 4. Paul. *sent.* 4.

(15) 6. Gell. 12. testatio *Inst. eod.* μαρτυρία, Theophil. *Inst. de testament. ordinand.* sententia. *l.* 1. *ff. qui testament.* βούλησις 25. *Eclog.* 1. c. 2. 5. Harmenop. 1.

(16) *Inst. eod.* §. 1. 15. Gell. 27.

(17) Comitia calata, pro collegio pontificum habebantur: aut regis sacrorum, aut flaminum inaugurandorum causa. Eorum alia Curiatis (quæ per lictorem Curiatim calari, id est, convocari moris erat) Centuriata per cornicinem. Calatis etiam sacrorum detestatio et testamenta fieri solebant. Gellius 15. 27. Calata comitia bis anno fieri solita scribit, pacis tempore; calata dici, quod populus ad ea vocetur. Est enim calari τὸ καλεῖν, Theoph. *d. loco.* Is autem, qui non universum populum, sed partem aliquam adesse jubet, non comitia, sed concilium edere jubet. Centuriata in campo Martio habebantur, non intra pomerium. Illud addendum est ex Lœlio Fœlice, Curiata comitia fuisse, cum ex generibus omnium suffragium ferretur: Centuriata, cum ex censu et ætate. Tributa, cum ex regionibus et locis, 15. Gell. 27. *in fin.* Videtur tamen Festus *in Centuriata.* Centuriata et Curiata confundere.

(18) Cum in prælium exituri essent. *Inst. eod.* §. 1. cum viri ad prælium faciendum in aciem vocabantur. 15. Gell. 27.

(19) Per familiæ emancipationem, cui æs et libra adhibebatur. 15. Gell. 27.

(20) §. 1. *Instit. eod.*

(21) Emancipationem 15. Gell. 27. §. 1. *Instit. eod.*

(22) Vid. *l. ult. C. de adopt.*

(23) *tit.* 19. §. 3. *supr. eod.* Hodie septem adhibendi. §. 3. *Inst. eodem.*

(24) §. 6. *Inst. eod.*

(25) §. 9. *Inst. eod.*

(26) Aut libripens, *ita legendum est.*

(27) *l.* 20. *ff. qui testamenta.*

(28) Vid. *l.* 24. *ff. de testib. l.* 3. *C. de testib.*

(29) §. 8. *Inst. eod.*

(30) *d.* §. 8.

(31) Pater *Cujac.*

(32) Duo fratres in alieno testamento testes esse possunt. *d.* §. 8. *in fin. l.* 22. *ff. qui testamenta.*

(33) *d.* §. 8. *in fin. l.* 17. *ff. de testib.*

(34) §. 6. *Inst. eod.*

(35) *d.* §. 6.

(36) *d.* §. 6. *l.* 20. §. 4. *ff. qui testamenta.*

(37) *d. l.* 3. §. 5. *l.* 19. *in fin. ff. de testib.* §. 6. *Inst. eod.*

(38) Vid. *l.* 20. §. 6. *ff. qui testamenta. l.* 18. *ff. de testib.*

(39) Id est, heres.

(40) De quo dictum est *tit.* 1. §. 5. *Supr. eod.* et *tit.* 3. *Supr. eod. tit.* 19. §. 4. *Supr. eod.*

(41) Et commercium habet. *d.* §. 4.

(42) Quænam agantur in testamento, per æs et libram.

(43) Formula nuncupationis testamentariæ, cui adde *l.* 58. *ff. de her. inst.*

dum, Tabulas testamenti testator tenens ita dicit, *Hæc uti his tabulis cerisve scripta sunt, ita do, ita lego, ita testor, itaque vos, Quirites, testimonium præbitote* (1). Quæ nuncupatio et testatio vocatur.

§. 10. Filius familiæ (2) testamentum facere non potest: quoniam nihil suum habet, ut testari de eo possit. Sed divus Augustus Marcus (3) constituit, ut filius familiæ miles (4) de eo peculio quod in castris adquisivit testamentum facere possit.

§. 11. Qui de (5) statu suo incertus est (facito quod patre peregre mortuo, ignorat se sui juris esse) testamentum facere non (6) potest.

§. 12. Impubes (7), licet sui juris sit, testamentum facere non potest: quoniam nondum plenum judicium animi habet.

§. 13. Mutus (8), surdus (9), furiosus (10), itemque prodigus (11) cui lege bonis interdictum (12) est, testamentum facere non possunt: mutus, quoniam (13) verba nuncupationis loqui non potest: surdus, quoniam (14) verba familiæ emptoris exaudire non potest: furiosus, quoniam (15) mentem non habet, ut testari de ea re possit: prodigus, quoniam (16) commercium illi interdictum (17) est, et ob id familiam mancipare non potest.

§. 14. Latinus Junianus, item is qui Dedititiorum numero est, testamentum facere non potest. Latinus (18) quidem, quoniam nominatim lege Junia prohibitus est. is autem qui Dedititiorum (19) numero est, quoniam nec quasi civis Romanus testari potest, cum sit peregrinus (20): nec quasi peregrinus, quoniam nullius certæ civitatis, sciens (21) ut adversus (22) leges civitatis suæ testetur.

§. 15. Fœminæ post duodecimum annum ætatis testamenta facere possunt tutore auctore, donec in tutela sint.

§. 16. Servus publicus (23) prætorisve, parte dimidia testamenti faciendi habet jus.

TIT. XXI.
QUEMADMODUM (24) HERES INSTITUI DEBEAT.

Heres institui recte potest his verbis (25), *Titius heres esto*, *Titius heres sit*, *Titium heredem esse jubeo*. Illa autem institutio, *Heredem instituo*, *Heredem facio*, plerisque improbata est (26).

TIT. XXII.
QUI HEREDES INSTITUI POSSUNT.

§. 1. Heredes institui possunt, qui testamenti factionem (27) cum testatore habent.

§. 2. Dedititiorum numero heres institui non potest, quia peregrinus (28) est, cum quo testamenti factio non est.

§. 3. [Latinus Junianus (29),] si quidem mortis testatoris tempore, vel intra (30) diem cretionis civis Romanus sit, heres esse potest: quod si Latinus manserit, lege Junia capere hereditatem prohibetur. Idem juris est in persona cœlibis (31) propter legem Juliam.

§. 4. Incerta (32) persona heres institui non potest, veluti hoc modo: *Quisquis primus ad funus meum venerit, heres esto*: quoniam certum consilium debet esse testantis.

§. 5. Nec (33) municipia, nec municipes heredes institui possunt (34): quoniam incertum (35) corpus est, ut neque cernere universi, neque pro libito de herede cernere (36) possunt ut heredes fiant. Senatusconsulto (37) tamen concessum est, ut a libertis suis (38) heredes institui possint. Sed fideicommissa hereditas municipibus restitui potest (39): idque hoc senatusconsulto (40) prospectum est.

§. 6. Deos (41) heredes instituere non possumus præter eos, quos senatusconsulto, constitutionibus Principum instituere concessum est: sicut Jovem Tarpejum (42),

(1) Perhibetote. Apuleius 2. Vos in hanc rem. boni Quirites, testimonium prohibitote.
(2) *l.* 6. *l.* 16. *l.* 19. *ff. qui testam.*
(3) Superest Marcus *Inst. quib. non est permiss. facere.*
(4) *l.* 6. *in fin. ff. de injusto. l.* 22. *ff. de testamento militis.*
(5) *l.* 14. *in fin. l.* 15. *ff. qui testamenta.*
(6) Vid. *Novell. Leonis* 40.
(7) §. 1. *Inst. quib. non est permiss. l.* 5. *ff. qui testamenta.*
(8) *l.* 6. *in fin. l.* 7. *ff. eod.* §. 3. *Inst. quib. non est permiss.*
(9) *d. l.* 6. *d. l.* 7. *l.* 16. *ff. eodem.*
(10) *l.* 16. §. 1. *l.* 17. *ff. eod.*
(11) §. 2. *Inst. quib. non est permiss. fac.* v. tamen *Novell. Leonis* 39.
(12) *l.* 18. *ff. eodem.*
(13) Mutus cur testari non possit.
(14) Surdus testari non potest, et cur.
(15) Cur furiosus testari non possit.
(16) Quam ob causam prodigus testari non possit.
(17) Formulas interdictionis vid. apud Paulum 3. *sent.* 4. §. 7.
(18) Latinus Junianus testari non potest. vide *C. de Latina libert. tollend.*
(19) Dedititii testari non possunt. *tit.* 22. §. 2. *Infr.* v. *tit. C. de dedit. libert.*
(20) Peregrinus testamenti factionem non habet, *ut hic*: nisi accepto usu togæ, *l.* 31. 32. *ff. de jure fisci.*
(21) Civis. Cujac. *hic.*
(22) Id est, Secundum. Cujac. *hic.* Sic titulo 28. *Infr. eodem.* bonorum possessio adversus tabulas quæ juxta tabulas *tit.* 23. eandem esse significationem verbi, *Adversus* in *lege* 5. *ff. de usurp. et usucap.* idem Cujacius ait, quo nomine reprehenditur a Roberto 2. *recept.* 32.
(23) Populi Romani. Cujacius ita hanc vocem emendavit. quod in omni servo non est verum. *l.* 19. *ff. qui testamenta.* vid. *Nov. Leonis* 38.

(24) Id est, qua formula.
(25) Olim ita jus fuit, hodie quibuscunque verbis institui potest. *l.* 15. *C. de testamentis.*
(26) Cur ita, An quia lex sola heredem instituit? An potius quod nonnullis hæc verba non videntur directa? Hodie solennitas omnis verborum sublata. *d. l.* 15.
(27) *l.* 52. *ff. de her. inst.*
(28) Peregrinus institui non potest, *ut hic*: sed nec instituere *tit.* 20. §. 14. *Supr. eod.*
(29) V. *d.* §. 14.
(30) Adde §. 4. *Instit. de hered. qualitat.*
(31) V. *tit.* 14. 15. 16. *Supr. eod.*
(32) §. 25. *Inst. de legat. l.* 69. §. 4. *ff. de jure dot.* Paul. 3. *sent.* 6. §. 13.
(33) Plinius 5. *epistolar.* nec heredem institui, nec præcipere rempublicam posse constat. Cujac. *hic.*
(34) Potest tamen eis legari. v. *l.* 122. *ff. de legat.* 1. *l.* 1. §. 5. *ff. ad l. Falcid.*
(35) Ratio petita ex §. 4. *supr. eod.*
(36) Cujacius legit *pro herede gerere.* Nam aut cretione aut pro herede geritione heredes sunt.
(37) De quo vid. *l.* 1. *ff. de libert. univers.*
(38) *d. l.* 1.
(39) *l.* 26. *ff. de negotiis gestis. l.* 26. *ff. ad SC. Trebell.*
(40) Badiano, quod factum est temporibus D. Marci. *d. l.* 26.
(41) Deo tamen relinqui potuit. *l.* 5. §. 12. *ff. de donat. int. vir. l.* 1. §. 5. *ff. ad l. Falcid.* Paul. 4. *sent.* 3. §. 3. Quemadmodum et apud Christianos Christus institui potest. *l.* 26. *C. de sacrosanctis ecclesiis.*
(42) Ita dictus a Tarpejo monte. Tarpejus autem appellatus fuit a Tarpeja virgine Vestali ab Sabinis necata, ibique sepulta. antea Saturnius mons, et in eo oppidum Saturnium, unde Saturnia terra. Postremo mons Capitolinus dictus, quod cum fundamenta foderentur ædis Jovis, caput humanum inventum fuit. Varro 4. *de lingua.*

Apollinem Didymæum (1), sicuti Martem in Gallia (2), Minervam Meliensem (3), Herculem Gaditanum (4), Dianam Ephesiam (5), matrem deorum Cybelem (6), eam quæ Smyrnæ colitur et Cœlestum (7) Salinensem Carthaginis.

§. 7. Servos heredes instituere possumus nostros cum (8) libertate: alienos sine libertate: communes, cum libertate, vel sine libertate (9).

§. 8. Eum servum qui tantum in bonis noster est, nec cum libertate heredem instituere possumus, quia Latinitatem consequitur: quod non proficit ad hereditatem capiendam (10).

§. 9. Alienos servos heredes instituere possumus: eos tamen, quorum cum dominis testamenti factionem habemus.

§. 10. Communis servus cum libertate recte quidem heres instituitur, quasi proprius, pro parte nostra: sine libertate autem, quasi alienus, propter socii partem.

§. 11. Proprius servus cum libertate heres institutus, si (11) quidem in eadem causa permanserit, ex testamento liber et heres fit, id est necessarius.

§. 12. Quod si ab ipso testatore vivente manumissus, vel (12) alienatus sit: suo arbitrio, vel jussu emptoris hereditatem adire potest. Sed si sine libertate sit institutus, omnino non (13) constat institutio.

§. 13. Alienus (14) servus heres institutus, si quidem in ea causa permanserit, jussu domini debet hereditatem adire. Quod si vivo testatore manumissus, aut alienatus a domino fuerit: aut suo arbitrio, aut jussu emptoris poterit adire hereditatem.

§. 14. Sui (15) heredes instituendi sunt, vel exheredandi. Sui autem heredes sunt liberi quos in potestate habemus, tam naturales, quam adoptivi: item uxor quæ in (16) manu est, et nurus quæ in manu est filii, quem in potestate habemus.

§. 15. Posthumi (17) quoque liberi, id est, qui in utero sunt, si tales sunt, ut nati in potestate nostra futuri sint, suorum heredum numero sunt.

§. 16. Ex suis heredibus filius quidem neque heres institutus, neque nominatim exheredatus, non patitur valere testamentum. Reliquæ vero personæ liberorum, velut filia, nepos, neptis, si præteritæ sint, valet testamentum.

§. 17. Scriptis (18) heredibus adcrescunt, suis quidem heredibus in partem virilem, extraneis autem in partem dimidiam.

§. 18. Posthumi, quoque liberi cujuscumque (19) sexus omissi, quod valuit testamentum, agnatione rumpitur (20).

§. 19. Eos qui in utero (21) sunt, si nati sui heredes nobis futuri sunt, possumus instituere heredes: si (22) quidem post mortem nostram nascantur, ex jure civili (23): si vero viventibus nobis, ex lege Julia (24).

§. 20. Filius qui in potestate est, si non instituatur heres, nominatim exheredari debet: reliqui sui heredes

(1) Apollinis templum et oraculum quod Didymis fuit antiquum. Pausanias 7. *in Achaicis*, ejusdem facit mentionem in 2. seu Corinthiacis. adde Strabonem 9. *et* 11.

(2) Galli quondam Mercurium coluere maxime. post hunc Apollinem et Martem et Jovem et Minervam. Martem bella regere. Marti, cum prælio dimicare constituissent, ea, quæ bello cepissent plerumque devovebant: quæ supererant animalia capta immolabant, reliquas res in unum locum conferebant. vide Cæsar. 6. *de bello Gallico*: De diis veterum Gallorum, vide P. Pithœum c. 1. *advers.* 3.

(3) A Melio urbe, non procul ab Euphrate: nisi malis hic legere Melitensem.

(4) De Gadibus et Hercule, v. Strabonem 3. *in fin.* fuit et alius cognomento Gallus et Ogmius: de quo v. Lucianum *in Hercule.*

(5) V. *Act.* 19. *vers.* 26. 27. *de templo Dianæ* Euseb. 36. Plin. 14.

(6) De qua dixi libro superiore.

(7) Tertullianus 23. *Apologet.* Unicuique, inquit, etiam provinciæ et civitati suus Deus est, ut Syriæ Astartis, ut Arabiæ Diasares, ut Norico Tibilenus, ut Africæ Cœlestus, ut Mauritaniæ reguli sui. *et post*, Crustumiensium Delventinus, Narniensium Viridianus, Asculanorum Ancaria, Volsiniensium Nursia, Otriculanorum Valentia, Sutrinorum Nortia, Faliscorum Juno Curilis et pater Curis. Sed nos soli arcemur a religionis proprietate. *Hæc ille.* Cui loco visum illud Arnobii 8. adjungere. Inde adeo per universa imperia, provincias, oppida videmus singulos sacrorum ritus gentiles habere, et deos colere municipes, et Eleusinos Cererem, Phrygas Magnam matrem, Epidaurios Æsculapium, Chaldæos Belum, Astartem Syros, Dianam Tauros, Gallos Mercurium, universa Romanos. Porro quis fuerit Cœlestus an deus, an dea ambigitur. Petrus Pithœus 1. *advers.* 4. deam fuisse ait. Ammianus *lib.* 22. Asclepiades Philosophus cum visendi gratia Juliani ad id suburbanum venisset, deæ Cœlestis argenteum breve figmentum quocunque ibat secum solitus efferre, ante pedes statuit simulachri sublimes, accensisque cereis ex usu, fecit. Philastrius Brixiensis *in Catalogo hæres.* Alia, inquit, hæresis in Judæis quæ Reginam, quam et Fortunam cæli nuncupant; quam et Cœlestem vocant in Africa. Tertullianus *in Apologet.* 123. Ista ipsa virgo Cœlestis, pluviarum pollicitatrix. Salvianus *de gubernatione.* Cælestis illa. Idem 8. *de providentia.* Apul. 4. *Floridor.* Carthago, Africæ Musa Cœlestis, ut non injusta ratione possis dicere legendum esse apud Tertullianum *in libro de virginibus.* Cœlestis Africæ, non Ceres Ambros. 1. *epist. ad Valent.*

(8) Hodie etiam sine libertate instituere possumus. *Inst. de hered. instit. l. penult. C. de necessariis.*

(9) Priore casu, socio adcrescit: posteriore, servus communis est heredis et socii, *l.* 63. §. 9. *ff. pro socio. l.* 49. *ff. ad l. Falc.* Paul. 3. *sent.* 6. §. 4.

(10) Nisi intra dies cretionis civis Romanus fiat.

(11) §. 1. *Inst. de hered. inst.*

(12) Hæc verba, *vel alienatus*, desiderantur apud Justinianum §. 1. *vers. Si vero a vivo testatore. Inst. de hered. inst.*

(13) Hodie valet *l. penult. C. de necessariis.*

(14) *d.* §. 1. *vers. alienus quoque.*

(15) *l.* 1. *ff. de hered. instit. Inst. de exheredat. liberor.*

(16) Cajus 3. *Inst. apud Ruffinum tit.* 16. Uxor, inquit, quæ in manu ejus est, ea sua heres est; quia filiæ loco est, item nurus, quæ in filii manu est: nam et hæc neptis loco est. sed ita demum erit sua heres, si filius cujus in manu erit, dum pater moritur, in potestate ejus non sit. Idemque dicimus et de ea, quæ in nepotis manu matrimonii causa sit, quia pronepotis loco est.

(17) Posthumi quoque, qui si vivo parente nati essent, in potestate ejus futuri forent, sui heredes sunt. Cajus *d. loco.*

(18) Legendum est, *sed scriptis* eo sensu: Jure antiquo, filiarum nepotes, præteriri potuisse, sed nec testamentum ex causa præteritionis infirmasse, cum illis consultum ita foret. Nam scriptis concurrebant: suis quidem, in virilem: extraneis, in dimidiam. et hoc est, quod a Triboniano obscure scriptum est, Jus adcrescendi eis ad certam portionem præstitum. *Inst. de exhered. liber. vers. sed non ita.*

(19) Ut in eo par sit masculorum et fœminarum conditio. §. 1. *Inst. de exher. liber.*

(20) Rumpunt.

(21) Posthumi, heredes institui possunt. *l.* 4. *l.* 5. *l.* 24. *l.* 27. *l.* 29. *ff. de liber. et posthum.*

(22) Duæ posthumorum species, alii enim post mortem testatoris nascuntur: alii post testamentum vivo testatore. *l.* 3. §. 2. *ff. de injusto.*

(23) Id est, legibus 12. tabularum, quod jus antiquum a Scævola dicitur in *l.* 29. §. 7. *ff. de liber. et posthum.* habita ratione ad legem Velleiam.

(24) Velleia sc. §. 2. *Inst. de exhered. liber. l.* 29. §. 11. *ff. de liber. et posthum.*

utriusque sexus aut nominatim, aut inter (1) cæteros.

§. 21. Posthumus filius nominatim exheredandus est: filia posthuma, cæteræque posthumæ fœminæ vel nominatim, vel (2) inter cæteros (3): dummodo inter cæteros exheredatis aliquid legetur.

§. 22. Nepotes et pronepotes, cæterique masculi posthumi præter filium, vel nominatim, vel inter cæteros, cum adjectione legati sunt exheredandi: sed tutius (4) est tamen nominatim eos exheredari: et id observatur magis.

§. 23. Mancipatos (5) liberos cum jure civili neque heredes instituere, neque exheredare necesse sit, tamen prætor jubet, si non instituantur heredes, exheredari masculos omnes, nominatim fœminas vel inter cæteros: alioqui contra tabulas bonorum possessionem eis pollicetur.

§. 24. Inter necessarios heredes, id est, servos (6) cum libertate heredes scriptos, et suos scilicet necessarios, id est, liberos qui in potestate sunt, jure civili nihil interest (nam utrique etiam inviti heredes sunt) sed jure prætorio suis et necessariis heredibus abstinere se a parentis hereditate permittitur (7): necessariis autem tantum heredibus abstinendi potestas non datur.

§. 25. Extraneus heres, si quidem cum cretione (8) sit heres institutus, cernendo fit heres: si vero sine (9) cretione, pro herede (10) gerendo.

§. 26. Pro (11) herede gerit, qui rebus hereditariis tanquam dominus utitur: velut qui actionem (12) rerum hereditariarum facit, aut servis hereditariis cibaria mandat.

§. 27. Cretio (13) est certorum dierum spacium, quod datur instituto heredi ad deliberandum: utrum expediat ei adire hereditatem, necne, velut (14), *Titius heres esto cernitoque* (15) *in diebus centum proximis*, *quibus scieris* (16), *poterisque: nisi ita creveris*, *exheres esto*.

§. 28. Cernere est (17) verba cretionis dicere, ad hunc modum (18), *Cum me Mævius heredem instituerit*, *eam hereditatem adeo cernoque*.

§. 29. Sine cretione heres institutus, si constituerit, nolle se heredem esse, statim excluditur ab hereditate, et amplius eam adire non potest.

§. 30. Cum cretione vero heres institutus, sicut cernendo fit heres, ita non (19) aliter excluditur, quam si intra diem cretionis non creverit: ideoque etiam si constituerit nolle se heredem esse, tamen si supersint dies cretionis, pœnitentia actus, cernendo heres fieri potest.

§. 31. Cretio autem vulgaris dicitur, aut continua. Vulgaris (20), in qua adjiciuntur hæc verba, *Quibus scieris, poterisque*. Continua (21), in qua non adjiciuntur.

§. 32. Ei qui vulgarem cretionem habet, dies illi dati computantur, quibus scit se heredem institutum esse, et potuit cernere. Ei vero qui continuam habet cretionem, etiam illi dies computantur quibus (22) ignoravit se heredem institutum, aut scivit, sed non potuit cernere.

§. 33. Heredes aut (23) instituti dicuntur, aut substituti; instituti, qui primo gradu scripti sunt: substituti, qui secundo gradu, vel sequentibus.

§. 34. Heredes scripti sunt, veluti (24): *Titius heres esto*, *cernitoque in diebus proximis centum quibus scieris*, *poterisque. Nisi ita creveris*, *exheres esto: tunc Mævius heres esto*, *cernitoque in diebus*, *et reliqua*. Similiter et deinceps substitui potest.

§. 35. Si sub imperfectam (25) cretionem heres institutus sit, id est, non adjectis his verbis (26), *Si non creveris exheres esto:* sed si ita (27), *si non creveris*, *tunc Mævius heres esto:* cernendo quidem superior inferiorem excludit: non cernendo autem (28), sed pro herede gerendo, in partem admittit substitutum. Sed postea Divus Marcus constituit, ut et pro herede gerendo, ex (29) asse fiat heres. Quod si neque creverit, neque pro herede gesserit, ipse excluditur, et substitutus ex asse fit heres.

TIT. XXIII.

QUEMADMODUM TESTAMENTA RUMPUNTUR (30).

§. 1. TEstamentum jure factum infirmatur duobus modis, si ruptum (31) aut irritum (32) factum sit.

(1) *Inst. de exher. vers. sed non ita. in fin.* Inter cæteros exheredare, est ἀορίστως sive indefinite exheredare. fuit autem hæc formula: *Cæteri exheredes sunto*. Theophil. *Inst. de exh. liber.* l. 25. *ff. de liber. et posthum.* et opponitur inter cæteros exheredatio ei, quæ nominatim fit. §. 21. *Infr. eod.* Nominatim exheredatio longe diversa ab indefinita, et generali exheredatione, de qua v. *l.* 2. *l.* 3. *ff. de liber. et posthum.*

(2) §. 1. *in fin. Inst. de exher. liber.*

(3) Hoc quid esset, dixi ad §. 20. *Supr. eod.*

(4) §. 1. *in fin. Inst. de exher. liber.*

(5) Id est, emancipationis. §. 3. *Inst. de exher. liber.*

(6) §. 1. *Inst. de her. qualit.*

(7) §. 2. *vers. sed his Prætor. Inst. de hered. qualit.* Sui beneficium abstentionis habent: extranei, separationis. Illi, ne sint heredes. Hi ne res adquisitæ postea veneant.

(8) Id ut fiat, vid. §. 27. *Infr.*

(9) Vid. §. 29. *infr. eod.*

(10) Vid. §. 26. *infr.*

(11) Vid. *l.* 20. *ff. de adq. vel omitt. her.* §. 7. *Inst. de hered. qualit.*

(12) Id est, auctionem, vid. *l.* 2. *in fin. ff. de collat. bonor.* *l.* 48. *ff. de usurpat. et usucap. l.* 2. §. 8. *ff. pro emptore.*

(13) Cretiones hodie sublatæ sunt. *l.* 17. *C. de jure deliberandi.*

(14) Formula instituendi cum cretione.

(15) Id est, facito ut videat te heredem. Varro 5. *de ling.*

(16) Cic. 1. *de Orat.* ut in cretionibus scribi solet, *quibus sciam poteroque.*

(17) Cernere, est quasi decernere se heredem esse velle. *l.* 13. §. *pen. ff. de adqu. vel omitt. hered.* cujus rei facultas non est in pupillo. *l.* 9. *ff. de adq. vel omitt. hered.*

(18) Formula cernendi. Hujus loci vestigia sunt apud Varronem 5. *de lingua.* In cretione adhiberi jubet testes *et lib.* 6. Heres cum constituit se heredem esse, dicitur cernere: et cum id fecerit, crevisse. Varroni respondet Cic. 13. *ad Attic.* Cretionem fieri testibus præsentibus. Fiebat etiam verbis solennibus, *ut hic:* et *l.* 51. *in fin. ff. de adq. vel omitt. hered.* pure fit. est enim actus legitimus. *l.* 77. *ff. de reg. jur.* et semel *l.* 80. *in fin. ff. de adq. vel omitt. hered.* non per alium *l.* 90. *ff. de adq. vel omitt. her.* Ejus symbolum, digitorum percussio, dixi ad epigraphen tituli *de verbor. obl.*

(19) Dixi superius, sublatam cretionis scrupulositatem. *l.* 17. *C. de jure deliberandi.*

(20) Legitima et utilis. de cujus effectu vid. §. 32. *in fin. Infr. eod.*

(21) Et hoc ideo quod in institutione vulgari cretionis hæc verba adjunguntur, quibus scieris poterisque. §. 27. *et* 31. *Supr. eod.* §. 34. *Infr. eod.*

(22) In continua cretione dies currunt ignoranti: in vulgari non currunt.

(23) *l.* 1. *ff. de vulgar. et pup. substitut.* Paul. 3. *sent.* 4. §. 27.

(24) Formula heredis scribendi.

(25) Imperfecta cretio, quoties non expressim exheredatur, sed alius ejus loco instituitur.

(26) Formula perfectæ cretionis.

(27) Formula imperfectæ cretionis.

(28) Nota veterem differentiam cernendi et pro herede gerendi. Qui cernebat, excludebat inferiorem: qui pro herede gerebat, in partem admittebat substitutum.

(29) Qui pro herede gerit, ex asse fit heres.

(30) *Lib.* 28. *ff.* 3. §. 1. *Inst. quib. mod. test.*

(31) §. 2. *Infr. eod.*

(32) §. 4. *Infr. eod.*

§. 2. Rumpitur testamentum mutatione, id est, si postea aliud (1) testamentum jure factum sit: item agnatione (2), id est, si suus heres agnascatur, qui neque heres institutus, neque ut oportet, exheredatus sit.

§. 3. Adnascitur suus heres, aut (3) agnascendo, aut adoptando, aut in manum conveniendo, aut in (4) locum sui heredis succedendo: velut nepos mortuo filio, vel emancipato: aut manumissione, id est, si filius ex prima secundave mancipatione manumissus, reversus sit in patris potestatem.

§. 4. Irritum (5) fit testamentum, si testator capite diminutus (6) fuerit, aut si jure facto testamento nemo extiterit heres.

§. 5. Si is qui testamentum fecit, ab (7) hostibus captus sit, testamentum ejus valet: si quidem (8) reversus fuerit, jure postliminii, si non (9) ibi decesserit, ex lege Corneliana, quæ perinde successionem ejus confirmat, atque si in civitate decessisset.

§. 6. Si (10) septem signis testium signatum (11) testamentum, licet jure civili ruptum vel irritum factum sit, Prætor scriptis heredibus juxta tabulas bonorum possessionem dat, si testator et civis Romanus, et suæ potestatis cum moreretur fuit, quæ bonorum possessio cum re, id est, cum effectu habetur, si nemo alius jure heres sit.

§. 7. Liberis (12) impuberibus in potestate manentibus tam natis quam posthumis, heredes substituere parentes possunt duplici modo: id est, aut eo quo extraneis, ut si heredes non extiterint liberi, substitutus heres fiat: aut proprio jure, id est, si post mortem parentis heredes facti intra pubertatem decesserit, substitus heres fiat.

§. 8. Etiam exheredatis (13) filiis substituere parentibus licet.

§. 9. Non aliter impuberi filio substituere quis heredem potest, quam (14) si sibi quis heredem instituerit, vel ipsum filium, vel quemlibet alium.

§. 10. Milites quomodocunque (15) fecerint testamenta, valent, id est, etiam sine legitima observatione. Nam principalibus (16) constitutionibus permissum est illis, quomodocunque vellent, quomodocunque possent, testari. Idque testamentum quod miles contra juris regulam fecit, ita demum valet, si vel in (17) castris mortuus sit, vel post missionem intra (18) annum.

T I T. XXIV.

DE LEGATIS (19).

§. 1. Legatum est, quod legis modo, id est, imperative (20), testamento relinquitur. Nam ea quæ precativo modo relinquuntur, fideicommissa vocantur.

§. 2. Legamus autem quatuor (21) modis, per vindicationem (22), per damnationem (23), sinendi modo (24), per præceptionem (25).

§. 3. Per vindicationem (26) his verbis legamus, *Do, lego, capito, sumito, sive habeto.*

§. 4. Per damnationem (27) his verbis: *Heres meus damnas esto dare, dato, facito, heredem meum dare jubeo.*

§. 5. Sinendi (28) modo ita, *Heres meus damnas esto sinere Lucium Titium sumere illam rem, sibique habere.*

§. 6. Per præceptionem (29) sic, *Lucius Titius illam rem præcipito.*

§. 7. Per vindicationem legari possunt res quæ utroque (30) tempore ex jure Quiritium testatoris fuerunt (31), mortis, et quando testamentum faciebat: præterquam s pondere, mensura, numero contineantur: in his enim satis est, si vel mortis duntaxat tempore fuerunt ex jure Quiritium.

§. 8. Per damnationem omnes res legari possunt, etiam (32) quæ non sunt testatoris, dummodo tales sint, quæ dari possint.

§. 9. Liber homo, aut res populi, aut sacra, au religiosa, nec per damnationem legari potest: quoniam (33) dari non potest.

§. 10. Sinendi modo legari possunt res propriæ testatoris (34) et heredis ejus.

§. 11. Per præceptionem legari possunt res, quæ etian per vindicationem. Si ea res quæ non fuit utroque (35) tempore testatoris ex jure Quiritium, per vindicationen legata sit, licet jure civili non valeat legatum, tamer senatusconsulto Neroniano firmatur: quo cautum est, u

(1) Alio *l.* 1. *ff. de injusto:* seu posteriore testamento prius rumpitur. §. 2. *et* 3. *Inst. quib. mod. test.* §. 2. *Inst. d. tit.*
(2) Vid. §. 3. *Infr. eod.*
(3) Quibus modis qui alteri agnascatur, v. *l.* 3. *ff. de injusto.*
(4) *l.* 13. *ff. de injusto.*
(5) *l.* 6. §. 5. *ff. de injusto.*
(6) §. 4. *Inst. quib. mod. test.*
(7) *d.* §. 5.
(8) Fictione postliminii fingitur in civitate semper fuisse, qui rediit. Fictione vero Cornelia fingitur quis captivitatis suæ tempore decessisse.
(9) Si vero, ita legendum videtur.
(10) §. 6. *Inst. quib. mod. testam.*
(11) *l.* 12. *ff. de injusto.*
(12) Vide *Inst. de pupillari substit.*
(13) *l.* 1. §. 2. *ff. de vulgar. et pup.* §. 4. *Instit. de pupillari substit.*
(14) *d. l.* 1. §. *ult.* §. 5. *Inst. de pupill. substit.*
(15) *vers. quoquo enim modo et* §. 1. *Inst. de testam. milit. l.* 1. *ff. de testamento milit.*
(16) Julii Cæsaris, Titi, Domitiani, Nervæ, Trajani. *d. l.* 1.
(17) §. 3. *Inst. de milit. test.*
(18) *d.* §. 3. *vers. et quod in castris in fin. l.* 21. *ff. de testam. milit.*
(19) Vid. *L.* 2. *Inst.* 20. Cajus 2. *tit.* 5. 5. Harm. 18.
(20) Imperativa verba, directa, Directa Heredem facio, instituo, *l.* 15. *C. de testament.* Eadem civilia dicuntur. *l.* 7. *ff. de vulgari et pup. substit.* opponuntur precariis inflexis, et obliquis fideicommissariis, quæ et παρακλητικὰ, de quibus vide Paul. 4 *sent.* 1. §. 6.
(21) §. 1. *Inst. de legat.* 2. Cajus 5. §. 1.
(22) §. 3. *Infr. eod.*
(23) §. 4. *Infr. eod.*
(24) §. 5. *Infr. eod.*
(25) §. 6. *Infr. eod.*
(26) 2. Cajus 5. §. 2. *Inst. de legatis:* Paul. 3. *sent.* 6 §. 3. *et* 7.
(27) 2. Cajus 5. §. 3. 4. 5. 6. §. 2. *Inst. de legat.* Paul. 3 *sent.* 6. §. 3. *et* 10.
(28) 2. Cajus 2. §. 7. §. 2. *Instit. de legat.* Paul. 3. *sent* 6. §. 11.
(29) 2. Cajus 5. §. 8. *et* 2. *Inst. de legat.* Paul. 3. *sentent* §. 6. hoc et prælegatum dicitur et præcipuum, Sidonius 6. *epistol.* Illud autem deberi tibi quodam, ut Jurisconsulti dicunt præcipui titulo.
(30) §. 11. *infr. eod.*
(31) Et ita per vindicationem res aliena relinqui non potest. 2 Cajus 5. §. 3.
(32) Id est, alienæ. 2. Cajus 5. §. 3.
(33) Quod dari non potest, per damnationem relinqui non potest
(34) 2. Cajus 5. §. 7. *vers. nam et propria.*
(35) §. 7. *Supr. eod.*

quod minus pactis (1) verbis legatum est, perinde sit, ac si optimo jure legatum esset. Optimum (2) autem jus legati per damnationem est.

§. 12. Si duobus eadem res per vindicationem legata sit: siquidem disjunctim; singulis in solidum (3) debentur: si vero conjunctim, velut *Titio et Sejo*; *hominem Stichum do*, *lego*, jure civili concursu partes fiebant. non concurrente altero pars ejus alteri adcrescebat. Sed post legem Papiam Poppeam, non capientis pars caduca fit.

§. 13. Si per damnationem eadem res duobus legata sit, siquidem conjunctim (4), singulis partes debentur, et non capientis pars jure civili in hereditatem remanebat, nunc autem caduca fit: quod si disjunctim (5), singulis in solidum (6) debetur.

§. 14. Optione autem legati, per vindicationem data, legatarii electio est, veluti, *hominem optato*, *eligito*. Idemque est, et si tacite (7) legaverim, *Titium* (8) *hominem* (9), *aut decem heres meus dato:* hominem dare heredis (10) electio est.

§. 15. Ante heredis institutionem legari non (11) potest: quoniam et potestas testamenti ab heredis institutione (12) incipit.

§. 16. Post mortem heredis legari non potest (13), ne ab heredis herede legari videatur: quod juris civilis ratio non patitur. In mortis autem heredis (14) tempus legari potest: velut *cum heres moriatur* (15).

§. 17. Pœnæ (16) causa legari (17) non potest (18). Pœnæ autem causa legatur: quod coercendi (19) heredis causa relinquitur, ut faciat quidem aut non faciat, non ut legatum pertineat: utputa hoc modo, *Si* (20) *filiam tuam in matrimonio Titio conlocaveris*, *decem millia Sejo dato*.

§. 18. Incertæ (21) personæ legari (22) non (23) potest: veluti, *Quicunque filio meo filiam suam in matrimonio conlocaverit*, *ei homini tot millia dato*. Sub (24) certa tamen demonstratione incertæ (25) legari potest, velut, *Ex cognatis meis qui nunc sunt*, *qui primo ad funus meum venerit*, *ei heres meus illud dato*.

§. 19. Neque ex falsa demonstratione (26), neque ex falsa causa (27) legatum infirmatur. Falsa demonstratio (28) est, velut, *Titio fundum*, *quem a Titio emi*, *do*, *lego*, cum fundus a Titio emptus non sit. Falsa causa (29) est, velut, *Titio*, *quoniam negotia mea curavit*, *fundum do*, *lego*, ut (30) negotia ejus nunquam Titius curasset.

§. 20. A (31) legatario legari non (32) potest.

§. 21. Legatum ei (33) tantum dari potest, qui (34) extraneus est. Ideoque filio familiæ heredi instituto, vel servo, neque a patre, neque a domino legari potest.

§. 22. Heredi a (35) semet ipso legari non potest.

§. 23. Ei qui in potestate (36), manu (37), mancipiove (38) est scripti heredis, sub conditione lagari potest: sed requiritur, ut quo tempore dies legati cedit, in potestate heredis non sit.

§. 24. Ei cujus in potestate, manu, mancipiove est heres scriptus, legari non (39) potest.

§. 25. Sicut singulæ (40) res legari possunt, ita universarum quoque summa legari potest: ut puta, *Mævius heres meus cum Titio hereditatem meam partito* (41) *dividito:* quo casu dimidia pars bonorum legata videtur. Potest autem et alia pars, velut tertia vel quarta legari: quæ species Partitio (42) appellatur.

§. 26. Ususfructus (43) jure civili legari potest earum rerum, quarum salva (44) substantia utendi fruendi potest esse facultas, et tam singularum rerum, quam plurium, id est, partis (45).

§. 27. Senatusconsulto (46) cautum est, ut etiam rerum, quæ in abusu continentur, ut puta vini, olei, tritici, ususfructus legatus sit, legatario res tradantur

(1) Id est, solennibus et conceptis. Cicero pro *Roscio Comædo*. Non enim ex pactione verborum, quibus jusjurandum, comprehenditur. Arnobius *contra Gentes*, quam cum pactionibus adorant et formulis, vide Cujac. *hic*.

(2) Nempe quia laxum et expeditum est. Sic optimum jus usurarum. *l.* 1. *C. de usuris*. optimum jus possessionis. *l.* 26. §. 1. *ff. de pigneribus*.

(3) Singulis partes debentur. Cuj.

(4) 2. Cajus 5. §. 5.

(5) 2. Cajus 5. §. 6.

(6) Hoc innuit in legato per vindicationem disjunctim facto singulis partes deberi: in damnationis legato, singulis solidum deberi. vid. Paul. 3. *sent*. 6. §. 3. *in fin*.

(7) Id est, non data optione.

(8) Tito, *Cujac*. ita emendat.

(9) Homine. At si ita, heres meus damnas esto hominem dare, heredis electio est. Cuj. *hic*.

(10) Homine per damnationem legato, electio est heredis. *l.* 45. §. 1. *ff. de legat.* 1. per vindicationem, legatarii. *l.* 37. *in princ. ff. de legat.* 1. Similiter in legatis disjunctivis electio est legatarii, si per vindicationem. *l.* 94. §. 1. *ff. de leg.* 1. *l.* 23. *ff. de legat.* 2. heredis, si per damnationem. *l.* 43. *in fin. ff. de leg.* 2.

(11) Paul. 3. *sent*. 6. §. 2. hodie potest §. 34. *Inst. de legat.*

(12) *l.* 1. *in fin. ff. de vulgar. et pup. subst. l. ult. ff. de jure codicillor.*

(13) Paul. 3. *sent*. 6. §. 6. Hodie potest §. 35. *Inst. de legat.*

(14) Et suæ. Paul. 3. *sent*. 6. §. 6.

(15) Morietur. Paul. *d. loco*.

(16) §. 36. *Inst. de legat. l. un. C. de his*, *quæ pœnæ nomin. l.* 1. *l.* 3. *ff. de his*, *quæ pœnæ causa*.

(17) Et fideicommitti *tit.* 25. §. 13. *Infr. eodem*.

(18) Hodie potest. *d.* §. 36.

(19) Pœnæ nomine relinquitur, non in gratiam legatarii, sed in odium heredis.

(20) *dict.* §. 36.

(21) Paul. 5. *sent*. 6. §. 13.

(22) Ut et fideicommitti, *tit.* 25. §. 13.

(23) Hodie potest. §. 25. *Inst. de legatis*.

(24) Dicto §. 25. *versic. sub certa vero demonstratione*.

(25) Id est, ex certis personis incertæ. *d. vers. sub certa*.

(26) §. 30. *Inst. de legat.* vid. *l.* 33. *ff. de condit. et demonst.*

(27) §. 31. *Inst. de legat. l.* 72. §. 6. *ff. de cond. et demonst.*

(28) Falsa demonstratio quid.

(29) Falsa causa quæ.

(30) Cum negotia.

(31) *Inst. de singulis reb. per fideicom. relict.* 2. Gajus §. 7.

(32) Hodie potest *l.* 69. *l.* 91. §. 4. *ff. de legat.* 1. *l.* 2. *in fin. C. comm. de legatis*.

(33) Ab eo. Cujac. *hic*.

(34) Qui ex sua persona heres est. Ideoque etc. Cuj. *hic*.

(35) *l.* 18. *l.* 34. §. 11. *l.* 116. §. 1. *ff. de legat.* 1. *l.* 34. §. 1. *in fin. ff. de legat.* 2.

(36) Ut filius familias. vide *tit.* 5. *et* 10. *Supr. eod.*

(37) Ut uxor, vid. *tit.* 9. *Supr. eod.*

(38) Ut servus, vid. §. 24. *Inst. de legat.*

(39) *tit.* 25. §. 12. *Infr. eod.* aut id mutatum est *l.* 25. *ff. de legat.* 1. aut expungenda negatio.

(40) V. *Inst. de singul. reb. per fideicom. relict.*

(41) Partito, dividito.

(42) De partitione dixi ad *l.* 164. §. 1. *ff. de verb. signif.*

(43) Vid. *ff. de usu et usufr. legato.* §. 1. *Inst. de usufruct. l.* 3. *ff. de usufructu*.

(44) Hoc enim ususfructus definitione continetur. *Inst. de usufructu l.* 1. *ff. de usufructu*.

(45) *l.* 43. *ff. de usufructu et quemad.*

(46) Vid. *l.* 1. *ff. de usu et usufructu leg.*

cautionibus (1) interpositis, de restituendis eis, cum ususfructus ad legatarium pertinere desierit.

§. 28. Civitatibus (2) omnibus, quæ sub imperio Prætoriani (3) sunt, legari (4) potest: idque a Divo Nerva introductum, postea a Senatu, autore Adriano (5) diligentius constitutum est.

§. 29. Legatum quod datum est, adimi (6) potest, vel eodem testamento, vel codicillis (7) testamento confirmatis: dum tamen eodem (8) modo adimatur, quo modo datum est.

§. 30. Ad heredem legatarii legata non aliter transeunt, nisi (9) si jam die legatorum cedente, legatarius decesserit.

§. 31. Legatorum (10) quæ pure vel in diem certum relicta sunt, dies cedit antiquo quidem jure, ex mortis testatoris tempore: per legem autem Papiam Poppeam, ex apertis (11) tabulis testamenti: eorum vero quæ sub conditione relicta sunt, cum conditio extiterit.

§. 32. Lex Falcidia jubet, non plus quam dodrantem (12) totius patrimonii legari, ut omni modo quadrans (13) integer apud heredem remaneat.

§. 33. Legatorum perperam solutorum repetitio non (14) est.

TIT. XXV.

DE FIDEICOMMISSIS (15).

§. 1. Fideicommissum est, quod non civilibus (16) verbis, sed precative relinquitur: nec ex rigore juris civilis proficiscitur, sed ex voluntate datur relinquentis.

§. 2. Verba fideicommissorum in usu fere sunt hæc (17), *Fideicommitto*, *peto*, *volo dari*, et similia.

§. 3. Etiam nutu (18) relinquere fideicommissum in usu receptum est.

§. 4. Fideicommissum relinquere possunt, qui (19) testamentum facere possunt, licet non fecerint. Nam intestatus (20) quis moriturus, fideicommissum relinquere potest.

§. 5. Res per fideicommissum relinqui possunt, quæ (21) etiam per damnationem legari possunt.

§. 6. Fideicommissa dari possunt his, quibus legari potest.

§. 7. Latini Juniani (22) fideicommissum capere possunt, licet legatum capere non possint.

§. 8. Fideicommissum et ante (23) heredis institutionem, et post (24) mortem heredis, et codicillis, etiam (25) non confirmatis testamento, dari potest, licet legari non possit.

§. 9. Item Græce (26) fideicommissum scriptum valet, licet legatum Græce scriptum non valeat.

§. 10. Filio qui in potestate est, servove heredibus institutis, seu si his legatum sit, patris vel domini fidei committi potest, quamvis (27) ab eo legari non (28) possit.

§. 11. Qui testamento heres institutus est, codicillis etiam, non confirmatis, rogari potest, vel ut hereditatem totam, vel ex parte alii restituat, quamvis (29) ex directo heres institui ne quidem confirmatis codicillis possit.

§. 12. Fideicommissa non per formulam (30) petuntur, ut legata: sed cognitio est Romæ quidem Consulum, aut Prætoris, qui fideicommissarius (31) vocatur: in provinciis vero, Præsidum (32) provinciarum.

§. 13. Pœnæ (33) causa certæ vel incertæ (34) personæ ne quidem fideicommissa dari possunt.

§. 14. Is qui rogatus est alii restituere hereditatem, lege quidem Falcidia locum non habente, quoniam non plus (puta) quam dodrantem, restituere rogatus est, ex Trebelliano (35) senatusconsulto restituit, ut ei et in eum dentur actiones, cui restituta est hereditas. Lege autem Falcidia interveniente, quoniam plus quam dodrantem, vel etiam totam hereditatem restituere rogatus sit, ex Pegasiano senatusconsulto restituit, vel (36) deducta parte quarta, ipse qui scriptus est heres, hereditatem restituat, et in ipsum actiones conserventur, is autem qui recipit hereditatem, legatarii loco habeatur.

§. 15. Ex Pegasiano senatusconsulto restituta hereditate, commoda et incommoda hereditatis communicantur (37). Inter heredem, et eum cui reliquæ partes restitutæ sunt

(1) *d. l.* 1. *in fin.*

(2) Dixi ad *l* 122. *ff. de legat.* 1.

(3) Populi Romani, ut in *l.* 26. *ff. ad SC. Treb.*

(4) An heredibus relinqui? v. *tit.* 22. §. 5. *supr. eod.*

(5) Quidam emendant Marco, ex *l.* 20. *ff. de reb. dubiis.* Non male tamen videtur legendum post, Senatusconsulto Aproniano, ut et Paulus *libro singulari de senatusconsultis* scribit in *l.* 26. *ff. ad SC. Treb.*

(6) Vid. *Institut. de adempt. legator. ff. de adimend. legat.*

(7) *Inst. de adempt. legat. in pr. l. pen.* §. 1. *ff. de adimend. legat.*

(8) Nihil hodie interest, an contrariis verbis, an quibuscunque fiat. *Inst. d. loco.*

(9) V. *tit. ff. quando dies legator.*

(10) Legati conditionalis, post eventum conditionis: puri vel in diem antiquo jure, a morte testatoris: ex lege Papia, ab apertis tabulis dies cedit. Hodie jus vetus sequimur ex regula Catoniana, quæ ad novas leges, id est, Juliam et Papiam non pertinet. *l. ult. ff. de regul. Catoniana.*

(11) *l.* 45. *ff. de hered. inst. l.* 31. *l.* 104. *ff. de condit. et demonst. l. ult. ff. de mortis causa donat.*

(12) Vid. *l.* 1. *ff. ad l. Falcid.*

(13) *d. l.* 1.

(14) Imo est *l.* 2. *l.* 3. *ff. de cond. indeb.* Sed aut hæc negatio abundat, aut hic agitur de legato damnationis. §. *ult. Inst. de oblig. quæ ex quasi contract.* aut certis personis soluto. §. 25. *in fin. Inst. de legat.*

(15) *L.* 6. *C.* 42. 2. Cajus 7. *et* Paul. 4. *sent.* 1. adde 2. *Inst.* 24. *de singul. reb.*

(16) *l.* 7. *in princ. ff. de vulg. et pup. subst.*

(17) Adde Paul. 4. *sent.* 1. §. 6. *et* §. *ult. Inst. de singulis reb.*

(18) *l.* 21. *ff. de legat.* 3. *l.* 22. *C. de fideicom.* Nutu quæ fieri possunt, dixi ad *l.* 52. *ff. de obligat. et action.*

(19) Qui testari potest, fideicommittere potest, dixi ad *l.* 2. *ff. de legat.* 1.

(20) Paul. 4. *sent.* 1. §. 4. dixi *d.* §. 10. *Inst. de fideic. hered.*

(21) 24. §. 8. 9. *Supr. eodem.*

(22) De quibus, v. *tit.* 3. *Supr. eod.*

(23) Quod olim non fuit in legato *tit.* 24. §. 15. *Supr. eod.*

(24) Quod olim non fuit in legatis *tit.* 24. §. 8. *Supr. eod.*

(25) 2. Gajus 7. §. 9. Paul. 4. *sent.* 1. §. 10.

(26) Dixi ad *l.* 11. *ff. de legat.* 3.

(27) Et in eo differt fideicommissum a legato.

(28) *tit.* 24. §. 24.

(29) Codicillis etiam confirmatis heres institui non potest: quamvis iisdem confirmatis restituendi jussio comprehendi utiliter possit.

(30) Id est, actionem, vid. *tit.* 19. §. 16. *supr. eod.*

(31) De prætore fideicommissario, adde *l.* 2. §. 32. *ff. de orig. jur. l.* 78. §. 6. *ff. de leg.* 3. *l.* 92. *ff. de cond. et dem. l.* 4. *in fin. ff. quibus ad libert. l.* 2. *C. qui potior.*

(32) Vid. *l.* 5. *in fin. C. de rebus cred. et jurejur.*

(33) In eo fideicommissa olim etiam non differebant *tit.* 24. §. 17. *Supr. eod.*

(34) In eo quoque olim conveniebant fideicommissa et legata. *tit.* 24. §. 18. *Supr. eod.*

(35) Vid. *Inst. de fideic. her. et ad SC. Treb.*

(36) Legendum est, *ut.*

(37) Communicantur, inter etc.

interpositis stipulationibus ad exemplum partis (1) et pro parte stipulationum. Partis (2) autem et pro parte stipulationes proprie dicuntur, quæ de lucro et damno communicando solent interponi inter heredem et legatarium partiarium, id est, cum quo partitus est heres.

§. 16. Si heres damnosam (3) hereditatem dicat, cogetur a Prætore adire et restituere totam, ita ut ei et in eum qui recipit hereditatem actiones dentur, perinde atque si ex Trebelliano senatusconsulto restituta fuisset: idque ut ita fiat, Pegasiano senatusconsulto cautum (4) est.

§. 17. Si quis in fraudem tacitam (5) fidem accommodaverit, ut non capienti fideicommissum restituat, nec quadrantem eum deducere Senatus (6) censuit: nec caducum vindicare ex eo testamento, si (7) liberos habeat.

§. 18. Libertas (8) dari potest per fideicommissum.

T I T. XXVI.

DE LEGITIMIS HEREDIBUS (9).

§. 1. INtestatorum ingenuorum hereditates pertinent, primum (10) ad suos heredes, id est, liberos qui in potestate sunt, cæterosque qui in liberorum loco sunt. Si sui heredes non sunt, ad consanguineos, id est, fratres et sorores ex eodem patre. Si nec hi sunt, ad reliquos agnatos proximos, id est, cognatos virilis sexus, per mares descendentes, ejusdem familiæ: id enim cautum est lege XII. Tabularum: *Ac si intestatus* (11) *moritur, cui suus* (12) *extabit* (13) *heres, nec adgnatus proximus familiam* (14) *habeto.*

§. 2. Si defunctus (15) sit filius ex (16) altero filio mortuo, jam nepos unus, vel etiam plures, ad omnes hereditas pertinet: non ut in capita dividatur, sed ut (17) in stirpes, id est, ut filius solus mediam partem habeat, et nepotes quotquot sunt alteram dimidiam. Æquum est enim nepotes patris sui loco succedere, et eam partem habere, quam pater eorum si viveret, habiturus esset.

§. 3. Quamdiu suus heres speratur (18) heres fieri posse, tamdiu (19) locus agnatis non est: velut si uxor defuncti prægnans sit, aut filius apud hostes sit.

§. 4. Adgnatorum hereditates dividuntur in (20) capita, veluti si sit fratris filius, et alterius fratris duo (21) pluresve liberi: quotquot sunt ab utraque parte personæ, tot, fiunt portiones, ut singuli singulas capiant.

§. 5. Si plures eodem gradu sunt agnati, et quidam eorum hereditatem ad se pertinere noluerint, vel antequam adierint, decesserint: eorum pars adcrescit (22) his qui adierint. Quod si nemo eorum adierit, ad insequentem gradum ex lege hereditas non transmittitur: quoniam in legitimis (23) hereditatibus successio non (24) est.

§. 6. Ad fœminas ultra (25) consanguineorum gradum legitima hereditas non pertinet: itaque soror fratri sororive legitima heres fit.

§. 7. Ad liberos matris intestatæ hereditas ex lege XII. (26) Tabularum non (27) pertinebat: quia fœminæ suos heredes non habent. Sed postea Imperatorum Antonini (28) et Commodi oratione in Senatu recitata, id actum est, ut sive in manu (29) conventione, matrum legitimæ hereditates ad filios pertineant, exclusis consanguineis, et reliquis adgnatis.

§. 8. Intestati filii hereditas ad matrem ex lege duodecim (30) Tabularum non (31) pertinet: sed si jus liberorum habeat, ingenua trium, libertina quatuor, legitima heres fit ex Senatusconsulto Tertulliano (32), si (33) tamen ei filio neque suus heres sit, quive (34) inter suos heredes ad bonorum possessionem a Prætore vocatur: neque pater ad quem lege hereditas, bonorumve possessio cum re pertinet, neque frater consanguineus. Quod si soror consanguinea sit, ad utrasque (35) pertinere jubetur hereditas.

T I T. XXVII.

DE LIBERTORUM (36) SUCCESSIONIBUS VEL BONIS.

§. 1. LIbertorum intestatorum hereditas primum ad suos (37) heredes pertinet: deinde ad eos quorum liberti sunt, velut patronum, patronam, liberosve patroni.

§. 2. Si sit patronus, et alterius patroni filius, ad solum patronum hereditas pertinet.

§. 3. Item patroni filius patroni nepotibus (38) obstat.

§. 4. Ad liberos patronorum, hereditas defuncti pertinet, ut in capita (39), non in stirpes dividatur.

(1) §. 6. *Inst. de fideicom. her.*
(2) Stipulationes partis et pro parte, *quid.*
(3) Vel suspectam. *d.* §. 6. *vers. sed si recusatus scriptus heres.*
(4) *d. vers. sed si.*
(5) De qua dixi ad *l.* 103. *ff. de leg.* 1.
(6) Senatusconsultum Plancianum intelligit, de quo vid. *l.* 59. *fin. ff. ad l. Falc.*
(7) Si ex liberis existat. ita legendum est, idque satis indicat ulus 18. *eod.*
(8) Vid. §. 2. *Inst. de singul. reb. per fideicommiss. relict.*
(9) Id est, de hereditate ab intestato 3. *Instit.* 1.
(10) §. 1. *Inst. de hereditatibus ab intestato*: dixi ad *leges* 12. *abularum lib.* 2.
(11) *l.* 9. §. 2. *ff. de liber. et posth.*
(12) *l.* 7. *ff. de bonis damnatorum.*
(13) Nec extabit heres adgnatus etc. *ita legi oportet.*
(14) *l.* 195. *in fin. ff. de verb. sign.*
(15) Legendum est, *defuncti.*
(16) *Et ex altero.* ita legi oportet.
(17) §. *ult. in fin. Inst. de hered. ab intest.* dixi ad *leges* 12. *bul. lib.* 2.
(18) *lege* 3. *ff. si pars hered. l.* 30. §. 1. *ff. de adq. vel ...itt. hered. l.* 5. *in fin. ff. unde legitimi.*
(19) Venter, seu posthumus agnatos defuncti excludit. *l.* 26. *de statu hom.*

(20) Dixi ad *Novell.* 118. *c.* 3. *in fin.*
(21) *d. c.* 3. adde §. 4. *Inst. de legit. adgnat.* 2. Cajus 8. §. 3.
(22) §. *ult. Inst. de SC. Orphitiano.* dixi ad *l.* 9. *ff. de suis et legit. hered.* adde Paul. 4. *sent.* 8. §. *ult.*
(23) Secus in hereditariis *l.* 2. *C. de successorio edicto.*
(24) Jure Justiniani hodie in suis successio est. §. 7. *Inst. de legit. adgnat. success.* nam et in legitimis tutoribus est successio. *l.* 3. §. 9. *ff. de legit. tut.*
(25) Idque jure civili et lege Voconia institutum. Paul. 4. *sent.* 8. §. 3. De lege Voconia, vide Cujac. *ad tit. Inst. de l. Falcid.*
(26) Dixi in notis ad XII. *Tabul. l.* 2.
(27) *Inst. de Senatusconsulto Tertyll. et in pr. de Senatusconsulto Orphitiano.*
(28) Adde *l.* 9. *ff. ad SC. Tertyll.*
(29) Vide *tit.* 9. *Supr. eod.*
(30) Dixi ad *leges* XII. *Tabul.*
(31) *Inst. de Senatusconsulto Tert. in pr.*
(32) Vid. §. 2. *Inst. de Senatusc. Tertyll.*
(33) Quando mater succedat filio.
(34) Ut emancipatus.
(35) Vid. *l.* 2. *C. Th. de secund. nupt.*
(36) *L.* 3. *Inst.* 8.
(37) *Inst. de success. libert. in pr.*
(38) *l.* 23. §. 1. *ff. de bon. libert. in pr.*
(39) Dixi ad *l.* 23. *in fin. ff. de bon. libert.*

§. 5. Legitimæ hereditatis jus, quod ex lege duodecim Tabularum descendit, capitis minutione amittitur.

T I T. XXVIII.

DE POSSESSIONIBUS (1) DANDIS.

§. 1. Bonorum possessio datur aut contra (2) tabulas testamenti, aut adversus (3) tabulas intestati.

§. 2. Contra (4) tabulas bonorum possessio datur liberis emancipatis (5), testamento præteritis (6), licet legitima ad eos non pertineat hereditas.

§. 3. Bonorum possessio contra tabulas liberis tam (7) naturalibus, quam adoptivis datur. Sed naturalibus quidem emancipatis: non tamen et illis, qui in adoptiva familia sunt. Adoptivis autem, his tantum, qui in potestate manserunt.

§. 4. Emancipatis liberis ex edicto datur bonorum possessio, si parati sunt cavere (8) patribus (9) suis qui in potestate manserunt, bona, quæ moriente patre habuerunt, se collaturos.

§. 5. Secundum (10) tabulas bonorum possessio datur scriptis heredibus, scilicet si eorum quibus contra tabulas competit, nemo sit, aut petere nolit.

§. 6. Etiamsi jure civili non valeat testamentum, forte quod familiæ mancipatio vel nuncupatio defuit, si signatum testamentum sit, non (11) minus quam septem testium civium Romanorum signis, bonorum possessio datur.

§. 7. Intestati datur bonorum possessio per septem gradus. Primo gradu liberis: Secundo legitimis heredibus: Tertio (12) proximis cognatis: Quarto familiæ (13): Quinto patrono, patronæ, liberisve patroni, patronæve: Sexto viro, uxori: Septimo cognatis manumissoris, quibus per legem Furiam plus mille asses capere licet. Si nemo sit ad quem bonorum possessio pertinere possit: aut si quidem, sed jus suum omiserit: populo bona deferuntur ex lege Julia caducaria (14).

§. 8. Liberis (15) bonorum possessio datur, tam his qui in potestate usque in mortis tempus fuerunt, quam emancipatis: item adoptivis, non tamen etiam in adoptionem datis.

§. 9. Proximi cognati (16) bonorum possessionem accipiunt, non solum per fœminini sexus personam cognati, sed etiam agnati capite deminuti. Nam licet legitimum jus agnationis capitis minutione amiserint, natura tamen cognati manent.

§. 10. Bonorum possessio datur parentibus et liberis intra (17) annum, ex quo petere potuerunt: cæteris intra centum (18) dies.

§. 11. Qui omnes intra id tempus si (19) non petierint, ad bonorum possessionem sequens gradus admittitur: perinde ac si superiores non essent. idque per septem gradus fit.

§. 12. Hi quibus ex successorio edicto bonorum possessio datur, heredes quidem non sunt, sed heredis loco constituuntur beneficio Prætoris. Ideoque seu ipsi agant, seu cum his agatur, fictitiis actionibus opus est: in quibus heredes esse finguntur.

§. 13. Bonorum possessio aut cum re datur, aut sine re. Cum re (20), si is qui accepit, cum effectu bona retineat: sine re, quum alius jure civili evincere hereditatem possit: velut si suus heres intestato sit (21). Bonorum possessio sine re est, quum suus heres evincere hereditatem jure legitimo possit.

T I T. XXIX.

DE BONIS (22) LIBERTORUM.

§. 1. Civis (23) Romani liberti hereditatem lex duodecim Tabularum patrono defert, si intestato sine suo herede libertus decesserit. Ideoque sive testamento facto decedat, licet suus heres ei non sit, seu intestato, et suus heres ei sit, quamvis non naturalis, sed uxor puta quæ in manu fuit, vel adoptivus filius: lex patrono nihil præstat. Sed ex edicto Prætoris si testamento facto libertus moriatur, aut (24) ut nihil, aut minus quam partem dimidiam bonorum patrono relinquat: contra tabulas testamenti, partis dimidiæ bonorum possessio illi datur, nisi libertus aliquem ex naturalibus liberis successorem sibi relinquat, sive intestato decedat, et uxorem forte in manum, vel adoptivum filium relinquat, æque partis mediæ bonorum possessio contra suos heredes patrono datur.

§. 2. In bonis libertæ patrono nihil juris ex edicto datur. Itaque si intestata moriatur liberta, semper ad eum hereditas pertinet.

§. 3. Licet (25) liberi sint libertæ, quoniam non sunt sui heredes matri, obstat (26) patrono lex Papia Poppea. Postea libertas quatuor liberorum jure tutela patronorum liberavit, et cum intulerit, jam posse eas sine auctoritate patronorum testari, prospexit ut pro numero liberorum libertæ superstitum virilis pars patrono debeatur.

§. 4. Liberi patroni virilis sexus, eadem jura in bonis libertorum parentum suorum habent, quæ et ipse patronus. Fœminæ vero, ex lege quidem XII. Tabularum perinde jus habent, atque masculi patronorum liberi.

§. 5. Contra tabulas autem testamenti liberti, aut ab intestato contra suos heredes non naturalis (27) bonorum

(1) *L.* 3. *Inst.* 10. *L.* 37. *ff.* 1.
(2) Vid. §. 2. *Infr. eod.*
(3) §. 5. *Infr. eod.* id est secundum. vide 20. §. 14. *Supr. eod.*
(4) §. 3. *Inst. de bonor. possess. et L.* 37. *ff.* 4. *et L.* 6. *C.* 12.
(5) Imo et suis, sive sint naturales, sive legitimi, sive posthumi. §. 3. *Infr.*
(6) *d.* §. 3.
(7) *l.* 1. *ff. de bonor. poss. contra tabul.*
(8) *l.* 1. §. 9. *ff. de collat.*
(9) Fratribus.
(10) V. *tit. C. de bonor. possess. secund. tabulas. ff. si tabulæ testamenti extabunt:* adde §. 3. *vers. secunda. Inst. de bonor. possess. et L.* 6. *C.* 12. *de bonor. possess. secundum tabulas.*
(11) *tit.* 23. §. 6. *supr. eod. l.* 2. *C. de bonor. possess. secund. tabul.*
(12) Tertio decem personis quas extraneo manumissori præferebat, vide §. 3. *Inst. de bonor. possess.* sed hæc successio hic omittitur.
(13) *Tanquam ex familia*: *d.* §. 3. vel ut ibidem legit Cujacius, *tum quem ex familia.*
(14) De qua in *l.* 96. §. 1. *ff. de legat.* 1. *l.* 4. §. 17. *ff. de fideic. libertat.*
(15) V. *tit. ff. unde liberi.*
(16) V. *tit.* 11. *unde cognati.*
(17) §. 4. *Inst. de bonor. possess. l.* 1. §. 12. *ff. de successo edicto. l.* 2. *C. qui admitti ad bonor.*
(18) *l.* 3. *ff. unde cognati*: *l.* 1. §. 9. *ff. de successor. edicto*
(19) §. 5. *Instit. de bonor. possession.*
(20) *Alias dixi de ea re.*
(21) Sit, bonorum etc.
(22) V. *L.* 3. *Inst.* 8.
(23) In Latino secus. §. 4. *Inst. de success. libertor.*
(24) Et aut nihil etc.
(25) Nam licet.
(26) Nec obstat.
(27) Naturales.

possessio eis non competit. Sed si jus trium liberorum habuerunt, etiam hæc jura ex lege Papia Poppea nanciscuntur.

§. 6. Patronæ ex bonis libertorum illud jus tantum habent, quod lex XII. Tabularum introduxit. Sed postea lex Papia patronæ ingenuæ duobus liberis honoratæ (1), libertinæ tribus, id juris dedit quod patronus habet ex edicto.

§. 7. Item libertis ingenuæ trium liberorum jure honoratæ eadem lex id jus dedit, quod ipsi patrono (2) tribuit.

(1) Oneratæ §. 3. *Inst. de Senatusconsulto Tertyll.* Theophilus dicit κεκοσμένη.

(2) Patronæ.

JULII PAULI

RECEPTARUM SENTENTIARUM

AD FILIUM,

LIBRI V.

LIBER PRIMUS.

TIT. I.
DE PACTIS ET CONVENTIONIBUS (1).

§. 1. De his rebus pacisci possumus, de quibus transigere (2) licet: Ex his enim pacti obligatio (3) solummodo nascitur.

§. 2. Omne pactum posteriore pacto dissolvitur (4), licet pariat exceptionem.

§. 3. Pacto convento Aquiliana stipulatio subjici solet (5), sed consultius est huic pœnam quoque subjungere: quia rescisso quoquo modo pacto, pœna ex stipulatu repeti potest.

§. 4. Neque contra leges, neque contra bonos mores pacisci (6) possumus.

§. 5. De rebus litigiosis et convenire et transigere possumus. Post rem judicatam pactum nisi donationis causa interponatur (7), servari non oportet.

TIT. II.
DE COGNITORIBUS (8).

§. 1. Omnes infames, qui postulare prohibentur, cognitores fieri non possunt, etiam volentibus (9) adversariis.

§. 2. Fœminæ in rem suam cognitoriam operam suscipere non prohibentur (10).

§. 3. In rem suam cognitor, procuratorve ille fieri potest, qui pro omnibus postulat.

§. 4. Actio judicati non solum in dominum, aut domino, sed etiam heredi, et in heredem datur (11).

TIT. III.
DE PROCURATORIBUS.

§. 1. Mandari potest procuratio præsentibus, et nudis verbis (12) et per literas, et per nuntium, et apud acta præsidis et magistratus.

§. 2. Procurator aut ad litem, aut ad omne negotium, aut ad partem negotii, aut ad res administrandas datur (13).

TIT. IV.
DE NEGOTIIS GESTIS.

§. 1. Qui negotia aliena gerit et bonam fidem, et exactam diligentiam (14) rebus ejus, pro quo intervenit, præstare debet.

§. 2. Tutor post finitam tutelam si in administratione duret, actione negotiorum gestorum pupillo, vel curatori ejus tenebitur (15).

(1) In quibusdam veteribus legitur, *De pactis et conventis*, vid. Cujac. *Observ. l.* 2. c. 15. Dicimus etiam pacta et condicta, pactum et conditionem, item pactum et consensum, *l.* 2. *C. quand. lic. ab empt. disc.*

(2) Est sensus, ut qua de re licet transigere, liceat et pacisci. contra. *l.* 18. *C. de transact. l.* 10. *C. ad l. Jul. de adult.* scil. de re litigiosa: nam rei non litigiosæ pacti quidem verbum convenit, transactionis non item.

(3) Naturalis videlicet, quæ exceptionem parit.

(4) Non ipso jure, sed per replicationem. *l.* 27. §. 2. *ff. de pactis.*

(5) Hic enim actio tollitur. *l.* 3. *l.* 4. *l.* 15. *C. de transact.* Consultius est etiam addere pœnalem stipulationem. *l.* 40. *l.* 41. *C. de transact. l.* 16. *ff. eod. l.* 15. *ff. eod.*

(6) *l.* 6. *C. de pact. l.* 7. §. *ait prætor. ff. de pactis. l.* 52. §. 2. *ff. de pact. l.* 95. §. 4. *ff. de solut.*

(7) Decidendi causa non possumus, nisi si lis adhuc subesse potest. *l.* 23. *ff. de condict. indeb. l.* 32. *C. de transact.*

(8) Procurator agit absente, Cognitor præsente litigatore. *l. si lite. C. Th. de cogn. et procur.* maxime in causa status, pro defensore ejus, qui patitur controversiam, an sit ex civibus. Asconius *in* 3. *Ver.* Justiniani tempore sublati sunt cognitores: ideoque ab his locis, quos ex juris auctoribus sumpsit positum cognitoris nomen semper exemit, ut conjicere licet ex *l.* 38. §. 8. *ff. de pœn.* collata cum sententia Pauli *lib.* 5. *tit.* 25.

(9) *l.* 7. *ff. de postul. l.* 8. §. 2. *ff. de procur.*

(10) Pro certis personis nec postulare, nec cognitores fieri possunt, ac ne pro parentibus quidem sine decreto. *l.* 41. *ff. de procur.*

(11) In procuratore, et defensore idem juris est. *l.* 28. *in fin. ff. de procurat.* quasi defensor, non verus defensor est. *l.* 40. §. *sed et si. l.* 61. *ff. eod.* proinde in eo huic sententiæ locus non est.

(12) Non solennibus. §. 1. *Inst. de his per quos ag. poss.*

(13) *l.* 1. §. 1. *ff. de procur.*

(14) *l.* 20. *C. de neg. gest. l.* 24. *C. de usur.* Interdum dolum duntaxat. *l.* 3. §. *interdum. ff. de neg. gest.* Interdum etiam casum *l.* 11. *ff. eod.*

(15) Quod ita procedit, si posterior actus tutelæ officio connexus non sit: alioquin tutelæ actio sufficit. Item si post pubertatem nullo tempore administrationem intermiserit: aliique in utraque actio necessaria est. *l.* 13. *et* 14. *ff. de tutel. et rat. distr.*

§. 3. Si pecuniæ quis negotium gerat usuras quoque totius temporis (1) præstare cogitur, et periculum eorum nominum, quibus collocavit, agnoscere, si litis tempore solvendo non sint. Hoc enim in bonæ fidei judiciis servari convenit.

§. 4. Mater, quæ filiorum suorum rebus intervenit, actione negotiorum gestorum (2), et ipsis, et eorum tutoribus tenebitur.

§. 5. Filiusfamilias aut servus, si negotium alicujus gerat, in patrem dominumve peculio tenus actio dabitur (3).

§. 6. Si pater vel dominus filiofamilias, vel servo aliena negotia agenda commiserit, in solidum tenebitur.

§. 7. Pater si emancipati filii res sine ulla exceptione (4) a se donatas administraverit, filio actione negotiorum gestorum tenebitur.

§. 8. Qui cum tutor, curatorve non esset, si pro tutore, curatoreve res pupilli, adultive administraverit, actione negotiorum gestorum (5) pro tutore, curatoreve tenebitur.

TIT. V.
DE CALUMNIATORIBUS.

§. 1. CAlumniosus est, qui sciens, prudensque per fraudem negotium alicui comparat.

§. 2. Et in privatis, et in publicis judiciis omnes calumniosi extra ordinem (6) pro qualitate admissi plectuntur.

TIT. VI.
DE REIS INSTITUTIS (7).

§. 1. DE his criminibus, quibus quis absolutus est, ab eo qui accusavit, refricari accusatio non potest (8).

§. 2. Filius accusatoris, si hoc crimen, quod pater intendit, post liberatum reum persequi velit, ab accusatione removendus est (9).

§. 3. Crimen, in quo alius destitit, vel victus recessit, alius objicere non prohibetur.

TIT. VII.
DE INTEGRI RESTITUTIONE.

§. 1. INtegri restitutio est redintegrandæ rei, vel causæ actio (10).

§. 2. Integri restitutionem prætor tribuit ex his causis, quæ per metum, dolum, et status permutationem (11), et justum errorem (12), et absentiam necessariam, et infirmitatem ætatis gesta esse dicuntur.

§. 3. Integri restitutio plus quam semel non est decernenda, ideoque causa cognita (13) decernitur.

§. 4. Integri restitutio aut in rem competit, aut in personam (14). In rem actio competit, ut res ipsa, qua de agitur, revocetur. In personam aut quadrupli pœna intra annum, vel simpli post annum peti potest.

§. 5. Si aliquis ut se de vi latronum, vel hostium vel populi liberaret, aliquid mancipavit, vel promisit, ad metum non pertinet (15): mercedem enim depulsi metus tribuit.

§. 6. Servus per metum mancipatus, quidquid adquisierit (16), vel stipulatus sit, ei adquirit, qui vim passus est.

§. 7. Vis est major rei impetus (17), qui repelli non potest.

§. 8. Qui quem domo inclusit, ut sibi rem mancipare, aut promitteret, extorsisse mancipationem videtur (18).

§. 9. Qui quem ferro vinxit, ut sibi aliquid traderet, vel venderet, vim intulisse videtur.

§. 10. Qui in carcerem quem detrusit (19), ut aliquid ei extorqueret, quidquid ob hanc causam factum est, nullius momenti est.

TIT. VIII.
DE DOLO MALO.

§. 1. DOlus malus est, cum aliud agitur, aliud simulatur (20).

§. 2. Si qui dolum, aut metum adhibuit, ut res ad alium transiret, uterque de vi et dolo actione tenetur (21).

TIT. IX.
DE MINORIBUS XXV. ANNORUM.

§. 1. MInor xxv. annorum, si aliquod flagitium admiserit, quod ad publicam coercitionem spectet, ob hoc in integrum restitui non potest (22).

§. 2. Qui minori mandavit, ut negotia sua agat, ex ejus persona in integrum restitui non potest (23), nisi minor sua sponte negotiis ejus intervenerit.

(1) *l.* 24. *C. de usur.* ait, *totius temporis*, quod a Triboniano prætermissum est in *l.* 37. §. 1. *ff. de neg. gest.*

(2) *l.* 24. *C. de usur. l.* 32. §. *ult. ff. de neg. gest.*

(3) *l.* 14. *ff. de neg. gest.*

(4) Id est, pure et præcise, quod a Triboniano prætermissum est in *l.* 37. §. *ultim. ff. de negot. gest.*

(5) Actio pro tutela, diversa est ab actione negot. gestorum. *l.* 1. §. *si quis quasi. ff. de eo qui pro tut. l. penult. ff. de tut. et rat. distr.* eam tamen imitatur. *l.* 4. *C. quidar. tut. vel cur. poss.*

(6) *l.* 3. *ff. ad SC. Turp.* Ubi sic legitur, *et in privatis et in extraordinariis criminibus:* et ita prorsus existimo Paulum scripsisse. Nam in publicis judiciis calumnia jure ordinario vindicatur. *l.* 1. §. 1. *ff. ad SC. Turp. l.* 13. *ff. de testibus.* Hodie tamen omnia crimina extra ordinem puniuntur. *l.* 8. *ff. de publ. jud. l.* 7. §. *ult. ff. ad leg. Jul. rep. l. ultim. ff. ad l. Fab.*

(7) *De reis destitutis*, legendum putaverim, id est, ab accusatore desertis. Sic destituta res in *l.* 4. *C. ad SC. Turp.*

(8) *l.* 7. § *iisdem. ff. de accus. l.* 1. *C. Theod. de calumniatorib.*

(9) *l.* 7. §. *isdem. ff. de accusat. l.* 3. *ff. de prævar. l.* 4. §. *ult. ff. ad leg. Jul. de adult.*

(10) *l.* 2. *C. in quib. caus. in integr. rest. necessar. non est.*

(11) *l.* 2. *ff. de in integrum restit.* videlicet, si minima fuerit capitis minutio. *l.* 2. *ff. eodem.*

(12) Exemplum est in §. 33. *Inst. de actionibus.*

(13) Præsente adversario. *l.* 33. *ff. de in integr. rest. l.* 6. *C. de in integ. restit. l. ult. C. si sæp. in int. rest. post.*

(14) *l.* 9. §. *volenti.* §. *licet tamen. l.* 21. §. *ult. ff. quod met. caus. gest. er. l.* 3. *C. eod. tit. l.* 13. §. *interdum. ff. de minor.*

(15) *l.* 9. §. *sed licet. ff. quod met. caus. gest. erit.*

(16) In hac actione partus veniunt, fœtus, fructus, omnis causa. *l.* 12. *ff. quod met. caus. gest. erit.*

(17) Malim, *Majoris rei impetus*, ut in *l.* 2. *ff. quod met. caus. gest. er.*

(18) *l.* 5. *ff. de vi publ. l. ultim.* §. *si fœnerator. ff. quod met. caus. gest. erit.*

(19) *l.* 5. *ff. de vi publ. l. pen. ff. quod met. caus. gest. er.*

(20) *l.* 1. *ff. de dol. mal.*

(21) Dominus in quantum ad eum pervenit, procurator in solidum. *l.* 15. §. *pen. ff. de dol. l.* 14. §. *Pedius. ff. quod met caus. gest. erit.*

(22) *l.* 37. §. *in delictis. ff. de minor.* In aliis omni modo denegatur. *l.* 1. *C. si adv. delict. l.* 9. §. 2. *ff. de minor.*

(23) *l.* 4. *et l.* 23. *ff. de minor. l.* 24. *ff. eod. tit.* cujus initium est ex lib. 1. *sentent.* reliqua sunt ex Pauli *lib.* 11. *ad edictum*

§. 3. Si major effectus res, quas minor egit, facto (1), vel silentio (2) comprobavit, adversus hoc quoque in integrum restitui frustra desiderat.

§. 4. Si minor minori heres existat, heres ex sua persona (3), non ex defuncti, in integrum restitui potest.

§. 5. Minor se in his, quæ fidejussit, vel fide promisit, vel spopondit, vel mandavit in integrum restituendo, reum principalem non liberat (4).

§. 6. Qui sciens (5) prudensque se pro minore obligavit, si id consulto consilio fecit, licet minori succurratur, ipsi tamen non succurretur.

§. 7. Minor adversus emptorem in integrum restitutus, pretio restituto, fundum recipere potest. Fructus enim in compensationem usurarum penes emptorem remanere placuit (6).

§. 8. Minor adversus distractiones eorum pignorum, et fiduciarum, quas pater obligaverat, si non ita ut oportuit a creditore distractæ sint (7), restitui in integrum potest.

TIT. X.
DE PLUS PETENDO.

CAusa cadimus aut loco, aut summa, aut tempore, aut qualitate. Loco, si alibi: summa, si plus (8), quam damus, petimus: tempore, petendo ante tempus: qualitate, ejusdem speciei rem meliorem postulantes.

TIT. XI.
DE SATISDANDO.

§. 1. QUotiens hereditas petitur, satisdatio jure desideratur: et si satisdatio non detur, in petitorem hereditas transfertur. Si petitor satisdare noluerit, penes possessorem possessio remanet (9). In pari enim causa potior est possessor.

§. 2. Usufructuarius de utendo usufructu satisdare debet, perinde se usurum, ac si ipse paterfamilias uteretur (10).

TIT. XII.
DE JUDICIIS OMNIBUS.

§. 1. HI qui falsa rescriptione usi fuerint, lege Cornelia de falsis puniuntur (11).

§. 2. Ex his, qui ancillam corruperit alienam, aliam reformare cogendus est (12).

§. 3. Qui falsum nesciens allegavit, falsi pœna non tenetur (13).

§. 4. In caput domini, patronive, nec servus, nec libertus interrogari potest (14).

§. 5. Prægnantes neque torqueri, neque damnari, nisi post editum partum possunt (15).

§. 6. Qui rescriptum a principe falsa allegatione eliciuerint, uti eo prohibentur (16).

§. 7. Qui de se confessus est, in alium torqueri non potest, ne alienam salutem in dubium deducat, qui de sua desperavit (17).

TIT. XIII.
DE JUDICATO.

§. 1. QUi exhibiturum se aliquem judicio caverit, mortuo eo, pro quo caverat, periculo cautionis liberatur (18).

§. 2. Filiusfamilias jussu patris manumittere potest (19), matris non potest (20).

§. 3. Is, qui album raserit, corruperit, sustulerit, mutaverit, quidve aliud propositum edicendi causa turbaverit, extra ordinem (21) punietur.

§. 4. Si id, quod emptum est, neque tradatur, neque mancipetur, venditor cogi potest, ut tradat, aut mancipet (22).

§. 5. Deteriorem servum facit, qui fugam suaserit, qui furtum, et qui mores (23) corpusve corruperit.

§. 6. Qui ancillam alienam virginem immaturam corruperit, pœna legis Aquiliæ (24) tenetur.

§. 7. In petitione hereditatis ea veniunt, quæ defunctus mortis tempore reliquit, vel ea, quæ post mortem, ante aditam hereditatem (25) ex ea adquisita sunt.

§. 8. Possessor hereditatis pretia earum rerum, quas dolo alienavit (26), cum usuris præstare cogendus est.

§. 9. Rerum ex hereditate alienatarum æstimatio in arbitrio petitoris (27) consistit.

§. 10. Petitio hereditatis, cujus defunctus litem non erat contestatus, ad heredem non transmittitur (28).

(1) *l.* 3. §. 1. *ff. de minor.*

(2) Silentium exigimus quatuor annorum: vel si quid alienatum obligatumve sit sine decreto, quinque: vel si quid donatum sit. decem inter præsentes, et 20. inter absentes: Accurs. *d.* §. 1.

(3) *l.* 19. *ff. de minor. l.* 5. §. 1. *C. de temp. in integ. restit.*

(4) *l.* 48. *ff. de minor.*

(5) *l.* 13. *ff. de minor. l.* 7. §. *ult. ff. de except.* Aliud dicendum est, si ignorans eum minorem esse fidejusserit, *arg. l.* 48. *ff. de fidejuss.* Item si dolo creditoris minor deceptus fuerit. *l.* 2. *C. de fidejuss. minor.*

(6) Si fundum repetat cum fructibus, necesse est pretium ab eo reddi cum usuris, ex quibus locupletior est, omissa compensatione. *l.* 24. §. 4. *l.* 27. §. *prædium.* §. *item ex diverso. l.* 47. *in fin. ff. de minor. l.* 32. §. 4. *ff. de administ. tut.*

(7) Neque adversatur *l.* 2. *C. si adv. vend. pign.* vid. *l.* 1. *C. si adv. vend. pign.*

(8) §. 33. *vers. plus. et vers. huic autem. Inst. de actionib.*

(9) *l.* 6. §. *ult. ff. de Carb. edict. l.* 14. *eod. tit.* hæc est, quæ solita cautio dicitur in *l.* 5. *ff. de hered. petit.* de qua et in *l.* 15. §. *ult. ff. de quæstionib.*

(10) *l.* 1. *ff. usufruct. quem. cav. l.* 4. *C. de usufr. l.* 13. §. 1. *ff. de usufr.*

(11) *l.* 4. *C. ad l. Corn. de fals.*

(12) *l.* 6. *ff. ad leg. Jul. de adult. Ex his*, id est, præter eos, de quibus supra dictum est. Sed malim legere, *Is qui.*

(13) *l.* 20. *C. ad leg. Cornel. de fals.*

(14) *l.* 12. *l.* 8. *C. de testibus.*

(15) *l.* 18. *ff. de stat. hom. l.* 3. *ff. de pœn.* Quint. *in declam.* 277. Ælianus *lib.* 5. *var. histor. lib. de sera num. vind.* Diodorus 2. *cap.* 3.

(16) *l.* 5. *C. si contra jus vel util. publ.*

(17) *l.* 16. *ff. de quæst.*

(18) *l.* 4. *ff. qui satisd. cog.* fit hæc cautio apud officium vel apud acta. *l.* 17. *ff. de in jus voc.*

(19) *l.* 22. *ff. de manumiss.*

(20) Hæc personarum differentia tollitur a Justiniano in *l.* 1. §. *ult. C. comm. de manum.*

(21) Vel jure ordinario. *l.* 7. *ff. de jurisdict.* vel pœna falsi. *l. pen. ff. ad leg. Corn. de fals.*

(22) Duo sunt modi transferendi dominii: traditio est juris gentium, mancipatio juris civilis.

(23) *l.* 1. §. *ult. ff. de ser. cor.*

(24) *l.* 25. *ff. de injur.* Neque erit deneganda servi quoque corrupti actio. *l.* 6. *ff. ad leg. Jul. de adult.* si maturam, lege Aquilia non tenetur: injuriarum tenetur, ut in *tit. prox.*

(25) Quæ post aditam hereditatem, non veniunt. *l.* 19. §. 1. *l.* 16. §. 3. *l.* 36. §. 2. *ff. de petit. her.* accessiones veniunt, etiam si post aditam hereditatem accesserint. *l.* 20. §. 11. *ff. eod. tit.*

(26) *l.* 20. §. 11. *ff. de petit. hered.* Scriptum sic erat, *præsentia earum rerum*, emendavi, *pretia earum rerum.*

(27) Quanti in litem petitor juraverit. *l.* 20. §. *ult. ff. de petit. hered.*

(28) Idemque in petitione hereditatis de inofficioso responsum est in *l.* 6. §. *ult. ff. de inoffic. testam.*

TIT. XIV.

DE VIA PUBLICA.

QUi viam publicam exaraverit, ad munitionem ejus solus compellitur (1).

TIT. XV.

SI QUADRUPES DAMNUM INTULERIT.

§. 1. SI quadrupes pauperiem fecerit, damnumve dederit, quidve depasta (2) sit, in dominum actio datur, ut aut damni æstimationem subeat (3) aut quadrupedem dedat, quod etiam lege Pesulania (4) de cane cavetur.

§. 2. Feram bestiam in ea parte, qua populi iter est, colligari prætor prohibet. Et ideo sive ab ipsa, sive propter eam ab alio alteri damnum datum fuerit, pro modo admissi extra ordinem (5) actio in dominum, vel custodem datur: maxime si ex eo homo perierit, vel fuerit læsus.

§. 3. Ei, qui irritatu suo feram bestiam, vel quamcumque aliam quadrupedem in se proritaverit (6), eoque damnum dederit, neque in ejus dominum, neque in custodem actio datur.

TIT. XVI.

DE FINIUM REGUNDORUM.

IN eum, qui per vim terminos dejecerit, vel amoverit, extra ordinem animadvertitur (7).

TIT. XVII.

DE SERVITUTIBUS.

§. 1. VIam, iter, actum, aquæductum, qui biennio usus non est, amisisse videtur. Nec enim ea usucapi possunt, quæ non utendo amittuntur (8).

§. 2. Servitus hauriendæ, vel deducendæ aquæ biennio omissa intercidit (9), et biennio usurpata recipitur.

TIT. XVIII.
DE FAMILIÆ ERCISCUNDÆ.

ARbiter familiæ erciscundæ plus, quam semel dari non potest: et ideo de his, quæ divisa eo judicio non sunt, communi dividundo (10) arbiter postulatus partietur.

TIT. XIX.
QUEMADMODUM ACTIONES PER INFICIATIONEM DUPLENTUR.

§. 1. QUædam actiones, si a reo inficientur, duplantur (11), velut judicati depensi (12), legati per damnationem relicti, damni injuria legis Aquiliæ, item de modo agri, cum a venditore emptor deceptus est.

§. 2. Ex his causis, quæ inficiatione duplantur, pacto decidi non potest (13).

TIT. XX.
DE FIDEJUSSORE, ET SPONSORE.

INter fidejussores ex edicto prætoris, si solvendo sint, licet singuli in solidum teneantur, obligatio dividitur (14).

TIT. XXI.
DE SEPULCHRIS ET LUGENDIS.

§. 1. OB incursum fluminis, vel metum (15), corpus jam perpetuæ sepulturæ traditum, solemnibus redditis sacrificiis, per noctem in alium locum transferri potest.

§. 2. Corpus in civitatem inferri non licet, ne funestentur sacra civitatis (16): et qui contra ea fecerit, extra ordinem punitur.

§. 3. Qui luget, abstinere debet a conviviis, ornamentis, et alba veste (17).

§. 4. Quidquid in funus erogatur, inter æs alienum primo loco (18) deducitur.

§. 5. Qui alienum mortuum sepelierit, si in funus ejus aliquid impenderit, recipere id ab herede, vel a patre vel a domino (19) potest.

(1) *l. ult. ff. de via publ. et itin. publ. refic.*

(2) *l. 14. §. ult. ff. de præscript. verb.* Nec enim sufficiebat de pauperie actio, quia pastus pecoris pauperies, aut damnum non est.

(3) His actionibus continentur pecudes non bestiæ. *l. 1. §. in bestiis. ff. si quadr. paup. fec. dic.* non canes. *l. 2. ff. ad leg. Aquil.*

(4) In libro Lutetiæ edito legitur *Pesolonia. Solonia*, Plutarchus scribit in Solone.

(5) In qua nec edicti ædilitii, nec 12. tabular. ordo servatur.

(6) Si alius læsus sit, Aquilia, vel in factum is qui irritavit, tenebitur. *l. 11. §. 5. ff. ad l. Aquil.*

(7) *l. 1. C. de accusat.*

(8) Fusius exposuimus in *l. 4. et l. 44. ff. de usurp. et usuc.*

(9) Quod uti accipiendum sit, ostendimus in *l. 4. ff. de usurp. et usuc.* Pro biennio, hodie decennium habemus et vicennium.

(10) *l. 20. §. 4. ff. fam. ercisc.*

(11) *l. 23. §. 10. ff. ad leg. Aquil. l. 20. §. cum prædiximus. de pet. hered. §. ultim. Inst. de oblig. quæ quasi ex cont. §. ex maleficiis. 18. Inst. de act.*

(12) Forsitan legendum est, *judicati*, *depositi*: nam et actio depositi interdum inficiando crescit. *§. sed furti. 26. Inst. de act.*

(13) Nam aut fatetur reus, aut inficiatur: si fatetur, pro judicato habetur, et ideo transigere non potest: si inficiatur, ac postea decidere velit, pro inficiatore convicto habetur, et inficiationis pœnam sustinet.

(14) Quod in Pandectis sub *titul. de fidejuss.* multis in locis demonstratur. Traxit hoc quoque postea Justinianus ad reos constitutæ pecuniæ. *l. ult. C. de constit. pec.*

(15) Vel ob aliam justam et necessariam causam, *l. 1. C. de relig. et sumpt. fun.* noctu efferri corpora Demetrio placuit, ac sumptus minuendos. M. Tull. 2. *de leg.*

(16) *l. 12. C. de relig. et sumpt. fun. l. 6. C. Theod. de sepulchr. viol.*

(17) Sed uxoribus hic tristior habitus quandoque ex SC. remittitur, in *l. 15. C. ex quib. caus. infam. irrog.*

(18) *l. pen. ff. de relig. et sumpt. fun.*

(19) *l. 14. §. ult. l. 21. l. 32. ff. de rel. et sumpt. fun.*

JULII PAULI
RECEPTARUM SENTENTIARUM
LIBER SECUNDUS.

TIT. I.
DE REBUS CREDITIS ET JUREJURANDO.

§. 1. IN pecuniariis causis si alter ex litigatoribus jusjurandum deferat, audiendus est. Hoc enim et compendio litium, et æquitatis ratione provisum est.

§. 2. Deferre jusjurandum prior actor potest : contrarium autem de calumnia (1) jusjurandum reo competit.

§. 3. Si reus cum jurare velit, actor illi necessitatem jurisjurandi remisit (2), et hoc liquido appareat, actio in eum non datur.

§. 4. Heredi ejus, cum quo contractum est, jusjurandum deferri non potest : quoniam contractum ignorare potest (3).

§. 5. Si qui debitum quocumque modo confessus docetur, ex ea re creditori actio non datur, sed ad solutionem (4) compellitur.

TIT. II.
DE PECUNIA CONSTITUTA.

SI id, quod mihi Lucius debet, soluturum te constituas, teneris actione pecuniæ constitutæ (5).

TIT. III.
DE CONTRACTIBUS.

STipulatio est verborum conceptio, ad quam quis congrue interrogatus respondit, velut, *spondes*, *spondeo*, *dabis*, *dabo*, *promittis*, *promitto*, *fidei tuæ erit*, *fidei meæ erit* (6). Et tam pure, quam sub conditione (7) concipi potest.

TIT. IV.
DE COMMODATO, ET DEPOSITO PIGNORE FIDUCIAVE.

§. 1. QUidquid in rem commodatam ob morbum vel aliam rationem impensum est, a domino recipi potest (8).

§. 2. Si facto incendio ruina, naufragio, aut quo alio simili casu res commodata amissa sit, non tenebitur eo nomine is, cui commodata est : nisi forte cum posset rem commodatam salvam facere (9), suam prætulit.

§. 3. Servus vel equus si a latronibus, vel in bello, in aliam causam commodati (10) occisi sunt, actio commodati datur : custodia enim et diligentia rei commodatæ præstanda est.

§. 4. Si rem æstimatam tibi dedero, ut ea distracta pretium ad me deferres, eaque perierit, siquidem ego te rogavi, meo periculo perit : si tu de vendenda promisisti, tuo periculo (11) perit.

TIT. V.
DE PIGNORIBUS.

§. 1. CReditor si simpliciter sibi dignus depositum distrahere velit, ter ante denuntiare debitori suo debet, ut pignus luat (12), ne a se distrahatur.

§. 2. Fœtus, vel partus ejus rei, quæ pignori data est, pignoris jure non tenetur (13), nisi hoc inter contrahentes convenerit.

§. 3. Compensatio debiti ex pari specie, et causa dispari admittitur : velut si pecuniam tibi debeam, et tu mihi pecuniam debeas, aut frumentum, aut cetera hujusmodi, licet ex diverso contractu, compensare, vel deducere debes. Si totum petas (14), plus petendo causa cadis.

TIT. VI.
DE EXERCITORIBUS.

FIliusfamilias si voluntate patris navem exerceat, patrem in solidum (15) ob ea quæ salva receperit, obligat.

TIT. VII.
AD LEGEM RHODIAM (16).

§. 1. SI levandæ navis gratia jactus mercium factus est, omnium contributione sarciatur, quod pro omnibus datum est (17).

§. 2. Jactu navis levata si perierit, extractis aliorum

(1) *l.* 34. §. *qui jusjurandum*, *et l. si non fuerit. ff de jurejur. l. delata. C. de reb. cred. et jurejur.*

(2) *l.* 6. *ff. de jurejur.*

(3) Jurare enim scientem oportet, sciente animo suo. *l.* 34. §. 1. *et* §. *procurator. ff. de jurejur. l.* 4. §. 1. *ff. de in lit. jur. l.* 11. §. 2. *ff. rer. omot.*

(4) Quæ ob id ipsum confessoria actio appellari poterit. *l.* 23. §. *ult. l.* 25. §. 1. *ff. ad leg. Aquil. l.* 4. *ff. de confess.*

(5) *l.* 20. *ff. de constit. pecun.*

(6) *l.* 5. §. *stipulatio. ff. de verb. oblig.*

(7) Vel in diem, et inter præsentes, nec scripturam exigit. *l.* 1. *C. de usur.*

(8) Aut jure pensationis, aut contrario judicio. *l.* 18. §. 2. *ff. commod.*

(9) *l.* 5. §. 4. *ff. commod.*

(10) *l.* 1. §. *is vero. ff. de oblig. et act. l.* 5. §. 7. *ff. commod.*

(11) *l.* 17. §. 1. *ff. de præscr. verb. l.* 1. *ff. de æstim.*

(12) *l.* 73. *ff. de furt. l.* 4. *ff. de pign. act.*

(13) *l.* 1. §. *cum prædium. ff. de pignor.* Quod verum est in fructibus ab alio domino, quam debitore perceptis. Nam fructus, et fœtus, quorum dominium ad ipsum debitorem pervenit, proculdubio pignori tenentur. *l.* 13. *ff. de pign. l.* 3. *C. in quib. caus. pign. vel hypoth.* Idemque est in partu. *l.* 29. §. 1. *ff. de pign.*

(14) *l.* 4. *ff. de compens.*

(15) *l.* 1. §. 19. *et* §. 23. *ff. de exerc. act. l.* 3. §. *Si filius. ff. naut. caup.*

(16) Non omnes hic leges nauticæ Rhodiorum explicantur, sed lex tantum ea, quæ est de jactu.

(17) *l.* 4. *C. Theod. de naufr. l.* 1. *ff. de leg. Rhod. de jactu.*

per urinatores mercibus, ejus quoque rationem haberi placuit, qui merces salva nave (1) jactavit.

§. 3. Nave, vel arbore vi tempestatis amissa, vectores ad contributionem non tenentur, nisi ipsis arborem salutis causa eruentibus (2) navis salva sit.

§. 4. Levandæ navis gratia merces in scapham transjectas, atque ideo amissas, intributione earum, quæ in navi salvæ sunt, refici convenit. Nave autem perdita, conservatæ cum mercibus scaphæ ratio (3) non habetur.

§. 5. Collatio intributionis (4) ob jactum salva nave fieri debet.

TIT. VIII.

DE INSTITORIBUS.

§. 1. Sicut commoda sentimus ex actu præpositi institoris, ita et incommoda sentire debemus. Et ideo qui servum, sive filium filiamve familias, sive ancillam præposuit negotiis, vel mercibus exercendis, eorum nomine in solidum convenitur (5).

§. 2. Si quis pecuniæ fœnerandæ, agro colendo, condendis (6) vendendisque frugibus præpositus est, ex eo nomine, quod cum illo contractum est, in solidum fundi dominus obligatur, nec interest servus, an liber sit.

§. 3. Quod cum discipulis eorum, qui officinis, vel tabernis præsunt, contractum est, in magistros, vel institores (7) tabernæ in solidum actio datur.

TIT. IX.

DE IN REM VERSO.

Servus, vel filiusfamilias, si acceptam pecuniam in rem patris, vel domini verterit hoc modo, agrum, puta, colendo, domum fulciendo, mancipia vestiendo, mercando, vel creditori solvendo, vel quid tale faciendo, de in rem verso in solidum dominum vel patrem obligat (8), si tamen ob hanc causam pecunia data sit.

TIT. X.
DE SC. MACEDONIANO.

Qui filiofam. contra interdictum amplissimi ordinis, pecuniam mutuam crediderit, post mortem patris, ex eo, quod vivo patre credidit, cum eo agere (9) non potest.

TIT. XI.
AD SC. VELLEJANUM.

§. 1. In omni genere negotiorum, et obligationum, tam pro viris, quam pro fœminis intercedere (10) mulieres prohibentur.

§. 2. Mulier, quæ pro tutoribus filiorum suorum indemnitatem promisit, ad beneficium Senatusconsulti non pertinet (11).

TIT. XII.
DE DEPOSITO.

§. 1. Si sacculum, vel argentum (12) signatum deposuero, et is, penes quem depositum fuit, me invito, contrectaverit: et depositi, et furti actio mihi in eum competit.

§. 2. In judicio depositi ex mora fructus veniunt, et usuræ rei depositæ (13) postulantur.

§. 3. In causa depositi compensationi locus non est (14); sed res ipsa reddenda est.

TIT. XIII.
DE LEGE COMMISSORIA (15).

§. 1. Debitor distractis fiduciis a creditore, de superfluo adversus eum habet actionem (16).

§. 2. Quicquid creditor per fiduciarium servum quæsivit, sortem debiti minuit (17).

§. 3. Debitor creditori fiduciam (18) vendere non potest, sed aliis, si velit, vendere potest, ita ut ex pretio ejusdem pecuniam offerat creditori, atque ita remancipatam sibi rem emptori præstet.

§. 4. Si per suppositam personam creditor pignus suum invito debitore comparaverit, emptio non videtur, et ideo quandoque lui potest (19). Ex hoc enim causa pignoris, vel fiduciæ finiri non potest.

§. 5. Si inter creditorem et debitorem convenerit, ut fiduciam sibi vendere non liceat, non solvente debitore, creditor denunciare ei solemniter (20) potest, et distrahere. Nec enim ex tali conventione fiduciæ actio nasci potest.

§. 6. Si creditor rem fiduciæ datam uni ex heredibus, vel extraneo legaverit, adversus omnes heredes (21) actio fiduciæ competit.

§. 7. Si creditor rem fiduciariam fecerit meliorem, ob ea recuperanda, quæ impendit, judicio fiduciæ (22) debitorem habebit obnoxium.

(1) *l.* 4. §. *sed si navis. ff. de leg. Rhod. de jactu.*

(2) *l.* 2. §. 1. *l.* 3. *l.* 5. *ff. de leg. Rhod. de jactu.*

(3) *l.* 4. *ff. de leg. Rhod. de jactu.*

(4) Vid. *l.* 27. *ff. de verb. sign. l.* 6. §. *ult. ff. de muner. et honor. l.* 22. §. *ult. ff. ad munic.*

(5) *l.* 11. §. 2. *et seqq. ff. de institor. act.*

(6) Pro, *Condendis*, malim legere, *Coemendis*, ut in *l.* 5. §. 1. *ff. de instit. act.*

(7) *l.* 1. §. *est autem. ff. de exerc. act.*

(8) Per totum *tit. ff. de in rem vers.*

(9) Ipso quidem jure est actio, sed opponenda est exceptio SC. ne sequatur condemnatio. *l.* 11. *ff. ad SC. Macedonianum.*

(10) Ita tamen, ut si intercesserint, opus sit exceptione, duobus casibus exceptis. Unus est in *Novell.* 134. alter in *l.* 23. §. *ult. C. ad SC. Velleian.*

(11) Pugnant, cum hac Pauli sententia, *l.* 6. *ad fin. C. ad SC. Velleian. l.* 1. *et ult. C. si mat. ind. prom.* nisi sic legamus, *Mulier, quæ tutoribus filiorum suorum indemnitatem promisit.* arg. *l.* 2. *C. si mat. indem. prom. d. l.* 6.

(12) *l.* 29. *ff. depos.*

(13) Quia depositi actio bonæ fidei est. *l.* 1. §. *hanc autem. l.* 29. *l.* 25. *in fin. ff. depos. l.* 2. *C. eod.*

(14) §. *in bon. fid. Inst. de act.* id ante Justinianum obtinuisse hic locus indicat.

(15) De fiducia, qua pignus creditori mancipatur, aut creditur, ea lege, ut soluta ad diem pecunia remancipetur, non soluta, creditori pleno jure committatur, nihil in Pandectis relatum est a Justiniano, quoniam sublatæ erant fiduciæ constitutione Constantini. *l. ultim. C. de pact. pign.*

(16) Ut si minoris pignus vendiderit, residui petitio creditori superest. *l.* 28. *ff. de reb. cred.* ita si pluris vendiderit, superflui petitio debitori datur. *l.* 24. §. 2. *ff. de pign. act.*

(17) *l.* 1. *C. de pign. act.*

(18) Pignus creditor vendere potest. *l.* 12. *ff. de distr. pign.* fiduciam non potest.

(19) *l.* 10. *C. de distr. pign.* Ex diverso, non videtur debitor pignus distraxisse permissu crediteris, si id possideat. *l.* 8. §. 7. *ff. quib. mod. pign. vel hypoth. sol.*

(20) Denunciatione trina. *l.* 4. *ff. de pign. act.*

(21) *l.* 10. *C. de pign. actione.*

(22) Duplex est actio fiduciæ, directa, et contraria. Idem in pigneratitia. *l.* 8. *l.* 25. *ff. de pign. act. l.* 7. *C. eod.*

§. 8. Novissimus creditor priorem oblata pecunia, quo possessio in eum transferatur, dimittere potest. Sed et prior creditor secundum creditorem, si voluerit, dimittere non prohibetur, quamquam ipse in pignore potior (1) sit.

§. 9. Servus si mutuam pecuniam servitutis tempore acceperit, ex ea obligatione post manumissionem conveniri (2) non potest.

TIT. XIV.

DE USURIS.

§. 1. SI pactum nudum de præstandis usuris interpositum sit, nullius est momenti (3). Ex nudo enim pacto inter cives Romanos actio non nascitur. (4).

§. 2. Usuræ supra centesimam solutæ sortem minuunt (5), et consumpta sorte repeti possunt.

§. 3. Trajectitia pecunia, propter periculum creditoris, quamdiu navigat navis, infinitas usuras (6) recipere potest.

§. 4. Usuræ, quæ centesimam excedunt, per errorem solutæ repeti (7) possunt.

§. 5. Si quis pignora debitoris citra auctoritatem judicantis abduxerit, violentiæ crimen (8) admittit.

§. 6. Tutor in usuras non convenitur, si pecuniam pupillarem ideo non collocavit, quod idonea nomina non habeat, quibus pecunia collocaretur: cujus rei contestatio apud Præsidem (9) provinciæ deponenda est.

TIT. XV.

DE MANDATIS.

§. 1. OB subitam valetudinem, ob necessariam peregrinationem, ob inimicitiam, et inanes rei actiones (10), integra adhuc causa, mandati negotio renunciari potest.

§. 2. Si meis nummis mandato tuo aliquid tibi comparavero, et si rem postea accipere nolis, mandati actio mihi adversus te competit. Non enim tantum quod impensum est, sed et usuras (11) ejus consequi possum.

§. 3. Certo pretio rem jussus distrahere, si minoris vendiderit, mandati judicio pretii summam poterit integrare: venditionem dissolvi non placuit (12).

TIT. XVI.

PRO SOCIO.

SIcut lucrum, ita et damnum (13) inter socios communicatur, nisi quid culpa socii, fraude eversum sit.

TIT. XVII.

EX EMPTO ET VENDITO.

§. 1. VEnditor, si ejus rei, quam vendidit, dominus non sit, pretio accepto, auctoritate (14) manebit obnoxius. Aliter enim non potest obligari.

§. 2. Si res simpliciter traditæ evincantur, tanto venditor emptori condemnandus est, quanto (15) si stipulatione pro evictione cavisset.

§. 3. Res empta mancipatione et traditione perfecta, si evincatur, auctoritatis venditor duplotenus obligatur.

§. 4. Distracto fundo, si quis de modo mentiatur, in duplo (16) ejus, quod mentitus est, officio judicis æstimatione facta convenitur.

§. 5. Redhibitio vitiosi mancipii intra sex menses (17) fieri potest, propter latens vitium.

§. 6. Si ut servum quis pluris venderet, de artificio ejus, vel peculio mentitus est, actione ex empto conventus quanto minoris (18) valuisset, emptori præstare compellitur, nisi paratus sit eum redhibere (19).

§. 7. Ex die emptionis, si pars pretii numerata sit, et fructus, et operæ servorum, et fœtus pecorum, et ancillarum partus ad emptorem (20) pertinet.

§. 8. Fundum alienum mihi vendidisti, postea idem ex causa lucrativa meus factus est, competet mihi adversus te ad pretium recuperandum (21) actio ex empto.

§. 9. Post rem traditam, nisi emptor pretium statim exolvat, usuras (22) ejus præstare cogendus est.

§. 10. Mutus emere et vendere potest, furiosus autem neque emere (23), neque vendere potest.

§. 11. Servus bona fide (24) comparatus, si ex veteri vitio (25) fugerit, non tantum pretium dominus, sed et ea, quæ per fugam abstulit, reddere cogetur.

§. 12. Cum probatio prioris fugæ deficit (26), servi responsioni credendum est (27). In se enim interrogari non pro domino, aut in dominum videtur (28).

(1) l. 1. *l.* 5. *C. qui pot. in pignor. hab. l.* 22. *C. de pign. l.* 11. §. *ultim. ff. qui pot. in pign. hab.*

(2) *l.* 4. *ff. de obl. et act. l.* 2. *C. an serv. ex suo facto post man. ten.*

(3) *l.* 3. *C. de usuris l.* 24. *ff. de præscr. verb.*

(4) *l.* 27. *C. de locat.*

(5) Si sortem expleverint, repetentur quasi indebitæ. *l.* 26. §. 1. *ff. de cond. indeb.*

(6) Hodie est centesima. *l.* 4. *ff. de naut. fœn.* sed id Tribonianum ex Justiniani constitutione addidisse puto.

(7) *l.* 26. *ff. de cond. ind.*

(8) *l. ultim. ff. ad leg. Jul. de vi priv. l.* 5. *C. eod.*

(9) *l.* 7. §. *ultim. et l.* 13. §. 1. *l.* 15. *ff. de adm. et peric. tut. l.* 3. *C. de usur. pup.*

(10) *l.* 24. *ff. mand.* §. 11. *Inst. de mand.*

(11) *l.* 12. §. 9. *ff. mand.*

(12) *l.* 5. §. 1. *et* §. 4. *ff. mand.*

(13) *l.* 52. §. 4. *ff. pro soc.*

(14) *l.* 13. §. 8. *ff. de act. empt.*

(15) *l.* 11. §. *Cassius.* 14. *ff. de act. empt. l.* 31. §. 20. *ff. de ædil. edict.*

(16) In libris Justiniani non invenitur scriptum, nisi simpliciter ex empto actionem esse. *l.* 2. *ff. de act. empt.*

(17) *l.* 19. §. *ultim. l.* 55. *ff. de ædil. edict.*

(18) *l.* 13. §. 4. *ff. de act. empt.*

(19) l. 43. §. 6. *ff. de ædil. edict.*

(20) *l.* 13. *l. pen. C. de act. empt. l.* 13. §. 10. *et* §. 18. *ff. eod.* Sed Paul. hic exigit, ut saltem pretii pars numerata sit: et tunc puto non nisi pro ea parte fructus ad emptorem pertinere, argum. *l. ultim.* §. *ultim. ff. de fund. dot.*

(21) Sed neque committitur stipulatio duplæ. *l.* 13. §. 15. *ff. de act. empt. l.* 41. §. 1. *ff. de evict.*

(22) *l.* 13. §. 19. *ff. de act. empt. l.* 5. *l.* 13. *C. eod.*

(23) *l.* 1. *ff. locat. l.* 1. §. *ultim. ff. de contrah. empt.*

(24) Idem Paulus respondit servum, veluti pro noxa, redhiberi. *l.* 58. *in princ. et* §. 1. *ff. de ædil. edict.*

(25) Ex recenti venditor non tenetur, *l.* 54. *ff. de ædil. edict. l.* 3. *C. eod.*

(26) Emptor probare debet servum ex veteri vitio fugisse. *l.* 4. *ff. de prob.*

(27) *l.* 58. §. *ultim. ff. de ædil. edict. l.* 7. *ff. de [illegible]*

(28) *l.* 6. *C. de quæ[illegible]*

§. 13. In eo contractu, qui ex bona fide descendit, instrumentorum oblatio sine causa desideratur (1), si quo modo veritas de fide contractus possit ostendi.

§. 14. Fundus ejus esse videtur, cujus nomine comparatus est, non a quo pecunia numerata est (2): si tamen fundus comparatori sit traditus.

§. 15. Electo reo principali, fidejussor, vel heres ejus liberatur. Non idem in mandatoribus (3) observatur.

TIT. XVIII.
DE LOCATO ET CONDUCTO.

§. 1. HOmo liber, qui statum suum in potestate habet, et pejorare eum, et meliorem facere potest, atque ideo operas suas diurnas nocturnasque locat (4).

§. 2. Fundi deterioris facti, et cultura non exercitati, et ædificiorum non refectorum culpa, arbitrio judicis (5) domino a conductore sarciri potest.

TIT. XIX.
DE NUPTIIS.

§. 1. SPonsalia tam inter puberes, quam inter impuberes (6) contrahi possunt.

§. 2. Eorum, qui in potestate patris sunt, sine voluntate ejus (7) matrimonia jure non contrahuntur: sed contracta non solvuntur (8): Contemplatio enim publicæ utilitatis (9) privatorum commodis præfertur.

§. 3. Inter servos et liberos matrimonium contrahi non potest, contubernium (10) potest.

§. 4. Neque furiosus, neque furiosa matrimonium contrahere possunt, sed contractum matrimonium furore non tollitur (11).

§. 5. Vir absens uxorem ducere potest, fœmina absens (12) nubere non potest.

§. 6. Libertum, qui nuptias patronæ, vel uxoris, filiæve patroni affectaverit, pro dignitate personæ (13) metalli pœna, vel operis publici coerceri placuit.

TIT. XX.
DE CONCUBINIS.

EO tempore, quo quis uxorem habet, concubinam habere non potest (14). Concubina igitur ab uxore solo delicto (15) separatur.

TIT. XXI.
DE DOTIBUS.

§. 1. DOs (16) aut antecedit, aut sequitur matrimonium: et ideo vel ante nuptias, vel post nuptias dari potest. Sed ante nuptias data earum expectat adventum.

§. 2. Lege Julia de adulteriis (17) cavetur, ne dotale prædium maritus invita uxore alienet.

TIT. XXII.
DE PACTIS INTER VIRUM ET UXOREM.

§. 1. FRuctus fundi dotalis constante matrimonio percepti, lucro mariti cedunt, etiam pro rata anni (18) ejus, quo factum est divortium.

§. 2. Omnibus pactis stipulatio subjici (19) debet, ut ex stipulatu actio nasci possit.

TIT. XXIII.
DE DONATIONIBUS INTER VIRUM ET UXOREM.

§. 1. MOrtis causa donatio est, quæ impendente metu mortis (20) fit, ut valetudinis, peregrinationis, navigationis, vel belli.

§. 2. Manumissionis gratia (21) inter virum et uxorem donatio favore libertatis recepta est, vel certe quod nemo ex hoc fiat locupletior: ideoque servum manumittendi causa invicem sibi donare non prohibentur.

§. 3. Inter virum et uxorem nec per interpositam personam (22) donatio fieri potest.

§. 4. Inter virum et uxorem contemplatione donationis imaginaria venditio (23) contrahi non potest.

§. 5. Si inter virum et uxorem donatio facta fuerit, priore defuncto, cui donatum est, ad eum res redit (24), qui donaverat.

§. 6. Quocunque tempore contemplatione mortis inter virum et uxorem donatio facta est, morte secuta convalescit (25).

TIT. XXIV.
DE LIBERIS AGNOSCENDIS.

§. 1. SI serva conceperit, et postea manumissa (26) pepererit, liberum parit.

(1) *l. 10. C. de fid. instrum.* nisi ita convenerit. *l. 2. in fin. ff. de contrah. empt.*

(2) *l. 1. C. si quis alteri, vel sibi sub alt. nom.*

(3) Hodie neuter liberatur. Nam hæc inter fidejussorem et mandatorem differentia a Justiniano sublata est *l. ultim. C. de fidejuss. Novell. 4.*

(4) *l. 3. ff. de usufr. leg.* Potest et filii operas pater locare, ut *infr. lib. 5. tit. 1.*

(5) *l. 25. §. 3. ff. locat.*

(6) *l. 14. ff. de sponsal.*

(7) *§. 1. Inst. de nupt.*

(8) Quod *libro 3. Observ. cap. 5.* ut accipiendum sit, ostendimus. *Cujac.*

(9) Id est, nuptiarum, ut in *l. in bello. §. medio. ff. de capt. et postlim.*

(10) *l. 3. C. de incest. nupt.*

(11) *l. 16. §. ult. ff. de ritu nupt.*

(12) Domus viri, est domicilium matrimonii. *l. 5. ff. de ritu nupt. l. 6. C. de donat. ante nupt. l. 4. §. 1. ff. de usu et hab.*

(13) *l. 3. C. de nupt. l. 66. ff. de ritu nupt.*

(14) *l. 1. C. de concubin. l. ultim. in fin. ff. de divort.*

(15) Puto legendum, *solo delectu*, ut sit idem, quod sola destinatione animi, in *l. penult. ff. de concub.*

(16) Sub hoc titulo Paulum etiam tractasse de retentionibus, quæ ex dote fiunt Anianus scribit in *l. 2. C. Th. de dotibus.*

(17) Cur hæc de adulteriis inseribatur, exposuimus in Notis ad *§. 2. Institut. tit. quibus alien. lic. vel non.*

(18) *l. 78. §. divortio. ff. de jur. dot. l. 7. §. Papinianus. l. 11. l. 31. §. ult. ff. sol. matr. l. 1. §. sed et novissimi. C. de rei uxor. actione.*

(19) Cujus rei exempla in Pandectis sunt infinita.

(20) *§. 1. Inst. de donat.*

(21) *l. 7. §. ultim. ff. de donat. inter virum et uxorem.*

(22) *l. 3. §. non tantum autem. ff. de don. int. virum et uxor.*

(23) Cum sit facta in fraudem juris. *l. 5. §. 5. ff. de donat. inter vir. et uxorem.*

(24) *l. 8. ff. de reb. dubiis.* Non enim mors donatarii, sed mors donatoris hanc donationem confirmat. *l. 32. §. 14. ff. de donat. inter vir. et uxorem.* Excipienda est species *l. 5. §. 11. ff. eod.*

(25) *l. 11. ff. de donat. inter vir. et uxor. l. 40. ff. de donat. mort. caus.*

(26) *l. 5. §. 2. ff. de stat. hom.*

§. 2. Si libera conceperit, et ancilla facta pepererit, liberum parit. Id enim favor libertatis exposcit.

§. 3. Si ancilla conceperit, et medio tempore manumissa sit, rursus facta ancilla pepererit, liberum parit. Media enim tempora (1) libertati prodesse, non nocere etiam possunt.

§. 4. Ex ea muliere natus, quæ ex causa fideicommissi manumitti debuit, si post moram libertati factam nascatur, ingenuus (2) nascitur.

§. 5. Si mulier divortio facto gravidam se sciat, intra tricesimum diem viro denuntiare debet, vel patri ejus, ut ad ventrem inspiciendum, observandumque custodes mittant: quibus missis (3), partum mulieris omnimodo coguntur agnoscere.

§. 6. Si prægnantem se esse mulier non denuntiaverit, vel custodes ventris missos non admiserit, liberum est patri vel avo natum non alere. Ceterum negligentia matris, quominus suus patri heres (4) sit, obesse non debet.

§. 7. Si mulier se ex viro prægnantem negat, permittitur marito ventrem inspicere (5), et ventri custodes dare.

§. 8. Venter inspicitur per quinque obstetrices, et quod maxima pars earum denuntiaverit, pro vero (6) habetur.

§. 9. Obstetricem, quæ partum alienum attulit, ut supponi possit, summo supplicio (7) affici placuit.

TIT. XXV.

QUEMADMODUM FILII SUI JURIS EFFICIUNTUR.

§. 1. PAter ab hostibus captus desinit habere filios in potestate: postliminio vero reversus, tam filios, quam omnia (8) sui juris in potestatem recipit, ac si nunquam ab hostibus captus sit.

§. 2. Singulæ emancipationes (9) vel iisdem, vel aliis testibus fieri possunt, vel eodem die, vel intermisso tempore.

§. 3. Emancipatio etiam die feriato (10) fieri potest.

§. 4. Apud magistratus municipales, si habeant legis actionem (11), emancipari, et manumitti potest.

§. 5. Filiusfamilias emancipari invitus (12) non cogitur.

TIT. XXVI.

DE ADULTERIIS.

§. 1. INventam in adulterio uxorem, maritus ita demum occidere (13) potest, si adulterium domi suæ (14) deprehendat.

§. 2. Eum, qui in adulterio deprehensam uxorem non statim dimiserit, reum lenocinii (15) postulari placuit.

§. 3. In causa adulterii dilatio (16) postulata impartiri (17) non potest.

TIT. XXVII.

DE EXCUSATIONIBUS TUTORUM.

§. 1. INimicitiæ capitales, quas quis cum patre pupillorum habuit, a tutelis excusant (18), ne paterno inimico pupilli committantur.

§. 2. Ad curam ejus, cujus quis tutelam administravit, invitus (19) vocari non potest.

TIT. XXVIII.

DE POTIORIBUS NOMINANDIS.

§. 1. NOn recte potiorem videtur nominare, qui causam nominati potioris (20) non expresserit.

§. 2. Potior quis esse debet, non solum gradu generis, sed et substantia rei familiaris.

TIT. XXIX.

QUI POTIOR NOMINARI NON POSSIT.

LIbertus, quem pater tutorem dedit, si minus idoneus dicatur, excusari quidem non potest (21), sed adjungi illi curator potest.

TIT. XXX.

DE ORATIONE (22) DIVI SEVERI.

DOlo tutoris curatorisve detecto, in duplum (23) ejus pecuniæ condemnatione conveniuntur, qua minorem fraudare voluerunt.

TIT. XXXI.

DE FURTIS.

§. 1. FUr est, qui dolo rem alienam contrectat.

§. 2. Furtorum genera sunt quatuor: manifesti, nec manifesti, concepti, et oblati (24). Manifestus fur est, qui in faciendo deprehensus est, et qui intra terminos ejus loci unde quid sustulerat deprehensus est, vel antequam ad eum locum quo destinaverat, perveniret. Nec manifestus (25) fur est, qui in faciendo quidem deprehensus non est, sed eum furtum fecisse negari non potest.

(1) *l.* 5. *ad fin. ff. de stat. hom.*

(2) *l.* 1. *§. quæri. ff. de suis et legit. hered. l.* 53. *ff. de fideicomm. libert. l.* 3. *C. eod.*

(3) Sed hoc pugnat cum *l.* 1. *§.* 11. *ff. de agn. et al. lib.* nisi dicas interim eos cogi omnimodo partum alere, cæterum eis adhuc in integro esse, partum editum ex se negare.

(4) *l.* 1. *§.* 6. *et §.* 13. *ff. de agn. et al. lib.*

(5) *l.* 1. *ff. de insp. vent. custodiendoque part.*

(6) *l.* 1. *§.* 10. *ff. de inspiciend. vent.*

(7) *l.* 2. *ff. de Carb. edict.*

(8) *§.* 5. *Inst. quib. mod. jus patr. pot. sol.*

(9) Hanc sententiam ad solum filium referimus: nam in cæteris una emancipatio sufficit, ut in fragm. Ulpiani ostendit *tit.* 23.

(10) *l.* 8. *C. de feriis.*

(11) *l.* 4. *ff. de adopt. l. ult. C. de vind. lib.*

(12) *Nov.* 89.

(13) Gellius *lib.* 10. Cassiodorus *lib.* 3. *Var.* punitur tamen aliquo modo. *l.* 1. *§. ult. ff. ad l. Corn. de sic. l.* 38. *§.* 5. *ff. ad l. Jul. de adult. coerc.*

(14) *l.* 24. *ff. ad l. Jul. de adult. coerc.*

(15) *l.* 2. *C. ad l. Jul. de adult.*

(16) *l* 41. *ff. ad l. Jul. de adult. coerc.*

(17) Puto non, *impartiri*, vel, ut alii codices habent, *impediri*, sed *impetrari*, esse legendum, ut in *l.* 11. *§.* 9. *ff. ad l. Jul. de adult. coerc.*

(18) *§.* 11. *Inst. de excus. tutor.*

(19) Nisi libertus sit. *l.* 5. *l.* 20. *C. de excus. tut.*

(20) *l.* 1. *C. de pot. ad mun. nom. l.* 46. *C. de decur. l.* 7. *ff. eod. tit. l.* 2. *ff. de fidejuss. et nomin. tut.*

(21) *l.* 5. *C. de excus. tut.*

(22) Subjecta sententia indicat legendum esse *De rationibus distrahendis*: quæ actio in duplum lege XII. tab. prodita est.

(23) *l.* 55. *ff. de admin. tut. l.* 1. *§. rationibus. ff. de tut. et rat. dist.*

(24) Concepti, et oblati, actionum species potius sunt furto cohærentes, quam furtorum genera. *§.* 3. *Inst. de obl. quæ ex del. nasc.*

(25) *l.* 8. *ff. de furt.* ejusdem rei et manifestus, et nec manifestus. *l.* 21. *ff. eod.*

§. 3. Concepti actione is tenetur, apud quem furtum quæsitum, et inventum est: Oblati (1) actione is tenetur, qui rem furtivam alii obtulit, ne apud se inveniretur.

§. 4. Furti actione is agere potest, cujus interest (2) rem non perdidisse.

§. 5. Concepti is agere potest, qui rem concepit, et invenit. Oblati is agere potest, penes quem res concepta (3), et inventa est.

§. 6. Manifesti furti actio, et nec manifesti, et concepti, et oblati heredi quidem competit, sed in heredem (4) non datur.

§. 7. Servus, qui furtum fecerit, damnumve dederit, nisi id pro sui quantitate dominus (5) sarcire sit paratus, noxæ dedi potest.

§. 8. Si servus furtum fecerit, deinde manumissus fuerit, aut alienatus, cum ipso manumisso, vel emptore agi potest. Noxa enim caput (6) sequitur.

§. 9. Filiusfamilias si furtum fecerit, deinde emancipetur, furti actio in eum datur (7), quia in omnibus noxa caput sequitur.

§. 10. Non tantum qui furtum fecerit, sed etiam is, cujus ope, aut consilio furtum factum fuerit, furti actione tenetur.

§. 11. Qui meretricem (8) libidinis causa rapuit, et celavit, eum quoque furti actione teneri placuit.

§. 12. Furti manifesti actio, præter pœnam quadrupli, ipsius rei persecutionem, genere vindicationis, et condictionis (9) continet.

§. 13. Furti oblati actio adversus eum, qui obtulit, tripli est pœna (10), et ipsius rei repetitio.

§. 14. Furti quocunque genere condemnatus, famosus (11) efficitur.

§. 15. Quæcunque in caupona, vel meritorio stabulo, diversoriove perierint, in exercitores (12) eorum furti actio competit.

§. 16. Rem pignori datam debitor creditori subtrahendo furtum facit, quam si et ipse similiter amiserit, suo nomine (13) persequi potest.

§. 17. Pater, vel dominus de ea re, quæ filiofamilias, vel servo subrepta est, furti agere potest. Interest (14) enim ei deferri actionem, qui de peculio convenitur.

§. 18. Si rem, quam tibi commodavi, postea subripui, furti actio competere tibi non poterit. Rei enim nostræ (15) furtum facere non possumus.

§. 19. Si cum furtum quis quærit, damnum injuria dederit, actione legis Aquiliæ (16) tenebitur.

§. 20. Ob indicium comprehendendi furis præmium promissum jure debetur (17).

§. 21. Sive segetes per furtum, sive quælibet arbores cæsæ (18) sint, in duplum (19) ejus rei nomine reus convenitur.

§. 22. Qui tabulas (20), cautionesve subripuit, in adscriptam summam furti actione tenebitur: Nec refert cancellatæ, necne sint: quia ex his debitum dissolutum esse comprobari potest.

§. 23. Servus, qui in fuga est, a domino quidem possidetur, sed dominus furti actione ejus nomine non tenetur, quia in potestate (21) eum non habet.

TIT. XXXII.

DE OPERIS LIBERTORUM.

Egentem patronum libertus obligatione doni, muneris, operarum, solutus, alere (22) cogendus est, pro modo facultatum (23) suarum.

(1) Qui obtulit, ne apud se conciperetur. §. 4. *Inst. de obl. quæ ex del. nasc.*

(2) Si ex honesta causa interest. *l.* 10. *l.* 85. *ff. de furtis.*

(3) §. 4. *Inst. de obl. quæ ex delict. nasc.*

(4) Quia pœnales sunt. §. *non autem. Inst. de perp. et temp. act.*

(5) *titul. Inst. de nox. act.*

(6) §. *omnis. Inst. de nox. act. l.* 14. *ff. de obl. et act.*

(7) *l.* 7. *et l.* 8. *ff. de nox. act.* §. *ult. Inst. eod. tit.*

(8) Puto legendum esse, *Qui non meretricem*, ut in *l.* 82. §. 2. *ff. de furt.* quæ est ex hoc libro.

(9) §. *ult. Inst. de obl. quæ ex del. nasc.*

(10) Gellius *lib.* 11. *cap.* 18. *l.* 3. *ff. qui satisdar. cog.*

(11) Quocunque genere, suo nomine damnatus, famosus est. *l.* 6. *ff. de his, qui not. infam.*

(12) Eorum quorum opera exercent. Vectorum tamen, viatorumve factum non præstant. *l.* 1. *ff. furt. adv. naut. caup. stab.*

(13) Hoc casu fur furti agit. *l.* 12. §. *pen. ff. de furt.*

(14) *l.* 52. §. 9. *ff. de furtis.*

(15) Quæ ratio falsa est, in debitore pignus subtrahente. *l.* 15. §. 1. *l.* 59. *ff. de furtis.*

(16) *l.* 29. §. 7. *ff. ad l. Aquil.*

(17) Ideoque repeti non potest. *l.* 4. §. *ult. ff. de cond. ob turp. caus. l.* 43. §. *solent. ff. de furt.* et indicia, recte petuntur. *l.* 15. *ff. de præscript. verb.*

(18) *l.* 1. *l. pen. ff. arb. furt. cæs.* Plin. *lib.* 17. *cap.* 1. *et lib.* 18. *cap.* 3.

(19) *l.* 7. §. *ult. l.* 8. *arb. furt. cæs.*

(20) *l.* 82. §. *ultim. ff. de furtis. l.* 27. *ff. de furtis.*

(21) *l.* 17. §. *ult. ff. de furt. l.* 21. §. 3. *ff. de nox. act.* pugnat *l.* 27. §. 3. *ff. ad l. Aquil.* nisi hanc distinctionem admittimus. Aut servus fugitivus ab alio possidetur, aut non: Si ab alio non possidetur, dominus noxali actione non tenetur, qui exhibendi ejus potestatem non habet. Quod si ab alio possidetur bona fide, dominus noxali actione tenetur, quia repetendi servi potestatem habet.

(22) *l.* 41. *ff. de oper. libert.*

(23) *l.* 5. §. 18. *ff. de agn. et al. lib.*

JULII PAULI
RECEPTARUM SENTENTIARUM
LIBER TERTIUS.

TIT. I.
DE CARBONIANO EDICTO.

SI fratri puberi (1) controversia fiat, an pro parte impuberis differri causa debeat, variatum est. Sed magis est, ut differri non debeat.

TIT. II.
DE BONIS LIBERTI.

§. 1. IN bonis liberti prior est patronus, quam filius alterius patroni. Itemque prior est filius patroni (2), quam nepos alterius patroni.

§. 2. Libertus duos patronos (3) heredes instituit, alter eorum vivo liberto moritur, is qui superest, contra tabulas testamenti, bonorum possessionem recte postulat.

§. 3. Libertorum hereditas in capita, non in stirpes dividitur (4): et ideo si unius patroni duo sint liberi, alterius quatuor, singuli viriles, id est, æquales portiones habebunt.

§. 4. Patronus (5), vel patroni liberi ex parte dimidia heredes instituti, æs alienum liberti pro portionibuus exolvere cogantur.

TIT. III.
DE LEGE (6) FABIANA.

EA quæ in fraudem patroni a liberto quoquomodo alienata sunt, Fabiana (7) formula tam ab ipso patrono, quam a liberis ejus revocantur.

TIT. IV.
TE TESTAMENTIS.

§. 1. TEstamentum facere possunt (8) masculi post completum XIV. annum, fœminæ post duodecimum.

§. 2. Spadones eo tempore testamentum facere possunt, quo plerique pubescunt, id est, anno decimo octavo (9).

§. 3. Filiusfamilias, qui militavit, de castrensi peculio tam communi, quam proprio jure testamentum facere potest. Castrense autem peculium est, quod in castris adquiritur (10), vel quod proficiscendi ad militiam datur.

§. 4. Cæcus testamentum facere potest (11), quia accire potest adhibitos testes, et audire (12) sibi testimonium perhibentes.

§. 5. Furiosus tempore intermissi furoris (13) testamentum facere potest.

§. 6. Mulieri, quæ luxuriose vivit, bonis interdici (14) potest.

§. 7. Moribus (15) per prætorem bonis interdicitur, hoc modo: *Quando tua bona paterna avitaque* (16) *nequitia tua disperdis, liberosque tuos ad egestatem perducis, ob eam rem tibi ea re* (17), *commercioque interdico.*

§. 8. Qui ab hostibus captus est, testamentum quasi servus facere non potest. Sane valet testamentum id, quod ante captivitatem factum est, si revertatur, jure postliminii: aut si ibidem decedat, beneficio legis Corneliæ (18): qua lege etiam legitimæ tutelæ (19), hereditatesque firmantur.

§. 9. In insulam relegatus, et in opus publicum ad tempus damnatus, quia retinet civitatem, testamentum facere potest (20), et ex testamento capere.

§. 10. Plures, quam septem ad testamentum adhibiti non nocent (21). Superflua enim facta prodesse, juri tamen nocere non possunt.

§. 11. In adversa (22) corporis valetudine mente captus, eo tempore testamentum facere non potest.

§. 12. Prodigus recepta vitæ sanitate, ad bonos mores reversus (23), et testamentum facere, et ad testamenti sollemnia adhiberi potest.

§. 13. Ex his, qui ad testamentum adhibentur, si qui sint, qui Latine nesciant, vel non intelligant, sed tamen

(1) Legendum est, *Si fratri impuberi controversia fiat, an pro parte puberis etc.* argum. *l.* 2. §. *puberi. ff. de Carb. edict.*

(2) Quia proximus quisque ad hereditatem liberti vocatur. *l.*23. §. *pen. ff. de bon. lib. l. pen. ff. de adsig. liber. l.* 4. *ff. de oper. libert.* neque locus est edicto novo. *l.* 2. §. *ult. l.* 5. §. *ult. ff. de bon. lib.*

(3) In quibusdam, *duos patronos habere instituit*, malim *duos patronos habuit, alter eorum vivo liberto moritur.* vid. *l. communi. ff. de bon. libert.* quæ uti dispungenda sit, ostendi *lib.* 1. *Observ. cap.* 14.

(4) *l.* 23. §. *ult. ff. de bon. lib.*

(5) Credo sub hoc titulo etiam positam sententiam *l.* 20. *ff. de iur. patron. et l.* 49. *ff. de bon. libert.*

(6) Lex pro edicto sumitur, ut in *l.* 1. §. 2. *ff. unde cogn.*

(7) *leg.* 1. §. *pen. ff. si quid in fraud. patr. factum sit.*

(8) *l.* 5. *ff. qui test. fac. poss.* Quod remissum olim fuit pupullis, tribunis militum. *l. ult. C. de test. mil.*

(9) §. *minorum. Inst. de adopt. l.* 6. *ff. de lib. et post.* Sed hodie constitutum est, ut eunuchi exemplo cæterorum testamentum facere possint. *l.* 5. *C. qui testam. fac. pos.*

(10) Occasione militiæ. *l.* 4. *l.* 11. *ff. de castr. pecul. l.* 4. *C. famil. erciscundæ.*

(11) *l.* 21. §. *pen. ff. qui testam. fac. poss. l.* 8. *C. eod.*

(12) *Vos, Quirites, testimonium perhibetote.* Ulpian. in fragm. *tit.* 20.

(13) §. *furiosi. Inst. quib. non est perm. fac. testam. l.* 9. *C. qui testam. fac. poss.*

(14) *l.* 15. *ff. de cur. fur.*

(15) Cœpit a moribus primum, deinde translata est in 12. tabul. *l.* 1. *ff. de cur. fur.* M. Tull. *in Catone majore.* Ut quemadmodum, inquit, nostro more male rem gerentibus patriis bonis interdici solet.

(16) Antea legabatur, *habitaque*, pro *avitaque.*

(17) In quibusdam. Alii habent, *ab ea re tibi.*

(18) §. *ult. Inst. quib. non est perm. fac. test. l.* 9. *C. de postlim. et redempt. ab host.*

(19) *l.* 22. *in princip. ff. de capt. et postlim. l.* 1. §. 1. *ff. de suis et legit. hered.*

(20) *l.* 8. §. 3. *ff. qui testam. fac. poss. l.* 7. §. *sive. ff. de interd. et releg. l.* 28. §. 1. *ff. de pœn.*

(21) *l.* 21. §. 1. *ff. qui testam. fac. poss.*

(22) *l.* 17. *ff. qui testam. fac. poss.*

(23) Prodigus nec testamentum facere, nec testis ad testamentum adhiberi potest. *l.* 18. *ff. qui test. fac. poss.* nisi moribus receptis. *l.* 1. *ff. de cur. fur.*

*

sentiant (1), cui rei sint adhibiti, non vitiant testamentum.

§. 14. Conditionum duo sunt genera: aut enim possibilis est, aut impossibilis. Possibilis est, quæ per rerum naturam admitti potest: impossibilis, quæ non potest (2). Quarum altera ex eventu exspectatur, altera submovetur.

§. 15. Conditiones contra leges (3) et decreta principum, vel bonos mores, adscriptæ nullius momenti sunt, veluti, *Si uxorem non duxeris*, *Si Filios non susceperis*, *Si homicidium feceris*, *Si barbaro habitu processeris*, et his similia.

§. 16. Quoties non apparet (4), quis sit heres institutus, institutio non valet. Quod evenit, si testator plures amicos unius nominis habeat.

§. 17. Heredes aut instituti, aut substituti dicuntur (5). Instituuntur primo gradu: Substituuntur secundo, vel tertio scripti.

§. 18. Substituere quis pure et sub conditione (6) potest, et tam suis, quam extraneis, tam puberibus, quam impuberibus.

§. 19. In quot vult uncias (7) testator hereditatem suam dividere potest. Impleto asse (8), sine parte heredes instituti ad prioris assis semissem æquis portionibus veniunt.

§. 20. Servus alienus cum libertate heres institutus, institutionem non infirmat, sed libertas, ut alieno (9), supervacue data videtur.

§. 21. Filio et extraneo (10) æquis partibus heredibus institutis, si præterita adcrescat, tantum suo avocabit, quantum extraneo. Si vero duo sint filii instituti, suis tertiam extraneis dimidiam tollit.

§. 22. Talis est posthumorum institutio, *Si qui post mortem meam posthumi nati fuerint, heredes mihi estote*: si vivo eo (11) nascantur, rumpunt testamentum.

§. 23. Nepos posthumus (12), qui in locum patris succedere potest, ab avo aut heres instituendus est, aut nominatim exheredandus, ne agnascendo rumpat testamentum.

§. 24. Qui semel constituit ad se hereditatem pertinere, aut se rebus ejus immiscuit, repudiare (13) eam non potest, etiamsi damnosa sit.

TIT. V.

DE SC. SILANIANO.

§. 1. HEreditas ejus, qui a familia occisus esse dicitur, ante habitam quæstionem (14) adiri non potest, neque bonorum possessio postulari.

§. 2. Occisus videtur non tantum qui per vim, aut per cædem interfectus est, velut jugulatus, aut præcipitatus, sed et is, qui veneno necatus (15) dicitur: Honestati enim heredis convenit, qualemcumque mortem testatoris inultam non prætermittere.

§. 3. Domino occiso, de ea familia quæstio habenda est, quæ intra tectum fuerit, vel certe extra tectum cum domino (16) eo tempore, quo occidebatur.

§. 4. Qui occisus dicitur, si constet eum sibi quoquomodo manus intulisse, de familia ejus quæstio non est habenda (17), nisi forte prohibere potuit, nec prohibuit.

§. 5. Neroniano Senatusconsulto cavetur, ut occisa uxore, etiam de familia viri quæstio habeatur: idemque ut juxta uxoris familiam observetur, si vir (18) dicatur occisus.

§. 6. Servi, qui sub eodem tecto fuerunt, ubi dominus perhibetur occisus, et torquentur, et puniuntur, et si testamento occisi manumissi sint. Sed et hi torquentur qui cum occiso in itinere (19) fuerunt.

§. 7. Servi de proximo si cum possent ferre, auditis clamoribus auxilium domino non tulerunt (20), puniuntur.

§. 8. Servos, qui in itinere circumdatum a latronibus dominum per fugam deseruerunt, apprehensos et torqueri, et summo supplicio (21) affici placuit.

§. 9. Habetur de familia quæstio, et si heres testatorem occidisse dicatur: nec interest, an extraneus (22) an ex liberis sit.

§. 10. Omnibus, qui contra voluntatem defuncti faciunt, ut indignis aufertur hereditas (23), si nihil testamento in fraudem legis fuerit cautum.

§. 11. Sive falsum, sive ruptum, sive irritum dicatu esse testamentum, salva eorum disceptatione (24), scriptu

(1) In fragm. Ulpiani, *titul.* 25. *l.* 20. §. *ultim.* *ff.* *qui testam. fac. possunt.*

(2) §. *impossibilis. Inst. de hered. institut.* §. *si impossibilis. Inst. de inut. stipul.*

(3) *l.* 9. *l.* 15. *ff.* *de cond. instit.*

(4) *l.* 62. §. 1. *ff.* *de her. instit.*

(5) *l.* 1. *l.* 43. §. 2. *ff.* *de vulg. et pub. subst.*

(6) Pure sic, *Si primus heres non erit, secundus heres esto: Si Filius meus heres erit, et intra pubertatem decesserit, Sejus heres esto.* Sub conditione hoc modo, *Si primus heres non erit, secundus, si navis ex Asiæ venerit, heres esto: Si Titius mihi heres erit, idem Filio meo impuberi heres esto. l.* 8. *l. ult.* §. 1. *ff. de vulg. et pub. sub.*

(7) *l.* 13. §. 1. *ff. de her. inst.*

(8) Secus si expleto asse ita scripserit, *Ex reliqua parte illi heredes sunto. l.* 17. §. *pen. ff. de her. inst.*

(9) *l.* 49. *ff. de her. instit.*

(10) Ulpian. *in fragm.* 22. Theophil. *in* §. 1. *Inst. de exhered. lib.* hoc jus est a Justiniano sublatum.

(11) Posthumus, qui institutus est ex jure antiquo; non videtur institutus ex lege Velleja: et contra *l.* 10. *l.* 29. §. 8. *ff. de liber. et posth. l.* 26. *ff. de vulg. et pupill. substitut.* Sed hoc puto Justinianum emendare in *l. ultim. C. de posth. her. inst.*

(12) *l.* 29. *ff. de lib. et posth.*

(13) Nisi beneficio ætatis per restitutionem in integrum. §. *extraneis. Inst. de hered. qual. et diff. l.* 4. *C. de rep. vel abstin. her*

(14) Suppliciumque sumptum. *l.* 3. §. *non tantum. l.* 5. *princ. ff. de SC. Silaniano.*

(15) Qui veneno interemptus est, non pertinet ad SC. Silanianum, etiamsi quidam ex servis venenum præbuerit. *l.* 1. §. *occisorum. ff. de SC. Silan.* sed mors vindicatur ab herede. *l.* 2. *C. de his, quib. ut indign.*

(16) *l.* 1. §. *cum dominus. ff. de SC. Silan.* et *Infr.* sententia.

(17) Puniendi tamen sunt servi, qui cum prohibere possent non prohibuerunt. *l.* 1. §. *si sibi manus. ff. de SC. Silan.*

(18) *l.* 1. §. *si vir ff. de Senatusconsulto Silan.*

(19) *l.* 3. §. *de his. ff. de SC. Silan.*

(20) *l.* 1. §. *eod. ff. de SC. Silan.*

(21) *l.* 1. §. *cum dominus. ff. de SC. Silan.*

(22) *l.* 6. §. 1. *ff. de SC. Silan.*

(23) Hoc olim obtinuisse verum est. *l. ult.* §. *ult. C. de fidei* Excipitur causa sepulturæ ab *l.* 5. *C. de his, quib. ut indig.* *l.* 5. *C. de relig. et sumpt. fun.* Idemque porrectum ad omnes alias causas Justiniani temporibus, argumento est *l.* 33. *C.* *inoff. testam.* At ex *Novell.* 1. expellitur quidem heres ab hereditate, non tamen quasi indignus.

(24) *l. ult. C. de codicill. l.* 2. *C. de edict. Divi Adr. toll.* *l.* 6. *C. quorum appell. non rec.* sed ex Constitutione Justiniani in possessionem missio fit. *l.* 3. *C. de edict. Divi Adr. toll.*

heres jure in possessionem mitti desiderat.

§. 12. Si inter heredem institutum, et substitutum controversia sit, magis placuit eum in possessionem rerum hereditariarum mitti, qui primo loco (1) scriptus est.

§. 13. Scriptus heres, ut statim in possessionem mittatur, jure desiderat. Hoc post annum (2) impetrare non poterit.

§. 14. In eo testamento heres scriptus, quod nec ut oportuit, oblatum, nec publice recitatum est, in possessionem mitti frustra (3) desiderat.

§. 15. In possessionem earum rerum, quas mortis tempore testator non possedit, heres scriptus priusquam jure ordinario experiatur, improbe (4) mitti desiderat.

TIT. VI.
DE LEGATIS.

§. 1. PEr præceptionem uni ex heredibus nummi legati, qui domi non erant, officio judicis familiæ erciscundæ (5) a coheredibus præstabuntur.

§. 2. Ante heredis institutionem (6) legari non potest: inter medias heredum institutiones, sive alter, sive uterque adeat, potest.

§. 3. Interdum dimidium, interdum totum debetur (7) legatariis. Dimidium, si per vindicationem legatum sit, totum si per damnationem.

§. 4. Communi servo cum libertate, et sine libertate legari potest, totumque legatum (8) socio testatoris adquiritur.

§. 5. Post mortem heredis legari non potest (9), quia nihil ab herede heredis relinqui potest.

§. 6. In mortis tempus (10) tam sua, quam heredis ejus (11) legata confirmari possunt, hoc modo: *Lucio Titio cum morietur, do lego, aut, heres meus dare damnas* (12) *esto.*

§. 7. Per vindicationem legatum, etsi nondum constituerit legatarius ad se pertinere, atque ita post apertas tabulas (13) ante aditam hereditatem decesserit, ad heredem suum transmittit.

§. 8. Si res obligata creditori, cujus causam testator non ignorat, per damnationem legata sit, luitio (14) ad heredis sollicitudinem spectat.

§. 9. Servo fataliter interempto, legatarii damnum est (15): quia legatum nulla culpa heredis intercidit.

§. 10. Damnari heres potest, ut alieni domum extruat, aut ære alieno eum liberet (16).

§. 11. Sinendi modo (17) tam corporales res, quam quæ in jure consistunt legari possunt: et ideo debitori id, quod debet recte legatur.

§. 12. Ejus rei, quæ legata est, exemplo heredis partem agnoscere, partem repudiare (18) legatarius non potest.

§. 13. Legatum nisi rei certæ sit (19), et ad certam personam deferatur, nullius est momenti.

§. 14. Si quis sibi et Titio legatum adscripserit, magis est, ut totum (20) legatum ad conjunctum pertineat.

§. 15. Qui se filio testatoris impuberi tutorem adscripsit (21), ut suspectus a tutela removendus est, ad quam ultro videtur affectasse.

§. 16. Rem legatam testator si postea pignori, vel fiduciæ dederit, ex eo voluntatem mutasse (22) non videtur.

§. 17. Ususfructus uniuscujusque rei (23) legari potest, et aut ipso jure (24) constituetur, aut per heredem præstabitur. Ex causa quidem damnationis per heredem præstabitur, ipso autem jure per vindicationem.

§. 18. Furiosi, et ægrotantis (25), et infantis ususfructus utiliter relinquitur. Horum enim alius respicere, alius convalescere, alius crescere potest.

§. 19. Ancillæ usufructu legato (26), partus ejus ad fructuarium non pertinent.

§. 20. Gregis usufructu legato, grege integro manente, fœtus (27) ad usufructuarium pertinent.

§. 21. Areæ usufructu legato, ædificia (28) in eo constitui non possunt.

§. 22. Accessio alluvionum ad fructuarium fundum, quia fructus fundi non est, non pertinet: venationis (29) vero, et aucupii reditus ad fructuarium pertinet.

§. 23. Servos neque torquere, neque flagellis cædere (30), neque in eum casum facto suo perducere usufructuarius potest, quo deteriores fiant.

§. 24. Fructu legato si usus non adscribatur, magis placuit usumfructum videri adscriptum. Fructus enim sine usu (31) esse non potest.

§. 25. Si alteri usus, alteri fructus legatus sit, fructuarius in usum concurrit (32), quod in fructu usuarius facere non potest.

(1) *l. 1. C. de edict. D. Adr. toll.*

(2) Quod et in sua Constitutione Justinianus indicat, illis verbis, *Sive enim post annale tempus.*

(3) *l. 3. C. de edict. D. Adriani toll.*

(4) Quod et ex Constitutione Justiniani locum obtinet.

(5) *l. 25. §. ult. et l. prox. ff. famil. ercisc.*

(6) *§. ante heredis. Inst. de legat.*

(7) Hoc est, quod Ulpianus in fragm. tradit *tit.* 24.

(8) Si cum libertate, totus jure adcrescendi ad socium pertinebit, *§. ultim. Inst. de donat.* si prætermissa libertate, communis erit servus inter heredem et socium testatoris: hereditas autem, vel legatum soli socio adquiretur, *l. 63. §. 9. ff. pro soc. l. 49. ff. ad leg. Falc. l. 11. ff. de opt. leg.*

(9) Quia ille, qui heres relinquitur, quem sit heredem habiturus, incertum est. *l. 70. ff. de verb. signif.* At hæc Justinianus emendavit. *§. post mortem. Inst. de legat.*

(10) Legendum reor, *in tempus mortis tam suæ, quam heredis ejus legata conferri possunt.* exemplo *l. 79. ff. de cond. et dem.*

(11) *Ejus*; id est, testatoris.

(12) Legebatur, *damnes*, pro *damnas*: quem errorem *Alciatus* secutus est *lib.* III. παρέργων. Latini semper dixere damnas, etiam in multitudinis numero. *l. 34. §. 1. ff. de legat.* 3. *l.* 122. *§. 1. ff. de legat.* 1.

(13) Hodie defertur ex die mortis, ut in constitutione *de caduc. tollend.*

(14) *§. Sed etsi rem, Inst. de legat. l. 85. ff. de legat.* 2.

(15) Si heredis facto, heredis. *§. si res legata. Inst. de legat.*

(16) *§. Sed et tale legatum Inst. de leg.*

(17) Hæc verba suspecta mallemque generaliter proponi, ut in *§. tam autem. Inst. de legat.*

(18) *l. 1. ff. de adquirend. vel omitt. hered. l. 38. ff. de legat.* 1.

(19) Ut incertæ personæ. *§. incertis. Inst. de legat.* ita res incerta. *l. 69. §. 4. ff. de jur. dot. l. 10. §. 1. ff. de an. leg.*

(20) Videnda est *l. 14. §. 1. ff. ad legem Corneliam de fals.*

(21) *l. 18. §. 1. ff. ad leg. Corn. de fals.*

(22) *l. 3. C. de legat. §. si rem suam. Instit. eod. tit.*

(23) *l. 69. ff. ad legem Falcid.*

(24) Id est, sine heredis facto. Alibi traditur ipsum usumfructum aut ipso jure constitui, id est, civili jure: aut tuitione Prætoris. *l. 1. ff. quib. mod. ususfr. amitt. l. 9. §. 1. ff. usufr. quem. cav.*

(25) Dubitari potest, quia interim nullus est. *l. 55. l. 12. §. 3. ff. de usufruct.* Verum incipiet, si furiosus resipuerit, æger convaluerit, infans creverit.

(26) Scripsimus in *l. 4. ff. de usurp. et usucap.*

(27) *l. 68. §. ult. ff. de usufr.*

(28) *l. 7. §. 1. vers. hac ratione. ff. de usufruct.*

(29) *l. 9. §. 4. 5. ff. de usufruct.*

(30) *l. 17. §. 2. l. 23. in fin. ff. de usufr.*

(31) *l. 14. §. 1. ff. de usu et hab.*

(32) *l. 14. §. pen. ff. de usu et habit.*

§. 26. Cum conjunctim duobus usumfructum do, lego, legatum altero mortuo, ad alterum (1) in solidum pertinebit.

§. 27. Usufructo legato, de modo utendi cautio a fructuario solet interponi: et ideo perinde omnia se facturum (2), ac si optimus paterfam. uteretur, fidejussoribus oblatis cavere cogetur.

§. 28. Ususfructus amissus ad proprietatem (3) recurrit. Amittitur autem quinque modis, capitis minutione, rei mutatione, non utendo, in jure cessione, dominii comparatione.

§. 29. Capitis minutione amittitur (4), si in insulam fructuarius deportetur, vel si ex causa metalli servus pœnæ efficiatur, aut si statum ex adrogatione, vel adoptione (5) mutaverit.

§. 30. Non utendo amittitur ususfructus, si possessione fundi biennio fructuarius non utatur, rei mobilis anno (6).

§. 31. Rei mutatione amittitur ususfructus (7), si domus legata incendio conflagraverit, aut ruina perierit, licet postea restituatur (8).

§. 32. In jure cessione amittitur ususfructus, quotiens domino proprietatis (9) cum fructuarius in jure cesserit.

§. 33. Finitur (10) ususfructus aut morte, aut tempore. Morte, cum ususfructuarius moritur. Tempore, quotiens ad certum tempus ususfructus legatur, velut biennio, aut triennio.

§. 34. Fundo, vel servo (11) legato, tam fundi instrumentum, quam servi peculium ad legatarium pertinet.

§. 35. Quærendorum fructuum causa (12) esse videntur, qui opus rusticum faciunt, et monitores, et villici, et saltuarii (13), item boves aratorii, aratra, bidentes, et falces putatoriæ, frumentum quoque ad sementem repositum.

§. 36. Cogendorum fructuum causa (14) comparata instrumento cedunt, velut corbes, alvei, falces messoriæ, et fœnariæ, item molæ olivariæ.

§. 37. Conservandorum fructuum causa comparata (15), instrumento cedunt, velut dolia, cupæ, vehicula rustica, cibaria, pistores, asini, focariæ (16); item ancillæ, quæ vestimenta rusticis faciunt: scotra quoque et sutor continebuntur.

§. 38. Uxores (17) eorum, qui operantur, magis est, ut instrumento cedant. Pecora (18) quoque, et pastores eorum stercorandi causa parata, instrumento continentur.

§. 39. Ea autem, quæ custodiæ magis causa, quam ad usus patrisfamiliæ eo delata sunt, instrumenti nomine (19) non continentur.

§. 40. Uxores eorum, qui mercedes (20) præstare consueverunt, neque instructionis, neque instrumenti appellatione continentur.

§. 41. Piscationis, et venationis instrumentum ita demum instrumento fundi continetur, si ex his (21) maxime fundi reditus congatur.

§. 42. Fructus percepti instrumento fundi ita demum cedunt, si ibidem absumi a testatore consueverunt (22).

§. 43. Fundo cum omni instrumento rustico, et urbano, et mancipiis, quæ ibi sunt, legato, semina quoque, et cibaria (23) debebuntur.

§. 44. Fundo cum omni instrumento rustico, et urbano, et mancipiis, quæ ibi sunt, legato, tam supellex (24), quam æramentum, itemque argentum, et vestes, quæ ibi paterfam. instruendi gratia habere solet, debebuntur. Item ea mancipia, quæ usui patrisfam. esse solent. Itemque aves, et pecora, quæ instruendarum epularum gratia in fundo comparata sunt, exceptis his, quæ ibi custodiæ causa deposita sunt.

§. 45. Fundo legato, *uti optimus maximusque est* (25), retia, apraria, et cetera venationis instrumenta continebuntur: quod etiam ad instrumentum pertinet, si quæstus fundi ex maxima parte in venationibus consistat.

§. 46. Fructus, qui solo cohærebant mortis testatoris tempore, ad legatarium pertinent (26): ante percepti, ad heredem (27).

§. 47. Fundo legato cum mancipiis et pecoribus, et omni instrumento rustico, et urbano, peculium (28) actoris ante testatorem defuncti, si ex eodem fundo fuerit, magis placet ad legatarium pertinere.

§. 48. Actor, vel colonus ex alio fundo in eodem constitutus, qui cum omni instrumento legatus erat, ad legatarium non pertinet: nisi eum ad jus ejus fundi (29) testator voluerit pertinere.

(1) *l. 1. §. interdum. ff. de usufr. adcres.*

(2) *l. ult. ff. usufr. quemad. cav.*

(3) *§. ult. Inst. de usufruct.*

(4) Ex Constitutione Justiniani ususfructus minima capitis minutione non amittitur. *l. penult. C. de usufruct.*

(5) Correctum per *l. ult. C. eod.*

(6) Ex constitutione Justiniani rei mobilis triennio, immobilis decennio inter præsentes, vicennio inter absentes non utendo amittitur. *l. penult. C. de servit. et aq.*

(7) *l. 5. §. 2. ff. quib. mod. ususfr. amitt.*

(8) *l. 10. §. pen. ff. eod.* qua in re distat ususfructus a servitute. *l. 20. §. 2. ff. de serv. urb.*

(9) *l. 66. ff. de jur. dot.*

(10) Differentiam facit inter amittere, et finiri.

(11) Pugnat cum *l. 24. ff. de pecul. legat.* et cum *l. ult. ff. de sup. leg.*

(12) *l. 8. ff. de instruct. vel inst. leg. l. 12. §. 1. ff. eod. tit.*

(13) *l. 12. §. 4. ff. eod.*

(14) *d. l. 8. l. 10. et l. 24. eod. tit.*

(15) *d. l. 8. l. 12. §. conservandi. ff. eod.*

(16) Quidam habent *socariæ*: sed *focariæ* rectissimum est, ut in *d. l. 12. §. Trebatius. et §. prox. et l. 15. eod. tit. l. 2. C. de don. int. vir. et uxor. l. 3. C. de condit. ins.*

(17) *l. 12. §. uxores. ff. de instr. vel inst. leg. l. 60. §. ult. ff. de leg. 3.*

(18) Pascendi causa parata, ut ex eis fructus capiantur, instructo cedunt *l. 2. C. de verb. signif.* sed non instrumento. *l. 9. ff. de instr. vel instr. leg.*

(19) Sed neque instructi sunt. *l. 12. §. sed si fundus. D. de instr. vel instr. leg. l. 1. C. de verb. sign.*

(20) Putem et eos, qui mercedes præstant, instrumento non contineri, argum. *l. 12. §. si aliqua parte. l. 19. §. ultim. D. de instruct. vel instr. leg.*

(21) *d. l. 12. §. si in agro.*

(22) *d. l. 12. §. Celsus. l. 1. C. de verb. sign.*

(23) *d. l. 12. in princ. l. 18. §. item cum fundus. D. eod.*

(24) Instrumento legato, supellex non continetur. *d. l. 12. §. supellex. l. 16. D. de instruct. vel instr. leg.* At instructo etiam supellex. Hæc verba, *Cum omni instrumento rustico, urbano*, instructi plenam significationem continere hæc Pauli sententia demonstrat.

(25) *l. 22. D. de instruct. vel instr. legat.*

(26) Hoc quidam non admittunt, argum. *l. 9. D. ad legem Falcid.* omnino male. Nam lex non de fundo legato, sed de fundo hereditario tractat.

(27) Nisi mora intercesserit. *l. ult. C. de usur. et fruct. leg.* l. 39. *§. fructus. D. de legat. 1.*

(28) *l. 20. §. 3. D. de instruct. vel instr. leg.* Extat hæc Pauli sententia in *l. 22. D. de instruct. vel instr. leg.*

(29) *l. 20. §. idem quæstit. l. 12. §. idem respondit prædiis. 38. D. de instr. vel instr. leg.*

§. 49. Adjunctiones, quas fundo legato testator ex diversis emptionibus applicaverat (1), legatario cedere placuit.

§. 50. Instructo prædio legato fabri ferrarii, item lignarii, putatores, et qui instruendi fundi (2) gratia ibidem morabantur, legato cedunt.

§. 51. Instructo fundo legato, libri quoque et bibliotheca (3), quæ in eodem fundo sunt, legato continentur.

§. 52. Servum studendi gratia ex eodem fundo (4), qui cum mancipiis fuerat legatus, alio translatum ad legatarium placuit pertinere.

§. 53. Fundo ita ut possederat legato (5), mancipia tam urbana, quam rustica, itemque aurum, et vestes, quæ eodem tempore in fundo comprehenduntur, ad legatarium pertinent.

§. 54. Pascua, quæ postea comparata ad fundum legatum testator adjunxerat (6), si ejus appellatione contineantur, ad legatarium pertinent.

§. 55. Quidquid in eadem domo (7), quam instructam legavit paterfam. perpetuo instruendi se gratia habuit, legatario cedit.

§. 56. Instructa domo legata, ea legato continentur, quibus domus munitior, vel tuta ab incendio præstatur, tegulæ, specularia, vela (8) legato continebuntur. Item æramenta, lecti, culcitræ, pulvinaria, subsellia, cathedræ, mensæ, armaria, delphicæ, pelves, conchæ, aquiminalia, candelabra, lucernæ, et similia quacumque materia expressa.

§. 57. Domo legata, balneum ejus, quod publice præbetur, nisi alias separetur (9), legato cedit.

§. 58. Domo cum omni jure suo sicut instructa est, legata, urbana familia, item artifices (10), et vestiarii (11), et zetarii, et aquarii eidem domui servientes, legato cedunt.

§. 59. Omnibus, quæ in domo sunt legatis, cautiones debitorum, rationesque servorum legato (12) cedunt.

§. 60. Mobilibus legatis, aurum, vel argentum (13) non debetur, nisi de eis quoque manifeste sensisse (14) testatorem possit ostendi.

§. 61. Instrumento cauponio legato, ea debentur, quæ in cauponii usum parata sunt, velut vasa, in quibus vinum diffunditur, escaria quoque, et pocularia vasa debentur. Sane ministri (15) earum rerum legato non cedunt.

§. 62. Instrumento medici legato, collyria, et emplastra, et apparatus omnis (16) conficiendorum medicamentorum, itemque ferramenta legato cedunt.

§. 63. Instrumento pictoris legato, colores, penicilli, cauteria (17), et temperandorum colorum vasa debentur.

§. 64. Pistoris instrumento legato, cribra, asini, molæ (18), et servi, qui pistrinum exercent, item machinæ, quibus farinæ subiguntur, legato cedunt.

§. 65. Instrumento balneatorio legato, balneator ipse (19), et scamna (20), et hypodia, fistulæ, miliaria, epitonia, rotæ aquariæ, jumenta quoque, quibus ligna deferuntur, legato cedunt.

§. 66. Instrumento piscatoris legato, retia, et nassæ, et fuscinæ, et naviculæ, hami quoque et cætera (21) ejusmodi usibus destinata debentur.

§. 67. Supellectile legata (22), capsæ, armaria, non solum librorum, aut quæ vestis ponendæ gratia parata sunt, debentur, sed et byssina, et (23) crystallina, et argentea, vitrea vasa, tam escaria, quam pocularia (24), et vestes stratoriæ legato cedunt.

§. 68. Villis, vel agris separatim legatis, alterum alteri (25) cedit.

§. 69. Servis lagatis, ancillæ quoque debentur, non item servi legatis ancillis. Sed ancillarum appellatione tam virgines, quam servorum, pueri (26) continentur, his scilicet exceptis, quæ fiduciæ (27) datæ sunt.

§. 70. Servis amanuensibus legatis, omnes, qui ex conversatione urbana, et in ministerio fuerunt, debebuntur, nisi ex his aliqui perpetuo ad opus rusticum transferantur.

§. 71. Venatores servi, vel aucupes, an inter urbana ministeria contineantur, dubium remansit: et ideo voluntatis est quæstio: tamen si instruendarum quotidianarum epularum gratia habentur (28), debentur.

§. 72. Muliones (29), institores inter urbana ministeria continentur, item obsonatores, et vestiarii, et cellararii (30), et cubicularii, et arcarii, et coqui, placentarii, tonsores, pistores, lecticarii.

§. 73. Pecoribus legatis, quadrupedes omnes continentur, quæ gregatim (31) pascuntur.

(1) *d. l. 20. §. Tyrannæ.*

(2) Hæc eadem legato fundo cum instrumento, contineri satis constat ex *l. 12. et l. 18. §. de putatorib. eod.*

(3) *l. 12. §. instructo item fundo. D. de instr. vel inst. leg.*

(4) *l. 20. §. Pamphilæ. D. de instruct. vel instr. leg. l. 78. in princ. D. de leg. 3.*

(5) Hoc verbo, *uti possedi*, instructus fundus significatur. *l. 91. §. 1. ff. de legat. 3.*

(6) *l. 20. §. Tyrannæ. ff. de instr. vel instr. legat.*

(7) *l. 1. et 2. C. de verb. sign.*

(8) *l. 12. §. vela. §. specularia. ff. de instr. vel instr. leg.*

(9) *l. 91. §. balneas. ff. de legat. lib. 3.*

(10) *l. 12. §. idem respondit, domo ita ut. 42. ff. de instruct. vel instr. legat.*

(11) Malim *hostiarii*: vestiarii enim patrifamilias, hostiarii domui deserviunt.

(12) Dubium non est, quin, ut in *l. 12. §. penult. ff. de instruct. vel instr. legat. et. l. 92. ff. de leg. 3.* hoc loco legendum, *Legato non cedunt*, et pro *rationes*, *emptiones*.

(13) *l. 79. §. 1. ff. de legat. 3.*

(14) *l. 8. ff. de supell. leg.*

(15) Pugnat cum *l. 17. §. ult. ff. de instr. vel instr. leg.* adhibenda est distinctio *l. 13. ff. eod.*

(16) *l. 18. §. in instrumento. ff. de instruct. vel instr. leg.*

(17) *l. 17. ff. de instr. vel instr. leg.*

(18) *l. 18. §. 1. ff. eod. tit.*

(19) *l. 13. in fin. l. 17. §. ultim. ff. eod. tit.*

(20) Scamna pro subselliis. *l. 2. C. Theod. de contrahend. empt. l. 3. ff. de supell. leg.*

(21) Sed et piscatores, *l. 17. §. 1. ff. de instr. vel instr. leg.*

(22) *l. 3. §. 2. D. de supell. legat.*

(23) Puto legendum, *sed et myrrina*, ex *d. l. §. de murrinis.*

(24) Myrrina, crystallina, vitrea vasa tam escaria, quam potoria sunt in supellectile. *l. 11. ff. de supell. legat.* At quia argentum, aurumve factum a supellectile separatur, nec supellectilis legato continetur. *l. 1. l. 7. ff. de supell. legat.* dubitari potest, escaria, vel potoria vasa quæ aurea sunt, vel argentea, item candelabra, pelves, lecti, mensæ, et cetera his similia argentea, vel aurea, supellectilis sint, an argenti, vel auri. Et receptum est in supellectile esse candelabra, lectos, et his similia cujuscumque materiæ sint, nisi cum argentea, essent, vel aurea, ea testator vel auri, vel argenti numero habuit. *l. 19. §. lectum planæ. l. 27. §. penult. ff. de aur. et argent. legat. l. 3. §. ultim. ff. de supell. legat.* Rursus argentea, vel aurea vasa, tam escaria, quam potoria argenti, vel auri numero haberi, nisi probetur ea testatorem supellectili annumerasse. *d. l. 3. §. pen. et l. 4. eod.*

(25) *l. 15. in fin. ff. de instruct. vel instr. legat. l. 35. ff. de usufruct. legat.*

(26) *l. 81. ff. de legat. 3.*

(27) *l. 73. ff. de legat. 3.*

(28) Vel nisi eos paterfamil. inter urbanos annumerare solitus sit. *l. 99. §. 1. ff. de legat. 3.*

(29) Nisi rei rusticæ parati sint. *l. 60. §. 1. l. 99. §. muliones. ff. de legat. 3.*

(30) Cellarii sunt, qui ideo præpositi sunt, ut rationes salvæ sint. *l. 12. §. cellararium. ff. de instr. vel instr. leg.*

(31) Ut equi, muli, asini, oves, boves, capræ, sues. *l. 65. §. 4. ff. de leg. 3.*

§. 74. Jumentis legatis (1), boves non continentur. Equis vero legatis, equas quoque placuit contineri. Ovibus autem legatis, agni continentur, nisi annuales sint.

§. 75. Grege ovium legato, arietes (2) etiam continentur.

§. 76. Avibus legatis (3), anseres, phasiani, gallinæ et aviaria debebuntur. An autem phasianarii, et pastores anserum, voluntatis quæstio est.

§. 77. Dulcibus legatis, sapa, defrutum, mulsum, dulce etiam vinum, palmæ, caricæ, uvæ passæ (4) debebuntur. Sed in hoc quoque voluntatis est quæstio, quia et in specie pomorum comprehendi possunt.

§. 78. Frugibus legatis (5), tam legumina, quam ordeum, et triticum continentur.

§. 79. Veste legata ea cedunt, quæ ex lana, et lino texta sunt: item serica, et bombycina, quæ tamen induendi, operiendi, cingendi, sternendi, injiciendive causa (6) parata sunt: pelles quoque induloriæ continebuntur.

§. 80. Veste virili legata, ea tantummodo debebuntur, quæ ad usum virilem salvo pudore attinent. Stragula (7) quoque huic legato cedunt.

§. 81. Muliebri veste legata, omnia, quæ ad usum muliebrem (8) spectant, debebuntur.

§. 82. Lana legata sive succida, sive lota sit, sive pectinata, sive versicoloria (9), legato cedit. Purpura vero, aut stramen subtemenve hoc nomine non continentur.

§. 83. Mundo muliebri legato, ea cedunt, per quæ munditior mulier (10), lautiorque efficitur: velut speculum, conchæ, situli, item buxides, unguenta, et vasa, in quibus ea sunt: item sella balnearis (11), et cetera ejusmodi.

§. 84. Ornamentis legatis (12) ea cedunt, per quæ ornatior efficitur mulier, veluti anuli, catenæ, reticuli, et cetera (13), quibus collo, vel capite, vel manibus mulieres ornantur.

§. 85. Argento legato (14), massæ tantummodo debebuntur: Vasa enim, quæ proprio nomine separantur, legato non cedunt: quia nec lana legata (15), vestimenta debebuntur.

§. 86. Vasis argenteis legatis ea omnia continentur, quæ capacitati alicui parata sunt: et ideo tam potoria, quam escaria, item ministeria omnia debebuntur, veluti urceoli, lances, patinæ (16), piperataria, cochlearia quoque, itemque trullæ, calices, scyphi, et his similia.

§. 87. Libris legatis, chartæ, volumina, membranæ, et philuræ continentur: Codices quoque debentur. Librorum enim appellatione non volumina chartarum (17), sed scripturæ modus, qui certo fine concluditur, æstimatur.

§. 88. Auro legato, gemmæ quoque inclusæ (18), itemque margaritæ, et smaragdi legato cedunt. Sed magis voluntatis esse quæstionem. Infectum enim aurum debetur, factum ornamentorum genere continetur.

§. 89. Vasis argenteis legatis, emblemata (19) quoque ex auro infixa legato cedunt.

§. 90. Argento potorio legato, omnia (20), quæ ad poculorum speciem comparata sunt, debebuntur, veluti pateræ, calices, scyphi, urceoli, œnophoria, et conchæ.

§. 91. Carruca cum junctura legata, mulæ (21) quoque legatæ, non mulio videtur, propter quotidianam loquendi consuetudinem.

§. 92. Prolatis codicillis, vel alio testamento quibus ademptum est legatum, vel certe rescissum (22), perperam soluta repetuntur.

TIT. VII.
DE MORTIS CAUSA DONATIONIBUS.

§. 1. Mortis causa donat, qui ad bellum proficiscitur, et qui navigat, ea scilicet conditione (23), ut si reversus fuerit, sibi restituatur: si perierit, penes eum remaneat, cui donavit.

§. 2. Donatio mortis causa, cessante valetudine, et secuta sanitate, pœnitentia etiam revocatur (24): Morte enim tantummodo convalescit.

TIT. VIII.
AD LEGEM FALCIDIAM.

§. 1. Exhausta legatis, aut fideicommissis, vel mortis causa donationibus (25) hereditate, auxilio Falcidiæ institutus heres quadrantem retinere potest.

§. 2. Quotiens de modo quartæ retinendæ quæritur, proter periculum plus petendi, officio judicis omnibus æstimatis, quarta facienda est, quæ apud heredem remaneat: aut certe exigenda cautio a legatario, ut quod plus dodrante perceperit, restituat (26).

§. 3. Ea, quæ mater vivo filio donavit (27), in quartam non imputantur.

§. 4. Ex mora præstandorum fideicommissorum, vel legatorum fructus, et usuræ peti possunt. Mora autem fieri videtur (28), cum postulanti non datur.

(1) *l.* 60. *l.* 65. §. 5. 6. 7. *ff. de legat.* 3.

(2) *l.* 99. §. *ult. ff. de leg.* 3.

(3) Extat hæc sententia in *l.* 66. *ff. de leg.* 3.

(4) *l. ultim.* §. *ultim. ff. de tritico, vino et ol. leg.* Quanquam palmæ, caricæ, uvæ passæ, ficus, inter poma etiam numerari possint. *l.* 205. *ff. de verb. sign.* Itaque facti sive voluntatis, in æstimatione judicis quæstio est. *l.* 7. *C. de fideicom.*

(5) *l.* 77. *ff. de verbor. signif.*

(6) *l.* 23. §. 1. *et* §. *ult. et l. prox. ff. de aur. et arg. leg.*

(7) *l.* 23. §. *virilia. ff. de aur. et arg. leg.*

(8) *d. l.* 23. §. *muliebria.*

(9) *l.* 32. §. 6. *ff. de aur. et arg. leg.* Ab eo dissentiunt Sabinus, et Ulpianus. *l.* 70. *in princ. et* §. 2. *ff. de leg.* 3.

(10) *l.* 25. §. *mundus. ff. de aur. et arg. leg.*

(11) *l.* 32. §. *pen. ff. eod. d.* §. *mundus.*

(12) Tertullianus *in lib. de hab. mulieb.* ita distinguit: Habitus, fœminæ duplicem speciem circumfert, cultum, et ornatum. Cultum quem mundum muliebrem vocant. Ornatum, quem mundum muliebrem convenit dici. Iste in auro et argento, et gemmis, et vestibus deputatur: ille in cura capilli, et cutis, et earum partium corporis, quæ oculos trahunt.

(13) *l.* 25. §. *ornamenta. ff. de auro et argento leg.*

(14) Ut auro, ita et argento legato vasa continentur. *l.* 19. §. *ult. ff. de aur. et argent. leg.* Sed magis est voluntatis quæstio.

(15) *l.* 88. *ff. de leg.* 3.

(16) *l.* 19. §. *sed cui vasa. ff. de aur. et arg. leg.*

(17) *l.* 52. *ff. de legat.* 3.

(18) Auro legato factum, infectumque debetur. *l.* 19. *in princ. ff. de aur. et arg. leg.* itemque gemmæ auro inclusæ. *d. l.* 19. §. *perveniamus.*

(19) *d. l.* 19. §. *simili modo.*

(20) *l.* 21. *l.* 36. *ff. de aur. et arg. leg.*

(21) *l.* 38. §. 8. *ff. de ædil. edict. l.* 3. *ff. de aur. et arg. leg.*

(22) Id est, deminutum. *l.* 2. §. 1. *ff. de cond. indeb.* Scribe, recisum.

(23) Ut dictum est *l.* 2. *t.* 23. §. 1. *de don.*

(24) §. 1. *de donat.*

(25) Erat lex Falcidia de legatis, sed Pegasiano S. C. ad fideicommissa, constitutione Severi ad donationes causa mortis etiam producta est.

(26) *l.* 1. *cum dicitur. ff. si cui plus quam per legem Falc. l.* 2. *C. de usur. et fruct. leg.*

(27) Nisi ideo donata sint, ut integra heres legata præstaret. *l.* 56. §. *ult. ff. ad leg. Falcid.* aut ea mente donentur, ut in eam imputentur. *l.* 35. §. 2. *C. de inoffic. test.*

(28) Per litis contestationem. *l.* 1. *C. de usur. et fruct. leg.*

JULII PAULI
RECEPTARUM SENTENTIARUM
LIBER QUARTUS.

TIT. I.
DE FIDEICOMMISSIS.

§. 1. AB uxore, cui vir dotem prælegavit, fideicommissum relinqui non potest: quia non ex lucrativa causa testamento aliquid capit, sed proprium (1) recipere videtur.

§. 2. A postumo herede instituto (2) fideicommissum dari potest.

§. 3. Ab imperatore (3) herede instituto legatum, et fideicommissum dari potest.

§. 4. A surdo (4), vel muto, sive legatum acceperit, sive heres institutus sit, vel ab intestato successerit, fideicommissum relinquitur.

§. 5. Qui fideicommissum relinquit, etiam cum eo, cui relinquit, loqui potest (5): velut, *Peto*, *Gai Sei contentus sis illa re*, aut, *volo tibi illud præstari.*

§. 6. Fideicommittere his verbis possumus *rogo*, *peto*, *volo*, *mando* (6), *deprecor*, *cupio*, *injungo*. *Desidero* (7) quoque et *impero* verba utile faciunt fideicommissum. *Relinquo* (8) vero, et *commendo* (9), nullam fideicommissi pariunt actionem.

§. 7. Tam nostras res, quam alienas per fideicommissum relinquere (10) possumus: sed nostræ statim, alienæ autem æstimatæ, aut redemptæ præstantur.

§. 8. Si alienam rem tanquam suam testator per fideicommissum reliquerit, non relicturus, si alienam scisset, ut solet legatum, ita inutile erit (11) fideicommissum.

§. 9. Testator supervivens, si eam rem, quam reliquerat, vendiderit, extinguitur (12) fideicommissum.

§. 10. Codicillis, qui testamento confirmati non sunt, adscriptum fideicommissum jure debetur.

§. 11. Filio quibuscunque verbis a patre fideicommissum relictum, jure debetur. Sufficit enim inter conjunctas personas, quibuscunque verbis, ut in donatione, voluntas expressa: et ideo etiam pridie (13), quam moriatur, recte relictum videtur.

§. 12. In tempus emancipationis, vel cum sui juris erit, fideicommissum relictum (14) quocumque modo patria potestate liberato debetur.

§. 13. Rogati invicem sibi, si sine liberis decesserint, hereditatem restituere, altero decedente sine liberis, hereditas ad eum pervenit, qui supervixit; nec ex eo pacisci (15) contra voluntatem testatoris possunt.

§. 14. Heres ante aditam hereditatem, legatarius antequam legatum accipiat, fideicommissum præstare non possunt.

§. 15. Rem fideicommissam si heres vendiderit, eamque sciens comparaverit, nihilominùs in possessionem (16) ejus fideicommissarius mitti jure desiderat.

§. 16. Quotiens libertis fideicommissum relinquitur, ad eos tantummodo (17) placuit pertinere, qui manumissi sunt, vel qui in eodem testamento libertatem, intra numerum legitimum consecuti sunt.

§. 17. Cui ab herede fideicommissum non præstatur non solum in res hereditarias (18), sed et in proprias (19) heredis inducitur.

§. 18. Jus omne fideicommissi non in vindicatione, sed in petitione (20) consistit.

TIT. II.
DE SC. TREBELLIANO.

SEnatusconsulto Trebelliano prospectum est, ne solus heres omnibus hereditariis actionibus oneretur. Et ideo quotiens hereditas ex causa fideicommissi restituitur, actiones ejus in fideicommissarium transferuntur (21): quia unicuique damnosam esse fidem suam non oportet.

(1) *l.* 77. §. *fideic. ff. de legat.* 2. Eademque ratione lex Falcidia hoc legatum non minuit. *l.* 81. §. 1. *ff. ad leg. Falc.*

(2) Licet alienus sit. *l. pen. ff. de legat.* 1. *l.* 1. §. *pen. ff. de legat.* 3.

(3) Quia jus habet commune cum ceteris. *l.* 7. *C. qui testam. fac. poss.*

(4) *l.* 77. §. *surdo. ff. de legat.* 2.

(5) *l.* 69. *ff. de legat.* 2. *l.* 11. §. 4. *ff. de legat.* 3. scripsimus *Observ. l.* 2. *c.* 3.

(6) §. *ultim. Inst. de sing. reb. per fideic. rel. l.* 2. *C. com. de legat.*

(7) *l.* 115. *l.* 118. *ff. de legat.* 1.

(8) At videtur esse precarium. *l.* 78. §. 8. *ff. ad SC. Trebell.*

(9) *l.* 12. *C. de fideicommiss. libert. l.* 11. §. 2. *de legat.* 3.

(10) Per damnationem. Ulpian. *titul. de fideicomm.* Per vindicationem jure civili non valet. *l.* 39. *ff. de manum. test.*

(11) *l.* 10. *C. de legat. l.* 6. *C. de fideicommiss.*

(12) Nisi alia mente testatorem alienasse probetur. §. *si rem suam. Inst. de legat. l.* 15. *ff. de adim. leg.*

(13) Paria sunt, *Post mortem heredis*, et *Pridie quam morietur heres.* §. *post mortem*, 35. *Inst. de legat.* Sed et *Cum morietur heres. l.* 1. §. *si emancipato. ff. de collat. bonorum. l.* 11. §. *si filio. ff. de legat.* 3.

(14) Idemque juris uno tantum casu expresso. *l.* 11. §. *si cui. ff. de legat.* 3. *l.* 15. *ff. quand. dies leg. ced. l.* 3. *C. de instit. et substit.*

(15) *l.* 21. 1. *C. de pact. l.* 11. *C. de transact.*

(16) Justinianus in rem missionem sustulit. Igitur superest dumtaxat vindicatio: emptori autem malæ fidei adversus heredem solius pretii repetitio dabitur. *l. ult. C. com. de legat.*

(17) Idem interdum datur et manumissis per fideicommissum, et libertorum libertis. *l.* 2. *l.* 16. §. 1. *ff. de aliment. legat.*

(18) Nisi malit separationem bonorum impetrare. *l. penult. ff. de separ.*

(19) Ob cautionem non præstitam non mittitur in res heredis proprias, nisi certis modis. *l.* 5. §. *Imp. ff. ut in poss. legat.*

(20) Legata vindicamus, fideicommissa petimus. *l.* 22. §. 1. *ff. ad SC. Trebell.*

(21) Quod ideo proditum est, ne cui periculosa esset fides sua. *l.* 1. *ff. ad SC. Trebell.*

TIT. III.

DE SC. PEGASIANO.

§. 1. INter heredem et fideicommissarium, cui ex Pegasiano hereditas restituitur, partis et pro parte stipulatio interponitur (1): ut heredi instituto pro quarta actiones, pro ceteris vero portionibus fideicommissario competant.

§. 2. Totam hereditatem restituere rogatus, si quartam retinere nolit, magis est, ut eam ex SC. Trebelliano (2) debeat restituere. Tunc enim omnes actiones in fideicommissarium dantur.

§. 3. Lex Falcidia, itemque SC. Pegasianum deducto omni ære alieno, Deorumque donis (3) quartam residuæ hereditatis ad heredem voluit pertinere.

§. 4. Qui totam hereditatem restituit, cum quartam retinere ex Pegasiano debuisset, repetere eam non potest (4). Nec enim indebitum solvisse videtur, qui plenam fidem defuncto præstare maluit.

TIT. IV.

DE REPUDIANDA HEREDITATE.

§. 1. REcusari hereditas (5) non tantum verbis, sed etiam re potest, et alio quovis indicio voluntatis.

§. 2. Heres per magistratus municipales, ex auctoritate præsidis (6), fideicommissario postulante, hereditatem adire, et restituere compellitur.

§. 3. Fideicommissarius si affirmet heredem nolle adire hereditatem, absente eo interponi decretum (7), et in possessionem mitti jure desiderat.

§. 4. Suspectam hereditatem adire compulsus, omnia (8) ex Trebelliano restituit.

TIT. V.

DE INOFFICIOSI QUERELA.

§. 1. INofficiosum dicitur testamentum, quod frustra, liberis exheredatis, non ex officio pietatis (9), videtur esse conscriptum.

§. 2. Post factum a matre testamentum filius procreatus, non mutata ab ea, cum posset, voluntate ad exemplum præteriti, inofficiosi (10) querelam recte instituit.

§. 3. Testamentum, in quo Imperator (11) scriptus est heres, inofficiosum argui potest. Eum enim qui leges facit (12), pari majestate legibus obtemperare convenit.

§. 4. Qui inofficiosum dicere potest, hereditatem petere (13) non prohibetur.

§. 5. Filius ex asse heres institutus inofficiosum dicere non potest, nec interest, exhausta, nec ne sit hereditas, cum apud eum quarta (14) aut legis Falcidiæ, aut SC. Pegasiani beneficio sit remansura.

§. 6. Quarta portio liberis deducto ære alieno, et funeris impensa præstanda est, ut ab inofficiosi querela excludantur: libertates (15) quoque eam portionem minuere placet.

§. 7. Filius in judicio patris si minus quarta portione consecutus sit, ut quarta sibi a coheredibus fatribus (16) citra inofficiosi querelam impleatur, jure desiderat.

§. 8. Pactio talis, ne de inofficioso testamento dicatur, querelam super judicio futuram non excludit. Meritis (17) enim liberos, quam pactionibus adstringi placuit.

§. 9. Rogatus hereditatem restituere, etsi inofficiosi querelam instituerit, fideicommisso non fit injuria: quartam enim solummodo hereditatis amittit (18), quam beneficio Senatusconsulti habere potuisset.

§. 10. Heres institutus habens substitutum, si de inofficioso dixerit, nec obtinuerit, non id ad fiscum, sed ad substitutum (19) pertinebit.

TIT. VI.

DE VICESIMA (20).

§. 1. TAbulæ testamenti aperiuntur hoc modo, ut testes, vel maxima pars eorum adhibeantur, qui signaverint testamentum: ut ita agnitis signis, rupto lino aperiatur, et recitetur (21), atque ita describendi exempli fiat potestas, ac deinde signo publico obsignatum in archivum redigatur: ut si quando exemplum ejus interciderit (22), sit, unde peti possit.

§. 2. Testamenta in municipiis, coloniis, oppidis, præfectura, vico, castello, conciliabulo facta, in foro, vel basilica præsentibus testibus, vel honestis viris, inter horam secundam et decimam diei recitari debent, exemploque sublato, ab iisdem rursus magistratibus (23) obsignari, quorum sententia constat aperta.

(1) Communicantur tamen onera inter heredem et fideicommissarium, interpositis stipulationibus partis et pro parte. §. *post quod. Inst. de fideicom. hered.*

(2) *l.* 45. *ff. ad SC. Treb.*

(3) Argum. *l.* 5. §. 12. *ff. de don. inter vir. et uxor.*

(4) Quia sciens restituit. *l.* 1. *l. ult. C. ad leg. Falcid. l.* 5. §. 15. *ff. de don. int. vir. et uxor.*

(5) *l.* 16. §. 4. §. 10. *ff. ad SC. Treb. l.* 95. *ff. de adquir. vel omitt. hered.*

(6) Eodemque modo Duumviri tutores dant, *l.* 46. §. 6. *ff. de admin. tutor.* cum tamen neutrum imperii sit, aut jurisdictionis.

(7) *l.* 6. *ff. ad SC. Trebell. l.* 67. *ff. eod. l. pen.* §. *ult. C. eod.*

(8) *l.* 4. *l.* 45. *ff. ad SC. Trebell.* §. *sed si recusabat. Inst. de fideicom. hered.*

(9) Vel contra officium pietatis. *l.* 2. *ff. de inoffic. testam.*

(10) *l.* 3. *C. de inoffic. testam.*

(11) *l.* 8. §. 2. *ff. de inoffic. test.*

(12) *l.* 23. *ff. de legat.* 3.

(13) *l.* 1. *C. de inoffic. test.* Quidam Codices habent, *Qui inofficiosum dicere non potest.*

(14) *l.* 8. §. 9. *ff. de inoffic. test.*

(15) *l.* 8. §. 8. *et* §. 9. *ff. de inoffic. test. l.* 6. *C. eod.*

(16) Adjectis extraneis secus. *l.* 3. *C. de inoffic. testam.* Hodie ex constitutione Justiniani filio instituto ex minore parte, vel exheredato, cui minus debito relictum est, omnimodo actio datur supplendæ portionis gratia, non querela, *l.* 30. *l.* 36. *C. de inoffic. testam.*

(17) *l.* 35. §. 1. *C. de inoffic. test.*

(18) *d. l.* 8. §. *unde non male. ff. de inoff. test.*

(19) *d. l.* 8. §. 4. *in fin.*

(20) Dio libro 55. *l. ult. C. de edict. D. Adr. tollend. l. ult. ff. de appell. recip.*

(21) *l.* 4. *l.* 6. *ff. testam. quemadmod. aper.* Si non fuerit signatorum copia, præsentibus optimæ opinionis viris aperiuntur. *l.* 7. *ff. eod. l.* 2. *C. eod. tit.*

(22) Eaque ratione in archivum redacta ad comparationem valent, licet destituta sint legis solemnitate, *Novell.* 1. §. *penult. l.* 2. *l.* 18. *l.* 23. *C. de testam. l.* 19. *C. eod.*

(23) Sed si in archivo civitatis tabulæ non deponantur, satis erit vel priorum signatorum, vel eorum, qui illis absentibus adfuerunt, signa magistratu præsente reponi. *l.* 7. *ff. testam. quemadm. aper. l.* 2. *C. eod.*

§. 3. Testamentum lex* statim post mortem testatoris aperiri voluit: et ideo quamvis sit rescriptis variatum, tamen a præsentibus intra triduum, vel quinque dies aperiendæ sunt tabulæ: ab absentibus quoque intra eos dies, cum supervenerint. Nec enim (1) oportet testamentum heredibus, aut legatariis, aut libertatibus, quam necessario (2) vectigali moram fieri.

TIT. VII.

DE LEGE CORNELIA.

§. 1. QUi testamentum falsum scripserit, recitaverit, subjecerit, signaverit, suppresserit, amoverit, resignaverit, deleverit, pœna legis Corneliæ (3) de falsis tenebitur, id est, in insulam deportatur.

§. 2. Non tantum is, qui testamentum subjecit, suppressit, delevit, pœna legis Corneliæ coercetur, sed et is (4), qui sciens dolo malo id fieri jussit, faciendumve curavit.

§. 3. Testamentum supprimit, qui sciens prudensque tabulas testamenti in fraudem heredum, legatariorum, fideicommissariorum, aut libertatum non profert (5).

§. 4. Supprimere tabulas videtur, qui cum habeat, et proferre possit, eas proferre non curat (6).

§. 5. Codicilli quoque (7) si lateant, nec proferantur, supprimi videbuntur.

§. 6. Edicto perpetuo cavetur, ut si tabulæ testamenti non appareant, de earum exhibitione interdicto reddito, intra annum (8) agi possit, quo ad exhibendum compellitur qui supprimit. Tabularum autem appellatione chartæ quoque, et membranæ continentur.

TIT. VIII.

DE INTESTATORUM SUCCESSIONE.

§. 1. INter agnatos et cognatos hoc interest (9), quod in agnatis etiam cognati continentur, inter cognatos vero agnati non comprehenduntur. Et ideo patruus et agnatus est, et cognatus, avunculus autem cognatus tantummodo.

§. 2. Si sint fratres defuncti (10), et fratris filii, vel nepotes, fratre non existente filius fratris nepoti præfertur.

§. 3. Fœminæ ad hereditates legitimas ultra consanguineas successiones non admittuntur, idque jure civili (11), vel Voconia narratione videtur effectum. Ceterum lex XII. Tabul. nulla discretione sexus cognatos admittit.

§. 4. In hereditate legitima successioni locus non est. Et ideo fratre decedente antequam adeat, aut repudiet hereditatem, fratris filius admitti non potest (12), quia omnis successio proximiori defertur.

§. 5. Ab hostibus captus neque sui, neque legitimi heredis jus amittit postliminio reversus. Quod et circa eos, qui insulam deportantur, vel servi pœnæ effecti sunt, placuit observari, si per omnia in integrum indulgentia principali (13) restituantur.

§. 6. Pro herede gerere, est destinatione futuri dominii aliquid ex hereditariis rebus usurpare. Et ideo pro herede gerere videtur (14), qui fundorum hereditariorum culturas, rationesque disponit, et qui servis hereditariis, jumentis, rebusque aliis utitur.

§. 7. Ex pluribus heredibus iisdemque legitimis, si qui omiserint hereditatem, vel in adeundo aliqua ratione fuerint impediti, his, qui adierunt, vel eorum heredibus omittentium portiones adcrescunt. Quod in herede instituto eum, qui acceperat substitutum (15), evenire non poterit. Diversa enim causa est scripti et legitimi.

TIT. IX.

AD SENATUSCONSULTUM TERTULLIANUM.

§. 1. MAtres tam ingenuæ, quam libertinæ, cives Romanæ, ut jus liberorum consecutæ videantur, ter et quater peperisse sufficiet, dummodo vivos (16), et pleni temporis pariant.

§. 2. Quæ semel uno partu tres filios edidit, jus liberorum non consequitur. Non enim ter peperisse, sed semel partum fudisse videtur, nisi forte per intervalla (17) pariat.

§. 3. Mulier si monstrosum aliquid, aut prodigiosum enixa sit, nihil proficit (18). Non sunt enim liberi, qui contra formam humani generis, converso more procreantur.

§. 4. Partum, qui membrorum humanorum officia ampliavit, quia aliquatenus videtur effectus, matri prodesse placuit (19).

§. 5. Septimo mense natus matri prodest (20). Ratio enim Pythagorei numeri hoc videtur admittere, ut aut septimo pleno, aut decimo mense partus maturior videatur.

§. 6. Aborsus, vel abactus venter partum efficere (21) non videtur.

(1) *l. ult. ff. de appell. recip.*

(2) κατ' ἔλλειψιν, *ut in tit. prox. Supr. Meritis liberos, quam pactionibus: et in lib. 5. tit. 18. neque in pecuniariis, quam in capitalibus.*

(3) *l. 2. ff. ad leg. Corn. de fals.* Pœna legis Corneliæ est deportatio, ut *lib.* 5. latius.

(4) *l. 2. ff. eod.*

(5) Inde in *l. Pomp. 44. ff. de adquir. rerum domin.* Qui reposcenti non reddit, supprimere, et intercipere videtur. Sed omnimodo supprimendi animum ac consilium exigimus. *l. 3. §. si quis dolo. ff. de tab. exhib.*

(6) *d. l. 3. §. si quis dolo.*

(7) *l. 1. §. hoc interdictum. ff. de tab. exhib.*

(8) Pugnat directo cum *l. 3. §. ult. ff. de tab. exhib.* sed Ulpianus credo sic scripsit: *Interdictum hoc et post annum non competere*, ut in *l. 1. §. hanc actionem. ff. ne vis fiat ei.*

(9) *l. penult. ff. unde legit.*

(10) Sic lego, *Si sint frater defuncti, et fratris filius vel nepos, frater filio fratris, vel eo non existente, nepoti præfertur. §. si plures, Inst. de legit. agnat. success.*

(11) Jure novo. *§. ceterum. Inst. de legitim. agnat. success.*

(12) Non dabitur Unde legitimi, dabitur tamen Unde cognati. *§. placebat. 7. Inst. de legit. agnat. success. Ex l. 4. C. de bon. lib.*

(13) *l. 1. §. filio. ff. ad SC. Tertyll. l. 1. §. ultim. ff. de bon. poss. contr. tab.* non tamen manumissione, *l. 7. ff. unde cogn.*

(14) Quod fusius explicatur in *l. 20. ff. de adquir. vel omitt. hered.*

(15) Legendum censeo, *eoque coheredi substituto*, ut in *l. 9. ff. de suis et legit.*

(16) Nati enim non videntur, qui mortui nascuntur, et contra naturam, ac leges videntur nasci, qui immaturo partu eduntur.

(17) *l. 137. ff. de verb. sign. l. 15. ff. de stat. hom.*

(18) *l. 14. ff. de stat. hom.* Contra Ulpianus in *l. 135. ff. de verborum signification.* Hic de lucro certatur, ibi de damno. Plus autem favendum est his, qui de damno vitando, quam de lucro captando certant, *l. ult. §. sin vero creditores. C. de jur. delib.*

(19) *l. 14. ff. de stat. hom.*

(20) *l. 12. ff. de stat. hom.*

(21) *l. 2. C. de posth. hered.* Et ideo abortu facto, finitur missio in possessionem. *l. 1. in fin. ff. de vent. in poss. mitt.*

§. 7. Libertina ut jus liberorum consequi possit, quater eam peperisse sufficit.

§. 8. Latina ingenua jus Quiritum consecuta, si ter pepererit, ad legitimam filii hereditatem admittitur, non est enim manu emissa.

§. 9. Jus liberorum mater habet, quæ tres filios aut habet, aut habuit, aut neque habet, neque habuit. Habet, cui supersunt: habuit, quæ amisit. Neque habet neque habuit, quæ beneficio principis jus liberorum consecuta est.

TIT. X.

AD SANATUSCONSULTUM ORPHITIANUM.

§. 1. Filii vulgo quæsiti ad legitimam matris hereditatem aspirare non prohibentur (1): quia pari jure ut ipsorum matribus, ita ipsis matrum hereditates deferri debuerunt.

§. 2. Ad filiam ancillam, vel libertam ex SC. Claudiano effectam, legitima matris intestatæ hereditas pertinere non potest (2): quia neque servi, neque liberti matrem civilem habere intelliguntur.

§. 3. Ad legitimam intestatæ matris hereditatem filii cives Romani, non etiam Latini admittuntur. Cives autem Romanos eo tempore (3) esse oportet, quo ab iisdem legitima hereditas aditur.

§. 4. Filius maternam hereditatem, eandemque legitimam, nisi adeundo (4) quærere non potest.

TIT. XI.

DE GRADIBUS.

§. 1. Primo gradu superiori linea (5) continentur pater, mater: inferiori filius, filia, quibus nullæ aliæ personæ junguntur.

§. 2. Secundo gradu continentur superiori linea avus, avia, inferiori nepos, neptis: transversa frater, soror: quæ personæ duplicantur. Avus enim, et avia tam ex patre, quam ex matre: nepos, neptis tam ex filio, quam ex filia: frater, soror tam ex patre, quam ex matre accipiuntur. Quæ personæ sequentibus quibuscunque gradibus similiter pro substantia earum, quæ in quoquo gradu consistunt, ipso ordine duplicantur (6).

§. 3. Tertio gradu (7) veniunt supra proavus, proavia, infra pronepos, proneptis: ex obliquo fratris, sororisque filius, filia, patruus, amita, id est, patris frater et soror: Avunculus, matertera, id est, matris frater et soror.

§. 4. Quarto gradu (8) veniunt supra abavus, abavia: infra abnepos, abneptis. Ex obliquo fratris et sororis nepos, neptis, frater patruelis, soror patruelis, id est, patrui filius, filia: consobrinus, consobrina, id est, avunculi et materteræ filius, filia: amitinus, amitina, id est, amitæ filius, filia: itemque consobrini, qui ex duabus sororibus nascuntur. Quibus adcrescit patruus magnus, amita magna, id est, avi paterni frater et soror: Avunculus magnus, matertera magna, id est, aviæ tam paternæ, quam maternæ fratrer et soror.

§. 5. Quinto gradu (9) veniunt supra quidem, atavus, atavia, infra atnepos, atneptis: ex obliquo fratris et sororis pronepos, proneptis, fratris patruelis, sororis patruelis, amitini amitinæ, consobrini, consobrinæ filius, filia, propius sobrinus sobrina, id est, patrui magni, amitæ magnæ, avunculi magni, materteræ magnæ filius, filia. His adcrescunt propatruus, proamita, hi sunt proavi paterni frater et soror; proavunculus, promatertera, hi sunt proaviæ paternæ, maternæque frater et soror, proavique materni.

§. 6. Sexto gradu (10) veniunt supra tritavus, tritavia, infra trinepos, trineptis. Ex obliquo fratris et sororis abnepos, abneptis, fratris patruelis, sororis patruelis, amitini, amitinæ, consobrini, consobrinæ nepos, neptis: patrui magni, amitæ magnæ, avunculi magni, materteræ magnæ nepos, neptis, id est, propioris sobrini filius, filia, qui consobrini appellantur. Quibus ex latere adcrescunt propatrui, proamitæ, proavunculi, promaterteræ filius, filia: Abpatruus abamita, hi sunt abavi paterni frater et soror: Abavunculus abmatertera, hi sunt abaviæ paternæ, maternæque fratrer et soror, abavique materni.

§. 7. Septimo gradu (11) qui sunt cognati recta linea supra, infraque, propriis nominibus non appellantur: sed ex transversa linea continentur fratris, sororisve atnepos, atneptis, consobrini filii, filiæque.

§. 8. Successionis idcirco gradus septem constituti sunt, quia ulterius per rerum naturam nec nomina inveniri, nec vita (12) succedentibus prorogari potest.

TIT. XII.

DE MANUMISSIONIBUS.

§. 1. Servum communem unus ex dominis manumittendo Latinum facere non potest, nec magis, quam civem Romanum: cujus portio eo casu, quo si proprius esset, ad civitatem Romanam perveniret, socio adcrescit (13).

§. 2. Mutus, et surdus servum vindicta liberare non possunt (14). Inter amicos tamen, et per epistolam manumittere non prohibentur. Ut autem ad justam libertatem pervenire possit, conditione venditionis excipi potest.

§. 3. Tormentis apud Præsidem subjectus, et de nulla culpa confessus, ad justam libertatem (15) perduci potest.

§. 4. Fideicommissa libertas (16) data, facto heredis non mutatur, si servum, quem manumittere jussus est, vinxerit.

§. 5. Communem servum unus ex sociis vinciendo, futuræ libertati non nocebit. Inter pares enim sententias, clementior severiori præfertur. Et certe humanæ rationis est

(1) *§. novissime. 3. Inst. de SC. Orph.*
(2) *l. 1. §. filio. ff. ad SC. Tertyll.*
(3) *l. 1. §. filio. ff. ad SC. Tertyll.*
(4) *l. 3. C. ad SC. Orphitian.* eodemque modo mater filio heres fit, *l. 1. C. Theod. de cret. vel bon. possess. l. 1. C. Theod. de leg. her.*
(5) *l. 9. ff. de grad. et adfin.*
(6) *l. 10. §. 2. ff. de grad. et adfin.*
(7) Tertio gradu continentur personæ 10. duplicatæ 32.
(8) In quarto gradu personæ continentur 80.
(9) Quinto gradu continentur personæ 184.
(10) Sexto gradu continentur personæ 448.
(11) Septimo gradu continentur personæ mille 24.
(12) *l. 4. ff. de grad. et adfin.*
(13) Hæc Justinian. mutat in *l. 1. C. de comm. serv. manum.*
(14) *l. 10. C. qui testam. fac. possunt. l. 1. ff. qui et a quibus manum.*
(15) Auctor Ulpian. *in fragm. tit. 1.*
(16) *l. 2. ff. de fideic. libert.*

favere miserioribus, et prope innocentes dicere, quos absolute nocentes pronunciare non possumus.

§. 6. Debitor creditorve servum pignoris vinciendo, dedititium facere non possunt. Alter enim sine altero causam pignoris (1) deteriorem facere non potest.

§. 7. Servus furiosi domini, vel pupilli jussu victus (2), dedititiorum numero non efficitur: quia neque furiosus, neque pupillus exacti consilii capax est.

§. 8. Non tantum si ipse dominus (3) vinciat, nocet libertati, sed et si vinciri jubeat, aut vincientis procuratoris actorisve factum comprobet. Quod si antequam sciret vinctum, solutionis ejus causas approbaverit, libertati futuræ vincula non nocebunt.

§. 9. Cæco curator dari non potest (4), quia ipse sibi procuratorem instituere potest.

TIT. XIII.

DE FIDEICOMMISSIS LIBERTATIBUS.

§. 1. EA conditione heres institutus, si liberos suos emancipaverit, omnimodo eos emancipare cogendus est (5). Pro conditione enim hoc loco emancipatio videtur adscripta.

§. 2. Decedente eo, a quo fideicommissa libertas relicta est, heredes ejus eam præstare (6) cogendi sunt.

§. 3. Si decedens servis suis libertatem ita dederit, Illum et illum liberos esse volo, eosque filiis meis tutores do, impeditur fideicommissa libertas: quia pupilli sine tutoris auctoritate manumittere non possunt, et habentibus tutores tutor dari non potest: sed interim vice absentium pupilli habentur, ut ex decreto amplissimi ordinis primum libertas (7), ac deinde tutela competere possit.

TIT. XIV.

AD LEGEM FUSIAM CANINIAM.

§. 1. NOminatim (8) servi testamento manumitti secundum legem Fusiam possunt. Nominatim autem manumittere intelligitur hoc modo, *Stichus liber esto*. Cum autem, *Obsonatorem*, *vel qui ex ancilla illa nascitur*, *liberum esse volo*, ex Orphitiano SC. perinde libertas competit, ac si nominatim data sit. Officiorum enim, et artium appellatio nihil de significatione nominum mutat, nisi forte plures sint, qui eo officio designentur. Tunc enim nomen adjungedum est, ut eluceat, de quo testator sensisse videatur.

§. 2. Codicillis testamento confirmatis datæ libertates cum his, quæ tabulis testamenti datæ sunt, concurrunt: et sive antecedant, sive sequantur testamentum, novissimo loco adhibentur, quia ex testamento utræque confirmantur.

§. 3. Quotiens numerus servorum propter legem Fusiam Caniniam ineundus est, fugitivi quoque (9) quorum semper possessio animo retinetur, computandi sunt.

§. 4. Lege Fusia Caninia cavetur, ut certus servorum numerus (10) testamento manumittatur. Subductis igitur duobus usque ad X. pars dimidia, a X. usque ad XXX. pars tertia, a XXX. usque ad C. pars quarta, a C. usque ad D. pars quinta. Plures autem, quam centum ex majori numero servorum manumitti non licet.

(1) *l.* 24. §. *ult. ff. de pign. act.*

(2) Vincula quemadmodum in lege Ælia Sentia de dedititiis accipiantur, Ulpian. exponit in *l.* 216. *ff. de verborum signific.*

(3) Hodie sublata est dedititiorum conditio: Itaque usui hæc esse non possunt,

(4) Curator dari solet muto; surdo, prodigo. *l.* 43. *ff. de procurat.* Cæco non datur. *l.* 9. *ff. de adoption. l.* 2. *ff. de adoption. l.* 2. *ff. de bon. poss. fur. infant.*

(5) *l.* 92. *ff. de condit. et demonstr.*

(6) *l.* 12. §. 1. *ff. de fideic. libert.*

(7) *l.* 9. *C. de fideic. libert.*

(8) *l.* 24. *ff. de manum. testam.*

(9) *l.* 1. §. 14. *l.* 50. *in fin. ff. de adquir. vel amitt. poss. l.* 25. §. *ult. ff. de liber. caus.*

(10) De quo in *l. si Judæi. C. Theod. de Judæis. et in primo tit. hujus libri.*

JULII PAULI
RECEPTARUM SENTENTIARUM
LIBER QUINTUS.

TIT. I.
DE LIBERALI CAUSA.

§. 1. Qui contemplatione extremæ necesssitatis, aut alimentorum gratia filios suos vendiderint, statui ingenuitatis eorum non præjudicant (1). Homo enim liber nullo pretio æstimatur. Iidem nec pignori ab his, aut fiduciæ dari possunt. Ex quo facto sciens creditor deportatur. Operæ tamen eorum locari possunt.

§. 2. Veritati et origini ingenuitatis manumissio, quocumque modo facta fuerit, non præjudicat (2).

§. 3. Descriptio ingenuorum ex officio fisci (3) inter fiscalem familiam facta, ingenuitati non præjudicat.

§. 4. Qui metu et impressione alicujus terroris apud acta Præsidis servum se esse mentitus est, postea (4) statum suum defendenti non præjudicat.

§. 5. Post susceptum liberale judicium, si assertor causam deseruerit, in alium assertorem omne judicium transferri placuit. In priorem vero quod prodendæ libertatis gratia factum est, extra ordinem vindicatur. Non enim oportet susceptam status causam, nulla cogente necessitate, destitui (5).

TIT. II.
DE USUCAPIONE.

§. 1. Possessionem adquirimus animo et corpore: animo utique nostro (6), corpore vel nostro, vel alieno. Sed nudo animo adipisci quidem possessionem non possumus, retinere tamen nudo animo possumus, sicut in saltibus hybernis (7), æstivisque contigit.

§. 2. Per liberas personas, quæ in potestate nostra non sunt, adquiri nobis nihil potest. Sed per procuratorem (8) adquiri nobis possessionem posse, utilitatis causa receptum est. Absente autem domino comparata, non aliter ei quam si rata sit (9), quæritur.

§. 3. Longi temporis præscriptio inter præsentes continuo decennii spatio, inter absentes vicennii comprehenditur.

§. 4. Viginti annorum præscriptio etiam adversus Remp. prodest (10) ei, qui justum initium possessionis habuit, nec medio tempore interpellatus est. Actio tamen quanti ejus interest adversus eos Reipub. datur, qui ea negotia defendere neglexerunt.

§. 5. Si post motam (11) intra tempora quæstionem, res ad novum dominum emptione transierit, nec is per xx. annos fuerit inquietatus, avelli ei possessionem non oportet.

TIT. III.
DE HIS, QUÆ PER TURBAM FIUNT.

§. 1. In eos, qui per turbam, seditionemque damnum alicui dederint, dandumve curaverint, si quidem res pecuniaria est, æstimatione dupli (12) sarcitur. Quod si ex hoc corpori alicujus, vitæ, membrisve noceatur, extra ordinem vindicatur.

§. 2. Quidquid ex incendio, ruina, naufragio, navique expugnata raptum, susceptum, suppressumve erit, eo anno in quadruplum (13) ejus rei, quam quis suppresserit, celaverit, rapuerit, convenitur, postea, in simplum.

§. 3. Hi, qui ædes alienas, villasve expilaverint, effregerint, expugnaverint, si quidem id turba cum telis coacta fecerint, capite puniuntur (14). Telorum autem appellatione omnia, ex quibus saluti hominis nocere possunt, accipiuntur.

§. 4. Receptores aggressorum, itemque latronum eadem pœna (15) afficiuntur, qua ipsi latrones. Sublatis enim susceptoribus, grassantium cupido conquiescit.

§. 5. Fures, vel raptores balnearum plerumque in metallum, aut in opus publicum (16) damnantur. Nonnumquam pro frequentia admissorum judicantis sententia temperatur.

§. 6. Incendiarii, qui consulto incendium inferunt, summo supplicio afficiuntur. Quod si per incuriam eorum

(1) Pater filios vendere potest, si cogat egestas. *l.* 2. *C. de patr. qui fil. suos distr.* et ita venditus filius servus emptoris fit: sed reddito emptori pretio, aut mancipio pari, ingenuitatem pristinam recipiet: atque ita venditio illa, ingenuitati non præjudicat.

(2) *§. ult. Inst. de ingenuis.*

(3) Idem est, si pater liberos profiteatur, velut servos. *l.* 39. *C. de liber. causa. l.* 8. *ff. de stat. hom.*

(4) *l.* 6. *l.* 24. *C. de liber. causa.*

(5) Libertas enim publicam tutelam meretur. *l.* 2. *ff. ne de stat. def. l.* 3. *§. hoc interdictum. ff. de lib. hom. exh.*

(6) Ex causa peculiari animo etiam alieno possessionem adquirimus. *l.* 3. *§. saltus. ff. de adquirend. possess.*

(7) Quod dicitur de saltibus, ad omnia prædia pertinet. *l.* 1. *§. quod vulgo. ff. de vi.*

(8) *l.* 1. *l.* 8. *C. de adq. poss. l.* 1. *C. per quas person. nob. adq.*

(9) *l.* 42. *§. ult. ff. de adquir. poss. l.* 24. *ff. de neg. gest.*

(10) Actio tamen quanti interest, in administratorem, vel curatorem civitatis competit, quod a possessore agros Reipub. non retraxerit. *l. ult. ff. de adm. rer. ad civit. pert.*

(11) Sumpta est hæc sententia ex *l.* 1. *C. de præscript. long. temp.*

(12) Intra annum, post annum in simplum. *l.* 4. *ff. vi bon. rapt.*

(13) *l.* 1. *ff. de inc. ruin. et nauf.*

(14) Extat hæc sententia in *l. pen. ff. ad l. Jul. de vi pub.*

(15) *l.* 3. *§. non tantum. ff. de incend. ruin. et naufr. l.* 1. *ff. de recept. l. pen. C. ad legem Jul. de vi pub.*

(16) Pari pœna afficiuntur nocturni fures. *l.* 1. *ff. de fur. baln.*

ignis evaserit, dupli compendio (1) damnum ejusmodi sarciri placuit.

TIT. IV.

DE INJURIIS.

§. 1. INjuriam patimur aut in corpus aut extra corpus. In corpus verberibus, et illatione stupri. Extra corpus, conviciis (2) et famosis libellis: quod ex affectu uniuscujusque (3) patientis, et facientis æstimatur.

§. 2. Furiosus, itemque infans affectu doli, et captu contumeliæ carent: idcirco injuriarum (4) agi cum his non potest.

§. 3. Si liberis, qui in potestate sunt, aut uxori fiat injuria, nostra interest vindicare: ideoque per nos actio inferri potest, si modo is, qui fecit, in injuriam nostram (5) id fecisse doceatur.

§. 4. Corpori injuria infertur, cum quis pulsatur, cuive stuprum infertur, aut de stupro interpellatur (6). Quæ res extra ordinem vindicatur, ita ut pulsatio pudoris, pœna capitis vindicetur.

§. 5. Solicitatores (7) alienarum nuptiarum, itemque matrimoniorum interpellatores, etsi effectu sceleris potiri non possunt, propter voluntatem perniciosæ libidinis extra ordinem puniuntur.

§. 6. Injuriarum actio aut lege, aut more, aut mixto jure introducta est. Lege XII. tabul. (8) de famosis carminibus, membris ruptis, et ossibus fractis.

§. 7. Moribus, quotiens factum pro qualitate sui, arbitrio judicis (9) æstimatur, congruentis pœnæ supplicio vindicatur.

§. 8. Mixto jure injuriarum actio ex lege Cornelia constituitur, quotiens quis pulsatur (10), vel cujus domus introitur ab his, qui vulgo Directarii (11) appellantur: in quos extra ordinem animadvertitur: ita ut prius ingruendis consilium pro modo commentæ fraudis pœna vindicetur exilii, aut metalli, aut operis publici.

§. 9. Injuriarum civiliter damnatus, ejusque æstimationem inferre jussus, famosus (12) efficitur.

§. 10. Atrox injuria (13) æstimatur aut loco, aut tempore (14), aut persona. Loco, quotiens in publico irrogatur: Tempore, quotiens interdiu: Persona, quotiens senatori, vel equiti Romano, decurioni, vel alias spectatæ auctoritatis viro.

§. 11. Qui per calumniam injuriæ actionem instituit, extra ordinem (15) punitur. Omnes enim calumniatores exilii, vel insulæ relegatione, aut ordinis amissione puniri placuit.

§. 12. Injuriarum non nisi præsentes accusare possunt. Crimen ejus (16), quod vindictæ, aut calumniæ judicium expectat, per alios intendi non potest.

§. 13. Fit injuria contra bonos mores, veluti si quis fimo corrupto aliquem perfuderit, cœno, luto oblinuerit, aquas spurcaverit, fistulas, lacus, quidve aliud ad injuriam publicam (17) contaminaverit: in quos graviter animadverti solet.

§. 14. Qui puero prætextato stuprum, aliudve flagitium abducto ab eo, vel corrupto comite persuaserit (18), mulierem, puellamve interpellaverit, quidve pudicitiæ corrumpendæ gratia fecerit, domum præbuerit, pretiumve, quo id persuadeat, dederit, perfecto flagitio capite punitur, imperfecto in insulam deportatur, corrupti comites summo supplicio afficiuntur.

§. 15. Psalterium (19), quod vulgo dicitur canticum, in alterius infamiam compositum, et publice cantatum, tam in eos, qui hoc cantaverint, quam in eos, qui composuerint, extra ordinem vindicatur: eo acrius, si personæ dignitas ab hac injuria defendenda sit.

§. 16. In eos auctores, qui famosos libellos in contumeliam alterius proposuerint, extra ordinem (20) usque ad relegationem insulæ vindicatur.

§. 17. Convitium judici ab appellatoribus fieri non oportet: alioquin infamia (21) notantur.

§. 18. Maledictum, itemque convitium publice factum ad injuriæ vindictam revocatur: quo facto condemnatus famosus efficitur.

§. 19. Non tantum is, qui maledictum, aut convitium ingesserit, famosus efficitur, sed et is, cujus ope (22) consiliove factum esse dicitur.

§. 20. Servus, qui injuriam, aut contumeliam fecerit, si quidem atrocem, in metallum damnatur: si vero levem, flagellis cæsus (23) sub pœna vinculorum (24) temporalium domino restituitur.

TIT. V.

DE EFFECTU SENTENTIARUM ET FINIBUS LITIUM.

§. 1. RES judicatæ videntur ab his, qui imperium, potestatemque habent, vel qui ex auctoritate eorum inter partes dantur: itemque a magistratibus mu-

(1) *l.* 28. §. 12. *ff. de pœnis. l.* 9. *l. pen. ff. de inc. ruin. et nauf. l.* 10. *ff. ad leg. Corn. de sic.* et hæc est quæ incensarum ædium actio dicitur in *l.* 7. *ff. de pact.*

(2) *l.* 1. §. *omnem. ff. de injur.*

(3) *l.* 3. §. 1. *ff. eod.* §. *ult. Inst. de injur.*

(4) *l.* 3. §. 1. *ff. de injur.*

(5) Si patremfam. aut viduam esse existimaverit, non potest videri patri, aut marito injuriam fecisse. *l.* 18. §. *ult. ff. de injur.*

(6) Interpellatio pudicitiæ magis ad infamiam pertinere videtur. *l.* 1. §. *omnem. ff. de injur.*

(7) *l.* 1. *in prin. ff. de extraord. crim.*

(8) Capitis pœna probatur etiam a *l.* 1. *C. de fam. libell.* quæ in desuetudinem abierunt.

(9) Hoc est, quod ait Justin. in §. *pœna. Inst. de injur.* abolita actione legitima eam in judiciis frequentari.

(10) Et est publica accusatio. *l.* 12. *ad fin. ff. de accus.*

(11) Qui se fraudulenter per tegulas, vel alio modo in alienas ædes dirigunt, et inde nomen. Dicimus et Derectarios, et derigere. *l.* 7. *ff. de extr. crim. l.* 1. *ff. de effract.*

(12) *l.* 1. *ff. de his qui not. infam.*

(13) De atrocibus injuriis a prætore propositæ sunt civiles actiones. Et ideo etiam ex eis causis, quæ lege Cornelia continentur, civiliter agi potest. *l.* 7. §. *posse. l.* 37. *ff. de injur.*

(14) Exemplum in *l.* 7. §. *ult. ff. eod.*

(15) Ita ut vel exilium patiatur, vel relegationem, vel ordinis amotionem. *l.* 43. *ff. de injur.* Similis pœna variis, et falsis testibus imponitur. *Infr. tit. de testibus:* et judicibus corruptis in *tit. ad legem Jul. repetund.*

(16) Civilis injuriarum actio per procuratorem intendi potest. *l.* 11. §. 2. *ff. de injur. l.* 42. §. 1. *ff. de procur.* Accusatio non item. §. *in summa. Inst. de injur.*

(17) Hæc recensentur in *l.* 1. §. 1. *ff. de extr. crim.*

(18) Extat hæc Pauli sententia in *l.* 1. §. *ult. ff. de extr. crim.*

(19) Psalterium non pro organo, sed pro cantico dicit.

(20) Generaliter omnis injuria nunc extra ordinem coercetur. *l. ult. ff. eodem.*

(21) Extat hæc sententia in *l.* 42. *ff. eodem.*

(22) *l.* 15. §. 25. *ff. de injur.*

(23) *l.* 17. §. 4. *l. ult. ff. eod.*

(24) Hæc pœna frequens est in servis, ut flagellis cæsi sub pœna vinculorum domino restituantur. *tit.* 18. *et l.* 10. *l.* 28. §. 4. *l.* 38. §. 4. *ff. de pœnis.*

nicipalibus usque ad summam, qua jus dicere possunt (1), itemque ab his, qui ab Imperatore extra ordinem petuntur. Ex compromisso autem judex sumptus rem judicatam non facit (2): sed si pœna inter eos promissa sit, pœna rei in judicium deductæ ex stipulatu peti potest.

§. 2. Confessi debitores pro judicatis habentur: ideoque ex die confessionis tempora solutioni præstituta computantur.

§. 3. Confiteri quis in judicio non tantum sua voce, sed et literis, et quocumque modo potest. Convinci autem non nisi scriptura, aut testibus potest.

§. 4. Eorum, qui debita confessi sunt, pignora capi, et distrahi (3) possunt.

§. 5. Ea, quæ altera parte absente decernuntur, vim rerum judicatarum non obtinent (4).

§. 6. Trinis literis, vel edictus, aut uno pro tribus dato, aut trina denunciatione conventus, nisi ad judicem, a quo sibi denunciatum est, aut cujus literis, vel edictis conventus est, venerit, quasi in contumacem dicta sententia auctoritatem rerum judicatarum obtinet (5); quinimo nec appellari (6) potest ab ea.

§. 7. Res olim judicata post longum silentium in judicium deduci non potest, nec eo nomine in duplum (7) revocari. Longum autem tempus, exemplo longæ præscriptionis (8), decennii inter præsentes, et inter absentes vicennii computatur.

§. 8. In causa capitali absens (9) nemo damnatur, neque absens per alium (10) accusare potest.

§. 9. Falsis instrumentis religione judicis circumducta, si jam dicta sententia prius de crimine admisso constiterit, ejus causæ instauratio (11) jure deposcitur.

TIT. VI.

DE INTERDICTIS.

§. 1. Retinendæ possessionis gratia comparata sunt interdicta, per quæ eam possessionem quam jam habemus, retinere volumus, quale est, Uti possidetis de rebus soli, et Utrubi de re mobili (12). Et in priore quidem is prior est, qui redditi interdicti tempore nec vi, nec clam, nec precario ab adversario possidet. In altero vero potior est, qui majore parte anni retrorsum numerati, nec vi, nec clam, nec precario possidet (13).

§. 2. Ut interdictum, ita et actio proponitur: Ne quis via publica aliquem prohibeat. Cujus rei solicitudo ad viarum curatores pertinet, a quarum munitione nemo exceptus (14) est. Si quis tamen in ea aliquid operis fecerit, quo commeantes impediantur, demolito opere (15) condemnatur.

§. 3. Non tantum si ipse dominus possessione dejiciatur (16), Unde vi utile interdictum est, sed et si familia ejus. Familiæ autem nomine etiam duo servi continentur.

§. 4. Vi dejicitur non tantum qui oppressu multitudinis, aut fustium, aut telorum, aut armorum metu terretur: sed et is qui violentiæ opinione comparata possessione cessit, si tamen adversarius eam ingressus sit (17).

§. 5. De navi vi dejectus hoc interdicto experiri non potest, sed utilis ei actio De rebus recuperandis, exemplo De vi bonorum raptorum datur. Idemque de eo dicendum est, qui carruca, aut equo (18) dejicitur, quibus non abductis injuriarum actio datur.

§. 6. Vi dejectus videtur, et qui in prædio vi retinetur, et qui in via territus est (19), ne ad fundum suum accederet (20).

§. 7. Qui vi, aut clam, aut precario possidet, ab adversario impune dejicitur (21).

§. 8. Et rebus vi possessis si aliquæ arserint, vel servi decesserint, licet id sine dolo ejus (22), qui dejecit, factum sit, æstimatione tamen condemnandus est, qui ita voluit adipisci rem juris alieni.

§. 9. Si inter vicinos ex communi rivo aqua ducatur, induci (23) prius debet ex his vicibus, quibus a singulis duci consuevit: ducenti autem vis fieri prohibetur. Alienam autem aquam usurpanti nummaria pœna irrogatur. Cujus rei cura ad solicitudinem præsidis (24) spectat.

§. 10. Redditur interdicti actio, quæ proponitur ex eo, ut quis quod precario habet restituat. nam et civilis actio hujus rei, sicut commodati (25), competit eo vel maxime, quod ex beneficio suo (26) unusquisque injuriam pati non debet.

(1) Nec enim de omni summa pronuntiare possunt. *l.* 28. *ff. ad municip.*

(2) *l.* 1. *C. de recept. arb. l.* 2. *ff. eod.*

(3) *l.* 6. *§. ult. ff. de confess. l.* 21. *ff. de judic.*

(4) *l.* 31. *ff. de re judic. l. ultim. C. de except. rei judicat.*

(5) Res judicata tantum inter præsentes tenet. *l.* 47. *ff. de re jud. l.* 7. *C. quomod. et quand. jud. l.* 1. *§. item cum ex edicto. ff. quæ sent. sine ap. resc.*

(6) *l.* 53. *§.* 1. *ff. de re jud. l.* 8. *C. quomod. et quand. jud.* Edicta affiguntur, literæ ad reum mittuntur, denuntiationes fiunt per executores: *l.* 5. *§. adversus. ff. de pœn. l.* 2. *l.* 9. *C. quomod. et quand. jud.*

(7) *l.* 73. *§. ult. ff. de judic. l.* 1. *C. quor. appell. non rec.*

(8) Ut *Supr. lib.* 1. *tit.* 19. obstat *l.* 6. *§. ult. ff. de re judic.* Actionem perpetuam ita accipias, ut in vetustissimo jure, æternam, et immortalem. Vel in duplum, id est, oblata dupli æstimatione, ni jure vicerit, sicut venditor aliquando oblato duplo rescindi venditionem desiderat. *l.* 6. *C. de vend. rerum.*

(9) Id est, exemplo adquisitionis longi temporis, ut *Supr. tit.* 2.

(10) *l.* 5. *ff. de pœn.*

(11) *l. penult. ff. de publ. jud.*

(12) *l. ult. C. si ex fals. instrum. l.* 11. *ff. de except.*

(13) In illo vincit is, qui redditi interdicti tempore, nec vi, nec clam, nec precario ab adversario possidet: In hoc, qui majore parte anni possedit: quo pertinet *l.* 156. *ff. de verb. sign.* hæc est vetus differentia. Hodie interdicto, *Uti possidetis*, *Utrubi* exæquatum est *l.* 1. *ff. Utrubi. §. sed interdicto quidem. Inst. de interd.*

(14) Nisi qui muneris publici vacationem impetravit. *l.* 12. *ff. de mun. et honor.*

(15) *l.* 1. *§.* 1. *ff. ut in flum. public. navig. lic. l.* 2. *§. ult. ff. ne quid in loc. publ.*

(16) *l.* 2. *§. prætor ff. ne quid in loc. pub.*

(17) *l.* 1. *ff. de vi.*

(18) Legendum credo, *dejiciat* non *dejiciatur*. *l.* 3. *§. si quis autem. ff. de vi et vi arm.*

(19) *l.* 1. *§. si quis de nave. ff. de vi.*

(20) *l* 1. *§. sive autem. et §. penult. ff. de vi et vi arm.*

(21) Qui a me vi, aut clam, aut precario possidet non habet interdictum *Unde vi*, si eum possessione dejecero. Sed si alius dejecerit, placet ei interdictum dari. *l.* 1. *§. qui a me. ff. de vi.*

(22) *l.* 1. *§. denique scribit Julianus. l. penult. ff. de vi.*

(23) Hic locus mihi restituendus videtur, *interdici prius debet, et his vicibus.*

(24) Ut *l.* 6. *C. de servit. et aqua.*

(25) Civilis autem actio eo nomine non competit, quia precarium donatio potius est, quam civile negotium. *l.* 14. *ff. de precar*

(26) *l.* 2. *ff. eod.*

§. 11. Precario possidere (1) videtur, non tantum qui per epistolam, vel quacumque alia ratione hoc sibi concedi postulavit, sed et is, qui nullo voluntatis indicio, patiente (2) tamen domino possedit.

§. 12. Heres ejus, qui precariam possessionem tenebat, si in ea manserit, magis dicendum est clam videri possidere (3). Nullæ enim preces ejus videntur adhibitæ. Et ideo persecutio ejus rei semper manebit, nec interdicto locus est.

§. 13. Arbor, quæ in alienas ædes, vel in vicini agrum imminet, nisi a domino sublucari (4) non potest, isque conveniendus est, ut eam sublucet. Quod si conventus dominus id facere noluerit, a vicino luxuries ramorum compescatur. Idque qualiscumque dominus (5) facere non prohibetur.

§. 14. Adversus eum, qui hominem liberum vinxerit, suppresserit, incluserit, operamve, ut id fieret, dederit, tam interdictum, quam legis Fabiæ (6) super ea re actio redditur. Et interdicto quidem id agitur, ut exhibeatur (7) is, qui detinetur: Lege autem Fabia, ut etiam pœna nummaria coerceatur.

§. 15. Bene concordans matrimonium separari a patre Divus Pius prohibuit (8): itemque a patrono libertum, a parentibus filium, filiamque, nisi forte quæratur, ubi utilius morari debeat.

§. 16. Omnibus bonis, quæ habet, quæque habiturus est, obligatis, nec concubina, nec filius naturalis, nec alumnus, nec ea, quæ in usu quotidiano habet (9), obligantur: ideoque de his nec interdictum redditur.

TIT. VII.

DE OBLIGATIONIBUS.

§. 1. Obligationum firmandarum gratia stipulationes (10) inductæ sunt, quæ quadam verborum solemnitate concipiuntur: et appellatæ, quod per eas firmitas obligationum constringitur. Stipulum enim veteres firmum (11) appellaverunt.

§. 2. Verborum obligatio inter præsentes (12), non etiam inter absentes contrahitur. Quod si scriptum fuerit instrumento promisisse aliquem, perinde habetur, atque si interrogatione præcedente responsum sit.

§. 3. Fructuarius servus, si quid ex re fructuarii aut ex operis suis (13) adquirit, ad fructuarium pertinet. Quidquid autem aliunde, vel ex re proprietarii, adquirit, domino proprietatis adquirit.

§. 4. Cum facto promissoris res in stipulatum deducta intercidit, perinde agi ex stipulato potest, ac si ea res extaret. Ideo promissor æstimatione ejus (14) punitur, maxime si in dolum (15) quoque ejus concepta fuerit stipulatio.

TIT. VIII.

DE NOVATIONIBUS.

Non solum per nosmetipsos novamus quod nobis debetur, sed per eos etiam, per quos stipulari possumus: veluti per filiumfamilias, vel per servum jubendo, vel ratum habendo (16). Procurator quoque noster ex jussu nostro, receptum est, ut novare possit.

TIT. IX.

DE STIPULATIONIBUS.

§. 1. Substitutus heres ab instituto (17), qui sub conditione scriptus est, utiliter sibi institutum hac stipulatione cavere compellit, ne petita bonorum possessione res hereditarias deminuat. Hoc autem casu ex die interpositæ stipulationis duplos fructus præstare compellitur. Hujus enim præjudicium a superiore differt, quod quæritur, an ea res, de qua agitur, major sit centum sestertiis, ideoque in longiorem diem concipitur.

§. 2. Ex die accepti judicii dupli fructus (18) computantur. Et tam dantes, quam accipientes, heredes quoque eorum, procuratores, cognitorumque personæ, itemque sponsores eadem stipulatione comprehenduntur, eorum quoque quorum nomine promittitur.

§. 3. Quotiens judicatum solvi stipulatione satisdatur, omissa ejus actio rei judicatæ persecutionem (19) non excludit.

§. 4. Emancipati liberi præteriti, si velint se miscere paternæ hereditati, et cum his, qui in potestate remanserint, communis patris dividere hereditatem, antequam bonorum possessionem petant, de conferendo (20) cavere cum satisdatione (21) debebunt. Quod si satisdare non possunt, statim ex fide bonorum confusionem (22), excepto peculio castrensi facere cogendi sunt.

TIT. X.

DE CONTRAHENDA AUCTORITATE.

§. 1. Ob metum impendentis damni vicinus vicino satisdare debet (23), additis sponsoribus super eo, quod damni acciderit.

(1) *l.* 2. *ff. eod.*
(2) *l.* 4. *§. ult. ff. de precar.*
(3) Igitur ex sua persona vindicatione convenitur, non interdicto, de precario. *l.* 11. *ff. de divers. temporal. præscript.*
(4) Sublucare est compescere luxuriem ramorum, quod usque ad 15. pedes, ut fiat, definitum est, a terra. *l.* 1. *§.* 7. *ff. de arborib. cædend.*
(5) Id est, sive proprietarius, sive fructuarius. *d. l.* 1. *§. non solum.*
(6) Cujus pœna nummaria primum fuit, tum metalli. *l. ult. ff. de leg. Fab.* deinde gravior *l. ult. C. eod.*
(7) *l.* 3. *ff. de lib. hom. exhib.*
(8) *l.* 1. *§. ult. ff. de lib. exhib.*
(9) *l.* 6. *et seq. ff. de pign. l.* 1. *C. quæ res pign. oblig. poss.*
(10) *l.* 5. *§. conventionales. ff. de verb. oblig.*
(11) Isidorus hunc locum citat *lib.* 5.
(12) Neque obstat *l.* 57. *ff. de don. inter vir. et uxor.* in qua epistola cautionis loco emissa inter præsentes intelligenda est ex *l.* 134. *§. penult. ff. de verbor. oblig.* Et ideo omnia solemniter acta. *§. si scriptum. Inst. de inut. stipul.*
(13) *l.* 23. *ff. de adquir. rer. dom.* Quod extra duas istas causas stipulatur, proprietario adquirit. *l.* 10. *ff. h. t.*
(14) *l.* 23. *l.* 91. *in princ. ff. de verbor. oblig.*
(15) Puta his verbis, *Dolum malum abesse abfuturumque esse.*
(16) *l.* 8. *§. ult. l.* 20. *l.* 22. *ff. de novat.*
(17) Ex hoc loco pulchre explicabitur *l.* 12. *D. qui satisdar. cog. et l.* 8. *D. de prætor. stipulat.*
(18) Possessor rei alienæ, si condemnatus sit, ex die litis contestatæ duplos fructus reddit. *l.* 1. *C. Theod. de fruct. et lit. exp. l.* 1. *C. Theod. de usur. rei judic.*
(19) Duas enim actiones habet, quibus tamen intra tempora judicatis data experiri non potest. *l.* 1. *D. judicat. solv. l.* 7. *D. de re jud. l.* 8. *§.* 3. *D. de novat.*
(20) Exceptis castrensibus, vel quasi *l.* 1. *§. nec castrense. D. de collat.*
(21) *l.* 1. *§. jubet. D. eod. l.* 20. *§.* 1. *D. de bonor. poss. contra tabul.*
(22) Aut neutro cavente, curator portioni datur. *l.* 1. *§. jubet. §. si frater. D. de collat.*
(23) *l.* 28. *§.* 1. *l.* 39. *D. de dam. infecto.*

§. 2. De communi pariete utilitatis causa (1) hoc cœpit observari, ut ædificet quidem, cui ædificare interest: Cogatur vero socius portionis suæ impensas agnoscere.

TIT. XI.

DE DONATIONIBUS.

§. 1. SPecies extra dotem a matre in honorem nuptiarum, præsente filia genero traditæ, donationem perfecisse (2) videntur.

§. 2. Probatio traditæ, vel non traditæ possessionis, non tam in jure, quam in facto (3) consistit: ideoque sufficit ad probationem, si rem corporaliter teneant.

§. 3. Pater si filiofamilias aliquid donaverit, et in ea voluntate perseverans decesserit, morte patris donatio convalescit (4).

§. 4. Cum unius rei in duos donatio confertur, potior est ille, cui res tradita est. Nec interest posterior quis, an prior acceperit (5), et exceptæ, necne personæ sint.

§. 5. Invitus donator de evictione rei donatæ promittere non cogitur (6), nec eo nomine si promiserit oneratur: quia lucrativæ rei possessor ab evictionis actione ipsa juris ratione depellitur.

§. 6. Ei, qui aliquem a latrunculis, vel hostibus eripuit, in infinitum donare (7) non prohibemur: si tamen donatio, non merces eximii laboris appellanda est, quia contemplationem salutis certo modo æstimari non placuit.

TIT. XII.

DE JURE FISCI ET POPULI.

§. 1. EJus bona, qui sibi ob aliquod admissum flagitium mortem conscivit, fisco (8) vindicantur. Quod si id tædio vitæ, aut pudore æris alieni, vel valetudinis alicujus impatientia admisit, non inquietabuntur, sed ordinariæ successioni relinquuntur.

§. 2. Ei etiam velut indigno aufertur hereditas (9), qui adfinem (10), vel cognatum, cui ipse ab intestato successurus erat, testamentum facere prohibuit, aut ne jure sul sisteret operam dedit.

§. 3. Si pater, vel dominus (11) id testamentum, quo filius ejus, vel servus heredes instituti sunt, aut legatum acceperunt, falsum redarguant, nec obtineant, fisco locus est.

§. 4. Ætati ejus, qui accusat testamentum, si non obtineat, succurri solet in id, quod ita amisit, maxime si tutoris, aut curatoris consilio (12) actio instituta sit.

§. 5. In ea provincia, ex qua quis originem ducit, officium fiscale (13) administrare prohibetur, ne aut gratiosus, aut calumniosus apud suos esse videatur.

§. 6. Quotiens sine auctoritate judicati officiales alicujus bona occupant, vel describunt, vel sub observatione esse faciunt, adito procuratore injuria submovetur (14) et rei hujus auctores ad præfectos prætorio puniendi mittuntur.

§. 7. Litem in perniciem privatorum fisco donari non oportet (15), nec ab eo donatum suscipi.

§. 8. Imperatorem litis causa heredem institui (16) invidiosum est: nec enim calumniandi facultatem ex principali majestate capi oportet.

§. 9. Ex nuda pollicitatione nulla actio nascitur: ideoque ejus bona, qui heredem Imperatorem facturum esse jactaverat (17), a fisco occupari non possunt.

§. 10. Privilegium fisci est (18), inter omnes creditores primum locum tenere.

§. 11. Quicumque a fisco convenitur, non ex indice, vel exemplo alicujus scripturæ, sed ex authentico (19) conveniendus est: ita si contractus fides possit ostendi. Ceterum calumniosam scripturam vim justæ petitionis in judicio obtinere non convenit.

§. 12. Ejus bona, qui falsam monetam percussisse dicitur (20), fisco vindicantur. Quod si servi ignorante domino id fecisse dicantur, ipsi quidem summo supplicio afficiuntur, domino tamen nihil aufertur, quia pejorem domini causam servi facere, nisi forte scierit, omnino non possunt.

TIT. XIII.

DE DELATORIBUS.

§. 1. OMnes omnino deferre alterum (21), et causam pecuniariam fisco nunciare prohibentur. Nec refert mares istud, an fœminæ faciant, servi, an ingenui, an libertini, an suos, an extraneos deferant. Omni enim modo puniuntur.

§. 2. Servi fiscales, qui causam domino prodere, ac nunciare contendunt, deferre non videntur (22).

§. 3. Subornati sane eum deferre coguntur, qui quod per se non potest, per alium deferat. Perinde autem subornatores, ac delatores (23) puniuntur.

§. 4. Damnati servi sive post sententiam, sive ante

(1) *l. 32. D. de dam. infecto.*

(2) *l. 31. §. 1. ff. de donat.*

(3) *l. 77. ff. de rei vind.*

(4) Sola patris morte non confirmatur. *l. 1. §. 1. ff. pro donato. l. 2. §. ultim. ff. pro herede.* Sed si patris extremo judicio fuerit confirmata. *l. penult. ff. de collat. dot.*

(5) *l. 15. C. de rei vindic.*

(6) *l. 18. §. ultim. ff. de donat.*

(7) Tribonianus hanc Pauli sententiam, quibusdam verbis nescio qua ratione immutatis, retulit in *l. penult. §. 1. D. de donat.*

(8) Extat hæc Pauli sententia in *l. 45. §. 2. D. de jur. fisc.*

(9) *l. 2. C. si quis aliq. test. proh. l. 1. D. eod.*

(10) Adfinitatis jure nulla est ab intestato successio. Itaque expungenda sunt illa verba, *adfinem. vel.*

(11) *l. 5. §. 1. D. de his, quæ ut indig.*

(12) Id enim non sua simultate, aut malitia, sed ex officio facit. *l. 22. D. de his quæ ut indig. l. 2. C. eod. l. 5. §. 9. D. de his, quæ ut indig.* Pertinet ad hanc quæstionem *l. 2. C. qui acc. non poss.*

(13) *l. ult. C. de crim. sacr.* nec præsidi in sua provincia assidere potest. *l. 3. D. de offic. assess.*

(14) Illud additur in *l. 5. C. de jure fisc.* eos, quorum interest, Cæsarianis resistere eorumque conatus prohibere posse.

(15) *l. 22. §. 2. D. de jur. fisc. l. 2. C. ne fisc. vel resp.*

(16) Extat hæc Pauli sententia in *l. pen. D. de hered. instit.*

(17) Extat in *l. ult. D. qui test.*

(18) Fiscus præfertur omnibus in actione in personam rei persecutoria. Postponitur omnibus in actione in personam pœnali. In actione hypothecaria præfertur fisco, qui prior est tempore, postponitur autem posterior. *l. 34. D. de bon. auct. jud. poss. l. 17. D. de jur. fisc. l. 8. D. qui pot. in pign. hab.*

(19) Refertur hæc sententia a Justiniano in *l. 2. D. de fid. instrum.*

(20) Statuitur huic delicto sine distinctione capitis pœna in *l. 1. C. de fals. mon.* et ignis in *l. 2.*

(21) *l. 4. C. de delatorib.*

(22) Arg. *l. 2. C. de delator.*

(23) *l. 2. §. D. Pius. D. de jur. fisc.*

sententiam dominorum facinora confessi sint, nullo modo audiuntur, nisi forte reos deferant majestatis (1).

TIT. XIV.

DE QUÆSTIONIBUS.

§. 1. IN criminibus eruendis quæstio quidem adhibetur (2), sed non statim a tormentis incipiendum est (3): ideoque prius argumentis quærendum est: et si suspicione aliqua reus urgeatur, adhibitis tormentis, de sociis et sceleribus suis confiteri compellitur.

§. 2. Unius facinoris plurimi (4) rei ita audiendi sunt, ut ab eo primum incipiatur, qui timidior, et teneræ ætatis esse videatur.

TIT. XV.

DE TESTIBUS.

§. 1. SUspectos gratiæ (5) testes, et eos vel maxime, quos accusator de domo produxerit, vel vitæ humilitas infamaverit, interrogari non placuit. In teste enim et vitæ qualitas spectari debet, et dignitas (6).

§. 2. In adfinem, vel cognatum (7) inviti testes interrogari non possunt.

§. 3. Adversus se invicem parentes et liberi (8), itemque liberti nec volentes ad testimonium admittendi sunt. Quia rei veræ testimonium, necessitudo personarum plerumque corrumpit.

§. 4. Testes, cum de fide tabularum nihil dicitur, adversus scripturam interrogari non possunt.

§. 5. Qui falso (9), vel varie testimonia dixerunt, vel utrique parti prodiderunt, aut in exilium aguntur, aut in insulam relegantur, aut curia submoventur.

§. 6. In re pecuniaria tormenta, nisi cum de rebus hereditariis quæritur (10), non adhibentur. Aliæ autem jurejurando, aut testibus explicantur.

TIT. XVI.

DE SERVORUM QUÆSTIONIBUS.

§. 1. SErvum de facto suo in se interrogari posse ratio æquitatis ostendit. Nec enim obesse ei debet qui per servum aliquid sine cautione commodat (11), aut deponit.

§. 2. Judex tutelaris (12) itemque Centumviri, si aliter de rebus hereditariis, vel de fide generis instrui non possunt, poterunt de servis hereditariis habere quæstionem.

§. 3. Servi alieni in alterius caput non nisi singuli torqueri possunt: et hoc invito domino non est permittendum, nisi delator, cujus interest quod intendit probare, pretia eorum quanti dominus taxaverit, inferre sit paratus (13), vel certe deterioris facti servi subire taxationem.

§. 4. Servo, qui ultro aliquid de domino confitetur, fides non accommodatur (14). Nec enim oportet in rebus dubiis salutem dominorum, servorum arbitrio committi.

§. 5. Servi in caput domini neque a præside (15), neque a procuratore, neque in pecuniariis (16), quam in capitalibus causis interrogari possunt.

§. 6. Communis servus in caput alterius ex dominis torqueri non potest (17).

§. 7. Qui servum ideo comparaverit (18), ne in se torqueretur, restituto pretio poterit interrogari.

§. 8. Servus in caput ejus domini (19), a quo distractus est, cuique aliquando servivit, in memoriam prioris domini interrogari non potest.

§. 9. Si servus ad hoc fuerit manumissus, ne torqueatur, quæstio de eo nihilominus (20) haberi potest.

§. 10. Quæstioni ejus latronis, quem quis obtulit, cum de eo confiteretur, fidem accommodari non convenit (21), id forte velandæ conscientiæ suæ gratia, quam cum reo habuit, fecisse doceatur.

§. 11. Neque accusator per alium accusare, neque reus per alium defendi potest, nisi ingratum libertum patronus accuset (22), aut rei absentia defendatur (23).

§. 12. Si pecunia data judici reus absolutus esse dicatur, idque in eum fuerit comprobatum, ea pœna damnatur, qua reus (24) damnari potuisset.

§. 13. In convictum reum (25), sive torqueri possit,

(1) *l. ult. C. de delat. l. 2. §. pen. D. de jur. fisc.* Quid si in reatu de domino sceleris participe confiteantur? Videtur ex rescripto Trajani ea res dominum gravare: sed ab eo recessum est. *l. 1. §. si servi. D. de quæst.*

(2) *l. 15. §. 41. D. de injur. l. 23. §. 4. D. ad leg. Aquil. l. 1. D. de quæst.*

(3) *l. 1. l. 18. §. 2. D. de quæst. l. 8. C. eodem.*

(4) *l. 18. D. de quæstionibus.*

(5) Extat pars quædam hujus sententiæ in *l. penult. D. de testib.*

(6) Tamen ex causæ conditione humiles, et infames audiuntur. *l. 22. §. 2. D. eod.*

(7) Ex lege Julia, *l. 4. D. de testib.*

(8) *l. 16. C. de testib.*

(9) *l. 16 D. de testibus.*

(10) Placet his casibus ex inopia probationum servos audiri, non tantum si nondum sit certum, qui heredes sint, sed etsi de heredibus constet. *l. 9. D. de quæst. l. 1. et ult. C. eod. l. ult. §. licentia. C. de jur. delib. et infr. tit. prox.*

(11) *l. 15. C. de quæst. l. 8. C. de testibus et supr. lib. 2. tit. 17.*

(12) Extat hujus sententiæ pars quædam in *l. 18. §. 4. D. de quæst.*

(13) *l. 13. D. de quæst.* Quod si servus in caput domini torqueatur in causa adulterii, quæ excepta est, non est necesse stipulationem interponi: quoniam absoluto domino datur condictio ex lege Julia in simplum: condemnato domino servus publicatur. *l. 6. D. de quæst. l. 27. §. ult. et l. prox. D. ad legem Jul. de adult.* quod trahi potest ad omnes causas exceptas. Hæc sententia Pauli non ad eum, qui in caput suum, vel in caput domini, sed ad eum, qui in caput alienum interrogatur, proprie pertinet.

(14) *l. 1. §. 5. D. de quæst.* et *supr. tit.* 13. Extat hæc sententia Pauli et in *l. 18. §. 5. D. de quæst.*

(15) Præses cognoscit de crimine, Procurator de bonis, non de crimine. *l. 1. et 2. C. ubi caus. fisc. vel. div. dom.*

(16) Si in pecuniaria causa caput domini appeti non videatur, ex inopia probationum servos in dominum torqueri placet. *l. 9. D. de quæst. l. 1. C. eod.*

(17) Nisi socius socium occidisse dicatur. *l. 3. l. 17. §. 1. D. de quæst.*

(18) Est ex rescripto Divorum fratrum. *l. 1. §. 13. D. de quæst.*

(19) Extat in Pandectis *l. 18. §. 6. D. de quæst.*

(20) *l. 1. §. 13. D. de quæst.*

(21) Nisi evidenter appareat commisso communiter scelere, captandæ impunitatis gratia hunc ad illius proditionem festinasse. *l. 4. C. de quæst. l. 1. §. cum quis. D. eod.*

(22) *l. 35. §. 1. D. de procur. l. 4. D. de obseq. par. et patr. præst.*

(23) *l. 71. l. 33. §. 2. D. de procurat. l. 10. l. pen. D. de publ. jud. l. 3. C. de accusat.*

(24) Quod et in commentariensi, cujus fraude, aut nimia negligentia custodia evaserit, constituitur in *l. pen. C. de cust. reor.*

(25) *l. 16. C. de pœn.*

sive non possit, pro modo admissi sceleris statuendum est.

§. 14. Reis suis edere crimina accusatores cogendi sunt (1). Scire enim oportet, quibus sint criminibus responsuri.

TIT. XVII.

DE ABOLITIONIBUS.

§. 1. Post abolitionem publicam (2) a delatore suo reus intra xxx. diem repeti potest (3), postea non potest.

§. 2. Summa supplicia sunt, crux, crematio, decollatio (4). Mediocrium autem delictorum pœnæ sunt, metallum, ludus (5), deportatio. Minimæ, relegatio, exilium (6), opus publicum, vincula (7). Sane qui ad gladium dantur, intra annum consumendi sunt.

TIT. XVIII.

DE ABACTORIBUS.

§. 1. Abactores sunt, qui unum equum, duas equas, totidemque boves (8), capras x, aut porcos quinque abegerint. Quidquid vero intra hunc numerum fuerit ablatum, pœna furti pro qualitate ejus, aut in duplum, aut in triplum convenitur, vel fustibus cæsus in opus publicum unius anni datur, aut sub pœna vinculorum domino restituitur.

§. 2. Si ea pecora, de quibus quis litigat, abegerit, ad forum (9) remittendus est, atque ita convictus in duplum, vel in triplum furis more damnatur.

TIT. XIX.

DE SACRILEGIS.

Qui noctu manu (10) facta prædandi, ac depopulandi gratia templum inrumpunt, bestiis objiciuntur. Si vero per diem leve aliquid de templo abstulerint, vel deportantur honestiores, vel humiliores in metallum damnantur.

TIT. XX.

DE INCENDIARIIS.

Qui noctu fructiferas arbores (11) manu facta ceciderint, ad tempus plerumque in opus publicum damnantur, aut honestiores damnum sarcire coguntur, vel curia submoventur, vel relegantur.

TIT. XXI.

DE VATICINATORIBUS, ET MATHEMATICIS.

§. 1. Vaticinatores, qui se Deo plenos adsimulant, idcirco civitate expelli placuit, ne humana credulitate publici mores ad spem alicujus rei corrumperentur, vel certe ex eo populares animi turbarentur. Ideoque primo fustibus cæsi civitate pelluntur: perseverantes (12) autem in vincula publica conjiciuntur, aut in insulam deportantur, vel certe relegantur.

§. 2. Qui novas, et usu, vel ratione (13) incognitas religiones inducunt, ex quibus animi hominum moveantur, honestiores deportantur, humiliores capite puniuntur.

§. 3. Qui de salute Principis, vel summa Reipublicæ Mathematicos, Ariolos, Aruspices, vaticinatores consulit, cum eo, qui responderit, capite punitur.

§. 4. Non tantum divinatione quis, sed ipsa scientia, ejusque libris (14) melius fecerit abstinere. Quod si servi de salute dominorum consuluerint, summo supplicio, id est, cruce afficiuntur. Consulti autem si responsa dederint, aut in metallum damnantur, aut in insulam deportantur.

TIT. XXII.

DE SEDITIOSIS.

§. 1. Auctores (15) seditionis et tumultus, concitato populo, pro qualitate dignitatis, aut in crucem tolluntur, aut bestiis objiciuntur, aut in insulam deportantur.

§. 2. Qui terminos effodiunt (16), vel exarant, arboresve terminales evertunt, vel qui convellunt bodones (17), si quidem id servi sua sponte fecerint, in metallum damnantur, humiliores in opus publicum, honestiores in insulam, amissa tertia parte bonorum relegantur.

§. 3. Cives Romani (18), qui se Judaico ritu, vel servos suos circumcidi patiuntur, bonis ademptis in insulam perpetuo relegantur: Medici capite puniuntur.

§. 4. Judæi si alienæ nationis comparatos servos circumciderint, aut deportantur, aut capite puniuntur (19).

(1) Ne (ut ait *l.* 18. *D. de quæst.*) rei subitis criminibus opprimantur.

(2) Abolitio duplex est, privata et publica. Post illam, ab alio, non ab eodem intra diem 30. repeti reus potest. *l.* 3. *§. ult. D. de accus. l.* 4. *§. ult. D. ad SC. Turpill. l.* 1. *C. de abolition.*

(3) Post abolitionem publicam intra diem 30. etiam ab eodem repeti reus potest. *l.* 1. *C. de gener. abolit. l.* 10. *D. ad SC. Turp.*

(4) *l.* 28. *D. de pœn.* Illis tribus dumtaxat modis olim vita adimi potuit, non laqueo, sive furca. *l.* 8. *§.* 1. *D. de pœn.*

(5) Ludus duplex est, Venatorius, et Gladiatorius. In utrumque damnati servi pœnæ efficiuntur. *l.* 8. *§. quicumque. D. de pœn.*

(6) Relegatio est, insulæ vinculum: Exilium, est certi loci interdictio, aut omnium præter certum locum. Sic legendum est in *l.* 5. *D. de interd. et releg.*

(7) Si ad tempus sint. Nam neque civitas per hunc modum, neque libertas amittitur. In perpetuum vero damnati civitatem amittunt. *l.* 17. *D. de pœn.* libertatem retinent. *l.* 28. *§.* 6. *D. de pœn.*

(8) Ita legendum puto, *Abactores sunt, qui unum equum, duas equas, vel capras decem, totidemque oves, aut porcos quinque abegerunt, pro qualitate ejus, aut in duplum, aut triplum convenitur. Abactor autem fustibus cæsus in opus publicum unius anni datur; aut sub pœna vinculorum domino restituitur.*

(9) Saturninus ait, ad examinationem civilem, *l.* 1. *§. ult. D. de abig.* Alii ad jus ordinarium *l. ult. D. de priv. del. l.* 2. *D. de fur. bal. l.* 1. *§.* 1. *D. si ventris nom. mul. in poss. miss.* Forum est proprie causarum civilium: inde Forenses actiones, id est, civiles. *l.* 1. *D. de incend. ruin. et nauf.*

(10) *l.* 6. *D. ad legem Jul. pecul.*

(11) De arboribus cæsis est in singulas 25. assium actio ex 12. tabul. Est actio legis Aquiliæ: est interdictum Quod vi aut clam, est et prætoria in duplum actio, de qua tractatur in *l.* 7. *et l. prox. D. arb. furt. cæs.*

(12) *l.* 28. *§. solent. D. de pœn. l.* 8. *C. ad legem Jul. de vi pub.*

(13) Ut M. Tullius *de amicitia*, Si quando de amicitia, quam nec usu, nec ratione habent cognitam.

(14) Item de Magica arte traditur *infr. tit.* 23.

(15) Extat hæc sententia in *l.* 38. *§.* 2. *D. de pœn.*

(16) *l.* 1. *D. de term. mot.*

(17) Bodones sive botones vicem terminorum præstant. Vox est mensorum, vel eorum, qui de agrorum et limitum conditionibus scripserunt.

(18) Soli Judæi se impune circumcidunt. *l.* 11. *D. ad leg. Corn. de sic.*

(19) *d. l.* 11. *D. ad leg. Corn. de sicar.*

TIT. XXIII.

AD LEGEM CORN. DE SICARIIS, ET VENEFICIS.

§. 1. LEx Cornelia (1) pœnam deportationis infligit eis, qui hominem occiderint, ejusve rei causa, furtive faciendi cum telo fuerint. Et qui venenum hominis necandi causa habuerint, vendiderint, paraverint, falsum testimonium dixerint, quo quis periret, mortisve causas præstiterint. Ob quæ omnia facinora in honestiores pœna capitis vindicari placuit, humiliores vero in crucem tolluntur, aut bestiis objiciuntur.

§. 2. Qui hominem occiderit, aliquando absolvitur. Et qui non occidit, ut homicida damnatur. Consilium enim uniuscujusque, non factum puniendum est (2). Ideoque qui cum velit occidere, id casu aliquo perpetrare non potuerit, ut homicida punietur. Et is, qui casu jactu teli hominem imprudenter occiderit, absolvitur.

§. 3. Qui latronem cædem sibi inferentem, vel alium quemlibet stuprum inferentem occiderit, puniri non placuit (3). Alius enim vitam alius pudorem publico facinore defendit.

§. 4. Judex, qui in caput fortunasque hominis pecuniam accepit (4), in insulam bonis ademptis, deportantur.

§. 5. Mandatores cædis perinde ut homicidæ (5) puniuntur.

§. 6. Si putator ex arbore cum ramum dejiceret, non proclamaverit (6), ut vitaretur, atque ita præteriens ejusdem ictu homo perierit, etsi in legem non incurrit, in metallum damnatur.

§. 7. Qui hominem invitum (7), libidinis, aut promercii (8) causa castraverit, castrandumve curaverit, sive is servus, sive liber sit, capite punitur. Honestior publicatis bonis in insulam deportatur.

§. 8. Qui abortionis (9), aut amatorium poculum dant, etsi dolo non faciant, tamen quia mali exempli res est, humiliores in metallum, honestiores in insulam amissa parte bonorum relegantur. Quod si eo mulier aut homo perierit, summo supplicio afficiuntur.

§. 9. Qui sacra impia, nocturnave, ut quem obcantarent, interficerent, obligarent, fecerint, faciendave curaverint (10): aut cruci suffiguntur, aut bestiis objiciuntur.

§. 10. Qui hominem immolaverint (11), ex ejusve sanguine litaverint, fanum templumve polluerint, bestiis objiciuntur, vel si honestiores sint, capite puniuntur.

§. 11. Magicæ artis conscios summo supplicio affici placuit, id est, bestiis objici aut cruci suffigi: Ipsi autem magi (12) vivi exuruntur.

§. 12. Libros magicæ artis apud se neminem habere licet: et si penes quoscunque reperti sint, bonis ademptis ambustisque his (13) publice, in insulam deportantur: humiliores capite puniuntur.

§. 13. Si ex eo medicamine, quod ad salutem hominis, vel ad remedium datum erat, homo perierit (14): is, qui dederit, si honestior fuerit, in insulam deportatur, humilior autem capite punitur.

TIT. XXIV.

AD LEGEM POMPEJAM DE PARRICIDIIS.

LEge Pompeja (15) de parricidiis tenetur, qui patrem, matrem, avum, aviam, fratrem, sororem, patronum, patronam occiderit. Hi etsi antea insuti culleo (16) in mare præcipitabantur, hodie tamen vivi exuruntur, vel ad bestias (17) dantur.

TIT. XXV.

AD LEGEM CORNELIAM TESTAMENTARIAM.

§. 1. LEge Cornelia testamentaria (18) tenetur, qui testamentum, quodve aliud instrumentum sciens dolo malo recitaverit, subjecerit, suppresserit, amoverit, resignaverit, deleverit, quodve signum adulterinum sculpserit (19), fecerit, expresserit, amoverit, reseraverit: quidve nummos aureos, argenteos adulteraverit (20), laverit, conflaverit, raserit, corruperit, vitiaverit, vultuve Principum signatam monetam (21) præter adulterinam reprobaverit. Et honestiores quidem in insulam deportantur, humiliores autem aut in metallum damnantur, aut in crucem tolluntur. Servi autem post admissum manumissi capite (22) puniuntur.

§. 2. Qui ob falsum testimonium perhibendum, vel verum non perhibendum pecuniam acceperit, dederit, judicemve, ut sententiam ferat, vel non ferat, corruperit, corrumpendumve curaverit, humiliores capite puniuntur, honestiores publicatis bonis cum ipso judice in insulam deportantur.

§. 3. Judex qui contra sacras Principum constitutiones contrave jus publicum quod apud se recitatum est, pronunciat, in insulam deportatur.

(1) *l.* 1. *D. ad leg. Corn. de sic. l.* 3. *§. pen. D. ad leg. Corn. de sic.*

(2) In maleficiis voluntas spectatur, non exitus. *l.* 14. *D. ad leg. Corn. de sic.*

(3) *l.* 2. *l.* 4. *C. ad leg. Corn. de sic. l.* 1. *§. ult. D. eod. l.* 4. *D. ad leg. Aquil.*

(4) *l.* 1. *D. h. t.*

(5) *l.* 5. *C. de accus.*

(6) Si servum occiderit, in legem Aquiliam incidit: si liberum, neque in Aquiliam incidit, quia de libero occiso ea lege non datur actio, neque in Corneliam, quia lege dolus arguitur non culpa *l.* 7. *D. ad leg. Cor. de sicar. l.* 31. *D. ad leg. Aquil.*

(7) Quæ vox frequens est in libris nostris. *l.* 41. *§.* 5. *D. de legat.* 1. *l.* 4. *§.* 2. *D. de pen. leg. l.* 2. *D. ad leg. Jul. de vi pub.*

(8) Ex Constitutione Adriani idem erit, si non invitum castraverit. *l.* 4. *§. ult. D. ad leg. Cor. de sic.*

(9) Extat hæc sententia in *l.* 38. *§.* 5. *D. de pœn.*

(10) *l.* 13. *D. ad leg. Cor. de sic.*

(11) Quod et Tiberium et Adrianum vetuisse proditum est.

(12) Gravius ipsi magi puniuntur, quam magicæ artis conscii. *tit. de malef. et math. C.*

(13) *l.* 4. *§.* 1. *D. fam. ercisc.*

(14) *l.* 6. *§.* 7. *D. de offic. præs.*

(15) Eadem est legis Corneliæ de sicariis, et legis Pompeiæ pœna. *l.* 1. *D. de leg. Pomp. de parric.*

(16) *l. pen. D. eod.* hæc introducta pœna in usu esse desiit. Postea reducta a Constantino. *l.* 1. *C. de his qui par. vel lib. occid.*

(17) *l.* 1. *D. de pub. jud.*

(18) *l.* 30. *D. de l. Corn. de fals. §. item lex Cornelia de falsis. Inst. de pub. judic.* Solent etiam, qui extra testamenta in aliis rationibus, vel instrumentis quid eorum fecerint, perinde atque testamentorum falsarii coerceri. *l.* 1. *§. qui in rationibus. l.* 9. *§.* 1. *l. instrumentorum. §.* 1. *D. de leg. Corn. de fals.* Falsum est de testamentis: Quasi falsum de ceteris instrumentis, vel causis, *l.* 1. *§. ult. D. eod.*

(19) *l.* 8. *et* 9. *D. eod.*

(20) Pertinet ad *l.* 1. *C. de vet. num. pot.*

(21) *l.* 1. *§. ult. D. eod.*

(22) *l.* 1. *§.* 1. *D. de leg. Corn. de fals.*

§. 4. Qui rationes, acta, libellos, album propositum, testationes, cautiones, chirographa, epistolas sciens dolo malo in fraudem alicujus deleverit, mutaverit, subjecerit, subscripserit, quive æs inauraverit, argentaverit (1), quive cum argentum, vel arum poneret, æs stannumve subjecerit, falsi pœna coercetur.

§. 5. Amplissimus ordo decrevit (2) eas tabulas, quæ publici, vel privati contractus scripturam continent, adhibitis testibus ita signari, ut in summa marginis ad mediam partem perforatæ, triplici lino constringantur, atque impositum supra linum ceræ signa imprimantur, ut exteriores scripturæ fidem interiori servent. Aliter tabulæ prolatæ nihil momenti habent.

§. 6. Qui vivi testamentum aperuerit, recitaverit, pœna legis Corneliæ tenetur (3): et plerumque aut humiliores in metallum damnantur, aut honestiores in insulam deportantur.

§. 7. Si quis instrumenta litis (4) suæ a procuratore suo, vel cognitore adversario prodita esse convicerit, tam procurator, quam cognitor, si humiliores sunt, in metallum damnantur: si honestiores, adempta dimidia parte bonorum, in perpetuum relegantur.

§. 8. Instrumenta penes se deposita quicumque alteri altero absente reddiderit, vel adversario prodiderit, pro personæ ejus conditione, aut in metallum damnatur, aut in insulam relegatur (5).

§. 9. Qui falsis instrumentis, actis, epistolis, rescriptis, sciens dolo malo usus fuerit (6), pœna falsi coercetur: ideoque humiliores in metallum damnantur, honestiores in insulam deportantur.

§. 10. Si qui sibi falsum nomen imposuerit, genus, parentesve finxerit, quo quid alienum interceperit, possederit (7), pœna legis Corneliæ de falsis coercetur.

§. 11. Qui insignibus altioris ordinis utuntur, militiamque confingunt (8) quo quem terreant, vel concutiant, humiliores capite puniuntur, honestiores in insulam deportantur.

§. 12. Si qui de judicis amicitiis, vel familiaritate mentientes eventus sententiarum ejus vendunt (9), quidve obtentu nominis ejus agunt, convicti pro modo delicti aut relegantur, aut capite puniuntur.

TIT. XXVI.

AD LEGEM JULIAM DE VI PUBLICA ET PRIVATA.

§. 1. Lege Julia de vi publica damnatur, qui aliqua potestate præditus civem Romanum antea ad populum, nunc ad Imperatorem appellantem (10) necarit, necarive jusserit, torserit, verberaverit, condemnaverit, in publica vincula duci jusserit: Cujus rei pœna humiliores capitis, honestiores insulæ deportatione (11) coercentur.

§. 2. Hac lege excipiuntur, qui artem ludicram faciunt. Judicati etiam et confessi, et qui ideo in carcerem duci jubentur, quod jus dicenti non obtemperaverint (12), quidve contra disciplinam publicam fecerint (13). Tribuni etiam militum, et præfecti classium, alarumve: ut sine aliquo impedimento legis Juliæ per eos militare delictum coerceri possit.

§. 3. Lege Julia de vi privata tenetur, qui quem armatis hominibus possessione, domo, villa agrove dejecerit, expugnaverit, obsederit, cluserit, idve ut fieret, homines commodaverit, locaverit, conduxerit, quive cœtu, concursu (14), turba, seditione incendium fecerit, funerari, sepelirive aliquem prohibuerit, funusve eripuerit, turbaverit: Et qui eum, cui aqua et igni interdictum est, receperit, celaverit, tenuerit. Quive cum telo in publico fuerit: templa, portas, aliudve quid publicum armatis obsederit (15), cinxerit, clauserit, occupaverit. Quibus omnibus convictis, si honestiores sint, tertia pars bonorum eripitur, et in insulam relegantur, humiliores in metallum damnantur.

§. 4. Creditor chirographarius si sine jussu præsidis per vim debitoris sui pignora cum non habuerit obligata, acceperit, in legem Juliam de vi privata committit (16). Fiduciam vero, et pignora apud se deposita persequi et sine auctoritate judicis vindicare non prohibetur (17).

TIT. XXVII.

DE LEGE JULIA PECULATUS.

Si quis fiscalem pecuniam attractaverit, subripuerit, mutaverit, seu in suos usus converterit, in quadruplum (18) ejus pecuniæ, quam sustulit, condemnatur.

TIT. XXVIII.

AD LEGEM JULIAM REPETUNDARUM.

Judices pedanei si pecunia currupti dicantur (19), plerumque a præside aut curia submoventur, aut in exilium mittuntur, aut ad tempus relegantur.

(1) Quod verisimile est Paulum ex aliqua constitutione sumpsisse.

(2) S. C. de quo hic agitur, factum fuit Neronis temporibus. Suet. *in Nerone*.

(3) *l.* 1. §. *is qui aperuerit. D. de leg. Corn. de fals.* Extat hæc sententia in *l.* 38. §. *qui vivi. D. de pœn.*

(4) *d. l.* 38. §. *si quis instrumentum.*

(5) In Pandectis legitur, *deportatur. l.* 38. §. *instrumenta. D. de pœn.* quod ex hoc loco emendandum censeo.

(6) *l.* 2. *C. de fid. inst. l.* 3. *C. si reus vel accus.*

(7) *l.* 13. *D. de leg. Corn. de fals.*

(8) *l.* 27. §. *ult. D. de leg. Corn. de fals. l.* 3. *D. ad leg. Jul. majest.*

(9) *l.* 10. *C. de accus.* Sidonius Apollin. *lib.* 5.

(10) *l.* 7. *D. ad leg. Jul. de vi pub.* Provocatio a magistratu olim ad Populum fiebat, nunc ad Imperatorem.

(11) *l.* 10. §. *ult. D. ad leg. Jul. de vi pub.* §. *item lex Julia de vi. Inst. de publ. judic. l.* 5. §. *ult. l. pen. D. ad leg. Jul. de vi pub.*

(12) Quod jure fieri ostendit *l.* 13. §. 2. *D. de injur.*

(13) Ut seditionum auctores, factionum duces. *l.* 16. *D. de appell.*

(14) Sic hunc locum emendavi ex *l.* 5. *D. ad leg. Jul. de vi pub.*

(15) Hi omnes, pœna legis Juliæ privatorum coercentur. Alii pœnam Juliæ publicorum statuunt *l.* 3. 4. 5. 10. *D. ad leg. Jul. de vi pub.* sed quandoquidem hæc, quasi paria conjungi solent, convocatis armatisve hominibus, et utriusque legis crimen objici potest: quod fieri quandoque ex eodem facto ostendit *l.* 32. *D. de pœn.*

(16) *supr. lib.* 2. *tit.* 14. *l.* 5. *C. ad leg. Jul. de vi pub. l. ult. D. ad leg. Jul. de vi priv.*

(17) *l.* 3. *C. de pign.* Dico fiduciam et pignora: nam hypothecas si per vim auferat, credo eum teneri lege Julia. *l.* 3. *C. vi bon. rapt.*

(18) Hujus legis pœna primum fuit litis æstimatio in quadruplum. *l. pen. D. eodem tit. l.* 1. *C. eod.* tum deportatio, deinde ultimum supplicium.

(19) Damnati pecuniam in quadruplum plerumque reddunt his, a quibus acceperunt, *l.* 1. *C. eod tit.* et hoc amplius extra ordinem puniuntur, vel exilio, vel relegatione, vel ordinis amotione, vel duriori pœna. *l.* 7. §. *ult. D. eod. tit.* Extat hæc sententia in *l.* 38. §. *judic. D. de pœn.*

TIT. XXIX.

AD LEGEM JULIAM MAJESTATIS.

§. 1. Lege Julia majestatis tenetur is, cujus ope, consilio adversus Imperatorem vel Remp. arma mota sunt, exercitusve ejus in insidias deductus est, quive injussu Imperatoris bellum gesserit, delectumve habuerit, exercitum comparaverit, sollicitaverit, deseruerit Imperatorem. His antea in perpetuum igni et aqua interdicebatur, nunc vero humiliores bestiis objiciuntur, vel vivi exuruntur: honestiores capite puniuntur. Quod crimen non solum facto, sed et verbis (1) impiis maxime exacerbatur.

§. 2. In reum majestatis inquiri prius convenit, quibus opibus, qua factione, quibus hoc auctoribus fecerit. Tanti enim criminis reus non obtentu adulationis (2) alicujus, sed ipsius admissi causa puniendus est. Et ideo cum de eo quæritur, nulla dignitas a tormentis excipitur.

TIT. XXX.

AD LEGEM JULIAM AMBITUS.

Petiturus magistratum, vel provinciæ sacerdotium, si turbam suffragiorum causa conduxerit (3) convictus, ut vis publicæ reus in insulam deportatur.

TIT. XXXI.

DE POENIS MILITUM.

§. 1. Si pecunia accepta miles custodiam dimiserit, capite puniendus est (4). Et certe quæritur, cujus criminis reus dimissus esse videatur.

§. 2. Qui custodiam militi prosequenti magna manu excusserint, capite puniuntur.

TIT. XXXII.

QUANDO APPELLANDUM SIT.

Quotiens jusjurandum (5) postulatur, eo tempore appellandum est, quo defertur, non quo juratur.

TIT. XXXIII.

DE CAUTIONIBUS, ET POENIS APPELLATIONUM.

§. 1. Ne liberum quis et solutum haberet arbitrium retractandæ, et revocandæ sententiæ, et pœnæ, et tempora appellatoribus præstituta sunt. Et nisi juste appellaverint, tempora ad cavendum (6) in pœna appellationis præstituta sunt. Igitur morans eo in loco, ubi appellavit, cavere debet, ut ex die acceptarum literarum continui quinque dies computentur. Si vero longius, salva dinumeratione integri quinque dies cum eo ipso, quo literas acceperit, computantur.

§. 2. Ne quis in captionem verborum in cavendo incidat, expeditissimum est pœnam ipsam, vel quid aliud pro ea deponere (7). Necesse enim non habet sponsorem quis, vel fidejussorem dare, aut præsentem esse. Sed si contra eum fuerit pronunciatum, perdit quod deposuit.

§. 3. Quotiens in pœna appellationis cavetur, tam unus, quam plures fidejussores, si idonei sunt (8), dari possunt. Sufficit enim etiam per unum idoneum indemnitati pœna consuli.

§. 4. Si plures appellant, una cautio sufficit: et si unus caveat, omnibus vincit (9).

§. 5. Cum a pluribus sententiis provocatur, singulæ cautiones exigendæ sunt (10), et de singulis pœnis spondendum est.

§. 6. Modus pœnæ, in qua quis cavere debet, specialiter in cautione exprimendus est, ut sciat, in qua stipulatio committatur (11). Aliter enim recte cavisse non videtur.

§. 7. Assertor (12) si provocet, in ejusmodi tertiam cavere debet, quanti causa æstimata est.

TIT. XXXIV.

DE DIMISSORIIS LITERIS.

§. 1. Ab eo a quo appellatum est, ad eum, qui de appellatione cogniturus es, literæ dimissoriæ diriguntur, quæ vulgo Apostoli (13) appellantur, quorum postulatio, et acceptio intra quintum diem ex officio facienda est.

§. 2. Qui intra tempora præstituta dimissorias non postulaverit, vel acceperit, vel reddiderit, præscriptione (14) ab agendo submovetur.

(1) Est judicium de majestate duplex, Perduellionis, et majestatis. *l. ult. D. ad leg. Jul. maj.* Rursus aut de factu aliquo est, aut de maledicto: idemque prorsus Modestinus scripserat in *l.* 7. §. *ult. D. ad leg. Jul. majest.* Sed ex maledicto non contrahi crimen majestatis postea constitutum est, constitutioque relata in Codicem Justiniani. *l.* 1. *C. si quis Imp. mal.* verba Tribonianus immutavit: haud perite.

(2) *l.* 7. §. 3. *D. ad leg. Jul. majest.* Adeo grave est hoc crimen, ut nulla dignitas a tormentis excipiatur. *l.* 3. *et* 4. *C. eod.*

(3) Quæ lex hodie cessat, quoniam nulla habentur comitia, omni belli et pacis jure in principem collato. Sed ad instar legis Juliæ ex SC. tenetur is, qui Duumviratum, vel sacerdotium, corruptis decurionum suffragiis, petit. *l.* 1. *De leg. Jul. ambit.*

(4) Aut, ut adjicitur in *l. ult. D. de cust. reor.* in extremum militiæ gradum transcribuntur.

(5) Necessarium, id est, quod in judicio defertur. *l.* 26. §. *ult. l.* 25. *l. ult. D. de jurejur.*

(6) Hoc cautionis genus hodie sublatum est. *l.* 6. §. *ult. C. de appell.*

(7) Nec tamen æque receptum est in prætoriis stipulationibus. *l.* 7. *D. de præt. stipul.*

(8) Quod et in omnibus satisdationibus admittendum reor.

(9) Licet non omnes videantur appellasse. *l.* 3. *l.* 10. §. *ult. D. de appell.*

(10) *l.* 17. *D. de appell.*

(11) Quod et in stipulationibus prætoriis. quæ quanti ea res est, promissionem habent, expeditius est. *l. ult. D. de præt. stipulat.*

(12) De assertore diximus in hujus lib. *tit.* 1.

(13) *l.* 9. *D. de jur. fisc. l.* 1. *D. de libell. dimissor.*

(14) Hæc causa est, cur in libro singulari de præscriptionibus Modestinus de Apostolis tractaverit. *l.* 106. *D. de verbor. sign.* Credo autem intra quintum diem et petendos, et accipiendos, et reddendos Apostolos fuisse salva semper absentibus pro ratione itineris dierum dinumeratione.

TIT. XXXV.
DE REDDENDIS CAUSIS APPELLATIONUM.

§. 1. Meritum appellationis causæ capitalis, et ipsam rationem status non nisi per nosmetipsos (1) prosequi possumus. Nemo enim absens aut duci in servitutem potest, aut damnari.

§. 2. Moratorias appellationes, et eas, quæ ab executoribus, et confessis (2) fiunt, recipi non placuit.

§. 3. Eum, qui appellat, cum convitio ipsius judicis (3) appellare non oportet: ideoque quod ita factum est, arbitrio Principis vindicatur.

TIT. XXXVI.
POST PROVOCATIONEM QUID OBSERVANDUM SIT.

§. 1. Quotiens possessor appellat, fructus medii temporis deponi convenit (4). Quod si petitor provocet, fructus in causâ depositi esse non possunt, nec recte eorum nomine satisdatio postulatur.

§. 2. Si propter prædia urbana, vel mancipia appelletur, pensiones eorum, vel mercedes, vecturæ etiam, si de navi agatur, deponi solent.

TIT. XXXVII.

DE MERITIS APPELLATIONUM.

Omnimodo probandum est, ut quotiens injusta appellatio pronunciatur, sumptus, quos, dum sequeretur adversarius, impendit, reddere cogatur, non simplos, sed quadruplos (5).

(1) *l.* 1. *D. an per al. caus. app. red poss.*
(2) Reo confitente certa res est certa lex. A lege autem certa non potest appellari: et hoc est, quod dicitur, a pœna non appellari. *l. si qua pœna. D. de verb. sign.*
(3) Diximus *Supr. tit. de injur.*
(4) *l.* 5. *C. quor. appell. non rec.*
(5) Videtur abrogari l. 3. *C. de fruct. et lit. expens.*

CAJI INSTITUTIONUM
LIBER PRIMUS.

TIT. I.

DE LIBERTATIBUS SERVORUM.

Caji Institutionum liber primus dicit, omnes (1) homines aut liberos esse, aut servos. Sed ex ipsis, qui liberi sunt, alios esse ingenuos, alios libertinos. Ingenuos (2), qui ingenui nati sunt; Libertinos, qui pro (3) justa (4) servitute manumissi, liberi fiunt. Ingenuorum omnium unus status est: libertorum vero ideo non unus est, quia tria (5) sunt genera libertorum: quia liberti aut cives Romani sunt, aut Latini, aut Dedititii. Tamen qui cives Romani sint, qui Latini, qui Dedititii, breviter explanandum est.

§. 2. Cives Romani sunt, qui his tribus modis, id est, testamento (6), aut in Ecclesia (7), aut ante (8) Consulem fuerint manumissi.

§. 3. Latini (9) sunt, qui aut per epistolam (10), aut inter amicos (11), aut convivii (12) adhibitione manumittuntur.

§. 4. Dedititii (13) vero sunt, qui post admissa crimina suppliciis subditi, et publice pro criminibus cæsi sunt: aut in quorum facie (14), vel corpore quæcunque indicia (15), aut igne, aut ferro (16) impressa sunt, et ita impressa sunt, ut deleri non possint: ii, si manumissi fuerint, Dedititii appellantur.

§. 5. Sed inter hæc tria genera libertorum ideo cives Romani meliorem statum habent: quia et testamenta facere, et ex testamento quibuscunque personis succedere possunt. Nam et Latini, et Dedititii, nec testamenta condere (17), nec sibi ex testamento aliorum aliquid dimissum possunt ullatenus vindicare. Tamen Latini certis (18) rebus privilegia civium Romanorum libertorum consequi possunt: Dedititii vero nulla ratione possunt ad civium Romanorum libertorum beneficium pervenire. Nam

(1) *Inst. de jure personarum in pr. l.* 3. *D. de statu hominum.*
(2) *Inst. de ingenuis.*
(3) Ex justa, *l.* 6. *D. de statu hom.*
(4) De justa servitute *v. l.* 3. *D. de stip. serv.*
(5) Dixi ad Ulp. 1. §. 5.
(6) Dixi ad Ulp. 1. §. 6.
(7) Cajo Ethnico unde quæso Ecclesiæ nomen? lege igitur, aut censu aut ante Consulem.
(8) Idem ac si diceret, apud Prætorem, vel vindicta. Ulp. *d. loco.* §. 7.
(9) Vide *C. de Latina libertat. toll.*
(10) Vid. *l. un.* §. 1. *C. de Latina libert. toll.*
(11) Dixi ad Ulp. 1. §. 10. adde *l. un.* §. 10. adde *l. un.* §. 2. *C. de Latina libert. toll.*
(12) Per mensam, *Theoph. Inst. de libertis.* non paupertatis causa servum mensæ domino adhibente, sed præsentibus amicis contestante, se Latinitatis causa servum convivio adhibere. Papinianus *tit.* 44.
(13) Vid. *C. de dedititia libert. toll.* Ulp. 1. §. 11.
(14) Aut fronte. Theop. *Inst. de libert.* §. τῶν δὲ ἀπελευθέρων.
(15) στίγματα Theoph. *ibid.* vestigia. Ulp. 1. §. 11. cicatrices, notæ, *l.* 1. §. 8. *D. de fugitivis:* ubi dixi de hujusmodi notis.
(16) Aut verubus; unde subverbustæ, quasi verubus ustæ. *Plautus*: ulcerosam, compeditam, subverbustam, sordidam. Festus *in voce Subverbustam.* Tertullianus *in lib. de Pallio*: subverbustam in liberalibus. *intelligit autem* στιγματίας
(17) *V.* §. 4. *Inst. de success. lib.*
(18) De quibus v. Ulpian. 3.

Latini patronorum beneficio, id est, si iterum (1) ab ipsis aut testamento, aut in Ecclesia, aut ante Consulem manumittantur, civium Romanorum privilegia consequuntur.

§. 6. Non tamen omnes domini servos suos manumittere possunt. Nam si aliquis multa debita habeat, cujus substantia creditoribus teneatur obnoxia (2), si in fraudem creditoris sui servos suos manumittere voluerit, collata manumissio non valet.

§. 7. Aut si libertus civis Romanus filios liberos non habuerit, et in (3) fraudem patroni sui servos suos manumittat, similiter data manumissio non valet.

§. 8. Præterea minor quicunque viginti annorum dominus servo suo libertatem dare non potest, nisi forte tantum minor manumissor, cui pater suus et mater a patrono donati sunt, eosdem manumittat, aut certe pædagogum (4), aut collactaneum manumittat. Nam quamlibet dominus, i. e. quatuordecim annos egressus (5), testamentum facere possit, et heredem instituere, et legata relinquere, libertatem tamen servis non (6) potest in hac ætate conferre.

TIT. II.

DE NUMERO (7) SERVORUM TESTAMENTO MANUMITTENDORUM (8).

Constitutum est (9), quantum servorum numerum testamento, de quanta familia liceat manumitti, hoc (10) ordine: ut si quis duos servos habet, ambos manumittere possit. Qui vero tres, duos testamento manumittat. Qui quatuor, similiter duos. Qui sex, tres. Qui octo, quatuor. Qui decem, quinque. Qui undecim, duodecim, tredecim, quatuordecim, quindecim, sedecim, decem et septem: similiter quinque. Qui decem et octo, sex. Et ab hoc numero usque ad triginta, tertiam partem manumittere liceat. Qui amplius quam triginta habuerit, usque ad centum, quartam partem de numero servorum manumittere potest: qui vero plures quam centum habuerit, quintam partem manumittere potest. Sed et hoc statutum est, ut de qualibet grandi familia, nulli amplius quam (11) centum testamento manumittere liceat.

§. 2. Nam qui voluerit aut in Ecclesia, aut ante Consulem, aut inter amicos aut per epistolam manumittere, potest his manumissionibus omnem (12) familiam jugo servitutis absolvere.

§. 3. Nam si aliquis testamento plures manumittere voluerit, quam continet numerus suprascriptus, ordo servandus est: ut illis tantum libertas valeat, qui (13) prius manumissi sunt usque ad illum numerum quem explanatio continet superius comprehensa: qui vero postea supra constitutum numerum manumissi leguntur, integre in servitute eos certum est permanere. Quod si non nominatim servi, vel ancillæ in testamento manumittantur, sed confuse omnes servos suos, vel ancillas is qui testamentum facit, liberos facere voluerit, nulli (14) penitus firma esse jubetur hoc ordine data libertas: sed omnes in servili conditione, qui hoc ordine manumissi sunt, permanebunt. Nam et si ita in testamento servorum manumissio adscripta fuerit, id est, in circulo (15), ut qui prior, qui posterior nominatus sit, non possit agnosci, nulli ex his libertatem valere manifestum est, si agnosci non potest qui prior, qui posterior manumissus fuerit.

§. 4. Nam si aliquis in ægritudine constitutus, in fraudem (16) hujus legis facere noluerit testamentum, sed epistolis (17), aut quibuscunque aliis rebus servis suis pluribus quam per testamentum licet, conferre voluerit libertates, et sub tempore mortis hoc fecerit, ii qui prius manumissi fuerunt usque ad numerum superius constitutum, liberi erunt. Qui vero post statutum numerum manumissi fuerint, servi sine dubio permanebunt.

§. 5. Nam si incolumis quoscunque diverso tempore manumisit: inter eos qui per testamentum manumissi sunt, nullatenus computentur.

TIT. III.

DE JURE PERSONARUM.

Aliquæ personæ sui (18) juris sunt, aliquæ alieno juri subjectæ sunt. Itaque cum (19) ostenditur quæ personæ alieno juri subjectæ sint, tunc evidenter agnoscitur, quæ sui juris sint.

§. 2. In (20) potestate itaque dominorum sunt servi, quam potestatem omnes gentes habere certum est: sed distringendi in servos dominis pro sua potestate permittitur, occidendi (21) tantum servos suos domini licentiam non (22) habebunt, nisi forte servus dum pro culpæ modo cæditur, casu forsitàn moriatur. Nam si (23) servus dignum morte crimen admiserit, iis judicibus quibus publici officii potestas commissa est, tradendus est, ut pro suo crimine puniatur.

§. 3. In (24) potestate etiam patrum sunt filii ex legitimo matrimonio procreati.

(1) 3. Ulpian. 4.

(2) Nec sit solvendo. v. Ulp. 1. §. 14. *v. Inst. quibus ex caus. manum. non licet. l.* 10. *l.* 16. *D. qui et a quibus manum. liberi non fiant.*

(3) Dixi ad Ulp. 1. §. 15.

(4) §. 5. *Inst. quib. ex caus. manum. l.* 12. *D. de manum. vindict.*

(5) *d. l.* 13.

(6) Id merito hodie abrogatum et immutatum est §. 7. *Inst. qui manum.*

(7) *V. l.* 5. *D. qui test.*

(8) Dixi ad Ulp. 1. §. 24.

(9) Lege Fusia Caninia. *v. Inst. de l. Fus. Can. tollenda.*

(10) V. Paul. 4. *sent.* 14. *§. ult.*

(11) Dixi ad Ulpian. *d. loco.* Vopiscus *in Tac.* Servos manumisit intra centum tamen, ne Caninjam transiisse videretur.

(12) Omnem familiam manumittere possumus, *Inst. de lege Fus. Can.*

(13) Dixi ad Ulp. 1. §. 24. *in fin.*

(14) *l.* 42. *l.* 43. *D. de her. inst.*

(15) Id est, in orbe tereti et permixtim. ita ut non appareat, quis primus sit, ut si ita scribat in orbe tereti, Stichus Pamphilus Damas liberi sunto? nulli competet libertas. In sphæra enim non est locus inferior vel superior.

(16) Vetitus testamento plures (quam lege definiti sint) servos manumittere, in fraudem legis per epistolam manumittere alios non potest.

(17) Epistola manumittere quis servum potest, ut et codicillis, Paul. 4. *sent.* 14. §. 2.

(18) Dixi ad Ulp. 4.

(19) *l.* 1. *D. pr. Instit. de his, qui sunt sui.*

(20) *d. l.* 1. §. 1. *Inst. de his, qui sunt sui.*

(21) *d. l.* 1. §. 2. *l.* 2. *D.* §. 2. *Instit. de his, qui sunt sui.*

(22) Et ita jus vetus vitæ et necis abrogatur. adde *l.* 11. *D. ad leg. Corn. de sicar.*

(23) V. *l.* 96. *D. de verb. oblig.*

(24) *Instit. de patria potest. in princ. l.* 3. *D. de his qui sunt sui.*

TIT. IV.
DE MATRIMONIIS.

Legitimæ sunt nuptiæ, si Romanus Romanam (1) nuptiis (2) intervenientibus, vel consensu (3) ducat uxorem.

§. 2. Sed non (4) omnes personas uxores ducere licet: quia nec (5) patri filiam, nec filio matrem, nec avo neptem, nec nepoti aviam. Quod non solum de personis quæ nobis propinquitate conjunctæ sunt, sed (6) etiam de adoptivis, hoc est, adfiliatis, jussum est observari. Nam etsi (7) per emancipationem adoptio dissolvatur, nuptias tamen inter has personas semper constat illicitas.

§. 3. Inter (8) fratrem quoque et sororem, sive eodem (9) patre ac matre nati fuerint, sive diversis matribus aut patribus, matrimonia esse non possunt. Inter adoptivos etiam fratres illicita sunt conjugia, nisi (10) forte adoptio emancipatione fuerit dissoluta: nam si emancipatio intervenerit, nuptiæ inter hujusmodi fratres licite contrahuntur.

§. 4. Fratris quoque et sororis filiam (11) uxorem ducere non licet.

§. 5. Sororem quoque patris (12) ac matris (13) uxores accipere non licet.

§. 6. Genero quoque socrum (14) suam: nec socero nurum (15) uxorem accipere licet, neque vitrico privignam (16), neque privigno novercam (17).

§. 7. Fratres enim amitinos, vel consobrinos in matrimonium jungi nulla ratione permittitur (18).

§. 8. Sed nec uni viro duas (19) sorores uxores habere, nec uni mulieri duobus (20) fratribus jungi permittitur.

§. 9. Quod si quis incestas vel nefarias, id est, quæ sunt superius comprehensæ nuptias inierit, nec (21) uxorem habere videtur, nec filios (22). Nam ii qui ex hujusmodi conceptione nati fuerint, quamlibet matrem videantur habere, patrem vero nullatenus habere censentur, et tanquam si de adulterio concepti fuerint, computantur: qui spurii (23) appellantur, hoc est, sine patre filii.

§. 10. Regula juris hoc continet, ut qui legitime concipiuntur, tempore conceptionis statum sumant: qui vero non (24) de legitimo matrimonio concipiuntur, statum sumant eo tempore quo nascuntur. Ac proinde legitima conjunctione conceptus, etiamsi mater ejus statum mutet, id est, si ancilla fiat, ille qui legitime conceptus est, ingenuus nascitur: nam qui non legitimo matrimonio concipitur, si mater ejus ex ancilla, dum prægnans est, libera facta fuerit, liber nascetur: si vero ex ingenua ancilla prægnans facta fuerit, servus nascetur; quia non legitime, sed vulgo (25) conceptus est.

TIT. V.
DE ADOPTIONIBUS (26).

Adoptio naturæ (27) similitudo est, ut aliquis filium habere possit, quem non generavit.

§. 2. Et ipsa adoptio duobus (28) modis fit: una quæ adrogatio dicitur: alia quæ adoptio. ┼ Adrogatio est quando aliquis patrem non habens (29) adoptatur: et ipse se in potestatem adoptivi patris dat. Et ideo adrogatio dicitur (30), quia et ille qui adoptat, interrogatur, utrum illum quem adoptat, filium habere velit: et ille qui adoptatur, interrogatur utrum id fieri velit. ┼ Illa vero alia adoptio est, ubi quis patrem habens (31), ab alio patre adoptatur: et ille qui adoptatur, de certi patris potestate discedit, et in adoptivi patris incipit esse potestate.

§. 3. Nam et fœminæ (32) adoptari possunt, ut loco filiarum adoptivis patribus habeantur: fœminæ vero adoptare (33) non possunt, quia nec filios ex se natos in potestate habent.

§. 4. Spadones (34) aut qui generare non possunt, adoptare possunt. Et licet filios generare non possint, quos adoptaverunt filios habere possunt.

§. 5. Si quis vero filios habens se dederit adoptandum, non solum ipse in patris adoptivi potestatem redigitur, sed (35) et filii ejus, si tamen avum paternum non habuerint, in adoptivi patris transeunt potestatem, tanquam nepotes.

TIT. VI.
QUIBUS (36) MODIS FILII EXEUNT
DE POTESTATE PATRIS.

Filii qui in potestate patris sunt, mortuo patre sui juris fiunt. Sed si hic filius qui morte patris sui juris

(1) Vid. *Inst. de nupt. in princ.* dixi ad Ulp. 5. §. 4.
(2) Id est, ritu solemni.
(3) Vid. *l.* 15. *in fin. D. de cond. et dem. l.* 10. *D. de reg. jur.*
(4) §. 1. *Inst. de nupt.*
(5) *d.* §. 1. *l.* 53. *l.* 68. *D. de ritu nupt. l.* 17. *C. de nupt.* 5. Ulp. 6.
(6) *d.* §. 1. *vers. et hæc adeo.*
(7) *d.* §. 1. *in fin. d. l.* 53. *l.* 13. *in fin. D. de adopt.*
(8) §. 2. *vers. sane inter fratrem. Inst. de nupt. l.* 17. *C. de nuptiis.*
(9) *d. vers. sane.*
(10) *d.* §. 2. *vers. sed si qua. l.* 17. *D. de ritu nupt.*
(11) §. 3. *Inst. de nuptiis. l.* 39. *D. de ritu nupt. l.* 17. *C. de nupt. l. ult. C. de incestis et inutil. nupt.*
(12) Id est, amitam. §. 5. *Inst. de nupt. l.* 17. *in fin. D. de ritu nupt.*
(13) Id est, materteram. *d.* §. 5. *d. l.* 17. *D. de ritu nupt. l.* 17. *C. de nupt.*
(14) §. 7. *Inst. l.* 17. *C. de nupt.*
(15) §. 6. *Inst. de nupt. d. l.* 17. *l.* 5. *in fin. D. de condict. sine causa. l.* 38. *D. ad l. Jul. de adult.*
(16) *d.* §. 6. *vers. Item si adhuc privigna. l.* 5. *in fin. D. de condict. sine causa. l.* 14. *in fin. l.* 40. *D. de ritu nupt. l.* 38. *D. ad l. Jul. de adult. l.* 17. *C. de nupt.*
(17) *l.* 38. *D. ad l. Jul. de adult. Novell.* 115. c. 3. §. 5. *l.* 17. *C. de nuptiis.*
(18) Imo permittitur, §. 4. *Inst. de nuptiis. dixi ad l.* 19. *C. de nupt.*
(19) *l.* 5. *l.* 8. *C. de incestis et inutil. nupt.*
(20) *d. l.* 5. *d. l.* 8.
(21) Pœna incestarum nuptiarum.
(22) Nec dotem, §. 12. *Inst. de nupt. l. ult. D. de condict. sine causa. l.* 52. *D. de ritu nupt.*
(23) Dixi ad Ulp. 4. §. 2.
(24) Adde *l.* 24. *D. de statu.*
(25) Qui vulgo conceptus, *v. l.* 23. *D. de statu homin.*
(26) *L.* 1. *D.* 7. *et L.* 1. *Instit.* 11. 8. Ulp.
(27) *l.* 1. *l.* 16. *D.* §. 8. *Instit. de adopt.* Ulp. 8. §. 1.
(28) §. 1. *Inst. l.* 1. *in fin. l.* 2. *D. eod.*
(29) Id est, qui sui juris sit, *d.* §. 1. *d. l.* 2.
(30) Unde dicta adrogatio.
(31) Et ita non sui juris.
(32) 8. Ulp. 5. *l.* 21. *D. eod.*
(33) V. 8. Ulp. 9. §. 10. *Inst. eod.*
(34) 8. Ulp. 6. §. 9. *Inst. eod. l.* 2. §. 1. *l.* 40. *in fin. D. eod.*
(35) *d. l.* 40. *in pr.* 8. Ulp. 8. §. 11. *Inst. eod.*
(36) *L.* 1. *Inst.* 12. *Novell.* 81. De emancipationibus liberorum, *L.* 8. c. 49. Quemadmodum filii efficiuntur sui juris, Paul. 2. *sent.* 25. 10. Ulp. qui in potestate mancipioque sunt, quemadmodum eo liberentur.

effectus est, filios habeat, in ejus post patris sui obitum erunt filii potestate. Nam si pater moriatur, et avus (1) paternus vivat, nepos ex filio sui juris esse non potest: quia in avi remanet potestate, qui (2) avo mortuo sui juris efficitur. Item si moriatur pater, et relinquat filium emancipatum, et ex eodem filio emancipato nepotes, tunc (3) nepotes liberi et sui juris erunt, et in patris emancipati potestatem non veniunt.

§. 2. Item de potestate patris exeunt filii, si pater eorum in exilium (4) missus fuerit: quia non potest filium civem Romanum in potestate habere homo peregrinæ (5) conditionis effectus. Item filius si vivo patre in exilium (6) missus fuerit, in potestate patris civis Romanus esse non potest, quia similiter peregrinæ conditionis factus cognoscitur.

§. 3. Item si ab hostibus pater captus (7) sit: in potestate, quandiu apud hostes fuerit, filios non habebit. Sed si de captivitate evaserit, jure postliminii omnem, sicuti in aliis rebus, ita et in filios recipit potestatem. Si vero pater, qui ab hostibus captus est, in captivitate moriatur, ab eo tempore, quo ab hostibus captus est, filii sui juris effecti intelliguntur.

§. 4. Item per emancipationem (8) filii sui juris efficiuntur. Sed filius masculus tribus (9) emancipationibus de potestate patris exit, et sui juris efficitur. † Mancipatio autem, hoc est, manus traditio, quædam similitudo (10) venditionis est: quia et in (11) emancipationibus præter illum, hoc est, certum patrem, alius pater adhibetur, qui fiduciarius nominatur. Ergo iste naturalis pater filium suum fiduciario (12) patri mancipat, hoc est, manu tradit: a quo fiduciario patre naturalis pater unum aut duos nummos, quasi in similitudinem pretii accipit, et iterum eum acceptis nummis fiduciario patri tradit. Hoc secundo et tertio (13) fit, et sic de patris potestate exit. Quæ tamen mancipatio solebat ante Præsidem fieri, modo ante Curiam facienda est: ubi quinque testes cives Romani in præsenti erunt, et pro illo, qui Libripens (14) appellatur, id est, stateram tenens, et qui Antestatus (15) appellatur, alii duo, ut septem testium numerus impleatur. Tamen cum tertio mancipatus fuerit filius a patre naturali fiduciario patri, hoc agere debet naturalis pater, ut ei a fiduciario patre remancipetur (16), et a naturali patre manumittatur: ut si filius ille mortuus fuerit, ei in hereditate naturalis pater non fiduciarius succedat. Fœminæ (17), vel nepotes masculi ex filio, una emancipatione de patris, vel avi exeunt potestate, et sui juris efficiuntur. Et ii ipsi quamlibet una mancipatione de patris, vel avi potestate exeant, nisi a patre remancipati fuerint, et a naturali patre manumissi, succedere eis naturalis pater non potest, nisi fiduciarius, a quo manumissi sunt: nam si remancipatum sibi naturalis pater, vel avus manumiserit, ipse eis in hereditate succedit. Quod si habeat quis filium, et ex eo nepotes: et voluerit filium emancipare, et nepotes in sua potestate retinere, in arbitrio ejus est: aut si voluerit nepotes emancipare, et filium in sua potestate retinere, et hoc ei pro juris ordine licere manifestum est. Quod non solum de nepotibus, sed et de pronepotibus similiter facere potest.

TIT. VII.
DE TUTELIS (18).

Tutores aut legitimi sunt, aut testamentarii. † Legitimi sunt, qui pupillo per virilem (19) sexum (20) propinquitate conjunguntur: et qui proximior fuerit de adgnatis, ad ipsum legitima tutela pertinet: quia (21) is, qui proximus fuerit ad tutelam, ipse proximus est ad hereditatem. † Testamentarii (22) sunt, quos patres (23) aut avi paterni (24) in testamento suo tutores filiis (25) aut nepotibus delegaverint. Quod si nec testamentarius tutor fuerit, nec legitimus, tunc inquisitione judicis pupillis tutores dantur (26).

TIT. VIII.
DE CURATORIBUS (27).

Peractis pupillaribus annis, quibus tutores absolvuntur, ad curatores ratio minorum incipit pertinere. Sub curatore sunt minores ætate, majores eversores (28), insani. Ii, qui minores sunt, usque ad viginti et quinque annos completos sub curatore sunt. Qui vero eversores, aut insani sunt, omni tempore vitæ suæ sub curatore esse jubentur: quia substantiam suam rationabiliter gubernare non possunt.

(1) *Inst. eod. in pr. l.* 15. *D. quando dies legat.* Ulp. 2.

(2) *l.* 5. *in fin. C. de his, qui sunt sui.*

(3) *Inst. eod. in pr.*

(4) Exilio patris filius fit sui juris. *ut hic.* Exilio filii pater suam potestatem amittit. *Infr.* adde deportatione insulæ, §. 1. *Inst. eod.* aquæ et ignis interditione, 10. Ulp. 3. relegatione. §. 2. *Inst. eod.* pœnæ servitute. §. 3. *Inst. eod. l.* 7. *D. de his: qui sunt sui.*

(5) Peregrinus civem in sua potestate non habet, *ut hic.* ut e contra civis in sua potestate peregrinum non habet, Ulp. 10. §. 3.

(6) V. *Supr. eod.*

(7) Ulp. 10. §. 4. §. 5. *Inst. quib. modis jus patriæ potestat.*

(8) *Tit. C. de emancipat. liber.* Paul. 2. *sent.* 25. §. 2. 3. 4. 5.

(9) *V.* 10. Ulp. 10.

(10) Mancipatio, similitudo venditionis. Ter igitur mancipari est ter vendi. Trina mancipatio, trina venditio.

(11) Hujusmodi venditiones liberarum personarum figuratæ. *l.* 6. *C. de emancip. liber.* et imaginariæ dicuntur, §. 6. *Inst. quib. mod. jus patriæ potest.* vanæ observationes *d. l.* 6. et antiquæ. *d.* §. 6. ut quæ non sine injuriis et alapis fierent. *Novell.* 81. Idque receptum erat ex lege XII. Tab. Si pater filium ter venundarit, filius a patre liber esto. Ulp. 10. §. 1. quam itidem constat ex legibus Romuli mutuatam. Dionys. Halicarn. 12. Olim parentibus licuit quoque filios interficere, dixi ad *l.* 11. *in fin. D. de lib. et posthum.* adde *l. ult. C. de patria potestat.* Hodie vetitum est, ne quis filios vendat, donet, vel pignoret, *l.* 1. *l.* 2. *C. de patrib. qui filios suos distraxerunt.* Vetitum est etiam ne interficiat. *d. l. ult.*

(12) Fiduciarius pater.

(13) Ne id ita intelligas, quasi trinæ illæ venditiones fierent uno et eodem tempore, cum singulis diebus, adhibitis testibus fieri possent, vel eodem die, vel intermisso. Paul. 2. *sent.* 25. §. 2. adeo ut filius ex prima, secundave mancipatione manumissus, reversus in patriam potestatem, adgnasceretur suus heres. Ulp. *tit.* 23. §. 3.

(14) Libripens.

(15) Antestatus.

(16) Remancipatio.

(17) Dixi ad Ulp. 10. §. 1. *in fin.*

(18) 11. Ulp. 1. *Inst.* 13.

(19) 11. Ulp. 4. §. 1. *Inst. de legit. agnat. tut.*

(20) Legitimi tutores, propinqui masculi.

(21) Ubi tutela, ibi hereditas. *l.* 1. *D. de legit. tutorib.*

(22) V. *D. de testam. tutel.*

(23) Id est, parentes. *l.* 1. *D. de test. tut.* §. 3. *Inst. de tutelis.*

(24) Quid mater? ea liberis tutorem dare potest, confirmandum tamen a magistratu. *l.* 1. §. 1. *l.* 2. *D. de confirmando tut.*

(25) In potestate *d. l.* 1. 11. Ulp. 15.

(26) V. *titulum D. de tutorib. datis.* Adde *Instit. de Atiliano tutore.* 11. Ulp. 18.

(27) 12. Ulp. *et* 1. *Instit.* 23. *et* 27. *D.* 10.

(28) Prodigos intelligit, qui neque tempus neque finem impensarum habent. *l.* 1. *D. de curatorib.* 12. Ulp. 2. *et* §. 3. *Inst. de tutoribus.* hinc domus eversio, *l. ult. D. de offic. præsidis.* quam Græci οἴκου ἀνατροπήν. Hinc etiam patrimonium evertere, *l.* 1. *D. si familia furtum fec.* interversores, *l.* 8. *C. de jure fisci.* eversores, *l.* 2. *C. de palatinis sacr. largit. l.* 1. *C. Theod. de suscept.*

*

CAJI INSTITUTIONUM

LIBER SECUNDUS.

TIT. I.

DE REBUS.

CAjus superiori commentario de jure personarum aliqua disputavit (1). Nunc in hoc commentario de rebus iterum tractat.

§. 2. Omnes itaque res aut nostri juris sunt, aut (2) divini, aut publici. Nostri (3) juris sunt, quæ in proprietate (4) nostra esse noscuntur. Divini (5) juris sunt ecclesiæ, id est templa Dei, vel ea patrimonia, ac substantiæ, quæ ad Ecclesiastica jura pertinent. Publici (6) juris sunt muri (7), fora, portæ (8), theatra (9), circus, arena (10), quæ (11) antiqui sancta appellaverunt (12), pro eo quod exinde tolli aliquid, aut contingi (13) non licet. Sed hæc omnia in nullius (14) bonis sunt, ideo (15) publici juris esse dicuntur. Sed et res hereditariæ (16) antequam aliquis heres existat, id est, quando dubitatur, utrum scriptus, an legitimus heres succedere debeat: in nullius bonis esse videntur (17).

§. 3. Præterea quædam res corporales (18) sunt, quædam incorporales (19).

§. 4. Corporales (20) sunt, quæ manu tangi possunt: velut ager, mancipium, vestis, aurum, argentum, et iis similia.

§. 5. Incorporales (21) sunt, quæ tangi non possunt: qualia sunt ea quæ non in corpore, sed in (22) jure consistunt, sicut est hereditas (23), et obligationes diversis contractibus scriptæ. Et licet hereditas, vel emptio, aut diversi contractus res corporales in se habeant, jus tamen ipsius hereditatis, vel emptionis aliorumque contractuum incorporale est.

§. 5. Incorporalia (24) etiam sunt jura prædiorum urbanorum, vel rusticorum: Prædiorum urbanorum (25) jura sunt, stillicidia, fenestræ, cloacæ, altius erigendæ domus, aut non erigendæ, et luminum: ut ita quis fabricet, ut vicinæ domui lumen non tollat. Prædiorum vero rusticorum (26) jura sunt, via vel iter, per quod pecus aut animalia debent ambulare, vel ad aquam duci, et aquæ ductus, quæ similiter incorporalia sunt. Hæc jura tamen rusticorum prædiorum Servitutes (27) appellantur.

§. 6. Item regulariter constitutum est, ut superposita inferioribus cedant. Ut si quis in solo (28) nostro sine nostro permissu domum ædificaverit, ad eum, cujus terra est, domus ædificata pertineat. Vel si aliquis in agro nostro arbores, aut vineas, vel plantas (29) quascunque posuerit, similiter superficies (30) solo cedat (31). Vel si messem in campo seminaverit (32), omnia hæc, quæ in terram alienam jactantur, domino terræ adquiruntur. Quod et de chartis (33), et pergamenis, si in alienis scribat, licet aureis vel argenteis literis, similiter ejus est scriptura, cujus charta aut pergamenum fuerit. Quod et de tabula, hoc est, si aliquis in tabula mea picturam fecerit, observatur: quia statutum est, ut tabulæ pictura (34) cedat.

§. 7. Quod si quis ex uvis (35) meis vinum, aut spicis (36) frumentum, aut ex olivis (37) oleum fecerit: ejus vinum, triticum, vel oleum est, cujus spicæ, aut uvæ, aut olivæ fuerint. † Si quis etiam ex tabulis alienis navem (38), aut armarium, aut quodcunque ad usum pertinens fecerit, simili ratione ejus erunt, quæ facta fuerint, de cujus ligno facta probantur. † Similiter etiam, si ex lana (39), vel lino vestimenta fecerit, ejus erunt vestimenta, cujus lana vel linum fuisse probabitur.

§. 8. Sed in iis omnibus superius comprehensis, quicunque in terra aliena aliquid posuerit, aut ædificaverit, aut horum, quæ dicta sunt, aliquid fecerit, illis qui

(1) V. *Inst. de rer. divis. et adq. ipsar. dom.* 2. *tit.* 1. Ulp. 19. *de dominiis et adquisitionib. rerum. L.* 1. *D.* 8. *de divis. rer.*
(2) Cajus in lege 2. *D. de div. rer.*
(3) Res nostri juris, quæ et juris humani dicuntur in *d. l.* 1.
(4) Seu nostro patrimonio. *Instit. de rer. div. in pr.*
(5) *d. l.* 1.
(6) Publicæ res nullius in bonis sunt. *d. l.* 1.
(7) Muris res sanctæ §. 10. *Inst. de rer. div. l.* 1. *l.* 8. *in fin. D. d. de divis. rer.* ideoque nullius. §. 7. *Inst. de rer. div. d. l.* 1.
(8) V. *d.* §. 10. *d. l.* 1. *l.* 8.
(9) Ea dicuntur esse universitatis. §. 6. *Inst. de rer. div. l.* 6. §. 1. *D. de div. rer.*
(10) Arena, locus gladiatorum, hinc in arenam se dare, *l. ult. D. de fugit. l.* 4. *D. de accusationib.*
(11) Hæc particula referenda est ad muros, fora, portas, theatra, circum et arenam.
(12) §. 10. *Instit. de rer. div.*
(13) Facit *l.* 8. *in fin. D. de div. rer.*
(14) §. 7. *Instit. de rer. divis.*
(15) Quæ nullius, publica sunt.
(16) *l.* 1. *D. de div. rer.*
(17) V. tamen *l.* 31. *in fin. D. de her. inst.*
(18) V. §. 4. *infr. eod.*
(19) V. §. 5. *infr. eod.*
(20) *l.* 1. §. 1. *D. de div. rer.* §. 1. *Inst. de reb. corporalib.*
(21) *l.* 1. §. 1. *D. de div. rer.* §. 2. *Inst. de reb. corporalib.*
(22) Incorporalia in jure consistunt.
(23) *l.* 119. *D. de verborum signif.*
(24) §. 3. *Inst. de rebus corporalibus*: *l.* 1. *in fin. D. de divis. rer.*
(25) §. 1. *Inst. de serv. præd. l.* 2. *D. de servitut. præd. urban.*
(26) *Inst. de servitutib. in pr. l.* 1. *D. de servit. rusticor.*
(27) V. *tit. D. de servitutib.*
(28) Ædificium solo cedit. §. 30. *Inst. de rer. div.*
(29) Planta solo cedit. §. 31. *Inst. de rer. divis.*
(30) Superficium. quæ vox reperitur in *l.* 32. *D. de jure dot. l.* 39. *D. de leg.* 2.
(31) Superficies cedit solo. v. *D. de superficiebus.*
(32) Res latæ solo cedunt. §. 32. *Inst. de rerum divis. l.* 9. *D. de rerum divis.*
(33) Scriptura chartæ cedit. §. 33. *Inst. de rer. div. l.* 9. §. 1. *de adqu. rer.*
(34) Tabulæ pictura cedit. §. 34. *Inst. de rer. div. l.* 23. §. 3. *D. de rei vind.* Imo tabula picturæ cedit. *l.* 9. §. 2. *D. de adq. rer.*
(35) §. 25. *Inst. de rer. divis. l.* 7. §. 7. *D. de adq. rer. dom.*
(36) *d.* §. 25. *d.* §. 7.
(37) *d.* §. 7. *d.* §. 25.
(38) *d.* §. 25. adde *l.* 61. *D. de rei vind.*
(39) *d.* §. 25. *in fin.*

aliena præsumpserunt, hoc competit, ut (1) expensas vel impendia, quæ in iis fecerint, a dominis, qui rem factam vindicant, recipere possint.

§. 9. Acquiritur autem nobis non solum per nosmetipsos, sed (2) et per eos, qui in potestate nostra sunt: sicut filii (3) vel servi (4): quia quicquid eis a qualibet persona donatum, vel venditum fuerit, aut heredes fuerint instituti, id patribus et dominis sine aliqua dubitatione conquiritur: præter (5) eos filios, quibus per leges castrense peculium habere permissum est. Hi vero servi, qui in usufructu (6) nostro, et in proprietate alterius sunt, hoc tantum usufructuario acquirere possunt, quod opere aut manibus suis fecerint, aut de mercedibus operis sui acceperint. Nam si eis aut hereditas, aut legatum dimittatur, aut donationis aliquid conferatur, hoc proprietario domino, non usufructuario acquiritur.

TIT. II.

DE TESTAMENTIS (7).

PEr universitatem (8), hoc est, omnia simul bona, acquirimus hereditate (9), emptione (10), adoptione: quia is quem adoptaverimus, si sine patre est, cum (11) omnibus bonis suis ad nos transit.

§. 2. Id quoque statutum est, quod non (12) omnibus liceat facere testamentum. Sicut ii sunt, qui sui (13) juris non sunt, et alieno juri subjecti sunt, hoc est, filii (14) tam ex nobis nati, quam adoptivi.

§. 3. Item testamenta facere non possunt impuberes (15), id est, minores quatuordecim (16) annorum, aut puellæ XII.

§. 4. Item et ii qui furiosi (17), id est, mente insani fuerint, non possunt facere testamenta.

§. 5. Sed ii qui insani sunt, si intervalla (18) ipsius insaniæ habent, per intervalla quibus sani sunt, possunt facere testamenta.

TIT. III.

DE EXHEREDATIONE (19) LIBERORUM.

IS qui filium in potestate habet, curam agere debet, ut testamentum faciens, masculum filium aut nominatim heredem instituat, aut nominatim exheredet. Nam si masculum filium in testamento præterierit, non valebit testamentum.

§. 2. Si vero filiam (20) præterierit, non rumpit testamentum filia prætermissa, sed inter fratres suos legitimo stante testamento, suam sicut alii fratres, consequitur portionem. Si vero testamento extranei heredes scripti fuerint, stante testamento filia medietatem hereditatis acquirit. Nam si facto testamento in quo filius masculus prætermissus est, evenerit, ut vivente adhuc patre filius qui prætermissus est, moriatur, sic quoque quamlibet filius ille mortuus fuerit, testamentum quod factum est, non valebit.

§. 3. Posthumorum duo (21) genera sunt: quia posthumi appellantur ii qui post patris mortem de uxore nati fuerint: et illi qui post testamentum factum nascuntur. Et ideo nisi is qui testamentum facit, in ipso testamento comprehenderit: Quicumque (22) filius aut filia mihi natus natave fuerit, heres mihi sit: aut certe dicat, Exheres sit, valere ejus non potest testamentum: quia sicut superius (23) jam dictum est, legitime concepti pro (24) natis habeantur. Nisi quod melior (25) conditio est posthumæ quam natæ: quia nata, si prætermissa fuerit, non rumpit testamentum: posthuma vero, sicut masculus testamentum rumpit.

§. 4. Si quis post factum testamentum adoptaverit apud populum (26) illum qui sui juris est, hoc (27) est, qui patrem non habet, aut apud Prætorem (28) illum adoptaverit qui in potestate patris est, quasi ei filius natus sit, ita ejus rumpitur (29) testamentum.

§. 5. Posteriore (30) quoque testamento quod jure factum est, id quod jure factum ante fuerat, rumpitur. Quod si facto posteriore testamento heres scriptus, aut ante aditionem hereditatis moriatur, aut vivo testatore defecerit, aut conditio possibilis sub qua heres institutus est, impleta non fuerit: is qui testamentum fecit, intestatus mori videtur: quia testamentum quod prius fecerat, testamento posteriore rescissum est, et quod posterius factum est, iis rebus quas diximus infirmatur.

§. 6. Alio quoque modo testamenta jure facta infirmantur, si aliquis post factum testamentum capite (31) minuatur: id est aut ab hostibus capiatur, aut pro crimi-

(1) Nota de exceptione vel actione ad sumptus, et expensas.
(2) §. 30. 32. *Inst. de rer. div.* v. *l.* 48. *D. de rei vind.*
(3) *Inst. per quas personas cuique adquiritur: l.* 10. *D. de adq. rer.*
(4) §. 1. 2. *Inst. per quas personas cuique.* §. 3. *Inst. per quas personas.*
(5) §. 1. *Inst. per quas personas cuique.* v. *D. de castr. pecul.*
(6) §. 4. *Inst. per quas personas cuique. l.* 10. §. 3. *D. de adq. rer.*
(7) 20. Ulp. 2. *Inst.* 10. *et* 3. Paul. 4. *L.* 28. *D.* 1. *et L.* 6. *C.* 22.
(8) §. *ult. Inst. per quas personas.*
(9) *d.* §. *ult.*
(10) Successiones, quæ fiebant per bonorum venditionem, hodie sublatæ sunt. *Inst. de success. sublatis quæ fiebant per bonorum vendit.*
(11) *l.* 25. *D. de adopt. Inst. de adquisit. per adrogat.*
(12) V. *Inst. quibus non est permiss. fac. test. et D. et C. qui test. fac.*
(13) Qui sui juris non est, testari non potest, *Instit. quibus non est permissum.*
(14) 20. Ulp. 11. *l.* 6. *l.* 16. *D. qui testam. l.* 3. *in fin. C. qui test. fac. poss.* nisi sint milites: possunt enim milites testari de castrensi peculio. 3. Paul. 4. §. 3.
(15) §. 1. *Inst. quib. non est perm.* 20. Ulp. 12.
(16) Paul. 3. *sent.* 4. §. 1. *l.* 5. *D. qui test.*
(17) §. 1. *vers. Furiosi. Inst. quibus non est permiss.* 20. Ulp. §. 13. *l.* 16. *in fin. l.* 17. *D. qui testam.*
(18) 3. Paul. *sent.* 4. §. 5.
(19) v. 2. *Inst.* 13.
(20) Filiæ quondam poterant præteriri a patre. *Inst. eod. pr. vers. Sed non ita de filiab.* 22. Ulp. 16. *et* 20.
(21) Posthumorum alii vivo patre post testamentum nascuntur: alii post mortem: utrique sæpe post testamentum *l.* 3. §. 1. *D. de injusto rupto.*
(22) De posthumorum institutione adde 3. Paul. *sent.* 4. §. 22.
(23) *Primo libro tit.* 4. §. 10. *supr. eod.*
(24) *l.* 7. *l.* 26. *D. de statu hom. l.* 2. §. 6. *D. de excus. tut.* adde tamen *l.* 9. *in fin. D. ad l. Falc.*
(25) Melior posthumæ quam natæ conditio. Hæc præterita non rumpit testamentum, illa rumpit.
(26) Hoc genus adoptandi mutatum est. Fit enim hodie adrogatio apud principem. *l.* 2. *D. de his, qui sunt sui.* jure scilicet populi in principem translato.
(27) Sui juris est, qui patrem non habet.
(28) Est enim duplex adoptionis species. *l.* 1. *in fin. D. de adopt.*
(29) Adrogatione vel adoptione rumpitur testamentum. §. 1. *Inst. quib. modis test. l.* 8. *D. de injusto.* 23. Ulp. 3.
(30) §. 2. *Inst. quibus mod. test.* 23. Ulp. 2. *l.* 1. *l.* 2. *D. de injusto rupt.*
(31) Capitis minutione testamentum infirmatur. §. 4. *Instit. quib. mod. testam. l.* 5. §. 5. *D. de injusto rupto.*

ne in exilium deputetur. Similiter et si qui adoptatus fuerit, testamentum quod antequam adoptaretur, fecerat, non valebit.

§. 7. Heredes autem sui sunt, aut (1) necessarii, aut extranei. † Sui (2) heredes appellantur filii aut nepotes ex filiis masculis, quos in potestate avus vel pater habet. Necessarii (3) sunt heredes servi qui cum libertate heredes instituuntur. † Necessarii ideo quia aut velint (4) aut nolint, necesse est eis heredes esse. Nam qui creditoribus tenentur obnoxii, et putant (5) se non tantum in substantia, quantum in debitis relinquere, ipsi servos suos manumittunt, et heredes necessarios faciunt, ut quo magis heres quam dominus infamiam incurrat, cum res ejus, id est, hereditas domini pro debitis venditur, et creditoribus datur. † Extranei (6) sunt, qui nullo propinquitatis gradu testatori junguntur, sed eos quicunque pro arbitrio suo scribit heredes.

TIT. IV.

DE SUBSTITUTIONIBUS (7) ET DE FACIENDIS SECUNDIS TABULIS.

SUbstitutio est, quæ post institutionem a testatore fieri solet, id est, secundi (8) heredis appellatio. Et duæ sunt (9), quarum una vulgaris dicitur, alia pupillaris.

§. 2. Vulgaris (10) dicitur, Ille heres mihi esto: sive hoc filio sive extraneo. Quod si hereditatem meam adire noluerit, illum substituo ad quem hereditas mea debeat pertinere.

§. 3. Pupillaris (11) stbstitutio filiis tantummodo impuberibus dari potest, quæ ita fit: Ille filius meus, si (12) intra pubertatem decesserit, illum ei substituo. Sed pupillaris substitutio ita secreta (13) esse debet, ut ad notitiam substituti pervenire non possit, ne vitæ pupilli aliquas substitutus insidias moliatur. Nam in extrema pagina (14) testamenti fieri debet, ut pars illa in qua substitutio pupillaris scripta est, quamdiu pupillus annos pubertatis egrediatur, obsignata permaneat, et prior pars testamenti, in qua heres scriptus est, reseratur. Hoc etiam et (15) de bonis fieri potest.

§. 4. Nam si extraneus (16) heres scriptus sit, etsi aliquem substituere non possumus (17), ut si heres extiterit, et intra aliquod tempus mortuus fuerit, alius ei heres sit, potest tamen per fideicommissum obligari, ut alii rogatus a testatore hereditatem aut integram, aut pro parte restituat.

TIT. V.

DE LEGATIS.

LEgatorum genera sunt quatuor (18), vindicationis (19), damnationis (20), sinendi modo (21), et præceptionis (22).

§. 2. Vindicationis (23) legatum est, si testator sic (24) locutus fuerit: Illum servum tibi do, aut lego. vel: Illam rem tibi præsume, habe, vindica (25). Quod post mortem testatoris statim legatarius non expectato herede, sibi præsumit. Quam si præsumpserit, nec pro præsumpto legato ab herede potest calumniam sustinere, nec si aliena res fuerit quæ legata est, legatarius hoc poterit ab herede repetere. Si per vindicationem una res multis legata sit, et singuli hanc ipsam rem præsumere velint, æquales singuli de re legata capiant portiones.

§. 3. Per damnationem (26) isto ordine legatum dimittitur, ut testator in testamento scribat: Tu heres meus illi hoc da. aut: Illud illi ab herede meo dari jubeo (27). In quo genere legati etiam alienæ (28) res per legatum dimitti possunt. Et necesse est heredi aut redimere eam rem, quæ juris alieni est, et legatario tradere, aut si is cujus res est, vendere noluerit, quantum res illa valebit, legatario in pretio compensare. Sed si testator rem alienam quasi suam credens per hoc genus legatum reliquerit, legatarius hoc ab herede petere non potest: et inutile est legatum. Nam si sciens alienam esse, per legatum dederit, necesse est ab herede, aut ipsam rem, aut æstimationem rei in pretio legatario dari.

§. 4. Cæterum inter damnationis legatum et vindicationis hoc interest, quod per vindicationem res aliena (29) relinqui non potest: per damnationem eo pacto quo superius comprehensum est, potest. Illæ etiam res quæ (30) in rerum natura non sunt, per damnationem legato dimitti possunt, veluti si ita testator in testamento scribat: Fructus qui ex illo agro nati fuerint; aut, id, quod ex illa ancilla natum fuerit: quod in legato vindicationis fieri non potest: quia non potest hæc legatarius testatore mortuo continuo vindicare.

§. 5. Inter legatum vindicationis et damnationis ista similitudo (31) est, quod legatum vindicationis, sive damnationis, si conjunctim (32), id est, duobus, aut

(1) Heredum differentias v. *Inst.* 1. *de hered. qualit. et differ.*
(2) Sui heredes qui, §. 2. *Inst. de her. qualit. et diff. l.* 1. §. 2. *D. de suis.*
(3) §. 1. *Inst. de her. qualit.*
(4) *d* §. 1. *l.* 12. *D. qui test.* 22. Ulp. 24.
(5) *d.* §. 1.
(6) De extraneis heredibus *v.* §. 3. 4. 5. §. 7. *Instit. de hered. qualit.* 22. Ulp. 25.
(7) De substitutione vulgari, 2. *Inst.* 15. pupillari. 2. *Inst.* 16. *de utraque v. L.* 28. *D.* 6. *et L.* 6. *C.* 26.
(8) Substitutio secundi heredis appellatio, substituitur etiam tertio gradu. Paul. 3. *sent.* 4. §. 17. *et* 22. Ulp. 33.
(9) Duplex substitutio.
(10) V. *Inst. de vulg.*
(11) V. *Inst. de pupill.*
(12) *l.* 1. §. 1. *D. de vulg. et pupill.* post pubertatem filio miles potest substituere. *l.* 15. *D. de vulg. et pupill.*
(13) V. §. 3. *Inst. de pupill.*
(14) Inferioribus partibus. *d.* §. 3. ima cera *Suet.*
(15) Eisdem paginis, ita legitur a quibusdam.
(16) §. 9. *Inst. de pup.*
(17) Fallit hæc sententia in milite.
(18) 2. *Inst.* 20. 24. Ulp. Paul. 3. *sent.* 6. *L.* 6. *C.* 17. *et* 30. 31. 32. 33. 34. *D.*
(19) §. 2. *Inst. eod.*
(20) V. §. 3. 4. 5. 6.
(21) V. §. 6. 7.
(22) V. §. 8. *infr. eod.*
(23) V. 24. Ulp. 3.
(24) V. 24. Ulp. 3.
(25) Formula legati per vindicationem.
(26) Inde legatum per vindicationem dictum.
(27) V. 24. Ulp. 4.
(28) 24. Ulp. 8.
(29) Alias formulas aptiores vide apud 24. Ulp. 4. *et* §. 1. *in fin. Inst. de legat.* Paul. 3. *sent.* 6. §. 6.
(30) Per damnationem res aliena relinqui potest: per vindicationem non potest, *v.* 24. Ulp. 7. Huc etiam pertinet per damnationem rem creditori obligatam legari posse a sciente testatore. Paul. 3. *sent.* 6. §. 8. Quæ in rerum natura non sunt, legare possumus per damnationem, non per vindicationem.
(31) 24. Ulp. 13. *in princ.*
(32) Conjunctim legare possumus per damnationem et vindicationem.

pluribus una res in legato dimissa fuerit, in utroque legato simul ab omnibus præsumatur.

§. 6. Inter legatum vindicationis, et damnationis ista distantia est, ut si disjunctim (1), id est, singulis quæcunque res per legatum damnationis relicta fuerit, singulis integra debeatur: id est, ut unus (2) rem ipsam accipiat, alii æstimationem rei ipsius in pretio ab herede accipiant.

§. 7. Sinendi (3) modo hæc (4) legati verba sunt: Ille heres meus rem illam illum permitte præsumere et sibi habere. Nam et propriam rem testator et (5) heredis sui et [alienam] (6) per sinendi legatum relinquere potest (7). In quo legato non quidem heres legatario rem quæ relicta est jubetur tradere, sed vindicanti legatario non permittitur prohibere.

§. 8. Præceptionis (8) vero legatum nonnisi uni (9) ex heredibus dari potest, ut aliquid ei ex hereditate præcipuum relinquatur, et si aut conjunctim, id est, multis, aut disjunctim singulis relinquatur, omnibus una res tantum quæ nominata est, debetur, non uni res (10), et alii æstimatio, sicut in legato damnationis est constitutum.

TIT. VI.

DE LEGE FALCIDIA (11).

Lege Falcidia constitutum est: quicumque heres fuerit institutus, quartam (12) partem totius hereditatis habeat. Quod si testator hereditatem suam legatis exinanierit, hoc statutum est, ut Falcidiam sibi de imminutione legatorum heres retineat, constante nihilominus testamento. Hic de Pauli sententiis addendum.

TIT. VII.

DE FIDEICOMMISSIS (13).

Potest aliquis recto (14) jure heredem instituere: et rogare eum, ut hereditatem suam, aut omnem, aut ex parte alii per fideicommissum reddat. Nam si heredem directo jure non instituerit, fideicommissarius non potest ad alium acceptam hereditatem transmittere. Sed in hac quoque re hoc observandum est, quod de Falcidia supra jam dictum est, ut heres institutus, etiamsi omnem hereditatem alii restituere jussus sit, ita hereditatem alii restituat, ut quartam (15) sibi ex hereditate retineat.

§. 2. Et singulæ (16) quæcunque res per fideicommissum (17) dimitti possunt, hoc est, fundus, aut domus, aut mancipium, aut argentum.

§. 3. Ab ipso fideicommissario (18) alteri fideicommissum dimitti potest (19).

§, 4. Et a legatario (20) licet legatum dimitti non possit, fideicommissum potest.

§. 5. Et non solum propriæ res a testatore per fideicommissum dimitti possunt, sed etiam ipsius heredis, aut legatarii, aut cujuslibet extranei (21).

§. 6. Ne legatarius cui per testamentum parum dimissum est, plus (22) alii per fideicommissum quam id, quod consequitur, reddere jubeatur.

§. 7. Cum autem aliena res per fideicommissum relinquitur, necesse est heredi, vel legatario rem illam, quæ per fideicommissum est relicta, aut redimere, et fideicommissario dare, aut (23) pretium ejusdem rei, quantum æstimata fuerit, fideicommissario numerare, sicut in damnationis legato fieri diximus (24).

§. 8. Libertates (25) etiam servis per fideicommissum dari possunt, ut heres vel legatarius ea mancipia manumittant, quæ testator ab iis ut manumitterent, speravit. Nec interest, utrum hoc testator de suis servis, an de ipsius heredis vel legatarii, aut de alienis fieri jubeat. Quod si de alienis fecerit, similiter cogitur heres emere ipsum servum et manumittere. Sed si illum dominus suus noluerit vendere, perit per fideicommissum data libertas: quia in hac re heres æstimationem in pretio dare non cogitur: sed cum per fideicommissum libertas datur, is qui manumissus fuerit, non testatoris, sed heredis libertus est.

§. 9. Prætere inter fideicommissa et legata sunt quædam distantiæ (26). † Fideicommissum ad eum cui aliquid commissum est, herede mortuo (27) poterit pervenire, si talis fuerit conditio testamenti: nam (28) legatum ita relinqui non potest. Item legatum per codicillum relictum non valet, nisi codicilli testamento fuerint confirmati: fideicommissum vero etiam (29) si testamento codicilli non fuerint confirmati, nihilominus debetur. † Item (30) per legatarium legatum alteri relinqui non potest, sed fideicommissum potest. Item (31) per legatum

(1) 24. Ulp. 13. *in fin.*

(2) Res pluribus legata per damnationem, non per vindicationem, singulis legatariis debetur, uni res, alii æstimatio, §. 8. *in fin. infr. eod.* adde Paul. 3. *sent.* 6. §. 3. *in fin.*

(3) §. 2. *Inst. eod.*

(4) Sunt at alia commodiora, de quibus vid. 24. Ulp. 5.

(5) 24. Ulp. 11.

(6) Hanc vocem superesse notat Cujac. 24. *ad Ulpianum.*

(7) Possunt etiam jura relinqui sinendi modo: Paul. 3. *sent.* 6. §. 11.

(8) Formulas legandi per præceptionem, *v.* apud Ulp. 24. §. 6.

(9) Paul. 3. *sent.* 6. §. 1.

(10) §. 6. *in fin. sup. eodem.*

(11) V. 2. *Inst.* 22. *L.* 35. *D.* 2. *L.* 6. *C.* 50. adde 24. Ulp. 32. Paul. 3. *sent.* 8.

(12) *d.* §. 32. §. 1. *Inst. eod. l.* 73. *D. ad l. Falc.* Paul. 3. *sent.* 8. §. 1.

(13) *Vid.* 25. Ulp. 4. Paul. *sent.* 1. de fideicommissariis hereditatibus. *l.* 2. *Inst.* 23. de singulis rebus per fideicommissum relictis, *L.* 2. *Inst.* 24.

(14) §. 2. *Inst. de fideicom. hereditatib.*

(15) De quarta Trebellianica *v.* §. 4. *Inst. de fideicom. her.* et *ad SC. Trebell. l.* 1. §. 2. *D. ad SC. Treb.*

(16) *Inst. de sing. reb. per fideicommiss.*

(17) Et legatum 24. Ulp. 25.

(18) Sic a posthumo herede instituto fideicommissum relinqui potest. Paul. 4. *sent.* 1. §. 2. ab imperatore herede instituto, §. 3. *ibid.* a surdo vel muto, §. 4. *ibid.* at non ab uxore, cui vir dotem prælegavit, §. 1. *ibid.*

(19) Quamvis a legatario olim legari non poterat. v. §. 4. *Infr. eod.*

(20) *Inst. de singulis rebus per fideicommissum relictis.* 24. Ulp. 20. sicuti nec heredi a semetipso. 24. Ulp. 22.

(21) Nostram statim: alienas autem aut æstimatas aut redemptas, Paul. 4. *sent.* 1. §. 7. nisi ignorantes rem alienam legaverimus, §. 8. *ibid.*

(22) Dixi plenissime *ad l.* 1. §. 17. *in fin. D. ad SC. Treb.*

(23) Paul. 4. *sent.* 1. §. 7.

(24) *Tit.* 5. §. 4. *supr. eod.*

(25) 11. Ulp. 18. §. 2. *Inst. de sing. reb. per fideicomm. l.* 12. §. 1. *D. de fideicomm. her.*

(26) Differentiæ fideicommissi et legati: hodie legata fideicommissis exæquata sunt. v. *l.* 1. *D. de legat.* 1.

(27) Prima differentia.

(28) Secunda differentia, 25. Ulp. §. 8. *in fin.*

(29) *d.* §. 8. Paul. 4. *sent.* 1. §. 10.

(30) Tertia differentia.

(31) Quarta differentia.

servo alieno directa libertas dari non potest, per fideicommissum potest.

† Item (1) per codicillos (2) nemo heres institui potest, quamvis testamento confirmati sint: sed is qui testamento heres fuerit institutus, potest (3) per codicillum rogari, ut hereditatem quæ ei data est, alii totam vel pro parte restituat: quod validum est, etiamsi codicilli testamento non fuerint confirmati. † Item (4) quamvis non possimus post (5) mortem ejus quem heredem instituimus, alium ei substituere: tamen per fideicommissum rogare eum possumus, ut cum moriatur, alii eam hereditatem vel totam, vel pro parte restituat. Et quia, sicut superius dictum est, etiam post mortem heredis fideicommissum ei cui relictum est, dari potest, quod hoc ordine fit, ut testator scribat: Illum heredem instituto, et volo, ut quum mortuus fuerit ad illum hereditas mea pertineat. † Præterea (6) et in hoc alia fideicommissorum et legatorum conditio est, quia fideicommissa, si tardius quam scriptum est, soluta fuerint, usuræ (7) et fructus debentur: legatorum vero usuræ non debentur, sed ex mora solutionis, si per damnationem relicta fuerint, duplicantur.

TIT. VIII.

DE INTESTATORUM HEREDITATIBUS (8).

INtestatorum hereditates primum ad suos (9) heredes pertinent.

† Sui (10) autem heredes appellantur, filius filia, nepos neptis, pronepos proneptis ex nepote: quia omnes per virilem sexum descendentes sui vocantur. Naturales (11) sunt hæ personæ, ac adoptivæ. Adoptivorum enim comparatione legitimi naturales appellantur. Sed ita nepos vel neptis ex filio avo suo heredes sunt, si pater eorum de potestate patris, aut morte, aut emancipatione discesserit: nam si eo tempore quo aliquis moritur, filium in potestate habeat, et ex eo nepotes, illi vivo patre suo, et in potestate avi constituto sui heredes avo esse non possunt (12).

§. 2. Similiter posthumi (13) qui si vivo patre nati fuissent, in potestate ejus futuri erant, sui heredes sunt.

§. 3. Si quando aliquis moritur, et reliquerit filium, aut filiam, et ex alio filio mortuo nepotes, neptesve: filii vel nepotes ex filio defuncto, patri vel avo hac ratione succedunt, ut filius vel filia suas partes, et nepotes ex filio portionem quam (14) pater eorum erat habiturus, accipiant: quia regulariter constitutum est, ut inter suos proximior longiore gradu positos non excludat: et non in capita, sed in stirpem dividatur hereditas. Item si quis moriens filium non relinquat, sed ex duobus masculis filiis dimittat nepotes, hoc est, ex uno filio unum, vel duos nepotes, ex altero tres aut quatuor, similiter, sicut superius dictum est, in stirpem (15), non in capita hereditas dividatur, hoc modo: ut illi duo nepotes ex uno filio medietatem percipiant, et illi quatuor ex alio filio aliam medietatem: hoc est, ut tales accipiant portiones, quales patres eorum, si vixissent, habituri erant.

§. 4. Si defuerint (16) heredes sui, tunc hereditas defuncti pertinet ad agnatos. Agnati (17) enim sunt per virilem sexum defuncto propinquitate conjuncti, id est, consanguinei fratre, hoc est, de (18) uno patre nati. Nec disputari potest, si de diversis (19) matribus nascantur, qui uno patre geniti sunt. Item patruus (20), id est, frater patris, fratris sui filio agnatus est. Ipso modo sunt fratres patrueles (21), hoc est, qui de singulis germanis nati sunt. Hoc ordine agnoscitur, qui sint agnati, sicut supra diximus, per virilem sexum propinquitate conjuncti.

§. 5. Non tamen omnibus simul agnatis lex hereditatem propinqui intestati dat, sed iis qui defuncto mortis (22) suæ tempore proximiores inveniuntur.

§. 6. In fœminis vero alia conditio est: quia inter fœminas sola tantum (23) soror consanguinea habetur agnata, ut germano suo defuncto, ab intestato ei agnationis jure succedat. Reliquæ fœminæ, hoc est, amitæ, id est, patris soror, vel fratris filia, nec in capiendis hereditatibus propinquorum legitimæ sunt, nec masculis propinquis agnationis jure succedunt. Ipsarum vero hereditates ad masculos propinquos agnationis conditione perveniunt.

§. 7. Regulariter constitutum est, ut inter agnatos proximior (24) posteriorem excludat, et inter eos non in stirpem, sed in capita ab intestato dividatur hereditas. Nam inter suos, sicut superius diximus, alia ratio est, ut proximior posteriorem non (25) excludat, et semper hereditas in (26) stirpem non in capita dividatur. Nam si quis moriens dimittat germanum, et ex altero germano filios: germanus frater quia gradu proximior est, solus succedit, fratris filii non (27) succedunt. Item si moriatur quis, et de duobus germanis fratribus dimittat filios duntaxat masculos, ex uno fratre dimiserit duos, ex alio quator, similiter masculos: omnes quidem fratrum filii patruo suo ab intestato succedunt, sed non in stirpes, sed (28) in capita: ita ut illi duo ex

(1) Quinta differentia.
(2) *l.* 10. *D. de codic.* §. 2. *Inst. de codic. l.* 27. *in fin. D. de cond. inst.*
(3) §. 2. *Inst. de codic.*
(4) Sexta differentia.
(5) 24 Ulp. 16. Paul. 3. *sent.* 6. §. 5.
(6) Septima differentia.
(7) V. *C. de usuris, et fruct. legator.*
(8) De hereditatibus quæ ab intestato, *L.* 3. *Instit.* 1. de legitimis heredibus, 26. Ulp. de intestatorum successione, Paul. 4. *sent.* 8.
(9) V. 26. Ulp. 1. §. 8. *Instit. de her. quæ ab intestat.*
(10) §. 2. *Instit. eod.*
(11) Naturales legitimati sui esse possunt. *d.* §. 2. *vers. nec interest. vers. quibus.*
(12) *d.* §. 2. *vers. nam si per id tempus.*
(13) *d.* §. 2. *vers. posthumi.*
(14) Hæc successio in stirpes dividitur, 26. Ulp. 2. §. 6. *Inst. de her. quæ ab intestato.*
(15) Nepotes ex filio patris sui locum repræsentant, sive concurrant cum suis patruis, §. 3. *supr.* sive plures inter se concurrant, ut hic. inter fratrum filios non est eadem successio: concurrunt enim inter se non in stirpes sed in capita. vide *Nov.* 118. *c.* 3. *in fin.*
(16) Post suos adgnati succedunt.
(17) Quinam adgnati.
(18) Consanguinei fratres de uno patre nati, de uno id est eodem.
(19) Ex eodem patre licet diversis matribus geniti, agnati inter se.
(20) Patruus patris frater.
(21) Fratres patrueles duorum fratrum filii. *l.* 1. §. 6. *D. de gradibus et affinibus.*
(22) §. 6. *Instit. de legit. adgn. success.*
(23) 26. Ulp. 6. Paul. 4. *sent.* 8. §. 3.
(24) §. 5. *Inst. de legit. adgn. success. l.* 195. §. 1. *D. de verb. sign.*
(25) Inter suos proximiores non excludunt posteriores.
(26) Inter suos hereditas dividitur in stirpes.
(27) Hodie succedunt.
(28) Fratrum filii inter se succedunt in capita, qua de re dixi ad Ulpianum 26. §. 4. *et ad Nov.* 118. *c.* 3. *in fin.*

una parte duas accipiant portiones, et illi quatuor ex alio accipiant quatuor portiones. Nam si sorores habuerint, in patrui hereditatem non veniunt, sicut nec sororis filii in avunculi hereditate succedunt.

§. 8. Nam et hoc regulare est, ut cognati tunc intestatorum propinquorum hereditates capiant, quando (1) aut sui, aut agnati, defuerint.

T I T. IX.

DE OBLIGATIONIBUS (2).

Obligatio in duas species dividitur: Nam omnes obligationes aut ex (3) contractu nascuntur, aut ex culpa. Quæ ex contractu nascuntur, quatuor (4) genera sunt, quæ singula hoc ordine distinguuntur. Aut enim re (5) contrahitur obligatio, aut verbis (6), aut literis (7), aut consensu (8).

§. 2. Re (9) contrahitur, quoties aliqua cuicunque mutuo (10) dantur, quæ in his rebus contingunt, quæ pondere (11), numero, mensura continentur: hoc est, si pecunia numeretur, vel frumentum detur, vinum aut oleum, aut æs, ferrum, argentum, vel aurum. Quæ omnia numerando, aut pensando, aut metiendo ad hoc damus, ut eorum fiant, qui ea accipiunt, et ad nos statuto tempore, non ipsæ res, sed aliæ ejus (12) naturæ quales datæ sunt, atque ipsius ponderis, numeri vel mensuræ reddantur. Propter quod mutuum appellatum est, quasi a me tibi ita datum sit, ut ex meo tuum fieret.

§. 3. Verbis (13) contrahitur obligatio ex interrogatione dantis, et responsione accipientis, ita ut si ille qui dat interroget, Hoc mihi dabis? qui accipiet, respondeat, Dabo. Aut in obbligatione debitoris, si aliquis fidejussor (14) accedat, ille qui personam (15) fidejussori tradit, interroget: Istum fide tua esse jubes? et ille respondeat: Fide mea esse jubeo. hac conditione non solum ille qui debitor est, sed et is qui fidejussor existit, obligantur. Et non solum fidejussor ipse dum vivit, sed et heredes (16) ipsius, si ille defecerit, tenentur obnoxii. Creditor autem qui pecuniam dedit, in potestate habet (17) ad reddendam pecuniam quem velit tenere, utrum ipsum debitorem, an fidejussorem. Sed si debitorem tenere elegerit, fidejussorem absolvit, quia uno electo quem idoneum creditor judicat, alterum liberat.

§. 4. Sunt et aliæ obligationes quæ (18) nulla præcedente interrogatione contrahi possunt, id est, ut si mulier sive sponso, sive jam marito uxor futura dotem dicat (19). Quod tam de mobilibus rebus, quam de fundis fieri potest: Et non solum in hac obligatione ipsa mulier obligabitur, sed et pater ejus et debitor ipsius mulieris, si pecuniam, quam ille debebat sponso creditricis, ipse debitor in dotem dixerit. Hæ tantum tres (20) personæ, nulla interrogatione præcedente possunt dictione dotis legitime obligari. Aliæ vero personæ, si pro muliere dotem marito promiserint, communi jure obligari debent, id est, ut et interrogatæ respondeant, et stipulatæ promittant.

§. 5. Item et alio casu uno loquente, et sine interrogatione alio promittente, contrahitur obligatio, id est, si libertus patrono aut donum, aut munus, aut operas se daturum esse juraverit. Exponendum hic quid sit donum, aut munus vel operæ: in qua re supradicti liberti, non tam verborum solennitate, quam jurisjurandi religione tenentur. Sed nulla altera persona hoc ordine obligari potest.

§. 6. Præterea inutilis est promissio, etiamsi stipulatione interveniente facta sit, si id aliquis daturum se promiserit, quod sui juris non est: hoc est, si aut ingenuum (21) hominem quasi (22) servum se daturum promittat; aut si mortuum (23) aliquis quem vivum credebat, promiserit; aut locum sacrum (24), aut sanctum, aut religiosum daturum se quicunque promiserit.

§. 7. Præterea inutilis est promissio, si aliquis rem sub tali conditione promittat, quæ impleri pro (25) rei difficultate non possit.

§. 8. Præterea inutilis est (26) interrogatio et promissio, si ita aliquis interroget debitorem, Post mortem meam, vel tuam, illud dari spondes? Quod propterea inutile visum est, quia a persona heredis obligatio incipere non potest. Et ideo nec heredi creditoris sub hac sponsione obligatur debitor, nec debitoris heres creditori tenetur obnoxius.

§. 9. Item inutilis est (27) obligatio, si dicat creditor: Pridie quam moriar, dare spondes? Vel interroget debitorem, Pridie quam moriaris? Similiter et hæc stipulatio inutilis judicatur, quia non potest sciri, quando sit pridie quam aliquis moriatur, nisi postquam mortuus fuerit.

§. 10. Item si (28) pure interroget creditor, et debitor sub conditione promittat.

§. 11. Vel si creditor decem solidos debitorem interroget, et debitor quinque (29) promittat: hoc ordine integrum debitum vacillare cognoscitur.

§. 12. Si quis nobis pecuniam debeat, possumus debitorem nostrum compellere, ut pecuniam quam nobis redditurus erat, alteri (30) se caveat redditurum. Neque potest ei cui pro nostro debito cavet, de canto et non numerato sicut fieri solet, aliquid disputationis afferre, cum id quod a nobis accepit, alteri caverit redditurum.

(1) Post suos et adgnatos succedunt cognati. Hodie sublata est differentia adgnatorum et cognatorum, *Nov.* 118. *c.* 4.
(2) V. *L.* 3. *Inst.* 14. *et L.* 44. *D.* 7. *L.* 4. *C.* 10.
(3) Adde §. 1. *Inst. eod. l.* 1. *princ. D. eod.*
(4) *d. l.* 1. §. 1.
(5) V. §. 2. *infr.*
(6) V. §. 3. *et seq. infr.*
(7) V. §. 13. *Infr.*
(8) V. §. 14. *Infr.*
(9) V. *Inst. quibus mod. re contrah.*
(10) *Inst. quib. mod. re. in pr. l.* 1. §. 1. *D. de oblig.*
(11) *l.* 2. §. 1. *D. de reb. cred.*
(12) *l.* 2. §. 1. *D. de rebus cred.*
(13) *Inst. de verb. obl. l.* 1. §. 7. *l.* 52. §. 2. *D. de obl. l.* 2. *in fin. D. de reb. cred.*
(14) V. *Inst. et D. de fidejuss.*
(15) Cui persona fidejussoris traditur.
(16) §. 2. *Inst. de fidejussorib. l.* 4. *in fin. D. de fidejuss.*
(17) Hodie non habet, v. *Nov.* 4. *cap.* 1.
(18) Dotis dictio stipulationem non requirit.
(19) De dotis dictione, v. Ulp. 6. §. 1. *et* 2.
(20) Ulp. 6. §. 2.
(21) Id est, liberorum. *l.* 103. *ff. de verb. obl.*
(22) §. 2. *Inst. de inutil. stipulat.*
(23) *d. l.* 103. §. 1. *Inst. de inutil. stip. l.* 69. *ff. de verb. oblig.*
(24) *l.* 83. §. 3. *ff. de verb. oblig.* §. 2. *Inst. de inut. stip.*
(25) V. *l.* 31. *ff. de obligationib. l.* 35. *ff. de verb. oblig.* §. 1. *Inst. de inut. stip.*
(26) Hodie non est. §. 13. *in princ. Inst. de inut. stip.*
(27) Hodie non est. *d.* §. 13. *vers. sed et si quis ita stipuletur, pridie quam moriar etc.*
(28) V. §. 5. *Inst. de inut. stip.*
(29) *d.* §. 5. *in pr.*
(30) Adde §. 19. *Inst. de inut. stip.*

§. 13. Literis (1) obligatio fit, aut a re in personam, aut a persona in personam. A re in personam, velut si id quod ex emptione aut conductione aut societate debes, alii reddas. A persona in personam, velut si id, quod mihi alter debet, alteri personæ delegem, ut reddere debeat.

§. 14. Consensu (2) fiunt obligationes ex emptionibus et venditionibus, locationibus, conductionibus societatibus et mandatis: quia in ejusmodi rebus consensus magis quam scriptura (3) aut solennitas quæritur. In quibus rebus etiam inter (4) absentes obligatio contrahi potest, quod in aliis rebus fieri non potest.

§. 15. Emptio igitur et venditio (5) contrahitur, cum de pretio inter emptorem et venditorem fuerit definitum, etiamsi pretium non fuerit numeratum, et nec pars pretii aut arrha data fuerit.

§. 16. Locatio et conductio simili (6) ratione consistunt, ut consensu, etiam verbo, definitio inter consentientes firma permaneat.

§. 17. Societatem (7) inire possumus, aut omnium bonorum, aut unius alicujus negotiationis. Et potest ita (8) iniri societas, si tamen hoc inter socios convenit, ut unus pecuniam det, alter operam suam pro pecunia donet. Et hujus rei definitio etiam verbo inita valet, ita ut quicquid societatis tempore quolibet modo fuerit adquisitum, sociis commune sit.

§. 18. Permanet (9) autem inita societas, quamdiu in ipso consensu socii perseverant: quia sicut consensu contrahitur, etiam dissensu solvitur. Dissolvitur ergo societas aut morte (10) unius socii, aut contraria voluntate, aut capitis deminutione, id est, si unus ex sociis, sicut frequenter supra diximus, capite fuerit deminutus.

§. 19. Similiter et mandari (11) verbo potest. Et cum verbis mandatum fuerit, obligatio contrahitur. Possumus enim aut nostra nagotia, aut aliena cuicunque agenda mandare, dummodo honestum (12) aliquid agi mandemus. Nam si contra (13) mores bonos aliquid mandare voluerimus, hoc est, si cuicumque mandemus, ut alicui furtum faciat, aut homicidium (14), aut adulterium admittat, in iis rebus mandati obligatio non contrahitur.

§. 20. Solvitur autem mandatum aut morte (15), cui mandatum est, aut contraria (16) illius voluntate qui mandavit.

§. 21. Sed is cui mandatur, mandati formam egredi (17) non potest. Aut si egressus fuerit, et mandatori teneatur obnoxius, et quod extra mandatum egit, non præjudicet mandatori.

TIT. X.
QUIBUS MODIS OBLIGATIO TOLLATUR (18).

Tollitur obligatio solutione (19) debiti. Præterea aliquoties tollitur obligatio, etiam si aliud quam cautum fuerat a debitore creditori reddatur. Nam si quicunque pro (20) pecunia quam creditori cavit, acquiescente (21) creditore aurum, aut argentum, aut mancipia, vel alias quaslibet species habita æstimatione consentiente creditore dederit, obligatio evidenter tollitur.

§. 2. Quia de obligationibus quæ ex contractu nascuntur, diximus, superest ut de his obbligationibus quæ ex delicto nascuntur, simpliciter disputemus.

† Ex delicto (22) nascuntur obligationes, si aliquis furtum (23) fecerit, vel bona alia rapuerit (24), vel damnum (25) alteri dederit, aut injuriam (26) fecerit. Quarum omnium rerum uno genere ex delicto nascitur obligatio.

§. 3. Furtorum autem sunt genera quatuor (27): manifesti, nec manifesti, concepti, et oblati. Manifestum (28) furtum dicitur, si quando fur, cujuscunque rem tollit, in ipso furto deprehenditur. Nec (29) manifestum furtum appellatur, quod quamlibet dum fieret, inventum non est, tamen furtum factum fuisse probatur. Conceptum (30) furtum dicitur, cum apud aliquem alterum res furtiva inveniatur. Oblatum (31) furtum dicitur, cum res furtiva alicui ita a fure datur, ut apud ipsum furem inveniri non possit.

§. 4. Præterea, quis rem alienam invito (32) aut nesciente domino contingit, vel tollere, aut de loco movere præsumit, furtum facit.

§. 5. Et si quis rem utendam (33) acceperit, aut commendatam (34) apud se habuerit, et aliter ea usus fuerit quam acceperit, furti actione tenetur.

§. 6. Præterea, si quis jumentum (35) alterius ad hoc accepit, ut eum quinque millibus duceret; si id decem millibus, aut longius quam ab illo qui dedit, fuerit constitutum, duxerit, furti reus erit.

§. 7. Et multa præterea quorumcunque similia sunt secundum quæ et ille furti tenetur, qui ut ferret opem (36), aut consilium, aut studium commodarit: velut si quis pecuniam, quam in manu aliquis tenebat, excusserit (37), ut alii eam rapere possent.

(1) V. *Inst. de literarum oblig.*
(2) V. *Inst. de obl. ex consensu. l. 2. D. de oblig. et action.*
(3) *d. l. 2. §. 1.*
(4) *d. l. 2. §. 2.*
(5) *Inst. de empt. in princ. l. 9. ff. de contr. empt.*
(6) *Inst. de locat. et conduct.*
(7) V. *Inst. de societate.*
(8) *§. 2. vers. nam et ita. Inst. de societate.*
(9) *§. 4. Inst. de societate.*
(10) *§. 5. Inst. de societate.*
(11) V. *Inst. de mandato. D. et C. mandati vel contra.*
(12) *l. 6. §. 3. l. 22. §. 6. D. mandat. vel cont.*
(13) *§. 7. Inst. de mandato. l. 35. §. 2. D. de contrah. empt.*
(14) *d. l. 22. §. 6.*
(15) *l. 26. D. mandati. §. 1. Inst. de mandato.*
(16) *l. 12. §. 16. D. mandati. §. 9. Inst. de mandato.*
(17) *l. 5. D. mandati vel contr. §. 8. Inst. de mandato.*
(18) *L. 3. Inst. 30.*
(19) *Inst. pr. cod. v. l. 107. D. de solution.*
(20) V. *l. 17. C. de solutionib.*
(21) *l. 99. D. de solutionib. Inst. quibus modis tollit. oblig.*
(22) *l. 4. D. de obligat. et action. Inst. de oblig. quæ ex delicto.*
(23) V. *D. de furtis. Inst. de oblig. quæ ex delicto.*
(24) V. *Inst. de vi bonor. raptor.*
(25) V. *Inst. de l. Aquil.*
(26) V. *Inst. de injur.*
(27) Imo duo tantum. §. 3. *Inst. de oblig. quæ ex delicto. l. 2. ff. de furt.*
(28) Manifestum furtum, *l. 3. D. de furt.*
(29) Non manifestum, *l. 8. D. de furtis.*
(30) Conceptum. §. 4. *in pr. Inst. de oblig. quæ ex delict.*
(31) Oblatum. *d. §. 4. vers. oblat.*
(32) *§. 6. Inst. de oblig. quæ ex delict.*
(33) *§. 7. 8. Inst. de obl. quæ ex delicto.*
(34) Id est, depositam. §. 6. *Inst. de obl. quæ ex delict.*
(35) Dixi *ad l. 46. D. de furtis.*
(36) Dixi *ad* l. 36. *l. 50. §. 1. D. de furtis.* adde §. 12. *vers. si vero. Inst. de oblig. quæ ex delicto.*
(37) Dixi *ad l. 52. §. 3. D. de furtis.*

INDEX

LIBRORUM ET TITULORUM NOVELLARUM CONSTITUTIONUM, QUI IN HOC LIBRO CONTINENTUR.

COLLATIO PRIMA.

COLLATIO SECUNDA.

COLLATIO TERTIA.

COLLATIO QUARTA.

COLLATIO QUINTA.

COLLATIO SEXTA.

COLLATIO SEPTIMA.

COLLATIO OCTAVA.

COLLATIO NONA.

INDEX

EDICTORUM JUSTINIANI IMPERATORIS.

INDEX

NOVEL. CONSTIT. JUSTINI IMP.

Const. Tiberii Imp.

Aliæ aliquot, Const. Justiniani, Justini et Tiberii.

INDEX

Novellarum Const. Leonis Imperatoris.

CONSTIT. ZENONIS IMPERATORIS.

CONSTIT. IMPERAT. ENIMUNDO BONEFIDIO INTERPRETE.

INDEX

INDEX

CONSUET. FEUDORUM LIBER PRIMUS.

LIBER SECUNDUS.

LIBER QUINTUS.

Constit. Friderici Secundi Imper.

Extravagan.

LIBER DE PACE.

Costantiæ.

LIBER PRIMUS.

LIBER QUARTUS.

LIBER QUINTUS.

CAJI INST.

LIBER PRIMUS.

LIBER SECUNDUS.

INDEX
OMNIUM TITULORUM
IN
HOC UNIVERSO JURIS CORPORE COMPREHENSORUM.
NOTÆ LIBRORUM.

I.	Institutiones.
D.	Digesta seu Pandectæ.
C.	Codex.
I. N.	Justiniani Novellæ.
E.	Edicta Justiniani Imperatoris.
N. I.	Novellæ Justini Imperatoris.
C. T.	Constitutiones Tiberii.
C. I. I.	Constitutiones Justiniani, Justini et Tiberii.
N. L.	Novellæ Leonis.
C.Imp.	Constitutiones Imperatoriæ.
F.	Feudorum Consuetudines.
Ex.	Extravagantes.
XII.	Tabb. XII. Tabularum Fragmenta.
Ulp.	Tit. ex corpore Ulpiani.
P.	Pauli Sententiæ receptæ.
Gai.	Gaji Institutiones.

A.

B.

C.

D.

M.

Q

V.

F I N I S.